

I 8917

PROLETARI DIN TOATE ȚĂRILE, UNIȚI-VĂ!

analele

INSTITUTULUI DE STUDII ISTORICE ȘI SOCIAL-POLITICE DE PE LÎNGĂ C.C. AL P.C.R.

ANUL XIII

1

1 9 6 7

1950

0 JUL 2005

97

78917
2014

analele

INSTITUTULUI DE STUDII ISTORICE
ȘI SOCIAL-POLITICE
DE PE LÎNGĂ C.C. AL P.C.R.

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

1

1967

60 DE ANI DE LA MARILE RĂSCOALE ȚĂRĂNEȘTI

ARTICOLE — COMUNICĂRI

- Acad. A. OȚETEĂ : Răscoala din 1907 în istoriografia românească . . . 3
1. I. POPESCU-PUȚURI : Problema agrară în viața ideologică și social-politică a României la începutul secolului al XX-lea . . . 19 ✓
2. Intensificarea exploatarei țăranimii din România la începutul secolului al XX-lea : D. Hurezeanu . . . 41
3. Marea răscoală a țăranilor din 1907. Etape și forme de luptă : Tr. Lungu . . . 56
4. Ecol mării răscoale țăărănești din România peste hotare : A. Deac . . . 72
5. Urmările juridice ale răscoalei din 1907 : E. Cernea . . . 96
6. Mișcarea muncitorească din România și răscoala țăranilor din 1907 : V. Niculae . . . 110
- *
- Solidari cu lupta țăărănimii : Gh. Giosanu, I. C. Vissarion, dr. I. Cantacuzino, Vasile M. Kogălniceanu . . . 122

EVOCĂRI

- C. GH. COSTA-FORU ● VOICU ANDREESCU-RÎUREANU ● EMIL RACOVITĂ . . . 134

NOTE BIBLIOGRAFICE

- „Wissenschaftliche Zeitschrift der Martin Luther-Universität Halle-Wittenberg”, seria social-filologică, 14,4, 1965, p. 193—209 : H. Ursu ; „Dezvoltarea suprastructurii socialiste în România”, Editura politică, 1966, 400 pag. : I. Ardeleanu ; VASILE NETEA : „George Barițiu. Viața și activitatea sa”, Editura științifică, 1966, 368 pag. : C. Vlăduț ; ALEXANDRU C. AURELIU : „Principii ale relațiilor dintre state”, Editura politică, 1966, 280 pag. : D. I. Mazilu ; „Cercetări sociologice contemporane”, Editura științifică, 1966, 344 pag. : L. Grünberg ; OVIDIU BADINA : „Cercetarea sociologică concretă. Tradiții românești”, Editura politică, 1966, 200 pag. : Z. Ornea ; „Comuniștii în istoria Italiei” : I. Șerbănescu . . . 149

INFORMAȚII

- Cercetări locale la a treia sesiune de comunicări științifice a lucrătorilor din muzee (20—23 decembrie 1966) . . . 185
- 8676 ✓

COMITETUL DE REDACȚIE

ARDELEANU ION, BĂRBULESCU CONSTANTIN — redactor-șef adjunct, **GEORGESCU TITU** — redactor-șef, **MACIU VASILE, MATEI GHEORGHE, MUNTEAN N. G., NICHITA PARASCHIVA, PETRIC ARON, PETRIȘOR VASILE** — secretar de redacție, **ROMAN VALTER, VOICU ȘTEFAN, ZAHARIA GHEORGHE**

Răscoala din 1907 în istoriografia românească

Acad. A. OȚETEĂ

Așa-zisa „chestie țărănească” — eufemism inventat pentru a ascunde neliniștitoarea stare de mizerie și de înapoiere a țăranimii din România — a fost piatra de încercare a concepțiilor politice și sociale ale păturilor noastre intelectuale de la revoluția din 1848 până la răscoala din 1907. Nimic n-a pus într-o lumină mai crudă poziția de clasă a oamenilor politici și a istoricilor decât ideile pe care și le făceau despre originile proprietății funciare și despre drepturile sătenilor și stăpînilor de moșii.

N. Bălcescu și M. Kogălniceanu susțineau că Țara Românească și Moldova erau la început locuite de țărani liberi, stăpîni pe pămîntul pe care-l munceau. Cei dinții domni care descălecaseră din Făgăraș și din Maramureș au respectat libertatea și proprietatea țăranilor. Ei au înzestrat pe căpeteniile și pe boierii lor cu pămînt de la șes. Boierii și-au populat moșiile cu prizonierii de război pe care i-au făcut în luptele cu popoarele vecine și pe care i-au redus în stare de șerbie. „De aici vine — scrie Kogălniceanu — sinonimul de vecin și de șerb”. Șerbia ar fi fost deci rezultatul cuceririi, violenței și uzurpărilor.

Apărătorii marii proprietăți, ca Barbu Catargi și A. Arsache, porneau de la aceleași premise, dar trăgeau concluzii diametral opuse. Și ei admiteau că principatele erau la început populate de oameni liberi, dar ei contestau că concentrarea proprietății funciare în latifundii s-ar fi făcut prin silă și prin răpire violentă. Nu s-a făcut, spunea Barbu Catargi, „prin dominația unui element străin asupra elementului primitiv al pămînturilor, precum în Europa occidentală, unde elementul got veni de înăbuși, desmoșteni și reduse în servajiu elementul roman”. La noi, țăranii s-au dezmoștenit singuri, vînzîndu-și moșiile. Marea proprietate s-a format la noi prin cumpărare, nu prin uzurpare și depozedare. Servajul a fost introdus și deci legitimat de „acel mare bărbat al României, de Mihai Viteazul”¹.

Un „prinț”, D. Ghica, adaugă la teoria lui Barbu Catargi: „Mai toate proprietățile de azi s-au vîndut de către vechii proprietari și au trecut în mîna

¹ Asupra acestor controverse vezi *Dezbaterile Adunării Generale asupra legii rurale în 1862*, în D. C. Sturdza-Scheeanu, *Acte și leginiri privitoare la chestia țărănească*. Seria. I, vol. II, București, 1907, p. 404—453 (discursul lui M. Kogălniceanu), p. 522—529 (discursul lui B. Catargi).

altora care le-au răscumpărat cu capitalul dobândit prin sudoarea muncii, în bună conștiință, fără nici un proces”².

Controversa avea un caracter exclusiv politic, lipsit de fundamentarea istorică. Bălcescu și Kogălniceanu s-au servit de această „teorie” curentă la istoricii romantici francezi pentru a contesta dreptul de proprietate a aristocrației funciare asupra pământului.

Privită de pe aceste poziții extreme, chestia țărănească nu putea să capete o rezolvare în condițiile menținerii puterii politice în mâinile moșierimii și ale vîrfurilor burgheziei; lovitura de stat, din 1864, care a precedat reforma agrară și răscoala maselor țărănești din 1907 confirmă acuitatea și actualitatea ei. Între aceste două date, teoreticienii marii proprietăți și-au liniștit partizanii, evocînd marile realizări din timpul domniei lui Carol I: cucerirea independenței, construcția rețelei de cale ferată, întemeierea Băncii naționale, construcția portului Constanța și a podului de la Cernavodă, creșterea populației cu 52% și întinderea suprafeței cultivabile prin punerea în valoare a Bărăganului cu 45%. Marilor proprietari nu le-a trebuit mai mult pentru a se convinge că țara era în progres și țărănimea fericită. „Faptul că populația noastră a crescut în ultimii 40 de ani cu 100 000 de suflete pe an, nu e un semn de bună stare? — exclamă I. Lahovary. Poate fi numită mizerabilă o țară care merge progresînd, după cum s-a constatat la Expoziția jubiliară?”. În adevăr, țara jubiliară, care era înfățișată publicului pe dealul Filaretului, era numai lumină, strălucire și bogăție. O armată perfect echipată, țărani în haine de sărbătoare și imaginea unei bune stări și mulțumiri generale.

Dar, în timpul unei opriri neprevăzute a trenului, o delegație de români din Țara Făgărașului, veniți să vadă țara jubiliară cu care visa să se unească, au avut brusc revelația țării reale, a țăranilor care, sub sumanul rupt, pe pielea aspră, nu aveau decît o cămașă „neagră ca țărna”.

Întîmplarea a inspirat lui N. Iorga articolul *Ascundeți țăranii!*, de o zguduitoare viziune apocaliptică: „Ci puneți în temniță pe țăranii din calea «fraților» noștri! Nu-i lăsați să umble slobozi pentru a strica, prin nespusa lor nenorocire, efectul cuvîntărilor înfocate, în care triumfă avîntul șampaniei plătite de stat, adică tot de dînșii, robii sălbăticiți ai brazdei negre”.

„Îngrijii-vă, o voi, cuminți cîrmuitori de țară și de drumuri frumoase, pe care să le semănați cu femeii de la tîrguri și cu bugetivori din cancelarii, îmbrăcați în haină de gală pentru a juca pe cît se poate mai strălucit rolul de țărani români. Iar pe via cîmpului respingeți-o în pumni, ascundeți-o în vizuini ca să nu strice bucuria risipei din anul jubiliar. Tăiați mîna... care scrie pe pereții auriți ai sălilor de banchete un nou «Mane, Techel, Fares» de amenințare. Surguniți nenorocirea, Sardanapalilor, așterneți văpseala groasă pe obrajii pămîntii, Iezabelelor, iar voi, Potemkini meșteri, decorați natura secătuită și omul stors, pentru ca feeria să se desfășoare după cuviință. Căci altfel... la un popas neașteptat, răsare, ca din fundul unui mormînt adînc și negru, Abel sîngerînd, care-și cere dreptatea în lumea lui Cain!”.

★

Cu brutalitatea unei forțe elementare, răscoala din 1907 a rupt vîlul artificiiilor care ascundea țara reală și a pus în fața lumii întregi realitatea înspăimîntătoare a „chestiei țărănești” din România. Evenimentele răscoalei

² Ibidem, p. 498.

au determinat o efervescență ideologică și social-politică deosebită în problema agrar-tărănească. Admiratorii Expoziției jubiliare au putut să afle că cele aproape cinci milioane de țărani dețineau o întindere de pământ care nu depășea decât cu câteva procente suprafața pe care o stăpâneau magnații funciari cu peste 500 ha fiecare.

Faptul că legea rurală din 1864 n-a asigurat satelor izlazarile necesare a permis moșierilor să reducă la cheremul lor și pe țăranii care aveau suficient pământ de arătură, dar care, pentru pășunatul vitelor lor, trebuiau să se învoiască și ei cu marele proprietar sau cu arendașul lui. „Nu vă puteți închipui — a declarat la Cameră un deputat — ce mijloc de a ține pe țăranii în sclavie sînt suhaturile“ (pășunile) !

Lipsa de pământ a silit pe țăranii să ia cu arendă de la marele proprietar, care le-a impus sistemul învoielilor agricole. În Moldova, arenda pământului era convertită în zile de muncă, fixate în timpul iernii la prețuri derizorii, încît țăranul ajungea să plătească arenda hectarului (cumpărată de arendaș cu 20—25 de lei) cu 80—100 de lei. În Muntenia, unde moșiile erau lucrate în dijmă, țăranii au ajuns să dea proprietarului jumătate din recolta realizată pe pogoanele arendate și să lucreze gratuit pe rezerva moșierului un număr de pogoane, să mai facă un număr de zile cu brațele și alt număr de zile de cărăușie. Pe deasupra tuturor acestor obligații, veneau rușfeturile sau plocoanele obligatorii. Țăranii mai erau încărcăți cu diferite taxe arbitrare, înșelați la măsurătoarea pământului, la luarea dijmei și la răfuiala socotelilor, bătută și insultată de vătășii moșiei, de primarii comunelor și de slujbașii stăpînirii.

Împotriva năpăstuirilor, silnicilor și umilirilor, țăranii erau fără apărare. Administrația și justiția erau complici și instrumente servile ale proprietarilor și arendașilor, care în schimb asigurau imunitatea abuzurilor și jăcmănelilor slujbașilor publici. Sistemul administrativ era și el produsul natural al regimului proprietății, învoielilor agricole și rușfeturilor. Unul nu putea funcționa fără celălalt.

Un proprietar din județul Botoșani (Al. Cănanău) a descris plastic mecanismul pe care l-a văzut „de sute de ori“ funcționînd. „Tîlhărie, hoție, de sus pînă jos. Și toate pe pielea țăranului... Sînt prefecți care sînt plătiți anual cu o sumă fixă de către arendași... ca să aibă aparatul administrativ la dispoziție“. Și nu arendașul e ispititorul, ci prefectul cere, și de nu i se dă strînge arendașul în chingă pînă ce se execută. Apoi are și el (arendășul) voie „să ia și pielea de pe trupul țăranului ca să-și scoată banii înapoi“³.

Proprietarii și arendașii au abuzat de această situație pentru a impune țăranilor cel mai sălbatic sistem de exploatare, învoielile agricole cele mai neomenoase, măsurătorile strîmbe, socotelile nedrepte, muncile neplătite și excesive și tot cortegiul de năpăstui, silnicii și umiliri. Iar cînd țăranii s-au ridicat să ceară dreptate, clasa stăpînitoare a răspuns cu „dreptatea gloanțelor“. Sate întregi au fost bombardate cu artileria, cete de țăranii formate pentru a prezenta petiții împrăstiate cu șarje de cavalerie, sute de țăranii legați cot la cot, împușcați la marginea drumului sau torturați cu rafinamente de cruzime, ca acei arestați la Iași pe care jandarmeria rurală avea ordinul să-i țină nemîncăți și să-i bată „cu capul de pereți pînă s-a zdrobi“⁴.

³ „Neamul românesc“, anul I, nr. 91, p. 598.

⁴ *Răscoala țăranilor din 1907*, documente, 3 volume, București, 1948—1949, vol. I, p. 136. În continuare, trimerile la acest volum vor fi date în text.

Care a fost atitudinea intelectualilor și, în primul rând, a istoricilor români față de problemele ridicate de răscoală? Cum au răspuns la strigătul de durere care a cutremurat țara istoricii care, prin specialitatea lor, erau cei mai indicați să înțeleagă nedreptatea și durerea din care pornea acest strigăt?

Academia Română, care făcuse din desăvârșirea unității naționale principalul obiectiv al năzuințelor sale, a simțit că adeziunea românilor de peste hotare la unirea cu România va fi puternic influențată de situația care li s-ar face în orînduirea socială și politică a ceea ce avea să se numească după unire „Vechiul Regat”. Dar din cei mai iluștri membri ai Academiei, Mihail Kogălniceanu și Alexandru D. Xenopol au exprimat limpede ideea că pentru a atrage țărănimea „de dincolo” trebuie ameliorată condiția socială și culturală a țărănimii „de dincoace”. „Trebuie ca prin cultură să ridicăm pe țăranul nostru ca el să aibă conștiința profundă și energică de drepturile și datoriile lui, ca el să înțeleagă pe deplin că trebuie să-și pună viața pentru a-și apăra țara și neamul”.

A. D. Xenopol a declarat că „România nu poate deveni un centru de atragere puternică a românilor de peste hotare cît timp țăranul va fi în mizerie”.

Dar chestiunea țărănească nu s-a pus numai teoretic pentru înaltul nostru for științific; Academia devenise prin donații proprietară de mari moșii. Starea de agitație permanentă, răbufnind în răscoale puternice, ca în 1888, a trezit sentimente de îngrijorare chiar și în membrii cei mai conservatori ai Academiei. Astfel, în timpul sesiunii generale din 1899, I. Kalinderu a exprimat părerea — pe care Hasdeu și Xenopol s-au grăbit s-o consemneze integral în procesul-verbal al ședinței — că Academia trebuie „să nu caute numai la creșterea veniturilor, ci să se preocupe cît mai mult de starea locuitorilor”. Xenopol a adăugat că Academia are datoria „să poarte cel mai viu interes pentru locuitorii de pe moșiile sale”.

Chestiunea s-a pus din nou în sesiunea următoare, cu prilejul comunicării doctorului V. Babeș despre *Tratatamentul pelagrei*. Autorul arăta că pelagra e o boală a mizeriei și a înapoierii culturale și a pledat pentru ameliorarea situației materiale și spirituale a țărănimii. Sub efectul acestei comunicări, un mare proprietar ca D. A. Sturdza a trebuit să recunoască că „toate legile privitoare la relațiunile dintre cultivatorii mari și cultivatorii mici s-au făcut mai ales din punctul de privire al celor dintîi. Nevoile țăranilor și întărirea bunei lor stări au fost foarte puțin studiate la noi și legislația noastră nu a făcut decît să treacă pe lîngă dînsule, fără a le da o atențiune mai adîncă... Ea (legislația) a fost dominată de frica ca nu cumva să lipsească cultivatorilor mari brațele de muncă pentru marea cultură”. D. A. Sturdza recunoaște, de asemenea, că „administrațiunea noastră s-a exercitat în contra țărănimii”. El ar fi putut adăuga justiția, care și ea s-a exercitat împotriva țărănimii. Rezultatul a fost pelagra, a cărei dispariție „e o datorie de cetățean”. Dar cum o să faci să dispară pelagra fără să răstorni relațiile de proprietate în lumea agrară și stăpînirea în stat „a marilor cultivatori de pămînt” care concentraseră în mîinile lor cele trei puteri suverane ale statului: legislativă, judecătorească și administrativă?

Pe măsură ce se agrava criza, s-au înmulțit în Academie glasurile care cereau ca cel puțin pe moșiile Academiei țărani să fie tratați mai omenește. În ședința din 27 martie 1906, Petre Poni a relatat faptul că arendașul moșiei

Moara Grecilor de la Vaslui urcase arenda de la 28 000 la 68 000 de lei, ceea ce însemna că arendașul „a luat de la Academie, pentru prețul ce da nu numai dreptul de a cultiva pământul, ci și exploatarea fără margini și fără milă a țăranilor“.

Spiru Haret a adăugat, în sprijinul declarației lui Petre Poni, că „Academia. este nu numai o instituțiune de literatură și de știință, ci este întâi instituțiune națională și grija ei cea dintâi trebuie să fie în toate privințele să garanteze naționalitatea“. P. S. Aurelian a susținut teoria că fostul proprietar a donat Academiei moșia pentru a ușura situația țăranilor, nu pentru a permite arendașilor „o exploatare nemiloasă“. Rezultatul acestor dezbateri a fost anularea contractului de arendare și încheierea altui contract, care fixa cantitatea minimă de pământ ce trebuie asigurată sătenilor, prețul maxim, pe care aceștia aveau să-l plătească pentru chiria pământului de muncă și pentru păsunea vitelor și prețul minim al zilelor de muncă.

În legătură cu arendarea moșiilor Academiei, dr. C. I. Istrati a mers pînă la rădăcina răului și i-a prevestit toate urmările. Urcarea arenzilor s-ar putea explica, spunea el, dacă ar fi vorba de introducerea unei culturi mai raționale sau de urcarea prețului produselor agricole. Dar „urcarea s-a făcut în mod fantastic și în disproporție nemăsurată și anormală cu creșterea valorii pământului, astfel că se specula pe munca, deci pe mijloacele de viață ale populațiunii de la sate. În adevăr, este izbitor faptul că pe cînd cu cîteva decenii în urmă pogonul de pământ în Bărăgan se vindea cu un galben, astăzi pogonul se arendează cu doi galbeni. Diferența de creștere peste normal, care este enormă, este luată din spinarea săteanului care este stors și istovit și a cărui răbdare e de mirat că nu se frînge. Situațiunea este astfel că ne găsim astăzi deasupra unui vulcan și este timpul să luăm aminte... Din cele șapte milioane pogoane arabile, a cincea parte aparține marii proprietăți care despoaie pe locuitori... Am teama că răbdarea lor va fi istovită și o teribilă revoluțiune agrară va avea loc de nu vom face nimic“. ⁵

★

Prin funcțiile pe care le ocupau, prin ideile pe care le reprezentau, ca exponenți ai burgheziei liberale, unii istorici făceau parte din clasele stăpînitore. Unii din ei erau membri ai partidului liberal sau conservator. Aceștia au urmat consemnul partidului din care făceau parte.

Strict vorbind, referirile ocazionale, materialele publicistice sau discursurile ținute de istorici în perioada următoare răscoalei nu țin de domeniul istoriografiei fiindcă atît scopul cît și caracterul lor au altă destinație. Ele nu înseamnă propriu-zis o contribuție la cercetarea istorică a chestiunii, cît ne ajută să definim poziția unui istoric sau altul, ca militanți sociali, față de evenimentele din 1907. Deși conțin relatări prețioase cu privire la problematica răscoalei, preocupările lor aruncă în primul rînd lumină asupra atitudinii istoricilor, ne ajută să definim poziția lor, privită sub unghiul răscoalei din 1907.

Dimitrie Onciul, C. Giurescu, Al. Lapedatu și Ion Nistor au tăcut. În tot cazul, sentimentele lor față de această mare zguduire n-au lăsat nici o urmă care să fi ajuns la noi. Ioan Ursu nu ne-a lăsat decît în broșura „Conștiința națională“ (București, 1911) o vagă mărturie de simpatie pentru țăranii din care el însuși se trăgea. „Numai oamenii culți pot avea o con-

⁵ *Istoria Academiei Române*. (în mss.)

știință națională. De aceea de o conștiință națională a maselor nu poate fi vorba, din nefericire, în zilele noastre, cu atât mai vîrtos că peste cinci milioane din ai noștri zac în sărăcie și ignoranță, pe cînd majoritatea celor de la orașe zac în indiferență". Ion Bogdan, într-o comunicare făcută la Academia, în ziua de 27 martie 1907, despre *Îndatoririle militare ale cneștilor și boierilor moldoveni în secolele XIV și XV* („Analele Academiei Române”, Secția II, tom. XXIX, p. 624) a spus între altele: „Țăranul se hrănea cu lapte, cu brînză, cu pîine albă; cneazul și boierul nu trăiau în palate și nu consumau renta pămîntului în străinătăți. De aceea o adevărată prosperitate materială și, ca urmare a acesteia, o puternică expansiune națională au fost notele caracteristice ale acestei epoci fericite din istoria noastră”.

Fraza, cu toată rezerva și discreția ei, a fost relevantă de Iorga în „Neamul românesc” și constituie o dovadă a sensibilității publicului pentru orice gest și orice cuvînt în raport cu răscoala. A vorbi de traiul mai larg al țăranilor din trecut însemna a condamna situația din 1907 și, indirect, a justifica răscoala.

Grigore Tocilescu, deputat conservator, a împins conformismul pînă la justificarea privilegiilor marii proprietăți. Pentru el răscoala, pe care o compara cu revolta seimenilor împotriva boierilor lui Matei Basarab, a fost o „rușine națională”, care n-a respectat „nici legi, nici averi, nici drepturi cîștigate”.

Spre cîstea istoriografiei noastre vechi, manifestări ca a lui Gr. Tocilescu au rămas izolate.

A. D. Xenopol s-a ocupat de situația țăranimii nu numai ca istoric, ci și ca cetățean, în presă și în broșuri. Elocvent în ceea ce privește atitudinea sa față de problema agrară este articolul „Mijloacele de îndreptare ale țăranimii române”, publicat în revista „Arhiva”, scurt timp după evenimentele din martie 1907. El era „pentru reducerea prea întinselor latifundii” ale țării, dar nu prin împărțirea de pămînt din partea statului la toți, fără deosebire, ci prin „încurajarea arendărilor obștei” și prin ameliorarea culturii pămîntului, care să permită țăranului să se îmbogățească și să cumpere pămînt. Xenopol nu voia să dea pămînt decît celor capabili să-l prețuiască, „acelora care ar avea dreptul a-l poseda prin hărnicia lor, iar nu la toți fără deosebire, așa ca să fie mai mult părăduit decît împărțit”.

Remediul lui Xenopol — preconizat în articolul amintit — e acela al unui liberal burghez, nu fără accente puternice de conservatorism. Dar limitele gîndirii lui sînt mai mult de metodă decît de principiu. El știe că piedica cea mare în calea ridicării țăranimii e existența marilor proprietari ca clasă. „Nu este îndeustulător ca să se sporească și întărească proprietatea mică. Este neapărat ca cea mare să fie redusă, așa ca să nu mai fie boieri și țărani, ci proprietari care să-și cultive ei singuri, nu numai decît cu brațele lor, dar prin îngrijirea lor, pămîntul posedat de ei. Este o întocmire primejdioasă și păgubitoare ca marii proprietari să posede întinderi nemăsurate de pămînt pe care-l arendează, iar ei trăiesc în țări străine storcînd pămîntul țării prin cheltuiala venitului în străinătate, iar arendașii istovesc pe țărani de ultima lor vlagă”⁶.

În distonanță cu cele preconizate de Xenopol în articolul amintit apar susținerile sale din comunicarea prezentată la Academie, în 3 aprilie 1907, sub titlul *Evoluția istoriei*.

⁶ A. D. Xenopol, *Istoria ideilor mele*, f.d., p. 47.

În comunicarea de la Academie, Xenopol susține că „puterea lăuntrică care îndrumază schimbările în societate sînt, pe lângă acțiunea mediului, ideile obștești care se cristalizează în jurul luptei pentru captarea forțelor naturii, pentru adevăr, frumos și bine”. „Societatea noastră — spune Xenopol — e frămîntată de ideea dreptății. De cîtva timp au intrat și țărani alături de clasa muncitoare, în linie de bătaie, pentru ameliorarea stării lor.

Dar cei interesați în a menține ordinea de lucruri existentă nu vor să audă de reforme și au trebuit revoluții pentru ca țărani să cîștige dreptate. La fel s-au petrecut lucrurile și la noi. Cu toată întunecimea în care era ținută, țărănimea tot a prins unele crîmpeie de idei despre dreptatea socială și despre egala împărțire a pămîntului, răspîndite de intelectuali altruiști, și aceste frînturi de idei lămureau ca un fulger bezna în care zăceau“. Celor ce pretind că asemenea mișcări pun civilizația în pericol, ducînd omenirea înapoi la barbarie, Xenopol le răspunde: „Noi nu o credem. Noi vedem, în asemenea frămîntări, fierberi din care va ieși o lume nouă. Vedem în ele un pas uriaș al evoluției, pe urma căruia va răsări o lume mai dreaptă, mai adevărată și mai frumoasă — și tot către aceeași cale se îndreaptă și marea turburare prin care trece acum iubita noastră țară“⁷.

Mult mai curajoasă și mai înaintată față de situația țărănimii și față de răscoală a fost atitudinea lui Radu Rosetti. Dacă teoriile lui din: *Pămîntul, sătenii și stăpîinii de moșie în Moldova* și *Pentru ce s-au răscolat țărani în 1907* sînt contestabile și pe drept cuvînt contestate cu privire la instituirea tardivă și pe cale legislativă a șerbiei în timpul lui Mihai Viteazul, R. Rosetti a descris în termeni exacti formele de exploatare a maselor țărănești și a pus în lumină adevărată cauzele răscoalei din 1907.

Radu Rosetti a arătat că răscoala a fost urmarea cruntei exploatare de veacuri a țărănimii de către clasa stăpînitoare, urmarea nemulțumirii și urii stîrnite de această exploatare. El n-a recunoscut numai că lipsa de pămînt și de imaș și condițiile împovăraătoare de muncă au făcut insuportabilă viața țaranului, dar a descris cu precizie întregul mecanism al exploatare și asupririi țaranilor.

El a vorbit cu caldă simpatie de aspirația maselor muncitoare de la țară la o soartă care să le permită și lor să ducă un trai omenesc și să nu mai fie expuse silniciilor, împilărilor și jafurilor proprietarilor, arendașilor și slujbașilor publici.

El a justificat răscoala sub raportul cauzelor care au determinat-o prin faptul că exploatarea a împins țărănimea la capătul răbdărilor și a avertizat clasa stăpînitoare, din care el însuși făcea parte, că, dacă adevăratele cauze

⁷ În *Mijloacele de îndreptare ale stării țărănimii române*, A. D. Xenopol dezvoltă aceleași idei ca în *Evoluția în istorie*. El nu crede că situația grea a țărănimii s-ar datora „lipsei de pămînt, de fînă și de pășunat“. Țăranul are nevoie nu atît de „pămînt în proprietate, cît de condiții mai bune pentru a se putea folosi de pămînturile proprietății mari“. Autorul e împotriva unei noi împroprietări. Țăranul nu trebuie împroprietărit, ci pus în situația de a cumpăra singur pămînt. Prețul pentru pămînt va fi pentru țăran un stimulent în muncă și în ameliorarea culturii. Casa rurală îl va ajuta să cumpere pămînt.

Autorul recomandă apoi întocmirea unei legi de ocrotire a imașurilor, un personal administrativ recrutat dintre absolvenții unor școli de agricultură și curmarea „sistemului de jaf pus în lucrare de toți: proprietari, arendași, crișmari, notari, primari și deasupra tuturor a marelui exploatator și despoetor al țărănimii române, statul însuși“. În ceea ce privește soluția chestiei țărănești, Xenopol nu depășește programul partidului liberal din care făcea parte. („Analele Academiei Române“, Memorii, Secția istorie, seria II, tom. XXX, p. 357—363.)

ale răscoalei nu vor fi înlăturate, se vor produce noi explozii, fiindcă țăranul s-a deșteptat. Întinderea răscoalei i-a arătat că nu e singur, că în fața proprietarului sau arendașului exploatator el poate conta pe solidaritatea tuturor sătenilor care-i împărtășesc soarta și că armata, ultima rezervă a exploatatorilor, e constituită tot din fii de țărani care, și ei, au nevoie de pământ.

Radu Rosetti s-a pronunțat pentru o exproprieră mai largă, ajungând pînă la 2,5 milioane ha din masivul mării proprietăți. El a sugerat ideea exproprierii progresive, în funcție de zonele geografice ale țării. „Părerea mea este că se poate da, la noi, numirea de *proprietate mare* aceleia care, în regiunea de munte trece de 100 de hectare loc de hrană, în regiunea de dealuri variază între 2 și 300 de hectare, iar la cîmp ce trece peste 500 ha. Orice trece peste această întindere este o pagubă adusă statului și națiunii. Grabnice măsuri trebuie luate pentru ca asemenea prisoase, care cuprind o întindere totală de 2¹/₂ milioane de hectare pământ cultivabil, să treacă în stăpînirea țăranimii, bineînțeles în schimbul unei indemnități echitabile.“⁸

Măsurile preconizate de R. Rosetti cu privire la schimbarea situației țăranimii porneau de la ideea realizării lor de către clasele dominante. El s-a apropiat de înțelegerea cauzelor și semnificației răscoalei, dar a fost, în virtutea pozițiilor sale de clasă, departe de a aproba lupta revoluționară a țăranimii, ca mijloc de rezolvare a problemei agrare.

Profesorul de istorie de la Academia teologică din Sibiu, dr. Ion Lupaș, a plătit în trei luni de închisoare solidaritatea sa cu răsculații din 1907. El a publicat în revista „Țara noastră“ din Sibiu (nr. 14, din 1 aprilie 1907) un articol intitulat după primul vers al cîntecului popular *Toate plugurile umblă, / Numa' al meu șade la umbră...*, în care justiția maghiară a văzut un îndemn la răscoală. Țăranii sînt oamenii cei mai buni și mai pașnici, scria profesorul Lupaș. Dar cînd se umple paharul răbdării, din buni și pașnici, devin îngrozitori, cum s-au arătat în răscoala din 1907 în România. „În asemenea cazuri, sapa și coasa, îmblăciile și toate uneltele de la lucrul cîmpului se prefac în arme în mîna plugarilor cu sufletul plin de chinuri și de amar, în arme care ucid năpraznic, în arme prin care își apără moșia și cearcă să dobîndească și ei un drept la viață și la stăpînire dreaptă peste moșia strămoșească. Atunci blîndețea de miel a Domnului se poate preface în sălbăticie de tigru“⁹.

Articolul se încheia cu versurile lui Octavian Goga :

*În pacea obidirii noastre
Ca-ntr-un adînc întins de mare
Trăiește înfricoșatul vișor
Al vremilor răzbunătoare.*

Autorul articolului a fost declarat vinovat de crime de „instigație la ură împotriva clasei proprietarilor de pământ“ și condamnat la trei luni închisoare de stat. În închisoarea de la Seghedin, prof. I. Lupaș a început să scrie monografia lui Andrei Șaguna, care avea să-i deschidă porțile Academiei Române.

Dintre toți istoricii noștri, acela care, prin toate antecedentele sale, prin formația și orientarea sa intelectuală, părea cel mai puțin pregătit să înțe-

⁸ Radu Rosetti, *Pentru ce s-au răscolat țăranii*, București, 1907, p. 644.

⁹ D. Braharu, *Toate plugurile umblă*, în *Omagiu lui Ion Lupaș*, București, 1943, p. 116—117.

leagă cauzele profunde și semnificația istorică a răscoalei era, fără îndoială, Nicolae Iorga. După propria lui mărturisire, el nu avusese pînă în 1906 nici o legătură directă cu lumea satelor, afară de lunile de vacanță petrecute la țară¹⁰.

Concepția sa despre rolul istoric al boierilor, de asemenea, nu era de natură a-i ușura înțelegerea „chestiei țărănești”. Iorga avea o concepție romantică despre boierii din trecut și chiar despre cei din epoca 1820—1880. Primii „au apărut țara, au cîrmuit-o și, prin scrisul lor, au fost păstrători, timp de mai multe veacuri, ai gîndului românesc”. Iar ceilalți, printre care pomenește pe Ghica, Bibescu, Știrbei, Golescu, Văcărescu și Kogălniceanu, „au fost tot oameni cari au simțit pentru Țară și neam, cari, fiecare după cultura, priceperea și temperamentul său, au lucrat pentru ele. De boieri de aceștia sîntem doritori și astăzi: ei au lucrat la sfărîmarea clasei lor pentru binele tuturor”¹¹. Apoi problema țărănească se reducea pentru el la una de cultură. Țăranul era sărac și nenorocit fiindcă pregătirea lui, „cu tot instinctul și experiența lui, era a iobagului din evul mediu”. Școala rurală, moștenită de la Cuza-vodă, n-a fost, nici după reformele lui Spiru Haret, un mijloc de a înălța pe țăran la locul lui, ci unul de a-l smulge din mediul lui și de a-l face să dezerteze la oraș¹².

El nu s-a putut elibera de unele prejudecăți xenofobe și de concepțiile sale idealiste. De aceea, cînd a izbucnit răscoala, „ca un trăsnet din cel mai curat senin”, în violențele care i-au marcat începuturile în Moldova, el n-a văzut decît confirmarea teoriei, susținută de reacțiune, că mizeria și nenorocirea țăranilor se datorau exploatarea arendașilor, cîrciumarilor și cămătarilor evrei. Iar cînd răscoala a luat în satele din jurul Giurgiului forme deosebit de violente, el a văzut explicația în amestecul populației cu bulgarii și unelțirile bulgarilor din sudul Dunării¹³. Gîndirea și acțiunea lui Iorga au fost îngîrădite de concepțiile naționaliste de care a rămas stăpînit toată viața.

Cînd mișcarea țăranilor s-a transformat într-o formidabilă insurecție socială, cînd răscoala s-a întins cu iuțeala fulgerului, Iorga a avut revelația bruscă a situației adevărate și o recunoaște. „Nu se face alegere între român și strein, între om bun și rău. Orice conac de proprietate e atacat, în orice surtucar se vede un dușman. Vechea ură strînsă în inimi se revarsă în pîraie de foc ce nimicesc orice”¹⁴.

Identificîndu-se spontan cu cauza țăranilor, considerînd evenimentele de pe poziția lor, cuvîntul lui Iorga s-a ridicat la înălțimea marilor probleme care erau în joc. El s-a făcut expresia cea mai elocventă a durerilor, revendicărilor, luptelor și înfrîngerilor acelor pe care i-a numit „robii albi ai pămîntului”. Cînd flacăra răscoalei a sărit din Moldova în județele de la Dunăre ale Munteniei, el a înțeles că „nu era vorba de un simplu incident, ci de un fenomen elementar, provocat de motive economice, singurele care pot răscula mulțimea.

¹⁰ N. Iorga, *Orizonturile mele. O viață de om așa cum a fost*, vol. II, București, 1934, p. 156.

¹¹ „Neamul românesc”, anul I, nr. 60, p. 97. În discursul său din 23 noiembrie 1907, Iorga spunea încă: „Pînă în veacul al XVIII-lea (țărănimea) a trăit viață bună alături cu boierii. Aveau aproape aceeași fire, se duceau la aceeași biserică, trăiau în același chip, participau la aceeași muncă; era o plăcere să vadă cineva comunitatea aceasta de viață a țăranilor cu boierii” (*Discursuri parlamentare*, vol. I, p. 44).

¹² N. Iorga, *România contemporană de la 1904 la 1930*, București, 1932, p. 22—23.

¹³ „Neamul românesc”, anul I, nr. 91, p. 604 și 606.

¹⁴ „Neamul românesc”, anul I, nr. 10, p. 582.

pentru că numai foamea pune arma în mîna omului sărac în contra celor bogați“¹⁵.

Iorga, care era dezarmat în înțelegerea ideii de revoluție, sub impresia răscoalei din 1907, proclamă revoluția necesară și „binefăcătoare“. „Ne găsim a doua zi după răscoale care se pot numi revoluție“, declara el în discursul de la 12 iunie din Cameră. „Noi sîntem chemați să facem, în împrejurările prin care trecem, o revoluție binefăcătoare : a da la cinci milioane de români o situație materială și morală, la care au dreptul să li se dea, dacă voim ca această țară să trăiască mai departe“¹⁶.

El ajunge să vorbească de exploatare și de exploatați, de clasa stăpînitore (în loc de expresia-i obișnuită de „clasă cîrmuitoare“) și de lupta de clasă. De îndată ce a considerat evenimentele din punctul de vedere al clasei celei mai asuprite, Iorga a uitat de armonia socială și a descoperit antagonismul ireconciliabil între exploatare și exploatați. N. Iorga a trăit zi cu zi zbuciumul țărănimii și a urmărit pas cu pas furia dezlănțuită a mulțimii. Comen-tariile lui sînt justificarea răscoalei și actelor țărănilor ; sînt apărarea dreptății lor. Iată cum înfățișează Iorga începutul tulburărilor :

„De ce oamenii s-au hotărît în această primăvară a sorocului răbdărilor să meargă la arendaș pentru a «se învoi» nu cum vrea el, ci cum pot ei. Dușmanii stau față în față. Se știe bine că vorbele proaste, pumnii, palmele, schingiuirile chiar sînt îngăduite «boierului»... față de «bruta» țărănească. Din vorbă în vorbă, astfel s-a ajuns la mișcarea ciomegelor. Pornit pe această cale, omul, mînat de setea zăcută a răzbnării, nu se poate opri ușor. De aici devastarea Curților“¹⁷.

Pentru desfășurarea răscoalei, acest pasaj sugestiv : „Într-o țară emina-mente agricolă se răscoală robii albi ai pămîntului, în două, în trei, în mai multe județe. Se năvălește în curțile unde se păstrează registrele strașnicilor socoteli prin care se încătușează toată viața unui om, a unei familii întregi. Se rup hîrțile făcătoare de rău, se nimicesc condicile tiraniei“¹⁸.

La începutul răscoalei, Iorga a reprodus mișcarea studenților ieșeni care cerea „să se procedeze cu cea mai mare blîndețe față de sătenii răzvrătiți, care sînt cele dintîi victime ale unei stări de lucruri de care ei nu sînt vinovați“¹⁹.

Dar cînd s-au trimis trupe să reprime răscoala, Iorga a scris cele mai incendiare cuvinte care s-au rostit în timpul răscoalei. „Nădăjduim că nici între funcționari, nici între soldați nu se vor găsi ucigași ai celor sărmani și ne-dreptățiți ce pier de foame în țara lor, pe brazda străină“.

Uciderea primilor patru țărani în Botoșani îi inspiră teribilul blestem asupra tuturor acelor pe care-i crede responsabili de situație : „străinul care a stors vîlga o sută de ani, și astăzi, vrea și sîngele“ ; „ciocoimea obraznică și proastă“, „hîzii politicieni mîncăți de poftă și nevolnici“, „cîrmuitorii neghiobi sau vînduți, înaintea căroră, cufundați în orgii bugetare, fumează acum acest sînge nevinovat“. E articolul *Dumnezeu să-i ierte*, pe care necunoscuți l-au răspîndit la sate împreună cu *Noi vrem pămînt* de G. Coșbuc.

„Dumnezeu să-i ierte pe cei patru țărani români împușcați în orașul românesc Botoșani de oastea românească în ziua de 5 martie 1907.

¹⁵ N. Iorga, *Discursuri parlamentare*, p. 13.

¹⁶ Ibidem, p. 11.

¹⁷ „Neamul românesc“, anul I, nr. 89, p. 566—568.

¹⁸ Idem, p. 548—549.

¹⁹ Idem, p. 551.

Să-i ierte Dumnezeu pentru cîtă muncă de robi au muncit, pentru ce trai de dobitoace au dus, pentru cîtă înşelare au suferit, pentru cîtă jignire au îndurat, să-i ierte pentru viaţa lor de suferinţe, să-i ierte pentru clipa de desperare cînd s-au ridicat vîrsînd pe strade, nu sînge omenesc, ci rachiul cu care erau otrăviţi.

Să-i ierte Dumnezeu pe ostaşii noştri cari, de frica poruncii, au împuşcat pe fraţii lor, cel mai greu păcat ce poate împovăra o inimă omenească.

În vecii vecilor, cît va mai dăinui suflarea românească pe acest pămînt, să nu-i ierte Dumnezeu pe netrebnicii şi pe făcătorii de rele.

Să fie în casa lor atîta belşug ca în bordeiele celor ce au murit, atîta fericire în viaţa lor cîtă a fost în viaţa celor ce s-au zvîrcolit de gloanţe, să fie atîta cinste şi atîta demnitate cît li s-a lăsat acestor sărmani ce s-au dus ca nişte pîrîşi veşnici înaintea Scaunului judecăţilor celor mari; să mîntuie ca dînşii vîrsîndu-şi sîngele inimii în ţernă şi pe urma lor să rămîie, ca, pe urma împuşcărilor, copiii să moară de foame...

Aşa să dea Dumnezeu²⁰.

Cînd a scris rîndurile sale împotriva ucigaşilor fraţilor lor de la ţară, Iorga putea crede că era vorba de un accident izolat. Dar faptul s-a reprodus la Galaţi şi la Vaslui. „Omorurile oficiale se fac fără sfiială, mai rău ca în 1888. În burta lipită de coaste a flămîndului intră, prin îngrijirea unui guvern conservator, în care se află şi «democraţi», glonte filantropice. Şi asta e o soluţie: a înlătura chestia ţărănească distrugînd pe ţărani»²¹. Iorga cere ca „ucigaşii care au tras în ţărani să fie trimişi înaintea justiţiei şi protestează împotriva consideraţiilor de „legalitate“ prin care clasele stăpînitoare au justificat represiunea. „Legile nu s-au coborît din cer, ci s-au alcătuit aici pe pămînt“. „O clasă apăsată, nenorocită, o clasă trăind în condiţii de inferioritate nemeritată“, lipsită de sprijinul şi conducerea unei burghezii progresiste şi în absenţa unui proletariat puternic şi organizat, nu-şi putea cere dreptul ei la viaţă şi la activitatea politică a ţării decît prin „jertfe de sînge“. „Şi a fost o jertfă groaznică la noi în 1907, cînd ţăranii au mers cu pieptul deschis înaintea armatei care apăra o stare de lucruri răzimată pe o veche nedreptate... Şi au făcut aceste jertfe pentru a căpăta, nu pomana unei reforme parţiale, ci dreptul unei reforme generale... Căci nu pier mii şi mii de oameni într-o ţară, fără ca sîngele acesta vîrsat să nu fie fecund. Şi dacă este ticăloasă ţara care nu cruţă sîngele fiilor săi, atunci cînd poate să-l cruţe, este cu mult mai ticăloasă ţara aceea care lasă ca sîngele acela să curgă fără ca din el măcar să răsară semănătura unui viitor mai fericit“²².

După reprimarea răscoalei, cînd mii de oameni au fost arestaţi şi aduşi înaintea curţilor cu juraţi, Iorga a avut acelaşi răspuns ca şi martorii care, faţă de încercările procurorilor de a-i sili să denunţe „instigatorii“ şi capii răscoalei, au declarat dîrz şi mîndru: „Toţi sîntem vinovaţi, toţi am făcut“. În faţa reprezentanţilor celor două clase stăpînitoare, Iorga a declarat la Cameră: „Aşa de mulţi sînt aceia care au fost amestecaţi în răscoală, aşa de mulţi sînt aceia care erau gata să se amestece... fiindcă aceeaşi stare sufletească era şi la unii şi la ceilalţi, încît nu pot fi aduşi cu toţii în faţa judecăţii“²³.

²⁰ „Neamul românesc“, anul I, nr. 87, p. 531—532.

²¹ Ibidem, p. 554—577.

²² N. Iorga, *Discursuri parlamentare*, vol. I, p. 43—45.

²³ Ibidem, p. 14.

Cu aceeași indignare cu care a protestat contra sălbăticiiei represiunii, Iorga s-a ridicat împotriva goanei după vinovați și împotriva justiției de clasă, care a judecat după dispozițiile proprietarilor orbiți de setea de răzbunare.

Iorga își făcuse iluzia că, pentru clasele stăpânitoare, învățătura a fost așa de strașnică când a văzut că pământul i se cutremură sub picioare încât nu va lăsa să se ajungă la o nouă răscoală. Nu fiindcă țărani „ar fi învățat minte“ în urma pedepselor de care au fost loviți după reprimarea răscoalei. El cunoștea bine starea de spirit a țăranilor și hotărîrea lor de a începe din nou, „dacă nu li se va da dreptatea pe care o au și vor fi aruncați din nou în nedreptate și ilegalitate“. El raportează cuvintele unei delegații de trei țărani de pe o moșie a Academiei, care, trimisă la București, a declarat că „chiar dacă doi din ei ar trebui să moară, iar cel de-al treilea să se folosească de eroismul cu care și-au jertfit viața, ei sînt gata să moară“²⁴. În aceste cuvinte Iorga redă exact starea de spirit a țăranilor.

În fața judecătorului de instrucție, țărani declarau invariabil : „Trebuie să ni se dea pământ numaidecît, dacă nu, n-are decît să ne împuște pe toți“ (I, 329). Jandarmul unei comune din județul Vaslui arată că „gîndul pentru o viitoare revoluție nu i-a părăsit (pe țărani) în caz că nici la toamnă nu li se vor acorda îmbunătățirile promise“ (I, 399). Țărani din Dulceanca (Teleorman) au îndrăznit să scrie într-un memoriu adresat lui I. I. Brătianu : „Veți ști că în acest an am făcut-o cam în neștiință ; veți ști că o facem alta din știință, că-i destul de cînd suferim jugul și robia cea barbară boierească, căci ne-au supt mai rău ca pe timpul turcilor... Prin urmare nu mai nădăjdum de pace decît prin luptă, ca cu oricare străin ; om muri o parte din noi, și atunci se va alege într-un fel... Noi am fi vrut o îndrumare de liniște, dar stăpînii nu vor și prin aceasta ne arată ce să facem. În această răscoală a fost o fierbere de la mic la mare, ca un fel de farmec. Dar noi am făcut-o din nebulie, D-stră din rea voință... De aceea vă rugăm, Domnule Ministru, să ne liniștiți mersul vieții la toți deopotrivă, căci altfel ne e mai dulce moartea decît viața, și rătăcirea din urmă (adică aceea care va urma) are să fie mult mai mare ca cea dinainte“ (I, 450—451).

Starea de spirit a țăranilor nu se poate schimba prin luni de închisoare, prin pedepse oricît de aspre. „Cînd omul îți declară oricînd că este gata să înfrunte chiar moartea numai ca urmașii lui măcar să aibă o situație mai bună decît aceea în care au trăit generații întregi, poți lucra cu mijloace așa de mici ca articolele codului penal ?“

„Ce efect pot avea sentințele curților cu jurați asupra unor oameni care au astfel de idei și astfel de sentimente, eroice și ilegale ?“²⁵.

Iorga s-a ridicat împotriva legii care acorda proprietarilor și arendașilor 15 milioane pentru pierderile suferite în timpul răscoalei. El a contestat mai întîi principiul însuși că proprietarii ar avea drept la despăgubiri ; apoi a susținut că, dacă proprietarii au pierdut palate, parcuri și obiecte de artă, familiile țărănești au pierdut în multe cazuri ceva mai mult : șefii, susținătorii acelor familii au fost omorîți, și familiile lor au rămas pieritoare de foame, fără vinovația lor, și aceste familii nu au dreptul să ceară un ajutor, nu au dreptul să ceară o despăgubire. „Plata vieții nevinovaților este un lucru care nu se prevede în proiectul de lege“, care nu poate fi deci considerat decît ca o lege „făcută numai pentru clasa stăpînitoare“.

²⁴ N. Iorga, *Discursuri parlamentare*, vol. I, p. 18 și p. 40.

²⁵ Ibidem, p. 18.

Cu același curaj s-a ridicat Iorga împotriva celor două legi menite să dea proprietarilor asigurarea că nici o primejdie nu-i va mai amenința din partea țăranilor : e vorba de legea care reintroducea practica feudală a răspunderii colective a comunelor în caz de atentat săvârșit, pe hotarul lor, asupra proprietății și de legea care dubla numărul jandarmilor, adică al „tiranilor de la sate“ și făcea din România, proporțional, țara cu cea mai numeroasă jandarmerie din lume.

Cu aceeași impetuozitate și același curaj și-a exprimat N. Iorga sentimentul de revoltă față de fascismul german și legionarismul românesc, fapt pentru care avea să-și găsească cel mai oribil sfârșit, el, una din victimele ilustre ale acelor vremi de groază.

Sub impulsul direct al evenimentelor din primăvara anului 1907 a elaborat C. Stere studiul său „Social-democratism sau poporanism?“ publicat sub forma unor articole succesive în „Viața românească“ (1907 și 1908), unde a cristalizat concepția poporanistă. Această concepție a găsit o aderență relativ largă în rândurile unor pătri intelectuale și democratice. Stere a făcut expunerea sa într-o manieră de argumentare doctrinară savantă. În studiul său, Stere a desprins trăsături reale ale raporturilor sociale la sate ; a dezvăluit situația grea a țăranimii și a pronunțat ascuțite remarci critice la adresa marii proprietăți. Teoria poporanistă expusă de directorul „Vieții românești“ ignora însă mișcarea reală a procesului istoric ; el contesta României posibilitatea dezvoltării capitaliste ; calea pe care o preconiza pentru evoluția ei se întemeia pe mica producție țărănească, o viață rurală idilizată care ar fi condamnat de fapt România la înapoiere economică și deci politică și socială. O notă dominantă a studiului lui C. Stere „Social-democratism sau poporanism?“ a fost exclusivismul său față de mișcarea socialistă. Reprezentanții mișcării socialiste au demonstrat, în polemica angajată, inconsistența tezelor poporaniste.

O mare însemnătate a avut în acea epocă preocuparea mișcării socialiste pentru problemele satului. Ea s-a manifestat pe planuri multiple, printre care și cel teoretic, de analiză a realităților social-economice la sate, în vederea fundamentării poziției mișcării față de țărănime. În coloanele presei socialiste : „România muncitoare“, „Viitorul social“, în documentele programatice ale mișcării, cum a fost Programul Uniunii Socialiste adoptat după răscoală, interesul manifestat față de problemele pe care le-a ridicat răscoala a fost excepțional de viu. Rod al intensității preocupărilor în acest sens este și lucrarea „Neoioabăgia“ pe care Dobrogeanu-Gherea a început s-o elaboreze după răscoală și a definitivat-o în anul 1910. Prin viziunea largă pe care o adoptă în analiza fenomenului agrar din România, prin analiza profundă a unor procese capitale pentru înțelegerea structurii sistemului agrar, cum ar fi, de exemplu, sistemul bazat pe munca în dijmă, și contradicțiile proprii acestui sistem, lucrarea lui Dobrogeanu-Gherea ocupă un loc de frunte în cadrul cercetărilor consacrate problemei agrare în România la începutul secolului al XX-lea. Ea conține și teze care nu rezistă unei riguroase analize marxiste, ca cea privind dezvoltarea țărilor înapoiate în orbita celor înaintate și cea care minimizează gradul dezvoltării capitalismului în agricultură. De asemenea soluțiile propuse de C. Dobrogeanu-Gherea în vederea rezolvării problemei agrare sînt moderate și limitate, în raport cu necesitățile obiective și aspirațiile țăranimii. Totuși, ideea unei exproprieri substanțiale din masivul marii proprietăți moșierești este formulată de Gherea cu limpezime ²⁶.

²⁶ C. Dobrogeanu-Gherea, *Neoioabăgia*, București, 1910, p. 393—394.

Permanența chestiunii țărănești pînă în anul 1945, cu toate procesele și schimbările pe care le-a determinat reforma agrară din 1921, a făcut să nu se estompeze amintirea răscoalei din 1907 în conștiința publică. Este drept, manualele școlare sau universitare de istorie au fost puțin receptive la marele eveniment.

Ele au trecut răscoala sub tăcere sau au prezentat-o ca o nenorocire, iar represiunea sîngeroasă, ca o necesitate inevitabilă. Răscoala a fost evocată în unele memorii ca ale lui Al. Marghiloman sau Vintilă Brătianu, în monografiile consacrate unor oameni politici din timpul răscoalei, ca aceea a lui C. Gane despre P. P. Carp sau a lui Xenii despre Take Ionescu și în scrieri istorice ca *Orizonturile mele* și *Supt trei regi* ale lui Iorga. Dar cît de sumare și de palide sînt în raport cu însemnătatea evenimentelor! Autorul englez al unei *Istории a românilor*, R. W. Seton-Watson, relevă cu surprindere că memoriile regelui Carol I nu cuprind decît cîteva rînduri despre o răscoală care era condamnarea categorică a întregii sale domnii și căreia puțin i-a lipsit să nu-i răstoarne tronul ²⁷.

Atmosfera intelectuală, întreținută de clasele stăpînitore, care aveau tot interesul ca luptele maselor muncitoare să fie acoperite de tăcere, și aversiunea istoricilor pentru subiecte moderne explică faptul că, în cincizeci de ani de activitate istorică, n-a apărut nici o monografie asupra răscoalei din 1907. De altfel chiar dacă vreun istoric ar fi încercat s-o facă n-ar fi izbutit. Documentele oficiale erau inaccesibile și secretul asupra soartei lor a fost atît de bine păstrat încît s-a crezut că ele au fost ridicate de la Ministerele de Război și de Interne și distruse de politicienii asupra trecutului cărora ele aruncau o lumină prea supărătoare. Numai după răsturnarea monarhiei s-a aflat că aceste documente erau în păstrarea regelui Carol I.

O parte din ele formează, împreună cu cele extrase din fondul Ministerului de Justiție și din acela al Educației Naționale și Cultelor, conținutul celor trei volume, publicate din inițiativa acad. M. Roller în 1948 și 1949, sub titlul *Răscoala țăranilor din 1907*.

După publicarea volumelor de documente privind răscoala din 1907, perioada care a urmat, pînă în ajunul semicentenarului răscoalei, nu a fost marcată de realizări istoriografice importante în acest domeniu.

Semicentenarul răscoalei a prilejuit însă intensificarea cercetărilor menite să pună în lumină aspectele diverse ale acestui însemnat eveniment istoric. Lucrările sesiunii speciale pe care Academia R.S.R. a consacrat-o răscoalei au fost înmănunchate în culegerea intitulată „Studii și referate privind răscoalele țărănești din 1907” ²⁸.

Preocuparea dominantă a istoriografiei marxiste române a constituit-o analiza premiselor social-economice ale răscoalei și dezbateră ideologică în jurul problemei agrare la începutul secolului al XX-lea. Poziția mișcării muncitorești față de răscoală și semnificația pe care lupta țăranimii o capătă în

²⁷ R. W. Seton-Watson, *Histoire des Roumains*, Trad. fr., Paris, 1937, p. 432—433.

²⁸ *Studii și referate privind răscoalele țărănești din 1907*, Editura Academiei R.P.R. 1957.

perspectiva afirmării proletariatului pe arena istoriei au format obiectul unor studii speciale ²⁹.

Pe baza unor izvoare, în bună parte inedite, s-au întocmit studii referitoare la desfășurarea răscoalei în diferite județe sau provincii ale țării ³⁰. Unele contribuții au fost aduse în elucidarea poziției armatei față de răscoală, precum și a intelectualității sătești, în special a învățătorilor, în perioada evenimentelor din primăvara anului 1907 ³¹. S-au întreprins unele cercetări menite a dezvălui însemnătatea și consecințele multiple, de ordin social-economic și politic, pe care răscoala le-a determinat ³².

Ecoul internațional al răscoalei a atras atenția cercetătorilor și a fost prezentat în lucrări și studii interesante ³³. Cercetările parțiale efectuate în ultimul deceniu au reliefat și mai mult necesitatea întocmirii unei ample lucrări monografice consacrate marelui eveniment revoluționar din istoria țării noastre, susceptibilă de a îmbrățișa ansamblul problemelor pe care le comportă studiul temei, de a le prezenta unitar și sistematic, folosind cuceririle anterioare ale istoriografiei și lărgind în același timp apreciabil investigarea, atât sub raport interpretativ, cât și documentar. Acestei sarcini este chemată să răspundă monografia „Marea răscoală țărănească din 1907”, întocmită de un colectiv de cercetători de la Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R. și de la Institutul de istorie „Nicolae Iorga”.

Răscoala din 1907 a zguduit din temelii țara care, cu o jumătate de an înainte, fusese înfățișată la expoziția jubiliară ca un exemplu de stabilitate, de bună gospodărire și de prosperitate. Lupta revoluționară a țărănimii a pus în discuție toate aceste „strălucite” atribute ale domniei lui Carol I. După mărturia lui Al. Marghiloman, regele însuși ar fi declarat la 22 martie 1907: „România întreagă trebuie refăcută, că cu totul s-a prăbușit” ³⁴. S-au luat unele măsuri menite să îndrepte abuzurile cele mai grave care apăsau asupra țăranilor. Legea învoielilor agricole, votată în decembrie 1907, desființa sistemul care silea pe țăran să-și vîndă iarna munca pe un preț de foamete și să plătească pentru pămîntul închiriat o arendă exorbitantă. În același timp au fost adoptate legile cu privire la izlazarile comunale, la noua Casă rurală, la dreptul exclusiv al obștiilor rurale de a lua în arendă domeniile statului și „bunurile de mînă moartă”, la trusturile arendășești, la judecătoriile sătești și la comisiile regionale, formate din proprietari și săteni, pentru a fixa prețul minim al muncilor agricole. În

²⁹ Vezi D. Hurezeanu, *Problema agrară și lupta țărănimii din România la începutul secolului al XX-lea (1904—1906)*, Editura științifică, 1961; *Privire critică asupra studierii problemei agrare în România la începutul secolului al XX-lea*, în *Studii privind istoria economică a României*, vol. I, Editura Academiei R.P.R., 1957; *Acțiuni de solidarizare a clasei muncitoare cu răscoala țăranilor din 1907*, în *Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.C.R.*, nr. 3/1962.

³⁰ Vezi *Studii și articole de istorie*, vol. III, Societatea de științe istorice și filologice din R.P.R., București 1961; *Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.C.R.* nr. 1 și 2 pe 1957; *Răscoala țărănească din 1907 în Oltenia, Craiova*, 1957.

³¹ Vezi *Învățătorii și răscoala din 1907*, Editura de stat didactică și pedagogică, București, 1958; Coralia Fotino, *Atitudinea armatei în timpul răscoalei țărănești din 1907*, în *Studii și materiale de istorie modernă*, vol. I, Editura Academiei R.P.R., 1957.

³² Matei Ionescu, *Despre însemnătatea și urmările răscoalei din 1907*, în „Studii” nr. 2/1957.

³³ Vezi Gh. Matei, *Răsunetul internațional al răscoalei din 1907*, Editura politică, București, 1957; Nicolae Jecev, *Ecoul răscoalei din 1907 în Bulgaria*, în *Studii și materiale de istorie modernă*, vol. II, Editura Academiei R.P.R., 1960.

³⁴ Al. Marghiloman, *Note politice*, I, p. 60.

sfârșit, a fost abrogată măsura care interzicea sătenilor să-și culeagă porumbul înainte de a-și fi regulat datoriile față de proprietar sau arendaș³⁵.

Viciul fundamental al acestei legislații de urgență e că lăsa aproape intactă marea proprietate bazată în bună parte pe munca iobagă și aplicarea ei în seama marilor proprietari stăpîni pe puterea publică. Vintilă Brătianu a recunoscut în 1913 că legea învoielilor agricole a fost hotărît ignorată. Pășunile comunale n-au putut fi create decît pe domeniile statului și pe abia un sfert din moșiile particulare, atît de dîră a fost rezistența proprietarilor.

Totuși răscoala din 1907 n-a rămas fără urmări asupra structurii societății românești. Legislația determinată de răscoală a accentuat procesul de diferențiere a țărănimii și a contribuit la întărirea burgheziei rurale, în care cele două partide de guvernămînt au văzut un mijloc de salvare a regimului. În tot cazul, ea a lărgit căile de pătrundere a capitalismului în agricultură și a provocat o regroupare a partidelor și manifestarea unor noi carențe publice în țară³⁶. Take Ionescu se despărți de conservatori și întemeie partidul conservator-democrat, iar în decembrie 1910 I. Brătianu luă locul lui D. A. Sturdza, ca șef al partidului liberal, devenit „partid național liberal”³⁷, care a făcut din reforma agrară punctul principal al programului său.

Cu toate acestea, nici în 1917 Ionel Brătianu nu s-a putut hotărî să realizeze reforma agrară, de teamă că „se vor răscula proprietarii”, ceea ce i-a atras din partea lui N. Iorga răspunsul: „Cum ai împușcat pe țărani pentru proprietari, vei împușca atunci pe proprietari pentru țărani”. Chestia țărănească n-avea să fie soluționată decît în zilele puterii populare, prin desființarea moșierilor ca clasă și prin naționalizarea marii proprietăți.

³⁵ Matei Ionescu, *Despre însemnătatea și urmările răscoalei din 1907*, în „Studii” nr. 2/1957, p. 8—11.

³⁶ N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. X, București, 1939, p. 304—305.

³⁷ M. Iosă, *Legislația agrară din perioada 1907—1912 și aplicarea ei*, în „Studii” nr. 2/1966.

Problema agrară în viața ideologică și social-politică a României la începutul secolului al XX-lea

I. POPESCU – PUȚURI

Problema agrară și lupta de clasă a țăranimii sînt adînc gravate în filele trecutului istoric al României. Formînd secole de-a rîndul marea majoritate a poporului, prin activitatea productivă depusă, prin lupta sa, prin puternicul patriotism de care a fost animată, țăranimea a reprezentat un factor activ al dezvoltării societății pe calea progresului. Energia revoluționară a țăranimii își găsește expresie în evul mediu în asemenea mișcări de masă ca răscoala de la Bobîlna (1437), războiul țăranesc de sub conducerea lui Gh. Doja (1514), răscoala iobagilor condusă de Horia, Cloșca și Crișan (1784).

În perioada evenimentelor de importanță istorică din secolul al XIX-lea și a marilor prefaceri pe care le-au determinat, ca mișcarea revoluționară condusă de Tudor Vladimirescu, revoluția de la 1848, Unirea Țării Românești cu Moldova, războiul pentru cucerirea independenței de stat (1877—1878), țăranimea s-a manifestat activ, formînd baza de masă a luptei desfășurate atunci.

Situația țăranimii și necesitatea rezolvării problemei agrare au preocupat pe militanții și gînditorii înaintați ai țării noastre. Prin profunzimea analizei, prin pasiunea cu care a apărut cauza mulțimilor de țărani ferecați în lanțurile iobăgiei, marele democrat-revoluționar Nicolae Bălcescu, dezvăluind esența programului revoluției de la 1848, sublinia că ea consta în „a organiza democrația și... a dezrobi pe țăran... Într-un cuvînt trebuie să fie o revoluție democratică și socială”¹. În pleiada personalităților care au căutat să-și aducă contribuția la progresul economic și social al țării noastre, fiind preocupați cu constanță de rezolvarea problemei agrare, își înscriu numele Ion Ionescu de la Brad, Al. Golescu-Arăpilă, Mihail Kogălniceanu etc. Activitatea depusă de acești militanți a creat un larg curent de opinie în jurul problemelor pe care le ridicau satul și nevoile agriculturii, a însemnat un aport la cunoașterea acestora.

Figurînd pe ordinea de zi ca unul dintre punctele centrale ale evenimentelor secolului al XIX-lea, problema agrară a parcurs o evoluție complexă; calea rezolvării sale a fost sinuoasă, marcată de etape care au adus chiar modificări de structură în peisajul rural și în viața social-economică a țării (așa cum a fost reforma din 1864), dar care nu i-au dat o soluționare deplină, aceasta realizîndu-se numai odată cu instaurarea puterii populare în țara noastră.

* La elaborarea materialului au participat și Gh. Matei, D. Hurezeanu.

¹ N. Bălcescu, *Opere*, E.S.P.L.P. 1952, p. 247.

În timpul revoluțiilor burgheze din unele țări ale Europei, ca, de exemplu, în Franța, problema agrară a fost rezolvată în sens burghezo-democrat, asigurându-se trecerea de la o orînduire social-economică la alta. Dispunerea forțelor de clasă s-a realizat astfel încît burghezia s-a sprijinit activ pe lupta maselor țărănești, satisfăcînd dezideratele lor și sarcinile obiective de dezvoltare care se puneau în fața societății.

În țările române, cursul evoluției evenimentelor a fost diferit și mai complex. Frontul comun de luptă pe care burghezia, și în special exponenții aripii revoluționare a acesteia, a căutat să-l facă, în timpul revoluției din 1848, cu țărănimea nu s-a înfăptuit pînă la închegarea unei forțe capabile să răstoarne pe cale revoluționară vechiul regim. Cu timpul, o mare parte a burgheziei s-a îndepărtat tot mai mult de aspirațiile maselor țărănești. Permanența problemei agrare ridică însă și acum glasuri, uneori viguroase și de mare rezonanță, în sprijinul țărănimii și al necesității găsirii unor soluții pentru adaptarea economiei rurale la cerințele vremii. Așa a fost, de exemplu, C. A. Rossetti, care și-a activizat spre sfîrșitul vieții preocupările pentru problema agrară, sau reprezentanții curentului radical din ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, printre care se număra Gh. Panu.

Perioada respectivă coincide cu începutul afirmării clasei muncitoare pe arena istoriei țării. Perspectivele luptei de eliberare a țărănimii și rezolvarea problemei agrare devin strîns legate de dezvoltarea proletariatului, care manifestă, încă de la începuturile mișcării muncitorești, un viu interes pentru chestiunile social-economice ale satului. Activitatea teoretică menită a descifra sensul proceselor legate de problema agrară, precum și munca practică organizatorică de răspîndire a influenței mișcării la sate parcurge un drum lung de căutări, de clarificări, bogat în realizări, deși nelipsit de greutăți și erori.

★

La începutul secolului al XX-lea, dezvoltarea României a fost dominată de două mari probleme care constituiau coordonate principale ale procesului istoric și se ridicau spre rezolvare într-o perspectivă mai apropiată sau mai îndepărtată : problema agrară și problema desăvîrșirii unității naționale.

Ca sarcină istorică de ordin social-economic, problema agrară se punea la ordinea zilei cu o deosebită acuitate.

Reprezentînd sfera principală a economiei naționale și cuprinzînd peste 80% din populație, agricultura era domeniul al cărui sistem de relații și procese avea o înrîurire puternică asupra destinului istoric și căilor de dezvoltare a țării. Din punct de vedere economic, structura relațiilor proprii sistemului agrar din România era caracterizată prin dezvoltarea capitalismului pe calea reformelor, grevată de puternice rămășițe feudale, care-și puneau pecetea pe formele, nivelul producției și al productivității muncii, pe condițiile vieții materiale și culturale ale maselor țărănești. La baza antagonismului economic și social la sate se aflau relațiile de proprietate asupra pămîntului concretizate în faptul că un număr infim de mari proprietari funciari (4 171) dețineau majoritatea suprafețelor arabile și forestiere ale țării (peste 5 800 000 ha), în timp ce 920 939 de proprietari țărănești însumau doar 3 503 645 ha. România deținea unul dintre primele locuri în Europa în ce privește extensiunea latifundiilor, ca și în privința pulverizării micii proprietăți parcelare țărănești.

Atît mersul obiectiv al dezvoltării istorice, cît și interesele maselor populare reclamau în mod imperios curățirea sistemului agrar de crusta rămăși-

țelor feudale, lichidarea proprietății moșierești și desființarea moșierimii ca clasă, înlăturarea cât mai completă și mai hotărâtă a formelor de exploatare generate de sistemul bazat pe dijmă.

Contradicțiile profunde care măcinau sistemul agrar din România se repercutau pe planul luptei de clasă prin activizarea fără precedent, chiar din punct de vedere al istoriei Europei, a păturilor celor mai largi ale țărănimii. Elementele semif feudale din agricultură, care frâneau mersul progresiv al capitalismului și generau, altoindu-se pe cele capitaliste, forme de exploatare și de asuprire extrem de grele, determinau afirmarea țărănimii ca o forță democratică capabilă de o mare energie revoluționară, defineau amploarea, forma și conținutul principal al luptei sale.

În șirul luptelor revoluționare pe care le-a dus țărănimea la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea se desprinde cu putere marea răscoală a țăranilor din 1907. Prin amploarea și intensitatea mișcării, prin curajul și eroismul de care au dat dovadă țăranii, prin importanța sarcinii obiective pe care era chemată s-o rezolve, răscoala din 1907 se înscrie ca unul dintre momentele culminante ale luptei de eliberare socială din istoria patriei. Deși a fost înăbușită sîngeros de cercurile guvernante ale burgheziei și moșierimii, răscoala a zguduit întregul sistem al relațiilor agrare, dezvăluind acuitatea rezolvării problemei țărănești. Acest eveniment remarcabil din trecutul de luptă al țării noastre ocupă, în același timp, un loc de seamă în cadrul noii epoci de mișcări revoluționare și de mari lupte de clasă care au avut loc în Europa și Asia la începutul secolului al XX-lea.

*
* *
*

Adîncirea crizei sistemului agrar, ascuțirea contradicțiilor de clasă de la orașe și sate și situația internă încordată creau nesiguranță în sînul cercurilor dominante, iar pe de altă parte în rîndurile maselor muncitoare și ale intelectualității legate de popor se întărea convingerea în necesitatea unor transformări sociale.

Cu o putere deosebită reținea atenția problema agrară, a cărei însemnătate o recunoșteau toți autorii, indiferent de punctul de vedere pe care îl adoptau în rezolvarea ei.

Interesul stîrnit pentru chestiunea agrară în această perioadă, dezbaterea largă a acesteia reflectau, pe plan ideologic, acuitatea situației de fapt ce se crease în economia agrară. Așa după cum problema agrară s-a impus ca o problemă majoră a vieții economice și social-politice din România, tot astfel ea a devenit o temă cardinală a dezbaterilor ideologice, în jurul căreia se ciocneau interesele claselor și ale păturilor sociale, ale partidelor și curentelor social-politice. În lucrarea sa „Chestiunea țărănească”, cunoscutul militant pe tărîmul social Vasile Kogălniceanu sublinia următoarele: „În timpul din urmă ...chestiunea agrară a început să preocupe iar spiritele; interesul pentru această mare chestiune începe să se manifeste puternic și opinia luminată a țării noastre are convingerea că starea de lucruri, în ceea ce privește țărănimea, nu este așezată pe o temelie sănătoasă, temeinică”². Un alt cercetător al problemei agrare, G. Ionescu-Sisești, arăta, de asemenea, că în atmosfera încordată de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea problema țără-

² Vasile M. Kogălniceanu, *Chestiunea țărănească*, București, 1906, p. 11.

nească se puna deosebit de ascuțit : „După 1900 — menționa el — se văd semne de furtună. Bărbații cu pregătire, care înțelegeau că țara nu e numai a noastră, ci și a nesfârșitelor generații care vor veni după noi, simțeau că aerul e greu și că începe să se umple ceașca suferințelor”³.

Încă la sfârșitul veacului trecut, preocuparea pentru chestiunile sociale ale satului vădește o creștere din partea opiniei publice, a partidelor politice și a autorilor vremii. Răscoala din anul 1888 și crearea cluburilor socialiste la sate, precum și mișcările țărănești din 1898—1899 reprezintă principalele evenimente care determină stimularea interesului și impun atenției problemele satului. Cercurile guvernante caută să adopte după răscoala din anul 1888 o politică economică la sate care, neafectând interesele de bază ale marii proprietăți, să însemne, totuși, o soluție pentru stăvilirea luptei revoluționare a țăranimii. Legea de vânzare a bunurilor statului, adoptată sub presiunea luptei maselor, în anul 1889, în perioada guvernării conservatoare, a fost măsura cea mai însemnată cu caracter economic referitoare la problema agrară în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea. În concepția inițiatorilor săi, legea urma să protejeze marea proprietate funciară particulară, prin vânzarea către țărani a moșiilor statului. Ea constituia, în același timp, o măsură de siguranță în calea proletarizării satului și deci un mijloc de asigurare a marilor proprietari funciari cu forța de muncă a țăranilor învoiți, care să posede și un minimum de inventar agricol necesar perpetuării și funcționării „în condiții normale” a sistemului bazat pe dijmă. Rezultatele legii din 1889 au fost departe de a înlătura, fie și parțial, acumularea și agravarea contradicțiilor sociale la sate. Cele 526 233 ha pe care un număr de 105 165 de țărani le-au primit, prin răscumpărare, din moșiile statului în perioada 1889—1906, în baza legii din 1889, nu au produs, în fond, schimbări în structura economică a satului.

În anii 1896—1897, luarea în dezbateră a creării Casei rurale nu a dus la rezultate concrete. Opoziția conservatoare față de inițierea unei societăți pe acțiuni cu menirea de a răscumpăra moșiile particulare, în limitele eventualelor oferte făcute în acest sens, a fost puternică. Pentru punerea în aplicare a legii privind înființarea Casei rurale avea să fie necesară marea zguduire din primăvara anului 1907.

În timp ce clasele dominante și exponenții lor politici încercau să adapteze cerințele dezvoltării agriculturii la interesele lor, apar fenomene semnificative pentru preocuparea de a da o rezolvare de pe poziții mai realiste și mai avansate problemei agrare. O expresie a acestor preocupări o constituie elaborarea, în anul 1895, a unui program al așa-zisului partid țărănesc. Deși partidul țărănesc ca organizație politică nu a luat naștere atunci, totuși punctele programatice formulate în documentul respectiv prezintă un real interes⁴.

Forța politică cea mai înaintată care a făcut din problemele economice și sociale care frământau țăranimea o preocupare majoră a activității sale a fost Partidul social-democrat al muncitorilor din România. În programul partidului, în cadrul congreselor, în presa editată de mișcarea socialistă problema

³ G. Ionescu-Sisești, *Politica agrară cu privire specială la România*, București, 1916, p. 14.

⁴ *Programul partidei țărănești din România*, București, 1895, p. 5.

agrară și situația țărânimii au figurat ca teme de bază. Mișcarea socialistă a căpătat aderențe puternice în rîndurile intelectualității sătenești, mai ales ale învățătorilor, pe terenul preocupărilor pentru țărâtime. Atrăși de mesajul luminos al ideilor socialiste, numeroși intelectuali din mediul rural răspîndeau presa și tipăriturile socialiste, dintre care unele erau destinate anume sătenilor, desfășurau o muncă rodnică de propagandă printre țărani.

Valorificînd experiența internă căpătată în domeniul preocupărilor pentru țărâtime și dînd expresie înțelegerii importanței pe care o prezenta problema agrară pentru mișcarea muncitorească europeană, socialiștii din România au fost inițiatorii propunerilor dezbaterii acestei probleme în cadrul congreselor Internaționalei a II-a. Activitatea socialiștilor români, susținută de reprezentanții altor delegații, a înregistrat la congresul de la Zürich (1893) al Internaționalei a II-a un succes de seamă. „Propunerea delegației române — scria gazeta „Munca“ —, susținută de opt nații, a fost, în fine, primită... Cîntea inițiativei revine, desigur, partidei social-democratice române și delegaților ei... de aci înainte, chestia agrară va figura nu numai la viitorul congres de la Londra, dar și la toate congresele internaționale viitoare”⁵.

În anii 1898—1899 mișcarea socialistă din România a inițiat acțiunea de organizare a țărânimii în cluburi care a găsit o receptivitate deosebită în rîndurile maselor largi țărănești. Rețeaua cluburilor a cuprins sute de localități, mai ales din județele de șes ale Munteniei. Axîndu-și activitatea cu precădere pe revendicări general-democratice, cluburile socialiste la sate au fost focare de mobilizare a țăranilor, centre din care s-au dezvoltat intense mișcări țărănești.

★

Începutul secolului al XX-lea este marcat nu numai de importante procese social-politice; în viața ideologică și culturală are loc o puternică efervescență, se conturează unele curente de gîndire ale căror principii au avut aderențe în straturi relativ largi ale opiniei publice, au influențat fenomenele literare și artistice, în general evoluția culturală a țării. O putere de afirmare relativ largă au avut semănătorismul și poporanismul, revistele „Sămănătorul” și „Viața românească”, constituind organe de presă care s-au impus și au avut o incontestabilă înrîurire în epocă.

La rîndul ei, mișcarea muncitorească se afirmă cu o putere sporită în viața social-politică și ideologică a țării, cresc combativitatea, capacitatea acestora de cuprindere organizatorică a proletariatului, se reliefează mai hotărît și poziția de clasă a activității ideologice a mișcării socialiste.

Prezența problemei agrare în curentele de idei de la începutul secolului al XX-lea este, fără îndoială, preponderentă. Unele curente, ca, de exemplu, poporanismul și semănătorismul, își definesc însăși rațiunea de a fi în legătură cu problemele satului și se consideră exponente ale realităților acestuia pe care le proclamă, nu fără o tendință de unilateralizare, drept realități fundamentale ale societății românești.

Expresie a preocupărilor ideologice pentru problema agrară o constituie și intensificarea dezbaterii acesteia în lucrări special consacrate, în discursurile oamenilor politici, la tribuna parlamentară etc.

⁵ „Munca” din 22 august 1893.

Izbucnirea marii lupte revoluționare din 1907 a lăsat urme puternice, de neșters, în conștiința societății românești; ea a răscolit gândirea socială, polarizând preocupările în jurul problemei agrare. „Anul 1907 — scria C. Dobrogeanu-Gherea în „Neoioabăgia“ — a deschis o prăpastie înaintea ochilor celor mai neîncredători, a arătat că sînt chestiuni sociale, sînt probleme grozave, cărora trebuie să li se găsească soluția sub pedeapsa celor mai mari și mai ireparabile dezastre. Și acum, afară de mici și neînsemnate excepții, toți sînt preocupați de găsirea soluțiilor, nu de negarea problemelor“⁶. După răscoală, cercetarea problemei agrare a căpătat o amploare cu mult mai mare decît în perioada premergătoare. Baza de documentare a fost lărgită simțitor prin publicarea unor culegeri statistice care permiteau adîncirea analizei unor aspecte economice ale problemei agrare⁷.

Folosind în parte materialul statistic proaspăt adunat, o serie de autori au consacrat problemei agrare numeroase lucrări, de la broșuri de mai mică importanță pînă la cărți voluminoase.

Literatura consacrată problemelor social-economice ale satului expune puncte de vedere variate în detaliile soluțiilor pe care le enunță, dar tabloul activității ideologice în domeniul problemei agrare permite să desprindem, în multitudinea preocupărilor, în diversitatea manifestărilor, unele trăsături comune, apte de a ușura ordonarea materialului pornind de la conținutul de idei și poziția de clasă pe care se situează un autor sau altul, de la profilul curențelor afirmate în epocă.

Moșierimea conservatoare, legată de forme și de relații de producție istoricește depășite, a căutat prin unii exponenți ideologici ai săi, prin organe de presă, pe care le edita, ca, de exemplu, „Agrarul“, să-și apere pozițiile economice și politice pe care le deținea. Ea se împotriva oricăror reforme sociale care ar fi perturbat raporturile agrare existente atunci în România. Apologeții moșierimii conservatoare și ai regimului agrar existent respingeau categoric cauzele de natură social-economică ale răscoalei. Într-un articol intitulat „Chestia rurală și turburările agrare“, moșierul conservator Ion Lahovari scria: „Înainte de toate, țin să declar sus și tare că tentativa de revoluție agrară la care asistăm n-a fost provocată prin starea de mizerie și impilare la care ar fi redus țărănul român“⁸.

Ignorînd realitatea faptelor, exponenții moșierimii conservatoare lansează legenda că România anului 1907 ar fi, chipurile, țara micii proprietăți. Un autor contemporan scria, nu fără o notă de nedumerire: „Pînă la apariția cărții lui Creangă, care a pus pe baze statistice adevărata situație a proprietății moșierești, exista înrădăcinată și larg răspîndită ideea că proprietatea țărănească ar fi, chipurile, de două ori mai mare decît cea moșierească“⁹.

⁶ C. Dobrogeanu-Gherea, *Neoioabăgia*, București, 1910, p. 4—5.

⁷ Imediat după răscoală, Ministerul de Interne și Ministerul Agriculturii și Domeniilor au inițiat o campanie de cercetare a agriculturii, ale cărei rezultate au fost însumate în culegerile statistice apărute în anii 1907—1908. A se vedea, de exemplu, *Creșterea arenzii pămîntului în bani și în dijmă, a pășunatului și a prețurilor muncilor agricole în anii 1870—1906*, București, 1907; *Învoielile agricole în România în vigoare pe anul 1906*, București, 1908; *Statistica mașinilor și instrumentelor agricole întrebuințate în 1905*, București, 1907; *Proprietatea rurală în România*, București, 1907; *Statistica prețurilor la muncile agricole după contractele scrise și învoielile verbale din anii 1904—1907*, București, 1908, etc.

⁸ „Conservatorul“ din 17/30 aprilie 1907.

⁹ D. Nenițescu, *Sarcinile proprietății rurale*, București, 1901, p. 7.

Purtătorii de cuvînt ai moșierimii conservatoare apărau nu numai integritatea mării proprietăți, dar considerau că și formele de producție existente trebuie menținute. „Soluțiile” preconizate de anumiți lideri conservatori, ca, de exemplu, Tache Ionescu, se refereau la înființarea unei bănci agrare în vederea cumpărării de pămînt spre a fi revîndut țăranilor.

La începutul secolului al XX-lea a căpătat extindere literatura agrară în care-și găseau expresie concepții de esență burghezo-democrată și burghezo-liberală. Ca manifestare ideologică, aceste curente reuniau operele unor cercetători marcanți ai epocii, printre care : G. D. Scraba, G. D. Creangă, Radu Rosetti, Vasile M. Kogălniceanu și alții. Apartenența acestor autori la curentele respective pornește nu de la raporturile pe care le-au avut cu partidele politice ale vremii, ci de la conținutul de idei formulate în lucrările lor. Cu toate deosebirile, uneori foarte pronunțate, pe care le reliefează activitatea autorilor ce alcătuiesc aceste grupări, coordonata de bază care îi reunește constă în faptul că adevrau, pe calea reformelor, la ideea adaptării agriculturii la necesitățile modernizării acesteia, a cerințelor obiective de dezvoltare.

Aspectul cel mai valoros al lucrărilor elaborate de pe aceste poziții constă în descrierea plină de realism și cu sincere accente de înțelegere a situației grele a țăranimii. Partea constativă a relațiilor din agricultură și a modului în care ele se răsfrîngeau asupra maselor degajă concluzii, dacă nu explicite, cel puțin implicite, asupra unor cauze care au generat răscoala. Deși nu se pătrunde în structura intimă a raporturilor agrare, iar aspectele relevate nu sînt legate unitar de fenomenele determinante, totuși, remarcile, constatările și mai ales referirile la situațiile concrete capătă uneori o deosebită forță de convingere, prezintă vigoare și relief.

Unul dintre autorii care au pus în slujba tratării problemei agrare pasiune, competență și informare multilaterală a fost Radu Rosetti. Cunoscător al evoluției raporturilor agrare din România, încă de la sorgintea evului mediu, Radu Rosetti a prezentat în lucrarea sa „Pentru ce s-au răsculat țăranii” un amplu tablou al situației grele în care se zbătea țăranimea în perioada premergătoare răscoalei. Concluzia pe care el a postulat-o atestă compasiunea sa față de țăranime și dezvăluie necruțător setea nestinsă după supramuncă a moșierilor și arendașilor. „Sîntem în drept să conchidem că, dacă nu se produce o schimbare desăvîrșită în starea de lucruri actuale, nu este departe vremea în care... țăranul se va folosi el de a zecea din roadă și stăpînul de celelalte nouă părți... Și să ne mai mirăm încă că este nemulțumit, că nemulțumirea lui fierbe de ani ? A cui e vina, dacă cei datori să vegheze au închis ochii pentru a nu vedea cum clocotește și și-au închipuit că, apăsînd capacul vasului, vor împiedica nemulțumirea să se reverse. Nu s-au gîndit că nemulțumirea ce clocotește va face tot vasul în bucăți ?”¹⁰.

Înfățișînd pe larg problema repartizării proprietății asupra pămîntului, Rosetti se declară categoric împotriva latifundiilor pe care le consideră purtătoare ale antagonismului economic și social în agricultură. „Răul, subliniază Rosetti, provenind în primul rînd de la distribuirea vișioasă a proprietății, această distribuie trebuie modificată”¹¹.

El se declară pentru o expropriere de aproximativ 2,5 milioane ha din masivul mării proprietăți, care, fără să înlătore baza economică a moșierimii,

¹⁰ Radu Rosetti, *Pentru ce s-au răsculat țăranii*, București, 1907, p. 546.

¹¹ Ibidem, p. 635.

ar fi reprezentat, în condițiile structurii agrare de atunci, o concesie însemnată în favoarea țărănimii. „Părerea mea este că se poate da, la noi, numirea de *proprietate mare* aceleia care în regiunea de munte trece de 100 ha loc de hrană, în regiunea de dealuri variază între 2 și 300 ha, iar la câmp nu trece peste 500 ha. Orice trece peste aceste întinderi înfățișează o pagubă adusă statului și națiunii.

Grabnice măsuri trebuiesc luate pentru ca asemenea prisoase, cari cuprind o întindere totală de 2¹/₂ milioane ha de pământ cultivabil, să treacă în stăpânirea țărănimii, bineînțeles în schimbul unei indemnități echitabile“¹².

Printre cei mai reprezentativi cercetători ai problemei agrare la începutul secolului al XX-lea se situează G. D. Creangă, economist și statistician cu activitate prestigioasă, autor a numeroase lucrări și culegeri referitoare la relațiile economice la sate.

Lucrările sale „Proprietatea rurală și chestiunea țărănească“, apărută în anul 1905, „Proprietatea rurală în România“, publicată la numai câteva luni după rășcoala țărănească, precum și opera publicată în limba germană sub titlul *Grundbesitzverteilung und Bauernfrage in Rumänien*, în 1909 — pe lângă aceea că se bazează pe un material statistic bogat, se deosebesc de multe altele prin încercarea de a face o analiză economică a faptelor, prin unele observații fine și pătrunzătoare. În cadrul anchetei agrare pe care a condus-o în vara anului 1907, Creangă a publicat textul a două sute nouă contracte de învoieli agricole din anul 1906, precum și valoroasa statistică intitulată „Învoielile agricole în România în vigoare pe anul 1906“. „Avem convingerea că și de astă dată — scria el în partea explicativă a culegerii — materialul statistic ce prezentăm și pentru a cărui culegere exactă și minuțioasă s-a făcut tot ce s-a putut face omeneste, va servi pentru edificarea opiniei publice, permițând fiecăruia să pătrundă cu înlesnire în relațiunile de muncă dintre proprietari, arendași și țărani, relațiuni pînă acum necunoscute, atît publicului mare, cît și chiar guvernelor“¹³.

În statistica sa, Creangă a adunat un vast material concludent pentru procedeele spoliative de care uzau moșierii și marii arendași în cadrul condițiilor de învoială. El este printre relativ puținii autori români burghezi care a sesizat că la baza tuturor fenomenelor economice, pe care le genera sistemul agrar, stau relațiile de proprietate. Creangă arăta că „...aria în jurul căreia s-a învîrtit neconținut de la 1864 încoace, în special, chestia țărănească a fost împărțirea proprietății rurale“¹⁴. Limitele de clasă ale poziției sale nu au făcut însă din Creangă adeptul necesității unei exproprieri mai largi, deși recunoștea anacronismul latifundiilor și accepta ideea adaptării marii proprietăți la cerințele unei agriculturi modernizate.

Un ecou puternic în rîndurile opiniei publice au găsit, la începutul sec. al XX-lea, preocupările lui Spiru Haret pentru problemele sociale ale satului. În calitate de ministru al instrucțiunii publice, Haret a căutat să apropie corpul didactic rural de problemele satului, încurajînd mișcarea cooperăției la sate sub forma băncilor populare și a obștilor satești. Pe lângă opera de extindere a rețelei de școli, Haret a urmărit să ridice intelectualitatea satelor la nivelul unor factori activi de redresare economică și socială a situației țărănimii. În ansamblul relațiilor economice din sistemul agrar, rolul băncilor și al

¹² Ibidem, p. 644.

¹³ *Învoielile agricole în România în vigoare pe anul 1906*, București, 1908, p. 6.

¹⁴ G. D. Creangă, *Proprietatea rurală în România*, București, 1907, p. II.

obștilor sătești de arendare a fost limitat, dar este neîndoios că ele au polarizat atenția țăranilor, iar scopul pe care l-a imprimat Spiru Haret politiciii școlare a apropiat intelectualitatea satelor de problemele țăranimii, de înțelegerea acestora.

Pe lângă numeroasele lucrări consacrate problemelor învățământului și organizării acestuia pe baze mai realiste, de natură să corespundă necesităților economice și sociale ale vremii, Haret a publicat în anul 1905 și a reeditat, în chiar pragul viforosului an 1907, broșura „Chestia țărănească”. Autoritatea politică a autorului broșurii menționate, legăturile lui întinse cu reprezentanții păturilor intelectualității mijlocii și mici din sânul partidului liberal, ca și interesul pe care îl suscitau soluțiile practice elaborate de o personalitate ce oferea, mai mult sau mai puțin, garanția înfăptuirii celor expuse — toate acestea au contribuit la răspîndirea publicației lui Haret în rîndurile acestor pături. Ea a trezit comentarii vii în presa vremii.

Spiru Haret observa destul de realist anumite aspecte ale sistemului agrar din România. El constata și fărîmițarea excesivă a parcelei țărănești și creșterea vertiginoasă a rentei funciare. Flagelul cametei era denunțat energic de autorul broșurii „Chestia țărănească”. „Nenumăratele constatări făcute în toate părțile țării dovedesc că, în ceea ce privește în special pe țărani, camăta îi roade așa de grozav încît cea mai mare parte din cîștigurile lor se duc în punga cămătarilor și că e destul să se împrumute un țăran odată cu o sumă cît de mică pentru ca să nu mai poată plăti niciodată. Și răul este general, căci cămătărie fac toți — uneori proprietarul, mai des arendașul, dar întotdeauna cîrciumarii și samsarii și chiar țăranii care au ceva bani”¹⁵.

Deși esența propunerilor lui Haret în vederea rezolvării problemei agrare era foarte moderată — el preconiza lărgirea și ușurarea posibilităților de arendare a pămîntului de către țărani —, „omul școalei” a fost supus în plină desfășurare a răscoalei, dar mai ales după înăbușirea mișcării, unui atac concentrat din partea conservatorilor, în care abundau cele mai grave și nefundate acuzații. Reprezentanții partidului conservator nu puteau să uite că Haret îi acuzase în broșura sa de incapacitate și chiar făcuse aluzie la spectrul răscoalei. „Lățirea trusturilor... creșterea cea mare a arenzilor de anul acesta, se traduc toate prin sărăcirea pînă la extremă a țăranilor și este în sentimentul tuturor, chiar al celor mai optimiști, că această stare de lucruri, dacă va mai dura, nu se va mai putea rezolva decît printr-o catastrofă”¹⁶.

Pe lângă aceasta, conservatorii arătau că învățătorii și preoții satelor au fost un element al discordiei între moșieri și țărani și s-au situat chiar, în multe localități, în fruntea răsculaților. Trebuie spus că moșierii și elementele conservatoare reacționare, în general, își manifestau o vădită aversiune, un sentiment de neîncredere și de dispreț față de corpul didactic, pentru că ei socoteau inutilă și dăunătoare răspîndirea elementelor de cultură și încercarea de a ridica țăranul din starea de abrutizare în care se afla. În aceasta consta, de altfel, principala cauză a învinuirilor de instigare cu care conservatorii acuzau pe intelectualii satelor.

În confruntările ideologice de la începutul secolului al XX-lea au căpătat adevărată putere de afirmare concepțiile grupării din jurul revistei „Sămănătorul”. Personalitatea care a dat expresie tendințelor promovate de revistă și a căutat să formuleze un program cuprinzător a fost Nicolae Iorga.

¹⁵ Spiru Haret, *Chestia țărănească*, București, 1907, p. 61.

¹⁶ Ibidem, p. 14.

Ideea centrală a acestui program consta în necesitatea orientării literaturii și culturii în general „în realitatea contemporană, pentru ca să aibă în același timp vigoare în ea însăși și acțiune asupra altora”¹⁷. Cum grupul semănătorist și animatorul curentului — N. Iorga — considerau că „orientarea spre imperioasele întrebări ale prezentului” impun atenției, în mod deosebit, problemele satului, este evident interesul pe care l-au acordat acestora.

Semănătorismul considera că pentru a da relief autenticității dezvoltării culturale se impune o puternică ancorare a prezentului în tradițiile trecutului. Exponenții acestui curent erau tentați însă să idilizeze relațiile sociale din trecut. Nu rareori ei erau înclinați să vadă în vechea orînduire socială, mai ales atmosfera de patriarhalism, existența unei colectivități naționale lipsite de contradicții fundamentale. Cultul pentru trecut, văzut prin această optică deformată, transpare în numeroase producții literare înfrîurite de ideile semănătoriste. Lipsa ascuțișului critic în dezvoltarea contradicțiilor sociale sau limitarea terenului de manifestare a acestor contradicții numai între țărănime și elementele exploatare care nu făceau parte din tagma „boierimii vechi, de viță” apare chiar în operele unor scriitori care au ilustrat cu talent literatură, ca : Duiliu Zamfirescu, Em. Gîrleanu etc., nemaivorbind de autori minori, ca : C. Sandu-Aldea, Ion Gorun etc.

Ca exponent al semănătorismului, și Nicolae Iorga reliefa adesea formele acelor relații și instituții feudale ce permiteau o oarecare legătură socială directă, cu aparență de intimitate, neglijînd faptul că înapoia acestui înveliș de suprafață se aflau formele de exploatare feudală. O trăsătură caracteristică a multor articole publicate de N. Iorga în „Sămănătorul” consta însă în aceea că, deși sentimental se declara pentru aspectele idilice ale trecutului, el zugrăvea în culori atît de vii și sugestive situația precară a prezentului încît atenția cititorului e reținută mai ales de forța demascatoare a stării de lucruri existente decît de ideile sale paseiste. „În «Sămănătorul» viața țăranului — scria el — fusese privită sub toate laturile, N. Iorga oprindu-se asupra oricărui știri noi, adevărate, despre viața lui : monografii de sate, ca a lui A. V. Gîdei, rapoarte de prefecți, critici și propuneri. Deci, cînd în 1904, unele mișcări țărănești se produsese, prin Vaslui, prin Roman, de pe urma lungilor nedreptăți îndurate și unor ultime ofense se vorbea astfel de dînsule : «Ca unii ce sînt dintr-un neam, vestit de dîrz și de îndrăzneț, cînd crede că are dreptate, ei au rupt rețele din garduri, au sunat clopotele, ca pe vremea lui Ștefan cel Mare, au trimis olăcari în toate satele de prin prejur... și s-au gătit de apărare»”¹⁸.

Participarea lui N. Iorga la revista „Sămănătorul” reprezintă doar un aspect din largă matcă a activității pe care a desfășurat-o la începutul secolului al XX-lea. Anul 1907 a zguduit profund conștiința lui N. Iorga și l-a ajutat să înțeleagă mai deplin situația țăranimii și însemnătatea problemei agrare. Sînt cunoscute pateticele articole din „Neamul românesc” pătrunse de compasiune pentru țărani, deși nelipsite de unele accente xenofobe. Articolul „Dumnezeu să-i ierte”¹⁹ a servit ca material agitatoric în chiar timpul răscoalei, fiind răspîndit, alături de poezia „Noi vrem pămînt”, în foi volante. Nicolae Iorga a fost printre puținii intelectuali care au încercat să lanseze liste de subscripție în ajutorul țăranilor sinistrați în timpul răscoalei. În paginile

¹⁷ N. Iorga, *Istoria literaturii românești contemporane*, București, 1934, vol. II, p. 53.

¹⁸ Ibidem, p. 65 ; vezi N. Iorga, *Procesul unei răscoale de țărani*, în „Sămănătorul” nr. 51, anul III, din 19 decembrie 1904.

¹⁹ Vezi „Neamul românesc”, anul I, nr. 87, din 8 martie 1907.

revistei „Neamul românesc“ a fost pornită o viguroasă campanie pentru demascarea ororilor și atrocităților comise în timpul represiunii răscoalei. Ca deputat al Colegiului al III-lea din partea județului Iași, N. Iorga și-a început cariera parlamentară în anul 1907 prin discursuri vibrante în care chema la stabilirea răspunderilor față de victimele represiunii și la inițierea unor grabnice și relativ ample măsuri menite să îmbunătățească situația țărănimii. „Răscoalele țărănești, izbucnirea unei îndelungate și nemeritate suferințe sociale, pe care ațîțarea de orice natură n-o putea crea — sublinia el —... se potoliră în cel mai sălbatic fel ce se poate închipui... Nu se știe încă îndeajuns cu cîtă criminală nepăsare fuseseră jertfite mii de vieți omenești“²⁰. Iorga imputa cercurilor dominante că au arătat atîta nepăsare în luarea unor măsuri în favoarea țărănimii și sublinia că a opune încă rezistență în împrejurările de după răscoală ar fi de-a dreptul monstruos. „Și a fost o jertfă groaznică la noi în 1907, cînd țărani au mers cu pieptul deschis înaintea armelor care apărau o stare de lucruri răzimată pe o veche nedreptate. Ei au făcut aceste jertfe pentru a căpăta nu pomana unei reforme parțiale, ci dreptul unei reforme generale... Și nu în forma aceasta mică ne trebuie reforme, ci în forma generală și deplină. Căci nu pier mii și mii de oameni într-o țară, fără ca sîngele acesta vărsat să fie fecund. Și dacă este ticăloasă țara care nu cruță sîngele fiilor săi, atunci cînd poate să-l cruțe, este cu mult mai ticăloasă țara aceea care lasă ca acel sînge să curgă, fără ca din el să răsără sămănătura unui viitor mai fericit“²¹.

Un curent social-politic care a găsit ample rezonanțe în rîndurile țaranelor din anumite județe ale Munteniei și Moldovei este legat de activitatea lui Vasile M. Kogălniceanu. Fiu al cunoscutului om de stat și militant politic, V. Kogălniceanu a fost receptiv la ideile democratice, manifestînd încă de la sfîrșitul secolului al XIX-lea un susținut interes pentru situația țărănimii. La începutul secolului al XX-lea, V. Kogălniceanu desfășoară o largă activitate pe linia strîngerii de material referitor la problema agrară, concretizînd eforturile sale într-o suită de articole și studii, dintre care cel mai important a fost „Chestiunea țărănească“, apărut în 1906. Din toate aspectele problemei agrare, în centrul preocupărilor lui V. M. Kogălniceanu au stat necesitatea înlăturării stării de mizerie din lumea satelor²², ameliorarea situației materiale și emanciparea politică a țărănimii.²³

Transformările economice din domeniul agriculturii, V. Kogălniceanu le punea în strînsă legătură cu schimbările ce trebuiau înfăptuite în situația politică a țărănimii.²⁴ În concepția sa, însăși chestiunea țărănească era componenta a două aspecte: economic-social și politic. „Chestiunea țărănească — arăta el — are, așadar, și o parte politică foarte însemnată, care nu se poate înlătura

²⁰ N. Iorga, *În eră „reformelor“*, Vălenii de Munte, 1909, p. 64.

²¹ Ibidem, p. 62.

²² Vasile M. Kogălniceanu, *Legislația agrară și măsurile luate în favoarea agriculturii*. București, 1902, p. 25.

²³ *Un cuvînt asupra învoielilor agricole*, București, 1907, p. 3—4.

²⁴ Vasile M. Kogălniceanu, *Chestiunea țărănească*, București, 1906.

cu nici un chip, dacă voim, în adevăr, binele țaranului. Reforma economiei rurale, fără egalitatea politică a țăranilor, înseamnă ca să se lase neatinsă toată acea putere precumpănitoare care a făcut ca legile bune să nu se aplice și ca regimul muncii la sate să devie așa de asupritor”²⁵.

Ecoul larg pe care l-a trezit activitatea lui V. M. Kogălniceanu este legat în special de momentul inițierii „Reuniunii țărănești” și de implicațiile ulterioare ale acesteia. În septembrie 1906, cu participarea sa activă și a învățătorului Al. Vălescu, după ani de încercări și activitate de culturalizare și luminare în rîndul populației rurale purtate de învățători și alți intelectuali de țară, a avut loc la București în sala „Oppler” un congres care trebuia să pună bazele primei organizații menite să atragă în primul rînd pe țărani în rețeaua sa. Principalul document adoptat la acest congres a fost apelul intitulat „Către săteni”, redactat de V. Kogălniceanu și semnat în numele a aproape 40 000 de persoane. În apel se revendicau împrăștierea țăranilor, înființarea de izlazuri comunale, „o nouă lege de tocmeli agricole prin care să se împiedice apăsările de tot felul și să se ia măsuri ca țăranul să nu fie înșelat nici la măsuratul pămîntului, nici la dijmuit, nici la socotirea zilelor”²⁶, votul universal, egal, direct și secret²⁷. Deși mijloacele preconizate de inițiatorii „Reuniunii țărănești” în vederea realizării punctelor înscrise în apelul-manifest erau pașnice, prevenindu-se împotriva unei eventuale ridicări a maselor, mișcarea începută sub conducerea lui V. M. Kogălniceanu a găsit un ecou fre-mătător în rîndurile țăranilor, deoarece aceștia legau de existența ei rezolvarea necesităților imperioase care le stăteau în față. Învinuiți de „instigație”, V. M. Kogălniceanu și Al. Vălescu au fost arestați în timpul răscoalei și supuși timp de 7 luni unui aspru regim de închisoare. Guvernul liberal nu a reușit însă să compromită activitatea lui V. Kogălniceanu prin intentarea unui proces răsunător; dimpotrivă, el și-a atras simpatia cercurilor democratice și a cîștigat popularitate.

Adîncirea exploatării țărănimii și agravarea situației acesteia la începutul secolului al XX-lea au produs o puternică impresie asupra unei întregi pleiade de savanți și literați, personalități marcante ale culturii românești. Cuvîntările și mențiunile referitoare la starea materială, culturală și socială a satelor ale unor iluștri oameni de știință, ca: Victor Babeș, Gh. Marinescu, I. Cantacuzino, D. Voinov, reprezintă pledoarii vibrante pentru înlăturarea nedreptăților pe care țărănimea le îndura. Ele sînt expresia unor conștiințe sensibile la suferințele maselor, a grijii față de soarta milioanele de muncitori ai pămîntului. În același timp, ele reprezintă adevărate rechizitorii la adresa cercurilor dominante ale vremii. „Proprietarul și arendașul — arăta dr. Victor Babeș într-o conferință în care denunța flagelul pelagrei — exploatează țăranul într-un mod extraordinar, storcînd de la el un venit mai mare decît erau chiar claca și dijma în timpul robiei... Această stare de lucruri împiedică cu

²⁵ Ibidem, p. 88.

²⁶ *Către săteni*, București, 1906, p. 6

²⁷ Ibidem, p. 9.

totul ridicarea stării sanitare și economice a țăranilor și ar trebui îndreptată de curînd”²⁸.

La o întrunire studențească organizată în București în timpul răscoalei, dr. I. Cantacuzino a spus, printre altele, în cuvîntul său : „...Cauza țăranimii este o cauză omenească. Singura noastră dorință trebuie să fie realizarea integrală a dreptății... Starea tristă a țăranilor, pricinuită de mizerie, nu va dispărea pînă ce nu va dispărea mizeria”²⁹.

Izbucnirea mării răscoale a reliefat receptivitatea deosebită a scriitorilor vremii față de problemele pe care ea le ridica. Deși aflat departe de țară, I. L. Caragiale a scris răscolitorul pamflet „1907 — din primăvară pînă-n toamnă”. Foarte semnificative pentru atitudinea lui M. Sadoveanu față de răscoala din 1907 sînt scrisorile sale către cunoscutul istoric și critic literar Garabet Ibrăileanu. El a condamnat fără șovăire împrejurările care aduseseră pe țărani în situația de a-și găsi singura ieșire în lupta împotriva neasemuitei oprimări la care erau supuși de clasele dominante, găsind nimerit să trimită contra lor o armată întreagă pentru a-și apăra privilegiile. Alexandru Vlahuță, autorul viguroasei poezii antidinastice „Minciuna stă cu regele la masă”, inspirată direct din realitățile pe care le ofereau evenimentele răscoalei, își reafirma într-o scrisoare trimisă lui G. Ibrăileanu³⁰ poziția sa de artist cetățean, stigmatizînd pe reprezentanții presei oficiale care îl atacau pentru „îndrăzneala de a ofensa monarhia”.

În timp ce pe fresca vremii problema agrară avea să se înscrie cu literele de foc ale mării răscoale, mișcarea muncitorească, refăcută după refluxul temporar din primii ani ai secolului al XX-lea, se afirmă cu putere sporită în viața social-politică și ideologică a țării. Procesul de organizare a clasei muncitoare în syndicate bazate pe principiul luptei de clasă a făcut pași mari înainte ; s-au intensificat acțiunile greviste, s-au întărit caracterul de clasă și combativitatea politică și ideologică a mișcării socialiste.

Deși eforturile conducerii mișcării socialiste au fost polarizate în anii premergători mării răscoale mai ales în jurul problemelor legate de organizarea proletariatului, a capacității sale de luptă, situația țăranimii n-a rămas în afara interesului ei. Ideea comunității de interese a proletariatului și țăranimii în lupta împotriva exploatatorilor, a necesității apropierii acestor forțe sociale, determinată de condițiile lor materiale de existență, străbate ca un fir roșu în abordarea problemelor satului de către mișcarea socialistă. Prin forța cu care a demască rădăcinile exploatării și manifestările acesteia la sate, mișcarea socialistă a dat expresie poziției celei mai înaintate față de țăranime. În timp ce alte curente social-politice vedeau rezolvarea problemei agrare într-un cadru care nu presupunea prefacerea radicală a societății, mișcarea socialistă a arătat caracterul antagonic al intereselor dintre țăranime și moșierime și a înțeles că rezolvarea contradicțiilor generate de sistemul agrar la sate se poate realiza în favoarea maselor numai prin lichidarea puterii economice și politice a moșierimii.

²⁸ Dr. V. Babeș, *Boalele țăranului român*, București, 1901, p. 25.

²⁹ „România muncitoare” nr. 2, din 11—18 martie 1907.

³⁰ Biblioteca centrală universitară, Iași, fond manuscrise, mapa 41.

Încă în anul 1902, într-un articol din „România muncitoare” se scria că pentru guvernanți „țărănimea e o clasă menită să suporte toate greutățile alcătuirii noastre ca stat, dar care n-are dreptul să cugete și să voiască altceva decât binevoiesc ei să-i acorde. Și în vremea asta la sate... se petrece pe neștiute dureroasa dramă a istovirii... a sleirii complete a țăranimii, care, subjugată, oropsită, prostită și exploatată de stăpînitorii lacomi și nesățioși... se stinge de puteri, hrănind proprietarii și paraziții administrativi”³¹.

În anul 1904 circula printre locuitorii unor comune din județul Roman un „Manifest al partidei muncitoare”, care prevedea, printre altele, „întoarcerea domeniilor Coroanei la stat, trecerea moșiilor statului la țărani, răscumpărarea moșiilor mari particulare, tot pentru același scop”³². Dezvăluind caracterul de fațadă al „interesului” pe care clasele dominante și partidele de guvernămînt îl abordau față de „talpa țării”, gazeta „România muncitoare” formula în 1905 necesitatea unirii în luptă a muncitorilor și țăranilor pentru eliberarea socială. „Masca falsului constituționalism, masca reprezentării voinței naționale... trebuie arsă cu fierul roș de pe obrajii prea puțin simțitori ai burgheziei stăpînitoare. Și poate că țărănimea aceasta, care a răbdător și răbdă încă multe, care adună în sufletul său nedreptăți peste nedreptăți și dureri peste dureri va găsi odată curajul pe care îl dă deznădejdea și indignarea legitimă de a scutura, alături de muncitorimea organizată, jugul dominației de clasă și de a sfîșia în mii de bucăți această mască înșelătoare...”³³. În anul 1906, ecoul celor petrecute la sate a fost receptat într-o măsură mai mare de către mișcarea socialistă. Documentul manifest „Patruzeci de ani de sărăcie, de robie și rușine”, editat de cercul „România muncitoare”, cu ocazia jubileului celei de-a 40-a aniversări a domniei lui Carol I, a folosit pe larg material ilustrativ din mediul sătesc pentru descrierea mizeriei maselor populare. „Toată lumea știe cît de nemiloasă este exploatarea la care e supus țăranul român — releva documentul. Toată lumea știe că la orice prilej, la orice pas, la orice clipă a anului, țăranul e furat, chinuit, obijduit și batjocorit de atotputernicii săi stăpîni. Cine nu s-a cutremurat de indignare răsfoind barbarele tocmeli agricole, aceste mărturii de lăcomie și cruzime a proprietarilor și arendașilor, menite să povestească generațiilor viitoare ororile pe care le-au îndurat strămoșii lor”³⁴. Adresîndu-se atît muncitorilor de la orașe, cît și țăranimii, acest document de mare răsunset al mișcării muncitorești a jucat un rol important în ce privește propaganda socialistă la sate.

Precipitarea evenimentelor la sate și dezlănțuirea marii răscoale din 1907 au activizat în mod deosebit preocupările mișcării socialiste față de problema agrară și cea țărănească. Prefigurînd iminenta izbucnire a răscoalei, gazeta „România muncitoare” scria în chiar pragul marii lupte a țăranimii: „La sate se petrec lucrurile cele mai înfiorătoare. Fără îndoială, dacă lucrurile nu se vor

³¹ „România muncitoare” din 10 februarie 1902.

³² Arhivele statului București, fondul Ministerul de Justiție, Direcția judiciară, dosarul nr. 1/23/1904, fila 5.

³³ „România muncitoare” din 25 septembrie 1905.

³⁴ *Patruzeci de ani de sărăcie, de robie și rușine*, București, 1906, p. 25.

îndrepta — și nu credem —, vom intra în curînd într-o nouă perioadă de agitație, de revoltă și de vărsări de sînge“.

Evenimentele revoluționare din primăvara anului 1907 au prilejuit afirmarea clasei muncitoare ca forța cea mai activă în sprijinul țărănimii. Deși în cadrul conducerii mișcării socialiste domina concepția după care lupta țărănimii nu putea da roade și deci era lipsită de sens, totuși organizațiile socialiste au inițiat, în unele centre mai importante, întruniri de solidaritate cu țărănimea. La 9 martie 1907, cercul „România muncitoare“ și Consiliul General al Sindicatelor din România au lansat un înflăcărat apel „Către muncitorii Capitalei“, chemînd la o adunare publică pe toți cei solidari cu cauza țărănimii. „Împilata țărănime — se scrie în apel —, iobaga de veacuri a boierilor, roaba pămîntului și sluga batjocorită a guvernanților, a ridicat fruntea. În deznădejdea ei de a mai dobîndi pe calea înțelegerii o bucată de pămînt și a-și agonisi un codru de mămăligă, în deznădejdea de a mai vedea răsărind și pentru dînsa soarele libertății și al dreptății... călcînd în picioare toate întocmirile legale ale burgheziei, țărănimea e în plină revoltă !... Satele, târgurile și orașele devin teatru de dezlănțuire a furiei populare, prea mult înăbușite sub povara mizeriei și a răbdării silite“³⁵. Dînd curs sentimentelor de simpatie cu țărănimea și manifestînd o înaltă înțelegere a răspunderii momentului, peste 5 000 de persoane au participat la adunarea convocată de mișcarea socialistă. În moțiunea adoptată, muncitorii au protestat împotriva exploatării nemiloase a țărănimii, a măririi necontenite a arenzilor, a creșterii impozitelor și a lipsei de drepturi și libertăți politice. Întruniri de solidaritate cu țărănimea răsculată, la care au participat mii de muncitori, au avut loc și în alte centre : Brăila, Galați etc.

În timpul evenimentelor din martie 1907, la diferite întreprinderi au izbucnit peste 15 greve muncitorești. Frămîntări deosebit de puternice au avut loc pe Valea Prahovei. O stare de spirit agitată domnea printre muncitorii Capitalei. Mai ales agitația printre lucrătorii ceferiști producea îngrijorare cercurilor dominante.

În unele localități muncitorii s-au alăturat direct acțiunilor duse de țărani. La Pașcani, muncitorii ceferiști, membri ai cercului socialist din localitate, împreună cu țăranii răsculați, au reușit să elibereze din vagon parte dintre țăranii arestați de detașamentul represiv. La Buhuși, muncitorii fabricii de postav au fost alături de acțiunile țărănilor, susținînd revendicările lor.

Acțiunile clasei muncitoare în timpul marii răscoale din 1907 au profilat, deși într-o formă incipientă, conștiința necesității alianței proletariatului cu țărănimea.

★

Răscoala din 1907 a avut o înrîurire directă și imediată asupra celor mai diverse laturi ale vieții social-economice. Ea a determinat schimbări în politica agrară a cercurilor dominante.

Partidul liberal aflat la guvern a promovat, în anii imediat următori răscoalei, adoptarea a o serie de măsuri cu caracter agrar — o nouă lege a învoielilor agricole, legea pentru înființarea Casei rurale, legea „împotriva trusturilor arendașești“ etc., în scopul atenuării contradicțiilor de clasă la sate și al întăririi elementelor de sprijin ale regimului burghezo-moșieresc în mediul rural.

³⁵ *Răscoala țăranilor din 1907*, documente, vol. I, Editura de stat, 1948, p. 791.

Fiind rezultatul înainte de toate al luptei eroice și pline de sacrificii a țărănimii, legile respective au adus de bună seamă unele ușurări în situația maselor muncitoare de la sate și au lărgit într-o măsură dezvoltarea capitalismului în agricultură, îndeplinind astfel un anumit rol obiectiv progresist.

Adresându-se adversarilor concesiilor față de țărănime, Vintilă Brătianu declara la finele anului 1907: „Nu trebuie să-și facă iluzia că vor putea să li se opună, căci ele au la bază un pact între țara răsculată și cei ce aveau conducerea și interesele statului în mână” (aluzie la manifestul lansat în numele regelui de guvernul liberal, la 13 martie 1907, în toiul răscoalei, prin care s-au promis o serie de îmbunătățiri pentru țărani). Vorbind despre „atmosfera încărcată” care continua să existe la sate, despre primejdia de „a se transporta la sate lupta ce se poartă azi la oraș”, fruntașul liberal avertiza că poate să se aprecieze „care ar fi soluțiile ce ar ieși atunci când le-ar impune poporul”³⁶.

Cu toate unele aspecte pozitive, legislația agrară adoptată în anii 1907—1909 n-a atins baza marii proprietăți funciare și a sistemului muncii în dijmă, lăsând rezolvarea problemei agrare ca o sarcină de viitor.

Trebuie totodată arătat că, drept urmare a unor fenomene simptomatice petrecute în timpul răscoalei — e vorba de acțiunile amintite de solidaritate și sprijin ale muncitorilor pentru țărănimea ridicată la luptă —, clasele dominante sînt aduse în situația de a privi tot mai mult problema țărănească în conexiunea și corelația sa cu problema muncitorească. Același Vintilă Brătianu mărturisea în legătură cu aceasta că „în acele zile critice (ale răscoalei — *n.a.*) nu era de temut numai caracterul sălbatic (!) ce îl luau devastările din județele dunărene și repeziciunea cu care focul se întindea, dar era de temut și clocoteala care începea să se simtă puternic în orașe și mai cu seamă în Capitală. Cu drept cuvînt ne întrebam cu ce forțe se va putea restabili liniștea în sate cînd orașele, de unde trebuia să plece pacificarea, ar fi fost în flăcări... Cei care își amintesc de panica din acele zile din București pot să-și dea seama de efectele ce ar fi avut cea mai mică luptă pe străzile Capitalei”³⁷.

Sesizînd pericolele grave pe care le reprezenta pentru pozițiile lor de clasă perspectiva realizării alianței muncitorești-țărănești, burghezia și moșierimea, guvernării lor s-au năpustit cu furie, după înăbușirea răscoalei țăranilor, asupra mișcării muncitorești, îndreptînd ascuțișul terorii împotriva acestora. În acest sens s-a recurs la expulzarea a sute de muncitori, la adoptarea legii împotriva sindicatelor din instituțiile și întreprinderile statului etc.

Toate aceste măsuri n-au putut împiedica strîngerea rîndurilor și dezvoltarea mișcării muncitorești. Conferința socialistă ce s-a ținut la Galați, la scurt timp după răscoala țăranilor (iunie 1907), a hotărît centralizarea tuturor cercurilor socialiste din țară în Uniunea socialistă din România, ca un prim pas pe calea refacerii partidului clasei muncitoare. Conferința a adoptat o rezoluție prin care se protesta atît împotriva masacrării țăranilor răsculați, cît și împotriva prigonirii mișcării muncitorești.

În contrast cu cele ce se petreceau în rîndurile clasei muncitoare și nemijlocit legate de răscoala din 1907 apar disensiunile și regroupările ce au loc în această etapă în rîndurile partidelor claselor exploatatoare. „Cu drept cuvînt putem spune — releva gazeta „România muncitoare” — că martie este începutul unei perioade noi, de reorganizare... pe alte baze decît cele de pînă acum a

³⁶ „Liberalul”, anul VIII, nr. 199, din 31 decembrie 1907, Iași.

³⁷ Vintilă I. C. Brătianu, *Scrieri și cuvîntări*, vol. II, București, 1938, p. 5.

ambelor partide politice, și am putea zice că acestea trec acum prin criza regenerării lor pentru a-și putea restabili axa activității...”³⁸.

În lagărul conservatorilor are loc fuziunea grupărilor conduse de Gh. Gr. Cantacuzino și P.P. Carp, pe o platformă fățișă de menținere a integrității marii proprietăți moșierești. Aceasta a împins și a stat la baza sfârșitului apropiat al partidului conservator. Din rîndurile lui s-a desprins la începutul anului 1908 gruparea avînd în frunte pe Take Ionescu, constituită în „partidul conservator-democrat”, care, fără a-și depăși poziția de clasă, tindea la înțelegerea necesității unor anumite concesi în problema agrară³⁹.

În lagărul liberalilor se înregistrează diminuarea influenței aripii predominant moșierești, în frunte cu D. A. Sturdza, în favoarea aripii cu precădere burgheză, reprezentată de Brătianu. De altfel, la începutul anului 1909 I. I. C. Brătianu preia conducerea partidului liberal. În scopul de a stăvili creșterea luptelor țărănești și a preîntîmpina un nou 1907, precum și legat de proprii interese de clasă, acest partid a înscris în manifestul-program din 1911 ideea reformei agrare, alături de cea a reformei electorale⁴⁰. În același timp, manifestul făcea rezerva : „...Am căutat și vom căuta întotdeauna, prin soluțiile noastre, să dezrădăcinăm ideea greșită și primejdioasă pe care unele legislații agrare și unele făgăduieli interesate au sădit-o în sufletul țărănimii, că statul poate și trebuie să fie distribuitorul direct și etern al pămîntului”⁴¹.

După evenimentele revoluționare ale anului 1907 dezbaterile problemei agrare de către cele mai diferite cercuri și curente politice-ideologice s-a intensificat. Un asemenea curent era la epoca dată poporanismul, care se afirma în rîndurile unor pătri intelectuale și democratice și al cărui principal exponent era Constantin Stere. Poporanistii au avut meritul de a fi formulat unele idei pozitive cu privire la caracterul injust al repartizării proprietății agrare și la necesitatea îmbunătățirii condițiilor de existență ale țărănimii. Ei țineau trează în opinia publică atenția pentru chestiunea țărănească și cultivau simpatia pentru lumea satelor. Totodată curentul poporanist vădea lacune organice. Neobservînd ponderea reală și perspectiva fenomenelor legate de dezvoltarea capitalistă a țării și pornind de la faptul că țărănimea formează marea majoritate a populației, el concepea România ca o țară închisat-agrară și nega rațiunea de a fi a socialismului român. În acest fel, poporanistii plasau însăși problema agrară și țărănească pe un teren neviabil, lipsit de orizont.

Reprezentanții mișcării socialiste au demonstrat inconsistența tezelor și concluziilor teoriei poporaniste, faptul că ea contravenea nu numai intereselor proletariului, ci și ale țărănimii însăși și ale întregului popor. Socialismul a repurtat un succes ideologic răsunător în disputa cu poporanismul.

Ca o reflectare a problematicii agrare în viața politică-ideologică a țării apare și relansarea curentului țărănist pornit cu ani în urmă de C. Dobrescu-Argeș și alții. În 1912, Ion Mihalache, D. V. Țoni și Apostol Culea scot revista „Vremea nouă”, în coloanele căreia primul dintre cei amintiți preconiza

³⁸ „România muncitoare”, anul III, seria a II-a, nr. 19, din 3—10 februarie 1908.

³⁹ „Eu, domnilor — spunea Take Ionescu în Adunarea Deputaților în decembrie 1907 —, am convingerea că singurul mijloc de a ușura învoielile agricole și prin urmare de a se așeza mai bine viața economică a țăranului e ca proporția dintre proprietatea mică și proprietatea mare să se schimbe în folosul proprietății mici”. El se pronunța „pentru a rupe o dată un bloc de 500—600.000 ha de proprietate mare și a-l trece la proprietatea mică” (Xeni, *Take Ionescu*, 1932, p. 205—206).

⁴⁰ Partidul național-liberal. *Manifestul-program al partidului*, București, 1911.

⁴¹ Ibid.

crearea unui partid țărănesc, ca un „partid de clasă”. Promotorii unui asemenea partid purtau într-un fel amprenta concepției poporaniste, cu plusurile și minusurile ei.

Eroicul și sîngerosul 1907 a demonstrat cu toată puterea că chezașia rezolvării problemei agrare consta în lupta comună a muncitorilor și țăranilor, sub îndrumarea clasei muncitoare. Legat de aceasta, trebuie subliniat că evenimentele din 1907 și-au pus o amprentă vie asupra liniei de orientare a mișcării muncitorești pe problema agrar-țărănească. E vorba nu numai de activizarea preocupărilor mișcării socialiste față de chestiunile social-economice ale satului. O importanță de prim ordin o capătă faptul că, datorită mai ales eforturilor depuse de elementele înaintate, s-au înregistrat noi pași însemnați spre o abordare principial-teoretică corespunzătoare a problemei agrare. În paginile presei socialiste au fost publicate articole și studii de analiză marxistă a acestei probleme, ajungîndu-se să se formuleze pentru prima oară în literatura socialistă din România, sub influența răscoalei din 1907, ideea exproprierii marii proprietăți moșierești ⁴².

Proiectul de program al Uniunii socialiste din România, redactat sub impulsul lui 1907 și discutat la conferința din ianuarie 1908 din București, prevedea „exproprierea silită a tuturor proprietăților mari” ⁴³.

În programul adoptat de congresul de reconstituire a Partidului social-democrat din România (1910) figurează punctul privind „răscumpărarea silită pe cît va fi trebuință a unei părți cît mai întinse din proprietatea mare”.

Un editorial apărut în același an în „România muncitoare”, intitulat „Partidul social-democrat român și țărănimea”, exprima în esență orientarea spre o înțelegere justă a rolului partidului clasei muncitoare în făurirea alianței muncitorești-țărănești și rezolvarea problemei agrare. După ce dezvăluia atitudinea reală a tuturor formațiunilor politice adverse în chestiunea agrară și arăta starea de exploatare și mizerie în care au ajuns țăranii sub „ocîrmuirea” claselor exploatare, după ce amintea apoi de lipsurile proprii ale mișcării muncitorești sub acest aspect și de consecințele absenței partidului muncitoresc în momentul răscoalei din 1907, editorialul respectiv conclueda :

„Căldura luptei noastre va pătrunde la sate, va încălzi inimile și va strînge pe robii de decenii în falange de luptă sistematică și rodnică. Atunci ne vom fi îndeplinit misiunea față de poporul de la sate.

Neghiobi ce sînt ! (e vorba de partidele claselor stăpînitoare — *n.a*). Ei se minunează cum ne încumetăm noi, o mînă de oameni, să luăm stindardul în mînă înaintea milioanelor de asupriți de la țară ! Apoi acesta e rolul proletariatului orășenesc de pretutindeni !” ⁴⁴.

Analiza fenomenelor social-economice ale satului, Gherea a integrat-o într-o largă viziune despre direcția, căile, destinele și particularitățile întregii dezvoltări istorice a României. El a dezvăluit în mod aprofundat caracteristicile sistemului agrar bazat pe dijmă și contradicțiile de clasă ireductibile pe care le genera, a înfățișat în pagini vii situația grea a țăranimii și a relevat necesitatea schimbării întregii structuri agrare a satului. Soluțiile concrete propuse de Gherea nu au vizat însă desființarea marii proprietăți moșierești, autorul „Neoiobagiei” menținîndu-se la cadrul unei împrumutări relativ

⁴² „Viitorul social” nr. 2, din septembrie 1907, p. 157.

⁴³ *Calendarul muncii pe 1909*, București, 1909, p. 68.

⁴⁴ „România muncitoare”, anul VI, seria a II-a, nr. 57, din 23 septembrie 1910.

ample a țărănimii. Pe planul analizei teoretice a sistemului agrar, Gherea a exagerat ponderea rămășițelor feudale, ceea ce a avut consecințe asupra modului de înțelegere a forțelor motrice și perspectivelor revoluției în România și, legat de aceasta, asupra căilor de rezolvare a chestiunii țărănești.

Mișcarea muncitorească a evoluat treptat după răscoala din 1907, spre clarificare și radicalizare, sub aspectul soluțiilor preconizate în rezolvarea problemei agrar-țărănești. „Chestiunea țărănească nu va fi rezolvată — conclusea chemarea Comitetului Executiv al P.S.D.R. cu prilejul celei de-a șaptea comemorări a răscoalei din 1907 — până ce nu va fi nimicită atotputernicia economică și politică a clasei marilor proprietari. Țărănimea trebuie să înțeleagă că salvarea ei este în unirea cu muncitorimea de la orașe... Să nu uităm niciodată jertfele căzute pe cîmpiile Moldovei și Munteniei în 1907”⁴⁵.

Trebuie însă arătat că socialiștii români — sub influența și a modului în care era abordată problema agrară în cadrul Internaționalei a II-a — au scăpat din vedere să facă distincție între ceea ce era posibil de realizat, în condițiile societății capitaliste, de ceea ce urma să se înfăptuiască în cadrul unei noi orînduiri sociale. P.S.D.R. nu a desprins cu claritate un program minimal agrar, care să prevadă exproprierea moșierimii și împrăștierea țărănimii în regimul proprietății particulare, ca o condiție sine qua non a închegării alianței muncitorești-țărănești și a desăvîrșirii transformărilor în direcția burghezo-democratică.

Anii primului război mondial au readus cu acuitate problema agrară la suprafața vieții social-politice românești. Țăranii în haine militare au împletit, ca de atîtea ori în trecut, lupta lor împotriva ocupanților străini, pentru libertatea, independența și unitatea patriei cu lupta pentru pămînt și o viață proprie mai bună. De aceasta n-au putut să nu țină seamă factorii politici de răspundere.

În perioada avîntului revoluționar dintre anii 1918 și 1921 s-a vădit tot mai limpede tendința realizării frontului comun de luptă al clasei muncitoare și țărănimii. Țăranii cereau să fie împrăștiți așa cum li se promisese cînd se aflau în tranșee. Problema agrară capătă o importanță și urgență maximă. Pendinte de aceasta, se petrec fenomene tipice de regroupări și modificări în raporturile de forță pe arena politică — dispariția partidului conservator, apariția partidului țărănesc ca un factor de căpetenie al politicii agrare a claselor dominante, crearea și a altor partide și grupări cu colorit „țărănesc”, „popular” etc.

În aceste condiții se înregistrează o intensificare și aprofundare în conținut a activității mișcării muncitorești legate de problema agrară. „Noi zicem : tot pămîntul fără plată trebuie să intre de drept și de fapt în stăpînirea țăranilor”⁴⁶ — se arăta într-un manifest al partidului socialist adresat țărănimii în 1918.

★

Odată cu înființarea, în mai 1921, a Partidului Comunist Român s-a deschis o etapă cu totul nouă în lupta maselor muncitoare de la orașe și sate pentru atingerea țelurilor fundamentale comune. P.C.R. și-a luat de la început asupra-și sarcina istorică de a realiza alianța dintre proletariat și țărănime, în

⁴⁵ „România muncitoare”, anul IX, nr. 19, din 10 martie 1913.

⁴⁶ *Documente din istoria mișcării muncitorești din România. 1916—1921*, Editura politică, București, 1966, p. 146.

vederea lichidării exploatării moșierești și capitaliste și construirii unei societăți noi — societatea socialistă și comunistă.

Determinată de valul puternic al luptelor sociale și de necesități economice de ordin obiectiv, burghezia a înfăptuit în 1921 reforma agrară, prin care au fost expropriate peste 6 milioane de hectare din pământul deținut de moșierime⁴⁷. Aceasta a permis îmbunătățiri în situația țăranimii, a impulsionat dezvoltarea relațiilor capitaliste în agricultură, a lărgit piața internă a industriei. În același timp a persistat — deși într-o proporție considerabil redusă — marea proprietate moșierească și o dată cu ea sistemul muncii în dijmă și alte resturi semifeudale. Sumele plătite de țărani pentru răscumpărarea pământului și lipsa de inventar agricol au împins o mare parte a țăranilor împroprietăriți să se înglodeze în datorii la bănci și cămătari.

Rămânând nerezolvată de cercurile conducătoare ale burgheziei și moșierimii, problema agrară a continuat să reprezinte problema fundamentală a etapei date de dezvoltare a României, iar pentru partidul comunist problema cea mai importantă de strategie și tactică. În jurul acestei chestiuni s-au confruntat și disputat cu ascutime pozițiile tuturor forțelor social-politice din țară.

Ca forță politică cea mai înaintată a societății, P.C.R. a militat neabătut pentru rezolvarea problemei agrare pe baza unirii în luptă a clasei muncitoare și țăranimii. Avînd însă în vedere deosebita complexitate a acestei probleme, drumul parcurs de P.C.R. pentru clarificarea ei a fost lung și sinuos. Deși în țara noastră țăranimea avea o mare pondere socială, iar soluționarea problemei agrare pe calea exproprierii moșierilor și împroprietării țăranilor era hotărîtoare pentru desăvîrșirea revoluției burghezo-democratice și trecerea la revoluția socialistă, în partid a dăinuit mult timp, pe lîngă reminiscențe ale concepției de dreapta a „neoiobăgiei“, lozinca sectarist-stîngistă a „naționalizării pământului“, a colectivizării agriculturii prin „obștii satești“, în condițiile orînduirii burghezo-moșierești. Renunțînd la aceste teze și trasînd sarcina exproprierii marilor moșieri și a împărțirii fără plată a pământului la țărani, ca cea mai radicală măsură în rezolvarea problemei agrare, corespunzătoare condițiilor interne din țara noastră, Congresul al V-lea al P.C.R. nu a reușit însă să clarifice pînă la capăt poziția partidului față de diferite pături ale țăranimii în perioada desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice, preluînd în mod mecanic lozinci corespunzătoare altor țări și altor condiții.

Pe fondul radicalizării maselor, ca urmare a crizei economice din anii 1929—1933 și a solidarizării celor mai diferite pături și categorii sociale cu marile lupte muncitorești de la începutul anului 1933, a luat ființă în același an Frontul plugarilor, organizație democratică a țăranimii. În întreaga sa activitate, Frontul plugarilor s-a aflat alături de clasa muncitoare și partidul ei comunist, jucînd un rol însemnat în realizarea alianței muncitorești-țăranesti.

În perioada de după marea criză economică dintre 1929—1933 s-a accentuat procesul de întrepătrundere dintre rămășițele feudale și marea capital bancar și industrial, cu consecințe directe asupra extinderii și intensificării ruînării și sărăcirii maselor de bază ale țăranimii. În aceste condiții, P.C.R. și-a

⁴⁷ Înainte de reforma agrară din 1921, suprafața moșiilor cu peste 100 ha reprezenta 9 242 930 ha ; dintre acestea au fost expropriate 6 125 789 ha, adică 66,2% din ansamblul marii proprietăți agrare (Vezi C. Murgescu, *Reforma agrară din 1945*, Editura Academiei, 1956, p. 28—29).

lărgit treptat munca la sate, în vederea organizării și îndrumării țărănimii pentru obținerea revendicărilor economice arzătoare. Totodată, prin colaborarea cu celelalte forțe democratice și crearea în anii 1933—1938 a o serie întreagă de organizații de masă legale, partidul comunist a reușit să atragă importante mase țărănești la acțiuni cu un caracter tot mai pronunțat politic, îndreptate împotriva pericolului fascismului, pentru apărarea libertăților democratice, a independenței și integrității patriei.

În anii dictaturii fasciste, pe terenul luptei patriotice îndreptate spre țelul comun al eliberării țării de sub jugul fascist, s-a dezvoltat treptat procesul de apropiere dintre clasa muncitoare și țărănime.

Epoca istorică nouă inaugurată prin victoria insurecției naționale anti-fasciste din august 1944 a readus în centrul atenției și preocupărilor tuturor claselor, partidelor și grupărilor politice problema agrar-țărănească. Dacă exista însă un consens general asupra acuității și necesității unei soluționări a acestei probleme, în privința momentului precis, a căilor și metodelor de acțiune apăreau deosebiri de ordin esențial. Pe cea mai înaintată poziție s-a situat și acum Partidul Comunist Român, care a înțeles întreaga semnificație a problemei date și a purces cu hotărâre neabătută la rezolvarea ei. Aplicând în mod creator principiile marxist-leniniste la condițiile concrete ale României și fixându-și pe această bază linia tactică-strategică, P.C.R. a determinat în mod just obiectivele revoluționare din etapa dată — desăvârșirea transformărilor cu caracter burghezo-democratic, în primul rând prin lichidarea radicală a rămășițelor feudale din economia agrară românească. Opunându-se manevrelor și subterfugiilor forțelor reacționare, menite să tergiverseze și să diminueze pe cât posibil în conținut rezolvarea chestiunii agrare, P.C.R. s-a pronunțat ferm pentru înfăptuirea neîntârziată a unei reforme agrare profund democratice, dobândindu-și astfel un mare ascendent politic și câștigând ca atare încrederea și simpatia maselor de multe milioane de la sate. Aceasta explică hotărârea cu care țărănimea a urmat chemarea P.C.R. de a trece la înfăptuirea reformei agrare, peste capul majorității reacționare din guvernul Rădescu. Numeroasele echipe de muncitori care au împânzit satele au reprezentat factorul de dinamizare, organizare și îndrumare a țărănimii în alcătuirea comitetelor satești, confiscarea și împărțirea pământurilor moșierești. Înfăptuirea pe cale revoluționară, legiferarea și definitivarea de către regimul democratic instaurat la 6 martie 1945 a reformei agrare au avut ca rezultat lichidarea moșierimii ca clasă și înlăturarea în acest fel a celei mai retrograde și reacționare forțe ce stătea în calea progresului economic și social-politic al României.

Alianța muncitorească-țărănească, încheată în focul luptei pentru înfăptuirea reformei agrare din 1945, a stat la temelia instaurării și consolidării puterii democrat-populare, a victoriei orînduirii noi, socialiste, la orașe și sate. Partidul Comunist Român a călăuzit masele țărănești pe făgașul transformării socialiste a agriculturii, singurul în stare să le asigure eliberarea definitivă din exploatare și făurirea unei vieți tot mai prospere.

Cooperativizarea agriculturii a însemnat o profundă revoluție în viața satului. Partidul Comunist Român a dus o politică de atragere pe făgașul socialismului a tuturor păturilor țărănimii. Datorită politicii agrare juste a partidului, vastei sale munci politice și organizatorice, priceperii și hărniciei țără-

nimii, profunda reorganizare a producției și a relațiilor sociale la sate a fost însoțită de creșterea continuă a producției agricole, factor deosebit de important în dezvoltarea echilibrată și armonioasă a economiei naționale și în ridicarea nivelului de viață al întregului popor.

Astfel și-a găsit soluționarea pînă la capăt problema agrară, una dintre cele mai complexe probleme social-economice ale societății românești, care rămăsese nerezolvată de-a lungul secolelor.

În etapa actuală, concomitent cu continuarea neabătută și în ritm intens a industrializării țării, partidul și guvernul acordă o mare atenție perfecționării relațiilor de producție cooperatiste la sate, dezvoltării intensive și multilaterale a agriculturii.

Clasa muncitoare și țărănimea — clase ce dețin rolul hotărîtor în producția bunurilor materiale și făurirea progresului social — sînt unite printr-o prietenie și alianță trainică, cimentată printr-o luptă comună, bazată pe interese economice și politice unitare, pe relațiile socialiste de producție existente atît în industrie, cît și în agricultură.

Forță socială hotărîtoare în victoria revoluției populare și în opera de construire a socialismului, alianța muncitorească-țărănească a reprezentat și reprezintă temelia trainică a orînduirii noastre socialiste, a progresului și prosperității patriei.

Intensificarea exploatării țăranimii din România la începutul secolului al XX-lea

(Contribuții la studierea premiselor marii răscoale a țăranilor din 1907)

Marea răscoală a țăranilor din anul 1907 se înscrie în istoria poporului român printre momentele cele mai semnificative ale tradițiilor sale revoluționare. În timpul răscoalei, energia revoluționară de care au dat dovadă țăranii s-a ridicat la nivelul marilor obiective de ordin istoric pe care dezvoltarea pe calea progresului le punea în fața României. Eveniment cu adânci rădăcini social-economice, răscoala își dezvăluie geneza pe fondul evoluției generale a României la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Ea a izbucnit în primul rînd ca rezultat al ascuțirii contradicțiilor sistemului agrar din România. Din punct de vedere al structurii sale economice, sistemul agrar din România, la începutul secolului al XX-lea, se afla sub semnul pătrunderii și lărgirii sferei relațiilor și formelor de producție capitaliste, grevate de puternice rămășițe feudale. Regimul agrar avea un caracter de tranziție, procesul transformării sale desfășurîndu-se în sens capitalist. Caracterul de tranziție al sistemului agrar și direcția capitalistă a evoluției sale sînt coordonate esențiale pentru înțelegerea fenomenelor complexe pe care le ridică atît ritmul, gradul, formele și semnificația dezvoltării capitalismului în agricultură, cît și persistența rămășițelor feudale, locul, ponderea, rolul și urmările sociale ale acestora. Esența problemei agrare o constituiau, în perioada respectivă, lichidarea proprietății moșierești, desființarea moșierimii ca clasă și înlăturarea relațiilor de producție semif feudale. Aceasta reprezintă o sarcină proprie desăvîrșirii revoluției burghezo-democrate.

Caracterul și conținutul răscoalei sînt determinate de cadrul obiectiv în care se ducea lupta țăranimii ; încercarea eroică a acesteia de a rezolva criza de structură a sistemului agrar în favoarea sa corespundea cerințelor dezvoltării sociale. Profunzimea transformărilor care se cereau efectuate, amploarea contradicțiilor și anomaliilor care se acumulasă în organismul social ne dau măsura eforturilor uriașe pe care țăranimea le-a făcut în timpul răscoalei de a se smulge din tentaculele unor relații și forme de producție anacronice.

La începutul secolului al XX-lea, agricultura era principala ramură a economiei naționale, furnizînd aproape două treimi din produsul social. În anii 1902—1908, media suprafețelor cultivate, precum și a fînețelor naturale

și artificiale era de aproape 6 milioane ha. Structura suprafețelor semănate punea în evidență caracterul pronunțat cerealier al agriculturii țării. Cultura cerealelor ocupa aproximativ 5 milioane ha, sau 85% din totalul suprafețelor cultivate, situând România pe unul dintre primele locuri în Europa.

Din populația României, care se ridica la 6 680 000 de locuitori în 1907, 82% o constituia țărăimea. Populația activă în agricultură se estima, la începutul secolului al XX-lea, la circa 2 600 000 de persoane ¹.

Caracterul relațiilor agrare era determinat de structura proprietății asupra mijloacelor de producție, în primul rând asupra pământului.

Clasa moșierilor, numericește infimă, poseda majoritatea suprafețelor arabile și forestiere ale țării. În anul 1905, un număr de 4 171 de proprietari particulare, ale statului și ale instituțiilor-persoane juridice, mai mari de 100 ha, dețineau peste 57% din totalul suprafețelor agricole și silvice ale României (3 810 350 ha de teren arabil și 2 072 290 ha de pădure), în timp ce 920 939 de proprietari pînă la 10 ha dețineau doar 34,10% din totalul suprafețelor agrosilvice (3 153 645 ha cultivabil și 350 000 ha de pădure) ².

În cadrul marilor proprietari predominau latifundiile, moșiile cu o întindere de peste 500 ha (1 563 de proprietari cu peste 500 ha însumau 38% din întreg terenul cultivabil al țării).

În timp ce media unei mari gospodării moșierești era de circa 2 000 ha, media unei gospodării țărănești, prevăzută cu pământ, fără a mai vorbi de cele 300 000 de familii țărănești lipsite de pământ, reprezenta doar 3,60 ha.

În ansamblul relațiilor agrare din România, marii arendași capătă în această perioadă o importanță de prim plan. Aproximativ 60% din întreaga suprafață cultivabilă, mai mare de 100 ha, era exploatată de 3 332 de arendași ³. Majoritatea arendașilor investeau în procesul de producție o parte redusă din capitalul de care dispuneau, preocupându-se, în schimb, să acapareze cît mai multe moșii pentru a stoarce apoi pe țărani din împrejurimi, lipsiți de pământ suficient.

Înzestrarea tehnică și productivitatea muncii în agricultură erau foarte scăzute. Un indicator, în care-și găsește expresia generalizată gradul înzestrării tehnice a agriculturii, îl constituie raportul dintre capitalul funciar și cel de exploatare. După unele calcule, în primul deceniu al secolului nostru, ponderea capitalului funciar era de 85,16%, în timp ce capitalul fix și circulant de exploatare din agricultură reprezenta doar 14,84% ⁴.

Productivitatea muncii agricole era cu mult mai scăzută decît în țările apusene dezvoltate ⁵. La începutul secolului nostru, venitul nou creat în agricultură era de 347 de lei anual de fiecare persoană activă, în timp ce un muncitor angajat în sectorul industriei încurajate de stat crea valori însumînd 2 980 de lei anual. Comparînd datele de mai sus, un autor arăta că ele reliefează „impresionant marea problemă națională care se pune pentru țara noastră : intensificarea activității naționale prin industrie” ⁶.

¹ G. D. Dragu, *Necesitatea reformării sistemelor noastre de impozite*, București, 1910, p. 27.

² G. D. Creangă, *Proprietatea rurală în România*, București, 1907, XLVI—XLVII.

³ Ibidem, p. LXXIX, LXXV.

⁴ Mihail Șerban, *Problemele noastre social-agrare*, București, 1914, p. 82.

⁵ Unii cercetători ai vremii arătau că în România pe fiecare locuitor ocupat în agricultură reveneau 2,28 ha pe an, în timp ce în Franța reveneau 3,40 ha, în Germania — 3,96 ha, în S.U.A. — 7 ha, în Ungaria — 2,61 ha (Vezi C. Alimănișteanu, *Agricultura României*, în „Convorbiri literare”, anul XLI, nr. 3, din 1907, p. 311 ; G. D. Garoflid, *Problema agrară și deslegarea ei*, în „Convorbiri literare”, anul XLII, nr. 2, din februarie 1908, p. 51.

⁶ N. P. Arcadian, *Industrializarea României*, ediția a II-a, București, 1936, p. 140.

Producția medie la hectar era la porumb, plantă cultivată cu precădere de țărani, între 1862 și 1905, de 12,6 hl, iar în perioada 1896—1905 de 12,1 hl. La grâu, producția a înregistrat o anumită tendință de creștere neînsemnată și oscilatorie, evaluându-se între 1862 și 1905 la 12,7 hl pe hectar, iar în intervalul 1896—1905 la 13,5 hl pe hectar⁷.

În sectorul țărănesc al agriculturii, producția la ha era și mai scăzută decât cifrele medii ale întregii producții, țăranii obținând recolte inferioare celor realizate pe marile proprietăți cu 18% la grâu și cu 33% la porumb⁸.

Structura socială a satului indica în acest timp o puternică deplasare a centrului de greutate spre păturile ruinate și pauperizate ale țăranimii. Majoritatea covârșitoare a țăranilor o forma categoria familiilor sărace și a proletariatului agrar (peste 1 milion de familii din totalul de aproximativ 1 250 000 de familii țărănești). Țărănimea mijloacă forma o pătură redusă numeric (circa 180 000 de familii). Foarte puțin numeroasă, dar relativ puternică din punct de vedere economic, era chiaburimea (aproximativ 50 000—60 000 de familii)⁹.

Repartizarea veniturilor în cadrul diferitelor clase sociale ale statului oferă contraste izbitoare. Potrivit unor calcule ale vremii, la începutul secolului al XX-lea, un număr de 2 248 de proprietari rurali, cu un venit de peste 10 000 de lei fiecare, obținea în total un venit de 102 131 376 de lei anual, sumă aproape egală cu cea realizată de 1 240 376 de proprietari rurali, avînd un venit mai mic de 600 de lei fiecare¹⁰.

O bună parte a producției agrare se realiza, la începutul secolului al XX-lea, pe baze capitaliste. Aproximativ 25—30% din suprafețele deținute de marea proprietate moșierească erau lucrate, utilizîndu-se forme proprii producției capitaliste.

Către anul 1905, în agricultura din țara noastră erau folosite, în special în gospodăriile moșierilor și arendașilor, 55 de pluguri cu tracțiune mecanică, 4 539 de locomobile, 4 584 mașini de treierat, 12 521 de semănători mecanice, 1 258 mașini de bătut porumb. În strînsă legătură cu înzestrarea moșiilor cu inventar agricol perfecționat avea loc și folosirea mîinii de lucru salariate. În 1900 existau în mediul sătesc aproximativ 156 000 de locuitori, capi de familie, care trăiau exclusiv din vînzarea forței de muncă, neducîndu-și gospodăria nici pe pămînt propriu, nici pe pămînt luat în arendă.

Moșierii și arendașii recurgeau, de asemenea, mai ales în toiul muncilor agricole de vară, la lucrători salariați aduși din străinătate. Numărul lor a crescut de la 26 720 în 1890 la 36 935 în 1899 și la 57 908 în 1905¹¹.

Paralel cu transformarea capitalistă a gospodăriei moșierești avea loc procesul de pătrundere a capitalismului și în economia țărănească. El își găsea expresie în descompunerea și diferențierea țăranimii, sub înrîurirea creșterii producției de mărfuri și deci a sferei de acțiune a legii valorii.

Dezvăluirea bazei economice a activizării deosebite a luptei de clasă de la sate la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, definirea cadrului obiectiv în care decurgea lupta țăranimii pot fi înțelese numai

⁷ Invoielile agricole în România în vigoare pe anul 1906, București, 1936, p. 9.

⁸ Ibidem, p. 10; St. Antim, *Chestiunea socială în România*, București, 1908, p. 145.

⁹ G. D. Creangă, *Proprietatea rurală în România*, București, 1907, tabelele 6 recapitulative.

¹⁰ Nicolas Xenopol, *La richesse de la Roumanie*, Bucarest, 1916, p. 106—107.

¹¹ *Anuarul statistic al României pe anul 1908*, p. 178; vezi și Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, secția manuscrise, fondul D. A. Sturdza, mapa X; G. D. Scrăba, *Starea socială a sateanului*, București 1907, p. 190.

în lumina analizei multilaterale a relațiilor agrare, a proceselor contradictorii care aveau loc în sfera economiei rurale.

★

Articolul de față nu-și propune să cerceteze totalitatea fenomenelor social-economice care concureau la ascuțirea extraordinară a contradicțiilor de clasă la sate. Considerînd marea răscălare a țăranilor din 1907 ca produsul unei anume etape istorice și al unor anumite raporturi în domeniul economiei agrare, vom încerca să prezentăm un singur aspect, semnificativ pentru modul în care regimul agrar, în general, și sistemul bazat pe dijmă, în special, se răsfrîngeau asupra situației țăranimii; este vorba de intensificarea exploataării acesteia. Urmărirea cu precădere a intensificării exploataării țăranilor în cadrul sistemului bazat pe dijmă se impune prin faptul că el genera formele cele mai împovărătoare, prin greutatea specifică pe care o avea în ansamblul relațiilor agrare. Sistemul muncii în dijmă exprima relații și forme de exploatare istorice depășite, iar ascuțitul luptei țăranimii era îndreptat, în primul rînd, împotriva acestui sistem, a moșierimii ca clasă și a marii proprietăți funciare, purtătoarea rămășițelor semifeudale în agricultură. Dacă structura proprietății funciare situa România la începutul secolului al XX-lea pe unul dintre primele locuri în Europa în ce privește întinderea marii proprietăți, răspîndirea muncii în dijmă conferea, de asemenea, orînduirii sale agrare o trăsătură puternic reliefată.

Unii economiști ai vremii arătau că în 1905—1906 numărul total al familiilor care încheiaseră învoieli agricole era de 520 000, cu o suprafață cultivabilă arendată de 1 295 687 ha¹². După alte surse, în 1908, întinderea cultivabilă arendată de țăranii din masivul marii proprietăți, în dijmă și în bani, era de 1 470 000 ha¹³. Pe lîngă pămîntul arabil arendat, țăranii încheiau numeroase învoieli și pentru pășunat.

În felul acesta, întinderea suprafeței totale intrată în circuitul arenzilor era, după unele estimări, de 1 837 000 ha de teren arabil, pășune și izlazuri¹⁴. Determinarea sferei de răspîndire a sistemului bazat pe dijmă implică în plus luarea în considerare că pe restul de aproximativ 1,8—2 milioane ha care rămîneau pe seama marilor proprietari, o bună parte din muncile agricole se efectuau tot de către țăranii învoiți, în contul pămîntului pe care-l primiseră. Aceste munci suplimentare, suprasarcini sau rușfeturi, reprezentau aproximativ 60%¹⁵ din cuantumul dijmii propriu-zise prelevată de moșieri și marii arendași.

Reprezentînd una dintre componentele esențiale ale rînduielilor agrare în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea, sistemul relațiilor de muncă în dijmă s-a caracterizat, în această perioadă, printr-un proces de creștere neconținută a arenzilor. Mai ales la sfîrșitul secolului trecut și la începutul secolului nostru, urcarea arenzilor era atît de rapidă și fenomenul atît de izbitor încît el s-a impus atenției largi a diferitelor cercuri ale opiniei publice și autorilor vremii care scriau, în majoritatea cazurilor, aproape uimiți de ritmul în care el progresa și se generaliza.

Încă în 1891, într-un discurs ținut în parlament, Mihail Kogălniceanu caracteriza învoielile agricole: „Am o colecție întregă de rapoarte și de toc-

¹² Vezi C. Garoflid, *Problema agrară și deslegarea ei*, București, 1908, p. 32; G. D. Scraba, *Starea socială a sateanului*, București, 1907, p. 18.

¹³ *Dezbaterile Adunării deputaților pe anul 1912*, p. 954.

¹⁴ D. Mitrany, *The Land and the Peasant in Roumania*, London, New Haven, 1930, p. 248—249.

¹⁵ *Învoielile agricole în România în vigoare pe anul 1906*, București, 1908, p. 94.

meli alăturate acelor rapoarte. Ei bine, să mă ferească dumnezeu de a mai vedea reînnoindu-se în țara noastră asemenea tocmeli agricole. Ele sînt oribile¹⁶.

Dacă situația învoielilor agricole îi provoca în 1891 lui Mihail Kogălniceanu accente de profundă și sinceră indignare, ceea ce a urmat după aceea și pînă în pragul răscoalei din 1907 a mers progresînd pe linia înrăutățirii condițiilor pe care le prevedeau.

În raportul general asupra proiectului de buget pe anul 1907—1908, se consemna creșterea arenzilor ca un fenomen caracteristic relațiilor economice la sate, sugerîndu-se ideea urmărilor sociale pe care le-ar putea avea. „Urcarea, în unele regiuni, a arenzilor, la îndoit și chiar la întreit, în ultimii cinci ani, nu poate fi privită ca un fenomen normal, rezultînd dintr-o ameliorare simțitoare a sistemului de cultură¹⁷”.

În cadrul dezbaterilor parlamentare pe anul 1907, problema creșterii vertiginoase a arenzilor a făcut obiectul unor discuții aprinse, în care reprezentanți marcanti ai partidelor de guvernămînt erau puși în situația să facă mărturisiri interesante pentru dezvăluirea stării de lucruri la sate: „S-a înțîmplat însă — recunoștea însuși D. A. Sturdza, șeful partidului liberal — o împrejurare în anii din urmă: sporirea extraordinară a arenzilor. Această sporire a fost considerată de toți oamenii competenți ca excepție. S-a îndoit prețul arenzilor în ultimii trei ani și aceasta nu numai pentru pămînturile de bună calitate, ci cu tendință de generalizare. Avînd nevoie de pămînt de cultură pentru a susține în hrană și îmbrăcăminte familiile lor, țăranii sînt siliți să dea pe pămînturi ori ce preț de arendă li se cere¹⁸”.

Fenomenul intensificării exploatarei țăranilor în cadrul sistemului bazat pe dijmă la începutul secolului al XX-lea a fost dezvăluit pe larg în importantul document manifest al cercurilor socialiste „România muncitoare” editat în 1906, cu prilejul jubileului celei de-a 40-a aniversări a domniei lui Carol I. „Toată lumea știe cît de nemiloasă este exploatarea la care e supus țăranul român... Cine nu s-a cutremurat de indignare răsfoind barbarele tocmeli agricole, aceste mărturii de lăcomie și cruzime a proprietarilor și arendașilor, menite să povestească generațiilor viitoare ororile pe care le-au îndurat strămoșii lor¹⁹”.

Despre faptul că învoielile agricole strîngeau pe țăran la începutul secolului al XX-lea „ca într-un cerc de fier, pînă la înăbușire”, așa cum se exprima plastic un autor al vremii, stau mărturie înseși numeroasele plîngeri și petiții ale țăranilor, în care se dezvăluie situația grea a acestora cu o deosebită forță de convingere.²⁰

Pornindu-se de la repercusiunile pe care creșterea explozivă a arenzilor o avea asupra tuturor laturilor social-economice ale satului, asupra stării materiale și contradicțiilor de clasă dintre țărani și marii proprietari și arendași, s-a întreprins chiar o anchetă statistică oficială în 1907, cu titlul semnificativ: „Creșterea arenzii pămîntului în bani și în dijmă, a pășunatului și prețurilor

¹⁶ V. M. Kogălniceanu, *Chestia agrară*, București, 1906, anexe, p. 5.

¹⁷ I. G. Bibicescu, *În chestiunea țărănească*, București, 1907, p. 87.

¹⁸ „Voința națională” din 13 (26) martie 1907. Un alt membru marcant al partidului liberal, Emil Costinescu, arăta: „Este un fapt de netăgăduit că în cei 2—3 ani din urmă s-au ridicat arenzile peste orice proporții și cu ridicarea lor s-au ridicat învoielile peste orice măsură” („Voința națională” din 20 aprilie (3 mai) 1907). Referindu-se la greutatea învoielilor agricole, un alt om politic al vremii, I. G. Duca, pe atunci director al Casei centrale a băncilor populare, menționa: „Pămîntul se cultivă la noi sub forma unor învoieli fără seamăn în toată Europa” (*Dezbaterile Adunării deputaților*, ședința din 5 ianuarie 1908, p. 140).

¹⁹ *Patruzeci de ani de sărăcie, de robie și rușine*, București, 1906, p. 25.

²⁰ V. M. Kogălniceanu, *Un cuvînt asupra învoielilor agricole*, București, 1907, p. 4.

muncilor agricole“, pe baza căreia se poate determina cifric expresia numerică a creșterii prețului de arendă a pământului în întreaga țară într-un răstimp de 36 de ani (1870—1906).

Potrivit datelor statistice furnizate de ancheta respectivă rezultă că între 1870 și 1906 pe 142 de proprietăți, sau 67,6% din cele 210 moșii unde s-au efectuat cercetări, arenda pământului a crescut în proporții care variau între 150 și 500%²¹. Dacă la 1870, din totalul de 196 de proprietăți, numai pe 23 (11,7%) se percepea o dijmă mai mare de jumătate din recoltă, în 1906 numărul moșiilor unde se lua mai mult de jumătate din recoltă a crescut la 138, sau 70,4%²². În calculul respectiv nu sînt incluse rușeturile, care s-au mărit, de asemenea, sistematic și într-o proporție chiar mai mare decît dijma propriu-zisă de la 1870 pînă în ajunul răscoalei din 1907.

Ancheta agricolă întreprinsă în 1906, sub conducerea lui G. D. Scraba, relevă, în majoritatea zdrobitoare a chestionarelor, faptul creșterii progresive a arenzilor.

Procedînd la însumarea și prelucrarea materialului pe care-l oferă ancheta, se ajunge la următoarele concluzii : Din cele 259 de moșii, pe 167, sau 67%, se practica dijma de 1/1, adică proprietarul funciar percepea 50% din recoltă. Pe 55 de moșii, moșierul sau arendașul lua din 3 părți 2, sau din 5 părți 3 — respectiv 66 sau 60% din recoltă ; pe 37 de moșii, marii proprietari funciari luau din 3 părți 1 — 33% din recoltă²³.

Aproape toate învoielile prevedeau, pe lîngă dijmă, și rușeturi, care ridicau considerabil ponderea plusprodusului perceput de proprietarii funciari.

Dinamica creșterii arenzilor pe 18 moșii pe o perioadă de 40 de ani, premergători răscoalei, se prezintă astfel, pe baza datelor cu care operează Radu Rosetti în cunoscuta sa lucrare : „Pentru ce s-au răscolat țărani“²⁴.

Anul	prețul arenzii
1865	174 534 lei
1881	316 000 lei
1885	464 810 lei
1890	535 310 lei
1900	908 740 lei
1905	1 080 553 lei

În condițiile în care urcarea arenzilor se prezenta ca un fenomen general, ritmul de creștere al lor, și deci intensificarea exploatarei țărănimii, era mai accelerat în zonele de mare cultură cerealieră.

Literatura de specialitate a remarcat consecințele concurenței marilor trusturi arendășești în ce privește ridicarea nivelului general al arenzilor. Este neîndoios că tendințele de expansiune ale acestora erau însoțite de intensificarea concurenței în jurul arenzilor, proprietatea latifundiară devenind un obiect de dispută acerbă la nivelul marilor arendași și de speculă nemiloasă a țărănilor în cadrul arenzilor. „Recoltele bune de la 1901, 1902 și 1903 pe de o parte, terminarea războiului sud-african, pe de alta — releva Radu Rosetti —, producînd o mare afluență de bani, atît în țară cît și în străinătate, se încinse

²¹ Creșterea arenzilor pământului în bani și în dijmă, a pășunatului și a prețurilor muncilor agricole de la 1870—1906, București, 1907, p. IV.

²² Ibidem, p. VII.

²³ Datele sînt prelucrate după G. D. Scraba, *Starea socială a sateanului*, București, 1907, p. 104—160.

²⁴ Datele sînt prelucrate după Radu Rosetti, *Pentru ce s-au răscolat țărani*, București, 1907, apendice, p. 676—677.

un adevărat agiotaj asupra arenzilor de moșii. Sînt în Moldova moșii a căror arendă în anii din urmă s-a suit la expirarea contractului din perioada precedentă cu 100% și mai bine. Agiotajul asupra pămîntului există numai în aparență, în realitate agiotajul este asupra muncii țaranului”²⁵.

Fenomenul este caracteristic nu numai pentru partea nordică a Moldovei, ci și pentru șesurile dunărene din Muntenia și Oltenia.

Arenda moșiei Hodivoaia-Vieru din județul Vlașca, unde au fost bombardate satele în timpul răscoalei, a fost în 1885 de 58 350 de lei, în 1895 de 93 550 de lei, iar în 1905 de 116 000 de lei. Pe moșia „Întorsura” din județul Dolj, în cele două decenii premergătoare răscoalei, arenda a evoluat de la 35 130 de lei în 1885, la 90 000 de lei în 1895, ajungînd la 135 000 de lei în 1905. Viu comentată în publicistica vremii a fost cazul moșiei Moara Grecilor din Vaslui, aparținînd Academiei Române, pentru care în anul 1906 s-a oferit în arendă 68 000 de lei față de 28 000 de lei cît fusese arenda anterioară.

Făcîndu-se media generală, pe regiuni, a prețului arenzii în dijmă, se constată că pentru un hectar luat în dijmă țaranul presta munci în valoare de 78,68 lei în Muntenia și 70,77 lei în Oltenia, iar pe 10,7% din proprietăți arenda plătită depășea 100 de lei, în timp ce venitul unui hectar cultivat cu porumb nu depășea 40—50 de lei²⁶. În Moldova media arenzii în dijmă era de 56,13 lei, deci mai mică decît în Muntenia și Oltenia²⁷.

Diferența de valoare a arenzii nu constituie însă un criteriu care exprimă adecvat gradul de exploatare a țăranimii în cele trei provincii.

Pentru a obține o imagine cît de sumară, ea trebuie corelată cu prețul pentru muncile efectuate de țărani pe partea de moșie lucrată de marii proprietari și arendași în regie. Or, contractele agricole pentru munci efectuate în Moldova conțineau prețuri foarte scăzute, chiar în comparație cu nivelul prețurilor din Muntenia și Oltenia, care erau departe de a fi considerate „echitabile”. Prin urmare, marii proprietari funciari și marii arendași din Moldova acționau „în compensație”.

Situația respectivă este confirmată mai ales de către analiza variantei arenzii în bani a pămîntului. Potrivit calculelor statistice, în Moldova, arenda medie în bani a unui hectar de pămînt era de 45,51 lei, pe cînd în Muntenia de 69,80 lei²⁸. Comentînd diferența atît de sensibilă între cele două regiuni în ce privește arenda în bani, autorul statisticii privind învoielile agricole arăta : „Arenda pămîntului în bani este cu mult mai mică în Moldova decît în Muntenia și Oltenia, căci acolo ea se achită în munci, al căror preț este cu totul scăzut, astfel că, de fapt, arenda este în Moldova tot așa de mare ca și în Muntenia și Oltenia”²⁹.

În calculele privind situația învoielilor agricole, cercetătorii vremii porneau de la o retribuție medie a zilei de lucru cu palmele de 1,50 lei. Prețul real al unei zile de muncă practicat în Moldova era de fapt cu mult mai scăzut. Astfel, din 228 de proprietăți pe care s-au efectuat calcule, pe 181, sau

²⁵ Radu Rosetti, *Pentru ce s-au răsculat țăranii*, București, 1907, p. 509.

²⁶ *Învoielile agricole în România în vigoare pe anul 1906*, București, 1908, p. 78.

²⁷ Ibid.

²⁸ Ibidem, p. 81.

²⁹ Ibidem, p. 80.

79,50%, ziua de lucru cu palmele nu depășea 1 leu și numai pe 6,50% din proprietăți ea oscila între 1,20 și 1,50 lei³⁰.

Analiza comparativă a situației învoielilor agricole, pe provincii ale țării, menită a stabili statistic diferențele în ce privește cuantumul plusprodusului și supramuncii efectuate de țărani este greu de realizat tocmai pentru că prevederile contractuale erau neuniforme, iar criteriile de raportare puțin concludente. Ca fenomene de ansamblu, caracteristice diferitelor provincii se impun însă cercetările următoarele aspecte: în Muntenia și Oltenia, pe lângă plusprodusul perceput în cadrul dijmii propriu-zise, indiferent de forma în care ea se înfăptuia, una dintre căile principale de înăsprire a învoielilor o constituiau rușfeturile sau suprasarcinile.

În Moldova, calea principală de creștere a cuantumului plusprodusului sau supramuncii se realiza prin menținerea la un nivel foarte scăzut a prețului muncilor pe care țărănul învoit urma să le presteze fie pentru pământul arendat, fie în contul unei anumite sume de bani primite anticipat (așa-zisele angajamente pentru muncă).

Greutatea învoielilor agricole înaintea mării răscoale a țăranilor era atât de apăsătoare încât s-a ajuns la situația că pe 980% din cele 847 de moșii unde s-au efectuat calcule, țăranii care lucrau pământul în dijmă pentru cultura porumbului erau mai dezavantajați decât dacă ar fi lucrat ca muncitori salariați, primind câte 1,50 lei pe zi³¹. Câștigul zilnic al țăranilor la cultura porumbului în dijmă, neținând seama de dările în bani și în natură, era de numai 0,96 lei³².

Realitatea din România confirmă în mod concludent justetea constatării potrivit căreia munca în dijmă era retribuită mai scăzut decât forța de muncă salariată.

Gradul de exploatare a țăranilor învoiiți atinsese proporții de 250—3000% și chiar mai mult. Această spoliere crescândă a forței de muncă a țăranilor dijmași, cu atât mai grea și mai apăsătoare cu cât avea loc în condițiile unei scăzute productivități a muncii, ținea într-o permanentă încordare masa țăranimii, sporea nemulțumirile și protestul în rândurile acesteia, acumula material inflamabil, gata să se aprindă, în lumea satelor.

*

Relațiile bazate pe sistemul muncii în dijmă erau apăsătoare nu numai pentru că din masa produsului obținut o parte mereu crescândă o luau moșierii și arendașii. Prin însăși natura sa, sistemul bazat pe munca în dijmă dădea naștere la o serie de abuzuri și samavolnicii din partea reprezentanților mării proprietăți, ținea pe țăran într-o dependență economică față de marea proprietate, în care principiul liberei contractări devenea o ficțiune, conținea

³⁰ Ibidem, p. VII. Bazându-se pe o bogată informație statistică, N. V. Leonescu, procurorul general al Curții de apel din Iași, făcea următoarele constatări în legătură cu retribuirea zilei de muncă în anul 1906 în 9 județe din Moldova: „Pentru o falce de arătură se plătea 16 lei și tain. Pe zi revenea un salar de 5,33 lei cu boii. Dacă se scade hrana boilor rămin 3,33 lei pe zi la doi oameni. Prașila: pentru o falce de prașilă completă, adică până la punerea păpușoiului în coșar, se plătea 48 de lei, plus tain. Prașila completă a unei fălci se făcea de regulă în 54—58 de zile. Salariul pe zi ar urma să fi fost de 0,82—0,68 lei, plus tainul. Secera: pentru o falce se plătea 16 lei și tain. Salariul aproximativ pe zi era de 1 leu și tain” (N. V. Leonescu, *Tablouri despre învoielile și muncile agricole din jud. Bacău, Botoșani, Dorohoi, Fălciu, Iași, Neamț, Roman, Suceava și Vaslui pe anul 1906—1907*, București, 1908, p. III).

³¹ Datele sint calculate după lucrarea *Învoielile agricole din România în vigoare pe anul 1906*, București, 1908, p. 85.

³² Ibidem, p. 101.

elemente ale înrobirii și constrîngerii extraeconomice, știrbea libertatea personală, lovea în demnitatea țăranilor.

C. Dobrogeanu-Gherea a dezvăluit cu profunzime contradicțiile interne ale sistemului bazat pe munca în dijmă, pe care el l-a numit capitalisto-iobăgist. „Regimul nostru dublu însă, capitalisto-iobăgist, are din iobăgie dulcele avantaj al muncii silite (adică așa-zise învoite) fără dezavantajul unei obligații, servituți față de ea și are din regimul capitalist absoluta libertate de exploatare a muncii, fără să îndure dezavantajul unei munci libere. În schimb, clasa muncitoare țărănească, în acest dublu regim, are din iobăgie dezavantajul muncii silite, fără să aibe avantajele obligațiilor boerești față de ea, iar din regimul capitalist are dezavantajul unei adevărate libertăți a muncii. Cu alte cuvinte, prin acest dublu regim capitalisto-iobăgist, clasa noastră, economică dominantă, a reușit să realizeze toate avantajele amîndoror regimurilor pentru dînsa și toate dezavantajele amîndoror regimurilor pentru țărani...

Prin acest sistem — continua Gherea — clasa noastră dominantă a reușit să realizeze ceva unic pentru ea: un regim de roze fără spini, iar spinii, numai spinii au rămas țăranilor; împlețiți cu cununi dese, de-o jumătate de veac ei sîngerează fruntea țăranimii române”³³.

Despre întreg cortegiul de procedee care însoțea sistemul muncii în dijmă, rezervînd țăranimii acea cunună de spini ce-i sîngera fruntea, stau mărturie izvoarele editate și inedite ale vremii, nenumăratele clauze din contractele agricole.

Astfel, însăși legea pentru tocmelile agricole din 1893 limita posibilitățile de liberă circulație a forței de muncă la sate. Țăranii se puteau angaja pe alte moșii, decît cele aflate în raza comunei, numai dacă moșierul sau arendașul din comuna respectivă avea asigurată mîna de lucru și consimțea la eliberarea unui certificat de către primărie în acest sens³⁴.

Contractele agricole conțin prevederi care, pe lîngă faptul că atestă îngrădirea libertății economice a țăranilor, sînt edificatoare în ceea ce privește inventivitatea diabolică a marilor proprietari în setea lor nestinsă după muncă gratuită. Formulîndu-și unele observații pe marginea contractelor de învoială analizate în 1906, G. D. Creangă scria: „Legea interzice responsabilitatea solidară a țăranilor învoiti, totuși, se găsesc contracte în care s-a prevăzut și această clauză. Legea interzice clauzele penale, amenzile în favorul proprietarilor, cu toate acestea, astfel de clauze figurează în majoritatea contractelor, după cum se poate vedea în lucrarea de față. Deosebit de aceste clauze, care sînt interzise direct de lege, contractele agricole prevăd alte multe, care caracterizează ingeniozitatea unora de a profita de dependența în care se aflau țăranii și pe care, citindu-le, nu se poate ca conștiința să nu se revolte, atît din punct de vedere umanitar, cît și din punct de vedere economic și patriotic”³⁵.

Samavolnicile marilor proprietari și arendașilor începeau încă din faza delimitării locurilor pe care urmau să le lucreze cu dijmă țăranii. Cu excepția formei de muncă în dijmă de-a valma, în toate celelalte variante ale acestui sistem se practica pe scară largă înșelarea țăranilor la măsurătoare. „Lucrul acesta — scria istoricul A. D. Xenopol — e așa de cunoscut că nu mai este tăgăduit nici chiar de despoietori înșiși și dacă e ceva care să ne pună în cea

³³ C. Dobrogeanu-Gherea, *Neoibăgia*, 1910, București, p. 101—102.

³⁴ N. Paplica, *Studii istorice despre învoielile agricole*, București, 1916, p. 93.

³⁵ *Invoielile agricole în România în vigoare pe anul 1906*, București, 1908, p. 59.

mai adîncă uimire este că o astfel de abatere de la drept și de la morală să se poată petrece la lumina zilei, pe întreaga întindere a țării”³⁶.

Cercetînd cauzele care au determinat răscoalele în județele Iași, procurorul județean menționa într-un raport, printre alți factori de agravare a situației țărănimii, și înșelarea la măsurătoarea pămîntului. „În toate localitățile — arăta procurorul — ne-au declarat locuitorii că s-au răscolat din cauza că li se arendase pămîntul cu sume prea mari... că astfel este socotită munca încît neconținut muncesc și tot nu se mai achită și că sînt înșelați la măsurătoarea pămîntului muncit și la primirea hranei”³⁷.

Într-o plîngere din noiembrie 1907 a țăranilor din Calafat (județul Dolj) către primul ministru, se dezvăluia greutatea învoielilor agricole impuse de arendașii Vasile Mirică, Sima Naiculescu și Ion Drăgulescu, relevîndu-se chiar la începutul documentului: „Pogoanele arendașului, după ce sînt de 1 600 de stînjeni, sînt și semănate în locul cel mai bun al moșiei, iar pogoanele noastre ni le dă la locurile cele mai nisipoase și sînt de cîte 1 200 de stînjeni pogonul”³⁸.

Trecînd de la operația măsurătorii pămîntului la faza desfășurării procesului de producție în economia agrară, grevată de sistemul muncii în dijmă, urmările sistemului arunca pe umerii țăranilor un șir nesfîrșit de poveri, de neajunsuri, de dovezi elocvente ale arbitrariului. Țăranii lucrau, așa cum se degaja din contracte, sub „permanenta supraveghere” a personalului moșiei, care-i brutaliza și-i ținea sub amenințare. În unele județe din Oltenia și Muntenia se angajau ca „paznici” pentru moșii supuși străini, de obicei turci³⁹, care, neavînd legături cu țăranii, se puteau mai ușor transforma în unelte oarbe ale proprietarului.

Sub imperiul nevoii, țăranii acceptau în numeroase cazuri prestarea unor munci sau achitarea unor dări care ne oferă, prin însăși enumerarea lor, măsura arbitrariului și prezența elementelor înrobirii, ale spoliei. Astfel, majoritatea contractelor conțineau clauza că țăranii „nu vor putea începe nici o muncă ...pînă ce mai întîi nu vor termina muncile ce sîntem datori d-lui proprietar”⁴⁰.

Practic, cuantumul muncii datorat de țărani proprietarilor funciari era atît de mare încît nu le mai rămînea timp să lucreze pe ogorul propriu sau pe partea de pămînt ce le revenea pe baza contractelor de învoieli agricole. Nu întîmplător în legea pentru tocmelele la muncile agricole din 1893, pornindu-se de la realitățile existente și de la efectele dezastruoase pe care le aveau asupra gospodăriilor țărănești, s-a prevăzut că învoitorul nu putea fi „executat” pentru munci în ultimele două zile ale săptămîinii, rezervîndu-i-se, astfel, posibilitatea de a lucra pentru nevoile proprii gospodăriei. În această prevedere își găsea expresie recunoașterea faptului că în celelalte patru zile ale săptămîinii țăranul lucra de fapt pe moșia „boierească”. Moșierii și marii arendași uzau, în practică, de tot felul de presiuni și ingerințe pentru a determina pe țărani să vină la lucru și în zilele prevăzute prin lege ca fiind zile libere de obligații pentru învoitor.

³⁶ A. D. Xenopol, *Mijloacele de îndreptare ale stării țărănimii române*, Iași, 1907, p. 14.

³⁷ Arhivele statului București, fondul Ministerul de Justiție, Direcția judiciară, dosarul nr. 17/1907, fila 7.

³⁸ Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, secția manuscrise, fondul D. A. Sturdza, acte, VIII 80/1907; vezi și *Răscoala țăranilor din 1907*, documente, vol. II, Editura de stat, 1948, p. 123.

³⁹ În anul 1901, arendașul Pantelimon Constantinescu adresa următoarea cerere prefectului de Dolj: „Vă rog a face să mi se permită aducerea în țară a 20 păzitori turci prin punctul Calafat, pentru moșiile Intorsura, Giubega și Mărăcinele” (Vezi Arhivele statului Craiova, fondul Prefectura județului Dolj, dosarul nr. 82/1901, nepaginat. Cereri similare făcea și arendașul moșiei Cerătu, Vîrvoeanu, arendaș în comuna Bîrca, etc.).

⁴⁰ *Invoielile agricole în România în vigoare pe anul 1906*, București, 1908, p. 63.

O permanentă sursă de șicanări și de abuzuri față de țărani o constituiau prevederile potrivit cărora, în caz că muncile efectuate nu erau considerate corespunzătoare, moșierii și marii arendași își rezervau dreptul de a se despăgubi pe seama sătenilor, stabilind și imputațiile respective, sume care întreceau cu 50 sau chiar 100% cursul obișnuit al învoielilor. „Cei care nu vor munci pământurile la timp — se menționa într-un contract de învoieli agricole din județul Olt — vor plăti arenda unui hectar cu 120 lei“⁴¹. O învoială din județul Ilfov prevedea: „Acei care nu vor munci bine pământul, vor plăti câte 120 lei de hectar“⁴².

Moșierii și marii arendași mergeau pînă acolo cu „exigența“ față de calitatea muncilor agricole executate de țăranii învoiți încît le imputau acestora o „despăgubire“ care depășea cu cel puțin 50% valoarea recoltei obținute; în schimb găseau „normală“ includerea unor asemenea prevederi în contracte: „Toate vitele unui locuitor vor fi supuse la plata ierbăritului și în caz de vor păștea pe altă moșie“⁴³. Un contract agricol din județul Dolj, încheiat în 1907, prevedea: „Chiar și acei care nu au vite de loc sînt obligați a plăti ierbăritul a două vite... Iar cei care au numai două vite vor plăti pentru patru vite“⁴⁴.

În numeroase contracte figurau prevederi care aminteau prin spiritul lor de obligațiile medievale ale țăranilor. Un contract din județul Prahova conținea clauza potrivit căreia țăranii nu puteau treiera produsele „atît din pământurile lor, cît și din moșie decît cu mașina proprietarului“⁴⁵. Într-un raport din 13 iulie 1907 al revizorului școlar din județul Olt către Ministerul Instrucțiunii Publice se arăta: „Între învoielile agricole era și aceea că nici un locuitor nu are voie să treiere grîul său produs pe moșie decît cu treierătoarele arendașului. Consecința acestei condițiuni a fost că treieratul grîului abia s-a isprăvit la 26 octombrie“⁴⁶.

În numeroase acte de învoială agricolă apăreau clauze prin care se interzicea trecerea țăranilor pe drumurile aflate pe moșii, împiedicîndu-li-se astfel căile de acces spre locurile de muncă. Libera circulație era permisă în schimbul unor obligații pe care țăranii erau nevoiți să și le asume⁴⁷.

Aspecte semnificative pentru modul în care moșierii și arendașii înțelegeau să înăbușe orice spirit de împotrivire a țăranilor și, în același timp, pentru existența acestuia se degajă din unele clauze anume introduse în contracte.

Astfel, într-un contract agricol încheiat în 1906 pe una dintre moșiile județului Teleorman se sublinia: „Arendașul își rezervă dreptul a scoate ori-cînd din moșie pe învoitorii care nu-i vor conveni“⁴⁸. Măsuri de zăgăzuire a torentului de nemulțumire pe care înseși condițiile generate de învoieli îl alimenta se întîlnesc și în contractele încheiate în 1906 în județul Rm. Sărat pe care le-a analizat G. D. Creangă: „Proprietarul — se consemna într-un contract — își rezervă dreptul de a rezilia contractul cu acel locuitor care nu va îndeplini condițiile din contract sau *va nemulțumi personalul administrativ* (subl. ns.). Acest drept de a rezilia contractul nu-l pot avea și locuitorii“⁴⁹.

⁴¹ Ibidem, p. 67, 70 etc.

⁴² Ibidem, p. 66.

⁴³ Ibidem, p. 69, 66 etc.

⁴⁴ Ibidem, p. 65. Într-o relatare a ziarului „Dimineața“ se sublinia că „un arendaș lua țăranilor 130 de lei falcea de pășunat cu dreptul prevăzut în contract că poate împușca vitele care vor trece pe lângă bunurile sale“ („Dimineața“ din 6 aprilie 1907).

⁴⁵ Învoielile agricole în România în vigoare pe anul 1906, București, 1908, p. 68.

⁴⁶ Răscoala țăranilor din 1907, documente, vol. II, Editura de stat, 1948, p. 391.

⁴⁷ C. Tănăsescu, Șt. Grigorescu, *Toameli agricole sub diferite legiuri înainte și după Regulamentul Organic*, București, 1906, p. 229.

⁴⁸ Învoielile agricole în România în vigoare pe anul 1906, București, 1908, p. 70.

⁴⁹ Ibidem, p. 68, 69.

În contractele agricole din județul Botoșani, marii arendași introduseseră mențiunea de țărani „blînzi“, cărora li se promitea un spor de preț la muncile agricole, în caz că vor corespunde sensului acestei mențiuni ⁵⁰.

Etapa cea mai dificilă pentru truditorii pămîntului, din punct de vedere al raporturilor lor cu marii proprietari, era aceea a recoltării. Ea constituia o sursă permanentă de șicanări, de fricțiuni. Toate intențiile nerealizate ale moșierilor și marilor arendași, interpretările arbitrare ale condițiilor de învoială, includerea unor obligații sau datorii imaginare în calculele de „răfuială“, transformarea datoriilor în bani în obligații de muncă, evaluate pe sume derizorii, își puteau găsi acum împlinirea, puteau deveni realități, a căror consecință asupra situației țărănimii e ușor de înțeles. Profitînd de faptul că pentru țărani avea o importanță vitală partea din recoltă pe care urmau s-o primească, moșierii și marii arendași căutau să tragă toate foloasele de pe urma acestei împrejurări în sezonul recoltării, invocînd obligații neefectuate, sume datorate de țărani, dobînzi neachitate etc.

Cum refuzul țăranilor de a satisface integral cuantumul obligațiilor dictate de moșieri sau de marii arendași le-ar fi periclitat posibilitatea de a ridica recolta, țăranii se vedeau constrînși să satisfacă și „ultimul val“ al obligațiilor pentru a recupera recolta și deci toată munca depusă anterior.

Majoritatea contractelor agricole conțineau prevederea că țăranii nu puteau să-și ridice recolta înainte de a fi asigurat muncile pe moșia proprietății și de a se fi achitat integral „de datorii“. Or, cum cei care „apreciau“ măsura în care țăranii și-au achitat datoriile erau înșiși marii proprietari, este limpede cît de ușor și de continuu puteau crește aceste datorii.

O măsură la care recurgeau pe scară largă marii proprietari și arendași, atît pentru a-i face pe țăărani să accepte achitarea obligațiilor vechi, reale sau iluzorii, cît și pentru a-i sili să consimtă la urcarea prețurilor arenzii pe anii următori, era nedijmuirea la timp. Mai ales în zonele de șes ale Dunării, în părțile Munteniei și Olteniei, acolo unde se practica dijma la tarla, nedijmuirea la timp era un procedeu curent folosit, deși legea de tocmeli pentru muncile agricole prevedea, în caz de refuz al uneia dintre părți, dijmuirea din oficiu de către organele administrației comunale, după trei zile de la data strîngerii recoltei.

Nicolae Iorga s-a ridicat cu tărie împotriva situației provocate de nedijmuirea la timp, arătînd într-un cunoscut studiu istoric al său că fenomenul era o perpetuare directă a condițiilor existente în perioada feudalismului. El denumea nedijmuirea ogoarelor cultivate de țăărani, pînă la căderea omătului, „mijloc de constrîngere criminal, care s-a păstrat ca o rușine a administrației, a moralității publice și a întregii civilizații din România pînă în anul grozav 1907, pe care astfel de bașbuzuci l-au pregătit“ ⁵¹.

Cît de puțin se respectau prevederile legii adoptate pentru a stăvili abuzurile din partea marii proprietăți sugerează și declarațiile lui P. P. Carp, cunoscutul fruntaș conservator, care recunoștea într-o ședință parlamentară: „Am văzut cîmpii întregi — spunea el — și nu pe o moșie, pe județe întregi cu grîu secerat, nedijmuit încă la 20 august, cum am văzut în Dolj. Dacă ai fi venit la mine, se adresa el unui deputat, ai fi văzut chiar la 15 septembrie jumătate din Ialomița nedijmuită“ ⁵². Completînd observația lui P. P. Carp,

⁵⁰ Ibidem, p. 62.

⁵¹ N. Iorga, *Constatări istorice cu privire la viața agrară a românilor*, București, 1908, p. 55—56.

⁵² C. Gane, *P.P. Carp și locul său în istoria politică a țării*, București, 1936, p. 87.

un autor al vremii arăta : „Am văzut și eu în Ialomița porumb nedijmuit în decembrie“ ⁵³.

Abuzurile provocate de nedijmuirea la timp erau atât de generalizate încât reprezentanții autorităților publice se vedeau puși în situația de a interveni pentru a preîntîmpina consecințele pe care le puteau provoca pe linia agravării contradicțiilor la sate. La 25 noiembrie 1904, ministrul de interne, V. Lascăr, transmitea următoarele către prefecturile județelor : „Rog comunicați cît de urgent numele tuturor proprietarilor și arendașilor care nu au dijmuit încă porumbul locuitorilor. Arătați-mi, în același timp, care din ei au contracte agricole și care nu, și din ce cauză fiecare nu a dijmuit“ ⁵⁴.

Frecvența abuzurilor determinate de nedijmuirea la timp era foarte mare în satele județelor Dolj și Romanați, din Oltenia. În această parte, în special în județul Dolj, unde flăcărilor răscoalei s-au întins cu o deosebită violență, o serie de împrejurări au concurat la agravarea condițiilor de învoială, fapt care a fost însoțit de creșterea tensiunii la sate în perioada premergătoare răscoalei. Astfel, la sfîrșitul secolului trecut și la începutul secolului nostru, cîțiva arendași intrați de curînd în angrenajul speculei cu pămînt, ca : Sima Naiculescu, frații Ioniță și Pantelimon Constantinescu, V. Mirică, Petre Trăistaru, C. I. Pappia, N. Pop etc., încep să acapareze întinse moșii, își întind operațiile de arendă peste comune întregi și, dornici să parvină cît mai repede la situația de magnați funciari, supun pe țărani la o cruntă spoliere.

Procesul intensificării exploatarei la începutul secolului al XX-lea în satele din județul Dolj este ilustrat cu pregnanță de materialele de arhivă existente ; aceste materiale oferă elemente concrete convingătoare cu privire la fenomenul creșterii arenzii în perioada premergătoare răscoalei și deci la elucidarea premiselor marii ridicări a țărănimii.

Clauzele care schimbau proporția dijmii în favoarea arendașilor sau a moșierilor erau întîmpinate de țărani cu proteste ; nemulțumirile se acumula, apăreau nenumărate litigii care adînceau încordarea la sate.

Într-o cerere a țăranilor din comuna Seaca de Cîmp, plasa Balta (Dolj), din 20 martie 1904 către prefectul județului se arăta că, față de anii precedenți, arendașul, „acum însă cînd să ne împartă locurile pentru porumb, vedem că ne impune un alt act de învoială, în care ne încarcă cu diferite munci a execută în natură, peste condițiile din vechiul contract“ ⁵⁵.

Plîngeri similare formulau în anii premergători răscoalei țăranii din comunele Plosca, Poiana, Negoii, Întorsura ⁵⁶.

În arsenalul procedeelor folosite de marii arendași și de moșierii din cîmpia Olteniei drept pîrghie în ridicarea arenzilor, nedijmuirea la timp a ocupat un loc însemnat.

O plîngere a țăranilor din Vela (județul Dolj) adresată prefectului în 1906 dezvăluia următoarele : „Porumbii i-am cules încă din 15 septembrie și domnia sa (e vorba de arendașul Jorgu Popovici — n.n.) nu voiește cu nici un preț să ne dijmuiască ; porumbii ni i-a plouat, au putrezit și sfoejit, mîncăți de vite, iar noi am degerat de frig păzind prin covergi, toți am rămas muritori de foame. L-am rugat în toate zilele să ne dijmuiască și nu voiește cu nici un chip“ ⁵⁷.

⁵³ I. G. Bibicescu, *În cheștiunea țărănească*, București, 1907, p. 64—65.

⁵⁴ Arhivele statului Craiova, fondul Prefectura județului Dolj, dosarul nr. 95/1904, fila 83.

⁵⁵ Ibidem, inv. 16, dosarul nr. 95/1904, fila 13.

⁵⁶ Ibidem, inv. 19, dosarul nr. 14/1905, fila 5 ; dosarul nr. 95/1904, filele 46, 90—91 ; dosarul nr. 14/1906, fila 212.

⁵⁷ Ibidem, dosarul nr. 95/1906, fila 83.

Pe moșiile arendate de Pantelimon și Ioniță Constantinescu, ca și pe moșia lui Virgil Țîrnoveanu din Horezu-Poenari (Dolj), întârzierea dijmuirii constituia un sistem. An de an prefectura primea plîngerii stăruitoare din partea țăranilor, în care, peste glasul suferinței îndurate din această cauză, se profila semnul amenințător al mîniei silnic zăgăzuite. Recolta din anul 1906 nu a fost dijmuită de către Virgil Țîrnoveanu nici pînă în zilele marii răscoale, cînd, atît el cît și Ioniță Constantinescu au plătit cu viața abuzurile și samavolniciile comise.

Fenomenul nedijmuirii la timp, semnalat în termeni zguduitori în plîngerile țăranilor, relatat pe larg în adresele și rapoartele autorităților, reflectă caracterul său de masă, generalizat. Izvoarele de arhivă conțin exemple edificatoare pentru anii 1904—1906 din comunele Măceșu⁵⁸, Plenița, Cetate, Hunia⁵⁹, Moțaței⁶⁰, Foișoru⁶¹, Teascu⁶² (Dolj) etc.

★

Materialele publicate, ca și cele de arhivă, permit să așezăm pe un fundament solid sub aspectul constatării faptelor fenomenul creșterii arenzilor în perioada premergătoare răscoalei, deci al intensificării exploatarei țărănimii și, implicit, al creării premiselor dezlănțuirii marii lupte din primăvara anului 1907.

Explicarea proceselor care duceau la situația respectivă și sub aspect teoretic interpretativ reprezintă o sarcină a cercetării istorice nu mai puțin importantă.

Fără să intrăm în analiza contradicțiilor sistemului agrar din România la începutul secolului al XX-lea — problemă ce depășește cadrul articolului —, considerăm necesară următoarea remarcă: Intensificarea exploatarei țărănimii, prinsă în rețeaua relațiilor muncii în dijmă, este legată de creșterea exportului de cereale pe piața mondială la sfîrșitul secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea, de participarea activă a moșierilor și arendașilor din România pe această piață⁶³. Reglementarea exportului pe cale lărgită, în măsura în care se menținea sistemul bazat pe dijmă, era realizată numai prin reducerea cuantumului de produse care reveneau producătorilor direcți și prin supunerea acestora la eforturi de muncă istovitoare, întrucît sistemul relațiilor de muncă în dijmă, prin însăși natura sa, nu favorizează reproducția lărgită a factorilor de producție și nu creează deci condiții corespunzătoare pentru obținerea unei mase sporite de produse agrare. Aceste cantități sporite de cereale pentru export erau asigurate de menghina exploatarei semif feudale, care storcea de ultima vlagă pe țăranul nevoit să ia pămînt în dijmă. Arenda creștea ca un adevărat torent, muncitorul pămîntului fiind pus în situația de a da moșierului o parte imensă din recoltă, iar lui rămînîndu-i din întregul produs obținut o proporție scăzută, nu numai în mod relativ, dar și în mod absolut. Concomitent, producătorul direct era pus la eforturi istovitoare, volumul de muncă depus pentru realizarea obligațiilor stabilite de moșier sau

⁵⁸ Ibidem, dosarul nr. 14/1906, fila 78.

⁵⁹ Ibidem, dosarul nr. 95/1904, filele 59, 63, 65, 68.

⁶⁰ Ibidem, dosarul nr. 95/1906, fila 38.

⁶¹ Ibidem, dosarul nr. 95/1905, fila 100.

⁶² Ibidem, fila 115.

⁶³ În cadrul exportului românesc, cerealele dețineau o pondere de circa 83% (C. Jormescu și I. Popa-Burcă, *Harta agronomică a României*, București, 1907, p. 133).

de marele arendaș creștea încontinuu, nelăsându-i timpul necesar pentru cultivarea în condiții cât de cât satisfăcătoare a propriului ogor.

Intensificarea exploatării a avut loc în perioada premergătoare războaielor nu numai în cadrul sistemului bazat pe dijmă. Procesul de ruinare și pauperizare a satului, suprapopulația rurală și îndelungata criză agrară mondială de la sfârșitul secolului trecut și introducerea mașinilor în producția agricolă au concurat la scăderea prețului principalelor munci agricole, la care erau angajați și lucrătorii salariați.

Unele statistici ale vremii estimau diminuarea prețurilor la muncile agricole, în ultimele două decenii ale secolului al XIX-lea și în primii ani ai secolului al XX-lea, la 20—30%⁶⁴. În anii imediat premergători evenimentelor războaielor, evoluția prețurilor curențe la muncile agricole indica o ușoară redresare a lor, rămânând totuși sub nivelul existent cu două decenii înaintea.

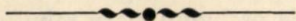
★

Formele de producție născute pe terenul relațiilor agrare din România au aruncat țărănimea, la începutul secolului al XX-lea, în vârtejul exploatării mereu crescînde. Expresia cea mai grăitoare a acestui fenomen o constituie urcarea vertiginoasă a arenzilor și scăderea prețului la muncile agricole.

Cu cât marea proprietate funciară căuta să se adapteze cerințelor pieței, cu atât creștea povara obligațiilor impuse țărănimii prin sistemul bazat pe dijmă. Cu cât se ridica mai acut necesitatea dezvoltării mai departe a capitalismului, cu atât deveneau mai imperioase sfărîmarea și transformarea marii proprietăți moșierești, purtătoarea unor metode și forme de producție agricole învechite.

Pe de altă parte, criza de structură a sistemului agrar din România a căpătat forme deosebit de ascuțite tocmai pentru că rămășițele feudale erau puternice, adînc infiltrate, tocmai pentru că înlăturarea lor s-a tăgănat, iar necesitatea dezvoltării sociale a României cerea o cât mai grabnică eliberare și înlăturare a acestora. Contradicțiile profunde care măcinau sistemul agrar din România își găseau expresie, pe planul luptei de clasă, în activizarea deosebită a maselor largi țărănești, în adîncirea antagonismului dintre masa de țărani și moșierime. Dîrzenia revoluționară a țărănimii era produsul unei anumite perioade istorice, al unor anumite relații în domeniul economiei agrare. Afirmarea țărănimii ca o forță propulsivă a evoluției procesului istoric era determinată de faptul că țelurile pe care le urmărea corespundeau necesității obiective a dezvoltării sociale. Sfărîmarea marii proprietăți moșierești și smulgerea din tentaculele relațiilor semif feudale de producție ar fi înlăturat nu numai acele forme de exploatare care concureau la agravarea neconținută a situației țărănimii, dar ar fi deschis căi noi mersului progresiv al dezvoltării istorice în România.

D. HUREZEANU

⁶⁴ Statistica prețurilor de muncă agricole, după contractele scrise și învoielile verbale din anii 1904—1907. București, 1908, p. XLIV; G. D. Creangă, *Grundbesitzverteilung und Bauernfrage in Rumänien*, p. 25.

Marea răscoală a țăranilor din 1907.

Etape și forme de luptă

Marea răscoală din primăvara anului 1907 a constituit, prin amploarea acțiunilor desfășurate, prin durata și intensitatea ei, ca și prin aria de răspândire, cea mai impresionantă ridicare la luptă a țăranimii în epoca modernă a României. Izbucnită într-o perioadă de căutări ale claselor dominante de a rezolva problema agrară fără să renunțe la privilegiile avute, răscoala constituie corolarul firesc al frământărilor de veacuri ale țăranimii pentru pământ și libertate, împotriva asupririi și nedreptății sociale.

Lupta țăranimii din țara noastră, desfășurată într-un lanț aproape neîntrerupt după 1888, a fost determinată de cauze multiple: lipsa de pământ, principalul izvor al conflictelor agrare, care alimenta permanent sărăcia și mizeria devenite aproape cronice în lumea satului, legiurile împovărătoare cu caracter economic și administrativ, elaborate de guvernele liberale și conservatoare de diferite nuanțe, și exploatarea, opresiunile și lipsurile țăranimii, ce depășeau adesea limitele obișnuitului.

Deși la prima vedere evenimentele de la Flămânzi nu se deosebeau aproape cu nimic de manifestările care după 1888 însoțeau aproape fiecare început de primăvară, totuși organele centrale de stat aveau suficiente motive să urmărească îndeaproape evoluția lor. Rapoartele confidentiale primite din partea autorităților județene insistau asupra stării de spirit a țăranimii, pe care o legau mai ales de noile prevederi ale contractelor de învoieli agricole impuse de moșieri sau arendași. Pe de altă parte, glasuri tot mai autoritare dezvăluiau răcilele regimului agrar din România, ale căror ecouri nu puteau fi oprite să pătrundă pînă jos, în rîndurile maselor țăărănești, unde găseau interpretări corespunzătoare posibilităților lor de înțelegere și mai ales nevoilor lor imediate¹.

Cînd la 8 februarie telegramele sosite în capitala țării anunțau în termeni îngrijorători faptele foarte recente petrecute la Flămânzi-Botoșani, nimeni nu putea să prevadă că răscoala țăranilor de pe moșia unuia din descendenții familiei Sturdza avea să constituie preludiul mării răbufniri care, de-a lungul a mai

¹ Amintim în acest sens cîteva studii care tratau în profunzime problema agrară în România:

- G. D. Creangă, *Proprietatea rurală și cheștiunea țăărăneasă*, București, 1905.
- Spîru C. Haret, *Cheștiia țăărăneasă*, București, 1905.
- Vasile M. Kogălniceanu, *Cheștiia țăărăneasă*, București, 1906.

bine de 5 săptămîni, va pătrunde, cu puține excepții, chiar și în cele mai îndepărtate colțuri ale țării.

Situația grea a țărănimii atrăsese atenția și altor personalități ale vieții publice, științifice, culturale (V. Kogălniceanu, P. Poni, C. I. Istrati și alții). Pentru conținutul lor, reproducem aprecierile d-rului C. I. Istrati făcute într-una din sesiunile ordinare ale Academiei române. Referindu-se la creșterea întreită a arenzilor, în mai puțin de trei ani, pe una din moșiile Academiei, el avertiza profetic : „Diferența de creștere care este enormă este luată din spina-re a săteanului, care este stors și istovit și a cărui răbdare e de mirat că nu se frînge. Situațiunea este astfel că noi ne găsim astăzi de-asupra unui vulcan și este timpul să luăm aminte. Am teamă că răbdarea lor (țărănilor — *n. n.*) va fi istovită și o teribilă revoluțiune agrară va avea loc, de nu vom face nimic”².

În asemenea împrejurări, cele petrecute la Flămînzii, destul de frecvente ca formă de manifestare a conflictelor cu moșierii sau arendașii, care s-au redus în ultimă instanță la incidentul dintre țărani și Gh. Constantinescu, administratorul moșiei Flămînzii, au luat proporții nebănuite și doar precizările ulterioare ale autorităților județene și ale celor judecătorești au readus liniștea în cabinetele ministeriale din București.

Cu toate că a izbucnit ca o manifestare pentru revendicarea unor cerințe imediate — îmbunătățirea prevederilor cuprinse în contractele de învoielii agricole —, conținutul obiectiv al răscoalei era desființarea moșierimii și trecerea pămîntului în proprietatea țărănească. Fără să aibă o viziune clară a mijloacelor prin care putea fi atins acest țel, țărănimea a început lupta împotriva asupririi, împinsă de necesitățile izvorîte din raporturile concrete existente în acel moment.

Ca toate mișcările cu conținut agrar, izbucnite fie în feudalism, fie în epoca modernă, răscoala din februarie-martie 1907 a fost o ridicare a țărănimii pentru obținerea unor condiții mai bune de muncă și de trai. Spontaneitatea în cadrul răscoalei a fost imprimată în primul rînd de lipsa de organizare a țărănimii, de inexistența unor conducători experimentați care să-i coordoneze pe o scară largă acțiunile de luptă și să-i canalizeze marea energie revoluționară.

Izbucnită în plin proces de diferențiere în lumea satelor, răscoala a cuprins mase largi de țărani, în primul rînd țărani fără pămînt și cu pămînt puțin. Nu în puține cazuri, în rîndurile răsculaților se găseau și elemente ale țărănimii înstărite, interesate în consolidarea pozițiilor lor economice prin înlăturarea moșierilor sau arendașilor sau prin eliminarea unor elemente ale burgheziei comerciale care își desfășurau activitatea în lumea satelor. Din rîndurile burgheziei sătești s-au recrutat însă și elemente potrivnice răscoalei, care au colaborat uneori cu moșierii sau arendașii, alteleori cu autoritățile însărcinate cu reprimarea țărănimii. Deși a izbucnit și s-a desfășurat în asemenea condiții, lupta dusă în februarie-martie de țărănime a pus în evidență inventivitatea și nebănuitele ei posibilități de orientare în momentele de înclăștare maximă.

Spre deosebire însă de etapa istorică precedentă, conținutul luptelor țărănești de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea a fost îmbogățit prin dezvoltarea unor elemente specifice izvorîte din contextul social al epocii. Țărănimea nu mai era, în totalitatea ei, o masă amorfă, nereceptivă la transformările petrecute în structura societății. O parte importantă a ei se găsea în situația de a cunoaște, prin intermediul scrisului, frământările unui început de veac care anunțau transformări substanțiale în toate domeniile de activitate,

² *Analele Academiei române*, seria a II-a (Dezbateri), XXVIII, 1905—1906, p. 203.

ideile înnoitoare ale socialismului răspândite cu un deceniu mai înainte prin intermediul cluburilor socialiste. La acestea se adăuga propagarea desfășurată prin scris sau prin viu grai de unii intelectuali ieșiți din rîndurile sale, de obicei învățători sau de fruntași locali ai vieții publice, strîns legați de lumea satelor. Într-un asemenea context avea loc în rîndurile țărănimii un început de formare a unei conștiințe a asupririi și exploatării care a avut un rol important în desfășurarea răscoalei.

Dacă în perioadele anterioare lipsa unor mijloace rapide de comunicație împiedica difuzarea cu ușurință a ideii de răscoală, în perioada de dezvoltare a capitalismului, în epoca telegrafului și a presei, posibilitatea cunoașterii manifestărilor revoluționare ale maselor era mult sporită. Acest proces era determinat printre altele și de un nivel superior de înțelegere a evenimentelor contemporane. În asemenea condiții multe din realitățile vremii pătrundeau mai ușor în lumea satelor și contribuiau la întărirea convingerii țărănimii asupra necesității ridicării ei la luptă. Aceste împrejurări au facilitat răspîndirea ideii de revoltă care a devenit contaminantă și au determinat amploarea răscoalei prin generalizarea ei într-un timp scurt în întreaga țară.

Deși lipsită de conducere și organizare, răscoala țăranilor din 1907 a avut, prin conținutul ei, un profund *character* revoluționar și democratic, evidențiat pe de o parte prin tendința de înlăturare și a vechii stări de lucruri și pe de alta de participarea la marea frămîntare a majorității țărănimii.

★

Desfășurarea răscoalei din 1907 cunoaște mai multe etape, determinate fie de momentul izbucnirii ei, fie de formele de manifestare a acțiunilor țărănești. În funcție de aceste două criterii, se pot stabili trei etape principale.

① Prima etapă (8 februarie — sfîrșitul lunii februarie) se caracterizează, ținînd seama de conținutul acțiunilor țărănești, printr-o frecvență crescîndă a petițiilor înaintate autorităților județene sau centrale de stat. Atitudinea aparent pașnică a țăranilor în această perioadă anunța însă, atît prin formularea revendicărilor cît mai ales prin desfășurarea evenimentelor din 8 februarie de la Flămînzii, zilele de puternică înclăstare care aveau să caracterizeze evenimentele din martie 1907.

Concomitent cu trimiterea de petiții, țăranii, în număr impresionant — uneori atîngînd ordinul miilor —, se întruneau în adunări, în care discutau îndeosebi schimbarea prevederilor referitoare la învoielile agricole. Marile adunări ale țăranilor din județele din nordul Moldovei, ca și ale celor din alte județe, ca, de pildă, din județul Romanați, care au avut loc la începutul celei de-a doua decade a lunii martie, pot fi apreciate ca o formă incipientă de organizare a țărănimii. Asemenea acțiuni au avut darul să impresioneze prin amploarea lor și să determine, în unele cazuri, adoptarea unor măsuri care veneau în întîmpinarea cererilor țărănimii.

Trimiterea de petiții va continua și în etapele următoare, îndeosebi în județele unde încă nu izbucnise răscoala sau chiar în timpul desfășurării ei.

În cea de-a doua etapă, cuprinsă între sfîrșitul lunii februarie și ultimele zile ale primei decade a lunii martie, s-a trecut la lupta deschisă împotriva moșierilor și arendașilor. Dacă în etapa precedentă formele de manifestare ale țărănimii nu constituiseră motive prea puternice de îngrijorare pentru clasele dominante, lupta antimoșierească le-a trezit la realitate. Atacarea și distrugerea

conacelor, ca și încercarea țăranilor de a pătrunde în orașe, au făcut ca organele de stat să se găsească în fața unor realități pe care pînă atunci le ignoraseră.

În această etapă lupta țăranimii a cuprins, fără excepție, toate județele Moldovei. Fără să atingă intensitatea cunoscută în celelalte provincii ale țării, răscoala țăranimii moldovene a cunoscut totuși, între 5 și 10 martie, momente de maximă încordare.

Caracteristică pentru desfășurarea răscoalei în această perioadă este propagarea ideii de luptă din județele de nord spre partea centrală și sudică a Moldovei. Pînă la 6 martie răscoala s-a menținut totuși în limitele județelor din Moldova de sus³, pentru ca după această dată valul furtunos al luptei țăranimii să se reverse, din județ în județ, peste întreaga Moldovă, chiar dacă în unele regiuni mișcarea slăbea pe parcurs. În fața generalizării răscoalei în Moldova, detașamentele de represiune rezistau cu multă greutate presiunii țăranilor, îndeosebi cu prilejul încercărilor de a pătrunde în orașe. Cordoanele militare erau deseori rupte și barierele asaltate de noi cete de răsculați. Punctul culminant al răscoalei în această etapă este atins între 6 și 9 martie, cînd revendicările țăranesti au depășit sfera limitată a obținerii unor condiții mai avantajoase de muncă în cadrul marii proprietăți moșierești și arendășești și se trece la forme superioare de luptă. Între timp însă, în punctele răsculate se masează puternice forțe armate, care încep să controleze situația. După 9 martie, răscoala din Moldova descrește în mod sensibil, cu toate că puterea de luptă a țăranimii era încă departe de a fi înfrîntă.

În prima decadă a lunii martie cad primele victime din rîndurile răsculaților. Trebuie semnalat că în această etapă numărul morților în tabăra țăranimii răsculate din partea de nord a Moldovei a fost mai mic decît în etapa următoare dacă avem în vedere amploarea răscoalelor. Aceasta se datorește îndeosebi faptului că declanșarea răscoalei din nordul Moldovei a surprins oarecum nepregătite clasele dominante care nu anticipaseră iuțeala izbucnirii și cu atît mai puțin hotărîrea de luptă a țăranimii. De aceea cel mai mare număr de morți în această etapă a fost înregistrat cu prilejul încercărilor țăranimii de a pătrunde în orașe. Pe măsură ce răscoala a cuprins un număr mai mare de sate, prezența trupelor în apropierea centrelor răsculate este tot mai mult semnalată și constituie o garanție pentru apărarea proprietății moșierești.

Începînd cu ultimele zile ale primei decade și mai ales cu cea de-a doua decadă a lunii martie, centrul răscoalei se deplasează în Muntenia și Oltenia; dezlănțuirea luptei țăranimii cunoaște astfel cea de-a treia etapă, etapa marilor acțiuni țăranesti, care va dura pînă la reprimarea totală a răscoalei. Spre deosebire de acțiunile din cea de-a doua etapă, în această perioadă mișcările izbucnesc simultan în mai multe județe și în mai multe comune din același județ, fără să mai păstreze aspectul continuu în ceea ce privește ordinea de desfășurare cunoscută la nord de Milcov. Astfel, concomitent cu izbucnirea răscoalelor în județele Teleorman, Vlașca și Olt — zona celor mai puternice răscoale din Muntenia — a avut loc ridicarea la luptă a țăranimii din Rîmnicu-Sărat și Buzău, pentru a cuprinde apoi imediat partea de cîmpie a Olteniei și județele situate în zona subcarpatică din dreapta și stînga Oltului. Alături de județele din această ultimă zonă, unde răscoala a cunoscut, datorită unor condiții specifice, o frec-

³ La această dată ziarul „Țara“ din 8 martie 1907 se putea consola încă cu ideea că

„...4 județe din Moldova, și anume Putna, Tecuci, Covurlui și Fălciu, sînt încă demne și nu se semnalează nici o răzvrătire“.

vență și o intensitate mai scăzută⁴, s-au situat și județele din sud-estul Munteniei — Brăila și Ialomița —, unde numărul relativ mai redus al populației rurale, în raport cu suprafața arabilă, a făcut ca exploatarea să nu ia forme extreme.

În Dobrogea, de asemenea, existența unor condiții deosebite de cea mai mare parte a țării⁵ a imprimat acțiunilor țărănești un anume specific, care le-a situat printre manifestările de solidarizare cu lupta țărănimii din celelalte provincii, concretizate în refuzul rezerviștilor de a se prezenta la unitățile respective sau prin agitații și frământări ale țăranilor și pescarilor din deltă.

În cea de-a treia etapă a desfășurării răscoalei, acțiunile țărănești au atins maximum de manifestare. Care este explicația acestei uriașe revărsări de energie revoluționară? De ce în Muntenia și Oltenia lupta țărănimii a îmbrăcat forme așa de variate și de puternice? Analiza structurii proprietății în Muntenia și Oltenia arată că în această parte a țării marea proprietate de peste 5 000 ha reprezenta 20,68% în Muntenia și 11,34% în Oltenia, față de 4,62% în Moldova. O proporție asemănătoare exista în ceea ce privește proprietățile între 3 000 și 5 000 ha (14,37% în Muntenia, 11,37% în Oltenia, 2,27% în Moldova) și cele între 1 000 și 3 000 ha⁶.

Repartizarea marii proprietăți funciare arată, așadar, o prezență mai mare a acesteia în Muntenia și Oltenia, ceea ce explică în primul rând intensitatea răscoalelor în această parte a țării. La aceasta au concurat, firește, și alți factori, cum ar fi, de exemplu, acapararea, în Oltenia, a unor întregi moșii de către arendași (frații Constantinescu, Sima Naiculescu, C. I. Pappia, N. Pop, V. Mirică sînt arendași care și-au extins operațiile dearendă pe comune întregi).

Existența unor etape diferite în izbucnirea și mersul răscoalei din 1907, explicabilă prin lipsa unității de acțiune și a necoordonării forțelor revoluționare specifice răscoalelor țărănești, a facilitat dislocarea trupelor din județele unde lupta țărănimii era în reflux și trimiterea lor în zonele de maximă intensitate revoluționară.

*

Pe tot parcursul desfășurării ei, lupta maselor țărănești a îmbrăcat *forme* din cele mai variate, în funcție de momentul izbucnirii sau de gradul de tensiune a relațiilor existente între țărănime pe de o parte și moșieri sau arendași pe de alta.

⁴ În regiunile de deal sau de munte, preocuparea de bază a țăranilor nu o forma agricultura; pomicultura și creșterea vitelor nu puneau întotdeauna pe țăran în contact direct cu moșierul sau arendașul și de aceea cei din urmă nu puteau să-și exercite din plin exploatarea. Pe de altă parte, în această zonă numărul moșierilor era relativ mai redus decît în regiunile de șes, ceea ce făcea ca principala contradicție dintre moșierime și țărănime să se manifeste în forme mai puțin evidente. De asemenea, în aceste zone existau mai multe proprietăți moșnenești și răzășești (potrivit datelor Consiliului Superior al Agriculturii din 1908, în județul Gorj existau 26 396 capi de familii moșnenești așezați în 151 de comune, în Argeș existau 21 657 de familii moșnenești așezate în 116 comune etc.). În general, așezările amintite au fost cuprinse mai puțin de focul răscoalei.

⁵ Dincolo de Dunăre, în Dobrogea, proprietatea pînă la 50 ha reprezenta 69,28% din totalul suprafețelor cultivabile, în schimb marea proprietate de peste 100 ha însuma doar 23% (față de media pe țară, care era de 48,69%). Pe de altă parte, proprietatea mijlocie între 5 și 10 ha era bine reprezentată (37,17% din proprietățile de acest fel din țară), deși Dobrogea nu constituia decît 11,83% din întreg teritoriul țării (vezi G. D. Creangă, *Proprietatea rurală în România*, București, 1907, p. XLIX, LXX și LX).

⁶ G. D. Creangă, *Op. cit.*, p. LXXIII și LXVII.

Alcătuirea de petiții, discutarea conținutului acestora în adunări țărănești, înaintarea lor către autoritățile de stat și în unele cazuri înmînarea petițiilor chiar de delegații țăranilor au constituit, îndeosebi pentru județele din nordul Moldovei, una din formele primare de manifestare a nemulțumirilor țărănești. Este semnificativă în acest sens plîngerea țăranilor din comuna Lunca, satul Storești (Botoșani), care, arătînd condițiile grele impuse de arendași, se adresau astfel prefectului cu puțin înainte de izbucnirea răscoalei : „...Domnule prefect, vă aducem cazul la cunoștința dvs. înainte de a ne deda la acte de natură care să turbure opiniunea publică... așa ca cel mai tîrziu la 1 martie a.c. să putem începe semănăturile, iar în caz că pînă la acea dată nu vom căpăta vreun rezultat satisfăcător, vă declarăm că cu forța ne vom duce pe moșie și vom băga plugurile noastre spre a ne asigura existența noastră și a copiilor noștri și că nu ne vom da înapoi chiar cu riscul vieții noastre... Aceste fiind dorințele noastre neevitabile, vă rugăm din nou, domnule prefect, să fiți așa de indulgent ca să fim satisfăcuți, căci numai prin tactul și chibzuința dumneavoastră vom fi scăpați de o mare prăpastie care ne amenință să cădem într-însa și că noi voim să se înlătore o mare revărsare de sînge...”⁷.

Petiții similare au fost trimise prefectului și de țăranii din satele Bîznoasa și Zlătunoaia, comuna Lunca⁸, la 26 februarie 1907 de cei din Todireni⁹ și Rădeni¹⁰, iar la 27 februarie de cei din comuna Cristești, satele Ghilănești, Cristești, Schitu-Orășeni, Orășeni-Deal și Orășeni-Vale¹¹.

Plîngerea țăranilor din Storești redactată la mijlocul lunii februarie 1907 are o dublă semnificație : de pe o parte arată raporturile existente între țărani și arendași pe unul din marile latifundii botoșănene, locul unde a izbucnit chiar în acele zile răscoala, și pe de altă parte, și în primul rînd, faptul că țăranii erau hotărîți să recurgă la mijloace ce ieșeau din cadrul legii, în cazul cînd autoritățile administrative nu ar fi intervenit pentru reglementarea acestor raporturi. Pasajul referitor la „marea vărsare de sînge” pe care o prevedeau țăranii atestă faptul că unii dintre ei începeau să înțeleagă că numai prin luptă vor putea obține rezolvarea cererilor lor și exclude versiunea oficială privind cauzele care au stat la baza răscoalelor țărănești în primăvara anului 1907.

Caracteristică pentru ultima decadă a lunii februarie, înaintarea de petiții este atestată documentar pe tot parcursul răscoalei și precede de obicei trecerea la acțiunea deschisă împotriva moșierilor și arendașilor. Încercarea de a obține unele îmbunătățiri pe cale petiționară este proprie țăranimii, îndeosebi pentru perioadele de liniște în lumea satelor, dar anunță apropierea momentelor de izbucnire violentă. Campania petiționară are o importanță aparte atît prin numărul mare al petițiilor, cît și prin prezentarea, în termeni ultimativi, a doleanțelor semnatarilor lor, care arătau că țăranimea nu mai era dispusă să aștepte prea mult „reglementarea” de sus a chestiunii agrare, intervenția organelor de stat pentru rezolvarea diferendelor tot mai frecvente existente între moșieri și țărani.

În afară de campania petiționară amintită mai sus, perioada anterioară izbucnirii răscoalelor se mai caracterizează printr-o serie neîntreruptă de agitații

⁷ Arhivele statului Botoșani, fondul Prefectura Botoșani, dosarul nr. 93/1907, filele 36—37.

⁸ Ibidem, filele 38, 39 și 61.

⁹ Ibidem, filele 20, 21 și 30.

¹⁰ Ibidem, dosarul nr. II/1907, fila 358.

¹¹ Ibidem, filele 353 și 365.

și frământări, fără însă ca acestea să depășească „cadrul legal“. Astfel, la 15 februarie 1907, prefectul județului Botoșani era înștiințat, printr-o notă telefonică, de către inspectorul comunal că locuitorii din Flămânzi, Frumoasa și Rădeni erau agitați din cauza condițiilor grele de învoieli agricole impuse de arendași. Într-adevăr, în ziua menționată prin nota telefonică, peste 400 de țărani din Flămânzi, în frunte cu C. Maxim, învățător, Toma Săvescu, preot, și Manole Ionescu, primar, adunați în fața primăriei, își exprimau astfel dorințele lor : „...pământ de la arendaș în bani, iar nu în muncă, cu prețul de 25 de lei falcea de arătură și 15 franci falcea de imaș, cum au convenit astă-vară cu administrația“¹². De asemenea, țăranii cereau „...să li se arate contractele de arendă cu proprietarul moșiei Flămânzi și ei se obligă să plătească arendașului 5 lei mai mult pe falce, deoarece anul trecut au plătit 30 fr. falcea în muncă, iar în bani 50—60 și 70 franci“¹³. În aceeași zi, peste 600 de țărani de pe moșiile Storești-Vlădeni, proprietatea lui Stancu R. Beclean, arendată lui Avram Zaharia și M. Fischer, Rădeni, proprietatea dr. Stefanovici, arendată lui H. Juster și I. Karacaș, și cei din Lătăi-Prăjeni, adunați în fața primăriei din Frumușica, cereau încheierea contractelor de arendare direct cu proprietarul, excluzându-se astfel arendașul intermediar¹⁴. Raportul procurorului Livaditti care consemna aceste doleanțe se încheia cu următoarele aprecieri : „...țin a vă comunica că atât dl. prefect cât și noi ne-am făcut convingerea că, dacă arendașii acestor moșii nu vor ceda cel puțin în parte la cererile locuitorilor, se poate întâmpla ca pe timpul arăturii de primăvară să vedem pe locuitorii acestor moșii intrând cu plugurile lor pe lanurile arendașilor“¹⁵.

Setea de pământ a țăranimii era așa de mare încât adunarea țăranilor, desfășurată în mod pașnic, a făcut ca în presă să apară unele știri potrivit cărora „...țăranii de pe moșiile Flămânzi, Rădeni, Storești, în număr colosal de mare și înarmați cu furci mari și ciomege, s-au răsculat în contra arendașilor, iar puhoiul de revoltați se revarsă într-una asupra târgușorului Frumușica....., unde din această cauză domnește o panică de nedescris“¹⁶.

Știrile apărute în presă reflectau starea de spirit care domnea printre țăranii izvorîta din situația deosebit de grea în care se găseau aceștia în pragul unui nou an agricol, fără vite și inventar agricol, fără pământ. În așteptarea lucrărilor de primăvară țăranii își exprimau în mod public nemulțumirea față de condițiile dezavantajoase în care fuseseră obligați să arendeze pământul necesar pentru muncă.

Clocotul miniei țăărănești prevestea din ce în ce mai aproape momentul cînd aceasta avea să se reverse.

În ultima decadă a lunii februarie, grupurile țăranilor au început să se deplaseze din sate și comune spre târgușoare și orașe. În special autoritățile din capitalele județelor Botoșani, Dorohoi și Iași au fost solicitate în această perioadă de numeroase grupuri de țărani care veneau să prezinte principalele lor doleanțe.

Faptul că se adresau autorităților de stat județene sau centrale arăta că țăranii aveau încredere în rezolvarea pe această cale a doleanțelor lor și scoate, prin contrast, în evidență neîncrederea față de autoritățile locale.

¹² Arhiva istorică centrală, fondul Ministerul de Justiție, dosarul nr. 4/1907, filele 11—13 ; cf. Arhivele statului Iași, fondul Parchetul general Iași, dosarul nr. 72, filele 155—157.

¹³ Ibid.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ „Opinia“, anul IV, nr. 74, din 17 februarie 1907.

Spre deosebire de Moldova, unde perioada petiționară a precedat acțiunile deschise de luptă și a avut o durată mai mare, în celelalte provincii ale țării, mai ales în județele unde răscoala avea să cunoască o intensitate maximă, cererile cuprinzând revendicări pentru noi învoieli agricole erau prezentate aproape concomitent cu declanșarea acțiunilor propriu-zise de luptă. Pe de altă parte existau deosebiri în însuși conținutul acestor cereri. În județele din Oltenia și Muntenia, unde răscoala a îmbrăcat forme mai puțin violente sau a cunoscut o intensitate mai mică (Ilfov, Ialomița, Muscel, Dîmbovița și parțial Prahova și Argeș), campania petiționară este atestată, ca și în Moldova, în perioada premergătoare trecerii la lupta deschisă și cunoaște o durată mai mare de timp.

Dacă în Moldova plîngerile erau adresate organelor administrative, în vederea reglementării raporturilor de muncă, în Muntenia și Oltenia revendicările erau adresate exploatatorilor direcți și aveau un conținut mai concret. Astfel, înainte de a începe răscoala, țăranii din Marotinul de Sus — Romanai au încercat să se adreseze proprietarului, care domicilia în Craiova, pentru modificarea condițiilor de învoieli agricole. Fiind împiedicați să pătrundă în oraș, s-au întors acasă, unde au trecut direct la atacarea conacelor și pătulelor moșierului I. M. Popescu și ale arendașului Ion Stănoi¹⁷. Nu în puține cazuri, unele din cererile înaintate moșierilor urmăreau înlocuirea arendașului și luarea pămîntului în arendă direct de la aceștia (asemenea încercări au fost făcute la Izlaz și Ordoreanca-Romanai).

Lupta țăranimii capătă încet, încet contururi tot mai precise, anunțînd trecerea la acțiuni directe împotriva exploatatorilor. Aceasta avea loc pe măsură ce masele țărești constatau că pe calea petiționară nu puteau obține nimic din revendicările lor.

Una din cele mai frecvente forme ale luptei deschise a țăranimii răscolite a fost atacarea și incendierea conacelor moșierești sau arendașești. Începînd din nordul Moldovei pînă în satele pierdute printre dealurile și munții Olteniei, această formă de luptă este atestată documentar aproape fără excepție. Atacarea conacelor, de obicei reședința moșierilor sau arendașilor și sediul administrațiilor de moșii, avea un dublu scop: pe de o parte impunerea unor condiții mai omenești de muncă și pe de altă parte distrugerea unor bunuri realizate din exploatarea nemiloasă a țăranimii. Acest din urmă scop este întîlnit aproape în toate mișcările țărești și constituie o formă de manifestare a setei de pămînt refulată secole de-a rîndul.

În ura lor împotriva propriilor asupritori, țăranii nu făceau nici o deosebire între arendași și moșieri, cele două categorii de exploatatori. Cum însă în Moldova majoritatea moșiilor erau date în exploatare arendașilor de origine străină (evrei, armeni sau greci), unele cercuri au încercat, și parțial au reușit, să acrediteze ideea că răscoalele țărești din primăvara anului 1907 au fost îndreptate în primul rînd împotriva acestora.

Curînd însă, cînd răscoalele au coborît din nordul Moldovei și s-au generalizat în întreaga țară, s-a putut vedea că acțiunile revoluționare ale țăranimii aveau la bază profunde cauze de ordin economic.

De obicei, atacarea conacelor era urmată de împărțirea cerealelor aflate în magazii, a unor unelte de producție aflate în proprietatea moșierilor și în

¹⁷ Arhivele statului Caracal, fondul Tribunalul Romanai, dosarul nr. 45/1907, fila 5; cf. Arhiva Institutului de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R. (în continuare A.I.S.I.S.P.), fondul nr. 52, dosarul nr. 4 958/1907, fila 567.

unele cazuri chiar de impunerea unor condiții de muncă diferite uneori radical de cele consemnate în contractele de învoieli agricole¹⁸. Prezentarea ultimativă a unor noi contracte agricole care să cuprindă condiții favorabile pentru țărănime nu constituia în această perioadă nici un scop în sine, nici un moment de sine stătător după îndeplinirea căruia țăranii se linișteau. Aceasta era mai degrabă prologul după care răsculații treceau la acțiune, un moment din lupta deschisă pentru cucerirea pământului și pentru înlăturarea tuturor obligațiilor impuse de răsculați. După relatările procurorului Tribunalului Botoșani din 5 martie 1907 reiese că „...această mișcare, care, după toate probabilitățile, nu se va opri aici, e (determinată — *n. n.*) pe de o parte de prețul pământului dat lor de arendaș, iar pe de alta de credința adâncă înrădăcinată în mintea lor că vor putea, după pilda altor localități, să silească întrucîtva pe acei care dețin moșiile, pentru a le oferi condițiuni mai lesnicioase în tocmelele agricole“.

În interiorul acestei forme de luptă existau unele deosebiri care izvorau din gradul de intensitate al răscoalelor. Astfel, în primele zile ale răscoalei, incendierile conacelor și împărțirea inventarului agricol au avut loc într-o măsură mai mică decît în Muntenia și Oltenia. Potrivit evaluărilor oficiale, în județul Botoșani, de exemplu, s-a distrus inventar agricol în valoare de 5 120 de lei, mobilier de 219 505 lei și acareturi de 23 120 de lei, pe cînd în Teleorman uneltele și mașinile agricole distruse se ridicau la valoarea de 776 465 de lei, mobilierul la 212 810 lei, iar acareturile la 1 359 388 de lei¹⁹.

La acțiuni participau grupuri mari de țărani, care uneori se ridicau la cîteva sute, formate din răsculați din mai multe sate. Din numărul mare de situații de acest fel dăm doar cîteva exemple. Astfel, după ce țăranii din Brănișteni-Roman, în număr de peste 500, au atacat conacele boierești situate pe raza comunei, s-au îndreptat spre Trifești, unde li s-au alăturat cam tot atîția, și împreună cu alți 200 din Sofronești și Rediu s-a format o coloană puternică de circa 1 200 de răsculați, care, după cum relatea ziarul „Universul“ din 15 martie, au distrus în mai puțin de trei ore conacele situate pe raza acestor comune. În același timp, ziarul „Dimineața“ din 12 martie relatea că țăranii din mai multe sate, în număr de peste 2 000, au pătruns în târgușorul Băcești, pe care l-au ținut sub controlul lor timp de două zile. Sub forma unor grupuri mari au acționat răsculații din județul Vaslui cu prilejul pătrunderii în reședința de județ²⁰ (răsculații din Munteni, Lipovăț și Zapodeni), în târgușorul Negrești²¹ (răsculații din Parpanița, Vulturești, Glodeni în număr de aproape 1 000). Acțiuni asemănătoare s-au petrecut în județele Tecuci, unde circa 4 000 de răsculați din comunele Liești, Serbănești și Bucești au pătruns prin forță în târgul Ivești²², Dolj, unde răsculații din Poiana și Plenița au trecut în

¹⁸ Arhivele statului Iași, fondul Parchetul Botoșani, dosarul nr. 72/1907, fila 260.

¹⁹ Ministerul de Finanțe, *Evaluările făcute conform legii din 15 februarie 1908 daunelor cauzate în timpul și din cauza răscoalelor țărănești din martie 1907*, p. 4—41 și 184—207.

²⁰ Arhivele statului Iași, fondul Parchetul general Iași, dosarul nr. 86/1907, fila 178.

²¹ Ibidem, fila 91.

²² Arhiva istorică centrală, fondul M.A.I., dosarul nr. 26/1907, fila 2; cf. Arhivele statului Tecuci, fondul Protoierie, dosarul nr. 548/1907; vezi și „Epoca“ din 12 martie 1907.

comunele vecine Verbița, Verbicioara (Dolj), Gemeni și Dîrvari (Mehedinți) și împreună au atacat conacele moșiilor pe care munceau cu toții ²³ etc.

Concomitent cu lupta împotriva moșierilor și arendașilor au fost semnate numeroase încercări ale răsculaților de a ataca primăriile comunale. În multe cazuri primarii, reprezentanții locali ai puterii de stat, erau totodată și oameni de încredere ai moșierilor sau arendașilor, executori fideli ai prevederilor din contractele de învoieli agricole sau ai angajamentelor verbale luate, în împrejurări grele pentru ei, de țărani. În conformitate cu instrucțiunile atunci în vigoare, unul din exemplarele contractelor de învoieli agricole era depus spre păstrare la autoritățile comunale însărcinate, potrivit legii din 1893 privind reorganizarea administrativă a țării, cu supravegherea îndeplinirii întocmai a obligațiilor ce decurgeau din actele încheiate între cele două părți. Cum în majoritatea cazurilor, reprezentanții autorităților locale refuzau să pună la dispoziția țăranilor actele de învoieli, răsculații le obțineau sub amenințarea distrugerii primăriilor sau prin exercitarea altor presiuni asupra acestora. Pentru ilustrare, dăm câteva exemple : Țigănești-Tecuci ²⁴, Vultur-Putna ²⁵, Andriașu-Putna ²⁶, Ruginoasa-Suceava ²⁷, Strunga-Roman ²⁸, Dulcești-Trufești, Brănișteni, Butnărești, Cîrligi-Roman ²⁹, Galicea Mare-Dolj ³⁰, Rojiștea-Dolj ³¹, Stoina-Dolj ³², Scăești-Dolj ³³, Gologanu-Rm. Sărat ³⁴, Surdila-Greci-Brăila ³⁵, Sîngeru-Prahova ³⁶, Săceni-Teleorman ³⁷ etc.

Atacarea primăriilor, urmată în unele cazuri de destituirea primarului de către răsculați, arăta marea forță pe care o reprezenta țăranimea, chiar în condițiile desfășurării unor acțiuni spontane.

Declanșarea răscoalei în Moldova a fost însoțită aproape peste tot de încercările țăranilor de a pătrunde în orașe, fie în scopul de a impune moșierilor și arendașilor fugiți aci noile condiții de învoieli agricole, fie pentru a impune pe această cale autorităților cererile formulate în legătură cu pămîntul. Indiferent dacă aceste încercări au reușit sau nu, ele constituie o mărturie vie a energiei revoluționare de care a dat dovadă țăranimea, sînt expresia grăitoare a faptului că masa obidită a țăranilor făcea eforturi din cele mai mari de a se elibera de jugul economic care o apăsa. Fie că acestea erau centre administrative

²³ *Răscoala țăranilor din 1907*, documente, vol. II, Editura de stat, 1948, p. 430—431 ; vezi și Arhivele statului Craiova, fondul Prefectura județului Dolj, dosarul nr. 10, fila 2.

²⁴ A.I.S.I.S.P., fondul nr. 52, dosarul nr. 4 881, filele 117—118.

²⁵ Arhiva istorică centrală, fondul M.A.I., dosarul nr. 26/1907, fila 3.

²⁶ Arhivele statului Iași, fondul Parchetul general Iași, dosarul nr. 67/1907, filele 445—448.

²⁷ Arhivele statului Focșani, fondul Primăria Andriașu, dosarul nr. 1/1907, fila 11.

²⁸ A.I.S.I.S.P., fondul nr. 52, dosarul nr. 4 840, fila 19.

²⁹ Arhivele statului Iași, fondul Judecătoria de instrucție, dosarul nr. 80/1907, fila 87 ; vezi și „Universul” din 15 martie 1907.

³⁰ *Răscoala țăranilor din 1907*, documente, vol. II, Editura de stat, 1948, p. 424.

³¹ Arhivele statului Craiova, fondul Prefectura județului Dolj, dosarul nr. 14 A/1907, fila 203.

³² *Răscoala țăranilor din 1907*, documente, vol. II, Editura de stat, 1948, p. 454.

³³ Ibidem, p. 438.

³⁴ Arhiva istorică centrală, fondul Ministerul de Justiție, dosarul nr. 22/1907, fila 15.

³⁵ A.I.S.I.S.P., fondul nr. 52, dosarul nr. 4 842, fila 5.

³⁶ Arhivele statului Ploiești, fondul Curtea cu juri, dosarul nr. 16/1907.

³⁷ Arhiva tribunalului Teleorman, fondul Curtea cu juri, dosarul nr. 19/1907, fila 4.

județene sau doar locul de refugiu al moșierilor și arendașilor care sub amenințarea răscloalelor se ascundeau aci, așezările urbane au constituit încă din primele zile ale luptei unul din obiectivele țărânimii răsculate.

În împrejurările de atunci, evident, lupta pentru cucerirea puterii politice nu intra în preocupările țărânimii; împrejurările în care își desfășura activitatea ca și condițiile politice generale impuse de clasele dominante împiedicau în mod obiectiv țărânimea să urmărească asemenea scopuri. Este adevărat că prezența țăranilor în orașe în zilele de mare înclăstare revoluționară, atitudinea dîrză a răsculaților în încercările lor de a impune noi contracte de învoieli agricole însemnau de fapt o gravă amenințare a puterii politice. Nu este însă mai puțin adevărat că țărânimea nu s-a putut ridica la înțelegerea faptului că aparatul de stat existent nu era dispus să acorde o schimbare radicală în relațiile de producție, chiar dacă în anumite împrejurări, îndeosebi sub presiunea țăranilor, se arăta, în vorbe, gata să satisfacă unele revendicări ale răsculaților.

Știrile privind cele dintîi grupuri de țărani pătrunse pe străzile Botoșanilor³⁸ sau încercările răsculaților de a intra în Dorohoi³⁹ au creat o asemenea derută în rîndurile claselor dominante și ale autorităților, încît telegramele adresate organelor centrale de stat menționau cu o frecvență aproape constantă necesitatea întăririi pazei orașelor. Astfel, într-o telegramă din 6 martie, inspectorul județului Dorohoi informa Ministerul de Interne că „țăranii din Darabani au amenințat că, dacă nu ne ducem să dăm pămînt, vin cu toții la Dorohoi în număr de peste 2 000 ... așa că, dacă invazia vine din două sau mai multe părți, va fi imposibilă apărarea orașului”⁴⁰. Într-o altă telegramă, același inspector semnală că, în conformitate cu știrile primite de la primarul din Hudești, în această localitate urmau să se concentreze locuitorii din „...Darabani, Păltiniș, Horodiștea, Bivol, Hudeștii Mari, Ibănești și Suharău și de acolo să pornească în orașul Dorohoi”⁴¹.

O telegramă expedită din Huși arată că la 11 martie circa 400 țărani din Tătărani erau așa de hotărîți de a pătrunde în oraș încît nici prezența a două companii ce răspundeau de paza barierelor, nici focurile oarbe trase asupra lor nu i-au intimidat. În încăierarea care a avut loc între răsculați și trupa însărcinată cu paza orașului au căzut 3 țărani, alți 7 fiind răniți.

Teama atacării orașelor era justificată — și desfășurarea evenimentelor din Moldova o dovedise cu prisosință. De asemenea, încercările țărânimii din Muntenia și Oltenia de a forța intrarea în orașe și tîrguri se arătasera cel puțin tot așa de insistente. Pătrunderea răsculaților în Rîmnicu-Sărat⁴² sau încercările de a forța intrarea în Buzău contribuiseră la accentuarea panicii în rîndurile moșierimii exploatoare. Pe măsură însă ce răscoala cuprindea județele din Muntenia și Oltenia, măsurile luate de guvernanți, îndeosebi după venirea partidului liberal la putere, încep să-și arate roadele. În afara cîtorva excepții, țărânimea munteană și olteană răsculată întîmpina o puternică rezistență în încercările ei de a trece barierele orașelor. Așa se explică faptul că, începînd cu a doua decadă a lunii martie, nu a mai fost semnalată prezența grupurilor de

³⁸ Arhivele statului Iași, fondul Parchetul general Iași, dosarul nr. 72/1907, filele 260—262, 294; cf. „Voința națională” din 7 martie 1907 și „Universul” din 7 martie 1907.

³⁹ A.I.S.I.S.P., fondul nr. 52, dosarul nr. 4 853, fila 54; cf. „Dimineața” din 9 martie 1907 și „Universul” din 12 martie 1907.

⁴⁰ A.I.S.I.S.P., fondul nr. 52, dosarul nr. 4 853, fila 54.

⁴¹ Ibid.

⁴² Arhiva istorică centrală, fondul Ministerul de Justiție, dosarul nr. 22/1907, fila 17

țărani răsculați în interiorul reședințelor de județ sau în târguri. Ori de câte ori au fost sesizate încercări de acest fel, intervenția armatei a reușit să le destrame.

Măsurile militare luate pentru paza orașelor erau completate uneori prin organizarea unor așa-zise „gărzi civile”, în scopul respingerii unor eventuale atacuri întreprinse de răsculați. Astfel, la Craiova, unde prefectul județului solicitase numai la 12 martie în patru rînduri trimiterea de trupe și ordonase stare de asediu⁴³, se constituiseră gărzi care patrulau în permanență pe străzile orașului. Teama că răsculații vor pătrunde în oraș era așa de mare, încît numai pentru apărarea gării fuseseră afectate patru companii de infanterie și patru baterii de artilerie⁴⁴.

Încercările de a pătrunde în orașe, reușite în special în prima decadă a lunii martie, erau precedate adesea de constituirea unor impresionante coloane de răsculați. De obicei, acestea erau formate din răsculații mai multor comune, iar în unele cazuri chiar din mai multe județe. Gravitatea spre orașele reședință de județe sau spre târguri mai importante (Botoșani, Dorohoi, Rîmniceu-Sărat, Brăila, Buzău, Roșiori, Vaslui, Băilești, Corabia, Drăgășani, Turnu-Măgurele) sau chiar spre Capitala țării⁴⁵ (cum a fost, de pildă, coloana celor aproape 4 000 de răsculați din județele Teleorman și Vlașca sau cea a țăranilor din Ilfov) dovedește existența unor forme incipiente de organizare a țăranimii, chiar dacă acestea aveau un caracter local sau depășeau doar puțin aria cîtorva localități. Posibilitățile de organizare pe scară mai largă a țăranimii au fost stînjinite de intervenția armatei, mai promptă și mai eficace după 13 martie 1907, data venirii la putere a partidului liberal, cînd întreaga țară a fost împărțită în zone militare bine delimitate, cu sarcini precise de reprimare.

În legătură cu teama autorităților centrale de stat față de zvonurile privind înaintarea răsculaților spre Capitală, menționăm aprecierile organului liberal „Voința națională” care la 29 martie arăta că în afara răscoalelor țăărănești „...era de temut și clocotul care începea să se simtă și în orașe și mai cu seamă în Capitală”⁴⁶. Pentru paza Capitalei au fost concentrați un număr de peste 15 000 de soldați, în afara polițiștilor care constituiau paza permanentă. Apărarea Capitalei, în cazul unui atac al răsculaților, fusese încredințată generalilor Creiniceanu și Gheorghiu, primul avînd comanda trupelor, iar cel de-al doilea pe cea a polițiștilor. Au fost trimise, de asemenea, trupe la granița dintre județele Ilfov și Vlașca, pentru paza podurilor de pe Argeș, de la Buda-Cornetu și Bolintinu.

La formele de luptă folosite de țărani în majoritatea localităților răsculate, în zonele de maximă intensitate a răscoalei, se adaugă altele noi, izvorîte pe de o parte din adîncirea contradicțiilor existente între țăranime și exploatare ei și pe de altă parte din înseși cerințele desfășurării răscoalei. Între acestea se numără încercarea de împresurare și distrugere a gărilor și căilor ferate, atît pentru a împiedica trimiterea de trupe în zonele cuprinse de răscoală (Alexandria—Teleorman și Băilești—Dolj), cît și în vederea creării unor piedici în calea trupelor ce urmau să sosească în localitățile aflate în stare de revoltă (Afumați și Coțofeni—Dolj). Atacarea trupelor a constituit, de asemenea, o formă de luptă a țăranimii semnalată în cîteva localități răsco-

⁴³ Arhivele statului Craiova, fondul Primărie, dosarul nr. 19/1907, fila 36.

⁴⁴ Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, secția manuscrise, fondul D. A. Sturdza, mapa IX/1907, actul nr. 456.

⁴⁵ „Adevărul” din 12 martie 1907 și „Dimineața” din aceeași dată.

⁴⁶ „Voința națională” din 28 martie 1907.

late : Costești (Tutova) ⁴⁷, Moțăței—Dolj ⁴⁸, Caraula—Dolj ⁴⁹, Valea Stanciu-lui—Dolj ⁵⁰. În legătură cu această ultimă formă de luptă, trebuie precizat că atacarea trupelor nu era un scop în sine, ci doar un mijloc prin care răsculații încercau să prevină o eventuală acțiune prin surprindere a unităților de represiiune. În plină desfășurare a luptei, țărani au încercat să reziste cât mai mult, folosindu-se fie de întunerul nopții, fie baricadându-se în clădiri mai rezistente (Băilești—Dolj și Aurora—Mehedinți). Ciocnirile cu armata au prilejuit în unele cazuri etalarea unor adevărate însușiri militare din partea răsculaților, explicabile dacă ținem seama că majoritatea acestora o formau rezerviștii, cunoscători ai tacticii de luptă folosite de trupele represive.

Cu prilejul ciocnirilor cu forțele represive, documentele menționează câteva episoade legate de împrejurările în care au fost răniți sau uciși de către țărani unii din comandanții ce dăduseră dovadă de mult zel în potolirea răscoarelor. Între aceștia se numără căpitanul Boureanu la Botoșani, căpitanul Colori la Vaslui, locotenentul Nițulescu la Stănești—Vlașca etc.

Documentele privind desfășurarea răscoarei în câmpia olteană evidențiază de asemenea episoade de luptă dintre cele mai înverșunate, adevărate bătălii, cum au fost, de exemplu, la Băilești, Moțăței, Brabova, Caraula (Dolj), Opișor și Pătule (Mehedinți), Golfin, Vîrtopu și Popînzălești (Romanai), Clejani și Epurești (Vlașca), Malu (Teleorman) etc.

Actele de curaj și pricepere dovedite de țărănime în toiul confruntării directe cu armata ies cu atît mai mult în relief cu cît aveau loc în condițiile unei evidente inferiorități sub raportul dotării cu mijloace de luptă. Răsculații de la 1907, înarmați în cea mai mare parte cu unelte de muncă (furci, topoare, sape), au fost nevoiți să facă față unor detașamente militare superioare sub raportul dotării tehnice. Angajarea luptei chiar și în asemenea condiții de inferioritate dovedește odată mai mult că țărănimea nu mai avea altă alternativă, că suferințele ei ajunseseră la limita maximă.

Pentru a împiedica informarea autorităților centrale asupra desfășurării răscoarei și a împiedica astfel trimiterea de trupe, răsculații au recurs adesea la ruperea firelor telefonice. Documentele vremii menționează asemenea acțiuni la Galicea Mare (Dolj) ⁵¹, Pielești—Dolj ⁵², Scăești—Dolj ⁵³, Sopotu—Dolj ⁵⁴, Sîngeru—Prahova ⁵⁵, Butculești—Teleorman ⁵⁶ etc.

⁴⁷ Arhivele statului Iași, fondul Parchetului general Iași, dosarul nr. 67/1907, filele 393, 402. De menționat că, în momentul cînd judecătorul de instrucție din Bîrlad a cerut comandantului trupelor să folosească armele de foc, acesta i-a răspuns în mod categoric că nu contează pe trupă, care era formată îndeosebi din rezerviști (A.I.S.I.S.P., fondul nr. 52, dosarul nr. 4 881, filele 58—60).

⁴⁸ *Răscoala țăranilor din 1907*, documente, vol. II, Editura de stat, 1948, p. 424.

⁴⁹ A.I.S.I.S.P., fondul nr. 52, dosarul nr. 4 821/1907, fila 72.

⁵⁰ Arhiva istorică centrală, fondul Ministerul de Justiție, dosarul nr. 9/1907, fila 18. Atacarea trupelor a mai avut loc în comunele Văleni, Comani, Radomirești, Cucuiești (Olt), Slobozia-Trăsnitu, Turnu-Măgurele (Teleorman), Stănești, Glavacioc (Vlașca) etc.

⁵¹ Arhivele statului Craiova, fondul Prefectura județului Dolj, dosarul nr. 14, vol A/1907, fila 23.

⁵² Ibidem, filele 108, 199.

⁵³ *Răscoala țăranilor din 1907*, documente, vol. II, Editura de stat, 1948, p. 451.

⁵⁴ Arhivele statului Craiova, fondul Prefectura județului Dolj, dosarul nr. 14 A/1907, fila 82.

⁵⁵ A.I.S.I.S.P., fondul nr. 52, dosarul nr. 4 868, fila 20.

⁵⁶ Arhiva tribunalului Teleorman, fondul Curtea cu juri, dosarul nr. 19/1907, filele 451—458.

Deși această formă de luptă nu a fost generalizată, totuși se poate considera simptomatică pentru modul cum țărani răsculați începuseră să înțeleagă necesitatea preîntâmpinării unor acțiuni de reprimare a rășcoalelor.

În zonele de intensitate maximă a rășcoalelor (județele Vlașca, Teleorman, Olt și mai ales cîmpia olteană), chiar acțiunile generalizate de luptă ale țărănimii (atacarea și incendierea conacelor) au îmbrăcat manifestări și forme noi, devastările bunurilor aparținînd elementelor exploatare, fiind însoțite în unele cazuri chiar de acte de violență, în timpul încăierărilor fiind uciși unii moșieri sau arendași, ca, de pildă, în județul Dolj.

Majoritatea aproape zdrobitoare a documentelor existente privind desfășurarea rășcoalei menționează că trecerea țăranilor la luptă era precedată de tragerea clopotelor, mijloc de mobilizare a rășculăților. De asemenea, documentele menționează existența unor țărani călări, vestitori ai ideii de rășcoală, sau a unor căpetenii ale rășculăților care purtau steaguri roșii, semn al ridicării la luptă.

Un rol însemnat în transmiterea ideii de rășcoală l-au avut rezerviștii și în unele cazuri chiar veteranii din războiul de independență. Prin relatările privind izbucnirea și desfășurarea evenimentelor în diferite colțuri ale țării — unde fuseseră trimiși pentru reprimare sau erau pregătiți în acest scop — și prin îndemnul la luptă adresat consătenilor lor, aceștia pot fi socotiți printre cei mai activi factori în propagarea rășcoalelor. În interogatoriul luat unuia din arestații care participaseră la rășcoala din Dealu-Lung (Rm. Sărat), acesta arăta, referindu-se la acțiunea desfășurată de doi rezerviști : „întorcîndu-se de la Rîmnic unde fusese concentrați, ne-au spus că la Rîmnic s-a făcut revoluție pentru pămînt și că armata nu-i împușcă, numai noi stăm ca niște proști și să ne ducem și noi să facem revoluție ca să căpătăm pămînt“⁵⁷. Merită de asemenea să fie semnalată scrisoarea trimisă de un sergent din regimentul 5 Călărași adresată tatălui său Petre Calea din Chiselet — Ilfov, care, referindu-se la rășcoala țăranilor din Dorohoi, scria : „Ce mai e pe acolo ? Nu se aude nimic despre boieri ? Să-i mai ia oamenii la zor... la boierii noștri le-ar trebui așa ceva“⁵⁸.

La Alexandria veteranii strigau către rezerviști „...să nu se ducă la concentrare, căci așa au făcut ei, la război, au luptat și după aceea le-au făgăduit pămînt pe care nu li s-au dat nici pînă acum decît la cîtiva, cîteva locuri cu piatră în Dobrogea“⁵⁹.

Gradul de intensitate a rășcoalelor a fost determinat, așa cum s-a arătat, de diferite cauze. Este cunoscut că între județele unde au izbucnit cele mai puternice rășcoale se numărau Vlașca, Teleorman și Olt, județe unde cu puțin înainte de sfîrșitul secolului se constituiseră primele cluburi socialiste la sate. Conform unor statistici alcătuite pe baza documentelor privind raportul dintre numărul comunelor răsclate și cel al cluburilor socialiste în 1898 rezultă, de exemplu, că în județul Teleorman din 96 de sate în care au existat cluburi în 90 au izbucnit rășcoale, în Vlașca, din 28 de sate cu cluburi, 24 au participat la rășcoală, iar în Olt s-au răsclat țărani din 31 de sate, din cele 38 în

⁵⁷ Arhivele statului Rm. Sărat, fondul Tribunalul Rm. Sărat, dosarul nr. 63, filele 102, 126.

⁵⁸ Arhiva istorică centrală, fondul Prefectura județului Ilfov, dosarul nr. 40/1907, fila 335.

⁵⁹ Arhiva tribunalului Teleorman, fondul Curtea cu juri, dosarul nr. 54/1907.

care fuseseră înființate asemenea organizații socialiste⁶⁰. Propaganda făcută în cadrul cluburilor socialiste contribuise, așadar, la creșterea puterii de luptă a țărănimii, la dezvoltarea ideii de dreptate socială, ceea ce în zilele răscoalei a fost dovedit cu prisosință.

Alături de țărani răsculați au participat reprezentanți ai altor clase și categorii sociale. Atitudinea acestora trebuie însă privită în mod diferențiat. Astfel, în numeroase cazuri, prezența învățătorilor și uneori chiar a preoților în rîndurile țărănimii răscolate a constituit un imbold pentru ridicarea acesteia la luptă. Nu este mai puțin adevărat că din rîndurile lor s-au recrutat uneori așa-numitele elemente „pacificatoare” în lumea satelor, însă rolul avut de cei dintîi în răspîndirea ideii de răscoală are o importanță deosebită. Unii dintre aceștia au fost socotiți ca instigatori, arestați și chiar judecați.

La rîndul lor, reprezentanți de frunte ai intelectualității din țara noastră, legați într-un fel sau altul de țărănime, elevi și studenți, au fost alături de lupta țărănimii și au condamnat în mod public atrocitățile comise împotriva răsculaților.

Nu în puține cazuri în rîndurile răsculaților au fost semnați reprezentanți ai autorităților comunale, primari, notari, membri ai consiliilor comunale etc. Numărul mare al acestora este evidențiat de hotărârile de destituire de primari sau de dizolvare a consiliilor comunale, destul de frecvente în perioada următoare înăbușirii răscoalei.

În sprijinirea răscoalei țărănești din 1907 s-a situat în primele rînduri mișcarea muncitorească. Participarea directă a muncitorilor la răscoală (Pașcani, Buhuși sau în regiunea petroliferă de pe Valea Prahovei), acțiunile de solidaritate ale proletariatului cu revendicările legitime ale muncitorimii de pe ogoare, atitudinea elementelor înaintate din conducerea mișcării muncitorești și socialiste în timpul desfășurării răscoalei, publicarea de manifeste către țărani și soldați sau organizarea de mitinguri și întruniri de protest împotriva reprimării, acțiuni greviste dovedesc că proletariatul a fost singura clasă socială care a sprijinit răscoala.

Linia oficială a mișcării socialiste față de răscoală a fost dată de manifestul Cercului „România muncitoare”, intitulat „Către lucrători și țărani, către studenți!” elaborat în timpul represiunii țărănești⁶¹. De o importanță deosebită este apelul-manifest publicat, de asemenea, în „România muncitoare”, sub titlul „Către ~~concediați~~ și rezerviști”⁶², al cărui autor, M. Gh. Bujor, adresîndu-se soldaților din trupele represive, spunea: „Arătați pretutindeni pe dușmanul adevărat, și dacă va fi nevoie, și dacă va fi cu putință, dați-vă de partea răsculaților, ca să luptați contra acestui dușman. Niciodată gloanțele voastre în pieptul țăranilor asupriți! Trageți în vînt”.

Acțiunile directe ale clasei muncitoare în sprijinul răsculaților, ca și solidarizarea mișcării socialiste cu lupta deschisă împotriva exploatării maselor țărănești, au contribuit la grăbirea procesului de cunoaștere a problemei agrare de către socialiști, care în anii imediat următori vor introduce în programul lor exproprierea marii proprietăți.

⁶⁰ Calculele au fost făcute de C. Fotino de la Institutul de istorie „N. Iorga” al Academiei Republicii Socialiste România.

⁶¹ „România muncitoare” din 4—11 martie 1907.

⁶² „România muncitoare” din 11—18 martie 1907.

Răscoala țăranimii române din primăvara anului 1907 s-a înscris cu litere de aur în marea carte a luptei duse de poporul român veacuri de-a rândul pentru libertate națională și dreptate socială. Avînd profunde consecințe social-politice, mai apropiate sau mai îndepărtate, răscoala a constituit un moment deosebit în viața țăranimii române. Ridicarea țăranilor la luptă a spulberat pentru totdeauna mitul care fusese creat în legătură cu firea lor răbdătoare și blîndă. Răscoala a dovedit totodată că fără un conducător încercat, care să-i canalizeze uriașa sa energie revoluționară, țăranimea nu putea să reziste presiunii organizate exercitate asupra ei de clasele conducătoare.

Grăitoarele exemple de totală dăruire în lupta pentru pămînt și o viață mai bună de care țăranimea a dat dovadă în marea înclētare din primăvara anului 1907 au scos încă o dată în evidență setea de dreptate socială, hotărîrea ei în luptă și spirit de sacrificiu, componente ale trăsăturilor de bază ale poporului român.

TR. LUNGU

Ecoul marii răscoale țărănești din România peste hotare

Răscoala țăranilor din primăvara lui 1907 a avut un puternic răsunet și dincolo de hotarele țării.

O confirmare a amploarei răscoalei țărănești din anul 1907 o constituie largul ecou pe care l-a avut în primul rând în presa de peste hotare. În condițiile de informare de la începutul secolului, știrile și comentariile privind marile lupte de clasă ale țăranilor români au ocupat un loc de frunte, săptămâni de-a rândul, în coloanele presei internaționale și îndeosebi în ale presei țărilor limitrofe.

Burghez sau socialist, de orientare moderată sau radicală, fiecare ziar a ținut să-și informeze cititorii cât mai pe larg cu privire la răscoale, care cu greu își găseau corespondent în Europa ultimelor decenii. Totodată ample relatări despre marea insurecție a țăranilor români găsim în numeroasele rapoarte, note informative ale personalului diplomatic străin acreditat în țară.

★

Frământările și mișcările țărănești din România, care au culminat cu marea ridicare revoluționară din anul 1907, au cunoscut un puternic ecou în Austro-Ungaria.

În general, informațiile, relatările prin corespondență particulară de la fața locului, comentariile și alte materiale despre situația economică și socială a României anului 1907 sînt numeroase. Era firesc ca acest subiect să intereseze în chip deosebit opinia austriacă, pentru că în acea perioadă de frământări sociale, cînd mitul „păcii” între clase se spulbera, tot mai mulți oameni se vedeau obligați să dea importanța cuvenită cauzei fundamentale care orientează și determină acțiunile în societate: factorul economic, relațiile dintre clase. Este foarte interesant de urmărit în ce măsură părerile și comentariile ziariștilor austrieci (și ale cercurilor aflate în spatele lor) se apropie de adevăr, de poziția justă, precum și modul în care explică situația țărănimii române.

Numeroase ziare austriece au prezentat atît răscoalele țărănești din 1907, cît și pe țăranul român, în adevărata lor lumină, din care rezulta hărnicia, suferințele și dorința lui de pămînt. „Țăranul român — nota „Neues Wiener Abendblatt” —, pe care cei din Europa occidentală nu îl cunosc, are o perso-

nalitate pronunțată și a moștenit de la strămoșii săi un puternic simț al independenței. Nu-i place și nu vrea să fie slugă, ci vrea să fie propriul său stăpîn și să-și cîștige pîinea prin propriul său petec de pămînt¹.

„Neuigkeits Welt-Blatt“ — ediția ilustrată din 24 martie —, în cadrul unui articol intitulat *Cu privire la tulburările țărănești din România*, publica o fotografie reprezentînd „tipuri de țărani români“, cărora le făcea o descriere foarte realistă. În contrast cu referirile la acele aprecieri din ziare care-l prezentau pe țăranul român incapabil, leneș, ziarul adăuga : „Țăranii români nu au multă școală, dar dau dovadă de bun simț și sînt foarte talentați, în special pentru lucrări de mecanică. Ei sînt considerați a fi răbdători și supuși, ceea ce, după cum ne arată istoria, nu exclude ca, din timp în timp, să se ridice cu toată furia împotriva dușmanilor“.

Ziarul „Neuigkeits Welt-Blatt“ descriind starea economică grea a țăranilor români, circumscria unele cauze principale ale răscoalelor : „În Moldova există sute de mii de țărani lipsiți de pămînt, a căror recenzare precisă nu s-a încumetat pînă acum nici un guvern s-o facă“². Același ziar, în numărul din 22 martie 1907, într-un amplu articol, analiza, între altele, situația economică din România, dînd unele date interesante despre deceniile de exploatare a populației rurale. În articol se prezenta o situație amănunțită din anul 1905, cu date statistice privind suprafețele exploatărilor agricole cu peste 100 ha și sub 100 ha lucrate în regie proprie sau în arendă. Ziarul remarcă că de atunci situația s-a înrăutățit. „Situația se înrăutățește și mai mult... și după cum se vede țăranii trebuiau vrînd-nevrînd să se subordoneze arendașilor pentru a avea pămînt. Astfel, sistemul amenzilor a agravat substanțial situația economică și așa precară a țăranimii române“.

Presa burgheză austriacă, de toate nuanțele, nu a putut omite, referindu-se la mișcările țăranimii române din 1907, crunta exploatare care-i apăsă pe aceștia. „Neues Wiener Abendblatt“ menționa că „*principala vină pentru evenimentele actuale o poartă moșierii români*, a căror comportare în problema agrară era dictată exclusiv de dorința de a obține din proprietățile lor în mod cît mai comod un venit cît mai mare... Fără să le pese de soarta populației țărănești, și-au arendat proprietățile unor mari arendași...“³.

O pregnantă comentare a exploatării din România a făcut-o „Die Zeit“, în numărul său din 26 martie 1907 : „Infinit de multă ură și furie trebuie să se fi acumulat în sufletele acestor țărani români, care aveau reputația de a fi oamenii cei mai răbdători și mai pașnici din lume. Funcționarii statului și cei comunali, moșierii și salariații lor, arendașii și oamenii de afaceri, toți cîți au de-a face cu ei n-au făcut decît să-i jefuiască și să-i jecmănească și nu era nici menii care să-i fi ajutat să li se facă dreptate“⁴.

În legătură cu cauzele marilor răscoale din 1907, gazetele austriece „Die Zeit“, „Wiener Allgemeine Zeitung“, „Wiener Mittag Zeitung“, „Neuigkeits Welt-Blatt“ și altele au relatat o serie de amănunte, majoritatea părerilor înclinînd către lipsa de pămînt, precum și tărăgănarea reformei agrare ca drept cauze ale răscoalei țăranilor.

¹ „Neues Wiener Abendblatt“ din 26 martie 1907.

² „Neuigkeits Welt-Blatt“ din 24 martie 1907.

³ „Neues Wiener Abendblatt“ din 22 martie 1907.

⁴ „Die Zeit“ din 26 martie 1907 și ediția sa de seară ; „Neue Freie Presse“ din 23 martie 1907.

Calificînd nu o dată răscoala ţăranilor români drept un adevărat *război ţărănesc*, presa austriacă a surprins etapele esenţiale ale luptei ţăranilor români, cauzele răscoalelor, intensitatea, amploarea, precum şi influenţa lor asupra altor clase şi pături sociale, ca şi asupra teritoriilor vecine. Ziarele austriece au menţionat unele forme de pregătire a răscoalei. În unele ştiri provenite din România se nota ţinerea de întruniri ale sătenilor, de regulă cu participarea unor elemente intelectuale locale, precum şi a celor de la oraşe, între care muncitori, socialişti, studenţi. „Tulburările din Moldova de nord — afirma, de pildă, ziarul „Wiener Mittag Zeitung“ — au fost pregătite de mult. Iarna grea din anul acesta a accelerat şi a favorizat brusca lor izbucnire“. În continuare, ziarul informa despre ţinerea unor întruniri premergătoare mişcărilor, care au trezit în conştiinţa ţărănimii dorinţa „de a obţine prin violenţă ceea ce cerîneau de mult: izgonirea arendaşilor şi luarea în stăpînire a moşiilor“⁵.

Prezenţa agitaţiei socialiste, premergătoare răscoalei în rîndul ţăranilor dintr-o serie de localităţi, a fost semnalată şi de ziarul „Die Zeit“, sub titlul de *Uneltiri revoluţionare la Bucureşti*. Ziarul scria că „se fac simţite anumite uneltiri revoluţionare. Socialiştii distribuie ţăranilor sosiţi din sate *manifeste instigatoare* şi trimit agitatori la sate, pentru a-i aţîţa pe ţărani“⁶.

Revendicarea fundamentală a ţăranilor răsculaţi la 1907, împărţirea pămînturilor moşiereşti, a fost repetată de menumărate ori în presa austriacă. „Lozinca ţăranilor exploataţi de marele capital — scria ziarul „Neuigkeits Welt-Blatt“ — este reducerea preţului pămîntului şi împrăştierea cu noi pămînturi arabile“⁷. Iar în altă parte a articolului, ziarul menţiona: „Răscoalele ţărăneşti din România nu sînt deci altceva decît un strigăt de durere determinat de foamete şi de privaţiuni, un fel de autoajutorare desperată. Ţăranul român... nu vrea decît să poată trăi... *Războiul ţărănesc agrar din România are un caracter pur economic*“ (subl. ns.-A.D.)⁸.

Pe măsura extinderii răscoalei, unele ziare vieneze au scos în evidenţă un element esenţialmente nou din punctul de vedere al revendicărilor ţărăneşti — îmbinarea revendicărilor economice cu cele de ordin politic. Gazeta „Neues Wiener Tageblatt“ scria, sub titlul *Revendicări politice ale ţăranilor*, că „ţăranii nu cer numai o împărţire a pămîntului, respectiv o revizuire a contractelor lor de arendă, dar şi dreptul de vot universal“⁹.

Crunta exploatare a ţăranilor, abuzurile din lumea satului, eroismul în luptă al ţărănimii au determinat ziarele vieneze să acorde un spaţiu larg informaţiilor şi reportajelor privind desfăşurarea răscoalei. Sub titlul *Înfiorătoarele evenimente din Moldova*, ziarul „Neues Wiener Tageblatt“ descria, în mod viu, amploarea răscoalei: „Groaznicele talazuri sociale se prăvălesc pustiitoare asupra Moldovei. Întreaga ţară se află în stare de revoluţie“¹⁰.

Asemenea ştiri se succedau în toate marile ziare vieneze. Astfel, ziarul „Neuigkeits Welt-Blatt“ nota, de pildă, la 23 martie 1907: „Toate regiunile dintre Prut şi Bucovina se află într-o stare de extremă efervescenţă. Cete de ţărani cutreieră ţara... Trupele nu sînt în stare să opună decît o slabă împotrivire ţăranilor...“.

⁵ „Wiener Mittag Zeitung“ din 21 martie 1907.

⁶ „Die Zeit“ din 26 martie 1907.

⁷ „Neuigkeits Welt-Blatt“ din 23 martie 1907.

⁸ Ibid.

⁹ „Neues Wiener Tageblatt“ din 22 martie 1907.

¹⁰ Ibid.

Extinderea cu repeziciune a răscoalei și în Muntenia a fost constatată de ziarul „Die Zeit“ din 23 martie 1907. La rîndul său, „Fremdeblatt“ din 27 martie, într-un amplu articol, relatează: „Sate sînt mistuite de flăcări... Din pricina mizeriei sale, țăranul român s-a ridicat, a scuturat lanțurile supunerii pasive... el aprinde pe pămîntul patriei sale văpaia războiului civil. Prin gări trec trenuri nesfîrșite, tixite cu rezerviști chemați în grabă sub arme, iar ofițerii se gîndesc plini de grijă la misiunea lor de a restabili, prin orice mijloace, liniștea în județele ce clocotesc de vaietul răscoalei dezlănțuite“.

Sub titlul *Tulburări țărănești din România*, ziarul „Oesterreichische Volkszeitung“ din 28 martie da noi amănunte asupra desfășurării răscoalei țărănești din România: „2 000 de răsculați, purtînd un steag roșu, au mers din conac în conac și după ce le-au jefuit complet le-au dat foc... Și în regiunea petroliferă sînt frămîntări...“

Dintr-o serie de știri și comentarii privind răscoala din 1907, apărute în presa austriacă, se pot desprinde manifestațiile de solidaritate cu țărani răsculați din rîndul muncitorilor și intelectualității înaintate, studenților, meseriașilor, militarilor.

„Neues Wiener Tageblatt“, în numărul său din 26 martie 1907, sub titlul *Extinderea mișcării asupra Munteniei*, amintează că „aici la București... meseriași (muncitori — n.n.) au de gînd să ia și ei partea țăranilor. Azi, Duminică, au avut loc mai multe întruniri ale meseriașilor, convocate de către studenți, precum și întruniri socialiste, dar liniștea n-a fost tulburată, deoarece străzile erau păzite de armată“. Același ziar amintează că și „Galațiul este foarte amenințat, cu atît mai mult cu cît și muncitorii din porturi amenință să de-clanșeze grevă“.

Reprezentanții de seamă ai intelectualității române au stat în timpul evenimentelor din primăvara anului 1907 alături de răsculați: „Profesorul universitar Iorga din București — scria „Neues Wiener Tageblatt“ —, căruia i se atribuia o mare parte din vina pentru regretabilele evenimente din ultimele săptămîni, deoarece nu abuzase numai de catedră pentru a-i instiga pe studenți împotriva autorităților de stat, dar și prin pamflete, prin presă și discursuri, a și desfășurat ani de-a rîndul o activitate de ațîtare a țăranilor, precum și a studenților...“¹¹.

Teama față de posibilitatea extinderii în Austria a răscoalei țărănești din România era exprimată uneori nedisimulat. Astfel, într-un articol intitulat *Atitudinea guvernului nostru. Situația din Bucovina*, ziarul „Die Zeit“ din 24 martie relatează că „autoritățile austriece au o oarecare temere că răscoala țărănească izbucnită în România s-ar putea extinde și asupra teritoriului austriac. De aceea în regiunile de frontieră au fost luate măsuri foarte serioase de precauție; la Siret, Suceava, Cîmpulung etc. au fost concentrate puternice detașamente de jandarmi, care patrulează în regiunile de frontieră, iar Comandamentul Corpului de armată din Lemberg a primit dispoziția să ia măsurile corespunzătoare pentru ca, în caz de necesitate, să poată fi trimis imediat ajutor militar“.

Ziarul „Die Zeit“ destăinuia, într-un mod cu totul deosebit, motivele îngrijorării față de iminența extinderii mișcării peste hotarele Austriei, care cuprindea în acea vreme și teritoriul bucovinean: există acum teama că vor izbucni răscoale „la granița româno-austriacă, deoarece țărani bucovineni fra-

¹¹ „Neues Wiener Tageblatt“ din 26 martie 1907

ternizează cu cei din România. Comisarul de poliție din Ițcani, *Botoșanschi*, și primarul orașului Suceava, *Desloges*, au adresat guvernământului țării rugămintea de a se trimite pază militară¹².

Un ecou deosebit de puternic l-au avut răscoalele țărănești din România și în țara vecină *Ungaria*, cu o situație în agricultură asemănătoare cu cea din România, cu un proletariat agricol numeros și, la fel ca în România, cu o puternică pătură a țăranimii sărace. La acestea se mai adăuga și faptul că Ungaria imperiului dualist asupra Transilvania, locuită în majoritate de români, care, ca și pînă atunci, au urmărit îndeaproape toate evenimentele ce se petreceau în țara noastră.

Despre cauzele și caracterul răscoalei țărănești din 1907, ziarul „Budapesti Napló” menționa că lupta țăranimii este „o răscoală țărănească tipică, asemănătoare cu atâtea altele din aproape toate țările din lume, adică acolo unde există latifundii uriașe..., iar numărul țăranilor proletari, flămânzi după pămînt, este considerabil de mare. E asemănătoare cu răscoala țăranilor... condusă de Gheorghe Doja sau cu aceea a anilor 40 din secolul trecut”¹³.

Într-un alt articol, ziarul „Budapesti Napló” își începea relatarea cu cuvintele că țăranul român „cere pămînt, cu nestăpînita mînie a țăranului din Balcani, deoarece clasele dominante i-au făcut imposibilă trăirea aici, pe pămînt”¹⁴.

Referindu-se la cauza principală a răscoalei, ziarul socialist „Népszava” din 28 martie 1907 sublinia, sub titlul *Reformele guvernului român*, relevînd lipsa de pămînt : „Țăranul român și-a luat în mînă coasa să plece la seceriș, dar n-a găsit pămînt care să-l fi putut lucra. Și-a pus coasa pieziș și a plecat să ucidă. Sărăcia de astă dată a pregătit dincolo în Valahia un seceriș trist”. La rîndul său, ziarul „Budapesti Hirlap”, după ce arăta că răscoalele au izbucnit în județul Botoșani și în curînd ele au cuprins toată Moldova, nota : „Cauza declanșării lor stă în faptul că pămîntul pe care țăranul îl muncește cu palmele lui și de care soarta lui și a atîtor generații de înaintași este legat, nu-i aparține lui. Țăranul român, ca de altfel cei mai mulți țărani din țările europene, are foamea pămîntului”¹⁵.

Tot „Budapesti Hirlap”, într-un articol intitulat : *Răscoala țărănească din România*, remarca, printre altele : „Țăranul român... cere și acum pămînt de la toți aceia despre care el știe că datorită lor nu poate avea o prăjină de pămînt, nevoit să-și ducă zilele amărîte în munci de robi pînă cînd îl doboară pelagra, frigurile și delirium tremens. Cere pămînt de la Vodă, de la toți oamenii care poartă surtuc nemțesc, pe care în adîncul inimii îi consideră străini, veniți în țara lui numai ca să pustiască la fel ca lăcusta lanurile pe care, el, țăranul român, cu palmele și cu sudoarea trupului său, le-a transformat în spice de aur”¹⁶.

În afara lipsei de pămînt, țăranimea română s-a ridicat la luptă și pentru că paharul umilinței, nedreptății se umpluse de mult. Relevînd aspecte ale nemulțumirii țăranimii române, ziarul „Budapesti Hirlap” scria : „Cauza amărăciunii este de bună seamă mizeria, iar prilejul nemulțumirii l-a oferit arenda

¹² „Die Zeit” din 26 martie 1907.

¹³ „Budapesti Napló” din 22 martie 1907.

¹⁴ „Budapesti Napló” din 22 martie 1907.

¹⁵ „Budapesti Hirlap” din 24 martie 1907.

¹⁶ „Budapesti Hirlap” din 21 martie 1907.

pământului”¹⁷. Într-un alt articol intitulat *De ce a izbucnit revolta?*, „Népszava” arăta cum arenda a crescut continuu, înrăutățind situația maselor țărănești. „În anii din urmă însă — scria ziarul — moșierii au ridicat prețul arendei la sume pe care țăranii nu sînt în stare să le plătească”¹⁸.

Concluzionînd cauzele răscoalei, „Népszava” scria : „Răscoala țăranilor români are la bază o singură cauză : înfricoșătoarea ei mizerie. Dar... n-a fost de ajuns că pământul acela puțin n-a mai putut asigura traiul bietului țăran și al familiei sale, a mai trebuit să-l mai apese și dările statului și ale comunei, la stabilirea cărora moșierii și cei cu averi se bucură de indulgențe deosebite”¹⁹.

Multe articole care au apărut în presa ungară au relatat despre caracterul profund agrar al marilor vîlvătaii care au cuprins România anului 1907.

Învățămintele pe care le trăgea mișcarea socialistă ungară din evenimentele care se petreceau în România au fost diametral opuse de cele trase de ideologii claselor exploatoare. Ziarul „Népszava” scria : „...Noi avem curajul, ca în locul frazelor sforăitoare, azvîrlite în stînga și-n dreapta, să cercetăm înainte de toate cauzele acelei răscoale țărănești. Iar cauzele acelea sînt următoarele : înainte de toate, datorită mulțimii de mari latifundiari, țăranimea, în continuă sporire, nu poate să ajungă la pămînt, din care motiv se proletarizează în cea mai mare măsură. În afară de aceasta, boierii din România nu oferă țăranimii prilejul ca pe marile domenii sau pe lîngă ele pâlmașii să-și poată duce cît de cît viața”²⁰. Referindu-se apoi direct la situația țăranimii din Ungaria, ziarul scria : „Numai că și în Ungaria sărăcia și împilarea clasei muncitoare are la bază aceleași cauze care i-a azvîrlit pe țăranii români în focul răscoalei, la fel ca dincolo și la noi latifundiile strîvesc chinurilor milioane de muncitori ; iar aristocrația neștiutoare și leneșă, cu metodele ei de lucru vechi cît potopul și nestăpînită poftă de exploatare, aduce la exasperare poporul, la fel, ca dincolo, arendașii avari, administratorii hoți și ispravnicii nesătui se îngrășe din sudoarea grea a lucrătorilor ; și pe deasupra, mica nobilime privată și lacomă, cocoțată în administrația țării, exploatează cu nerușinare pe bietul popor, încît o situație asemănătoare poate că nici chiar în România nu există”²¹.

Răscoala țăranilor români a fost un prilej pentru presa ungară de diferite tendințe, de a face o analogie între situația țăranului român și a celui maghiar, arătîndu-se, de astă dată, și grelele condiții de muncă și de trai ale maselor muncitoare ungare.

Ridicîndu-se împotriva acelor tendințe din Ungaria care căutau ca, prin evidențierea a ceea ce se petrecea în România să abată atenția de la problemele interne ale Ungariei, ziarul „Budapesti Napló” din 22 martie scria : „Noi însă afirmăm pe scurt că în răscoala din România... vedem îngroziți și recunoaștem în ea copia fidelă a propriei noastre probleme țărănești. Țăranul ungar, la fel ca și țăranul din Balcani, cu aceeași nestăvilită minie, cere pămînt ca unul căruia clasele dominante i-au făcut imposibilă trăirea aici pe pămînt. La noi, ca și în România, sîngele țăranimii clocotește în vine și mîna i se strînge pumn, împotriva acelor care au lăsat-o să se zvîrcolească pe o prăjină de pămînt pînă în clipa cînd o să se sfîrșească de pelagră, de frigurile

¹⁷ „Budapesti Hirlap” din 20 martie 1907.

¹⁸ „Népszava” din 20 martie 1907.

¹⁹ Ibid.

²⁰ „Népszava” din 22 martie 1907.

²¹ Ibid.

măștinelor și de delirium tremens“. Demnă de reținut este poziția realistă a ziarului față de situația din propria țară. În acest sens, se remarcă : „Trufia, tactica, baioneta : toate acestea nu mai ajută. Drepturi, pâine, pământ ! Asta vrea poporul. Dacă le va primi, le va accepta cu recunoștință. Dacă nu le va primi, cât poate va fugi de gândurile și frământările lui întunecate. Dar, când nu mai poate, mânia lui, întărită de el, va exploda, ca în România“.

Demascînd concluzia marilor proprietari unguri care-și ziceau : „*Vedem și noi că în România există* (subl. ns.-A. D.) *o răscoală, iar la noi nu există*“, ziarul socialist „Népszava“ adăuga : „Dar noi zicem : la noi încă nu există“²².

Ample relatări s-au publicat în presa maghiară despre desfășurarea răscoalei țaranilor români, despre puternicele ciocniri dintre țărani și forțele represive, despre amploarea și vasta arie de cuprindere a ei. Încă la 20 martie ziarul „Budapesti Hirlap“, pe baza informațiilor primite de la corespondentul său, scria că „centrul principal al tulburărilor este orașul Botoșani ; răscoalele au cuprins și localitățile Iași, Suceava, Bacău, Vaslui și Buhuși. Armata, în multe locuri, nu putea face față situației, din care cauză s-a ordonat mobilizarea ei“.

Referindu-se la desfășurarea răscoalei, ziarul „Népszava“ din 21 martie 1907 aprecia că „tulburările agrare de mari proporții care se desfășoară acum în părțile de miazănoapte ale României au luat înfățișarea unor adevărate revolte“, iar „Budapesti Hirlap“ din aceeași zi adăuga că între răsculați și armată în multe locuri au avut loc ciocniri sîngeroase, „dar pînă în prezent nici puterea armată n-a putut să pună capăt tulburărilor. Dimpotrivă, *răscoala ia proporții din ce în ce mai mari*, așteptîndu-se ca ea să se transforme într-o revoluție cu caracter agrar“.

Sub titlul *Tunurile masacrează, dar răscoala totuși se întinde*, ziarul „Népszava“ dădea știri referitoare și la situația extinderii răscoalelor din România. „Coroborînd fulgerător și în regiunile de la sud, răzmerița se desfășoară acum cu furie în întreaga țară. Teama — continua ziarul — s-a cuibărit și în Capitală, deoarece guvernul ar fi primit informații că țărani răsculați din Vlașca și Teleorman s-ar îndrepta spre București. În drumul lor, răsculații eliberează pe toți șerbii, devastează conacurile, taie firele de telegraf și iau ostateci pe reprezentanții autorităților de stat. O ceată de mai multe mii de țărani înaintează și din Ilfov. Pentru siguranța Capitalei, trupele de pe centura din afara orașului au fost puse sub comanda unui general“²³.

Ziarele maghiare au mers pînă acolo încît au inserat în coloanele lor chiar și unele aspecte locale ale desfășurării marii răscoală țărănești. Astfel, „Népszava“, descriind luptele desfășurate în satul Moșăței (județul Dolj), scria că „răsculații au atacat o moșie, ucigîndu-l pe arendaș. Țăranii i-au înfruntat pe soldați, angajîndu-se într-o luptă pe viață și pe moarte. Pînă și țărancele au pus mîna pe arme și s-au dus, alături de bărbații lor, să lupte împotriva trupelor. Armata i-a atacat cu baionetele la armă. 30 de răsculați au fost uciși, numărul răniților este foarte mare. După asaltul armatei, țăranii au luat-o la fugă, dar nu peste mult au declanșat un nou atac împotriva soldaților“²⁴. La rîndul său, ziarul „Budapesti Hirlap“ adăuga că „în satele Vieru, Hodivoaia și Stănești, din apropierea Giurguiului, s-a angajat o luptă sîngeroasă între țărănimea răsculată și un batalion de infanterie întărit cu două escadroane de cavalerie

²² Ibid.

²³ „Népszava“ din 28 martie 1907.

²⁴ Ibid.

și o baterie de artilerie formată din 6 tunuri. Artileria a tras cu tunurile în cele 3 sate. La Băilești, regiunea Craiova, aproape 10 000 de țărani luptă cu armata. Răsculații n-au putut fi împrăștiați decât în clipa când artileria a început să tragă cu tunurile. Mai multe sute de oameni și-au pierdut viața²⁵.

Într-o serie de ziare au fost redată și alte aspecte ale desfășurării răscoalei. În această ordine de idei se impune a fi amintit articolul *Organizarea răscoalei*, care surprindea o serie de elemente de ordin organizatoric. „Dovadă că răscoala, într-o oarecare măsură, a fost organizată reiese și din faptul că în unitățile de răsculați domnește o oarecare ordine și disciplină. În fruntea fiecărei cete se află câte doi șefi, călare, ducând drapelul național, cu panglica tricoloră peste umăr...”²⁶

În câteva articole, presa ungară, mai ales cea socialistă, a menționat, pe baza știrilor sosite din România, și unele aspecte privitoare la acțiunile de solidarizare ale muncitorilor români cu țăranii răsculați. Astfel, „Népszava” relatează știrea că „la Brăila muncitorii și meseriașii din oraș au participat alături de țărani la lupta cu unitățile militare”²⁷. „Lumea — arăta același ziar — se teme că țărănimia se va răscula și în regiune și că în ajutorul ei vor sări și numeroși muncitori care lucrează în industria de petrol”²⁸.

În aceeași ordine de idei, ziarul „Budapesti Napló” din 3 aprilie 1907, referindu-se la starea de spirit a maselor de la orașe și sate și la măsurile luate de guvern, scrie următoarele: „Toate tipografiile stau sub un sever control, pentru a împiedica răspândirea manifestelor cu caracter revoluționar. Prefectura Poliției Capitalei a interzis tuturor imprimeriilor să tipărească apeluri, afișe, circulare și broșuri care ar putea să conturbe liniștea publică. Numele autorilor publicațiilor ce apar fără semnătură trebuie imediat comunicate. Toți țăranii care sosesc în București sînt supuși unui riguros control, numele lor fiind trecut într-un registru special și tot timpul cît se află în Capitală stau sub paza permanentă a poliției. Populația cartierelor periferice, începînd de ieri, e foarte agitată, din care cauză situația a devenit destul de critică”.

Despre răscoala din 1907 a țăranilor români găsim un important volum de știri variate și în presa din *Cehoslovacia*. Precum se știe, popoarele ceh și slovac se aflau în acea perioadă sub dominația imperiului habsburgic; nu este de aceea întîmplător faptul că mișcările maselor populare împotriva exploataării erau primite cu înțelegere de presa unei națiuni ea însăși subjugată. Acesta este unul dintre motivele importante pentru care în numărul mare de știri și comentarii apărute în presa cehoslovacă a vremii și păstrate pînă astăzi aproape că nu găsim vreuna care să exprime opoziție sau păreri nefavorabile cu privire la răscoala din 1907 a țăranimii române.

Referindu-se la evenimentele din România, ziarele cehoslovace au publicat numeroase date și fapte privind situația economică din satul românesc. Coloanele ziarelor accentuau asupra diferențierii flagrante care exista între marii moșieri și arendași pe de o parte și țăărănimia săracă pe de altă parte. „Partea țăranilor (din pămînt — *n.n.*) — arăta ziarul „Lidovoe Novini” — este în majoritatea cazurilor atît de mică, încît nu le poate asigura existența. Românii bogați, remarcă ziarul, nu trăiesc în altă parte decât la București sau

²⁵ „Budapesti Hirlap” din 29 martie 1907.

²⁶ „Népszava” din 27 martie 1907.

²⁷ „Népszava” din 31 octombrie 1907.

²⁸ „Népszava” din 27 martie 1907

la Paris, arendându-și moșiile...“²⁹, iar „Narodni Politika“, deși nu aproba acțiunile țărănimii române, dezvăluia totuși cauzele acestor acțiuni, arătând că „mizeria agricolă constituie principalul impuls al acestei frământări îngrozitoare. Țăranul român nu are destul pământ pentru ca să-i asigure traiul. Pământul românesc aparține în cea mai mare parte bogătașilor, boierilor, care trăiesc în mare lux din banii scoși din arenda pământului și din bătăturile oamenilor muncii. Boierul român își cheltuiește veniturile uriașe la Paris și în tripourile din Monte Carlo...“³⁰

Cauza principală a rășcoalelor din 1907, asupra căreia presa cehoslovacă s-a oprit îndeosebi, a fost lipsa de pământ a țăranilor români.

Din acest punct de vedere reprezentativ este comentariul ziarului „Venkov“ din 5 aprilie 1907, care în articolul *Proprietatea privată asupra pământului* sublinia categoric cauza fundamentală a revoltei țărănești: „De curînd am arătat adevărata cauză a rășcoalelor din România. Țăranii doresc să aibă pământul lor. Arenda sau munca pe pământ străin nu le sînt de ajuns (subl. ns. — A.D.). Toate rășcoalele țărănești își au originea în lipsa de pământ propriu. La fel și cele din România.“

Același ziar, într-un alt număr, referindu-se la această problemă, scria: „Foamea de pământ a fost aceea care a pus arma în mîna poporului și l-a mînat spre o rezistență atît de cumplită. Poporul — remarcă mai departe ziarul — *tinjește după acest pământ și întreaga rășcoală din România este de fapt o luptă pentru eliberarea de sub jugul capitalist*“³¹ (subl. ns. — A.D.).

„Lidovoe Novini“ în articolul *Frământările țărănești din România*, publicat la 7 aprilie, scria: „Zilnic se înmulțesc dovezile că rășcoala țărănească a fost îndelung pregătită în cercurile intelectualității, funcționarilor, învățătorilor, clerului și notabilităților comunelor“.

Ofensiva țărănimii împotriva proprietăților moșierești și a localităților mai mari, unde se refugiaseră exploataorii, a fost reluată de mai multe ziare centrale, printre care și ziarul „Lidovoe Novini“. Potrivit ziarului: „Cînd au izbucnit primele frământări și țăranii au început să prade conacele, proprietarii au fugit în orașe, ceea ce reprezintă probabil una din cauzele pentru care țăranii se îndreaptă acum asupra orașelor, cu toate că li s-a cerut în repetate rînduri să trimită în orașe delegații pentru tratative“³².

În fața valului necruțător al rășculaților, unii exploataori au fugit chiar și peste hotare. Pe bază de informații primite din Sofia, ziarul „Pravo Lido“ din 27 martie 1907 anunța că de frica țăranilor rășculați numeroși moșieri și arendași români din regiunile dunărene au fugit cu bărcile în porturile dunărene din Bulgaria — Siștvo, Nicopole și altele.

Ziarele cehoslovace au comentat și numeroase cazuri de solidaritate a unor persoane provenite din alte clase și păături sociale cu țăranii rășculați, în județe și localități diferite. Erau amintiți nu numai socialiști, muncitori sau intelectuali, ci și studenți, învățători, de asemenea chiar preoți și chiar cazuri de primari arestați tocmai din acest motiv. Mai erau descrise cazuri de solidarizare a armatei cu rășculații.

Ziarul „Lidovoe Novini“ din 21 martie 1907, sub titlul *Frământările țărănești din România*, insera informația trimisă de corespondentul său special

²⁹ „Lidovoe Novini“ din 22 martie 1907.

³⁰ „Narodni Politika“ din 28 martie 1907.

³¹ „Venkov“ din 23 martie 1907.

³² „Lidovoe Novini“ din 23 martie 1907.

despre faptul că la Burdujeni și la Bucecea soldații români trimiși împotriva răsculaților au fraternizat cu țărani și au participat alături de ei la răscoală.

Referindu-se la extinderea răscoalei în toată Moldova de sus, unul dintre ziarele cehe scria : „În această situație e explicabil că și în rîndul studențimii și al unei părți a intelectualității apar mișcări în favoarea țăranilor...”³³. Pe aceeași temă, ziarul menționează că la Iași a avut loc o conferință specială a tineretului universitar, care și-a exprimat simpatia față de țăranii răsculați.

Poziția fermă înaintată a marelui savant român Nicolae Iorga, afirmată cu prilejul răscoalelor din 1907, a fost subliniată și de presa cehoslovacă. Ziarul „Venkov” scria : „Cel mai înflăcărat apărător al țăranimii asuprite împotriva feudalilor conservatori este profesorul bucureștean Nicolae Iorga, cel mai mare istoric al României..., el a cerut ca țăranul român, nucleu al poporului, să-și găsească și el prețuirea și importanța reală. Nu a făcut-o dintr-un capriciu literar, ci a motivat-o prin întregul său program democratic. În acest program — scria mai departe ziarul „Venkov” — se află pe primul loc rezolvarea corectă a arzătoarei probleme agrare, de fapt țărănești. Căci nu-i nevoie să-i apere pe marii moșieri atîta vreme cît ei au întreaga putere politică în mîna. Acești boieri, mari moșieri, au condus pînă acum politica și economia națională în așa fel încît i-au făcut României numeroase datorii, iar pe țărani i-au adus la marginea prăpastiei”³⁴.

În Rusia, acțiunile revoluționare ale țăranimii române au fost îndeaproape urmărite, mai ales de către autoritățile țariste, locale și centrale, cu scopul vădit de a împiedica masele țărănești din imperiu, și în special din guberniile periferice apropiate României, să ia exemplul țăranilor români răsculați.

Într-o telegramă secretă, primită la Petersburg, privind mișcările țărănești, datată 5 martie 1907, trimisă de consulul general rus la Iași, Brunner, acesta informa că „țăranii din nord-estul Moldovei, mai ales cei de-a lungul Prutului, sînt în plină răscoală : cer pămînt, dreptate, devastează și incendiază orașe și tîrguri”, că „autoritățile sînt neputincioase”, iar „trupele insuficiente”. Se arăta, totodată, că „sînt morți și mulți răniți”, că la Iași „a fost declarată starea de asediu” și că „mișcarea se extinde”³⁵.

La 8 martie 1907, același consul, într-o nouă telegramă secretă, semnală că „dezordinile țărănești, care se extind cu o iuțeală nemaipomenită, au cuprins întreaga Moldovă”, că „țăranii înfuriați asaltează și devastează orașe și moșii” și că „au fost recrutați 300 000 de rezerviști pentru a înăbuși răscoala”³⁶.

La 11 martie 1907, consulul general imperial al Rusiei din Iași, Brunner, trimite ambasadorului Rusiei la București, Ghirs, un amplu raport privind desfășurarea răscoalei din Moldova și Muntenia, în care îl informa că „situația din regiune nu s-a îmbunătățit cîtuși de puțin, ci, dimpotrivă, s-a înrăutățit și s-a complicat considerabil datorită primelor semne alarmante de frămîntări periculoase apărute în rîndul populației țărănești din Valahia”. Căutînd în continuare să explice cauzele pentru care țăranii s-au răsculat, consulul general declara : „Țărănimea moldovenească, iar după aceasta, probabil, și țăranii din partea apuseană a regatului, s-au ridicat la luptă și fără nici un echivoc cer

³³ „Lidovoe Novini” din 21 martie 1907.

³⁴ „Venkov” din 24 martie 1907.

³⁵ A.I.S.I.S.P., fondul nr. 52, dosarul „Rusia”, fila 6.

³⁶ Ibidem, fila 8.

pământ". Recunoscînd că există „o oarecare legătură ideologică provenind din conştiinţa situaţiei economice nesatisfăcătoare, care s-a trezit pe neaşteptate în rîndul ţărănimii“ ruse şi române, consulul general rus în raportul său scria că „timpul nu va întîrzia, desigur, să arate unde sînt motivele reale ale durerilor frămîntări populare care zguduie astăzi întreaga orînduire internă a Regatului Român, dar de pe acum este clar că terenul pentru ele a fost mai de mult pe deplin pregătit, încît era nevoie numai de un stimulent neînsemnat pentru ca să se producă explozia fatală“.

După ce releva că „ţărănimea română a suferit multă vreme, cu smerenie, îndurînd jugul agrar cu o uimitoare răbdare“, în raport se scria că au apărut, din sînul poporului român, oameni luminaţi care au început să-i arate nedreptatea rînduielilor existente în ţară³⁷.

În presa din Rusia au apărut unele articole despre răscoalele din România, cît şi despre unele mişcări ţărăneşti din Rusia ca urmare a influenţei nemijlocite a celor din România.

La 27 martie 1907, sub titlul *Telegramele corespondenţilor noştri*, ziarul „Novoe vremea“ publică o serie de ştiri privind răscoalele ţăranilor români şi mijloacele folosite pentru înăbuşirea acestora şi relatează că: „conducătorii (ţăranilor — *n. n.*) sînt arestaţi şi aduşi legaţi în oraşe. Toate închisorile sînt arhipline. La Giurgiu şi Turnu Severin, arestaţii sînt ambarcaţi pe şlepurile de pe Dunăre“. Acelaşi ziar mai cita circulara mitropolitului din Bucureşti către clerul de la sate, prin care acesta le propunea „să citească ţăranilor rugăciuni prin care să-i scutească de jurămîntul ce l-au dat revoluţionarilor de a se răzvrăti“.

Sub titlul *Revolta agrară din România*, ziarul rus „Tovarişci“ a publicat un amplu şi bine documentat articol privind răscoalele ţărăneşti din România, şi mai ales cauzele lor: „Mişcarea actuală din întreaga Romînie, care s-a transformat într-o *jacquerie* ţărănească (*subl. ns. — A.D.*), e un fenomen obişnuit în numita ţară. Una din mişcărilor agrare de la 1888 a intrat chiar în protocolul Congresului socialist internaţional din Paris, care s-a ţinut în iulie 1889. Cu toate că legea de la 1889 prevede o împămîntenire ţărănească cu petice de 4—6—23 desetine, situaţia ţărănimii — scria mai departe ziarul — nu s-a schimbat în bine şi a provocat mişcărilor actuale, care întrec pe cele precedente. Şi nu e de mirat“³⁸.

În *Franţa* evenimentele din România anului 1907 au fost mai puţin prezente decît în presa ţărilor limitrofe cu ţara noastră. Au apărut, totuşi, un număr însemnat de articole, comentarii, interviuri şi ştiri.

Trebuie însă remarcat că socialiştii francezi, în organul lor de presă „l'Humanité“, au urmărit cu atenţie deosebită evenimentele din România şi şi-au manifestat protestul faţă de actele de barbarie ale exploatatorilor şi cercurilor guvernante, concomitent cu exprimarea solidarităţii depline cu răsculaţii, cu mişcarea muncitorească şi socialistă românească. Foarte multe informaţii şi comentarii privind răscoala din 1907, publicate de presa franceză, provin din surse româneşti de la Paris, îndeosebi din partea unor socialişti, muncitori, intelectuali progresişti români aflaţi în capitala franceză.

Vorbînd despre cauzele care au dus la ridicarea la luptă a ţăranilor în 1907, ziarul „Le Courrier européen de Paris“, redînd un articol al lui

³⁷ Ibidem, fila 9.

³⁸ Reprodus după „Conservatorul Brăilei“ din 28 martie 1907.

A. D. Xenopol, informa cititorii săi că „Țăranul român a fost în toate vremile exploatat, mai ales de arendași, care nu urmăresc alt scop decât de a se îmbogăți cu orice preț și cât se poate de repede...” „Țăranii — se arăta mai departe în articol — sînt siliți, prin datoriile istovitoare ce sînt nevoiți a face pentru a se hrăni ei și dobitoacele, să ajungă un fel de paria al arendașului și al marelui proprietar, ce-și caută încă singur moșia și cari sînt nevoiți să imite pe arendaș. Țăranii duc o viață ticăloasă, mereu îndatorați, siliți de a îndeplini munca arendașului pe care niciodată n-o pot sfîrși în cursul unui an, așa că trece în cel următor”.

Cît privește preocupările față de țărani din partea claselor conducătoare, ziarul sublinia că „Toate cîrmuirile ce s-au strecurat la putere de la 1864, vreme de 43 de ani nu s-au îndeletnicit cu chestia țărănească, decât într-un fel cu totul întîmplător, fără de urmare și fără să caute a urmări aplicarea unui sistem întreg de măsuri, care ar ridica starea țăranilor români”.

La cauzele reale ale răscoalei, care erau în totală contradicție cu interpretările oficiale ale guvernanților români, s-a referit și revista franceză „Les Temps Nouveaux”. „Cu toate că guvernul — scria revista — vrea să pună revoluția țăranilor în seama cîtorva scriitori și socialiști ca: Vasile Kogălniceanu, Vălescu³⁹, N. Opran și alții, această revoluție trebuie privită ca un mijloc desperat prin care țăranii vor să scape de insuportabila opresiune economică și politică în care ei sînt ținuți de tirania plutocrației”⁴⁰.

Situația grea a țărănimii, care determina o stare explozivă permanentă la sate, nu a scăpat nici atenției unor observatori străini care ne-au vizitat țara. Presa franceză contemporană răscoalelor a publicat însemnările unui editor francez care a trecut prin România în 1906 și căruia cauzele care au creat o stare revoluționară potențială în această țară i-au apărut destul de limpezi. Discutînd după izbucnirea răscoalei, în primăvara anului 1907, cu un personaj oficial român probleme legate de această mișcare, editorul scria, la 8 aprilie 1907, în legătură cu aceasta, unei cunoștințe din România:

„Aveți — scria el — prea mult dispreț față de clasele de jos, care însă, în același timp, formează numărul, forța și care încep să fie conștiente, luați seama. Dv. nu coborîți suficient în popor, nu-l cunoașteți în adîncime, sau, mai bine zis, nu-l cunoașteți. Îl vedeți întotdeauna așa cum era poate acum 40 sau 50 de ani. Viziunea dv. a rămas pe loc, în timp ce creierul lui a mers înainte. Îmi faceți impresia unor părinți care rămîn foarte mirați atunci cînd copiii lor le vorbesc despre căsătorie; ei nu i-au văzut crescînd, ei îi cred încă mici. Toate popoarele sînt astfel, ele merg însă mai mult sau mai puțin repede, iată totul”⁴¹.

Sub titlul *Cauzele adevărate ale răscoalelor țărănești*, „Le Courrier européen”, prezentînd, la rîndul său, un impresionant tablou al stărilor de fapt din viața satelor noastre, concluziona: *Cauzele revoltelor își au deci izvorul în conflictul intens dintre cele două clase* (subl. ns. — A.D.): una care deține toate drepturile economice și politice, alta care e lipsită în același timp și de proprietate și de produsul muncii sale și de toate drepturile, căci după Consti-

³⁹ Vasile Kogălniceanu și Al. Vălescu nu erau socialiști, dar ei se făcuseră cunoscuți prin acțiunea de constituire, rămasă în cele din urmă la stadiul de proiect, a unui partid țărănesc, precum și prin programul de orientare burghezo-democrată enunțat de primul cu privire la rezolvarea „Chestiei țărănești”, cunoscut din diverse lucrări și în special din Apelul-manifest „Către săteni”, larg răspîndit în lumea satului.

⁴⁰ „Les Temps Nouveaux” din martie 1907.

⁴¹ A.I.S.I.S.P., fondul nr. 52, dosarul nr. 9 695, filele 30—32.

tuția țării cele șase milioane de țărani n-au dreptul să voteze, neavînd censul cerut”⁴².

Un punct de vedere înaintat privind răscoalele țăranilor români din 1907 a exprimat ziarul „l'Humanité”, pe vremea aceea organ al partidului socialist, condus de eminentul militant Jean Jaurès. În martie 1907, pe baza a numeroase scrisori și știri despre răscoală, „care a zguduit viața națiunii”, „l'Humanité” relatează, pe larg, desfășurarea evenimentelor revoluționare din România. „Încă de la începutul revoltei — scria ziarul —, o anumită presă o arătase ca fiind o mișcare confesională, antisemită. Am protestat împotriva acestei interpretări; am arătat că revolta era datorită absenteismului marilor proprietari și apăsării țăranilor de către arendașii mari, care îi înlocuiesc... Înainte de 1864 (țăranul — *n.n.*) era șerb; de atunci a devenit un adevărat sclav, silit să dea în fiecare vară un număr foarte mare de zile de lucru și datorînd chiar pentru vara viitoare zile pe care capriciul arendașului l-a împiedicat să le facă. Adesea un țăran moare, lăsînd familiei sale numai datorii de muncă”.

Referindu-se la vîlvătaia care cuprinsese aproape toată țara, „l'Humanité” conchidea: „A venit o zi cînd populația țărănească, în sfîrșit, s-a ridicat împotriva apăsătorilor ei... oricare ar fi pricina inițială, a venit o zi în care paharul s-a umplut. Strigătul de revoltă a răsunat prin sate. Arendașii mari și funcționarii lor au fost goniți...”⁴³.

Despre marea amploare luată de răscoalele anului 1907 s-a scris de repetate ori și în alte ziare franceze. Astfel, „L'Illustration” din 13 aprilie 1907, bunăoară, informa despre izbucnirea războiului în Moldova, dînd, totodată, date cu privire la rapida și largă extindere a răscoalei în toate regiunile țării. Același lucru l-a făcut și „Les Temps Nouveaux” din 27 iulie 1907.

Informațiile și modul de prezentare a reprimării răscoalei în presa franceză au fost divergente. Unele ziare, reprezentînd interesele claselor exploata-toare, au aprobat represiunile, ba chiar le-au admirat⁴⁴. Alte ziare au regretat că evenimentele s-au desfășurat în așa fel încît s-a ajuns la represiuni. „L'Illustration”, în articolul *Tulburări agrare din România*, de pildă, nota: „Guvernul a luat rapid energica măsură de ordine mai întîi pentru a liniști această adevărată insurecție (subl. n.s.). Dar vederea trupelor n-a fost, din nenorocire, suficientă pentru a liniști pe țărani... Ciocniri sîngeroase s-au produs în diferite puncte. Pentru a pacifica unele sate revoltate a trebuit chiar să se recurgă la artilerie. Au fost morți în foarte mare număr”⁴⁵.

La rîndul său, ziarul „l'Humanité” a demască cu asprime reprimarea dezlănțuită de autorități: „Județele în care revolta este cea mai intensă sînt Teleorman și Olt. Artileria a tras la Odiovaia și la Stănești. Au fost numeroși morți și răniți în Vîlcea, unele ferme au fost incendiate în Dolj, de asemenea și depozite de cereale. Represiunea a triumfat în Dolj, Vlașca, Buzău și Prahova. Victoria este completă în Dîmbovița și Rîmniceu-Sărat. La Vieru s-a procedat cu o brutalitate revoltătoare. Localitățile și cele patru sate ocupate de insurgenți au fost bombardate feroce. Artileria a deschis focul la 1 500 de

⁴² „Le Courrier européen” din 7 septembrie 1907.

⁴³ „l'Humanité” din 30 martie 1907.

⁴⁴ „L'Illustration” din 7 aprilie 1907.

⁴⁵ „L'Illustration” din 7 aprilie 1907. Vezi și „Opinia” din 28 martie 1907.

metri. Locuințele au fost distruse complet. Se recunoștea ieri că au fost 250 de morți și peste 350 de răniți”⁴⁶.

„L'Humanité” a continuat și mai târziu publicarea unor materiale care să prezinte în Franța adevărul despre România și răscoala din 1907.

Între ministrul României la Paris, Ghica, și primul ministru, Sturdza, a existat în zilele răscoalei un contact permanent.

Vorbind despre eoul pe care răscoalele țărănești din 1907 l-au avut în Franța, nu trebuie trecut cu vederea faptul că guvernul român și clasele pe care le reprezenta erau foarte interesate ca știrile din România să aibă o anumită notă și în nici un caz să nu impresioneze neplăcut cercurile franceze de afaceri, ale căror interese în România erau dintre cele mai importante și cu care capitaliștii români aveau legături solide. Se pare că dorința autorităților românești era similară cu punctul de vedere francez, căci iată ce explicații dădea ministrul României la Paris, Ghica, tăcerii substanțiale a presei franceze cu privire la evenimentele de gravitate a celor petrecute în 1907 în România și a căror rezonanță în alte țări a fost de o intensitate puțin obișnuită în anii aceia. „Este de notat că gravele evenimente al căror dureros teatru de acțiune a fost recent România nu au reținut atenția opiniei publice din Franța. Această atenție era solicitată și abătută în același moment de conținutul pueril al dosarului Montagnini sau de gravitatea acțiunilor întreprinse de Confederația muncii, care tinde să oprească, prin greva generală, viața economică a țării și să lovească întreaga orânduire socială...”

Sînt înclinat să cred că marile instituții financiare nu au fost străine de această atitudine rezervată : Era în interesul lor să nu sufere creditul statului român și al întreprinderilor industriale în care sînt angajate capitaluri franceze”⁴⁷.

Eoul produs în Franța de către marea răscoală a țărănimii române din 1907 a fost profund, cu toate că presa nu a abundat în știri despre acest eveniment. Chiar și după scurgerea anilor, în presa din Franța s-au mai făcut auzite rezonanțe ale evenimentelor din 1907, gînduri retrospective și totodată aprecieri asupra situației de după răscoală.

Pentru opinia publică din Anglia, răscoala din 1907 a fost un prilej, pe de o parte, de a face cunoștință cu România, iar pe de altă parte, în măsura în care era cunoscută, de aflare a stării reale din țară.

Răscoala din 1907 a răsturnat majoritatea părerilor formate în Anglia : regimul, aparent atît de solid, instaurat în 1866, odată cu venirea lui Carol I, s-a dovedit a fi vulnerabil tocmai acolo de unde observatorii s-ar fi așteptat mai puțin : la sate, în pătura majoritară a populației țării.

Desigur că, după consemnarea primelor impresii, a început o vastă reconsiderare a părerii despre România și în acest scop a fost necesară, înainte de toate, investigarea cauzelor care au putut duce la o mișcare social-economică de o atare amploare.

O încercare de acest fel găsim în „The Globe” din 2 aprilie, deci deja după ce principalele capitole ale răscoalei fuseseră scrise, iar sîngele țărănesc cursese din belșug. „...Adevărata cauză a răscoalei este însă mai adîncă, ea rezidă în însuși caracterul și situația țăranilor — considera ziarul. Condițiile

⁴⁶ „L'Humanité” din 30 martie 1907.

⁴⁷ A.I.S.I.S.P., fondul nr. 52, dosarul nr. 9 695, filele 43—44.

agrare din România n-au fost niciodată de natură să-i stimuleze pe agricultorii români să obțină de pe urma pământului tot ce poate el da."

Cauza principală — lipsa de pământ — a întrunit aproape unanimitatea părerilor exprimate în ziarele engleze; foarte multe ziare au amintit, de asemenea, arendășia, prin intermediul capitalist, drept cauză importantă, iar majoritatea covârșitoare s-au pronunțat pentru caracterul agrar și nu antisemit al răscoalei.

O altă cauză de bază subliniată de ziarele britanice a fost sistemul arenzilor, mai cu seamă din clipa apariției interpusului capitalist — arendașul. „Cauza imediată a răscoalei o constituie trusturile agricole, despre care este necesar să spunem câteva cuvinte. Marele proprietar funciar român este, de obicei, un absenteist, care-și cheltuiește importanțele sale venituri la Paris sau la București. El își arendează moșia unui administrator sau agent care se oferă să plătească proprietarului o anumită sumă anual, cu condiția de a și-o putea recupera cum va crede de cuviință. Administratorul, la rândul său, le subarendează țăranilor pământul contra unei arenze mult mai mari decât o plătește el însuși; de asemenea, el angajează țărani pentru a-i lucra acea parte din moșie pe care nu a subarendat-o"⁴⁸. Corupția și favoritismul, alți factori ai mizeriei țăranului, care contribuiseră la declanșarea răscoalei, erau, de asemenea, subliniați în presa britanică: „Țăranul nu are nici o șansă să i se facă dreptate de către instanțele judecătorești, care sînt de partea proprietarului funciar, respectiv a administratorului. În afară de aceasta, în România se practică sistemul «căpătuirii» și fiecare guvern își numește oamenii săi în toate posturile, pe întreaga scară a ierarhiei, de sus și pînă jos"⁴⁹.

Interesant de menționat este că ziarul „The Spectator“, lărgind optica asupra situației din România, exprima o anume îngrijorare cu privire la implicațiile ei posibile în țările limitrofe. „Din numeroase motive, această jacquerie din România este un lucru grav. În primul rînd, ea este o explozie care are la bază nemulțumiri, resimțite nu numai de cele șase milioane de țărani din România, dar, în același timp, de cele circa douăsprezece milioane de țărani din răsăritul Austriei și de cele optzeci de milioane de țărani care lucrează ogoarele Rusiei și sînt cei ce mențin imperiul rus. Faptul că mișcarea a început în România se datorează unei schimbări a modului de exploatare a marilor proprietăți funciare, dar fondul nemulțumirii țăranilor există, deși nu într-o formă atît de acută, în întreaga Europă răsăriteană"⁵⁰.

În încheiere, același articol sfătuia clasele conducătoare din diferitele țări ale Europei să tragă cuvenitele învățăminte: „Indiferent cum se va termina, o jacquerie ca aceasta constituie o lecție pentru întreaga Europă"⁵¹.

Ample articole se găsesc inserate în presa britanică și în ceea ce privește desfășurarea răscoalelor țărănești din România.

„Telegramele corespondentului nostru din Balcani — menționa ziarul „The Times“ din 21 martie 1907 — arată că insurecția țăranilor din România a luat proporții formidabile“. Cîteva zile mai tîrziu, la 30 martie, „The Times“ dădea noi amănunte cu privire la extinderea răscoalei, completînd imaginea frământărilor din zilele anterioare: „Răscoala se întinde de la județele

⁴⁸ „Morning Post“ din 4 aprilie 1907.

⁴⁹ Ibid.

⁵⁰ „The Spectator“ din 30 martie 1907.

⁵¹ Ibid.

riverane și ale ținuturilor joase din Muntenia în nord, spre munții Carpați, și se spune că muntenii se adună în număr foarte mare“.

Pentru a da publicului englez un argument pregnant în plus din care să rezulte forța răscoalei, dar care, în același timp, evidenția îngrijorarea țărilor limitrofe României, ziarul „The Times“ a relatat și despre concentrări de trupe în țările vecine.

„Călătorii sosiți azi aici în străinătate — citim în numărul din 3 aprilie al ziarului — au spus că trupe austriece, ruse, sârbe și bulgare sînt concentrate în diferite puncte de frontieră cu România, iar guvernul român a fost informat prin reprezentanții diplomați ai țărilor în chestiune că, întrucît regiunile învecinate cu România sînt locuite de un mare număr de români, trupele au fost concentrate în vederea împiedicării extinderii tulburărilor țărănești dincolo de aceste frontiere“.

În presa engleză a existat o orientare reacționară destul de extinsă în ce privește răscoala; mai toate publicațiile care s-au ocupat de ea, „The Spectator“, „Evening Standard“, „The Globe“ ș.a., au exprimat în mod unanim părerea că guvernul român trebuia, în primul rînd — și fără rezerve —, să reprime răscoala, iar apoi să studieze posibilitatea unor reforme și măsuri care însă să nu afecteze baza regimului burghezo-moșieresc — proprietatea privată capitalistă. Așa cum cereau interesele englezești în România, „The Globe“, de pildă, după unele explicații date din fuga condeiului evenimentelor din România, cerea măsuri categorice, începînd cu reprimarea răscoalelor.

Represiunile dezlănțuite de autoritățile române au furnizat ziarelor britanice un subiect destul de alimentat în perioada răscoalei din 1907. În bună măsură, acestea sînt prezentate într-un fel de echilibru cu violențele răsculațiilor, ceea ce, pe lîngă aparența de obiectivitate, dădea prilej la o oarecare justificare a terorii și masacrelor cărora le-au fost supuși țăranii.

Astfel, ziarul „Tribune“ din 1 aprilie 1907, la rubrica *Răscoala țărănească din România*, în subtitlul *Reprimări violente*, menționa că „acțiunea energetică întreprinsă de armată în județul Vlașca, unde răscoala a fost deosebit de gravă, a determinat un mare număr de răsculați să se înapoieze la casele lor...“

Mai multe detalii privind reprimările dădea „Pall-Mall-Gazette“ în aceeași zi, iar „The Standard“ din 1 aprilie 1907, în articolul *Restabilirea ordinii în țară*, remarcă următoarele: „Faptul că guvernul român a făcut uz de artilerie împotriva țăranilor răsculați a început să producă efectul pe care prevăzusem că va trebui să-l aibă. Acum, cînd armata e în plină acțiune, lupta a devenit prea inegală pentru a putea fi continuată și, deși case incendiate mai luminează încă cu flăcările lor județele în care nu există armată, în țară, per total, ordinea revine treptat. Dar va mai trece poate cîtva timp pînă cînd și ultimele licăriri ce mocnesc în cenușa răscoalei vor fi fost stinse“.

La rîndul său, „The Times“, din 22 martie 1907, relatînd intențiile categorice ale vîrfurilor conducătoare burghezo-moșierești, sublinia că: „Regele și guvernul au făcut cunoscut că nu vor da înapoi de la nici o măsură de represiune care va fi necesară pentru a înăbuși o răscoală, care amenință bazele ordinii și ale societății“.

Obiectul presei engleze l-au făcut și manifestările de solidaritate cu țărănimea răsculată. Corespondentul marelui cotidian „The Times“ transmitea, la 26 martie, sub titlul *Răscoala din România*, un comentariu în care erau abordate, între altele, legătura altor pături sociale cu țăranii răsculați, mani-

festărilor de solidaritate ale acestora, întîi pasive, apoi tot mai energice. „Aici domnește o mare nervozitate — constata corespondentul —, dar pînă acum ordinea publică nu a fost tulburată. Azi dimineață, meseriașii orașului au ținut o întrunire, iar o mulțime de oameni s-au strîns pe străzi, dar s-au împrăștiat în liniște la amiază. După-amiază, străzile au fost din nou pline, iar studenții au ținut o întrunire în sala Dacia, după care s-au străduit să-și facă drum spre palatul regal, dar au găsit toate căile de acces ocupate de puternice forțe militare“.

„The Times“ a informat și despre solidarizarea studenților, învățătorilor și altor intelectuali cu răscoala țăranilor din 1907 : „În afară de aceasta, este sigur că un număr de studenți universitari au luat parte activă la organizarea tulburărilor. Mai mulți dintre ei au parcurs țara pe cai sau pe biciclete, în unele cazuri, deghizați ca soldați. Profesori, învățători și chiar preoți s-au așezat în fruntea bandelor de jefuitori“*.

Si în Germania mișcările revoluționare ale țăranilor din România au avut un puternic ecou. Referindu-se la cauzele adînci care au generat aceste răscoale, ziarul „Frankfurter Zeitung“, din 28 martie, analiza, într-o serie de trei articole bine documentate, acest lucru, arătînd că : „În ultimii 40 de ani România a făcut, desigur, mari progrese. Avuția ei națională a sporit considerabil, dar bunăstarea tuturor locuitorilor ei nu a crescut în aceeași măsură“. Același ziar conchidea că „din mizeria economică a țăranilor decurge și mizeria lor intelectuală și fizică. Este aproape de necrezut cît de ușor se extind la sate bolile și epidemiile. Mortalitatea este înfrîtoare ; la copii ea se ridică la 48%. Și cum ar putea fi altfel dacă ne gîndim că țăranul a fost, literalmente, nevoit să-și transforme în bani și ultima vacă din grajd, pentru a putea supraviețui. Ca proprietate a țăranului, vaca a început să devină ceva de domeniul basmului. Există sate în care la 1 000 de locuitori nu revine nici măcar o vacă, iar altele în care, după cum scrie [V.] Kogălniceanu, un prieten al țăranilor, copiii nici nu cunosc gustul laptelui, deoarece în afară de cel supt de la mama lor n-au gustat vreodată altul“.

Încă la 20 martie 1907, sub titlul *Tulburările țărănești din România*, ziarul „Berliner Lokal-Anzeiger“ își informa cititorii despre evenimentele și frămîntările revoluționare din România. Mișcările țărănești „se extind rapid în județele din Moldova de nord și au căpătat un caracter amenințător. Guvernul a trimis numeroase trupe în regiune, ajungîndu-se la ciocniri violente între țărani și trupe“.

Sub titlul *Războiul țărănesc din România*, același ziar scria că „Întreaga regiune dintre Prut și granița Bucovinei se află în stare de rebeliune fațișă ; grupați în bande puternice, jefuind, incendiind și ucigînd, țăranii agitați cîtreieră țara și se adună în fața zidurilor capitalelor de județe pentru a le lua cu asalt... Slabele detașamente de trupe — menționează ziarul — staționate nu au reușit decît în puține localități să opună asaltului dat de către țărani o rezistență încununată de succes“.

La rîndul său, ziarul „Vossische Zeitung“, din 23 martie 1907, referindu-se la evoluția răscoalei țărănești din Moldova, arăta că „mișcarea insurrecțională continuă să se extindă. Ea cuprinde acum o regiune care merge de la Dorohoi pînă la Iași ; și la sud de Iași se observă o efervescență periculoasă“.

* Forțele răsculaților erau de obicei caracterizate, în presa străină, în acest fel.

Ținând pe cititori la curent cu extinderea rapidă a răscoalelor în întreaga țară, ziarul „Vossische Zeitung“, din aceeași zi, releva că „tulburările agrare par să cuprindă și Muntenia“, că „prin[tre] muncitorii întreprinderilor petroliere din Cîmpina și Buștenari, centru al industriei petroliere române, ar fi izbucnit tulburări. Datorită acestei situații — menționa ziarul „Berliner Lokal-Anzeiger“ —, la Cîmpina a sosit un batalion pentru paza industriei petroliere“. Același ziar, în numărul din 23 martie, aprecia că „tulburările țărănești, care au continuat să se extindă în toate regiunile României și împotriva căroră măsurile luate de guvern s-au dovedit pînă acum aproape lipsite de eficacitate, au provocat acum, ca o consecință firească, căderea guvernului Cantacuzino“.

Alte aspecte privind desfășurarea răscoalelor țărănești relatează „Berliner Lokal-Anzeiger“, din 27 martie 1907, într-un articol intitulat *Despre războiul țărănesc din România*. Descriind mișcările din Muntenia care „se află în plină răscoală“, ziarul aprecia că „mișcarea poate fi fără exagerare denumită război țărănesc. În județele Alexandria și Vlașca s-a ajuns în repetate rînduri la bătălii în toată regula între țărani [și armată]. Au fost numeroși morți și răniți... În momentul de față 4 000 de țărani din județele Teleorman și Vlașca se îndreaptă spre capitală“.

Știri detaliate despre desfășurarea răscoalei au fost date, de același ziar, o zi mai târziu, în articolele *Despre războiul țărănesc din România* și *Extinderea revoluției țărănești din România*. „În județele Dolj, Ilfov, Teleorman, Vlașca, revoluția agrară mai este în plină desfășurare — se arată în ultimul din aceste articole. S-au produs în repetate rînduri ciocniri cu țărani care au înregistrat un număr mare de morți. Se anunță numeroase cazuri de insubordine din partea rezerviștilor, care apoi sînt extrem de aspru pedepsiți... Potrivit unor știri primite din București, doisprezece soldați ar fi fost împușcați acolo pentru insubordine“.

Ziarele germane nu au putut să treacă cu vederea influența pe care au avut-o răscoalele țărănești din România asupra regiunilor de margine ale unor state limitrofe. Răscoalele țărănești din România, după cum remarcă o serie de ziare berlineze, „au, firește, oarecari repercusiuni și asupra regiunilor de frontieră învecinate, unde există condiții similare“⁵². Ziarul „Berliner Lokal-Anzeiger“ în numărul său din 29 martie 1907, sub titlul *Extinderea revoluției țărănești din România*, scria, printre altele, că „tulburările din România încep acum să aibă repercusiuni și asupra districtelor în frontieră croato-slovene din Ungaria. Există temeri că se vor produce excese grave, în special în regiunea Ruma, Mitrovice și Nasice. La Nasice, situația este foarte critică și pentru moșierii care țin de banul Croației. Moșierii au cerut ocrotirea guvernului de la Agram. În urma acestei cereri, din Peterwardein și din Semlin au fost trimise trupe în regiunea amenințată de muncitori. O telegramă relatează despre stări de efervescență în regiunile de frontieră din Serbia. Și în Ungaria — scria ziarul — se înmulțesc semnele. Încă de cîteva zile s-au observat în comitatul Sirmia agitații agrar-revoluționare. Știri recente vorbesc despre o creștere a mișcării. Tulburările agrar-socialiste din Slovenia, mai ales cele din comitatul Sirmia, sînt în creștere. Un batalion de infanterie a fost trimis la Beška“.

„Berliner Lokal-Anzeiger“ din 31 martie 1907 scria că „și în Bucovina — ca urmare a răscoalelor țărănești izbucnite în nordul Moldovei — au avut

⁵² „Berliner Lokal-Anzeiger“ din 30 martie 1907.

loc în repetate rînduri acte de violență în județele Rădăuți și Gura Humorului“.

Marea răscoală a țăranilor din România din anul 1907 a avut ecou și în alte țări balcanice : Serbia, Bulgaria și Grecia.

Ziarul bucureștean „Dimineața“, informînd despre atitudinea presei sîrbești față de evenimentele din 1907, reproducea următoarea telegramă, semnificativă, dată de Biroul presei din Belgrad : „În timpul tulburărilor agrare petrecute în România, presa sîrbească a dat dovada unei dureroase emoțiuni față de evenimentele petrecute și a judecat cu un viu regret și fără exagerațiune tot ce s-a întîmplat în regat“. Și adăuga apoi : „Expresiunea amicală a presei sîrbești dovedește simpatia națiunii sîrbe față de România, de care este legată de numeroase interese comune“⁵³.

Cît privește *Bulgaria*, trebuie menționat că, dacă cercurile guvernante au adoptat o atitudine de solidarizare cu cele din România, opinia publică, prin intermediul unor ziare, și-a manifestat simpatia față de lupta curajoasă a țăranimii.

„Neamul românesc“ în nr. 95, din 1 aprilie 1907, a reprodus din ziarul „Vecerna Posta“, care apărea la Sofia, următoarele pasaje privind răscoalele țărănești din România. „Brutal s-a înăbușit revoluția ; fiecare zi aduce o sută, două de țărani, legați, mînați ca vitele. Acum, împușcăturile sînt aproape 500 de suflete expuse la suferințe chinuitoare ; se zice că noaptea urlă ca lupii de foame, sete și bătaie ; afară de asta, ca să nu se poată culca, și scîndurile podelei sînt udate cu apă și sărmanii țărani stau ziua și noaptea în picioare, deoarece n-au loc nici să șeadă, nici să doarmă. Închisoarea este din cale afară de plină ; numai o jumătate de kilogram de pîine li se dă. S-au adus șlepuri militare în port ; în ele se vor închide oamenii și le vor ancora în Dunăre“.

Ziarele din *Grecia*, de diferite tendințe, ca : „Estia“, „Acropolis“, „Patris“, „Neon Asti“, „Esperini“, „Athine“, „Embros“ și altele, au acordat, în paginile lor, o atenție deosebită desfășurării răscoalelor țărănești din România, reliefînd cauzele și caracterul acestor răscoale.

Astfel, ziarul „Embros“ din 9 martie 1907, inserînd scurte știri despre *Situația din România*, relatează că „țăranii izgonesc pe boieri, revendicînd împărțirea pămînturilor“. Sub titlul *Tulburările din România. Cauzele lor*, „Neon Asti“ din 12 martie, comentînd cauzele răscoalelor din România, sublinia : „În timp ce țăranii arendau în anii trecuți pămînturile moșierilor la prețuri mici și puteau să le plătească, deja nu mai este cu puțință ca ei să facă aceste arendări, din cauza reevaluării moșiilor. Țăranii au fost zguduiți de prețurile mari pe care le cereau moșierii“.

La rîndul său, într-un alt articol intitulat *Revoluția apropiată. Devastarea sondelor de petrol*, ziarul „Estia“ scria, la 12 martie, că mișcarea revoluționară, care „dăinuie deja de trei zile și care din Moldova s-a întins spre sud în Muntenia, amenință deja România întreagă. Potrivit corespondentului ziarului «Times» revoluția este apropiată. Armata aflată în București este socotită insuficientă pentru menținerea ordinii...“.

Nu au lipsit nici știrile privind înăbușirea în sînge a răscoalelor țărănești. Sub titlul *Nimicire înspăimîntătoare a revoluționarilor*, „Patris“ în nu-

⁵³ „Dimineața“ din 22 martie 1907. Aceeași telegramă este publicată și de ziarul „Orientul european“ din 25 martie 1907.

mărul din 17 martie 1907 relatează cruzimea cu care forțele represive au reprimat mișcările țărănești. „S-a anunțat rezultatul groaznicului măcel de la Crevedia. Armata trecînd la atac... a umplut satul de cadavre... Satul a fost dat pradă flăcărilor. Anunțul groaznicului eveniment a produs groază și repulsie“, iar la 19 martie „Acropolis“ transmitea știrea despre condamnarea unor revoluționari de către tribunalul militar : „Douăzeci de răsculați au fost condamnați la muncă silnică pe viață și la pedepse mai mici...“.

Ecoul marilor lupte țărănești din 1907 din România a ajuns pînă în *Belgia, Olanda și Danemarca*.

Ziarul „Opinia“ din 17 martie 1907, relatînd despre presa străină care „se ocupă cu pasiune“ de răscoalele țărănești din România, amintea, între alte ziare, și de cele belgiene.

Reproducînd din ziarul „L'Indépendance Belge“ din 1 martie 1907, „Opinia“ relatează impresiile acestui organ de presă belgian privitoare la cauzele care i-au împins pe țărani la răscoală : „Foamea îi aceia care a împins pe acești muncitori ai pămîntului la răscoală ; ei nu mai au nimic de pierdut, și orice s-ar întîmpla, soarta lor nu ar putea fi mai de plîns cum e astăzi... Pentru a-i întoarce din drumul unde au plecat, e de mirare ca să se găsească un leac pentru mizeria lor și să se ia măsuri necesare pentru ca viața lor să devină mai puțin deznădăjduită“⁵⁴.

La rîndul său, ziarul „l'Etoile Belge“, după ce, într-un număr, a descris condițiile de muncă în care lucrau țăranii români, a revenit, într-un articol de fond din 10 martie, asupra răscoalelor țărănești, scriind printre altele : „România este o țară eminentamente agricolă, căci 81,2 la sută din locuitorii săi sînt țărani. Ei sînt abia emancipați de servagi — care n-a fost suprimat decît abia de 40 de ani — în care erau ținuți de către bogații boieri, care-și împărțeau, între dînșii, cea mai mare parte a solului“. Și continua : „Opt mii mari proprietari posedă o cincime a tuturor pămînturilor cultivabile, 900 000 de familii țărănești își împart restul. În oarecare ținuturi țărani stau și mai rău. Acesta este cazul mai cu seamă al celor din Moldova, care în acest moment sînt în răscoală. În Moldova sînt 209 167 familii de țărani față-n față cu 1 057 proprietari funciari, care dețin o mare parte din solul Moldovei“⁵⁵.

„Adevărul“ din București, la 11 martie 1907, relevînd știrile din străinătate despre evenimentele revoluționare din țară, scria : „Printre ziarele care se ocupă de violenta și sîngeroasa mișcare a țăranilor din România e și ziarul «Petit Bleu», din Bruxelles, care în numărul său de la 23 martie st. n. comentează mai pe larg această mișcare. Încheierea acestor comentarii făcute de «Petit Bleu» e următoarea — adăuga „Adevărul“ : se speră că mișcarea țăranilor moldoveni va putea fi curmată, dar sînt temeri că flăcările incendiului să nu cadă în Rusia și Austria și să aprindă acolo alte conflagrațiuni, dacă focarul principal al răului nu va fi repede înfrînt“. Ziarul dă și o hartă a Moldovei, teatrul primelor dezordini“⁵⁶.

În ceea ce privește *Olanda*, principalele ziare din această țară, ca „Allgemeine Handelsblad“, „Berlingske Tidende“, „Nieuwe Courant“, „Rotterdamsche Courant“ și altele, și-au informat cititorii despre evenimentele revoluționare

⁵⁴ „Opinia“ din 17 martie 1907.

⁵⁵ Ibid.

⁵⁶ „Adevărul“ nr. 6 306, din 11 martie 1907.

din România, unele din ele cu mare îngrijorare, temându-se de pierderea capitalurilor investite în România de capitaliștii olandezi.

La 20 martie „Allgemeine Handelsblad” din Amsterdam, sub titlul *Tulburări în România*, informa, printre altele, că drept „consecință a unei mișcări în regiunile Moldovei de Nord... mai multe sute de agricultori s-au dus la Botoșani unde au început să distrugă... Aici demonstrații au refuzat de a se supune avertismentelor trupelor, ceea ce a dus la o ciocnire violentă soldată cu 4 morți și 9 răniți”.

Același ziar, la 21 martie, releva că primul ministru olandez a primit știri că cele întâmplate în țară sînt începutul unei rebeliuni generale a țăranilor cu scopul „împărțirii pămînturilor”. Totodată, se mai amintește că, întrucît guvernul considera mișcarea fiind ca „gravă”, „au fost chemați sub arme 30 000 soldați în plus”.

La 27 martie 1907, ziarul „Berlingske Tidende”, referitor la măsurile guvernului, informa cititorii că noul guvern liberal s-a prezentat în fața Camerei cu un program de măsuri care s-au și aprobat. Este vorba că guvernul a supus apoi desființarea taxei de 5 franci și a taxei de pe vin, despre reforme în legătură cu impozitele pentru pămînt plătite de micii agricultori și despre un număr de alte reforme în agricultură.

În *Danemarca*, ziare ca „Politiken”, „Social-Demokraten”, „Berlingske Tidende” și altele au informat pe larg cititorii despre evenimentele revoluționare din 1907 din România.

„Berlingske Tidende” și „Social-demokraten” din Copenhaga, încă de la 20 martie, se refereau la acțiunile revoluționare ale țăranimii, amintind că în unele localități din nordul Moldovei pămîntul moșierilor a fost împărțit între țărani.

Revenind asupra situației mizere a țăranimii române și asupra setei lui de pămînt, ziarul „Social-Demokraten” scria că „pînă acum cîțiva ani, țăranii erau șerbi pe moșii și trăiau în cele mai mizere condiții. De atunci, situația lor nu s-a schimbat prea mult și se plîng tot timpul că au prea puțin pămînt pentru a-și cîștiga pîinea zilnică. Dorința lor de pămînt a trezit teama moșierilor și autorităților că și-ar putea însuși pămînturile moșierești”⁵⁷.

Tot ziarul „Social-Demokraten”, sub titlul *Viața țăranilor din România*, publicînd în traducere schițele lui Al. Vlahuță *La muncă și Răfuiala*, le însoțea cu următorul comentariu: „În două schițe, cunoscutul scriitor Al. Vlahuță descrie motivele marii răscoale care face ravagii în patria sa”⁵⁸.

La 24 martie 1907, într-un editorial, ziarul „Politiken” acorda importanță și altor cauze ale răscoalelor țărănești din România. „În România nu există vot universal. Sistemul electoral, organizat în favoarea moșierilor și capitaliștilor, nu permite țăranilor să-și exercite vreo influență demnă de menționat în parlament”.

Completînd afirmațiile ministrului de finanțe român, care aprecia revolta ca fiind antisemitică și anarhistă, ziarul „Politiken” declara: „Dacă în loc de «anarhist» ar fi fost cuvîntul «revoluționar» s-ar fi exprimat mai corect. În trecut, țăranii români erau considerați oameni răbdători și pașnici. Au suportat oprimarea și exploatarea un timp îndelungat. Dar acum au ajuns la capătul răbdărilor și unica soluție care le-a rămas este să-și încerce puterile printr-o miș-

⁵⁷ „Social-Demokraten” din 22 martie 1907.

⁵⁸ „Social-Demokraten” din 23 martie 1907.

care revoluționară. Aceasta s-a îndreptat mai întâi împotriva evreilor, pentru că în viața de fiecare zi țărani aveau mai mult de-a face cu arendașii evrei. Dar în spatele arendașilor erau înșiși moșierii. Incendierea conacurilor moșierești dovedește faptul că țărani erau conștienți de cauzele sistemului de exploatare”⁵⁹.

Tot ziarul „Politiken” din 22 martie 1907, sub titlul *Răscoala țăranilor din România*, încerca să schițeze cauzele care determinaseră ridicarea la luptă a țăranimii române. „În România — scrie ziarul — se pare că a izbucnit un adevărat război civil... Într-un fel — aprecia ziarul — nu este de mirare că s-a ajuns aici. Țăranii români trăiesc în condiții mizerabile. Deseori guvernul a promis să ia măsuri pentru reforme agrare, dar acestea au rămas promisiuni goale. Pământul aparține unei mâini de mari latifundiari, care arendează moșiile și duc o viață de huzur în București sau Paris”.

Amintind că printre țărani „există de mult timp o efervescentă violentă” și că „răscoala a fost probabil grăbită de iarna grea care a accentuat mizeria și i-a dus pe țărani la disperare”, ziarul „Politiken” aprecia, referindu-se la principalele articole ale legii împotriva trustului arendașilor, în care se prevedeau limitarea suprafeței arendate și interzicerea preluării de către un singur om a arendării cîtorva moșii, ca fiind „puțin probabil ca această promisiune legală să-i liniștească pe țărani”⁶⁰.

În același număr, sub titlul *Mișcarea capătă caracterul unei răscoale*, „Politiken” dădea știri noi privind extinderea răscoalei: „Potrivit rapoartelor din București, regiuni întregi ale țării sînt în stare de revoltă...”. Ziarul mai relatea apoi despre ciocnirile sîngeroase care avuseseră loc în numeroase localități, remarcînd că „există temeri că armata nu se va dovedi demnă de încredere și că va face front comun cu țărani”.

Opinia publică din *Italia* a făcut cunoștință cu evenimentele revoluționare ale țăranimii române mai ales prin intermediul presei. Ziare italiene, dintre cele mai diferite ca orientări politice, în ample articole, comentarii, precum și în scurte știri, au relatat despre cauzele răscoalei, amploarea ei, despre puternicele înclăștări dintre săteni și soldați, despre crunta represiune, precum și despre urmările acestei răscoale.

Astfel, sub titluri ca: *Ciocniri sîngeroase cu trupele, Răscoala se întinde, Răscoală sau revoluție în România? Importanța și cauzele răscoalei românești*, ziarul „Il resto del Carlino”, ce apărea la Bologna, releva amploarea și intensitatea luptelor revoluționare din țara noastră.

Jurnalul „Il Mattino” din Napoli comenta evenimentele revoluționare din România sub titluri de articole ca: *Enorme succese ale răsculaților, Revoluție în Moldova, Insurecția se întinde către nord, Sate întregi în flăcări, Trupele trag în țărani, În România răscoala se întinde*.

„Il Messagero” din Roma, începînd cu 11 martie, a publicat variate articole referitoare la răscoala din România. Unele dintre aceste articole purtau titluri semnificative ca: *„Răscoala țăranilor din România, Din nou despre mișcările țăărănești din România, Răscoala se extinde*.

În ziarul „La Nazione” din Florența, printre titlurile articolelor care relateau despre evenimentele revoluționare din țară se aflau: *Conflict cu Puterea, Numeroși morți și răniți, Răscoala țăranilor*.

⁵⁹ „Politiken” din 24 martie 1907.

⁶⁰ „Politiken” din 22 martie 1907.

„La Tribuna“ din Roma, începînd cu data de 21 martie 1907, scria, număr de număr, sub titluri ca : *Agitație țărănească în Moldova, Mișcarea țărănească în România, Adevărata revoluție, Scene teribile, Situație extraordinară de gravă, Excesele de la Galați, Mișcarea se extinde, Episoade ale mișcării.*

„Avanti“ din Milano, la 22 martie, dintr-o corespondență scrisă din Cernăuți, publica articolul *Răscoala țăranilor din România devine din ce în ce mai gravă și știrea Masacre de țărani*. La 23 martie, același ziar publica articolul intitulat : *Diferite orașe luate cu asalt de către răsculați*, iar la 24 martie publica știrile : *Un corp de armată mobilizat, Trupa se alătură răsculaților, Conflicte între răsculați și trupă.*

La 29 și 30—31 martie, precum și în numerele din 2, 4, 5 aprilie, sub titluri ca : *Revoluția în România, Artileria trage împotriva răsculaților, Starea de asediu aprobată în cameră, Numeroși morți și răniți, Revoluția rurală în România, Liniștea revine încet, încet*, același „Avanti“ releva noi și noi aspecte ale luptelor revoluționare ale țăranimii din România.

Suite întregi de asemenea articole au fost publicate și în alte ziare italiene ca : „Il Giornale d'Italia“, „Corriere della Sera“ etc.

Ecoul evenimentelor revoluționare din primăvara anului 1907 din România a trecut pînă și pe continentul american. În *Statele Unite*, marile cotidiene au inserat, în coloanele lor, articole despre răscoalele țărănești din țara noastră, despre caracterul și intensitatea lor.

Ecoul evenimentelor revoluționare din România a fost deosebit de puternic în această parte a lumii și din cauza marelui număr de români stabiliți în America. Ziarul de limbă română „America“, ce apărea la Cleveland, în numărul din 23 martie 1907, sub titlul „Din România“, relatînd aspecte din timpul răscoalei țăranilor, scrie : „...Bietul popor, istovit de muncă, de necazuri, de trai rău și altele, s-a ridicat contra stăpînilor... se știe și s-au cercetat prin autorități cît de nemilos și cît de crud sînt tratați apoi bieții săteni. În țara românească, pe pămînturile acelea, unde crește grîul cel mai frumos și mai bun în Europa, țăranilor li se dă o asemenea pîine din partea domnului... cît dă porcilor, și aceia s-ar îmbolnăvi“.⁶¹

Făcîndu-se cunoștință, prin intermediul presei din București, cu evenimentele revoluționare petrecute în România, în același ziar se menționa : „...Nu ne mirăm dacă sărmanii români pămînteni au început să se miște, au început ca să [se] curețe de bubele leproase stîrnite în mijlocul lor. Nu e firea românului sălbatică, nu e rea, el pe tot omul îl privește cu drag și îl are drag, căci credința și legea lui îl invită așa ca să ne iubim unii pe alții, pentru că toți sîntem fiii lui Dumnezeu, dar [dacă] cupa suferințelor să umple [și], nu mai e mod de răbdare, atunci își răzbună jugul și-l scutură“.

Relevînd cum an de an s-a acumulat ura împotriva exploatatorilor, ziarul „America“ scria : „Dar s-a saturat (țăranul — *n.n.*) de atîta mișelie și nedreptate și și-a zis decît să mai trăim așa, mai bine murim, căci la ce ne folosește viața aceasta chinută de niște gozuri, adunături, care s-au năpustit asupra noastră ca lăcustele ?“⁶².

⁶¹ „America“ din 23 martie 1907.

⁶² „America“ din 30 martie 1907.

Subliniind că ascuțișul răscolei se îndreaptă împotriva tuturor exploata-
torilor de orice neam ar fi ei, români, evrei etc., ziarul scria : „Poporul nu-i
cruță nici pe unii, nici pe ceilalți“ ⁶³.

Ziarul românilor din America a luat atitudine hotărâtă și față de felul în
care s-a răspuns cererilor drepte ale țăranilor răsculați. Referindu-se la cruzimea
represiunii față de aceia care au apărat independența țării, ziarul scria : „Săr-
mană țară românească !... În războaie ți-ai făcut renume nepieritor cu bravi
soldați țărani, ai asigurat granițele și neatârarea, iar acum, ca drept răsplată,
pe aceiași soldați viteji sau fiii lor îi lași să cadă sub spada ta proprie !... Inima
trebuie să bată cu durere și ochii să se umple de lacrimi când te gîndești la
soarta acelui nemîngîiat satean... El veșnic rob în țara sa ...Măcar din aceste în-
tîmplări triste să se îndemne și guvernul țării românești să dea ascultare bietului
popor și să-i facă dreptate... Tunurile și puștile nu sînt pentru a lovi și zdrobi
cu ele viețile acelora care sînt singurii apărători ai țării !... Nu sătenii sînt vina
tulburărilor, ci jugul tiran la care i-au înjugat tiranii arendași ! În contra aces-
tora trebuie îndreptate armele“ ⁶⁴.

A. DEAC

⁶³ Ibid.

⁶⁴ Ibid.

Urmările juridice ale răscoalei din 1907

Marea răscoală din primăvara anului 1907, una din paginile glorioase ale luptei sociale a poporului român, a constituit punctul culminant al unor vechi și repetate conflicte cu privire la modul de stăpânire și folosire a pământului.

Amploarea luptelor maselor țărănești împotriva vechilor rînduiri și pentru o nouă reglementare a relațiilor din agricultură a influențat puternic viața juridică nu numai în timpul răscoalei, dar și în perioada imediat următoare. Orice atingere adusă relațiilor sociale din acel moment însemna, implicit, o încălcare a normelor de drept care le consacrau, a legalității și ordinii de drept corespunzătoare. De asemenea, necesitatea pentru guvernanti de a restabili ordinea presupunea folosirea unor mijloace juridice noi, pe lângă consolidarea celor existente. Cu atît mai mult introducerea unor reforme revendicate de masele răscolate impunea abrogarea unor norme vechi și elaborarea altora noi.

Dreptul, așadar, nu numai că a reflectat, ci, totodată, a contribuit în sensul cristalizării unor noi relații sociale. Acțiunea sa a fost însă inegală și diferențiată, în funcție de interesele și raportul de forțe ale claselor sociale aflate în luptă.

★

Una din primele probleme de ordin juridic, ridicată încă la începutul răscoalei, a fost aceea a legalității măsurilor de reprimare ordonate de guvern. Atît guvernul conservator cît și cel liberal, ce i-a urmat la 13 martie 1907, cereau autorităților administrative, judiciare și militare luarea de măsuri „energice” de orice fel, în vederea stingerii răscoalei. Dar nu toți agenții forței publice se considerau îndreptățiți, prin legile în vigoare, să-și ia răspunderea unor asemenea acțiuni, care mergeau pînă la execuții în masă, fără nici o formalitate legală sau juridică.

Alte dificultăți erau provocate de conflictele de atribuții ce se iveau între diversele autorități de stat, mai ales datorită intervenției unităților armatei. Intrarea în acțiune a tuturor organelor de stat necesita o coordonare, zădărnicită însă de invocarea separației de puteri. Fiecare dintre șefii autorităților locale — prefecți, comandanți militari și prim-procurori — revendica pentru

sine rolul de a realiza unitatea de acțiune¹. În fapt s-a impus curînd autoritatea comandanților militari, astfel că în întruniri și în presă se arăta, încă de la 6 martie, că țara se află sub dictatură militară.

Spre a se legaliza situația, unii dintre prefecți cereau să se proclame starea de asediu. Din motive de ordin politic și constituțional, guvernul șovăia să treacă la proclamarea stării de asediu. Astfel, I. I. C. Brătianu, ministru de interne în guvernul liberal condus de D. A. Sturdza, le făcea cunoscut prefecților că : „Contra bandelor anarhiste n-aveți nevoie de proclamarea stărei de asediu pentru a lua toate măsurile pe care patriotismul și experiența dv. vi le impun”².

Atît conservatorii, cît și liberalii au fost împotriva legii din 10 decembrie 1864 prin care domnitorul Al. I. Cuza este autorizat a decreta starea de asediu, invocînd respectarea legalității și a libertăților constituționale. După detronarea lui Cuza, monstruoasa coalitie a abrogat legea respectivă și spre a evita repunerea ei în vigoare a prevăzut imposibilitatea suspendării constituției³. Cu toate acestea, trecînd peste propria argumentare și împotriva interdicției constituționale, guvernul (liberal) a propus o lege pe care parlamentul (conservator) o votează la 18 martie 1907, autorizînd proclamarea stării de asediu prin decret regal, în cuprinsul legii din 1864.

Legea era vădit *neconstituțională*, atît timp cît nu se modifica dispoziția politică din Constituție. Totuși, ea s-a aplicat nu numai în 1907, dar și în perioada următoare, pînă în 1923, fără ca Înalta Curte de Casație să fi pronunțat neconstituționalitatea ei⁴. Aceasta demonstrează modul cum regimul burghezo-moșieresc înțelegea să încalce propria sa legalitate, atunci cînd ea stîngherea menținerea dominației celor două clase exploatare. De altfel, nu a fost singurul caz de suspendare a unor norme juridice, pînă atunci proclamate tot atît de rigid. O soartă asemănătoare au avut și normele de recrutare și stabilitate a funcționarilor publici. Guvernul urmărea să aibă mînă liberă pentru a putea înlocui pe funcționarii administrativi și polițieniști, ca și pe membrii corpului didactic și preoți, care nu se dovedeau destul de zeloși și energici în executarea măsurilor de potolire a răscoalei. În acest scop, au fost suprimate dispozițiile din legile organice ale Ministerului de Interne și ale Ministerului de Culte și Instrucțiune Publică, referitoare la condițiile de examene, de aptitudini și de capacitate, pentru numirea și scoaterea din funcțiune a personalului respectiv⁵.

În afară de normele juridice menționate, mai existau și alte norme cu un caracter mai special, care trebuiau să fie revizuite, deoarece stînghereau activitatea de reprimare. Așa erau, în primul rînd, regulamentele militare. Ele impuneau ca deplasările de ofițeri și trupe să se facă cu unități complete, conform gradului ofițerilor comandanți. Necesitățile de reprimare cereau însă,

¹ *Răscoala țărănilor din 1907*, documente, Editura de stat, 1948, vol. I, p. 136, 340—341, 677, 799 ; vol. II, p. 11.

² Ibidem, vol I, p. 747.

³ Art. 127 al Constituției din 1866.

⁴ Abia prin Constituția din 1923 s-a adăugat un nou text, care autoriza instaurarea stării de asediu în caz de pericol de stat.

⁵ „Monitorul oficial” nr. 280, din 15/28 martie 1907

dată fiind generalizarea răscoalei, deplasări numeroase și urgente, fără a se mai putea respecta efectivele corespunzătoare gradului comandanților. Spre a permite acest lucru, guvernul a luat măsuri prin Marele stat-major în vederea modificării grabnice a regulamentelor militare.

În modul acesta au fost înlăturate normele de orice fel ⁶ care îngreădeau libertatea de acțiune a autorităților militare și bisericești, desfășurată pentru potolirea răscoalei.

Măsurile de mai sus, de desființare a unor norme existente și de înlocuire a lor prin altele noi, s-au dovedit însă insuficiente. Așa cum erau organizate principalele organe de stat, care formau aparatul de represiune, nu se putea obține o eficiență deplină în activitatea lor. În vederea întăririi lor s-a recurs, între altele, la restructurarea legilor lor de organizare.

*

Slăbiciunea aparatului de stat în general a fost resimțită chiar de la începutul răscoalei. „Evenimente grave s-au declanșat asupra noastră : zguduind instituțiile statului pînă în temelii sale“ — sublinia ordinul de zi al regelui către armată ⁷. Dacă însă organele centrale — guvernul, parlamentul, Marele stat-major al armatei — au acționat unitar, folosind un complex de mijloace violente și pașnice, autoritățile locale nu au putut face față situației. Ele nu au putut stăvili acțiunile răsculaților, iar unii dintre primari au fost alungați de către răsculați și înlocuiți cu alții, aleși de ei.

În vederea întăririi aparatului de reprimare s-a trecut la numirea unor noi prefecți, a fost revizuită legea organică a administrației locale. Deficiențele erau, pe de o parte, în legătură cu atitudinea unor conducători comunale care au fraternizat cu răsculații, dar și cu sporirea atribuțiilor organelor locale cu privire la posibilitatea de a folosi forța armată în caz de tulburări. Pe de altă parte, din punct de vedere al delimitării teritoriale, s-a constatat că circumscripțiile comunale erau defectuos alcătuite, cuprinzînd sate și cătune, prea multe și la distanțe mari — depărtate de centrul comunal —, ceea ce făcea ca legătura cu autoritățile comunale să fie greoaie și uneori inexistentă, iar controlul acestora și intervențiile organelor de jandarmerie și armată să nu fie destul de prompte. De aceea, printr-o nouă lege din 29 aprilie 1908, pentru organizarea comunelor rurale și administrația plășilor, care a modificat legea similară din 1904, s-a prevăzut : 1) o nouă delimitare a circumscripțiilor teritoriale ale comunelor ; 2) dizolvarea consiliului comunal, dacă actele sale ar tulbura ordinea publică ; 3) în caz de rebeliune sau alte evenimente, care ar amenința pacea publică sau siguranța indivizilor, administratorii plășilor vor putea cere intervenția forței armate, dacă jandarmeria n-ar fi suficientă ⁸.

Deficiențe similare prezenta și organizarea aparatului polițienesc. Întrucît autoritățile comunale nu erau destul de energice și nici nu raportau despre mișcările țărănești, iar organe de informație nu existau în localitățile rurale,

⁶ *Răscoala țăranilor din 1907*, documente, vol. I, Editura de stat, 1948, p. 103.

⁷ „Monitorul oficial“ nr. 293, din 18/31 martie 1907.

⁸ „Monitorul oficial“ nr. 121, din 29 august 1908.

unii prefecți au angajat, din proprie inițiativă, informatori dintre persoane care se deplasau în mod normal prin județe : factori poștali, vânători, agronomi etc., folosind mijloace de transport puse la dispoziție de moșieri și arendași⁹. Din ordinul lui I. I. C. Brătianu, ministru de interne, aceste inițiative au fost generalizate și înființarea serviciilor de informație a devenit obligatorie pentru toate prefecturile : „organizați un serviciu de informațiuni cu persoane cunoscute, sigure și devotate, travestite... pe cât se poate se vor înfățișa ca negustori, meșeriași sau chiar ca studenți“¹⁰.

Pentru coordonarea tuturor acțiunilor de informare, ministrul de interne a luat măsuri ca toate informațiile, inclusiv cele obținute de unitățile de jandarmerie, să fie centralizate la Ministerul de Interne¹¹.

Nevoia de a cunoaște starea de spirit a populației rurale a devenit de acum înainte o preocupare permanentă a regimului burghezo-moșieresc, astfel că, odată cu organizarea serviciilor locale de informații, s-a trecut la reorganizarea aparatului central al poliției din cadrul Ministerului de Interne. Astfel, prin legea din 25 martie 1908, a luat naștere Direcția politică a siguranței generale, care a desfășurat în perioada următoare o activitate odioasă împotriva maselor țărănești și muncitorești.

Pentru completarea și întărirea forțelor polițienești s-a procedat la reorganizarea jandarmeriei, pe baza experienței din timpul răscoalei. Prin art. 1 al legii din 25 martie 1908 se arăta că „jandarmeria rurală este instituită pentru a veghea în comunele rurale, la siguranța publică, la menținerea ordinii și la executarea legilor. O supraveghere activă, neîntreruptă și o acțiune preventivă și represivă constituiesc principalele ei îndatoriri“¹². Competența jandarmilor era precizată atât în ce privea siguranța publică și menținerea ordinii (când stăteau sub ordinele Ministerului de Interne), cât și în ce privea poliția judiciară (când stăteau sub ordinele Ministerului de Justiție). În perioada următoare răscoalei, efectivele și rolul jandarmeriei rurale au crescut în mod continuu.

Acest sistem era întregit de dispozițiile legii de poliție rurală, care punea în sarcina comunelor paza de zi și de noapte în circumscripția lor, ea trebuind să fie îndeplinită chiar de către săteni. În timpul efectuării serviciului de pază, sătenii erau supuși legilor și regulamentelor militare, cu răspunderile corespunzătoare. Spre a intimida pe săteni și a-i dezbină, legea de organizare a comunelor prevedea, în legătură cu paza, o răspundere bănească colectivă a tuturor locuitorilor comunei pentru toate stricăciunile și pagubele rezultate din delictе și răzvrătiri.

Noile legi de organizare a administrației locale, poliției și jandarmeriei reglementau amănunțit atribuțiile primarului, ale notarului, ale administratorului de plasă și ale prefecului în legătură cu folosirea armatei în caz de tulburări. Paralel cu măsurile de întărire și dezvoltare a aparatului de stat represiv, au fost luate și măsuri de introducere a unui sistem de supraveghere

⁹ *Răscoala țăranilor din 1907*, documente, vol. I, Editura de stat, 1948, p. 179—181, 317, 402—403, 707—708.

¹⁰ *Ibidem*, vol. I, p. 816—817.

¹¹ *Ibidem*, vol. I, p. 831.

¹² „Monitorul oficial“ nr. 25, din 25 martie 1908.

și control din partea statului asupra organizațiilor muncitorești care desfășuraseră o acțiune favorabilă țărănimii răsculate. În consecință, ținând seama de acțiunile de solidaritate ale muncitorilor și ale unor asociații profesionale și studențești, s-a adus prin legea din 20 decembrie 1909 (legea Orleanu) un regim de restrângere a dreptului de asociere¹³.

Toate măsurile legislative de mai sus au reflectat unitatea de interese a liberalilor și a conservatorilor cu privire la asigurarea posibilităților înăbușirii unei alte ridicări la luptă a maselor populare. Fără să respecte întotdeauna principiile constituționale, ele au fost totuși puse imediat în vigoare și au fost ulterior menținute în cadrul dreptului burghezo-moșieresc, deoarece contradicțiile care le-au dat naștere aveau la rîndul lor un caracter permanent.

Respectarea normelor de asigurare a reprimării dezvăluie formalismul legalității burgheze, mai exact existența a două atitudini în ceea ce privește legalitatea: o atitudine de aplicare strictă a legilor favorabile burgheziei și moșierimii și o alta de încălcare sistematică, pe diverse căi, a legilor care, aparent, în cazul unor concesi erau făcute în interesul maselor populare. Acest aspect reiese cu deosebire în legile elaborate în 1907 și ulterior sub presiunea maselor răsculate.

*

Încă de la începutul răscoalei, atît regele cît și guvernul au adresat, pentru a potoli pe țărani, mesaje și manifeste prin care promiteau: ușurarea învoielilor agricole, desființarea trusturilor arendășești, reorganizarea justiției, ajutorarea sătenilor pentru a cumpăra și arenda moșii. În acest sens, preoții și învățătorii au fost puși să explice țăranilor în biserici, școli, cercuri și sedințe ale asociațiilor culturale importanța programelor de reforme¹⁴.

Acțiunile și revendicările țăranilor răsculați vizau aceste obiective, iar metodele barbare de reprimare — chiar dacă au stins răscoala — nu au putut să anuleze cauzele sociale care i-au dat naștere. De aici necesitatea unor măsuri legislative în sensul revendicărilor țărănimii. În jurul lor s-a desfășurat o luptă îndârjită — este adevărat, cu mijloace juridice —, dar care reflecta puternicele contradicții care existau între moșierime și burghezie, pe de o parte, și masele țărănești pe de altă parte, dar și pe acelea dintre burghezie și moșierime.

¹³ Se interzicea funcționarilor, meseriașilor și muncitorilor din serviciul statului, județelor, comunelor și stabilimentelor publice atît dreptul de a face parte din orice asociație profesională, cît și dreptul la grevă.

¹⁴ În instrucțiunile date lor de guvern se spunea: „Trebuie să-i faceți să înțeleagă că îmbunătățirile ce li se fac sînt așa de mari că poate mulți dintre ei nici nu îndrăzneau să le nădăjduiască de a le vedea împlinite. Spuneți-le că cuvîntul M. S. Regelui este sfînt și că și noi sfetnicii lui sîntem oameni bătrîni, care nu ne-am călcat niciodată cuvîntul și dovada este că pînă acum nu le-am făgăduit lucruri mari, pentru că știam că nu le putem face; dar acum făgăduim, pentru că știm că putem să ne ținem de cuvînt”. (*Răscoala țăranilor din 1907*, documente, vol. I, Editura de stat, 1948, p. 805—806.) Mai departe se insista însă că, pentru a se îndeplini acele promisiuni, „guvernul așteaptă mai întîi să se liniștească sătenii din toată țara ca să poată lucra în liniște la ele și numai în urmă... încetul cu încetul le va putea îndeplini cererile cele drepte, altfel nu se poate”; totodată se adăuga: „Faceți să se înțeleagă că dacă nu se vor liniști, se poate să intre în țară armatele nemților, muscalilor, turcilor și altor neamuri (*Răscoala țăranilor din 1907*, documente, vol. II, Editura de stat, 1948, p. 263).

Cu prilejul elaborării acestor legi nu mai găsim aceeași unitate între liberali și conservatori pe care am constatat-o în activitatea de reprimare. Intrau acum în joc interese proprii, pe care nici unii, nici alții nu înțelegeau să le sacrifice. Deși burghezia liberală, după răscoală, câștigase un ascendent politic față de moșierime, în condițiile noului raport de forțe dintre clase, totuși ea a avut grijă să nu șubrezească pozițiile moșierimii. De aceea, reglementarea pe care au adus-o raporturile dintre moșieri și țărani a avut mai mult un caracter de amânare, de tergiversare, și nu de rezolvare radicală.

Prima problemă și cea mai agitată la începutul răscoalei din 1907 a fost aceea a cauzei care a provocat ridicarea la luptă a țăranimii. Moșierii, arendașii și guvernul conservator socoteau că răscoala era întâmplătoare, fiind determinată de o cauză externă : instigatorii. Aceștia erau căutați pretutindeni, fiind socotiți ca atare toți aceia care dovediseră o preocupare în legătură cu schimbarea stării deplorabile a țăranimii.

Juridic, problema cauzelor răscoalei s-a pus sub forma răspunderii penale și civile, adică a sancțiunilor penale ce trebuiau aplicate, precum și a suportării despăgubirilor pentru pagubele suferite de moșieri și arendași. Ea s-a pus în legătură atât cu instigatorii cât și cu făptașii, țăranii participanți la răscoală, și a preocupat, în continuare, și guvernarea liberală.

Starea socială a țăranimii fusese de multă vreme obiectul a numeroase lucrări, deoarece răscoalele țăărănești se repetau la intervale tot mai scurte. În legătură cu răscoala din 1907, rapoartele de anchetă ale judecătorilor, ale procurorilor, ale revizorilor școlari, ca și publicațiile juridice au enumerat multe dintre cauzele mizeriei țăranimii ¹⁵.

Relevarea aspectelor juridice ale instigării a contribuit la încetarea agitației în jurul acestei probleme. Cu mult temei s-a demonstrat că, în fapt, instigarea — „contagiunea psihică” — este numai un element ocazional, ajutor, iar împrejurările sociale sînt acelea care au determinat răscoala ¹⁶. Oare s-ar putea provoca prin cîteva vorbe o răscoală de la un capăt la celălalt al țării ? În drept — argumenta I. Tanoviceanu — este necesar ca instigarea să fie directă și cu bună știință, căci în caz contrar multe dintre gloriile naționale, guverne și autori de legiuri referitoare la relațiile agrare, ar trebui să fie la închisoare, dar ieșirile visătorilor, idealștilor și socialiștilor... nu au provocat la crime și delictе ¹⁷.

În ceea ce privește răspunderea penală a țăranilor învinuiți că au fost „capi de răscoală”, N. Iorga a sintetizat la tribuna parlamentului, în ședința din 12 iunie 1907, cele două metode folosite împotriva lor : a) luarea „din grămadă” sau b) pe baza informațiilor de la persoane care nu urmăreau decît răzbunarea ¹⁸. În același mod au procedat autoritățile de stat și cu miile de țărani arestați și ținuți în închisori în așteptarea judecății sub învinuirile unor fapte penale săvîrșite în timpul răscoalei. Din punct de vedere procedural, nu se făcuseră cercetări efective de către cabinetele de instrucție. În adevăr, nu putea fi socotită instrucție „a aduce turme de nenorociți și a te baza pe

¹⁵ C. Hamangiu, *În chestia țărănească*, în „Dreptul” nr. 81/1907 ; Anibal Teodorescu, *Chestiunea socială în România*, în „Curierul judiciar” nr. 19/1908.

¹⁶ Dr. P. Zosim, *Nocivitatea țăranilor învinuiți de instigație și de crime în revoluția agrară din martie 1907*, în „Pagini juridice” nr. 7 și 8/1907.

¹⁷ I. Tanoviceanu, *Instigatorii*, în „Curierul judiciar” nr. 30/1907, p. 236.

¹⁸ N. Iorga, *Pagini alese*, vol. 2, Editura pentru literatură, 1965, p. 333 (*În chestia amnistierii răsculaților țărani*).

cercetările primarilor și ale notarilor pentru a scrie interogatoare și depoziții pe hîrtie, oprind 10—15 din fiecare comună”¹⁹. Mărturiile din dosarele celor arestați erau de multe ori false, emanînd de la infractori de drept comun care participaseră la răscoală numai pentru a jefui²⁰.

În așteptarea judecării celor arestați, încadrarea juridică a faptelor imputate și stabilirea instanței competente de a le judeca erau dezbătute în toate cercurile de juriști și preocupau pe guvernanți. Guvernul se temea de o încadrare a faptelor ca infracțiuni politice — ceea ce ar fi însemnat o discreditare a statului, dat fiind numărul lor mare — sau ca infracțiuni de drept comun grave, de competența juriului. De mai multă vreme, instituția juraților forma obiectul a numeroase discuții din cauza verdictelor sale surprinzătoare, în dezacord cu dispozițiile legale. Spre a evita achitarea în cazul unor infracțiuni care interesau ordinea publică, organele de trimitere în judecată schimbau calificarea juridică a faptelor în infracțiuni de competența tribunalelor corecționale, care erau mai prompte în aplicarea sancțiunilor legale.

În cazul țăranilor arestați, faptele imputate au fost calificate ca infracțiuni de drept comun : crime, incendii, jefuire, stricăciune sau distrugere săvîrșite în ceață²¹. Discuția privitoare la juriu s-a intensificat cu noi argumente pro și contra²². Hotărârile date între timp de juriu s-au caracterizat printr-o mare diversitate : aceleași fapte au fost achitate de unele curți cu juri, iar de altele condamnate la muncă silnică pe viață, după poziția socială a membrilor juriului²³.

Față de protestele care se ridicau în favoarea țăranilor arestați și spre a se putea amnistia faptele imputate, camerele de punere sub acuzare au procedat la schimbarea calificării lor din infracțiuni de drept comun în infracțiune politică de „complot”, deoarece art. 93. alin. 4 al Constituției din 1866 nu prevedea amnistiarea decît în materie politică, iar la 11 iunie 1907 a fost dat decretul de amnistiare²⁴. Decretul excepta de la amnistie : atentatele cu omoruri, precum și faptele săvîrșite de primari, învățători, preoți și șefi de garnizoană.

Amnistia era deci parțială și a fost caracterizată ca total nedreaptă prin exceptările pe care le făcea. Ea a apărut pînă la urmă ca un gest meschin, deoarece a fost dată după judecarea celor învinuiți.

Discuția cu privire la răspunderea penală constituia doar temeiul pentru despăgubirea materială — civilă — a moșierilor și arendașilor, reclamată de aceștia în vederea acoperirii daunelor suferite în timpul răscoalei. Acuzarea ca „instigatori” a unor salariați ai statului avea în vedere că statul ar fi fost mai solvabil decît oricine în privința acordării despăgubirilor. De aceea, mo-

¹⁹ I. Streliescu, *Judecătorul de instrucție și recente tulburări*, în „Pagini juridice” nr. 1/1907, p. 4.

²⁰ R. Bulfinschi, *Observații cu privire la mărturiile în penal*, în „Pagini juridice” nr. 3/1907, p. 17.

²¹ I. P. Sinescu, *Chestiunile de pus juriului în răscoalele țărănești*, în „Curierul judiciar” nr. 54/1907, p. 425.

²² I. Ionescu-Dolj, *Reforma juraților*, în „Curierul judiciar” nr. 52/1908 ; M. Mandrea, *Despre juriu*, în „Curierul judiciar” nr. 11/1907 ; A. I. Suciu, *Pentru menținerea juraților*, în „Dreptul” nr. 21/1907 ; St. Scriban, *Pentru jurați*, în „Curierul judiciar” nr. 7/1907.

²³ N. Iorga, *Pagini alese*, vol. 2, Editura pentru literatură, 1965, p. 335 (*În chestia amnistierii răzvrătiților țărani*).

²⁴ Vezi „Pagini juridice” nr. 18/1907.

șierii și arendașii susțineau că statul ar fi fost vinovat fie pentru fapta sa proprie, anume că nu a împiedicat izbucnirea răscoalei și nu a asigurat paza avutului cetățenilor, fie pentru fapta prepușilor săi, adică a salariaților.

Pretențiile moșierilor și arendașilor au fost combătute, între alții, și de către N. Titulescu, care a demonstrat că statul nu poate fi asimilat cu un simplu particular în ceea ce privește răspunderea sa civilă, și, chiar așa fiind, neglijența sa nu poate fi prin nimic dovedită în legătură cu desfășurarea răscoalei. Pe de altă parte că statul, ca putere publică, suverană, nu poate fi făcut responsabil de actele exprimând atribute ale suveranității sale²⁵. El conchidea că doar comunele ar putea fi făcute răspunzătoare, pe baza legii de poliție comunală din 1 mai 1896, pentru faptul că nu au luat măsuri de pază împotriva răsculaților. Dar în acest caz sancțiunea pentru fiecare comună ar fi trebuit să fie o amendă de 20—100 de lei, cu totul insuficientă față de pretențiile formulate de către moșieri și arendași.

Spre a satisface totuși cererile acestora, guvernul a întocmit un proiect de lege care prevedea, în acest scop, acordarea unui „ajutor“ din partea statului.

În parlament, N. Iorga a demascat ipocrizia proiectului, făcut „numai pentru clasa stăpînitoare“, pentru acoperirea pierderilor sale materiale, fără să prevadă nimic despre pierderile materiale ale țăranilor și, mai ales, despre răspunderea pentru sacrificarea pe nedrept a atîtor vieți de țărani, în timpul și după răscoală²⁶. Ca urmare, legea votată la 15 februarie 1908 prevedea în mod indistinct „uşurarea agricultorilor“ de daunele materiale suferite în timpul răscoalelor prin acordarea unui fond de 15 milioane de lei, din care doar 156 000 de lei au revenit țăranilor.

În același timp, moșierii și arendașii n-au părăsit nici posibilitatea de a se despăgubi direct de la țărani. Invocînd devastările ce au avut loc în timpul răscoalei, ei au obținut sprijinul statului de a relua de la țărani cerealele „furate“ de aceștia. Acțiunea a dat naștere la noi abuzuri, deoarece moșierii și arendașii au început să ridice tot grîul din comune, fără vreo echivalență cu pierderile suferite și fără a ține seamă de faptul că mulți dintre țăranii ale căror grîne le ridicau nici nu luaseră parte la răscoală. Pretextul „reîntregirii“ avutului lor a devenit un nou mijloc de jefuire a țăranilor și de îmbogățire a lor²⁷.

Cercetările efectuate în legătură cu răscoala au demonstrat că una dintre cauzele imediate, cele mai importante, ale izbucnirii sale a fost regimul *tocmelor agricole*²⁸.

²⁵ N. Titulescu, *Problema responsabilității juridice a statului și a comunelor cu privire la ultimele răscoale țărănești*, București, 1907.

²⁶ N. Iorga, *Pagini alese*, vol. 2, Editura pentru literatură, 1965, p. 345—346 (*În chestia despăgubirilor*).

²⁷ *Răscoala țăranilor din 1907*, documente, vol. II, Editura de stat, 1948, p. 593.

²⁸ Legea respectivă din 1866, dată după detronarea lui Cuza, instaurase un sistem de puternice măsuri de constrîngere legală și administrativă în favoarea moșierilor și a arendașilor, dar împotriva țăranilor, la adăpostul principiilor de libertate contractuală și respectarea legalității și angajamentelor asumate. La adăpostul libertății contractuale, dar folosind lipsa de pămînt a țăranilor, moșierii și arendașii impuneau țăranilor condiții înrobitoare de muncă și prestații cu caracter feudal. Legea socotea autentice și executorii aceste tocmele din momentul transcrierii lor în registrele speciale ținute de primăria comunelor. Din acest moment, fără judecată, țăranii puteau fi „îndemnați“ de autoritățile comunale să îndeplinească muncile agricole la cererea moși-

La 1907, răsculații au insistat îndeosebi asupra respectării legii învoielilor, așa nedreaptă cum era, precum și asupra abuzurilor care se făceau cu prilejul aplicării sale, abuzuri permise de impreciziunea de redactare, ca și de lipsa de sancțiuni pentru asigurarea respectării obligațiilor moșierilor și arendașilor, și anume :

— În încheierea tocmelilor se practica un decalaj în momentul angajamentelor țăranilor și transcrierea lor în registre. Angajamentele se făceau iarna, la prețuri scăzute, iar autentificarea se făcea mult mai târziu, după ce moșierul și arendașul le completau cu alte clauze, împovărătoare, necunoscute de țăranii învoiți, dar care deveneau și ele autentice prin transcriere ;

— Pentru smulgerea consimțământului țăranilor se făceau presiuni asupra lor : șicane prin închiderea abuzivă a vitelor, refuzul de a le da izlaz sau drept de trecere pe moșie pentru proprietățile țărănești înconjurată de moșia boierească ; alteleori, se aduceau lucrători străini din alte regiuni ale țării, sau chiar din alte țări, spre a-i sili pe țăranii localnici să scadă prețul muncii ;

— Obiectul învoielii nu era determinat în momentul semnării de către țăran, adică pământul promis acestuia nu era identificat pe teren, ci doar în general, astfel că abia mai târziu suprafața respectivă era precizată, de obicei într-o regiune cu pământ inferior calitativ, iar măsurarea suprafeței se făcea în mod greșit în defavoarea țăranilor ;

— Prețul învoielii se preciza, de obicei, în muncă și dijmă, mai puțin în bani. Sistemul reevaluării muncilor neîndeplinite de țăranii la timp — reevaluarea la prețurile ridicate din timpul sezonului muncilor agricole — și al transformării sumelor respective iarăși în muncă, la care se adăugau amenzile și taxele puse de moșieri și arendași pentru diferite abateri ale țăranilor în legătură cu muncile, făceau să crească încontinuu contul datoriilor țăranilor. Neavând acte de descărcare pentru lucrările și prestațiile executate, în momentul lichidării socotelilor țăranii erau la discreția registrelor ținute de moșieri și arendași, care făceau probă deplină pentru susținerea pretențiilor lor ²⁹.

În timpul răscdalei de la 1907, problema învoielilor agricole, care deveniseră de nesuportat, s-a pus în mod deosebit de acut. Țăranii cereau insistent revizuirea acestora. Promisiunile din manifestele conducătorilor statului, ca și intervenția acestuia prin prefecți, președinți de tribunale și procurori, care îndemnau pe moșieri și arendași la o revizuire a tocmelilor, au contribuit în multe regiuni la potolirea frământărilor ³⁰.

erilor. Avea lor putea să le fie îndată scoasă în vânzare spre despăgubirea acestora pentru neîndeplinirea la timp a muncilor sau aceștia puteau angaja alți muncitori în locul țăranilor învoiți, plata urmînd să fie suportată de țăranii învoiți. Prin legea de modificare din 1872 puteau fi siliți cu doroanți. Dispoziția aceasta a fost desființată ulterior, dar, în practică, intervenția autorităților administrative a continuat. În schimb țăranii nu puteau recurge la autoritățile administrative pentru pretențiile lor, izvorînd din tocmeli, împotriva moșierilor și arendașilor, ei putînd folosi numai calea greoaie, îndelungată și costisitoare a acțiunilor în fața instanțelor judecătorești. Era o inegalitate vădită, împotriva căreia țăranimea se ridicase, în repetate rînduri, fără să obțină o înlăturare a neajunsurilor legii.

²⁹ *Răscoala țăranilor din 1907*, documente, vol. II, Editura de stat, 1948, p. 28—35, 42, 121.

³⁰ *Ibidem*, vol. I, p. 327, 473, 626 ; vol. II, p. 25, 27.

Prima reacție a moșierilor și arendașilor a fost de a se opune intermedierii organelor de stat și oricăror încercări de a se revizui învoielile încheiate. În sprijinul atitudinii lor au invocat „drepturile câștigate”, calificând gestul statului ca arbitrar, dictatorial și cerînd guvernului să sprijine aplicarea întocmai a legii. După potolirea răscoalei, ei n-au mai recunoscut învoielile revizuite, argumentînd că, din punct de vedere juridic, sînt nule, deoarece le-ar fi acceptat în timpul răscoalei numai de teamă față de țărani răsculați ³¹.

Ostilitatea țărănimii față de legea învoielilor agricole a determinat ca la 23 decembrie 1907 guvernul să treacă prin parlament o lege modificatoare a acesteia. Ea a ridicat numeroase obiecții din partea reprezentanților moșierilor și arendașilor.

În primul rînd s-a obiectat că statul nu ar avea dreptul de a interveni în relațiile dintre particulari și, prin aceasta, ar suprima libertatea convențiilor. În literatura juridică a vremii problema aceasta a fost mult dezbătută cu exemple din alte țări și cu argumente din teoriile reacționare ale solidarismului și ale rolului statului de a realiza armonia socială prin limitarea abuzurilor claselor de sus și apărarea celor inferioare ³².

Noua lege modificatoare avea aceeași redactare imprecisă și lipsită de sancțiuni. Ea prevedea interzicerea unor forme de muncă înrobitoare, precum era dijma la tarla, limita minimă a prețului pentru muncile agricole efectuate de țărani și limita maximă a prețului de arendare, precum și îndatorirea moșierilor de a repartiza izlazuri pentru vitele țăranilor. Chiar în timpul dezbaterilor parlamentare s-a arătat că legea era astfel făcută încît putea fi ușor eludată, iar dispozițiile ce urmau a se aplica nu creau o situație mai bună pentru țărani. Practica a evidențiat aceste constatări. Legea nu preciza nici suprafața de izlaz și nici sancțiunea pentru neacordarea ei de către moșieri, iar în ce privește prețul, el urma să fie fixat la media prețurilor din cei trei ani anteriori răscoalei. Se legalizau deci chiar prețurile nedrepte care împinseseră pe țărani la răscoală. Rușfeturile care fuseseră interzise continuau și în 1909, iar izlazurile îi costau mai mult pe țărani ³³. Toate abuzurile practicate mai înainte erau, de asemenea, folosite. Justificarea lor printr-o interpretare tendențioasă — permisă de altfel de redactarea textelor, dar încurajată și de atitudinea administrației și instanțelor judecătorești — era semnificativă pentru caracterul îngust, de clasă, al legalității burghezo-moșierești.

Legea nouă prevedea ca învoielile agricole să se facă în scris, iar moșierii și arendașii să țină registrul de evidență a tuturor prestațiilor îndeplinite de țărani. Dar moșierii și arendașii au continuat să încheie tocmele verbale, cu aceleași obligații pentru țărani ca și mai înainte. Iar atunci cînd țăranii totuși se plîngeau în justiție că au fost înșelați în executarea acelor convenții verbale, instanțele judecătorești le respingeau plîngerile, pe motiv că nu sînt bazate pe contracte scrise. Pentru același motiv de neexistență a contractelor scrise nu cereau nici moșierilor să mențină registre. În același timp în doctrină se discuta dacă dispoziția de întocmire a învoielilor scrise era de ordine

³¹ Ibidem, vol. II, p. 34.

³² C. Georgescu-Vrancea, *Comentariul legii pentru învoielile agricole*, București, 1908, p. 13, 19; El. Tașcă, *La question agraire*, 1907, p. 100 și urm.; Constant C. Georgescu, *Aplicarea legii învoielilor agricole*, 1910, p. 78.

³³ „Săptămînalul” nr. 5, din 25 decembrie 1909, p. 105 și urm.; D. Chimpău, *Legea învoielilor agricole*, în „Curierul judiciar” nr. 5/1910, p. 39.

publică sau facultativă și dacă obligația de ținere a registrelor era cumulativă cu aceea a întocmirii în scris a învoielilor sau o obligație independentă ³⁴.

Regimul legal al tocmelilor agricole nu putea fi pus în discuție, neglijându-se, totodată, problema repartiției pământului, știut fiind că tocmelile erau consecința directă a păstrării marii proprietăți moșierești. În 1907, țărani au cerut pământ, între altele, nemulțumiți de promisiunile mereu amânate și nesatisfăcuți de vânzările insuficiente din moșiile statului. După răscoadă era tot mai mult discutată posibilitatea de expropriere a pământului moșieresc.

Apărătorii marii proprietăți susțineau însă necesitatea păstrării acesteia, conservatorii susțineau că expropriere era inutilă, deoarece pământul ar trece pe cale normală la săteni prin vânzări fără vreo intervenție a statului. Alteori au propus unele corective care să limiteze abuzurile marilor proprietari și să facă din proprietatea lor o „funcție socială” ³⁵.

Tot mai mult însă în literatura juridică încep să apară studii asupra justificării marii proprietăți, asupra originii și formării sale istorice, ca și asupra necesității exproprierii sale ³⁶.

De altfel, în septembrie 1913, după campania din Bulgaria, Partidul liberal înscrisese în programul său atât o nouă reformă agrară, cât și o reformă electorală, spre a atenua ostilitatea maselor țărănești. Pe de altă parte, burghezia avea în vedere sprijinirea pozițiilor sale în rîndul țărănimii, prin măsuri care să ducă la dezvoltarea unei burghezii a satelor, o clasă de proprietari mijlocii, avînd rolul unui tampon între marea proprietate și marea masă a țăranilor lipsiți de pământ în vederea evitării unor noi răcoale țărănești.

Burghezia prezenta tot mai insistent formarea proprietății mijlocii ca o necesitate imperioasă. Pentru acest considerent era criticată și legea agrară din 1864, căreia i se imputa faptul că prevedea inalienabilitatea terenurilor cu care fuseseră împroprietăriți țăranii ³⁷. Inalienabilitatea era acuzată că a zădărnicit trecerea pământului în mîinile „bunilor gospodari”, „a țăranilor des-toinici” și a împiedicat în acest fel „selecțiunea” în rîndurile țărănimii, adică formarea chiaburimii.

³⁴ C. Zaharia, *Cîteva observații asupra aplicării legii învoielilor agricole*, în „Curierul judiciar” nr. 32/1909, p. 32; Constantin Napoleon, *Art. 52 din legea învoielilor agricole și una din discuțiile la care dă naștere punctul 26 și următoarele*, în „Curierul judiciar” nr. 16/1909; Aristide Schileru, *Legea învoielilor agricole*, în „Curierul judiciar” nr. 79/1909; D. Chimpău, *Legea învoielilor agricole*, în „Curierul judiciar” nr. 5/1910, p. 36—40; Dem. E. Teodorescu, *Dar învoielile agricole?*, în „Curierul judiciar” nr. 64/1910, p. 540; C. Georgescu-Vrancea, *O controversă în legea învoielilor agricole*, în „Pagini juridice” nr. 55/1909, p. 432 și urm.

³⁵ A. D. Xenopol, *Mijloacele de îndreptare ale stării țărănimii române*, Iași, 1907, p. 15.

³⁶ G. D. Creangă, *Considerațiuni generale asupra reformei agrare și asupra exproprierii*, București, 1913, p. 39; C. I. Argetoianu, *Marea noastră proprietate și expropriere*, Craiova, 1914, p. 3, 28; N. Bazilescu, *Pentru țărănimie*, București, 1914, p. 18, 32; R. Rosetti, *Pentru ce s-au răsculat țăranii*, 1908; Const. Georgescu, *Cîteva cuvinte despre proprietatea mare devălmașă*, în „Pagini juridice” nr. 47/1907; P. B. Georgescu, *Organizarea proprietății în dreptul nostru cutumiar*, în „Pagini juridice” nr. 1/1907.

³⁷ Dem. D. Stoenescu, *Studii asupra legilor rurale*, în „Curierul judiciar” nr. 25/1907, p. 193; Matei I. Dumitru, *Ridicarea caracterului de inalienabilitate a pămînturilor rurale*, în „Curierul judiciar” nr. 37/1908, p. 295; Dumitru N. Comșa, *Mijloace economice pentru îmbunătățirea soartei țăranilor*, în „Curierul judiciar” nr. 42/1907, p. 330.

Inalienabilitatea loturilor a fost o măsură de protecție a țăranilor împotriva proprietății împotriva cămătarilor, moșierilor și a marilor arendași. Cât de mari au fost eforturile acestora de a acapara pământurile țăranilor împotriva proprietății s-a văzut cu prilejul anchetelor asupra cauzelor răscoalei, când s-a constatat că mulți dintre țărani, deși încă proprietari ai loturilor, pierduseră în fapt posesiunea lor. Nevoiați fiind să facă împrumuturi la cămătari, circiumari, arendași, ei au trebuit să consimtă la rambursarea datoriei prin cedarea loturilor către creditori, socotindu-se un preț de arendă derizoriu. La rîndul său, creditorul se comporta ca un stăpîn al lotului, pe care îl rearenda chiar țăranului proprietar, în condiții grele de muncă și dijmă. Din punct de vedere juridic, o asemenea concepție nu era valabilă față de dispoziția art. 7 din legea agrară din 1864, dar în fapt ea era respectată de țărani, care de multe ori erau lipsiți ani de zile de stăpînirea efectivă a loturilor³⁸.

Liberalii nu au trecut la o respectare parțială a promisiunii privitoare la o nouă reformă agrară și electorală decît siliți de condițiile create în timpul și după primul război mondial. În schimb, preocuparea de sprijinire a chiaburimii s-a văzut în activitatea Casei rurale, înființată după răscoala din 1907, în scopul de a sprijini cu credite pe țărani spre a cumpăra moșii de la boieri și a le împărți între ei. De acest lucru nu s-a bucurat însă decît o mică parte a țăranilor, deoarece aceștia nu puteau prezenta garanții pentru creditele acordate.

La fel s-a întîmplat și cu promisiunea de a se sprijini obștile satești în vederea arendării moșiilor boierești. După legea din 11 februarie 1904 s-au înființat obști, dar și după răscoala din 1907 problema personalității lor juridice a rămas nerezolvată, ceea ce determina instanța de judecată să le conteste calitatea de a reprezenta în justiție pe toți membrii. Pe de altă parte, sistemul de citare al tuturor membrilor obștii, făcea ca procedura să nu poată fi niciodată completă.

Nici promisiunea de a se limita acțiunea trusturilor arendașești nu a primit o rezolvare efectivă. Legea contra trusturilor arendașești, din 12 aprilie 1908, consacră valabilitatea trusturilor încheiate anterior, iar pentru viitor prevedea că procurorul „putea cere anularea celor care depășesc 4 000 ha”. În fapt, arendașii au eludat legea, încheind contracte simultane sau prin persoane interpuse.

Modul cum au fost legiferate și aplicate promisiunile făcute în timpul răscoalei de la 1907 a constituit pentru țăranime o experiență care a determinat o revizuire a atitudinii sale față de statul burghezo-moșieresc. Edificator este faptul că la începutul răscoalei țăranimea manifesta neîncredere și ostilitate mai ales față de administrația locală, cu care venise în contact direct și care se dovedise părtinitoare și devotată intereselor moșierilor și arendașilor. Dar ea păstra încă oarecare încredere în conducerea centrală a statului, cu care satele nu veneau în contact direct.

Desfășurarea răscoalei a convins însă țăranimea că și administrația centrală a statului burghezo-moșieresc avea aceeași atitudine discriminatorie

³⁸ I. D. Filitti, *Părerii asupra constituirii obștiilor satești*, în „Dreptul” nr. 44/1910 ; Andrei Rădulescu, *Dreptul de protimis la arendarea moșiilor*, în „Dreptul” nr. 40/1907 ; C. Georgescu-Vrancea, *Proprietatea devălmașă și obștiile de răzeși*, în „Curierul judiciar” nr. 12/1908.

favorabilă exploatatorilor și nepăsătoare față de interesele țărănimii — convingere care s-a întărit în urma sîngeroaselor reprimări și mai ales a răzburilor de clasă din partea arendașilor și moșierilor, tolerate și sprijinite de autoritățile de stat. Credința în „egalitatea” cetățenilor în fața statului și a legilor, în imparțialitatea statului ca arbitru situat deasupra claselor sociale a fost puternic zdruncinată. Într-o scrisoare adresată ministrului de interne I. I. C. Brătianu, cîțiva țărani din comuna Vîscora scriau : „Ați dat voie la toate autoritățile ca lupilor în turma de oi să-și facă pofta, să-și atingă scopul purtat de zece ani ori și mai mult ...*De aceea vă rugăm d-nule ministru, să ne liniștiți mersul vieții la toți deopotrivă... și de aceea rătăcirea din urmă or să fie mult mai rea ca cea dinainte. Vă rugăm nu puneți la uitare, că multe lucruri cresc nesemănate*”³⁹. Amenințarea finală este și mai explicită în scrisoarea țăranilor din comuna Dulceanca adresată aceluiasi ministru, „...*veți ști căci în acest an au făcut cam în neștiință, dar veți ști că o facem alta din știință și pe alte, căci destul de cînd suferim jugul și robia cea barbară boierească...* Prin urmare nu mai nădăjduim de pace decît prin luptă ca cu oricare străin, om muri o parte din noi și atunci se va alege la un fel, căci înțelegem foarte bine că nu e de trăit, am fi vrut o îndrumare pe calea cea liniștită dar stăpînitorii nu vor și prin aceasta ne arată ce să facem”⁴⁰.

Convingerea în necesitatea continuării luptei exprima nu numai dovada rezervelor revoluționare ale țărănimii, dar și o convingere nouă cu privire la adevărata față a statului burghezo-moșieresc.

Analizînd atitudinea țărănimii în timpul răscoalei, N. Iorga sublinia aspectul nou al unei *solidarități de clasă* în rîndurile țărănimii, care se manifesta în hotărîrea unor sate de a sprijini răscoala celorlalte, deși nu aveau aceleași condiții locale : „Ai noștri au făcut cutare lucru în Moldova ; noi sîntem datori să facem același lucru aici. Și, cu toate că administratorul moșiei este un om bun, ei credeau că trebuie să treacă peste această bunătate, fiindcă era la mijloc un interes de clasă”⁴¹.

O altă constatare care s-a desprins în timpul răscoalei din anchetele făcute asupra țărănimii a fost aceea cu privire la neîncrederea țărănimii în *justiția locală* — favorabilă moșierilor și arendașilor — și greutatea pentru țărani de a recurge la instanțele superioare, îndepărtate și costisitoare. Încercările demagogice — în fond ineficace — de a „apropia” justiția de nevoile țărănești, prin elaborarea unei legi pentru judecătoriile de ocoale la 30 decembrie 1907, dar și modul cum instanțele judecătorești au interpretat și aplicat legile referitoare la relațiile dintre moșieri și țărani au întărit convingerea țărănimii în existența unei duble dreptăți, una pentru cei bogați și alta pentru

³⁹ Răscoala țăranilor din 1907, documente, vol. I, Editura de stat, 1948, p. 451.

⁴⁰ Ibidem, p. 450.

⁴¹ N. Iorga, *Pagini alese*, Editura pentru literatură, 1965, p. 338 și urm. (*In chestia amnistierii răsculaților țărani*).

masele sărace. În perioada ce a urmat răscoalei se sublinia existența aceluiași neajunsuri ale justiției față de masele țărănești. „Pentru țărani nu e dreptate”⁴².

Experiența de decenii a învderat țăranimii că legile regimului burghezo-moșieresc sînt nedrepte și aplicate cu părtinire. Evenimentele din 1907 i-au arătat, de asemenea, țăranimii că în regimul burghezo-moșieresc „este mai sfîntă și mai inviolabilă proprietatea decît viața”⁴³.

În perioada ce a urmat răscoalei, țăranimea a avut numeroase ocazii să se convingă că pe cît de prompte au fost măsurile legislative de reprimare, pe atît de formale, incomplete și răstălmăcite au fost legile pe care regimul burghezo-moșieresc le-a prezentat ca fiind realizarea promisiunilor făcute în sensul revendicărilor sale.

E. CERNEA

⁴² N. C. Schina, *Magistratura și noile legi de organizare*, în „Curierul judiciar” nr. 8/1910, p. 59 ; Em. Dan, *Proiectul de lege pentru judecătoriale de ocoale*, în „Curierul judiciar” nr. 73/1907, p. 578 ; I. Tanoviceanu, *Noul codice de ședință al judecătoriale de ocol*, în „Curierul judiciar” nr. 38/1908, p. 298 ; Const. Georgescu, *Proiectul de reorganizare al judecătoriilor de ocol*, în „Pagini juridice” nr. 18/1910, p. 134 ; Corneliu Botez, *Observațiuni asupra proiectului de lege pentru judecătoriale de ocoale*, în „Dreptul” nr. 73/1907.

⁴³ G. D. Creangă, *Considerațiuni generale asupra reformei agrare și asupra exproprierii*, București, 1913, p. 39.

Mișcarea muncitorească din România și răscoala țăranilor din 1907

Marea răscoală a țăranilor din primăvara anului 1907, una dintre cele mai glorioase pagini ale luptei sociale a poporului român, a polarizat în jurul problemei agrare atenția unor pături largi ale opiniei publice din România.

Desfășurarea răscoalei a scos în evidență faptul că forța socială care, în ansamblul său, a sprijinit lupta țăranimii, solidarizându-se cu multe din acțiunile revoluționare ale acesteia, a fost clasa muncitoare. „Mișcarea muncitorească — arată tovarășul Nicolae Ceaușescu —, preocupată de problema agrară încă din secolul trecut, și-a manifestat cu putere, în timpul răscoalei, solidaritatea cu țăranimea, protestul împotriva represiunilor dezlanțuite de cercurile guvernante, cerînd împrăștierea țăranilor”¹.

★

În perioada anterioară răscoalei, mișcarea muncitorească din țara noastră și-a expus cu diferite prilejuri poziția față de problema agrară, problemă de mare importanță în viața social-politică a României moderne.

Încă din anul 1888, cînd țăranimea s-a ridicat la luptă împotriva exploatării moșierești, mișcarea muncitorească din România a adoptat o poziție înaintată, susținînd cauza dreaptă a răsculaților și condamnînd sîngeroasa represiune dezlanțuită împotriva acestora. Cercul muncitorilor din București a lansat un manifest în care își exprima solidaritatea cu lupta țăranimii și a inițiat convocarea unor adunări de protest în care să se condamne politica de represiune.

În aceeași perioadă, mișcarea muncitorească din România și-a afirmat și pe plan internațional poziția de apărătoare a intereselor țăranimii. Este meritul mișcării noastre muncitorești de a fi inițiat, în cadrul congreselor Internaționalei a II-a de la Bruxelles (1891) și Zürich (1893), propunerea privind luarea în discuție a problemei agrare.

Crearea P.S.D.M.R. a activizat preocupările mișcării muncitorești față de problema agrară. Ea a fost luată în discuție chiar la congresul din 1893, cînd s-a admis principiul răscumpărării marii proprietăți și arendării pămîntului la țărani prin intermediul comunelor, principiu cu largă circulație în mișcarea muncitorească internațională din perioada respectivă. La Congresul al II-lea al P.S.D.M.R. din 1894 s-a pus problema intensificării propagandei socialiste la sate, în scopul organizării țăranimii în cluburi. Practic,

¹ Nicolae Ceaușescu, *Partidul Comunist Român — continuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român, al tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste din România*, Editura politică, 1966, p. 19.

această acțiune s-a desfășurat conform hotărârilor adoptate la Congresul al V-lea al P.S.D.M.R., în perioada cuprinsă între sfârșitul anului 1898 și începutul anului 1899. S-au înființat sute de cluburi în toate regiunile țării, cu precădere însă în sudul Munteniei.

Deși activitatea lor era îndreptată mai ales în sensul dobândirii de revendicări cu caracter general-democratic, cluburile au devenit elemente de instruire și educare a țărănimii în spiritul ideilor socialiste.

În primii ani ai secolului al XX-lea, mișcarea muncitorească a continuat să se preocupe de problema agrară. Presa socialistă a demască, în repetate rânduri, abuzurile săvârșite la sate de proprietari și arendași, cu complicitatea autorităților comunale.

În anul 1906, cu prilejul jubileului regal, cercul socialist „România muncitoare” a editat un manifest intitulat „Patruzeci de ani de sărăcie, de robie și rușine”.

Manifestul analiza, între altele, situația social-economică și politică a țărănimii, constatând mizeria în care aceasta se zbătea. La capitolul destinat remediilor propuse de socialiști nu se indica însă exproprierea marilor proprietari și improprietărea țăranilor, ci intervenția statului, în scopul reglementării sistemului arenzilor, ca mijloc de limitare a exploatării la care era supus țăranul român :

„Statul trebuie să intervină la formarea contractului de arendare, stabilind o mijlocie de arendă în raport cu valoarea bănească a pământurilor. După cum a hotărât o anumită dobândă legală pentru împrumuturile de bani, peste care cel ce trece se face vinovat de camătă, tot așa legea trebuie să prevadă o arendă hotărâtă, pe care să nu-i fie nimănui îngăduit s-o depășească. În acest timp, toate contractele de arendare, între proprietar și arendaș și între arendaș și țăran, vor trebui să fie refăcute pe temeiul arendei legale.

Dar această măsură n-ar fi completă dacă legea n-ar interzice, în mod hotărât, orice altă formă de plată a arendei decât în bani. Se știe că țăranul este peste tot exploatat prin felurite învoielii în muncă și în natură pe care le încheie cu arendașul. Pentru un pogon de pământ pe care-l închiriază de la arendaș sau de la proprietar, el se obligă a-i face o mulțime de munci cu vitele și cu brațele, în diferite epoci ale anului agricol, în afară de jumătate sau a treia parte din câștigul său total. Schimbarea tuturor contractelor de arendare pe valoarea lor în bani înseamnă a ușura cealaltă operație, pe care o socotim ca cea mai însemnată, adică mărghinirea legală și forțată, impusă prin lege, a arendei.

Numai cu chipul ăsta se va putea mărghini puțin exploatarea țăranului. Numai așa proprietarul va fi pus în alternativa sau de a-și exploata singur pământul și de a plăti salarii relativ superioare celor de astăzi, prin aceea că va avea mai mare nevoie de brațe, iar concurența dintre muncitorii agricoli ar fi mai mică, mai ales când vor fi reușit să se organizeze, sau de a închiria pământurile la țărani, cu o arendă relativ mai mică”.

În ajunul mării răscoale a țăranilor, se constată o intensificare a preocupărilor mișcării muncitorești față de problema agrară. Organul oficial al mișcării socialiste din țara noastră, „România muncitoare”, insera în paginile sale date și fapte care ilustrau situația grea a țărănimii, exploatarea atât de proprietari și arendași, cât și de aparatul administrativ pus în slujba acestora.

Astfel, în articolul „Samavolniciile și jalea la sate”, publicat în „România muncitoare” din 11—18 februarie 1907, se avertiza asupra urmărilor posibile ale acestor stări de lucruri :

„La sate se petrec lucrurile cele mai înfiorătoare. Nu numai că țăranii trăiesc în lipsa cea mai mare, nu numai că exploatarea proprietarilor nu are margini, nu numai că autoritățile se poartă cu ei ca misionarii cu sălbaticii din Asia și Africa, dar acești țărani duc o astfel de viață, apăsările sînt atât de crude încît, dacă lucrurile nu se vor

îndrepta — și nu credem —, vom intra în curînd într-o nouă perioadă de agitație, de revoltă și de vărsări de sînge“.

Odată cu începuturile răscoalei, în nordul Moldovei, se disting în cadrul mișcării muncitorești din țara noastră, de fapt în sînul conducerii acesteia, germenii a două poziții sensibil deosebite în ceea ce privește aprecierea caracterului și eficienței luptei țărănimii.

Unii conducători, văzînd în răscoală o încercare a țărănimii de a obține micșorarea arenzii, admiteau lupta acesteia, cu condiția ca ea să se desfășoare în cadrul strîmt al obținerii de revendicări relative la îmbunătățirea condițiilor stipulate în contractele de învoieli agricole. În articolul „Țărani, cereți micșorarea arenzilor“, publicat în „România muncitoare“ din 4—11 martie 1907, se afirma, între altele :

„...noi socialiștii spunem că singurul mijloc de a îmbunătăți soarta țăranilor e micșorarea arenzilor, rezilierea tuturor contractelor vechi și fixarea unei arenze convenabile decît care să nu poată nici un proprietar cere mai mult. Nici băncile populare, nici Casa rurală nu vor ajuta întru nimic țăranilor dacă proprietarii sînt liberi de a mări după voie arenda pămîntului. Mîntuirea e în a lovi pe proprietar nu numai interzicîndu-i mărirea arenzilor, dar silindu-l să le micșoreze, după un preț mijlociu stabilit după venitul pămîntului“.

Alți conducători ai mișcării muncitorești au susținut fără rezerve de la începutul răscoalei lupta revoluționară a țărănimii. Printre aceștia s-a situat și M. Gh. Bujor. El a analizat în articolul „Răscoalele țărănești“, publicat în același număr al „României muncitoare“, cauzele răscoalei, arătînd că de fapt aceste cauze țin de natura întocmirilor social-economice din societatea românească în perioada respectivă :

„Marele suferind, care a învățat să rabde și să muncească în tăcere pentru belșugul altora, începe acum să se trezească din letargia sa. Obiditul și împilatul țăran, pentru care nu se cheltuiesc decît doar vorbele goale și cartușele pline, adus la marginea răbdării sale, ridică fruntea. În toate județele țării țărănimca e în fierbere. De la T. Severin pînă la Doroboi, un curent de nemulțumire adîncă, fiorul unei răni dureroase și netălmădute, străbate această masă compactă de oameni — robi ai pămîntului și ai băncilor, ai naturii și ai întocmirilor sociale.

Răscoalele din județele Iași, Botoșani și Suceava nu sînt, prin urmare, izbucnirea unei nemulțumiri locale sau fructul unor imbolduri individuale. Ele sînt, dimpotrivă, încoronarea sistemului crud de exploatare de astăzi a țărănimii, rodul neînclăturabil al dominațiunii destrăbălate și jefuitoare a burgheziei și boierimii românești“.

Referindu-se la cauzele răscoalelor, în opoziție cu încercările presei burgheze de a le prezenta ca rezultat al unor instigații, M. Gh. Bujor scotea în evidență faptul că ele erau generate de situația deosebit de grea a țărănimii :

„Lipsa de hrană, lipsa de pămînt, lipsa de orice siguranță a vieții de toate zilele, traiul de cîine desconsiderat și bătut, toate acestea sînt pricini puternice și generale de nemulțumire și de revoltă. Și toate aceste pricini se găsesc cu prisosință în mijlocul țărănimii noastre.

Iar această stare de decădere materială și morală este urmarea firească a vieții noastre sociale, în care o mină de mari boieri și mari capitaliști dețin în minile lor «puterea» țării, stăpînesc în adevăratul înțeles al cuvîntului, taie și spinzură. Lupta surdă dintre țăranul muncitor și sărăcit și dintre boierul ce se îmbogățește din exploatarea țăranului a trebuit să aducă și aici, ca și în oraș, vîntul nemilos al revoltei“.

În încheierea articolului, se încerca descifrarea perspectivelor luptei țărănimii :

„Desigur, deșteptarea țărănimii împilate se apropie. Toate nemulțumirile, toate relele, toate suferințele, toate netrebnicele apăsări de biruri, de administrație, de cultură, de jefuire boierească sau arendășească, toate îi vor deschide ochii, în cele din urmă, și-i vor arăta că în «patrioții» ei stăpîni ca nu întîlnește decît dușmani și că

toți acei de care atîrnă — români sau străini —, toți se aruncă asupra muncii sale, cu lăcomia corbului pe hoitul părăsit. Și atunci, opera de înbegare a forțelor țărănești, de unire și întărire a lor, de pregătire pentru luptă va veni de la sine... Și ziua aceea, desigur, nu e departe“.

Oficial, poziția mișcării socialiste din România față de răscoală a fost expusă în manifestul cercului „România muncitoare“, lansat „Către lucrători și țărani, către studenți“, publicat în „România muncitoare“ din 11—18 martie 1907.

Încercînd să explice caracterul violent al răscoalelor cu care conducerea cercului socialist nu era de acord, manifestul releva faptul că țăranii ajunseseră la folosirea acestei forme de luptă pentru că nu aveau o alta, legală, de întrebuițat :

„Toate mijloacele legale de luptă : întruniri, presă, alegeri, nu există pentru țărani. Toate partidele noastre politice sînt de acord să considere și să trateze pe țăranul român ca pe o brută nevrednică pentru lupta legală și civilizată... Și pe cînd în toate țările... țărănimia a ajuns să fie un factor în viața politică, la noi ea, lipsită de orice libertate și de orice drept real, nu a ajuns să știe că legile unei țări civilizate îi pun la îndemînă și alte mijloace de luptă decît răscoala și devastarea“.

Conținutul manifestului, cuprinzînd accente pacificatoare, se poate explica și prin faptul că el a fost elaborat în perioada represiunii răscoalei, cînd se accentuase teroarea și asupra mișcării muncitorești.

Un pas înainte pe calea descifrării sensurilor adînci ale luptei revoluționare a țărănimii l-a constituit apelul lui M. Gh. Bujor „Către concediați și rezerviști“, publicat în „România muncitoare“ din 11—18 martie 1907, în care autorul îndemna pe concediații și rezerviștii chemați sub arme spre a fi trimiși să reprime răscoala să nu tragă în semenii lor, ba, mai mult chiar, acolo unde va fi cu putință, să fraternizeze cu răsculații :

„Acum cînd vîntul răscoalei țărănești se întinde și amenință însăși temelia proprietății boierești, stăpînitorii noștri s-au gîndit la veșnicul lor sprijin — la armată — spre a înăbuși în sînge o mișcare ce a izvorît din nedreptățile și împilările lor. Ei au trimis pe cîmpul revoltelor armata permanentă avută la îndemînă, ei mobilizează acum contingentele de concediați și rezerviști. Ei vor ca și de astă dată arma muncitorului-soldat să se îndrepte în pieptul muncitorului în luptă.“

Voi știți, tovarăși, cît de drepte sînt cererile țăranilor apăsăți de proprietarii, de arendașii și de boierimea întreagă și de orice neam, de boștină sau de viță mai nouă. După cum mizeria vă împinge pe voi la greve, la luptă, tot mizeria i-a împins pe țăranii la răscoale.

Voi știți atunci, ca muncitori cinstiți, ca tovarăși bravi și ca luptători neînfricați, care e datoria lucrătorului încătușat în livreauna cazonă : să nu tragă niciodată în cei ce sufăr, în tovarășii de muncă, în frați, surori, rude sau părinți.

Mii de tovarăși vor fi porniți spre locul tragicelor evenimente.

Să nu uităm în aceste împrejurări linia noastră de purtare : să luminăm pe acei cu care vom intra în vorbă că nu trebuie să omoare pe semenii lor, să nu omorîm noi înșine și să arătăm tuturor, soldaților ca și țăranilor, că pricina relelor țărănești este nedreapta ocîrmuire burgheză, sălbatica exploatare capitalistă, subjugarea și împilarea boierească, și nu sărmana și nevinovata populație evreiască.

Arătați pretutîndeni pe dușmanul adevărat și — dacă va fi nevoie și dacă va fi cu putință — dați-vă de partea răsculaților, ca să luptați contra acestui dușman. Niciodată gloanțele voastre în pieptul țăranilor asupriți ! Trageți în vînt !“

În timpul răscoalelor țărănești din 1907, mișcarea socialistă din țara noastră a lansat apeluri în care muncitorimea Capitalei și a altor orașe ale țării era chemată la întruniri de protest împotriva sălbăticiilor comise de autoritățile militare-polițienești la sate.

În apelul „Către muncitorii Capitalei“, semnat de cercul „România muncitoare“ din București și de Comisia Generală a Sindicatelor din România,

prin care muncitorimea Capitalei era convocată la o mare întrunire publică de protest, se spunea :

„Tovarăși,

Împilata țărănime — iobaga de veacuri a boierilor, roaba pământului și sluga batjocorită a guvernanților — a ridicat fruntea ! În deznădejdea ei de a mai dobîndi pe calea înțelegerii o bucată de pămînt și a-și agonisi un codru de mămăligă, în deznădejdea ei de a mai vedea răsărind și pentru dînsa soarele libertății și al dreptății — ea a purces singură pe calea dreptății, călcînd în picioare toate întocmirile legale ale burgheziei stăpînitoare.

Țărănimea e în plină revoltă. Tot nordul Moldovei e într-o frămîntare nebună. Ca stîncile din vîrfurile munților, se rostogolesc la vale și înaintează mereu în cîmpie legiunile răsculaților țărani. Satele, tîrgurile și orașele devin teatru de dezlănțuire a furiei populare, prea mult înăbușită sub povara mizeriei și a răbdării silite.

Muncitori !

Voi știți pentru ce pașnica țărănime împilată s-a ridicat ca un singur om împotriva stăpînitorilor. Ca și voi ea suferă, ca și voi ea îndură muncile grele și chinurile foamei, ca și voi se trudește ca robul pentru făurirea belșugului celor de sus.

Țăranul a devenit sclavul pământului și al boierului, după cum muncitorul fabricii a devenit sclavul mașinii și al patronului. Proprietarul de pămînt, ca și proprietarul de fabrică, exploatează cu aceeași furie criminală, urmărind realizarea singurului său scop în viață : ÎMBOGĂȚIREA.

În zadar, în nenumărate rînduri, țăranul, ajuns la marginile puterii de a suferi, și-a îndreptat către stăpîni ruga ; în zadar s-a jeluît proprietarului. În zadar dregătorilor țării, în zadar chiar celui ce stă pe tron. I s-a răspuns cu vorbe, cu discursuri umflate și goale, i s-au dat promisiuni din belșug și îmbunătățiri de loc.

Astăzi împilarea, exploatarea nemiloasă, batjocura necontenită l-au silit pe țăran să se răzvrătească.

Ce i se răspunde acum ?

În loc de reforme, în loc de măsuri îngrăditoare ale exploatarei, i se trimit regimente și escadroane, și gloanțele au început deja să străbată piepturile lor chinuite. Astfel, burghezia noastră își continuă opera sa de exploatare în vreme de liniște, de măcelărire în timp de răsccoală.

La mitingul ce a avut loc în ziua de 11 martie 1907 în sala Băilor Eforiei — se arată în ziarul „România muncitoare“ din 18—25 martie același an — au participat peste 5 000 de muncitori, care și-au manifestat sentimentele de solidaritate cu țărănimea răsculată. Printre cei care au luat cuvîntul la miting a fost și Vasile Anagnoste, care, referindu-se la cauzele răscloalelor, a arătat :

„Tulburările de astăzi se datoresc nepăsării claselor stăpînitoare, care au împins țărănimea la cea mai neagră mizerie. Boierii, care exploatează munca, pe țăran, care iau 300 la sută dobîndă, ei sînt autorii răscloalelor și nu noi, socialiștii, «instigatorii», cum ne acuză un ziar guvernamental, ei au răsculat și deșteptat țărănimea.

O mișcare la sate, ca să fie temeinică, trebuie să fie bine organizată, luminată. Nici o speranță să nu ne punem în cei de sus, care știu să facă reforme numai pentru ei. Noi să ne punem speranțele noastre nu în acei care distrug puterea de viață, ci în forțele noastre proprii, în voința, în hotărîrea noastră de luptă.

La rîndul său, M. Gh. Bujor, subliniind sensul obiectiv și legitimitatea luptei țărănimii, menționa :

„Trebuia ca în cele din urmă să-l străbată pe acest uriaș adormit, pe țărănime, dorul revoltei. Acești oameni pe care stăpîinii îi considerau capabili numai de a fi jupuiți și storși, de a face cu puterea lor rodnicia pământului, cu banul lor excedentele bugetare, iar cu pieptul lor să apere țara s-au ridicat să-și scuture lanțurile robiei...

Răscloalele de astăzi sînt materializarea de veacuri a suferințelor țărănimii, a acestei țărănimii care nu a avut nici cultură spre a-și spune altfel păsul, nici presă unde să-și arate doleanțele, nici libertatea de a se întruni, nici reprezentanții săi în parlament.

În încheiere, participanții la miting au adoptat o moțiune care, pe lângă cuvinte de caldă simpatie pentru lupta țărănimii și accente de condamnare a represiunii îndreptate împotriva țăranilor răsculați, conținea și un program de reforme, menit să atenueze gradul de exploatare la care erau supuși țăranii :

„Muncitorii din Capitală, întruniți în număr de 5 000 în sala Băilor Eforiei, în ziua de 11 martie, convocați fiind de cercul «România muncitoare» și Comisia Generală a Sindicatelor din România, cu ocazia răscoalelor țărănești, au votat următoarea moțiune :

Având în vedere că o exploatare seculară și nemărginită se agravează mereu, prin concentrarea pământului în mina unui număr înșimă de mari proprietari, prin urcarea neconținută a arenzilor, înăsprirea învoielilor agricole ;

Având în vedere că, pe de altă parte, asupra țărănimii noastre apasă plaga impozitelor grele, directe și indirecte, prin care statul îi ia și micul rest ce îi lasă proprietarul și arendașul ;

Având în vedere că o administrație ticăloasă și asupritoare, unealtă servilă a interreselor ciocoiești, i-a înăsprit și mai mult situația economică și socială ;

Având în vedere că țăranul nu are de fapt nici un mijloc legal spre a lupta, că libertatea întrunirii, presei și asociației este pentru el redusă la nimic și, lipsit de orice cultură și instrucție serioasă, el nu cunoaște mijloacele de luptă ce-i procură civilizația modernă ;

Considerind, pe de altă parte, că partidele politice, în loc de a ridica starea morală și materială a țărănimii, au înăbușit orice încercare — ca a socialiștilor de la 1898 — de a organiza o mișcare legală și pașnică între țărani, preferind să aibă o populație primitivă și sălbatică, însă independentă, sau au căutat să creeze o diverssiune, îndreptind nemulțumirea țăranilor în contra arendașilor de origine străină ;

Având în vedere toate acestea, întrunirea declară :

Întreaga răspundere a răscoalelor țărănești cade asupra claselor stăpînitoare și a partidelor politice.

Considerind, pe de altă parte, cum guvernul, în loc de a veni cu reforme grabnice și radicale, spre a satisface nevoile țăranilor, a recurs la represiuni singeroase, preferind moartea a mii și mii de țărani decît atingerea dreptului de proprietate și în loc de a căuta adevărații responsabili în sinul claselor stăpînitoare a căutat să implice pe oameni nevinovați, protestează în contra acestui sistem învechit și barbar de procedare.

Considerind că nu se poate ajunge la nici o pacificare reală fără a atinge direct proprietatea, cer următoarele :

1. Reluarea tuturor moșiilor stăpînite astăzi de proprietari, fără acte de proprietate.

2. Desființarea clasei arendașilor intermediari.

3. Fixarea prin lege a unui maxim de arendă de către comisiuni mixte pe baza prețului real al pământului.

4. Revizuirea democratică a legii tocmelilor agricole și interzicerea învoielilor cu munca și plata în natură.

5. Reforma impozitelor și reforma administrațiunii.

6. Iar ca mijloc pentru dobîndirea acestor reforme și ca cheazășie că ele vor fi sincer aplicate, introducerea votului obștesc, egal, direct și secret, pentru toți supușii statului român, fără deosebire de neam, de la 21 de ani în sus.

Întrunirea, salutînd cu reculegere și adîncă durere memoria fraților țărani căzuți pe cîmpiile țării, protestează cu energie în contra reprimării cu forța armată a răscoalelor și afirmă în fața mormintelor proaspete ale victimelor voința muncitorilor din toate țările de a transforma armata permanentă în miliție națională și a smulge acest instrument de represiune din mîinile claselor stăpînitoare...“.

Un apel asemănător celui elaborat de cercul „România muncitoare“ din București și de C.G.S.R. a fost publicat în numărul din 8 martie 1907 al ziarului „Dezrobirea“, care apărea la Brăila în perioada desfășurării răscoalei. Apelul, redactat de comitetele de acțiune ale cercurilor socialiste din Galați și Brăila, convoca muncitorimea din cele două orașe pentru ziua de 11 martie

1907, la mitingurile organizate în scopul de a protesta contra asasinării țărănilor răsculați :

„Tovarăși !

Tot nordul Moldovei e în plină revoluție. Țărănimea împilată și jefuită de proprietari și arendași cere pământ. Guvernul, în loc de dreptate, în loc de legi, i-a trimis armata. Singele muncitorilor de la țară, al fraților voștri de suferință, a curs. Aleșii din parlament ai celor trei colegii nu au găsit în această vreme decât o soluție pentru rezolvarea chestiei țărănești : să concentreze pe rezerviști. Armata țării o vor trimite în contra țării.

Tovarăși,

E de datoria noastră să vă chemăm la luptă pentru aceeași cauză sfântă ; e de datoria voastră să răspundeți în număr cât mai mare la acest apel, să arătați că atunci când e vorba de nedreptate sînteți cu sufletul alături de cei ce sufăr și de cei care sînt asasinați“.

Mitingul, programat pentru 11 martie la Brăila, nu s-a putut desfășura în bune condiții, întrucît a intervenit armata, care a devastat localul cercului „România muncitoare“ și a operat o serie de arestări.

În ciuda acestor măsuri, cercul socialist din localitate a răspîndit printre muncitori un manifest intitulat „Chemare către tovarășii țărani și muncitori“, în care se reafirma simpatia clasei muncitoare față de lupta eroică a țărănimii :

„Tovarăși,

După patruzeci de ani de robie și de foamete jubiliară, țăranul din Moldova, nemaiputînd suporta jugul exploatării, s-a răscolat. Din sate nenumărate s-au pogorît în târguri și în orașe, au devastat tot ce le-a ieșit în cale și strigătul lor desnădăjduit «VREM PĂMÎNT» a găsit răsunset în nevoile și în inima muncitorimii din întreaga țară. Această muncitorime, robită ca și dinșii, flămîndă ca și dinșii, muncind ca și dinșii pe ogoarele altora, se deșteaptă astăzi și strigă de pretutindeni : «Vrem pămînt !»“

Reprimarea răscoalei a fost întâmpinată cu un val de proteste de către mișcarea muncitorească din țara noastră. În articole cuprinzînd puternice accente demascatoare, apărute în „România muncitoare“, militanții de frunte ai mișcării noastre muncitorești și-au exprimat poziția fermă de apărare a victimelor nevinovate, căzute jertfă răzbunării de clasă.

Pe această linie trebuie menționat, în primul rînd, articolul „Destul“, publicat în „România muncitoare“ din 1—8 aprilie 1907, articol combativ, pătruns de o caldă simpatie față de lupta și jertfele țărănimii :

„Ceea ce se petrece acum la sate e groaznic, e neînchipuit. Sub aparența de liniște și de ordine, trimbițată de rapoartele oficiale, cele mai josnice, mai crude și mai degradatoare fapte zguduie țăărănimea întreagă.

De la un capăt la altul al țării, acum, pe întinsul cîmpiilor, deasupra satelor umilate și sărace, din care nu se mai ridică nici chiotele de veselie ale oamenilor, nici cîntecul păsărilor de curte, deasupra acestei jăli ce-ți strînge inima și-ți face impresia unui osîndit ce nu mai are nici dreptul de a plînge și care-și stăpînește durerea în sughițuri mocnite, deasupra tuturor o singură putere aspră și neîndurătoare domnește : puterea represiunii militare. Iar această putere de represiune se simbolizează în aceleași semne ale urgiei și brutalității : în bici, cravașă, centiron.

În toate satele aceeași istorie se repetă — istorie jalnică și revoltătoare : autoritatea militară, singura autoritate în ființă, arestează rînd pe rînd, în grupuri, pe săteni, sub cuvîntul că sînt instigatori, și îi aduce la târgul mai apropiat, la închisoarea mai apropiată, unde începe apoi barbara instrucție sumară : pumnii și palmele, înjurăturile nelipsite, dezbrăcarea și bătaia pe pielea goală, cu cravașa, cu centironul sau cu biciul, pînă ce moicjul, sub grozăvia loviturilor, leșină, cînd este dat cu piciorul la o parte.

Satul acum este un câmp de luptă căzut în stăpînirea învingătorului ; învingătorul este militarul înarmat și crud, învinsul e veșnicul învins de astăzi și de ieri : țăranul. Învingătorii se poartă întocmai ca într-o țară cucerită : nici o considerație, nici o milă, nici o pășare față de nimeni și de nimic ; vinovat sau nevinovat, simplu muncitor, învățător sau preot, toți împărtășesc aceeași soartă, căci toți au aceeași mare vină : sînt țărani.

De aceea cuceritorii calcă în picioare și ultima licărire a demnității de om și aștern la pămînt pe fiecare țăran spre a face să simtă bunătatea stăpînitorilor ; de aceea femeile sînt batjocorite, tirite prin închisori și ele sau terorizate în casele lor pustii de bărbații închiși, batjocorite și dezonorate ; de aceea blindele și sărmanele fete de țărani, mlădițe nenorocite, doborîte de suflarea uraganului, sînt murdărite și deflorate ; de aceea orice bun al țăranului se însușește fără discuție, lăicerul de pe pat, porumbul din pod, pasărea din bătătură...

În încheiere, autorul, ridicîndu-se împotriva acestor fărădelegi, își exprimă convingerea că pentru toate cele săvîrșite guvernării vor da cîndva seamă :

„Urgia aceasta — urgie a stăpînitorilor, și nu a lui Dumnezeu — trebuie însă să înceteze. Trebuie să înceteze chinuitoarea priveliște ce ni se ridică înaintea ochilor noștri : un popor întreg trîntit la pămînt și bătut. Nu se gîndesc guvernării noastre că toate acestea nu se vor uita și că mai tirziu, cînd țărani vor deveni o forță conștientă și organizată, o forță politică, vor căuta să-i tragă la răspundere și amarnică le va putea fi pedeapsa.

Dar mai presus de toate, în numele civilizației, în numele muncii desconsiderate, în numele demnității omenești, în numele solidarității umane, în numele acelor milioane suferinde și batjocorite, strigăm indignați guvernărilor noastre :

Destul !”

Atrocitățile comise de armată, din ordinul cercurilor conducătoare ale burgheziei și moșierimii, în satele și comunele răscolate, au fost demascate și în articolul intitulat „Despăgubirile”, publicat în „România muncitoare” din 20—27 mai 1907 :

„Acolo unde nu și-au arătat perfecția tunurile cu repetiție și puștile, centiroanele soldaților dovedeau că furnizorii lor au fost foarte conștiincioși... Și pentru o mai completă liniștire, cînd, după lovituri, toți mușchii le erau prefăcuți în o masă de sînge închegat, picioarele generoase ale brutelor — soldați, din ordinul fiarelor galonate, le dădeau loviturile de grație. Erau împinși în șanțuri, pentru ca din primul de țărînă ce era acolo să-și poată, în sfîrșit, împlini gîndul ce de atîta vreme le rodea fără milă sufletul — să aibă pămînt”.

O analiză mai amplă a evenimentelor revoluționare din primăvara anului 1907 s-a încercat în articolul intitulat „Răscoalele țărănești”, publicat în două numere consecutive ale „României muncitoare” (18—25 martie și 25 martie 1907). În partea introductivă, după ce sînt înfățișate cauzele care au generat ridicarea la luptă a țăranilor, se arată :

„Prin urmare, mîntuirea poporului, smulgerea lui din ghiarele săvăciei nu prin guvernări se va face, sau de se va face printr-înșii, nu de buna lor voie se va face, ci prin silă. Poporul trebuie să se organizeze, dar să și lupte, căci numai prin lupta lui se va mîntui”.

În articolul sus-amintit se arată în continuare că prin activitatea de organizare și luminare a poporului se înțelege :

„1. Pregătirea poporului la lupta politică, prin cultivarea minții și a inimii lui din izvorul principiilor socialiste, singurele principii adevărate și prin care se va realiza mîntuirea omenirii din ghiarele robiei și mizeriei ; 2. Cultivarea principiului solidarității, înfrățirea popoarelor, principiul internaționalist etc. etc., principii prin realizarea

cărora clasa muncitoare va deveni o forță puternică, în stare a-și impune voința și a dicta claselor stăpânitoare de azi...

Cît timp se va menține absurdă organizațiunea socială de astăzi, organizațiune care permite ca o mînă de oameni să concentreze în mîinile lor toate avuțiile pămîntului și să exploateze restul omenirii, căzută în prada întunericului, sărăciei și mizeriei, atît timp revoltele țărănești, și-n genere revoltele muncitorești, vor ființa. Numai atunci vor dispărea cînd tot pămîntul, cu toate avuțiile lui, va fi al tuturor și exploatat în comun, beneficiind cu toții deopotrivă, cînd dar, în locul organizațiunii de astăzi, va fi organizațiunea socială viitoare, organizațiunea socialistă.

Teroarea instaurată în țară de către guvernânții liberali și înăbușirea în sînge a răscoalelor țărănești a fost demascată și de către I. C. Frimu. Într-un articol apărut în „România muncitoare” din 25 martie 1907, el constata printre altele că :

„Sub protecția tunului, care aruncă jalea și moartea pe plaiurile țării, și amestecată de mirosul singelui ce se ridică de pe pămîntul întregii Românii, clasa conducătoare, spre a-și micșora partea de răspundere ce are în actualele răscoale țărănești, se năpustește cu furia omului ce și-a pierdut mintea asupra tuturor acelor ce-i ies în cale și sub pretextul de instigatori umple cu ei pușcăriile sau sînt împușcați”.

Constatările lui I. C. Frimu sînt completate într-un alt articol al său intitulat „Țară fără legi”, publicat în numărul din 1—8 aprilie 1907 al „României muncitoare”, în care se releva că furia burgheziei și moșierimii, precum și măsurile lor represive s-au îndreptat nu numai împotriva țărănimii, ci și a clasei muncitoare :

„După cum se petrec lucrurile acum, putem declara cu convingere că trăim într-o epocă cînd în această țară nu există nici un fel de lege, nici un crimpei măcar. Bunul plac domnește de la cel mai de sus, pînă la cel mai din urmă «apărător al ordinii». Ghiuleaua tunului a omorît nu numai cîteva zecimi (în sensul de mii — n.n.) de vieți, dar a distrus și legile țării și cele cîteva condițiuni marcante ce se mai găseau. Mirosul prafului de pușcă a trezit sentimentele cele mai josnice, cele mai barbare, cele mai crude în toți oamenii «ordinei publice».

Printr-un simplu denunț făcut de un stupid sau huligan al corporațiilor, muncitori cinstiți de săptămîni întregi stau în beciurile polițiilor ; alții sînt chemați sau ridicați noaptea de acasă, duși înaintea unei brute galonate sau civile, înjurați, amenințați cu cele șapte plăgi ale Egiptului, dacă nu se vor lăsa de sindicat, sau dacă vor mai citi «România muncitoare». Cetățeni pașnici sînt urmăriți, amenințați, dacă cred altfel decît cred ce cred cei două sute de proprietari, care au pretenția de a reprezenta țara, uitînd sau făcîndu-se că nu știu că ei nu sînt decît niște trîntori, care sug bogăția acestei țări, produsă de milioanele de muncitori, adevărata țară”.

La rîndul său, Dumitru Marinescu, militant de seamă al mișcării muncitorești din România, citînd date și fapte publicate de dr. C. I. Istrati în lucrarea sa „O pagină din istoria contemporană a României”, apărută în 1880, în care autorul releva starea mizerabilă a țaranului român, exploatat de proprietar sau arendaș și jefuit de munca lui, trage concluzii cu privire la cauzele răscoalelor în articolul cu același titlu apărut în „România muncitoare” din 1—8 aprilie 1907 :

„Nesfîrșita mizerie cu care e înlăntuită viața țăranilor a făcut ca în nenumărate rînduri să iasă din legalitate, pentru a cere hrană și pămînt de cultivat. Dar aproape întotdeauna, guvernânții de toate culorile, în loc de a studia și cerceta modul de trai al păturii țărănești, în loc de a lua măsuri de îndreptare, căutînd a ameliora mizeria ce bîntuia populația țărănească, în loc de toate acestea îi trimiteau gloanțe, schingiuiri și închisoare, înăbușînd în sînge țipetele de durere ce țăranul scotea din cauză lipsurilor de tot felul...”

Mizeria și suferințele au copleșit pe bieții țărani și în repetate rânduri când au cerut reforme, politicienii le-au promis, fără a se ține de vorbă. Ieri au fost mințiți și înșelați, iar astăzi împușcați. Și când te gîndești că poliția și autoritățile caută instigatori în socialism. E timpul să spunem iar guvernanților: instigatorii principali ai răscoalelor căutați-i în mizeria și suferințele țăranilor...“.

Accreditarea publică de către clasele dominante a versiunii potrivit căreia țăranimea ar fi fost împinsă la răscoală de așa-ziii instigatori, în scopul de a ascunde adevăratele cauze care au dus la marea ridicare a satelor din primăvara anului 1907, a fost demascată cu vehemență în articolul intitulat „Instigatorii“, apărut în „România muncitoare“ din 15—22 aprilie 1907:

„Clasa stăpîitoare, prin servitorii săi de pe banca ministerială și din fruntea județelor, caută într-o goană nebună pe instigatorii revoltelor țărănești.

Ce nerușinare! Să ai instigatorii în fața ochilor tăi, să fii veșnic între dîșii, să faci chiar parte din ei și să te duci să-i cauți în altă parte! Numai clasa stăpîitoare, care și-a pierdut orice simț de demnitate și rușine, poate și capabilă de atîta nerușinare.

Ei caută instigatori, cînd cei mai mari instigatori sînt ei înșiși, care timp de secole au ținut în asuprire și sclavie țăranimea română. Cei mai mari instigatori sînt aceste secole de robie și sărăcie, pe care clasa muncitoare le-a avut de îndurat de la săpînitarii săi.

Instigatoare e mizeria și ignoranța în care țăranimea a fost ținută de clasa stăpîitoare.

Instigatori sînt toți proprietarii și arendașii, fără deosebire de neam și religie, căci toți îngrămădesc averi din exploatarea nemiloasă și munca neplătită a țăranimii.

Instigator e partidul conservator, care prin birurile sălbatice și risipa banului public a adus poporul la disperare.

Instigator e guvernul și partidul liberal, care ațîța țăranimea la revoltă pentru a face încercături guvernului conservator și care apoi, venit la putere, distruge satele cu tunul și împușcă cu miile pe nevinovați.

Instigatoare sînt ambele partide politice, care din banii storși din sudoarea poporului întretin o funcționărimă leneșă și coruptă.

Instigatoare sînt ambele partide politice, pentru că din banii poporului au cheltuit sute de milioane pentru tunuri și puști, pentru ca să-și apere proprietatea lor furată de la muncitori și cu care tunuri și puști să-i omoare pe cei ce cer pîine și dreptate.

Instigatoare e justiția, care totdeauna a apărat interesele stăpînilor...

Instigatoare e expoziția, această încoronare nerușinată a 40 de ani de exploatare și de jaf. Cum să nu se revolte țăranul, după ce a fost dus să vadă expoziția, luxul și desfrîul în care se bălăcesc stăpînii săi și apoi, întors acasă, mizeria să-i rîză din toate colțurile mizerabilului său bordei!

Instigatori sînteți voi toți: vodă, miniștri, prefecți, primari, deputați, senatori, proprietari, fabricanți etc., voi toți care trăiți din jaful banilor scoși din spinarea poporului, voi toți care vă scăldați în belșug, pe cînd pe cei ce vă dau acest belșug îi țineți în sărăcie și ignoranță.

Și dacă clasa stăpîitoare, prin exploatarea sa sălbatică și jafurile sale nenumărate, este singurul instigator, de ce mai caută instigatori în rîndurile clasei muncitoare?

Oare stăpînii nu știu toate acestea?

Servitorii clasei stăpîitoare sînt prea șireți pentru a nu le înțelege toate acestea, dar și destul de nerușinați pentru a urma mai departe cu căutarea de instigatori.

Mergeți, așadar, domnii stăpînitari, mai departe cu armele voastre, dar un lucru să știți, că clasa muncitoare nu doarme și că ea vă urmărește pas cu pas, că toate crimele și fărădelegile voastre sînt însemnate și nimic nu vă va fi iertat“.

În mai 1907, cînd clasele stăpînitare din România, în frunte cu monarhia, se pregăteau să serbeze cel de-al 41-lea an de domnie „glorioasă“ a regelui Carol I, mișcarea muncitorească a folosit acest prilej pentru a demasca, o dată în plus, ororile săvîrșite de oligarhia română în primăvara aceluiași an. În „România muncitoare“ din 13—20 mai 1907 a apărut articolul „10 mai, zi de doliu“, în care se spunea:

„După primul bubuit al tunului, în care partidul celei mai sîngeroase represiuni naționale, partidul liberal, își anunța sinistra-venire la cîrma statului, după nerușinatul complot al coaliției marilor proprietari în contra îndobitocitului nostru țăran, stăpînitorii țin să asiste la cea mai nerușinată paradă, de cînd România își serbează independența.

Dacă în vremuri de stare normală și belșug, 10 mai era pentru muncitori o serbare banală și atît de costisitoare, acum însă, cînd mii de țărani sînt martirizați în închisori, cînd familiile lor nu știu unde vor găsi dreptate și o bucătică de pîine, cînd atîtea mii de morți au căzut sub memorabila ferocitate a armatei române, 10 mai trebuie să fie privit de către aceeași muncitorime [ca] cea mai jalnică sărbătoare națională...

10 mai, zi de doliu, tu vei rămîne de aci înainte pentru muncitorimea din România cea mai dureroasă și nesuferită sărbătoare națională“.

O vie agitație în sînul mișcării muncitorești din țara noastră s-a produs odată cu emiterea de pretenții pentru despăgubiri, formulate de proprietari, pentru a-și compensa „pierderile“ suferite în timpul răscoalelor.

În articolul „Despăgubirile“, publicat în două numere ale „României muncitoare“ (20—27 mai și 27—3 iunie 1907), se făcea un adevărat rechizitoriu la adresa claselor dominante care, deși provocaseră, prin exploatarea lor, pe țărani la răscoale, cereau despăgubiri pentru stricăciunile produse în iureșul revoltei :

„Dar țăranii aceștia, pe care voi i-ați ruinat, nu numai materialicește, dar și trupul și sufletul lor le-ați distrus, țăranii aceștia pe care de veacuri îi țineți în întuneric, țăranii cărora le-ați necinstit nevestele și fecioarele, cărora le-ați dus fiii prin cazărmi ca să nu se mai întoarcă sau să vie supti de boli, ei bine țăranii aceștia, fiindcă vorbim de despăgubiri, n-au și ei drept la despăgubiri? În virtutea dreptului egal pentru toți, sînteți siliți să spuneți că da. Și ei nu le cer. Ei cer dreptul de a se bucura de truda brațelor lor și ar fi fericiți dacă ar avea aceasta. Căci ei nu vor nici conacuri, nici domenii, nici măcar titlul de prens, ci strigă într-un glas : Noi vrem pămînt !

Prin urmare, dacă d-voastră, cinsute fețe proprietărești, v-ați luat dreptul de a stoarce atîtea veacuri vlagă din țăranii, n-au avut ei dreptul de a cere un petec de pămînt ? Și voi i-ați dat obuze, șapnele, gloanțe și lovituri de centiron“.

La conferința sindicatelor și a cercurilor socialiste care a avut loc la Galați, în zilele de 29, 30 iunie și 1 iulie 1907, între alte documente s-a votat și moțiunea cu privire la răscoalele țărănești.

Mergînd pe aceeași linie cu poziția oficială, adoptată de conducerea mișcării socialiste din țara noastră în timpul desfășurării evenimentelor din primăvara anului 1907, moțiunea, publicată în „România muncitoare“ din 15—22 iunie 1907, dezaproba caracterul violent al răscoalei, dar considera îndreptățite cererile țăranilor de a li se da pămînt și drepturi politice, condamnînd, în același timp, represiunile sîngeroase dezlănțuite împotriva răsculaților :

„Conferința, în ceea ce privește răscoalele țărănești, se declară solidară în cererea țăranilor de a li se acorda drepturi politice și pămînt. În consecință sfătuește țăranimea să se servească de mijloacele legale de luptă, singurele care pot aduce țăranimea la organizare și care pot aduce foloase reale și trainice.

Conferința protestează în contra reprimării sălbatice a răscoalelor țărănești, care ne-a dat deplină dovadă că guvernanții sînt predominați de spiritul războinic de clasă.

Conferința felicită în același timp pe toți jurații pentru inteligența și independența de care au dat dovadă, achitînd pe țăranii care și-au ales calea revoltei spre a scăpa de asuprire“.

Mișcarea muncitorească din Transilvania și-a manifestat în tot timpul desfășurării răscoalei simpatia față de lupta eroică a țăranimii. Presa socia-

listă de aici a inserat numeroase materiale care cuprindeau aprecieri de pe pozițiile înaintate ale clasei muncitoare cu privire la cauzele răscoalei, precum și articole în care era demascată și înfierată sălbatica represiune îndreptată împotriva răsculaților.

În articolul „Fă bine și așteaptă rău“, publicat în ziarul „Adevărul“, organ al Partidului social-democrat din Ungaria, secțiunea din Transilvania, din 25 martie 1907, analizându-se situația materială a țăranimii din România, se arăta :

„Nu țăranii sînt de vină, care muncesc de la 4 ore dimineata pînă seara la 8 ore, în brazda boierului și arendașului tiran, la zi pentru 80 de bani, cu ceapa și mămăliga lui, ci vina e a domnilor care îi despoaie de averi și muncă fără nici o mustrare de conștiință, nevoind să audă de plîngerile, durerile și suferințele lor“.

Referindu-se la represiune, același articol arăta că țăranii care luptaseră în redutele de la Plevna pentru cucerirea independenței țării primeau acum :

„...în loc de pîine, drepturi, mîngiere și fericire, după atîtea lupte crîncene săvîrșite pentru țară... gloanțe de pușcă și tunuri, pentru că au îndrăsnit a preinde pămînt și plată mai omenească pentru munca lor“.

★

Poziția activă a mișcării muncitorești din România față de marea răscoală a țăranilor din primăvara anului 1907, sprijinul acordat luptei eroice a țăranimii au contribuit la creșterea prestigiului clasei muncitoare din țara noastră, ca forță socială interesată în efectuarea unor profunde transformări în societatea românească. În perioada ulterioară răscoalei, în presa socialistă a apărut pentru prima dată ideea necesității exproprierii silite a marii proprietăți moșierești. Această idee va figura ca punct programatic în proiectul de program al Uniunii socialiste, votat la conferința din ianuarie 1908.

Evenimentele din martie 1907 au marcat apariția germinilor conștiinței cu privire la necesitatea și posibilitatea înfăptuirii alianței dintre clasa muncitoare și țăranime, alianță făurită ulterior sub conducerea Partidului Comunist Român și menită să devină cea mai puternică forță socială și politică a societății noastre.

În anii construcției socialismului, alianța clasei muncitoare cu țăranimea, cimentată prin lupta comună, bazată pe interese economice și politice comune, pe relațiile socialiste existente la orașe și sate, s-a întărit continuu, dezvoltîndu-se pe o treaptă superioară.

V. NICULAE

SOLIDARI CU LUPTA ȚĂRĂNIMII

GHEORGHE GIOSANU (1871-1917) În paginile de istorie care proslăvesc ridicarea la luptă pentru pământ a maselor țărănești în primăvara anului 1907, printre propagandiștii ideilor socialiste, care au întins o mână de frate răsculaților, solidarizându-se cu ei și încercând să-i ajute, se află și mecanicul de locomotivă Gheorghe Giosanu.

Acțiunea lui Giosanu a avut loc pe linia ferată Dolhasca-Fălticeni, cu ocazia transportării unui grup de țărani răsculați din Ruginoasa spre închisoarea din Fălticeni. Când trenul a ajuns aproape de stația Dolhești, în dreptul unei curbe, Giosanu și-a pus planul în aplicare. În acel loc trenul mergea încet. Giosanu a lăsat pe fochistul Gh. Raicu în locomotivă, iar el a coborât, a desfăcut din mers lacătul de la vagon, apoi s-a urcat din nou pe locomotivă. La sosirea în Fălticeni, jandarmii, care se aflau într-un alt vagon, și-au dat seama de lipsa unui număr de țărani din vagonul-arest.

Giosanu lucrase cu chibzuială, încît, cu toate investigațiile autorităților, nu s-a putut dovedi participarea sa. De multă vreme era însă pus sub supraveghere pentru activitatea sa revoluționară. De aceea, ca să scape de urmărirea jandarmilor, Giosanu s-a refugiat în satul lui natal — Mălini —, unde l-a reîntîlnit pe Constantin Popovici, care îi luase adresa de la I.C. Frimu. Nu mică i-a fost mirarea lui Popovici, care se aștepta să găsească la Mălini „un temperament aprins, entuziast și nerăbdător“, cînd a văzut „un om blînd, vorbind domol, așezat, fiecare cuvînt la locul lui“.

„Din discuțiile avute împreună — arată Constantin Popovici, într-un articol apărut în „Muncitorul ceferist“ din 1920 — recunoscui în el pe tînărul înalt și tăcut care venea la Clubul socialist din Iași pe la 1894“. Într-adevăr, la Iași, unde fusese adus în 1889 de către tatăl său pentru a face școala de meserii, Gheorghe Giosanu, împreună cu alți elevi mai răsăriți și studenți, frecventau, unii pe ascuns, sediul mișcării socialiste.

Mai tîrziu, el a făcut parte din grupul de muncitori de la Atelierele C.F.R. Pașcani, care au înființat sindicatul, iar în 1906, la prima conferință pe țară a mișcării socialiste, a fost unul dintre delegații muncitorilor din Pașcani. Direcția căilor ferate, care nu privea însă cu ochi buni activitatea lui Giosanu, l-a mutat la Dolhasca, pe linia secundară Dolhasca-Fălticeni, pentru a nu mai avea legătură cu muncitorii din Atelierele C.F.R. Pașcani. El nu și-a uitat însă

nici aici datoria de socialist față de problemele care frământau pe țărani săraci. La Dolhasca, seri de-a rîndul, cînd nu era pe locomotivă, în toamna și iarna anului 1906, Giosanu, fiul de țăran din Mălini, arăta sătenilor necesitatea de a se alătura luptei muncitorilor împotriva moșierilor și capitaliștilor. El vorbea țăranilor despre socialism, arătîndu-le că prin luptă unită între muncitori și țărani se va putea mai curînd ajunge la desființarea exploatării atît din partea fabricanților, cît și a moșierilor.

Cînd prigoana împotriva socialiștilor s-a mai domolit, după răscoala din 1907, Gh. Giosanu s-a reîntors la serviciu. Autoritățile știau însă că acel mecanic cu umerii lați, cu lavaliera neagră, pălărie cu boruri mari, care vorbea domol și te privea cu ochi blînzi, era un perseverent propagandist al ideilor socialiste. Și l-au mutat din nou, de data aceasta la Buzău.

Giosanu și-a reluat însă și aici activitatea de propagandist socialist. El a contribuit la organizarea muncitorilor tăbăcari, care trăiau în mizerie și neștiință. Grijă deosebită a avut și aici pentru răspîndirea ideilor socialiste prin cuvîntul scris. Găsise o bibliotecă socialistă, dar era sechestrată de proprietarul sediului pentru anumite datorii. „Am achitat deci suma eu — scria el în „România muncitoare“ din 3 februarie 1911 — fără să mă mai gîndesc de a reprimi-o vreodată“. Împreună cu alți cîțiva muncitori a luat „mobilierul bibliotecii“ — o masă, două bănci mici, trei bănci de scînduri, un dulap pentru bibliotecă cu cărțile în el — și l-au dus la noul sediu. Dar organele polițienestre continuau prigoana ; în 1908 sediul muncitoresc, înființat cu atîta trudă de Giosanu și ceilalți socialiști, a fost din nou închis.

La Buzău, Giosanu a participat și la conducerea a două greve, una a muncitorilor din atelierul depoului C.F.R. și alta a curățătorilor de linii. Pentru activitatea desfășurată, în 1909, Gh. Giosanu a fost din nou mutat, în mod disciplinar, la Huși.

Noua mutare, deși legată de mari greutăți familiale, nu l-a dezarmat pe Gh. Giosanu. La Huși, el a luat imediat legătura cu muncitorii socialiști din localitate pentru întărirea muncii în syndicate, crearea unei filiale a societății de ajutor „Munca“ și înființarea unui cerc socialist, iar după reconstituirea partidului, în 1910, a militat pentru punerea bazelor organizației de partid.

Deși era un mecanic cu note calitative bune, Giosanu a fost pus să lucreze pe linia secundară Crasna — Huși, autoritățile urmărind în permanență să-l izoleze de locurile cu aglomerări de muncitori. Intențiile lor au dat însă greș, Giosanu știind să-și adapteze împrejurărilor metodele sale de propagandă. Neavînd darul oratorului de tribună, el se simțea bine în propaganda de la om la om, pe care o desfășura cu o mare stăruință. C. Popovici, în articolul comemorativ menționat, amintește de modul cum Giosanu făcea propagandă atunci cînd lucra pe linia Crasna — Huși. El își umplea buzunarele cu broșuri și ziare, în primul rînd „România muncitoare“, și, după dispariția ei, „Lupta zilnică“. „Nu era stație unde să nu se dea jos pentru a «zvîrli», cum zicea el, cîte ceva ; nu era coleg de lucru și nu era muncitor căruia să nu-i facă propagandă, sau să vadă dacă a priceput ce i-a dat el să citească“

În cei opt ani cît a locuit la Huși, Giosanu a desfășurat una dintre cele mai interesante activități de militant socialist din perioada aceea : munca de corespondent voluntar. Articolele sale erau scurte, concrete, scrise în mod clar, pe înțelesul tuturor. Ele demascau cu curaj pe dușmanii muncitorilor.

Giosanu îndemna pe muncitori „să lupte cu energie prin Partidul social-democrat pentru a distruge legea scelerată, ca să se poată organiza...“.

După izbucnirea primei conflagrații mondiale, Gh. Giosanu, luptător devotat pentru cauza clasei muncitoare, s-a situat și de data aceasta în primele rânduri ale luptei împotriva războiului.

Cînd cotropitorii germani au pustiit țara, iar Moldova, transformată într-un refugiu pentru armata și populația evacuată din restul țării, fusese năpădită de foamete și boli, Giosanu s-a comportat ca un tovarăș și frate de suferință față de ostașii căzuți în ghearele tifosului exantematic.

Adînc îndurerat de suferințele oamenilor, Giosanu, împreună cu alți muncitori, deschidea porțile Depoului C.F.R. din Huși, unde se afla mobilizat, așezînd mereu alte paturi pentru frații în suferință.

Într-o zi din primăvara anului 1917 a simțit și el dureri mari în ceafă ; se îmbolnăvise de tifos exantematic, la care au contribuit și tarele vechi, ce au afectat profund organismul său robust.

...A încetat din viață la 2 aprilie 1917, în vîrstă de 46 de ani.

Cît a trăit a luptat ca un militant socialist, devotat poporului pînă în ultima clipă a vieții sale.

I. C. VISSARION (1883-1951) După sîngeroasa represiune a răscoalei țăranilor din 1907, un scriitor țăran de prin părțile fostului județ Dîmbovița, născut în satul Costești din Vale, venea la București cu manuscrise multe în traistă, cuprinzînd crîmpeie din viața de obidă a țăranului. Poposi la socialiști, și cei de la „România muncitoare“ l-au primit cu brațele deschise. I-au publicat cîteva schițe, nuvele, un fragment de roman...

Era I. C. Vissarion.

Încercase să scrie încă din copilărie. Dar își dădea seama că are nevoie de învățătură. În acest scop, el bătuse chiar la ușa unor „mai mari ai zilei“ din București, pentru a-i înlesni drumul spre învățătură. Degeaba însă. Scriitorul Delavrancea încercase să-l ajute, dar n-a reușit să facă altceva pentru tînărul țăran cu aplicație în mînuirea condeiului decît să-l îndemne să scrie curat, în limba vorbită de oamenii din sat. Și tînărul începu să scrie cam de prin anul 1903. El scria despre viața trudnică și plină de obidă a țăranilor din satul natal și din comunele megieșe.

I. C. Vissarion publicase în 1906 în „Gazeta țăranilor“, editată în comuna Mușetești — Argeș, o serie de „cronici“ din viața de rob a semenilor săi. Scria schițe cu sens simbolic, prevestitoare ale marii furtuni ce se apropia. Schița „Cucurigu“ oscilează între un stil aluziv și o imprecizie directă, violentă : „Ne-au trimis pe cap o droaie de «mîrlani» flămînzi și nesățioși. I-au făcut și judecători și izicutori și de toate ! Fără judecată te închide ; fără judecată te condamnă ; fără judecată te izicută ! Vai de noi ! Vai de copiii noștri !“

În satul lui Vissarion boierii, primarii, jandarmii, percepatorii stăpîneau cu sudalma și biciul. Versurile sale din 1906, simple, dar umane, aveau caracter agitatoric, cu stigmatizări directe, cu țintă precisă la adresa moșierilor și arendașilor, care stabileau, an de an, învoielii tot mai împovărătoare. El înfățișa sintetic, popular, pe înțelesul fiecăruia întreaga revoltă ce mocnea în

mijlocul țărănimii, căreia, în fața atotputerniciei moșierești, nu-i rămânea decât blestemul.

Jubileul regal din 1906 devenise, sub pana scriitorului-țăran, „Jubileana“, reflectînd nedumerirea țărănimii, sărăcită și umilită, în fața mascaradei cu așa-zisul belșug al poporului. În „Oameni de dajdie“, autorul lăsa să se întrevadă, în 1906, acumularea sentimentului de ură, care se transformă, sub pana scriitorului, într-un teribil avertisment, într-o manieră cu ecouri de baladă haiducească, pe care-l rostește personajul Florea Olteanu :

*„Ciocoi, liftă blestemată,
De-ar veni vremea, odată,
Pentru rele să-mi dai plată
Traista cu gloanțili
Că prea mi-ai ros zilili“...*

Și răscoala izbucni, apoi a fost înăbușită în sînge. Ce s-a întîmplat atunci, cînd domneau bunul plac, răzbunarea și pîra, cu scriitorul-țăran, care — așa cum spune marele poet Tudor Arghezi — „e un premergător al răscoalelor din 1907“ ? L-au arestat și pe el, ca și pe alți țărani, l-au legat cu frînghii și l-au dus ca să-l facă, undeva, „fugit de sub escortă“ sau „să-l achite“ la margine de șanț, ca pe-ațiția frați de-ai săi.

Tîrziu, dintr-o scrisoare trimisă de Stan Perșinaru scriitorului-țăran, s-a dat puțin la o parte perdeaua acelor zile sinistre cînd Vissarion era la un pas de moarte. Răspunzînd la acea misivă cu dureroase aduceri-aminte din 1907, Vissarion spunea că-i părea rău că nu putea publica în întregime scrisoarea prietenului său.

Stan Perșinaru îi amintea de o zi memorabilă de spaimă din martie 1907. Era o zi ce mîcea a primăvară, cam pe la ora 11 înainte de amiază. Ulițele din tîrgul Titu erau pline de zăpadă și noroi. La un moment dat s-a auzit un zvon : „au prins pe Iancu ! Trece armata cu el ! Auziți : au să-l împuște !“ Ieșise și Stan Perșinaru în uliță ca să-l vadă „pe celebrul Iancu“. Dinspre apus venea o trupă de armată călărească. În frunte se aflau căpitanul Munteanu din Regimentul 4 roșiori și un locotenent oacheș. Apoi patruzeci de călăreți, despărțiți în două, iar în mijlocul lor un țăran tînăr, fără mustăți sau cu ele prea mici, cu mîinile legate la spate c-o frînghie ; era îmbrăcat c-o dulamă verde...

În scrisoare, Stan Perșinaru amintea că scriitorul-țăran, legat cu frînghii și dus la moarte, pășea vioi, vesel, nepăsător. El sfida privirile dușmănoase ale celor bogați.

Scăpase de la moarte datorită primarului Guță Codreanu, care spunea „că el se duce să-l scape, e un băiat bun, dar nu-l înțelege lumea... Asta scrie chiar la ziare...“ Și plecă Guță Codreanu la ăi mari, spunîndu-le cu mîna pe inimă : „Eu n-am să iscălesc procesul-verbal c-a încercat să fugă de sub escortă !... Nu vreau să fac păcat cu el !“.

Însuși I.C. Vissarion își amintea, cu mulți ani în urmă, cu melancolie, de zilele triste ale lui 1907, într-o scrisoare-răspuns adresată scriitorului Gala Galaction : „Și dacă m-apuc iarăși să judec stările noastre sociale și să lupt pentru a le putea schimba în mai bine... nu înseamnă că am uitat lanțurile, pumnii și suferințele de atunci din 1907 și că mi-ar trebui o nouă reeditare a lor ca să-mi aduc aminte. Nu am uitat nimic, căci suferințele se scriu nu numai pe trupul vîrgat cu vînatăi și cu brazde colorate cu sînge...“

Participarea lui I.C. Vissarion la răscoală este înfățișată în cuvintele puse de el în gura unora dintre eroii săi, oameni necăjiți, dezgustați de făgăduielile neîmplinite ale cîrmuirii, de aceia care-i lăsară pe țărani de izbeliște, oameni care-și spun amarul, adesea cu foc și aspră dojană.

În „Cartea despre vremuri multe” Ion Pas vorbește de modul frățesc în care fusese îmbrățișat Vissarion, după 1907, de mișcarea muncitorească. Paginile presei socialiste cuprinseseră cu dragoste frățească încercările literare ale scriitorului-țăran. În suplimentul literar al „României muncitoare”, intitulat *Lumea nouă* (1911), apărură schițele „Vin cocorii”, „Slavă cerului” și o poezie în versuri populare, intitulată „Marioara”. Revista „Viitorul social” i-a publicat, în 1907, două schițe: „Ciorba de găină” și „Poziția”. La trei ani după răscoală, în 1910, apărură în „România muncitoare” fragmente din romanul neterminat „Răsculații”. În fragmentul „Epilogul răscolei”, autorul relatează un episod petrecut în Vlașca, cînd un țăran fusese îngropat de viu.

În biblioteca „România muncitoare” i-a apărut în 1912 un volum „Fără pîine”, apoi „Mîrlanii”. Eroii primei nuvele iau parte la luptele muncitorilor, își zic între ei „tovarăși”, întonează cîntece revoluționare, în care recunoaștem versuri din „Internațională”.

Piesa „Lupii”, ca și fragmentele din romanul „Răsculații” sînt documente pline de dramatism ale epocelor evenimente din 1907, sînt mărturii vii ale marilor înfruntări istorice. Unul dintre eroii piesei mai credea în „omenia” dușmanilor; dar ei nu-l cruțară. Eroul plătise cu viața iluzia că între el și boieri mai puteau să existe înțelegere, armonie și pace.

I.C. Vissarion avea însușiri multiple, unele ingineresti. El construise un aeroplan cu care încercase să zboare înainte de Aurel Vlaicu. Socialiștii priveau cu multă înțelegere invențiile lui Vissarion și au căutat să-l sprijine pentru a-și construi aparatul. Un deosebit ajutor primise scriitorul I. C. Vissarion din partea luptătorului socialist C. I. Dicescu — Dic.

Scriitorul-țăran avea traista mereu plină cu manuscrise. Posibilitățile editoriale ale mișcării muncitorești din trecut erau însă foarte slabe. Atunci, Vissarion s-a dus la alte publicații: la „Facla”, la „Viața românească”. Apoi nici acestea nu erau îndestulătoare. Și s-a mai dus la unele publicații cu caracter antidemocratic. Dar idealurile sale din tinerețe și exemplul său personal din 1907 rămîn de-a pururi momente de generoasă dăruire din viața și opera țăranului-scriitor I.C. Vissarion pentru fericirea poporului român.

I. PAȘCANU

Dr. ION CANTACUZINO (1863-1934) Problema țărănească ocupă un loc important în literatura medicală românească. Monografiile ample, rapoarte sau articole publicate în presa de specialitate au fost consacrate la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea diferitelor probleme medico-sociale ale țărănimii.

Savanți de seamă ai medicinei românești ca I. Cantacuzino, Victor Babeș, Gheorghe Marinescu ș.a. au fost alături de lupta țărănimii atît prin întreaga semnificație a operei lor științifice, cît și prin luări directe de atitu-

dine. Ei au înțeles că grelele probleme medico-sociale ale țărănimii erau determinate în primul rând de cauze economice. Devotamentul față de popor i-a făcut ca, în ciuda limitelor teoretice din gândirea lor social-politică, să simtă care era datoria de cetățean, de patriot a unui om de știință : aceea de a înfiera abuzurile claselor exploatatoare, de a demasca lăcomia și egoismul lor, de a dezvălui caracterul de oprimare al regimului și a aviza la mijloace pentru îmbunătățirea situației țărănimii.

Solidaritatea acestor intelectuali progresiști cu masele țărănești exploatate este expresia înțelegerii răspunderii sociale față de soarta națiunii române.

Una dintre personalitățile proeminente ale acestei categorii de intelectuali este profesorul dr. Ion Cantacuzino. Legăturile sale cu mișcarea muncitorească, influența ideilor socialiste, spiritul său de dreptate socială față de cei obidiți și împilați au determinat într-o mare măsură atitudinea lui Cantacuzino față de rășcoalele țărănești din 1907.

Este cunoscut faptul că în perioada studiilor sale la Paris I. Cantacuzino intră în legătură cu mișcarea socialistă franceză și face parte din grupul studenților socialiști români de la Paris. La Iași, în timpul cât a funcționat ca profesor la facultatea de științe (1894—1896), a luat contact cu gruparea din jurul revistei „Contemporanul”, iar la București, între anii 1902 și 1908, activează în cadrul mișcării muncitorești, sprijinind editarea gazetei „România muncitoare”, ține conferințe pe probleme de medicină socială la Cercul „România muncitoare” ș.a. Opera medico-socială a profesorului Cantacuzino, ca și întreaga orientare a muncii sale științifice, poartă amprenta influenței acestor legături. Dar atitudinea lui față de rășcoalele țărănești din 1907 este poate expresia cea mai înaltă a poziției sale sociale. Deși se trăgea dintr-o veche familie boierească, el s-a desolidarizat de moșierime, manifestând întotdeauna o generoasă simpatie față de cei obidiți și împilați. „Socialist în tinerețe — remarcă dr. Gr. T. Popa într-o prezentare biografică a lui I. Cantacuzino —, el a pus în practică ideile sale, călcându-și propriile sale interese. El a fost printre rarii bogătași care au cerut singuri să fie expropriați și care au cerut legea împroprietăririi țăranilor și acordarea drepturilor politice. În această atitudine el a mers pînă la a participa la înființarea unui *partid al muncii*, care avea menirea să grăbească reformele. Această participare a lui Cantacuzino la stabilirea unei condiții mai omenești pentru marea pătură sătească a fost desigur un act patriotic... El s-a simțit întotdeauna integrat poporului său, pe care l-a iubit fără rezerve”.

În articolul „În amintirea lui Ion Radovici”, publicat în 1908 în numărul 5 al revistei „Viața românească”, Ion Cantacuzino demască politica antipopulară a partidelor politice în preajma anului 1907 : „Partidele politice se succedau la guvern, încătușate prin egoismul lor de clasă, sfîșiate prin veșnicul conflict al intereselor personale, nepăsătoare și oarbe... Dar iată — continuă el descriind succint și cu simpatie dezvăluirea revoluționară a țărănimii —, din seninul înșelător al cerului deodată tună și fulgeră ; o scînteie cade, incendiul izbucnește ; din Dorohoi pînă în Mehedinți revoluția țărănească se aprinde și se întinde ; spaima deșteaptă pe cei adormiți, speranța se redeșteaptă în sufletul acelor care deznădăjduiau ; nu cumva va răsuna semnalul unei noi activități de reorganizare, fecundă și liberatoare ?”

În acele „zile revoluționare”, cum numește Cantacuzino zguduitorile

zile ale lui martie 1907, marele nostru savant este în primele rînduri ale mișcării socialiste care susține lupta eroică a țărănimii.

Cantacuzino, cu autoritatea lui științifică și ca reprezentant al mișcării socialiste, prezidează la București, în sala Dacia, două adunări studențești la care, pe lângă studenți de la București, Iași, au participat delegați ai țărănimii și muncitori. Alături de Cantacuzino au mai participat și alți universitari, ca : prof. N. Iorga, dr. D. Voinov, dr. G. Proca, V. Sion etc.

Toate documentele vremii, chiar și ziare oficiale ale partidului liberal sau conservator, sînt obligate să recunoască adîncă semnificație politică de sprijinire de către acești oameni de știință a țărănimii răscolite, entuziasmul cu care a fost primit Ion Cantacuzino în adunările respective și profunda sa cunoaștere a problemelor sociale ale țărănimii.

Organizate în momentul în care guvernul conservator începuse să răspundă cu gloanțe cererilor țărănimii pentru un trai mai bun, aceste întruniri au reprezentat nu numai un protest vehement față de represiunile îngrozitoare, ci un adevărat rechizitoriu făcut claselor exploatare și partidelor lor politice.

Ziarele vremii — „Epoca“, „Dimineața“, „România muncitoare“ — relatează că, cu această ocazie, Cantacuzino a criticat guvernele care înecau în sînge încercarea țăranilor de a ieși din mizeria în care trăiau. „Exploatați și asupriți — spune Cantacuzino —, țăranii nu mai pot stăpîni suferința și au ajuns la limita răbdării. Cauza țărănimii este o cauză omenească. Singura noastră dorință trebuie să fie realizarea integrală a dreptății... Starea tristă a țăranilor pricinuită de mizerie nu va dispăre, pînă ce nu va dispăre mizeria. Exploatați de secole de proprietari, ei au căzut în mîna arendașilor plutocrației. Toți care nu țin cu țăranii sînt cu exploatații. Unii spun că pricina războaielor sînt instigatorii. Aceasta este o concepție pur polițienească. Mărginiți la creier, cred că ideea poate fi agitată de indivizi și nimicită prin forță“. El a respins încercările de a da răscoalelor alt sens și alte explicații decît cele reale, făcînd „apel la asistență să nu murdărească cu antisemitism o luptă curată și frumoasă“. Scopul întrunirilor era, după Cantacuzino, de a ajuta la înțelegerea cauzelor fundamentale ale acestor mișcări sociale și la găsirea „măsurilor practice folositoare“. De aceea la aceste întruniri este util schimbul de păreri pentru a se ajunge „la o soluție radicală și dreaptă“. Au mai luat cuvîntul profesorii D. Voinov, Gh. Proca.

Ziarul „România muncitoare“ în numărul 2 din 1907 apreciază în mod deosebit ținuta demnă și reușita politică a acestor întruniri. Arătînd că, deși au fost unii vorbitori care au abordat problemele de pe poziții greșite, totuși ele au avut o mare însemnătate politică, deoarece s-a ajuns să se protesteze „contra exploatării sub orice formă...“, să arunce răspunderea mizeriei și a răscoalelor țăranilor asupra guvernanților și, mergînd mai departe, să ceară... introducerea votului universal“.

Ziarul subliniază că, în mare parte, meritul reușitei întrunirilor „la care a luat parte și tovarășul nostru profesor dr. I. Cantacuzino“ se datorește marelui savant, „care a știut cu marea sa autoritate științifică, morală și cetățenească“ să le imprime un conținut democratic.

Remarcînd semnificația prezenței unor asemenea personalități ale vieții științifice românești la tribuna acestor întruniri, ziarul „Adevărul“ în numărul său din 13 martie 1907 arăta : „Nu poate lăsa indiferent pe nimeni

când trei oameni de știință ca profesorii universitari mai sus citați, bărbați care au lucrat pînă azi în laboratoarele lor și au făcut onoare țării și științei românești — nu poate lăsa pe nimeni indiferent cînd trei bărbați ca aceștia vin în asemenea împrejurări să lumineze pătura cultă a țării în marea chestiune socială țărănească. Prin ei protesta de fapt intelectualitatea progresistă a țării, legată de popor, și aceasta nu putea fi trecută cu vederea.

În schimb, presa oficială a partidelor burghezo-moșierești a luat atitudine împotriva participării săvanților la aceste întruniri. Se invoca incompetența dintre gradul de profesor universitar și politica socialistă, dîndu-se întreaga răspundere a răscoalelor țărănești pe seama „instigatorilor socialiști” etc. Din centrul acestor atacuri nu lipsea profesorul Ion Cantacuzino. Astfel, ziarul „Conservatorul” scria în numărul său din 10 martie 1907, făcînd aluzie la Ion Cantacuzino: „Nu este permis unui profesor, căruia statul i-a încredințat o catedră, după care este chemat a lumina și a instrui tinerimea, de a face politică personală... sau, dacă o vrea, n-are decît să-și dea demisia spre a-și căpăta libertatea de acțiune”. Comentînd această luare de poziție, ziarul „Adevărul”, sub titlul „Aberațiuni de partid”, își punea elementara întrebare: „Cum? Dacă un om de știință ca dr. Cantacuzino... ajunge la anumite convingeri politico-sociale n-are dreptul sau chiar datoria de cetățean al țării sale să propage convingeri care nu poartă firma partidului liberal?”.

Savantul patriot Ion Cantacuzino figurează cu onoare în rîndurile mișcării socialiste din țara noastră, care a încurajat țărănimea să-și ceară drepturile ei firești, protestînd cu indignare împotriva represuniilor sîngeroase, a înfierat în manifestări organizate crimele comise contra țărănimii răsculate.

Pentru intelectualitatea progresistă, al cărui reprezentant a fost, Cantacuzino este o mare mîndrie și un punct luminos în tradițiile ei de luptă pentru dreptate socială, pentru realizarea năzuințelor maselor populare.

B. DUȚESCU

VASILE M. KOGĂLNICEANU (1863-1942). Fiu al lui Mihail Kogălniceanu, personalitate proeminentă de a cărui activitate teoretică și practică sînt legate aproape toate marile acte și înfăptuiri istorice ale României moderne, Vasile Kogălniceanu s-a născut la Iași în ziua de 29 noiembrie 1863.

Crescut și educat în spiritul vederilor burghezo-democrate și al înaltelor simțăminte patriotice de care era animat părintele său, el este trimis la Berlin, unde urmează gimnaziul, iar apoi în Franța, la școala de agricultură din Grignon, unde studiază agronomia.

Reîntors în țară, Vasile M. Kogălniceanu este numit administrator de plasă, iar apoi inspector domenial în Dobrogea. În aceste împrejurări studiile și observațiile sale cu privire la agricultură și țărănimea română încep să se cristalizeze.

De remarcă că încă din anii tinereții el își îndreaptă cu precădere atenția spre lumea satului, vădind în activitatea sa de viitor un ascuțit spirit analitic și de cercetare a problemelor privind viața țărănimii. În 1891 se impune

atenției generale prin articolele scrise la ziare și reviste ca „Epoca“, „Gazeta țăranilor“, „Șezătoarea“, în care abordează și dezbate cu competență diverse aspecte legate de tot mai acuta „chestiune țărănească“.

Activ susținător și apărător al sistemului electoral la baza căruia să stea votul universal, Vasile Kogălniceanu fondează împreună cu Vintilă C. A. Rosetti, în anul 1895, „Liga votului universal“, iar un an mai târziu întemeiază împreună cu același Rosetti „Liga pentru repausul duminical“.

La sfârșitul secolului al XIX-lea se distinge ca prim redactor al ziarului democrat „Românul“, ce apărea sub direcția lui Vintilă C. A. Rosetti. În coloanele acestui ziar, Vasile Kogălniceanu publică la 11/23 ianuarie 1896, cu prilejul alegerii sale ca deputat la Colegiul III de Roman, un articol, în care expune un larg program de măsuri menit a ameliora situația materială și socială a țăranimii. Programul, la baza căruia se situau împroprietărirea și acordarea dreptului de vot universal, avea în general o orientare burghezodemocrată, depășind prin conținutul și prevederile sale înaintate propunerile ce fuseseră expuse în literatura de specialitate sau în luările de poziție ale purtătorilor de cuvânt ai claselor dominante. Fără a vedea o rezolvare radicală a problemei țărănești, Kogălniceanu preconiza înfăptuirea unor reforme de „sus“ care să aducă îmbunătățiri situației economice și culturale a țăranimii. În acest sens el scria: „Dacă clasele conducătoare s-ar hotărî a asculta păsurile sătenilor și ar pune tot atît patriotism în alinarea lor cît au pus țăranii în apărarea patriei noastre în războiul sfînt al Independenței, desigur că de mult țăranul român ar fi fost scos din starea de suferință în care zace“.

Colaborarea lui cu Vintilă Rosetti la ziarul „Românul“ ia sfîrșit la finele anului 1897, cînd Vasile Kogălniceanu, care se situa pe o poziție mai avansată decît Rosetti, întemeiază un nou ziar — „Steaua Dunării“ —, al cărui prim număr apare la 7—13 decembrie 1897. Timp de aproape doi ani în coloanele acestui ziar vor apărea numeroase articole a căror orientare se situează pe linia principiilor general-democrate.

Interesant de consemnat este faptul că în ziarul „Steaua Dunării“ sînt abordate și dezbătute și probleme legate de poziția grupului conducător din P.S.D.M.R., cunoscut sub denumirea de grupul „generos“. Ziarul „Steaua Dunării“ ia poziție critică deschisă împotriva acestuia. Semnificativ din acest punct de vedere este, printre altele, articolul de fond „Socialiștii noștri“, publicat în numărul din 25 octombrie 1898. Subliniind faptul că socialiștii „au avut întotdeauna simpatiile noastre și ale tuturor democrațiilor sinceri“ în lupta „menită a schimba instituțiile noastre politice și a împinge România pe o cale nouă și sănătoasă“, ziarul remarcă totodată că „de un timp încoace lucrurile începură a se schimba. Puțin cîte puțin, socialiștii noștri (se referă la grupul generoșilor — *n.n.*) părăsiră programul și apucară pe o cale nouă. Cerințele îndepărtate, programul socialist adevărat, fu dat laoparte, ca unul ce nu e momentan realizabil...“

Făcînd o critică aspră la adresa „generoșilor“, articolul citat — în care stilul lui V. Kogălniceanu este evident — își exprima speranța că „muncitorimea, cei mulți, grosul partidului, va opri pe conducători din calea nenorocită pe care au apucat“.

Paralel cu activitatea de ziarist, el va publica unele lucrări ale părintelui său, Mihail Kogălniceanu, corespondența diplomatică asupra războiului româno-ruso-turc din 1877—1878, precum și un volum conținînd documente

privitoare la istoricul act din 2 mai 1864, intitulat „Acte relative la 2 mai 1864”.

Începînd cu anul 1901, conduce timp de cinci ani ziarul „Agrarul”. Trăsătura principală a vieții sale o constituie însă activitatea desfășurată în direcția ridicării materiale și morale a țărănimii, a emancipării ei din punct de vedere politic și cultural. Ideile avansate, competența și maniera de a aborda realist problemele țărănești sînt prezente în numeroase lucrări, printre care „Ferma Laza” (1900), „Povește despre grădinile de legume” (1902), „Legislația agrară și măsurile luate în favoarea agriculturii de la 1864 pînă azi” (1902), „Agrarienii și industriașii” (1903), „Împroprietăririle țărănești” (1906), „Istoricul chestiunii țărănești” (1906), „Către săteni” ș.a.

Principala sa lucrare, „Chestiunea țărănească”, apărută în 2 volume în anul 1906, ca și lucrările menționate, conferă persoanei lui Vasile Kogălniceanu calitățile unui militant progresist. Militînd pentru împrumutarea țărănimii, el face în lucrarea „Chestiunea țărănească” o serie de propuneri menite a „rezolva” în cadrul orînduirii burghezo-moșierești problema vitală a celor 5 milioane de săteni și a scădea astfel tensiunea tot mai înaltă din lumea satului românesc.

Apreciind fondul propunerilor, competența în abordarea problemelor discutate, N. Iorga, în articolul „O nouă scriere în chestia țărănească”, făcea, la apariția lucrării, considerații favorabile la adresa autorului, subliniind meritele lui Vasile Kogălniceanu ca susținător al transformărilor din economia agrară a țării.

Dar preocupările sale legate de țărănime nu s-au desfășurat numai pe plan teoretic.

La sfîrșitul lui 1906 și începutul anului 1907, Vasile Kogălniceanu inițiază în lumea satului o largă acțiune menită să cîștige aderenți pentru un viitor partid țărănesc, care prin conținutul programului său general-democrat nu depășea limitele unui partid cu orientare democrat-burgheză. În acest scop, el era ajutat de Alexandru Vălescu, Ion Florescu și numeroșii propagatori ai ziarului condus de Vălescu, „Gazeta țăranilor”, ce apărea în Argeș și era răspîndit în întreaga țară, mai ales prin intermediul intelectualității rurale.

Recrutarea membrilor viitorului partid preconizat de V. Kogălniceanu urma să fie făcută din rîndul intelectualității rurale și orășenești, învățători, preoți, profesori, avocați, medici, din rîndul tuturor păturilor țărănimii, și în special a țăranilor cu oarecare stare materială, fără ca bineînțeles să fie exclusă eventualitatea unei aderări la partid și a țăranilor săraci. Într-un cuvînt, compoziția partidului țărănesc ce urma să se constituie din inițiativa lui era destul de diversificată, rolul conducător fiind destinat elementelor intelectuale și țărănești înstărite.

Programul viitorului partid era în fond broșura-manifest „Către săteni”, orientat spre lumea satelor, cu problemele sale de o importanță nodală pentru dezvoltarea societății românești. Manifestul-program care fusese expus de către V. Kogălniceanu în mod public în adunarea ce a avut loc la 5 septembrie 1906 în sala „Oppler” din București a fost tipărit în aceeași lună în 10 000 de exemplare și răspîndit prin intermediul încasatorilor de la „Gazeta țăranilor” și al intelectualității rurale, din nordul Moldovei și pînă în județele Munteniei și Olteniei, constituind, alături de poezia lui G. Coșbuc „Noi vrem pămînt” și celebrul articol al lui N. Iorga „Dumnezeu să-i ierte”, material propagandis-

tic pe care autoritățile l-au considerat un îndemn la ridicarea la luptă a țărănimii.

Măsurile preconizate de V. Kogălniceanu în broșura amintită fuseseră în marea lor majoritate enunțate de el cu un deceniu înainte în articolul ce apăruse în ziarul „Românul” din ianuarie 1896.

La principiile și dezideratele expuse în program aderaseră, după cum se menționa la sfârșitul apelului, peste 40 000 de oameni. Se constituise și un comitet organizatoric al viitorului partid în frunte cu Vasile Kogălniceanu.

Inițiativa luată pentru constituirea partidului țărănesc a rămas însă, în cele din urmă, doar în stadiu de proiect, deși se creaseră organizații locale denumite „Reuniunile țărănești” în diverse sate și comune. „Gazeta țăranilor”, care devenise organul de presă oficial al „Reuniunilor”, specificând că acestea sînt libere a-și întocmi statute proprii, sublinia totodată faptul că în statute trebuie să figureze neapărat „articolele privitoare la recunoașterea deplină a scopului mișcării” concretizat în „a statornici frăția între țărani însuflețindu-i pe toți la luptă pentru a căpăta drepturile lor; de a lumina pe țăranii strînși în jurul «Reuniunii» asupra nevoii de a-i îndemna la cultură, la ridicarea morală, intelectuală și materială și de a le arăta că numai înfrății și porniți la luptă prin mijloacele îngăduite de lege vor ajunge la un trai mai bun și îndestulător”.

În ce privește îmbunătățirea stării materiale a țărănimii, deziderat al mișcării pus pe plan secundar, după ridicarea culturală, morală și intelectuală, apelul „Către săteni” preciza că se vor depune eforturi „în marginea legii” pentru „căpătarea pămîntului, a unor învoieli mai bune, a izlazului comunal, a votului universal, a școlii și a celorlalte îndreptări”. Întregul program economic al „Reuniunilor țărănești” constituia de fapt expunerea succintă a ideilor burghezo-democrate ale lui V. Kogălniceanu, cunoscute, de altfel, și din alte lucrări apărute anterior apelului „Către săteni”.

În problema nodală din viața țărănimii, lipsa ei acută de pămînt, Vasile Kogălniceanu, exponent al ideilor burghezo-democrate, deși se pronunța pentru împroprietărirea țăranilor, vedea această împroprietărire numai „pe moșiile statului, ale așezămintelor de binefacere și ale acelor particulari care vor voi să le vîndă”. Celelalte propuneri ale sale, o nouă lege a tocmelilor agricole *prin care să se împiedice apăsările de tot felul*, constituirea izlazurilor comunale, o largă rețea de școli în mediul rural, „unde să se caute a se răsîndi prin toate chipurile *învățămîntul agricol*”, ș.a. mergeau pe o linie moderată, ele avînd menirea de a căpăta cît mai mulți aderenți și formarea unei baze de masă a „Reuniunilor țărănești”.

De remarcat că un punct important al propunerilor sale din „Către săteni” îl constituia lărgirea sistemului electoral și introducerea votului universal, egal, direct și secret. „Numai cînd țăranul va avea drept la vot egal cu ceilalți — observa el —, numai atunci va fi o putere și va putea să asigure împreună cu domnia legilor și îndeplinirea legilor economice de care atîrnă viața lui”.

O parte din propunerile lui Vasile Kogălniceanu au figurat imediat după răscoale în programul general al partidului liberal, unele rămînînd paleative demagogice ale liderilor, iar altele fiind realizate de liberali în perioada ce a urmat înăbușirii mării răscoale țărănești.

„Reuniunile țărănești” și într-o fază incipientă inițiativa pentru crearea așa-zisului partid țărănesc s-au bucurat de un puternic sprijin în rîndurile

țăranilor și ale intelectualității satești. Țărănimea, lipsită de pământ și crunt exploatată, lega de această inițiativă realizarea dezideratului său vital: intrarea în posesia pământului pe care îl lucra. În zilele răzcoalei, țăranii, puși în temă cu principiile și programul „Reuniunilor”, au interpretat în felul lor, mai radical, acestea, depășind în focul avântului revoluționar limitele vizibile ale programului acestei mișcări.

Cu toate că înșiși reprezentanții organelor oficiale recunoșteau inofensivitatea măsurilor propuse de V. Kogălniceanu în broșurile sale, totuși împotriva lui s-a declanșat o susținută acțiune de persecuții, care a culminat în aprilie 1907 cu arestarea sa. După 5 luni de detențiune, în care timp a fost supus unui regim sever în închisoarea din Giurgiu, V. Kogălniceanu a fost eliberat ca urmare a amnistiei din august 1907.

Ridicându-și glasul de protest împotriva acestui act samavolnic al claselor dominante, gazeta oficială a mișcării muncitorești din țara noastră „România muncitoare” scria printre altele: „...protestăm contra arestării ilegale a acestui om de bine care, dacă a greșit prin ceva față de cei de sus, a greșit tocmai prin aceea prin ce greșesc și socialiștii: prin lupta pentru ridicarea stării materiale și pentru luminarea maselor muncitoare.

Nu trebuie să uite guvernării că chiar de l-ar doborî nu vor doborî prin aceasta și imboldul de ridicare a țăranimii. Această ridicare ține de cauze adânci economice și politice, pe care politicienii noștri nu le vor suprima pentru că nu au interesul.

În lupta aceasta — glăsuia în încheiere „România muncitoare” — pe care d. V. Kogălniceanu o duce contra autorității partidelor noastre politice, în contra samavolniciei și terorismului lor, socialiștii țin de a lor datorie să fie alături de el”.

Răzcoalele țărănești au fost înăbușite în sângele a mii de săteni. Marea „operă” de reforme (o nouă lege a învoielilor, înființarea Casei Rurale, limitarea dreptului dearendă ș.a.), atât de mult trîmbițată de guvernul liberal, a rămas doar la nivelul paleativelor; dezideratul esențial pentru care țăărănimea se jertfise — pământul — n-a fost satisfăcut.

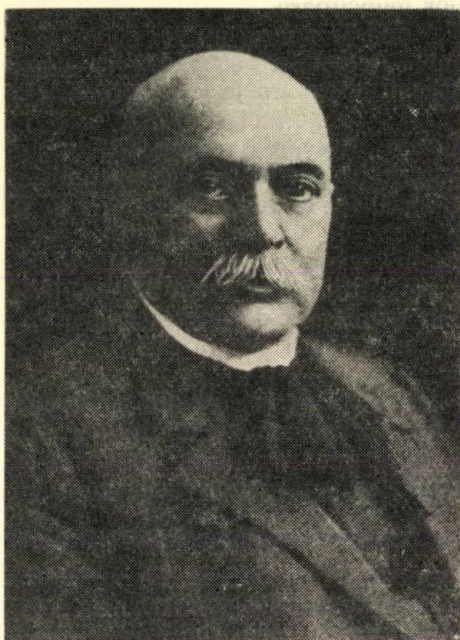
În anul 1921, cu ocazia înfăptuirii reformei agrare, cel care a susținut expunerea de motive a raportului pe marginea proiectului de lege a fost Vasile M. Kogălniceanu. Hotărîrea sa de a susține raportul a provocat un adevărat val de proteste din partea elementelor retrograde ale claselor exploatatoare.

Răspunzînd tuturor acestora în expunerea din 22 mai 1921 ținută în Cameră, V. Kogălniceanu arăta: „Trei generații din tată în fiu au luptat pentru țăărănimea română... străbunul meu, Constantin Kogălniceanu, la 1749 a scris marele act de dezrobirea țăranilor, bunicul meu, Ilie Kogălniceanu, a contribuit la 1828, 10 martie, la ameliorarea stării țăranilor și tatăl meu, Mihail Kogălniceanu, a împrumutat țăranii la 1864 (2 mai)... Și boierii țării din acele epoci au acuzat desigur de trădare și pe Constantin și pe Ilie și pe Mihail Kogălniceanu, iar pe cel din urmă l-au și exclus din Constituanta de la 1866, fiindcă a călcat Constituția... pentru a împrumuta țăărănimea... Nu puteam eu, omul de la 1907, să mă sustrag de la opera mare și bună de împrumutare a țăranilor... Tocmai conștiința datoriei mele către memoria lui Mihail Kogălniceanu, a numelui și a întregului meu trecut — conchidea el — mi-a impus să primesc demnitatea de raportor al legii agrare și mai presus de toate sfînta și marea datorie de conștiință către viitorul neamului meu”.

I. ILINCIOIU

C. GH. COSTA-FORU

(1856 — 1935)

Scriitorul Al. Odobescu înfățișa, încă acum 100 de ani, în lucrarea sa „Poezii Văcărești“, câteva adevăruri istorice și omenești despre „credințele obștii“, despre „neștiință și corupțiune“, despre adevăratul „poet, filozof și orator“, despre „omul de merit“, care pentru a fi „folositor în lume nu trebuie să se izoleze de semeni și de ai săi mai aproape“ pentru că „spiritul lui trebuie să însuflețească, să învie, să deștepte mai ales pe cei ce-l înconjoară“, cu scopul de „a se avînta într-un viitor mai perfect“.

„Viitorimea — preciza el tot în această lucrare — *moștenește numai ce a rămas bun și glorios*“.

Acest mare evocator al faptelor istorice, al naturii și al marilor sentimente omenești, care crescuse, acționase și învățase la școala revoluției de la 1848 și trăise primele tresăriri ale socialismului științific, strecura în lucrările sale adevăruri pe care Partidul Comunist Român le însuflețește cu o profundă originalitate, prin preluarea și îmbinarea acestui trecut „bun și glorios“ cu întreaga tradiție revoluționară a mișcării socialiste, culminată prin realitatea dinamică, constructoare și creatoare, pe care o desăvîrșim azi pe noi drumuri, cu noi străluciri, în toate sectoarele și în toate conștiințele.

C. Gh. Costa-Foru reprezintă pentru societatea românească acel „om de merit“ care a trăit și unit în chip luminos și conștient această tradiție pro-

gresistă a trecutului nostru glorios cu tradiția mișcării muncitorești revoluționare din patria noastră.

Născut la 26 octombrie 1856, C. Gh. Costa-Foru, după ce termină liceul în țară, continuă să studieze cu seriozitate dreptul, la Heidelberg și Paris.

Formația și educația sa politică, intelectuală și cetățenească nu sînt în-
tîmplătoare.

Prin îndrumare și educație preia de la tatăl său — primul rector al Universității din București, luptător pentru unire și organizator progresist al justiției și învățămîntului public — curajul inițiativelor reformatoare și o caldă dragoste față de viața, libertatea și viitorul oamenilor simpli.

Tatăl său, Gh. Costa-Foru, declară la 1 ianuarie 1867 că „instrucțiunea publică este baza unică pe care se poate întemeia viitorul unui popor“, iar cu ocazia discuției privitoare la legea de organizare judecătorească din 1864 cerea ca „magistrații să nu depună jurămîntul către principele domnitor, ci către poporul român“. Mai tîrziu, după detronarea domnitorului Alexandru Ioan Cuza, în calitate de vicepreședinte al Constituantei, pledează cu o rară convingere pentru anularea votului de expulzare a lui Mihail Kogălniceanu, iar ca ministru al justiției, în 1873, susține cu tărie regimul special pentru deținuții politici.

Păstrînd un adevărat cult pentru tatăl său, C. Gh. Costa-Foru face din întreaga sa viață un program de meditație, de studiu, de gîndire și acțiune, de contact permanent cu realitățile sociale și masele populare, de contopire cu o morală politică și personală superioară. El va rămîne toată viața sa un mare democrat și patriot, profund atașat poporului său, un umanist burghez, animat de idealuri progresiste.

La început atașat diplomatic la Paris, după aceea subprefect la Comana în județul Vlașca, avocat și deputat independent, publicist de mare curaj și talent, vorbitor înflăcărat și educator înșuflețit de o mare dragoste și grijă față de tineret, remarcabil om politic care urmărea, cunoștea și demasca necruțător putreziciunea, imoralitatea și demagogia partidelor burgheze, C. Gh. Costa-Foru expune în anul 1888, în revista „Scrisoarea săptămîinii“, cîteva făgăduieli pe care le va urma cu o consecvență dusă pînă la sacrificiu :

„Întîi de a lovi cît mai țepăn în orice prejudecată, în orice neadevăr, în orice nedreptate voi întîlni în cale“.

„De a recunoaște în mod cinstit și leal nedreptățile și erorile în care eu însumi aș face păcatul s-alunec“.

Îl pasionează economia politică și cercetarea științifică pentru valorificarea bogățiilor țării. Aduce în țară pe cheltuiala sa geologi cu renume mondial și publică în 1909 o carte despre „Industria aurului în România“.

Dornic să contribuie la rezolvarea problemelor privitoare la țărănimea împilată, încearcă să formeze cooperative agricole.

Din anul 1882 și pînă la sfîrșitul vieții sale, C. Gh. Costa-Foru întemeiază ziare și reviste, colaborează zilnic la marile cotidiene burghezo-democratice și nu ezită un singur moment să publice articole de mare curaj și principialitate în presa muncitorească revoluționară și antifascistă.

Fondează ziarele „Epoca“ și „București“, revistele „Scrisoarea săptămîinii“ și „Părerile unui spectator“.

Întemeiază și conduce între anii 1913 și 1925 „Revista copiilor și a tinerimii“, în care așterne pagini minunate despre viața, educația și cultura tiner-

retului. Cunoscutul scriitor Victor Ion Popa spunea cu drept cuvânt despre acest mare umanizator al sufletelor omenesti : „Nu este un om, este un zîmbet“.

Timp de trei ani (1913—1916) este unul dintre animatorii „Asociației cercetașilor din România“, organizație de tineret în a cărei activitate nu lipsesc și unele manifestări educative, morale și sportive pe linia progresistă burgheză.

În momente grele, este alături de clasa muncitoare și partidul socialist. Ia parte la sărbătorirea d-rului C. Racovski după reîntoarcerea sa în țară, în urma expulzării de către guvernul liberal.

Cu acest prilej, la 19 aprilie 1912 scrie în ziarul „Adevărul“ un articol în care își precizează atitudinea față de mișcarea socialistă.

„Mă simt atras către această lume nouă, lumea suferinzilor și nedreptățiților, a victimelor stării noastre sociale alcătuită pentru traiul celor de sus. Creierul unei națiuni nu poate fi monopolizat de o clasă, mai puțin de o castă socială“.

Adversar al înscenărilor polițienești, publică un volum intitulat „Crima din str. Soarelui“, în care dovedește nevinovăția unui cetățean simplu și demască pe adevărații asasini care se ascundeau chiar în fruntea poliției.

Se ridică cu hotărîre împotriva războaielor de cotropire, cere „să se prevadă o dezarmare generală“ și menționează că „cine va ieși învins și mortal atins vor fi monarhiile autocrate“.

El își dă seama că revoluțiile burgheze nu lichidează cu hotărîre toate rămășițele trecutului, așa cum se petrecuse și cu revoluția noastră de la 1848. Simțea și gîndea că o nouă clasă va făuri o lume mai liberă, mai dreaptă și mai umană.

După primul război mondial, cînd masele muncitoare din țara noastră și de pretutindeni, covîrșite de mizerie și nedreptate, se ridicau însuflețite de ideile Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, C. Gh. Costa-Foru luptă zi cu zi contra guvernelor burghezo-moșierești de toate nuanțele, pentru libertatea presei și desființarea cenzurii, contra violențelor și asasinatelor politice, pentru colaborarea frățească cu naționalitățile conlocuitoare, împotriva antisemitismului și șovinismului, pentru pacea între popoare, pentru viitorul strălucit și civilizator al omenirii.

În urma represiei sîngeroase de la 13 decembrie 1918, C. Gh. Costa-Foru împreună cu C. Mille, N. D. Cocea și Radu Rosetti apără cu convingere legalitatea organizațiilor muncitorești revoluționare și pe acuzații din proces în frunte cu Al. Constantinescu, Gh. Cristescu, Gh. M. Vasilescu-Vasia, C. Mănescu, D. Fabian, C. Popovici, Th. Iordăchescu, Ion Sion și alții.

Cînd guvernul liberal încearcă să folosească studențimea pentru scopurile lui politicianiste și reacționare, marele iubitor al tineretului adresează la 1 noiembrie 1922, prin ziarul „Adevărul“, un emoționant apel pentru apărarea libertății și culturii poporului :

„Am lăsat mulțimea în întuneric, voi s-o luminați ! Am lăsat pe cei abuzivi să-și întindă cu nestăpînită lăcomie mîini criminale, ca să smulgă în setea de putere din patrimoniul libertăților publice. A voastră este datoria să-i pedepsiți și să reîntregiți intangibilul și sacrul depozit“.

Puternicii zilei sînt tot mai mult stingheriți în acțiunile lor abuzive de activitatea lui C. Gh. Costa-Foru. Președintele Consiliului de Miniștri, ministrul de interne, directorul general al siguranței statului, conducătorii aparatului administrativ și însuși regele nu scapă de protestele și critica sa viguroasă și neiertătoare.

La locuința sa din București se perindă în fiecare zi zeci de nedreptățiți și terorizați pentru convingerile lor politice sau religioase, iar în casa din comuna Berca, județul Buzău, își găsesc adăpost Timotei Marin și alți militanți comuniști urmăriți de siguranța generală și consiliile de război.

Convins că numai acțiunea însoțită de organizarea concretă poate duce la o victorie sigură, neobositul luptător creează în iunie 1923 Liga drepturilor omului, împreună cu Dem. I. Dobrescu, N. D. Cocea, dr. N. Lupu, pictorul Camil Resu, Victor Eftimiu, C. Mille, Gr. Iunian, Vasile Stroescu, Virgil Madgearu, sculptorul C. Medrea, C. Rădulescu-Motru, Paul Bujor, V. Anagnoste, Zamfir Arbore, Radu Rosetti și alți fruntași ai vieții publice și culturale din patria noastră.

Această asociație democratică nu-și limitează activitatea la simple proteste formale și umanitare. Liga drepturilor omului devine în scurt timp un mobilizator activ împotriva tuturor nedreptăților și fărădelegilor guvernelor reacționare. Fruntașii Ligii scriu articole și înaintează proteste guvernului și autorităților abuzive, vizitează deținuții politici în închisori și convoacă întruniri împreună cu organizațiile muncitorești revoluționare. Activitatea Ligii se împletește, sub îndrumarea înțeleaptă și sugestiile juste ale P.C.R., cu spiritul de solidaritate a forțelor progresiste de pretutindeni.

Astfel, C. Gh. Costa-Foru, în calitate de secretar general al Ligii și în numele acestei asociații, expediază telegrame de protest contra terorii sângeroase dezlănțuite de regimul fascist instaurat de Tankof în Bulgaria, precum și împotriva asasinării fruntașului socialist italian Matteotti.

Protestele Ligii deșteaptă un viu ecou în rîndurile popoarelor din țările capitaliste. Mii de scriitori, artiști, oameni de știință și militanți democrați burghezi, sute de organizații muncitorești și obștești răspund cu simpatie și solidaritate la protestele desfășurate sub impulsul lui C. Gh. Costa-Foru.

În acest timp, cu toate greutatețile întâmpinate, influența Partidului Comunist Român crește necontenit în mijlocul maselor de la orașe și sate. Prestigiul său de conducător și apărător consecvent luminează tot mai profund orizontul vieții politice din România.

Burghezia și moșierimea, nedezmectite din tumultul luptelor populare și al vijelioaselor transformări sociale, simt că realitatea ideologică, luptătoare și organizatorică a P.C.R., devine o primejdie pentru existența ei de clasă.

Guvernele capitaliste întreprind o serie de măsuri cu scopul de a distruge mișcarea muncitorească revoluționară.

Astfel, în cursul anului 1924, P.C.R. și U.T.C. sînt scoase în afara legilor, presa suprimată și sute de militanți din Capitală și provincie arestați, schingiuiți, azvîrliți în temnițele militare și traduși în fața consiliilor de război, fără nici un temei juridic.

Nu sînt cruțate nici Sindicatele unitare, nici „Cercul feminin” și nici „Prietenii naturii”, organizație cu caracter educativ-sportiv.

Măsurilor teroriste P.C.R. le opune dîrzenie, încredere în victorie și noi forme legale și conspirative de acțiune și organizare.

C. Gh. Costa-Foru nu se descurajează și pășește conștient pe linia acestei acțiuni înnoitoare, nu lipsită de mari primejdii.

Publică articole vehemente și înaintează guvernului numeroase proteste, prin care cere restabilirea drepturilor și libertăților cetățenești, anularea măsurilor anticomuniste, eliberarea celor arestați și stingerea proceselor înscenate.

Vizitează pe conducătorii comuniști internați la Jilava și Văcărești, despre care scrie pagini impresionante. Alături de C. Gh. Costa-Foru iau atitudine hotărâtă împotriva acestor acțiuni represive N. Iorga, Dem. I. Dobrescu, Gr. Iunian, V. Madgearu, C. Mille, N. D. Cocea, Ștefan Voitec, P. Constantinescu-Iași, Gh. Vlădescu-Răcoasa, Șerban Cioculescu și alții.

Riposta împotriva valului de arestări, procese, schingiuri și asasinat culminează prin publicarea senzațională cărți „Abuzurile și crimele siguranței statului“, tradusă apoi în limba franceză, cu o prefață de cunoscutul om de știință francez Paul Langevin.

În introducerea C. Gh. Costa-Foru, acest mare cetățean, care vorbea cu înțelepciune, dar și fără cruțare, de pe baricadele unui umanism activ, nu se temea să spună adevăruri îngrozitoare : „Bătuți cu drugul de fier, cu vîină de cauciuc, la palme, la tălpi, pe față, în cap și peste tot corpul, călcați în picioare, nenorociții erau umflați, desfigurați, scăldați în sînge, să consimtă a iscăli declarații. Lucrători și studenți, fete tinere, în general minore, erau bătute cu cauciucul, tirite de păr, lovite cu ciomagul peste fluierile picioarelor, pe trup și în cap.

În țara noastră — spunea în concluzie — nu trebuie să mai suferim criminalele cruzimi din care nu s-au publicat decît cîteva dintr-un îngrozitor morman. Trebuie ca toți iubitorii de legalitate și dreptate să reacționeze energetic și stăruitor“.

În fața acestei viguroase acțiuni, guvernul liberal, organizațiile fasciste-huliganice și ziarele reacționare, în frunte cu „Viitorul“ și „Universul“, dezlanțuie cu furie o mîrșavă campanie de compromitere a lui C. Gh. Costa-Foru, care merge pînă la acuzarea de trădare de patrie și îndemn la asasinare.

Răspunsul său calm și sigur dezarmează pe calomnatori : „Patriotismul meu nu se teme de acuzarea trădării de țară. Mi-aș trăda însă datoria de cetățean conștient dacă n-aș sări în ajutorul acelor victime de care mă leagă cea mai elementară solidaritate omenească“.

Într-o scrisoare adresată direct lui Ionel Brătianu și publicată în ziarul „Dimineața“ din 7 mai 1924, C. Gh. Costa-Foru îi spune cu același calm și mîndrie patriotică : „Sînt pregătit pentru cele rele ca și pentru cele bune și aștept. Pînă la afirmarea atitudinii ce vei binevoi a alege, înțelege Domnule Brătianu că pentru a rămîne în perfectă sinceritate trebuie să suspend deocamdată exprimarea sentimentelor cu care obișnuit se încheie o scrisoare“.

Pentru C. Gh. Costa-Foru patriotismul a fost o dezvăluire sinceră a sufletului, a vieții, a luptei și a creației unui popor dornic de libertate, cultură și independență națională.

Veșnic în căutarea și apărarea adevărului, el a fost adversarul aceluia umanism filantropic, visător și romantic. El lupta pentru adîncirea unui umanism activ, care mobiliza și apropia masele de marele ideal al socialismului și comunismului, cel mai progresist ideal al tuturor veacurilor.

Nu numai că a apărut prin scrieri drepturile și libertățile democratice, dar a fost un apărător nemijlocit, la bară, al comuniștilor, revoluționarilor și antifasciștilor implicați în diferite procese, misiune de care s-a achitat cu mult curaj și demnitate.

Aversiunea sa pentru legionari datează încă din primii ani ai apariției bandelor fasciste în România.

La procesul din Turnu-Severin intentat împotriva lui Corneliu Zelea Codreanu, pentru asasinarea lui Manciu, fostul prefect al poliției Iași, C. Gh.

Costa-Foru, sfidînd ameninţările cu moartea, exclamă cu revoltă, în plin proces : „Eroii neamului ? Ce profanare“. Cuvinte simple, care defineau şi mai adînc patriotismul şi umanismul lui C. Gh. Costa-Foru.

La scurtă vreme, o bandă înarmată, organizată direct de guvern, îl atacă pe bătrînul luptător C. Gh. Costa-Foru, în vîrstă de 70 de ani, şi-l schingiue de moarte. După luni de suferinţă se găseşte din nou printre luptătorii pentru încetarea ilegalităţilor şi restabilirea unei adevărate democraţii sociale.

Solidar cu lupta organizaţiilor muncitoreşti revoluţionare şi progresiste din alte ţări, C. Gh. Costa-Foru invită în ţară pe Henri Guernut, secretarul general al Ligii drepturilor omului din Franţa, care declară „că republicanii din Franţa se închină cu respect în faţa acestui om simplu şi curajos care face onoare umanităţii“.

De asemenea, sosesc în România, trimişi de „Ajutorul Roşu Internaţional“, scriitorul francez Henri Barbusse, Paul Vernochet şi Paule Lamy.

Reacţiunea încearcă din nou să înăbuşe protestul hotărît al acestor soli care reprezentau o omenire mai liberă şi mai demnă.

Masele muncitoare în frunte cu P.C.R. le dă o ripostă zdrobitoare. Guvernul burghez şi huliganii plătiţi dau înapoi.

În ziua de 20 ianuarie 1925, la banchetul organizat în onoarea sa de către C. Gh. Costa-Foru, dr. N. Lupu, C. Mille, Dem. I. Dobrescu, Iosif Nădejde şi N. D. Cocea, fruntaşul progresist francez dă o replică profetică şi plină de adevăr istoric guvernului liberal şi celorlalte cercuri reacţionare din România : „Patria lui Voltaire şi Anatole France nu poate dori patriei voastre decît ceea ce a cîştigat prin lupte şi revoluţii cumplite şi tot ceea ce va menţine prin jertfele poporului. Închin pahar pentru România democratică de mîine“.

În noiembrie 1925 sprijină organizarea Comitetului de ajutorare de pe lîngă Sindicatele unitare, iar în iulie 1926 îl întîlnim printre animatorii Ligii contra teroarei.

În anul 1928, C. Gh. Costa-Foru, sub îndrumarea P.C.R., întemeiază, împreună cu prof. C. I. Parhon, prof. Ştefan Ciobanu, Gala Galaction, Ştefan Voitec, C. Trandafirescu, P. Constantinescu-Iaşi, Stelian Niţulescu, dr. L. Ghelelter, C. Titel Petrescu şi alţii, Comitetul Central de iniţiativă pentru cucerirea amnistiei generale.

În toată ţara se formează comitete de amnistie. Sute de mii de muncitori, ţărani, intelectuali, meseriaşi şi democraţi burghezi, în frunte cu C. Gh. Costa-Foru, şi numeroşi militanţi comunişti participă la manifestaţiile şi întrunirile convocate de aceste comitete.

Valul de acţiuni culminează cu o mare întrunire în sala „Dacia“, urmată de o grandioasă manifestaţie pe străzile Capitalei.

Zeci de mii de cetăţeni ascultă şi aplaudă cu entuziasm cuvîntările rostite de reprezentanţii Comitetului Central de amnistie, Ligii drepturilor omului, Blocului muncitoresc ţărănesc, Ligii contra teroarei, Sindicatelor unitare şi ai altor organizaţii obşteşti.

Întrunirea este prezidată de C. Gh. Costa-Foru, care, după ce face un aspru şi demn rechizitoriu guvernelor burgheze, termină printr-un îndemn la continuarea dîrză a luptei : „Guvernul a promis că va da amnistia. Nu trebuie să fim încrezători în promisiunile lor. Să impunem amnistia“.

Prof. C. I. Parhon, D. Grofu, M. Cruceanu, Gh. Velcescu şi alţii rostesc cuvîntări de solidaritate cu cei întemniţaţi pentru convingerile lor comuniste,

antifasciste și progresiste, cer imediata amnistiere și legalizarea P.C.R., adevăratul conducător al luptei poporului pentru drepturi, libertăți și o Românie mai fericită și prosperă.

După aceste întruniri și demonstrații, C. Gh. Costa-Foru activează pentru o cât mai largă mobilizare cetățenească și democratică, gata în orice moment să se opună fascismului, care căuta, sub diferite forme și acțiuni tiranice, să stăvilească drumul progresist al poporului român și să pună în pericol — prin înfeudarea față de Germania hitleristă — însăși existența noastră statală și națională.

În vara anului 1935, C. Gh. Costa-Foru acceptă cu bucurie tinerească președinția Blocului pentru apărarea libertăților democratice.

Încetează din viață la 15 august 1935 cu credința în victoria poporului și a partidului nostru, despre care ne spunea, în clipe de adâncă sinceritate, că i-a insuflat eroismul și viziunea unui viitor fericit.

Pentru istoria politică a țării noastre C. Gh. Costa-Foru rămâne unul din inițiatorii și însuflețitorii primelor organizații largi de masă cu caracter progresist, în mijlocul cărora s-au format și educat, sub directa îndrumare a P.C.R., numeroase cadre de activiști și publiciști comuniști și antifasciști.

De aceea, Partidul Comunist Român și mulțimile, pe care le-a apărut și iubit cu credință și căldură, l-au respectat și prețuit ca pe un înțelept care nu se temea să ia parte la masa marilor confruntări și victorii revoluționare.

La moartea sa, plenara Ajutorului Roșu Internațional expedia din Moscova familiei următoarea telegramă :

„C. Gh. Costa-Foru va continua să trăiască veșnic în memoria noastră ca un sincer și curajos campion pentru libertate, umanitate și dreptate, ca un om care a susținut cu întreaga sa personalitate lupta contra justiției de clasă, teroarei albe și fascismului“.

C. Gh. Costa-Foru va rămâne pentru societatea socialistă, împreună cu numeroșii militanți comuniști, democrați și antifasciști, simbolul a tot ceea ce a fost mai omenesc și mai luminos, mai drept și mai înălțător, mai modest și mai curajos din trecutul nostru glorios.

AL. MIHAILEANU

VOICU ANDREESCU-RÎUREANU

(1875—1907)

Voicu lui Andrei Ilie din satul Strîmbeni, născut în martie 1875, copil cuminte și pirpiriu, anevoie și-a terminat ucenicia la o tâmplărie, după ce reușise cu chiu cu vai să absolve clasele primare. Bătăile, sudălmile de care „se bucurau” copiii muncitorilor și țăranilor dați la stăpîn le-a cunoscut și el din belșug. Le-a suportat — ca atîția alții. Devenind calfă, a lucrat la diferite ateliere particulare, iar după ce și-a făcut stagiul militar a intrat la Arsenalul armatei.

Voicu și-a schimbat numele de familie din Andrei în Andreescu, apoi, ca să nu fie concediat de la Arsenal din cauza activității sale socialiste, și-a luat un pseudonim : Rîureanu. El avea mare dragoste pentru învățătură. Întotdeauna era văzut cu o carte sau cu un

ziar în mînă. Citea mereu : în tramvai, în așteptarea sirenei care anunța începerea lucrului, înainte de a se deschide întrunirea de breaslă. Voicu avea o vorbă : „ignoranța e fricoasă”. Iar el, cît a trăit, a avut un adînc dispreț pentru fricoși. Lectura lui preferată erau scrierile luptătorilor democrați de la 1848. Citea cu pasiune din opera lui Mihail Kogălniceanu, Nicolae Filimon și, în mod deosebit, scrierile lui Nicolae Bălcescu. Îi plăcea mult să recite din „Cîntarea României” a lui Alecu Russo.

La Arsenal cunoscuse pe socialiștii frații Hoppe, lucrători tâmplari ca și dînsul, cu care frecventa cercul „România muncitoare”, unde l-a întîlnit și s-a apropiat mult de I. C. Frimu. La vechea sa cultură, formată din citirea cărților scrise de cărturarii democrați de la 1848, se adăugau „Manifestul Partidului Comunist”, „Socialismul utopic și socialismul științific” de F. Engels, broșuri și reviste, cum era „Contemporanul”. Contactul cu ideile socialiste i-a lărgit lui Voicu orizontul, i-a dezvăluit cauzele exploatării și ale mizeriei. Scrierile socialiștilor români i-au arătat lui Voicu Andreescu că adevărații continuatori ai lui Nicolae Bălcescu și ai celorlalți revoluționari democrați de la 1848 erau reprezentanții clasei muncitoare.

La începutul anului 1905, în acțiunea entuziastă care a cuprins pe muncitorii înaintați din România, porniți cu avânt la reorganizarea mișcării socialiste, se afla și Voicu Andreescu. În seara zilei de 22 februarie 1905 s-au întrunit în strada Lascăr Catargiu, nr. 21, un număr de 24 de muncitori tîmplari „dornici de a face ceva bun și trainic pentru clasa noastră” — glăsuiește *Darea de seamă pe 10 ani a lucrătorilor tîmplari*. Grea era munca de întocmire a statutului sindicatului tîmplarilor. Unii voiau să îndulcească caracterul de clasă al acestei organizații cu apa dulce a vechilor raporturi cu patronii din cadrul societății „Unirea”. Frimu și Andreescu s-au opus cu îndârjire; ei se aflau în primele rînduri în lupta împotriva corporațiilor. Ca și Frimu, Voicu folosea și propaganda prin scris. Dar pe cînd scrisul lui Frimu era cumpănit, cel al lui Voicu era virulent. El ataca direct, fără menajamente, pe aceia care susțineau corporațiile. În apelul său adresat tîmplarilor, apărut în „România muncitoare” din 20 martie 1905, el admonesta astfel pe aceia care luptaseră pentru legea meseriilor: „Ați alergat în fața baionetelor la mitropolie, ați fost închiși; și toate acestea crezînd că luptați pentru îmbunătățirea traiului vostru și acum vedeți că n-ați fost decît înșelați”. Soluția o vedea în lupta de clasă: „Sindicatul are menirea a dezvolta pe lucrători pe cale economică și culturală, de a-i face să înțeleagă că lucrătorii trebuie să lupte împreună cu toții contra dușmanului comun — capitalismul”.

Conducătorii mișcării muncitorești din acea vreme știau că au în Voicu Andreescu un om gata să îndeplinească orice misiune. Și cu cît era mai grea misiunea, cu atît o îndeplinea cu mai mult entuziasm. Astfel, la începutul lunii mai 1905, un grup de muncitori tîmplari, în frunte cu Voicu Andreescu, porni din sala sindicatelor spre corporație unde avea loc o adunare. Sala, aproape goală. La sosirea muncitorilor sindicaliști, președintele corporației îi întîmpină cu următoarele cuvinte: „Bine ați venit, măcar dvs. să fiți aici, căci altfel nu s-ar fi putut ține întrunirea”. Curînd însă președintelui i-a dispărut buna dispoziție. Voicu Andreescu transformase întrunirea corporației într-o adunare împotriva corporației.

În 1906, cercul „România muncitoare” din București editase o broșură intitulată „40 de ani de sărăcie, de robie și rușine”. Pentru răspîndirea broșurii s-a format un grup de muncitori în frunte cu Voicu Andreescu. Aflînd că la Ateneul Român se ținea un congres al învățătorilor din mediul rural, Voicu, împreună cu alți muncitori, s-au dus și au plasat o mulțime de broșuri printre congresiști.

Evocînd figura de luptător a lui Voicu Andreescu, în „Lupta zilnică” din 18 octombrie 1915, I. C. Frimu amintea de împrejurările în care Voicu hotărîse să iasă din anonimat, deoarece pînă atunci activase sub pseudonimul de Rîureanu. „Într-o seară — scria Frimu — eram adunați mai mulți la tovarășul Alecu Constantinescu acasă, pentru ca, între alte măsuri, să stabilim pe viitorii membri în comitetele centrale, în cazul cînd primii vor fi arestați”. În timpul ședinței năvăli poliția și arestă pe Alecu Constantinescu. În seara aceea Voicu Andreescu a declarat: „de mîine îmi dau demisia (de la Arsenal — I.F.), vreau să împărtășesc alături de voi toate consecințele luptei”. Și s-a ținut de cuvînt: a împărtășit toate consecințele luptei pînă la sacrificiul vieții sale.

În zilele de 29, 30 iunie și 1 iulie 1907 a avut loc la Galați a doua Conferință a sindicatelor și cercurilor socialiste. Printre delegații care reprezentau organizațiile din București se afla și Voicu Andreescu-Rîureanu. El a

luat cuvîntul la dezbaterile problemelor privind necesitatea întăririi centralismului democratic al sindicatelor, arătînd, în același timp, importanța comisiilor locale și necesitatea unui ziar zilnic. A fost ales, alături de Dimitrie Marinescu, în conducerea Cercului de Editură socialistă.

După înăbușirea în sînge a răscoalei din 1907, guvernul liberal dezlănțuise o cruntă teroare împotriva organizațiilor muncitorești, cu scopul de a le distruge. Acestei terori muncitorii i-au răspuns prin hotărîrea de a se organiza și mai bine din punct de vedere politic.

Voicu Andreescu, ca și toți muncitorii socialiști, știa că dacă guvernul liberal scosese din dosare prăfuite legea reacționară a expulzărilor, votată tot de liberali în 1881, ea nu ținea pe străini ca atare, ci pe militanții mișcării muncitorești. În iulie 1907 a avut loc pe peronul Gării de Nord o manifestație ostilă guvernului pentru modul samavolnic în care fusese pusă în aplicare legea expulzărilor. Cu acel prilej, nouă conducători ai mișcării muncitorești, în frunte cu I. C. Frimu și Alecu Constantinescu, au fost arestați. Odată conducătorii arestați, Voicu a simțit nevoia să urce la tribună. O revelație. El s-a remarcat ca un orator cu însușiri deosebite. Cuvîntările sale înțelepte, pline de pasiune și avînt, apostrofele sale virulente, satirizările mușcătoare la adresa guvernului cucereau pe ascultători și provocau aplauze și ovații furtunoase. El a ridicat, în acel an însîngerat, moralul muncitorilor loviți și huliți pentru faptul că au întins o mîna de frate țaranului îngenunchiat și ucis mișelește ; a denunțat în fața poporului nemernicia guvernărilor, care călcase în picioare propriile lor legi, propria lor «morală». În „Calendarul muncii” din 1908 (p. 79—80) se spune că prigonirile guvernamentale făcură din Voicu Andreescu un luptător de frunte, un orator de forță, un tovarăș nelipsit din mijlocul furtunii. Cine a ascultat cuvîntările sale din vara și începutul toamnei anului 1907 nu le-a putut uita. Unele din ele se găsesc, inserate fragmentar, cu zgîrcenie, în dările de seamă publicate în ziarele de mare tiraj. Din scurtele reportaje publicate reiese că el căuta în permanență să demaște exploatarea și fățarnicia dușmanului de clasă.

Întrunirile din vara și toamna anului 1907 se țineau în localul din Calea Rahovei nr. 118. Acolo se afla atunci sediul cercului „România muncitoare” și al Comisiei generale a sindicatelor. De pe tribuna roșie Voicu acuza pe guvernanți de crimele făptuite împotriva țărănimii, de cele în curs de pregătire împotriva muncitorimii de la orașe.

Amintind de întrunirile din Calea Rahovei, ținute în 1907, M. Gh. Bujor scria, în revista „Presa noastră” nr. 2—3 din 1957 : „La aceste întruniri s-a remarcat între noi un muncitor, pînă atunci modest și rezervat : muncitorul tîmplar Voicu Andreescu-Rîureanu. El a ținut o serie de cuvîntări înflăcărâte, frumoase și pline de miez. Făcea totdeauna legătura între traiul țărănimii de atunci și traiul ei de altădată, între lupta democraților de la 1848 și lupta muncitorilor pentru eliberarea de sub stăpînirea burghezo-moșierească”.

În broșura „O lecție de propagandă”, I. C. Frimu arăta că Voicu era un dușman neîmpăcat al acelor care foloseau în cuvîntările lor de pe tribună o frazeologie seacă. El vorbea cu adîncă convingere în dreptatea cauzei clasei muncitoare.

3 august 1907. O mare întrunire în sala din Calea Rahovei. Sala și curtea erau arhipline. Reporterul ziarului „Adevărul” evalua la peste 4 000 numărul participanților. Poliția și jandarmeria erau prezente. Companii de infanterie și cavalerie erau postate prin diferite curți, altele patrulau călări

pe stradă. Numeroși agenți secreți mișunau pe Calea Rahovei. Unii agenți erau postați chiar pe acoperișul imobilului din dosul sălii de întrunire.

Adunarea era prezidată de Dimitrie Marinescu. A vorbit Voicu. El a atras atenția guvernanților „să ia seama ca muncitorii să nu iasă din legalitate pentru a face pe guvernanți să intre în ea“.

4 august 1907. O nouă întrunire de protest a muncitorimii din Capitală împotriva măsurilor ilegale luate de guvern.

Vorbește iarăși Voicu: „La '48 țărănimea era reprezentată în parlament. Astăzi, după 60 de ani, parlamentul n-are reprezentant țărănesc“. Oratorul captivează auditoriul printr-o argumentare izvorâtă dintr-o adâncă convingere în justetea luptei clasei muncitoare. Arătînd marea mulțime care populează sala și curtea, Voicu spune: „Muncitorimea care pune 16 000 de forțe pe picior de război, vine printre baionete, vine printre arme, ca să protesteze în contra stării anarhice a celor de sus“.

La începutul lunii septembrie 1907 Voicu Andreescu se îmbolnăvise. Eforturile prea mari l-au doborât. Suferea de inimă. Avea nevoie de medicamente, dar secretarul corporației tîmplarilor își însușise banii cuveniți bolnavului. Cum era firesc, această mîrșăvie a fost veștejită de muncitori printr-o întrunire și un protest publicat în ziarul „România muncitoare“ din 21—28 octombrie 1907. Dar muncitorii nu s-au mărginit numai la protest. Lucrătorii atelierului Prager au strîns bani pentru a da ajutor unui tovarăș iubit ca Voicu Andreescu.

În timpul bolii, marea lui suferință morală era că nu se afla în mijlocul luptei, că lipsea de la datorie. „De pe patul lui de moarte — se arăta în ziarul „Lemn și mobilă“ — el ne spunea mereu să mergem înainte“. În cursul lunii septembrie s-a făcut bine pentru cîteva zile; apoi a căzut din nou la pat, iar în ziua de 18 octombrie 1907 Voicu Andreescu s-a stins din viață.

În „România muncitoare“ cu data de 21—28 octombrie 1907 a apărut necrologul care începea astfel: „Joi dimineața, 18 octombrie crt., s-a stins din viață activul și devotatul membru al mișcării noastre, tovarășul Voicu Andreescu-Rîureanu. Lucrător de elită, nedreptățile sociale de azi l-au izbit puternic și l-au împins în mișcarea socialistă. Făcea parte din cercul «România muncitoare» înainte ca acest cerc să aibă activitatea de azi. La formarea sindicatelor a fost cel dintîi“.

Voicu a fost înmormîntat în ziua de 20 octombrie 1907. Era o zi tristă, înnorată. În timp ce tovarășii săi de luptă l-au așezat în carul funebru, corul socialist cînta „Internaționala“. Deși în momentul cînd cortegiul a ajuns în dreptul Teatrului Național s-a dezlănțuit o furtună urmată de o ploaie torențială, nimeni nu l-a părăsit. „Cu această ocazie s-a putut constata și mai mult dragostea de care se bucura printre rîndurile tovarășilor noștri care l-au urmat pînă la groapă pe un timp așa de nefavorabil“, scria ziarul „România muncitoare“ din 28 octombrie 1907.

La împlinirea a 40 de ani de la moartea lui Voicu Andreescu — în 1947 —, Alecu Constantinescu compara descoperirea talentului de mare propagandist, care era Voicu Andreescu, cu descoperirea unui diamant. Masele muncitoare de acum 40 de ani — spunea bătrînul revoluționar Alecu Constantinescu — au dat mișcării un diamant neprețuit, pe Voicu Andreescu, muncitor tîmplar. Să nu fie uitat niciodată!

I. FELEA

Emil Racoviță

(1868 - 1947)

La 15 noiembrie 1868, în casa din Sărăria Iașului a magistratului Gheorghieș Racoviță, fostul ministru de justiție al domnitorului Al. I. Cuza, s-a născut cel ce avea să devină prestigiosul savant pe tărîmul științei și culturii românești, Emil Racoviță.

Începînd din 1874, timp de patru ani, micul Emil învătă la școala primară din Păcurari, unde Ion Creangă era institutor. Dacă Racoviță și-a iubit atît de mult patria, dacă în lecțiile, conferințele și scrierile sale de mai târziu a utilizat un stil atît de pitoresc și savuros, aceasta se explică, pe lîngă virtuțile sale înnăscute, și prin comuniunea spirituală din copilărie cu Creangă, ale cărei urme i s-au păstrat în suflet toată viața.

După absolvirea cursului primar, Emil Racoviță trece la Liceul Național, iar din clasa a doua la „Institutele unite”, liceu în care activau profesori renumiți, ca A. D. Xenopol, P. Poni,

Gr. Cobălcescu, C. Climescu, Al. Lambrior. Mai ales Grigore Cobălcescu, întîiul și marele nostru geolog, a avut un rol important în stimularea dragostei pentru studiul științelor naturii la tînărul Racoviță.

În acest timp, la Iași, cercul socialist a editat revista „Contemporanul”, tribună înaintată — avînd ca fundament teoretic materialismul militant — de popularizare a celor mai avansate cuceriri științifice. Un loc important în rodnică activitate de luminare depusă de „Contemporanul” în primii săi ani de activitate l-a ocupat acțiunea de răspîndire în cercuri tot mai largi a teoriei evoluționiste a lui Darwin. Influențat de noua ideologie, Emil Racoviță se încadrează în rîndurile tineretului socialist și trece apoi la recrutarea de noi adepți printre ceilalți elevi, organizînd lectura și analiza în colectiv a fiecărui număr al revistei. Pentru această acțiune „subversivă”, direcția liceului l-a sancționat cu diverse pedepse disciplinare. „Voiam și noi pe atunci — își amintea în 1947 savantul — să schimbăm fața lucrurilor. În parte am făcut și noi cîte ceva. Aveam cu toții un spirit revoluționar și de dragoste față de semenii noștri și față de popor”¹.

¹ „Lupta Ardealului”, anul III, nr. 227, din 21 mai 1947.

După absolvirea liceului în 1886, Emil este trimis la Paris ca să studieze dreptul. Frecventează în același timp și cursurile vestitului antropolog Ma-nouvrier de la Școala superioară de antropologie, unde își adâncește și întregeste convingerile evoluționiste.

Încă din primul an de studenție, E. Racoviță a devenit membru al cercului socialist român de la Paris, în cadrul căruia a dus o muncă asiduă. Cu ajutorul lui Ion Cantacuzino el intră în legătură și încheagă prietenii cu conducători ai mișcării socialiste franceze Paul Lafargue și Jean Jaurès.

La 14 iulie 1889, cu prilejul comemorării centenarului dărîmării Bastiliei, la chemarea lui F. Engels, s-au adunat în capitala Franței socialiști din toate colțurile lumii, pentru ca în cadrul Congresului Internațional al II-a să cinstească memoria eroilor căzuți glorios în lupta împotriva citadelei absolutismului, semnînd cu sînge în istoria omenirii lozincă : „Libertate ! Egalitate ! Fraternitate !“. Ca o recunoaștere a activității sale a fost ales reprezentant al mișcării socialiste din România, alături de Mani, Procopiu, Seulescu, în delegația condusă de dr. Voinov la congres. Aici, la congres, Emil Racoviță și-a pus semnătura, alături de Engels, pe moțiunea care cerea declararea zilei de 1 Mai drept zi de sărbătoare a muncitorimii internaționale și legiferarea zilei de muncă de opt ore.

Socialistul român devine în scurt timp un element coordonator al activității studenților români socialiști din Paris. Aceștia s-au constituit într-un grup care și-a propus să se inițieze mai adînc în ideologia marxistă. În cadrul grupului, după plecarea lui D. Voinov în țară, E. Racoviță organizează și conduce învățămîntul ideologic. Ședințele aveau loc în locuința sa de pe B-dul Raspaille, 92 ; el pregătea materialele, le discuta în prealabil cu cei care făceau expunerile, iar conferințele cele mai importante le ținea el însuși. Un număr de cinci manuscrite aflate azi în posesia Institutului de speologie „Emil Racoviță“ al Academiei, filiala Cluj, cuprind textul a cinci conferințe ideologice prezentate de Racoviță în fața grupului de studii.*

Ele ne dezvăluie aprofundata lui inițiere în teoria marxistă, atitudinea revoluționară față de soarta și destinele proletariatului, ale maselor largi muncitoare, credința sa într-o societate viitoare mai bună și mai dreaptă. Chiar din prima conferință, Racoviță se remarcă prin clarviziunea orientării lui realiste către concepția științifică a evoluționismului, arătînd că nu numai universul fizic, dar omul însuși, care la început rătăcea „singur sau în potâi ca lupii, prin pădurile și plaiurile sălbatice ale epocii quaternare“, a evoluat pînă la gradul de cultură și forma socială actuală, continuînd să se schimbe. În ce privește dezvoltarea socială în genere, E. Racoviță este ferm convins de ideea progresului social, de perfecționarea neînteruptă a societății pe drumul mereu ascendent de la inferior la superior.

Combătînd și ridiculizînd atitudinea economiștilor burghezi care „consideră societatea actuală ca singura formă naturală a asociațiunilor omenesti“, el caută să demonstreze existența unei legități în istorie, exprimată în „legea evoluției societăților“, a cărei resorturi intime le găsim în modul de producție diferit. „Societatea cu forma sa actuală se năruie ca să dea naștere unei alte societăți, altfel alcătuită spre mai mare folos al indivizilor ce o compun“.

* Aceste documente, însoțite de comentariu și analiză, au fost puse în circulație de acad. Emil Pop. în comunicarea „Date noi cu privire la viața și opera lui Emil Racoviță, pe baza unor manuscrite inedite“, susținută la sesiunea științifică din 16—18 aprilie 1957 a Filialei Cluj a Academiei (vezi „Studii și cercetări de biologie“, anul VIII, nr. 1—2/1957.)

Aceste date esențiale pentru cunoașterea activității de socialist a lui Emil Racoviță au fost folosite la întocmirea prezentului medalion.

Evoluția — arată Racoviță — se face sub formă de transformări repezi, alternând cu „perioade ce s-ar părea staționare“ ; conferențiarul descrie în continuare „zborul societății spre progres“ în urma revoluțiilor sociale victorioase și epocile de decadență a societății, care se instalează după revoluțiile înăbușite.

Este foarte interesantă caracterizarea făcută de Emil Racoviță orînduirii capitaliste, ce vedește o înțelegere profundă a învățaturii marxiste. „Societatea actuală — scria el — este alcătuită de modul ei special de a produce : de producțiunea capitalistă. Scopul acestei producțiuni sînt mărfurile...“, iar mai departe învederează „marea inegalitate de averi și colosala sărăcie și bogăție“ din sînul societății capitaliste, în care „capitalul este produsul unei hrăpiri“.

Referindu-se la crunta exploatare la care erau supuși țărani români, el intuiește și prevede marile răscoale țărănești de mai târziu : „Și să nu urle boierii cînd aceste ființe abrutite și sălbatic, produsul societății lor, într-un moment de desperare vor arde case și se vor căsăpi oameni...“

Tot în cadrul acestor conferințe el a analizat marfa și trăsăturile ei, banii în orînduirea burgheză, originea capitalului, legea valorii ș.a.

Activitatea sa de popularizator al ideilor socialiste înaintate s-a împletit și cu acțiunea pe tărîmul luptei practice, politice. În 1891 este delegat la Congresul internațional al studenților socialiști de la Bruxelles, la care însă nu a putut participa. În schimb, la următorul Congres internațional al studenților socialiști (9—12 decembrie 1893, Geneva), care și-a desfășurat lucrările pe linia luptei împotriva anarhismului, Racoviță a făcut parte din delegația română, avînd mandat să reprezinte studenții socialiști din București și Iași. Exprimînd punctul de vedere al delegației române, în cuvîntul său, Emil Racoviță a insistat asupra deosebirii fundamentale dintre anarhism și socialism, subliniind că lucrările congreselor socialiste ale studenților de la Bruxelles și Geneva au dovedit că studenții socialiști „au ferma intenție de a merge împreună cu lucrătorii la asaltul societății burgheze“.

În tot acest timp, paralel cu activitatea pe tărîm socialist, Emil Racoviță învață neobosit. După ce-și ia mai întîi licența în drept (1889), continuă studiile științelor naturii, în care se licențiază (1891). Începe numaidecît să lucreze în domeniul zoologiei sub îndrumarea prof. Lacaze-Duthiers, conducătorul celei mai de seamă reviste zoologice franceze „Archives de zoologie expérimentale et générale“. Mînat de dorința nestăvilită de a-și face patria cunoscută peste hotare, publică în anii 1891—1893 în „Annuaire géologique universel“ recenzii ale lucrărilor științifice străine referitoare la țara noastră și dări de seamă asupra cercetărilor geologice și paleontologice din România.

Continuă, totodată, să militeze în primele rînduri ale mișcării socialiste, colaborînd asiduă în anii 1893—1894 la publicația „L'Ère nouvelle“ din Paris și la „Munca“ din București.

Teza sa de doctorat prezentată în 1896 îi aduce consacrarea și-i răspîndește renumele de biolog. Așa se face că în anul următor este solicitat în calitate de naturalist pentru expediția cu nava „Belgica“ în Antarctida. Desfășurată în anii 1897—1899, aceasta i-a permis lui Racoviță să adune un bogat material științific, botanic și zoologic, care a făcut obiectul a peste 60 de lucrări originale.

Dar ceea ce este mai important, experiența acumulată în această expediție i-a lărgit în mod fericit orizontul științific și l-a făcut repede cunoscut în lume întregă. La această împrejurare se adăugau neslăbitul său entuziasm pentru cercetare, spiritul de jertfă pentru știință, însușirile lui de bun organi-

zator. Pentru aceste considerente este numit subdirector al Stațiunii zoologice marine a Sorbonei de la Banyuls-sur-Mer și codirector al revistei „Archives de zoologie expérimentale et générale“.

Trei ani de căutări a urmelor vieții subpământene au fost concretizați în 1907 în lucrarea sa remarcabilă „Essai sur les problèmes biospéologiques“, a cărei apariție a marcat actul de naștere al unei noi științe : biospeologia.

După reîntoarcerea sa în țară, E. Racoviță este numit profesor de biologie la Universitatea din Cluj. El a adus cu sine întregul material speologic adunat cu trudă, întreaga bibliotecă și fototecă de mare valoare și le-a predat Universității, pentru a alcătui zestrea științifică a Institutului de speologie din Cluj, care ia ființă prin legea din 26 aprilie 1920, fiind pe atunci unicul așezământ de acest fel din lume. Absorbit de activitatea științifică nu se mai ocupă activ de probleme politice ; aceasta nu înseamnă că în preocupările sale de cercetare științifică ar fi părăsit vreodată materialismul, atât de pregnant în opera sa.

Munca proprie, migăloasă și stăruitoare, pentru smulgerea de noi taine naturii a fost conjugată la Emil Racoviță cu eforturile neîntrerupte depuse în fața diferitelor foruri oficiale pentru obținerea unor posibilități materiale care să permită dezvoltarea în largime a cercetării științifice, pentru o mai înaltă considerație acordată omului de știință.

Trebuie remarcată activitatea lui coordonatoare și animatoare în fruntea Societății de științe din Cluj și a Buletinului acesteia ; competența colaborare la Comisia monumentelor naturii pentru salvarea comorilor vegetale ale țării, acțiunea susținută pentru organizarea învățământului superior și secundar, insistând la acesta din urmă pentru o cultură biologică serioasă.

Pornite din resorturile adânci ale concepției sale înalte și generoase despre umanismul științei sînt cuvintele care au reprezentat și profesiunea sa de credință : „A nu ști înseamnă pentru omenire superstiții, egoism orb, concurență sălbatecă, neînțelegere, război, foamete, prăpăd. A ști înseamnă pentru omenire : organizare temeinică, activitate rațională, cooperatism, solidaritate, evoluție pașnică“ („Speologia“, Cluj, 1927, p. 68). De aceea, în lupta pentru cunoaștere, pentru adevăr s-a postat pe poziții materialiste. Astfel, în lucrarea sa „Evoluția și problemele ei“ (Cluj, 1929), savantul Emil Racoviță explică pe temeiuri materialiste evoluția vieții pe pămînt.

Pentru meritele sale științifice este ales membru al Academiei Române, președinte al acesteia în anii 1927—1929, președinte de onoare al Societății de zoologie a Franței în 1925.

Atunci cînd norul întunecat al fascismului a început să devină tot mai amenințător, la catedră, în fața studenților, savantul îi demasca ororile, atrăgea atenția asupra pericolului ce amenința soarta Europei. La 31 mai 1936, Emil Racoviță, conducînd un grup de studenți clujeni, a participat în primele rînduri la manifestația antifascistă organizată în București.

În anii de după eliberarea țării de sub jugul fascist se reîntoarce la Cluj, unde munca de reorganizare a Institutului speologic îl absoarbe cu totul. Este reales președinte al Academiei Române.

Eforturile excesive depuse îi macină ultimele puteri. Încetează din viață în ziua de 19 noiembrie 1947. Numele lui va rămîne în istoria poporului român drept pildă luminoasă și impresionantă de entuziasm și de strădanie, de cucuitoare noblețe a caracterului și de profunzime în concepții și gîndire.

„Wissenschaftliche Zeitschrift der Martin Luther-Universität Halle-Wittenberg“

Seria social-filologică, 14, 4, 1965, p. 193-209.

În vara anului 1963, dr. Gerhard Hilke, prim-asistent la Institutul de istorie al Academiei germane de științe din Berlin (filiala Halle), a cercetat o seamă de arhive de la Moscova. Dând peste scrisorile personale ale lui Gorceakov — ministrul de externe al Rusiei între 1856—1882 —, Hilke a descoperit numeroase documente care se referă la țara noastră. Cu titlul: „*Poziția Rusiei față de problema românească între 1864—1866*“, el le-a publicat în nr. 4 din 1965 al periodicului „Wissenschaftliche Zeitschrift der Martin Luther-Universität Halle-Wittenberg“.

Într-o scurtă prezentare, cercetătorul german încearcă să explice tonul acestor scrisori în contextul situației diplomatice europene referitoare la rășăritul Europei după războiul Crimeei, lăsând apoi pe cititor să-și dea singur seama din lectura scrisorilor, din bogata anexă a studiului de felul cum guvernul Rusiei de atunci a acționat față de dezvoltarea vieții politice și sociale a Principatelor Române.

În *introducerea* sa, Hilke spune răspicat că, „prin tratatul de pace de la Paris, Rusia pierduse și privilegiile ce le avusese înainte față de Principate. Articolul 22 al tratatului acorda Principatelor garanția colectivă a Marilor Puteri. Nici una dintre Marile Puteri nu exercita o protecție specială, nu exista nici un drept special pentru amestecul în afacerile lor interne“.

Pe de altă parte, lupta diplomatică dintre Franța și Anglia în legătură cu influența ce o exercitau asupra imperiului otoman constituia pentru Gorceakov o porțiță care-i da posibilitatea de a ieși din nou la câmpul larg al influenței Rusiei în Balcani. Prilejul l-a oferit, *tocmai*, problema actului Unirii Principatelor, adică *faptul împlinit* de poporul român la 24 ianuarie 1859.

Din numeroasele scrisori adresate de Gorceakov ambasadiorilor ruși din Franța, Anglia, Prusia, Austria și Turcia, miniștrilor de externe ai diferitelor țări sau țarului între 1863 și 1866 se desprinde clar poziția guvernului țarist față de politica lui Cuza, în special aceea referitoare la reformele interne și la atitudinea României față de răscoala poloneză din 1863.

Iată câteva spicuiri din aceste misive diplomatice :

1863 — octombrie, către Offenbergh *: „Principele Cuza riscă un joc mare. Îl orbește credința sa în doctrina faptelor împlinite. El va întâlni în calea pe care se pare că vrea să se aventureze opoziția hotărâtă a Angliei, Austriei și Porții...“

* Consulul general rus la București.

16 — decembrie, către Novikov * : „...Camerele Moldo-Valahe, secularizând bunurile mănăstirilor închinat, contra unei indemnizații iluzorii, bravează opinia Europei mari... Această nedreptate a provocat cea mai profundă indignare a augustului nostru stăpîn“.

În multe alte scrisori, în aceste luni ale sfîrșitului anului 1863, Gorceakov cerea ca Franța să fie somată să ia și ea atitudine, iar Serbia să nu intre în legătură de pactizare cu România.

Încă din prima lună a anului următor, tonul scrisorilor crește în vehemență și nu se referă numai la secularizarea averilor mănăstirești ; de acum România devine un „pericol revoluționar“.

1864 — 9 ianuarie, către Offenberg : „...Urmărim cu interes informațiile ce ne furnizați cu privire la agitațiile revoluționare din Principatele Unite, mai cu seamă acelea care tind să se reverse în afară...“

Apoi, după ce tună împotriva consulilor ruși din România, Gorceakov trimite o seamă de scrisori adresate miniștrilor de externe sau ambasadurilor ruși din Anglia, Austria, Prusia și Turcia, cerînd o conferință internațională, care să decidă anularea măsurilor interne luate de către guvernul român. Astfel, într-o scrisoare către Brunnov ** trimisă la Londra la 17 ianuarie 1864, el scrie : „...Chestiunea bunurilor mănăstirești va fi deci trimisă intactă Conferinței de la Constantinopol. Dacă, independent de aceasta din urmă, se va reuni o altă conferință, pentru a examina modificările de introdus în organizarea Principatelor, cele două puncte asupra cărora n-ar fi nici un fel de obiecții din partea noastră, ci mai degrabă, dimpotrivă, ar fi : blamarea în termenii cei mai severi a conduitei lui Cuza, chiar dacă acest blam ar trebui să ducă la detronarea sa ; revocarea combinației Unirii Principatelor și, sub acest raport, revenirea la vechiul statu-quo, adică cîte un hospodar pentru fiecare din cele două provincii...“

Peste o lună, el scria lui Knorring *** la Viena : „...Împărtășim opinia domnului președinte al Consiliului că situația morală a Principatelor Unite devine din zi în zi mai intolerabilă. Se organizează poate sub o influență străină, dar în orice caz ca urmare a iluziilor și a aspirațiilor ambițioase ale domnitorului, un focar revoluționar, care în mod inevitabil va reacționa tulburînd liniștea statelor vecine, dacă nu se face bună ordine“.

După ce în alte scrisori vorbește de demersurile făcute pe lîngă unii din miniștrii de externe străini privind aceeași dezbătută problemă a „...principiului care constituie caracterul european al chestiunii bunurilor mănăstirești...“, Gorceakov revine asupra „pericolului“ ce-l constituie tînarul stat român prin atitudinea sa revoluționară. Pentru că el este convins că „...agitatorii polonezi, unguri, italieni n-ar mai încerca un efort suprem dacă n-ar exista unul din focarele principale, de două ori periculos prin poziția sa geografică [care] s-a stabilit în Principatele Unite sub protecția ocultă a principelui Cuza...“. Și adaugă : „...Iată de ce toate curțile care țin la ordine și liniște ar trebui să se unească pentru a stinge acest focar...“

„Focarul“ trebuia stins prin mijloace diplomatice active, pe care le instrumentau, fie separat, fie în bună înțelegere „curțile conservatoare“. Astfel trebuia să se ajungă la „...căderea principelui Cuza [fapt care] ar facilita sarcina ce urmărim. Credem — scria Gorceakov la 26 martie 1864 lui Novikov

* Ambasadorul rus la Constantinopol.

** Ambasadorul rus la Londra.

*** Ambasadorul rus la Viena.

la Constantinopol — că ne putem bizui în această privință pe ingenioasa activitate a lui Sir H. Bulwer și desigur că nu-l vom contracara în nici un fel.“

La 24 martie 1864, Gorceakov primește o scrisoare din partea lordului Russell — ministrul de externe al Angliei —, care cuprinde patru puncte în legătură cu măsurile ce urmau a fi luate împotriva Principatelor Unite și principelui Cuza, în chestiunea secularizării bunurilor mănăstirești.

Într-o scrisoare din 30 aprilie 1864 — adresată ambasadorului rus la Viena, Knorring —, Gorceakov pune direct chestiunea detronării lui Cuza cât mai urgent „...pentru ca să nu răcească zelul curților ce merg pe aceeași cale cu noi“, adăugînd „că sîntem dispuși să ne înțelegem cu Anglia și Austria pentru alegerea unui candidat... și că din partea noastră noi nu vom face nici o obiecție dacă în urma unei noi combinații administrația Principatelor ar trebui să fie separată, reinstaurîndu-se vechiul statu-quo“.

În continuare, corespondența lui Gorceakov marchează rezultatele la care au ajuns guvernele Rusiei, Angliei, Prusiei și Austriei în privința presiunii exercitate de acestea asupra guvernului francez pentru sprijinul acordat de Franța Principatelor Unite. Corespondența din aceste luni cuprinde și rezultatele Conferinței — inițiată de cabinetul țarist — care a avut loc la Constantinopol și care a dezbătut reforma lui Cuza privind secularizarea mănăstirilor închinată.

Totodată continuă și politica de subminare a poziției lui Cuza în Principatele Unite, încurajîndu-se elementele reacționare. Astfel, în instrucțiunile date de Gorceakov la 17 iunie 1864 ambasadorului rus la Constantinopol se spunea între altele : „...În Principate domnește terorismul... și nu numai partidul conservator, dar toate interesele materiale sînt alarmate în cea mai mare măsură. Dacă acest partid ...s-ar decide să trimită la Constantinopol o delegație pentru a prezenta acolo plîngerile țării, dv. veți avea grija să le faceți o bună primire boierilor care ar face parte din ea și să le pregătiți calea pentru a prezenta în toată libertatea reclamațiile lor...“

În textul Convenției semnate între Marile Puteri la Paris în 1858 în legătură cu Principatele Dunărene se prevedea că orice acțiune coercitivă a Porții Otomane în Principate trebuia să aibă aprobarea *în unanimitate* a puterilor garante. De această clauză se loveau mereu acțiunile diplomatice care tindeau la detronarea lui Cuza și desfacerea *Unirii* printr-o acțiune brutală a Porții Suzerane, pentru că Franța continua să rămîna fidelă politicii sale de a sprijini, desigur în interes propriu, actul Unirii și pe Cuza.

Pe de altă parte, atitudinea conciliantă a Porții Otomane — după vizita lui Cuza la Constantinopol — nu-i era pe plac lui Gorceakov ; de aceea în scrisoarea din 8 iulie 1864 adresată lui Knorring la Viena el spunea că, „...dacă Poarta își pregătește propriul destin cu ochii legați, interesele Rusiei asigurate cu abilitate nu vor suferi din cauza realizării acestui viitor, mai mult sau mai puțin indicat“.

În contextul aceleiași scrisori, Gorceakov preciza :

„...Noi sîntem destul de puternici pentru a nimici încercările revoluționare care plecînd din Principate ar tinde să treacă pe teritoriul nostru... Noi nu am încurajat și nici nu încurajăm tendințele de emancipare ale populațiilor creștine de sub dominația otomană, dar dacă această emancipare va progresa pe calea trasată de principele Cuza, legăturile noastre tradiționale au încă suficientă putere pentru ca această nouă ordine a lucrurilor să ne asigure poziția ce rezultă dintr-o lungă serie de fapte istorice“.

Și totuși, într-o lungă scrisoare din 13 iulie, care seamănă mai mult a memoriu, Gorceakov scria țarului, recunoscînd faptul că „...autoritatea colectivă a Europei a înlocuit autoritatea noastră în Orient...” și că „...pentru a nu tulbura liniștea Europei... continuînd să protestăm împotriva veleităților arbitrare ale principelui Cuza, în tot ce atinge binele țării și raporturile noastre de bună vecinătate cu el, noi nu avem de ce ne opune la binefacerile reale de organizare interioară și autonomie politică ce puteau rezulta din Moldo-Valahia”. Totodată Gorceakov scria la 18 august consulului Offenbergh la București să nu respingă, ci să studieze eventualele „avansuri” ale lui Cuza față de guvernul țarist.

În lunile următoare și în special în anul următor, interesele Franței față de Rusia se schimbă, în funcție de masiva înarmare a Prusiei, chestiunea Danemarcei ș.a.m.d., deci și „Chestiunea Orientală” capătă un nou aspect. De aceea Gorceakov presează pe Talleyrand — ambasadorul Franței la Moscova — de a ieși „din domeniul frazelor sterile” pentru a intra pe făgașul realizărilor practice „în legătură cu dorința unei înțelegeri”. Or, „Chestiunea Principatelor” constituia cheia acestei înțelegeri. De aceea Gorceakov, într-o scrisoare către D'Oubril * la Berlin, din 25 ianuarie 1865, spunea, relatînd o conversație cu Talleyrand : „...I-am spus și l-am rugat să o repete la Paris, că toate problemele vor fi fără rezultat atîta timp cît votul Franței va asigura imunitatea Domnitorului [Cuza]”. În același sens, mai tîrziu, la 20 mai, el scria, printre altele, ambasadorului rus la Constantinopol, generalul Ignatiev, că a însărcinat pe Budberg ** să-i spună lui Drouyn de Lhuys — ministrul de externe al Franței — „...că putem porni de la principiul că, din momentul în care s-ar ține lui Cuza un limbaj colectiv unanim, el ar cădea în genunchi, fără ca să se recurgă la măsuri coercitive materiale oarecare ; că depinde de domnul Drouyn de Lhuys de a face încercarea acestui mijloc”.

Din scrisoarea trimisă în luna următoare, la 3 iunie, tot lui Ignatiev, reiese clar faptul că fără a interveni direct „...este util să se organizeze și să se consolideze în Principate un partid puternic atașat ideilor de ordine și conservatoare...”, care „...să pună o contrapondere eficace tendințelor actuale ale guvernului moldo-valah...” și care „...să caute sprijinul moral al cabinetului imperial drept o încurajare și un element de succes...”.

Pe de altă parte, încercările Franței de a face o înțelegere cu Rusia, nesacrificînd totuși interesele sale în problema Principatelor Unite, începeau să nu mai reziste. În corespondența dintre Marile Puteri se vîntura tot mai mult formula unui principe străin în locul lui Cuza. Existau păreri pro și contra. Dar iată că în scrisoarea lui Gorceakov adresată la 10 octombrie 1865 lui Ignatiev apare și faptul că „...cercurile partidului conservator din Principatele Unite par a se preocupa de preferință de două chestiuni : chemarea unui principe străin și separarea Moldo-Valahiei...”. În ce privește primul punct, Gorceakov era ferm, afirmînd că „împăratul nu va consimți niciodată ca un membru al familiei sale să devină vasal al sultanului. În ce privește al doilea punct înfăptuirea lui ar fi conformă intereselor noastre și în mod cert opoziția nu va veni din partea noastră, deși noi am refuza orice participare activă la manevrele care ar încerca s-o realizeze”.

*Ambasadorul rus la Berlin.

** Ambasadorul rus la Paris.

Scrisoarea trimisă la 21 noiembrie 1865 tot lui Ignatiev conține o remarcabilă sinteză a poziției guvernului țarist față de această chestiune. O redăm integral :

„Meditați la ceea ce spune domnul baron Brunnov în legătură cu Principatele. Dacă Hospodariatul ar deveni vacant, dreptul Porții de a confirma principi separați pentru Moldova și Valahia este incontestabil. Anglia ar favoriza această combinație ; după cum știți, ea este conformă intereselor noastre. Totul ar depinde, deci, în mod esențial de votul celor două adunări și abilitatea cu care guvernul otoman le-ar ști face să dorească ele însele câte un hospodar distinct pentru fiecare principat. Aceasta este o problemă pentru un viitor mai mult sau mai puțin apropiat, după eventualități. O combinație de această natură ar fi cu atât mai avantajoasă pentru noi, cu cât ea ne-ar plasa, sub acest raport, alături de guvernul britanic și am putea-o lua ca punct de plecare al unei înțelegeri mult mai intime. Este greu să stabilești un calcul oarecare cînd ai în față un guvern atât de timorat cum este cel de pe malurile Bosforului. În orice caz am crezut că este util să atrag atenția domniei-voastre asupra cuvintelor schimbate în legătură cu această problemă între ambasadorul nostru, lordul Russell și lordul Clarendon“.

Numai după trei zile de la abdicarea lui Cuza, la 14 februarie 1866, Gorceakov se grăbește a da lui Ignatiev instrucțiuni pentru ca acesta să facă unele recomandări miniștrilor turci. În primul rînd era pusă sub diferite aspecte problema principelui străin. Gorceakov era, hotărît, împotriva unui principe străin în România, sperînd că neacceptarea acestui lucru ar duce la posibilitatea desfacerii actului *Unirii* de la 1859, în măsura în care această unire fusese făcută cu consimțămîntul Turciei, „valabil numai atîta timp cît puterea va fi exercitată de Cuza“. Poarta urma să revină la drepturile sale, „deci Poarta să acționeze în acest sens“.

Scrisorile sau telegramele trimise de Gorceakov, în zilele următoare, lui Offenbergl la București, lui D'Oubril la Berlin sau lui Ignatiev denotă o febrilă activitate diplomatică desfășurată în legătură cu diferitele soluții propuse de Poartă și Marile Puteri, în parte, asupra „Chestiunii Principatelor“, cît și poziția cabinetului țarist, care urmărea anularea Convenției de la Paris din 1858 și „...încercarea de a reveni la vechea combinație a administrațiilor distincte“. În acest scop, Gorceakov făcea multiple demersuri în vederea întrunirii unei noi conferințe a marilor puteri, oriunde. Faptul reiese și din lunga scrisoare trimisă lui Brunnov, la 23 februarie, la Londra, în care-i cerea să capete sprijinul Angliei la punctele de vedere rusești.

În cadrul situației diplomatice legate de „problema Principatelor“ un rol de seamă îl deținea, desigur, și coaliția grupărilor politice care a acționat la detronarea lui Cuza, cît și poziția Porții și a guvernului provizoriu instituit la București. De aceea, Gorceakov recomanda în mod expres în scrisoarea din 24 februarie 1866 „tripla misiune“ a agenților guvernului țarist în România :

1. „...de a veghea ca guvernul provizoriu să nu depășească atribuțiile unei poliții locale...“
2. „...să nu se exercite nici o presiune asupra acelor care ar vrea reînnoarea Principatelor la vechea stare de lucruri...“
3. „...de a încuraja pe sub mînă separatiștii...“

Atunci cînd ambasadorul rus i-a atras atenția lui Gorceakov că politica Rusiei de pînă la Unirea Principatelor a favorizat acest act și că „comunitatea

de origine, religie, de moravuri și limbă sînt elemente favorabile pentru a cimenta o uniune mult mai strînsă între aceste două Principate“, ministrul de externe țarist îi răspundea la 18 martie 1866, afirmînd, printre altele, că „declarația contelui Kisseleff la Conferința de la Paris din 1858 în favoarea Unirii ...depășește cu mult și chiar în sens contrar vederile cabinetului imperial...; ea a rămas o opinie individuală“. La acestea, Gorceakov adăuga, precizînd că „...dubla alegere a lui Cuza și realizarea unirii temporare... noi am acceptat-o ca pe un expedient menit să prevină complicații respectabile“.

H. URSU

Dezvoltarea suprastructurii socialiste în România*

Editura politică, 1966, 400 pag.

Volumul reunește într-un singur mănunchi valoroase studii de materialism istoric, marcînd un îndemn la studierea și generalizarea componentelor suprastructurii socialiste ce s-a dezvoltat în țara noastră.

Materialele se referă la principalele elemente și domenii care marchează prezența vie și eficientă a suprastructurii socialiste în mișcarea progresivă a societății noastre: particularitățile dialecticii bazei și suprastructurii în condițiile socialismului, rolul partidului ca forță conducătoare a societății noastre socialiste, rolul clasei muncitoare în transformarea societății, conținutul și evoluția funcției cultural-educative a statului, precum și a legalității socialiste, formarea conștiinței economice socialiste a țărănimii cooperatiste, schimbările calitative care apar în evoluția conștiinței profesionale a muncitorilor, dezvoltarea ideii patriotice în noile condiții social-politice pe fondul general al uni-

tății întregului popor, unitate care reprezintă ea însăși o forță motrice a dezvoltării socialiste a patriei.

Ideea principală care străbate studiile culegerii sesizează creșterea rolului factorului conștient, respectiv al suprastructurii, ca unitate a formelor conștiinței cu instituțiile corespunzătoare lor. Argumentarea rolului diferitelor laturi ale suprastructurii este realizată în volum ținîndu-se seama de modul specific al apariției bazei și suprastructurii socialiste, de trăsăturile noi pe care le dobîndește dialectica acestor laturi ale vieții sociale în socialism. În același timp, autorii au urmărit evidențierea raporturilor dintre bază și suprastructură ca fiind prin natura lor raporturi istorice.

În cele 12 studii ale lucrării sînt analizate problemele definitorii pentru conturarea acestor trăsături ale suprastructurii și dezvoltarea lor în perspectiva societății noastre socialiste. În studiul „Dialectica bazei și suprastructurii în condițiile socialismului“, Constantin Vlad analizează procesul formării suprastructurii socialiste, al apariției în condițiile socialismului a unor trăsături noi ale acesteia, ale dialecticii raporturilor dintre bază și suprastructură.

Noul caracter al dezvoltării suprastructurii este determinat de existența contradicțiilor neantagoniste, a unității societății și a concordanței dintre diferitele laturi ale vieții sociale.

* Institutul de filozofie al Academiei Republicii Socialiste România, Culegere de studii sub redacția lui Al. Tănase, doctor în filozofie, și Octavian Chetan.

O trăsătură caracteristică dialecticii relațiilor dintre bază și suprastructură în socialism, relevă studiul, privește „modalitățile și ritmul ogîndirii pe plan suprastructural a modificărilor survenite în baza economică, în strînsă legătură cu rolul mereu crescînd îndeplinit de suprastructură în viața socială”¹.

În condițiile socialismului se crează posibilități pentru ogîndirea mai operativă pe plan suprastructural — în comparație cu ogîndirile presocialiste — a transformărilor petrecute în baza economică. Aceasta nu înseamnă că în socialism dispăre tendința rămîinerii în urmă a suprastructurii față de bază. Noul constă însă în reducerea substanțială a intervalului de timp înăuntrul căruia se realizează reflectarea pe plan suprastructural a schimbărilor din baza economică.

Determinarea social-istorică a acestui fenomen privește, în fond, cele mai de seamă aspecte ale determinismului societății socialiste. Autorul prezintă, în continuare, aceste trăsături ale suprastructurii socialiste.

Perfecționarea continuă a suprastructurii — ca urmare și a transformărilor petrecute în baza economică — influențează în mod diferențiat diverse modificări în formele conștiinței sociale. În plus, în socialism se dezvoltă posibilitatea unor forme ale conștiinței sociale de a sesiza și ogîndi noul în germene, ceea ce oferă posibilitatea societății de a interveni în mod conștient în vederea realizării acestora.

Al doilea articol, „Clasa muncitoare — forța socială hotărîtoare în transformarea societății”, autor Ilie Rădulescu, relevă procesul istoric al dezvoltării concepției diferitelor grupuri sociale privind rolul istoric al clasei muncitoare, din momentul apariției sale și pînă în etapa actuală de dezvoltare a țării noastre. Pe baza analizei acestuia, autorul dezvăluie caracterul nihilist al gîndirii sociale burgheze — reprezentanți ai poporanismului, reformismului și ai altor curențe

— asupra rolului hotărîtor al clasei muncitoare în dezvoltarea istorică a României. Problema rolului clasei muncitoare, a perspectivelor dezvoltării societății românești a fost pe larg dezbătută în mișcarea socialistă. Elementele înaintate din fruntea mișcării socialiste — scrie autorul — au militat pentru organizarea proletariatului, pentru afirmarea sa în viața politică a țării, pentru satisfacerea drepturilor sale. Concepția științifică despre rolul clasei muncitoare și al celorlalte clase în dezvoltarea societății a fost promovată de Partidul Comunist Român, înființat în 1921, care a dat luptei proletariatului perspectiva clară a victoriei, a ridicat pe trepte noi și a îmbogățit tradițiile sale revoluționare.

Creșterea în proporții mari a bazei tehnice-materiale a socialismului, transformarea științei într-o forță de producție a societății, înfăptuirea pe un front larg a revoluției culturale atestă forța creatoare, potențele organizatoare, politice și spirituale ale clasei muncitoare.

Evidențiind creșterea rolului clasei muncitoare în etapa actuală de dezvoltare a țării noastre, materialul relevă activitatea sa mereu sporită în organizarea și conducerea producției, creșterea ponderii muncitorilor cu o calificare profesională superioară, ridicarea gradului de pregătire culturală a acestora.

Procese analizate confirmă că societatea socialistă creează condițiile necesare pentru dezvoltarea multilaterală a personalității muncitorului și a celorlalți oameni ai muncii, pentru desfășurarea tuturor aptitudinilor și forțelor lor creatoare ca producători de bunuri materiale și spirituale, cetățeni și activiști pe tărîm social.

În studiul „Creșterea rolului Partidului Comunist Român în conducerea economiei” de M. Mehedințu și C. M. Enache se arată că făurirea economiei socialiste este un rezultat al eforturilor creatoare ale poporului muncitor din țara noastră pe baza cunoașterii și folosirii legilor dezvoltării sociale, a antrenării și conducerii maselor de oameni ai muncii de către partidul mar-

¹ Dezvoltarea suprastructurii socialiste în România, Editura politică, 1966, p. 16. În continuare, trimiterile la această lucrare vor fi date în text.

xist-leninist. O atenție deosebită se acordă în acest studiu creșterii nivelului activității partidului, analizei competenței comuniștilor în înfăptuirea industrializării, dezvoltării agriculturii socialiste, formelor și metodelor de conducere de către partid a construcției economice. „Fiecare hotărâre a partidului — subliniază autorii —, plecînd de la interesele oamenilor muncii, de la grija pentru ridicarea continuă a bunăstării lor, se bazează pe o analiză științifică multilaterală marxist-leninistă a datelor problemei respective, a tuturor consecințelor și implicațiilor sale” (p. 79).

În înfăptuirea rolului de conducător politic, în îndeplinirea sarcinilor din ce în ce mai complexe, determinate de dezvoltarea continuă a bazei și suprastructurii socialiste, organele și organizațiile de partid au un rol sporit, ele se preocupă să îmbine realizarea sarcinilor concrete, imediate cu acelea pentru rezolvarea obiectivelor de perspectivă. Aceasta conferă în plus locul de conducător al partidului în întreaga viață a societății.

Între problemele complexe ale suprastructurii socialiste analizate în volum un spațiu însemnat a fost afectat studiului „Legalitatea socialistă — mijloc de realizare a funcțiilor statului”, de Gheorghe Elian. Analiza noțiunilor lege, drept, legalitate permite autorului prezentarea lor istorică și evoluția lor concretă în România. Sintetizînd momentele esențiale ale procesului apariției și formării statului și dreptului socialist, autorul arată că aplicarea legalității se explică prin acea particularitate a suprastructurii de a avea un rol activ asupra dezvoltării și consolidării bazei ce o generează. „Legalitatea socialistă și ordinea de drept socialistă — se relevă în studiu — reprezintă două aspecte ale aceluiași fenomen” (p. 98).

O atenție deosebită acordă autorul rolului dreptului nostru socialist în stimularea dezvoltării științei și culturii, caracterului său umanist. Considerînd ca bază a legalității socialiste respectarea legilor și dispozițiilor juridice și unitatea poporului nostru, sub conducerea P.C.R., autorul evidențiază sar-

cina expresă, permanentă, a tuturor verigilor puterii de stat în apărarea legalității: Procuratura, Tribunalul suprem, consiliile de judecată din întreprinderi și instituții, comisiile de împăciuire de pe lîngă comitetele executive ale sfaturilor populare, comisiile pentru soluționarea litigiilor de muncă din întreprinderi și instituții, asesorii populari, controlul obștesc, adunările obștești etc.

Procesul dezvoltării și organizării activității unor instituții este analizat pe plan larg în studiul „Evoluția funcției cultural-educative a statului nostru”, autor Gheorghe Berescu. Studiul relevă că funcția cultural-educativă, ca orice element al suprastructurii, reflectă conținutul și dinamica bazei economice și a structurii de clasă, urmînd, totodată, în relația sa cu celelalte funcții ale statului, și anumite legități proprii de dezvoltare. Noile condiții ca: dezvoltarea bazei economice și tehnice materiale a socialismului, revoluția tehnică-științifică, atragerea maselor largi la viața politică și obștească, victoria ideologiei socialiste, creșterea exigenței maselor față de literatură, teatru, cinematograf, conferințe etc. determină perfecționarea funcției cultural-educative, implicînd noi direcții de activitate instituțiilor respective.

Baza materială și mecanismul instituțional al exercitării funcției cultural-educative sînt prezentate prin învățămînt, activitatea culturală și științifică, prin înfățișarea bogatei activități culturale de masă ce se desfășoară prin biblioteci, cămine culturale, instituții teatrale și muzicale, cinematografe, radioteleviziune și muzee.

O particularitate actuală „a evoluției funcției cultural-educative — arată autorul — o constituie creșterea capacității statului de a organiza pe baze științifice această activitate în toate sectoarele ca urmare a formării în anii socialismului a unui număr însemnat de cadre calificate și a creșterii nivelului ideologic și cultural al maselor care participă la organizarea și conducerea muncii cultural-educative” (p. 153).

Folosind un variat material statistic și documentar din diferite țări, referitor la importanța calificării muncitorilor în raport cu evoluția tehnicii, Gheorghe Chepeș, în studiul „Progresul tehnic contemporan și calificarea muncitorilor”, schițează însemnătatea soluționării acestei probleme, implicațiile sale de ordin social-economic, politic, cultural și social-uman.

Următorul studiu, „Dezvoltarea conștiinței socialiste și transformarea gândirii economice a țărănimii cooperatiste”, autor Mihail Cernea, înfățișează, pornind de la dezvoltarea conștiinței sociale, formarea conștiinței economice a maselor țărănești.

Categoria de conștiință economică, rezultat al evoluției istorice, permite evidențierea rolului ei deosebit în activitatea practică a țărănimii indicând stringenta necesitate a muncii sistematice pentru formarea și modelarea ei.

Sesizând aspectul esențial al problemei, autorul motivează că studierea acestei categorii se impune datorită unei necesități istorice obiective, care decurge organic din natura relațiilor de producție și a orînduirii socialiste. „Mecanismul formării noii gândiri economice — se arată în studiu — se bazează pe împlinirea acțiunii practicii socialiste asupra conștiinței cu efectele procesului instructiv desfășurat în proporții de masă” (p. 255).

Procesul transformării conștiinței țărănimii este subliniat dintr-un alt punct de vedere de Dragan Stoianovici în studiul „Nivelul cultural-tehnic și dezvoltarea personalității oamenilor muncii din agricultură”. Din analiza făcută rezultă că procesul ridicării nivelului cultural-tehnic al oamenilor muncii din agricultură înfățișează cercetării sociologice și filozofice o multitudine de aspecte. Trăsătura importantă a acestui proces — arată autorul — la realizarea căruia participă o seamă de condiții social-economice și culturale (natura relațiilor de producție, situația învățămîntului de cultură generală, poli-tehnic și de specialitate, dezvoltarea rețelei de instituții cultural-educative etc.) constă în aceea că în cadrul lui se înfăptuiește o strînsă și specifică

îmbinare a teoriei cu practica, astfel încît îmbogățirea cunoștințelor profesionale are în genere drept rezultat o ridicare imediată a nivelului practicii agricole, o îmbogățire imediată și sensibilă a eficienței sale. „Cunoștințele profesionale și de cultură generală — subliniază autorul — constituie o importantă componentă a profilului spiritual al oamenilor muncii, din acest punct de vedere, ridicarea nivelului cultural-tehnic al populației rurale este un proces cu adînci semnificații istorice pentru formarea multilaterală a omului societății socialiste” (p. 276).

În studiul „Probleme actuale ale conștiinței estetice socialiste”, Marcel Breazu, pornind de la definirea conștiinței estetice ca fiind „acea zonă a conștiinței sociale care reflectă realitatea prin prisma unei atitudini umane specifice, capabilă să depisteze esența acestei realități (materiale și spirituale) nu imediat, prin abstractizare, ci cu ajutorul unor elemente imediate” (p. 279), analizează unele aspecte ale creației și receptării operei de artă în etapa desăvîrșirii construcției socialiste.

Conștiința artistică socialistă, se arată în acest studiu, asimilează prin valorificare critică creația artistică de calitate, elaborată atît înaintea revoluției cît și cea contemporană, din țările în care revoluția încă nu s-a înfăptuit. Această asimilare este însă activă, critică. În acest proces de asimilare estetică funcționează „toate coordonatele psihologiei și ideologiei noastre, cu care opera de artă asimilată intră în relații de interacțiune” (p. 294).

Conștiința estetică socialistă, prin trăsăturile noi dobîndite, prin receptivitatea sa la noutatea autentică, în-lătură rutina, lucrul „gata făcut”, formula „academistă” și face loc optimismului, încrederii oamenilor societății socialiste în viitor.

Culegerea de studii cuprinde în continuare articolele: „Aspecte privind conținutul și trăsăturile opiniei publice socialiste” de Gheorghe Epure, „Unitatea întregului popor — forță motrice în desăvîrșirea socialismului” de Sergiu Tamaș și „Noua Constituție și dezvoltarea ideii patriotice” de Alexandru

Tănase, în care se subliniază, în funcție de subiectul abordat, adâncul proces înnoitor al întregii vieți sociale, inclusiv al vieții spirituale a oamenilor ca urmare a muncii entuziaste a întregului popor pentru construirea noii societăți socialiste. Lărgirea continuă a sferei de acțiune a opiniei publice socialiste, unitatea întregului popor sînt factori care explică dinamismul societății noastre. O concordanță esențială a fizionomiei politice, morale și spirituale comune întregului popor — ce se evidențiază din aceste studii — o constituie patriotismul socialist și internaționalismul socialist.

*
* *
*

Culegerea de studii reprezintă o contribuție științifică importantă la cunoașterea raportului dialectic dintre bază și suprastructură care s-a dezvoltat în perioada făuririi României socialiste.

liste. Ea reliefează elementele componente ale suprastructurii socialiste în curs de dezvoltare și perspectiva lor în contextul dezvoltării țării noastre în perioada 1966—1970. Considerăm că în volum ar fi fost util ca, alături de problemele care au fost prezentate, să se trateze și rolul științei, categorie a conștiinței sociale care în condițiile socialismului se transformă într-o forță de producție a societății; de asemenea, unele repetări cu privire la momente importante din transformările social-economice ale țării noastre, documente și cifre care se mai găsesc puteau fi evitate.

Scrise într-un limbaj accesibil, cu noțiuni definite, asigurînd permanent o prezentare istorică, comparativă a momentelor și etapelor dezvoltării suprastructurii socialiste, studiile se adresează nu numai specialiștilor, ci și unui cerc larg de cititori.

I. ARDELEANU

Vasile Netea: „George Barițiu. Viața și activitatea sa“

Editura științifică, 1966, 368 pag.

realizările lui multiple, în contextul epocii asupra căreia a avut o influență covârșitoare.

Ampla operă de valorificare a moștenirii cultural-științifice și ideologice întreprinsă în anii noștri, care a condiționat apariția unor importante monografii istorice, a reținut atenția multor cercetători și istorici care s-au

oprit îndelung și asupra lui George Barițiu și care s-a concretizat într-o serie de lucrări privind diverse aspecte din viața și activitatea sa. Ca urmare a unor cunoscute contribuții anterioare legate de istoria modernă a Transilvaniei și de activitatea lui Barițiu, Vasile Netea izbutește să prezinte o monografie istorică unitară, cuprinzătoare și documentată, în care viața și activitatea marelui cărturar și patriot român se întrepătrund în mod critic cu istoria epocii sale.

Pe lângă o analiză obiectivă și minuțioasă a istoriografiei problemei, începutul lucrării prilejuiește cititorului o condensată, dar sugestivă punere în temă. Lumea în care s-a născut (12/24 mai 1812) și a copilărit Barițiu, dominată de mari contradicții sociale și naționale, apăsată de absolutismul lui Metternich, o lume care se zbătea în lanțurile iobăgiei și în care amintirile răscoalei lui Horea erau încă vii, și-a

pus pecetea de timpuriu pe gândurile sale. Acest mediu social îl va duce la convingeri nestrămutate despre necesitatea desființării iobăgiei și eliberării naționale a neamului său. Studiile pe care le va urma la școala din Trascau, la gimnaziul din Blaj și la Colegiul catolic din Cluj — unde se va întâlni din nou cu oprimarea și îngrădirea elementului românesc — în timpul cărora se va distinge ca un elev eminent și cu mare sete de învățătură, nu vor face decât să-l lămurească mai bine cauzele stărilor de mai sus, pentru combaterea cărora în întreaga sa viață își va face un adevărat crez.

Scrierile lui Petru Maior, și în special *Istoria pentru începutul românilor în Dacia*, au fost o adevărată revelație pentru tânărul Barițiu. Ele îi vor da „baza documentară a istoriei naționale, flacăra care să-l însuflețească, avânt, energie, încredere în drepturile și puterea poporului său”. Accentuarea acestor idei, precum și punerea lor în practică vor avea loc ceva mai târziu, începând din 1835, când Barițiu se va alătura, ca tânăr profesor la Blaj, eforturilor de mari afirmări creatoare ale lui Simion Bărnuțiu, Timotei Cipariu și I. Rusu. Astfel, Blajul marilor corifei ai Școlii ardelenene va contribui în mod decisiv la formarea personalității sale de erudit militant.

Un alt eveniment care va avea un rol important în formația intelectuală a lui Barițiu, descris cu mare putere de evocare în monografia de față, este călătoria pe care acesta a făcut-o, în 1836, împreună cu Timotei Cipariu, prin Țara Românească.

Cei doi călători transilvăneni au întâlnit aici cele mai reprezentative figuri progresiste bucureștene: Ion Heliade-Rădulescu, Iancu Văcărescu, Petru Poenaru, Cezar Bolliac, Ion Cîmpineanu, Ion Voinescu II, precum și pe unii transilvăneni stabiliți în Principate, ca Eftimie Murgu și Aaron Florian, cu care au discutat marile probleme ale poporului și culturii

românești. De acum înainte, urmărind activitatea lui Barițiu, constatăm că principatele transcarpatine îi vor reține mereu atenția.

În același an, Barițiu este chemat ca profesor la Brașov de episcopii școlii românești de aici, cu această ocazie el dovedind mari calități pedagogice. Datorită ideilor și stăruințelor sale, această modestă școală va ajunge, în numai câțiva ani, un renumit liceu românesc, cu rosturi importante în viața politică și culturală a Transilvaniei. Orientarea lui Barițiu spre un învățămînt cu caracter realist, destinat emancipării poporului său, s-a dovedit a fi adecvată necesităților sociale și culturale românești.

Unul dintre capitolele cele mai importante ale lucrării, unde aportul lui Vasile Netea depășește cercetările anterioare, este cel care tratează munca de gazetar și publicist, căreia George Barițiu i-a închinat cea mai mare parte a vieții sale. Reușind să adune în jurul său oameni de valoare, Barițiu a făcut ca publicațiile *Foaia literară*, transformată curînd în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, *Gazeta de Transilvania* și altele să devină repede tribune ale unor idei înaintate, care se vor bucura de sprijinul și colaborarea intelectualilor patrioți de pe ambele versante ale Carpaților: Timotei Cipariu, Andrei și Iacob Mureșanu, Mihail Kogălniceanu, Nicolae Bălcescu, Ion Maiorescu, Ion Ghica, August Treboniu-Laurian, Ion Ionescu de la Brad, Grigore Alexandrescu, Gheorghe Asachi, C. Negruzzi, Vasile Alecsandri.

Antrenarea unor colaboratori de valoare din toate provinciile vechii Dacii și orientarea consecventă a lui Barițiu au dus la consolidarea unității lingvistice și culturale a poporului român, punîndu-se astfel bazele luptei pentru realizarea unității sale politice. De altfel, prezentarea amplă a colaborării multilaterale a intelectualilor transilvăneni cu cei din principatele transcarpatine în această perioadă ni se pare una dintre cele mai reușite probleme ale lucrării.

* Vasile Netea, *George Barițiu. Viața și activitatea sa*, Editura științifică, 1966, p. 34. În continuare, trimiterile la această lucrare vor fi date în text.

Directivele și domeniul de activitate al periodicelor lui Barițiu vor fi: „Cultură pentru popor în limba națională, susținerea drepturilor sale sociale, cultivarea conștiinței unității naționale, colaborarea cu naționalitățile conlocuitoare, educație morală și economică, spirit democratic și progresist” (p. 86).

Problematica abordată în periodicele lui Barițiu este dintre cele mai complexe. Reținem felul cum este tratată în monografie poziția lui Barițiu referitoare la originea și rolul limbii române. Deși adept hotărât al limbilor naționale și convins de latinitatea limbii noastre, el nu se arată un fanatic al „purismului”, avînd o privire largă asupra procesului de formare a limbii române și a capacității ei de absorbire a unor cuvinte străine, datorită specificului dezvoltării istorice și necesităților progresului. Barițiu, considerînd limba ca pe cea mai însemnată caracteristică a specificului național, a militat din răspuțeri pentru păstrarea și perfecționarea ei.

În monografia de față ideile economice și sociale se bucură de o tratare complexă. Acest domeniu formează, de fapt, una dintre preocupările fundamentale ale publicistului Barițiu.

Aparținînd prin naștere și aspirații burgheziei românești transilvănene, care în secolul al XIX-lea se afla într-o fază ascendentă, Barițiu militează pentru dezvoltarea relațiilor capitaliste. Fiind convins că orînduirea feudală stă în calea progresului, el își îndrepta loviturile contra privilegiilor feudale. Gîndirea lui economică îmbrățișează și aici puncte de vedere largi, care sînt în concordanță cu necesitățile stringente ale epocii sale.

Astfel, el militează pentru dezvoltarea agriculturii, înviorarea și extinderea meseriilor și comerțului, pentru desființarea breslelor strîmte și retrograde, pentru producția de fabrică, pentru un învățămînt tehnic adecvat, susține intensificarea construcției de căi ferate și lărgirea navigației pe Dunăre, insistă pentru dezvoltarea instituțiilor de credit și înființarea de

bănci. În ultimă instanță, el susține unitatea și solidaritatea economică între toate provinciile românești.

Datorită largilor lui idei patriotice, făcînd cauză comună cu interesele țărănimii, ale meseriașilor și muncitorilor, el ajunge, în ajunul revoluției din 1848, să formuleze în *Gazeta de Transilvania* o idee foarte îndrăzneată, mai ales pentru realitățile Imperiului habsburgic: „pămînt liber și muncă liberă”. Din publicațiile lui se vede că el a fost conștient de una dintre cele mai importante idei ale istoriei moderne transilvănene, sesizînd interdependența dintre problema agrară și cea națională.

Limitele gîndirii economice a lui Barițiu, autorul le explică în strînsă concordanță cu perioada istorică în care a activat acesta, cu specificul realităților transilvănene. Astfel, deși Barițiu n-a întrevăzut legătura dintre desființarea proprietății private asupra mijloacelor de producție ca factor hotărîtor al îmbunătățirii vieții maselor populare, semnificația ideilor sale progresiste pentru epoca în care a trăit e atestată prin concepția sa asupra necesității reducerii latifundiilor, împrumutării țărănilor și industrializarea capitalistă.

Un alt domeniu care în monografie este îndeaproape și obiectiv reliefat de Vasile Netea, unde Barițiu a dovedit idei înaintate și a desfășurat o remarcabilă energie, a fost cel al expunerii și susținerii problemei naționale a poporului român, a libertății, independenței și unității sale.

Dragostea și lupta sa pentru drepturile naționale ale românilor transilvăneni au fost și ele încadrate în năzuințele și necesitățile istorice ale întregului popor român. Rostul acestei lupte, Barițiu l-a văzut, în ultimă instanță, în concretizarea unei puternice unități economice și politice a tuturor românilor. „Din acest punct de vedere, Barițiu ar putea fi revendicat, în egală măsură, atît de transilvăneni și bănățeni, cît și de moldoveni, bucovineni și munteni, fiindcă el a cuprins viața românească în ansamblul ei, susținînd cu luciditate că problema emancipării poporului român și a dezvoltării sale nu

poate fi apreciată prin prisma situației dintr-o singură provincie, ci numai ținând seama de potențialul demografic, economic și social al întregului popor român" (p. 179).

Apărind drepturile românilor transilvăneni și justificând rosturile lor prin numărul dintotdeauna majoritar, vechimea, limba, cultura, religia, aportul la dezvoltarea statului, strînsele legături cu restul poporului român de dincoace de Carpați, Barițiu a dat dovadă de erudiție, patriotism și curaj. Astfel, adresîndu-se unor conducători politici ai poporului ungar, ale căror planuri de maghiarizare vizau și pe români, el sublinia : „În loc de a îngrețoșa pe români cu astfel de pretenții, ați face cu mult mai bine dacă ați da mina frățască și ați încheia o prietenie de care aveți atîta trebuință" (p. 188).

Dar caracterul avansat al ideilor marului patriot militant în problema națională se vede și în simpatia pentru clasele exploatate ale minorităților naționale din Transilvania, în diferențierea pe care mereu a făcut-o între acestea și clasele suprapuse. Astfel, în *Gazeta de Transilvania* nr. 3 din 1861, el sublinia : „Eu neg înaintea ceriului și a oamenilor că ar exista vreo ură între națiuni. Ură, urgie și frecări nu există între națiuni, ci numai între coterii și oligarhii și clasele privilegiate. ...Poporul unguresc încă a avut aceeași soartă ca și noi ; asemenea și secuii, iar poporului săsesc încă nu i-a fost asternutul pe perne de trandafiri...". În încheiere, Barițiu menționa că românii doresc „...solidaritate națională, libertate constituțională, scăpare de absolutism... frățească conlucrare cu națiunile frăține" (p. 252—253).

Aceeași stare de spirit o va dovedi Barițiu pînă la sfîrșitul vieții sale, cînd, ca istoriograf, va da atenția cuvenită istoriei maghiarilor și sașilor, precum și luptei comune a românilor și a acestora împotriva feudalismului și absolutismului.

În urmărirea locului și rolului lui George Barițiu în revoluția din 1848—1849, autorul monografiei redă unele date prețioase referitoare la adeziunea totală și necondiționată a acestuia la radicalismul lui Simion Bărnuțiu, exprimat prin memorabilul discurs din 2/14 mai, care l-a făcut pe Barițiu să se situeze pe pozițiile cele mai avansate ale revendicărilor naționale.

În fața revoluției, patriotul și publicistul Barițiu are o activitate și mai intensă, concepțiile sale social-istorice se radicalizează. Popularizează, prin publicațiile sale, revoluțiile din apusul Europei, preconizează generalizarea lor, îmbărbătează pe români să fie la înălțimea momentului, le formulează chiar un program de revendicări, atrage atenția asupra pericolului ce plana asupra revoluției din partea Rusiei țariste și imperiului otoman.

El se situează acum pe poziția înaintată a exponenților democrat-burgezi, susținînd, ca și alte mari figuri ale poporului nostru din acea perioadă, colaborarea între revoluționarii români și maghiari, bazată pe respectarea dreptului de libertate socială și națională a ambelor popoare.

În lucrare se precizează, de asemenea, și limitele revoluționarului Barițiu, care, printr-o șovăială și precauție exagerată, fiind indus în eroare și dezamăgit de poziția naționalistă a guvernului revoluționar maghiar, va fi depășit de îndrăzneala și viziunea lui S. Bărnuțiu, precum și de entuziasmul și de marile realizări în lupta de apărare națională ale lui Avram Iancu.

Cu toate aceste scăderi, prin popularizarea ideilor sale economice și politice avansate, prin atitudinea sa națională progresistă, precum și prin rolul său important în timpul revoluției, el se dovedește un necontestat precursor al lui 1848 și o figură proeminentă a revoluției.

Activitatea postrevoluționară, sub absolutism și dualism, a lui Barițiu formează în monografie un capitol aparte.

Pentru patriotismul și activitatea sa revoluționară, George Barițiu a fost îndepărtat de guvernul habsburgic de la conducerea vechilor sale publicații. În această perioadă, deși a fost nevoit să aibă alte preocupări (de ordin economic și practic, cu oarecare importanță pentru dezvoltarea Transilvaniei), el n-a abandonat vechile sale pasiuni culturale și politice. Cu capacitatea și prestigiul său a susținut întemeierea, în 1861, a *Asociației pentru literatura română și cultura poporului român din Transilvania* și a revistei *Transilvania* (1868), înființarea *Partidului Național Român* (1869), a adus un aport însemnat la înființarea ziarului *Observatorul* (1878). Fiind unul dintre intelectualii cei mai reprezentativi ai epocii, cu o activitate didactică, publicistică și științifică de peste trei decenii, bucurându-se de un mare prestigiu, el este ales membru al Academiei Române încă de la înființarea sa, iar spre sfârșitul vieții sale și președinte al înaltului for științific.

Cînd în 1867 a fost proclamat dualismul austro-ungar, care a constituit o puternică lovitură pentru românii transilvăneni, Barițiu a avut o viguroasă revenire ca publicist militant. El a protestat cu vehemență împotriva odioasei înțelegeri a păturilor conducătoare austriace și maghiare, devenind unul dintre principalii exponenți ai redobîndirii autonomiei Transilvaniei, militînd pentru independență și unitatea națională.

Acest ideal, precum și susținerea și apărarea tînărului stat român de peste munți, ce se consolida, care umpleau de speranțe pe românii transilvăneni, vor prima în activitatea lui Barițiu pînă la sfîrșitul sale.

Ultimul capitol al monografiei tratează concepția și activitatea istoriografică a marelui cărturar ardelean.

Istoriografia a fost domeniul cultivat cu precădere de Barițiu în ultima parte a vieții sale. Concepînd rostul scrierii istoriei ca unul dintre cei mai impor-

tanți factori în instrucția și educația oamenilor, mai ales a tineretului, ideea sa principală în acest domeniu a rămas aceea a învățămîntelor pentru prezent și viitor.

„El s-a inspirat — arată autorul — dintr-un puternic sentiment patriotic, revărsat asupra tuturor provinciilor românești și asupra tuturor ramurilor poporului român, avînd o largă și consecventă orientare antifeudală și antișovinistă, fiind preocupat intens de progresul social și de lupta pentru libertate, independență și unitate a poporului român” (p. 308).

Urmaș din a doua generație a Școlii ardelene, el a venit cu erudiția sa să sprijine drepturile naționale ale românilor, foarte amenințate după dualism, invocînd, în special, dreptul istoric al acestora. Prin numărul și caracterul scrierilor sale, Barițiu rămîne un istoric al sfîrșitului epocii feudale și al începutului epocii moderne. Lucrarea sa de bază *Părți alese din istoria Transilvaniei pe 200 de ani în urmă*, în trei volume, publicată între 1889 și 1891, bazată pe un vast material documentar, este o operă de interpretare cu caracter memorialistic.

Socotim că monografia lui Vasile Netea ar fi avut de cîștigat în adîncime dacă ar fi subliniat influența lui Barițiu asupra generației următoare de publiciști transilvăneni: Ion Slavici, Iosif Vulcan, Aurel Mureșan, ca și asupra noilor istorici T. V. Păcățian, Ion Lupaș și alții.

Cele 50 de ilustrații reproduse în lucrare, indicele de nume, precum și rezumatele în limbile franceză și engleză întregesc imaginea și înlesnesc utilizarea sau consultarea ei de către străini.

Prin dimensiunile, documentarea și maniera expunerii, Vasile Netea izbuște să prezinte cititorilor o monografie în care personalitatea lui George Barițiu apare în toată complexitatea sa.

C. VLADUȚ

Alexandru C. Aureliu: „Principii ale relațiilor dintre state“

Editura politică, 1966, 280 pag.

Evoluția contemporană a raporturilor dintre state relevă cu pregnanță că dezideratele majore ale dezvoltării vieții internaționale: asigurarea păcii, a progresului și civilizației, a desfășurării unor raporturi normale între toate popoarele

sînt legate de traducerea deplină în practica relațiilor dintre state a unor importante principii politice și de drept internațional — suveranitatea și independența națională, egalitatea în drepturi, neamestecul în treburile interne ale altor țări, avantajul reciproc.

În lupta pentru așezarea acestor principii la temelia relațiilor dintre state s-au angrenat forțe tot mai însemnate, de diferite orientări, dovadă elocventă a înțelegerii faptului că garanția progresului relațiilor internaționale o constituie respectarea dreptului fiecărui popor de a-și hotărî singur soarta, fără imixtiuni din afară, de a urma calea de dezvoltare care corespunde cel mai bine voinței și intereselor sale fundamentale.

Pornind de la ceea ce este în general recunoscut în dreptul internațional și în practica relațiilor internaționale, de la poziția progresistă în această materie, cartea pe care o prezentăm, în cele nouă capitole, analizează: principiul suveranității independenței popoarelor, al egalității în drepturi și avantajului reciproc, al neintervenției în treburile interne ale altor state și popoare, principiul neagresiunii, cooperării internaționale, reglementării prin mijloace pașnice a problemelor și litigiilor internaționale, respectării obligațiilor internaționale.

Precizîndu-se că aceste opt principii sînt principii de universală aplicare în relațiile dintre toate statele, lucrarea subliniază evoluția istorică îndelungată a unora (suveranitatea, independența, egalitatea în drepturi, neintervenția), relevă condițiile care au determinat apariția altora în epoca contemporană (neagresiune, reglementarea pașnică a diferendelor internaționale).

Autorul reușește — pe baza analizei fiecărui principiu — să combată în același timp tendințele frecvente înregistrate în literatura de specialitate occidentală privind caracterul „imprecis” și „imposibilitatea” definirii lor. Nu rareori ele sînt calificate drept principii morale ori politice, lipsite de un caracter juridic obligator. Cercețarea acestor principii în evoluția lor istorică relevă trăsăturile definitorii ale fiecărui principiu, modalitățile de aplicare și realizare a lor în relațiile internaționale.

Lucrarea subliniază contribuția adusă de: Nicolae Bălcescu, Mihail Kogălniceanu, George Barițiu, Dimitrie Golescu, Costache Negri, C. A. Crețulescu, Nicolae Titulescu în conturarea conținutului unor principii fundamentale ale relațiilor interstatuale, eforturile lor în lupta pentru aplicarea acestora în relațiile internaționale. Arătînd că suveranitatea de stat are o importanță deosebită în relațiile dintre state, Nicolae Bălcescu sublinia caracterul ei indivizibil, necesitatea respectării ei în relațiile tuturor statelor. Relevînd importanța principiului egalității între națiuni, marele patriot sublinia că cooperarea internațională fructuoasă se poate realiza numai pe această bază. Constantin Hurmuzaki, Ioan Maiorescu și alții au militat pentru recunoașterea suveranității principatelor române și unirea lor, ridicîndu-se cu toată energia împotriva intervenției puterilor străine. Iar M. Kogălniceanu

niceanu susținea că un popor trebuie „să-și asigure ființa sa în marea familie a națiilor” și „acesta a fost țelul tuturor străduințelor, luptelor și suferințelor neamului nostru într-un timp de mai mult de cinci secole”.

Un loc important se acordă în lucrare contribuțiilor lui Nicolae Titulescu în definirea și promovarea principiilor suveranității, egalității în drepturi, neintervenției în treburile interne ale altor țări, neagresiunii. Încă din 1936 eminentul diplomat definea principiul egalității statelor ca „dreptul suveran de a dispune fiecare de soarta noastră și de a nu admite niciodată o hotărîre care ne privește, la care nu am consimțit”. Pentru combaterea acestor teorii care considerau suveranitatea statelor o „ficțiune juridică”, Nicolae Titulescu a luat o poziție hotărîită, elaborînd studii și articole în care milita pentru deplina ei respectare — ca o condiție elementară a desfășurării unor relații internaționale normale între toate statele. „A preconiza ca rețetă a păcii permanente abolirea suveranității înseamnă nu numai a preconiza o soluție imposibilă, înseamnă, dacă ne-am angaja pe această cale, să aruncăm lumea în haos și anarhie”¹.

Idei valoroase sînt cuprinse în lucrare cu privire la principiul respectării suveranității și independenței naționale în perioada actuală. „Lumea contemporană — precizează autorul — este martora unei mari dezvoltări a conținutului politic și juridic al suveranității naționale și de stat. Astăzi dreptul de autodeterminare, dreptul popoarelor la suveranitatea națională, recunoscut de Carta Națiunilor Unite, este nu numai confirmat prin hotărîri ale Națiunilor Unite și prin declarații adoptate de importante conferințe internaționale, dar el a fost pus în aplicare de către înseși popoarele” (p. 67). Procesul cuceririi independenței de către popoarele coloniale și dependente în perioada care a urmat după cel de-al doilea război mondial s-a extins făcînd ca numărul statelor suverane

membre ale comunității internaționale să se dubleze. În prezent ele își concentrează toate eforturile pentru consolidarea independenței lor, respingînd încercările de înlocuire a suveranității statelor printr-un suprastat.

Realizarea principiului respectării independenței și suveranității naționale este una din acele idei care mobilizează nu numai popoarele din Asia, Africa și America Latină în lupta lor împotriva agresiunii colonialiste, dar și popoarele din Europa occidentală care doresc să înlăture imixtiunea americană în treburile lor interne, ca și în relațiile intereuropene.

Dar în scopul justificării acestei politici, ideologii burghezi au elaborat o serie de teorii potrivit cărora suveranitatea de stat este depășită istoricește, că noțiunea de suveranitate trebuie revizuită, ea nemaifiind în concordanță cu evoluția contemporană a relațiilor dintre state. În acest sens, ei susțin și răspîndesc teoria nihiliste, potrivit căreia suveranitatea e doar o „competență”² sau pur și simplu o ipoteză³, o noțiune învechită, demodată, perimată, la care ar trebui să se renunțe în favoarea unui așa-zis „stat și guvern mondial”⁴. S-a ajuns pînă acolo încît s-au elaborat și proiecte de statut pentru o organizație mondială care ar urma să funcționeze sub dominația S.U.A. și a altor puteri din N.A.T.O.⁵.

O altă variantă a negării suveranității de stat este concepția promovată de acei ideologi care susțin că dreptul internațional se situează deasupra dreptului intern al statelor. De pildă, juristul burghez Hans Kelsen afirmă că „ordinea de drept internațional cuprinde și toate ordinele de drept național, dreptul internațional avînd, astfel, competența de a stabili ordinea internă de drept”. La rîndul său, cercetătorul francez în domeniul dreptului public Paul Guggenheim susține că „competența dreptului internațional

² G. Schelle, *Règles générales du droit de la paix* (Regulile generale ale dreptului păcii), p. 420.

³ H. Kelsen, *La théorie pure du droit* (Teoria pură a dreptului), Paris, 1962, p. 438.

⁴ H. Morgenthau, *In Defence of National Interest* (În apărarea interesului național), New York, p. 103.

⁵ Lucrarea profesorilor englezi C. Clark și L. Sohn, *Pacea mondială prin dreptul mondial*, ediția a II-a, 1960.

¹ Alexandru C. Aureliu, *Principii ale relațiilor dintre state*, Editura politică, 1966, p. 66. În continuare, trimiterile la această lucrare vor fi date în text.

nu este virtualmente limitată", iar „independența statului nu este altceva decât subordonarea sa nemijlocită față de dreptul internațional”⁶.

Aceste teorii sînt incompatibile cu însăși esența dreptului internațional, care își are izvorul în voința statelor, exprimată în cadrul acordului dintre ele. Dreptul care s-ar impune statelor în afara sau peste voința lor ar fi un fel de drept administrativ mondial, obligatoriu pentru state, așa cum este dreptul administrativ național pentru părțile componente ale teritoriului unui stat. Or, este cunoscut că dreptul internațional apare în mod necesar, se modifică, se dezvoltă sau se schimbă prin consensul statelor, care — ca o expresie a voinței lor nealterate — participă în raporturile internaționale ca părți independente și suverane.

În zilele noastre, fiind tot mai greu pentru teoreticienii burghezi să nege deschis suveranitatea de stat fără a se autodemasca ca susținători ai politicii agresive imperialiste, se recurge tot mai mult la teorii prin care, într-un mod camuflat, se încearcă a se justifica încălcarea ei în relațiile dintre state. Așa, de pildă, juristul american M. S. Korowicz, fiind nevoit să recunoască principiul suveranității de stat și importanța sa, elaborează teoria „suveranității relative”, prin care denaturează sensul și însemnătatea acestui principiu. Făcînd o distincție artificială între suveranitatea propriu-zisă și exercițiul acesteia, el susține că în cazul în care prima nu poate fi abandonată fără a duce la dispariția statului însuși, a doua, adică exercițiul acestui principiu, poate fi restrînsă în mod virtual fără limite. Deci, potrivit acestei teorii, este posibil ca statul să abandoneze, parțial sau total, în favoarea altui stat anumite atribuții, exercițiul suveranității sale, neîncetînd prin aceasta să rămîna suveran (?!)⁷. Artificialitatea și absurditatea acestei construcții sînt evidente; ce fel de suveranitate îi rămîne statului care a ce-

dat exercițiul ei altui stat? Prin conținutul ei politic și juridic, teoria „suveranității relative” este îndreptată împotriva suveranității reale a statelor. Aceasta, prin apărarea formală a principiului suveranității, urmărește de fapt să-l golească de conținut și să justifice, în acest fel, politica imperialistă de „integrare” pe calea creării a diferite blocuri militare, a unor organizații economice interstatuale, care, de fapt, constituie o încălcare flagrantă a independenței statelor mai mici și mai slabe.

Un exemplu în acest sens îl constituie Piața comună, formă de organizare economică și politică a oligarhiei financiare dintr-o serie de țări ale Europei occidentale.

Împotriva acțiunilor de încălcare a suveranității și independenței naționale se ridică astăzi chiar cercuri conducătoare ale burgheziei din unele țări capitaliste. Este semnificativă în acest sens poziția cercurilor guvernante franceze actuale față de N.A.T.O., de Piața comună, linia urmată și măsurile luate în ultimii ani pentru întărirea independenței naționale a Franței pe plan internațional.

Respectarea deplină a cerințelor principiilor suveranității și independenței naționale duce, implicit, la realizarea cerințelor principiului egalității în drepturi și avantajului reciproc. Acest principiu — așa cum subliniază autorul — nu exprimă numai o egalitate juridică, dar și dreptul statelor la egalitate politică și economică în comunitatea internațională. Statele sînt titulare, cu drepturi egale și, în același timp, trebuie să se bucure de posibilități egale de a-și exercita aceste drepturi. Toate statele, mari sau mici, în virtutea acestui principiu sînt egale în fața normelor internaționale și nici un stat nu poate pretinde avantaje speciale, poziții privilegiate, dominante față de alte state. Evident, aceasta duce la realizarea altui principiu al relațiilor interstatuale: neintervenția în afacerile interne ale altor state și popoare. Pentru că recunoașterea dreptului fiecărui popor de a fi stăpîn în țara sa, a dreptului său necondiționat de a hotări în mod exclusiv caracterul

⁶ Paul Guggenheim, *Traité de droit international public*, vol. I, Geneva, 1953, p. 27, 174.

⁷ Vezi M. S. Korowicz, *Organisations internationales et souveraineté des États Membres*, Paris, 1961, p. 126—324.

orînduirii sociale și de stat, a drepturilor sale suverane de a se organiza și a-și exercita puterea de stat, de a-și stabili politica internă și externă fără nici un amestec din partea altor state este o cerință de bază a vieții internaționale, o condiție importantă pentru menținerea păcii și pentru o colaborare pașnică, rodnică și reciproc avantajoasă între state.

Este, totodată, o cerință esențială pentru toate statele respectarea obligațiilor internaționale, deci a dreptului internațional și legalității internaționale. Dreptul internațional și respectarea de către state cu bună-credință a obligațiilor internaționale au în prezent un important rol în promovarea relațiilor normale între state. Coexistența pașnică, asigurarea și consolidarea păcii și cooperarea între state, pe baza aplicării principiilor relațiilor dintre state, a normelor dreptului internațional, reprezintă singura alternativă rațională și posibilă față de războiul nuclear distrugător.

Relevînd superioritatea reglementării raporturilor interstatale în socialism, autorul subliniază că, în opoziție cu relațiile de subjugare și asuprire națională generate de imperialism, socialismul creează condiții care fac posibilă dezvoltarea unor relații de colaborare bazate pe respectul suveranității și independenței naționale, egalității depline în drepturi și neamestecului în treburile interne; statul socialist apare și se dezvoltă ca stat suveran și independent, iar afirmarea deplină a acestor prerogative ale sale în cadrul relațiilor cu alte state constituie garanția îndeplinirii cu succes a funcțiilor sale.

În epoca contemporană — epoca trecerii omenirii de la capitalism la socialism — cunoaște o creștere impetuoasă lupta popoarelor pentru eliberare națională și socială. În cadrul acestui proces complex, respectarea principiilor suveranității și independenței naționale, egalității în drepturi, neamestecului în treburile interne prezintă o însemnătate deosebită, fiind condiția cea mai importantă a menținerii și dezvoltării unor relații normale, prietenești între state, a colaborării acestora

pe baza egalității depline în drepturi și a avantajului reciproc.

Principiile relațiilor interstatale — pe larg analizate în lucrare — constituie cerințe fundamentale ale dezvoltării normale a relațiilor internaționale.

Lucrarea, analizînd principiile relațiilor dintre state, relevă în același timp politica externă a țării noastre, modul în care România aplică în mod neabătut principiile fundamentale ale relațiilor dintre state în raporturile cu celelalte țări. Ca urmare a transformărilor înnoitoare îndeplinite în anii de după eliberare, România a devenit un stat socialist, independent și suveran, care acționează cu consecvență pe arena internațională pentru dezvoltarea colaborării între toate popoarele, aducîndu-și contribuția sa la lupta pentru triumful cauzei păcii și socialismului în lume.

Țara noastră se pronunță pentru dezvoltarea relațiilor de colaborare cu toate statele, fără deosebire de sistemul lor social-politic, pe baza respectării principiilor coexistenței pașnice. Astăzi, România are relații diplomatice cu 72 de state, schimburi comerciale, culturale și științifice cu peste 100 de țări, participă activ în principalele organizații internaționale. Conducătorii statului nostru au avut numeroase schimburi de păreri cu factori de răspundere ai altor state, cu care prilej au fost cunoscute mai bine punctele de vedere și s-au căutat soluții comune pentru rezolvarea problemelor internaționale actuale.

Aportul considerabil al României la promovarea păcii și cooperării internaționale este relevat de inițiativele sale, de poziția adoptată în problemele importante și complexe ale vieții internaționale. În lucrare sînt analizate propunerile țării noastre privind transformarea Balcanilor într-o zonă a păcii, educarea tineretului în spiritul păcii, respectului reciproc și înțelegerii între popoare și altele. Aceste aspecte concrete pun în lumină viabilitatea ideii susținute cu căldură de România și numeroase alte țări, potrivit căreia toate statele, mari sau mici, sînt chemate să contribuie activ la rezolvarea celor

mai diferite, mai ample și complexe probleme ale vieții internaționale contemporane. România, situându-se în mod consecvent pe poziția asigurării universalității O.N.U., încă cu prilejul primei luări de poziție, în plenara Adunării Generale, în 1956, a cerut restabilirea drepturilor legitime ale R. P. Chineze și ale altor state în O.N.U. Perseverând pe această poziție, țara noastră a fost coautoare a cunoscutului proiect de rezoluție, în dezbaterile căruia oponenții admiterii Chinei au pierdut pentru prima dată controlul majorității simple.

Țara noastră militează pentru încetarea cursei înarmărilor și înfăptuirea dezarmării, pentru crearea de zone de-nuclearizate, pentru interzicerea necondiționată a folosirii armelor atomice și distrugerea totală a stocurilor existente.

Poziția României socialiste în marile probleme internaționale contemporane oglindește aplicarea justă în

practică, în viața internațională a principiilor relațiilor dintre state.

Totuși, pentru a întregi analiza raporturilor dintre state și a înțelegerii mai depline a locului și rolului principiilor relațiilor interstatale în perspectiva evoluției istorice, era necesar ca lucrarea să pună mai mult accent pe aprofundarea unora dintre tezele formulate și, mai ales, pe interdependența principiilor, pe condiționarea lor internă și externă, pe rolul factorilor subiectivi în traducerea lor în viața contemporană.

În ansamblu, lucrarea reprezintă o contribuție în cercetarea unor aspecte deosebit de importante ale principiilor relațiilor dintre state. Ea evidențiază politica activă de pace și bună conviețuire internațională promovată cu consecvență de Partidul Comunist Român și statul nostru.

D. I. MAZILU

„Cercetări sociologice contemporane“

Editura științifică, 1966, 344 pag.

Ne aflăm în fața unei noi lucrări care substituie discuțiilor cu privire la modul cum trebuie efectuată cercetarea sociologică, efectuarea propriuzisă a unei atare cercetări. Depășind stadiul considerațiilor preliminare asupra oportunității so-

ciologiei sau asupra coordonatelor ei teoretice și metodologice, reînnoind firul tradițiilor care au adus școlii sociologice românești un binemeritat renume, volumul „Cercetări sociologice contemporane“ înfățișează primele rezultate ale unor cercetări în curs de desfășurare, întreprinse de laboratorul sociologic aflat sub îndrumarea

Ministerului Învățământului, în unele școli generale și medii din orașele București, Ploiești, Cluj, Arad și Timișoara. Pe lângă faptul că asemenea cercetări de sociologia învățământului și educației au un caracter aplicativ și răspund nemijlocit unor comenzi imperioase de ordin practic, ele dau „substanță“ și oferă repere prețioase chiar pentru dezbaterile teoretice asupra statutului sociologiei ca știință.

Atributul principal al celor 14 studii reunite în volumul recenzat îl constituie într-adevăr, așa cum sugerează și titlul lucrării, contemporaneitatea. Termenul de „sociologie“ nu marchează — în optica autorilor — numai constituirea, relativ autonomă, a unui domeniu de investigație științifică, ci reprezintă, totodată, semnalul unei renovări profunde a tuturor disciplinelor care au drept obiect omul, relațiile

interpersonale și raporturile istorice determinate dintre diferite tipuri de colectivități umane. Studii care în trecut își căutau surse îndeosebi în literatură sau erudiție dovedesc că veritabilele lor puncte de plecare se găsesc în domeniul faptelor, iar valoarea sintezelor depinde de valoarea analizelor pe care se sprijină. Cercetarea de natură *sociologică* a celui ansamblu concret de relații sociale (obiective și subiective, spontane și conștiente, instituționalizate și neinstituționalizate, microstructurale și macrostructurale) în care se dezvoltă tineretul școlar prezintă o mare actualitate în condițiile acțiunii planificate de desăvîrșire a construcției socialiste. „Pentru a putea cunoaște profund mediul de formare a personalității, pentru a putea stabili direcțiile de orientare profesională a cadrelor în raport cu nevoile societății, pentru a putea elabora planurile de învățămînt și planurile de școlarizare, — este necesară tocmai examinarea acestui ansamblu concret de relații sociale în mijlocul căruia se dezvoltă tineretul”¹.

Tematica izvorită din transformările revoluționare socio-culturale constatabile pe cale empirică în România contemporană, sistemul de metode utilizat în concordanță cu complexitatea și mobilitatea domeniului investigat și — parțial — în consonanță cu noile cuceriri ale disciplinelor sociologice, ancorarea în concret privită nu ca „un scop în sine”, ci ca un mijloc de a pătrunde spre zonele „ascunse” ale societății, spre cauzele intime care pun *hic et nunc* în mișcare indivizii și colectivitățile — toate acestea conferă cercetărilor sociologice amprenta contemporaneității.

Contururile generale ale volumului apar precis definite în studiul introductiv — „Direcții actuale ale cercetării sociologice în țara noastră” —, în care Miron Constantinescu circumscrie cercetările de „sociologia educației și dezvoltării” (și îndeosebi cele de sociologie a învățămîntului de cultură

generală) în ansamblul preocupărilor sociologice existente în țara noastră în ultimele două decenii. Prevenind împotriva dublului pericol — al fetișizării faptelor brute și al sociologiei livrestii —, autorul reliefează sensul autentic al cercetărilor sociologice apte să justifice importanța pe care le-o acordă Partidul Comunist Român în etapa actuală. „Grăție cercetărilor efectuate pe căile sociologiei concrete — scrie autorul —, realitatea socială poate fi ținută neconținut sub observație, cunoscută în adîncime, mînuită și orientată în așa fel încît scopurile stabilite să poată fi atinse cu un maximum de eficacitate, printr-un minim de cheltuire de forțe și bunuri” (p. 10). Demonstrînd legitimitatea sociologiilor *de ramură* și corelația lor cu sociologia generală, Miron Constantinescu arată că sociologia învățămîntului (căreia îi sînt dedicate majoritatea studiilor din volum) consideră acțiunea de educare a tineretului sub un dublu aspect social: ca transmitere a unor milenare învățăminte și experiențe sociale, dar și ca o imensă investiție pe care întreaga societate o face în propriul său tineret cu scopul asigurării dezvoltării lui și al progresului societății. Fertilitatea acestui mod de abordare a problemei, care asigură unitatea de concepție a întregului volum, este incontestabilă.

Includerea în volum a unei *schize istorice a dezvoltării sociologiei în România* (de la începuturi pînă la sfîrșitul celui de-al doilea război mondial), elaborată de G. Vlădescu-Răcoasa, ne oferă, împreună cu prezentarea în cadrul studiului introductiv a cercetărilor întreprinse după 23 August 1944, o imagine globală a istoriei sociologiei românești. Remarcînd distincția pe care o face autorul între ideile cu caracter sociologic și sociologia propriu-zisă, ca și justetea calificărilor pe care le acordă principalelor orientări sociologice prin prisma principiului leninist al celor două culturi în cultura națională din perioada capitalistă, am fi dorit totuși să întîlnim o mai puternică accentuare a „punctelor nodale”, a „contribuțiilor-cheie” în această dezvoltare istorică, în detri-

¹ Cercetări sociologice contemporane, coordonator științific Miron Constantinescu, Editura științifică, 1966, p. 21. În continuare, trimiterile la această lucrare vor fi date în text.

mentul înșirării de nume și contribuții care, oricum, într-un studiu atât de restrîns, nu poate fi exhaustivă (astfel ne explicăm de ce lipsește numele lui N. Iorga, al lui M. Ralea, ca și al unor reprezentanți de frunte ai școlii monografice). Am fi dorit o evidențiere mai nuanțată a contribuției aduse sociologiei de C. Dobrogeanu-Gherea, de Petre Andrei și, mai ales, de D. Drăghicescu².

Depășind, prin parametrii sociologici, abordarea obișnuită a problemei în lucrările de pedagogie sau psihologie, studiile incluse în ciclul „*Integrarea socială a tineretului*” cuprind o interesantă dezbateră a temei, fructificîndu-se rezultatele unor cercetări sociologice empirice. În studiul care deschide acest grupaj, intitulat „Mediul școlar și extrașcolar și integrarea socială a tineretului”, Stanciu Stoian dezvăluie intenția metodologică a autorilor, arătînd: „Cercetările noastre sînt de domeniul a ceea ce am putea numi pedagogie sociologică concretă” (p. 31), urmărind „ridicarea de la un nivel de concret, prin analize și sinteze, la formulări abstracte și reconstruirea faptelor la un nivel de concret superior...” (p. 32). Un alt autor, Hara-lambie Culea, subliniază în studiul „Mass-media și tineretul școlar” că „țelul oricărei cercetări concrete trebuie să fie formularea unor anumite regularități și legități particulare privind fenomenul investigat, punîndu-se astfel la îndemîna practicienilor serii de date corelate și concluzii cu un caracter aplicativ pregnant” (p. 125). Iar Nicolae Dumitru, într-un alt studiu intitulat „Rolul relațiilor interpersonale spontane în formarea personalității elevilor adolescenți”, care prezintă interes major deopotrivă pentru sociologie, pedagogie și antropologia filozofică, consideră personalitatea în curs de formare a adolescentului „cea mai nouă (fie ea și necristalizată) sinteză a

condițiilor sociale date” (p. 135), idee care se dovedește a avea o mare valoare euristică. Credincioși acestei poziții metodologice, folosind metode și tehnici de investigație stabilite în raport cu obiectivele cercetării, autorii studiilor din ciclul „*Integrarea socială a tineretului*” stabilesc date corelate și concluzii de o reală valoare aplicativă.

Studiul lui Stanciu Stoian delimitează cadrul teoretic și tehnic al investigațiilor întreprinse și le orientează spre cercetarea structurii și raporturilor (stabile și spontane) existente într-o colectivitate de tineri, privite în întreaga lor complexitate și dinamică. Fructificînd experiența îndelungată dobîndită în cercetarea fenomenului educațional, autorul analizează, într-un spirit sociologic ponderat, sociograma unor grupe de elevi, prezentîndu-ne datele investigației în raport cu „personalitatea elevului văzut ca element de sine stătător, exterior oarecum colectivului școlar, dar purtînd virtualități de integrare” (p. 34). Modul în care autorul utilizează testul sociometric și testul configurației sociale demonstrează fertilitatea sociogramei și matricei sociometrice în cercetările pe care le denumeste *pedagogie sociologică*, dar pentru care ar fi tot atât de potrivit și termenul de *sociologia educației*. Ni se pare însă că este estompată, într-o anumită măsură, diferența specifică dintre metodele sociometrice și metodele școlii monografice a lui D. Gusti (p. 36). Pe baza materialului analizat, autorul demonstrează convingător că școala reprezintă un „factor de integrare remarcabil”, subliniind însă că în acest scop „instituția școlii și mediul extrașcolar trebuie să fie luate încontinuu în considerare, să fie încontinuu privite în interdependența dintre ele” (p. 54).

În mod firesc, celelalte studii se orientează spre aprofundarea unora din aspectele acestei interdependențe, a efectelor ei asupra măsurii integrării sociale a adolescentului.

Reluînd ideea menționată de Stanciu Stoian în studiul său că problema raportului dintre diferitele elemente integratoare pentru tineret este într-o

² În lucrarea sa clasică de istorie a teoriilor sociologice, P. A. Sonokin, comparîndu-l cu A. Espinas, E. de Roberty, E. Durkheim și J. Izoula, sublinia că D. Drăghicescu „a arătat, fără îndoială mai clar decît oricare altul, existența unei corelații între procesele sociale și psihologice, corelație în care procesele psihologice sînt interpretate ca rezultat al proceselor sociale de interacțiune” (Ediția franceză, 1938, p. 310).

bună măsură și o problemă de timp (p. 56), Aculin Cazacu se oprește în studiul „Relații sociale integrative ale tineretului școlar” asupra „conținutului relațional al timpului liber, înțelegînd prin aceasta determinarea socială a intereselor tineretului școlar (ca o relație între o sursă de valori și individ) și relațiile interumane ale adolescenților (îndeosebi cu adulții), ca una din direcțiile principale pe care se formează personalitatea lor” (p. 60). Autorul cercetează acest conținut relațional al timpului liber sub două aspecte: relațiile sociale prilejuite adolescentului de contactul cu instituțiile cultural-educative (relații relativ organizate) și relațiile particulare (relativ spontane) ale adolescentului în afara cadrului instituțional. Dacă asupra modului în care s-a realizat primul obiectiv avem unele rezerve, remarcabilă ni s-a părut tratarea celui de-al doilea aspect, unde tînărul cercetător dovedește o fină capacitate analitică și aduce efectiv un spor de cunoaștere. Arătînd că relația „adult-adolescent” este privită uneori univoc, exclusiv din punctul de vedere al adultului, autorul — prelucrînd numeroase date corelate în grafice și tabele cu rigoare metodologică — dovedește reciprocitatea acestor relații. Deși extrem de variate, adesea strict individualizate, relațiile sociale ale tineretului școlar apar cu o notă unificatoare: ele se încheagă și evoluează activ, realizîndu-și cu precădere o funcție integrativă în sens ascendent — pe fundalul pe care îl oferă dezvoltarea națiunii socialiste și consolidarea unității socialiste a poporului român.

Dacă studiul lui Aculin Cazacu doar circumscrie familia în ansamblul factorilor de integrare socială a tineretului, Ion Gh. Stanciu trece la o tratare mai amănunțită a acestui aspect în studiul „Contribuția familiei la integrarea socială a tineretului”. Autorul ajunge la concluzii de importanță pedagogică privind rolul familiei în dezvoltarea înclinațiilor și aptitudinilor elevilor, în orientarea alegerii prietenilor, în organizarea timpului liber și opțiunea pentru profesie. El semnalează ca evidentă „discordanța între pregătirea

pedagogică a familiei și nivelul cerințelor formării adolescentului în condițiile exigențelor etapei actuale de dezvoltare a societății noastre” (p. 99). Dar deși concluziile sînt de ordinul evidenței, iar materialul faptic interesant, lipsa unor corelări mai semnificative, ca și o anumită inconsecvență în adoptarea unghiului de vedere sociologic fac ca între datele empirice și concluziile generalizatoare să apară un „hiatus”, care va putea fi înlăturat atunci cînd ne vor fi înfățișate rezultatele complete ale cercetării.

Rolul mijloacelor de comunicație de masă în integrarea socială a tineretului este analizat în studiul lui Hara-lambie Culea. Pe lîngă considerațiile interesante privind stadiul dezbaterii problemelor de „sociologie a mass-media-urilor” în literatura sociologică contemporană (p. 103—109), prezintă interes teoretic general distincția între *forma și conținutul* culturii difuzate prin mass-media-uri. Cu acuratețe metodologică, autorul ajunge să constate creșterea continuă a ponderii cantitative și calitative a mass-media-urilor în bugetul de timp al tineretului școlar de astăzi, dezvăluind „rolul predominant cultural-educativ și de instruire îndeplinit de mass-media-uri în rîndul tineretului” (p. 118) în condițiile țării noastre, dar și unele *efecte psihosociale sau psihologice ale mass-media-urilor* (imitația, anonimitatea afectivă, solicitarea cu precădere a etajelor psihice afectiv-emoționale în detrimentul gîndirii conceptuale), care oferă atît repere pentru procesul educațional-școlar și extrașcolar, cît și probleme pentru reflecția teoretică. Am sugerat ca, în continuare, să se acorde atenția cuvenită, cu notele diferențiale de rigoare, și altor *mass-media-uri* care, în egală măsură cu cinematografia, radiodifuziunea sau televiziunea, exercită un important rol în procesul de educare a tinerei generații.

În amplul său studiu, Nicolae S. Dumitru utilizează o metodică nuanțată prin care încearcă să surprindă resursele cele mai intime ale elevilor adolescenți: autobiografia sociologică, selfinvestigation etc. Chiar *atitudinea* subiecților în actul de completare a

autobiografiei sociologice devine un reper în sondarea personalității adolescenților. Este demn de subliniat (și cu acest prilej din nou remarcăm optica unitară a cercetării) că, deși se ocupă îndeosebi cu analiza relațiilor interpersonale în cadrul unor grupuri spontane, autorul — în consonanță cu premisele metodologice ale întregii cercetări înfățișate de Miron Constantinescu și cu punctul de vedere argumentat de Stanciu Stoian privind rolul esențial al elementului *conștient*, al grupelor *organizate* — începe prezentarea cercetării „cu structura relațiilor interpersonale din clasă”, evidențiind concludent că „atît în promovarea atitudinilor pozitive cît și în condamnarea celor negative predomină criteriul colectivității. În acest fapt se remarcă în continuare — se exprimă gradul profund în care caracterul socialist al relațiilor noastre sociale a fost sintetizat pe planul conștiinței tinerei generații, determinînd «formula» sa de bază” (p. 145—146). Studiînd într-un mod interesant relațiile spontane la nivelul clasei, ca și relațiile interpersonale spontane între elevi în afara școlii, autorul nu evită dificultățile problemei, prezintă un fel de „topografie” a categoriilor și tipurilor de grupuri spontane — pe baza unei cunoașteri amănunțite a particularităților psihologice ale adolescenților contemporani nouă. Menționăm felul în care autorul pune în evidență „modalități concrete prin care relațiile interpersonale joacă rolul de *reactiv*, de *catalizator* al unei experiențe eterogene directe și indirecte (p. 172—179). De asemenea, ni se pare semnificativă desprinderea momentelor de neconcordanță din dinamica ansamblului relațiilor sociale ale elevilor cu sublinierea că „«fisurile» dintre sferele de relații interpersonale și alte relații sociale școlare și extrașcolare trebuie privite istoric, prin prisma condițiilor necesare ale eliminării lor” (p. 192).

În condițiile introducerii tehnicii noi pe scară tot mai largă, ale organizării științifice a producției și transformării științei într-o forță productivă nemijlocită, ale creșterii complexității și rit-

mului dezvoltării sociale, problema orientării școlare și profesionale a tineretului prezintă un interes sociologic de prim ordin. Cele patru studii cuprinse în acest ciclu, fără a se ridica, după părerea noastră, la nivelul de analiză teoretică proprii celorlalte secții ale volumului, reușesc să sugereze mijloace eficiente în vederea optimizării acțiunilor întreprinse pentru ca tinerii să-și aleagă un drum în viață, în concordanță cu cerințele realității sociale și în consonanță cu aptitudinile și aspirațiile lor.

Studiul „Influența mediului social asupra alegerii profesiei” de Dumitru Salade înfățișează rezultatele unor cercetări minuțioase efectuate în trei faze, de-a lungul unui sfert de veac, cu privire la influența mediului social — și îndeosebi a ceea ce autorul denumește „mediul social local” — asupra alegerii profesiei. Sînt puse în evidență corelații, unele necunoscute sau minimalizate în trecut, între alegerile preferențiale și natura întreprinderilor preponderente într-o regiune, opinia publică locală — favorabilă sau nefavorabilă unor profesii —, caracterul școlilor existente etc. Deși autorul nu ne prezintă încă și concluziile sale privind „mecanismele” prin care se exercită influențele mediului social, apare pe deplin întemeiată „ideea că posibilitățile mediului social, general și local, pot fi folosite pe o scară tot mai largă în interesul orientării profesionale” (p. 213), avînd drept corolar propunerea unei metodici a orientării profesionale adaptate nu numai sistemului școlar, ci și specificului mediului social ambiant. Am atras totodată atenția că noțiunea de „mediu social” este utilizată cu o plurivalență de sensuri și că ar fi utile, în redactarea finală a rezultatelor cercetării, referiri mai ample la unele fenomene psihosociale (moda, imitația etc.).

Oprindu-se exclusiv asupra „Rolului școlii în orientarea profesională a elevilor”, Vasile Popeangă consideră orientarea profesională concomitent cu o condiție a integrării active a adolescentului în societate și o condiție prealabilă a unei pregătiri profesionale

înalte. Rezultatele cercetării pun în evidență rolul școlii în procesul educațional al orientării profesionale, care — cum bine se subliniază — „are ca obiectiv realizarea unui acord al aptitudinilor și intereselor elevilor cu exigențele profesiunii“ (p. 215). Pe baza desprinderii dificultăților tipice întâlnite, concluziile interesante induse pentru activitatea practică (adaptarea procesului de orientare profesională la particularitățile de vîrstă, înființarea unor cabinete de orientare profesională conduse de un psiholog etc.) se cer lărgite și, într-o anumită măsură, concretizate.

Pornind de la o metodică al cărei interes depășește cadrul strict al cercetării efectuate de autori în școlile din Arad (menționăm în mod special datele obținute prin corelarea anchetelor de opinii cu metoda probelor psihomotrice pentru explorarea în adîncime a funcțiilor intelectuale și de personalitate), O. Berlogea și N. N. Popescu ne prezintă *rolul factorilor medicali psihologici în orientarea profesională a tinerilor normali și deficienți*. Pe lângă considerațiile teoretice concludente, se remarcă, în mod special, rigoarea trecerii de la fapte la concluzii. Printre concluziile desprinse, unele oferă piste noi pentru cercetări sociologice, cum ar fi acelea privind mobilitatea socială ridicată (în sensul posibilității trecerii dintr-o categorie profesională în alta și dintr-un mediu social și geografic în altul) sau corelația „aspirații — aptitudini — posibilități“.

În studiul intitulat „Opțiunile profesionale ale elevilor și semnificația lor“, Bianca Bratu ne înfățișează rezultatele cercetărilor efectuate în rîndul elevilor din clasele mari la două licee bucureștene. Încercînd să depășească concluziile care se degajă din diferitele grupări statistice, autorul pătrunde în intimitatea motivației opțiunilor, ajungînd la concluzii ce aduc un spor de cunoaștere (de exemplu, în privința surselor mediocrității profesionale — p. 272). Studiul cuprinde propuneri întemeiate faptic pentru îmbunătățirea profilului secțiilor umane în liceele de cultură generală și pentru îmbunătățirea aspectului in-

formațional al orientării profesionale, corelîndu-l însă strîns cu educarea aspirațiilor. Prelucrarea datelor anchetei sociologice ne convinge că este necesară o îmbinare mai strînsă a informării cu educarea aspirațiilor. Ar fi util ca, tratînd în continuare problemele sociologiei educației în conexiunea interdisciplinară cu pedagogia și psihologia, să se arate mai mult și cum s-ar putea realiza în condiții optime acest deziderat.

Ultimele studii din volum sînt dedicate *explicit* problemelor de metodologie a cercetării sociologice (*implicit* unele aspecte metodologice de interes general au apărut și în alte studii, dintre care semnalăm pe cele semnate de Miron Constantinescu, Stanciu Stoian și, sub un anumit raport, Nicolae Dumitru)³. Un interes deosebit prezintă studiul „*O experiență de documentare sociologică în materie de sistematizări teritoriale*“, elaborat de Henri H. Stahl și Ion I. Matei. Pornind de la cercetările efectuate în anul 1949 în fostul județ Hunedoara pentru punerea la punct a celor mai bune metode de strîngere a documentației necesare unei sistematizări regionale, valorificînd creator unele tehnici folosite în cadrul școlii monografice (studiul unui „sat pilon“, cu extindere comparativă într-o zonă apropiată) în raport cu natura mult mai complexă a obiectului investigat și cu finalitatea inerentă cercetărilor sociologice în condițiile socialismului, autorii relevă liniamentele generale ale unui nou tip de tehnică sociologică, riguroasă și nuanțată, precisă și elastică, de incontestabilă originalitate și fertilitate. Autorii înfățișează detaliat toate fazele pe care le impune o asemenea investigație comparativă și cauzală a unor probleme sociologice complexe pe scara unei regiuni întregi. Renunțînd la me-

³ Încercînd să arate cum trebuie privit și cercetat omul din unghiul de vedere sociologic, Nicolae Dumitru formulează un principiu metodologic la care subscriem total: „Pe sociolog studiul omului, al personalității îl preocupă nu numai pentru a putea descrie comportamentul anumitor indivizi și a face diverse aprecieri de valoare asupra acestora, ci pentru ca prin analiza activității sociale umane să poată dezvălui mai profund, mai concret tendințele, specificul, problemele noi ale dinamicii relațiilor sociale cercetate. Prima operație științifică este subordonată celei de-a doua“ (p. 131).

toda „chestionarelor“ cu întrebări și răspunsuri prefixate — care în alt tip de cercetări se dovedește rodnică —, autorii evidențiază posibilitatea adopțării unei metode mult mai maleabile, care lasă o inițiativă mai largă anchetatorului de teren și îi dirijează atenția spre ce arată realitatea și nu spre ceea ce stă scris într-un chestionar prefabricat. „Este în speță — scriu autorii — metoda simplelor «îndrumătoare» (guides d'enquêtes) care se mărginesc să traseze un plan de lucru și să facă o inventariere a problemelor ce trebuie urmărite pe teren, urmînd ca ele să fie soluționate pe toate căile complexe pe care le implică orice investigație metodologică de teren (observație directă și indirectă, interviu, discuții în grup, experiment — cînd e cazul — etc.)“ (p. 287). Nu ar fi lipsită de interes utilizarea pe scară mai largă a unei asemenea direcții metodologice și în cadrul cercetărilor viitoare de sociologia învățămîntului și educației, în special în cercetările privind orientarea școlară și profesională a tinerețului.

Gheorghe Goian, în studiul intitulat „Logicizarea învățămîntului sub influența factorilor sociali“, abordează cu fine nuanțări o problemă de mare interes teoretic și practic. Menționînd considerațiile subtile de ordin epistemologic și psihopedagogic referitoare la nivelurile cunoașterii științifice și științifice, ca și depășirea în sens dialectic a explicației psihologice printr-o explicație logică a acestuia, ne exprimăm surprinderea că nu s-a făcut și pasul următor spre fundamentarea sociologică a procesului de logicizare a învățămîntului (influența factorilor sociali, menționată în titlu, nu este suficient relevantă în decursul argumentării). „Credem totuși — scrie autorul în încheiere — că, din prezentarea acestor aspecte, reiese cît de întins este cîmpul cercetărilor la hotarul dintre logică și didactică și cît de largi sînt perspectivele acestor cercetări“ (p. 316). Și într-adevăr, acest obiectiv este atins. Numai că justificarea includerii unui asemenea studiu într-un volum de cercetări sociologice obliga

să se abordeze efectiv probleme de sociologia cunoașterii.

În sfîrșit, în același ciclu de studii care cercetează diferite aspecte metodologice ale cercetării sociologice, Nicolae Kallós publică un studiu cu privire la corelația între sociologie și axiologie. Criticînd convingător poziția scientist-empiristă, ostilă constituirii unei discipline axiologice cu statut propriu, ca și orientarea culturalistă (cu puternice rezonanțe neokantiene), care dizolvă sociologia în axiologie și în filozofia culturii, autorul subliniază că sociologia face inevitabil apel la judecări de valoare și — în general — la considerații axiologice, în timp ce axiologia trebuie să fie fundamentată înainte de toate din punct de vedere sociologic. „Omul ca totalitate, ca nod al relațiilor sociale și omul creator și apreciator de valori reprezintă două fațete ale aceleiași ființe sociale, prima cercetată de sociologie, a doua studiată de axiologie“, conchide N. Kallós (p. 324).

Avînd alte opinii asupra obiectului axiologiei în raport cu cele expuse de N. Kallós și colaboratorul său A. Roth, ne exprimăm unele rezerve față de posibilitatea unor cercetări axiologice concrete (p. 325). În orice caz, s-ar impune precizări suplimentare referitoare la conținutul și caracterul lor. Unele încercări de acest fel (printre care amintesc pe cele întreprinse de J. Moreno sau cele devenite celebre, ale lui William R. Catton jr.) permit fie studiul empiric al preferințelor, fie sondarea părerilor despre valori, și nu o investigare nemijlocită a valorilor. Că pot fi utile cercetări concrete asupra cutărei sau cutărei specii de valori (din unghiul de vedere al economiei politice, eticii, esteticii etc.) sau pot fi (și au fost) efectuate cu succes cercetări sociologice concrete la nivelul unor axiogrupuri este neîndoielnic, dar problema posibilității și caracterului unor cercetări axiologice concrete care, empirice fiind, să nu iasă din cadrele teoretice și metodologice ale axiologiei rămîne, după părerea noastră, deschisă.

„Fără o apreciere valorică — scrie, pe drept cuvânt, N. Kallós — și cercetările sociologice concrete și-ar pierde rațiunea de existență. Dacă nu se concludă prin a constata utilitatea sau inadmisibilitatea, caracterul dorit sau de nedorit al fenomenelor scoase la iveală prin cercetările concrete, acestea devin inutile” (p. 326).

Acest principiu metodologic așezat în mod deliberat la baza întregii cercetări sociologice oferă volumului unitate de concepție și are o însemnătate principală, *prevenind asupra a trei pericole paralizante pentru cercetarea sociologică*: confundarea ipotezelor de lucru cu idei preconcepute (ceea ce ar împinge concentrarea spre „confirmarea” a ceea ce se știe dinainte și nu spre obținerea unui spor de cunoaștere), oscilările între iconoclastia și

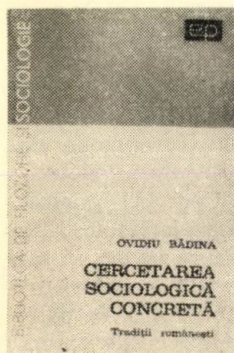
idolatria concretului (care ar duce cercetarea sociologică fie la un deductivism speculativ fără suport factic, fie spre o sociografie care nesocotește funcția explicativă a științei) și opunerea antitetică a faptelor și valorilor (care ar reduce cercetarea sociologică la un fel de tainică îndeletnicire a toarcerii unui fir interior, ale cărui formule magice ar avea o rezonanță solemnă pentru că nu sînt înțelese de nimeni și nu folosesc la nimic).

Iată de ce considerăm că lucrarea „Cercetări sociologice contemporane” aduce realizări și promisiuni importante, contribuind totodată la încetăținirea unei perspective metodologice în afara căreia cercetările sociologice și-ar pierde rațiunea lor de a fi.

L. GRUNBERG

Ovidiu Bădina: „Cercetarea sociologică concretă. Tradiții românești“

Editura politică, 1966, 200 pag.

Sociologia, deși nu întotdeauna cunoscută suficient, beneficiază de o îndelungată și valoroasă tradiție în știința și cultura românească. Aceasta, deopotrivă în sociologia generală, cu caracter categorial, ca și în aceea de cercetare efectivă a

realităților sociale. Cercetarea atentă, nuanțată, științifică a acestui tezaur constituie nu numai o datorie a generației mai tinere, dar și un necesar act de cultură.

Inițiativa împlinită a lui Ovidiu Bădina de a studia monografic una dintre direcțiile de dezvoltare ale sociologiei românești merită toată prețuirea. Ocupîndu-se exclusiv de realizările ro-

mânești în domeniul cercetării sociologice concrete, autorul a depus o muncă importantă, materializată în rezultate demne de menționat. Se procedează metodic, investigațiile urmărind fenomenul de la începuturile afirmării sale. În consecință, lucrarea se deschide cu o succintă incursiune în literatura noastră din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, reținîndu-se aspectele care intră în sfera cercetării sociologice concrete din operele lui Nicolae Milescu — „Jurnal de călătorie în China” — și, mai ales, cele din „Descrierea Moldovei” a marelui erudit care a fost Dimitrie Cantemir. Lucrarea lui Cantemir, de mare ecou internațional atît în epocă cît și mai tîrziu, e valorificată deopotrivă pentru datele de ordin geografic și istoric și, mai ales, pentru cele de natură socială. Tot aici se fac referiri pe marginea lucrărilor „Însemnare a călătoriei mele” de Dinicu Golescu, „Peregrinul transilvan” de I. Codru — Drăgușan și „Scurte ob-

servări asupra Bucovinei", scrisă de Ion Budai-Deleanu la sfârșitul secolului al XVIII-lea, dar publicată abia în 1894. Mai puțin cunoscute și, mai ales, mai puțin comentate pînă acum, însemnările cărturarului iluminist I. Budai-Deleanu dovedesc cunoașterea — din observație directă — a realităților sociale bucovinene.

Un paragraf special e consacrat contribuției unor medici la cercetarea concretă. Evident, cele mai multe dintre aceste lucrări de medicină socială se ocupă de problema condiției sanitare și a nivelului de trai al unor colectivități. Nu e mai puțin adevărat însă că realitățile dezvăluite în aceste studii, constatate prin investigații științifice, deplin obiective, au contribuit la adunarea unui material sociologic de primă însemnatate privind fizionomia socială a României din acea vreme. Începuturile marcate prin lucrările lui Constantin Caracș, C. I. Istrati, dr. I. Felix, Constantin Popoescu au fost apoi continuate în secolul nostru, și îndeosebi între cele două războaie mondiale. În puține pagini, autorul izbutește să releve semnificația sociologică a acestor lucrări, așezându-le în tradiția istorică a cercetărilor românești de investigație socială. Spațiul adecvat e acordat apoi activității de efectivă cercetare sociologică desfășurată de Ion Ionescu de la Brad. Cele trei monografii privind situația agriculturii în județele Mehedinți, Dorohei și Putna marchează începutul cercetărilor sociologice românești moderne. El a utilizat o varietate de procedee, directe și indirecte, cu un program al observării care depășea cadrul strict al problemelor agriculturii. Deși lipsită de continuatori direcți, activitatea de cercetare sociologică întreprinsă de Ionescu de la Brad nu a rămas fără ecou, fiind mereu prețuită.

Cu toate că a urmărit un alt scop — cunoașterea stărilor de lucruri de la sate pentru a putea fi evitate frământările sociale —, acțiunea de monografiere a unor comune rurale, inițiată la îndemnul lui Vasile Lascăr, are importanță pentru istoria cercetării realității sociale românești. Realizate după ches-

tionarul întocmit în 1903 de A. V. Gidei (autor și al celei mai notabile lucrări de acest fel — „Monografia comunei Bragadiru-Bulgar”), ele au prezentat valori diferențiate, nu toate putînd fi reținute sub raport sociologic. O. Bădina consemnează — în mod special — valoarea monografiei lui Gidei (1905) și a celei din 1915 realizată de V. Păcală în afara cadrului organizat de V. Lascăr — „Monografia comunei Rășinari”.

Paragraful — cel mai interesant și mai util, după părerea noastră, datorită informațiilor în bună măsură inedite — din acest prim capitol al cărții (intitulat nu tocmai potrivit „Începuturi”) este cel care se ocupă de cercetarea concretă a realității sociale, organizată și realizată de publicațiile muncitorești la sfârșitul secolului al XIX-lea — primul deceniu al veacului al XX-lea. Autorul a selectat cu grijă și competență din presa muncitorească a timpului (ajutat fiind și de culegerea antologică în două volume „Presa muncitorească și socialistă din România”, Editura politică, 1964) materialele care se referă la problema în discuție, relevînd, poate pentru prima oară la nivel sistematic, semnificația deosebită a cercetărilor de ordin sociologic întreprinse de sindicate și organizații muncitorești în mediul industrial. Aceasta cu atît mai mult cu cît ele au fost realizate într-o perioadă în care cercetările sociologice erau preocupate aproape exclusiv de studierea satului. Investigațiile, desigur modeste, datorită posibilităților puține de care dispuneau, întreprinse în 1906—1907 de sindicate și organizațiile social-democrate, organizate pe baza unui chestionar sub titlul „Ancheta muncitorească”, atestă reale și importante tradiții în cercetarea sociologică a mediului muncitoresc. Adăugăm că pînă la primul război mondial și apoi în perioada interbelică aceste preocupări, chiar dacă la un nivel mai puțin organizat, au fost continuate totuși în presa legală sau ilegală a P.C.R. sau a altor organizații muncitorești. Rubrici precum „Frontul muncii” sau „Viața în fabrici” erau permanent inserate în

aceste publicații, fiind de reală importanță pentru dezvoltarea obiectivă a nivelului de trai și a condițiilor de muncă ale proletariatului.

Cu analiza realizărilor obținute de școala monografică condusă de D. Gusti autorul intră în cea de-a doua parte a lucrării sale. Tot ce se dobîndise ca tendință și experiență pînă la Gusti e așezat de O. Bădina sub semnul „Începuturilor”. Ni se pare că în acest fel se diminuează, într-un fel, valoarea reală a unor realizări importante pe tărîmul cercetărilor sociologice concrete pe care, de altfel, autorul le apreciază judicios în paginile cărții. Dar această mențiune vizează numai aspecte metodologice. Dincolo de ea rămîne faptul incontestabil că prin strădania lui Gusti și a colaboratorilor săi cercetarea sociologică românească intră într-adevăr într-o altă etapă, superioară, a activității sale, care i-a adus prestigiu și prețuire peste hotare. Autorul, cunoscător al operei gustiene și al activității desfășurate de școala acestuia¹, se ocupă de această dată nu atît de opera propriu-zisă a profesorului, cît de cercetarea realității sociale întreprinsă timp de aproape două decenii de școala sociologică de la București.

După ce se oprește asupra aspectelor definitorii ale sistemului sociologic gustian, autorul expune analitic principiile metodologice ale cercetării monografice așa cum era concepută de Gusti. E relevant cu justețe faptul că noutatea punctului de vedere gustian în materie de investigare sociologică a constatat în faptul că poate pentru prima oară în literatura sociologică mondială a fost adoptată o viziune integralistă, unitatea socială fiind cercetată în totalitatea manifestărilor sale. Astfel, satul (sau satele) asupra căruia se opreau echipierii școlii monografice era cercetat metodic, în mod integral, neocolindu-se nici una dintre formele sale de existență. În acest fel se obținea o imagine într-adevăr plenară asupra unității investigate, fiecare domeniu contribuind în egală măsură la

obținerea tabloului de ansamblu. E drept, la această trăsătură într-adevăr distinctivă și realmente inedită Gusti adăuga și faptul că monografierea unităților cercetate era realizată pe baza unei teorii adecvate, dezvoltată în cadrul sistemului său sociologic. Ovidiu Bădina demonstrează însă cu justețe că în cercetarea propriu-zisă de monografiere nu s-a prea ținut seama de fondul doctrinal al metodei monografice, Gusti însuși străduindu-se, prin 1940, să-l depășească prin amendări și completări. Viziunea integralistă, care nu a putut fi prejudiciată de teoria paralelismului sociologic, metodologia realistă, eficientă, ca și faptul că Gusti a știut să-și creeze mijloacele necesare organizării unei acțiuni de cercetare sistematică, de durată, au asigurat cercetărilor școlii sociologice de la București posibilitatea obținerii remarcabilelor sale rezultate.

Spațiu corespunzător a acordat prezentării structurii instituțiilor care au organizat și întreprins cercetările sociologice. E prezentat astfel Institutul social român, relevîndu-se atît scopul, cît structura și evoluția acestui organism, după care se trece în revistă activitatea echipelor studentești, a serviciului social, a Institutului social Banat — Crișana etc. Pentru publicul mai puțin familiarizat cu sistemul de organizare a cercetărilor monografice și chiar și pentru cititorul avizat, aceste pagini sînt de o utilitate netăgăduită. Ele îl ajută să pătrundă în interiorul unui organism cu o structură și o arhitectonică bine concepute care, în bună măsură, au asigurat obținerea rezultatelor știute. Cum era firesc, prezentarea organismelor care au coordonat activitatea de cercetare este însoțită de o analiză a rezultatelor ei. Analize succinte sînt dedicate lucrării în trei volume „Nereju, un village d'une région archaïque” de H. H. Stahl (singura terminată din proiectatele monografii integrale), celor despre satele Clopotiva din Hațeg și Drăguș din Țara Oltului și, în sfîrșit, celei mai reprezentative opere realizată de școala monografică, vestita lucrare-anchetă intitulată „60 sate românești”. Scurte paragrafe sînt consacrate unor momente

¹ Vezi și monografia lui O. Bădina din 1965 despre opera lui D. Gusti apărută în Editura științifică.

mai puțin sau de loc știute. Cităm în acest sens asemenea paragrafe ca: „Acțiunea de cercetare monografică în anii celui de-al doilea război mondial”, „Școala monografică în anii de după eliberare”. De mare folos sînt paginile analitice care se ocupă de operațiunea destul de anevoioasă a clarificării compoziției social-politice și a structurii ideologice a școlii monografice, realizată nuanțat și competent. În sfîrșit, volumul se încheie cu două paragrafe substanțiale despre ecourile și influențele exercitate de școala lui Gusti, despre semnificația majoră pe care a reprezentat-o acțiunea de cercetare a școlii monografice în sociologia românească a timpului ca și în preocupările privind cercetările sociologice concrete pe plan mondial. Examenul este atent, conștiincios, informat, dar cumva excesiv concentrat.

Cartea lui Ovidiu Bădina are, cum spuneam, meritul important de a fi izbutit să prezinte momentele cele mai semnificative care punctează istoria dezvoltării cercetărilor sociologice concrete în țara noastră. Considerăm că pentru a întregi prezentarea tradițiilor românești în cercetarea sociologică concretă autorul ar fi trebuit să aibă în vedere și activitatea desfășurată de sociologul de valoare incontestabilă — G. D. Scraba — autor al unei „Sociologii” în 1914, fondatorul uneia dintre primele reviste sociologice românești („Revista de studii sociale”, 1911—1912), căruia i se datorează și inițierea, prelucrarea și publicarea în 1906 a cunoscutei și des citatei „Ancheta socială a săteanului”. Această din urmă lucrare — cu un program al observării interesant — intra, prin structură și modalitate, în problema abordată de O. Bădina. Se cuvenea, de asemenea, să comentăm și „Neoioabăgia” lui C. Dobrogeanu-Gherea, operă sociologică de larg răsunet în epocă, care a utilizat metodele indirecte de cercetare și care a reprezentat, dincolo de limitele ideologice cunoscute, cea mai bună analiză a structurii economice și sociale a satului românesc pînă în 1910.

Am aminti apoi de cercetările de valoare documentară întreprinse de dr. C. Banu, realizate cu metode comune celor utilizate de D. Gusti și care au oferit o imagine concludentă asupra nivelului de trai material și sanitar al populației din mediile rurale și orășenești. Lucrări ca „Sănătatea poporului român” sau „Mortalitatea infantilă în România” sînt cărți de căpătii pentru studierea informată a problemei. Concepția eugeniei prezentă în unele din capitolele cărții, nu poate anula valorile reale ale acestor lucrări la care și azi apelăm cu folos cert. Lucrărilor lui C. Banu li se adaugă și altele (de pildă, cele datorate lui P. Rimneanțu), care întregesc necesar cercetările efectuate de școala sociologică de la București. Oricum, lucrările acestea sînt, negreșit, cel puțin tot atît de interesante (sub raportul metodologiei și al rezultatelor comunicate) ca cele realizate de unii medici în a doua jumătate a veacului trecut și a le ignora înseamnă a îngusta nedorit sfera tradiției noastre de cercetare sociologică.

În sfîrșit, menționăm că în cadrul capitoului substanțial despre cercetările întreprinse sub conducerea lui Dimitrie Gusti autorul nu distinge limpede între ceea ce era cercetare propriu-zisă și acțiunea socială (cultural-educativă, sanitar-edilitară etc.) desfășurată de echipele studentești sau de cele ale Institutului social. Gusti, spirit realist și sincer, animat de dorința de a contribui la îmbunătățirea situației materiale, culturale, sanitare a țărănimii, a dotat echipele de cercetare, creînd și organisme centralizate în acest scop, cu personal calificat care putea să presteze țărănimii serviciile amintite. Această activitate nu poate fi însă încadrată, evident, în cercetarea sociologică propriu-zisă, ea fiind inițiată de Gusti numai pentru că în acea epocă nu existau, la nivel instituțional, alte mijloace cu ajutorul cărora să se înfăptuiască asemenea cerințe sociale de interes major. Organizarea activității

căminelor culturale, acordarea gratuită a consultațiilor medicale, ameliorările silvice, construcția de poduri și fântini și alte asemenea activități nu pot fi subsumate cercetării sociologice, fapt relevant de altfel de sociologi de prestigiu lui Petre Andrei sau Mihail Ralea. Era necesar ca în carte distincția aceasta să opereze cu mai multă clari-

tate, separându-se net cele două planuri neomogene.

Observațiile semnalate nu diminuează valoarea reală a unei lucrări bogate în substanță, informate, prezentând un incontestabil interes pentru o sferă largă de cititori.

Z. ORNEA

„Comuniștii în istoria Italiei“

Partidul Comunist Italian și-a cucerit încrederea și stima unor largi pături ale poporului italian, care văd în el pe apărătorul cel mai consecvent al intereselor naționale și sociale ale maselor muncitoare din această țară. După mai bine

de 45 de ani de existență, din care aproape două decenii de ilegalitate, partidul comunist se situează cu consecvență în primele rinduri ale forțelor democratice italiene, ia parte activă la viața politică a țării, unind în jurul său cele mai înaintate elemente din rîndurile clasei muncitoare, țărănimii, intelectualității. Istoria Partidului Comunist Italian, partid al luptei neabătute împotriva fascismului și imperialismului, pentru pace, democrație și socialism, se bucură de un interes deosebit în rîndurile poporului italian.

Răspunzînd acestui interes, un grup de istorici și publiciști marxiști, grupați în jurul publicației „Calendarul poporului“, care apare la Milano, sub direcția lui Carlo Salinari cu scopul de a populariza cunoștințe de cultură, știință și literatură în rîndurile maselor, au inițiat tipărirea revistei săptămînale „Comuniștii în istoria Italiei“, al cărei scop este de a face cunoscută, într-o formă accesibilă maselor largi populare, istoria partidului comunist, momentele principale ale

dezvoltării sale. Pînă la începutul lunii decembrie 1966 au apărut 13 numere *, ele formînd obiectul recenziei de față.

Care este concepția călăuzitoare cercetarea și prezentarea drumului de luptă al P.C.I. ? În prezentarea pe care Giancarlo Pajetta, membru al Direcțiunii Partidului Comunist Italian, o face acestei reviste se menționează principiul fundamental științific de studiere a istoriei mișcării muncitorești — încadrarea mișcării muncitorești în ansamblul istoriei țării, prezentarea ei ca parte integrantă din lupta maselor populare, a poporului italian. Cităm primele fraze ale acestei prezentări, care explică și titlul publicației „Comuniștii în istoria Italiei“ : „Istoria unui partid politic, dacă acest partid este viu și dacă a prins rădăcini în realitatea țării, nu este numai drumul unui grup politic. Istoria sa este istoria țării însăși... Este totdeauna istoria întregii țări și pentru a o înțelege trebuie făcut un efort de distingere și în același timp trebuie dată o atenție neslăbită legăturilor cu viața politică și socială în ansamblul său“.

În această lumină, a prezenta istoria comuniștilor italieni, a fixa locul lor în istoria țării timp de aproape jumătate de secol înseamnă, așa cum se arată în „Cuvîntul înainte“, a povesti istoria aspră, chiar tragică în decursul a mulți ani, a tuturor italienilor. Aceste principii sînt respectate cu rigoare științifică în cuprinsul numelor pe care le prezentăm. Permanent, activitatea politică a clasei mun-

* Primul număr a apărut la 7 septembrie 1966.

citoare este proiectată pe fundalul marilor evenimente interne și internaționale, politica internă a principalelor partide burgheze, marile mișcări sociale din Italia, relațiile dintre diferitele clase sociale, rezistența antifascistă, războiul din 1914—1918, victoria Revoluției din Octombrie, principalele momente ale dezvoltării mișcării muncitorești internaționale.

Consecvență acestei orientări, redacția își propune să releve că istoria comuniștilor italieni își are originile sale în mișcarea muncitorească din Italia, care s-a dezvoltat la sfârșitul secolului trecut, în primul rând în mișcarea socialistă și sindicală; ea continuă experiența mișcării naționale și democratice a Risorgimentului italian de la mijlocul secolului al XIX-lea.

În paginile celor 13 numere sînt tratate probleme de maximă însemnătate pentru înțelegerea drumului parcurs de Partidul Comunist Italian, momente esențiale ale dezvoltării mișcării muncitorești antifasciste și comuniste din Italia. Între acestea amintim „Stînga socialistă declară război războiului”; „În Petrogradul Italiei grupul «L'Ordine Nuovo» creează consiliile de fabrică”; „Partidul Comunist din Italia se naște la Livorno în timpuri de fier și foc”; „Cuvîntul de ordine este de a răspunde cu armele forței armelor”; „Împotriva valului terorist fascist”; „Teroarea și persecuțiile nu pot micșora rezistența poporului”; „Iunie 1924 — Jos cu guvernul asasinilor lui Matteotti”; „La Congresul de la Lyon partidul renaște pentru a doua oară”; „1927: Partidul e în afara legii, dar nu poate fi suprimat”; „În lupta fără bariere cade Gastone Sozzi, ucis în carcere de fasciști”; „Voi fasciștii duceți Italia la ruină, noi comuniștii o vom salva”; „În pădurile Germaniei, comuniștii italieni își țin al IV-lea Congres” ș.a.

Lecturarea celor peste 400 de pagini înfățișează lupta eroică, fără răgaz, plină de abnegație, purtată de comuniști pentru viitorul patriei lor.

În momentul cînd Europa și țara lor se aflau în fața primului război mondial imperialist, cînd Internaționala a II-a se prăbușea lamentabil, ca urmare

a politicii oportuniste a principalilor săi lideri, socialiștii de stînga italieni au reacționat cu promptitudine, opunîndu-se cu hotărîre intrării țării în război. „Jos războiul” scria, cu litere mari, ziarul socialist „Avanti” la 29 iulie 1914. În acele zile masele populare, însuflețite de un puternic spirit de luptă, organizează ample acțiuni revoluționare; la Ancona, o demonstrație antimilitaristă e înăbușită în sînge — 3 morți și 15 răniți. În alte localități, îndeosebi în Nordul industrial, populația iese în stradă. În paginile revistei este prezentat episodul demonstrației din mai 1915 a celor 100 000 de muncitori din Torino, „centura roșie” a Italiei, care este brutal reprimată de trupele de cavalerie. Se desfășoară „săptămîna roșie” împotriva războiului imperialist, „o mare izbucnire a miniei populare, care a culminat cu o încercare naivă de a proclama republica” (nr. 1, p. 37).

În fața declarației de neutralitate a guvernului italian, se relevă în materialele publicate în revistă, mișcarea socialistă nu reușește să adopte o atitudine unitară. Pe de o parte elementele de stînga condamnă social-patriotismul oportuniștilor francezi și germani, militînd pentru neutralitatea țării, pe de altă parte reformistul Bisolati, combătînd imperialismul german, cere ca Italia să intre în război alături de Antantă. Lupta între diferite tendințe este acerbă.

În primul număr al revistei este prezentată pe larg contribuția socialiștilor de stînga italieni, și în special a lui Ondino Morgari, la munca pregătitoare pentru convocarea conferinței de la Zimmerwald. Socialiștii italieni sînt alături de alte partide, printre care și Partidul Social-Democrat din România, inițiatorii unirii forțelor internaționaliste din mișcarea muncitorească europeană, după falimentul politic al Internaționala a II-a. La înțilnirea de la Lugano, din 27 septembrie 1914, reprezentanții socialiștilor italieni și elvețieni adoptă o chemare către socialiștii din celelalte țări ne-utre pentru a determina guvernele lor să înceapă tratative menite a pune capăt războiului.

Despre lucrările conferinței de la Zimmerwald, revista scrie : „Sînt prezenți 38 de delegați din 11 țări. Din Rusia, Polonia, Italia, Bulgaria și România¹ au venit reprezentanții oficiali ai partidelor. Din Germania, Franța, Olanda, Suedia și Norvegia s-au adăugat delegații grupelor de opoziție ; delegații elvețieni participă cu titlu personal. Scopul conferinței, spune Robert Grimm deschizînd lucrările, nu este de a forma o nouă Internațională, ci numai de a acționa pentru pace și de a crea un «centru de acțiune» care să realizeze acest scop în mod permanent în timpul războiului” (nr. 1, p. 53).

Înfățișînd situația gravă ce s-a creat în țară ca urmare a participării Italiei la războiul imperialist, revista prezintă un tablou al luptelor de clasă desfășurate de proletariatul italian în anul 1917. Deosebit de puternice sînt acțiunile în principalele centre proletare ; la Torino, la 23 august 1917, izbucnește o puternică grevă care paralizează întreaga viață a orașului. Se ridică baricade, au loc ciocniri violente între muncitorii baricadați și forțele represive ; zeci de muncitori plătesc cu viața cauza pentru care s-au ridicat la luptă. În cuvinte înflăcărâte, un manifest al conducătorilor socialiști și sindicali salută pe bravii muncitori torinezi, luptători pe baricade, pentru combativitatea și eroismul de care au dat dovadă în lupta cu aparatul de stat burghez.

Starea de spirit tot mai combativă a proletariatului italian împinge aripa de stînga la acțiune. Într-o reuniune ilegală ținută la Florența, la 18 noiembrie 1917, este condamnată cu asprime aripa de dreapta ; se înfierează atitudinea de sprijinire a războiului imperialist. „Frațiunea revoluționară intransigentă și-a elaborat în cursul discuțiilor linia sa programatică” (nr. 1, p. 61). Constatînd înfrîngerile de pe front, dezorganizarea aparatului de

stat italian, Bordiga concluddea : „Trebuie acționat. Proletariatul din fabrici e obosit. Dar e înarmat. Noi trebuie să acționăm” (Ibid). Curentul de stînga se dezvoltă continuu în partid, reflectînd ascuțirea contradicțiilor sociale și politice din țară, frămîntările proletariatului italian. Această creștere a mișcării revoluționare își găsește expresia în crearea consiliilor de fabrică, organe de luptă ale clasei muncitoare. Conducerea P.S.I., sub influența marilor frămîntări sociale din țară, a victoriei Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, propune la 11 decembrie 1918, în pofida rezistenței elementelor reformiste, un program revoluționar care cuprindea : instituirea Republicii Socialiste și a dictaturii proletariatului, socializarea mijloacelor de producție și de schimb etc.

Revista scoate în evidență rolul jucat de publicația „L'Ordine Nuovo” (Ordinea nouă), editată în mai 1919 de Antonio Gramsci, pe atunci în vîrstă de 28 de ani. Descriînd drumul formării și maturizării ideologice a tînărului revoluționar, revista pune în evidență spiritul combativ, intransigența, pasiunea cu care Gramsci, împreună cu Palmiro Togliatti și Umberto Terracini, militează pentru un partid marxist. El relevă importanța consiliilor de fabrică ca mijloace de luptă ale clasei muncitoare. „Consiliile de fabrică, de întreprindere, de raion vor fi astfel organisme originale ale democrației proletare, care vor face concretă problema cuceririi puterii”.

Gramsci considera că „pentru ca revoluția, dintr-un simplu fapt filozofic și material să devină un act politic și să înceapă o eră nouă este necesar ca ea să se încorporeze într-o putere deja existentă, a cărei dezvoltare să fie cuprinsă în instituțiile vechii ordine” (nr. 2, p. 76).

Starea de spirit a maselor, dorința lor de a determina o schimbare radicală a situației politice și economice a țării și-au găsit expresia și în alegerile din noiembrie 1919. P.S.I. a obținut 32 la sută din voturile populației (nr. 2, p. 87), partidele conservatoare

¹ Este cunoscut că Partidul Social-Democrat din România s-a situat în rîndul partidelor și grupărilor de stînga din Internaționala a II-a care au condamnat războiul imperialist și au avut un rol activ în organizarea conferinței socialiste internaționale de la Zimmerwald îndreptată împotriva războiului.

pierzind majoritatea pe care o dețineau în parlament.

Marile bătălii de clasă desfășurate de proletariatul italian în această perioadă pun pe primul plan al luptei organizarea lor într-un partid comunist.

Trăgînd învățăminte din experiența luptelor de clasă desfășurate în acei ani, grupul din jurul publicației „L'Ordine Nuovo” elaborează un program pentru reînnoirea partidului socialist, care apare la 8 mai 1920. Documentul proclamă: „Muncitorii industriali și agricoli sînt în mod absolut determinați, pe întreg teritoriul național, de a pune în mod explicit și violent problema proprietății asupra mijloacelor de producție” (nr. 2, p. 91).

Partidul, în concepția elementelor revoluționare, trebuie să fie conducătorul luptei de clasă desfășurate de proletariatul de la orașe și sate. Gramsci, unul dintre teoreticienii de seamă ai grupului „L'Ordine Nuovo”, cerea ca partidul să dobîndească trăsături proprii, transformîndu-se dintr-un partid parlamentar mic-burghez în partidul proletariatului revoluționar care luptă pentru triumful societății comuniste, un partid omogen, cu o doctrină și o tactică proprie, cu o disciplină severă (p. 92).

În procesul maturizării politice a clasei muncitoare italiene, un loc important îl ocupă acțiunile revoluționare din anii 1919—1921, ani în care mișcarea grevistă cunoaște o nouă etapă în dezvoltarea sa — ocuparea de către muncitori a fabricilor și uzinelor. Acestui moment al luptei greviste îi este consacrat nr. 3 al revistei. Prima dată această formă de luptă a fost folosită în mai 1919, mai întîi la Milano, apoi la Torino, vechi centru muncitoresc. Asemenea acțiuni se dezvoltă larg în lunile următoare. În unele cazuri muncitorii, învingînd opoziția înverșunată a autorităților, au impus patronilor revendicările lor. În același timp se intensifică și acțiunile țărănești pentru ocuparea pămînturilor marilor proprietari. În Sud, în special, datorită înapoierii economice, mizeriei și cruntei exploatare, acest fenomen cunoaște o deosebită amploare.

Aspra luptă ideologică, înfruntarea dintre curentul revoluționar, tot mai puternic, și aripa reformistă din conducerea Partidului Socialist Italian, avîntul luptelor sociale din anii de după primul război mondial fac să apară condițiile obiective și subiective pentru crearea Partidului Comunist Italian. După cum se arată în nr. 3 al revistei, la 15 ianuarie 1921 se deschide la Livorno, la Teatrul „Goldoni”, al XVII-lea Congres național al Partidului Socialist Italian. Mișcarea muncitorească era în această perioadă puternică în întreaga țară. Partidul socialist număra 210 000 de membri, Confederația Generală a Muncii — 2 200 000; 156 de deputați socialiști în parlament, iar 26 de administrații provinciale și 2 162 de comune erau controlate de forțele muncitorești. Dar partidul nu avea capacitatea de acțiune în măsură să facă eficiente aceste pîrghii, fiind ros de oportunism. Vorbînd la congres, Umberto Terracini declara: „Mișcarea muncitorească din Italia bate pasul pe loc de la sfîrșitul războiului și nu se desfășoară firesc, nu știe ce să facă, dar nu pentru că proletariatul n-ar fi capabil... Nu, proletariatul italian a demonstrat acest lucru de multe ori, este capabil și va fi capabil de fapte mari, dar are nevoie de un conducător: trebuie să i-l dăm, și pentru aceasta trebuie să creăm un partid politic de clasă al proletariatului” (nr. 3, p. 122). Discuțiile cu privire la orientarea politică-ideologică a partidului sînt înverșunate în cadrul congresului. Elementele revoluționare militează pentru un partid de tip nou, capabil să conducă proletariatul italian și se situează pe platforma elaborată de Lenin pentru aderarea la Internaționala a III-a Comunistă. Problema centrală era eliberarea de oportunism. În cadrul acestor discuții, intervenția lui Terracini pune capăt disputelor personale, acesta ridicînd cu principalitate problemele fundamentale cu privire la făurirea partidului comunist. Dar la congres curentul revoluționar marxist nu cuprinde majoritatea delegaților, centristii unitari obținînd numărul cel mai mare de voturi,

urmați de fracțiunea comunistă. Reformismul este pus în minoritate absolută. În aceste condiții, fracțiunea comunistă se retrage din congres, deoarece centristii, pronunțându-se pentru un partid neoportunist, se opuneau aderării la Internaționala a III-a, favorizării partidului comunist. La 21 ianuarie 1921 se creează Partidul Comunist Italian, la congresul la care participă elementele cele mai înaintate ale mișcării socialiste italiene.

Prezentind principalele momente ale luptei revoluționare a proletariatului italian după crearea P.C.I., revista înfățișează luptele duse de partidul comunist în anii grei ai accentuării agresivității bandelor fasciste, apoi ai dictaturii fasciste, anii în care au fost asasinați numeroși militanți de frunte ai mișcării muncitorești. Dar acești ani constituie și perioada afirmării eroismului clasei muncitoare italiene, al comuniștilor. Paginile revistei înfățișează tabloul viu al înfruntării aspre dintre comuniști și huliganii fasciști, al creșterii forței mișcării de stînga. În alegerile din 1921, socialiștii și comuniștii primesc aproape 2 milioane de voturi, cu 700 000 mai multe decît în 1919 (nr. 4, p. 143).

În condițiile grele ale creșterii pericoului fascist, partidul comunist își dezvoltă legăturile cu masele, devine un partid cu prevalență proletar (nr. 5, p. 155). Tot în acest timp, după cum se arată în revistă, partidul are de suportat consecințele unei orientări sectare, care se răsfrînge asupra activității sale.

„În concret — se arată în revistă — această poziție înseamnă izolare sectară și incapacitate de a conduce în fiecare moment lupta maselor, limitîndu-se a oferi acestora o perspectivă imobilă, îndepărtată de înnoire revoluționară” (nr. 5, p. 156). Sectarismul a împiedicat o înțelegere clară a fenomenului fascist și a necesității luptei neîmpăcate împotriva lui înainte ca Mussolini să fi preluat prin forță puterea.

Burghesia italiană, speriată de amploarea luptelor revoluționare, de hotărîrea cu care proletariatul se pregătea pentru cucerirea puterii, recurge

la mijloace și mai violente pentru a-și menține dominația. La sfîrșitul anului 1922, prin marșul asupra Romei al „cămășilor brune” conduse de Mussolini, dictatura fascistă este instaurată. În fața mișcării muncitorești italiene s-a ridicat sarcina unificării tuturor forțelor potrivnice fascismului. Înfăptuirea frontului comun de luptă împotriva fascismului se lovește de împotrivirea socialiștilor, care, susținînd că vor să păstreze ființa independentă a P.S.I. — poziție în fruntea căreia se situa atunci Pietro Nenni —, refuză pînă la urmă unificarea. Curentul de dreapta reușește să se impună și la Congresul al XX-lea al P.S.I. din aprilie 1923, deși moțiunea majoritară afirma că P.S.I. se menține „pe terenul doctrinar și programatic al Internaționalei a treia”, că trebuie să ducă o politică revoluționară, promovînd frontul unic proletar (nr. 6, p. 196). Cu toate acestea, în fapt, în fața ofensivei fasciste, clasa muncitoare italiană continuă să fie scizionată. Loviturile forțelor negre ale fascismului împotriva sa nu întîrzie. Principalii conducători ai partidului comunist, aparatul de partid sînt supuși unei represiuni crunte, care-i diminuează capacitatea de acțiune. În același timp, se relevă în revistă, partidul comunist este frămîntat de lupte interne care-i slăbesc influența în mase și forța sa organizatorică (nr. 6, p. 201—202).

Numerele 7—10 sînt consacrate anilor 1924—1928, ani de teroare, dar și de rezistență înverșunată împotriva echipelor de asasini ale lui Mussolini. Una dintre victimele „cămășilor brune” este deputatul socialist Giacomo Matteotti, asasinat în iunie 1924, după ce a ținut un discurs fulminant împotriva politicii fasciste. Forțele democratice se ridică împotriva asasinatului politic, masele populare înfierează metodele odioase ale fascismului. În luptele pentru apărarea democrației, crește influența partidului comunist. Ziarul „Unità”, apărut pentru prima dată în 1923, la scurt timp își triplează tirajul. P.C.I. propune declanșarea unei greve generale de protest, pe care însă nu o acceptă conducătorii socialiști. La chemarea partidului comunist 500 000

de muncitori încetează lucrul (nr. 7, p. 216), dînd astfel un avertisment guvernului asupra hotărîrii de luptă a proletariatului italian.

Un moment important în dezvoltarea partidului, după conferința ilegală de partid ținută într-o localitate din regiunea lacului Como în 1924, îl reprezintă Congresul de la Lyon, din ianuarie 1926. Analizei și prezentării sale îi este consacrat nr. 8 al revistei. Patru rapoarte principale sînt puse în discuție: situația politică generală (raportor Antonio Gramsci), situația internă de partid (raportor Mauro Scoccimaro), problema sindicală (raportor Palmiro Togliatti), problema agrară (raportor Ruggero Grieco).

Împotriva elementelor stingiste, sectariste, congresul se pronunță pentru închegarea alianței clasei muncitoare cu țărănimia. Gramsci combate cu vehemență linia sectară promovată de fostul conducător al partidului, Bordiga. Punctul de vedere reprezentat de Gramsci cerea să se țină seama de diferențele care există între o situație reacționară și una democratică, de deosebiri și nuanțele ce se observă în diferitele pături ale populației, pentru a le putea uni în lupta împotriva fascismului. Poziția sa este aprobată cu o majoritate zdrobitoare, peste 90% din voturi (nr. 9, p. 257).

Ilegalizat în 1927, prin hotărîrea guvernului fascist, Partidul Comunist Italian suferă o grea lovitură prin întemnițarea principalului teoretician al mișcării, Antonio Gramsci. „La treizeci și cinci de ani, liderul partidului comunist e claustrat în închisorile fasciste. Intellectualul care a trăit în atmosfera fabricilor din Torino-ul muncitoresc anii intensi și furtunoși ai valului roșu, revoluționarul care s-a impus prin vigoarea și inteligența atitudinii sale, în fruntea P.C.I., a căzut în miinile inamicului” (nr. 10, p. 268). A. Gramsci, cu tot regimul sever al închisorilor, reușește să întrețină o strînsă legătură cu partidul, cu clasa muncitoare; vasta sa corespondență, scrierile sale din închisoare arată că Gramsci și-a menținut forța sa intelectuală, capacitatea sa teoretică, participînd, cu mijloacele de care dispunea, la lupta partidului.

Anii grei ai luptei P.C.I. împotriva politicii lui Mussolini, a aparatului de stat fascist sînt pe larg analizați în paginile ultimelor numere ale revistei.

În această perioadă, ca urmare a creșterii stării de spirit antifasciste a maselor, a intensificării luptelor sociale din anii crizei economice (1929—1933), conducerea din emigrație a P.C.I. a hotărît crearea unui centru ilegal de partid în interiorul țării. Conducerea acestui organism a fost încredințată lui Pietro Secchia, tînăr comunist, dar cu o bogată experiență revoluționară ilegală.

Un eveniment important îl constituie Congresul al IV-lea al Partidului Comunist Italian, care s-a ținut în Italia în aprilie 1931.

Congresul a dezbătut problemele situației din Italia, care se zbătea în ghearele unei puternice crize economice, principalele obiective și sarcini ale Partidului Comunist Italian în lupta împotriva fascismului. Au prezentat rapoarte Palmiro Togliatti, Luigi Longo, Giuseppe de Vittorio, Ruggero Grieco. După cum se arată în revistă, linia congresului „se resimțea încă de ascuțitul polemicii care a avut loc (împotriva „opozității de dreapta” — *n.a.*) în anul trecut” (nr. 13, p. 386). Giorgio Amendola, referindu-se la hotărîrile congresului, va scrie mai tîrziu „polemica cu pozițiile de dreapta și ale social-democrației accentua asupra caracterului de clasă — clasă contra clasă — în criza democrației burgheze și întuneca într-o anumită măsură obiectivele democratice pe care Gramsci le-a pus la congresul din 1926” (Ibidem). Aceeași idee este cuprinsă într-o apreciere ulterioară a lui Palmiro Togliatti, care constata că „în documentele Congresului al IV-lea sînt încă formulări nu întru totul exacte... mai este încă o oarecare confuzie doctrinară în stabilirea perspectivelor și fixarea cuvintelor de ordine politice; în ansamblu însă aceste documente sînt pătrunse de un elan viguros, care vine din interiorul țării și transmis partidului...” (Ibidem). Într-adevăr, crearea unui centru ilegal de partid în Italia a avut influențe pozitive asupra muncii revoluționare. În rîndurile partidului au intrat mulți ti-

neri. Chiar și la congres erau prezenți numeroși reprezentanți ai tineretului revoluționar italian (Giancarlo Pajetta, Giorgio Amendola și alții).

Revista prezintă și o serie de acțiuni individuale, unele anarhiste, împotriva dictaturii fasciste. Între altele, este relatată atitudinea unui tânăr scriitor italian, Adolfo Lauro de Bosis. În seara de 3 octombrie 1931 el s-a ridicat la bordul unui mic avion deasupra Romei, lansând 400 000 de manifeste care demascau teroarea fascistă. După această acțiune, soarta avionului și a autorului a rămas necunoscută.

Lupta împotriva fascismului, plină de jertfe de vieți omenești, cu mii de ani de carceră și deportare la care au fost condamnați comuniștii, luptătorii antifasciști de „justiția” fascistă, a cuprins masele largi ale poporului italian, care prin jertfele și sacrificiile lor au dus la răsturnarea lui Mussolini și a regimului fascist.

Cele 13 numere, cuprinzând desfășurarea istoriei partidului până la anul

1931, ne dau posibilitatea să cunoaștem luptele revoluționare ale proletariatului italian, eroismul și abnegația comuniștilor italieni, înaltul lor patriotism, îmbinat cu internaționalismul proletar. Lectura acestor reviste ne ajută să înțelegem cum Partidul Comunist Italian, călit în lupte grele și încercări aspre, a devenit conducătorul unei ample mișcări de partizani în anii războiului, iar după eliberare unul dintre cele mai puternice partide politice ale Italiei.

Menționăm condițiile grafice excelente în care revista este tipărită, cu numeroase fotografii în text, care înlesnesc cunoașterea acestui atât de interesant compendiu al istoriei clasei muncitoare din Italia. Așteptăm cu legitime nerăbdare viitoarele numere, menite a întregi imaginea drumului complex și eroic parcurs de comuniștii italieni.

I. ȘERBĂNESCU

Cercetări locale la a treia sesiune de comunicări științifice a lucrătorilor din muzee (20–23 decembrie 1966)

Între 20 și 23 decembrie 1966 s-au desfășurat la București lucrările celei de-a treia sesiuni de comunicări științifice a lucrătorilor din muzee.

În ședința de deschidere au luat cuvântul Ion Moraru, vicepreședinte al Comitetului de Stat pentru Cultură și Artă, și acad. C. Daicoviciu.

Lucrările sesiunii s-au desfășurat apoi pe secții: științele naturii, 57 de comunicări; etnografie, 63 de comunicări și istorie, 165 de comunicări.

Comunicările secției de istorie au fost susținute în cadrul următoarelor subsecții: arheologia comunei primitive, istoria și arheologia epocii sclavagiste și a perioadei feudale, istoria și arheologia feudalismului, istoria modernă și contemporană, istoria culturii.

La „Casa Scînteii” a fost organizată o expoziție referitoare la descoperirile arheologice cu privire la mileniul I, efectuate prin activitatea muzeelor din ultimii ani.

În subsecția de istorie modernă și contemporană au fost prezentate 34 de comunicări.

Referindu-se la un document epigrafic puțin cunoscut, N. Cărbunaru și T. Anastasescu de la Muzeul din Turnu-Severin au stabilit că pe Tudor Vladimirescu contemporanii îl cunoșteau nu sub numele de Teodor, cum semna acesta, ci sub numele de Tudor și că

era originar din Preșna. Importanța activității depuse de Tudor Vladimirescu în orașul Slatina în primele zile ale mișcării revoluționare a făcut obiectul comunicării lui N. Popescu. Flaminio Mirțu de la Muzeul din Cîmpulung Muscel s-a ocupat în comunicarea sa de un izvor narativ referitor la mișcarea revoluționară din 1821, nefolosit: lucrarea englezului Edward Blaquiere, ale cărui aprecieri referitoare la unitatea și romanitatea poporului român, la cauzele răscoalei, la acțiunile și raporturile lui Tudor Vladimirescu cu Eteria sînt prețioase, pentru că aparțin unui contemporan care a călătorit prin țara noastră.

În legătură cu începuturile capitalismului, cu apariția instituțiilor specifice acestei orînduirii, cu modernizarea și urbanizarea vechilor tirguri au adus date interesante comunicările lui Gh. Rădulescu, de la Muzeul din Giurgiu (Despre istoria orașului Giurgiu între 1829–1840); Fl. Georgescu, de la Muzeul de istorie a orașului București (Despre crearea sfatului orașenesc al Poliției București); P. Păltănea (Despre piața internă a orașului Galați în anii 1800–1850).

Revoluția de la 1848 a constituit preocuparea diferiților specialiști din muzee, care au cercetat și descoperit noi informații. C. Căzănișteanu și E. Popescu, de la Muzeul militar central, au

stabilit că cele mai vechi drapele ale armatei române moderne datează în Țara Românească din anii 1849—1850, fiind instituite de Barbu Știrbei.

N. Cordoș și Paul Gyulai au prezentat unele materiale aparținând revoluționarilor de la 1848: Avram Iancu, Petőffi Sándor, Tancsics Mihály și Iosif Bem, păstrate în colecția Muzeului de istorie din Cluj.

N. Simache de la Muzeul de istorie din Ploiești a expus în comunicarea sa unele date noi privind activitatea emigranților după înăbușirea revoluției din 1848.

Unirea Principatelor Române a prieluit subiectul mai multor comunicări: „Gîndirea social-politică a lui N. Bălcescu despre unire” de M. Croitoru, de la Muzeul „Unirii”-Iași; „Cîteva date în legătură cu organizarea Comisiei Centrale de la Focșani” de M. Guziec, de la Muzeul din Galați; „Vocea Oltului (1857) — înflăcărât organ de presă unionist” de Al. Pavel, membru al Consiliului muzeelor; „Problema principelui străin și mișcarea unionistă” de G. Crăciun, de la Muzeul „Unirii”-Iași; „Unirea Principatelor Române — etapă principală în lupta pentru progres social și național a popoarelor din sud-estul Europei”, de C. Florea de la Muzeul „Unirii”-Iași.

Aspecte ale dezvoltării conștiinței naționale a poporului român, ale luptei de eliberare națională a românilor din Transilvania, ale războiului de independență din 1877—1878 sînt surprinse în comunicările: „Cîteva considerații asupra «Istoriei patriei» ca obiect de învățămînt între anii 1859—1866”, de M. Huminic, de la Muzeul „Unirii”-Iași; „Prima expoziție organizată de «Astra» (Brașov, 1862)” de C. Teodorescu de la Muzeul din Brașov; „Felix Leseur — un apărător al luptei naționale a românilor din Transilvania” de F. Costea, de la Muzeul din Brașov; „Documente din perioada dualismului, oglindind lupta pentru eliberarea Transilvaniei” de I. Nicu, de la Muzeul din Arad; „Aspecte ale războiului ruso-româno-turc din 1877—1878 oglindite în exponatele muzeului și în fondurile sale documentare” de S. Popescu și C. Drăgușin, de la Muzeul de istorie a

Partidului Comunist Român, a mișcării muncitorești și democratice din România.

Dezvoltarea industriei orașului Galați în a doua jumătate a secolului al XIX-lea a constituit obiectul comunicării autorilor Sara și E. Mihale din Galați. M. Apostol (Ploiești) stabilește că prima rafinărie de petrol nu a aparținut lui Teodor Mehedințeanu, cum greșit s-a afirmat pînă acum, ci lui Marin Mehedințeanu.

Congresul studenților țărilor balcanice, ținut în septembrie 1891 la București, a constituit subiectul comunicării lui Ștefan Ionescu de la Muzeul de istorie a orașului București, care, analizînd prin prisma celor 75 de ani trecuți ideea colaborării balcanice, a subliniat actualitatea ei și în condițiile de astăzi. Unele comunicări prezentate la sesiune s-au ocupat de probleme ale situației țărănimii, de acțiuni ale acesteia la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea.

Otto Greffner, de la Muzeul din Arad, a reliefat potențialul revoluționar al țărănimii române din satele fostului comitat Arad la sfîrșitul secolului al XIX-lea, mișcările țărănești îndreptate atît împotriva moșierilor și marilor arendași, cît și împotriva puterii de stat habsburgice.

P. Voivozeanu, de la Muzeul din Roșiorii de Vede, arată că un factor stimulator al răscoalei din 1907 l-a constituit în județul Teleorman presa.

D. Huțanu, de la Muzeul din Focșani, s-a ocupat de aspectul legii învoielilor agricole din anii 1908—1912 în fostul județ Putna, subliniind caracterul de clasă al acestei legislații.

Perioada anilor crizei economice 1929—1933 a constituit obiectul comunicărilor: „Unele aspecte privind situația și lupta muncitorilor minieri din Valea Jiului în anii crizei economice (1929—1933)” de I. Andrițoiu, de la Muzeul din Deva; „Cîteva contribuții la studiul mișcării muncitorești din Banat, sub conducerea P.C.R., în perioada crizei economice din 1929—1933” și „Frămîntări țărănești în Banat în perioada crizei economice din 1929—1933” semnate de O. Gog și M. Popa, din Timișoara; „Aspecte din lupta co-

muniștilor brașoveni în anii 1931—1932” de Al. Marcu, de la Muzeul din Brașov.

Activitatea de propagandă desfășurată de P.C.R. în anii ilegalității, oglindită în piesele originale ale muzeului, a făcut obiectul comunicării prezentate de Șt. Marian și G. Sarafoleanu de la Muzeul de istorie a Partidului Comunist Român, a mișcării muncitorești și democratice din România.

Mircea Valea, de la Muzeul din Deva, a adus noi contribuții la cunoașterea situației social-politice a maselor muncitoare din fostul ținut Mureș în timpul dictaturii regale.

Petre Daiche, de la Muzeul de istorie a orașului București, s-a ocupat de sistematizarea orașului București între cele două războaie mondiale.

G. Protopopescu, Eleonora Vasiloschi, Petru Bunta și Eugenia Glodariu, de la Muzeul din Cluj, au prezentat comunicări despre unele aspecte din lupta maselor, conduse de P.C.R., pentru refacerea economică a regiunii Cluj în 1945—1946 ; despre aspecte ale dezvoltării științei, culturii și artei în regiunea Cluj în 1965—1966.

Eugen Hulea a înfățișat organizarea Muzeului unității naționale la Alba Iulia.

Studiile prezentate de lucrătorii din muzee, la subsecția de istorie modernă și contemporană a celei de-a treia sesiuni de comunicări științifice, constituie un modest aport la cunoașterea aspectelor importante ale istoriei locale, o prezentare sistematică și laborioasă a unei părți a patrimoniului muzeistic păstrat și cercetat cu dragoste și pasiune.

СО Д Е Р Ж А Н И Е

60 - ЛЕТИЕ ВЕЛИКИХ КРЕСТЬЯНСКИХ ВОССТАНИЙ СТАТЬ - СООБЩЕНИЯ

Академик А. ОЦЕТА: Восстание 1907 г. в румынской историографии.	3
И. ПОПЕСКУ-ПУЦУРЬ: Аграрный вопрос в идеологической и общественно- исторической жизни Румынии начала XX-го века	19
Усиление эксплуатации крестьянства Румынии в начале XX-го века: Д. Ху- резану	41
Великое крестьянское восстание 1907 г. Этапы и формы борьбы: Тр. Лунгу	56
Отклик великих крестьянских восстаний в Румынии за границей: А. Деак..	72
Юридические последствия восстания 1907 г.: Е. Черня	96
Рабочее движение Румынии и крестьянское восстание 1907 г.: В. Никулае	100

★

Солидарны с борьбой крестьянства: Г. Джосану, И.К. Виссарион, Др. И. Кан- такузино, Василе М. Когэлничану	122
--	-----

ВОСПОМИНАНИЯ

С.Г.КОСТА-ФОРУ • ВОЙКУ АНДРЕЕСКУ-РЫУРЯНУ • ЭМИЛ РАКОВИЦА	134
---	-----

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЕ ЗАМЕТКИ

„Wissenschaftliche Zeitschrift der Martin Luther-Universität Halle-Wittenberg“, социал-филологическая серия, 14, 4, 1965, стр. 193-209: Х. Урсу; «Раз- витие социалистической надстройки в Румынии», Политическое Изда- тельство, 1966 г., 400 стр.: И. Арделяну; ВАСИЛЕ НЕТЯ: «Джордже Бари- цию. Его жизнь и деятельность», Научное Издательство, 1966 г., 368 стр.: В. Влэдуц; АЛЕКСАНДРУ К. АУРЕЛИУ: «Принципы межгосударст- венных отношений», Политическое издательство, 1966 г., 280 стр.: Д.И.Мазилу; Современные социологические исследования, Научное издательство, 1966 г., 344 стр.: Л. Грюнберг; ОВИДИУ БАДИНА: «Конкретное социологическое исследование. Румынские традиции», Политическое издательство, 1966, 200 стр.: З. Орня; «Коммунисты в истории Италии»: И. Шербэнеску	149
---	-----

СПРАВКИ

Местные исследования на 3-ей сессии научных сообщений работников музеев 20—23 октября 1966 г.	185
---	-----

CONTENTS

60 YEARS SINCE THE GREAT PEASANT UPRISINGS STUDIES

ARTICLES-COMMUNICATIONS

Acad. A. OȚETEA : The 1907 Uprising in Romanian Historiography	3
I. POPESCU-PUȚURI : The Agrarian Problem in Romania's Ideological and Socio-Political Life at the Beginning of the XX Century.	19
Intensification of Peasant Exploitation in Romania at the Beginning of the XX-th Century : <i>D. Hurezeanu</i>	41
The Great Peasant Uprising in 1907. Stages and Forms of Struggle : <i>Tr. Lungu</i> . . .	56
The International Echo of the Great Peasant Uprising in Romania : <i>A. Deac</i> . . .	72
The Juridical Consequences of the 1907 Uprising : <i>E. Cernea</i>	96
Labour Movement in Romania and the 1907 Peasants Uprising : <i>V. Niculae</i>	100

★

In Solidarity With the Struggle of the Peasants : Gh. Giosanu, I. C. Vissarion, dr. I. Cantacuzino, Vasile M. Kogălniceanu	122
--	-----

EVOCATIONS

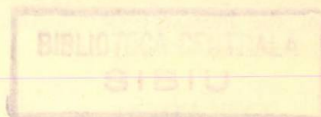
C. GH. COSTA-FORU • VOICU ANDREESCU RÎUREANU • EMIL RACOVÎȚĂ.	134
---	-----

BIBLIOGRAPHICAL NOTES

„Wissenschaftliche Zeitschrift der Martin Luther — Universität Halle-Wittenberg“, Social-philological Series, 14, 4, 1965, p. 193—209 : <i>H. Ursu</i> ; „Development of Socialist Superstructure in Romania“, Political Publishing House, 1966, pp. 400 : <i>I. Ardeleanu</i> ; VASILE NETEA : „George Barițiu. His Life and Activity“, Scientific Publishing House, 1966, pp. 368 : <i>C. Vlăduț</i> ; ALEXANDRU C. AURELIU : „The Principles of Relations Between States“, Political Publishing House, 1966, pp. 280 : <i>D. I. Mazilu</i> ; „Contemporary Sociological Research“, Scientific Publishing House, 1966, pp. 344 : <i>L. Grünberg</i> ; OVIDIU BĂDINA : „The Concrete Sociological Research. Romanian Traditions“. Political Publishing House, 1966, pp. 200 : <i>Z. Ornea</i> ; „The Communists in Italy's History“ : <i>I. Șerbănescu</i>	149
---	-----

INFORMATIONS

The Local Research at the Third Session of Scientific Communications of the Museum Employees-December, 20—23, 1966.	185
---	-----

Redactori :
Mamina Ion, Simion Aurică, Smîrcea Virgil

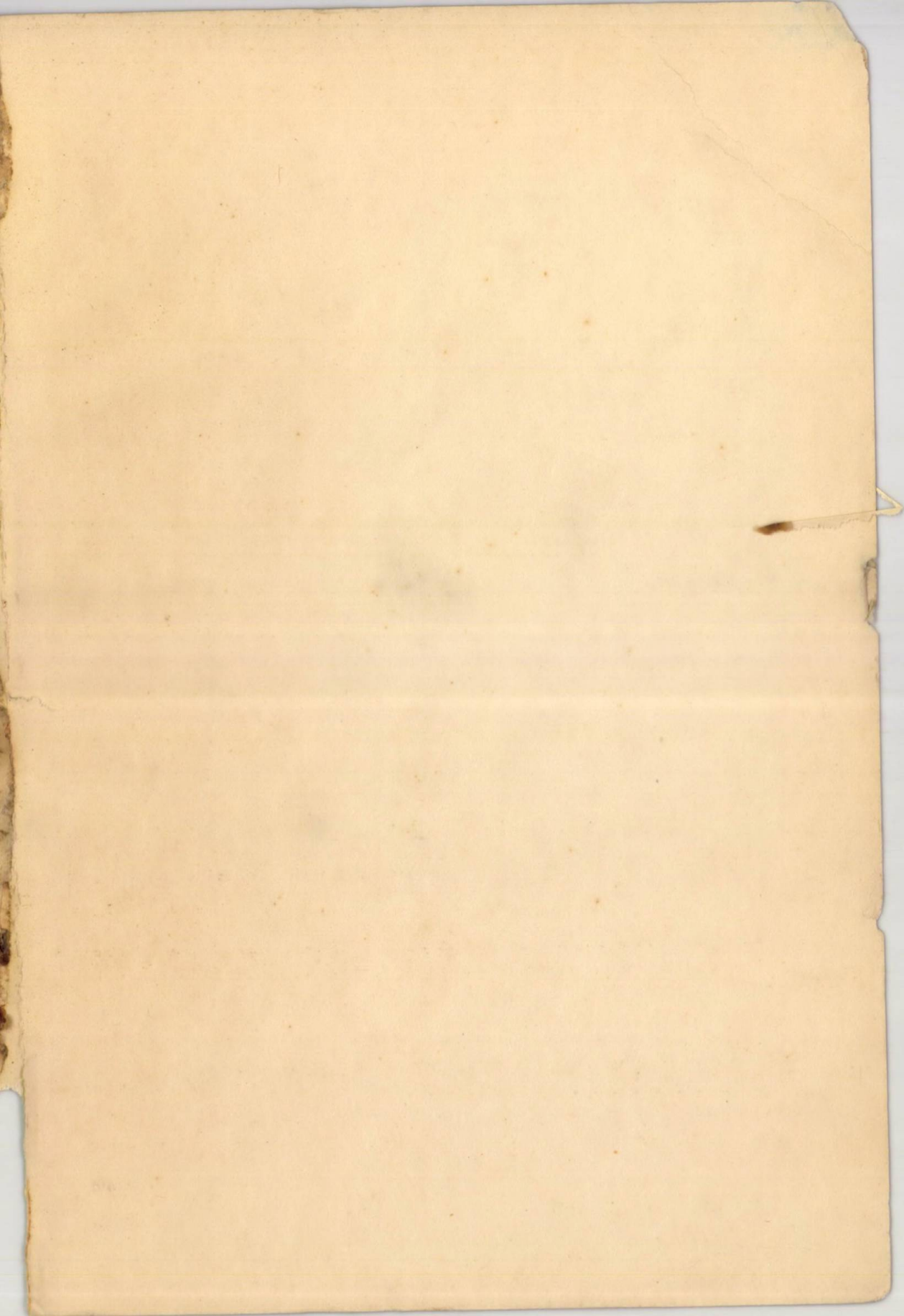
Colaboratorii și cititorii revistei pot să se adreseze redacției în fiecare zi între orele 10—12.

Adresa redacției este : București, strada Ministerului nr. 4, telefon : 17.01.60. interior 442 ; 722 ; 369.

Revista „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.” apare o dată la două luni. Abonamentele se fac la oficiile poștale, prin factorii poștali și difuzorii din întreprinderi, instituții și de la sate.

Revista se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei.

Prețul unui număr — 6 lei ; abonamentul pe 6 luni — 18 lei, pe un an — 36 lei.

2011

2

I 8918

PROLETARI DIN TOATE ȚĂRILE, UNIȚI-VĂ!

analele

INSTITUTULUI DE STUDII ISTORICE ȘI SOCIAL-POLITICE DE PE LÎNGĂ C.C. AL P.C.R.

ANUL XIII

2

1 9 6 7

1000

0 JUL. 2005

97

8918

BIBLIOTECA CENTRALA
SISIU

analele

INSTITUTULUI DE STUDII ISTORICE
ȘI SOCIAL-POLITICE
DE PE LÎNGĂ C.C. AL P.C.R.

2014

2
1967

90 DE ANI DE LA CUCERIREA INDEPENDENȚEI DE STAT A ROMÂNIEI

Independența națională, năzuință de veacuri a poporului român : D. Sorescu	3
Războiul de independență în istoriografia românească : acad. P. Constanținescu-Iași, Tr. Lungu	12
Independența României și acțiunea pentru desființarea jurisdicției consulare : Mircea Malița	25
Problema neamului în războiul de independență : V. I. Mocanu	34
Mărturii ale unor corespondenți de presă și observatori militari străini despre eroismul Armatei române în războiul de independență : N. Z. Munteanu	46
Aprecieri ale Comandamentului militar rus privind Armata română în războiul din 1877—1878 : N. Ciachir	57
Documente inedite privitoare la războiul pentru independența României aflate în arhivele din Bruxelles și Paris : Gh. Ungureanu	62

COMUNICĂRI

Solidaritatea forțelor democratice din România cu Congresul mondial pentru pace (Bruxelles — 1936) : Gh. I. Ioniță	69
Contribuții la cunoașterea și caracterizarea operei istoriografice a lui A. D. Xenopol : Z. Ornea, N. Gogoneață	85

SCUȚII

Cu privire la caracterul crizelor agrare din România (1918—1940) : S. Pop	99
Faptul „istoric” și legitatea socială : I. Florea	115
Probleme ale explicației în istorie : H. Culea	125

VOCĂRI

PETRE GHEORGHE • CONSTANTIN NICOLCESCU	
• CONSTANTIN MILLE • TRAIAN DEMETRESCU	135

RECENZII • NOTE BIBLIOGRAFICE

MARTIN GILBERT, RICHARD GOTT : „Conciliatorii”, Editura politică, 1966, 496 p. ; RAYMOND CARTIER : „La seconde guerre mondiale”, Paris, 1965—1966, Editura Larousse — Paris Match, 2 vol. (386+392 p.) ; MARCELLE AUCLAIR : „Viața lui Jean Jaurés sau Franța dinainte de 1914”, Editura politică, 1966, 392 p. ; GEORGES COGNIOT : „Revoluția din Octombrie și Franța”, Editions sociales, Paris, 1966, 96 p. ; „Z. Pola Walki” nr. 1—4/1966	152
---	-----

FORMAȚII

Sesiuni științifice ; Susținerea unor teze de doctorat	183
--	-----

8758 ✓

Salutăm apariția revistei MAGAZIN ISTORIC

Noua revistă de cultură istorică corespunde unor cerințe sporite ale cititorilor pentru subiecte cu arie largă tematică și cu accesibilitate cât mai mare. „Magazin istoric”, sîntem convinși, va aduce în circuitul de răspîndire a culturii istorice teme de o mare varietate, care vor interesa atît pe cercetători și profesori de istorie, cit și pe cititorul dornic să-și îmbogățească orizontul cultural.

Colectivul redacției „Magazin istoric” ne-a precizat titlurile cîtorva articole care vor apărea în numerele următoare :

Sarmizegetusa — inima regatului dac • Influența Renașterii în România • Pagini de epopee : Mărăști-Mărășești-Oituz • Ion Ghica — prinț de Samos • Un ospăț de curte în secolul al XVII-lea • Români în maquis • Mari biblioteci ale lumii : Bagdad, Cairo, Cordoba • Culise, moravuri și oameni politici • Șantier arheologic : Cernica — cel mai mare cimitir neolitic din sud-estul Europei • Tabăra răsculaților de la Bobilna • Momenta din istoria presei revoluționare • Legendă și realitate istorică • Pearl Harbour • Acordul de la Tebea • Din memoriile inedite ale lui Constantin Argetoianu • Drumuri romane din Dacia • Cum a fost asasinat I. G. Duca • Motive românești pe ceramică englezească • C. Dobrogeanu-Gherea — inedit • Imperiul Marilor Moguli • Pacea de la Buftea văzută de contemporani • Duelul Ferdinand Lassalle — Iancu Racoviță • A făcut parte von Killinger din complotul împotriva lui Hitler ? • Ștefan cel Mare în creațiile artiștilor vremii • Stalin—Roosevelt—Churchill la laltă • Un român la curtea „fiului cerului” • Bizanțul sub protecția „focului grecesc” • Social-democrația română la Zimmerwald • România și „pactul celor patru” • Nicolae Iorga — Armand Călinescu, scrisori inedite • Metode fizico-chimice în cercetarea istoriei.

Sînt numai cîteva titluri în care recunoaștem o sferă larg cuprinzătoare de interes manifest.

La apariția noii publicații, redacția revistei noastre salută călduros colectivul și colaboratorii „Magazinului istoric”.

Independența națională, năzuință de veacuri a poporului român

Războiul pentru cucerirea independenței din 1877—1878, eveniment progresist de o deosebită semnificație în istoria patriei, a marcat un moment important în procesul de formare a României moderne și de desăvârșire a unității naționale și de stat a poporului român.

Încă din cele mai îndepărtate veacuri, poporul român și-a manifestat voința dîră de independență, pentru apărarea căreia a purtat, secole de-a rîndul, lupte eroice împotriva năvălitorilor și cotropitorilor de orice fel. Focul acestor lupte a ars neînterupt, cînd cu vîlvătaii care făceau pe asupritori să se cutremure, cînd mai potolit, pentru ca apoi să se întetească și mai puternic.

Toate fapăturile din trecut ale neamului românesc pun în lumină, cu o mare forță evocatoare, persistența ideilor — cu valoare de realitate istorică permanentă — de unitate politică, libertate națională și progres social, adînc cimentate în conștiința populară.

O pleiadă de personalități de seamă a istoriei s-a situat în fruntea luptei împotriva cotropitorilor, urmărind să unească forțele celor trei țări românești într-un singur șuvoi de acțiune, pentru apărarea libertății, iar mai tîrziu pentru scuturarea jugului opresiunii străine. Războaiele antiotomane conduse de Mircea cel Bătrîn, Ioan de Hunedoara sînt edificatoare în acest sens. Dar și în alte momente ale luptei pentru libertate, în timpul lui Ștefan cel Mare, Petru Rareș, Mihai Viteazul, găsim prezente forțe unite în cele trei țări române.

Figura lui Mihai Viteazul se înscrie pe răbojul istoriei patriei ca o personalitate care a întruchipat în mod strălucit aspirațiile de independență și unitate ale poporului român. Unirea celor trei țări române : Valahia, Transilvania și Moldova, pe care a realizat-o la 1600, a jucat un rol de simbol luminos pentru generațiile care au urmat, a înflăcărat pe patrioții și revoluționarii pașoptiști din cele trei provincii, a constituit un exemplu înălțător și un neînterupt îndemn în lupta pentru eliberare și unitate națională.

Veacuri la rînd Poarta otomană avea să împiedice libera dezvoltare a Principatelor, fără a reuși, datorită rezistenței înverșunate a poporului, să le

transforme în pașalâcuri ; cotropitorii turci au fost nevoiți să accepte ca acestea să-și păstreze organizarea politică și administrativă autonomă.

Situate la răscrucea celor trei mari imperii — otoman, țarist și habsburgic —, țările române vor înscrie în istoria lor pagini de epopee pentru a-și menține existența și a câștiga neatârarea.

Suzeranitatea turcească reprezenta, alături de persistența relațiilor feudale, piedici puternice în calea progresului societății românești. Imperiul austro-ungar și Rusia țaristă, vecine României, precum și mari puteri ca Anglia și Germania, urmăreau să transforme România în monedă de schimb a intereselor lor, prejudiciind grav eforturile de unire și de independență ale poporului român. Lupta poporului nostru pentru prefaceri sociale, pentru unire s-a împletit indisolubil cu lupta pentru dobândirea independenței.

Pe măsura destrămării feudalismului, a apariției și dezvoltării capitalismului, începând din a doua jumătate a veacului al XVIII-lea și primele decenii ale veacului al XIX-lea, formarea statului național român și dobândirea independenței au devenit o necesitate stringentă, determinate de cerințele obiective ale evoluției societății.

În cursul acestui proces istoric firesc de dezvoltare socială, în prima jumătate a secolului trecut, țările române au fost cuprinse de flacăra răcoalei din 1821, continuată pe o nouă treaptă de revoluția de la 1848. Problemele de bază care se cereau a fi rezolvate erau emanciparea țăranilor și înapoierea lor, desființarea privilegiilor feudale, unirea tuturor teritoriilor locuite de români și cucerirea independenței de stat.

În ansamblul acestor obiective, care se întrepătrundeau și se influențau reciproc, traducerea în viață a idealului de independență avea un rol național de prim ordin, creînd condiții necesare pentru ca România să devină un stat puternic și stăpîn pe destinele sale.

Deși înfrîntă, revoluția de la 1848 a marcat o etapă importantă în procesul de dezvoltare a României, a deschis un câmp mai larg acțiunii forțelor progresiste pentru traducerea în viață a obiectivelor programatice înaintate. Prin consecințele sale, revoluția a contribuit la accelerarea transformărilor social-economice și politice, imperios cerute de evoluția țărilor române.

Unirea Principatelor în 1859, făurită prin lupta maselor populare, a spiritelor înaintate ale vremii, a reprezentat o radicală înfăptuire a dezideratelor seculare ale poporului român. Actul Unirii a constituit o premisă esențială în lupta pentru independența de stat și a polarizat aspirațiile de unitate și libertate ale românilor aflați încă sub stăpînirea străină.

La cîrma noului stat au venit patrioți luminați continuatori ai democrațiilor pașoptiști, animați de țeluri progresiste pentru făurirea unei Români moderne și pentru consolidarea actului de voință fermă a poporului român exprimată în 1859 : cucerirea independenței de stat.

Reforme înfăptuite — unificarea administrativă și a armatei, reorganizarea și completarea aparatului de stat, noua lege electorală, secularizarea averilor mănăstirești, încununate cu reforma agrară — deschideau țării noi perspective de progres și contribuiau la întărirea autonomiei interne.

Legiferarea și aplicarea reformei agrare din anul 1864 au determinat transformări esențiale în relațiile de producție, reprezentând o verigă importantă în statornicirea și dezvoltarea modului de producție capitalist. Neînlturarea bazelor puterii economice a moșierimii a determinat pe plan politic coalizarea forțelor burgheziei și moșierimii.

În acea epocă în care problema centrală a poporului român era dobândirea independenței, principiul liberului schimb adoptat în relațiile economice externe a fost menit să slujească drept mijloc politic pentru afirmarea României în ansamblul raporturilor dintre țările independente ale Europei. Eforturile României au întâmpinat greutăți din partea marilor state capitaliste. Acestea mențineau și foloseau vastul Imperiu otoman, sub suzeranitatea căruia se afla țara noastră, pentru a asigura dominația marelui capital apusean în această parte a Europei.

O țară cu o economie predominant agrară și complimentară intereselor unei mari puteri ca Turcia era condamnată la rolul de anexă periferică, fără o fizionomie a propriei națiuni, fără capacitatea de a-și pune în valoare marile bogății naturale și energii ale poporului.

Se evidenția cu pregnanță faptul că progresele înregistrate de statul român în toate domeniile — economic, politic și social — deveniseră incompatibile cu anacronismul suzeranității turcești, că se maturizaseră toate condițiile pentru înlăturarea acesteia.

În același timp, lupta de eliberare națională a popoarelor din Balcani se intensifică. Răscoalele din Bosnia și Hertegovina, provocate de abuzurile excesive turcești, au dat un puternic impuls mișcărilor de eliberare națională în Bulgaria, Serbia, Muntenegru și Grecia. După masacrele turcești din 1875 și 1876, marile puteri intervin, sub pretextul apărării creștinilor. Amestecul lor a înăspriț situația și a scos la iveală și contradicțiile ascuțite care existau între ele în chestiunea orientală.

Statul român a încercat să folosească acțiunea diplomatică pentru obținerea revendicărilor legitime ale poporului nostru. Astfel, la 16 iunie 1876, guvernul român a trimis guvernului otoman și guvernelor puterilor garante o notă diplomatică, însoțită de un memoriu explicativ, în care, sub amenințarea că România va părăsi neutralitatea păstrată pînă atunci, cerea recunoașterea individualității statului român și a denumirii sale istorice. Marile puteri nu au dat curs acestor revendicări, iar Turcia, prin promulgarea unei noi constituții, considera România ca provincie a Imperiului otoman.

Conștientă de faptul că interesele Rusiei țariste reclamau subminarea Imperiului otoman, România s-a orientat spre o alianță cu Rusia.

Ca urmare a tratativelor purtate, la 4/16 aprilie 1877 s-a semnat la București convenția româno-rusă prin care se permitea Armatei ruse libera trecere pe teritoriul României; Rusia se obliga să mențină și să facă a se respecta „drepturile politice ale statului român, astfel cum rezultă din legile interioare și tratatele existente, precum și a menține și apăra integritatea actuală a României“. O convenție specială a fost încheiată privitor la detaliile transportului trupelor ruse, la raporturile lor cu autoritățile locale și la orice

alte chestiuni în legătură cu cartiruirea și aprovizionarea lor. Stabilind o colaborare îndreptată contra Porții, convenția deschidea calea pentru participarea României la războiul împotriva Imperiului otoman, care împiedicase atîta timp dezvoltarea liberă a țării noastre.

La 6/18 aprilie, corpurile legiuitoare românești decretează mobilizarea armatei, act primit cu entuziasm de masele populare.

La 12/24 aprilie 1877, Rusia declară război Turciei. Evenimentele se precipitau. După intrarea armatelor ruse în țară, turcii au început să bombardeze orașele românești și să facă incursiuni pe malul românesc al Dunării. Față de aceste bombardamente și atacuri, opinia publică cerea insistent proclamarea independenței țării și începerea războiului împotriva Porții. Ca urmare, la 9 mai 1877, în timp ce clădirea Parlamentului era înconjurată de mii de cetățeni din Capitală, Adunarea deputaților a proclamat independența de stat a țării. „Sîntem independenți, sîntem națiune de sine stătătoare, nu am cea mai mică îndoială și frică de a declara în fața reprezentățiunii naționale că noi sîntem o națiune liberă și independentă” — grăia în acea memorabilă zi de 9 mai Mihail Kogălniceanu în fața Adunării deputaților. Moțiunea votată lua act „că rezelul între România și Turcia, că ruperea legăturilor noastre cu Poarta și independența absolută a României au primit consacrarea lor oficială”.

Vestea proclamării oficiale a independenței a stîrnit un uriaș entuziasm în rîndul poporului.

Independența proclamată la 9 mai 1877, prima etapă a luptei pentru cucerirea suveranității de stat, trebuia să fie consfințită și apărată pe cîmpul de luptă. Guvernul român și-a exprimat, în repetate rînduri, dorința ca armata noastră să lupte alături de Armata rusă, pentru a învinge mai ușor rezistența otomană din sudul Dunării. Dar țarul și cancelarul Gorceakov — deși Comandamentul Armatei ruse opina pentru o astfel de colaborare ofensivă în Balcani — au refuzat oferta României de colaborare militară. Insuccesul celor două bătălii de la Plevna a determinat însă guvernul rus să solicite concursul Armatei române.

Colaborarea, împletită cu vitejia ostașilor celor două armate, rusă și română, s-a manifestat cu deosebită putere sub zidurile fortăreței Plevna; aici, Osman Pașa, la capătul unei îndelungate rezistențe, s-a predat trupelor aliate, la 28 noiembrie 1877, cu întreaga sa armată.

După cucerirea Plevnei, trupele românești au înaintat spre vest, repurtînd biruințe la Smîrdan, Inova și Vidin. Armata rusă, înregistrînd noi victorii, s-a îndreptat spre Adrianopole, Turcia fiind obligată să ceară pace la 19 ianuarie 1878.

În acest război au luptat cu eroism, aducînd o contribuție prețioasă la victorie, voluntarii bulgari, exprimînd hotărîrea fermă a poporului bulgar de a se elibera de sub jugul multiseclar al Imperiului otoman.

Puternice unități de voluntari bulgari au găsit pe teritoriul României, în ajunul războiului, ospitalitate frățească pentru pregătirea lor militară în vederea luptei de eliberare națională.

Prin participarea sa activă la războiul din 1877—1878, prin sacrificiile sale umane și materiale, România și-a câștigat dreptul la independența de stat.

Armata română, acoperindu-se de gloria unor mari bătălii purtate între Dunăre și Balcani, a adus o importantă contribuție la zdrobirea Turciei, la eliberarea popoarelor din această parte a Europei. Cîmpiile Bulgariei sînt presărate cu monumente și morminte ale ostașilor ruși, români și ale voluntarilor bulgari, mărturii ale luptelor înverșunate antiotomane și ale frăției de arme pecetluite cu jertfe. Dincolo de calculele politicii țariste și ale monarhiei de Hohenzollern, în amintirea popoarelor celor două state, lupta comună antiotomană a rămas ca o întruchipare a prieteniei, a camaraderiei de arme, ale cărei tradiții aveau să-și găsească o expresie înaltă pe cîmpurile de luptă antihitleristă.

Masele populare, însuflețite de idealul independenței, au purtat pe umerii lor principala povară a războiului, au dat dovadă de înalt spirit de abnegație și eroism pe cîmpul de luptă. Neuitate vor rămîne memorabilele fapte de arme ale dorobanților, roșiorilor, călărașilor și artileriștilor români, care, înfruntînd frigul, foamea și bolile, au înscris pagini de glorie nemuritoare în bătăliile de la Grivița, Rahova, Plevna, Smîrdan și Inova. Izvorul eroismului legendar al ostașilor și ofițerilor români s-a aflat în dragostea înflăcărată față de patrie, în ura înverșunată împotriva cotropitorilor, în dorința fierbinte de a vedea țara liberă și independentă.

Creînd un adevărat entuziasm național, acest război al independenței a devenit extrem de popular. Clasa muncitoare, aflată la începutul organizării sale, s-a încadrat în uriașul efort de luptă al întregului popor. Manifestînd o înțelegere adîncă față de necesitatea dezvoltării țării și un patriotism fierbinte, cercurile socialiste au sprijinit activ lupta pentru cucerirea independenței de stat a României. Unii dintre membrii acestor cercuri s-au înrolat voluntari și au plecat pe front, alții au servit în spitalele și în ambulanțele militare, iar publicisții și-au pus condeiele în slujba independenței patriei.

Masele țărănești, prin sacrificii imense, prin dăruirea totală, atît pe front cît și în spatele frontului, au dus greul războiului.

Numeroși tineri, din toate colțurile țării, s-au înrolat voluntari. Mii de învățători, profesori și mici funcționari au luptat pe front sau au oferit o parte din salariul lor lunar pe toată durata operațiilor militare.

Războiul de independență a stîrnit un puternic ecou în rîndurile populației românești din teritoriile aflate sub ocupația străină, care vedea conturată astfel posibilitatea viitoare desăvîrșiri a unității naționale. Grupuri de voluntari din Transilvania și Bucovina, înfruntînd primejdiile, au trecut granița pentru a se alătura luptei fraților lor. În numeroase localități din Transilvania și Banat, la Brașov, Făgăraș, Sibiu, Săliște, Timișoara, Alba Iulia, Cluj, Năsăud etc., au luat ființă comitete pentru strîngerea de fonduri, alimente și îmbrăcăminte pentru Armata română. În pofida persecuțiilor autorităților austro-ungare, aceste comitete au colectat și expediat numeroase ofrande. Era aceasta mărturia unei profunde frămîntări a tuturor românilor, care, odată cu cucerirea independenței, aspirau la o suveranitate deplină și de neclintit.

Congresul de la Berlin din 1878, reunind marile puteri, avea să confirme și actul săvârșit de poporul nostru la 9 mai 1877. Acest act urma să fie recunoscut în mod oficial de fiecare putere europeană. Rusia, Austro-Ungaria și Turcia au recunoscut independența României imediat după Congresul de la Berlin, iar Italia în 1879; celelalte puteri — Germania și Anglia — în 1880. România și-a consolidat poziția sa pe plan internațional și a început să joace un rol mai activ pe planul relațiilor externe.

Ieșirea definitivă de sub dependența otomană a asigurat statului român dreptul de a încheia nestingherit tratate comerciale cu alte țări, fapt care a contribuit la încadrarea României în circuitul economic european. Totodată ea a asigurat burgheziei posibilitatea de a dezvolta industria, sistemul de credit și cel bancar.

Cucerirea independenței a creat poporului român posibilitatea să-și dezvolte, în condiții mai favorabile, atât lupta de eliberare socială, împotriva exploatării burghezo-moșierești, cât și lupta de întregire națională, prin unirea la România a teritoriilor aflate încă sub stăpânirea străină.

Efectele pozitive ale cuceririi independenței nu s-au putut resimți din plin în viața politică și economică a țării. Încă de pe atunci, marile puteri au început să intervină în treburile interne ale României și, cu concursul vîrfurilor claselor dominante, să pătrundă în economia țării, să acționeze pentru acapărarea bogățiilor ei și să influențeze politica statului român în interesul lor. Dominația capitalului străin începea să se exercite prin investiții în bănci și comerț, prin concesionarea construcțiilor de căi ferate etc. În acest fel, poziții cheie ale economiei românești treceau treptat sub controlul capitalului străin, care avea să-i imprime o dezvoltare unilaterală și să scoată din țară mari capitaluri și avuții.

Relațiile economice și culturale ale României cu celelalte provincii românești aflate încă sub ocupația străină s-au dezvoltat continuu, în pofida multor piedici. Acest lucru a avut o importanță deosebită, contribuind la creșterea conștiinței naționale a românilor de pe ambele versante ale Carpaților, la intensificarea mișcării de eliberare națională din aceste regiuni.

Toate acestea puneau cu mai multă acuitate problema înfăptuirii unor prefaceri care să permită progresul societății, să asigure viitorul României, întărirea independenței și desăvîrșirea unității sale naționale. Mișcarea socialistă, grupările democrat-burgheze, cercuri de intelectuali, reprezentanți ai mișcării de eliberare națională dezbăteau, în climatul ideologic și politic al epocii, căi și forme de rezolvare a acestor probleme fundamentale ale poporului român.

Numeroși gînditori și oameni politici au relevat în scris sau de la tribuna întrunirilor publice necesitatea industrializării și, legat de aceasta, a adoptării unei politici economice protecționiste, în vederea întăririi și dezvoltării independenței politice reale.

Consolidarea independenței de stat era strîns legată de problema desăvîrșirii unității naționale. De un larg răsunset, în toate teritoriile românești, s-a bucurat mișcarea memorandiștilor, al cărei țel era să obțină drepturi politice

pentru românii transilvăneni. Baza de masă a mișcării de eliberare națională au format-o păturile largi ale populației românești, exploatate și asuprite; în același timp, în jurul ideilor unității naționale erau polarizate interese ale cercurilor burgheziei din România și din provinciile românești aflate sub stăpânirea străină.

Mișcarea muncitorească, rezultat al evoluției îndelungate a societății românești, a preluat tradițiile luptei revoluționare și patriotice, le-a continuat și le-a dezvoltat neconținut, legându-le de țelurile independenței și desăvârșirii unității țării.

Încheierea procesului de formare a statului național unitar român a avut loc în focul luptei de eliberare socială și națională a poporului român, în împrejurările create la sfârșitul primului război mondial, când în urma Marii Revoluții Socialiste din Octombrie și a valului luptelor revoluționare ale popoarelor se vor prăbuși monarhia austro-ungară și imperiul țarist.

Desăvârșirea unității naționale a realizat cadrul general social, economic și politic pentru dezvoltarea mai rapidă a forțelor de producție, pentru înmănuncherea energiilor și capacităților creatoare ale întregului popor, a însemnat unirea pe scară națională a mișcării muncitorești și revoluționare, a tuturor forțelor înaintate ale țării.

În fața patriei noastre se ridicau noi și mari probleme privind dezvoltarea sa și consolidarea independenței. Pe plan intern, forțe retrograde, anti-populare continuau să frâneze democratizarea țării; pe plan extern, România, prin bogățiile sale, rămânea pe mai departe obiect al tendințelor de subjugare economică, politică și de dezmembrare națională.

În aceste împrejurări cruciale pentru soarta patriei noastre, clasa muncitoare își făurește partidul revoluționar marxist-leninist, Partidul Comunist Român, căruia îi revenea sarcina de a fi promotor și polarizator al tuturor forțelor populare, patriotice, pentru îndeplinirea sarcinilor istorice ale societății românești, pe calea progresului social, a independenței și suveranității naționale.

Clasa muncitoare, condusă de partidul comunistilor, a dovedit maselor largi populare că reprezintă, prin capacitatea sa de luptă revoluționară, prin atașamentul profund față de interesele majore ale poporului, forța cea mai înaintată a societății noastre, garantul îndeplinirii năzuințelor de libertate socială ale maselor, de suveranitate a patriei. În anii creșterii primejdiei hitleriste și ai agresiunii imperialiste, care vizau direct independența României, clasa muncitoare va înscrie noi pagini glorioase în lupta pentru îndeplinirea rolului său istoric.

Pentru apărarea drepturilor și libertăților democratice, pentru salvarea integrității și independenței patriei, alături de clasa muncitoare și-au manifestat împotrivirea masele țărănești, intelectualitatea, toate forțele democratice și patriotice.

Partidul Comunist Român a militat pentru apărarea, cu orice mijloace, a ființei naționale a țării împotriva planurilor de dezmembrare a României. Partidul comunist își preciza în acea vreme poziția sub crezul: „Noi, comuniștii, sîntem gata să apărăm cu arma în mînă independența României dacă țara

noastră va fi silită să ducă un război național de apărare contra imperialismului fascist." Partidul a dus o luptă consecventă împotriva politicii cercurilor reacționare care pășiseră deschis pe calea trădării intereselor naționale.

În august 1940, când României i-a fost impus dictatul fascist de la Viena, prin care partea de nord a Transilvaniei era răpită și predată Ungariei horthiste, manifestațiile populare de la sfârșitul lunii august și începutul lunii septembrie 1940 erau mărturia hotărârii poporului pentru apărarea independenței și integrității patriei. În acel moment greu pentru destinele țării sale, poporul român se găsea singur, fără nici un sprijin din afară, părăsit de toate puterile Europei. Nevoită să accepte condițiile nedrepte ale dictatului de la Viena, România a fost lăsată la discreția celui de-al III-lea Reich, aruncată, de fapt, în brațele forțelor hitleriste.

Pentru poporul român începea o perioadă deosebit de grea, în care clasa muncitoare, organizațiile sale aveau să se situeze în fruntea tuturor forțelor democratice și patriotice, pentru salvarea ființei naționale a României.

Poporul român a dus o luptă grea și eroică în perioada anilor 1941—1944 împotriva dictaturii militare-fasciste, a ocupanților hitleriști, a războiului antisovietic. Această luptă a culminat cu victoria insurecției naționale antifasciste din august 1944. August 1944 deschidea o nouă eră în istoria poporului român, începutul unui drum glorios de făurire a României democratice, independente și suverane.

Armata română, cot la cot cu Armata sovietică, a luptat cu toate forțele militare și economice pentru zdrobirea și alungarea trupelor fasciste de pe întreg teritoriul țării.

Integrându-se activ în efortul militar comun al coaliției antifasciste, care avea ca scop final zdrobirea definitivă a Germaniei hitleriste și a aliaților săi, Armata română și-a adus contribuția la eliberarea popoarelor din Ungaria și Cehoslovacia, la încheierea victorioasă a războiului în Europa, la 9 mai 1945.

Participarea României la războiul antihitlerist, parte integrantă a procesului revoluționar care se desfășura în țară, a constituit unul dintre momentele eroice ale istoriei poporului nostru, ale luptei lui pentru libertate și independență națională.

De la 9 mai 1877 la 9 mai 1945, poporul nostru a parcurs un drum de neconținute lupte pentru eliberarea socială și națională, lupte în care independența patriei a constituit unul din țelurile sale fundamentale; ea avea să fie în mod real cucerită odată cu victoria revoluției populare și consolidată în anii făuririi socialismului.

Năzuințele, idealurile și eforturile poporului român și-au găsit împlinire și rodesc bogat în România socialistă. Poporul nostru, trăind într-o țară independentă și suverană, în plină înflorire economică și culturală, înfăptuiește, sub conducerea înțeleaptă a Partidului Comunist Român, programul desăvârșirii construcției socialiste.

Dând expresie acestor realități, dezvoltării obiective a societății românești, realizărilor mărețe pe drumul desăvârșirii construcției socialiste, Constituția Republicii Socialiste România proclamă țara noastră ca stat al oamenilor

muncii de la orașe și sate, suveran, independent și unitar, al cărui teritoriu este inalienabil și indivizibil.

Militînd consecvent pentru întărirea prieteniei și alianței cu toate țările socialiste frățești, țara noastră își lărgeste continuu colaborarea cu celelalte țări, indiferent de orînduirea lor socială, în interesul menținerii și consolidării păcii.

Poporul român, care și-a cucerit prin grele sacrificii independența națională, își manifestă deplina solidaritate cu toate popoarele care luptă pentru dobîndirea și apărarea libertății lor, cere cu fermitate să fie respectat dreptul sacru al fiecărei națiuni de a-și alege nestîngherit calea dezvoltării politice și economice.

„Politica internațională a țării noastre — arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu — are ca temelie trainică, permanentă, principiile suveranității și independenței naționale, egalității în drepturi, neamestecului în treburile interne, avantajului reciproc. România militează pentru promovarea consecventă a acestor principii pe arena internațională, considerînd că respectarea lor este o condiție esențială în vederea dezvoltării colaborării între state, întăririi încrederii între popoare, respectării dreptului inalienabil al fiecărui popor de a-și hotărî singur soarta“.

D. SORESCU

Războiul de independență în istoriografia românească

Un moment de seamă din istoria mult încercatului nostru popor a fost războiul pentru independența de stat a României, purtat de țara noastră alături de Rusia împotriva Imperiului otoman. Războiul din 1877—1878 a fost ultima încheștare din lunga serie, de mai bine de patru secole, de lupte duse de poporul român împotriva jugului otoman, pentru libertate și independență națională. Purtat cu mari sacrificii materiale și umane, îndeosebi de masele țărănești, războiul a consfințit independența de stat a României, proclamată la 9/21 mai 1877, consacrată apoi de puterile europene prin tratatul de la Berlin din 1/13 iulie 1878.

Cucerirea independenței de stat, etapă necesară în desăvârșirea unității naționale, a avut consecințe deosebit de profunde pentru dezvoltarea ulterioară a statului modern român. Independența de stat a țării noastre era reclamată istoricește de dezvoltarea crescândă a noilor forme economice-sociale ale societății românești.

Proclamată la începutul dezvoltării capitaliste a țării, independența de stat a dat un puternic impuls tuturor ramurilor economiei naționale. Industria cunoaște o creștere ascendentă, atingând în anii următori independenței un ritm de dezvoltare deosebit de mare în comparație cu perioada anterioară. Comerțul extern, de asemenea, se extinde din ce în ce mai mult, depășind în scurt timp limitele impuse de situația de dependență față de Imperiul otoman. Într-una din lucrările sale cu conținut economic, A. D. Xenopol, referindu-se la aceste limite, arăta că tratatul de comerț încheiat în 1861 între Imperiul otoman și Marea Britanie „...avea tărie peste tot teritoriul otoman, inclusiv Egiptul, dependințele africane, Moldova și Muntenia”¹. Dezvoltarea industriei și comerțului va avea, la rîndul ei, repercusiuni asupra celorlalte ramuri ale economiei, inclusiv asupra agriculturii, asupra acestora din urmă îndeosebi prin solicitarea tot mai mare a cerealelor românești pe piața internațională.

Este, așadar, explicabil pentru ce atît vechea cît și noua istoriografie au acordat acestui important eveniment o atenție deosebită, dînd la iveală nu-

¹ A. D. Xenopol, *Studii economice*, Iași, 1879, p. 66. Aceeași idee asupra importanței cîștigării independenței de stat a României este susținută de P. S. Aurelian în lucrarea *Politica noastră comercială față cu convenția de comerț*.

meroase lucrări, începînd cu note și amintiri ale parricipanților la război sau ale contemporanilor și terminînd cu voluminoasa colecție de documente publicată în zilele noastre.

Guvernul prezidat de Ion C. Brătianu a hotărît intrarea în război împotriva Imperiului otoman, după ce la 4 aprilie 1877 fusese încheiată convenția ruso-română prin care se permitea trecerea armatelor țariste prin țara noastră, cu condiția păstrării integrității României.

La 29 aprilie, Adunarea Deputaților recunoscuse existența stării de război cu Poarta, fără o mențiune precisă cu privire la independență. Sub presiunea opiniei publice, exprimată în Adunare de puternica grupare a liberalilor radicali care cerea proclamarea imediată a independenței, guvernul, prin cuvîntul ministrului de externe M. Kogălniceanu, a făcut următoarea declarație în ședința Camerei Deputaților din 9/21 mai 1877: „...Nu am cea mai mică îndoială și frică de-a declara în fața reprezentațiunii naționale că noi sîntem o națiune liberă și independentă“. Declarația lui M. Kogălniceanu a fost urmată de o moțiune în care se menționa că „...ruperea legăturilor noastre cu Poarta și independența absolută a României au primit consacrarea lor oficială“.

Toate aceste fapte s-au petrecut în ședința Adunării Deputaților de la 9/21 mai. În ciuda unei evidențe de necontestat, vechea istoriografie a considerat că proclamarea independenței a fost declarată la 10/22 mai 1877, aniversarea festivă a sosirii la București a lui Carol I.

Toate aceste împrejurări au fost ilustrate cu multe amănunte de vechea istoriografie, la care, dacă adăugăm și prezentarea amănunțită a desfășurării războiului, avem o imagine completă a momentelor ce au contribuit la realizarea importantului deziderat național din 9/21 mai 1877.

Dacă sub raportul prezentării faptelor istoriografia veche, cu unele excepții, s-a ridicat la înălțimea momentului pe care-l evoca, în schimb modul în care a fost ilustrată contribuția diferitelor clase și pături sociale sau a diferitelor personalități la cîștigarea independenței este departe de a satisface exigențele unor lucrări științifice.

Așa, de pildă, în numeroase lucrări nu s-a acordat atenția cuvenită, maseselor, armatei, care au fost purtătoarele victoriei, insistîndu-se asupra meritelor personalităților politice. Este adevărat că nu se pot nega meritele militare și politice ale unor conducători politici în determinarea și purtarea războiului, dar nu este mai puțin adevărat că rolul precumpănitor în obținerea principalelor succese pe cîmpul de luptă l-au avut masele populare, acei eroi în majoritatea lor anonimi, care, prin jertfe de sînge, prin entuziasmul și pildele de eroism de care au dat dovadă, au constituit factorii hotărîtori ai independenței.

Insuficient a fost prezentat și rolul burgheziei în obținerea independenței.

Burghezia, clasă în plină ascensiune, interesată în dezvoltarea economică a țării, cu tendința de a prelua singură puterea, considera pe bună dreptate că principalele ei deziderate nu ar fi putut fi realizate decît în condițiile unui stat independent, că instaurarea modului de producție capitalist nu ar fi fost posibilă în condițiile menținerii suzeranității Imperiului otoman, care, prin dubla sa situație de stat suzeran și de mare putere, constituia o puternică frînă în calea dezvoltării țării. De aceea, burghezia a sprijinit intrarea României în război.

Dezvoltarea burgheziei, rezultat al dezvoltării industriale a țării, a atras după sine creșterea rapidă, sub raport numeric mai întâi și apoi sub cel al organizării, a proletariatului, care în scurt timp avea să cîștige poziții din ce în ce mai importante în societatea românească. Atît prin interesele imediate cît și prin perspectivele dezvoltării sale, proletariatul era interesat în cîștigarea independenței și în consolidarea tînărului stat român.

Lucrările de sinteză privind istoria poporului nostru au tratat sub diferite aspecte evenimentele petrecute în anii 1877—1878. Astfel, Nicolae Iorga în volumul al X-lea al *Istoriei Românilor* consacră un întreg capitol, al X-lea, intitulat „Războiul pentru independență”, importantelor evenimente din anii 1877—1878. Într-o viziune largă, el încadrează războiul de independență în contextul general european, subliniind rolul pe care tînărul stat independent România avea să-l joace în această parte a lumii.

Titu Maiorescu, în *Istoria contemporană a României*, descrie faptele legate de proclamarea independenței în capitolul al IV-lea (p. 104—174), atribuind, așa cum au făcut majoritatea contemporanilor, succesele obținute de Armata română îndeosebi comandamentului condus de Carol I. Totodată, în ciuda faptului că se găsea pe poziții diferite din punct de vedere politic cu membrii guvernului liberal, el subliniază personalitatea politică a lui Ion C. Brătianu, căruia îi atribuie o bună parte din inițiativele diplomatice care au premers intrarea României în război. Fruntașul junimist nu amintește nici un cuvînt despre vitejia ostașilor români, despre eroismul miilor de anonimi care au dus greul războiului.

Ca și Titu Maiorescu, Frédéric Damé consacră războiului de independență un capitol intitulat *Indépendența* din cunoscuta sa lucrare *Histoire de la Roumanie contemporaine depuis l'avènement des princes indigènes jusqu'à nos jours*. Deși prezent în capitala țării în zilele războiului, deși a avut prilejul, în calitate de director al unuia dintre ziarele care au apărut în București pînă în ajunul căderii Plevnei, să consemneze entuziasmul cu care populația orașului urmărea cursul evenimentelor și sprijinea, pe diferite căi, marea confruntare de pe cîmpiile Bulgariei, totuși în cele aproape 60 de pagini ale cărții sale consacrate războiului nu se spune nimic despre contribuția maselor la luptă.

În perioada războiului, în anii imediat următori sau în deceniile ce s-au scurs pînă la sfîrșitul secolului trecut, au apărut o seamă de lucrări care s-au ocupat de participarea Armatei române la operațiunile militare. Altele, cele mai numeroase, cuprind memorii, amintiri și chiar aprecieri ale unor corespondenți de presă sau observatori străini, martori oculari ai luptelor purtate de armatele ruso-române pentru cucerirea puternicelor fortificații otomane.

Din prima categorie semnalăm în primul rînd ampla lucrare în trei volume elaborată de un grup de ofițeri români². Privită în ansamblu, lucrarea constituie o armonioasă împletire a informațiilor cuprinse în jurnalele militare de operații cu prezentarea istorică obiectivă a desfășurării de forțe și a contribuției Armatei române la cîștigarea unora dintre cele mai importante bătălii. Fie-

² *Istoricul războiului din 1877—78. Participarea României la acest război. Lucrare făcută de mai mulți ofițeri*, vol. I, II, III, București, 1897—1898.

care volum este însoțit de mai multe anexe, majoritatea constituind documentele de bază ale războiului.

De o importanță mai mult militară, dar cu suficiente aprecieri de ordin general politic, lucrarea lui T. C. Văcărescu³ se situează în rîndul celor mai utile sub raportul documentar. Autorul, participant direct la operațiile militare, nu poate să treacă ușor peste contribuția substanțială a maselor de țărani și orășeni la ducerea războiului.

Scrisă în timpul și în perioada imediat următoare războiului, *Istoria răzbelului româno-ruso-turc 1875—1878* aparținînd lui N. D. Popescu⁴ poartă amprenta unor impresii proaspete legate de acțiunile militare și politice petrecute în acei ani. Deși nu folosește o serie de documente oficiale, care, în perioada cînd a fost elaborată, nu au fost accesibile autorului, lucrarea servește cititorului pentru o informare mai largă și mai bogată asupra operațiilor militare, nu însă fără o confruntare atentă cu izvoarele mai autorizate sub raportul exactității faptelor.

Avînd ca preocupare principală sublinierea aspectelor de tactică militară, *Istoria războiului din 1877—1878 (ruso-româno-turc) Curs profesat la școala superioară de război*, lucrarea, scrisă în 1895 de St. I. Fălcoianu, insistă mai ales asupra desfășurării marilor bătălii de la Plevna, de la Grivița și Smîrdan, unde trupele române au infirmat toate pronosticurile scepticilor sau rău-intenționaților care încercau să pună sub semnul îndoielii capacitatea lor de luptă (îndeosebi în presa engleză apăreau în lunile războiului unele aprecieri în legătură cu insuficienta pregătire a armatei noastre).

Lucrarea lui Al. Pencovici⁵ sintetizează, pe baza documentelor oficiale, alcătuite după informațiile lunare furnizate de comisiile mixte de județe, mișcarea operațiilor de rechiziție din întreaga țară în intervalul dintre 9 aprilie 1877 și 5 august 1878, dată la care Armata română a fost trecută pe picior de pace. Informații similare se referă și la ofrandele primite de stat pentru trebuințele armatei în același interval de timp.

Cu prilejul semicentenarului cîștigării independenței de stat a României, Universitatea liberă din București a organizat un ciclu de conferințe, culese și publicate în 1927 în volumul intitulat *Războiul neatîrnării*, în care au fost expuse atît împrejurările politice interne și externe, acțiunile militare ce au urmat proclamării independenței cît și consecințele acestui important act istoric asupra dezvoltării ulterioare a României moderne.

Din seria conferințelor publicate în volumul amintit, reținem :

Al. Lapedatu, *Antecedentele istorice ale independenței române* (p. 3—21), în care autorul urmărește dezvoltarea ideii și luptei de independență de la constituirea primelor state naționale pînă în ajunul proclamării ei. Lucrarea trece însă prea repede peste Unirea Principatelor și atribuie întemeierii dinastiei străine un mare rol în dezvoltarea țării. Această ultimă apreciere, pe care o considerăm de circumstanță, nu-l împiedică pe autor să considere că „România e opera colectivă și succesivă a cîtorva rînduri de buni și luminați patrioți care, de

³ T. C. Văcărescu, *Luptele românilor în resbelul din 1877—1878*, vol. I, II, București, 1886—1887.

⁴ N. D. Popescu, *Istoria răzbelului româno-ruso-turc 1875—1878*, partea I—II, București, 1889.

⁵ *Rechizițiile și ofrandele pentru trebuințele armatei române în războiul din 1877—1878* (1879).

la 1821 încoace, au adus, unii după alții, cu spirit de solidaritate și continuitate, partea lor de contribuție la construirea statului român actual... că politica aceasta de încredere în forțele vii ale națiunii, dar de chibzuință și răspundere în toate acțiunile, e singura ce poate garanta și asigura viitorul statului și neamului românesc“. Fără să sublinieze în mod limpede rolul deosebit jucat, în împrejurări istorice hotărâtoare, de masele populare, autorul lasă să se înțeleagă că este adeptul unor asemenea aprecieri.

Frații Ion ⁶ și Vintilă ⁷ I. C. Brătianu abordează două probleme legate de independența de stat a României : chestiunea orientală, care în condițiile ultimului pătrar al secolului al XIX-lea intrase într-o fază finală a rezolvării ei, și împrejurările interne care au favorizat realizarea mărețului act din 9 mai 1877.

Istoric și militar, generalul Radu Rosetti, într-un substanțial articol intitulat : *Armata română în războiul din 1877—78* ⁸, evidențiază contribuția tinerii Armate române la înfrângerea militară a Imperiului otoman, evocând în cuvinte pline de căldură sacrificiile umane și materiale făcute de poporul nostru în lunile războiului *. „Sacrificii dureroase au fost necesare pentru a ajunge la acest rezultat și nu putem să nu ne închinăm cu adânc respect la amintirea celor 55 ofițeri și 4 247 oameni de trupă morți, a celor 70 ofițeri și 3 246 oameni de trupă răniți și a celor 284 ofițeri și 18 810 oameni de trupă îmbolnăviți.“

Bucuria și entuziasmul cu care masele populare din Transilvania întâmpinau veștile privind desfășurarea războiului sînt redade cu căldură în articolul *Răsunetul războiului pentru independență în Ardeal* (p. 189—220), semnat de Sextil Pușcariu. Autorul subliniază entuziasmul care cuprinsese masele românești din teritoriile de peste munți la vestea proclamării independenței, ca și înfrigurarea cu care era urmărită desfășurarea operațiilor militare în fața principalelor redute de apărare turcești. Referindu-se, de pildă, la atitudinea tineretului studios din orașele transilvănene, Sextil Pușcariu arată : „Toată studențimea universitară de la Brașov se aduna la noi să vadă hărțile cu stegulețe cu care se însemnau victoriile cele mari de la Grivița și Plevna, cînd această tinerime era în cel mai mare entuziasm de bucurie... Elevii din liceu, fiecare copil și cu toții cîntau «Colo-n Plevna și redute» și toate celelalte cîntări și poezii vitejești. La noi, fără teamă, se făceau manifestații de bucurie“ ⁹.

Puternicul ecou produs de eroismul ostașilor români în teritoriile românești aflate sub stăpînire străină a făcut obiectul studiilor : *Răsunetul război-*

⁶ Ion C. Bățianu, *România și chestiunea Orientului*, în *Războiul neatîrnării*, p. 47—112.

⁷ Vintilă I. C. Brătianu, *Situația internă în care se desfășoară războiul neatîrnării 1877—1878*, în *Războiul neatîrnării*, p. 25—43.

⁸ Vezi *Războiul neatîrnării*, p. 115—131.

* Pierderile umane suferite de poporul nostru în acest război par la prima vedere relativ mici, însă, ținînd seama, pe de o parte, de faptul că Armata română era abia la începuturile sale și, pe de alta, de amploarea operațiilor militare în perioada respectivă, contribuția de sînge a tînărului stat român independent a fost destul de importantă.

⁹ Aceste informații sînt reproduse de Sextil Pușcariu după scrisoarea din 28 februarie 1927 a Mariei Baiulescu.

ului din 1877 în Bucovina și Transilvania (1927) de I. Nistor și *Influența războiului din 1877 în Transilvania* de Bogdan Duică.

De altfel, știrile privind mersul războiului au fost redată pe larg în ziarele și revistele românești din Transilvania, ele lăsând adesea să se întrevadă speranțele de unire cu România independentă. Trebuie semnalate îndeosebi articolele publicate de Gh. Barițiu în *Gazeta Transilvaniei*; pentru conținutul lor, lui Gh. Barițiu i s-a înscenat de autoritățile maghiare un proces de presă.

Tot cu prilejul semicentenarului independenței a apărut lucrarea monografică a lui Nicolae Iorga *Războiul pentru independența României. Acțiuni diplomatice și stări de spirit*, care constituie cea mai amplă și mai obiectivă prezentare a vechii istoriografii asupra războiului de independență. Bazându-se în special pe materialul tipărit, așa cum menționează el însuși în prefață, N. Iorga a acordat o atenție specială acțiunilor diplomatice care au concurat la desfășurarea evenimentelor din sud-estul european la începutul celui de-al patrulea sfert al veacului al XIX-lea.

În privirea retrospectivă pe care o face asupra evoluției ideii de independență, marele istoric român arată că „ținta silințelor războinice ale poporului românesc a fost încă din evul mediu de a scăpa de sub dominația otomană, «uricioasă» și «apăsătoare»“. El evocă figurile domnilor români care au desfășurat o susținută luptă antiotomană de-a lungul vremurilor. Referindu-se la dezvoltarea ideii de independență în secolul al XIX-lea, N. Iorga arată că, de teama tendințelor expansioniste ale unor mari puteri vecine, s-a trecut pe primul plan necesitatea Unirii Țărilor Române, pentru ca apoi să se ajungă la lupta pentru câștigarea independenței. El dezvoltă în continuare teza potrivit căreia independența de stat a Țărilor Române, apoi a Principatelor era în vederile unora dintre marile puteri care considerau aceasta un mijloc pentru a servi echilibrului european în cazul dezmembrării Imperiului Otoman. Marele istoric român consideră, pe bună dreptate, că Unirea Principatelor a constituit un pas important pe drumul câștigării independenței naționale. Atît dezvoltarea internă a Principatelor Unite prin măsurile luate de domnitorul Alexandru Ioan Cuza în vederea modernizării statului român, cît și discuțiile purtate de marile puteri în jurul tînărului stat unitar de la gurile Dunării au însemnat noi piste pentru realizarea idealului de veacuri al poporului român.

Monografia dezvoltă, cu multe amănunte furnizate de presa română și străină sau de corespondența internă și externă, diferitele faze ale războiului. Alături de ilustrarea actelor de eroism săvîrșite de soldații români, Nicolae Iorga analizează contribuția adusă la susținerea războiului de către cele mai diferite clase și pături sociale. „Instinctul de afirmație al maselor a biruit pornirea de îndoială și de hotărîtă negațiune a unor cercuri de sus“¹⁰ — scria N. Iorga, recunoscînd rolul jucat de masele populare. Merită să fie reamintit că marele istoric român a evidențiat acum pentru prima oară participarea entuziastă a muncitorimii bucureștene la manifestațiile ocazionate de proclamarea independenței.

Dacă rolul maselor populare a fost prezentat, pe bună dreptate, în mod pozitiv, obiectivitatea istoricului l-a îndemnat pe N. Iorga să facă și anumite aprecieri critice la adresa unor clase sau pături sociale care nu au sprijinit în

¹⁰ N. Iorga, *Războiul pentru independența României*, p. 98.

măsură corespunzătoare marele efort al poporului român. Războiul de la 1877, arată Nicolae Iorga, „n-a fost susținut de eforturile tuturor“, la hotărîrea de a intra în luptă „n-a fost o înțelegere a partidelor în jurul unui program bine definit și într-o atmosferă de conștiință clară a maselor“¹¹. Referindu-se la clasele dominante, îndeosebi la moșierime, autorul scrie că acestea „nu participă decât în prea slabă măsură la durerea suferințelor și la bucuria gloriei câștigate“¹². Referitor la personalitățile de seamă ale timpului, Nicolae Iorga arată că acestea au sprijinit cu căldură și entuziasm marea cauză a poporului român, contribuind din plin la ducerea războiului. Astfel, marele Eminescu scria în articolele publicate în „Timpul“, adresîndu-se moșierilor și potenților vremii: „Suprimați plăcerile, lipsiți-vă de surplus și dați-l pentru sărmanii noștri frați care au dat pentru noi sîngele și-l vor mai da încă“¹³. Cuvinte asemănătoare adresa populației Mihail Kogălniceanu pentru susținerea frontului cu cele trebuincioase.

Informarea largă, bogată, folosită de autor, împletită cu o atrăgătoare prezentare, în care accentele de călduros patriotism se găsesc aproape la fiecare rînd, fac ca această monografie să se situeze la loc de frunte în istoriografia războiului de independență.

Preocupările lui Nicolae Iorga în legătură cu cercetarea războiului de independență nu se încheie cu publicarea acestei monografii. Ele sînt reluate în conferințe publice sau în articole ocazionale, în lucrări consacrate unor mari personalități din trecutul nostru istoric, ca: Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul, Tudor Vladimirescu etc., la care ideea independenței naționale a poporului român a fost mereu prezentă. În 1916 N. Iorga făcea să apară la București *Politica externă a regelui Carol I*, în care peste 200 de pagini erau consacrate războiului de independență, după cum majoritatea documentelor cuprinse în *Correspondența diplomatică română sub regele Carol I*¹⁴ se refereau la aceeași problemă. În anii următori, pe măsura descoperirii altor materiale documentare, marele nostru istoric a dat la iveală noi lucrări referitoare la cucerirea independenței României. Astfel, el publică *Informații spaniole despre războiul pentru independență și Ploieștii în războiul de independență* (1928), *Războiul din 1877—78 în ilustrații și Cu privire la războiul din 1877—1878* (1929), *Noi ilustrații străine ale războiului din 1877—1878* (1930), *Vereșceaghin și românii* (1933), *Un roman belgian despre războiul pentru independență* (1935), *Scrisoarea lui Todleben despre luarea Plevnei* (1939) etc.

Ca toate evenimentele de seamă din istoria unui popor, războiul de independență a lăsat profunde impresii atît asupra participanților la operațiile militare, cît și asupra celor ce urmăreau de la distanță desfășurarea lor.

În deceniile care au urmat au fost publicate un număr impresionant de memorii, amintiri sau însemnări menite să evidențieze pentru contemporaneitate sau să consemneze pentru generațiile viitoare momentele cele mai de seamă ale luptei pentru cîștigarea independenței de stat a României. Evident, o bună parte dintre acestea poartă pecetea subiectivismului, însă chiar și în acest caz, printr-o atentă folosire, pot servi la reconstituirea multor episoade de seamă ale războiului.

¹¹ Ibidem, p. 164.

¹² Ibidem, p. 166.

¹³ Ibidem, p. 138.

¹⁴ N. Iorga, *Correspondance diplomatique roumaine sur le roi Charles I-er (1866—1880)*, Paris, 1923.

Din categoria lucrărilor memorialistice amintim : C. Bacalbașa, *Bucureștii de altă dată*, vol. I, București, 1927, în care sînt prezentate cu vervă cîteva aspecte ale Capitalei în timpul războiului : entuziasmul care cuprinsese masele cu prilejul proclamării independenței, ecoul produs de fiecare știre privind desfășurarea operațiilor militare, reflectarea episoadelor mai importante din presa contemporană etc.

Informații utile aduc și următoarele lucrări memorialistice : general I. Cotruț, *Memoriu pentru a servi la istoria războiului independenței* (București, 1895) ; St. Georgescu-Sergent, *Memorii din timpul războiului pentru independență 1877—1878* (București, 1891) ; dr. Gh. Sabin, *Amintiri din războiul independenței* (București, 1912) ; cpt. Gheorghe Varlam Ghițescu, *1876—1877 și 1878 Războiul neatîrnării* (Galați, 1927) etc.

Din inițiativa lui Radu Rosetti au apărut cîteva memorii și însemnări ale unor străini, martori oculari la desfășurarea acțiunilor militare sau corespondenți străini de presă. Din această categorie pot fi citate : *Notele unui ofițer norvegian înaintea și în timpul războiului de neatîrnare 1876—1878* (București, 1928), în care locotenentul de origine norvegiană Flood face aprecieri interesante relative la starea de spirit a populației românești în zilele războiului, în legătură cu contribuția României în război. Din aceeași inițiativă a apărut și broșura *Cîteva extrase din presa engleză, 1877—78*, București, 1927.

În general, lucrările cu conținut memorialistic contribuie la cunoașterea unor împrejurări mai speciale, care, completînd informațiile oficiale cunoscute, servesc la lărgirea bazei documentare a cercetătorului. Neavînd însă perspectivă istorică, autorii, în majoritatea lor, dau prea mult frîu liber impresiilor relativ recente lăsate de marele război la care participaseră.

★

După 23 August 1944, istoriografia română a dat, la rîndul ei, o mare atenție acestui important eveniment. S-a trecut la cercetarea exhaustivă a izvoarelor și la publicarea lor. Această activitate desfășurată de un colectiv de istorici a fost concretizată în voluminoasa culegere — publicată în 10 volume și cuprinzînd peste 11 000 de documente — intitulată *Documente privind istoria României. Războiul pentru independență*, București, 1952—1955.

Primul volum cuprinde documente referitoare la dezvoltarea economică, socială și politică a României în anii care au precedat războiul, aspecte mai puțin cercetate de vechea istoriografie, dar neapărat necesare înțelegerii condițiilor susținerii războiului. Volumul cuprinde, de asemenea, documente referitoare la situația politică internă a României în anii 1875—1877, cu precădere la activitatea cercurilor revoluționare. Peste 400 de documente ilustrează evoluția concepțiilor primilor socialiști români și activitatea acestora.

Cu partea a II-a a volumului I începe publicarea documentelor referitoare la desfășurarea evenimentelor din anii 1875—1877, deci din anii imediat premergători războiului. Începînd cu volumul II, sînt publicate documentele privind mersul propriu-zis al războiului, inclusiv cele legate de pacea de la San Stefano din martie 1878 și la tratatul de la Berlin din 1/13 iulie 1878. În volumele următoare sînt ilustrate pe larg atitudinea marilor puteri față de România, desfășurarea aproape zilnică a operațiilor militare, contribuția diferitelor pături sociale la ducerea războiului, greutatea inerente unui asemenea război întîmpi-

nate de autoritățile civile și militare, atitudinea acestora față de nevoile familiilor celor plecați la luptă, îndeosebi ale țărănimii, care a dus greul războiului, etc. În culegerea de documente amintită au fost incluse atât documentele interne aflate în diferitele arhive din țară, cât și documentele externe referitoare la pregătirea și desfășurarea războiului.

Culegerea de documente, cu toate lipsurile inerente unei lucrări de asemenea proporții, oferă cercetătorului un bogat material informativ care poate fi folosit pentru adâncirea multiplelor aspecte ale dezvoltării României în ultimul sfert al secolului trecut, legate îndeosebi de proclamarea independenței și de mersul războiului.

Manualul de istorie, prima ediție apărută în 1947, alcătuit de un colectiv de istorici sub redacția lui Mihai Roller, surprinde în mod unilateral aspecte ale războiului de independență.

În anul 1952, cu prilejul aniversării a 75 de ani de la proclamarea independenței, Academia Republicii Socialiste România a organizat o ședință festivă consacrată acestui important eveniment, în cadrul căreia au fost prezentate mai multe comunicări publicate ulterior într-un volum intitulat *75 de ani de la proclamarea independenței de stat a României*. Cu același prilej, E.S.P.L.A. a publicat un *Album* cu reproduceri după tablouri, gravuri și stampe ale celor mai de seamă artiști români și străini, în frunte cu N. Grigorescu și V. Vereșceaghin, care au însoțit armatele române și ruse pe frontul din Balcani. Albumul este precedat de un studiu introductiv.

În anii următori, în revistele de specialitate sau în diferite edituri, au apărut studii și lucrări referitoare la multiplele aspecte ale războiului de independență.

Astfel, în revista „Studii” (1/1953), I. Ghelerter și B. Horodniceanu au publicat articolul *Note asupra serviciului sanitar român și a legăturilor medicale româno-ruse în timpul războiului pentru independență din 1877—78*, în care sînt relevate lipsa de fonduri pentru dotarea serviciului sanitar, eforturile lui C. Davilla pentru buna organizare și funcționare a serviciului sanitar român etc.

Prof. V. Maciu, în articolul *Cu privire la situația și lupta țărănimii din România în ajunul războiului de independență*¹⁵, subliniază că legile elaborate după reforma agrară din 1864 au contribuit la înăsprirea situației țărănimii, care adesea a fost nevoită să treacă la mișcări violente, cum au fost cele din anii 1875 și 1876 ; așa se explică de ce, în majoritatea cazurilor, țăranii și-au pus toate speranțele în război, văzînd în acesta un mijloc de ușurare a stării lor.

Același autor a publicat tot în 1955, în cadrul Societății de științe istorice și filologice, broșura *Condițiile interne ale proclamării independenței României*, în care analizează atitudinea diferitelor categorii sociale și interesele lor față de război și de proclamarea independenței.

¹⁵ „Studii” nr. 3/1955.

În anul 1957 au apărut în legătură cu această problemă mai multe articole și studii. Astfel, prof. V. Maciu a publicat articolul *Cu privire la războiul pentru independența României*¹⁶, în care, analizând toate forțele interesate în declararea războiului, arată că burghezia urmărea prin cucerirea independenței dezvoltarea pieței interne. La rîndul lui, Carol I era adept al războiului din dorința de a deveni suveran în adevăratul înțeles al cuvîntului prin înlăturarea rușinosului titlu de vasal al Porții. Independența, arată prof. V. Maciu, a folosit dezvoltării ulterioare a societății românești; ea a fost proclamată de forțele politice interne într-un moment în care nu toate puterile garante erau favorabile acesteia. Autorul conchide că, cu toate scopurile expansioniste ale Rusiei țarilor, acest război, ce încheia lunga serie a războaielor duse împotriva Imperiului otoman în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, a folosit popoarelor subjugate de semilună, contribuind la eliberarea lor națională.

N. Adăniloaie a publicat în aceeași revistă articolul *Despre unele probleme privind războiul de independență*¹⁷, în care se ocupă de valorificarea critică a studiilor consacrate acestui eveniment. Autorul subliniază că mai toate lucrările vechilor istorici, fie că au fost scrise de foști militari care gravitaseră în jurul comandamentului suprem — cum a fost, de exemplu, T. C. Văcărescu — sau de oameni politici, au urmărit cu insistență punerea în evidență a rolului jucat de Carol I, atribuindu-i merite exclusive în victoria de la 1877. Mai toți susțin în mod eronat că masele erau indiferente sau lipsite de entuziasm față de intrarea noastră în război. De asemenea, N. Adăniloaie ia atitudine critică împotriva acelor cercetători care după 23 August 1944 au exagerat rolul factorilor externi, îndeosebi al Rusiei țariste, arătînd că în ceea ce privește Rusia războiul cu Imperiul otoman avea un scop expansionist; prin efectele sale însă, războiul din 1877 a constituit un factor progresist, contribuind la ușurarea luptei pentru neatințare a popoarelor subjugate de Imperiul otoman.

Tot în 1957 au mai apărut articolele *România și Conferința de la Constantinopol din decembrie 1876 — ianuarie 1877*¹⁸ de V. Maciu și *Comisia de redactare a lucrării „Istoricul războiului independenței de mai mulți ofițeri (1878)”*¹⁹ de V. Mihordea; comunicarea *Contribuții la organizarea detașamentelor de voluntari bulgari în războiul din 1877—1878*²⁰ de N. Ciachir; în Editura militară lucrarea *Acțiuni militare româno-ruse-bulgare în războiul din 1877—1878* de I. Focșăneanu și N. Ciachir. Cu prilejul împlinirii a 85 de ani de la proclamarea independenței, N. Adăniloaie publică articolul *Contribuții privind luptele de la Rahova și Smîrdan (1877—1878)*²¹, în care aduce în circuitul științific două noi și importante documente: raportul generalului rus Meyendorff trimis la 9 noiembrie 1877 comandantului trupelor care asediau Plevna, în care ofițerul superior rus vorbește despre eroismul trupelor române

¹⁶ „Studii” nr. 4/1957.

¹⁷ „Studii” nr. 6/1957.

¹⁸ Vezi „Analele Universității București”, seria istorie, 1957.

¹⁹ Vezi „Studii” nr. 5/1957.

²⁰ Vezi „Analele româno-sovietice”, seria istorie, nr. 1/1957.

²¹ „Studii” nr. 3/1962.

și ruse în fața Rahovei și raportul colonelului Fălcoianu către comandantul Armatei române, generalul Cernat, cu privire la luptele desfășurate de trupele române la Vidin între 9 și 18 ianuarie 1878. Descoperirea unor noi informații documentare arată că, cu toată bogata colecție de documente publicate în cele 10 volume amintite, cercetarea războiului pentru independență poate fi încă întregită, pe lângă studiile interpretative, și de eventuale noi izvoare.

Același autor publică studiul recapitulativ privind *La participation de l'armée roumaine à la guerre russo-turque de 1877—1878*²², contribuție interesantă pentru a prezenta cititorilor străini un fragment din zbuciumata istorie a poporului român.

O sumară trecere în revistă privind războiul pentru independență 1877—1878 aparține lui N. Adăniloae și P. Cîncea în nr. 6/1962 al revistei „Studii”, închinat istoriografiei românești din perioada 1947—1962, în care sînt analizate succint principalele lucrări cu privire la război apărute în anii amintiți. N. Adăniloae publică în colecția „Nouvelles études d'histoire” (II/1960), volum alcătuit cu prilejul Congresului mondial al istoricilor de la Stockholm, un studiu despre *Starea țărănimii din România după războiul independenței*, în care analizează starea țăranilor români după întoarcerea lor acasă, unde găsesc gospodăriile ruinate, ceea ce explică numeroasele agitații întâlnite în anii postbelici în satele românești.

În publicația periodică a Institutului de istorie al Academiei intitulată „Studii și materiale de istorie modernă” (III/1963) au apărut două articole: *Aprovizionarea armatei la 1877* și *Echiparea armatei și finanțarea războiului pentru independență*, semnate de Vl. Diclescu și V. Mihordea, care completează cercetările privind istoria războiului de independență.

În 1965 prof. V. Maciu a publicat în „Revue Roumaine d'Histoire” nr. 3/1965 articolul *Comment la Roumanie a conquis sa indépendance*, iar N. Adăniloae, în revista „Studii” nr. 6/1965, articolul *N. Iorga, istoric al războiului pentru independența națională*.

Un studiu amplu realizat pe baza documentelor publicate și a unei analize profunde îl constituie capitolul al XIV-lea din volumul al IV-lea al Tratatului de istorie a României, elaborat de prof. V. Maciu și N. Adăniloae. Capitolul cuprinde date privind activitatea guvernului coaliției de la Mazar-Pașa, cele șapte revendicări din memoriul lui M. Kogălniceanu către Poartă — condiție esențială pentru păstrarea neutralității României; crearea condițiilor politice ale independenței și atitudinea partidelor politice; convenția româno-rusă din 4 aprilie 1877; proclamarea independenței la 9 mai 1877 și atitudinea puterilor garante față de acest act; finanțarea războiului, înzestrarea și aprovizionarea armatei; pregătirea și desfășurarea acțiunilor militare la sudul Dunării (cu expunerea detaliată a luptelor la care au participat trupele române și glorioasele lor fapte de arme de la Grivița, Rahova, Plevna, Smîrdan, Opanez și Vidin); clasele sociale și poziția lor față de război; tratatele de pace de la San Stefano și Berlin.

²² „Revue Roumaine d'Histoire” nr. 1/1962.

Acest capitol din Tratatul de istorie a României constituie un mare progres ; hărți explicative, ilustrații bine alese și o bibliografie selectivă completează în mod util expunerea faptelor.

Noua istoriografie a scos la iveală starea de mizerie a țărănimii, care, în ciuda acestei situații, nu a prețuit să facă cele mai mari sacrificii materiale și să lupte cu un eroism rar întâlnit pentru realizarea înaltului ideal național. Țăranii au participat fără rezerve la acest război, în speranța că, odată cu obținerea independenței, vor primi și pământul necesar pentru hrana lor și a familiilor lor. Desfășurarea ulterioară a evenimentelor a dovedit însă că speranțele lor erau departe de a fi realizate pe cale pașnică. Numai așa se explică permanentele mișcări țărănești ce au însoțit aproape fiecare început de primăvară, care au culminat cu marea răscoală din 1907.

Dacă istoriografia burgheză a avut o seamă de lipsuri în tratarea evenimentelor din 1877—1878, datorate atât insuficienței concepției ce stătea la baza cercetării cât și ignorării unor factori de primă importanță, cel mai de seamă fiind rolul maselor în desfășurarea războiului de independență, noua istoriografie a avut la îndemână toate mijloacele pentru a face o expunere obiectivă științifică a faptelor. Însușirea concepției marxiste și folosirea la maximum a bogatelor și variatelor izvoare publicate sau inedite au avut darul să ajute cercetătorii acestui important eveniment să dea o interpretare și o expunere cât mai veridice.

În procesul evoluției istoriografiei din ultimele două decenii și-au făcut loc unele greșeli în tratarea faptelor, datelor, evenimentelor istorice privitoare la războiul de independență, greșeli a căror corectare constituie o preocupare a istoricilor noștri. În această ordine de idei se înscrie modul de alcătuire a celor zece volume de documente, care, nefiind exhaustive, n-au cuprins importante documente care să dea un tablou cât mai complet. Într-un număr de lucrări, cum este culegerea de studii publicată cu prilejul celei de-a 75-a aniversări a proclamării independenței, s-a prezentat adeseori deformat politica guvernului țarist și obiectivele politicii sale externe.

Istoriografia nouă, marxistă, a trecut uneori cu prea multă ușurință peste sublinierea aportului unor personalități politice la obținerea independenței de stat, care, chiar dacă urmăreau prin război interese personale sau de clasă, au avut totuși un rol ce trebuie reliefat. În această privință ar fi necesar a se analiza poziția unor personalități politice ale vremii.

*

Războiul pentru independență a avut un ecou puternic în toate păturile sociale ale poporului român. Faptele de arme ale unor ofițeri și soldați au trecut în patrimoniul spiritual al maselor ; s-au creat cîntece și legende, care au devenit un bun al întregului popor. Literatura cultă a găsit un filon nesecat de inspirație. Vasile Alecsandri, George Coșbuc, Duiliu Zamfirescu și M. Sado-

veanu, și acestea sînt doar cîteva nume, s-au inspirat din furtunoasele evenimente ale luptei poporului român pentru cîștigarea independenței naționale. Artele plastice s-au îmbogățit cu noi opere. Nicolae Grigorescu, care a stat în mijlocul luptătorilor, a creat cîteva tablouri nemuritoare. „Atacul de la Smîr-dan“ este una dintre capodoperele artei plastice românești. Alături de el s-au relevat pictorii Sava Henția, Carol Popp de Szathmari și G. D. Mirea.

În fața istoriografiei marxiste românești stă astăzi sarcina de a realiza o monografie care să corespundă actului de la 9 mai 1877. Această datorie patrio-tică a istoricilor se impune cu atît mai mult astăzi, cînd, în opera de construire a socialismului în țara noastră, pilda celor ce în trecut au luptat pentru drep-turile poporului român este mereu trează.

**Acad. prof. P. CONSTANTINESCU-IAȘI,
TR. LUNGU**

Independența României și acțiunea pentru desființarea jurisdicției consulare

Lupta pentru desființarea jurisdicției consulare, prin care puterile străine sustrăgeau pe supușii sau protejații lor legilor țării, este strâns împletită cu aspirațiile de independență și suveranitate ale poporului nostru și se desfășoară pe un interval de peste un secol. În procesul de emancipare a națiunilor, formele de combatere a acestei limitări ale exercitării suveranității sînt diferite, în funcție de condițiile istorice specifice, dar peste tot răzbate caracterul lor complex și faptul că au angajat acțiuni politice și diplomatice dificile și îndelungate¹.

Deși parte integrantă a luptei pentru unitate și independență, combaterea dreptului reprezentanților consulari străini de a crea grupuri ce ies de sub incidența legislației țării, cunoaște momente și periodicități distincte. Se poate afirma că în procesul de unitate națională și independență a României, în cadrul căruia se înscriu cele două momente victorioase de la 1859 și 1877, bătălii diplomatice ca afirmarea dreptului de a încheia tratate, a dreptului de legatie și lichidarea jurisdicției străine sînt componente importante.

Fundamentul juridic al acestor bătălii este identic, după cum este unic obiectivul spre care converg; desfășurarea lor este însă întrucîtva autonomă și termenele de împlinire nu coincid. Astfel, dreptul de reprezentare în exterior, care pînă în 1859 se exercită în mod permanent numai în raporturile cu Înalta Poartă, este parțial aplicat îndată după Unirea Principatelor și față de alte state, iar încheierea de tratate cu alte state se face înainte de 1877. Lichidarea jurisdicției consulare mai cere însă un efort de cîteva decenii după afirmarea independenței.

Pînă la apariția primilor consuli străini pe teritoriile țărilor române, obiceiul pămîntului crea o egalitate perfectă între pămînteni și străini înaintea autorităților judecătorești. Libertatea cultului² și libertatea comerțului³ atestă

¹ De pildă, în Japonia clauzele de exteritorialitate ale tratatelor inegale încheiate cu S.U.A. în 1854 și 1858, prevăzînd jurisdicția consulilor asupra cetățenilor americani, nu au putut fi lichidate decît la sfîrșitul secolului al XIX-lea.

² B. P. Hașdeu, *Istoria toleranței religioase în România*, 1865.

³ N. Iorga, *Negoțul și meșteșugurile în trecutul românesc*.

trăsăturile echitabile și umane ale dreptului românesc public în raport cu străinii⁴. Codul Calimachi reafirmă în art. 45: „Străinii se împărtășesc de obște asemenea politicești drituri și îndatoriri ca și pămîntenii“.

La sfîrșitul secolului al XVIII-lea puterile europene obțin din partea Turciei dreptul de a înființa consulate în Principate, pe baza stipulațiunilor tratatului de la Kuciuc-Kainargi (1774). Turcia opune însă rezistență așa cum rezultă din nota Porții din 1780 către ambasadorul rus: „De cînd ele se află sub stăpînire otomană, ele au avut un regim deosebit de al celorlalte provincii ale imperiului... Este o cîrmuire deosebită de celelalte și în care ofițerii ogeacului nu se amestecă. Din timpul cuceririi acestor două provincii nu s-au așezat acolo judecători musulmani și a instala acolo un consulat, al cărui nume e chiar necunoscut locuitorilor, ar fi potrivit privilegiilor lor...“⁵

Primul consul rus se instalează totuși la București la 1781, urmat de cel austriac la Iași la 1782. Consulatul Prusiei se înființează tot la Iași în 1786, apoi se strămută la București (1817), lăsînd în capitala Moldovei secretari sau viceconsuli⁶. Franța, care duase în considerare înființarea unui consulat la noi în 1782, își trimite un consul la București în 1798 și un viceconsul la Iași, în timpul Directoratului⁷. În sfîrșit, agentul consular englez se stabilește definitiv în 1823.

Odată cu instalarea în Principate, consulii invocă drepturile pe care puterile lor le obținuseră de la Poartă prin regimul capitulațiilor. Acest regim, întemeiat pe acordurile încheiate între Franța lui Francisc I și imperiul lui Soliman la 1535, acorduri reînnoite la 1597, 1604, 1673 și 1740, crea supușilor francezi imunități și privilegii deosebite, aceștia fiind exceptați de la aplicarea legilor locale sau teritoriale și aflîndu-se sub jurisdicția consulilor statului lor. În materie juridică li se aplica principiul exteritorialității, statutul lor fiind același cu situația în care nu și-ar fi părăsit țara⁸.

De la un regim cu caracter excepțional pe care-l aveau la început, capitulațiile, prin lărgirea continuă a sferei lor de aplicare, ajung să reprezinte în timpul lui Ludovic al XV-lea un regim de drept comun al străinilor în Imperiul otoman.⁹ Introducerea lor și în Principate reprezintă însă o nouă fază de generalizare abuzivă.

Într-adevăr, argumentul invocat — alături, desigur, de interesele fundamentale economice — la originea capitulațiilor era imposibilitatea străinilor de a se supune dreptului musulman, eminent religios, *argument care nu era valid în Principate, unde acest drept nu se exercită în nici un fel*.

Cu toate că prezența consulilor străini în Principate a adus cu sine implicat o lărgire a orizontului politic, dezvăluind posibilitatea de a folosi rivalitatea marilor puteri pentru mișcarea de emancipare a țărilor românești, jurisdicția exercitată de aceștia a dus la abuzuri, prejudiciind în dese cazuri interesele naționale. Supușii străini căpătau protecția agențiilor consulare, sustrăgîndu-se

⁴ Jean Condurachi, *Cîteva cuvinte asupra condiției juridice a străinilor în Moldova și Țara Românească pînă la Regulamentul Organic*, București, 1918.

⁵ V. A. Urechia, *Istoria Românilor*, vol. I, București, 1893, p. 181.

⁶ *Istoria României*, vol. III, Editura Academiei R.P.R., 1964, p. 618.

⁷ A. Oțetea, *Înființarea consulatelor franceze în țările românești*, în „Revista istorică“, anul VIII (1932), nr. 10—12.

⁸ Vezi *Capitulations*, în *Dictionnaire diplomatique (Frangulis)*, vol. I, p. 396—410.

⁹ G. Pelissé de Rausas, *Le régime des Capitulations dans l'Empire Ottoman*, 1910, 2 vol.

legilor țării. Pînă și negustori pămînteni se declarau sudiți (supuși ai unei puteri străine). Ei puteau invoca inviolabilitatea domiciliului, nu puteau fi arestați chiar în caz de tulburare a ordinii publice, se sustrăgeau amenzilor. Iar ceea ce este mai important, căutau în protecția străină pretextul de eschivare de la impozitele personale sau, prin interpretări abuzive, de la cele rezultate din activitățile comerciale. Beratele date de Poartă dragomanilor ca și patentele de protecție consulatelor devin obiect de speculă. De la 1806, grecii din insulele ionice obțineau asemenea patente în Principate, arătînd că sînt originari din posesiunile Franței și Angliei în Mediterană.

Cu toate acestea, diferența între legislația românească și cea din Turcia a făcut ca jurisdicția consulară să nu se exercite la noi în extensiunea din regiunile Imperiului otoman. O mișcare de rezistență, bazată pe autonomia și situația politică a Principatelor, a fost inițiată de autorități pentru limitarea și anihilarea prerogativelor agențiilor străine.

★

Formele prin care se ducea lupta de afirmare a dreptului de autonomie a Principatelor în dreptul public european erau multiple. Ele erau în primul rînd de natură legislativă. Se căuta întărirea autorității instanțelor locale prin crearea „Departamentului pricinilor străine“, care a funcționat neîntreput în Moldova între 1801 și 1832, ca și în Țara Românească, prin dispoziții speciale, de exemplu cele din codul Calimachi sau codul Moldovei din 1826, conform căruia „supușii străinilor stăpînitoresi se judecă și se pedepsesc după legiuirea acestor pravile, însă se va da știre către consulatul respectiv pentru ca atunci cînd i se va lua tacirul (interogatoriul) să fie de față unul din cinovnicii consulatului“.

Se stimulau deopotrivă suspiciunile Porții, care încerca să restrîngă drepturile consulilor, ca în hătișerifurile din 1809 și 1834.

Se luau măsuri pentru a îngreui afluxul sudiților în Principate, iar domnitorii, așa cum citim în corespondența diplomatică a vremii, sesizau cu energie puterile străine asupra abuzurilor protejaților sau a afacerilor cu patente de protecție¹⁰. Este semnificativă scrisoarea lui Ioniță Vodă Sturdza către Metternich la 8 mai 1825¹¹.

Conflictul între marile puteri contribuia la slăbirea jurisdicției consulare. În perioada înăspririi relațiilor franco-ruse, supușilor francezi li se limitează privilegiile prin ridicarea scutirii de incartiruie, aplicarea dărilor ordinare și suspendarea inviolabilității domiciliilor. Cînd consulul francez protestează împotriva egalării impozitelor tuturor negustorilor, fără deosebire de naționalitate, ordonate de Kutuzov la 1811, acesta răspunde că „nu poate admite în aceste două provincii, exercițiul acelorași drepturi și prerogative pe care Poarta le-a acordat agențiilor comerciale străine și naționalilor lor“...¹²

Mai tîrziu, prevederile Regulamentului Organic, care în art. 239 din Reg. Munteniei și art. 297 din Reg. Moldovei hotărăște că „străinii în pricinile lor cu indigenii sînt judecați de instanțele locale“, oglindește în parte același substrat de rivalitate politică în cîștigarea unei influențe în Principate.

¹⁰ Vlad Georgescu, *Din corespondența diplomatică a Țării Românești (1823—1828)*.

¹¹ I. C. Filitti, *Correspondența domnilor și boierilor români cu Metternich și Gentz*, „Analele Academiei Române“, seria a II-a, tomul XXXVI, memoriile secției istorice, p. 1006—1007. București, 1914.

¹² A. Oțetea, *Op. cit.*

Este semnificativ că în alte circumstanțe Austria va reflecta că este în interesul său de a desființa capitulațiile, așa cum se deduce din raportul lui Coronini către Franz Iosef la 1855¹³.

Dar folosirea conflictelor externe de putere nu diminua preocuparea proprie și constantă a domnitorilor români pentru lichidarea jurisdicției consulare, care își găsește accente puternice în comentarul Sfatului prezidat de Domnul Moldovei la 1850, ca răspuns la pretențiile austriece: „(nu e nicăiri admis ca vreo putere străină să aibă influență de jurisdicție în alt stat străin asupra supușilor acestuia pentru că o asemenea primire nu ar fi alta decât stat în stat)”¹⁴.

Revoluția de la 1848 aduce afirmarea pe plan european a aspirațiilor țărilor române spre deplina suveranitate, întărind acest concept cu argumentele istorice și juridice din opera lui N. Bălcescu. În studiul său, intitulat „Drepturile românilor către Înalta Poartă”, Bălcescu invocă „vechile tractaturi» care ar fi intervenit între Mircea cel Bătrîn și Baiazid I la 1393 și Vlad Țepeș și sultanul Mahomed II în 1460 și constituie neîncetat temeiul juridic al relațiilor cu Poarta”¹⁵. Este mai puțin relevant dacă textele „vechilor tractaturi” invocate de boierii moldoveni încă la sfârșitul secolului al XVIII-lea sînt autentice. Ele nu sînt decât piese de susținere a unei teze fundamentale, pe deplin justificată istoricește, și anume caracterul contractual al relațiilor noastre cu Poarta, care nu au purtat atingere la autonomia internă, ci au stabilit simple obligații de plată a tributului și de confirmare a domniilor. Sprijinindu-se pe Martens, care afirmă că „Țara Românească este un stat suveran și un tratat de protecție, un tribut, o alianță nepotrivită și chiar supremația nu-i pot lua suveranitatea cînd ea are dreptul de a guverna, de a-și da legi, de a face tratate de pace și război și încă de a fi reprezentată din afară” și pe alți autori de tratate de drept internațional ca Vattel, Bălcescu a pregătit acel arsenal de argumente juridice care au stat la baza tuturor revendicărilor din secolul al XIX-lea. Revoluționarii de la 1848 au răspîndit teza caracterului contractual al relațiilor noastre cu Poarta, în Occident, menținînd-o în centrul atenției oamenilor politici¹⁶.

Pe această realitate a statutului autonom în relațiile cu Poarta sînt construite toate acțiunile de emancipare de sub tutela străină și de afirmare în viața internațională: campania pentru Unirea Principatelor, lupta pentru recunoașterea alegerii duble, dreptul de a încheia acorduri și trimite agenți și, în particular, încercarea de a lichida jurisdicția consulară.

În Protocolul nr. 3 din 19 martie 1855 al Conferinței de la Viena se recunoaște că Principatele vor continua să țină de Sublima Poartă în virtutea vechilor acorduri și decrete imperiale care au fixat și determinat drepturile și imunitățile de care ele se bucură. Iar art. XXI al Tratatului de la Paris stipula¹⁷: „Principatele Valachiei și Moldovei vor continua să se bucure, sub suveranitatea Porții și garanția părților contractante, de privilegiile și imunitățile pe care le posedă. Nici o protecție exclusivă nu va fi exercitată asupra

¹³ I. Ionescu-Dolj, *Contribuțiuni la istoria luptei duse de domnitorii români în contra introducerii și aplicării regimului capitulațiunilor în principate*, în „Analele Academiei Române”, seria a III-a, tomul XXII, București, 1941, p. 317—358.

¹⁴ I. C. Filitti, *România față de capitulațiile Turciei*, în „Analele Academiei Române”, seria a II-a, tomul XXXVIII, memoriile secției istorice, București, 1915, p. 23.

¹⁵ N. Bălcescu, *Opere*, Editura Academiei R.P.R., p. 227—230.

¹⁶ *Studii privind Unirea Principatelor*, București, 1960; G. G. Florescu, *Unele aspecte ale concepției lui Nicolae Bălcescu despre suveranitatea țărilor române*, în „Studii și cercetări juridice” nr. 4, anul VI, 1961.

¹⁷ *Acte și documente relative la Renașterea României*, vol. II, p. 1 075—1 084.

lor de către una din Puterile garante. Nu va exista nici un drept particular de a interveni în afacerile lor interioare“.

Fiecare din aceste texte, deși afirmă primordialitatea acordurilor româno-turcești dau naștere la interpretări diferite, din cauza unei ambiguități. „Drepturile și imunitățile pe care le posedă“ sînt interpretate de puterile străine ca libertățile, de fapt, existente, iar de români ca autonomia fixată de „vechile tractaturi“, încheiate de domnii români cu Poarta.

Astfel, Protocolul de la 11 februarie 1856 al Conferinței de la Constantinopol nu neagă că Principatele se bucuraseră de privilegii, dar le consideră încă parte integrantă din Imperiul otoman și că deci regimul capitulațiilor li se aplică și lor. Aceasta atrage protestul lui Grigore Ghica, care constată, în memoriul către Conferința de la Paris, că „în situația actuală străinii puși sub jurisdicția consulilor creează guvernului greutăți vecinice reînnoite și împiedică la tot pasul mersul administrației“.

Adunarea ad-hoc a Țării Românești interpretează și ea că înțelegerile Turciei cu alte state nu se extind asupra Principatelor și „toate relațiile internaționale ale românilor nu pot fi reglementate decît numai prin convenții încheiate de-a dreptul între Principate cu alte state“¹⁸.

La o interpretare diferită a convențiilor asupra jurisdicției consulare dă naștere și art. 2 al Convenției de la Paris, care recunoaște, pe de o parte, „capitulațiile date de sultanii Baiazet I, Mohamet II, Selim I și Soliman II, care constată a lor autonomie, regulînd raporturile lor cu Sublima Poartă și pe care mai multe hatisșerifuri și mai cu seamă acela din 1834 le-a consfințit“, reafirmă „articolele 22 și 23 ale Tratatului încheiat la Paris la 30 martie 1856“, iar pe de altă parte prevede că „Principatele vor urma a se bucura, sub cheazăia colectivă a Puterilor contractante, de privilegiile și imunitățile în a căror posesie se află“.

Partea întâi mărea recunoașterea bazei teoretice a autonomiei noastre, făcînd-o mai explicită ca în alte acte internaționale, însă partea a doua mărea ambiguitatea valorificării ei, subliniind că este vorba de menținerea drepturilor pe care Principatele le posedă în acel moment. Pe drept cuvînt se consideră că Convenția de la Paris din 1858 a dat înapoi în raport cu Tratatul de la Paris din 1856 în ceea ce privește posibilitatea de a acționa împotriva jurisdicției consulare. Astfel, în argumentele folosite împotriva abolirii jurisdicției consulare a fost utilizat și argumentul că starea legislației noastre nu oferea garanții străinilor rezidenți. Astfel, în timpul Conferinței de la Paris, s-a declarat că tribunalele Principatelor nu ofereau încă garanții suficiente pentru ca jurisdicția consulară să fie suprimată și Convenția din 19 august 1858 a fost semnată fără inserarea unor dispoziții referitoare la jurisdicția consulară¹⁹. Este evident că acest argument nu era decît reluarea unui pretext mai vechi de a menține pentru consuli poziții importante politice și economice.

Unirea Principatelor ne găsește astfel fără o recunoaștere internațională a acelei cerințe formulate în cursul campaniei diplomatice pentru Unire și care consta în stingerea jurisdicției consulare. Dimpotrivă, limitările Convenției de la Paris sînt folosite de puterile străine pentru reafirmarea acestui drept, așa cum rezultă din scrisoarea ambasadorului francez la Constantinopol către consulul general la București din 20 decembrie 1861, din consfătuirea consulilor

¹⁸ Ibid., vol. VI, p. 135.

¹⁹ Beach-Lawrence, *Commentaire sur les éléments du droit international*, de Henry Wheaton, CIV, p. 199.

de la Belgrad din același an și din inițiativa ambasadurilor din Constantinopol de a cere un aviz consulilor în Principatele Unite asupra modului de a aplica în continuare capitulațiile la noi²⁰.

Cu toate acestea, elementele noi în statutul internațional al Principatelor Unite au fost folosite în noi acțiuni menite să promoveze cauza suprimării jurisdicției consulare. Astfel, Principatele au accentuat distincția între caracterul diplomatic și comercial al reprezentării și procedura de acreditare a agenților și consulilor străini în principate, puterile intervenind mai întâi pe lângă guvernul român și numai după aceea la Poartă. Organele de stat duceau o acțiune de restrângere a jurisdicției consulare pînă la completa desființare și în această lumină se pronunțau asupra caracterului reprezentanților străini existenți (începînd cu 1862 și 1863 Anglia și Grecia nu mai aveau decît consuli comerciali, fără legături cu Ministerul de Externe și fără acreditare pe lângă domn), precum și asupra necesității numirii unor reprezentanți noi²¹.

Prin crearea unei agenții la Constantinopol, C. Negri, acest mare diplomat al țării noastre, proceda în chestiunea jurisdicției consulare cu tactul cu care avansa celelalte cauze : a recunoașterii dublei alegeri, a secularizării mănăstirilor, a recunoașterii pașapoartelor și altele²².

În primul rînd, prin faptul că el trata direct cu ambasadele puterilor străine de pe poziții de crescîndă egalitate, rolul agenților și consulilor străini din Principate era redus simțitor.

În al doilea rînd, ca și celelalte ambasade străine și pentru a demonstra că relațiile româno-otomane au un caracter contractual, pentru a se plasa pe același plan cu ele, agenția României exercita jurisdicția asupra supușilor din Principate. Dar ea se limita cu grijă la cei ce întruneau condițiile legale, desființînd pe protejați și tinzînd la restrîngerea treptată a jurisdicției. „Este, cred, cu totul drept de a nu căuta să se facă supuși aci, atunci cînd noi nu voim ca alții să și-i facă la noi“, spunea C. Negri.

În al treilea rînd, el utiliza influența la Poartă pentru anularea privilegiilor cetățenilor străini și protejaților puterilor străine în Principate. „Puterile vor sfîrși prin a vedea anomalia care ar fi, în a voi să mențină fără necesitate împotriva noastră, măsuri din evul mediu, în fața civilizației și instituțiilor epocii noastre“, prevedea C. Negri²³.

În același timp, Ministerul Afacerilor Externe era categoric în urmărirea energetică a acțiunii. „Din principiul independenței reciproce a statelor rezultă că un guvernămînt nu poate fi supus jurisdicției unui stat străin“ (Instrucțiunile M.A.E. către agentul la Poartă, 3 octombrie 1861).

Prin măsuri legislative noi, supușii străini sînt puși în fața unor obligații egale cu cetățenii țării. Guvernul lui Cuza apăra astfel autonomia și demnitatea țării și nu se lasă intimidat la protestele puterilor străine, ca urmare a aplicării legii privind prestala drumurilor fără excepțiune pentru străini, nici la legea patentelor, care se aplică negustorilor români și străini deopotrivă²⁴.

O altă cale pentru lichidarea jurisdicției consulare a apărut prin încercarea de a încheia acorduri bilaterale consulare cu diferite state, ale căror clauze

²⁰ B. Boerescu, *Mémoire sur la juridiction consulaire*, București, 1869.

²¹ G. G. Florescu, *Aspecte privind dezvoltarea relațiilor internaționale ale Principatelor Unite (1859—1866)*, în „Studii“ nr. 1, anul XVII, 1964, p. 81.

²² C. Negri, *Agencia la Constantinopol în perioada Unirii*, în „Studii și cercetări juridice“ nr. 1, anul IV, 1959.

²³ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, vol. 291, filele 82, 293, 78.

²⁴ C. C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza Vodă*, Editura științifică, 1966, p. 118—119.

să fie puse în armonie cu practica internațională, stingînd efectele capitulațiilor.

Asemenea cale s-a vădit a fi promițătoare atunci cînd guvernul austriac s-a arătat dispus de a trata o convenție consulară cu noi la 1867, ofertă reînnoită la 1870, ca și negocierea cu Rusia a unei convenții consulare, parafate la 1869, dar rămasă neratificată ²⁵.

Turcia, sprijinită de Anglia, se opune însă dreptului Principatelor de a încheia convenții, în circulara din 23 septembrie 1873. România afirmase dreptul său de încheiere de tratate și încercase să evite limitările Convenției de la Paris, lucru care reușise parțial prin participarea la convenții telegrafice internaționale. Încercarea de a rezolva problema jurisdicției consulare prin încheierea de convenții bilaterale reprezenta joncțiunea între două acțiuni diplomatice duse cu perseverență. S-a dovedit însă că greutatea întîmpinate în cele două domenii se conjugau. Pînă la urmă dreptul de a încheia tratate a fost afirmat mai ușor într-un domeniu în care puterile europene nu sprijineau Turcia, care astfel concede la recunoașterea Convenției de comerț semnată de noi cu Austria la 22 iunie 1875.

★

Acțiunea diplomatică în apărarea dreptului nostru de a afirma suveranitatea țării prin încheierea de acorduri consulare și de a lichida în consecință jurisdicția consulară se manifestă cu tărie pe plan internațional atît prin apărarea la un nivel înalt a temeiurilor juridice ²⁶, cît și prin luările de poziție ferme ale Ministerului de Externe ²⁷.

În timpul războiului de independență s-a pus problema încetării jurisdicției consulare, ca efect al stării de război. După proclamarea independenței, drepturile consulilor de a exercita prerogative decurgînd din capitulații nu mai erau recunoscute ²⁸. „Întrucît a rupt cu o mîină hotărîtă legăturile care o țineau pînă acum, cel puțin pe plan extern, de Poartă, România se simțea egală deplină a surorilor sale mai mari din concertul european și, considerîndu-se eliberată odată pentru totdeauna de umilirile dependenței, negă cu energie mai ales valoarea capitulațiilor între Poartă și celelalte puteri pe teritoriul ei. Între 10 mai 1877 și 1 iulie 1878, țara refuză consulilor străini orice drept care excela puterilor lor în orice altă țară...” ²⁹.

Practic, pretențiile se redusese considerabil, ca urmare a unor măsuri legislative interne ca cele din 1873. Cum rezolvă Congresul de la Berlin însă

²⁵ I. C. Filitti, *România față de capitulațiile Turciei*, p. 31.

²⁶ Vezi lucrarea lui M. Mitilineu, șef de diviziune în Ministerul Afacerilor Străine: *Jurisdicția consulară în România, București, 1868*, și a lui V. Boerescu, *Memoriul asupra jurisdicției consulare în România*, apărută în limbile română și franceză în 1869.

²⁷ Circulara Ministerului Afacerilor Străine către reprezentanții puterilor garante din București din 2 noiembrie 1873, publicată de M. Mitilineu în „Colecțiune de tratate și convențiunile României cu puterile străine”, București, 1874.

²⁸ N. Iorga, *Politica externă a regelui Carol I*, București, 1916, p. 297.

²⁹ George Flaislen, *De la nature de la mission consulaire en général et spécialement de la position personnelle des consuls étrangers en Roumanie*, București, 1889, p. 51.

problema jurisdicției consulare ? Posibilitățile de influențare a deciziilor acestui congres erau reduse pentru reprezentanții României, țară căreia i se refuzase participarea. Aceștia au putut doar da citire memoriului lor. Atmosfera diferea de celelalte congrese internaționale, în care se discuta situația Principatelor, prin faptul că puterile prezente erau unite de interese comune, puse minuțios în armonie înainte de deschiderea congresului.

În privința jurisdicției consulare, tratatul de la Berlin din 13 iulie 1878 prevede în art. 49 : „Convențiuni vor putea fi încheiate de către România pentru a reglementa privilegiile și atribuțiile consulilor în materie de protecție în Principate. Drepturile câștigate vor rămâne în vigoare atîta timp cît nu vor fi modificate de acord comun între Principat și părțile interesate“.

Formularea nu a trezit la noi numai dezamăgire, dar și proteste. Oare cere congresul continuarea „drepturilor câștigate“, adică a regimului capitulațiilor ? Se vor prevala consulii străini de prerogativele de care se bucurau încă în Levant ?

Era însă de data aceasta rîndul României de a interpreta drepturile câștigate raportîndu-se la starea de fapt. Or, patrusprezece luni de la declararea independenței, jurisdicția consulară nu funcționase și regimul consular în țara noastră se desfășura conform celor din statele independente. Se aplică și în acest caz ideea care răzbate din toate bătăliile noastre diplomatice. Ele au ca obiectiv recunoașterea pe plan internațional și a cuceririlor interne. Ca și în cazul acceptării Unirii, a dublei alegeri, a primelor tratate sau a intrării în viața diplomatică europeană, conferințele sau acordurile internaționale nu fac decît să consacre — cu ambiguitățile care demonstrează rezistențele față de afirmarea independenței noastre sau mențin ca surse de contestare viitoare —, drepturi câștigate prin lupta intransigentă interioară.

Chiar după art. 49 din tratatul de la Berlin, nici o țară nu a invocat în mod serios folosirea unor privilegii de tipul jurisdicției consulare. În afară de cîteva interpretări contradictorii ale unor specialiști de drept internațional și a încercării de a condiționa renunțarea la privilegii prin evoluția justiției românești, nici un obstacol serios nu este pus în calea încheierii de convenții consulare, pe care, ca stat independent, le puteam trata și încheia.

Este de remarcat că, ținînd seama de diferențele specifice dintre țările a căror independență era confirmată, tratatul de la Berlin menționează (spre deosebire de țara noastră, unde folosește cuvintele „drepturi câștigate“) în cazul Serbiei „imunitățile și privilegiile supușilor străini, ca și drepturile de jurisdicție și protecție consulară“ (art. 37), iar în cazul Bulgariei aceeași expresie ca pentru Serbia cu precizarea „așa cum au fost stabilite de capitulații și de cutumă“.

Îndată după independență, România încheie convenții consulare cu Elveția (februarie 1880), cu Italia (august 1880), cu Belgia (decembrie 1880) și S.U.A. (iunie 1881). Stingerea prin acorduri a jurisdicției consulare este definitivă ; existența în unele convenții consulare a clauzei națiunii celei mai favorizate și posibilele pretenții ale statelor cu care nu sînt încheiate acorduri fac opera de negociere și redactare, în oarecare măsură, delicată. În realitate, cu celelalte state chestiunea jurisdicției consulare se rezolvă în mod tacit. Noi acorduri relevante pentru subiect sînt încheiate în 1887 și 1888 cu Austria, respectiv cu Germania. Cu Turcia reglementarea trenează din cauza dificultăților inerente regimului capitulațiilor, o convenție consulară nefiind parafată

decît în 1908 la Constantinopol³⁰. Preocuparea de a elimina din noile acorduri elementele de extrateritorialitate și de a nu admite decît privilegiile și imunitățile unanim recunoscute în practica internațională pentru funcțiunile consulilor a fost constantă în încheierea noilor acorduri.

Continuator al preocupărilor de apărare a suveranității în acest domeniu, N. Titulescu urmărește cu cea mai mare atenție aspectele privind atribuțiile consulatelor sau reprezentanțelor străine. În 1936, el cere desființarea Comisiei europene a Dunării, înființată prin Tratatul de la Paris în 1856, „anacronismul cel mai de necrezut, controlul teritorial străin cel mai inadmisibil, organismul internațional răspunzînd cel mai puțin scopurilor pentru care a fost creat“. El amintea cu acest prilej „că am fost obligați să acceptăm acum aproape o sută de ani condițiile impuse de marile puteri pentru a avea dreptul de a deschide ochii la lumina zilei ca stat național“.

El denunță restricțiile la aplicarea suveranității țării noastre, dată fiind competența jurisdicțională a comisiei pentru funcționarii ei. Titulescu continua : „Tendința actuală de a face din suveranitatea statelor un fapt real... poate lăsa România indiferentă la regimul de servitute și de control străin pe care-l constituie Comisia europeană ?“³¹

Acestea sînt tablourile principale ale luptei pentru apărarea și respectarea suveranității într-un domeniu în care puterile străine au căutat să folosească împrejurări istorice și pretexte juridice pentru a crea zone de sustragere a aplicării de la legislația țării și a aplica pe teritoriul său propria lor jurisdicție. Continuitatea acestui proces, care îmbină acțiunea internă cu lupta diplomatică, scoate în relief străduințele îndelungate pe care le-a cerut și momentele de intens patriotism al celor care au apărut mai bine de un secol dreptul țării noastre de a fi deplin stăpînă pe teritoriul său. Împletită cu celelalte acțiuni pentru drepturile țării noastre, ea are aceeași valoare de învățămînt pentru prețul de eforturi, ingeniozitate și perseverență pe care l-a cerut întotdeauna cauza unității, independenței și suveranității.

MIRCEA MALIȚA

³⁰ Suprimarea capitulațiilor a fost făcută unilateral și la 1 octombrie 1914 de către Turcia, care le consideră „o piedică la progresul țării“. Marile puteri fac observația că regimul capitular, izvorît din acte contractuale, nu poate fi desființat decît în urma înțelegerii cu puterile contractante, ceea ce se produce la Conferința de la Lausanne (1923). Pentru Egipt, jurisdicția consulară se desființează, cu unele rezerve, prin tratatul de la Montreux din 1937.

³¹ Interviu acordat ziarului „Le Temps“ din 29 iulie 1936.

Eroi ai neamului în războiul de independență

Proclamarea independenței de stat a României, ruperea legăturilor cu Poarta și intrarea în război, alături de Rusia, împotriva Turciei au fost primite de poporul român cu entuziasm, au înflăcărat masele largi din țara noastră. Ele au sprijinit efectiv și au dus greul războiului, făcând sacrificii imense atât pe front, cât și în spatele acestuia. Patriotismul lor înflăcărat și-a găsit o strălucită manifestare în eroismul ostașilor români, care pe cîmpurile de luptă au luptat cu vitejie, săvîrșind fapte de arme, adevărate pagini de epopee ostășească, ce vor rămîne mereu vii în amintirea poporului român. În luptele de la Grivița, de la Rahova, Inova și Smîrdan, dorobanții, călărașii, roșiorii și artileriștii români s-au acoperit de glorie nepieritoare.

Eroismul de masă al ostașilor români, faptele lor strălucite și-au avut izvorul în tradițiile de lupte glorioase ale poporului nostru, făurite în lupta de veacuri cu diferiți cîmpotitori, în cauza dreaptă pentru care-și vărsau sîngele. Têlurile nobile ale războiului, idealurile luptei pentru o viață mai bună au îmbărbătat ostașii români, le-au insuflat un puternic spirit de sacrificiu, un eroism fără seamăn.

Faptele de arme săvîrșite de ostașii români pe cîmpurile de bătălie în timpul războiului din 1877—1878 au îmbogățit tradițiile de luptă pentru libertate și independență ale poporului nostru.

În paginile de față ne propunem să înfățișăm, pe scurt, cîteva crîmpeie din viața, activitatea și lupta cîtorva eroi români, care, acum 90 de ani, au consfințit cu sîngele lor neatîrnarea României.

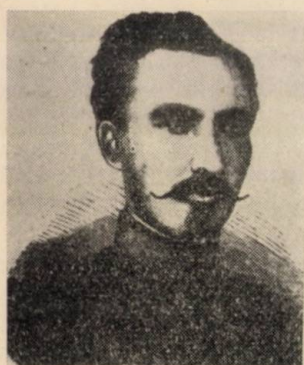
Maior GEORGE ȘONȚU

Căpitan NICOLAE VALTER
MĂRĂCINEANU

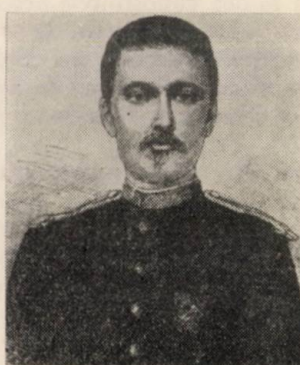
Căpitan ROMANO MIHAIL

Căpitan NICOLAE MĂCĂRESCU

În mijloc: soldat GRIGORE ION

Slt. DIMITRIE LEMNEA

Maior DIMITRIE GIURESCU

Lt. LACHE ELEFTERESCU

MAIORUL GEORGE ȘONȚU (1841—1877). George Șonțu s-a născut la Focșani la 5 octombrie 1841.

Fiu de militar, după anii de școală petrecuți în orașul natal, George Șonțu își alege și el aceeași carieră.

La 10 iulie 1861, de pe porțile Școlii militare de ofițeri din București ieșea o nouă promoție, cea de-a patra de la înființarea ei. Printre cei 22 de sublocotenenți se afla și George Șonțu.

Tînărul ofițer este repartizat la Regimentul 5 infanterie, aflat cu subunitățile sale la Brăila și Galați. A fost mutat apoi în diferite unități, printre care Batalionul 1 vînători, Regimentul 2 infanterie, iar în 1871 în unitățile de dorobanți. Peste tot el a acordat o atenție deosebită pregătirii militare a subunităților încredințate. În 1874 Șonțu ajunsese deja la gradul de maior.

Ziarul „Războiul“ din 20 septembrie 1877 făcea următoarea apreciere asupra acestui destoinic ofițer : „O instrucție superioară, cîștigată prin o stăruință exemplară, ajutată și de inteligența-i rară, făcuse din el un capabil și brav militar“.

În anul 1875, maiorul Șonțu a fost mutat la Regimentul 6 dorobanți (devenit la 1 februarie 1877 10 dorobanți), în funcția de comandant al Batalionului 1.

Cînd la 6 aprilie 1877 s-a decretat mobilizarea Armatei române, permanentă și teritorială, iar la batalion au început să sosească rezerviștii, maiorul Șonțu a depus toate eforturile pentru pregătirea acestora, reușind în scurt timp să le dea cunoștințele necesare unor oșteni în război.

La 10 aprilie, în fruntea batalionului, a plecat la Tecuci, de unde, cu întregul regiment, s-a deplasat în zona de concentrare a Diviziei a 3-a, la sud de București. Trimis în avanposturi, la Slobozia, lîngă Giurgiu, maiorul Șonțu s-a dovedit a fi la înălțimea misiunii încredințate.

După ce, la 13 august 1877, a trecut Dunărea, împreună cu regimentul din care făcea parte, maiorul Șonțu și-a condus cu măiestrie batalionul în executarea misiunilor primite, ajungînd, la 25 august, lîngă sistemul fortificat al inamicului de la Plevna.

În zilele de 26—29 august, cînd artileria română și rusă bătea fără încetare asupra Plevnei, pregătind atacul hotărît a se executa la 30 august, maiorul Șonțu a stat tot timpul în mijlocul ostașilor săi, pregătindu-i pentru ziua de atac. „De evenimentele mari prin care vom trece în curînd — le spunea celor din subordine — ne mai despart puține ceasuri. Țara așteaptă să ne comportăm cu bravură. În mîna voastră este soarta patriei. Fiți vrednici urmași ai strămoșilor noștri, dragii mei. Siliți-vă să nu ne dați de rușine“.

Pentru asalt batalionul său a fost destinat să atace în linia 1-a : două companii desfășurate în trăgători, iar alte 3 companii ca susținere, purtînd, în același timp, fascine, scări și gabioane necesare escaladării redutei.

A sosit și ziua de 30 august. Era o zi mohorîtă, ceoasă. Ploaia subțire și pătrunzătoare care începuse în ziua precedentă și continuase toată noaptea micșora vizibilitatea și făcea anevoioase mișcările. Dorobanții, în formație de luptă, așteptau cu nerăbdare semnalul de atac. În ochii lor se putea citi hotărîrea de a-i înfrunta cît mai curînd pe dușmani.

Maiorul Șonțu se afla călare în fața batalionului. Cînd goarneau au început să sune asaltul, el s-a întors către batalion și a strigat : „Băieți ! Să fiți viteji, să înaintați bărbătește. Ni s-a încredințat cîntea de a deschide lupta ;

să fim vrednici de aceasta, să arătăm că sîntem români și că nu ne temem de vrăjmași. Înainte !”.

Îmbărbătați de cuvintele înflăcărate ale comandantului, dorobanții au început să urce în pas alergător dealul din față, cu toate că terenul desfundat și alunecos le îngreuna mișcările. Ajunși pe creastă, ei au fost primiți de o ploaie de gloanțe și obuze. Dar maiorul Șonțu le-a insuflat din nou curaj strigînd : „Înainte, băieții mei !”. Și dorobanții au urmat pe bravul lor comandant. În valea pe care au coborît-o și din nou în urcușul spre deal, gloanțele și proiectilele dușmane secerau neconținut pe bravi dorobanți. Dar nimeni nu dădea înapoi, toți urmau pe comandantul care-i încuraja cu fapta și vorba.

Urcușul era din ce în ce mai anevoios. Maiorul Șonțu își îndemna ostașii sus spre redută. Dar la un moment dat un proiectil inamic a explodat lîngă curajosul ofițer. Maiorul căzu la pămînt. Simțind că puterile îl părăsesc, el făcu un suprem efort și strigă spre dorobanți : „Sînt al vostru, copiii mei. Mergeți înainte, că viu și eu”.

Viteazul ofițer nu s-a mai ridicat. El și-a dat viața vitejește pe cîmpul de onoare.

Dorobanții au continuat cu elan lupta. În minte le erau vii cuvintele spuse de comandantul lor în preajma începerii atacului : „Și dacă mă veți vedea pe mine murind, nu vă pierdeți firea, mergeți înainte cu căpitanii. Și de-ar muri și ei, aveți locotenenții... Să nu vă dați îndărăt”.

Despre influența pe care a avut-o eroismul său asupra ostașilor și ofițerilor Armatei române, T. C. Văcărescu scria : „Strălucita purtare și voiniceasca moarte a maiorului Șonțu... a căpitanului Mărăcineanu au fost o pildă pe care toți tovarășii lor voiau s-o urmeze pe întrecute și aceste două nume de eroi, împreună cu numele acelor care ca și dînșii se jertfiră în astă zi, vor rămîne neșterse în cartea de glorie a oastei românești”.

CĂPITANUL NICOLAE VALTER MĂRĂCINEANU (1840—1877).

S-a născut la 30 mai 1840 în orașul București. La 16 octombrie 1858, cînd avea 18 ani, a fost încorporat cadet în Regimentul de lăncieri.

Manifestînd reale înclinații în meseria armelor, însușindu-și cu ușurință cunoștințele predate, avînd o pregătire temeinică, a fost avansat, la 24 ianuarie 1861, la gradul de sublocotenent și trimis în Regimentul 2 infanterie.

Rezultatele bune obținute în activitatea sa i-au atras repede stima, aprecierea și respectul comandanților. La 30 august 1863 este avansat la gradul de locotenent și mutat la Regimentul 1 infanterie, iar în septembrie 1868 i s-a acordat gradul de căpitan. Timp de 9 ani, căpitanul Mărăcineanu va activa în cadrul Regimentului 8 infanterie, instruind noi și noi contingente de apărători ai gliei strămoșești.

Cînd în aprilie 1877 Regimentul 8 infanterie a început deplasarea în zona de concentrare a Diviziei a 3-a, din care făcea parte, căpitanul Mărăcineanu a primit comanda Batalionului 1. În timpul marșului și al exercițiilor militare făcute la Măgurele, lîngă București, în misiunile îndeplinite la Stănești, dar mai ales în perioada îndelungată pe care el a petrecut-o în avanposturi la Rast și Negoiu, au ieșit în evidență calitățile sale de militar desăvîrșit, stăpînit de profunde sentimente patriotice și animat de năzuința de a face totul pentru binele țării lui.

În noaptea de 11/12 august 1877, batalionul căpitanului Mărăcineanu, întărit cu alte subunități, a trecut Dunărea, în avangarda Diviziei 3, pentru a realiza un cap de pod pe unde să treacă apoi noi și noi forțe. Acțiunea s-a desfășurat cu succes ; în capul de pod, căpitanul Mărăcineanu, acționând cu hotărîre, a înlăturat, rînd pe rînd, toate rezistențele dușmanului.

După ce, la 20 august, pe podul de vase de la Siliștioara — Măgura au trecut toate forțele corpului de operații, batalionul căpitanului Mărăcineanu s-a aflat aproape tot timpul în avangardă, asigurînd o securitate perfectă unităților.

Ajuns în fața Griviței, căpitanul Mărăcineanu a început să-și pregătească batalionul pentru asalt, el fiind destinat să atace în linia întâi, alături de dorobanții maiorului Șonțu.

La 29 august, batalionul era gata pentru a intra în acțiune. În seara aceleiași zile, căpitanul Mărăcineanu a scris ultima scrisoare mamei sale, pe care a dat-o ordonanței, ca, în caz că va cădea în luptă, s-o expedieze : „În momentul cînd vei primi această ultimă scrisoare să știi că eu am încetat de a mai exista. Mi-am dat viața pentru iubita mea patrie. Soarta a voit așa ; nu trebuie să ne plîngem, eu unul mulțumesc soartei de favoarea ce mi-a făcut-o. Am murit liniștit, făcîndu-mi datoria pentru patrie...”.

În dimineața zilei de 30 august, căpitanul Mărăcineanu și-a deplasat batalionul pe poziția de plecare la atac. El a trecut pe la fiecare companie în parte, unde a dat ultimele instrucțiuni, amintind fiecărui om că batalionul are un singur drum și acela este înainte, tot înainte, pînă la victorie.

Cînd s-a dat semnalul pentru asalt, căpitanul Mărăcineanu, stînd în fața batalionului, a strigat : „Gata, copii ! Să vă țineți tot după mine ! Să nu vă dați nici un pas îndărăt ! De veți simți, copii, că eu mă feresc de focul dușmanului și că mă codesc să fiu tot în capul vostru, vă poruncesc de pe acum să-mi puneți pușca în frunte și să mă izbiți cu glonțul...” Apoi căpitanul și-a îmbrățișat cu privirea întregul batalion și a comandat : „Înainte, la asalt !”. Infanteriștii au început mișcarea în urma dorobanților maiorului Șonțu. Obuzele cădeau cu zecile, cu sutele, iar gloanțele ca grindina secerau, răzînd rîndurile luptătorilor. Dar ostașii mergeau înainte. Cînd maiorul Șonțu a căzut, căpitanul Mărăcineanu a luat comanda ambelor batalioane, care se contopiseră.

Ajunși la șanțul înaintat al inamicului, românii au început lupta la baionetă. Turcii au fost scoși din primul tranșeu și zvîrliți în al doilea, unde s-a încins o luptă și mai înverșunată. În vîltoarea acestei înclăștări, sergentul-major Ghenoiu Constantin, care purta fanionul batalionului, a căzut rănit. Fanionul a fost preluat de căpitanul Mărăcineanu, care, înălțîndu-l în sus, a strigat cu putere : „După el și după mine !”

Cu tricolorul într-o mîna și cu sabia în cealaltă, curajosul căpitan s-a avîntat spre parapetul șanțului din fața redutei. Nu se mai auzeau decît focul armelor, gemetele răniților, gîfîitul soldaților și un tropot surd de picioare. Cu o supremă încordare, căpitanul Mărăcineanu a reușit să se apropie de o scară așezată pe parapetul șanțului și să se urce pe ea. Ajuns pe marginea parapetului, el a înfipt tricolorul românesc, strigînd „Trăiască România”.

Pentru cîteva clipe acesta a fluturat mîndru, electrizînd pe ostașii noștri. Apoi asupra bravului căpitan s-au abătut zeci de gloanțe ucigașe. Scara pe care se urcase viteazul căpitan a trosnit. Cel care reușise să împlînte drapelul pe parapetul ultimului șanț din fața redutei s-a îndoit ușor pe spate și a

căzut, fără să-și descleșteze mâna de pe steguleț. El a căzut la datorie ca un erou. A fost cel de-al doilea comandant de batalion care, în acea zi istorică, și-a dat viața pentru independența patriei.

Căpitanul Nicolae Valter Mărăcineanu a căzut eroic în ziua de 30 august 1877 în fruntea batalionului său. Faptele sale de arme au trecut în legendă, au intrat în istoria poporului român.

CĂPITANUL ROMANO MIHAIL (1842—1877). Un alt ofițer român care a căzut vitejește în ziua de 30 august 1877 a fost căpitanul Romano Mihail, căruia bardul de la Mircești, Vasile Alecsandri, i-a închinat o frumoasă poezie, glorificându-i fapta eroică.

Născut la Botoșani, în ziua de 5 decembrie 1842, tânărul Romano a urmat școala primară și cursurile secundare în orașul său natal. După terminarea studiilor s-a decis să intre în armată și la 15 septembrie 1861 îl găsim voluntar, cu gradul de caporal, în Regimentul 1 infanterie.

După opt luni de zile, la 16 mai 1862, este avansat la gradul de sergent, iar la 30 august 1864 este trecut în corpul ofițerilor, cu gradul de sublocotenent, la Regimentul 4 infanterie.

La izbucnirea războiului din 1877, Romano Mihail slujea în Regimentul 5 infanterie, cu gradul de căpitan. Încă de la începutul ostilităților, el a participat, împreună cu compania pe care o conducea, la o serie de acțiuni și recunoașteri în insulele de pe Dunăre, precum și la susținerea atacului executat de unități ale Armatei ruse la 3 iulie, asupra Nicopolului.

La 16 iulie, căpitanul Romano trece, cu primul eșalon, peste Dunăre la Nicopole, iar la 27 august ia parte activă la atacul executat asupra redanului turcesc din fața redutei Grivița 1.

Cînd trupele române au luat parte la cea de-a 3-a bătălie de la Plevna, Regimentul 5 de linie a contribuit cu Batalionul 2, din care făcea parte și compania căpitanului Romano. În ziua de 30 august, cînd semnalul luptei a fost dat cu acel fior care anunța că ora înțeleștării supreme a sosit, căpitanul Romano era la post. Batalionul din care făcea parte a fost introdus în luptă pentru a întări unitățile din linia 1, ce atacau în acea zi pentru a patra oară. În fruntea companiei pe care o conducea, căpitanul Romano a străbătut cîmpul de luptă sub ploaia de obuze și gloanțe ce veneau din redută. Înaintînd vijelios, el și ostașii săi au ajuns curînd în fața redutei, unde lupta s-a încins cu o încordare maximă. Turcii au fost respinși din redută. Căpitanul Romano, îndemnîndu-și oamenii, a început escaladarea parapetului. Exemplul său a fost urmat de către ostașii companiei. În acest timp însă, el a fost lovit mortal de gloanțele dușmane.

Consemnînd purtarea eroică a căpitanului Romano, ziarul „Dorobanțul“ scria: „Dînsul (căpitanul Romano — *n.a.*) se puse în capul companiei spre a stimula și mai mult avîntul soldaților și nu se retrase un singur pas... El servi țării 15 ani, 11 luni și 16 zile, totdeauna cu demnitate și cu un devotament inerente caracterului său. În cartea eroilor de la Grivița numele căpitanului Romano Mihail va străluci alături cu al maiorului Sonțu și al celorlalți viteji apărători“.

SOLDATUL GRIGORE ION (1855—1922). În timpul luptelor care au avut loc la Plevna în ziua de 30 august 1877 s-au înscris file de glorie în istoria Armatei române. În această zi, ostașii români au săvârșit nenumărate fapte de arme individuale și colective. Printre acestea, la loc de frunte stă și aceea săvârșită de soldatul Grigore Ion din comuna Mălăiești, județul Prahova, ajutat de caporalul Nica Vasile din Ploiești și de sergentul Stan Gheorghe din Pitești, toți trei din Batalionul 2 vânători.

În timpul luptelor din ziua de 30 august, soldatul Grigore Ion a luat parte la toate cele patru asalturi la care a participat Batalionul 2 vânători. La ultimul atac, după o luptă crâncenă, trupele române au pătruns în puternica redută Grivița 1, silind pe turci să se retragă spre reduta Grivița 2.

În acel moment de mare încordare a luptei, când vânătorii români se aflau în înclăstare cu inamicul, soldatul Grigore Ion a atacat și a răpus un ostaș turc care se retrăgea din redută purtând în mâini un drapel. Dar în acel moment au apărut în fugă alți doi ostași turci. Unul dintre ei, ajungând mai repede, a apucat steagul, încercând să-l smulgă din mâna bravului vânător. Pericolul era mare. Viața soldatului Grigore Ion era amenințată. În acel moment de grea cumpănă i-au sărit în ajutor sergentul Stan Gheorghe și caporalul Nica Vasile. După o luptă scurtă, cei doi soldați inamici au fost lichidați.

În aceeași zi, cei trei tovarăși de arme s-au prezentat cu trofeul capturat la comandantul batalionului, maiorul Alexandru Candiano-Popescu. A doua zi drapelul a fost dus la Cartierul general al armatei.

Pentru fapta lor eroică, cei trei vânători au fost decorați : soldatul Grigore Ion cu „Steaua României“ și „Crucea Sf. Gheorghe“, iar ceilalți doi cu „Virtutea militară“.

În ziua de 6 septembrie, drapelul turcesc a fost adus la București de soldatul Grigore Ion și maiorul Alexandru Candiano-Popescu.

Populația bucureșteană a făcut o primire entuziastă eroului. „La vederea stindardului — scria ziarul „Războiul“ — strigătele de ura răsunau și toți se îndesau asupra bravului ce purta trofeul“.

În amintirea eroismului cu care s-au luptat vânătorii Batalionului 2 s-a ridicat în orașul Ploiești un frumos monument, care a fost inaugurat la 12 octombrie 1897.

CĂPITANUL NICOLAE MĂCĂRESCU (1837—1877). S-a născut în orașul Iași, la 15 mai 1837. La 3 martie 1857 a intrat ca voluntar, cu gradul de cadet, în Regimentul 4 infanterie. El se face repede remarcat printre camarazii săi și, la 20 august 1858, este avansat direct la gradul de sublocotenent, la 9 februarie 1861 la cel de locotenent, iar la 2 octombrie 1867 a fost avansat la gradul de căpitan.

Izbucnirea războiului l-a găsit pe căpitanul Măcărescu în funcția de comandant de companie la Regimentul 7 infanterie, remarcându-se atît în acțiunea de sprijinire a trecerii trupelor ruse peste Dunăre, între 14 și 16 iunie 1877, cît și la asaltul dat de acestea asupra Nicopolului, la 3 iulie. La 20 iulie 1877, unitatea sa a trecut Dunărea spre cîmpul de bătaie.

Momentul de înfruntare cu inamicul a sosit pentru compania căpitanului Nicolae I. Măcărescu în zorii zilei de 31 august 1877. Turcii, care cu o zi în urmă fuseseră dați peste cap de asaltul vijelios al ostașilor români, au pornit un atac foarte puternic pentru a recuceri reduta Grivița 1. Trupele care o apărau, fiind oboseite, erau pe punctul de a o pierde. În acel moment critic au pornit la contraatac unitățile de sprijin aduse în timpul nopții, printre care și compania căpitanului Măcărescu. În fruntea ostașilor, el s-a avântat spre locul unde se dădea una dintre cele mai crâncene lupte. Infanteriștii, cu baioneta la armă, au pornit în goană, după el, spre redută. În scurt timp s-au găsit față în față cu dușmanul.

În timpul asaltului, la un moment dat, asupra bravului căpitan s-a aruncat un grup de turci pentru a-l răpune, însă oamenii săi i-au sărit în ajutor, salvându-i viața. Lupta devenise deosebit de înverșunată.

Inamicul acționa cu disperare pentru a relua ceea ce pierduse cu o zi în urmă, iar ostașii români pentru a menține și consolida victoria care-i costase atâtea jertfe.

Turcii n-au cedat decât atunci când au văzut că în flancuri le cad dorobanții. Încet, pas cu pas, ei au început să dea înapoi. Căpitanul Măcărescu, văzând că victoria este de partea românilor, își încurajează și mai mult oamenii să lovească cu furie în rîndurile descumpănite ale turcilor ce se retrăgeau. În acest timp însă, un ostaș turc îl ia la ochi și, cu un glonț ținut drept în inimă, îl culcă la pământ. Moartea fulgerătoare a acestui viteaz a îndrăjit și mai mult pe ostașii din compania sa. Aruncându-se asupra dușmanului, cot la cot cu celelalte unități, ei au reușit în scurt timp să respingă pe turci spre reduta Grivița 2.

Căpitanul Nicolae Măcărescu a fost primul ofițer căzut din Regimentul 7 infanterie.

SUBLOCOTENENTUL DIMITRIE LEMNEA (1850—1877). Printre ofițerii care au căzut eroic în asaltul dat asupra redutei Grivița 2, în ziua de 7 octombrie 1877, se numără și sublocotenentul Dimitrie Lemnea din Regimentul 7 infanterie.

S-a născut la 20 octombrie 1850 în comuna Saucenița, plasa Coșula, districtul Dorohoi. La vârsta de 20 de ani, tânărul Dimitrie este încorporat, ca soldat voluntar, pe trei ani, în Regimentul 5 infanterie.

Îmbrăcînd haina de oștean, Dimitrie Lemnea se evidențiază repede în fața superiorilor săi: la 6 ianuarie 1871 i se acordă gradul de caporal, iar la 6 iunie în același an — gradul de sergent. Avansarea rapidă îi întărește și mai mult încrederea în puterea sa de muncă, îl face să-și înzecească eforturile pentru o nouă treaptă în ierarhia militară. La 10 ianuarie 1872, succesele sale îi sînt răsplătite cu gradul de sergent-major.

Deși intrase în armată numai pentru trei ani, la expirarea termenului nu se poate hotărî s-o părăsească. De aceea, el face cerere pentru reangajare pe încă doi ani, cerere care îi este aprobată la 5 mai 1872.

Sergentul-major Dimitrie Lemnea a continuat să muncească cu aceeași pasiune și conștiinciozitate în Regimentul 5 infanterie pînă la 2 iulie 1877, cînd este trecut în corpul ofițerilor cu gradul de sublocotenent și mutat în Regimentul 7 infanterie.

Din aprilie 1877, când s-a decretat mobilizarea armatei, și pînă cînd regimentul său a intrat în luptă, sublocotenentul Lemnea a participat activ la executarea misiunilor primite, fie în cadrul concentrării, care a avut loc la București și în raionul Oltenița, după 6 aprilie, fie în Oltenia — la Izlaz, Bechet sau Turnu-Măgurele, în misiune de avanposturi, recunoașteri în ostroavele de pe Dunăre sau în sprijinul armatelor ruse la trecerea acestora în Bulgaria, precum și la luarea Nicopolului.

În noaptea de 27/28 august, el se afla, împreună cu regimentul său, în fața Plevnei, străjuind cu vigilență în avanposturi, în fața redanului cucerit de către dorobanții de Iași și Vaslui la 27 august.

Curajul și spiritul său de sacrificiu, manifestate cu prilejul respingerii contraatacului turcesc dat în dimineața zilei de 31 august, în scopul recuceririi redutei Grivița 1 și, apoi, în timpul acoperirii retragerii resturilor batalionului 2 din Regimentul 15 dorobanți în atacul din 6 septembrie 1877, au ieșit în evidență, în mod deosebit, în ziua de 7 octombrie.

Menținerea redutei Grivița 2 în mîinile turcilor constituia un pericol și o amenințare permanentă pentru ostașii români aflați în tranșee numai la 100 de metri de ea, producîndu-le zilnic multe pierderi. În scopul lichidării acestei primejdii s-a hotărît un nou atac pentru ziua de 7 octombrie. Primul asalt, dat în dimineața acelei zile, nu a reușit, și atunci comandantul Diviziei a 4-a a hotărît să se dea, spre seară, un nou atac.

Cinstea de a începe cel de-al doilea asalt a fost acordată, la cerere, Regimentului 7 de linie. Toți, soldați și ofițeri, au început pregătirea luptei cu febrilitate. Sublocotenentul Lemnea, în fruntea plutonului său, era gata pentru asalt. Ora 18,30. Lt. col. Ion Grigore, comandantul regimentului, cu drapelul în mînă, a sărit din tranșee strigînd cu putere: „După drapel, copii!” Infanteriștii, ca un singur om, s-au repezit la atac asupra redutei dușmane.

În timpul asaltului, sublocotenentul Dimitrie Lemnea „arăta o bravură care uimi pe toți”, mărturisirea mai tîrziu unul dintre camarazii săi. Mereu neclintit, în fruntea plutonului său, viteazul ofițer își conducea ostașii prin focul aproape de nepătruns al inamicului. După ce a străbătut porțiunea de teren ce despărțea cele două redute, nu fără a lăsa în urmă, căzuți pe veci pentru scumpa lor țară, pe unii dintre camarazi, Dimitrie Lemnea, urmat de infanteriștii săi, a ajuns la șanțurile redutei Grivița 2. Ciocnirea cu inamicul a fost sîngeroasă; a început o înleștată luptă la baionetă, o luptă epuizantă „corp la corp”. Curînd, turcii, care se apăsaseră cu îndîrjire, au început să dea înapoi, copleșiți de asaltul năvalnic al ostașilor români. În acel moment însă, bravul ofițer, lovit în plin de gloanțele dușmane, se prăbuși.

Înflăcărarea care-l caracteriza, neînfricarea, curajul, dus pînă la sacrificiul suprem, l-au situat pe Dimitrie Lemnea în fruntea vitejilor între viteji. El și-a dat viața consfințind, prin sîngele vărsat alături de mulți alții, independența țării, pentru obținerea căreia pornise la luptă.

MAIORUL DIMITRIE GIURESCU (1835—1877). Dimitrie Giurescu s-a născut la București în ziua de 27 iulie 1835. În 1846, cînd a împlinit vîrsta de 11 ani, a fost trimis la studii în Rusia, probabil la Kiev, unde a stat timp de 5 ani.

În 1851, întors în țară, Dimitrie Giurescu s-a hotărât să îmbrățișeze cariera militară. La 3 septembrie 1853 a intrat în armată ca furier la Ministerul de Război. După patru luni este avansat în funcția de subsecretar la biroul secretariat, iar apoi trimis la o subunitate de grăniceri. După 2 ani de activitate, tânărul Giurescu a fost trecut în rezervă. Dar, hotărât să se consacre carierei militare, la 16 decembrie 1858 el se înrolează ca voluntar în Regimentul 1 lăncieri.

Roadele sirguinței sale și înclinația deosebită au făcut ca într-un timp relativ scurt să urce, una după alta, treptele ierarhiei militare: sergent la 25 septembrie 1859; sublocotenent la 15 aprilie 1861; la 16 iulie 1863, pentru „acte de energie și bravură“, este avansat locotenent; căpitan în octombrie 1867 și, în sfârșit, maior la 17 septembrie 1875.

La începutul anului 1877 îl găsim comandând batalionul 2 din Regimentul 4 dorobanți. Când, în aprilie al aceluiași an, a primit ordinul ca batalionul să fie „gata să se războiască cu turcii și să scape țara de sub jugul lor“, maiorul Giurescu, entuziasmat, și-a adunat companiile la Cîmpulung-Muscel, iar de acolo s-a deplasat la Pitești, unde-și avea reședința regimentul.

La 11 aprilie, în fruntea soldaților săi, el a plecat spre Calafat, unde, ajungând la 21 aprilie, a început o muncă asiduă pentru fortificarea orașului. Până în luna septembrie, maiorul Giurescu a luat parte, cu subunitatea sa, sub bombardamentul artileriei inamice de la Vidin, la diferite misiuni de avanpost. De asemenea, diferite subunități din batalionul său au executat recunoașteri peste Dunăre, aducând prețioase informații asupra forțelor și sistemului de apărare inamic.

Dorința lui și a dorobanților săi de a trece Dunărea pentru a-și măsura forțele cu turcii s-a realizat de-abia la 18 septembrie, când a primit ordin să plece la Orășani, pe Jiu, unde a ajuns după patru zile de marș, în condiții deosebit de grele, datorită ploilor continue, care desfundaseră drumul. La sud de Dunăre, unde a trecut la 18 octombrie, a fost cantonat cu batalionul la Ghighen-Mahala, îndeplinind misiunea de supraveghere a căii de comunicație Plevna — Vidin.

Intrat în compunerea detașamentului de trupe comandat de colonelul Slăniceanu, care urma să atace Rahova, maiorul Giurescu a început deplasarea spre obiectivul de atac la 5 noiembrie. În seara zilei de 6 noiembrie era deja în fața Rahovei.

Asaltul asupra Rahovei a fost hotărât pentru a doua zi. La auzul acestei vești, așteptată de atîta timp, muscelenii au început cu febrilitate pregătirea pentru luptă. Dar în zorii zilei de 7 noiembrie li s-a comunicat că nu vor ataca în linia I, ci vor forma rezerva detașamentului de asalt. Această veste l-a mîhnit mult pe maiorul Giurescu. El dorea ca batalionul său să atace primul. De aceea, când în dimineața zilei de 7 noiembrie colonelul Slăniceanu inspecta trupele înainte de asalt, maiorul Giurescu a cerut aprobarea ca el și dorobanții săi să atace „în linia întâi“. Colonelul Slăniceanu s-a adresat batalionului, cerîndu-i părerea. Acesta, într-un singur glas, a confirmat hotărîrea comandantului său. Dorința nestrămutată a dorobanților din al 2-lea batalion al Regimentului 4 Muscel se realizase.

Rîndurile strînse ale infanteriștilor au ocupat pozițiile de plecare la asalt. Ochii tuturor erau îndreptați către cele două redute, ale căror contururi începeau să se deslușească la orizont. Clipe de așteptare încordată. Și iată că trompetele au sunat atacul. Ridicîndu-se în fața ostașilor, maiorul Giurescu le-a

strigat : „Înainte ! ...Să imităm pe strămoșii noștri, care, acum 279 de ani, cu Mihai Viteazul în frunte, chiar aici, au înfrînt cerbicia turcească“.

Atacul întreprins de dorobanții de Muscel a fost executat cu așa forță și hotărîre încît, cu tot focul artileriei și al rezistenței apărătorilor turci, prima linie a fost respinsă, iar reduta cea mică luată la baionetă. După o scurtă oprire în redută pentru remanierea dispozitivului și întărirea liniei I cu noi forțe, maiorul Giurescu a ordonat atacul spre reduta cea mare.

Tot timpul în frunte, în prima linie de trăgători, el își îndemna dorobanții să meargă înainte spre redută. Prin ploaia de foc și obuze, distanța se reducea văzînd cu ochii : 100, 60, 40 de pași. Pînă la redută mai era puțin. Un glonț dușman a lovit în sabia maiorului, frîngîndu-i lama, un altul i-a sfîșiat pantalonul.

Intensitatea focului inamic a obligat pe dorobanți să se adăpostească. Atunci maiorul s-a ridicat din nou „ca un stejar cu pieptul de oțel“, strigînd : „Înainte, băieți !“. Dorobanții l-au urmat. Dar nu a mai apucat bravul ofițer să facă mulți pași spre reduta turcească deoarece, așa cum mărturisesc contemporanii, „se prăvăli ca un stejar retezat...“, stropind cu sîngele său drapelul regimentului“.

Fapta de eroism și de înalt patriotism a maiorului Giurescu a fost consemnată în documentele militare, în presa vremii, în lucrările de specialitate, spre a rămîne pildă pentru posteritate.

LOCOTENENTUL LACHE ELEFTERESCU (1841—1878). Printre cei care s-au jertfit în luptele desfășurate la 12 ianuarie 1878, în timpul asalturilor asupra pozițiilor turcești de la Smîrdan și Inova, a fost și locotenentul Lache Elefterescu din Regimentul 6 infanterie.

S-a născut la 1 ianuarie 1841, în orașul București, fiind cel mai mare dintre cei trei fii ai lui Costache Elefterescu, care, cu toții, au îmbrățișat meseria armelor : Vasile — în Regimentul 8 infanterie, cu gradul de căpitan, iar Mihai — sublocotenent, în Regimentul 10 dorobanți, care va fi grav rănit la asaltul dat în 30 august 1877.

Lache Elefterescu se înrolase ca voluntar în Regimentul 6 infanterie la 23 ianuarie 1863. Tinerețea, voința de muncă, inteligența, dragostea pentru meseria îmbrățișată au făcut să urce, treaptă cu treaptă, în ierarhia gradelor militare pînă la cel de locotenent, obținut la 1 ianuarie 1875.

În primăvara lui 1877, cînd Armata română executa misiuni de apărare pe malul Dunării, compania locotenentului Elefterescu a făcut garnizoană la Cetate. Cu o conștiinciozitate exemplară, el și-a îndeplinit sarcinile de serviciu în toate împrejurările, atît în misiunile de avanposturi, cît și în recunoașterile executate.

În iulie 1877 s-a făcut o nouă reorganizare a Armatei române, aceasta fiind împărțită în corpul de observație (pentru apărare pe malul Dunării în Oltenia) și corpul de operații (care urma să treacă în Bulgaria, pe cîmpul de luptă).

În această situație, Regimentul 6 infanterie a rămas mai departe în țară. Nu pentru mult timp însă, căci în luna august, printr-o telegramă urgentă, regimentul a primit ordin să se deplaseze peste Dunăre spre Plevna.

La Grivița, locotenentul Elefterescu s-a remarcat, de la început, prin sîngele rece de care dădea dovadă, prin intervențiile rapide și curajoase în

respingerea repetatelor încercări ale turcilor de a pătrunde spre reduta Gri-
vița 1, pierdută de ei la 30 august.

Deși condițiile în care stăteau în tranșee erau deosebit de grele : ploi
nesfîrșite, lapoviță, noroi, locotenentul Elefterescu nu a arătat niciodată în
fața oamenilor săi semne de oboseală. Din contră, întotdeauna era în mijlocul
lor, apropiat de ei, încurajându-i în executarea misiunilor, dîndu-le puteri noi.

La 28 noiembrie, în fruntea companiei sale, locotenentul Elefterescu a
participat la atacul executat asupra redutei Bucov, iar după intrarea în Plevna
a primit ordinul de a continua înaintarea pe șoseaua Plevna-Sofia, pentru a
cadea în spatele turcilor.

Venise iarna. Plevna capitulase. Troiene de zăpadă acopereau nesfîrșita
întindere a cîmpiei din sudul Dunării. Pe un ger cumplit, răzbind prin viscolul
ce nu mai contenea, compania locotenentului Elefterescu Lache, alături de alte
unități, își croia drum cu greu spre Vidin. La 7 ianuarie 1878 se afla la Nazîr-
Mahala, iar la 8 ianuarie ocupa satul Gîrcea, pregătindu-se cu compania pentru
atacul hotărît a se executa la 12 ianuarie asupra Smîrdanului.

În noaptea de 11 ianuarie, subunitatea sa a ocupat pozițiile de plecare
la atac pe marginea viilor de la Dîncovița. La orele 14,30, cînd s-a dat semna-
lul de asalt, locotenentul Elefterescu a început deplasarea companiei, sub aco-
perirea ceței, spre reduta de la Smîrdan. Cînd s-au apropiat de pozițiile
inamicului, acesta i-a simțit pe infanteriști și a dezlănțuit un uragan de foc
asupra lor. La comanda ofițerului, întreaga companie, ca un singur om, s-a
avîntat asupra redutei 1 de la Smîrdan. Asaltul a fost vijelios. Ca un torent
nestăvilnit înaintau dorobanții, în fruntea cărora se afla viteazul lor locotenent.
„Spectacolul era măreț — se scria mai târziu într-o lucrare închinată războiului
pentru independență —, trupele înfruntau ploaia de gloanțe ce cădeau asupra-le
cu un avînt din cele mai admirabile“.

Atacați cu vigoare, turcii au părăsit reduta și s-au retras în satul Smîr-
dan. Aici, infanteriștii români au angajat o luptă crîncenă, care s-a dat pentru
fiecare casă, pentru fiecare stradă sau grădină.

În toiul înclеștării, locotenentul Elefterescu a primit ordinul de a-și
îndrepta compania spre reduta 2, care producea multe pierderi unităților
noastre. Ajuns în fața bastionului inamic, el a angajat lupta corp la corp, reu-
șind ca în scurt timp unitatea sa să cucerească și acest punct fortificat. În
timpul acestei lupte însă, locotenentul Elefterescu a fost grav rănit, încetînd
din viață la scurt timp după ce stindardul românesc flîlăia mîndru pe redanele
Smîrdanului.

În crunta înclеștare — scria ziarul „Dorobanțul“ —, locotenentul Elefte-
rescu, acest „intelligent și inimos ofițer...“, conștiincios înaintea datoriei sale,
vesel și deschis cu amicii... muri mîndru că se jertfește pentru cea mai sfîntă
cauză a României, neatrînarea“.

Pentru faptele sale de arme, pentru eroismul de care a dat dovadă în
luptă, locotenentul Elefterescu Lache a fost decorat, post-mortem, cu ordinul
„Steaua României“, medalia „Virtutea militară“ de aur și cu medaliile „Apă-
rătorii independenței“ și „Crucea trecerii Dunării“.

V. I. MOCANU

Mărturii ale unor corespondenți de presă și observatori militari străini despre eroismul Armatei române în războiul de independență

Războiul purtat de poporul român pentru cucerirea independenței de stat din 1877—1878 a fost un război just, de eliberare, care a deșteptat în inimile soldaților și ofițerilor sentimente de profund patriotism. Aceasta și explică faptele de vitejie, de bravură aproape legendare ale Armatei române în războiul purtat, alături de armatele ruse, împotriva Turciei, fapte eroice care au atras atenția și admirația lumii întregi.

Evenimentele militare din 1877—1878, dată fiind importanța lor istorică, au fost urmărite cu mult interes de opinia publică mondială, de corespondenți de presă, precum și de observatori militari ai diferitelor state.

Impresiile acestor martori oculari au fost consemnate în articole de presă, în rapoarte militare, precum și într-o serie de lucrări memorialistice.

★

Proclamarea independenței de stat a României, la 9 mai 1877, care a constituit un moment de o deosebită însemnătate în istoria poporului român, a fost primul eveniment important consemnat de ziare și alte publicații străine. „Poporul român — scria Camille Farcy, corespondentul ziarelor franceze „La France” și „Le Constitutionnel”, într-o notă din 22 mai 1877 —, beat de bucurie și plin de încredere, a sărbătorit proclamarea independenței”¹.

La rîndul său, ziarul „Lanterna” din Paris considera declararea independenței României „ca marele eveniment al zilei”, adresînd o urare poporului român cu această ocazie. „Urăm cu multă ardoare, lungă viață, libertate, bravului popor român”².

Unii corespondenți de presă, făcînd investigații în istoria politică a țării noastre, își exprimau părerea că votul camerelor române era rezultatul luptei duse, de-a lungul secolelor, de țările române împotriva dominației otomane, pentru dobîndirea independenței. Astfel, revista franceză „L'année politique”, informîndu-și cititorii că „în urma bombardării Calafatului, oraș românesc, de vasele cuirasate turcești, România declară formal război Turciei și își proclamă independența”, menționa că „România n-a încetat niciodată de a căuta toate ocaziile favorabile pentru a-și crea o poziție din ce în ce mai independentă și

¹ Camille Farcy, *La guerre sur le Danube*, Paris, 1879, p. 80.

² „Românul” din 8 mai 1877.

autonomă”³. În aceeași ordine de idei, corespondentul ziarului francez „L’Estafette” arăta că lupta României împotriva Turciei de-a lungul istoriei sale a avut o importanță europeană, progresistă. „România, participînd la război, n-a făcut decît să continue tradiția istorică. Ea totdeauna a luptat pentru civilizație, pentru cauza europeană”⁴.

O preocupare a observatorilor militari și a ziaristilor străini veniți în țară la începutul războiului a fost și aceea de a se informa asupra pregătirii de luptă a trupelor. Contactul nemijlocit cu Armata română, încă din perioada pregătirii campaniei, a însemnat pentru ei o adevărată revelație.

Correspondentul cotidianului englez „The Times” scria ziarului său, la 8 mai 1877, după ce asistasese la trecerea în revistă a trupelor la Cotroceni : „Am fost foarte surprins de frumoasa înfățișare a acestor trupe. Sînt excelent echipate în toate privințele..., iar instrucția diferitelor unități bună și arătînd o pregătire îngrijită”⁵. La 12 mai, același ziar, referindu-se la bateriile călărețe românești, relatează că acestea „sînt înarmate cu tunuri Krupp și cu cai de toată frumusețea ; harnașamentul este bun, oamenii sînt chipeși și bine îmbrăcați și întregul se înfățișează în chip cu totul deosebit”⁶. Aceleași cuvinte de admirație le-a avut și unul dintre corespondenții de presă francezi, „care mărturisesc : „Am fost surprins de această Armată română... soldații sînt frumoși, viguroși, sobri și devotați. Ofițerii știu bine meseria lor. Spiritul trupelor române pare excelent”⁷.

Starea de spirit și comportarea bravă în luptă a soldaților și ofițerilor în perioada de început a războiului, cînd Armata română se afla concentrată pe linia Dunării pentru apărarea frontierei, a fost, de asemenea, larg comentată în diverse materiale apărute în străinătate.

Unul dintre ziarele engleze care au oglindit în paginile lor faptele de arme ale ostașilor români a fost „The Daily News”, al cărui corespondent, într-un articol apărut la 27 mai 1877, scria : „Am văzut de două ori în timpul luptei pe români, fără a fi observat acea neliniște care nu este cu totul ne-naturală unor soldați tineri și lipsiți de experiență”⁸.

Un alt ziar englez, „The Times”, în numărul din 31 mai, scoțînd în evidență dîrzenia de care dădeau dovadă în luptă ostașii români, consemna că „sîngele rece în acțiune (al soldaților — *n.n.*) este apreciat atît de ofițerii lor, cît și de străini”⁹. Totodată, ziarul englez sublinia la 23 mai că încă din această perioadă românii au dat un ajutor efectiv armatelor rusești : „trupele române, protejînd propria lor frontieră pe Dunăre, au făcut un mare serviciu rușilor, prin faptul că i-a împiedicat pe turci să ocupe și să fortifice capetele de pod pe malul nordic al Dunării”¹⁰.

Ca și englezii, corespondenții de presă francezi, italieni, germani au scos în evidență calitățile deosebite ale Armatei române. Lemay, corespondentul ziarului „Le Bien Public”, declara că după ce a văzut pe români respingînd atacu-

³ „L’année politique” din aprilie 1877, p. 101—102.

⁴ A. Mlochowski de Belina, *De Paris à Plevna. Journal d’un journaliste. De mai à decembre 1877*, Paris, p. 54.

⁵ Radu Rosetti, *Cîteva extrase din presa engleză, 1877—1878*, Editura „Cartea românească”, 1927, p. 368.

⁶ Ibid.

⁷ *La guerre d’Orient*, Paris, 1877, p. 124.

⁸ *The War correspondence of the Daily News*, 1877, vol. I, Leipzig, 1878, p. 127.

⁹ Radu R. Rosetti, *Op. cit.*, p. 369.

¹⁰ Ibid.

rile turcilor la Calafat a revenit cu impresii excelente asupra viitorului acestei tinere armate¹¹, iar într-un articol publicat în ziarul „La république française” se conchidea că „spiritul trupelor românești pare excelent”¹².

Presa italiană, care manifesta multă afecțiune pentru poporul nostru și lupta sa de eliberare națională, a inserat numeroase referiri elogioase la adresa Armatei române. Astfel, ziarul „Fanfulla” sublinia că „armata se bate bucuros; nu e un singur dezertor între soldații de rînd, ofițerii nu mai pot de dorința de a se distinge”¹³. Aprecieri asemănătoare au făcut și ziarele „Il Dover”¹⁴ și „L'Illustratione italiana”¹⁵. Aceleași cuvinte elogioase la adresa trupelor române a avut și corespondentul revistei militare germane „Militär-Wochenblatt”, care într-un articol intitulat „Correspondență din România” sublinia, printre altele: „Armata română, am văzut-o la Calafat și mi-a plăcut mult din toate punctele de vedere”¹⁶.

Un larg ecou în paginile multor ziare din străinătate a avut și cooperarea rodnică a trupelor româno-ruse încă înainte de trecerea Dunării de către armatele române. În perioada cînd Armata română se afla concentrată pe Dunăre, acțiunile ei nu s-au limitat numai la a asigura frontiera de sud a țării, ci a sprijinit efectiv armatele ruse atît în momentul trecerii acestora în Bulgaria, pe la Zimnicea, cît și la cucerirea cetății Nicopole la 4/16 iulie. Sprijinul acordat de artileria românească unităților ruse, care atacau cetatea Nicopole, a fost consemnat pe larg și apreciat pozitiv de corespondenții de presă străini.

Astfel, corespondentul ziarului „L'Éstafette”, care în ziua de 14 iulie a urmărit de la Tr. Măgurele activitatea artileriei românești, a scris în legătură cu aceasta următoarele: „Seara bombardamentul Nicopolei începe. Bateriile românești redublează focul... spre ora 11 seara se aud tunurile, se zărește o mișcare a trupelor turce pe coline. Deodată bateriile românești deschid focul din ce în ce mai violent asupra trupelor care fug”¹⁷. La 15 iulie, același corespondent nota că generalul rus Krüdner a felicitat artileria românească care a contribuit la succesul acelei zile¹⁸.

Ziarul italian „Il Diritto”, informînd asupra aprecierilor elogioase ale generalului rus adresate artileriei românești, pe care le considera îndreptățite, scria: „Nu ne mirăm de loc cînd aflăm că rușii admiră valoarea militară a fraților latini de la Dunărea de jos”¹⁹.

La scurt timp după ocuparea cetății Nicopole de către trupele rusești, după repetate insistențe din partea comandamentului imperial rus la 16/28 iulie, au trecut Dunărea în Bulgaria primele unități românești. În săptămînile care au urmat au continuat trecerea și alte mari unități, la 20 august/1 septembrie pășind pe cîmpul de luptă ultima divizie din armata de operații.

Trecerea Dunării și arborarea drapelului românesc alături de cel rus pe teritoriul Bulgariei, pînă atunci ocupat de turci, au fost considerate de unii contemporani ca un succes pe drumul dobîndirii independenței de către Ro-

¹¹ A. Mlochovski de Belina, *Op. cit.*, p. 125.

¹² N. Iorga, *Războiul pentru independența României. Acțiuni diplomatice și stări de spirit*, Editura Cultura națională, București, 1927, p. 103.

¹³ Ibid. Vezi și „Fanfulla” din 22 mai 1877.

¹⁴ „Românul” din 4 mai 1877.

¹⁵ „L'Illustratione italiana”, 1877, p. 308.

¹⁶ „Militär-Wochenblatt” nr. 56, din 14 iulie 1877, p. 989.

¹⁷ A. Mlochovski de Belina, *Op. cit.*, p. 150—151.

¹⁸ Ibid.

¹⁹ „Românul” din 3 august 1877.

mânia. „Drapelul roșu, galben și albastru desfășurat... flutură pe teritoriul turc“, scria „La république française“ în numărul său din 7—8 august 1877²⁰, iar revista spaniolă „L'Ilustracion espaniolo y americano“, în numărul 19 din 1877, într-un larg comentariu asupra semnificației luptei poporului român pentru independență, sublinia că „pentru cine ar vrea să studieze filozofic ce se petrece pe țărmurile Dunării, ceea ce trebuie să atragă mai mult atenția lui, este steagul tricolor care se ridică lângă cel rusesc“²¹.

După trecerea Dunării, Armata română a înaintat spre Plevna, luând poziții de luptă în fața puternicelor redute turcești : Grivița și Ienik-Bair. Primul atac al trupelor românești de la Plevna a fost dat în ziua de 27 august de către Regimentul 13 dorobanți, care a reușit să scoată pe turci din redanul ce acoperea întăriturile Griviței.

Acest prim asalt al trupelor românești, încununat de succes, împotriva armatelor turcești de la Plevna a fost urmărit și apreciat în mod deosebit de către corespondenții de presă străini.

O descriere amplă a operațiilor militare din această zi ne-a lăsat-o un maritor ocular, Lachman, corespondent al ziarelor „Bund“ din Berna și al „Gazetei de Chicago“ (America). Într-o scrisoare din 29 august 1877, adresată ziarului „Românul“, el preciza că de 5 săptămâni era atașat pe lângă Divizia a 4-a, condusă de colonelul Angelescu. În ziua de 27 august s-a alăturat unei companii, intrând astfel în prima linie de luptă. „După primele momente — scria el — ne primește un foc cum nu s-a mai văzut nici la Solferino, nici la Custiozza, dar lanțul tiraliorilor se ține neclintit. Ordinea perfectă domnea în toate coloanele care înaintau, pas cu pas, spre reduta cea mare... Cu toate că turcii aruncau o ploaie de proiectile asupra coloanei noastre, toți, de la mic la mare, erau la înălțimea sacrei lor misiuni. După două ore de luptă turcii erau izgoniți dintr-o redută pe care o luaseră dorobanții cu baioneta“. Impresionat de numeroasele dovezi de eroism ale românilor în această luptă, ziaristul nota, în continuare : „Mi-ar trebui mult timp ca să numesc pe toți bravii... Niciodată n-aș fi crezut să văd atîta bravură la o trupă care pînă atunci n-a cunoscut focul... Armata română merită a fi pusă lângă orice altă armată a Europei și oricine poate fi mîndru de soldații și ofițerii ei, care au dat probe atît de strălucite de vitejie“²².

Referindu-se la aceeași bătălie, ziarul „Epoca“ din Madrid scria, la 10 august 1877, că „trupele românești și mai ales artileria și al treisprezecelea regiment de dorobanți s-au deosebit special și și-au arătat valoarea...“²³, iar ziarul vienez oficios „Fremdenblatt“ considera că „va trebui ca în cartierul general rusesc să fie apreciată mai sus și mai tare decît s-a făcut pînă acum valoarea Armatei române“²⁴.

Prima mare bătălie la care a luat parte Armata română, alături de Armata rusă, în timpul războiului din 1877—1878 a fost asaltul asupra Plevnei din 30 august, cunoscut în istorie sub denumirea de „A treia bătălie de la Plevna“.

Armatei române îi revenea misiunea să atace reduta Grivița (la început, se credea că este una singură), care, în sistemul celor 14 redute de la Plevna, era considerată drept „cheia lor“.

²⁰ N. Iorga, *Războiul pentru independența României...*, p. 241.

²¹ N. Iorga, *Informații spaniolo despre războiul nostru pentru independență*, București, 1928, p. 9.

²² „Românul“ din 3 septembrie 1877.

²³ N. Iorga, *Informații spaniolo...*, p. 3.

²⁴ „Telegraful“ din 8 septembrie 1877.

La lupta pentru cucerirea redutei Grivița au luat parte 8 batalioane românești (4 din Divizia a 3-a și 4 din Divizia a 4-a) și două batalioane rusești. După începerea atacului s-a văzut că trupele Diviziei a 3-a atacau de fapt Grivița 2, iar cele ale Diviziei a 4-a Grivița 1. Din cauza acestei erori, după primul asalt, trupele Diviziei a 3-a au fost nevoite să se retragă pe vechile poziții, suferind pierderi grele. În schimb, batalioanele din Divizia a 4-a, după câteva asalturi succesive, au reușit să ocupe și să mențină Grivița 1, cu toate încercările făcute de turci pentru a o relua. În celelalte sectoare de luptă, trupele rusești au reușit să cucerească două întărituri pe crestele Munților Verzi, pe care, în cele din urmă, au fost nevoite să le cedeze. Grivița 1 reprezenta, așadar, singura victorie obținută în memorabila zi de 30 august 1877.

Ziarele din străinătate au acordat acestei mari bătălii un spațiu larg în paginile lor. O descriere amplă a luptei a făcut-o tot Lachman : „În acea zi, pe la orele 5 dimineața, se adunară coloanele de atac... cu toate că ploua neconținut, spiritul armatei era excelent și entuziasmul domnea în toate rândurile... ploaia de plumbi era mai deasă decât aceea care cădea de sus“. Cu toate acestea, continua el, „înainte ! era deviza zilei, urmată de toată trupa, de la comandantul diviziei până la cel din urmă soldat“. În încheiere, corespondentul aprecia că „prestigiul Armatei române e deja întemeiat ; ea a repurtat o victorie din cele mai însemnate cu cât e cîștigată de o armată tînără“²⁵.

Semnificative sînt și aprecierile ziarului londonez „The Daily Telegraph“ : „Trupele românești s-au purtat cu un curaj lăudabil și au pornit de repetate ori la asalt, deși respinse de focul zdrobitor al infanteriei turcești... În rezumat s-au purtat minunat de bine mai ales avînd în vedere că era prima lor încercare și că era îndreptată în contra pozițiilor puternic fortificate și apărate de o armată de temut“²⁶.

Largi reportaje asupra luptelor din 30 august a publicat și ziarul vienez „Die Presse“, unele dintre ele fiind reproduse și de presa din București. Într-un asemenea reportaj, după ce enumera regimentele care porniseră atacul, ziarul descria cu amănunte cum s-a desfășurat această însemnată bătălie : „Focul concentric al turcilor făcu goluri mari în rîndul atacatorilor — scria corespondentul. Cu tot numărul mare al căzuților, românii nu se opreau... Ei înaintează cu strigăte de ura pînă la parapetul redutei“. Subliniind că, în cele din urmă, turcii nu au putut să reziste atacurilor vijelioase date de ostașii români, fiind nevoiți să cedeze reduta Grivița 1, reporterul de la „Die Presse“ evidenția că „Armata română se putea bucura de toată onoarea zilei“. Același ziar publica, peste câteva zile, un nou comentariu asupra luptelor de la Plevna, atrăgînd atenția, în mod special, asupra succeselor obținute de trupele române la 30 august. „Luptele de la Plevna — se scria în acest comentariu — au fost pentru întreaga lume un șir de surprinderi, dar cea mai mare surprindere este atitudinea românilor, organizați europenește și conduși după principiile tactice moderne“²⁷.

Descriind tot atît de impresionant înaintarea trupelor române spre reduta Grivița, corespondentul ziarelor „Le Siècle“ și „L'Independence Belge“ nota : „Cu o îndrîjire de necrezut s-au aruncat în această Vale a morții ; respinși, zdrobiți, decimați de focul omorîtor al unui inamic acoperit... neezitînd nici un

²⁵ „Românul“ din 7 septembrie 1877.

²⁶ „The Daily Telegraph“ din 3 octombrie 1877.

²⁷ Zezi „Telegraful“ din 14 septembrie 1877.

moment, avansînd mereu... lăsînd în urma lor un lung şir de morţi şi de mîribunzi. Au fost acte de eroism care nu se pot povesti“²⁸.

Vitejia de care au dat dovadă românii în cea de-a treia bătălie de la Plevna a fost evidenţiată şi de ziarele engleze : „Trupele româneşti — arăta „The Times“ din 17 septembrie 1877 — au dezminţit în mod efectiv toate bîrfelile pe care criticii străini le-au afirmat în privinţa capacităţii lor de a sta sub foc... Dacă ruşii vor reuşi să ia Plevna ei vor datora o parte, nu mică, a izbînzii lor cooperării aliaţilor lor români“²⁹. La rîndul său, „The Daily News“ scria : „Reduta Griviţa a căzut aseară în faţa vitejiei hotărîte a românilor“³⁰, iar „The Morning Post“, apreciind victoria repurtată de români la 30 august, sublinia că „în faţa Plevnei trupele româneşti au repurtat singurul succes al zilei“³¹.

Ştiri care comentau pe larg vitejia de care a dat dovadă Armata română la 30 august au fost publicate şi în alte ziare din străinătate. „La France“ publica, într-o corespondenţă din Bucureşti, la 14 septembrie, un articol în care arăta că „în ziua de 11 septembrie (Armata română — *n.n.*) şi-a făcut datoria în mod nobil. Aceasta promite pentru viitorul său. O felicităm“³², iar ziarul german „Deutsche Zeitung“ sublinia că românii, „în ciuda tuturor profeţiilor, desfăşoară o tenacitate bravă atît la atac cît şi la apărare“³³.

Pester Lloyd, în continuarea informaţiilor obiective privitoare la comportarea Armatei române, relatează despre victoria de la 30 august — 11 septembrie : „Românii au fost aceia care... au scăpat la Griviţa onoarea zilei“³⁴.

O frumoasă apreciere insera în paginile sale şi ziarul grecesc „Stoa“, care numea Armata română „prima din Orient“, recomandînd-o ca „model de urmat de către popoarele Orientului“³⁵.

Opinia publică din Italia şi-a exprimat şi de această dată afecţiunea şi simpatia faţă de poporul român şi lupta sa dreaptă pentru independenţă. Într-un comentariu publicat de „Il Dover“ din 26 septembrie 1877 se sublinia că, „intraţi în luptă, românii au dat probă de o vitejie singulară, de o valoare tactică puţin comună şi noi italienii trebuie să salutăm cu o sinceră bucurie redeşeptarea unui popor de care sîntem legaţi prin legături de rudenie atît de strînse“³⁶.

O înflăcărată chemare de solidarizare a poporului italian cu lupta de independenţă a poporului român a făcut în acest timp Garibaldi, eroul Italiei, luptătorul pentru independenţa ţării sale. Ziarul „Gazetta de la Capitale“ din Roma a publicat în această perioadă o scrisoare a lui Garibaldi adresată din Caprera poporului român, la 8 octombrie 1877 : „Descendenţii vechilor noastre legiuni, românii — scria Garibaldi — se luptă cu eroism pe ţărmurile Dunării pentru independenţa lor ; mi se pare că este bine a face să se audă o aplaudare din partea capitalei vechii lumi şi a Italiei întregi, îndreptată valoroasei moastre rude“³⁷.

²⁸ Fr. Kohn Abrest, *Zigzags en Bulgarie*, 1879, p. 105.

²⁹ *Cîteva extrase din presa engleză*, p. 375.

³⁰ *The War corespondance of the Daily News*, 1877, vol. III, p. 84.

³¹ Ibid.

³² „La France“ din 20 septembrie 1877.

³³ „România liberă“ din 13 septembrie 1877.

³⁴ „Familia“ din 16/28 octombrie 1877, p. 701.

³⁵ Ibid.

³⁶ „Românul“ din 30 septembrie 1877.

³⁷ „Românul“ din 13 octombrie 1877.

Ecoul comportării brave a ostașilor români a ajuns pînă în Spania. Corespondentul ziarului „Imparcial” din Madrid, care însoțea Armata română încă de la Calafat, menționa, într-un articol publicat la 23 septembrie, că „efectul moral produs în sufletul trupelor românești de ultimele operații e excelent — toată lumea e martoră că Armata românească știe să se bată”³⁸, iar ziarul finlandez „Helsingfors Dageblatt”, trăgînd concluzii din ultimele lupte, considera că românii dădeau un ajutor important trupelor ruse. „Se poate că la început rușii să nu fi avut încredere în noul lor aliat — scria ziarul —, acum însă ei își dau seama că au cîștigat un ajutor de valoare”³⁹.

După cucerirea redutei Grivița 1, românii au continuat atacurile asupra redutei Grivița 2, de unde turcii cauzau trupelor din prima întăritură multe pierderi omenești. Principalele atacuri asupra Griviței 2 s-au dat la 6/18 septembrie și 7/19 octombrie, fără însă ca ea să poată fi cucerită. Însă vitejia pe care au arătat-o batalioanele românești în timpul acestor asalturi nu a trecut neobservată de comentatorii străini, care au admirat, încă o dată, pricepera și curajul românilor.

Considerînd că Armata română a făcut totul pentru a învinge, „The Times” menționa că „românii au fost respinși după ce au suferit pierderi ale căror cifre sînt singure îndeajuns pentru a proba cu cîtă bravură s-au luptat”. „Pe drept cuvînt — scria în continuare ziarul — (românii — *n.n.*) se pot mîndri de tinerele lor trupe. Ele au căzut într-un mod foarte onorabil acolo unde era aproape imposibil de a reuși”⁴⁰.

Calitățile militare evidente ale Armatei române au făcut ca ziarul francez „Le Temps” să iasă din rezerva pe care o adoptase pînă atunci și să-și informeze cititorii că „ofițerii ruși și străini care sosesc de la Plevna fac mari elogii bravurii trupelor române”. „Românii — continua ziarul referindu-se la atacul din 7/19 octombrie — erau atît de înverșunați, încît se luptară astfel timp mai bine de o oră fără a slăbi atacul contra unui inamic bine adăpostit și superior ca număr”⁴¹.

Atașati militari ca von Liegnitz și colonelul francez Gaillard considerau, de asemenea, că eșecul românilor la Grivița 2 nu se datora nici nepriceperii, nici lipsei de bravură, ci faptului că în general românii au început lupta pe frontul din Bulgaria cînd turcii aveau pozițiile foarte bine fortificate. „Istoria va ține seama în judecarea acestei zile — scria von Liegnitz — că niciodată poate o armată tînără n-a înfruntat botezul de foc într-o situație de la început așa de grea”⁴².

În perioada atacurilor date pentru cucerirea Griviței 2, la sfîrșitul lunii septembrie și în luna octombrie, aprecierile elogioase la adresa Armatei române, a bunei pregătiri militare, a eroismului și jertfelor pe care acesta le-a dat în luptele din fața Plevnei s-au îmbinat strîns, în comentariile presei străine, cu remarcarea faptului că toate aceste eforturi consfințeau din plin independența României, proclamată la 9 mai 1877.

Ziarul francez „Mémorial diplomatique”, într-un articol dedicat în mod special bravurii Armatei române, releva că „în numeroasele lupte care au înun-dat cu sînge vecinătățile Plevnei românii s-au condus cu un eroism căruia

³⁸ „Imparcial” din 23 septembrie 1877.

³⁹ R. V. Bossy, *Mărturii finlandeze despre România*, București, 1937, p. 91.

⁴⁰ „The Times” din 1 noiembrie 1877, în „Românul” din 23 octombrie 1877.

⁴¹ „Românul” din 31 octombrie 1877.

⁴² General von Liegnitz, *Aus drei kriezen*, Berlin, 1904, p. 154—155.

Europa întreagă îi aduce omagiu". Totodată, autorul articolului evidențiază importantul ajutor dat de români Rusiei într-un moment foarte critic, când rezervele trupelor rusești se găseau la mare distanță, iar unitățile de pe front erau înfrînte la Plevna. „În momentul cînd norocul părăsea drapelul lor (al rușilor — *n.n.*), această armată (românească — *n.n.*) a intervenit cu bravură și fără să se tocmească și-a vărsat sîngele... Pretutindeni unde se afla pericolul, o pozițiune dificilă de apărat, sau o situație critică de salvat, ei s-au distins prin acte de cutezare și de o inteligență care au fost admirate chiar de ruși”⁴³.

„The Daily News” a publicat și el un comentariu prin care atrăgea atenția asupra necesității ca marile puteri să ia în seamă eforturile militare ale României atunci cînd se va discuta situația în această parte a Europei. „Una din surprinderile acestui război — scria ziarul englez — e neașteptata valoare și vitejie arătată de trupele românești și în genere eficacitatea și soliditatea Armatei române... Acum se vede că Armata română contează ceva și trebuie să se țină de ea seama cînd se vor face schimbări în carta Europei relative la România”⁴⁴.

Susținînd aceeași opinie, ziarul vienez „Der Osten”, în numărul din 9/21 octombrie, scria : „Bărbăteasca pășire a României pe cîmpul de resbel a schimbat cu o singură lovitură situația statului român... Eroii care țin sus și tare pe cîmpiile de luptă ale Bulgariei drapelul român, care e împodobit cu laurii nemuritori, nu-și varsă în zadar sîngele lor. România liberă și independentă va ocupa cu mîndrie un loc în concertul european și marea ei faptă împreună cu numele ei vor fi imprimate în inimile generațiilor viitoare”⁴⁵, iar ziarul italian „Provincia din Treviso” considera, de asemenea, că „România a încetat de astăzi de a mai fi vasală și independența ei proclamată de votul național și susținută cu armele nu va mai putea fi răpită”⁴⁶.

Un important centru, puternic fortificat, la cucerirea căruia trupele românești și-au adus din plin contribuția a fost localitatea Rahova. La asaltarea Rahovei au participat un detașament de circa 5 000 de ostași români (în majoritate dorobanți) și un detașament ruso-român de aproape 1 200 de oameni (format din ulani, călărași și dorobanți).

Faptele de arme săvîrșite de ostașii și ofițerii români în răstimpul celor trei zile cît au durat luptele de la Rahova (7/19—9/21 noiembrie) au fost consemnate de către unii corespondenți de presă din străinătate. Reprezentantul ziarului francez „L'Estafette”, în lucrarea sa memorialistică, scria că „Armata română s-a acoperit de o nouă glorie ; după o luptă îndîrjită, ea a ocupat Rahova... Prin acest loc, românii au luat un punct de comunicații între cele două maluri ale Dunării, au pus o mare parte din teritoriu la adăpostul incursiunilor inamicelor trupe turcești”⁴⁷. Ziarul „Politik” din Praga a publicat, de asemenea, un interesant reportaj care cuprindea o serie de aprecieri laudative la adresa Armatei române : „Multe avantaje oferă ocuparea acestei localități, este însă incontestabil că Armata română a dat o nouă dovadă despre vitejie”⁴⁸.

„Le Temps” a comentat și el cucerirea Rahovei de către români, subliniind că România „...poate, pe dreptate, să se arate mîndră de acea mică armată ale cărei bravură și disciplină au întrecut cu mult așteptarea celor mai

⁴³ „Românul” din 24 septembrie 1877.

⁴⁴ „Daily News” din 3 noiembrie 1877.

⁴⁵ „Românul” din 14 octombrie 1877.

⁴⁶ „Românul” din 10 și 11 octombrie 1877.

⁴⁷ A. Mlochowski de Belina, *Op. cit.*, p. 267.

⁴⁸ „Românul” din 16 noiembrie 1877 ; „Familia” din 27 noiembrie/9 decembrie 1877.

buni amici ai naționalității române“⁴⁹. În același timp, „Le Nord“ din Bruxelles, în numărul din 23 noiembrie 1877, se exprima în buletinul său politic în felul următor : „Tinerile trupe române au mai probat încă o dată prin acest fapt de arme, care urmează multor altora nu mai puțin strălucite, că ele sînt la înălțimea armatelor celor mai războite“⁵⁰.

După cucerirea Rahovei, spatele trupelor fiind asigurat de la nord, s-au întreprins acțiuni de strîngere a cercului din jurul Plevnei. Pentru a preîntîmpina o încercare de ieșire a turcilor, trupele ruso-române au luat din timp toate măsurile de întărire a blocadei, deoarece din zi în zi se aștepta ca Osman Pașa să încerce, într-un ultim efort, străpungerea liniilor aliaților, pentru a se putea retrage spre Sofia sau Vidin. Acest lucru s-a întîmplat la 28 noiembrie/10 decembrie, cînd turcii au lansat un atac masiv, care, deși a înregistrat unele succese de moment, s-a soldat cu un eșec total, armata turcă, în frunte cu Osman Pașa, fiind nevoită să se predea în masă.

În timpul luptelor care s-au dat în această zi, unitățile românești din fața Griviței 2 au început înaintarea, ocupînd acest puternic bastion, părăsit de turci, iar Regimentul 5 de linie a intrat în Plevna. Trupele românești au cucerit apoi puternicele redute de la Opanez, care acopereau retragerea turcilor, făcînd 7 000 de prizonieri.

Acțiunile militare desfășurate în ziua de 28 noiembrie de către trupele ruse și române, care au dus la căderea Plevnei, au reținut în mod deosebit atenția opiniei publice din lumea întreagă. În lucrarea sa „De Paris à Plevna“, Mlochowski de Belina, corespondentul ziarului „L'Estafette“, vorbind de aportul trupelor românești la cucerirea Plevnei, arată că atunci cînd turcii au traversat Vidul, atacînd liniile rusești, „trei divizii române operează joncțiunea în spatele inamicului, în timp ce artileria română, stabilită pe înălțimile Opanezului, care urma să fie cucerit de brigăzile lui Sachelarie și Borănescu cu o bravură de necrezut, atacă inamicul din flanc, în timp ce Skobelev a înaintat și a ocupat în spatele inamicului redutele unde turcii credeau că-și vor găsi refugiul... Artileria trăgea cu furie și canonada continuă pe toată linia timp de patru ore. Lupta a fost eroică de o parte și de alta... Turcii asaltați din toate părțile arborară drapelul alb“⁵¹.

Agenția de presă franceză Havas, adresînd ziarului „Românul“ o corespondență, după ce descria acțiunile militare premergătoare capitulării lui Osman Pașa, arată că „în ceea ce privește vitejia românilor, aceștia s-au aruncat asupra pozițiilor inamicului, au luat cu asalt trei redute, au învins printr-o impetuozitate românească vigoarea turcilor și au intrat în fine în Plevna“⁵².

Deosebit de sugestive sînt relatările ziarului francez „Mémorial diplomatique“, care, cu ocazia predării Plevnei, a publicat un articol intitulat „Românii“, unde, printre altele, se spunea : „Românii au contribuit foarte mult la strălucita luptă care a dus la luarea Plevnei. S-ar putea chiar zice că într-un moment critic ei au salvat situația acestei zile“. „Osman Pașa — continua articolul — reușise să străbată pînă în redutele ruse, care dominau drumul de la Plevna la Sofia și poate ar fi izbutit a trece în acest punct peste liniile inamice dacă bateriile române de la Dolni, de la Etropol, de la Sanola și de la Opanez

⁴⁹ „Familia“ din 27 noiembrie/9 decembrie 1877.

⁵⁰ „Românul“ din 29 noiembrie 1877.

⁵¹ A. Mlochowski de Belina, *Op. cit.*, p. 284.

⁵² „Românul“ din 1 decembrie 1877.

n-ar fi deschis asupra lor un foc ucigător — pe cînd, în același timp, a doua divizie română care ocupa Grivița i se repezea în spatele său, împreună cu rușii de sub generalul Skobelev... Preciziunea tirului românilor și impetuozitatea atacurilor avură în această împrejurare critică o influență decisivă⁵³. „Românii — conchidea articolul — oricare ar fi rezerva ce s-ar putea face asupra oportunității lor în acest război, au dat dovadă de calități militare și s-au purtat astfel încît au justificat opinia bună ce lumea avea despre dînșii”⁵⁴.

Ziarul englez „The Morning Post” a publicat, cu prilejul căderii Plevnei, un fragment din darea de seamă oficială în care se menționa că Osman Pașa, în ziua capitulării, s-a adresat, printr-un parlamentar turc, colonelului român Cerchez, căruia i-a comunicat că dorește să ajungă la o înțelegere asupra soartei trupelor turcești. Colonelul Cerchez, urmîndu-l pe ofițerul turc, l-a găsit pe Osman Pașa înconjurat de mai mulți ofițeri superiori, împreună cu care s-a predat. Totodată, ziarul englez atrăgea atenția că „a doua diviziune românească și al șaselea (al cincilea — *n.n.*) regiment românesc au fost cele dintîi care au intrat în Plevna”⁵⁵.

La rîndul său, „Le Messenger de Vienne” a publicat în 7 decembrie o corespondență din Roma în care, exprimîndu-se simpatia opiniei publice italiene față de noile victorii ale românilor, se spunea : „Noi nu sîntem nicidecum nesimțitori la dovezile de vitejie pe care le dă juna națiune română... Nimic nu putea asigura mai bine, în condițiile Europei, triumful independenței României”⁵⁶.

Amănunte privind aportul Armatei române la luptele din ziua căderii Plevnei au dat și revista militară germană „Militär Wochenblatt”⁵⁷, revista militară franceză „Journal des sciences militaires”⁵⁸, precum și ziarele „Helsingfors Dageblatt” (Finlanda)⁵⁹, „La France” (Franța)⁶⁰, „Journal de Saint-Petersbourg” (Rusia)⁶¹.

Un capitol special este consacrat capitulării turcilor la Plevna și în notele ofițerului norvegian Flood, care povestește amănunțit operațiile militare din această zi. Arătînd foarte plastic perseverența dovedită de români în a-i urmări pe turci, Flood scria : „Românii se ținuseră mereu ca viespile de turci”⁶².

După căderea Plevnei, misiunea principală a Armatei române a fost de a zdrobi trupele turcești concentrate în nord-vestul Bulgariei, obiectivul principal fiind cucerirea orașelor Vidin și Belogradik.

În ziua de 12 ianuarie 1878, după ce au izgonit pe inamic dintr-o serie de sate întărite, trupele române au pornit asaltul asupra Smîrdanului, cele trei redute care apărau Smîrdanul și Inova fiind luate, la baionetă, de infanteriștii români. Toate întăriturile exterioare ale Vidinului erau astfel în mîinile românilor.

⁵³ „Românul” din 10 decembrie 1877.

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ Radu R. Rosetti, *Op. cit.*, p. 306—307.

⁵⁶ „Românul” din 2 decembrie 1877.

⁵⁷ „Militär Wochenblatt” nr. 100, din 15 decembrie 1877, p. 1 779.

⁵⁸ „Journal des sciences militaires” din ianuarie 1878, p. 25—34.

⁵⁹ R. Bossy, *Op. cit.*, p. 59.

⁶⁰ „La France” din 13 decembrie 1877.

⁶¹ N. Adăniloiaie, *L'armée roumaine dans la guerre de 1877—1878*, în „Revue Roumaine d'histoire” nr. 1/1962.

⁶² General Radu Rosetti, *Notele unui ofițer norvegian. Înaintea și în timpul războiului de neatîrnare 1876—1878*, București, 1928, p. 297.

Victoria răsunătoare de la Smîrdan și Inova a avut ecou atît în țară, cît și în străinătate. „The Times“ din 28 ianuarie, descriind atacul impetuos al dorobanților, scria că „românii au luat cu asalt satul Smîrdan, care era apărat de trei redute. Aceasta nu s-a săvîrșit fără pierderi destul de mari, dar românii au reușit a goni pe turci din toate uvrajele exterioare ale Vidinului, care este acum complet investit (încercuit — *n.n.*)“⁶³. Aceleași elogii la adresa Armatei române le-a adus și ziarul parizian „La Presse“ : „Românii plătiră aceste fapte de vitejie cu pierderea a mai multe sute de soldați, dar diferitele lor încercări fură încununute cu un astfel de succes, încît comandamentul turc din Vidin negocie deja cu generalul român în vederea predării, cînd deodată se semnează armistițiul“⁶⁴.

La începutul anului 1878 și mai ales în timpul și după semnarea Tratatului de pace de la San-Stefano, la 19 februarie/3 martie numeroase ziare din străinătate au continuat să publice o serie de articole care pledau pentru drepturile României, pentru recunoașterea ei ca stat independent de către marile puteri europene. Principalul argument în susținerea intereselor țării noastre era contribuția eroică pe care Armata română o adusese pe cîmpurile de luptă.

„Le Bien publique“ scria în acest sens că „românii s-au purtat cu vitejie, ei au luat o mare parte la împresurarea Plevnei și la înfrîngerea definitivă a lui Osman Pașa, care a hotărît rezultatul campaniei, ei și-au dovedit în război, ca și în pace, dreptul de a exista ca națiune independentă“⁶⁵, iar „Londoner Journal“ cerea să se recunoască României importanța sa contribuție la înfrîngerea Porții : „La Plevna românii s-au bătut ca lei și au cîștigat lauri de glorie. Cu toate grelele sacrificii pe care i le-a pus războiul (România — *n.n.*), a știut să-și îndeplinească și îndatoririle sale internaționale din toate punctele de vedere“⁶⁶.

Ziarul vienez „Freundenblatt“ dădea, de asemenea, o înaltă prețuire armatei țării noastre. „Armata română în adevăr și-a făcut datoria pe cîmpul de bătaie mai bine decît se aștepta Europa întreagă“⁶⁷, iar „Neue freie presse“ sublinia că, „pe cînd acum un an se putea ierta nesocotirea Armatei române, astăzi e necesar și chiar oportun ca în calculele militare Armata română să fie pusă în cumpănă ca un factor îndreptățit“⁶⁸.

Asemenea articole au mai fost publicate și în alte ziare, ca „Le Siècle“, „La Republique Francaise“, „Il Diritto“, „Le Monteur Universel“, „Wochenblatt de New York Stadts Zeitung“, „Le Bulletin Financier“, „Le Nord“⁶⁹ și altele.

Faptele de arme săvîrșite de bravii ostași români în timpul războiului din 1877—1878, care cu sîngele lor au udat victoriile obținute împotriva turcilor, fapte elogiare de opinia publică mondială, sînt pentru noi prilej de înălțătoare mîndrie patriotică și de recunoștință pioasă închinată eroilor care au consacrat România ca o țară independentă și suverană.

N. Z. MUNTEANU

⁶³ Radu R. Rosetti, *Op. cit.*, p. 377.

⁶⁴ „Gazeta Transilvaniei“ din 26 februarie — 10 martie 1878.

⁶⁵ „Românul“ din 19 februarie 1878.

⁶⁶ „Românul“ din 25 martie 1878.

⁶⁷ „Românul“ din 20—21 martie 1878.

⁶⁸ „Românul“ din 15 aprilie 1878.

⁶⁹ „Românul“ din 19 februarie, 20—21 martie, 30 martie, 6 aprilie, 20 aprilie 1878.

Aprecieri ale Comandamentului militar rus privind Armata română în războiul din 1877-1878

După mobilizarea Armatei române, în aprilie 1877, cele patru divizii au primit misiunea să acopere de la Tr. Severin întreaga linie a Dunării. Obiectivul trupelor noastre era de a preveni o invazie turcă pe teritoriul României și de a asigura înaintarea efectivelor rusești spre Dunăre. Cooperarea armatelor românești și rusești a facilitat astfel succesul trecerii peste Dunăre a diviziilor rusești prin punctul Zimnicea și cucerirea principalelor obiective turcești de pe malul drept al Dunării. Un document al Comandamentului rus apreciază că această cooperare s-a realizat cu succes încă de la începutul războiului ¹.

Penetrarea cât mai rapidă a unităților rusești în sudul Dunării impunea, în primul rând, nimicirea vaselor dușmane de pe Dunăre, care, prin bombardamentele lor, împiedicau construirea de poduri și, implicit, trecerea peste fluviu a diviziilor rusești. Pentru reușita acțiunii, la dispoziția armatelor ruse au fost puse patru vase românești : „Rîndunica“, „Ștefan cel Mare“, „Fulgurul“ și „România“. Dintre acțiunile de luptă ale acestora, se evidențiază și cea a șalupei „Rîndunica“, al cărei comandant, maiorul Murgescu, secondat de locotenenții ruși Dubașev și Testakov, a scufundat un monitor turcesc, care intenționa să bombardeze Brăila. „Grație energiei și prezenței de spirit a maiorului Murgescu“ ², șalupa „Rîndunica“ s-a retras apoi nevătămată. Pentru fapta sa vitejească, maiorul Murgescu a fost decorat cu ordinul „Sf. Ana“ ³ și citat, printr-un ordin de zi pe armată, de către Marele cartier general rus : „Maiorul Murgescu din corpul flotilei luînd parte în noaptea de 12 mai la operațiunea întreprinsă de locotenenții Dubașev și Testakov din marina imperială rusă, în contra unui monitor inamic pe care l-au scufundat, a dat probă în această împrejurare de mult curaj și sînge rece și a reprezentat bine Armata română“ ⁴.

¹ *Opisanie rusko-tureŭkoi voine 1877—1878 na Balkanskom poluostrove*, tom. II, Petersburg, 1900, p. 79.

² „Le Nord“ — ziar oficial al Armatei ruse — din 9 iunie 1877.

³ Botez și Kirițescu, *Războiul pe Dunăre*, vol. I, p. 50.

⁴ *Documente privind istoria României (Războiul pentru independență)*, vol. III, p. 499—500.

Pentru a distrage atenția turcilor și a forța Dunărea în sectorul Zimnicea-Șiștov, bateriile noastre de artilerie instalate pe marginea Dunării, de la Calafat la gura Oltului, au ținut timp de 3 zile (14—16 iunie 1877) sub un tir continuu pozițiile inamice de pe malul drept. Atacul a fost declanșat ca urmare a unei înțelegeri între comandamentele rus și român. Sub protecția focului intens al artileriei românești și rusești a putut fi adus, pe Dunăre și Olt, până la Zimnicea, materialul necesar construirii unui pod ⁵.

Comandamentul rus a elogiât vitejia ostașilor noștri, atât în cursul acțiunii din 14—16 iunie 1877 ⁶, cât și în întreaga desfășurare ulterioară a luptelor. Locotenent-colonelul Garf ⁷ are cuvinte de laudă la adresa artileriei românești, pentru contribuția pe care a adus-o în intervalul iunie-iulie 1877 la succesele împotriva turcilor, iar generalul Zîkov scrie că la asediul cetății Nicopole „românii ținteau foarte precis” ⁸. Aportul artileriei române în bătălia de la Nicopole a fost remarcat și de generalul Stolîpin ⁹.

Cadrele de conducere ale Comandamentului rus au adresat mulțumiri comandanților români pentru comportarea ostașilor noștri în timpul luptelor. La 9 iulie 1877, colonelul Cantilia a raportat generalului Manu, comandantul său : „...Pentru serviciul făcut de trupele noastre, am primit mulțumirile repetate ale generalilor Monolov și Viliaminov, comandanții diviziilor 14 și 31 și a excelenței sale generalului Simoanikov, șef de stat major al Corpului 9 armată ; căci bateriile noastre, deși aflate la o mare depărtare, concuraseră prin focurile lor de a face să tacă bateriile turcești pe care le bătea la spate, precum și a goni tiraliorii turcești, retronșați pe partea dreaptă a Dunării la gura Osmei, de unde făceau mari pierderi servanților din bateriile rusești” ¹⁰. La rîndul său, generalul Manu comunica forurilor superioare că „...atît generalul Viliaminov cît și Tkinikov ne-au arătat în diferite moduri mulțumirile lor pentru ajutorul ce brigada din Islaz le-a dat, atît la combaterea infanteriei turcești cît și la trecerea vaselor și plutelor din Olt în Dunăre” ¹¹.

După trecerea Dunării, trupele rusești, grupate în trei armate, aveau misiunea să înainteze simultan spre sud. Armata de vest, comandată de generalul Krüdner, a fost oprită la Plevna. În aceste condiții, adepții curentului militar rus, în frunte cu ducele Nikolae, au cerut Armatei române să treacă Dunărea pentru a lupta alături de trupele rusești. „Cum ți-am mai spus de atîtea ori — îi scria ducele Nikolae lui Carol — aș fi totdeauna dispus să profit, cu mare plăcere, de concursul pe care Armata română l-ar putea da Armatei rusești” ¹².

După respingerea celui de-al doilea atac al trupelor rusești asupra Plevnei, Comandamentul rus a cerut, la 19/31 iulie, ca Armata română să treacă Dunărea pentru a participa la acțiunile militare contra turcilor.

⁵ *Istoria României*, Editura Academiei R.S.R., vol. IV, p. 615.

⁶ *Opisanie rusko-tureškoj voine...*, tom. III, p. 7—8.

⁷ Garf, *Uceastie rumân v kampanii 1877—1878*, în *Voennii sbornik*, anul 32, vol. 187, p. 48.

⁸ Zîkov, *Voina 1877—1878 v Evropeiskoi Turčii*, tom. I, Petersburg, 1881, p. 119.

⁹ *Sbornik materialov po rusko-tureškoj voine*, vol. 31, p. 212. Această colecție de documente a fost editată de Marele stat-major rus în 97 de volume.

¹⁰ I. Focșeneanu, N. Ciachir, 1877, p. 107.

¹¹ *Documente privind istoria României (Războiul pentru independență)*, vol. IV, p. 136.

¹² *Charles I-er, Chronique-Actes-Documents, tom. II (1876—1877)*, București, 1904, p. 892, telegrama din 27 iulie/8 august 1877.

Inițial urmau să treacă Dunărea 30 000 de soldați români, pentru ca, prin efort comun, să neutralizeze Plevna „...care rămânea un pericol permanent pentru armata imperială”¹³. Comandamentul suprem rus a fost de acord ca armatele ruso-române din sectorul Plevna să fie comandate de domnitorul Carol¹⁴.

Deși Armata română era tânără, fără prea multă experiență și insuficient pregătită pentru operațiuni de lungă durată, în luptele purtate a dat dovadă de o înaltă capacitate de luptă. Generalul D. A. Miliutin, ministrul de război al Rusiei, releva că pînă la 30 august Armata română s-a remarcat pe cîmpul de luptă prin ocuparea „...de poziții prin acțiuni reușite”¹⁵. De asemenea, colonelul Catargi, trimisul Serbiei pe lîngă Marele cartier general rus, comunica prințului Milan al Serbiei că aceasta trebuie să urmeze exemplul României, care este apreciat de ruși, și să participe cît mai repede la operațiunile militare¹⁶. Iar după cea de-a treia bătălie de la Plevna, colonelul Catargi informa că a participat la un dineu, unde împăratul a scos în evidență contribuția României la luptele desfășurate și a vorbit de recunoașterea independenței României în urma aportului trupelor acesteia¹⁷. Ceva mai tîrziu, la sfîrșitul lunii octombrie 1877, prințul Milan îi scria lui Carol că este sensibil la sacrificiile făcute de România pentru Serbia și, în general, pentru binele creștinătății din Balcani, iar Serbia se va strădui, pe măsura posibilităților, să contribuie la aceeași cauză¹⁸.

Comandamentul rus a subliniat vitejia Armatei române în luptele pentru cucerirea Plevnei și, în special, a puternicei redute Grivița¹⁹, afirmînd că „...tînăra Armată română luptă minunat”²⁰. Țarul Alexandru al II-lea îi scria cu această ocazie lui Carol: „Mă bucur de strălucita bravură cu care a participat la lupte armata voastră”²¹. Armatele române, declară țarul, „...au luptat sub focul cel mai ucigător al inamicului”²².

Pentru faptele deosebite săvîrșite la Plevna, Comandamentul rus a decorat 40 de militari români cu crucea „Sf. Gheorghe”²³. Ocuparea redutei Grivița, arăta generalul D. A. Miliutin, „ne-a trezit noi speranțe și încredere”²⁴.

În perioada asediului Plevnei, ostașii români au executat în porțiunea de front ocupată importanta lucrări militare. Pe această porțiune „nu se găseau numai puncte întărite, dar și poziții întregi fortificate”²⁵. După inspectarea Bateriei a 7-a române, generalul Moller, comandantul artileriei ruse, constata precizia tragerii tunurilor românești și evidenția pe șefii de tunari. Locotenenții români Lupu și Lambrino au fost citați prin ordin de zi de Comandamentul rus pentru recunoașterile fructuoase efectuate fără întrerupere

¹³ Arhivele statului București, fondul Casa regală, dosarul nr. 16/1877, fila 277.

¹⁴ *Sbornik materialov po rusko-tureškoj voine...*, Petersburg, 1911, vol. 97, p. 86; vezi și Arhivele statului București, fondul Casa regală, dosarul nr. 16/1877, fila 216.

¹⁵ D. A. Miliutin, *Dnevnik II*, p. 213.

¹⁶ Arhiva Institutului de istorie Beograd, fondul Ristici, sign. XIX/1, documentul nr. 35.

¹⁷ Ibidem, documentul nr. 40.

¹⁸ Ibidem, documentul nr. 52.

¹⁹ *Istoricul Marelui stat-major rus*, în traducerea lui I. Gărdescu, vol. V, p. 142.

²⁰ *Sbornik materialov...*, vol. 45, p. 64.

²¹ Tatișcev, *Imperatu Alexandr II*, vol. II, p. 401.

²² *Sbornik materialov...*, vol. 15, p. 67.

²³ *Documente privind istoria României (Războiul pentru independență)*, vol. V, p. 651.

²⁴ D. A. Miliutin, *Dnevnik II*, p. 214.

²⁵ *Opisanie rusko-tureškoj voine...*, tom. VII, p. I, p. 46, Petersburg, 1911.

timp de 4 zile în zonele Gorna și Dolni-Dubnik. „În timpul recunoașterii se apropiiau eroic de posturile turcești, fără a ține seama de împușcăturile turcilor“²⁶.

Modul exemplar în care trupele române s-au comportat în luptele de la Plevna a fost evidențiat și de unii generali ai Armatei ruse. Un nou prilej, în acest sens, s-a ivit în cursul luptelor din octombrie, când trupele rusești, ajutate de câteva unități românești, au cucerit localitatea Gorni-Dubnik, iar o brigadă de călărași români a ocupat Gorni și Dolni-Etropol, românii reușind să înainteze pînă la Opanez, cu aceasta închizîndu-se cercul împrejurul Plevnei. În timpul acestor acțiuni, generalul Krîlov, predînd comanda cavaleriei ruse generalului Arnoldi, a dat un ordin de zi în care aducea mulțumiri trupelor române, cu care a cooperat, și mai ales cavaleriei: „Luptele de la Teliș, Gorni-Dubnik, Semeret, Trestenik, precum și diferite expedițiuni încredințate de mine cavaleriei române, au dovedit într-un mod strălucit bravura, ținuta perfectă și exactitudinea în serviciu ale brigadierilor de roșiori și de călărași, precum și ale bateriei de artilerie călăreață română. Plecînd, duc o sinceră mulțumire, dobîndită prin onoarea ce am avut de a comanda aceste trupe de elită“²⁷. La rîndul său, generalul Arnoldi, într-o scrisoare trimisă lui Carol I, la 18 octombrie 1877, cu ocazia ocupării localității Dolni-Dubnik, a adus și el mulțumiri comandamentului armatelor române. „Imperiul aduce la cunoștința M. V. că în cele șapte zile de activitate ale trupelor înaintea Dolni-Dubnikului, toate părțile Armatei române, infanterie, cavalerie și artilerie, și-au îndeplinit datoria cu conștiință și cu multă abnegație și au fost de mare folos“²⁸.

Documentele rusești consemnează că la ocuparea satului Vadin „au căzut în mîna românilor toate bagajele și munițiile și alimentele turcilor. Escadronul de Gorj a fost admirabil“²⁹. Comandamentul rus, precum și generalii Parensov și Zîkov au apreciat că luptele pentru ocuparea redutei Grivița 2 au fost deosebit de sîngeroase, românii dînd dovadă de o bărbăție fără seamăn³⁰. Generalul Gurko a relevat în nenumărate rînduri calitățile militarilor români, care i-au fost subordonați în cadrul unității sale de cavalerie: „...Ei au fost la înălțimea datoriei în toate împrejurările, meritînd pe deplin încrederea și considerația ce li s-a acordat“³¹. Același general vorbește elogios despre „vitezza noastră aliată, Armata română“³².

Pentru ca asediul Plevnei să ducă la capitularea necondiționată a turcilor, se împunea și cucerirea unor puncte fortificate exterioare, care ar fi putut primejdui spatele trupelor ruso-române. În acest scop, s-a hotărît ocuparea orașului Rahova³³, care era în legătură directă cu Vidinul. Rahova urma să fie atacată dinspre est de către trupele colonelului Slăniceanu, iar dinspre vest de către trupele ruso-române de sub comanda generalului rus

²⁶ *Documente privind istoria României (Războiul pentru independență)*, vol. V, p. 658.

²⁷ T. C. Văcărescu, *Luptele românilor în reșelul din 1877—1878*, București, 1887, p. 409.

²⁸ Ibidem, p. 456—457.

²⁹ *Sbornik materialov...*, vol. 49, Petersburg, 1906, p. 266—267.

³⁰ Ibidem, vol. 2, p. 425—426; vezi și Parensov, *Iz proilogo*, tom. II, p. 143; Zîkov, *Op. cit.*, p. 393—395.

³¹ Citat după Hristina Mihova, în *Osvobojudenieto na Bulgaria ot tursko igo*, Sofia, 1958, p. 211.

³² *Sbornik materialov...*, vol. 53, p. 27.

³³ Arhivele statului București, fondul Casa regală, dosarul nr. 16/1877, filele 174—175.

Meyendorf. Iată cum descrie acesta, în raportul său, acțiunea a două companii de dorobanți : „Înaintară cu cea mai mare tărie și cu un curaj mai presus de orice laudă”³⁴.

La 28 noiembrie 1877, Osman Pașa încearcă, fără succes, să spargă cercul din jurul Plevnei. La ora 14, Plevna capitulează.

Într-un raport înaintat comandantului șef al frontului din Balcani, generalul rus Totleben, locțiitorul lui Carol la comanda Armatei de vest, care a condus blocada Plevnei, a apreciat elogios Armata română „...a cărei comportare, indiferent de grad, de la general și până la soldat, a fost mai presus de orice laudă”³⁵.

★

Aprecierile Comandamentului rus privind Armata română în războiul din 1877—1878 întregesc imaginea contribuției aduse de aceasta în război, evidențiază idealurile nobile pentru care și-au jertfit viața miile de ostași români pe câmpurile de luptă.

N. CIACHIR
doctor în istorie

³⁴ Citat după Th. Văcărescu, *Luptele românilor din resbelul din 1877—1878*, București, 1887, p. 466.

³⁵ *Sbornik materialov...*, vol. 55, p. 278—279.

Documente inedite privitoare la războiul pentru independența României aflate în arhivele din Bruxelles și Paris

Cercetarea întreprinsă recent în arhivele din Bruxelles și Paris se încadrează în importanta acțiune de stat pentru depistarea materialelor documentare care privesc istoria patriei noastre. Mijloacele moderne de microfotocopiere a documentelor descoperite vor grăbi îmbogățirea fondului arhivistic al Republicii Socialiste România, care reprezintă sursa principală de cercetare în domeniul bogat al trecutului istoric al țării noastre.

O atenție deosebită s-a acordat arhivelor ministerelor afacerilor străine ale Belgiei și Franței, în care se păstrează, în afara corespondenței și actelor elaborate în cancelariile acestora de-a lungul anilor, și rapoartele primite de la consulatele sau legațiile pe care Franța și Belgia le aveau în diferite țări. Astfel, Belgia a avut consuli la București, Galați și Iași începând cu anul 1841, iar Franța la București și Iași din 1795. În arhivele amintite se găsesc rapoartele acestor consuli începând cu anii citați.

Pe lângă rapoartele propriu-zise, multe dintre ele adevărate lucrări științifice, întruind până la 50—80 de pagini, se păstrează și multe copii ale diferitelor documente întocmite sau primite la București și Iași pe care consulii le anexau la rapoarte, manifeste care circulau în orașele unde își aveau reședința consulatele respective, ediții extraordinare ale ziarelor, pamflete etc.

În arhivele amintite se păstrează, de asemenea, unele memorii sau scrisori originale ale diferiților oameni politici din țara noastră adresate guvernelor francez și belgian pentru a obține sprijin în lupta lor sau pentru justificarea unor acțiuni întreprinse fără a avea aprobarea puterilor garante. Tot aici se găsesc și multe documente privind relațiile economice ale țării noastre cu Franța și Belgia. Aceste relații formau obiectul activității unor societăți sau misiuni speciale, care înaintau memoriile sau corespondența prin ministerele de resort respective.

Fiind de scurtă durată, investigația întreprinsă la Bruxelles și Paris nu a putut duce la epuizarea tuturor fondurilor, colecțiilor și multor serii în care se află clasate materiale documentare despre țara noastră. Aceste materiale trebuie să fie căutate nu numai în grupa rapoartelor provenite de la consulii din Bucu-

rești sau Iași, ci și în documentele provenite de la consulii Belgiei și Franței la Constantinopole, Petersburg, Viena, Londra, Berlin, Paris etc.

Cercetarea efectuată acum a dus la depistarea multor materiale documentare importante referitoare la toate problemele majore din istoria țării noastre în perioada 1795—1916¹ (anul 1821, 1848, Unirea, domnia lui Cuza Vodă, 1877, problema agrară și răscoalele țărănești, mișcarea muncitorească, comerț, industrie etc.), ceea ce va înlesni obținerea de microfotocopii.

Firește, e necesară continuarea cercetărilor, deoarece surprize plăcute în ceea ce privește descoperirea a noi documente importante ne așteaptă la tot pasul, mai ales când e vorba de imensele arhive ale Franței.

Unii consuli ai Belgiei² în țara noastră au urmărit cu deosebită atenție lupta poporului român împotriva prigonirilor dinăuntru și din afară. Ei găseau cu totul îndreptățită această luptă și priveau cu toată simpatia năzuința poporului român spre libertate, asemănând-o, nu o dată, cu năzuința propriei țări, care nu de multă vreme obținuse independența. Din acest punct de vedere sînt interesante instrucțiunile pe care Legația Belgiei la Constantinopole le da consulului din București la întrebarea acestuia în legătură cu atitudinea ce trebuie s-o adopte față de evenimentele petrecute în Țara Românească la 1848 : „Misiunea dv. nu este ca a altor consuli ; ca belgian, cum s-ar spune, aparținînd unei națiuni libere care a cucerit independența cu armele în mînă se poate forma în adîncul inimii dorința arzătoare pentru emanciparea poporului în mijlocul căruia trăiește. Ca funcționar al unui guvern liberal trebuie să se păzească să militeze pentru partea absolutistă deoarece aceasta ar fi să-și renege națiunea și drapelul său“³.

Observînd cu atenție evenimentele politice din principatele dunărene și lupta poporului pentru libertate, consulul belgian de la București, Jacques Poumay, întocmește o lucrare intitulată : *Obiceiurile și caracterul românilor*, pe care o trimite la Bruxelles, cu raportul său din 22 februarie/6 martie 1866. Aici el scrie că, după o ședere de 16 ani printre români, a studiat bine problema și că se poate pronunța asupra celor bune și rele : „Românii își iubesc țara. Ei vorbesc mult despre ea și se emoționează cu ușurință la auzul numelui patriei lor. Literatura lor se bazează în întregime pe acest sentiment și pe acela al iubirii. Eu cred că acum, sub o mînă abilă, coarda patriotismului ar vibra tare și că aici rezidă elementul real al viitorului. Românii au o inteligență vie, o concepție promptă și un spirit fin ! Imaginația românilor este vie și mobilă, toți sînt poeți“⁴.

Același consul menționează, în rapoartele sale, conversațiile cu prințul Cuza, pe care îl descrie a fi un „om bine cunoscut pentru dorința de a se consacra fericirii țării. Judecă înțelept, este modest și dezinteresat de persoana lui.

¹ Atît în Belgia cît și în Franța, cercetătorii au acces numai la actele mai vechi de 50 de ani. În fiecare an, se pun la dispoziția cercetătorilor materialele care împlinesc 50 de ani. De exemplu, în decembrie 1966 puteau fi cercetate documentele anului 1916, iar în 1967 cele din 1917.

² Ministerul Afacerilor Străine Belgia, Serviciul arhivei, Corespondența politică, Legațiile, România, vol. I, actul 172.

³ Ibidem, Turcia, vol. II, 1841—1850, actul 145.

⁴ Ministerul Afacerilor Străine Belgia, Serviciul arhivei, Corespondență politică, Legațiile, România, vol. III, 1861—1870, actul 62.

La București trăiește simplu, fără zgomot, fără pompă. Cuza a trăit un timp în Belgia și este un mare admirator al instituțiilor civile și militare“.

Într-un raport din 1862, același consul scrie că prințul Cuza a vorbit despre intenția de a înlătura „jugul otoman“⁵.

În 1870, la 29 decembrie, Ministerul Afacerilor Străine al Belgiei cere consulului său la București „să observe și să semnaleze asupra stării de spirit născut[e] în România în urma evenimentelor ultimelor săptămâni care tinde la transformarea acestei țări într-un stat neutru și independent“⁶.

Rapoartele consulului Belgiei la București din anii 1875—1880, în număr de 175, formează un întreg volum de peste 600 de file. Cele mai multe rapoarte datează din 1877⁷. Primele dintre acestea au în anexă și copii de pe unele scrisori primite din partea altor consuli în legătură cu situația politică din România, articole decupate din ziare, copii de pe diferite declarații etc. Consulii erau preocupați în mod special și de evenimentele din Serbia. Tot aici sînt anexate și copii de pe scrisori secrete din țară privind activitatea lui C. A. Rosetti, M. Kogălniceanu, I. Ghica etc. De la 5 februarie 1876, consul la București era Frederic Hooricka, care a continuat și mai amănunțit activitatea lui Poumay. El a descris situația politică din România, intrarea armatelor ruse între 23 și 24 aprilie, a anexat la rapoarte convenția dintre România și Rusia, precum și scrisoarea marelui vizir către prințul Carol din 23 aprilie 1877. Un raport „foarte confidențial“, datat 17 aprilie — 1 mai 1877, pe care consulul belgian l-a trimis de la București la Orșova cu un curier special, redă discuția acestuia cu ministrul de externe M. Kogălniceanu în problema războiului. Consulul are o nouă convorbire la Ministerul de Externe, în ziua de 22 aprilie/4 mai 1877, și află că Brătianu plecase la Chișinău pentru a obține o zonă separată în care Armata română să poată acționa liber, și anume zona pe Dunăre⁸.

În ziua de 9 mai 1877, consulul belgian redactează un lung raport asupra evenimentelor din București. El arată că Brătianu se întorsese cu o convenție, că la hotelul „Bulevard“ a avut loc o întrunire la care Rosetti declarase că Rusia va fi recunoscătoare de cooperarea cu Armata română. Apoi subliniază faptul important al proclamării independenței țării și declararea războiului împotriva Turciei. În același raport, el scrie că de îndată turcii au bombardat malul stîng al Dunării și că Armata română a ocupat Calafatul⁹.

Într-un raport din 30 iunie 1877¹⁰, consulul consemnează faptul că de la trecerea Dunării limbajul lui Gorceakov devenise mai moderat și că o delegație rusă venise la București pentru a arăta că comandantul Armatei ruse contează pe forțele române în păzirea aripei drepte a Armatei ruse pe o distanță de 10 km. Această situație, creată în urma insucceselor armatelor ruse în fața fortărețelor turcești, înarmate cu tunuri de mare calibru, a trasat Armatei

⁵ Ibidem, vol. II, 1857—1860, din 21/5 martie 1859.

⁶ Ibidem, vol. III, 1861—1870, act. 23, Raport din 20/2 decembrie 1862.

⁷ Ibidem, actul 165, din 29 decembrie 1870.

⁸ Ibidem, vol. V, 1875—1880, actele 67 și 68.

⁹ Ibidem, actul 70.

¹⁰ Ibidem, actul 84.

române linia de conduită pe care consulul o prevăzuse în scrisorile sale anterioare. Pînă acum — scria acesta — Armata română se găsea, prin forța împrejurărilor, fără nici o atenție, concentrată în Oltenia.

La 6 iulie 1877, consulul își începe raportul său cu fraza : „Armata română va trece Dunărea ? Este o problemă care se discută de o lună în România”¹¹. Tot aici se menționează că guvernul rus își exprimase dorința ca Armata română să stea în defensivă ; în același timp, prințul imperial al Germaniei exercita presiuni asupra prințului Carol pentru a-l determina să asculte de aceste sfaturi. Consulul arată că inginerii ruși i-au vorbit admirativ despre serviciile ireproșabile aduse de căile ferate române.

Volumul mai cuprinde rapoarte cu date bogate privind trecerea Dunării de către Armata română, asediul Plevnei, eroismul soldaților și ofițerilor români, căderea Plevnei și capitularea lui Osman Pașa.

Într-un raport din 13 mai 1902, consulul Belgiei arată cum a decurs la București a 25-a aniversare a independenței naționale. Se vorbește de eroismul trupelor române la Plevna venite în ajutorul armatelor ruse : „...victoria obținută aici a pus capăt vasalității sub suzeranitatea opresivă a sultanilor și de aici a început o eră nouă, care a transformat cele două provincii tributare într-un regat liber și prosper”¹².

Consulul înfățișează un larg istoric al tuturor evenimentelor care au dus la independență.

Un raport din 20 octombrie/1 noiembrie 1902 descrie serbările comemorative din Bulgaria ale luptelor de la Șipca, conduita ireproșabilă a Armatei române în războiul din 1877. Consulul constată că nu a fost invitat nimeni din partea Armatei române „care a luptat și pentru independența poporului bulgar”.

În volumul al XIV-lea din Corespondența politică, care cuprinde rapoartele consulului belgian din București pe anii 1905—1907, multe dintre ele privind războaiele țărănești din 1907, se găsește și raportul din 22 septembrie/4 octombrie 1907 privind inaugurarea la Plevna a monumentului țarului rus, la care serbare nu a fost invitat nici un reprezentant român¹³.

★

Și din Constantinopole, unde Belgia trimitea pe cei mai buni diplomați, veneau la Bruxelles multe rapoarte, odată cu alte materiale documentare anexate în copie sau originale¹⁴. Între acestea, multe privesc și țara noastră. În problema luptei de eliberare a poporului român, un raport al ambasadorului Jooris, purtînd data de 23 octombrie/5 noiembrie 1857, dezvăluie îngrijorarea produsă în Turcia de *actul din principate* care — potrivit aceluiași ambasador — nu numai că a știrbit suzeranitatea otomană, ci prezintă primejdie pentru țările vecine din imperiul otoman, ca, de exemplu, Bulgaria, Serbia etc. Diplomatul belgian arăta că „efectul mișcării de eliberare din principate care agită spiritele din

¹¹ Ibidem, actul 89.

¹² Ibidem, vol. XII, actul 70.

¹³ Ibidem, vol. XIV, 1905—1907, actul din 4 octombrie 1907.

¹⁴ Ibidem, Turcia. Sînt 65 de volume între anii 1837 și 1916.

principate se întinde în țările vecine. Deja în Serbia s-a descoperit un complot care avea de scop schimbarea formei de guvernământ și că în Bulgaria este o surdă frământare în aceeași direcție. Aceasta a făcut ca Poarta să protesteze printr-o a doua notă adresată puterilor semnatare la Paris prin care ea declară că nu poate să accepte nici un vot al divanurilor ad-hoc inconciliabile cu principiile de integritate teritorială a imperiului și suzeranității sultanului. Pretențiile partidului unionist merg până la anexarea la imperiul daco-român a provinciilor locuite de români din imperiul austriac. De aceea, Austria singură a înțeles pericolul la începutul acestui conflict, apărând interesele Porții, apărându-și propriile interese¹⁵. Alt raport, datat 2/14 noiembrie același an, descrie procesul complotului din Serbia și arată că „de fapt rădăcina luptei poporului sîrb se găsea în principate și că impulsunea venea de la revoluționarii din București”¹⁶.

La 11/23 ianuarie 1858, diplomatul belgian la Constantinopole, analizînd situația politică din principate, arată că : „Poarta este iritată din cauză că problemele puse de divanurile ad-hoc, sau mai bine zis de unioniști, atacau suzeranitatea și integritatea imperiului, de altfel probleme puse de revoluționarii de la 1848”¹⁷.

Un raport din Constantinopole purtînd data de 5 decembrie 1867 și aparținînd cunoscutului diplomat belgian Blondel se ocupă de situația politică din București și subliniază „dorința guvernului român de a se detașa încet, încet din starea de vasalitate și de a intra în relații politice directe cu alte țări”¹⁸.

Volumul al XV-lea cuprinde 143 de rapoarte numai din anul 1877. Unele dintre ele au 30—40 de pagini. Între rapoartele care se referă în general la războiul ruso-româno-turc din 1877—1878, sînt și unele relative la participarea Armatei române. Se descriu luptele crîncene de la Plevna, la care lua parte și „mica, dar brava Armată română”.

Interesante sînt și rapoartele trimise la Bruxelles de către consulul Belgiei la Petersburg, rapoarte care însumează 35 de volume (anii 1850—1916). Și aici se găsesc mărturii care privesc istoria țării noastre. De exemplu, la 12/24 iulie 1876, se trimite „o analiză”, căreia consulul îi garantează scrupulozitatea și exactitatea, asupra memorandumului adresat Porții de către guvernul român și comunicat puterilor semnatare ale Conferinței de la Paris¹⁹. Se analizează apoi punctele memorandumului : „1. *Recunoașterea numelui istoric de «România»*. 2. *Admiterea unui agent român în corpul diplomatic*. 3. *Recunoașterea jurisdicției agentului român asupra conaționalilor săi stabiliți în Turcia*. 4. *Inviolabilitatea teritoriului român și delimitarea insulelor Dunării*. 5. *Convenții comerciale, de telegrafie, poștale și extrădarea răufăcătorilor*. 6. *Recunoașterea pașapoartelor române de autoritățile turce*. 7. *Fixarea frontierelor Deltei și Dunării în măsură să asigure suveranilor români libertatea de a se bucura de apele fluviului care scaldă teritoriul său*”²⁰.

Un raport din 13/25 aprilie 1877 anunța trecerea armatelor ruse peste Prut. Aici se arată că România va pune la dispoziție 15 trenuri pe zi pentru

¹⁵ Ibidem, vol. VII, actul 108.

¹⁶ Ibidem, actul 110.

¹⁷ Ibidem, actul 131.

¹⁸ Ibidem, vol. XII, actul 92.

¹⁹ Ibidem, Rusia, vol. XIII, 1876—1877, actul 7.

²⁰ Ibid.

transportarea trupelor pînă la București, de aici urmînd să fie utilizate drumurile ordinare, care se află în foarte bună stare. Potrivit raportului, pentru trecerea Dunării nu vor fi necesare mai mult de 4 sau 5 zile. Un alt raport, datat 19/31 mai 1877, consemnează că țarul a plecat la Ploiești, oraș românesc, unde se găsea cartierul general al Armatei ruse : „Se atribuie în parte plecarea dorinței țarului de a decide pe prințul României să dea comanda trupelor sale marelui duce Nicolae“²¹.

Raportul din 29 mai/11 iunie 1877 menționează că rușii „fac eforturi pentru a ține pe loc Armata română să nu treacă Dunărea odată cu Armata rusă și este sfătuită să rămînă în defensivă“. Se mai arată că generalul român I. Ghica a stat la Petersburg 3 săptămîni pentru a încerca să negocieze cooperarea Armatei române cu operațiile Armatei ruse pe malul drept al Dunării, dar că s-a întors puțin satisfăcut la București, cîteva zile înainte de plecarea împăratului. Raportul din 19/31 august 1877 cuprinde știri despre noile construcții de căi ferate din România pe distanța București—Zimnicea, despre construirea celor 3 poduri peste Dunăre, despre trecerea Dunării de către Armata română. Prințul Carol — arată raportul — a fost numit comandantul forțelor ruse și române de la Plevna, avînd ca șef de stat-major pe generalul rus Zotov²².

Date bogate asupra desfășurării luptelor din Bulgaria, și în special de la Plevna, puternica apărare a turcilor, eroismul armatelor române și ruse se găsesc în mai multe rapoarte din volumul citat²³.

Volumul al XIV-lea conține rapoartele trimise din Petersburg de consulul belgian în anul 1878, dintre care multe privesc și problemele ce se puneau în fața României după cîștigarea independenței naționale.

Bogată este și grupa volumelor de rapoarte primite la Bruxelles de la ambasadorul Belgiei în Viena. Pentru anii 1830—1916 se găsesc 75 de volume care conțin multe rapoarte referitoare și la evenimentele mai importante din țara noastră. Figurează aici și multe știri privitoare la războiul purtat de poporul român pentru cucerirea independenței naționale. Astfel, un raport din 25 iunie/7 iulie 1877 arată următoarele : „România este determinată să ia parte activă la război contra turcilor și Armata română se prepară — se zice — să treacă Dunărea cu riscurile sale și pericolele sale“²⁴.

Raportul din 12/24 iulie 1877 vorbește despre desfășurarea tactică a Armatei române la Vidin, Silistra și în alte localități, iar altul din 15/27 iulie același an despre vizita lui Kogălniceanu la Viena, tratativele duse cu contele Andrassy, situația cîmpului de bătaie. Documentul afirmă că Armatei române, care sprijinise efectiv trupele rusești în asaltul Nicopolului, i se rezerva un oficiu modest de ariergardă pe Dunăre²⁵, încît la încheierea păcii să nu fie prea mult luată în seamă²⁶.

★

În bogata arhivă a Ministerului Afacerilor Străine din Paris se găsesc, de asemenea, multe și importante materiale privind războiul pentru cucerirea independenței naționale a României pe care le întîlnim atît în rapoartele diplo-

²¹ Ibidem, actul 92.

²² Ibidem, actul 111.

²³ Ibidem, actele 128, 135, 141, 145 etc.

²⁴ Ibidem, Austria, vol. XLIV, actul 4.

²⁵ Ibidem, actul 9.

²⁶ Actele 12, 16, 18 și 27 din același volum sînt, de asemenea, interesante.

mașilor francezi în diferite țări, în corespondența de cancelarie a Ministerului Afacerilor Străine, cât și în colecția de *Memorii și documente* formată din diferite acte politice primite direct de minister de la diferite persoane. Prima grupă, intitulată *Corespondență politică*, reunește rapoartele politice ale diplomaților din diferite țări. Până la 1878, asemenea rapoarte pornite din București sau Iași sînt grupate la fondul Turcia. Astfel, un raport din 21 mai/2 iunie 1877, scris de consulul Fred Debaines, în București, arată că, „față de inacțiunea turcilor, multe persoane înclină să creadă că trecerea Dunării nu va fi apărută serios și că odată ce satisfacția amorului propriu obținut și trupele marelui duce Nicolae campate în Bulgaria, turcii vor fi siliți să ceară pace. Prințul Carol părea să creadă această situație și regreta. Adevărat — scria consulul —, era păcat dacă toată cruciada sa împotriva necredincioșilor s-ar fi limitat la canonada de la Calafat”²⁷.

Dar turcii nu cereau pace, iar pregătirile de război, cu cerințele mari ale aprovizionării Armatei ruse, începeau să facă dificile relațiile dintre armatele ruse și autoritățile civile române — scrie diplomatul francez din București. Armata rusă, deși ducea după ea un număr considerabil de căruțe și atelaje (30 000 pentru 6 corpuri de armată), de fiecare dată se găsea obligată să recruteze țărani și „se văd pînă la 80 boi înhămați la o piesă de tun pentru a o face să avanseze pe un drum desfundat”²⁸.

La 10/22 iunie 1877, același consul francez descrie convorbirea pe care a avut-o timp de două ore cu prințul Carol. Acesta i-a făcut un istoric al relațiilor cu Poarta de la venirea lui în țară, subliniind „cu amărăciune umilințele suferite în cei 12 ani de vasalitate turcă”. Prințul a sesizat rezervele Franței față de independență; el i-a vorbit „despre armata sa și el vrea să risipească opiniunea foarte răspîdită asupra inferiorității soldatului român. Noi voim — spunea Carol — să ne creăm titluri pentru a obține la pace concesiunile pe care demnitatea noastră le cere”²⁹.

La 2/14 iulie 1877, consulul francez vorbește despre perspectiva trecerii Dunării de către Armata română³⁰.

Raportul din 12/24 iulie 1877 arată că ducele Nicolae a cerut generalului Manu, comandantul unei divizii române de la Turnu-Măgurele, „să ocupe Nicopole pentru a proteja flancul drept al Armatei ruse”³¹.

Problema cooperării Armatei române cu Armata rusă este tratată pe larg de către consulul francez în raportul său din 13/25 iulie 1877³².

Întregul volum, însumînd 466 de file, se referă la evenimentele politice ale anului 1877, între care obiectivul principal îl ocupă războiul purtat de întregul popor român, în colaborare cu Armata rusă, împotriva turcilor.

Documentele găsite în arhivele din Bruxelles și Paris conțin date importante și vor aduce contribuții la cunoașterea și mai exactă a uneia dintre cele mai luminoase pagini ale istoriei poporului român.

GH. UNGUREANU

²⁷ Ministerul Afacerilor Străine Franța, Serviciul arhivei, Corespondența politică, Turcia, Consularul București, vol. XLII, fila 13.

²⁸ Ibidem, fila 63.

²⁹ Ibidem, fila 72.

³⁰ Ibidem, fila 135.

³¹ Ibidem, fila 142.

³² Ibidem, filele 145—147.

Solidaritatea forțelor democratice din România cu Congresul mondial pentru pace

(Bruxelles-1936)

Între obiectivele de bază ale activității Partidului Comunist Român și a celorlalte forțe democratice din țara noastră un loc important a fost ocupat permanent de lupta împotriva oricăror provocări războinice care ar fi putut pune în pericol pacea popoarelor lumii, independența și suveranitatea patriei.

După 1933 — când instalarea lui Hitler la putere în Germania și agitația primelor lozinci revanșarde de către acesta au agravat și mai mult pericolul pentru pacea lumii —, mișcarea antirăzboinică, pentru pace din România a crescut în intensitate an de an. Ea a fost ridicată pe un plan superior, manifestându-se în variate forme, începând cu anul 1936, în condițiile în care uneltirile cercurilor revanșarde hitleriste se îmbinau tot mai mult cu cele ale cercurilor revizioniste horthiste, ținând direct la sfîrtecarea granițelor României, la transformarea ei într-un avanpost al agresiunii unite a Germaniei hitleriste, Italiei fasciste și Ungariei horthiste în estul și sud-estul Europei, ca și în pregătirea pe un asemenea teren a aventurii războinice împotriva Uniunii Sovietice.

Înțelegînd natura acestor planuri și sesizînd primejdiile mari pentru integritatea și independența României și, în același timp, pentru pacea europeană, dînd dovadă de mult realism în aprecierea momentului istoric în fața căruia se afla țara, P.C.R. a adresat maselor vibrante chemări la acțiune unită pentru pace, pentru apărarea cu arma în mînă a fruntariilor naționale. „Numai printr-un front unic antirăzboinic al tuturor celor ce muncesc, numai prin acțiunea marilor mase împotriva pregătirii războiului, se va putea reuși să se înlătorească acest grozav flagel — sublinia organul central de presă al P.C.R. Frontul unic al păcii pe plan național și internațional —, iată lozincă momentului de față”¹. Comuniștii preconizau ca acest front „să cuprindă toate partidele și organizațiile de masă, syndicatele muncitorești și toate organizațiile antirăzboinice, anti-revizioniste, pacifiste, de femei, ale invalizilor de război și ale surorilor de caritate, organizațiile umanitare și religioase, organizațiile intelectualilor, precum și toate organizațiile de tineret, organizațiile sportive, culturale, cooperative și toți oamenii cărora le sînt scumpe viața, averea și soarta lor și a po-

¹ „Scînteia”, anul VI, nr. 6—7 (75—76), din 23 mai 1936.

porului" ². Cum rezultă, P.C.R. avea în vedere ralierea pe o platformă comună a tuturor celor interesați în apărarea cu strictețe a păcii, obiectiv de interes general pentru masele cele mai largi, indiferent de categoria lor socială, apartenența la partide, naționalitate, confesiune religioasă ori grad de cultură.

Activitatea de masă desfășurată în România pentru apărarea păcii a cunoscut o intensificare în condițiile în care pe plan internațional, din inițiativa unor ilustre personalități ale vieții politice, cultural-științifice și literare, a fost anunțată, în aprilie 1936 ³, convocarea pentru luna septembrie 1936 a unui congres mondial pentru pace ⁴. În rîndul celor care au pregătit convocarea congresului sau al celor care au aderat imediat la această grandioasă acțiune pentru pace s-au numărat o serie de eminente personalități progresiste ca : Lordul Robert Cecil, cunoscut luptător pentru pace, inițiator al plebiscitului pentru pace din 1935 („Peace Ballot”), care reușise a aduna 12 milioane de semnături, Sir Norman Angell, laureat al Premiului Nobel pentru pace (Anglia), Eduard Herriot, liderul Partidului radical socialist, președintele Camerei deputaților, Victor Basch, președintele Ligii drepturilor omului, Marcel Cachin, membru al Biroului Politic al Partidului Comunist Francez, scriitorul Romain Rolland, Francis Jourdain, cunoscuții profesori universitari Paul Langevin, Pierre Cot (Franța), Mihail Șvernîk, secretarul mișcării sindicale din U.R.S.S., Roger Baldwin, președintele Ligii drepturilor omului (S.U.A), Eduard Beneș, președintele Republicii Cehoslovacia, Heinrich Mann (Germania), Louis de Brouckère, membru al Academiei, delegat al Belgiei la Societatea Națiunilor, Henry la Fontaine, laureat al Premiului Nobel pentru pace (Belgia), Mahatma Gandhi, Rabindranath Tagore, Javaharlal Nehru (India) ș.a.m.d. ⁵.

Printre semnatarii apelului de convocare a congresului se afla și Constantin Titel-Petrescu din partea mișcării pentru pace din țara noastră.

Convocarea Congresului mondial pentru pace a fost salutăată cu căldură de toate forțele democratice din România. P.C.R. și-a expus poziția sa față de acest congres într-un manifest elaborat în iunie 1936, în care se arăta : „Partidul Comunist din România, cel mai hotărît și consecvent luptător pentru apărarea păcii, susține din toată forța sa această acțiune internațională de împiedicare

² Arhiva Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R. (în continuare A.I.S.I.S.P.), cota A. XX—3, inv. nr. 928.

³ „Atlas”, anul I, nr. 8, din 26 aprilie 1936. În acest număr chiar, ziarul adresa maselor o vibrantă chemare de a se integra în acțiunea de pregătire a congresului mondial pentru pace. „Nu ne îndoim că organizațiile, partidele, personalitățile și cetățenii țării românești care își dau seama că nu sîntem cu nimic interesați în dezlănțuirea unui război vor primi cu același entuziasm această acțiune întreprinsă pentru organizarea și coordonarea păcii. Populația din România, prin adevărații ei exponenți, nu poate lipsi de la această acțiune. Împreună cu toată populația acestei țări trebuie să răspundem apelului de luptă pentru pace cu un hotărît prezent”.

⁴ Locul de desfășurare a lucrărilor congresului n-a fost stabilit cu precizie, optîndu-se la început pentru Londra sau Geneva, căzîndu-se în cele din urmă de acord, la 21—22 iulie 1936, pentru a se alege ca loc de desfășurare Bruxellesul („Cuvîntul liber”, anul III, nr. 40, din 8 august 1936). Problemele principale pe care urma să-și axeze dezbaterile Congresul de la Bruxelles erau inviolabilitatea obligațiilor rezultate din tratate, reducerea și limitarea armamentelor prin acord internațional, întărirea Societății Națiunilor („Arenă”, anul I, nr. 5, din 16 mai 1936).

⁵ „Știința”, anul VI, nr. 12—13 (81—82), din 1 septembrie 1936 : „Cuvîntul liber”, anul III, nr. 26, din 2 mai 1936.

a războiului. Partidul comunist cheamă toți cetățenii doritori de a pune piedică războiului să se alăture mișcării pentru Congresul păcii ! Să organizeze adunări pentru alegerea delegaților la congres ! Să adere personal sau în grup la comitetul de organizare al Congresului păcii ! Să creeze comitete ale păcii !

Trăiască frontul popular de luptă pentru apărarea păcii !⁶

Iar „Lupta de clasă”, organul teoretic al P.C.R., sublinia în legătură cu convocarea congresului : „Comuniștii vor fi în primele rînduri ale luptătorilor pentru apărarea păcii, vor susține cu toate forțele lor orice acțiune pentru apărarea acestui bun suprem al omenirii — pacea, vor ajuta la mobilizarea maselor celor mai largi și, sub conducerea comitetelor pentru apărarea păcii, alese de către masele în luptă, vor îndeplini loial orice însărcinare care li se va da în această direcție”⁷.

În cadrul pregătirilor de participare la congres a reprezentanților mișcării pentru pace din țara noastră, la 16 iulie 1936, s-au pus bazele unui comitet de inițiativă pentru pace, la care au aderat mai multe partide și organizații, ca și un mare număr de personalități marcante sau simpli cetățeni⁸. Apelul adoptat de comitetul de inițiativă cu acest prilej, subliniind că „Grupul țărilor revizioniste urmărește dezmembrarea statului român și aservirea lui economică, România fiind o piedică în expansiunea Germaniei spre răsărit, iar bogățiile ei (petrol, grâu), foarte necesare pentru industria de război și hrana armatelor germane”, consemna convingerea că, „pentru a-și păstra neatîrnarea, poporul român trebuie să devină un factor activ în lupta pentru pace, organizînd în acest scop masele de la orașe și sate”. Pentru aceasta — continua apelul — chemăm pe toți cetățenii, „intelectuali, muncitori, meseriași, grupați în partide politice, în organizații profesionale, culturale, sportive sau neorganizati, să organizeze comitete pentru pace în organizațiile din care fac parte, în întreprinderile unde lucrează, pe stradă, cartiere și sectoare, pentru a arăta maselor primejdia iminentă a unui război între popoare și pentru a putea spune un hotărît *NU* unui război de agresiune”.

Se adresau apoi chemări tuturor oamenilor de bună credință de la orașe și sate, să sprijine activitatea comitetului de inițiativă creat „spre a duce ideea păcii în toate unghiurile țării”.

Apelul se încheia prin propunerea ca la Congresul mondial al păcii să fie trimisă o delegație reprezentativă „pentru a uni eforturile pentru pace a poporului român cu lupta pentru pace a celorlalte popoare”⁹.

Tot în iulie 1936, în întîmpinarea Congresului pentru pace al tineretului, convocat la Geneva de asemenea pentru luna septembrie 1936, a luat ființă la București Frontul tineretului pentru pace, reunind numeroase organizații de tineret, printre care : U.T.C., Frontul studentesc democrat, Tineretul socialist, Tineretul Blocului democrat, Tineretul radical-țăranist, național-țăranist ș.a.¹⁰ „Drumul pe care trebuie să-l urmeze tineretul — se sublinia în documentul de constituire a acestui organism pentru pace — e clar arătat de marele bărbat de stat d-l N. Titulescu : *Frontul unic al păcii*”¹¹. Printre primele acțiuni ale

⁶ A.I.S.I.S.P., cota A XX—3, inv. nr. 928.

⁷ „Lupta de clasă”, anul XVII, nr. 1, din august-septembrie 1936.

⁸ Arhiva C.C. al P.C.R., fondul nr. 25, dosarul nr. 4 201, fila 5.

⁹ Ibidem, dosarul nr. 4 162, filele 22—26.

¹⁰ Ibidem, fila 208.

¹¹ „Dimineața” din 26 iulie 1936.

Frontului tineretului pentru pace s-a numărat pregătirea unui congres al tineretului luptător pentru pace care s-a desfășurat la București ¹².

În această perioadă au început pregătiri în țara noastră și în vederea trimiterii unei delegații la Conferința mondială a agricultorilor, convocată la inițiativa lui Nicolae Lupu, pentru luna septembrie 1936, la Bruxelles ¹³. Această conferință era pregătită în cadrul marilor acțiuni internaționale pentru pace.

În vara anului 1936 s-a desfășurat o intensă activitate pentru ținerea în întreaga țară a unor adunări populare, în cadrul cărora să fie desemnați delegații la aceste congrese, au fost imprimate și difuzate liste de subscripție în vederea colectării fondurilor necesare trimiterii delegațiilor la congrese, au fost popularizate aceste evenimente internaționale de o deosebită importanță.

Activitatea susținută desfășurată pe această linie a făcut ca, în scurt timp, în afara miilor de adeziuni individuale, semnate printre alții de : dr. Petru Groza, Iorgu Iordan, Victor Eftimiu, Grigore Moisil, Mihail Sadoveanu, E. Mironescu, George Mihail Zamfirescu, George Ivașcu, Alfons Heroveanu, Alexandru Claudian, Octav Livezeanu, Grigore Filipescu, Dem. Dobrescu, Emil Serghie, să sosească numeroase adeziuni la mișcarea pentru pace ale unor partide și organizații politice printre care : P.C.R., P.S.D., Partidul Socialist (Popovici), P.S.U., personalități ale unor partide ca : P.N.Ț., P.R.Ț., Blocul democratic, Comitetele cetățenești, Frontul plugarilor, Madosz, Frontul studențesc democrat, Sindicate muncitorești, Asociația surorilor de caritate. „Astăzi, mai mult ca oricând, filfție steagul morții în numele țărilor iubitoare de război, ale Italiei fasciste, Germaniei hitleriste și Ungariei horthiste și în numele trădătorilor care vor să ne răpească ceea ce a fost câștigat cu prețul de sânge a sute de mii de muncitori și țărani” — se arăta în apelul pentru pace al muncitoarelor de la Regia monopolurilor statului. Tocmai de aceea, continuau ele, „...aderăm la această acțiune în vederea unui FRONT AL PĂCII” ¹⁴. „Războiul nu e o fatalitate — se arăta în același sens în Apelul pentru pace și cultură al unui grup de intelectuali moldoveni. El ar fi de neînălțurat numai în ipoteza că toate țările ar fi conduse de arbitrariul dictatorilor și mai ales în ipoteza că aceștia nu s-ar teme de reacțiunea acelor care n-au uitat nici neurastenia tranșelor, nici vecinătatea morții impusă tinereții acum 20 de ani (în primul război mondial — *n.n.*)”. „Dacă războiul a adus în toate vremurile criza — se arăta în continuare —, incultura și brutalitatea, astăzi, când un nou război amenință omenirea, un formidabil *NU* trebuie să izbucnească din piepturile care cunosc grozăviile războiului trecut. Vrem pace organizată și definitivă, pace și solidaritate între

¹² Arhiva C.C. al P.C.R., fondul nr. 1, inv. nr. 8, dosarul nr. 156, filele 19—23. Ordinea de zi a acestui congres a fost : 1. Situația generației tinere ; 2. Alegerea unui comitet de luptă pentru pace pe București ; 3. Fascismul — pericolul principal de război ; 4. Alegerea delegaților la Congresul mondial pentru pace al tineretului.

¹³ Propunerea fusese făcută și adoptată, la începutul lunii iunie 1936, cu prilejul reuniunii de la Paris a Comitetului de pregătire a Congresului mondial pentru pace de la Bruxelles. La această reuniune țara noastră a fost reprezentată de Nicolae Lupu, care a și făcut propunerea ce a fost însușită de lordul Robert Cecil — conducătorul Comitetului de organizare a congresului. O amplă relatare asupra manifestărilor pentru pace ce au avut loc la Paris cu acest prilej a fost făcută de ziarul „Brassoi Lapok”, la 21 iunie 1936, după o corespondență primită din Paris din partea lui Valter Roman, aflat în acel timp în Franța.

¹⁴ „Scînteia”, anul VI, nr. 14—15 (83—84), din 15 septembrie 1936.

popoare, căci prin aceasta se ajunge la înflorirea culturii umanitare de mâine, perfecționarea geniului uman. Solidari în crezul nostru pentru crearea unei societăți armonioase pentru un om nou, pentru pace și cultură, sînteți chemat la luptă”¹⁵.

Pe o poziție consecventă de apărare a păcii țării și lumii întregi, de adăziune la platforma comună a forțelor democratice din România s-a situat eminentul diplomat și patriot român Nicolae Titulescu, care, într-un interviu acordat presei la 18 iulie 1936, preciza : „Am considerat, ca o poruncă internă românească, că unul din cele mai bune mijloace de a păstra unitatea noastră națională este pacea.

Vrem pacea. Pentru aceasta ne trebuie alianțe și amiciții cu toate popoarele fără deosebire.

Declar că oricine garantează hotarele României și pe acelea ale aliaților noștri este aliatul nostru de drept.

Eu nu fac o alegere între gloanțele care s-ar putea îndrepta spre țara noastră. Eu vreau ca România să trăiască. Și va trăi, căci acțiunea ei nu consistă în a substitui o ostilitate unei alte ostilități, ci în a suprapune o prietenie peste o altă prietenie.

Dacă toată lumea vrea pace, atunci soluția este simplă — să facem frontul unic al păcii”¹⁶.

În apărarea păcii periclitată și în sprijinul eforturilor făcute în acel timp de forțele democratice din România pe linia luptei împotriva pericolului fascist, pentru apărarea fruntariilor naționale, a independenței și suveranității naționale s-a pronunțat și marele prozator și om de cultură român Mihail Sadoveanu. „Să voim cu toții statornic, neconținut și din toate puterile noastre, să voim cu toții pacea. Să voim în așa măsură încît să se creeze acel curent mistic al marilor regenerări, acel soare al umanității, care să lumineze inimile și înțelegerile noastre ale tuturor. Miliardele, care se acumulează pentru explozii de nebulă și pentru hecatombe, mai bine să curgă spre desmoșteniții vieții și spre laboratorii”¹⁷.

Semnificative în aceeași privință au fost și cuvintele lui Victor Eftimiu rostite la una din întrunirile pentru pace ale tineretului. „Noi sîntem un popor pacific și vrem să trăim în pace pe acest pămînt — spunea el. Nu rîvnim la bunul nimănui ; vrem să trăim în bună înțelegere”¹⁸.

Unor asemenea puncte de vedere realiste cu privire la politica externă a țării, la necesitatea unei lupte organizate pentru apărarea păcii i se raliau tot mai mulți oameni politici burghezi, mulți dintre ei chiar demnitari ai statului burghezo-moșieresc. Semnificative în acest sens, de pildă, sînt aprecierile făcute în vara lui 1936 de Victor Iamandi în problemele de politică externă a României. „Politica noastră externă, datorită căreia am realizat România de azi — spunea el —, este o politică tradițională, conformă cu interesele noastre de azi și de mâine, pe care avem datoria nu numai să o păstrăm, dar să o adîncim și să o perfecționăm”¹⁹.

¹⁵ „Dimineața” și „Noutatea” din 6 august 1936 ; „Lumea” din 7 august 1936.

¹⁶ „Lupta pentru pace. Opinii și atitudini. Rezoluțiile Congresului mondial de la Bruxelles (R.U.P.)” — în continuare „Lupta pentru pace...” —, Editura Comitetului român pentru pace, 1936, p. 9.

¹⁷ „Dimineața”, anul XXXII, nr. 10 651, din 18 august 1936.

¹⁸ „Lupta pentru pace...” a, p. 11—12.

¹⁹ „Lupta pentru pace...” a, p. 9—10.

Grupaj din presa vremii înfățișând lupta forțelor democratice din România împotriva pericolului fascist, pentru apărarea păcii

Impresionante prin conținutul lor au fost și zecile și sutele de adeziuni ale tineretului la mișcarea pentru pace. Asemenea adeziuni din partea organizațiilor de tineret : U.T.C., Tineretul socialist, a unor reprezentanți ai Tineretului național țărănist, radical țărănist au continuat să sosească pînă ce la Bruxelles și Geneva au fost deschise cele două congrese pentru pace. „Numai concentrarea forțelor tinerești democratice într-un puternic front de luptă pentru menținerea păcii mai poate zădărnici planurile meschine ale provocatorilor”²⁰ — subliniau, de pildă, în adeziunea lor 22 de tineri din Cernăuți.

²⁰ „Horia“, anul I, nr. 5, din 24 august 1936.

„Noi, tinerii plugari de la brazda strămoșească, din munți, văi și câmpii — declarau un grup de tineri țărani —, simțim cât mai mult nevoia păcii.

Noi, tineretul de la coarnele plugului, venim să aducem tăria brațelor noastre în lupta pentru apărarea păcii²¹.

Atmosfera de luptă activă pentru pace a cuprins cele mai largi mase de oameni ai muncii. Cu prilejul Congresului Uniunii generale a sindicatelor ceferiste, desfășurat la Brașov în zilele de 26—27 iulie 1936, de pildă, participanții au votat unanim o moțiune de luptă pentru pace, viu salută de numeroase organizații muncitorești, democratice și de presa vremii²²; totodată, ei au hotărât să trimită pe Ilie Pintilie ca reprezentant al feroviarilor la Congresul păcii de la Bruxelles²³. „Congresul — se arăta în moțiune — constată că pericolul de război este destul de apropiat, datorită uneltilor blocului statelor fasciste-revizioniste, și prin aceasta independența națională și libertatea noastră ca popor este amenințată.

Față de aceste mari pericole care ne amenință, Congresul sindicatelor ceferiste hotărăște mobilizarea întregii mase ceferiste în lupta contra pericolului de fascism și război²⁴.

În sprijinul ideilor nobile de pace ce călăuziseră convocarea Congresului de la Bruxelles au venit de asemenea și emigranții politici comuniști și antifasciști români aflați în diferite țări. Semnificativă pe această linie a fost poziția comuniștilor și antifasciștilor români aflați în emigrație în Franța, care prin intermediul ziarului „Gazeta românească” — ediție bilingvă — pe care-l editau la Paris au popularizat această importantă acțiune mondială pentru pace. În coloanele publicației, alături de alte materiale, Valter Roman semna articolul „Lupta pentru pace”²⁵ și un cuprinzător grupaj de știri²⁶ cu privire la întâlnirea pe care dr. Nicolae Lupu a avut-o cu emigranții politici comuniști și antifasciști din România aflați la Paris*.

²¹ Arhiva C.C. al P.C.R., fondul nr. 69, dosarul nr. 6 441, fila 19.

²² „Scînteia”, anul VI, nr. 14—15 (83—84), din 15 septembrie 1936, a publicat, de pildă, apelul lucrătoarelor de la R.M.S., în care acestea arătau: „Salutăm Congresul de la Brașov al Uniunii C.F.R., care, în unanimitate, a hotărât să apere pacea periclitată”.

²³ „Scînteia”, anul VI, nr. 14—15 (83—84), din 15 septembrie 1936.

²⁴ „Lupta pentru pace...”, p. 12.

²⁵ „Gazeta românească”, anul II, nr. 8, din august 1936.

²⁶ „Gazeta românească”, anul II, nr. 7, din iulie 1936, și nr. 8, din august 1936.

* Cît timp s-a aflat la Paris cu prilejul reuniunii în cadrul căreia fusese convocat Congresul de la Bruxelles și fusese definitivat programul acestuia, dr. Nicolae Lupu a avut o întâlnire cu emigranții români aflați în Franța. Cu acest prilej a avut loc un larg schimb de păreri asupra situației politice din România și din lume, asupra luptei forțelor democratice din țara noastră pentru triumful democrației împotriva ofensivei fasciste în creștere. În spiritul celor discutate, lui Nicolae Lupu i-a fost înmînat un memoriu în care erau conținute idealurile democratice, antifasciste ale celor aflați în emigrație, dorința lor fierbinte de a reveni pe pămîntul patriei. „Emigrația română — se arăta în memoriu —, deși departe de țară, se simte strîns legată de cei care muncesc și suferă acasă și stă cu tot sufletul alături de lupta poporului pentru drepturile sale și pentru o Românie liberă și pacifică”. Din memoriu răzbătea semnificativ credința în victoria finală a poporului român în lupta democratică, antifascistă. „Ne întăresc în această credință și evenimentele din România, unde, cu ocazia alegerilor parțiale din județele Mehedinți și Hunedoara, cît și la Ploiești cu ocazia alegerilor comunale, forțele democratice antifasciste, concentrate sub un singur steag, au putut să învingă reprezentanții hitlerismului din România. Lucru care a fost salutat cu mare entuziasm de către emigrația română într-o întrunire convocată după succesul din 18 februarie” („Gazeta românească”, anul II, nr. 8, din august 1936).

Ceea ce trebuie subliniat în mod deosebit în legătură cu pregătirile făcute la noi în țară în vederea Congresului mondial al păcii este faptul că în întreaga perioadă cuprinsă între convocarea și deschiderea congresului (aprilie — septembrie 1936) au luat ființă în întreaga țară nenumărate comitete de luptă pentru pace, regionale, orașenești, pe întreprinderi și comune, pe cartiere. „Mișcarea revoluționară comunistă, sub noua sa formă de manifestare de Front al păcii — era nevoită să constate Siguranța —, prinde consistență cu multă ușurință în rîndurile maselor muncitoare“. Aceasta se manifestă în faptul că „zilnic iau ființă în diferite întreprinderi industriale, fabrici și ateliere comitete de acțiune pentru pace“²⁷.

Este de subliniat faptul că mișcarea pentru pace din țara noastră și-a dat adeviziunea totală față de acest congres mondial în condiții în care plenara a V-a lărgită a C.C. al P.C.R. din august 1936 făcuse o analiză aprofundată problemelor păcii și războiului și indicase cu claritate care anume era poziția pe care trebuiau să se situeze masele populare de la noi, precum și coordonatele politicii externe a României în contextul situației internaționale de atunci. „O politică externă corespunzătoare intereselor naționale ale poporului român — precizase plenara — poate fi numai o politică hotărîtă și consecventă de pace, care exclude orice posibilitate de aventură războinică alături de imperialismul german“.

În asemenea condiții, de clarificare și activizare puternică, mișcarea pentru pace din țara noastră a salutat deschiderea Congresului mondial de la Bruxelles.

În prezența unui impresionant număr de delegați²⁸ din 32 de țări²⁹, la 4 septembrie, s-au deschis la Bruxelles, sub președinția lordului Robert Cecil, lucrările Congresului universal pentru pace³⁰. La congres participau o serie de personalități de seamă ale vieții politice democratice internaționale, printre care : Eduard Herriot, Pierre Cot, Emil Vandervelde, ministru de stat, M. Sychrova — președintele Confederației internaționale a asociației mutilaților și foștilor combatanți —, M. Șvernîk ș.a. În sală era prezentă și o delegație din țara noastră compusă din dr. Nicolae Lupu, Athanase Joja, Valter Roman ș.a.³¹. Delegația noastră avea mandat din partea celor care o desemnaseră să-i reprezinte la congres să trateze în mod hotărît problemele păcii și războiului, să se angajeze pentru un efort susținut în vederea apărării eficiente a păcii. Este de menționat faptul că, nefiindu-le permisă de autorități ieșirea din țară, la congres nu au putut participa o serie de alți delegați ce fuseseră desemnați de mase în cursul adunărilor pentru pace : Ilie Pintilie, Constanța Crăciun, Iorgu Iordan, Emil Serghie ș.a.

²⁷ Arhiva C.C. al P.C.R., fondul nr. 25, dosarul nr. 4 201, fila 55.

²⁸ După unele documente, au fost 5 000 de delegați („Steagul“, anul XIX, nr. 1, din 22 septembrie 1936), după altele 3 000 („Cuvîntul liber“, anul III, nr. 44, din 5 septembrie 1936), iar după altele 4 000 („Pacea“, Atelierele „Adevărul“, 1936).

²⁹ După unele documente, delegații reprezentau 35 de țări, după altele 37 (Arhiva C.C. al P.C.R., fondul nr. 25, dosarul nr. 4 201, filele 226—251).

³⁰ Ibidem.

³¹ Arhiva C.C. al P.C.R., fondul nr. 25, dosarul nr. 4 162, fila 186. În cadrul întrunirilor de desemnare de delegați la congres fuseseră date împuterniciri celor ce aveau să meargă la Bruxelles. La una din aceste întruniri, unde Madoszul și-a desemnat delegații, acestora le-a fost dat mandatul de către participanții la întrunire să declare la congres „că sînt pentru inviolabilitatea tratatelor și că orice violare înseamnă război“ (Arhiva C.C. al P.C.R., fondul nr. 25, dosarul nr. 4 162, fila 95).

În același timp cu Congresul de la Bruxelles, la Geneva s-au întrunit reprezentanții tineretului luptător pentru pace din 35 de țări ³².

Ambele manifestări, cărora le putem adăuga Conferința mondială agrară desfășurată paralel la Bruxelles ³³, demonstau că pacea era o problemă de interes general pentru cele mai diferite categorii sociale și, în același timp, preocupa atât tînăra generație, cît și pe cei vîrstnici. „De la Geneva și Bruxelles a plecat o opinie publică imensă și hotărîtă” — nota o publicație a vremii ³⁴.

În ce privește Congresul pentru pace de la Bruxelles, în cadrul căruia au fost puse bazele Reuniunii universale pentru pace (R.U.P.), după dezbaterile unor variate probleme legate de apărarea păcii lumii, a fost adoptată o rezoluție. Arătînd că congresiștii au reprezentat 750 de organizații naționale și 40 de organizații internaționale, rezoluția chema la luptă pentru pace, pentru recunoașterea inviolabilității și obligațiilor ce rezultă din tratatele de pace, reducerea și limitarea armamentului prin acord internațional, întărirea Ligii Națiunilor, pentru a putea preveni și opri războiul prin organizații de securitate colectivă și asistență mutuală, stabilirea în cadrul Ligii Națiunilor a unor mecanisme eficace pentru remedierea situațiilor internaționale susceptibile de a provoca războiul etc. ³⁵.

Din partea delegației române la congres a luat cuvîntul dr. Nicolae Lupu, care arăta : „În numele acestui popor, gîtit astăzi de cenzură și stare de asediu, care durează de trei ani (din 1933—*n.n.*), aduc adeziunea țăranilor și muncitorilor români pentru marea operă a păcii și în numele lor spun cu toată forța sufletului meu și cu toată puterea vocii mele «Trăiască lupta pentru pace, trăiască pacea»” ³⁶.

În cadrul lucrărilor congresului, delegații din diferite țări ale lumii au făcut o vie demonstrație de solidaritate cu mișcarea antifascistă, pentru pace din România. În semn de prețuire a activității desfășurate în slujba păcii și prieteniei între popoare de Nicolae Titulescu, delegații Cehoslovaciei și Iugoslaviei la congres i-au trimis acestuia următoarea telegramă : „Adunați la Congresul Reuniunii universale pentru pace, delegații cehoslovaci și iugoslavi, alături de concetățeni de-ai dv., în frunte cu dl. dr. Lupu, adresează un călduros omagiu neobositului apostol al păcii, marelui european” ³⁷.

La sfîrșitul lucrărilor congresului s-a hotărît ca, în spiritul acestuia, să ia ființă pretutindeni unde nu existau și să se întărească acolo unde se înființaseră deja comitete de luptă pentru pace afiliate R.U.P.-ului, să se organizeze con-

³² Lucrările acestui congres s-au desfășurat între 31 august și 6 septembrie („Cuvîntul liber”, anul III, nr. 46, din 19 septembrie 1936). În cadrul său au fost discutate trei rapoarte principale. Primul sublinia falsitatea teoriei că războiul ar fi inevitabil. Al doilea condamna naționalismul economic al marilor puteri și preconiza crearea unor pacte economice regionale ca prim pas pentru însănătoșirea comerțului mondial. Al treilea raport mergea pe linia declarării că „lipsa unei ideologii unitare nu împiedică colaborarea tineretului din toate grupările pentru apărarea păcii” („Pacea”, Atelierele „Adevărul”, 1936, p. 39, 41).

³³ În cadrul acestei conferințe a luat cuvîntul și dr. Nicolae Lupu, înfățișînd situația grea a țăranimii de la noi din țară. Această conferință a arătat în ansamblul ei dorința arzătoare de pace a țăranimii (Arhiva C.C. al P.C.R., fondul nr. 25, dosarul nr. 4 201, filele 226—251).

³⁴ „Pacea”, Atelierele „Adevărul”, 1936, p. 37.

³⁵ „Pacea”, Atelierele „Adevărul”, 1936, p. 39.

³⁶ „Steagul”, anul XIX, nr. 1, din 22 septembrie 1936.

³⁷ „Adevărul” din 4 octombrie 1936.

ferințe naționale și regionale pentru pace, un congres balcanic și unul scandinav, un plebiscit internațional pentru pace, să se organizeze demonstrații pentru pace și expoziții, schimburi de informații etc.³⁸. Mișcării pentru pace din țara noastră i-a fost încredințată sarcina organizării la București a unui Congres pentru pace al studenților din regiunea balcanică³⁹.

Congresul universal pentru pace din 1936 a luat sfârșit printr-o uriașă demonstrație desfășurată pe marele stadion „Centenar“, la care au luat parte mii de reprezentanți din întreaga lume, între care se aflau și delegații români. Participanții au demonstrat pentru pace, contra pericolului fascismului și războiului. Ei și-au manifestat solidaritatea deplină cu lupta dreaptă a Spaniei republicane împotriva agresiunii fasciste și simpatia profundă pentru victoria Frontului popular din Franța. Demonstrația a luat sfârșit prin rostirea unui jurământ: „...noi, reprezentanții milioanei de oameni din toate țările, de toate rasele, de toate credințele politice, filozofice sau religioase, aderăm la întrunirea universală pentru pace și ne angajăm solemn să propagăm ideile pacifiste în toată lumea și de a face totul pentru menținerea păcii...“⁴⁰.

În tot timpul desfășurării sale, Congresul de la Bruxelles a fost urmărit cu mult interes de masele largi din România și însoțit de entuziaste acțiuni de solidaritate cu ideile nobile de luptă pentru pace.

La 5 septembrie, de pildă, la Casa poporului — sediul P.S.D. din Capitală — s-a ținut întrunirea de solidaritate a acestui partid, prezidată de Lothar Rădăceanu — secretar general al P.S.D. În cadrul întrunirii a fost votată o moțiune în care participanții, salutând convocarea Congresului de la Bruxelles, cereau ca „politica externă a României să-și urmeze cursul neclintit pe linia politicii de securitate colectivă în cadrul Societății Națiunilor, alături de Franța, Anglia, Rusia Sovietică și Mica Înțelegere, pentru aplicarea integrală a politicii de securitate colectivă prin măsuri energice colective împotriva tulburărilor păcii“⁴¹. Participanții la întrunire, de pe pozițiile proprii celor mai largi mase populare, declarau „că sînt gata să apere țara împotriva oricărei agresiuni și să susție pînă la ultimele ei consecințe orice acțiune a țării pentru aplicarea politicii de securitate colectivă în spiritul pactului Societății Națiunilor“⁴². În chip asemănător, la 6 septembrie 1936, muncitorii și cetățenii din Galați, oraș cu bogate tradiții de luptă antirăzboinică, în cadrul unui miting, au protestat vehement împotriva uneltirilor făcute pe plan internațional asupra păcii lumii și au adoptat o moțiune în care își afirmă „credința nestrămutată că pacea este o condiție indispensabilă pentru propășirea și bună starea tuturor națiunilor“⁴³.

Întoarcerea delegaților români de la Congresul de la Bruxelles a prilejuit organizarea unor entuziaste întruniri în cadrul cărora aceștia au luat cuvîntul, și-au împărtășit impresiile și au lansat maselor vibrante chemări la acțiune pentru pace⁴⁴.

³⁸ Arhiva C.C. al P.C.R., fondul nr. 25, dosarul nr. 4 162, fila 104.

³⁹ Ibidem, fila 94. Autoritățile însă, considerînd că „factorul conducător în această acțiune este comunismul“, au interzis ținerea unei asemenea acțiuni la București.

⁴⁰ „Adevărul“ din 24 septembrie 1936.

⁴¹ Arhiva C.C. al P.C.R., fondul nr. 25, dosarul nr. 4 162, filele 197, 198.

⁴² Ibid.

⁴³ Ibidem, fondul nr. 5, dosarul nr. 1 068, fila 265.

⁴⁴ Ibidem, fondul nr. 25, dosarul nr. 4 162, filele 48, 98, 99, 100.

Pentru a face cunoscute maselor celor mai largi problemele dezbătute la congres s-a luat inițiativa editării în tiraj de masă a unei broșuri speciale⁴⁵, ca și a altor variate materiale de propagandă consacrate luptei pentru pace. S-a trecut totodată la punerea bazelor unui larg Comitet român al R.U.P., în alcătuirea căruia intrau personalități reprezentative din diferite partide și grupări politice, reflectînd tocmai platforma largă, interesul general al forțelor democratice pentru crearea și activitatea unei mișcări susținute pentru pace. Din rîndurile acestui organism făceau parte: Nicolae Titulescu (președinte de onoare), dr. Nicolae Lupu (președinte activ), dr. Petru Groza, Grigore Filipescu, Constantin Rădulescu-Motru (vicepreședinți), Victor Eftimiu, Isabela Sadoveanu (secretari generali), I. Hudiță (casier), Mihail Sadoveanu, Emil Serghie, Gabriel Negrei, Mihail Ralea, Gh. Trancu-Iași, Emil Socor, Alexandru Mîță, Petre Andrei, Constantin Titel-Petrescu, Demostene Botez, Tudor Teodorescu-Braniște, Ion Clopoșel, Octav

Livezeanu, C. I. Parhon, Ion Flueraș, Lothar Rădăceanu, Geo Bogza, George Ciprian, Alfons Heroveanu, Ella Negruzzi, C. Carcali, Ștefan Niculescu, Marin Ionescu, Marin Avramescu ș.a.⁴⁶. Autoritățile burghezo-moșierești raportau în acele zile cu neliniște „faptul că și-au dat adeziunea o mulțime de personalități marcante ale partidelor politice românești la această organizație”⁴⁷.

Cum se poate constata cu evidență din însăși componența conducerii sale, Comitetul român al R.U.P. a reușit să reunească pe o platformă comună pe comuniști, social-democrați, socialiști, național-țărăniști, radical-țărăniști, conservatori, membri ai altor partide și organizații sau neorganizati, dovedind prin aceasta posibilitatea colaborării tuturor forțelor vital interesate în apărarea democrației și păcii, în lupta împotriva pericolului fascist, împotriva uneltilor la integritatea fruntariilor naționale, la independența patriei.

Punerea bazelor Comitetului român al R.U.P. a fost un succes important al partidului comunist care reușea să ralieze pe o platformă largă forțe

LUPTA PENTRU PACE

OPINII ȘI ATITUDINI

REZOLUȚIILE CONGRESULUI
MONDIAL DELA BRUXELLES

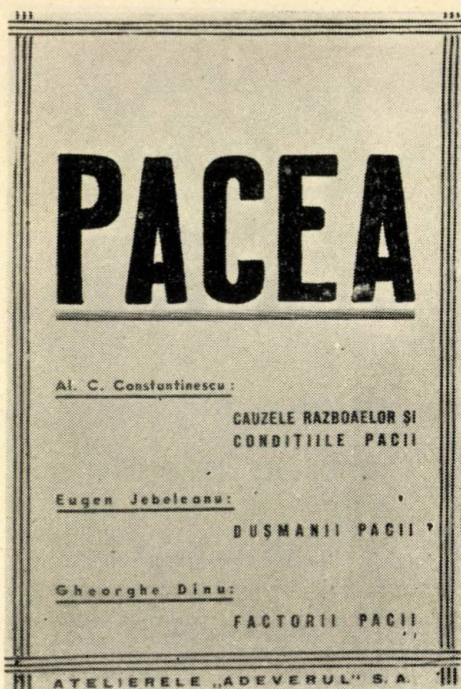
(R. U. P.)

EDITURA COMITETULUI ROMÂN PENTRU PACE

⁴⁵ Broșura intitulată „Lupta pentru pace. Opinii și atitudini. Rezoluțiile Congresului mondial de la Bruxelles (R.U.P.)” a apărut, cu sprijinul direct al lui Mihail Sadoveanu, în Editura Comitetului român pentru pace, fiind tipărită în Atelierele „Adevărul” și conținînd 32 de pagini. Un original al acestei broșuri se află în Arhiva C.C. al P.C.R., fondul nr. 25, dosarul nr. 4 201, filele 127—144.

⁴⁶ „Lupta pentru pace...”, p. 5.

⁴⁷ Arhiva C.C. al P.C.R., fondul nr. 1, dosarul nr. 134, fila 34.

democratice patriotice ale țării. Salutînd crearea Comitetului român al R.U.P. — la temelia căruia comuniștii depuseseră de altfel multiple strădanii —, P.C.R. se angaja să îndrume în viitor noua asociație, să-i călăuzească pașii pe drumul obținerii unor succese de seamă. Cu acest gînd de altfel, P.C.R. a desemnat pe unii dintre activiștii săi Ilie Pîtilie, Athanase Joja, Ion Popescu-Puțuri ș.a. să lucreze în rîndurile R.U.P.-ului.

Legat de aceasta, este important de subliniat faptul că, pînă a se forma în această componență largă Comitetul român al R.U.P., au existat unele manifestări nepotrivite în legătură cu structura pe care avea să o capete noul organ. Deși partidul comunist era factorul motor al acțiunii de creare a acestei asociații, C. Titel-Petrescu s-a opus participării în conducerea R.U.P. a militanților comuniști. Ripostînd față de poziția greșită a acestuia, dr. Nicolae Lupu la una din consfătuiri arăta : „Noi

aici nu controlăm nimănui buzunarele, ca să vedem cartea lui de membru din care partid face parte, ci aici sînt oameni care vor lupta pentru pace și toți aceia care au dorința sinceră să lupte pentru pace, locul lor este între noi, indiferent din care partid fac parte”⁴⁸.

Anunțînd componența Comitetului român al R.U.P., broșura editată de acesta cuprindea o diversitate de articole în intenția de a pune maselor la dispoziție tot ceea ce le trebuia spre a fi lămurite asupra țelurilor ce și le propunea noua organizație. Astfel, sumarul broșurii includea articolele „Front unic al păcii” de Nicolae Titulescu, „Popoarele nu vor război” de Nicolae Lupu, „Soarele nou al umanității să lumineze inimile și înțelegerile voastre” de Mihail Sadoveanu, „Împotriva huliganismului războinic” de Athanase Joja, „Cine sînt dușmanii păcii ?” de Victor Eftimiu, „Muncitorimea va apăra pacea”⁴⁹; un amplu articol intitulat „Congresul păcii de la Bruxelles” descria felul cum se desfășurase congresul, insistînd asupra semnificației rezoluției votate în congres de comisia foștilor luptători, reprezentanți a peste 10 milioane de oameni încadrați în FIDAC *. În completarea broșurii se făcea o amplă relatare asupra conferinței țărănești ce avusese loc la Bruxelles paralel cu Congresul păcii și se menționau aspectele principale ale dezbaterilor din comisiile de tineret, sindicală și cooperatistă.

⁴⁸ Ibidem, fondul nr. 1, inv. nr. 8, dosarul nr. 158, filele 159—160.

⁴⁹ Acest articol cuprindea fragmente din rezoluția Congresului Uniunii generale a sindicatelor ceferiste ținut la Brașov în iulie 1936.

* Federația internațională a foștilor luptători.

Activitatea Comitetului român al R.U.P. a fost inaugurată prin lansarea unui apel publicat în ziarele din Capitală și provincie. Apelul intitulat „Cetățeni!”, după ce trecea în revistă felul în care „reprezentanții popoarelor din 37 de țări, adunați în marele Congres al păcii la Bruxelles”, „vorbind în numele a sute de milioane de bărbați, femei, tineri și vîrstnici, indiferent de credințe politice și religioase, au luat în fața marii primejdii a războiului care amenință omenirea un mare și solemn angajament” — „Pacea trebuie apărată. Pacea trebuie salvată” —, chema poporul român să se încadreze hotărît în frontul apărătorilor păcii, mai ales în condițiile în care cercurile imperialiste-războinice începuseră deja provocările „aruncînd scînteia întîi pe cîmpurile Etiopiei și apoi pe ale Spaniei”.

Demascînd pe atentatorii la pacea lumii, subliniind că „revizuirea tratatelor de pace și cuceriri teritoriale le este cuvîntul de ordine”, apelul avertiza că „Revizionism înseamnă însă ciuntirea hotarelor noastre, însemnează subjugarea și îmbucătățirea națiunii”, precizînd că „dușmanii păcii sînt dușmanii României”, iar „apărarea păcii și apărarea hotarelor țării împotriva revizionismului războinic este porunca ceasului de față”.

„Apărînd pacea — preciza apelul —, apărăm însăși ființa neamului și hotarele țării”.

Apoi, în încheiere, apelul adresa maselor o caldă chemare ca, „Urmînd cuvîntul marelui bărbat de stat Nicolae Titulescu — luptător al păcii și vajnic apărător al intereselor noastre naționale —, să pășim hotărît la înfăptuirea Frontului păcii. Împotriva pregătirilor războiului revizionist — imperialist în afară, împotriva uneltelor lor dinăuntru, care făcînd jocul puterilor tenebroase, comit un act de trădare națională”⁵⁰.

În perioada următoare constituirii sale, Comitetul român al R.U.P. a militat pentru apropierea României de statul sovietic, arătînd că „numai un pact de asistență mutuală cu Rusia Sovietică poate asigura integritatea teritorială a României”⁵¹. Pe această linie, o serie de personalități marcante ale vieții politice și cultural-științifice din țara noastră, ca Virgil Madgearu, Gala Galaction, Ștefănescu Goangă, N. D. Cocea, Ion Călugăru, Șerban Cioculescu, Ion Iancovescu, Ion Vinea ș.a. se vor situa pe platforma comună a luptei pentru punerea în aplicare a proiectului de tratat pregătit la Montreux (Elveția) de către Titulescu și Litvinov⁵².

În noiembrie 1936, după ce C.C. al P.C.R. a editat manifestul „Partidului Comunist din România și discursul lui Mussolini ținut la Milano, în ziua de 1 noiembrie”, organizația R.U.P. din țara noastră și-a intensificat în spiritul acestui document activitatea de demascare a uneltirilor revizioniste din exterior⁵³. Comitetul român al R.U.P. a dat publicității un apel în care, înfierînd discursul lui Mussolini, avertiza masele asupra gravului pericol ce le amenința.⁵⁴ „Comitetul român al Reuniunii universale pentru pace — sublinia apelul —, luînd în discuție recentul discurs al d-lui Mussolini și constatînd creș-

⁵⁰ Arhiva C.C. al P.C.R., fondul nr. 25, dosarul nr. 4 201, fila 112/1.

⁵¹ Arhiva C.C. al P.C.R., fondul nr. 25, dosarul nr. 4 162, fila 297.

⁵² Ibid.

⁵³ Ibidem, filmul 16, I.C., dosarul nr. 199, fila 11.

⁵⁴ Ibidem, fondul nr. 25, dosarul nr. 4 201, fila 263.

terea primejdiei războiului prin noul atac revizionist, ține să sublinieze justa hotărârilor Congresului R.U.P.-ului de la Bruxelles, care a făcut din apărarea inviolabilității tratatelor de pace și a granițelor în cadrul Ligii Națiunilor o problemă centrală". „Politica externă a României de pînă acum — se arăta apoi—, prin care s-a aderat la blocul țărilor pacifice — Franța, Anglia, Mica Antantă, U.R.S.S. și Înțelegerea balcanică — și prin care se sprijină Liga Națiunilor, se dovedește ca singura în concordanță cu interesele noastre naționale. Această politică, inaugurată cu strălucire de d-l Nicolae Titulescu, își găsește astăzi, în lumina discursului de la Milano, verificarea totală". Iar în încheiere apelul arăta că poziția Comitetului național român al R.U.P. este că „apărarea păcii în fața încercărilor războinice agresive și mobilizarea tuturor forțelor vii ale națiunii împotriva revizionismului este astăzi o datorie cetățenească de la care nimeni n-are dreptul să se sustragă" ⁵⁵. În felul acesta, organizația se ralia punctului de vedere înaintat exprimat de P.C.R. și împărtășit de toate forțele democratice din țara noastră, care, în variate acțiuni, se angajau în acele zile să apere cu orice preț pacea și fruntăriile naționale ⁵⁶.

Precizînd cu hotărîre poziția forțelor democratice, antifasciste, luptătoare pentru pace din România, reprezentanți ai Comitetului român al R.U.P. au participat în anii următori ori s-au solidarizat activ de fiecare dată cu acțiunile internaționale pentru pace, cum au fost Festivitățile pentru pace de la Paris (15 august 1937) ⁵⁷, Congresul mondial contra rasismului de la Paris (septembrie 1937) ⁵⁸, Congresul pentru pace de la Praga (6 decembrie 1937) ⁵⁹, Conferința țărănească pentru pace de la Praga (martie 1938) ⁶⁰, Congresul de la Praga al tineretului din țările Europei Centrale (25—27 februarie 1938) ⁶¹, Conferința universală de la Paris împotriva bombardării orașelor deschise (23—24 iulie 1938) ⁶², Tabăra de vară a organizației franceze (J.E.U.N.E.S.) (august 1938) ⁶³, Congresul antifascist al tineretului de la Vassar College Poughkeepsie din 15—24 august 1938 ⁶⁴, Congresul internațional R.U.P. de la Paris (august 1938) ⁶⁵, Congresul internațional R.U.P. de la Londra (18—19 fe-

⁵⁵ Ibidem, fila 286.

⁵⁶ În „România nouă” (Cluj) din 14 noiembrie 1936 a apărut, de pildă, un apel semnat de conducerea Madoszului, în care se protesta contra discursului revizionist rostit de Mussolini. Pe aceeași linie, tot la Cluj, Tineretul universitar național-țărănist a adoptat un manifest „prin care se face apel la stringerea rîndurilor pentru apărarea și menținerea integrității teritoriale” (Arhiva C.C. al P.C.R., fondul nr. 25, dosarul nr. 4 201, filele 278—280). În cadrul unei întruniri studențești convocate la Cluj și încheiate prin votarea unei moțiuni antirevizioniste au luat cuvîntul mai mulți studenți. Unul dintre ei — așa cum rezultă dintr-o notă a siguranței — luînd cuvîntul a subliniat cu tărie că „românii sînt adevărații autohtoni ai Transilvaniei, documentînd această afirmație în mod istoric” (Arhiva C.C. al P.C.R., fondul nr. 25, dosarul nr. 4 201, filele 278, 280).

⁵⁷ Arhiva C.C. al P.C.R., fondul nr. 25, dosarul nr. 4 162, filele 212—217; „Adevărul” din 10 septembrie 1937.

⁵⁸ Arhiva dr. Petru Groza, cutia 35, vol. 1, fasc. 1.

⁵⁹ Arhiva C.C. al P.C.R., fondul nr. 25, dosarul nr. 4 214, fila 3.

⁶⁰ Ibidem, dosarul nr. 4 162, fila 219.

⁶¹ Ibidem, fondul nr. 3, dosarul nr. 625, fila 131.

⁶² Ibidem, fondul nr. 1, dosarul nr. 229, fila 137.

⁶³ Ibidem, fondul nr. 25, dosarul nr. 4 162, fila 220.

⁶⁴ Ibidem, dosarul nr. 4 195, fila 348; „Fapta”, anul II, nr. 11, din 2 octombrie 1938.

⁶⁵ Arhiva C.C. al P.C.R., fondul nr. 5, dosarul nr. 951, fila 166.

bruarie 1939)⁶⁶, Conferința mondială pentru pace și democrație de la Paris (13—14 mai 1939)⁶⁷ etc.

În legătură cu aceste mari manifestații internaționale pentru pace, țara noastră nu și-a adus contribuția doar prin trimiterea la ele a unor delegați, ci și prin organizarea unor variate acțiuni de sprijinire a lor, între care o largă campanie de presă, organizarea de adunări publice în cadrul cărora au luat cuvântul personalități cunoscute ale vieții democratice, antifasciste care s-au pronunțat în sprijinul ideilor acestor manifestații internaționale de luptă pentru pace. Pe adresa Conferinței universale de la Paris împotriva bombardării orașelor deschise din iulie 1938, de pildă, din țara noastră au fost trimise numeroase mesaje de salut. Unul dintre ele, elaborat de Anghel Navîrlie, conducătorul Frontului pentru pace al foștilor combatanți și victime de război, sublinia : „Foștii luptători români, din care 800 000 camarazi își dorm somnul veșnic pe cîmpiile Mărășeștilor, Mărăștilor, Oituzului etc., au dreptul și dorința de a pune în gardă poporul contra ațîțătorilor internaționali ai războiului, contra ferocității agresorilor, contra masacrării copiilor, a femeilor și bătrînilor, contra bombardării orașelor deschise, contra distrugerii trecutului și viitorului națiunilor pașnice.

Ei sînt încredințați că pacea poate fi salvată prin forțarea comună a popoarelor, prin acțiunea marilor organizații naționale și internaționale, profesionale, culturale etc.“

Subliniind că numai „organizarea securității colective în cadrul Societății națiunilor poate împiedica războaiele de agresiune cu întregul cortegiu de tîlhării pe care îl atrag după ele“, mesajul se încheia cu angajamentul foștilor combatanți de a coopera „cu R.U.P.-ul și cu organizațiile ce apără pacea și independența popoarelor“⁶⁸.

Și în legătură cu celelalte acțiuni internaționale, mișcarea pentru pace din țara noastră și-a exprimat deplina ei solidaritate. În ziarul „Fapta“ din 2 octombrie 1938, de pildă, într-un articol semnificativ intitulat „Pacea, independența națională, integritatea teritorială garantate de tineret“, se exprima convingerea că hotărîrile Congresului de la Vassar College Poughkespie din New York vor constitui pentru tineretul țării noastre un minunat mijloc de a strînge rîndurile pentru apărarea păcii, a integrității și independenței României. Numai în acest fel, preciza ziarul, „România va deveni mai puternică și va putea înfrunta cu seninătate talazurile amenințătoare ce se apropie“⁶⁹.

Dar cea mai importantă acțiune organizată în acei ani de R.U.P., care a mobilizat efortul general al mișcării pentru pace din întreaga lume, a fost Conferința mondială pentru pace și democrație de la Paris, din 13—14 mai 1939⁷⁰.

⁶⁶ Ibidem, fondul nr. 1, dosarul nr. 219, filele 394, 436.

⁶⁷ Ibidem, dosarul nr. 211, filele 163—173.

⁶⁸ Ibidem, fondul nr. 25, dosarul nr. 4 162, filele 230, 231.

⁶⁹ „Fapta“, anul II, nr. 11, din 2 octombrie 1938.

⁷⁰ În legătură cu aceasta vezi : „Adeziuni ale forțelor democratice din România la Conferința mondială pentru apărarea păcii și democrației (Paris, 13—14 mai 1939)“ de Gh. I. Ioniță în numărul 6/1966 al revistei „Anale“, p. 83—90.

Țelurile nobile ce au călăuzit în România activitatea Comitetului național român al R.U.P. în anii 1936—1939 au insuflat maselor încredere în victoria forțelor democratice, antifasciste asupra forțelor întunecate ale hitlerismului, dârzenie în alungarea cu un ceas mai devreme de pe pământul însîngerat al țării a cotropitorilor hitleriști, a celor care, sfidînd voința popoarelor, duseseră omenirea pe marginea prăpastiei, o supuseseră uneia dintre cele mai grele încercări din care avea să iasă victorioasă, după șase ani, prin victoria coaliției antihitleriste asupra Germaniei naziste, consfințită la 9 mai 1945.

G.H. I. IONIȚA

Contribuții la cunoașterea și caracterizarea operei istoriografice a lui A. D. Xenopol

A. D. Xenopol este cunoscut în istoria științei și culturii românești ca un istoric și un gânditor cu o activitate îndelungată, ale cărei rezultate s-au concretizat, în general, în opere de mare valoare pentru cultura noastră națională și cu un larg răspund pe plan european. Un domeniu important în care personalitatea sa multilaterală a adus o contribuție dintre cele mai însemnate — atât prin întinderea scrierilor cât și prin valoarea lor — este cel al istoriografiei. În studiul de față ne propunem să aducem unele contribuții la cunoașterea și caracterizarea principalelor sale scrieri de istoriografie a României.

*

Războaiele dintre ruși și turci și înfrîurirea lor asupra Țărilor Române (Iași, 1880) era prima operă amplă, cu obiect monografic, elaborată de Xenopol, probînd încă de pe atunci marile calități științifice ale istoricului.

Lucrarea se oprește asupra raporturilor dintre cele două mari puteri din partea de răsărit a Europei, Rusia țaristă și Turcia, între care România a viețuit cu vicisitudinile cunoscute și cu înfrîuririle inerente de-a lungul veacurilor. De aceea, autorul nu studiază pur și simplu raporturile dintre cele două puteri, ci stăruie, cum previne și titlul, asupra consecințelor determinate de evoluția sinuoasă a acestor raporturi în perioada anilor 1711—1877 asupra istoriei politice a poporului român.

Cercetările sale istoriografice marceau prin lucrarea din 1880 numai începutul unei prodigioase activități creatoare. În 1884 publică la Iași volumul *Teoria lui Roesler. Studii asupra stăruinței Românilor în Dacia traiană*. Lucrarea aceasta, cu obiect de asemenea monografic, relua într-o formă amplificată și mult aprofundată un mic studiu polemic apărut în 1875 în revista *Convorbiri literare*.

Studiul din „Convorbiri literare”, ca, de altfel, și volumul din 1884 aveau ca obiect imediat lucrarea istoricului german Roesler *Rumänische Studien*, apărută în 1871 la Leipzig, care în mod cu totul neștiințific, străin de adevărul istoric, prezenta în mod fals, denaturat procesul de formare a poporului român.

Roesler pretindea că poporul român nu este continuatorul populației daco-romane, că această populație a fost în întregime retrasă în sudul Dunării în urma părăsirii acestei provincii de către împăratul roman Aurelian. În consecință, susținea Roesler, poporul român, format în teritoriile de la sudul

Dunării, ar fi apărut în nordul marelui fluviu de-abia în secolul al XII-lea. Așadar, timp de un mileniu aceste regiuni ar fi fost lipsite de o populație statornică, la dispoziția de nimic stînjinită a năvălirilor semințiilor migratoare și, în consecință, așezarea pe aceste meleaguri a triburilor maghiare s-ar fi petrecut mult înaintea apariției (sau reapariției) populației care avea să se constituie în poporul român. Tînta precisă a acestui exponent al intereselor imperiului austro-ungar era prea evidentă într-o perioadă cînd populația românească din Transilvania, deși majoritară, era crunt aservită, ducînd o intensă luptă pentru cucerirea unor vitale drepturi naționale.

Xenopol, după ce respinsese în 1875 tezele falsificatoare roesleriene, revine asupra problemei, luînd-o în dezbatere cu toată obiectivitatea omului de știință.

Metodic ca întotdeauna, Xenopol, după ce prezintă istoricul problemei, o divide în compartimentele ei mai importante, cercetîndu-le în multitudinea caracteristicilor lor definitorii. Prima chestiune, esențială sub raportul însemnătății, asupra căreia se oprește e aceea a continuității, niciodată întrerupte, a populației daco-romane de pe teritoriul fostei Dacii și imediat apoi a poporului român. În examinarea acestei chestiuni, autorul urmărește două planuri: romanitatea poporului român din punctul de vedere al etnogenezei sale și inconsistența științifică a ipotezei imigrării totale a populației locale în partea de sud a Dunării. Cu exigență remarcabilă, autorul reexaminează, după criteriile științifice ale istoriei critice, textele care furnizează informații în legătură cu problema în chestiune, demonstrînd la obiect erorile de interpretare ale lui Roesler și ale adepților săi, contradicțiile insolubile din aparatul lor argumentativ. Xenopol susține teza științifică a romanizării populației geto-dace în perioada ocupației romane, apelînd la textele unor istorici, ca și la inscripțiile descoperite pe teritoriul vechii Dacii, fără a exclude și argumentele logice-istorice.

În legătură cu cea de-a doua latură a problemei, Xenopol relevă absurditatea tezei imigrării de pe pămînturile locuite de veacuri a unui popor întreg.

Ansamblul construcției lucrării este solid și temeinic înălțat, așezat fiind pe postamente durabile. Evident, de la data cînd și-a elaborat Xenopol lucrarea și pînă azi istoriografia românească a făcut mari progrese, clarificînd multe din problemele controversate în această chestiune, sporind hotărîtor probele care demonstrează romanitatea poporului român, falsitatea tezei părăsirii și reîntoarcerii populației daco-romane din vechea Dacie. În acest cadru importanța lucrării, reala ei valoare științifică și documentară sînt și mai bine puse în lumină.

În 1885, lucrarea mai sus menționată apare la Paris în Editura „Leroux” sub titlul *Une énigme historique. Les Roumains au moyen-âge*. O concentrată introducere explicitează importanța problemei dezbătute în lucrare, după care urmează capitolele cărții așa cum se prezentau în ediția română. Problema aceasta avea să constituie una dintre preocupările constante ale activității istoriografice a lui Xenopol.

Analiza situației românilor din Austro-Ungaria, supuși unei duble aserviri economice și naționale, a ocupat un loc important în volumul din *Istoria românilor din Dacia traiană* (1892). Ediția concentrată editată în 1896 la Paris¹ acorda un loc corespunzător acestei probleme.

¹ A. D. Xenopol, *Histoire des Roumains de la Dacie Trajane depuis les origines jusqu'à l'union des Principautés en 1859*. Avec un préface par Alfred Rambaud, vol. I—II, Paris, 1896.

În același an, 1896, cu prilejul sărbătoririi în Ungaria a mileniului maghiar, Xenopol publica la Paris lucrarea *Les Roumains et les Hongrois*, în care explicita la obiect istoricul pătrunderii și așezării triburilor maghiare pe teritoriile — deplin atunci locuite — pe care le stăpînesc. Apoi, în 1900, cu prilejul Expoziției universale de la Paris și al unor întruniri internaționale ale istoricilor, cînd istoricul maghiar M. A. de Bertha * a publicat și răspîndit gratuit în mii de exemplare lucrarea neștiințifică și părtinitoare *Roumains et Maghiars devant l'histoire*, Xenopol elaborează ad-hoc și difuzează tot gratuit răspunsul său *Maghiars et Roumains. Réponse à M. A. de Bertha* (Paris, 1900). Poziția lui Xenopol era, ca și în alte lucrări care tratau această problemă, fermă, clară și deplin obiectivă, sprijinindu-se pe realitatea faptelor istorice. În sfîrșit, în perioada 1911—1914, cînd viața politică românească avea în centrul dezbaterilor problema poziției României în viitoarea conflagrație care de pe atunci se profila ca avînd un caracter mondial, Xenopol nu pregetă să iasă în for și să-și spună răspicat cuvîntul. În presa vremii (mai ales în „Adevărul“, „Românul“ (Arad), „Gazeta Transilvaniei“, „Tribuna“, „Noua revistă română“ etc.), articolul lui Xenopol, mereu inserat, a pledat cu profundă participare patriotică pentru intrarea României în război împotriva imperiului multinațional austro-ungar, ca mijloc de realizare a visului secular: desăvîrșirea formării statului național unitar. Cele mai importante articole din acest ciclu au fost adunate de autor în 1914 într-un volum sub numele *Românii și Austro-Ungaria* (Iași, 1914).

Dar contribuția cea mai de seamă a lui A. D. Xenopol la dezvoltarea istoriografiei românești o constituie *Istoria românilor din Dacia traiană*, lucrare amplă (14 volume în ediția a III-a), bazată pe cercetarea multilaterală, cu mijloace științifice moderne, a trecutului istoric. Dacă Xenopol considera această operă ca „una din lucrările cele mai mari ale vieții sale“, ea poate fi tot atît de bine apreciată drept una dintre marile lucrări ale istoriografiei române moderne. De fapt, prin această lucrare istoriografia română face dovada maturității sale, ridicîndu-se la nivelul celor mai bune realizări ale istoriografiei europene.

Caracterizată printr-o viziune amplă, multilaterală asupra trecutului, care nu se mărginește la înregistrarea evenimentelor politice, ci urmărește reconstituirea istoriei în multitudinea aspectelor sale esențiale (economice, sociale, politice, culturale), în lumina unei concepții determinate și beneficiind de o documentare bogată care merge pînă la erudiție, *Istoria românilor* scrisă de Xenopol se deosebește tocmai prin aceste note specifice de lucrările anterioare, aparținînd lui Gh. Șincai, A. T. Laurian, M. Kogălniceanu, scrieri de mai mică amploare, concepute în spiritul istoriografiei romantice.

Ni se pare semnificativ faptul că A. D. Xenopol deschide prefața lucrării sale tocmai cu problema izvoarelor. Pentru o lucrare concepută a înfățișa documentat numeroase planuri ale vieții sociale privite în conexiunea lor reciprocă, aceasta era, într-adevăr, o problemă esențială. Constatînd că numărul izvoarelor care stau la dispoziția celui ce întreprinde o cercetare asupra istoriei poporului român este redus, Xenopol se întreabă dacă în asemenea condiții este posibilă realizarea cu succes a obiectivului propus. Răspunsul său afirmativ la această întrebare este susținut prin teza după care istoria „se clădește

* Despre acesta și opusculul său, N. Iorga scria în același an: „Un diletant ungur, de Bertha, autor al unei cărți ridicole“ (*Convorbiri literare*, anul XXXIV, nr. 5, din 15 mai, p. 431).

întotdeauna cu materialul adunat pînă atunci". O descoperire a întregului material documentar, scrie istoricul român, nu se poate realiza niciodată. Descoperirile se fac continuu, cunoștințele îmbogățindu-se și adîncindu-se neîncetat ; odată cu aceasta „crește și se dezvoltă și arborele istoriei". Este exprimat în aceste cuvinte un principiu optimist, de încredere în progresul cunoașterii istorice, ca și în posibilitatea istoricului de a învinge relativitatea documentelor. Cît privește istoria românilor, Xenopol considera că izvoarele ei de căpetenie erau cunoscute și, în consecință, lineamentele ei generale puteau fi realizate, urmînd ca viitorul să rotunjească „formele" pe care istoricul le putea întrevădea de pe atunci. În fond, „fiecare timp oglindește în lucrările istorice ce le înfățișează cunoștința de atunci a poporului asupra trecutului său" — afirmă istoricul român.

Xenopol a împărțit istoria poporului său, după practica obișnuită în epoca sa, în patru mari perioade : antică, medie, modernă și contemporană, precizînd însă că acestea nu coincid cu perioadele corespunzătoare ale istoriei altor popoare.

Istoria veche a poporului român începe — după opinia sa — cu primele cunoștințe (care stăteau atunci la dispoziția istoricului) asupra teritoriului și popoarelor Daciei pînă la înființarea primelor organizații statale românești (secolul al X-lea). Ea cuprinde, în esență, scrie Xenopol, complexul de împrejurări care au contribuit la făurirea „naționalității române", a poporului român.

În prima parte a lucrării sale, după o prezentare succintă a geografiei teritoriului pe care s-au constituit poporul și statele române, Xenopol înfățișează un tablou cuprinzător al Daciei preromane, ocupîndu-se mai întîi de sciți și agatîrși, apoi de geți și daci. Problematika îmbrățișată de Xenopol în acest tablou este impresionantă, vîdînd tendința spre o cercetare exhaustivă a istoriei românilor din toate provinciile românești. Începînd chiar cu perioada veche, prezentată în istoriografia anterioară destul de sumar. Xenopol reușește astfel să trateze întreaga istorie a poporului român după un *plan vast*, care include atît *cercetarea fenomenelor economice și social-politice cît și a vieții culturale*. Modul de trai, profesiunile, comerțul, organizarea statală, pregătirea militară, moravurile, religia, viața spirituală constituie principalele componente ale tablourilor social-istorice din perioada veche a istoriei țării noastre.

Dar Xenopol nu reduce nicidecum istoria la o succesiune de tablouri ample documentate, ci urmărește în aceeași măsură dinamica evenimentelor istorice, cu preocuparea pentru stabilirea cauzelor care le-au determinat și a consecințelor lor. Analiza vieții materiale și spirituale a fiecărei epoci nu constituie un scop în sine, ci e subordonată evidențierii condițiilor specifice care fac posibilă înțelegerea determinării complexe a istoriei epocii respective. Astfel, în cadrul perioadei vechi a istoriei românilor este înfățișat, la început, tabloul complex al Daciei preromane în ceea ce avea ea mai caracteristic : așezările geților și dacilor, naționalitatea lor, organizarea, partea cea mai mare ocupînd-o ultima problemă. În cadrul ei, Xenopol urmărește un complex de aspecte : viața materială — agricultura, păstoritul, îmbrăcămîntea, comerțul —, religia și moravurile, organizarea statului și pregătirea militară, adică tocmai acele laturi ale vieții sociale care fuseseră neglijate de istoriografia anterioară.

După acest tablou ni se înfățișează în mod documentat istoricul luptelor dacilor cu romanii (cu care ocazie autorul aduce argumente hotărîtoare în

chestiunile controversate, subliniază curajul dacilor, dar și superioritatea „în cultură și inteligență” a romanilor). Apoi Xenopol abordează din nou — după acest film al luptelor — o vastă problemă legată de organizarea Daciei sub romani. El relevă marele număr de coloniști romani aduși — din diverse regiuni — spre a coloniza puternic această provincie situată la marginea imperiului (respinge însă exagerările puriste ale latiniștilor), insistând asupra modului în care a fost organizată Dacia de către romani — organizare generală, funcții, impozite, organizare municipală, colegii — și asupra reconstituirii vieții materiale și spirituale: exploatarea minelor, meseriile, construcțiile de șosele, valurile de apărare, edificiile, viața morală și intelectuală (literatură, spectacole, școli).

Se observă de pe acum câtă importanță acordă istoricul român aspectelor „vieții materiale” (expresia e utilizată ca atare), ca și dezvoltării culturale, în spiritul unei concepții moderne asupra istoriei care ține seama de marile progrese ale istoriografiei în secolul al XIX-lea.

Analizând, în continuare, evenimentele care au determinat administrația romană să părăsească Dacia, Xenopol își sprijină cercetările pe argumente multiple, care pun în lumină *bogăția surselor de informare și abordarea lor critică*. Argumentele autorului sînt extrase din izvoare scrise (istorici și scriitori antici), cercetări arheologice, monumente, inscripții, analize filologice aprofundate, critica convingătoare a izvoarelor, analogii istorice bine întemeiate etc.

Tot în cadrul istoriei vechi sînt tratate două mari probleme: migrațiunile popoarelor pe teritoriul Daciei și creștinismul la români.

Concluzia acestei prime părți a istoriei românilor în perioada veche este ideea *originii daco-romane a poporului român*, peste care se suprapune mai târziu influența slavă, precum și ideea *latinității limbii române*. Conștiința romanității a fost pentru poporul român — subliniază autorul în spirit patriotic — un puternic imbold în *păstrarea ființei sale naționale*. Același plan de investigație multilaterală se regăsește aplicat și la cercetarea istoriei celorlalte perioade, urmărindu-se evidențierea și înțelegerea evenimentelor esențiale specifice lor.

Istoria medie — care după Xenopol cuprinde perioada ce începe cu primele încercări de închegare a unei vieți de stat (secolul al X-lea), iar pe plan cultural cu dominarea slavonismului și se termină odată cu slăbirea influenței slavone (secolul al XVII-lea) — e caracterizată ca fiind bogată în mișcări politice și sociale în vederea înjghebării unor state independente, apoi pentru menținerea acestei independențe și ulterior pentru recucerirea ei (cînd țările române cad sub dominația puterilor vecine: Ungaria și Turcia). Xenopol, cu o viziune globală asupra teritoriului locuit de români, trece în revistă mai întîi primele organizări statale în Transilvania înainte de venirea ungurilor, apoi constituirea imperiului româno-bulgar și, în sfîrșit, înființarea principatelor române Muntenia și Moldova.

Credincios concepției sale asupra istoriei, el înfățișase *largi tablouri sociale*, analizînd *organizarea societății, structura claselor sociale, dreptul, organizarea militară, relațiile politice cu țările vecine*. Xenopol pune *programatic problema analizei așezămintelor* (instituțiilor) și a rolului lor istoric. Aplicînd acest program de cercetare, el analizează instituția domniei (proprietatea domnului, dăruirea satelor, dreptul de a judeca, sistemul succesiunii la tron), clasa boierilor (originea nobilimii și a boierilor, dregătoriile, privilegiile, conducerea orașelor), organizarea și rolul bisericii, înființarea mănăstirilor, starea țăranilor.

Fenomenul cultural e tratat în capitole speciale. De menționat că atât *clasele societății* cât și *raporturile dintre ele* sînt urmărite în dinamica lor, fiind înregistrate și explicate cauzele transformării din sînul boierimii, deposedarea țărănimii etc.

Istoria politică a țărilor române în această perioadă se bucură de toată atenția lui Xenopol, pe primul plan al cercetării aflîndu-se *lupta românilor pentru dobîndirea, apărarea și apoi recucerirea neațîrnării, pentru eliberarea de sub dominația străină*. Marii domnitori care au ținut piept invaziei turcești, aceia care s-au impus prin organizarea luptei antiotomane — Mircea cel Bătrîn, Vlad Țepeș, Ștefan cel Mare, Ion Vodă cel Cumplit, Mihai Viteazul — sînt prezentați ca marcînd adevărate capete de serie între domnitorii principalilor. Marile personalități ale istoriei românilor împrumută chiar numele lor unor epoci întregi: epoca lui Ștefan cel Mare, epoca lui Mihai Viteazul. Xenopol se oprește și asupra caracterizării personalității acestor domnitori, a vieții lor personale și nu ezită a evidenția — cum se întîmplă în cazul lui Mihai Viteazul — unele consecințe negative ale politicii lor față de „poporul de jos”.

Merită a fi remarcat și faptul că *istoria românilor este încadrată în ansamblul politicii europene*, numeroase pagini fiind destinate prezentării situației din Europa. Constant sînt înfățișate raporturile românilor cu popoarele din sud-estul european.

Istoria modernă a românilor (secolul al XVII-lea — 1821) este interpretată de Xenopol ca reprezentînd epoca de influență a grecismului, mai întîi în cultură, apoi „în întreaga viață politică și socială a straturilor superioare”. Grecii fanarioți, intermediari ai turcilor în rezolvarea afacerilor politicii externe, se infiltrează treptat în principatele dunărene, reușind să acapareze domnia în aceste țări. În cultură, limba slavonă este înlocuită cu cea grecească, dar treptat se dezvoltă și sentimentul național al românilor, începe să se afirme cultura națională în limba română.

Jaful, asuprirea poporului, corupția politică, exploatarea nemiloasă a bogățiilor țării cresc în perioada influenței grecești, domnii plătind sume exorbitante în vederea obținerii și apoi a păstrării domniei și urmărind totodată îmbogățirea personală.

Xenopol prezintă un amplu tablou economic și social al epocii, punînd în lumină „relele urmări ale stăpînirii turcești”, analizează — ca și mai înainte — starea economică a țării, creșterea bogățiilor acumulate de domnitori și boieri, înmulțirea impozitelor, reconstituie situația financiară a țării în mai multe *capitole de istorie economică*. El înregistrează cu precizie schimbările intervenite în rîndurile clasei boierești (înmulțirea boierilor titulare, a rangurilor cumpărate de la domn), descrie luxul familiilor boierești etc. Paralel este înfățișat procesul de *intensificare a exploatării țărănimii*. Xenopol evidențiază caracterul predominant social al răscoalei românilor din Transilvania (1784) conduși de Horia, Cloșca și Crișan, ca și al celei din Muntenia condusă de Tudor Vladimirescu (1821), care au avut și un caracter național.

Istoria politică a acestei perioade este prezentată ca un proces de infiltrare, de întărire și apoi de decădere a „grecismului”, proces încheiat odată cu restabilirea domniilor pămîntene în urma Eteriei și a răscoalei din 1821.

O mare atenție acordă Xenopol *istoriei culturale* a acestei perioade, atît sub domnia lui Matei Basarab și Vasile Lupu (secolul al XVII-lea), cît și în „epoca lui Constantin Brîncoveanu” și a domniilor fanariote. Capitole speciale înfățișează *ășezămintele juridice*: obiceiul pămîntului, dreptul penal, dreptul

civil (proprietate, moștenire, vânzări și cumpărări), sistemul de judecată, legislația etc. Se analizează dezvoltarea învățământului în limba greacă, tendințele de democratizare a acestuia, începutul influenței franceze în cultură (pătrunderea ideilor revoluției franceze de la 1789). O mare atenție se acordă *dezvoltării culturii în limba română*: scrierile istorice — în care se afirmă cu putere conștiința latinității și a unității naționale a românilor —, dezvoltarea literaturii, începuturile învățământului superior în limba română, dezvoltarea arhitecturii și construcțiilor.

Cu anul 1821 se încheie — potrivit concepției lui Xenopol — istoria modernă și începe perioada contemporană, caracterizată „ca epoca românismului, a dezvoltării conștiinței a naționalității române”. Perioada contemporană este dominată de revoluția de la 1848 și de unirea principatelor (1859), evenimentele care marchează „eforturile politice ale poporului român pentru a se constitui ca organizare neatârnată”. Dacă inițial lucrarea lui Xenopol se încheia cu actul Unirii, mai târziu, istoricul român a completat cercetările sale cu monografia *Domnia lui Cuza Vodă*, integrată în mod firesc în același ciclu al *Istoriei românilor din Dacia traiană*.

Planul de cercetare al istoricului este tot atât de complex și pentru perioada contemporană. Semnalăm astfel descrierea amănunțită a *reformelor administrative și economice-sociale* introduse după încheierea tratatului de la Adrianopole, evidențierea unor măsuri progresiste, dar și a consecințelor negative privind soarta țărănimii, ale Regulamentului Organic. Istoria culturală a epocii anterioare revoluției reliefează *progresele din domeniul învățământului, al literaturii, crearea presei românești*, dezvoltarea istoriei și filologiei. Autorul acordă o atenție deosebită ideii originii romane a poporului român și rolului ei în *trezirea conștiinței naționale*.

Revoluția de la 1848 (urmărită în desfășurarea ei atât în Transilvania cât și în Moldova și Muntenia) este privită ca o etapă în afirmarea națiunii române, în lupta ei pentru constituirea într-un stat independent și unitar. Ca și Bălcescu, pe care-l citează, Xenopol privește revoluția drept o mișcare cu caracter democratic și social îndreptată împotriva boierimii conservatoare și reacționare.

Unirea principatelor române este analizată în contextul politicii europene de la mijlocul veacului trecut și privită ca realizarea unei năzuințe puternice, de mult afirmată, a poporului român. Trecând în revistă suita de evenimente care au dus la dubla alegere a lui Cuza, A. D. Xenopol insistă asupra rolului jucat de masele populare din București în aceste evenimente, subliniind că adunarea din Muntenia l-a ales pe noul domn „sub presiunea poporană”.

Desigur că cercetările istorice mai noi au adus corective și completări primei ample sinteze a istoriei românilor realizată de Xenopol. A fost altfel rezolvată problema periodizării, explicarea evenimentelor nu mai recurge în mod unilateral la rolul ideilor, mișcările revoluționare au fost mai adânc studiate. Concepția care guvernează lucrarea lui Xenopol, ca, de altfel, întreaga sa operă istoriografică, rămâne tributară teoriei paralelismului factorilor. Recunoscând complexitatea vieții sociale, istoricul ieșean nu ierarhizează principalii factori ce determină viața socială, nu acordă factorului economic, relațiilor de producție roluri esențiale. După opinia sa, fiecare factor poate fi determinant într-o perioadă sau alta, seriile istorice generate de factori căpătînd o importanță mai mică sau mai mare în funcție de diverse condiții imprevizibile. Aceasta face ca adeseori să-i scape cauzele reale ale dezvoltării istorice. De cele mai multe ori, ele sînt identificate cu ideile noi care cuceresc spiritele. Această lacună

a concepției lui Xenopol se răsfrînge negativ în special asupra periodizării istoriei, autorul nereușind să găsească criterii sigure după care să stabilească marile perioade ale istoriei românilor. Nu e însă mai puțin adevărat că, deși nu-l consideră determinant, Xenopol nu ignorează importanța factorului economic. Ceva mai mult, subliniază chiar programatic necesitatea studierii atente a vieții economice ca formă principală de manifestare a istoriei unui popor. De fapt, ceea ce a adus nou Xenopol în istoriografia românească a fost în primul rînd îmbrățișarea problematicii economice-sociale în studiul istoriografiei politice. Nu a precizat el în autobiografia sa *Istoria ideilor mele* : „Pe mine mă interesează întotdeauna viața economică a societăților și în *Istoria românilor* introdusesem pretutindeni, unde trebuia, cercetări în această îndreptare, fiind chiar cel întâi care căutasem să pun în legătură dezvoltarea poporului român cu starea lui economică”².

Pînă la el, autorii lucrărilor de sinteză considerau factorul politic drept cheie a explicării fenomenului istoric. Xenopol, care studiasse încă din tinerețe problemele de economie politică, intuise adevărul că fără studierea problematicii economice și sociale cercetarea istoriei nu e posibilă.

Istoria românilor elaborată de el este, într-adevăr, în acest sens — cum am arătat — cu totul revelatoare. Efectiv în fiecare capitol se evidențiază rolul economicului în etapa istorică dată, fără însă a i se acorda roluri și funcțiuni determinante. De adăugat faptul important că în sfera cercetării Xenopol înglobează și realitatea relațiilor sociale, urmărind etapele intervenite, străduindu-se să le înfățișeze cu obiectivitate și consecvență.

Pentru a realiza tabloul complet al întregii istorii a poporului nostru, pentru a putea crea o imagine cuprinzătoare asupra fiecărei perioade, Xenopol a acordat atenție și celorlalte forme de manifestare ale vieții poporului român, cercetîndu-le adesea într-un fel nou. Merită a fi subliniată strădania istoricului român de a distinge din sfera largă a politicului categoriile de așezăminte, norme, instituționalizate în urma unei tradiții specifice, ale principiilor de drept și ale moravurilor. Studiarea faptelor vieții politice propriu-zise este încadrată — ca să folosim terminologia sa — într-o serie deosebită de cercetare. Această separare a planurilor în sfera politicului (considerată pînă la el unitară) e demnă de interes, lăsînd urme sensibile în istoriografia noastră modernă. Deosebit de important e și faptul că Xenopol a așezat în chip special sub obiectivul cercetărilor sale și fenomenul cultural. În *Istoria* sa, autorul studiază în fiecare perioadă totalitatea faptelor culturale, străduindu-se să fixeze fizionomia culturii în etapa respectivă. Proiectată istoric, cercetarea sa realizează un concentrat, dar cuprinzător tablou al dezvoltării vieții culturale românești.

Dar, pe lîngă meritul incontestabil de a fi izbutit să cerceteze și să înfățișeze, la nivelul epocii și cu limitele metodologiei folosite, aspectele cele mai importante ale istoriei poporului român (economic, social, politic, cultural etc.), o însemnătate deosebită prezintă și faptul că analiza nu e fragmentată, fiecare element contribuind corespunzător cu importanța sa la realizarea imaginii de ansamblu. Chiar atunci cînd studiază un aspect particular (să spunem cel economic) din acest întreg care este istoria poporului român într-o anumită etapă a dezvoltării sale, autorul caută să cuprindă ansamblul, echilibrul întregului, legăturile dintre părțile sale. Mai tîrziu avea să-și autocaracterizeze — drept și

² A. D. Xenopol, *Istoria ideilor mele*, în „Studii și documente literare”, vol. IV, p. 414.

lucid — concepția și metodologia care au stat la baza elaborării istoriei sale, precizînd : „Am căutat, eu cel dintîi, a da un loc însemnat dezvoltării culturale și a celei a așezămintelor și a nu îneca întreaga istorie numai în fapte politice. Sînt cel dintîi care am cercetat în tot lungul istoriei românilor dezvoltarea boierimii, a producției și bogăției țărilor, starea țăranilor, așezămintele juridice și sociale ca breslele, modul ocîrmuirii, starea financiară, moravurile și deprinderile, literatura lumească și bisericească, căutînd totdeauna o formă și legătură asemenea dezvoltării cu mersul obștesc al poporului“³.

Alături de concepția sa privind necesitatea analizei totalității aspectelor caracteristice din viața unei epoci istorice, Xenopol aduce și alte puncte de vedere, într-adevăr noi, în istoriografia românească a timpului. Istoricul Xenopol, care s-a format spiritual în fasciculul de lumină al istoriografiei moderne, înțelegea să acorde atenție specială izvoarelor documentare. Beneficiind de această concepție metodologică, Xenopol a pornit să elaboreze una dintre realizările monumentale ale culturii și științei românești. Urmașul său N. Iorga avea dreptate să aprecieze „rolul aceluia care, venit într-un moment cînd studiile de trecut se opreau la cercetarea migăloasă a unor amănunte înfățișate fără interpretare și cînd cugetarea asupra lor pornea fără metodă pe verzile plaiuri înflorite ale genialității romantice, a știut să introducă în orînduirea și tîlmăcirea acestor lucruri de trecut, care condiționează așa de mult prezentul, metoda științifică obișnuită în alte domenii, mai puțin deschise ipotezei“⁴. Caracterizarea lui N. Iorga, care a năzuit să fixeze locul și rolul înaintașului său în istoriografia românească, a relevat trăsături definitorii pentru concepția și metodologia introduse de Xenopol în studierea istoriei patriei. Într-adevăr, de numele lui Xenopol e legat în istoriografia românească începutul utilizării unor metode științifice care au încercat să explice în spirit determinist fenomenele și procesele istorice (punînd capăt subiectivității, arbitrariului interpretativ), să formuleze aprecieri numai pe bază de material informativ și să considere diversele forme particulare de manifestare ale unei epoci în conexiunea lor reciprocă.

Opera istoriografică a lui Xenopol e străbătută de ideea sistematic înfăptuită de a scoate cercetarea istoriei din domeniul subiectivității romantice și a o așeza pe temeliiile documentației prin folosirea integrală și critică a izvoarelor de orice natură.

Xenopol a depășit romantismul concepției istoriografice, apărută la noi de istoricii dinaintea sa, rămînînd credincios principiilor metodologice ale lui Ranke și ale întregii școli istorice germane din acea vreme. Mărturisirea din prefața *Domniei lui Cuza Vodă* e în acest sens revelatoare : „Hotărît a nu lua rolul îndestul de ridicol de judecător al timpurilor și al oamenilor trecutului, ci numai de a expune, pe cît omenește cu putință, faptele în realitatea lor și de a stabili înlănțuirea lor cauzală, nu am avut nici o teamă de a fi nedrept eu sau înclinat către figurile ce le întîlneam în cale. În felul meu de a trata istoria — preciza Xenopol — nici nu înțeleg cerința făcută istoricului de a fi nepărtinitor. Nu poți decît să fii astfel, de îndată ce te hotărăști a nu aprea evenimentele“⁵. Cu cîțiva ani înainte, în 1894, Xenopol afirma : „Nu credem că istoria ar avea de rostit judecăți și aprecieri asupra faptelor trecutului“⁶. Concepția aceasta metodologică, o adevărată profesiune de credință, o regăsim și în

³ Ibidem, p. 396.

⁴ N. Iorga, *Oameni care au fost*, vol. III, p. 37.

⁵ A. D. Xenopol, *Domnia lui Cuza Vodă*, vol. I, Iași, 1903, p. V.

⁶ Ibidem, p. VI.

Istoria românilor, semnificând apartenența istoricului român la școala celor care considerau — cum subliniază el — că „în atîta constă misiunea istoricului, anume de a arăta cum s-au întîmplat faptele și pentru ce s-au întîmplat ele astfel”⁷.

Dar aprecierile de mai sus, ca și multe altele, dovedesc și faptul că Xenopol, deși a preluat unele dintre principiile metodologice ale orientării pozitiviste în istoriografie, le-a supus unui proces de reevaluare și le-a adăugat puncte de vedere noi. O dovadă a depășirii programului istoriografiei pozitiviste o constituie efortul împlinit de a nu se limita numai la expunerea deplin obiectivă a faptelor, ci de a determina și cauzalitatea apariției lor.

Semnificativ pentru concepția sa istoriografică, pentru atitudinea sa originală față de punctele de vedere pozitiviste asupra istoriei e faptul că încă în 1869, deci mult înainte de *Istoria românilor*, a postulat în opoziția cu pozitivismul reprezentat de H. Th. Buckle: „Faptele istorice trebuie studiate după legătura lor interioară. Interesul lor cel mare e de a ști care sînt puterile ce împing pe popoare spre progres sau spre decădere, care e direcția mersului lor și a omenirii”. În alt studiu din aceeași perioadă, referindu-se direct la A. Comte, dădea următoarea replică unei cunoscute teze afirmată de pozitiviști: „Stă în voia noastră de a nu mai aplica spiritul nostru la explicarea misteriilor existenței?... Noi credem dară că filozofia va rămîne totdeauna și deci și filozofia istoriei”⁸. Negreșit, aici aflăm opinii revelatoare pentru concepția despre istoriografie, pe care le vom regăsi în viitoarele lucrări de exegeză. Așadar, format într-o epocă în care climatul științific și filozofic era dominat de pozitivism, Xenopol a încorporat teoretic și metodologic unele elemente specifice unei orientări generale a vremii, dar nu a îmbrățișat, ba chiar a respins blamul pozitivist față de filozofie, căutînd mereu „explicarea” faptelor istorice.

Fără îndoială, acceptarea teoriei idealiste a factorilor, organizarea materialului în virtutea acestor puncte de vedere teoretice-metodologice au generat — cum am mai spus — și unele cunoscute lacune ale *Istoriei românilor*, ca și ale celorlalte lucrări istoriografice elaborate de învățatul ieșean. Dar pentru stadiul de atunci al istoriografiei românești această optică reprezenta un progres vădit, pentru că îngăduia trecerea de la conceperea istoriei ca manifestare exclusivă a faptelor politice la etapa cuprinderii întregului unei epoci, neignorîndu-se nici una dintre înfățișările ei caracteristice. Tocmai de aceea și-a păstrat lucrarea lui Xenopol o valoare incontestabilă, exercitînd un rol deosebit asupra dezvoltării istoriografiei române prin concepția modernă care i-a stat la bază și bogata ei documentare. La acestea se adaugă și *sufnul patriotic care o străbate*: sublinierea unității poporului român, a luptei sale pentru independență și pentru afirmarea națională, simpatia pentru masele asuprite.

Opera istoriografică a lui A. D. Xenopol avea să se întregească tîrziu cu alte cîteva scrieri de interes mai modest, cum sînt *Istoria și genealogia casei Calimachi* (1897), micul studiu *Mihail Kogălniceanu* (1895), de fapt discursul său de recepție la Academia română, ca și cel despre Nicolae Cretzulescu (1915). După elaborarea lucrărilor de filozofie a istoriei, publică însă două scrieri monografice de mare valoare științifică. Este vorba de *Domnia lui Cuza Vodă* (1903) și *Istoria partidelor politice în România* (1910). Aceste lucrări cu caracter monografic, elaborate după studiile de filozofie a istoriei, îndeplineau un

⁷ A. D. Xenopol, *Régne de Bibesco, Lois et decrets...*, în „Arhiva” nr. 7—8/1894, p. 458.

⁸ A. D. Xenopol, *Istoriile civilizațiunii*, în „Convorbiri literare” nr. 12, din 15 august 1869, p. 205.

dublu scop în intenția autorului. Pe de o parte (mai ales în cazul *Domniei lui Cuza Vodă*) să continue *Istoria românilor din Dacia traiană*, aducînd-o pînă aproape de epoca contemporană, pentru care istoricul avea adunat materialul documentar necesar (de aceea, această lucrare a fost integrată — cum am spus — în *Istoria românilor...*), iar pe de altă parte să aplice în cercetarea istorică principiile teoretice formulate de el, oferind un exemplu în această direcție.

Înarmat cu puncte de vedere înaintate privind modalitatea aplicării principiilor teoretice în practica istoriografică, Xenopol pornește la redactarea *Domniei lui Cuza Vodă*. Autorul își propune, deși problemele abordate erau încă obiectul unor înfruntări tendențioase, să nu aprecieze, ci să arate și să explice „cum s-au întîmplat faptele și pentru ce s-au întîmplat ele astfel”.

Alături de preocuparea privind obiectivitatea relatării, Xenopol avea o alta poartă — pentru el — mai importantă, și anume: ordonarea materialului după metodologia prescrisă în *Principiile fundamentale ale istoriei*. În prefață a prevenit cititorul asupra modului expunerii, care, „cu toate că neapărentă (subl. ns.), conține o înnoire însemnată: *anume luarea în considerare asupra seriilor istorice*”. De fiecare dată, precizează autorul, fiecare „șir istoric” este urmărit în întreaga sa dezvoltare, „de la prefigurare” și pînă la sfîrșit, chiar dacă depășește perioada de domnie a lui Cuza, materialul fiind selectat și, mai ales, expus în funcție de apartenența la una dintre seriile epocii respective. Aplicarea acestui principiu metodologic s-a făcut chiar cu prețul renunțării la o sumă de fapte — minore ca semnificație —, deși le colectase cu sacrificii neapuse. Cu multă grijă este evitat schematismul: „seriile au fost expuse nu fiecare în parte, căci în complexul desfășurării evenimentelor ele nu se dezvoltă închis, singuratic; ci fiecare fapt a fost arătat acolo unde a fost împins de puterile istorice la lumina zilei, spre a-l putea explica cauzalistic; dar s-a ținut seamă și de puterea care leagă împreună faptele diverselor timpuri în un lanț neîntrerupt”⁹.

În cele două volume masive — ocupînd peste 700 de pagini —, istoria domniei lui Cuza Vodă este expusă, în fond, ca într-o obișnuită lucrare monografică, liberă de orice constrîngere teoretică-metodologică. Este lucrarea unui istoric înarmat cu metode moderne de cercetare și neinfluențat de considerații filozofice rigide.

Ultimul volum e completat cu o anexă cuprinzînd documente relative la perioada studiată.

Domnia lui Cuza Vodă, considerată drept „lucrarea pe care o aștepta poporul românesc, lucrare vrednică de faptele cîrmuitorului și ale sfetnicilor săi”¹⁰, prezintă în întregime caracteristicile operei istoriografice a lui Xenopol: atenție scrupuloasă — mergînd pînă la erudiție — acordată aspectului documentar (bineînțeles, la nivelul epocii)¹¹, tendința de obiectivitate față de izvoare, opunînd rezistență influențelor active în epocă de a prezenta figura și domnia lui

⁹ A. D. Xenopol, *Domnia lui Cuza Vodă*, vol. I, p. VI, VII, VIII.

¹⁰ C. C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza Vodă*, Editura științifică, 1966, p. 9.

¹¹ Menționăm că la data elaborării lucrării autorul nu a putut consulta arhiva domnitorului, sechestrată în chiar noaptea detronării din 1866. Arhiva reprezintă un inestimabil fond documentar pentru cunoașterea epocii, și imposibilitatea cercetării ei a dăunat apreciabil monografiei lui Xenopol. Această arhivă a fost depusă la Biblioteca Academiei de-abia în anul 1912, putînd fi apoi consultată de cercetători numai în 1928. Pe baza documentelor conținute în această arhivă, recent, istoricul C. C. Giurescu a reconstituit într-o valoroasă monografie (*Viața și opera lui Cuza Vodă*) perioada 1859—1866 din istoria modernă a României.

Cuza Vodă din punctul de vedere al cercurilor moșierimii ostile fostului domnitor (lucrarea degajă chiar o reală simpatie pentru domnitor și înfăptuirile sale), recunoașterea deschisă a împărțirii societății în clase și sublinierea, uneori, a luptelor politice angajate în timpul lui Cuza ca un reflex nemijlocit al intereselor de clasă, spațiul larg acordat cercetării problemelor economice-sociale și culturale, încadrarea epocii lui Cuza, a realizărilor sale pozitive, ca și a tendinței spre guvernare dictatorială în tabloul politic european, străduindu-se să surprindă jocul de interese al puterilor europene în sud-estul continentului și influențele vădite exercitate asupra lui Cuza de către Napoleon al III-lea. De asemenea, trebuie evidențiată strădania autorului de a menționa rolul și semnificația luptei maselor pentru triumful progresului național și social, subliniind (mai ales în ediția a treia a lucrării) contribuția directă a maselor în momente hotărâtoare, ca acela, de pildă, al alegerii lui Cuza ca domn în Țara Românească, după ce beneficiase de alegerea în Moldova.

Istoria partidelor politice în România are meritul de a fi realizat pentru prima oară în istoriografia românească dezbateră monografică a unei probleme de acest fel. Rămasă neterminată (a apărut numai volumul I), lucrarea se oprește la deceniul al 7-lea al secolului trecut, prin ampla analiză a Constituției din 1866. Făcînd o secțiune transversală în istoria patriei pentru a studia evoluția sinuoasă a luptelor dintre diversele partide politice, și această lucrare a lui Xenopol dovedește trăsăturile specifice concepției sale istoriografice. Prima parte este închinată epocii de la originile constituirii partidelor politice pe teritoriul țării noastre (Xenopol leagă acest moment de organizarea statală a celor două principate) pînă la 1848. Partea a doua a monografiei analizează — din unghiul de vedere abordat — perioada dintre 1848 și 1866, cu toate luptele politice care au caracterizat epoca (Unirea, domnia lui Cuza Vodă în toate etapele ei, locotenența domnească și Constituția de la 1866).

Analiza este, ca și în celelalte lucrări ale lui Xenopol, riguroasă, bogat documentată și, deși se ocupă de o chestiune prin obiect de ordin politic, subliniază mereu — în chip determinist — rolul factorului social, stăruindu-se asupra caracterului social și de clasă al atitudinii fiecărui partid politic față de diversele evenimente ale epocii.

Ni se pare important să arătăm că în această monografie Xenopol se ridică împotriva acelor opinii după care în România — spre deosebire de Europa apuseană — partidele politice nu ar urmări realizarea unor principii de ordin politic, ci numai interese individuale. Convingător și documentat, autorul dovedește falsitatea principială a acestui punct de vedere, demonstrînd că ori-cînd și oriunde partidele politice au fost expresia unor interese economice-sociale („...interesul individual este, în ultimă analiză, calea pe care se îndreaptă viața politică în toate țările din lume“). Aceasta este însăși rațiunea de a fi a unui partid politic, care apără „interesele materiale sau morale ... ale unor clase de oameni“, ele, la rîndul lor, nefiind „în realitate decît totalizarea intereselor individuale ale tuturor membrilor ce fac parte din clasa [despre] care e vorba“. Și apoi cu intenție de definiție : „*Aceste interese individuale comune unui grup mai mult sau mai puțin restrîns alcătuiesc substratul pe care se înalță grupările sau partidele politice*“. Aflăm aici puncte de vedere deosebit de prețioase, din păcate neștiute sau uitate, care dovedesc înțelegerea de către marele nostru istoric a raportului real dintre social și politic. E drept, această înțelegere nu o găsim în întreaga sa operă istoriografică. Dar faptul relevării ei speciale

Într-o lucrare ca aceasta la care ne-am referit prezintă, negreșit, însemnătate, semnăind într-un fel necesitatea studierii atente a operei lui Xenopol pentru a extrage caratele prețioase conținute într-o operă multiplană, atât de bogată în valori.

Opera istoriografică a lui A. D. Xenopol reprezintă o contribuție dintre cele mai însemnate la progresul uneia dintre ramurile importante ale culturii românești. Ea are meritul remarcabil de a fi inaugurat o nouă etapă în istoriografia românească, aceea a marilor lucrări de sinteză, temeinic și bogat documentate, urmărind epocile istorice în multitudinea formelor de manifestare. Xenopol a fost, într-adevăr, primul care a fructificat într-o amplă lucrare de sinteză concepția după care istoria scrisă a unui popor trebuie să evidențieze totalitatea domeniilor sale de manifestare. Din punctul de vedere al metodelor de cercetare, al amplerii documentației, al viziunii de ansamblu cu preocuparea pentru *explicarea* evenimentelor istorice și a vieții sociale, opera istorică a învățatului român a marcat un moment în dezvoltarea istoriografiei moderne a României, în ridicarea ei la nivelul celor mai de seamă realizări ale istoriografiei europene a timpului. Scrierile istorice ale lui Xenopol evidențiază pregnant efortul de a scoate istoria din tiparele tradiționale prin utilizarea unor principii metodologice moderne, la a căror statornicire a adus o contribuție importantă și pe planul teoriei. Ele pun în lumină tendința istoricului ieșean de a încadra istoria României în istoria universală, de a face cunoscută peste granițele țării istoria zbuciumată a poporului său.

Z. ORNEA,
N. GOGONEAȚĂ
doctor în filozofie

Cu privire la caracterul crizelor agrare din România

(1918—1940)

Economia României în perioada dintre cele două războaie mondiale a fost zdruncinată de profunde crize agrare. Prin formele de manifestare, durata, extensiunea, intensitatea și consecințele lor economice, ele se deosebesc de crizele agrare din trecut. Desfășurându-se în condițiile crizei generale a capitalismului, ele au avut un caracter mai profund, au cunoscut forme noi, cuprinzând toate ramurile agriculturii și au avut urmări mult mai dezastruoase asupra întregii vieți sociale.

Asupra acestei probleme complexe în literatura noastră economică timp de peste două decenii s-au purtat ample discuții, emițându-se diverse teorii. În literatura marxistă, problema a fost puțin studiată. S-au făcut doar unele aprecieri și referiri în cadrul unor articole și studii, care conțin puncte de vedere diferite. Elucidarea problemei este necesară pentru a se ajunge la un punct de vedere unitar în analiza proceselor economice și a relațiilor agrare din trecutul patriei noastre.

*
* *

Știința marxist-leninistă a dovedit că apariția crizelor economice de supraproducție este o legitate economică a capitalismului în stadiul mașinismului, care acționează atât în industrie cât și în agricultură. Datorită condițiilor specifice ale producției agricole față de industrie — determinate de monopolul proprietății private asupra pământului, de monopolul folosirii capitaliste a pământului, de condițiile deosebite ale formării prețurilor agricole, precum și datorită contradicțiilor specifice din agricultură, *legea crizelor economice capitaliste în agricultură are anumite particularități*. Ea se manifestă în general sub două forme principale.

Prima formă o constituie *crizele agrare de supraproducție ciclică*. Ele apar periodic în condițiile crizelor ciclice de supraproducție generală și se manifestă printr-o supraofertă de mărfuri agricole față de cererea existentă, însoțită de o scădere a prețurilor. Focarul principal al fenomenelor de criză îl constituie supraproducția și criza din industrie, respectiv din țările industriale. Această des-

fășurare a crizelor economice ciclice a fost analizată de Marx și Engels. În lucrarea lor comună „A treia cronică internațională“, referindu-se la desfășurarea ciclului economic pe la mijlocul secolului al XIX-lea pe continentul european față de Anglia, ei scriau : „Pe continent, diferitele faze ale ciclului pe care-l parcurge mereu din nou societatea burgheză apar numai în forma secundară sau terțiară“¹. Referindu-se la teza lui D. Ricardo în legătură cu existența supraproducției generale, Marx sublinia : „Expresia «suprasaturare generală a pieței» trebuie luată întotdeauna cum grano salis, deoarece, în momente de supraproducție generală, supraproducția în unele sfere este întotdeauna numai rezultatul, urmarea supraproducției principalelor obiecte ale comerțului, fiind întotdeauna numai relativă și reprezentînd o supraproducție numai fiindcă supraproducția există în alte sfere“².

A doua formă de manifestare a legii crizelor capitaliste de supraproducție în agricultură o constituie *crizele agrare de durată*. Acestea sînt crize economice de supraproducție de un fel deosebit, întrucît nu coincid cu crizele de supraproducție ciclice. Ele nu sînt nici ciclice, nici periodice și pot dura de-a lungul mai multor cicluri economice.

Spre deosebire de criza agrară de supraproducție ciclică, ce apare în fiecare criză economică ciclică, sub forma unei supraproducții secundare — constituind o parte componentă a acesteia —, *criza agrară de durată apare ca o criză independentă, specifică agriculturii capitaliste*. Supraproducția relativă de produse agricole care apare într-o criză agrară de durată nu mai este secundară, ci principală.

Crizele agrare de durată apar nu numai pe baza ascuțirii contradicției fundamentale a capitalismului, ci și a contradicțiilor specifice agriculturii, generate de relațiile de rentă, de discrepanța desfășurării revoluției tehnicoștiințifice în cele două sfere ale producției — industrie și agricultură —, de rămînerea în urmă a agriculturii față de industrie.

În epoca imperialismului și a crizei generale a capitalismului, aceste contradicții, ce îngreunează ieșirea agriculturii din criza agrară de durată, se împletesc cu o serie de factori social-economi, care creează noi dificultăți pentru înlăturarea ei. Astfel de factori sînt : prețurile de monopol scăzute la care monopolurile achiziționează produsele agricole, prețurile de monopol ridicate la produsele industriale pe care monopolurile le vînd agriculturii, povara datoriilor ipotecare și a impozitelor, agravarea și prelungirea crizelor ciclice de supraproducție — șomajul cronic de masă, pauperizarea maselor largi de oameni ai muncii, scăderea puterii lor de cumpărare etc. *

În afară de aceste două forme principale ale crizelor agrare de supraproducție, agricultura capitalistă în anumite perioade în unele țări este cuprinsă de o *criză agrară cronică a regimului agrar*, adică a sistemului de organizare

¹ K. Marx și F. Engels, *Opere*, vol. 7, Editura politică, București, 1960, p. 478.

² K. Marx, *Teorii asupra plusvalorii*, partea a doua, Editura politică, București, 1960, p. 450.

* Astfel de crize agrare de durată au avut loc în a doua jumătate a secolului trecut, între 1873—1874, pînă în anii 1893—1896, care au cuprins Statele Unite ale Americii și o parte din țările Europei, printre care și România. De asemenea, după primul război mondial, în 1920, a izbucnit o criză agrară de durată acută, care a lovit cu o putere deosebită în primul rînd Statele Unite ale Americii, Canada, Argentina și Australia. Ea a cuprins toate ramurile agriculturii și a durat, cu o oarecare revenire în perioada stabilizării relative a capitalismului, pînă la cel de-al doilea război mondial.

și de conducere a agriculturii în ansamblul ei. O astfel de criză au cunoscut țările agrare din Europa în perioada dintre cele două războaie mondiale. Ea a constatat într-o profundă perturbare a procesului reproducției agricole, adică a unităților economice în care se desfășoară producția agricolă — a gospodăriilor agricole mici și mijlocii, care predominau numericește, și chiar a gospodăriilor capitaliste : moșierești și chiaburești.

Criza regimului agrar a fost determinată de caracterul relațiilor economice din agricultură, în primul rând de cele capitaliste, ce se împleteau cu puternice rămășițe feudale, menținând agricultura într-o stare de înapoiere și degradare. Înrautățirea situației agriculturii a fost agravată de revoluția tehnică-științifică, ce se desfășura în agricultura țărilor capitaliste industrializate, în primul rând în țările transoceanice.

Practica a confirmat că în agricultura capitalistă, ca și în industrie, acționează *legea superiorității mării producții față de mica producție*. Schimbările de structură adânci care au loc în condițiile de producție și de realizare a mărfurilor agricole odată cu aplicarea cuceririlor științei și tehnicii în agricultură creează o *revoluție în valoarea mărfurilor agricole*. Aceasta determină pe producătorii ce dispun de o tehnică perimată să se adapteze noilor relații valorice impuse de producătorii, respectiv de țările care produc în condiții superioare de producție. Această necesitate, potrivit legilor concurenței, provoacă unele perturbări în condițiile realizării la o parte din producători, respectiv în țările care produc în condiții inferioare de producție, îndeosebi în rîndurile micilor producători, respectiv în țările în care precumpănește mica producție agricolă. Cum această transformare de structură a tehnicii de producție nu poate avea loc în orînduirea capitalistă decît într-o perioadă mai mult sau mai puțin îndelungată din cauza existenței relațiilor de producție capitaliste, ce se împletesc cu puternice rămășițe feudale, ea este însoțită, în cele mai multe țări, de *criza regimului agrar*.

Crizele agrare, care cuprind în anumite perioade agricultura capitalistă, reflectă în mod pregnant caracterul perimat al relațiilor de producție capitaliste, care devin o frînă în calea dezvoltării forțelor de producție și a progresului social în general.

★

În perioada dintre cele două războaie mondiale, România, deși dispunea de bogate resurse naturale și economice, continua totuși să rămînă o țară capitalistă slab dezvoltată din punct de vedere industrial. Pondere principală în producția materială o avea agricultura, care se caracteriza printr-o stare de înapoiere, în care relațiile economice capitaliste se împleteau cu puternice rămășițe feudale.

Printre problemele social-economice care trebuiau rezolvate, pentru a asigura mersul înainte al României, era *problema agrară* — problema relațiilor economice din agricultură, a claselor și a luptei de clasă la sate și a acțiunii legilor economice în agricultură —, care s-a agravat și mai mult în condițiile crizei regimului agrar. Rezolvarea ei se ridica cu o deosebită acuitate și constituia problema fundamentală a progresului societății.

În legătură cu problema agrară, atît în cadrul instituțiilor de stat care se ocupau de agricultură, cît și în cadrul tuturor partidelor politice au avut loc dezbateri largi în căutarea de soluții. S-au format numeroase curente de idei,

teorii ale diferitelor clase sociale, care urmăreau rezolvarea problemei în interesul acestora și în spiritul concepțiilor ideologice ale partidelor din care făceau parte.

Exponenții *doctrinei liberale conservatoriste*, C. Garoflid, N. Cornățeanu, M. A. Bădărău, A. Corteanu și alții — ideologii marii moșierimi —, susțineau că agricultura României în această perioadă a cunoscut „o *criză agrară de producție*”. N. Cornățeanu arăta că ea a constatat într-o „criză de structură agrară specifică”, o „criză lentă, permanentă și cu un caracter profund”³, ce s-a manifestat prin scăderea producției și a exportului de produse agricole, inferioritatea calității lor, sporirea brațelor de muncă neutilizate etc.

Prin această teorie ei au sesizat unele aspecte ale crizei regimului agrar. Dar, datorită limitelor de clasă, apărând interesele marii proprietăți moșierești, ei atribuiau cauzele acestei crize în primul rând reformei agrare din 1918—1921, care, spuneau ei, a fost prea radicală, distrugând marea proprietate, pulverizând-o în mici gospodării agricole netrainice și nerentabile, ce nu puteau asigura o agricultură raționalizată, iar în al doilea rând politiciii economice duse de liberali, care — pentru a favoriza industria la achiziționarea materiilor prime și mâinii de lucru ieftine, pentru acoperirea cheltuielilor bugetare — au supus exportul de cereale la restricții, prin interzicerea exportării unor produse și aplicarea unor taxe de export ridicate. Aceasta a frânat refacerea și dezvoltarea agriculturii, care n-a putut beneficia de conjunctura de după război, favorabilă desfacerii, și n-a putut birui concurența zdrobitoare pe piața mondială a țărilor transoceanice.

Pentru înlăturarea acestei crize, ei preconizau ca remedii intervenția statului pe baza unui program de raționalizare a agriculturii, propunând : înființarea unor ferme capitaliste între 25 și 250 ha, cerînd să fie lăsată liberă circulația pămîntului, ce fusese prohibită prin legea agrară ; organizarea agriculturii țărănești pe suprafețe întinse prin asocierea forțată, comasarea loturilor pe gospodării și interzicerea parcelării proprietății țărănești ; înlocuirea sistemului de cultură, care era prea cerealieră, cu un sistem mixt, acordarea de credite în bani și natură etc.

Ei susțineau că, în perioada crizelor economice mondiale din 1929—1933 și 1937, crizei agrare de producție i s-a suprapus o *criză agricolă*, care era considerată ca o simplă criză de conjunctură endemică, „criză de rentabilitate a agriculturii”, care s-a manifestat prin existența unei supraproducții agricole, scăderea catastrofală a prețurilor produselor agricole, ajungînd în gospodăriile țărănești chiar sub prețul de cost etc.

Încercînd să ascundă adevărata cauză, ei puneau această criză pe seama dezechilibrului dintre prețurile industriale și cele agricole în defavoarea acestora, a creșterii subconsumației de produse agricole, a depresiei economice mondiale etc. Or, acestea erau simptomele crizei și nu cauzele ei.

Pentru ieșirea din criză, ei au preconizat doar unele măsuri tehnico-economice, ca : micșorarea suprafeței unor culturi, îmbunătățirea calității cerealelor prin selecționare și standardizare, lărgirea deșeurilor de desfacere, reorganizarea exportului, desființarea taxelor ce grevau exportul produselor agricole, acordarea unor prime de export, degrevarea agriculturii de diferite sarcini fiscale etc.

³ N. Cornățeanu, *Criza agricolă și criza agrară*, în culegerea *Aspectele crizei românești în cadrul crizei mondiale*, Tipografia „Bucovina”, București, 1937, p. 51.

Exponenții *doctrinei neoliberale*, C. I. Băicoianu, Mitiță Constantinescu, V. Slăvescu, Al. Nasta, G. Cipăianu, Alex. Alimăneșteanu și alții — ideologii burgheziei industriale-bancare, interesată în dezvoltarea agriculturii capitaliste —, au formulat o teorie nuanțată de cea conservatoare. Ei susțineau că „*criza agrară de producție*” — de care vorbeau conservatorii — a cuprins mai ales gospodăriile țărănești. Cum arăta C. I. Băicoianu, ea s-a răsfrânt „printr-o producțiune cantitativă îngrozitor de mică și calitativ extrem de proastă”⁴ — comparativ cu situația dinainte de război —, prin scăderea prețurilor cerealelor de pe piața internă față de prețurile burselor internaționale, prin scăderea simțitoare a exportului de cereale și prin creșterea decalajului dintre prețurile produselor industriale și cele agricole în defavoarea acestora etc.

Neoliberalii atribuiau cauzele acestei crize nu reformei agrare ca atare — cum susțineau conservatorii —, ci, în primul rând, condițiilor neeconomice în care s-a înfăptuit. Ei susțineau că, întrucât exproprierea terenului n-a fost însoțită și de exproprierea inventarului agricol, lăsându-se gospodăriile țărănești neînzestrate cu utilajul necesar, iar în al doilea rând, datorită empirismului tradițional al acestora, executarea lucrărilor agricole făcându-se într-un mod nerațional, prin folosirea unui inventar agricol rudimentar, față de țările capitaliste dezvoltate, agricultura română era într-o vădită stare de inferioritate.

Economistul C. I. Băicoianu a combătut teza vehiculată de ideologii conservatori că această criză ar fi fost provocată de incapacitatea și lipsa de pregătire profesională a țăranimii de a face o agricultură rațională. El susținea că o astfel de teză „trebuie dintru început înlăturată, deoarece cauza crizei nu stă în incapacitatea profesională a țăranului, racila este în altă parte”⁵. Însă și Băicoianu, deși a sesizat just unele dintre aspectele crizei regimului agrar, n-a relevat adevăratele ei cauze, punînd-o în mod exclusiv pe lipsa de inventar agricol a gospodăriilor țărănești pentru a face o agricultură intensivă. „Exproprierea n-a fost dublată — remarcă pe bună dreptate C. I. Băicoianu — de o expropriere proporțională cu întinderile a inventarului necesar pentru a asigura un randament sporit al agriculturii”⁶. El arăta că problema de competență a politicii agrare era doar înzestrarea gospodăriilor țărănești cu mijloacele tehnice necesare pentru intensificarea producției agricole.

Pornind de la faptul că gospodăriile agricole țărănești nu dispuneau de posibilități financiare pentru procurarea mijloacelor tehnice, a uneltelor, a semințelor selecționate și reproducătorilor de rasă etc. și nu puteau aplica o agricultură rațională, avantaje pe care le are marea producție, economiștii neoliberali, spre deosebire de liberalii conservatori, au preconizat organizarea prin asociere voluntară a gospodăriilor țărănești în *asociații, obștii, cooperative agricole și cooperative de tracțiune mecanică*, îndrumate și subvenționate de stat printr-o politică de economie dirijată.

Economiștii neoliberali susțineau că în perioada crizei economice mondiale din 1929—1933 criza agrară de producție a fost însoțită de o „*criză agricolă accentuată de desfacere*”, care s-a desfășurat concomitent cu cea din industrie. Ea s-a manifestat, susținea economistul V. Slăvescu, prin scăderea prețurilor la cereale, la lemne și vite, a veniturilor în toate ramurile, a puterii

⁴ C. I. Băicoianu, *Studii economice, politice și sociale, 1898—1940*, București, 1941, p. 680.

⁵ Ibidem, p. 681.

⁶ Ibidem, p. 829.

de cumpărare a gospodăriilor agricole, prin restrângerea producției și creșterea șomajului.

Ei susțineau, și în parte aveau dreptate, că această criză a fost provocată și de factori externi. Pe de o parte, de supraproducția existentă pe piața mondială în urma crizei agrare de durată existentă în țările agrare transoceanice, iar pe de altă parte de restrângerea importurilor de cereale de către țările industriale din Europa, care au aplicat o politică autarhică de încurajare a agriculturii lor proprii. „Este evident că pentru țara noastră — spunea V. Slăvescu — actuala criză economică este un articol de import. Ea ne-a venit de dincolo de fruntariile țării, începând din a doua jumătate a anului 1929”. La început, apărind sub forma unor manifestații mai blânde, remarcă V. Slăvescu, „însă avînd loc după stabilizarea monetară din 1929, într-un moment de slăbire, de prefacere totală”, mai în urmă ea s-a manifestat „sub forma unor simptome tot mai violente și tot mai dureroase resimțite deopotrivă de întreaga țară”⁷.

Pornind de la faptul incontestabil că ea avea un caracter mondial, neoliberalii susțineau că ea nu putea fi înlăturată decît prin aplicarea, în primul rînd, a unor remedii pe plan internațional*.

Economistii burghezi V. Madgearu, M. Chirițescu-Arva, I. Răducanu, Gr. Mladenatz, M. Șerban și alții, teoreticienii așa-zisei doctrine a „statului țărănesc”, exponenții ideologici ai unei părți a burgheziei și moșierimii, susțineau că în perioada dintre cele două războaie mondiale economia României, ca și a celorlalte țări balcanice, a cunoscut o „*criză agrară de subproducție*”, cu oarecare redresare în faza înviorării ciclului postbelic. Ea s-a manifestat printr-o scădere cantitativă și calitativă a producției agricole și o rentabilitate extrem de mică a gospodăriilor agricole țărănești în comparație cu situația antebelică a agriculturii.

Această criză, susțineau ei, în perioada crizei economice mondiale din 1929—1933, deși pare paradoxal, s-a împletit cu „*criza agrară de supraproducție mondială*”, provocată de depresiunea economică mondială care a avut repercusiunile cele mai dezastruoase asupra țărilor agrare din sudul și centrul Europei. Chirițescu-Arva spunea: „Trebuie să recunoaștem deci că nu este de loc paradoxal că în timp ce pe piața mondială se vorbește de o criză datorită în parte supraproducției, în granițele țării noastre avem o *criză de subproducție*, care agravează situația agricultorilor și a economiei naționale. De aceea, dacă pentru o cercetare amplă a crizei, în cadrul economiei mondiale, este firesc să ne preocupe cheștiunea supraproducției, în cadrul intern problema care trebuie să constituie preocuparea noastră principală este subproducția, ale cărei cauze trebuiesc cercetate cu mare atenție

⁷ V. Slăvescu, *Criza noastră economică și soluțiile ei*, în „Economia națională” nr. 3—4/1932, p. 67.

* În acest scop au preconizat: înființarea unui oficiu internațional pentru coordonarea și dirijarea desfacerii produselor agricole; crearea unui institut de credit internațional pentru ajutorarea țărilor agrare; reducerea producției mondiale de cereale pentru readaptarea ofertei la cererea pieței. Pe plan intern, ei au propus, ca și liberalii conservatori, unele măsuri tehnice-economice, ca: ridicarea rentabilității gospodăriilor țărănești prin raționalizarea, intensificarea agriculturii prin dezvoltarea culturii plantelor industriale, încurajarea mecanizării lucrărilor agricole, industrializarea produselor agricole, organizarea producției pe regiuni, acordarea de credite, sprijinirea desfacerii produselor agricole, reducerea de taxe de transport, acordarea de prime de export etc.

și combătute cu ultima energie⁸. Referindu-se la măsurile preconizate de experții Ligii Națiunilor, care pentru rezolvarea crizei agrare au propus reducerea suprafețelor de cultură, V. Madgearu susținea și argumenta că țara noastră nu poate merge pe calea restrîngerii suprafeței însămînțate „pentru că noi nu numai că n-am contribuit la supraproducția mondială, dar n-am ajuns încă nici la limitele moderate ale unui randament normal de producție”⁹.

Încercînd să dezvăluie cauzele crizei agrare de subproducție ei le-au văzut, în primul rînd, pe cele secundare, de ordin tehnic, ca starea de înapoiere a gospodăriilor agricole țărănești, care, avînd o tehnică rudimentară, nu puteau face o agricultură raționalizată, ceea ce a dus la scăderea producției. Relevînd starea de înapoiere a agriculturii noastre în perioada dintre cele două războaie, Chirițescu-Arva arăta: „Lucrăm pămîntul în mod primitiv, facem arături superficiale prin care nu putem să punem în mișcare puterea naturală de producție a pămîntului... Sămănăm plantele păioase în mod primitiv, ca triburile sălbaticе, prin împrăștierea pe pămîntul nearat, sămănăm «pe chele» cum spune în mod sugestiv țaranul... În multe din regiunile agricole ale țării treierăm cerealele în mod primitiv, cu animalele sau cu tăvălugul de piatră purtat de animale, obținînd o sămînță amestecată cu pămînt, cu pleavă sau cu excremente de animale”¹⁰. La aceasta ei adăugau unele cauze aparținînd domeniului circulației — ca disparitatea dintre prețurile industriale și cele agricole în defavoarea acestora și politica economică a comprimării prețurilor sub paritatea pieței mondiale aplicată de liberali etc.

Această stare a agriculturii, Chirițescu-Arva o punea mai mult pe seama incapacității tehnice și economice a micilor gospodării agricole de a desfășura o agricultură rațională. El n-a legat această stare de caracterul relațiilor de producție agrare capitaliste ce se împleteau cu puternice rămășițe feudale, care frînau dezvoltarea forțelor de producție în agricultură, nici cu starea de cumplită sărăcie în care era ținută țărănimea, exploatată de către moșieri, arendași și cămătari, jefuită de statul burghezo-moșieresc pe cele mai felurite căi.

Cît privește criza agricolă de supraproducție, ei o atribuiău unor factori externi, în primul rînd aplicării revoluției științifice-tehnice din agricultura țărilor transoceanice mari producătoare de cereale, care, avînd acumulate stocuri mari de produse, le-au exportat masiv în țările europene importatoare de cereale, provocînd o „supraproducție agricolă relativă”. Ea a fost sporită — spun ei —, pe de o parte, și de politica economică a țărilor industriale europene de încurajare și apărare a agriculturii, iar pe de altă parte de subconsumația existentă pe piața europeană datorită crizei economice mondiale. Ei n-au înțeles ansamblul angrenajului contradicțiilor care determinau această situație în statele mari capitaliste, cu repercusiuni grave asupra statelor mici și în mod direct asupra maselor muncitoare.

Această conjunctură a economiei capitaliste a avut urmări distrugătoare în primul rînd asupra țărilor agrare din sudul și din centrul Europei prin eliminarea lor de pe piața europeană, provocînd scăderea catastrofală a

⁸ M. Chirițescu-Arva, *Criza agricolă și organizarea producției*, Editura „Cartea românească”, București, 1935, p. 66.

⁹ V. Madgearu, *Orientarea agriculturii românești*, în „Viața agricolă” nr. 5—6/1931, p. 102.

¹⁰ M. Chirițescu-Arva, *Op. cit.*, p. 71.

prețurilor și scăderea rentabilității agriculturii, care a ajuns deficitară. V. Madgearu făcea următoarea apreciere asupra situației agriculturii române în 1931 : „Agricultura românească se găsește astfel într-o situație deficitară... o lipsă completă de uniformitate a produselor și o calitate inferioară... un randament la ha mai scăzut, la toate produsele față de toate țările din Europa”¹¹.

La fel ca economiștii neoliberali, unii dintre exponenții doctrinei țărăniste, ca : V. Madgearu, Gr. Mladenatz și I. Răducanu, preconizau ca remedii pentru ieșirea din criză, în primul rând, anumite măsuri aplicate pe plan internațional. V. Madgearu preconiza încheierea unor înțelegeri regionale și uniuni vamale între țările agrare europene pentru eliminarea concurenței dintre ele ; stabilirea unor convenții comerciale între țările agrare și țările industriale din Europa pe baza regimului contingentărilor prin înlocuirea clauzei națiunii celei mai favorizate cu regimul tarifar preferențial pentru mărfurile agricole importate din țările agrare europene față de cele importate din țările transoceanice ; formarea unui bloc agrar „Federația agrară a Europei centrale și orientale” ; înființarea unui organism internațional pentru centralizarea și coordonarea exportului agricol al țărilor agrare europene ; înființarea Băncii Internaționale de Credit Agricol etc.

Ca remedii pe plan intern pentru ieșirea din criza agricolă, V. Madgearu a preconizat un *program de reorganizare a agriculturii* care să cuprindă : repartiția rațională a suprafeței însămânțate cu cereale ; mecanizarea agriculturii ; sprijinirea micilor cultivatori prin organizarea de „stațiuni de mașini cu echipe volante” și de „cooperative de mașini” subvenționate de stat ; organizarea „asociațiilor de lucru în comun al pământului” ; organizarea de silozuri, generalizarea standardizării produselor de export, organizarea vânzării în comun a produselor prin cooperative de desfacere ; încurajarea desfacerii cerealelor prin acordarea primelor de export, maximalizarea prețurilor cerealelor etc.

Chirițescu-Arva a combătut pe economiștii burghezi care considerau criza regimului agrar din România ca o simplă criză agricolă de desfacere provocată de supraproducția existentă pe plan mondial și-și legau nădejdea rezolvării ei de restrângerea exportului agriculturii americane și sovietice pe piețele Europei, relevând just că ea a fost o criză agrară de structură, cauzată în primul rând de factori interni. El a relevat că acești economiști, „pimeii economiei noastre patriarhale”, debitau unele teorii învechite și că ei n-au înțeles prefacerile fundamentale care au avut loc în domeniul producției agricole și al prețurilor agricole în țările transoceanice mari producătoare de cereale și în Uniunea Sovietică în urma extinderii revoluției științifice-tehnice și în agricultură. Sub impulsul mașinismului — spunea Chirițescu-Arva —, agricultura acestor țări a „intrat într-o nouă fază istorică de dezvoltare”¹², având rolul hotărâtor în stabilirea prețurilor mărfurilor agricole pe piața mondială, în fața căror țările cu o agricultură formată din gospodării țărănești au rămas într-o stare de inferioritate.

Prin măsurile preconizate de ideologii țărănismului pentru ieșirea din criză și rezolvarea problemei agrare nu s-a urmărit nicidecum rezolvarea acestor probleme în favoarea țărănimii muncitoare, deși pretindeau că țără-

¹¹ V. Madgearu, *Op. cit.*, p. 101.

¹² M. Chirițescu-Arva, *Op. cit.*, p. 25.

nismul reprezintă, pasămite, „socialismul țărilor eminamente agrare“, ci sprijinirea și apărarea intereselor gospodăriilor capitaliste, aruncând povara greutăților crizei pe spinarea maselor țărănești și a oamenilor muncii de la orașe.

Din analiza succintă a principalelor teorii burgheze și revizioniste cu privire la crizele agrare din economia României în perioada dintre cele două războaie mondiale, cu toată diversitatea de păreri, se desprind *unele trăsături caracteristice comune*.

Aproape toți economiștii aparținând diferitelor curente au recunoscut că în această perioadă agricultura României a fost zdruncinată de crize agrare deosebite de cele care aveau loc în țările capitaliste dezvoltate, datorită condițiilor social-economice specifice din țara noastră. Relatînd starea de înapoiere și degradare a agriculturii, această crudă realitate pe care n-o puteau ascunde i-a determinat, volens nolens, să recunoască *adevărul social că problema agrară nu era rezolvată în România burghezo-moșierească și că agricultura era zdruncinată de o criză a regimului agrar*. Ea era semnalată prin forme și denumiri diferite: unii o numeau „criză de producție“, iar alții „criză de subproducție“.

De asemenea, ei au recunoscut că în perioada crizei economice de supraproducție mondială din 1929—1933, criza regimului agrar din România s-a împletit cu aceasta, agravîndu-se la extrem, prin ivirea — deși pare paradoxal — a unei „crize agrare de subproducție“.

Cît privește cauzele crizelor agrare, datorită limitelor concepțiilor ideologice și a intereselor economice și politice de clasă, economiștii burghezi le atribuiau unor factori interni secundari, precum și unor factori externi.

Criza regimului agrar o puneau mai ales pe seama reformei agrare, care ar fi distrus marea proprietate moșierească înlocuind-o cu gospodării țărănești mici și mijlocii, incapabile să facă agricultura rațională, precum și pe seama concurenței țărilor transoceanice, cărora nu-i puteau rezista. Fără îndoială că acești doi factori au contribuit la agravarea crizei regimului agrar din România, dar nu au constituit cauza fundamentală a acesteia.

Reforma agrară a constituit o necesitate socială, impusă de condițiile social-economice obiective, înfăptuită sub presiunea revoluționară a maselor populare de la sate și orașe. Ea a dat impuls dezvoltării capitalismului în agricultură, a slăbit puterea economică a moșierimii și rolul jucat de această clasă în viața politică și socială a României. Ca urmare a reformei agrare s-a accentuat diferențierea țărănimii la sate, s-au adîncit contradicțiile sociale, a crescut rolul economic al burgheziei satești.

Cum se știe, reforma agrară nu presupune în mod fatal scăderea producției și degradarea agriculturii. Dimpotrivă, prin lichidarea moșiilor — ce practică de obicei o agricultură de tip feudal sau semifeudal —, prin eliberarea țăranilor de clacă, dijmă și alte angarale, crește potențialul economic al gospodăriilor țărănești, cointeresarea țăranilor în producție și posibilitatea intensificării muncii acestora, prin folosirea mai bine a pămîntului și prin îmbunătățirea mijloacelor și metodelor de cultură etc.

Adevărata cauză a crizei regimului agrar n-a fost reforma agrară ca atare — cum pretindeau economiștii liberali-conservatori, ci modul cum a fost înfăptuită de către coaliția burghezo-moșierească în interesul lor și nu al țărănimii muncitoare, relațiile agrare capitaliste ce s-au statornicit după reforma agrară — care s-au împletit cu menținerea unor puternice rămășițe feudale —,

precum și politica antipopulară a guvernelor burghezo-moșierești, care a supus țărănimea unei crâncene exploatare.

Prin reforma agrară n-au fost lichidate rămășițele relațiilor feudale. Potrivit datelor recensământului agricol din 1930, după reformă un număr de 25 000 de gospodării moșierești, reprezentând numai 0,8% din numărul total al exploatațiilor agricole, stăpîneau 6 365 000 ha, adică 32,2% din întreaga suprafață agricolă¹³. Acad. prof. Gh. Ionescu-Sisești arată că din 1 475 907 ha suprafață însumată în 1922 aparținînd gospodăriilor moșierești, 1 058 587 ha, adică 71,5%, erau lucrate în dijmă. „Reforma agrară — remarcă Gh. Ionescu-Sisești — n-a lichidat dijma pe care o găsim astăzi în vigoare în toate regiunile țării”¹⁴. După datele recensământului agricol din 1941 — care a cuprins 48 de județe, fără Ardealul de nord — din cele 1 440 658 de gospodării țărânești mici și mijlocii, un număr de 405 478 de gospodării lucrau pe lîngă terenul propriu și teren arendat¹⁵.

Relațiile economice capitaliste din agricultură, care se împloteau cu puternice rămășițe feudale, au frînat dezvoltarea forțelor de producție din agricultură, menținînd-o într-o stare de înapoiere și degradare, atît în privința înzestrării tehnice, cît și a aplicării metodelor agrotehnice înaintate și a științei agronomice, a încadrării cu specialiștii necesari etc. „Munca în dijmă — scria Lenin — implica o proastă creștere a vitelor, o proastă cultivare a pămîntului, uniformitatea sistemelor învechite de agricultură”¹⁶.

Punînd cauza crizei agrare de supraproducție din 1929—1933 pe seama existenței unei „supraproducții absolute” pe piața mondială, economiștii burghezi încercau să ascundă adevărata cauză fundamentală a crizelor economice și să arate maselor populare că orînduirea capitalistă din România nu ar fi contribuit cu nimic la situația dezastruoasă a economiei, la adîncirea procesului de pauperizare a muncitorimii, sărăcirea și ruina țărănimii, înrăutățirea situației funcționarilor etc. „Toată lumea e de acord — susținea A. Corteanu — că supraproducția e cauza crizei, care bîntuie de la 1929 încoace”¹⁷. I. Răducanu scria : „O cauză principală a crizei economice în general e, desigur, nepotrivirea dintre creșterea producției mondiale și mărimea populației”¹⁸, susținînd că producția mondială ar fi crescut mai repede decît populația.

Căile preconizate de economiștii burghezi pentru rezolvarea crizelor agrare au un caracter antiștiințific, întrucît ei n-au relevat adevărata cauză fundamentală a acestora. Ele erau menite doar să întărească puterea burghezo-moșierească, să sprijine ieșirea din criză a gospodăriilor agricole capitaliste pe seama maselor populare de oameni ai muncii de la orașe și sate, rămînînd simple paleative ce n-au putut lichida crizele agrare, care sînt inerente capitalismului. Acest fapt a fost recunoscut și de unii economiști burghezi. Referindu-se la măsurile luate de statele burghezo-moșierești pentru ieșirea din criză, D. Pascu

¹³ Calculat după *Enciclopedia României*, vol. III, p. 1 064.

¹⁴ Gh. Ionescu-Sisești, *Structure agraire et production agricole de la Roumanie*, București, 1924, p. 24.

¹⁵ „Comunicări statistice” nr. 1/1945, p. 7 ; nr. 3/1945, p. 6 și nr. 5/1945, p. 12 ; *Recensământul agricol al României din 1941*, I.C.S., vol. I, p. 17—18.

¹⁶ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 3, Editura politică, București, 1961, ediția a II-a, p. 205.

¹⁷ A. Corteanu, *Supraproducția și sărăcia*, în „Argus” nr. 6 972, din 10. VII. 1936.

¹⁸ I. Răducanu, *O nouă fază a crizei economice mondiale*, în „Argus” nr. 5 244, din 5. X. 1930.

arăta : „S-au făcut propuneri pentru a găsi un modus vivendi general pentru a putea lupta contra crizelor economice. S-au emis deziderate, s-au făcut proiecte, s-au ținut congrese regionale și generale și totuși — dacă a fost ceva — n-au fost decît paleative pasagere”¹⁹.

★

Cu privire la caracterul și formele crizelor agrare din economia României, în perioada dintre cele două războaie mondiale, o seamă de cercetători au abordat cu competență problemele agriculturii României, au analizat evoluția crizelor agrare, fără a se ajunge însă la un punct de vedere comun. Astfel, în unele studii și articole apărute în literatura noastră economică din ultimii ani, unii autori ca N. Marcu susțin că țara noastră ar fi fost cuprinsă de o „criză de supraproducție permanentă”, care a început în 1918 și „a avut etape de supraproducție acută, care au alternat cu etape de supraproducție mai atenuată și lentă”²⁰. Alții, ca N. N. Constantinescu și V. Axenciuc, susțin că în această perioadă economia României a fost zdruncinată de o „criză agrară de supraproducție” care a început spre sfârșitul anului 1928 „...a cuprins toate țările capitaliste și toate ramurile agriculturii, durînd pînă la cel de-al doilea război mondial”²¹. O. Parpală afirmă că criza agrară a avut loc între 1929 și 1933, „împletindu-se cu criza industrială”, fără să precizeze caracterul și forma ei de manifestare²².

Nici unul dintre acești autori nu pomenesc de criza regimului agrar. Unii economiști ca N. Marcu și O. Parpală, susținînd că economia țării noastre ar fi cunoscut o criză agrară de supraproducție permanentă, vin în contradicție în mod evident cu realitatea obiectivă. Cum se știe, principalele simptome ale crizei agrare de supraproducție sînt existența unei supraproducții agricole relative, scăderea catastrofală a prețurilor, existența unor stocuri mari de mărfuri agricole etc. Or, în perioada respectivă la noi n-a existat o supraproducție cronică de mărfuri agricole, ci, dimpotrivă, a existat o subproducție aproape cronică — relatată chiar de economiștii burghezi —, iar prețurile agricole n-au manifestat un declin fatal sau o stagnare pe toată durata, ci unele perioade de stagnare au fost alternate de unele perioade relativ ascendente. O. Parpală consideră eronat criza ca o simplă criză de supraproducție, care a coincis cu cea industrială. N. N. Constantinescu și V. Axenciuc, deși fac o analiză justă a principalelor simptome de manifestare a crizei agrare de durată în România, nu relevă particularitățile ei față de criza agrară din țările capitaliste dezvoltate, faptul că ea a izbucnit mai tîrziu, în condițiile crizei economice mondiale și ale unui ciclu agrar caracterizat printr-o subproducție relativă.

¹⁹ Dumitru P. Pascu, *Părerii asupra crizei agricole*, în „Buletinul Ministerului Agriculturii și Domeniilor”, anul 2, seria III, nr. 5—8/1931, p. 23.

²⁰ N. Marcu, *Unele aspecte ale crizei agrare din România în perioada dintre cele două războaie mondiale*, în „Probleme economice” nr. 11/1961, p. 67 și *Caracterul militant al publicisticii social-economice progresiste din România burghezo-moșierească*, în „Probleme economice” nr. 2/1961, p. 8—9.

²¹ N. N. Constantinescu și V. Axenciuc, *Capitalul monopolist în România*, Editura politică, București, 1962, p. 114—115 și 127.

²² O. Parpală, *Aspecte din agricultura României 1920—1939*, Editura Academiei R.S.R., București, 1966, p. 44—45.

După părerea noastră, economia României în perioada dintre cele două războaie mondiale a fost cuprinsă de o profundă *criză a regimului agrar* *. Ea a fost determinată de caracterul retrograd al relațiilor economice capitaliste statornicite după reforma agrară din 1918—1921, care se împleteau cu puternice rămășițe feudale și de politica economică de exploatare și jefuire a țărănimii dusă de guvernele burghezo-moșierești, care au menținut agricultura României într-o stare de înapoiere și degradare, frînând dezvoltarea forțelor de producție.

O dată cu izbucnirea crizei economice mondiale de supraproducție din 1929—1933, care s-a împletit cu criza agrară de durată ce se desfășura de mai mulți ani în țările capitaliste transoceanice, *criza regimului agrar din România s-a împletit atât cu criza economică mondială din industrie cât și cu criza agrară mondială de durată*, care a cuprins și țările agrare din Europa, prelungindu-se pînă la cel de-al doilea război mondial — cu oarecare relaxare în faza înviorării relative a capitalismului după criza din 1929—1933. O trăsătură caracteristică a crizei agrare de durată din țările agricole europene ce trebuie relevată este că în aceste țări ea s-a manifestat în condiții deosebite decît în țările capitaliste dezvoltate. Deși pare paradoxal, ea n-a apărut în cadrul unui ciclu agrar caracterizat printr-o supraproducție relativă, ci în condițiile unui ciclu agrar caracterizat printr-o subproducție relativă.

Criza generală a capitalismului și criza economică mondială, îmbrăcînd în țările agrare o asprime deosebită, au determinat atât agravarea crizei regimului agrar, cât și a crizei agrare de durată din țara noastră. Agricultura a trecut prin cea mai grea criză, însoțită de procesul de degradare a agriculturii și destrămarea a gospodăriilor țărănești.

Analizînd trăsăturile caracteristice ale crizei agrare de durată începută în 1929, *Congresul al V-lea al P.C.R. a remarcat că ea a avut un caracter deosebit și urmări mult mai dezastruoase decît crizele din trecut, datorită faptului că s-a desfășurat pe fondul crizelor generale ale capitalismului și s-a împletit cu criza economică mondială*. „Criza agrară din România, împletindu-se, ca și în toate țările capitaliste, cu criza industrială și financiară, capătă o întindere și o adîncire extrem de mare din cauză că se desfășoară în condițiile unei economii înapoiate a țării, cu un nivel tehnic scăzut al agriculturii, în condițiile păstrării rămășițelor feudale iobăgiste și nivelului material în general scăzut al țărănimii. Criza agrară care se exprimă printr-o scădere mare a prețurilor la produsele agricole duce la deprecierea produselor muncii țărănimii, la ruina ei economică și la înrobirea ei față de chiaburime și cămătari. Îndatorirea mare a țărănimii, povara grea a impozitelor, mărite cu mult în

* În documentele de partid și în presa de partid a vremii, această criză a regimului agrar era denumită „criza agrară cronică” sau „criza sistemului gospodăriei agricole”.

Astfel, în articolul „Criza micii producții agrare”, de P. Dragu, publicat în revista „Frontul evenimentelor culturale” nr. 10/1933, făcîndu-se o caracterizare a crizei agrare din țara noastră din această perioadă, se arată că *agricultura românească era cuprinsă de o criză cronică a sistemului de gospodărie, adică a relațiilor agrare*. „Agricultura română reprezintă o puzderie de mici gospodării țărănești și moșii mai întinse sau mai puțin întinse care se caracterizează printr-o tehnică tot atît de retrogradă. De aceea ea este incapabilă să-și adapteze costurile de producție noului nivel scăzut al prețurilor. Astfel, *criza agrară din România e sortită a fi permanentă, cronică nu numai ca o urmare a caracterului constant al supraproducției mondiale de cereale, ci și din cauza crizei organice fundamentale de structură* (sublinierea autorului), care a lovit azi toată lumea, formele de prelucrare a pămîntului” (p. 12).

ultimii ani de guvernul național-tărănesc, sporesc urmările generale ale crizei, forțează diferențierea de clasă și pauperizează“²³.

Într-un studiu asupra agriculturii românești din perioada dintre cele două războaie mondiale, publicat în 1937, Ștefan Voicu relevă trăsăturile caracteristice ale crizei regimului agrar, pe care o denumea criză agrară cronică: „Criza agrară izbucnită odată cu terminarea războiului mondial este o criză de structură și face parte integrantă din criza generală a capitalismului“. În continuare se arăta că ea a fost agravată de criza economică mondială: „Criza industrială mondială izbucnită în 1929 s-a împletit însă cu criza agrară cronică și a adâncit-o, agravând-o. În această perioadă procesul de degradare s-a desfășurat pe scară largă, luînd forme și intensități nemaiîntîlnite din timpul războiului și tîrînd în dezorganizare și destrămare micile gospodării țărănești“²⁴.

Criza regimului agrar din economia țării noastre în această perioadă s-a manifestat în mod evident prin următoarele simptome caracteristice.

În primul rînd, prin *slaba dezvoltare a producției agricole* în comparație cu perioada antebelică 1911—1915, atît în privința suprafeței cultivate, a volumului absolut al producției obținute, a producției medii pe unitate de suprafață, cît și în privința calității produselor. *Suprafața cultivată* care în perioada 1911—1915 era de 3 657 000 ha la grîu și 3 750 000 ha la porumb a atins și depășit acest nivel; la grîu abia în 2 ani — ajungînd la 3 926 800 ha în 1938 și la 4 078 500 ha în 1939, iar la porumb în 1926, cînd era de 4 059 400 ha, menținîndu-se apoi nestabilă în jurul acestui nivel²⁵. *Volumul absolut al producției agricole* — care în perioada 1911—1915 era de 42 806 000 chintale la grîu și 53 462 000 chintale la porumb — a atins și depășit acest nivel la grîu în 2 ani, iar la porumb în 7 ani; cele mai multe niveluri din perioada interbelică au fost ajunse la grîu în 1938 (49 124 000 chintale), iar la porumb în 1929 (63 862 000 chintale)²⁶. *Nivelul mediu al producției agricole la hectar* — care în perioada 1911—1915 era de 1 480 kg la grîu și 1 370 kg la porumb — n-a fost atins în nici un an la grîu, iar la porumb a fost atins și depășit într-un singur an. Nivelul maxim obținut a fost de-abia de 1 260 kg la grîu în 1939 și de 1 440 kg la porumb în 1926²⁷. În comparație cu alte țări, producția la hectar în România era foarte scăzută, situîndu-se pe ultimul loc în Europa, deși dispunea de condiții pedologice și climatice din cele mai favorabile²⁸.

Nivelul scăzut al producției agricole era însoțit de *calitatea inferioară a cerealelor*. În perioada 1930—1935 grîul românesc avea în medie un procent de 5,05% corpuri străine. Aceasta însemna 500 kg de corpuri străine la 1 vagon de

²³ Congresul al V-lea al P.C.R., Editura P.C.R., București, 1932.

²⁴ Șt. Voicu, *Raționalizare și degradare, dublu proces în agricultura românească*, în „Societatea de mîine“ nr. 3/1937, p. 92.

²⁵ *Anuarul statistic al României, 1939 și 1940*, p. 406; *Statistica agricolă pe 1939 și 1940*, p. 4, 9 și 12, pe 1941—1944, p. 2.

²⁶ *Anuarul statistic al României, 1939 și 1940*, p. 411; *Statistica agricolă a României în 1941—1944*, vol. III, I.C.S., 1947, p. 5; *Buletinul statistic al României*, seria IV, vol. XIV, 1919, nr. 1, p. 1, 32, 68, 94, 124, 163 și 179.

²⁷ *Anuarul statistic al României, anul 1915—1916*, p. 31—32, și 1937—1938, p. 184 și 411; *Statistica agricolă a României în anul 1919*, p. 4, 6, 7 și 8; „Conjunctura economiei românești“, *Buletin trimestrial*, nr. 1—2/1936, p. 41, 42, 46, 47; nr. 3/1938, p. 9; nr. 4/1938, p. 11.

²⁸ „Buletinul agriculturii“, vol. II, 1927, nr. 4—6, p. 50.

grâu, sau 15 000 vagoane de corpuri străine la 300 000 de vagoane, care la prețul de 15 000 de lei vagonul reprezentau o pagubă de 450 000 000 de lei ²⁹.

În al doilea rînd, criza regimului agrar s-a manifestat *prin slaba înzestrare a agriculturii cu uneltele și mijloacele tehnice necesare, precum și cu specialiștii agricoli necesari*. În 1937—1938 la cele 2 701 300 de exploatații agricole cu o suprafață de 15 005 900 ha erau numai 4 049 de tractoare, 63 912 secerători, 53 283 de semănători, care de regulă erau ale moșierilor și chiaburilor, 1 713 826 de pluguri, 1 544 925 de grape și 864 877 de căruțe. În 1938 din totalul forței de tracțiune în agricultură, forța de tracțiune animală reprezenta 94,9%, în timp ce forța de tracțiune mecanică era doar de 5,1% ³⁰. În 1938 numărul specialiștilor agricoli cu pregătire superioară era de numai 1 897 de ingineri agronomi și 697 de medici veterinari, iar al celor cu pregătire medie de 2 375, revenind în medie doar 1 inginer agronom la 7 910 ha și 1 tehnician agricol la 6 314 ha de teren agricol ³¹.

În al treilea rînd, *criza regimului agrar s-a reflectat în mișcarea prețurilor produselor agricole pe piața internă care a cunoscut mai mulți ani de-*

Tabelul nr. 1

PREȚURILE MIJLOCI DE VÎNZARE ALE CEREALELOR PRINCIPALE DIN ROMÂNIA ÎN PERIOADA 1922—1940 ³²

Lei 100 kg

Anul	Grâu	Porumb	Orz	Ovăz	Secară
1922	341	327	289	285	310
1923	414	395	359	360	340
1924	543	450	420	437	478
1925	853	559	608	600	688
1926	795	503	494	516	595
1927	781	490	560	517	650
1928	713	692	605	590	677
1929	708	590	497	484	557
1930	463	288	254	258	291
1931	278	226	236	283	208
1932	396	200	255	274	259
1933	512	190	202	209	319
1934	424	230	224	242	251
1935	414	221	145	314	303
1936	476	248	239	331	320
1937	459	283	327	362	386
1938	506	320	364	463	438
1939	410	392	361	439	320
1940*	602	423	419	531	

* 6 luni.

²⁹ D. Andronescu, *Agricultură de mîntuială*, în „Argus” nr. 6 670, din 7 iulie 1935.

³⁰ Dezvoltarea agriculturii R.P.R. Direcția Centrală de Statistică, 1961, p. 41, 49; *Statistica agricolă a României*, vol. VII, 1948, p. 14; *Dezvoltarea economică a R.P.R. pe drumul socialismului, 1948—1957*, Edit. Acad. R.P.R., p. 10.

³¹ *Anuarul Corpului Agronomic 1938*, supliment, p. 17, 28, 43.

³² *Anuarul statistic al României pe anul 1922*, p. 158—159; 1924, p. 120—121; 1925, p. 120—121; 1926, p. 132—133; 1928, p. 290—291; 1929, p. 311; 1930, p. 253; 1931—1932, p. 258—259; 1935, p. 235; „Conjunctura economiei românești” nr. 3/1938, p. 11; „Buletinul trimestrial al Institutului românesc de conjunctură” nr. 1—2/1933, p. 13; D. I. Ticlescu, *Agricultura și evoluția prețurilor la cereale în România*, Editura „Monitorul oficial”, București, 1941, p. 31; Roman Moldovan, *Mișcarea prețurilor principalelor produse agricole de origine vegetală, perioada 1922—1940*, Institutul central de statistică, București, 1942.

presivi decât ascensivi, cu toate intervențiile făcute de stat pentru susținerea prețurilor.

Din analiza dinamicii prețurilor produselor agricole la principalele cereale în perioada 1922—1940 rezultă că ea a trecut prin patru faze : prima fază, *ferm ascendentă*, care a ținut din 1922 până în 1924—1925 ; a doua fază, *staționară*, ușor depresivă, deși a coincis cu perioada stabilizării relative din 1924—1929 ; a treia fază, a *scăderii bruște*, care a coincis cu criza agrară de durată 1929—1939, concretizată printr-o scădere catastrofală a prețurilor produselor agricole în timpul crizei economice ciclice generale 1929—1933, urmată de ușoare creșteri în anii 1934—1938 ; a patra fază, *ferm ascendentă*, începută în 1940, când prețurile produselor agricole au crescut datorită sporirii cererii pe piața internă pentru acoperirea nevoilor de consum al armatei, precum și a creșterii exportului de produse agricole mai ales pe piața Germaniei, în urma acordului economic din 1939. Privită în ansamblu, mișcarea prețurilor produselor agricole a cunoscut mai mulți ani depresivi.

Tabelul nr. 2

FAZELE CARACTERISTICE ALE MIȘCĂRII PREȚURILOR LA PRINCIPALELE CEREALE ÎN PERIOADA 1922—1940

Produse	Depresivi	Ascendenți	Ferm ascendenți
	număr de ani		
Grâu *	11	3	4
Porumb	10	4	5
Orz	8	5	6
Ovăz	7	6	6

* 1923—1940.

Cei mai mulți ani depresivi i-au înregistrat grâul și porumbul, care ocupau cea mai mare parte din suprafața arabilă a țării.

Situația agriculturii române s-a înrăutățit în mod deosebit odată cu izbucnirea crizei agrare de durată începută la sfârșitul anului 1928, în timpul căreia prețurile produselor agricole atât pe piața internă cât și la export au scăzut catastrofal, atingând cel mai coborât nivel din Europa.

Tabelul nr. 3

INDICII PREȚURILOR INTERNE ALE PRODUSELOR AGRICOLE ³³ (1929 = 100)

Perioada	Cereale	Diverse produse vegetale	Produse animale	Indice general
1929	100,0	100,0	100,0	100,0
1930	53,0	88,4	84,7	68,2
1931	40,8	62,9	62,1	50,8
1932	46,6	55,6	44,5	47,7
1933	43,5	58,5	40,6	44,9
1934	44,7	49,6	39,4	44,1
1935	47,9	51,8	47,8	48,4
1936	52,8	57,8	53,1	54,0
1937	63,5	76,1	60,1	64,6
1938	65,0	76,5	65,6	65,4

³³ „Conjunctura economiei românești“ nr. 4/1938, p. 20.

În timpul crizei agrare de durată, care a cuprins toate ramurile agriculturii române, luând ca indice de comparație 100 în 1929, *nivelul prețurilor agricole pe piața internă a scăzut* cu peste 54%, ajungând la cereale în 1931 la 40,8%, iar la produse animale în 1934 la 39,4%. Ele nu s-au ridicat la nivelul anului 1929, rămânând cu 35 de puncte sub acest nivel, ceea ce dovedește prelungirea crizei agrare pînă la cel de-al doilea război mondial.

Prețurile produselor agricole românești *la export* în perioada 1921—1939 în general au fost mai scăzute decît cele de pe piața internă. Ele au scăzut considerabil în perioada crizei agrare de durată. În 1938 în timp ce *indicele prețurilor agricole pe piața internă* s-a ridicat față de 1929 la cereale la 65%, la diverse produse vegetale la 75,5%, în același timp *indicele la export* la produsele agricole vegetale a fost de numai 60,1%, iar la animale și produse de origine animală de 66%³⁴.

Pentru sprijinirea moșierilor, arendașilor, chiaburilor și exportatorilor de cereale, guvernele burghezo-moșierești au introdus în perioada 1929—1939 „sistemul primelor de export” de 10 000 de lei pe vagonul de grâu exportat și „sistemul primelor economice” — o primă valutară de 38% la valoarea devizelor forte obținute din exportul de grâu. Pentru acoperirea lor s-a introdus o taxă de timbru special de 1,50 lei pe kilogramul de pîine, respectiv 0,90 lei pe kilogramul de făină la morile sistematice. Ele erau plătite de populație, fiind incluse în costul pîinii vîndute de brutării. Sumele plătite de populație sub această formă s-au ridicat la 8,2 miliarde de lei.

În al patrulea rînd, criza regimului agrar s-a manifestat în *creșterea decalajului dintre prețurile produselor industriale și cele agricole în defavoarea agriculturii*. În perioada 1929—1940, în timp ce indicele prețurilor industriale a variat de la 98% în 1930 la 81,1% în 1933 — cel mai scăzut —, ajungînd la 159,4% în 1940, indicele prețurilor agricole a variat la un nivel mult scăzut, de la 68,2% în 1930, la 44,1% în 1934 și s-a ridicat abia la 80,8% în 1940³⁵. Puterea de cumpărare a prețurilor agricole s-a redus brusc, atîngînd nivelul cel mai scăzut de 53,4% în 1934. Ea n-a atins în nici un an nivelul din 1929.

În al cincilea rînd, criza regimului agrar s-a manifestat în mod pregnant în *scăderea rentabilității agriculturii române, care era cea mai scăzută din Europa*. În raportul prezentat de economistul francez A. Borel la a XIV-a Conferință internațională a agriculturii ținută la București în 1929, rezultă că în 1927—1928 față de 1913—1914, în timp ce pentru Europa nivelul mediu al prețurilor produselor agricole s-a urcat la 133%, pentru Franța la 166,2%, Italia la 163,7%, pentru România el a scăzut la 80,5%. În același timp cheltuielile de exploatare au crescut în România la 135,2%, iar cheltuielile de consumație la 263,6% față de mediile respective pentru Europa de 147,4%, respectiv 176,2%. Puterea de cumpărare a agriculturii române reprezenta numai 59,8% față de ponderea medie pentru Europa de 91,6%³⁶. Agricultura română a ajuns într-o perioadă deficitară, denumită de economiștii burghezi „epoca neagră a agriculturii”.

³⁴ *Enciclopedia României*, vol. IV, p. 487.

³⁵ V. Madgearu, *Evoluția economiei românești*, Ed. „Independența economică”, București, 1940, p. 80.

³⁶ I. André Borel, *La situation de l'agriculture mondiale en 1927 et 1928 comparée à celle d'avant la guerre et celle de 1925 et 1926*, p. 311, tab. 1 B 4-ème volume Actes, XIV-ème Congrès international d'agriculture, București, 1929.

După datele culese în anii 1930—1934 de Secția de economie rurală a I.C.A.R., din 71 684 de gospodării cercetate erau deficitare 58% din cele pînă la 5 ha și 35% din cele peste 5 ha. „Deficitul găsit de noi e real — spunea moșierul N. Cornățeanu — și indică că situația familiilor țărănești e rea”³⁷.

Economistul neoliberal V. Slăvescu, pe baza datelor ministerelor agriculturii și de finanțe, evaluînd cheltuielile de producție la hectar la 3 069 de lei, din care scăzînd valoarea producției obținute de 2 227 de lei, ajunge la stabilirea unui deficit de 842 de lei la hectar în 1934. El arată că între 1930 și 1933 „pierderile de substanță ale agriculturii române au atins aproape 10 miliarde lei”³⁸. Bineînțeles, aceste pierderi nu erau ale gospodăriilor moșierilor și chiaburilor, pe care economistul burghez în calculele sale le include la un loc cu gospodăriile țărănimii muncitoare.

Majoritatea țăranilor cu gospodării mici și mijlocii, avînd o rentabilitate foarte scăzută, neputînd să-și asigure existența familiei, au fost nevoiți să recurgă la noi resurse de venit în afara gospodăriei, fie angajîndu-se ca muncitori zileri și argați la moșieri, arendași și chiaburi, fie lucrînd pămîntul acestora în dijmă. Din datele recensămîntului agricol din 1941 rezultă că la acea dată în agricultura românească erau aproape 1 200 000 de familii țărănești supuse direct exploatării pe pămînturile moșierilor și chiaburilor, din care 471 618 ale muncitorilor agricoli, 437 627 ale țăranilor săraci și 289 018 ale țăranilor mijlocași³⁹.

Întreaga desfășurare a crizei regimului agrar a reflectat în mod pregnant și criza regimului burghezo-moșieresc din România, care n-a rezolvat problema agrară.

★

Din analiza principalelor teorii cu privire la crizele agrare din economia României în perioada dintre cele două războaie mondiale rezultă diversitatea de păreri și bogăția de idei asupra acestei probleme complexe.

În studiul nostru am făcut o prezentare critică a principalelor teorii cu privire la această problemă în dorința de a contribui la elucidarea ei, la stabilirea unui punct de vedere unitar în analiza proceselor economice și a relațiilor agrare din trecutul patriei noastre.

Considerăm că este necesar și așteptăm ca și alți economiști și istorici să-și exprime părerea.

Prof. univ. S. POP

³⁷ N. Cornățeanu, *Cercetări asupra rentabilității agriculturii țărănești*, p. 111.

³⁸ *Enciclopedia României*, vol. IV, p. 867—868.

³⁹ *Recensămîntul agricol al României din 1941*, I.C.S., vol. I, p. 17—18.

În numărul de față publicăm opiniile lectorului univ. I. Florea (Faptul „istoric” și legitatea socială) și cercetătorului științific H. Culea („Probleme ale explicației în istorie”) pe marginea articolului „Obiectul Teoriei istoriei”, semnat de lectorul univ. C. Mocanu, publicat la rubrica „Discuții” în nr. 6/1966 al revistei noastre.

Faptul „istoric” și legitatea socială

Articolul tovarășului C. Mocanu, *Obiectul teoriei istoriei*¹, deși nu răspunde titlului decît într-o mică măsură, ridică și alte probleme, în care autorul propune soluții interesante, care merită să fie examinate. În rîndurile care urmează nu ne propunem să dezvoltăm problema obiectului teoriei istoriei. Credem însă că dezvoltarea preocupărilor marxiste de teorie a istoriei (termenul ni se pare deocamdată mai adecvat) răspunde unei necesități științifice, fiind cerută de îmbogățirea cunoștințelor istorice și de sarcinile elaborării, în stadiul actual, a unor ample sinteze istorice. Dezvoltarea cercetărilor istorice, explicarea și interpretarea științifică a faptelor și evenimentelor trecutului ridică numeroase probleme de ordin teoretic și metodologic care necesită o clarificare temeinică de pe pozițiile marxism-leninismului. Pe linia teoriei istoriei există o bogată tradiție a gîndirii istorice românești, reprezentată în mod strălucit de istorici și teoreticieni de renume mondial, ca Xenopol și Iorga, tradiție care se cere din plin valorificată și dezvoltată.

Considerăm că, fără a le rupe de problemele ontologice ale istoriei societății, în teoria istoriei ocupă un loc central aspectele gnoseologice și metodologice pe care le implică, prin specificul ei, cunoașterea istorică. Chiar problemele ontologice, ca aceea a determinismului și legității în știința istoriei, nu necesită o tratare și examinare ontologică pură sau preponderentă în cadrul preocupărilor de teorie a istoriei. Avînd ca fundament teoretic și metodologic materialismul istoric, care este în primul rînd teorie ontologică (cu valoare metodologică) a vieții sociale, teoria istoriei va trata asemenea probleme dintr-un unghi ce-i este propriu, insistînd asupra aspectului gnoseologic și metodologic, asupra modalității ogîndirii determinismului social în știința istoriei. Spre deosebire de tendința neokantiană și pozitivistă din filozofia burgheză a istoriei, care gnoseologizează complet problematica teoriei istoriei, care transformînd-o, în spiritul agnosticismului kantian, într-o „critică a rațiunii istorice” (după expresia lui Dilthey), marxismul întemeiază metodologia și gnoseologia istorică pe o teorie filozofică a istoriei obiective a societății, pe o filozofie a istoriei ca ontologie. Adoptarea termenului de filozofie a istoriei în circumscrierea preocupărilor teoretice asupra cunoașterii istorice ar risca să fie identificată cu materialismul

¹ „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R.” nr. 6/1966, p. 118—132.

istoric, care, *în sens larg*, este filozofia marxistă a istoriei și care este în primul rând ontologie. Teoria cunoașterii istorice este filozofie a istoriei doar *în sens restrâns*, întrucât preocupările ei sînt în primul rând de natură *gnoseologică și metodologică*; ea va fi, pe măsura constituirii sale ca domeniu distinct de cercetare, o *epistemologie a istoriei, un organon al cunoașterii istorice*, fiind în raport de limitrofie cu filozofia. Din acest punct de vedere, teoria istoriei, ca orice gnoseologie, rezumă, așa cum arăta C. Mocanu, „istoria istoriei” ca știință. Dar definirea obiectului teoriei istoriei reclamă o analiză exhaustivă a acestor probleme, a raporturilor ei cu diverse științe teoretice și filozofice, o sumară enumerare a problemelor concrete pe care le studiază, lucru pe care nu ni l-am propus.

În cele ce urmează ne propunem să examinăm raportul dintre *faptul istoric și legitatea istorică*. Problema faptului istoric ridicată în studiul tov. C. Mocanu ni se pare esențială pentru discuțiile privind teoria istoriei, fiind categoria centrală a științei istorice.

Cunoașterea legilor dezvoltării sociale este necesară istoricului pe tot parcursul muncii sale și nu numai în etapa finală de explicare a faptelor prin raportarea lor unele la altele. Legile dezvoltării sociale constituie criteriul obiectiv fundamental de stabilire a caracterului „istoric” al diferitelor fapte, acte sociale ale trecutului, de selectare, grupare și ierarhizare a acestora. Într-o primă etapă a muncii sale, istoricul stabilește și selectează din puzderia faptelor și acțiunilor oamenilor, trecutului tocmai pe acelea care se dovedesc a fi „istorice”. Negarea acțiunii unor legi obiective în istorie va determina apelul istoricului în munca de selecționare a faptelor istorice la criterii mai mult sau mai puțin subiective, în funcție adesea de interesul subiectiv al istoricului pentru aceste fapte.

Teoretizarea acestei situații duce în mod logic la negarea existenței obiective a faptelor istorice și la considerarea oricărei cercetări istorice ca subiectivă, convențională. Istoria ca disciplină apare de exemplu pentru H. I. Marrou ca „o alegere voită, orientată prin problematica și criteriile proprii istoricului”², care n-au nici o fundamentare obiectivă, pentru că istoria, nu numai pe planul cunoașterii, ci și în semnificația sa ontică, „este inseparabilă de istoric”. Într-o asemenea concepție filozofică despre istorie, faptul istoric apare, în mod logic, ca fiind „o construcție”³, o creație a istoricului: „...Un personaj, un eveniment, un anumit aspect al trecutului uman — spune Marrou — nu sînt «istorice» decît în măsura în care istoricul le califică ca atare, judecîndu-le demne de memorie, pentru că ele îi apar într-un anumit fel importante, active, fecunde, interesante, utile de cunoscut”⁴. Faptul istoric apare astfel ca rezultatul unei elaborări din partea istoricului.

Un alt teoretician al istoriei, Pierre Th  venaz, consideră că în definirea faptului istoric „referirea la conștiință este esențială și constitutivă evenimentului ca atare”⁵; de aceea, „nu există fapte critice (adică obiective — *n.n.*) în istorie, ... nu există evenimente dec  t pentru o conștiință”⁶.

² H. I. Marrou, *Comment comprendre le métier de l'histoire*, în volumul *L'histoire et ses méthodes*, Gallimard, 1961, p. 1 470.

³ Ibidem, p. 1 498.

⁴ Ibidem, p. 1 471.

⁵ Pierre Th  venaz, *Evenement et historicit  *, în volumul *L'homme et l'histoire*, Paris, 1952, p. 221.

⁶ Ibidem, p. 220.

La rîndul lui, istoricul englez E. H. Carr, în cartea sa de teorie a istoriei *What is history?*, reducînd istoria la „interpretare“, neagă existența unui criteriu obiectiv de alegere și selectare a faptelor: „Istoricul își procură genul de fapte pe care le dorește“⁷. Ridicîndu-se împotriva fetișizării faptelor, istoricul englez combate de fapt „credința într-un nucleu consistent de fapte istorice existînd în mod obiectiv și independent de interpretarea istoricului“⁸, mergînd în teoria istoriei, așa cum el însuși o mărturisește, pe linia lui Dilthey, Croce, Collingwood. Critica obiectivității faptului istoric decurge în mod nemijlocit din contestarea caracterului obiectiv al procesului istoric; de aceea, această idee este prezentă, într-un fel sau altul, în concepția tuturor teoreticienilor istoriei, reprezentanți ai neokantianismului, existențialismului și prezentismului.

Faptele istorice ca și trecutul istoric au un caracter obiectiv, independent de conștiința istoricului. Această obiectivitate constă în faptul că ele sînt determinate de cauze obiective și exercită anumite urmări, influențe asupra evoluției ulterioare a istoriei, care de cele mai multe ori au fost altele decît dorințele subiective ale unor participanți contemporani la ele, ale unor clase, pături sociale. Conștiința oamenilor, a maselor, claselor, adevăratele făuritoare ale istoriei, sporește participarea acestora la procesul istoric. Dar chiar această conștiință, idealurile și motivele participării maselor, a diferitelor clase la un anumit eveniment, cum ar fi revoluția de la 1848 în țara noastră, au o determinare obiectivă; ele exprimă interesele lor în ultimă instanță economice, care diferă de la o clasă la alta, ceea ce se reflectă în hotărîrea și consecvența diferită de participare la revoluție a burgheziei, țărănimii și meseriașilor.

Este totodată adevărat că fiecare epocă, curent de idei sau școală istorică vede trecutul sub o optică particulară. Să ne amintim de evoluția cercetării istorice asupra Revoluției franceze, începînd cu istoricii restaurației și continuînd cu istoricii mișcării socialiste și cu cei din secolul nostru (Mathiez, Labrousse, iar în zilele noastre A. Soboul). Pe lîngă pozițiile de clasă diferite pe care le exprimă istoricii diverselor epoci, școli există și un progres al cunoașterii istorice însăși. Fiecare dintre acești istorici a adăugat perspective și conținuturi noi la cunoașterea unui asemenea eveniment ca Revoluția franceză. Dar aceste diferențe nu dezic cu nimic existența faptului istoric însuși. Deosebirea de perspectivă vizează, așa cum observa sociologul francez Armand Cuvillier, „asupra interpretării faptelor mai mult decît asupra *stabilirii* înseși a acestor fapte“⁹. Identificînd cele două planuri ale istoriei, cel ontologic, real cu cel gnoseologic, al cunoașterii istorice, unii teoreticieni burghezi ai istoriei contestă obiectivitatea faptelor istorice tocmai pe baza relativității cunoașterii lor, relativismul fiind și în acest caz rădăcina gnoseologică a idealismului istoric. Ridicîndu-se împotriva negării obiectivității faptelor istorice, istoricul și teoreticianul român A. D. Xenopol arată că nu este „nici o deosebire *ca existență*“ între faptele studiate de istorie și cele ale științelor naturii; faptele istorice, „deși dispărute pentru totdeauna, constituie o realitate tot atît de neîndoielnică ca și aceea pe care o avem înaintea ochilor“¹⁰.

⁷ Edward H. Carr, *L'historien et le fait historique*, în „La table ronde“ nr. 174—175/1962, p. 60.

⁸ Ibidem, p. 49.

⁹ Armand Cuvillier, *Precis de Philosophie*, tome II, Paris, 1959, p. 184.

¹⁰ A. D. Xenopol, *Despre metoda în științe și în istorie*, extras din „Analele Academiei Române“, seria a II-a, tom XXXII, București, 1910, p. 8.

Respingînd negarea idealistă a obiectivităţii faptelor istorice, marxismul înarmează însă pe istoric cu un criteriu obiectiv de stabilire şi selectare a acestora. Acest criteriu este *legitatea istorică*. În literatura marxistă s-au definit cu deplină justeţe, a fi fapte istorice, „acele evenimente care stau în legătură cu înfăptuirea legităţii”¹¹. Legitatea istorică este criteriul principal care-l poate orienta pe istoric prin labirintul trecutului, pentru selecţionarea şi aprecierea faptelor istorice. Această definiţie însă ni se pare generală încă, abstractă şi de aceea se simte nevoia concretizării şi aprofundării ei. Criteriul legităţii, deşi criteriu de bază, nu este, credem, un etalon universal, unic, în definirea faptului istoric. Pentru a avea o fundamentare ştiinţifică în acţiunea de selectare a faptelor istorice, istoricul trebuie să procedeze la o cercetare *concretă* şi la o analiză *multilaterală* a faptelor şi evenimentelor, să descopere cauzele care le-au determinat şi consecinţele, urmările lor în istoria societăţii.

Plecînd de la specificul ştiinţei istorice, unii autori au simţit, de aceea, nevoia unei definiţii mai concrete decît cea amintită mai sus. În acest sens Ion Aluăş şi Hadrian Daicoviciu socotesc „că nu faptele în sine, ci *consecinţele* lor le conferă însemnătatea istorică mondială în opoziţie cu cea locală. În mod analog, numai *repercusiunile unui anumit fapt* îi pot conferi acestuia însuşi caracterul de fapt istoric” (subl. ns.)¹².

Definiţia citată relevă o trăsătură specifică a faptelor istorice, care se remarcă ca atare prin consecinţele şi repercusiunile lor pentru destinele locale sau mondiale, prin profunzimea transformărilor determinate pe linia progresului social. De aici rezultă încă un motiv al necesităţii aprofundării cunoaşterii evenimentelor istorice. Cei mai buni cunosători ai unui eveniment istoric de amploare n-au fost întotdeauna contemporanii lui, deoarece consecinţele faptului nu puteau fi pe deplin cunoscute de aceştia. Timpul, acest judecător inexorabil, şi perspectiva istorică dau posibilitate cercetătorului de a privi faptele şi acţiunile din istorie tocmai din punctul de vedere al consecinţelor şi urmărilor lor. Marx observa tocmai acest specific al cunoaşterii istorice care se aprofundează din perspectiva consecinţelor evenimentelor : „Lucruri care se petrec sub ochii fiecăruia nu sînt luate în seamă din principiu, chiar de minţile cele mai luminate din cauza unei anumite judicial blindness. Mai tîrziu cînd vine vremea ne mirăm că ceea ce n-a fost observat îşi arată pretutindeni urmele”¹³.

Problema perspectivei istorice, a lungimii distanţei în timp necesare pentru istoric este însă relativă, depinzînd de natura faptelor examinate, de poziţia de clasă şi de principiile metodologice ale cercetătorului. Clasicii marxismului, partidele marxiste au putut judeca în mod ştiinţific evenimente foarte apropiate sau contemporane lor (de exemplu, „18 Brumar...”, „Războiul civil din Franţa” ale lui Marx, „Socialismul şi războiul” al lui Lenin etc.). Istoricii reacţionari şi idealişti nu sînt salvaţi nici chiar de distanţa cea mai lungă împotriva falsei aprecieri a evenimentelor.

Definind faptul istoric prin *consecinţele, efectele* lor, autorii citaţi argumentează prin aceea că „investigaţia istoricului porneşte de la consecinţă (efect) spre cauză...”¹⁴. Ni se pare însă că definirea unei asemenea categorii centrale, esenţială pentru ştiinţa istoriei, trebuie să sintetizeze în ea procesul cunoaşterii

¹¹ A. V. Gulîga, *Istoria i soşiologhia*, Moscova, 1964, p. 86.

¹² I. Aluăş şi H. Daicoviciu, *În legătură cu noţiunea de fapt istoric*, în „Studia Universitatis Babeş — Bolyai”, Series philosophia, 1966, p. 34.

¹³ K. Marx—F. Engels, *Scrisori despre „Capitalul”*, E.S.P.L.P. 1955, p. 166.

¹⁴ I. Aluăş, H. Daicoviciu, *Op. cit.*, p. 38.

istorice în *integritatea sa*, să oglindească sintetic și concentrat specificul determinismului istoric în ansamblul său. În acest sens, deși cunoașterea începe cu consecințele faptelor istorice, ea se finalizează într-o explicare prin cauzele lor profunde, necesare și esențiale și în consecință *legice*. Avînd în vedere faptul că legătura istorică cauzală mijlocește legitatea istorică în acțiunea ei, raportarea faptului istoric la legitate nu este simplă, directă, ci *mediată*. Dezvăluirea legăturii cauzale cu cei doi poli ai săi — cauză-efect — constituie un criteriu de stabilire a caracterului istoric al faptelor trecutului. Desprinderea cauzelor nu este mai puțin importantă în raport cu consecințele evenimentului pentru a determina semnificația sa istorică. *Fără a fi un raport de echivalență mecanică între cauzele și consecințele faptelor istorice, totuși amploarea acestora din urmă poate fi corelată cu profunzimea cauzelor evenimentelor*. Pe acest fir al urmăririi cauzei adînci ce „se pierde în zilele veacurilor” mergea Bălcescu pentru a stabili semnificația *istorică* a Revoluției de la 1848, caracterul ei necesar în evoluția istorică a poporului român, consecințele și efectele ei mai îndepărtate rămî-nîndu-i necunoscute lui.

Criteriul consecințelor nu poate fi astfel absolutizat în definirea faptului istoric. Cercetătoarea poloneză Celina Bobinska arăta, pe drept cuvînt, că a exagera rolul consecințelor înseamnă a exclude din istorie „tendențele eșuate”, mișcările revoluționare învinse¹⁵, care, înăbușite, nu determină întotdeauna urmări, consecințe imediate sau acestea sînt mult mai îndepărtate. În istoriografia burgheză asemenea mișcări sau evenimente au fost ocolite sau minimalizate, exagerîndu-se rolul sau semnificația istorică pozitivă a altor fapte, fără conținut revoluționar. În istoriografia românească din trecut evenimentele legate de dezvoltarea și maturizarea mișcării noastre muncitorești erau de cele mai multe ori șterse din istoria României.

În concluzie, determinarea valorii *istorice* a faptelor trecutului societății cere o dublă „plasare perspectivică a fenomenului”¹⁶; *de la fapt spre cauzele sale și de la fapt spre consecințe*.

Legile dezvoltării sociale se realizează prin activitatea oamenilor. Însăși istoria nu este altceva decît activitatea oamenilor care-și făuresc țelurile lor. De aceea, o definire (mai precis o caracterizare) a faptului istoric trebuie să prindă în ea și specificul său „uman”. *Istorice sînt prin urmare acele evenimente, fapte ale trecutului care sînt legate de înfăptuirea legității istorice prin cauzele și consecințele lor* (apropiate sau îndepărtate) *care afectează — pozitiv sau negativ — interesele poporului, adevăratul făuritor al istoriei*. Clasicii marxismului legau „profunzimea acțiunii istorice” de „amploarea masei a cărei operă este această acțiune”¹⁷.

Respingînd teoria idealistă neokantiană a valorilor în aprecierea a ceea ce este *istoric*, Xenopol sesizase această trăsătură a faptului istoric de a înrîuri asupra „unui grup mai mult sau mai puțin numeros de indivizi”. Dar, pe primul plan, apare pentru Xenopol o altă trăsătură: faptele istorice sînt cele care au „consecințe sau rezultate intelectuale”¹⁸, și numai acestea intră în istorie. Totodată, Xenopol n-a văzut unitatea specifică dintre general și individual, dintre legitate și cauzalitate în succesiunea faptelor istorice.

¹⁵ Celina Bobinska, *Historyk — Fakt — Metoda*, Warszawa, 1964, p. 142.

¹⁶ Vasile Pîrvan, *Idei și forme istorice*, 1920, p. 50.

¹⁷ K. Marx—F. Engels, *Opere*, vol. 2, E.S.P.L.P. 1958, p. 91.

¹⁸ A. D. Xenopol, *Les principes fondamentaux de l'histoire*, Paris, 1899, p. 252.

Definiția propusă de noi mai sus credem că este *mai concretă* și în acest sens mai completă, relevând mediațiile dintre legitatea și faptul istoric, precum și specificul „uman” al acestuia¹⁹. Ca orice definiție mai concretă ea nu răs- toarnă și nu neagă pe celelalte mai generale și mai abstracte, ci, „completându-le, le înglobează în sine”²⁰. Ea corespunde totodată evoluției actuale a conținutului categoriei de fapt istoric, care nu mai desemnează exclusiv evenimente *unice*, ci și *proces* și *relații*, *tendințe* de evoluție a fenomenelor sociale.

Noțiunea de fapt istoric implică în ea și un sens *valoric*, *evaluativ*, exprimi- mînd o anumită *apreciere* și *prețuire* acordată unor acțiuni, procese, fapte și personalități de către o anumită comunitate umană, la diferite nivele: clasă, popor, națiune, societate, omenire. Criteriul fundamental al aprecierii valorii unui asemenea fapt ca *istoric* este *progresul social legic*, ca de altfel al oricărei valori sociale în genere.

Un anumit act lipsit de importanță pentru nivelul universal al istoriei poate fi fapt istoric la un nivel inferior, pentru o anumită națiune, popor sau clasă sau pentru un anumit etaj al vieții sociale, care este *unitară* și *diversă* în același timp. La rîndul ei, istoria ca știință îndeplinește funcția socială specifică de a contribui la „păstrarea” și la „readucerea acestor valori în circuitul culturii”²¹.

Trebuie arătat însă că în concepția marxistă aprecierea valorică este sub- ordonată analizei gnoseologice a faptelor istorice, spre deosebire de teoria neo- kantiană a istoriei, pentru care analiza axiologică se substituia celei gnoseologice, iar raportarea la valori constituia criteriul selectării faptelor istorice. Așa cum am văzut, selectarea și aprecierea faptelor istorice se fac în funcție de criterii obiective, deterministe, valoarea lor fiind izvorîată din necesitatea istorică, cu- noscută și cercetată de pe pozițiile partinității marxiste, în funcție de care se face și estimarea faptelor istorice.

Faptul istoric reprezintă, în desfășurarea sa concretă, unitatea dintre ge- neral, necesar și legic pe de o parte și particularitatea și individualitatea sa. Stabilirea, cercetarea, aprecierea și explicarea științifică a faptelor istorice con- centrează în ea „istoricul” și „logicul”, realizînd o adevărată simbioză între in- vestigația istoric-cronologică și cea teoretică, logică. Această întrepătrundere dialectică dintre logic și istoric în stabilirea și explicarea faptului istoric se re- flectă și în împletirea strînsă, ca într-un mănunchi, a tuturor categoriilor deter- minismului istoric în definirea conceptului de *fapt istoric*. Legătura dintre faptul istoric și legitate este mediată prin cauzalitate, care adeseori îmbracă forma în- tîmplării. În acest sens logica istoriei și legitatea istorică nu sînt dezvăluite în știința istoriei *ca atare*, în formă *pură*, ci prin intermediul faptelor și seriilor istorice cauzale individuale și concrete. Legătura dintre legitate și faptele istorice

¹⁹ În literatura marxistă s-au dat și alte definiții ale faptului istoric. Filozoful francez Louis Althusser consideră ca istorice „faptele care afectează dintr-o mutație raporturile struc- turale existente” (*Equisse du concept d'histoire*, în „La Pensée” nr. 121/1965, p. 13). Această definiție este evident prea îngustă, excluzînd din această categorie multe fapte istorice care n-au afectat „dintr-o mutație raporturile structurale existente”. Unele răscoale, revoluții chiar, care prin nereușita lor n-au produs asemenea transformări sau au avut consecințe mai îndepăr- tate, sînt totuși, prin semnificația lor, fapte istorice de prim ordin. În plus, criteriul structural în analiza problemelor istorice trebuie subordonat celui istoric.

²⁰ Expresia aparține lui G. V. Plehanov (*Opere filozofice alese*, vol. II, Editura politică, 1961, p. 248).

²¹ V. Liveanu, *Istoria și contemporaneitatea*, în „Studii” nr. 2/1966, p. 259.

este estompată de caracterul individual al acestora și de încărcătura lor *umană* care sporește adaosul întâmplărilor în dezvoltarea istorică.

Știința istoriei, prin specificul ei, urmărește acțiunea legității obiective prin aceste mediații multiple și concrete care se interpun între faptul istoric și legile istorice. Deși la suprafața lucrurilor în istorie domină în aparență întâmplarea, ea se dovedește, în cele din urmă, dominată de legi interne ascunse privirii superficiale. Locul și rolul explicației legice în știința istoriei trebuie de aceea înțelese în toată complexitatea lor.

Unii autori marxiști tratează problema legității în știința istoriei presupunând existența unor legi „proprii” acestei științe, deosebite de ale celorlalte științe sociale, îndeosebi de ale materialismului istoric²². Fără a nega cu ceva rolul istoriei ca știință în cunoașterea legilor dezvoltării sociale și mai ales a explicației legice în acest domeniu, acest mod de abordare a problemei legității istorice ni se pare discutabil. Pe lângă faptul că se neglijează specificul istoriei, în modul de argumentare a acestor autori se confundă în genere caracterul *legic*, necesar al procesului istoric obiectiv, al faptelor istorice, pe care istoricul trebuie să le reproducă și să le explice ca atare, cu *legea istorică*. Caracterul necesar, legic al unor procese și fapte istorice concrete nu le transformă pe ele însele în legi istorice²³ (deși nu este exclus ca un anumit fapt istoric să exprime direct o lege socială). Astfel, ar exista tot atâtea legi istorice cîte fapte istorice sînt, adică o infinitate, ceea ce este absurd, dat fiind caracterul de generalitate al legii. Dar problema legității și a determinismului în știința istoriei este mult mai complexă pentru a o putea epuiza în prezentele considerații, care au cu totul alt obiectiv, ea necesitînd o abordare separată.

Elemente ale raportului dialectic complex, contradictoriu dintre faptul istoric și legitate au fost sesizate prima dată de Hegel, care arăta : „Atunci cînd e vorba de istorie, această stabilire a generalului pare oarecum mai puțin necesară atunci cînd e vorba de o știință propriu-zisă ; deoarece istoria apare în primul rînd ca o serie de evenimente care se succed în mod accidental. Fiecare fapt se află izolat pentru sine, legătura dintre ele nu este arătată decît ca legătură în timp. Dar nici în istoria politică nu ne mulțumim cu atît. Bănuim și recunoaștem în ea o legătură necesară, legătură în care diversele evenimente își au poziția și relația lor particulară față de un scop și de scopuri, cîștigînd astfel o anume semnificație”²⁴. În concepția hegeliană această legătură dintre faptele istorice și general în istorie capătă o explicație idealistă, cu accente de finalism. Dar pentru prima dată înaintea marxismului Hegel definește faptul istoric prin latura sa generală, legică : „ceea ce este semnificativ în istorie este relația, legătura faptului cu ceea ce e general ; a avea înaintea ochilor acest general înseamnă apoi a prinde semnificația faptului istoric”²⁵.

²² Acest punct de vedere este susținut de C. Mocanu în studiul menționat și de unii autori sovietici cum sînt : A. I. Gurevici, *Obscii zakon i konkretnaia zakonomernosti v istorii*, în „Voprosi istorii” nr. 8/1965, p. 21 ; P. N. Fedoseev și I. P. Franțern, în volumul *Istoria i sotsiologhia*, Moscova, 1964, p. 16 ; V. M. Lavronskii, *K voprosu o predmete i metode istorii kak nauki*, în „Voprosi istorii” nr. 4/1966, p. 76.

²³ În studiul menționat, C. Mocanu, fără a indica nici una din legile „proprii” istoriei, argumentează și exemplifică această idee tocmai prin menționarea caracterului necesar, legic al unor evenimente și procese ale istoriei poporului nostru cum sînt Revoluția de la 1848, actul Unirii etc. (Vezi C. Mocanu, *loc. cit.*, p. 127).

²⁴ G.W.F. Hegel, *Prelegeri de istorie a filozofiei*, vol. I, Editura Academiei R.P.R., 1963, p. 17.

²⁵ Ibid.

Aplicînd dialectica individualului și generalului în cercetarea istorică, V. I. Lenin a supus unei critici nimicitoare concepțiile narodnicilor despre caracterul „specific“, „aparte“, al dezvoltării Rusiei. El a demonstrat printr-o cercetare istorică concretă în lucrări ca *Dezvoltarea capitalismului în Rusia* „cît de asemănătoare sînt trăsăturile fundamentale ale acestui proces general (al dezvoltării capitaliste — *n.n.*) în Europa occidentală și în Rusia, în ciuda nenumăratelor particularități ale acestora din urmă atît din punct de vedere economic, cît și extraeconomic“²⁶. În același timp, Lenin a criticat sociologismul abstract, care caută să dea răspuns unor probleme istorice concrete „prin simpla dezvoltare logică a adevărului general“²⁷.

Fapte istorice, unice în felul lor, cum ar fi răscoalele țărănești din Transilvania în evul mediu, au ceva comun cu răscoalele țărănești din Germania, Cehia etc., prin cauzele profunde care le-au determinat — ascuțirea exploatării feudale, prin rolul lor în zdruncinarea și descompunerea orînduirii feudale în aceste țări. Teza leninistă după care generalul nu există decît în și prin particular și că orice particular este, într-un fel sau altul, general²⁸ ferește pe istorici atît de sociologismul abstract, cît și de idiografismul mărunț. Mînuirea cu pricepere a dialecticii generalului și particularului este foarte importantă în munca istoricului pentru rezolvarea justă a ceea ce acad. C. Daicoviciu și Eugen Stănescu numeau „problema fundamentală“ a oricărei istorii naționale: *locul și rolul ei în istoria universală, raportul care există între procesul istoric mondial și particularitatea istoriei fiecărui popor*²⁹.

În istoriografia română, N. Iorga a adus o contribuție remarcabilă în practicarea și promovarea unor cercetări și studii ale istoriei poporului nostru în strînsă legătură cu istoria universală, îndeosebi cu istoria popoarelor din Balcani și din Europa, înființînd în 1937 Institutul de istorie universală. În acest sens, N. Iorga menționa că „pentru a studia istoria românilor trebuie să cunoști mai întîi nu numai istoria tuturor vecinilor lor, ci și istoria întregii jumătăți orientale a Europei, și cum asupra acestei Europe orientale s-au exercitat la diferite epoci toate curentele de civilizație ale Occidentului, cum Orientul acesta a trăit de la un anumit moment cu tradiții, cu idei noi, care începînd de la anumite date i-au venit din Occident, ești dator să studiezi în același timp o largă parte, o întreagă latură a istoriei Occidentale“³⁰. Deși în general se realizează la ideea europocentrismului, concepția lui Iorga despre unitatea istoriei omenirii, despre „corespondentele“ istorice, despre „similitudini“, „paralelisme“ și „repetiții istorice“, care nu distrug însă faptele concrete, individuale, ci ajută la înțelegerea acestora, surprinde aspecte importante ale raportului dialectic dintre logic și istoric în știința istoriei³¹. Ideile sale au exercitat o influență pozitivă asupra evoluției istoriografiei românești.

Dezvoltînd aceste tradiții înaintate ale filozofiei istoriei și aplicînd cu consecvență și pricepere învățătura leninistă despre unitatea dintre individual, particular și general în dezvoltarea istorică, istoricii din țara noastră au rea-

²⁶ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 3, Editura politică, 1961, p. 7.

²⁷ Ibidem, p. 14.

²⁸ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 29, Editura politică, 1966, p. 298.

²⁹ Acad. C. Daicoviciu, E. Stănescu, *Probleme principale ale cercetării istoriei României în anii puterii populare*, în „Studii“ nr. 6/1962, p. LXXXVII.

³⁰ N. Iorga, *Generalități cu privire la studiile istorice*, ediția a III-a, 1944, p. 154.

³¹ Vezi Liviu P. Marcu, *Nicolae Iorga și filozofia istoriei*, în „Revista de filozofie“ nr. 12/1966, p. 1515.

lizat sarcina științifică de răspundere pusă în fața lor de Congresul al VII-lea al partidului, elaborând lucrarea de amploare *Tratatul de istoria României*. Cercetările istoriografiei noastre marxiste au dezvăluit legătura indisolubilă a istoriei poporului român cu istoria mondială, cu cea a continentului și sud-est-europeană, punând în lumină în același timp trăsăturile specifice ale istoriei României. În raport cu Europa și cu țările sud-estului european, arătau acad. Constantin Daicoviciu și Eugen Stănescu, „istoria României se caracterizează prin forme specifice sub care se manifestă și se prezintă structura socială, instituțiile politice, monumentele de cultură, comportările ideologice și de mentalitate, fără cunoașterea cărora nu s-ar fi putut alcătui o istorie cu adevărat națională”³².

Latura generală a faptului istoric rezidă și în caracterul său *social*, prin aceea că afectează într-un fel sau altul interesele grupărilor sociale, este cauzat de ele și are consecințe asupra acestora. În acest sens acad. Ath. Joja, punându-și întrebarea: „pentru ce trecerea Rubiconului sau asasinarea președintelui Kennedy sînt fapte istorice?” — răspundea: a) pentru că Cezar și Kennedy sînt personaje istorice; b) pentru că fapta în discuție a avut consecințe istorice; c) pentru că aceste fapte erau istoric condiționate³³. Interesul pentru individual și particular în știința istoriei trebuie corelat cu această latură a generalității în faptele istorice. Ele devin *istorice* și prin caracterul lor *social* mai restrîns sau mai larg, prezentînd astfel interes pentru diferite grupuri sociale — clase, popoare, națiuni etc.

Analiza raportului dintre faptul istoric și legitatea socială precizează sensul categoriei filozofice de „istorie” care desemnează însăși realitatea istorică concretă cu întreaga ei varietate, diversitate și succesivitate a proceselor și fenomenelor, a situațiilor concrete ale dezvoltării istorice reale. Dar „istoricul” pe plan ontic nu este „fenomenalitate” și „istoricitate” *pură*, ci ascunde în el un fundament trainic — legitatea internă. Pe plan gnoseologic, categoria de „istoric” se concretizează în cunoașterea istorică care este reflectarea „istoricului” în unitatea sa contradictorie. Istoria ca *logos* reproduce în primul rînd acele momente care au o anumită *semnificație istorică*, dată de legătura lor, cel mai adesea foarte mediată, cu legitatea istorică, cu procesul istoric *necesar*, fără a face însă abstracție de particular și individual, de încărcătura „fenomenală” a procesului istoric concret. Categoria de fapt istoric este astfel punctul de intersecție al „logicului” și „istoricului” în cunoașterea socială, al cunoașterii istorice cu cea teoretică.

Faptul istoric, ca orice fapt științific în știința contemporană, nu mai apare în stadiul actual al cunoașterii istorice ca un simplu *dat* obiectiv, cum era într-o etapă inițială a dezvoltării acesteia, ci ca produs al unui întreg proces de investigare a realității istorice, organizat și orientat metodologic. Chiar stabilirea, într-o primă aproximație, a caracterului *istoric* al faptelor și acțiunilor trecutului presupune un anumit nivel de cunoaștere a acestora, a raportului lor cu faptele și procesele anterioare și ulterioare, fără a mai vorbi de explicarea și aprecierea lor științifică, de cunoașterea lor multilaterală. Explicarea *legică* a faptelor istorice accentuează caracterul lor de *produs* al cercetării istorice. Acest aspect, fiind extins de pe planul gnoseologic la cel ontologic, se soldează în concepția unor teoreticieni burghezi cu absolutizări subiectiviste prin

³² C. Daicoviciu, Eugen Stănescu, *Op. cit.*, p. XXXVII.

³³ Ath. Joja, *Studii de logică*, vol. II, Editura Academiei R.S.R., București, 1966, p. 469.

care se neagă obiectivitatea faptelor istorice. Faptele istorice nu sînt însă creații pur subiective, *ex nihilo*, ale istoricului, ci reproducerea fenomenelor și evenimentelor istorice reale, obiective, în urma unui întreg proces de cunoaștere și aprofundare a acestora.

Negînd generalul în istorie, contestînd existența legilor sociale, poziții contemporani, de exemplu, transformă știința istoriei în factografie, reducînd-o la înregistrarea și descrierea evenimentelor, fără a le putea explica legic, prin cauzele lor profunde. Istoria, după opinia lui H. Sée, „înregistrează (înregistrează mai ales) fapte individuale, evenimente, care nu se repetă și sînt în mod esențial contingente”³⁴. Toate faptele trecutului fiind întîmplătoare, se neagă în fapt necesitatea selectării unora din ele ca fiind *istorice* prin locul și rolul lor în dezvoltarea istorică a societății. Istoria se neagă în cele din urmă ca știință dacă se reduce misiunea ei la această catalogare a faptelor contingente, dacă cauzalitatea, legitatea „scapă din stăpînirea istoriei”³⁵. Neopozitionistul Karl Popper ajunge chiar să spună că „...trebuie să negăm posibilitatea unei istorii teoretice, adică a unei științe sociale istorice...”³⁶. Iar teoreticianul francez al istoriei Émile Callot scria că istoricul „este naratorul și nu teoreticianul faptelor, pentru că nu există decît descrierea singularului și nu elucidarea totală”³⁷. De aceea, el identifică istoria (ca și geografia) cu sociografia, adică o consideră „știință descriptivă a societăților concrete în ansamblu sub unghiul timpului...”³⁸, ea neputînd fi în același timp și „logie”, ci numai „grafie”.

Fără îndoială, istoria este o știință care studiază evoluția unei anumite societăți concrete, a unui anumit popor, urmărind și descriind principalele evenimente care dau acesteia o anumită particularitate și originalitate. Dar istoria unui popor nu-i o sumă de fapte strict individuale, fără nici o legătură între ele, ci un tot unitar, organic, sudat prin legi interne. De aceea istoricul care vrea să facă o analiză științifică nu poate rămîne la simpla localizare și descriere a faptelor istorice, la o simplă cronologie istorică, ci trebuie să se ridice la înțelegerea procesului istoric unitar, să facă și o „elucidare totală”. Orice limitare a sarcinilor cercetării istorice la descrierea unor fapte strict individuale și negarea legității istorice transformă istoria într-o îngrămădire de întîmplări, anulează unitatea internă a procesului istoric, deschizînd calea arbitrarului și subiectivismului. O asemenea concepție ia aparența drept singura realitate a istoriei societății.

Lector univ. I. FLOREA

³⁴ H. Sée, *Science et philosophie de l'histoire*, Paris, 1933, p. 153.

³⁵ Ibidem, p. 144.

³⁶ K. Popper, *Misère de l'historicisme*, Paris, 1956, p. X.

³⁷ Émile Callot, *L'histoire et la géographie au point de vue sociologique*, p. 174.

³⁸ Ibidem, p. 99.

Probleme ale explicației în istorie

Istoricii mai întâi, filozofii mai pe urmă au reînceput în ultimul timp și în țara noastră să repună în discuție probleme ale teoriei și metodologiei istorice. Preocuparea este pe deplin explicabilă, avînd în vedere : a) tradiția noastră istoriozofică în dezbaterăa unor atare probleme (Hașdeu, Xenopol, Iorga, Pîrvan, Drăghicescu ș.a.) ; b) experiența dobîndită de istoriografia noastră marxistă, mai cu seamă din ultimii ani, în recoltarea cu tot mai mare obiectivitate a faptelor social-istorice, în folosirea criticii istorice a documentelor, în abordarea și interpretarea mai aprofundată, dialectică și materialistă a fenomenelor social-istorice ; c) tendința epistemologică tot mai pronunțată întru diferențierea crescîndă a aspectului istoriozofic, adică de filozofie a istoriei, cuprins în materialismul istoric, acesta din urmă conceput deopotrivă ca : filozofia socială și filozofie a istoriei. Pe linia unei atare preocupări — și după ce în publicistica noastră au fost deja dezbătute unele probleme privind : aspectele istoriozofice ale materialismului istoric¹, logica istoriei², gnoseologia istorică³, noțiunile și categoriile științei istorice (noțiunea de fapt istoric⁴), obiectul teoriei istoriei⁵ etc. — vom încerca, în cele ce urmează, schițarea unor coordonate ale problematicii explicației în istorie.

Intrucît chestiunea explicației în istorie ni se pare a deține un loc cardinal în întreaga „tablă de materii” a filozofiei istoriei, adică atît în raport cu capitolul „principiile vieții istorice”, cît și cu capitolele de „logică și epistemologie a cunoștinței istorice” sau de „ontologie istorică universală”, dezba-

¹ Vezi : A. Oțetea, *Marxismul și cercetarea istorică*, în „Lupta de clasă” nr. 1/1965 ; V. Liveanu, *Istorie și filozofie*, în „Lupta de clasă” nr. 11/1966 ; V. Liveanu, *Cunoașterea în știința istoriei*, în „Lupta de clasă” nr. 5/1964.

² Ath. Joja, *Despre logica istoriei*, în volumul *Teorie și metodă în științele sociale*, vol. I, Editura politică, 1965 ; V. Constantinescu, *Logicul și istoricul în cunoașterea fenomenelor sociale*, în volumul *Teorie și metodă în științele sociale*, vol. I, Editura politică, 1965.

³ Vezi M. Florian, *Filozofie și istorie*, în „Revista de filozofie” nr. 3—4/1933 ; V. Liveanu, *Probleme gnoseologice ale cercetării istorice*, în volumul *Teorie și metodă în științele sociale*, vol. I, Editura politică, 1965.

⁴ I. Aluș, H. Daicoviciu, *În legătură cu noțiunea de fapt istoric*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, Series philosophia, 1966, Cluj.

⁵ C. Mocanu, *Obiectul teoriei istoriei*, în „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.” nr. 6/1966.

terea ei, deși implicată în abordarea tuturor acestora, se cuvine totuși înțreprinsă.

*

În științele exacte a explica înseamnă a ști *cum* se petrece fenomenul, potrivit unei legi date (spre exemplu : explicarea căderii unui corp prin legea gravitației universale).

Științele exacte, utilizând o gamă întinsă de metode cantitative, au dobândit un înalt grad de *precizie* în formularea enunțurilor ce explică legăturile dintre fenomene, interdependența lor ș.a.m.d.

Efortul pentru *precizie*, pentru explicații exacte este propriu astăzi și științelor sociale. Se pune un accent deosebit pe lărgirea tehnicilor de cuantificare în vederea posibilității aplicării statisticii și statisticii matematice în cercetarea fenomenelor social-umanistice, pentru a se ajunge astfel la explicații deterministe cât mai riguroase. În același scop se purcede la rafinarea procedeelelor de selecție probabilistică în științele sociale, la elaborarea unor principii cantitative de construire a „modelelor“, de exprimare a „schemelor tipologice“, de utilizare a analizei factoriale și operaționale etc.

Ceea ce, bineînțeles, nu înseamnă că explicația în științele sociale poate și trebuie să îmbrace întotdeauna o formă „cantitativistă“, matematică și să atingă un grad de precizie ca în științele exacte. Viața social-umană este mult prea complexă și dinamică pentru a putea fi încadrată în întregul ei în... ecuații. În viața social-umană factorul subiectiv și cel individual dețin o pondere ce nu poate fi neglijată. „Istoria socială a oamenilor — scria Marx — nu este altceva decât istoria dezvoltării lor individuale, fie că ei sînt sau nu conștienți de acest lucru“⁶.

Cele spuse despre disciplinele social-umanistice în general sînt cu atât mai valabile pentru știința istoriei. Explicațiile date de aceasta realității social-istorice prezintă particularități nu numai în raport cu explicațiile din științele exacte, dar și față de cele vehiculate în științele sociale particulare.

Avem aci în vedere particularități ale explicației istorice de felul următor : a) particularități derivate din specificul „realității ontice“ supuse analizei ; b) particularități datorate *forme*i enunțurilor istorice ; c) particularități generate de poziția cercetătorului față de realitatea investigată, respectiv de rolul factorului subiectiv, atât în procesul gnoseologic al construirii explicației istorice, cât și în procesul epistemologic de determinare și apreciere a gradului de adevăr cuprins în cunoștința istorică produsă, respectiv în explicația dată.

Referitor la punctul a, reamintim adevărul devenit familiar, banal chiar, și tocmai de aceea poate mai puțin înțeles, și anume că *obiectul cercetării istorice îl constituie documentele*. Observația istorică este o observație documentară. Și nici n-ar putea fi altfel, deoarece realitatea istorică *nemijlocită* există pentru că și întrucît *nu mai există*. Supraviețuirea documentelor, monumentelor, a „izvoarelor“ în general, ori chiar persistența trecutului în prezent, sub toate formele tradiției (materiale, spirituale), nu înseamnă tale quale supraviețuirea istoriei. „Izvoarele“ sînt doar o parte din *structura* istoriei desfășurată aievea. Pentru explicația istorică se pune deci — după ce critica istorică a conferit „izvoarelor“ girul autenticității etc. — spinoasa problemă a reconstituirii întregului din parte. Aici trebuie avut în vedere și faptul că cele mai multe „documente“ nu au fost elaborate la vremea lor, „ad-hoc“. Ele au căpătat func-

⁶ K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 4, Editura politică, 1958, p. 564.

ție documentară abia ulterior. Faptul că într-un anumit caz ideal o documentație dată poate fi cvasicompletă sau concepută anume nu eludează problema de principiu pusă mai sus, chiar dacă, și cu atât mai mult, această documentație cuprinde bogate scrieri explicative cu privire la respectivul trecut investigat. Tandemul izvor autentic — explicație adecvată aduce bune oficii cercetării istorice abia după ce aceasta din urmă devine istoriologie, adică știință istorică, și nici atunci chiar explicația faptelor social-istorice investigate nu este relativă, obiectivitatea condiționată istoric, iar reflectarea exhaustivă a obiectului „așa cum a fost” („wie es eigentlich gewesen”, după cum se exprimă Ranke) deosebit de dificilă. Fie numai și pentru următoarele două „stavile”, una gnoseologică, alta ontologică : a) imposibilitatea inducției complete cu privire la trecut ; b) schimbarea obiectivă, ontică, a locului, rolului și semnificației unui proces social-istoric dat, în funcție de întreaga devenire ulterioară a fenomenalității vieții sociale.

Așadar, o *primă particularitate* a explicației în istorie față de explicațiile din științele sociale particulare, derivată din specificul și natura obiectului investigat, se referă la faptul că într-un caz (al istoriei) se explică o realitate reconstituită după o singură parte a ei, iar în celălalt caz (științele sociologice ale prezentului) o realitate ce se constituie și poate fi reflectată nemijlocit și integral. În științele sociale particulare, în sociologie, observația este nemijlocită atât asupra *produselor* activității umane social-istorice, cât și asupra *producătorilor* de zi cu zi ai vieții economice, politice, cultural-spirituale etc.

Din deosebiri de mai sus rezultă, firește, și unele diferențe privind modul în care se pune problema gradului de adevăr, a preciziei și exactității etc. În cazul explicației istorice, pe de o parte, a aceleia din disciplinele sociologice ale prezentului, pe de altă parte. Este facil a pune problema în termenii care explicație *poate* fi, gnoseologic vorbind, mai *adevărată* : cea istorică sau cea sociologică ? Sînt istorici — ca, de pildă, adepții „perspectivismului istoric”, pe de o parte, ai „prezenteismului”, pe de alta, și sociologi nemarxiști — care răspund la o atare întrebare, susținînd fie că explicarea științifică a prezentului este imposibil a fi construită pe valoarea adevărului, datorită unor conjuncturi „ideologice” sau „gnoseologice” date, iar explicația adevărată a trecutului posibilă (pentru că : 1. trecutul odată consumat oferă posibilitatea unei documentații integrale, exhaustive ; 2. trecutul, cu cît e mai depărtat de prezent, cu atât se detașează de „eidolele ideologice” ce l-ar putea denatura), fie viceversa.

După părerea noastră, un atare mod de a pune întrebarea și de a da răspunsul este facil, neîntemeiat.

Problema diferențierii gradului de adevăr, a preciziei și exactității, în cazul unui tip de explicație ori alteia, este însă mult prea complexă pentru a putea fi dezbătută în acest material. Semnalăm doar că ea va constitui tema centrală a unei ample lucrări, intitulată „Adevăr și eroare în cunoașterea istorică”, în curs de elaborare la Institutul de filozofie al Academiei Republicii Socialiste România.

Revenind la problema particularităților explicației în istorie, față de explicațiile din științele sociale particulare, relevăm o a doua *particularitate*, derivată tot din obiectul diferit al respectivelor științe.

Definindu-se obiectul științei istorice, se arată, de regulă, că ea este studiul dezvoltării societății omenesti ca un proces unic, legic, multilateral și contradictoriu, studiul „realității concrete-istorice și descrierii faptelor în succe-

siunea lor”⁷. Se evită însă, atunci cînd se dezbate problema raportului dintre istorie și celelalte științe sociale particulare, a se distinge *clar* granițele tărfimurilor de investigație ale istoriei, pe de o parte, ale celorlalte științe sociale, pe de altă parte. Dacă despre istorie se afirmă totuși că este o știință a fenomenelor social-istorice trecute, despre celelalte discipline sociale particulare, sociologice, nu se afirmă clar dacă investighează numai realitatea socială prezentă ori și pe cea trecută. Din această pricină se iscă adeseori controverse dacă, de pildă, istoria economică, sau respectiv istoria dreptului, istoria filozofiei sînt mai întîi *istorie*, ori mai întîi economie politică sau respectiv drept, filozofie etc. Apoi, dacă științele sociale particulare și sociologice studiază realitatea socială trecută, cum o studiază : concret-istoric, ca istoria, ori logico-istoric ? Întrucît cele de mai sus nu ni se par pe deplin elucidate, fapt care grevează și asupra înțelegerii specificului explicației istorice, vom încerca să expunăm și noi un punct de vedere.

Multilateralitatea și complexitatea fenomenelor de care se ocupă istoria ridică, pe drept cuvînt, problema spinoasă a granițelor acestei științe. Practic, diversificarea aproape nesfîrșită a cercetărilor istorice de ramură sau generale stau dovadă constatării că aproape nici un aspect al vieții sociale și chiar personale, sincronice și diacronice, din trecut nu scapă acestor cercetări. Or, este știut că prezentul nu se constituie decît din pîrîiașele clipelor ce se varsă ineluctabil în fluviul trecutului mereu crescînd.

Avem astăzi, pe lîngă bogate colecții de tratate de istorie universală, națională, regională, și nesfîrșite compendii de istorie de ramură sau de problemă, de la istoria tehnicii, economiei, culturii pînă la istoria alimentației, îmbrăcămintei. S-au întocmit și se concep în continuare monografii, disertații privind istoria unor instituții, familii sau chiar persoane. Rezultă oare dintr-o atare împrejurare de fapt că istoria se vrea o enciclopedie a trecutului, iar istoricul un enciclopedist.

Istoria și sociologia, după cum arată pe bună dreptate F. Brandel⁸, sînt singurele științe globale, susceptibile a-și extinde curiozitatea la orice aspect al socialului. Într-un anumit sens se poate spune de aceea că istoria este sociologia trecutului, dacă prin cea din urmă vrem să înțelegem întreaga orchestră a disciplinelor concrete despre om și societate. Formula lui Marx, după care există o singură știință, în speță istoria, poate fi luată în acest caz, respectiv al studierii trecutului, chiar *stricto-senso*.

Avînd un atare obiect, respectiv integralitatea ontologiei istorice, explicațiile oferite „procesului unitar și legic al dezvoltării diverse și contradictorii a societății umane trecute”⁹ sînt plurale : sociologice, economice, psihologice, istorice propriu-zise. Cu alte cuvinte, explicații integrale. În aceasta constă cea de-a doua particularitate a explicațiilor date de știința istoriei.

Dacă cele două particularități amintite pînă aici derivă din spusele noastre de la punctul a (p. 4), referitor la specificul obiectului cercetării istorice, o a treia particularitate derivă din cele amintite la punctul b (p. 4), referitor la forma enunțurilor istorice.

După cum se știe, disciplina istoriei, în afară de funcția explicativă, prin care ea se afirmă ca știință, ca sociologie a trecutului, mai are și o impor-

⁷ Vezi C. Mocanu, *Op. cit.*, p. 125.

⁸ Vezi F. Brandel, *Histoire et sociologie*, în *Traité de sociologie*, sub redacția lui G. Gurvitch, Paris, 1962.

⁹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 21, Editura politică, 1959, p. 4.

tantă funcție de cercetare și descriere empirică a tramei devenirii social-istorice „diacronice“. Prin această ultimă funcție, istoria se afirmă ca o sociografie a trecutului, ca o disciplină cu enunțuri narative. Fiind narativă și explicativă, în același timp, istoria este deopotrivă o disciplină empirică și teoretică, istorică și logică, ceea ce conferă particularități pronunțate atât formei enunțurilor explicative, cât și celor narative.

În acest sens se poate spune că enunțurile istorice se deosebesc atât de enunțurile „comune“, ale „simțului comun“, cât și de cele din științele sociale particulare. Enunțurile istorice singulare, deși operează cu noțiuni simple referitoare la acțiunile, opiniile etc. ale unor oameni concreți în situații concrete și în relații cu alți oameni sau situații concrete, nu pot îmbrăca forma enunțurilor comune, în asemănare cu cele utilizate în limbajul comun. Căci este știut că formulările cotidiene, ale simțului comun, despre relațiile sociale sînt, în genere, aprecieri bazate pe o experiență „microsociologică“, ceea ce le poate face total eronate din punct de vedere macrosociologic.

De aceea, enunțurile istoriei trebuie să îmbrace o formă specifică, pe cât posibil apropiată de cea a științelor nomotetice, dar nu identice cu acestea.

În *forma* aceasta, istoria, deși nu va abandona narațiunea, expunerea concretă, se va contura totuși prin enunțurile ei fundamentale ca un discurs științific și nu unul... beletristic ¹⁰.

Tendința sporirii rigurozității logice și structurării științifice a enunțurilor istorice explicative se impune crescînd în epoca noastră ¹¹.

O ultimă particularitate a explicației în istorie este cea referitoare la ponderea subiectivității istoricului în mecanismul de „producere“ a explicației istorice, cât și în rezultatul acestei „producțiuni“ — cunoștința istorică.

Validitatea cunoștinței istorice rezidă, firește, în gradul de adevăr pe care-l conține. De aceea, cunoștința istorică, privită din unghiul de vedere al științei, se cere a fi cât mai „curățată“ de „reziduurile subiectivității“. Ceea ce nu înseamnă însă că e posibil sau de dorit ca subiectivitatea să fie exclusă din însuși procesul psihologic și logic al cunoașterii istorice. Nu în zadar se spune cu oarecare exagerare, firește, că marii istorici sînt produsul marilor pasiuni. Cele spuse mai sus nu justifică însă tentativa acelor istorici nemarxiști care, făcînd din „empatie“ și „intuiție“ unicul mijloc de pătrundere și contopire individuală cu „substanța antropologică“ a istoriei, ajung să afirme că fiecare istoric sau generație de istorici creează și recrează „adevărul“ istoriei.

¹⁰ Faptul că, spre pildă, Aristotel acorda poeziei mai mult adevăr decît istoriei se explică prin : a) stadiul incipient al narațiunii istorice în acea vreme ; b) imensul prestigiu de care se bucura narațiunea mitologică la grecii antici.

¹¹ Pentru a nu fi pur și simplu narative, simple acte de inventariere și juxtapunere, ci explicații, enunțurile istorice se cuvine, în cele mai multe cazuri, să îmbrace o exprimare deterministă. Prin exprimarea deterministă a fenomenelor istorice se înțelege construirea discursului istoric ca o deducere logică a enunțurilor singulare care descriu aceste fenomene ; neopozitivității le denumesc pe acestea „explanandum“ dintr-o clasă de enunțuri (denumite „explanans“), care, pe lângă alte enunțuri singulare care descriu „condițiile marginale“, conține și ipoteze generale de forma cauzelor, covariabilelor, legilor. Dat fiind faptul că deducerea explanandumului din explanans reprezintă, ca orice deducție logică, o transformare tautologică, dar ținînd seama de faptul că explanandumul, ca descriere a unei situații, are un conținut empiric, este necesar ca și explanansul să aibă un conținut empiric. Neopozitivismul neagă, de regulă, posibilitatea ca explicația istorică să fie pusă în legătură cu legile generale, sub pretext că această operație nu ar duce la formularea unor enunțuri singulare ori a unor enunțuri particulare cu un conținut empiric, ci doar la ipoteze cvasigenerale sau principii de metodă. Practica cercetărilor istorice marxiste infirmă însă un atare punct de privire.

Cea mai mare parte din istoriozofii și istoricii moderni, atât marxiști cât și nemarxiști, optează însă pentru posibilitatea obiectivității și depistării adevărului în istorie. Această obiectivitate este totuși condiționată de factori obiectivi (cantitatea și calitatea mărturiilor despre trecut, stadiul de autenticitate și obiectivitate atins de societatea prezentă în domeniul disciplinelor ideologice-sociale etc.) și subiectivi. Dacă în procesul cunoașterii istorice ponderea subiectivului (virtuțile istoricului : cultura sa, puterea sa de judecată, nivelul afectivității și intuiției sale, psihologia socială — de clasă, națională în care se află cuprins etc.) rămîne apreciabilă, în produsul acestei cunoașteri, recte în explicația istorică, ea tinde a se diminua cît mai mult. Altminteri, explicațiile în istorie ar trebui să fie tot atîtea pe cîți istorici sînt. Totuși trebuie semnalat că, deși în domeniul criticii istorice, al stabilirii autenticității și veridicității documentelor și prin aceasta a faptelor, subiectivitatea istoricului poate fi puternic diminuată, în explicația istorică, care presupune înțelegerea semnificativului istoric, oferirea de răspunsuri la problemele puse de prezent trecutul și a.m.d., această subiectivitate rămîne totuși ca un reziduu căruia trebuie să i se ofere un anume coeficient de eroare.

★

Faptul că explicațiile date istoriei au particularități ca cele semnalate mai sus împietază oare asupra caracterului lor științific ? Trebuie spus că numeroși istorici, mai cu seamă nemarxiști, deși acceptă că *explicația*, luată în general, este funciarmente de factură logică și științifică, contestă totuși atributul de știință explicației istorice. Argumentele invocate se referă cu precădere la : a) multitudinea formelor explicațiilor date fenomenelor social-istorice ; b) neîntemeierea explicației istorice pe conceptul de lege.

Modalitățile explicației în știința istoriei sînt într-adevăr multiple, dar nu arbitrar. Explicația în istoriologie poate îmbrăca diverse forme : forma explicației cauzale, a explicației dialectice univoce, a explicației funcțional-structurale, a explicației corelativ-inverse (feed-beac) și, în sfîrșit, dar nu ultima ca pondere, a *explicației legice*.

Opinăm că în toate formele de explicație amintite prezența mai mult sau mai puțin vizibilă a determinismului este de necontestat atunci cînd fenomenele social-istorice sînt interpretate din unghiul de privire al adevărului, deci al științei.

Întrucît demonstrarea amplă a validității adevărului cuprins în formele nelegice ale explicațiilor științifice date istoriei constituie obiectul unui studiu pe care-l vom publica de sine stătător, ne vom opri, în cele ce urmează, doar asupra explicației istorice întemeiată pe conceptul de lege.

Cea mai contestată formă de explicație în istorie este cea bazată pe conceptul de lege. Istoricii nemarxiști relevă în acest sens că legea, ca formă de explicare a comunului, asemănătorului, generalului din fenomene, este funciarmente inaplicabilă domeniului de fapte individuale, nerepetabile, unice, de care se ocupă istoria. Cum poate, susțin ei, ceva care explică asemănătorul să explice totdeauna și diferitul, singularul, unicul. Cauzalitatea istorică care explică *de ce*-ul nu se subsumează deci legii cauzalității, ca lege a *cum*-ului. Stabilirea „conexurilor culturale“ și „seriilor istorice“ nu este o operație de

generalizare ca în științele exacte, ci acțiunea de „individualizare”¹². Istoriografii nemarxiști se văd deci prinși în dilema precis formulată de R. Aron¹³, în termenii : „cel ce vede cursul istoriei comandat de singura necesitate (legică) a forțelor supraindividuale elimină acțiunea indivizilor. Cei ce văd cursul istoriei determinat în fiecare moment de intervenție imprevizibilă a indivizilor elimină orice inteligibilitate globală și sugerează hazardul”. Desconsiderând soluția marxistă dată problemei prin teza dialecticii singularului cu generalul, a contingentului cu necesarul etc., tratînd-o pe aceasta ca o pseudosoluție ce rezolvă dilema doar verbal, istoriografii nemarxiști „moderni” optează, aproape în unanimitatea lor, pentru excluderea legii și necesității din corpul explicației istorice.

Excluderea „legii” din corpul explicației istorice este totuși făcută la cei mai mulți istoriografi apuseni cu un anumit simțămînt de culpabilitate, cu anume conștiință a nerezolvării „dilemei explicative” amintite. De aceea nu puțini au fost gînditorii care s-au dedat mai întîi la o inventariere amplă a legilor social-istorice formulate pînă în prezent, iar abia apoi au trecut la o critică logică sau epistemologică pentru a demonstra inconsistența acestora. Semnificativ apare faptul că o atare critică este întreprinsă chiar de cei care „de jure” recunosc „dreptul de cetate” al legii în știință — fie pentru că, după cum se exprimă C. B. Joint : „istoria chiar dacă nu este o producătoare de legi generale, ea este totuși o consumatoare a lor”¹⁴, fie pentru că, după cum recunoaște Simmel : „legea trebuie să indice cauza activă de transformare a fenomenelor individual-istorice”. Ceea ce nu-l împiedică, firește, pe cel din urmă, spre pildă, să repudieze în bloc toate legile social-istorice „formulate de la Vico și pînă la Marx”.

În literatura istoriografică și sociologică nemarxistă din România excluderea legii social-istorice din cîmpul explicației istorice a uzat, de asemenea, de argumente dintre cele mai felurite. Astfel, Xenopol¹⁵ argumentează incapacitatea legității în explicarea fenomenelor mereu schimbătoare ale istoriei susținînd că : a. condițiile evenimentelor se schimbă mereu și fără a asculta de o regulă anume ; b. cauzele și condițiile evenimentelor determină în istorie nu o înlănțuire legică, ci o succesiune serială ; c. evenimentele istorice sînt singulare, unice, înscrise pe firul temporalității în virtutea unei succesiuni sui generis, *seria* care, în ultimă instanță, se explică prin puterea factorilor.

N. Iorga¹⁶, mai puțin riguros în concepțiile sale istorice, exclude declarativ legea din corpul explicației istorice, dar se dovedește inconsecvent în conceperea analogiei istorice (considerată a avea uneori valoare de lege) și a

¹² „Istoria, scria încă Dilthey, nu subsumează..., ea nu are dreptul să urmărească descoperirea de legi universale și necesare, ci numai să prindă și să redea faptele trecute în ceea ce au ele particular și unic”. Windelband scria, de asemenea, că structura științifică a istoriei stă în contradicție cu natura legilor. Max Weber destramă dialectica determinismului și cauzalității în devenirea istorică, relevînd o „cauzalitate istorică” opusă legii : „Nici o lege — scrie el — nu satisface curiozitatea cauzală a istoricului, pentru că nici o lege nu se referă la singularitatea faptelor”. G. Riter socoate și el că istoria nu este o știință în adevăratul înțeles al cuvîntului, capabilă să se ocupe de legile dezvoltării istorice.

¹³ A. Aron, *Dimensions de la conscience historique*, Paris, 1961, p. 74.

¹⁴ C. B. Joint, după P. H. Dray : *Philosophy of History*, Londra, 1964, p. 154.

¹⁵ Vezi și N. Gogoneață, *Concepția lui A. D. Xenopol asupra seriilor istorice*, în „Revista de filozofie” nr. 8/1966.

¹⁶ N. Iorga, *Generalități...*, București, 1944.

regularității faptelor istorice. Fără a le numi legi, în analizele istorice el admite elementele componente : conexiuni ¹⁷, repetabilități ¹⁸ ș.a.

P. Andrei, deși adversar al utilizării conceptului de lege în explicația istorică, se vedește totuși a fi adeptul unui funcționalism probabilistic atunci când susține că „...explicarea fenomenului sau a complexului social-istoric nu este numai o determinare cauzală, ci poate fi și stabilirea unui raport de dependență funcțională a părții față de întreg” ¹⁹. Este știut că astăzi o atare poziție „explicativă” adoptă funcționalismul structuralist promovat de Parsons, Merton etc.

Unanimitatea întrunită printre nemarxiști de adepții excluderii conceptului de lege din explicația istorică reclamă, firește, o analiză atentă a corpului de argumente invocate cât și o dezbatere amplă a problemelor gnoseologice, epistemologice și sociologice care se ridică în legătură cu această explicație.

După cum s-a mai arătat, chiar printre istoricii și istoriozofii marxiști există reținere în privința considerării explicației istorice ca o explicație bazată pe conceptul de lege.

Astfel, într-un studiu recent apărut ²⁰, se scrie : problema dacă istoria este sau nu o știință de legi comportă și astăzi importante eforturi care să dea răspuns la întrebarea : are istoria, ca știință particulară, legi ale ei specifice ?

Problema dacă explicația istorică poate fi fundamentată și pe conceptul de lege ridică numeroase aspecte a căror soluționare cere încă eforturi teoretice substanțiale.

În istoriozofia și istoriografia marxistă se consideră, de regulă, că explicația în istorie este bazată pe cunoașterea legilor generale care guvernează procesul dezvoltării sociale. Vizavi de această considerație, interpretările date de istorici sînt însă divergente. Unii autori sovietici, spre pildă, disting explicațiile sociologice, explicațiile sociale particulare, antropologice etc. de explicațiile istorice propriu-zise, susținînd că cele dintîi se întemeiază pe conceptul de lege, iar ultimele, cele istorice, se întemeiază doar pe cele dintîi, dar nu se identifică cu ele. Alții, printre care și autorul C. Mocanu, amintit mai sus, susțin că „istoria, care studiază nu un singur domeniu, ci, sintetic, toate domeniile vieții sociale, dar în istoricitatea lor, folosește în studiul său legile formulate de celelalte științe sociale particulare, cât și de materialismul istoric, care se ocupă de legile cele mai generale.”

Atît unii cât și alții opinează însă că istoria este o știință cu legi proprii și că deci explicațiile istorice propriu-zise trebuie să se întemeieze pe atare legi. Argumentele aduse întru susținerea acestei teze sînt mai mult sau mai puțin pertinente. Susținătorii primei distincții relevate mai sus ²¹ pretind că legitatea istorică concretă se deosebește prin natura sa de legitatea sociologică, deoarece cea dintîi rezultă din introducțiunea mai multor legități, proprii diferitelor fenomene sociologice, economice, demografice, biologice, psihice sau chiar ale naturii. C. Mocanu ²², susținător al celei de-a doua distincții relevate,

¹⁷ Ibid, după N. Bagdasar, *Filozofia contemporană în istorie*, București, 1936.

¹⁸ Ibid.

¹⁹ P. Andrei, *Sociologia generală*, Craiova, 1936.

²⁰ C. Mocanu, *Op. cit.*

²¹ Vezi A. I. Gurevici, *Legea generală și legitatea concretă în istorie*, în „Voprosî istorii” nr. 8/1965.

²² C. Mocanu, *Op. cit.*

argumentează existența legilor istorice în felul următor : „Mai întâi. Întrucât legile generale se particularizează în legi mai restrânse, speciale, legile istoriei sînt din acest punct de vedere particularizări ale legilor cercetate de materialismul istoric. Apoi, în același timp, legile sînt rezultate prin abstractizarea materialului concret al istoriei“.

Pentru a stabili locul și rolul legilor istorice în ierarhia legilor sociale, autorul aduce însă o „precizare“ menită a deruta : „...Legile istorice — scrie el — se află... între faptele cercetate direct de istorie și legile cele mai generale ale societății formulate de materialismul istoric“ (p. 128).

Am reprodus mai pe larg argumentele de mai sus, deoarece ele sînt reprezentative în chestiunea de care ne ocupăm. Căci este de la sine înțeles că dacă istoria își are legile ei specifice (altele, cel puțin ca formulare, decît cele sociologice, economice, psihologice etc.), explicația istorică propriu-zisă pentru a fi eficace nu va trebui să îmbrace nici forma explicației sociologice etc., nici simpla formulă a explicației cauzale, corelative ș.a.m.d. Recursul la „legea istorică“ devine în toate cazurile o condiție sine qua non. Complexitatea unei atare tratări a problemei rezultă însă din numeroase împrejurări. Prima și poate cea mai concludentă, după părerea noastră, se exprimă în aceea că orice strădanie de a întruni un nomenclator de „legi istorice propriu-zise“ eșuează din pricina cvasiabsenței acestora²³. Rezultă oare din această împrejurare că istoria nu are legi obiective, că procesul social-istoric general nu are un caracter necesar ? Firește că nu. În istorie acționează legi obiective, adică raporturi necesare, generale, esențiale între fenomenele social-istorice și prin aceasta trainice, relativ stabile, identice și repetabile în condiții asemănătoare. Altminteri istoria ar constitui arena unui haos de nedrescisi și imprevizibil. Aceste raporturi necesare și esențiale nu se vădesc însă în aceeași măsură și cu aceeași intensitate pe toate palierele vieții social-istorice de care am mai pomenit. De aceea, nici legile nu sînt evidente pentru toate nivelele piramidei istorice. Ele

²³ Legile social-istorice elaborate de marxism sînt, după cum se știe, „legile cele mai generale“ sau legile generale ale unor orînduiri ori ale unor etape importante din istoria universală. Legile „istorice“ elaborate în afara marxismului sînt fie pseudolegi, fie simple judecăți generale de „situație“. Ce altceva pot constitui legi de felul următor : „Sforțările conștiinței pentru a stăpîni dezvoltarea vor fi totdeauna proporționale cu puterea cu care ea răsfrînge evenimentele“ (respectiva lege a fost formulată de Xenopol, care, după cum se știe, era în mod paradoxal un declarat adversar al legilor istorice). Sau pretins istorica lege formulată de sociologul român A. Cludian în termenii următori : „O revoluție socială tinde cu atît mai mult către tipul de revoluție făcută fără violență și fără lupte sîngeroase cu cît sentimentul de nemulțumire al poporului este mai apropiat de un sentiment general și unanim în ceea ce privește extensiunea lui“. Mai amintim, de asemenea, spre exemplificare de pretense legi „istorice“ ale celor trei faze formulate de Comte, de cele trei legi istorice ale lui J. Marittaine 1) legea creșterii asimptotice a binelui și răului în lume, 2) legea universală a accesului popoarelor spre majoritatea politică și socială, 3) legea intervenției rațiunii divine în reducerea răului în lume, de cele trei legi formulate de G. A. Tarde (legea repetării, a opoziției, a adaptării), de legea „indestructibilității istoriei“, formulată de J. Costellet, ori de o lege formulată în felul următor : „în dezvoltarea istorică a unui grup, libertatea spirituală și politică începe cu cîtiva, se întinde apoi la cît mai mulți și sfîrșește cuprinzînd tot grupul pentru ca odată ajunsă la acest punct culminant să regreseze iarăși, reducîndu-se treptat la cîtiva inși“. Numeroasele legi dia-cronice formulate de lingvistică, etnografie, antropologie, economie politică, psihologie etc. nu îmbracă nici ele întotdeauna o formă istorică propriu-zisă corespunzătoare. În istoria sociologiei și istoriozofiei nu au lipsit însă încercările pe linia particularizării și istoricizării unor legi generale, sociologice. Spre a da un singur exemplu : legea formulată de Gherea cu privire la faptul că „grupa țărilor rămase în urmă intră întotdeauna în orbita țărilor dezvoltate“. Sau încercarea de a formula legea potrivit căreia condițiile naturale (geografice etc.), biologice și psihologice-istorice în care se desfășoară o producție materială dată determină conținutul național, particular de existență a unor grupuri anume (popoare, națiuni etc.).

sînt pregnante doar în cazul „macrostructurilor” social-istorice, adică al acelor relații și unități istorice instituționalizate în care elementul de „structură” etc. este preponderent, în care aria spațio-temporală de desfășurare este foarte largă (durînd uneori secole și petrecîndu-se pe spații istorice foarte întinse). Or, legile acestor „macrostructuri” se reflectă științific prin legi istorice-sociologice, istorice-economice ș.a.m.d.

Este drept însă că legile istorice concepute astfel nu trebuie privite numai ca legile cele mai generale ale dezvoltării societății. Așa după cum în sociologia prezentului avem de-a face atît cu legile generale ale materialismului istoric, în ipoteza sa de sociologie generală, cît și cu legi sociologice de nivel mediu, adică legi ale interacțiunii concrete (economice, psihologice etc.) a realității nemijlocite luată în integralitatea ei, tot astfel și în istorie, respectiv în sociologia trecutului, putem avea de-a face nu numai cu legi istoriozofice (ale materialismului istoric în ipostaza sa de istoriozofie), dar și cu legi istorice (recte sociologice) concrete privind interferarea și intercondiționarea felurilor laturi ale realității istorice.

Este în acest sens discutabil dacă „...formularea legilor de diferite grade de generalitate ale procesului mișcării istorice a societății omenești constituie obiectul și sarcina concepției materialiste a istoriei”, după cum susține autorul A. Roth într-un studiu publicat recent ²⁴.

★

S-ar putea obiecta că, înlocuind termenul de legi istorice propriu-zise cu termenul legi sociologice de „nivel mediu”, de fapt nu s-a înlocuit decît cu vîntul. Disputa fiind deci pur terminologică. Opinăm însă că situația nu se prezintă tocmai astfel. Avem de-a face aci cu o chestiune de principiu. Partizanii legilor istorice „propriu-zise” pretind că aceste legi sînt menite a explica întreaga fenomenologie social-istorică, avansînd teza că orice fapt cercetat de istorie poate și trebuie surprins în relația sa legică. După opinia personală însă, numai faptele istorice de pe anumite „palieri” ale piramidei social-istorice pot fi surprinse și explicate pe temeiul conceptului de lege. Aceste fapte sînt tocmai cele cu caracter *istoric-sociologic* pronunțat, adică avînd un caracter instituțional, structural, mai mult sau mai puțin repetabil și schimbător. Faptele istorice dinspre vîrfurile piramidei, deși în interdependență cu tot complexul determinismelor și legilor ce acționează în „palierile” dinspre bază, nu au, datorită unicității, singularității, nerepetabilității și caracterului lor contingent, o necesitate și legitate specifică. De aceea, explicația lor se face pe temeiul altor forme ale determinismului decît al celor exprimate prin conceptul de lege.

Ceea ce nu împietăiește însă asupra faptului că explicația istorică întemeiată pe conceptul de lege să aibă o largă utilizare în știința istoriei. Nu numai istoria universală (*Weltgeschichte*) operează cu atare explicații. Istoriile regionale, naționale și chiar cele de ramură au a vehicula un bogat corp de atare explicații. Sarcina istoriologiei rămîne însă de a depista cît mai numeroase legi ale ontologiei istorice pentru a se putea îmbogăți astfel paleta explicațiilor istorice întemeiate pe conceptul de lege.

H. CULEA

²⁴ Vezi A. Roth, *Sociologia și istoria*, în „Lupta de clasă” nr. 1/1967.

Petre Gheorghe

(1907 — 1943)

În rîndurile militanților marcanți ai mișcării comuniste și muncitorești, a căror viață s-a contopit cu lupta dusă de clasa muncitoare din România împotriva exploatării și asupririi, pentru independența și suveranitatea țării se înscriseră și Petre Gheorghe.

S-a născut la 19 martie 1907 în casa unor muncitori din Bazargic. Din copilărie a simțit greutatea și neajunsurile vieții. Cu toată situația grea materială, care, de altfel, era hărăzită tuturor familiilor de muncitori, părinții lui s-au străduit ca fiul lor să devină un om cu carte. După terminarea cursurilor școlii elementare, Petre Gheorghe este înscris la liceul din localitate. Dar greutatea de ordin material, care încep să se facă tot mai simțite, nu-i permit să-și termine studiile. După absolvirea clasei a IV-a se angajează ca ucenic la un atelier de tâmplărie. Însă și acest drum îi este întrerupt deoarece, la scurt timp, tatăl său încetează din viață. Grijile familiei apăsau de acum și asupra sa. Se angajează ca zidar la o întreprindere de construcții.

Viața grea a muncitorilor în mijlocul cărora trăia și de care se simțea legat prin toată ființa sa, precum și literatura marxistă pe care o citea cu neașteptare i-au aprins în suflet flacăra luptei pentru stîrpirea nedreptăților și eliberarea maselor de exploatare.

Din fragedă tinerețe el se înrolează activ în mișcarea muncitorească. Se simte tot mai puternic atras de cercurile de studii ale tineretului revoluționar din localitate. În cadrul acestor cercuri de studii marxiste, tînărul Petre Gheorghe își face ucenicia revoluționară. Munca entuziastă, competentă pe care

a desfășurat-o în rîndurile tineretului îi este răsplătită cu primirea sa, în anul 1928, în Uniunea Tineretului Comunist. Ca membru al U.T.C., Petre Gheorghe se formează tot mai mult ca luptător revoluționar. Continuă permanent să se pregătească, să se instruiască ; acționează cu hotărîre pentru ridicarea tinerilor la luptă, alături de cei vîrstnici, împotriva exploatării, pentru îmbunătățirea condițiilor de trai și de viață, pentru drepturi politice. Maturizarea sa politică s-a concretizat în formarea unor trăsături de caracter specifice comunistului : dîrzenie și hotărîre în îndeplinirea sarcinilor încredințate, respectarea disciplinei de partid, ură de moarte față de dușmanul de clasă, încredere neclintită în victoria clasei muncitoare, în popor.

În anul 1929, Petre Gheorghe este încorporat, pentru satisfacerea sta-giului militar, la Regimentul 1 C.F.R. din Iași. Crescut de partid și U.T.C. în focul luptelor de clasă, conștient că lupta trebuie dusă peste tot acolo unde se află masele, Petre Gheorghe, ajuns în armată, desfășoară o intensă muncă propagandistică de lămurire a ostașilor asupra problemelor politice aflate la ordinea zilei. Poziția sa revoluționară, talentul său oratoric și organizatoric fac ca în scurt timp să fie remarcat de camarazii săi, să fie apreciat și să cîștige încrederea și stima acestora.

Eliberat din armată în anul 1930, Petre Gheorghe se reîntoarce pe me-leagurile natale, unde își continuă activitatea politică. Este ales în comitetul județean al U.T.C. În același an este primit în rîndurile Partidului Comu-nist Român.

În anii grei ai crizei economice (1929—1933), comunistul Petre Gheorghe a participat activ la organizarea și conducerea acțiunilor maselor. La 1 august 1931, la Bazargic, ca de altfel în întreaga țară, au fost organizate demonstrații de masă în vederea obținerii unor condiții mai bune de muncă și de viață. În fruntea demonstranților din localitate s-au aflat comuniștii. Organele repre-sive i-au arestat pe organizatorii și conducătorii demonstrației. În beciurile siguranței, printre cei arestați a fost și Petre Gheorghe. Li s-a înscenat un pro-ces, însă organele justiției burghezo-moșierești, din lipsă de probe și sub presiu-nea maselor, au fost obligate să-i achite.

Bucurîndu-se de stima și respectul masei de tineri, ale organelor superioare de partid și ale U.T.C., bun organizator și talentat propagandist, Petre Gheorghe este numit în 1931 instructor al C.C. al U.T.C. și i se încredințează sarcina concretă de a organiza regionala Dobrogea a U.T.C.-ului. Însă, în aprilie 1932, în plină activitate revoluționară, Petre Gheorghe este arestat la Constanța în urma unei trădări ; condamnat pentru activitate revoluționară, a fost deținut în penitenciarul din Constanța pînă la 24 noiembrie 1932.

După eliberarea din închisoare, la sfîrșitul anului 1932, Petre Gheorghe devine membru al C.C. al U.T.C. În această calitate desfășoară o intensă acti-vitate pentru reorganizarea Comitetului regional al U.T.C. Moldova și a Co-mitetului local al U.T.C. Iași. Paralel cu aceasta se preocupă îndeaproape de înjghebarea, pe lîngă comitetul regional al U.T.C., a unei tipografii ilegale. La scurt timp reușește să editeze în această tipografie ziarul „Tînărul muncitor“, organ al Comitetului regional Moldova al U.T.C.

În timpul marilor bătălii de clasă ale ceferiștilor și petroliștilor din ianua-rie-februarie 1933 se găsește, alături de Ilie Pintilie și alți conducători ai munci-torilor ceferiști din Moldova, în plină activitate de organizare a acțiunilor aces-tora la Iași, Bacău, Pașcani. La Bacău dă un ajutor însemnat organelor locale de partid în inițierea unor acțiuni de solidaritate a muncitorilor din întreprin-

derile textile și de pielărie cu muncitorii ceferiști. Totodată, își aduce aportul la organizarea Comitetului raional Bacău al U.T.C.

În anii 1933—1934 Petre Gheorghe desfășoară o intensă activitate propagandistică de răspândire și lămurire a liniei politice și a cuvîntului partidului comunist în rîndul muncitorilor și țăranilor din Moldova. Formează comitete de acțiune pe plăși, inițiază acțiuni de solidaritate ale țăranimii din jurul Bacăului cu muncitorii greviști din întreprinderile orașului.

Organele siguranței erau însă pe urmele lui și la sfîrșitul anului 1934 este arestat. I se înscenează un nou proces, în urma căruia este condamnat și întemnițat. În fața organelor represive s-a dovedit un luptător dîrz, neînfricat, plin de încredere în forța clasei muncitoare.

După eliberarea din închisoare, Petre Gheorghe participă activ la lupta desfășurată de P.C.R. pentru crearea unui larg front al forțelor democratice, menit să bareze drumul fascismului în țara noastră.

Ca secretar al C.C. al U.T.C. desfășoară o activitate fructuoasă în Capitală, în rîndul tinerilor de la C.F.R., Voina, Lemaître, Dîmbovița, în organizarea lor în syndicate și în comitetele antifasciste. Se ocupă de educarea patriotică a tineretului. Acționează prin toate mijloacele pentru ca mișcarea revoluționară din România să fie cunoscută peste hotare. În anul 1936 în baza hotărîrii C.C. al U.T.C. pleacă la Moscova la Internaționala Tineretului Comunist cu sarcini privind mișcarea revoluționară de tineret. În drum spre Moscova este arestat la Kosice și reținut pentru cercetări cîteva luni și retrimis apoi în țară.

În preajma și în primii ani ai celui de-al doilea război mondial, cînd pericolul pierderii suveranității și independenței de stat a României și al instaurării fascismului devenise iminent, Petre Gheorghe activează cu hotărîre în cadrul organelor locale din Dobrogea și București ale P.C.R. pentru realizarea liniei politice a partidului, prin care poporul era chemat la rezistență armată împotriva hitlerismului. Petre Gheorghe militează cu ardoare pentru traducerea în viață a lozincilor : „Nici un petec de pămînt să nu fie dat agresorilor fasciști !“, „Să fie apărate granițele țării !“. În anul 1939, cînd guvernul român a decretat mobilizarea parțială, partidul comunist a dat cuvînt de ordine membrilor și simpatizanților săi să se prezinte la unitățile militare pentru a fi gata să-și facă datoria față de patrie. Petre Gheorghe se prezintă la unitatea din Galați unde fusese concentrat.

În anii dictaturii militare-fasciste și ai războiului antisovietic, P.C.R., exponent consecvent al intereselor naționale, dînd glas frămîntărilor și aspirațiilor uriașei majorități a poporului român, a organizat rezistența antifascistă și lupta maselor pentru răsturnarea regimului antonescian, ieșirea din războiul purtat alături de Germania și alăturarea la coaliția forțelor anti-hitleriste. Petre Gheorghe împreună cu colectivul de conducere al organizației P.C.R. din București, din care făceau parte Vasile Vlăcu, Alexandru Farcaș și alții, inițiază mișcarea de rezistență în Capitală imediat după 6 septembrie 1940 împotriva dictaturii militare-fasciste și a trupelor hitleriste venite în toamna aceluiași an în România. El își aduce aportul la pregătirea și conducerea puternicei demonstrații a maselor muncitoare de la 3 noiembrie 1940 din piața Obor din Capitală, demonstrație care s-a desfășurat sub lozincile : „Jos fascismul !“, „Jos teroarea !“, „Vrem pîine nu război !“, „Vrem independență națională !“, „Afară cu armatele de ocupație !“.

Contribuie la organizarea în Capitală, în toamna anului 1941, a grupului de comuniști format din dr. A. Kornhauser, soții Francisc și Lili Paneth, Ada Marinescu și Elisabeta Naghi, care aveau sarcina să creeze un laborator pentru producerea de material explozibil necesar acțiunilor de sabotaj. În aprilie 1942, împreună cu Al. Farcaș, redactează și tipărește manifeste în vederea zilei de 1 Mai, în care erau lansate lozinci mobilizatoare contra războiului, pentru eliberarea patriei de sub jugul hitlerist și pentru doborîrea dictaturii militare-fasciste.

El se situează în permanență cîstit și sincer alături de cadrele de bază patriotice și partinice, pentru apărarea unității partidului împotriva elementelor lașe și capitulante care se aflau în conducerea acestuia.

Datorită activității sale revoluționare, Petre Gheorghe este căutat cu înfrigurare zi și noapte de siguranță. La 14 mai 1942, în plină activitate politică, comunistul Petre Gheorghe este arestat de agenții siguranței.

Deși supus zile în șir unor schingiuri bestiale de zbirii siguranței și ai gestapoului, Petre Gheorghe, credincios partidului pînă la sacrificiu de sine, nu a scos nici un cuvînt privind munca și activitatea P.C.R., a organelor locale ale P.C.R., a tovarășilor săi de luptă.

La 20 iulie 1942 a fost transportat, pînă la pronunțarea sentinței, la Penitenciarul civil din Ploiești. Procesul a fost judecat de către Curtea marțială a Corpului 5 Teritorial — Ploiești ; prin sentința dată la 6 august 1942 a fost condamnat la moarte. Hotărîrea criminală luată de Curtea marțială era „justificată” de faptul că Petre Gheorghe se făcuse vinovat de „crimă contra siguranței statului”.

În dimineața zilei de 8 februarie 1943 a fost dus la locul de execuție, poligonul de tragere „Ploiești”, loc cunoscut și sub numele de „Cîmpul lui Bot”. În fața plutonului de execuție, Petre Gheorghe a strigat neînfricat : „Jos războiul !”, „Trăiască România liberă !”.

Așa a fost, așa a luptat și a trăit Petre Gheorghe, erou al clasei muncitoare, fiu devotat și credincios al partidului comunist și al poporului român, luptător neînfricat împotriva fascismului, a hitlerismului, pentru independența și suveranitatea României.

M. COVACI
doctor în istorie

Constantin Nicolcescu

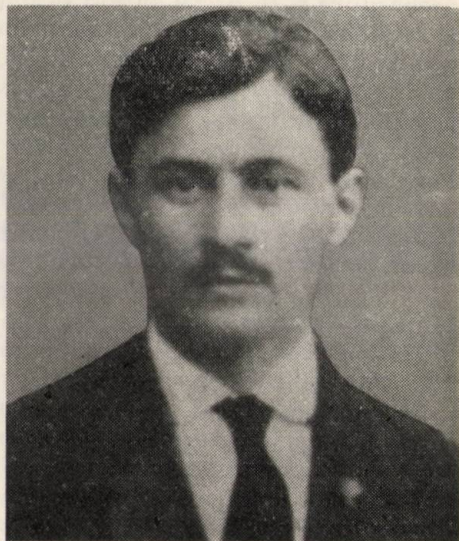
(1888–1924)

În anii ce marchează sfârșitul veacului al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea, în țara noastră, ca și în alte țări, masele muncitoare au început să înțeleagă mai limpede necesitatea unei lupte active împotriva regimului de exploatare. Din rîndul lor s-au ridicat elemente însuflețite de o puternică conștiință de clasă, pline de devotament pentru cauza socialismului. Unul dintre aceștia a fost și Constantin Nicolcescu.

S-a născut în anul 1888 în comuna Rătezatu, din fostul județ Gorj. După ce a absolvit școala primară rurală a reușit, cu mari sacrificii, să termine și două clase la gimnaziul „Tudor Vladimirescu” din Tg. Jiu. În clasa a III-a, pe care n-a mai terminat-o, devenise un înfocat simpatizant al scrierilor lui Nicolaie Iorga, atras, desigur, de aprecierile acestuia la adresa virtuților țărănimii, răspândite prin toate publicațiile lui. E o dovadă că, deși copil încă, avea nu numai sensibilitate deosebită, dar și o minte ascuțită.

Nevoile existenței silindu-l să părăsească băncile școlii, a căutat să muncească pe lângă ospătarii din oraș și, în cîțiva ani, a învățat această meserie. În acea vreme la Tg. Jiu se găsea, cu domiciliul forțat, Iancu Olteanu, ca urmare a activității revoluționare duse în București pe teren sindical și politic. Cei doi, muncitori din aceeași breaslă, s-au întîlnit și au conlucrat împreună. Această întîlnire a fost hotărîtoare pentru orientarea în viața de mai tîrziu a tînărului Nicolcescu.

Era prin anul 1914. În tot acest timp, Iancu Olteanu l-a călăuzit pe tînărul Nicolcescu în înțelegerea problemelor sociale care frămîntau clasa muncitoare din România și de pretutindeni, i-a vorbit despre principiile socialismului știin-

țific, despre lupta de clasă, despre nevoia imperioasă a organizării muncitorimii, despre valoarea solidarității muncitorești și internaționale. Toate acestea l-au impresionat profund pe cel care a devenit mai târziu un devotat luptător al clasei muncitoare.

În 1915, luându-și soția și copilul, pleacă la București, unde se angajează în diferite locuri. Ia contact cu mișcarea muncitorească, citește cu pasiune broșurile de propagandă socialistă. Din Capitală pleacă la Craiova. Primul act pe care-l făptuiește e transformarea societății de ajutor mutual a ospătarilor în sindicat, bazat pe principiile luptei de clasă. La început sediul sindicatului a fost stabilit în locuința sa din strada Unirii, nr. 4. Aici au crescut și s-au format primele cadre sindicale dintre ospătari : I. Bratu, N. Anghelovici, Băzăvan și alții. Tot atunci, C. Nicolcescu, împreună cu Ion Brükner, cizmar, militant mai vechi, au pornit la organizarea muncitorilor, refăcând și dezvoltând mișcarea sindicală, slăbită mult în timpul războiului. În acest scop, ei au reușit să închi-rieze pentru activitatea sindicatelor și a partidului un local în strada Copertari.

Acțiunea lui pe linie organizatorică a fost urmată de un grup de tovarăși neobosiți ca și el. Astfel au fost înființate, rînd pe rînd, sindicatul cizmarilor cu I. Brükner, Ilie B. Marin, Presură, Ionel Duicu și alții ; sindicatul muncitorilor tipografi cu Mișu Cetățeanu, I. Dioșteanu etc. ; sindicatul teracotiștilor cu N. Vladimirescu, Costică Constantinescu etc. ; sindicatul tîmplarilor cu S. Nera, Ilie Diaconescu etc. ; sindicatul metalurgiștilor cu I. Poenaru, Al. Brükner ; sindicatul croitorilor cu St. Isăcescu, C. Moraru, Tereza Brükner ; sindicatul funcționarilor cu Gh. Jianu, D. Teodorescu, M. Pizanti, Negru și alții. Urmează apoi organizarea muncitorilor de la C.F.R., a lucrătorilor zugravi și frizeri, iar în luna martie 1920 are loc ședința de constituire a sindicatului horticultorilor și agricultorilor. Nu după mult timp se pun bazele unei organizații de tineret.

C. Nicolcescu întemeiază și o școală de propagandă, unde ține nenumărate conferințe despre problemele care frămîntă masele populare din țara noastră. El scrie articole în ziarul „Cuvîntul socialist“, organul partidului socialist și al sindicatelor din Oltenia, în care descrie viața de mizerie și umilire a țărănimii și demască necruțător pe boierii „care nu știu ce sînt lacrimile și suferința“.

Întreaga activitate de organizare, propagandă și agitație era condusă și coordonată de către C. Nicolcescu. Fiind un orator talentat, vorba lui plină de căldură era convingătoare și avea un adînc răsunset în inimile ascultătorilor. Toate forțele și le închină mișcării. Neobosit, stătea pînă noaptea târziu în sediul muncitorilor, asistînd la cele mai multe din ședințele sindicatelor și la toate ședințele de educație politică. Munca istovitoare pe care o desfășura i-a adus simpatia muncitorilor, dar și ura patronilor ce se vedeau mereu demascați în fața salariaților lor, precum și a poliției, furioasă de prestigiul și influența de care se bucura în mase.

După greva brutarilor din 1918, încheiată cu succes, și mai târziu după cîștigarea grevei lucrătorilor tipografi și a grevei muncitorilor de la Fabrica de pîine „Traiul“, situația lui Nicolcescu la locul de muncă a devenit dificilă, deoarece autoritățile cunoșteau rolul său în organizarea acestor acțiuni. Au urmat percheziții la domiciliu, înscenări, cercetări brutale, care i-au zdruncinat sănătatea.

În luna februarie 1920, patronii din Craiova în unire cu autoritățile represive au lansat un manifest semnat „un grup de muncitori și muncitoare“, prin care îndemnau muncitorimea să părăsească adevăratele organizații de clasă și să formeze noi sindicate, în care să „domnească armonia și conlucrarea“ cu

exploatatorii. Manifestul cuprindea, în același timp, o serie de injurii și neadevăruri la adresa conducătorilor și a mișcării socialiste.

Conducerea locală a partidului socialist și sindicatelor, în frunte cu C. Nicolcescu, a demască cu hotărîre această diversiune menită să spargă unitatea de clasă și să slăbească lupta curajoasă a muncitorimii pentru revendicările sale vitale, pentru socialism.

La alegerile generale, care au avut loc imediat după război, el a luat parte activă și a folosit fiecare prilej pentru a veni în contact cu pături din ce în ce mai largi ale populației exploatate. Afluența unui număr mare de membri în organizațiile de partid, sindicat și tineret, așa cum nu se mai văzuse la Craiova, era, în bună parte, și rezultatul muncii sale, desfășurată împreună cu un mănunchi de tovarăși, conduși de el în calitate de secretar al secțiunii partidului socialist.

În această luptă, autoritatea lui morală creștea mereu. Puterea lui de convingere deștepta conștiințele. El intensifică răspîndirea de broșuri, organizează lecturi revoluționare printre muncitori, ajutat de organizația tineretului și de bătrînul și devotatul Nicolae Vladimirescu, bibliotecarul organizației. Tot atunci a mobilizat muncitorimea să audieze un ciclu de conferințe politice și sociale, pe care le-a susținut semnatarul acestor rînduri. Sute de muncitori se adunau în modesta casă din strada Copertari. În toamna anului 1919, activitatea organizațiilor muncitorești din întreaga țară a luat o amploare tot mai mare.

La o întrunire convocată în februarie 1919, C. Nicolcescu, după ce evocă marile figuri ale clasei muncitoare — D. Marinescu, I. C. Frimu și alții —, demască teroarea dezlănțuită contra mișcării muncitorești și declară că „parlamentul, în loc să fie emanația voinței poporului, este o adunătură de capitaliști care-și văd de interesele lor”.

La această întrunire iau cuvîntul Ion Elena și Gh. Niculescu-Mizil din partea Comitetului Central al partidului socialist.

La alegerile care s-au desfășurat în 1920, C. Nicolcescu a candidat în fruntea listei partidului socialist la Craiova. Campania electorală, condusă de el, a avut răsunet și în rîndul păturilor țărănești. Actele de teroare ale administrației împotriva propagandiștilor socialiști au atras simpatia și adeviziunea țărănimii pentru listele partidului socialist. Împreună cu C. Nicolcescu am plecat pentru propagandă electorală în comuna Poiana. Aici am fost întâmpinați și loviți sălbatic de o bandă de huligani. Însă atitudinea noastră neșovăitoare ne-a adus simpatia mulțimii adunate să ne asculte; pînă la urmă inițiatorii acestei samavolnicii au fost nevoiți să se ascundă prin case, de teama locuitorilor din sat, înfuriați împotriva bătăușilor. Rezultatele campaniei electorale au adus listei muncitorilor peste 2 000 de voturi, întrecînd chiar unele partide burgheze cu vechi legături la țară. Ura împotriva lui Nicolcescu a crescut și mai mult. A fost concediat din localul în care lucra, rămînînd fără mijloace de existență.

Dar situația grea în care se afla nu i-a slăbit curajul, nici încrederea în izbînda cauzei pentru care jertfea totul. Muncitorii din sindicatul cizmarilor au luat imediat inițiativa să-l înscrie în cooperativa lor, unde a învățat o nouă meserie.

La 1 Mai, același an, el a organizat și condus, împreună cu tovarășii săi, cea mai mare demonstrație muncitorească de pînă atunci din Craiova. Mii de oameni au manifestat cu demnitate, străbătînd, cu toată opunerea poliției,

strada principală a oraşului, pînă la lunca din Mofleni, unde s-a ținut apoi o minunată serbare cîmpenească.

În toamna anului 1920 a avut loc greva generală, la care Nicolcescu a participat cu toată însuflețirea. El primea la localul partidului și al sindicatelor valul de greviști și prin cuvîntări pline de căldură le ridica moralul și puterea de rezistență.

După înăbușirea grevei generale, toată iarna anului 1921, în secția partidului socialist din Craiova au avut loc frămîntări și limpeziri. În acest proces de clarificare politică și ideologică, un rol important l-a avut și C. Nicolcescu prin lămuririle pe care le-a dat neconținut muncitorilor. Ca urmare a acestei activități a fost ales delegat al secției Craiova a partidului socialist la Congresul din mai 1921. Nu a putut însă participa deoarece a fost arestat, implicat în atentatul de la Senat și întemnițat la închisoarea Jilava. Acolo s-a întîlnit din nou cu fostul său îndrumător în acțiunea revoluționară, Iancu Olteanu, acuzat, împreună cu alții, pentru aceeași pretinsă faptă. După mai bine de șase luni de tratament inuman a fost pus în libertate.

Dar sănătatea i-a fost serios zdruncinată. Cu plămîinii atacați de ftizie, C. Nicolcescu a fost nevoit să se interneze în sanatoriul special de la Gioagele. Lipsit de mijloace materiale, a trebuit să părăsească sanatoriul. A început iarăși să lucreze peste puterile sale pentru a se întreține. Boala nemiloasă însă nu l-a iertat. Istovit, s-a înapoiat din nou la sanatoriu. Dar oricît de slăbit era fizicește, a continuat să se intereseze cu pasiune de lupta clasei muncitoare, fără să-și piardă credința în victoria finală a celor ce muncesc. Simțindu-și sfîrșitul a trimis din sanatoriu o scrisoare către unul dintre tovarășii lui, prin care transmitea un ultim cuvînt de îmbărbătare organizației din care făcea parte și în care declara că pînă în ultima clipă a vieții sale a rămas cu aceeași convingere neclintită în triumful final al luptei pe care, de altfel, a dus-o fără șovăire, cu atîta nobilă și dezinteresată pasiune.

Peste două săptămîni, în primăvara anului 1924, C. Nicolcescu se stingea din viață. Avea numai 36 de ani. Dar în această scurtă existență el s-a dăruit cu totul luptei pentru victoria socialismului în patria noastră.

Prof. univ. M. CRUCEANU

Constantin Mille

(1861-1927)

În februarie 1927, Constantin Mille, fostul militant socialist, continuatorul „Adevărului” lui Alexandru Bel-diman, întemeietorul „Dimineții” și „Luptei”, scriitor de talent și polemist temut, era condus la locul de veșnică odihnă într-o după-amiază umedă, melancolică.

Îl conduceau redactorii lui și numeroși publiciști — nu toți, fiindcă atmosfera politică începuse să fie încărcată, și ideile care mai târziu vor determina acțiuni cu grele urmări pentru soarta poporului și a țării creaseră chiar în jurul unei personalități cu autoritatea morală a lui Mille un gol. Era, bineînțeles, absentă oficialitatea, dar se înșiruiau în cortegiu oameni cu modestă stare civilă, muncitori, intelectuali și slujbași, mulțimea anonimă, cititori de ani și ani de zile ai ziarelor și ai articolelor lui curajoase, care constituiau un rechizitoriu și o sentință, putînd să pună definitiv pecetea infamantă pe o frunte pătată sau pe o faptă rea.

S-a născut la Iași în ziua de 21 decembrie 1861.

Cînd a murit avea 66 de ani. Era în momentul acela director al ziarului „Lupta” și președintele Asociației generale a presei române, întemeiată de el în 1913, ca reacție împotriva spiritului intolerant din rîndurile vechiului Sindicat al ziariștilor, unde profesioniștii progresiști sau de altă rasă nu erau acceptați.

Sentimentul datoriei și al solidarității profesionale a fost pînă în ultimul ceas precumpănitor asupra aceluia al descurajării, care tot mai mult pune stăpînire pe el, asupra oboselii și a bolii.

Avea, în urmă, o viață de muncă neîntreruptă, grea, și una de luptă în toate sectoarele vieții publice, cu înfrângeri și biruințe.

Exclus la vârsta de 20 de ani din Universitate pentru „idei subversive, periculoase statului“, Mille a plecat în străinătate, intrând, la Bruxelles, în legătură cu Vandervelde, Georges Lorand și Picard, iar la Paris cu Paul Lafargue și Jules Guesde, conducătorii socialismului din Apus. Reîntors în țară, contribuie împreună cu C. Dobrogeanu-Gherea, frații Nădejde, frații Radovici, Morțun și alții la punerea bazelor mișcării socialiste din România. În 1884 întemeiază Cercul de studii sociale. Scoate în 1885 ziarul „Drepturile omului“. Ține conferințe pentru inițierea intelectualilor și a muncitorilor în problemele sociale. Fruntaș, mai târziu, al partidului social-democrat, desfășoară o activitate organizatorică de zi cu zi, convingând prin accentul cald pe care-l pune în scris și în vorbire.

Cu deosebire, Mille se bucura de prezența muncitorilor în rândurile mișcării socialiste, socotind că ei pot să-i asigure continuitatea pe linia principiilor de clasă. De aceea, de altminteri, s-a făcut înțeles de ei și a fost iubit de ei. Dar între el și conducătorii intelectuali ai partidului s-au ivit divergențe, Mille neîmpăcându-se cu ceea ce, pe atunci, se numea *calea legală*, adică orientarea acțiunii partidului în cadrele strict îngăduite de guvernele care, firește, impuneau respectul legilor pentru alții, nu pentru ele.

El era pentru calea revoluționară.

Peste câțiva ani, susținătorii *căii legale* treceau cu arme și bagaje în tabăra partidului liberal.

C. Mille a continuat să rămână în serviciul cauzei muncitorilor și să creadă în izbânda socialismului.

Târziu, în 1913, când vechii conducători uitaseră că au purtat cândva alt steag, el își avea privirile ațintite cu încredere în viitor, prevăzând și prevestind marile prefaceri din zilele pe care avem fericirea să le trăim.

„Viitorul ni se prezintă — scria Mille — mult mai lămurit și mult mai frumos. Va fi plin de glorie, de victorii și de adevărate satisfacții morale. Țara se preface văzând cu ochii, e o fierbere de jos și pînă sus, negurile încep să se risipească, în curînd confuzia va înceta și luptele partidelor de astăzi, lupte zadarnice și sterile, vor fi înlocuite prin lupta celor două clase. Și această luptă va fi lungă, va fi grea, dar sfîrșitul ei este fără îndoială triumful claselor populare“.

Sînt nenumărate campaniile duse de el împotriva multelor păcate ale vieții politice românești și pentru apărarea obijduiților. Partidele „istorice“ — denumirea în ghilimele le-a dat-o chiar Mille cînd a făcut rechizitoriul represiunii de la 1907 — se perindau prin sistemul rotației la cîrmă, complăcîndu-se în abuz și lipsă de solitudine față de nevoile maselor. Democrația lor era formală, și Mille, combătîndu-le, năzuia ca ea să devină reală prin prefacerea instituțiilor și prin modificarea moravurilor.

Sînt nenumărate campaniile lui. A luptat pentru votul universal ; pentru dreptul muncitorilor de a se organiza ; pentru dreptul lor la repaus ; le-a susținut revendicările pentru o muncă mai bine plătită ; s-a ridicat împotriva bătăii în armată și împotriva abuzurilor polițienești ; a cerut necontenit ca justiția să fie aceeași pentru toți ; a aplicat fierul roșu pe fruntea unor oameni politici care confundau interesul public cu al lor personal.

Și iarăși, și iarăși, sprijinul lui se dăruia muncitorimii. A apărat-o, ori de câte ori se abătea asupra-i urgia guvernărilor tiranice, nu numai în ziarele sale, dar și — ca membru de talent și prestigiu al baroului — în fața tribunalelor și a curților marțiale, unde pledoariile sale în favoarea militanților mișcării muncitorești revoluționare se transformau în rechizitorii aspre la adresa guvernelor burgheze și a organelor represive.

Prin scris și în justiție a susținut cauza doctorului C. Rakovski, pe care, deși cetățean al țării, oligarhia îl aruncase în anul 1909 peste hotare. De asemenea, a fost printre apărătorii celor trei conducători ai clasei muncitoare — I. C. Frimu, D. Marinescu și Gh. Cristescu —, cărora li se înscenase un proces în urma unei mari manifestații organizate împotriva acestei expulzări.

Mai târziu a apărat cu dârzenie pe Alexandru Nicolae, militant socialist, dat în judecată pentru curajul de a fi atacat casta militară burgheză.

Memorabilă rămîne apostrofa zvârlită de el comisarului regal, maiorul Vasile Chiru, în procesul înscenat, după sîngeroasa represiune de la 13 Decembrie 1918, fruntașilor mișcării muncitorești : Al. Constantinescu, Gh. Cristescu, Constantin Popovici, Vasilescu-Vasia, Ilie Moscovici, Teodor Iordăchescu, C. Mănescu etc. Îngăduindu-și să ironizeze veleitatea acuzaților și a clasei pe care ei o reprezentau de a avea un cuvînt de spus în rosturile vieții politice, comisarul regal, împintenat și impertinent, a fost întrerupt cu vehemență de către Constantin Mille, care i-a pus în vedere că, potrivit legilor dezvoltării istorice, proletariatul este acela care va conduce cîndva destinele societății omenеști. Oricum, a adăugat el, nu-i dorește să trăiască ziua cînd oamenii din boxa acușării sau urmașii lor vor statornici o mai dreaptă rînduire în viața poporului român, și anume rînduirea socialistă.

Călăul a avut nefericirea să apuce această zi și să dea socoteală.

Alături de C. G. Costa-Foru, dr. N. Lupu, Dem. I. Dobrescu, N. D. Cocea, Victor Eftimiu, Paul Bujor, Zamfir Arbore și alți intelectuali progresiști, C. Mille a luat parte la întemeierea, în 1923, a Ligii drepturilor omului, căreia i-a adus contribuția spiritului său combativ.

Convingerea că numai clasa muncitoare, organizată în partidul ei, ar putea să schimbe fața lucrurilor și să facă din democrația românească o realitate nu l-a părăsit niciodată.

„E o erezie — scria după prăbușirea de la începutul veacului — să se creadă că, prin trecerea reprezentanților oficiali ai ideii socialiste într-un partid sau altul, s-a isprăvit pentru totdeauna cu socialismul... Vîntul de distrugere și de ruină care a suflat asupra ideii nu trebuie să facă nici pe dușmani, nici pe prieteni să creadă că de acum totul e sfîrșit. Nu, nu, *ideea* nu va muri“.

Preocuparea de ridicare a muncitorimii de la orașe se împletea, în scrisul și în acțiunea lui Mille, cu grija pentru ridicarea păturii țărănești. A fost apărătorul ei împotriva lăcomiei latifundiarilor și a abuzului jandarmilor. Voia s-o scoată din bezna neștiinței de carte, din încleștarea mizeriei și a bolilor. Văzînd în el un sprijinitor al lor, țărani din Teleorman îl aleseseră în mai multe rînduri deputat, înfruntînd strîmbătatea legii și urgia guvernului.

Cînd, ca preludiu al mișcărilor din 1907, se produc în 1899, în județul Olt, unele nemulțumiri ale țăranilor, reprimare brutal, Mille atrăgea luarea-aminte a guvernanților :

„Din fericire, nu sîntem în fața unei revolte țărănești, dar, chiar de am fi, ea ar fi legitimă, căci însuși guvernul arată țaranilor că, pentru dînșii, lege și dragoste nu există“.

Peste opt ani, țara se va găsi în fața unei cumplite răbufniri a suferințelor păturii țărănești. Atunci a desfășurat Mille toate resursele sale de ziarist-luptător pentru a osîndi și împiedica ceea ce el numise „ororile inutile“, adică actele de represiune din timpul răscoalelor și după înăbușirea lor.

Zguduitor răsună în auz și vibrează în suflet, ori de cîte ori îl citim, acel articol publicat de el în aprilie 1907 sub titulatura „Nebun ce sînt!“ și din care nu ne putem reține de a reproduce un fragment :

„Sînt nebun, dar nebun de legat, cînd nu am cuvinte de încurajare pentru aceia cari, după potolirea răscoalelor, au împușcat oameni nevinovați și nejudecați, au stins viețe românești fără folos și fără țintă, au ucis bătrîni de peste optzeci de ani și oameni aproape copii. A protesta contra acestei neomenii, a te ridica împotriva faptului că sătenii țării românești sînt socotiți mai rău decît negrii din mijlocul Africii pe care-i pedepsesc europenii civilizați prin foc și prin sabie, a face aceasta nu-i curat operă de nebun ?

Ești nebun și fără nădejde de lecuire, cînd asculți plîngerea fiului că tatăl său a fost ucis, ești nebun cînd te înduioșezi față de lacrimile fratelui, căzute asupra corpului ciuruit de gloanțe a aceluia ucis de armată pe cînd era prins, deci prizonier de război, nebun, de zece ori nebun și mai presus de toate și un bîrfitor al armatei !“

N-a fost cauză dreaptă, nu a fost idee generoasă, nu a fost categorie lovită, nu a fost om în suferință care să nu fi trezit spiritul de largă înțelegere omenască al lui Constantin Mille. În susținerea luptelor pe care le pornea, el pune pasiunea convingerii. Nu cunoștea sentimentul temerii și al descurajării. Înfrunta riscul și a plătit cu grele și repetate lovituri fizice curajul său. Ani și ani în șir ducea o campanie într-o chestiune sau alta, pînă cînd în cele din urmă izbutea să obțină cîștig de cauză.

Nu era doleanță formulată în scris sau verbal de oameni necăjiți, nedreptățiți de mari sau mici satrapi investiți cu o parcelă de autoritate care să nu-și găsească locul în ziarele lui.

O altă latură a personalității lui C. Mille, mai puțin cunoscută, e aceea de scriitor. Condeiful lui nu a încredințat hîrtiei numai mii și mii de articole. Mai înainte ca timpul să-i fi fost consumat de luptele în arena politicii și a gazetăriei, a făcut literatură. A scris poezii, iar la apariția volumului său „Caietul roșu“ Eminescu saluta în el un mare poet, prevestindu-i un viitor strălucit. Prevestirea nu s-a realizat. A scris nuvele strînse în volumul „Feciorul popii“ și romanul autobiografic în două volume „Dinu Millian“. Mai are un volum cu titlul „Scri-sori către iubită“ și două volume de notații care se situează între literatură și publicistică : „Letopiseți“.

Credem că, neprins în vîltoarea activității de ziarist, C. Mille ar fi putut să ocupe un loc — și nu ultimul — în istoria literaturii. Proza și o parte din poeziile lui au, precum se spunea altădată în limbajul criticii literare, „fond și formă“.

Mille a fost prețuit totdeauna pentru *ce* a scris, nu pentru *cum* a scris. Un articol semnat de el purta pecetea sincerității. Între o pagină de literatură scrisă în tinerețe sau chiar una din „Letopiseți“, care, înainte de a apărea în volum, fusese publicată în foileton săptămânal, și articolul cotidian, deosebirea de stil era izbitoare.

Cînd se adusesse lui C. Dobrogeanu-Gherea învinuirea că scrie prolix, că se repetă, că are stil belferesc, criticul declara că, dorind să se facă înțeles cît mai bine, de cît mai mulți, a fost nevoit să-și contrafacă stilul. El voia să convingă și de aceea revenea asupra unui lucru, lăsînd impresia prolaxității, deși — preciza marele critic literar — pe adversarii de rea-credință nu trebuie să-i convingi, trebuie să-i învingi.

Aceasta este și explicația scrisului gazetăresc al lui Constantin Mille, stil care exprima idei și convingeri, acțiune și încredere într-un viitor progresist.

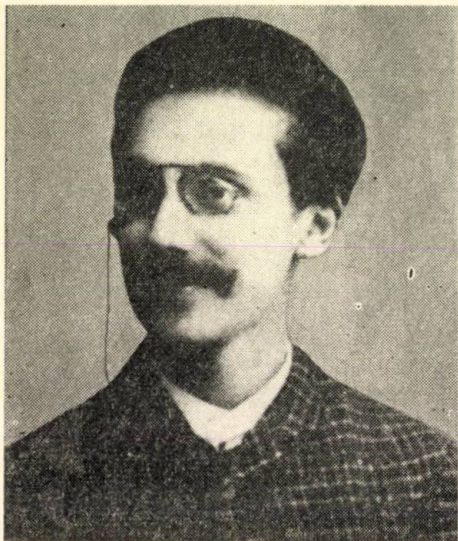
De aceea, poporul nostru prețuiește tot ceea ce a fost creație, muncă și luptă progresistă, pe care C. Mille a pus-o în serviciul cauzelor drepte.

ION PAS

Traian Demetrescu

(1866 — 1896)

Sub înrîurirea mișcării muncitorești și socialiste care se dezvoltase și exercita o influență considerabilă asupra vieții politice și sociale a țării în ultimele decenii ale secolului trecut, numeroși scriitori, ca și alți oameni de știință, artă și cultură, se ridică împotriva nedreptăților sociale, își manifestă simpatia față de lupta poporului muncitor sau se înrolează în frontul larg al luptătorilor socialiști. Printre aceștia din urmă se numără și poetul, prozatorul și publicistul Traian Demetrescu.

Născut la 5 decembrie 1866 în Craiova, Traian Demetrescu își petrece copilăria în orașul natal și la Caracal.

După terminarea a trei clase gimnaziale, din cauza lipsurilor materiale, este nevoit să-și întrerupă din nou studiile (la 13 ani era băiat de

prăvălie la un negustor din Craiova). „Mergeam... fără nici o carte — mărturisirea mai târziu poetul —, învățam de la băieți, umblam cu coatele rupte și unde vedeam un jurnal sau o carte de citit lăcomia ce simțeam ca să știu ce este în acea carte sau în acel jurnal mă îmboldea adesea să le fur...”

În pofida greutăților ce le implica meșteșugul scrisului, el alege totuși acest drum, dînd curs imboldurilor lăuntrice și înclinațiilor sale literare.

Debutează în literatură în aprilie 1883, cînd publică primele versuri în ziarul craiovean „Alarma”. Începînd de la această dată și pînă la sfîrșitul scurtei sale vieți, creația sa literară va cunoaște un drum ascendent, de la lirica intimistă, decepționistă sau simbolistă uneori, la poezia socială demasca-toare, cu puternice accente de revoltă și calde reverberații umanitare.

Se afirmă publicînd versuri, proză, cronici literare etc., în ziarele locale și în „Literatorul“ lui Macedonski, devenit din 1884 protectorul și confesorul său.

În acești ani, venind în contact cu ideile socialiste, prin studierea unor lucrări și prin stabilirea unor strînse și permanente legături cu socialiștii din localitate, viziunea poetului asupra diverselor probleme ale societății contemporane lui suferă modificări, care se vor reflecta și în scrierile sale.

În februarie 1886 se angajază la redacția unei reviste literare din Capitală. Muncește asiduă, dar cu greu reușește să-și asigure existența, fapt ce îl determină să renunțe la postul său și să se reîntoarcă la Craiova. Desfășoară aici o intensă activitate literară și publicistică timp de aproape trei ani, ca redactor și colaborator al mai multor ziare și reviste din localitate.

La sfîrșitul anului 1887 editează primul său ziar — „Amicul libertății“ —, căruia îi imprimă o orientare larg democratică. Articolele sale publicate în coloanele ziarului demască în accente pline de revoltă răcilele societății în care trăia: falsul politicianism („În lături corupători“), demagogia electorală („Frazeologia politică“), lenevia intelectuală a tineretului burghez („Pro domo mea“) și altele. Publicarea lor provoacă indignare în rîndul burgheziei locale, care declanșează o furibundă campanie de presă împotriva sa.

Un an mai tîrziu, sub redacția sa și a lui G. D. Pencioiu, intelectual animat de idei socialiste, apărea în Craiova „Revista olteană“, publicație periodică, literară și științifică, avînd multiple afinități cu mișcarea muncitorească.

Demascînd exploatarea și abuzurile claselor dominante, revista este primită cu ostilitate de politicienii din localitate. Iată ce nota unul din foștii săi redactori mai tîrziu: „...ce spiciuri violente în contra burghezilor, care ne refuzau revista... Îmi aduc aminte de indignarea ce m-a cuprins la început, și apoi de hazul ce am făcut cînd am citit pe scoarța unei reviste următoarele cuvinte manu-propria — de un fost senator al Doljului: «Refuz, neputînd ceti»“.

Legăturile sale cu mișcarea muncitorească și socialistă, contactul permanent cu ideile înnoitoare ale socialismului influențează creația sa literară.

Traian Demetrescu, ca și colaboratorii săi apropiați — G. D. Pencioiu, Vasile Petrescu, viitori conducători ai Clubului muncitorilor din Craiova —, prin articolele, nuvelele și versurile lui publicate în „Revista olteană“, ia atitudine împotriva nedreptăților societății burgheze („Gînduri ostenite“), dezvăluie cauzele reale ale răscoalelor țărănești din 1888 („Un cuvînt pentru țărani“), descrie viața mizeră a dezmoșteniților („Fără slujbă“), se pronunță pentru înlăturarea reacționarilor din politică, artă și știință („Mișcare de idei“) etc.

Revista a constituit pentru grupul socialiștilor din localitate un mijloc de propagare a ideilor lor și de răspîndire a unor teze marxiste, care erau cunoscute de aceștia („Capitalul și Karl Marx“, „Legea progresului omenesc“ etc.).

După încetarea apariției „Revistei oltene“, este redactor sau colaborează la o serie de ziare locale („Viitorul“, „Secolul“ etc.), manifestîndu-se pe aceeași linie critică la adresa vicisitudinilor timpului său.

La sfîrșitul anului 1890 pleacă la București, unde lucrează la început în redacția unei reviste literare, apoi la „Adevărul“, în paginile căruia el publică cunoscutele sale poeme antimonarhice, aspre rechizitorii la adresa regalității și

societății burghezo-moșierești în general. Acum el se află în plin cîmp de luptă. Demască fără cruțare exploatarea la care era supus poporul muncitor, combate demagogia electorală și caracterul de farsă al alegerilor, se ridică împotriva concesiunii bogățiilor țării capitaliștilor străini, și în special celor germani etc.

Conștient de necesitatea distrugerii societății bazate pe exploatare și de faptul că o societate superioară celei în care trăia va trebui în mod imperativ să-i ia locul, T. Demetrescu nota în 1891 : „Idealul acesta (al socialiștilor — *n.a.*) îl cunoașteți : este distrugerea societății actuale sub temelia unei lumi viitoare...”

În ultimele decenii ale secolului trecut, proletariatul din țara noastră făcuse progrese însemnate în direcția organizării sale profesionale și politice. Crește numărul asociațiilor muncitorești, iar cele vechi se întăresc și își extind activitatea. Apar primele cluburi ale muncitorilor în principalele orașe ale țării : București, Iași, Craiova, Galați etc., iar în 1893, ca un corolar al întregii dezvoltări a mișcării muncitorești, se constituie primul partid politic al clasei muncitoare din România — P.S.D.M.R.

Activitatea desfășurată de Traian Demetrescu în această perioadă, bogată în sensuri și conținut, îl așază definitiv în rîndul militanților socialiști. Colaborează la aproape toate ziarele socialiste și democratice, la almanahurile socialiste ale vremii. Publică diverse materiale în periodicele muncitorești „Gutenberg”, „Democrația socială”, „Munca”, „Evenimentul literar”, „Lumea nouă”, „Lumina” etc. și în suplimentele literare ale acestora, la „Adevărul” și adaosul său literar ș.a.m.d.

Traian Demetrescu împletește astfel activitatea sa politică cu cea publicistică și literară.

Prezența scrierilor sale în ziarele muncitorești era izvorîită din dorința de a contribui la educarea artistică a muncitorilor — căci aceștia „au sufletul plin de poezie” și „dacă oboseala le-ar da răgaz ar putea să cristalizeze și ei momente din viața lor în forme artistice” —, cît și la dezvoltarea nedreptăților societății capitaliste și stimularea luptei desfășurate de masele muncitoare.

Prin capacitatea lor artistică și mobilizatoare, creațiile literare ale lui Traian Demetrescu aparțin literaturii realiste. Scrierile sale reflectă creșterea revoltei la adresa societății în care trăia („Unui amic poet”, „Proletarii”, „La un banchet”, „Plînsul”) și altele, diverse aspecte ale vieții „dezmoșteniților” („Intim”, „Priveliști din viață”, „În atelier”, „Ciobanii”, „Foamea”, „Socialiștii” etc.) și speranța într-o lume viitoare mai dreaptă („Iubita”, „Muncitorilor”) ș.a.

Paralel cu activitatea literară și publicistică el desfășoară o intensă muncă organizatorică și propagandistică în rîndul muncitorilor din Craiova și București. Se numără printre socialiștii care au desfășurat o stăruitoare activitate pentru crearea Clubului muncitorilor din Craiova și apoi pentru consolidarea lui. Participă cu însuflețire la adunările organizate la club, adunări care se caracterizau „prin entuziasm comunicativ și printr-o nemărginită frăție de luptă” — cum remarcă el mai târziu în articolul „Proletariatul din Craiova”.

În cuvîntările rostite în cadrul adunărilor săptămînale ale organizației din care făcea parte, la manifestațiile de 1 Mai, cît și în numeroasele sale conferințe ținute la cluburile muncitorilor din Craiova și București („Literatură și democrație”, „Capital și muncă” etc.), el releva cauzele exploatării economice a muncitorilor, necesitatea organizării partidului, cauzele mișcărilor

țărănești, importanța cuceririi dreptului de vot universal. Prin acestea el însuflă muncitorilor încredere în propriile lor forțe, îi mobilizează la lupta împotriva exploataării, le arată nedreptățile săvârșite de burghezie și moșierime, de sistemul capitalist în general, și le dezvoltă interesul pentru citit.

În zilele de 1 Mai — în 1893 și 1894 — el s-a aflat în fruntea demonstrațiilor, cîntînd și manifestînd alături de ei sau luînd cuvîntul la serbările cîmpenești organizate în acele zile.

Fire entuziastă, muncitoare și sinceră, el este stimat și apreciat de tovarășii săi de idei, de muncitorii craioveni și în general de oamenii muncii.

Ca o recunoaștere a întregii sale activități, el este delegat, împreună cu alți membri ai clubului craiovean, să reprezinte muncitorimea din acest oraș la congresul de constituire al P.S.D.M.R. din 1893. În același an, ca și în anul viitor, este ales în Comitetul executiv al Clubului muncitorilor din Craiova.

Fiind în conducerea clubului, Traian Demetrescu, prin neobosita sa activitate, reușește în scurt timp să-i sporească influența și prestigiul. El și-a îndreptat în primul rînd atenția spre sporirea numărului membrilor clubului, în mod special din rîndurile muncitorilor.

Creșterea influenței clubului în rîndul maselor muncitoare din oraș, și chiar în rîndurile țărănimii din județ, a neliniștit autoritățile locale, care, invocînd motivul slabei rezistențe a sălii clubului și pericolul unei prăbușiri, iau hotărîrea să-l închidă. Dar protestul energic al lui Traian Demetrescu și al celorlalți membri ai conducerii clubului determină prefectura să revină asupra hotărîrii luate.

Deși boala necruțătoare de care suferea, ftizia contractată în copilărie se agravase extrem de mult, el nu se lasă doborît, participînd în continuare, cu aceeași însuflețire, la activitatea desfășurată de club.

La începutul anului 1896, cu puțin timp înainte de prematura lui moarte, militantul socialist Demetrescu participă în calitate de reprezentant al muncitorilor craioveni la constituirea Clubului muncitorilor din Turnu-Severin. În cuvîntul său el aduce salutul confrăților de suferință din Craiova, cu îndemnul de a se organiza temeinic și a păși hotărîți la luptă împotriva exploataților.

Aceasta a fost ultima sa cuvîntare, din scurta și chinuita lui viață, plină de suferințe și umbrită de conștiința unui sfîrșit inevitabil.

Încetează din viață la 17 aprilie/1 Mai 1896, chiar în ziua îndrăgită și cîntată de el.

Mișcarea muncitorească din țara noastră i-a păstrat întotdeauna o caldă afecțiune și recunoștință, prețuind activitatea sa ca militant socialist și creația sa literară.

Cu prilejul dezvelirii bustului său din Grădina Ateneului din București în 1905, pe care autoritățile craiovene îl refuzaseră, după cum remarcă N. Iorga, „fiindcă avea reputație de sceptic și revoluționar“, I. C. Frimu spunea :

„Ca muncitori conștienți am ținut să venim cu toții sub steagul nostru roș, să sărbătorim memoria lui Traian Demetrescu ca unul ce a stat alături de noi, ca unul ce a luptat sub aceeași flamură roșie a socialismului“.

FL. TANĂSESCU

Martin Gilbert, Richard Gott: „Conciliatorii“

Editura politică, 1966, 496 p.

Traducerea cărții „The Appeasers“ de Martin Gilbert și Richard Gott, apărută în 1963 în editura londoneză Weidenfeld and Nicolson, pune la îndemîna unor cercuri largi de cititori o lucrare interesantă și atractivă, scrisă într-un

limbaj vioi și colorat, care se oprește asupra perioadei dinaintea izbucnirii celui de-al doilea război mondial, cînd Germania hitleristă, sprijinită de acțiunile diplomatice, economice și politice ale guvernului englez, ca și ale unor cercuri conducătoare franceze, a realizat, etapă cu etapă, politica sa de expansiune către centrul și sud-estul Europei, cotropind țări și popoare, declanșînd un nou război mondial.

Monografia pe care o recenzăm își îndreaptă atenția asupra unui singur aspect principal al evenimentelor — evoluția și urmările nefaste ale politicii conciliatoare a guvernului britanic față de Germania nazistă, aducînd în analiza teoretică și în susținerea concluziilor cele mai semnificative exemplificări factologice. În această concentrare a atenției asupra dezbaterii unui bine conturat grup de probleme constă, după părerea noastră, meritul principal al lucrării.

Informația de prima mîină de care dispun autorii monografiei, edită și în parte inedită, a fost selectată după metode rigurose științifice, determinînd posibilități largi de discernere a adevărului obiectiv istoric, punîndu-se astfel în lumină trăsăturile specifice ale epocii în problemele ce au fost urmăriți. Totuși, în tratarea politicii externe britanice, în contextul situației internaționale, ar fi fost — credem — utilă și consultarea istoriografiei contemporane cehe, române, maghiare, polone, pentru a se lărgi unghiul de analiză a evenimentelor. Gruparea și tratarea evenimentelor în perioada 1933—1939 a fost realizată cronologic, de-a lungul a cinci părți și 23 de capitole. În același timp, însă, specificul materialului a impus în mod necesar și o sistematizare pe probleme, cele de natură economică găsindu-și contur propriu în cadrul tratării generale a istoriei politice.

Cronologia stabilită de autori pentru politica externă britanică față de Germania nazistă între 1933 și 1939 a avut ca puncte de reper momentele principale de finalizare a acesteia: Anschlussul, Münchenul, cotropirea Cehoslovaciei în martie 1939, atacarea Poloniei la 1 septembrie 1939 și declanșarea celui de-al doilea război mondial.

Obiectivul urmărit în această lucrare este de a prezenta „o istorie a politicii duse de Marea Britanie față de Germania nazistă, precum și a oa-

menilor care au sprijinit această politică și a celor ce i s-au opus¹.

Conciliatorismul britanic față de Germania este considerat de Gilbert și Gott ca avîndu-și începutul în anul 1933 cînd în Anglia luase sfîrșit instabilitatea guvernamentală prin constituirea unui guvern de coaliție dominat de conservatori, iar în Germania se instaurase dictatura național-socialistă.

Originile politicii de conciliere sînt văzute în caracterul tratatului de la Versailles, care a impus Germaniei învinse condiții grele de pace. „Tratatul, arată Gilbert și Gott, a lăsat moștenire amărăciune în Germania și un sentiment de culpă în Marea Britanie“ (p. 29). Dintr-un astfel de „sentiment de culpă“ — apreciază autorii — s-a născut în Marea Britanie tendința unei politici de conciliere față de Germania, ca „posibilitate de îndreptare“ a neajunsurilor ce au rezultat pentru această țară din clauzele tratatului de la Versailles. Cercurile ce manifestau această tendință puneau pe seama Franței „asprimea tratatului“, de aici rezultînd atitudinea lor „antifranceză“. „Conciliatorii — opinează autorii — erau progermani. Ei s-au îndreptat spre Germania animați de o stare de spirit optimistă, sperînd că propria lor loialitate îi va determina pe germani să fie și ei loiali. Ei doreau ca relațiile anglo-germane să fie strînse și amicale. Politica de conciliere era o atitudine spirituală, ce-și avea rădăcinile în progermanism. Această atitudine părea deopotrivă morală și realistă, apropiată de sentimentul creștinesc al echității și iertării... Pentru conciliatorii culmea «realismului» era să critice tratatul de la Versailles și să arate că toate nemulțumirile manifestate de Germania în perioada de după 1930 își aveau originea în nedreptățile cuprinse în acest tratat. «Politică practică» însemna să militezi pentru revizuirea tratatului în favoarea Germaniei“ (p. 32).

Asupra acestor puncte de vedere „spiritualiste“, rezervele pe care ni

le exprimăm se referă la cîteva chestiuni esențiale. Politica de conciliere a unor cercuri conducătoare britanice față de Germania, materializată în sprijin financiar, diplomatic și politic, își are începutul mult înainte de 1933. Această politică s-a conturat, deja, din ce în ce mai clar și mai activ încă din primii ani de după sfîrșitul primului război mondial, avînd la bază două cauze fundamentale: tendința de supremație a Franței în Europa și afirmarea Uniunii Sovietice, de acest din urmă element legîndu-se nemijlocit intensificarea mișcării comuniste și muncitorești internaționale. Refacerea potențialului economic și militar al Germaniei, degrevarea de o serie de obligații ce-i reveneau prin tratatul de pace, în calitate de stat învins, duceau la transformarea sa într-o putere de prim rang în Europa, care să fie contrapusă politicii franceze pe continent. Primele încercări ale Angliei — în 1923 — de a reduce cuantumul reparațiilor ce-i reveneau Germaniei s-au lovit de rezistența Franței, eșuînd. În același an, ocuparea Ruhrului de trupele franco-belgiene a demonstrat consolidarea pozițiilor Franței în Europa prin slăbirea Germaniei, divergențele franco-engleze adîncindu-se în această perioadă. În 1924, Anglia și Statele Unite au impus Franței o primă retragere de pe pozițiile cîștigate; adoptarea „planului Dawes“ a fost mijlocul prin care capitalul britanic și american finanța tot mai substanțial refacerea potențialului economic și militar al Germaniei. Franța a fost obligată să părăsească Ruhrul. Referindu-se la sprijinul primit de Germania între anii 1921 și 1929 din partea Angliei și S.U.A., fabricantul de avioane Ernst Heinkel nota în amintirile sale: „Oamenii politici din aceste țări au început ei înșiși să împingă Germania spre înarmare, iar peste cîteva ani, ingineri și militari din aceste țări au început să se consulte cu tehnicienii germani asupra modului în care s-ar putea accelera participarea Germaniei la înarmarea Europei, prin derogările de la restric-

¹ Martin Gilbert, Richard Gott, *Conciliatorii* (traducere din limba engleză), Editura politică, București, 1966, p. 15. În continuare, trimiterile la această lucrare vor fi date în text.

țiile stabilite“². Semnarea, la 16 octombrie 1925, a pactului de la Locarno a însemnat reversul pe plan politic al „planului Dawes“. Recunoașterea de către Germania a statu quo-ului teritorial al Franței și Belgiei era „compensată“ cu lipsa oricărei precizări privind respectarea frontierelor apusene ale Cehoslovaciei și Poloniei. Analizînd politica locarniană a Angliei și perspectivele ce se deschideau Germaniei prin acest pact, istoricul francez J. Pirenne constată: „Germania a dislocat în profitul său alianțele de război, dar mai presus de orice, înlăturînd acordurile ce mențineau frontierele orientale ale Reichului, a făcut să se admită implicit principiul revizuirii tratatului de la Versailles. Germaniei — conchide J. Pirenne — i s-au deschis la est posibilități care trebuiau să constituie baza politicii germane pe care o va realiza Hitler. Locarno a fost primul act al politicii care a pregătit războiul din 1939“³.

Pactul de la Locarno a deschis imperialismului german drumul spre Europa de sud-est. Solidare în principiul păstrării statu quo-ului teritorial în Europa centrală și de sud-est, statele membre ale Micii Înțelegeri au primit cu deosebită îngrijorare acest eveniment politic. În perioada imediat următoare semnării pactului de la Locarno, Mica Înțelegere a promovat o politică de contracarare a efectelor Locarnoului prin încercările de constituire a unui Locarno european și a unui Locarno balcanic care să dea garanții asupra frontierelor în centrul și sud-estul Europei.

Desăvîrșind sprijinul acordat Germaniei de capitalul englez și american, planul Young — adoptat în februarie 1929 —, moratoriul lui Hoover asupra plății reparațiilor și conferința de la Lausanne din iunie 1932, prin care s-a pus capăt practic problemei reparațiilor, au constituit etape succesive ale ascensiunii economice, politice și militare a Germaniei pe plan

european și, în același timp, au constituit tot atâtea manifestări concrete ale „conciliatorismului“ cercurilor conducătoare britanice. În aceste condiții, vechile teorii ale imperialismului german cu privire la „spațiul vital“ au început să prindă viață, amplificate și adaptate la noile împrejurări. „Planul Brüning“ din 1930 aducea la ordinea zilei chestiunea orientării expansiunii germane spre sud-estul Europei. La 26 aprilie 1932, premierul englez McDonald, secretarul de stat american Stinson și cancelarul Brüning au căzut de acord pentru dublarea efectivelor Reichswehrului.

Dictatura național-socialistă în Germania, instaurată în ianuarie 1933, prin natura politicii pe care a promovat-o pe plan intern și extern, prin caracterul ideologiei sale nu poate fi asemănată cu nici unul din regimurile dictatoriale contemporane ei. Din aceste considerente socotim că similitudinea între dictatura nazistă din Germania și formele neparlamentare de guvernămînt existente în Europa postbelică, afirmată de Gilbert și Gott în lucrarea lor (p. 30), nu poate fi întru totul întemeiată.

Dacă dorința de subminare a pozițiilor Franței în Europa a constituit o cauză principală și în același timp un obiectiv al politicii de conciliere față de Germania a unor cercuri conducătoare britanice, distrugerea statului sovietic și reprimarea mișcării muncitorești și comuniste internaționale au fost elemente de importanță majoră care au stat în centrul acestei politici. Gilbert și Gott sesizează cu multă precizie aceste aspecte, formulînd concluziile care se desprindeau clare. „Pe conciliatori, arată autorii, îi atrăgea perspectiva preponderanței germane în Europa. O Germanie puternică ar împiedica răspîndirea comunismului în Europa... Pentru conciliatori prietenia anglo-germană reprezenta o contrapondere esențială față de influența nocivă a Rusiei“ (p. 34). „Inamicul lor (al conciliatorilor — n.n.) european, conchid autorii, era comunismul. Numai Marea Britanie și Germania, unite, erau în stare să-l înfrunte“ (p. 55). Foarte concludentă, asupra con-

² E. Heinkel, *Stürmisches Leben*, Stuttgart, 1953, p. 136.

³ Jacques Pirenne, *Histoire de l'Europe*, Tome IV, *Du traité de Versailles au pacte atlantique*, Bruxelles, 1962, p. 101.

cepției cercurilor conciliante engleze cu privire la platforma cea mai avantajoasă a unei colaborări cu Germania nazistă, este aprecierea lordului Londonderry, un exponent al acestor cercuri: „De ce n-am putea găsi, într-o formă sau alta, un teren comun cu Germania în opoziția noastră față de comunism... Platforma anticomunistă... este de neprețuit; și sînt absolut sigur că am fi putut să mergem mai departe și să-i convingem pe germani că, deși dezaprobăm și chiar condamnăm multe din cîte fac ei, puteau totuși avea certitudinea că le vom fi sinceri în atitudinea lor față de comunism“ (p. 59).

O dovadă concludentă a intențiilor cercurilor conducătoare britanice a fost sollicitudinea cu care au primit proiectul lui Mussolini privind încheierea pactului cvadripartit. Îngrijorările statelor europene și cu deosebire ale Micii Înțelegeri au fost cu atît mai îndreptățite cu cît revizuirea tratatului de la Versailles devenea, prin semnarea acestui pact de către cele două puteri fasciste și de către Anglia și Franța, o chestiune a cărei împlinire căpăta posibilități foarte largi.

România, prin reprezentantul său N. Titulescu, a avut un apreciabil aport la modificarea proiectului inițial. Ca răspuns la acest pact, acordul pentru definirea agresorului, semnat la Londra în același an, a exprimat voința unui număr însemnat de țări de a lupta pentru o politică de pace și securitate.

Conciliatorismul britanic față de Germania nazistă a pierdut însă treptat un număr tot mai mare de adepți, pe măsură ce această concepție își dovedea caracterul falimentar. Autorii lucrării de față înfățișează deosebit de clar evoluția punctelor de vedere și a poziției față de politica guvernului a unor cercuri politice, a reprezentanților marcanți ai vieții publice britanice. Începînd cu primăvara anului 1938, cînd grupul din jurul lui Chamberlain a întreprins o politică deosebit de activă pentru realizarea unei înțelegeri largi cu Germania nazistă, împotriva intereselor vitale atît ale poporului englez, cît și ale celor-

alte popoare europene, divergențele în însuși interiorul guvernului, între cercul lui Chamberlain și grupul din jurul lui Eden (ministru de externe), s-au adîncit neconținut. Ieșirea din guvern a acestuia, apoi a lui Duff Cooper (lordul amiralității), urmați de o serie de funcționari superiori din ministere, departe de a ușura poziția guvernului, i-a creat noi dificultăți prin întărirea opoziției. În jurul lui Eden, Churchill, Duff Cooper, R. Vansittart și alții s-a grupat în ajunul izbucnirii celui de-al doilea război mondial un număr din ce în ce mai mare de politicieni care dezavauau politica guvernului.

Preocuparea permanent prezentă în carte de a se arăta opoziția față de conciliatorism manifestată de numeroși reprezentanți ai acelor cercuri britanice care promovau o linie politică lucidă, de păstrare a alianțelor cu Franța și sprijinire a statelor europene amenințate de expansiunea nazistă, întregeste viziunea asupra conținutului politicii externe britanice. Rolul pe care opinia publică l-a jucat deseori în frînarea unor acțiuni ale politicii de conciliere este scos în evidență pe parcursul întregii lucrări. În perioada iunie-iulie 1938, cînd se purtau tratative secrete germano-engleze privind soluționarea crizei sudete în favoarea Germaniei, opinia publică britanică a exercitat puternice presiuni asupra guvernului. Cerînd precizarea poziției acestuia față de urmările Anschlussului „Chamberlain nu putea înainta prea repede în înfăptuirea politicii sale — arată autorii. Opinia publică exercita mari presiuni asupra guvernului, pentru ca acesta să se intereseze de situația rezultată în Austria după *Anschluss*... Repulsia resimțită de marele public față de situația din Germania constituia o piedică în calea unei adevărate colaborări anglo-germane“ (p. 174—175).

În ajunul conferinței de la München, cînd conciliatorii pregăteau dezmembrarea Cehoslovaciei în profitul Germaniei naziste, congresul sindicatelor britanice și Comitetul național executiv al partidului laburist au publicat, la 8 septembrie, o declarație

comună în care se arăta : „Guvernul britanic n-ar trebui să lase guvernului german nici un dubiu că se va alătura guvernului francez și celui sovietic pentru a se împotrivi oricărui atac îndreptat contra Cehoslovaciei“ (p. 189—190). Dar poate că cea mai elocventă afirmare a opiniei publice engleze față de politica guvernului a fost în zilele cuceririi Poloniei de armatele naziste când, în ciuda tratatului anglo-polon, Chamberlain și grupul său continuau să depună eforturi pentru a ajunge la o „înțelegere“, cu Hitler, acordându-i din nou concesiuni teritoriale, de data aceasta pe seama Poloniei. Ajutorarea Poloniei cucerite și declararea de război Germaniei erau imperatiile momentului. „Din nou presiunea opiniei publice, arată Gilbert și Gott, era menționată ca factor important în desfășurarea crizei. Nu era numai faptul că populația voia să se pună capăt o dată discuțiilor și tergiversărilor, dar mai întâi un diplomat, iar apoi un om politic au dat glas îngrijorării lor, considerând că opinia publică reprezintă un factor important în determinarea politicii“ (p. 400).

Oglindirea în cartea lui Gilbert și Gott a unor momente semnificative ale manifestării opiniei publice din Marea Britanie ca element ce a influențat în mod hotărâtor politica externă a guvernului ar fi câștigat, desigur, dacă ar fi cuprins și o prezentare a poziției Partidului Comunist din Anglia față de principalele evenimente interne și internaționale din perioada analizată. Această problemă se impunea atenției autorilor cu atât mai mult cu cât unul din scopurile lucrării era și acela de a prezenta acțiunile „celor care s-au opus“ politicii de conciliere.

*

Perspectivile anexării Austriei de către Germania nazistă, în primăvara anului 1938, cunoscute de guvernul britanic încă la sfârșitul anului 1937, nu au adus nici o schimbare în orientarea politicii acestuia față de cel de-al treilea Reich.

În ianuarie — martie 1938 primul ministru și colaboratorii săi din gu-

vern au depus stăruințe deosebite pentru a înfringe opoziția din jurul lui Eden privind retrocedarea către Germania a unor colonii aflate sub mandat britanic numai în schimbul unui acord pentru limitarea înarmărilor. După demisia lui Eden, Henderson, ambasadorul britanic la Berlin, i-a oferit la 3 martie lui Hitler o propunere nouă privind „împărțirea“ coloniilor din Africa situate între paralela 5 și fluviul Zambezi, colonii care aparțineau nu numai Angliei, ci și Belgiei și Portugaliei. Această ofertă nu mai era condiționată, așa cum se întâmplase mai înainte, de un acord privind înarmarea. „Englezii — conchid Gilbert și Gott — se aflau într-o situație periculoasă. Ei renunțaseră la precauția esențială a unui quid-pro-quo. Promiteau să-și exercite influența pentru ca trei puteri coloniale să accepte o masivă reajustare — respectiv pierdere — de teritorii, lucru cu care nici una dintre ele nu se declarase de acord. Noroc că Hitler i-a scăpat de multe neplăceri ulterioare... Hitler i-a spus lui Henderson că «problema coloniilor mai putea aștepta patru, șase, opt sau chiar zece ani»“ (p. 144). Analizând această poziție, aparent contradictorie, a guvernului german, autorii fac o remarcă interesantă : „Ideea unui imperiu colonial fusese pe larg vînturată în discursurile publice ale germanilor... Coloniile erau mai utile ca motiv de nemulțumire în jurul căruia se putea face zarvă decît ca suprafețe marcate pe hartă ca posesiuni germane“ (p. 136—137). Gilbert și Gott descifrează ca obiectiv primar în politica externă nazistă din această perioadă obținerea „spațiului vital“ în Europa. Problema colonială se presupunea a fi rezolvată de cel de-al treilea Reich în mod radical, nu pe calea unor tratative cu Marea Britanie — așa cum aceasta oferea în condițiile anului 1937—1938 —, ci de pe poziții de forță, cînd imperiul britanic „se va afla în dificultate“ (p. 137).

Ziua de 12 martie 1938, cînd armatele germane au intrat în Austria, a prins guvernul englez în febra elaborării unui nou proiect în chestiunea coloniilor ce urma a-i fi prezentat lui

Hitler. Anschlussul a întrerupt pentru moment tratativele oficiale și neoficiale duse permanent între Londra și Berlin; ele au devenit însă după martie 1938 mai active, „conciliatorii“ asumându-și din ce în ce mai multe sarcini în rezolvarea crizei politice europene din vara și toamna anului 1938 în favoarea Germaniei naziste.

Un loc central ocupă în monografia lui Gilbert și Gott analiza politicii externe britanice față de Cehoslovacia, atât în etapa de pregătire a Munchenului, cât și în lunile următoare. Din prezentarea unui bogat material documentar se degajă o concluzie interesantă: eforturile diplomatice depuse de conciliatorii în vara anului 1938, pentru a determina guvernul cehoslovac să accepte dezagregarea propriei sale țări în schimbul unor iluzorii „garanții“ politice asupra a ceea ce mai rămânea din vechea Cehoslovacie, erau mijlocul prin care se urmărea obținerea asentimentului celui de-al treilea Reich asupra stabilirii unei înțelegeri multilaterale cu Anglia. „Englezii — subliniază autorii —, deosebit de dornici să ajungă la o înțelegere pe plan general cu Germania, nu puteau admite ca intransigența cehilor să le periclitizeze planurile“ (p. 154).

Atitudinea guvernului francez în ceea ce privea soluționarea crizei cehoslovace a abandonat principiul de onoare al alianței cu Cehoslovacia — urmat în politica externă franceză de Delbos și Paul Boncour —, însușindu-și quasi-integral punctul de vedere oficial britanic. George Bonnet, în calitate de ministru de externe, și Daladier, ca prim-ministru, au comunicat la 1 mai 1938 lui Welczek, ambasadorul german la Paris, că, alături de guvernul britanic, guvernul francez stă la dispoziția Germaniei pentru a acționa ca mediator. Aceste guverne „vor exercita întreaga lor influență pentru a convinge guvernul de la Praga să adopte o atitudine conciliantă“. După părerea lui Bonnet „orice înțelegere este preferabilă unui război mondial în care atât învingătorul, cât și învinsul vor cădea victime comunismului mondial“ (p. 162). „Oamenii

din Franța și Marea Britanie — spunea Bonnet — văd în această criză posibilitatea de a se ajunge cu Germania la o înțelegere care, în ultimă instanță, va asigura pacea în Europa. Ei speră că în această chestiune conversațiile (cu Germania) vor începe într-un viitor foarte apropiat“ (p. 163). Precizarea punctului de vedere anglo-francez în chestiunea atitudinii față de Cehoslovacia a fost confirmată, în cursul lunilor mai-iunie, de o susținută campanie de presă în Marea Britanie îndreptată împotriva Cehoslovaciei.

Față în față cu atitudinea guvernelor englez și francez privind Cehoslovacia este prezentată poziția adoptată de U.R.S.S. în timpul crizei politice din vara și toamna anului 1938. Cunoscutele apel trimis de guvernul sovietic în martie celorlalte guverne, prin care se propunea organizarea de acțiuni colective în scopul opririi agresiunii, conciliatorii din Marea Britanie i-au răspuns cu un refuz mascat sub pretextul „neoportunității“ unei conferințe a statelor europene. „Conciliatorii — se subliniază în lucrare — refuzau să colaboreze cu alianța franco-rusă. Fiecare luată în parte, Franța și Rusia, erau destul de supărătoare. Ar fi fost un dezastru să se concluzeze cu amândouă. Marea Britanie dorea să concluzeze cu Germania“ (p. 157).

În luna septembrie, criza politică europeană s-a adâncit. Propunerea sovietică din 2 septembrie cu privire la începerea neîntârziată a unor convorbiri între experți de stat-major sovietici, francezi și cehi și trimiterea la Berlin a unei note comune de avertisment anglo-franco-sovietice, pe de o parte, asentimentul dat de guvernul român transportării pe calea aerului în Cehoslovacia a ajutorului sovietic, pe de altă parte, ridicau serioase piedici îndeplinirii intențiilor guvernului britanic de a sili Cehoslovacia să cedeze Germaniei naziste o parte a teritoriului său. În același timp, cu toate că încerca să se eschiveze de a respecta alianța sa cu Cehoslovacia, încurajând astfel acțiunile politicii britanice, guvernul francez susținea clauza acordă-

rii de garanții Cehoslovaciei din partea marilor puteri, după amputarea sa teritorială, mijloc prin care — după părerea franceză — Marea Britanie și-ar fi asumat răspunderi pentru securitatea statelor de la răsărit de această țară. „Politica lui Chamberlain — apreciază autorii — era de a da Germaniei mînă liberă în Europa răsăriteană. Prin garantarea integrității statului cehoslovac — care nu prea avea perspective să rămînă un stat viabil după ce îi vor fi fost luate regiunile de frontieră — această politică ar primi o puternică lovitură. De aceea, Chamberlain a făcut tot ce i-a stat în putință pentru a evita să dea vreo garanție. Marea Britanie nu voia să apere Cehoslovacia” (p. 201).

Într-o anumită măsură, fixarea atenției autorilor lucrării exclusiv asupra acțiunilor conciliante ale guvernului britanic față de Germania în problema cehoslovacă lasă impresia că elementele determinante ale politicii externe cehoslovace în perioada respectivă și drumul care a dus la Munchen se leagă numai de efectele acestui conciliatorism britanic. Contextul internațional al Cehoslovaciei, poziția celorlalte state — altele decît Anglia, Franța și Germania — în timpul crizei a condiționat în mod nemijlocit evoluția politicii statului cehoslovac. Presiunile asupra guvernului de la Praga, pentru a face concesii din ce în ce mai mari Germaniei naziste, exercitate de Londra, Berlin și Paris, au căpătat o acuitate deosebită în condițiile în care Ungaria horthistă și Polonia au revendicat satisfacerea concomitentă și a pretențiilor lor teritoriale.

Într-o referire indirectă, Gilbert și Gott dau amănuntul că guvernul român a acordat permisiunea de survol avioanelor sovietice în ajutorul Cehoslovaciei (p. 187). Este util a preciza că, în cadrul posibilităților sale, guvernul român a desfășurat în perioada din ajunul Munchenului o susținută activitate diplomatică la Geneva, Paris, Londra, Praga, Belgrad, arătînd necesitatea coordonării acțiunilor tuturor statelor pentru salvagardarea Cehoslovaciei.

Concentrările masive de trupe maghiare și polone la granițele Cehoslovaciei au contribuit la agravarea situației acestei țări. Nu este lipsit de importanță faptul că din sistemul de alianțe pe care se sprijinea securitatea hotarelor Cehoslovaciei în timpul crizei din mai-septembrie nu se mai putea lua în considerare decît alianța cu U.R.S.S. încadrată în tratatul franco-sovietic și pactul Ligii Națiunilor și alianța cu România, aceasta din urmă decurgînd din pactul Micii Înțelegeri. Alături de Uniunea Sovietică, a cărei poziție în favoarea apărării Cehoslovaciei este subliniată în lucrare, guvernul român, considerînd că existența statului independent cehoslovac reprezintă o necesitate vitală pentru România, a afirmat hotărîrea sa de a respecta obligațiile de asistență a Cehoslovaciei, ce-i reveneau prin pactul Micii Înțelegeri, în cazul cînd se va produce un atac al Ungariei. Străduindu-se să determine guvernul iugoslav să adopte o hotărîre comună în această privință, ministrul de externe al României, Petrescu-Comnen, sublinia într-o telegramă trimisă din Geneva la Belgrad, la 22 septembrie : „Departamentul mine are ideea de a ne angaja într-o acțiune ce ne-ar putea duce la război. Socotesc însă că avem o răspundere istorică și că într-o zi am putea fi întrebați cum se poate ca guvernele de la București și Belgrad să nu fi încercat măcar o acțiune diplomatică pentru a împiedica unirea Slovaciei cu Ungaria, ceea ce ar însemna începutul unei revizuirii totale a clauzelor tratatului de la Trianon”⁴. Îngrijorările guvernului român erau cu atît mai întemeiate cu cît informațiile ce le primea de la oficiile sale diplomatice confirmau tot mai mult intențiile conciliante ale marilor puteri.⁵

⁴ Arhiva M.A.E., fondul nr. 71/1938 C. 7, vol. 303. Telegrama nr. 35 către București și Belgrad adresată de Petrescu C. din Geneva la 22 septembrie 1938.

⁵ În ziua plecării lui Chamberlain la Berchtesgaden, ministrul român la Londra, Grigorcea, transmitea la București : „Chamberlain, care a inaugurat politica de a îmblîzi Germania prin concesii, trebuie să o continue pînă la ultimele sale limite. La Legația Cehoslovaciei din Londra domnește îngrijorarea că Anglia va ceda în toate cererile lui Hitler”. Ibidem. Telegrama nr. 244, Londra, 15 septembrie 1938, semnată Grigorcea.

Intr-un moment cînd marile puteri, eschivîndu-se de la asistența pe care o datorau Cehoslovaciei prin tratate internaționale, cedau în fața pretențiilor celui de-al treilea Reich, U.R.S.S., în temeiul hotărîrilor luate de comun acord cu guvernul român, a transportat în Cehoslovacia prin spațiul aerian al României un însemnat număr de avioane. Vederile identice ale guvernelor sovietic și român privind intangibilitatea tratatelor, respectul integrității teritoriale a statelor, principiul securității colective și politice în cadrul Societății Națiunilor au stat la baza acțiunilor diplomatice comune sau separate în sprijinul Cehoslovaciei în perioada crizei politice din 1938. Referindu-se la această atitudine consecventă a României, ministrul de externe sovietic, Litvinov, aprecia la 4 octombrie: „Niciodată România nu a avut mai bune raporturi cu U.R.S.S. decît în momentul de față”⁶. Nu putem să nu amintim, în această scurtă referire la poziția României în timpul crizei cehoslovace, sentimentul de solidaritate unanim al maselor populare din întreaga țară cu poporul cehoslovac, atitudinea protestatară împotriva pactului de la Mîunchen a celor mai diferite categorii sociale din țara noastră.

Politica conciliantă britanică față de Germania nazistă, cu consecințele ei fatale pentru Cehoslovacia, concretizate în pactul de la Mîunchen, s-a continuat, în forme specifice noi, în perioada octombrie 1938—martie 1939. „După Mîunchen, subliniază Gilbert și Gott, politica de conciliere a ajuns la apogeu” (p. 252). Dar posibilitățile de expansiune spre sud-estul Europei, pe care Germania nazistă le-a obținut după septembrie 1938, deschideau perspectiva pierderii influenței și poziției în aceste regiuni de către o seamă de cercuri financiare din Marea Britanie. Astfel se explică unele măsuri de ajutor financiar acordat unor țări din sud-estul Europei, ca și accentuarea presiunilor asupra guvernului Chamberlain pentru a adopta o poziție

fermă față de Germania nazistă. Conciliatorii au mers, în schimb, pe calea unor noi cedări, din ce în ce mai substanțiale, sperînd în continuare în iluzia unei „temperări”, a unei „colaborări” germano-engleze în problema împărțirii coloniilor și a sferelor de influență. În condițiile ciocnirii intereselor exponenților celor două orientări în politica față de Germania, guvernul Chamberlain a dus permanent tratative pe cale oficială și neoficială cu reprezentanții marii industrii și finanțe germane.

Continuînd politica sa agresivă în Europa, la 15 martie 1939 Germania a copleșit Cehoslovacia. Conciliatorii au căutat să iasă din impasul în care se aflau, ca urmare a acestei noi acțiuni agresive, prin declarații echivoce. Într-un discurs ținut la Birmingham, la 17 martie, Chamberlain l-a „avertizat” pe Hitler că, dacă ultima lui acțiune constituie un pas pe calea unei încercări de a domina lumea prin forță, Marea Britanie va participa „cu toate forțele ei la rezistența împotriva provocării”. În lucrarea lor, Gilbert și Gott fac următoarea apreciere: „Implicit se putea deci deduce că dacă s-ar putea face dovada că invadarea Pragăi nu constituie un pas pe calea dominației mondiale Marea Britanie se va limita la rolul de simplă spectatoare” (p. 271). Că este așa o dovedește, înainte de toate, faptul că în aceeași zi de 15 martie, cînd Cehoslovacia era copleșită, s-a semnat la Düsselldorf un acord preliminar germano-englez prin care Marea Britanie se angaja să sprijine Germania, sporindu-i resursele de deșize necesare programului ei de înarmare (p. 272). Totuși, apreciază autorii, „politica de conciliere cu orice preț n-a putut supraviețui ocupării Pragăi” (p. 304).

Guvernul lui Chamberlain a continuat însă încercările de a ajunge cu Hitler la o colaborare largă economică și politică pe calea unor tratative secrete ai căror principali purtători erau Wilson și Henderson. Cu toate acestea și aici punctul de vedere britanic se oprea constant asupra respectării de către Germania a sferelor de „interes

⁶ Arhiva M.A.E., fondul nr. 71/U.R.S.S., anul 1938, vol. 85. Telegrama către Legația României la Moscova, 4 octombrie 1938, semnată Comnen.

special sau de influență economică" ale Angliei în Europa de est și sud-est. Or, tocmai acest deziderat britanic a devenit punctul nevralgic al relațiilor germano-engleze după martie 1939 care a imprimat politicii Germaniei, Angliei și Franței față de țările din sud-estul Europei trăsături specifice. Din partea sa, guvernul nazist urmărea acapararea economică a regiunilor sud-estice ale Europei și excluderea oricărui amestec al altor puteri. După München, acțiunile în această direcție ale Germaniei s-au intensificat la adăpostul conciliatorismului britanic și avînd ca aliat revizionismul horthist maghiar.

Criza politică din martie 1939, analizată în cartea semnată de Gilbert și Gott din punctul de vedere al politicii externe britanice, a avut ca urmare promovarea unei linii de stăvilire a agresiunii și asumarea de obligații în asistarea statelor amenințate. Autorii amintiți opinează că această schimbare s-a datorat așa-numitei „indiscreții a lui Tilea“, ministrul român la Londra, care a alarmat Foreign Officeul la 17 martie cu știrea că România se află în fața unui adevărat ultimatum german și este amenințată cu cotoșirea dacă nu acceptă cererile germane privind acordarea monopolului asupra comerțului exterior și restrîngerea producției industriale conform intereselor germane. „Întrevederea dintre Halifax și Tilea poate fi considerată unul dintre cele mai importante evenimente politice ale perioadei dintre cele două războaie mondiale“, se apreciază în lucrare (p. 306). „Indiscreția pe care Tilea o comisese exact la momentul oportun a permis politicii britanice să-și găsească orientarea“ (p. 309).

În realitate această „indiscreție a lui Tilea“ fusese rodul unei abile manevre diplomatice a guvernului român, care considera că în zilele de după 15 martie 1939 România se afla în fața pericolului iminent al agresiunii germane și horthiste, ca urmare a refuzării semnării tratatului economic ce-i era cerut de Germania și a sprijinului permanent acordat Cehoslovaciei.

Ne vom referi pe scurt la aceste chestiuni.

După cum se știe, încă din februarie 1939 se desfășurau la București — în atmosfera de presiuni politice — tratative economice româno-germane care înaintau foarte greu, delegația română respingînd constant o serie de pretenții ce atingeau grav independența economică și suveranitatea țării. „Cabinetul își dăduse seama că este vorba de mult mai mult decît un tratat comercial obișnuit“⁷, observa șeful delegației germane, Wohlthat, în raportul său către guvernul german. Concomitent, guvernul român a susținut o intensă activitate diplomatică în apărarea Cehoslovaciei. Ca urmare, la jumătatea lunii martie, tensiunea relațiilor româno-germane a atins punctul maxim. La aceasta a contribuit și încordarea deosebită a raporturilor româno-maghiare, provocată de intențiile guvernului horthist de a anexa Ucraina subcarpatică, acțiune la care guvernul român se opunea. După cum informau buletinele statului-major român, începînd de la 14 martie, guvernul maghiar a desfășurat, în etape, mobilizarea generală, ocupînd Ucraina subcarpatică și masînd trupe la frontieră cu România; pentru zilele de 21—22 martie se prevedea dezlănțuirea atacului maghiar asupra României, sprijinit de armatele germane din Slovacia, aflate pe linia Nitra-Zilina, la cca. 300 km vest de frontiera română. În aceeași vreme, unitățile armatei bulgare din fața graniței de sud a României au fost întărite⁸. Coroborate cu știrile ce veneau de la toate oficiile diplomatice ale României cu privire la iminența unei înaintări germane spre sud-est, cu informațiile despre afișarea din greșeală în Cehoslovacia de către ocupanții naziști a unor proclamații în limba română pregătite dinainte, mișcările de trupe de la graniță au conturat clar un real pericol de invazie în România din partea Germaniei hitleriste și Ungariei horthiste.

⁷ Akten zur Deutschen auswärtigen Politik, 1918—1945, Serie D. (1937—1945), Band VI, M.C.M.L. VI, Imprimerie Nationale, Baden-Baden, documentul nr. 131.

⁸ Arhiva M.F.A. — M. St. M., secția operații, dosarul nr. 165. Memoriu justificativ privitor la concentrările române pentru instrucție pe fronturile de vest și sud.

În aceste zile, în fața neconținutelor amînări ale guvernului român de a semna tratatul și în condițiile protestelor tot mai puternice ale opiniei publice din România, Wohlthat și-a însoțit cererile cu amenințări, „arătînd riscul pe care îl prezintă pentru România o nouă tergiversare“, după cum sublinia el în raportul către Berlin, mai sus menționat. În astfel de împrejurări, Gafencu a trimis la 16 martie ministrului român la Londra, Tilea, telegrama cu nr. 17 180, în care îi cerea să se prezinte de urgență la Foreign Office pentru „a atrage cu toată apăsarea atenția guvernului britanic asupra uriașelor consecințe pe care le poate avea nu numai pentru Europa Centrală, dar pentru întreaga Europă, credința care se întărește tot mai mult și pe care nici o declarație și nici un fapt pornit din Apus nu o îngrădește, că nu mai este decît un singur arbitru în Europa, care hotărăște de siguranța, de neatîrnarea și de pacea națiunilor“⁹. La 17 martie Tilea a avut convorbiri la Foreign Office cu lordul Halifax căruia i-a arătat telegrama lui Gafencu și i-a „sugerat în mod particular o clarificare a poziției și interesului Marii Britanii față de noi și sud-estul european“¹⁰. Tilea a mai atras atenția asupra „posibilității formării unui bloc solid din Polonia, România, Grecia, Turcia, Iugoslavia, cu sprijinul Marii Britanii și Franței“¹¹. El a solicitat guvernului britanic acordarea unui credit financiar României. Demersuri în același sens au fost făcute și de atașatul militar român la Londra, la Ministerul de Război și la Marele stat-major britanic.

În numeroasele telegrame justificînd acțiunile sale din zilele de 17—19 martie, Tilea subliniază permanent că demersurile la Foreign Office au fost făcute „conform instrucțiunilor din te-

legrama nr. 17 180“, trimisă de Gafencu la 17 martie¹².

Din aceste telegrame nu reiese că Tilea ar fi vorbit de un „ultimatum“ german dat guvernului de la București. De asemenea, în scrisoarea trimisă la 17 martie ministrului britanic la București, Reginald Hoare, Halifax, referindu-se la convorbirile cu Tilea, precizează că acesta ar fi arătat că cererile formulate de delegația economică germană i s-au părut guvernului român că „seamănă“ cu un ultimatum¹³.

În cercurile diplomatice, și mai ales în presa din toate țările, s-au făcut afirmații deschise însă referitoare la existența unui real „ultimatum“ dat României.

Ceea ce s-a obținut prin demersurile diplomatice amintite a fost precizarea intențiilor Angliei și Franței de a acorda României „garanții“ unilaterale, care, neangajînd la reciprocitate, dădeau guvernului român posibilitatea de a dispune de o mai largă libertate de mișcare în relațiile sale cu Germania. Desolidarizarea guvernului român de intervențiile făcute de Tilea l-au ferit de a-și lua răspunderea „garanțiilor“, iar „rechemarea“ lui Tilea pe timp de 10 zile la București a avut menirea de a întări impresia asupra așa-ziselor „deservicii“ pe care acesta le-ar fi săvîrșit. De altfel, într-un memoriu din 15 aprilie 1939, Gafencu scria că la afirmarea unei „politici mai energice“ a Angliei și Franței după 15 martie „a contribuit într-o măsură deosebit de însemnată teama pe care a provocat-o acordul germano-român“¹⁴.

Tratatul economic româno-german a constituit, fără îndoială, mijlocul prin care cel de-al treilea Reich a obținut importante concesii economice, fără a acorda României „garanții“ politice. Dar politica externă promovată de guvernul Călinescu, după încheie-

⁹ Arhivă M.A.E., fondul nr. 71/Anglia, vol. 40. Telegrama nr. 17 180, București, 16 martie 1939, semnată Gafencu.

¹⁰ Ibidem, fondul nr. 71/1938, C. 7b, vol. 313. Telegrama nr. 565, Londra, 17 martie 1939, Strict confidențial. Semnată Tilea.

¹¹ *Documents on British Foreign Policy. 1919—1939*, Serie III, vol. IV, Londra, 1951, documentul nr. 395.

¹² Vezi telegrama nr. 585, Londra, 20 martie 1939; Telegrama nr. 592, Londra, 22 martie 1939; telegrama nr. 584, Londra, 20 martie 1939, etc. semnate Tilea, în Arhivă M.A.E., fondul nr. 71/Anglia, vol. 40.

¹³ Vezi *Documents on British Foreign Policy. 1919—1939*, Serie III, vol. IV, Londra, 1951, documentul nr. 395.

¹⁴ Arhivă M.A.E., fondul nr. 71/1938, dosarul nr. 398.

rea tratatului din 23 martie, a dus la micșorarea masivă a schimburilor cu Germania și la creșterea considerabilă a comerțului cu Anglia.

Pe marginea celor expuse mai sus s-ar putea emite opinia că între „conciliatorismul” britanic și concesiile economice către Germania impuse României ar putea fi pus semnul egalității. Analiza obiectiv istorică infirmă o asemenea opinie.

Concluzii reale asupra caracterului politicii externe a României în acești ani se pot formula numai prin analiza ei în contextul evoluției situației interne și internaționale.

Evident, politica — în sine — a „concesiilor”, fie ele chiar numai economice, nu era de natură a întări capacitatea de rezistență a țării în fața expansiunii naziste, ci, dimpotrivă, deschidea, succesiv, noi căi de pătrundere a Germaniei în economia României, de exercitare a unui control din ce în ce mai larg asupra întregii activități economice, de influențare a orientării politice externe, de afirmare a cercurilor progermane care mergeau pe calea trădării intereselor naționale ale României.

„Indiscreția lui Tilea”, cum califică Gilbert și Gott acțiunile diplomatice ale guvernului român din zilele de 17—21 martie 1939, a coincis cu momentul în care opoziția împotriva politicii de conciliere se accentuase în mod deosebit în Marea Britanie, agresiunea germană împotriva Cehoslovaciei și ocuparea Memelului agravând criza politică din Anglia. Toți acești factori au impus guvernului englez adoptarea unei alte orientări în politica externă.

Cu toate noile obligații pe care Anglia și Franța și le-au asumat față de statele amenințate din sud-estul Europei prin angajamentele și tratatele

semnate în vara anului 1939, conciliatorismul, practicat ani în șir de cercurile conducătoare din Marea Britanie în relațiile lor cu Germania, și-a lăsat amprenta asupra întregii evoluții a situației internaționale din ajunul celui de-al doilea război mondial. Raportul de forțe, net în favoarea Germaniei hitleriste și a aliaților săi, nu a mai putut fi modificat în 1939. Izbucnirea celui de-al doilea război mondial a fost în mare măsură consecința politicii de concesi și cedări succesive în fața tendințelor expansioniste și agresive naziste. Dacă conciliatorismul „cu orice preț” n-a putut supraviețui evenimentelor din martie 1939, el a continuat însă să se manifeste și după această dată. Intrarea Angliei în război împotriva Germaniei a fost urmată imediat de o serie de acțiuni menite să obțină o pace care să confirme, în mare măsură, schimbările survenite în Europa prin anexiunile teritoriale germane. „Simulacrul de război” și „pacea” preconizată de conciliatori au fost ultimele acte ale „colaborării” cu Germania nazistă. În primăvara și vara anului 1940, cel de-al treilea Reich a declanșat agresiunea împotriva foștilor săi susținători.

★

În încheierea acestei succinte aprecieri asupra citorva probleme dezbătute în monografia prezentată menționăm că din punctul de vedere al studierii istoriei politicii externe a României, cartea lui Gilbert și Gott contribuie, prin analiza deosebit de sugestivă și documentată a conciliatorismului britanic, la o mai precisă delimitare a cadrului istoric în care s-a creat și s-a conturat izolarea politică a României cu deosebire în anii 1938—1940. Este un motiv în plus pentru care salutăm traducerea cărții „The Appeasers” de M. Gilbert și R. Gott.

V. MOISUC
doctor în istorie

Raymond Cartier: „La seconde guerre mondiale“

Paris, 1965—1966

Editura Larousse — Paris Match, 2 vol. (386 + 392 p.)

Literatura istorică și memoria-listică asupra celui de-al doilea război mondial a început să se apropie, ca proporții și valoare documentară și științifică, de literatura consacrată primului război. Publicarea unei mase de documente, isto-

rii oficiale și mai ales de memorii provenind de la unii dintre principalii protagoniști politici și militari ai celui de-al doilea război mondial îngăduie apariția unor lucrări de sinteză asupra evenimentelor politice și militare dintre anii 1939—1945.

O asemenea sinteză a apărut în limba franceză și se datorește lui Raymond Cartier, directorul hebdomadarului ilustrat „Paris Match“.

Bazat pe o largă bibliografie și avînd la dispoziție un mare număr de colaboratori, R. Cartier mărturisește, în postfața celui de-al doilea volum, că a încercat în această lucrare „să atingă seninătatea istoriei“, că s-a străduit să scrie astfel încît „nici un fel de altă considerație în afara aceleia de a descoperi adevărul să nu vină să coloreze expozeul unei tragedii a cărei reversibilitate, așa cum este îngăduit să o nădăjduim, este de neconceput“.

Lucrarea nu face nici un fel de considerente etiologice preliminare, nici o incursiune în originile complexe ale războiului mondial, după cum nu se ocupă nici de consecințele lui. Expunerea începe cu 1 septembrie 1939, data agresiunii hitleriste asupra Poloniei, și se încheie cu capitularea necondiționată a Japoniei la 2 septembrie 1945. Cronica celor 2 194 de zile

ale cumplitelui război, care a înclăștat 61 de națiuni, a mobilizat o sută de milioane de ostași și a pricinuit pierderea a 32—40 de milioane de vieți omenești este făcută cronologic, timpul și spațiul fiind lăsate să se interfereze în sinteze scurte și pregnante. Evenimentele militare și politice sînt deslășuite în sursele și implicațiile lor, coroborate cu fina revelație a psihologiei unor personalități cu rol în desfășurarea cursului războiului.

Considerentele strategice precumpănesc frecvent în expunere, încă de la început, dar autorul se pricepe să le cuprindă într-o formulă sintetică și limpede. Doctrina războiului-fulger, anunțată înainte de 1939 de generali francezi (de Gaulle, pe atunci colonel) și italieni (Doucet), este aplicată pe scară mare, cu un succes care vreme de aproape trei ani nu s-a dezmințit, de statul-major german, mai ales de viitorii mareșali von Mannstein, von Kleist și Rommel. Folosirea masivă și autonomă a cărelor de luptă, care pot străpunge orice linie fortificată, pot manevra și învâlu, ajutate de efectul de teroare produs de avioanele de luptă în picaj, a restituit războiului elementul de iuteală, de improvizație, într-un cuvînt, de inteligență, pe care-l pierduse în noroiul tranșelor primului război mondial.

Întreg acest eșafodaj al fanteziei creatoare s-a sprijinit însă, din prima zi a războiului, pe o judecată politică pe atît de primitivă pe cît era și morală personajului respectiv — în speță Hitler. Totul a fost o dementă și criminală improvizație, care nu putea sfîrși decît acolo unde a sfîrșit: la un dezastru fără precedent în analele istoriei umane.

Aceasta fiind situația chiar din toamna anului 1938, în plină criză sudetă, se înfiripase — menționează autorul —, în cele mai înalte cercuri politice și militare ale statului german, un complot la care participau șeful și sub-șeful marelui stat-major (von Beck și von Halder), generalii von Witzleben și von Stülpnagel, șeful serviciului de informații german (amiralul Canaris), prefectul poliției Berlinului și o serie de ofițeri și de civili purtând numele cele mai răsunătoare ale nobilimii germane. Conștienți că Hitler trăște Germania la dezastru, toți aceștia tindeau să-l înlăture înainte ca politica lui să-și dea roadele nefaste. Generalul de tancuri von Hoepner primește astfel din partea conjuraților ordinul să pornească spre Berlin cu unitatea sa blindată. Dar în aceeași zi posturile de radio anunță venirea primului-ministru Chamberlain la Berchtesgaden, capitularea provizorie a Angliei în fața agresiunii hitleriste prin jertfirea integrității statului cehoslovac. Prin această lovitură de teatru, fundamentul moral și politic al conjuraților este provizoriu sfărâmat. Nu mai putea fi eliminat din istorie omul care-i adusese Germaniei cel mai mare triumf din istoria ei. Dar complotiștii nu au dezarmat și, rămași în majoritatea lor în posturile de comandă ale armatei și ale administrației, au pândit prilejul favorabil să-și aducă la îndeplinire planul. Aceasta nu înseamnă că generalii, ofițerimea germană nu sprijineau pe Hitler și planurile sale agresive. Autorul se referă la complotiști, la o parte a generalilor.

Surprinzătoarele victorii ale Germaniei și Japoniei, în primii ani de război, s-au datorat — susține Raymond Cartier — insuficienței, chiar stupidității concepțiilor politice și militare ale adversarilor. „Cea mai mare inferioritate a armatei franceze rezida în creierul generalilor ei“. Căci disproporția de forțe nu era prea mare: la 10 aprilie 1940, după ce armata germană zdrobise în trei săptămîni armata poloneză, condusă de generali burghezi de operetă, Hitler avea pe frontul de vest 137 de divizii față

de 136 de divizii și jumătate anglo-franceze. Superioritatea germană în tancuri și avioane nu era nici ea prea mare. Dar concepția statică a aliaților, axată pe ideea defensivei cu orice preț, în jurul liniei Maginot, i-a făcut să-și păstreze aviația și tancurile integrate pe mari unități de infanterie, în timp ce armata germană adoptase doctrina autonomiei largi a carelor de luptă și a aviației, ceea ce explică multe.

Executată rapid de generalii de tancuri von Kleist, Guderian și Rommel, manevra de la Sedan, minuțios pregătită de Hitler, reușește pe deplin și străpunge dispozitivul aliat, izolînd aripa lui stîngă cu peste un milion de luptători francezi, belgieni și englezi. La 27 mai 1940, din ordinul regelui Leopold, armata belgiană capitulează. Englezii reușesc, datorită unei erori a comandamentului german și sacrificiului aviației și marinei comerciale britanice, să-și salveze 150 000 de ostași (15 000 francezi) la Dunkerque. Dar Franța, după discuții penibile între oamenii politici și comandanții militari, capitulează, în ciuda senzaționalei propuneri a lui Churchill de a se constitui un stat unitar franco-englez (sugestie a lui de Gaulle) și a părerii lui Paul Reynaud de a lăsa numai armata să capituleze, pentru ca guvernul francez și Franța însăși să beneficieze de oferta britanică. Mareșalul Pétain, pentru care „armistițiul era condiția necesară a perenității Franței eterne“, ia conducerea statului francez și începe lichidarea tuturor instituțiilor democratice și progresiste republicane, ajutat de toate forțele reacționare franceze.

O senzațională ilustrație din volumul I ni-l arată pe Hitler țopăind la știrea capitulării Franței. Mentalitatea lui primitivă, de semidoct, nu-i îngăduia să vadă mai departe, în timp și spațiu, de configurația fronturilor din 1918. Faptul că „geniul lui strategic“ izbîndise acolo unde eșuase Ludendorff i se părea suficient. Concepția sa asupra războiului, strict și limitat europeană, nu-i îngăduia să vadă că marele conflict de-abia atunci începea și că toate continentele se vor

uni pentru a-i zdrobi tirania limitată la Europa. Până atunci, totul a fost minuțios gîndit și îndeminatic executat de către cel de-al III-lea Reich. De la capitularea Franței, totul se va desfășura sub semnul improvizației și al diletantismului. Numai lipsa de pregătire militară provizorie a adversarilor săi va întîrzia prăbușirea inevitabilă.

Șovăirea — argumentează R. Cartier — se detectează din primul moment ; o dovadă elocventă : neîncercarea operației „Seelöwe“ („Leul de mare“) — debarcarea aeriană și navală în Anglia. Germania, lipsită de flotă, trebuia să obțină fie dominarea pentru o zi măcar a mării, fie dominația absolută a cerului Marii Britanii. Prima condiție fiind imposibil de realizat, față de superioritatea zdrobitoare a flotei engleze, rămînea să se asigure superioritatea aeriană, posibilitate care eșuează datorită vitejiei aviatorilor englezi, dar și descoperirii radarului. Folosirea radarului îngăduie comandamentului apărării antiaeriene britanice să detecteze din vreme raidurile germane și să-și trimită aviația în aer, pentru a nu fi distrusă pe sol, cum se întîmplase cu aviația poloneză și franceză. Datorită acestor condiții cumulative, Anglia, cu toate bombardamentele pustiitoare, va rămîne substanțial intactă, gata să înnoade, conform tradiției ei multiseculare, orice coaliție împotriva stăpînului continentului. Noul prim-ministru al Marii Britanii, Winston Churchill, va juca totul pentru a obține intervenția în război a S.U.A., fiind gata să subordoneze totul acestei eventualități, chiar și alianța tradițională a Angliei cu Japonia.

La 18 februarie 1941, votarea, prin insistențele președintelui Roosevelt, a legii de împrumut și închiriere de către Senatul american marchează un prim succes pentru Churchill și apropiere S.U.A. de război.

Între timp, Germania hitleristă pregătea intens agresiunea criminală împotriva Uniunii Sovietice. Dar atît pregătirea politică și diplomatică, cît și pregătirea strategică și organizato-

rică a campaniei în răsărit nu mai poartă pecetea concepției care reușise atît de spectacular în occident.

După victoria fulgerătoare împotriva Iugoslaviei și Greciei, după triumful operațiilor de debarcare aero-navală în Creta, victoriile lui Rommel în Cirenaica și primele victorii de pe frontul de răsărit, „războiul va deveni din ce în ce mai mult pentru Hitler o abstracție asupra căreia vor domni tirania hărții militare și mitul voinței sale eroice care trebuie să-și impună legea atît oamenilor, cît și faptelor“. Autorul deplasează asupra lui Hitler mersul mașinii de război a Germaniei, el nemaiascultînd de nimeni va înlocui fără milă pe toți comandanții militari care, ca Brauchitsch, ca von Kleist sau ca Guderian, vor îndrăzni să-i expună puncte de vedere care nu concordau cu viziunea sa ideală de dement.

„Orice război — scrie lapidar Raymond Cartier — se cîștigă cu resturi de armate împotriva altor resturi de armate“. Hitler este prezentat ca fiind de-acum înainte prizonierul și victima unei viziuni idealiste, pur personale, fără contact cu realitatea, pe care și-a făurit-o. Încă din toamna anului 1941 va fi dezamăgit de calendarul victoriei pe care și-l închipuise și în virtutea căruia interzisese dotarea ostașilor germani cu echipament de iarnă, ca să nu-i demoralizeze cu perspectiva unei campanii pe zăpadă care nu intra în planurile sale. Și astfel, urmînd sugestiile lui Hitler, înaltul comandament german repetă greșeala care fusese fatală înaltului comandament francez în 1940 : începe să poarte războiul în abstract și să-i fie teamă de concret.

Între timp, Japonia dezlănțuise războiul, după obiceiul ei, fără declarație de război, lichidînd prin surprindere, la Pearl Harbour, cea mai mare parte a flotei americane din Pacific. Datorită acestei victorii inițiale și a scufundării puternicelor vase britanice „Renown“ și „Prince of Wales“, flota și armata japoneză reușesc să meargă din victorie în victorie, ocupînd Filipinele, Indochina, Singapore, Birma-

nia, Indonezia și amenințînd cu învăluirea continentului australian.

Dar în ziua de 4 iunie 1942 se produce cotitura hotărîtoare a războiului din Pacific și se pecetluiește soarta Imperiului Soarelui-Răsare. O puternică flotă japoneză, cuprinzînd patru mari portavioane („Akagi“, „Soryu“, „Kaga“ și „Hiryu“), sub conducerea amiralului Nagumo, învingătorul de la Pearl Harbour, încearcă să cucerască insula Midway, la nord-est de Australia. Două escadre americane, sub conducerea viceamiralilor Spruance și Fletcher, reușesc să intercepteze flota japoneză și, cu avioane de bombardament, să-i scufunde toate patru portavioanele, cu pierderea unui singur portavion, „Yorktown“. „Cinci minute au fost de ajuns — scrie Raymond Cartier — ca să transforme o victorie sigură într-un dezastru. La 4 iunie dimineața, Japonia era invincibilă. La 4 iunie seara, Japonia era înfrîntă. Niciodată, în lunga istorie a războaielor, nu s-a înregistrat o răsturnare mai brutală și mai totală“.

Anul 1942 vede conturîndu-se șapte teatre de război principale, care vor rămîne aceleași pînă la sfîrșitul conflictului, cu excepția unuia singur. Aceste teatre sînt : 1. Rusia, 2. Spațiul aerian european, 3. Atlanticul, 4. Africa de Nord (eliminată ca teatru de război în mai 1943), 5. Birmania, 6. China, 7. Oceania.

Frontul rus, de departe cel mai important, imobiliza, de la Marea Barentz la Marea Caspică, 197 de divizii germane (din 267 cîte avea Wehrmachtul), la care se adăugau încă 72 de divizii italiene, române, ungare, slovace și de voluntari spanioli, croați etc. Față de lungimea de 5 000 km a acestui front, constituirea unei poziții defensive continue era imposibilă, frontul rămînînd astfel permeabil și prilejuind manevre de învăluire și acțiuni din ce în ce mai frecvente și mai istovitoare pentru trupele germane din partea partizanilor. Războiul se desfășoară deci în același timp pe un front liniar și în profunzime, prin acțiuni susținute de guerillă. În august 1942 germanii aveau pe fron-

tul rusesc 3 405 000 de ostași, mai puțin cu un milion, apreciază autorul, pentru a relua operațiile ofensive eficiente, în fața celor 789 de mari unități sovietice combatante. Prea diluată, armata germană nu va mai avea niciodată capacitatea de manevră corespunzătoare situațiilor strategice și tactice cărora trebuia să le facă față. „Batalionul victoriei lipsește întotdeauna în clipa și în locul unde ar fi fost nevoie de el“.

Bătălia producției de război începea să se desfășoare tot mai mult în defavoarea Germaniei și tot mai mult în favoarea aliaților. Armata germană intrase în Rusia cu 1 830 de avioane, 3 580 de tancuri și 600 000 de vehicule motorizate. Dar numai în 1942—1943 Uniunea Sovietică, în afara uriașei ei producții de război, va primi din partea S.U.A. 3 052 de avioane, 4 084 de tancuri și 520 000 de vehicule motorizate. Aviația germană nu mai putea ține pasul cu adversarii ei. Un amănunt revelatoriu, asul aviației germane, generalul von Udet, deținător al frunzelor de stejar pentru 62 de victorii aeriene, se va sinucide în decembrie 1941, ultimele lui cuvinte fiind : „Ne trebuie mii de avioane de vînătoare !“ În acest timp, producția de avioane a Statelor Unite, care în 1939, cu 2 141 de aparate, reprezenta o pătrime din producția aviației germană, ajunge în 1942 la 47 836 de aparate, din care 12 627 de bombardiere.

Pe frontul Atlanticului, ofensiva submarină a amiralului Doenitz, care reușise să distrugă 8 333 258 tone de vase aliate în 1942, va fi brusc frînată de folosirea radarului ; rînd pe rînd, cele 260 de submarine germane sînt distruse. Pe frontul sud-asiatic, japonezii sînt opriți la porțile Indiei. În Africa, mareșalul Rommel este oprit la porțile Egiptului.

În continuare Raymond Cartier prezintă victoria lui Montgomery la El Alamain. El se oprește asupra stăvilirii ofensivei germane la Stalingrad, relevînd eroismul trupelor sovietice.

Ultimul plan ofensiv al lui Hitler în Rusia prevedea cucerirea Caucazului, pentru a lipsi forțele blindate sovietice de carburanți. Dar pentru a-l duce la bun sfârșit ar fi trebuit să aibă forțe terestre îndoite, o mobilitate înțreită și o aviație împătrită. Germania nu putea face față problemelor puse de un război mondial.

În noaptea de 18 spre 19 noiembrie 1942 se precizează de către înaltul comandament sovietic, magistrala manevră de încercuire care provoacă panică în sistemul ofensiv german. O pungă uriașă se închide, cu 5 corpuri germane și 200 000 de soldați. Hitler, depășit, îl numește pe von Mannstein, cel mai capabil strateg german, în fruntea unei formații mixte, menită să spargă încercuirea dinspre vest și să facă față situației dezastruoase.

Între timp, în fața dezastrului care începea să fie limpede pentru orice om cît de cît bine informat, firele complotului împotriva lui Hitler încep din nou să se înnoade. Generalul Henning von Tresckov îi propune mareșalului von Kluge, comandantul grupului de armate de centru de pe frontul răsăritean, lichidarea lui Hitler. Kluge îi răspunde că situația militară nu e desul de gravă pentru a îndreptăți o asemenea măsură. Atunci Tresckov și adjunctul său, Fabian von Schlabrendorf, hotărâsc să acționeze singuri și reușesc să instaleze o bombă cu efect întârziat în avionul personal al lui Hitler, la 13 martie 1943. Din nefericire, declanșatorul bombei nu funcționează.

Formula capitulării necondiționate a Germaniei și Japoniei, stabilită la conferința de la Casablanca între Roosevelt și Churchill — susține autorul —, va avea un efect psihologic nefericit, solidarizînd brusc poporul german, amenințat cu lichidarea industriei lui și cu reducerea în sclavie, cu conducătorul și cu regimul pe care pînă atunci aspira, prin vîrfurile sale politice și intelectuale, să-l înlăture.

Popularizată și larg comentată de Goebbels, formula „Unbedingte Übergabe“ („capitulare necondiționată“ — n.n.) a paralizat vreme de mai bine de un an eforturile celor care căutau o soluționare a situației prin lichida-

rea lui Hitler și a sporit fanatismul rezistenței poporului german, solidarizat cu sila în jurul conducătorului său.

Dacă pentru poporul german, scrie Raymond Cartier, șocul psihologic provocat de cotitura strategică de la sfîrșitul anului 1942 a fost parțial anulat prin fundamentala eroare politică înscrisă în formula capitulării necondiționate, pentru popoarele aliate această perioadă marchează fătura unei noi psihologii, axate pe certitudinea victoriei. Mai cu seamă poporul rus, situat în prima linie a efortului aliat, și-a dat definitiv seama că toate jertfele făcute pînă atunci nu fuseseră zadarnice și că, în mare măsură, datorită acesor jertfe înfrîngerea agresiunii hitleriste devenise inevitabilă.

În Franța, ocupată în întregime de trupele germane, rezistența subterană, dinamizată de Partidul Comunist Francez, se organizează și trece la acțiuni continue de sabotaj și de guerilă (maquis-ul).

La 30 aprilie 1943, pe plaja spaniolă Huelva, valurile aruncă leșul identificat ca fiind al maiorului Martin, din Royal Marines. Asupra lui se găsec hîrtii importante provenind de la subșeful statului-major imperial, generalul Archibald Nye, adresate generalului Alexander, comandantul trupelor engleze din Mediterana, și dînd detalii asupra unor iminente debarcări în Grecia și Balcani. Transmise de autoritățile spaniole celor hitleriste, aceste hîrtii conving comandamentul german că aliații vor să învâluie dinspre sud-est Germania și să taie posibilitățile ei de aprovizionare cu armă, crom, petrol și cositor. Hitler dispune elaborarea imediată a două planuri strategice: *planul Constantin*, pentru ocuparea Balcanilor, unde sînt trimise forțe militare importante, printre care Divizia I-a blindată a lui Guderian, și *planul Alaric*, pentru ocuparea Italiei.

Totul era, de fapt, o înscenare aliată: leșul găsit la Huelva fusese luat dintr-un spital. Chiar dacă Churchill ar fi voit inițierea unor asemenea operații, Roosevelt se opunea categoric,

avind impresia că Marea Britanie încercă să folosească uriașa putere americană pentru atingerea propriilor ei scopuri imperialiste.

Pe frontul Atlanticului anul 1943 marchează eșecul definitiv al ofensivei submarine germane. Pe frontul Pacificului mitul invincibilității japoneze pe uscat și pe mare, mit datorat unui efect fulgerător de surpriză și uriașelor supercuiasate imperiale de 65 000 de tone, se spulberă o dată cu victoriile infanteriei marine americane la Guadalcanal, Noua Guinee și Bougainville și cu intrarea în luptă a marilor cuirasate de linie de tipul „Washington” și a portavioanelor de clasa „Essex”. În expediția pentru cucerirea insulei Gilbert, amiralul Spruance, învingătorul de la Midway, are sub ordinele sale o armată de 200 de vase cu 50 000 de marinari.

Dar lovitura mortală o vor primi forțele agresoare pe frontul de răsărit. După ce, în 1942, marele stat-major german își stabilise țelul asigurării invulnerabilității strategice și economice a Germaniei, în 1943, într-o conferință ținută la München, comandamentul german elaborează *planul Zitadelle*, care preconiza restabilirea echilibrului strategic pe frontul de răsărit printr-o manevră de clește executată de grupul von Kluge (dinspre nord) și de grupul von Mannstein (dinspre sud) și bazate mai ales pe intrarea în funcțiune a unui nou tanc de 70 de tone, „Ferdinand”, practic invulnerabil, dar excesiv de lent. Rezultatul va fi bătălia de la Kursk și zdrobirea armatelor hitleriste, moment crucial pentru că marchează pierderea totală a inițiativei Germaniei pe frontul de răsărit, chiar și sub forma elastică a defensivei-ofensive.

Din imensitatea teritoriului sovietic se ridicase un nou val uriaș care nu va conține pînă la înfrîngerea totală a Wehrmachtului. În 1943, armata sovietică dispunea de 513 divizii de infanterie, 41 divizii de cavalerie, 290 de brigăzi mecanizate sau blindate. În ultima săptămînă a anului 1943, frontul german de răsărit se prăbușește. Trupele sovietice eliberează Jitomirul la 1 ianuarie 1944. Concepția

strategică a lui Hitler, rezistența cu orice preț în orașe sau pe marile fluviu duse la un eșec total.

Între timp, în toamna anului 1943, a avut loc conferința aliaților de la Teheran, la care proiectele lui Churchill de a crea o diversiune balcanică, prin ocuparea Dodecanezului, intrarea Turciei în război și deschiderea Dardanelelor pentru aprovizionarea Rusiei cu materiale, nu au fost luate în considerație, tot aici s-au schițat liniamentele viitoarei organizări a lumii după victorie.

La 6 iunie 1944 operația „Overlord”, atîta vreme amînată, începe. Debarcarea aliată pe teritoriul Franței în Normandia reușește la adăpostul unei superiorități aeriene zdrobitoare: 30 la 1 (11 590 de avioane aliate, față de 497 germane).

După părerăa autorului fatalitatea face ca atentatul de la 20 iulie 1944 împotriva lui Hitler să eșueze. Goebbels și Himmler salvează situația și-i arestează pe toți complotiștii din Germania. Represiunea nazistă a fost sâlbatică. Toți membrii complotului au fost măcelăriți, în frunte cu mareșalul von Witzleben, al cărui cadavru a fost atîrnat de un cîrlig de măcelărie. Mareșalul Rommel a fost silit să se sinucidă, și sinuciderea i-a fost camuflată în accident. Kluge însuși, suspectat pentru relațiile sale cu complotiștii, este revocat, chemat și, pe drum, la Metz, se otrăvește.

Cît despre aliați, susține autorul, evenimentele impresionante de la 20 iunie nu au fost apreciate în revelatoarea lor lumină. Ideea-forță a propagandei lor se baza pe o identitate absolută între Germania și fîhrerul ei, pe o complicitate automată între național-socialism și militarismul prusian, simbolizat de clasa junkerilor, deși imensa majoritate a șefilor naziști proveneau din Germania apuseană sau sudică și aveau o origine socială modestă. Revelația existenței unei elite sociale și spirituale care recunoștea crimele regimului și considera ca o acțiune patriotică pedepsirea criminalilor ar fi șubrezit principiul capitulării fără condiții. Germania trebuia să rămînă, în lozincile propagandei aliate,

„în starea integrală a geniului răului“. „Războaiele — scrie Raymond Cartier — se poartă cu principii simple și cu imperative scurte“, astfel încît ceea ce după formula marelui istoric francez Maurice Beaumont a fost „efortul eroic al cîtorva pentru a sfărîma lanțurile pe care și le dăduseră cu toții“ nu a fost exploatat nici strategic, nici politic, nici propagandistic de conducătorii aliați.

Deși frontul din Normandia părea la un moment dat că va reedita războiul de tranșee din 1916, aliații progresînd abia cu 500 de metri pe zi, totuși efortul defensiv german nu se mai putea menține. Materialul uman era degradat, o divizie întreagă, a 70-a, era alcătuită numai din disepici, altă formație era compusă din mari mutilați conduși de un maior cu un singur picior, care pornea la atac în cîrji, un batalion avea întregul efectiv compus din surzi. În apus, ca și în răsărit, ostașii germani vor lupta pînă la sfîrșitul războiului sub supremația absolută a aviației.

În iunie 1944, pe frontul răsăritean, în dubla înfrîngere de la Vitebsk și Bobruisk sînt distruse 22 de divizii germane; 22 de generali hitleriști și 400 000 de ostași sînt făcuți prizonieri. Raportul de forțe ajunge de la 1 la 10. În regiunea golfului Riga, 750 000 de soldați germani, sub comanda generalului Friessner, sînt încercuiți. Prin inițiativa României de a întoarce armele împotriva Germaniei hitleriste frontul răsăritean înaintează dintr-o dată spre sud-vest cu 1 000 km, spre hotarele Ungariei și Cehoslovaciei, în timp ce la centru atinge malurile Vistulei, în fața Varșoviei, în care se dezlănțuie lupta eroică a armatei populare poloneze.

Anglo-americanii însă pierd ocazia de a încercui armata germană din Normandia și de a grăbi astfel sfîrșitul războiului. Înainte să fie revocat, von Kluge reușește să execute o desprindere și să salveze armata germană din Franța. Cu tot ordinul lui Hitler

(pe care von Mannstein ni-l descrie ca avînd un aspect de dement și cu spume la gură în acele zile cumplite) de a preface capitala Franței în ruine, Parisul reușește să se elibereze în ultima decadă a lunii august 1944. La acea dată, aliații aveau în Franța 2 100 000 de ostași și 460 000 de vehicule. Armata germană a pierdut în această perioadă pe frontul de vest 500 000 de oameni.

Dar, în timp ce Montgomery propune, de acord cu de Gaulle, un atac masiv în Ruhr și apoi ofensiva spre Elba și Berlin, Eisenhower creează o diversiune spre Anvers și Olanda, pentru a asigura aprovizionarea armatelor aliate. „Războaiele — susținea generalul american — se cîștigă cu opinia publică“. „Nu — îi replică Montgomery —, războaiele se cîștigă cu victorii“.

În afara erorilor strategice, o nouă eroare psihologică a aliaților — planul Morgenthau jr., aprobat la conferința de la Québec (13—16 septembrie 1944), prevedea distrugerea integrală a industriei germane, după capitularea fără condiții, și transformarea Germaniei într-o țară agricolă cu caracter pastoral — dă un ultim prilej propagandei lui Goebbels să-i îndemne pe germani să se strîngă în jurul fîhrerului și să moară cu arma în mîini. Hitler decretează mobilizarea în masă a tuturor germanilor, de la 16 la 60 de ani. Organizată la un nivel superior de ministrul Albert Speer, producția germană de război reușește să reziste bombardamentelor necontenite și să crească producția de tancuri. Teleghidatele V 1 și V 2 încep să fie aplicate pe scară largă, ca și principiul avionului cu reacție, deși Hitler se încăpățînează să-l folosească numai la bombardiere, pentru a se răzbuna pe englezi, împotriva sugestiilor lui Milch și Galland de a-l aplica mai ales la avioanele de vînătoare.

Ocuparea Anversului și eliberarea întregii Belgii în octombrie 1944, asigurînd aprovizionarea comodă a tru-

pelor aliate, provoacă ofensiva germană din Ardeni, executată cu un neașteptat succes inițial de mareșalul von Rundstedt, datorită perdelei de nori care împiedică pentru câteva zile activitatea aviației aliate. Îndată ce se înșeninează, ofensiva germană este oprită. Aripa dreaptă aliată pornește o ofensivă fulgerătoare, trece Rinul și înaintează vertiginos spre inima Germaniei, în timp ce pe frontul de răsărit, unde superioritatea armatei sovietice este de 7/1 la tancuri, de 11/1 la infanterie și de 20/1 la artilerie, rezistența germană cedează.

Conferința de la Yalta, înregistrând rezultatele strategice ale iminentei prăbușiri a Germaniei, recunoaște poziția Franței ca mare putere, datorită eforturilor lui Churchill, și prevede intrarea Uniunii Sovietice în război împotriva Japoniei, după capitularea Germaniei.

Această capitulare, scrie în continuare R. Cartier, se produce, pe toate fronturile germane și exterioare Germaniei, începând cu data de 9 mai 1945. Germania, învinsă, umilită, pedepsită, își pierde, provizoriu, existența politică și chiar personificarea juridică a națiunii. Ea nu a fost numai înfrântă în sensul literal al cuvântului, a fost nimicită.

Rămînea Japonia, îndîrjită și, aparent, dispusă să lupte pînă la exterminare. Împotriva ei, noul președinte al S.U.A., H. Truman, folosește bomba atomică.

După Hiroshima și Nagasaki, împăratul Japoniei își dă seama că războiul nu mai poate fi continuat și convoacă un consiliu imperial suprem compus din opt membri. Primele cinci orașe japoneze, Tokio, Osaka, Nageya, Kobe și Yokohama, erau distruse în proporție de 45—60%. Uniunea Sovietică intrase în acțiune pe frontul din Manciuria, împingînd armatele japoneze spre capitulare. Consiliul imperial e împărțit; împăratul, pentru prima oară în istorie, își spune verbal cuvîntul, în sensul acceptării condițiilor alia-

ților, oricît de grele și de umilitoare ar fi, considerînd că trebuie să se țină seama de soarta lui personală și de soarta dinastiei. După dezlănțuirea unei rebeliuni militare de către locotenent-colonelul Hatakama, pentru a se împiedica acceptarea capitulării, Hirohito vorbește la radio poporului său, îndemnîndu-l să se închine în fața prezentului pentru a salva viitorul.

La Washington, fostul ambasador american la Tokio, Grew, lupta din răsputeri pentru menținerea dinastiei nipone, ca să urgenteze astfel capitularea, în timp ce alți consilieri, ca Owen Latimore, cereau înlăturarea dinastiei și judecarea împăratului ca criminal de război. A prevalat o soluție de compromis care menținea dinastia, dar subordona autoritatea imperială generalului Mac Arthur, desemnat să accepte capitularea Japoniei. În rada Tokio, acoperită de vase aliate, pe cuirasatul „Missouri“, Mac Arthur acceptă capitularea.

Războiul al doilea mondial se sfîrșise. Churchill își va intitula, melancolic, ultimul volum al memoriilor sale : „Triumf și Tragedie“.

Lucrarea elaborată de Raymond Cartier prezintă numeroase date pri-vitoare la desfășurarea celui de-al doilea război mondial. Dat fiind creșterea fondului documentar, elaborarea unor numeroase lucrări și studii în ultima vreme pe această problematică, pentru o eventuală nouă ediție vor fi salutate completările autorului în lumina celor apărute. O informare mai bogată asupra istoriografiei din multe țări, în cazul de față al României, va putea întregi imaginea de ansamblu.

Ne exprimăm îndoiala asupra unor explicații de natură fatalistă în mersul istoriei, precum și în ce privește singularizarea lui Hitler în raport cu casta militarilor din Germania fascistă, care sînt prezente în lucrare.

D. S.

Marcelle Auclair: „Viața lui Jean Jaurés sau Franța dinainte de 1914“

Editura politică, 1966, 392 p.

Viața și activitatea militanților mișcării muncitorești și socialiste, pilde vii ale devotamentului cu care au luptat pentru idealul măreț al unei orinduii lipsite de exploatare, sînt în același timp file evocatoare din zbuciumata istorie a

clasei muncitoare, a poporului căruia i-au aparținut. O asemenea evocare, plină de conținut, oferă lucrarea „Viața lui Jean Jaurés sau Franța dinainte de 1914”, apărută recent în Editura politică — traducere prescurtată a cărții cu același nume publicată de Marcelle Auclair la Paris în 1954.

Într-o formă ușor romanțată, plăcută lecturii, întemeiată însă pe o solidă bază documentară, autoarea reface tabloul unei vieți agitate, plină de umanism. Temperamentu-i cald l-a apropiat de înțelegerea suferințelor clasei muncitoare în care a văzut forța capabilă a conduce poporul înainte, pe calea progresului social.

Pentru prima parte a vieții lui Jean Jaurés, caracterul romanțat al expunerii este mai pronunțat; prezentarea activității sale politice este însă încadrată în epoca respectivă prin mențiuni și comentarii pe marginea unor evenimente importante din istoria Franței, cuprinse, în timp, între Comuna din Paris și izbucnirea primului război mondial.

Incursiunile autoarei în istoria acelor ani, de revoluție relativ pașnică a omenirii, scot în prim plan unele trăsături caracteristice ale dezvoltării istorice a poporului francez în ultimul sfert al secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea. Un loc central ocupă

istoria politică a Franței care după înfringerea comunarilor se caracteriza printr-o luptă surdă în mijlocul menținerii sau răsturnării Republicii a III-a, de fapt o luptă pentru lărgirea continuă a democrației burgheze, sau limitarea ei, forțele politice diversificându-se sub diferite nuanțe politice mai radicale sau mai conservatoare: liberali, radicali, democrați pe de o parte, legitimiști, orleaniști, bonapartiști pe de altă parte. Confruntarea lor a generat o intensă și zgomotoasă viață parlamentară ce afișa caracterul „larg” al democrației burgheze, în cadrul căreia Jean Jaurés, tribun al clasei muncitoare, al partidului ei politic, a desfășurat o prodigioasă activitate militând prin cuvîntul său pentru îmbunătățirea situației clasei muncitoare împotriva pregătirilor de război.

Prezentînd cadrul economic pe fondul căruia s-a desfășurat activitatea politică a lui Jean Jaurés, lucrarea relevă dezvoltarea mării industrii și îndeosebi a mării finanțe franceze, extinderea influenței lor dincolo de hotarele Franței atît sub forma luptei pentru colonii (în Africa și Asia), cît și de subordonare politică a țărilor europene slab dezvoltate, prin intermediul împrumuturilor financiare (Rusia țaristă îndeosebi).

În acest cadru creșterea și refacerea forțelor clasei muncitoare, după zdrobirea Comunei din Paris, constituie elementul esențial. De evoluția luptei sale se leagă viața și destinul politic al lui Jean Jaurés.

Înainte de a deveni membru combatant al mișcării socialiste, Jaurés întrezărise că „se apropie momentul cînd muncitorii acestei țări vor încerca să depășească condiția lor actuală de salariați”¹. Contactul cu clasa muncitoare a pus capăt căutărilor sale poli-

¹ Marcelle Auclair, *Viața lui Jean Jaurés sau Franța dinainte de 1914*, Editura politică, București, 1966, p. 88. În continuare, trimerile la această lucrare vor fi date în text.

tice ; ideologia ei i-a clarificat sensul dezvoltării sociale, călăuzindu-l în evoluția sa politică-ideologică de la democratul burghez la militantul devotat al mișcării muncitorești franceze și internaționale.

Preocupat de organizarea luptei clasei muncitoare și, îndeosebi, de crearea unității de acțiune a proletariatului francez, Jean Jaurés a cutreierat țara întreagă organizând liste de subscripții pentru subvenționarea luptei greviste, a cultivat pretutindeni ideea solidarității de clasă pe solul fertil al conștiinței proletariatului francez.

El se alătură lui Jules Guesde — conducătorul marxist al proletariatului francez — în lupta comună pentru realizarea unității de acțiune a clasei muncitoare care s-a soldat cu crearea Partidului socialist francez în 1905.

În tumultul evenimentelor, în atmosfera politică a vremii, când Internaționala a II-a, îndeosebi liderii acesteia, cădea pradă oportunismului, Jean Jaurés n-a găsit totdeauna calea cea mai justă pe care se putea desfășura lupta de clasă a proletariatului. În activitatea sa el s-a resimțit de pe urma concepțiilor idealiste pe care le împărtășea încă în filozofie și a unei orientări reformiste în politică.

Madeleine Rebérioux în scrierile sale menționa că : „Marxismul este numai un pol al gândirii lui Jaurés”.

Din primele momente ale activității sale politice el s-a ridicat împotriva războiului imperialist, situându-se consecvent în fruntea luptei împotriva lui. El a fost un militant consecvent al luptei pentru preîntâmpinarea războiului, a crezut în această posibilitate deși întreaga politică de sporire continuă a înarmărilor, de încordare permanentă a relațiilor dintre state evolua ascendent către izbucnirea inevitabilă a unui război de proporții. La baza acestei idei stătea credința sa nelimitată în puterea internațională a clasei muncitoare din fiecare țară, care trebuia să devină pivotul unei largi opinii organizate a forțelor pacifice ale lumii. „...O Liqă europeană a păcii, care să fie înființată de partidul socialist și să fie deschisă tuturor oamenilor de bună credință care, deși nu aderă întru totul la socia-

lism, nu se tem să colaboreze cu acesta pentru a menține pacea și pentru a înfrina poftele care o compromit, iată opera cea mai urgentă, cea mai frumoasă și cea mai eficientă” (p. 212).

În propaganda sa antirăzboinică, Jean Jaurés a dezvăluit rădăcinile reale ale războiului, a prevăzut dimensiunile lui, atrocitățile și pagubele imense pe care le va aduce umanității, culturii și civilizației create de aceasta. A militat pentru „dezarmarea Europei... sarcina cea mai nobilă și cea mai imediată care se pune în fața lumii civilizate” (p. 255). În practica acestei lupte s-a apropiat sensibil de leninism, arătând „că datoria proletarilor este de a nu-și irosi energia în slujba unui guvern al crimei, de a folosi puștile cu care guvernele aventuriere vor înarma popoarele nu pentru a trage în proletarii de peste graniță, ci pentru a răsturna pe cale revoluționară guvernul criminal !” (p. 290). Cu toate acestea, unele limite sînt prezente și în această latură a activității lui Jaurés. Ca și alți socialiști ai vremii, el a crezut în eficiența arbitrajului internațional pentru aplanarea conflictelor diplomatice și preîntâmpinarea războiului ca și în eficacitatea grevei generale ca formă de luptă împotriva războiului pe care Lenin a considerat-o pe bună dreptate o utopie.

Abstracție făcînd de unele accente de idealizare ale autoarei și de unele minusuri în interpretarea unora din acțiunile lui Jean Jaurés, semnalate în parte și în prefața semnată de D. Almas, lucrarea ce o prezentăm aduce la cunoștința cititorului român pagini interesante din istoria mișcării muncitorești franceze și internaționale.

Remarcăm cu acest prilej aprecierea caldă de care s-a bucurat activitatea lui Jean Jaurés în rîndurile mișcării muncitorești și ale oamenilor progresiști din țara noastră.

Încă în timpul „afacerii Dreyfus” socialiștii români aprobaseră poziția lui Jean Jaurés, fapt care a stîrnit un ecou deosebit în rîndurile socialiștilor francezi. Sub semnătura lui Jean Longuet, ziarul socialist francez „La Petite République” scria : „De data aceasta, organul zilnic al social-democrației ro-

mâne «Lumea nouă» anunță cu multă laudă articolele lui Jean Jaurés. Într-un articol precedat de portretul marelui orator socialist, tovarășii noștri români declară că acțiunea lui Jaurés este în conformitate cu însăși doctrina socialismului științific al lui Marx și cu toate principiile social-democrației internaționale»².

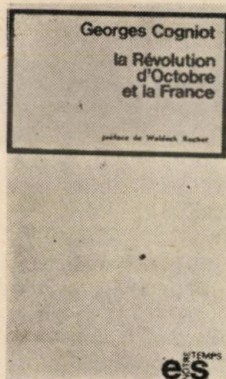
Asasinarea lui în plin avânt al luptei împotriva războiului, la 31 iulie 1914, a fost considerată de ziarul „România muncitoare” o pierdere grea a clasei muncitoare internaționale, într-un moment „când socialismul, pacea și omenirea aveau mai multă nevoie de cuvântul, de talentul și de mintea lui”³.

Adesindu-se conducerii ziarului „L'Humanité”, organul Partidului socialist francez, al cărui director fusese de la înființarea lui, conducerea Partidului social-democrat din România, într-o telegramă de compasiune, scria: „Proletariatul din România, zguduit de vestea asasinării celui mai mare cetățean al Franței, celui mai înflăcărat luptător, scriitor și orator pentru pacea universală și pentru dezrobirea popoarelor care a fost Jean Jaurés, cu inima strinsă de durere trimite proletariatului francez expresiunea adâncilor și nesfârșitelor noastre regrete pentru pierderea ce o suferă Franța și socialismul universal”⁴.

M. BADEA

Georges Cogniot: „Revoluția din Octombrie și Franța”

Editions sociales, Paris, 1966, 96 p.

Militantul comunist francez Georges Cogniot este în același timp un prestigios om al literelor, înscriindu-și numele pe lucrări cu caracter istoric, filozofic și literar. „Ce este comunismul?”, „Religia și știința”, „Cunoașterea U-

niunii Sovietice”, „Materialismul greco-roman”, „Proudhon și demagogia bonapartistă” sînt numai cîteva din titlurile lucrărilor sale apărute în Editura socială din Franța.

Recenta lucrare „La Révolution d'Octobre et la France”, este prefăcută elogios de către secretarul general al Partidului Comunist Francez — Waldeck Rochet.

Scrisă ca omagiu pentru semicentenarul Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, lucrarea înfățișează impor-

tanța acestui eveniment istoric pentru Franța și, îndeosebi, pentru mișcarea muncitorească franceză.

„Octombrie și lupta pentru pace”, „Cucerirea puterii în stat — chestiunea principală a fiecărei revoluții”, „Natura socialismului”, „Partidul muncitoresc de tip nou” sînt cele patru capitole ale lucrării, în care se face o sinteză a evoluției mișcării muncitorești franceze, în decurs de aproape cincizeci de ani, și o analiză a proceselor istorice revoluționare ideologice, politice strîns legate de însemnătatea Revoluției din Octombrie.

„Dacă Revoluția din Octombrie a triumfat, una din cauze este aceea că partidul bolșevic a știut să unească într-un singur curent revoluționar lupta proletariatului pentru socialism, forța decisivă a societății, și o serie de alte mișcări în ale căror prime rînduri era mișcarea întregului popor pentru pace”. Astfel începe autorul primul capitol în care face un scurt istoric al poziției mișcării muncitorești internaționale în problema păcii, consemnînd prăbușirea Internaționalei a II-a și importanța conferințelor de la Zimmer-

² „Lumea nouă” din 15 august 1898.

³ „România muncitoare” din 22 iulie/4 august 1914.

⁴ Ibid.

wald și Kienthal. Primul act al Revoluției din Octombrie — memorabilul apel la pace adresat popoarelor — subliniază rolul lui Lenin, „care până la sfârșitul vieții sale se va lupta pentru cauza sfântă a păcii”.

Adeziunea poporului francez la această politică de pace se va concretiza în solidaritatea cu revoluția rusă, în timp ce stăpînii Franței împreună cu cei ai Angliei, ai Statelor Unite și ai Japoniei nu conțineau cu ajutorul lor pentru dușmanii interni ai noului regim, la care se adăuga intervenția directă. Sînt prezentate acțiunile de fraternizare ale marinărilor francezi din Marea Neagră, refuzul docherilor, în frunte cu cei din Dunkerque, de a încărcă material de război cu destinația Rusia.

Arătînd că „în fiecare țară clasa muncitoare este singura care reprezintă interesul național” și că „imperialismul s-a manifestat ca o forță esențialmente antinațională”, autorul susține aceste idei cu exemplificări din Franța și cu sublinieri ale lui Lenin privind mîndria națională. În Franța, Maurice Thorez — precizează autorul — opunea națiunea celor două sute de familii de mari potenți care compromiteau patrimoniul național. „Dragostea noastră de patrie este dragostea pentru tradițiile sale cele mai glorioase, este voința de a o duce la destinele sale purtătoare de flacără. Dragostea noastră de țară este dragostea pentru poporul propriu, pe care noi îl voim liber și fericit; Franța este a francezilor și nu a celor care prin egoismul, lăcomia și minciuna lor suflească sînt de multă vreme excluși din comunitatea națională” („Fils du peuple”, edition revue et mise à jour, Paris, 1960, p. 132).

Autorul subliniază în continuare: „Toată practica Partidului Comunist Francez a corespuns conștiinței pe care el o avea asupra misiunii sale naționale”.

Scriind despre „internaționalismul comuniștilor și dragostea lor de patrie”, Georges Cogniot încheie acest paragraf arătînd că animarea de sentimente internaționaliste nu e posibilă fără a respecta și fără a iubi poporul tău, și nu e dragoste adevărată de pro-

priu popor fără a dori pentru el prietenia altor popoare și fără a munci spre a-i asigura condiții pozitive de dezvoltare în pace (p. 29).

Principiul coexistenței pașnice este succint analizat pentru etapa actuală cînd pe o treime a globului a învins socialismul, scoțînd în evidență deosebiri în raport cu perioada imediat următoare Revoluției din Octombrie.

Cucerirea puterii de stat, ca problemă principală a tuturor revoluțiilor, constituie obiectul celui de-al doilea capitol. Această problemă a stat în atenția Partidului Comunist Francez de la crearea sa în 1920.

Relevînd elementele esențiale ale dictaturii proletarietului, Georges Cogniot citează cuvintele lui Lenin privind diversitatea formelor prin care națiunile ajung la socialism, varietatea formelor de instaurare a dictaturii proletarietului, sistemul transformărilor socialiste.

Cucerirea puterii presupune o condiție elementară — unitatea clasei muncitoare. În fața P.C.F., după Congresul de la Tours, unitatea clasei muncitoare și cucerirea maselor au fost sarcini de prim ordin. Maurice Thorez și Paul Vaillant-Couturier sînt evidențiați ca principali exponenți ai orientării consecvente spre front unic, încă din primii ani ai activității P.C.F.

Alianța cu țărănimea muncitoare și mica burghezie orășenească este tratată de către autor prin prisma condițiilor concrete ale Franței și a experienței Revoluției din Octombrie. Decretul asupra pămîntului, elaborat de Congresul Sovietelor din 8 noiembrie 1917, a avut un răsunet remarcabil în numeroase țări ale lumii. „În Franța, de asemenea, îndată după sfîrșitul războiului mondial, țărani cu gospodării mici, care plătiseră în timpul ostilităților un greu tribut de sînge, priveau către socialism” (p. 43).

Necesitatea alianței între clasa muncitoare și țărănimea muncitoare, care a fost pusă în lumină de către Marx și Engels, indicațiile lor cu privire la chestiunea țărănească, uitate prea adesea de liderii Internaționalei a II-a, vor sta în atenția P.C.F. care, la Congresul de la Marsilia în 1921, va discuta și adopta programul agrar.

Autorul, schițând evoluția istorică a fenomenelor proprii mișcării muncitorești franceze, trage concluzii pentru etapa actuală și consemnează punctul de vedere prezent în ultimele documente ale P.C.F. privind o problemă sau alta. Așa stau lucrurile, spre pildă, cu analiza problemelor țăranimii, ale păturilor mijlocii, unde sînt precizate punctele de vedere ale Congresului al XVII-lea al P.C.F. privind procesul de concentrare în agricultură, de două ori mai ridicat în 1964 ca în 1954, sau cele cu privire la intelectualitate, care se bucură de o atenție deosebită în viața P.C.F.; menționez din lucrare sesiunea specială din martie 1966 a Comitetului Central consacrată problemelor ideologice și culturale și rolului intelectualilor.

Referindu-se la misiunea istorică a proletariatului, la necesitatea unor strînse legături cu alte clase și pături sociale oprimate, autorul scrie: „Clasa muncitoare și partidul său trebuie să ofere deci alianța lor celor mai largi forțe sociale, inspirindu-se în acțiunea zilnică din apărarea intereselor tuturor acestor pături” (p. 51). Linia tactică a P.C.F., pornind de la constatarea că interesele tuturor păturilor sociale sînt lezate de capitalul monopolist, conchide asupra posibilității creării unui front de luptă antimonopolistă, condus de clasa muncitoare. Este schițat programul instaurării unei „democrații veritabile”, adică așa cum notează autorul „un regim cu conținut politic nou, care naționalizează industriile monopolurilor și marile bănci de afaceri, îmbunătățește situația oamenilor muncii de la oraș și de la sat, democratizează prin gestiunea economiei întreaga viață publică, extinde drepturile clasei muncitoare în întreprindere” (p. 52).

Cît privește trecerea la socialism, autorul subliniază valabilitatea permanentă a învățămîntelor Revoluției din Octombrie și existența căilor nepașnice și pașnice.

„Mișcarea muncitorească trebuie să aibă capacitatea să întrebuințeze toate metodele” — arată Georges Cogniot, referindu-se la metodele violente și neviolente pentru trecerea la socialism.

Concluzia autorului accentuează asupra „dezvoltării pașnice a revoluției”, de altfel acesta este și titlul subcapitolului.

Trecerea la socialism este legată de problema locului partidului comunist în construcția socialismului, a pluralității partidelor în regimul socialist, probleme care sînt schițate de autor potrivit concepției P.C.F. în funcție de împrejurările noi.

Capitolul III — „Natura socialismului” — începe cu relevarea experienței puterii sovietice privind înlăturarea exploatării omului de către om. „Învingătorii din Octombrie au acționat conform învățăturii Manifestului Comunist al lui Marx și Engels, după care clasa muncitoare va folosi cucerirea puterii politice pentru a centraliza toate mijloacele de producție în mîinile statului, adică ale proletariatului organizat în clasă dominantă și pentru a ridica mai repede ansamblul forțelor productive” (p. 60).

Referindu-se la planul leninist de transformare socialistă a Rusiei, autorul arată esența acestui plan care „prevedea lichidarea înapoierii economice și tehnice, evoluția țării spre o mare putere industrială și, în consecință, obținerea unui nivel de trai ridicat pentru populație” (p. 62).

Georges Cogniot, în paragrafele „Problema fundamentală — aceea a proprietății” și „Necesitatea transformării revoluționare”, schițează orientarea Partidului Comunist Francez privind naționalizarea industriei, instituirea proprietății sociale a mijloacelor de producție și planificarea. Cît privește țăranimea, autorul citează pe Engels care, ca și Marx, nu excludea răscumpărarea pămînturilor de la marii proprietari, socotind această cale, în diferite împrejurări, ca mai ieftină pentru mase (p. 68).

„Partidul muncitoresc de tip nou” este titlul celui de-al patrulea capitol sub care se inserează paragrafele privitoare la rolul partidului de tip nou în victoria Revoluției din Octombrie, la lupta revoluționarilor contra oportuniștilor, la sarcinile care revin Partidului Comunist Francez, la legăturile sale cu masele, cu poporul. Capitolul

se încheie cu sublinierea importanței teoriei marxist-leniniste și a învățămintelor Revoluției din Octombrie pentru un partid coerent, disciplinat, care să se bucure de încrederea maselor și capabil de a le conduce. „Experiența franceză a confirmat că acest partid, rămânând autentic muncitoresc, se transformă, chiar în capitalism, într-o veritabilă forță națională, în port-parolul poporului și al țării” (p. 84).

Încheierea lucrării cuprinde câteva învățăminte pe care autorul le desprinde din istoria Revoluției Socialiste din Octombrie. Apariția statului socialist în Rusia și transformarea clasei muncitoare ruse dintr-o clasă în luptă pentru putere într-o clasă stăpână pe putere este ideea care deschide acest capitol concludiv.

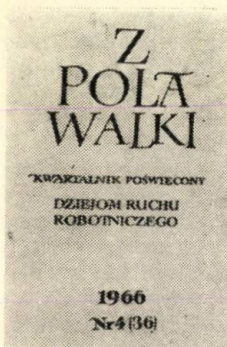
Clasa muncitoare franceză, scrie Georges Cogniot, este pătrunsă de misiunea sa istorică, „este conștientă de

responsabilitățile sale privitoare la destinul națiunii”, consemnând în același timp încrederea, optimismul în cucerirea puterii. În lucrare, ideea „exportului de revoluție” este respinsă fără echivoc: „revoluțiile nu se exportă și nu pot să fie importate din afară”, autorul precizând, în continuare, că forța de atracție a ideilor partidelor comuniste crește continuu „deoarece ele corespund situației reale din fiecare țară, nevoilor reale ale dezvoltării sociale” (p. 89).

Căile proprii prevăzute de către Partidul Comunist Francez pentru a duce Franța spre socialism constituie finalul acestei valoroase lucrări, consacrată experienței Revoluției din Octombrie și istoriei Partidului Comunist Francez în ultima jumătate de veac.

TITU GEORGESCU
doctor în istorie

„Z Pola Walki” nr. 1-4/1966

Revista pe care o prezentăm apare trimestrial sub egida Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.U.P. În numerele din 1966, însumând peste 1 000 de pagini, sînt publicate articole referitoare la istoria contemporană a Po-

loniei, a mișcării muncitorești poloneze și internaționale, precum și la unele probleme ale istoriei contemporane a țărilor socialiste. Sînt inserate, de asemenea, documente, discuții, materiale biografice, recenzii, note bibliografice, informații, cronică științifică, scrisori către redacție.

★

În ianuarie 1967 s-au împlinit 25 de ani de la constituirea Partidului Muncitoresc Polonez, organizat în adîncă conspirație, în condițiile în care Polonia era ocupată de armatele hitle-

riste. Acestui eveniment îi este dedicat articolul *La a 25-a aniversare a Partidului Muncitoresc Polonez* (nr. 4/1966), semnat de Zenon Kliszko, membru al Biroului Politic, secretar al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Polonez.

În articol se arată că P.M.P. a fost creat din inițiativa membrilor fostului Partid Comunist Polonez dizolvat în 1938, subliniindu-se că noul partid revoluționar a rezultat din contopirea organizațiilor de stînga, conspirative, constituite în anii 1940—1941.

La patru ani după dizolvarea P.C.P., subliniază Z. Kliszko, a apărut deci un nou partid revoluționar, profund ancorat în realitatea de atunci a Poloniei ocupate. El a preluat cele mai bune tradiții ale marilor lui predecesori: Marele Proletariat ★, Social-Democrația Regatului Polonez și Lituaniei, Partidul Socialist Polonez-Stînga, precum și Partidul Comunist Polonez.

În articol se analizează împrejurările în care a fost creat P.M.P., pro-

★ Marele Proletariat, sau I. Proletariat (1882—1886), primul partid socialist revoluționar din Regatul Polonez, creat de L. Warynski.

gramul elaborat de acesta în care „pentru prima dată în istoria mișcării muncitorești poloneze a fost susținută ideea unității întregului popor în jurul clasei muncitoare și sub conducerea ei”.

Un alt eveniment important sărbătorit anul trecut în întreaga Polonie a fost împlinirea unui mileniu de la formarea statului polonez. Nr. 2/1966 al revistei a publicat editorialul *Locul mișcării muncitorești poloneze în istoria milenară a poporului*, în care se evidențiază rolul mișcării socialiste și al celei comuniste prin prisma continuării tradițiilor progresiste ale poporului polonez.

Unele probleme ale revoluției democrat-populare în Polonia sînt abordate de Sylwester Zawadzki în articolul *Caracterul și etapele dezvoltării revoluției democrat-populare în Polonia*, publicat în nr. 4 al revistei.

Autorul menționează că această problemă constituie încă obiectul unor discuții contradictorii care au început deja din perioada anilor 1945—1948 și continuă pînă astăzi, fără a se fi ajuns la o interpretare unanimă.

Scotînd în relief importanța pe care o are în revoluție stabilirea caracterului contradicțiilor pe care aceasta le rezolvă, S. Zawadzki analizează trăsăturile caracteristice ale revoluției democrat-populare în Polonia. „O trăsătură specifică a revoluției democrat-populare în Polonia o constituie împletirea extrem de puternică a sarcinilor democratice și socialiste și, în consecință, depășirea cu mult, deja în prima etapă, a cadrului revoluției burghezo-democratice și apropierea serioasă de dictatura proletariului. Aceasta și-a găsit expresia înainte de toate în efectuarea într-un timp relativ scurt a naționalizării, astfel că industria naționalizată dădea deja în 1946 79% din întreaga producție industrială” (p. 28). Revoluția democrat-populară a rezolvat deja în prima etapă, cînd încă prevalau sarcinile democratice, o serie de sarcini cu caracter socialist. „Trecerea de la etapa în care prevalează sarcinile cu caracter anti-imperialist, antifascist și antifeudal — autorul menționează ca punctul de tre-

cere alegerile din ianuarie 1947 — la etapa în care domină sarcinile socialiste a însemnat intrarea revoluției democrat-populare în faza sa superioară de dezvoltare, a însemnat trecerea la dictatura proletariului” (p.29).

Două dintre articolele publicate tratează probleme legate de lupta pentru făurirea unității de acțiune a clasei muncitoare și unificarea partidelor muncitorești. Primul, semnat de Bronisław Syzdek, intitulat: *Direcțiile luptei P.M.P. pentru unitatea de acțiune a clasei muncitoare în anii 1944—1946* (nr. 4/1966), se referă la procesul de închegare a unității de acțiune a clasei muncitoare în special în ultima perioadă a ocupației hitleriste și apoi imediat după eliberare.

După ce se arată factorii care au favorizat și cei care au frînat procesul de închegare a unității clasei muncitoare, autorul prezintă detaliat etapele luptei desfășurate de P.M.P. pentru realizarea acestui deziderat. În prima etapă (începînd cu vara anului 1943 și pînă la eliberarea Poloniei), P.M.P. a depus eforturi, în primul rînd, pentru unirea muncitorilor în cadrul organizației sale militare, Garda populară, adresîndu-se în acest scop conducerii Partidului Socialist Polonez în vederea colaborării.

Subliniind că, deși s-au obținut unele succese, P.M.P. nu a reușit ca în anii războiului să dezvolte o colaborare largă cu socialiștii datorită unor factori interni și externi care necesită o cercetare mai aprofundată, autorul amintește de condițiile prielnice care au fost create după instaurarea puterii populare pentru închegarea unității de acțiune a clasei muncitoare. Un succes a fost obținut în această direcție în 1946, cînd, la 28 noiembrie, a fost semnată înțelegerea dintre P.M.P. și P.S.P. cu privire la unitatea de acțiune și colaborare, precum și la poziția comună ambelor partide față de alegerile din 1947.

Cu acest prilej s-a pus problema unității organice a celor două partide muncitorești, care în anii 1947—1948 a început să capete contururi reale. Pregătirilor pentru unificarea celor două partide le este dedicat articolul

lui Jan Szczebłowski, *Pregătirile organizatorice pentru unificarea P.M.P. cu P.S.P.* (nr. 4/1966).

Analiza activității comuniștilor polonezi în cadrul organizațiilor antifasciste în perioada premergătoare creării Partidului Muncitoresc Polonez o face Marian Malinowski, în articolul intitulat *Uniunea Luptei Eliberatoare* (nr.2/1966).

Autorul menționează că printre organizațiile antifasciste active din țară dinaintea creării P.M.P. un rol extrem de important l-a jucat Uniunea Luptei Eliberatoare, organizație apărută la început sub denumirea Uniunea Luptei pentru Eliberare (1 octombrie 1941). Este subliniat aportul pe care l-au adus comuniștii foști membri ai P.C.P. la întărirea organizației, la elaborarea programului și concepției sale de luptă, raporturile cu celelalte organizații conspirative din Polonia

O problemă puțin cercetată pînă în prezent în paginile revistei se referă la lupta împotriva conspirației reacționare în anii 1946—1948. În articolul intitulat *Din problematica luptei împotriva conspirației reacționare în anii 1946—1948* (nr. 4/1966), Ryszard Halaba arată că după unele date în perioada 1944—1948 pe teritoriul întregii Polonii acționau 1 300 de diferite organizații subversive și detașamente înarmate, care au săvîrșit peste 5 500 de atacuri teroriste și de sabotaj. În lupta directă cu forțele subversive și în urma asasinatelor cu caracter politic au pierit peste 8 500 de persoane, din care cca. 4 000 au fost membri ai P.M.P.

Un alt articol semnat de Henryk Slabek se intitulează : *Politica partidelor comuniste în domeniul reformelor agrare, 1944—1948* (nr. 4/1966). Autorul își propune să prezinte cele mai importante aspecte ale rezolvării problemei agrare în Albania, Bulgaria, Cehoslovacia, Iugoslavia, R. D. Germană, Polonia, România, Ungaria, să confrunte prevederile programatice ale diferitelor partide comuniste în acest domeniu cu condițiile destul de diferite în care ele au trebuit să acționeze, în sfîrșit, să analizeze în ce măsură au reușit comuniștii să atingă scopurile pe care și

le-au propus. Fără îndoială, inițierea unor studii comparative pe această temă este salutară, ea presupune însă, așa după cum însuși autorul subliniază, o mare prudență în formularea concluziilor.

Plecînd de la această poziție a autorului, căreia nu totdeauna i-a fost consecvent, trebuie menționat că în ceea ce privește România, pe lângă unele concluzii general valabile și pentru țara noastră, în articol există și concluzii insuficient analizate și documentate. Astfel, autorul consideră greșită politica de împroprietărire a unui mare număr de gospodării cu pămînt puțin, apreciind că aceasta a dus la fărîmîțarea gospodăriilor, fapt care „nu a favorizat atingerea scopurilor politice, ci dimpotrivă”. De asemenea, pornind de la constatarea că „partidele comuniste din Ungaria, România și Iugoslavia nu au apreciat cum se cuvine problema loturilor pentru țărani mijlocași”, autorul trage concluzia că în aceste țări „nu este exclus ca asupra abordării problemei alianței cu țărani mijlocași să fi planat încă tradițiile social-democrate”. Socotim că autorul a ajuns la unele din aceste concluzii și datorită faptului că în elaborarea articolului său nu a avut materiale suficiente privind situația concretă, condițiile economice și social-politice din România.

Un articol intitulat *În jurul problemei dezvoltării democrației populare în Ungaria* publică în paginile revistei poloneze (nr. 4) Bálint Szabó, lucrător la Institutul de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.S. Ungar. Articolul tratează unele probleme ale situației din Ungaria din timpul războiului, precum și etapele revoluției populare din această țară.

Apreciind că în Ungaria, spre deosebire de țările ocupate și subjugate, a existat altă situație specifică, autorul analizează o serie de factori care au frînat maturizarea crizei revoluționare, precum și dezvoltarea luptei de eliberare. În acest context, el arată, printre altele, că „subjugarea economică a Ungariei a avut loc mai lent și înainte de toate într-o altă formă, mai mascată, decît în majoritatea țărilor care au fost

ocupate de armata fascistă germană în prima etapă a războiului. Faptul că Ungaria însăși a subjugat alte popoare și că drept rezultat al așa-zisului arbitraj de la Viena din august 1940 burghezia a obținut posibilitatea exploatării unor noi teritorii a influențat atitudinea burgheziei mijlocii și într-o măsură însemnată a micii burghezii. Într-un anumit sens, aceasta a frînat, de asemenea, închegarea frontului anti-german și antifascist care să cuprindă anumite cercuri ale burgheziei, precum și dezvoltarea luptei de eliberare”.

În concluzie autorul arată că în toamna anului 1944 s-a conturat totuși în Ungaria o situație revoluționară.

În cursul anului 1966, la Institutul de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.U.P. au fost organizate de către redacția revistei „Z Pola Walki” două întâlniri, una dedicată discutării unor aspecte ale activității Internaționalei a III-a, cealaltă evoluției gândirii marxiste în problema națiunii și a statului. La ambele întâlniri au participat oameni de știință care se ocupă de istoria mișcării muncitorești poloneze și internaționale de la Institutul de istorie a partidului, Școala superioară de științe sociale, Institutul de istorie al Academiei polone de științe și din alte cercuri științifice.

Prima întâlnire a avut loc în ziua de 9 martie, continuând în zilele de 15 martie și 14 aprilie 1966. Pregătirea pentru tipar a concluziilor discuțiilor din cadrul acestei întâlniri a fost făcută de Jerzy Kniebel și Benjamin Perelmutter și publicate în nr. 1/1966 al revistei. În organizarea întâlnirii s-a pornit de la considerentul că, deși este prea devreme pentru a face un bilanț al istoriei Internaționalei Comuniste, a sosit momentul oportun pentru a fi trase unele concluzii asupra rolului și activității acesteia asupra succeselor și insucceselor Internaționalei a III-a (p. 93).

O problemă importantă care a constituit punctul de plecare al întregii discuții s-a referit la necesitatea istorică a creării Internaționalei Comuniste. „Participanții la discuții — arată Jerzy Kniebel și Benjamin Perelmutter

— au fost de părere că apariția Internaționalei Comuniste a fost o legătură istorică. Ei au subliniat că aprecierea istoriei Internaționalei a III-a nu poate fi făcută de pe o poziție aistorică, ci trebuie să se țină seama de deosebirile care s-au manifestat în diferite perioade ale activității ei”.

Majoritatea participanților la discuții au arătat în concluziile lor următoarele merite ale Internaționalei Comuniste: sprijinul acordat curentului revoluționar din diferite țări și din mișcarea muncitorească internațională în delimitarea ideologică; generalizarea prevederilor teoriei leniniste cu privire la strategie, tactică și principiile organizatorice; ridicarea la rangul corespunzător a problemei aliaților clasei muncitoare; importanța extrem de mare pe care a avut-o elaborarea problemei țărănești și național-coloniale; aportul substanțial al Internaționalei Comuniste la grăbirea consolidării și maturizării partidelor comuniste.

În cadrul discuțiilor, vorbitorii au abordat problema structurii și principiilor organizatorice ale Internaționalei Comuniste. Unii dintre ei și-au exprimat îndoiala față de justetea conceperii Internaționalei a III-a ca un partid comunist mondial, așa cum prevedea statutul aprobat la Congresul al II-lea al I.C., alții au fost însă de părerea că în prima perioadă a fost necesară o organizație internațională centralizată.

În strînsă legătură cu problemele structurii Internaționalei Comuniste a fost analizată problema autonomiei și independenței partidelor comuniste. S-a arătat că unii activiști comuniști au subliniat din vreme necesitatea largirii independenței diferitelor partide comuniste.

O discuție vie s-a purtat în jurul „cauzelor și urmărilor creșterii «rigidității» în cadrul Internaționalei Comuniste, vizibilă deja de la Congresul al IV-lea”, care „a inițiat procesul de îngrădire a discuțiilor și elaborare de sus a liniei politice pentru partidele comuniste din diferite țări” (p. 73).

În legătură cu această problemă, unii vorbitori au fost de părere că, dacă Internaționala Comunistă nu ar fi

existat, mișcarea comunistă ar fi avut condiții mai favorabile de dezvoltare, deoarece nu ar fi existat instrumentul instituțional de generalizare în mișcarea muncitorească internațională a unor fenomene negative. Această părere a fost apreciată de majoritatea participanților la întâlnire ca aistorică, ca neținând seama de diferitele etape ale istoriei Internaționalei a III-a.

Discutind problema raporturilor dintre Internaționala Comunistă și mișcarea social-democrată, toți vorbitorii au fost de acord cu faptul că etichetarea social-democraților ca „social-fasciști” a fost nu numai nejustă, dar a îngreunat și de cele mai multe ori a barat calea colaborării cu mișcarea social-democrată și realizării frontului unic al clasei muncitoare.

În discuții a fost, de asemenea, abordată problema luptei împotriva așa-zisei aripi de dreapta din mișcarea comunistă. O parte din vorbitori a considerat că așa-zisa „aripă de dreapta” din mișcarea comunistă a manifestat o serie de greșeli în aprecierea diferitelor perioade din istoria mișcării revoluționare, dar „că, în loc să fie întreprinsă o analiză corespunzătoare a acestor greșeli, din partidele comuniste au fost îndepărtate grupuri întregi de activiști, iar în conducerea partidelor au fost numiți oameni noi” (p. 76).

O problemă care a suscitât interesul tuturor participanților la discuții au constituit-o relațiile dintre U.R.S.S. și Internaționala a III-a. „În timpul discuțiilor, continuă J. Kniebel și B. Perelmutter, s-a arătat că situația specifică internă și externă a U.R.S.S., țară care constituia forța de căpetenie a Internaționalei a III-a, nu a putut să nu influențeze totuși tactica acesteia... Legătura strînsă dintre Internaționala a III-a și politica de stat a U.R.S.S. a îngreunat de nenumărate ori consolidarea mișcării muncitorești” (p. 82).

În discuții au fost amintite atît încercările unor partide comuniste de a influența politica guvernului Uniunii Sovietice, cît și presiunile exercitate de Internaționala Comunistă asupra partidelor comuniste.

Una dintre problemele centrale ale discuțiilor a constituit-o aprecierea Congresului al VII-lea al Internaționalei Comuniste. După părerea vorbitorilor, cotitura care s-a făcut la Congresul al VII-lea a avut loc mult prea tîrziu față de schimbările radicale din situația politică din lume.

Cu toată aprecierea pozitivă a cotituri care a avut loc și care a fost confirmată de Congresul al VII-lea, vorbitorii au subliniat că „această cotitură nu a fost deplină, mai bine spus nu a fost pe deplin realizată”.

În cadrul discuțiilor s-a acordat atenție și încheierii în 1939 a pactului de neagresiune sovieto-german și urmărilor negative pe care le-a avut acest eveniment asupra politicii Internaționalei a III-a și a întregii mișcări comuniste mondiale ca urmare a acestei situații. J. Kniebel și B. Perelmutter afirmă că o serie de vorbitori au exprimat părerea că, „independent de aprecierea generală a necesității politice a încheierii pactului sovieto-german, istoricilor polonezi le vine greu să aprecieze ca pozitive acele elemente, respectiv acele aspecte ale pactului care erau în contradicție cu principiile leniniste, cu interesele popoarelor care au căzut victimă agresiunii hitleriste” (p. 91).

În cadrul întîlnirii s-a discutat, de asemenea, problema dizolvării Internaționalei Comuniste. Vorbitorii au arătat că dizolvarea acestei organizații în anul 1943 a fost o hotărîre justă (unii au considerat chiar că acest pas trebuia făcut încă de la începutul celui de-al doilea război mondial).

A doua întîlnire organizată de redacția revistei „Z pola Walki” a avut loc pe data de 17 martie 1966. Ea a fost dedicată discutării evoluției gîndirii marxiste în problema națiunii și a statului. În nr. 3/1966 al revistei este publicată stenograma referatelor profesorilor Henryk Jablonski și J. Kowalski, precum și intervențiile a zece participanți la întîlnire.

În referatul său, profesorul H. Jablonski a făcut o prezentare teoretică a evoluției noțiunilor de națiune, na-

ționalitate în știința poloneză și mondială. Subliniind, printre altele, rolul comunității de limbă, el s-a oprit asupra unor aspecte ale evoluției și rezolvării problemei naționale în diferite țări ca : Franța, Belgia, Iugoslavia, Cehoslovacia. H. Jablonski s-a referit, de asemenea, la problema formării noțiunii de națiune și la situația popoarelor din Austro-Ungaria în secolul al XIX-lea.

El a subliniat, între altele, politica retrogradă, naționalistă a burgheziei și nobilimii mijlocii maghiare, care, deși luptau împotriva Coroanei habsburgice, considerau că „slovacii, românii, croații etc. nu sînt maghiari și nu au dreptul la cultură proprie”, ceea ce constituia „o expresie nu a progresului, ci a asupririi feudale, purta în sine nu drepturi politice egale pentru toți cetățenii țării, ci menținerea în captivitate a popoarelor asuprite de maghiari”. Totodată, H. Jablonski, amintește de numărul mare al celor asupriți (p. 56).

La rîndul său, prof. J. Kowalski a abordat în referatul său problema luptei care s-a dat de regulă în secolul al XX-lea între burghezie și proletariat în Europa răsăriteană și alte continente pentru conducerea națiunii și a luptei de eliberare națională. El a subliniat rolul pe care-l joacă clasa muncitoare în conducerea păturilor largi ale națiunii în cadrul luptei de eliberare națională și apoi în revoluția socialistă.

J. Kowalski a arătat, de asemenea, că „omogenitatea națiunii bazate pe comunitatea de tradiții, de interese, viața social-statală și culturală care o integrează și stau la baza activității sale ca ansamblu constituie o anumită legitate care, cu toate transformările sociale cardinale, caracterizează atît națiunea din perioada capitalistă cit și națiunea din epoca socialistă. În momentul cînd sînt înlăturate stăvilile antagonismelor sociale care despart principalele clase ale națiunii în condițiile capitalismului, a spus el, în momentul cînd în perioada construcției socialismului se schimbă structura socială a claselor și păturilor în direcția omogenizării, cînd cresc e-

norm forțele ce integrează națiunea cresc în mod corespunzător forța simțului național, intensitatea conștiinței naționale și a vieții naționale. Se manifestă, înainte de toate, simțul și înțelegerea *interesului național* comun, caracteristic epocii națiunii socialiste, adică interesele politice și economice ale statului în relațiile sale cu vecinii mai apropiați sau mai îndepărtați, locul său în întrecerea politică-economică, tehnică-științifică, culturală, sportivă etc. pe arena internațională” (p. 108—109).

O altă problemă abordată în discuții s-a referit la formarea națiunii poloneze și la felul în care partidele muncitorești din Polonia dinaintea creării Partidului Comunist Polonez au abordat în programele lor problema națională. În legătură cu aceasta, J. Kowalski a arătat că în Polonia „națiunea modernă s-a format nu în condițiile independenței de stat, ci în condițiile *subjugării naționale*. Ca urmare a acestui fapt, în special în fața intensificării asupririi naționale, pe *primul plan* s-a situat lupta general națională împotriva cîmpitorilor străini, ceea ce a avut repercusiuni asupra caracterului și desfășurării luptei de clasă în interiorul națiunii... În aceste condiții s-a conturat marea dilemă a istoriei noastre : lupta împotriva cîmpitorilor pentru independență necesita stringerea păturilor largi ale națiunii, într-un anumit sens *unitatea națiunii*. În același timp, mobilizarea maselor populare pentru această luptă care constituia condiția elementară a eficienței ei cerea intensificarea *luptei de clasă*, a țărănimii împotriva șleahței, a muncitorilor și țărănilor împotriva capitaliștilor și moșierilor, cu alte cuvinte ascuțirea contradicțiilor și *dărîmarea unității națiunii...*” (p. 63). Mai departe autorul spune : „Spre deosebire de situația partidului muncitoresc revoluționar, care combătea naționalismul cîmpitor și șovinismul propriu națiunii puternice dominante — cum au făcut în Rusia bolșevicii —, incomparabil mai complicată a fost situația partidului muncitoresc revoluționar, care a considerat ca o datorie a sa de clasă să

combată naționalismul în sinul propriei națiuni asuprite în momentul în care acest naționalism se întorcea înapoi de toate împotriva cotropitorilor imperialiști. Social-Democrația Regatului Polonez și Lituaniei a observat însă exclusiv numai aspectele retrograde ale acestui naționalism, trăsăturile lui antimuncitorești, atitudinea negativă față de mișcarea revoluționară din Rusia, antisemitismul etc. Tendința lui puternică de combatere a aspectelor reacționare ale naționalismului autohton de atunci i-a abătut atenția atât de la aspectul anticotropitor și totodată antiimperialist al acestuia, cât și de la caracterul progresist al mișcării de eliberare națională și al luptei pentru independență în general..." (p. 70).

Aceste probleme care îi preocupă pe istoricii polonezi sînt obiectul și altor materiale publicate sau dezbătute în reuniuni științifice.

Participantii la discuții au abordat, de asemenea, politica Partidului Comunist Polonez în problema națională și modul în care Internaționala Comunistă a influențat poziția acestuia. În mod mai amănunțit aceste probleme au fost analizate de prof. J. Kowalski.

În afară de articolele la care ne-am referit, cele patru numere pe 1966 ale

revistei mai cuprind următoarele materiale: *Congresul de la Viena al istoricilor*, semnat de Feliks Tych; *Tendențele fundamentale ale pieței muncii și salariilor în Polonia în anii inflației (1918—1923)* de Zbigniew Landau; *Julian Marchlewski în emigrație la Zürich* de Bożena Wróblewska; *Rolul lui Julian Marchlewski în tratativele secrete polono-sovietice (iunie-iulie 1919)* de Weronika Gostyńska; *Stefan Zeromski și Borys D. Wigilew* de Henryk Markiewicz; *Geneza partidului SELROB* de Janusz Radziejowski; *În problema relațiilor dintre Partidul Socialist Polonez din teritoriul anexat de Prusia și conducerea din străinătate a Partidului Socialist Polonez (1893—1903)* de Lidia Kalestynska; *Roza Luxemburg și revoluția germană din 1918* de Maria Szlezinger.

Revista Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.U.P. pe anul 1966 abordează o tematică interesantă, variată, care oglindește nivelul ridicat al cercetărilor actuale ale istoricilor polonezi, a problemelor care-i preocupă pentru obținerea de noi rezultate și clarificări atât de necesare istoriei în ansamblu.

M. MOLDOVEANU

SESIUNE ȘTIINȚIFICĂ CONSACRATĂ MARII RĂSCOALE A ȚĂRANILOR DIN 1907

Cu prilejul aniversării a 60 de ani de la răscoalele țărănești din 1907 a avut loc în București în sala festivă a Muzeului de istorie a Partidului Comunist, a mișcării revoluționare și democratice din România sesiunea științifică organizată de Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., Institutul de istorie al Academiei Republicii Socialiste România „N. Iorga” și Academia de științe social-politice „Ștefan Gheorghiu” de pe lângă C.C. al P.C.R.

Lucrările sesiunii, desfășurată în zilele de 25 și 27 martie, au fost deschise de Ion Popescu-Puțuri, directorul Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R. Au fost prezentate comunicările: *Problema agrară — problemă fundamentală a societății românești la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea* (D. Hurezeanu, T. Postolache); *Structura social-economică a satului românesc în perioada premergătoare răscoalei din 1907* (V. Axenciuc, C. Corbu, M. Iosa); *Desfășurarea răscoalei în Moldova* (Tr. Lungu, G. Tudoran); *Caracteristici ale desfășurării răscoalei în Muntenia* (C. Fotino, M. Badea); *Desfășurarea răscoalei în Oltenia* (A. Iordache, M. Florescu); *Coalizarea claselor dominante în*

înfrângerea răscoalei țăranilor din 1907 (V. Ionescu, A. Varghida); *Ideile programatice ale mișcării socialiste din România în problema agrară la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea* (N. Petreanu, E. Andreescu); *Solidaritatea clasei muncitoare din România cu răscoala din 1907* (I. Felea, N. Vasile); *Poziția unor oameni de știință și cultură față de răscoală* (Titu Georgescu); *Solidarizarea învățătorilor și a altor categorii sociale cu răscoala* (I. Ilincioiu, I. Călin); *Manifestări de solidarizare a unor soldați și ofițeri cu țăranii răsculați* (D. Tuțu, N. Nicoiaie); *Influența răscoalei din 1907 în Transilvania și Bucovina* (Augustin Deac); *Ecoul internațional al răscoalei țăranilor din 1907* (I. Iacoș); *Rezolvarea problemei țărănești sub conducerea P.C.R. Importanța ei istorică* (A. Petric, M. Fătu).

Pe marginea comunicărilor prezentate au avut loc discuții.

Cuvîntul de închidere a fost rostit de acad. prof. Andrei Oțetea, directorul Institutului de istorie al Academiei Republicii Socialiste România „N. Iorga”, care, în concluzii, a subliniat valoarea științifică a sesiunii insistînd asupra vastității materialului documentar ce a stat la baza întocmirii comunicărilor.

Sesiunea științifică a facultății de istorie a mișcării muncitorești a Academiei de științe social-politice „Ștefan Gheorghiu” de pe lângă C.C. al P.C.R. (23—24 februarie 1967)

La Academia de științe social-politice „Ștefan Gheorghiu” de pe lângă C.C. al P.C.R., în zilele de 23 și 24 februarie, a avut loc sesiunea științifică a facultății de istorie a mișcării muncitorești.

Sesiunea a abordat teme pe o scară ce urcă de-a lungul unui secol de existență a mișcării muncitorești, de la jumătatea secolului al XIX-lea pînă în epoca de construire a socialismului.

De remarcat prezența laolaltă a unor cadre didactice și cercetători consacrați cu cercetători și doctoranzi mai puțin prezenți în publicistica noastră istorică, sau care pentru prima dată apar într-o sesiune științifică valoroasă.

La sesiune au participat cadre didactice, doctoranzi și cursanți ai Academiei de științe social-politice, cercetători ai Institutului de istorie „Nicolae Iorga”, ai Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., redactori ai revistelor „Lupta de clasă”, „Anale”, cadre didactice de la Universitatea din București și alții.

Comunicările s-au caracterizat printr-o notă pronunțată de prezentare a unor elemente inedite și o interpretare situată la un nivel ridicat, cu încercări de clarificări, cu căutări de soluții, proprii muncii de cercetare.

Valoarea unor comunicări cere publicarea lor dacă nu într-o culegere, de care să se ocupe Academia „Ștefan Gheorghiu”, cel puțin prin apariția citorva în revistele de specialitate.

Inserea temelor va fi concludentă pentru a avea imaginea sferei largi de probleme abordate la sesiune: „Politica de împrumut și semnificația diverselor legi de vinzare a bunurilor statului, posteroare legii rurale din 1864”, de lector univ. A. Varghida; „Reflectarea luptei pentru revendicări general-democratice în programele mișcării socialiste pînă la 1910”, de Elena Georgescu, curs postuniv.; „Mișcarea socialistă și lupta pentru votul uni-

versal”, de F. Nedelcu, curs postuniv.; „Necesitatea industrializării României oglindită în programele mișcării socialiste pînă în 1910”, de D. Baran, curs postuniv.; „Problema agrară din România la sfîrșitul secolului al XIX-lea reflectată în programele mișcării socialiste”, de Elisabeta Andreescu, curs postuniv.; „Probleme muncitorești reflectate în programele mișcării socialiste la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea”, de Ana Dumitraș, curs postuniv.; „Lupta muncitorilor din Valea Prahovei împotriva legii mesterilor în anul 1912”, de conf. univ. V. G. Ionescu; „Criza partidului conservator din 1914—1915”, de doctorand I. Căpreanu; „Teoria despre istorie a lui A. D. Xenopol”, de lector univ. C. Mocanu; „Din lupta muncitorilor ceferiști pentru reorganizarea sindicatelor după primul război mondial”, de asistent univ. St. Lache; „Aspecte ale problemei reparațiilor și ale datoriei României după primul război mondial”, de lector univ. V. Avramescu; „Programul agrar al partidului țărănesc în perioada 1922—1926”, de doctorand M. Nedelea; „Poziția diferitelor partide, grupări și oameni politici față de întoarcerea în țară și urcarea pe tron a lui Carol al II-lea”, de conf. univ. A. Petric; „Aspecte ale poziției României față de războiul din Spania (1936—1939)”, de lector univ. I. Babici; „Aspecte privind contribuția presei revoluționare și democrate din România la apărarea independenței și suveranității naționale”, de doctorand I. Spălățelu; „Aspecte ale relațiilor româno-polone la începutul celui de-al doilea război mondial”, de conf. univ. A. Petric și dr. în istorie Gh. Unc; „Aspecte privind activitatea grupurilor patriotice antifasciste din Armata română în anii războiului hitlerist (iunie 1941 — august 1944)”, de doctorand V. I. Mocanu; „Despre unele probleme discutate la Congresul al X-lea al Internaționalei Socialiste”, de conf. univ. M. Ois-teanu; „Unele probleme ale mișcării de

eliberare națională contemporană din Africa", de lector univ. I. Călin.

Facultatea de istorie a mișcării muncitorești, a cărei activitate este mereu mai bogată în ultima vreme, anunță o nouă sesiune în a doua parte a anului, cu teme

din perioada desfășurării revoluției socialiste. Cadre didactice și cercetători așteaptă cu legitim interes asemenea manifestări științifice care se înscriu în efortul general creator al istoricilor vîrstnici și tineri din țara noastră.

Sesiunea științifică a Societății de științe istorice și filologice, filiala Cluj (10—12 februarie 1967)

În zilele de 10, 11 și 12 februarie a.c., la Cluj, sub egida filialei locale a Societății de științe istorice și filologice, s-au desfășurat lucrările sesiunii științifice cu tema: „Clasificarea motivelor ornamentale populare”.

La sesiune au participat specialiști din București, Cluj, Iași, Galați, Brașov, Oradea, Baia Mare, Negrești-Oaș, Lipova, Rupea, Sibiu.

După cuvîntul de deschidere, rostit de prof. univ. Ștefan Pascu, membru coresp

ondent al Academiei Republicii Socialiste România, președintele filialei din Cluj a Societății de științe istorice și filologice, acad. Constantin Daicoviciu, a adresat participanților la ședință salutul Secției de științe istorice a Academiei Republicii Socialiste România și a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj.

Ascultate cu viu interes, cele 29 de comunicări științifice prezentate au prilejuit discuții interesante, la care au participat etnografi, arheologi, istorici, lingviști, istorici literari.

Nou ciclu de conferințe istorice

În ziua de 30 martie 1967 s-a inaugurat ciclul de conferințe „Din istoria României”, organizat de Muzeul de istorie a partidului comunist, a mișcării revoluționare și democratice din România, în colaborare cu Societatea de științe istorice și filologice.

Cuvîntul de deschidere a fost rostit de președintele societății, acad. prof. Petre Constantinescu-Iași. A conferențiat acad. prof. Andrei Oțetea, directorul Institutului de istorie „N. Iorga” al Academiei, despre „Caracterul mișcării conduse de Tudor Vladimirescu : răscolă sau revoluție ?”

Susținerea unor teze de doctorat

În ziua de 24 decembrie 1966, în fața consiliului științific al facultății de istorie-filozofie din cadrul Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj a avut loc susținerea tezei de doctorat : „Lupta maselor populare din Banat, sub îndrumarea comuniștilor, împotriva dictatului de la Viena” elaborată de Traian Bunesco.

Materialele prezentate de referenții științifici oficiali : prof. univ. Vasile Dinu, conf.

univ. dr. Titu Georgescu, conf. univ. Aurel Loghin și conf. univ. dr. Ioan Gall, de conducătorul științific conf. univ. dr. Teofil Hăgan au apreciat teza ca o contribuție la cunoașterea unei importante pagini de luptă a maselor populare, desfășurată sub conducerea Partidului Comunist Român, împotriva fascismului, pentru apărarea independenței naționale și integrității teritoriale.

În același timp au fost făcute unele observații critice și recomandarea de a se extinde studiul asupra întregii țări, în vederea publicării ei.

În urma discutării publice a lucrării, consiliul științific al facultății de istorie-filozofie a acordat, cu unanimitate de voturi, titlul de doctor în filozofie tov. Traian Bunescu.

★

La 12 ianuarie 1967, în fața consiliului științific al facultății de filozofie de la Academia de științe social-politice „Ștefan Gheorghiu” de pe lângă C.C. al P.C.R., Ilie Rădulescu a susținut teza de doctorat: „Funcția economică-organizatorică a statului socialist”.

Conducătorul științific, conf. dr. Vlad Constantin, referenții științifici, prof. univ. Ion Ceterchi, prof. univ. Constantin Borgeanu și dr. în filozofie Alexandru Tănase, precum și discuțiile purtate au relevat faptul că aceasta se înscrie ca o importantă contribuție în cunoașterea unei laturi esențiale a procesului făuririi și dezvoltării statului socialist în țara noastră.

După discutarea publică a lucrării, consiliul științific al facultății de filozofie a acordat, cu unanimitate de voturi, titlul de doctor în filozofie tov. Ilie Rădulescu.

★

În ziua de 17 februarie 1967, în cadrul consiliului științific al facultății de istorie a Universității București, Nuțu V. Constantin a susținut teza de doctorat cu următoarea temă: „Contribuții la studiul unității Transilvaniei cu România”.

Materialele prezentate de referenții științifici oficiali: prof. dr. docent în științe L. Bányai, prof. dr. docent în științe Pascu Ștefan, prof. univ. Maciu Vasile, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, și dr. în istorie Unc Gh., discuțiile purtate pe marginea lucrării au subliniat faptul că aceasta se înscrie ca o contribuție în cunoașterea unei pagini importante din istoria poporului român.

Consiliul științific al facultății de istorie, după discutarea publică a lucrării, a acordat, în unanimitate de voturi, titlul de doctor în istorie tov. Nuțu V. Constantin.

СОДЕРЖАНИЕ

90 ЛЕТ СО ДНЯ ЗАВОЕВАНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОЙ НЕЗАВИСИМОСТИ РУМЫНИИ

Национальная независимость, вековое чаяние румынского народа. <i>Д. Сореску</i>	3
Война за независимость в румынской историографии: <i>акад. П. Константи- неску — Яшь, Тр. Лунгу</i>	12
Независимость Румынии и выступление за отмену консульской юрисдикции: <i>Мирча Малица</i>	25
Народные герои в войне за независимость: <i>В. И. Мокану</i>	34
Рассказы корреспондентов газет и зарубежных военных наблюдателей о ге- роизме проявленном румынской армией в войне за независимость: <i>Н. З. Мунтяну</i>	46
Оценка, данная русским военным командованием румынской армии в войне 1877—1878 гг.: <i>Н. Чякир</i>	57
Неопубликованные документы о войне за независимость Румынии находя- щиеся в архивах Брюсселя и Парижа: <i>Г. Унгурану</i>	62

С О О Б Щ Е Н И Я

Солидарность демократических сил Румынии с Всемирным Конгрессом за мир (Брюссель — 1936): <i>Г. И. Ионицэ</i>	69
Вклад в изучение и охарактеризование историографического труда А. Д. Ксе- нополя: <i>З. Орня и Н. Гогоняцэ</i>	85

Д И С К У С С И И

О характере аграрных кризисов в Румынии (1918—1940): <i>С. Поп</i>	98
«Исторический» факт и социальная законность: <i>И. Флоря</i>	115
Вопросы, касающиеся объяснения в истории: <i>Х. Куля</i>	125

ВОСПОМИНАНИЯ

Петре Георге, Константин Николческу, Константин Милле, Траян Деметреску	135
---	-----

РЕЦЕНЗИИ ● БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЕ ЗАМЕТКИ

МАРТИН ЖИЛЬБЕР, РИШАР ГОТТ, «Примиренцы», Политическое изда- тельство, 1966, 496 стр.; РЭЙМОН КАРТИЕ: «Вторая мировая война», Париж, 1965—1966, Издательство Ларусс- Пари Матч, 2. тома (385 и 392 стр.); МАРСЕЛЬ ОКЛЭР: «Жизнь Жана Жореса или Франция до 1914 г.», Политическое издательство, 1966, 392 стр.; ЖОРЖ КОНУА: «Октябрьская революция и Франция», Социальныс издательства, Париж, 1966, 96 стр.; 3 Пола Валки», №. 1—4 1966	152
--	-----

И Н Ф О Р М А Ц И И

Научные сессии; Защита докторских диссертаций	183
---	-----

SOMMAIRE

90 ANNÉES DEPUIS QUE LA ROUMANIE AIE CONQUIS SON INDÉPENDANCE D'ÉTAT

L'indépendance nationale, aspiration séculaire du peuple romain : <i>D. Soresco</i>	3
La guerre d'indépendance dans l'historiographie roumaine : Acad. <i>P. Constantinesco-Iassy</i> — <i>Tr. Lungu</i>	12
L'indépendance de la Roumaine et l'action pour la suppression de la juridiction consulaire : <i>Mircea Malița</i>	25
Les héros du peuple dans la guerre d'indépendance : <i>V. I. Mocanu</i>	34
Témoignages de quelques correspondants de presse et observateurs militaires étrangers sur l'héroïsme de l'armée roumaine pendant la guerre d'indépendance : <i>N. Z. Munteanu</i>	46
Appréciations du Commandement militaire russe sur l'armée roumaine dans la guerre de 1877—1878 : <i>N. Ciachir</i>	57
Documents inédits concernant la guerre d'indépendance de la Roumanie existants dans les archives de Bruxelles et de Paris : <i>Gh. Ungureanu</i>	62

COMMUNICATIONS

La solidarité des forces démocratiques de Roumanie avec le Congrès mondial pour la paix (Bruxelles — 1936) : <i>Gh. I. Ionița</i>	69
Contributions à la connaissance et la caractérisation de l'oeuvre historiographique de A. D. Xenopol : <i>Z. Ornea, N. Gogoneață</i>	85

DISCUSSIONS

Sur la caractère des crises agraires en Roumanie (1918—1940) : <i>S. Pop</i>	98
La fait „historique“ et les lois sociales : <i>I. Florea</i>	115
Les problèmes de l'explication dans l'histoire : <i>H. Culea</i>	125

EVOCATIONS

● Petre Gheorghe ● Constantin Nicolcescu ● Constantin Mille ● Traian Demetrescu	135
---	-----

COMPTE-RENDUS • NOTES BIBLIOGRAPHIQUES

MARTIN GILBERT, RICHARD GOOT : „Les conciliateurs“, Editions politiques, 1966, 496 pag. ; RAYMOND CARTIER : „La seconde guerre mondiale“, Paris, 1965—1966, Editions Larousse Paris-Match, 2 vol., (386, 392 pag.) ; MARCELLE AUCLAIR : „La vie de Jean Jaurès, ou la France avant 1914“, Editions politiques, 1966, 392 pag. ; GEORGES COGNIOT : „La Révolution d'Octobre et la France“, Editions sociales, Paris, 1966, 96 pag. ; „Z Pola Walki“ nr. 1—4/1966	152
---	-----

INFORMATIONS

Sessions scientifiques ; Thèses de doctorat soutenues	183
---	-----

INHALT

90 JAHRE SEIT DER ERRINGUNG DER STAATLICHEN UNABHÄNGIGKEIT RUMÄNIENS

Nationale Unabhängigkeit, jahrhundertewährendes Streben des rumänischen Volkes: <i>D. Sorescu</i>	3
Der Unabhängigkeitsrieg in der rumänischen Geschichtsschreibung: <i>P. Constantinescu-Iaşi, Tr. Lungu</i>	12
Die unabhängigkeit Rumäniens und die Aktion zur Abschaffung der konsularischen Jurisdiktion: <i>Mircea Maliţa</i>	25
Helden des Vaterlandes im Unabhängigkeitskrieg: <i>V. I. Mocanu</i>	34
Berichte einiger Pressekorrespondenten und ausländischer Militärbeobachter über den Heldenmut der rumänischen Armee im Unabhängigkeitskrieg: <i>N. Z. Munteanu</i>	46
Einschätzungen der rumänischen Armee im Krieg von 1877—1878 durch das russische Militärkommando: <i>N. Ciachir</i>	57
Unveröffentlichte Dokumente über den Unabhängigkeitskrieg Rumäniens in Brüssler und Pariser Archiven: <i>Gh. Ungureanu</i>	62

MITTEILUNGEN

Die Solidarität der demokratischen Kräfte Rumäniens mit dem Weltfriedenskongress 1936 in Brüssel: <i>Gh. I. Ioniţă</i>	69
Beiträge zur Auffassung und Charakterisierung von A. D. Xenopols Geschichtswerk: <i>Z. Ornea, N. Gogoneaţă</i>	85

DISKUSSIONEN

Über den Charakter der Agrarkrisen in Rumänien (1918—1940): <i>S. Pop</i>	98
„Historische“ Tatsache und soziale Gesetzmässigkeit: <i>I. Florea</i>	115
Fragen der Auslegung in der Geschichte: <i>H. Culea</i>	125

GEDENKARTIKEL

• Petre Gheorghe • Constantin Nicolcescu • Constantin Mille • Traian Demetrescu	135
---	-----

REZENSIONEN UND BIBLIOGRAPHISCHE ANMERKUNGEN

MARTIN GILBERT, RICHARD GOTT: „Die Versöhnler“, Politischer Verlag, 1966, 496 S.; RAYMOND CARTIER: „La seconde guerre mondiale“, Paris 1965—1966; Verlag Larousse — Paris-Match, 2 Band (386 bzw. 392 S.); MARCELLE AUCLAIR: „Das Leben Jean Jaurés — oder Farnkreich vor 1914“, Politischer Verlag, 1966, 392 S.; GEORGES COGNIOT: „Die Oktoberrevolution und Frankreich“, Editions sociales, Paris 1966, 96 S.: „Z Pola Walki“, N. 1—4/1966	152
---	-----

INFORMATIONEN

Wissenschaftliche Tagungen; Verteidigung einiger Doktorats-Thesen	153
---	-----

SUMMARY

90 YEARS SINCE THE CONQUEST OF ROMANIA'S STATE INDEPENDENCE

The National Independence, an Ever so Long Aspiration of the Romanian People: <i>D. Sorescu</i>	3
The War of Independence in Romanian Historiography: <i>Acad. P. Constantinescu-Iași, Tr. Lungu</i>	12
Romania's Independence and the action for the Withdrawal of Consular Jurisdiction: <i>Mircea Malița</i>	25
Heroes of the People in the War of Independence: <i>V. I. Mocanu</i>	34
Evidences of Some Foreign Press Correspondents and Military Observers About the Heroism of the Romanian Army in the War of Independence: <i>N. Z. Munteanu</i>	46
Appreciations of the Russian Military Command Concerning the Romanian Army During the 1877—1878 War: <i>N. Ciachir</i>	57
Some New Documents Regarding Romania's War of Independence in the Archives of Bruxelles and Paris: <i>Gh. Ungureanu</i>	62

PAPERS

The Solidarity of the Romanian Democratic Forces With the World Congress for Peace (Bruxelles — 1936): <i>Gh. I. Ioniță</i>	69
Contributions to the Knowledge and Characterisation of A. D. Xenopol's Historiographic Works: <i>Z. Ornea, N. Gogoneață</i>	85

DISCUSSIONS

Regarding the Character of the Agrarian Crisis in Romania (1918—1940): <i>S. Pop</i>	93
The „Historical“ Fact and the Social Legity: <i>I. Florea</i>	115
Some Problems of Explanation in History: <i>H. Culea</i>	125

EVOCATIONS

● Petre Gheorghe ● Constantin Nicolcescu ● Constantin Mille ● Traian Demetrescu	135
---	-----

BOOK REVIEWS AND BIBLIOGRAPHICAL NOTES

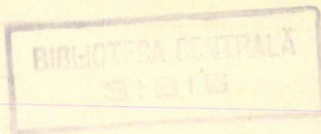
MARTIN GILBERT, RICHARD GOTT: „The Appeasers“, Political Publishing House, 1966, 496 p.; RAYMOND CARTIER: „La seconde guerre mondiale“, Paris, 1965—1966, Edition Larousse-Paris Match, 2 volumes (p. 385 and 392); MARCELLE AUCLAIR: „The Life of Jean Jaurès — of the France Before 1914“, Political Publishing House, 1966, 392 p.; GEORGES GOGNIOT: „The October Revolution and France“, Editions sociales, Paris 1966, 96 p.; „Z Pola Walki“, no. 1—4/1966	152
---	-----

INFORMATIONS

Scientific Sessions; Support of Some Doctor's Degree Thesis	183
---	-----

COMITETUL DE REDACȚIE

ARDELEANU ION, BARBULESCU CONSTANTIN - redactor-șef
adjunct, GEORGESCU TITU - redactor-șef, MACIU VASILE,
MATEI GHEORGHE, MUNTEANU N. G., NICHITA PARASCHIVA,
PETRIC ARON, PETRIȘOR VASILE - secretar de redacție,
ROMAN VALTER, VOICU ȘTEFAN, ZAHARIA GHEORGHE

Redactori : **Mamina Ion, Rauș Nicolae, Simion Aurică, Smîrcea Virgil**

Tehnoredactor : **Lucian Alexandru**

Colaboratorii și cititorii revistei pot să se adreseze redacției în fiecare zi între orele 10—12.

Adresa redacției este : București, strada Ministerului nr. 4, telefon : 17.01.60. interior 442 ; 722 ; 369.

Revista „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.” apare o dată la două luni. Abonamentele se fac la oficiile poștale, prin factorii poștali și difuzorii din întreprinderi, instituții și de la sate.

Revista se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei.

Prețul unui număr — 6 lei ; abonamentul pe 6 luni — 18 lei, pe un an — 36 lei.

sibiu

22 cras

I 8919

PROLETARI DIN TOATE ȚĂRILE, UNIȚI-VĂ!

analele

INSTITUTULUI DE STUDII ISTORICE ȘI SOCIAL-POLITICE DE PE LÎNGĂ C.C. AL P.C.R.

ANUL XIII

3

1 9 6 7

1990

0 JUL. 2005

97

789/9

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

-- ULU 2014

analele

INSTITUTULUI DE STUDII ISTORICE
ȘI SOCIAL-POLITICE
DE PE LÎNGĂ C.C. AL P.C.R.

3

1967

50 DE ANI DE LA LUPTLE PURTATE DE ARMATA
ROMÂNĂ LA MĂRĂȘTI, MĂRĂȘEȘTI ȘI OITUZ

ȘTEFAN MUȘAT : Eroicele bătălii desfășurate de Armata română în vara anului 1917	3
General-maior în rezervă EDGAR RĂDULESCU : Bătălia de la Mărăști	16
General de armată IACOB TECLU : Marea victorie de la Mărășești	23
General-maior în rezervă POLIHON DUMITRESCU : Luptele de la Oituz	34
GH. ROMANESCU, V. ASPROIU : Mărturii străine despre eroismul ostașilor români în luptele de pe frontul din Moldova	40
C. CĂZĂNIȘTEANU : Lupta maselor populare împotriva ocupanților în anii 1916—1918	50

FIGURI DE EROI

GENERAL EREMIA GRIGORESCU • GENERAL IOAN A. DRAGALINA • GENERAL DAVID PRAPORGESCU • CAPITAN GRIGORE IGNAT • SUB- LOCOTENENT ECATERINA TEODOROIU • CAPORAL CONSTANTIN MU- ȘAT	66
---	----

UN SECOL DE LA APARIȚIA „CAPITALULUI”

„Capitalul” — operă monumentală a vieții lui Karl Marx : I. Bulborea	84
Răspîndirea ideilor „Capitalului” în România și influența lor asupra mișcării muncitorești la sfîrșitul secolului al XIX-lea : D. Hurezeanu	96
Marx și Engels în amintirea contemporanilor : I. Mamina	102

COMUNICĂRI

Cauzele și importanța istorică a mișcării memorandiste din Transilvania : V. Netea	110
Mișcarea socialistă din România, promotor al gîndirii științifice (1880—1900) : S. Ghiță	120

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

Semicentenarul Marii Revoluții Socialiste din Octombrie :	
— Moscova — Conferința internațională a istoricilor	133
— Leningrad — Conferință științifică pe tema : „Marele Octombrie — triumful teoriei leniniste a revoluției socialiste”	135
— Lucrări în pregătire ale istoricilor români cu prilejul sărbătoririi semicentenarului Marii Revoluții Socialiste din Octombrie	136

8860 ✓

RECENZII • NOTE BIBLIOGRAFICE

- ION M. OPREA : „Nicolae Titulescu”, Editura științifică, 1967, 406 p. ; „Studii”, revistă de istorie, nr. 1—6/1966 ; „Studii și articole de istorie”, vol. VIII, Editura științifică, 1966, 444 p. ; EMIL BĂDESCU : „Din istoria legăturilor revoluționare româno-bulgare” (1909—1916), Editura științifică, 1966, 180 p. ; VEHBI BALA : „Presa albaneză din România” ; „Voprosi istorii” nr. 1—12/1966 ; A. HILLGRUBER : „Hitler, König Carol und Marschall Antonescu”, Franz Steiner Verlag, Wiesbaden, 1965, 382 p. 137

INFORMAȚII

- Adunarea solemnă consacrată împlinirii a 530 de ani de la răscoala de la Bobilna 162
- Sesiune de comunicări științifice pe tema : „90 de ani de la cucerirea independenței de stat a României” 163
- Reuniunea istoricilor de la Paris, în vederea constituirii unui Comitet internațional de istorie a celui de-al doilea război mondial 164
- Berlin — Conferința internațională pe tema : „Lupta împotriva anticomunismului — luptă pentru pace, democrație și socialism”. 164
- Solemnitățile de la Oswiecim 165
- Conferințe pe teme istorice 166

COMITETUL DE REDACȚIE

ARDELEANU ION, BĂRBULESCU CONSTANTIN — redactor-șef
adjunct, GEORGESCU TITU — redactor-șef, MACIU VASILE,
MATEI GHEORGHE, MUNTEANU N. G., NICHITA PARASCHIVA,
PETRIC ARON, PETRIȘOR VASILE — secretar de redacție,
ROMAN VALTER, VOICU ȘTEFAN, ZAHARIA [GHEORGHE

50 DE ANI DE LA LUPTELE PURTATE DE ARMATA ROMÂNĂ LA MĂRĂȘTI, MĂRĂȘEȘTI ȘI OITUZ

Eroicele bătălii desfășurate de Armata română în vara anului 1917

ȘTEFAN MUȘAT

La Mărăști, Mărășești, Oituz, în vara anului 1917, Armata română a zdrobit ofensiva trupelor germane și austro-ungare, înscriind o strălucită pagină de vitejie în istoria luptei poporului nostru împotriva cotoritorilor, pentru libertate și independență. Sacrificiile care au consfințit victoria în aceste bătălii s-au adăugat secularelor jertfe ce stau la temelia României întregite.

Au rămas testamentare cuvintele lui Mihail Kogălniceanu despre marile bătălii purtate de armatele române de-a lungul secolelor. Fără a nega importanța răsunătoarelor războaie duse de vestiții comandanți ai altor popoare, în tot atît de vestite locuri, el nu se sfia să grăiască : „Pentru mine, bătălia de la Războieni are mai mare interes decît lupta de la Termopile, și izbînzile de la Racova și Călugăreni îmi par mai strălucite decît cele de la Maraton și Salamina“. Asemenea acestor bătălii ale românilor, purtate de-a lungul istoriei, a căror semnificație trăiește peste veacuri, luptele eroice de la Mărăști, Mărășești și Oituz constituie, după o jumătate de secol, simbolul viu al luptei drepte a poporului român pentru apărarea ființei sale naționale, a patriei amenințate, a pămîntului strămoșesc. „Românii — se arăta într-un document al vremii — au înscris în istoria lumii Siretul alături de Marna, Yser și Isonzo“.¹

Situația Europei la începutul secolului al XX-lea prezenta simptome îngrijorătoare. Se afirmau fără ocol tendințele marilor puteri imperialiste de împărțire și reîmpărțire a sferelor de dominație, de acaparare a noi teritorii. Pe plan social se intensifica politica de exploatare și jefuire dusă de marile monopoluri.

Grupul marilor puteri europene se scindează în funcție de interesele economice și politice, calculate de guvernanți cu minuțiozitate peste capul și împotriva popoarelor. Noului raport de forțe îi corespundea alcătuirea celor două tabere imperialiste : Puterile Centrale (Germania și Austro-Ungaria) și Antanta

¹ Arhiva M.F.A.—M.St.M., fondul Armata I, dosarul nr. 15/1917, fila 187.

(Franța, Anglia, Rusia). Contradicțiile dintre marile puteri irump cu violență în 1914. Reprezentând prin forța brutală a armelor pericolul cuceririi de teritorii străine, existența celor două tabere presa țările mici — ale căror interese nu aveau nimic comun cu țelurile imperialiste ale războiului ce izbucnise —, pe cele mai felurite căi, să adere la o tabără sau alta.

Țările mici și mijlocii, dintre care multe cu o slabă dezvoltare economică, subjugate sau în prag de a fi acaparate de marile puteri năzuiau la cucerirea și consolidarea independenței sau la realizarea de state naționale unitare. V. I. Lenin sublinia în acea vreme procesul de desăvârșire a unității naționale ca un fenomen istoric obiectiv pentru statele din sud-estul Europei, precizând că „foarte mulți români și sârbi (în raport cu numărul total al românilor și sârbilor) locuiau în afara granițelor statului «lor», că în general «construcția de stat» în direcția burghezo-națională nu s-a terminat în Balcani...”.

În ajunul izbucnirii marii conflagrații mondiale imperialiste, România era un stat ale cărui realități social-economice o defineau ca țară agrară, cu o industrie aflată în dezvoltare, pe ansamblul economiei dominând relațiile capitaliste, împlinite cu rămășițe feudale încă puternice în agricultură. În fața României acelei perioade se aflau probleme vitale privind desăvârșirea procesului de înfăptuire a statului național unitar, consolidarea independenței și suveranității țării, realizarea unui regim democratic, rezolvarea unor probleme acute ale milioanele de țărani lipsiți de pământ, ale maselor largi crunt exploatare de marea burghezie și de moșierime, ridicarea potențialului industrial în special și economic în general, în raport cu alte state. Aceasta cu atât mai mult cu cât România, datorită bogățiilor și resurselor sale, era ținta acțiunilor de expansiune economică ale marilor monopoluri străine, obiect al dominației statelor imperialiste.

În acea epocă istorică „problema care frământa profund clasele sociale, masele populare din România era făurirea statului național-unitar — aspirație seculară a poporului român, necesitate legică a dezvoltării societății românești”². În concepția maselor largi populare, împlinirea acestui deziderat era indisolubil legată de înfăptuirea unor reforme radicale în viața social-economică și politică a țării. În desăvârșirea unității naționale erau interesate și cercurile principale ale burgheziei române. Desăvârșirea unității naționale corespundea intereselor burgheziei de a-și întări pozițiile economice, politice, de clasă, în cadrul unei piețe naționale unite, de a-și extinde, în acest cadru, posibilitățile de exploatare și oprimare a maselor muncitoare.

În momentul declanșării războiului mondial, România se afla la interferența a două imperii multinaționale — Austro-Ungaria și Rusia țaristă — care, prin rivalitățile lor militare și politica lor expansionistă, periclatau însăși ființa națională a poporului român.

Sesizând acest pericol pentru soarta popoarelor din această parte a Europei, F. Engels arătase, cu peste douăzeci de ani în urmă, că în lupta dintre aceste puteri n-am putea să ținem cu vreunul, „dimpotrivă, le-am dori să fie cu toții bătuți, dacă s-ar putea”. El își exprima convingerea că prăbușirea ambelor imperii va înlesni rezolvarea problemelor ce stăteau în fața popoarelor

² Nicolae Ceaușescu, *Partidul Comunist Român — continuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român, al tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste din România*, Editura politică, 1966, p. 21.

din sud-estul Europei : eliberarea națională și formarea de state naționale unitare.

Primul război mondial, izbucnit la 1 august 1914, a fost un război imperialist dus între două grupuri de state imperialiste — grupul Puterilor Centrale (Germania și Austro-Ungaria) și grupul Antantei (Anglia, Franța și Rusia).

Neparticiparea la războiul imperialist era singura politică corespunzătoare intereselor poporului român, amenințat de a fi strivit de marile puteri.

În 1914 România nu a intrat în război nici de partea Germaniei și Austro-Ungariei, nici de partea Rusiei, Angliei și Franței. Cercurile guvernante desfășurau pe plan extern neîntrerupte și complicate acțiuni diplomatice. Dincolo de calculele guvernului, se aflau puternice manifestări ale maseilor muncitoare, care condamnând războiul dezlănțuit de marile puteri imperialiste, pentru țeluri cu totul străine popoarelor, cereau ca România să nu se lase antrenată în acest flagel. Forța cea mai combativă a acestor manifestări a constituit-o proletariatul, care sub lozinci ca : „Jos războiul !“, „Război războiului !“ se pronunța pentru încetarea asasinării în masă pe fronturi, pentru încheierea păcii și instaurarea de regimuri democratice, socialiste, care să pună capăt pentru totdeauna războaielor imperialiste.

Mișcarea muncitorească din țara noastră, declarându-se de acord cu hotărârile congreselor socialiste internaționale de la Stuttgart, Basel și Copenhaga, a apreciat în mod just caracterul imperialist al războiului dintre cele două mari grupări de state. Partidul Social-Democrat din România a dezvăluit în fața maselor scopurile războiului, faptul că acesta a fost dezlănțuit din dorința statelor imperialiste de a anexa noi teritorii, din tendința marilor monopoli de a-și extinde dominația asupra altor state, în primul rând a statelor mici. Evidențiind primejdia care amenința România, de a fi strivită de marile puteri imperialiste, o parte din conducătorii mișcării socialiste au arătat că politica neparticipării la război era singura corespunzătoare intereselor statului și poporului român. C. Dobrogeanu-Gherea scria în anul 1914 : „Sîntem o țară mică, înconjurată de țări puternice, în special de două împărății mari și hrăpărețe... Ca atare, ca o țară mică între țări mari și rapace, politica externă ce trebuie să urmeze țara se impune de la sine — o politică de defensivă, de pace, de neutralitate“³. Congresul extraordinar al P.S.D.R. din august 1914 a adoptat următoarea rezoluție în problema neutralității : „Congresul se ridică împotriva oricăror aventuri războinice și declară că singura politică compatibilă cu interesele vitale ale țării este neutralitatea sinceră și definitivă, pentru a cărei menținere muncitorimea română se va lupta chiar cu prețul sîngelui său“⁴.

Partidul Social-Democrat din România a fost organizatorul Conferinței socialiste interbalcanice întrunită la București, în iulie 1915, la care au luat parte, în afara socialiștilor români, delegați ai socialiștilor de stînga bulgari („tesniaci“) și ai partidului socialist grec. Conferința a marcat unul dintre momentele importante pe plan internațional de exprimare a poziției proletariatului organizat împotriva războiului imperialist.

Partidul Social-Democrat din România a participat activ la organizarea Conferinței socialiste internaționale de la Zimmerwald, s-a situat în rîndul acelor partide și grupări socialiste din Internaționala a II-a care au dezvăluit

³ C. Dobrogeanu-Gherea, *Război și neutralitate*, București, 1914, p. 68.

⁴ „Lupta zilnică“ din 12 august 1914.

esența imperialistă a primului război mondial, declarându-se împotriva acesteia. Elementele revoluționare înaintate din P.S.D., clasa muncitoare din România, forța socială cea mai înaintată și mai conștientă față de interesele vitale ale patriei, s-au pronunțat împotriva războiului imperialist încă din momentul dezlănțuirii sale, prin întruniri, demonstrații de stradă, greve ș.a., împletite strâns cu lupta pentru revendicări economice și politice, împotriva exploatării claselor dominante.

În cadrul acestor acțiuni se evidențiază manifestația de la 13 iunie 1916 din Galați, care a dovedit hotărârea proletariatului român de a înfrunta orice pericol, pentru apărarea drepturilor sale la muncă, pâine și pace.

Poporul român era mereu mai amenințat de flăcările războiului care cuprinsese cea mai mare parte a țărilor Europei. România se afla în situația de a fi transformată în teatru de război și de a fi cotoplită. La comandamentele militare ale Puterilor Centrale se studia cu tot mai multă febrilitate posibilitatea unui atac combinat în vederea cotopirii României. Totodată, în primăvara și vara anului 1916 s-au accentuat presiunile din partea Antantei, care cerea în mod ultimativ României intrarea în război împotriva Puterilor Centrale pentru a produce o slăbire a ofensivei forțelor inamice pe frontul de vest.

În aceste împrejurări guvernul român, folosind năzuința legitimă a întregului popor român de înfăptuire a unității sale naționale și obținând, prin

Trupe române trec Carpații (28 august 1917)

tratatul încheiat cu Antanta, promisiunea satisfacerii unirii cu România a Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului, a declarat, la 28 august ⁵ 1916, război Austro-Ungariei.

În noaptea de 27—28 august 1916, trupele române au intrat în luptă pe toată lungimea arcului carpatic — din nordul Moldovei pînă la Dunăre —

⁵ În datarea evenimentelor militare din anii 1916—1917 a fost folosit stilul nou.

eliberînd, în numai cîteva zile, o parte din trupul Transilvaniei. Masele largi populare de pe ambele versante ale Carpaţilor, văzînd în aceasta posibilitatea împlinirii dezideratului de veacuri a poporului român — desăvîrşirea unităţii naţionale —, au primit cu bucurie şi entuziasm vestea eliberării unei părţi a Transilvaniei.

În această situaţie, Puterile Centrale au adus de urgenţă în Transilvania, de pe alte fronturi, divizii puternic înarmate şi cu experienţă de război. Astfel s-a format Armata a 9-a germană, care, în luna septembrie, a trecut la ofensivă. În acelaşi timp, în sudul ţării s-a deschis un nou front, prin intrarea în luptă a trupelor bulgare, sprijinite de divizii germane. Armata română, nevoită acum să apere un front de o lungime imensă (1100 km), s-a retras, încercînd să organizeze bararea invaziei inamicului. Ducînd bătălii sîngeroase pe două fronturi, trupele române s-au repliat spre munţi şi apoi spre Moldova, unde au reuşit să organizeze rezistenţa.

La această retragere a contribuit un întreg complex de factori: deficienţe în dotarea cu armament a diviziilor române, incompetenţa militară a guvernanţilor însărcinaţi cu pregătirile militare, nerespectarea de către aliaţi a angajamentelor asumate faţă de România ş.a. Astfel, ofensiva proiectată de comandamentul anglo-francez în Salonic nu a mai avut loc; angajamentele aliaţilor de aprovizionare a Armatei române cu armament şi tehnică de luptă nu au fost îndeplinite decît în mică măsură; ofensiva rusă pe frontul răsăritean, care trebuia să atragă o parte a forţelor militare ale Puterilor Centrale, a încetat în luna septembrie 1916, iar diviziile ruseşti care trebuiau să vină în ajutorul Armatei române în Dobrogea şi Muntenia s-au oprit în judeţele Moldovei.

Pentru soarta poporului român, a fiinţei sale naţionale se crease o situaţie deosebit de gravă. Teritoriul vremelnice ocupat, aproape două treimi din suprafaţa ţării, a trecut sub administraţia militară a Comandamentului german. Inamicul a instaurat un regim de teroare şi jaf necruţător, organizat meticulos şi sistematic. A fost constituit un stat-major economic special (Wirtschaftsstab) cu secţiuni şi ramificaţii pe întreg teritoriul ocupat. A luat fiinţă un comandament special pentru exploatarea prădalnică a petrolului românesc. Aceste organisme, împreună cu „Marea comisie a prăzii de război“ (Grosse Kriegsbeute Kommission), au trecut la executarea planului, întocmit încă în octombrie 1916 la Berlin, de către reprezentanţii Puterilor Centrale, care urmăreau „a se ridica din România tot ce poate fi ridicat“⁶. Precizînd sarcinile autorităţilor de ocupaţie din România, printr-o ordonanţă specială din 21 aprilie 1917, Înaltul comandament german declara cu cinism că „cea mai importantă datorie a administraţiei militare în România constă în exploatarea economică a ţării cît mai complet posibil“⁷.

Prin sechestrări, rechiziţii şi abuzuri de tot felul, trupele duşmane au scos din ţară imense bogăţii. Potrivit statisticilor vremii, în perioada ocupaţiei au fost sustrate din România 1 140 809 tone produse petroliere, 57 475 tone maşini-unelte şi diferite metale, 201 153 tone lemn, 93 945 tone sare, 14 679 tone piei brute şi prelucrate, 10 028 tone textile ş.a. Marea majoritate a întreprinderilor a fost prădată; o bună parte din utilaje şi peste un

⁶ Ilie I. Georgianu, *Exploatarea economică a ţării*, Bucureşti, 1920, p. 6.

⁷ *Ibidem*.

milion de tone mașini agricole au fost expediate în țările Puterilor Centrale. În domeniul agriculturii a fost introdus sistemul rechizițiilor masive. Numai între 14 ianuarie 1917 și 13 noiembrie 1918 din România au fost jefuite 2 161 905 tone produse agricole, peste 600 000 de cai, peste 1 400 000 de bovine, peste 6 400 000 de oi, peste 1 000 000 de porci⁸. La aceste jafuri s-au adăugat sutele de mii de colete trimise de soldații și ofițerii inamici familiilor lor, ca și uriașele cantități de produse consumate de armatele de ocupație. Prădarea bogățiilor țării avea loc în condițiile unei creșteri extreme a fiscalității și a contribuțiilor impuse populației, sub presiunea unor măsuri de constrângere dintre cele mai severe, de la amenzi, închisoare, luarea de ostatici și pînă la exterminarea celor care se împotriveau. Atît în agricultură, cît și în industrie, autoritățile militare germane au introdus sistemul muncii forțate.

Jaful deșănțat, teroarea cruntă, samavolnicia de tot felul, aroganța ocupanților, încercările de germanizare au stîrnit revolta și ura profundă a poporului, care nu se pûtea împăca cu gîndul subjugării gliei strămoșești. Forțele poporului român, strîns unite, s-au ridicat la luptă împotriva dușmanului cotropitor, pentru apărarea libertății și independenței patriei. Lupta maselor populare împotriva stăpînirii străine a îmbrăcat cele mai diverse forme — de la manifestări spontane, răslețe, pînă la lupta armată organizată. Un loc important în cadrul acestor acțiuni l-au ocupat luptele de partizani desfășurate în Mehedinți și Gorj, ca și cele ale patrioților din ținutul Vrancei.

Mișcarea de rezistență împotriva cotropitorilor a cuprins cele mai largi pături sociale. În fruntea luptei s-a situat muncitorimea, care a dat dovadă, prin toate acțiunile sale, de un puternic patriotism. Militanți revoluționari ai partidului clasei muncitoare și ai sindicatelor, încă din octombrie 1916, au trecut la formarea unor grupuri ilegale la București, Ploiești, Craiova, Tr. Severin și în alte localități. Sustragerea sistematică de la munca forțată, sabotarea mașinii de război, activitatea propagandistică, mitingurile de protest, demonstrațiile de stradă, grevele au constituit, în pofida măsurilor represive aplicate de Comandamentul militar german, mijloace eficace folosite de clasa muncitoare, ele demonstrînd încă o dată că poporul român nu-și pleacă capul sub jugul ocupației străine. Eroismul clasei muncitoare, al socialiștilor a ieșit cu deosebită forță în evidență prin lupta dusă pentru apărarea intereselor maselor muncitoare, a poporului asuprit, jefuit de cotropitori, precum și de clasele exploatare din propria țară *.

★

În ajunul marilor lupte armate din iulie-august 1917, România se afla într-o situație deosebit de grea. Cea mai mare parte a teritoriului țării era cotropită de armatele Germaniei și Austro-Ungariei. Populația din regiunile ocupate era crunt terorizată și jefuită, împinsă la foamete, pentru a îndestula mașina de război inamică.

Pe frontul Carpaților și pe linia Vrancea-Dunăre, comandamentele militare ale Germaniei și Austro-Ungariei pregăteau declanșarea unei uriașe operațiuni armate, pentru a lichida, chiar în vara anului 1917, ceea ce mai rămăsese din România. Pintenul din frontul de răsărit încurca planurile de anvergură ale militarismului german. Se hotărîse grabnica lui lichidare.

⁸ Dr. V. Bianu, *Însemnări din războiul României Mari*, Cluj, vol. II, p. 106—107.

* În legătură cu rezistența poporului român împotriva cotropitorilor, vezi, pe larg, articolul publicat în numărul de față, la pag. 50—65.

Armata rusă, care lupta pe un front întins, de la Baltica pînă în Carpați, era supusă unor puternice atacuri din partea armatelor Puterilor Centrale, care forțau realizarea unei superiorități categorice în ansamblul războiului, zdrobirea României urmînd a elibera numeroase divizii germane pentru alte fronturi.

Planurile Puterilor Centrale anterioare anului 1916 vor căpăta forme concrete în primăvara și vara anului 1917 : cum trebuie împărțită România, cum să fie desființat statul român, cît să ia Germania, cît Austro-Ungaria, cît să se dea altor state. Cîteva variante erau întocmite în dezbaterile cabinetelor ministeriale, pentru a fi aplicate după zdrobirea militară a Armatei române din Moldova și după ocuparea părții din țară care mai rămăsese liberă.

Grave primejdii planau asupra poporului român în vara anului 1917. Trebuia rezistat cu orice chip. Trebuia apărută fiecare palmă de pămînt și nici o jertfă nu era prea scumpă. Aici, în acest colț al țării, se afla salvarea întregii României.

O rezistență eroică, pentru a menține ceea ce mai rămăsese neocupat din trupul României, anima întregul popor, armata țării. De aici se așteptau salvarea patriei, eliberarea teritoriilor cotopte, înfăptuirea năzuințelor de făurire a României unite.

Masele cele mai largi populare nădăjduiau cu toată puterea convingerii lor în victoria armatelor române retrase în Moldova. Speranța refacerii armatei și a unei riposte eroice a poporului amenințat cu completa subjugare a ridicat în sprijinul acestei lupte nu numai ostașii din tranșee, ci tot omul care putea să contribuie prin munca și capacitatea sa la pregătirea și în spatele frontului a victoriei armatelor noastre.

La începutul anului 1917, Armata română se afla concentrată în Moldova. Readucerea ei în stare de a lupta și a da lovituri puternice inamicului se impunea cu necesitate ; era o chestiune de timp, de activitate asiduă și de sacrificiu obștesc.

Nespus de grele au fost împrejurările în care a avut loc reorganizarea Armatei române. În Moldova, singura provincie a țării rămasă neocupată, trebuia să fie găzduit și întreținut refugiații din teritoriul vremelnice cotopt de inamic și din zona de operații, întreaga Armată română — ceea ce însuma, la un loc, peste un milion și jumătate de oameni — precum și corpurile de armată ruse (aproape un milion de oameni). La acestea se adăugau : lipsa tot mai acută de alimente și furaje, criza de combustibil și materii prime, dezorganizarea transporturilor, bolile contagioase și, în plus, una dintre iernile cele mai grele care bîntuiseră în această regiune.

Situația era extrem de critică, deoarece planurile imperialiste ale Puterilor Centrale, de subjugare și de dezmembrare a României au început să se concretizeze clar în toamna anului 1916 și la începutul lui 1917. Conform acestor planuri, toate provinciile românești, întregul teritoriu al țării urma a fi împărțit între marile puteri. România era sortită a dispărea ca stat de pe harta Europei. Astfel, șeful Statului-Major al Armatei austro-ungare, Conrad von Hoetzendorf, și premierul ungar, contele Tisza, căzuseră de acord ca, în cazul victoriei Puterilor Centrale, „independența de stat a României să fie lichidată fără rezerve”. La rîndul său, Czernin, ministrul de externe de la Viena, susținea că, în eventualitatea victoriei, monarhiei austro-ungare trebuie „să-i

revină Muntenia și Moldova dintre Carpați și Siret...⁹ Aceleași scopuri coto-pitoare, care puneau în pericol însăși existența statului român, urmărea și Ger-mania. La Conferința de la Kreuznach, din 22 aprilie 1917, cercurile conducă-toare de la Berlin au aprobat planul potrivit căruia Austro-Ungaria urma să anexeze răsăritul Munteniei, cu condiția ca exploatarea regiunilor petroli-fere din Valea Prahovei să le aparțină lor. La conferință s-a căzut de acord ca România, puternic limitată pe plan teritorial, să devină vasală a monarhiei austro-ungare, cu condiția ca minele și sondele să fie exploatare exclusiv de germani¹⁰. Pretenții asemănătoare formulau și cercurile conducătoare ungare. La reuniunea Consiliului regal din 22 martie 1917, premierul ungar Tisza, re-ferindu-se la soarta viitoare a României, declara categoric că „oricum ar evolua frontierele României, ce urmează să fie anexată, respectiv neutralizată, con-diția obligatorie a anexării tuturor teritoriilor românești este ca ele să fie pre-date imediat Ungariei...”¹¹. Tîrguierile pe seama României nu s-au limitat la simple discuții în cabinetele ministeriale ale Puterilor Centrale, ci au fost transpuse în planurile strategice ale trupelor germane și austro-ungare pe fron-tul de răsărit. În vara anului 1917, armatele germane și austro-ungare pregă-teau cu febrilitate ofensiva care avea ca obiectiv distrugerea Armatei române și ocuparea ultimului teritoriu românesc necotropit.

În cadrul procesului de reorganizare a Armatei române, efectivul total al trupelor a fost fixat la 15 divizii de infanterie și două de cavalerie, grupate în cinci corpuri de armată, însumînd aproape 400 000 de oameni forță comba-tantă*. În această perioadă, cea mai mare atenție s-a acordat infanteriei, care a fost bine echipată și înzestrată cu armament modern și îndestulător în special ca armament automat**. Ofițerii și soldații au fost înzestrați cu căști de metal și cu măști de gaze. Totodată, reorganizarea Armatei române a fost însoțită și de o importantă schimbare a cadrelor de comandament; la comanda multor divizii au fost numiți ofițeri care s-au distins în luptele purtate în prima campanie. La reorganizarea Armatei române a contribuit, în bună măsură, și misiunea militară franceză, condusă de generalul Berthelot, unul dintre remar-cabilii comandanți ai Armatei franceze. Venit în țară la sfîrșitul anului 1916, personalul misiunii număra aproape 1 000 de oameni — ofițeri, subofițeri, medici și tehnicieni.

Din țările Antantei s-au primit armament, muniții și echipament, iar pentru înzestrarea artileriei s-au trimis aproape 600 guri de foc. În plus, au fost constituite (12) escadrile de aviație, formate din avioane de vînătoare și bombardament și deservite de piloți români și francezi.

Armata română, grație unor eforturi susținute, s-a transformat într-un puternic instrument de luptă; în același timp, moralul ostașilor români a crescut. Sentimentele lor de înalt patriotism erau generate de dragostea pen-

⁹ Imre Gonda, *Scopuri militare și de pace în politica de război a monarhiei*, în „Századok” nr. 1—2/1967.

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ *Ibid.*

* Corpurile I, II, V formau Armata I, iar corpurile II, IV — Armata a II-a. Pe lângă cele 80 de regimente de infanterie au mai fost înființate 10 regimente de vînători de munte, 2 regimente de grăniceri, 15 batalioane de pionieri, 15 regimente de artilerie și 6 regimente de cavalerie (C. Kirilescu, *Istoria războiului pentru întregirea României, 1916—1919*, vol. II, 1924, p. 68—69).

** Dacă în prima campanie din 1916 un regiment de infanterie avea în dotare cel mult 6 mitraliere, acum dispunea fiecare de 24 de mitraliere și de 96 de puști mitraliere.

tru vatra strămoșească cotropită, de încrederea nețărnută în dreptatea cauzei lor. Înțelegerea deplină a pericolului care plana asupra statului român, de a fi șters de pe harta lumii, idealurile naționale mereu vii în conștiința populară au permis mobilizarea poporului într-un efort suprem pentru obținerea victoriei.

În februarie 1917 a izbucnit revoluția burghezo-democratică din Rusia, care a doborât țarismul. Soldații revoluționari ruși de pe frontul din Moldova, ca și de pe celelalte fronturi, au început să formeze soviete. Sub conducerea acestora, ei au întreprins numeroase acțiuni revoluționare : mitinguri pentru pace democratică, fraternizări pe front, arestarea sau înlăturarea ofițerilor contrarevoluționari, refuzul de a participa la acțiuni ofensive etc. Ca și pe celelalte fronturi ale Armatei ruse, bolșevicii de pe frontul român chemau soldații ruși să se ridice împotriva războiului imperialist pe care îl duceau Antanta și Puterile Centrale, împotriva guvernului provizoriu, să lupte pentru pace, pământ, libertate națională, pentru trecerea întregii puteri în mâna sovietelor și înfăptuirea revoluției proletare.

Masele muncitoare din România au primit cu bucurie vestea înlăturării țarismului. În Moldova, în pofida legilor excepționale, elementele revoluționare, membri ai P.S.D.R. și ai sindicatelor s-au solidarizat cu soldații revoluționari ruși aflați în această regiune, au intensificat activitatea în rîndul maselor, organizînd acțiuni pentru înfăptuirea de revendicări general-democratice.

Speriate de manifestările revoluționare ale maselor, cercurile conducătoare, în frunte cu regele, au fost nevoite să promită realizarea reformei agrare și introducerea votului universal. Anunțarea acestor reforme, în special a reformei agrare, a contribuit la creșterea elanului de luptă al ostașilor.

Efectivelor militare românești din Moldova li s-au alăturat batalioane de voluntari ardeleni și bucovineni, însumînd aproape 8.000 de soldați și ofițeri, constituite din foști prizonieri internați în lagărele din Rusia și proveniți din armata austro-ungară. Sosirea voluntarilor la Iași, în vara anului 1917, a stîrnit un uriaș entuziasm. În jurul statuii lui Cuza din Piața Unirii s-a desfășurat, într-o atmosferă de patriotism înălțător, o amplă manifestare, care simboliza idealul de întregire a neamului.

La sfîrșitul lunii iunie 1917, frontul româno-rus se întindea de la Dorna la Marea Neagră. Marele cartier general român, în cadrul planului de eliberare a țării, prevăzuse, pentru vara anului 1917, două acțiuni ofensive : una în sectorul Mărăști, la care trebuia să ia parte Armata a II-a română, avea ca obiectiv alungarea dușmanului la vest de crestele Carpaților răsăriteni ; cealaltă, în sectorul Nămoloasa, avea ca scop eliberarea, de către Armata I română, a unei părți din Muntenia.

După o pregătire de artilerie, care a durat aproape 40 de ore, în zorii zilei de 24 iulie a început ofensiva de la Mărăști. Rînd pe rînd dealurile Mărăștilor și Mînaștioarei, satul Mărăști, dealurile Poiana Încercătoarea, Momîia și Fîntîna Puturoasă sînt luate cu asalt. Frontul dușman a fost străpuns pe o lărgime de 10 km, iar puternicele întărituri ale inamicului au căzut, una după alta, în mâinile vitejilor ostași din Armata a II-a română și din unitățile rusești. Dezorientat, inamicul se retrăgea în grabă, căutînd scăparea în direcția lanțului de înălțimi ce străjuiesc spre apus și miazăzi Țara Vrancei. Pînă la 30 iulie, marile unități ale Armatei a II-a române de sub comanda generalului Averescu au ajuns, prin lupte grele, în valea superioară a rîului Putna.

Primirea voluntarilor români ardeleni la Iași, în Piața Unirii (9 iunie 1917)

Frontul dușman fusese sfărâmat pe o lungime de 30 km și împins înapoi pe o adâncime de 20 km ; 30 de localități fuseseră eliberate.

Ofensiva de la Mărăști * constituie un episod strălucit, o expresie grăitoare a calităților de bravură și eroism ale ostașilor români, un exemplu înălțător al dragostei pentru țară, o dovadă concludentă a vitalității și energiei nestinse a poporului nostru.

Încleștării formidabile de forțe de la Mărăști avea să-i urmeze, la un interval de mai puțin de o săptămână, alte două bătălii de anvergură, la Mărășești și Oituz, ca urmare a ofensivei trupelor germane și austro-ungare, care ținteau să prindă într-un clește uriaș Armata a II-a română și unități ale Armatei a IV-a ruse — de-a lungul Siretului și de-a lungul Trotușului — și să facă joncțiunea la Adjud. Îndeplinirea acestui plan ar fi adus după sine dezastrul complet al celor mai importante forțe militare ale frontului român. De rezultatul acestor două bătălii — cele mai mari acțiuni militare de pe frontul Moldovei — depindea nu numai soarta frontului, ci și viitorul țării.

Bătălia de la Mărășești ** a început la 6 august 1917. Ea s-a desfășurat neîntrerupt, timp de 14 zile, angajînd în luptă divizii inamice refăcute, cu efective și armament bine puse la punct. Obiectivul strategic al ofensivei inamicului era de a rupe zăgazul care-l ținuse locului timp de șase luni, de a scoate din luptă Armata română, de a cotoropi ultimul teritoriu românesc neocupat și a-și deschide astfel drum liber către sudul Rusiei. Cu toate pre-

* Vezi, pe larg : „Bătălia de la Mărăști“, de la p. 16—22.

** Vezi, pe larg : „Marea victorie de la Mărășești“, de la p. 23—33.

Atacul de la Mărășești (Reproducere după un tablou de Dumitru Stoica)

gătirile intense, cu toată superioritatea numerică, inamicul a avut pierderi atât de grele încât unele dintre cele 12 divizii aruncate în luptă au fost aproape desființate, iar planurile sale au fost răsturnate. Pe măsură ce zona de operații se întindea de la est la vest, au intrat în luptă trupele Armatei I române, care, treptat, au înlocuit cea mai mare parte a celor 7 divizii ruse, suportând tot greul ofensivei germane.

În luptele de la Doaga, Pătrășcani, Mărășești, Panciu, Chicera, pădurea Prisaca, Muncelu și pădurea „La Răzoare”, trupele românești de sub comanda generalului Eremia Grigorescu, prin vitejia de care au dat dovadă, s-au acoperit de glorie nemuritoare.

Prin durata, amplexarea și intensitatea ei, bătălia de la Mărășești a fost cea mai înverșunată înfruntare de forțe de pe frontul românesc în vara anului 1917. Ea s-a soldat cu o victorie asupra trupelor germane, determinând prăbușirea planurilor ofensive ale inamicului.

Îndârjite lupte au purtat ostașii noștri și în bătălia de la Oituz *. Începută la 8 august, la numai două zile după declanșarea ofensivei de la Mărășești, ea s-a desfășurat în teren muntos, de o parte și de alta a râului Oituz, până în ziua de 24 august. Datorită superiorității sale numerice, inamicul a reușit, inițial, cu prețul unor mari pierderi, să realizeze o oarecare pătrundere în dispozitivul nostru de apărare. După regruparea forțelor, diviziile Armatei a II-a române și trupe din Divizia a 2-a rusă au trecut la contraofensivă, zdrobind definitiv capacitatea ofensivă a inamicului și recucerind o bună parte din terenul pierdut. Contraatacurile impetuoase la baionetă ale ostașilor diviziilor

* Vezi, pe larg : „Luptele de la Oituz”, de la p. 34—39.

a 6-a și a 7-a române, de sub comanda generalului Văleanu, lupta dată pentru fiecare palmă de pământ străbun în încleștările de la Pravila, Ungureanu, Poiana lui Boboc, Cireșoaia, Dealul Coșna, au zdrobit ultima încercare a inamicului de a rupe frontul din Moldova.

Cu două zile înainte, generalul Mackensen, înfrînt la Răzoare, fusese nevoit să renunțe definitiv la ideea forțării apărării Siretului, iar acum generalul Rohr îi imita gestul. Planul strategic al lui Ludendorff se prăbușise în mod dezastruos.

Bătăliile de la Mărăști, Mărășești și Oituz vor rămîne în istoria poporului român mărturii de glorie nepieritoare, fapte înălțătoare de sacrificiu în slujba apărării patriei. Vor dăinui în amintirea poporului nostru actele de vitejie săvîrșite de regimintele 32 Mircea, 34, 37 și 51 infanterie, 3 și 9 vînători, pilde vii de tenacitate, abnegație și devotament. Peste veacuri vor străbate faptele de eroism săvîrșite de reputați comandanți de armate ca generalii Eremia Grigorescu, David Praporgescu, Ioan A. Dragalina, de căpitanul Grigore Ignat, sublocotenentul Ecaterina Teodoroiu, caporalul Constantin Mușat, sergentul Iliescu Ignat și de mii de alți ostași.

În uriașa încleștare de la Mărăști, Mărășești și Oituz, alături de unitățile române au luptat unități rusești ale căror fapte de arme au fost evidențiate în ordine de zi ale comandamentului Armatei române. La victoria trupelor române au adus o contribuție și membrii misiunii militare franceze, mulți dintre ei căzînd eroic pe teritoriul României.

Evenimentele de pe frontul român au avut un larg ecou și au fost urmărite cu mult interes de opinia publică mondială, iar bravura ostașilor noștri a atras atenția și admirația lumii întregi. Impresiile martorilor oculari, ale corespondenților de presă, ale observatorilor militari, rapoartele militare, precum și o serie de lucrări memorialistice au relevat cu prisosință caracteristicile și importanța bătăliilor din sudul Moldovei, calitățile morale și de luptă ale ostașului român *

Dacă pe front trupele române au dat dovadă de curaj și bărbăție, în spatele frontului masele populare nu au precupețit nimic pentru a sprijini armata în acțiunea comună de salvare a țării. Prin strădaniile susținute ale muncitorilor, exploatarea miniere din Valea Trotușului și-au intensificat producția de cărbune atît de necesar în acele vremuri grele, iar muncitorii ferestieri au dat cantități uriașe de lemn deosebit de util frontului. Cu același elan au lucrat, zi și noapte, muncitorii feroviari, cei din fabricile de armament și muniții, din industria textilă și ușoară. Lipsa acută a mijloacelor de transport rutier a fost suplinită, în bună măsură, prin organizarea transporturilor cu ajutorul carelor, în care un rol principal l-a avut țărănimea. Populația rurală a prestat sute de mii de zile de muncă pentru repararea drumurilor și efectuarea lucrărilor de apărare, care, de multe ori, se prelungeau pînă în primele linii ale frontului. Țărănimea a predat pentru armată sute de mii de tone de cereale; ostașii de pe front au primit zeci de mii de colete trimise de populația orașelor și satelor, însemnate sume de bani din partea muncitorilor

* Vezi, pe larg: „Mărturii străine despre eroismul ostașilor români în luptele de pe frontul din Moldova”, de la p. 40—49.

și funcționarilor. Prin sprijinul lor neînterupt, masele populare — muncitori, țărani, intelectuali — s-au arătat a fi la înălțimea efortului depus de frații lor îmbrăcați în haine militare.

Împlinirea a 50 de ani de la memorabilele bătălii de la Mărăști, Mărășești și Oituz, sărbătorită anul acesta, constituie un prilej de reafirmare a recunoștinței veșnice ce o datorăm eroilor care s-au jertfit în acele crâncene încleștări pentru apărarea ființei naționale a poporului, pentru libertate și neatințarea patriei. Aceste mărețe lupte au întruchipat uriașa voință a întregului popor, care și-a strâns forțele pentru apărarea libertății, pentru împlinirea dezideratelor naționale vitale.

Sutele de mii de jertfe ale poporului român se înscriu în șirul luptelor duse pentru libertate, independență și unitate națională — aspirație realizată în împrejurările create la sfârșitul primului război mondial, când, în urma Marii Revoluții Socialiste din Octombrie și a valului luptelor revoluționare ale popoarelor, aveau să se prăbușească monarhia austro-ungară și imperiul țarist. Înfăptuirea statului național unitar român, operă a maselor largi populare din întreaga țară, a întregului popor român, a realizat cadrul național și social-economic pentru dezvoltarea mai rapidă a forțelor de producție. Înmănuncherea laolaltă a energiilor și capacităților creatoare ale poporului nostru a creat condiții favorabile activității forțelor progresiste ale societății, mișcării muncitorești revoluționare.

Marile bătălii din vara anului 1917 au avut un puternic ecou în toate straturile sociale ale poporului nostru. Eroismul de care au dat dovadă ostașii români a intrat pentru totdeauna în patrimoniul spiritual al poporului, a fecundat creația artistică și istorico-literară. Cîntecele și legende populare, literatura, dramaturgia și artele plastice, creația poetică au găsit un izvor nesecat de inspirație, arta și cultura poporului român îmbogățindu-se cu opere valoroase.

Eternizînd memoria celor care, acum cinci decenii, și-au dat viața în slujba patriei, poporul nostru glorifică pe toți acei care, pe front sau în spatele frontului, au făcut eforturi și au dat sacrificii pentru zdrobirea armatelor invadatoare, pentru păstrarea și dezvoltarea ființei naționale și de stat a României.

„Am pășit cu adîncă emoție pe aceste locuri — scria tovarășul Nicolae Ceaușescu în cartea memorială a Mausoleului de la Mărășești, cu ocazia vizitei făcute de conducătorii de partid și de stat în regiunea Galați, în septembrie 1966 — care și-au înscris numele în istoria glorioasă a poporului nostru prin neîntrecutele fapte ale vitejieii săvîrșite de ostașii români în lupta pentru apărarea libertății și independenței naționale. Mărășeștii vor rămîne în veci un simbol al eroismului poporului român, înaltă trăsătură morală pe care o afirmă astăzi cu strălucire munca plină de entuziasm desfășurată de oamenii muncii din patria noastră sub conducerea partidului, pe frontul larg al construcției socialismului“.

Bătălia de la Mărăști

General-maior în rezervă

EDGAR RĂDULESCU

Veteran al războiului din 1916—1918

În cartea marilor biruințe ale înaintașilor noștri, încrustate cu litere de aur se găsesc și victorioasele bătălii ale Armatei române din vara anului 1917.

După luptele de pe pământul străbun al Transilvaniei, după apărarea vitejească a trecătorilor carpatine la Jiu, la Cîineni, la Dragoslavele și la Predeal, Armata română, refăcută, a obținut victorii de răsunet, între care la loc de frunte se înscrie și ofensiva de la Mărăști, care a dus la înfrîngerea trupelor germane și austro-ungare în cotul din sud-vestul Moldovei.

La Mărăști a avut loc izbucnirea puterii de ofensivă a armatelor române într-un avînt căruia nimic nu i s-a putut împotrivi, trecînd peste liniile dușmane întărite și apărate de trupe de elită și făcînd să răsunе în văile Vrancei uralele de libertate și biruință.

Aici, în ținutul Vrancei, cu 50 de ani în urmă s-a declanșat furtuna ce avea să spulbere planul comandamentului germano-austro-ungar, care prevedea prinderea într-un clește urias a trupelor române și ruse cu ajutorul celor două grupări de forțe angajate: cea din valea Siretului pe direcția Focșani—Mărășești—Adjud și cea din trecătoarea Oituz. Prin acțiuni simultane, aceste forțe urmau să facă joncțiunea în zona orașului Adjud. Planurile inamicului nu au putut fi puse în aplicare, cu toate încercările lui desperate. Un prim mare obstacol în calea lor l-au constituit acțiunile ofensive ale Armatei a 2-a române desfășurate în perioada 24 iulie — 1 august în zona satului Mărăști. Ele făceau parte din planul general ofensiv al armatei noastre, elaborat încă din luna martie, privind străpungerea frontului inamic. Luarea inițiativei în declanșarea ofensivei a determinat schimbarea și apoi destrămarea planurilor de atac ale trupelor germane și austro-ungare.

Armata a 2-a română trebuia să rupă frontul dușman, să nimicească forțele acestuia aflate la est de râul Putna și să cucerească valea acestui râu. „Planul acesta de atac, dacă reușea, trebuia să dea cele mai mari rezultate; căci: 1) prin atacul Armatei II asupra văii Putnei se rupea legătura trupelor inamice... 2) Atacul Armatei I arunca pe inamic în regiunea muntoasă, fără nici o comunicație sau linie de retragere, fiindcă ar fi fost [în] prealabil toate

tăiate de Armata II română¹. Era o misiune grea. Trupele române se angajau într-o luptă înverșunată cu un inamic tenace, bine dotat cu tehnică de luptă și puternic fortificat într-un teren accidentat și acoperit. Îndeplinirea misiunii impunea, în același timp, realizarea unei strânse cooperări cu unitățile militare rusești aflate în cele două flancuri ale Armatei a 2-a române.

Marele Cartier General al Armatei române stabilise ca puternica ofensivă a Armatei a 2-a române în zona Mărăști, a cărei linie de front se întindea între măgura Cașinului (cota 1 167) și dealul Momîia (cota 630), să fie precedată de un masiv bombardament de artilerie pe întregul front din Moldova. În vederea pregătirii de artilerie a atacului, bateria a 4-a din Regimentul 17 obuziere, pe care o comandam, a fost dislocată de la Divizia a 8-a la Divizia a 3-a infanterie, ocupînd poziție pe Dealul Cîrlanului, cota 704. În urma bombardării frontului, începînd din ziua de 22 iulie și pînă în dimineața zilei de 24 iulie, inamicul s-a găsit în fața unei mari incertitudini privind sectorul care trebuia să fie atacat. Acesta era de fapt și unul dintre factorii care prin realizarea surprizei aveau să asigure succesul bătăliei de la Mărăști.

În cadrul luptelor din zona Mărăști, acțiuni mai importante s-au desfășurat pentru cucerirea pozițiilor dușmane de la Poiana Încărcătoarea, dealurile Mănăstioara, Momîia și platoul Mărăștilor, ale cărui înălțimi constituiau un ansamblu bine fortificat. Satul Mărăști, situat pe o creastă de deal în apropierea sud-estică a platoului Mărăști, era considerat de inamic inexpugnabil.

În noaptea de 23 spre 24 iulie, ostașii români, la adăpostul întinericului, au trecut apa Limpejoarei și au început escaladarea dealului Mărăștilor. Folosind cu pricepere terenul, ei au reușit să se apropie pînă la 100 metri de pozițiile germane, unde s-au oprit, așteptînd momentul trecerii la asalt. În zorii zilei de 24 iulie 1917, la ora 4 s-a dezlănțuit puternicul atac împotriva pozițiilor inamice. În fruntea trupelor române se găseau soldații Regimentului 2 vînători, continuatorii tradițiilor celor care cu 40 de ani în urmă, în cadrul bătăliei de la Plevna, intraseră primii în reduta Grivița. Ca și atunci, ei au pătruns în tranșeele dușmanului de pe platou și au angajat fără ezitare lupta corp la corp². Concomitent, argeșenii din Regimentul 4 au atacat din flanc și au cucerit reduta de la cota 536, în timp ce gorjenii din Regimentul 18 înaintau la nord de această redută. Sînt cucerite și fortificațiile de la dealul Teiușului, dealul Cotul Roșca și Dealul Mare. Înfățișînd primele acțiuni ofensive ale trupelor române în bătălia de la Mărăști, marele nostru scriitor Mihail Sadoveanu scria : „Marți, în zori de ziuă, la ora 4, o rachetă se înalță deasupra pădurii la comandamentul diviziei (Divizia 3 infanterie — *n.a.*). Curînd, artileria noastră lungi țirul își infanteriștii se zvîrliră înainte. Nu-i mai opri nimic. De mult așteptaseră ei ora aceasta... A fost o lovitură de trăsnet... Zadarnice fură cele din urmă silinți ale inamicului. Veneau amenințătoare ca valurile neoprite regimentele 2 vînători și 4 Argeș... Dintr-o dată, după zilele și nopțile de teribilă bombardare, după suferințele morale ale așteptării, lovitura aceasta a infanteriei noastre dezlănțui ca furtuna panica în rîndurile vrăjmașilor... cu răcnete nebune unii începură a fugi spre drumurile de scăpare cu capetele

¹ General C. Găvănescul, *Războiul nostru pentru întregirea neamului, august 1916—aprilie 1918*, Iași, 1919, p. 79.

² C. Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României, 1916—1919*, vol. II, București, 1924, p. 132.

Soldații Regimentului 4 Argeș iau cu asalt reduta de la cota 536, în luptele de la Mărăști (Reproducere după un tablou de Costin Petrescu)

goale, aruncînd armele. Alții înălțau brațele și se constituiau prizonieri în masă, palizi și tremurînd de groază... Pe drumuri arme, căști și chesoane. Răniți și morți îmbulziți pretutindeni³.

Loviturile combinate ale unităților române au creat o breșă importantă în dispozitivul inamicului de pe platoul Mărăștilor, silindu-l să înceteze rezistența. Soarele abia se ridicase deasupra orizontului cînd dealul Mărăștilor, cu toate puternicele lui întărituri, era în întregime sub controlul ostașilor români.

Simultan, în sectorul din stînga, forțele brigăzii a 6-a din Divizia a 3-a atacă la ora 4,30 satul Mărăști, care era puternic întărit : tranșee adînci, consolidate cu grinzi de lemn, de fier sau de beton armat, rețele de sîrmă ghimpată etc. Astfel apărât și așezat pe o creastă dominantă, satul nu putea fi cucerit printr-un atac frontal⁴. De aceea eliberarea satului Mărăști s-a executat printr-o manevră de învăluire pe la nord, cu două batalioane din Regimentul 22 Dîmbovița, combinată cu un atac de front⁵. După aproape două ore de lupte grele, la ora 6 a fost cucerit principalul punct al fortificațiilor (cota 116). Cucerirea cotelor vecine (117 și 118) face ca trupele române să ajungă în fața satului Mărăști, pe care îl atacă dinspre nord, din flancuri și din spate. Lupta a fost deosebit de sîngeroasă. Tranșee după tranșee, casă după casă au fost cucerite cu prețul a zeci de vieți.

În fața asalturilor năvalnice ale ostașilor români, inamicul părăsește în derută satul, retrăgîndu-se către sud-vest, spre Dealul Viei. Din toate sectoarele rapoartele erau favorabile; soldații noștri pătrund în poziția inamicului și încep curățirea șanțurilor. Alergînd în lungul tranșeeelor și azvîrlind grenade,

³ „România” din 30 iulie 1917.

⁴ C. Kirițescu, *Op. cit.*, p. 134.

⁵ Lt. col. Ioanițiu Alexandru, *Războiul României (1916—1918)*, vol. I, p. 308.

George Enescu în mijlocul unui grup de ofițeri români și ruși, răniți pe frontul din Moldova

ei scot pe inamic, care se predă. La ora 8 întreaga linie este cucerită. Dușmanul se retrage, mai cu seamă la centru, în dezordine.

Referindu-se la înverșunarea cu care s-au luptat ostașii noștri pentru cucerirea satului, comandantul operației, generalul Văitoianu, într-un interviu din ziarul „România” declara : „A fost o bătălie crâncenă, care, socot eu, a consacrat din nou în chip strălucit valoarea ostașului nostru...”⁶

Zdrobirea rezistenței inamicului din această zonă, eliberarea satului Mărăști au creat condiții favorabile dezvoltării ofensivei spre văile Sușitei și Putnei. După lupte sîngeroase, ostașii Regimentului 30 Muscel, în colaborare cu două batalioane din Regimentul 22 și unul din Regimentul 28 reușesc să cucerască în a doua parte a zilei dealul Mănăstioara, puternic fortificat de inamic, situat la sud de Mărăști.

Totodată au fost cucerite și alte poziții fortificate, capturîndu-se numeroși prizonieri și un bogat material de război.

În seara zilei de 24 iulie, toate unitățile Diviziei a 3-a cuceriseră obiectivele din planul de atac.

La centrul Armatei a II-a române s-au desfășurat în aceeași zi lupte grele pentru cucerirea dealului Poiana Încărcătoarea. Printr-un atac vif, declanșat de voluntarii din Regimentul 24 Tecuci și ostași din Divizia a 6-a română a fost cucerită prima linie de tranșee și o parte din linia a doua. Dar un puternic contraatac dat de inamic în după-amiaza zilei de 24 iulie a silit trupele noastre să se retragă vremelnice spre pozițiile de plecare.

⁶ „România” din 24 iulie/5 august 1917.

Regimentele 11 Siret și 12 Cantemir au izbutit să cucerească pozițiile dușmane de la cotele 630 și 575, împreună cu întreaga creastă — puncte aflate în apropierea dealului Poiana Încărcătoarea. Rămânea necucerită cota 660, care juca un rol important în sistemul de apărare inamic de la Poiana Încărcătoarea. În cursul nopții de 24 spre 25 iulie Poiana Încărcătoarea și cota 660 sînt cucerite. Sistemul fortificat al inamicului din jurul Mărăștiului se prăbușea.

Lupte aprige s-au desfășurat în stînga Armatei a 2-a române, unde în ziua de 24 iulie trupele ruse au reușit să cucerească dealul Momfia și satul Voloșcani.⁷

Ziua de 24 iulie se încheia cu un bilanț mulțumitor. Prin eforturi deosebite, trupele Armatei a 2-a române și unitățile ruse din flancuri au realizat o importantă breșă în dispozitivul inamicului, zdruncinîndu-i puternic întregul sistem de apărare. Scos din poziția de apărare, dușmanul se retrăgea în dezordine spre sud-vest, fiind urmărit de către ostașii diviziilor române care se revărsau ca un torent peste văi și dealuri.

Dar în timp ce ofensiva Armatei a 2-a române era în plină desfășurare, în seara de 25 iulie Marele Cartier General a ordonat suspendarea operațiilor ofensive. „Cu tot succesul obținut — se menționa în ordin —, continuarea operațiilor pe frontul nostru nu mai este posibilă din cauza situației de pe frontul oriental“⁸. Armatele ruse erau înfrînte pe frontul din Galiția.

Comandamentul Armatei a 2-a române a hotărît continuarea ofensivei pe întreg sectorul de front, pînă la atingerea aliniamntului general: dealurile Arșița, Tehăraele, Răchitoasa, Teiuș, malul de nord al râului Putna și a cerut, în acest scop, asentimentul Marelui Cartier General. „Dacă comandantul armatei crede posibil și necesar — se arată în răspunsul Marelui Cartier General —, poate lua dispozițiuni pe de o parte să împingă dreapta armatei pe măgura Cașinului..., iar pe de altă parte ca linia generală de rezistență să fie astfel aleasă încît să se poată interzice atît mișcarea inamicului prin valea Putnei între Negri-lești și V. Sărei, cît și concentrarea forțelor sale la Soveja, Rucăreni și Dragoslavele“⁹.

Ca urmare, Armata a 2-a română a continuat ofensiva. Trupele de la aripa dreaptă, schimbîndu-și treptat direcția de înaintare spre sud-vest, au ocupat succesiv dealul Arșița Mocanului, partea de est a Plaiului Măgurii și a Muntelui Războiului, dealul Slatinei, făcînd joncțiunea cu aripa dreaptă a Diviziei a 6-a infanterie.

În acest timp, gruparea de la centrul armatei dezvolta cu succes ofensiva spre sud-vest. Înlăturînd cu iscusință rezistența opusă de dușman, trupele celor două divizii, greu încercate în lupte, au cucerit pozițiile deținute de acesta, eliberînd numeroase localități. „În inima Vrancei — scria istoricul C. Kirițescu — soldații regimentelor de gorjeni, mehedinteni și din Calafat trec ca un val care înlătură totul în cale. Soveja, Rucăreni, Dragoslavele, Negri-lești, centrele străvechi ale vrîncenilor, primesc cu entuziasm pe liberatori; populația le iese în cale cu lacrimi în ochi și cu brațele încărcate cu flori“¹⁰.

Unitățile din aripa stînga a Armatei a 2-a române, continuînd ofensiva, au ocupat, rînd pe rînd, dealurile Cerdac, Teiului, Bățăroaga și Baba Maria și satele Topești și Bîrsești de la sud de Putna.

⁷ Dr. V. Bianu, *Însemnări din Războiul României Mari*, vol. I, Cluj, 1926, p. 152.

⁸ Lt. col. N. Stoenescu, *Bătălia de la Mărăști*, p. 147.

⁹ *Ibidem*, p. 157.

¹⁰ C. Kirițescu, *Op. cit.*, p. 141.

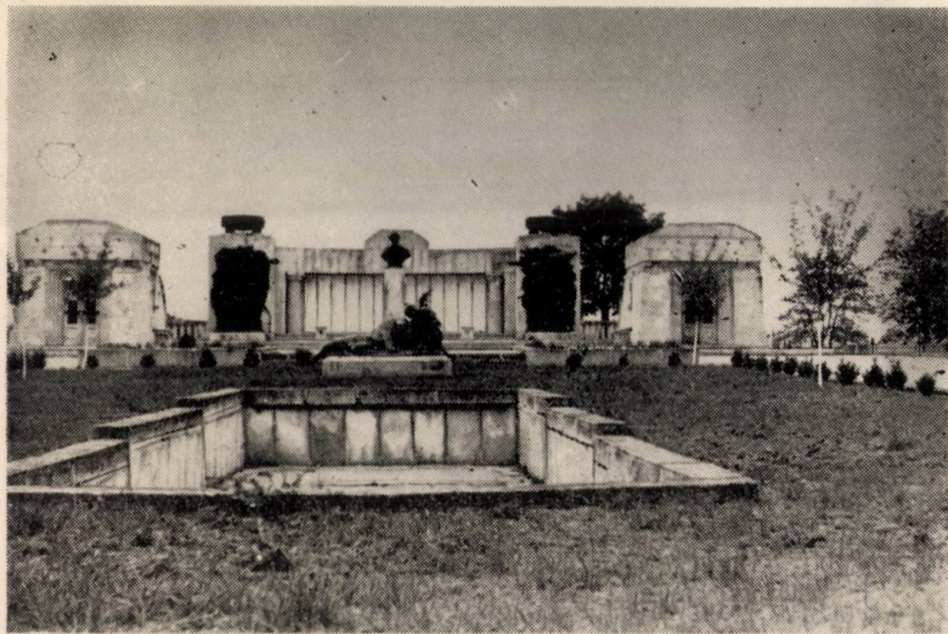
Zdrobit, inamicul continuă și în zilele următoare retragerea generală, urmărit îndeaproape de trupele române, care în seara de 1 august au ajuns în valea Putnei, iar în unele sectoare au depășit acest râu. Armata română repurtase o biruință strălucită. Frontul dușman fusese sfărâmat pe o lungime de 30 km și împins pe o adâncime de 20 ; au fost eliberate 30 de localități.

Apreciind modul în care și-au îndeplinit misiunile ostașii români, generalul Averescu, comandantul Armatei a 2-a române, într-unul din ordinele sale de zi, arăta : „V-ați măsurat cu un dușman care se crede a fi cel mai tare din lume și care nu cunoaște ce este a da înapoi.

Cu avîntul vostru uimitor, de la prima izbire l-ați pus în toată puterea cuvîntului pe fugă. Proba este miile de prizonieri, numeroase tunuri și enorme cantități de munițiuni ce au lăsat în mîinile voastre.

Puteți să vă mîndriți cu această mare izbîndă și să așteptați cu toată încrederea semnalul pentru reluarea marșului înainte“.

Victoria obținută de ostașii români în marea bătălie de la Mărăști a avut un puternic ecou în întreaga țară și peste hotare. În articolul „Păuritorii“, ziarul „România“ elogia eroismul manifestat de ostașii români în luptele din zona Mărăști, scriind : „Vitejia românească a depășit faima-i legendară. E unul dintre cele mai falnice și mai strălucitoare capitole din istoria neamului, care va sta prin veacuri mărturie de virtuțile noastre ostășești, de puterea

Mausoleul de la Mărăști

ofensivă a bătrînului nostru popor, tot astfel cum capitolul bătăliilor crîncene de la Oituz ne-a dat dovada vechilor noastre însușiri de rezistență, prin care în scurgerea veacurilor și-n mijlocul furtunilor s-a putut menține întreaga ființă a neamului românesc...¹¹.

¹¹ „România“ din 5 august 1917.

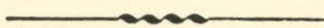
Izbînda Armatei a 2-a române în bătălia de la Mărăști a avut o însemnătate deosebită, determinînd o cotitură în desfășurarea operațiilor militare de pe frontul român. Bătălia de la Mărăști a fost prima ofensivă de amploare executată pe frontul român în vara anului 1917. Ea a constituit o strălucită victorie tactică obținută în condițiile grele ale războiului de munte împotriva unui front inamic stabilizat și puternic organizat.

Subliniind importanța victoriei Armatei române în bătălia de la Mărăști, istoricul Nicolae Iorga scria: „După admirabile atacuri pieptișe, în mijlocul bucuriei dîrjilor țărani pe coastele aspre ale muncelilor, puternicele linii de apărare fură părăsite de trupele inamice, care se retrăgeau în dezordine. Prima adevărată și deplină victorie românească”¹².

Biruința de la Mărăști a avut o influență deosebită asupra creșterii încrederii poporului român și a armatei sale în victoria finală asupra coterpiților, a contribuit la ridicarea moralului trupelor.

Datorită ofensivei Armatei a 2-a române de la Mărăști, inamicul a fost nevoit să-și revizuiască întregul plan de atac pe frontul din Moldova, schimbînd ofensiva pe valea Siretului și a Oituzului.

Luptele pe care neînfrișcările ostași români le vor purta pentru zădărnicierea ofensivei dușmane preconizate vor înscrie, alături de Mărăști, încă două episoade strălucite ale bravurii și energiei soldatului român — Mărășeștii și Oituzul.

¹² N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. X, p. 385.

Marea victorie de la Mărășești

General de armată

IACOB TECLU

Veteran al războiului din 1916—1918

Mărășești... Moment deosebit de important în desfășurarea operațiilor militare de pe frontul din Moldova din vara anului 1917, una din încununările rezistenței eroice a poporului român în lupta cu dușmanul invadator. Bătălia de la Mărășești reprezintă cea mai mare acțiune de apărare eroică pe frontul românesc atât prin amploarea, intensitatea și marele număr al celor care s-au jertfit, cât și prin rezultatele sale.

Trupele germane și austro-ungare dezlănțuiseră una din cele mai puternice ofensive de pe frontul de răsărit pentru a zdrobi frontul român și a scoate România din război. Șansele de succes erau sporite mult de contraofensiva împotriva armatelor ruse care se retrăgeau de la Baltica pînă în Carpații polonezi. Atacul pe frontul românesc s-a pregătit să fie declanșat în sudul Moldovei.

Timp de două săptămîni, în jurul Mărășeștiului, tîrg așezat la porțile sudice ale Moldovei, care avea să devină simbol al eroismului și abnegației, s-au purtat lupte aprige, în care trupele germane și austro-ungare au asaltat cu disperare pozițiile românești, încercînd să străpungă frontul și să ocupe întreg teritoriul patriei noastre. Planurile inamicului s-au prăbușit datorită vitejiei ostașilor români, care au făcut cu piepturile lor un zid de nepătruns, stăvilind puhoiul dușman.

Ofensiva inamicului urma să se desfășoare pe două direcții principale * : de-a lungul văii Siretului — cunoscută sub numele de bătălia de la Mărășești — și în regiunea muntoasă străbătută de văile Slănicului, Oituzului și Cașinului — cunoscută sub numele de bătălia de la Oituz.

* În planurile Comandamentului german, bătălia de la Mărășești este cunoscută sub denumirea de „bătălia de străpungere de pe Putna și Susița”, iar bătălia de la Oituz : „luptele pentru trecătorile din vestul Moldovei”.

Inițial Armata a 9-a germană pregătise cu mult înainte o ofensivă de mare amploare în Moldova, care urma să pornească din zona Nămolosa, pe la est de Siret, pentru a lovi în spate forțele ruse și române aflate între rîu și munți. Victoria Armatei a 2-a române la Mărăști a silit Comandamentul Puterilor Centrale să-și modifice planul. Deoarece forțele române pătrunseseră în zona de legătură dintre armatele 1 austro-ungară și a 9-a germană și amenințau flancurile celor două armate, la propunerea feldmareșalului Mackensen, s-a hotărît ca Armata a 9-a germană să-și mute lovitură la vest de Siret, pe direcția Focșani, Mărășești, Adjud, și să o combine cu o altă lovitură a Armatei 1 austro-ungară în lungul rîului Oituz, tot spre Adjud, pentru a încercui trupele române care se găseau în punga creată în timpul bătăliei de la Mărăști (Arhiva M.F.A.—M.St.M., dosarul nr. 505 A, fila 28).

Episod din bătălia de la Mărășești. (Reproducere după un tablou intitulat „Lupta corp la corp” de Constantinescu)

Zorii zilei de 6 august 1917 marcau începutul ofensivei germane de-a lungul văii Siretului. Feldmareșalul Mackensen conducea direct acțiunile. Presiunea puternică a inamicului încă din prima zi vădea hotărârea de a obține un succes hotărâtor pe frontul românesc. De altfel, Mackensen declarase la plecarea sa din București spre front că în două săptămâni va fi la Iași. Luptele care urmau au fost aprige și sîngeroase. Zilele de epopee ale eroismului Armatei române începuseră.

În prima zi, inamicul, după un puternic bombardament de artilerie în care s-au folosit și proiectile cu substanțe toxice, a reușit să respingă trupele ruse din pozițiile ce ocupau pe malul de nord al Putnei. Succesele forțelor inamice au fost însă de scurtă durată. Către seară ostașii din Divizia a 5-a română staționați în zona Tecuci au ocupat poziție înapoia trupelor aliate, oprind înaintarea dușmanului. După acest eșec, forțele inamice și-au concentrat atacul în ziua următoare asupra punctelor Bisighești, Moara Albă, Moara Roșie și satul Doaga. Atacul trupelor dușmane declanșat în ziua de 8 august a fost combinat cu cel al grupului Gerok din Valea Oituzului. Toate încercările lor au fost respinse, pozițiile noastre fiind menținute, după lupte grele. Toată ziua ostașii români apără cu înflăcărare fiecare palmă de pământ. Către miezul zilei, în căldura înăbușitoare ce se lăsa, în norii de praf provocați de explozii, neînfricații luptători ai Regimentului 32 Mircea intră în luptă cu forțele dușmane. Cele dintîi valuri de atacatori sînt respinse, dar ele se reînnoiesc și revin din ce în ce mai numeroase. Gazele lacrimogene orbesc vederea și îneacă respirația. Ostașii Regimentului 32 rezistă cu greu presiunii forțelor dușmane. În această situație, ofițerii și soldații, scoțîndu-și ranițele, căștile și hainele, au pornit la

atac numai în cămăși. A fost un moment de stupefacție pentru trupele inamice. Baionetele începură să sticlească ca fulgerele. Lupta este sângeroasă. Inamicul se retrage în debandadă.

În zilele următoare bătălia de la Mărășești a continuat cu violență. Inamicul arunca în luptă mereu noi unități, căutând cu orice preț să rupă frontul.

Ziua de 9 august a fost una dintre cele mai sângeroase. Tunurile noastre revărsau un foc ucigător, mitralierele trăgeau până se înroșeau, inamicul cădea ca secerat, dar noi valuri de atacatori în șiruri dese se apropiau din ce în ce mai mult de tranșeele noastre. Spre seară bravii ostași ai Diviziei a 9-a române au dus lupte grele cu un inamic mult superior. Regimentul 36 infanterie a fost atacat de aproape o întreagă divizie germană. Au căzut eroic în această înclăstare în fruntea batalioanelor pe care le conduceau maiorii Dumitru Popescu și Barozi. Comandantul regimentului, colonelul Ioan Georgescu, deși rănit, refuză să fie evacuat și moare îmbărbătându-și soldații. Locotenentul francez Binsse preia comanda unei companii ai cărei ofițeri căzuseră și o conduce în luptă. Bătălia a încetat abia după miezul nopții. Atacul inamic fusese respins cu prețul unor mari pierderi.

În comunicatul dat publicității de către Marele Cartier General se spune: „În sectorul Putna-Siret-Nămoloasa lupta a luat caracterul unei mari bătălii care a continuat cu înverșunare în tot timpul zilei și al nopții, desfășurându-se în favoarea noastră”.

A urmat contraofensiva armatelor noastre din ziua de 10 august desfășurată în zona satului Doaga. În prima jumătate a acestei zile artileria română și cea rusă au bombardat pozițiile inamice. Avioanele românești mitraliau de la mică înălțime tranșeele. După-amiază diviziile aliate au dezlănțuit simultan atacul. Luptătorii Diviziei a 9-a române, înfruntând focul mitralierelor și al artileriei, reușesc să cucerească primele tranșee ale poziției dușmanului. Mai la vest, contraatacul trupelor ruse se desfășoară cu succes.

La ora 17 ostașii români, sprijiniți de un puternic foc de artilerie, au început lupta pentru scoaterea inamicului din perimetrul satului Doaga. Nori de fum și praf acopereau satul. Deși satul nu a putut fi cucerit, bătălia, în ansamblul ei, a fost favorabilă trupelor noastre, ea provocând mari pierderi dușmanului și scăderea potențialului de luptă al acestuia.

În raportul înaintat în seara aceleiași zile feldmareșalului Mackensen, generalul von Eben, comandantul Armatei a 9-a, recunoștea că puterea de luptă a diviziilor care au luat parte la atac și, în special, a diviziilor 76, 89 și 115, în contra cărora s-au îndreptat contraatacurile ostașilor români, este scăzută în urma numeroaselor pierderi, iar Divizia 216 a avut mult de suferit de pe urma focului de flanc dezlănțuit de trupele române aflate pe malul de est al Siretului.

În ziua de 11 august s-a reluat ofensiva. Sub presiunea inamicului, trupele aliate au fost silit să se retragă spre nord. Dreapta Diviziei a 9-a române era amenințată cu învăluirea. Pentru a face față pericolului, comandantul acesteia și-a prelungit dreapta și a apropiat rezervele. Inamicul continua să înainteze spre Mărășești. Pentru a restabili frontul, au sosit în fugă bravii vânători din Regimentul 9, care au ocupat fabrica de parchete de lângă Mărășești, organizând puternice cuiburi de mitraliere. Forțele dușmane se îndreptau spre pozițiile trupelor noastre. Întâmpinate cu un foc ucigător de către mitraliorii români, acestea se retrag.

Ziua se încheia prin restabilirea frontului, care fusese grav amenințat la un moment dat. Iscusința comandanților români, brațul de fier și jertfa de

sînge a ostașilor noștri au ridicat din nou o barieră de nepătruns împotriva puhoiului năvălitor.

După respingerea atacului, comanda trupelor române din valea Siretului este încredințată generalului Eremia Grigorescu.

Dușmanul ataca zi și noapte, fără încetare, încercînd cu orice preț să înfrîngă rezistența dîrză a ostașilor români. Eforturile sale se dovedeau zadarnice în fața tenacității trupelor noastre.

Constatînd că și noua direcție pe care ataca a fost barată, Mackensen a aprobat propunerea generalului von Eben de a deplasa lovitura principală spre stînga Aramtei a 9-a germane, cît mai departe de sectorul trupelor române. Introducînd în luptă Corpul alpin, dușmanul a lovit cu putere trupele ruse, care, zdrobite de focul artileriei grele, înecate în valuri de gaze asfixiante și sub presiunea unei superiorități numerice covîrșitoare, au fost silite să se retragă spre nord, lăsînd în mîinile dușmanului orașelul Panciu. Datorită intervenției unei unități române trimise în ajutorul aliaților, înaintarea inamicului a fost oprită. Cu toate acestea, în dimineața zilei de 13 august, generalul Ragoza, alarmat de situația din zona Panciu, a dat ordin de retragere la nord de Mărășești. Împotriva acestei hotărîri s-a pronunțat cu tărie generalul Eremia Grigorescu, comandantul Armatei 1 române.

În urma discuțiilor care au avut loc s-a hotărît ca trupele aliate să reziste pe aliniamentul pe care se găseau. Trupele ruse din zona bătăliei au fost trecute sub comanda generalului Eremia Grigorescu. Generalul Ragoza s-a deplasat la Bacău, în vederea unei alte misiuni¹.

În ziua următoare, Armata a 9-a germană a continuat atacurile, dar ea nu a realizat nici un succes. Cu toate eșecurile înregistrate, Mackensen deplasa mereu frontul spre stînga armatei sale, încercînd străpungerea liniilor de apărare ale ostașilor noștri. Trupele dușmane făceau eforturi disperate pentru a pătrunde în valea Zăbrăuțului. Cu toate sacrificiile făcute, inamicul n-a reușit să pună stăpînire pe creasta de la sud-vest de rîu. Unitățile Corpului alpin bavarez au fost oprite.

Mai la dreapta, trupele române și ruse erau supuse unei puternice presiuni dușmane. Intervenind în luptă, soldații și ofițerii Diviziei a 10-a române au săvîrșit înălțătoare acte de eroism. O secție de mitraliere, condusă de căpitanul Șerbănescu, a mers la contraatac, în primele rînduri ale Regimentului 38. Servanții mitralierelor au căzut rînd pe rînd, cel din urmă căpitanul Șerbănescu, cu degetul pe trăgaciul mitralierei². Ostașii trupelor aliate reușesc să zdrobească ofensiva celei mai puternice grupări din compunerea Armatei a 9-a germane.

Cu fiecare oră care se scurgea, luptele deveneau tot mai sîngeroase. Într-un comunicat al Marelui stat-major se menționa : „După 12 zile de luptă, inamicul persistă încă în voința de a străpunge frontul nostru. Sacrificiile enorme ce a făcut sînt departe de a-i da rezultatul dorit și urmărit cu atîta încăpăținare. În cursul zilelor de 16 și 17 august inamicul a dat șapte atacuri în contra pozițiilor noastre de la nord de Străoani și trei contra celor de la sud de Mărășești. Toate sforțările sale au fost însă zadarnice și întreaga poziție a rămas în stăpînirea noastră“.

¹ C. Prezan, *Fapte petrecute în marele nostru război pentru care nu există documente* (Manuscris în Arhiva M.F.A. — M.St.M.), p. 10—11.

² I. Cușșă, *Mărășești 1917*, București, 1957, p. 61.

Continuînd ofensiva la nord-vest de Panciu, în zilele următoare inamicul a reușit, pentru moment, să provoace o spărtură în frontul trupelor ruse. Prin eforturi comune, ostașii ruși și cei din Regimentul 10 vînători român au reușit să oprească înaintarea inamicului la nord de Panciu.

În același timp, stînga Armatei a 9-a germane a atacat la joncțiunea dintre armatele 1 și a 2-a române. Prin lupte crîncene corp la corp, după ce pozițiile au fost pierdute și recucerite de cîteva ori, inamicul a fost respins, suferind pierderi grele. În aceste lupte s-a evidențiat detașamentul comandat de colonelul Alexiu.

Ofensiva inamicului intrase, fără îndoială, într-o etapă de criză. Unitățile sale, obosite și dezorganizate, aveau nevoie de un repaus, pentru a se reface. De aceea, în zilele de 17 și 18 august, dușmanul și-a întrerupt atacurile. Cu forțele pe care le mai avea, Mackensen a trecut în acele zile la pregătirea unei lovituri deosebit de puternice care să-i aducă victoria. După vacarmul luptelor abia încetate, liniștea ce cuprinsese valea Siretului pentru moment părea nefirească. Numai către seara zilei de 18 august pregătirile inamicului vesteau pentru a doua zi reluarea luptelor. Noaptea fusese neobișnuit de liniștită. Zorii zilei de 19 august anunțau o zi toridă de vară. La 6,30 dimineața, inamicul a dezlănțuit simultan, pe frontul de la Mărășești și Oituz un uragan de foc ce cădea ca un torent asupra trupelor noastre. Unul dintre cele mai primejduite sectoare ale întregului front român se afla în fața satului Mărășești, unde acționa Divizia a 9-a română, cu efectivele mult reduse din cauza pierderilor suferite.

Protejate de focul artileriei, care-și lungea tirul, valurile germane atacă centrul sectorului diviziei române și înaintează spre fabrica de zahăr din marginea de sud a Mărășeștilor.

Ostașii noștri primesc pe atacatori cu un necruțător foc de arme automate, dublat de barajul artileriei ușoare și al artileriei grele. Pierderile germanilor sînt mari. Dar Mackensen nu cruță nimic, dorind cu orice preț victoria.

Asupra Regimentului 9 vînători, amplasat în apărare la marginea Mărășeștilor, a fost îndreptat atacul unei întregi divizii germane. Ascunse cu grijă, mitralierele noastre au dezlănțuit un foc nimicitor asupra inamicului. Deși artileria germană a distrus gara și cea mai mare parte a localității, inamicul s-a văzut silit să renunțe la ofensivă în acel sector și să se retragă cu rîndurile rărîte.

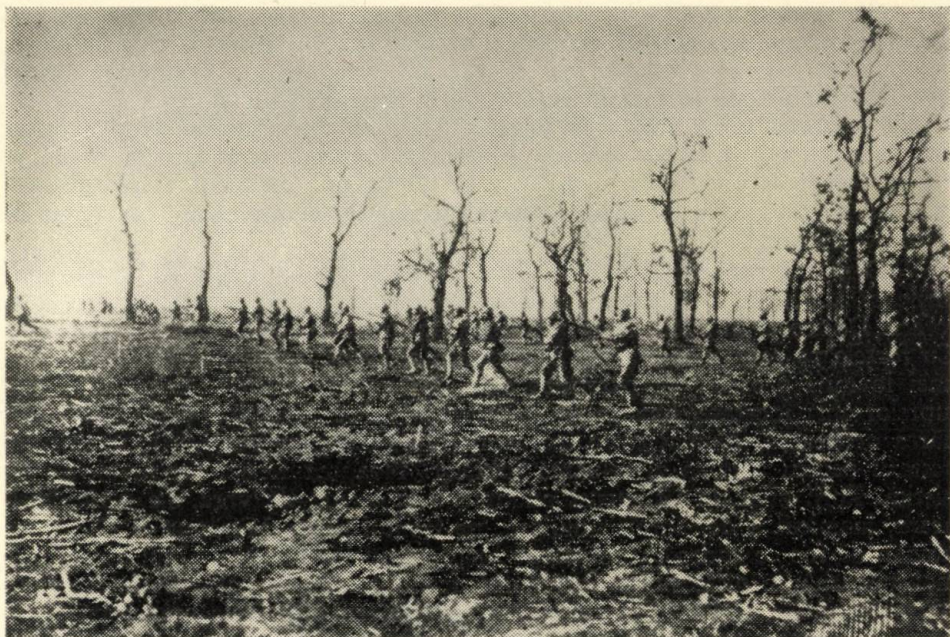
Într-un alt sector de front din apropierea Mărășeștiului, pe locul unde s-a ridicat mausoleul, primele rînduri ale Regimentului 50 infanterie, atacate de forțe superioare, s-au repliat, la adăpostul viilor Negroponte, de unde au respins atacurile dușmane.

Localitatea Mărășești era aproape încercuită. Bombardat infernal, tîrgul dispărea sub nori de fum, de gaze și de praf, prin care apar din cînd în cînd limbile roșii ale flăcărilor ce mistuie casele, gara și fabrica aproape năruite.

În acest infern, ostașii români luptau eroic. Numeroase au fost cazurile cînd, alături de ostași, în marile înclеștări populația civilă neevacuată a adus contribuția sa la obținerea victoriei.

Momentul culminant din cadrul bătăliei de la Mărășești îl constituie înclеștarea din zona pădurii „La Răzoare”.

După un crîncen bombardament de artilerie, infanteria dușmană reușește să producă o spărtură în frontul românesc între regimentele 47 și 51, unde lipseau rețelele de sîrmă ghimpată. Inamicul lărgeste ruptura, îndrep-

Contraatacul trupelor române de la Răzoare

tîndu-se spre cota 100, obiectiv care o dată cucerit ar fi dus la dezorganizarea frontului român. O luptă sălbatică, pe viață și pe moarte se dă pentru stăpînirea cotei. În această luptă s-au acoperit de glorie căpitanul Grigore Ignat și compania de mitraliere pe care o comanda. Ocupînd în grabă o frîntură de tranșee, ei au oprit, printr-o luptă dusă pînă la sacrificiul suprem, valurile inamicului. Bătuți cu furie de artileria germană, încercuți, ostașii acestei subunități nu au încetat lupta nici un moment. Au murit eroic, în frunte cu comandantul lor. Rezistența lor a dat timp rezervelor Diviziei a 13-a să intervină. Strecurîndu-se prin porumbul înalt de dincolo de pădurea „La Răzoare”, ostașii acestei divizii s-au revărsat ca un torent în ambele flancuri ale pungii cucerite de inamic. Folosind cu agerime grenada și baioneta, ei au pus inamicul pe fugă, alungîndu-l dincolo de pozițiile de unde plecase.

Iată cum descrie desfășurarea luptelor din acest sector al bătăliei de la Mărășești sergentul în rezervă Iliescu Ignat, veteran al războiului din 1916—1918 :

„Misiunea noastră era de a stăvili cu toate forțele și mijloacele infiltrarea inamicului prin spațiul dintre viile Negroponte și pădurea «La Răzoare», situată la vest de Mărășești. Compania a 9-a, de care aparțineam și eu, ocupa poziții la nord-vest de Mărășești, ca rezervă de regiment, la aproximativ 1 000 de metri în spatele batalionului 1. Celelalte companii ale unității noastre își organizaseră poziții în via Negroponte, în apropierea punctului de comandă al regimentului. Distanța apreciabilă care ne despărțea de prima linie, acalmia din această parte a frontului ne-au permis, la adăpostul unei vegetații bogate, să fortificăm temeinic poziția.

În după-amiaza zilei de 16 august, întreaga companie se afla în repaus; fiecare se îngrijea de-ale sale. Deodată auzim cîteva suierături sinistre, urmate de explozii puternice, care înălțau în aer mari trombe de pămînt. Urmără, la scurt

timp, altele și altele. După felul cum ne încadrau aceste explozii înțelegeam că tragerea nu era întâmplătoare. Trebuia să fim foarte atenți, pentru a preîntîmpina o eventuală surpriză.

Bombardamentul continua cu aceeași tărie, din fericire fără a lovi în plin, cînd am primit ordin să ne pregătăm pentru acțiune. Dar bombardamentul se termină la fel de brusc cum începuse, fără ca inamicul să-și fi făcut apariția. Recăpătîndu-și buna dispoziție, băieții începură să facă glume. Unii spuneau că nemții au tras de frică să nu-i atacăm noi. Rideam cu toții, uitînd că ploaia de proiectile abia încetase.

Au urmat trei zile de liniște, pe care le-am folosit pentru reorganizarea șanțurilor de apărare și pentru punerea la punct a armamentului și muniției. Frontul însă se apropia. La sud de Mărășești se dădeau lupte crîncene și clocoltul cîmpului de bătaie ajungea pînă la noi. Nori groși de fum inundau întreaga vale; purtați de vînt, răzbăteau spre liniile noastre, întunecînd zarea.

Neașteptat, noaptea de 18 spre 19 august s-a lăsat într-o liniște aproape neîrească pe tot frontul. Înțelesesem că inamicul concentra noi întăriri pentru continuarea atacului și își organiza efectivele de infanterie și artilerie. Pentru ofensiva de a doua zi au fost aduse cinci divizii de infanterie germane, care formau grupul de atac, în vreme ce efectivele noastre nu depășeau în acest sector două divizii.

Zorile începură să mijească și, peste puțin timp, primele raze ale soarelui prindeau să spargă bolta senină a cerului, anunțînd o nouă zi călduroasă.

La ora 6,30, cu precizie matematică, artileria inamică a deschis foc, tulburînd cu brutalitate liniștea incîntătoare dinînești de vară. Patru obuze s-au spart aproape simultan la mică distanță înapoia liniei pe care o ocupam. N-apucăm bine să ne dezmeticim, că noi explozii ne iau auzul. Groaznicul bombardament a durat trei ore, în care timp tunurile vrăjmașe și-au vărsat tot focul în apropierea pozițiilor noastre.

În toiul bombardamentului, comandantul companiei a primit ordin să fină în stare de atac toate plutoanele. Era evident că, după încetarea focului de baraj, nemții aveau să încerce a rupe frontul.

Prizonieri germani luați în luptele de la Mărășești

Eu eram comandantul secției I din plutonul 3 și întâmplarea făcea să mă aflu exact în mijlocul poziției. Profitând de faptul că tirul inamicului scăzuse în intensitate, am rămas în picioare și astfel am putut cuprinde cu privirea tot frontul, inclusiv direcțiile care duceau spre unitățile noastre din linia întâi.

După lungi așteptări, canonada încetează, dar, din față, ne ajunge la urechi vuietul infernal de luptă. Clocotea întreaga poziție. Țăcănitul neîntrerupt al mitralierelor, trosnetul repetat al grenadelor în sectorul Regimentului 51 infanterie ne fac să înțelegem ce se întâmpla acolo.

Cam pe la ora 10,30 se apropie în goană, dinspre linia frontului, artileristii secției de tunuri de 53 mm, dată ca întărire batalionului 1. Aflăm de la ei că regimentele bavareze presează puternic sectorul diviziei noastre. La scurt timp, observ mai multe coloane în formație de apropiere, care se îndreptau direct spre noi. Din cauza distanței prea mari (aproximativ 800 de metri) și a câmpului acoperit în bună parte de culturi n-am reușit să le disting. Pentru siguranță, s-a ordonat ca, pe tot timpul înaintării acestor trupe necunoscute, toți oamenii să stea pe fundul tranșeei, gata de intervenție, cu excepția a cîte unui om din fiecare pluton, care rămînea de veghe. În timp ce, de la postul meu, mă străduiam să recunosc coloanele, mai cu seamă că distanța față de ele se micșorase, un șuierat de glonț îmi trece pe la ureche, pierzîndu-se în urmă. Nedumerirea crește și încep să am temeri. Cum vijitul gloanțelor începuse să se înțească, mă răd nevoit să mă culc la pămînt.

Coloanele germane înaintau în direcția cotei 100, care se afla la circa 500 de metri depărtare de noi, unde bănuiau că sînt rezervele. Pe noi nu ne văzuseră, deși eram în nasul lor. La mai puțin de 100 de metri, patrulile germane trimise înainte au rămas un moment bănuitoare, în dosul unor tufe. Neobservînd nimic, ezitară să oprească înaintarea.

Profităm de această situație și ordonăm oamenilor să se pregătească pentru deschiderea focului. Forfota ce s-a produs a trezit la realitate pe nemți, care văzîndu-se prinși în teren descoperit intrară în mare panică. Cîteva mitraliere au fost aduse înainte și pregătite pentru a ne face față, dar era prea tîrziu. La o comandă, armele încărcate s-au îndreptat amenințător în direcția inamicului și o salvă puternică a izbit în plin rîndurile vrăjmașe, aproape paralizate de groază. Apoi focul a urmat în voie.

Întreaga companie a tras cu sete, măcinînd, într-un foc de o intensitate înspăimîntătoare, tot lanțul trăgătorilor inamici. Mitralierele clănțăneau furios, semănînd moarte în rîndurile atacatorilor.

Deși crunt lovit, inamicul s-a recules și a căutat să se folosească de orice cută a terenului pentru a deschide foc asupra noastră. Între timp i-au sosit și rezervele. În această situație, s-a dat imediat ordin pentru încetarea focului și pregătirea de asalt. Cu mișcări rapide, baionetele au fost fixate la arme. Ostașii noștri așteptau clipa în care vor sări din tranșee.

Dintr-o privire, îmi fixează planul de atac și, cu o comandă scurtă, cer oamenilor din secția mea să mă urmeze în direcția cuiburilor de mitralieră. Cu un salt, ajung deasupra tranșeei; mă opresc o clipă, apoi mă năpustesc înainte, cu arma întinsă, strigînd din răspuțuri: „Înainte! După mine, băieți!”

În urale nesfîrșite, plutoanele părăsesc adăposturile, avîntîndu-se cu curaj spre liniile dușmane. Cînd mai aveam doar cîteva pași pînă la țintă, aud un strigăt din spate. Întorc capul și-l văd pe soldatul Stratulat făcîndu-mi semn. Ce se întîmplase? În goană, trecusem pe lîngă o mitralieră germană, ascunsă într-un tufiș. Unul dintre servanții germani, un bavarez, mă lăsase să trec, iar acum voia să mă izbească din spate. Mă întorc cu înțeleasă și-i parez lovitură, apoi mă pregătesc să-l izbesc. Neamțul face stînga împrejur și încearcă să scape, dar nu-l las. Din cîteva pași sînt în urma lui și cu putere îi împlînt baioneta în omoplatul stîng, lungindu-l la pămînt. N-apuc bine să răsuflex, că mă pomenesc cu un alt servanț, de la aceeași mitralieră, repezîndu-se amenințător spre mine. Cu o săritură mă feresc și-l izbesc puternic cu patul armei în față. Neamțul scoate un urlat; casca îi sare cît colo și ca un trunchi de copac lovit de secure se prăbușește într-un lac de sînge.

În jurul nostru, lupta corp la corp cunoștea o înverșunare fără seamăn. Gloanțele se încrucișau în șuier năprasnic, iar grenadele trosneau neîntrerupt, însoțite de strigăte aspre de triumf sau deznădejde.

Răzbiți de atacul nostru, nemții au întors spatele, căutându-și scăparea în fugă. În urma lor rămăneau trupuri însingerate, în care viața se stingea încetul cu încetul. Cei răniți strigau după ajutor, în limba lor, dar cine să-i audă în acel vacarm? Și noi aveam pierderi, dar, prin forța împrejurărilor, eram siliți să continuăm înaintarea, pentru a nu da timp vrăjmașului să se reculegă și să ne atace din nou tocmai acum, cînd aveam izbînda aproape. Văzînd situația, companiile vecine ies în pas alergător din văile Negroponte și, cu ofițerii în frunte, vin în sprijinul nostru, încadrîndu-ne la ambele flancuri. Locotenentul Gheorghiade — comandantul batalionului nostru —, însoțit de căpitanul Chiriac, adjutantul regimentului, și de căpitanul francez Bosseu se aflau în prima linie, îmbărbătînd neconținut ostașii.

În timp ce alergam, un cartuș mă rănește la mîna stîngă. Sînt nevoit să părăsesc frontul și să urmez tratament medical. Revenînd la companie, am îndeplinit misiunea de agent de legătură între companii și batalion, deși cerusem să fiu trimis din nou în linia întii.

Între timp, lupta se terminase în chip strălucit pentru noi. Batalionul nostru a ajuns ca toate companiile pe linia care fusese deținută inițial de batalioanele 1 și 2 și ai căror ostași căzuseră la datorie, pe poziție, fără a se retrage.

În apropierea noastră, în fața cotei 100, ostașii au găsit, între maldăre de cadavre nemțești, corpurile mutilate ale apărătorilor români, printre care și corpul căpitanului Grigore Ignat. Îl cunoscusem personal pe acest erou neînficat. Căzuse la datorie, apărînd poziția cu prețul vieții.

În zilele care au urmat, nemții s-au potolit după cele întîmplate și au renunțat să mai dea ochii cu noi. Totul se rezuma acum la simple dueluri între artileria noastră și a lor. Pentru scurt timp am fost scoși de pe poziție și duși înapoia frontului, în refacere, în vederea noilor misiuni care ne așteptau.

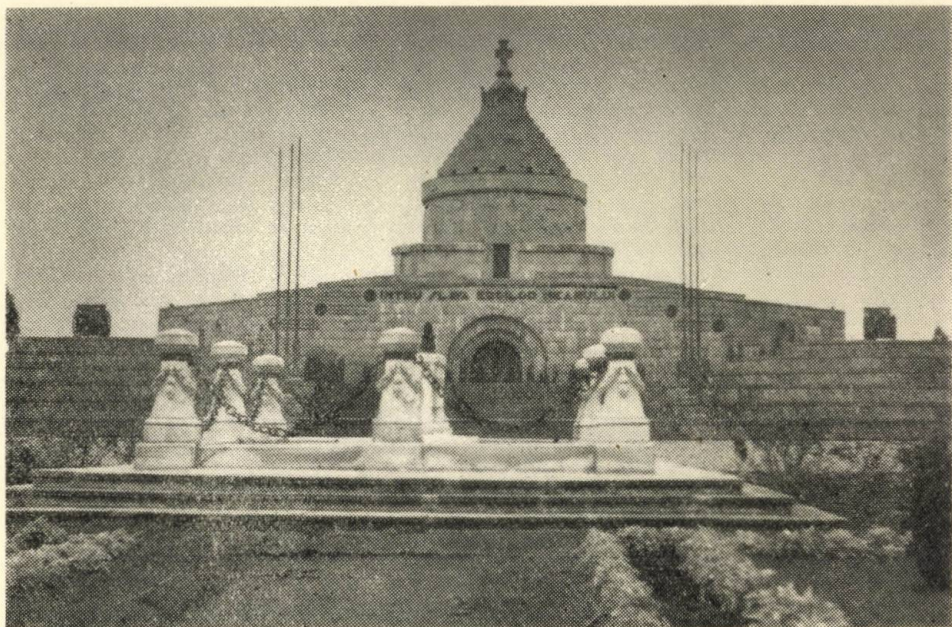
Contraatacul reușise. Soarta bătăliei era pecetluită. La ora 12,30 întreaga linie românească era reconstituită și armata victorioasă urmărea pe dușmanul cuprins de panică. Satul Mărășești a fost apărat și păstrat spre gloria ostașilor români.

După înfrîngerea suferită în ziua de 19 august, Armata a 9-a germană a renunțat la toate obiectivele pe care și le propusese prin planul inițial și în ultima etapă a bătăliei și-a limitat ofensiva la atacuri cu caracter local, care să ajute acțiunea grupului Gerok ce ataca în valea Oituzului. Aceste ultime încercări ofensive ale inamicului aveau să fie înfrînte.

Ziua de 19 august 1917 a fost o zi glorioasă pentru eroicele trupe ale Armatei 1 române, care, bine conduse, au zdrobit pe inamic.

Semnificația rezistenței eroice din această zi depășește cadrul unei bătălii obișnuite; mașina de război germană a suferit o gravă înfrîngere, care a avut o influență hotărîtoare asupra desfășurării ulterioare a acțiunilor militare din această regiune. Începînd din această zi, Armata a 9-a germană a trecut la apărare în valea Siretului, fiind constrînsă să renunțe la scopurile pe care și le propusese. În ordinul de zi dat după aceste lupte de către Comandantul Armatei 1, Eremia Grigorescu, se sublinia: „La Sușița și Siret ați năruit eforturile groaznice ale sălbatecului dușman, dovedind lumii întregi odată mai mult că «nici pe aici nu se trece». Aici cunosc generalul [feldmareșalul — *m.n.*] german Mackensen ce este înfrîngerea. Mărășești fu mormîntul iluziilor germane.

Scumpii mei ostași !... Eroismul vostru a cutremurat lumea și frumoasele noastre ținuturi... Țara vă mulțumește și vă admiră, dimpreună cu aliații noștri pe care i-ați uimit cu vitejia voastră, cu dorul și hotărîrea nestrămutată

Mausoleul de la Mărășești

de a muri mai bine decît să lăsați dușmanul să treacă peste pămîntul ce ne-a mai rămas.

Ziua de 19 august a fost scrisă de voi cu litere de aur în cartea vitejiei neamului nostru, afirmînd în lumea întreagă drepturile lui nebiruite... Dimpreună cu voi depun pe mormintele eroilor ce au căzut în această năprasnică luptă florile recunoștinței unui popor.

De la general la soldat strîngeți rîndurile pline de mîndria eroilor admirați de lumea întreagă și fiți gata ca, atunci cînd ceasul deplinei răzbu-nări va suna, să goniți dincolo de hotare pe vrăjmașul cotropitor.

Să trăiți, ostașii mei viteji, mîndria și scutul fără seamă al patriei !...“³.

Mihail Sadoveanu, care urmărise desfășurarea luptelor, scria cîteva zile mai tîrziu : „După două săptămîni inamicul s-a oprit. Și-a lăsat brațele în jos și bărbia în piept cu descurajare. Gîfîind, s-a retras ca o fiară în cotlon, ca să-și lingă rănille. Feldmareșalul von Mackensen a privit cu îndoială și cu tristețe harta și a închis ochii, gîndindu-se la hecatombele pe care le-a înălțat la Siret. Zece pînă la douăsprezece divizii germane s-au topit în această bătălie“⁴.

Izbînda armatelor românești la Mărășești a stîrnit admirație în rîndul aliaților. În anul 1920, istorica localitate a fost decorată cu „Crucea de război“ de președintele Franței, Paul Deschanel⁵.

³ Arhiva M.F.A. — M.St.M., fondul C.S.A., dosarul nr. 61/1917, fila 263.

⁴ „România“ din 26 august 1917.

⁵ Revista „România în timpul războiului 1916—1918“, septembrie 1920, p. 170.

Factorul hotărâtor în obținerea acestei izbânzi l-au constituit patriotismul fierbinte al ostașilor români, inițiativa și ingeniozitatea tuturor luptătorilor, capacitatea, iscusința și perspicacitatea comandanților în conducerea operațiilor și luptelor.

Vor rămîne neșterse în istoria poporului nostru faptele de eroism săvârșite în cursul bătăliei de căpitanul Grigore Ignat, sergenții Iliescu Ignat și Bucătaru, sublocotenentul Ecaterina Teodorescu și mii de alți ostași eroi din regimentele 32 Mircea, 3 vânători, 18, 39, 47, 51 și 40 infanterie, 9 și 10 vânători, pildă de tenacitate, vitejie și spirit de sacrificiu, de bărbăție și curaj, de patriotism înflăcărat.

Luptele de la Oituz

General-maior în rezervă
POLIHRON DUMITRESCU
Veteran al războiului din 1916—1918

De două zile, tunul bătea peste lunca Siretului. De două zile lupta de la Mărășești continua cu violență — conturându-se în adevăratele ei proporții de mare bătălie. Și în timp ce atacurile disperate ale trupelor lui Mackensen erau respinse în valea Siretului, deasupra Munților Oituz, zarea părea o mare de foc. Începuse sângeroasa bătălie de la Oituz, care, desfășurată aproape concomitent cu cea de la Mărășești (8—24 august 1917), va duce la năruirea faimosului plan ofensiv german de străpungere a frontului din Moldova.

Alături de Mărășești și Mărăști, glorioasa apărare română de la Oituz din 1917 se înscrie la loc de cinste în istoria poporului și a armatei noastre.

În dimineața zilei de 8 august spre pozițiile apărute de bravii ostași ai Armatei a 2-a române trupele germane și austro-ungare coborau pe văile Slănicului, Oituzului și Cașinului, pe povârnișurile munților, urmărind să pătrundă în valea Troțușului. Atacul puternicelor unități ale grupului Gerok * s-a concentrat în această zi asupra punctelor Pravila, Ungureanu și în raza șoselei Oituzului. După un puternic foc de artilerie, la ora 10,20, în sectorul Brigăzii a 13-a s-a produs atacul infanteriei inamice. În acest sector inamicul a încercat de patru ori în cursul aceleiași zile să înfrângă rezistența ostașilor români. Dar de fiecare dată încercările sale au fost spulberate.

În sectorul Oituz, situația devenise mult mai grea. Frontul era rupt, iar cota Ungureanu era atacată din toate părțile. Împresurați, bravii apărători ai munților rezistau eroic. După lupte înverșunate, dușmanul a reușit, în a doua parte a zilei, să cucerească cota. Sub presiunea puternică a inamicului, linia frontului Armatei a 2-a a fost împinsă în perimetrul central în lungul văii Oituzului, dar a putut fi menținută la cele două flancuri.

A doua zi, Armata a 2-a română a încercat un contraatac pentru a recuceri pozițiile. Rezistența dâră a inamicului aflat în ofensivă a determinat Co-

* În total, grupul Gerok dispunea de 6 divizii de infanterie (munte) și 2 divizii de cavalerie, plus Batalionul alpin würtemburgez, organizat ca unitate specială de asalt. Aceste forțe realizau un raport de 1,3/1 față de Armata a 2-a română.

mandamentul român să renunțe la contraatac. Trupele române s-au consolidat pe un nou aliniament *. Dar valurile de atacatori se revărsau amenințător spre pozițiile noastre. Ostașii noștri, sfârșiți de oboseală și decimați de luptele sângeroase din zilele precedente, treceau prin momente grele. Între unități nu mai existau legături, Regimentul 16 Suceava era aproape desființat. Spre seara zilei de 10 august, resturi ale diferitelor unități adunate pe dealul Coșna au încercat un contraatac. În întunericul care începuse să cuprindă văile și munții, lupta devenise extrem de sângeroasă. În fruntea unei companii românești, căpitanul francez Paul Berge — din trupele misiunii franceze —, atașat Regimentului 16, cade ucis, strigând soldaților : „Înainte, băieți, mereu înainte !”¹. Contraatacul însă nu reușește, iar ostașii români, cu rîndurile rărite, rezistau cu greu. Ei se găseau pe ultimele înălțimi ce străjuiau valea Trotușului, a căror pierdere ar fi permis inamicului să dezvolte ofensiva spre sud împotriva unităților care luptau în zona Mărășești. Pentru a întări forța trupelor care acționau în această zonă, Comandamentul român a trimis în ajutorul lor noi efective. Înainte ca aceste forțe să ajungă pe linia frontului, inamicul a declanșat un puternic atac. Artileria dușmană a bombardat violent pozițiile ocupate de trupele noastre, cît și spatele frontului. Localitățile Tîrgu-Ocna și Grozești erau bombardate cu sălbăticie. Populația este silită să părăsească locuințele incendiate. Drumurile erau pline de coloanele refugiaților. Se părea că dușmanul va învinge. Dar pentru fiecare palmă de pămînt pe care înainta inamicul a plătit scump. Sub ploaia de gloanțe și proiectile, trupele noastre lovite fără încetare rezistă pînă la sosirea rezervelor. În ziua de 11 august, Divizia 1 cavalerie ajunge la Onești și e trimisă imediat în foc. În fruntea escadronului său, căpitanul Brăileanu, îmbărbătîndu-și ostașii, cade răpus de o grenadă. Cavaleriștii reușesc să cucerească Poiana lui Boboc și cota 629, importante obiective pentru desfășurarea, în continuare, a bătăliei. La rîndul său, Regimentul 1 vînători, din care făceam parte ca locotenent, străbătînd zi și noapte peste 90 km, sosește în toiul bătăliei. Regimentul atacă din mers și, surprinzînd în plină înaintare adversarul ce se credea deja victorios, îl oprește, apoi îl respinge aproape 6 km înapoi. Sînt cucerite, rînd pe rînd, cota 383, Castelul Negroponte și Dealul Albert.

Ziua de 11 august marcase una dintre cele mai sângeroase înclătări. Numai rezistența eroică a bravilor ostași români a stăvilit puhoiul năvălitor. Cu prețul a numeroase vieți pentru moment ofensiva a fost oprită. Rezervele trimise în ajutorul Armatei române intraseră în dispozitivul de luptă. Totuși, pericolul nu fusese înlăturat. Pentru a doua zi își anunțase sosirea generalul Averescu, care urma să conducă personal luptele.

În desfășurarea sângeroasei bătălii de la Oituz, ziua de 12 august avea să consfințească încă un succes remarcabil al ostașilor români — cucerirea înălțimilor din jurul dealului Cireșoaia. În această zi, trupele române au declanșat un puternic contraatac în sectorul Tîrgu-Ocna, în zonele înălțimilor Vrînceanului, cota 772, Cireșoaia, care dominau Trotușul dinspre vest. La atacul pentru cucerirea dealului Cireșoaia au participat alături de ostașii români și trupe ruse din Divizia a 2-a. După o pregătire vie de artilerie, atacul a început

* În dimineața zilei de 10 august, frontul nostru de luptă se găsea pe linia : pîrîul Dofteana — culmea Nireasca — înălțimea de la nord de pîrîul Bătea — dealul Cireșoaia — valea Slănicului — dealul Muncel — dealul Mătușca — șoseaua Oituzului — dealul Lesunțului — dealul Sticlăriei — dealul Chioșurile — cota 1 081 la nord-vest de măgura Cașinului.

¹ C. Kirîțescu, *Istoria războiului pentru întregirea României. 1916—1919*, vol. II, p. 242.

Scriitorul Alexandru Vlahuță pe frontul din Moldova

la ora 17. Două batalioane din Regimentul 196 rus, înaintînd de-a lungul pîrîului Bogata, au ajuns pe vîrfurile Titirezului, în timp ce ostașii Regimentului 27 român au început să urce dinspre valea pîrîului Arinișul pantele de nord-vest ale dealului.

Concomitent, vînătorii de munte asaltau înălțimea pe valea pîrîului Rupturile. De pe povîrnișurile dealului, inamicul, care stăpînea înălțimile ce dominau valea Trotușului, împrăstia asupra acestora un foc necruțător de mitralieră, dar vînătorii, strecurîndu-se pe viroage și rîpe, urcau mereu. Așa de repede au escaladat dealul vînătorii, încît artileria dușmană nici nu a avut timpul să deschidă focul asupra lor. Ea bombarda șoseaua națională din valea Trotușului, făcînd baraj, pe cînd vînătorii se găseau deja la Cireșoaia. Ajungînd pe platoul dealului, ei s-au desfășurat în linie de luptă, năpustindu-se asupra dușmanului. Atacul a fost atît de fulgerător, încît inamicul nu a avut timp să se împotrivească și, cuprins de panică, a părăsit în dezordine poziția. Lupta fusese de scurtă durată, dar ea a cauzat pierderi dușmanului de peste 1 500 de oameni, morți, răniți și prizonieri, pe cînd vînătorii, datorită iscusinței cu care se strecuraseră spre pozițiile dușmane, aveau efectivele aproape complete. Sus pe creasta dealului, vînătorii de munte au făcut joncțiunea cu bravii ostași ai Regimentului 27. Cînd întinericul se lăsa peste dealuri, înălțimile Cireșoaia, Vrînceanul, Cuprianul și Grohotișul erau în mîinile soldaților noștri. Descriind atacul Regimentului 27 pentru cucerirea dealului Cireșoaia, locotenentul I. Nicolau arăta : „Cînd au văzut... că nici numeroasele mitraliere, grenade și artilerie nu pot opri valurile românului aprins de luptă au luat-o la fugă la deal. Și ai noștri după ei... Îi țineau vitejii noștri de aproape și nu le dădeau răgaz să tragă

mult ; tot în vârful baionetei i-au mînat la deal... Aruncau ranițele, armele, baionetele, centurile, ca să fie mai ușori la fuga salvatoare”².

Dușmanul fusese împins înapoi mai mulți kilometri. Valea Trotușului scăpase de amenințare, iar ofensiva dușmană fusese oprită. Comandamentul Armatei române a avut răgazul necesar pentru organizarea apărării. Sînt aduse aici trupe luate de la stînga armatei — Divizia 1 — și trupele din Divizia a 3-a din sectoarele mai puțin atacate, pentru a se rezista presiunii dușmane.

Luptele sîngeroase de la Oituz din aceste zile erau urmărite cu viu interes de întregul nostru popor. Octavian Goga, glorificînd eroismul Armatei române în luptele purtate la Mărășești și Oituz, scria : „...De o săptămînă pe frontul Siretului și în Carpați se dezlănțuie una din cele mai crîncene bătălii ale războiului actual... Știrile de la Mărășești, unde sute de mii de oameni sînt angajați în luptă, și la Oituz, unde dușmanul atacă neconținut, ne arată că niciodată armele noastre n-au trebuit să ție piept unor lovituri mai puternice ca acum”. Exprimîndu-și încrederea în victoria finală a armatei noastre, marele poet O. Goga nota : „Argumentul cel mai palpabil este această armată de fier renăscută din cenușa unui dezastru... care la Mărășești și Oituz înscrie una din cele mai strălucite pagini ale războiului european... Factorul hotărîtor este baza morală a acestui popor care pentru dreptul lui știe să moară cu o vitejie înălțătoare”³.

Succesele de pe valea Trotușului au fost consolidate și desăvîrșite prin contraofensiva declanșată de Armata română la Oituz.

În dimineața zilei de 13 august, artileria noastră a bombardat năprasnic timp de două ore pozițiile dușmane. Apoi unitățile de vînători au pornit atacul. Trupele austro-ungare, demoralizate, au fost împinse prin pădurea de la vest de vârful Cireșoaia spre marginea prăpăstioasă a văii Slănicului, unde vor fi nimicite.

În sectorul central Coșna, inamicul rezista cu îndîrjire. În coloane convergente, cavaleriștii, grănicerii, infanteriștii atacau dealul Coșna. Dușmanul de pe înălțimi a dezlănțuit un foc nimicitor. În fruntea escadronului din Regimentul 19 roșiori, căpitanul Demetriad, cu pieptul însîngerat, a luptat vitejește pînă în ultima clipă a vieții. Aici, în apropiere de creasta cotei Coșna au fost încercuiți și decimați de un puternic foc de artilerie, ostașii români ai unui batalion de grăniceri.

Lupta nu a încetat. Unitățile românești atacă din nou. Către miezul zilei, ei reușesc să ocupe vârful Coșna. Pînă seara tîrziu, cuceresc și înălțimile din jur.

Lupte importante au dat în această zi grănicerii și pentru cucerirea pozițiilor inamice de pe dealul Chioșurile, pe care inamicul era puternic fortificat. Grănicerii se strecoară pînă la rețelele de sîrmă ghimpată inamice, dincolo de pîrîul Curița. Timp de patru ceasuri, batalioanele de grăniceri dau cinci atacuri. Cu tot focul nimicitor, ei își consolidează pozițiile, rezistînd toată noaptea contraatacurilor dușmanului. În această luptă sîngeroasă și-a găsit moartea și sergentul erou Mușat Constantin.

Superioritatea inamicului lua sfîrșit, iar inițiativa începea să treacă de partea noastră. Telurile strategice urmărite de inamic prin această acțiune se năruiau. Atacurile și contraatacurile lor nu depășeau cu nimic stadiul încercă-

² „România” din 12 august—14 august 1917.

³ *Ibidem*.

Monumentul de la Tișița

rilor disperate ale trupelor feldmarșalului Mackensen de a străpunge frontul pe valea Siretului.

Cu toate acestea, inamicul nu a renunțat la planurile sale. El va da curînd un puternic atac asupra dealului Sticlăriei, reușind să rupă frontul în punctul de legătură dintre Regimentul 12 Cantemir și un batalion din Regimentul 31. Pentru a restabili situația, s-au aruncat în luptă grănicerii, care, pe o ploaie torențială și sub un foc violent, au înaintat în lungul văii Manciucului și au reușit să respingă pe dușmani pînă pe creasta Runcului. Lupta a continuat cu intensitate sporită și a doua zi, cînd o parte din pozițiile noastre au fost recucerite.

Reluarea ofensivei dușmane la Oituz se lega acum de succesele pe care inamicul spera să le obțină pe valea Siretului. El se pregătea pentru a declanșa o ofensivă decisivă. „Marele cartier german... decise să dea la 19 august o lovitură îndoită : o ofensivă violentă la Mărășești și un atac pe frontul Troțușului. Acțiunea combinată a armatelor lui Macken-

sen și Rohr trebuia, în concepțiunea comandamentului dușman, să aducă victoria decisivă de atîta vreme așteptată”⁴.

În dimineața zilei de 19 august, în timp ce trupele inamice atacau în direcția Mărășești — Răzoare, în Munții Oituzului artileria dușmană a dezlănțuit un puternic foc asupra pozițiilor noastre pe întreaga lungime a frontului. Luptele din această zi au fost cele mai sîngeroase din întreaga durată a bătăliei de la Oituz. Dar deviza ostașilor „Pe aici nu se trece” a devenit realitate. Fiecare vale, fiecare deal au fost apărate cu prețul vieții de bravi ostași români. S-au dat lupte sîngeroase în zona dealului Cireșoaia, în care batalionul vînătorilor de munte s-a acoperit de glorie. „Batalionul coboară măgura în mijlocul infernal al artileriei dușmane și al numeroaselor lui avioane și începe urcușul Cireșoaiei cu aripa dreaptă spre cota 764 și cu stînga spre Cuprian.

Apariția lor ridică curajul trupelor vecine. Spectacolul este impresionant : sub ploaia de focuri încrucișate ale dușmanului, cele patru companii ale vînătorilor de munte, grupate în formă de cruce, ridicau dealul într-o ordine desăvîrșită ca la manevră”⁵. Vînătorii continuă înaintarea cu toate că din rîndurile lor cad zeci de luptători. Angajînd lupta la baionetă în tranșeele dușmanului, îl pun pe fugă.

⁴ C. Kirițescu, *Op. cit.*, p. 209.

⁵ *Ibidem*, p. 257.

În sectorul din centru, zona Coșna, rezistența trupelor noastre cedează. Colonelul Popea cade în luptă, în timp ce o parte dintre ostașii săi sînt încercuiți. Cu ajutorul rezervelor sosite la timp, ostașii noștri se organizează în apărare, oprind înaintarea inamicului. Lupte grele desfășurau în sectorul de sud (dealul Sticlăriei) și ostașii din Regimentul 2 grăniceri. Atacul la baionetă pe care aceștia îl dau produce panică și derută în rîndurile inamicului.

Ziua de 19 august a fost o zi sîngeroasă pe frontul Oituzului. Dușmanul n-a obținut decît cîteva mici succese locale. Peste tot, trupele germane și austro-ungare au fost oprite. Lovitura plănuită pe acest front nu și-a atins țelul.

A doua zi inamicul a reluat atacul pe întreaga linie a frontului de la Oituz. Bătălia principală în această zi s-a dat pentru cucerirea dealului Coșna, situat la sud de Tg. Ocna. De aici dușmanul amenința valea Troțușului. După bombardamentul de artilerie, dealul a fost atacat de trupele române pe trei coloane. Fortificat pe înălțimile din jurul dealului Coșna, inamicul desfășoară un foc puternic asupra ostașilor noștri, care totuși reușesc să ocupe poziții importante. În amurg, inamicul declanșează patru contraatacuri, prin care încearcă, fără succes, să scoată din pozițiile ocupate trupele române. Toată noaptea de 20—21 august și în ziua următoare pozițiile noastre sînt bombardate.

În miezul zilei, vînătorii se avîntă în luptă și reușesc să reocupe cota 730.

O ultimă încercare a făcut dușmanul în ziua de 22 august, cînd a atacat cu forțe sporite. Cu toate eforturile sale, el nu reușește să străpungă apărarea trupelor române. Către seară desfășoară un nou mare atac. Zadarnică încercare. Dușmanul este oprit de tirul precis al tunurilor și mitralierelor noastre. El va fi ținut pe viroagele dinaintea văii Troțușului, rămînînd „...înțepenit pe creștele Cireșoaiei, agățat de povîrnișurile Coșnei... și fixat de-a curmezișul Grozeștilor și pe dealul Sticlăriei”⁶.

Bătălia de la Coșna, ultimul episod al marii bătălii de la Oituz, se încheia, la lumina flăcărilor care mistuiau orașul Tg. Ocna, incendiat de bombardamentul sălbatic al trupelor invadatoare. Comunicația importantă pe valea Troțușului a putut fi folosită mai departe pentru aprovizionarea și manevrarea trupelor române, iar bogățiile minerale din această regiune au continuat să asigure spatele frontului.

Victoria obținută de trupele Armatei a 2-a române prin zdrobirea grupului Gerok în valea Oituzului a ușurat libertatea de acțiune a Armatei 1 române în crîncena înclăstare a acestora cu Armata a 9-a germană la Mărășești.

Cauza dreaptă pentru care luptau a generat eroismul soldaților și ofițerilor români, care n-au precupețit nici un sacrificiu pentru a-și îndeplini misiunea ce le-a revenit. Faptele de arme săvîrșite la poarta Oituzului rămîn o pildă înălțătoare de patriotism.

⁶ *Ibidem*, p. 628.

Mărturii străine despre eroismul ostașilor români în luptele de pe frontul din Moldova

GH. ROMANESCU, V. ASPROIU

Evenimentele militare de pe frontul român din timpul primului război mondial, și mai ales acelea care s-au desfășurat în cadrul campaniei din vara anului 1917, soldată cu înfrângerea trupelor Puterilor Centrale, dată fiind importanța lor istorică, politică și strategică, au avut un larg ecou și au fost urmărite cu mult interes de opinia publică europeană și mondială. Oameni politici, personalități militare, observatori și critici militari ai diferitelor state, corespondenți de război, diferiți martori oculari, majoritatea organelor de presă din lume au arătat, în repetate rânduri, în termeni elogioși, importanța și semnificația deosebită a victoriilor românești de pe frontul din Moldova, au subliniat calitățile morale și de luptă ale ostașului român — dragostea fierbinte față de patrie, patriotismul de care acesta era animat, bravura de care dădea dovadă în luptă.

În cele ce urmează, punem la dispoziția cititorului o seamă de mărturii ale timpului, care provin atât din tabăra aliaților cât și de la inamic, mărturii care atestă eroismul de care au dat dovadă ostașii români în lupta pentru apărarea patriei. Parte din aceste materiale documentare trebuie însoțite de elementul analitic ce se impune în consemnarea interesului reprezentanților marilor state capitaliste, care au dezlănțuit războiul imperialist pentru alte interese decât cele ale României.

În vara anului 1917, în toiul luptelor din Moldova, unde în fața vitejiei ostașilor români avea să pălească faima renumitului „spărgător de fronturi”, feldmareșalul von Mackensen, personalități politice din țările aliate au trimis telegrame de felicitare în care-și arătau prețuirea pentru lupta eroică a poporului român. Astfel, în telegrama trimisă guvernului român de Al. Ribot, președintele Consiliului de Miniștri al Franței, se arată între altele: „Franța salută nașterea română, sora sa curajoasă, care a arătat în mijlocul greutăților de acum *cele mai eroice virtuți*...”¹ (subl. ns.).

Victoriile Armatei române pe frontul din Moldova s-au bucurat, de asemenea, de aprecierile Parlamentului francez, care cita luptele de pe Siret ca fiind unele dintre cele mai importante din primul război mondial prin cuvin-

¹ „România” din 24 august 1917.

tele : „Românii au înscris în istoria lumii Siretul alături de Marna, Yser și Isonzo“².

Ca o recunoaștere a rolului pe care luptele din vara anului 1917 l-au avut în desfășurarea operațiilor militare pe întreg teatrul de război, în anul 1920, președintele Franței, Paul Deschanel, a decorat orașul Mărășești cu ordinul „Crucea de război“. În decretul citit cu această ocazie de mareșalul Joffre, învingătorul de la Marna, se spunea : „Orașului Mărășești (România), nobila localitate martoră a zilelor de grea cumpănă și a luptelor glorioase din 1917, în momentul când Armata română, luptând împotriva trupelor germane superioare ca număr, printr-o rezistență îndârjită a oprit o ofensivă care, după speranța inamicului, trebuia să fie hotărâtoare, și a silit pe dușman să renunțe la luptă după pierderi grele“³.

La rîndul său, ministrul de război francez Painlevé, după victoria obținută de trupele Armatei a 2-a române în ofensiva de la Mărăști, a trimis ministrului de război român o telegramă de felicitare, din care cităm : „Armata franceză a aflat cu bucurie despre frumoasele succese ale Armatei române, refăcută de curînd și nerăbdătoare, în dorința ei de a curăți pămîntul patriei copleșit încă, ca și al nostru, de dușmanii dreptului și ai civilizației. Rog transmiteți felicitările cele mai călduroase și urările cele mai vii ale soldaților francezi către frații lor de arme“⁴.

Aprecieri la adresa Armatei române a avut și generalul Berthelot, șeful Misiunii militare franceze din România. Într-o telegramă de răspuns către generalul Eremia Grigorescu, el remarcă „bravura ofițerilor și soldaților români, care atrag în acest moment admirația tuturor armatelor aliate și cărora chiar dușmanii le aduc omagiile lor“⁵.

Același general francez, într-o declarație făcută corespondentului ziarului „L'Entente“, ce apărea la Petrograd, referindu-se la luptele purtate de Armata română în 1916 și 1917, sublinia că „poporul român posedă pînă la cea mai înaltă treaptă calitățile esențiale ale unui soldat, acelea care constituie armatele de elită, bravură, spirit de disciplină, energie, în sfîrșit, un puternic patriotism... Armata română este completă și o putem considera ca avînd, la efectiv egal, aceeași putere ofensivă ca oricare dintre armatele aliate“⁶.

Un alt ofițer francez, maiorul Raymond Gelinet, martor ocular al luptelor purtate pe Valea Troțușului de un batalion de vînători de munte din Armata a 2-a română, declara entuziasmat : „Acești recruți, de la primul botez al focului, au restabilit în mod strălucit o situație grav compromisă... Peste 400 de prizonieri, o pradă bogată, pericolul de pe Valea Troțușului înlăturat, iată bilanțul primei zile...“ Și maiorul francez își încheia declarația arătînd că ostașii români sînt „bravi între bravi“⁷.

Aprecieri deosebit de călduroase a avut cu această ocazie presa franceză, care manifesta multă afecțiune pentru lupta eroică a poporului român.

Ziarul „Le matin“, comentînd victoria de la Mărăști, sublinia că „această ofensivă va rămîne ca un exemplu de ceea ce aliații noștri sînt în stare să săvîrșească“⁸, iar „Le petit journal“, ocupîndu-se de aceeași problemă, arăta că

² Arhiva M.F.A.-M.St.M., fondul Armata 1, dosarul nr. 15/1917, fila 187.

³ *România în timpul războiului din 1916—1918*, septembrie 1920, p. 170.

⁴ „România“ din 20 iulie 1917.

⁵ „România“ din 14 august 1917.

⁶ „România“ din 4 august 1917.

⁷ „Apărarea patriei“, nr. 44, din 2 noiembrie 1966.

⁸ „Le matin“ din 22 iulie 1917.

„se cuvine toată cinstea și lauda aliaților români și toată simpatia profundă care unește în fața ochilor noștri destinul României cu acela al eroicei Belgii“⁹.

Comentatorul militar al cotidianului francez „Le Gaulois“ remarcă curajul de care dădeau dovadă în luptă ostașii români și saluta „pe frații români care sînt adevărați eroi“¹⁰, în timp ce ziarul „Excelsior“ releva că „poporul francez urmărește cu o simpatie profundă și cu cea mai încrezătoare speranță valoroasele eforturi ale micului popor demn de o soartă mai bună. Este incontestabil că această victorie dă României toată încrederea și toate speranțele“¹¹.

Ziarul „Echo de Paris“ avea cuvinte remarcabile pentru vitejia ostașilor români în luptele purtate împotriva invadatorilor germani și austro-ungari. În numărul său din 8 august 1917, ziarul sublinia că, „în fața asprei necesități de a face front contra invaziunii germanilor, Armata română și-a îndeplinit sarcinile cu un curaj și o pricepere demnă de elogi și admirație... rezistența trupelor române a sfărîmat toate eforturile germanilor și austriacilor...“¹².

Succesele obținute de Armata română în vara anului 1917 n-au fost uitate, ecoul lor dăinuind peste ani. În toamna anului 1946, scriitorii militari francezi — generalul Cochet și locotenent-colonelul Paquier — au publicat un amplu articol intitulat „România alături de Națiunile Unite“. După ce au subliniat condițiile care au dus la actul de la 23 August 1944 în România și au apreciat elogios contribuția armatei noastre în războiul împotriva Germaniei naziste, ei au relevat : „Francezii, care au luptat alături de români în timpul războiului din 1914—1918, au putut să aprecieze puterea lor de rezistență, unitatea lor morală și patriotismul lor îndrîjit. Avînd aceleași virtuți ca și strămoșii lor, soldații români din 1945, iubind cu ardoare libertatea, l-au gonit din nou pe invadatorul german... România, care a fost de două ori ocupată de Germania, de două ori lovită în fiii și în pămîntul ei ca și Franța... prin zelul patriotic al poporului său, a rămas credincioasă tradițiilor“¹³.

Eroismul manifestat de ostașii români în luptele de la Mărăști, Mărășești și Oituz a produs o puternică impresie și în Rusia.

Ziarul „Iujnîi Krai“ a publicat un articol al corespondentului său ce fusese pe frontul român la mijlocul lunii august 1917, în timpul grelelor lupte de la Mărășești, în care scria : „Românii sînt bravi și se luptă ca lei. Azi, cînd Germania amenință să ocupe și treimea de teritoriu ce a mai rămas românilor, ei mor în mod fanatic, dar țin în loc pe păgîni. Mor, dar nu se predau. Se luptă pentru orice bucățică din pămîntul lor așa de sălbatic, ca și lupoaica cînd i se răpește ultimul pui. Am văzut pe răniții români umplînd spitalele, care, cu ochi strălucitori, cu figuri aprinse de entuziasm, îmi spuneau : «Ah, de m-aș înzdrăveni mai curînd să mă întorc la luptă... Ce chin pentru un rănit să stea în spital fără să facă nimic tocmai cînd patria ne cheamă, cînd ea are trebuință de ajutorul nostru...» Românii sînt hotărîți, orice ar fi, să-și apere bucata de pămînt ce le-a

⁹ „Le petit journal“ din 27 iulie 1917.

¹⁰ „România“ din 2 august 1917.

¹¹ *Ibidem*.

¹² „Echo de Paris“ din 8 august 1917.

¹³ „Cahiers France-Roumanie“ (Paris). nr. 5, septembrie—octombrie 1946, p.40—46.

mai rămas. Armata, ca un singur om, a răspuns : «Ne vom lăsa aici oasele, dar nemții nu vor putea înainta»¹⁴.

Referindu-se la modul în care s-a desfășurat bătălia de la Mărăști, un alt ziar rus — „Birjevie Viedomosti” — scria la 27 iulie că „această armată a arătat o însuflețire însemnată”. După ce se menționau pierderile cauzate inamicului, ziarul aprecia că ofensiva Armatei a 2-a române „merită a atrage întreaga noastră atenție”. Cîteva zile mai târziu, același ziar consemna : „Dacă catastrofa de pe frontul rus din Galiția nu ar fi luat proporții atît de mari și nu ar fi atras încetarea definitivă a tuturor acțiunilor de pe restul frontului, desigur că ajutorul Armatei române, care și-a început atît de strălucit ofensiva pe râul Sușița (la Mărăști — *n. a.*), ar fi adus un mare avantaj cauzei comune a aliaților”¹⁵.

Iar „Gazeta Bursei” din Petrograd, referindu-se la calitățile ostașilor români, nota laconic : „Ferice de o țară cu asemenea soldați”¹⁶. Semnificative sînt și relatările corespondentului agenției Vestnik, care a transmis din România la Petrograd declarațiile unor ofițeri germani făcuți prizonieri la Mărășești : „Comandamentul german era absolut sigur de succes, declarînd că Armata română este ...foarte slabă, iar în Armata rusă nu mai există disciplină, deoarece soldații nu vor să mai asculte de ofițeri. Germanii au aruncat continuu trupe proaspete la atac spre a-și realiza planul. Atunci cînd o mare parte din trupele germane au fost distruse, turcii și bulgarii n-au îndrăznit să înceapă singuri ofensiva conform planului *, cu toate că erau pregătiți. Acum germanii vor să reconstituie în grabă diviziile lor slăbite. Părerea ofițerilor germani astăzi este că trupele române sînt cu totul altele decît erau la începutul războiului...”¹⁷.

Modul exemplar în care ostașii români s-au comportat pe frontul din Moldova a produs un ecou favorabil și în opinia publică din Marea Britanie. Impresionat de eroismul și de sacrificiile românilor, în telegrama trimisă regelui Ferdinand I, regele George al Marii Britanii arăta : „Aduc admirația poporului britanic pentru modul cum luptă armatele aliate de sub comanda Majestății Voastre și pentru vitejeasca rezistență pe care o susțin împotriva atacurilor inamice”¹⁸.

La rîndul său, premierul englez Lloyd George a trimis o telegramă guvernului român, în care, printre altele, spunea : „Cu ocazia aniversării intrării României în război doresc să exprim din partea guvernului britanic profunda noastră admirație pentru curajul eroic și avîntul ce l-a dovedit poporul român în timpul unui an de încercări aproape fără seamăn...”

Reconstituirea Armatei române și rezistența înverșunată — rezistență atît de prețioasă pentru cauza comună — pe care această armată o opune dușmanu-

¹⁴ „Iujnii Krai” din 7 septembrie 1917, în Arhivele statului București, fondul Ministerul Propagandei Naționale, Informații, dosarul nr. 216, fila 123.

¹⁵ „România” din 31 iulie 1917.

¹⁶ „România” din 29 august 1917.

* Planul german prevedea ruperea frontului român la Focșani, iar atunci cînd rușii și românii ar fi început retragerea turcii trebuiau să atace trupele ruse din zona Brăila, iar bulgarii, care concentraseră forțe însemnate în Dobrogea, urmau să treacă Dunărea și să înainteze în Basarabia.

¹⁷ „România” din 3 septembrie 1917.

¹⁸ Arhivele statului București, fondul Ministerul Propagandei Naționale, Informații, dosarul nr. 216, fila 120.

lui în acest moment prezintă un exemplu măreț de tărie pe care libertatea o inspiră unui popor liber“¹⁹.

Comentînd telegrama primului ministru englez adresată guvernului român, ziarul „Times“ consemna : „Aceasta este o probă de admirație pe care guvernul britanic o are față de eroismul cu care luptă România în contra puterilor hoarde ale Puterilor Centrale. Putem adăuga că această admirație e împărtășită de întregul popor britanic, care știe tot ceea ce România a făcut și a suferit cu curaj și cu răbdare.

Românii s-au dovedit a fi adevărați eroi“²⁰.

Ziarul „Times“ a făcut noi comentarii elogioase cu privire la succesele obținute de trupele Armatei a 2-a române în cadrul ofensivei din zona Mărăști, subliniind că „singurul punct strălucitor în răsărit se găsește în România, unde armata reconstituită atacă viguros frontierele Carpaților, obținînd succese apreciabile“²¹.

Un puternic răsunet a avut în Anglia marea victorie de la Mărășești. Presa engleză a comentat pe larg acest eveniment care a dus la zdrobirea ofensivei forțelor germano-austro-ungare de pe frontul român. Iată ce scria corespondentul militar al marelui ziar „Times“ : „...Apărarea frontului de la Mărășești... a fost cea mai strălucită faptă de arme săvîrșită vreodată de români ; ea nu a fost întrecută nici de vitejia belgienilor și nici de cea a sîrbilor. Timpul ales de Mackensen pentru atac a fost... ziua cînd rușii erau schimbați de români. Trei zile întregi, o divizie românească (Divizia 5 infanterie — *n. a.*) a rezistat atacurilor turbate date de trei divizii germane care aveau ordin să treacă cu orice preț. Pierderile dușmanului au fost enorme și prizonierii au mărturisit că de la Verdun n-au mai văzut o luptă atît de crîncenă. Divizia 12 bavareză a fost aproape distrusă, fiind redusă la 2 000 de oameni. În zilele următoare, atacul a devenit general... germanii au adus 12 divizii în contra unor forțe române cu mult inferioare numericeste. Românii au rezistat într-un chip eroic.

Datorită pierderilor mari, o divizie prusiană a și fost retrasă din a doua zi de luptă... Românii s-au luptat cu o vitejie vertiginoasă, fiind mai presus de orice laudă... Înfrîngerea suferită aici de germani constituie cea mai serioasă lovitură pe care au primit-o vreodată în orientul Europei“²².

Ziarul londonez „Daily Chronicle“, într-un articol intitulat „România eroică“, publicat la 21 august 1917, arăta : „Dacă ai fi spus a doua zi după căderea Bucureștiului că acești oameni vor birui armata lui Mackensen, ai fi fost luat drept poet. Și, cu toate acestea, lucrul s-a întîmplat. Așa a fost. Armata reconstituită a României a salvat frontul de vest“.

Un alt cotidian britanic, care a urmărit cu interes desfășurarea acțiunilor militare pe frontul român, a fost „Morning Post“. La 7 august 1917, referindu-se la luptele din zona Mărășești, ziarul releva că „...Armata română a stat neclintită... Linia româno-rusă de pe frontul Carpaților a rămas intactă fără ca alte rezerve s-o fi întărit. Eroismul trupelor române e cu aît mai remarcabil

¹⁹ „România“ din 23 august 1917.

²⁰ „România“ din 20 și 23 august 1917.

²¹ „România“ din 13 august 1917.

²² „România“ din 18 august 1917.

cu cât lupta s-a dat în condiții grele. Ofensiva română, precum și micile cedări de teren constituie un record de răbdare și curaj care rareori a fost atins de alte armate în decursul acestui război.

Prestigiul Armatei române a fost complet restabilit și ea și-a câștigat grațitudinea și admirația tuturor aliaților²³. Același ziar scria după remarcabilele succese raportate de trupele noastre în vara anului 1917 că „renașterea Armatei române este una dintre minunile războiului”²⁴.

„Manchester Guardian” din Londra sublinia astfel aportul României la luptele împotriva Puterilor Centrale : „...Armata română reorganizată luptă fără încetare pentru apărarea patriei sale... Rezultatele acestei acțiuni se vor simți multă vreme, chiar după sfârșitul războiului”²⁵.

Comentarii asemănătoare, care elogiază bravura dovedită de ostașii români în lupta împotriva coteropitorilor, întâlnim și în alte organe de presă, între care : „Daily Graphic” („Armata română a rămas neclintită la postul său”) ; „The Telegraph” („Eroismul României și al armatei sale a stîrnit admirația guvernului și poporului englez”) ; „Liverpool Dailly” („Lupta splendidă pe care românii o dau contra austriacilor și germanilor însuflețește pe orice soldat”) ; „The Teachers Nord” („Nu s-a recunoscut îndeostul ce succes, într-adevăr uimitor, a avut România respingînd pe Mackensen, care voia să pătrundă pînă la Odesa și Marea Neagră. Pînă acum mica Românie... a avut succesul cel mai remarcabil în vara aceasta”) ; „Yorkshire Herald” („Partea pe care România a luat-o în război e un record neînterupt de martiriu și vitejie”) etc.²⁶

O mărturie extrem de grăitoare cu privire la bunele aprecieri de care se bucura Armata română în rîndul personalităților militare din Marea Britanie ca urmare a succeselor obținute în campania din anul 1917, o constituie scrisoarea din 29 ianuarie 1920 a generalului englez Greenly către generalul Prezan, șeful Marelui Stat-Major al Armatei române în timpul războiului, în care se arăta : „Voi păstra întotdeauna cele mai calde sentimente de prietenie pentru România și cea mai mare admirație pentru splendida ei armată”²⁷.

Ziarul italian „Corriere della Sera”, scoțînd în evidență virtuțile Armatei române, sublinia că aceasta nu este cu nimic mai prejos decît oricare dintre armatele marilor puteri aliate și că „Armata română, așa de bine reorganizată, însuflețită de cel mai mare spirit patriotic... a dat atîtea pilde bărbătești și înălțătoare. Pe terenul acțiunilor militare, deci ca și pe terenul moral, oștirea română se află astăzi cot la cot cu armatele aliate din Occident...”²⁸.

Impresionat de vigoarea cu care au acționat trupele române și de eroismul lor de masă, generalul Cadorna, comandantul armatelor italiene, a telegrafiat reprezentantului său militar de pe lîngă Marele cartier general român : „Expri-

²³ „România” din 29 august 1917.

²⁴ „România” din 23 august 1917.

²⁵ *Ibid.*

²⁶ Arhivele statului București, fondul Ministerul Propagandei Naționale, Informații, dosarul nr. 216, filele 120—121.

²⁷ *Ibidem*, fila 121.

²⁸ „România” din 23 august 1917.

mați Comandamentului suprem român via mea admirație pentru proba marcantă dată de trupele române în luptele din regiunile Mărăști, Mărășești și Oituz“²⁹.

Eroismul Armatei române a fost cunoscut și apreciat și în S.U.A. Ziarul „Washington Post“ scria că „România e stimată la noi (în S.U.A. — *n.a.*) și are toată dragostea noastră“³⁰. De asemenea, într-o convorbire pe care a avut-o cu Elena Văcărescu la Paris, generalul american Pershing, comandantul Mișunii militare americane din Franța, s-a exprimat în termeni elogioși la adresa României și a armatei sale. „Admir splendidul eroism al Armatei române, care și-a apărat cu îndârjire pământul patriei — spunea el. Acum cunoaștem întreg sufletul României. Îi vom fi devotați și, după victoria de aici și de acolo, mă voi duce să vă cunosc vitejii“³¹.

Un alt ofițer american, locotenent-colonelul Iates, atașat militar american în România, într-o adresă din 8 decembrie 1917 către șeful Marelui Stat-Major al Armatei române, arăta : „Je saisis cette occasion, mon général, pour exprimer ma sympathie pour les moments difficiles actuels de *l'Eroïque Roumanie et de sa Brave Armée*“³².

Bărbăția, tenacitatea, spiritul de sacrificiu, numeroasele exemple de eroism individual și colectiv dovedite de ostașii români au fost atât de evidente încât însuși inamicul a fost nevoit să recunoască înaltele virtuți ostășești ale românilor, înaltul lor simț patriotic.

Încă a doua zi după începerea ofensivei de la Mărăști a Armatei a 2-a române și a trupelor de la dreapta Armatei a 4-a ruse, arhiducele Iosif, comandantul Armatei 1 austro-ungare, era nevoit să raporteze : „...În luptă disperată, linia noastră subțiată este respinsă. Pe un teren foarte greu și sub presiunea celui mai puternic foc de artilerie inamic, contraatacurile noastre au avut rezultate mici... Artileria noastră a fost decimată, iar infanteria a suferit mari pierderi“³³.

La 13 iulie 1917, generalul Gerok, raportînd arhiducelui Iosif, se plîngea mai ales de efectele focului artileriei și aviației române. „Artileria română — spunea Gerok — este foarte activă în atac... Prin focul său intens a distrus atât infanteria cît și observatoarele de artilerie. Artileria noastră, față de marea activitate a aviației inamice, nu mai este capabilă să reducă la tăcere bateriile inamice“³⁴.

Sporirea puterii de foc și a preciziei artileriei românești chiar de la primele lupte din campania anului 1917 era recunoscută și într-o altă lucrare, în care se arăta : „În orele tîrzii ale după-amiezii, activitatea artileriei inamice (românești — *n. a.*) a crescut pînă la vijelie, ținînd aproape două ore, ceea ce

²⁹ Arhiva M.F.A.-M.St.M., dosarul nr. 456/23, fila 25.

³⁰ *Ibidem*, fondul Armata 1, dosarul nr. 15/1917, fila 187.

³¹ „România“ din 18 august 1917.

³² Arhivele statului București, fondul Ministerul Propagandei Naționale, Informații, dosarul nr. 216, fila 121.

³³ General G. A. Dabija, *Armata română în războiul mondial (1916—1918)*, vol. IV, p. 108.

³⁴ *Ibidem*.

regimentul nu a întâlnit încă ; aceasta dovedește că românii s-au perfecționat... și că nu mai era inamicul de anul trecut”³⁵.

Impresia produsă asupra trupelor germane și austro-ungare de atacurile trupelor române în timpul ofensivei de la Mărăști a fost atât de puternică încât imediat după victorie un ofițer german prizonier, fiind întrebat de corespondentul de pe frontul român al ziarului englez „The Times” : „Unde sînt trupele dumneavoastră ?”, a dat următorul răspuns : „Dacă ai noștri continuă să fugă cum au fugit în ultimele trei zile și ai dumneavoastră (românii — *n. a.*) continuă să-i urmărească cu aceeași iuțeală, ei trebuie să fie acum pe aproape de Budapesta”³⁶.

Au urmat apoi luptele din zona Mărășești, unde rezistența înverșunată a trupelor române a măcinat capacitatea ofensivă a Armatei a 9-a germane, după cum recunoaște chiar generalul von Eben, comandantul acestei armate, într-un raport către von Mackensen : „Puterea de luptă a diviziilor care au luat parte la atac, în special a diviziilor 76, 89 și 115, contra cărora s-au îndreptat contra-atacurile inamice, este scăzută în urma numeroaselor pierderi. De asemenea, Divizia 216 a avut mult de suferit de pe urma focului de flanc dezlănțuit de inamic de pe înălțimile situate pe malul de est al Siretului. Divizia 62 austriacă a fost cu totul slăbită... și a pierdut din nou amîndouă localitățile (Oleșești și Țifești — *n. a.*). Astăzi raportează dispariția a 2 500 de oameni și 25 de mitraliere...”³⁷

Același von Eben consemnează în modul următor contraatacul Diviziei 13 infanterie române de la pădurea „La Răzoare”, care a determinat Armata a 9-a germană să treacă la apărare în lunca Siretului : „...Infanteria noastră străbătea în acest timp un teren acoperit cu porumb cît omul. Deodată ea a fost atacată de inamic în flanc de la mică distanță. Unitățile Diviziei 115 infanterie au fost nevoite să se retragă treptat pînă la calea ferată (Focșani—Mărășești — *n.a.*). Din cauza pierderilor mari în ofițeri și din cauza terenului care era acoperit și nu permitea vederea, influența comandanților subalterni s-a putut face simțită numai treptat. Contraatacurile au lovit Divizia 115 și aripa dreaptă a Diviziei 12. Pentru că în urma luptelor grele efectivul infanteriei a scăzut, pentru că o punere în ordine a unităților și un repaus pentru trupe sînt absolut necesare, continuarea ofensivei nu mai este posibilă și, în consecință, am ordonat ca deocamdată să se păstreze și să se fortifice pozițiile cucerite. Trebuie ținut cont că inamicul, favorizat de teren, continuă să opună cea mai desăvîrșită rezistență”³⁸.

Profund impresionat de numărul mare și de vigoarea contraatacurilor trupelor române a fost comandantul Corpului 1 armată german, generalul Kurt von Morgen. „Rezistența dușmanului, în special a românilor, a fost neobișnuit de îndîrjită și s-a exprimat prin 61 contraatacuri (pe frontul Corpului 1) în

³⁵ Arhivele statului București, fondul Ministerul Propagandei Naționale, Informații, dosarul nr. 216, fila 145.

³⁶ C. Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României 1916—1919*, vol. II, ediția a II-a, p. 144.

³⁷ Colonel Alex. I. Lupașcu-Stejar, *Războiul României în lumina adevărului*, 1921, p. 328.

³⁸ Colonel Ion Cupșa, *Mărășești, 1917*, Editura militară, 1957, p. 73.

timpul celor 14 zile de luptă. Ele au condus mai ales la lupta la baionetă... românii au devenit un adversar demn de respectat”³⁹.

Capacitatea de luptă a Armatei române a fost recunoscută, după război, în numeroase lucrări cu caracter militar apărute în Germania. Astfel, în „Istoria Regimentului 18 infanterie rezervă german” se descriau în felul următor luptele de la Coșna din august 1917: „Românii de la început au montat nenumărate contraatacuri sprijinite de focul artileriei și mitralierelor; valurile de infanterie, din ce în ce mai dese, camuflate de tufe și căpițe, au contraatacat cu o neașteptată vioiciune și o vădită tenacitate”⁴⁰.

Istoricul german M. Schwartz, în lucrarea „Der Grosse Krieg (1914—1919)”, aprecia în felul următor victoria trupelor române pe frontul din Moldova în vara anului 1917: „Comandamentul român putea să fie mulțumit de ultimele succese ale trupelor sale care suportau greul luptelor. Printr-o rezistență îndârjită, opusă unei ofensive bine pregătite, și prin numeroase contraatacuri energice duse pînă la lupta corp la corp... diviziile române nou formate... au reușit să apere patria lor de o completă cucerire. Luptele de la Focșani și Ocna, bătălia de la Mărășești — cum spun românii — au devenit mîndria Armatei române în războiul mondial”⁴¹.

Deosebit de elocvente sînt și impresiile culese de la prizonierii de război germani și austro-ungari de scriitorul Mihail Sadoveanu cu ocazia unei vizite pe frontul din Moldova și publicate în ziarul „România”: „Unul spunea că de trei ani a umblat pe toate fronturile Europei. Aici, în Vrancea, cum spun și ofițerii lor — relatea Sadoveanu —, s-a întîmplat cu ei un lucru fîrios și spăimîntător. S-au bătut și în alte părți neconținut. De multe ori au fost biruitori. Au fost și înfrînți. Dar în pozițiile tari de la Mărăști au primit de la mînioșii noștri soldați o lovitură așa de crîncenă încît nu și-au venit în fire nici astăzi”⁴².

Ofițerii germani luați prizonieri mărturiseau, de asemenea, că „bătălia de la Mărășești le lasă impresia uriașei ciocniri de la Verdun, unde Wilhelm al II-lea și-a îngropat definitiv iluziile unei victorii pe frontul de vest”⁴³. Iar un soldat alsacian care s-a predat trupelor române în fața pădurii „La Răzoare” declara: „Aici lupta e mai grea ca la Verdun. Țara dv. e parcă a doua Franță. Am văzut cu ochii mei cum s-au topit sub focul artileriei românești trei companii bavareze...”⁴⁴.

Chiar conducătorii politici de prim-rang ai celor două imperii au fost nevoiți să recunoască eșecul trupelor germane și austro-ungare în fața rezistenței eroice a trupelor române pe frontul din Moldova. Astfel, ministrul de externe al Austro-Ungariei, contele Czernin, scria: „Ultimul atac al trupelor germane la Mărășești s-a terminat cu o înfrîngere a germanilor, ridicînd mult moralul Armatei române”⁴⁵, iar mareșalul von Hindenburg, în lucrarea sa „Aus meiner

³⁹ General Kurt von Morgen, *Meiner Truppen Heldenkämpfe*, Berlin, 1920, p. 125—126.

⁴⁰ Arhivele statului București, fondul Ministerul Propagandei Naționale, Informații, dosarul nr. 216, fila 145.

⁴¹ M. Schwartz, *Der Grosse Krieg (1914—1919)*, p. 138—139.

⁴² „România” din 26 iulie 1917.

⁴³ „România” din 5 august 1917.

⁴⁴ „România” din 11 august 1917.

⁴⁵ *Destăinuirile contelui Czernin*, București, 1919, p. 27.

Eben“, nota foarte laconic : „O încercare făcută de noi, mai târziu, de a sfărâma Armata română din Moldova printr-un atac la Focșani n-a reușit“⁴⁶.

De altfel, și generalul von Ludendorff avea să scrie în memoriile sale : „Armata română se întărise în așa fel încât ne era imposibil să obținem succese strategice“⁴⁷.

Aniversarea a 50 de ani de la mărețele fapte de arme săvârșite de ostașii români pe frontul din Moldova în anul 1917 constituie un prilej de reafirmare a recunoștinței veșnice ce o datorăm eroilor care s-au jertfit la Jiu, pe Olt, la Oituz, Mărăști și Mărășești pentru libertatea și independența României.

Cinstind memoria celor care și-au dat viața, au sîngerat, au suferit cumplitele încercări ale bătăliilor din vara anului 1917, noi glorificăm pe toți aceia care, pe front sau în spatele frontului, au făcut eforturi și sacrificii pentru zdrobirea armatelor invadatoare.

Amintirea glorioaselor lupte din trecut constituie un imbold în hotărîrea de a apăra cu fermitate pămîntul patriei și cuceririle revoluționare ale poporului muncitor, de a milita mai departe pentru cauza nobilă a păcii și prieteniei între popoare.

⁴⁶ Arhivele statului București, fondul Ministerul Propagandei Naționale, Informații, dosarul nr. 216, fila 144.

⁴⁷ *Ibidem*, fila 149.

Lupta maselor populare împotriva ocupanților în anii 1916 — 1918

C. CĂZĂNIȘTEANU

Ocuparea vremelnică, spre sfârșitul anului 1916, a unei mari părți din teritoriul României de către trupele Puterilor Centrale și instalarea administrației militare germane au întâmpinat o puternică rezistență din partea populației.

Poporul român nu s-a împăcat niciodată cu gândul coteririi vetrei sale strămoșești de către armatele străine. În afara reacției legitime, provocată de subjugarea brutală a țării, opoziția ascunsă sau deschisă a maselor populare era amplificată de însuși sistemul și metodele de spoliere economică și de dominație politică pe care dușmanul le-a instaurat sau a încercat să le impună.

Munca forțată, rechizițiile, încercările de germanizare, samavolniciile de tot felul, jafurile și crimile, teroarea cea mai cruntă aveau să stârnească în întreaga țară o stare generală de ostilitate, de revoltă și împotrivire față de invadatori.

Lupta maselor populare împotriva ocupanților în anii 1916—1918 a îmbrăcat cele mai diverse forme, de la acțiuni răzlețe pînă la lupta armată organizată.

Alcătuind grosul populației rămase în zona coterită, supusă prin cele mai diferite mijloace jafului trupelor de ocupație, țărănimea a constituit în acești ani un ferment deosebit de activ, aflat într-o neîncetată reacție de împotrivire, de revoltă contra ocupanților.

Forma cea mai răspîndită de rezistență, care în unele regiuni și în anume perioade a căpătat caracterul unui fenomen de masă, a fost nesupunerea la lucru, individuală sau colectivă.

Pentru a curma atitudinea potrivnică a țăranilor, care avea puternice consecințe de ordin economic în special, sau pentru a-i micșora proporțiile, administrația germană a trecut la aducerea obligatorie a țăranilor din regiunile de munte în Câmpia Dunării, căutînd să suplinească astfel lipsa forței de muncă, îndeosebi pe marile moșii. Mii de munteni au fost ridicați de la gospodăriile lor și aduși în Bărăgan. „O migrație forțată — consemna Virgiliu Drăghiceanu —, faimosul Ausgleich, cu pumnul, începe de acum : a nenoro-

citei mîndre populații de la munte, spre cîmpiile Dunării, pentru muncile agricole”¹.

Înfruntînd toate riscurile însă, cei mai mulți dintre acești locuitori s-au întors acasă, astfel că administratorii de moșii se plîngeau deseori de fuga masivă a brațelor de muncă ce le fuseseră repartizate. În fața acestei situații, autoritățile de ocupație au trecut la măsuri extrem de aspre. O ordonanță, emisă la 21 aprilie 1917 de Comandamentul suprem al lui von Mackensen, stabilea pedepse mergînd pînă la 3 ani închisoare și pînă la 10 000 de lei amendă pentru toți aceia care refuzau să execute serviciile impuse de către autoritățile germane. În cazul că abaterile erau săvîrșite „de mai multe persoane întrunite”, pedeapsa creștea pînă la 5 ani închisoare². Au fost luate și alte măsuri, între care: o nouă distribuie a gărzilor sătești; aplicarea de pedepse severe subprefecților, primarilor și notarilor ce nu-și îndeplineau îndatoririle³ etc. Ca urmare, începînd din toamna anului 1917, a luat ființă, în fiecare comună, așa-numita poliție rurală, organizată în baza legii comunelor rurale⁴, avînd atribuții precise în privința muncii forțate. Cu toate rigorile legii, cazurile de refuz de a presta muncă în folosul inamicului aveau să fie la fel de numeroase și în perioada următoare.

Faptul că din cei aproximativ 20 000 de arestați, condamnați, reținuți sau amendați în timpul ocupației marea majoritate s-au făcut „vinovați” de refuzul de a presta diferite munci în general și pe cele agrare în special⁵ demonstrează că nesupunerea la lucru a fost caracteristică aproape tuturor județelor din zona ocupată. Astfel, în campaniile agricole din primăvara și vara anului 1917, numai în plasa Fierbinți, din județul Ilfov, s-au sustras de la munca forțată pe ogoare un număr de 657 de săteni, în ciuda faptului că erau pedepsiți de ocupanți. Acte de nesupunere asemănătoare au fost înregistrate și în celelalte plăși din județul Ilfov, numărul total al cazurilor de nesupunere din județ fiind de 1 618⁶.

În unele județe au fost cazuri cînd sate întregi au refuzat să iasă la lucru. Dintr-un ordin al comandantului Armatei a 9-a germane reiese că în județul Buzău în anul 1918 locuitorii comunelor Zilișteanca și Zărnești-Fundeni „s-au opus să lucreze cîmpul pentru muncile de primăvară”⁷.

Chiar și pe loturile de pămînt ale unităților inamice, unde supravegherea era întărită, locuitorii duși la muncă forțată căutau să evadeze. Postul de poliție de la Băneasa prinsese în 1918 „14 lucrători fugiți de la grădina Dămăroaia a comandaturii austro-ungare din această comună”⁸.

Atunci cînd, cu baionetele în coaste, sătenii erau siliți să iasă la muncile cîmpului „munceau sărmanii... — după cum se relatează în cartea lui N. Russu Ardeleanu, *Prizonier în țara ta. 8 luni în teritoriul ocupat* — cu înfățișarea unor condamnați la moarte; pînă și neștiutorii copii aveau ochii plini de

¹ Virgiliu Drăghiceanu, *707 zile sub cultura pumnului german*, București, 1920, p. 80.

² Biblioteca Muzeului militar central, fondul diverse II/21, fila 104.

³ Arhivele statului, Serviciul regional București, fondul Prefectura județului Ilfov, Administrația generală, dosarul nr. 147/1917, filele 3—5.

⁴ „Gazeta Bucureștilor”, anul I, nr. 313, din 27 octombrie 1917.

⁵ Eftimie Antonescu, *Sacrificiile românești*, vol. II, București, 1924, p. 68.

⁶ Arhivele statului, Serviciul regional București, fondul Prefectura județului Ilfov, Administrația generală, dosarul nr. 116/1917, filele 5—58.

⁷ Biblioteca Muzeului militar central, fondul diverse II/21, fila 144.

⁸ Arhivele statului, Serviciul regional București, fondul Prefectura județului Ilfov, Administrația generală, dosarul nr. 27/1918, fila 8.

lacrimi și fața suptă de dureri neînțelese de ei, iar bătrânii oftau și ridicau ochii spre cer, încercînd să-și strîngă pumnii și cu rămășițele lor de putere să lovească într-un dușman nemilos. Munceau în silă, căci știau bieții oameni că roadele muncii lor le vor fi smulse în curînd de înfometății năvălitori”⁹.

Deosebit de frecvente erau cazurile cînd locuitorii satelor refuzau să execute diferite corvezi cerute de autoritățile de ocupație. Sătenii din comuna Pantelimon, spre pildă, erau amendați de Comandatura județului Ilfov pentru că „au refuzat să facă serviciul de corvoadă”¹⁰, cei din Berceni-Dobreni (Ilfov) pentru că nu au ieșit cu căruțele „la transportarea de pietriș din cariera Obedeni”¹¹, cei din comuna Trestia, județul Buzău, care, după cum reiese dintr-o plîngere a primarului comunei către subprefect, nu voiau „a se supune cu brațele și cu căruțele cu care au a merge la comuna Măgura pentru lemne” etc.¹².

Frecvența cazurilor de nesupunere la lucru a locuitorilor ne-o confirmă, printre alții, și dr. V. Bianu, care, înfățișînd situația orașului Buzău în zilele negre ale ocupației, nota : „Astăzi am văzut trecînd pe strada Unirii un grup de țărani, duși între baionete de către soldații germani la închisoare (lagăr). Întrebînd care este vina acestor nenorociți, mi s-a răspuns că n-au voit să iasă la munca poruncită de comandatura nemțească. Acest spectacol îl avem aproape zilnic”¹³.

Totodată locuitorii satelor s-au opus rechizițiilor la care erau supuși. Sub diferite pretexte, ei se eschivau de la predarea produselor agricole și alimentare la care erau impuși. Se păstrează liste cu sute de săteni sau chiar sate întregi care erau pedepsiți pentru că refuzau să ducă la centrele de colectare laptele pe care „erau obligați să-l predea” sau dădeau mai puțin¹⁴. În octombrie 1917, un număr de 11 comune aflate sub jurisdicția Comandaturii 122 Unguriu au fost amendate deoarece, deși „avizate și admonestate deseori, au predat prea puține ouă sau unt și afară de aceasta au predat și lucruri stricate”¹⁵.

Numeroși reprezentanți ai autorităților locale românești au fost aspru pedepsiți, deoarece, în ciuda tuturor presiunilor ocupanților, au căutat să sprijine acțiunile de nesupunere ale sătenilor sau au participat la ele. Primarul localității Trestia, județul Buzău, a fost pedepsit cu 400 de lei amendă sau 3 luni închisoare, deoarece „a ascuns lîna ce trebuia s-o predea, căutînd astfel să o scape de sechestrare” și cu 20 de lei sau 4 zile închisoare pentru că „a predat comenduirii sare inferioară”¹⁶. Și alți dregători căutau să-și salveze — pe cît posibil — concetățenii de atare cereri înrobitoare. Primarul din comuna Brebu, județul Prahova, deși primise ordin să adune inul și cînepa, fiind om „cu dor de consătenii lui, se lasă pe tînjală că doar-doar or pleca

⁹ N. Russu Ardeleanu, *Prizonier în țara ta. 8 luni în teritoriul ocupat*, Botoșani, 1918. p. 55.

¹⁰ Arhivele statului, Serviciul regional București, fondul Prefectura județului Ilfov, Administrația generală, dosarul nr. 52/1917, supliment nenumărat.

¹¹ *Ibidem*, dosarul nr. 34/1917, fila 25.

¹² Biblioteca Muzeului militar central, fondul diverse III/70, fila 55.

¹³ Dr. V. Bianu, *Insemnări din Războiul României Mari*, vol. II, Cluj, 1926, p. 78.

¹⁴ Arhivele statului, Serviciul regional București, fondul Prefectura județului Ilfov, Administrația generală, dosarul nr. 71/1917, filele 3, 31, 37, 38, 148, 151—152, 171, 189—190, 372.

¹⁵ Biblioteca Muzeului militar central, fondul diverse III/70, fila 883.

¹⁶ *Ibidem*, fila 880.

liftele”¹⁷, iar notarul din comuna Scorțeni, județul Prahova, îndemna pe lucrătorii de la sondele petroliere, ce nu se bucurau de scutire de rechiziții, să-și dosească în pădure vasele de aramă și vitele¹⁸. Totodată el trata cu deosebită grijă familiile celor aflați pe front, în Moldova, anunțându-le la sosirea trupelor germane pentru a-și ascunde vitele¹⁹.

O vie nemulțumire, care în unele locuri a mers pînă la răscoale locale, a produs în rîndul populației ridicarea clopotelor bisericilor pentru a fi topite și transformate în tunuri ale armatei germane²⁰.

Spre sfîrșitul anului 1917, și mai ales în anul 1918, acțiunile împotriva ocupanților au crescut în amploare. În lumea satelor se crease „o mare fierbere” și marea majoritate a locuitorilor „nu mai vroiau să iasă la muncă”²¹. Starea de nemulțumire era atît de puternică încît a existat la un moment dat temerea unei „răscoale agrare”, determinată de întetirea în rîndul țăranilor a „revoltelor împotriva administrației militare”²².

Locuitorii satelor au început să răspundă măsurilor de represiune ale autorităților de ocupație prin violență, omorînd jandarmi germani sau reprezentanți ai poliției și administrației de ocupație sau chiar pe acei ostași și ofițeri din trupele combatante care se dedau la acte de barbarie față de căminele și familiile lor. Cazurile deveniseră frecvente, numeroși locuitori fiind uciși sau închiși pentru că au împușcat soldați germani. Erau atacați și exterminați nu numai indivizi izolați, ci chiar formațiunile mai mici, ca patrulele de siguranță. Astfel, Butan I. Gheorghe din Românești-Dolj și Crivăț Ion, notar din Belitori, județul Teleorman, au fost reținuți, primul 115 zile și al doilea 34 de zile, fiind bănuți, fiecare, că „a împușcat o patrulă”; Dobran Petre, din comuna Scoarța, județul Gorj, a fost deținut 100 de zile pentru că „a tras după germani...”²³ etc. Aceste acțiuni au început să-i îngrijoreze pe ocupanți, în rîndul cărora se semna la teama „de un atac al țăranilor”²⁴. Comandamentul suprem german și comandaturile de etapă au luat măsuri drastice împotriva vinovaților, cei descoperiți fiind de obicei executați. Astfel, locuitorii Ion Vișan, Ion Coandă și Chiș Iștvan din comuna Brădiceni, județul Gorj, au fost condamnați la moarte pentru uciderea unui soldat dușman „care jefuise populația din comunele Brădiceni, Peștișani și Șomăești”²⁵; Valeriu Opreanu, salariat al administrației din Brădiceni, învinuit că ar fi tăinuit pe făptași, a fost condamnat la 5 ani închisoare și deportat în Germania²⁶. Printr-o ordonanță se acorda 2 000 de lei aceleia care va denunța pe cei doi plugari care au ucis o santinelă germană într-un sat din județul Muscel²⁷. Cînd nu erau

¹⁷ Arhibald, *Porcii*, București, 1923, vol. III, p. 177.

¹⁸ Arhivele statului București, fondul Ministerul de Interne, dosarul nr. 374/1919, fila 157.

¹⁹ *Ibidem*, dosarul nr. 716/1919, fila 29.

²⁰ Anibal Stoenescu, *Din vremea ocupației*, București, 1927, p. 105.

²¹ C. Bacalbașa, *Capitala sub ocupația dușmanului. 1916—1918*, București, 1921, p. 220.

²² Pia Alimănișteanu, *Insemnări din timpul ocupației germane*, București, 1929, p. 92.

²³ Eftimie Antonescu, *Op. cit.*, p. 326—327, 332—333, 340—341, 344—345, 358—359.

²⁴ N. Iorga, *Cum a fost ocupația din 1916—1918. O mărturie germană*, în „Revista istorică”, anul XXV, nr. 1—3, ianuarie-martie 1939, p. 35.

²⁵ Arhivele statului București, fondul Ministerul de Interne, dosarul nr. 374/1919, filele 130—131.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ C. Bacalbașa, *Op. cit.*, p. 164—165

găsiți vinovații, represaliile se răsfrîngeau asupra membrilor familiei sau asupra celorlalți locuitori din comună²⁸. Așa au procedat cu comunele Costești și Stîlpu, județul Prahova, pe care le-au amendat cu cîte 15 000 de lei fiecare, deoarece pe teritoriul lor a fost omorît un infanterist german din Regimentul 182²⁹, și cu comunele Carpiniștea, Beceni, Nicolești, Sărulești și Sohoiu din județul Buzău, amendate cu cîte 20 000 de lei pentru asasinarea unui soldat german de la garda Mărgăritești³⁰. Sînt numai cîteva exemple din numeroasele cazuri de ucidere a militarilor germani și de măsuri împotriva populației românești.

Rezistența populației împotriva ocupanților a cunoscut și forma distrugerii liniilor telefonice și telegrafice. În ciuda faptului că de la primele ordonanțe date de Comandamentul german se stipula că acela care „intenționat va tăia fire telefonice sau cabluri sau le va defecta se va pedepsi cu moartea”, iar în cazuri mai ușoare cu închisoare³¹, acțiunile de deteriorare a instalațiilor telefonice și telegrafice abundă. Zeci de sate au fost amendate cu sume mai mari pentru „vătămarea construcțiilor telefonice”, pentru stricăciunile aduse la „izolatoare de conducte telefonice” sau pentru că, așa cum se motivează în unele publicații, „s-a tăiat intenționat o linie telefonică”³². Cei prinși erau aspru pedepsiți. Astfel, doi locuitori din Focșani, Dima și Rădulescu, au fost condamnați la cîte 5 ani muncă silnică deoarece „intenționat au tăiat fire de telefon germane”³³. Uneori, simpla presupunere a atras arestarea celor vizati și deținerea lor timp îndelungat.

O altă formă de luptă au constituit-o atentatele îndreptate asupra liniilor de cale ferată. În august 1917, generalul von Eben, comandantul Armatei a 9-a germane, amenda comunele Viperești, Rusavat și cătunul Bădila, județul Buzău, pe al căror teritoriu „s-au făptuit stricăciuni la macaze în trei locuri...” Asemenea acțiuni au mai avut loc și în alte comune, printre care Găgeni și Plopeni, din județul Prahova, unde s-au comis, după cum se arată într-o notă observatoare a generalului Tüllf von Tscheppe, comandantul administrației militare germane, „în repetate rînduri atentate asupra căilor ferate,

²⁸ C. Bacalbașa relatează următoarea întîmplare petrecută în comuna Segarcea, județul Dolj: „În toiu iernii, un jandarm german a obligat pe un sătean să iasă la o muncă silnică. Fiind departe de sat, a refuzat. Brutalizat de jandarm, săteanul a scos un revolver și l-a ucis pe loc pe jandarm, iar el a dispărut din sat. Primarul și toți fruntașii satului au fost arestați pe loc. Li s-au luat vitele și tot ceea ce aveau mai de preț în casă. Apoi omorîtorului i-a fost dărîmată casa, după ce interiorul a fost jefuit de tot ce avea. Soldații germani au ras casa de pe fața pămîntului și fiecare cărămidă a fost pisată pentru ca să nu mai rămînă urmă de ceea ce a fost acolo odată. Apoi satul a fost supus unei contribuțiuni de lei 20 000. Astfel de cazuri s-au întîmplat multe în țară, însă cu mare greutate puteau fi cunoscute la București” (C. Bacalbașa, *Op. cit.*, p. 218).

²⁹ Biblioteca Muzeului militar central, fondul diverse II/21, p. 68.

³⁰ *Ibidem*, fondul diverse III/84, p. 66.

³¹ Grigore Pherekyde, *Colecțiunea ordonanțelor pentru populația română în cuprinsul administrației militare*, București, 1919, p. 3.

³² Printre localitățile unde au avut loc astfel de acțiuni se numără Bujoru, Glavacioc, Corbeanca, județul Vlașca, Mircea Vodă, județul Dîmbovița, Ciocănești și Predești, județul Argeș, Vărăști, Bucu, Ograda, Tândărei și Vlad Tepeș, județul Ialomița, Jilava, Tamaș, Preotești, județul Ilfov, Chirani-Roșiori, județul Buzău, Armășești și Folești, județul Vîlcea, Scurtu, județul Gorj, Tecuci Calinderu, Didești, Tătărăștii de Sus, județul Teleorman, etc. (Vezi Grigore Pherekyde, *Op. cit.*, p. 157—158, 168, 172, 199, 222, 226, 230, 240, 243—244).

³³ Aurel Gavrilescu, *Eroi în umbră*, București, 1937, p. 195.

fără ca făptuitorii să poată fi aflați³⁴. S-au păstrat și alte dispoziții cu conținut similar sau prin care se pedepseau persoane individuale acuzate de prejudicierea integrității anumitor porțiuni de cale ferată. Pentru astfel de acțiuni au fost închiși locuitorii Ionescu Filip și Ionescu A. din comuna Redea, Bălan M. din Devesel-Comana, Ionescu M. și Moraru P. din comuna Reșca, județul Romanați³⁵.

În același timp au avut loc numeroase acțiuni de incendiere a unor obiective militare ale trupelor Puterilor Centrale amplasate în mediul rural: sedii de comandaturi, depozite de muniții, centre de aprovizionare cu alimente etc.

În noaptea de 8 spre 9 iulie 1917, a izbucnit un puternic incendiu la Școala de silvicultură din Brănești, județul Ilfov, unde era sediul Etapei germane 273. Comandantul etapei opinia în concluzia cercetărilor că focul a fost „pus de o mână criminală în scopul de a provoca dezordine și a distrage atenția gărzii din localitate”³⁶. În comuna Bărcănești, județul Prahova, „s-au întâmplat de repetate ori puneri de foc în dezavantajul administrației militare”³⁷, iar la Drăgoești, județul Olt, s-au incendiat „grămezi de paie și fîn fără ca făptuitorii să poată fi aflați”³⁸. Locuitorul Popescu Alexandru din comuna Dobrești, județul Dolj, a fost reținut sub învinuirea că ar fi „dat foc la un aeroplan căzut pe teritoriul comunei”³⁹, iar Cornătescu Nicolae, din Voinești, județul Muscel, a fost închis un an și jumătate „pentru crimă de incendiu”⁴⁰; Constantin Diu a fost condamnat la moarte de către tribunalul Comandaturii de etapă Câmpulung, pentru „punere de foc”⁴¹ etc.

Pentru a îngreuna deplasarea unităților militare cotropitoare în unele localități au fost distruse sau luate tablele indicatoare puse de germani, în special cele de la intersecțiile de drumuri⁴².

O formă de luptă de mare importanță a fost culegerea și transmiterea către Armata română a diferitelor informații cu caracter militar. Poliția și siguranța germană create special spre a preveni și a descoperi „spionajul ce s-ar fi putut face în regiunea administrației militare de către elementele române rămase în teritoriul ocupat” au fost nevoite să ia măsuri energice de supraveghere și control „față de îndrăzneala spionilor”⁴³. Poliția germană era nevoită să recunoască faptul că „existau legături între teritoriul dinapoia frontului inamic (românesc — *n. a.*) și teritoriul administrației germane”⁴⁴. Militari evadați din lagăre, țărani din satele din imediata vecinătate a frontului se strecurau zi și noapte pe cărările neumblate ale munților sau prin locurile mlăștinoase din Dobrogea, ducând cu ei vești prețioase în liniile românești.

³⁴ Biblioteca Muzeului militar central, fondul diverse III/70, fila 880.

³⁵ Eftimie Antonescu, *Op. cit.*, p. 824—826.

³⁶ Arhivele statului, Serviciul regional București, fondul Prefectura județului Ilfov, Administrația generală, dosarul nr. 33/1917, filele 11, 14 și 19.

³⁷ Grigore Pherekyde, *Op. cit.*, p. 246.

³⁸ *Ibidem*, p. 191.

³⁹ Eftimie Antonescu, *Op. cit.*, p. 244—245.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 560—561.

⁴¹ Grigore Pherekyde, *Op. cit.*, p. 20.

⁴² *Ibidem*, p. 240.

⁴³ E. C. Decuseară, *România sub ocupația dușmană*, fascicula I, *Organizarea și activitatea poliției militare*, București, 1920, p. 20.

⁴⁴ *Ibid.*

În acest sens, deosebit de eficace a fost activitatea desfășurată de-a lungul liniei frontului, din Munții Buzăului și pînă în teritoriul Vrancei, de vasta rețea creată de Vasile Chilian și alți patrioți.

Alături de plugari ca Toma Cotea din Vidra, Dumitru Pantazică din Tichiriș, Ștefanache Secăluș, primarul comunei Păulești, care împreună cu Chilian erau și conducătorii grupului, au activat și cetățeni de alte profesii, printre care : învățători și preoți (Radu Macovei, Ștefan și Ion Băsnuță), proprietari sau simpli oameni de serviciu (Toader Buture, Luca Ciobotaru), personal medical de la spitalul din Vidra (dr. Vasilica Dobrescu, Florica Popp) etc.

Pentru culegerea informațiilor necesare armatelor române și ruse, Vasile Chilian, țăran înzestrat „cu o rafinată inteligență“, a reușit să se introducă pînă în cele mai înalte cercuri ofițerești germane din localitate. Încrederea de care se bucura în rîndurile ofițerilor germani era atît de mare încît la arestarea sa comandantul brigăzii germane din Tichiriș a declarat că este sigur o greșeală și că „garantează anticipat că nu se va dovedi a fi cu nimic vinovat“⁴⁵.

Existența comandamentului german în casele lui D. Pantazică, unul dintre conducătorii grupului, abilitatea cu care cei patru reușiseră să cîștige încrederea ofițerilor germani, le-au dat posibilitatea să copieze pe ascuns, după hărțile germane expuse pe pereți, situația la zi a pozițiilor germane, precum și obiectivele pe care aceștia le descoperiseră la români. Prin prizonierii pe care-i treceau peste linia frontului ei transmiteau schițe după hărțile germane și alte informații cu privire la trupele de ocupație.

În memoriile sale, un ofițer român, care a reușit să treacă frontul, precizează că a primit o asemenea schiță, care indica dislocarea trupelor germane din sectorul Tichiriș, pe care „a predat-o comandantului Diviziei 14 ruse în Străoanii de Jos“⁴⁶.

Mijloacele de informare au mers pînă la interceptarea convorbirilor telefonice ale nemților de către Alexandru Macovei din Voloș care pentru acest fapt a fost deportat în Ungaria și condamnat la moarte, dar a scăpat, evadînd din lagăr. Încadrarea personalului medical românesc din Vidra la spitalul militar de campanie german a dat posibilitatea cunoașterii stării de spirit a trupelor de ocupație. Totodată, aceasta a creat posibilitatea aprovizionării grupului cu produse farmaceutice necesare tratării prizonierilor și răniților români.

A doua latură a activității acestui grup de patrioți a constatat în organizarea trecerii de partea cealaltă a frontului a ostașilor români evadați din lagărele de prizonieri sau răzlețiți de unitățile lor în timpul retragerii și rămași în spatele frontului inamic. În acest scop a fost creată o vastă rețea de legături între locuitorii satelor din Munții Buzăului, pînă la punctele de trecere de la Schitul Găvanu, Soveja, Vidra și Mănăstirea Cașin. Cel mai bun punct de trecere era cel din Vidra, deoarece valea Putnei era mai puțin păzită decît celelalte poteci din această parte a frontului.

Prizonierii români căzuți la Tg. Jiu sau în alte lupte și aflați în lagărele din Argeș și Prahova au fost adăpostiți inițial în comunele Lopătari, Jgheab, Terca, Nereju, Mănești, din fostul județ Buzău. Acolo ei primeau primele îngrijiri și îndrumări. În comuna Lopătari, învățătoarea Maria Sîr-

⁴⁵ Aurel Gavrilescu, *Eroi în umbră*, 1937, p. 163.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 148.

bescu, soră cu dr. V. Dobrescu din Vidra, a alcătuit o „Societate“ în scopul ajutorării celor ce mergeau spre front, unind în jurul ei intelectualii din comună. Ei au stabilit legături cu alți patrioți din comunele Mănești, Păulești, Paltin, Colacu, rețeaua încheindu-se la patrioții din Tichiriș sau refugiați în Tichiriș.

Odată ajunși la Tichiriș, prizonierii români intrau în îngrijirea grupului de acolo. Trecerea lor se făcea noaptea, prin apă, cu planurile și notițele legate la gît, în pungi de gutapercă.

Pentru a înlesni trecerea prizonierilor peste linia frontului, sub pretextul ajutorării aprovizionării trupelor germane prin mijloace locale, Vasile Chilian a obținut de la comandamentul german autorizația construirii unei mori pe apa Putnei. Aici, ajutoarele lui, Cotea, Pantazică și ceilalți, aduceau, pe poteci neumblate, prizonierii care găseau în podul morii adăpost sigur pînă la trecerea frontului. Prin acest punct au fost trecuți în Moldova, din decembrie 1916 pînă în 21 mai 1917, peste 2 000 de ostași, care au fost redați patriei pentru a o apăra ⁴⁷.

La 21 mai 1917, nemții au descoperit activitatea grupului de patrioți de la Tichiriș. După cercetări care au durat mai bine de două luni a început procesul patrioților din Vrancea. Cei patru eroi vrînceni, conducători ai grupului de patrioți — Vasile Chilian, Dumitru Pantazică, Ștefanache Secăluș și Toma Cotea —, și sergentul Vasile Gălățeanu, care trebuia să treacă linia frontului, au fost condamnați la moarte și executați în dimineața zilei de 17 august 1917.

Grăbirea executării sentinței era legată implicit de eșecul operațiilor militare germane pe frontul din Moldova și de victoria trupelor române, la care și-au adus contribuția și patrioții vrînceni prin activitatea pe care au desfășurat-o.

Atît în timpul procesului, cît și după aceea, eroii vrînceni au dat dovadă de înalte sentimente patriotice. În testamentul făcut în grabă pe coperta Bibliei preotului care l-a spovedit, Vasile Chilian a scris apăsător: „Mor pentru țara mea“, cuvinte care înfățișează profilul moral al acestui erou al poporului nostru, sentimentele de care era animat și în ultimele clipe ale vieții sale.

În istoricul rezistenței poporului român împotriva cîmpitorilor un loc important îl ocupă luptele purtate de grupul de partizani din părțile Mehedințiului și Gorjului sub conducerea sublocotenentului de rezervă Victor Popescu. Acesta împreună cu alți militari care, ca și el, au rămas în spatele armatelor germane după luptele de la Cerna, avînd ceva armament și muniții la dispoziție, au hotărît „să organizeze o trupă pentru combaterea inamicului“. El a lansat o chemare care a fost răspîndită printre săteni, prin care îndemna poporul să se ridice la luptă „cu arma în mînă, considerînd eliberarea teritoriului românesc ca o datorie de cinste față de țară, față de înaintași. Să nu gîndească nici un român că noi rămînem la nemți! Nu! Asta niciodată“ — se arăta în chemarea lui Victor Popescu. Răspîndirea ei prin mai toate satele județelor Mehedinți și Gorj a avut drept rezultat strîngerea, în jurul lui Victor Popescu, a cîtorva zeci de localnici plus cîțiva ruși și italieni evadați din lagărele de prizonieri ⁴⁸. Luni de zile acest grup de partizani a hărțuit pe nemți, atacîndu-le patrulele, gărzile satești, sediile comandaturilor, con-

⁴⁷ Constantin Căpsuneanu, *Eroul Vasile Chilian*, București, 1936, p. 13.

⁴⁸ Nicolae Bolocan, *Cei zece martiri executați la Tr. Severin*, Timișoara, 1924, p. 13.

voaiele de transporturi ș.a. Fiecare incursiune a sa producea spaimă și derută în rîndul ocupanților. Treptat mișcarea a luat proporții. Bucurîndu-se de totala adeziune a maselor țărănești, care l-au sprijinit pe Victor Popescu și camarazii săi, „prin informațiuni, arme și alimente“, partizanii au trecut la acțiuni de amploare ce culminează cu ocuparea orașului Tg. Jiu. După cinci asalturi succesive, executate în primăvara anului 1917, autoritățile germane au fost silite să părăsească orașul, care a intrat în stăpînirea partizanilor ⁴⁹.

Pentru lichidarea grupului de partizani din nordul Olteniei nemții au trimis, în repetate rînduri, detașamente de reprimare, cu efective din ce în ce mai mari. Către sfîrșitul lunii mai 1917, cînd acțiunile partizanilor luaseră amploare, împotriva lor au fost trimise batalioane complete de infanterie, cavalerie și artilerie, astfel că „nu o singură dată se auzeau tunurile bubuind“. Totodată pentru prinderea lui V. Popescu se pusese un premiu de 30 000 de lei ⁵⁰.

Autoritățile de ocupație erau alarmate de ecoul pe care îl aveau luptele partizanilor în rîndul locuitorilor care ar fi putut duce la „o răscoală generală a populației de la sate“, cu urmări dezastruoase pentru cotropitori ⁵¹.

Deși s-au utilizat toate mijloacele pentru nimicirea eroicei formații de patrioți ce „păgubea prin activitatea ei, pe orice cale, pe germani și aliații lor“ ⁵², nu s-au reușit nici prinderea și nici exterminarea partizanilor. Datorită însă copleșitoarei forțe a inamicului și avînd rîndurile simțitor rărite, partizanii, în frunte cu comandantul lor, Victor Popescu, după un lung drum prin munți, au trecut în vara anului 1917 linia frontului în Moldova, pentru a continua lupta în mijlocul camarazilor lor.

Înfuriați că nu reușiseră să-i prindă pe partizani și pentru intimidarea populației, germanii au purces la identificarea și urmărirea acelor care-i ajutaseră într-un fel sau altul sau care refuzaseră să-i trădeze pe partizani. Au fost arestați și deferiți Tribunalului marțial numeroși locuitori din județul Mehedinți, 10 dintre ei fiind osîndiți la moarte, acuzați de „trădare în timp de război“: notarul Constantin Cojocaru din Negomiru; primarul Petre Vîlceanu și notarul Ion Brăescu din Bolboși; moșierul Mihai Cernăianu din Herăști; învățătorul Nicolae Popescu din Covrigi; plugarii Stancu Croitoru, Tudor Ungureanu și Ilie Giumanca din Grozești, Nicolae Marcu din Dragotești și Ion Noroceă din Bolboși.

Sentința a fost executată în ziua de 11 iulie 1917 ⁵³.

Contrar celor scontate de inamic, împușcarea celor 10 locuitori a produs o adîncă indignare în rîndul populației. Pentru a preîntîmpina dezlănțuirea unor noi acțiuni de partizani, germanii au adus la Turnu-Severin 10 din cei 30 de ostatici severineni ce erau închiși în mănăstirea de la Tismana „spre a fi împușcați în cazul cînd valahii ar îndrăzni cumva să se revolte“ ⁵⁴.

⁴⁹ „Alarma Mehedințiului“ nr. 38, din 3 august 1919.

⁵⁰ N. Bolocan, *Op. cit.*, p. 13—14.

⁵¹ *Ibidem*, p. 15.

⁵² Arhivele statului București, fondul Ministerul de Interne, dosarul nr. 705/1919, fila 24, dosarul nr. 716/1919, fila 6.

⁵³ N. Bolocan, *Op. cit.*, p. 27—28.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 33.

Lupta populației românești din teritoriul ocupat, prin care acesta și-a manifestat ferma ostilitate față de cotropitori, a îmbrăcat și alte forme, așa cum rezultă din sentințele de condamnare date de către tribunale germane : refuzul de a găzdui trupe germane, manifestări împotriva împrumutului forțat, cîntarea de imnuri naționale, refuz de a se pune în serviciul nemților ca primari, insulte la adresa ocupanților, tănuire de arme, răspîndirea de știri privind mersul operațiilor militare pe frontul din Moldova, cu efect tonic pentru acțiunile de rezistență ale țărănimii etc.⁵⁵

Victoriile trupelor române de la Mărăști, Mărășești și Oituz au influențat în sens pozitiv acțiunile de rezistență ale populației satești din teritoriile vremelnice cotropite. „Ofensiva din iulie — arată N. Russu Ardeleanu — a trezit suflurile românești și toate speranțele ; cele mai îndrăznețe speranțe au prins aripi și s-au manifestat o clipă, în expansiune, în timp ce cotropitorii își pierduseră capul și nu mai știau ce să facă cu gîndul la evacuare. Atunci au simțit cu toții o mulțumire cum n-au mai avut niciodată“⁵⁶.

În noiembrie 1918, cînd a început retragerea armatelor cotropitoare, locuitorii satelor au atacat în repetate rînduri convoaiele de trupe inamice. Într-un sat din județul Dîmbovița locuitorii înarmați cu mitraliere au dezarmat o companie întreagă, pe care apoi au predat-o autorităților românești la Tîrgoviște⁵⁷.

Lupta împotriva armatelor invadatoare a antrenat, deopotrivă, și masele de oameni ai muncii de la orașe. Dacă rezistența maselor orașenești nu s-a materializat în forme de adîncimea și întinderea celor ale locuitorilor satelor, aceasta se datorește faptului că avusese loc o sensibilă depopulare a centrelor urbane, rezultat al mobilizării, al refugierii în Moldova a mării majorității a muncitorilor și salariaților uzinelor, fabricilor și instituțiilor administrației de stat, precum și datorită măsurilor represive mult mai puternice luate de inamic în centrele urbane, instituirii de către acesta a regimului militar în întreprinderi.

Unele dintre formele și metodele de luptă întîlnite în lumea satelor le găsim practicate și de către locuitorii centrelor urbane, cum ar fi deranjamentele premeditate ale liniilor telefonice sau telegrafice⁵⁸, incendierea unor obiective care ar fi putut fi folosite de inamic⁵⁹, portul ilegal de arme⁶⁰, atentatele împotriva ocupanților etc. Intransigența nemților în legătură cu portul armelor era determinată de dese atentate înregistrate în centrele urbane chiar din primele zile ale ocupației asupra patrulelor, a ofițerilor sau chiar a unor obiective germane. Astfel, la Craiova s-a aruncat cu dinamită asupra trupelor germane⁶¹. La Roșiorii de Vede, intrarea trupelor germane a fost întîmpinată cu focuri de armă trase de locuitori, „doborîndu-se trei ulani“. Drept represalii,

⁵⁵ În culegerea lui Grigore Pherekyde se găsesc nenumărate exemple pentru fiecare din formele de luptă amintite.

⁵⁶ N. Russu Ardeleanu, *Op. cit.*, p. 66.

⁵⁷ Virgiliu Drăghiceanu, *Op. cit.*, p. 362.

⁵⁸ Grigore Pherekyde, *Op. cit.*, p. 133 ; Vezi și Arhivele statului, Serviciul regional București, fondul Curtea de apel, secția a II-a, registrul 2, fila 1.

⁵⁹ Eftimie Antonescu, *Op. cit.*, p. 848—849.

⁶⁰ Arhibald, *Op. cit.*, p. 70.

⁶¹ Eftimie Antonescu, *Op. cit.*, p. 228—229.

orașul a fost amendat cu 500 000 de lei, iar după câteva zile i s-a dat foc⁶². Ca o garanție pentru a nu se mai produce noi atentate, ocupanții au luat ostatici câțiva negustori de vază din oraș⁶³.

Muncitorii care rămăseseră în teritoriul ocupat au dat dovadă de un puternic patriotism, acțiunile lor înscriindu-se în rîndul faptelor de eroism popular. Sustragerea sistematică de la munca obligatorie, sabotajele, manifestațiile de protest, grevele, activitatea propagandistică au constituit principalele forme de luptă prin care clasa muncitoare s-a ridicat împotriva cotropitorilor. Solicitați de inamic, prin publicarea de repetate ori a unor anunțuri în presă, să se prezinte la lucru (se simțea o mare criză de cadre calificate atît la căile ferate, cît și în întreprinderile industriale și mai ales în cele cu caracter militar), muncitorii s-au eschivat sistematic, refuzînd să presteze muncă în folosul armatelor dușmane. Tocmai de aceea sînt foarte frecvente amenziile sau pedepsele cu închisoarea aplicate lucrătorilor sub motivul că „au părăsit locul într-o întreprindere ce lucrează pentru armată” sau că „lasă lucrul” în atelierele diverselor comandamente germane. În aprilie 1917 sînt condamnați de către generalul Koch, comandantul cetății București, la 5 luni închisoare 21 de lucrători pentru refuz de muncă⁶⁴. Personalul de pe navele Dunărea S.H., o dragă și două șleperi staționate la Galați, în drum spre Brăila au refuzat să continue serviciul „pe de o parte că nu pot trăi cu actualul salariu, pe de alta nu vor a funcționa la Brăila sub administrația germană.” Muncitorii de la Uzina electrică Grozăvești, profund nemulțumiți de înrăutățirea condițiilor de muncă și de scumpirea vieții, ca urmare a măsurilor luate de administrația militară germană, au demonstrat în fața Comandamentului militar german al Capitalei. Pentru potolirea demonstrațiilor Comandamentul german a fost nevoit să le satisfacă unele revendicări. În întreaga perioadă a ocupației, muncitorii de la C.F.R. au constituit unul din principalele detașamente ale proletariatului român care s-a ridicat la luptă împotriva cotropitorilor. În mai 1917, peste 800 de muncitori de la Atelierele Grivița C.F.R. au încetat lucrul și au ieșit în stradă, manifestînd împotriva regimului de ocupație, pentru îmbunătățirea stării lor materiale. Acțiunile lor împotriva invadatorilor au continuat și în anul următor, culminînd cu vigoasă mișcare de apărare a atelierelor și depourilor de la distrugere în momentul retragerii trupelor de ocupație.⁶⁵

Sub conducerea organizațiilor socialiste, muncitorii vor trece la forme superioare de acțiune.

Pe fundalul creșterii nemulțumirilor și a stării de spirit revoluționare a maselor populare, elementele înaintate din partidul socialist și din sindicate rămase în libertate vor trece la așezarea mișcării muncitorești din teritoriul cotropit pe temeiuri noi, prin organizarea unor grupuri muncitorești ilegale. Încă din octombrie — noiembrie 1916 s-a constituit la București un asemenea grup revoluționar, condus de Alecu Constantinescu. Un alt grup socialist ilegal s-a format și a activat la Ploiești. La București, Ploiești, Craiova, Tr. Severin și în alte localități fruntași ai mișcării socialiste au ridicat masele la luptă pentru pămînt, pîine, libertate, împotriva trupelor Puterilor Centrale. În perioada

⁶² V. Cancicov, *Impresiuni și păreri personale în timpul războiului României*, București. 1921, vol. II, p. 119—120.

⁶³ Eftimie Antonescu, *Op. cit.*, p. 844—845, 856—857 și 884—885.

⁶⁴ Arhiva C.C. al P.C.R., fondul nr. 28, nepaginat.

⁶⁵ Arhiva Institutului de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., fondul nr. 3, dosarul nr. 74, filele 4—5.

decembrie 1916 — ianuarie 1917, la București, Ploiești, Craiova, Tr. Severin au avut loc puternice acțiuni muncitorești al căror ascuțiș era îndreptat în contra cotorpitorilor pământului românesc⁶⁶. Grupul revoluționar de la Ploiești a organizat evadarea unor muncitori deținuți în lagărele germane de prizonieri de pe Valea Prahovei.

La 1 mai 1918, în urma efectuării unei percheziții inopinate de către siguranța germană la locuința lui Alecu Constantinescu, au fost arestați: Al. Constantinescu, Gh. Teodorescu, dr. Ecaterina Arbore, C. T. Petrescu, Ilie Moscovici, C. Popovici, D. Popp, Iordan Ionescu, Ion Olteanu, Atanasie Grecu și Georgescu — Topală⁶⁷. Pentru eliberarea conducătorilor arestați au fost organizate mitinguri de protest, au fost răspândite manifeste. După o detențiune de 2 luni la Văcărești arestații au fost eliberați.

Difuzarea manifestelor a constituit una din căile importante de acțiune a organizațiilor socialiste, sesizată și de unii reprezentanți ai claselor exploatare, care se arătau surprinși „de ușurința cu care revoluționarii își tipăresc foile”, multe dintre ele ajungând pînă în Moldova⁶⁸.

Între formele de rezistență folosite de orașeni se numără și refuzul de a servi ca tălmaci, de a evacua casele pentru încartiruirea trupelor germane, ascunderea unor accesorii importante ale unor mașini, fără de care acestea nu puteau fi puse în funcțiune, opunerea la rechizițiile făcute de autoritățile germane⁶⁹.

În ciuda tuturor pericolelor, au fost înregistrate numeroase cazuri de insulte la adresa germanilor. Coloanele „Gazetei Bucureștilor” — ziarul oficial din timpul ocupației — sînt pline de anunțuri privind amenzi aplicate cetățenilor care „au insultat pe germani” sau care s-au comportat „necuviincios cu militarii nemți”.

Deși întrunirile de orice fel erau interzise printr-o ordonanță specială, în București și în celelalte orașe au avut loc numeroase adunări. O parte au fost descoperite de siguranța germană; numai în capitală, între 1 aprilie și 31 decembrie 1917, sînt cunoscute 56 asemenea adunări⁷⁰.

Scumpetea excesivă, lipsa alimentelor strict necesare, prioritatea ocupanților și favorizarea cetățenilor Puterilor Centrale la aprovizionări au însemnat tot atîtea surse de nemulțumiri soldate, uneori, cu greve și demonstrații de stradă, în ciuda tuturor interdicțiilor. În cadrul acestor manifestații, revendicările economice se îmbinau cu lupta pentru independență națională împotriva ocupanților. O astfel de demonstrație a avut loc în fața Casei de depuneri, unde se afla biroul de aprovizionare a Capitalei, demonstranții cerînd îmbunătățirea stării materiale. A avut loc, de asemenea, o demonstrație a negustorilor pentru motivul că „plătesc dări foarte mari și nu mai au merinde”⁷¹. O puternică manifestație a fost aceea a femeilor din București, care constituiau, în timpul ocupației, „aproape întreaga populație a Bucureștilor”⁷². La organizarea manifestației militanții revoluționari au avut un rol important. Exasperate de mizerie și abuzuri, cîteva sute de femei, marea majoritate soții ale

⁶⁶ C. Nicolae și alții, *Militarismul german și România*, Editura politică, 1963, p. 30—31.

⁶⁷ C. Titel-Petrescu, *Socialismul în România*, București, 1940, p. 291—293.

⁶⁸ Al. Marghiloman, *Note politice*, vol. IV, București, 1927, p. 90.

⁶⁹ „Gazeta Bucureștilor”, anul I, nr. 248, din 22 august 1917.

⁷⁰ E. C. Decuseară, *Op. cit.*, p. 50.

⁷¹ Pia Alimănișteanu, *Op. cit.*, p. 91.

⁷² Sabina Cantacuzino, *Din viața familiei I. C. Brătianu*, București, 1937, p. 89.

mobilizațiilor, s-au ridicat în martie 1917 într-o impunătoare demonstrație, cerînd pîine și încetarea samavolniciilor ⁷³. Au demonstrat mai întîi la prefectura și apoi la locuința lui Alexandru Marghiloman, aruncînd cu noroi în soldații germani întîlniți ⁷⁴. Demonstrația femeilor nu a putut fi potolită decît după ce li s-au dat garanții că vor primi pîine și ca urmare a intervenției soldaților. Spiritele s-au menținut totuși agitate. Din unele informații reiese că după două zile s-a declanșat o nouă demonstrație de stradă ⁷⁵.

Pentru a calma atmosfera de revoltă existentă în rîndul populației, ocupanții au făcut noi concesii distribuind imediat cele nouă vagoane de făină cerute de primărie ⁷⁶ și însemnate cantități de carne ⁷⁷. Totodată au fost luate însă măsuri împotriva „instigatorilor” la demonstrații. Pentru că primiseră ajutor din partea conducerii mișcării muncitorești revoluționare din teritoriul ocupat „prin Alecu Constantinescu și alți tovarăși”, au fost închiși mai mulți muncitori, dintre care doi au fost condamnați la moarte ⁷⁸. Ulterior, pedeapsa le-a fost comutată în închisoare.

Deși administrația militară interzisesese încă din primele zile de ocupație arborarea drapelului, stemei țării și a oricărui altor insigne, poporul român a păstrat tricolorul românesc ca simbol al hotărîrii de a fi liber ⁷⁹, ca semn de protest împotriva ocupanților și de afirmare a conștiinței și idealurilor naționale. În ianuarie 1918, cînd nemții au evacuat răniții români din spitalul de la Brăila, un tînăr ofițer, scoțîndu-și „încingătoarea tricolor de la mijloc, o flîlfa în aer strigînd ...«Trăiască România Mare»” ⁸⁰. Deși știau că vor fi pedepsiți, locuitorii cîntau cîntece patriotice ⁸¹. De asemenea, pentru manifestarea „sentimentelor patriotice” au fost reținuți pe diferite termene mecanicii Al. Ardeleanu, Constantinescu Gh. și Danielis Alexandru din Cîmpina, ultimul deportat în Germania, Brejeanu Ștefan și profesorii Jeanne Cristescu din Ploiești, Siriteanu Filip din Craiova etc. ⁸².

O atitudine net anticolaboraționistă a avut în anii ocupației intelectualitatea progresistă rămasă pe teritoriul ocupat. Numai așa se explică rezerva germanilor față de intelectualii români, pe care îi considera „contaminați” de influența culturii franceze și împărtășind concepții politice filofranceze sau antantofile. Intelectualii români s-au opus încercărilor de deznaționalizare și germanizare a țării. Ei au dejucat intenția nemților de a înființa un Institut științific german la București ⁸³. Prelegerile, lucrările și seminariile acestui institut, care trebuiau introduse în planurile de învățămînt ale Universității din

⁷³ Arhiva Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., fondul nr. 2, dosarul nr. 551, fila 750.

⁷⁴ Virgiliu Drăghiceanu, *Op. cit.*, p. 68.

⁷⁵ Sabina Cantacuzino, *Op. cit.*, p. 124.

⁷⁶ Pia Alimănișteanu, *Op. cit.*, p. 71.

⁷⁷ Al. Marghiloman, *Op. cit.*, vol. III, p. 482.

⁷⁸ Arhiva Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., fondul nr. 74, dosarul nr. 13, fila. 5.

⁷⁹ Al. Tzigara-Samurcaș, *Mărturisiri silite*, București, 1920, p. 110—111.

⁸⁰ Neli Cornea, *Insemnări din vremea războiului*, București, p. 76.

⁸¹ Eftimie Antonescu, *Op. cit.*, p. 446—447.

⁸² *Ibidem*, p. 256—257, 658—665.

⁸³ Al. Tzigara-Samurcaș, *Op. cit.*, p. 125.

București, au fost trăgănite premeditat și apoi amânate pentru alt an universitar. Printre motivele care au determinat comandamentul german să închidă, în decembrie 1916, cursurile universitare erau și „teama de tulburări și lipsa de încredere în corpul profesoral”⁸⁴. Savantul Victor Babeș a refuzat să țină cursuri sau conferințe pentru germani la Institutul de bacteriologie, pus în anii ocupației sub ordinea și supravegherea profesorului german Neisser⁸⁵.

De aceleași adânci sentimente patriotice erau animați și elevii. Cu entuziasmul specific vârstei, ei au luat parte la răspîndirea de manifeste⁸⁶ care mobilizau la luptă împotriva cotropitorilor, la întreținerea spiritului național românesc prin intonarea de „îmnuri naționale”⁸⁷ etc.

La 24 ianuarie 1918 — ziua Unirii — elevii din București „au ieșit pe stradă cu cocarde tricolor pe piept”⁸⁸.

Pe diferite alte căi elevii au sprijinit, de asemenea, acțiunea de sabotare a administrației militare germane, au cules și transmis diferite informații cu caracter militar⁸⁹, au intermediat trimiterea unor corespondențe militare în zona românească a frontului, manifestîndu-și astfel dorința „de a scăpa țara de sub ocupația germană”⁹⁰.

La acțiunile de rezistență împotriva ocupanților au participat direct sau le-au sprijinit și mulți reprezentanți ai autorităților urbane românești, care, departe de a-i sprijini pe ocupanți, au îngreunat sau chiar sabotat rezolvarea cerințelor inamicului. Primarul Capitalei, Emil Petrescu, a fost „înlocuit” „pentru că le rezista prea pe față în favoarea populației”⁹¹. Aceeași atitudine au avut și unii ofițeri de la unitățile de miliție⁹². Pentru același motiv au fost destituiți și arestați primarul Ploieștiului și prefectul de Mehedinți⁹³. La Prefectura poliției Capitalei erau ascunse, fiind reținute pentru delictive fictive, sub nume schimbate, diverse persoane urmărite de siguranța germană, printre care ofițeri și soldați ardeleni dezertori de pe frontul austro-ungar sau militari fugiți din lagăre⁹⁴, pînă cînd se oferea momentul favorabil trecerii lor în Moldova. Comisarul Alexandru Popovici, șeful poliției portului Brăila, și sergentul major Gheorghe Rădulescu transmiteau cu regularitate armatelor române știri asupra mișcărilor și pregătirilor ce se făceau de trupele dușmane în teritoriul ocupat, asupra sistemului de apărare și a locurilor de amplasare a

⁸⁴ Eufrosina Popescu, *Din istoricul Universității din București în timpul ocupației germane*, în „Analele Universității București”, seria științelor social-istorice, an. XII, nr. 30, din 1963, p. 129—130.

⁸⁵ *Memoriu asupra atitudinii prof. dr. V. Babeș în chestiunea națională și asupra activității Institutului de bacteriologie în timpul ocupației germane (1916—1918)*, București, 1919, p. 23—24.

⁸⁶ Pia Alimănișteanu, *Op. cit.*, p. 108, 125.

⁸⁷ Eftimie Antonescu, *Op. cit.*, p. 260—261.

⁸⁸ C. Bacalbașa, *Op. cit.*, p. 196—197.

⁸⁹ Aurel Gavrilescu, *Op. cit.*, p. 61—69.

⁹⁰ Eufrosina Popescu, *Op. cit.*, p. 137.

⁹¹ Sabina Cantacuzino, *Op. cit.*, p. 67. Mai tîrziu, acasă la Emil Petrescu au fost găsite și manifeste aduse de la Iași, fapt pentru care a fost arestat și deportat (Pia Alimănișteanu, *Op. cit.*, p. 175).

⁹² Al. Marghiloman, *Op. cit.*, vol. III, p. 380.

⁹³ Sabina Cantacuzino, *Op. cit.*, p. 98.

⁹⁴ Anibal Stoenescu, *Op. cit.*, p. 320.

depozitelor militare ș.a. Datele culese zilnic erau trimise la Galați cu ajutorul unor sticle lansate pe Dunăre, în interiorul cărora era pus materialul informativ. Fiind prinși, ei au fost judecați și condamnați la moarte, „pentru spionaj în favoarea românilor”⁹⁵. La această acțiune au contribuit și elevii din Brăila, fapt pentru care autoritățile au închis liceul⁹⁶.

Populația orașenească a dat un sprijin deosebit ofițerilor și soldaților români aflați în teritoriul ocupat (răniți sau prizonieri) care voiau să treacă linia frontului pentru a ajunge din nou în liniile românești și a lua parte la lupte. Evadările din spitale sau lagăre se țineau lanț. Într-o singură noapte din spitalul 108 din București au evadat 24 de oameni⁹⁷.

La Slatina a activat un grup format din muncitori și alți locuitori ai orașului care au înlesnit evadarea prizonierilor români din lagăr⁹⁸.

Lupta maselor populare din teritoriul ocupat împotriva cotropitorilor a crescut în intensitate în anul 1918, în special după reîntoarcerea acasă a soldaților demobilizați. În gări, în orașe și mai ales în Capitală au avut loc manifestații puternice⁹⁹.

În noiembrie 1918, orașele din teritoriul ocupat și în primul rând Bucureștiul erau în fierbere. La 4 noiembrie au avut loc incidente între autoritățile inamice și populația din București¹⁰⁰. Cu câteva zile înainte, se zvonise că ar fi sosit la Athenée Palace o comisie de ofițeri francezi pentru a discuta condițiile predării trupelor germane. La ora 9, în dimineața zilei de 4 noiembrie, „poporul, intelectualii, muncitorii, femeile... cu un cuvânt toată lumea”¹⁰¹ aștepta sosirea misiunii franceze în piața din fața Ateneului. Au avut loc incidente între populație și o formație de muzică militară germană. Intervenția generalului Koch, comandantul garnizoanei Bucureștilor, a îndârjit și mai mult spiritele. Pentru restabilirea liniștei a fost necesară aducerea unor forțe armate superioare. Au fost arestate 67 de persoane și s-a introdus starea de asediu¹⁰².

După o săptămână, la 11 noiembrie, s-a desfășurat ultima și cea mai grandioasă demonstrație a populației bucureștene, împotriva trupelor germane. În tot cursul zilei au avut loc grave incidente între locuitorii Capitalei și trupele de ocupație. Au căzut eroic 21 de bucureșteni, iar alții au fost răniți. Trupele germane au avut 11 morți și 16 răniți¹⁰³. Nemții au părăsit Bucureștiul însoțiți de strigătele dezaprobatoare și ura dezlănțuită a maselor populare. Ma-

⁹⁵ Poppa Ionel, *Eroismul polițistului român*, Brăila, 1937, p. 1—12, 36; vezi și J. Ionescu, *Din dramele războiului nostru — eroul comisar Alex. Popovici*, în „Revista subofițerilor”, anul XX, nr. 215—217, aprilie—iunie 1934, p. 103—105.

⁹⁶ C. Bacalbașa, *Op. cit.*, p. 22.

⁹⁷ Alexandrina Fălcoianu, *Din zile grele*, București, 1937, p. 42—43.

⁹⁸ Eftimie Antonescu, *Op. cit.*, p. 610—611 și 630—631; vezi și Biblioteca Muzeului militar central, fondul diverse II/67, fila 83.

⁹⁹ V. Canciov, *Op. cit.*, p. 360; Virgiliu Drăghiceanu, *Op. cit.*, 250—251.

¹⁰⁰ Anibal Stoenescu, *Op. cit.*, p. 141—143.

¹⁰¹ Dr. George Miron, *Note din războiul pentru întregirea neamului*, București, 1923 p. 155—156.

¹⁰² Al. Marghiloman, *Op. cit.*, vol. IV, p. 103—104.

¹⁰³ Anibal Stoenescu, *Op. cit.*, p. 146—147.

nifestații asemănătoare au avut loc și la Buzău, Roșiorii de Vede, Călărași, Craiova, Tr. Severin și în alte orașe de pe cuprinsul țării.

Lupta maselor populare din spatele frontului inamic a creat o stare de permanentă alarmare și nesiguranță, fapt care a dus la slăbirea potențialului militar și moral al coteropitorilor, contribuind, în felul acesta, la obținerea victoriilor Armatei române din vara anului 1917 și la grăbirea eliberării țării. Datorită rezistenței opuse, a frecventelor acte de revoltă, inamicul a fost obligat să concentreze importante forțe polițienești și militare pentru a menține ordinea și liniștea în această parte a României, subțindu-și astfel efectivele de pe front.

Mișcarea de rezistență din România desfășurată atât la sate cât și la orașe a cuprins mase largi ale poporului și s-a caracterizat prin dîrzenie și patriotism fierbinte, prin variate forme de manifestare și de luptă. Ea a arătat, o dată cu patriotismul poporului român, fermitatea cu care era combătut coteropitorul țării. Reprezentanții trupelor de ocupație consemnau laconic acest adevăr declarînd că este „exclusă o colaborare militară a populației române în teritoriul ocupat cu-Puterile Centrale“.

Figuri de eroi

Bătăliile de la Mărăști, Mărășești și Oituz au consacrat neîntrecute fapte de vitejie ale poporului român în slujba salvării libertății și independenței naționale, pentru zdrobirea armatelor germane și austro-ungare invadatoare, pentru răsturnarea planurilor imperialiste care urmăreau desființarea statului român. Idealurile naționale mereu vii au mobilizat într-un efort suprem întregul popor, gata să facă toate sacrificiile în vederea obținerii victoriei.

Prin efortul susținut al maselor largi de la orașe și sate, Armata română a devenit, în scurt timp, un puternic scut de apărare a gliei străbune. Încrezători în dreptatea cauzei pentru care luptau, animați de un înalt patriotism, ostașii români, înfrunzind năzuințele și eforturile întregului popor, au dat pilde nepieritoare de vitejie, înscriindu-și pentru totdeauna numele în istoria glorioasă a patriei.

Victoriile repurtate de Armata română în luptele cu inamicul au reținut atenția și au stîrnit admirația întregii lumi. Mii și mii de ostași s-au ridicat ca unul singur, luptînd pînă la sacrificiu de sine pentru alungarea dușmanului cotropitor. În bătăliile de pe pămîntul străbun al Transilvaniei, la apărarea trecătorilor carpatine, la Jiu, Cîineni, Dragoslavele și Predeal, pe Olt și pe Neajlov, în înclăștările crîncene de la Doaga, Pătrășcani, Mărăști, Mărășești, Panciu, Chicera, pădurea „La Răzoare”, Oituz, Pravila, Ungureanu, Dealul Coșna, Armata română a dat dovadă de bărbăție și înalt eroism.

Peste veacuri vor străbate actele vitejești săvîrșite de regimamentele 32 Mircea, 34, 37 și 51 infanterie, 3 și 9 vînători. Vor rămîne veșnic vii în amintirea poporului pildele de abnegație, tenacitate și devotament de care au dat dovadă generali Eremia Grigorescu, Ioan A. Dragalina, David Praporgescu, căpitanul Grigore Ignat, sublocotenentul Ecaterina Teodoroiu, caporalul Constantin Mușat, sergentul Iliescu Ignat și numeroși alți ostași.

În paginile de față înfățișăm momente din viața și lupta unora din miile de eroi care și-au vărsat sîngele pentru apărarea pămîntului strămoșesc.

**General
EREMIA GRIGORESCU**

**General
IOAN A. DRAGALINA**

**General
DAVID PRAPORGESCU**

**Căpitan
GRIGORE IGNAT**

**Sublocotenent
ECATERINA TEODOROIU**

**Caporal
CONSTANTIN MUȘAT**

GENERAL EREMA GRIGORESCU (1863—1919). Generalul Eremia Grigorescu este una din marile figuri de comandanți români din primul război mondial. Născut la 28 noiembrie 1863 în comuna Bujoru (Galați), într-o familie de condiție materială modestă — tatăl învățător —, a urmat cu rezultate foarte bune cursul primar și gimnaziul la Galați, unde tatăl său se mutase cu serviciul. Cu banii agonisiți din meditații (mama rămăsese văduvă cu patru copii curînd după venirea pe lume a lui Eremia) pleacă la Iași, unde trece cu succes examenul de admitere la Liceul național.

Aici, pasiunea sa pentru învățătură — îndeosebi pentru matematici, istorie și latină — se împlinește sub îndrumarea unor dascăli renumiți, ca Petru Poni, A. D. Xenopol ș.a. După ce, în 1881, își susține în mod strălucit bacalauratul, se înscrie și urmează timp de un an facultatea de medicină și facultatea de științe la Universitatea din Iași, după care, în 1882, devine elev al Școlii de ofițeri din București.

Grigorescu nu a îmbrățișat întîmplător cariera armelor. În această alegere au concurat mai mulți factori: pasiunea de mic copil pentru istoria patriei; studii marilor campanii militare duse de Cezar, Hanibal, Genghis-han, Napoleon; lipsa posibilităților materiale care să-i permită să-și continue studiile; dorința de a-și întări sănătatea.

Urmează cu rezultate foarte bune, la toate disciplinele, Școala de ofițeri — secția artilerie (1882—1884), obținînd gradul de sublocotenent, apoi Școala de aplicație (1884—1886). Printre profesori l-a avut și pe David Emmanuel, unul dintre întemeietorii școlii matematice românești.

Ca o recunoaștere a pregătirii sale temeinice, a posibilităților sale este trimis, timp de doi ani (1886—1888), ca atașat pe lîngă „Comitetul artileriei franceze St. Thomas d'Aquin” * de la Paris. În afara sarcinilor militare, urmează cursurile de matematică predate la Sorbona de academicianul Charles Hermite, atrăgîndu-și admirația acestuia.

Întors din Franța, pe lîngă obligațiile sale obișnuite de serviciu, predă și un curs de algebră superioară la Școala de artilerie, geniu și marină. Devenind directorul școlii, el și-a adus aportul la pregătirea cît mai temeinică a cadrelor de ofițeri, la îmbunătățirea în general a învățămîntului militar. Entuziast și perseverent, Grigorescu se remarcă și pe frontul publicisticii militare, publicînd: *Calculul probabilităților aplicate la tragerea gurelor de foc* (1890), iar mai tîrziu *Studiul balistic al armei „Mannlicher” model 1893*, lucrări de mare utilitate pentru armată. Deși avea numai gradul de locotenent, pentru cunoștințele sale în domeniul balisticii este numit în comisia de alegere, experimentare și punerea în producție de serie a armei „Mannlicher”, arma folosită de ostașii români în primul război mondial. Competența, devotamentul față de profesie și spiritul de dreptate l-au determinat pe Eremia Grigorescu să arate în scris ministerului numeroasele greșeli ce existau în normele stabilite pentru fabricarea armei, propunînd și îmbunătățirile necesare, de care comisia a ținut în cele din urmă seamă.

El are principalul merit în punerea bazelor primei noastre unități de producere a pulberii fără fum — la Dudești (București), al cărei director a fost.

Temeinica cultură militară, perspicacitatea, inteligența, ochiul critic, Grigorescu și le-a demonstrat cu prisosință cu prilejul unor mari manevre des-

* Denumirea de atunci a Centrului de instrucție al artileriei franceze.

fășurate în România sau în alte țări. Datorită meritelor sale, el urcă treptele ierarhiei militare, ajungând în noiembrie 1915 la gradul de general.

După izbucnirea primului război mondial, în preajma mobilizării Armatei române, se afla la comanda Diviziei a 15-a (Constanța). Cu această divizie participă mai întâi la luptele de la Turtucaia, apoi, timp de o lună de zile, la cele de la Arabagi-Mulciova. Aici, în sudul Dobrogei, avînd misiunea de a restabili frontul străpuns de inamic, obține succese remarcabile în înfruntarea cu dușmanul, a cărui conducere o avea feldmareșalul Mackensen. Comportarea Diviziei a 15-a, succesele sale, precum și exemplul personal al lui Grigorescu au influențat pozitiv moralul trupelor din Dobrogea. În legătură cu comportamentul lui Grigorescu în acele zile grele, Al. Averescu menționează în „Notițe zilnice din război“, la data de 14 noiembrie 1916: „Generalul Grigorescu cu care am mers la punctul lui de observație mi-a făcut impresia unui adevărat general de cîmp, perfect orientat asupra situației tactice, liniștit și încrezător în propria lui situație“.

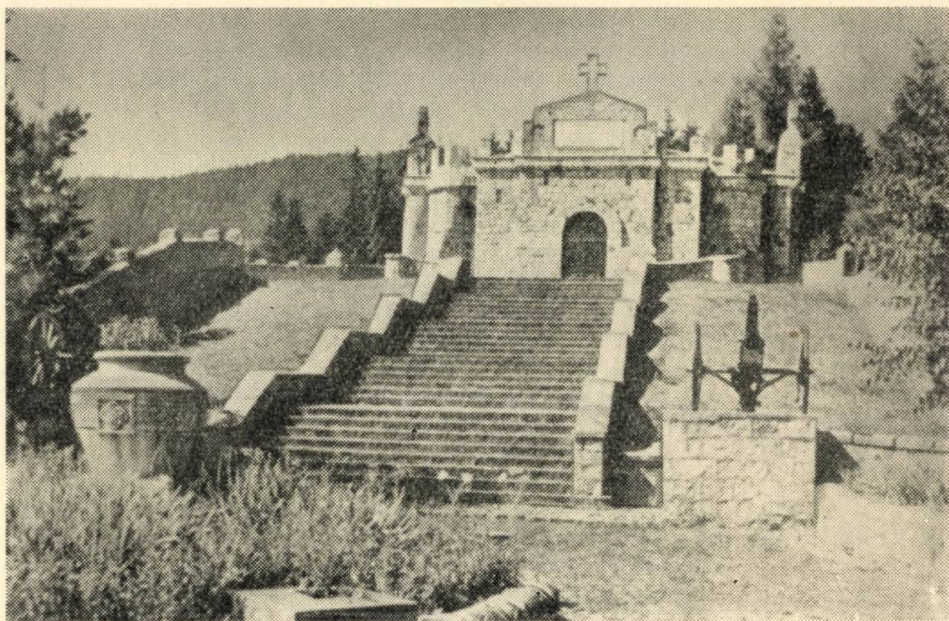
Acestea sînt de fapt trăsături dominante ale personalității sale, care se vor vădi la Oituz și Mărășești în întreaga lor lumină. Eforturile și strădaniile i-au fost recompensate prin acordarea Ordinului „Mihai Viteazul“. În motivarea care însoțea distincția se arăta că i-a fost dată „pentru dispozițiunile judicioase în operațiunile contra unui dușman mult superior în număr, infiltrînd trupe prin energia și curajul său personal încredere în victorie“.

Fiind socotită ca una dintre cele mai bune, divizia lui Grigorescu, supranumită „Divizia de fier“, este trimisă la Oituz cu misiunea de a opri pătrunderea inamicului spre Siret. Împotriva ei s-au concentrat atacurile a patru divizii austro-ungare și germane. Luptele au fost crîncene. La unul dintre atacurile dușmane, pornit în sunet de fanfare, au asistat arhiducele Carol, moștenitorul tronului austro-ungar, și primul ministru maghiar, contele Tisza. Cu toate eforturile, atacurile inamice s-au prăbușit în fața rezistenței eroice a ostașilor Diviziei a 15-a. Generalul Falkenhayn nota profetic, în acele momente, în jurnalul său: „Domnii de la Pless* trebuie făcuți atenți că speranța de a deschide drumul prin pasul Oituz... este complet nefondată“.

La 4 ianuarie 1917, Eremia Grigorescu a fost numit comandantul Corpului IV armată, nou creat. Pe tot timpul iernii anului 1916—1917, Grigorescu a rămas cu trupele sale pe poziție, cu misiunea de a asigura — prin cucerirea unor noi puncte strategice — o poziție avantajoasă pentru Corpul IV armată, barînd în continuare Valea Oituzului, importantă cale de acces spre Moldova.

Zilele marilor înclăștări de la Mărășești se apropiau. În ziua de 16 iunie 1917, generalul Eremia Grigorescu este numit comandantul Corpului VI armată din cadrul Armatei I, care avea principalul rol în ofensiva preconizată pe direcția generală Nămolosa-Rîmnicu-Sărat. În ultima decadă a lui iulie se dezlănțuie în zona Mărășești furtuna luptelor. Corpul de armată condus de Grigorescu a trebuit să facă față unor împrejurări deosebit de dificile. Inamicul aruncînd în luptă, fără economie, oameni și materiale — o parte aduse de pe alte fronturi —, depunea toate eforturile pentru a înfrînge rezistența ostașilor români. Situația întregii Armate I fiind foarte grea, la 29 iulie 1917, generalul Prezan, șeful Marelui Cartier General, cere comandantului Armatei I, generalul Cristescu, să-i raporteze care sînt măsurile cele mai

* La Pless se afla Marele cartier general german.

Mausoleul de la Soveja (raionul Panciu)

judicioase pentru rezolvarea ei. Acesta răspunde că, față de presiunea neslăbită a atacului german, el intenționează să se retragă la nord de Trotuș și la nevoie pe linia Roman-Piatra Neamț. Fiindu-i solicitată și părerea sa, Grigorescu răspunde: „Trebuie să rezistăm cu orice preț pe frontul pe care ne găsim. A ne retrage înseamnă a ceda și restul Moldovei, a pierde toată artileria grea și o mare parte din restul artileriei noastre. De aceea, cu tot pesimismul unora, voi ține frontul cu forțele actuale și cu cele ce vor sosi în zonă“.

În noaptea de 29/30 iulie, Grigorescu este numit comandantul Armatei I, iar ulterior preia și comanda armatei ruse ce acționa în zona Mărășești. Alegerea lui Grigorescu s-a dovedit a fi inspirată. Luptele ce au urmat s-au caracterizat printr-o și mai mare amploare și intensitate, însă trupele noastre, conduse ferm și competent, dovedind eroism și spirit de sacrificiu, au rezistat cu succes.

În întreaga sa activitate, dar mai cu seamă în anii războiului, s-au relevat trăsăturile care-l definesc pe generalul Eremia Grigorescu ca un mare comandant militar. Ceea ce îl situează pe Grigorescu în rîndul capacităților militare ale epocii nu se definește numai prin multitudinea cunoștințelor sale, ci prin spiritul creator, novator, prin originalitatea soluțiilor găsite în situațiile extrem de complicate, uneori dramatice, ale cîmpului de luptă. Au fost momente la Oituz, la Mărășești, cînd a primit ordin să se retragă, dar aceasta ar fi dus la sacrificarea inutilă a trupelor și la pierderea unor poziții importante. Asumîndu-și toată răspunderea, a continuat lupta și rezultatele au fost favorabile.

Deseori era întîlnit în mijlocul trupelor, în linia întîia. Încrederea sa în oameni i-a dat și certitudinea îndeplinirii ordinelor sale. Știa să se facă înțeles

de masa de soldați, ofițeri și generali, știa să-i înflăcăreze. Ordinele sale sînt model de conciziune, claritate, adevărate manifeste mobilizatoare. Știa să răscolească sentimente profunde, să dezvolte ura de moarte față de dușmani. „Faceți din trupurile voastre scutul de apărare al țării — se adresa Grigorescu ostașilor printr-un ordin de zi —, scut de care inamicul să se prăbușească, să se sfărîme“.

Baza tuturor actelor de creație, de bravură și eroism ale lui Grigorescu — ca și ale tuturor soldaților, ofițerilor și generalilor români — a constituit-o dragostea nețărmurită față de patrie, dorința fierbinte de a vedea România din nou liberă. Într-o scrisoare adresată familiei, el scria : „...Voi continua lupta pentru salvarea țării pînă ce voi cădea, dacă așa va fi scris“.

Pentru meritele sale, generalul Eremia Grigorescu a fost decorat cu înalte ordine românești și străine. Presa vremii a scris despre faptele sale și ale vitejilor săi.

Lui Grigorescu nu i-a fost dat însă să se bucure vreme mai îndelungată de roadele victoriilor sale. Peste doi ani de la marile lupte ce le-a condus, la 21 iulie 1919, închidea ochii pentru totdeauna. A fost depus în mijlocul ostașilor săi căzuți pe cîmpul de luptă, în Mausoleul de la Mărășești, așa cum i-a fost dorința. Poporul român, căruia i-a închinat cu devotament întreaga sa activitate, i-a dăruit cele mai curate sentimente, l-a prețuit și îl prețuiește.

V. MILITARU

GENERAL IOAN A. DRAGALINA (1860—1916). La 26 octombrie 1916 generalul Ioan A. Dragalina murea în urma rănilor căpătate pe cîmpul de luptă de la Jiu. Armata română pierdea astfel, într-un moment greu, pe unul dintre cei mai buni comandanți care dăduse, într-un timp scurt, măsura capacității lui militare, obținînd la Cerna și Jiu două victorii strălucite. Generalul Dragalina încheia, prin supremul sacrificiu, 28 de ani de activitate neobosită în slujba patriei pe care o iubise mai presus de orice.

S-a născut la 8 decembrie 1860 la Caransebeș. După absolvirea școlii de cadeți din Timișoara și a cursurilor Academiei de război din Viena a fost înaintat la gradul de sublocotenent în 1880 și numit la Regimentul 43 infanterie din Caransebeș. Serviciile sale în cadrul Armatei austro-ungare au fost de scurtă durată. La 1 decembrie 1887 a demisionat, a trecut Carpații, iar 10 zile mai târziu a fost încadrat în Armata română.

Muncind neobosit, cu pricepere, însușindu-și toate subtilitățile artei militare, Dragalina a urcat treptat spre vîrfurile ierarhiei militare : locotenent în 1888, maior în 1899, general de brigadă în 1916. La 1 iulie 1916 i s-a încredințat comanda Diviziei I, iar numai după trei luni comanda Armatei I.

Cei care l-au cunoscut pe Dragalina reliefează la el cîteva trăsături care definesc nu numai comandantul, instructorul, dar și educatorul, și mai ales omul. Era modest și apropiat de oameni. Ostașii îl numeau „taica Dragalina“. „Cînd apărea cu figura lui blîndă — notează în însemnările sale căpitanul Al. Gărdescu, comandant de baterie la Cerna —, cu statura-i impunătoare, cu vorbele-i mîngietoare cîștiga tot sufletul trupeii. Însiși ofițerii erau gata a face orice pentru generalul lor numai din dragoste. Soldații bateriei mele ziceau : «Vine moșul» și-l priveau nu ca pe comandantul diviziei, ci ca pe părintele lor. De altfel nu trecea nicicînd pe lîngă vreo unitate ca să nu schimbe cîteva vorbe cu ofițerii, dar mai ales cu trupa“.

Avea, poate tocmai din această cauză, o foarte mare autoritate asupra ostașilor. Sub aparența de blindețe, clocotea însă o mare energie. Avea o calitate esențială pentru a fi un mare comandant: știa să transmită nu numai ordinele, ci și înțelegerea, energia și entuziasmul necesare finalizării lor. Știa să găsească, chiar atunci când dădea un ordin de zi, drumul care merge la sufletul ostașului, apelînd la simțămintele lui cele mai înalte. „Din acest moment — spunea el în ordinul dat în zilele critice ale bătăliei de la Jiu — ...cer imperios de la toți, de la general pînă la ultimul soldat, în primul rînd, apărarea cu viața a sfîntului pămînt al țării noastre, apărarea vetrei strămoșești, a ogorului și a cinstei numelui de român. Cer de la toți ascultarea cea mai deplină și cea mai strictă executare a ordinelor...”

Era integru și nimic nu l-ar fi determinat să abdice de la acest principiu moral. În calitate de comandant al Școlii de infanterie din București era supus uneori unor intervenții sau presiuni. Și cu toate că veneau de la persoane mai mult sau mai puțin sus puse, nu ceda, răspunzîndu-le cu franchețe: „Nu-i cu puțință, stimabile domnule deputat sau onorate domnule. Să vină băietanul la concurență și de-o fi să știe carte o intra în școală, de nu, nu vă fie cu bănat n-oi da locul ălui cu știință, chiar de-o fi fecioraș de cioban numai după fața tătine-său”.

Era omul datoriei în înțelesul cel mai deplin al cuvîntului. Studia și muncea fără preget. „Totdeauna în mijlocul elevilor — spunea unul dintre cei cu care lucrase la Școala de infanterie —, în sălile de cursuri, la meditații, pe cîmpul de exerciții.” „Generalul Dragalina — notează, pe front, un altul — este la bateria de 63 mm și conduce mersul operațiunilor. Ca întotdeauna!” Sau un ofițer rănit în luptele de la Cerna: „Generalul e întotdeauna pe front; ba și ceasurile de odihnă și le petrece adeseori în aceste locuri. Se bucură de iubire nemărginită din partea întregii armate și soldații îi zic «taica». Cercetează potecile cele mai ascunse și nu-i scapă din vedere nici cele mai neînsemnate lucruri”.

Calitățile deosebite ale generalului Dragalina — excelenta pregătire militară, conștiinciozitatea, meticulozitatea, bunul obicei de a lua hotărîri numai în urma unei analize lucide, exacte, care să țină seama de toți factorii — au asigurat succesul acțiunilor de luptă ale trupelor conduse de el.

La izbucnirea războiului el comanda Divizia I, care ocupa poziție la frontiera din zona Vîrciorova cu misiunea de a asigura flancul stîng al Armatei I și de a forma pivotul acesteia în perioada desfășurării strategice. Poziția diviziei și particularitățile terenului foarte accidentat — o succesiune de munți înalți, despărțiți prin văi prăpăstioase, absolut improprii pentru luptă — îi impuneau defensivă. Necesitatea unei bune organizări a apărării în această zonă impunea însă cucerirea cîtorva puncte de la frontieră, cel mai important dintre ele fiind vîrfurile Meterezele. De aceea, în ziua de 15 august 1916, Dragalina a ordonat Regimentului 57 infanterie să cucerească înălțimile respective. Cu toate dificultățile terenului și cu toată rezistența inamicului, misiunea a fost îndeplinită. Martorii relatează că asaltul a fost atît de viguros încît în fierbințeala luptei ostașii smulgeau cu mîna parii rețelelor de sîrmă ghimpată în mijlocul grindinei de gloanțe dușmane.

Dragalina nu a socotit însă misiunea îndeplinită. Observațiile făcute i-au arătat că inamicul construise pe înălțimile de dincolo un puternic sistem defensiv, al cărui centru se afla pe culmea Ozoina. Inamicul adăugase terenului accidentat tranșee betonate și acoperite, rețele dese de sîrmă ghimpată. El și-a dat seama de necesitatea cuceririi acestor poziții care condiționau stăpînirea văii Cernei. Trebuia însă acționat imediat deoarece pozițiile și așa foarte dificil de asaltat ar fi devenit aproape inexpugnabile odată cu sporirea efectivelor inamice și ar fi cerut trupelor române mari jertfe.

A cerut aprobarea atacului și l-a pregătît cu minuțiozitate. Conceput și condus cu energie, atacul a reușit. Așa cum prevăzuse Dragalina, inamicul,

atacat impetuos în mai multe locuri deodată, nu a putut folosi rezervele și nici trupe din sectoare mai liniștite.

La orele 14,30 culmea Ozoina, cheia întregului sistem defensiv inamic, se afla în mâinile vînătorilor. Au fost luați prizonieri 8 ofițeri și 540 de soldați inamici. Concomitent, Regimentul 17 infanterie a atacat la ora 8 pozițiile solid fortificate de pe dealul Alion, cucerindu-le pînă la ora 13,30. Coloana care ataca Drănicul a reușit asaltarea lui spre seară. După luarea acestor poziții, inamicul a fost urmărit pînă în Valea Cernei. Orșova și ambele maluri ale Cernei au trecut în mâinile trupelor române. Odată cu ocuparea acestor poziții de mare valoare tactică au fost capturați numeroși prizonieri, precum și o mare cantitate de armament și materiale.

Pentru a face față oricărei situații, Dragalina a dispus organizarea apărării. Într-adevăr, după ce și-a concentrat forțele, inamicul trece la atac. Sprijinit și de trei monitoare de pe Dunăre, el reușește să ocupe Bîrza, Toplețul și partea de vest a Orșovei. Deși lipsit de sprijinul regimentelor 1 vînători și 57 infanterie, care fuseseră trimise pe frontul de la Jiu, calm, generalul Dragalina menține controlul situației. Lasă pe inamic să creadă că a cîștigat lupta, dar în după-amiază aceleiași zile, cînd acesta era mai sigur de victorie, dezlănțuie contraatacul. Orșova este recucerită prin violente lupte de stradă cu baioneta și grenade, iar inamicul este respins în pozițiile de unde plecase după ce a lăsat un număr de 120 de prizonieri. Trei zile mai tîrziu Regimentul 17 Mehedinți atacă prin surprindere pozițiile inamice, le cucerește și capturează în afara materialului de război 4 ofițeri și 208 soldați. Cu acest atac toate pozițiile inamice de lingă Dunăre au fost cucerite, controlîndu-se în acest fel și Valea Dunării. Grupul Cerna și-a îndeplinit astfel misiunea cu strălucire grație energiei și priceperii generalului Dragalina, vitejiei ofițerilor și ostașilor.

Cîteva zile mai tîrziu, la 11 octombrie, Dragalina este numit comandant al Armatei I. Situația pe frontul Jiului, unde inamicul dezlănțuise la 10 octombrie o puternică ofensivă, devenise critică. Atacul inamic — bine conceput de însuși Falkenhayn — era dat de grupul de luptă al generalului Kneussl (19 batalioane, 28 de escadroane, 22 de baterii). Dezlănțuit pe neașteptate în sectorul Diviziei a 11-a, atacul s-a desfășurat cu toată rezistența opusă de trupele române conform planurilor. Inamicul a fixat trupele române prin puternice atacuri frontale date prin defileul Surducului și pe șoselele Vulcan și Surduc, în timp ce importante unități manevrau, peste munți, flancurile. Trupele române, nedispunînd de suficiente rezerve, au fost nevoite să se retragă. Pînă în după-amiază zilei de 11 octombrie inamicul a ajuns la poalele masivului din dreapta Jiului, gata de a deбуша în regiunea dealurilor unde divizia de cavalerie ar fi exploatat cu ușurință succesul. Dezvoltarea în continuare a ofensivei ar fi dus la prăbușirea apărării la Jiu și Cerna și la

Mausoleul de la Mateiaș (raionul Muscel)

pierderea întregii Oltenii. „Dacă izbuteam — arăta generalul Falkenhayn în lucrarea sa *Campania Armatei a IX-a germane contra românilor și rușilor 1916—1917* — ca, în timp ce fixam puternic pe adversar de front pe șoselele trecătorilor să aruncăm pe flancul lui, prin munți, forțe puternice de cavalerie cu infanterie, atunci îl sileam nu numai să cedeze la Jiu, dar să-și retragă și grupul de la Orșova; în condiții favorabile puteam conta chiar pe o prăbușire a întregului front românesc din munți“.

Aceasta era situația căreia generalul Dragalina trebuia să-i găsească o rezolvare. Calmul și siguranța care nu l-au părăsit niciodată i-au permis să facă o analiză lucidă, iar calitățile de strateg i-au dat soluția. În fapt era vorba de aplicarea și dezvoltarea la această situație a unei idei tactice, prevăzute pentru protejarea flancului Diviziei I, elaborată de el mai înainte; atacarea flancului inamic, care, pe măsură ce se depărta de baza de plecare, se lungea, devenind vulnerabil.

Cu promptitudinea și energia care-i erau caracteristice a luat măsuri în cursul aceleiași zile. Mai întâi a ordonat oprirea retragerii. Apoi a dat dispoziții Diviziei I să trimită imediat la Peștișani, prin Baia de Aramă, două batalioane și o baterie pentru a acționa în flancul inamic. Socotind a fi imperios necesară cunoașterea mai exactă a situației, a plecat pe front ajungând pînă la defileul Jiului. A luat măsurile necesare, dar la întoarcere a găsit șoseaua blocată de focul mitralierelor inamice. Ordonă șoferului să treacă în viteză. Este rănit. Cu toate îngrijirile rana i se infectează și nu mai poate fi salvat.

Prin faptele sale generalul Ioan Dragalina își înscrie numele în galeria eroilor neamului.

A. MOLDOVEANU

GENERAL DAVID PRAPORGESCU (1865—1916). În zilele tumultuoase din toamna anului 1916, cînd se desfășurau luptele pentru stăvilirea prătrunderii trupelor inamice prin Valea Oltului, a căzut eroic generalul David Praporgescu, care, așa cum se sublinia în ordinul de zi al Marelui Cartier General din 1 octombrie 1916, s-a remarcat prin: „...excelenta conducere a unităților... prin exemplul de bravură personală“, jertfindu-se „...vitejește pe cîmpul de luptă în primele rînduri“.

S-a născut la 13 decembrie 1865 în Turnu-Măgurele, într-o familie de țărani. După absolvirea a patru clase primare și două de liceu în orașul natal, urmează ca bursier al județului Teleorman Școala normală pentru învățătura poporului român din București. La terminarea acesteia a fost numit, pentru scurt timp, învățător în satul Lița, județul Teleorman. În septembrie 1885, intră în armată pentru satisfacerea serviciului militar. Atras de studiul istoriei și artei militare, s-a reangajat, în gradul de sergent. Muncește asiduu pentru desăvîrșirea pregătirii militare. La 1 octombrie 1888 absolvind pe primul loc Școala militară a fost înaintat la gradul de sublocotenent. Școala specială de cavalerie din București o termină cu rezultate excepționale. În aprilie 1893 este avansat la gradul de locotenent în Regimentul 9 călărași.

Remarcabilele lui calități profesionale au făcut ca, în 1893, să fie trimis în Franța, pentru a urma cursurile Școlii speciale de cavalerie de la Saumur, iar în 1902 în Austria tot pentru adîncirea specializării.

În 1903 a fost numit profesor la Școala de ofițeri de infanterie și cavalerie din București. În 1909, înaintat în gradul de locotenent-colonel, deveni șeful de stat major al Inspectoratului general al armatelor.

Datorită activității desfășurate, înaltei pregătiri profesionale, în aprilie 1916 a fost ridicat la gradul de general de brigadă. Din vara anului 1916 i s-a încredințat comanda Diviziei 20 infanterie, care avea misiunea de a su-

praveghea Dunărea între Corabia și Severin. Desfășurarea evenimentelor în timpul campaniei din 1916, necesitatea unei cât mai competente și ferme conduceri a luptelor grele din Valea Oltului au determinat constituirea unui detașament special, denumit Detașamentul Lotru, care, sub conducerea generalului David Praporgescu, urma să acționeze în această zonă. Detașamentul era compus din unități ale Diviziei 20 infanterie de pe Dunăre. Misiunea lui era să ocupe înălțimile Gorganul și Rigloul, care asigurau cucerirea dealurilor Robul și Vladul, puncte importante în înfrângerea inamicului în Valea Oltului. În același timp, el trebuia să înlesnească și să protejeze la nevoie retragerea Grupului de Olt. Trupele sosite sub comanda generalului David Praporgescu au reușit, grație capacității sale de organizare și conducere, hotărârii neclintite de a învinge, precum și puterii de jertfire a ostașilor, să risipească și să respingă Corpul alpin, să recucerească Ciinenii, gara Lunci, muntele Murgășul, lăsând Grupului de Olt trecătoarea liberă, pentru a se putea regrupa. „Scăparea acestor forțe — considera generalul C. Găvănescul în „Războiul nostru pentru întregirea neamului“ — se datorește, în primul rînd, acțiunii energice și înțelepte a generalului Praporgescu, apoi inițiativei și hotărârii de sacrificiu a diferiților comandanți în subordine, cât și mai ales eroismului fără seamăn al trupelor, al soldaților, fie în grupe, fie izolați“. Într-adevăr, luptele dintre 13 și 16 septembrie au fost deosebit de înverșunate.

În aceste încleștări pe viață și pe moarte cu dușmanul, generalul David Praporgescu, animat de înalte sentimente patriotice, și-a pus întreaga sa energie și capacitate în slujba apărării patriei. El a reușit să mobilizeze toate resursele trupelor sale, să scoată în evidență întreaga valoare a ostașului român. Pentru calitățile sale deosebite, generalului Praporgescu, „acest soldat de elită, cu frumoase însușiri sufletești și profesionale“ — cum îl numește istoricul C. Kirițescu — i se încredințează la 18 septembrie comanda Corpului 1 armată, care acționa în zona Olt; el a inițiat o serie de măsuri pentru organizarea pozițiilor defensive ale trupelor și ridicarea moralului ostașilor. Generalul Praporgescu a știut să se apropie de aceștia și să le transmită în inimi „o parte din curajul și din speranțele ce umpleau sufletul lui de erou...“

La 19 septembrie 1916, în conformitate cu hotărârile sale de a se opri orice pătrundere a inamicului în Valea Oltului, detașamentele noastre „Ciineni“ și „Robul“ s-au angajat în luptă cu forțele dușmane. În aceeași zi însă, printr-un ordin telegrafic din partea Armatei I, Corpul 1 armată primea misiunea de a accelera reorganizarea pentru a asigura rezistența pe direcțiile Ciineni — Rîmnicu Vilcea și Titești — Curtea de Argeș. Generalul Praporgescu primea o misiune grea. Hotărîrea sa nestrămutată de a stăvili încercările de înaintare ale inamicului se reflectă și în ordinul de operații în care sublinia că „misiunea Corpului de armată este de a opri cu orice preț trecerea inamicului peste frontieră, în țară“, în care scop se fixau ce poziții urmau să ocupe și ce acțiuni trebuiau să întreprindă trupele diviziilor 13 și 23, Detașamentul Lotru, artileria și cavaleria ce-i erau subordonate. Se vizau atît stabilirea legăturilor între unitățile componente ale corpului, cît și asigurarea rezistenței față de eventualele atacuri ale dușmanului.

Ordinul era precis și bine orientat, iar rezultatul a putut fi constatat chiar în cursul zilei de 20 septembrie, cînd toate încercările inamicului de a continua operațiile pentru trecerea frontierei au fost zădărnice de trupele Corpului 1 armată român.

În zilele următoare au continuat acțiunile de organizare și întărire pe pozițiile deținute și s-au intensificat eforturile pentru stabilirea contactelor cu Armata a 2-a în Est și cu grupul Jiu în Vest. Totodată, pentru a nu permite

Monumentul de la Tr. Severin

inamicului retragerea unor forțe din această zonă și trimiterea lor în sectorul Armatei a 2-a române, insistent atacat, trupele Corpului 1 au desfășurat la 23 septembrie o serie de atacuri locale.

Ofensiva germană a fost oprită pe Valea Oltului. Inamicul n-a putut pătrunde.

Comandantul Corpului I, generalul David Praporgescu, era convins că peste armata care o comanda nu se va putea trece. Își cunoștea bine unitățile, cunoștea spiritul de sacrificiu al ofițerilor și ostașilor. Dar această strînsă legătură ce exista între comandant și trupă a fost pe neașteptate curmată. La 30 septembrie 1916, la Coți, pe cînd inspecta poziția înaintată ocupată de trupe din Divizia 23, îmbărbătînd ostașii, generalul Praporgescu a fost rănit mortal de un obuz al artileriei inamice. Ultimele cuvinte pe care generalul le-a adresat ofițerilor ce-l înconjurau, „Nu slăbiți credința, a noastră e izbînda“, vădeau încrederea nestrămutată a eroului, voința ca, dincolo de moarte și mai presus de ea, să imprime în sufletul și conștiința ostașilor săi încrederea în victorie.

Moartea generalului Praporgescu a îndurerat întreaga armată și a produs o impresie profundă în toată țara. Se pierdea un ofițer de prestigiu, capabil și viteaz, care nu a precupețit nici un efort pentru apărarea patriei de invadatori. Referindu-se la felul în care era privit „învățătorul de odinioară, simplul soldat, sergentul din vechea școală de la Bistrița, generalul căzut de schija dușmanului“, Nicolae Iorga amintea, în „Războiul nostru în note zilnice“, că „trecerea lui pe ultimul drum impunea pretutindeni o tăcere respectuoasă“. Praporgescu fusese stimat și iubit, toți îi cunoșteau și îi apreciau calitățile. Decorațiile ce i-au fost acordate, printre care „Steaua României“, „Coroana României“, „Virtutea Militară“, „Bărbăție și Credință“ și altele, sînt o mărturie în plus a înaltelor sale merite față de patrie. Numele generalului David Praporgescu s-a înscris pentru vecie alături de numele multor eroi care și-au vărsat sîngele pentru o patrie liberă și independentă.

ELENA POPESCU

CĂPITAN GRIGORE IGNAT (1889—1917). În cartea de aur a

eroilor neamului, care, prin faptele de arme săvârșite, au asigurat succesul Armatei române în memorabila bătălie de la Mărășești din vara anului 1917, la loc de frunte se înscrie și numele căpitanului Grigore Ignat. S-a născut la 1889, în orașul Birlad. Tatăl său, Enache Ignat, era veteran al războiului pentru independență din 1877—1878 și pentru meritele sale pe câmpul de luptă fusese avansat la gradul de sublocotenent de rezervă.

Terminând liceul în orașul Birlad în anul 1908 se înscrie la Școala militară de ofițeri de infanterie din București, remarcându-se ca elev sîrguincios. După doi ani de muncă intensă, la 1 iulie 1910, elevul-sergent Grigore Ignat a fost avansat la gradul de sublocotenent și repartizat la Regimentul 12 Cantemir Birlad.

Datorită activității neobosite desfășurate, bunei pregătiri militare, în octombrie 1913 este avansat la gradul de locotenent, iar în noiembrie 1916 la gradul de căpitan.

Pînă în ultima clipă a vieții, căpitanul Ignat a manifestat o preocupare deosebită pentru instruirea și educarea ostașilor de sub comanda sa, pentru ridicarea neconținută a pregătirii sale, generale și speciale. Comandanții regimentelor 12 Cantemir, 28 Negru Vodă, 77 și 51 infanterie, regimente în cadrul cărora și-a desfășurat activitatea Grigore Ignat, îl caracterizau ca fiind un bun comandant și patriot înflăcărat, modest, conștiincios, cu dragoste pentru ostași.

În primele luni ale războiului, Grigore Ignat a luat parte, în cadrul Regimentului 51 infanterie, la luptele pentru apărarea Dobrogei.

Compania sa a primit botezul focului în luptele desfășurate la 1 septembrie la sud de Caraomer. Reperată și supusă unui puternic bombardament de artilerie, secția de mitraliere condusă de Grigore Ignat a rămas neclintită pe poziție, lovind cu furie în inamicul care ataca. După cum nota mai târziu un martor ocular, întreaga vale și cîmpie din fața regimentului erau literalmente acoperite cu sutele de cadavre ale inamicului. Poziția trupelor noastre a fost menținută. A fost prima sa luptă și prima victorie.

În lunile care au urmat, împreună cu secția sa de mitraliere, Grigore Ignat a participat la bătăliile de pe aliniamentele Rasova-Cobadin-Tuzla, Topraisar-Marea Neagră, Dăeni-Topologul Român-Hamangia.

La începutul lunii noiembrie 1916, neînfricatul comandant al companiei de mitraliere participă activ la luptele de la Olt, în zona Drăgășani, apoi la bătălia de la București, în luptele de la Letca Nouă, Letca Veche, Ghimpați, Singureni, Epurești, Bălăria și Bulbucata.

După stabilizarea frontului pe Siret, în perioada de refacere și instruire a Armatei române, căpitanul Ignat urmează Școala model pentru mitraliere organizată de Corpul 3 armată la Botoșani, pe care o termină cu calificativul „foarte bine”.

La începutul lunii iunie 1917, căpitanul Ignat, împreună cu compania sa, a început deplasarea spre front. În noaptea de 20—21 iunie a intrat în dispozitiv de luptă în sectorul Nămolosa, participînd, timp de o lună de zile, la respingerea diferitelor atacuri ale inamicului.

În noaptea de 30—31 iulie 1917, ca urmare a ofensivei germane din sectorul Mărășești, Divizia 13 infanterie, din care făcea parte și compania 1 de mitraliere comandată de căpitanul Ignat, a intrat în luptă în linia întâi. Ea a ocupat sectorul cuprins între încrucișarea formată de șoseaua națională Adjud-Focșani și șoseaua Mărășești-Panciu, pînă la colțul de nord-est al pădurii „La Răzoare”.

Sectorul de front încredințat spre apărare avea o importanță deosebită. Dînd dovada unor înalte calități morale și de luptă, ostașii din compania comandată de căpitanul Grigore Ignat au respins atacurile inamicului, înscriind pagini de înalt eroism în memorabila zi de 19 august 1917, zi de glorie pentru

Armata română, de încheștare pe viață și pe moarte cu dușmanul care ținea sub jug două treimi din teritoriul țării noastre.

...Ora 6,30. Inamicul a început o pregătire de artilerie de o violență nemai-întîlnită pînă atunci. După trei ore de bombardament, comandamentul german, crezînd că drumul este deschis și că infanteria sa nu va mai întîmpina rezistență, a dat semnalul de atac. Valurile dușmane au început să se miște.

Căpitanul Ignat ordonă oamenilor să treacă la mitraliere și să se pregătească pentru a fi gata de luptă. Trece în grabă pe la fiecare piesă, verifică funcționarea ei, îmbărbătează servanții, dă indicații comandanților de plutoane și de grupe și apoi își reia locul la postul lui de comandă. De aici urmărirea cu încordare și atenție cum valurile de atacatori se revărsau asupra pozițiilor de apărare ale Diviziei 13.

Superior numericeste, inamicul a pătruns în dispozitivul de apărare al trupelor române, făcînd o pungă în centrul Diviziei 13 infanterie, adîncă de aproape 1 km. Ruptura putea fi acoperită numai prin contraatac dat de rezervele diviziei aflate în spatele frontului. Pentru aceasta inamicul trebuia oprit cu orice preț și împiedicat să mai pătrundă. Trebuia asigurat răgazul necesar apropierii și desfășurării forțelor de contraatac. Pînă la sosirea acestora, pentru stăvilirea dușmanului care înainta a fost introdus în luptă batalionul din care făcea parte și compania căpitanului Ignat. În scurt timp, covîrșit de superioritatea numerică zdrobitoare a inamicului, batalionul era aproape decimat. În fața puhoiului dușman rămăsese singură compania de mitraliere a căpitanului Grigore Ignat.

Compania de mitraliere, care ocupase o frîntură de tranșee în zona de front „La Răzoare“, a deschis un foc ucigător asupra valurilor atacatoare inamice, care încercau să lărgească ruptura, reușind să stăvilească pentru scurt timp înaintarea nemților. Artileria dușmană și-a îndreptat tirul asupra companiei cu scopul de a o nimici și a deschide drum infanteriei sale. Cu toate pierderile suferite, compania căpitanului Ignat nu a încetat focul. Inamicul a trimis noi forțe de zeci de ori mai numeroase decît pumnul de ostași comandați de căpitanul Ignat care vor fi copleșiți pînă la urmă.

Lîngă fiecare mitralieră sînt mormane de tuburi arse. Servanții cad unul cîte unul. De la trenul de luptă este adus ultimul om. Dușmanul se apropie tot mai mult de palma de pămînt ocupată de compania de mitraliere. Deși sînt atacați din trei părți, nimeni nu se clintește din loc. Mitralierele funcționează din plin. Țevile sînt roșii, iar căpitanul Ignat încurajează oamenii să reziste pînă la sosirea rezervelor.

Rînd pe rînd servanții sînt uciși. Atunci căpitanul Ignat ordonă ofițerilor și gradaților să treacă la mitraliere. Cad dușmanii secerați, dar alții le iau locul. Una cîte una mitralierele își încetează focul. Curînd a căzut cea mai mare parte din apărătorii poziției. Mai rămăseseră cîțiva soldați în frunte cu viteazul lor căpitan.

Disperați, dușmanii atacau val după val. Căpitanul Ignat, cu mîna încheștată pe trăgaciul mitralierei, și ceilalți ostași rămași în viață semănau moartea în rîndurile dușmanilor, în timp ce în depărtare se auzeau strigătele de „Ura!“ ale rezervelor care se apropiau...

După încetarea luptei, căpitanul Ignat a fost găsit lîngă mitraliera sa printre grămezi de cadavre dușmane. Jertfa supremă a căpitanului Ignat și a ostașilor săi făcuse posibilă refacerea frontului de la Răzoare.

Pentru vitejia și eroismul fără seamăn cu care a luptat în fruntea companiei sale de mitraliere în bătălia de la Răzoare, căpitanul Grigore Ignat a fost decorat post-mortem cu Ordinul „Mihai Viteazul“.

Fapta de înalt potriotism a căpitanului Ignat și a companiei sale a fost citată prin înalt ordin de zi pe întreaga Armată română: „Căpitanul Ignat Grigore din Regimentul 51/52 infanterie a fost găsit mort, cu mitraliera în brațe, înconjurat de ostașii săi, de mormane de cadavre inamice. A luptat ca

un brav și tot astfel a murit. Și-a plătit prea scump viața, înconjurat de dragostea și devotamentul subalternilor săi, care, făcînd cu piepturile lor zid de apărare în juru-i, i-au dat putința să tragă cu mitraliera lui dragă pînă la cel din urmă cartuș. Acest sfîrșit eroic îi va cinsti pururea memoria și-l aduc la cunoștința ostașilor țării drept pildă de sublim sacrificiu“.

V. I. MOCANU

SUBLOCOTENENT ECATERINA TEODOROIU (1896—1917). Din

noianul amintirilor, desprind și azi cu multă emoție și totodată cu pietate figura luminoasă a eroinei sublocotenent Ecaterina Teodoroiu, încununată de măreția faptelor prin care s-a acoperit de glorie.

Fiind comandantul ei de companie pe frontul de la Mărășești, în campania din 1917, am putut să cunosc de aproape puternica personalitate a acestei făpturi excepționale, patriotismul și curajul ce o animau, încrederea că lupta dîrză și rezistența înverșunată vor duce la victorie, eroismul său fără seamăn, care a culminat cu sacrificiul propriei ființe. Prin calitățile ce poseda, prin întreaga sa comportare, sublocotenentul Ecaterina Teodoroiu, denumită pe drept cuvînt „eroina de la Jiu“, a fost întruchiparea virtuților femeii române, constituind o mîndrie a poporului nostru.

Ecaterina Teodoroiu s-a născut în anul 1896, într-o familie de țărani nevoiași, fiind fiica lui Vasile Teodoroiu din comuna Vădeni, fostul județ Gorj. Cursul elementar, început în satul natal, l-a continuat și absolvit la Tîrgu-Jiu, localitate spre care se îndreptase — după ce fusese silită să-și părăsească de timpuriu căminul părintesc, împovărat de nevoi — pentru a încerca să-și cîștige singură existența și să-și ajute familia. Înzestrată cu voință puternică, ea a reușit, în ciuda greutăților, să-și croiască drum în viață și să urmeze, ca bursieră, patru clase la un gimnaziu din București, avînd dorința arzătoare de a deveni învățătoare.

Intrarea României în primul război mondial nu-i va lăsa însă prilejul înfăptuirii acestei năzuințe, deoarece, chiar de la începutul campaniei din 1916, ea se va avînta cu tot elanul tineresc în lupta pentru apărarea pămîntului drag al patriei. Virtutele ce sălăsluiau în sufletul său au făcut-o să nu precupețească nici un efort, să nu-și permită nici un răgaz, încercînd pretutindeni și prin toate mijloacele să se facă de folos țării pe care o iubea mai presus de orice. Întîi ca infirmieră, urmînd cu o ambulanță trupele Armatei române în timpul luptelor din Valea Jiului sau îngrijind cu devotament răniții internați în spitalul din Tîrgu-Jiu, Ecaterina Teodoroiu avea să ia în curînd arma în mînă. Firea ei mîndră și înflăcărată nu putea suporta gîndul cotopiririi plaiurilor gorjene de către inamicul ce se apropia. Pentru stăvilirea acestuia, s-a aflat în fruntea luptătorilor activi de la Podul Jiului. Cu această ocazie, ea însăși cercetașă în cohorta „domnul Tudor“, a organizat cu milițienii, cercetașii și sergenții de stradă din Tîrgu-Jiu apărarea orașului, respingînd o formațiune germană ce pătrunsese pînă acolo. Energia și curajul de care a dat dovadă au fost uimitoare.

Apriga dorință de a aduce un aport cît mai mare în lupta împotriva dușmanului a determinat-o apoi să se înroleze ca soldat voluntar în Regimentul 18 Gorj. Deși micuță și delicată, ea s-a arătat vitează și neînfricată în luptă, rezistentă la oboseală, încurajîndu-i permanent și pe ceilalți soldați. La Bărbătești, în vîlmășagul unei bătălii disperate, a fost făcută prizonieră, dar a reușit să scape din mîna vrăjmașului și, în ciuda întunericii și a ploii, să-și regăsească compania și să continue lupta. În încheștarea de la Filiași însă a fost rănită la ambele picioare de un obuz al artileriei inamice. A trebuit

să fie transportată într-un tren de ambulanță la un spital din București și după aceea la unul din Iași.

În timpul cînd se afla la Iași, ca o recunoaștere a deosebitelor sale merite, Ecaterina Teodoroiu a fost decorată cu „Virtutea Militară” și i s-a acordat gradul onorific de sublocotenent. Era prima femeie ostaș în istoria Armatei române și totodată prima femeie care primea „Virtutea Militară”, distincție conferită numai celor evidențiați prin înalt devotament și bărbăție. După părăsirea spitalului, la cererea sa, a fost repartizată comandant al unui pluton din compania 7 a Regimentului 43/59 infanterie. Atît la Codăești, în zona refacerii, cît și la Mărășești, în zilele bătăliei, micul ofițer era sufletul Diviziei 11, din care făcea parte unitatea noastră.

În această a doua perioadă a războiului, cînd a fost în fruntea unui pluton din compania ce comandam, am putut să mă conving direct că faima ce căpătase era pe deplin justificată. Profundul sentiment patriotic de care era însuflețită, energia neobosită de care dădea dovadă inspirau soldaților o nemărginită încredere. În acțiunile desfășurate împotriva tîfosului se situase, întotdeauna, printre cei mai destoinici; nici pe tărîm pur militar nu voia să rămînă în urmă. Conștientă de misiunea ce-i revenea în noua calitate de comandant de pluton, cu simțul răspunderii față de viețile ostașilor ce-i fuseseră încredințați și pentru că nu avea o pregătire militară prealabilă, Ecaterina Teodoroiu a căutat să fie în apropierea unui ofițer cu care să se poată consulta. Cel mai indicat era sublocotenentul Mănoiu, învățător înainte de război, iar acum ofițer de nădejde, pe care-l cunoscuse în spital, fiind și el rănit în prima parte a războiului. Sublocotenentul Mănoiu era comandant al unui pluton tot în compania 7 a Regimentului 43/59 infanterie. Îmi erau deci amîndoi subordonați. Tocmai de aceea m-am putut apropia mai mult de ei și i-am putut înțelege mai bine. Între cei doi tineri se stabiliseră raporturi militare camaraderești, pe baza cărora s-au înfiripat o afinitate sufletească, o prietenie adevărată, care îi ajutau să învingă mai ușor greutățile, care-i oțeleau și mai mult în hotărîrea de a lupta pînă la sacrificiu pentru alungarea dușmanului de pe pămîntul strămoșesc.

În luna august 1917, Regimentul 43/59 s-a deplasat din rezervă la Muncel, pe frontul de rezistență Mărășești, în apropierea satului Fiționești, și a ocupat poziția sectorului Zăbrăuț, brăzdată de dealuri și văi cu viroage. Din cauza terenului accidentat, prima linie a frontului avea, în acel sector, unele întreruperi, iar în fața porțiunii ocupate de compania 7 prezenta un intrînd în frontul nostru, prin care, într-o eventuală ofensivă, dușmanul s-ar fi putut strecura. Pentru a păstra această situație avantajoasă, inamicul străjuia cu strășnicie porțiunea respectivă, cu ajutorul mitralierelor amplasate pe dealurile din apropiere. Se impunea ca, printr-un atac al trupelor noastre, prima linie a frontului din zona Zăbrăuț să fie îndreptată. Misiunea a revenit companiei 7, care, în cadrul bătăliei de la Muncel, a susținut aceste acțiuni.

Sublocotenentul Ecaterina Teodoroiu s-a dovedit și aici plină de curaj, conducîndu-și cu mult zel și destoinicie ostașii, care o urmau cu nețîrmurită încredere. În luptele de pe Dealul Secului, în noaptea de 3 spre 4 septembrie 1917, eroina avea să cadă, în fruntea plutonului său, cu pieptul străpuns de gloanțe de mitralieră, în timp ce-și îmbărbăta ostașii cu cuvintele: „Înainte băieții, nu vă lăsați”. Ea dăruia astfel patriei tot ce avea mai scump — viața ei tînără —, cu convingerea că lupta pentru libertatea pămîntului strămoșesc va fi încununată de izbîndă.

În ordinul de zi pe unitate, dat la 5 septembrie 1917, colonelul Pomponiu, comandantul regimentului, menționa că „Ecaterina Teodoroiu a fost la înălțimea celor mai viteji apărători ai țării sale... știind să dovedească vigoarea bărbăției de trup și suflet și calitățile întregi ale unui ostaș îndrăzneț, neobosit și plin de entuziasmul de a se face folositor cu orice preț... Pentru dragostea-i de țară, pentru simțu-i rar al datoriei, pentru energia și avîntul

cu care și-a împlinit ceea ce socotea misiunea ei, pînă la jertfa supremă, o citez la ordin de zi pe regiment, dînd-o ca pildă tuturor ostașilor". Erau cuvinte ce exprimau adîncă prețuire pentru sufletul ei generos.

Moartea Ecaterinei Teodoroiu a îndurerat profund pe ofițerii și soldații cu care luptase, umăr la umăr, și a provocat un nemărginit regret în toată țara.

Înmormintată inițial acolo, în Valea Zăbrăuțului, pe o colină din spatele frontului, eroina avea să fie deshumată în iunie 1921, cu ocazia sărbătoririi centenarului Tudor Vladimirescu, și transportată la Tîrgu-Jiu, spre a fi depusă într-un mormînt-monument în piața centrală a orașului, unde se află și astăzi. Cu acel prilej i s-au făcut funeralii naționale, expresie a omagiului suprem pe care poporul român i-l aducea.

Ca fost comandant al companiei sale, mi s-a încredințat misiunea de a prelua comanda gărzii de onoare din Regimentul 19 Romani, cu drapelul Regimentului 43/59, pentru a o însoți pe întregul parcurs de la Muncel — prin Focșani, Ploiești, București — pînă la Tîrgu-Jiu. Pretutindeni, reprezentanții autorităților civile și militare și mase mari de oameni ieșeau în întîmpinarea cortegiului. Țara întregă acorda deplina cinstire acestei fiice eroice a sa, ce-și jertfise viața vitejește pentru apărarea gliei străbune.

Ecaterina Teodoroiu va rămîne pentru totdeauna un simbol al eroismului poporului român, o ilustrare vie a luptei pentru apărarea libertății și independenței naționale, un nume scump scris în paginile glorioasei istorii a patriei noastre.

Locotenent în rezervă GH. RĂDULESCU
veteran al războiului din 1916—1918

CAPORAL CONSTANTIN MUȘAT (1890—1917). Vara anului

1916... Glasul înfundat al tunului se auzea tot mai aproape de fruntariile țării, amintind că războiul era departe de a se sfîrși.

Armata era cuprinsă de pregătiri febrile. Mii și mii de ostași construiau de-a lungul graniței cu Austro-Ungaria o serie de lucrări cu caracter militar, menite a facilita operațiile trupelor române.

Printre ostașii care aveau ca misiune paza graniței, în sectorul dintre muntele Susai și Valea Prahovei, dar care pentru executarea lucrărilor de fortificare înlocuise vremelnice arma cu tirnăcopul, se afla și soldatul Mușat Constantin din întiiul batalion al Regimentului 2 grăniceri.

Element destoinic, veșnic neobosit, el se impusese în ochii comandanților prin interesul pe care îl manifesta în pregătirea militară, nu o dată oferindu-se voluntar pentru executarea diferitelor misiuni.

S-a născut în anul 1890, în comuna Domnești, din fostul județ Argeș. Carte n-avea prea multă, dar în cei cîțiva ani, cît mersese la școală, în comuna Crucea (azi Vilcelele) din fostul județ Ialomița învățase, de la dascălul său, că românii se trag din două popoare viteze — dacii și romanii —, că ei au stăpînit și apărât cu arma în mînă timp de milenii aceste plaiuri împotriva tuturor cîmpitorilor îndreptați spre aceste meleaguri de frămîntările istoriei; le-o spunea, nu o dată, ostașilor din grupa sa, în graiul său de țaran măsurat la vorbă...

Așa crescuse și cu această convingere venise în armată soldatul Constantin Mușat.

În dimineața zilei de 28 august, alături de alte trupe românești, batalionul de grăniceri din care făcea parte soldatul C. Mușat a început coborîrea pe versantul transilvănean al Carpaților.

Soldatul Mușat va fi remarcat de comandanți încă de la primele lupte grele din jurul Brașovului, apoi la cele din defileul Oltului, la Ciineni, unde unitatea sa fusese transferată între timp.

Făcînd dovada unor înalte calități, soldatul Mușat se află mereu printre primii care părăsesc tranșeea pentru a pleca la asalt. Rănit ușor de mai multe ori, el refuză de fiecare dată evacuarea în spatele frontului. Dădea prea puțină atenție acestor „zgîrieturi” cum se obișnuise să le numească. Un pansament provizoriu și-l vedea din nou strecurîndu-se în prima linie alături de camarazii săi.

Spre sfîrșitul lunii septembrie subunitatea sa este mutată pe frontul din Munții Vrancei. Aici, în iarna anilor 1916—1917, unitatea sa va purta lupte înverșunate cu un dușman superior numeric, în timpul cărora soldatul Constantin Mușat, ca și ceilalți camarazi ai săi, va face dovada strălucită a înaltului patriotism de care era animat în lupta împotriva cotropitorilor.

Deși suferea mari pierderi, inamicul presa tot mai puternic, încercînd să străpungă frontul în valea Oituzului.

Neînfricate, trupele române dădeau contraatac după contraatac pentru stăvilirea puhoiului vrăjmaș. Grănicerii porneau cîntînd la luptă. În iureș năvalnic ei se aruncau la atac de baionetă împotriva inamicului care rezista cu disperare. Soldatul Mușat se afla și de această dată mereu în primele rânduri ale grănicerilor, acolo unde primejdia era mai mare.

16 decembrie 1916... Inamicul atacă mereu, cu aceeași încăpăținare, frontul Regimentului 2 grăniceri. La flancul drept, în punctul numit Rîpa Roșie, unde se află sectorul batalionului 1, este o învălmășeală de nedescris. Într-o luptă crîncenă, corp la corp, cele două tabere își dispută poziția. Spre seară, inamicul este silit să depună armele. Peste 300 de prizonieri, printre care 4 ofițeri, stau cu minile ridicate între baionetele amenințătoare ale grănicerilor români. Pierderile însă sînt foarte mari de ambele părți. La un capăt de tranșee este găsit soldatul Mușat Constantin. Abia mai respira. Explozia unui obuz îi provocase o rană la brațul stîng, mai sus de cot. Este transportat de urgență la postul de prim ajutor, unde primește primele îngrijiri, fiind evacuat apoi la Spitalul militar din Iași. Avînd osul și arterele zdrobite, medicii sînt nevoiți să-i amputeze mîna din umăr.

Au urmat zile triste, de durere și deznădejde. Soldatul Mușat nu se putea împăca de loc cu gîndul că nu-și va mai putea relua locul între camarazii săi tocmai în momentul cînd se apropia suprema încheștare cu cotropitorii patriei sale. Vestea avansării la gradul de caporal, precum și propunerea pentru decorare — semn al recunoașterii calităților sale militare și a eroismului de care dăduse dovadă în luptă — nu reușiră decît să-i smulgă un zîmbet amar.

Deși propus pentru a fi reformat caporalul Mușat se arată neînduplecat în hotărîrea sa de a pleca din nou pe front. Citat prin înalt ordin de zi, exemplul lui stîrnește admirația tuturor. Foarte mulți ostași, aflați în situații similare lui, însuflețiți de un fierbinte patriotism și de ură profundă împotriva cotropitorilor aveau să urmeze pilda lui Mușat în lunile ce au precedat marile bătălii din vara anului 1917.

Luna aprilie 1917. Primăvara mult așteptată poposise în întreaga țară. Într-o tabără situată undeva în Moldova, ostașii Regimentului 2 grăniceri se pregăteau intens pentru confruntările viitoare. Printre ei, caporalul Mușat se specializează zi de zi în aruncarea grenadei. În mîna care-i rămăsese simțea și puterea celeilalte, rămase în Munții Vrancei; micile bombe aducătoare de moarte zburau ca aruncate de un resort, atingînd întotdeauna ținta inamică aflată dincolo de linia celor 50 de metri.

În seara zilei de 11 august Brigada I grăniceri, din care făcea parte și subunitatea lui Mușat, era trimisă grabnic spre Onești. Inamicul reușise, după o ofensivă prelungită, să rupă parțial frontul pe valea Oituzului, amenințînd cu

prăbușirea întregului sistem de apărare a Moldovei. Era necesară introducerea cât mai grabnică a rezervelor.

Folosind toate mijloacele de transport pe care le avea la dispoziție, în noaptea de 12/13 august grănicerii ajung pe front și ocupă poziții în fața inamicului.

În dimineața zilei de 13 august unitatea, intrată de câteva ore pe poziție, își terminase lucrările pregătitoare pe baza de plecare la atac și aștepta sprijinul artileriei care urma să facă breșe în rețelele de sîrmă ghimpată ce fuseseră instalate de inamic de-a lungul Văii Curița, precum și pe pantele dealului Chioșurile.

La ora 9 grănicerii pornesc la atac avînd în prima linie un batalion din Regimentul 1, precum și batalionul II din Regimentul 2, subunitate în care se găsea și caporalul Mușat Constantin.

În iureș, ei ajung în Valea Curița și se angajează în pantă căutînd să străbată cât mai repede cu putință zona periculoasă. Asupra vitejilor grăniceri s-a abătut însă focul năprasnic tras din sute de arme instalate peste tot, pe dealul din față. Prinși sub focul încrucișat al inamicului, singura scăpare era atacul. Cu avînt, deși cu pierderi foarte mari, grănicerii reiau atacul. Companiile de mitraliere, venite din urmă, ajung pe aceeași linie cu trăgătorii și încep să arunce potop de gloanțe spre șanțurile inamice.

Pînă la orele 16 se încearcă noi atacuri, dar fără a reuși să se scoată inamicul din pozițiile ce le ocupase. Cad eroinic în timpul acestor asalturi, morți sau răniți, toți comandanții de companii, locul lor fiind luat în grabă de tineri sublocotenenți. Se părea că nu mai există nici o scăpare din clestele de fier în care intraseră. Totuși, ca urmare a pierderilor suferite, inamicul începuse să slăbească treptat intensitatea focului, ceea ce face posibilă reorganizarea unităților noastre.

Primind întăriri, între timp, trupele inamice reiau atacurile. De cinci ori consecutiv ele sînt respinse energic de focurile slobozite din șanțurile grănicerilor români, care se îngropaseră la teren, fiind hotărîți să reziste pînă la sacrificiul suprem.

În sectorul ocupat de batalionul II, prin răpăitul asurzitor al armelor, se auzea mereu, ca o îmbărbătare, glasul caporalului grenadier Mușat: „Grenade băieți! dați grenade...!”

Deși întinericul se lăsase, lupta continua cu aceeași furie. Nemții, printr-un atac masiv dat cu ultimele eforturi, reușesc să pătrundă în tranșeele românești. Se încinge o înfricoșătoare luptă corp la corp. Baioneta și patul de armă fac ravagii în rîndurile dușmanului. Dar și pierderile trupelor românești sînt considerabile.

În dimineața zilei de 14 august, ostașii rămași în viață din batalioanele de grăniceri, cu sprijinul Regimentului 29 infanterie, nou intrat în acțiune, pornesc un asalt vijelios căruia trupele inamice nu-i pot rezista, fiind nevoite să se retragă. Aici a căzut eroinic, la datorie, caporalul Mușat, printre numeroșii ostași care și-au dat viața în această singeroasă luptă de noapte, apărînd cu prețul vieții lor pămîntul scump al Patriei. Cu mîna întinsă spre dușman, în poziția în care l-a surprins lovitura vrăjmașă după ce aruncase grenada... așa le-a rămas în memoria camarazilor de arme caporalul Mușat Constantin.

I. BATALLI

„CAPITALUL“

operă monumentală a vieții lui

Karl Marx

Se împlinesc 100 de ani de la apariția nemuritoarei opere a lui Karl Marx — „Capitalul“.

Gândirea profundă a savantului revoluționar, cristalizată în această operă, previziunile științifice formulate pe baza investigației unui uriaș material faptic, metoda sa de cercetare reflectă caracterul viu, creator al învățaturii marxiste, capacitatea sa de a da răspuns celor mai complexe și mai dificile probleme ale vieții sociale. Se poate spune că nici o operă din domeniul științelor sociale nu a exercitat o influență atât de puternică și nu a stîrnit atîtea pasiuni ca lucrarea lui Karl Marx „Capitalul“. Complotul tăcerii, cu care burghezia a încercat să întîmpine apariția „Capitalului“, a luat repede sfîrșit, fiind urmat de cele mai diferite și numeroase încercări de minimalizare, de respingere sau „revizuire“ a tezelor sale fundamentale¹.

Sintetizînd cele mai înaintate idei economice, filozofice și politice ale predecesorilor săi și generalizînd fenomenele economice și sociale apărute în stadiul premonopolist, Marx a elaborat, pe această bază, o teorie nouă, unitară, de pe pozițiile clasei muncitoare.

Cu toate că teoreticienii burghezi de diferite orientări politice își exprimă dezacordul sau resping direct ideile fundamentale ale „Capitalului“, ei sînt nevoiți să recunoască influența crescîndă a marxismului asupra mișcării muncitorești și a diverselor pături sociale. Astfel, Ch. Gide și Ch. Rist, referindu-se la „Capitalul“, subliniază că „această carte monumentală a avut, ca și Biblia, Coranul sau Pandectele, o legiune de comentatori și exegeți și desigur că, în toată literatura secolului al XIX-lea, e una din acele a cărei influență a fost cea mai adîncă și universală“ și „întreg socialismul contemporan se hrănește din această biblie“². Creșterea prestigiului învățaturii marxiste l-a făcut pe Ștefan Zeletin, exponent al neoliberalismului în România, să recunoască deschis că, „fără îndoială, datorăm lui Marx mult și sîntem departe de a crede că aceasta este în dauna noastră“³.

¹ R. Lokachman, de pildă, pretinde că ideile economice emise de Marx „sînt de o valoare îndoielnică“ (*Histoire des doctrines économiques*, 1960, p. 243), iar E. James pune sub semnul îndoielii originalitatea tezelor lui Marx, afirmînd că ele ar fi împrumutate de la școala clasică burgheză (*Histoire sommaire de la pensée économique*, 1959, p. 167—168).

² Ch. Gide — Ch. Rist, *Istoria doctrinelor economice*, 1926, Editura Casei școalelor, p. 628.

³ Șt. Zeletin, *Începuturile individualismului*, în „Arhiva pentru știință și reformă socială“, anul V, nr. 3—4/1924, p. 374.

Învățătura lui Marx, concentrată în „Capitalul“, a început să fie cunoscută în țara noastră prin circulația în ediții princeps a epocalei opere încă din deceniul al optulea al veacului trecut, prin traduceri în limba română, începînd cu anul 1883, cînd „Emanciparea“ publică un fragment din această lucrare, tradus și prelucrat de A. Bacalbașa. Părți din „Capitalul“ apar, sub diferite titluri, în presa socialistă și muncitorească: „Lume nouă“ (1895), „Carmen Sylva“ (1895), „Lumina“ (1896), „Viitorul social“ (1907), „Viața socialistă“ (1920), „Calendarul tribunei socialiste“ (Cluj, 1926). În 1919 apare în „Biblioteca socialistă“ un rezumat al primului volum al „Capitalului“, alcătuit de Carlo Cafiero, care se reeditează în 1924.

Numeroase articole și studii inserează referiri la opera monumentală a lui Marx, punînd în lumină valoarea sa teoretică și practică. „Învățăturile lui Marx, se arată în coloanele „României muncitoare“, au adus după sine o întreagă revoluție în concepția lumii, fiind cu atît mai periculoasă pentru clasa capitalistă cu cît Marx descoperă nu numai legile lăuntrice ale orînduirii sociale capitaliste, ci și legile sociale de evoluție, și dovedi, bazîndu-se pe fapte istorice de nerăsturnat, că această ordine socială este numai o etapă pe drumul evoluției omenirii, că istoricește a trebuit să se nască și tot istoricește trebuie să dispară și să facă loc unei noi ordini sociale, ordinea socială socialistă“⁴. În același timp se subliniază că opera lui Marx reprezintă un instrument teoretic inestimabil de luptă în mîinile partidului clasei muncitoare. „Opera lui Marx — scrie „Socialismul“ — formează un nesecabil izvor de argumente, fapte și date, un imens arsenal de arme de care se servesc partidele socialiste în acțiunile lor revoluționare“⁵.

Valoarea științifică deosebită a „Capitalului“ este reliefată și în alte organe de presă socialistă⁶, precum și de gazete burgheze⁷.

Magistrala operă a răscolit concepțiile tuturor partidelor și grupărilor politice, a răsturnat judecăți socotite ineluctabile, a fecundat mințile care forțau porțile progresului societății, ale civilizației și ale umanismului adevărat.

„Capitalul“ este opera vieții lui Marx⁸ și cumulul înțelepciunii celor mai înaintate forțe ale progresului omenirii de pînă atunci. În ea este concentrată ca într-un focar, pe baza metodei materialist-dialectice, învățătura sa economică, filozofică și politică. Scopul final al lucrării, după cum arată în

⁴ „România muncitoare“ din 2 septembrie 1910.

⁵ „Socialismul“ din 19 noiembrie 1918.

⁶ „România muncitoare“ nr. 1, din decembrie 1880; „Dacia viitoare“, anul I, p. 67—68; „Revista socială“ din aprilie 1884 și din septembrie 1885; „Drepturile omului“ din 24 mai, 10 iulie, 24 august 1885.

⁷ „Românul“ din 10 martie 1883 consemna că „marea sa operă“, „Capitalul“, „a produs o adevărată revoluție, chiar în învățămîntul *ex cathedra* al economiei politice“. Logica lui Marx — se arată într-un articol publicat în „România liberă“ din 9 martie 1883 — „era o logică îndrăzneată care nu se speria de nici o consecință. Cei care au citit marea lui operă „Capitalul, critica economiei politice“ singuri își pot face o idee lămurită de aceasta“.

⁸ Volumul I, apărut în 1867, este consacrat procesului de producție a capitalului, al II-lea volum (1885) — procesului de circulație a capitalului, al III-lea volum (1894) — procesului de ansamblu al producției capitaliste (volumele al II-lea și al III-lea au fost editate de Engels. El a adus o contribuție importantă, fapt pentru care se poate spune că aceste două volume sînt opera amîndorura — a lui Marx și Engels). Volumul al IV-lea, „Teorii asupra plusvalorii“, scris în 1862—1863, este publicat într-o formă necorespunzătoare de K. Kautsky în 1905—1910. În 1954 a apărut, pentru prima oară, ediția autentică a acestei lucrări în limba rusă, tradusă apoi și în limba română (partea I și a II-a).

mod expres însuși autorul ei, „este de a dezvălui legea economică a dezvoltării societății moderne”⁹, adică a societății capitaliste. Economia clasică burgheză, prin probitatea ei științifică, a încercat să dezvăluie fiziologia capitalismului, resorturile intime ale mecanismului său de funcționare, dar, privind în mod static, neistoric această orînduire, nu a putut să elaboreze o concepție încheată, veridică asupra mersului dezvoltării sociale. Spre deosebire de școala clasică burgheză, care considera orînduirea socială existentă ca imuabilă, Marx concepe dezvoltarea formațiunii social-economice ca un proces istoric natural, în continuă transformare și prefacere. Se explică astfel, pe bază de argumente științifice incontestabile, caracterul tranzitoriu al orînduirii capitaliste și nu prin incriminări subiectiviste, cum proceda, de pildă, Lassalle, al cărui socialism „consta în a-i ocări pe capitaliști și a-i linguși pe iuncherii prusaci anchilozați”¹⁰.

Critica societății capitaliste și a economiei politice burgheze este făcută deschis, de pe pozițiile proletariatului, clasa care are misiunea istorică de a transforma radical modul de producție capitalist și de a desființa, în cele din urmă, clasele sociale.

Sistemul categorial al economiei politice, întreaga țesătură a lucrării în splendoarea și plenitudinea sa, concluziile teoretice și practice politice sînt așezate pe fundalul de granit al metodei materialist-dialectice. Îmbinînd organic analiza logică cu cea istorică, Marx cercetează multilateral și profund fenomenele și procesele economice și social-politice în legătura lor istorică. Analiza logică reflectă realitatea istorică în liniile ei generale, fundamentale. Marx relevă că în cadrul metodei sale sînt două momente indisolubil legate între ele, dar totuși distincte — *metoda de cercetare*, care implică însușirea materialului în amănunt, analiza diverselor lui forme de dezvoltare și descoperirea legăturii lor interne, și *metoda de expunere*, care presupune prezentarea procesului real al dezvoltării sociale prin ridicarea de la abstract la concretul logic, de la categoriile cele mai simple la cele mai complexe. Această metodă diferă structural atît de metoda economiei politice clasice engleze, cît și de metoda hegeliană. „Metoda mea dialectică — subliniază Marx — este — în ceea ce privește baza ei — nu numai diferită de cea a lui Hegel, ci este exact opusul ei. Pentru Hegel, procesul gîndirii pe care, sub denumirea de idee, el îl transformă chiar într-un subiect de sine stătător, este demiurgul realului, care nu constituie decît forma de manifestare exterioară a acestuia. La mine, dimpotrivă, idealul nu este nimic altceva decît materialul transpus și tradus în capul omului”¹¹.

Pînă la apariția metodei lui Marx, ideologii burghezi cochetau cu dialectica, întrucît li se părea că ea proslăvește ordinea socială existentă. În forma ei materialistă însă, dialectica inspiră doctrinarilor burghezi teamă, deoarece explicarea științifică a realității capitaliste implică demonstrarea negării acestei realități, a pieirii ei iminente. Metoda lui Marx care privește orînduirile sociale, legile și categoriile lor în mișcare, în continuă transformare este, prin esență, critică și revoluționară. Chiar adversarii direcți ai marxismului sînt nevoiți să releve importanța acestei metode invulnerabile a „Capitalului”¹².

Folosirea constantă a acestei metode i-a permis lui Marx să dezvăluie angrenajul complex al sistemului categorial și legic al economiei politice, inevi-

⁹ K. Marx — F. Engels, *Opere*, vol. 23, Editura politică, 1966, p. 16.

¹⁰ K. Marx — F. Engels, *Opere*, vol. 16, Editura politică, 1963, p. 243.

¹¹ K. Marx — F. Engels, *Opere*, vol. 23, Editura politică, 1966, p. 27.

¹² Ibid.

tabilitatea victoriei socialismului ca urmare a procesului istoric ireversibil al dezvoltării sociale.

Logica indestructibilă a „Capitalului” este bazată pe *teoria valorii muncă*, ea constituind cheia înțelegerii fiziologiei societății burgheze.

Este cunoscut că nu Marx a descoperit izvorul valorii mărfii în munca omenească. Acest lucru îl arătasera, înaintea sa, Petty, Smith, Ricardo, Franklin. Marx a desăvârșit această teorie, eliberând-o de contradicțiile moștenite de la școala clasică. După cum remarca C. Dobrogeanu-Gherea, „Marx a dat teoriei valorii totalitatea ce-i lipsea lui Ricardo”. El a arătat caracterul istoric al acestei categorii, a analizat formele valorii, latura sa calitativă, a demonstrat specificul acțiunii legii valorii în capitalism, aspecte pe care nici unul dintre predecesorii săi n-a reușit să le explice.

Oricât de valoroasă este opera economiei clasice și a socialiștilor utopici privind analiza capitalismului, abia Marx a expus profund științific relația dintre capital și muncă, axul în jurul căruia gravitează întregul complex de raporturi sociale capitaliste. Și această relație este explicată pe baza teoriei valorii-muncă. Capitalul nu mai apare în opera lui Marx ca o sumă amorfă de mijloace de producție folosită în procesul de producție, ci ca o relație socială între capitalistul proprietar al acestor mijloace și muncitorul liber, în sens juridic și economic, să-și vîndă forța de muncă pentru a putea trăi. Tocmai în vînzarea forței de muncă de către muncitor descoperă Marx originea exploatării capitaliste, misterul obținerii plusvalorii.

Izvorul plusvalorii, al sporirii accelerate a capitalului îl constituie supra-munca muncitorului, efectuată peste timpul de muncă necesar acoperirii salariului. Munca neplătită a muncitorului este baza întreținerii în capitalism a tuturor celor care nu muncesc. Teoria plusvalorii este cheia de boltă a întregii învățătură economice a lui Marx. Goana după plusvaloare, scopul nemijlocit al producției capitaliste, este legea economică fundamentală a modului de producție capitalist pe întregul parcurs al existenței sale. „Producția de plusvaloare, sau arta de a storce plusvaloare — spune Marx —, este legea absolută a acestui mod de producție”¹³.

Marx este primul gânditor care analizează plusvaloarea independent de formele ei concrete de manifestare, prin aceasta dezvăluind esența exploatare a capitalismului, contradicțiile ireductibile ale acestei orînduiri¹⁴. Teoria plusvalorii este demonstrată cu argumente teoretice și faptice de necontestat, ceea ce i-a făcut pe unii teoreticieni burghezi, chiar și fasciști, să recunoască explicit că „nici o critică nu poate să conteste existența plusvalutei, pusă în lumină de către Marx”¹⁵. Legea plusvalorii imprimă teoriei valorii muncă trăsături specifice. Caracterul de marfă al producției se generalizează, autovalorificarea valorii devine scop fundamental nemijlocit al producției. În noile condiții legea valorii reglementează mișcarea producției capitaliste, impulsionează progresul tehnic și economic, polarizează avuția socială, manifestîndu-se ca lege a prețului de producție.

„Capitalul”, „admirabila... carte de critică, de cultură și de geniu”¹⁶, „opera care i-a cîștigat nemurirea autorului ei”¹⁷, a dezvăluit esența plusvalorii

¹³ K. Marx — F. Engels, *Opere*, vol. 23, Editura politică, 1966, p. 628.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ M. Manoilescu, *Doctrinile și teoriile noastre în lumina criticii*, București, 1937, p. 51.

¹⁶ „România muncitoare” din 25 aprilie 1907.

¹⁷ *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. I, partea I, Editura politică, 1964, p. 290.

și a arătat care sînt formele sale de manifestare, modul în care diferite pături sociale suprapuse — întreprinzători, bancheri, negustori, arendași, proprietari funciari etc. — se înfruptă din munca neplătită a muncitorului.

Transformarea plusvalorii în profit și a ratei plusvalorii în rată a profitului, profitul mijlociu și tendința de scădere a ratei profitului, capitalul comercial și profitul comercial, capitalul de împrumut și dobînda, renta și proprietatea funciară de tip capitalist sînt doar cîteva dintre problemele majore care și-au găsit explicația în volumul al III-lea.

Cu argumente logice, sprijinite pe un vast material faptic, Marx demonstrează cum, pe baza legii valorii, are loc egalizarea ratei profitului între capitaliști în funcție de mărimea capitalului avansat ; cum întreaga masă a capitaliștilor participă la împărțirea plusvalorii create în procesul de producție de către muncitor. Pe baza analizei legii egalizării ratei profitului, Marx fundamentează necesitatea solidarității clasei muncitoare în lupta împotriva forței colective a capitalului.

Ocolind fondul real al fenomenului egalizării ratei profitului, unii teoreticieni burghezi contemporani încearcă să acrediteze ideea că, deoarece distribuirea profitului între capitaliști nu se face în funcție de cuantumul de muncă pe care-l exploatează, ci după volumul capitalului avansat, procentul profiturilor și valoarea produselor nu sînt „în nici o legătură necesară cu cantitatea de muncă depusă“, depinzînd de concurență, cerere și ofertă. Și aceasta ar fi una din fisurile care „vor aduce ruina maiestuosului monument marxist“¹⁸.

În mod pătrunzător Marx a arătat că raportul dintre cerere și ofertă nu poate explica conținutul valorii și nici izvorul profitului, ci doar să lămuirească de ce prețul de piață crește peste valoarea mărfii sau scade sub valoarea ei. Trebuie mai întîi explicate valoarea, esența ei, iar pe baza acesteia cererea și oferta, și nu invers.

Alți gînditori burghezi consideră, dimpotrivă, profitul „partea de venit aferentă muncii de direcțiune, supravegherii și riscului“, atribuită întreprinzătorului¹⁹. Printr-o trășătură de condei se eludează conținutul unei categorii majore a economiei capitaliste. Dacă profitul revine capitalistului pentru muncă și risc, iar salariul este „venitul specific muncii“, înseamnă că nu există motive de neînțelegeri și conflicte sociale între clase. Traducerea în viață a ideii păcii sociale însemna, de fapt, permanentizarea unui regim social-politic devenit anacronic.

Legea plusvalorii singură nu poate să explice mișcarea capitalului industrial, bancar și comercial, după cum singură nu poate nici legea valorii. Mișcarea capitalului, sub multiplele sale aspecte, poate fi explicată prin formele de manifestare ale acestor legi, în funcție de stadiul de dezvoltare a formațiunii economice capitaliste. În stadiul liberei concurențe numai legea profitului mijlociu, ca formă de manifestare a legii plusvalorii, și legea prețului de producție, ca expresie a legii valorii, pot explica mișcarea de ansamblu a capitalului.

După cum se știe, Marx a analizat stadiul premonopolist al capitalismului. Între timp au apărut fenomene și procese noi caracteristice imperialismului în general, capitalismului monopolist de stat în special. Principiile metodologice generale formulate de Marx își păstrează întru totul valabilitatea și

¹⁸ Ch. Gide — Ch. Rist, *Op. cit.*, p. 640.

¹⁹ George Strat, *Curs de istoria doctrinelor economice*, București, 1945, p. 131.

astăzi. De aici însă nu rezultă că toate tezele emise de Marx cu un secol în urmă au confirmare și aplicare aidoma și în capitalismul contemporan. Marxismul nu este o doctrină încremenită, care se împacă cu stagnarea gândirii, ci o învățătură vie, în plină efervescență creatoare, capabilă să sintetizeze schimbările survenite în cursul evoluției istorice și, pe această bază, să tragă concluzii teoretice și practice corespunzătoare. „În lumea contemporană — subliniază tovarășul Nicolae Ceaușescu — au loc mari prefaceri economico-sociale. Înțelegerea schimbărilor ce au loc, a legilor obiective care le guvernează și desprinderea unor concluzii politice juste cer o analiză științifică profundă a evenimentelor; ea nu se poate face prin comparații mecanice cu situații de acum 50—60 de ani, sau recurgându-se numai la citate din clasici. Acest mod de abordare a problemelor constituie o piedică în dezvoltarea gândirii marxist-leniniste”²⁰.

În condițiile capitalismului contemporan, legea plusvalorii și legea valorii îmbracă forme noi de exprimare. Legea plusvalorii se manifestă tot mai pregnant ca lege a profitului monopolist, iar legea valorii ca lege a prețului de monopol. Faptele demonstrează, de pildă, că rata medie a profitului în întreaga industrie americană este cu mult inferioară ratei globale a profitului corporațiilor monopoliste. Astfel, în 1960, în timp ce rata medie a profitului era de 12—14%, „Standard Oil” (New Jersey) avea o rată anuală a profitului de 35,4%, „General Motors” — 35,5%, „General Electric” — 18,8%²¹.

Dar existența prețului și a profitului de monopol în condițiile capitalismului contemporan înseamnă oare dispariția legii egalizării ratei profitului și a prețului de producție? „Capitalul” oferă și în acest caz prilej de reflecție și sugerează căi noi de investigație. Astfel, Marx distinge categoriile de „preț de monopol” și „profit suplimentar datorită acestui preț de monopol”²² în dublu sens, și anume: a) ca *preț de monopol propriu-zis*, reglementat numai de nevoile și capacitatea de plată a cumpărătorilor, independent de prețul de producție și de valoarea produselor²³; b) *prețul de monopol al anumitor mărfuri care trece o parte din profitul celorlalți producători de mărfuri asupra mărfurilor cu preț de monopol*. În cel de-al doilea caz, prețul de monopol se formează pe fondul general al acțiunii legii prețului de producție și al egalizării ratei profitului. În acest caz, „egalizarea plusvalorii în profitul mijlociu întâmpină, în diferite sfere de producție, o piedică sub formă de monopoluri artificiale sau naturale”²⁴.

În stadiul imperialist, însușirea plusvalorii de către marile corporații se obiectivizează sub forma profitului monopolist (profitul mediu plus supraprofitul generat de prețul de monopol). Sursele profitului monopolist sînt multiple; între acestea menționăm: intensificarea exploatării în întreprinderile monopoliste, sustragerea unei părți din plusvaloarea creată în întreprinderile nemonopolizate, spolierea micului producător, jefuirea oamenilor muncii din alte țări prin tentaculele exportului de capital, redistribuirea venitului național. Deși dominația monopolurilor frînează egalizarea plusvalorii, în sensul împiedicării migrării libere a capitalurilor dintr-o ramură în alta, existența profitului monopolist nu înlătură acțiunea legii profitului mijlociu. Privit pe perioade lungi,

²⁰ Nicolae Ceaușescu, *Partidul Comunist Român — continuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român, al tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste din România*, Editura politică, 1966, p. 82.

²¹ *Mody's Industrial Manual*, 1962.

²² K. Marx, *Capitalul*, vol. III, E.S.P.L.P. 1955, p. 731.

²³ *Ibidem*, p. 721.

²⁴ *Ibidem*, p. 809.

fenomenul egalizării se manifestă atît în producția nemonopolizată, cît și în cea monopolizată.

Tendința egalizării se desfășoară pe fondul unor mari discrepanțe între profiturile înșușite de cei care participă la împărțirea lor. În 1964, profitul net al celor 500 de corporații care dețin locul dominant în economia americană se ridică la cca. 54% din profitul total net al corporațiilor²⁵. În Franța, 50 din cele 500 de corporații au obținut, în același an, 54,2% din profiturile corporatiste totale. În același timp, partea salariului real al muncitorilor din industria americană prelucrătoare a scăzut de la 40,3% în 1953 la 30,8% în 1963 din valoarea nou creată²⁶.

Cu toate că faptele sînt de netăgăduit, în privința creșterii profiturilor monopoliste, unii teoreticieni burghezi apreciază că în condițiile de azi, cînd se afirmă tot mai intens imixtiunea statului burghez în economie, „nevoile națiunii se substituie profitului ca motor al producției”²⁷. Cu alte cuvinte, profitul a încetat să mai fie mobilul indispensabil al producției capitaliste, apărînd pe prim plan nevoile întregii națiuni. Sporirea exorbitantă a profiturilor corporatiste pe seama tuturor păturilor sociale evidențiază, dimpotrivă, adîncirea prăpastiei dintre monopoluri și interesele întregii națiuni. În prezent, în lupta împotriva monopolurilor sînt interesate pături tot mai largi ale populației.

În structura generală a „Capitalului”, un loc de seamă îl ocupă *analiza rentei funciare*. Cu acest prilej este fundamentată concepția științifică asupra problemei agrare, dezvăluindu-se rădăcinile sociale și de clasă ale diferitelor teorii burgheze și reformiste. Ceea ce constituie o descoperire epocală în problema rentei este explicarea cauzelor reale care o generează, relevarea caracterului ei tranzitoriu. Deși problema rentei a mai fost dezbătută și pînă la Marx de către școala clasică, esența acestei categorii și implicațiile ei sociale au rămas necunoscute. Abia Marx a demonstrat că alături de profit, dobîndă, profit comercial etc. renta constituie o formă de manifestare a plusvalorii, „un excedent de plusvaloare intrinsecă” peste profitul mijlociu, plătit de către capitalist „*proprietarului care posedă forțe ale naturii sau pur și simplu obiecte ale naturii*”, pentru dreptul de a folosi aceste forțe sau pentru dreptul de a-și însuși (prin întrebuintarea muncii) aceste obiecte”²⁸. Proprietatea privată nu poate fi cauza creării plusvalorii suplimentare, care îmbracă forma de rentă, ci numai „cauza transferării de la o persoană la alta, de la capitalist la proprietarul funciar”²⁹.

Marx este întîiul gînditor care descoperă dublul monopol asupra pămîntului : a) *ca obiect al exploatării capitaliste*, care generează renta diferențială ; b) *ca obiect al proprietății privat-capitaliste*, care dă naștere rentei absolute, subliniind consecințele sale social-economice. Prin aceasta reliefează o serie de contradicții și limite ale relațiilor capitaliste în agricultură. Proprietatea privată asupra pămîntului și expresia sa economică — renta absolută — frînează dezvoltarea forțelor de producție în această ramură de producție, împiedică progresul ei tehnic rapid și general. Aceasta i-a făcut pe unii reprezentanți ai burgheziei radicale (H. George) să enunțe ideea negării proprietății funciare

²⁵ „Federal Reserve Bulletin”, august 1965.

²⁶ „Political Affairs”, august 1966, p. 57.

²⁷ G. Bourgin, P. Rimbart, *Le socialisme*, Paris, 1955, p. 64.

²⁸ K. Marx, *Capitalul*, vol. IV, partea a II-a, Editura politică, 1960, p. 204.

²⁹ K. Marx, *Capitalul*, vol. III, E.S.P.L.P., 1955, p. 713.

private, formulând chiar teza naționalizării pământului. Dar burghezul radical ajunge *numai în mod teoretic* la această concluzie, practic însă „îi lipsește curajul, întrucât un atac împotriva unei forme de proprietate — a unei forme de proprietate privată asupra condițiilor de muncă — ar fi foarte periculos și pentru cealaltă formă. În afară de aceasta, burghezul s-a teritorializat și el”³⁰.

Marx apreciază renta absolută ca un impozit plătit de societate proprietarilor de pământ. Pentru lichidarea acestui impozit trebuie să dispară cauza și condițiile obiective care-l generează. În ultima vreme în literatura economică marxistă s-au exprimat păreri că în condițiile capitalismului contemporan, datorită creșterii compoziției organice a capitalului, nu mai poate fi vorba de rentă absolută.

Este adevărat că renta absolută presupune în afară de *cauza generatoare* — proprietatea privat capitalistă funciară — și *condiția necesară* — compoziția organică a capitalului agricol relativ mai joasă decât compoziția capitalului social mijlociu. Pe măsura dezvoltării progresului tehnic, marea industrie și marea agricultură exploatată pe baze industriale merg mână în mână. În aceste condiții se manifestă o tendință de apropiere a compozițiilor organice din aceste două ramuri principale ale economiei. Dacă, într-adevăr, compoziția organică a capitalului agricol s-ar ridica la nivelul celui industrial, ar dispărea profitul suplimentar creat în agricultură care îmbracă forma rentei absolute; deci, ipotetic, este posibilă dispariția rentei absolute chiar în condițiile menținerii proprietății privat-capitaliste asupra pământului. Acest lucru a fost arătat încă de Marx. Dar „aceasta este o chestiune care nu poate fi stabilită decât prin statistică”³¹. Datele statistice însă nu atestă supoziția că în societatea capitalistă contemporană ar fi dispărut renta absolută. Unele cifre, deși aproximative, cu privire la raportul dintre compozițiile organice în cele două ramuri economice amintite sînt revelatoare. Astfel, în 1963, raportul dintre capitalul constant și cel variabil în valoarea produsului industrial total al S.U.A. era de 7,5 c : lv³², în timp ce în agricultură acest raport, calculat după cheltuielile de producție ale fermelor, era în 1965 de 5,45 c : lv³³.

Nu trebuie să uităm nici faptul că „renta absolută presupune sau un excedent realizat al valorii produsului peste prețul lui de producție, sau un preț suplimentar de monopol peste valoarea produsului”³⁴. În etapa actuală de dominație a corporațiilor monopoliste care-și întind tentaculele și în sfera agricolă, legea profitului monopolist și legea prețului de monopol își pun amprenta și asupra relațiilor agrare.

Prin forța economică de care dispun în calitate de proprietari funciari, prin folosirea pîrghiilor economice ale statului burghez, monopolurile au posibilitatea ca, chiar atunci cînd compozițiile organice sînt mai mult sau mai puțin egale în cele două ramuri, să încaseze rentă absolută care de data aceasta nu mai este expresia profitului suplimentar peste prețul de producție, ci *un excedent peste valoarea produsului*. De aceea considerăm că renta absolută, ca formă economică de realizare a proprietății privat-capitaliste, nu poate să dispară în mod spontan, automat, ci numai odată cu lichidarea cau-

³⁰ K. Marx, *Capitalul*, vol. IV, partea a II-a, Editura politică, 1960, p. 30.

³¹ K. Marx, *Capitalul*, vol. III, E.S.P.L.P. 1955, p. 717.

³² „Mirovaia ekonomia i mejdunarodnîe otnoşenia”, nr. 10/1965, p. 103.

³³ „Statistical Abstract of the United States”, 1966, p. 630.

³⁴ K. Marx, *Capitalul*, vol. III, E.S.P.L.P. 1955, p. 754, 758, 762.

zei care o generează. Iar această cauză este tocmai proprietatea privat-capitalistă asupra pământului.

Învățătura marxistă asupra rentei, asupra conținutului ei economic demonstrează necesitatea trecerii pământului în mâinile celor ce-l muncesc, ale maselor făuritoare de bunuri.

Un loc central în opera lui Marx îl ocupă *analiza acumulării și reproducției capitalului social și a crizelor economice de supraproducție*. Aproape întregul volum al II-lea este consacrat acestor probleme. Reproducția capitalului social a constituit și până la Marx obiectul unor cercetări și studii. Fiziocrații, prin Fr. Quesnay, sînt primii gînditori care au încercat să explice mecanismul și particularitățile acestui proces. Ei au meritul de a fi pus această problemă, rezolvarea ei rămînînd însă deschisă pentru investigațiile teoretice ulterioare. Ideea „tabloului economic” a lui Quesnay n-a fost însă dusă mai departe pe linia dezvoltării ei creatoare nici măcar de economia clasică burgheză din Anglia, din cauza neînțelegerii specificului acumulării capitaliste, a însemnătății consumului productiv, exprimat în „dogma lui Smith” (excluderea elementelor de capital constant din produsul social total).

Reluînd problema reproducției capitalului social din stadiul în care fusese abandonată de economia politică burgheză, Marx înlătură „dogma lui Smith” și dezvăluie fiziologia modului de producție capitalist în toată complexitatea sa. El fundamentează principiile metodologice ale analizei reproducției capitalului social și descoperă legile sale specifice, precum și legile generale ale reproducției lărgite. Procesul reproducției capitalului nu înseamnă numai reproducerea produsului social sub forma mijloacelor de producție și de consum, a forței de muncă, ci și reproducția relațiilor de producție și a contradicțiilor proprii capitalismului. Producția capitalistă odată statornicită, subliniază Marx, „nu numai că reproduce în cursul dezvoltării ei această separație (a forței de muncă de mijloacele de producție — *n.n.*), dar o adîncește dîndu-i proporții din ce în ce mai mari, pînă ce ea a devenit starea socială dominantă generală”³⁵.

Criticînd diferite teorii mic-burgheze, Marx a arătat, cu ajutorul schemelor reproducției, posibilitatea reluării procesului de producție pe scară lărgită în capitalism. Dar această posibilitate, care presupune stabilirea unor proporții în economia capitalistă, este însoțită de încălcări și complicații foarte mari, care duc în mod periodic la crize. După expresia lui Marx, criza este „tocmai momentul violării și întreruperii procesului reproducției”, expresia „contradicțiilor și antagonismelor producției burgheze care izbucnesc violent” și în primul rînd a contradicției fundamentale dintre caracterul social al producției și însușirea privat-capitalistă³⁶.

Descoperind baza materială a periodicității crizelor economice de supraproducție în reînnoirea capitalului fix, Marx arată că ele constituie un fenomen inerent al orînduirii burgheze.

Ar fi o gravă eroare să considerăm că, în etapa actuală, dezvoltarea producției capitaliste urmează invariabil aceleași momente (stagnare, prosperitate, supraproducție, criză) și aceeași succesiune a momentelor ciclului reproductiv ca în timpul lui Marx. Aceasta ar fi o concluzie forțată, respinsă de însuși au-

³⁵ K. Marx, *Capitalul*, vol. II, E.S.P.L.P. 1958, p. 37.

³⁶ K. Marx, *Capitalul*, vol. IV, partea a II-a, Editura politică, 1960, p. 424, 426, 429, 438.

torul „Capitalului“. În condițiile revoluției tehnice-științifice contemporane, ale intervenției statului burghez în economie, ciclul de rotație a capitalului „imobilizat de componenta sa fixă“ suferă modificări.

În ediția franceză autorizată a „Capitalului“ este intercalat un pasaj foarte edificator în această privință. Subliniindu-se că ciclurile periodice care duc întotdeauna la crize datează din epoca industriei mecanizate, se arată : „Pînă în prezent durata periodică a acestor cicluri este de zece sau de unsprezece ani, dar nu există nici un motiv pentru a se considera această cifră ca fiind constantă. Dimpotrivă, din legile producției capitaliste, așa cum le-am expus aici, *trebuie să deducem că ea este variabilă și că treptat perioada ciclurilor se va scurta*“ (subl. ns.)³⁷. Așadar, Marx nu consideră că ciclul capitalist se va repeta aidoma în întreaga dezvoltare a economiei capitaliste. Cu toată justetea lor, tezele asupra reproduției și crizelor, formulate de Marx cu un secol în urmă, pe baza generalizării faptelor caracteristice stadiului premonopolist, sînt susceptibile de completări în funcție de noile condiții istorice. Și, într-adevăr, în condițiile noului stadiu de dezvoltare a capitalismului, teoria marxistă a reproduției a fost completată cu noi teze de către V. I. Lenin, continuînd să fie îmbogățită și azi de pe poziții marxist-leniniste în conexiune strînsă cu realitățile social-economice.

În condițiile actualei revoluții tehnice-științifice, cînd este tot mai evidentă transformarea științei în forță nemijlocită de producție, procesul reproduției sociale suferă modificări în structura momentelor sale principale. În țările avansate se investesc sume uriașe în domeniul cercetării științifice-teoretice și aplicative, dezvoltîndu-se totodată un larg comerț de „idei noi“ (brevete și licențe) — fruct al investigațiilor științifice de mare anvergură. De exemplu, cheltuielile de cercetare în industria farmaceutică americană s-au ridicat în 1964 la 1 300 milioane de dolari, înregistrînd o creștere de 37 de ori în 20 de ani. În același an, peste 50% din profiturile regiei „Renault“ proveneau din vînzarea brevetelor în Olanda, R.F.G. și Japonia. Cercetarea științifică pentru pregătirea producerii avionului de transport intercontinental „Boeing 707“ a necesitat suma exorbitantă de 150 milioane de dolari, înainte ca întreprinderea să fi primit vreo comandă. Exemplele ar putea fi continuate³⁸.

Într-un asemenea context al dezvoltării cercetărilor științifice și al aplicabilității lor tehnologice, vechea schemă a reproduției, redusă la cei patru termeni — producție, repartitie, circulație și consum — pare a fi insuficientă pentru explicarea completă a procesului complex al reproduției sociale în etapa actuală. De aceea, împărtășim punctul de vedere că, în condițiile transformării în fapt și pe scară largă a științei în forță nemijlocită de producție, momentele „clasice“ ale procesului reproduției sociale se completează cu unul nou — cercetarea tehnică-științifică³⁹.

Ca și alte teze fundamentale ale marxismului, teoria reproduției și a crizelor a fost supusă unui atac continuu, cînd în numele dezvoltării sale „creatoare“ de către revizionisti (E. Bernstein), cînd sub pretextul inaplicabilității sale la studierea fenomenelor moderne (W. Sombart, J. M. Keynes, J. Fourastié).

³⁷ K. Marx — F. Engels, *Opere*, vol. 23, Editura politică, 1966, p. 643.

³⁸ Costin Murgescu, *Cooperarea internațională pe baza tehnicii noi*, în „Viața economică“, an V, nr. 19 (195), din 12 mai 1967.

³⁹ Emilian Dobrescu, *Considerații metodologice cu privire la reproducția socială*, în „Viața economică“, an V, nr. 13 (189), din 31 martie 1967.

Considerînd depășită concepția „istorică-materialistă, legată foarte adesea numai de numele lui Marx“, Wener Sombart opune învățaturii marxiste a reproducerii și crizelor teoria „conjuncturii de expansiune“. Într-o conferință ținută în aula Academiei de înalte studii comerciale și industriale din București, la 4 aprilie 1931, el încerca să acrediteze ideea că fenomenele de criză nu sînt legate organic de natura capitalismului, de contradicția fundamentală a acestei orînduirii, ci sînt rezultatul unor „conjuncturi de expansiune“. Fiind martor al celei mai violente crize de supraproducție (1929—1933), Sombart nu se sfia să declare: „Cauzele crizei actuale sînt cu totul străine de cauzele puse de Marx la fundamentul teoriei sale asupra crizelor. Criza mondială actuală poate fi în bună măsură denumită criză a desfacerii“ și asemenea crize „nu au nimic comun cu sistemul economic capitalist“⁴⁰. După J. Fourastié, cauza principală a crizelor economice de supraproducție ar fi „instabilitatea fundamentală generată de progresul tehnic în structura producției și în structura consumului“⁴¹.

După cum se vede, cauza crizelor este căutată oriunde în afară de baza care o generează. Nu conjunctura nefavorabilă și nici gradul de dezvoltare tehnică dau naștere crizelor economice, ci contradicțiile interne ale modului de producție capitalist.

Intervenția statului burghez în economie, cu toate efectele sale pozitive pentru corporațiile monopoliste, nu poate anula contradicțiile antagonice ale capitalismului, legile sale economice, întrucît nu atacă, ci, dimpotrivă, conservă baza relațiilor de producție burgheze — proprietatea privat capitalistă asupra mijloacelor de producție.

Asigurarea echilibrului economic, înlăturarea crizelor economice presupun, după cum subliniază autorul „Capitalului“, o producție socială în condițiile căreia societatea ar repartiza potrivit unui plan mijloacele sale de producție și forțele de producție în proporția și în măsura în care este necesar pentru satisfacerea diferitelor ei trebuințe, așa încît fiecărei sfere de producție să-i revină partea de capital social care este necesară pentru satisfacerea trebuinței respective. Crizele economice vor dispărea numai „în condițiile sociale în care oamenii produc pentru ei înșiși“⁴², adică în societatea socialistă.

Reluînd ideile „Manifestului Partidului Comunist“, Marx demonstrează cu argumente noi necesitatea pieirii orînduirii capitaliste și a victoriei socialismului. În comparație cu orînduirile anterioare, care, prin esența lor, aveau o bază tehnică-materială conservatoare, capitalismul asigură o dezvoltare impetuoasă a forțelor de producție. Revoluționarea modului de producție într-o ramură a industriei se extinde și în altele, cuprinzînd, treptat, fabricarea mașinilor-unelte. De asemenea, producția capitalistă își pune amprenta și asupra relațiilor agrare, desființînd „bastionul vechii societăți, «țăranul»“, înlocuindu-l cu muncitorul salariat.

Prin însăși dezvoltarea sa, economia capitalistă creează premisele materiale și subiective ale „asocierii libere a oamenilor“, ale trecerii la o nouă orînduire socială — socialismul⁴³.

⁴⁰ W. Sombart, *Critica profețiilor marxiste*, în „Analele economice și statistice“ nr. 2—3, martie—aprilie 1931, p. 9, 10.

⁴¹ J. Fourastié, *Le grand espoir du XX-ème siècle*, Paris, 1958.

⁴² K. Marx, *Capitalul*, vol. IV, partea a II-a, Editura politică, 1960, p. 428, 449.

⁴³ K. Marx—F. Engels, *Opere*, vol. 23, Editura politică, 1966, p. 94.

Previziunile lui Marx nu mai sînt de ordinul teoriei care abia urmează să fie verificată, ci ele au fost confirmate de viață. Astăzi, peste un miliard de oameni trăiesc într-o orînduire socială al cărei scop suprem este omul cu nevoile sale.

Deși a trecut un secol de la apariția „Capitalului“, ideile sale însușesc și astăzi masele la luptă pentru înfăptuirea unei lumi noi, în care omul să fie stăpîn pe roadele muncii sale; ele constituie, în același timp, un nesecat izvor de învățăminte, invitînd la studiu și reflectare asupra noilor fenomene apărute. Referindu-se la influența concluziilor teoretice ale acestei opere fundamentale a marxismului, Engels arăta: „«Capitalul» este numit adesea pe continent «biblia clasei muncitoare». Nimeni dintre cei care cunosc mișcarea muncitoarească nu va nega că pe zi ce trece concluziile trase în această lucrare devin într-o măsură tot mai mare principiile de bază ale marii mișcări a clasei muncitoare“, subliniind că „pretutindeni clasa muncitoare recunoaște tot mai mult în aceste concluzii expresia cea mai adecvată a aspirațiilor ei“⁴⁴.

★

Confirmarea practică a tezelor teoretice este criteriul viabilității lor. Viața a confirmat întrutotul analiza marxistă a perspectivelor capitalismului, mersul ireversibil al omenirii spre socialism.

Analizînd stadiul premonopolist al capitalismului, Marx atrage atenția asupra pericolului tratării simpliste, unilaterale a fenomenelor și proceselor economice caracteristice acestei orînduiri. În lumea capitalistă contemporană au loc fenomene noi, deosebit de contradictorii: ritmul înalt de dezvoltare a unor ramuri și țări coexistă cu starea de înapoiere și subdezvoltare a altora; aplicarea pe scară largă a cuceririlor tehnice-științifice se împletește cu ne folosirea cronică a unor însemnate capacități de producție; are loc fenomenul „integrării“ capitaliste, paralel cu lupta popoarelor pentru independență și suveranitate națională etc. Apar fenomene noi și în lumea socialistă care trebuie generalizate. Aceste procese se impun a fi studiate în toată complexitatea și profunzimea lor, pornindu-se de la realitate și, pe această bază, să se tragă concluzii teoretice adecvate. „Cei ce lucrează în domeniul economiei politice, filozofiei, sociologiei — subliniază tovarășul Nicolae Ceaușescu — nu trebuie să se mulțumească numai cu repetarea unor adevăruri generale, bine cunoscute tuturor, ei trebuie să desfășoare o muncă laborioasă pentru elucidarea fenomenelor noi apărute în viața socială, să dezvolte schimbul de opinii pe fundamentul solid al ideologiei partidului, al învățăturii materialist-dialectice“⁴⁵.

I. BULBOREA

⁴⁴ *Ibidem*, p. 38—39.

⁴⁵ Nicolae Ceaușescu, *Rolul conducător al partidului în etapa desăvîrșirii construcției socialiste*, Editura politică, 1967, p. 36.

Răspîndirea ideilor „CAPITALULUI” în România și influența lor asupra mișcării muncitorești la sfîrșitul secolului al XIX-lea

Mișcarea muncitorească din România s-a afirmat ca o forță propulsivă, înnoitoare nu numai în viața socială și politică a țării; activitatea ei a îmbrățișat și sfera ideologiei, exercitînd în acest domeniu o adîncă înrîurire, prin afirmarea unei concepții filozofice și social-politice profund științifice și revoluționare — materialismul istoric și socialismul științific —, prin combaterea teoriilor care serveau interese de clasă aflate în contradicție cu progresul istoric, prin sprijinirea tendințelor înaintate, democratice din cultură.

Ideologia clasei muncitoare afirma în epocă principii structural deosebite față de exponenții altor clase și păтури sociale; în ansamblul gîndirii social-politice și filozofice progresiste, înaintate ale vremii, aceste principii se înscriau în prim plan.

Procesul de înarmare a proletariatului cu teoria socialismului științific a fost complex, îndelungat. În cadrul acestui proces un rol important l-a jucat nemuritoare opera a lui Karl Marx — „Capitalul”. De „Capitalul” sînt strîns legate formarea primelor cadre de militanți ai mișcării socialiste în spiritul învățaturii marxiste, trecerea mișcării muncitorești pe pozițiile marxismului, îmbogățirea orizontului spiritual al proletariatului și transformarea sa într-o forță socială conștientă de menirea istorică ce îi revenea. Ideile „Capitalului” lui Marx au fecundat opera de analiză a realității românești de către fruntașii mișcării socialiste, în vederea fundamentării teoretice a mișcării; ele au în-suflețit la lupta de eliberare generații de proletari. La izvorul nesecat al acestor idei au apelat reprezentanții mișcării în disputa cu exponenții ideologici ai altor curente de gîndire, în special în domeniul economiei politice.

Pătrunderea și răspîndirea ideilor „Capitalului” în România au o istorie relativ îndelungată. Primele știri despre Karl Marx și despre opera sa fundamentală au apărut în presă în legătură cu evenimentele Comunei din Paris, cînd s-a comentat pe larg activitatea Internaționalei I. Multe publicații românești ale vremii au subliniat rolul important al lui Karl Marx în conducerea Asociației Internaționale a Muncitorilor; cîteva dintre ele au făcut referiri și la „Capitalul”, opera fundamentală a lui K. Marx. Astfel, în numărul din 19/31 decembrie 1871 al revistei „Familia” au apărut, pe prima pagină, portretul lui Karl Marx și articolul „Carolu Marx, președintele Internaționalei”. Articolul înfățișa principalele momente ale activității politice și științifice a lui K. Marx, menționînd și apariția „Capitalului” ca rezultat al unui studiu îndelungat.

Știrile apărute în presa românească despre Karl Marx și activitatea sa în legătură cu evenimentele Comunei din Paris aveau un scop preponderent in-

formativ ; nici un organ de presă nu-și făcea o preocupare din răspîndirea ideilor lui Marx ; receptarea acestor idei se făcea în funcție de orientarea publicațiilor, orientare ce nu depășea cadrul burghez-democrat de gîndire.

De aceea problema pătrunderii și răspîndirii ideilor „Capitalului” lui Marx în România ca o problemă cu semnificații multiple de ordin politic și ideologic aparține perioadei de apariție și dezvoltare a mișcării socialiste.

Reprezentanții mișcării socialiste din România, ca și din alte țări, nu au fost de la început adepții învățaturii marxiste. Primele contacte ei le-au avut cu diferitele nuanțe ale socialismului mic-burghez, în special cel de esență narodnică. Înseși ideile economice ale lui Karl Marx erau adaptate unor teze de ordin tactic și politic pe care ei le preluau din arsenalul ideologiei socialiste mic-burgeze.

Meritul acestor reprezentanți ai primelor cercuri socialiste care au început să-și desfășoare activitatea din anii 1874—1875 este că ei au sesizat excepționala însemnătate a „Capitalului”, deși opera era privită doar sub raportul teoriei economice. Materialele documentare de care dispunem permit să așezăm pe un fundament solid afirmația că în rîndurile lor circulau exemplare din „Capitalul” în limba germană (edițiile 1867, 1872), în limbile rusă, franceză, precum și lucrări de popularizare a „Capitalului”. Dr. N. Russel, participant la cercurile socialiste, arăta ulterior într-o scrisoare către un cunoscut că el, Nicolae Codreanu și Dobrogeanu-Gherea citiseră pe Marx în 1875—1876¹. Afirmația este confirmată și de Zamfir Arbore-Ralli în amintirile sale publicate în 1896, în care releva că cercul format la 1876 din tineri intelectuali în jurul lui Nicolae Codreanu la București venise în contact cu „...lucrarea capitală a lui Karl Marx...”². Unul dintre exemplarele care aveau circulație în rîndurile tineretului socialist aparținea lui Hristo Botev, aflat atunci în România. Între Botev și participanții la cercurile socialiste din România existau strînse legături.

Membrii cercurilor socialiste din deceniul al 8-lea al secolului trecut dispuneau de numeroase știri și informații cu privire la Karl Marx și „Capitalul” prin intermediul publicațiilor pe care le primeau în limbile franceză și rusă. Abonamentele la publicațiile de diferite nuanțe socialiste, de la periodicul narodnic „Vperiod” pînă la ziarul „l'Egalité”, scos de Jules Guesde și „Vorwärts”, reflectau cunoștințele personale și relațiile pe care socialiștii din România le aveau cu reprezentanții mișcării socialiste din Apus și din Rusia.

În perioada războiului pentru cucerirea independenței (1877—1878) și după aceea a crescut interesul socialiștilor români pentru opera lui Karl Marx. Documentele vremii consemnează faptul că difuzarea ideilor marxiste printre membrii cercurilor socialiste se făcea în special prin intermediul unor broșuri de popularizare a „Capitalului”, pe calea traducerii unor capitole din această operă, a conferințelor etc.

Într-o scrisoare către un amic de idei din Iași, Zamfir Arbore comunica că i-a trimis două broșuri : „Das Kapital und die Arbeit” a lui Johann Most și „Quintessenz des Sozialismus” (Chintesența socialismului) a lui Friedrich Schaeffle³. Potrivit aceleiași sorisori, Zamfir Arbore urma să-i expedieze și lucrarea lui Carlo Caffiero „Il Capitale” pe care o considera, în mod îndrep-

¹ *Letopis marxizma*, vol. II, 1927, p. 53—55.

² Zamfir C. Arbore, *În exil. Din amintirile mele*, Craiova, 1896, p. 218.

³ *Documente privind Istoria României. Războiul pentru independență*, Editura Academiei R.P.R., 1954, vol. I (partea I), documentul nr. 624, p. 791.

tăit, mult superioară primelor două⁴. În cercul socialiștilor din orașul Iași circulau în această perioadă, potrivit unor mărturii, extrase din „Capitalul” multiplicat la hectograf.

Cercurile socialiste au manifestat, încă de la începutul formării lor, preocupări pentru crearea unor organe de presă care să pună în lumină ideile în numele cărora militau și să ajute, în același timp, la procesul propriei lor clarificări ideologice și politice. Elocventă în acest sens este apariția publicațiilor „Socialistul” (1877), „Besarabia” (1879), „România viitoare” (1880).

În aceste publicații se fac referiri la Karl Marx și la „Capitalul”. Unele articole, ca de pildă *Naționalizarea solului în Anglittera*, reproduc pasaje întregi din „Capitalul” lui Marx după ediția franceză din 1872. În plus, modul de abordare a unor probleme, ca, de pildă, semnificația economică a duratei arendărilor, desființarea rentei absolute în urma trecerii pământurilor în proprietatea statului, procesul concentrării producției agricole sub acțiunea legilor dezvoltării capitalismului, atestă o bună cunoaștere a „Capitalului” lui Marx⁵.

De asemenea, în scrierile apărute în această perioadă, unele dintre ele avînd un caracter programatic, cum a fost „Un studiu psychiatric urmat de cîteva comentarii asupra ideilor sănătoase” (1880), anumite considerații au ca sursă directă lucrările întemeietorilor socialismului științific: „Manifestul Partidului Comunist” și „Capitalul”. Interesul major manifestat de către cercurile socialiste pentru opera fundamentală a lui K. Marx, încă în perioada de început a activității lor, a fost determinat nu numai de importanța acestei lucrări, ci și de necesitatea fundamentării caracterului obiectiv al dezvoltării mișcării socialiste în România pentru care „Capitalul” oferea argumente de ordin teoretic într-o măsură mai mare decît orice altă lucrare socialistă.

Din scrierile socialiștilor români răzbate distinct ideea că definirea ca militant socialist implică neapărat cunoașterea „Capitalului” lui Marx, considerată principala sursă teoretică a socialismului științific. Pentru socialiștii deceniilor al 8-lea și al 9-lea ale secolului trecut, semnificația „Capitalului” consta în aceea că a jucat rolul hotărîtor în fundamentarea științifică a socialismului. „Marx în cartea sa «Das Kapital» — se scria într-o broșură apărută la Iași în anul 1881 — a pus bazele socialismului științific”⁶.

Înrîurirea ideilor „Capitalului” lui Marx asupra cercurilor socialiste a jucat un rol important în procesul trecerii mișcării muncitorești pe pozițiile marxismului, trecere care se situează între 1883—1885 în România. Ea este pusă în literatura de specialitate în legătură directă cu procesul pătrunderii și răspîndirii marxismului în România. Pătrunderea și răspîndirea marxismului în România nu este abordată însă numai ca o problemă de difuzare și răspîndire a unor lucrări ale lui K. Marx și F. Engels sau ale unor broșuri de popularizare a învățăturii fondatorilor comunismului științific. De asemenea, ea nu este privită doar prin prisma unor acumulări cantitative de idei marxiste în cadrul cercurilor socialiste din perioada 1875—1883. Esența problemei consta în fundamentarea teoretică marxistă a mișcării socialiste române, în elaborarea bazelor teoretice socialiste pentru mișcarea muncitorească din România. Pătrunderea și răspîndirea ideilor marxiste în România, ca de altfel și în alte țări,

⁴ *Ibidem*, documentul nr. 529, p. 715.

⁵ *Sentința Comisiei juridice a Universității de Jassy în procesul fraților Nădejde*, Iași, 1881.

⁶ *Ibidem*, p. 6.

reprezintă, prin urmare, un aspect important al procesului unirii mișcării muncitorești cu socialismul științific. Pentru tema pe care o urmărim prezintă interes faptul că această perioadă coincide cu activizarea preocupărilor pentru „Capitalul” lui Marx. Acum au loc primele traduceri și prelucrări din opera lui Marx, propagarea și popularizarea ideilor „Capitalului” în coloanele presei socialiste.

Cu prilejul morții lui Karl Marx, revista „Dacia viitoare” a evocat cu căldură personalitatea defunctului într-un articol special. Referindu-se la „Capitalul”, autorul articolului releva că această operă i-a asigurat lui Marx nemurirea, ea reprezentând „o adevărată anatomie socială pe care adversarii lui Marx au încercat zadarnic s-o combată”⁷.

Revista „Emanciparea”, organ de presă al Cercului socialist bucureștean, a publicat sub semnătura lui Anton Bacalbașa, în numerele 4, 5 și 7 din 1883, un ciclu de articole intitulat „Capitalul, Cartea I-a, Dezvoltarea producției capitaliste”. Acest ciclu de articole reprezintă prima încercare mai amplă în literatura socialistă din România de a expune sistematic conținutul „Capitalului” lui Marx. Titlurile capitolelor și paragrafelor articolelor menționate sînt elocvente pentru tematica abordată în „Emanciparea”: 1) Despre marfă, valoare și schimb; 2) Despre capital și formarea sa; 3) Ziua de muncă; 4) Plusvaloarea relativă. Articolele din revista „Emanciparea” nu reprezintă o traducere exactă, ci o preluare personală a tematicii „Capitalului” lui Marx.

O serie de idei și de teze din învățătura economică marxistă au fost prezentate în anii 1884—1885 de Constantin Mille în ziarul burghezo-democrat „Românul” și în cotidianul socialist „Drepturile omului”. Textele publicate de C. Mille în coloanele acestor două organe de presă erau eterogene sub aspectul provenienței și destinației. O parte dintre ele, ca de exemplu articolele „Karl Marx față cu economiștii” și „Karl Marx și economiștii ortodocși”, publicate în „Românul” și respectiv „Drepturile omului”, constituiau expuneri libere ale studiilor lui Paul Lafargue apărute în revista „Le journal des economistes”, sub titlurile „Teoria plusvalorii a lui Karl Marx și critica lui P. Leroy-Boulieu” și „Capitalul lui Karl Marx și critica d-lui Block”.

Alte articole reproduceau conferințele lui C. Mille ținute la Cercul de studii sociale din București. În sfîrșit, o a treia categorie de articole, cu un pronunțat caracter polemic împotriva reprezentanților nemarxiști ai economiei politice, erau destinate nemijlocit publicării lor în coloanele ziarelor amintite.

Tematic, cercul problemelor economice abordate de Mille era foarte larg. Cu multe inexactități și cu o anumită facilitate care afectau pătrunderea în esența fenomenelor, Mille a prezentat în ciclul de 8 articole publicate sub titlul general „Sofisme economice” problema metodei marxiste, în articolul „Materialismul economic”, problema obiectului economiei politice („Ce este economia politică” în „Românul” din 5 iulie 1884), a „Crizelor economice” („Românul” din 20—21 august 1884), „Legea cererii și a ofertei și sistemul colonizator” („Românul” din 7 iulie 1884), „Mașinismul în capitalism și consecințele sale economice și sociale” („Românul” din 13 și 15 iulie 1884) etc. În unele articole, C. Mille menționa că se călăuzește după „magistrala lucrare a lui Karl Marx”, adică după „Capitalul”. Mille a reprodus chiar direct pasaje din volumul I al „Capitalului”. Cu toate acestea, el prelua și alte idei cu largă circu-

⁷ „Dacia viitoare”, anul I (1883), nr. 5, p. 67—68.

lație în literatura economică apuseană a vremii, deși preferințele sale erau evidente pentru reprezentanții marxști ai economiei politice, așa cum rezultă din articolul „Bibliografie“, unde analizează lucrarea „Le collectivisme“ („Românul“ din 10 august 1884).

În articolele polemice pe care reprezentanții mișcării socialiste din România le-au scris împotriva unor economiști nemarxști, burghezi, și a teoriilor lor, ca de pildă Bastiat, Baudrillart, Stanley Jevans, Emile de Laveleye etc., primii făceau apel la autoritatea lui Karl Marx, a lucrării acestuia „Capitalul“. Uneori însă ei acceptau teze ale acestor economiști sau ale pozitivistilor, mai ales ale lui H. Spencer, J. St. Mill, nu pentru că doreau să altereze doctrina marxistă, ci pentru că socoteau aceste teze — ca de pildă ideea evoluționismului și altele — ca fiind consonante cu marxismul, ca avînd o fundamentare științifică riguroasă. Literatura economică apărută în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea în România atestă faptul că marxismul se impusese într-o așa măsură în cadrul mișcării de idei a epocii, încît și reprezentanții gîndirii economice nemarxiste găseau necesară informarea din literatura marxistă de specialitate, din „Capitalul“ lui Marx.

Un rol de importanță majoră în trecerea mișcării muncitorești pe pozițiile învățaturii marxiste și în răspîndirea ideilor „Capitalului“ în România l-a jucat „Revista socială“ (1884—1887) și activitatea teoretică a remarcabilului propagandist și gînditor socialist C. Dobrogeanu-Gherea⁸. În anul 1884 el a publicat succesiv în 6 numere ale „Revistei sociale“ studiul „Karl Marx și economiștii noștri“. Studiul este aparent răspunsul la articolul „O confruntare. Economiștii noștri și Karl Marx“ întocmit de un exponent ideologic al claselor dominante, Petre Misir. Adîncimea analizei și amploarea expunerii depășesc însă cadrul răspunsului la un articol sărac în substanță. De fapt Dobrogeanu-Gherea a căutat să popularizeze teoria economică a lui Karl Marx și să-i sublinieze deosebirea calitativă față de școlile economice burgheze.

După ce tratează cu talent și putere de discernere principiile de bază ale economiei clasice engleze, în special concepțiile economice ale lui Ricardo, precum și teoriile economice ale unor economiști ca I. B. Say, Bastiat, E. Laveleye, Baudrillart, socialistul român consacră partea principală a studiului expunerii principiilor economiei politice marxiste pornind de la opera fundamentală a lui K. Marx — „Capitalul“. Categoriile principale ale economiei politice marxiste, ca marfă, valoare, muncă, forță de muncă, plusvaloare, rentă, profit, crize economice etc., sînt tratate de C. Dobrogeanu în spiritul învățaturii marxiste. El a relevat în mod just importanța elaborării de către Marx a teoriei plusvalorii — piatra unghiulară a economiei politice a capitalismului. „Aflarea și analizarea plusvalorii — menționa el — este deci unul din cele mai frumoase titluri ale lui Marx la nemurire“⁹.

⁸ În afară de „Le Capital“, Paris, Editeurs Maurice La Chatre et Comp., Gherea citează direct din lucrările lui Marx „Muncă salariată și capital“, precum și „Contribuții la critica economiei politice“. El se dovedește un bun cunoscător al literaturii reprezentative de specialitate a timpului din limbile franceză, germană, engleză și rusă despre marxism. Printre lucrările citate de el figurează și cea a lui N. Sieber „D. Ricardo și Karl Marx“.

⁹ „Revista socială“, anul I, nr. 4, p. 125. Problemele pătrunderii marxismului în România și a ideilor „Capitalului“ lui Marx au făcut obiectul preocupărilor lui Gh. Dobre, în articolul *Începuturile răspîndirii în România a ideilor „Capitalului“ lui Marx* („Lupta de clasă“ nr. 4 din 1958). Vezi și *Marx și Engels în limba română, 1871—1944*, Editura Academiei R.P.R., 1956; Radu Pantazi, *Filozofia marxistă în România*, Editura politică, 1963; Augustin Deac, *Internaționala I și România*, Editura politică, 1964.

Studiul lui Dobrogeanu-Gherea constituie cea mai amplă și aprofundată cercetare în domeniul economiei politice marxiste de la sfârșitul secolului al XIX-lea din România. „Karl Marx și economiștii noștri” a impus în cadrul gândirii economice din România superioritatea economiei politice marxiste și a constituit o sursă de bază în popularizarea ulterioară a cunoștințelor economice marxiste de către mișcarea socialistă prin presă, broșuri, conferințe etc.

În ultimul deceniu și jumătate al secolului trecut lucrările fondatorilor socialismului științific au căpătat o răspândire mai largă în mișcarea muncitorească (din România. Cele mai cunoscute lucrări, în ediții originale sau traduceri în limbile italiană și franceză, erau „Capitalul”, toate cele 3 volume, „Anti-Dühring”, „De la socialismul utopic la socialismul științific”, „Manifestul Partidului Comunist”. Concomitent, mișcarea socialistă din România a depus o fructuoasă muncă de traducere a unor opere ale lui Marx și Engels. În coloanele revistei „Contemporanul” (1885—1886) a fost publicată una din primele traduceri ale lucrării „Originea familiei, a proprietății private și a statului”, fapt remarcat de Engels într-o scrisoare trimisă revistei. În anul 1885 a apărut fragmentar o traducere a lucrării „Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință”¹⁰. Ulterior, între 1890 și 1900 au fost publicate în organele de presă ale mișcării muncitorești „Munca”, „Lumea nouă”, „Critica socială” etc. sau în broșuri separate asemenea lucrări ca „Critica programului de la Gotha”, „Manifestul Partidului Comunist”, „Luptele de clasă din Franța, de la 1848”, „Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință” etc. Au fost publicate, de asemenea, numeroase articole, originale sau reproduceri, dedicate activității lui Karl Marx, în care s-au făcut ample referiri la „Capitalul”, precum și fragmente din cele 3 volume ale lucrării¹¹. Prezentînd articolul „Teoria valorii” de Karl Marx, reprodus după ziarul „Berliner Volksblatt”, un militant al mișcării socialiste scria în anul 1890 : „Noi sîntem fericiți de a putea face cunoscut celor ce studiază «Capitalul» această operă de geniu care deschide o eră nouă științei sociale”¹².

În adunările și cercurile muncitorești, ideile „Capitalului” au fost răspândite prin intermediul conferințelor, al expunerilor. Conferințele consacrate analizei economice a modului de producție capitalist aveau o mare pondere în cadrul ciclurilor de conferințe organizate de mișcarea socialistă în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea. Multe din aceste conferințe prezentau sub o formă accesibilă diferite probleme tratate de Karl Marx în „Capitalul”.

Acțiunea de propagare a învățaturii marxiste, a ideilor „Capitalului” lui Marx a jucat un rol important în formarea și creșterea conștiinței de clasă a proletariatului, în procesul maturizării sale politice. Activitatea rodnică depusă în acest sens la sfârșitul secolului al XIX-lea face parte integrantă din tradițiile bogate ale activității ideologice a mișcării muncitorești din România.

D. HUREZEANU

¹⁰ „Drepturile omului” din 26 iulie 1885.

¹¹ „Lumea nouă” din 19—25 iunie 1896 ; „Lumea nouă literară și științifică”, nr. 24, din 21 aprilie 1896.

¹² „Munca”, nr. 40, din 25 noiembrie 1890.

Marx și Engels în amintirea contemporanilor

Ideile atotbiruitoare ale marxism-leninismului constituie fundamentul științific al politicii partidului nostru, călăuză sigură în marea operă de construire a societății socialiste. În munca de educare partinică, de călire ideologică a membrilor de partid și a celorlalți oameni ai muncii, P.C.R. a acordat și acordă o mare atenție studierii clasicilor marxismului, aplicării creatoare a învățaturii marxiste la realitățile concrete, specifice ale țării noastre.

Opera științifică, viața și activitatea lui Karl Marx și Friedrich Engels reprezintă preocupări majore în atenția istoricilor, economiștilor, sociologilor români. Aria largă de lucrări puse în circulație — studii și articole, documente inedite, traduceri, monografii etc. — a contribuit la dezvoltarea generală a științelor sociale și a creat totodată o bază largă de studiu pentru marea masă a oamenilor muncii.

• De la eliberarea patriei, operele clasicilor marxismului au fost editate în milioane de exemplare. Până în prezent, au apărut 28 volume de *Opere* ale lui K. Marx și F. Engels și trei ediții de *Opere alese în două volume*. Au fost editate, de asemenea, culegeri tematice și extrase din lucrări elaborate de Marx și Engels. „Capitalul“, „Manifestul Partidului Comunist“, „Anti-Dühring“, „Dialectica naturii“, „Contribuții la critica economiei politice“ ș.a. au fost tipărite în sute de mii de exemplare. Au fost publicate numeroase lucrări biografice și memorialistice. În rîndul acestora se înscrie și culegerea de amintiri, traducere din limba germană, intitulată: *Maurul și generalul*. *

Amintirile reunite în acest volum poartă semnătura unor personalități proeminente ale mișcării muncitorești internaționale, a unor prieteni, rude, care le-au cunoscut îndeaproape viața și munca lor. Printre aceștia se numără Jenny Marx, Eleanor Marx-Aveling, Wilhelm Liebknecht, Paul Lafargue, Friedrich Lessner, Friedrich Adolf Sorge, August Bebel, Franz Mehring, George Julian Harney, Maxim Kovalevski ș.a.

Folosind modalități de abordare diferite, autorii relevă o fațetă sau alta a vieții celor doi titani, oferind cititorului posibilitatea îmbogățirii cunoștințelor cu noi date, multe dintre ele inedite, referitoare la activitatea de

* *Maurul și generalul. Amintiri despre Marx și Engels*, Editura politică, 1966, 488 p. Trimiterile la această lucrare vor fi date în text.

creație și la lupta lui Karl Marx și Friedrich Engels. Izvorâte din recunoștința nemărginită pentru tot ce au dat ei omenirii, amintirile evocă cu căldură momente semnificative, fapte, amănunte care contribuie la întregirea portretelor celor care, cei dintâi, „au lămurit că socialismul nu este născocirea unor visători, ci scopul final și rezultatul necesar al dezvoltării forțelor de producție în societatea contemporană”¹. Grăitoare în acest sens sînt aprecierile lui W. Liebknecht: „Amîndoi deschizători de drum și călăuze, gînditori, cercetători, luptători. Ei au înălțat socialismul la rangul de știință, l-au așezat pe fundamentul de granit al faptelor și au făcut din victoria lui rezultatul necesar al unui calcul cu valori cunoscute, stabile” (p. 107).

Toți autorii memoriilor surprind profundul umanism de care erau animați Karl Marx și Friedrich Engels. Dragostea lor imensă pentru oameni se manifesta în strădania neobosită, orientată spre descoperirea posibilităților reale ale făuririi unei societăți lipsite de opresori, pe al cărei steag să fie înscrisă deviza „Totul pentru om și pentru binele lui”. Împreună, prieteni și tovarăși de luptă, au făurit concepția despre lume și viață a clasei muncitoare, factor hotărîtor în organizarea și desfășurarea luptei proletariatului internațional pentru triumful socialismului și comunismului.

Sînt evidențiate aspecte privind critica necruțătoare făcută de Marx și Engels, în procesul de elaborare a teoriei și tacticii socialismului revoluționar, felurilor doctrine ale socialismului mic-burghez, momente interesante, mai puțin cunoscute, referitoare la uriașul lor efort creator pentru elaborarea lucrărilor care, prin tezele lor geniale, au fundamentat comunismul științific.

Marx și Engels au fost nu numai străluciți teoreticieni, ci și mari conducători ai luptei proletariatului. Activitatea lor științifică s-a îngemănat cu aceea de conducători spirituali și îndrumători ai mișcării muncitorești internaționale. Ei s-au situat întotdeauna în primele rînduri ale luptei, „au fost și soldați ai revoluției, și conducători ai statului ei major” (p. 343). Istoria vieții lor se împletește cu istoria întregii mișcări muncitorești în decurs de aproape o jumătate de veac.

În conducerea practică a acțiunilor proletariatului, Marx și Engels au oferit un strălucit exemplu de aplicare creatoare a dialecticii materialiste la stabilirea tacticii revoluționare. Au abordat cu măiestrie problemele concrete ale mișcării muncitorești, subliniind legătura indisolubilă dintre scopurile și sarcinile naționale specifice ale proletariatului din diferite țări și scopurile internaționale ale întregului proletariat mondial.

În toate acțiunile și operele lor, Marx și Engels și-au manifestat comuniunea de gîndire și de acțiune. „Cei doi se potriveau de minune, se completau și, amîndoi la fel de valoroși, formau prin unirea lor o puternică *personalitate dublă*, cum n-a existat alta în istorie” (p. 107). Aprecierile sînt unanime în a reliefa trainica prietenie, devenită simbolică, dintre cei doi titani ai gîndirii umane. „Cei doi se întregeau minunat; ei și-au dat seama de aceasta și, egali ca valoare, în ciuda tuturor deosebirilor, au încheiat acel pact de prietenie și muncă — muncă politică și științifică — unic în felul său și care nici o clipă nu a fost tulburat și n-a slăbit, un pact la care amîndoi au adus ca aport uriașa lor putere de muncă, în cadrul căruia ambii au putut să și-o dezvolte, să și-o sporească și s-o pună pe deplin în valoare” (p. 16—17).

¹ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 2, Editura politică, 1960, p. 5.

Grație activității științifice neobosite duse de cei doi mari gânditori, proletariatul mondial a fost înarmat cu propria sa teorie revoluționară, cu propria sa știință despre strategia și tactica luptei pentru răsturnarea societății burgheze și înfăptuirea orânduirii socialiste. „Sfânta familie sau critica criticii critice“, scrisă în anul 1844, în care au pus bazele concepției materialiste despre istorie, consfințește pactul prieteniei lor. Pasul următor pe drumul colaborării dintre K. Marx și F. Engels l-a constituit expunerea noii lor teorii, teoria comunismului științific, într-o operă de mari proporții, pe care au denumit-o „Ideologia germană“.

Semnificativă pentru intensă și rodnică lor activitate comună este și ampla corespondență, purtată în decurs de decenii. Nu există domeniu al științei sau politici pe care ei să nu-l fi abordat în scrierile lor. Schimbul de idei, colaborarea în redactarea unor lucrări teoretice, articole, documente ale mișcării muncitorești au fost atât de strânse, permanente, încât este dificil să se precizeze care este meritul exclusiv al unuia sau altuia. „Cine pronunță numele lui Marx îl pronunță și pe cel al lui Friedrich Engels“ (Eleanor Marx-Aveling, p. 216). Concepțiile lor concordau deplin, și aceasta a făcut ca — păstrându-și fiecare individualitatea — să fim astăzi beneficiarii unei teorii și metode științifice unice : a lui Marx și Engels.

Pe Marx și Engels îi lega nu numai colaborarea lor intelectuală, ci și o caldă afecțiune reciprocă. Atunci când împrejurările i-au despărțit, prin intermediul scrisorilor își împărtășeau părerile asupra diferitelor evenimente politice, asupra problemelor care-i frământau. Iar după ce Engels s-a putut detașa de obligațiile sale la întreprinderea din Manchester, „Din 1870 pînă la moartea lui Marx — menționează Paul Lafargue — n-a trecut o singură zi în care cei doi prieteni să nu se fi văzut cînd la unul, cînd la celălalt“ (p. 265).

Memoriile prezintă activitatea și aportul lui Marx și Engels la întemeierea, conducerea și îndrumarea diferitelor organizații ale clasei muncitoare. În 1847, Marx și Engels au aderat la *Liga comunistilor*. Prin eforturile lor, Liga s-a transformat în prima organizație a Partidului social-democrat german. Ea a fost totodată prima organizație „care a subliniat și a demonstrat în practică caracterul internațional al întregii mișcări muncitorești“². Reorganizarea Ligii a fost înfăptuită la două congrese, convocate în 1847 ; la cel de-al doilea s-a hotărât elaborarea și publicarea principiilor fundamentale ale partidului sub forma unui manifest. Acesta avea să fie „Manifestul Partidului Comunist“ — primul document-program al partidului revoluționar al proletariatului internațional. În această operă genială, Karl Marx și Friedrich Engels au înfățișat cu claritate noua concepție despre lume, materialismul consecvent, care cuprinde și domeniul vieții sociale, dialectica și teoria luptei de clasă, și au pus în lumină rolul istoric revoluționar al proletariatului, de făuritor al noii societăți.

Pe lângă uriașa sa muncă științifică — concretizată în lucrările : „Contribuții la critica economiei politice“, „Războiul civil din Franța“, „Opisprezece Brumar al lui Ludovic Bonaparte“ ș.a —, Marx a fost inspiratorul și organizatorul Internaționalei I, conducătorul întregii ei activități, autorul principalelor documente programatice ale acesteia. „La St. Martin's Hall — nota F. Engels —, Marx a fost singurul om care știa precis ce trebuie făcut și ce trebuie întemeiat“³. Întărind această apreciere, F. Lessner își amintește că Marx „Pe timpul

² K. Marx și F. Engels, *Opere*, vol. 19, Editura politică, 1964, p. 107.

³ K. Marx și F. Engels, *Opere*, vol. 16, Editura politică, 1963, p. IX.

Internaționalei n-a lipsit de la nici o ședință a Consiliului General “ (p. 142—143). Alături de K. Marx, F. Engels a dus o muncă neobosită în cadrul Internaționalei I în calitate de membru al Consiliului General și, în același timp, de secretar — corespondent pentru Spania și Portugalia (p. 416).

În documentele programatice ale Internaționalei I, Marx a precizat principiile care stau la baza relațiilor dintre partidele muncitorești, normele relațiilor dintre acestea și Internațională, norme bazate pe independența de acțiune a fiecărui partid, în funcție de condițiile istorice specifice concrete. Totodată Marx a subliniat necesitatea respectării de către fiecare partid muncitoresc a principiilor și normelor înscrise în statutele și regulamentele generale și neamsecul Internaționalei în viața internă a organizațiilor afiliate. Referindu-se la programul Internaționalei, în interviul acordat în decembrie 1878 corespondentului ziarului „The Chicago Tribune“, Marx declara : „Dacă veți trage concluzii numai pe baza programului, nu veți înțelege nimic din activitatea partidului. Multe dintre punctele programului nu au importanță în afara Germaniei. Spania, Rusia, Anglia și America au programele lor, care țin seama de dificultățile specifice din fiecare din aceste țări. Singura asemănare între aceste programe constă în comunitatea țelului lor final... *Acest țel este eliberarea muncii*“⁴.

În repetate rânduri, însuși K. Marx a ridiculizat absurditatea părerii potrivit căreia ar fi posibilă dirijarea mișcării muncitorești dintr-o țară sau alta de către un singur om. W. Liebknecht arăta în acest sens că „Marx n-a făcut *niciodată* încercarea de a comanda sau a dirija de la Londra partidul din Germania... impresia istoricilor contemporani burghezi că întreaga mișcare muncitorească din Germania era dirijată de la Londra... dovedește doar, prin rolul pueril pe care acești istorici i-l atribuie lui Marx, nivelul scăzut al propriilor lor posibilități de gândire“ (p. 111—112).

În toate amintirile, autorii fac remarcă, exprimată cu deosebită satisfacție, că s-au aflat în fața unor oameni geniali, a unor spirite universale. Karl Marx este caracterizat foarte sugestiv : „Un astfel de om dintr-o bucată, al cărui singur cult era adevărul și care fără să ezite renunța la teze cucerite anevoie, teze ce-i deveniseră scumpe, de îndată ce se convingea că nu erau juste“ (W. Liebknecht, p. 53). Ca toți oamenii cu adevărat mari — notează F. Lessner — „Marx era complet lipsit de îngîmfare și aprecia orice strădanie cinstită și orice părere bazată pe o gândire independentă... era întotdeauna dornic să afle pînă și părerea celui mai simplu muncitor despre mișcarea muncitorească“ (p. 144).

Semnatarii memoriilor insistă asupra contribuției aduse de Marx la definirea concepției materialiste asupra vieții sociale, datorită căreia explicația prefacerilor istorice a fost pusă pe un teren real. În felul acesta, idealismul a fost alungat din ultimul său refugiu, concepția despre societate, s-a creat o teorie materialistă a istoriei, explicîndu-se științific geneza conștiinței sociale prin existența socială a oamenilor și nu invers. În acest sens, se face aprecierea că „Descoperirea legilor dezvoltării modului de producție capitalist de către Marx este, în felul ei, o realizare științifică la fel de nepieritoare ca descoperirea de către Kepler și Newton a legilor mișcării astrilor“ (p. 419).

⁴ Interviu reprodus în „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R.“, nr. 6/1966.

În opera sa fundamentală — „Capitalul” — de la a cărei apariție se împlinesc 100 de ani, Marx a analizat întreaga formațiune socială capitalistă, cu toate raporturile și antagonismele sale, a dezvăluit legile dezvoltării acesteia, a demonstrat inevitabilitatea pieirii ei și a victoriei comunismului. „Capitalul” este rodul muncii de creație a unei personalități geniale care, în dorința supremă de a sluji interesele majore ale umanității, s-a dedicat acestei opere mărețe pînă la sacrificiul de sine. Paginile memoriilor inserează cu emoție și multă delicatețe eforturile continue, pînă la epuizarea fizică și psihică, depuse de Marx în conceperea acestei lucrări monumentale, munca sa titanică de strîngere și prelucrare a unui uriaș fond documentar, desfășurată în pofida unor condiții materiale vitrege.

Viața de emigrant a lui Marx și a familiei sale, cu tot noianul de privațiuni, s-a încheiat în Anglia, unde s-a stabilit pînă la sfîrșitul vieții. „Aici, la Londra, în metropola și centrul lumii și al comerțului mondial, în punctul de observație din care se putea avea o perspectivă de ansamblu asupra comerțului mondial, asupra întregii lumi și angrenajelor ei economice și politice — ca din nici un alt punct al pămîntului —, aici Marx a găsit ce a căutat, pietrele de construcție și mortarul pentru opera sa” (p. 23—24).

Referindu-se la metoda de lucru folosită de Marx în elaborarea lucrărilor sale, Paul Lafargue arată că „pentru a scrie în «Capitalul» cele aproximativ 20 de pagini despre legislația engleză pentru protecția muncitorilor, a studiat o bibliotecă întreagă de Cărți albastre, care conțineau rapoartele comisiei de anchetă și ale inspectorilor de fabrici din Anglia și din Scoția... El socotea aceste rapoarte printre documentele cele mai importante și mai însemnate pentru studiul modului de producție capitalist” (p. 259).

Amintirile reliefează limpezimea de cleștar a analizei efectuate de Marx orînduirii capitaliste, în toate compartimentele sale, solida ei argumentație. „În «Capitalul» nu găsești nici o definiție, nici o formulă, ci o serie de analize de o subtilitate extremă, care scot în evidență nuanțele cele mai fine și cele mai imperceptibile diferențe de grad... Marx înfățișează cu o artă atît de desăvîrșită această înlănțuire logică a fenomenelor, încît ai putea crede că el a inventat-o; și totuși, această înlănțuire izvorăște din realitate, nefiind altceva decît redarea dialecticii efective a mărfii” (p. 257—258). Amintirile ne oferă noi elemente privind însemnătatea „Capitalului” — „un arsenal al «armelor spirituale» care, mînuite de proletariat, îi asigură eliberarea” (p. 28) —, ecoul și răspîndirea pe care a cunoscut-o această lucrare în lumea întreagă.

În munca sa de cercetare s-au manifestat cu pregnanță calitățile de gînditor genial, capabil, ca nimeni altul, „să disece un obiect în elementele lui componente și să-l reconstituie apoi în chip magistral, cu toate amănuntele și diferențele lui faze de dezvoltare, descoperind corelația lăuntrică dintre ele” (p. 257). Alături de economia politică, căreia i-a consacrat atenția cea mai mare, K. Marx și-a spus părerea, în studii strălucite, despre majoritatea problemelor politice, de istorie ale timpului său, demonstrînd întotdeauna capacitatea de intuiție genială a evoluției evenimentelor. Un exemplu de felul cum și-a dovedit Marx perspicacitatea îl constituie evenimentele din anul 1870. Încă nu se stinsese flacăra războiului franco-prusac, și el a prevăzut urmările cîmpirii Alsaciei și Lorenei nu numai pentru mișcarea muncitorească, ci și pentru situația generală europeană.

Un viu interes a manifestat K. Marx pentru poporul român. Lupta sa pentru unitate și independență se înscria în contextul mișcării europene de

emancipare a popoarelor oprite. Așa se explică faptul că atât Marx cât și Engels au consacrat problemei românești numeroase coloane în articolele lor politice. Istoricul rus M. Kovalevski relatează că Marx cunoștea limba română și citea publicații românești (p. 295, 298).

Pentru Marx activitatea științifică nu era un scop în sine, ci declarat militant. „Știința nu trebuie să constituie o plăcere egoistă — spunea el —, cei care au fericirea să se poată consacra scopurilor științifice, să fie și cei dinții care-și pun cunoștințele lor în slujba omenirii” (p. 248). Studiind tot ce a creat pînă atunci geniul uman în principalele domenii ale științei și prelucrînd în mod critic lucrările celor mai mari reprezentanți ai filozofiei, economiei politice și ai socialismului utopic, K. Marx, cu modestie, a menționat el însuși semnificația lucrărilor lui Hegel, Adam Smith, David Ricardo, Saint-Simon, Fourier, Owen pentru cristalizarea și închegarea propriei sale concepții despre lume, societate și gîndire.

Marx cunoștea un mare număr de limbi clasice și moderne. Obișnuia chiar să spună că „o limbă străină este o armă în lupta vieții”. Iubea literatura, și în mod deosebit romanele. Printre autorii săi preferați se numărau : Homer, Fielding, Alexandre Dumas-tatăl, Walter Scott ; mai presus de toți îi socotea pe Cervantes și Balzac. Cunoștea aproape pe de rost capodopera lui Dante, „Divina Comedie”, și obișnuia să recite pasaje întregi din Shakespeare. „Faust” rămînea însă opera sa poetică cea mai iubită.

Memoriile reliefează ca trăsături ale comportamentului lui Marx : umorul nesecat, veselia, spiritul veșnic viu. Fr. Adolf Sorge scrie că, în relațiile personale, Marx era „prietenos, jovial și amabil — o părere împărtășită de toți aceia care au avut fericirea să intre în legături mai apropiate cu acest om neobișnuit” (p. 156).

După orele de muncă asiduă, Marx își petrecea timpul în mijlocul familiei, care, pentru părul și barba sa ca pana corbului, l-a supranumit *Maurul*. Pentru soția sa, Jenny Westphalen, a fost un tovarăș credincios pînă la moarte. Copiii constituiau pentru el o adevărată desfătare. Petrecea ore întregi cu ei, povestindu-le basme, satisfăcîndu-le cele mai năstrușnice capricii.

Înzestrat cu însușiri minunate, Friedrich Engels a adus, alături de Karl Marx, o contribuție neprețuită la făurirea și dezvoltarea concepției despre lume a clasei muncitoare, la întemeierea comunismului științific.

Engels s-a remarcat prin vasta sa erudiție în cele mai diverse domenii ale cunoașterii umane, prin marea putere de pătrundere și înțelegere științifică a complexității realității sociale, avînd o deosebită capacitate de descifrare a sensului cuceririlor științei timpului său. El a fost cel care a continuat, după moartea marelui său prieten și tovarăș de luptă, opera pe care au început-o împreună. A desfășurat o uimitoare activitate creatoare pe tărîm științific și, totodată, pretutindeni unde a fost nevoie, a dat sfaturi și îndemnuri la acțiune. „Engels — scrie W. Liebknecht — a luat parte activă, pînă în ultimele zile ale vieții sale, la luptele marii mișcări muncitorești internaționale în vederea înlăturării lozincii pe care Engels, împreună cu prietenul său Marx, simțind zorile revoluției din februarie, o dăduse muncitorilor, încă la începutul anului 1848 : *Proletari din toate țările, uniți-vă !*” (p. 338).

În timpul revoluției de la 1848 din Germania, Engels s-a îndreptat spre Palatinat, unde a participat la răscoala din Baden. „A luat parte la trei bătălii — arată Eleanor Marx-Aveling — și toți cei ce l-au văzut în focul luptei au

vorbit multă vreme după aceea despre calmul lui extraordinar și despre disprețul lui absolut față de orice pericol" (p. 346).

F. Engels a împletit munca de elaborare a teoriei cu o intensă și multilaterală acțiune de organizare a clasei muncitoare, în urma căreia a fost fondată, în 1889, Internaționala a II-a. S-a aflat în permanență în tumultul luptei, în mijlocul celor ce muncesc. George Julian Harney și F. Lessner își amintesc de participarea lui la marile demonstrații muncitorești organizate în Hyde Park pentru ziua de muncă de 8 ore precum și la sărbătorirea zilei de 1 Mai.

Autorii amintirilor ne întregesc imaginea marelui gânditor și a savantului multilateral care, în „Anti-Dühring“, „Dialectica naturii“, „Ludwig Feuerbach și sfârșitul filozofiei clasice germane“ și în alte opere, a elaborat teze fundamentale ale filozofiei marxiste, ale economiei politice, ale tacticii proletariatului, precum și ale științelor teoretice ale naturii.

F. Engels a studiat cu atenție viața socială, punând în evidență legile sale de dezvoltare. Într-o serie de lucrări și scrisori, el s-a pronunțat împotriva simplificării metodei materialist-dialectice în cercetarea vieții sociale și a emis teza legăturii complexe între viața socială și dezvoltarea suprastructurii, pledând pentru înțelegerea multilaterală a condiționării sociale a fenomenelor ideologice. „Situația economică nu este *singura cauză activă*, toate celelalte fiind numai efect pasiv, ci are loc o interacțiune pe baza necesității economice, care, în *ultimă instanță*, se impune întotdeauna“⁵.

Memoriile descriu uriașa muncă, plină de abnegație, depusă de F. Engels pentru definitivarea volumelor al II-lea și al III-lea ale „Capitalului“, pentru publicarea operelor lui Marx, pentru revizuirea noilor ediții și a traducerilor acestora. Grație forței sale de muncă, Engels a găsit timp și pentru a întreține o vastă corespondență internațională, scrisorile sale fiind adesea adevărate expuneri științifice și călăuză în luptă.

Engels a întreținut legături cu mișcarea muncitorească din România. Eleanor Marx-Aveling menționa, în 1890, că „italieni, spanioli, olandezi, danezi, români (Engels cunoaște foarte bine limbile lor), ca să nu mai vorbim de englezi, germani și francezi —, toți vin la el ca să-i ceară ajutor sau un sfat“ (p. 349), iar August Bebel notează că, deși trecut de 70 de ani, Engels a învățat și limba română (p. 387). F. Engels, care a cunoscut personal și a purtat corespondență cu mai mulți socialiști și conducători ai mișcării noastre muncitorești, care i se adresau pentru sfaturi, a apreciat faptul că socialiștii români au adoptat în programul lor principiile de căpetenie ale teoriei marxiste, a urmărit cu satisfacție succesele mișcării socialiste din România.

Printre preferințele sale, filologia și arta militară au ocupat primul loc. Engels a adus o contribuție esențială la fundamentarea teoriei militare, cu adevărat științifice, a proletariatului. Pentru cunoștințele sale în acest domeniu a fost supranumit *Generalul* (p. 363). În ceea ce privește politica, numeroși erau aceia care i se adresau pentru a primi îndrumări, căci cunoștea nu numai elementele fundamentale generale, ci și cele mai mici amănunte în legătură cu mișcarea politică, cu economia și istoria fiecărei țări.

Evidențiind vastitatea și extrem de marea varietate a cunoștințelor lui Engels, P. Lafargue arată că însușirea lor a fost posibilă datorită faptului că :

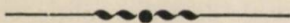
⁵ K. Marx și F. Engels, *Opere alese în două volume*, vol. II, Editura politică, 1967, ediția a III-a, p. 476.

„Era înzestrat cu o memorie pe cât de fidelă pe atît de cuprinzătoare, care se îmbina la el cu o extraordinară rapiditate în muncă și cu o nu mai puțin uimitoare ușurință de percepere“ (p. 382).

Autorii amintirilor îl descriu ca fiind blînd și îndatoritor față de oameni, de o generozitate fără margini. Spiritual, expansiv, era întotdeauna un tovarăș agreabil și un amfitrion amabil. În toate manifestările sale, era simplu și sincer. La orice întrebare răspundea concis și concludent, indiferent dacă aceasta era sau nu pe placul interlocutorului. „Își exprima în mod fățiș nemulțumirea atunci cînd în partid se iveau unele fenomene cu care nu era de acord. Nu putea suferi suspiciunile și compromisurile. Dar, după ce părțile își spuneau tot ce aveau să-și spună în orice chestiune neplăcută, Engels era din nou prietenos“ (F. Lessner, p. 367).

Pentru istoricul care își îndreaptă privirea spre activitatea și creația nemuritoare a lui Marx și Engels, culegerea de față reprezintă o suită de documente de autentică valoare. Prin conținutul lor, prin aprecierile și datele pe care le pun în circulație, ele contribuie la îmbogățirea portretelor celor doi titani ai gîndirii și practicii revoluționare.

I. MAMINA

Cauzele și importanța istorică a mișcării memorandiste din Transilvania

La 4/16 mai 1848, prin programul elaborat de Marea Adunare de la Blaj, românii din Transilvania, în condițiile istorice cunoscute, și-au concretizat revendicările și aspirațiile printr-o declarație alcătuită din 16 puncte. Declarația, votată de miile de participanți la această istorică adunare, care constituie unul dintre principalele acte politice ale românilor transilvăneni din secolul al XIX-lea, exprima cu fermitate, în limitele concepțiilor burghezodemocrate, dezideratele naționale de ordin politic, cât și pe cele de natură social-economică. La punctul 1 al declarației se arăta că „Națiunea română, rezimată pe principiul libertății, egalității și frăției, pretinde independența sa națională, în respectul politic ca să figureze în numele său ca națiune română ; ca ea să-și aibă reprezentanți în dieta țării în proporție cu numărul său ; să-și aibă dregătorii săi în toate ramurile administrative, judecătorești și militare în aceeași proporție ; să se servească de limba sa în toate trebile ce se ating de dînsa, atît în legislație cît și în administrație“. În cuvinte tot atît de categorice se cerea, fără amînare, „desființarea iobăgiei, fără nici o despăgubire din partea țaranelor iobagi, atît în comitate cît și în districte, scaune și granițe militare“, precum și desființarea dijmelor. În același timp se preciza că „națiunea română pofteste libertatea industrială și comercială“, desființarea breslelor, a privilegiilor și a „tuturor piedicilor și stavilelor comerțului cu țările vecine“, precum și a „vărilor de graniță“. Aceeași națiune reclama „libertatea de a vorbi, de a scrie și de a tipări fără nici o cenzură“, libertatea personală, a adunărilor, dreptul de a înființa școli românești în toate satele și orașele, o universitate, „purtarea comună a sarcinilor publice după starea și averea fiecăruia“ și „o constituțiune nouă, bazată pe principiile libertății, egalității și frăției“. Ultimul punct al declarației era consacrat uneia dintre problemele cele mai acute aflate la ordinea zilei : apartenența și organizarea politică a Transilvaniei. În legătură cu aceasta, declarația stipula că „națiunile conlocuitoare nicidecum să nu ia în dezbatere cauza unirii Transilvaniei cu Ungaria pînă cînd națiunea română nu va fi constituită și organizată cu vot decisiv și deliberativ în camera legislativă“, respingîndu-se astfel o hotărîre care s-ar lua fără participarea ei.¹

¹ George Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei pe două sute de ani în urmă*, vol. II, Sibiu, 1890, p. 120—124.

Elaborat de Simion Bărnuțiu, George Barițiu, A. Treboniu Laurian, Timotei Cipariu, Avram Iancu și alții, pentru a concretiza revendicările maselor populare adunate la Blaj la 3/15 mai 1848, programul de pe Cîmpia Libertății, într-o bună parte a lui, și cu deosebire în latura socială, avea rădăcini și temeuri seculare, revendicările pașoptiste fiind continuarea firească a revendicărilor răscoalelor țărănești anterioare, a luptei conduse de Inochentie Micu și a „Supplexului” din 1791. Dezvoltarea relațiilor capitaliste la începutul secolului al XIX-lea și ascensiunea economică și culturală a burgheziei românești n-au făcut decît să le lărgască și să le multiplice conținutul, revendicările iobăgimii, rămase nesatisfăcute, împletindu-se, la 4/16 mai 1848, în ceea ce privește programul general al românilor, cu revendicările specifice ale burgheziei aflate în ascensiune. Și unele și altele se izbeau de sistemul feudal din Transilvania, pe temeiul căruia, nerecunoscîndu-se existența juridică și politică a poporului român, clasele dominante duceau o condamnabilă politică de oprimare socială și națională. Inochentie Micu și autorii „Supplexului” au combătut cu tărie această politică, revendicînd, pe bază de argumente istorice și juridice, recunoașterea românilor ca a patra națiune în Transilvania, cu drepturi proporționale cu numărul lor. Națiunea română, în conformitate cu drepturile sale legitime și-a proclamat, prin reprezentanții săi, în mod categoric, independența și egalitatea în drepturi cu toate celelalte naționalități conlocuitoare.

Sub amenințarea maselor, iobăgia a fost abolită, dar, în același timp, la 29 mai 1848, Dieta din Cluj — în care românii, în conformitate cu dreptul electoral feudal, nu aveau nici un reprezentant ales de ei² —, fără a ține seama de hotărârile de la Blaj și de voința majorității populației, a votat unirea Transilvaniei cu Ungaria, dînd astfel o grea lovitură aspirațiilor și drepturilor legitime ale poporului român. La 10 iunie 1848, împăratul Ferdinand I, căruia, la Blaj, pentru a i se dobîndi ocrotirea împotriva intențiilor anexioniste ale nobilimii maghiare, burghezia română îi jurase credință, a sancționat hotărîrea Dietei din Cluj, sacrificîndu-se astfel organizația statală seculară a Transilvaniei, care întotdeauna a avut caracter autonom³.

Nerecunoașterea de către guvernul revoluționar maghiar a noului împărat, Francisc Iosif I, l-a determinat pe acesta să revină asupra sancțiunii predecesorului său, redînd Transilvaniei statutul său anterior. Pentru a evita o nouă ridicare a maselor țărănești, același împărat s-a văzut nevoit să acorde, în 1853—1854, patentele de împroprietărire pentru foștii iobagi din Ardeal și Banat, iar în 1863, pe baza unei noi legi electorale, care a oferit românilor posibilitatea de a alege un număr de 26 de deputați, se convoacă la Sibiu o altă dietă, care, la 8 și 14 septembrie, urma să voteze recunoașterea egalității politice a națiunii române și totodată recunoașterea limbii române ca limbă oficială, alături de limbile maghiară și germană. În același timp, pentru a se marca indivi-

² Cei doi membri români ai Dietei, episcopul Lemeni și Alexandru Bohățiel, figurau, primul în calitate de demnitar ecleziastic numit de monarh, iar al doilea în calitate de nobil.

³ La pătrunderea ungarilor în Transilvania, aceasta era organizată în voievodate locale, din care s-a dezvoltat voievodatul Transilvaniei. Avînd caracter distinct, deosebit de al regatului Ungariei, voievodatul s-a menținut pînă la ocuparea Ungariei de către turci (1526). Odată cu dispariția statului ungar, Transilvania a devenit principat autonom, plătind, ca și Țara Românească și Moldova, tribut turcilor. În 1688, Transilvania a fost ocupată de către austrieci, păstrîndu-și însă același caracter de principat autonom. Desființarea autonomiei Transilvaniei și încorporarea ei la Ungaria au constituit una dintre preocupările principale ale aristocrației și burgheziei maghiare.

dualitatea politică a Transilvaniei, Dieta de la Sibiu a ales 26 de deputați, dintre care 13 români, pentru a reprezenta Transilvania în Parlamentul din Viena⁴.

Deși nici patentele de împrumut și nici noua organizare politică a Transilvaniei nu satisfăceau dezideratele din 1848, totuși, prin înlăturarea jugului feudal și prin recunoașterea națiunii române ca națiune egală în drepturi cu fostele națiuni privilegiate, ele reprezentau un incontestabil pas înainte și deschideau perspective optimiste. Brusc însă, la 1 septembrie 1865, în vederea proclamării dualismului austro-ungar, pe care-l doreau atât clasele dominante austriece, cât și cele maghiare, Curtea din Viena își schimbă atitudinea în problema Transilvaniei, desființând Dieta de la Sibiu și, o dată cu ea, întreaga legislație progresistă din anii 1863—1864. În toamna anului 1865 se convoacă apoi o nouă dietă la Cluj, aleasă pe baza legii electorale feudale din 1791, repusă în vigoare cu unele vagi modificări. Scopul noii diete, în care n-au putut intra decât câțiva români, era de a vota din nou unirea Transilvaniei cu Ungaria. Votul a avut loc la 18 decembrie 1865, iar la 8 iunie 1867 Francisc Iosif I se încorona la Buda ca rege al Ungariei unite cu Transilvania.

Atât poporul român din Transilvania, cât și popoarele slave din Bačka, Croația, Slovacia, Rutenia, Galiția, Boemia, la care se adăugau italienii din Trentino, fuseseră aruncate pradă aristocrației și burgheziei austriece și ungare, care-și împărțiră între ele teritoriile și popoarele din anacronicul Imperiu habsburgic, creînd acea monstruoasă înjghebare statală bicefală, cunoscută sub numele de Austro-Ungaria.

În 1868, Parlamentul din Budapesta a votat legea naționalităților (Legea XLIV), prin care se recunoștea existența în Ungaria a unei singure națiuni, „una și indivizibilă“, națiunea maghiară, aceasta fiind singura îndreptățită de a se organiza din punct de vedere politic și de a-și impune limba în toate sectoarele vieții de stat. O serie de alte legi — legea învățământului, legea electorală, legea presei — votate în anii următori au întărit apoi, în forme din ce în ce mai dure, calea desnaționalizării. Punctul culminant al acesteia a fost atins în anul 1891, când, printr-o nouă lege școlară, limba maghiară, introdusă prin legi anterioare în universități, licee, preparandii și școli elementare, devine obligatorie și în grădinițele și azilele de copii în vîrstă de 3—5 ani. Prin nenumărate procese și dispoziții de stat s-a urmărit apoi, în mod din ce în ce mai accentuat, reducerea și răpirea micilor proprietăți ale foștilor iobagi, primite prin patentele de împrumut din anii 1853 și 1854, fapt care a dat naștere la numeroase tulburări și răscoale țărănești⁵. Din totalul de circa 900 000 de proprietari de pămînt, câți se aflau în Transilvania în ultimul deceniu al secolului trecut, 440 000 erau socotiți țărani săraci. Proprietățile lor reprezentau abia 6,5% din totalul proprietăților funciare. Un alt procent, de 29%, revenea țăranilor mijlocași. În posesia țăranilor săraci și mijlocași, deși aceștia reprezentau 90% din numărul proprietarilor, se aflau deci abia 35,5% din totalul proprietăților, în timp ce restul proprietarilor, în proporție de numai 10%, stăpîneau 64,5% din întinderea pămîntului. Un număr de 7 000 de familii de moșieri stăpîneau 2 850 000 ha (40%). Dintre aceste familii, un număr de 1 000, aparținînd, în

⁴ George Barițiu, *Op. cit.*, vol. III, Sibiu, 1891, p. 220.

⁵ *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, Editura Academiei R.P.R., 1963, ediția a II-a, p. 260—266.

mare majoritate, nobilimii maghiare, dispuneau singure de 1 900 000 ha, avînd astfel de patru ori mai mult pămînt decît posedau jumătate din toți țărani ⁶. Într-o proporție din ce în ce mai mare creștea numărul țăranilor zileri, care nu trăiau decît din munca prestată pe moșiile celor bogați. În anul 1870 numărul țăranilor zileri fusese de 800 000, pentru ca la 1900 numărul acestora să se ridice la 1 000 000 ⁷. În condiții tot atît de apăsătoare se desfășura și viața muncitorilor din mine și fabrici, plătiți cu salarii necorespunzătoare și siliți să muncească peste puterile lor. Un însemnat număr de greve, desfășurate între anii 1880 și 1890, relevă starea de nemulțumire și de agitație a muncitorimii transilvănene ⁸.

În această situație își are originea mișcarea memorandistă din ultimul deceniu al secolului al XIX-lea. Agravarea condițiilor vieții sociale și intensificarea politicii de oprimare națională au determinat, în mod firesc, o reactualizare a programului revoluționar de la 1848, o reluare a luptei pentru revindicările nesatisfăcute și, totodată, o reafirmare a vechilor postulate de egalitate, libertate și unitate națională.

Acțiunile pentru libertatea Transilvaniei, urmînd vechea linie pașoptistă, au început chiar din momentul în care încorporarea ei la Ungaria a fost votată de Dieta din Cluj. În același an, la 31 decembrie 1865, împăratului i-a fost prezentată, prin avocatul Ioan Rațiu, o petiție de protest, alcătuită de George Barițiu și semnată de 1 493 de intelectuali, negustori, industriași și agricultori români. „Convicțiunea cea mai lătită, cea mai matură și mai adînc înrădăcinată la majoritatea cea mai precumpănitoare a locuitorilor Transilvaniei” — se afirma în petiție — este că încorporarea marelui principat al Transilvaniei la Ungaria va fi „fatală” pentru dualismul austro-ungar și „ruinătoare” pentru națiunea română ⁹.

Răspunsul împăratului la această însuflețită și onestă petiție nu a fost însă decît o nouă felonie, tot atît de condamnabilă ca și atitudinea avută față de luptătorii de la 1848.

La 3/15 mai 1868, sărbătorindu-se pe Cîmpia Libertății 20 de ani de la revoluția din 1848, s-a redactat, de participanții la festivități, un nou act de protest intitulat *Pronunciamentul de la Blaj*, prin care, ca și în urmă cu două decenii, s-a cerut autonomia Transilvaniei, recunoașterea și aplicarea legilor votate de Dieta de la Sibiu în anii 1863—1864 și reînființarea Dietei transilvănene „pe baza unei adevărate reprezentări populare”. Autorii *Pronunciamentului* au ținut, în același timp, să precizeze că nu recunosc Parlamentului în vigoare dreptul de a vota legi pentru Transilvania și nici calitatea de reprezentanți ai Transilvaniei deputaților transilvăneni aleși pe baza legii electorale reacționare ¹⁰. Atît autorii *Pronunciamentului*, cît și redactorii ziarelor care au publicat textul acestuia — „Gazeta Transilvaniei”, „Federațiunea”, „Telegraful român” — au fost trimiși în judecată, iar unii dintre ei, în frunte cu profesorul Alexandru Roman, condamnați la închisoare.

⁶ L. Vaida, *Despre situația economică și social-politică a Transilvaniei în primii ani ai secolului al XX-lea*, în „Studii și materiale de istorie modernă”, vol. I, Editura Academiei R.P.R., 1954, p. 315; George Maior, *Politica agrară la români*, București, 1906, p. 227—233.

⁷ *Din istoricul formării și dezvoltării clasei muncitoare în România*, Editura politică, 1959, p. 456—457.

⁸ *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, 1963, ediția a II-a, p. 247—251.

⁹ George Barițiu, *Op. cit.*, vol. III, Sibiu, 1891, p. 423.

¹⁰ T. V. Păcățean, *Cartea de aur sau luptele naționale ale românilor de sub coroana ungară*, vol. IV, Sibiu, 1906, p. 354—355.

Consecințele nefaste ale dualismului austro-ungar pentru Transilvania au fost amplu dezbătute și înfierate și în anul 1869, în cadrul Conferinței de la Miercurea (7—8 martie), când s-au pus bazele Partidului Național Român din Transilvania. La această conferință, prin care „conducerea națională a fost smulsă din mîna popilor și a amploiaților” (funcționarii guvernamentali — *n.n.*), care îndemnau la recunoașterea faptului împlinit, s-a hotărît „absoluta pasivitate a românilor din Transilvania față de dieta Ungariei”¹¹. Deși la 22 martie 1869, pe baza legii naționalităților, funcționarea Partidului Național Român a fost interzisă de guvern, totuși, hotărîrea Conferinței de la Miercurea, ca reprezentanții Partidului Național Român să nu intre în Parlament, s-a menținut neschimbată pînă la 1905, ea fiind o modalitate legală ca românii, după aprecierea lui Barițiu, să nu renunțe „nici un moment la drepturile lor”¹².

Cu toate că la început, beneficiind de o lege electorală mai largă, românii bănățeni, constituiți și ei în 1869 în partid național regional, hotărîseră să concluzeze cu Parlamentul din Budapesta, totuși, după 18 ani de activitate parlamentară, timp în care n-au putut obține satisfacerea nici unui din dezideratele lor, au aderat și ei la politica ardelenilor, care a devenit astfel politica generală a românilor din întreaga Transilvanie.

În anul 1882, prin *Memorialul* redactat de George Barițiu, din însărcinarea reprezentanților alegătorilor români adunați la Sibiu în 12—14 mai 1881, combaterea dualismului austro-ungar și a politicii sale de oprimare a popoarelor din Imperiu a depășit hotarele Transilvaniei, fiind adusă și la cunoștința opiniei publice europene. Tipărit în limbile română, maghiară, germană și franceză, *Memorialul* lui Barițiu a constituit un energic act de acuzare adus dualismului, subliniindu-se majoritatea numerică pe care popoarele asuprite o aveau în Imperiul habsburgic. După o adîncă analiză a tuturor legilor politice și economice votate de parlamentul claselor dominante în anii 1867—1882, timp în care „prea dreptele și bine întemeiatele postulate... ale poporului român n-au mai fost nici cîieri ascultate și luate în considerațiune”, bătrînul luptător afirma că „națiunea română niciodată și în nici o împrejurare nu se va putea împăca cu sistemul dualistă, ci va insista cu perseverență demnă pentru realizarea exactă, sinceră și bine garantată a programei sale”. Programul menționat era cel stabilit de conferința partidului național, care cerea din nou, în numele întregii populații românești, autonomia Transilvaniei, considerată ca singura posibilitate legală pentru ca această provincie românească să poată realiza unirea cu România. Programul prevedea întrebuintarea limbii române în administrația și justiția transilvăneană, revizuirea legii naționalităților, încetarea oprîmării naționale și a tendințelor de maghiarizare și, în limitele concepțiilor burgheze ale timpului, introducerea votului universal, preconizîndu-se totodată „colaborarea strînsă și loială cu toți acei cari luptă pentru progresul și bunăstarea poporului”¹³.

Trimis principalelor ziare și reviste europene, ca și unui important număr de personalități politice, *Memorialul* a provocat o largă dezbateră de presă asupra situației poporului român din Transilvania și a dreptului său la existență și libertate. Cităm, pentru exemplificare, din comentariul făcut de ziarul „Ins-

¹¹ *Acte și date despre conferința națională din Transilvania — 7 și 8 martie 1869*, în „Opidul Miercurea”, Pesta, 1870 ; T. V. Păcățean, *Op. cit.*, vol. IV, p. 64 ; *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, ediția a II-a, 1963, p. 276—277.

¹² George Barițiu, *Op. cit.*, vol. III, Sibiu, 1891, p. 493.

¹³ T. V. Păcățean, *Op. cit.*, vol. VII, Sibiu, p. 33.

brucker Nachrichten" care releva : „Memorialul acesta descrie istoria patimilor de o mie de ani a poporului român într-o lumină clară, serioasă, bărbătească și convingătoare, combătînd pe adversari cu propriile lor arme. După ce ai terminat lectura lui te întrebi fără voie : de unde a luat acest popor tăria de viață cu care să poată lupta și rezista în lunga serie de o mie de ani la nenumăratele atacuri date asupra vieții sale ?“¹⁴.

Memorialul român, după precizările făcute de Anania Trombitaș, secretarul comitetului Partidului Național Român, la 1 iunie 1884, „n-a aflat însă doritul și cuvenitul răsunet la factorii țării“¹⁵, care au continuat să privească problema românilor ca și pe a celorlalte popoare oprite cu aceeași ostilitate, intensificînd și mai mult, prin înființarea societății *Emke* (1885) și prin noi dispoziții de stat, măsurile de maghiarizare.

Refuzul guvernului de la Budapesta, prezidat de contele Kalman Tisza, numit „zdrobitorul naționalităților“, de a lua în considerare dezideratele poporului român a determinat conducerea Partidului Național Român, sprijinit puternic de masele populare și de ziarele „Gazeta Transilvaniei“ (Brașov) și „Tribuna“ (Sibiu), să inițieze redactarea și înaintarea unui memorandum direct împăratului din Viena, trecînd peste guvernul contelui Tisza. Primele discuții asupra acestei chestiuni au început la 24 septembrie 1884, cînd, în comitetul partidului, a fost cooptat și Aurel Mureșianu, directorul „Gazetei Transilvaniei“. Discuțiile asupra conținutului și oportunității înaintării unui astfel de memorandum au împărțit însă de la început comitetul în două tabere. Una, în frunte cu Vicențiu Babeș, considera că momentul pentru o asemenea acțiune nu este oportun, iar cealaltă, al cărei exponent era Aurel Mureșianu, socotea că memorandumul trebuie să fie înaintat fără întârziere, dată fiind amploarea luată de politica de maghiarizare. Discuțiile au durat aproape trei ani și abia în conferința națională de la 7 mai 1887 s-a luat hotărîrea de a se înainta la „Prea înaltul loc“, printr-o deputațiune numeroasă, petiția care avea să expună „gravaminele“ poporului român¹⁶. Sarcina de a redacta Memorandumul a fost încredințată lui Aurel Mureșianu și avocatului Iuliu Coroianu. Indicațiile pentru redactare au fost date de dr. Ioan Rațiu, fost deputat în Parlamentul maghiar, unul din cei mai intransigenți susținători ai înaintării petiției. „După părerea mea — scria Ioan Rațiu la 3 iunie 1888 lui Aurel Mureșianu — *Memorandumul trebuie să cuprindă în sine toate gravaminele noastre, să fie scris în stil diplomatic, în vorbe frumoase, dar nu servile. Să spună adevărul, să combată sistemul și regimul, dar nu națiunea maghiară... Atacul să se restrîngă la aristocrați și privilegiați, căci aceștia sînt și au fost inamicii noștri neîmpăcați, pe cînd poporul lor și al secuilor au iobăgit deopotrivă cu noi*“¹⁷.

Îndemnul lui Ioan Rațiu își avea rădăcinile în acțiunea de la 1849 a lui N. Bălcescu, care, preocupat de ideea eliberării ambelor popoare, militase cu energie pentru încheierea unui front comun împotriva asupririi habsburgice.

La 27 octombrie 1890, cu prilejul noii conferințe naționale, raportul comitetului prin Vasile Lucaciu, anunța că Memorandumul este redactat, conferința fiind invitată să fixeze data și modalitatea înaintării sale. Textul anunțat de

¹⁴ *Ibidem*, p. 71.

¹⁵ *Ibidem*, p. 158.

¹⁶ *Ibidem*, p. 342.

¹⁷ Aurel A. Mureșianu, *Documente pentru istoria Memorandumului*, în „Transilvania“, LX, nr. 4—5, Sibiu, 1929.

Vasile Lucaciu fusese redactat de Iuliu Coroianu, Mureșianu fiind reținut de obligații de altă natură. Hotărîrea așteptată nu a putut fi luată însă nici acum, datorită opoziției lui Vicențiu Babeș și Alexandru Mocioni, care socoteau că timpul „oportun” pentru înaintarea Memorandumului încă nu sosise. Opoziția lui Babeș se baza pe constatarea că raporturile dintre Francisc Iosif I și guvernul său de la Budapesta erau în acel moment prea strînse pentru a determina pe împărat să încerce o schimbare în sensul dorit de români. Babeș recomanda să se obțină în prealabil concursul cercurilor politice influente. Opinia lui, deși acceptată în acel moment de majoritatea membrilor conferinței, a dat naștere la noi și aprinse discuții în partid și a determinat convocarea unei alte conferințe, în zilele de 21—22 ianuarie 1892. Între timp situația se agravase și mai mult prin legea școlară din 1891, iar politica partidului a primit un puternic impuls prin înființarea la București a *Ligii pentru unitatea culturală a tuturor românilor*, care a reușit să creeze un puternic curent în opinia publică pentru sprijinirea românilor din Transilvania. Pe de altă parte, în anii 1890—1892 se constată ample mișcări de protest împotriva politicii de asuprire națională și la celelalte popoare din Austro-Ungaria, urmărindu-se din ce în ce mai stăruitor o solidarizare a tuturor acestor popoare împotriva regimului dualist. La Turceavski-Svaty-Martin, centrul politic al slovacilor, la Zagreb, în Croația și la Novisad (Neoplanta), de unde era condusă mișcarea de rezistență a sîrbilor, se țineau în acei ani importante consfătuiri politice și se organizau manifestații ostile dualismului; la unele din aceste consfătuiri au participat și delegați cehi, în frunte cu profesorul Th. G. Masaryk. Mișcarea de rezistență față de politica de oprimare dualistă lua în toate provinciile o amploare din ce în ce mai mare. În aceste condiții, susținătorii Memorandumului au determinat întrunirea conferinței naționale de la Sibiu (21—22 ianuarie 1892), care a ales un nou comitet național, în frunte cu dr. Ioan Rațiu, și a decis, trecînd peste opoziția lui Babeș și a lui Mocioni, înaintarea *fără amîinare* a Memorandumului. La 25 martie 1892 s-a dat forma definitivă textului alcătuit de Iuliu Coroianu și s-a hotărît prezentarea lui la Viena în ziua de 28 mai 1892. Redactat în limbile română, germană și maghiară, Memorandumul a fost semnat de dr. Ioan Rațiu, în calitate de președinte al partidului, George Pop de Băsești și Eugen Brote, ca vicepreședinți, Vasile Lucaciu, ca secretar general, Septimiu Albini, ca secretar, și de Iuliu Coroianu ca „referinte”. Alături de conducătorii partidului, la Viena s-a prezentat și o delegație de peste trei sute de intelectuali, negustori, meseriași, țărani și muncitori din toate părțile Transilvaniei, mișcarea memorandumistă dobîndind astfel un puternic caracter de masă¹⁸. După cercetările făcute se constată că 106 din membrii identificați au fost agricultori, 64 preoți, 17 avocați, 12 comercianți și industriași, 10 profesori și învățători. La aceștia s-a adăugat și colonia românească din Viena, precum și studenții români membri ai societății „România jună”. Privită cu multă răceală de autoritățile vieneze, delegația românească a fost înconjurată cu accentuată simpatie de populația săracă a orașului, care condamna și ea sistemul guvernamental al imperiului. În timpul șederii la Viena, delegația românească a fost vizitată și încurajată de reprezentanții Partidului social-creștin, în frunte cu deputații Karl Lueger și Ernest Schneider, precum și de reprezentanții grupării cehilor tineri, care și-au manifestat solidaritatea cu revendicările românilor din Transil-

¹⁸ Vasile Netea, *Istoria Memorandumului românilor din Transilvania și Banat*, București, 1947, p. 436—444.

vania. „De la Porțile de Fier și pînă la Leitha, din Marea Adriatică și pînă-n culmile Carpaților galișieni — se preciza în Memorandum —, țara e frămîntată de continue agitațiuni și cuprinsă de o adîncă nemulțumire... O politică de stat care, atît în bazele ei, cît și în scopul ei final, e greșită, nu poate să fie decît dezastruoasă, atît pentru ea, cît și pentru Patrie și Tron... Această politică e diametral opusă cu dezvoltarea întregă a vieții noastre politice și istorice de peste o mie de ani, opusă cu aspirațiunile politice tradiționale ale poporului român și cu interesele lui de existență națională, opusă și cu cerințele organizațiilor constituționale ale statelor moderne“.

Motivarea afirmațiilor se întemeia pe faptul că legile cu privire la Transilvania au fost elaborate fără participarea românilor, pe demascarea caracterului reacționar al legii electorale, care, în Transilvania, avea cel mai ridicat cens, pe denunțarea conținutului șovin al legii naționalităților, presei, învățămîntului și pe nesfîrșitele ilegalități și abuzuri săvîrșite în defavoarea foștilor iobagi. „Și astăzi — se arăta în Memorandum — după 44 de ani de la ștergerea robotelor, referințele urbariale ale statului stau în mare parte nerezolvate și o numeroasă serie de procese între foștii posesori și iobagi sînt în curgere, îngreuiind, ba împiedecînd chiar mersul dezvoltării economice, deoarece românul nu știe dacă nu cumva i se va răpi dreptul de proprietate cîștigat cu sudoarea muncii lui și a prestațiunilor seculare“¹⁹.

În Memorandum se făcea un aspru rechizitoriu politicii școlare a regimului dualist: „Din banii plătiți de noi statul nu susține pentru dezvoltarea noastră națională nici un gimnaziu, nici o școală medie, fie comercială ori economică, fie barem o școală pedagogică“.

Memorandumul, de care se legaseră atîtea speranțe, nu avea să fie citit însă de împărat. La intervenția guvernului de la Budapesta, Francisc Iosif I, prin baronul Adolf Braun, șeful cancelariei, a refuzat să primească în audiență pe dr. Ioan Rațiu, iar plicul depus la Cancelaria imperială a fost trimis nedescăcut guvernului maghiar, care, fără a lua act de conținutul său, l-a restituit lui Ioan Rațiu, la Turda.

O soartă asemănătoare a avut și exemplarul înaintat de dr. Ioan Rațiu baronului Braun, pentru ca măcar pe această cale împăratul să poată cunoaște conținutul documentului. Nici Braun n-a descăcut însă plicul, trimițînd și acest exemplar la Budapesta, unde avea să fie descoperit în arhivele statului în anul 1924.

La întoarcerea în Transilvania, numeroși membri ai delegației au fost atacați prin gări de elementele șovine, iar casa lui Ioan Rațiu de la Turda a fost devastată. Guvernul nu s-a mărginit numai la tolerarea și sprijinirea acestor acte; în anul următor a deschis acțiune publică pentru „trădare de patrie“ împotriva întregului comitet al partidului, care, în luna mai 1894, avea să fie judecat și condamnat de Curtea cu jurați din Cluj. Cel mai greu lovit a fost Vasile Lucaciu, care a fost condamnat la cinci ani închisoare. Ca apărători ai memorandiștilor, alături de Valeriu Braniște, Augustin Bunea, Aurel Isac și alții s-au înscris și avocații sîrbi și slovaci Miloș Stefanovici, Matei Dula, Emil Gavrilla și Stefan Fainor.

În același an, avocații români Ștefan Ciceo Pop și Coriolan Brediceanu aveau să ia apărarea redactorilor ziarului sîrbesc „Zastava“, trimiși în judecată pentru atitudini asemănătoare.

¹⁹ Vezi textul integral al Memorandumului în: Vasile Netea, *Op. cit.*, p. 99—143.

Procesul *Memorandumului* a stîrnit un uriaș val de protest din partea maselor largi din Transilvania.

În zilele procesului s-a desfășurat la Cluj o mare manifestație populară de solidarizare cu cei implicați în proces. Autoritățile semnalau de asemenea mișcări în comitatele Alba, Arad, în regiunile Munților Apuseni și ai Bistriței. Acțiunile maselor populare au silit autoritățile să ceară unități militare pentru asigurarea „ordinei”. Rapoartele oficiale și ziarele vorbeau de „mișcări revoluționare” și exprimau teama repetării evenimentelor din 1848—1849. Pentru a stăvili avîntul maselor în acțiunea lor de solidarizare cu acuzații, s-au luat măsuri de interzicere a întrunirilor, de urmărire a „instigatorilor”. În Munții Apuseni s-au făcut percheziții și confiscări de arme de la țărani, iar la Sălaj au fost confiscate manifeste care îndemneau la acțiuni de solidarizare cu cei judecați la Cluj.

Lupta maselor populare, acțiunile opiniei publice europene au silit pe împărat să pronunțe grațierea condamnaților în cursul anului 1895.

Memorandumul a fost cel mai cutezător act de acuzare adus de români împotriva regimului dualist, ecoul său fiind deopotrivă de puternic atît în Transilvania și vechea Românie, cît și peste hotare. În toate capitalele de județ s-au organizat, din inițiativa „Ligii culturale”, mari mitinguri de protest, care au culminat cu mitingul de la București, ținut în 24 aprilie 1894, la care au luat cuvîntul V. A. Urechia, președintele „Ligii culturale”, Barbu Delavrancea, N. Filipescu, Vintilă C. A. Rosetti și alții. Din inițiativa Ligii și a studențimii s-au înființat publicații cu caracter special : „Turda”, „Golgota”, „Tinerimea română” — consacrate exclusiv luptei românilor de peste munți. În ședința de la 1 iunie 1894, Academia Română a adresat un apel către institutele de cultură din toate țările pentru a se interesa de „cauza cea dreaptă a românilor din Transilvania și Ungaria, care e totodată o cauză culturală generală. *Numai încetînd dintre națiuni* — se arăta în apel — luptele cu scop de a se distruge unele pe altele, pașnica și armonica dezvoltare a omenirii prin științe și arte va fi asigurată și lumea va da un spectacol demn de eforturile ce au făcut și fac spiritele superioare, care de secole lucrează la progresul constant al omenirii”. Importante mitinguri s-au organizat la Paris, Oxford, Bruxelles și în alte orașe din străinătate. Ziare dintre cele mai importante au consacrat mișcării memorandiste și procesului de la Cluj articole și reportaje de mare amploare.

Mișcarea memorandistă a fost sprijinită de scriitori, ca Ioan Slavici, Alexandru Vlahuță, George Coșbuc, Barbu Ștefănescu Delavrancea, I. L. Caragiale, de oameni de știință, ca V. A. Urechia, B. P. Hașdeu, A. D. Xenopol, Al. Orăscu, de ziariști ca G. Panu, Vintilă C. A. Rosetti, și de numeroși alții. Peste hotare, ea a fost salutăată de oameni de stat ca W. Gladstone, fostul premier al Marii Britanii, G. Clemenceau, Paul Deschanel, Al. Ribot, foști prim-miniștri ai Franței, de savanți și scriitori cu renume mondial, ca Ernest Lavisse, Emil Picot, Cesare Cantu, W. R. Morfill, Emile Zola, Giosue Carducci, Fr. Mistral etc.

Mișcarea memorandistă a contribuit la formarea unei puternice solidarități românești și a relevat în mod clar că, într-adevăr, pentru români „soarele numai la București răsare”. Ea a determinat, în același timp, o adîncire a colaborării între popoarele oprite din Imperiul habsburgic, pregătindu-le pentru marea luptă de eliberare. În toamna anului 1895, reprezentanții acestora au

ținut un congres la Budapesta, luînd hotărîri care aveau să influențeze puternic relațiile lor viitoare.

Memorandumul din 1892, deși a reflectat în mod insuficient aspirațiile sociale ale țărănimii și muncitorimii transilvănene, totuși, prin conținutul său relativ la libertatea și cultura națională, reprezintă un act progresist, bogat în consecințe, care a contribuit la procesul destrămării monarhiei austro-ungare și a desăvîrșirii unității naționale a poporului român.

Mișcarea memorandistă, care a avut un puternic caracter popular, a continuat tradițiile eroice ale luptei lui Inochentie Micu, a autorilor „Supplexului” din 1791, a revoluționarilor de la 1848, dovedind, așa cum a afirmat Ioan Rațiu în fața judecătorilor de la Cluj, că *„existența unui popor nu se discută, ci se afirmă.”* Roadele ei aveau să se vadă în anul 1918, cînd, continuînd lupta pentru eliberarea națională, românii din Transilvania, în condițiile destrămării Imperiului austro-ungar, se vor aduna la Alba Iulia pentru a proclama unirea cu frații transcarpatini.

V. NETEA

Mișcarea socialistă din România, promotor al gândirii științifice (1880—1900)

Mișcarea socialistă din ultimele decenii ale veacului trecut a desfășurat, pe lângă activitatea social-politică, o bogată activitate culturală, literară și științifică. Chiar și titlurile unora dintre cele mai importante reviste, „Contemporanul” — revistă științifică și literară, „Literatura și știința”, „Munca științifică și literară”, „Lumea nouă științifică și literară”, „Evenimentul literar” etc., sînt grăitoare în acest sens. Și dacă analizăm conținutul altor reviste socialiste din acea perioadă, constatăm că și „Emanciparea”, „Dacia viitoare”, „Lumina”, „Școala nouă”, „Ere nouvelle”, „Carmen Sylva” etc. manifestau același interes pentru știință și literatură. Promovarea culturii n-a fost, prin urmare, ceva întâmplător și sporadic, ci a constituit o preocupare permanentă, una din coordonatele mișcării noastre socialiste, mai ales în primele decenii ¹.

Acest fenomen a fost constatat și explicat de istoricii noștri literari, care i-au consacrat numeroase studii, unele de mari dimensiuni ². Aspectul științific al acestei activități culturale a fost însă foarte puțin studiat, doar ocazional și numai privitor la unele științe particulare. Referiri mai ample asupra activității științifice a mișcării muncitorești dau tot istoricii literari. Această situație a lăsat impresia că activitatea științifică a fost mai mult sau mai puțin sporadică, doar o completare a activității literare și subordonată acesteia.

De fapt în centrul activității culturale desfășurate de mișcarea socialistă n-au stat literatura și științele naturii, ci socialismul științific și științele sociale. Explicarea științifică a societății nu poate fi însă izolată de explicarea științifică și unitară a întregii lumi.

Științele sociale au constituit coloana de susținere a activității culturale desfășurate de mișcarea socialistă, precum și o punte de legătură între științele naturii și literatură. Ele dădeau atît savanților cît și scriitorilor idea-

¹ Deși nu în aceleași proporții, promovarea culturii a fost continuată și în perioadele următoare de către mișcarea noastră muncitorească, fapt care a ferit-o de proletcultism și de izolare față de tradiția progresistă a culturii naționale.

² Menționăm aici volumele : Savin Bratu, Zoe Dumitrescu, *Contemporanul și vremea lui*. E.S.P.L.A., 1959 ; G. C. Nicolescu, *Curentul literar de la „Contemporanul”*, 1966 ; Ion Vitner, *Literatura în publicațiile socialiste și muncitorești*, E.P.L., 1966.

luri de viață și îndemnuri la acțiune. Numai așa se explică marea influență exercitată de ideile socialiste marxiste asupra intelectualilor din toate domeniile culturii.

Care au fost motivele și obiectivele — mărturisite sau nemărturisite — ale cultivării științei de către mișcarea socialistă?

Ideologia clasei muncitoare a găsit un teren favorabil în tradițiile revoluționare și democratice ale gândirii pașoptiste românești, pe care le-a preluat și le-a dezvoltat în noi condiții istorice și în perspectiva socialismului. „Tradiția democratică din gândirea românească — arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu —, intensă activitate pe tărîm teoretic desfășurată de gânditori progresiști și revoluționari, ca Nicolae Bălcescu, Cezar Bolliac, Mihail Kogălniceanu, C. A. Rosetti și alții, au creat un climat favorabil răspîndirii ideilor socialiste”³.

Alături de tradiția gândirii sociale progresiste, la pregătirea terenului pentru pătrunderea marxismului în România au contribuit, de asemenea, teoriile materialiste ale științei moderne care își făceau loc în universități și chiar în licee, datorită activității unor oameni de știință ca Em. Bacaloglu, Gr. Ștefănescu, C. Exarcu, Ștefan Mihăilescu, Gr. Cobălcescu, C. Istrati, P. Poni și alții, precum și concepțiile filozofice materialiste promovate de Vasile Conta și C. Dumitrescu-Iași. În acest sens, cercurile socialiste, care au avut ca obiectiv permanent răspîndirea concepțiilor filozofice și științifice materialiste, au colaborat în această acțiune cu gânditorii progresiști ai vremii.

Dar scopul principal al cercurilor socialiste era antrenarea la viața conștientă a maselor largi ale oamenilor muncii care rămăseseră, în mare majoritate, într-o stare de înapoiere culturală, prizoniere ale superstițiilor și misticismului religios. De aici lupta susținută împotriva ignoranței și a concepției religioase. Trebuia deci mai întîi curățat terenul de reziduurile spirituale ale societății feudale, trebuiau emancipate conștiințele de concepțiile și mentalitățile mistice și apoi educate în spirit științific.

Scopul social final al acestei acțiuni a fost ulterior mărturisit de socialiști: „Se spera — și pe drept cuvînt — scria Sofia Nădejde — că, cultivîndu-se mai întîi spiritele, acestea vor deveni mai receptive și pentru ideile sociale mai înaintate”⁴.

Așadar, unul dintre scopurile principale ale promovării științei de către mișcarea socialistă la începuturile ei era pregătirea și a terenului ideologic pentru receptarea marxismului.

Socialismul științific, susțineau socialiștii români, se întemeiază pe aceleași legi ale existenței, ca și celelalte științe. Subliniind deosebirea dintre socialismul utopic și socialismul științific, ei arătau în articolul-program „Ce vor socialiștii români?” că „socialismul științific se întemeiază pe cea mai mare generalizare la care a ajuns știința, pe evoluție... Dacă știința ne arată că în natură nu-i nimic veșnic, tot ea ne demonstrează că nici în societate nu există nimic veșnic, prin urmare nici orînduirea capitalistă”. Schimbările formelor sociale sînt supuse — ca și cele ale formelor naturale — unor legi obiective și necesare. Pe scurt, „socialismul are în partea sa toată știința omînirii și numai utopie nu-i”. Articolul subliniază în mod deosebit metoda ști-

³ Nicolae Ceaușescu, *Partidul Comunist Român — continuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român, al tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste din România*. Editura politică, 1966, p. 14—15.

⁴ Sofia Nădejde, *Amintiri*, în „Adevărul” din 5 mai 1935.

intifică generală pe care se întemeiază socialismul marxist. „Metodul socialismului științific este deci metoda tuturor științelor pozitive, care din analiza cunoscutului află necunoscutul“⁵.

O deosebită importanță a acordat marxismul semnificației filozofice a darwinismului. Datorită caracterului său materialist și dialectic darwinismul devenise un aliat prețios al filozofiei marxiste. Acesta este motivul pentru care și socialiștii români din ultimele decenii ale veacului trecut au acordat atât de mare importanță răspândirii și apărării teoriei darwiniste, alături de alte teorii științifice.

Pentru mișcarea socialistă marxistă știința nu constituia numai un instrument de explicare a lumii, ci și de transformare a ei. Prin explicarea veridică a lumii, știința ducea la emanciparea spirituală de superstiție și de credință religioasă. Dar tot prin știință, depășind pe intelectualii iluminiști, socialiștii marxiști făceau legătura dintre emanciparea spirituală și cea socială, treceau de la critica conștiinței sociale la critica realității sociale. „Partidul muncitorilor — se scria în „Dezrobirea“ din 6 februarie 1888 — pe lângă lupta pentru emanciparea economică... luptă și pentru emanciparea intelectuală“. Iar Sofia Nădejde sublinia, în „Contemporanul“, aceeași strânsă legătură între emanciparea social-economică și cea spirituală : „Cred în emanciparea omenirii întregi de mizerie și de neștiință“⁶.

Un motiv important pentru care mișcarea socialistă din ultimele decenii ale veacului trecut a acordat o atenție atât de mare teoriilor din științele naturii a fost și nevoia unor clarificări ideologice. Folosindu-se de marele prestigiu de care se bucurau în acea perioadă științele naturii, mulți ideologi burghezi au extins în mod mecanic legile naturii la societate cu scopul de a combate socialismul și alte teorii sociale progresiste. Împotriva mișcării socialiste și a unor cercuri radicale care militau pentru progres social se invoca „fatalitatea legilor naturii“, pentru a „demonstra“ ineficiența și inutilitatea încercărilor de a revoluționa sau reforma societatea. În seria concepțiilor sociale naturaliste, în afară de această teorie „fatalistă“, se încadra și „organicismul“ lui Spencer, precum și „darwinismul social“ care a contribuit, de asemenea, la renașterea malthusianismului.

Toate aceste teorii au fost invocate și de unele cercuri politice burgheze din România în luptă împotriva mișcării socialiste și radicale. Invocând „fatalitatea și eternitatea legilor naturii“, pe care le extindeau și la societate, gânditorii burghezi căutau să lovească în primul rând în socialismul științific, care, subliniind deosebirea de socialismul utopic, se întemeia pe postulatul determinismului social.

Mișcarea socialistă din această perioadă a adus o importantă contribuție la critica teoriilor sociale burgheze cu caracter naturalist, făcută atât în amplul și consistentul articol program „Ce vor socialiștii români?“, cât și în numeroase articole consacrate unor anumite teorii sociale naturaliste. Cu această ocazie marxiștii români au adus totodată o remarcabilă contribuție la clarificarea unor importante probleme teoretice privitoare la raportul dintre științele naturii și științele sociale, dintre cunoașterea științifică și acțiunea socială practică.

⁵ *Ce vor socialiștii români?*, în „Revista socială“ nr. 8, 9, 1885.

⁶ Sofia Nădejde, *Un articol din „Timpul“* („Contemporanul“, 1882—1883, p. 22).

Așadar, activitatea științifică a mișcării socialiste n-a fost o modă cum era pentru unele publicații burgheze, ci îndeplinea anumite funcții în ansamblul activității desfășurate de ea în acea perioadă. Înțelegînd marea importanță a științei în progresul cunoașterii lumii și în dezvoltarea societății, socialiștii au urmărit, prin promovarea științei, mai multe obiective, unele teoretice — principiale și permanente —, altele social-politice, practice și imediate : pregătirea terenului ideologic și a climatului intelectual favorabil răspîndirii marxismului, apărarea științei de atacurile cercurilor teologice și conservatoare, cultivarea spiritului critic și legarea emancipării intelectuale de emanciparea socială, valorificarea și generalizarea filozofică a cuceririlor teoretice din științele naturii în lupta împotriva idealismului și metafizicii, clarificarea unor probleme ideologice și critica teoriilor social-politice reacționare izvorîte din naturalism etc.

Dar caracterul, intensitatea, funcțiile și obiectivele activității de promovare a științei n-au fost totdeauna aceleași. Vom urmări această activitate pe trei etape în care diferite obiective și sarcini au trecut pe primul plan în funcție de nevoile mișcării socialiste în ansamblu. Aceste etape marchează totodată momente ale procesului de clarificare ideologică a mișcării socialiste.

În prima etapă — de la 1879, apariția revistei „Besarabia“, cu care începe de fapt activitatea științifică a mișcării socialiste, și pînă în 1884, apariția „Revistei sociale“ —, socialiștii au urmărit să pregătească condițiile în vederea receptării marxismului. Amintim în acest sens activitatea de răspîndire și de generalizare filozofică a teoriilor din științele naturii, prin numeroase articole publicate în „Besarabia“, „Contemporanul“, „Emanciparea“, „Dacia viitoare“ etc. Științele naturii au prioritate acum față de literatură și chiar față de științele sociale.

În a doua etapă, de la 1884 pînă în 1890 (apariția ziarului „Munca“), răspîndirea, apărarea și aplicarea creatoare a socialismului științific trec pe primul plan, dar științele naturii, ateismul și materialismul naturalist continuă să fie promovate masiv mai ales în „Contemporanul“. Paralel cu „Contemporanul“, care din 1885 începe să publice și articole marxiste, apare „Revista socială“, consacrată exclusiv problemelor principale ale ideologiei marxiste, în care s-au publicat importante articole și documente ale gîndirii marxiste din România. O mare amploare iau acum și preocupările de ideologie literară, datorită lui C. Dobrogeanu-Gherea.

Legat de sarcina principală a clarificării ideologice și a apărării și aplicării marxismului în România, apare un nou obiectiv al activității de promovare a științelor, analiza raportului dintre științele naturale și științele sociale și combaterea teoriilor sociale naturaliste.

În etapa a treia (1890—1899), pe primul plan al activității socialiștilor se situează problemele organizării mișcării muncitorești pe întreaga țară și ale activității politice în rîndurile clasei muncitoare, în vederea înființării și apoi consolidării P.S.D.M.R. Locul principal în publicațiile socialiste îl ocupă presa zilnică, reprezentată în primul rînd de organele centrale, „Munca“ (1890—1894) și „Lumea nouă“ (1894—1900). În activitatea de promovare a științei, ținînd seama de sarcina fundamentală, se publică multe articole de largă popularizare în presa zilnică, și mai ales în suplimentele științifice și literare ale organelor centrale („Munca“ și „Lumea nouă“). Prin aceste articole, de popularizare, se urmărea un obiectiv important al mișcării socialiste :

ridicarea nivelului de conștiință al maselor muncitoare spre a le organiza și a le face conștiente de misiunea lor istorică.

Paralel continuă, amplificându-se, și activitatea de clarificare ideologică — critica anarhismului și a teoriilor sociologice și filozofice burgheze, inclusiv a celor naturaliste — în „Critica socială” (1891—1893).

Între aceste etape vedem o diversificare a preocupărilor, o dinamică a aspectelor dominante, o schimbare de accente în funcție de nevoile mișcării socialiste privite în ansamblu.

★

Principalele obiective ale promovării științei urmează etapele mișcării socialiste din ultimele decenii ale veacului trecut.

Tradiția promovării științei în mișcarea socialistă a fost întemeiată de publicația „Besarabia” (septembrie—decembrie 1879), scoasă de Cercul socialist din Iași. Acest obiectiv este clar exprimat chiar în articolul programatic, unde se prefigurează profilul revistei „Contemporanul”: „Credem foarte bine a ne sili să facem rezultatele științei cunoscute la câți se poate mai mulți”⁷. Constatînd că „știința nu e accesibilă decît oamenilor cu mijloace îndestulătoare” și că masele muncitoare zac în imensa majoritate în ignoranță, iar cei puțini știutori de carte „n-au nici vreme și nici mijloace de a scrie sau ceti ceva”⁸, ziarul socialist a publicat sistematic numeroase articole de popularizare a științelor naturii. Prin această acțiune se urmărea nu numai popularizarea cunoștințelor științifice, ci și formarea unei imagini științifice despre întreaga natură, opusă imaginii religioase. De aceea, în afară de articole privitoare la diferite fenomene speciale ale naturii și despre darwinism, în „Besarabia” au apărut cîteva cicluri de articole ca: „Ce știm despre univers”, „Este materia eternă?”, scrise de Ion Nădejde și care amintesc de articolele sale de mai tîrziu din „Contemporanul”, „Ce știm despre lume”, „Este spiritul ca ceva deosebit de materie?”, între care de altfel se constată mare asemănare de conținut. După trei luni de apariție, ziarul „Besarabia” a fost suprimat. Aceasta nu a însemnat și încetarea activității socialiștilor români.

„România viitoare”, revistă care a apărut cîteva luni mai tîrziu (1880), a avut o orientare teoretică cultural-științifică și mai pronunțată, orientare accentuată în bună măsură și de faptul că autoritățile nu permiteau apariția unei publicații socialiste cu caracter agitator. În urma înțelegerii dintre Gherea, Arbore, Russel și alți militanți socialiști, s-a stabilit ca noua revistă să fie „mai mult jurnal de dezvoltare a ideilor teoretice decît jurnal agitator”⁹. Deși programul era în fond socialist, din motive tactice „la început s-a hotărît să se dea articole științifice, fără a ironiza, în limita posibilității — scria Gherea într-o scrisoare. Să-i spuneți lui Nădejde că-l rugăm să scrie cîteva articole de popularizare despre teoria lui Darwin. În aceste articole el se poate declara ateist”¹⁰. Dar, independent de motivele tactice, orientarea științifică a revistei avea un temei principal. „Bazîndu-ne pe știință și numai pe știință — scria redactorul revistei în articolul-program —, noi vom rămîne totdeauna credincioși devisei noastre: totul prin știință și pentru

⁷ „Besarabia” nr. 1, din 29 septembrie 1879.

⁸ „Ce este statul actual?”, în „Besarabia” din 21 octombrie 1879.

⁹ *Documente privind istoria României. Războiul pentru independență*, vol. I, partea I, Editura Academiei R.P.R., 1952, p. 669.

¹⁰ *Ibidem*, p. 665.

țăranul român". Programul n-a putut fi însă realizat căci, numai după un singur număr, revista își încetează apariția.

Deși din „Besarabia” au apărut doar 15 numere, iar din „România viitoare” numai un singur număr, ele demonstrează — poate mai mult prin programul lor decât prin ce au putut realiza — frământările și tendințele cercurilor socialiste, mai ales ale celui ieșean, orientarea spre știință, înțelegerea importanței științei ca antemergător, temelie și aliat al socialismului științific.

Aceste publicații marchează doar o etapă pregătitoare pentru apariția „Contemporanului”, care va realiza și duce mai departe programul inițiat de ele. Se pare că dintre toate revistele ideologice socialiste „Contemporanul” a găsit formula cea mai potrivită în condițiile de atunci: mai întâi pregătirea terenului ideologic prin intermediul științei și apoi introducerea treptată a socialismului științific. Scopul imediat și mărturisit era promovarea științei în general. Dar prin aceasta se urmărea, așa cum a mărturisit mai târziu Sofia Nădejde, și un scop final: trecerea de la științele naturii la științele sociale, pregătirea spiritelor pentru a le face capabile să înțeleagă și să adopte socialismul științific. „Scopul nostru — se spune în articolul „Către cititorii noștri” — e a face cunoscut publicului român cum privește știința contemporană lumea. Vroim să aducem în țara noastră discuțiunea asupra marilor teorii științifice, la ordinea zilei la popoarele civilizate din Apus. Credem folositoare pentru patria noastră împrăștierea cât mai mare a cunoștințelor câștigate în privința lumii”¹¹.

Promovarea științei și a spiritului științific de către „Contemporanul” s-a manifestat în forme și pe planuri variate: **critica pseudoștiinței**, demascarea, fără menajamente, a erorilor („monstruoziților”) și plagiatelor din lucrările de știință și mai ales din manualele școlare; **combaterea superstițiilor**; **răspîndirea științelor și teoriilor științifice** („Noutăți științifice, luminile științei”, „Despre electricitate”, „Despre vulcani”, „Originea ființelor viețuitoare”, „Despre darwinism”, „Despre inteligența animalelor” etc.); **generalizarea filozofică a teoriilor științei moderne și prezentarea unui tablou materialist-ateist al lumii** (cicluri de articole sintetice ca: „Ce știm despre lume”, de Ion Nădejde etc.; tot în acest scop a fost publicată și lucrarea lui V. Conta „Încercări de metafizică materialistă”); **critica religiei și promovarea ateismului** prin majoritatea articolelor științifice și filozofice și prin articole speciale ca „Cele șapte zile ale creațiunii după Biblie”, „Este sau nu Dumnezeu?” etc. La această acțiune de promovare a științei au contribuit și alte reviste din acea etapă, „Emanciparea” (1883), „Dacia viitoare” (1883), publicînd articole ca: „Despre darwinism”, „Principii de materialism” etc.

În toate articolele științifice din revistele socialiste se popularizează teoriile științei moderne: teoria cosmogonică a lui Laplace, teoria atomică în fizică și chimie, teoria lui Lyell în geologie și mai ales teoria lui Darwin în biologie, din care se trag toate consecințele filozofice materialist-ateiste. Majoritatea articolelor științifice din presa socialistă tind să redea un tablou materialist complet al lumii, începînd cu formarea sistemului solar, continuînd cu formarea Pămîntului, apariția vieții, evoluția plantelor și animalelor și terminînd cu apariția omului, a gândirii și a societății omenești. O atenție deosebită s-a dat problemelor privitoare la originea vieții și a speciilor, la originea omului și la natura psihicului, consacrîndu-le numeroase articole

¹¹ „Contemporanul”, anul I, nr. 1, 1881, p. 1.

în care era susținut punctul de vedere al științei moderne. În același timp a fost combătut spiritualismul religios, care izgonit din natura fizică se refugiase în domeniul fenomenelor biologice și psihice.

Pe baza teoriilor științifice se susțin ideile ateismului, demonstrându-se că toate fenomenele naturii se pot explica numai prin materia în mișcare. „Prin urmare — scria bunăoară Ion Nădejde —, admitînd, cum și trebuie, că materia este eternă și că totdeauna a fost în mișcare, avem explicarea lumilor cu evoluția lor și prin urmare vedem că lumile n-au nevoie de un Dumnezeu pentru a se alcătui și a se desface, toate fenomenele urmează în chip fatal din materia în mișcare”¹².

Desigur că în articolele științifico-naturaliste din presa socialistă există unele confuzii și chiar erori datorită lipsei unei pregătiri științifice și filozofice temeinice a autorilor lor. Totuși ele au adus o mare contribuție la promovarea cu îndrăzneală a punctului de vedere al științei moderne și la răspîndirea ei în cercuri mai largi. Socialiștii fac legătura între lupta pentru emanciparea materială și cea intelectuală, consideră factorul social-economic ca determinant. „Prin lățirea instrucțiunii, poporul nu va putea face mai nimic — scria „Contemporanul” chiar în primul an de apariție. Înainte de toate, emanciparea economică, din care apoi va urma și instrucțiunea și îmbunătățirea stării poporului. Fără aceasta, este a te întoarce veșnic într-un cerc vicios”¹³. Este punctul de vedere marxist care vădește astfel finalitatea social-politică a acțiunii de promovare a științei.

Promovarea științei și a ateismului este continuată cu aceeași amploare și intensitate pe toate planurile în principal de „Contemporanul” și în faza următoare (1884—1890) a mișcării socialiste. Pe această linie se înscriu articolele: „Studii geologice și paleontologice” (prezentarea valoroasei lucrări a lui Gr. Cobălcescu), „Despre inteligența animalelor”, „Schiță despre omul preistoric” (de G. I. Diamandi), „Evoluția” (de V. Lateș), „Cronica științifică” și „Cum s-a format lumea” (de Ion Nădejde) etc.

Nu ne putem opri asupra acestor articole, dar ținem să arătăm semnificația continuării promovării științei și în condițiile răspîndirii marxismului. Faptul că știința a fost promovată cu aceeași intensitate și în a doua etapă dovedește că mișcarea socialistă vedea în știință nu numai un mijloc pentru pregătirea terenului în vederea răspîndirii marxismului, ci și un scop independent, considera știința nu ca un factor subordonat, ci ca un aliat al socialismului științific.

În critica religiei, pe lîngă continuarea combaterii concepției religioase se trece acum și la critica religiei sub aspectele sociale, arătîndu-se originile și funcția socială a religiei (articolele: „Creștinismul și desființarea religiei”, de Ion Nădejde, „Despre credințele religioase la români”, de Sofia Nădejde, „Ateismul”, de C. Gr. Gheorghiu etc.). La acțiunea de răspîndire a științei și-au adus contribuția și publicații ca „Dezrobirea”, „Lumina”, „Viitorul”, „Școala nouă” (1889) etc.

Concomitent cu accentuarea și extinderea criticii religiei, în această etapă se accentuează și tendința de generalizare filozofică a teoriilor știin-

¹² Ion Nădejde, *Ce știm despre lume*, în „Contemporanul”, anul I, 1881—1882, p. 893. O analiză mai dezvoltată a acestor probleme este făcută în studiul „Dezvoltarea materialismului naturalist din România în perioada 1860—1890” de S. Ghiță, publicat în culegerea *Din istoria filozofiei în România*, vol. III, Editura Academiei R.P.R., 1960.

¹³ „Contemporanul”, anul I, 1881, p. 250.

țifice. O contribuție nouă, specifică acestei etape, a constituit-o apărarea noilor teorii științifice ale vremii — teoria atomică, darwinismul, teoriile psihofiziologice etc. — care mai întâmpinau o anumită rezistență chiar și din partea unor naturaliști. În această privință, amintim polemica revistei „Contemporanul” cu „Revista teologică”, precum și cu unele ziare burgheze, ca „România” etc.

Totuși, în a doua etapă, pe primul plan ca importanță trece promovarea socialismului științific, concretizată mai cu seamă prin editarea „Revisiei sociale” (1884—1887), dar și prin publicarea unor articole teoretice marxiste în „Contemporanul” și în alte reviste.

Nevoia clarificării ideologice și a apărării socialismului științific a determinat urmărirea unui nou obiectiv în activitatea științifică : elucidarea raportului dintre științele naturii și științele sociale, mai ales a modului de manifestare a legilor generale ale existenței în domeniul societății și combaterea teoriilor naturaliste din sociologia burgheză. În această direcție au adus interesante contribuții articolele : „Ce vor socialiștii români ?”, „Robia și socialismul” („Revista socială”), „Lupta pentru trai” („Contemporanul”) etc.

În studiul-program „Ce vor socialiștii români ?”, arătându-se că socialismul științific se întemeiază, între altele, și pe legea generală a evoluției, se subliniază, totodată, modul deosebit de manifestare a acestei legi în domeniul social. Din ignoranță sau rea-credință unii ideologi burghezi criticau mișcarea socialistă obiectînd că, dacă legea evoluției tot va duce societatea la orînduirea socialistă, atunci nu mai este nevoie de luptă pentru socialism. Răspunzînd ziarului „Liberalul”, care se făcuse purtătorul de cuvînt al acestei teorii, „Revista socială” arată că în domeniul social legea evoluției se manifestă în condiții deosebite de cele din natură. Or, una din condițiile principale ale acțiunii legii evoluției în societate este participarea conștientă sau inconștientă a oamenilor la viața socială. „Cînd zicem că societatea de azi evoluează către socialism — argumentau socialiștii români —, deducem convingerea noastră din condițiunile în care se dezvoltă societatea de azi ; dar una din condițiile acestei evoluții, și anume o condiție de frunte, este propaganda socialismului științific, luminarea poporului asupra rolului său istoric... Cînd burghezul capitalist din Europa expropriează pe micii producători și colectivează producțiunea, de bună seamă nu știe că astfel ajută prefacerea societății de azi în cea socialistă. Puterile ce lucrează în societatea actuală și o apropie de cea viitoare lucrează orbește și numai socialismul științific este un factor conștient”¹⁴.

Articolul „Robia și socialismul” este consacrat exclusiv combaterii teoriei organiciste a lui Herbert Spencer. Aici, ca și în alte materiale, socialiștii arătau deosebirea dintre natură și societate, modul deosebit de acționare în acest domeniu al legilor generale, precum și existența unor legi specifice domeniului social. Ei relevau că este greșită identificarea societății cu un organism animal și că tendința politică a acestei teorii este vădit reacționară.

O atenție deosebită au acordat socialiștii în această etapă combaterii darwinismului social. Ei au arătat că darwinismul este o teorie științifică pentru explicarea fenomenelor biologice, care nu este însă valabilă pentru explicarea fenomenelor sociale, deoarece societatea are legi proprii de dezvoltare.

¹⁴ *Ce vor socialiștii români ?*, în „Revista socială” nr. 8, 9/1885.

În ultimul deceniu al secolului al XIX-lea, critica teoriilor sociale naturaliste se extinde și se adâncește. Acestei sarcini i-au răspuns articolele : „Darwin și Malthus în etiologie“, de Șt. Stîncă („Contemporanul“, 1891), „Sociologia burgheză față de teoria luptei de clasă“, de Ionescu-Rion („Critica socială“, 1891), „Darwinismul social“, de G. Ibrăileanu * („Critica socială“, 1892), „D. Maiorescu“, de C. D. Gherea („Democrația socială“, 1892) etc. Socialiștii au insistat asupra asemănării și mai ales asupra deosebirilor dintre natură și societate, dintre organismul animal și organismul social, dintre legile naturii și legile societății. „A lua legi din psihologie ori din fiziologie, a le trece la știința socială, și a pretinde că ele sînt perfect aplicabile și aici, este a face o operă de ucenicie în ale științei“ — scria „Democrația socială“¹⁵. Folosind lucrările lui Marx și Engels, precum și alte lucrări științifice în această problemă, socialiștii noștri și-au îndreptat ascuțișul criticii lor și împotriva adepților români ai teoriilor naturaliste, contribuind astfel totodată și la clarificarea unor importante probleme teoretice. Mai multă atenție s-a dat criticii darwinismului social, cea mai răspîdită și mai folosită teorie sociologică burgheză în acea perioadă. Ideologii burghezi — arată „Critica socială“ — „au luat teoria darwinistă așa cum au găsit-o și au introdus-o în știința socială, fără să țină socoteala că teoria a fost făcută pentru explicarea originii și variabilității speciilor la animale și plante și că a fost făcută numai prin studierea acestora“¹⁶. Autorul argumentează că sociologia nu poate copia legile și metodele biologiei, nu poate fi transformată într-un capitol al zoologiei. „Pricina transformării sociologiei într-un capitol al zoologiei — scria el — stă în aceea că nu s-a ținut seama de mediul social“¹⁷.

O remarcabilă contribuție la elucidarea acestor probleme, și mai ales la respingerea aplicațiilor darwinismului social și malthusianismului în medicina socială, a adus-o Ștefan Stîncă. Dacă societatea este condusă de legi biologice fatale — argumentau unii ideologi burghezi —, atunci cauzele mizeriei maselor populare se datoresc „mizeriei fiziologice“, mediului natural și nu factorilor sociali. Dar mediul natural — scria Stîncă — influențează doar societatea în ansamblu și împotriva lui omul luptă ca element al societății. Situația omului depinde în primul rînd de mediul social, de modul de organizare a societății. Mediul social îi determină condițiile existenței sale, condiții care diferă de la o clasă socială la alta. De aceea bolile „provocate de mizeria materială nu pot fi explicate prin admiterea unei **fatalități naturale**, prin ipoteza unei lupte pentru acapararea de hrană etc., născute din suprapopulație absolută — scria Stîncă ; mediul social, prin alcătuirea sa, aduce cu sine supranumerări relative, lipsă, mizerie, condițiuni nefavorabile vieții fiziologice, adică mediul social conține factori născători de boale, mediul social este un însemnat factor patologic“¹⁸.

Deși generalizările filozofice privitoare la natură sînt mai puține în această etapă, ele sînt superioare celor din etapa precedentă care erau făcute

* Publicat sub pseudonimul C. Vraja.

¹⁵ „Democrația socială“ din 14 iunie 1892, p. 2.

¹⁶ „Critica socială“, 1892, p. 261.

¹⁷ *Ibidem*, p. 264.

¹⁸ Dr. Șt. Stîncă, *Darwin și Malthus în etiologie*, în „Contemporanul“, anul VII, 1891, p. 433.

de pe pozițiile materialismului spontan și naturalist. Ion Nădejde, de exemplu, care, în articolele din „Contemporanul“, dăduse un tablou științifico-naturalist al universului, publică acum un foarte interesant articol intitulat „Despre concepția dialectică materialistă a istoriei“¹⁹, în care ajunge la o viziune materialist-dialectică asupra lumii.

Interesante considerații și generalizări filozofice, folosind lucrarea lui Engels despre Feuerbach, face și Raicu Ionescu-Rion în articolul „Sociologia burgheză față cu teoria luptei de clasă“ (1892). Tînărul gînditor subliniază însemnătatea filozofică a marilor descoperiri din științele naturii, insistînd mai ales asupra descoperirii celulei, a principiului transformării energiei și a darwinismului, evidențiind că prin materialismul istoric, Marx și Engels au întregit imaginea materialist-dialectică a lumii²⁰.

Spre sfîrșitul veacului trecut are loc pe plan internațional o ofensivă a cercurilor clericale și conservatoare împotriva spiritului științific. La noi, campania împotriva științei a fost dusă în această etapă în special de ziarul conservator „Epoca“, care făcea apologia misticismului religios. În apărarea științei s-a ridicat revista socialistă „Lumea nouă literară și științifică“ prin articolul intitulat „Socialismul contemporan. Mișcarea idealistă și reacțiunea contra științelor pozitive“ (nr. 8 și 9 din decembrie 1896). Cicerone Protopopescu — autorul articolului — se ridică împotriva acelor care „pledează pentru preponderența religiunii asupra științei“. Luînd apărarea științei, autorul arată că marile ei realizări teoretice și practice de pînă atunci demonstrează posibilitățile științei și îndreptățesc încrederea pe care forțele sociale înaintate o au în ea. El conchide că știința este infailibilă și constituie un reazem de nădejde al omenirii în lupta ei pentru progres material și intelectual. Autorul respinge, de asemenea, încercările lui Eugène Fournière²¹ de a apropia socialismul de religie și militează pentru alianța dintre socialism și știință.

De pe poziții marxiste s-a ridicat și C. Dobrogeanu-Gherea. Care să fie cauza reapariției misticismului în secolul științei — se întrebă gînditorul marxist. Oricît s-ar părea de ciudat, scrie el, noii reprezentanți ai misticismului afirmă că tocmai știința. Omul modern — spun ei — este însetat de idealuri, iar știința, deși îi deschide imense orizonturi, nu-i dă răspunsuri la întrebările vitale și atunci se întoarce la religie. „Stranie logică și stranie căutare de idealuri — replică Gherea. Știința deschide imense orizonturi pentru idealuri mărețe și, în loc a se ridica tot mai sus și mai sus, lucrînd pentru lărgirea acestor orizonturi imense, misticul modern se întoarce la religiune și se mulțumește cu explicări și cu ipoteze copilărești ce n-au pic de verosimilitate. Așa ar fi cu un șoim, care, fiindcă nu poate să-și înalțe sborul mai sus de piscurile înalte ale Alpilor — decepționat s-ar lăsa jos pe pămînt și ar începe să mănînce grăunțe și împreună cu găinile, rațele și gîștele, ajungînd o pasăre de curte“²².

La apărarea științei a contribuit în această etapă și revista „Mișcarea socială“ (1897), publicînd cîteva articole și discursuri ale chimistului Marcelin

¹⁹ „Critica socială“, anul I, nr. 5, din 1892.

²⁰ Raicu Ionescu-Rion, *Scrieri*, Editura științifică, 1964, p. 124—125.

²¹ Vezi Eugène Fournière, *L'idealisme sociale*, în „Revue socialiste“ din 15. III. 1896.

²² C. Dobrogeanu-Gherea, *Studii critice*, vol. II, ed. a II-a, București, 1923, p. 313—314.

Berthelot, unul din cei mai mari militanți pentru apărarea științei și pentru încrederea nemărginită în posibilitatea ei ²³.

Manifestînd o încredere totală în știință, inclusiv în socialismul științific, socialiștii români n-au dogmatizat sau fetișizat teoriile științifice, ci au văzut în ele metode de cercetare. În articolul „Materialismul economic și literatura” ²⁴, C. Dobrogeanu-Gherea îi ironiza pe acei socialiști care vedeau în marxism „un fel de iarba fierului prin care se pot deschide, fără nici o muncă, toate ușile tainice ale științelor sociale... Procedul acesta e tot așa de comod și de absurd cum ar fi dacă un biolog, în loc de a munci și cerceta o viață întreagă schimbările anatomice, fiziologice și morfologice în scara ascendentă a organismelor, s-ar mulțumi să repete cuvintele : *transformism, selecțiune naturală, hereditate*.

Transformismul, darwinismul mai ales prin aceea sînt de o așa mare importanță pentru știință că-i deschid un cîmp imens pentru cercetare. E foarte importantă teoria transformistă care arată că speciile superioare sau mai nouă s-au dezvoltat din cele inferioare sau mai vechi, e imens de importantă teoria lui Darwin care arată legile ce prezidă la această transformare, cum e selecția naturală și hereditatea, dar aceste geniale teorii nu închid, ci deschid drumul cercetărilor ulterioare...” ²⁵. În același mod, spune Gherea, trebuie privit și materialismul istoric, care „nu trebuie să se prefacă într-o dogmă, ci într-un metod de cercetare ulterioară” ²⁶.

În această etapă, caracterizată prin efortul de contopire a socialismului științific cu mișcarea muncitorească organizată pe scară națională, activitatea ideologică-științifică avea printre obiectivele principale ridicarea nivelului de conștiință al maselor muncitoare. Totuși nu acestei sarcini i-a răspuns prima revistă literară și științifică editată de socialiști în această etapă. Revista „Literatură și știință” (1893—1894), condusă de Gherea, a răspuns altei sarcini importante a mișcării socialiste, aceea de a reprezenta, la nivel corespunzător, gîndirea estetică marxistă în polemicile cu reviste de prestigiu cum a fost „Convorbiri literare” de pildă. Partea științifică a acestei reviste a fost mai săracă și era adaptată profilului ei general, adresîndu-se intelectualilor. Cele cîteva articole cu subiecte științifice : „Noile cuceriri transformiste”, „Metoda întrebuițată în studiul morfologiei” (de D. N. Voinov), „Ereditatea fiziologică și psihologică” (de dr. A. Ureche), „Moartea naturală” (de dr. Proca) etc. sînt scrise de oameni de știință care rămîneau în limitele specialității lor, spre deosebire de cele din „Contemporanul”, care aveau o orientare filozofică mai pronunțată. Singurul articol care amintește oarecum de orientarea științifică-filozofică și polemică a „Contemporanului” este „Spiritismul experimental din «Sic cogito» al d-lui Hașdeu”, semnat și acesta cu pseudonim (E. Arald) : „Spiritismul, care ca doctrină se reduce la credințele

²³ Vezi M. Berthelot, *Înviurirea științei* („Mișcarea socială” nr. 6, din 23. III. 1897) și *Rolul științei* („Mișcarea socială” nr. 22, din 14. IX. 1897).

²⁴ „Lumea nouă științifică și literară” din 12 și 19 iunie 1895.

²⁵ „Lumea nouă științifică și literară” din 19 iunie 1895.

²⁶ *Ibid.*

primitive strămoșești despre suflet și viață, a reinviat din cauza *credulității oamenilor, îndeobște ignoranți* în materie de cunoștințe biologice, cu mult mai mult decât în orice altă ramură de cunoștințe. Știința *mediumilor* — unii sinceri bolnavi, alții sdraveni scamatori — a putut prinde și da naștere curentului spiritist, tocmai din pricina acestor două mari infirmități sau slăbiciuni intelectuale: *credulitatea și ignoranța*, atât de manifeste în *Sic cogito*²⁷.

Pînă la 1894, popularizarea științei în rîndurile muncitorilor s-a făcut în această etapă prin articole publicate în presa zilnică, mai ales în ziarul „Munca”. Abia din 1894 apare, ca supliment al organului politic central, revista „Munca științifică și literară”. Scrise într-un limbaj popular, articolele din această revistă îmbrățișau domenii foarte variate ale științei: astronomie, cosmogonie, fizică, chimie, geologie, biologie, medicină, etnografie, istorie etc.

Aceeași orientare enciclopedică și populară a avut și revista „Lumea nouă științifică și literară”, deși aici s-au publicat și unele articole cu caracter teoretic și chiar polemic.

O anumită contribuție la răspîndirea științei în cercuri largi au adus și alte reviste socialiste: „Carmen Sylva” (1895), „Lumina” (1895), „Tipograful” (1897) etc.²⁸

★

Din cele de mai sus se poate vedea că mișcarea socialistă din ultimele decenii ale veacului trecut a desfășurat o largă activitate de promovare a științei, activitate legată organic de propriile ei sarcini și obiective: pregătirea terenului ideologic pentru răspîndirea marxismului, ridicarea nivelului de conștiință al clasei muncitoare, alianța cu știința — în care găsea un puternic sprijin pentru filozofia marxistă în lupta ei împotriva idealismului și metafizicii — cultivarea spiritului critic și a liberei cugetări, critica religiei, ca preludiu al criticii sociale.

Trebuie arătat însă că, în raporturile ei cu știința, mișcarea socialistă n-a fost doar un beneficiar, ci a dat, la rîndul ei, un sprijin științei și a adus unele contribuții la progresul cunoașterii științifice. Prin promovarea marxismului, ea a dat o explicație științifică fenomenelor sociale și spirituale și a contribuit nemijlocit la progresul unor științe sociale ca: istoria, economia politică, medicina socială, sociologia, dreptul, filozofia etc. A stabilit adevăratul raport dintre științele naturii și științele sociale, dintre legile naturii și legile societății, respingînd tendințele naturaliste care ignorau specificul fenomenelor sociale. Literatura filozofică marxistă a prezentat o imagine științifică-materialistă a întregii lumi (nu numai a naturii) și a explicat unitatea științei ca reflex al unității lumii. Gînditorii marxiști români au dat o explicație științifică raportului dintre cunoaștere și acțiune, precum și co-

²⁷ „Literatură și știință”, vol. II, p. 309.

²⁸ Prezentări ample și informații tematice numeroase asupra tuturor revistelor socialiste și muncitorești se găsesc în *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. I, 1865—1900 (partea I și partea a II-a), Editura politică, 1964.

relației dintre știință și artă²⁹, între care filozofia burgheză vedea doar opoziție.

Este un fapt cunoscut și recunoscut că mișcarea socialistă a suferit influența științei și a beneficiat de progresele ei. Istoria mișcării socialiste ne demonstrează însă că și ea a exercitat o anumită influență asupra mișcării științifice. Lupta împotriva religiei și superstițiilor, popularizarea imaginii științifice a lumii în rîndurile tineretului studios, apărarea științei de atacurile teologilor și ale filozofilor iraționaliști, cultivarea spiritului critic și a încrederii nemărginite în posibilitățile științei au contribuit la crearea unui climat favorabil pentru formarea intelectuală a viitorilor savanți și pentru progresul mișcării științifice în România.

Mulți dintre cei mai de seamă oameni de știință care și-au început activitatea în ultimul deceniu al veacului trecut — N. Leon, C. I. Parhon, D. Voinov, Emil Racoviță, Paul Bujor, Dragomir Urmuzescu, Ion Cantacuzino și alții — au crescut în atmosfera raționalistă, de gândire liberă și critică îndrăzneată, și în climatul filozofic științific-materialist creat de publicațiile socialiste. Sub influența mișcării socialiste, acești savanți au avut o orientare democratică în politică și materialistă în știință, mergînd pînă la însușirea multor idei filozofice și sociale marxiste³⁰.

S. GHIȚA

²⁹ Asupra raportului dintre știință și artă, vezi C. Dobrogeanu-Gherea, *Idealele sociale și arta* („Literatură și știință“ nr. 1/1893).

³⁰ Ca o ilustrare a legăturii dintre oamenii de știință din această perioadă și mișcarea socialistă, amintim faptul că la Paris exista un cerc al socialiștilor români — din care făceau parte persoanele menționate mai sus —, care studiau lucrările fundamentale ale marxismului. Cercul de studii a funcționat mai mulți ani și a fost condus mai întîi de Voinov și apoi de Racoviță, care țineau referate și conferințe asupra unor probleme ale ideologiei marxiste. Vezi și articolul despre Emil Racoviță din „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R.” nr. 1/1967).

Semicentenarul Marii Revoluții Socialiste din Octombrie

MOSCOVA — Conferința internațională a istoricilor

În zilele de 28—31 martie 1967 a avut loc la Moscova o conferință științifică despre „Însemnătatea internațională a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie”, organizată de Academia de științe a U.R.S.S., Institutul de marxism-leninism de pe lângă C.C. al P.C.U.S., Academia de științe sociale de pe lângă C.C. al P.C.U.S. și Institutul mișcării muncitorești internaționale din U.R.S.S.

Au luat parte peste 500 de oameni de știință, activiști pe tărîm social-politic din peste 20 de țări, printre care U.R.S.S., Bulgaria, Cehoslovacia, R. D. Germană, Iugoslavia, R. P. Mongolă, Polonia, România, Ungaria, R.D. Vietnam, Anglia, Austria, Belgia, Ceylon, Finlanda, Franța, India, Italia, Liban, Panama, Portugalia și altele.

La festivitățile de deschidere a conferinței au participat ca invitați Dolores Ibaruri, președintele Partidului Comunist Spaniol, R. Arismendi, prim-secretar al C.C. al Partidului Comunist din Uruguay, I. Faria, secretar general al C.C. al Partidului Comunist din Venezuela.

În prezidiul conferinței au luat loc oameni de știință și activiști de partid din Uniunea Sovietică, precum și șefii delegațiilor de peste hotare.

Delegația țării noastre a fost compusă din tovarășii Ion Popescu-Puțuri, membru al C.C. al P.C.R., directorul Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă

C.C. al P.C.R. (conducătorul delegației), Ilie Rădulescu, membru supleant al C.C. al P.C.R., prof. univ. Victor Chereșteșiu, Gheorghe Unc, șef de sector la Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., Constantin Mocanu, lector la Academia de științe social-politice „Ștefan Gheorghiu” de pe lângă C.C. al P.C.R., și Vladimir Zaharescu, cercetător la Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.

Lucrările conferinței au fost deschise de către acad. P. N. Fedoseev, vicepreședinte al Academiei de științe a U.R.S.S., care a vorbit despre „Însemnătatea internațională a experienței istorice a lui Octombrie”. P.N. Fedoseev a relevat aportul voluntarilor străini la apărarea Revoluției din Octombrie, participarea revoluționarilor români la lupta cu arma în mână pentru sprijinirea puterii sovietice din Rusia.

În cadrul ședinței plenare, care s-a desfășurat în zilele de 28 și 29 martie, au fost prezentate referate de către membri ai delegației sovietice și șefii delegațiilor de peste hotare: „Marea Revoluție Socialistă din Octombrie și progresul mondial” și „Marea Revoluție Socialistă din Octombrie și unele probleme ale mișcării muncitorești mondiale” — ambele expuse de delegați sovietici —, „Marea Revoluție Socialistă din Octombrie și dezvoltarea luptei de clasă și a mișcării revoluționare în Bulgaria”, „Re-

voluția din Octombrie și Marea Britanie", „Cehii și slovacii și Revoluția din Octombrie din Rusia", „Revoluția din Octombrie, mișcarea muncitorească din Franța și internaționalismul proletar", „Marea Revoluție Socialistă din Octombrie și mișcarea muncitorească revoluționară germană", „Marea Revoluție Socialistă din Octombrie și dezvoltarea luptei de clasă și a mișcării revoluționare în teritoriile iugoslave în anii primului război mondial și în noul stat creat — Iugoslavia", „Raportul forțelor politice și de clasă în Mongolia după Marea Revoluție Socialistă din Octombrie", „50 de ani de la Marele Octombrie și problemele mișcării comuniste în America Latină (Panama)", „Polonia și Revoluția din Octombrie", „Influența Marii Revoluții Socialiste din Octombrie asupra Ungariei", „Octombrie și revoluția vietnameză" ș.a.

În prima zi a ședinței plenare a fost prezentat și referatul „Marea Revoluție Socialistă din Octombrie și România", de Ion Popescu-Puțuri și Ilie Rădulescu.

Referatele au analizat locul istoric al Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, ecoul ei în diferite țări ale lumii, mișcarea de solidarizare a proletariatului internațional cu Rusia sovietică. Referatele delegațiilor de peste hotare au reliefat însemnătatea și influența internațională a Revoluției din Octombrie, axându-se cu precădere pe problemele ascuțirii contradicțiilor interne, care au generat marile bătălii de clasă din propriile țări în anii 1917—1923. Delegați din țările Americii Latine și din Asia au scos în evidență influența Revoluției din Octombrie asupra creșterii mișcării de eliberare națională împotriva colonialismului și imperialismului.

În continuare, lucrările conferinței s-au desfășurat în două secții. În prima secție, intitulată „Marea Revoluție Socialistă din Octombrie și mișcarea muncitorească internațională", au fost prezentate 18 comunicări, dintre care două ale cercetătorilor Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.: „Poziția mișcării muncitorești, revoluționare și democratice din România față de Revolu-

ția din Octombrie", de Gheorghe Unc, și „Unele trăsături ale revoluției democrat-populare în România", de Gheorghe Țuțui și Vladimir Zaharescu.

Comunicările din această secție au aprofundat și au dezvoltat probleme cuprinse în referatele expuse în ședința plenară. Delegațiile cehoslovacă, iugoslavă și polonă au prezentat comunicări despre crearea statelor naționale respective în condițiile puternicelor lupte de eliberare socială și națională de după Revoluția din Octombrie. Delegațiile bulgară, germană și ungară au expus comunicări cu privire la trăsăturile generale și particulare ale revoluțiilor democrat-populare din țările lor.

În secția a doua, intitulată „Revoluția din Octombrie și internaționalismul proletar", au fost expuse peste 20 de comunicări, între care și cea a delegației române: „Participarea oamenilor muncii români la apărarea Marelui Octombrie", de Victor Chereșteșiu și Nicolae Copoiu.

Majoritatea comunicărilor din această secție a relevat lupta revoluționarilor străini aflați pe teritoriul Rusiei, care au participat cu arma în mână la sprijinirea puterii sovietice. Comunicări pe această temă au prezentat delegațiile: sovietică („Despre câteva probleme ale mișcării internaționaliste"), bulgară („Participarea bulgarilor la Revoluția din Octombrie și la apărarea puterii sovietice"), germană („Din istoria activității grupei germane de pe lângă P.C. (b) din Rusia"), iugoslavă („Activitatea grupei comuniste iugoslave în Rusia sovietică"), polonă („Participarea polonezilor în Armata roșie"), ungară („Cu privire la rolul internaționaliștilor unguri în Marea Revoluție Socialistă din Octombrie și în războiul civil") ș.a.

În ziua de 31 martie, a avut loc ședința plenară de închidere a conferinței. Academicienii E. M. Jukov și V. M. Hvostov, care au condus ședințele pe secții, au înfățișat concluziile asupra comunicărilor din secții, iar acad. P. N. Fedoseev asupra referatelor din plenară. Ei au subliniat rezultatele pozitive ale conferinței, caracterul docu-

mentat al referatelor și comunicărilor, contribuția lor la cunoașterea și aprofundarea unor aspecte noi privind mișcarea muncitorească internațională și Revoluția din Octombrie, solidarizarea proletariatului pe scară mondială cu Revoluția din Octombrie.

Conferința științifică de la Moscova, în cadrul căreia delegația istoricilor români a adus o contribuție activă, se înscrie pe linia numeroaselor manifestări care au loc în Uniunea Sovietică în anul aniversării semicentenarului Marii Revoluții Socialiste din Octombrie.

LENINGRAD — Conferință științifică pe tema: „Marele Octombrie — triumful teoriei leniniste a revoluției socialiste“

În zilele de 17—19 aprilie 1967 a avut loc la Leningrad o conferință științifică cu caracter teoretic a cercetătorilor din domeniul științelor sociale din U.R.S.S., cu tema: „Marele Octombrie — triumful teoriei leniniste a revoluției socialiste“, organizată de Institutul de marxism-leninism de pe lângă C.C. al P.C.U.S., Institutul mișcării muncitorești internaționale din U.R.S.S., Academia de științe sociale de pe lângă C.C. al P.C.U.S. și Ministerul Învățământului din U.R.S.S.

La conferință au luat parte peste 600 de oameni de știință și activiști pe tărâm social-politic din Uniunea Sovietică, precum și invitați din Bulgaria, Cehoslovacia, Cuba, R. D. Germană, Iugoslavia, R. P. Mongolă, România și Ungaria. Din țara noastră au participat Augustin Deac, director-adjunct al Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., și Ion Gheorghiu, prodecan al Facultății de istorie a Universității din București.

Lucrările conferinței au fost deschise de acad. P. N. Pospelov, directorul Institutului de marxism-leninism de pe lângă C.C. al P.C.U.S., care a expus referatul: „Experiența istorică a partidului leninist în lupta pentru victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie“. În ședința plenară a mai

fost prezentat referatul lui T. Timofeev, directorul Institutului mișcării muncitorești internaționale din U.R.S.S., cu tema: „Importanța internațională a Revoluției din Octombrie și lupta ideologică contemporană“.

În continuare, lucrările conferinței s-au desfășurat în două secții. În prima secție, intitulată „Experiența istorică a partidului leninist în lupta pentru victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie“, au fost prezentate 28 de comunicări, iar în secția a doua, intitulată „Critica concepțiilor neștiințifice despre revoluția socialistă“, 26 de comunicări.

În după-amiaza zilei de 19 aprilie a avut loc ședința plenară de închidere a lucrărilor, în cadrul căreia delegațiile de peste hotare au adresat cuvântul lor de salut conferinței, iar acad. P. N. Pospelov a prezentat concluziile pe marginea lucrărilor. În cuvântul de salut al delegației române s-au subliniat importanța Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, ecoul ei în România, tradițiile internaționaliste ale mișcării muncitorești din România, de solidarizare cu acțiunile proletariatului internațional, cu Marea Revoluție Socialistă din Octombrie. Au fost relevate totodată transformările revoluționare

care au avut loc în România, desfășurarea revoluției populare, procesul de desăvîrșire a construirii socialismului. În încheiere, s-a arătat că aniversarea în țara noastră a semicentenarului Marii Revoluții Socia-

liste din Octombrie contribuie la dezvoltarea și întărirea prieteniei tradiționale româno-sovietice, la dezvoltarea colaborării prietenești dintre popoarele român și sovietic.

Lucrări în pregătire ale istoricilor români cu prilejul sărbătoririi semicentenarului Marii Revoluții Socialiste din Octombrie

În întîmpinarea aniversării a 50 de ani de la victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, istoricii români elaborează noi lucrări științifice, care sintetizează o fructuoasă și îndelungată activitate de cercetare consacrată mărețului eveniment.

Încă din 1964, Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., împreună cu secția de științe istorice a Academiei Republicii Socialiste România, a întocmit un plan de lucrări menite a cerceta epoca avîntului revoluționar din țara noastră în contextul situației revoluționare internaționale deschisă de Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, al relațiilor dintre mișcarea revoluționară din România și victoria proletariatului din Rusia.

În principal, cercetările întreprinse de istoricii noștri tind să evidențieze, pe de o parte, importanța istorică a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, puternicul ecou pe care l-a avut în România victoria revoluției proletare din Rusia, iar pe de altă parte largă solidarizare a clasei muncitoare din țara noastră cu Revoluția din Octombrie, sprijinul pe care oamenii muncii, precum și cercurile democratice din România l-au acordat, sub diferite forme, Rusiei sovietice, în lupta ei pentru înfrîngerea dușmanilor interni și externi.

În acest sens, s-a socotit a fi deosebit de sugestivă întocmirea unei *bibliografii selective* care să includă materiale publicate în România din 1917 și pînă în zilele noastre despre Revoluția din Octombrie și în-

semnătatea ei istorică, despre conducătorii ei, în primul rînd despre V. I. Lenin. O asemenea lucrare este concepută ca instrument de lucru pentru istorici, dar ea va reprezenta, totodată, o oglindă a marelui interes manifestat în decursul timpului în România pentru Revoluția din Octombrie și transformările epocale care au avut loc în țara vecină.

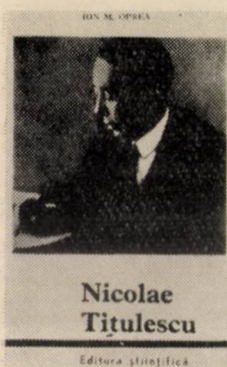
Cele mai reprezentative dintre materialele semnalate în bibliografie vor fi reproduse, parțial sau integral, într-un *volum de documente*, care va mai cuprinde documente inedite privitoare la solidarizarea mișcării muncitorești din România cu Revoluția din Octombrie, articole de presă, precum și evocări ale participanților din țara noastră la lupta pentru apărarea puterii sovietice.

Data fiind bogăția materialului documentar de natură să lărgască posibilitățile de interpretare istorică a faptelor și evenimentelor din anii 1917—1921, devine realizabilă și o *culegere de studii*, care va trata principalele aspecte ale istoriei mișcării revoluționare și democratice din România în perioada premergătoare creării P.C.R.

În afara volumelor menționate, revista „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.” va publica articole, studii, comunicări și documente consacrate aniversării a 50 de ani de la victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie. Revistele de istorie „Studii”, „Analele Universităților”, „Revista arhivelor” vor consacra, de asemenea, articole speciale.

Ion M. Oprea: „Nicolae Titulescu“

Editura științifică, 1967, 406 p.

O carte asupra vieții și operei lui Nicolae Titulescu prezintă un interes aparte. Este prima monografie dedicată celei mai reprezentative personalități din diplomația românească interbelică; ea îngăduie și obligă totodată la multiple incursiuni și

analize în politica externă a țării noastre timp de peste un deceniu și jumătate, după primul război mondial. Este ceea ce și-a propus și a realizat autorul lucrării, dr. Ion M. Oprea, pe temeiul unei largi informații, pornind, în principal, de la bibliografia tipărită, completată cu documente inedite din arhiva Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., Direcția Generală a Arhivelor Statului și Arhiva Ministerului de Externe, fără a omite informațiile aduse de culegerile de documente apărute în alte țări.

În monografie, care începe cu prezentarea personalității lui Nicolae Titulescu, om de o vastă cultură, cu o ascuțită inteligență, cu un dar deosebit al analizei și sintezei, înzestrat cu un

real talent oratoric, criteriul cronologic se împletește cu cel tematic. Ca profesor de drept la universitățile din Iași și București, el a preconizat restructurarea învățămîntului juridic ca program și ca metode de predare, precum și în principiile de selectare a studenților și profesorilor. A susținut caracterul social al științei dreptului, odată cu nevoia adaptării lui la exigențele vieții reale.

Omul politic și-a început cariera alături de Take Ionescu, fondatorul partidului conservator democrat, și a urmărit, cu consecvență și luciditate, consolidarea, în sens burghezo-democratic, a instituțiilor statului român. Fără a depăși condiția sa de clasă, N. Titulescu a fost partizanul expropriării pămînturilor moșierești. El s-a declarat adeptul votului universal și a propus, în 1920—1921, o reformă financiară menită să stabilească un sistem unitar de impozite și să atenueze privilegiile de care se bucurau cei bogați în materie fiscală, reformă care, deși adoptată, nu a fost aplicată din cauza opoziției virfurilor finanței interne (capitolul al III-lea).

Începînd cu al patrulea capitol, autorul analizează, în mod documentat, activitatea diplomatică a lui Titulescu: principiile și metodele politicii

sale externe — apărarea integrității teritoriale, a independenței și suveranității naționale, colaborarea între state pentru menținerea păcii; încercările sale ca delegat al României la Conferința de pace de la Paris și ca reprezentant al țării la Londra în 1922—1927 (capitolul al V-lea); ministru de externe (1927—1928) și din nou ministru plenipotențiar în capitala Marii Britanii (capitolul al VI-lea); a doua oară titular al Ministerului de Externe, în 1932—1936 (capitolele VII—VIII); ultimii ani ai vieții după înlăturarea din guvern (capitolele IX—X).

Nicolae Titulescu, relevă autorul, a pornit de la principiul că politica externă a fiecărei țări „este comandată de imperative istorice, geografice, morale și de clasă cărora conducătorul ei trebuie să se supună în mod necondiționat” *. Patriotismul luminează concepțiile și acțiunile sale diplomatice: „...Sînt un soldat al țării mele în tranșeele păcii și care n-a cunoscut încă demobilizarea — declara N. Titulescu în mai 1935, la primirea lui Paul Boncour în România — ...Am văzut toate țările la ele acasă sau la muncă spre a ajunge la concluzia că nimic nu poate prețui mai mult ca glia strămoșească...”. Esențialul este deci ca directivele politicii interne și externe a țării „să fie pur românești” ¹.

De aceea, a urmărit cu stăruință ca independența, suveranitatea și integritatea teritorială a României să fie apărate și respectate. Pe acest temei, Titulescu preconiza înfăptuirea cooperării internaționale și, odată cu ea, bunele raporturi și prietenia cu statele vecine. În concepția diplomatului român, colaborarea economică constituia mijlocul cel mai eficace pentru realizarea legăturilor multilaterale între țări și popoare: „Am avut deja prilejul să

expun în public — spunea el în 1933 — că singurul tărîm pe care se poate ajunge în împrejurările de astăzi la o apropiere între popoare este cel economic”. Un an mai târziu își întregea ideea: „Acordurile economice pot reduce mult din dificultățile politice” (p. 97).

Autorul cărții relevă ideea preconizată de Titulescu cu privire la asistența financiară pe grupuri de state (p. 97). Adăugăm, deopotrivă, concluzia formulată de Titulescu după ce, în martie-aprilie 1933, avusese mai multe întrevederi cu fruntașii vieții politice franceze și britanice în negocierile asupra unui pact al celor patru puteri: „În consecință, soluția pacifică de apropiere a popoarelor nu trebuie căutată decât pe a treia cale: cea economică... În această direcție, nu în alta, trebuie să se concentreze eforturile marilor puteri, dacă vor cu adevărat pace” ². De aceea, Titulescu socotea — evident fără a analiza cauzele reale ale fenomenului specific economiei capitaliste — că remediul crizei economice generale izbucnite în 1929 trebuia aflat tot prin colaborarea în cadrul Societății Națiunilor, pentru ca statele lovite să obțină creditele necesare restaurării lor economice ³. De altfel, la lucrările Comisiei pentru uniunea europeană, Titulescu a propus și a obținut, în 1931, organizarea creditului agricol internațional pentru ameliorarea schimbului de cereale între statele producătoare excedentare și cele importatoare de alimente ⁴.

Colaborarea internațională este totodată condiția primordială pentru menținerea păcii mondiale. Monografia expune în amănunt eforturile diplomatului român, de la analiza sa nuanțată din „Dinamica păcii” — conferință ținută la Berlin, în mai 1929 — și pînă la acțiunile practice în-

* Arhiva M.A.E., fondul nr. 71/1933, I. 4, vol. 218 (nepaginat).

² „Progresul ideii de pace”, conferință ținută la Universitatea din Cambridge, la 19 noiembrie 1930 („Adevărul” din 16 decembrie 1930).

³ „Société des Nations, Commission d'étude pour l'union européenne”, ședințele din 17 și 20 ianuarie 1931 și telegrama lui N. Titulescu din 20 mai 1931 (Arhiva M.A.E., fondul nr. 71/1930, F. 1, vol. 203 — nepaginat).

* Ion M. Oprea, Nicolae Titulescu, Editura științifică, București, 1967, p. 89. În continuare, trimiterile la această lucrare vor fi date în text. Cînd nu se citează cartea, trimiterile se referă la surse și documente neindicate în monografie.

¹ „Universul” din 18 iulie 1936.

dreptate spre realizarea acestui țel suprem al omenirii.

Reglementarea datoriilor și reparațiilor de război prin negocieri dificile prelungite mai bine de 12 ani (până în 1932), în care un loc important îl ocupă conferințele de la Spa și Bruxelles (1920), de la Londra (planul Dawes, 1924), de la Haga (planul Young, 1929 și 1930), rețin în primul rând atenția cititorului (p. 127—129, 134—140, 176—178). Autorul relevă deopotrivă contribuția majoră a lui N. Titulescu la rezolvarea problemelor financiare ale României prin negocierile și acordurile bilaterale încheiate cu Marea Britanie și Franța.

De-a lungul acestor tratative extrem de complicate, N. Titulescu a susținut în repetate rânduri, subliniază I. M. Oprea, că orice hotărâre privind interesele României nu prezintă valoare decât în măsura în care are consimțământul țării, cu respectarea egalității depline a tuturor participanților la orice negociere, statele mici și mijlocii având aceleași drepturi cu marile puteri, ori de câte ori se discută probleme ce le privesc direct sau indirect⁵. Lui Poincaré îi declară, la 14 august 1922, că România a cerut să nu se discute în absența ei problema reparațiilor⁶. La Foreign Office face, la 11 decembrie 1922, o declarație oficială asemănătoare: „Dat fiind că din convorbirile preliminare privind reparațiile, la care România nu a fost sau nu ar fi fost invitată, la Londra sau în altă parte, ar putea rezulta acorduri de natură să restrângă, până la a face iluzorie, libertatea negocierilor ulterioare, guvernul român socotește că apărarea drepturilor și intereselor sale îi cere să declare guvernului britanic și, prin binevoitoarea sa mijlocire, reprezentanților guvernelor aliate întruniți în conferință la Londra, că el nu se consideră legat de nici o notărire luată fără știrea sa”⁷. N. Titu-

lescu reafirmă lui Eduard Herriot, la 15 iulie 1924, principiul egalității de regim a tuturor statelor participante la viitoarea conferință de la Londra pentru aplicarea planului Dawes⁸. Sugestivă și exactă este aprecierea sa asupra negocierilor purtate în intervalul 1919—1924: „de cinci ani asistăm dacă nu la sabotajul complet al reparațiilor din partea anglo-saxo-nilor, cel puțin la vădita tendință a acestora de a reduce reparațiunile, nici prea mult pentru a nu împuternici Germania, dar destul de simțitor pentru a împiedica Franța să iasă prea repede din greutățile războiului. Probabil această politică este impusă de anume concepțiune a echilibrului forțelor continentale”⁹.

Contribuția lui N. Titulescu a fost hotărâtoare în problema optanților unguri, dezbătută între 1922 și 1930 în fața diferitelor foruri juridice internaționale, iar monografia ce prezentăm cuprinde o analiză succintă, dar lămuritoare a principalelor faze prin care au trecut dezbaterile. Reținem principiile invocate și apărate de diplomatul român în intervențiile și cuvântările sale: concordanța între legislația adoptată de guvernul țării și prevederile tratatelor de pace; aplicarea exproprierii față de toți proprietarii indiferent de naționalitate; repartizarea pământului în mod egal, fără a ține seama de apartenența națională a țăranilor improprietăriți; imposibilitatea pentru România de a supune unui arbitraj, hotărârii unui tribunal mixt sau Curții permanente de justiție internațională legislația sa internă. Diferendul a fost rezolvat, în cele din urmă, odată cu reglementarea globală a reparațiilor și datoriilor de război prin Conferința de la Haga (1929—1930), iar soluția pentru ambele părți denotă că relațiile dintre state, chiar dacă trec prin faze controversate, pot fi reglementate dacă sînt rațional și atent promovate (p. 140—152).

⁵ Costin Murgescu, Nicolae Titulescu și problemele relațiilor economice dintre state, în „Revue roumaine d'histoire” nr. 3/1966, p. 406.

⁶ Arhiva M.A.E., fondul nr. 71/1922, S. 12, vol. 77 (nepaginat).

⁷ Arhiva M.A.E., fondul nr. 9, Conv., G. 1. VIII (nepaginat).

⁸ Arhiva M.A.E., fondul nr. 9, Conv., G. 1. VIII, telegrama nr. 5 985.

⁹ Arhiva M.A.E., fondul nr. 9, Conv., G. 1. VIII, vol. 1, telegrama nr. 1 087, din 5 august 1924.

Titulescu vedea în exproprierea efectuată după primul război mondial o măsură menită tocmai să „mențină ordinea socială”, deci să întărească statul burghez și stabilitatea „într-o întreagă regiune a Europei”¹⁰, ea reprezentând „un compromis de interes de clasă” și totodată „un compromis al intereselor de partid”¹¹. Elocventă rămîne deopotrivă mărturia asupra atmosferei și ideilor constatate de diplomatul român la Geneva, chiar la începutul dezbaterii diferendului.

Nicolae Titulescu a avut de luptat în această privință cu o anume „mentalitate conservatoare”. Într-o scrisoare particulară adresată lui I. G. Duca la începutul lunii mai 1923, el afirma că președintele Wood, ministrul de instrucție al Angliei, și Drumond erau conservatori, iar Quinone — un mare senior spaniol. Din această cauză „Exproprierea nu o pot pricepe! Și totuși, oameni corecți toți, au apreciat ce le-am spus, dar... cam speriați”¹². Titulescu sublinia, în egală măsură, efectele negative ale „mentalității de juriști puri”, care nu țin seamă de consecințele reale, pe plan social-economic, ale unei soluții examinate exclusiv prin prisma normelor juridice. „Dar a duce un problem politic la Haga, e deseori a deforma justiția în ce are mai nobil, pentru că înseamnă a-i cere să judece o chestie după fărîmăturile pe care procedura o lasă să răzbească pînă la ea”¹³.

Ca ministru al României la Londra, Titulescu a urmărit toate marile probleme europene și a fost adesea consultat de guvernul de la București. Relevăm atitudinea sa atentă asupra negocierilor încheiate prin Conferința de la Lausanne, care a reglementat și Statutul strîmtorilor — 1923 (p. 153—155). El a comunicat la București sugestiile primite, în vara anului

1922, asupra unei eventuale intervenții militare a României în zona Dardanele-Bosfor¹⁴ — intervenție respinsă de guvernul român¹⁵ și condiționată de participarea tuturor puterilor¹⁶ — conchizînd că s-a voit „să se facă presiune cu noi asupra Franței pentru ca acordul (în soluționarea conflictului greco-turc — *n.n.*) să se facă pe o politică mai apropiată de cea dorită la Londra, decît de cea dorită la Paris”¹⁷. De aceea, socotea în încheiere N. Titulescu, „acest fel de a interveni, pe care numai marile puteri își pot permite îndrăzneala să-l aibă, e foarte periculos. Dacă urmezi sugestiile celor mari și iasă rău, ți se poate spune: eu nu te-am silit; ai lucrat în interesul D-tale. Iar dacă nu urmezi sugestiile celor mari și le iasă lor bine, ți se poate spune: te-am chemat și nu m-ai urmat! De aceea trebuieușc perfect cîntărite interesele românești...”¹⁸.

Aceeași grijă pentru apărarea intereselor țării noastre se regăsește și în aprecierile lui Titulescu asupra pactului de la Locarno (p. 156), în care vedea numai o primă etapă spre realizarea securității colective în toată Europa¹⁹.

Controlul exercitat de capitalul străin asupra economiei și finanțelor țării în perioada crizei din 1929—1933, adînc resimțită de masele muncitoare din România, este minuțios examinat în monografie.

Citim, într-o telegramă, cuvintele puțin protocolare adresate de N. Titulescu lui Charles Rist, autorul raportului care propunea „curbele de sacrificiu” asupra salariilor: „...nu-i guvern pe lume care să poată supune o țară la restricțiuni ce implică asana-

¹⁰ „Société des Nations. Journal Officiel”, VI-e année, nr. 10, octobre 1925. Procès-verbal de la 35-e session du Conseil de la Société des Nations, documentul nr. 1551, p. 1343. Ședința din 5 septembrie 1925.

¹¹ „Société des Nations. Journal Officiel”, IV-e année, nr. 6, juin 1923. Ședința din 23 aprilie 1923, p. 606—607.

¹² Arhiva M.A.E., fondul nr. 77, T. 34, vol. 2 (nepaginat), scrisoare datată 27 aprilie — 2 mai.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ Arhiva M.A.E., fondul nr. 71/1922, T. 4, vol. 23 (nepaginat), telegrama nr. 2226, din 16 iulie 1922.

¹⁵ Arhiva M.A.E., fondul nr. 71/1922, T. 4, vol. 83 (nepaginat), telegrama lui I. G. Duca nr. 37155, din 21 iulie 1922.

¹⁶ *Ibidem*. Scrisoarea lui Titulescu către I. G. Duca din 4 octombrie 1922.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ „Société des Nations. Actes de la sixième Assemblée. Procès-verbaux de la Sous-commission du règlement pacifique des différends internationaux”. Ședința din 19 septembrie 1925, p. 37—38 (documentul nr. 3).

rea finanțelor cită vreme are arierate covârșitoare ce România datorește funcționarilor ei. Problema nu-i numai financiară, ci profund omenească". Și Titulescu adăuga: „Dumneata, domnule Rist, te-ai gândit probabil la un om economic abstract, lipsit de pasiune, lipsit de direle adinci pe care le creează suferințele și supunându-se orbește, ca un automat, la exigențele teoriei financiare și economice”²⁰.

Societatea Națiunilor a avut în Nicolae Titulescu un reprezentant de prestigiu, care a apărut principiile ei fundamentale și a urmărit, fără abateri, ca forul de la Geneva să devină instrumentul cel mai adecvat al cooperării internaționale și al menținerii păcii. Alegerea lui succesivă la președinția Adunării Generale în sesiunile din 1930 și 1931 rămâne, peste ani, o grăitoare mărturie (p. 186). Pentru diplomatul român, instituția de la Geneva constituia o realitate la care trebuiau să participe toate țările, în deplina lor suveranitate și fără instituirea unui suprastat, realitate unde se puteau realiza mecanismele complicate ale colaborării multilaterale, economice, financiare, culturale și unde se urmărea rezolvarea țelurilor politice majore — pacea, securitatea, dezarmarea (p. 92 și 186—190). De aici tendința spre universalitatea Societății Națiunilor, adică spre cuprinderea tuturor țărilor de pe glob (p. 189), care, fără a fi obligate la identitatea opiniilor sau a ideologiei²¹, trebuiau însă să respecte și să aplice în raporturile dintre ele anume principii fundamentale, cunoscute și acceptate de fiecare dintre ele, în virtutea propriei lor suveranități. Dacă acestea n-ar fi unanim respectate, sublinia Nicolae Titulescu, organizația internațională n-ar

putea dăinui²². Înțelegând interdependența relațiilor dintre state, indiferent de așezarea lor continentală, și „rolul imens pe care este chemată să-l joace America de Sud în viața internațională”²³, Nicolae Titulescu a contribuit activ la dezvoltarea legăturilor bilaterale cu țările latino-americane și la înființarea legațiilor României în Brazilia (1927), Argentina (1928), Chile și Mexic (1935)²⁴.

În mult discutata problemă a dezarmării, încheiată de altfel prin rezultatul contrar, al sporirii armamentelor, Titulescu a cerut să fie aplicate principiile egalității în drepturi a tuturor statelor, ale reducerii armamentelor pe etape, ale controlului internațional efectiv. El a declarat cu fermitate ministrului de externe al Marii Britanii, Sir John Simon, că „ceea ce împiedică mersul normal al lucrurilor sînt complicațiile de interese între marile puteri” și că „de cîte ori este vorba de un conflict grav care împiedică dezvoltarea normală a lucrurilor, este vorba de o mare putere...” (p. 203). Singurul rezultat pozitiv a fost adoptarea convențiilor pentru definirea agresorului, semnate la Londra, la 3 și 4 iulie 1933, cînd N. Titulescu a sprijinit, de la început, definiția agresorului propusă de ministrul de externe al U.R.S.S., Maxim Litvinov. De aceea, șeful diplomației române a subliniat, la 11 mai 1934, importanța convențiilor semnate: „A defini cu precizie agresiunea ca fapt pur și simplu, independent de orice considerații teoretică; a preciza cu grijă noțiunea teritoriului asupra căruia agresiunea nu s-ar putea exercita; a se angaja cu fermitate de a nu face operă de agresor, oricare ar fi rațiunile de ordin internațional sau intern care ar putea-o justifica, însemnează a substitui vagilor aspira-

²⁰ Arhiva M.A.E., fondul nr. 71/1932, R. 3, vol. 247 (nepaginat), telegrama nr. 155, din 21 iunie 1932; Costin Murgescu, *Nicolae Titulescu și problemele relațiilor economice dintre state*, în „Viața economică”, anul IV, nr. 11 (135), din 18 martie 1966.

²¹ „Société des Nations. Actes de la sixième Assemblée. Supplément spécial” nr. 34, p. 38 (documentul nr. 3). Intervenția lui N. Titulescu din 19 septembrie 1925.

²² Actes de la session extraordinaire de l'Assemblée de la Société des Nations convoquée en vertu de l'Article 15 du pacte, sur la demande du gouvernement chinois... Supplément spécial” nr. 101, p. 59—60. Discursul lui N. Titulescu din 7 martie 1932.

²³ Arhiva M.A.E., fondul nr. 77/T. 34, vol. 9 (nepaginat). Discursul rostit de N. Titulescu la 16 iunie 1936.

²⁴ Constantin I. Turcu, *Nicolae Titulescu și statele latino-americane*, în „Tribuna”, anul X, nr. 12 (477), din 24 martie 1966.

țiuni de ideal care au stăpinit pînă astăzi eforturile națiunilor și ale conducătorilor lor, o bază practică și solidă care constituie punctul de plecare al unei întregi vieți noi" (p. 211).

În aceeași direcție se înscrie și reluarea relațiilor diplomatice cu U.R.S.S., rezultat pe care ministrul de externe al României îl considera ca unul dintre cele mai importante acte ale carierei sale de om politic și care a fost sprijinit de partidele și organizațiile muncitorești și democratice din țara noastră, de personalități proeminente ale vieții culturale și științifice și de majoritatea partidelor burgheze. Înfăptuirea acestui act, preciza Titulescu, răspundea unor comandamente majore ale geografiei, ale istoriei și ale politicii — cele două state garantîndu-și reciproc suveranitatea — și întărea totodată pacea în sud-estul european, ambele țări conlucrînd și în cadrul Societății Națiunilor.

Monografia analizează, în continuare, participarea lui N. Titulescu la consolidarea Micii Înțelegeri, prin pactul de reorganizare semnat la Geneva, la 16 februarie 1933, și la constituirea Înțelegerii Balcanice (Atena, 9 februarie 1934), ambele pacte urmărind menținerea statu-quo-ului teritorial recunoscut prin tratatele de pace din 1919—1920 și asigurarea securității pe plan regional (p. 225—249). Acțiunea în acest sens era cu atât mai necesară cu cît politica revizionistă devenise, după 1930, tot mai activă, iar venirea hitlerismului la putere în Germania, în ianuarie 1933, nu făcea decît să agraveze asemenea tendințe. Este util de adăugat, credem, că reorganizarea Micii Înțelegeri și formarea Antantei Balcanice — bazate pe egalitatea absolută în drepturi a participanților și deschise, în anume condiții, și adeziunii altor state — constituiau singura alternativă pentru realizarea securității pe plan regional, dat fiind mecanismul lipsit de eficacitate stabilit de pactul Societății Națiunilor pentru a preveni și opri agresiunea, cît și

eșecul evident al negocierilor pentru dezarmare care, în decembrie 1932, avuseseră ca rezultat imediat recunoașterea egalității în drepturi a Germaniei cu celelalte mari puteri²⁵, implicînd în domeniul armamentelor. De altfel, încă din timpul dezbaterilor asupra Protocolului de la Geneva, în 1924, delegația română, prin declarațiile lui I. G. Duca²⁶ și N. Titulescu²⁷, arătase că, atîta vreme cît forul de la Geneva nu putea să realizeze pentru toți membrii săi arbitrajul, securitatea și dezarmarea, cu precizarea riguroasă a sferei lor de aplicare și cu existența reală a sancțiunilor economice și militare, singura soluție rămîneau acordurile regionale încheiate, evident, în cadrul Societății Națiunilor. „...Deși am colaborat cu toată rîvnă la documentul din 1924²⁸ și am introdus multe din dispozițiunile lui..., tot entuziasmul meu a căzut" — spunea N. Titulescu lui Eduard Herriot, la 19 martie 1925, întrucît constatarea că unele din amendamentele protocolului vizau să reducă asistența față de statul atacat la o simplă „obligațiune morală lipsită de sancțiuni". Ca atare, nu se puteau admite — principial și practic — arbitrajul obligatoriu și dezarmarea țării „numai contra unei securități de natură biblică care consistă în simplul fapt de a ajuta pe aproapele său"²⁹. Titulescu reluasese tema și în 1925³⁰. Evident, acordurile trebuiau extinse treptat, încît să cuprindă și să asigure securitatea și pacea întregului continent.

²⁵ Pierre Renouvain, *Histoire des relations internationales*, VIII, Paris, 1965, p. 62—63.

²⁶ „Société des Nations. Actes de la cinquième Assemblée. Procès-verbaux de la troisième Commission", p. 26—27. Intervenția din 12 septembrie 1924.

²⁷ *Ibidem*, p. 71—73.

²⁸ Adică la textul Protocolului de la Geneva.

²⁹ Arhiva M.A.E., fondul nr. 71/1925, G. 1, vol. 112 (nepaginat). Telegrama nr. 6513, din 20 martie 1925, adresată din Paris de către N. Titulescu ministrului afacerilor străine din București.

³⁰ „Société des Nations. Actes de la sixième Assemblée. Supplément spécial" nr. 34, p. 37—38 (documentul nr. 3).

Monografia analizează, în continuare, contribuția ministrului de externe al țării noastre la negocierile Pactului oriental, adeziunea sa imediată la Tratatul de asistență franco-sovietic (2 mai 1935), tratativele sale cu M. Litvinov pentru încheierea unui tratat de asistență mutuală între România și U.R.S.S., elaborat în prevederile sale esențiale în iulie 1936, dar care, ulterior, n-a mai fost semnat (p. 249—274).

În 1937, după înlăturarea din guvern, Titulescu reamintea că țelul final rămânea crearea unui sistem de securitate colectivă: „Pactul regional rămâne totdeauna deschis adeziunii tuturor celor interesați; de aceea el este compatibil cu Pactul Societății Națiunilor. El nu înseamnă decât punerea în vigoare anticipată a articolului 16 din Pact. Și dacă la începuturile sale este limitat, dacă n-a obținut, pentru a începe, decât câteva semnături, nimic nu se opune ca numărul iscăliților să crească și ca la sfârșit să devină general”³¹.

Un amplu capitol al monografiei (p. 275—326) este rezervat activității antifasciste și antirevizioniste a lui Nicolae Titulescu, care a avut „un caracter neîntrerupt și o intensitate constantă” (p. 278—279). Este arătată contribuția sa la tratativele asupra Pactului celor patru puteri, când s-a opus cu toată fermitatea încercării lui Mussolini de a stabili un „directorat” al Marii Britanii, Italiei, Germaniei și Franței în vederea rezolvării tuturor problemelor litigioase, inclusiv a celor afectând interesele celorlalte țări din Europa (p. 280—288). Autorul cărții analizează, de asemenea, politica promovată de N. Titulescu în diferitele probleme europene: un eventual Anschluss între Germania și Austria, restaurarea Habsburgilor, acțiunile teroriste inițiate de forțele fasciste (ur-

mare a atentatului de la Marsilia din 9 octombrie 1934, când au fost asasi-nați Alexandru I al Iugoslaviei și ministrul francez Louis Barthou), introducerea serviciului militar obligatoriu în Germania (16 martie 1935), conferința de la Stresa, acordul naval anglo-german (1935), agresiunea fascistă împotriva Etiopiei și, în sfârșit, ocuparea militară a zonei renane de către trupele naziste (martie 1936).

Un subcapitol al monografiei este rezervat poziției lui N. Titulescu în problema revizuirii Pactului Societății Națiunilor și a tratatelor încheiate prin semnarea Convenției de la Montreux, statornicind un nou statut al strimtorilor (iulie 1936).

Cartea se încheie printr-o amănunțită expunere a cauzelor care au dus la înlăturarea lui Titulescu din guvern (29 august 1936). Sunt analizate îndeosebi unelțirile sistematice înfăptuite an de an de cercurile guvernante din statele fasciste și revizioniste pentru a ajunge la înlăturarea lui N. Titulescu, precum și rolul jucat de unii politicieni ai cercurilor celor mai reacționare din România, care urmăreau același țel (p. 341—366).

Ultimul capitol al monografiei cuprinde anii exilului voluntar al lui N. Titulescu, pînă la moartea sa, survenită în martie 1941 (p. 367—383).

Evenimentele și acțiunile diplomatice în care a fost prezent Nicolae Titulescu arată totodată complexitatea analizelor cuprinse în monografia recenzată. Desigur, aspecte noi se vor adăuga, pe măsura publicării materialelor de arhivă. Dar, de pe acum, relevăm și reținem contribuția de real merit al autorului la cunoașterea acestei personalități proeminente a diplomației românești, studiul documentat și îngrijit, interpretarea atentă a faptelor. Monografia „Nicolae Titulescu” introduce astfel pe cititor și în istoria diplomației românești dintre cele două războaie mondiale.

D. C. GIURESCU

³¹ „L'ordre dans la pensée”. Discursul rostit de N. Titulescu la 19 iunie 1937 la Bratislava și publicat în „Sbornik právnické Faculty University Komenského v Bratislave”, Bratislava, 1937.

„Studii“, revistă de istorie

nr. 1-6/1966

Intrată în al 20-lea an de apariție, revista „Studii” constituie pentru cititorii săi o publicație utilă și interesantă care, prin variatele materiale privind istoria medie, modernă și contemporană a României, contribuie la ridicarea

nivelului științei istorice în țara noastră.

Pe baza noilor cercetări, în special pe baza utilizării unor noi fonduri de arhivă, materialele publicate în cele șase numere din 1966 ale revistei „Studii” aduc în circuitul științific atât date noi, cât și o serie de interpretări mai cuprinzătoare asupra unor evenimente istorice.

Din cele șase numere ale revistei apărute în cursul anului 1966, cinci sînt consacrate integral sau parțial unor aniversări sau comemorări.

Date fiind preocupările revistei „Anale” îndeosebi pentru problemele de istorie contemporană, referirile la articolele care abordează teme din această perioadă a istoriei vor fi mai dezvoltate.

Numărul 1 din 1966 al revistei „Studii” a fost consacrat aniversării unui moment de o deosebită importanță în istoria poporului român — Unirea Principatelor. Omagiiind acest eveniment, revista publică cuvîntul de deschidere rostit de acad. Ilie Murgulescu la sesiunea de comunicări privind Unirea Principatelor Române și un număr de cinci comunicări, prezentate în cadrul acestei sesiuni. Prima dintre comunicări, intitulată *Unirea Principatelor Române*, semnată de acad. Andrei Oțetea, reprezintă de fapt o sinteză asupra evenimentelor legate de Unirea Principatelor Române. Următoarele patru comunicări: *Momente din lupta revolu-*

ționară pentru unitatea națională a românilor între 1835 și 1848, de Cornelia Bodea, *Locul istoric al Adunărilor ad-hoc*, de Dan Berindei, *Țărănimea și Cuza Vodă*, de N. Adăniloaie, și *Cuza Vodă în amintirea poporului român*, de Constantin C. Giurescu, constituie tot atîtea contribuții la adîncirea unor probleme fără a căror înțelegere nu poate fi sesizată semnificația deosebită a momentului 24 ianuarie 1859 pentru poporul român. Este locul de aceea să apreciem aci atît ineditul și editul armonios îmbinate cît și interpretarea judicioasă făcută asupra datelor cuprinse în aceste comunicări.

Sumarul numărului 3 al revistei, consacrat în întregime aniversării a 45 de ani de la crearea P.C.R., se deschide cu studiul lui V. Liveanu intitulat: *Situația politică internă a României în momentul creării Partidului Comunist Român. Sistemul partidelor politice*. Pe baza unei bogate informații, edite și inedite, autorul realizează în acest studiu o trecere în revistă a principalelor trăsături ce au caracterizat partidele politice din România anilor ce au urmat primului război mondial. În acest sens, sînt prezentate, cu ceea ce au avut ele mai caracteristic, partidele conservator, conservator-naționalist, liberal, țărănesc, partidul poporului, încheindu-se cu caracterizarea partidului socialist ca cea mai avansată forță politică a țării pînă în mai 1921¹. Atît prin conținutul său, cît și prin noutatea pe care o prezintă publicarea în revistele noastre de specialitate a unui studiu ce abordează o asemenea problematică, articolul lui V. Liveanu constituie un început bun. Studii asemănătoare vor trebui în viitor elaborate și publicate și în legătură cu situația politică a României în celelalte perioade ale istoriei sale, cunoscut fiind faptul că pînă în prezent nu numai că nu s-a scris istoria vreunui

¹ „Studii”, revistă de istorie, tomul 19, nr. 3/1966, p. 467. În continuare, trîmîterile la această revistă vor fi date în text.

partid politic, dar nu s-a abordat sintetic problema nici în lucrări de proporții mai mici.

Pe linia preocupărilor de cercetare științifică avute timp de mai mulți ani de zile, L. Banyai semnează, în același număr al revistei, articolul *Din lupta unită a oamenilor muncii români și de alte naționalități sub conducerea P.C.R. (1933—1944)*. Ca și în celelalte perioade ale istoriei sale, și în acești ani P.C.R., luptând hotărît împotriva oricăror discriminări naționale, a dus o politică consecventă pentru întărirea unității tuturor oamenilor muncii, indiferent de naționalitate. În articolul său, L. Banyai prezintă numeroase exemple care ilustrează activitatea desfășurată de P.C.R. pentru înfrățirea în luptă a oamenilor muncii români cu cei de alte naționalități. Un accent deosebit pune autorul pe crearea și activitatea Uniunii oamenilor muncii maghiari din România (Madosz), înființată în august 1934.

În continuare, revista inserează două studii privind activitatea unor organizații de masă legale conduse de P.C.R.: *Comitetele pentru apărarea antifasciștilor*, de Gh. I. Ioniță și I. Babici, și *Lupta maselor populare pentru pace, împotriva războiului și pericolului fascist. Comitetul român pentru pace (1936—1939)*, de I. Iacoș. Ambele studii înfățișează, pe baza unui variat material documentar, activitatea bogată desfășurată de cele două organizații de masă într-o perioadă în care forțele populare au desfășurat o intensă luptă pentru apărarea drepturilor și libertăților democratice, împotriva pericolului fascist, pentru apărarea integrității teritoriale, a independenței și suveranității patriei în fața uneltirilor revanșarde și revizioniste ale Germaniei hitleriste, Italiei fasciste și Ungariei horthiste.

Sub semnătura lui I. Eșanu și I. Saizu este publicat, în continuare, un interesant articol intitulat *Aspecte ale rezistenței maselor populare din Moldova împotriva dictaturii militare-fasciste și a războiului hitlerist*. Pe baza unor date edite, și mai ales inedite, extrase în special din arhivele locale din Iași, Galați, Birlad, Rădăuți, Botoșani, Do-

rohoi etc., autorii reușesc să creeze cititorului o imagine cuprinzătoare asupra efortului pe care l-au făcut masele populare din Moldova, sub conducerea P.C.R., în lupta pentru răsturnarea dictaturii militare-fasciste, pentru scoaterea țării din războiul hitlerist și întoarcerea armelor împotriva Germaniei hitleriste. Tot pe baza unor cercetări locale a fost elaborat și articolul *Contribuția oamenilor muncii din Banat la susținerea frontului antihitlerist (23 august 1944—9 mai 1945)*, de Gh. D. Oancea.

În încheierea grupajului de articole consacrate aniversării creării P.C.R., în revistă este inserat studiul *Lupta maselor populare conduse de partid pentru împlinirea sarcinilor planurilor de stat pe anii 1949 și 1950*, elaborat de A. Simion și Gh. Tudor.

În numărul 3 este făcută și o prezentare cuprinzătoare a Muzeului de istorie a partidului comunist, a mișcării revoluționare și democratice din România, deschis cu prilejul celei de-a 45-a aniversări a creării P.C.R.

Numărul 4 al revistei, consacrat împlinirii a 250 de ani de la moartea stolnicului Constantin Cantacuzino, reunește într-un grupaj un număr de patru articole ce oglindesc viața și activitatea celui comemorat: *Din viața și din activitatea stolnicului Constantin Cantacuzino*, de I. Ionescu, *Stolnicul Constantin Cantacuzino, omul politic-umanistul (I)*, de Virgil Cândea, *Oriizonturi umaniste în cultura românească din secolul al XVII-lea*, de Corneliu Dima-Drăgan, *Contribuție la repertoriul corespondenței stolnicului Constantin Cantacuzino*, de C. Șerban.

Autorii celor patru articole, indiferent sub ce unghi privesc personalitatea lui C. Cantacuzino, sînt unanimi în a aprecia că marele învățat umanist a fost o pildă strălucită de iubire de neam; istoric și cartograf modern prin concepție și erudiție, el rămîne cea mai luminoasă figură printre oamenii de cultură ai țărilor române din secolul al XVII-lea.

Împlinirii a 75 de ani de la moartea lui Mihail Kogălniceanu i-au fost dedicate studiile *Mihail Kogălniceanu — istoric și om de stat*, de acad. Andrei

Oțetea, și *Opere ale lui M. Kogălniceanu necunoscute*, de Dan Simionescu, publicate în nr. 5/1966. Apreciind că „printre figurile progresiste din secolul trecut, Mihail Kogălniceanu ocupă, fără îndoială, alături de democratul revoluționar Nicolae Bălcescu, locul de frunte” (p. 849), acad. Andrei Oțetea prezintă personalitatea multilaterală a acestuia, insistând în special asupra calităților deosebite de istoric și de om de stat. Multipla și prodigioasă sa activitate — subliniază autorul — ne îngăduie „să vedem în Kogălniceanu, după moartea timpurie a lui Bălcescu, cea mai mare figură a istoriei noastre din a doua jumătate a secolului al XIX-lea” (p. 862).

Combătind părerea celor care au considerat că ultima operă a lui Mihail Kogălniceanu ar fi fragmentul „Tainele inimii”, apărut în anul 1850 într-un ziar al vremii, Dan Simionescu prezintă în studiul sus-amintit câteva dintre operele ulterioare „Tainelor inimii”, tipărite de marele istoric și scriitor, dar care pînă acum au fost necunoscute. Pe această linie, autorul are în vedere schița literară „Idei greșite” (1856), o culegere de documente tipărită la Londra (1857), o suită de articole apărute în ziarul „Alegătorul liber” în 1876 și o altă suită de articole apărute în „Informațiunile bucureștene” în 1870.

La rubrica *Centum anni Academiae Rei Publicae Socialistae Romaniae*, nr. 6 al revistei inserează un grupaj de 6 articole consacrate aniversării unui secol de activitate a Academiei. În primul dintre ele, intitulat *Centenarul Academiei Republicii Socialiste România*, acad. Andrei Oțetea face o trecere în revistă a istoriei de o sută de ani a acestui înalt for de știință și cultură, care și-a sărbătorit centenarul în cadrul unei sesiuni solemne desfășurate în prezența conducerii de partid și de stat. „Solemnitatea și amploarea cu care, sub auspiciile conducerii de partid și de stat, am serbat un secol de activitate închinată de Academie propășirii științelor, literelor și artelor din țara noastră — subliniază autorul — dovedesc cât de mult e prețuită moștenirea culturală pe care ne-au lăsat-o înaintașii noștri, care și ei au tins spre

adevăr prin metodele accesibile vremii lor. Noi tratăm cu respect opera lor și ne însușim tot ce e pozitiv în lucrările lor, convinși că nu vom putea servi știința decât cinstind pe cei ce au întemeiat-o. Tot ce facem noi azi nu poate fi decît continuarea, în spirit marxist, a muncii seculare săvîrșite de generațiile care ne-au precedat și cărora, în aceste momente solemne, le aducem smeritul nostru omagiu” (p. 1 067).

În continuare, revista publică sinteze deosebit de interesante asupra unora dintre problemele cele mai importante desprinse din activitatea de un secol a Academiei. Pe această linie se înscriu articolele: *Societatea Academică Română (1867—1878)*, de Dan Berindei, *Unitatea națională în preocuparea Academiei Române*, de Vasile Maciu și Vasile Netea, *Academia Română și chestiunea țărănească*, de Matei Ionescu și Traian Lungu, *Publicarea izvoarelor istorice naționale și preocupările Academiei Române*, de Dan Simionescu, și *Academia Republicii Socialiste România*, de I. Goliat. Fiecare din aceste studii abundă în date extrem de interesante, care aduc nu numai o contribuție la cunoașterea unor aspecte mai puțin cunoscute sau încă necunoscute din activitatea Academiei, ci și un omagiu acestui for al inteligenței românești care, cum subliniază unul dintre autori, se prezintă „în anul Centenarului său ca o instituție matură, care desfășoară o activitate de cercetare multilaterală, îndreptată spre progresul economic al țării, spre propășirea științei și culturii naționale, spre slujirea devotată a poporului” (p. 1 153).

În afara materialelor incluse în rubricile festive amintite, revista cuprinde numeroase alte studii și comunicări privind istoria medie, modernă și contemporană a României. Aceasta reflectă preocuparea salutară a colectivului redacțional al revistei de a înmănunchea, în același sumar, materialele cu caracter festiv cu cele obișnuite și de a găsi o cale pentru a realiza în prezentare un echilibru între epocile medievală, modernă și contemporană și a pune astfel la dispoziția cititorilor un material pe cât de variat, pe atît de interesant.

În ce privește istoria medie a României, aceasta este reprezentată în sumarele din 1966 ale revistei de un număr apreciabil de materiale *. Cu câteva excepții, articolele de istorie medie abordează o serie de aspecte particulare ale epocii, constituind însă, fiecare dintre ele, prin ineditul lor, o contribuție la cunoașterea trecutului de luptă al poporului nostru. De mai mare însemnătate ni se par, prin problemele aduse în circuitul științific și prin interpretarea dată fiecăruia dintre ele, materialele semnate de: I. Corfus, I. Donat, Maria Holban, V. Mihoarea și Manole Neagoe.

Istoriei moderne a României — consistent reprezentată în numerele festive apărute în anul trecut — i s-au afectat mai puține titluri în restul sumarelor: *Legislația agrară din perioada 1907—1912 și aplicarea ei*, de M. Iosa (nr. 2), *Un proiect din 1857 al lui Mihail Sturza pentru organizarea Principatelor Române*, de Vasile Maciu (nr. 1), *Activitatea lui C. A. Rosetti ca ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice în 1866*, de Șt. N. Isar (nr. 6), „*România*”, primul cotidian al poporului român, de Vasile Netea (nr. 1) și *Societatea „Transilvania” din București pentru sprijinirea studenților și elevilor meseriași români din Austro-Ungaria*, de V. Curticăpeanu (nr. 1). Prin bogăția informației și valoarea interpretativă, aceste articole pun în evi-

dență aspecte deosebit de importante ale istoriei moderne a patriei noastre.

O interesantă prezentare cu puncte de vedere judicios argumentate realizează Miron Constantinescu în nr. 1 al revistei, publicând și comentând *Mesajul lui V. I. Lenin către muncitorii și popoarele din Austro-Ungaria — 2/3 noiembrie 1918*, document care, după cum subliniază autorul, are „o însemnătate deosebită pentru istoria mișcării muncitorești internaționale, pentru istoria țărilor din Europa Centrală, inclusiv țara noastră, și pentru cunoașterea politicii externe a statului sovietic din 1918—1919” (p. 127).

Istoria contemporană a României, în afara numerelor festive — în care este, de asemenea, bogat reprezentată —, mai formează obiectul a două extrem de interesante articole de politică externă — *Nicolae Titulescu și politica pentru menținerea integrității teritoriale a României*, de Eliza Campus (nr. 2) și *Acțiuni diplomatice desfășurate după Anschluss de România împotriva expansiunii Germaniei hitleriste spre sud-estul Europei*, de Viorica Moisuc (nr. 4) — și a unui articol de istorie a mișcării muncitorești: *Activitatea desfășurată de P.C.R. pentru încheierea Frontului Unic Muncitoresc împotriva exploatării capitaliste și a pericolului fascist, cu prilejul zilei de 1 Mai 1934*, de O. Măcișescu (nr. 5).

Despre personalitatea lui Nicolae Titulescu s-a scris mult și se va scrie încă, datorită bogăției de fapte și concluziilor ce se desprind din multilaterală și prodigioasă activitate a acestuia. Eliza Campus, pe baza unor variate materiale documentare, edite și inedite, conturează contribuția deosebită pe care a adus-o marele om politic și diplomat român la consolidarea Micii Înțelegeri, la folosirea acesteia și a celorlalte organisme internaționale în lupta pentru apărarea păcii și menținerea integrității teritoriale a României, tot mai expusă, în al patrulea deceniu al secolului nostru, uneltirilor revanșarde și revizioniste ale Germaniei hitleriste, Italiei fasciste și Ungariei horthiste. „Prin toate acțiunile sale — subliniază autoarea —, Nicolae Titulescu s-a dovedit a fi în

* Ne referim la: *Informații despre organizarea administrativă și fiscalitate în Țara Românească (1764—1765) în opera lui Atanasie Comnen Ipsilante*, de Olga Căncă (nr. 2); *Prisoasele în Țara Românească în primele două decenii ale Regulamentului Organic*, de I. Corfus (nr. 5); *Păstoritul românesc și problemele sale*, de Ion Donat (nr. 2); *Miscarea iluministă moldoveană de la sfârșitul secolului al XVII-lea*, de Al. Tuțu (nr. 5); *Condica Văcăreștilor. Copii de documente, regeste și mențiuni publicate*, de G. D. Florescu și D. Pleșia (nr. 5); *În jurul publicării recente a unor documente inedite din secolul al XIV-lea privitoare la românii din Transilvania*, de Maria Holban (nr. 4); *Participarea diplomatică a Moldovei la aplanarea neînțelegerilor polono-tătare în 1763*, de V. Mihoarea (nr. 2); *Despre politica externă a lui Neagoe Basarab de Manole Neagoe (nr. 4)*; *Viața și activitatea lui Gheorghe Șincai*, de Manole Neagoe (nr. 6); *Cercetări cu privire la producția minieră din Moldova și Țara Românească (sec. X—XVII)*, de Șt. Olteanu (nr. 5); *Populația Țării Românești în ajunul reformelor lui Constantin Mavrocordat. Un document inedit*, de S. Papacostea (nr. 5).

primul rînd un mare patriot. Întreaga sa muncă, întreaga sa inteligență, întreaga sa viață, el le-a închinat țării. Pînă la moarte, el a slujit un singur crez : în serviciul României" (p. 250).

Pe coordonatele unei cercetări aprofundate făcute timp de mai mulți ani, Viorica Moisuc aduce în discuție o problemă extrem de interesantă privind eforturile diplomației românești îndreptate, după Anschluss, împotriva expansiunii Germaniei hitleriste spre sud-estul Europei. Dovedind o cunoaștere aprofundată a momentelor grave prin care a trecut România în acea perioadă, autoarea reușește să prezinte realist problemele și să contribuie astfel la stabilirea adevărului istoric pe care, din lipsă de cunoaștere ori din superficialitate de tratare, alte lucrări apărute în țară și peste hotare l-au denaturat *.

În paginile revistei „Studii” apărută în 1966, pot fi întîlnite și o serie de materiale de istoriografie, teorie și metoda istoriei, care, chiar dacă nu rezolvă pe deplin problemele puse în discuție, au darul de a introduce în circuitul științific unele aspecte extrem de interesante și de utile frontului istoric. Pe această linie se înscriu în primul rînd *Istoria și contemporaneitatea*, de V. Liveanu (nr. 2), *Concepțiile lui Alexandru D. Xenopol în problema industrializării României*, de Ion Veverca (nr. 2) și *Juristul Bogdan Petriceicu Hașdeu și contribuția lui la istoria dreptului*, de P. Strihan (nr. 4).

Ceea ce continuă să dea acestei reviste de știință nota consistenței, a împlinirii misiunii pentru care apare este realizarea, număr de număr, a unei bogate înmănuncheri de materiale privind viața științifică, revista revistelor, recenzii, însemnări etc. Grijă pentru reflectarea în forme variate, în paginile revistei, a acestui gen de activitate științifică este cu atît mai salutară cu cît se reușește să se asigure, cam în proporție de 1/3 și uneori chiar mai

mult, spațiu redacțional pentru asemenea rubrici.

Rubrica „Viața științifică” a inserat în anul 1966 materiale privind desfășurarea principalelor reuniuni interne și internaționale ale istoricilor, vizitele de studii făcute de istoricii români în alte țări, ca și alte variate manifestări ce au avut loc în domeniul cercetării istorice, al aniversărilor și comemorărilor.

Și în anul care a trecut revista a recenzat cele mai importante cărți apărute în țară și peste hotare, remarcîndu-se obiectivitatea celor care, apreciind valoarea unei lucrări ori a alteia, au pus în discuție, ori de cite ori a fost cazul, slăbiciunile, inadvertențele acestora. Am remarca pe această linie recenzia semnată de Șt. Olteanu și M. Rusenescu asupra „Istoriei orașului București” vol. I (nr. 4), recenzia semnată de Viorica Moisuc asupra lucrării „Istoricul unui tratat înrobitor”, de A. Niri (nr. 5), cea semnată de An. Iordache și M. Iosa asupra lucrării „Mișcări și frămîntări țărănești în România la sfîrșitul secolului al XIX-lea (1889—1900)”, de C. Corbu și A. Deac (nr. 3), recenzia semnată de L. P. Marcu asupra lucrării „Contribuții la studiul satelor devălmășe românești”, de H. H. Stahl (nr. 1) etc.

În afara unui impresionant număr de note de lectură asupra altor lucrări apărute, revista a publicat și în anul trecut cuprinzătoare prezentări ale unor reviste de istorie din țară și de peste hotare, printre care „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lingă C.C. al P.C.R.” nr. 1—6 din 1965 (nr. 3), „Revue Roumaine d'Histoire” (nr. 6), „Novaia i Noviešaia Istoria” (nr. 1), „Studi istorici” (nr. 5), „Revue d'Histoire de la deuxième guerre mondiale” (nr. 2), „Ceskoslovensky Casopis historicky” (nr. 4), „The English Historical Review” (nr. 2), „Kvartalnik Historyczny” (nr. 5), „Zeitschrift für Geschichtswissenschaft” (nr. 4), „Byzantion” (nr. 1) etc.

Prin varietatea materialelor publicate, nivelul științific și forma corespun-

* Ne referim cu deosebire la lucrarea *Istoricul unui tratat înrobitor*, de A. Niri, apărută în Editura științifică, 1965, și asupra căreia Viorica Moisuc a publicat în revista „Studii” nr. 5/1966 (p. 995—1001) o documentată recenzie.

zătoare în care sînt prezentate, revista „Studii” răspunde sarcinilor ce revin istoriografiei românești actuale, în special celei de a informa permanent opinia științifică și cercurile de cititori interesați asupra celor mai recente re-

zultate ale cercetării istorice, asupra metodelor de lucru și a concluziilor la care s-a ajuns prin investigația științifică.

GH. I. IONIȚĂ

„Studii și articole de istorie“

vol. VIII, Editura științifică, 1966, 444 p.

STUDII ȘI ARTICOLE
DE
ISTORIE

MAINTIENEA SA NED E PE PERIOADA DE PUBLICAȚIE
DIN DEPARTAMENTUL DE EDITURĂ

VIII

Noul volum al culegerii, apărut sub egida *Societății de științe istorice și filologice din Republica Socialistă România*, se deschide cu o serie de materiale care abordează teme de interes general pentru istoria României.

Acad. P. Constantinescu-Iași semnează articolul *Profesorii și mișcarea antifascistă din România*, dedicat activității antifasciste a acestei categorii de intelectuali în perioada anilor 1932—1938. Participarea membrilor corpului didactic la mișcarea largă antifascistă din România în epoca de ascensiune a forțelor reacționare și a creșterii pericolului fascist, arată autorul, se înscrie la loc de cinste în istoria patriei noastre, alături de întreaga luptă dusă de forțele democratice sub conducerea Partidului Comunist Român.

Articolul prof. univ. Vasile Maciu, intitulat *Nicolae Iorga, istoric al poporului român*, înfățișează contribuția marelui savant la dezvoltarea istoriografiei românești. Pe lângă valoarea sa științifică, materialul constituie o călăuză pentru cei care vor să cunoască și să adîncească opera istoriografică a lui Nicolae Iorga.

Cauzele refugierii husiților în Moldova și centrele lor în această țară, articol semnat de prof. univ. Const. C. Giurescu, reprezintă un valoros aport la istoria huseitismului în general, a influenței acestuia în țările române în special. În articolul *Politica fiscală a lui Ioan-vodă Caragea oglindită în corespondența inedită a lui Manuc-bei*, prof. univ. Ion Ionașcu, pe baza acestei corespondențe, coroborate cu alte izvoare, analizează politica fiscală, excesele acesteia în timpul domniei lui Ioan-vodă Caragea.

Interesul pentru editarea unor lucrări referitoare la istoria școlii românești, domeniu asupra căruia istoriografia noastră din ultimii ani n-a insistat în măsură suficientă, apare ca o trăsătură caracteristică a ultimului număr al acestei culegeri. Materialul elaborat de Cornelia Bodea și Paul Cernovodeanu se ocupă de *Primele școli ostășești din Țara Românească (1838—1840)*. Se relevă modul original în care autoritățile din Țara Românească, în epoca Regulamentului organic, au înțeles să rezolve, parțial, neștiința de carte, manifestată în armată. Printre cei care s-au ocupat de instruirea ostașilor în școlile de acest gen a fost și N. Bălcescu, unii dintre elevii săi numărîndu-se printre participanții activi la revoluția din 1848.

Legea învățămîntului public din 1864, care a organizat școala românească în conformitate cu necesitățile

dezvoltării statului român modern, a avut consecințe pozitive asupra ridicării nivelului de cultură al întregului popor. Maria Itu și Elena Potorac, în articolul *Activitatea lui V. A. Urechia privind organizarea școlii din timpul său*, evidențiază contribuția acestuia la dezvoltarea școlii și culturii românești mai ales în epoca organizării statului național. Axat tot pe problema dezvoltării învățământului, articolul lui I.D. Marin despre *Primii 30 de ani din viața școlilor comunale din județul Botoșani (1864—1894)* realizează un gen de micromonografie școlară a perioadei abordate, cuprinzând chestiuni variate ca : organizarea școlilor comunale, condițiile activității lor, rolul cadrelor didactice în educarea și instruirea generațiilor de școlari etc. Vasile Scurtu și Mihail Triteanu, în comunicarea *Societatea de lectură a elevilor români de la liceul din Baia Mare (1869—1877)*, abordează o temă importantă mai ales pentru înțelegerea contribuției intelectualilor români la lupta pentru eliberarea națională, intensificată după constituirea monarhiei dualiste austro-ungare. Societatea de lectură de la liceul din Baia Mare, ca și cele similare din alte centre școlare ale Transilvaniei, a constituit un important focar de răspîndire a culturii naționale și, totodată, o formă de protest împotriva opresiunii ce se exercita asupra naționalităților din Imperiul austro-ungar.

O serie de materiale din această publicație analizează aspecte sociale, economice și politice ale dezvoltării unor orașe și centre industriale în diferite epoci istorice, vizînd elucidarea unor aspecte particulare ale istoriei României. Semnalăm, mai întîi, comunicarea *Călători străini despre Iași în secolele XIV—XIX*, semnată de Georgeta Crăciun. Materialul este interesant prin realizarea unui tablou al dezvoltării capitalei Moldovei în decursul secolelor menționate. Imaginea aceasta ar fi fost mai pregnantă dacă

izvoarele externe utilizate ar fi fost mai sistematic îmbinate, îndeosebi cu documentele interne. Remarcăm, în același timp, contribuția lui Gheorghe Platon în articolul *Observații cu privire la populația Țîrgului Bîrlad la mijlocul secolului al XIX-lea*. Dimitrie Gh. Ionescu în *Lupta orășenilor din Buzău cu episcopia (1550—1850)* fixează momentele mai importante ale acestui îndelungat fenomen din a doua jumătate a secolului al XVI-lea și pînă la jumătatea secolului trecut, cînd lupta păturilor orășenești sfîrșește prin respingerea definitivă a încercărilor repetate ale episcopiei de a cîntropi vatra și moșia orașului. Radu Gioglovan, în articolul *Revoluția din 1848 în Țîrgoviște și împrejurimi*, analizează poziția diferitelor categorii sociale față de revoluție, subliniind aportul lor la triumful mișcării și la înăbușirea încercărilor contrarevoluționare ale reacțiunii.

Ar fi de dorit totuși ca asemenea lucrări să fie mai puternic ancorate în realitățile locale, iar argumentația, pe baza informației inedite, mai consistentă. Constantin Enea și Vasile Șchiopu și-au asumat sarcina prezentării luptei muncitorilor de la salinele din Transilvania în perioada primului război mondial în comunicarea *Din lupta muncitorilor de la salinele din Transilvania (1914—1918)*. Numeroase informații scot în evidență acțiunile cu caracter social-economic și politic ale acestora, vizînd obținerea unor condiții mai bune de muncă și de trai. Totodată sînt prezentate unele date referitoare la atitudinea muncitorilor din saline față de problema națională, dar ele sînt insuficiente, așa încît rolul acestei părți a muncitorimii din Transilvania în lupta pentru desăvîrșirea unității naționale nu este redat în întreg sa lumină. Comunicarea lui Petru Panțiru, *Momente din lupta muncitorimii gălățene, sub conducerea comuniștilor, împotriva dictaturii militare-fasciste, pentru înfăptuirea insurecției naționale antifasciste din august 1944*, își propune să releve

aportul proletariatului din Galați la răsturnarea dictaturii antonesciene și la eliberarea țării de fasciști. Datele de arhivă utilizate, referitoare la situația muncitorimii din timpul războiului, sînt semnificative pentru ilustrarea creșterii spiritului de luptă împotriva regimului de dictatură. Sînt înfățișate, de asemenea, aspecte ale insurecției naționale antifasciste în orașul Galați, insistîndu-se asupra acțiunilor muncitorimii gălățene conduse de comuniști împotriva ocupanților germani.

Istoria presei și a tipografiilor din unele centre orășenești ale României a stat în preocuparea unor autori. Astfel, Ion Ganea în comunicarea intitulată *Din istoria tipografiilor și a presei brăilene (1836—1866)* prezintă, pe baza unor surse inedite, efortul depus în acei ani de oamenii luminați și întreprinzători din Brăila pentru desființarea monopolului feudal asupra tipăriturilor. Comunicarea lui Roland Taborsky, *Aspecte de critică socială în revista meseriașilor „Munca”, editată la Sebeș între 1908 și 1910*, este consacrată relevării contribuției acestui periodic muncitoresc la dezvoltarea unui curent de opinie potrivit regimului social existent. În coloanele revistei meseriașilor din Sebeș își găsesc reflectarea diferite probleme cu caracter social-economic, politic și cultural-literar. Totodată, culegerea acordă o atenție deosebită ogîndirii legăturilor firești dintre poporul român de pe ambele versante ale Carpaților. „Orientarea revistei spre România — scrie autorul — exprimă și ea dorința de unitate națională a unor pătri largi ale românilor asupriți din Transilvania” (p. 288). Ea contribuie în felul acesta nu numai la critica regimului social-economic existent, dar și la lupta pentru desăvîrșirea unității naționale.

Mai cităm, pentru faptele interesante puse în circulație, comunicările: *Date*

despre mitingul aviatic al lui Aurel Vlaicu organizat la Tîrgu-Mureș în 1912 de Simion Fuchs; Ocupația germană la Craiova în anii 1916—1918 de Ion Călin. Profesorii de istorie vor găsi în coloanele acestei publicații articolul semnat de Elena Munteanu, care se ocupă de probleme ale metodicii predării istoriei, intitulat: Cum realizăm lecțiile de cultură în cadrul orelor de istorie.

Din acest punct de vedere, publicația este pe cale de a-și stabili un profil care răspunde preocupărilor numeroaselor cadre didactice atît prin probleme de metodică, dar mai ales prin publicarea de articole privind istoricul învățămîntului, al unor școli, despre viața și activitatea unor dascăli de renume etc. Nici o revistă din țară nu publică asemenea materiale decît cu totul accidental.

Rubrica „Texte și documente” înseamnă *Cronica meșteșugarului Ion Dobrescu (1802—1830)*, necunoscută pînă acum, descoperită de Ilie Corfus. Ea oglindește aspecte ale vieții social-economice și politice a Țării Românești din unghiul de vedere al unui reprezentant al micilor meșteșugari și negustori și oferă numeroase date utile, unele dintre ele importante pentru aprofundarea împrejurărilor în care s-a desfășurat mișcarea revoluționară din 1821. Contribuția documentară a lui Dan Berindei, *Un moment din viața și activitatea lui George Barițiu*, reliefează rolul acestuia în sprijinirea cercetărilor de istorie națională, intensificate după constituirea Societății Academice Române, al cărei membru fondator a fost.

Volumul se încheie cu o cronică care surprinde aspecte din activitatea științifică a filialelor și subfilialelor *Societății de științe istorice și filologice*, mai precis, menționarea comunicărilor susținute în cadrul sedințelor publice și al sesiunilor științifice în anul școlar 1964—1965.

A. STAN

Emil Băldescu: „Din istoria legăturilor revoluționare româno-bulgare“ (1909—1916)

Editura științifică, 1966, 180 p.

Din istoria legăturilor revoluționare ROMANO-BULGARE

jurul orașelor Turnu, Brăila etc., și-au păstrat totuși o largă autonomie internă. Aflate în nordul Dunării, ele au fost mai ferite în fața expansiunii otomane, servind de multe ori ca loc de refugiu pentru numeroși locuitori din Peninsula Balcanică, în special bulgari, fugiți din fața cotropitorilor. Totodată Țările Române au oferit acestor emigranți condiții prielnice în vederea organizării luptei de emancipare națională a popoarelor lor. „În România — arată istoricul bulgar Hristina Mihova —, bulgarii au avut condiții să ducă o viață liberă și liniștită. Ei aveau școli, biblioteci, tipografii și scoteau ziare proprii”. Iar revoluționarul Gh. Sava Rakovski sublinia că România a fost pentru poporul bulgar „...un azil liber și inviolabil, iar casa săteanului român a fost deschisă bulgarului cu cea mai mare ospitalitate”.

Între anii 1852 și 1877, în România au apărut 57 de periodice ale emigrației bulgare; de asemenea, în tipografiile românești s-au tipărit un număr considerabil de manuale și cărți bulgărești. La noi în țară își desfășurau activitatea nestingherite comitete revoluționare bulgărești, care organizau acțiuni în sudul Dunării; au trăit și au activat vestiți revoluționari bulgari, cum au fost: Gh. Sava Rakovski, Vasil Levski, Liuben Karavelov, Hristo Botev și alții.

În timpul războiului ruso-româno-turc de la 1877, alături de ostașii ruși și români, au luat parte la lupte și voluntari bulgari, contribuind la obținerea victoriei în acest război, care le va aduce un principat autonom bulgar, asigurându-le, de acum, condiții mai bune de dezvoltare la ei în țară.

Legăturile revoluționare româno-bulgare au continuat și în anii ce au urmat acestor evenimente.

Pe linia abordării științifice a relațiilor de colaborare dintre socialiștii români și bulgari între anii 1909 și 1916 se înscrie lucrarea lui Emil Băldescu, apărută în Editura științifică.

Autorul lucrării prezentate folosește o variată bibliografie, de la materialul de arhivă până la periodice și lucrări beletristice. Materialul de arhivă provine de la Ministerul Afacerilor Externe al Republicii Socialiste România, din fondul Casei Regale, de la Arhivele statului București și din Arhiva Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R. Păcat că unele fonduri de arhivă n-au fost selectate cu mai multă grijă, autorul mulțumindu-se a da unele informații destul de sporadice.

Au fost utilizate, de asemenea, lucrări cu caracter general și special și îndeosebi periodicele românești („România muncitoare”, „Lumea nouă”, „Mișcarea socială”, „Viitorul social”, „Lupta zilnică” etc.) și bulgare („Rabotniceski vestnik”). De asemenea, dintre documentele publicate a folosit substanțial: „Documente diplomatice”, „Evenimentele din Peninsula Balcanică” și „Documente din mișcarea muncitorească (1872—1916)”.

Capitolul I al lucrării, intitulat *România și Bulgaria la începutul secolului al XX-lea*, face o prezentare generală a statelor din Peninsula Balcanică până în 1909, insistându-se, bine-

înțeles, asupra României și Bulgariei, asupra dezvoltării lor economice-sociale și politice, a maturizării și organizării clasei muncitoare. În acest sens este extrem de elocvent pasajul de la pag. 30—31 reprodus din Engels (scris în 1893) : „...la bătrînețe trebuie să mă apuc să învăț și limbile română și bulgară pentru a putea urmări înaintarea socialismului spre est și sud-est... ne bucurăm din suflet de aceste avantposturi ale noastre din sud-estul Europei, la granița Asiei, care duc spre mările Mării Negre și ale Mării Egee steagul, înălțat de Marx, al proletariatului contemporan...”

În capitolul II al lucrării — *Ajutorul internațional reciproc dintre mișcarea muncitorească din România și cea din Bulgaria* — se fac referiri la congresele celor două partide social-democrate, la manifestațiile muncitorești antirăzboinice, subliniindu-se faptul că a existat o preocupare din ambele părți pentru întărirea și permanentizarea unor legături trainice și că muncitorii înaintați din România și Bulgaria au găsit forme vii de manifestare a solidarității între masele populare dînd sens larg internaționalismului proletar și contribuind la îmbogățirea experienței mișcării muncitorești.

Unele dintre congresele P.S.D. din România și ale P.M.S.D. din Bulgaria (al „tesneacilor”) au constituit adevărate tribune de colaborare internaționalistă între cele două partide prin participarea reciprocă a delegațiilor, prin împărtășirea experienței revoluționare, prin telegrame de salut sau alte manifestații de simpatie și stimă reciprocă.

În anul 1910 între cele două partide a existat și o legătură directă. În octombrie a fost trimis la București ca delegat al Comitetului sindical din Sofia Gheorghe Dimitrov, „pentru o mai bună cunoaștere și apropiere de sindicatele românești” (p. 43). Socialiștii „tesneaci”, se arată în lucrare, „și-au îndreptat atenția spre mișcarea muncitorească din România, deoarece era țara cu industria cea mai dezvoltată, cu proletariatul cel mai numeros din

Peninsula Balcanică și cu o bogată experiență revoluționară.” În menținerea și consolidarea relațiilor revoluționare româno-bulgare, un rol pozitiv l-au avut din partea P.S.D. din România I. C. Frimu, Dumitru Marinescu, Gheorghe Cristescu, Alecu Constantinescu, C. Dobrogeanu-Gherea și alții.

Capitolul III al lucrării se ocupă de *Lupta partidelor socialiste din România și Bulgaria pentru întărirea prieteniei româno-bulgare și pentru apărarea păcii în Balcani în anii 1912 și 1913*. Prezentîndu-se cadrul general și forțele participante la războaiele balcanice, ar fi fost bine să se explice mai detaliat ce revendicări urmăreau cele 4 state — Bulgaria, Serbia, Muntenegru și Grecia — care luptau împotriva Imperiului otoman. Toate aceste patru state erau independente, dar revendicau teritorii care le aparținuseră și care la acea dată mai făceau parte efectiv din statul turc. E. Băldescu arată la începutul lucrării că în 1878 Bulgaria a devenit un principat autonom (autorul întrebuintează termenul de eliberare națională a Bulgariei), dar acest principat era încă vasal sultanului. Era necesar ca autorul, ocupîndu-se de revoluția „junilor turci” din 1908, să arate că profitînd de această conjunctură Bulgaria s-a proclamat stat independent (1908). Această precizare ar fi dus la înlăturarea formulării ambigue de la pagina 99, unde, făcîndu-se o comparație cu situația socialiștilor români în timpul primului război balcanic, se spune : „condițiile în care luptau însă socialiștii bulgari erau altele. Bulgaria, care nu se eliberase definitiv de sub dominația Turciei, intrase în război împotriva acesteia”.

E. Băldescu dă o serie de amănunte privind participarea României la cel de-al doilea război balcanic, subliniind repetatele acțiuni de fraternizare ale ostașilor români cu populația și cu soldații bulgari întorși de pe front. În lucrare se arată că, cu toate greutățile provocate de războaiele balcanice, le-

găturile dintre mișcarea muncitorească din cele două țări, deși au trecut prin grele încercări, nu au slăbit. Ele au continuat, atît direct, prin întâlniri bilaterale, cit și prin intermediul congreselor și conferințelor Internaționalei a II-a.

Autorul insistă asupra manifestului partidelor socialiste din Balcani din octombrie 1912, semnat de către P.S.D. din România, P.M.S.D. („tesneacii“) din Bulgaria, Federația socialistă a muncitorilor din Salonic etc., în care se protestează împotriva războiului balcanic.

Capitolul IV, intitulat *Colaborarea dintre proletariatul din România și Bulgaria în cadrul conferințelor socialiste interbalcanice*, se ocupă de prima Conferință socialistă interbalcanică (1909), Conferința socialistă preliminară de la Belgrad (1911), precum și de colaborarea internaționalistă româno-bulgară în cadrul Conferinței socialiste interbalcanice de la București (1915). În încheierea capitolului, autorul trage concluzia pe deplin justificată că Conferința de la București (1915) a fost prima manifestare de solidaritate proletară internaționalistă după falimentul Internaționalei a II-a.

În ultimul capitol al lucrării, *Legăturile revoluționare româno-bulgare în perioada primului război mondial*, sînt prezentate conjunctura generală care a dus la declanșarea primului război mondial, situația României aflată între cele două mari puteri imperialiste (Austro-Ungaria și Rusia țaristă) care intrate în război puneau în primejdie însăși ființa națională a poporului român.

Legăturile revoluționare româno-bulgare, în perioada 1914—1916, au evoluat, căpătînd forme tot mai variate: organizări de mitinguri la care participau conducători ai muncitorilor din ambele țări, articole apărute în

presă, delegați la congrese socialiste, mișcări, manifeste etc. Legăturile s-au întrerupt vremelnic în august 1916, cînd România și Bulgaria s-au aflat efectiv în război.

Dar, arată autorul, citîndu-l pe cunoscutul slavist român Ion Bogdan, diversiunile în liniamentele cele mari ale acestor două popoare se vor dovedi trecătoare, căci comunitatea intereselor celor mai vitale, a intereselor de existență va persista și de aici înainte.

Lucrarea pe care o prezentăm se încheie cu un scurt paragraf, în care autorul arată că, bazîndu-se pe experiența istorică acumulată, partidele comuniste și guvernele Republicii Socialiste România și R. P. Bulgaria au preluat și duc mai departe steagul păcii, prieteniei și colaborării interbalcanice, între toate popoarele doritoare de pace și progres social.

Ar fi de sugerat autorului ca, într-o viitoare ediție, să utilizeze ultimele lucrări ale istoriografiei bulgare, iugoslave etc. privind situația statelor balcanice de la sfîrșitul sec. XIX și începutul sec. XX. Lipsa aceasta se resimte mai ales la capitolul I, unde E. Băldescu face o prezentare generală a istoriei Peninsulei Balcanice și folosește ca sursă, în mai multe ocazii, lucrări apărute la începutul secolului nostru. Valoarea științifică a lucrării va crește dacă va remedia aceste lacune. De asemenea, aparatul critic trebuie prezentat cît mai complet și precis, deoarece, fără a preciza dosarul și fila, informația rămîne la general și folosește prea puțin cercetătorului care vrea să aprofundeze problema.

Apariția lucrării lui E. Băldescu reprezintă o contribuție la cunoașterea legăturilor revoluționare ale socialiștilor români cu socialiștii din celelalte țări balcanice și în special din Bulgaria.

N. CIACHIR

Vehbi Bala: „Presa albaneză din România“*

În studiul de față, cercetătorul albanez Vehbi Bala prezintă publicistica albaneză din România, analizând conținutul principalelor organe de presă apărute în perioada anilor 1887—1939.

De la bun început el arată că „studierea presei albaneze din România are importanță pentru istoria presei noastre, pentru istoria politică și a mișcării intelectuale, precum și pentru istoria limbii, literaturii, folclorului și etnografiei noastre”, deoarece această presă „a adus o contribuție prețioasă la deșteptarea și întărirea conștiinței naționale, la emanciparea societății albaneze, la formarea culturii pe baza scrierii-citirii limbii albaneze, la apărarea poporului și a țării în fața opiniei publice mondiale. Ea a jucat, de asemenea, un rol mare la cimentarea prieteniei dintre poporul albanez și poporul român, la cunoașterea amănunțită a tradițiilor, intereselor și năzuințelor celor două popoare. Fără îndoială, presa albaneză din România nu se putea dezvolta fără sprijinul acestei prietenii, fără ajutorul și ocrotirea mediului românesc” (p. 31).

Primul ziar luat în discuție este săptăminalul „Drita” („Lumina”), apărut în 1887 la Brăila; de la al treilea număr a fost editat numai în limba română. Acest ziar se considera continuatorul tradiției patriotice create de Naum Vechilhari, deoarece Brăila fusese „leagănul creării unei societăți culturale albaneze”.

După un an, la București, în limbile română și albaneză, este editat organul de presă săptăminal „Shqipetari” („Albanezul”). Ziarul era redactat de către societatea „Drita” din București, sub conducerea lui N. Nacio și a avut colaborarea unor literați ca Asdreni sau M. Grameno, care au imprimat ziarului un pronunțat caracter politic în slujba mișcării de eliberare națională.

Autorul trece apoi în revistă gazetele: „Albania” (București, 15 mai 1897), editată de Visarion Dodani,

„Steaua Albaniei” (1898), condusă de Dhimitër Ilo, „Renașterea albaneză” (1903), editată de Thoma Avrami, care, toate, au fost susținătoare patriotice, active și energice ale aspirațiilor de libertate ale poporului albanez.

Vehbi Bala se oprește mai pe larg asupra revistei lunare „Viața albanoromână”, publicație la care au colaborat numeroase personalități politice și culturale române și albaneze, exprimând în acest fel telurile comune, colaborarea și prietenia dintre cele două popoare. Mai tirziu eforturile acestei reviste vor fi continuate de ziarul „Patria”, editat de Ioan N. Mihail-Lehova la Constanța, începând cu data de 1 august 1912 și pînă în anul 1914, după care ziarul își continuă viața la Dures și Shkodra, în Albania.

Începînd cu anul 1915, la Constanța se editează „Steagul Albaniei”, ca organ național condus de un comitet, avînd ca girant pe Alexandru Cerava, scris în limbile română și albaneză. Tot în aceeași vreme apare și revista „Dituria”, avînd ca director pe Lumo Skendo.

Organ de presă cu o existență mai îndelungată avea să fie ziarul „Albania nouă”, apărut în București la 28 august 1919; din 1920 se va tipări la Constanța. După părerea lui V. Bala acest ziar nu a avut întotdeauna o linie consecventă, oscilînd între diferitele curente din viața politică a Albaniei. Cu toate acestea, la el au colaborat o mare parte din patrioții albanezi, precum și o serie de publiciști români remarcabili, printre care, îndeosebi, acad. Victor Eftimiu. Numărul 38 al ziarului din 7 iulie 1921 conține o scrisoare adresată lui Nicolae Iorga, prin care societatea culturală albaneză „Unirea” din Constanța îi aduce la cunoștință savantului român că a fost ales membru de onoare al societății, ca o recunoaștere a marilor sale merite în apărarea drepturilor istorice și a libertăților poporului albanez.

Din celelalte publicații analizate de autor mai cităm: „Vocea Albaniei” (București, martie 1926), „Tribuna”

* Revistă shkencore e Institutit pedagogjik dyvjekar të Shkodrës, nr. 1/1966, p. 31—52.

(1927), condusă de T. Pika, „Koşova” (1932), editat de G. Bubani, „Kuvendi Kombëtar”, apărut între anii 1933 şi 1935, şi revista „Ushëtima” („Ecoul”), editată sub egida Societăţii studenţilor albanezi din România, în mai 1936.

La 15 iulie 1936 apare ziarul „Shkëndia” („Scnteia”), „organ al patrioţilor albanezi emigranţi”.

Autorul subliniază că orientarea ideologică a acestui ziar a fost influenţată de acţiunea, sfaturile şi îndemnul comunistilor români. Similitudinea dintre titlul organului de presă albanez şi cel al organului de presă al P.C.R. nu este întâmplătoare.

V. Bala arată în continuare că „Shkëndia” a dus mai departe tradiţiile revoluţionare ale patrioţilor albanezi ce au activat în România.

Lucrarea cercetătorului albanez aduce date despre activitatea laborioasă a patrioţilor albanezi timp de mai multe decenii pe teritoriul ţării noastre, subliniind în mod deosebit faptul că apariţia presei albaneze în România s-a datorat colaborării dintre cele două popoare şi că fără îndoială această presă a suferit o puternică influenţă din partea mediului românesc.

S.D.

„Voprosî istorii”

Nr. 1—12/1966

Revista sovietică „Voprosî istorii”, editată lunar de Secţia de istorie a Academiei de ştiinţe a U.R.S.S. şi de Ministerul Învăţămîntului Superior, Mediu şi Special, se remarcă printr-o tematică largă şi printr-o mare varietate de rubrici. Ea acordă atenţie, în egală măsură, problemelor de istorie a U.R.S.S., precum şi celor de istorie universală. Pe lângă studii ştiinţifice, un loc important îl deţine în revistă partea informativă, departajată în rubrici ca: *Ştiinţa istorică în U.R.S.S.*, *Note*, *Recenzii*, *Legături internaţionale ale istoricilor sovietici*, *Ştiinţa istorică peste graniţă*, *Note despre articole*, *Cronica vieţii ştiinţifice*, *Scrisori şi adnotări*, *Fapte*, *evenimente*, *oameni* etc.

Cea mai mare parte a studiilor publicate în revistă în anul 1966 este consacrată problemelor privind istoria Rusiei şi a U.R.S.S. în secolul al XX-lea.

În întâmpinarea aniversării semicentenarului Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie, mai multe articole sînt consacrate unor aspecte din anii Revoluţiei şi ai războiului civil. Articolul „Revoluţia din Octombrie şi relaţiile economice ale statului sovietic în lumea capitalistă în anii 1917—1918” de V. A. Sişkin (nr. 11), combătînd istoriografia burgheză, în special pe americanul G. F. Kennan, aduce o serie de elemente care demonstrează poziţia principală a guvernului sovietic de dezvoltare a legăturilor economice cu ţările capitaliste. Un alt articol, semnat de A. M. Gak, V. A. Kuziko şi I. S. Polneaski, se referă la „Ajutorul material frăţesc al poporului sovietic dat oamenilor muncii din ţările capitaliste în anii 1917—1927” (nr. 7). Autorii îşi limitează tema numai la ajutorul acordat de poporul sovietic proletariatului din Germania, Japonia, China şi Anglia. A. I. Grunt publică un interesant articol, intitulat: „Noua tactică de baricade şi răscoalele armate din anii 1905 şi 1917” (nr. 11), în care dezbate problema folosirii, în aceşti ani, în condiţii cu totul noi, a tacticii luptelor de baricade, specifice acţiunilor revoluţionare din

secolul trecut, pe care, la timpul său, a analizat-o pe larg F. Engels.

Revista publică, de asemenea, o serie de materiale cuprinzând aspecte interesante ale revoluției burghezodemocratice din 1905—1907. Astfel, în articolele: „Burgezia rusă în toamna anului 1905”, semnat de E. D. Cermenski (nr. 6), și „Intellectualitatea democratică a Rusiei în anii revoluției din 1905—1907”, de L. K. Arman (nr. 12), sînt prezentate date și fapte cărora pînă acum li s-a acordat mai puțină atenție în istoriografia sovietică, dar care completează tabloul istoric al acelor ani. În același spirit sînt scrise articolul: „Mahnovismul și falimentul lui”, de S. N. Semenov (nr. 11) și studiul lui A. A. Ahtamazian „Despre tratativele de la Brest-Litovsk din anul 1918” (nr. 11).

Ca rezultat al strădaniei istoricilor sovietici de a găsi cele mai adecvate forme de prezentare istorică a epocii construirii socialismului în U.R.S.S., revista inserează articolele: „Satul colhoznic în primul an de după război” de I. M. Volhov (nr. 1); „Dezvoltarea culturală în satul sovietic în anii 1933—1940”, de A. M. Vîltam și M. P. Kim (nr. 5); „Perfecționarea conducerii industriei în anii primului cincinal”, de V. Z. Drobijev (nr. 6); „Rezolvarea problemei bumbacului în U.R.S.S.”, de B. A. Tulebaev (nr. 9); „Problema scrierii la popoarele din U.R.S.S. în revoluția culturală”, de L. M. Zak și M. I. Isaev (nr. 2); „Căpitania industriei sovietice în anii 1926—1940”, de A. F. Havin (nr. 6) ș.a.

În cursul anului 1966, în paginile revistei a fost publicată o suită de articole în cadrul unei discuții despre națiune. Aceasta dovedește că istoricii sovietici au simțit nevoia să reia dezbaterea unei probleme care își păstrează nealterată nu numai importanța social-istorică, ci și actualitatea politică. În articolul: „Despre categoria națiunii”, care deschide această discuție, semnat de M. A. Sverdlin și P. M. Rogacev (nr. 1), se emite o nouă definiție a națiunii: „Națiunea este o comunitate de oameni istoricește constituită, care se caracterizează printr-o viață economică sta-

bilă (în prezența clasei muncitoare), prin comunitate de teritoriu, de limbă (în special literară), printr-o conștiință a apartenenței etnice și, de asemenea, prin câteva particularități de psihologie, de tradiție în modul de viață, în cultura și în lupta de eliberare” (p. 45). Această definiție a stîrnit un puternic ecou, toți participanții la discuție ținînd să-și spună părerea asupra ei. Unii au aprobat-o, cum rezultă mai ales din intervențiile publicate în nr. 12 al revistei, alții, dimpotrivă, au găsit-o „prea încărcată și nu în toate părțile fundamentată” (de pildă, T. I. Buemistrova, în articolul „Unele probleme ale teoriei națiunii” — nr. 12). În legătură cu aceasta, în articolul semnat de M. S. Giunusov, intitulat „Națiunea ca comunitate social-etnică de oameni” (nr. 4), se arată, printre altele, că popoarele din U.R.S.S., în marea lor majoritate, își păstrează individualitatea și în perioada trecerii spre comunism, că granițele etnice, foarte probabil, vor dura mai mult decît granițele statale. S. T. Kaltahcian, în articolul „Despre problema categoriei de națiune” (nr. 6), reia această problemă; făcînd o trecere în revistă a tezelor marxiste, el include în rîndul celor patru trăsături distinctive ale națiunii ideea de stat național. Punctul de vedere susținut de P. G. Semenov („Națiunea și problema de stat națională în U.R.S.S.” — nr. 7), potrivit căruia în U.R.S.S. ar avea loc o „denaționalizare” a republicilor autonome și chiar unionale, a fost combătut de M. O. Mnatakanian, în articolul „Națiunea și ideea de stat național” (nr. 9). Citindu-l pe V. I. Lenin, care a atras atenția de mai multe ori că națiunile vor continua să existe încă mult timp după instaurarea dictaturii proletariatului pe scară mondială, autorul propune următoarea definiție pentru națiunea socialistă: „Comunitate de oameni care a apărut în cadrul unui stat pe baza comunității de limbă, de teritoriu, de viață social-economică, ideologică și culturală” (p. 36). Discuțiile nu s-au încheiat și nici nu s-a insistat asupra unor concluzii definitorii.

În cadrul rubricii *Discuții și dezbateri*, o atenție deosebită a fost acordată problemei genezei capitalismului în Rusia. Astfel, în numerele 10 și 11 au fost publicate două intervenții, prima aparținând unui grup de istorici format din I. A. Bulighin, E. I. Indonova, A. A. Preobrajenski, I. A. Tihonov și S. M. Troițki, iar cea de-a doua lui N. I. Pavlenko.

Dintre materialele care abordează probleme referitoare la specificul cercetării istoriei societății socialiste menționăm, în primul rând, studiul „Aspecte metodologice ale studierii istoriei clasei muncitoare sovietice” (nr. 4), semnat de O. I. Skaratan. Sînt interesante statistica și clasificarea lucrărilor apărute în U.R.S.S. pe această temă între anii 1946 și 1964. Ele oferă posibilitatea surprinderii tuturor laturilor sub care poate fi privită istoria clasei muncitoare în condițiile societății socialiste: compoziția, nivelul de viață, nivelul cultural, promovarea cadrelor de intelectuali, legături reciproce cu țărănimea, legături internaționaliste, manifestări politice și participare la conducerea societății și a statului, dezvoltarea sindicatelor, clasa muncitoare ca principal producător al societății, eroismul în muncă, democrație de producție. Autorul arată că, deși totalul lucrărilor care tratează tematica menționată mai sus se ridică la impresionanta cifră de 1 123, totuși istoriografia clasei muncitoare din U.R.S.S., atît ca volum, cît și din punct de vedere al nivelului științific, este încă necorespunzătoare marilor realizări ale clasei muncitoare din Uniunea Sovietică (p. 12).

Revista „Voprosi istorii” a reflectat, în paginile sale, preocuparea istoricilor sovietici pentru studierea problemelor de metodologie, de determinare a locului științei istorice în raport cu alte științe sociale. O contribuție în această direcție aduce V. M. Lavrovski în articolul „Despre obiectul și metoda istoriei ca știință” (nr. 4). Autorul susține că obiectul istoriei nu trebuie redus la relațiile de producție industrială sau agrară, ci trebuie extins asupra tuturor forme-

lor de manifestare ale societății: politice, religioase, științifice, filozofice etc. În cadrul acelorași preocupări se înscriu și alte articole cu un pronunțat caracter teoretic ca, de exemplu, cel semnat de E. S. Markarian: „Despre principiile de bază ale studiului comparat al istoriei” (nr. 7).

Rubricile „Amintiri”, „Publicații” și „Schife documentare”, inaugurate în anii trecuți, inserează memorii, documente și alte materiale de informație și narațiune istorică, avînd menirea de a stimula interesul unui cerc larg de cititori pentru problemele de istorie. Materialele din această rubrică prezintă, de regulă, o anumită prospețime documentară, sînt redactate într-o manieră mai puțin rigidă și se citesc cu plăcere. Așa sînt, de pildă, cele cîteva capitole din „Memoriile” lui Garibaldi (nr. 1, 3, 4), tipărite, de altfel, și în volum în cursul anului 1966, documentele asupra urmăririi și judecării lui Emilian Pugaciov (nr. 3, 4, 5, 7, 8), evocarea epocii „stolîpiniste” și a asasinării personajului ei principal, în 1911 (nr. 1, 2).

Alte materiale incluse în aceste rubrici reconstituie portretele unor personalități proeminente sau pun în fața cititorului ultimele noutăți despre ele, uneori chiar cu un ușor iz de senzație. În primul caz poate fi citată prezentarea lui Churchill, de V. G. Truhanovski (nr. 5, 6, 7), în al doilea, articolul consacrat ultimelor zile ale lui Napoleon, de E. A. Natanson (nr. 10), în special tulburătoarei versiuni a existenței unei „dubluri” a împăratului, cu ajutorul căreia Napoleon a putut evada din insula Sfînta Elena, în 1818 (nr. 10). După această versiune, moartea lui Napoleon s-ar fi produs nu la Sfînta Elena, în 1821, ci în curtea palatului Schönbrunn din Viena, la 4 septembrie 1823, cînd Bonaparte, deghizat, încercînd să pătrundă în palat, unde era bolnav fiul său, ar fi fost împușcat mortal de santinele.

În cadrul acestor rubrici își găsesc locul materiale documentare nu numai din epocile trecute, ci și din istoria contemporană, îmbogățindu-se, în felul acesta, evenimentele istorice cu fapte și episoade, de regulă, necunoscute.

Astfel, epoca privind Rusia la începutul secolului nostru este înfățișată cititorului prin pana unui fost funcționar superior țarist, V. B. Lopuhin, ale cărui amintiri, depuse la Biblioteca „Saltikov-Șcedrin” din Leningrad, au fost publicate fragmentar sub titlul „Oameni și politică”, în numerele 9, 10 și 11. Prezintă interes, de asemenea, amintirile lui V. V. Suhomlin (nr. 4), revoluționar de nuanță narodnică, eser, emigrant între anii 1918 și 1954, corespondent de presă pe lângă Ministerul Afacerilor Externe al U.R.S.S. din 1954 pînă la moarte (în 1963). Avînd o viață atît de furtunoasă, Suhomlin a lăsat o arhivă care prezintă interes pentru istoricul contemporan.

Aspecte din perioada de după primul război mondial se găsesc în amintirile lui N. G. Kuznețov, fost atașat militar sovietic în Spania în timpul războiului național-revoluționar al poporului spaniol, care a participat la apărarea Republicii Spaniole în flota de război a acesteia (nr. 5, 6). Mai notăm amintirile lui V. I. Aboltin despre instaurarea puterii sovietice în Sahalinul de Nord (nr. 10), ale lui N. A. Antipenko despre aspecte din Germania din momentul capitulării pînă la Conferința de la Potsdam (nr. 9).

Articolele pe teme de istorie a feudalismului au, în genere, fie un caracter de sinteză, fie de dezbatere a problemelor de istoriografie. Din prima categorie menționăm studiul lui A. M. Saharov : „Biserica și formarea statului centralizat rus” (nr. 1) și cel semnat de E. V. Gutnova despre „Unele probleme ale ideologiei țărănimii în epoca medievală” (nr. 4). În cea de-a doua categorie se înscrie articolul „Istoriografia loviturilor de palat din Rusia în secolul al XVIII-lea” de S. M. Troițki (nr. 2).

Zeci de studii și articole au fost consacrate problemelor de istorie universală. Cîteva dintre acestea reprezintă contribuții, fie prin date, fie prin interpretări noi, la studierea unor momente importante din trecutul altor popoare. Printre acestea menționăm articolul „O mie de ani de existență a statului polonez” (nr. 10), în care cunoscuții specialiști V. D. Koroliuk și

I. S. Miler aduc precizări în diferite probleme, ca aceea a datei începutului istoriei scrise a Poloniei etc.

Două articole, deși cu teme deosebite, se fixează asupra unui singur an : 1815. Primul, semnat de A. L. Zak, evocă aspecte „Din istoria luptei diplomatice la Congresul de la Viena” (nr. 3), în special în legătură cu problema Poloniei și a Saxoniei. Revăzînd documentele oficiale ale congresului, autorul restabilește unele nuanțe ale poziției participanților la tratativele de la Viena, pentru a răspunde istoriografiei postbelice, în special celei din Republica Federală a Germaniei, din Anglia și S.U.A., care, în referirile lor privind Congresul de la Viena, idealizează statul prusac, absolvindu-l de orice politică militaristă și agresivă. Cel de-al doilea articol aparține cunoscutului specialist în istoria Franței A. Z. Manfred și se referă la „Ideile social-politice din anul 1815” (nr. 5). Autorul arată că o mare însemnătate practică a avut în anii încheierii epocii napoleoniene principiul „legitimismului”, folosit cu dibăcie de Talleyrand la Congresul de la Viena. În același timp cu triumful „legitimismului”, care slujea ideologia conservatoare feudală-aristocratică, a luat naștere însă și liberalismul, ca un curent social-politic cu largi perspective de dezvoltare. Ca urmare a sentimentelor născute la popoarele care au participat la lupta de eliberare împotriva lui Napoleon, ideea națională s-a impus, de asemenea, în viața social-politică a Europei. Alături de aceasta, ca o moștenire a epocii Revoluției franceze, s-a afirmat și mișcarea democrat-revoluționară ; la „stînga” mișcării ideologice a timpului se situau socialiștii utopici.

Studiul „Napoleon a incendiat oare Moscova ?” de V. M. Holodkovski (nr. 4) repune în discuție o problemă asupra căreia, în decursul a peste un secol și jumătate, părerile au fost împărțite. Cu cîțiva ani în urmă, istoriografia sovietică, prin Tarlé, Necikina, Kudreașov ș.a., a dat un răspuns ferm acestei întrebări : înșiși rușii au incendiat Moscova, în 1812. Ținînd însă seama că, prin anii 1950—1952, isto-

ricii Kojukov, Bezkravnii, Garnici au susținut teza opusă, potrivit căreia Napoleon ar fi ordonat incendierea Moscovei, Holodkovski își propune să sistematizeze argumentele celor două versiuni, pentru a lămuri definitiv problema. În acest scop, el pune în fața cititorului nu numai documentele din care reiese regretul lui Napoleon pentru incendierea Moscovei, ci și câteva mostre asupra modului cum au denaturat documentele istoricii care s-au ambiționat să demonstreze vinovăția împăratului francez.

Un valoros studiu semnează K. B. Vinogradov și I. A. Pisarev despre „Principalele direcții ale politicii externe a Austro-Ungariei” (nr. 6). Pornind de la constatarea că, pînă în prezent, nu există o lucrare fundamentală pe această temă, autorii, făcînd o investigație largă în literatura documentară a problemei, își propun să reliefeze particularitățile politicii externe austro-ungare, relațiile acesteia cu Germania, rezultatele expansiunii austro-ungare în Balcani, manevrele din timpul războiului mondial. În articol sînt enumerate momentele importante care au jalonat sensul politicii externe a Austro-Ungariei la începutul veacului nostru — criza bosniacă, războaiele balcanice, începutul primului război mondial. Între altele, în articol se amintește despre înrăutățirea relațiilor cu România (p. 92), despre însemnătatea pe care o acordau politicienii de la Viena „obiectului de miliarde — care era România” (p. 97).

Cîteva studii abordează aspecte din istoria societății contemporane: „Problema negrilor în mișcarea muncitorească din S.U.A. în anii 1919—1938”, de N. V. Sivacev (nr. 8); „ Internaționala socialistă și lupta împotriva războiului în anii 1924—1939”, de E. B. Cerniak (nr. 2); „Politica externă a Norvegiei în timpul celui de-al doilea război mondial”, de A. S. Kan (nr. 12); „Doctrinile politice ale cercurilor conducătoare din Anglia după cel de-al doilea război mondial”, de A. N. Krasilnikov (nr. 8); „Africa de

sud-vest în cadrul relațiilor internaționale de după război”, de G. V. Fokcev (nr. 7) ș.a.

Dintre materialele consacrate istoriei construirii socialismului în alte țări menționăm: „Din experiența formării clasei muncitoare în Republica Populară Mongolă”, de G. S. Matveeva (nr. 4); „Din experiența istorică a sistemului cu mai multe partide în Cehoslovacia”, de B. N. Topornin (nr. 12).

În anul 1966, „Voprosi istorii”, principală revistă sovietică de istorie, a împlinit 40 de ani de la apariție. Cu acest prilej, a fost publicat editorialul „Revista și știința istorică” (nr. 1), în care, alături de cîteva considerații asupra rolului pe care l-a îndeplinit și îl îndeplinește o revistă marxistă de istorie, sînt amintite principalele etape ale drumului pe care aceasta l-a parcurs. Apărută la începutul anului 1926, sub numele de „Istorik-marxist”, ea și-a schimbat denumirea, începînd cu numărul 1 din 1937, în „Istoriceskii jurnal”, iar în 1941 a fuzionat cu „Borba klassov”, organ al Asociației istoricilor sovietici. Din 1945 revista apare sub actuala denumire.

În cele patru decenii de existență, „Voprosi istorii” a reflectat în paginile sale întreaga evoluție a istoriografiei sovietice, căutările sale, dezbaterile asupra a numeroase probleme, succesele sale. Referindu-se la locul pe care îl ocupă „Voprosi istorii” în peisajul publicisticii istorice din Uniunea Sovietică, editorialul a relevat că „trăsătura distinctivă a revistei o reprezintă varietatea tematicii — atenția către cele mai diferite perioade ale istoriei naționale și străine, din cele mai vechi timpuri pînă în zilele noastre” (p. 7).

Se poate spune că întregul conținut al revistei „Voprosi istorii” pe anul 1966 reflectă această trăsătură distinctivă.

N. COPOIU

A. Hillgruber: „Hitler, König Carol und Marschall Antonescu“

Franz Steiner Verlag, Wiesbaden, 1965, 382 p.

A doua ediție a lucrării lui A. Hillgruber, „Hitler, König Carol und Marschall Antonescu“ (1965), care urmează celei din 1954, folosește o bază documentară mult mai largă, aducând în circulație atît documente noi din arhivele germane din Potsdam și Bonn, cit și din seriile complete ale colecțiilor de documente publicate în ultimul deceniu. Ne vom referi pe scurt la unele dintre ele.

Autorul a folosit ca „surse primare“ documentele de politică externă ale Ministerului de Externe german, aflate în Arhiva din Bonn, documente privind istoria relațiilor militare româno-germane din Arhiva din Freiburg (restituite de S.U.A.), documente asupra Misiunii militare germane în România, a complexului problemelor economice româno-germane (în special a livrărilor de petrol) din Arhiva regională din Koblenz, documente asupra relațiilor economice, politice și militare româno-germane din Arhiva din Potsdam — acestea din urmă fiind în mare măsură cunoscute istoricilor români.

Textul vechii ediții a lucrării a suferit modificări (corecturi și completări) și în urma folosirii de către autor a unor importante volume de memorii, publicate sau nepublicate, aparținînd unor personalități naziste din anii 1939—1944 și care au cunoscut diferite aspecte ale relațiilor româno-germane (memoriile lui Neubacher, Stelzer, Gerstenberg, Hansen etc.). De remarcat că detaliile date de generalul Hansen, printr-o scrisoare trimisă Institutului de istorie din München — unde lucrează autorul — la 6 martie 1958 se referă la unele importante amănunte noi asupra „planului Barbarossa“ — și anume la convorbirile secrete dintre Hitler și generalul Antonescu din decembrie 1940.

În lucrare s-a folosit un număr mare de memorii sau jurnale de război ale conducătorilor militari naziști, ca Paulus, Görnitz, Friessner, Rehn, Kissel, apărute în ultimii ani în Republica Federală a Germaniei. Istorici din R.F.G. ca Broszat, Brügel, Reitlinger și alții au publicat lucrări sau studii consacrate istoriei politice și economice a României în anii 1938—1944, printre care menționăm „Garda de fier și cel de-al treilea Reich“ (Broszat).

A. Hillgruber consideră că orientarea politicii externe a României după 1933 a avut ca factor aproape determinant evoluția situației internaționale europene în primul rînd. El arată că relațiile economice româno-germane după 1934 și chiar din timpul războiului au avut la bază complimentaritatea economică a celor două țări și că, pe de altă parte, politica externă a României a urmat calea „tradițională“ a alianței cu Franța și Anglia. Aceste două elemente — politica economică și alianțele politice — erau, după părerea lui A. Hillgruber, mijloacele prin care se urmărea securitatea României.

În cartea lui Hillgruber își găsește un loc important tratarea destul de amănunțită a istoriei Gărzii de fier și cu deosebire a organizațiilor fasciste germane din România, a rolului lor pe plan intern în ceea ce privește sprijinirea politicii celui de-al treilea Reich în România și în Balcani.

Baza documentară largă a lucrării oferă posibilitatea de a cunoaște, în formă prelucrată, o serie de documente noi, privind istoria relațiilor economice-politice și militare româno-germane.

D.S.

Adunarea solemnă consacrată împlinirii a 530 de ani de la răscoala de la Bobilna

În primele zile ale lunii martie, poporul nostru a aniversat împlinirea a 530 de ani de la marea răscoală de la Bobilna a țăranilor transilvăneni, români și maghiari, îndreptată împotriva asupririi și nedreptăților sociale, pentru progres și demnitate umană. Prin țelurile, vigoarea și întinderea ei, prin forțele sociale participante și prin mijloacele folosite, răscoala de la Bobilna se înscrie în șirul amplelor mișcări și războaie țărănești care au zguduit din temelii orînduirea feudală de pe continentul european.

Între manifestările închinete aniversării acestui eveniment se înscrie și adunarea solemnă de la Cluj din 10 martie 1967.

În prezidiul adunării au luat loc tovarășii Iosif Banc, membru supleant al Comitetului Executiv al C.C. al P.C.R., vicepreședinte al Consiliului de Miniștri, Manea Mănescu, membru supleant al Comitetului Executiv al C.C. al P.C.R., secretar al C.C. al P.C.R., Pompiliu Macovei, președintele Comitetului de Stat pentru Cultură și Artă, acad. Ștefan Bălan, ministrul învățămîntului, Aurel Duca, prim-secretar al Comitetului regional Cluj al P.C.R., acad. Constantin Daicoviciu, rectorul Universității „Babeș-Bolyai”, reprezentanți ai sfaturilor populare regionale Cluj, Crișana, Maramureș, Mureș-Autonomă Maghiară și Hunedoara, profesori universitari, țărani cooperatori, activiști ai organelor locale de partid, de stat și obștești.

În sală se afla un număr mare de țărani din satele și comunele Bobilna, Căpîlna, Sic, Apatiu, Florești și din alte așezări ale regiunii, care, în anul 1437, au fost cuprinse de focul răscoalei, fruntași ai vieții obștești din regiune, oameni de știință și cultură, muncitori și ingineri din

marile întreprinderi ale orașului, cadre didactice universitare, studenți.

Răscoala populară de la Bobilna a avut rădăcini adînci în întreaga dezvoltare social-economică și politică a Transilvaniei. Scinteia care a aprins flacăra răscoalei a constituit-o acțiunea samavolnică a episcopului catolic Gheorghe Lepeș de a strînge dijma bisericească pe trei ani în urmă în monedă nouă, de valoare superioară celeia aflate pînă atunci în circulație, ceea ce însemna ruina completă a micilor gospodării țărănești.

Flacăra răscoalei a ridicat la luptă unită aproape întreaga iobăgime română și maghiară, lucrători de la ocele de sare, populația țărilor, păturile sărace ale unor orașe ca Dej, Cluj, Aiud și altele.

„De la izbucnirea ei s-a manifestat cu o mare putere — arăta prof. univ. Ștefan Pascu — forța revoluționară și capacitatea de luptă a țăranimii. Atacarea castelurilor, curților feudale și a celor mănăstirești, distrugerea documentelor ce conțineau obligațiile țăranimii, adunarea poporului și organizarea unei tabere pe dealul de la Bobilna, sfatul aleșilor țăranimii, solia trimisă voievodului Transilvaniei, toate acțiunile și fiecare dintre ele dovedeau cu prisosință amploarea mișcării, gîndurile și scopurile răsculaților”.

Revendicările țăranimii, înscrise în cea dintîi înțelegere dintre răsculați și nobili, între care înțînirea în fiecare an a căpitanilor și aleșilor satelor și țărilor pentru a cerceta respectarea înțelegerii, îmbracă un caracter revoluționar.

Radicalizarea răscoalei, atacarea în fundamentele ei a structurii societății transilvănene a acelei vremi, răsturnarea raporturilor sociale existente — toate acestea

au coalizat într-o unire și mai strînsă forțele antipopulare. „Pentru ca ei să fie răpuși pe glia udată cu singele lor — spune scriitorul Laszlofi Aladar — a trebuit să se pună în mișcare întreaga forță de oprimare a feudalismului”.

Deși răscoala de la Bobilna a fost înfrîntă, ecoul ei a dăinuit peste veacuri. „Cinstind sub soarele socialismului biruitor memoria celor care în decursul veacurilor s-au jertfit pentru triumful ideii de dreptate și progres — arăta tovarășul Iosif Banc în cuvîntul său —, aducînd fierbintele nostru omagiu vitejiei și spiritului de dăruire al răsculaților de la Bobilna, România socialistă a ridicat pe dealul Bobilnei un impunător monument închinat eroismului, băr-

băției și dirzeniei cu care iobagii români și maghiari au luptat înfrățiți împotriva asupririi și împilării. Dar cel mai de preț monument închinat luptelor comune din trecut este unitatea de nezdruccinat a întregului nostru popor în jurul partidului, frăția dintre toți oamenii muncii fără deosebire de naționalitate, puternică forță motrice a progresului țării pe drumul socialismului”.

Marea ridicare de la Bobilna apare în perspectiva timpului ca un pisc al vrierilor și năzuințelor maselor populare din țara noastră, o culme măreață a luptelor pentru libertate, dreptate, progres și o viață mai bună pentru care acestea și-au vărsat singele în curgerea vremii.

Sesiune de comunicări științifice pe tema: „90 de ani de la cucerirea independenței de stat a României”

Sub egida Academiei militare generale și a Institutului de istorie „Nicolae Iorga” al Academiei Republicii Socialiste România, în ziua de 12 mai 1967 s-au desfășurat la București lucrările sesiunii de comunicări științifice consacrate aniversării a 90 de ani de la cucerirea independenței de stat a României. Au participat cercetători de la diferite institute de științe sociale din București, profesori de istorie, generali și ofițeri superiori, activi și în rezervă.

Au fost prezentate comunicările: „Cucerirea independenței de stat a României, eveniment de seamă în istoria poporului român” (general de armată Ion Tutoveanu); „Partidele și grupările politice din România și atitudinea lor față de războiul pentru cucerirea independenței” (prof. univ. Vasile Maciu, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România); „Armata română în preajma războiului pentru independență” (colonel Gheorghe Tudor); „Desfășurarea de ansamblu a acțiunilor militare în timpul războiului din 1877—1878. Luptele de la Plevna, Rahova, Vidin, episoade glorioase în istoria Armatei române” (colonel Ioan Cupșa); „Sprijinul maselor populare — factor important pentru obținerea victoriei în războiul de independență” (Nichita Adăniloae, șef de sector la Institutul de istorie „Nicolae Iorga”); „Fi-

guri de luptători din războiul pentru independența României” (maior Vasile I. Mocanu); „Războiul pentru independența de stat a României în publicistica vremii” (colonel Constantin Burada, locotenent-colonel Bela Matei și maior Nicolae Țăranu); „Victoriile Armatei române în războiul pentru independență oglindite în artă și literatură” (Corina Pătrașcu, cercetător la Institutul de istorie „Nicolae Iorga”, și Maria Tomescu, lector la Academia militară generală).

Comunicările au reliefat importanța proclamării independenței de stat a României — moment crucial în istoria poporului român, în îndelungata sa luptă pentru libertate națională și dreptate socială, condiție a dezvoltării sale pe mai departe. A fost relevant complexul de împrejurări favorabil cuceririi independenței creat în anul 1877 ca urmare a intensificării mișcării de eliberare a popoarelor din Balcani aflate sub jugul otoman, a amploarei mișcării populare din România pentru dobîndirea neamfirării și a ciocnirii de interese dintre imperiile țarist și otoman, ajunse din nou în stare de război.

Sesiunea a constituit un prilej de evidențiere a rezultatelor pozitive obținute în direcția cercetării temelor prezentate, de afirmare a recunoștinței față de aceia care, prin sacrificii și jertfe eroice, au obținut victoria în războiul de independență.

Reuniunea istoricilor de la Paris, în vederea constituirii unui Comitet internațional de istorie a celui de-al doilea război mondial

În zilele de 11 și 12 mai a.c. a avut loc la Paris o reuniune lărgită a Comitetului de legătură pentru organizarea conferințelor internaționale în domeniul istoriei Rezistenței în Europa, la care au luat parte istorici din Anglia, Austria, Belgia, Bulgaria, Danemarca, Franța, Republica Federală a Germaniei, Italia, Iugoslavia, Norvegia, Olanda, România, Ungaria, Uniunea Sovietică. Din partea României a participat Gheorghe Zaharia, director-adjunct al Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.

Pe primul plan al ordinii de zi au stat discuțiile cu caracter preliminar în vederea înființării unui Comitet internațional de istorie a celui de-al doilea război mondial. Comitetul urmează să cuprindă instituții de cercetare istorică a celui de-al doilea război mondial din toate țările care au luat parte la această conflagrație. Au fost luate în dezbatere și temele viitoarelor colocvii internaționale despre cel de-al doilea război mondial.

Reuniunea a hotărât transformarea Comitetului de legătură pentru organizarea conferințelor internaționale de istorie a

Rezistenței în Comitet provizoriu internațional de istorie a celui de-al doilea război mondial.

Ample discuții au avut loc în jurul anteproiectului de statut al comitetului, îndeosebi al ierarhiei organelor de conducere și al atribuțiilor acestora (articolele 3,4 și 6). Reuniunea a stabilit ca, pînă la finele lunii mai, secretariatul general să primească propunerile definitive din partea organismelor naționale, întrucît, la 4 iunie, statutele, împreună cu cererile de afiliere, vor fi supuse adunării Comitetului internațional de științe istorice, care se va întruni la Roma.

A fost acceptată, de asemenea, organizarea de către Comitetul provizoriu internațional de istorie a celui de-al doilea război mondial a următoarelor colocvii: la Varșovia, în zilele de 13 și 14 septembrie 1967 — „Originile celui de-al doilea război mondial”; la Paris, în 1968 — o temă care urmează a fi stabilită; la Moscova, în 1970, cu ocazia Congresului mondial de științe istorice — „Mobilizarea și utilizarea forței de muncă în efortul de război”.

Berlin—Conferința internațională pe tema: „Lupta împotriva anticomunismului — luptă pentru pace, democrație și socialism”

În zilele de 30 și 31 martie 1967 s-a desfășurat la Berlin, sub egida Institutului de științe sociale de pe lângă C.C. al P.S.U.G., o conferință pe tema: „Lupta împotriva anticomunismului — luptă pentru pace, democrație și socialism”. Au luat parte aproximativ 500 de cadre de propagandă din R.D.G. La conferință au fost prezenți, de asemenea, delegați din Anglia, Austria, Cehoslovacia, Finlanda, Franța, Polonia, România, Ungaria,

U.R.S.S. Din țara noastră a participat Nicolae Copoiu, doctor în istorie, șef de sector la Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.

În prezidiul conferinței au luat loc ca invitați Kurt Hager, membru al Biroului Politic și secretar al C.C. al P.S.U.G., Herman Axen, membru supleant al Biroului Politic și secretar al C.C. al P.S.U.G., Johannes Dieckmann, președintele Camerei Populare a R.D.G., precum și delegați

străini, cadre din conducerea Institutului de științe sociale, diferite persoane cu munci de răspundere în organizațiile de partid și de stat din R.D.G.

Cuvîntul de deschidere a fost rostit de prof. dr. Otto Reinhold, directorul Institutului de științe sociale de pe lângă C.C. al P.S.U.G., care a salutat, nominal, pe toți delegații străini. În continuare, au fost prezentate cele două referate principale, primul al profesorului dr. Günter Heyden, intitulat „Lupta împotriva ideologiei anticomunismului, luptă pentru pace, democrație și socialism”, iar al doilea al profesorului sovietic G. I. Gleserman, cu titlul „Construirea comunismului în U.R.S.S. și evoluția anticomunismului”.

În cadrul dezbaterilor pe marginea referatelor au luat cuvîntul 24 de persoane, între care mai mulți delegați străini. Concluziile conferinței au fost prezentate de Kurt Hager, membru al Biroului Politic și secretar al C.C. al P.S.U.G.

Presa din R.D.G. a acordat un spațiu larg relatărilor despre conferință și a produs rezumate ale expunerilor prezentate.

În ziua de 3 aprilie, delegatul român a făcut o vizită de documentare la Institutul de științe sociale de pe lângă C.C. al P.S.U.G., unde a fost primit de dr. Hummler, director-adjunct al institutului, și de principalii săi colaboratori.

Solemnitățile de la Oswiecim

În ziua de 16 aprilie 1967 a avut loc la Oswiecim — Brzezinka (Auschwitz — Birkenau) solemnitatea dezvelirii monumentului-mausoleu închinat celor 4 milioane de victime ale hitleriștilor. Au fost de față conducători de partid și de stat din R.P. Polonă, reprezentanții Asociației combatanților pentru libertate și democrație din R.P. Polonă, ai organizațiilor de masă și de tineret, ai Federației Internaționale a Rezistenței, precum și delegații de peste hotare. Din țara noastră a participat o delegație compusă din tovarășii Nicolae Guină, membru al C.C. al P.C.R., membru în conducerea Comitetului foștilor deținuți antifasciști, conducătorul delegației, Nicolae Moraru și Simion Fuchs.

Impozantul monument, înălțat pe ruinele unor crematorii ale fostului lagăr de exterminare Brzezinka (Birkenau), simbolizează un coș de crematoriu. Basoreliefurile de granit de pe ambele laturi înfățișează sarcofage și pietre funerare ale celor care au pierit aici asasinați de hitleriști. La ridicarea monumentului au contribuit organizații ale luptătorilor antifasciști din numeroase țări, printre care și din Republica Socialistă România.

Dezvelirea monumentului, marcată prin onoruri militare și salve de tun, a prilejuit o amplă manifestație la care au luat parte aproximativ 100 000 de persoane din R.P. Polonă și din alte 27 de țări, între care

și un grup de cetățeni din Republica Socialistă România, în majoritate foști deportați în lagărul de la Oswiecim și participanți la mișcarea antifascistă. Au fost prezente, de asemenea, personalități ale vieții publice, miniștri, ambasadori, generali, reprezentanți ai literaturii, artei și presei.

În cadrul mitingului au luat cuvîntul Jozef Cyrankiewicz, membru al Biroului Politic al C.C. al P.M.U.P., președintele Consiliului de Miniștri al R.P. Polone, fost deținut în lagărul de la Oswiecim, profesorul Robert Waitz, președintele Comitetului Internațional Oswiecim, precum și un reprezentant al Armatei sovietice, participant la lupta pentru eliberarea Oswiecimului.

Mitingul s-a încheiat cu ceremonia depunerii sutelor de coroane de flori pe cele 19 plăci comemorative ale monumentului, între care una cu inscripție în limba română. Delegația țării noastre a depus o coroană de flori din partea Comitetului foștilor deținuți antifasciști din Republica Socialistă România.

În ziua de 19 aprilie a avut loc un miting comemorativ în fața monumentului ridicat pe teritoriul fostului ghetou din Varșovia, cu prilejul împlinirii a 23 de ani de la răscoala din acest ghetou. Au participat circa 50 000 de persoane, dintre care mai mult de jumătate venite din străinătate.

Conferințe pe teme istorice

În cadrul ciclului de conferințe „Din istoria României”, organizat sub egida Muzeului de istorie a partidului comunist, a mișcării revoluționare și democratice din România, în colaborare cu Societatea de științe istorice și filologice, au fost prezentate noi expuneri. În ziua de 20 aprilie 1967, prof. univ. Vasile Maciu, membru corespondent al Academiei Re-

publicii Socialiste România, a conferențiat despre „Problematica războiului pentru independență (1877—1878)”, iar în ziua de 18 mai 1967 prof. univ. dr. docent Ion Nestor, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, a prezentat conferința: „Noi date arheologice și istorice privind continuitatea dacică și daco-romană pe teritoriul României”.

СОДЕРЖАНИЕ

50 ЛЕТИЕ БОЕВ РУМЫНСКОЙ АРМИИ ПРИ МЭРЭШТЬ МЭРЭШЕНТЬ И ОЙТУЗ

А. СОРЕСКУ: О героических боев румынской армии, проведенных летом 1917 г.	3
генерал-майор запаса ЭДГАР РЗДУЛЕСКУ: Мэрэштская битва	16
генерал армии ЯКОВ ТЕКЛУ: Крупная Мэрэшештская победа	23
генерал-майор запаса ПОЛИХРОН ДУМИТРЕСКУ: Ойтузские бои	34
Г. РОМАНЕСКУ и В. АСПРОЮ: Иностранные признания героизма румынских воинов в боях на Молдовском фронте	40
К. КЭЗЭНИШТЯНУ: Борьба народных масс с оккупантами в 1916—1918 г. ...	50

ОБРАЗЫ ГЕРОЕВ

Генерал Еремия Григореску; генерал Иоан А. Драгалина; генерал Давид Прапорджеску; капитан Григоре Игнат; младший лейтенант Екатерина Теодороу; младший серджант Константин Мушат	66
--	----

100-ЛЕТИЕ ВЫХОДА В СВЕТ КАПИТАЛА

«Капитал» — монументальный труд жизни К. Маркса — <i>И. Вульборя</i>	84
Распространение идей «Капитала» в Румынии и их влияние на рабочее движе- ние в конце XIX-ого века: <i>Д. Хурезяну</i>	96
Маркс и Энгельс в памяти современников: — <i>И. Мажина</i>	102

НАУЧНЫЕ СООБЩЕНИЯ

Причины и исторические значения движения румынских меморандистов Трансильвании: — <i>В. Нетья</i>	110
Социалистическое движение Румынии, застрельщик научного мышления (1880—1900 г.): — <i>С. Гицэ</i>	120

НАУЧНАЯ ЖИЗНЬ

Полвека Великой Октябрьской Социалистической Революции:	
— Москва — Международная сессия историков;	133
— Ленинград — Научная конференция на тему: «Великий Октябрь — торжество ленинской теории социалистической революции».	135
— Подготовительные работы румынских историков по повсду 50-летия Великой Октябрьской Социалистической революции	136

РЕЦЕНЗИИ

- ЙОН М. ОПРЯ: «Николае Титулеску», Научное издательство, 1967 г. 406 стр.
 «Студии», исторический журнал, 1—6 1966; «Статьи и исследование по истории», том УШ, Научное издательство, 1966 г., 555 стр.;
 ЭМИЛЬ БЫЛДЕСКУ: «Из истории румыно-болгарских революционных связей» (1909—1916 г.), Научное издательство, 1966 г., 180 стр.;
 ВЕХБИ БАЛА: «Албанская печать в Румынии»; «Вопросы истории» № 4—12 1966 г; А. ХИЛЛГРУБЕР: «Гитлер, король Кароль и маршал Антонеску, издательство Франц Штейнер Ферлаг 1965, стр. 382 137

ЗАМЕТКИ

- Торжественное собрание, посвященное 350-летию бобыльненского восстания .. 162
 Научная сессия, посвященная: «90-тилетию завоевания государственной независимости Румынии»..... 163
 Парижская встреча историков для создания Международного комитета истории второй— мировой войны 164
 Берлин — международная конференция на тему: «Борьба с антикоммунизмом — борьба за мир, демократию и социализм» 164
 Торжества в Освенциме 165
 Конференции на исторические темы..... 166

SOMMAIRE

50 ANS DEPUIS LES LUTTES LIVRÉES PAR L'ARMÉE ROUMAINE À MĂRĂȘTI, MĂRĂȘEȘTI ET OITUZ

D. SORESCO : Les héroïques batailles livrées par l'armée roumaine pendant l'été 1917	3
Général-major en réserve EDGAR RĂDULESCO : La bataille de Mărăști	16
Général d'armée IACOB TECLU : La grande victoire de Mărășești	23
Général-major en réserve POLIHRON DUMITRESCO : Les luttes de Oituz	34
GH. ROMANESCO, V. ASPROIU : Témoignages étrangers sur l'héroïsme des soldats roumains dans les luttes livrées sur le front de Moldavie	40
C. CĂZĂNIȘTEANU : La lutte des masses populaires contre les occupants durant les années 1916—1918	50

FIGURES DE HÉROS

Général Eremia Grigoresco ; Général Ioan A. Dragalina ; Général David Praporgesco ; Capitaine Grigore Ignat ; Sous-lieutenant Ecaterina Teodoroiu ; Caporal Constantin Mușat	66
--	----

CENT ANS DEPUIS L'APPARITION DU „CAPITAL“

Le „Capital“ — oeuvre monumentale de Karl Marx : I. Bulborea	84
La propagation des idées contenues par le „Capital“ en Roumanie et leur influence sur le mouvement ouvrier à la fin du XIX-e siècle : D. Hurezeanu	96
Marx et Engels dans la mémoire de leurs contemporains : I. Mamina	102

COMMUNICATIONS

Les causes et l'importance historique du mouvement créé en Transylvanie par le Mémorandum : V. Netea	110
Le mouvement socialiste de Roumanie, promoteur de la pensée scientifique (1880—1900) : S. Ghiță	120

VIE SCIENTIFIQUE

Le demi-centenaire de la Grande Révolution Socialiste d'Octobre : — Moscou — Session internationale des historiens	133
--	-----

— Léninegrad — Conférence scientifique sur le thème : „Le Grand Octobre — triomphe de la théorie léniniste concernant la révolution socialiste“	135
— Ouvrages en préparation des historiens roumains consacrés au demi-centenaire de la Grande Révolution Socialiste d'Octobre	136

COMPTE-RENDUS

ION M. OPREA : „Nicolae Titulesco“, Éditions scientifiques, 1967, 406 p. ; „ <i>Études</i> “, revue d'histoire, N° 1—6/1966 ; „Essais et articles d'histoire“, t. VIII, Éditions scientifiques, 1966, 444 p. ; EMIL BÂLDESCO : „Pages d'histoire concernant les relations roumaines-bulgares (1909—1916)“, Éditions scientifiques, 1966, 180 p. ; VEHBİ BALA : „La presse albanaise en Roumanie“ ; „Voprosi istorii“, N° 1—12/1966 ; A. HILLGRUBER : „Hitler, König Carol und Marschall Antonescu“, Frantz Steiner Verlag, 1965, 382 p.	137
---	-----

INFORMATIONS

La séance solennelle consacrée à l'anniversaire de 530 ans depuis la révolte de Bobilna	162
Session de communications scientifiques sur le thème : „90 ans depuis la conquête de l'indépendance par la Roumanie“	163
La réunion des historiens à Paris ayant pour but la constitution d'un Comité international d'histoire concernant la seconde guerre mondiale	164
Berlin — Conférence internationale sur le thème : „La lutte contre l'anticommunisme — la lutte pour la paix, la démocratie et le socialisme.“	164
Les solennités de Oswiecim	165
Conférences sur des thèmes d'histoire	166

INHALT

50 JAHRE SEIT DEN KÄMPFEN DER RUMÄNISCHEN ARMEE BEI MĂRĂȘTI, MĂRĂȘEȘTI UND OITUZ

D. SORESCU : Die heroischen Kämpfe der rumänischen Armee im Sommer 1917	3
Generalmajor I. R. EDGAR RĂDULESCU : Die Schlacht von Mărăști . . .	16
Armeegeneral IACOB TECLU : Der grosse Sieg von Mărășești	23
Generalmajor I. R. POLIHON DUMITRESCU : Die Kämpfe bei Oituz . . .	34
GH. ROMANESCU, V. ASPROIU : Ausländische Zeugnisse vom Heroismus der rumänischen Soldaten in den Kämpfen an der moldauischen Front.	40
C. CĂZĂNIȘTEANU : Der Kampf der Volksmassen gegen die Okkupanten 1916—1918	50

HELDENGESTALTEN

General Eremia Grigorescu ; General Ioan A. Dragalina ; General David Pra- porgescu ; Hauptmann Grigore Ignat ; Unter-Leutnant Ecaterina Teodo- roiu : Korporal Constantin Mușat	66
--	----

100 JAHRE SEIT DEM ERSCHEINEN DES „KAPITALS“

Das „Kapital“ : — Das monumentale Lebenswerk K. Marx : <i>I. Bulborea</i> . . .	84
Verbreitung der Ideen des „Kapitals“ in Rumänien und ihr Einfluss auf die Arbeiterbewegung am Ende des XIX. Jahrhunderts : <i>D. Hurezeanu</i> . . .	96
Marx und Engels in der Erinnerung der Zeitgenossen : <i>I. Mamina</i>	102

MITTEILUNGEN

Ursachen und historische Bedeutung der Memorandistenbewegung in Transsil- vanien : <i>V. Netea</i>	110
Die sozialistische Bewegung in Rumänien, Förderer des wissenschaftlichen Den- kens (1880—1900) : <i>S. Ghiță</i>	120

WISSENSCHAFTLICHES LEBEN

Fünfzigjahrfeier der Grossen Sozialistischen Oktoberrevolution :	
— Moskau — Internationale Historikertagung	133

— Leningrad — Wissenschaftlicher Vortrag zum Thema: „Der Grosse Oktober — der Triumph der leninistischen Theorie der sozialistischen Revolution“	135
— In Vorbereitung befindliche Arbeiten der rumänischen Historiker zur Fünfzigjahrfeier der Grossen Sozialistischen Oktoberrevolution	136

REZENSIONEN

ION M. OPREA: „Nicolae Titulescu“, Wissenschaftlicher Verlag, 1967, 406 S.; „Studii“. Zeitschrift für Geschichte, Nr. 1—6/1966; „Historische Studien und Artikel“, VIII. Band, Wissenschaftlicher Verlag, 1966, 444 S.; EMIL BĂLDESCU: „Aus der Geschichte der revolutionären rumänisch-bulgarischen Beziehungen (1909—1916)“, Wissenschaftlicher Verlag, 1966, 180 S.; VEHBI BALA: „Die albanische Presse in Rumänien“; „Woprossy istorii“ Nr. 1—12/1966; A. HILLGRUBER: „Hitler, König Carol und Marschall Antonescu“, Frantz Steiner Verlag, 1965, 382 S.	137
--	-----

INFORMATIONEN

Festversammlung zum 530. Jahrestag des Aufstandes von Bobilna	162
Wissenschaftliche Tagung zum Thema: „Neunzig Jahre seit Erringung der staatlichen Unabhängigkeit Rumäniens“	163
Historiker-Treffen in Paris zur Konstitutierung eines internationalen Komitees für die Geschichte des zweiten Weltkriegs.	164
Berlin — Internationale Konferenz zu dem Thema: „Der Kampf gegen den Antikommunismus — ein Kampf für Frieden, Demokratie und Sozialismus“.	164
Die Feierlichkeiten von Oswiecim	165
Vorträge zu historischen Themen	166

SUMMARY

50 YEARS SINCE THE STRUGGLES LED BY THE ROMANIAN ARMY AT MĂRĂȘTI, MĂRĂȘEȘTI, AND OITUZ

D. SORESCU : The Heroical Struggles Led by the Romanian Army During the Summer of 1917	3
Reserve Major-General EDGAR RĂDULESCU : The Struggle at Mărăști	16
General of Army IACOB TECLU : The Great Victory Won at Mărășești	23
Reserve Major-General POLIHON DUMITRESCU : The Struggles at Oituz	34
GH. ROMANESCU, V. ASPROIU : Foreign Evidences About the Heroism of the Romanian Soldiers in the Struggles on the Moldavian Front	40
C. CĂZĂNIȘTEANU : The Struggle of the Popular Masses Against the Occupants Between the Years 1916—1918	50

FIGURES OF HEROES

General Eremia Grigorescu ; General Ioan A. Dragalina ; General David Praporgescu ; Captain Grigore Ignat ; Sub-Lieutenant Ecaterina Teodoroiu ; Corporal Constantin Mușat	66
--	----

A CENTURY SINCE THE PUBLICATION OF „THE CAPITAL“

„The Capital“ — A Monumental Work of K. Marx's Life : <i>I. Bulborea</i>	84
The Diffusion of the Ideas Contained in „The Capital“, in Romania, and their Influence over the Labour Movement at the End of the XIX-th Century : <i>D. Hurezeanu</i>	96
Marx and Engels in the Memory of Their Contemporaries : <i>I. Mamina</i>	102

COMMUNICATIONS

The Causes and the Historical Importance of the Memorandist Movement in Transilvania : <i>V. Netea</i>	110
The Socialist Movement in Romania — Promoter of Scientific Thinking (1880—1900) : <i>S. Ghîță</i>	120

SCIENTIFIC LIFE

The Semicentennary of the Great October Socialist Revolution : — Moscow — The International Session of the Historians	133
--	-----

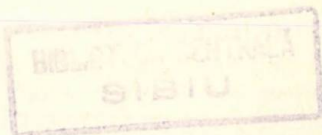
— Leningrad — Scientific Conference on the Theme of: "The Great October — A Triumph of the Leninist Theory on Socialist Revolution"	135
— Works in Press of the Romanian Historians on the Occasion of the Semi- centenary of the Great October Socialist Revolution	136

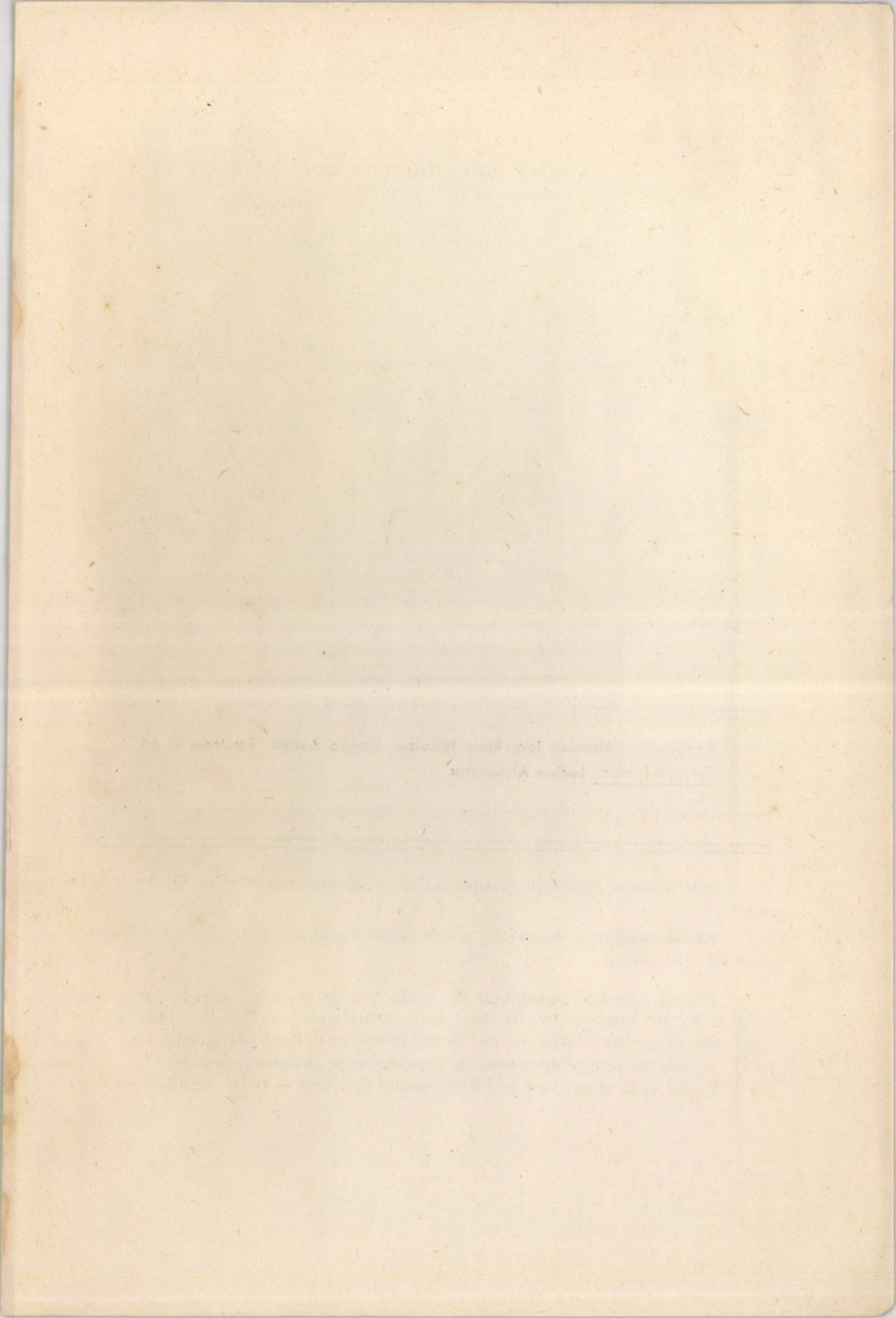
REVIEWS

ION M. OPREA: „Nicolae Titulescu“, Scientific Publishing House, 1967, pp. 406 ; "STUDIES", Historical Magazine, No. 1—6/1966 ; "Studies and Articles of History", vol. VIII, Scientific Publishing House, 1966, pp. 444 ; EMIL BALDESCU: "From the History of the Romanian-Bulgarian Revolutionary Connections, (1909—1916)", Scientific Publishing House, 1966, pp. 180 ; VEHBI BALA: "The Albanian Press in Romania" ; "VOPROSI ISTORII", No. 1—12/1966 : A. HILLGRUBER: „Hitler, König Carol und Marschall Antonescu“, Frantz Steiner Verlag, Wiesbaden, 1965, pp. 382	137
--	-----

INFORMATIONS

Solemn Meeting on the Occasion of the 530-th Anniversary of the Bobilna Uprising	162
Session of Scientific Communications on the Theme of: "90 Years Since the Conquest of Romania's State Independence"	163
Reunion of Historians at Paris in View of Setting up of an International Com- mittee of History of the Second World War	164
Berlin — The International Conference on the Theme of; „The Struggle Against Anti-Communism — the Struggle for Peace, Democracy and So- cialism	164
The Solemnities at Oswiecim	165
Conferences on Historical Themes	166

Redactori : **Mamina Ion, Rauș Nicolae, Simion Aurică, Smîrcea Virgil**
Tehnoredactor : Lucian Alexandru

Colaboratorii și cititorii revistei pot să se adreseze redacției în fiecare zi între orele 10—12.

Adresa redacției : București, strada Ministerului nr. 4, telefon 17.01.60, interior 442 ; 722 ; 369.

Revista „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.” apare o dată la două luni. Abonamentele se fac la oficiile poștale, prin factorii poștali și difuzorii din întreprinderi, instituții și de la sate.

Revista se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei.

Prețul unui număr — 6 lei ; abonamentul pe 6 luni — 18 lei, pe un an — 36 lei

Sibiu
Biblioteca cras

PROLETARI DIN TOATE ȚĂRILE, UNIȚI-VĂ!

8920

analele

INSTITUTULUI DE STUDII ISTORICE ȘI SOCIAL-POLITICE DE PE LÎNGĂ C.C. AL P.C.R.

ANUL XIII

4

1967

1990

0 JUL. 2005

97

P299

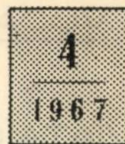
78920

-- 2014

analele

INSTITUTULUI DE STUDII ISTORICE
ȘI SOCIAL-POLITICE
DE PE LÎNGĂ C.C. AL P.C.R.

UN SECOL DE LA APARIȚIA „CAPITALULUI”

- Ideile „Capitalului” lui Karl Marx în teoria și practica mișcării socialiste
din România : I. Iacoș, V. Petrișor 3
- Unele probleme actuale ale teoriei istoriei în „Capitalul” : V. Liveanu 10
- „Capitalul” lui Karl Marx și actualitatea metodei logicii istorice : I. Florea 22

SEMICENTENARUL MARII REVOLUȚII SOCIALISTE DIN OCTOMBRIE

- I. POPESCU-PUȚURI, I. RĂDULESCU : România și Marea Revoluție Socia-
listă din Octombrie 33
- V. CHERESTEȘIU, N. COPOIU : Participarea oamenilor muncii din România
la apărarea și sprijinirea Marii Revoluții Socialiste din Octombrie 71

AUGUST 1944 — MEMORII 85

COMUNICĂRI

- Experții financiari străini din România și legile de conversiune a dato-
riilor din anii 1932—1933 : N. Z. Lupu 98
- Presa revoluționară și democrată din anii 1933—1937 despre sprijinul
acordat organizațiilor fasciste de cercurile reacționare interne și
externe : I. Spălăjelu 111
- Revendicări general-democratice în programele mișcării socialiste din
România (1880—1914) : El. Georgescu 119

DISCUȚII

- Tratatul economic româno-german din 23 martie 1939 și semnificația sa :
V. Moisuc 130

8929 ✓

EVOCĂRI

• Ilie Cristea • Arion Pescariu • Elek Köblös • Victor Babeș 147

VIATA ȘTIINȚIFICĂ

Sesiunea științifică consacrată aniversării „Capitalului” : C. Bărbulescu . 162

Sesiunea științifică a cadrelor universitare de la catedrele de economie
politică : N. Dobrotă 169

RECENZII • NOTE BIBLIOGRAFICE

„Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, Cluj, Series Historia, fasciculele 1 și
2/1966 ; „Aspecte sociale și economice ale Rezistenței în Europa”,
Istituto editoriale Cisalpino, Milano, 1967, 356 p. ; HERBERT APTHE-
KER : „Istoria negrilor din S.U.A.”, Editions sociales, Paris, 1966,
200 p. ; CLAUDE WILLARD : „Mișcarea socialistă în Franța (1893—
1905). Guesdismul”, Editions sociales, Paris, 1965, 770 p. 173

COMITETUL DE REDACȚIE

ARDELEANU ION, BARBULESCU CONSTANTIN — redactor-șef
adjunct, GEORGESCU TITU — redactor-șef, MACIU VASILE,
MATEI GHEORGHE, MUNTEANU N. G., NICHITA PARASCHIVA,
PETRIC ARON, PETRIȘOR VASILE — secretar de redacție,
ROMAN VALTER, VOICU ȘTEFAN, ZAHARIA GHEORGHE

UN SECOL DE LA APARIȚIA „CAPITALULUI“

Ideile „Capitalului“ lui Karl Marx în teoria și practica mișcării socialiste din România

Procesul de înarmare a proletariatului din țara noastră cu concepțiile filozofice și social-politice profund științifice și revoluționare ale socialismului științific, cu ideile marxiste este indisolubil legat de procesul creșterii și dezvoltării mișcării muncitorești, al afirmării ei pe arena vieții social-politice a României. O covârșitoare importanță pentru activitatea teoretică și practică a clasei muncitoare — forța cea mai înaintată a societății, purtătoare consecventă a idealurilor de progres, de eliberare socială și națională a poporului român — a avut opera fundamentală a lui Karl Marx — „Capitalul“. De „Capitalul“ sînt strîns legate formarea primelor cadre de militanți ai mișcării socialiste în spiritul învățăturii marxiste, trecerea mișcării muncitorești pe pozițiile marxismului, îmbogățirea orizontului spiritual al proletariatului și transformarea sa dintr-o clasă „în sine“ într-o clasă „pentru sine“, conștientă de menirea istorică ce îi revenea. Ideile „Capitalului“ lui Marx au fecundat opera de analiză științifică a realității românești de către socialiștii români, oferindu-le metoda și argumente de ordin teoretic pentru fundamentarea caracterului obiectiv al dezvoltării mișcării muncitorești din România, însușind la lupta de eliberare generații de proletari.

În lumina acestor idei, au fost studiate principalele probleme care se ridicau în fața mișcării muncitorești din România : dezvoltarea societății omenești, legile care guvernează societatea capitalistă, inevitabilitatea pieirii acestei orînduiri și a trecerii la societatea socialistă, lupta de clasă ca forță motrice a dezvoltării societății bazate pe clase antagoniste, rolul istoric al proletariatului în înfăptuirea revoluției sociale, dezvoltarea mașinismului și consecințele lui economice și sociale etc. Tezele „Capitalului“ au orientat totodată socialiștii români în elaborarea programului de activitate practică a mișcării muncitorești, strîns legate de condițiile concrete social-economice ale României.

Pătrunderea și răspîndirea ideilor „Capitalului“ în România au cunoscut o perioadă de evoluție relativ îndelungată, fiind indisolubil legată de perioada apariției și dezvoltării mișcării muncitorești și socialiste din țara noastră¹. Multe dintre punctele de vedere ale socialiștilor cu privire la structura și dispunerea forțelor de clasă din România, la procesele dezvoltării economice, sociale

¹ Vezi pe larg Gh. Dobre, *Activitatea de propagandă și agitație a P.S.D.M.R. în rîndurile muncitorilor, în Mișcarea muncitorească din România 1893—1900*, Editura politică, 1965, p. 120—149 ; D. Hurezeanu, *Răspîndirea ideilor „Capitalului“ în România și influența lor asupra mișcării muncitorești la sfîrșitul secolului al XIX-lea*, în „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R.“ nr. 3/1967, p. 96—101.

și politice ale societății românești, puncte de vedere elaborate adesea într-o polemică ascuțită cu ideologi ai claselor exploatatoare au vădit o orientare justă, situându-se, la vremea respectivă, pe pozițiile cele mai înaintate ale gândirii social-politice din țara noastră.

Membrii primelor cercuri socialiste din deceniul al optulea al secolului trecut au sesizat excepționala însemnătate a „Capitalului” mai ales sub raportul teoriei economice. Pe măsură însă ce s-au orientat tot mai mult spre mișcarea muncitorească, iar activitatea de răspândire a ideilor lui Marx și Engels a căpătat o sferă din ce în ce mai largă, ei au putut să le cunoască și sub raport politic, ideologic. Edificarea socialiștilor români asupra unor idei care se refereau la muncă, la cauzele și mecanismul exploatarei, la plusvaloare și modul cum rata plusvalorii oglindește gradul de exploatare a muncitorilor, la condițiile în care aceștia trebuiau să-și vândă forța de muncă pentru a putea trăi, într-un cuvânt la raportul dintre muncă și capital, a servit, în mod direct, la educația de clasă a muncitorilor, care, treptat, au înțeles că pentru a-și făuri o viață mai bună singura soluție era lupta pentru înlăturarea orânduirii capitaliste, pentru exproprierea expropriatorilor. Ideile „Capitalului” au impus în cadrul gândirii economice din România superioritatea economiei politice marxiste. Analiza modului de producție capitalist, de multe ori cu exemple referitoare la România, a început să fie făcută, pe un plan tot mai larg, prin prisma tezelor lui Marx. Semnificative în această direcție sînt: suita de articole „Karl Marx și economiștii noștri”, studiul „Ce vor socialiștii români?”, publicate în „Revista socială”², capitolele din lucrarea lui Marx: „Muncă salariată și capital”³ și „Acumularea primitivă”⁴, publicate în „România muncitoare” și respectiv în „Viitorul social” și altele în care se expunea esența teoriei economice a lui K. Marx.

Odată cu aprofundarea realităților din țară, activitatea de răspândire a ideilor lui Marx a căpătat o sferă din ce în ce mai largă, încît masele muncitoare au putut să le cunoască și treptat să și le însușească. Un rol de seamă în activitatea de răspândire a tezelor „Capitalului” l-au jucat numeroasele publicații socialiste, îndeosebi „Revista socială”, „Contemporanul”, „Drepturile omului”, „Critica socială”, „Munca”, „Lumea nouă”, „Viitorul social”, „România muncitoare”, „Adevărul”, „Revista ideii”, „Glasul poporului”^{*}. O contribuție esențială în această direcție au adus-o reprezentanți ai mișcării socialiste ca Iosif Nădejde, Ștefan Stîncă, Panait Mușoiu, Raicu Ionescu-Rion, Ioan C. Frimu, Ștefan Gheorghiu, M. Gh. Bujor, Dumitru Marinescu, Ottoi Călin, Cristian Racovski și alții, care, prin activitatea lor, au avut un aport de prim ordin în răspîndirea marxismului în țara noastră, în formarea conștiinței de clasă și în maturizarea politică a proletariatului.

² „Revista socială” nr. 1—6/1885 și nr. 10—11/1886.

³ „România muncitoare” nr. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9 și 10, din 1, 13, 20 și 24 ianuarie, 3, 10, 17 februarie, 3 și 10 martie 1902.

⁴ „Viitorul social” nr. 5, din decembrie 1907, p. 365—379.

^{*} Vezi în acest sens articolele: *Capitalul*, cartea I. *Dezvoltarea producției capitaliste* („Emanciparea” nr. 4, 5, 6, 7/1883); *Karl Marx și economiștii ortodoksi* („Drepturile omului” din 12 februarie 1885); *Teoria valorii* („Munca” nr. 40 și 41 din 25 noiembrie și 2 decembrie 1890); *Idealismul și materialismul economic* („Critica socială” nr. 3 și 5 din 1892); *Privire asupra viitorului* („Lumea nouă” din 16 aprilie 1895); *Teoria luptei de clasă* („România muncitoare” din 9—16 septembrie 1907); *Teoria socialistă și clasa muncitoare* („Calendarul muncii” pe 1915, p. 36).

În această etapă o importanță deosebită în clarificarea problemelor sociale ale țării a avut activitatea teoretică desfășurată de Constantin Dobrogeanu-Gherea — „una din cele mai proeminente figuri de gânditori socialiști ai țării noastre din acea vreme” —, a cărui operă „ocupă un loc de mare însemnătate în istoria științelor sociale din România, în răspândirea ideilor marxiste și dezvoltarea concepției revoluționare a proletariatului”⁵. Studiile lui Gherea, ca și ale altor socialiști români, cu toate limitele și erorile pe care le conțin, greu de evitat pentru condițiile de atunci, constituie o încercare de analiză marxistă a evoluției societății moderne românești, ele proiectând o puternică lumină asupra contradicțiilor și racilelor regimului burghezo-moșieresc, asupra caracterului parazitar al claselor dominante, asupra exploatării și sărăcirii maselor muncitoare.

Intensa activitate desfășurată de către militanții mișcării muncitorești din țara noastră în lupta de zi cu zi și pe tărîm publicistic a oferit lui Engels prilejul să-și exprime satisfacția că socialiștii români „adoptă în programul lor principiile de căpetenie ale teoriei care a izbutit să adune într-un mănunchi de luptători mai pe toți socialiștii din Europa și din America — este vorba de teoria prietenului meu, răposatul Karl Marx”⁶.

În procesul însușirii ideilor „Capitalului”, tezele economice formulate de Karl Marx au fost înțelese de către socialiștii români sub raportul semnificației lor politice și ideologice tocmai în acele momente cînd mișcarea muncitorească de la noi se găsea într-o perioadă de căutări și clarificări, ceea ce a însemnat un mare pas în formarea și dezvoltarea concepției revoluționare a proletariatului. Acest proces complex și îndelungat de cristalizare a ideilor politice și ideologice avea să ducă la unirea socialismului științific cu mișcarea muncitorească, la interpretarea științifică, obiectivă a evenimentelor social-politice în toată complexitatea lor.

Este un merit deosebit al socialiștilor români că au înțeles sarcina lor istorică, aceea de a analiza realitățile obiective din țara noastră, particularitățile sociale, economice, politice, culturale ale poporului român și de a elabora, pe baza socialismului științific, programul și tactica de luptă a clasei muncitoare, în funcție de aceste coordonate. „Școlari ai socialismului științific, membri ai marii familii socialiste europene — se spunea în studiul „Ce vor socialiștii români?” — noi știm că felul activității noastre atîrnă de condițiile reale ale țării noastre și mai ales de cele economice-sociale... Așadar, să analizăm condițiile de trai ale țării noastre, cum urmează din pozițiunea poporului muncitor, din relațiile de clase, din cultura noastră, din temeliile economice”⁷.

Numeroasele studii economice și anchete industriale efectuate de socialiștii români în Valea Prahovei, în diferite alte întreprinderi, în porturi demonstrează preocuparea mișcării muncitorești pentru cunoașterea stadiului de dezvoltare a relațiilor de producție capitaliste, ceea ce a ajutat la stabilirea tacticii de luptă în diferite etape*.

⁵ Nicolae Ceaușescu, *Partidul Comunist Român — continuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român, al tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste din România*, Editura politică, 1966, p. 15—16.

⁶ „Contemporanul”, anul VI, 1888, p. 570.

⁷ C. Dobrogeanu-Gherea, *Ce vor socialiștii români?*, Iași, 1886, p. 8.

* Sugestive în această direcție sînt numeroasele articole, publicate în presa muncitorească a vremii, dintre care menționăm: *O statistică* („România muncitoare” din 17 și 24 iulie 1905); *Necesitatea anchetelor muncitorești* („România muncitoare” din 17 august 1908); *Fabricile din Galați* („România muncitoare” din 31 august 1908); *Fabrica de postav „Azuga”* („România muncitoare” din 17 septembrie 1908).

Aplicarea metodei dialectice la studiul fenomenelor sociale a permis gânditorilor socialiști români să sesizeze și să combată modul eronat de abordare a problemelor economice, sociale și politice de către ideologi ai clasei exploatare din țara noastră. Ei s-au ridicat împotriva negării determinismului în viața socială, afirmând că modul de producție este factorul hotărâtor în dezvoltarea societății: „...bazele materiale ale societății, modul de producere și de împărțire a produselor trebuincioase traiului... într-un cuvânt, mersul economic hotărăște întreg procesul istoric al omenirii”⁸.

Făcînd o profundă analiză a succesiunii în timp a formațiunilor social-economice prin care a trecut omenirea, a genezei, esenței, mecanismului de funcționare și perspectivelor capitalismului, socialiștii români au ajuns la concluzia previziunilor făcute de Marx asupra caracterului istoric al capitalismului, au deschis o largă perspectivă spre viitor prin încercarea de a discerne din analiza trecutului și a prezentului direcția dezvoltării viitoare a României, a organizării și evoluției sociale de ansamblu. „Dacă schimbarea formelor sociale de viață este ceva firesc — afirmau socialiștii români —, dacă urmează din legile evoluției, este văzut că formele sociale de azi sînt tot așa de puțin veșnice cît și mulțimea de forme prin care a trecut societatea pînă acum și cari tot veșnice se păreau oamenilor de pe atunci”⁹.

Plecînd de la realitățile societății capitaliste, socialiștii români au dezvoltat contradicțiile nodale care măcinau această societate, implicațiile lor sociale, consecințele lor imediate și în perspectiva istorică, semnificația lor pentru lupta clasei muncitoare din România.

În lumina ideilor desprinse din „Capitalul”, militanții socialiști au dezvoltat muncitorilor mecanismul exploatării capitaliste și urmările sale directe pentru situația clasei muncitoare. Semnificativ în această direcție este articolul publicat în „Drepturile omului” unde se menționa că „o infimă minoritate se folosește de tot progresul omenirii, se răsfață în lux, pe cînd enorma majoritate a omenirii zace în mizerie și, pentru culmea absurdității și nedreptății, tocmai acei care produc totul, tocmai aceștia zac în mizerie!”¹⁰. Această stare de lucruri — subliniau socialiștii români — determină ascuțirea contradicțiilor de clasă dintre exploatați și exploatare, din care cauză „între muncitori și stăpîni, între proletariat și burghezia capitalistă este o prăpastie și ei stau față în față, cu credinți felurite, cu interese deosebite...”¹¹.

Gama largă a formelor de luptă folosite de clasa muncitoare pentru îmbunătățirea condițiilor de muncă și de trai, pentru dreptul de organizare, împotriva măsurilor represive ale autorităților burghezo-moșierești (acțiuni de protest, întruniri și demonstrații de stradă, greve) era expresia antagonismelor de neîmpăcat dintre exploatați și exploatare. Nu de puține ori, grevele cu caracter local s-au transformat în greve generale, care nu puteau fi aplanate prin tratative duse între muncitori și patroni, ci reclamau însăși intervenția

nia muncitoare” din 28 septembrie 1908); *Mersul triumfal al capitalismului român* („România muncitoare” din 20 martie 1911); *Anchetele noastre în regiunea petroliferă* („România muncitoare” din 7 aprilie 1913); *Starea socială a muncitorilor din porturi* („Tribuna transporturilor” nr. 1, 2 și 3, din 24 februarie, 17 martie și 1 mai 1913).

⁸ C. Dobrogeanu-Gherea, *Studii critice*, vol. I, E.S.P.L.P., 1956, p. 45.

⁹ „Revista socială” nr. 10—11, 1886, p. 335.

¹⁰ „Drepturile omului” din 12 iunie 1885.

¹¹ „Revista socială” nr. 10—11, 1886, p. 312.

autorităților centrale de strat, ca exponente ale intereselor de clasă ale capitaliștilor*.

Înțelegerea contradicției fundamentale a economiei capitaliste, și anume a contradicției dintre caracterul social al producției și însușirea privat-capitalistă a produsului muncii, a avut o importanță deosebită pentru orientarea practică a mișcării muncitorești din România. Această contradicție, scria „Revista socială”, este „izvorul tuturor contrazicerilor și răutăților de azi, ea este piedica care oprește în loc mersul societății, ori cel puțin o face să înainteze numai foarte încet, pricinuind mii de suferințe părții celei mai numeroase a omenirii”¹². Din aceasta socialiștii români desprindeau concluzia justă a inevitabilității pieirii orînduirii capitaliste, a necesității înlocuirii ei cu o formă superioară de organizare economică, socială și politică, la temelia căreia să stea proprietatea socială asupra mijloacelor de producție. Această idee și-a găsit un loc bine definit în programele mișcării noastre muncitorești. Astfel, în programul P.S.D.M.R. se preconiza necesitatea luptei pentru „...desființarea proprietății private asupra mijloacelor de producție și prefacerea lor în proprietate socială, distrugerea societății burgheze și întemeierea societății socialiste”¹³. Același țel de luptă a fost înscris și în alte documente programatice ale mișcării muncitorești: în diferite statute ale sindicatelor, într-o serie de articole publicate în presa vremii, în broșuri, manifeste etc. Programul P.S.D.R. din 1910 accentua, la rîndul său, ideea cu privire la „...desființarea exploatării muncii sub orice formă și înlocuirea ei prin socializarea mijloacelor de producție...”¹⁴.

Strîns legat de problema necesității înlocuirii orînduirii capitaliste cu cea socialistă, în mișcarea muncitorească din țara noastră s-a conturat tot mai mult viabilitatea caracterului tezei marxiste cu privire la misiunea istorică a proletariatului și a rolului său în revoluție. În timp ce socialiștii utopici au căutat soluția problemelor sociale în afara luptei de clasă, pe care au respins-o, mișcarea muncitorească a găsit calea rezolvării problemelor aflate la ordinea zilei studiind realitatea materială a relațiilor dintre clase, ajungînd la concluzia marxistă că proletariatul constituie singura forță socială capabilă să înfăptuiască prefacerile revoluționare cerute de gradul de dezvoltare al forțelor de producție. „Proletariatul are chemarea istorică de a realiza forma viitoare socială... Poporul, proletariatul ajungînd la putere, după revoluția socială, proletară, va întrebuița dictatura de clasă ca mijloc pentru a-și întări domnia, pentru a organiza formele de viață ale societății socialiste”¹⁵. Luptînd împotriva desființării exploatării, a tuturor nedreptăților sociale, socialiștii români au relevat rolul conducător al clasei muncitoare ca forță revoluționară care, eliberîndu-se pe sine din ghearele exploatării, avea, în același timp, menirea de a elibera întregul popor.

* Așa au fost, de pildă: greva curelarilor de la Fabrica „Mandrea” (1886), de la Ate-
lierele C.F.R. — București (1888), a lucrătorilor de la Fabrica „Goetz” din Galați (1896), a
lucrătorilor tipografi din București (1898); grevele de la R.M.S., P.T.T. și Fabrica de chibri-
turi din București (1906); de la Șantierul naval din Tr. Severin (1906), ale metalurgiștilor și
tăbăcarilor din București (1912), a lucrătorilor din portul Brăila (1913); a lucrătorilor de la
S.T.B. (1914), a muncitorilor din Galați (1916) etc.

¹² *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. I (1865—1900), partea I (1865—
1889), Editura politică, 1964, p. 317.

¹³ Programul Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România, București,
1894, p. 7.

¹⁴ *Documente din mișcarea muncitorească. 1872—1916*, Editura C.G.M., 1947, ediția a
II-a, p. 459.

¹⁵ „Revista socială” nr. 10—11, 1886, p. 324—325.

„Singur proletariatul e în stare, moralicește și teoreticește, să-și ridice vocea în numele poporului întreg, și el poate fi mîndru de această misiune istorică și națională, care face dintr-însul factorul principal al progresului și civilizației în țara noastră“¹⁶.

Mișcarea și gîndirea socialistă de la noi și-au croit drum în lupta susținută cu reprezentanții ideologici ai claselor dominante, care căutau să demonstreze veșnicia capitalismului și să nege legitimitatea socialismului în România. Întărirea mișcării muncitorești, înarmată cu ideile „Capitalului“ și ale altor lucrări elaborate de întemeietorii socialismului științific, a demonstrat caracterul obiectiv și valabilitatea socialismului în România, faptul că „socialismul nu-i o plantă exotica și că poate să se prindă bine și pe pămîntul românesc“¹⁷.

Argumentarea temeinică a legitimității și necesității dezvoltării mișcării socialiste în țara noastră a fost oglindită cu deosebită pregnanță și de presa socialistă. Astfel, într-un articol publicat în ziarul „România muncitoare“ se arată că: „Socialismul a început în România... din trebuință sufletească a unui ideal care să întruchipeze năzuințele supreme ale omenirii: dreptate și pîine pentru toți. El este astăzi nu numai o trebuință sufletească, dar și o necesitate socială și economică, cu alte cuvinte posedă astăzi pătura aceea numeroasă de cetățeni care prin însăși firea dezvoltării societății moderne e chemată să fie cel mai însemnat și mai decisiv factor de progres și prefacere a acestuia: muncitorimea industrială“¹⁸.

Principiile și conținutul activității mișcării noastre muncitorești puneau în lumină cu pregnanță necesitatea organizării sale pe plan național, a făuririi partidului politic revoluționar, de sine stătător al proletariatului.

În această direcție, un rol important revenea social-democrației, care avea menirea de a educa pe muncitori în vederea organizării „într-un singur partid de clasă; căci solidarizării pe teren economic trebuie să-i corespundă o acțiune unitară bine definită pe terenul politic“¹⁹.

Crearea în 1893 a Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România a marcat intensificarea răspîndirii în cadrul mișcării noastre muncitorești a teoriei științifice despre lume și viață elaborată de Marx și Engels.

Partidul social-democrat, refăcut în 1910, a dat posibilitate proletariatului să se afirme și mai mult ca cea mai înaintată forță politică din România. Statutul P.S.D.R. indica nu numai necesitatea creării partidului politic al clasei muncitoare, ci și scopul final al luptei sale, acela de a întruni „printr-o acțiune comună toată muncitorimea din România, organizînd-o în partid de clasă, îndrumînd-o spre desăvîrșita ei dezrobire economică, politică și culturală“²⁰. Dezvoltînd această idee, statutul modificat din 1914 preciza, pe baza experienței acumulate în dezvoltarea luptei de clasă din țara noastră, că înfăptuirea noii societăți socialiste va putea fi realizată numai prin „cucerirea puterii politice și sfărîmarea alcătuirii nedrepte de azi“²¹, adică prin instaurarea dictaturii proletariatului.

În strînsă legătură cu lupta pentru o evoluție independentă și prosperă a țării, mișcarea muncitorească din România s-a pronunțat în permanență pentru

¹⁶ „România muncitoare“ din 5 martie 1905.

¹⁷ „Lumea nouă“ din 17 decembrie 1894.

¹⁸ „România muncitoare“ din 24 martie 1910.

¹⁹ „România muncitoare“ din 8 mai 1905.

²⁰ *Dezbaterile Congresului de constituire a Partidului social-democrat și ale congresului sindical*, București, Cercul de editură socialistă, 1910, p. 78.

²¹ „Calendarul muncii“ pe 1915, p. 50.

dezvoltarea industriei, problemă de importanță majoră atât pentru masele largi populare, cât și pentru dezvoltarea multilaterală a țării, cerînd promovarea unei politici vamale protecționiste și asigurarea calificării forței de muncă. „Întemeierea industriei — se arăta în ziarul „Lumea nouă“ — se impune la noi cu atîta seriozitate, încît nepăsarea în această privință poate aduce cele mai mari nenorociri asupra țării. România nu poate rămîne o țară agricolă... trebuie creată în România industria mare”²².

Constantin Dobrogeanu-Gherea remarca faptul că dezvoltarea industriei constituie nu numai calea principală pentru înlăturarea rămîinerii în urmă a țării, dar și pentru deschiderea unor noi orizonturi societății românești. „Acolo unde strigătul strident al sireniei — scria el — cheamă mulțimea muncitoare la muncă, acolo unde masele muncitoare în mine răscolesc măruntaiele pămîntului, unde ciocane uriașe spulberă blocuri de oțel, unde pădurea de coșuri înălțată spre cer anunță izbînda și victoria muncii omenești asupra naturii..., acolo unde fierbe și spumegă lupta uriașă dintre muncă și capital, dintre care trebuie să nască o lume nouă..., Acolo naște viitorul”²³. Ocupîndu-se de problema industrializării țării, socialiștii români au avut în vedere și latura ei socială, necesitatea adoptării unei legislații muncitorești. Ei arătau că viitorul țării depinde de procesul de industrializare, de introducerea de mașini moderne care aduc după sine, implicit, creșterea numărului proletariatului și a concentrării sale.

Pornind de la ideile lui Karl Marx cu privire la efectele sociale ale introducerii tehnicii avansate în industrie, socialiștii români au cerut muncitorilor să-și îndrepte protestele lor nu contra introducerii mașinilor și a mijlocului material de producere, ci contra modului social de exploatare prin intermediul acesteia. „Mașina nu e vinovată de relele pe care le produce, de aservirea lucrătorului, de mărirea zilei de lucru, de sărăcirea lucrătorului etc. Vinovată de aceasta este exploatarea capitalistă”²⁴.

În procesul de răspîndire și însușire a ideilor „Capitalului” lui Karl Marx, al aplicării lor, sub aspect teoretic și practic, la condițiile țării noastre s-au manifestat și o serie de limite de pe urma cărora mișcarea muncitorească din România s-a resimțit. Aceasta deoarece în rîndurile ei mai persistau confuzii izvorîte din stadiul dezvoltării sociale, din lipsa de experiență și insuficienta maturizare ideologică, precum și din teoriile reformiste și practicile oportuniste manifestate în cadrul Internaționalei a II-a după moartea lui Engels. Cu toate acestea, ideile „Capitalului” au găsit în țara noastră un teren fertil.

Activitatea rodnică depusă de socialiștii români la sfîrșitul secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea, în direcția propagării, însușirii și oglindirii creatoare a ideilor „Capitalului” lui Marx, a jucat un rol important în formarea și creșterea conștiinței de clasă a proletariatului din România, în procesul maturizării sale politice. Ea face parte integrantă din bogatele tradiții ale activității ideologice și politice a mișcării muncitorești din România.

I. IACOȘ, V. PETRIȘOR

²² „Lumea nouă” din 17 octombrie 1895.

²³ C. Dobrogeanu-Gherea, *Neoibăgia*, București, 1910, p. 494.

²⁴ „România muncitoare” din 18—25 februarie 1907.

Unele probleme actuale ale teoriei istoriei în „Capitalul“

Tema articolului ne impune o precizare asupra obiectului teoriei istoriei, care include, după părerea noastră, atât teoria *procesului* istoric, cu specială privire asupra modului de manifestare a legilor sociale în evenimentele istorice singulare (mod de manifestare care constituie un obiect propriu al științei istorice) cât și teoria *cunoașterii* istorice. Pornind de la această premisă, în articolul de față vom aborda unele probleme ale teoriei istoriei nu cu pretenția de a le da aici rezolvare definitivă, ci doar spre a atrage atenția asupra semnificației pentru aceste probleme a unora dintre ideile „Capitalului“.

Despre modul de producție

Deoarece dezvoltarea istorică este rezultatul interacțiunii unei pluralități de factori (economici, politici, intelectuali, morali, demografici, naturali etc.) se pune problema: există un criteriu *obiectiv* care să ne permită a stabili că unul dintre „câmpurile“ vieții sociale — respectiv modul de producție — este mai important decât alți factori în dezvoltarea istorică a omenirii? Adversarii marxismului neagă de obicei existența unui astfel de criteriu sau admit criterii care nu rezistă criticii. De pildă, filozoful american E. Negel consideră că un factor A este recunoscut ca principal factor al dezvoltării istorice dacă intervine în explicarea *tuturor* evenimentelor și proceselor istorice, în timp ce ceilalți factori B, C... X intervin în explicarea doar a unora dintre fenomenele istorice și nu în explicarea *tuturor*. Dar în explicarea *fiecărui* fenomen sau proces istoric intervin toți factorii vieții istorice — cei economici, ca și cei politici, intelectuali etc. Așa cum remarcă marxistul francez L. Althusser, într-un fenomen social, istoric se manifestă *ansamblul* structurii sociale, în care modul de producție are rolul *dominant*, dar nu exclusiv¹.

Materialismul istoric este monist, dar monismul său nu constă în negarea pluralității și intercondiționării factorilor care acționează în viața istorică, ci

¹ L. Althusser, *Sur la dialectique marxiste*, în „La Pensée“ nr. 110, august 1963. L. Althusser împrumută din literatura nemarxistă termenul de „supradeterminare“. Termenul ni se pare echivoc, dar analiza determinismului social-istoric în sensul de mai sus ni se pare justă.

în recunoașterea unei ordonări *obiective* între acești factori, în cadrul cărora modul de producție are rolul primordial.

Problema raporturilor dintre factorii, sferile vieții sociale se reduce la problema raporturilor dintre ramurile, domeniile activității umane. Ni se pare importantă în legătură cu această problemă următoarea idee a „Capitalului” :

„Imperiul libertății începe de fapt abia atunci când încetează munca impusă de mizerie și de oportunitatea exterioară ; el se găsește deci, prin firea lucrurilor, în afara sferei de producție materială propriu-zisă. După cum sălbaticul trebuie să lupte cu natura pentru a-și satisface nevoile, pentru a-și conserva și reproduce viața, așa trebuie să lupte și omul civilizat, și aceasta în toate formele sociale, în toate modurile de producție posibile. O dată cu dezvoltarea lui se lărgeste imperiul acesta al necesității naturale, pentru că se lărgesc și nevoile ; dar în același timp se dezvoltă și forțele de producție care le satisfac... Dincolo de granițele lui începe dezvoltarea forței omenești, dezvoltare care este considerată ca scop în sine, începe adevăratul imperiu al libertății, care însă nu poate înflori decît pe acest imperiu al necesității, ca bază proprie a sa”².

Materialismul istoric subliniază deci existența unui imperiu al libertății existent în afara sferei producției materiale și în care se manifestă autonomia multitudinii de factori și forțe specifice naturii umane, care influențează activ istoria³. Imperiul libertății se poate manifesta numai în acele ramuri de activitate socială în care scopul în sine este forța specific umană. Dar această libertate nu poate fi decît relativă. Căci omul, societatea se află în mijlocul naturii, cu care trebuie să lupte pentru a exista. Ca atare oamenii, societatea sînt, după cuvintele lui Marx, sub „imperiul necesității naturale”. Munca, producția cuprind un proces între om și natură, prin care omul reglementează schimbul de materii cu natura. Materialismul istoric este monist tocmai prin recunoașterea faptului că libertatea, autonomia fiecărei ramuri de activitate umană, este relativă, exercitîndu-se în limitele și pe bazele comune create de „imperiul necesității naturale”, de necesitatea primordială în care se află orice societate de a-și asigura existența prin producție.

În opoziție cu concepțiile neopozitiviste, care văd în producție doar relația omului cu natura și de aceea proclamă cunoașterea naturii, știința, drept factor determinant al dezvoltării producției, marxismul, relevînd rolul științei, subliniază că producția cuprinde și raporturi ale omului cu omul, raporturi *sociale*, care stimulează sau frînează dezvoltarea forțelor de producție, inclusiv a științei și a aplicațiilor ei în producție.

Dat fiind că „tehnologia dezvoltă atitudinea activă a omului față de natură”⁴, adaptarea raporturilor de producție la dezvoltarea forțelor de producție exprimă faptul că societatea umană folosește și transformă natura numai acceptîndu-i „imperiul”.

În opoziție cu cele susținute de adversarii marxismului, un criteriu obiectiv al importanței relative a unuia sau altuia dintre cîmpurile vieții sociale există : este vorba, după părerea noastră, de modul de rezolvare a *contradicțiilor* dintre diferitele cîmpuri ale vieții sociale. Aceste contradicții reflectă tocmai *pluralitatea* factorilor dezvoltării istorice. Dar ordonarea, ierarhizarea obiectivă a rolului diferitelor sfere ale vieții sociale, este pusă în lumină de faptul că, în cazul contradicțiilor dintre ele, una dintre sferele vieții sociale impune

² K. Marx, *Capitalul*, vol. III, partea a II-a, E.S.P.L.P., București, 1955, p. 772—773.

³ Autonomia diferitelor sfere ale activității umane nu înseamnă absența unor legături specifice, proprii deosebitelor activități umane.

⁴ K. Marx, *Capitalul*, vol. I, ed. a IV-a, Editura politică, București, 1960, p. 387.

adaptarea, transformarea, mai devreme sau mai târziu, a celorlalte sfere ale vieții sociale, potrivit propriilor ei necesități. Lucrările întemeietorilor marxismului, și mai ales „Capitalul“, au arătat cum contradicțiile dintre sferele vieții sociale se rezolvă prin aceea că relațiile de producție se adaptează la necesitățile dezvoltării forțelor de producție, iar ideologia, instituțiile, întreaga suprastructură se adaptează necesităților create de dezvoltarea relațiilor de producție.

În ultimul timp, în literatura marxistă se discută pe larg care sînt modurile de producție istorice și care este ordinea succesiunii lor. În această problemă, lectura „Capitalului“ sugerează cel puțin două principii metodologice. Astfel, Marx, în „Capitalul“, se referă în repetate rînduri, la un mod de producție — comunismul primitiv — care nu este amintit în prefața la „Contribuții la critica economiei politice“ (deși textul lucrării conține referiri la acest mod de producție). Tot așa, spre deosebire de „Manifestul Partidului Comunist“ prefața lui Marx la „Contribuții...“ vorbește și despre modul de producție „asiatic“. Dezvoltarea cunoștințelor istorice a dus astfel la evoluția concepțiilor lui Marx despre modurile de producție. O primă concluzie metodologică se impune: materialismul istoric nu implică recunoașterea unui număr fix de moduri de producție, ci sistemul de analiză și explicare a lor, cercetarea atentă a faptelor istorice și precizarea modurilor de producție în funcție de dezvoltarea cunoștințelor istorice concrete.

Merită apoi atenție următoarele rînduri ale „Capitalului“ :

„Un studiu mai aprofundat al formelor de proprietate comună la asiatici, în special la indieni, ar dovedi cum din diferite forme ale proprietății comune primitive rezultă diferitele forme ale descompunerii sale. Așa, de exemplu, se poate vedea cum diferitele tipuri originale de proprietate privată romană și germanică derivă din diferite forme ale proprietății comune indiene“⁵. Mai amintim că în „Anti-Dühring“ F. Engels vorbea despre două căi de apariție a claselor, una bazată pe dezvoltarea sclavagismului, alta bazată pe transformarea unor funcții ale societății (supravegherea apelor, rezolvarea litigiilor, apărarea contra atacurilor din afară) în dominație asupra societății, în dominație politică“⁶.

Clasicii marxismului considerau deci posibil ca de la unul și același mod de producție — comuna primitivă, de pildă — să se treacă la diferite forme de orînduire socială. Concluzia metodologică este, credem, evidentă. Materialismului istoric îi este străină concepția dezvoltării uniliniare, potrivit căreia există o „scară istorică“ rigidă de succesiune a modurilor de producție, astfel că de la un mod de producție X se poate trece numai la modul de producție Y (dacă nu intervine contactul cu un mod de producție Z, superior pe scară istorică modului de producție Y).

Caracteristică pentru concepția marxistă nu este, desigur, postularea unei scăări rigide de succesiune a modurilor de producție, ci recunoașterea ideilor, expuse în „Capitalul“, cu privire la : a) rolul istoric hotărîtor al modului de producție ; b) efectuarea trecerii la noul mod de producție pe baza premiselor create în modul de producție vechi ; c) inevitabilitatea trecerii la un mod de producție superior.

„Capitalul“ și demografia istorică

Una dintre tendințele dezvoltării pe plan mondial a istoriografiei contemporane este creșterea interesului pentru istoria populației. După al doilea război mondial, prin larga aplicare a statisticii matematice, pe de

⁵ *Ibidem*, p. 114.

⁶ K. Marx—F. Engels, *Opere*, vol. 20, Editura politică, București, 1964, p. 173 și urm.

o parte, prin folosirea unor izvoare istorice, altădată ignorate sau neglijate, pe de altă parte, s-a constituit definitiv o nouă ramură a istoriografiei: *demografia istorică*. Un impuls în această direcție l-a dat cel de-al IX-lea Congres internațional al științelor istorice (1950, Paris), care a dezbătut pe larg problemele de istorie a populației, pe baza a trei rapoarte. Un ecou deosebit l-a avut raportul prezentat de G. Cipolla, J. Dhondt, M. Costans, Ph. Wolff despre demografia medievală, care a atras atenția asupra unor surse de informație demografică (anterioare recensămintelor populației), insuficient valorificate până atunci⁷. Trebuie recunoscut marele rol în constituirea noii discipline al istoricilor nemarxiști din Franța, Anglia și alte țări occidentale. În ultimul timp, mereu mai mulți istorici marxiști au început să-și manifeste pe plan internațional prezența în problemele demografiei istorice⁸.

Nu puțini dintre specialiștii nemarxiști în problemele de demografie consideră mișcarea populației drept principala forță motrice a istoriei. Cunoscutul demograf A. Sauvy în lucrarea „La population. Ses lois, ses équilibres” (Paris, 1948, p. 5) apreciază că „cele mai multe evenimente istorice profunde își găsesc explicația în considerente de populație”. Tocmai ca o reacție împotriva unor astfel de idei, istoricii marxiști, deși în principiu recunosc rolul factorilor demografici, în practică manifestă de multe ori o oarecare reținere atunci când este vorba de a evidenția influența pe care variațiile de populație o au asupra istoriei *generale* a societății. „Capitalul” reprezintă un temei marxist pentru mai mult curaj în studierea acestei influențe, relevând importanța creșterii populației pentru diversele aspecte ale vieții economice: „...Premisa materială pentru diviziunea muncii în cadrul societății este mărimea populației și densitatea ei”⁹. Trecerea capitalului dintr-o sferă de producție în alta și egalizarea în acest fel a ratei profitului cere, arată Marx, printre alte condiții, „...o mare densitate a populației”¹⁰, iar procesul reproducției materiale este influențat de „...creșterea naturală anuală a populației...”¹¹.

Densitatea populației nu este însă un simplu raport matematic între numărul oamenilor și suprafața ocupată de ei. Acest raport este mijlocit de producție, de societate. Densitatea populației este o mărime relativă, în funcție de dezvoltarea forțelor de producție, de măsura în care acestea permit circulația oamenilor și valorificarea resurselor teritoriului locuit de aceștia. „Această desime a populației este ceva relativ — spune Marx. O țară cu populație relativ rară, dar cu mijloace de comunicație dezvoltate posedă o populație mai deasă decât o țară mai populată, dar cu mijloace de comunicație nedezvoltate; în modul acesta, statele nordice ale Uniunii Americane, de pildă, au o populație mai deasă decât India”¹²; desimea populației depinde, totodată, de măsura în care relațiile de producție permit utilizarea potențialului demografic.

⁷ IX-e Congrès international des sciences historiques, Paris, 1950, tome I, p. 55—80. Despre dezvoltarea mai recentă a studiilor de demografie istorică vezi Comité Français des Sciences Historiques. *Vingt cinq ans des recherches historiques en France*, Paris, 1965, p. XXIV—XXVI.

⁸ Este semnificativ că în publicația franceză „Annales de démographie historique”, din care a apărut un prim număr pe 1965, din cele 13 studii publicate, 5 aparțin unor istorici marxiști.

⁹ K. Marx, *Capitalul*, vol. I, p. 370.

¹⁰ K. Marx, *Capitalul*, vol. III, partea I, Editura pentru literatură politică, București, 1953, p. 201.

¹¹ K. Marx, *Capitalul*, vol. II, Editura P.M.R., București, 1951, p. 429.

¹² *Ibidem*, p. 531.

Înșiși indicii ce determină evoluția numărului populației — natalitatea, mortalitatea — depind de un șir de condiții sociale (nivelul de trai și dezvoltarea mijloacelor sanitare, frecvența ciocnirilor armate, normele juridice și etice care reglementează relațiile familiale ș.a.), influențate de modul de producție. „Orice mod de producție special are legile sale de populație istoricește valabilă”¹³, această teză enunțată de Marx este fundamentală pentru demografia istorică.

Climatologia istorică

O altă problemă care atrage în ultimul timp atenția istoriografiei contemporane este aceea a condițiilor geografice. Cercetătorii marxiști subliniază că mediul geografic, schimbându-se mult mai lent decât relațiile sociale, *nu* poate fi cauza hotărâtoare a transformărilor sociale. Această idee justă nu rezolvă însă problema. Noi tehnici de cercetare (analiza polenică, dendrocronologia, fenologia, metoda varvelor, cercetările biologice și geologice, analiza izotopilor de oxigen din cochiliile moluștelor etc.) au permis reconstituirea marilor perioade ale climatului unor întinse regiuni (de pildă, istoria climatului unei mari părți a Europei și Asiei între anii 11 000 și 10 000 î.e.n. și pînă în secolul nostru). S-a putut trece de la istoria oscilațiilor climatului pe mari perioade geologice, de zeci și sute de milenii, la istoria oscilațiilor seculare (pe secole) ale climatului; s-a stabilit evoluția curbelor anuale ale temperaturii (sau ploilor) din ultimul secol, iar în Franța și Japonia, grație unor izvoare istorice specifice și a metodelor fenologice, s-a reconstituit „istoria evenimentială” a climatului și pentru perioade mai vechi (de pildă, evoluția curbei temperaturilor medii anuale în Franța între anii 1600 și 1885). Se pune deci problema: există oare relații între curbele variațiilor climatice (care nu erau stabilite pe vremea la Marx) și sinuozitățile istoriei umane?

Cercetările istorice marxiste recunosc în principiu posibilitatea unor astfel de relații, dar cînd este vorba de admiterea lor în anumite situații concrete manifestă mari reticențe. Evident, aceste reticențe nu pot fi explicate exclusiv prin absurditățile la care se ajunge uneori pe baza „determinismului geografic” sau „cosmic”. Un istoric englez al climatului, J. Schove, plecînd de la influența reală a activității solare asupra climatului terestru, caută să demonstreze coincidența dintre revoluțiile din anii 1879, 1830, 1848 etc. ... și maximul activității solare, iar unii economiști americani au încercat să explice coincidența crizelor economice prin petele solare¹⁴. Or, oscilațiile activității solare se repetă în cursul întregii istorii umane, influențează întreaga planetă, dar crizele economice sau revoluțiile se produc numai în anumite condiții social-istorice.

Totuși „Capitalul”, respingînd determinismul geografic, nu manifestă reticențe în a recunoaște, cînd e cazul, influența mediului natural asupra societății:

„Cu cît numărul nevoilor naturale — scrie Marx — care trebuie satisfăcute în mod absolut este mai mic, cu atît fertilitatea naturală a solului e mai mare și cu cît clima este mai favorabilă, cu atît timpul de muncă necesar pentru întreținerea și reproducerea producătorului este mai redus. Cu atît mai mare poate să fie excedentul muncii pe care el o face pentru alții peste munca pe care el o face pentru sine însuși”¹⁵.

¹³ *Ibidem*, p. 565—566.

¹⁴ G. Beaujouan, *Le temps historique*, în „L'histoire et ses méthodes”, Paris, 1961, p. 64—65.

¹⁵ K. Marx, *Capitalul*, vol. I, p. 521.

Pentru dezvoltarea capitalismului, arată Marx, condițiile naturale cele mai favorabile le oferă zona temperată : „Nu clima tropicală cu vegetația ei luxuriantă, ci zona temperată este țara de baștină a capitalului“¹⁶.

Studierea influenței concrete a condițiilor naturale este o necesitate a dezvoltării în continuare a istoriografiei marxiste, cu condiția reținerii ideii fundamentale că legătura dintre om și natură se realizează prin intermediul modului de producție, în care societatea are un rol activ. „Condițiile naturale favorabile — scrie Marx — oferă întotdeauna numai posibilitatea, niciodată însă *realitatea* supramuncii, deci a plusvalorii sau a plusprodusului“¹⁷. Natura creează doar anumite posibilități, al căror mod de realizare depinde de orînduirea socială, care-și încorporează condițiile naturale într-un chip determinat de propriile-i necesități interne.

Problema timpului istoric

„Capitalul“ cuprinde sugestii fecunde pentru rezolvarea unei probleme abordate abia în ultimele decenii — aceea a timpului istoric. Sociologul francez G. Gurvitch a emis ideea *multiplicității timpurilor sociale*, potrivit căreia în cadrul aceleiași societăți fiecare structură, palier al societății își are timpul propriu, ritmul și modul specific de curgere a duratei¹⁸. S. Krakauer susține că timpul istoric ridică o antinomie insolubilă : pe de o parte, timpul cronologic se dizolvă în formele specifice de timp în care evoluează multitudinea seriilor comprehensibile de evenimente, pe de altă parte, timpul cronologic se arată indestructibil, deoarece secvențele de evenimente diferite se coagulează în anumite momente valide pentru toate¹⁹ (de exemplu, economia, politica, cultura unei societăți evoluează în forme de timp, ritmuri diferite ; anumite momente cruciale constituie însă puncte de cotitură pentru toate sferele vieții sociale).

L. Althusser și colectivul condus de el susțin unele idei asemănătoare, și anume : societatea este structurată, elementele ei sînt ele însele structuri (economice, politice, ideologice etc.). Timpul istoric nu este un timp unic, continuu, ci constă din multiplicitatea timpurilor proprii diferitelor structuri. Referințele la un timp unic, de bază, la care să poată fi raportate temporalitățile diferite, sînt lipsite de sens. De aceea, structura socială totală nu are un timp propriu, nu poate fi gîndită în timp²⁰ ; Althusser nu susține ideea atemporalității tuturor structurilor, cum se interpretează uneori, ci ideea că există *diferite* temporalități, fără a exista o temporalitate istorică globală a *sistemului* social în întregul lui.

Ni se pare evident că diferitele structuri, paliere ale societății au timpuri proprii, ritmuri specifice de curgere a duratei. Dar trebuie să arătăm, de la început, că multiplicitatea timpurilor sociale nu ni se pare a fi incompatibilă cu existența unui timp social unic, cu existența timpului istoric al structurilor sociale globale, al societății în întregul ei.

¹⁶ *Ibidem*, p. 522.

¹⁷ *Ibidem*, p. 523.

¹⁸ G. Gurvitch, *Déterminismes sociaux et liberté humaine*, Paris, 1955, p. 38 și urm.

¹⁹ S. Krakauer, *Time and History*, în „History and Theory“, 1966, Beiheft 6, p. 73, 77.

²⁰ L. Althusser, *Esquisse du concept de l'histoire*, în „La Pensée“ nr. 121, 1965, p. 5 și urm., reluat în L. Althusser, E. Balibar, R. Establet, *Lire le Capital*, tome II, Paris, 1966, p. 35—73.

După părerea noastră, antinomia relevată de Krakauer este o unitate dialectică a contrariilor. Concepția lui Althusser absolutizează una dintre polaritățile acestei unități, lăsând-o în umbră pe cea de-a doua. În sprijinul ideilor sale, L. Althusser aduce rîndurile din „Mizeria filozofiei” în care Marx combate încercarea lui Proudhon de a explica toate raporturile economice care există în cadrul aceleiași societăți prin apariția lor *succesivă*, unul din altul ; Proudhon, subliniază Marx, a ignorat legătura organică dintre raporturile aceleiași orînduiri economice. Citînd cuvintele lui Marx „Cum ar putea, într-adevăr, simpla formulă logică a mișcării, a succesiunii, a timpului să explice organismul societății în care toate relațiile coexistă simultan și se sprijină unele pe altele?”²¹, Althusser trage concluzia că articularea membrilor sistemului social, coexistența raporturilor sociale „nu poate fi *gîndită* în logica mișcării, a succesiunii timpului”²². Dar, în rîndurile citate, Marx nu critică logica succesiunii, a timpului în general, ci numai formula logică a timpului *la care recurge Proudhon*, formula metafizică, ruptă de realitate, critică încercarea de a se prezenta ca apărute *succesiv* raporturi care nu pot fi decît *coexistente* (în speță, diferitele relații proprii capitalismului), *fără* a nega necesitatea de a aplica logica succesiunii, logica timpului la studiul structurii globale a societății, *fără* a nega că, alături de raporturi sociale ce nu pot decît să coexiste, sînt și raporturi sociale coexistente *la un moment dat*, dar apărute *succesiv*.

Ni se par a fi deosebit de interesante, pentru această problemă, reflecțiile lui Karl Marx în legătură cu timpul de muncă socialmente necesar ca măsură a valorii. După Marx, timpul exprimă *cantitatea* muncii, și această idee se integrează în concepția mai generală că timpul este o formă a mișcării, și anume forma de existență *cantitativă* a mișcării.

„După cum timpul este existența cantitativă a mișcării, tot așa timpul de muncă este existența cantitativă a muncii... Timpul de muncă este existența *vie* a muncii, indiferent de forma, conținutul și individualitatea ei, el este *existența vie cantitativă a muncii și totodată măsura immanentă a acestei existențe*”²³

Timpul este considerat de Marx ca o formă de existență a mișcării în sens de *proprietate*, de proprietate cantitativă a mișcării. Chiar dacă ideea despre timp, ca existență cantitativă a mișcării, ar putea fi supusă discuției în lumina ultimelor dezvoltări ale teoriei relativității, concepția că timpul este o proprietate existențială a mișcării ni se pare incontestabilă și ea presupune multiplicitatea timpului. Diferitele obiecte, sisteme au proprietăți diferite, deci și proprietăți temporale, *timpuri* diferite (potrivit cu teoria relativității).

Multiplicitatea timpurilor, absența *uniformității* timpului, nu exclude *unitatea* timpului, nu exclude unele trăsături comune ale diferitelor proprietăți temporale ale diverselor obiecte și sisteme, nu exclude timpul „global”, timpul unic al sistemului mai larg, în care sînt incluse diferitele obiecte, sisteme singulare.

În domeniul producției de mărfuri, arată Marx în „Capitalul”, pe lîngă timpul propriu al fiecărui producător individual, există, datorită interacțiunii raporturilor sociale (în speță a raporturilor de piață, care reunește producătorii într-un organism de producție unic), și un timp de muncă *socialmente* necesar, cristalizat în valoarea mărfii. Timpul de muncă socialmente necesar este un timp *social* pentru că este forma de existență cantitativă a unei *forțe de muncă*

²¹ K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 4, Editura politică, București, 1958, p. 130.

²² Vezi, *Live le Capital*, p. 44.

²³ K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 13, Editura politică, București, 1962, p. 18.

sociale. În producția de mărfuri, arată Marx, muncile particulare dobîndesc un dublu caracter social prin faptul că : a) sînt elemente componente ale ansamblului muncii, ale sistemului natural de diviziune socială a muncii ; b) au o calitate comună, reprezintă toate o cheltuie de forță de muncă ome-nească, timpul de muncă devenind social, devine deci *timp de muncă al întregii societăți prin aceea că muncile particulare se integrează în ansamblul organiza-mului social* ; c) au o trăsătură comună — aceea că sînt o activitate umană ²⁴.

Concluziile pe care analiza „Capitalului” asupra timpului de muncă le sugerează pentru problema timpului istoric ni se par clare. Diferitele structuri sociale parțiale (economică, politică, ideologică, familială etc.) se articulează în structura socială globală, fapt pe care L. Althusser îl subliniază foarte bine, iar pe de altă parte toate structurile sociale parțiale au o proprietate comună, aceea că reprezintă un produs al activității umane.

Fiecare structură socială, fiind înzestrată cu o autonomie relativă față de determinismul societății globale, are un timp propriu, un ritm specific de scurgere a duratei. Dar, date fiind raporturile între diferitele structuri parțiale ale structurii sociale globale, dată fiind articularea structurilor sociale parțiale în structura socială globală, alături de temporalitățile diferite ale diferitelor structuri, există timpul global al societății întregi (tot așa cum înglobarea pro-ducătorilor individuali în producția societății globale face ca pe lîngă timpul de muncă individual să existe și să-și manifeste influența timpul de muncă al so-cietății întregi). Astfel, poate fi consemnată inferența că timpul istoric repre-zintă unitatea contradictorie, dialectică, între timpul global, unic al ansamblu-lui social, și timpurile proprii ale diferitelor structuri integrate în sistemul social global.

Explicația istorică

O dezbateră amplă se desfășoară în literatura nemarxistă cu privire la modelul explicației istorice. Neopozitiviștii susțin de obicei — cu diverse amendamente neesențiale — așa-numita schemă Hempel (sau Popper-Hempel), denumită și „covering-law model” (modelul legii aco-peritoare). Potrivit acestei concepții, schema logică a explicației istorice se caracterizează prin aceea că producerea unui fapt istoric în anumite con-diții este : a) fie dedusă dintr-o lege universală (sau rețea de legi universale), care constată că în acele condiții producerea unui fapt ca cel ce trebuie explicat este certă ; b) fie indusă prin subsumarea la o lege probabilistică-statistică, care constată că producerea unui fapt ca cel care trebuie explicat este probabilă ²⁵.

Dacă se trece peste ruperea logicului de ontologic și peste concepția agno-sticistă asupra legilor, specifice neopozitivismului, defectul principal al acestei scheme logice constă în aceea că reduce explicația istorică la explicarea unui *singur* eveniment istoric, iar legile la legi care se aplică *fiecărui* fenomen sin-gular. Or, legile social-istorice sînt legi-tendință, care se manifestă în direcțiile de dezvoltare și care se manifestă nu în fiecare eveniment singular, ci în înlăn-tuirea și succesiunea fenomenelor istorice într-un anumit interval de timp, mai

²⁴ K. Marx, *Capitalul*, vol. I, p. 111—112.

²⁵ C. G. Hempel, *The Function of General Law in History* (reprodus de P. Gardiner în „Theories of History...”, p. 344—356) și *Reasons and Covering Laws in Historical Explanations*, în „Philosophy and History”, Edited by S. Hook, New York, 1963, p. 143—166.

îndelungat. De pildă : este o lege că dezvoltarea capitalismului duce la formarea națiunii ; această lege se manifestă însă în succesiuni îndelungate de procese și evenimente, în cursul unor intervale de decenii și secole. Fără a ignora necesitatea și specificul explicării „evenimentiale“, a explicației unui eveniment istoric izolat (ca, de pildă, schimbările de guvern), trebuie să ținem seama că principala sarcină a istoriografiei este tocmai explicarea secvențelor, a succesiunilor de evenimente, a tendințelor legitice ce se manifestă în aceste succesiuni (de pildă, explicarea dezvoltării de durată a regimului politic și nu numai explicarea unei schimbări de guvern oarecare).

Este adevărat că Hempel vorbește și de legi statistice-probabilistice, dar nu orice lege social-istorică este o lege statistică. În cazul unor legi social-istorice (de pildă al legii valorii), tendința se manifestă în medii statistice, or, în cazul altor legi social-istorice (de pildă al legii concordanței obligatorii), tendința se manifestă în fiecare societate. Apoi trebuie ținut seama că în cazurile în care legile sociale iau forma mediilor statistice, aceste medii statistice au, după cum se subliniază în „Capitalul“, un caracter regulator ²⁶. Totuși schema Hempel pornește de la ideea justă că explicarea unui fapt istoric presupune dezvoltarea necesității producerii lui și recursul la o lege ²⁷.

În literatura nemarxistă, schemei „covering-law model“, a explicației istorice i se opune schema așa-numitei „explicații raționale“, a filozofului W. Dray. Potrivit acestei concepții, explicarea producerii unei acțiuni istorice se reduce la indicarea rațiunilor (motivelor, credințelor) care au constituit mobilurile participanților la acea acțiune ²⁸. Hempel a răspuns însă lui Dray că explicația unei acțiuni istorice prin mobilurile ei este adecvată numai dacă se întemeiază pe o lege, pe o regularitate care constată că mobilurile indicate duc în mod cert (sau probabil) la o acțiune de genul aceleia care trebuie explicată ²⁹.

În adevăr, legile economice se impun nu printr-o constrângere misterioasă, mistică, nu printr-o acțiune pur exterioară, ci prin aceea că în conștiința oamenilor iau forma motivelor determinante ale acțiunilor lor. În acest sens, Marx scria : „...legile imanente ale producției capitaliste apar în mișcarea exterioară a capitalurilor, manifestându-se ca legi coercitive ale concurenței și devenind astfel, în conștiința capitalistului individual, motive determinante ale acțiunii sale“ ³⁰. Dacă în capitalism legitățile relațiilor de producție iau în ochii producătorilor forma unei necesități economice imperioase, în producția bazată pe sclavaj sau iobăgie dominația condițiilor de producție asupra producătorilor este mascată aici de relațiile de dominație și supunere care apar și sînt vizibile drept resortul nemijlocit al procesului de producție. În comunismul primitiv comunitatea „...apare ca bază a producției, așa cum reproducerea acestei baze apare ca scopul ei ultim“. În orașul medieval, relațiile dintre muncă și capital

²⁶ „Vom găsi aici (în listele de prețuri — *n.n.*) aceeași dominație a mediilor regulate care a cărei existență a semnalat-o Quetelet în fenomenele sociale“ (K. Marx, *Capitalul*, vol. III, partea a II-a, 1955, p. 808—809).

²⁷ Unii neopozitivști, ca, de exemplu, K. Popper, reduc legile generale pe care se bazează explicația istorică mai ales la regularități empirice banale. C. G. Hempel admite că legile pe care se bazează explicația istorică pot fi legile descoperite de teoria economică, sociologică etc. În unele studii anterioare am luat în considerare doar tendința reprezentată de K. Popper.

²⁸ W. Dray și-a expus pe larg concepția în *Laws and Explanations in History*, Oxford, 1957 și mai recent în *The Historical Explanation of Actions Reconsidered*, în „Philosophy and History...“, 1963, p. 105—135.

²⁹ C. G. Hempel, *Op. cit.*, p. 152—161.

³⁰ K. Marx, *Capitalul*, vol. I, p. 337.

apar determinate de sistemul corporatist..., precum și de ideile corespunzătoare în ce privește obligația profesională, situația meșterului etc.³¹.

În diferite moduri de producție, relațiile de producție și deci necesitățile și legitățile obiective se oglindesc în mod mai mult sau mai puțin deformat în conștiința oamenilor ca „motive“, „resorturi vizibile“, „scopuri“, „idei“, deci ca *mobilități* ale acțiunilor umane. Se poate adăuga că în fiecare orînduire socială, inclusiv în socialism, în acțiunile umane se manifestă *interesele* oamenilor. Firește, nu toate mobilitățile acțiunilor umane sînt reducibile la o reflectare nemijlocită a necesității economice. Astfel, în capitolul despre acumularea primitivă a capitalului Marx amintește despre motivele cu totul neeconomice, pentru care regele englez Wilhelm al III-lea a făcut doamnei Orkney donații de pămînturi care se integrau în procesul acumulării primitive³². Reținem însă ideea că mobilitățile acțiunilor individuale pot fi înțelese doar în legătură cu raporturile sociale în care acțiunile s-au desfășurat și cu legitățile acestora.

Cînd a urmărit dezvăluirea legilor sociale, Marx a făcut de obicei abstracție de mobilitățile individuale ale oamenilor. Și aceasta este firesc, deoarece legile sociale se manifestă în rezultatele acțiunilor umane, independente de mobilitățile acestor acțiuni. Marx considera însă că aceste mobilități trebuie luate în seamă, de pildă atunci cînd se studiază modul concret de manifestare a legilor concurenței, cu alte cuvinte modul de comportare al agenților concurenței, iar în paragrafele cu caracter istoric ale „Capitalului“ nu a ignorat aceste mobilități. Cele expuse ne îngăduie să conchidem, pentru moment, că :

1. Dacă pentru a cunoaște rezultatele acțiunilor istorice, rezultate care sînt independente de intențiile agenților acestor acțiuni, se poate face abstracție de mobilitățile oamenilor, pentru a explica producerea acțiunilor istorice, analiza mobilităților participanților la aceste acțiuni este necesară. Din acest punct de vedere, „schema Dray“ conține unele idei raționale.

2. Mobilitățile participanților la acțiunile istorice reflectă raporturile sociale și legitățile lor. Din acest punct de vedere, „schema Dray“ ignoră condiționarea socială a motivelor acțiunilor istorice, faptul că în această condiționare se manifestă anumite legi (de altfel, Dray contestă determinismul în general și determinismul social în particular). Ideea lui Hempel că explicarea unei acțiuni istorice prin „rațiunile“ agentului ei trebuie, pentru a fi adecvată, să se bazeze pe o lege este justificată. Numai că legile sociale care permit explicarea acțiunilor istorice sînt cele relevate de materialismul istoric, nu cele formulate de teoriile nemarxiste, pe care le are în vedere Hempel.

Concluzia noastră privitoare la deosebirea ce se impune între explicarea *producerii* acțiunilor și explicarea *rezultatelor* acțiunilor istorice se integrează într-o concepție care cîștigă teren în teoria istoriei.

F. Braudel, conducătorul școlii istorice franceze din jurul revistei „Annales. Economies. Sociétés. Civilisations“, a emis ideea existenței diferitelor tipuri de explicație istorică, potrivit cu palierele realității istorice la care aceste explicații se referă³³. În studiul „Probleme ale explicației în istorie“, publicat de H. Culea în revista „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.“ nr. 2/1967, se analizează pertinent unele particularități ale explicației istorice și se susține existența diferitelor tipuri de expli-

³¹ *Ibidem*, vol. III, partea a II-a, p. 783.

³² *Ibidem*, vol. I, p. 720

³³ F. Braudel, *Histoire et sociologie*, în „Traité de sociologie“ sous la direction de G. Gurvitch, Paris, 1962, vol. I, p. 90.

cație istorică, în funcție de diferitele paliere ale piramidei social-istorice. Această ultimă idee ni se pare a fi confirmată de faptul menționat că, în „Capitalul“, Marx explică unele fenomene sociale numai prin *legi*, iar alte fenomene prin *legi și prin transformarea acestor legi în mobiluri conștiente*. Credem însă că orice explicație istorică dezvăluie laturile necesare ale procesului istoric sau, în cazul laturilor întâmplătoare ale procesului istoric, dezvăluie necesitățile din a căror interferență a provenit latura întâmplătoare dată, că orice explicație istorică recurge prin urmare la lege. Între explicația logică, pe de o parte, și explicația cauzală, structural-funcțională, corelativ-inversă, genetică pe de altă parte, nu există o contradicție, căci și aceste din urmă explicații recurg la legi sau regularități empirice. Este drept, în explicarea unei înlănțuiri mai ample de rezultate ale acțiunilor istorice, pe scara macrostructurilor sau a duratelor lungi, recursul la legile social-istorice este cel puțin în unele cazuri suficient. Dar când este vorba de producerea unei acțiuni istorice singulare trebuie ținut seama că legile social-istorice, după cum arată Marx, se oglindesc în mobilurile oamenilor. Aceasta înseamnă că în explicarea producerii acțiunilor istorice trebuie să se țină seama că legile social-istorice interacționează cu legi psihologice și biologice, cu regularități empirice ale comportării oamenilor; aceste din urmă legi și regularități intervin în modul în care legile social-istorice generează în mintea oamenilor *mobiluri conștiente*. Apoi, așa cum s-a arătat când a fost vorba de mediul geografic și cum au atras atenția Marx și Engels în „Ideologia germană“³⁴, în explicațiile istorice trebuie ținut seama și de interacțiunea legilor social-istorice cu legile naturii.

Individul și raporturile sociale

Problema rolului mobilurilor individului în explicația istorică pusă de analiza logică modelului explicației istorice este legată de problema ontologică a relației dintre individ și structura socială și raporturile sociale.

În ultimul timp, unii adepți ai structuralismului proclamă dispariția omului din știință. După M. Foucault, J. Lacan, C. Levy-Strauss, obiectivul științei sociale sînt raporturile, structurile, nu indivizii: „Omul este pe cale de dispariție. Tuturor celor care vor încă să vorbească despre om... nu li se poate opune decît un rîs filozofic“³⁵.

Lucrările elaborate de grupul de cercetători comuniști francezi, condus de L. Althusser, susțin, de asemenea, că subiectul istoriei nu e omul, individul, ci raporturile sociale; de aici concluzia că mecanismul marxist nu are un caracter științific, teoretic, ci ideologic³⁶. Pe de altă parte, Jean Paul Sartre, a cărui polemică cu reprezentanții structuralismului este cunoscută³⁷, declară:

³⁴ „Prima premisă a oricărei istorii a omenirii este în mod firesc existența indivizilor umani vii. De aceea primul fapt concret care trebuie stabilit este alcătuirea fizică a acestor indivizi și raportul determinat de acesta față de restul naturii. Firește, nu ne putem ocupa aici nici de constituția fizică a omului însuși, nici de condițiile naturale pe care le-au găsit oamenii... Orice istoriografie trebuie să pornească de la aceste baze naturale și de la modificările lor în decursul istoriei de pe urma acțiunii omului“ (K. Marx, F. Engels, *Ideologia germană*, E.S.P.L.P., București, 1956, p. 16).

³⁵ Vezi M. Foucault, *Les mots et les choses*, Paris, 1966.

³⁶ În această problemă o îndelungată discuție s-a desfășurat în 1965—1966 în paginile revistei „La Nouvelle Critique“.

³⁷ Materiale din dosarul discuției desfășurate în prezent în Franța asupra structuralismului au fost prezentate publicului românesc în studiul publicat de Ileana Mărculescu în „Lupta de clasă“ nr. 5/1967 și mai ales în nr. 5/1967 al revistei „Secolul 20“, consacrat, în

„Noi aderăm fără rezerve la această formulă a «Capitalului» prin care Marx înțelege să definească materialismul său : «Modul de producție al vieții materiale domină în general dezvoltarea vieții sociale, politice și intelectuale»³⁸, dar pretinde că marxistii contemporani ignoră individul și rolul lui în istorie. El susține că societatea s-ar reduce la raporturi strict interpersonale, fără nimic care să depășească sfera relațiilor interindividuale, că ar exista doar indivizii și raporturile lor, fără ca nimic să existe în afara indivizilor. Concepțiile lui J. P. Sartre privind reducerea relațiilor sociale, inclusiv a structurilor la relații interindividuale, cer o analiză mai atentă. Sociologul G. Gurvitch își exprima astfel punctul de vedere : „Sartre se iluzionează gândind că este posibil de a scoate printr-o dialectică atotputernică, dacă nu magică, cadrele sociale din «proxisul» individual³⁹... Existența individuală nu poate după exemplul lui Dumnezeu sau al spiritului absolut al lui Hegel să creeze nici lumea în general, nici măcar lumea socială⁴⁰».

Marx considera individul ca o „creațiune a raporturilor sociale“, care se poate „ridica deasupra lor din punct de vedere subiectiv“⁴¹. Ridicarea unui individ, din punct de vedere subiectiv, deasupra raporturilor sociale care l-au creat înseamnă, cel puțin în unele orânduii sociale, demistificarea falselor aparențe pe care în anumite cazuri înseși raporturile sociale le creează. Ridicarea subiectivă a unui individ deasupra realității sociale care l-a creat impulsionează susținerea și promovarea tendințelor obiective progresiste, care duc la depășirea și ridicarea pe o treaptă superioară a societății căreia individul dat îi aparține. Atunci când afirmă „omul este pentru mine produsul structurii, dar cu condiția să o depășească“⁴², J. P. Sartre reia în fond termenii lui Marx. După cum este posibilă ridicarea subiectivă a individului deasupra societății care l-a creat, tot așa este posibilă decăderea lui sub nivelul acestei societăți, prin promovarea tendințelor retrograde.

„Ridicarea“ sau „decăderea“ subiectivă a individului față de societatea care îl creează se datorește și condițiilor sociale de viață ale individului, dar și particularităților constituției biopsihice a individului. Particularitățile în care legile social-istorice se reflectă în conștiința, în mobilurile și acțiunile individului și deci rolul individului în istorie, prea bine cunoscut, decurg, credem, printre altele, din condițiile concrete ale interacțiunii legilor sociale cu cele biologice și psihologice.

Prin preocuparea față de rolul individului, omului în istorie, teoria istoriei se interferează și cu problemele umanismului. Umanismul marxist are un caracter științific, pentru că, descoperind rolul raporturilor sociale în crearea individului, dezvăluie căile pentru realizarea unei forme superioare a societății, al cărei principiu să fie dezvoltarea deplină și liberă a fiecărui individ astfel încât să se creeze cât mai largi posibilități ca indivizii să fie superiori din punct de vedere subiectiv societății care-i creează și să contribuie astfel la neîncetatul ei mers înainte.

V. LIVEANU

mod special, discuției asupra structuralismului. Adăugăm articolele publicate în „La Nouvelle Critique“ cu începere din nr. 2/1967.

³⁸ J. P. Sartre, *Critique de la raison dialectique*, Paris, 1960, p. 31.

³⁹ G. Gurvitch, *Dialectique et sociologie*, Paris, 1962, p. 161.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 173.

⁴¹ K. Marx, *Capitalul*, vol. I, p. 45—46.

⁴² Vezi interviul reprodus în „Secolul 20“ nr. 5/1967, p. 85.

„Capitalul“ lui Karl Marx și actualitatea metodei logicii istorice

Puține sînt capodoperele istoriei gîndirii științifice care, prin implicațiile și conținutul lor, să fi depășit în așa măsură cadrul cercetării de specialitate cum este **Capitalul** lui Marx. Valoarea științifică a acestei cărți, care a devenit piatra de temelie a economiei politice ca știință, este mult mai largă; în ea își dau întâlnire știința economică, socialismul științific, sociologia și filozofia marxistă, logica dialectică, toate reprezentînd o analiză unitară. Semnificația filozofică a acestei opere se degajă din modul de aplicare a concepției materialiste și dialectice la analiza formelor și relațiilor economice burgheze și din metodologia marxistă de cercetare, care, de asemenea, trebuie dedusă și reconstituită din rezultatele cercetării.

Teoria marxistă a valorii bazate pe muncă, axul pe care se construiește întreaga analiză a modului de producție burghez, reprezintă o concretizare a concepției materialiste asupra istoriei, o dezvoltare a concepției marxiste despre materie, Marx relevînd sensul sociologic al acestei noțiuni prin evidențierea caracterului **material** al relațiilor și formelor economice. Această materialitate nu constă însă, în cazul **valorii** mărfii sau în cazul capitalului, în materialitatea sensibilă și grosolană a corpurilor mărfurilor și a mijloacelor de producție, ci are un sens **pur social**, exprimînd raporturi sociale istoricește determinate. Teoria marxistă a valorii, bazată pe muncă, cercetează astfel un nivel **nou, superior** al materialității, care nu mai poate fi concepută „numai sub forma obiectului sau a **contemplării**“, ci „ca **activitate omenească sensibilă, ca practică** [...]“¹, munca fiind forma fundamentală și general-umană a practicii.

Dar Marx nu se rezumă numai la atît în analiza mărfii și a valorii ei; el elaborează, așa cum observa cu deplin temei sociologul român Petre Andrei, o adevărată „sociologie materialistă a valorii“², analizînd, odată cu aspectele economice **propriu-zise**, ideile diferitelor clase și pături despre valoarea mărfii, forma fetișizată pe care aceasta și alte categorii economice o căpătau în reprezentările simțului comun și în teoriile economice burgheze. Dezvăluind fetișismul mărfii și al capitalului ca sursă a denaturărilor, prezente în

¹ K. Marx—F. Engels, Opere alese în două volume, vol. II, Editura politică, București, 1967, ediția a III-a, p. 373.

² Petre Andrei, Filozofia valorii, București, 1945, p. 13.

diversele teorii economice anterioare, Marx elaborează o adevărată **sociologie a cunoașterii economice**, care nu a putut fi egalată de nici o încercare ulterioară de abordare a domeniului sociologiei cunoașterii.

Împletirea dintre punctul de vedere filozofic și cel al științei economice în analiza marxistă a relațiilor și formelor economice se poate desprinde și din metodologia **Capitalului**. În acest sens, metoda logică cu care operează **Capitalul** prezintă o deosebită actualitate în investigarea realității sociale.

În cercetarea modului de producție burghez, Marx a plecat de la concepția dialectică despre concretul social care avea în vedere unitatea dintre caracterul său pronunțat dinamic, pregnant istoric și complexitatea sa structurală, ca „sinteză a unei serii de determinări“. Concretul social, fiind deci în concepția sa o unitate contradictorie a diversității **istorice și structurale**, îi impunea lui Marx să stabilească interdependența concretă dintre șirul structural, constitutiv și șirul genetic, istoric al sistemului de producție burghez, să facă o examinare în același timp istorică și logică a acestuia. În cunoaștere, pe planul gândirii, reproducerea unui asemenea concret „apare ca un proces de sinteză, ca rezultat“ al folosirii unei metode științifice de cercetare și analiză. Dubla natură menționată a concretului social a determinat cele două moduri fundamentale distincte în cercetarea și abordarea fenomenelor sociale — metoda logică și metoda istorică —, precum și unitatea lor, legătura lor indisolubilă. Cercetînd un asemenea fenomen social complex cum este modul de producție capitalist, Marx a considerat și a folosit ca cea mai potrivită și justă din punct de vedere științific metoda logică.

Așa cum rezultă din această operă a lui Marx, metoda logică apare ca o modalitate de organizare a categoriilor, noțiunilor și legilor științei pentru dezvăluirea **logicii** realului. În acest înțeles, ea este și o **metodă de expunere**. În înțelesul său mai larg, ca metodă de cercetare și abordare teoretică a fenomenelor, conținutul metodei logice este mult mai bogat, cuprinzînd o totalitate de procedee și operații specifice pentru reproducerea logicii interne a concretului social, istoricește dat.

Deși concretul este punctul de plecare real pentru orice cunoaștere, de la prima sa reprezentare pînă la reproducerea lui în gândire este o cale lungă, complexă, însoțită de medieri a căror totalitate se confundă adesea cu istoria științei respective. Prima sa reprezentare este abstractă, superficială (Marx îi spune „totală“), care ascunde în ea bogăția realului. Pentru reproducerea concretului real ca o structură vie, complexă este necesar ca gândirea umană să spargă această unitate amorfă, nediferențiată, dezintegrînd-o în laturile și elementele sale componente, elaborînd abstracții ale acestora pe calea analizei și abstractizării. Diferitele abstracții luate separat, care dau o cunoaștere unilaterală, limitată a concretului real, nu pot constitui scopul ultim al științei, ci o etapă **spre** concret și modalitatea logică care mijlocește reflectarea concretului în gândire. Ea este depășită și negată prin revenirea la concret pe planul gândirii. De data aceasta, cunoașterea nu mai apare ca o idee haotică despre întreg, ci ca „totalitate bogată, cuprinzînd numeroase determinări și relații“³. Aceasta este calea ridicării de la abstract la concret, și care constituie caracteristica fundamentală a gândirii științifice în stadiul ei teoretic avansat.

³ K. Marx, F. Engels. Opere. vol. 13, Editura politică, București, 1962, p. 674.

În istoria cunoașterii sociale, primul drum a fost parcurs îndeosebi de economia politică și de concepțiile sociologice anterioare marxismului. Marxismul a ridicat cunoașterea în aceste domenii — economia politică și sociologia — la nivelul însuși al concretului logic. Încă în gândirea economică premarxistă, deși ea era preponderent analitică, apar sisteme economice care tind să sintetizeze diferitele cuceriri și abstracții ale științei economice, cum au fost încercările economiștilor clasici burghezi. Dar, căutînd să sesizeze legătura categoriilor și structura sistemului economic burghez, aceștia le-au privit ca entități imuabile, statice, rupte de caracterul lor istoric, dinamic. Răsturnînd concepția metafizică anterioară din economia politică, Marx a realizat sinteza dintre istoric și logic în conceperea concretului social.

Aplicînd cu precădere metoda logică în abordarea economiei politice a capitalismului, Marx a definit-o în primul rînd ca **ridicare de la abstract la concret, de la categoriile mai simple, mai abstracte la cele mai complexe, mai concrete**. Această trecere de la abstract la tot mai concret apare ca o lege generală a cunoașterii verificată în istoria generală a științei și a fost formulată și aplicată încă de Hegel în **Logica** sa. Dîndu-i însă o interpretare idealistă, Hegel transforma schema reproducerii concretului și a istoricului în gândire în schema producerii, a generării de către gândire a concretului istoric.

Folosirea metodei logice de ridicare de la abstract la concret, de la categoriile cele mai simple, mai abstracte la cele mai complexe, mai concrete i-a permis lui Marx să reflecte istoria capitalismului în „analiza **conceptelor** care o rezumă”⁴. Acest mers al gândirii corespunde procesului istoric real, întrucît și în istorie „dezvoltarea merge în genere de la relațiile cele mai simple la relații mai complicate”, iar categoriile social-istorice, economice care exprimă determinări ale existenței sociale sau ale unei societăți determinate apar în istorie, în linii generale, „în aceeași ordine ca și în dezvoltarea logică”⁵. Metoda logică aplicată în științele sociale reproduce astfel istoricul în dublul său sens, ontologic și gnoseologic (istoria obiectului și istoria cunoașterii esenței lui).

Pentru abordarea teoretică a unui asemenea sistem social complex, precum cel capitalist, Marx și-a pus spre rezolvare două probleme metodologice importante : a) problema **ordinii** deducerii categoriilor unele din altele pentru o reproducere științifică a concretului social și b) problema **punctului de plecare** în analiză, a „celulei” sale, aspect ce decurge din primul. Dîndu-le un răspuns științific concret, Marx a dezvăluit eroarea metodologică a economiștilor secolului al XVIII-lea de a fi început întotdeauna direct cu asemenea categorii, care par a avea un conținut foarte concret, cum sînt populația, națiunea, statul ș.a. La o cercetare mai profundă, acestea se dovedesc a fi foarte abstracte și, fără analiza relațiilor și elementelor lor componente, ele estompează complexitatea concretului social. Modul acesta **exoteric** de cercetare, care pleacă de la „totalitatea vie” și care constă, în esență, în descrierea, catalogarea, încadrarea în definiții și noțiuni și în elaborarea diferitelor abstracții ale fenomenelor, laturilor și proceselor cercetate, a fost justificat istoricește și este încă justificat ca o primă etapă în cunoașterea realității, după care știința, prin însăși logica internă a dezvoltării sale, este

⁴ V. I. Lenin, *Opere, vol. 28, Editura politică, București, 1959, p. 317.*

⁵ K. Marx, F. Engels, *Opere, vol. 13, Editura politică, București, 1962, p. 514.*

împinsă spre reconstituirea concretului în totalitatea și esențialitatea sa. Acest demers invers al gândirii de la abstract spre concret constituie esența metodei logice în **Capitalul** sau a modului ezoteric care urmărește cercetarea legăturii lăuntrice, a structurii și determinismului intern al concretului social, ascunse, de obicei, gândirii obișnuite. Deși include într-o unitate organică analiza și sinteza ca procedee logice, metoda logică este **preponderent** sintetică, analiza fiind subordonată, în cele din urmă, realizării sintezei logice a concretului. Cunoașterea socială, în genere, și cea sociologică, în special, în care se împletesc strâns cercetarea teoretică cu cea concretă, oferă teren atît pentru ridicarea gândirii de la concret la abstract, cît și de la abstract la concret, cele două căi alternîndu-se una pe alta în diferite momente ale cercetării și cunoașterii realității sociale.

Scopul final al descompunerii analitice a concretului este categoria cea mai simplă și cea mai abstractă, care trebuie să constituie „celula”, punctul de plecare al organizării sistemului logic de reproducere a concretului în gîndire. După cum este știut, în analiza capitalului, Marx pleacă de la marfă, ca fiind raportul cel mai simplu, cel mai obișnuit în societatea burgheză, „forma elementară a oricărei avuții”, care putea fi deci analizată, făcînd abstracție de celelalte categorii economice, constituind premisa istorică și logică esențială a acestora. Fiind cel mai simplu raport al sistemului de producție burghez, ea este primordială și din punct de vedere istoric, reprezentînd în nuce preistoria capitalismului*.

Care este criteriul distingerii diferitelor abstracții, și mai ales a abstracțiilor limită? Categoriile și noțiunile abstracte ne dau în genere o cunoaștere unilaterală, fragmentară, cunoașterea elementelor unui sistem sau o cunoaștere sumară, „totală” asupra întregului fără analiza laturilor sale componente. Dar din metodologia **Capitalului** se desprinde și un alt criteriu, temeiul obiectiv de distincție între categoriile abstracte și cele mai concrete. Categoriile mai abstracte prezintă o anumită independență logică (și istorică) în raport cu cele mai concrete. Din punct de vedere istoric, categoria mai simplă a putut exista înaintea categoriei mai concrete. Ea reflectă laturi ale procesului social care istoricește au existat într-o anumită formă, anterior celor mai concrete. Marfa în raport cu banii, banii în raport cu capitalul, plusvaloarea în raport cu profitul posedă o anumită independență istorică (și logică), așa cum prezintă cauza în raport cu efectul. Tocmai de aceea, plusvaloarea, de exemplu, poate fi și trebuie studiată înaintea profitului și chiar independent de acesta, în anumite limite. Profitul, dimpotrivă, nu poate fi cercetat și înțeles făcînd abstracție de plusvaloare, de cauza sa, fără a ajunge la erori și denaturări de care n-au putut scăpa economiștii clasici burghezi, care identificau în general plusvaloarea cu profitul și-l examinau pe acesta independent și înainte de plusvaloare.

Procesul abstractizării, ca și al deducerii categoriilor în cadrul analizei concretului social, atît în ansamblul său cît și în fiecare caz particular, își are în istorie un criteriu obiectiv de raportare. Rezultatul ultim al analizei, al procesului de abstractizare, care constituie punctul de plecare al reproducerii concretului în gîndire, este și punctul de plecare al istoriei sale. Mișcarea

* Marx menționa că „cea mai simplă formă a mărfii [...] conține întregul mister al formei bani și, prin aceasta, în nuce, misterul tuturor formelor burgheze ale produsului muncii” (K. Marx, F. Engels, Scrisori despre „Capitalul”, E.S.P.L.P. București, 1955, p. 135).

ulterioară a ideilor, ordinea deducerii diferitelor categorii, „nu va fi altceva decât reflectarea procesului istoric într-o formă abstractă și teoreticește consecventă [...]”⁶.

Marx a conceput însă metoda logică ca o „ogindire corectată” a istoricului. Odată rezolvată problema metodologică a punctului de plecare în analiză, cealaltă, privind **ordinea** examinării categoriilor, a relațiilor, a elementelor concretului social, are ca bază tocmai **structura lăuntrică** a concretului. Sintetizînd cele două criterii obiective — **istoric și structural** — ale analizei în studiul relațiilor economice burgheze, Marx scria : „Este evident că expunerea trebuie structurată astfel : 1) Determinările abstracte generale, care de aceea se **potrivesc**, într-o măsură mai mare sau mai mică, tuturor **formelor sociale** [...] (adică au apărut ca forme istorice anterioare. — n.n.) ; 2) Categoriile care **formează structura internă** a societății burgheze și pe care se întemeiază clasele fundamentale”⁷ (subl. ns.).

Criteriul structural este cel hotărîtor în abordarea teoretică a fenomenelor sociale. De aceea, spune Marx, „ar fi deci inadmisibil și greșit să luăm categoriile economice în ordinea în care au avut istoricește un rol hotărîtor. Dimpotrivă — continuă el —, succesiunea lor este determinată de **raportul care există între ele în societatea burgheză modernă** și care este diametral opus celui care apare ca raport natural al lor sau care corespunde ordinii dezvoltării istorice. Nu este vorba de locul pe care relațiile economice îl ocupă istoricește în succesiunea diferitelor forme sociale [...] Este vorba de **structurarea lor în cadrul societății burgheze moderne**”⁸ (subl. ns.). Analiza teoretică a societății burgheze făcută de Marx în **Capitalul** este, de aceea, în primul rînd, „expunerea sistemului”. Marx deduce formele „antediluviene” ale capitalului din capitalul industrial, tocmai pentru că analizează **modul de subordonare** a acestor categorii și relațiile lor în cadrul **sistemului** economiei capitaliste. Mai mult încă, legile și particularitățile sistemului acționează asupra elementelor sale componente și le transformă în conformitate cu propria sa natură. Ca urmare, elementele constitutive, care au existat istoricește înainte de sistemul integral analizat, dobîndesc proprietăți noi, împrumută din natura acestuia.

Urmărirea în analiza teoretică a ordinii istorice pur și simplu denotă în esență un mod abstract, îmbinat cu un empirism istoric de înțelegere a concretului social, deoarece nu surprinde ceea ce este fundamental — relațiile esențiale dintre elementele sale, structura sa internă. De aceea, în împărțirea structurală a obiectului, alături de criteriul „**simplic-complex**”, se impune ca, trecînd pe primul plan raportul „**determinant-subordonat**”, principiul **subordonării**, acesta devenind principiul de bază al construirii sistemului logic al categoriilor economice în **Capitalul**, ca reproducere a logicii reale a sistemului economic burghez.

Împărțirea după criteriul simplu-complex, abstract-concret este, de obicei, și o reflectare a procesului istoric, reproducînd în general și din punct de vedere genetic sistemul cercetat. Împărțirea **structurală** a sistemului studiat, care are la bază principiul subordonării, se caracterizează „prin faptul că sistemul se divide într-o serie de sfere diferite și totodată **date simultan**”,

⁶ K. Marx, F. Engels, Opere, vol. 13, Editura politică, București, 1962, p. 514.

⁷ Ibidem, p. 682.

⁸ Ibidem, p. 681, 682.

determinant fiind elementul simultaneității și al datului simultan⁹. Luînd în seamă cele două criterii contradictorii care se împletesc în mod unitar în abordarea teoretică a fenomenelor, metoda logică ar putea fi mai corect considerată ca metodă structural-genetică.

Considerațiile lui Marx privind metoda logică ca reproducere a structurii sistemului social apar mai actuale ca oricînd astăzi, cînd tendința spre **integralism**, spre o analiză teoretică a fenomenelor sociale ca întreg sau ca laturi ale întregului este însușită ca orientare în sociologie chiar și de unii teoreticieni burghezi. Ideile lui Marx își redobîndesc actualitatea pentru înțelegerea justă a preocupărilor pentru o explicare **structuralistă** în științele sociale, concepția lui Marx implicînd, cu mai bine de un secol în urmă, o viziune structuralistă asupra obiectului acestor științe. Sociologia marxistă privește diferitele formațiuni social-economice ca tipuri istorice de structurare a fenomenelor sociale, ca moduri specifice de integrare a laturilor și proceselor vieții sociale pe o anumită treaptă a progresului istoric.

Dar, așa cum a conceput-o și folosit-o Marx în **Capitalul**, metoda logică constituie ea însăși o unitate a diversității, fiind sinteza unei pluralități de căi și procedee specifice de cercetare și de expunere. Dintre acestea, cea mai importantă este, așa cum rezultă din monumentală cercetare a lui Marx — **Capitalul** —, analiza fenomenelor sociale „în formă pură”. Acesta este un procedeu general al cunoașterii științifice, folosindu-se în toate științele teoretice. Spre deosebire însă de științele naturii, în care cercetătorul poate duce, de regulă, separarea mintală a fenomenului sau a uneia dintre componentele sale pînă la realizarea practică, pînă la experiment, în științele sociale folosirea procedeeleor „materiale”, experimentale de izolare a fenomenelor este limitată, fiind compensată prin rolul gîndirii și al puterii sale de abstractizare. Îndeosebi forța puterii de abstractizare, funcția creatoare a gîndirii teoretice i-au permis lui Marx să dezvăluie structura „pură”, ca atare a modului de producție capitalist, legile și tendințele fundamentale ale dezvoltării acestuia într-o formă „ideală”.

Pentru analiza fenomenului în formă **pură** se face abstracție de circumstanțele întîmplătoare, neesențiale care întunecă esența procesului și fac dificile înțelegerea și desprinderea legității sale. Astfel, Marx face abstracție de cerere și ofertă în analiza schimbului de mărfuri, presupunînd că acestea se echilibrează și nu mai exercită în felul acesta nici o influență. În realitatea socială vie, această echilibrare nu este decît o excepție foarte rară. Dar Marx pleacă de la această presupunere „pentru a putea cerceta fenomenele sub aspectul lor **legic, corespunzător noțiunii lor** [...] ; pe de altă parte pentru a descoperi adevărata tendință a mișcărilor, oarecum pentru a o fixa”¹⁰ (subl. ns.).

Analizînd transformarea banilor în capital, Marx face abstracție de abaterea prețurilor de la valori și, deși coincidența prețurilor cu valoarea mărfurilor este o ocazie extrem de rară, el le reduce la nivelul acesteia din urmă. Folosirea procedeeului abstractizării în acest caz și analiza procesului într-o formă simplificată trebuie să aibă însă nu numai o justificare teoretică, metodologică, aceea de a înlesni cunoașterea esenței fenomenului, dar și o

⁹ B. A. Grușin, Marx și metodele contemporane de cercetare istorică, în „Probleme de filozofie” nr. 3/1958, p. 20.

¹⁰ K. Marx, **Capitalul**, vol. III, partea I, Editura pentru literatură politică, București, 1953, p. 195.

fundamentare obiectivă. Această dublă justificare o avea în vedere Marx pretutindeni în mînuirea acestui procedeu în **Capitalul**.

Fundamentarea obiectivă a simplificării fenomenului prin abstractizarea împrejurărilor întîmplătoare sau, pentru moment, a formelor derivate, care-i complică înţelegerea, rezidă în **independenţa relativă** a procesului cercetat faţă de aceste împrejurări, care nu-i modifică natura şi nu-i schimbă cursul necesar producerii sale. Cu alte cuvinte, ceea ce noi presupunem în cursul acestui proces de idealizare cu ajutorul gândirii este presupus într-un fel sau altul şi în procesul real *.

Dar, în realitate, procesele şi fenomenele sociale nu există şi nu se manifestă în formă „pură“, „ideală“. De aceea, folosirea acestui procedeu metodologic este numai un moment determinat în cunoaşterea complexităţii fenomenelor sociale, doar un aspect specific al metodei logice. Tocmai de aceea, de la analiza încă abstractă a capitalului individual din primul volum al operei sale fundamentale Marx trece în volumele următoare la cercetarea mişcării capitalului privit în **totalitatea** sa, ca unitate dintre producţie şi circulaţie, şi la urmărirea formelor de manifestare ale plusvalorii la suprafaţa societăţii burgheze (de care se făcea abstracţie în primul volum). De fapt, una dintre cauzele pentru care economiştii burghezi nu au reuşit să depăşească analiza fenomenelor de suprafaţă au constituit-o carenţele metodei lor de cercetare. Ei priveau fenomenele economice numai sub înfăţişarea lor directă, descriind „legătura aşa cum apare ea în mod vizibil în fenomenele concurenţei şi cum se prezintă deci atît observatorului străin de ştiinţă cît şi omului efectiv angrenat în procesul producţiei burgheze şi practic cointeresat în el“¹¹.

Sesizînd această lacună metodologică a gândirii economice anterioare, Marx îi reproşa lui Ricardo tocmai insuficienta putere de abstractizare, care să-i fi dat posibilitatea să treacă dincolo de formele vizibile ale plusvalorii — diferitele categorii ale profitului — şi să descopere sursa lor reală, cauza lor internă, însăşi **plusvaloarea**. Marx a realizat pentru prima dată această „distilare“ a profitului capitalist, descoperind esenţa sa ascunsă — plusvaloarea capitalistă.

În sprijinul analizei fenomenelor sociale în forma lor „ideală“, „pură“, cercetătorul, fie el economist sau sociolog, poate, ca şi naturalistul, să observe şi să cerceteze procesele „acolo unde ele apar în forma cea mai pregnantă şi sînt mai puţin turburate de influenţe străine“. În reproducerea structurii „pure“, a esenţei fenomenelor sociale, el poate porni de la un model real, apropiat cu aproximaţie de modelul teoretic, ideal, pe care-l făureşte. Este vorba de cercetarea cazului celui mai caracteristic şi a celui mai dezvoltat

* În legătură cu neluarea în seamă a abaterii preţurilor de la valoare în cercetarea procesului transformării banilor în capital, Marx scria: „Trebuie să facem abstracţie de această împrejurare ca de ceva pur întîmplător, pentru a avea în faţă fenomenul pur al formării capitalului pe terenul schimbului de mărfuri şi a nu fi derutaţi în analiza noastră de împrejurări secundare, străine procesului propriu-zis şi de natură să complice această analiză. Se ştie, de altfel, că această reducere nu este o simplă metodă ştiinţifică. Oscilaţiile continue ale preţurilor de piaţă, urcările şi scăderile lor, se compensează, se anihilează reciproc şi se reduc ele înseşi la preţul mediu, ca o regulă intrinsecă a lor“ (K. Marx, F. Engels, Opere, vol. 23, Editura politică, Bucureşti, 1966, p. 179).

¹¹ K. Marx, Teorii asupra plusvalorii, în *Capitalul*, vol. IV, partea a II-a, Editura politică, Bucureşti, 1960, p. 134.

al fenomenelor respective existente în societate, care dezvăluie mai pregnant decât oricare tendințele, mecanismul și legile dezvoltării lor.

Marx ia astfel ca model tipic și ca sursă principală de ilustrare a tezelor sale teoretice Anglia, țara clasică a capitalismului. Dar cercetarea acestui model real este mijlocul pentru desprinderea legității și structurii generale ale modului de producție capitalist, indiferent de condițiile și particularitățile dezvoltării sale în diferite țări.

De aceea, un alt procedeu metodologic specific metodei logice de cercetare a fenomenelor sociale, nemijlocit legat de analiza lor în formă pură, este studierea obiectului pe cea mai înaltă treaptă a dezvoltării, „în acel punct al dezvoltării sale în care procesul ajunge la maturitate deplină, la forma sa clasică”¹².

Marea valoare gnoseologică a acestei cerințe a metodei logice rezidă, în primul rând, în faptul că dă posibilitatea surprinderii legităților și tendințelor dezvoltării proceselor sociale, a acțiunii lor în forma reală cea mai pură și în întreaga lor amploare, ceea ce nu este posibil în cazul analizei și cercetării formelor istorice nedevelopate, incipiente.

În al doilea rând, examinat în expresia sa clasică, în maturitatea sa, concretul social își dezvăluie modul specific de structurare a elementelor, a laturilor și proceselor sale interne. În acest sens, Marx pornește în analiza capitalului nu de la formele sale antediluviene — capitalul comercial sau bancar —, ci de la un mod de producție capitalist dezvoltat, în care aceste forme de capital acționează ca agenți ai capitalului productiv, industrial, fiind cu totul subordonate acestuia, deși apar în istorie cu mult înaintea lui. Concepțiile economice anterioare superficiale proveneau, în genere, tocmai din cercetarea independentă a capitalului comercial și din ideile cărora acesta le dă naștere.

Cunoașterea superiorului, a concretului social în stadiul deplinei sale maturități devine baza logică de înțelegere a formelor sale istorice nedevelopate, a istoriei sale. „Economia burgheză ne oferă astfel cheia pentru înțelegerea economiei antice etc. [...]”¹³. Ideea enunțată de Marx are o valoare teoretică și metodologică esențială pentru cunoașterea socială în genere. Ea prezintă o importanță deosebită și în cunoașterea istorică. Cunoașterea superiorului, a consecințelor mai îndepărtate ale evenimentelor și faptelor istorice creează perspectiva teoretică de pe care se pot elabora criterii de apreciere mai exactă a semnificației acestora.

Aceste procedee metodologice specifice metodei logice se împletesc în aplicarea lor la cercetarea fenomenelor sociale cu alte metode și procedee generale. Ele implică folosirea metodelor matematice, statistice, construirea de modele abstracte, cibernetice ale proceselor economice sau sociologice cercetate. Însăși metoda logică constituie, așa cum am văzut, un întreg proces de idealizare și simplificare a fenomenelor cercetate. Construirea modelelor matematice reprezintă de fapt continuarea procedeelelor obișnuite de simplificare și schematizare care ușurează procesul cunoașterii anumitor laturi, a structurilor sociale „abstracte”. Marx atrăgea atenția în **Capitalul** asupra unor fenomene sociale „abstracte” cum este „munca abstractă”, prin care se reduce orice act de muncă individual, concret, la cantitatea de valoare creată de

¹² K. Marx, F. Engels, Opere, vol. 13, Editura politică, București, 1962, p. 514.

¹³ Ibidem, p. 679.

aceasta și care pot fi exprimate cu ajutorul unor mărimi, modele și formule matematice, „colectivități statistice“. Abordarea logică, în forma lor **pură**, a fenomenelor sociale nu poate ocoli deci folosirea procedeeleor și metodelor matematice, statistice, cibernetice. Întrucât acestea din urmă nu reflectă toate aspectele fenomenelor, și mai ales natura lor calitativă, abordarea teoretică a fenomenelor sociale îmbină folosirea metodelor modelării matematice cu **modelul teoretic calitativ**, ceea ce și este de fapt metoda logică în aplicarea ei concretă. Fiind un demers spre esența calitativă a fenomenelor sociale, metodei logice îi este complementară pretutindeni în cercetarea socială teoretică **metoda istorică**, complementaritate ce decurge din însuși specificul realității sociale, care în însăși ființarea ei este **istorică**. Metoda logică folosită de Marx în *Capitalul* este ea însăși **istorică** prin conținutul său, fiind o modalitate specifică de reflectare a fenomenului istoric.

Se pune, desigur, întrebarea cum și de ce folosirea metodei logice de analiză a fenomenelor sociale în punctul maxim al dezvoltării lor poate să dea și o înțelegere istorică a acestora și permite să se descifreze din trecutul și istoria lor pînă la acest stadiu.

Posibilitatea reflectării și descifrării istoriei fenomenelor sociale prin analiza formei lor dezvoltate, superioare rezidă în faptul că în structura acestora se păstrează, se reproduce într-o formă „modificată“, „corectată“ istoria lor. Formele istorice anterioare care se mențin în cadrul formei superioare se transformă în elemente structurale și funcționale, secundare ale acesteia, iar mișcarea și dezvoltarea lor se supun legilor specifice noului sistem de interacțiuni ale cărui componente devin. Această dialectică a dezvoltării sociale a dezvoltat-o Marx în analiza concretă a modului de producție burhez, care, întrucât „reprezintă cea mai dezvoltată și mai multilaterală organizare istorică a producției [...], categoriile care exprimă relațiile acestei societăți, înțelegerea structurii ei, oferă totodată posibilitatea de a cunoaște structura și relațiile de producție ale tuturor formelor sociale dispărute, din ale căror sfărîmături și elemente se construiește ea, în parte tirînd după sine unele rămășițe încă nelichidate, iar în parte dezvoltînd pînă la deplina lui semnificație ceea ce înainte existase doar în germene etc.“¹⁴.

Structura întregului social pe treapta superioară a dezvoltării sale apare astfel ca un rezultat „fixat“ al dezvoltării istorice a elementelor, a laturilor și relațiilor sale interne, cuprinzînd parcă bilanțul total al dezvoltării sale. Reflectarea structurii concretului cercetat, treaptă superioară a cunoașterii și moment esențial al reproducerii concretului în gândire, ne permite de aceea să ne facem o idee și despre istoria sa. Așa cum în această structură sînt „fixate“, „imprimare“ istoria și dezvoltarea sa anterioară, tot așa sistemul deducerii abstracțiilor reflectă într-o formă logică concentrată istoria obiectului și a cunoașterii sale. Dar această reflectare apare nu numai concentrată în momentele sale esențiale, ci și într-o formă **modificată**, „corectată“ și **reordonată** după însăși structura **devenită**, după **legile de sistem** ale fenomenelor cercetate.

O asemenea rezolvare de către marxism a problemei raportului dintre logic și istoric în cunoașterea socială nu conține în ea vreo inconsecvență sau contradicție logică, ci exprimă o contradicție reală, care nu anulează, **ci presupune ca un corolar al său unitatea dintre logic și istoric, reflectarea istoricului de către logic**. Această unitate se exprimă pe plan metodologic

¹⁴ Ibid.

în împletirea, corelarea dintre analiza structurală și istorică, dintre cunoașterea teoretică și cunoașterea istorică.

Valoarea deosebit de mare a categoriei de structură pentru cunoașterea fenomenelor sociale decurge din faptul că marxismul concepe societatea, formațiunile social-economice ca sisteme dinamice care se constituie, se dezvoltă și se transformă după anumite legi. Structura economică și socială capitalistă este pentru Marx o structură deschisă dezvoltării pînă la propria sa autonegare ca rezultat al ascuțirii și rezolvării contradicțiilor sale interne. Ea are nu numai o istorie trecută (procesul acumulării primitive a capitalului), ci și una viitoare, care-i sesizată în *Capitalul* doar ca tendință (tendința istorică a acumulării capitalului). Meritul istoric al lui Marx în această direcție este recunoscut și de renumiți metodologi și savanți burghezi contemporani. Economistul francez A. Marchal menționa că Marx „a contribuit mai mult decît oricare altul la a fundamenta primul o dinamică coerentă a sistemelor”¹⁵ în domeniul economiei politice și al cunoașterii sociale în genere.

Unii comentatori ai *Capitalului* nu văd însă tocmai unitatea dintre logic și istoric, împletirea metodei logice cu cea istorică în abordarea teoretică marxistă a fenomenelor sociale, antinomizînd pînă la excludere contradicția și deosebirea dintre ele. Pe această bază, ei aduc lui Marx învinuirea de „confundare” a teoriei sociale cu istoria, de inconsecvență logică. Așa, de exemplu, Benedetto Croce socotește o inconsecvență a lui Marx și Engels considerarea economiei politice ca o știință istorică, întrucît, spune el, „noi știm că cercetările lui Marx nu sînt istorice, ci că ele sînt ipotetice și abstracte, adică teoretice”¹⁶. Pe aceeași bază de argumentare, istoricul Pierre Léon pune la îndoială valoarea operei lui Marx pentru cunoașterea istorică¹⁷. Asemenea afirmații reflectă de fapt neînțelegerea metodologiei marxiste, a concepției marxiste despre logic și istoric de acești comentatori, fapt care-i împinge să opună metoda logică din *Capitalul* metodei și cunoașterii istorice.

În mînuirea metodei logice, dezvoltarea logică nu este cîtuși de puțin obligată să se mențină în sfera abstracției pure. Dimpotrivă, deși constituie o analiză în formă „pură” a fenomenelor sociale, metoda logică, structurală nu se rupe de analiza faptelor și situațiilor istorice concrete, ci presupune dialogul, confruntarea și contactul permanent cu realitatea istorică. De aceea, deși metoda de cercetare folosită de Marx în *Capitalul* este cea logică, el întreprinde numeroase și variate analize istorice, atît prin referiri la procesul istoric real pe diferite trepte ale dezvoltării sociale, cît și prin apelul la istoria științei economice burgheze. Totodată, așa cum am văzut, metoda logică reprezintă o formă specifică de oglindire a procesului istoric real, o reproducere „corectată” a istoricului după legile sale inerente.

Valoarea înnoitoare a metodei marxiste în economia politică, metodă care îmbină logicul cu istoricul, este subliniată astăzi chiar și de cercetători și metodologi burghezi. „Mesajul fundamental al lui Marx — arată, de exemplu, profesorul francez Daniel Villey — este de a fi reconciliat economia

¹⁵ A. Marchal, *Méthode scientifique et science économique*, vol. II, Editions M. Th. Génin, 1955, p. 120.

¹⁶ Benedetto Croce, *Materialisme historique et économie marxiste*, Paris, 1961, p. 116.

¹⁷ Pierre Léon, *L'évolutions démographique, économique et sociale*, în vol. „L'Europe du XIX-e et du XX-e siècle. Problèmes et interprétations historiques”, Milano, vol. I, p. 354.

cu istoria. Marx nu sacrifică nici istoria teoriei economice, nici teoria economică istoriei¹⁸.

Unitatea dialectică dintre istoric și logic în conceperea metodei logice și corelarea ei cu cea istorică în cercetarea modului de producție burghez s-au răsfrînt și asupra metodologiei cunoașterii istorice. Marx a **reînnoit însăși metoda istorică**, ceea ce nu putea să nu stîrnească ecouri în rîndul istoricilor, îndeosebi în zilele noastre, cînd aceștia se opun tot mai mult exceselor istorizante care rup științele sociale de cele ale naturii, cunoașterea istorică de cea teoretică.

Logicul și istoricul, pe de o parte, metoda logică și metoda istorică de cercetare, pe de altă parte, nu numai că nu se exclud în analiza marxistă a fenomenelor sociale, dar se întrepătrund în mod organic; ele formează în **Capitalul**, așa cum se exprimă unii economiști și istorici, o sinteză „chimică”. De aceea, metoda logică aplicată de Marx în **Capitalul** reprezintă o dublă analiză „teoretică și istorică” a orînduirii capitaliste.

I. FLOREA

¹⁸ Daniel Villey, *L'économiste devant l'histoire*, în „Revue de Synthèse” nr. 37—39/1965, p. 163, 167.

SEMICENTENARUL

Marii Revoluții Socialiste din Octombrie

România și Marea Revoluție Socialistă din Octombrie*

I. POPESCU-PUȚURI,
I. RADULESCU

Împlinirea unei jumătăți de secol de la victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie este aniversată pretutindeni ca un eveniment istoric de uriașă însemnătate internațională, ca o măreață și însuflețitoare sărbătoare. Oamenii muncii, forțele progresiste și revoluționare, toți aceia care au ca ideal bunăstarea și libertatea omului, prietenia și pacea între popoare au înscris cu litere de foc în analele celor mai de seamă evenimente ale umanității memorabila zi de 7 Noiembrie 1917 — dată la care, prin salvele tunurilor sale îndreptate spre Palatul de iarnă, crucișătorul „Aurora” a dat semnalul Revoluției proletare din Rusia. Acest glorios eveniment a dus la statornicirea puterii celor ce muncesc pe a șasea parte a globului pământesc, a constituit actul de naștere al unei noi orânduiri sociale — orînduirea socialistă, al unei noi epoci istorice — epoca trecerii omenirii de la capitalism la socialism, a înfăptuirii idealurilor de libertate ale oamenilor muncii, a triumfului marxism-leninismului pe scară mondială. Socialismul științific, învățătura care a însuflețit proletariatul decenii de-a rîndul la lupta sa împotriva exploatării, a devenit, odată cu triumful Revoluției din Rusia, știința construirii socialismului.

Forța călăuzitoare capabilă să dea energiei clocotitoare a maselor un sens sigur, o perspectivă clară a fost partidul bolșevicilor, creat și condus de V. I. Lenin. Continuînd și valorificînd bogata lui activitate revoluționară din perioada anterioară, partidul bolșevic a unit, în 1917, într-un singur șuvoi revoluționar lupta proletariatului pentru socialism, lupta țărănimii pentru pămînt, lupta popoarelor asuprite pentru libertate națională și dorința neclintită a maselor largi de a pune capăt războiului.

Înlăturînd puterea burgheziei și moșierimii, Marea Revoluție din Octombrie a instaurat statul dictaturii proletariatului, inițiind opera de construire a socialismului, care avea să schimbe din temelii viața social-economică și spirituală a popoarelor vechii Rusii. În decurs de 50 de ani, sub conducerea partidului comunist, Rusia a fost transformată dintr-un stat agrar înapoiat într-o mare putere industrială, popoarele sovietice au construit socialismul la orașe și sate, au dat contribuția hotărîtoare la zdrobirea fascismului în timpul celui

* La elaborarea articolului au mai participat Nicolae Copoiu, Gheorghe Unc, Constantin Mocanu.

de-al doilea război mondial, trecînd în ultimii ani la construirea desfășurată a comunismului.

Victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie și crearea primului stat socialist din lume au exercitat o uriașă influență în întreaga lume, au stimulat și au însuflețit lupta maselor muncitoare pentru satisfacerea revendicărilor lor vitale. Numeroase țări din Europa, Asia, America Latină au fost cuprinse de valul luptei revoluționare, care amenința cu înlăturarea din temelii a vechii orînduiri sociale. Avîntul revoluționar ce a cuprins numeroase țări ale lumii, printre care și România, aflată în imediata vecinătate a tînărului stat socialist sovietic, exprima năzuința de a urma exemplul proletariatului rus și de a scutura jugul exploatării capitaliste.

Cînd Marele Octombrie a deschis prima pagină a istoriei socialismului victorios, clasa muncitoare și forțele progresiste din toate țările și-au manifestat simpatia și solidaritatea activă cu proletariatul rus, cu partidul comunist bolșevic și statul sovietic, expresie a puternicelor sentimente ale internaționalismului proletar care călăuzesc clasa muncitoare de pretutindeni.

Mișcarea muncitorească din România, avînd vechi și trainice tradiții internaționaliste, a primit cu uriașă însuflețire victoria proletariatului rus, manifestîndu-și dintru început solidaritatea sa deplină cu Marea Revoluție Socialistă din Octombrie. Amintirea victoriei insurecției din Petrograd s-a încrustat adînc în conștiința poporului nostru, această victorie fiind cîstită din generație în generație de oamenii muncii ca zi de sărbătoare a prieteniei și a solidarității cu prima țară socialistă, patria lui Octombrie 1917.

Continuator al celor mai înaintate tradiții democratice și progresiste ale poporului nostru, Partidul Comunist Român împletește astăzi strîns, în politica și ideologia sa, în activitatea sa de conducător și organizator al maselor, patriotismul cu internaționalismul socialist. Sărbătorirea în țara noastră a semi-centenarului Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, evocarea puternicului ecou pe care l-a avut în România victoria proletariatului rus, a luptei eroice duse de oamenii muncii români pentru apărarea statului sovietic, în strînsă legătură cu luptele pentru transformarea revoluționară a societății românești, contribuie la dezvoltarea și întărirea prieteniei tradiționale româno-sovietice, la dezvoltarea colaborării prietenești dintre popoarele român și sovietic.

I. Mișcarea muncitorească din România pînă la primul război mondial. Tradițiile revoluționare și internaționaliste ale proletariatului român

În momentul în care proletariatul rus a aprins flacăra revoluției socialiste, mișcarea muncitorească din România se afla într-un stadiu înaintat, cu o tradiție de peste o jumătate de veac, cu un rol crescînd în viața social-politică a țării, cu legături internaționale puternice. Legată indisolubil de dezvoltarea economică, politică, științifică și culturală a țării, de progresul forțelor de producție, de acțiunea legilor sociale obiective și a diferiților factori interni și externi care au influențat istoria poporului nostru, mișcarea muncitorească din România își are începuturile sale la mijlocul secolului trecut, odată cu intensificarea relațiilor de producție capitaliste în cadrul statului român modern, constituit după Unirea Țării Românești cu Moldova, în 1859, și consolidat în

urma dobândirii independenței naționale, prin scuturarea jugului otoman, în anul 1877.

Dezvoltarea forțelor materiale de producție, creșterea productivității muncii și a produsului social erau legate de industrializarea țării, care constituia o problemă economică de bază a României moderne.

Evoluția istorică a societății românești a fost puternic influențată de apariția, pe scena vieții politice și sociale, a proletariatului — forța socială cea mai înaintată. Progresele înregistrate în domeniul industriei au avut ca rezultat creșterea numerică a proletariatului român, concentrarea sa în marile așezări urbane — București, Iași, Galați, Ploiești, Constanța —, iar în Transilvania și Banat, aflate încă sub dominație austro-ungară, în Timișoara, Reșița, Hunedoara și altele. În același timp, adâncirea regimului exploatarei și asupririi, condițiile grele de muncă și de viață au determinat de timpuriu proletariatul român să se organizeze, să dezvolte acțiuni de solidaritate muncitorească pe plan național și internațional.

Societatea românească a cunoscut influența diferitelor curente și mișcări sociale care au frământat Europa la mijlocul secolului trecut. Socialismul utopic și-a găsit sprijinitori fervenți în Principatele Române, cum a fost, de pildă, tânărul intelectual Teodor Diamant, care, în 1835, a creat un falanster pe moșia din Scăeni-Prahova, după concepțiile lui Fourier. Unii dintre revoluționarii de la 1848, ca, de exemplu, C. A. Rosetti, Ion Eliade Rădulescu, Ion Ionescu de la Brad, au manifestat, de asemenea, receptivitate față de teoriile socialiste premarxiste.

Începutul procesului de răspândire a ideilor socialismului științific în România a avut loc în perioada existenței Internaționalei I și a Comunei din Paris. Muncitorii și intelectualii democrați din România au început în acești ani să manifeste un interes crescând pentru ideile socialiste, pentru lupta clasei muncitoare, fiind animați de un puternic spirit progresist. Intelectualii cu stare de spirit înaintată ca: Mircea Rosetti, Gheorghe Panu, Vasile Conta, Zamfir Arbore au cunoscut îndeaproape ideile socialismului științific și s-au înscris în secții ale Internaționalei I. Pe de altă parte, ideile Internaționalei pătrunseseră și în unele centre muncitorești: la Timișoara, sub conducerea muncitorilor Gheorghe Ungureanu și Carol Farcaș, s-a întemeiat o secție a Internaționalei care reunea pe muncitorii cei mai înaintați din oraș și din localități învecinate. Un puternic ecou au avut în România victoria proletariatului francez în 1871 și instaurarea Comunei din Paris. Este semnificativă în acest sens participarea a 900 de români la apărarea Republicii Franceze împotriva armatelor prusace. Din rîndul lor, o mare parte, printre care Dimitrie Dobrescu, C. Haralambie, I. Cernătescu, s-au înrolat în batalioanele de luptă ale comunarilor parizieni, căzînd pe baricadele primei revoluții proletare din lume.

Presa din țara noastră a reflectat pe larg lupta clasei muncitoare din alte țări, a răspândit idei ale marxismului, ale socialismului științific. Elemente înaintate din România, aflate în contact cu viața intelectuală a Occidentului, cunoșteau încă din acești ani lucrări ale lui Marx și Engels (ca, de pildă, „Manifestul Partidului Comunist” și „Capitalul”), pe care le foloseau, fie în original, fie în traduceri. Proletariatul român a văzut de la începuturile organizării sale în Karl Marx conducătorul clasei muncitoare internaționale, iar în marxism teoria care-i putea călăuzi lupta de eliberare.

Ca și în alte țări, începuturile mișcării muncitorești din România s-au caracterizat prin organizarea lucrătorilor în asociații profesionale, prin acțiuni protestatare împotriva exploatării patronale, prin declararea de greve în scopul obținerii unor condiții mai bune de muncă și de salarizare. Printre asociațiile cele mai mari și mai cunoscute au fost Asociația tipografilor din București (1858), Asociația generală a muncitorilor din Timișoara (1868), Asociația generală a lucrătorilor din România (București, 1872) ș.a., care au tipărit gazete proprii. Prima gazetă muncitorească din România, „Tipograful român”, datează din anul 1865¹. În anii următori, în condițiile creării și activității cercurilor socialiste, editarea unor publicații periodice de propagandă socialistă s-a intensificat. În România se cunosc 72 de publicații socialiste și muncitorești editate în ultimele decenii ale secolului trecut. Unele dintre acestea, ca, de pildă, „Contemporanul” (1881—1891), marchează adevărate evenimente în istoria culturii și a gândirii social-politice românești, altele se impun prin publicarea documentelor programatice ale socialiștilor români („Revista socială” a publicat, la sfârșitul anului 1885 și începutul lui 1886, primul program de orientare marxistă: „Ce vor socialiștii români?”, elaborat de C. Dobrogeanu-Gherea).

Orientarea spre marxism a mișcării socialiste din România a fost salutăată de Friedrich Engels. Primind o serie de publicații socialiste românești, ca, de exemplu, „Revista socială”, „Contemporanul”, Engels a făcut cunoștință cu lucrări ale socialiștilor români — „Ce vor socialiștii români?”, „Karl Marx și economiștii noștri” și altele —, ceea ce i-a oferit prilejul ca, într-o scrisoare adresată din Londra la 4 ianuarie 1888 lui Ion Nădejde, unul dintre frunțașii Cercului muncitorilor din Iași, să facă următoarea apreciere: „Cu mare plăcere am văzut că socialiștii din România adoptă, în programul lor, principiile de căpetenie ale teoriei care a izbutit să adune într-un mănunchi de luptători mai pe toți socialiștii din Europa și din America — este vorba de teoria prietenului meu, răposatul Karl Marx”².

O mare importanță pentru lupta clasei muncitoare a avut constituirea, în 1893, a Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România, primul partid muncitoresc din țara noastră. Înscriind ca obiective imediate lupta pentru ameliorarea stării materiale și culturale a muncitorilor (dreptul la grevă, ziua de muncă de 8 ore, învățământ general gratuit), programul Partidului Social-Democrat al Muncitorilor afirma, totodată, pentru prima oară în istoria României, necesitatea luptei pentru „desființarea proprietății private asupra mijloacelor de producție și prefăcerea lor în proprietate socială”, „distrugearea societății burgheze și întemeierea societății socialiste”³.

Congresul de constituire a P.S.D.M.R. s-a bucurat de simpatia internaționalistă a mișcării muncitorești din alte țări, care a trimis mesaje de salut și îmbărbătare în luptă. Printre acestea se numără și telegrama trimisă de revoluționarul rus Petre Lavrov, care felicita pe delegații la congres pentru „progresul ce-a făcut socialismul în țara voastră”⁴.

¹ *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. I (1865—1900), partea I (1865—1889), Editura politică, București, 1964, p. 1.

² K. Marx — F. Engels, *Opere complete*, vol. 28, ediția rusă, 1940, p. 3.

³ *Programul Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România*, București, 1894, p. 7.

⁴ „Munca” din 11 aprilie 1894.

P.S.D.M.R. a câștigat prestigiu în viața social-politică a țării și a reușit să trimită deputați în parlament și — fapt rar în lume în acel timp — a editat vreme de patru ani o gazetă zilnică. P.S.D.M.R. a militat pentru răspândirea ideilor socialismului lui Marx în România, a participat la lupta ideologică și politică ce se ducea în România privind căile de dezvoltare a țării, pronunțându-se pentru necesitatea dezvoltării industriei și ameliorarea condițiilor de viață ale maselor.

Militând pentru interesele general-democratice ale proletariatului român, socialiștii români s-au aflat totodată în permanent contact cu mișcarea muncitorească internațională. Ei au participat la Congresul de constituire a Internaționalei a II-a, din 1889, și la congresele următoare ale acesteia. O contribuție prețioasă au adus delegații socialiștilor români la Congresul Internaționalei socialiste de la Zürich (1893), unde — pe baza experienței luptelor sociale din România — au prezentat un raport în care susțineau ideea folosirii potențialului revoluționar al țărănimii în cadrul luptei generale a proletariatului pentru eliberarea sa.

Pe linia cultivării spiritului internaționalismului proletar, organizațiile muncitorești din România întrețineau legături cu organizații similare din alte țări, se intrajutorau cu acestea în timpul acțiunilor revendicative, sprijineau pe emigranții revoluționari ruși, polonezi, bulgari care se refugiau pe teritoriul României (C. Dobrogeanu-Gherea se cunoștea personal cu Engels, era prieten cu Plehanov și cu alți revoluționari din Rusia și din alte țări). Aflând că în România se edita o gazetă social-democrată zilnică, A. Bebel scria socialiștilor români că acest fapt i-a umplut inima „de mare bucurie și mulțumire”, apreciindu-l totodată ca „un nou semn de neoprită și victorioasă pătrundere a ideilor socialiste în toate țările de cultură modernă”⁵. Edificator asupra prestigiului unor conducători ai Internaționalei a II-a în rîndurile muncitorilor din România este și faptul că W. Liebknecht a primit, cu prilejul celei de-a 70-a aniversări, peste o sută de mesaje de felicitări din România⁶.

Presa socialistă acorda un spațiu larg prezentării situației din mișcarea muncitorească internațională, publicării de lucrări marxiste, relatării evenimentelor care aveau loc în viața partidelor socialiste. În ciuda faptului că mișcarea revoluționară din Rusia se desfășura, din punct de vedere organizatoric, în ilegalitate, în ziarele socialiste din România au fost publicate relatări despre Congresul organizațiilor social-democrate din martie 1898 de la Minsk, care a hotărât înființarea Partidului Muncitoresc Social-Democrat din Rusia. În 1897, numele lui V. I. Lenin (Ulianov) a apărut în publicațiile socialiste din România⁷.

În fiecare an, organizațiile proletariatului român comemorau eroismul comunarilor, evocînd evenimentele legate de prima revoluție proletară. În același timp, lucrări ale unor socialiști români, ca C. Dobrogeanu-Gherea și I. Nădejde, erau traduse în presa socialistă din alte țări. Toate aceste manifestări făceau parte organică din lupta și activitatea P.S.D.M.R., care, de altfel, în programul său prevedea că, „adînc pătrunsă de solidaritatea internațională a tuturor popoarelor muncitoare, social-democrația română va îndeplini toate îndatoririle ce urmează din această solidaritate”⁸.

⁵ „Lumea nouă” din 5 noiembrie 1894.

⁶ „Lumea nouă” din 31 martie 1896.

⁷ „Mișcarea socială” nr. 8, din 6 aprilie 1897.

⁸ „Munca” din 11 aprilie 1893.

După dezorganizarea P.S.D.M.R., către sfârșitul secolului, partea înaintată a proletariatului, în frunte cu militanții revoluționari Ioan C. Frimu, Ștefan Gheorghiu, Mihail Gh. Bujor, Alecu Constantinescu, a continuat lupta pentru apărarea intereselor clasei muncitoare și refacerea organizațiilor sale. În anul 1906, sindicatele din întreaga țară s-au unit în Comisia generală a sindicatelor din România, iar în 1907 cercurile socialiste s-au unit într-o Uniune Socialistă, sporind astfel posibilitățile proletariatului de a se afirma tot mai mult în viața social-politică a țării, ca cea mai înaintată forță socială.

La începutul secolului al XX-lea, organizațiile proletariatului român au continuat să dezvolte legăturile cu mișcarea muncitorească din alte țări, cu organizațiile proletariatului internațional.

Un moment important pe linia solidarității internaționaliste a oamenilor muncii din România cu oamenii muncii din Rusia l-a constituit izbucnirea revoluției burghezo-democratice din Rusia din 1905. La București și în alte orașe s-au organizat mitinguri de solidaritate cu lupta proletariatului rus împotriva țarismului⁹. În Capitală s-a tipărit o gazetă specială cu titlul „Jos despotismul!”, în care socialiștii români, evocând lupta împotriva autocrației a poporului rus și a celorlalte popoare oprite din imperiul țarist, salutau cu bucurie loviturile pe care i le dădea mișcarea revoluționară rusă, relevând rolul activ al proletariatului. Ziua de 24 ianuarie 1905, când a avut loc manifestația de solidarizare din București cu revoluția din Rusia, a fost marcată mulți ani ca un eveniment memorabil în istoria dezvoltării mișcării muncitorești din România¹⁰.

Efervescența mișcării muncitorești din România, climatul ostil regimului țarist explică motivele pentru care echipajul revoluționar de pe crucișătorul „Potemkin” a putut alege țara noastră ca loc de refugiu. Starea de spirit a maselor a determinat guvernul român să acorde azil politic marinarilor revoluționari în conformitate cu legile țării, comportându-se — după cum spunea V. I. Lenin — ca un guvern al unei națiuni care se respectă¹¹. Episodul debarcării echipajului revoluționar de peste 700 de marinari pe teritoriul românesc, în timpul căruia cercurile socialiste au desfășurat o largă acțiune de sprijinire morală și materială a potemkiniștilor, a reprezentat o pagină vie din istoria manifestărilor internaționaliste ale clasei muncitoare din țara noastră. În amintirile sale, potemkinistul I. Lîcev scrie că „o mulțime de oameni ai muncii din Constanța au întâmpinat echipajul crucișătorului revoluționar rus”, ceea ce le dovedea „cât de strînse sînt legăturile solidarității frățesti care leagă proletariatul din toate țările”¹².

★

Un eveniment de mare însemnătate pentru viața economică și social-politică a României, cu ecou larg peste hotare, a fost marea răscoală țărănească din 1907, care a zguduit din temelii orînduirea burghezo-moșierească, a scos

⁹ „Jos despotismul!”, București, 27 ianuarie 1905.

¹⁰ N. Copoiu, *Refacerea Partidului Social-Democrat din România (1900—1910)*, Editura științifică, 1966, p. 105.

¹¹ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 10, ediția a II-a, Editura politică, București, 1962, p. 344.

¹² I. Lîcev, *Potemkiniștii*, Moscova, 1965, p. 122—123.

În evidență necesitatea acută a înlăturării rămășițelor feudale din agricultura românească, a dezvăluit totodată marile energii revoluționare ale țărânimii. Cu prilejul răscoalei, mișcarea muncitorească, odată cu protestul său împotriva reprimării sălbatice a răsculaților, a formulat lozincă exproprierii marii proprietăți, lozincă pentru care avea să militeze neîncetat.

În condițiile afirmării tot mai puternice a clasei muncitoare în viața social-politică a țării, ale intensificării luptelor muncitorești și ale izbucnirii marii răscoale țărănești din 1907, problema refacerii partidului social-democrat s-a pus cu toată acuitatea în mișcarea muncitorească din România. La 30 ianuarie — 2 februarie 1910, în condițiile unor puternice acțiuni muncitorești îndreptate împotriva măsurilor de îngrădire a mișcării sindicale, a avut loc Congresul de reconstituire a partidului social-democrat. Apărînd „ca o adîncă necesitate izvorîtă din frămîntările și luptele proletariatului industrial din România“, cum precizau documentele congresului, Partidul Social-Democrat din România se considera „vlăstar al vechii rădăcini socialiste“¹³. În programul P.S.D.R. se arăta că scopul final al acestuia este „completa prefacere a societății“, adică „desființarea exploatării muncii sub orice formă și înlocuirea ei prin socializarea mijloacelor de producție“¹⁴. În același timp, se anunțau o serie de obiective imediate, legate de transformarea democratică a țării: exproprierea marii proprietăți, introducerea votului universal, legislație muncitorească ș.a. Cu toate limitele sale ideologice și tactice proprii partidelor din Internaționala a II-a, partidul social-democrat s-a orientat spre acțiuni pentru satisfacerea cerințelor general-democratice ale clasei muncitoare, s-a pronunțat pentru progresul economic și social al țării, împotriva exploatării burghezo-moșierești.

O latură importantă a activității organizațiilor socialiste din România a reprezentat-o promovarea legăturilor cu mișcarea muncitorească internațională. Angajate pe multiple laturi într-un contact viu și permanent cu mișcarea muncitorească internațională, organizațiile proletariatului român au participat activ la dezbaterea problemelor care se ridicau în fața acesteia. În anul 1907, cînd s-a creat Uniunea socialistă din România, aceasta a reluat legăturile cu Internaționala socialistă „și a trimis o delegație la Congresul de la Stuttgart“. În anii următori, socialiștii români au luat parte la congresele de la Copenhaga (1910) și Basel (1912). De asemenea, syndicatele din România erau afiliate la organizațiile muncitorești internaționale. Proletariatul român a avut legături strînse cu mișcarea muncitorească din țările balcanice; delegați ai P.S.D.R. au participat la congresele socialiștilor sîrbi și bulgari. La Congresul din 1912 al Partidului Social-Democrat din România au participat delegați din partea partidelor socialiste din Balcani și s-au primit telegrame de salut din partea conducătorilor marilor partide socialiste din Apus. Legăturile internaționaliste ale clasei muncitoare cu proletariatul din alte țări au constituit un puternic sprijin, i-au dat un imbold în lupta de clasă.

¹³ „România muncitoare“ din 24 ianuarie 1910.

¹⁴ *Ibid.*

2. Marea Revoluție Socialistă din Octombrie. Mișcarea de solidaritate a maselor muncitorești și a cercurilor democratice din România

Dezlănțuirea primului război mondial a pus probleme noi de o deosebită gravitate în fața mișcării muncitorești internaționale. În spiritul ideilor leniniste, organizațiile clasei muncitoare din România au apreciat caracterul războiului izbucnit în 1914, între cele două mari grupări de state, ca imperialist.

Arătând primejdia ce amenința România — obiect de împărțire între marile puteri imperialiste — din partea ambelor tabere beligerante, organizațiile clasei muncitoare au militat pentru o politică de neutralitate. Pe această bază, Partidul Social-Democrat și Comisia generală a sindicatelor din România au desfășurat o largă acțiune antirăzboinică. Formele de manifestare ale luptei oamenilor muncii din România împotriva războiului le reprezentau grevele, întrunirile, demonstrațiile de stradă ș.a. În perioada neutralității s-au desfășurat zeci de întruniri și demonstrații de stradă împotriva războiului imperialist, care au culminat cu manifestația de la 13 iunie 1916 de la Galați, în timpul căreia au fost uciși nouă muncitori. Toate acestea dovedeau hotărârea proletariatului român de a înfrunta orice pericol pentru apărarea drepturilor sale la muncă, pace și pâine și contribuiau totodată la întărirea spiritului revoluționar în rândul maselor.

Atitudinea adoptată în problema războiului a situat mișcarea muncitorească din România în rândul partidelor și grupărilor de stînga din Internaționala a II-a care, apreciind caracterul imperialist al primului război mondial, au luptat împotriva lui. Pe linia întăririi curentului internațional de stînga, socialiștii români au desfășurat o acțiune energetică, fiind inițiatorii și organizatorii Conferinței socialiste interbalcanice de la București din iulie 1915. Conferința, la care au luat parte, în afara socialiștilor români, delegații tesneacilor bulgari și delegați ai partidului socialist grec (socialiștii sîrbi, neputînd participa, au aderat la hotărârile conferinței), a fost unul dintre momentele importante pe plan internațional de manifestare a luptei proletariatului organizat împotriva primului război mondial. Delegații socialiștilor din Balcani, dezvăluind caracterul imperialist al războiului dus între cele două grupuri de state mari aflate în conflict pentru reîmpărțirea piețelor, pentru tîrguială pe seama țărilor mici, au criticat pasivitatea Biroului Socialist Internațional și poziția conducătorilor partidelor socialiste, care, prin votarea creditelor de război, sprijineau politica guvernelor burgheze din propriile țări. Conferința a adoptat o moțiune de simpatie cu bolșevicii ruși, cărora le ura izbîndă în lupta pentru victoria revoluției din Rusia. Într-un manifest pe care partidele socialiste din țările balcanice l-au adresat, mai tîrziu, „Către proletariatul socialist al țărilor balcanice, către proletariatul socialist de pretutindeni“, se sublinia că „...garanția solidă pentru libertatea noastră și pentru libertatea tuturor elementelor subjugate stă în înlăturarea regimului capitalist...“¹⁵.

¹⁵ „Lupta zilnică“ din 29 decembrie 1915.

Socialiștii români au luat parte activă la Conferința de la Zimmerwald, ale cărei documente au fost publicate integral în organul socialist „România muncitoare”. De altfel, presa socialistă din țara noastră a popularizat pe larg, în paginile sale, acțiunile împotriva războiului imperialist desfășurate de partidele și grupările de stînga din alte țări. În „Lupta zilnică” au apărut articole despre lupta bolșevicilor ruși, despre activitatea lui V. I. Lenin și lucrări ale acestuia, în care se dezvăluia caracterul imperialist al războiului. Manifestele difuzate în Germania de grupul „Spartacus”, discursurile lui K. Liebknecht erau reproduse pe larg în ziarul socialiștilor români.

Cu mare atenție urmăreau revoluționarii din România evenimentele din Rusia, coacerea condițiilor pentru izbucnirea revoluției. P.S.D.R. și presa muncitorească din România au salutat refuzul deputaților bolșevici de a vota creditele de război, exprimîndu-și nădejdea că proletariatul rus va folosi noile condiții în lupta sa împotriva țarismului. În editorialul intitulat „Spre revoluție”, ziarul „Lupta zilnică” scria, în mai 1915, următoarele rînduri prevestitoare: „Revoluția e astfel în mers în Rusia. Împrejurările o favorizează, o pregătesc. Și va veni și vremea cînd o vor face să izbucnească. Să salutăm revoluția care vine...”¹⁶.

Dînd o înaltă apreciere luptei clasei muncitoare din Rusia împotriva țarismului, același ziar scria, la 6 noiembrie 1915, în articolul intitulat „Lucrătorul rus”: „Ai înfipt adînc în inima țarismului pumnalul proletar și sufletele noastre tresaltă la stăruința cu care îl ții împlîntat în așteptarea prăvălirii pe vecie a colosului negru”.

În timpul primului război mondial, în gazeta „Lupta zilnică” au fost tipărite numeroase materiale despre lupta clasei muncitoare din Rusia împotriva războiului dus de țar. Unele dintre acestea erau reproduse după „Soțial-demokrat”, organul C.C. al bolșevicilor. Au fost publicate, de asemenea, cuvîntarea lui V. I. Lenin rostită la mitingul de la Berna în ziua de 8 februarie 1916 și o serie de informații cu privire la poziția adoptată de bolșevici față de războiul imperialist la diferite conferințe internaționale.

La izbucnirea războiului, România trecea prin profunde contradicții economice și social-politice, generate de starea de înapoiere a industriei, a economiei în general, de dominația capitalului străin și de alți factori interni și internaționali. Din punct de vedere al gradului său de dezvoltare economico-socială, țara noastră se afla atunci în prima fază a capitalismului. Caracteristic pentru economia națională era slaba dezvoltare a industriei, care participa la venitul național cu abia 17 la sută din valoarea creată în agricultură, în industrie fiind preponderente întreprinderile mici și mijlocii, cu o tehnică rudimentară. Stadiul incipient în care se afla procesul de concentrare și centralizare a producției și capitalului este ilustrat de faptul că din 168 de societăți anonime, cea mai mare parte — 93 — aveau capital pînă la 1 milion, 57 între 1 și 5 milioane și numai 18 peste 5 milioane, în societățile mari fiind dominant capitalul străin. Capitalul financiar se afla, de asemenea, într-o formă incipientă; majoritatea operațiilor bancare priveau comerțul, agricultura, activitatea speculativă cămătărească internă, și numai în mică măsură industria. România nu numai că nu exporta capital și nu participa la împărțirea pieței mondiale, dar se afla ea însăși în sfera de influență a marilor puteri imperialiste, făcea obiectul acestei împărțiri, monopolurile imperialiste disputîndu-și locul

¹⁶ „Lupta zilnică” din mai 1915.

pe piața românească, apărând noi și noi poziții în industrie, în sistemul bancar și de credit.

Din punct de vedere politic, caracteristic pentru situația României de atunci era faptul că procesul de făurire a statului național unitar nu era încheiat, o parte însemnată a teritoriilor locuite de români aflându-se încă sub stăpânire străină; numai în Transilvania îndurau jugul stăpînirii habsburgice trei milioane de români. De aceea, o problemă care frământa mult clasele sociale, masele populare din România, era făurirea statului național — aspirație seculară a poporului român, necesitate legică a dezvoltării societății românești.

La intrarea României în război, guvernul, cunoscînd prestigiul organizațiilor socialiste și forța lor de influență asupra maselor muncitorești, a interzis activitatea partidului social-democrat și a Consiliului general al sindicatelor și a arestat pe mai mulți conducători ai mișcării muncitorești (M. Gh. Bujor, C. Racovski), ceea ce a avut urmări asupra capacității de acțiune a proletariatului român. Dar, în primele luni după intrarea României în război, organizațiile clasei muncitoare au început treptat să-și reia activitatea în condiții de ilegalitate. Comitetul Executiv al P.S.D.R., în majoritatea lui, a rămas pe teritoriul ocupat de trupele germane. I. C. Frimu, Al. Constantinescu, Gh. Cristescu, Ec. Arbore și alți militanți au rămas în București, pe tot timpul ocupației, organizînd manifestații împotriva cîmpitorilor și acțiuni de luptă ilegală.

Marile greutăți pe care le suportau masele populare din teritoriul românesc ocupat de armatele Puterilor Centrale se contopeau cu ale celor din Moldova, unde — pe un teritoriu redus — erau îngrămădite numeroase trupe române și ruse, refugiați și unde foametea și bolile făceau ravagii. În aceste condiții, nemulțumirea maselor împotriva cercurilor guvernante și lupta lor revoluționară creșteau cu fiecare zi. În pofida stării de război, muncitorimea din Moldova a trecut la acțiuni revoluționare de amploare, paralel cu acțiunile maselor din teritoriul ocupat.

În aceste condiții, din Rusia a venit vestea izbucnirii revoluției din februarie 1917, a răsturnării țarismului. Poporul român și-a exprimat bucuria pentru prăbușirea regimului țarist, asupritorul secular al popoarelor. Românii din Transilvania, care îndurau jugul asupririi monarhiei austro-ungare, au salutat căderea țarismului, văzînd în aceasta un semn al apropiatei prăbușiri a Austro-Ungariei, al eliberării popoarelor din cuprinsul ei, al unirii Transilvaniei cu România. Revoluția din februarie a însuflețit elementele revoluționare din țara noastră în lupta lor împotriva politicii claselor dominante. O serie de fruntași socialiști erau semnați în primăvara anului 1917 de organele siguranței în plină acțiune propagandistică printre muncitorii din Moldova. Înarmîntarea, în aprilie 1917, a lui Ottoi Călin, unul dintre conducătorii Partidului Social-Democrat din România, a prilejuit o puternică demonstrație muncitorească.

Încă din februarie — martie 1917, masele muncitoare din Iași au început să participe la mitingurile soldaților revoluționari ruși. Cea mai importantă manifestație a clasei muncitoare din primăvara anului 1917 a avut loc la Iași, cu prilejul zilei de 1 Mai. La chemarea socialiștilor, muncitori și soldați români, sfidînd legile burghezo-moșierești, s-au alăturat demonstrației soldaților revoluționari ruși, au cerut satisfacerea revendicărilor lor și au impus eliberarea militanților socialiști Cristian Racovski și M. Gh. Bujor. La mitingul organizat în Piața Unirii din Iași, Cristian Racovski a atacat monarhia, cerînd instaurarea unui regim republican; după miting, cei doi militanți socialiști au părăsit

teritoriul României, plecând în Rusia. În urma creșterii mișcării muncitorești revoluționare, regele Ferdinand a fost nevoit să promită oficial, în anul 1917, reforma agrară și votul universal.

În acest fel, burghezia a reușit, într-o oarecare măsură, să nu apropie țărănimea de mișcările revoluționare ale proletariatului. Pe de altă parte, victoriile militare românești din vara anului 1917 au restabilit parțial prestigiul cercurilor guvernamentale, ceea ce, implicit, a redus eficacitatea acțiunilor anti-guvernamentale ale maselor.

Toate aceste frământări sociale aveau loc în condiții de război, când Armata română, care era concentrată în Moldova, singurul teritoriu românesc rămas neocupat, se refăcea în vederea continuării luptei cu armatele invadatoare. Anunțarea reformelor în primăvara anului 1917, în special a reformei agrare, a contribuit la creșterea elanului de luptă al ostașilor români. În aceste condiții, guvernul român, bizuindu-se pe ura poporului împotriva coteropitorilor și primind sprijin material de la aliații săi, a reușit să refacă, în numai câteva luni, potențialul de luptă al armatei, care, în eroicele bătălii de la Mărășești, Mărăști și Oituz, a obținut victorii răsunătoare asupra trupelor germane și austro-ungare.

★

Consecințele primului război mondial imperialist, manifestarea puternică a crizei sistemului capitalist, agravarea antagonismelor societății burgheze au determinat ridicarea la luptă a maselor populare din cele mai multe țări ale lumii. Oamenii muncii, în primul rând proletariatul, se ridicau cu forță crescândă nu numai împotriva războiului imperialist, ci și împotriva asupririi și exploatării capitaliste, pentru o viață nouă, mai bună.

Cea mai mare victorie a proletariatului și a celorlalte mase asuprite a fost Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, care a străfulgerat ca un trăsnet clasele exploatoare nu numai din Rusia, ci de pretutindeni, a răsunat ca un puternic îndemn la luptă în inima proletariatului internațional, a forțelor progresiste, a influențat întreaga omenire. În Rusia, unde tensiunea revoluționară a atins cel mai înalt grad, muncitorii și țăranii au găsit în partidul comunist forța politică capabilă să dea energiei lor clocotitoare o perspectivă clară și să asigure victoria asupra claselor exploatoare. Într-un moment istoric crucial, Partidul Comunist din Rusia, făurit și educat de Vladimir Ilici Lenin, a dat, cu clarviziune, curaj și fermitate, semnalul asaltului decisiv pentru răsturnarea puterii moșierilor și capitaliștilor, pentru sfărâmarea jugului asupritorilor de popoare și al militaristilor, pentru instaurarea puterii sovietice. Steagul victorios al revoluției proletare s-a înălțat în Rusia spre bucuria tuturor asupriților și exploataților. Instaurarea puterii muncitorești-țăărănești a deschis în Rusia căile pentru construirea societății socialiste și, totodată, a pus o piatră de hotar în istoria omenirii, marcând începutul victoriei socialismului pe plan internațional.

„Victoria proletariatului din Rusia, condus de Partidul Comunist făurit de Lenin, ideile lui Octombrie — sublinia secretarul general al Partidului Comunist Român, tovarășul Nicolae Ceaușescu — au stimulat spiritul revoluționar al clasei muncitoare, al maselor largi populare de pe toate meridianele

globului, răsunînd ca un îndemn înflăcărat la lupta pentru realizarea aspirațiilor lor de libertate și progres, pentru eliberare socială și națională”¹⁷.

Salutînd instaurarea Puterii sovietice, în care vedeau înlăptuirea propriului lor ideal, masele populare din lumea capitalistă, în frunte cu clasa muncitoare, au intensificat lupta împotriva exploataților și asupritorilor din propria țară, împotriva imperialiștilor și ațîțătorilor la război, pentru instaurarea păcii, pentru dobîndirea de cuceriri revoluționare și democratice. Într-un șir de țări s-au declanșat acțiuni și lupte revoluționare, dintre care unele au culminat cu cucerirea vremelnică a puterii politice de către clasa muncitoare, iar altele au deschis un proces revoluționar care a durat vreme îndelungată. Revoluțiile din Germania, Ungaria, Finlanda, intensificarea luptelor antiimperialiste în China, Indonezia, India, Mongolia, Coreea ș.a. au dat puternice lovituri reacțiunii imperialiste, vîdînd maturizarea continuă a forțelor sociale chemate să înlăptuiască profunde schimbări în viața socială.

În acel moment România trecea prin puternice contradicții sociale, orînduirea burghezo-moșierească se afla într-o adîncă criză politică. Distrugerile și pierderile materiale și umane cauzate de ocuparea unei părți a țării, de operațiile militare, de jugul Puterilor Centrale au avut consecințe grave asupra vieții economice și implicit asupra maselor. Unele întreprinderi industriale își încetaseră activitatea, iar cele care se aflau în funcțiune lucrau cu o capacitate de producție redusă. Clasele exploatare căutau să arunce asupra oamenilor muncii povara urmărilor economice ale războiului, să obțină profituri cît mai mari din specularea greutăților materiale prin care trecea țara. Burghezia recurgea la operații speculative cu mărfuri, devize, acțiuni, bonuri de rentă, ceea ce agrava inflația și făcea tot mai insuportabile condițiile de trai pentru masele de bază ale poporului. Prin luptele lor, muncitorii au reușit să impună mărirea salariilor nominale, dar prețurile sporeau de două-trei ori mai repede decît veniturile salariaților. Lipsite de pămînt și inventar agricol, avînd de suferit urmările războiului, ale rechizițiilor, ale discrepantei dintre prețurile agricole și cele industriale, masele țărănești se aflau, de asemenea, într-o situație grea. A scăzut simțitor și nivelul de trai al păturilor mijlocii. În acele condiții s-a accentuat procesul de radicalizare a maselor, luptele revoluționare au crescut impetuos, mișcarea muncitorească s-a transformat într-o largă mișcare de mase, care asalta neînterupt edificiul societății capitaliste.

Credincios spiritului internaționalist, pe care-l dovedise de fiecare dată cînd muncitorii din alte țări se ridicau la lupta pentru eliberare, proletariatul român s-a solidarizat unanim și entuziast cu victoria clasei muncitoare din Rusia, și-a dat contribuția în lupta pentru apărarea cuceririlor revoluționare ale lui Octombrie 1917. Muncitorii din România au înțeles din primul moment că transformarea Rusiei — fosta închisoare a popoarelor — într-un stat socialist va favoriza lupta de eliberare a tuturor popoarelor de sub jugul social și național, va da un impuls general progresului și civilizației omenirii. Socialiștii români, atît cei din Moldova, cît și cei din teritoriul ocupat de trupele Puterilor Centrale, aflați în contact nemijlocit cu realitatea social-politică și economică a țării, și-au însușit în raport cu această realitate ideile cu valabilitate generală ale Marelui Octombrie.

¹⁷ Nicolae Ceaușescu, *Partidul Comunist Român — continuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român, al tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste din România*, Editura politică, București, 1966, p. 21—22.

Știrile despre Revoluția din Octombrie au pătruns imediat în România. Încă de la 26 octombrie (stil vechi), ziarul „Lupta”, continuator al organului central de presă al Partidului Social-Democrat din România, interzis în timpul războiului, dădea primele informații despre izbucnirea Revoluției, iar la 1 noiembrie (stil vechi), prin articolul „Răscoala maximaliștilor. Istoricul evenimentelor”, făcea o expunere succintă asupra izbucnirii și desfășurării Revoluției din Octombrie, organizată și condusă de partidul bolșevic. Același număr al ziarului făcea o prezentare biografică a lui V. I. Lenin, genialul conducător al revoluției proletare din Rusia.

Militanții socialiști răspindeau manifeste, tipăreau broșuri, asigurau apariția în presă a unor articole despre Revoluția proletară din 1917. Din cauză că presa muncitorească fusese suprimată de la începutul războiului, un mijloc de a populariza Revoluția și de a chema la solidarizare cu ea erau manifestele.

Într-un înflăcărat manifest semnat de socialiștii români, Revoluția din Octombrie era salutăată pentru istoricele hotărâri anunțate în primele zile : „Decretul asupra păcii” și „Decretul asupra pământului”. Arătînd că „revoluția rusă a făcut primul pas” pe calea victoriei proletariatului pe scară mondială, că „de azi începe o nouă eră în istoria lumii”, revoluționarii români, credincioși învățăturii marxiste că eliberarea clasei muncitoare nu poate fi decît opera sa proprie, chema proletariatul român la luptă, subliniind : „De noi depinde totul ! Noi vom cuceri totul ! Eliberarea noastră poate și trebuie să fie numai opera noastră proprie ! Muncitorimea din satele și orașele României nu mai poate da destinele ei în mâinile clasei stăpînitoare. Interesele muncitorilor și țăranilor sînt tocmai potrivnice intereselor celor două mii de boieri și fabricanți din România”¹⁸. Exprîmînd starea de spirit revoluționară a proletariatului român, manifestul chema muncitorimea să nu mai aștepte, să-și ia soarta în propriile mîini. „În lături cu clasa stăpînitoare !... Vrem o Constituantă aleasă de tot poporul, care să hotărască republica socială, darea moșiilor la țăranî, confiscarea averilor, fabricîlor și a tuturor mijloacelor de producție...”¹⁹. Ediția specială a gazetei „Lupta” prilejuită de victoria Marii Revoluții din Octombrie saluta astfel noua orînduire anunțată de Revoluție : „Popoarele mici, cum sîntem noi, nu au de ce să fie îngrijorate de această schimbare. Dimpotrivă. Ea vine doar în numele principiilor celor mai largi de libertate și democrație proclamate de socialiști. În dorul lor spre emancipare vor găsi în acest regîm un sprijin puternic”²⁰.

În lunile următoare, locul unor asemenea articole și manifeste care transmiteau știri despre evenimentele din Rusia aflate în curs de desfășurare a început să-l ia articolele teoretice care explicau mai pe larg problemele. În asemenea împrejurări, alături de tezele de bază, de operele cunoscute, pe scară largă, ale lui K. Marx și F. Engels, încep să se răspîndească mai intens lucrări ale lui V. I. Lenin. Problematîca lor este concentrată în acest timp asupra revoluției, dictaturîi proletariatului, puterii sovîetelor, rolului partidului în revoluție. Apărute din inițiativa grupului de revoluționari români aflați în sudul Rusiei, primele traduceri din lucrările lui Lenin, sub formă de broșuri, au fost : „Raport și discurs de închîdere la al III-lea Congres al sovîetelor”, „Puterea sovîetelor și

¹⁸ *Documente din istoria mișcării muncitorești din România. 1916—1921*, Editura politică, București, 1966, p. 72.

¹⁹ *Ibidem*, p. 73.

²⁰ „Lupta” nr. 24—28, din octombrie 1917 (ediție specială). Din cauza stării de asediu din țară, ziarul a fost tipărit la Odesa.

criza socială din Germania. Scrisoare adresată şedinţei comune a C.E.C. din Rusia şi a Sovietului din Moscova“, pe copertele broşurilor amintite fiind anunţată apariţia altora. Totodată militanţii revoluţionari foloseau un număr mare de lucrări leniniste în original sau în limbile franceză şi germană.

Socialiştii români au acordat o mare atenţie celei mai vitale probleme — pacea —, a cărei rezolvare guvernul sovietic, condus de Lenin, a anunţat-o din prima zi a Revoluţiei. La 13 noiembrie 1917, ziarul „Lupta“ a tipărit „Decretul păcii“, semnat de Lenin. Acelaşi ziar a reprodus, la 15 noiembrie, moţiunea votată de Secţiunea social-democrată română din Odesa în şedinţa din 12 noiembrie, în care se spunea : „Salutăm gestul guvernului de la Petrograd, care se adresează armatelor şi popoarelor pentru încheierea păcii mult aşteptată“. Această moţiune a fost reprodusă integral în ziarul „Pravda“ la începutul lunii decembrie 1917, alături de scrisoarea de salut a Revoluţiei trimisă din partea socialiştilor români.

„Decretul păcii“ a avut ecou şi în teritoriul ocupat, în Bucureşti şi în alte centre. Însuşi Al. Marghiloman, fost prim-ministru în teritoriul copleşit de militariştii germani, consemna în jurnalul său, la 20 noiembrie 1917, că în Capitală s-a răspândit un manifest poligrafiat — un apel către muncitori — „în care se slăveşte revoluţia rusă, care, pentru «pace, pîine, pămînt şi puterea poporului», nu a cruţat nici o jertfă“²¹.

O mare popularitate au avut „Decretul păcii“ şi „Declaraţia dreptului popoarelor din Rusia“ — adoptate de Puterea sovietică — în Transilvania, unde masele populare, pe lîngă aspirarea socială şi consecinţele războiului, aveau de îndurat şi aspirarea naţională. Aceste documente au fost pe larg comentate în organul de presă al social-democraţilor transilvăneni, „Adevărul“, stimulînd mişcarea de eliberare naţională. Însăşi presa burgheză română din Transilvania publica articole despre dreptul naţiunilor asupra la autodeterminare. Ziarul „Telegraful român“ scria la 24 octombrie 1918 : „Influenţa revoluţiei ruseşti are asupra naţiunilor din Europa un caracter dublu. Ea a exercitat asupra unei naţiuni ferma dorinţă de dezvoltare naţională, iar asupra alteia tendinţa de eliberare socială. În ambele cazuri, influenţa ei e nemărginită şi dă cel mai tare impuls forţelor naţiunilor...“

Solidarizarea maselor populare din România cu Revoluţia din Octombrie s-a întruchipat şi în participarea la lupta cu arma în mîină pentru apărarea tînărului stat socialist.

Încă înainte de Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie, pe teritoriul Rusiei se găseau un mare număr de români. O parte erau evacuaţi sau refugiaţi pe baza acordurilor oficiale dintre guvernele rus şi român, aflate în alianţă în cadrul primului război mondial. Printre evacuaţi erau muncitori (veniţi odată cu întreprinderile şi instituţiile evacuate), soldaţi şi ofiţeri ai unor şcoli şi unităţi militare dispersate în sudul Rusiei, diferite alte categorii de cetăţeni. Numărul lor se ridica la aproximativ 40 000, dintre care cîteva mii erau muncitori, iar din rîndul acestora circa 500 erau membri ai organizaţiilor sindicale sau ai partidului social-democrat. Din rîndurile acestora s-au recrutat cele două batalioane revoluţionare româneşti — unul format din 1 082 de oameni, altul din 125 de marinari răsculaţi de pe vasele româneşti de la Ismail şi Sulina. Ambele batalioane au luptat pentru instaurarea Puterii sovietice în unele centre din su-

²¹ Al. Marghiloman, *Note politice, 1897—1924*, vol. III, 1917—1918, Bucureşti, 1927, p. 222.

dul Rusiei — Odesa, Harkov etc. — și împotriva armatelor cotropitoare ale Puterilor Centrale.

În toamna anului 1917, centrul principal al revoluționarilor români din Rusia sovietică a devenit Odesa, unde s-a format un comitet de acțiune al Partidului Social-Democrat Român, în frunte cu vechi militanți ai mișcării socialiste din România — M. Gh. Bujor, Al. Nicolau, I. Dicescu-Dic ș.a. Comitetul a desfășurat o intensă activitate pentru sprijinirea Marii Revoluții din Octombrie, chemînd, în același timp, masele din România la luptă împotriva regimului burghezo-moșieresc. Reluînd tipărirea ziarului „Lupta”, pe care îl difuzau sistematic în România, și editînd o serie de manifeste revoluționare, Comitetul din Odesa sprijinea acțiunile revoluționare ale oamenilor muncii din țară, considerînd că „a sosit vremea ca poporul român, făcînd propria sa revoluție, să se elibereze de oligarhie și monarhism”, cum se scria într-un manifest editat de comitet.

La 18 ianuarie 1918 a luat ființă la Petrograd *Înaltul Colegiu Autonom* pentru afacerile ruso-române și pentru lupta împotriva contrarevoluției în sudul Ucrainei, cu atribuții guvernamentale, din care făcea parte, printre alții, militantul socialist român M. Gh. Bujor. O importantă hotărîre a colegiului — confiscarea vaselor militare și comerciale românești aflate în apele teritoriale ale statului sovietic și predarea lor Comitetului militar revoluționar român — a fost dusă la îndeplinire de înșiși marinarii români, sub directa îndrumare a membrilor Comitetului de acțiune. Acțiunea marinarilor români era îndreptată în primul rînd împotriva regimului burghezo-moșieresc din țară, dar ea servea în aceeași măsură cauzei Revoluției din Octombrie, apărării cuceririlor acesteia.

La luptele pentru apărarea tinerei Puteri sovietice au participat efectiv miile de români transilvăneni, foști combatanți în rîndurile armatei austro-ungare, pe care victoria Revoluției din Octombrie i-a găsit pe teritoriul Rusiei ca prizonieri de război. În majoritatea lor, aceștia erau oameni proveniți din rîndurile claselor asuprite, țărani și muncitori, prin urmare deosebit de receptivi la ideile eliberatoare ale Revoluției din Octombrie. Numărul lor se ridica la peste 120 000. În 1917, mai ales, după revoluția din februarie, în care, de altfel, avuseseră un rol activ, prizonierii erau folosiți ca lucrători atît în centrele urbane, cît și la muncile cîmpului. După Revoluția din Octombrie, prin decretul guvernului sovietic, prizonierii străini au căpătat aceleași drepturi ca și muncitorii ruși.

În cursul anului 1918, numeroși români transilvăneni s-au întîlnit cu cei „evacuați” și au constituit unități de luptă în cadrul Armatei Roșii. La Astrahan s-a format, în august 1918, un detașament internaționalist compus în majoritate din români, sub conducerea socialistului român Vasile Popovici. În gubernia Astrahan s-a creat un regiment al Armatei Roșii în cadrul căruia un escadron era comandat de Petre Constantinescu ; ulterior escadronul s-a transformat în divizie și a acționat în zona Țariîn și Baku, tot sub conducerea lui Petre Constantinescu. În cursul aceluiași an, în Ucraina a acționat un regiment revoluționar românesc format din 1 200 de oameni și comandat de Ion Seceanu, avînd comisar pe T. Diamandescu. În detașamentul internațional „Comunardul din Samara”, format din aproape 900 de oameni, au luptat cîteva sute de români.

Numeroși revoluționari români au luptat pentru instaurarea și apărarea Puterii sovietice în unele centre din Siberia — Omsk, Tomsk, Irkutsk etc. La Irkutsk, 15 000 de români au refuzat să lupte împotriva bolșevicilor ²².

Mulți luptători revoluționari români s-au acoperit de glorie în bătăliile purtate de Regimentul internațional „Poltava”, care a desfășurat operații în Ucraina în primăvara anului 1919. Luptând împotriva bandelor de dușmani alb-gardiști conduse de hatmanul Grigoriev, detașamentul român, în rândul căruia au dat dovadă de eroism cercetașul Ion Popescu, felcerița Maria Simoiu, ostașul Vasile Popovici și mulți alții, a eliberat câteva sate ucrainene.

După ce Ucraina a fost eliberată de sub trupele de ocupație, mulți români au participat la lupta pentru restabilirea Puterii sovietice. În divizia sovietică internaționalistă creată la 5 mai 1919, cu sediul la Odesa, și comandată de I. Levescu, ulterior de V. Popovici, între cei 2 800 de oameni ²³ de diferite naționalități mulți erau români.

În teritoriile aflate vremelnic în stăpânirea alb-gardiștilor s-au constituit detașamente de partizani din români. Cel mai cunoscut este detașamentul condus de Mihai Gheorghiu, căzut în luptă în satul Kokovka, lângă orașelul Acinska. În tot acest timp, românii au luptat pentru apărarea cuceririlor Revoluției la Odesa, Poltava, Astrahan, Harkov, Kerson, Mirgorod, Cerkassî, Vinnița, Samara, Jukovka, Vasilkov, Zolotonoșa, Irkutsk, Omsk.

Activitatea revoluționarilor români, desfășurată sub diferite forme pe teritoriul Rusiei, a avut o importanță deosebită. Dovedind o înțelegere justă a noilor condiții, ei au împletit lupta împotriva regimului burghezo-moșieresc din propria țară cu lupta pentru apărarea Revoluției din Octombrie. Participând activ la instaurarea și la apărarea Puterii sovietice, revoluționarii români aflați în Rusia au dovedit un înalt spirit patriotic, împletit cu un profund atașament internaționalist pentru cauza Revoluției. În fruntea revoluționarilor români care au luptat pe teritoriul Rusiei sovietice pentru apărarea primului stat socialist din lume s-au aflat fruntași socialiști din partidul clasei muncitoare din România, ca : M. Gh. Bujor, Al. Nicolau, A. Zalic, Gh. Stroici, V. Popovici, T. Diamandescu ș.a. Unii dintre aceștia (M. Gh. Bujor, I. Dicescu-Dic), îndeplinind misiuni importante în timpul războiului civil, au avut posibilitatea să ia legătura personal cu V. I. Lenin.

La începutul anului 1918 a izbucnit răscoala marinarilor de pe vasele românești fluviale și maritime, pentru prima dată unități militare române răscolindu-se sub steagul roșu. La 27 ianuarie 1918 s-au răsculat vasele evacuate la Chilia Nouă, Vîlcov, Ismail, vasele evacuate în porturile Odesa, Sevastopol, Kerson, Novorossiisk. Soldații au ales comitete revoluționare și au îndeplinit unele misiuni militare în sprijinul Puterii sovietice. În zilele următoare, când bolșevicii luptau pentru instaurarea Puterii sovietice la Odesa, s-au răsculat soldații români din Regimentul 10 obuziere, staționat în acest oraș, și Regimentul 15 artilerie, aflat la Novorossiisk. Ei au arestat ofițeri și au constituit comitete revoluționare. Același lucru s-a întâmplat și în alte localități din Rusia (Kerson, Ekaterinodar etc.).

În procesul luptei revoluționare pentru sprijinirea și apărarea statului sovietic s-au dezvoltat relațiile dintre socialiștii din România și guvernul sovie-

²² „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.” nr. 5/1961, p. 88.

²³ V. M. Rojko, *Drujba zakolionnaia v boiah*, 1965, p. 146.

tic, care urmărea cu atenție evoluția evenimentelor din țara noastră. Cunoscutul militant al P.C.U.S., Volodarski declara că: „România este cea mai apropiată țară de noi; cunoaștem eforturile pentru pace ale social-democrației române și-i asigurăm sprijinul nostru în lupta pentru emanciparea poporului român”²⁴.

Mișcarea muncitorească din România a sprijinit lupta soldaților și marinărilor francezi împotriva intervenției antisovietice. Elementele revoluționare răspîndeau manifeste prin care chemau pe soldații francezi să se ridice în apărarea statului sovietic. „Inamicul — se scria într-un asemenea manifest — se află la voi acasă. El se ascunde în birourile fabricilor, după ghișeul băncilor și în ministere. Contra lui trebuie să vă îndreptați armele. Urmași ai marii revoluții, fii ai comunarilor, soldați ai republicii, voi nu vă puteți duce să luptați pentru ridicarea unui țar... Nu porniți contra bolșevicilor”.

*

Aceste puternice acțiuni de solidarizare cu Marea Revoluție Socialistă din Octombrie și de participare la apărarea cuceririlor sale se împleteau cu lupta maselor muncitoare pentru propriile lor revendicări. Înăsprirea ocupației și a stării de asediu, lipsurile materiale insuportabile, pe care venea să se altoiască răsunetul victoriei proletariatului rus, au dat naștere unor acțiuni revendicative și protestatare din ce în ce mai puternice. În fruntea acestor acțiuni se aflau muncitorii feroviarilor. Lor li s-au alăturat muncitorii din metalurgie, îndeosebi de la Arsenalul armatei, lucrătorii de la Regia monopolurilor statului și de la alte întreprinderi.

Ceferiștii, care din 1909 erau împiedicați prin lege să declare grevă și să se organizeze în sindicate, s-au hotărât, în decembrie 1917, în condițiile stării de asediu, să înfrunte prevederile acestei legi. Acțiunea muncitorilor de la Atelierele C.F.R. Iași, care aveau ca obiectiv imediat cererea de a se mări salariile, a fost urmată de cea a muncitorilor de la Arsenal. În afară de arestarea unor conducători ai muncitorilor, guvernul de la Iași nu a putut respinge brutal cererile greviștilor, adoptînd tactica promisiunilor și a tergiversărilor, care aveau să mențină pe muncitori într-o continuă agitație. În condițiile interzicerii organizațiilor sindicale, muncitorii au găsit o nouă formă de organizare, alegînd delegații propuși pentru a le susține revendicările în fața autorităților.

În pofida greutăților, în București elementele revoluționare au găsit forme și metode de luptă împotriva ocupanților. În iarna 1917—1918, un comitet de acțiune condus de Al. Constantinescu coordona activitatea unor grupări ilegale formate, în principalele orașe, din membri ai P.S.D.R. și ai sindicatelor. Se tipăreau și se distribuiau manifeste care întrețineau vie starea de spirit antimilitaristă, informau pe muncitori asupra realităților politice din țară și din străinătate, mai cu seamă din Rusia, constituind totodată un mijloc de menținere a legăturilor cu celelalte centre ale mișcării muncitorești.

Rigorile stării de asediu nu s-au atenuat odată cu încetarea ostilităților împotriva Puterilor Centrale. Accentuarea spiritului de nemulțumire a maselor în primăvara anului 1918 s-a datorat situației deosebit de grele în care se afla țara în acel moment, cînd, cotropită de armatele străine, era condusă la umbra baionetelor imperialismului german.

²⁴ „Lupta” din 17 decembrie 1917.

Grevele dezlănțuite în martie—aprilie 1918 în Moldova exprimau protestul muncitorimii împotriva politicii generale a claselor conducătoare, vinovate de dezastrul în care ajunsese țara. Înfruntând legislația de război, la 16/29 martie 1918, muncitorii cefești din Moldova au declarat grevă generală.

După încercarea nereușită de a înăbuși greva, primul-ministru Al. Marghiloman a fost nevoit să accepte tratative directe cu delegații greviștilor, fapt fără precedent în istoria României, și să le promită satisfacerea revendicărilor. Îmbărbătați de acest succes, muncitorii au organizat, la 14 aprilie 1918, o mare întrunire politică, la care au condamnat pe cei vinovați de nenorocirile abătute asupra țării întregi. A doua zi după întrunire au intrat în grevă mii de muncitori de la Arsenalul armatei și de la alte întreprinderi. Pus în fața unei situații de fapt, guvernul a permis organizațiilor muncitorești reluarea activității legale.

Acțiunea de reorganizare a sindicatelor, marcată de sărbătorirea zilei de 1 Mai 1918, s-a împletit la Iași cu un șir de greve ce au durat pînă în a doua jumătate a lunii iunie. Una dintre cele mai mari greve a fost cea izbucnită la 27 mai, care a cuprins pe cefeștii din întreaga Moldovă. Ea s-a desfășurat timp de șapte zile, terminîndu-se prin satisfacerea majorității revendicărilor formulate de greviști. Congresul regional al mișcării socialiste și sindicale din Moldova, desfășurat la 1 iulie 1918 la Iași, care a reafirmat unele principii ale socialiștilor români (lupta pentru exproprierea marilor proprietari, introducerea unei legislații muncitorești eficace, vot universal ș.a.), a protestat cu energie împotriva prevederilor înrobitoare ale tratatului de pace impus în mai 1918 de către ocupanți²⁵.

La 1 Mai 1918 s-a organizat la București o importantă întrunire, cu ecou în opinia publică, în urma căreia Comandamentul german a arestat pe Al. Constantinescu, Gh. Cristescu, Ecaterina Arbore și pe alți conducători ai mișcării muncitorești. În lunile următoare a izbucnit greva petroliștilor de pe Valea Prahovei, cu care prilej autoritățile au arestat 71 de muncitori. În același timp, muncitorii au pus la ordinea zilei satisfacerea unei vechi revendicări a proletariatului român : ziua de muncă de 8 ore.

Muncitorimea română s-a dovedit capabilă de acțiuni curajoase pentru obținerea revendicărilor sale. Greva generală a cefeștilor din august 1918, precedată de prezentarea unui memoriu către parlament, în care se cereau legiferarea zilei de lucru de 8 ore și mărirea salariului, a constituit un moment important de luptă a muncitorimii. Autoritățile au fost nevoite să reducă ziua de muncă de la 10 la 9 ore și au anulat interdicția cu privire la înscrierea muncitorilor în sindicate. Au fost, de asemenea, eliberați necondiționat muncitorii arestați în timpul grevei. Prin amploarea, combativitatea și rezultatele sale, greva din august a fost cea mai însemnată acțiune a clasei muncitoare din România. Ea a precedat acțiunile de la sfîrșitul anului 1918, care au culminat cu luptele din 13/26 decembrie.

Țărănimea, căreia, oficial, i se promisese pămînt în 1917, își manifesta tot mai deschis dorința de a se trece la aplicarea în practică a reformei agrare. Țăranii au început să refuze a munci pe latifundiile moșierilor. Ca urmare, guvernul, în mai 1918, a introdus obligativitatea muncilor agricole. Dar încercarea de a aplica acest decret-lege a avut ca urmare numeroase ciocniri pe plan local între țărani și autorități. O adevărată răscoală s-a produs în co-

²⁵ „Social-democrația“ din 8/21 iulie 1918.

muna Boroaia (județul Suceava), unde 300 de țărani au înfruntat un puternic detașament de jandarmi. În unele locuri, țăranii au ocupat moșiile și au început să le muncească pentru ei, în altele au trecut la împărțirea vitelor și recoltei de pe moșii.

Războiul, prin perturbarea pe care a produs-o în viața economică a țării, a lovit puternic mica burghezie orășenească (mici meseriași, negustori). Guvernul avea de făcut față nu numai acțiunilor revendicative ale muncitorilor și țăranilor, ci și nemulțumirilor funcționarilor, învățătorilor și altor slujbași ai statului.

Masele muncitoare, forțele revoluționare dădeau lovituri puternice claselor exploatare, afirmându-și tot mai puternic hotărârea de a instaura noi rînduiri pe pămîntul României. Ecoul acestor lupte a străbătut dincolo de granițele țării, ele fiind apreciate în mișcarea muncitorească internațională. V. I. Lenin, în articolul „O lecție dureroasă, dar necesară”, publicat la 25 februarie 1918, apreciind evenimentele revoluționare pe plan internațional, spunea: „Văpaia insurecției proletare a cuprins Finlanda. Flăcările s-au extins și asupra României”²⁶.

Cu deosebită vigoare s-au desfășurat în 1918 frământările naționale și sociale în Transilvania, care suferea consecințele războiului pustiitor de patru ani. Înrăutățirea situației economice, care dăduse naștere unor puternice greve, se grefa în 1918 pe perspectiva degringoladei mașinii de stat a Austro-Ungariei. Agravarea fără precedent a contradicțiilor sociale și naționale, întărirea speranței românilor asupra că vor reuși să scuture jugul dominației străine, întoarcerea prizonierilor cu stare de spirit revoluționară din Rusia, — toate acestea au contribuit la creșterea avîntului revoluționar în această parte a țării. Procesul obiectiv al desăvîrșirii unității naționale și-a găsit împlinirea prin lupta largă de eliberare națională dusă de poporul român, luptă ce a triumfat în condiții externe favorabile, determinate de victoria Revoluției proletare în Rusia, care a dat o lovitură de moarte nu numai țarismului, ci și imperialismului în general, și de prăbușirea Imperiului habsburgic sub loviturile luptei de eliberare a popoarelor asuprite și ale înfrîngerilor militare suferite de Puterile Centrale.

Forța hotărîtoare a realizării unității naționale a românilor într-un singur stat au constituit-o masele largi populare. Marea Adunare Națională Română, întrunită la 1 decembrie 1918 la Alba Iulia, a reunit peste 1 200 de delegați aleși de circumscripțiile electorale din toate județele Transilvaniei, dintre care 150 de delegați ai social-democrației române. În același timp, la Alba Iulia a venit o masă de peste 100 000 de oameni — țăărani, muncitori, meseriași, intelectuali —, care au impus includerea în Declarația de la Alba Iulia a unor prevederi democratice, menite să asigure condiții mai bune de dezvoltare în viitor a statului unitar român.

Consensul unanim al tuturor forțelor sociale și politice în problema desăvîrșirii unității naționale a poporului român a făcut posibilă realizarea Unirii încă înainte de orice intervenție armată sau diplomatică. Conferința de pace din 1919 a consfințit opera istorică a poporului român.

Rod al luptei revoluționare a maselor populare de pe întreg teritoriul țării, unirea națională a corespuns necesității istorice a dezvoltării poporului român, a constituit un moment de mare însemnătate în procesul de dezvoltare

²⁶ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 27, Editura politică, București, 1959, p. 45.

a națiunii, a statului român. Înмănunchindu-se laolaltă energiile și capacitățile creatoare ale poporului nostru, au apărut condiții favorabile activității forțelor progresiste ale societății, mișcării muncitorești revoluționare.

3. Avîntul mișcării muncitorești din România. Solidarizarea cu Revoluția Socialistă din Octombrie

În perioada 1918—1921, potențialul țării s-a întărit. Bogățiile solului și subsolului erau folosite pe scara întregii țări. S-a accentuat rolul industriei în viața economică. Ca rezultat al procesului de dezvoltare a relațiilor de producție capitaliste, au crescut proletariatul și rolul său în viața țării. Numărul muncitorilor industriali s-a ridicat la aproape 500 000, cea mai mare parte a lor fiind concentrată în importante centre politice-administrative și industriale, îndeosebi la București, Galați, Brăila, Iași, Timișoara, Cluj și în regiuni de mare însemnătate economică : Valea Prahovei, Valea Jiului, Reșița-Anina.

Distrugerile și pierderile materiale și umane cauzate de ocuparea unei mari părți a țării, de operațiile militare, de jaful Puterilor Centrale au avut consecințe grave asupra economiei și, implicit, asupra situației, și așa precare, a maselor. Unele întreprinderi își întrerupseră activitatea, iar cele care funcționau utilizau o capacitate de producție redusă. Urmările distrugerilor de război, lipsa de brațe de muncă, de inventar au determinat în agricultură o reducere simțitoare a suprafețelor cultivate. Cheltuielile de război, hîrtia-monedă fără acoperire pusă în circulație de ocupanți, consecințele asupra veniturilor statului derivate din scăderea producției au înlesnit declanșarea inflației.

Imediat după terminarea războiului, în fața României se punea cu acuitate problema refacerii economiei, care, în toate compartimentele ei, s-a resimțit adînc de pe urma distrugerilor provocate de operațiile militare și a jafului neîngrădit comis de ocupanți. În anii 1919—1920 și, mai ales, în 1921, a început să se înregistreze o creștere în diversele ramuri ale activității economice, dar abia în anul 1924 producția, în ansamblu, a atins nivelul antebelic. Dezvoltarea forțelor de producție după primul război mondial a avut loc în condițiile crizei generale a capitalismului, care și-a pus amprenta asupra vieții economice, ale adîncirii exploatării oamenilor muncii. Cu toate creșterile care se înregistrau în economie, România continua să rămîna și după primul război mondial o țară insuficient dezvoltată din punct de vedere industrial, iar monopoliurile internaționale să dețină, mai departe, o pondere importantă în economia țării, făcînd, în continuare, din aceasta obiect al acaparării imperialiste.

În timp ce pozițiile economice ale burgheziei s-au întărit, nivelul de trai al maselor a avut de suferit în primul rînd de pe urma creșterii prețurilor. În 1918, în timp ce prețurile deveniseră de 9,3 ori mai mari decît cele de dinainte de război, salariile au înregistrat o sporire de numai patru ori. Deși, prin luptele lor, muncitorii au obținut mărirea salariilor, datorită inflației, creșterii scumpetei, s-a accentuat decalajul între prețuri și salarii. Lipsite de pămînt și inventar agricol, avînd de suferit urmările războiului, ale rechizițiilor, ale discrepanței dintre prețurile agricole și cele industriale, masele țărănești se aflau, de asemenea, într-o situație grea. A scăzut simțitor nivelul de trai al păturilor mijlocii.

Printre problemele social-economice care se impuneau a fi rezolvate la sfîrșitul războiului cea mai acută pentru asigurarea mersului înainte al Româ-

niei era problema agrară. Sub presiunea marilor frământări sociale și a necesităților economice obiective, burghezia a înfăptuit, în 1921, reforma agrară, care a dus la exproprierea a peste 6 milioane de hectare, aproximativ 66% din întreaga suprafață de pământ deținută de moșierime. Reforma agrară a întărit pozițiile politice ale burgheziei, a impulsionat dezvoltarea relațiilor capitaliste în agricultură, slăbind puterea economică a moșierimii, rolul acesteia în viața politică și socială a țării. Cu toate acestea, și după reforma agrară s-au menținut marea proprietate funciară, sistemul muncii în dijmă și alte resturi feudale.

Prin reforma electorală a fost desființat votul cenșitar și s-a proclamat votul universal, egal și secret, s-au lărgit drepturile maselor, posibilitatea lor de a se manifesta pe arena politică. Drepturile cetățenești proclamate erau însă îngrădite de inegalitatea social-economică, de măsurile represive ale statului burghezo-moșieresc; clasele exploatatoare de toate naționalitățile promovau vrajba șovină, naționalismul.

Ca rezultat al procesului de dezvoltare a relațiilor de producție capitaliste, s-au accentuat înseși contradicțiile în rîndul claselor dominante. Burghezia a căpătat un rol preponderent în raport cu moșierimea, avînd posibilități mult mai mari decît înainte de a impune măsuri în favoarea relațiilor capitaliste de producție.

Agravarea greutăților economice ale maselor a determinat creșterea revoltei oamenilor muncii împotriva orînduirii sociale, dezvoltarea generală a mișcărilor populare, în primul rînd a mișcării muncitorești. Au crescut în mod considerabil forța proletariatului, capacitatea lui de a se situa în avangarda mișcărilor progresiste, a luptei revoluționare pentru soluționarea marilor probleme ale țării, pentru făurirea unei vieți mai bune. Mișcarea socialistă s-a afirmat ca o largă și cuprinzătoare mișcare de masă, care cuprindea proletariatul industrial și antrena însemnate pături muncitoare neproletare, pentru înfăptuirea transformărilor sociale progresiste.

Spre sfîrșitul anului 1918, după retragerea armatelor inamice, s-a desfășurat un puternic val de greve, care a cuprins, rînd pe rînd, muncitorii din toate ramurile economiei. Grevele erau însoțite de mari demonstrații inițiate de partidul socialist și de sindicate, în cursul cărora muncitorii cereau îmbunătățirea condițiilor de muncă și de trai, recunoașterea organizațiilor muncitorești, acordarea de libertăți democratice ș.a. Grevele îmbinau revendicările economice cu cele politice, în care se cerea, în primul rînd, recunoașterea sindicatelor, a consiliilor muncitorești. În cursul marilor demonstrații, la care participau și pături neproletare, se cereau libertăți democratice, instaurarea republicii. Sub titlul „Mișcărilor muncitorești din Capitală”, ziarul „Socialismul” scria, la 6 decembrie 1918: „Sediul sindicatelor din Capitală este aproape zilnic asaltat de muncitorimea din fabrici, ateliere și birouri. O puternică mișcare pentru îmbunătățirea soartei materiale s-a pornit din toate straturile de muncitori... E duhul vremii care lucrează asupra muncitorimii, e preludiul care vestește o nouă viață, mai bună și mai frumoasă, pentru clasa muncitoare”²⁷.

Muncitorimea sfida legile burghezo-moșierești, cîrmuirea cercurilor reacționare, în frunte cu monarhul. Al. Marghiloman consemna în „Note politice”, pe ziua de 10/23 decembrie, că generalul Averescu, fiind chemat la palat, găsi pe rege „foarte mișcat de incidentul de dimineață”. Regele „s-a po-

²⁷ „Socialismul” din 6/19 decembrie 1918.

menit, fiind în automobil, în toiul procesiunii sindicaliştilor cari mergeau [pe] Ştirbey-Vodă — Piaţa Teatrului. Ei nu s-au descoperit şi au început să strige : «Trăiască Republica»²⁸. „Se manifestează zdravăn — nota la 12/25 decembrie 1918 acelaşi Marghiloman. Am întâlnit la amiază pe Calea Victoriei o manifestaţie cu pancarte şi drapele roşii. Se striga : «Trăiască revoluţia rusească». Şi manifestanţii strigau «Ura»²⁹.

Masele muncitoare se îndreptau spre organizaţiile socialiste, sindicale şi de tineret, care şi-au reluat activitatea legală pe teritoriul întregii ţări. Partidul socialist a devenit un puternic partid de masă ; numărul membrilor partidului, care a crescut rapid la sfîrşitul anului 1918, s-a ridicat, în scurt timp, la o sută de mii ; sindicatele, conduse de partidul socialist, cuprindeau peste două sute de mii de muncitori ; a crescut numărul tinerilor cuprinşi în cercurile socialiste de tineret.

Odată cu întărirea valului de acţiuni revoluţionare s-a intensificat lupta ideologică-politică între diferitele curente din mişcarea muncitorească, s-au întărit forţele de stînga, a crescut preocuparea militanţilor partidului socialist, a maselor de muncitori pentru însuşirea şi aplicarea creatoare a ideologiei marxist-leniniste. Victoria Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie a influenţat profund procesul de clarificare ideologică din mişcarea muncitorească internaţională, inclusiv din România. În ţară se extindea traducerea unor lucrări ale lui Lenin care analizau experienţa Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie. Presa socialistă, în frunte cu ziarul „Socialismul“, apărut în noiembrie 1918 ca organ al partidului socialist şi al Uniunii sindicale, alături de care au fost editate ziare locale, cum erau „Iaşul socialist“, „Nădejdea“, „Tribuna socialistă“ şi altele, promova ideile luptei pentru democraţie, pace şi socialism, chema la solidaritate internaţională, informa sistematic opinia publică românească despre evenimentele petrecute în Rusia şi despre mişcarea muncitorească din alte ţări.

Împlinirea unui an de la Revoluţia proletară din Rusia a prilejuit popularizarea mai amplă a ideilor marxism-leninismului, a înfăptuirilor revoluţionare din marea ţară vecină ; militanţi socialişti români au editat manifeste, au publicat articole în presa muncitorească închinat Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie. Broşura „Un an de la revoluţia rusă“, răspîndită de militanţii „maximalişti“ — cum s-au denumit cîtva timp elementele revoluţionare —, scria : „«7 Noiembrie» *. Zi pe care nici un muncitor nu trebuie s-o uite ! Ziua aceasta e o zi fără seamăn de mare şi frumoasă pentru clasa noastră ! *Astăzi se împlineşte un an de la revoluţia bolşevică, un an de cînd muncitorii şi ţăranii au alungat pe boierii şi pe patronii de pe moşii şi din fabrici — punînd dînşii — proletarii de la oraşe şi sate — stăpînire socialistă, stăpînire muncitorească pe ele.* Un an se împlineşte astăzi de cînd... pentru întîia oară în istorie, muncitorii, ei înşişi cîrmuiesc statul, Republica Socialistă“. Broşura înfiera „capitalismul şi militarismul german, englez, francez, american şi japonez“, care „a luat sub scutul lui pe toţi reacţionarii şi toată burghezia rusească“, căutînd „să doboare Republica Socialistă rusă“.

În condiţiile puternicului val al avîntului revoluţionar — cînd clasa muncitoare îşi refăcea organizaţiile ei, iar în faţa mişcării muncitoreşti, a

²⁸ Al. Marghiloman, *Note politice, 1897—1924*, vol. IV, 1918—1919, Bucureşti, 1927, p. 185.

²⁹ *Ibid.*

* În original este scris greşit, 6 noiembrie.

partidului socialist se ridicau noi probleme — s-a desfășurat o înflăcărată discuție în legătură cu elaborarea unui nou program al partidului. „Declarația de principii“, adoptată de partid în decembrie 1918, caracteriza partidul socialist ca partid revoluționar, care se inspiră după socialismul științific. Subliniind că în România, ca și în toate țările moderne, mișcarea muncitorească este un rezultat firesc al dezvoltării economice, al ascuțirii contradicțiilor capitalismului, declarația a înscris principiul dictaturii proletarietului, condamnând reformismul.

Fidel spiritului internaționalist, în declarația sa de principii, Partidul Socialist din România arăta că este „solidar cu Partidul Comunist rus și cu toate partidele socialiste revoluționare din lumea întreagă“³⁰. Afirmând că în lume deveniseră evidente necesitatea înlăturării capitalismului și înlocuirea lui cu socialismul, documentul programatic al socialiștilor sublinia importanța mișcării revoluționare din Rusia : „Revoluția rusă a fost primul semnal. Pornită la început pentru doborârea țarismului, revoluția rusă a creat condițiile favorabile pentru ca proletariatul să pună mâna pe puterea politică și să înfăptuiască republica socialistă... Această victorie a proletarietului nu este întâmplătoare, întrucât societatea capitalistă a creat în sînul său condițiile obiective pentru transformarea ei. Proletariatul rus a putut realiza această transformare datorită unui complex de împrejurări favorabile și conștiinței de puterea sa economică și politică, de misiunea sa istorică, pe care a căpătat-o grație propagandei ideilor socialiste“³¹.

Considerînd posibilă trecerea imediată la revoluția socialistă, declarația nu ținea seama că din condițiile concrete ale României decurgea necesitatea desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice și a făuririi, în procesul acesteia, a alianței muncitorești-țărănești. Cu toate limitele lui, programul din 1918 reflecta frămîntările și dezbaterile din acea epocă ale partidului, ale clasei muncitoare din România.

Pe planul acțiunilor revendicative muncitorești, momentul culminant la sfîrșitul anului 1918 l-au constituit luptele din 13 decembrie. În această zi, în sprijinul revendicărilor greviștilor tipografi, a fost declarată o grevă generală, însoțită de demonstrații. Vasile Th. Cancicov, fost ministru și deputat conservator, scria : „Trecînd azi spre casă pe la ora 1 pe Calea Victoriei, am văzut Ministerul de Industrie — Casa Vernescu — complet înconjurat, curte și stradă, de o imensă mulțime... Erau greviștii Capitalei. Nici urmă de autoritate. Pe poarta mare a intrării era înfipt un imens steag roșu. Pe ușa de intrare în minister era fixată o plancardă de cîțiva metri lungime, tot de pînză roșie, pe care sta scris cu litere de o palmă : «*Trăiască republica socialistă*». Pe zidurile clădirii și pe tot lungul grilajului de fier erau înfipte alte plancarde roșii... «*Jos ciocoi !*», «*Jos cu burghezia capitalistă !*», «*Jos regele !*», «*Trăiască comunismul internațional*»... Am ajuns oare ca Petrogradul... ?“³².

În după-amiaza zilei, din toate părțile Capitalei, pentru a impune satisfacerea revendicărilor, a fost organizată o mare demonstrație. Potrivit ordinilor regelui și ale guvernului, armata a tras împotriva manifestațiilor, în

³⁰ „Socialismul“ din 9 decembrie 1918.

³¹ *Documente din istoria mișcării muncitorești din România. 1916—1921*, Editura politică, București, 1966, p. 125, 126.

³² Vasile Th. Cancicov, *Impresiuni și păreri personale din timpul războiului României, Jurnal zilnic, 13 august 1916—31 decembrie 1918*, vol. II, București, 1921, p. 717.

Piața Teatrului și în jurul sediului partidului socialist. Au căzut zeci de morți și răniți.

Luptele din 13 decembrie 1918, numeroasele greve, mitinguri și manifestații, care le-au urmat și în timpul cărora nu o dată masele au ajuns să stăpânească strada, au marcat intensificarea și caracterul organizat al luptei proletariatului, voința sa de a cuceri pe cale revoluționară drepturi și libertăți democratice, de a imprima dezvoltării vieții social-politice o orientare corespunzătoare intereselor celor ce muncesc.

Cu toată represiunea care a urmat, mișcarea muncitorească s-a refăcut, au reînceput grevele și demonstrațiile. În februarie 1919, înmormântarea lui Ioan C. Frimu, militant de frunte al mișcării muncitorești din România, arestat cu prilejul demonstrației de la 13 decembrie 1918, s-a transformat într-o mare manifestare populară.

În același timp, țăranii cereau să se treacă la înfăptuirea reformei agrare. În unele locuri, mai ales în centrele unde mișcarea muncitorească era mai puternică, țăranii luau parte la întruniri muncitorești, se organizau în cluburi socialiste, reînnoind o tradiție începută la sfârșitul secolului trecut. Legăturile muncitorești cu satul erau însă slabe.

O parte a intelectualității pătrunse de spiritul transformărilor înnoitoare, democratice, sub influența avântului revoluționar, se apropia de mișcarea muncitorească. Alături de intelectualii socialiști, cum erau N. D. Cocea, Emil Isac, P. Constantinescu-Iași ș.a., intelectuali ca C. I. Parhon, Gala Galaction, Octav Băncilă, Barbu Lăzăreanu și alții militau pentru democratizarea țării, pentru acordarea de drepturi și libertăți poporului.

Păturile mijlocii — micii meseriași, micii negustori, liber-profesioniști etc. — s-au aflat, cu toate oscilările lor, în mișcarea generală împotriva inflației, a scumpetei excesive, pentru apărarea și dezvoltarea drepturilor cetățenești.

Nemulțumirile și frământările s-au extins și în rândurile soldaților, care doreau un tratament mai bun în armată, demobilizarea, împrăștierea în pământ, ajutorarea familiilor lor.

Pentru organizarea și conducerea cu succes a luptelor revoluționare ale maselor, se impunea ca o necesitate stringentă unirea, în cadrul unui partid centralizat pe întreaga țară, a partidelor socialiste organizate pe provincii, existente în primii ani după desăvârșirea unirii naționale. În favoarea acestui deziderat s-au pronunțat, începând din ianuarie 1919, conferințele, congresele socialiste și sindicatele regionale.

La 13 februarie 1919, prin declarația adoptată, Partidul Socialist din România, care afirma că reprezintă „nu numai interesele proletariatului, ci și interesele permanente și generale” ale dezvoltării civilizației și progresului țării, a salutat desăvârșirea unirii naționale și s-a pronunțat pentru constituirea unui partid muncitoresc centralizat pe întreaga Românie. Menirea acestui partid muncitoresc era „...să ducă înainte lupta clasei muncitoare din noua Românie spre realizarea idealului ei socialist de dezrobire de sub apăsarea burghezo-capitalistă”³³. Declarația arată însemnătatea înlăturării țarismului pentru soluționarea problemei naționale: „Imperiul rus și [cel] austro-ungar au fost cele dintâi state în care popoarele subjugate, încă în timpul războiului, au purces la sfărâmarea jugului apăsător, pentru ca imediat ce războiul s-a apro-

³³ *Documente din istoria mișcării muncitorești din România. 1916—1921*, Editura politică, București, 1966, p. 166.

piat de sfârșit să scuture lanțurile robiei naționale și să înfăptuiască, prin dreptul lor de liberă determinare, regimul lor propriu”³⁴.

Dând glas dorinței muncitorimii de pe întreg cuprinsul țării de a se crea un singur partid muncitoresc pe scară națională, în zilele de 25—26 mai 1919 s-a ținut la București Conferința partidului socialist, care a adoptat programul de activitate al partidului unic.

După o succintă analiză a dezvoltării sociale pe plan mondial, în program se releva falimentul orînduirii capitaliste și se declara că „societatea ome-nească a intrat într-o nouă fază istorică, aceea a revoluției sociale”. „Faza acută în care au intrat luptele de clasă, cucerirea puterii politice în unele țări și eforturile pe care le face proletariatul din altele dovedesc că în sînul societății capitaliste s-au creat și se consolidează tot mai mult atît elementele și condițiunile materiale, cît și cele sufletești, necesare pentru realizarea societății socialiste”³⁵.

Într-un capitol consacrat condițiilor economice, politice și sociale ale țării noastre se arată că „o dată cu dezvoltarea industriei s-a creat și în România un proletariat industrial, care, ca și proletariatul din țările înaintate, este o clasă revoluționară, chemată a-și îndeplini misiunea istorică în evoluția societății românești”³⁶. Programul sublinia că „Partidul socialist din România, care prin firea lui se găsește în opoziție completă cu toate partidele politice burgheze, fie ele oricît de înaintate ...este un partid revoluționar...”, care urmărește „...desființarea exploatării sub orice formă...” pe calea cuceririi puterii politice și instaurării dictaturii proletariatului. Cu toate acestea, la cererea elementelor de dreapta din conducerea partidului, în program s-a introdus teza că orînduirea socialistă va trebui „...să se desemneze și să se precizeze în însăși societatea burgheză, printr-o înnoire adîncă a cadrelor și așezămintelor sale”³⁷.

Programul adoptat la această conferință, cu toate confuziile și neajunsurile sale, încerca să țină seama de condițiile concrete specifice ale societății românești, ceea ce reflecta frămîntările, dezbaterile, căutările din acea epocă, proprii partidului și mișcării muncitorești din România.

Aflat pe o poziție politică patriotică, Partidul Socialist din România era, în același timp, animat de ideile internaționalismului proletar. El își exprima solidaritatea cu transformările din Rusia sovietică, cu mișcările revoluționare din Ungaria, Bavaria, cu lupta muncitorilor din Bulgaria, Polonia, Iugoslavia, din Franța, Italia și alte țări ale Europei. În ziarele sale centrale, precum și în cele locale se publicau articole, informații despre desfășurarea evenimentelor pe plan internațional, se popularizau pagini din lupta pentru libertate dusă de diferite popoare, se relevau sarcinile noi, semnificația tradițiilor revoluționare ale proletariatului. Cu prilejul aniversării din 1919 a primei revoluții muncitorești din istoria lumii, „Socialismul” scria : „Comemorăm Comuna din Paris în vălmășagul Revoluției care a deschis drumul socialismului. Și cum Comuna a fost avanpostul istoric al acesteia, solul Revoluției Proletare, trimis cu o jumătate de veac înaintea ei, vom trece de astădată peste obișnuitul istoric și vom cerca să prindem în aceste cîteva rînduri marile legături istorice, care le unesc una cu alta și, spre mai multă lămurire, pe amîndouă cu revoluțiile anterioare”³⁸.

³⁴ *Ibidem*, p. 165.

³⁵ *Ibidem*, p. 202.

³⁶ *Ibidem*, p. 203.

³⁷ *Ibidem*, p. 204, 205.

³⁸ „Socialismul” din 10 martie 1919.

Creșterea conștiinței revoluționare și a experienței proletariatului român în focul luptelor de clasă s-a manifestat prin accelerarea procesului de maturizare ideologică a mișcării muncitorești. Cu prilejul diferitelor întruniri, al ședințelor organizate de secțiile partidului, ca și în presa muncitorească, s-a desfășurat o amplă luptă de opinii, în centrul căreia stătea problema reșezării întregului partid socialist pe baze revoluționare.

În anii 1919—1921, marea majoritate a membrilor Partidului Socialist din România se pronunță pentru transformarea partidului socialist în partid comunist și afilierea lui la Internaționala a III-a, creată de Lenin, pentru adoptarea unei linii consecvent revoluționare. Partea înaintată a mișcării muncitorești din România vedea în afilierea partidului clasei muncitoare la Internaționala a III-a adoptarea unei linii revoluționare de luptă, transformarea partidului socialist în partid de tip nou, comunist, consolidarea solidarității proletare internaționale, cerute de însăși dezvoltarea mișcării muncitorești din țară. Totodată, clasa muncitoare din țara noastră a văzut în afilierea propriului partid la Internaționala Comunistă mărirea contribuției sale la întărirea solidarității proletare internaționale.

Pentru transformarea partidului socialist în partid comunist și afilierea la Internaționala a III-a s-au pronunțat treptat secțiunile din întreaga țară. Transformarea partidului socialist într-un partid de tip nou — se arăta în darea de seamă pe anul 1919 a Secțiunii București a partidului socialist — se impune „...cu atât mai mult cu cât [pentru] creșterea extraordinară a mișcării, cu revoluționarea continuă a marilor mase muncitorești, este absolută nevoie de un program hotărât și clar, care să dea puțință maselor să poată preîntîmpina evenimentele și să ajungă mai repede la realizarea idealului socialist”³⁹.

Cu toată teroarea dezlănțuită de către cercurile guvernante împotriva mișcării muncitorești revoluționare, se intensifică știrile despre evenimentele din Rusia. Noi lucrări ale lui Lenin se tipăresc în limba română. Tematica răspîndirii leninismului este mai bogată; ea privește o gamă largă de probleme abordate de V. I. Lenin cu privire la consolidarea și apărarea Puterii sovietice, începuturile de construcție economică a socialismului, dezvoltarea unității mișcării muncitorești internaționale. Creșterea interesului față de învățătura leninistă este dovedită de folosirea, în afară de coloanele principalului ziar „Socialismul”, a paginilor diferitelor ziare locale socialiste, cum sînt „Lupta socialistă” (Ploiești), „Iașul socialist”, „Cuvîntul socialist” (Turnu-Severin), „Erdélyi Munkás” (Cluj), „Năzuința” (Galați), ziare ale organizațiilor sindicale și de tineret, „Muncitorul căilor ferate”, „Federațiunea”, „Tineretul socialist”, precum și „Comunistul” și „Scînteia”, care au apărut, un timp, la Odesa. Se publică asemenea materiale și în ziare democratice, de informație generală, cum a fost ziarul „Chemarea”.

Presa muncitorească respingea campania de calomnii și dezinformare dusă de ideologii și politicienii burgheziei împotriva ideologiei revoluționare a clasei muncitoare. După ce, la 18 aprilie 1919, „Socialismul” a deschis rubrica „Personalitățile revoluției socialiste” cu un articol despre Lenin, a publicat, în continuare, articole despre înfăptuirile din Rusia, despre activitatea partidului comunist rus, referiri și citate din operele lui Lenin, traduceri, în fragmente sau integral, din lucrările lui. Se publică pe scară mai largă amintiri ale martorilor oculari, muncitori și ziariști, inclusiv ale autorilor burghezi din di-

³⁹ *Documente din istoria mișcării muncitorești din România. 1916—1921* Editura politică, București, 1966, p. 282.

ferite țări care aveau cuvinte de apreciere la adresa lui Lenin. Dintre zecile de lucrări care se adaugă la cele deja cunoscute menționăm : „Despre situația actuală și sarcinile imediate ale Puterii sovietice“, raportul prezentat de Lenin la primul Congres al Internaționalei Comuniste, tezele și raportul despre democrația burgheză și dictatura proletariatului, tipărite și în broșură, „Sarcinile imediate ale Puterii sovietice“, extrase din „Două tactici ale social-democrației în revoluția democratică“ etc.

În primăvara anului 1919 a crescut cu mai multă putere mișcarea muncitorească, au început să se manifeste mai viu frământările țăranilor pentru pământ, ale maselor largi de cetățeni pentru libertățile democratice, împotriva scumpetei și inflației.

O deosebită înrîurire asupra întregii mișcări greviste din țară au avut detașamentele principale ale muncitorimii române — feroviarilor, metalurgiștii, petroliștii. În iunie 1919 s-a desfășurat greva generală a feroviarilor, cuprinzând aproape 20 000 de muncitori, pentru cucerirea zilei de muncă de 8 ore, recunoașterea dreptului de organizare, pentru măsuri împotriva scumpetei. Această grevă a fost semnalul unui șir de acțiuni care au avut loc în Capitală — unde au încetat lucrul muncitorii de la Regia monopolurilor statului, Imprimeria națională, Uzina de gaz și electricitate — și în alte orașe ale țării : Brăila, Galați, Ploiești etc. Este semnificativ că greva celor peste 20 000 de petroliști din Valea Prahovei, din iulie-august 1919, îndreptată împotriva marilor trusturi petroliere, s-a bucurat de solidaritatea muncitorimii din mai toate centrele țării.

Acțiunile revendicative s-au împletit cu felurite manifestări de solidaritate cu Rusia sovietică, cu revoluția proletară din Ungaria, cu evenimentele revoluționare care se petreceau în alte țări. Pentru socialiștii români, lozinca „Jos mâinile de pe Rusia“ a devenit un puternic apel de luptă, urmat de largi acțiuni de masă, împotriva campaniei intervenționiste întreprinse de Antantă, prin ofensiva lui Denikin. Revoluționarii români au demascat politica anticomunistă a cercurilor reacționare, interne și mondiale, au chemat masele muncitoare din țară la solidaritate cu Puterea sovietică. Militanții socialiști din România arătau că participarea la lupta pentru apărarea puterii muncitorești, instaurate în urma Revoluției din Octombrie, constituia o lovitură dată forțelor imperialiste, reacționare, că această solidarizare revoluționară înlesnește propria mișcare de eliberare a poporului român.

Puternicele acțiuni de solidaritate cu Rusia sovietică, de luptă împotriva cercurilor reacționare românești au pus în imposibilitate pe guvernanții din România să dea curs cererilor Antantei de a trimite trupe împotriva tînărului stat sovietic. Cercurile reacționare burghezo-moșierești din România, pătrunse de adversitate față de statul sovietic, au permis trecerea de material militar pentru armatele contrarevoluționare din Rusia, dar nu s-au putut încumeta să dezlănțuie acțiuni armate contra Puterii sovietice, fapt remarcat și de V. I. Lenin. Astfel, într-un raport prezentat la Conferința organizației Moscova a partidului comunist, în ziua de 12 iulie 1919, referindu-se la faptul că în toate țările cresc forțele care sînt prietene Rusiei sovietice, Lenin enumera, printre altele, și România, subliniind că „toate încercările de a crea acolo o coaliție a marii și micii burghezii în vederea luptei împotriva noastră s-au terminat printr-un eșec...“⁴⁰.

⁴⁰ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 29, E.S.P.L.P., București, 1956, p. 477.

În primăvara anului 1919, revoluția burghezo-democratică din Ungaria s-a transformat în revoluție socialistă. La 21 martie 1919, Bela Kun a adus la cunoștință, prin radio, „tuturor muncitorilor din întreaga lume că în Ungaria s-a împlinit dictatura proletariatului“. Izbucnirea revoluției în Ungaria a mărit teama cercurilor reacționare mondiale față de lupta proletariatului. „Bolșevismul — scria o autoritate militară occidentală — câștigă peste tot poziții. A cuprins Ungaria. Noi ședem pe un butoi de pulbere pe care într-o bună zi o oarecare scînteie îl va arunca în aer“⁴¹. Imperialiștii englezi, francezi și americani au trecut imediat la măsuri de represiune împotriva noului stat socialist, atrăgînd în această acțiune și trupe cehe, române, sîrbești.

Oamenii muncii din România s-au ridicat împotriva cercurilor reacționare guvernante, pentru curmarea participării armatelor române la intervenția organizată de imperialiști contra Ungariei sovietice. Pe întreg teritoriul țării au avut loc mitinguri, greve muncitorești și alte acțiuni de solidarizare, refuzuri ale țăranilor de a preda cerealele necesare unităților militare de intervenție. Mulți rezerviști nu au răspuns la mobilizare, iar în unele regimente și garnizoane au avut loc frămîntări și răscoale.

Muncitori români, mobilizați de partidul socialist, au răspuns chemării Internaționalei Comuniste de a participa la greva politică din 21 iulie 1919, organizată pe plan internațional, în semn de solidaritate cu Revoluția Socialistă din Octombrie și cu revoluția proletară din Ungaria. În ziua de 18 iulie 1919, la București a avut loc o adunare a delegaților sindicatelor, în vederea adoptării de măsuri pentru pregătirea participării la această grevă. După scurte discuții, „s-a primit cu entuziasm“ hotărîrea declarării grevei pentru ziua de 21 iulie. „Nici un muncitor nu va lucra“ — se arată în hotărîrea adoptată de către delegați. Astfel, se scria în ziarul „Socialismul“, „proletariatul din România își va manifesta solidaritatea cu întregul proletariat internațional“, contra „intervenției în republicile proletare“⁴².

În ziua de 21 iulie 1919, în multe centre din țară muncitorii au intrat în grevă. La București au părăsit lucrul majoritatea muncitorilor. „Fabricile și atelierele au încremenit“⁴³, nota ziarul „Socialismul“. Gazetele de dimineață n-au apărut, deoarece lucrătorii tipografi au încetat lucrul. La atelierele, depourile și serviciile de revizie ale căilor ferate de asemenea nu s-a lucrat. Uzina electrică n-a funcționat. Au intrat în grevă muncitorii de la Regia monopolurilor statului și de la alte întreprinderi. Au aderat la această acțiune și cizmarii, șoferii, chelnerii, căruțașii, tăbăcarii, precum și funcționarii Băncii de credit.

La Brăila, greva a cuprins peste 8 000 de muncitori. În dimineața zilei de 21 iulie au intrat în grevă muncitorii din port de la Navigația fluvială română, de la atelierele Căilor ferate, de la atelierele metalurgice și fabricile de cuie, lucrătorii tipografi, brutari, tîmplari, morari etc. La Galați, muncitorimea din port, din fabrici și ateliere, de pe șantierul naval a încetat lucrul pe timp de 24 ore, „paralizînd întreaga viață industrială și comercială“⁴⁴. La Ploiești, în afară de masa petroliștilor, au fost în grevă numeroși ceferiști, tipografi, tăbăcari. Acțiunea din 21 iulie 1919 a antrenat un însemnat număr

⁴¹ Arhiva colonelului Hause (în limba rusă), vol. IV, p. 306.

⁴² „Socialismul“ din 21 iulie 1919.

⁴³ „Socialismul“ din 23 iulie 1919.

⁴⁴ *Ibid.*

de muncitori la Turnu-Severin, Cîmpina, Buzău, Roman, Bacău, Iași și în alte orașe.

Numeroși soldați și ofițeri români căzuți prizonieri în luptele din Ungaria, venind în contact cu transformările ce se înfăptuiau în această țară, în care puterea politică fusese luată de clasa muncitoare, și dîndu-și seama de caracterul intervenției patronată de Antantă, s-au înrolat în armata roșie ungară. În regimentul roșu internațional, format din maghiari, ruși, cehi, slovaci, sîrbi, germani, italieni, ucraineni, un întreg batalion era constituit din români. În cuvîntarea rostită cu prilejul formării regimentului internațional, comisarul de război Pogány a spus : „Tovarăși soldați ! Vă salut cu mîndrie și bucurie. Așa cum stați aici, voi întrupați Internaționala. Puterea cuceritoare a Republicii sfaturilor din Ungaria se vădește acum mai bine prin faptul că proletarii ruși și muncitorii români vin să se înscrie sub steagul nostru roșu”⁴⁵.

Participarea la greva generală din 21 iulie 1919 a arătat încă o dată solidaritatea directă a mișcării muncitorești din România cu mișcarea proletară internațională, creșterea combativității ei revoluționare.

În toamna anului 1919 masele muncitoare din România au salutat succesele Puterii sovietice împotriva valului intervenționist, elementele revoluționare au reliefat subrezirea forțelor care se ridicau, cu ură, împotriva transformărilor revoluționare, au cerut cu tot mai multă forță încheierea păcii cu Rusia sovietică. Ele au desfășurat noi și noi acțiuni pentru impunerea revendicărilor economice, apărarea și lărgirea libertăților cetățenești, împotriva prigoanei intensificate de guvern. În aceste condiții, partidul socialist a obținut succese în alegerile parlamentare, trimițînd 7 deputați în parlament ; pentru prima oară după dezorganizarea partidului, la sfîrșitul secolului trecut, a putut fi auzit din nou în parlamentul României cuvîntul socialiștilor.

Guvernul Al. Vaida-Voevod — reprezentînd o coaliție de partide burgheze, între care Partidul țărănesc, Partidul național din Transilvania, Partidul naționalist democrat — Iorga —, instaurat la 1 decembrie 1919, în urma alegerilor parlamentare, a fost nevoit, sub presiunea opiniei largi democratice din țară, să acorde unele concesiuni maselor populare, iar pe plan extern să stabilească contacte cu guvernul sovietic pentru normalizarea relațiilor între cele două state.

La începutul anului 1920, situația externă a Rusiei sovietice cunoaște o anumită consolidare. Muncitorimea din toate țările cerea stabilirea de relații pașnice cu noul stat, născut din focul revoluției. În aceste împrejurări, la 16 ianuarie 1920, Consiliul suprem al Antantei a luat hotărîrea de a lăsa țărilor aliate libertatea de a stabili schimburi comerciale pe baze egale cu Rusia sovietică, ceea ce a însemnat ridicarea blocadei economice.

Presa muncitorească din România a semnalat acest act, subliniind că astfel încep recunoașterea oficială, de fapt, a Rusiei sovietice de către puterile capitaliste și ameliorarea relațiilor internaționale. Ziarul „Socialismul” scria în ianuarie 1920 : „Blocada Rusiei a fost spartă, Republica Rusă a Sovietelor va putea răsufla în voie de aci înainte, va avea liniștea pe care proletariatul rus a cîștigat-o printr-o eroică efortare. Printr-o uriașă încordare a tuturor puterilor, muncitorii din Rusia au zdrobit rînd pe rînd toate încercările contrarevoluționare, de la Kornilov și Kaledin și pînă la Kolceac și Denikin (...) Azi i-a fost smulsă Antantei din mîină ultima armă îndreptată împotriva revo-

⁴⁵ „Revoluția socială”, anul I, nr. 11, din 1 aprilie 1919.

lușiei ruse : Blocada a încetat“⁴⁶. Cu toate acestea, cercurile imperialiste ale Antantei, deși fuseseră nevoite să ridice blocada, nu renunțaseră la ideea reluării agresiunii antisovietice.

Elementele revoluționare din Partidul Socialist din România, syndicatele, cercurile tineretului socialist demascau în fața maselor politica duplicitară a statelor imperialiste, care nu se împăcau cu existența și întărirea statului sovietic și făceau totul pentru a reinstaura în Rusia puterea capitaliștilor și a moșierilor.

Concomitent cu aceasta, în țară continuau să aibă loc manifestațiile oamenilor muncii de solidaritate cu Rusia sovietică, inițiate și conduse de organizațiile muncitorești. Clasa muncitoare înțelegea că astfel ajută la consolidarea victoriei puterii proletare în țara vecină, că prin activitatea sa poate impune guvernanților o linie care să exprime dorințele de pace ale poporului. În perioada ianuarie-martie 1920 au loc în întreaga țară, la București, Ploiești, Cîmpina, Galați, Buzău, Iași, Botoșani, Giurgiu, Pitești, Craiova, mari manifestații pentru revendicări politice, impunerea amnistiei politice, desființarea stării de asediu și a cenzurii, stabilirea de relații diplomatice cu Rusia sovietică.

La 3 martie 1920, Al. Vaida-Voevod trimite de la Londra o telegramă guvernului sovietic, acceptînd propunerile lui Cicerin, comisarul poporului pentru afacerile externe, privind începerea tratativilor cu Rusia sovietică⁴⁷. Această hotărîre a guvernului român a fost primită cu satisfacție de către populație. „În sfîrșit — scria „Socialismul“ —, după multe ezitări, guvernul d-lui Vaida s-a hotărît să ia în considerațiune propunerea de pace făcută de Republica Sovietelor din Rusia. Desigur, hotărîrea guvernului nu poate decît să ne bucure. Așteptăm cu nerăbdare desfășurarea tratativilor pe care le dorim cît mai repezi“⁴⁸. Contactele româno-sovietice erau pe cale de a se concretiza prin convocarea unei conferințe bilaterale între reprezentanții României și Rusiei sovietice : între timp s-au produs schimbări în situația internă și internațională. Tratativilor au fost sistate în urma intervenției guvernului englez, iar Vaida, în timp ce se afla la Londra, a fost demis.

Guvernul prezidat de generalul Averescu, venit la putere în martie 1920, a luat măsuri pentru interzicerea grevelor politice, iar în unele ramuri interzicerea chiar și a grevelor economice, reintroducerea gărzilor militare în întreprinderi, concedierea militanților organizațiilor muncitorești, arestarea sau evacuarea lor din centre industriale.

În condițiile desfășurării noului val al luptei clasei muncitoare, a lanțului de greve, s-a adîncit procesul de radicalizare a clasei muncitoare, a crescut prestigiul partidului socialist. O expresie a influenței partidului socialist este victoria sa în alegerile parlamentare din mai 1920, cînd a trimis în parlament 20 de deputați, în unele județe ocupînd locul al doilea în confruntarea electorală.

Reflectînd creșterea și întărirea aripii de stînga din partidul socialist, în 1920 s-au publicat noi broșuri speciale cuprinzînd opere ale lui V. I. Lenin. Au apărut „Cuvîntarea la Congresul al III-lea general al Comsomolului“, în broșura intitulată „Menirea tineretului socialist“, „Eroii Internaționalei de la Berna“, se reeditează „Problemele puterii sovietice“, apare „Democrația bur-

⁴⁶ „Socialismul“ din 25 ianuarie 1920.

⁴⁷ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, telegrama adresată de Al. Vaida-Voevod lui Cicerin, din Londra, documentul nr. 20.

⁴⁸ „Socialismul“ din 8 martie 1920.

gheză și dictatura proletară“. Sînt prezentate sau menționate lucrări fundamentale ca „Ce-i de făcut?“, „«Stîngismul» — boala copilăriei comunismului“, „Materialism și empiriocriticism“, „Imperialismul — stadiul cel mai înaintat al capitalismului“, „Dezvoltarea capitalismului în Rusia“.

Apărută la 1 iulie 1920, revista teoretică „Lupta de clasă“, editată de Secțiunea din București a partidului socialist, a publicat în primul său număr un paragraf din „Statul și revoluția“. În alte numere au fost recenzate diferite lucrări. „Socialismul“ și celelalte ziare socialiste și sindicale inserează, mai de parte, în paginile lor noi fragmente, prezentări, comentarii asupra operelor leniniste. În discuțiile ideologice, militanții revoluționari se sprijineau pe teze marxist-leniniste privind probleme ca dictatura proletariatului, partidul revoluționar al proletariatului.

Avîntul revoluționar a intrat într-o nouă etapă, caracterizată prin ample acțiuni muncitorești împotriva ofensivei pornite de clasele exploatoare, care urmăreau stăvilirea mișcării revoluționare, răpirea cuceririlor impuse de mase în urma luptelor anterioare.

Au izbucnit numeroase acțiuni muncitorești, multe avînd un pronunțat caracter politic, frămîntări în rîndurile țărănimii, în rîndurile funcționarilor, ale intelectualilor. În afară de muncitorii din centrele și fabricile mai importante, grevele din acești ani au antrenat un număr însemnat de lucrători din întreprinderile mai mici, de salariați de diferite categorii neproletare. În timp ce unele greve încetau, altele — mai numeroase — izbucneau sau reizbucneau, pe fondul general al unei agitate stări de spirit în rîndurile muncitorilor.

Înseși statisticile burgheze recunoșteau că între 1 martie și 20 octombrie 1920 au avut loc 345 de greve, dintre care 112 în București.

La 15 martie a izbucnit o puternică grevă a muncitorilor metalurgiști, care a durat șase luni, pînă cînd aceștia au obținut majorarea salariilor, recunoașterea delegaților și a comitetelor de fabrică. La sfîrșitul lunii martie s-a desfășurat greva minerilor, care a cuprins întreaga Vale a Jiului. Valul mișcării greviste a crescut cu putere în a doua parte a lunii aprilie, cînd a început greva generală a muncitorilor de la căile ferate, care a paralizat nu numai transporturile, ci și o bună parte a vieții economice. Ea a impulsionat declanșarea a numeroase greve la diferite întreprinderi. La 1 mai 1920, întreaga țară a fost cuprinsă de un val de greve, însoțite de mari manifestații și mitinguri. Au loc greve ale petroliștilor din Valea Prahovei, ale metalurgiștilor și ale funcționarilor de la P.T.T., se desfășoară demonstrații și greve generale împotriva legii prin care se răpea dreptul de grevă; are loc o grevă generală în Banat, iar la 1 septembrie o grevă în toate centrele din Transilvania, sînt organizate greve generale în orașele Iași, Satu-Mare, Turda, Baia Mare. În focul acestor lupte, în rîndurile muncitorilor începe să se cristalizeze ideea necesității organizării grevei generale pe țară.

În aceste condiții, de puternică efervescență revoluționară, s-au desfășurat și acțiunile de solidaritate cu statul sovietic împotriva intervenției începute la 25 aprilie 1920 de panii polonezi. Muncitori, personalități și organizații democratice cereau încetarea agresiunii, încheierea păcii, normalizarea relațiilor dintre țări. Apelul proletariatului polonez către proletariatul mondial a fost publicat imediat în presa muncitorească din România, odată cu chemarea la solidaritate cu Rusia sovietică.

Partidul socialist, sindicatele, cercurile tineretului socialist desfășoară o amplă activitate pentru a combate antisovietismul cercurilor reacționare, pen-

tru a arăta, în fața unor categorii cât mai largi ale poporului, însemnătatea cuceririlor revoluționare ale proletariatului rus. Într-un articol, ziarul „Nădejdea”, organ al secțiunii partidului socialist și al sindicatelor din Galați, scria la 20 iunie 1920 : „Muncitorii și țărani români nu pot înfringe baioneta în frații lor — muncitorii și țărani ruși. Statul acestora, Republica Socialistă Federativă a Sovietelor de muncitori, țărani și soldați, este cea dintâi țară în care proletariatul a ajuns la putere și unde socialismul se înfăptuiește. Biruința proletariatului rus este o parte și o cheazășie a biruinței întregului proletariat în lupta lui pentru dezrobire. Rusia roșie este frontul câștigat al acestui proletariat”⁴⁹.

Vara anului 1920 este dominată de manifestații și întruniri în cadrul cărora se protesta împotriva tendinței cercurilor reacționare de a sprijini agresiunea împotriva Rusiei sovietice. Lupta pentru pace, pentru reînceperea tratativelor și stabilirea relațiilor de bună vecinătate cu Rusia sovietică s-a desfășurat, odată cu acțiunile maselor, în parlament, unde deputații socialiști, în cuvântări și interpelări, au cerut stabilirea unor relații de bună vecinătate și refuzul de a se da ajutor oricărei intervenții. La poziția socialiștilor s-au alăturat deputați de orientare burghezo-democratică. În ședința parlamentului din 29 iulie 1920, N. Gh. Lupu, membru marcant al partidului țărănesc, arăta că toată atitudinea „bolșevicilor ruși este de a organiza munca liberă în mase (...). De aceea socotesc ca o necesitate imediată pacea cu Rusia...”⁵⁰. În fața stării de spirit generale a maselor, generalul Averescu a anunțat, până la urmă, oficial, că România va păstra neutralitate în conflictul polono-sovietic. Declarația privind neutralitatea, spunea Nicolae Iorga la tribuna parlamentului, la 18 august 1920, „a fost primită cu satisfacție de întreaga națiune”⁵¹.

România a fost printre statele care, așa cum arăta V. I. Lenin, nu au pășit pe calea declarării unui război contra Rusiei sovietice. „Au rămas însă state ca România, care n-a încercat să lupte împotriva Rusiei”. Desigur, continua Lenin, „...după ce la noi a fost lichidat complet frontul lui Vranghel, e mai puțin probabil ca România, care într-un moment favorabil pentru ea nu s-a hotărât să pornească război, să se hotărască să pornească război acum...”⁵².

Pentru organizarea cu succes a unei mari mișcări de masă, a unei greve generale la nivel național, în aripa de stînga din partidul socialist, în rîndurile comuniștilor s-a conturat ideea că o asemenea acțiune trebuie să fie bine pregătită, condusă de un partid unit, de un partid comunist. „Lupta de clasă”, revista Secțiunii din București a partidului socialist, sublinia la 2 octombrie 1920 : „Lupta va fi grea. Partidul de avangardă al proletariatului, partidul comunist, trebuie deci să se formeze și să lucreze”. În proiectul de statut, supus Consiliului general al partidului socialist la 10—11 octombrie 1920, în primul articol se prevedea că „Partidul socialist-comunist din România urmărește organizarea proletariatului pe terenul luptei de clasă și al solidarității internaționale a muncitorilor, pentru cucerirea puterii politice și aplicarea dictaturii proletariatului prin regimul politic al sfaturilor în vederea socializării mijloacelor de producție, adică transformarea societății capitaliste, bazată pe

⁴⁹ „Nădejdea” din 20 iunie 1920.

⁵⁰ *Dezbaterile parlamentare pe anul 1920*, p. 509.

⁵¹ N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. X, București, 1939, p. 487.

⁵² V. I. Lenin, *Cuvîntare rostită la cel de-al IV-lea Congres general al muncitorilor din industria de confecții din Rusia, 6 februarie 1921*, în *Opere*, vol. 32, E.S.P.L.P., București, 1956, p. 101.

exploatarea muncii, într-o societate socialistă, în care munca este organizată după un plan general cu eforturile tuturor”⁵³.

Analizînd cerința maselor, care militau pentru grevă generală, consiliul a adoptat un memoriu de revendicări, care a fost prezentat guvernului. Revendicările formulate în memoriu constituiau un program de apărare a intereselor clasei muncitoare, a drepturilor și libertăților ei, întruchipau interesele cele mai de seamă ale clasei muncitoare, ale maselor largi ale poporului. Guvernul era avertizat că dacă revendicările nu vor fi satisfăcute pînă la 20 octombrie, muncitorimea organizată din toată țara va fi chemată ca, printr-o grevă generală, să obțină toate aceste drepturi și libertăți.

Izbucnirea, în seara zilei de 17 octombrie, a grevei mecanicilor de la Gara de Nord din București, care a doua zi a cuprins mai multe centre ale Căilor Ferate Române, a precipitat rapid evenimentele. Cînd, în după-amiaza zilei de 20 octombrie, guvernul a anunțat respingerea memoriului, greva generală deveni iminentă. „Pentru întîia oară în vremurile astea mari revoluționare, țara va domni sub domnia gravă și mută a grevei generale”, scria N. D. Cocea în ziarul „Chemarea”⁵⁴.

La semnalul dat de partidul socialist și syndicate, muncitorimea a părăsit în masă lucrul la 20 octombrie. Ca și fluviul care își adună apele din numeroasele râuri izbucnite din adîncuri, tot așa greva generală strîngea la un loc zecile și sutele de acțiuni greviste premergătoare, mai mici sau mai mari, în treaga mișcare grevistă din România de pînă atunci.

În primele rînduri ale marii lupte erau muncitorii ceferiști, metalurgiști, minieri, forestieri, portuari, lucrătorii unor întreprinderi militare. Cu entuziasm a luat parte la grevă muncitorimea Capitalei. O mare extindere, deși cu durate diferite, a avut părăsirea lucrului în Valea Prahovei, în Valea Jiului, la Galați, Iași, Petroșeni, Brăila, Oradea, Turnu-Severin, Arad, Hunedoara, Cluj, Craiova, Baia Mare, Simeria, Bacău, Reșița, Tîrgu-Mureș, Constanța și în alte orașe și centre muncitorești.

Greva generală a cuprins pentru prima oară întregul proletariat industrial din România. Încă de la izbucnirea grevei, guvernul a trecut la aplicarea și extinderea măsurilor de represiune violentă pe care le pregătise dinainte. În București și alte orașe s-a introdus starea de asediu. În toată țara a fost reintrodusă cenzura. Autoritățile statului au închis sediile și au suprimat ziarele organizațiilor muncitorești. Numeroși militanți ai partidului socialist și ai sindicatelor au fost arestați. Unități militare patrulau pe străzi. Muncitorii erau luați cu forța de la casele lor și duși în întreprinderi. Prin presă, prin organizațiile politice burgheze a fost desfășurată o campanie de calomnii la adresa greviștilor.

Muncitorii au continuat, cu dîrzenie și încredere în dreptatea cauzei lor, greva începută. Pentru a evita aducerea forțată la lucru, unii muncitori au părăsit locuințele. Mulți dintre cei care, sub pază militară, au fost nevoiți să reintre în fabrici refuzau să lucreze. În București, în Valea Jiului, la Sibiu și în alte centre au fost inițiate unele întruniri, greviștii protestînd împotriva represiunilor. Tactica pasivă, legalistă cu orice preț, imprimată de oportuniștii din conducerea partidului socialist a frînat forța grevei generale, a înlesnit înfrîngerea ei.

⁵³ *Documente din istoria mișcării muncitorești din România. 1916—1921*, Editura politică, București, 1966, p. 627.

⁵⁴ „Chemarea” din 20 octombrie 1920.

Prin amploarea și combativitatea sa revoluționară, greva generală a fost cel mai important moment din istoria luptelor de clasă din România ; ea a zguduit puternic însăși temelia regimului burghezo-moșieresc, scoțând în evidență creșterea conștiinței de clasă și maturizarea politică a proletariatului din țara noastră, afirmarea lui și mai mult în viața social-politică a țării.

Clasa muncitoare s-a afirmat ca o forță națională în stare să-și asume rolul de conducător al poporului român în lupta pentru transformarea revoluționară a societății. Prin revendicările ei de interes general pentru masele populare, prin cerința de a se îmbunătăți condițiile de viață ale oamenilor muncii, greva generală a trezit simpatii în opinia publică. Chiar oameni politici care nu erau de acord cu greva, cum au fost N. Lupu, V. Madgearu și alții, au aprobat justețea revendicărilor.

Greva generală din România a avut ecou în rândurile mișcării muncitorești internaționale, remarcându-se printre cele mai importante mișcări greviste din anii avântului revoluționar desfășurate pe scară internațională. Greve generale s-au declanșat în 1918 în Austro-Ungaria împotriva războiului imperialist, care mai continua ; în 1919, și mai ales în 1920 în Italia (când greva a fost însoțită de lupta muncitorilor pentru ocuparea întreprinderilor) ; în 1920 în Cehoslovacia, împotriva ofensivei burgheziei contra maselor muncitoare ; mari greve au avut loc în S.U.A., Anglia, Franța etc. Greva din octombrie 1920 a maselor muncitoare din România se înscrie ca o contribuție la lupta generală a proletariatului internațional pentru condiții mai bune de viață, pentru drepturi democratice.

Experiența grevei generale a arătat, mai mult decât oricând, necesitatea făuririi unui partid politic consecvent revoluționar al clasei muncitoare. Marea majoritate a membrilor Partidului Socialist din România s-a pronunțat pentru transformarea partidului socialist în partid comunist și afilierea lui la Internaționala a III-a, pentru adoptarea unei linii consecvent revoluționare. În condițiile ascuțirii luptei ideologice, militanții revoluționari au criticat aspectele oportuniste, reformiste ale unor conducători ai partidului socialist, insuficiența lor preocupare pentru pregătirea grevei generale, menținerea la unele puncte învechite de program. Într-un apel către membrii partidului socialist, militându-se pentru neîntârziata făurire a partidului comunist, se scria : „Din greșelile făcute noi trebuie să tragem învățăminte pentru viitor. Lupta noastră n-a luat sfârșit. Poziția slabă trebuie întărită și armele îmbunătățite. Partidul socialist trebuie transformat într-un puternic partid comunist“.

Pentru a discuta problema afilierii mișcării muncitorești din țara noastră la Internaționala Comunistă, în toamna anului 1920 a fost în Rusia sovietică o delegație a Partidului Socialist din România, formată din Gh. Cristescu, Al. Dobrogeanu-Gherea, D. Fabian, E. Rozvan, C. Popovici și I. Flueraș. În timpul discuțiilor cu reprezentanții Internaționalei, Gh. Cristescu, C. Popovici și E. Rozvan, manifestându-și adevărată adeziune la principiile leniniste cu privire la partidul de tip nou, au exprimat o serie de obiecții asupra aprecierilor date de Comintern situației din România ca urmare a necunoașterii realităților din țara noastră. Totodată ei au obiectat împotriva amestecului Cominternului în stabilirea componenței organelor de conducere ale P.C.R., considerând că acesta

este atributul inalienabil al partidului însuși⁵⁵. La 10 decembrie 1920, înainte de întoarcerea în țară, delegația a fost primită de V. I. Lenin.

Spre sfârșitul anului 1920, muncitorimea a trecut cu noi forțe la lupta împotriva ofensivei burgheziei, pentru apărarea drepturilor cucerite după război. În acest timp se cristalizează mai evident curente din sânul partidului, ceea ce se reflectă în dezbaterile de la Consiliul general al partidului socialist din 30 ianuarie — 3 februarie 1921 și în moțiunile adoptate.

Reprezentanții curentului comunist au arătat că tactica revoluționară este ireconciliabilă cu cea reformistă, pronunțându-se pentru convocarea Congresului de constituire a partidului comunist. Elementele de dreapta au fost împotriva constituirii Partidului Comunist Român și cereau excluderea comuniștilor din conducerea partidului și a sindicatelor. În partidul socialist și în conducerea lui a acționat și gruparea care se intitula unitară. La dezbaterile din 30 ianuarie — 3 februarie 1921 această grupare a propus o moțiune care preconiza ca partidul să activeze pe baza programului din mai 1919. Moțiunea cerea să se reia discuția în problema condițiilor afilierii la Internaționala Comunistă și să se includă în conducerea partidului, pe baze paritare, reprezentanți ai fiecăruia dintre cele trei curente.

Făurirea partidului comunist era cerută de procesul legitim al creșterii mișcării muncitorești. În etapa premergătoare congresului au avut loc o vie dezbateri asupra problemelor politice, ideologice și organizatorice care urmau să stea la baza partidului de tip nou, o bogată activitate ideologică-politică.

Congresul din 8 mai 1921, întrunit la București, a consfințit transformarea partidului socialist în partid comunist. Darea de seamă prezentată de Gh. Cristescu, secretar general al partidului, a trecut succint în revistă principalele momente din mișcarea muncitorească din România de la 1914 până în momentul când se ținea congresul. Ca un merit se sublinia faptul că Partidul Socialist din România a participat activ la Conferința de la Zimmerwald, situându-se pe poziții internaționaliste, împotriva războiului mondial imperialist.

Raportul asupra problemei afilierii la Internaționala Comunistă sublinia că „proletariatul trebuie să cucerească puterea politică și economică din mâna burgheziei, înlocuind-o prin statornicirea puterii dictaturii clasei muncitoare, singura în stare să redea adevărata libertate imensei majorități a poporului. Nu democrația burgheză, ci dictatura proletariatului va fi aceea care va asigura triumful socialismului“.

În moțiunea intitulată „Pentru pace, contra războiului“, congresul a condamnat războaiele duse de statele imperialiste ca războaie care au în realitate scopuri de pradă, de jaf și subjugare, a cerut guvernului reluarea relațiilor cu toate statele vecine, cu Rusia sovietică. În moțiunea „Pentru proletariatul rus“, congresul partidului și-a exprimat adâncă sa admirație față de clasa muncitoare din Rusia, pentru înfăptuirile sale revoluționare⁵⁶.

Trecându-se în ziua de 11 mai la vot, majoritatea covârșitoare a delegaților a votat pentru crearea partidului comunist și afilierea lui la Internaționala Comunistă fără rezerve, iar o parte a votat pentru înființarea partidului comunist și afilierea lui la Internaționala Comunistă, exprimând rezerve în ceea

⁵⁵ Nicolae Ceaușescu, *Partidul Comunist Român — continuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român, al tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste din România*, Editura politică, București, 1966, p. 24.

⁵⁶ *Documente din istoria mișcării muncitorești din România. 1916—1921*, Editura politică, București, 1966, p. 685.

ce privește obligativitatea hotărârilor Internaționalei Comuniste pentru partidele componente. Congresul din mai 1921 a hotărât în unanimitate transformarea partidului socialist în Partidul Comunist din România.

Crearea partidului comunist a constituit un moment de cea mai mare importanță în istoria clasei muncitoare din România. Lupta revoluționară s-a ridicat pe o treaptă superioară, s-a dat un puternic avânt procesului de clarificare ideologică, politică a mișcării muncitorești, dezvoltării conștiinței de clasă a proletariatului, a maselor largi ale poporului român.

Transformarea partidului socialist în partid comunist a constituit o cotitură istorică în dezvoltarea mișcării muncitorești din România, în viața poporului român. Începând din mai 1921, clasa muncitoare, sub conducerea partidului comunist, a fost prezentă și și-a spus cuvântul în toate evenimentele importante ale țării, s-a situat în fruntea luptei pentru progres social.

În cursul istoriei sale, Partidul Comunist Român a împletit organic patriotismul cu solidaritatea față de lupta oamenilor muncii de pretutindeni pentru libertate, progres și pace, cu fidelitatea față de principiile internaționalismului proletar, convins că solidaritatea clasei muncitoare, a partidelor comuniste și muncitorești reprezintă o armă invincibilă în lupta pentru victoria idealurilor celor ce muncesc, împotriva exploatării și asupririi, pentru pace și progres social.

Continuând tradițiile mișcării socialiste, Partidul Comunist Român a chemat clasa muncitoare, forțele progresiste ale poporului să se solidarizeze cu lupta revoluționară a oamenilor muncii din diferite țări, a organizat participarea voluntarilor români la luptele pentru apărarea Spaniei republicane, acțiunile de solidarizare cu popoarele Iugoslaviei, Poloniei, Greciei, Austriei și ale celorlalte țări cotate de hitleriști; numeroși comuniști și patrioți români au luptat în detașamentele de partizani din Uniunea Sovietică, Franța, Cehoslovacia, Belgia.

„În același timp — arată tovarășul Nicolae Ceaușescu —, solidaritatea și simpatia cu care au fost înconjurați partidul și clasa muncitoare din România de către partidele frățеști, de către comuniștii de peste hotare au reprezentat un sprijin și un îmbold puternic în lupta lor revoluționară. Acest sprijin a fost resimțit îndeosebi în timpul grevelor generale ale muncitorilor ceferiști și tipografi din anul 1888, al răscoalelor țărănești din 1907, luptelor de la Galați din 1916, în timpul grevei generale pe întreaga țară din 1920, al procesului din Dealul Spirii din 1922, al eroicelor lupte din ianuarie—februarie 1933 și în timpul proceselor care le-au urmat”⁵⁷.

Prin luptele de clasă, organizate și conduse de P.C.R., proletariatul român, în jurul căruia s-au polarizat alte forțe progresiste, democratice ale țării, și-a afirmat consecvent poziția sa militantă, intransigentă, împotriva regimului burghezo-moșieresc, pentru desființarea orînduirii bazate pe asuprire. Continuînd firul luptelor revoluționare, clasa muncitoare a organizat puternice acțiuni între cele două războaie mondiale, dintre acestea profilîndu-se mai puternic

⁵⁷ Nicolae Ceaușescu, *Partidul Comunist Român — continuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român, al tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste din România*, Editura politică, București, 1966, p. 75.

luptele sociale din anii crizei economice care au culminat cu eroicele lupte ale muncitorilor ceferiști și petroliști din ianuarie-februarie 1933. În timpul acestor lupte, reprimare sîngeros de către guvernul burghezo-moșieresc, clasa muncitoare a acumulat o mare experiență politică, a situat lupta pentru revendicări economice și politice la nivelul unor mari bătălii politice care priveau problemele fundamentale ale maselor celor mai largi. Partidul comunist s-a întărit, s-a dezvoltat nucleul său proletar.

În anii regimului burghezo-moșieresc, clasa muncitoare, oamenii înaintați din țara noastră, în frunte cu comuniștii, și-au făcut o datorie de onoare din activitatea pentru promovarea unor relații de prietenie și colaborare între România și Uniunea Sovietică. Ei au promovat în rîndul maselor largi ideile Marelui Octombrie, au popularizat realizările popoarelor sovietice în construirea socialismului, au combătut cu energie și fermitate manifestările antisovietice ale grupărilor politice reacționare burghezo-moșierești. Cercuri largi ale opiniei publice românești se pronunțau pentru stabilirea și dezvoltarea relațiilor de bună vecinătate și colaborare cu Uniunea Sovietică. Personalități marcante ale culturii, științei și vieții politice s-au raliat asociației „Amicii U.R.S.S.". Fruntași politici burghezi, cu prestigiu în țară și peste hotare, cu o stare de spirit lucidă și patriotică, au acționat pentru stabilirea relațiilor diplomatice cu U.R.S.S. În urma discuțiilor dintre N. Titulescu și M. Litvinov s-a ajuns pînă la elaborarea unui proiect de tratat româno-sovietic, care urma să reglementeze, pe baza respectării reciproce a independenței și suveranității, asistența mutuală între cele două state în cazul agresiunii împotriva unuia dintre ele.

În această perioadă — una dintre cele mai bogate în acțiuni de masă — P.C.R., situîndu-se în fruntea maselor populare, a luptat activ pentru unirea tuturor forțelor democratice și politice ale poporului în vederea realizării unei largi concentrări democratice, antifasciste. Partidul comunist a militat pentru o politică de pace consecventă, pentru strîngerea legăturilor cu U.R.S.S., cu Franța, cu țările Micii Antante și ale Înțelegerii Balcanice, pentru întărirea Ligii Națiunilor ca instrument de împiedicare a războaielor, pentru legături mai strînse cu toate organizațiile naționale și internaționale antifasciste, care acționau pentru pace.

În anii regimului de dictatură militară-fascistă, ai ocupației hitleriste și tîrîrii țării în războiul antisovietic, Partidul Comunist Român — exponent al intereselor întregului popor — s-a ridicat de la început cu hotărîre împotriva agresiunii Germaniei fasciste asupra Uniunii Sovietice. În fruntea forțelor patriotice și antifasciste, comuniștii au dat glas frămîntărilor și aspirațiilor poporului român, au organizat rezistența antifascistă și lupta maselor pentru răsturnarea regimului antonescian, pentru ieșirea României din războiul purtat alături de Germania și pentru alăturarea către forțele coaliției antihitleriste.

Victoriile împotriva Germaniei reputate de coaliția antifascistă, în care rolul principal îl avea Uniunea Sovietică, au dat un nou impuls forțelor antifasciste, au însuflit poporul român în lupta de eliberare, pentru răsturnarea dictaturii militare-fasciste, pentru alungarea ocupanților hitleriști.

Realizînd unirea tuturor forțelor antihitleriste, Partidul Comunist Român a pregătit și a trecut la înfăptuirea insurecției naționale antifasciste din august 1944, eveniment istoric care a marcat trecerea României spre o nouă orînduire socială. Întorcînd armele împotriva hitlerismului, participînd cu toate forțele militare și economice în rîndul coaliției antihitleriste, țara noastră și-a

adus contribuția la înfrângerea definitivă a Germaniei naziste. Cot la cot cu Armata sovietică, Armata română a luptat pentru zdrobirea și alungarea trupelor hitleriste-horthiste de pe întreg teritoriul țării și a continuat acțiunile militare dincolo de hotare, participând activ la eliberarea Ungariei și a Cehoslovaciei pînă la înfrângerea definitivă a Germaniei fasciste și încheierea victorioasă a războiului din Europa. Lupta ostașilor români și sovietici pe frontul antihitlerist a dezvoltat și a întărit prin sîngele vărsat în comun prietenia de arme româno-sovietică, a pus temelia relațiilor de colaborare frățească care s-au statornicit între țările și popoarele noastre.

După instaurarea puterii populare în România, relațiile româno-sovietice s-au încheiat pe baze noi, statornicindu-se legături trainice de solidaritate, alianță și colaborare. Aceste relații se dezvoltă pe toate tărîmurile în folosul ambelor popoare, în interesul cauzei generale a socialismului și a păcii. Dezvoltarea și întărirea lor continuă, multilaterală, constituie o expresie vie a internaționalismului socialist.

Lupta revoluționară și munca desfășurată de poporul român, sub conducerea partidului său comunist, își găsesc întruchiparea în realitățile României socialiste, în dezvoltarea forțelor de producție, în viața înnoită a oamenilor muncii. Poporul român realizează cu entuziasm programul de măsuri stabilit de Congresul al IX-lea al partidului, întrunit în 1965, în vederea continuării pe o treaptă superioară a procesului de desăvîrșire a construcției socialiste, a dezvoltării multilaterale a societății din patria noastră.

Partidul Comunist Român dezvoltă puternic legăturile sale cu toate partidele comuniste și muncitorești din țările socialiste și capitaliste; își manifestă solidaritatea frățească cu lupta eroică a partidelor comuniste și muncitorești, a oamenilor muncii din lumea capitalistă pentru pace și progres social. În același timp, guvernul țării noastre promovează o politică externă activă pe temelia principiilor suveranității, independenței naționale, egalității în drepturi, neamestecului în treburile interne, colaborării și întrajutorării tovarășești, sprijină lupta popoarelor împotriva imperialismului, pentru eliberarea lor socială și națională.

În centrul politicii externe a țării noastre se află prietenia și alianța cu toate țările socialiste. Între Republica Socialistă România și Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste, între P.C.R. și P.C.U.S. se dezvoltă legături multilaterale de prietenie și colaborare frățească pe tărîm economic, politic și cultural, se desfășoară schimbul de experiență în construcția noii orînduiri sociale. Prin însăși experiența proprie, căpătată în toate domeniile, prin succesele obținute în înflorirea patriei, prin educarea oamenilor muncii, întărirea națiunii socialiste române, Partidul Comunist Român, poporul nostru își aduc contribuția la cauza comună — întărirea lagărului socialist, a mișcării muncitorești și comuniste internaționale, la apărarea păcii și libertății popoarelor.

În al 50-lea an de la Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, procesul revoluționar mondial acumulează noi și noi forțe, ideile comunismului sînt în-sușite de milioane de oameni. Este un fapt care vine să contureze măreț însemnătatea evenimentului pe care-l aniversăm în acest an.

PARTICIPAREA OAMENILOR MUNCII DIN ROMÂNIA LA APĂRAREA ȘI SPRIJINIREA MARII REVOLUȚII SOCIALISTE DIN OCTOMBRIE

**V. CHERESTEȘIU,
N. COPOIU**

Anniversând o jumătate de veac de la victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, oamenii muncii de pretutindeni evocă cu venerație eroismul proletariatului rus și al tuturor luptătorilor aparținând altor națiuni care au contribuit, de multe ori cu prețul vieții, la triumful primei revoluții socialiste din lume. O trăsătură caracteristică importantă a Revoluției din Octombrie constă în faptul că, în împrejurările istorice determinate de primul război mondial, ea a reunit sub drapelul luptei pentru o nouă societate un amplu contingent de muncitori și de militanți ai socialismului din afara hotarelor Rusiei. Dintre aceștia, mulți au aparținut României. Poporul român se mîndrește cu faptele de eroism ale fiilor săi puse în slujba Revoluției din Octombrie, considerînd că participarea revoluționarilor din România la apărarea Revoluției și a primului stat socialist din lume a fost o acțiune care reflecta fidel tradițiile internaționaliste, revoluționare ale mișcării muncitorești din țara noastră.

★

Istoria mișcării revoluționare din România a înscris în paginile sale, începînd încă de la mijlocul veacului trecut, manifestări puternice de solidarizare cu luptele proletariatului din alte țări. Asemenea manifestări au avut loc atît în România, cît și în afara granițelor ei. Este cunoscut rolul pe care l-au jucat, în a doua jumătate a secolului trecut, cercurile socialiste din România în sprijinirea luptei emigranților revoluționari din Rusia, Bulgaria, Polonia. Se știe, de asemenea, că prima revoluție proletară din istorie — Comuna din Paris — a numărat printre apărătorii ei mai mulți români.

Dezvoltarea mișcării muncitorești la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea a înlesnit încadrarea clasei muncitoare organizate din România în marele front de luptă al proletariatului internațional, exprimarea unui înalt spirit internaționalist în toate momentele importante ale luptei clasei muncitoare din alte țări. Socialiștii români au participat la întemeierea Internaționalei a II-a și la congresele acesteia, au luat parte activă la dezbaterile problemelor care se ridicau în fața proletariatului internațional. Pe linia cultivării spiritului internaționalismului proletar, organizațiile mun-

citorești din România întrețineau legături cu organizațiile proletare din alte țări, se întrajutorau cu acestea în timpul acțiunilor revendicative, sprijineau pe emigranții revoluționari străini care se refugiau pe teritoriul României. În fiecare an, organizațiile proletariatului român comemorau eroismul comunarilor, evocând evenimentele legate de prima revoluție proletară.

Un moment important de afirmare a solidarității internaționaliste a clasei muncitoare din România l-au reprezentat anii revoluției din Rusia din 1905—1907. La numai câteva zile după „Duminica sângeroasă“, la București a avut loc un mare miting muncitoresc de solidarizare cu lupta proletariatului rus împotriva despotismului. Cu același prilej, a fost editată gazeta ocazională „Jos despotismul!“. Gradul înalt de dezvoltare a mișcării muncitorești din România, a conștiinței sale internaționaliste a fost ilustrat, de asemenea, cu prilejul ancorării la Constanța a crucișătorului „Potemkin“, când cei peste 700 de marinari revoluționari au primit un sprijin eficace din partea proletariatului român organizat. Manifestările de solidarizare cu revoluția din Rusia au îmbrăcat forme variate, de la mitinguri de masă și propaganda literaturii revoluționare pînă la strîngerea de ajutoare materiale *.

În anii premergători primului război mondial, socialiștii români au îndeplinit un important rol în acțiunea inițiată de Biroul Socialist Internațional pentru stabilirea de contacte cît mai strînse între socialiștii din Balcani. Ei au fost organizatorii celei de-a doua Conferințe socialiste interbalcanice din vara anului 1915, care a constituit o importantă manifestare a poziției internaționaliste a proletariatului organizat, în timpul primului război mondial **. Socialiștii români s-au aflat, de asemenea, printre organizatorii Conferinței de la Zimmerwald.

Anul 1917, anul victoriei Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, cu întregul său complex de împrejurări istorice, a prilejuit o largă manifestare a solidarității internaționaliste a clasei muncitoare din România. Alături de manifestările interne de simpatie și sprijin pentru cauza Revoluției din Octombrie, s-a înscris lunga și neobosită participare directă a mii de oameni ai muncii din România aflați pe teritoriul Revoluției la lupta pentru sprijinirea noii orînduiri din Rusia și la apărarea cuceririlor ei revoluționare.

Atașamentul miilor de români aflați în Rusia la cauza triumfului Revoluției din Octombrie se explică, pe de o parte, prin tradițiile revoluționare ale muncitorilor din România dinainte de război, iar pe de altă parte prin înțelegerea importanței unor lozinci ale lui Octombrie pentru eliberarea socială și națională a popoarelor. Unul dintre participanții la războiul civil din Rusia, evocînd și explicînd prezența numeroasă a românilor în detașamentele internaționaliste din Rusia, atrăgea atenția că istoricii nu trebuie să ignoreze tradițiile revoluționare ale românilor, citînd printre altele faptul că „în 1916 a avut loc un eveniment revoluționar în România, cînd pe străzile Galațiului au căzut 16 morți și răniți“¹. Pe de altă parte, românii din Transilvania aflați în Rusia, fiind interesați vital în eliberarea lor de sub dominația austro-ungară, au văzut în principiul autodeterminării popoarelor, pe care l-au proclamat bolșevicii, calea de rezolvare a propriilor lor aspirații. Luptînd cu arma în mînă

* Titu Georgescu, Gavril Marcu, *Potemkiniștii în România*, E.S.P.L.P., 1955.

** Emil Băldescu, *Din istoria legăturilor revoluționare româno-bulgare (1909—1916)*, Editura științifică, 1966.

¹ Arhiva Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., fondul nr. 2, dosarul nr. 870, mapa 6, fila 443.

împotriva albgardiștilor, românii transilvăneni erau conștienți că luptau împotriva susținătorilor vechiului regim din Rusia, asupritor al popoarelor, și că aceeași soartă o va avea și monarhia austro-ungară.

Participarea cetățenilor din diferite țări, printre care și România, la obținerea victoriei proletariatului rus în Revoluția din Octombrie, iar în anii războiului civil la apărarea primului stat socialist din lume, împotriva încercărilor forțelor contrarevoluționare de a reîntrona vechile rînduiri în Rusia, este un fapt istoric de mare importanță, care a atras de mult timp atenția celor care s-au ocupat cu studierea furtunoșilor ani 1917—1921.

Cu peste trei decenii în urmă, la Moscova s-a luat inițiativa, în condițiile unor insuficiente urme documentare scrise, de a se reconstitui evenimentele din timpul războiului civil, prin folosirea amintirilor, relatate organizat, ale participanților direcți la acele evenimente. Inițiativa a fost fructuoasă în ceea ce-i privește pe revoluționarii români, grație evocărilor calificate ale unor conducători de atunci, cum au fost I. Dicescu-Dic, Al. Nicolau, T. Diamandescu, Vasile Popovici ș.a.²

Amintirile, consemnate în anii 1931—1934, prezintă o importanță incontestabilă din mai multe puncte de vedere. Ele au reconstituit anumite fapte și evenimente, au reînviat figuri de eroi internaționaliști, care, altfel, ar fi rămas dispărute pentru totdeauna. Istoricul surprinde în aceste evocări concepțiile unor fruntași ai participanților români la evenimente și, mai ales, rolul lor în cadrul acestora.

După cum se știe, în anii 1920—1921, cea mai mare parte dintre revoluționarii români din Rusia, împinși de dragostea de patrie și avînd conștiința că lupta lor trebuie consacrată cauzei revoluției în România, s-au înapoiat în țară. Un exemplu în această privință l-a reprezentat M. Gh. Bujor, figură reprezentativă de patriot internaționalist, care, sprijinind cu toată energia lupta pentru triumful Revoluției în Rusia, a păstrat neconținut legătura cu mișcarea muncitorească din propria-i țară, avînd o încredere nemărginită în forța acesteia.

După Eliberare, dintre multe mii, au fost identificați în viață 645 de foști combatanți români pentru cauza Revoluției. Deși oameni în vîrstă, aproape 300 dintre ei, în frunte cu M. Gh. Bujor, au evocat în scris sau oral momente interesante, care vin să întrească imaginea participării revoluționarilor români la Revoluția din Octombrie și la apărarea cuceririlor ei; 40 dintre aceste evocări au fost publicate în anul 1957³.

Reconstituirea unor evenimente istorice atît de complexe, în cadrul căroro s-a înscris prezența internaționaliștilor români, este o acțiune dificilă și, firește, nu poate fi realizată în cadrul unui articol, care în mod inevitabil se va limita la cîteva fapte și idei. Ne vom strădui, așadar, să relevăm aportul concret al fiilor poporului român la lupta împotriva dușmanilor primului stat socialist.

*

Participarea românilor într-un număr atît de mare la apărarea Marii Revoluții Socialiste din Octombrie a fost favorizată de factori politici, militari și sociali, născuți pe fondul relațiilor româno-ruse. Intrate în război ca aliate,

² În 1965 a apărut la Chișinău, sub semnătura lui V. M. Rojko, lucrarea *Prietenia călîită în lupte*, care folosește din plin amintirile internaționaliștilor români rămași în Uniunea Sovietică.

³ *Amintiri despre Marele Octombrie*, E.S.P.L.P., București, 1957.

Rusia și România contractaseră o serie de obligații reciproce în anul 1916, dintre care unele consfințeau stări de fapt izvorite din participarea la război împotriva aceluiași inamic. Așa era, de pildă, prezența pe teritoriul României (în Moldova), începînd din toamna anului 1916, a unui număr de cîteva sute de mii de soldați ruși. În virtutea acelorasi relații, pe teritoriul Rusiei s-au evacuat din România un mare număr de instituții și întreprinderi, unități militare, spitale cu răniți, școli, precum și mii de cetățeni civili, care beneficiau de liberă trecere spre Rusia⁴. Poporul rus era animat de sentimente prietenești față de evacuații români. Pe lîngă motivele umanitare care se aflau la baza acestei atitudini, documentele oficiale aminteau și „considerente politice, în special dorința de a păstra și în viitor relații de bună vecinătate și chiar de prietenie cu poporul român”⁵. Guverniile destinate primirii evacuațiilor români erau Voronej, Kursk, Poltava, Reazan, Samara, Saratov, Simbirsk și Tula⁶. Numai în gubernia Poltava se estima cazarea a 45 000 de români⁷, dintre care 24 355 erau așteptați să sosească încă de la sfîrșitul lunii decembrie 1916⁸. La Kerson, unde se preconiza evacuarea familiei regale, a guvernului și a parlamentului, sosiseră deja, la 22 martie 1917, 200 de persoane oficiale⁹.

Autoritățile din Kiev evaluau, la 12 ianuarie 1917, numărul muncitorilor români pe care urmau să-i cazeze la 10 000¹⁰. Evacuarea unui asemenea număr de muncitori nu se făcea în scopul ocrotirii lor de nenorocirile războiului, ci era legată de transferarea în Rusia a utilajelor unor importante unități economice, cum erau, de pildă, întreprinderile „Fernic” din Galați, Arsenalul ș.a. Este de la sine înțeles că printre aceste mii de muncitori, mulți dintre ei erau militanți ai Partidului Social-Democrat și ai sindicatelor din România. Constituirea la Odesa, în iunie 1917, a Comitetului de acțiune al P.S.D.R. era urmarea firească a prezenței în această localitate a sute de socialiști români.

După revoluția din februarie, evacuările în Rusia au continuat, deoarece relațiile dintre cele două state se desfășurau pe aceleași baze, guvernul provizoriu acceptînd, după cum se știe, să participe la război în cadrul Antantei.

În afara zecilor de mii de români ajunși în Rusia, ca rezultat al evacuarilor, existau peste o sută de mii de români din Transilvania în lagărele de prizonieri din regiunea Volgăi, din Asia Centrală și Orientul Îndepărtat, proveniți din Armata austro-ungară. Din cauza condițiilor de viață foarte grele, prizonierii din corpul soldaților căutau să scape de lagăre. În acest scop, mulți dintre ei, după 1915, fiind folosiți la diferite munci, se aflau în afara lagărelor. Procesul de radicalizare în rîndurile prizonierilor, de creștere a sentimentului de ură împotriva regimului țarist a început din primele zile de captivitate. În timpul revoluției din februarie, la Moscova, la Ivanovo-Voznesensk, Tver, Kostroma și în alte localități, mulți prizonieri au participat cu arma în mîna la lupta pentru doborîrea țarismului¹¹.

⁴ A.I.S.I.S.P., fondul nr. 30, dosarul nr. 947, vol. 1, fila 38 ; vol. 2, fila 104.

⁵ *Ibidem*, vol. 7, fila 468.

⁶ *Ibidem*, vol. 6, fila 437.

⁷ *Ibidem*, filele 57, 58.

⁸ *Ibidem*, vol. 8, fila 598.

⁹ *Ibidem*, vol. 4, fila 245.

¹⁰ *Ibidem*, vol. 2, fila 145.

¹¹ Gáll János, *Transilvănenii în mișcarea revoluționară a prizonierilor din Rusia (1917—1919)*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj”, I—II, 1958—1959, p. 284—285.

În pofida măsurilor luate de guvernul provizoriu, mișcarea revoluționară a prizonierilor s-a dezvoltat impetuos în februarie-octombrie 1917. La marile demonstrații din Petrograd, alături de muncitori și soldați, puteau fi văzute și uniforme de cenușii ale prizonierilor. La Harkov, în septembrie, se organizase o „gardă roșie” a prizonierilor de război români, maghiari și germani, care număra 300 de membri.

În ultimele luni ale anului 1917, în numeroase localități prizonierii au luat parte în mod activ la lupta pentru cucerirea puterii de către soviete¹². De altfel, tînăra Putere sovietică a emis o serie de decrete prin care reglementa situația prizonierilor, aceștia bucurîndu-se de drepturi asemănătoare cu cele ale muncitorului sovietic. În aceste condiții, s-a putut trece la organizarea politică a foștilor prizonieri, organizare marcată, îndeosebi, prin două momente: Conferința de la 14 martie și Congresul de la 16—18 aprilie 1918. La ambele manifestări, foștii prizonieri transilvăneni au fost reprezentați, cu cînte, pe lîngă alți delegați, de Arion Pescariu și A. Heghenariu. Primul a făcut parte din prezidiu și a condus unele ședințe ale congresului¹³.

În felul acesta, pe întinderile imense ale Rusiei, sute și mii de români — fie că erau adepți ai socialismului încă dinainte de război, fie că s-au alăturat cauzei Revoluției din Octombrie în condițiile concrete din Rusia — au luptat, mulți dintre ei jertfindu-și viața, împotriva dușmanilor interni și externi ai primului stat socialist. Documentele istorice rămase din anii de neuitat ai războiului civil, la care s-au adăugat, mai tîrziu, amintirile participanților români și sovietici, atestă prezența luptătorilor din România pe mai multe fronturi ale războiului civil.

★

Contribuția românilor la triumful revoluției socialiste în Rusia a îmbrăcat forme variate, mergînd de la manifestațiile publice de solidarizare și simpatie pînă la constituirea de subunități și unități militare înarmate. În funcție de evoluția evenimentelor, de zonele geografice pe care s-au desfășurat, de capacitatea organizatorică a revoluționarilor români și, firește, în primul rînd, de raportul în care s-au aflat ei cu mișcarea revoluționară din propria țară, pot fi distinse mai multe etape în participarea directă a românilor la lupta pentru victoria Revoluției și pentru apărarea cuceririlor ei.

O primă etapă a reprezentat-o acțiunea grupului de români din Odesa și împrejurimi în perioada octombrie 1917—aprilie 1918. Caracteristica acestor etape a constituit-o prezența în rîndul internaționaliștilor a unui număr relativ numeros de muncitori, dintre care aproape 300 erau membri sau simpatizanți ai Partidului Social-Democrat din România și ai sindicatelor¹⁴ dinainte de 1916. Conducătorii organizațiilor revoluționare din Odesa erau ei înșiși cunoscuți ca lideri în mișcarea muncitorească din România antebelică (M. Gh. Bujor, Al. Nicolau ș.a.). Ca urmare a acestui fapt, în activitatea re-

¹² *Ibid.*

¹³ *Internaționalistii în luptele pentru Puterea sovietelor*, Editura „Mîsli”, Moscova, 1965, p. 82.

¹⁴ A.I.S.I.S.P., fondul nr. 2, dosarul nr. 870, mapa 14 (Amintirile lui Al. Nicolau).

voluționarilor români din Odesa se vădea străduința de a păstra contactul cu realitățile din România, chiar dacă se aflau în afara granițelor acesteia. Toate manifestele Comitetului de acțiune social-democrat român din Odesa se adresau, în primul rând, românilor, pe care îi chemau la luptă împotriva regimului burghezo-moșieresc în România, folosindu-se de greutățile prin care trecea acesta în timpul războiului. Dar, în condițiile participării directe a revoluționarilor români de pe teritoriul Rusiei la apărarea Revoluției, contactul lor nemijlocit cu terenul social-politic românesc, pe care aveau menirea să-și desfășoare activitatea, a slăbit. Crearea Comitetului revoluționar, în decembrie 1917, încadrarea acestuia în Colegiul străin, care era un organ internațional, au dus la reducerea contactului direct cu specificul realităților românești, acestea urmînd să fie apreciate în funcție de victoria Revoluției pe plan mondial. În asemenea condiții, aportul revoluționarilor la sprijinirea primului stat socialist din lume a crescut pînă la completa asimilare cu ostașii Armatei Roșii.

În această perioadă, revoluționarii români s-au situat ferm de partea Puterii sovietice, împotriva dușmanilor Revoluției, inclusiv a autorităților românești aflate pe teritoriul Rusiei, ca urmare a evacuărilor. În felul acesta, întreaga activitate a revoluționarilor români aflați în Rusia a căpătat un caracter ilegal în raport cu autoritățile românești. Acest fapt a îngreunat legăturile cu viața mișcării muncitorești din țară, contribuind la izolarea tot mai accentuată a revoluționarilor români de peste graniță de realitățile românești.

În cea de-a doua etapă (aprilie—octombrie 1918), rîndurile revoluționarilor români din Rusia au fost masiv întărite cu elemente noi, recrutate dintre foștii prizonieri de război transilvăneni. Prezența românilor pe teritoriul Revoluției a depășit astfel zona geografică limitată la regiunea de sud a Rusiei. Eliberarea prizonierilor de război a marcat apariția pe harta Rusiei a unor noi puncte de concentrare a românilor. În mod firesc, s-a produs o interferare a românilor eliberați din prizonierat cu revoluționarii români din sud, care, după invazia trupelor Puterilor Centrale, s-au retras spre interiorul Rusiei.

În felul acesta, în primăvara anului 1918 mulți dintre foștii prizonieri români au venit în contact nemijlocit cu socialiștii români de la Odesa, sosiți și ei la Moscova, în aprilie 1918. Urmarea cea mai importantă a acestei interferări a fost ridicarea conștiinței politice a foștilor prizonieri, care, atît datorită anilor de captivitate, cît și provenienței lor țărănești, nu aveau o înțelegere clară a sensului evenimentelor din Rusia. Totodată, faptul că grupul românilor veniți din sud avea în rîndurile sale lideri ai Partidului Social-Democrat din România a făcut posibilă menținerea unor legături cu mișcarea muncitorească din țară, cu intenția mărturisită de a-i imprima impulsuri noi, în concordanță cu principiile Revoluției din Octombrie.

În sfîrșit, cea de-a treia etapă a fost etapa războiului civil, în cadrul căruia sute și mii de români aflați pe diferite fronturi ale războiului civil, în diferite locuri unde bolșevicii mai desfășurau acțiuni de reprimare a încercărilor contrarevoluționare locale, și-au vărsat sîngele pentru apărarea Revoluției și a statului sovietic. Odesa, Poltava, Astrahan, Harkov, Kerson, Mirgorod, Cerkassî, Vinnița, Jukovka, Vasilkov, Zolotoșoș, Irkutsk, Omsk

sînt nume de localități, presărate pe întinderea uriașă a Rusiei sovietice, care evocă spiritul internaționalist al revoluționarilor români, jertfele date de aceștia pentru cauza sfîntă a victoriei Revoluției.

★

Pîna la 7 noiembrie 1917, românii aflați în Rusia, cu excepția prizonierilor transilvăneni, erau dispersați în părțile de sud-vest ale țării vecine, centrul principal de concentrare fiind orașul Odesa. Ei beneficiau de un regim juridic reglementat prin acorduri guvernamentale, dar, de fapt, în condițiile frământărilor sociale din anul 1917, evacuarea în Rusia echivala cu ieșirea din cadrul regimului de război din România. Datorită acestui fapt, încă din luna iunie, muncitorii români din Odesa (aici se evacuasă, printre altele, Șantierul naval din Galați) au inițiat acțiuni de luptă, iar socialiștii au organizat Comitetul de acțiune social-democrat, care avea să-și desfășoare activitatea ca organizație politică românească pînă la crearea noilor organe de conducere cu caracter internațional: Comitetul militar revoluționar (28 decembrie 1917) și Colegiul străin (13 ianuarie 1918), în vederea luptei pentru victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie.

Evenimentele au schimbat deci caracterul activității inițiale a revoluționarilor români aflați în refugiu. În timp ce, pînă la această dată, preocuparea lor principală era lupta împotriva guvernului burghezo-moșieresc din propria țară, de acum înainte socialiștii români aveau să adopte ca obiectiv central încadrarea în mișcarea revoluționară din Rusia, pentru sprijinirea acesteia împotriva dușmanilor interni și externi. La Odesa, după cum relatează mai tîrziu T. Diamandescu, o figură proeminentă a revoluționarilor români din anii războiului civil, socialiștii români se organizaseră în diferite comisii specializate în vederea formării în acest oraș a unui guvern român revoluționar¹⁵. De altfel, ideea constituirii unui guvern revoluționar provizoriu român era cuprinsă în Decretul cu privire la confiscarea tuturor vaselor românești aflate în apele rusești. Vasele confiscate erau puse la dispoziție Colegiului superior autonom român pentru acordarea de ajutor mișcării revoluționare românești și pentru „transmiterea lor guvernului provizoriu revoluționar român, imediat ce un astfel de guvern va fi alcătuit”¹⁶.

Astăzi, după 50 de ani de la acele evenimente, cînd știm cum s-a desfășurat, în acest răstimp, lupta clasei muncitoare din România pentru cucerirea puterii, putem afirma că poziția acelor socialiști români aflați în Rusia în anii 1917—1920, care sperau să răstoarne guvernul burghezo-moșieresc cu sprijin din afară, a fost greșită. Această iluzie însă nu umbrește cu nimic cealaltă latură a activității lor: sprijinirea bolșevicilor împotriva armatelor Puterilor Centrale și a albgardiștilor din interior.

În perioada decembrie 1917—aprilie 1918, Odesa a fost un puternic centru revoluționar în care activau numeroși români. Prezența a mii de români, dintre care mulți muncitori, membri ai Partidului Social-Democrat din România, precum și a unor conducători ai acestuia, ca M. Gh. Bujor, Al. Nicolau, I. Zalic ș.a., a asigurat un nivel ridicat acțiunilor revoluționare pentru instaurarea și consolidarea Puterii sovietice în această regiune. Odată cu crearea Comitetului militar revoluționar român, sarcina principală a tuturor revoluționarilor români a devenit lupta

¹⁵ *Ibidem*, mapa 10, fila 777.

¹⁶ *Internaționalistii în luptele pentru Puterea sovietelor*, p. 214.

pentru apărarea cu arma în mână a Revoluției din Octombrie. În acest scop, la sfârșitul lunii decembrie, s-a trecut la înscrierea de voluntari pentru batalioanele revoluționare.

Primul batalion revoluționar român a avut 1 082 de voluntari, împărțiți în 4 companii și 14 plutoane¹⁷. În urma hotărârii luate de Colegiul străin la 18 februarie 1918, ca vasele flotei maritime românești aflate la Sevastopol la dispoziția Comandamentului maritim rus¹⁸ să fie confiscate de la guvernul român și predate Comitetului militar român, marinarii cu stare de spirit revoluționară de pe aceste vase au alcătuit un al doilea batalion revoluționar. Acțiunea de confiscare a vaselor românești se înscria pe linia luptei, prin toate mijloacele, împotriva guvernărilor de la București, pentru victoria Revoluției proletare. Traducerea în viață a hotărârii Colegiului străin a prilejuit o serie de manifestații și mitinguri revoluționare, în urma cărora zeci de marinari români s-au înscris voluntari în cel de-al doilea batalion revoluționar român, constituit la Odesa, care număra 125 de oameni¹⁹.

500 de soldați ai celor două batalioane au luat parte la luptele din Odesa împotriva albgardiștilor, în care și-au pierdut viața 20 de voluntari²⁰. În luna ianuarie 1918, grupuri de internaționaliști români au participat la luptele de la Bahmaci și Darnița, împotriva haidamacilor, și la eliberarea Kievului²¹.

La începutul lunii martie, 300 de oameni bine înarmați, sub comanda lui Jean Marinescu, au luat parte la lupta împotriva trupelor germane. În ciocnirea care a avut loc în stația Slobodka, au pierit 60 de revoluționari, printre care se afla și Ion Munteanu, unul dintre conducătorii forțelor militare revoluționare. Pierderile dușmanului au fost însă mult mai mari: 130 de soldați și 7 ofițeri²². Într-o altă bătălie, la Birzula, lângă Razdelnaia, dușmanul a suferit pierderi și mai mari. Superioritatea numerică a inamicului, precum și înzestrarea sa tehnică au determinat însă retragerea vremelnică a forțelor revoluționare.

O caracteristică importantă a activității revoluționarilor români din regiunea Odesei a fost împletirea luptei împotriva „propriului guvern” cu sprijinul dat Puterii sovietice împotriva dușmanilor săi interni și externi. De pildă, revoluționarii români din Odesa au reprezentat o forță importantă în cadrul luptei pentru instaurarea Puterii sovietice în acest oraș. „Noi ne simțeam pînă într-o anumită măsură stăpîni ai orașului Odesa, împreună cu tovarășii ruși”, își amintea mai târziu T. Diamandescu²³. El arăta, totodată, că revoluționarii români din Odesa au arestat mai mulți deputați, senatori, industriași și moșieri români evacuați la Odesa, considerînd că această acțiune va fi în folosul Revoluției. Batalioanele române aveau, după cum s-a mai arătat, „un singur țel, o singură năzuință — să pornească în mod organizat împotriva burgheziei române, să ia puterea în mîinile sale, după exemplul tovarășilor ruși, și să instaureze puterea sovietică în România”²⁴. În vederea atingerii

¹⁷ R. Deutch, *Din activitatea și lupta grupurilor revoluționarilor români din Rusia pentru apărarea Puterii sovietice (1917—1920)*, în *Studii și materiale de istorie contemporană*, vol. II, Editura Academiei R.P.R., București, 1962, p. 441.

¹⁸ A.I.S.I.S.P., fondul nr. 2, dosarul nr. 870, mapa 6, fila 236.

¹⁹ *Ibidem*, fila 395.

²⁰ *Amintiri despre Marele Octombrie*, p. 59.

²¹ *Internaționalistii în luptele pentru Puterea sovietelor*, p. 212.

²² V. M. Rojko, *Op. cit.*, p. 66.

²³ A.I.S.I.S.P., fondul nr. 2, dosarul nr. 870, mapa 4, fila 953.

²⁴ *Ibidem*, mapa 13, fila 955.

acestui scop, revoluționarii români au acționat ca singura autoritate românească pe teritoriul rus. Arestarea demnitarilor români a fost în folosul Revoluției și al Puterii sovietice în Rusia, deoarece aceștia au fost socotiți ostatici până la eliberarea revoluționarilor ruși arestați și aruncați în închisoare de guvernul român pe teritoriul național. I. Dicescu-Dic aprecia, mai târziu, în amintirile sale, că trimiterea în țară a „burghezilor români“, ținută ca ostatici de bolșevici, a avut ca rezultat eliberarea a 73 de revoluționari ruși arestați și deținuți de guvernul român²⁵.

După ocuparea Ucrainei și Crimeei de către trupele Puterilor Centrale, centrul revoluționar românesc de la Odesa s-a desființat, iar membrii batalioanelor revoluționare au plecat în alte regiuni ale Rusiei, pentru a se înrola în Armata Roșie. Ca soldați devotați ai Puterii sovietice, mulți dintre ei, avînd experiență de luptă, pregătire ideologică și politică, au devenit organizatori și conducători ai grupurilor de români atașați Revoluției, în diferite centre ale Rusiei sovietice.

Un grup de români, în frunte cu Teodor Diamandescu, a plecat la Saratov, unde a intrat imediat în gărzile roșii²⁶. Un alt grup, mai numeros, dintre componenții batalioanelor revoluționare de la Odesa a ajuns la Novorossiisk. De aici, o parte dintre conducători (Al. Nicolau, I. Dicescu-Dic și alții) au pornit la Moscova, iar un detașament de combatanți români din Crimeea, sub conducerea lui Mihai Buzinov, s-a îndreptat spre Astrahan, unde se aflau mai multe lagăre de prizonieri români transilvăneni.

La Moscova, conducătorii revoluționari români au desfășurat o bogată activitate propagandistică, cu urmări rodnice pe linia înscrierii românilor în detașamentele de luptă ale Armatei Roșii. Batalionul Comunist Internațional, creat la Moscova, din care făceau parte numeroși români, a luptat cu eroism pe fronturile din Ural și la Tărișîn. Mulți români s-au înrolat, de asemenea, în Regimentul 41 sovietic din Moscova²⁷.

Sosirea românilor din Odesa la Astrahan, își amintea mai târziu un participant, a marcat începutul muncii de educație politică²⁸, în care s-au remarcat M. Buzinov, D. Dima și V. Popovici. Concentrarea unui număr mare de români în această regiune, din rîndurile celor veniți din sud, care aveau deja o experiență de luptă, a transformat Astrahanul, în cursul anului 1918, într-un puternic centru de afirmare a spiritului internaționalist, de atașament la cauza bolșevicilor în lupta lor împotriva albgardiștilor. Organizați în cadrul unei Federații a grupelor comuniste multinaționale (germani, cehi, unguri), românii au constituit un detașament înarmat — detașamentul Tariev —, în fruntea căruia s-a aflat V. Popovici²⁹. În luna iulie 1918, detașamentul a primit botezul focului, luînd parte la reprimarea rebeliunii reacțiunii din județul Cernoïarsk și la luptele împotriva generalului albgardist Krasnov, în direcția Tărișînului. În timpul acestei lupte, s-a distins în mod deosebit grupa de mitraliori condusă de Panaitescu, care a pierit eroic, în frunte cu comandantul ei.

În afara detașamentului internaționalist Tariev, format în majoritate din români, voluntarii din țara noastră au luat parte și la alte bătălii ale

²⁵ *Ibidem*, mapa 7, fila 582.

²⁶ *Ibidem*, mapa 13, fila 268.

²⁷ V. M. Rojko, *Op. cit.*, p. 95, 96.

²⁸ A.I.S.I.S.P., fondul nr. 2, dosarul nr. 870, mapa 2, filele 149, 150.

²⁹ V. M. Rojko, *Op. cit.*, p. 128.

războiului civil în cadrul primului regiment al Armatei Roșii constituit în gubernia Astrahan. Compania de geniști a regimentului, comandată de Mihail Buzinov, era alcătuită în cea mai mare parte din foști muncitori de la Șantierul naval din Galați, care luptaseră în batalioanele revoluționare formate la Odesa. Un escadron al regimentului era comandat de Petre Constantinescu, care, ulterior, a constituit nucleul unei divizii. Aceasta a luat parte, sub conducerea lui Petre Constantinescu, la luptele de la Țarișin, Kisler, Baku³⁰ etc. Un alt grup de foști prizonieri români s-a înrolat într-un batalion internaționalist, din care mai făceau parte unguri și sârbi. Batalionul a participat la înăbușirea acțiunilor contrarevoluționare ale eserilor albgardiști din luna august 1918 care, profitând de succesele temporare ale dușmanilor Revoluției pe Don și în Caucazul de nord, arestaseră pe conducătorii bolșevici din Astrahan.

La sfârșitul lunii septembrie, detașamentul Tariev, care lupta pe frontul de la Țarișin, s-a distins la apărarea gării Morozov și la reprimarea unor bande de albgardiști din zona lacului Eliton (localitatea Jitkol).

În martie 1918, s-a format detașamentul internațional „Comunardul din Samara”, compus din aproape 900 de oameni, în cadrul căruia se aflau și mulți români. După ce a luptat împotriva contrarevoluționarilor din Samara, detașamentul a participat la acțiunile din sudul Uralilor, împotriva cazacilor albi conduși de atamanul Dutov³¹.

O concentrare masivă de cetățeni străini internaționaliști a avut loc în Ucraina în anul 1919, determinată de lupta împotriva intervențiștilor străini. În aceste condiții, la Poltava a luat ființă regimentul revoluționar românesc de sub comanda lui Ion Seceanu și a comisarului Teodor Diamandescu. Regimentul, care, în februarie 1919, număra 40 de oameni, a reușit în mai puțin de două luni să-și ridice efectivul la 400, reunind sub steagul său revoluționar români din Kiev, Kerson, Kremenciug și din alte regiuni ale Ucrainei. În perioada de organizare, regimentul a avut misiuni în cadrul garnizoanelor, asigurând paza băncii, a gării, a închisorii și a altor puncte, iar în martie a lichidat, împreună cu batalionul revoluționar ungar, răscoala contrarevoluționară a eserilor din Regimentul 12 ucrainean de mitraliori³².

Același regiment, în componența căruia intraseră și voluntari unguri, a reinstaurat Puterea sovietică în orașul Mirgorod, unde bandele de teroriști albi, după ce deterioraseră calea ferată Harkov—Kiev³³, au trecut la jefuirea populației.

În luna aprilie, regimentul a fost dislocat în orașul Zolotonoșa, unde a preîntâmpinat acțiunile elementelor contrarevoluționare locale. Aici, numărul combatanților s-a ridicat la 1 200 de oameni. La scurt timp, conform ordinului Comisariatului districtual militar din Harkov, regimentul s-a împărțit în două : o parte s-a îndreptat spre Voznesensk, iar cealaltă — sub comanda lui I. Seceanu — a trecut în raionul Cerkassî³⁴, pentru a lupta împotriva bandelor conduse de atamanul Grigoriev.

³⁰ A.I.S.I.S.P., fondul nr. 2, dosarul nr. 870, mapa 2, fila 140.

³¹ V. M. Rojko, *Op. cit.*, p. 96.

³² A.I.S.I.S.P., fondul nr. 2, dosarul nr. 870, mapa 15, fila 1 069 (Amintirile lui T. Diamandescu).

³³ *Ibidem*, filele 1 072, 1 073.

³⁴ *Ibidem*, fila 1 076.

Luptând alături de unități ale Armatei Roșii, internaționaliștii români și unguri au adus o contribuție însemnată la înfrângerea acestor bande³⁵. Mai mulți români, printre care și Mihalache, comandantul adjunct al regimentului, au căzut în lupte. Imediat după lichidarea contrarevoluționarilor, regimentul s-a îndreptat înspre orașul Vinnița, care era atacat de albgardiști. Orașelul Litin de lângă Vinnița se afla, de asemenea, în mîna acestor bande³⁶. În decurs de o săptămînă, la sfîrșitul lunii mai, Puterea sovietică a fost restabilită și în această regiune.

În mobilizarea românilor la lupta pentru apărarea Ucrainei sovietice un rol important au avut publicațiile editate de către socialiștii români, ca M. Gh. Bujor, Al. Nicolau, A. Zalic și alții. În 1919, gazeta „Comunistul”, care apărea la Odesa, publica un înflăcărat apel către „tot ce e muncitor, țaran și soldat român” pe teritoriul ucrainean pentru a se înrola în unitățile Armatei Roșii. Precizînd că ziua de 25 mai 1919 era „ziua chemării tuturor forțelor muncitoare din Ucraina la lupta împotriva contrarevoluției”, apelul comunica adresa Biroului de mobilizare al grupului comunist român³⁷.

În iunie 1919, regimentul român care se constituise la Poltava a participat, în cadrul Brigăzii a doua comuniste, la luptele din raionul Proskurov, împotriva trupelor lui Petliura. Luptele au fost grele; din rîndul internaționaliștilor au căzut mai mulți combatanți, printre care comandantul de companie Godescu. În afara acestui regiment, pe teritoriul ucrainean s-a mai format un detașament de luptă, la Kiev, condus de un fost sublocotenent din Armata română, care își luase pseudonimul de Pavlov. După ce a îndeplinit misiuni de ordine în garnizoana Kievului, detașamentul Pavlov, compus din circa 100 de oameni, a fost trimis la nodul de cale ferată Vasilkov, pentru asigurarea ordinii. Între timp, detașamentul și-a mărit efectivul pînă la 500 de oameni, fiind cunoscut ca „Batalionul comunist românesc din orașul Vasilkov”³⁸. În mai—iunie 1919, el a luat parte la bătăliile duse împotriva bandelor lui Grigoriev și Zelionîi.

O dată cu eliberarea sudului Ucrainei, s-au format noi unități internaționaliste, între care Regimentul I comunist românesc, Regimentul al treilea internaționalist (la Odesa) și Regimentul al doilea revoluționar român (la Kerson). Subunități internaționaliste au fost constituite și în localitățile Elisabetgrad, Ekaterinoslav, Nikolaev și Tiraspol. Toate acestea — la care s-au adăugat unitățile create anterior la Kiev, Poltava, Harkov — au fost reunite, la 5 mai 1919, în prima divizie sovietică internaționalistă, cu sediul la Odesa, și comandată inițial de românul I. Levescu. Divizia, formată din români, bulgari, sîrbi și greci, număra, în iunie 1919, 2 799 de oameni. Cu acest efectiv, care corespunde de fapt unei brigăzi, divizia a fost trimisă să lichideze, în raionul Cerkassî, împreună cu alte unități ale Armatei Roșii, bandele lui Zelionîi și Anghel³⁹.

Despre Regimentul roșu român, care lupta la Don, în 1919, împotriva acestor bande, gazeta „Comunistul” scria că „avîntul și vitejia cu care luptă tovarășii noștri stîrnesc admirația tuturor, spre cinstea lor și a proletariatului român”⁴⁰.

³⁵ V. M. Rojko, *Op. cit.*, p. 141.

³⁶ A.I.S.I.S.P., fondul nr. 2, dosarul nr. 870, mapa 15, filele 1 080, 1 081.

³⁷ „Comunistul” din 24 mai 1919.

³⁸ V. M. Rojko, *Op. cit.*, p. 145.

³⁹ *Ibidem*, p. 146.

⁴⁰ „Comunistul” din 12 iulie 1919.

În lunile următoare, august—octombrie, această brigadă, în fruntea căreia a trecut, între timp, cunoscutul revoluționar român Vasile Popovici, a luptat împotriva lui Denikin în raioanele Tripolie, Pereiaslav și lângă Kiev. „În aceste lupte — își amintea mai târziu unul dintre participanți — sute de tovarăși și-au pierdut viața”⁴¹.

În anii 1918—1919, mii de români eliberați din lagărele de prizonieri s-au alăturat cauzei Revoluției, în regiunile unde se aflau, la mii de kilometri de țară. Un rol important în atragerea prizonierilor, de regulă oameni simpli, cu o conștiință politică nu prea ridicată, au avut elementele revoluționare aflate în rândurile lor sau care s-au deplasat în mijlocul lor. La Samara, de pildă, se crease o grupă comunistă condusă de Ion Dicescu-Dic și Vasile Strezoi, grupă care a editat gazeta „Steagul roșu”. Obiectivul principal al muncii educative consta în mobilizarea oamenilor la luptă împotriva dușmanilor Revoluției, în speță a lui Kolceak.

În rezoluția adoptată la un miting organizat în Samara, la 21 mai 1919, se arăta că „noi, muncitorii și țăranii români, aruncați pe îndepărtatele țărmuri ale Volgăi și în Ural, jurăm să îndeplinim în rândurile mîndrei Armate Roșii sfînta datorie a solidarității proletare, apărînd cu sîngele nostru cuceririle Marii Revoluții din Octombrie, împotriva ofensivei Corbului negru al reacțiunii siberiene — moșierul Kolceak”⁴².

Gazeta „Steagul roșu”, editată la Samara, era difuzată și în alte lagăre de prizonieri unde se aflau români transilvăneni. Într-un apel publicat de gazetă la 22 iunie 1919, adresat românilor din Siberia, se invoca figura lui Avram Iancu, tradițiile de luptă ale moșilor. „Oare nu voi sînteți fiii și strănepoții lui Avram Iancu, oare nu voi sînteți moșii din Ardeal... oare nu vă amintiți că ați părăsit casele copiilor, nevestelor și părinților, oare nu vă amintiți că noi trebuie să distrugem burghezia, pe grofi, pe baroni, care ne-au trimis să omorîm pe frații noștri în războiul pentru interesele lor...”. Asemenea apeluri nu au rămas fără ecou în rândurile prizonierilor români transilvăneni. O parte dintre ei, convinși că Revoluția pe care erau chemați s-o apere răspundea și aspirațiilor lor de acasă, de înlăturare a jugului dominației străine și al exploatarelor, s-au înrolat cu hotărîre în unitățile de luptă ale Armatei Roșii. Este cunoscută contribuția pe care a adus-o o companie românească de pază în luptele din orașul Alexandrov-Gai, companie care, ulterior, a fost încadrată în glorioasa Divizie a 25-a a lui V. I. Ceapaev. Faptele de eroism ale românilor în cadrul acestei legendare unități sînt mai puțin cunoscute, dar, după cum își amintea I. Dicescu-Dic în 1932, ele nu au lipsit. De altfel, un voluntar român a fost decorat cu ordinul „Steagul roșu”, singurul ordin al Statului sovietic de atunci.

Un mare număr de revoluționari români s-au recrutat dintre prizonierii aflați în lagărele de la Irkutsk, fapt care a împiedicat folosirea acestora de către intervenționiști. 15 000 de români aflați în Irkutsk au refuzat să plece pe frontul antibolșevic. Colonelul John Word, șeful corpului expediționar englez, scria, în amintirile sale, că o mare parte din români „au fost pătrunși de concepții bolșevice”⁴³.

⁴¹ A.I.S.I.S.P., fondul nr. 2, dosarul nr. 870, mapa 6, fila 431.

⁴² V. M. Rojko, *Op. cit.*, p. 149.

⁴³ John Word, *Intervenția aliată în Siberia*, Moscova, 1923, p. 119 (Citat reproduș după „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.” nr. 5/1961, p. 88).

Nu de puține ori, revoluționarii români, alături de alți internaționaliști, au desfășurat acțiuni de luptă și rezistență în teritoriile aflate vremelnic sub stăpânirea albgardiștilor. O astfel de acțiune a fost aceea condusă de Mihail Gheorghiu în zona dintre orașele Kemerovo și Krasnoiarsk, nu departe de magistrala transsiberiană. Avînd centrul organizatoric ilegal în satul Jukovka, lîngă orașelul Acinsk, grupul de 50 de oameni condus de Mihail Gheorghiu a desfășurat acțiuni de deraiere a trenurilor dușmane, de atacare prin surprindere a micilor detașamente kolceakiste, de aruncare în aer a podurilor folosite de albgardiști etc. Grupul a fost însă descoperit în vara anului 1919, iar satul Jukovka a fost înconjurat de albgardiști. Cu sprijinul elementelor contra-revoluționare locale, aceștia au reușit să prindă pe Mihail Gheorghiu și o parte din tovarășii săi pe care, fără judecată, i-a împușcat la marginea satului⁴⁴. Activitatea lui Mihail Gheorghiu și a grupului său dovedește atașamentul lor fierbinte față de cauza Revoluției, constituind, în același timp, un simbol al spiritului internaționalist al revoluționarilor români de pe întreg cuprinsul Rusiei.

Toate regimentele, batalioanele și subunitățile internaționaliste amintite mai sus au fost în întregime sau în cea mai mare parte alcătuite din români. De aceea, de regulă, în fruntea lor au fost puși comandanți români. Dar revoluționarii români au luptat nu numai în aceste unități alcătuite, în măsura posibilităților, pe baze naționale. În virtutea condițiilor grele de deplasare, a marilor distanțe care separau localitățile unde se aflau dislocați, mulți români au fost puși în situația să se încadreze individual în unitățile Armatei Roșii. Ca exemplu din această categorie poate fi amintit Zamfir Enache, care, timp de 3 ani, a luptat în Detașamentul 31 de autoblindate⁴⁵ — unitate de elită — și a participat, în calitate de conducător de car autoblindat, la principalele bătălii împotriva intervenționiștilor și a gardiștilor albi, începînd de la Moscova pînă la frontiera cu Polonia.

În vederea strîngerii legăturilor între internaționaliști, au fost editate numeroase publicații. Unele dintre acestea erau tipărite în mai multe limbi, ceea ce ne ajută astăzi să reconstituim prezența unor compatrioți în diferite locuri. De pildă, editarea la Tașkent a gazetei „Libertatea popoarelor”⁴⁶ în mai multe limbi, printre care și în limba română, atestă incontestabila prezență a revoluționarilor români într-un număr relativ mare pe aria de răspîndire a gazetei.

Toate grupurile de revoluționari români care s-au constituit pe teritoriul Rusiei, cu sprijinul Puterii sovietice, în unități și subunități militare, primeau, în măsura posibilităților, o educație politică. Participarea lor la lupte, de multe ori foarte sîngeroase, era rezultatul unor convingeri mai mult sau mai puțin solide, formate într-un timp mai mult sau mai puțin îndelungat. Munca politică cea mai eficientă, ținînd seama de condițiile în care se desfășura, avea un caracter oral. Dar în afara acesteia, ca și în afara sutelor și miilor de manifeste și proclamații, răscitate în furtuna războiului civil, s-a reușit să se editeze o serie de gazete care au consemnat, în mare, bineînțeles, coordonatele activității militare, politice și ideologice desfășurate de interna-

⁴⁴ I. Matveev, *Contribuția oamenilor muncii români la luptele din Siberia pentru apărarea Marii Revoluții Socialiste din Octombrie (1917—1920)*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.” nr. 5/1961, p. 86.

⁴⁵ *Amintiri despre Marele Octombrie*, p. 186.

⁴⁶ *Internaționalistii în luptele pentru Puterea sovietelor*, p. 388.

ționaliștii români pe diferite meridiane ale Rusiei sovietice. Valoarea istorică a acestor publicații rezidă, în primul rînd, în însăși existența lor; nu era puțin lucru editarea unei gazete în limba română la Moscova, Odesa, Petrograd, Harkov, Samara. La timpul respectiv însă, rolul lor a fost primordial în acțiunile de mobilizare, de grupare a revoluționarilor de aceeași naționalitate, de aceeași limbă, în lupta cea mare de apărare a Revoluției. În amintirile sale, I. Dicescu-Dic, respingînd criticile aduse gazetei „Foaia țaranului” pe motiv că ar fi avut conținut menșevic, sublinia rolul aproape hotărîtor al acesteia în atragerea prizonierilor români din Astrahan în detașamentele internaționaliste. „«Foaia țaranului» — spunea I. Dicescu-Dic — nu avea nimic comun cu limbajul bolșevicilor..., dar totuși această gazetă s-a dovedit mai pe urmă a avea mari merite în direcția educării acestor tovarăși, căci chiar așa cum a fost ea, pentru acel timp, a fost foarte folositoare”⁴⁷. Se poate spune, prin urmare, că aceste gazete, indiferent de conținutul lor teoretic, ideologic, care, în mod cu totul explicabil, avea lacune, au rămas în istorie ca adevărate piese de rezistență pentru ilustrarea internaționalismului proletar, dovedit de mii de români în anii glorioși ai Revoluției din Octombrie. „Lupta”, „Comunistul” și „Scînteia” la Odesa, „Foaia țaranului” și „Dezrobirea socială” la Moscova, „Steagul roșu” la Samara, „Libertatea” la Omsk etc. atestă în fața istoriei solidaritatea proletariatului român cu lupta pentru triumful Revoluției Socialiste din Rusia.

Investigațiile ulterioare pentru reconstituirea vieții și activității eroilor români căzuți pe cîmpul de luptă al războiului civil au întîmpinat mari dificultăți. Condițiile speciale ale războiului, restricțiile severe privitoare la documente, neîncetatele dislocări și grupări nu permiteau o cunoaștere reciprocă mai temeinică a oamenilor din aceleași unități.

★

În 1920, cînd Puterea sovietică se consolidase în toată țara, o mare parte din internaționaliștii români s-a întors acasă, în România. O altă parte a rămas definitiv în Rusia sovietică, integrîndu-se activ în marea bătaie pașnică a construirii socialismului. Unii dintre aceștia au ocupat importante munci de răspundere în statul sovietic. În cadrul împrejurărilor istorice ulterioare, al specificului dezvoltării mișcării muncitorești internaționale în perioada dintre cele două războaie mondiale, mișcarea revoluționară comunistă din România s-a supus legilor istorice de dezvoltare internă a societății românești, continuînd drumul glorios început încă din cea de-a doua jumătate a secolului trecut și ridicat pe o treaptă superioară prin transformarea Partidului socialist din România în Partid Comunist, în anul 1921.

În marea carte de aur a tradițiilor sale de luptă, P.C.R. a înscris la loc de cînte participarea revoluționarilor din țara noastră la apărarea și sprijinirea Marii Revoluții Socialiste din Octombrie pe teritoriul Rusiei sovietice, înaltă expresie a spiritului internaționalist proletar care a caracterizat în întreaga sa dezvoltare mișcarea muncitorească din România.

⁴⁷ A.I.S.I.S.P., fondul nr. 2, dosarul nr. 870, mapa 3, fila 153.

AUGUST 1944

Memorii

General-colonel în rezervă DUMITRU DĂMĂCEANU. Arestarea lui I. Antonescu s-a aflat în atenția deosebită a Partidului Comunist Român, constituind unul dintre obiectivele principale ale planului elaborat în vederea desfășurării insurecției naționale antifasciste din august 1944. Această problemă a ocupat un loc deosebit în cadrul măsurilor de concretizare a acestui plan elaborate de Comitetul militar format în cunoscuta ședință din noaptea de 13/14 iunie 1944. Ca unul care am făcut parte dintre membrii acestui comitet, aş vrea să relatez câteva aspecte în legătură cu cele petrecute în ziua de 23 August 1944. În cadrul Comitetului militar, mi-a revenit ca misiune principală pregătirea militară a insurecției în Capitală, iar generalului Vasiliu Rășcanu în Valea Prahovei. De asemenea, m-am ocupat de unele probleme de pregătire în ansamblu a insurecției. În întreaga acțiune am avut îndrumar partidul comunist, care, în cadrul conducerii sale, analiza toate problemele și, prin reprezentanții săi, dădea indicațiile necesare și asigura aplicarea lor în practică. În acest sens, am avut numeroase întâlniri în clădirea din str. Naum Rîmniceanu nr. 27 cu tovarășul Emil Bodnaraș, care activa atunci sub numele conspirativ de „inginer Ceaușu”. Unele întâlniri, pentru schimb de informații sau la care primeam indicații scrise pe câte o foiță de hîrtie foarte fină și posibilă de înghițit la caz de primejdie, le-am avut și pe Calea Dorobanți. Noapți de-a rîndul am analizat împreună, în cele mai mici detalii, problemele de ordin militar ce se impuneau, pe cele de ansamblu, stabilind măsurile pentru îndeplinirea lor. Pentru a păstra secretul acțiunii, despre pregătirile militare, pe care le-am făcut sub îndrumarea și cu participarea efectivă a împuternicitului partidului comunist, informam numai în liniile cele mai generale pe rege și pe generalul C. Sănătescu. Date cu caracter general i-am comunicat și generalului Vasiliu Rășcanu. Ne informam, de altfel, reciproc, întrucît și el avea legături cu partidul comunist în problemele pregătirilor militare din Valea Prahovei.

Numeroase ore, în cadrul ședințelor din strada Naum Rîmniceanu 27, au fost consacrate analizei diferitelor posibilități de arestare a lui I. Antonescu, stabilindu-se totodată și măsurile concrete ce trebuiau luate pentru aducerea la îndeplinire a acestei arestări.

Într-un material pe care Comitetul militar l-a primit de la Partidul Comunist Român prin inginerul Ceaușu la 24 iulie 1944, cu diferite probleme care trebuiau analizate și rezolvate, la punctul 13 figurau următoarele: „I. și

M.A. — 3 ipoteze“. În limbaj curent, prin aceste cuvinte se înțelegea studierea și măsurile de luat pentru arestarea lui Ion și Mihai Antonescu în trei ipoteze diferite.

Din analizele făcute s-a ajuns pînă la urmă la concluzia că arestarea lui Antonescu s-ar fi putut face în trei situații : *la palat, în Capitală* — în alt loc decît palatul —, precum și undeva în țară *.

Dintre toate aceste împrejurări, arestarea la palat — cu care a fost de acord și regele — a fost considerată de către Partidul Comunist Român, de la început, ca cea mai probabilă, urmată — în a doua urgență — de ipoteza arestării pe bulevardul Aviatorilor — Comandamentul Militar al Capitalei. Acestor două probabilități de arestare li s-a acordat o atenție deosebită, analizîndu-se fiecare pînă în cele mai mici amănunte și hotărîndu-se măsurile ce trebuiau luate în vederea punerii uneia sau alteia în practică.

Arestarea la palat urma să se facă fie de o echipă din formațiunile de luptă patriotice, fie de o echipă militară din palat. S-a ajuns la această concluzie pentru a se putea face față oricărei dintre cele două situații în care s-ar fi putut afla Antonescu : o sosire a acestuia la palat, *cunoscută din timp*, cu cîteva ore sau chiar o zi mai înainte, printr-o cerere de audiență prealabilă, care ar fi dat astfel posibilitate formațiunii de luptă patriotice să intervină în timp util, și o sosire la palat a lui Antonescu, *neprevăzută din timp*, în care caz formațiunea de luptă patriotică, neputînd interveni, arestarea urma să se facă de către o echipă militară din batalionul de gardă a palatului, care, prin natura serviciului, se afla tot timpul în palat.

Privitor la cea de-a doua împrejurare probabilă de arestare — aceea din bulevardul Aviatorilor —, ea fusese aleasă ca atare, deoarece pe aici trecea convoiul de mașini cu care venea Antonescu de la locuința sa din Băneasa spre Președinția Consiliului de Miniștri. Pe acest traseu, în dreptul clădirii Comandamentului militar al Capitalei, mașinile erau obligate să micșoreze puțin viteza, din cauza pavajului străzii deteriorat de bombardamente. Tot în acest loc, peste drum de clădirea comandamentului, se întinde parcul dintre șoseaua Kiseleff și bulevardul Aviatorilor, cu boschete și copaci, care prezentau posibilitatea unei acoperiri complete. În acest punct, conform planului stabilit **, echipe formate

* Concluzia finală la care s-a ajuns a fost aceea că arestarea lui Antonescu ar fi putut avea loc în următoarele șapte împrejurări, și anume :

1 — la palatul regal.

2 — în Capitală :

a) *pe bulevardul Aviatorilor, în dreptul Comandamentului militar al Capitalei*

(Str. Ștefan Gheorghiu 1, fostă Str. Eliza Filipescu) ;

b) la Președinția Consiliului de Miniștri ;

c) la locuința lui Antonescu (vila „Albă“ de la Băneasa).

3 — În țară :

a) la vila din Predeal (de pe dealul Cioplea) ;

b) pe front ;

c) la Oltenița.

** Planul acțiunii prevedea ca în incinta comandamentului, de-a lungul zidului înconjurător care da spre bulevard, să fie amplasată o grupă militară înarmată cu grenade și armament automat, împărțită în două echipe așezate la un interval de 100—120 metri între ele. Peste drum, ascunsă în boschetele parcului, trebuia să ia poziție o formațiune de luptă patriotică, înarmată la fel cu grenade și armament automat, împărțită de asemenea în două echipe, așezate față în față cu echipele militare din dosul zidului Comandamentului. Dispozitivul în vederea arestării avea deci forma unui dreptunghi, cu latura mare de-a lungul bulevardului, cu cîte o echipă la fiecare din cele patru colțuri. În acest fel, convoiul de mașini urma să intre sub focul succesiv a cîte două echipe așezate față în față, foc dezlănțuit simultan din ambele părți ale bulevardului.

din militari și din membri ai formațiunilor de luptă patriotice urmau să atace simultan pe I. Antonescu și însoțitorii lui și să-i aresteze. Desigur, această variantă impunea riscuri serioase, putînd să se soldeze cu pierderi de ambele părți.

Se cunosc împrejurările în care au fost arestați * cei doi Antonești la palat de către echipa militară comandată de maiorul Anton Dumitrescu. Sînt însă unele aspecte în legătură cu această arestare la care am participat, poate insuficient cunoscute și în orice caz nepublicate pînă la această dată.

În noaptea de 21/22 august — luni spre marți — a avut loc o consfătuire la palat (tot în „Casa nouă”), la care au participat regele, generalul Sănătescu, Mocsony-Stîrcea, Ioanițiu, Pătrășcanu, Niculescu-Buzești, generalul Aldea, generalul de jandarmi C. Anton și colonelul Dămăceanu ; nu-mi amintesc cine anume altul a mai asistat la această consfătuire. În cadrul acesteia, între altele, a fost discutată și problema formării viitorului guvern.

În ceea ce privește compoziția guvernului, s-a mers și de această dată pe linia formării unui guvern militar, deoarece Maniu și Brătianu se opuseseră categoric în ședințele anterioare propunerilor P.C.R. de constituire a unui guvern civil.

La consfătuirea aceasta s-a stabilit nominal numai : președintele Consiliului de Miniștri, șeful Marelui stat-major, inspectorul general al jandarmeriei și prefectul poliției Capitalei. Nu a fost vorba nici un moment de vreo participare la guvern — indiferent sub ce formă — a vreunuia dintre șefii sau reprezentanții celor patru partide.

Cît privește momentul declanșării insurecției a fost luată în discuție posibilitatea izbucnirii acesteia în zilele de 22—23 august sau 25—26 august. Țin să precizez că această chestiune privind data declanșării insurecției a fost discutată anterior într-o consfătuire a reprezentanților P.C.R. cu unii ofițeri superiori cînd, pe lîngă datele de mai sus, fusese prevăzută și data de 15—16 august.

Miercuri, 23 august, am ajuns acasă către orele 14,30. Eram aproape extenuat după nenumăratele zile și nopți de lucru, zile și nopți folosite după 14 iunie 1944 în acțiunea de pregătire militară a insurecției armate. În îndeplinirea sarcinii pe care o promisem de la Partidul Comunist Român cei doi ofițeri de la Comandamentul militar al Capitalei, maiorii Ion Rasoviceanu și Dumitru Vițeanu, mi-au fost de un ajutor neprețuit.

Căutînd să mă odihnesc puțin, am spus celor din casă să nu mă trezească înainte de ora 16, „indiferent cine m-ar căuta”. Am precizat ora 16, deoarece la ora 16,30 trebuia să mă întîlnesc cu locotenent-colonelul Nicolae Cristea, maiorul Rasoviceanu și maiorul Vițeanu, la locuința acestuia din urmă, din Splaiul Independenței 57, pentru a aproba forma definitivă a ordinului de operații privind acțiunile insurecționale din Capitală.

Cînd am fost trezit, prima mea întrebare a fost aceea dacă în acest timp m-a căutat cineva. Mi s-a răspuns că de la palat, locotenent-comandorul Gherghel, adjutant regal, a întreat de cîteva ori la telefon de mine. Am luat imediat legătura telefonică cu palatul. Personal nu-mi reamintesc precis cu care

* Vezi comunicarea din acest număr semnată de lt. col. Dumitrescu Anton (p. 92 și urm.).

anume dintre adjutanții regali de serviciu am vorbit ; după cele constatate ulterior, rezultă însă că a fost colonelul Emilian Ionescu. Mi s-a comunicat să mă duc imediat la palat, fără să întârzi o clipă ; în acest scop mi s-a trimis deja o mașină să mă ia.

În timpul în care eu mă îndreptam spre palat, cei doi Antonești sosiseră în audiență la rege. După cum se știe, audiența a avut loc în salonul-sufragerie de la „Casa nouă“, aflată în spatele clădirii principale a palatului. La această audiență se afla prezent și generalul Sănătescu.

Față de situația generală din acea zi, prezența neașteptată a celor doi Antonești în palat și în sfârșit față de atitudinea lui Antonescu — expusă regelui în cursul audienței — de a continua războiul și, eventual, de a încheia un armistițiu cu asentimentul lui Hitler, toate acestea au creat derută la palat. Frământarea rezultată dintr-o eventuală înfruntare directă și imediată cu Antonescu a făcut ca la acea oră să domnească în palat o stare de tensiune împinsă la maximum, similară panicii. Regele și anturajul său nu au avut curajul să treacă la arestarea lui Ion și Mihai Antonescu.

Ocazia care se prezenta era deosebit de favorabilă ; în cazul când nu s-ar fi procedat acum la arestarea lui Antonescu, s-ar fi putut întâmpla ca această arestare să nu se poată face decît în condiții mult mai grele mai târziu sau chiar să fie complet ratată.

În acest scop, I. Mocsony-Stîrcea luase legătura cu Partidul Comunist Român prin C. Agiu. Răspunsul pe care l-a primit a fost acela de a trece imediat la arestarea celor doi Antonești.

N. R. : În memoriile sale, C. Agiu relatează că în prima parte a zilei de 23 august, I. M. Stîrcea a comunicat reprezentantului P.C.R. că Antonescu a cerut audiență pentru după-amiaza aceleiași zile. În situația aceasta — spunea mareșalul palatului — regele întreabă dacă P.C.R. a terminat pregătirile în vederea arestării lui I. Antonescu și pentru declanșarea insurrecției, dat fiind faptul că aceasta urma să înceapă pe 24 sau 26 august. S-a stabilit ca pînă la data audienței cerute de I. Antonescu, C. Agiu să-i comunice rezultatul.

C. Agiu a luat legătura cu conducerea P.C.R., care i-a comunicat parola cunoscută — Înainte —, ceea ce însemna că se poate trece la arestarea lui I. Antonescu. După aceasta, în după-amiaza aceleiași zile, s-a comunicat lui I. M. Stîrcea că se poate trece la arestare.

În această împrejurare s-a dovedit că palatul nu a avut curajul să treacă la arestarea celor doi Antonești înainte de a cunoaște exact și stadiul de pregătire militară a insurrecției armate, el simțind nevoia de a se asigura că armata va interveni cu succes în evenimentele care implicit trebuiau să urmeze acestei arestări.

De aici acele telefoane repetate de la orele 16 și chemarea urgentă la palat a mea.

Deși nu ar mai fi cazul, totuși cred că nu este inutil să mă opresc puțin și asupra așa-zisei controversă care ar exista referitor la ceea ce susțin cei aflați astăzi peste graniță în legătură cu pretinsa pregătire a insurrecției armate de către rege, Maniu, Brătianu și alții, sau de cunoașterea în amănunțime de către aceștia a stadiului de pregătire militară a insurrecției armate. Aceasta cu atît mai mult cu cît precizările de mai jos sînt în strînsă legătură și explică ceea ce urmează referitor la arestarea lui Antonescu.

Regele, cercurile palatului, șefi ai vreunuia dintre partidele burgheze sau oricare altul — toți s-au încadrat în pregătirea insurecției armate care s-a aflat tot timpul și în întregime în mâinile Partidului Comunist Român. Lucrul acesta își avea începuturile din 1943 și despre el se poate scrie mult, fiind conștient de altfel în adunarea conspirativă din noaptea de 13/14 iunie 1944, din Calea Moșilor 103, când toți cei de mai sus au acceptat îndeplinirea planului de acțiune propus de comuniști.

În ceea ce privește părerea că regele și toți ceilalți ar fi cunoscut în amănunțime stadiul de pregătire militară a insurecției armate, realitatea este cu totul alta.

Pregătirea militară a insurecției armate nu a fost cunoscută în absolut toate amănunțele ei decât de conducerea Partidului Comunist Român ; rezultatul tuturor analizelor și concluziilor cu care venea inginerul Ceaușu și membrul respectiv din Comitetul Militar nu a fost adus decât la cunoștința conducerii Partidului Comunist Român. Nimănui altuia. Nici regelui, nici generalului Sănătescu, nici anturajului de la palat, nici lui Maniu, nici lui Brătianu, nici oricărui altcuiva.

Din motive bine justificate la care au ajuns cei însărcinați cu pregătirea militară a insurecției armate, regele și generalul Sănătescu au fost ținuti la curent doar cu aspecte ale pregătirii militare ale acestui act, nu în amănunt. Și mai puțin decât cei doi de mai sus au fost informați ceilalți de la palat. Maniu și Brătianu au cunoscut anumite aspecte cu totul generale din această pregătire, pe care le-au aflat probabil de la rege, generalul Sănătescu sau de la cei din anturajul palatului, cunoscători ai unor acțiuni laterale.

Numai procedînd astfel s-a putut realiza una dintre condițiile esențiale care au stat la baza pregătirii militare a insurecției armate și implicit la reușita ei, aceea a păstrării unui desăvîrșit secret, ce a surprins total gestapoul german și siguranța generală a statului.

Una din probele cele mai evidente că regele și anturajul său nu erau la curent cu stadiul amănunțit de pregătire militară a insurecției armate din Capitală este faptul relatat mai sus, privind urgența cu care am fost chemat la palat — ca membru în Comitetul Militar răspundeam de pregătirea operațiilor militare — pentru a se informa asupra stadiului exact al acestei pregătiri.

Am sosit la „Casa nouă“ la orele 16,30. Am intrat grăbit prin intrarea pe care o foloseam de obicei pe timpul cît am fost directorul școlii fostului rege, nu prin intrarea principală. Într-un colț al coridorului, oarecum mascat, am zărit pe maiorul Anton Dumitrescu, care mi-a făcut un semn cu mîna, cu un grup de militari (plutonierul D. Bîlă, plutonierul D. Rusu și sergentul instructor Dinu Cojocar); era echipa care urma să aresteze pe Antonescu.

M-am îndreptat direct spre camera în care se afla biroul regelui. Aici se găseau I. Mocsony-Stîrcea, Mircea Ioanițiu, Gr. Niculescu-Buzești, generalul A. Aldea și colonelul Emilian Ionescu — adjutant regal.

Cînd am deschis ușa, în cameră domnea o tăcere adîncă. Pe fețele tuturor se citea o preocupare profundă. Toți stăteau nemișcați pe scaune, în afară de colonelul Emilian Ionescu, care stătea mai deoparte, în picioare. Nu am făcut mai mult de un pas, după ce am intrat în cameră, cînd Mocsony-Stîrcea s-a ridicat din fotoliu împins ca de un resort și s-a îndreptat cu pași grăbiți în întîmpinarea mea. Acesta, necunoscînd — pe de o parte — stadiul amănunțit al pregătirii militare a insurecției armate din Capitală și — pe de altă parte — fiind la curent cu cele hotărîte cu o zi înainte în legătură cu data insurecției

armate — joi 24 august cel mai devreme și sîmbătă 26 august cel mai tîrziu — cum în acea zi era miercuri 23 august, m-a întrebat dacă pregătirile acțiunilor militare stabilite să succeadă imediat arestării lui Antonescu sînt terminate.

Fără a-l informa cu detalii, i-am răspuns afirmativ. În general toate lucrurile erau puse la punct. Partidul comunist avea formațiunile de luptă patriotice gata să intre în acțiune. Conform planului inițial, unitățile militare erau și ele pregătite de luptă.

Apoi am plecat imediat, ducîndu-mă în Splaiul Independenței 57. La ora 17,20 am luat legătura cu locotenent-colonelul N. Cristea, maiorul I. Rasoviceanu și maiorul D. Vișteleanu, trecînd la multiplicarea ordinului de operații. S-au interzis orice intrări și ieșiri din comandament fără aprobarea scrisă a șefului de stat-major, s-au blocat telefoanele. Comandamentul a fost pus în stare de apărare, în măsura de a rezista chiar la încercuire. Partidul comunist, în acest timp, își aducea în dispozitivele prestabilite formațiunile de luptă patriotice, alcătuite în cea mai mare parte din muncitori înarmați. În perioada următoare, evenimentele s-au succedat cu deosebită rapiditate și intensitate :

Ora 18

— transmiterea ordinului telefonic „Pajura” (alarmarea trupelor) și convocarea comandanților de unități la C.M.C.

Ora 18,30

— transmiterea ordinului telefonic „Stejar extremă urgență” (intrarea trupelor în dispozitivul de luptă).

Ora 19

— sosirea la Comitetul militar al Capitalei (C.M.C.) a comandanților de unități (colonelul Dan Ionescu — comandantul Regimentului 2 călărași purtat ; colonelul Marcel Olteanu — Regimentul de gardă călare ; colonelul Popescu — Regimentul de gardă al conducătorului ; colonelul Ariton — Regimentul de jandarmi din Capitală ; lt.-colonel Mircea Tomescu — Regimentul 4 roșiori blindat, etc.) ;

— punerea la curent a acestor comandanți cu noua situație (expunerea generală a fost făcută de generalul Iosif Teodorescu, cea de detaliu de către șeful de stat-major).

Ora 19,30

— documentarea amănunțită a comandanților de unități de către șeful de stat-major, privind sarcinile ce le reveneau.

Ora 21

— înmînarea ordinului de operații ;

— plecarea comandanților la unitățile respective.

Ora 21,15

— începerea ocupării obiectivelor române.

Ora 21,30

— sosirea la C.M.C. a inginerului Ceaușu (Emil Bodnaraș) ;

— întrevăderea tov. Bodnaraș cu generalul Iosif Teodorescu și mulțumirile adresate acestuia pentru atitudinea sa adînc patriotică ;

— întîlnirea tov. Bodnaraș cu maiorii Rasoviceanu și Vișteleanu, pe care dorea să-i vadă personal ; pe acești ofițeri îi cunoștea îndeaproape numai prin

munca depusă și rezultatele obținute în timpul pregătirii militare a insurrecției armate ;

— lăsarea la C.M.C. a doi tovarăși din formațiunile de luptă patriotice, ca legătură permanentă cu comandamentul acestor formațiuni, aflat în Aleea Alexandru 21, de altfel sediul P.C.R.

Ora 22

— începerea blocării prin foc a obiectivelor germane ;

— citirea la radio a mesajului regal ;

— întărirea pazei de la podul Băneasa, pentru a preîntîmpina orice eventuală încercare de pătrundere în Capitală a trupelor hitleriste aflate la nord de București.

Ora 24

— terminarea blocării prin foc a principalelor obiective germane. Cu aceasta a luat sfîrșit starea de încordare în care ne aflam începînd de la ora 17, stare de încordare ajunsă la un moment dat la limitele sale maxime, critice. O primă fază a insurecției armate putea fi considerată ca încheiată cu succes.

După cum se știe, a doua zi (24 august), în zori, la ora 4, au început luptele, care au durat trei zile, de ocupare a obiectivelor germane aflate în interiorul Capitalei.

★

Locotenent-colonel în rezervă ANTON DUMITRESCU. De la începutul lunii decembrie 1939 și pînă după 23 August 1944, am făcut parte, ca ofițer, din Batalionul de gardă regală la palatul din Calea Victoriei. În această calitate, și în același timp ca însoțitor al regelui pentru paza personală, precum și ca om de legătură al acestuia cu diferite persoane politice, am avut posibilitatea să cunosc îndeaproape, în perioada dictaturii militare-fasciste, starea de spirit a cercurilor palatului și evoluția ei, activități ale acestora și să contribuie, în baza atribuțiilor mele, la unele din ele.

Data fiind natura serviciului meu, mă voi referi îndeosebi la cadrele militare, avînd mai puțin cunoștință de acțiunea desfășurată pe un plan mai vast de forțele antihitleriste, pentru doborîrea dictaturii și scoaterea României din războiul antisovietic.

La finele anului 1943, grupului militarilor din cercurile palatului — generalii C. Sănătescu, Gh. Mihail, Ilie Crețulescu, Bardan Ștefan, coloneii D. Dămăceanu, Radu Rusescu ș.a. — se alătură generalul C. Vasiliu Rășcanu, care preia comanda Corpului 5 teritorial.

Prin conlucrarea cu comuniștii, întreaga activitate a cercurilor palatului, care în anii precedenți avusese mai mult un caracter de tonări, de găsiri de soluții pentru ieșirea din situație, capătă de data aceasta aspectul unei combativități necunoscute, fiind încadrată într-un plan de acțiune precis și viabil propus de comuniști și adoptat de toți ceilalți.

În ce mă privește, în anul 1944, am continuat să fac legături între palat și o parte din persoanele angajate în acțiunea de răsturnare a dictaturii fas-

ciste și de trecere a țării de partea Națiunilor Unite. Totodată m-am ocupat de instruirea efectivului Batalionului de gardă pentru folosirea lui în acțiunea ce se pregătea. În acest sens am lucrat sub ordinele colonelului Ionescu Emilian, care, în urma unor schimbări intervenite la palat, a fost numit adjutant regal. Împreună cu el, am analizat modul cum să fie canalizată munca cu ofițerii, subofițerii și ostașii din Batalionul de gardă pentru îndeplinirea misiunii ce revenea acestei importante unități.

De asemenea, întrucât în ipotezele de arestare a lui I. Antonescu figura ca cea mai probabilă aceea a arestării la palatul din București sau la Predeal, s-au luat măsuri pentru o nouă dozare a efectivului batalionului pe cele două obiective. Astfel, în București am căutat să realizăm o rezervă mobilă cu care să se execute, după împrejurări, colaborarea cu compania de pază de la palatul din Calea Victoriei, ce fusese întărită cu un pluton de tancuri. Pentru localitățile din munți se stabilise a se coopera cu Batalionul 1 vânători munte și în caz extrem cu alte unități din zona petroliferă din subordinea Corpului 5 teritorial. Din punct de vedere militar, în București, batalionul nostru se încadra în planul general de acțiune pe Capitală, iar la Predeal în cel pentru Valea Prahovei.

Pentru a se produce cât mai repede și precis actul arestării lui I. Antonescu și guvernului său, am studiat în amănunt cu colonelul Ionescu Emilian procedul ce se va aplica în cazul când arestarea se va face în București sau la Predeal.

Persoanele suspecte din palat au fost supravegheate în mod continuu. Am făcut rezerve de muniție și de armament ușor și greu pe care le-am depozitat în aripa stîngă a palatului din Calea Victoriei. Această măsură a fost determinată și de faptul că alături se aflau hotelul Athénée Palace și hotelul Splendid-Park, care erau înțesate cu nemți. Rezerve de muniții și armament am făcut și la cazarma batalionului din cartierul Ghencea, precum și la Predeal.

Cu convingerea fermă în succesul acțiunii, mă preocupa totuși modul cum se vor comporta ofițerii și ostașii Batalionului de gardă, ai unităților cu care colaborez și în general întreaga armată și populația. Într-adevăr, spre mîndria noastră a tuturor, aceștia au fost la înălțimea cerințelor și misiunilor primite în evenimentele ce au urmat.

În dimineața zilei de 23 august 1944, am fost chemat de rege la telefon și mi-a comunicat ca din acel moment să nu mă mișc din locuința sa. M-am conformat întocmai. De aici aveam legătură telefonică cu comandantul companiei de gardă, căpitanul Teodorescu Gh., singurul dintre ofițerii batalionului care știa unde mă aflu. Am fost înștiințat de către colonelul Ionescu Emilian că I. Antonescu a cerut audiență la palat și că în timpul acesteia urmează să fie arestat.

Pregătirile pe un plan mai mare, cunoscute de reprezentanții partidului comunist, palatului și ai ofițerilor superiori au ajuns la cunoștința mea numai în ceea ce privește misiunea descrisă în aceste rînduri.

Colonelul Ionescu Emilian, împreună cu mine, a verificat ipoteza în care se va desfășura arestarea, locul unde vor fi închiși cei doi Antonești — camera de tezaur a Coroanei, care din cauza bombardamentelor fusese golită și obiectele de valoare duse la Sinaia —, locul pentru ceilalți membri din guvernul antonescian; întrebuintarea companiei de gardă, care a primit ordin să intre în alarmă de exercițiu, cunoscută și pusă în practică în diferite împrejurări. Pentru efectuarea arestării s-a constituit o echipă compusă din plutonierii Bîlă D., Rusu D. și sergentul major Dinu Cojocar. Împreună cu cei trei subofițeri m-am

instalat în locuința indicată — în casa scării de serviciu — și aici, în așteptarea evenimentului, am analizat ceea ce aveam de executat.

La ora 16 a sosit la palat Mihai Antonescu, care a fost condus de colonelul adjutant Ionescu Emilian în sufragerie. La scurt timp a sosit și I. Antonescu. Așteptam încordați. Trecuse aproape o oră. Or fi renunțat? Ezitau? În jurul orei 17, colonelul Ionescu Emilian îmi face semn să intru în sufragerie. Împreună cu cei trei subofițeri, am intrat în sufragerie, am salutat, după care m-am îndreptat spre cei doi Antonești spunând formula: „Din înalt ordin, sînteți arestați!”. I. Antonescu, surprins, a spus: „Ce-i asta, Sănătescule, vin ca un om cinstit și mă tratați ca pe un bandit?”.

Plutonierul Rusu D. a prins pe I. Antonescu din spate. Eu și cu Bîlă am căutat să imobilizăm atît pe M. Antonescu cît și pe I. Antonescu, mai ales că acesta din urmă devenise foarte agitat, insultîndu-mă și chiar lovindu-mă. Se crease un moment critic. Atunci, colonelul Ionescu Emilian, foarte hotărît, a ordonat: „Maiorul Dumitrescu, treci la executare!”. Regele și cu generalul Sănătescu au ieșit din sufragerie. Împreună cu cei trei subofițeri am „impulsionat” mișcarea celor doi Antonești din sufragerie pe coridor, spre camera pregătită.

În momentul trecerii prin coridor, Ion Antonescu s-a adresat celor ieșiți din birou (colonelul Ionescu Emilian, Gl. Aldea, Niculescu Buzescu, Ion Stîrcea și M. Ioanițiu), care priveau cum îi duceam, cu cuvintele: „Nenorociților, mîine veți fi spînzurați în piață, căci vin germanii cu forțe noi!”

Ajunși în fața camerei, cei doi Antonești erau foarte agitați. I. Antonescu a vociferat: „Aici băgați voi pe mareșalul României?”. Cu mare greutate au fost introduși și închiși. Am lăsat pentru paza lor pe plutonierul Rusu D. și pe sergentul-major Dinu Cojocar, după care am numit și pe căpitanul Mișca Augustin. Colonelul Ionescu Emilian și cu mine am trecut apoi în aripa dreaptă a palatului, de unde am supravegheat arestarea escortelor celor doi Antonești de către căpitanul Teodorescu Gh. *

Imediat s-a trecut la arestarea membrilor guvernului. Aceștia au fost invitați la palat sub pretextul ținerii unui Consiliu de Coroană. Arestarea s-a

* Iată cum relatează acest episod Gh. Teodorescu:

Mașinile cu care au venit cei doi Antonești și cele de escortă au fost scoase din curtea palatului și parcate în fața actualei Biblioteci universitare. În timpul parcării mașinilor am schimbat cîteva cuvinte cu ofițerii veniți în escorta lui Ion Antonescu și le-am promis că-i voi anunța eu cînd pleacă „domnul mareșal”, pentru a pregăti mașinile.

Era ora 17 și cîteva minute; col. adj. Ionescu Emilian a ieșit pe scara casei regale și mi-a comunicat: „Gata. Luați măsuri pentru arestarea escortelor, vedeți să nu scape nici unul!”

Am plecat în fugă către curtea batalionului de gardă. Din mers am ordonat locotenentului Stoenescu Sever să dea alarma pentru a se întări paza palatului și să aducă o grupă de militari la intrarea din Calea Victoriei, iar eu mi-am continuat drumul către locul unde escortele așteptau liniștite plecarea celor veniți în escortă. Ajuns în Calea Victoriei, m-am adresat celor doi ofițeri șefi de escortă, invitîndu-i în palat pentru a primi ordine. Deoarece invitația mea nu era ceva obișnuit pentru niște ofițeri veniți în escortă, aceștia la început au ezitat să dea urmare invitației și, numai după insistențe, au intrat în palat unde au fost făcuți inofensivi și conduși în incinta companiei de gardă.

M-am deplasat apoi la mașinile ce așteptau plecarea lui M. Antonescu și, fără nici o explicație, am ordonat tuturor agenților și subofițerilor să urce imediat în mașini și să intre în curtea palatului. După ce ultima mașină a intrat în curte, am ordonat închiderea porților palatului. La biroul de informații al palatului, care se găsea la parterul aripii cu sala mică a palatului, l-am găsit pe locotenentul Stoenescu Sever, care mă aștepta cu o grupă de circa opt oameni înarmați cu carabine și o pușcă-mitralieră. Am luat comanda acestei grupe, cu ajutorul căreia am dezarmat și arestat pe toți însoțitorii Antoneștilor.

făcut în ordinea sosirii lor. Menționez că toată acțiunea s-a desfășurat fără zgomot și fără ca cineva să prindă de veste. Populația Capitalei se plimba obișnuit pe Calea Victoriei, patrulele germane circulau ca de obicei, neobservând nimic deosebit din cele petrecute la palat. Singurul lucru neobișnuit pentru un cunoscător era doar faptul că la acea oră la palat sentinelele erau dublate.

În noaptea de 23/24 august, I. Antonescu și membrii guvernului arestați au fost luați în primire de o formațiune de luptă patriotică și transportați într-o casă conspirativă a Partidului Comunist Român.

În jurul orei 1, pentru a se pune în siguranță, regele, însoțit de colonelul Ionescu Emilian, comandorul Gherghel Arpad, subsemnatul, M. Ioanițiu, plutonierul Bîlă și încă doi subofițeri, a pornit cu trei mașini spre comuna Dobrița. Când am ajuns în apropiere de Tribunalul Mare, am fost somați, prin surprindere, cu rafale de pușcă-mitralieră. Coloana s-a oprit. Erau ostași români care intraseră în dispozitiv de luptă. În drum, la Mihăilești, am fost opriți de o patrulă germană. I-am explicat că sîntem de la Secția operații din Marele stat major. Ne-a salutat și ne-a lăsat liberi.

★

ILIE DINUȚ, NICOLAE PROSAN. În cele ce urmează vom relata despre misiunea formațiunii de luptă patriotice din care făceam parte și noi, semnatarii acestor rînduri, organizată de partid în scopul arestării și asigurării pazei guvernului militar-fascist.

După cum se știe, o echipă de ofițeri și subofițeri din garda palatului, în împrejurările ivirii momentului favorabil arestării la palat, a îndeplinit această misiune.

Concomitent, partidul comunist a pregătit o formațiune de luptă care să intre în acțiune la momentul potrivit. Această importantă sarcină a fost încredințată organizațiilor de partid de la restaurantele „Cina” și „Consiliul de patronaj”. Alegerea nu a fost făcută întâmplător, ci avînd în vedere atît amplasarea locului de muncă, cît și efectivul și experiența acestor organizații de partid. Ambele își desfășurau activitatea în unități care își aveau sediul chiar în piața palatului, cunoscînd îndeaproape atît locul și împrejurimile, cît și forțele hitleriștilor aflate în această parte a orașului, capacitatea de luptă și modul lor de acțiune. Prin natura muncii noastre la aceste restaurante, noi cunoșteam îndeaproape pe generalii Hansen și Gerstenberg, precum și pe alți generali și ofițeri superiori hitleriști, fără ca ei să bănuiască măcar că erau sub supravegherea permanentă a comuniștilor.

Misiunea ce urma s-o îndeplinim depășea posibilitățile unei singure echipe. Din această cauză au fost antrenate două echipe. Din cadrul organizației de partid de la restaurantul „Cina” au fost antrenați comuniștii Nicolae Prosan, Ion Constantinescu, Nicolae Dumitrescu și Vasile Iliescu, iar din organizația de partid de la restaurantul „Consiliul de patronaj” comuniștii Ilie Dinuț, Ioan Miroiu și Ion Marghian. Astfel s-a alcătuit o formațiune patriotică compusă

din 7 luptători, comanda ei fiind încredințată comunistului Ștefan Mladin, care avea legătură directă cu reprezentantul conducerii P.C.R.

Evenimentele istorice de la 23 August 1944 ne-au găsit gata de luptă. În după-amiaza acelei zile memorabile, către ora 18,30, ne-am adunat, potrivit dispozițiilor primite, în casa conspirativă a partidului, aflată în strada dr. Felix, nr. 89, unde locuia comunistul Ioan Miroiu.

În acest timp, Ștefan Mladin, comandantul grupei, se afla la Comandamentul central al formațiunilor de luptă patriotice, unde avusese loc repartizarea misiunilor de luptă pe Capitală. A venit de acolo, comunicându-ne că partidul ne-a încredințat o misiune specială, care ni se va comunica la momentul potrivit. În vederea îndeplinirii ei, trebuia să ne deplasăm la palatul regal din Calea Victoriei și să pătrundem înăuntru în baza consemnului „inginer Ceaușu”. Fiecărui dintre noi i-a fost dată câte o banderolă tricolor cu semnul F.L.P., cu indicația de a fi folosită, la semnal, în timpul îndeplinirii misiunii.

În fața noastră stătea sarcina imediată de a ne deplasa cât mai repede și în cea mai deplină conspirativitate la palat. Era o sarcină complicată, deoarece centrul orașului mișuna de hitleriști și agenți ai poliției românești, care țineau palatul sub o supraveghere permanentă. Experiența obținută în acțiunile anterioare ne-a fost folositoare. Am adoptat un dispozitiv corespunzător situației. Mergeam doi câte doi la o distanță care ne permitea totuși să ținem o strânsă legătură. Fiecare era înarmat cu câte un pistol, avînd, totodată, un clește izolator și alte unelte necesare unor astfel de acțiuni. Am urmat traseul strada dr. Felix, Piața Buzzești, Calea Griviței, apoi Calea Victoriei pînă în Piața palatului, tăind cablurile telefonice germane. Am săvîrșit aceste acte de sabotaj conștienți fiind că dezorganizarea sistemului de legătură al inamicului ne ușura îndeplinirea misiunii principale ce ni se încredințase.

În jurul orei 22, pe baza consemnului dinainte stabilit, am pătruns în incinta palatului, prin intrarea din Calea Victoriei. Pe străzi începuseră a se auzi rafalele armelor. Imediat am fost conduși în sala de arme, unde am fost întâmpinați de tovarășul Emil Bodnaraș, care s-a interesat asupra modului în care am parcurs traseul pînă la palat. Apoi ne-a anunțat marea veste a doborîrii dictaturii militare-fasciste, arătînd că nouă ne revenea misiunea de încredere de a lua sub stare de arest căpeteniile antonesciene reținute în palat, de a le transporta în cea mai deplină conspirativitate la locul stabilit de conducerea partidului și de a le păzi cu toată grija, astfel ca reușita insurecției, începută odată cu arestarea lor, să se desfășoare conform planului stabilit de către P.C.R. Eram fericiți și mîndri de încrederea ce ni se acordase, de faptul că ne-a fost dat să fim participanți activi la asemenea evenimente istorice.

În îndeplinirea misiunii simțeam că nu sîntem singuri, ostașii din garda palatului fiind gata de luptă. Ofițerul care condusese acțiunea de dezarmare a gărzilor celor doi Antonești ne-a pus la dispoziție armament.

Pregătirile fiind terminate, către ora 24, am luat sub pază căpeteniile antonesciene — I. Antonescu, M. Antonescu, C. Pantazi, Piky Vasiliu, M. Elefterescu — pe care i-am îmbarcat într-un camion acoperit, încadrîndu-i pe fiecare cu câte un luptător gata de a face față oricăror eventualități. Camionul a fost

escortat de două mașini ale partidului comunist. În cea din față se afla tovarășul Emil Bodnaraș, care ne-a condus pe străzi lăturalnice pînă în bulevardul Pache, ajungînd apoi în șoseaua Mihai Bravu, din care am intrat în cartierul Vatra Luminoasă. Mașina s-a oprit în fața unei case cu etaj. Era una dintre casele conspirative ale partidului, rezervată special unei astfel de situații.

În cel mai strict secret, arestații au fost introduși în clădire și repartizați în camere.

Reușita deplină a acțiunii depindea de păstrarea secretului privind locul de detențiune. În acest scop ni s-au dat dispoziții detaliate cu privire la organizarea pazei arestaților și securității clădirii. Fiecare a anunțat în scris familia că va lipsi cîteva zile, fiind plecat într-o misiune în afara orașului. Scrisorile le-a luat Ștefan Mladin, care a plecat împreună cu reprezentantul partidului la Comandamentul formațiunilor de luptă patriotice. Conducerea formațiunii a fost încredințată lui Nicolae Prosan, unul dintre semnatarii acestor rînduri.

Conștienți de răspunderea ce ne revenea, am trecut imediat la organizarea pazei. Am fixat cîte un post de pază la fiecare dintre cele două camere în care erau cazați arestații, ținînd permanent ușa deschisă pentru a-i avea sub o strictă supraveghere. Totodată, am elaborat un plan de luptă potrivit căruia, în cazul unor eventualități neprevăzute, deținuții să fie închiși în subsol, iar formațiunea să lupte cu arma în mînă.

Cînd aviația hitleristă a început, în dimineața zilei de 24 august 1944, să bombardeze Capitala, am luat noi măsuri pentru întărirea pazei. La cererea noastră, formațiunea de luptă a fost întărită cu încă doi oameni.

Lupta eroică a poporului român a dat cursul cunoscut evenimentelor istorice din august 1944. Zi și noapte ascultam la aparatul de radio pe care-l aveam la dispoziție comunicate și informații despre marșul victorios al insurecției. Ne-a crescut inima de bucurie cînd, la 26 august 1944, am auzit crainicul anunțînd : „Capitala țării este liberă. Armata română este stăpînă în toată țara“.

La 28 august, cînd forțele insurecționale au zdrobit definitiv toate grupările germane din împrejurimile Bucureștiului, iar în alte părți ale țării focarele de rezistență germane erau în majoritatea lor lichidate, primejdia unei intervenții germane pentru salvarea membrilor guvernului antonescian — dacă printr-o împrejurare spionajul hitlerist ar fi descoperit locul unde aceștia se aflau, ceea ce era aproape imposibil — dispăruse.

În ziua de 31 august 1944, în timp ce continuam să ne îndeplinim misiunea încredințată, am ascultat la radio comunicatul prin care se anunța că populația Capitalei libere întîmpină primele unități și mari unități sovietice.

Misiunea noastră nu era încă terminată. Paza deținuților, mai ales aprovizionarea lor cu hrană corespunzătoare, ne dădea multă bătaie de cap. Pentru asigurarea unei securități depline nu puteam folosi alte persoane, fiind nevoiți să ne ocupăm tot noi de procurarea, prepararea și servirea alimentelor. Aprovizionarea o făceam prin Ioan Miroiu din piața Obor, care ajuta și la pregătirea alimentelor.

În tot timpul deținuții au căutat, dar fără succes, să ne slăbească vigilența, să ne impresioneze, să ne influențeze și chiar să ne corupă. Ion Antonescu căuta

în permanență să ne intimideze prin atitudinea sa arogantă. Mihai Antonescu și Piky Vasiliu au căutat să ne corupă cu obiecte de preț și promisiuni demagogice, iar Mircea Elefterescu cu sume mari de bani pe care le avea depuse la băncile din Elveția. Uneltirile lor meschine erau atât de departe de gândurile și planurile noastre pentru patria care se eliberase.

Ajutați și sfătuiți de reprezentantul P.C.R., care ne vizita aproape zilnic, am reușit să ne îndeplinim întocmai sarcina de mare răspundere încredințată de partid. După 11 zile și 12 nopți de veghe, în dimineața zilei de 3 septembrie 1944 am fost anunțați că misiunea noastră se apropie de sfârșit. Am luat măsurile necesare pentru scoaterea arestaților din clădire.

În fața casei s-au oprit două camioane militare, aflându-se în fiecare câte 25—30 de ostași sovietici, trei Gaz-uri, din care au coborât ofițeri superiori sovietici, precum și autoturismul cu care venise tovarășul Emil Bodnaraș. Cel mai mare în grad dintre ofițerii sovietici ne-a felicitat călduros pentru curajul de care am dat dovadă în executarea acestei misiuni dificile.

Arestații au fost imbarcați în Gaz-uri, fiind încadrați și supravegheați de trei membri ai formațiunii noastre : Prosan Nicolae, Dinuț Ilie și Constantinescu Ion. Ceilalți luptători au plecat direct la Comandamentul formațiunilor de luptă patriotice. Mașinile au fost încadrate de cele două camioane încărcate cu ostași sovietici. Convoitul s-a îndreptat spre șoseaua Colentina, oprindu-se în localitatea Afumați, unde se afla cartierul Comandamentului sovietic. Casa în care au fost cazați arestații era păzită de o gardă puternică, formată din ofițeri sovietici și cei trei luptători români.

A doua zi, la 4 septembrie 1944, către ora 10, și-a făcut apariția mareșalul R. Malinovski, însoțit de tovarășul Emil Bodnaraș și de doi generali sovietici, care l-a chestionat pe I. Antonescu, discuție la care am asistat și noi. Apoi unul din generalii sovietici a elogiât capacitatea de luptă a P.C.R., felicitându-ne pentru modul strălucit în care ne-am făcut datoria. Ne-am despărțit de generalii sovietici, mergând la Comandamentul formațiunilor patriotice unde ne așteptau noi misiuni în lupta împotriva armatelor hitleriste, pînă la zdrobirea lor definitivă.

Expertii financiari străini din România și legile de conversiune a datoriilor din anii 1932-1933

Creșterea sarcinilor datoriei publice a României în anii crizei economice mondiale de supraproducție, ca urmare a noilor împrumuturi oneroase contractate, instituirea oficială a controlului financiar străin au adâncit starea de dependență a țării față de puterile imperialiste străine, ai căror reprezentanți ajung să dicteze, în mare măsură, politica ei internă și externă. „Consilierii tehnici” străini, instalați la Banca Națională, la Ministerul de Finanțe, la C.F.R., în urma contractării împrumuturilor din 1929 și 1931, exercitau un adevărat control asupra finanțelor țării, făcând totul pentru a asigura plata la termen a ratelor împrumuturilor străine. Foarte atenți față de orice măsură care putea stânjeni executarea întocmai a obligațiilor înscrise în contracte, experții financiari au urmărit „cu îngrijorare” agravarea problemei datoriilor interne, preconizând totdeauna soluții care să nu aducă prejudicii intereselor pe care le reprezentau.

În cele ce urmează, pe bază de materiale documentare, în parte inedite, sînt relevate unele aspecte ale imixtiunii experților financiari străini în pregătirea și adoptarea legilor de conversiune a datoriilor din anii 1932—1933.

Criza economică din anii 1929—1933, care a cuprins întreaga economie a României, a avut urmări deosebit de grave în agricultură, ducînd la scăderea catastrofală a prețurilor la produsele agricole și la supraîndatorarea gospodăriilor țărănești.

După unele statistici oficiale ale timpului, datoriile țărănești însumau în 1931 între 120 și 150 miliarde de lei¹. Calcule efectuate pe baza unei statistici întocmite în 1932 de serviciul de statistică judiciară din Ministerul Justiției arată că 64,05 % dintre țărani erau datori cu sume care reprezentau în medie 15 100 de lei pe cap de debitor și 6 600 pe hectar². În realitate, media datoriilor la hectar, care varia de la regiune la regiune, de la județ la județ, se ridica uneori cu mult deasupra celei arătate mai sus³.

¹ *Enciclopedia României*, vol. IV, p. 648.

² A. Petric, *Din politica antipopulară și antinațională a guvernelor burghezo-moșierești în perioada crizei economice mondiale: Legile de conversiune a datoriilor agricole*, în „*Analele Universității „C. I. Parhon”*”, Seria științe sociale-istorie, nr. 16/1960, p. 169.

³ *Enciclopedia României*, vol. IV, p. 648.

Această situație a constituit, încă din primii ani ai crizei economice, izvorul unor profunde nemulțumiri cu tendință de generalizare în întreaga țară. În buletinul lunar nr. 10 din 1929 asupra evenimentelor interne, întocmit de Inspectoratul general al jandarmeriei, se sublinia că „pe alocuri populația se arată nemulțumită din cauză că produsele agricole sînt prea ieftine, trebuind astfel să vîndă cantități mari spre a putea face față achitării datoriilor și plății impozitelor care s-au mărit simțitor”⁴. În raportul întocmit la 18 decembrie 1930 de colonelul Topor R. Ioan, controlor la Inspectoratul general al jandarmeriei rurale, privitor la starea de spirit din comunele județului Covurlui se menționa că principalele probleme care frămîntă populația din acest județ sînt: „a) prețurile scăzute ale cerealelor; b) impozitele; și c) datoriile către bănci și particulari”⁵. „Aproape că nu există sătean — se spunea în acest raport — care să nu fie dator, iar datoriile întrec cu mult activul lor (pămîntul, casa, vitele și inventarul)”⁶.

Scăderea prețurilor la produsele agricole și îndatorarea peste măsură a gospodăriilor țărănești la bănci și cămătari⁷, imposibilitatea de a face față impozitelor, mereu crescînde, au creat o stare de efervescență în rîndurile țărănimii. Referindu-se la aceasta, Nicolae Iorga nota în *Memorii* la 13 mai 1930: „Lumea se teme de revoluție”⁸. Iar mai tîrziu, la 15 martie 1931, relatînd călătoria de la Craiova la Tg. Jiù, scria: „Satele din jur fac bună impresie. Totuși fostul prefect liberal, d-nul Hasnaș, crede că în totala lipsă de autoritate ele ar fi gata de răscoală”⁹. La 22 martie 1931, N. Iorga adăuga că, după părerea lui Gh. Tătărașcu, „în Gorj toate sînt gata pentru o răscoală”¹⁰.

Același lucru rezultă și din rapoartele întocmite de autorități. „Agitația în cuprinsul județelor Bucovinei — se arăta într-un raport trimis la 7 februarie 1931 Ministerului de Interne — se întetește, și din informațiile culese rezultă că în martie va avea loc un nou 1907”¹¹.

Starea de nemulțumire care cuprinsese țărănimea a generat numeroase mișcări, în forme variate și de intensitate diferită. Cele mai frecvente au fost însă refuzul de a plăti impozitele și datoriile, opoziția tot mai hotărîtă față

⁴ Arhiva istorică centrală (în continuare A.I.C.), fondul Ministerul de Interne, dosarul nr. 46/1929, fila 360.

⁵ *Ibidem*, dosarul nr. 165/1931, fila 3.

⁶ *Ibidem*, fila 4.

⁷ În legătură cu problema consecințelor scăderii prețurilor la cereale asupra situației țărănimii prezintă interes unele relatări cuprinse în „Memoriul asupra operațiunii de vînzare în comun a cerealelor din recolta anului 1929”, întocmit la 2 octombrie 1930 de Banca Federală „M. Kogălniceanu” din Covurlui-Galați. Deși „memoriul” caută să apere interesele băncii, el dezvăluie totuși consecințele scăderii prețurilor asupra situației țărănimii care a depus cerealele spre vînzare în comun, primind pentru aceasta un avans. Memoriul arată: „Întrucît vînzarea majorității cantităților de cereale depozitate s-a făcut după un timp prea îndelungat de la depozitarea lor, prețul obținut prin vînzare a fost redus atît prin scăderea prețurilor la cereale, cît și printr-o majorare foarte însemnată a cheltuielilor pentru depozitarea mărfurilor pe un timp îndelungat, întrucît vînzările s-au continuat pînă în luna iunie 1930 pentru cereale depuse în toamna anului 1929... Aceste prețuri — continuă memoriul — nu numai că nu prezintă pentru deponenți nici un avantaj, cum au înțeles atunci cînd au depus cerealele pentru vînzare în comun, dar sînt departe de a egala cel puțin prețurile ce le-ar fi putut obține acești deponenți dacă ar fi făcut vînzarea așa cum obișnuiesc ei la comercianți și mai mult încă — nu acoperă nici avansul de 75% ce li s-a plătit în momentul depunerii” (A.I.C., fondul Ministerul de Interne, dosarul nr. 165/1931, fila 8).

⁸ N. Iorga, *Memorii*, vol. V, p. 396.

⁹ *Ibidem*, vol. VI, p. 65.

¹⁰ *Ibidem*, p. 69.

¹¹ A.I.C., fondul Ministerul de Interne, dosarul nr. 175/1931, fila 5.

de executările silite. De pildă, dintr-o situație întocmită la 18 decembrie 1930 în 32 de comune ale județului Covurlui privind încasările statului — fondul agricol — reiese că restanțele pe 1930 variau între 15 și 62% în comparație cu media de 5% existentă în aceeași perioadă în anii anteriori. „Perceptorii afirmă — se scrie în raportul respectiv — că încasările au mers foarte greu“ și dacă nu au avut incidente cu populația aceasta se explică prin faptul că „n-au încasat decât cu mari rugăminți și atît cît li s-a dat. Nu este posibil a încasa nimic forțat“¹². În legătură cu executările silite, raportorul adaugă : „Nu s-a făcut nici o executare de sentință pentru datorii fără ca cei în cauză să nu se opună la executare. Considerațiune sau respect față de judecător și de autoritate aproape că nu mai există. Cînd se duce judecătorul însoțit de notar și jandarm pentru executare, săteanul se pune în poartă și nu dă voie să se intre în curte sau în casă, se adună toți vecinii, copiii și vociferează... Magistrații din Berești au avut din octombrie și pînă în prezent trei cazuri de ultraj și o rebeliune contra lor în cazuri de executări“¹³. „Magistrații afirmă că față de lipsa și îndîrjirea în care se află marea majoritate a populației caută motive pentru amînarea sau suspendarea diferitelor executări...“¹⁴.

Un raport înaintat de poliția orașului Cîmpulung (Bucovina) relatează, de asemenea, că în general atunci cînd urmează să aibă loc executări silite diverși cetățeni „fac o barieră între portărei și particulari, împiedicînd li-citațiile“¹⁵.

În 1931, în unele localități, mișcările țărănești s-au transformat în adevărate răscoale, în cursul cărora au avut loc ciocniri sîngeroase între țăranii răsculați și autorități ca, de pildă, cele desfășurate la Crețeni (Vîlcea), Sperîțeni (Dîmbovița) și Bicaz (Sălaj)¹⁶. Acțiuni țărănești s-au semnalat și în comunele Cașin (Bacău), Boianul Mare (Sălaj), Socol (Caraș) etc. Ele au continuat, deși nu cu aceeași intensitate, și în anul următor¹⁷.

Îngrijorate de consecințele economice pe care le putea avea executarea silită urmată de scoaterea în vînzare a tuturor terenurilor agricole apăsate de datorii, de creșterea mișcărilor țărănești și de perspectiva conjugării lor cu lupta clasei muncitoare, în condițiile stării generale de nemulțumire existentă în țară, cercurile guvernante au hotărît să intervină în raporturile dintre debitori și creditori¹⁸. În raportul cu care legea de conversiune din aprilie 1932 a fost prezentată în senat se sublinia : „Ajunge numai să ne gîndim la consecințele probabile din punctul de vedere social ale unei asemenea execuțiuni silite în masă, pentru ca să ne dăm seama că legea de față este un act de prudență

¹² *Ibidem*, dosarul nr. 165/1931, filele 4—5.

¹³ *Ibidem*, fila 5.

¹⁴ *Ibidem*, fila 4.

¹⁵ *Ibidem*, fila 8.

¹⁶ Vezi : Al. Gh. Savu, *Despre activitatea P.C.R. la sate și dezvoltarea luptei maselor țărănești în anii 1929—1933*, în „Studii și materiale de istorie contemporană“, vol. II, Editura Academiei R.P.R., București, 1962, p. 239—299.

¹⁷ *Ibid.*

¹⁸ Primele măsuri de intervenție a statului în raporturile dintre debitori și creditori s-au făcut înainte de adoptarea legii de conversiune. La 18 decembrie 1931 a fost adoptată *Legea pentru suspendarea executărilor silite*, care suspenda pînă la 15 februarie 1932 toate actele de urmărire și executare împotriva bunurilor rurale. Deoarece pregătirea și discutarea legii de conversiune a datoriilor au durat mai multe luni, această lege menită să liniștească spiritele pînă la legiferarea conversiunii a fost prelungită în două rînduri : din februarie 1932 pînă la 15 martie 1932 și din martie pînă la 1 mai al aceluiași an. (A. Petric, *Op. cit.*, p. 170).

socială”¹⁹. În același sens, raportul la proiectul de lege prezentat în cameră conchidea că legea pentru asanarea datoriilor agricole „pune capăt unei agitațiuni ce primejduia pînă astăzi ordinea socială și curmă o stare anarhică prin care rezistența, pasivă chiar, a debitorilor luase aspectul unui fenomen de dezagregare”²⁰. Este evident efortul de a convinge pe reprezentanții diverselor grupări politice ale burgheziei și moșierimii să consimtă la acordarea unor concesiuni pentru a îndepărta astfel pericolele ce-ar fi rezultat pentru regimul existent din ridicarea la luptă a țărănimii.

Legea de conversiune votată în aprilie 1932²¹ și mai ales *asanarea de drept* prin care datoriile gospodăriilor pînă la 10 ha se reduceau prin lege cu 50% a constituit, fără îndoială, o concesie făcută maselor țărănești din teama față de perturbațiile economice și întetirea mișcărilor țărănești la care ducea aplicarea rigidă a prevederilor dreptului comun: executarea silită. Deși n-a constituit o măsură radicală pentru lichidarea datoriilor micilor proprietari agricoli, asanarea de drept reducea totuși la jumătate datoriile nominale ale uneia din cele mai numeroase categorii de debitori. Din datele publicate de Direcția generală a statisticii judiciare din Ministerul Justiției rezultă că din 3 864 347 de debitori proprietari cu mai puțin de 10 ha care stăpîneau în total 9 654 619 ha au introdus cereri de conversiune 2 474 781, adică 64%. Proprietățile acestora însumau 5 695 568 ha, reprezentînd 58% din suprafața acestei categorii²².

Asanarea de drept, adoptată de altfel după multe ezitări²³, a provocat, și nu întîmplător, cele mai aprinse discuții; ea prevedea amputarea creanței, se atîngea de „principiul sacru” al proprietății capitaliste. În dezbaterile pe marginea proiectului de lege s-a discutat mult despre „sacrificiul creditorului”, care de fapt era mai mult aparent decît real. Așa cum se arăta și în raportul la proiectul de lege, agricultorul strîmtorat, nevoit să recurgă la împrumut,

¹⁹ *Dezbateri parlamentare... Senatul*, „Monitorul oficial”, partea a III-a, nr. 52 din 29 aprilie 1932, p. 1752.

²⁰ *Ibidem* „Camera”, „Monitorul oficial”, partea a III-a, din 11 martie 1932, p. 1 850.

²¹ *Legea pentru asanarea datoriilor agricole* cunoscută mai ales sub denumirea de *legea conversiunii*, adoptată la 19 aprilie 1932, prevedea, în funcție de suprafața de teren a gospodăriilor care intrau în prevederile legii, mai multe modalități de „asanare” a datoriilor: a) *asanarea de drept* prin care datoriile gospodăriilor pînă la 10 ha se reduceau de drept cu 50%, procent socotit de lege ca provenind din acumularea dobînzilor. Restul datoriei se eșalona pe timp de 30 de ani cu o dobîndă de 4%, ratele urmînd să fie încasate pe baza legii de urmărire a veniturilor statului; b) *asanarea prin reducerea dobînzilor acumulate* prin care datoriile proprietarilor mijlocii și mari (peste 10 ha) dacă cel puțin 60% din sumele împrumutate au servit ca investiții în agricultură, puteau fi reduse, după o anumită scară, pînă la 50%, restul datoriei urmînd să fie achitat în doi ani și jumătate; c) *asanarea juridică* privînd, de asemenea, debitorii agricoli cu proprietăți peste 10 ha, care se ofereau să plătească cel puțin 60% din datorie în cel mult 30 de ani; d) *asanarea prin amînarea executării* prin care proprietarii cu gospodării de peste 10 ha care nu puteau sau nu voiau să beneficieze de celelalte modalități de asanare, corespunzătoare acestei categorii, puteau să ceară tribunalului amînarea executării silită, obligîndu-se ca în timp de 3 ani să lichideze datoria, plătiind o dobîndă egală cu scontul Băncii Naționale.

²² *Legea pentru lichidarea datoriilor agricole și urbane*, Editura Librăria „Universală” Alcalay & Co., București, 1934 (Raportul lui A. Bentoiu, p. XXXI).

²³ „Mărturisesc — scrie C. Argetoianu — că pînă la mijlocul lui octombrie (1931 — n.a.) eram încă hotărît să respect pe cît era posibil principiul intangibilității creanței — sau cît mai rămăsese dintr-însul — principiu atît de scump bancherilor și apărât mai tîrziu cu atîta înverșunare de cei în slujba băncilor”. (C. Argetoianu, *Pentru cei de mîine. Amintiri din vremea celor de ieri*, p. 1 428—1 429, Arhiva C.C. al P.C.R., fondul nr. 104, dosarul nr. 8 610).

„a trebuit să primească condițiile dictate sub constrângere...”²⁴ El avea de ales între acceptarea împrumutului „în care numai dobînda depășea valoarea recoltei sau să părăsească cultivarea pămîntului”²⁵. În aceste condiții și pînă la adoptarea legii mulți debitori își plătiseră în parte, alteori în întregime, suma împrumutată, ei continuînd să fie totuși datori din cauza dobînzilor extrem de mari. Nu încape îndoială că în condițiile în care majoritatea debitorilor era insolvabilă, iar executarea silită era suspendată (deși în multe cazuri nici prin această măsură nu putea fi acoperită întreaga datorie), preluarea de stat a obligației de a despăgubi pe creditorii era pentru aceștia de preferat.

În „expunerea de motive” se preciza că prin această lege intervenția statului nu era proclamată „ca un principiu permanent, ci numai ca o necesitate de moment”. Cu toate acestea, cercurile bancare, îndeosebi, au considerat legea „prea radicală”, deoarece admitea „amputarea creanțelor” și intervenția statului în raporturile contractuale dintre particulari.

Împotrivirea cercurilor bancare interne, ostilitatea față de această lege a experților financiari străini, presiunile lor asupra guvernului au dus în scurt timp la adoptarea unei noi legi din care erau înlăturate o parte din prevederile care nemulțumiseră aceste cercuri.

Conversiunea datoriilor a întâmpinat opoziția experților financiari străini. Aceștia erau deosebit de receptivi la orice măsuri care, creînd sarcini noi pentru stat, puneau în primejdie executarea întocmai a obligațiilor privind datoria publică externă. De asemenea, însăși ideea nerespectării și reducerii creanțelor îi neliniștea mult pe reprezentanții cercurilor financiare străine, într-o vreme cînd practica moratoriului, a reducerii datoriilor sau chiar suspendarea unilaterală a plăților, ca urmare a crizei economice mondiale, își făceau tot mai mult loc în relațiile financiare internaționale.

La sfîrșitul anului 1930, atunci cînd problema conversiunii datoriilor agricole nu depășise încă stadiul discuțiilor teoretice, o notă înaintată la 13 noiembrie 1930 de către cabinetul consilierului tehnic de pe lîngă Banca Națională și văzută în aceeași zi de către primul ministru cerea guvernului să sisteze orice discuție cu privire la conversiunea datoriilor agricole și să-și reafirme fidelitatea față de principiile politicii financiare înscrise în program. Referindu-se la tratativele în curs pentru crearea Creditului funciar, nota sublinia că „orice discuție cu privire la problema datoriilor agricole este absolut inoportună în momentul în care se pot angaja tratative hotărîtoare cu privire la Creditul funciar și d-l Rist a arătat foarte precis părerea sa cu privire la această chestiune. O decizie prematură în această problemă comportă pentru guvernul român o responsabilitate foarte gravă; a) în ce privește tratativele pentru Creditul funciar; b) în ce privește situația băncilor și consecințele eventuale ale unei retrageri de depozite”²⁶. Nota cerea guvernului ca

²⁴ *Dezbateri parlamentare ...Camera*, „Monitorul oficial”, partea a III-a, din 11 martie 1932, p. 1487.

²⁵ *Ibid.*

²⁶ A.I.C., fondul Președinția Consiliului de Miniștri, dosarul nr. 23/1930, fila 50. Înființarea „Creditului funciar rural” și a „Creditului agricol” fusese hotărîită prin legea votată în vara anului 1929. Guvernul ducea tratative pentru a atrage capitalul străin la crearea acestor instituții. În schimbul promisiunii că vor participa cu capitaluri, financiarii străini căutau să se asigure, în primul rînd, că guvernul român va aplica cu fidelitate politica financiară înscrise în programul „de stabilizare”. Vorbind despre condițiile acestei participări, consilierul tehnic de pe lîngă B.N.R. sublinia într-unul din rapoartele sale că aceasta presu-

față de „zvонurile fantastice“ și față de manifestările de „slăbire a încrederii“ să facă „o declarație foarte precisă și energică în care să arate că el înțelege să urmeze fără nici o abatere politica financiară definită prin programul de stabilizare“²⁷.

Atât conținutul, cât și tonul folosit în nota citată mai sus pun în ade-vărată lumină pe așa-ziișii consilieri tehnici, care urmăreau asigurarea plăților în contul datoriei publice externe, stăvilind orice măsură a guvernului care ar fi creat greutate în îndeplinirea cu regularitate a acestei obligații, chiar în cazul în care unele din ele erau urgent reclamate de evoluția situației²⁸.

În același timp, în rapoartele sale, consilierul de pe lângă Banca Națio-nală, străduindu-se să demonstreze „consecințele grave“ pe care le-ar putea avea „tentativa de a remedia dificultățile actuale prin măsuri artificiale“ nu se sfia să arate că este vorba de „dispozițiuni de toate felurile în favoarea debitorilor, limitarea prin lege a procentului dobânzii, intervenția statului și a puterii publice în toate domeniile“²⁹. Consilierul tehnic străin recunoștea, firește, că în urma modificărilor intervenite în ultimii doi ani în prețurile și condițiile economice se simte nevoia „anumitor reglementări între creditori și debitori, în special debitorii agricoli“³⁰. Dar era de părere că scopul acestor reglementări „nu va trebui să fie descurajarea debitorilor, ci din contră încu-rajarea lor de a-și plăti cel puțin parțial datoriile în schimbul unor sacrificii consimțite de creditori“³¹.

Intervențiile reprezentanților cercurilor financiare străine au devenit și mai insistente din momentul în care conversiunea a intrat în stadiul legife-rării. Noul raport înaintat de consilierul tehnic de pe lângă B.N.R. în februa-rie 1932 căuta să sugereze că „este important, în orice caz, ca, în ciuda împe-jurărilor cu adevărat excepționale, măsurile care vor fi luate — și care nu sînt încă hotărîte la data prezentului raport — pentru a face aceste împrejurări să nu compromită în nici un caz viitorul“³². Consilierul avea în vedere ma-rile bănci și interesele cercurilor monopoliste străine, zis pe nume : „salvarea creditorului intern și extern“.

Problema principală care îngrijora în mod deosebit pe reprezentanții cercurilor financiare străine era aceea a repercusiunilor pe care legea conver-

pune „că nici legislația în vigoare, nici gestiunea finanțelor publice nu rezervă capitalurilor susceptibile de a fi investite în România riscuri deosebite. De aceea toate măsurile care își propun să învieze viața economică a țării sau să avantajeze producătorii în dauna bugetului statului sau a serviciilor publice autonome nu pot da decît rezultate descurajatoare și vin chiar în contradicție cu scopul urmărit (*Huitième rapport du Conseiller Technique près la Banque Nationale de Roumanie*, publicat în „Banque Nationale de Roumanie, Bulletin d'Information et de Documentation“ nr. 2/1931, p. 79).

²⁷ *Ibid.*

²⁸ Amintind de dificultățile create de consilierii străini în perioada de pregătire a proiectului legii de asanare a datoriilor, C. Argetoianu scrie : „La Banca Națională vegheau încă consilierii străini, reprezentanții creditorilor noștri din Paris, insensibili față de tot ce se petre-cea în afară de porțile băncii, și cu ochii pironiți numai pe textele convențiunilor semnate... Auboin nu admitea nici o măsură care să se repercuteze cu pagubă asupra Băncii Naționale...“ (C. Argetoianu, *Op. cit.*, p. 1 452—1 455).

²⁹ *Neuvième rapport du Conseiller Technique près la Banque Nationale de Roumanie*, în „Bulletin d'Information et de Documentation“ nr. 5/1931, p. 323.

³⁰ *Onzième rapport du Conseiller Technique près la Banque National de Roumanie*, în „Bulletin d'Information et de Documentation“ nr. 11/1931, p. 785.

³¹ *Ibid.*

³² *Douzième rapport du Conseiller Technique près la Banque Nationale de Roumanie*, în „Bulletin d'Information et de Documentation“ nr. 2/1932, p. 91.

siunii le putea avea asupra Institutului de emisiune. C. Argetoianu notează că prevederea din legea de asanare a datoriilor agricole conform căreia statul trebuia să despăgubească Banca Națională pentru pierderile suferite a fost introdusă „pentru satisfacția consilierului tehnic de pe lângă Institutul nostru de emisiune”³³. El nu se sfiește să adauge: „Aveam nevoie de Auboin, nenorocit ministru de finanțe ce eram, și a trebuit să trec prin furcile sale caudine”³⁴.

Votarea legii a provocat noi intervenții. Ambasadorul Franței la București s-a prezentat la Ministerul de Externe și a atras atenția asupra faptului că legea conversiunii atinge interesele Băncii Naționale și nu ține seama de programul de stabilizare. Într-un *aide-mémoire*, lăsat cu prilejul vizitei sale la minister, se spunea printre altele că deoarece nici o dispoziție din legea conversiunii datoriilor agricole nu exceptează de la aplicarea ei Banca Națională, aceasta „va suferi de pe urma acestui fapt pierderi care în prezent nu se pot calcula exact, dar care se vor ridica la mai multe miliarde... Introducând în bilanțul băncii un cont nou debitor «Statul român asanarea datoriilor agricole», guvernul român încalcă expres angajamentele programului de stabilizare”³⁵.

Intervenția cercurilor străine financiare în adoptarea unei legi de reglementare internă relevă concesiile făcute creditorilor de către cercurile guvernante pentru obținerea împrumuturilor din 1929 și 1931. Pe larg, Charles Rist „analizează” legea conversiunii în raportul său de la începutul lunii iunie 1932³⁶.

După ce admite că „anumite ajustări ale dobânzilor puteau și trebuiau făcute”, raportul subliniază totuși că „trebuia evitată orice intervenție directă a statului în contracte și orice zdruncinare suplimentară a solidității băncilor”³⁷.

Critica legii conversiunii este deosebit de aspră în raportul lui Rist atunci când este vorba de „prejudiciile” pe care legea le aducea Băncii Naționale. „Legea conversiunii — se spunea în raport — n-a ezitat să aducă prejudicii statutelor Băncii Naționale însăși fără să se preocupe de programul stabilizării din 1929 și făcându-se că uită că noul statut al băncii a fost, prin garanțiile monetare pe care le oferea și independența pe care o asigura băncii, una din condițiile subscrierii împrumutului din 1929 și a celui din 1931”³⁸. Atinși în interesele lor, marii financiari străini nu se sfiau acum, prin glasul experților, să vorbească deschis despre caracterul convențiilor din 1929 și 1931, care transformaseră de fapt Banca Națională într-un instrument prin care ei controlau întreaga activitate financiară a țării. Promisiunea făcută de guvern cu privire la finanțarea ulterioară a legii³⁹, raportul nu o considera posibilă. Cu un buget deficitar, cu arierate de trezorerie de aproximativ 8 miliarde și cu un deficit de aproape 2 miliarde la Căile Ferate, „cum poate statul să considere

³³ C. Argetoianu, *Op. cit.*, fila 1 442.

³⁴ *Ibid.*

³⁵ *Ibid.*

³⁶ Charles Rist, *Rapport sur les finances publiques de la Roumanie, I. Rapport général*, Paris, 1932. Textul raportului a fost publicat în rezumat și în ziarul „Argus”, organ zilnic al comerțului, industriei și finanței, anul XXIII, nr. 5 740, din 2 iunie 1932.

³⁷ Charles Rist, *Op. cit.*, p. 39.

³⁸ *Ibid.*

³⁹ Deoarece în situația de atunci a finanțelor țării, guvernul n-a putut asigura concomitent finanțarea legii conversiunii, iar ascuțirea conflictelor sociale la sate nu-i permitea să amâne adoptarea ei, el a fost nevoit, pentru moment, să se rezume doar la promisiunea că va veni ulterior cu o lege de finanțare.

posibil să se facă debitor de noi sume care ar fi să se cifreze la mai multe miliarde și a căror achitare, fie azi, fie mai târziu, este evident imposibilă ?”⁴⁰. Și aci răzbate grija experților pentru soarta împrumuturilor acordate. Eforturile financiare ale statului român, cu care, așa cum reiese din analiza generală a conținutului acestui raport, experții erau de acord, trebuiau să asigure, în primul rând, plata la scadență a anuităților datoriei externe.

Raportul întocmit de Charles Rist în partea sa finală, apreciind legea conversiunii, menționează : „Astfel rezultatul acestei legi, dacă ea trebuie să fie aplicată integral, pare să fie mai ales o gravă inflație de credit”⁴¹. Este evidentă aici nu numai neîncrederea că legea va fi „aplicată integral”, dar și dorința ca aceasta să nu se îndeplinească. De altfel, în timpul tratativelor duse, în lunile următoare, cu diferitele grupuri de experți străini, aceștia au cerut mereu guvernului să revină asupra legii conversiunii.

La sfârșitul lunii august⁴², comisia de experți condusă de Rist a prezentat guvernului a doua parte a raportului său referitor la finanțele publice ale României, care cuprindea rapoartele speciale. Spre deosebire de prima parte a raportului în care erau expuse considerațiile generale asupra situației financiare a țării și cauzele care, după părerea autorilor, au generat-o, rapoartele speciale recomandau o serie de măsuri concrete pentru remedierea situației în sensul urmărit de experți : echilibrul bugetar cu orice preț și respectarea obligațiilor față de creditorii străini. Soluțiile preconizate reflectau tendința cercurilor creditoare de a-și asigura cu orice preț plata la timp a ratelor împrumuturilor și se traduceau în fapt într-un nou șir de măsuri antipopulare. Totodată raportul înaintat în septembrie la consilierul tehnic străin al Institutului de emisiune condamnă în termeni aspri legea votată, arătând că ea atrăgea după sine „consecințe extrem de grave pentru Banca Națională, cât și pentru creditul public și particular”. Pe un ton categoric și autoritar consilierul stabilea că „în orice caz Banca Națională este obligată să refuze orice soluție care ar arunca pe umerii ei, contrar statutelor sale..., rezolvarea directă sau indirectă a greutăților visteriei”⁴³.

În același spirit s-au desfășurat și lucrările grupului de experți ai Societății Națiunilor sosit în țară la finele lunii august 1932. Acest grup de experți, din care făceau parte Otto Niemeyer, Dayras, Denis Kempner, Goodschild și Di Nolla avea misiunea, așa cum se specifica în documentele oficiale, de a elabora împreună cu reprezentanții guvernului român un program de redresare economică și financiară pe linia indicată în scrisoarea înaintată Secretariatului Societății Națiunilor la 21 iulie 1932⁴⁴.

Întreaga activitate a acestora a fost influențată de rezultatele „anchetei” întreprinse de Charles Rist, ale cărei concluzii principale, de altfel, și le-au însușit. Ziarul „Argus”, informându-și cititorii în legătură cu lucrările experților, scria : „După cum am mai anunțat, experții Ligii Națiunilor se vor servi la întocmirea raportului lor de cele două rapoarte ale d-lui prof. Charles Rist care cuprind toate datele statistice cu privire la situația economică...”⁴⁵. Alte

⁴⁰ *Ibid.*

⁴¹ *Ibidem*, p. 40.

⁴² „Argus” din 29 august 1932.

⁴³ *Premier rapport intermediaire du Conseiller... Banque Nationale de Roumanie*, în „Bulletin d'Information et de Documentation” nr. 9/1932, p. 642.

⁴⁴ *Société des Nations*, „Journal Officiel”, XIII-e année, nr. 12 (deuxième partie), 1932, p. 2 009.

⁴⁵ „Argus” din 3 septembrie 1932.

informații vin să confirme același lucru : că experții Societății Națiunilor erau influențați de rapoartele comisiei Rist atât în privința cauzelor situației financiare a României, cât și în cea a soluțiilor principale preconizate pentru remedierea ei. Astfel, o telegramă trimisă de Ghica de la Legația din Roma la 23 august 1932 anunța : „Azi am primit vizita d-lui Di Nolla, expert financiar al Ligii Națiunilor, făcând parte din comisiunea financiară care vine la București... În urma convorbirii noastre am impresia că Di Nolla este foarte mult influențat de raportul Rist. Între altele, domnia sa a insistat asupra nevoii modificării radicale a legii conversiunii agricole *care preocupă serios Geneva*“⁴⁶ (subl. aut.). O altă telegramă expediată de Comnen de la Legația din Berlin amintește, de asemenea, de unele impresii ale altui expert — directorul de bancă Kempner — „datorite mai ales raportului Rist“⁴⁷. „Date fiind vechile noastre relațiuni amicale — continuă Comnen — d-sa mi-a făcut câteva destăinuiri. Atențiunea experților a fost reținută mai ales de legea conversiunii, a cărei imediată și radicală modificare este considerată ca esențială“⁴⁸.

Chiar la primele consfătuiri, așa cum rezultă din comunicatele presei, „s-au examinat expunerile experților Ligii Națiunilor despre constatările lor, în special despre problema conversiunii datoriilor agricole, care prezintă o urgență și o importanță deosebită“⁴⁹.

Această problemă a revenit mereu în discuțiile dintre experții Societății Națiunilor și guvernul român, experții susținând „că pentru a putea pași la refacerea economică a țării e nevoie în primul rând de o modificare cât mai radicală a actualei legi de conversiune agricolă, care va aduce după sine o restabilire a creditului și o încredere în general“⁵⁰.

Presiunile experților Societății Națiunilor reprezentând punctul de vedere al creditorilor străini, făcute în sensul abrogării sau măcar al modificării substanțiale a legii conversiunii datoriilor agricole, au influențat pe adversarii acestei legi, au provocat o vie frământare în însuși sinul guvernului național-țărănesc. În cursul „înfruntării“ cu experții străini au apărut diverse variante modificatoare ale legii conversiunii din aprilie. Astfel, după un proiect modificator „în sens restrictiv“, alcătuit de Mironescu încă în timpul verii (august) și a cărui discutare în cadrul biroului Partidului național-țărănesc a dus la alcătuirea unui alt proiect⁵¹, s-a ajuns în septembrie la un nou proiect, al cărui autor era de astă dată Eduard Mirtó, ministrul comunicațiilor⁵². Acest din urmă proiect urma o linie de mijloc între primul proiect Mironescu și proiectul rezultat din dezbaterile ce avuseseră loc în biroul Partidului național-țărănesc. Trăsătura comună a tuturor acestor proiecte, alcătuite sub presiunea experților străini, era tendința de restrângere cât mai mult cu putință a aplicării conversiunii⁵³.

⁴⁶ A.I.C., fondul Casa regală, dosarul nr. 107/1932, fila 1.

⁴⁷ *Ibidem*, fila 3.

⁴⁸ *Ibid.*

⁴⁹ *Ibid.*

⁵⁰ „Argus“ din 15 septembrie 1932.

⁵¹ A. Călinescu, *Insemnări zilnice*, filele 116—117 (Arhiva I.S.I.S.P.).

⁵² „Argus“ din 11 septembrie 1932.

⁵³ Armand Călinescu redă în modul următor atmosfera în care, sub presiunea experților străini, în partid și în guvern se lucra la modificarea legii conversiunii votate în aprilie : „20 august. Mironescu aduce un proiect pentru modificarea «conversiunii» în sens restrictiv. Vaida desemnează o comisie compusă din el, Mironescu, Ghelmegeanu și cu mine care să pună la punct proiectul. Ne întâlnim la Mironescu și le fac propunerea să nu se modifice dispozițiile legii, ci să se limiteze aplicarea ei la adevărații agricultori... Maniu, Mihalache și Madgearu primesc acest proiect. Se târăgănează. Un consiliu la care participă Maniu și Vaida e necesar.

După discuții s-a ajuns la un acord cu experții în ce privește modificarea legii. O relatare oficială publicată la 15 septembrie menționa : „În ce privește legea conversiunii datoriilor agricole, guvernul și conducerea partidului au căzut de acord asupra felului de soluționare a problemei care a fost luată la cunoștință și de experții Ligii Națiunilor”⁵⁴. De fapt sub presiunea experților străini guvernul și conducerea Partidului național-țărănesc consimțiseră la suspendarea legii de conversiune din aprilie, care era înlocuită cu un moratoriu de 18 luni.

Noua lege * din octombrie 1932 restrângea sfera de aplicare a conversiunii și „restabilea” drepturile creditorilor. Ea reprezenta totuși un nou compromis⁵⁵.

Restrângerea sferei de aplicare a conversiunii, precum și posibilitatea ca cei în cauză, debitori și creditori, să ajungă la un acord „prin bună învoială” erau măsuri care, după părerea autorilor noii legi, fără să provoace prea multe perturbări, constituiau o reafirmare a dreptului de proprietate și a „libertății de contractare”, ducând la „restabilirea creditului”. Este concludentă în această privință următoarea apreciere din raportul asupra proiectului de lege pentru modificarea legii asanării datoriilor agricole : „Cum legea asanării datoriilor agricole nu este abrogată, ci este suspendată — se arată în acest raport —, este mult mai preferabilă înțelegerea pentru creditor ca și pentru debitor, căci ea duce între altele la satisfacerea intereselor personale, precum și la reînvierea creditului de care duc atîta mare lipsă toți cei asanabili”⁵⁶.

Dezbaterea proiectului de lege pentru modificarea legii conversiunii a prilejuit, în parlament, un nou și spectaculos duel oratoric între susținătorii proiectului și reprezentanții grupărilor de opoziție, a pus în evidență carac-

Nu suportă prezența celuiilalt. Hotărâsc să se trimită la biroul partidului. Maniu ar vrea să amîne de teama lui Iunian. Al doilea consiliu de miniștri... Discuție dramatică pînă la 2,30 noaptea. Mironescu spune că experții străini care au fost vor o formă și mai restrictivă... 2 septembrie. Consiliul de Miniștri. Chestia conversiunii. Vaida spune că experții Ligii care au sosit ar dori o amînare a legii pentru a o examina cu toții. Ei spun că dacă misiunea experților nu reușește vom avea inflație. Trebuie făcute eforturi pentru a asigura moneda. Se hotărâște amînarea încă 3—4 zile pînă se vor pronunța experții” (A. Călinescu, *Op. cit.*, p. 116—118).

⁵⁴ „Argus” din 15 septembrie 1932.

* Prin noua lege se dădea, în scopul restrîngerii aplicării ei, o definiție a debitorului agricol. Ea stabilea un termen de 18 luni, timp în care raporturile dintre creditori și debitori trebuiau definite. Instanțele judecătorești sesizate de una din părțile în cauză urmau să stabilească dacă datoriile respective se încadrau în prevederile legii conversiunii, precum și mărimea acestor datorii, în cazul în care debitorii și creditorii nu puteau cădea de acord. Timp de 6 luni debitorii agricoli care intrau în prevederile legii din 19 aprilie 1932 nu puteau fi urmăriți pe cale de executare forțată, toate creanțele erau prelungite, debitorii avînd obligația de a preschimba polițele din șase în șase luni. Debitorii agricoli pînă la 10 ha erau obligați să plătească dobînda de 4% asupra datoriei convertite (50% față de creditorii particulari și 25% față de societățile cooperative). Anuitățile nefiind considerate definitive, debitorii nu erau obligați să le plătească. Legea căuta însă să încurajeze și rambursările de capital, prevăzînd că rambursările parțiale de capital făcute înăuntrul termenului de 18 luni vor fi socotite duble pentru agricultorii pînă la 10 ha. Conform legii noi, neplata în termen a dobînzilor și nepreschimbarea polițelor atrăgea după sine pierderea dreptului de a beneficia de prevederile legii de conversiune a datoriilor agricole. Ea mai stabilea că datoriile către Camerele de agricultură și orice alte instituții de stat nu intrau în prevederile ei.

⁵⁵ Nu întîmplător în raportul asupra proiectului de lege prezentat parlamentului se sublinia că „acest proiect are ca scop principal o păsuire, deoarece este constatat că în starea economică de astăzi debitorii nu puteau executa dispozițiile legii asanării pentru plata anuităților. Numai în acest înțeles și numai în favoarea debitorilor trebuie înțeleasă noua lege”. (*Dezbatere parlamentară... Camera*, „Monitorul oficial” nr. 36, din 5 octombrie 1932, p. 1312).

⁵⁶ *Ibid.*

terul și sensul noii legiferări privind datoriile agricole, poziția și interesele diferitelor grupări și partide în legătură cu una din problemele arzătoare ale realităților social-economice din România de la începutul deceniului al patrulea.

Mișcarea muncitorească a urmărit cu o deosebită atenție problema datoriilor țărănești. Încă înainte de votarea legii din aprilie, P.C.R., care aprecia că legea în discuție reprezenta o încercare a claselor conducătoare, speriate de încordarea existentă la sate, „de a potoli spiritele revoluționare ale țărănimii pauperizate care zdruncină bazele statului burghezo-moșieresc” *, îndemna țărănimea muncitoare să nu plătească datoriile către bănci și cămătari. Referindu-se la noua lege, partidul comunist arăta că ea s-a făcut „...așa cum au dictat-o bancherii străini” **.

Partidul social-democrat, care considera legea votată în primăvară o „lege schiloadă”, preciza că legea modificatoare din octombrie avea tendința de a desființa pur și simplu toate elementele legii anterioare și în special singura ei parte de interes social — reducerea de drept a datoriilor țărănești***.

În parlament legea a fost criticată pentru că restrângea sfera de aplicare a conversiunii, continua să mențină deosebiri între anumite categorii de creditori, nu prevedea „condiții de finanțare” (adică recompensarea creditorilor pentru creanțele reduse prin sacrificii impuse statului, deci maselor populare)⁵⁷ Atacul principal a fost însă dezlănțuit în legătură cu faptul de notorietate publică că proiectul de lege fusese definitivat numai după ce guvernul a ajuns la înțelegeri cu experții străini. Această împrejurare a fost multilateral și abil speculată în cele mai multe din cuvântările ținute⁵⁸.

Riposta reprezentanților guvernului a fost slabă. Criticilor numeroase și uneori într-o formă deosebit de violentă, făcute de aproape 40 de deputați, cu privire la presiunea străinătății pentru modificarea legii conversiunii, ei le-au răspuns cu argumente neconvingătoare privind necesitatea „menținerii stabilității și a creditului” în speranța de a obține un nou împrumut.

Astfel, N. Penescu, „luînd apărarea” experților străini, arăta că atît în raportul Rist cît și în raportul lui Auboin „se recunoaște” necesitatea unei anumite ajustări a datoriilor agricole, „dar cu condiția să se păstreze anumite limite, în care trebuie să se miște orice viață economică normală, cu alte cuvinte să se păstreze posibilitatea de credit...”.

G. Mironescu, ministrul finanțelor, căuta să liniștească spiritele, arătînd că este vorba doar de o suspendare a vechii legi pentru a da posibilitatea debitorilor și creditorilor să ajungă la înțelegere „sub o formă mai ușoară decît dogma severă a justiției”⁵⁹. Reamintind poziția guvernului în legătură cu problemele redresării economice și financiare a țării, el sublinia că numai atunci cînd vom putea „atrage în țara noastră noi capitaluri suficiente și ieftine... toate aceste probleme se vor tranșa cu ușurință”⁶⁰. Pentru astfel de considerente guvernul

* „Scînteia”, anul II, din februarie 1932.

** „Documente din istoria P.C.R. 1929—1933”, E.S.P.L.P., p. 521.

*** „Monitorul oficial”, partea a III-a, nr. 43, din 13 octombrie 1932, p. 1 704.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 1 324.

⁵⁸ *Ibidem*, nr. 39, din 8 octombrie 1932, p. 1 324—1 386.

⁵⁹ *Ibidem*, nr. 41, din 11 octombrie 1932, p. 1 600.

⁶⁰ *Ibidem*, nr. 44, din 26 octombrie 1932, p. 1 739.

național-tărănesc a cedat în fața reprezentanților capitalului de peste hotare, modificînd legea conversiunii.

În ciuda opoziției întîmpinate, legea a fost votată de Cameră la 6 octombrie 1932 cu 201 voturi pentru și 116 contra. Legea, nedînd însă o soluție definitivă problemei datoriilor agricole, va fi nu peste mult timp din nou modificată.

Modificarea ulterioară a intervenit după semnarea Acordului de colaborare tehnică-consultativă cu Societatea Națiunilor și a acordului de la Paris cu reprezentanții creditorilor, din februarie 1933, în cursul sesiunii de primăvară a parlamentului, cînd guvernul a prezentat un nou proiect de lege pentru reglementarea datoriilor agricole și urbane. Era vorba de o nouă modificare a legii conversiunii, ca urmare a presiunii exercitate de creditorii străini, care considerau că legea conversiunii „periclită” stabilizarea leului și lovea în Institutul de emisiune. Raportul anual pentru anul 1932 al consilierului tehnic al Băncii Naționale încadrase această lege printre măsurile „care au înlăturat orice siguranță juridică în relațiile de drept privat, impunînd în același timp statului și Băncii Naționale sarcini insuportabile”⁶¹. Rezolvarea problemei nu era posibilă, după părerea sa, „decît în cadrul unei politici generale care va tinde la restabilirea creditului particular în același timp cu punerea în ordine a finanțelor publice”⁶². Legea a fost din nou modificată și sub presiunea cercurilor bancare interne; ea fusese atacată de Societatea „Creditul funciar” într-un proces la Curtea de Casație, care prin decizia din 17 noiembrie 1932 declarase neconstituționale unele articole ale legii pentru asanarea datoriilor agricole din aprilie 1932⁶³.

În expunerea de motive, după ce se arăta că noua lege din 1933 „menține definirea debitorilor agricoli, stabilită prin legea modificatoare din octombrie 1932” (care restrîngea sfera de aplicare a conversiunii — *n.a.*), se sublinia că noul proiect a căutat să precizeze soluțiile privitoare la sistemul de plată pentru lichidarea datoriilor „ținînd seamă de deciziunea Înaltei Curți de Casație privind neconstituționalitatea legii pentru asanarea datoriilor agricole din 19 aprilie 1932”⁶⁴.

Prin noua lege se dădea un moratoriu pe termen de 5 ani pentru debitorii agricoli, astfel cum fuseseră definiți prin legea modificatoare din octombrie 1932, pe care Consiliul de Miniștri, dacă „împrejurările economice vor necesita”, îl va putea prelungi cu încă 5 ani. Acest moratoriu înlocuia conversiunea de drept care se mai păstrase în legea din octombrie. Este drept că noua lege prevedea și ea posibilitatea reducerii creanței pe cale de convenție: 50% pentru debitorii pînă la 10 ha, 33% pentru debitorii de la 10 la 50 ha și 25% pentru debitorii cu proprietăți peste 50 ha. Se preciza însă că „aceste dispozițiuni au caracter de dispozițiuni supletorii, care capătă valoare legală prin convențiunea părților, dacă ele înțeleg să recurgă, ca bază de înțelegere la dispo-

⁶¹ *Rapport annuel du Consillier... Banque Nationale de Roumanie*, în „Bulletin d'Information et de Documentation” nr. 2/1933, p. 80.

⁶² *Ibidem*, p. 81.

⁶³ A. Vijoli, *Sistemul bănesc în slujba claselor exploatatoare din România*, Editura științifică, București, 1958, p. 230—239.

⁶⁴ „Monitorul oficial”, partea a III-a, nr. 87, din 5 iunie 1933, p. 3 990.

zițiunile legii prevăzând reducerea creanțelor și modul lor de plată. Dacă creditorul nu face oferta prevăzută de lege în vederea reducerii creanței și modului de plată, se aplică regimul instituit de lege : moratoriul“⁶⁵.

Sub presiunea cercurilor bancare din interior și a creditorilor de peste hotare, în numele „libertății de contractare“ între debitor și creditor și în scopul așa-numit al „salvării creditului“, conversiunea votată cu un an înainte a fost lichidată și înlocuită cu un moratoriu. Din nou rezolvarea problemei în măsura în care această lege o permitea fusese amânată.

În aprilie 1934 a fost adoptată o nouă lege pentru lichidarea datoriilor agricole și urbane, care prevedea posibilitatea reducerii cu 50—70% a datoriilor debitorilor agricoli, preluarea unei părți din aceasta de către stat, restul fiind eșalonat pe 17 ani, cu dobândă de 3% pe an.

Adoptate sub presiunea mișcărilor țărănești, de teama consecințelor economice și sociale pe care le putea avea executarea silită pentru neplata datoriilor, aplicată în masă, legile de conversiune au reușit, în ciuda opoziției unor cercuri interne și externe, să aducă pentru moment o anumită ușurare în situația debitorilor, să contribuie la o oarecare ameliorare a pieței interne.

N. Z. LUPU

Presa revoluționară și democratică din anii 1933-1937 despre sprijinul acordat organizațiilor fasciste de cercurile reacționare interne și externe

După ieșirea din criza economică, în viața politică a României se face simțită tot mai pregnant influența cercurilor monopoliste reacționare. Această perioadă de înverșunate confruntări între forțele progresiste apărătoare ale păcii și independenței patriei și forțele cele mai reacționare, fasciste, pro-hitleriste, care creau un serios pericol pentru drepturile și libertățile maselor, pentru suveranitatea și integritatea țării, este amplu reflectată de presa revoluționară și democratică din această perioadă.

Instaurarea dictaturii hitleriste în Germania a avut consecințe grave nu numai pentru poporul german, ci și pentru celelalte popoare. România a devenit unul dintre primele obiective ale expansiunii Germaniei naziste.

Un rol însemnat în penetrația Germaniei în țara noastră a avut cunoscuta coloană a cincea. Susținută din punct de vedere moral și material de către guvernul german și partidul nazist, Garda de fier *, organizația fascistă-teroristă cea mai periculoasă din România cerea, în mod deschis, ca țara să-și lege soarta de cea a Germaniei. Totodată, cu sprijinul fățiș al guvernului de la Berlin, care considera că minoritatea germană din România trebuia să fie condusă din Germania, membrii organizației hitleriste „Volksgemeinschaft“, ai cărei conducători aveau strânse legături cu șefii partidului nazist ¹, și cu concursul organizațiilor fasciste din România, au desfășurat o propagandă asiduă pentru promovarea ideologiei naziste și a intereselor Germaniei în țara noastră. Din 1934, organizațiile fasciste Garda de fier și Liga apărării național-creștine au stabilit legături cu serviciul de spionaj hitlerist din țara noastră ². Organizațiile fasciste

* Notăm câteva momente din istoricul evoluției organizațiilor fasciste în țara noastră pînă la apariția Gărzii de fier. În 1922 s-a înființat organizația „Uniunea național-creștină“, condusă de A. C. Cuza și N. C. Paulescu. Aceasta avea să se transforme, în martie 1923, în „Liga apărării național-creștine“ (L.A.N.C.). În 1933 L.A.N.C. s-a reorganizat după modelul batalioanelor de asalt fasciste din Germania. În 1923 a apărut la București organizația „Fascia națională română“, care edita săptămînalul „Fascismul“. În 1925 această organizație s-a încorporat în L.A.N.C. La 24 iunie 1927, C. Z. Codreanu, împreună cu un grup de legionari desprinși din L.A.N.C., a înființat organizația fascistă „Legiunea Arhanghelului Mihail“, care s-a transformat în 1930 în Garda de fier.

¹ Jacques Delarue, *Istoria Gestapoului*, Editura politică, București, 1966, p. 132—133.

² *Procesul mării trădări naționale*, București, 1946, p. 156.

și profasciste cultivau misticismul, spiritul războinic, amenințau cu moartea, întocmind „liste negre“, inițiau atentate asupra unor oameni indezirabili lor, puneau la cale devastări ale redacțiilor ziarelor democratice, ardeau pe străzile orașelor operele marilor scriitori ai țării.

Împotriva expansiunii Germaniei hitleriste și a coloanei a cincea s-au ridicat cu hotărâre forțele patriotice și democratice din România, în frunte cu clasa muncitoare.

Masele populare din România au manifestat o aversiune îndrăjită față de fascism. Acțiunile pogromiste ale fasciștilor, dezvăluirea feței războinice a fascismului german și a celui italian au făcut să crească ura poporului român împotriva fascismului. Numeroși oameni politici democrați și reprezentanți ai intelectualității progresiste își manifestă neliniștea față de activizarea organizațiilor fasciste și de pericolul înfeudării țării imperialismului german.

Valorificând experiența dobândită în luptele muncitorești din ianuarie-februarie 1933, partidul comunist a acționat pentru ralierea pe baze din ce în ce mai largi a forțelor democratice și patriotice ale poporului într-un larg front de luptă comun împotriva pericolului fascist, pentru apărarea independenței și suveranității țării.

Bogăția metodelor folosite de partidul comunist în această perioadă, începerea cu care a îmbinat diferite forme ale muncii ilegale cu cele legale și semilegale și-au găsit ilustrarea și în activitatea desfășurată de un șir de organizații antifasciste legale, de presa revoluționară și democratică.

În condițiile ilegalității, ale prigoanei și arbitrarului autorităților, partidul comunist a reușit să editeze un impresionant număr de gazete ilegale și legale, în care tematica antifascistă ocupa un loc central. Circa 200 de asemenea organe de presă au apărut între 1933 și 1938, cele mai multe sub titlaturi general-democratice, umanitare, independente etc., adeseori schimbate, dar tot timpul cu un pronunțat și consecvent caracter antifascist. Pe lângă organele de presă ilegale ale P.C.R. : „Scînteia“, „Tînărul leninist“, au apărut gazete și reviste legale ca : „Buletinul Comitetului național antifascist“, „Clopotul“, „Umanitatea“, „Ecoul“, „Alte zări“, „Manifest“, „Blocul“, care inserau articole de poziție împotriva fascismului, a pericolului hitlerist. Poziție antifascistă, de demascare și combatere a activității legionarilor și de mobilizare a maselor împotriva politicii agresive a Germaniei hitleriste au luat și unele dintre cele mai răspândite ziare și reviste burgheze democratice, ca „Dimineața“, „Adevărul“, „Zorile“, „Lumea românească“, „Cuvîntul liber“, „Viața românească“, „Societatea de mîine“ ș.a.

În lupta împotriva pericolului fascist, presa revoluționară și democratică din România a demascat sprijinul acordat organizațiilor fasciste din țara noastră de Germania hitleristă și de anumite vîrfuri reacționare ale burgheziei și moșierimii române, rolul lor de agentură a hitlerismului și spionajului german, scopurile și țelurile mîrșave ale fascismului *

* Aspecte ale luptei forțelor patriotice, în frunte cu P.C.R., împotriva pericolului fascist sînt analizate în numeroase lucrări, articole, studii, apărute în ultimii ani. Dintre acestea amintim : Acad. P. Constantinescu-Iași, *Le front populaire en Roumanie* în „Nouvelles études d'histoire“, vol. III, Editions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, 1965, p. 389—403 ; Titu Georgescu, *Nicolae Iorga împotriva hitlerismului*, Editura științifică, București, 1966 ; Șt. Voicu, *Pagini de luptă a P.C.R. împotriva fascismului, pentru independență și suveranitate națională (1934—1940)*, în „Lupta de clasă“ nr. 6/1966 ; L. Banyai, *Din lupta unită a oamenilor muncii români și de alte naționalități sub conducerea P.C.R. (1933—1944)*, în „Studii“ nr. 3/1966 ;

Referitor la sprijinul material dat de Germania hitleristă organizațiilor fasciste din România, în articolul „Cine susține pe fasciști“, apărut într-unul din numerele ziarului „Scînteia“ în 1936, se arată că „în primul rînd banii vin de la Hitler prin intermediul agenților săi Weber, Conradi și alții“³. La rîndul său, publicația „Drumul nostru“, sub titlul „România, cîmp de propagandă hitleristă“, scria, între altele, că „socotelile încheiate anul trecut (1935—*n.n.*) ale propagandei hitleriste în străinătate au însumat 295 milioane de mărci. România se află a 4-a în ordine pe tabloul activității gestapoului“⁴. Aceeași atitudine demascatoare se degaja și din articolul „Fascismul în România“, apărut în „Blocul“, menționîndu-se că Germania hitleristă cheltuia peste 100 milioane de mărci anual pentru propaganda fascistă în România⁵. De altfel, în martie același an, în presa noastră s-au purtat discuții aprinse cu privire la proporțiile cheltuielilor Germaniei hitleriste pentru activizarea organizațiilor fasciste din România. „Zece milioane de lire sterline... a cheltuit Germania în România pînă în prezent pentru propaganda sa...“⁶, se sublinia în unul din articolele apărute în „Cuvîntul liber“. Iar ziarul „Capitala“ relatează despre descoperirea persoanelor care primiseră sumele respective⁷.

Elocvent în acest sens este și sprijinul financiar acordat de hitleriști Gărzii de fier în alegerile din decembrie 1937. Sumele puse la dispoziție de către aceștia au permis Gărzii de fier, travestită în partidul „Totul pentru țară“, să desfășoare o zgomotoasă propagandă demagogică. Dezvăluind, cu acest prilej, legăturile dintre „hitleriștii din afară și fasciștii din lăuntru“, ziarul „Scînteia“ sublinia că legionarii au primit, în aceste alegeri, din partea Misiunii germane din România suma de 40 milioane de lei⁸. De altfel, referindu-se la fondurile puse la dispoziție de către hitleriști partidului „Totul pentru țară“, șeful serviciului secret român, Eugen Cristescu, în interogatoriul ce i-a fost luat în timpul desfășurării procesului mării trădări naționale, menționa: „Noi știm foarte precis că legionarii nu dispun (în timpul campaniei electorale de la sfîrșitul anului 1937 — *n.n.*) decît de 300 000 de lei, așa că restul l-a suportat partidul nazist german“⁹.

În general, aceste fonduri erau transmise organizațiilor fasciste din România prin diferiți agenți hitleriști — corespondenți de presă, agenți comerciali ai unor firme germane, consiliile de administrație ale unor societăți cu capital german înființate în România, Camera de comerț româno-germană, „Inter-radio“, sucursala marelui concern german „I. G. Farbenindustrie“, în fruntea

Gh. Zaharia, D. Tuțu, *Aspecte ale politicii externe a României în anii 1933—1936*, în „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.“ nr. 5/1965; Gh. I. Ioniță, *Solidaritatea forțelor democratice din România cu Congresul mondial pentru pace (Bruxelles — 1936)*, în „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.“ nr. 2/1967; Z. Ornea, *Aspecte din lupta ideologică antifascistă în paginile revistei „Cuvîntul liber“ (1933—1936)*, în „Cercetări filozofice“ nr. 5/1961 ș.a.

³ „Scînteia“, anul VI, nr. 16—17 (85—86), din octombrie 1936; Vasile Negoită, *Trădătorii*, Editura „Scînteia“, 1945, p. 44—45.

⁴ „Drumul nostru“ din 18 ianuarie 1936.

⁵ „Blocul“ din 8 februarie 1936.

⁶ „Cuvîntul liber“, anul III, nr. 19, din 14 martie 1936.

⁷ „Capitala“, anul I, nr. 25, din 1936.

⁸ „Scînteia“, anul VII, nr. 89, din 1937.

⁹ *Procesul mării trădări naționale*, București, 1946, p. 174.

căreia fusese numit Nae Ionescu, Institutul româno-german din București și centrala din München a lui „Deutsch-Rumänische Gesellschaft“¹⁰.

Presa revoluționară și democratică din această perioadă sublinia că, concomitent cu finanțarea organizațiilor fasciste și profasciste din România, statele fasciste, încălcând normele relațiilor diplomatice, au acordat în anii 1934—1937 sprijin politic oficial fasciștilor din țara noastră. O serie de tineri, membri ai Gărzii de fier, au fost pregătiți în Germania, în școli organizate special de Partidul muncitoresc național-socialist german (N.S.D.A.P.), în vederea desfășurării propagandei hitleriste în România, iar alții au fost trimiși ca delegați ai Gărzii de fier în tabăra ofițerilor polonezi de la Marea Baltică. De altfel, toate aceste legături vizau nu numai întărirea influenței hitlerismului în România, ci, în ultimă instanță, chiar schimbarea orientării politice a României, lucru care reieșea în mod vizibil din însăși corespondența purtată în 1935 între Codreanu și Hitler¹¹. Legăturile dintre Hitler și Z. Codreanu au ieșit și mai mult la iveală în perioada când regele Carol al II-lea, renunțând la serviciile Gărzii de fier — care acum îi puneau în pericol tronul —, a luat o serie de măsuri împotriva conducătorilor ei, a activității pe care o desfășura. Astfel, când, la începutul anului 1938, regele a propus lui Fabricius ca Germania să dezaprobe pe Codreanu și Garda de fier, Hitler — la numai câteva săptămâni după răspunsul negativ al lui Fabricius —, într-o convorbire cu Petrescu-Comnen, sublinia într-o „frază mai elocventă decât un mare discurs : «Amintiți regelui Carol că eu în România nu am decât un prieten : pe Corneliu Codreanu»“¹². Iar când se efectuau cercețări cu privire la activitatea lui Z. Codreanu, Fabricius transmitea, printr-o telegramă din 22 mai 1938, la Berlin : „Printre documentele descoperite, numeroase sînt cele de unde rezultă înțelegerea tainică între Garda de fier și organisme germane ale partidului“¹³ (partidul nazist — *n.n.*). De asemenea, cu prilejul aducerii în țară, în februarie 1937, a corpurilor legionarilor Moța și Marin, uciși în Spania, unde acționaseră împreună cu fasciștii lui Franco, Hitler, Mussolini, acestora li s-au dat la Berlin onoruri oficiale de către „detașamentele de onoare ale partidului național-socialist german, depunîndu-se la catafalcurile celor doi coroane din partea cancelarului Reichului — A. Hitler și a președintelui Consiliului de Miniștri al Italiei — B. Mussolini“. Aceeași atitudine de simpatie față de legionari s-a manifestat și cu ocazia înmormîntării celor doi în București, când reprezentanții diplomației ai Germaniei, Italiei, Japoniei, Portugaliei și Spaniei au luat parte la funeralii, încălcînd în mod vădit regulile diplomatice. Acest „act insolent“, cum îl caracteriza însuși primul ministru Gh. Tătăărăscu¹⁴, a produs aprige dezbateri parlamentare, timp de aproape o lună, în care mulți deputați au înfierat ajutorul politic fățiș dat de statele fasciste „Gărzii“. N. Iorga a rostit „un impresionant și răsunător cuvînt de blam în senatul țării“¹⁵, la adresa statelor fasciste. Activitatea depusă în sprijinul organizațiilor fasciste și profasciste de Germania hitleristă și acoliții ei „ducea

¹⁰ „Reporter“, anul V, nr. 24, din 1 august 1937.

¹¹ Încă în 1935, Codreanu comunicase fîhrerului „că vrea să dezlănțuie în România o revoluție după modelul național-socialist și solicită în acest scop sprijinul Germaniei“, propunînd „o alianță politică și economică cu Germania“. (*Les archives secrètes de la Wilhelmstrasse*, vol. V, Paris, 1954, documentul nr. 186, p. 317.)

¹² „Știri“ anul I, nr. 1, din aprilie 1938.

¹³ *Les archives secrètes de la Wilhelmstrasse*, vol. V, Paris, 1954, documentul nr. 186, p. 320.

¹⁴ Arhiva M.A.E., fondul nr. 71/1937, vol. 376/1.

¹⁵ *Ibid.*

— după cum arăta ziarul „Reporter“ — la dezagregarea statului¹⁶, la slăbirea unității poporului român în fața primejdiilor ce se conturau tot mai evident la orizontul lumii, amenințată de fascism. Ea era menită să pregătească terenul în vederea atragerii țării noastre în sfera de influență a statelor fasciste.

Presa revoluționară și democratică din anii 1933—1937 a demască, cu aceeași vigoare, și cîrdășia dintre reprezentanții burgheziei monopoliste și organizațiile fasciste și profasciste, în special Garda de fier, care, prin activitatea desfășurată, puneau în pericol însăși existența României ca stat independent și suveran.

Sprijinul, fățiș sau ascuns, acordat Gărzii de fier și celorlalte organizații fasciste și profasciste era generat de teama și ura față de activitatea revoluționară a clasei muncitoare și a organizațiilor ei¹⁷.

Activizarea organizațiilor fasciste și profasciste din România — se arăta în paginile acestor ziare — a fost facilitată și de ajutorul financiar și politic acordat acestora de reprezentanții vîrfurilor celor mai reacționare ale burgheziei și moșierimii din țara noastră, care erau strîns legați de capitalul monopolist german. Astfel, Societatea „Mica“ era condusă de ing. I. Gigurtu, omul de încredere al capitalului monopolist german; întreprinderile „Șorecani“ aparțineau fraților Manoilescu (Grigore Manoilescu era și directorul-proprietar al ziarului „Buna Vestire“, organ oficios al Gărzii); Uniunea generală a industriașilor din România, al cărei președinte era C. Orghidan, și frații Bolintineanu, comercianți angroșiști din Obor¹⁸, găseau în Germania un cumpărător bun de cereale și produse agricole; D. Mociornița și fiul său, stăpîni ai întreprinderilor de pie-lărie, furnizau nu numai Germaniei, ci și Gărzii de fier bocancii și centurile necesare echipării naziștilor și legionarilor¹⁹.

Organizațiile fasciste și profasciste au fost subvenționate și de către unii dintre marii magnati ai industriei și finanței românești, care, cu ajutorul elementelor recrutate din rîndurile legionarilor, ale teroriștilor fasciști, înfăptuiau politica lor de asuprire și exploatare a maselor. N. Malaxa, unul dintre exponenții de frunte ai capitalului monopolist din România, strîns legat de capitalul anglo-franco-american, după venirea lui Hitler la putere s-a orientat spre Germania și gardiști, iar în 1934 a acordat Gărzii de fier o subvenție de 2 milioane²⁰. De asemenea, Barbu Știrbey și alții au pus în 1936, la dispoziția „Cruciadei românismului“, aproximativ 7 milioane de lei²¹. Max Auschnit, un alt magnat al industriei românești, a sprijinit Garda de fier prin încheierea unor contracte, în virtutea cărora legionarii adunau gratuit fier vechi pe care-l depozitau la sediile legionare; de aici, fierul era transportat la Reșița și plătit de Auschnit conducerii „Gărzii“ cu sume importante²². Victor Iamandi, subsecretar de stat, arăta, într-o cuvîntare ținută la Iași, că „partidele noastre de dreapta, deși antisemite, au căpătat subvenții de la bogătașii evrei din țară“²³.

¹⁶ „Reporter“, anul V, nr. 24, din 1 august 1937.

¹⁷ „Tînărul leninist“ din decembrie 1934.

¹⁸ „Șantier“ nr. 6/1935.

¹⁹ A.I.S.I.S.P., fondul nr. 7, dosarul nr. 225, mapa interioară 37.

²⁰ „Scînteia“, anul IV, nr. 5, din aprilie 1934.

²¹ A.I.S.I.S.P., fondul nr. 7, dosarul nr. 225, mapa interioară 42.

²² „Reporter“ nr. 6/1938.

²³ „Clopotul“, anul II, nr. 44, din 20 iulie 1934.

Garda de fier a fost subvenționată, în parte, și prin frustrarea unor fonduri ale statului. Numai în 1933 Ministerul de Finanțe — după declarația făcută de Virgil Madgearu — a pus la dispoziția primului ministru Al. Vaida-Voevod și a subsecretarului de stat V.V. Tilea „o sumă de 70 milioane de lei pentru turism”²⁴, care au ajuns în seifurile casieriei Gărzii de fier. Între 1934 și 1937, Ministerul de Interne — prin ministrul Ion Inculeț și subsecretarul de stat Eugen Titeanu — a finanțat periodic Garda de fier din fondul „ordinei publice”. Referindu-se la aceasta, V. Madgearu arăta, în cadrul dezbaterilor parlamentare din 12 martie 1936, că „anumite organe administrative înalte, cu roluri însemnate în stat, continuă să dea tot concursul și încurajarea lor pentru dezvoltarea mai departe a Gărzii de fier”²⁵. Dezvăluiri asemănătoare au fost făcute și de către Gh. Tătărăscu, care îi reproșa lui Armand Călinescu, într-o discuție avută la 6 ianuarie 1934, că „ați făcut și voi greșeli (este vorba de P.N.T. — *n.n.*) pentru că cel puțin unii dintre voi, Tilea de exemplu, ați încurajat și ați finanțat «Garda»...”²⁶

Concomitent cu sprijinul financiar acordat de statele fasciste și de reprezentanții vîrfurilor celor mai reacționare ale burgheziei și moșierimii din România, unele elemente din rîndurile acestora din urmă, „ratați ai vieții noastre publice”²⁷, au condus direct activitatea fasciștilor români. Astfel, generalul Gh. Cantacuzino, mare moșier, fost președinte al Uniunii generale a industriașilor din România, a devenit președinte al partidului „Totul pentru țară”, iar principele Alexandru Cantacuzino era comandantul corpului legionar „Moța-Marin”.

Organizațiile fasciste și profasciste și, în special, Garda de fier, au fost sprijinite, în această perioadă, și de regele Carol al II-lea, care a căutat să le folosească în scopul discreditării partidelor politice ale burgheziei, în vederea instaurării unui regim de dictatură personală. În calculele ce și le făcea în această privință, Garda de fier ocupa un loc central. În amintirile sale, C. Argetoianu notează că, după audiența avută la palat la 2 martie 1934, regele „vorbește bine de Garda de fier și de curentul legionar; socotește că acesta ar putea fi canalizat pentru popularizarea ideii unui guvern de autoritate”²⁸. Același Argetoianu scria că „în anii 1936 și 1937 am avut mai multe întîlniri cu Zelea Codreanu ca să-l aduc la matca regelui”²⁹. Înaintea congresului legionar, ținut la Tg. Mureș, în 1936, Carol al II-lea a chemat la el pe Gh. Furdui, comandant legionar, și i-a înmînat din caseta sa personală 100 000 de lei³⁰.

Pe măsură ce Garda de fier își manifesta tot mai fățiș tendința de a cucerii puterea politică prin teroare și fără colaborarea cercurilor palatului, aceasta a ajuns la ciocniri violente cu Carol al II-lea. În 1936—1937, între rege și gardiști divergențele s-au adîncit tot mai mult. Ca urmare, regele a inițiat o serie de măsuri împotriva Gărzii de fier. Parte dintre acestea au fost puse în aplicare chiar în primele luni după instaurarea dictaturii regale. „Creată ca o echipă

²⁴ C. Argetoianu, *Insemnări zilnice*, caietul 44, p. 3 406.

²⁵ Arhiva istorică centrală, fondul Președinția Consiliului de Miniștri, dosarul nr. 28/1928—1937, fila 66.

²⁶ „Cuvîntul liber”, anul III, nr. 25, din 1936.

²⁷ „Lumea nouă”, anul XXX, nr. 4, din 26 ianuarie 1936.

²⁸ C. Argetoianu, *Pentru cei de mîine. Amintiri din vremea celor de ieri*, filele 3 123, 3 124).

²⁹ *Ibidem*, fila 3 269.

³⁰ A.I.S.I.S.P., fondul nr. 7, dosarul nr. 225, mapa interioară 42.

de asalt și instrument de agitare și intimidare — scria ziarul „Raza“ —, banda codrenistă încearcă să-și afirme periodic veleitățile de independență și dictatură pe cont propriu. Banda a fost angajată pentru corvoadă nu pentru a «conduce», din care cauză ciocnirile sînt inevitabile³¹.

Organizațiile fasciste au fost sprijinite în activitatea lor și de unele partide politice ale burgheziei. În acest sens, au fost stabilite legături cu P.N.Ț. prin Iuliu Maniu, mai cu seamă în cursul anului 1933 și în a doua jumătate a anului 1937, cu liberalii — prin Gheorghe Brătianu și Ion Sîn-Georgiu — în mod deosebit între 1934 și 1938, cu Partidul poporului, prin mareșalul Averescu, cu Liga agrară, prin Constantin Argetoianu ș.a. Sprijinul acordat grupărilor fasciste de către acestea avea ca scop de a contrapune așa-zisei „extreme stîngi“ — adică organizațiilor muncitorești și democratice, extrema dreaptă, respectiv Garda de fier și organizațiile reacționare. Astfel, la sfîrșitul anului 1933, Zelea Codreanu cerea legionarilor ca voturile lor să fie date lui Iuliu Maniu, Gheorghe Brătianu și mareșalului Averescu³², iar în timpul alegerilor parlamentare din decembrie 1937, P.N.Ț. — Maniu a încheiat un pact de „neagresiune“ cu organizațiile fasciste. În acest fel, cu ajutorul primit din afară și din interior, Garda de fier s-a impus ca partid în arena politică a țării.

Presa comunistă și democratică, pe lîngă demascarea sprijinului moral și material acordat organizațiilor fasciste din România, a combătut cu consecvență și concepțiile social-politice ale acestora. Într-un mare număr de publicații au fost inserate articole, note, comentarii semnate de comuniști și luptători antifasciști, prin care se explica maselor largi caracterul de clasă al concepțiilor social-politice fasciste. A fost demascată teza profund dăunătoare care prezenta fascismul drept o mișcare anticapitalistă a așa-ziselor clase de mijloc. „Anticapitalismul» fascismului — remarca ziarul „Cuvîntul liber“ — e o abilă manevră învăluitoare a capitalului financiar³³. Împotriva unor puncte de vedere demagogice susținute în cadrul propagandei fasciste, se arăta că „în gura lui Codreanu libertatea are alt înțeles, și anume: libertatea de a distruge libertățile publice, libertatea pentru legiune de a răpi poporului dreptul de a cere pîine, de a cere pace, de a folosi cultura, de a merge pe drumul progresului și civilizației“³⁴. Relevînd pericolul teoriilor fasciste, ziarul „Cuvîntul liber“ sublinia că „aceste curențe de dreapta dezarmează moral națiunea, primejdiesc unitatea sufletească și elanul în cele mai grele momente naționale“³⁵.

Ca urmare a sprijinului, fățiș sau ascuns, dat organizațiilor fasciste din România de către cercurile reacționare interne și externe, activitatea acestora a îmbrăcat forme tot mai violente, ele trecînd, sub ochii oblăduitori ai autorităților, la organizarea de acțiuni teroriste împotriva forțelor patriotice. Gazetele fasciste, cluburile legionare și casele verzi își desfășurau activitatea fără nici o îngîrădire, în văzul tuturor³⁶. Însuși președintele Consiliului de Miniștri, Gh. Tătărăscu, atrăgea atenția, la 18 martie 1937, că „prin toleranța continuă a unora din autoritățile locale... unele din aceste grupări politice (fasciste — *n.n.*)

³¹ „Raza“ din 26 decembrie 1937.

³² Arhiva M.A.I., vol. 7, dosarul nr. 40 001, fila 218.

³³ „Cuvîntul liber“, anul III, nr. 9, din 1936.

³⁴ „Reporter“, anul VI, nr. 4, din 23 ianuarie 1938.

³⁵ „Cuvîntul liber“, anul III, nr. 44, din 1936.

³⁶ „Reporter“ nr. 37/1937.

au ajuns astăzi la o organizare quasi-militară³⁷. Între 20 și 24 iunie 1936, bandele fasciste au asaltat „Casa poporului” din București, fără a o putea însă cucerii din mâinile muncitorilor care o apărau. „Canaliile hitleriste — scria ziarul „Lumea nouă” — au întrebuițat, pe lângă bolovani, și revolverele primite de la Berlin³⁸. Un articol apărut în ziarul „Steagul roșu”, organul Comitetului local al partidului comunist din Capitală, releva că actele teroriste ale huliganilor gardiști se petreceau sub ochii binevoitori ai unor autorități³⁹.

Presa revoluționară și democratică a demască, de asemenea, încercările organizațiilor fasciste, sprijinite de unele vârfuluri ale reacțiunii, de a se infiltra în rîndurile diferitelor categorii de cetățeni : elevi, studenți, femei, militari, muncitori, țărani. Acestor încercări li s-au opus însă acțiunile ferme, organizate de forțele revoluționare și democratice în frunte cu P.C.R. Ziarul „Scînteia” se adresa maselor cu chemarea : „Distrugeți prin acțiuni și demonstrații uriașe de masă cuiburile criminale ale bandelor fasciste⁴⁰, iar „Tînărul leninist” conchidea : „În uzine și la sate, în școli și cămine alegeți-vă comitete largi antifasciste...”⁴¹ Urmînd numeroase asemenea îndemnuri publicate în presă, în tot mai multe locuri forțele progresiste patriotice au respins propaganda fascistilor desfășurată în fabrici⁴² și la sate⁴³.

Cu tot ajutorul material, moral și spiritual pe care statele fasciste și unele elemente din rîndurile vîrfurilor celor mai reacționare ale burgheziei și moșierimii l-au acordat organizațiilor fasciste, acestea n-au putut însă să-și creeze o bază de masă în România. Partidul Comunist Român s-a orientat în mod just în această perioadă spre o activitate de masă tot mai largă, spre contacte și legături cu cele mai felurite partide și organizații politice pentru mobilizarea tuturor forțelor naționale patriotice la lupta împotriva pericolului fascist. Perioada cuprinsă între 1933 și februarie 1938 a fost una dintre cele mai bogate în acțiuni de masă inițiate și desfășurate sub conducerea P.C.R. Numeroși oameni politici democrați și reprezentanți ai intelectualității progresiste, ca Nicolae Titulescu, Nicolae Iorga, Grigore Iunian, Virgil Madgearu, Dem. Dobrescu, Grigore Filipescu și alții, au luat atitudine împotriva activității fasciste din țară, scriind în presa antifascistă, democratică și burgheză.

Lupta eroică dusă în acești ani de P.C.R., în fruntea clasei muncitoare și a unor largi forțe progresiste sub steagul democrației și independenței țării, atitudinea lucidă a unor grupări politice ale claselor conducătoare au stăvilat pentru un timp ascensiunea spre putere a organizațiilor fasciste și înrobirea țării Germaniei hitleriste.

I. SPĂLAȚELU

³⁷ Arhivele statului Turnu-Severin, Procuratura raionului Tr. Severin, dosarul nr. 3/1937, filele 4—5.

³⁸ „Lumea nouă” din 28 iunie 1936.

³⁹ „Steagul roșu”, anul VIII, nr. 2, din aprilie 1936.

⁴⁰ „Scînteia”, anul VI, nr. 8—9 (77—78), din 1936.

⁴¹ „Tînărul leninist”, anul X, nr. 1, din ianuarie 1935.

⁴² „Scînteia Prahovei” din 25 septembrie 1935.

⁴³ „Tînărul leninist”, anul X, nr. 5, din mai 1935.

Revendicări general-democratice în programele mișcării socialiste din România

(1880-1914)

Procesul de evoluție a revendicărilor general-democratice de la programul pașoptiștilor la programele socialiștilor confirmă, o dată în plus, că teoria socialistă a avut un puternic suport obiectiv și subiectiv intern, fiind aplicată în contextul economic și social determinat de condițiile specifice ale României din a doua jumătate a veacului al XIX-lea.

Generația democraților de la 1848 — elemente burgheze, intelectuali patrioți — înconjurată de sprijinul maselor, va fi principala purtătoare, imediat după revoluție, a prefacerilor, reformelor și actelor de însemnătate națională în direcția burghezo-democratică: Unirea din 1859, reforma agrară de la 1864, reforma electorală, crearea de instituții științifice, culturale, proprii unei țări în progres. Printre cei care și-au desfășurat activitatea ca purtători ai ideilor pașoptiste au fost: C. A. Rosetti, Ion Ionescu de la Brad, Cezar Bolliac și alții, toți aceștia militând pentru transformări cu caracter general-democratic în cadrul unei Româнии capitaliste moderne. Parte a pașoptiștilor și mulți continuatori ai lor vor căuta calea de înfăptuire a țelurilor de la 1848 nu în programe și teorii burgheze, ci în programe și teorii noi, printre cele mai înaintate ale epocii. Nu întâmplător, urmași ai pașoptiștilor vor începe să se adape la izvoarele teoriei socialiste, este drept, la început utopice, proudhoniste, lassalleene, anarhiste, narodnice, dar, pe măsura cunoașterii acestora, au găsit ca cea mai corespunzătoare pentru înfăptuirea idealurilor lor democratice, începând cu deceniile al VIII-lea și al IX-lea, teoria socialismului marxist. Acest fenomen se va manifesta în strînsă dependență cu evenimentul cel mai important din deceniile de sfîrșit ale secolului al XIX-lea, afirmarea pe arena istoriei a clasei muncitoare, forța cea mai înaintată a societății, purtătoare consecventă a idealurilor de progres, de eliberare socială și națională a poporului român.

Socialiștii români au preluat de la generația pașoptistă obiectivele democratice și le-au adaptat programelor socialiste, al căror purtător și realizator nu putea fi altul decît mișcarea muncitorească. Manifestele-program ale ziarurilor socialiste și programul elaborat de dr. Russel, publicat în finalul lucrării sale „Un studiu psihiatric urmat de cîteva comentarii asupra ideilor sănătoase”, reflectă tocmai căutările socialiștilor români de a include și de a dezvolta sarcini ale revoluției de la 1848 mai puțin în direcția burgheză și mai

mult în cea democratică, de unde și caracterul general-democratic al acestor programe.

În acest sens, ne vom opri la cele mai semnificative revendicări general-democratice din programele mișcării socialiste, care, prin preluarea lor de către clasa muncitoare, au avut o notă practică de aplicativitate. Este vorba, în primul rând, de programul lui C. Dobrogeanu-Gherea, elaborat în 1886, și care, dezvoltat, avea să devină, mai târziu, programul P.S.D.M.R. În studiul „Ce vor socialiștii români?”, Gherea și-a propus mai întâi să arate ce este socialismul, pentru a fundamenta programul teoretic propus de el și a schița un program practic, minimal, al socialiștilor din țara noastră, necesitate devenită tot mai stringentă în acea perioadă. Un merit al lui C. Dobrogeanu-Gherea a fost și înțelegerea sarcinii istorice a socialiștilor — aceea de a studia realitățile concret-istorice, particularitățile social-economice, politice, culturale ale țării, de a elabora programul și tactica în funcție de acestea pe baza socialismului științific. În articolul „Socialismul își are oare rațiunea?”, C. Dobrogeanu-Gherea dădea un răspuns afirmativ acelor care susțineau contrariul, arătând concepția și baza științifică a socialismului, care cu oarecare deosebiri e aceeași pentru toți. „Lucrarea practică însă a socialismului — spune Gherea —, socialismul aplicat, dacă s-ar putea zice așa, tactica pe care trebuie s-o urmeze socialiștii pentru a pune în practică învățămintele socialiste, trebuie să fie deosebită în fiecare țară, după condițiile reale politice, culturale și economice ale fiecărei țări”¹. Din analiza acestor realități concret-istorice ale societății românești decurgeau și sarcinile general-democratice ale mișcării muncitorești și socialiste cuprinse în programele epocii, cu limitele, căutările și, cel mai adesea, cu indicarea reală a căilor corespunzătoare stadiului de dezvoltare a României².

Analizând trăsăturile societății românești, C. Dobrogeanu-Gherea desprindea un șir de revendicări politice și economice, care trebuiau să slujească ca program în jurul căruia să se adune toate elementele înaintate ale poporului muncitor, înțelegând prin aceasta unirea forțelor intelectualilor socialiști cu forțele muncitorimii. Revendicările imediate nu erau pentru Gherea „soluții ale problemei sociale”, ci posibilități de întărire a proletariatului pentru viitoare lupte decisive. Până atunci, el considera că trebuie desfășurată o vie propagandă în direcția luptei pentru obținerea de revendicări cu caracter general-democratic, care să slujească proletariatului, maselor largi, evoluției democratice a țării. Această propagandă — se sublinia în programul elaborat de Gherea — va avea mai multă izbândă, va fi mai bine înțeleasă, mai cu foc îmbrățișată, dacă va fi întovărită de un șir de cereri care ating interesele de acum vădite ale poporului muncitor”³.

În partea politică a programului, un loc de frunte a ocupat lupta pentru obținerea votului universal, revendicare general-democratică ce se punea cu o deosebită acuitate în România, unde principiul cenzitar stătea la baza sistemului electoral retrograd. Acestui deziderat, care a figurat în toate programele mișcării socialiste din țara noastră în acea perioadă⁴, i-au fost dedicate, de

¹ „România muncitoare”, anul I, nr. 1, din 1 ianuarie 1902.

² *Ibid.*

³ C. Dobrogeanu-Gherea, *Ce vor socialiștii români?* în „Revista socială”, anul I, nr. 8—11, 1885, p. 356.

⁴ N. Copoiu, *Activitatea electorală parlamentară a P.S.D.M.R., 1893—1899*, în *Mișcarea muncitorească din România. 1893—1900*, Editura politică, București, 1965, p. 196.

altfel, numeroase articole în presa muncitorească și socialistă a vremii. În program erau inserate, de asemenea, revendicări privind învățământul, armata, justiția, drepturile politice și civile ale cetățenilor țării și altele, toate cu caracter general-democratic. Cât privește revendicările economice, ele erau în corespondență cu programul politic, neexistând o discordanță între sarcinile programului politic și cele ale programului economic. Revendicările expuse de C. Dobrogeanu-Gherea nu depășeau etapa general-democratică a stadiului de dezvoltare a societății românești, a mișcării muncitorești. Ele se încadrau în acest stadiu și decurgeau din temeliile lui obiective.

Revendicările burghezo-democratice, preluate la o treaptă superioară de mișcarea socialistă, au fost în conținutul lor predominant democratice și au devenit revendicări general-democratice. În programele socialiste figurau, așa-dar, nu sarcini burghezo-democratice, ci sarcini general-democratice.

Înfăptuirea fiecărei revendicări general-democratice, fie și parțială, constituia o cucerire de preț pentru mișcarea muncitorească și se adăuga lanțului de cuceriri democratice atât de necesare în vederea realizării țelului suprem — societatea socialistă, „Muncitorii nu trebuie să aștepte să le cadă de-a gata și peste noapte raiul din cer pe pământ — scria gazeta «Munca» în 1890 —, ei trebuie să caute în fiecare zi a face un pas mai mult către țelul frumos, dar mai îndepărtat al socialismului”⁵.

Insistența cu care programele socialiste puneau în evidență prevederile general-democratice, laturile programatice minimale, determinate de epoca respectivă și de posibilitățile create ca urmare a stadiului de dezvoltare a mișcării noastre muncitorești, nu excludeau nicicum precizarea sarcinilor de perspectivă, deși ele nu erau trecute la ordinea zilei pentru acele momente. Concludent în acest sens este manifestul Clubului muncitorilor, care se intitula și Partidă a muncitorilor, în care, odată cu necesitatea diferențierii categorice a organizației politice a muncitorilor de grupările politice burgheze, se arăta și scopul final al clasei muncitoare — construirea societății socialiste. În manifestul-program din 1891 al Partidei muncitorilor, se preciza că „nu numai prin scop ne deosebim de toate partidele, ci și prin felul de a lucra, prin interesele ce reprezentăm. Noi, socialiștii, sîntem încredințați că poporul muncitor e chemat să ducă la îndeplinire scopul nostru. Poporul muncitor e acea clasă care e chemată de istorie pentru a realiza societatea socialistă”⁶.

P.S.D.M.R. — primul partid politic al muncitorilor din România, cel mai înaintat din acea vreme —, care a luat ființă în 1893, a acordat o mare importanță revendicărilor general-democratice, înscriind în programul său, ca obiectiv îndepărtat, și înfăptuirea societății socialiste. Ca și celelalte partide social-democrate din Europa, P.S.D.M.R. prevedea în programul său lupta „pentru desființarea claselor, pentru desființarea oricărei neegalități politice și economico-sociale, neegalității de sex, rasă, religie, națiune”⁷. În partea practică a programului Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România erau înscrise o serie de revendicări social-economice cu caracter democratic, pe linia cerințelor înaintate ale vremii. Așa, de exemplu, în ceea ce privește dezvoltarea industriei și agriculturii, în raport cu programele partidelor poli-

⁵ „Munca”, anul I, nr. 1, din 1890.

⁶ „Munca”, anul II, nr. 3, din 10 martie 1891.

⁷ *Documente din mișcarea muncitorească. 1872—1916*, ediția a II-a, Editura C.G.M., București, 1947, p. 198.

tice burgheze, erau preconizate soluțiile cele mai înaintate. În mod evident se desprindea concluzia că toate aceste transformări trebuiau să ducă la „emanciparea desăvârșită economică, politică și intelectuală a poporului muncitor de sub asupra înjositoare și toate nedreptățile strigătoare de azi”⁸, pentru asigurarea unui trai mai bun tuturor muncitorilor.

Realizarea revendicărilor enunțate în programul P.S.D.M.R., adoptat la primul Congres din 1893, impunea însă ca partidul să se întărească din punct de vedere politic, ideologic și organizatoric. În anii ce au urmat, în cadrul P.S.D.M.R. s-au ascuțit divergențele între reprezentanții muncitorilor și elementele democrat-burgheze în jurul problemelor privind căile de luptă ale partidului și natura revendicărilor. A apărut tot mai evident exclusivismul intelectualilor socialiști democrat-burghezi în promovarea unor revendicări ca votul universal, pentru folosirea cu precădere a parlamentului în scopul rezolvării numai a unor cerințe general-democratice.

Aceste prevederi general-democratice, înscrise în programele mișcării socialiste, și în special în programul P.S.D.M.R., reprezentau aspirațiile imediate ale muncitorimii. Odată câștigate, aveau valoarea unor „trofee smulse de la dușmani” prin impunerea hotărâtă a voinței muncitorilor. Ele constituiau rezultatul imediat și practic al luptei întreprinse de masele asuprite împotriva claselor stăpânitoare, fiind „... primele cetăți smulse din mîna dușmanului în mersul falnic al muncitorimii către desăvîrșirea și emanciparea politică și economică”. Privite din acest punct de vedere, revendicările și reformele general-democratice se încadrau în sfera luptei pentru pregătirea revoluției socialiste. „Burghezia — arăta ziarul „Lumea nouă” — le acordă de frică și nu din principii sau solitudine pentru clasa muncitoare, pe cînd pentru clasa muncitoare ele sînt niște drepturi pe care le pretinde cu hotărîre și nu le cerșește, niște prime de asigurare smulse în vederea luptei finale care trebuie să-i asigure libertatea ei desăvîrșită din cătușele sclaviei de azi”⁹.

Pornind de la tezele marxiste, Gherea arăta, în legătură cu aceasta, că „partidele stăpînitoare de bună voie n-au făcut un singur pas pentru a îmbunătăți starea celor apăsați, căci știut este că orice îmbunătățire adusă celor apăsați e o știrbire a privilegiilor claselor stăpînitoare, și nu de bună voie vor lăsa din mîna aceste privilegii”¹⁰. La rîndul său, „Lumea nouă”, organul P.S.D.M.R., preciza că, „în așteptarea transformării sociale, muncitorimea are nevoie de îmbunătățiri momentane, îmbunătățiri pe care e în drept și trebuie să le ceară claselor stăpînitoare” și în consecință „muncitorimea trebuie să lupte pentru cîștigarea lor”¹¹.

În pofida dezorganizării, în 1899, a P.S.D.M.R., în anii care au urmat elementele înaintate muncitorești și intelectualii socialiști atașați clasei muncitoare au continuat lupta pentru obținerea de revendicări general-democratice.

O mare însemnătate au avut-o reorganizarea și dezvoltarea mișcării sindicale, în ale cărei documente, elaborate la Conferința sindicală din august 1906 și în programul Uniunii socialiste (1907) s-au reflectat, în continuare, principiile programatice, înscrise în programul socialist încă de la sfîrșitul secolului

⁸ I. Felea, *P.S.D.M.R. — partidul cel mai înaintat din anii 1893—1899*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.C.R.” nr. 6/1965, p. 95.

⁹ „Lumea nouă”, anul VI, nr. 37, din 28 martie 1900.

¹⁰ *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. I, partea a II-a (1890—1900), Editura politică, București, 1964, p. 17.

¹¹ „Lumea nouă”, anul VI, nr. 38, din 2 aprilie 1900.

al XIX-lea. Stabilind ca principii fundamentale ale luptei de clasă desființarea exploatării sub orice formă, solidaritatea internațională a muncitorilor, iar ca scop imediat îmbunătățirea stării materiale a clasei muncitoare, Statutul general al Comisiei generale a sindicatelor din România¹² preconiza măsuri noi, organizatorice, de centralizare, ceea ce însemna realizarea unității de luptă atât de necesare pentru cucerirea revendicărilor clasei muncitoare, dintre care unele aveau un caracter general-democratic. Statutul adoptat la cea de-a treia Conferință a mișcării sindicale din 1908 cuprindea, în programul său, revendicări ca : deplina autonomie a județelor și comunelor, egalitatea deplină a sexelor în fața legii, desființarea armatei permanente, înlocuirea ei cu miliția națională, la muncă egală — salariu egal pentru muncitorii de ambele sexe, exproprierea silită a tuturor proprietarilor mari și altele¹³.

Refacerea, la începutul anului 1910, a Partidului Social-Democrat din România, rezultat firesc al dezvoltării mișcării muncitorești din anii anteriori, a creat condiții pentru ridicarea pe o nouă treaptă a aspirațiilor și luptei clasei muncitoare. În programul P.S.D.R., program minimal, toate revendicările aveau în vedere obiective imediate, legate de transformarea burghezo-democratică a țării, nepierzându-se însă din vedere idealul de viitor — societatea socialistă —, formulat în expunerea de motive¹⁴. În programul partidului, reîntâlnim o serie de revendicări din programele anterioare ale mișcării socialiste, prezentate însă într-o formulare mult mai completă și mai bogată în conținut, ca o reflectare a maturizării mișcării muncitorești. În acest sens sînt concludente formulările revendicărilor din programul general-democratic : votul universal, organizarea învățămîntului, acordarea de drepturi politice și altele.

Una dintre principalele revendicări care au stat în atenția mișcării socialiste a fost acordarea de drepturi democratice tuturor cetățenilor. Revendicarea a fost formulată în programul din 1886, unde se cereau „libertatea desăvîrșită pentru presă, întruniri, asociații, inviolabilitatea domiciliului, habeas corpus”, ca avînd obîrșia în programul revoluționarilor de la 1848. Această revendicare general-democratică va fi preluată din programul lui Gherea de către mișcarea socialistă și introdusă în programul din 1893, în ea preconizînd lupta pentru „garantarea dreptului nemărginit de întruniri, asociații, greve la orașe și sate” și „luarea de măsuri riguroase pentru a face ca legile să fie aplicate și ca egalitatea înaintea legilor să fie realitate”¹⁵. Programul P.S.D.R. din anul 1910 avea, la acest punct, prevederi mai complete, cerînd „restabilirea drepturilor politice și cetățenești ale funcționarilor, meseriașilor și muncitorilor statului, județelor și stabilimentelor publice” și chiar „votarea unei legi care să facă responsabil în fața tribunalelor ordinare pe orice funcționar al statului pentru atingerea drepturilor politice ale cetățenilor și pentru orice abuz de putere”¹⁶.

De subliniat este faptul că nenumăratele articole apărute în presă în această perioadă au exprimat hotărît punctul de vedere al mișcării muncitorești, de demascare a măsurilor abuzive ale autorităților și de îndemn la acțiune

¹² „România muncitoare”, anul III, nr. 41, din 9—16 decembrie 1907.

¹³ „România muncitoare”, anul III, nr. 45, din 6—13 ianuarie 1908.

¹⁴ N. Copoiu, *Congresul de reconstituire a Partidului Social-Democrat din România — 1910*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.” nr. 6/1965, p. 7.

¹⁵ „Munca”, anul IV, nr. 7, din 11 aprilie 1893.

¹⁶ „România muncitoare”, anul V, nr. 96, din 24 ianuarie 1910.

împotriva nerespectării cuceririlor general-democratice și a legilor cu caracter burghezo-democratic¹⁷. În programul P.S.D.R. din 1910, în raport cu programul P.S.D.M.R. din 1893, în împrejurările ascuțirii contradicțiilor de clasă, au fost introduse formulări noi, dictate de necesitatea apărării unor drepturi general-democratice, grav amenințate de clasele dominante, ca, de pildă, cele cu privire la „desființarea legilor care restrâng dreptul de asociere și de grevă al funcționarilor și salariaților de orice natură ocupați în întreprinderile statului, județelor, comunelor și stabilimentelor publice, recunoașterea sindicatelor ca persoane juridice“¹⁸.

Programele mișcării socialiste au avut înscrise revendicări pentru toate domeniile vieții social-politice a României. În domeniul justiției, de exemplu, în programul din 1893 se cereau electivitatea magistraturii, taxe proporționale cu importanța bănească a proceselor, despăgubirea celor osîndiți pe nedrept, precum și a celor arestați fără vină¹⁹. La această prevedere s-a adăugat, în 1910, „asigurarea unei justiții cinstitute, drepte și independente, gratuitatea procedurii judecătorești, asistență juridică“²⁰.

O altă revendicare a fost aceea privind veniturile impozabile. În această direcție, programul din 1893 prevedea „impozitul treptat și progresiv asupra veniturilor, luîndu-se în seamă felul venitului și mărimea lui — și asupra moștenirilor, luîndu-se în seamă felul și mărimea pentru a face față cheltuielilor publice. Desființarea dărilor indirecte. Venitul absolut trebuitor pentru trai să fie scutit de orice dare. Impozarea capitalului neproductiv“²¹. La punctul 10 din program erau inserate: „impozitul direct, proporțional și progresiv cu declarațiunea obligatorie a averii, asupra veniturilor și moștenirilor, luîndu-se în seamă felul și mărimea. Desființarea dărilor indirecte. Venitul absolut trebuitor pentru trai să fie scutit de dare“, punct întâlnit în aceeași formulare și în programul din 1910²². De asemenea, întâlnim cererea de despărțire a bisericii de stat în programul din 1893²³ și libertatea cultelor în programul din 1910²⁴, prin aceasta urmărindu-se luarea din mâinile burgheziei și moșierimii a unui important instrument de dominare a maselor.

În linii generale, natura revendicărilor general-democratice în mișcarea muncitorească din Transilvania era aceeași cu a mișcării muncitorești din celelalte ținuturi ale României. Studiarea concretă a acestui aspect se înscrie pe o tematică mai largă, la a cărei clarificare ajută nemijlocit lucrările publicate în ultimii ani.

Una dintre problemele fundamentale ale societății românești care s-au înscris în prevederile general-democratice ale programelor socialiste de pînă la 1910 a fost și problema agrară. În această privință, atitudinea socialiștilor români a evoluat, cu limitele legate de înțelegerea problemei agrare de către partidele socialiste, în genere, din întreaga lume. De subliniat că abordarea

¹⁷ „România muncitoare“ din 30 august și 17 decembrie 1909. Pe plan legislativ, această politică s-a oglindit mai ales în „Legea Orleanu“ (20 decembrie 1909).

¹⁸ *Documente din mișcarea muncitorească. 1872—1916*, Editura C.G.M., București, 1947, ediția a II-a, p. 467.

¹⁹ „Munca“, anul IV, nr. 7, din 11 aprilie 1893.

²⁰ „România muncitoare“, anul V, nr. 96, din 24 ianuarie 1910.

²¹ „Munca“, anul IV, nr. 7, din 11 aprilie 1893.

²² *Documente din mișcarea muncitorească. 1872—1916*, Editura C.G.M., București, 1947, ediția a II-a, p. 467.

²³ „Munca“, anul IV, nr. 7, din 11 aprilie 1893.

²⁴ „România muncitoare“, anul V, nr. 96, din 24 ianuarie 1910

problemei agrare în cadrul Internaționalei a II-a era direct legată de preocuparea socialiștilor români pentru chestiunea țărănească. „Programul socialist agricol“, cum îl numeau socialiștii români, urma să se contureze în funcție de specificul țării, al problemei agrare din statul respectiv. În România, socialiștii dezvoltau, în noile condiții, punctul 13 al Proclamației de la Islaz, cerînd rezolvarea problemei agrare, în sensul desființării resturilor feudale și al îmbunătățirii soartei țărănimii. Urmărind fie și numai presa mișcării muncitorești și socialiste pînă în 1900, se constată cu claritate preocuparea acesteia, consemnată în programe și dezbătută în congrese, pentru rezolvarea problemei agrare în România.

Văzînd în țărănime nu o masă retrogradă, amorfă, ci o forță cu energii revoluționare, mișcarea muncitorească, partidul social-democrat au urmărit apropierea milioanelor de țărani de lupta generală pentru îmbunătățirea situației maselor populare. Crearea cluburilor socialiste la sate, în ultimii ani ai secolului al XIX-lea, a reflectat preocuparea P.S.D.M.R. pentru antrenarea maselor țărănești la rezolvarea problemei agrare, în sensul îmbunătățirii situației țărănimii, al luptei contra exploatării moșierești, al dezvoltării reformei agrare neterminate în 1864. Cele peste 300 de cluburi socialiste înființate la sate evidențiau faptul că țărănimea română era accesibilă organizării pe principii apropiate celor mai înaintate programe ale vieții politice românești. Discuțiile în legătură cu problema agrară, ilustrate de altfel și în poziția diferită a Cercului „România muncitoare“ din București și a „Cercului de studii sociale“ din Iași, privind răscoala din 1907 erau o reflectare a disputei pentru calea rezolvării unor probleme ale desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice, ca problemă general-democratică. Între a susține calea răscoalei și a o condamna era o chestiune de principiu programatic, de orientare fundamentală. Prin solidarizarea mișcării muncitorești cu lupta revoluționară a țărănimii, clasa muncitoare a dovedit că era consecventă principiilor înscrise în programele mișcării socialiste — emanciparea țărănimii, rezolvarea problemei agrare.

Un loc important în cadrul programelor mișcării socialiste l-a ocupat și problema învățămîntului. Această revendicare o găsim formulată încă de dr. Russel în 1880, în sensul „asigurării tuturor copiilor învățămîntul egal, general și profesional“²⁵, iar în 1886 de C. Dobrogeanu-Gherea, ceva mai complet: „Învățămîntul liber și fără plată. Lîngă toate școlile să se întemeieze instituții în care copiii săraci, în tot timpul învățaturii, să primească mîncare, haine, cărți“²⁶.

Devenind tot mai conștienți de necesitatea ca toți cetățenii să știe carte pentru a contribui mai eficace la progresul general al țării, la luminarea lor pentru idealul socialist, partida muncitorilor, în manifestul electoral din 1891, cerea ca statul să clădească în fiecare comună localuri de școală încăpătoare și sănătoase. Privitor la învățătorii satelor, manifestul socotea necesar ca ei să se bucure de aceleași drepturi ca și cei de la orașe, să nu poată fi dați afară sau mutați după pofta boierului, a prefectului sau a revizorului²⁷. În programul P.S.D.M.R. se cerea „laicizarea învățămîntului, gratuit, obligatoriu și integral pentru toți copiii muncitorilor, fără deosebire de naționalitate și religie,

²⁵ *Documente din mișcarea muncitorească. 1872—1916*, ediția a II-a, Editura C.G.M., București, 1947, p. 31.

²⁶ *Ibidem*, p. 60.

²⁷ „Munca“, anul II, nr. 5, din 24 martie 1891.

dezvoltarea școlilor profesionale și agricole, cantine școlare“, ceea ce mărturisirea grija primului partid muncitoresc pentru soarta generațiilor viitoare de producători. Pentru copiii săraci se solicitau haine, cărți și hrană. Se preconiza, de asemenea, obligativitatea independenței corpului de învățământ, inamovibilitatea învățătorilor, institutorilor și profesorilor²⁸. Deși toate aceste puncte programatice aveau un caracter burghezo-democratic, ele n-au fost prinse, în complexitatea lor, în nici unul dintre programele partidelor burgheze, oricât de radicale au fost. Prin trecerea acestor revendicări în contextul unui program socialist, al cărui chezaș era mișcarea muncitorească, ele au dobândit un caracter cu precădere democratic, înscriindu-se printre prevederile general-democratice. Menționăm, în special, ideea dezvoltării învățământului profesional și tehnic, ce mergea mână în mână cu ideea luptei pentru dezvoltarea industriei naționale, care să asigure progresul general al țării, deci și cadrele necesare pentru aceasta. Îndeosebi în paginile ziarelor „Lumea nouă“ și „România muncitoare“ s-au descris, pe baza a numeroase date statistice, condițiile grele în care se desfășura învățământul, neajunsurile legislației din domeniul învățământului etc.²⁹.

Mișcarea socialistă avea să înscrie revendicările general-democratice pri-vitoare la învățământ și în programul P.S.D.R. din 1910. De data aceasta în-tîlnim „obligativitatea învățământului pînă la patrușprezece ani și gratuitatea materialului de învățământ pentru cei săraci“³⁰.

Problema luptei pentru tratament egal, sub toate raporturile, a femeii cu bărbatul a fost, de asemenea, un postulat firesc al ideologiei socialiste, ea constituind, de altfel, o dezvoltare a cerințelor burghezo-democratice de la 1848. În programul elaborat de dr. Russel această revendicare apărea într-o formă relativ completă pentru nivelul de atunci al dezvoltării mișcării socia-liste, cerîndu-se „emanciparea femeii de sub jugul economic al bărbatului“³¹. Aceasta însemna, în primul rînd, acordarea dreptului de muncă femeilor, par-ticiparea lor la educația socială și la viața politică. Cît privește familia, pro-gramul prevedea „reorganizarea familiei pe baze mai progresive și mai umane. Familia bazată exclusivamente pe simpatiile reciproce, egalitate economică, politică și socială“³². În programul din 1886 al lui C. Dobrogeanu-Gherea această revendicare era formulată pe scurt : „Egalitatea femeii“.

Aceeași revendicare a fost reformulată tot mai complet odată cu consti-tuirea P.S.D.M.R., cînd deja au început să fie înscrise unele prevederi mai precise și în acest sens. Se punea problema emancipării femeii, a egalității com-plete cu bărbatul în domeniul civil, politic și economic, fără deosebire de sex, religie și naționalitate. În program se cerea în mod expres „egalizarea condiții-lor juridice și politice ale femeilor cu ale bărbaților“³³. La Congresul al II-lea al P.S.D.M.R. (1894), în încheierea discuțiilor purtate de I. Nădejde, dr. Stîncă, C. Mille, I. Diamandy în legătură cu drepturile femeii sub aspect social, civil, politic și economic, s-a votat o moțiune specială propusă de C. Mille, cu ur-mătoarele puncte : „1 pentru absoluta egalitate între bărbat și femeie în ceea

²⁸ „Munca“, anul IV, nr. 7, din 11 aprilie 1893.

²⁹ „Lumea nouă“ din 11 ianuarie și 21 martie 1895 ; „România muncitoare“ din 21 martie 1895 și 5—12 noiembrie 1906.

³⁰ „România muncitoare“ nr. 96, din 24 ianuarie 1910.

³¹ *Documente din mișcarea muncitorească. 1872—1916*, ediția a II-a, Editura C.G.M., București, 1947, p. 30.

³² *Ibidem*, p. 31.

³³ „Munca“, anul IV, nr. 7, din 11 aprilie 1893.

ce privește exercitarea tuturor profesiunilor, fie liberale, fie manuale, precum și în privința instrucțiunii; 2 pentru egalitatea drepturilor politice și civile dintre femeie și bărbat; 3 principiul «la muncă egală, salariu egal»; 4 pentru alcătuirea de legi protectoare a muncii femeii în ateliere și fabrici»³⁴. În problema emancipării femeii, o deosebită activitate a desfășurat Sofia Nădejde atât prin scrierile sale, cât și prin conferințele pe care le-a ținut în diverse ocazii.

Datorită maturizării continue a mișcării muncitorești, în anii următori, s-a pus tot mai mult și problema organizării luptei femeilor, a necesității solidarității lor, alături de bărbați, în lupta pentru o viață mai bună. În primul deceniu al secolului al XX-lea, lupta pentru emanciparea femeii a continuat să preocupe elementele înaintate din mișcarea muncitorească. Nenumăratele articole apărute în presa socialistă în această perioadă au venit să slujească din plin acestei idei.

În programul P.S.D.R. din 1910 s-a păstrat aceeași formulare din programul P.S.D.M.R., adăugându-se însă o moțiune de mare importanță prin care „congresul însărcinează cluburile social-democrate locale și sindicatele să creeze organizații feminine și să le ajute prin toate mijloacele posibile”³⁵. Importanța acestei prevederi consta în faptul că se preconiza nu numai ca mișcarea muncitorească să activeze pentru asemenea cerință general-democratică, ci să și creeze organizații proprii femeilor, care să ajute luptei, în vederea îndeplinirii acestei cerințe.

Una dintre prevederile de bază înscrise în programele socialiste din țara noastră a fost desființarea armatei permanente și înarmarea poporului, cerință devenită, evident, tot mai necesară în condițiile când burghezia și moșierimea căutau să transforme armata într-o anexă represivă internă. „Jos armata permanentă, jos cazarma și barbaria de astăzi și înarmarea poporului”, se cerea de către mișcarea socialistă. Cât privește apărarea independenței, a hotarelor țării, patrioții socialiști ridicau pe o treaptă superioară ideea apărării patriei prin înarmarea poporului: „În acest caz nu mai avem 80 000 de soldați, ci întreaga suflare românească este sub arme; nu mai avem mașini și instrumente oarbe, ci cetățeni care apără vatra lor”³⁶.

Revendicarea organizării armatei pe alte principii decât cele înscrise în constituție a figurat, cu o mică diferență de formulare, printre punctele importante ale programelor socialiste din 1893 și 1910. Astfel, în programul din 1893 se preconiza „prefacerea armatei permanente în națiunea înarmată”³⁷ ca pentru perspectivă, iar pînă atunci, reducerea serviciului militar la un an, pe cînd, în programul din 1910, se cerea, în plus, desființarea consiliilor de război³⁸, lucru insuficient argumentat în dezbaterile programului care au avut loc în presă.

Această revendicare a figurat și în ordinea de zi a congreselor P.S.D.M.R., ea fiind completată prin diferite hotărîri. „Avînd în vedere neglegiurile ce se săvîrșesc în armată și cele ale căror victime sînt soldații, mai

³⁴ „Munca”, anul V, nr. 9, din 24 aprilie 1894.

³⁵ „România muncitoare”, anul V, nr. 96, din 24 ianuarie 1910.

³⁶ *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. I, partea a II-a (1890—1900), Editura politică, București, 1964, p. 274.

³⁷ *Documente din mișcarea muncitorească. 1872—1916*, ediția a II-a, Editura C.G.M., București, 1947, p. 199.

³⁸ *Ibidem*, p. 467.

totdeauna fii de țărani ; avînd în vedere că, pe temeiul așa-numitei discipline se săvîrșesc chiar crime... — se spunea în moțiunea adoptată în aprilie 1894 —, congresul social-democrației românești înfiează cu toată energia sălbăticiile rușinoase care necinstesc veacul în care trăim și declară că va face agitație puternică împotriva acestor barbarii ale instituției armatei permanente³⁹. Problema armatei a preocupat și presa muncitorească și socialistă ; nenumărate articole tratau, pe lîngă alte aspecte, și acela al atenției pe care mișcarea socialistă trebuia să o acorde organizării militarilor sub steagul ideilor socialiste. În discuțiile pe această temă care au avut loc la Congresul P.S.D.R. din 1910 s-a propus stipularea punctului privitor la introducerea „învățămîntului obligator în armată”, precizîndu-se că aceasta, pe lîngă rolul de apărător al țării, trebuia să îndeplinească și un rol instructiv-educativ⁴⁰.

Mișcarea muncitorească și, implicit, programele sale au dezvoltat și antimonarhismul generației din epoca detronării lui Alexandru Ioan Cuza. Aceasta era o reacție față de monarhie în general, față de Hohenzollerni în special și față de burghezie și moșierime — promotoare ale regimului monarhic, anti-popular. În general, mișcarea socialistă și-a manifestat ostilitatea față de monarhie nu numai în privința dinastiei regale străine, ci și a atribuțiilor pe care aceasta și le arogase. În acest sens, sînt semnificative punctele programatice ale mișcării muncitorești care căutau să restrîngă cît mai mult dreptul monarhiei de a se amesteca în problemele organizării vieții constituționale a țării. Astfel, în programul P.S.D.M.R. din 1893 se prevedea ca electivitatea sau destituirea funcționarilor să nu fie făcută decît în urma unei hotărîri judecătorești. De asemenea se prevedeau desființarea senatului, restrîngerea prerogativelor regale și, mai ales, a dreptului regelui de a schimba ministerele și de a dizolva și preroga toate corpurile alese ; la punctul 19, se cerea „revizuirea Constituției în toate punctele necesitate de prezentul program”⁴¹.

Preluînd aceste prevederi, programul P.S.D.R. din 1910 le-a formulat mai clar și le-a completat. La punctul privind suprimarea senatului se preciza : „Legiferarea directă a poporului prin dreptul pe care trebuie să-l aibă de a propune legi și a confirma sau respinge pe cele votate de Cameră, o intimă descenzalizare administrativă și autonomie comunală”⁴².

Demascarea racilelor regimului burghezo-moșieresc patronat de dinastia de Hohenzollern și promovarea ideii de republică au ieșit în evidență, în mod pregnant, cu prilejul jubileului din 1906. Ideea înlăturării monarhiei, subliniată în numeroase materiale apărute în presă socialistă, era cel mai adesea completată cu ideea înlocuirii ei printr-o formă nouă de guvernămînt, republicană. „Noi socialiștii democrați, dacă vroim sincer dezrobirea muncitorilor, dacă vroim desființarea monarhiei, fie în capul ei un rege sau un președinte, atunci trebuie să căutăm să distrugem rădăcinile, temeliile acestor instituțiuni”, și anume muncitorii să capete stăpînirea politică, mijloacele de producere să fie în mîna națiunii întregi, nemaifiind cu putință a exploata și jefui om pe om și atunci

³⁹ *Ibidem*, p. 230—231.

⁴⁰ N. Copoiu, *Activitatea electorală-parlamentară a P.S.D.M.R. 1893—1899*, în vol. cit., p. 9.

⁴¹ „Munca”, anul IV, nr. 7, din 11 aprilie 1893.

⁴² *Documente din mișcarea muncitorească. 1872—1916*, ediția a II-a, Editura C.G.M., București, 1947, p. 466.

„alcătuirea societății de azi va peri cu toate instituțiunile ei : cu armată, regalitate, poliție etc.“⁴³.

În atenția mișcării muncitorești și socialiste din România un loc deosebit de însemnat l-a ocupat problema consolidării independenței și desăvîrșirii unității naționale. Mișcarea socialistă și muncitorească, apărută în epoca dintre două momente cruciale ale țării — unitatea și independența patriei —, avea să rezerve acestor probleme fundamentale ale dezvoltării României un rol de prim ordin, care a situat proletariatul și pe socialiștii români în rîndurile celor mai înaintate forțe patriotice. Încă de la începuturile sale, mișcarea socialistă a subliniat, într-o formă sau alta, legitimitatea și importanța desăvîrșirii unității naționale a românilor. Revista „Dacia viitoare“, ca și alte publicații socialiste ale vremii, au fost prezente în abordarea ideilor de independență și unitate națională. Referindu-se la „reconstituirea vechii Dacii“, la păstrarea ființei naționale a poporului, care, în pofida a nenumărate vicisitudini dinăuntru și din afară, și-a înfăptuit, în 1859, Unirea, revista „Dacia viitoare“ preciza temeiurile actului măreț din 1859 : „comunitatea de origină, de limbă, de suferințe și mai presus de toate comunitatea de sentimente... Milcovul a dispărut cu toată opozițiunea austro-turcă, tot așa vor dispărea și Carpații, oricît s-ar opune mozaicul austro-unguresc“⁴⁴.

Problema independenței și a unirii depline era un obiectiv general-democratic, aparținea desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice și dobîndea deci în activitatea socialiștilor un conținut general-democratic. Socialiștii români vedeau dezvoltarea independentă a patriei legată de propășirea democratică a ei, de solidaritatea cu toate țările care luptau pentru eliberarea de opresiunea marilor puteri.

Revendicările general-democratice sînt o trăsătură esențială a programelor socialiste de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, ele reflectînd necesitățile obiective ale perioadei istorice în care se afla România. Ele sînt proprii etapei de trecere de la revoluția burghezo-democratică la revoluția socialistă, mai precis perioadei desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice.

Dezvoltînd pe o treaptă superioară revendicările înscrise în programele menționate, mișcarea muncitorească a devenit purtătorul și realizatorul consecvent al transformărilor democratice, al profundelor năzuințe de eliberare de sub asuprire și exploatare, de unitate deplină a patriei, pentru făurirea unei Românie independente și suverane.

Problema revendicărilor general-democratice abordate de către mișcarea noastră muncitorească nu a fost proprie doar programelor amintite. Ea a constituit o preocupare majoră a partidului marxist-leninist al clasei muncitoare în totul cursul istoriei lui și avea să-i dea curs în sensul aplicativității după 1944 pe o nouă treaptă în etapa democratică a revoluției și îndeosebi în etapa socialistă.

EL. GEORGESCU

⁴³ „Munca“, anul III, nr. 12, din 10 mai 1892.

⁴⁴ „Dacia viitoare“, anul I, nr. 2, din aprilie 1883.

Tratatul economic româno-german din 23 martie 1939 și semnificația sa

Tratatul economic româno-german din 23 martie 1939 constituie unul dintre momentele importante ale evoluției relațiilor româno-germane în perioada din ajunul celui de-al doilea război mondial. Istoricul și conținutul acestui tratat au reținut și continuă să rețină atenția istoricilor români și străini; studiile și lucrările publicate pînă în prezent au contribuit în măsură însemnată la cunoașterea diferitelor aspecte ale problematicii tratatului economic româno-german din martie 1939 *.

Documentele cercetate în ultimul timp și analiza datelor statistice pe o perioadă mai îndelungată ne-au condus la unele concluzii noi în ceea ce privește tratatul economic româno-german din 23 martie 1939. În dorința de a face cunoscute și a supune dezbaterii specialiștilor aceste concluzii la care am ajuns, ne-am limitat analiza asupra a trei probleme esențiale, și anume: condițiile interne și internaționale în care a fost semnat tratatul economic din martie, semnificația și aplicarea sa.

*

* Vezi E. Campus, *Aspecte ale politicii externe a României în etapa post-muncheneză (octombrie 1938—aprilie 1939)*, în „Studii și materiale de istorie contemporană”, vol. I, Editura Academiei R.P.R., 1956. În istoriografia românească, diferite aspecte privind tratatul economic româno-german din martie 1939 au fost abordate tangențial, în cadrul unor lucrări mai mari sau studii, de o seamă de istorici și economiști, printre care I. Popescu-Puțuri, Gh. Zaharia, Gh. Matei, Al. Gh. Savu, D. Tuțu, V. Moisuc, N. N. Constantinescu, V. Axenciuc. În urmă cu doi ani a fost publicată cartea semnată de A. Niri, *Istoricul unui tratat înrobitor (Tratatul economic româno-german din martie 1939)*, București, Editura științifică, 1965, 308 p.

Din istoriografia marxistă străină menționăm studiile istoricului sovietic I. N. Cempalov: К истории заключения германо-румынского экономического соглашения 1939, în «Новая и новейшая история» nr. 1/1959 și К вопросу о германском ультиматуме и английских гарантиях Румынии (март-апрель 1939 г.), în «Учённые записки Уральского Университета», fasc. 38/1960. În istoriografia occidentală, lucrările și studiile lui A. Hillgruber au acordat un spațiu însemnat problemelor legate de istoricul și conținutul tratatului din martie 1939. (Hitler, König Carol und Marschall Antonescu. *Die deutsch-rumänischen Beziehungen 1938—1944*, Franz Steiner Verlag, Wiesbaden, 1965, ediția a II-a; *Deutschland und Rumänien 1939—1944*, Göttingen, 1953. Teză de doctorat, manuscris, Deutsche Bucherei, Leipzig) etc.

Evoluția situației politice și economice a țărilor din sud-estul Europei la sfârșitul anului 1938 și începutul anului 1939 a purtat amprenta efectelor pactului de la Munchen din septembrie 1938.

Departa de a pune capăt crizei politice din centrul Europei sau de a asigura pacea, așa cum au afirmat realizatorii săi, pactul de la Munchen a adâncit această criză și a avut semnificația unei etape realizate în expansiunea Germaniei naziste spre sud-estul și răsăritul Europei. Mutilarea teritorială a Cehoslovaciei a dus în mod nemijlocit la afirmarea tot mai neîngrădită și a politicii revizioniste a Ungariei horthiste. Conciliatorismul britanic față de Germania hitleristă, ca și politica de cedare a guvernului francez, concretizate în pactul de la Munchen, contribuiau în mare măsură la creșterea primejdiei de încălcare a integrității teritoriale și de pierdere a independenței naționale a statelor din sud-estul Europei.

Pentru România, consecințele pactului de la Munchen s-au tradus în principal în îngustarea posibilităților de a se folosi de sistemul de alianțe pe care își sprijinea securitatea. În acest context a crescut pericolul ce-l reprezentau pentru statu quo-ul teritorial al României revendicările Ungariei horthiste, cu atât mai mult cu cât în tactica diplomației naziste revizionismul horthist constituia un mijloc de presiune și șantaj asupra României.

Politica conciliantă a guvernului britanic a continuat să se manifeste și după septembrie 1938 în direcția unei largi colaborări economice și politice cu Germania, pe baza principiilor stabilite în acordul secret germano-englez semnat la Munchen în septembrie 1938. Una dintre urmările acestei colaborări a fost primul dictat de la Viena din noiembrie 1938, care a împlinit revendicările cercurilor horthiste maghiare pe seama Cehoslovaciei dincolo de așteptările lor.

Criza politică din Europa Centrală s-a accentuat către sfârșitul anului 1938, acționînd pe o arie mult mai întinsă, datorită efectelor primului dictat de la Viena.

În perioada ce a urmat Munchenului, în fața cercurilor conducătoare românești s-a pus problema reanalizării raportului de forțe pe plan internațional spre a se desprinde conturul real al cadrului în care avea să se desfășoare politica externă a României.

Din turneul politic întreprins de regele Carol al II-lea în unele capitale occidentale în a doua jumătate a lunii noiembrie 1938 au reieșit o serie de concluzii care au dat măsura politicii Angliei, Franței și Germaniei în ceea ce privește problema relațiilor lor cu țările din sud-estul Europei.

Astfel, în convorbirile pe care regele Carol al II-lea și ministrul de externe Petrescu-Comnen le-au avut la Londra cu premierul Chamberlain și cu ministrul său de externe s-a confirmat punctul de vedere oficial britanic că „este inevitabil ca Germania să se bucure de o poziție preponderentă în domeniul economic”¹ în România ca și în celelalte țări din sud-estul Europei.

În temeiul concluziilor ce s-au desprins din luările de contact de la Londra, vizita lui Carol în Germania și-a propus obținerea unor precizări ale pozițiilor guvernului german privind problema relațiilor cu România. Avansînd intenții de a sprijini stabilirea unor „planuri” de dezvoltare a relațiilor economice cu Germania pe 5 sau 10 ani, Carol a pus în legătură condițională

¹ *Documents on British Foreign Policy, 1919—1939*, E. L. Woodward and Rohan Butler, Edit H.M.S.O. 1947, seria a III-a, vol. III, documentul nr. 262, scrisoarea lordului Halifax către M. Palairat (la București), Londra, 17 noiembrie 1938.

aceste intenții cu chestiunea definirii de către Germania a atitudinii pe care o va adopta în cazul unui conflict între România și Ungaria horthistă. Afirmând că un astfel de conflict „nu privește în mod direct Germania și în consecință ea nu are de ce să ia o poziție într-un asemenea caz”, Hitler nu a omis a preciza că Germania va da „sfaturi de moderațiune ungurilor”, dar că simpatia și sprijinirea Ungariei „este un lucru foarte lesne de înțeles având în vedere politica anterioară a Micii Înțelegeri”². Evident, lăsând deschisă chestiunea atitudinii Germaniei în privința revendicărilor revizioniste maghiare pe seama României, guvernul nazist miza să folosească evoluția relațiilor româno-maghiare în funcție de propriile sale interese.

Asupra schimbării orientării politice externe a României, cel de-al treilea Reich încerca să acționeze în vremea aceasta nu numai pe cale diplomatică directă, ci și indirect, cu ajutorul mișcării fasciste interne. Într-un material informativ alcătuit de serviciul secret de informații al Marelui stat-major român, la 5 ianuarie 1939, se constata că la sfârșitul anului 1938 guvernul german a inițiat intensificarea activității „coloanei a V-a” în România, pentru a determina schimbarea orientării politicii externe. În acea perioadă subvenția acordată de Berlin organizațiilor fasciste germane din România și Gărzii de fier se ridicase la suma de 20 milioane de mărci. Cu ajutorul organizațiilor amintite se adunau informații foarte detaliate asupra resurselor de materii prime din România, asupra activității industriale, comerțului, întocmindu-se rapoarte, hărți și alte materiale documentare³.

Având în vedere această situație, apare limpede cauza reală a puternicei reacții a guvernului german împotriva României în urma împușcării lui Codreanu și a altor căpetenii legionare la sfârșitul lui noiembrie 1938. Măsurile luate împotriva Gărzii de fier dovedeau intențiile regimului de dictatură regală din România de a-și consolida pozițiile, debarasându-se de un primejdios concurent aflat în slujba Germaniei naziste, dar exprimau totodată și tendințele unor grupări politice burgheze realiste de a stăvili penetrația Germaniei naziste în România.

Campania dezlănțuită în Germania împotriva României, mergând pînă la declarații de nimicire, de desființare, de înlocuire a regimului politic din România, a fost manifestarea unei adevărate crize a relațiilor româno-germane. La agravarea ei a contribuit în cea mai mare măsură politica activă, promovată de România, de sprijinire a Cehoslovaciei, ale cărei efecte se repercutau negativ asupra intereselor Germaniei hitleriste în centrul și sud-estul Europei.

În decembrie 1938 și ianuarie 1939, de la oficiile diplomatice ale României veneau permanent informații cu privire la pericolul unei ofensive militare germano-maghiare spre sud-est.

În astfel de împrejurări, Declarația franco-germană din 6 decembrie 1938, care „inaugura fericita dezvoltare a politicii franceze de colaborare pe toate planurile cu Germania”⁴, după cum aprecia un document secret al Ministerului de Externe francez, a constituit un nou element al politicii

² *Les archives secrètes de la Wilhelmstrasse*, vol. V, livre 1, Paris Plon 1953, documentul nr. 226. Nota ministrului de externe al Reichului din 24 noiembrie 1938 privitor la convorbirea dintre Carol al II-lea și Hitler.

³ Arhiva M.F.A.—M.St.M., dosarul nr. 457/640.

⁴ *Deutsches Zentralarchiv Potsdam*, Akten des A. A. Handakten Clodius. Wirtschaftsbeziehungen zu Frankreich. Bd. 2, 1938—1939. Declarația franco-germană din 6 decembrie 1938 și urmările ei.

de conciliere față de Germania. „Declarația“ din 6 decembrie a fost completată de acordurile semnate de „Confédération National du Patronat français“ și „Reichsverband der deutschen Industrie“, menite „a fixa cadrul colaborării și a pregăti calea unor acțiuni concertate asupra piețelor internaționale“⁵.

Această ambianță politică a momentului, ce definea pe de o parte aplicarea în continuare de către Anglia și Franța a liniei müncheneze în politica lor față de Germania, iar pe de altă parte întărirea pozițiile acesteia din urmă în centrul și sud-estul Europei, a condus guvernul român la încercarea de a depăși criza relațiilor româno-germane prin unele concesiile de natură economică. De altfel, chiar acordurile comerciale româno-germane din 10 decembrie 1938 au cuprins o seamă de concesiile acordate Germaniei privind exportul de cereale, petrol și alte produse.

Sub presiunea evenimentelor internaționale ce demonstau, mai ales și prin aderarea Ungariei la pactul anticomintern, întărirea blocului statelor fasciste, sub influența cercurilor prohitleriste interne, a tensiunii deosebite a relațiilor dintre România și Germania, cercurile conducătoare românești și-au exprimat, în a doua jumătate a lunii ianuarie, acordul pentru începerea unor tratative economice cu Germania, mizând în felul acesta pe aplanarea crizei politice existente, ca și pe obținerea unui răgaz util unor noi demersuri diplomatice. La 17 ianuarie 1939, guvernul german a fost informat asupra intențiilor guvernului român de a începe tratative economice, prin scrisoarea trimisă din ordinul regelui de Argetoianu, lui Wohlthat, omul de încredere al lui Göring⁶. Ulterior, propunerile pentru începerea unor tratative economice între Germania și România au fost discutate mai amplu la Berlin, de Malaxa și Gheorghe Brătianu.

Negocierile economice româno-germane s-au început la 14 februarie, la București, continuându-se, cu întreruperi, până la 23 martie.

Guvernul german urmărea să obțină de la România concesiile mari pe plan economic, echivalente cu o subordonare totală a economiei românești intereselor germane, fără a-și lua în schimb nici un fel de angajamente politice. Scopul este clar mărturisit în instrucțiunile primite de Wohlthat, din partea guvernului german: „Vă rugăm ca în general să duceți în așa fel negocierile încât fără a lua obligații politice să putem trage cele mai mari avantaje din situația actuală“. Mai mult chiar, i se atrăgea atenția lui Wohlthat ca „atâta timp cât românii nu vor fi făcut concesiile suficiente pentru realizarea acordurilor respective, să manifestați îndoieli cu privire la sinceritatea acestor propuneri“. Concesiile pe care le dorea guvernul german reprezentau „adaptarea fără întârziere a producției agricole și industriale (a României — *n.n.*) la nevoile germane“⁷. Această cerere a stat, de altfel, în centrul tuturor proiectelor de propuneri germane prezentate în cursul negocierilor, ridicând permanent obiecții din partea unor miniștri ca Mitiță Constantinescu și Armand Călinescu. Alții însă, ca I. Bujoiu și V. Slăvescu, au susținut în mare măsură cererile germane.

Mergând pe linia acceptării unor concesiile economice către Germania, guvernul român a pus chiar de la începutul negocierilor problema acordării de către guvernul german a unor garanții politice României. „Cred că ar fi

⁵ *Ibid.*

⁶ C. Argetoianu, *Însemnări zilnice*, Arhiva C.C. al P.C.R., Caietul 1/1939, p. 5 114—5 117.

⁷ *Les archives secrètes de la Wilhelmstrasse*, vol. V, livre 1, documentul nr. 263.

de dorit, i-a spus Gafencu lui Wohlthat la 22 februarie, să iscălim între Germania și România o declarație oficială prin care să stabilim că raporturile noastre prietenești se vor dezvolta pe temeiul situației noastre politice și teritoriale, adică în cuprinsul unor hotare pe care ni le recunoaștem”⁸. El a cerut lui Wohlthat ca tratativele economice să fie reluate abia după ce guvernul german se va fi pronunțat asupra celor de mai sus.

Prima etapă a negocierilor româno-germane a demonstrat însă atât intențiile guvernului nazist de a smulge concesiile economice foarte importante, cât și eschivarea sa de la o precizare a poziției Germaniei față de problema garanțiilor politice.

Încercînd să evite o angajare pe linia unui tratat economic ce se anunța mai mult decît defavorabil României, diplomația română a acționat în aceeași perioadă la Londra și Paris pentru a obține concursul guvernelor britanic și francez în vederea lărgirii comerțului cu România, iar la Belgrad și Varșovia pentru întărirea și dezvoltarea vechilor alianțe*.

La 9 martie 1939 tratativele economice româno-germane s-au reluat în condițiile agravării crizei politice europene, ale pregătirii invaziei asupra Cehoslovaciei. Proiectul de propuneri german, prevăzînd o serie de clauze ce urmăreau reducerea industriei României și lichidarea ei treptată, orientarea producției agricole românești conform intereselor germane, a provocat discuții îndelungate și contradictorii, o serie de miniștri din guvernul Călinescu opunîndu-se adoptării unor astfel de clauze. „Cabinetul, nota Wohlthat, își dăduse seama că este vorba de mult mai mult decît un tratat comercial obișnuit”⁹.

Invadarea Cehoslovaciei de către armatele naziste la 15 martie 1939 a determinat o nouă amîinare a semnării tratatului de către guvernul român. Între 15 și 22 martie criza relațiilor româno-germane a atins punctul ei maxim. Cauzele acestei agravări au fost multiple. Ne vom referi pe scurt la unele dintre ele.

Un important element care a acționat permanent asupra adîncirii crizei relațiilor româno-germane a fost poziția României de sprijinire a Cehoslovaciei. Guvernul român s-a împotrivit anexării de către Ungaria a Slovaciei și Rusiei subcarpatice, respingînd totodată propunerile de a participa la împărțirea teritoriului acestei provincii. În urma decretării mobilizării generale în Ungaria la 14 martie și a înaintării trupelor maghiare către frontiera româno-cehoslovacă, guvernul român a masat la granița cu Cehoslovacia trupe cu un efectiv de cca. 60 000 de oameni, care au primit ordinul de a nu trece frontiera dacă armata maghiară se va abține de la ofensivă. În nota remisă Budapestei la 14 martie se arăta că „România ține să se știe că nu admite ca la est de șoseaua Hust-Berezna-Biztra-Vîzkov să se interpună între Polonia și România trupele unei terțe puteri”¹⁰. Acest punct de vedere al guvernului român se întemeia printre altele și pe concepția că prelungirea graniței

⁸ Arhiva M.A.E., fondul Germania, vol. 97. Notă asupra convorbirilor avute de Gafencu cu Wohlthat la 12 și 14 februarie 1939.

* De aceste aspecte ne-am ocupat în articolul *Orientations dans la politique extérieure de la Roumanie après le pacte de Munich*, în „Revue Roumaine d'Histoire” nr. 2/1966.

⁹ *Akten zur Deutschen Auswärtigen Politik*, 1918—1945, Serie D, Band VI, März bis August 1939, MCMLVI, Imprimerie Nationale, Baden-Baden, documentul nr. 131.

¹⁰ Arhiva M.A.E., fondul 75/1939, C7b, vol. 312, telegrama nr. 16 471, transmisă la Budapesta la 14 martie 1939, semnată Gafencu.

româno-maghiare va face inoperant sistemul de apărare militară a României în vest, sistem bazat pe linia de fortificații „Carol”.

După invadarea Cehoslovaciei de către armatele germane, în România au început să pătrundă, găsindu-și refugiu, grupuri compacte de locuitori, precum și o parte a trupelor cehoslovace. Sprijinul acordat acestora de către întreaga populație, precum și de autorități, a atras energice demersuri din partea Germaniei. În același timp, la București, Wohllhat exercita presiuni tot mai mari asupra guvernului român pentru a obține semnarea grabnică a tratatului. Cotropirea Cehoslovaciei și informațiile asupra tratatului ce se negocia cu Germania creaseră o puternică tensiune în opinia publică din România. În aceste condiții a fost inițiată o complicată manevră diplomatică de guvernul român, urmărindu-se o angajare a Angliei și Franței în acțiuni de sprijinire a României și de stăvilire a agresiunii germane.

Astfel, la 16 martie, ministrul de externe Gr. Gafencu i-a trimis ministrului român la Londra, V. Tilea, instrucțiuni, cerându-i să se prezinte de urgență la Ministerul de Externe britanic și „să atragă cu toată apăsarea atenția guvernului britanic asupra uriașelor consecințe pe care le poate avea nu numai pentru Europa Centrală, dar pentru întreaga Europă, credința care se întărește tot mai mult și pe care nici o declarație și nici un fapt pornit din Apus nu o îngrădește, că nu mai este decât un singur arbitru în Europa care hotărăște de siguranța, de neatârarea și de pacea națiunilor”¹¹. Ca urmare, în aceeași zi Tilea s-a prezentat la Ministerul de Externe britanic, unde, „declărând că guvernul român are motive să creadă că următoarea victimă a agresiunii germane va fi România”, a întrebat în ce măsură Marea Britanie poate sprijini România. A doua zi, Tilea a avut o întrevedere cu ministrul de externe britanic, căruia i-a arătat telegrama lui Gafencu, iar în completare a „sugerat, în mod particular, o clarificare a poziției și interesului Marii Britanii față de noi și de sud-estul european. Asemenea și în hotărîrea lor de a ne da acum sprijin financiar masiv pentru a ne putea completa înarmarea urgent, de unde vom mai putea”¹². Același demers l-a făcut la 17 martie și atașatul militar român la Londra, la Ministerul de Război britanic. Din scrisoarea trimisă la 17 martie de ministrul de externe britanic, Halifax, ministrului Angliei la București, asupra convorbirii cu Tilea, rezultă că acesta ar fi declarat că guvernul român a primit o cerere din partea guvernului german pentru a acorda Germaniei monopolul asupra exportului românesc și adoptarea unor măsuri restrictive asupra producției industriale românești. „Această cerere a guvernului german, se arăta în scrisoarea amintită, i s-a părut guvernului român că seamănă foarte mult cu un ultimatum”¹³. Informația de mai sus, dată de Tilea la Ministerul de Externe britanic, nu este amintită în nici una dintre telegramele sale trimise la București după 17 martie, în care relatea intervențiile făcute pe lângă guvernul britanic. În toate aceste telegrame, avînd un caracter justificativ, Tilea subliniază însă că a acționat conform instrucțiunilor din telegrama nr. 17 180 trimisă de Gafencu la 16 martie.

¹¹ Arhiva M.A.E., fondul 71/Anglia, vol. 40, telegrama nr. 17 180, București, 16 martie 1939, semnată Gafencu.

¹² Arhiva M.A.E., fondul 71/1939, C7b, vol. 313, telegrama nr. 565, Londra, 17 martie 1939, strict secret, semnată Tilea.

¹³ *Documents on British Foreign Policy*, vol. IV, London, 1951, documentul nr. 395, p. 367.

Chestiunea controversată în istoriografie a acțiunilor diplomatice ale lui Tilea din 16—17 martie a primit un nou element de discuție prin informația mai recentă dată — se pare — de Tilea însuși într-o scrisoare adresată redacției ziarului „Daily Telegraph” și publicată în numărul din 21 februarie 1963, precum că — după cum se afirmă în prefața la cartea „Conciliatorii”, recent tradusă în Editura politică, — „demersul său a fost sugerat de un mesaj datorat primului ministru A. Călinescu, care elabora atunci politica externă a României peste capul lui Grigore Gafencu, el însuși un conciliator” (p. 9). Temeinicia unei astfel de afirmații, chiar dacă ea ar aparține lui Tilea, nu este dovedită pînă în prezent de nici un document de arhivă. Pe de altă parte, cel puțin în stadiul actual al documentării, nu rezultă existența unei deosebiri fundamentale în concepția asupra orientării politicii externe a României între Armand Călinescu și Grigore Gafencu, în sensul că primul ar fi acționat pentru opunere în fața expansiunii și agresiunii naziste, iar celălalt ar fi îndrumat politica externă pe calea conciliatorismului. Evident, toate acestea nu anulează existența unor deosebiri de vederi, de nuanțe, în concepția asupra politicii externe a celor doi oameni politici burghezi, dar ele nu priveau problemele fundamentale.

Intervențiile lui Tilea la Ministerul de Externe britanic au fost făcute în condițiile creșterii opoziției parlamentare și a opiniei publice din Anglia, împotriva politicii conciliante a guvernului Chamberlain, după cotropirea Cehoslovaciei. În aceste condiții, în zilele de 18—21 martie, guvernele britanic și francez au afirmat intențiile lor de a se opune unui nou act de agresiune. „Aceste rezultate, scria Tilea la București strict confidențial, au fost obținute fără angajarea guvernului român, care are toată libertatea să hotărască ceea ce crede mai util”¹⁴.

La 18 martie, după ce situația României ajunsese în centrul atenției internaționale, guvernul Călinescu a dezmințit existența unui „ultimatum” german, desolidarizîndu-se de acțiunea lui Tilea. Referindu-se la faptul — devenit public — al rechemării sale la București, Tilea observa în telegrama amintită: „Dacă Ex. V. crede că în împrejurările de față este mai util și imperios necesar să lipsesc din Londra, mă voi executa”¹⁵.

Rechemarea lui Tilea — pe timp de 10 zile — la București a salvat aparența pe care guvernul român o crease, aceea a admonestării unei acțiuni diplomatice făcute din inițiativa proprie a unui diplomat. De altfel, făcînd aluzie la acest fapt, Gafencu constata, într-un memoriu din 15 aprilie, că la adoptarea unei politici mai energice din partea Angliei și Franței „a contribuit într-o măsură deosebit de însemnată teama pe care a provocat-o acordul germano-român...”¹⁶.

În adevăr, după intervenția lui Tilea din 16—17 martie, în dimineața zilei de 18 martie ambasadorul englez la Moscova a întrebat pe ministrul de externe sovietic, Litvinov, care va fi poziția U.R.S.S. în cazul cînd Hitler va dezlănțui un atac asupra României. În seara aceleiași zile, Litvinov a răspuns propunînd din partea guvernului sovietic convocarea unei conferințe la București, cu participarea Angliei, Franței, U.R.S.S., Turciei, Poloniei și României. În dimineața zilei de 19 martie, înainte de consultarea celorlalte

¹⁴ Arhiva M.A.E., fondul 71/Anglia, vol. 40, telegrama nr. 589, Londra, 21 martie 1939.

¹⁵ *Ibid.*

¹⁶ Arhiva M.A.E., dosare speciale, vol. 398. Memoriul lui Gr. Gafencu din 15 aprilie 1939.

guverne interesate și nici măcar a guvernului român, guvernul britanic — care continua să promoveze pe plan extern politica de orientare a expansiunii și agresiunii naziste spre sud-estul și răsăritul Europei — a respins propunerea sovietică, socotind-o ineficientă ¹⁷.

În aceeași zi, Londra și Parisul au solicitat guvernul român să se pronunțe asupra unei „eventuale acțiuni comune a puterilor occidentale pentru a restabili echilibrul și a întări siguranța statelor europene” ¹⁸. În răspunsul dat la 20 martie, guvernul român, arătând pericolul real al unei înaintări germane împotriva României, sublinia însă că „nu crede în oportunitatea unui pact de asistență mutuală”, ci ar considera mai potrivit ca marile puteri occidentale, din propria lor inițiativă, să precizeze că nu vor mai admite noi schimbări teritoriale în Europa, cu alte cuvinte să dea o garanție statelor vizate de agresiunea Germaniei. Motivarea acestui punct de vedere era exprimată de guvernul român prin două elemente: Germania să nu fie provocată la o acțiune împotriva României, iar pe de altă parte eventualitatea unui sprijin din partea U.R.S.S. încadrat într-un tratat internațional să nu compromită alianța cu Polonia *. La adoptarea acestei poziții a contribuit într-o măsură și teama față de comunism a cercurilor guvernante românești, care n-au acționat ferm pentru dezvoltarea politicii titulesciene. Totuși, referitor la asistența U.R.S.S., se considera că „în caz de război, pe care nu noi l-am provocat, se poate impune o colaborare între trupele rusești și trupele române. O asemenea colaborare nu poate fi însă prevăzută și hotărâtă de mai înainte, în timp de pace” ¹⁹.

Evenimentele din această perioadă au coincis cu o serie de informații pe care guvernul român le primea de la oficiile sale în străinătate, începând cu ultima decadă a lunii ianuarie, asupra începerii tratativelor secrete germano-sovietice în probleme economice și politice ²⁰.

Răspunsul guvernului român din 20 martie a determinat adoptarea unei noi formule propusă de către guvernele britanic și francez, la 21 martie, U.R.S.S. și Poloniei, anume o declarație a acestor patru state ce ar stabili că în cazul unui alt act de agresiune din partea Germaniei se vor consulta, luînd măsurile corespunzătoare. În următoarele două zile, la 22 și 23 martie, s-au dus tratative cu guvernul polon, care refuza semnarea unei atare declarații alături de U.R.S.S.; pe de altă parte, U.R.S.S. condiționase semnarea declarației amintite de atitudinea ce avea s-o adopte Polonia ²¹.

În timp ce se desfășurau aceste tratative, Germania nazistă își intensifica ofensiva militară și diplomatică în centrul și sud-estul Europei. La 22 martie a fost ocupat Memelul. La București Wohlthat exercita presiuni tot mai mari pentru a obține semnarea tratatului. După relatările sale, în zilele de după

¹⁷ Pentru aceste chestiuni, vezi I. M. Maiski, *Cine l-a ajutat pe Hitler*, Editura științifică, București, 1963, p. 98—100.

¹⁸ Arhiva M.A.E., fondul 71/România, vol. 503, telegrama nr. 255, București, 20 martie, strict confidențial și personal pentru d-l ambasador Tătărescu, Paris, semnată Gafencu.

* Tratatul militar al alianței polono-române prevedea asistența Poloniei numai pentru apărarea graniței de răsărit a României; guvernul polon se opusese tuturor încercărilor României de a extinde „erga omnes”, valabilitatea tratatului dintre cele două țări.

¹⁹ *Ibid.*

²⁰ Arhiva M.A.E., fondul 71/U.R.S.S., vol. 60, telegramă, Moscova, 21 ianuarie 1939, semnată Dianu; telegramă, Roma, 22 februarie 1939, semnată Bossy; telegramă, Vatican, 21 februarie 1939, semnată Comnen.

²¹ I. M. Maiski, *Cine l-a ajutat pe Hitler*, Editura științifică, 1963, p. 98—100.

17 martie majoritatea membrilor guvernului român nu și-au mai dat acordul pentru încheierea tratatului. „Din aceste evenimente, arăta Wohlthat, am trebuit să trag concluzia că încheierea unui tratat secret nu mai este posibilă și am modificat textele în vederea unui tratat de stat, care în caz de nevoie putea fi publicat, adăugând un protocol secret”²².

Între 19 și 22 martie, Consiliul de Miniștri, sub președinția regelui, a discutat articolele tratatului, dar a amânat mereu semnarea lui. Presiunile cu caracter ultimativ, pe care Wohlthat le exercita asupra guvernului român, se dovedeau a fi insuficiente pentru obținerea semnării tratatului; însă concentrările masive de trupe hitleriste și horthiste la frontiera de vest a României și pericolul real al unei invazii aveau să joace rolul hotărâtor în impunerea acestui tratat. În adevăr, după cum informează buletinele Marelui stat-major, la 16 martie, trupele germane ce invadaseră Cehoslovacia și-au continuat înaintarea spre est, ajungând la cca. 300 km vest de frontiera română. În același timp, în zilele de 15 și 16 martie, ocupând Ucraina Subcarpatică, trupele horthiste se aflau masate de-a lungul frontierei de nord a României²³. Coroborate cu știrile ce veneau de la oficiile diplomatice ale României asupra iminenței unei înaintări germane spre sud-est, cu informațiile despre afișarea din greșeală în Cehoslovacia de către ocupanții naziști a unor proclamații în limba română dinainte pregătite, evenimentele de la granița României confirmau pericolul real al unui atac combinat.

Mobilizarea generală, decretată la 21 martie în România, a fost primită de masele largi cu hotărârea nestrămutată de a participa cu toate forțele la apărarea teritoriului. Relatînd această situație unui corespondent al ziarului „Paris Soir”, Armand Călinescu sublinia „avîntul patriotic profund impresionant al oamenilor care au răspuns la apel. Rezerviștii care s-au prezentat au fost de trei ori mai numeroși ca oamenii chemați. Am putut cu această ocazie să încercăm și să verificăm acest sentiment de demnitate și forță reală a națiunii noastre”²⁴.

Dar, în împrejurările din martie 1939, Armata română avea de făcut față concomitent, pe două fronturi, la vest și sud, unui inamic cu mult superior numeric, dispunînd de armament modern.

Evenimentele ce au urmat cuceririi Cehoslovaciei creaseră o puternică tensiune politică în România. Folosind această situație, în după-amiaza zilei de 22 martie Wohlthat și Fabricius au intervenit în mod violent pe lângă ministrul de externe Gafencu, declarîndu-i că un nou refuz al guvernului va avea urmări grave. „M-am hotărît la aceste măsuri energice, relatează Wohlthat, întrucît, în atmosfera emotivă meridională, sub influența opiniei publice mondiale și sub influența mobilizării, se crease la București o situație critică. Țăranii chemați la concentrare soseau în masă la București și în alte orașe. Circulația era în parte blocată. La bănci se retrăgeau miliarde de lei...”²⁵.

În ciuda intervenției lui Wohlthat, care cerea semnarea tratatului încă în noaptea de 22 spre 23 martie conform ordinului primit de la Berlin, tra-

²² *Akten zur deutschen Auswärtigen Politik*, 1918—1945, Serie D, Band VI, März bis August 1939, MCMLVI, Imprimerie Nationale, Baden-Baden, documentul nr. 131.

²³ Arhiva M.F.A.—M.St.M., dosarul nr. 165, p. 60—63.

²⁴ „Timpul” din 28 martie 1939. Vezi și Armand Călinescu, *Noul regim (Cuvîntări) 1938—1939*, București, 1939, p. 135—137.

²⁵ *Akten zur deutschen Auswärtigen Politik*, 1918—1945, Serie D, Band VI, März bis August 1939, MCMLVI, Imprimerie Nationale, Baden-Baden, documentul nr. 131.

tativele nu înaintaseră cu nici un pas, pentru că, arată Wohlthat, „românii se temeau pentru suveranitatea lor“. Atunci, continuă el, „am intervenit atât de violent încât a fost chemat și primul ministru Călinescu“²⁶. Într-o atmosferă foarte încordată, în prezența lui Armand Călinescu, Mitiță Constantinescu și Gafencu, s-au discutat din nou cele mai nevrăgice puncte ale tratatului. La mijlocul zilei de 23 martie guvernul român a amânat din nou semnarea, ridicând noi obiecții. Wohlthat a refuzat însă reluarea negocierilor, aruncând riscul acestui fapt asupra guvernului român. Situația deosebit de gravă a României, presiunile elementelor prohitleriste încurajate de prezența trupelor germane și horthiste la granița de nord-vest a țării, șovăielile unor membri ai cabinetului au determinat guvernul să nu se mai opună încheierii tratatului.

În astfel de condiții s-a semnat, în după-amiaza zilei de 23 martie, tratatul economic româno-german.

Din analiza conținutului tratatului economic româno-german din 23 martie și a protocolului său confidențial se desprind trăsături esențiale ce atingeau grav suveranitatea României, știrbind independența sa economică și, odată cu aceasta, prejudiciind grav independența politică. Orientarea economiei românești conform intereselor Germaniei în cadrul unor planuri pe câțiva ani, îngustarea și lichidarea treptată a industriei României, exploatarea și valorificarea bogățiilor solului și subsolului conform intereselor germane, zonele libere în porturi acordate Germaniei, adaptarea producției agricole românești conform cerințelor economiei germane, toate acestea erau elemente ale unui „tratat“ economic puțin obișnuit, ce îi confereau, dacă ținem seama de condițiile în care a fost impus, mai mult caracterul unui „dictat“.

Semnificația tratatului din 23 martie, analizată în lumina poziției diferitelor grupări politice, cercuri conducătoare, forțe sociale, apare diferită.

Cercurile reprezentate în guvern de Armand Călinescu, Grigore Gafencu și alții au văzut în acest acord și o acțiune diplomatică prin care s-a îndepărtat temporar pericolul real al unei agresiuni germano-maghiare asupra României. În „Însemnările“ sale, A. Călinescu precizează: „Dacă am făcut acordul economic cu Germania, a fost pentru a câștiga timp și unele avantagii economice, nu pentru a ne apropia politicește de Germania“²⁷. O atare semnificație o acordă tratatului și Gafencu; în memoriul său din 15 aprilie, asupra politicii externe, el aprecia că „acordul nostru economic reprezintă o înțelegere care pune capăt deocamdată presiunii germane exercitată asupra noastră“²⁸. În același timp, Gafencu sublinia ideea ca efectele negative ale acestui tratat să fie preîntâmpinate printr-un complex de acțiuni interne și externe de contracarare. „El (tratatul economic — *n.n.*) — arăta Gafencu în memoriul amintit — cere însă de pe acum organizarea unei acțiuni interne de rezistență sistematică în toate domeniile economiei noastre împotriva cererilor germane care ar depăși cadrul sau măsura învoielilor noastre. Această rezistență poate fi cu atât mai efectivă, dacă se poate întinde și poate fi spri-

²⁶ *Ibid.*

²⁷ A. Călinescu, *Însemnări zilnice*, în Arhiva I.S.I.S.P. de pe lângă C.C. al P.C.R., fondul nr. 3, dosarul nr. 11, filele 1—2.

²⁸ Arhiva M.A.E., dosare speciale, vol. 398, Memoriul lui Gr. Gafencu asupra politicii externe, 15 aprilie 1939.

jinită pe raporturile noastre cu alte țări”²⁹. De altfel, atît primul ministru cît și alți membri ai guvernului au arătat, în diferite declarații publice sau interviuri, că România este gata să examineze posibilitatea încheierii și a altor înțelegeri economice asemănătoare³⁰.

Regele Carol și camarila au văzut în concesiile economice acordate Germaniei prin tratatul din martie o posibilitate de a-și consolida pozițiile politice atît în relațiile cu Germania, cît și față de Garda de fier.

Cercurile prohitleriste din România și-au exprimat satisfacția în legătură cu adoptarea acestui acord, considerîndu-l o verigă a aderării României la politica Germaniei. Gigurtu, Manoilescu, Bujoiu și alții de felul lor atribuiau tratatului în mod tendențios rolul de a „asana” economia românească prin integrarea ei „în marele spațiu economic german”.

Unele cercuri ale marii burghezii din România, legate într-o măsură mai mare de piața mondială, urmăreau, prin tratatul din martie, lărgirea posibilităților de desfacere a produselor în condițiile restrîngerii comerțului mondial determinate de criza economică. În adevăr, după datele Societății Națiunilor, valoarea comerțului mondial a scăzut în 1938 cu 12,5% față de 1937³¹. Pentru exportatorii români, această înrăutățire a condițiilor de desfacere a fost accentuată de recolta mondială record de grâu din 1938. De aceea, cercurile amintite intenționau să-și sporească beneficiile profitînd de conjunctura economică a Germaniei; aceasta din urmă, la rîndul ei, impusese tratatul din martie folosindu-se, în anumită măsură, de efectele asupra comerțului exterior al României ce rezultaseră din situația specifică a pieței mondiale.

Pe poziții potrivnice tratatului economic s-au situat importante categorii ale burheziei românești, printre care unele grupuri ale claselor dominante din jurul B.N.R., reprezentate de Mitiță Constantinescu, Const. Băicoianu și alții.

Forțele democratice din România, masele largi populare și-au manifestat îngrijorarea profundă pentru perspectivele subordonării economice și politice a României față de Germania anunțate prin tratatul din 23 martie, dezaprobind încheierea lui. Partidul Comunist Român a dezvăluit printr-o intensă activitate propagandistică scopurile urmărite de Germania nazistă prin acest tratat: „Germania fascistă — se arăta într-o broșură editată de P.C.R. la începutul anului 1939 — năzuiește de multă vreme să-și întindă mîna spre România, să folosească populația, teritoriul și bogățiile naționale ale țării în vederea noului război mondial pe care-l pregătește...”³². Acțiunile forțelor democratice și patriotice au avut ca țel, în perioada aceasta, ridicarea poporului împotriva principalului pericol — fascismul intern și a amenințării ce o reprezenta pentru independența României expansiunea Germaniei hitleriste. P.C.R. considera că singura cale pentru apărarea intereselor vitale ale poporului este lupta cu arma în mînă, mobilizînd masele în martie 1939 pentru apărarea granițelor și inde-

²⁹ Ibid.

³⁰ Vezi în acest sens articolul *O conclurare sui-generis* de Șt. Voicu, în „Contemporarul” din 11 februarie 1966.

³¹ *Aperçu général du commerce mondial 1938*, Société des Nations, Genève, 1939, p. 7.

³² Arhiva Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., dosarul „Broșuri 1938—1940”, p. 1.

pendenței țării. În manifestul adresat întregului popor la 17 martie, P.C.R. preciza : „Trupele de asalt ale lui Hitler au invadat Cehoslovacia și se găsesc la granița țării noastre. Partidul Comunist din România dă alarma : să fie pregătit la luptă întregul popor român... pentru apărarea țării împotriva cotropitorilor fasciști. Hitler vrea să ne răpească grîul, petrolul și teritoriul. El vrea să ne arunce în robie... Ridicați-vă la lupta de a împiedica orice capitulare... Partidul Comunist din România declară : comuniștii vor lupta cu arma în mînă în primele rînduri“ ³³.

Organizațiile regionale și locale ale P.C.R. au desfășurat o intensă activitate propagandistică, mobilizînd membrii de partid și masele populare la lupta împotriva cotropitorilor fasciști, înfierînd tratatul economic semnat la 23 martie, susținînd necesitatea apărării granițelor României, a independenței ei naționale.

În timpul demonstrațiilor de la 1 Mai 1939, care au avut loc la București, Cluj, Iași, Timișoara și în alte orașe, s-a evidențiat starea de spirit antifascistă crescîndă a maselor, care și-au exprimat cu vigoare protestul împotriva tratatului din 23 martie. Lozinci ca : „Să apărăm independența națională a României !“, „Jos fascismul !“, „Trăiască pacea !“, „Vrem alianță cu U.R.S.S. și Franța !“ au mobilizat mase mari de oameni ai muncii ce și-au dovedit voința de a lupta împotriva agresiunii și a fascismului.

Tratatul economic din 23 martie, impus României de către Germania nazistă în condițiile unor puternice presiuni politice și militare cu caracter ultimativ, ale existenței pericolului real de cotropire a României, nu a fost aplicat decît după completarea lui, în condiții istorice noi, cu alte acorduri și convenții economice și comerciale.

Cercurile conducătoare de orientare profranceză și proengleză care au continuat să aibă preponderență în guvern și după martie 1939 au acționat pe linia sustragerii de la aplicarea tratatului, a contracarării efectelor sale, a limitării aplicabilității prevederilor acestuia.

Prima măsură pentru contracararea clauzelor înrobitoare ale tratatului economic cu Germania a fost încheierea tratatului economic cu Franța la sfîrșitul lunii martie 1939 și a tratatului economic cu Anglia în mai 1939. Este semnificativă asemănarea în conținut și în formă între tratatul româno-german din 23 martie și tratatul economic româno-englez din mai 1939. Completați cu „garanțiile“ politice franco-britanice din aprilie 1939, acordurile economice cu Franța și Anglia demonstau intenția cercurilor conducătoare guvernante românești de a menține și dezvolta vechile alianțe și raporturi economice și politice și, în același timp, de a lărgi posibilitățile de sprijin din afară al securității frontierelor și al independenței naționale a României. Asupra acestei chestiuni, Gafencu arăta în memoriul său din 15 aprilie : „Nu ne este îngăduit să sprijinim siguranța țării numai pe cuvîntul și prietenia Reichului... Și asta cu atît mai puțin cu cît știm prea bine că planurile politice și mai ales planurile economice ale Reichului german se întind pînă la M. Neagră, și că avem locul

³³ Arhiva Institutului de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., Cota A XXIII-1, inv. nr. 1 030.

nostru de mai înainte rezervat, oricare ar fi asigurările ce ni s-ar putea da, în cuprinsul spațiului economic și al spațiului vital al Mării Împărății germane, așa cum o visează teoreticienii ei de la Friedrich Nauman și până la Hitler, Ribbentrop și Rosenberg“³⁴.

Organizarea rezistenței împotriva infiltrării Germaniei în economia României prin intermediul tratatului din 23 martie, de care vorbea Gafencu în aprilie, a constituit cadrul în care, în lunile următoare, s-a ajuns la restrângerea relațiilor comerciale cu Germania și lărgirea comerțului cu Anglia.

Principalul domeniu unde a ieșit în evidență imediat și în mod constant neaplicarea tratatului din 23 martie a fost comerțul exterior al României.

Datele statistice oficiale pe o perioadă mai îndelungată asupra situației Germaniei în comerțul exterior al României demonstrează că în anul 1939 abia s-a depășit nivelul anului 1929, sporul înregistrat fiind determinat în cea mai mare măsură de preluarea de către Germania a cotei românești în comerțul cu Austria și în parte cu Cehoslovacia. Astfel, exportul României în Germania în 1939 era superior față de 1929 doar cu 8,20%, iar importul cu 260%³⁵. Partea Germaniei în exportul României a fost în 1939 de 32,30%, iar în import de 39,90%, față de 27,60% și respectiv 240% în 1929. Dacă excludem procentul ce revenea Austriei (cca. 7—80%) în comerțul exterior al României, constatăm că partea Germaniei în comerțul României era în 1939 de 260% în export și de 300% în import. Așadar, exportul României în Germania în 1939 — fără regiunile cotropite — era inferior față de anul 1929. Sporul înregistrat la import este explicat de preocuparea permanentă a statului român de a lichida soldurile înghețate în favoarea sa, în mărci blocate germane.

Faptul că tratatul economic româno-german, prin el însuși, nu numai că nu a dus la o extindere a raporturilor economice româno-germane, ci, dimpotrivă, la restrângerea acestora, este confirmat și de situația lunară a comerțului româno-german după încheierea tratatului din martie. Astfel, față de luna aprilie 1939 (prima lună după tratat), comerțul româno-german scade cu 40% în mai, cu 10% în iunie, crește cu 100% în iulie, scade cu 50% în august și cu 360% în septembrie³⁶. Deci, în primele 6 luni ce au urmat încheierii tratatului din martie, comerțul româno-german a fost inferior lunii aprilie, cu excepția unei singure luni.

~ În același timp, ca urmare a preocupărilor manifestate de guvernul român de a contracara efectele nedorite ale tratatului din 23 martie, a fost extins comerțul României cu Anglia. Astfel, volumul comerțului româno-englez a atins în 1939 procentul de 1320% față de 1929 (=100)³⁷. De remarcat faptul că exportul României în Anglia în anul 1939 s-a dublat față de 1929 (201,850% față

³⁴ Arhiva M.A.E., dosare speciale, vol. 398. Memoriul lui Gr. Gafencu din 15 aprilie 1939 asupra politicii externe a României.

³⁵ *Comerțul exterior al României în anul 1940*. Tabele rezumative, București, 1940, p. 16.

³⁶ *Comerțul exterior al României în decembrie 1939*. Tabele rezumative, București, 1939, p. 16.

³⁷ *Comerțul exterior al României în anul 1940*. Tabele rezumative, București, 1940, p. 12.

de 1929 = 100). Această creștere absolută a comerțului româno-englez în anul 1939 este cu atât mai semnificativă cu cât ea a avut loc în condițiile în care volumul general al exportului Angliei în terțe țări a scăzut ³⁸.

Dacă în lunile aprilie-septembrie 1939, după cum atestă cifrele de mai sus, comerțul exterior al României a avut o orientare constantă în direcția restrîngerii relațiilor cu Germania, începînd cu luna octombrie, deci după izbucnirea celui de-al doilea război mondial, comerțul României cu Germania înregistrează o linie ascendentă.

În conjunctura politică și economică internațională creată de izbucnirea războiului, a modificării raportului de forțe, a acumulării elementelor ce duceau la definirea unei situații de izolare politică a României, prevederile tratatului din 23 martie 1939 au început să fie aplicate și lărgite în noi tratate economice impuse României de Germania nazistă în septembrie și decembrie 1939, în martie și mai 1940.

În consecință, comerțul româno-german începe să crească în mod constant din octombrie 1939 ; față de aceeași lună (aprilie 1939), comerțul româno-german a sporit cu 14% în octombrie, cu 29% în noiembrie, cu 33% în decembrie, cu 12% în ianuarie 1940, cu 15% în februarie, cu 51% în martie, cu 34% în aprilie și cu 157% în mai ³⁹. Creșterea importantă din martie-mai se datorește livrării restanțelor din lunile anterioare, acumulate în urma înghețării Dunării, încheierii pactului petrolului, cât și reducerii comerțului românesc cu statele din Occident după prăbușirea frontului de vest.

Situația schimburilor româno-germane după încheierea tratatului din 23 martie 1939, demonstrată de cifrele statistice oficiale la care ne-am referit mai sus, este confirmată și de nenumărate documente diplomatice, în special germane, de o serie de acțiuni politice și militare ale guvernului german, mai ales după izbucnirea celui de-al doilea război mondial. Scopul urmărit în mod constant de Germania hitleristă în politica sa față de România a fost obținerea aplicării integrale a tratatelor economice existente.

Politica deliberată a statului român de a obține restrîngerea comerțului cu Germania a fost favorizată și de o serie de cauze obiective care au împiedicat livrările produselor românești în Germania. În iarna anilor 1939—1940, transporturile de petrol românesc în Germania se făceau foarte anevoios, cantitățile exportate fiind departe de cotele prevăzute prin acordurile din 21 decembrie 1939. Întreruperea pe mari porțiuni a navigației pe Dunăre, din cauza blocării cu ghețuri, a determinat folosirea căilor ferate. Acestea nu puteau fi însă utilizate decît în mică măsură, atît din lipsa vagoanelor cisternă, cât și din pricina deselor defecțiuni provocate trenurilor petroliere pe traseu. Mașinile cisternă, cu ajutorul cărora s-a încercat transportul în Germania, s-au împot-

³⁸ În 1929 partea Angliei, în comerțul exterior al României, era de 6,82%, iar în 1939 se ridică la 9,95%. De reținut că acest fenomen s-a petrecut în anii de după criza din 1929—1933, cînd volumul comerțului exterior al României, cu toate că a crescut permanent, nu a mai atins nivelul anului 1929 : în 1939=92,57% la export și 77,26% la import, față de 1929=100. (*Comerțul exterior al României în anul 1940*. Tabele rezumative, București, 1940, p. 9, 12, 16).

³⁹ *Comerțul exterior al României în ianuarie-mai 1940*. Tabele rezumative, București, 1940, p. 19.

molit în munți din cauza căderilor abundente de zăpadă. „Livrările de petrol ale României — nota generalul Halder în jurnalul său în ziua de 8 ianuarie 1940 — sînt foarte restanțiere“⁴⁰. La 2 ianuarie, în urma conferinței conducătorilor politici și militari naziști de la Karinhall, avînd ca obiect asigurarea livrărilor din România a produselor, și în special a petrolului, conform tratatelor în vigoare, Înalțul Comandament al Wehrmacht-ului a luat în studiu propunerea lui Hitler și Göring privind un plan de operații de ocupare militară a regiunii petrolifere românești⁴¹. Referindu-se la greutățile întâmpinate de Germania hitleristă pentru a obține livrările de petrol din România, corespondentul din București al ziarului britanic „Daily Express“ transmitea în primele zile ale lunii ianuarie: „Germania încă nu este în stare să învingă dificultățile enorme în legătură cu transportul unor cantități chiar normale de petrol, în Reich. Orice intensificare a transportului pe calea ferată, studiată în recentul acord româno-german, pare încă imposibilă pentru luni întregi“⁴².

Printre măsurile imediate luate de cel de-al treilea Reich în România în primele luni ale anului 1940, cu scopul de a-și asigura livrările de petrol, au fost înființarea unui „birou economic“ special condus de Hermann Neubacher, organizarea așa-numitei „misiuni Killinger“ pentru supravegherea bunei desfășurări a transporturilor în Germania și întărirea rețelei de spionaj germane în România, reorganizarea și amplificarea activității de spionaj și informații a organizațiilor secțiunii N.S.D.A.P. din România etc.

Planul unei operații militare împotriva României, luat în discuție la statul-major general al armatei germane la începutul lunii ianuarie 1940, a început să prindă contur pe măsură ce nesiguranța în asigurarea livrărilor de petrol de către România persista, în ciuda măsurilor luate de guvernul german. În ședințele din zilele de 4 și 8 aprilie 1940, O.K.W. a stabilit, în urma și a consultărilor prealabile cu guvernul maghiar, un plan de invazie a României dinspre vest, considerîndu-se că, trecînd prin Ungaria, trupele de infanterie germane ar putea ocupa România în 28 de zile, iar trupele motorizate în 7 zile, ajungînd pînă la Salonic⁴³.

Planul de acțiune militară împotriva României, stabilit în linii generale în cursul lunii aprilie, era determinat atît de situația deficitară a livrărilor de petrol și alte produse din România, a nerespectării acordurilor economice româno-germane existente, a intensificării foarte substanțiale a schimburilor comerciale româno-engleze, cît și de refuzul delegației românești de a extinde comerțul cu Germania printr-un nou tratat economic, ale cărui negocieri începuseră la București.

La 11 aprilie, Clodius, șeful delegației germane, arăta lui Gafencu că cele trei săptămîni de negocieri „nu au dus din păcate la nici un rezultat“. „Dl. Clo-

⁴⁰ Generaloberst Halder, *Kriegstagebuch. Tägliche Aufzeichnungen des Chefs des Generalstabes des Heeres 1939—1942. Herausgegeben von Arbeitskreis für Wehrforschung Stuttgart*, W. Kohlhammer Verlag Stuttgart, Band I, Vom Polenfeldzug bis zum Ende der Westoffensive (14.VIII.1939—30.VI.1940), bearbeitet von Hans Adolf Jacobsen in Verbindung mit Alfred Philippi. Stuttgart, 1962, p. 152.

⁴¹ *Ibidem*, p. 151.

⁴² *Deutsches Zentralarchiv Potsdam*, Akten des A. A. Nachrichten und Presseabteilung, Band 58 380, „Daily Express“, 8 ianuarie 1940.

⁴³ Generaloberst Halder, *Op. cit.*, vol. I, p. 249.

dius îmi atrage atenția cu multă stăruință, nota Gafencu pe marginea convorbirii din 11 aprilie, că exportul României spre Anglia crește în mod uimitor. El a arătat că azi există aproape o egalitate între comerțul româno-englez și comerțul româno-german. Este o proporție, a subliniat Clodius, care nu ne convine“. La sfârșitul convorbirii dintre Gafencu și Clodius, ministrul german a conchis : „Nu mă pot întoarce la Berlin numai cu rezultate negative și cu balanța comerțului anglo-român umflată peste măsură“ ⁴⁴.

Concesiile economice noi pe care Germania le-a obținut din partea cercurilor conducătoare românești la sfârșitul lunii aprilie și în mai 1940 au fost în cea mai mare măsură efectul succesului ofensivei naziste pe frontul de vest, al cotozirii unui șir întreg de țări europene, cât și al influenței crescînde a cercurilor prohitleriste. După invazia germană în Danemarca și Norvegia — 10—11 aprilie —, regele Carol și grupurile din jurul său au determinat, la 15 aprilie, angajamentul guvernului român de a garanta Germaniei asigurarea livrărilor suplimentare de petrol reprezentînd restanțele pe ultimele 6 luni ⁴⁵ și luarea unor măsuri de pază de-a lungul Dunării românești pentru a crea siguranța transporturilor ⁴⁶.

Prima fază a campaniei Germaniei hitleriste în Occident, terminată în ultimele zile ale lunii mai prin căderea frontului aliat și dezastrul de la Dunkerque, a avut ca urmare imediată semnarea cunoscutului „pact al petrolului“ româno-german și declarația neoficială a guvernului român de a lărgi colaborarea cu Germania.

Începînd cu lunile aprilie-mai 1940, situația pe plan internațional a României s-a agravat continuu, Germania hitleristă devenind tot mai evident puterea discreționară în Europa. În aceste condiții, cercurile reacționare din jurul regelui, căutînd păstrarea puterii cu orice preț, au mers pe calea așa-zisei „reconcilieri“ cu legionarii, a separării de vechii colaboratori politici de orientare profranceză și probritanică, a concesiilor sporite față de Germania hitleristă. Într-un memoriu din 5 martie 1941, comentînd situația politică a României din primăvara anului 1940, Alex. Cretzianu, secretar general la Ministerul de Externe, scria : „În mai 1940 a intervenit zdrobirea Armatei franceze, fapt care a răsturnat toate calculele făcute de guvernul român și care se bazau înaintea de toate pe tăria militară a Franței. Politica României a fost influențată adînc de acest eveniment. După această dată, politica României a evoluat în mod rapid spre o apropiere de Germania“ ⁴⁷. Referindu-se la aceeași chestiune, Killinger constata într-un raport trimis lui Ribbentrop după semnarea pactului petrolului : „Marile succese germane în vest au drept consecință că regele își dă seama din ce în ce mai mult că n-are sens să se alăture aliaților. El știe

⁴⁴ Arhiva M.A.E., fondul 71/1920—1944, Germania, vol. 98. Nota lui Gafencu asupra convorbirii avute la 11 aprilie 1940 cu Clodius.

⁴⁵ *Les archives secrètes de la Wilhelmstrasse*, vol. IX, livre 1, p. 200—202, documentul nr. 116. telegrama nr. 524, București, 15 aprilie 1940, semnată Clodius, Fabricius.

⁴⁶ *I documenti diplomatici italiani, nona serie : 1939—1943*, vol. IV, Ministro degli Affari Esteri, Commissione per la pubblicazione de documenti diplomatici, la Libreria dello stato, Roma, MCMLX, documentul nr. 59, telegrama nr. 118, București, 12 aprilie 1940, semnată Ghigi.

⁴⁷ Arhiva M.A.E., fondul 71/Anglia, anii 1920—1941, vol. 39. Memoriul din 5 martie 1941, semnat de Alex. Cretzianu.

că Anglia și Franța nu vor mai fi în măsură să-i vină în ajutor în caz de complicații războinice“⁴⁸.

Pactul petrolului, declarațiile guvernului român de la sfârșitul lunii mai, remanierea guvernului Tătăărăscu prin numirea lui I. Gigurtu la Externe în locul rămas vacant prin demisia lui Gafencu, numirea legionarilor în posturi de conducere erau elemente ce demonstau orientarea cercurilor conducătoare românești, în frunte cu regele, spre apropierea și alianța cu Germania. Acest proces — în a cărui împlinire conjunctura situației internaționale din aprilie-iunie a fost un factor de importanță determinantă — a fost sprijinit din interior de cercurile și organizațiile profasciste și fasciste ce influențau în mod crescând viața politică a țării. După capitularea Franței, izolarea politică a României s-a conturat și mai evident. La începutul lunii iulie 1940, cercurile reacționare, regele și camarila au adus la conducere guvernul profascist al lui Gigurtu, care a pășit deschis pe calea alianței cu Germania nazistă.

În noul context politic internațional, prevederile tratatului economic din 23 martie 1939, cât și ale acordurilor ce i-au urmat, au fost fructificate de Germania hitleristă în interesul său ; economia României a intrat tot mai mult sub controlul celui de-al treilea Reich, prejudiciindu-se independența politică a țării.

Referindu-se la acest complex de probleme din perioada istorică de după încheierea tratatului din martie, tovarășul Nicolae Ceaușescu aprecia : „Acordul economic româno-german din 1939, urmat de alte tratate oneroase, subordonează economia românească intereselor politicii agresive a Germaniei, pun sub controlul acesteia viața economică și politică a României, încalcă grav suveranitatea poporului nostru“⁴⁹.

Concluziile asupra semnificației încheierii și aplicării tratatului din 23 martie 1939, degajate din analiza cifrelor statistice sînt confirmate și de știrile provenite din documentele diplomatice oficiale germane, române, engleze etc., de relatări memorialistice, de comentarii ale presei timpului. În același timp, trebuie subliniat faptul că prevederile tratatului din 23 martie 1939 au alcătuit, pentru Germania, baza juridică ce i-a ușurat impunerea unor noi tratate economice oneroase României, subordonîndu-i economia propriilor ei interese.

Pe plan politic, lărgirea comerțului româno-german a coincis în România cu întărirea pozițiilor și influenței grupărilor reacționare profasciste și fasciste, cu renunțarea la politica de neutralitate și aderarea la politica promovată de țările Axei, ceea ce a avut consecințe nefaste pentru poporul român.

V. MOISUC

⁴⁸ *Les archives secrètes de la Wilhelmstrasse*, vol. IX, livre 2, documentul nr. 345, p. 171—174.

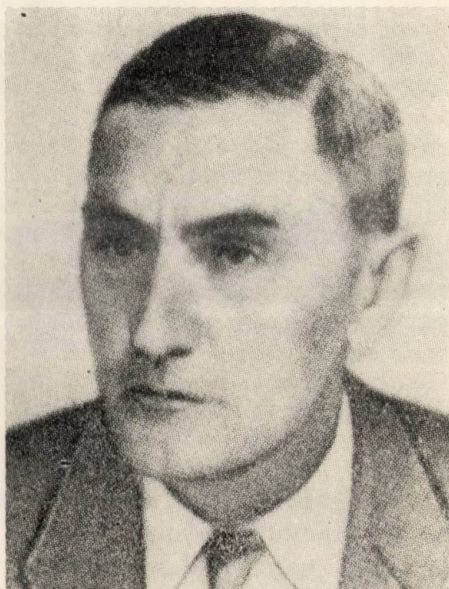
⁴⁹ Nicolae Ceaușescu, *Partidul Comunist Român — continuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român, al tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste din România*, Editura politică, București, 1966, p. 42.

Ilie Cristea

(1892 — 1958)

Printre intelectualii comuniști care au înțeles idealurile clasei muncitoare și s-au plasat pe poziții revoluționare se numără și Ilie Cristea. Patriot înflăcărat, legat de popor, profesorul Ilie Cristea a fost un militant neobosit pentru drepturi și libertăți democratice, pentru eliberarea celor ce muncesc de exploatare și asuprire, pentru nobilele idei ale socialismului și păcii.

S-a născut la 16 iulie 1892, în comuna Leheceni din județul Bihor, fiind al 11-lea copil în familia învățătorului Gheorghe Cristea. Și-a croit cu greu drum spre învățătură. La liceu s-a întreținut dintr-o mică bursă și din meditații. După ce a urmat cursurile universitare se stabilește la Brașov, ca profesor la Liceul „Andrei Șaguna”.

În împrejurările de la sfârșitul celui de-al doilea deceniu al secolului nostru, când lupta revoluționară a popoarelor a dus la prăbușirea Imperiului austro-ungar, Ilie Cristea a participat cu înflăcărare, în calitate de membru al Sfatului național din Brașov, la unirea Transilvaniei cu România.

Membru al partidului național-țărănesc, Ilie Cristea s-a hrănit un timp cu iluzia că s-ar fi putut crea la aripa stângă a acestui partid o mișcare revoluționară. Desfășurarea evenimentelor i-a arătat însă, după cum mărturisea el însuși, că s-a înșelat, că idealurile pe care le dorea traduse în viață nu erau posibile fără ridicarea maselor muncitoare la acțiune revoluționară conștientă.

Ca urmare, în 1931 părăsește definitiv acest partid. Onestul și sobrul intelectual s-a dedicat, în anii care au urmat, trup și suflet cauzei clasei muncitoare. Studiază cu încredere ideologia revoluționară a partidului comunist, pu-

nîndu-și forțele de luptă și talentul în slujba celor mulți și oprimați. Ține o permanentă legătură cu P.C.R., în rîndurile căruia este încadrat în 1940.

Înarmat cu o solidă cultură umanistă și filozofică, mînuind cu iscusință arma scrisului, s-a făcut repede remarcat prin articolele viguroase, izvorîte din realitățile sociale și politice, publicate în presa democratică și muncitorească. În „Glasul Ardealului“, „Gazeta Transilvaniei“, „Societatea de mîine“, „Adevărul“, „Bluze albastre“, „Spre stînga“, „Clopotul“, „Cuvînt nou“ etc., neobositul gazetar a publicat în jurul a 1 000 de articole, unele semnate sub diferite pseudonime ca : P. Volbură, Solux, Mefisto. I. Proletaru etc., altele apărute sub formă de editoriale.

Profesorul Ilie Cristea a protestat cu tărie în anii de după primul război mondial contra rînduiriilor din școli și a celor legate de viața dificilă a funcționarilor și a micilor slujbași ai statului, a denunțat măsurile autorităților burghezo-moșierești care duceau la ciuntirea drepturilor și libertăților democratice. În legătură cu problemele învățămîntului, Ilie Cristea remarcă, în primul rînd, lipsa acută a cadrelor didactice strict necesare. Preocupat de situația materială a acelor care, prin pregătirea lor, aveau menirea să împrăști lumina în rîndurile poporului, constata cu amărăciune că învățătorii, în general cadrele didactice, erau prost retribuite. Pledează, în același timp, pentru organizarea corpului profesoral și pentru așezarea învățămîntului pe baze științifice.

Dintr-un intelectual progresist, cu vederi general-democratice, de la poziția protestatară față de realitățile social-politice, Ilie Cristea se ridică la înțelegerea comunistă a desfășurării evenimentelor interne și internaționale. Aria tematică a articolelor sale se lărgeste continuu.

Abordează teme majore, ca, de pildă, cauzele crizei economice mondiale din 1929—1933 și felul cum s-a manifestat această criză în România, esența reacționară a fascismului, agravarea continuă a situației internaționale și lupta popoarelor pentru apărarea independenței naționale, împotriva asupririi coloniale etc. În articole ca : *Hegel și Marx* (1933), *Capitalul monopolist* (1934), *Omul transformă natura* (1935) întîlnim un gazetar matur, care atacă chestiunile acute ale dezvoltării vieții sociale. El intuiește, ceea ce denotă o profundă cultură marxistă, perspectiva desfășurării evenimentelor istorice. Astfel, în articolul *Capitalul monopolist*, Ilie Cristea evidențiază că existența acestuia, cu toate pîrghiile de care dispune — măsuri prohibitive în relațiile de schimb, prețuri ridicate în condițiile scăderii puterii de cumpărare a maselor, folosirea șomajului pentru scăderea salariilor muncitorilor etc. —, a determinat agravarea crizei din 1929—1933. Referindu-se la teza leninistă potrivit căreia preponderența capitalului monopolist constituie, datorită concentrării și centralizării capitalului, pregătirea materială cea mai deplină a socialismului, Ilie Cristea scria în „Societatea de mîine“ din decembrie 1933 : „Monopolul ne-a expropriat și ne-a transformat pe toți în sclavi. Nu rămîne decît să-i expropriem pe expropriatori și să ne eliberăm“.

Demascînd caracterul diversionist al ideologiei hitleriste și adevărata esență a fascismului, Ilie Cristea îi prevedea cu multă clarviziune inevitabila prăbușire : „La 30 ianuarie 1933 a fost pusă în mișcare o mașină care nu se poate opri decît în fundul prăpastiei unde se va sfărîma“ („Cuvîntul nou“ din 25 iulie 1934). Totodată a înfierat activitatea organizațiilor fasciste din România, și în special a Gărzii de fier, aflată în solda hitlerismului. Fiind un

cunoscător al mediului țărănesc, a cărui problematică a trăit-o efectiv, el a scris pagini îndurerate, clocotind de revoltă, despre starea țărănimii.

Bine informat asupra situației internaționale, el și-a consacrat o parte a articolelor frământărilor politice de ordin extern.

Într-o serie de materiale, Ilie Cristea s-a ocupat de revoluția din China, de lupta pentru independență națională a popoarelor din India și Egipt, de afirmarea popoarelor arabe. Din ele răzbate caldă simpatie pe care Ilie Cristea o manifesta pentru lupta de independență națională a popoarelor subjugate de imperialism.

Numeroase articole le-a consacrat demascării acțiunilor agresive ale fascismului — cotropirea Abisiniei de către Italia fascistă, rebeliunea fascistă din Spania, politica febrilă a înarmărilor care se desfășura în Germania hitleristă și pregătirile de război pe care le făceau forțele reacționare internaționale —, prin care semnală lucid pericolul războiului și necesitatea prevenirii sale prin acțiune hotărâtă și organizată. În „Societatea de mâine“, dar mai ales în „Cuvântul liber“, a denunțat cu stăruință, aproape număr de număr, opiniei publice politica provocatoare a Germaniei, Italiei și Japoniei *.

La catedră, departe de a se conforma spiritului manualelor și programelor școlare, Ilie Cristea imprima lecțiilor pe care le predă o orientare marxistă ; în legătură cu aceasta, organele de siguranță menționau în notele lor informative că profesorul „...nuanțează în forme comuniste diferite subiecte“. În întreaga sa activitate, la catedră, prin conferințe, el a militat cu consecvență pentru apărarea intereselor vitale ale poporului român și ale altor popoare amenințate de robia fascistă.

În fața creșterii pericolului fascist, a uneltirilor tot mai amenințătoare ale Germaniei hitleriste, Partidul Comunist Român a desfășurat o largă activitate în vederea închegării unui larg front al forțelor democratice și antifasciste. Pe această linie, în pofida șicanelor autorităților vremii, Ilie Cristea a desfășurat o neobosită muncă politică în cadrul organizațiilor de masă create și conduse de P.C.R. În 1932, împreună cu C. I. Parhon, Radu Cernătescu, Al. Sahia, Panait Mușoiu și alții, a făcut parte din Comitetul antirăzboinic, fiind ales secretar al acestuia. La întrunirea antirăzboinică din 28 august 1932 ținută în sala „Rex“ din Capitală, el arăta că războaiele se poartă pentru huzurul claselor stăpânitoare și că e de datoria tuturor celor care au cunoscut ororile primei conflagrații mondiale să se opună războaielor prin toate mijloacele. După interzicerea de către autorități, în februarie 1933, a Comitetului antirăzboinic, împreună cu P. Constantinescu-Iași, Iorgu Iordan, Barbu Lăzăreanu, Cicerone Theodorescu, Sandu Eliad ș.a. a pus bazele Comitetului național antifascist, care a desfășurat o susținută activitate pentru mobilizarea maselor la lupta împotriva pericolului fascist și a pregătirilor de război. Alături de Traian Săvulescu, George Enescu, Tudor Bugnariu, Ilie Cristea s-a aflat printre fondatorii asociației „Amicii U.R.S.S.“ și ai „Societății pentru întreținerea raporturilor culturale între România și Uniunea Sovietică“.

Ca intelectual comunist, dușman neîmpăcat al ideilor retrograde și al obscurantismului, al diversiunilor inventate și întreținute de exponenții claselor exploatare cu scopul de a ține masele în ignoranță, Ilie Cristea a participat la activitatea „Ligii contra prejudecăților“, inițiată și îndrumată de P.C.R. În

* În legătură cu viața și activitatea lui Ilie Cristea vezi culegerea : *Articole*, apărută în 1961 în Editura politică.

acest sens, și-a adus un aport apreciabil la organizarea și desfășurarea unor simpozioane tematice ca : „Este femeia inferioară bărbatului ?“, „Rasismul“, „Prejudecata în pedagogie“, „Presa și pericolul de război“ etc., alături de C. I. Parhon, M. Ralea, N. D. Cocea, Mihail Cruceanu. A colaborat, de asemenea, la întocmirea broșurii „Minunea de la Maglavit“, tipărită și difuzată în mii de exemplare de „Liga contra prejudecăților“, în care era demascat substratul scornelilor diversioniste ale claselor exploatare în legătură cu așazisele minuni ale ciobanului Petrache Lupu.

Pentru activitatea sa revoluționară, Ilie Cristea a avut în permanență de înfruntat persecuțiile și prigoana regimului burghezo-moșieresc.

În 1931 i se înscenează un proces, în calitate de director al revistei „Spre stînga“, fiind acuzat că „...ar fi agitat spiritele, propagînd ura clasei muncitoare împotriva capitalismului“. În semn de solidaritate, la proces au participat un număr însemnat de tineri de la Liceul „Andrei Șaguna“, fruntași ai mișcării muncitorești din Brașov și 10 avocați din București, Brașov, Cluj. Autoritățile școlare nu s-au lăsat mai prejos. După proces este mutat „disciplinar“ la o școală din Aiud. Organele polițienești erau îngrijorate de prezența lui și aici. Semnalînd că urmărește „să răspîndească ideologia de stînga — care îl stăpînește — în cercurile profesorilor și intelectualilor din Aiud“, ele menționau un fapt plin de adevăr : „...propaganda acestui profesor inteligent și cult poate prinde ușor...“. După ce i se înscenează și la Aiud un proces politic, este mutat în 1937 la Dumbrăveni. Criticarea în public a regimului de dictatură regală i-a adus înscenarea unui nou proces. Judecat de tribunalul militar al Corpului 6 armată-Cluj, este condamnat la 91 de zile închisoare, întemnițat și suspendat din învățămînt. La scurt timp după ieșirea din închisoare, în iulie 1940, Ilie Cristea va fi internat în lagărul de la Caracal și apoi la Tg. Jiu, de unde va fi eliberat după 23 August 1944.

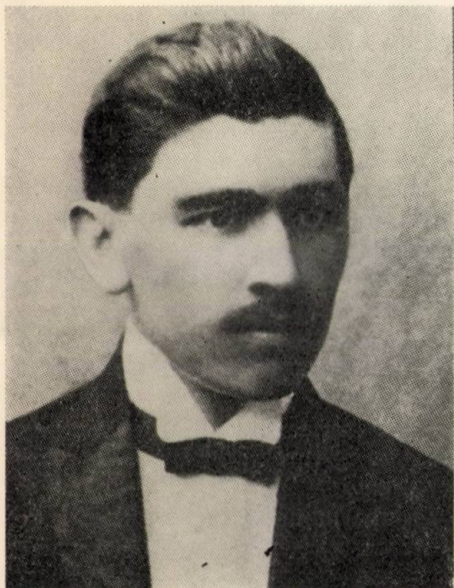
Urmărirea permanentă de către poliție, persecuțiile autorităților, anii de detenție în închisoare și în lagăr i-au șubrezit sănătatea. Deși bolnav, își reia pentru un timp activitatea. Îndeplinește o serie de funcții de răspundere în cadrul Ministerului Învățămîntului. A continuat să publice în diferite ziare și reviste articole și studii, aducîndu-și contribuția la clădirea orînduirii noi, socialiste. La 10 august 1958, Ilie Cristea a încetat din viață.

Prin întreaga sa activitate pe tărîmul învățămîntului și al publicisticii, ca militant cu munci de răspundere încredințate de partid, Ilie Cristea va rămîne în istoria mișcării revoluționare din țara noastră un exemplu luminos de slujire a intereselor poporului, de devotament pentru cauza nobilă a socialismului.

N. PETROVICI

Ariton Pescariu

(1890-1920)

S-a născut în satul Ciufud din apropierea Blajului, la 28 februarie 1890, în familia unor nevoiași lucrători la serviciul de drumuri al fostului județ Țirnava Mică. A copilărit sub privirile pline de grijă ale mamei sale, o neîntrecută povestitoare de basme și balade populare.

Micul Ariton s-ar fi înscris în cursul vieții pline de mizerie pe care o duceau și părinții săi dacă învățătorul din sat n-ar fi sesizat mintea lui ageră și dragostea pentru învățătură. Tatăl său nu s-a hotărât ușor să asculte îndemnurile învățătorului și să-și dea fiul mai departe la școală, deoarece avea patru copii, iar întreținerea unuia la învățătură ar fi adus cu sine mari greutăți. L-a trimis în cele din urmă la gimnaziul românesc din Blaj.

Aici, copilul sărac, fără nici un sprijin, a muncit din răspuțeri, s-a străduit, obținând an de an numai calificativul de eminent. Pentru a se întreține, din clasa a IV-a de gimnaziu a intrat în serviciul unui profesor, primind în schimb mâncare și locuință. În timpul său liber, care se restrângea mai ales la orele nopții, citea foarte mult. Printre lecturile preferate se numărau scrierile lui I. L. Caragiale, Al. Vlahuță, Ady Endre, George Coșbuc, C. Dobrogeanu-Gherea, Montesquieu etc. Era la curent cu cele publicate în gazeta „La Patrie”, în revistele „Viața românească”, „Convorbiri critice” ce apăreau la București. De unul singur a reușit să-și însușească limbile maghiară, germană și franceză.

Pentru calitățile lui a fost ales în unanimitate președintele societății literare a gimnaziului. La ședințele societății, Ariton Pescariu inițiază redactarea unei gazete umoristice; supune dezbaterii unele studii critice ale lui Gherea.

În plină epocă de asuprire națională a popoarelor din fostul Imperiu habsburgic, tânărul Pescariu se vedește încă de atunci a fi un adversar hotărât al șovinismului, un adept al luptei de eliberare națională. Cu prilejul unei ședințe a societății literare, el pune în dezbatere și comentează sensurile adânci, legate de comunitatea scopurilor popoarelor asuprite în lupta de eliberare, ale poeziei poetului progresist maghiar Ady Endre despre comunitatea de țeluri a maselor exploatate și asuprite.

Cînd în România a izbucnit marea răscoală țărănească din 1907, el recita cu durere în suflet și mînie versurile pline de revoltă ale lui Vlahuță și Coșbuc.

După terminarea gimnaziului, Ariton a fost încorporat în armata austro-ungară. În garnizoana Zagreb, unde a fost trimis, își va însuși limbile sîrbă și croată. În toamna anului 1913, după un an de serviciu militar, pleacă la București și se înscrie la Facultatea de litere a Universității, secția slavistică. În scurt timp devine studentul preferat al profesorului Ion Bogdan. Pentru a se întreține își ia un serviciu de mic slujbaş la Academie.

Izbucnirea războiului mondial în vara lui 1914 îl găsește în satul său natal petrecîndu-și vacanța. Primește ordin de mobilizare în armata habsburgică. Este înrolat cu gradul de sublocotenent în rezervă în batalionul IV al Regimentului 50 infanterie din Alba-Iulia. Trimis pe frontul de răsărit, întreg batalionul se predă trupelor rusești.

În lagăr, Ariton Pescariu, fire iubitoare de adevăr și dragoste, își cîștigă încrederea și simpatia celorlalți prizonieri. De aici el a trimis o scrisoare lui Maxim Gorki, pe care-l ruga să intervină pentru eliberarea sa, pentru a avea astfel posibilitatea de a se înscrie la Universitatea din Petrograd. Răspunsul care l-a primit conținea promisiunea că se va face tot ce e posibil, dar sub regimul țarist cuvîntul unui scriitor revoluționar nu era nicidecum o bună recomandare, așa că nu s-a putut realiza nimic.

Tot în lagăr el a devenit membru al unei grupe ce se intitula „social-democrată internaționalistă”. Grupa aceasta întreținea legături strînse cu muncitorii ruși de la care primea literatură revoluționară.

Zorii unor uriașe prefaceri revoluționare, luminați de Marea Revoluție din Octombrie 1917, îl aduc pe Ariton Pescariu alături de alte mii de prizonieri români, care intră în foc pe baricada revoluției.

Au urmat în viața lui momente de acțiune luminoasă : activitate revoluționară intensă la Moscova și Petrograd, relații și întîlniri cu V. I. Lenin și alți conducători ai Partidului Comunist din Rusia.

La începutul anului 1918 are un rol important în transformarea „Societății lucrătorilor și țăranilor români” (înființată la Moscova în decembrie 1917) în „Partidul țăranesc revoluționar român din Moscova”, în cristalizarea politică a acestei organizații, în adoptarea platformei de luptă pentru socialism.

Această platformă s-a oglindit pe plan organizatoric prin înființarea grupei române a Partidului Comunist al Uniunii Sovietice. În scrisoarea din 13 aprilie 1918 adresată C.C. al Partidului Comunist (bolșevic) și semnată și de Ariton Pescariu se scria : „Stimați tovarăși ! Subsemnații declarăm că vrem să înființăm o grupă română pe lîngă P. C. Rus (bolșevic). Scopul acestei grupe, care va activa strict în cadrul programului și statutului partidului, este propaganda printre prizonierii de război transilvăneni de pe teritoriul Rusiei... Scopul propagandei este pregătirea revoluției sociale a muncitorilor și țăranilor săraci care vorbesc românește”.

La 15 februarie 1918 a apărut la Moscova primul număr al ziarului Partidului țărănesc revoluționar român — „Foaia țaranului“ — care era difuzat în toate lagărele din Rusia unde se mai aflau încă prizonieri români. Pe prima pagină era înscrisă lozinca : „Țărani și muncitori din lumea întreagă, uniți-vă !“. În calitate de redactor-șef al ziarului a fost numit Ariton Pescariu.

Activitatea depusă de Pescariu a fost multilaterală și rodnică. El popularizează în coloanele ziarului „Foaia țaranului“ principiile socialismului științific (în articole ca : „Pace colibelor, război curților domnești !“, „Se apropie furtuna“ etc.), redactează cărțile românești din *Biblioteca revoluționară* și depune o susținută activitate de agitație prin viu grai în rândurile foștilor prizonieri. Unul dintre aceștia, un plugar din Ciufud, își amintea că în iarna anului 1917 se afla, împreună cu alte mii de prizonieri, în lagărul de la Darnița. „Într-o zi a sosit o mașină și au coborât trei civili, dintre care unul era Lenin, al doilea Ariton Pescariu, iar al treilea nu-mi amintesc cine era. Toți trei s-au amestecat prietenoși printre noi. Apoi Ariton Pescariu ne-a întrebat care sîntem de prin părțile Blajului. Am stat mult de vorbă, pomenind de locuri cunoscute și dragi. Am ascultat cu mare atenție pe noii sosiți...“.

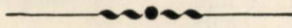
Aici, în acest lagăr, după cuvîntarea lui Ariton Pescariu, a început formarea primului detașament român de voluntari internaționaliști.

În toamna anului 1918, Pescariu se reîntoarce în Transilvania. La Blaj ia legătura cu activiștii mișcării muncitorești și continuă să răspîndească lumina în conștiința oamenilor prin popularizarea învățăturii marxist-leniniste. Munceste neobosit, cutreierînd orașele și satele Transilvaniei. Alături de el avea tovarăși de nădejde ca Horea Lazăr, Tudor Savu, Petru Lascu, N. Bellu, Victor Precup, Avramescu ș.a. În același timp scrie lucrarea sa, începută încă în Rusia, despre învățămintele și experiența revoluției ruse și rezolvarea celor mai arzătoare probleme sociale românești.

Activitatea lui a fost însă întreruptă în ianuarie 1919. Este arestat și transportat la închisoarea militară din Alba-Iulia. Aici Pescariu se îmbolnăvește grav de plămîni. Un timp este internat la sanatoriul din Geoagiu, iar de aici transportat la Ciufud, unde s-a stins din viață la 17 ianuarie 1920.

Pentru întreaga sa viață pusă în slujba luptei pentru binele și dreptatea celor ce muncesc, memoria sa va fi cinstită de oamenii muncii din patria noastră.

AL. KELETI

Elek Köblös

(1887-1937)

La 12 mai 1887 se naște la Dumbrăvioara, în apropiere de Tg. Mureș, Elek Köblös, militant de seamă al mișcării muncitorești din România. Muncitor tâmplar, el s-a încadrat de tânăr în mișcarea muncitorească.

În anul 1918 ia parte la revoluția proletară din Ungaria, unde i se încredințează comanda unui detașament de muncitori. După înăbușirea revoluției, în anul 1919, se întoarce în România și se încadrează activ în mișcarea muncitorească.

Temperamentul lui de luptător revoluționar — însușire ce nu l-a părăsit niciodată — s-a manifestat cu tărie în perioada de frământări prin care trecea clasa muncitoare din România înainte de făurirea Partidului Comunist Român. A luat parte la greva generală din 1920, fiind arestat de poliție.

Stăpînit de un puternic simț de clasă, Elek Köblös înțelege necesitatea creării partidului comunist și, ca bun organizator, duce o activitate neșovăitoare în această direcție în rîndurile organizațiilor muncitorești din Transilvania, pentru lichidarea din activitatea acestora a practicilor oportuniste moștenite de la Internaționala a II-a, care au caracterizat social-democrația din Imperiul habsburgic. Era o muncă grea, pe care, datorită stăruinței și voinței lui, a desfășurat-o cu succes. Ca rezultat al activității desfășurate de Elek Köblös, împreună cu Eugen Rozvan și cu alți militanți revoluționari, organizațiile socialiste din Transilvania și Banat au ales delegați la Congresul din mai 1921, ținut la București, care să sprijine făurirea partidului comunist.

La primul Congres al Partidului Comunist Român, el a luat parte activă. Ca delegat al secțiunii din Tg. Mureș a Partidului socialist a fost ales membru în Comisia de validare și a luat cuvîntul, criticînd aspru oportunismul și pasivitatea fostei conduceri a Partidului Socialist din România. În problema agrară însă, alături de Gh. Cristescu, a susținut teza exproprierii totale a pămîntului, neținînd seama de realitățile etapei istorice respective.

Arestat în sala congresului, împreună cu ceilalți delegați care votaseră pentru crearea Partidului Comunist Român și afilierea sa la Internaționala Comunistă, a apărut pe banca acuzaților în procesul din Dealul Spirii. A fost eliberat ca urmare a amnistiei din iulie 1922. În timpul detențiunii în închisoare, în jurul lui se strîngeau zilnic delegații ardeleni, pentru a discuta despre viitoarele lupte pe care clasa muncitoare avea să le ducă sub conducerea partidului comunist. El a căutat să întărească legăturile dintre reprezentanții organizațiilor din Transilvania și militanți ai partidului comunist din restul țării, în vederea unor acțiuni bine organizate. Printre altele, în acest scop, el a propus organizarea în închisoare a unor cursuri de limba română pentru revoluționarii maghiari. În același timp, se interesa de munca culturală și de educația politică a celor închiși, întărindu-le moralul și combativitatea.

După eliberarea din închisoare, Köblös și-a desfășurat neobosit activitatea mai ales în organizațiile muncitorești din Transilvania, atît pe tărîm politic cît și sindical.

În luna iulie 1922 se află printre organizatorii secțiunii din Tg. Mureș și Valea Mureșului a Partidului Comunist Român, împreună cu militanți din București și din localitate. În același an, devine redactor al ziarului „Elöre”, organ în limba maghiară al secțiunii P.C.R. din Valea Mureșului. Aici publică diferite articole pe teme privind întărirea organizatorică a partidului comunist și a organizațiilor profesionale.

Munca lui devotată pentru organizarea mișcării muncitorești din țara noastră a fost apreciată de partid și, la Congresul al II-lea, ținut în octombrie 1922 la Ploiești, a fost ales membru al Comitetului Central al P.C.R., iar apoi membru al Biroului Politic.

În anii care au urmat, activitatea lui s-a împărțit între sarcinile date de Comitetul Central în București și opera de organizare și îndrumare continuă a organizațiilor muncitorești din țară. Contactul cu masele i-a dat putința să cunoască condițiile de muncă ale proletariatului și să se ocupe în-deosebi de problemele sindicale.

Elek Köblös a militat pentru întărirea unității de luptă a proletariatului din România, indiferent de naționalitate, în vederea desfășurării unor acțiuni hotărîte împotriva regimului capitalist. La o întrunire ținută la 12 martie 1923 la București, el cerea înfrățirea în luptă a românilor și maghiarilor, pentru ca „toți uniți să ducă lupta contra capitaliștilor”.

În calitate de secretar general al Uniunii sindicatelor în lemn, el a desfășurat o activitate susținută în rîndul muncitorimii forestiere. Experiența și însușirile sale de bun organizator i-au creat autoritate și influență pe care le-a folosit în scopul întăririi organizațiilor revoluționare ale clasei muncitoare.

Tot în această perioadă a fost redactor-șef al ziarului „Munkás”, organ în limba maghiară al C.C. al P.C.R., care apărea la București.

În primăvara anului 1924, după ilegalizarea P.C.R., a făcut parte din Directoriu, îndeplinind funcția de secretar general provizoriu al P.C.R. În

această calitate, la Congresul al III-lea al P.C.R., ținut în august 1924, E. Köblös a prezentat raportul de activitate al Comitetului Central, susținând și o serie de teze și lozinci greșite, cum a fost autodeterminarea pînă la despărțirea de statul român a unor provincii istorice locuite în covîrșitoarea lor majoritate de români. La Congresul al III-lea a fost ales secretar general al P.C.R.

Odată cu intrarea partidului în ilegalitate, E. Köblös a desfășurat o muncă neobosită pentru organizarea partidului pe baze ilegale. De asemenea, el a militat, începînd din 1925, pentru aplicarea mai multor hotărîri luate de Comitetul Central, între care și formarea unui front unic cu organizații socialiste și social-democrate și cu partidele burgheze din opoziție, în vederea înlăturării de la guvern a liberalilor, pentru cucerirea de drepturi și libertăți democratice. În același timp, a luptat pentru unificarea sindicatelor unitare cu cele afiliate la Confederația Generală a Muncii, susținînd ca afilierea la forurile internaționale sindicale să fie hotărîtă de un congres comun.

În luna iulie 1925, la Tg. Mureș, în condiții de adîncă ilegalitate, are loc plenara Comitetului Central și a Comisiei centrale de control a P.C.R., unde E. Köblös s-a pronunțat din nou pentru întărirea mișcării sindicale prin unificarea organizațiilor din întreaga țară. Simțul lui de răspundere s-a manifestat pregnant în cadrul plenarei cu prilejul discutării problemelor legate de munca ilegală, de împlinirea luptei legale cu cea ilegală. Împreună cu alți militanți, E. Köblös a acționat pentru crearea unei formațiuni politice legale, cu un program elastic, care să permită partidului comunist participarea la viața politică a țării, a fost printre susținătorii acțiunii de creare, în 1925, a Blocului Muncitoresc-Țărănesc.

Condamnînd felul periculos în care M. Pauker și alții căutau să folosească greva foamei în timpul detențiunii, E. Köblös a arătat, în cadrul plenarei, că pentru reușita acestei forme de luptă, cît și pentru a nu distruge sănătatea tovarășilor, era necesar ca ea să fie susținută din afară, de către mase. El a subliniat, în repetate rînduri, necesitatea strîngerii legăturilor partidului cu masele muncitoare de la orașe și sate, cu sindicatele, cu tineretul, care trebuie deprins cu munca ilegală.

Fără a pierde din vedere disciplina de partid, în calitatea lui de secretar general, a manifestat grijă și prudență în sancționarea unor cadre de partid, analizînd temeinic împrejurările în care se producea o abatere sau alta.

În toamna anului 1926, după arestarea și asasinarea lui P. Tcacenco, din cauza terorii, se hotărăște plecarea lui E. Köblös în emigrație, unde, la începutul anului 1927, s-a constituit Biroul Politic din străinătate al P.C.R., din care, inițial, au făcut parte el și D. Fabian. În condiții neîncăpătoare de grele, s-a străduit să fie în permanentă legătură cu conducerea din țară a partidului. Nu va reuși însă pe deplin; crearea unui nou for de conducere a partidului, dincolo de hotarele țării, depărta activității respectivi de realitățile concrete, de mase, de posibilitatea unei operativități revoluționare.

În luna septembrie 1927, E. Köblös a fost arestat la Kosice, în Cehoslovacia. Autoritățile din România au cerut cu insistență extrădarea lui. Viața sa era în pericol. În străinătate s-a declanșat o largă acțiune pentru salvarea lui Köblös. Scriitorul francez Henri Barbusse, președintele Comitetului pentru apărarea victimelor terorii albe, a cerut statului cehoslovac să refuze extrădarea. S-au organizat largi acțiuni de protest ale muncitorilor din Cehoslovacia, s-au ținut manifestații publice pentru respingerea cererii de extră-

dare a lui Köblös. Ziarul „Rude Pravo“ a publicat un apel pentru organizarea unei întruniri în care masele muncitoare erau chemate să protesteze împotriva extrădării. Toate aceste acțiuni publice internaționale au întârziat extrădarea. Aparatul ilegal al partidului a luat legătura cu un avocat social-democrat din Viena, care a fost trimis în România pentru a aduce dovada caracterului strict politic al condamnării lui E. Köblös. Ajuns la București, avocatul vienez s-a adresat semnatarului acestor rânduri și am reușit să înlăturăm pericolul. Dovada se făcuse. Ca urmare a acestor acțiuni, cererea de extrădare trimisă de autoritățile române a rămas fără efect, iar E. Köblös a plecat în U.R.S.S.

Date fiind asperitățile ce se creaseră în anii 1927—1928 între Biroul Politic din străinătate și conducerea operativă a partidului din țară, în iunie 1928, Cominternul a convocat la Harkov o conferință cu un număr restrâns de delegați ai P.C.R. din țară și din străinătate care urma să ia în discuție această situație. La cererea expresă a delegaților Internaționalei Comuniste, Conferința a fost declarată cel de-al IV-lea Congres al P.C.R., fără să se fi făcut pregătiri pentru aceasta nici în țară, nici în străinătate. Atît lui E. Köblös, secretar general ales la Congresul al III-lea al P.C.R., cît și lui Al. Dobrogeanu-Gherea, membru al Comitetului Central, cu greu li s-a admis participarea la congres. Alți membri ai conducerii partidului nici n-au fost chemați. E. Köblös a prezentat verbal, fără vreo pregătire prealabilă, Raportul C.C. al P.C.R. În acest raport, el a făcut o trecere în revistă, de pe poziții realiste, de clasă, a activității C.C. al P.C.R. între cele două congrese. În timpul desfășurării congresului a fost obligat să-și facă „autocritică“ pentru faptul de a fi fost de acord cu participarea B.M.Ț., alături de celelalte organizații muncitorești și de partidele burgheze din opoziție, în cadrul alegerilor comunale din 1926.

În cuvîntul său. va lăsa să se înțeleagă faptul că atît cît a activat în țară, cu munca de răspundere dată la Congresul al III-lea din 1924 și pînă în 1926, a luptat pentru dezvoltarea legăturilor partidului cu masele și în acest sens B.M.Ț. era sprijinit de mulți activiști. Pentru unele dezacorduri cu directivele impuse Congresului al IV-lea al P.C.R. Elek Köblös nu va mai fi ales în Comitetul Central. El va rămîne în emigrație în U.R.S.S. Aici îl vor întîlni mulți militanți comuniști români, găsind la el îndemnuri, îmbărbătări pentru lupta grea, revoluționară din țară, precum și nostalgia anilor de intensă activitate revoluționară. A murit în 1937.

M. CRUCEANU

Victor Babeș

(1854-1926)

Fondator de școală științifică, savant de renume mondial, care, alături de Pasteur și Koch, a contribuit la întemeierea microbiologiei moderne, patriot înflăcărat, militant neabătut pe tărîm social, Victor Babeș se înscrie în istoria științei și culturii românești, a luptei pentru progres social și emanciparea celor mulți ca una dintre personalitățile proeminente.

S-a născut în ziua de 28 iulie 1854 la Viena. Tatăl său, Vicențiu Babeș, bănățean, „încercat și neobosit cărturar și om politic din a doua jumătate a veacului trecut”, cum îl caracterizează Vicențiu Bugariu, a fost un luptător curajos pentru drepturile naționale ale românilor de dincolo de Carpați. El a insuflat fiului său dragostea față de om și patrie, arătîndu-i nedreptățile pe care

le îndura poporul român împreună cu celelalte națiuni aflate sub stăpînirea Imperiului austro-ungar. Victor Babeș nu va uita aceste silnicii, împotriva cărora va lupta cu ardoare toată viața.

După absolvirea cursurilor liceale la Budapesta, Victor Babeș urmează studiile superioare în capitala ungară și la Viena, lucrînd în laboratoarele facultăților de medicină din aceste orașe, alături de mari învățați. Ca student, a depus o activitate susținută în cadrul Societății academice „România jună” din Viena. După terminarea facultății de medicină este numit docent, iar în 1885 profesor de anatomie patologică și bacteriologie la Universitatea din Budapesta, precum și director al Institutului de histopatologie, organizat pe baza indicațiilor sale.

În 1887 este invitat să ocupe o catedră la Facultatea de medicină din București și să conducă un institut de bacteriologie. Dând ascultare sentimentelor sale patriotice, tânărul naturalist se stabilește în capitala României de atunci, unde, timp de patru decenii, avea să fie, după cum arăta unul din foștii săi elevi, „un exemplu de cinste, de muncă și de înfăptuiri mărețe, închinat binelui omenirii și mai ales neamului său, pe care l-a iubit și servit cum puțini alții au știut s-o face”.

Vasta și multilaterală sa activitate, afirmarea viguroasă, încă din anii tinereții, pe ogorul științei medicale, alături de personalitățile științifice de puternică rezonanță internațională ca Louis Pasteur, A. V. Cornil, Rudolf Virchow, Robert Koch și alții, aprecierea de către aceștia a meritelor savantului român, lucrările de o deosebită valoare științifică ale lui Victor Babeș, dintre care unele scrise în colaborare cu savanți străini, au dus departe, peste hotare, faima țării noastre. „Mulțumită lui Babeș — scria dr. Valeriu Bologa — capitala României a devenit deodată un centru de iradiere a unei științe nouă și acolo s-au înfăptuit câteva lucruri mari pe care abia mai târziu au ajuns să le realizeze și alte țări cu mult mai vechi tradiții științifice”.

Victor Babeș a publicat peste 1 000 de lucrări, studii și note, unele dintre ele premiate peste hotare, a descoperit 50 de noi microorganisme patogene. În munca zilnică de laborator, ingeniozitatea lui s-a remarcat prin inventarea unui număr mare de aparate și procedee tehnice de cercetare.

După studii și cercetări susținute, în 1885 editează, împreună cu savantul francez A. V. Cornil, primul tratat de bacteriologie din lume, care pune bazele unei noi științe — bacteriologia. Cercetările sale asupra turbării, sintetizate în vestita lucrare „Tratat asupra turbării” (1912), pentru care Academia de științe din Paris i-a decernat Premiul Aristide Briand, constituie capitolul cel mai însemnat al operei sale.

Atașat de masele muncitoare și însuflețit de idei generoase, Babeș s-a remarcat ca promotor al medicinei profilactice în țara noastră, al organizării științifice a luptei antiepidemice. În lucrarea „Poziția statului față de cercetările bacteriologice moderne”, el acreditează ideea că statele trebuie să fie obligate a folosi știința modernă în scopul ridicării bunăstării popoarelor.

Dar preocupările sale nu s-au oprit aici. A pus bazele experimentale și clinice ale seroterapiei; studiind boli cu extindere în masă, ca pelagra, tuberculoza și altele, a dezvăluit curajos cauzele lor sociale, care constau în grelele condiții de muncă și de trai ale oamenilor muncii.

Pentru marile sale merite pe tărâm științific, a fost ales membru al Academiei Române și membru corespondent al Academiei de medicină din Paris.

Eminentul om de știință a fost totodată un reprezentant de seamă al materialismului în științele naturii din țara noastră. „Gîndirea lui Babeș — arăta acad. C. I. Parhon — a fost totdeauna științifică și materialistă, cu unele elemente dialectice, deterministe”.

Încă din fragedă tinerețe, viitorul naturalist a avut înclinație pentru studiile filozofice. Rezultatele unor prime cercetări legate de raporturile dintre științele naturale și filozofie ies la iveală în 1879, cînd savantul avea doar 25 de ani, în lucrarea: „Considerațiuni asupra raportului științelor naturale către filozofie”, lucrare care poate fi socotită un adevărat program de gîndire materialistă. Astfel, în problema fundamentală a filozofiei, Babeș înfruntă deschis idealismul, aducînd în sprijinul filozofiei materialiste principiul cauzalității și principiul legității. În 1924, Babeș avea să scrie, susținînd posibilitatea cu-

noăsterii lumii materiale, reflectarea ei adecvată în conștiința noastră : „De când omenirea a învățat să vază și să cugete... niciodată nu s-a dezmințit încrederea ce o avem în concordanța impresiunii simțurilor noastre sănătoase cu realitatea lucrurilor și faptelor concepute prin simțurile noastre. Putem deci fără șovăire și grijă să ne bazăm în cugetarea noastră pe realitatea faptelor care constituie baza științei“. Așa cum se arată în lucrarea „Istoria gândirii sociale și filozofice în România“, Babeș demonstrează că „datorită progreselor obținute, științele naturii au devenit capabile să dea o explicare naturală pe baza unor legi obiective nu numai fenomenelor fizice și biologice, ci și fenomenelor psihice“.

Apărind teza materialității și cognoscibilității lumii materiale, marele savant a combătut agnosticismul și fideismul. În lucrarea sa „Credință și știință“, apărută în 1924, el a dovedit opoziția ireductibilă dintre știință și religie, caracterizând credința religioasă drept superstiție, și s-a ridicat în apărarea cuceririlor științifice ale minții omenesti. De altfel, încă din 1906, Babeș cerea scoaterea religiei din învățământ, pentru că „împiedică dezvoltarea spiritului și ocupă un timp prețios, care ar putea fi întrebuințat pentru dezvoltarea fizică a elevilor“.

Savant democrat și patriot, Victor Babeș a luptat neobosit pentru ridicarea nivelului material și cultural al poporului. El își dădea seama că în orînduirea bazată pe exploatarea omului de către om, numărul celor care beneficiază de cuceririle științei medicale este extrem de redus : „grija internațională pentru sănătate — declara el în 1894 — ar trebui să conste în primul rînd în așezarea intereselor sanitare ale poporului muncitor deasupra intereselor capitalului și concurenței“. În gîndirea sa socială, Babeș a ajuns la unele concluzii care depășesc concepția iluministă despre progresul social. El vedea îmbunătățirea sănătății poporului prin schimbarea situației lui materiale. „Reaua stare sanitară a claselor inferioare fiind datorită lipsei de mijloace indispensabile vieții — scria savantul —, soluția problemei sociale este o condiție esențială a sănătății publice“. Referindu-se la cauzele tuberculozei, Babeș spunea că învingerea acestei maladii, care secera viețile a numeroși oameni săraci, este strîns legată de chestiunea socială : „...cît timp această chestiune nu va fi rezolvată, nu putem întreprinde în contra tuberculozei decît paleative“. De ce mor copiii mici la noi în țară ? — se întreba Babeș. „Mor de slăbiciunea provocată de sănătatea proastă a părinților, de neglijență, de lipsa de îngrijire și mai cu seamă de hrănirea nepotrivită“.

Conferințele ținute de Babeș în fața unui numeros public la Ateneu, la Academia Română, la Institutul de bacteriologie pe care îl conducea, tratînd probleme majore privitoare la sănătatea publică — „Regenerarea poporului român“, „Tuberculoza și combaterea ei în România“, „Pelagra și tratamentul ei“, „Bolile țaranului român“, „Lupta pentru sănătatea publică în România“ etc. —, scot în evidență atitudinea militantă a savantului democrat, poziția sa combativă într-un domeniu vital pentru națiune. Studiind bolile de care suferea țaranul român și analizînd cauzele de ordin economic și social care generau aceste boli, Babeș a tras concluzii care constituie un necruțător rechizitoriu la adresa regimului burghezo-moșieresc. „Este rușinos, dar adevărat — spunea el — că țaranul nostru se îmbolnăvește și moare de foame“. Babeș semna la faptul deosebit de îngrijorător că țaranul nostru nu are o viață mijlocie mai mare de 30 de ani, „suferind și murind de boli pe care, în mare parte, le-am putea foarte bine evita sau vindeca cu ajutorul științei moderne“.

Comparînd, pe bază de date, obligațiile pe care țăranul le avea față de boier la începutul secolului al XIX-lea cu cele pe care le avea față de arendaș și proprietar la începutul secolului al XX-lea, Babeș trăgea concluzia că „...proprietarul și arendașul exploatează țăranul în mod extraordinar, storcînd de la dînsul un venit mai mare decît era chiar claca și dijma în timpul robiei“. Împovărat de învoielile agricole oneroase, țăranul nu putea să lucreze peticul său de pămînt la timp și în bune condiții. Din această cauză, porumbul său rămînea necopt, devenind astfel cauza directă a pelagrei. În plus, de la proprietar sau arendaș el primea pentru muncă, după cum constata Babeș în anchetele sale, brînză stricată, porumb mucegăit, iute și amar.

Victor Babeș preconiza un complex de măsuri prin care statul să asigure țăranului pămînt și posibilitatea de a cultiva pămîntul său. În anul mării răscoale țărănești din 1907, savantul patriot declara cu mult curaj politic : „Leacul pelagrei, al acestei boli a mizeriei, al acestei rușini naționale, vi-l dau eu : împrumutarea țăranilor“.

Poziția sa intransigentă în probleme care vizau ridicarea nivelului de trai al maselor și înfăptuirea unor reforme sociale menite să ducă la lichidarea stării de înapoiere economică și culturală a poporului muncitor, la o politică sanitară în folosul celor mulți, ca și faima de care savantul român se bucura peste hotare, i-au atras ura unor cercuri de politicieni. În legătură cu ostilitatea de care s-a lovit în activitatea socială, Babeș spunea, într-o conferință ținută la Universitatea din Cluj, în 1919 : „Cu cît mai mult insist asupra reformelor necesare, cu atît mai mult dezvăluiesc pericolul politicianismului, cu atît mai mult îmi atrag ura și persecuția oligarhiei și a politicianilor... În persecuțiile lor ei se folosesc de calomnii vagi, bizantine“.

La 1 octombrie 1926, cînd savantul, în plină vigoare, atingea apogeul capacității sale creatoare, primește o grea lovitură morală prin scoaterea sa la pensie. La mai puțin de trei săptămîni de la această măsură — 19 octombrie 1926 — se stinge din viață, în urma unui atac de cord. Cu acest prilej, revista „Cultura proletară“, apreciind meritele lui în activitatea științifică și socială, scria : „Prin condițiile muncii lui, prin concluziile sociale ale observațiilor lui științifice și prin tragicul lui sfîrșit, el poate fi socotit ca aparținînd proletariatului intelectual român conștient“.

Ideile pentru care a militat marele cărturar și medic patriot, propunerile și reformele sociale pe care le preconiza pentru ameliorarea situației celor ce muncesc, pentru ridicarea nivelului lor sanitar, și-au găsit reala rezolvare și înfăptuire în România socialistă de azi. Epocalele sale descoperiri științifice, rolul pe care l-a jucat în viața socială și științifică a țării, patriotismul fierbinte de care a dat dovadă îl înscriu pe Victor Babeș în galeria personalităților marcante ale culturii poporului român, ale intelectualității noastre progresiste.

ȘT. MUȘAT

SESIUNEA ȘTIINȚIFICĂ CONSACRATĂ ANIVERSĂRII „CAPITALULUI“

Împlinirii unui secol de la apariția primului volum al „Capitalului“, operă monumentală în gândirea socială și filozofică, i-a fost consacrată sesiunea științifică organizată sub auspiciile Academiei de științe social-politice „Ștefan Gheorghiu“ de pe lângă C.C. al P.C.R., Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., Institutului de științe economice și cercetări sociologice, Institutului de filozofie și Institutului de istorie „Nicolae Iorga“ ale Academiei Republicii Socialiste România în zilele de 10 și 11 iulie a.c.

În prima zi au fost prezentate patru comunicări. Prima dintre acestea, intitulată: *Unele probleme teoretice ale dezvoltării forțelor de producție contemporane în lumina „Capitalului“*, aparține prof. dr. Ervin Hutira.

Autorul remarcă faptul că Marx, în analiza pe care a făcut-o capitalismului, a luat ca model economia Angliei, țara cu cele mai dezvoltate forțe de producție în etapa istorică respectivă. Raportat la aceasta, au fost studiate, comparativ, economiile altor țări, analizele istorice-sociale relevând că trecerea de la vechea orînduire feudală la formațiunea social-economică burgheză n-a însemnat, automat, transformarea concomitentă a fiecărei țări în țară capitalistă. Folosind acest principiu metodologic, autorul precizează că, de asemenea, intrarea capitalismului în stadiul său imperialist la începutul secolului al XX-lea nu a însemnat nicidecum transformarea tuturor statelor în state imperialiste, subliniind, în același timp, importanța deosebită a aplicării creatoare a acestor indicații metodologice în analiza lumii contemporane.

„Imprejurarea coexistenței pentru o întreagă epocă istorică a două mo-

duri de producție pe scară mondială, socialismul și capitalismul — spune autorul —, oferă posibilitatea, existentă în secolul trecut sau la începutul secolului nostru, ca printr-o analiză comparativă să se poată distinge cu o mai mare precizie procesele și fenomenele determinate de particularitățile economiei moderne independent de forma ei socială, de ceea ce ține de forma capitalistă ca atare“.

Sînt prezentate apoi modificările structurale intervenite în domeniul producției, în economia principalelor state: accentuarea caracterului industrial al economiei, schimbarea corelației dintre ramurile prelucrătoare și ramurile extractive (prin dezvoltarea puternică a primelor), schimbări structurale în balanța energetică, în baza de materii prime, intensificarea rolului industriei constructoare de mașini și modificarea radicală a sortimentelor de fabricație ale acesteia.

În partea a doua a comunicării, autorul abordează cu competență problemele actuale ale dezvoltării României socialiste: politica științifică a P.C.R. de creștere continuă a forțelor de producție, de diversificare a producției și creștere a eficienței întregii economii, de promovare a relațiilor economice, a cooperării în producție și pe tărîm tehnic-științific cu alte țări, pe baza respectării principiilor independenței și suveranității naționale, neamestecului în treburile interne, egalității și avantajului reciproc, recunoașterii dreptului fiecărui popor de a fi stăpîn pe resursele și roadele muncii sale.

Amplă și documentată, comunicarea prof. Miron Constantinescu, *Problemele sociologice în opera lui Karl Marx „Ca-*

pitalul" a stîrnit interesul auditoriului prin originalitatea prezentării acestei opere pe un plan larg, ca un model de analiză sociologică, nu numai economică.

Ancorată în probleme actuale de mare însemnătate, teoretică și practică, comunicarea lect. univ. Mihai Dulea, intitulată „Capitalul” și unele probleme actuale ale receptivității gândirii economice marxiste, reține atenția.

Autorul a susținut o idee valoroasă, și anume că viabilitatea marxismului rezidă nu numai în faptul că făuritorii săi au fost receptivi la totalitatea fenomenelor economice contemporane lor, că aceștia au luat în considerare tot ceea ce gîndirea premarxistă a creat valoros, ci, pentru contemporaneitate, valoarea inestimabilă a învățaturii lui Marx constă și în faptul că permite, obligă totodată pe cercetătorul vieții sociale să recepteze și să treacă prin filtrul creator fenomenalitatea mereu mai bogată a realității sociale. Prin aceasta, marxismul se îmbogățește, răspunde la problemele pe care le pune societatea contemporană, așa cum opera lui Marx a răspuns magistral cu un secol în urmă. Marxismul, precizează M. Dulea,

„posedă capacitatea prețioasă de a recepta elementele lumii concrete și spirituale exterioare, de a le examina liber de orice idei preconcepute, de a elabora teze noi, corespunzător condițiilor obiective în perpetuă schimbare, de a renunța la ideile depășite sau înfirmate de noile stări de lucruri”.

Această atitudine metodologică și principială este deci o necesitate; ignorarea ei reduce limitele tradiției marxiste, creează atitudini refractare, nihiliste, înăbușă spiritul creator.

„Multe dintre fenomenele economice actuale — spune autorul comunicării — nu puteau finici măcar bănuite acum 30 de ani, după cum nu puține probleme care frământau pe economiști cu 50 sau 100 de ani în urmă au devenit în momentul de față mai puțin importante sau prezintă doar un interes istoric. Evoluția reală a economiei capitaliste, ca și a celei socialiste, deși în linii esențiale s-a înscris pe direcțiile fundamentale ale progresului istoric dezvoltate de marxism, s-a dovedit a fi mai complexă decît traiectoriile ei teoretice schițate fie și la începutul perioadei postbelice”.

Evident, acest fapt nu poate să surprindă din moment ce întregul curs al istoriei s-a dovedit întotdeauna mai bogat decît cele mai îndrăznețe previziuni; acest adevăr este cu atît mai valabil pentru etapa actuală a progresului societății umane, cînd dezvoltarea istorică este caracterizată de profunde schimbări calitative în toate domeniile existenței sociale, cînd structurile social-economice, mecanismele vieții economice și modul lor de funcționare au suferit modificări însemnate.

În raport cu aceste schimbări, gradul de receptivitate nu s-a aflat permanent la un nivel ridicat.

„Timp îndelungat — apreciază M. Dulea —, economiștii marxști, răspunzînd cerințelor luptei politice și apărînd teoria marxistă împotriva atacurilor ideologilor burghezi și revizionști, și-au concentrat de regulă atenția asupra problematicei generale a exploatării capitaliste, asupra legii fundamentale a capitalismului, asupra contradicțiilor capital-muncă, asupra formelor de manifestare a limitelor istorice ale acestei orînduirii. Ei s-au menținut, cu alte cuvinte, în aria problematicii cercetate și magistral rezolvate de Marx în condițiile stadiului premonopolist al capitalismului”.

Referindu-se la realitățile socialismului, M. Dulea subliniază necesitatea inițiativei istorice în organizarea și conducerea noilor relații sociale, găsirea căilor de dezvoltare multilaterală a noii economii, stăpînirea celor mai avansate forțe de producție, care va duce și la îmbogățirea teoriei cu teze noi, va permite elaborarea unui sistem conceptual dezvoltat al economiei politice marxiste, concept adus la zi, inclusiv pe baza valorificării produselor gîndirii nemarxiste, în special a acelei părți a acestora subordonată scopurilor utilitariste.

„Este, desigur, de prisos a mai sublinia că nu se pune problema unui compromis teoretic sau ideologic, compromis exclus în mod obiectiv de pozițiile de clasă, de concepțiile și interesele diferite, diametral opuse — precizează autorul comunicării. Receptivitatea față de gîndirea economică nemarxistă nu numai că nu presupune abandonarea acestor poziții, dar este o condiție necesară a înțării lor, a ridicării rolului și eficienței economiei politice marxiste în activitatea practică revoluționară a

mişcării comuniste, a clasei muncitoare“.

În încheiere, M. Dulea evidențiază faptul că gândirea economică are nu numai un specific de clasă — esențial și primordial —, ci și un *specific național*, idee celebră a lui K. Marx, care arăta că „teoria se realizează la un popor numai în măsura în care ea este realizarea nevoilor lui“.

Dr. N. Copoiu a susținut comunicarea : *Probleme ale istoriei României în operele lui Karl Marx*, care, ocupându-se în principal de manuscrisele lui Marx tipărite pentru prima dată în 1964 sub titlul *Insemnări despre români*, remarcă interesul cu care marele titan al gândirii umane a urmărit lupta românilor pentru progres social, unitate și independență națională, împotriva cotropitorilor străini.

Dintre problemele importante ale istoriei poporului român care fac obiectul manuscriselor lui Marx, autorul comunicării amintește :

„originea românilor și aria geografică a răspîndirii lor, legăturile speciale existente timp de câteva veacuri între Țările Române și Imperiul otoman, dezvoltarea spiritului revoluționar și de independență la poporul român în prima jumătate a secolului al XIX-lea (îndeosebi momentele 1821 și 1848), neîncetatele manevre diplomatice, politice și militare ale Rusiei țariste pentru ocuparea Țărilor Române și înăbușirea spiritului revoluționar de aici și, în sfîrșit, sistemul de exploatare practicat de boierii români, mai ales în epoca Regulamentului organic“.

Lucrările sesiunii s-au desfășurat în continuare pe trei secții : economie, filozofie și istorie.

Comunicările prezentate în cadrul secției de economie au îmbrățișat o arie tematică largă, variată, orientată atît pe probleme teoretice, generale, cit și pe aspecte particulare.

Conf. dr. N. Ivanciu a susținut comunicarea : *Locul „Capitalului“ în istoria doctrinelor economice*. Autorul pornește de la definirea exactă a stadiului de dezvoltare al gândirii economice-sociale premarxiste, cu specificarea limitelor sale.

Pentru o apreciere bogată și totodată nuanțată, el are în vedere două criterii : pe de o parte conținutul intrinsec al operei și modul cum soluționează problemele acute la care se oprișe cercetarea anterioară, pe de altă parte felul în care această operă fecundează dezvoltarea ul-

terioară a științei, influențează asupra dezvoltării societății.

Subliniind că prin conținutul său de idei „Capitalul“ a constituit o revoluție în știința economică, N. Ivanciu arată :

„Revoluția în știința economică înseamnă o prefacere radicală în conținutul, rolul și funcțiile ei, păstrînd elementele valoroase dinainte. Aceasta capătă în „Capitalul“ noi valori și noi semnificații. Revoluția cuprinde un «destrum» a ceea ce nu mai înseamnă știință și împiedică mersul înainte și un «aedificabo» în care, în virtutea procesului cumulativ al dezvoltării științei, tot ceea ce este valoros trebuie nu pur și simplu conservat, ci activizat într-un cadru nou“.

Dînd patrimoniului gândirii umane „Capitalul“, K. Marx răspundea unei comenzi sociale ; el dădea o rezolvare genială marilor probleme sociale care frământau epoca : ce este și ce va fi societatea capitalistă, care este mecanismul funcționării și evoluției sale, forțele sociale care se înfruntă și natura antagonismului dintre ele etc. În secolul care a trecut de la apariția „Capitalului“, preziziunile sale științifice s-au transformat în certitudini, societatea a evoluat pe coordonatele definite de Marx. Evident, au apărut o multitudine de situații, de elemente noi și în viața societății capitaliste contemporane. Acestea, deși nu au schimbat esența exploatare a capitalismului, solicită marxistilor să investigheze — așa cum a făcut Marx — viața social-economică în toată complexitatea ei. La Marx, conchide autorul, nu realitatea a fost subordonată unor „scheme“ preconcepute, cum susțineau unii dintre detractorii săi, ci, dimpotrivă, coordonatele concepției sale s-au constituit în urma unui îndelungat proces de cercetare și elaborare pe baza generalizării faptelor reale ale dezvoltării sociale.

În „Capitalul“ cercetarea teoretică se împletește cu cercetarea economică-istorică, căreia îi sînt consacrate numeroase capitole. „Capitalul“ nu este numai o operă teoretică de valoare mondială, dar, în substanță sa intimă, el conține un sistem de cercetare științifică ale cărei metodă și principii au devenit baza interpretării juste a fenomenelor sociale. Prin analiza concret-istorică a capitalismului, această operă monumentală inaugurează o nouă știință : *știința istoriei economiei*, care devine, prin obiectul său de studiu, o știință socială indispensabilă economiei

politice, materialismului istoric și istoriei generale.

Pornind de la aceste considerente, în comunicarea *Importanța operei „Capitalul” în determinarea premiselor metodologice de studiere a istoriei economiei naționale*, autorul, conf. dr. V. Axenciuc, analizează principiile metodologice ale științei istoriei economiei naționale a României, arată stadiul atins de dezvoltarea acestei științe în țara noastră, limitele și erorile înregistrate, precum și sarcinile ei actuale.

Comunicarea *Teoria marxistă a rentei funciare în lumina evoluției recente a relațiilor agrare în capitalism*, de conf. dr. I. Zahiu (Timișoara) și dr. N. Dobrotă, precizând că evoluția agriculturii capitaliste în ultimul secol atestă justetea tezelor fundamentale ale teoriei marxiste în privința rentei funciare, subliniază, totodată, necesitatea ca cercetătorii marxști să adâncească investigarea realităților actuale ale agriculturii capitaliste și, pe această bază, să aprecieze diferențele categorii economice definite de Marx, printre care și renta funciară.

„În spiritul indicațiilor metodologice marxist-leniniste — arată autorii comunicării —, ar prezenta interes teoretic și practic elaborarea unor noi modele ale producerii și însușirii rentei funciare capitaliste, care să țină seama de aspectele noi, apărute în ultimul secol, mai ales în perioada postbelică, în legătură cu modificările, care au intervenit în nivelul dezvoltării forțelor de producție, în formele de pătrundere, de extindere și dominație a capitalului, în raportul dintre agricultură și industrie în procesul reproducției capitalului social, în structura internă a producției agricole oglindită în preponderența producției animale, în locul și rolul agriculturii în cadrul economiei naționale a fiecărei țări capitaliste și în diviziunea internațională capitalistă a muncii, în raporturile dintre producătorii agricoli și statul burghez etc.”

O problemă de mare însemnătate, cu implicații deosebite pentru conducerea economiei socialiste, o constituie utilizarea științifică a teoriei marxiste a valorii. Unele aspecte ale acestei probleme au constituit obiectul comunicării prof. I. Rachmuth, membru corespondent al Academiei R. S. România, care s-a ocupat de rolul prefurilor în repartizarea venitului național asupra fondului de acumulare și fondului de consum (*Utilizarea*

teoriei marxiste a valorii în conducerea economiei socialiste).

Conf. dr. A. Negucioiu (Cluj) a prezentat comunicarea *„Capitalul” lui Karl Marx și economia politică a socialismului*. Autorul definește scopul acesteia ca fiind :

„contribuția sa la discuția pe care o duc economiștii marxști în legătură cu necesitatea elaborării sistemului categoriilor economiei politice a socialismului, elaborare care poate fi numai rodul unor îndelungate și stăruitoare eforturi colective de cercetare și studiu din partea economiștilor”.

Două dintre problemele importante în care deosebirile de păreri dintre economiștii marxști sînt evidente, uneori contradictorii, se referă la determinarea *„relației inițiale a socialismului”* și a *„relației fundamentale a socialismului”*. Cu privire la stabilirea relației inițiale a socialismului, înainte de a-și exprima punctul său de vedere, A. Negucioiu respinge opiniile după care relația inițială a sistemului relațiilor de producție socialiste ar fi : 1) forțele de producție ale societății socialiste, uneori unite cu relațiile de producție ale socialismului ; 2) relațiile de producție socialiste ; 3) proprietatea socialistă asupra mijloacelor de producție ; 4) caracterul planic al economiei sau planicitatea — forma cea mai generală de mișcare socialistă*.

După A. Negucioiu, drept punct de plecare în expunerea sistemului relațiilor economice ale socialismului „poate servi procesul de muncă, mai exact, forma social-economică a procesului de muncă în socialism”.

Referitor la relația economică fundamentală a socialismului, A. Negucioiu nu este de acord cu acei economiști care o definesc prin : 1) proprietatea socialistă a întregului popor ; 2) relația dintre producătorul nemijlocit și societate în ansamblul său ca asociație a producătorilor. El se raliează punctului de vedere al unor economiști sovietici, după care rolul de relație economică fundamentală a socialismului revine *colaborării tovarășești și ajutorului socialist reciproc*, deși precizează că : „multe din argumentele aduse în sprijinul ei au încă într-o însemnată măsură un caracter discutabil”.

** În general, literatura străină citată de autorul comunicării reflectă punctul de vedere al economiștilor sovietici. Ar fi fost util, credem, să fie prezentate și părerile economiștilor marxști din alte țări.*

Conf. univ. I. Totu a susținut comunicarea : *Karl Marx despre locul și rolul sferei repartiției în ansamblul reproducerii sociale*. După ce a înfățișat un tablou sintetic al concepției marxiste cu privire la relațiile de repartiție, autorul, evidențiind valabilitatea, confirmată de viață, a tezelor marxiste, s-a ocupat de sarcinile actuale ale activității P.C.R., pe linia perfecționării continue a relațiilor socialiste de repartiție în economia României.

„Trăind într-o altă epocă — spune autorul —, K. Marx nu putea să analizeze relațiile de producție socialiste în toată complexitatea lor, formele și metodele necesare dezvoltării obiective a societății. Studiarea și rezolvarea marxistă a problemelor concrete ale construcției și dezvoltării socialismului a devenit o îndatorire a fiecărui partid comunist“.

Această apreciere ne sugerează câteva reflecții cu privire la chestiunea mai generală a necesității cercetării tot mai aprofundate a economiei socialiste, a problemelor actuale ale societății noastre.

Literatura economică recentă din țările socialiste se ocupă tot mai mult de dezvoltarea teoriei marxiste în raport direct cu problemele concrete ale dezvoltării economiei din țara respectivă, ceea ce reflectă tendința de a se da o bază științifică mai riguroasă principiilor de organizare și conducere a producției, a economiei în general, pe temelia cunoașterii profunde a cerințelor și mecanismului legilor economice obiective ale socialismului.

Orice pas înainte în dezvoltarea vieții economice, într-o țară socialistă sau alta, creează o nouă situație istorică, care cere aplicarea legilor economice conform cerințelor etapei respective și luarea de măsuri economice corespunzătoare. Pe bună dreptate se atrage atenția asupra necesității legării organice a teoriei cu practica, pledîndu-se pentru înlăturarea barierei artificiale dintre aceste două sfere ; studierea legilor economice, tocmai datorită acestei separații, s-a limitat uneori la înregistrarea și clasificarea diferitelor legi economice ale socialismului, fără însă a se analiza acțiunea concretă a legilor economice, modul în care trebuie folosite aceste legi în practica economică.

În același timp, procesele noi, complexe, care au loc în economia țărilor socialiste constituie obiectul cercetărilor unor economiști și sociologi din Occident. Unii dintre aceștia susțin, de pildă, că

procesul de industrializare, care s-a desfășurat în țările socialiste în ultimii douăzeci de ani, a transformat realitatea economică din aceste țări, dînd naștere unor probleme care se cer rezolvate de pe poziții deosebite. Ei consideră că această perioadă se împarte în două etape : în prima — corespunzătoare construirii bazei tehnice-materiale a socialismului —, folosirea maximă a potențialului economic existent și o ordine a priorităților economice relativ simplă impuneau o planificare și dirijare centralizată a investițiilor și producției. În a doua etapă, industria, depășind un stadiu inițial în dezvoltare, complexitatea problemelor economice apărute a făcut necesară o descentralizare a planificării, înlăturîndu-se rigiditatea.

Cercetarea fenomenelor economice-sociale contemporane în lumea socialistă prezintă astfel, ca o trăsătură caracteristică, trecerea de la analiza calitativă (dar generică), care se oprea la afirmații de principiu asupra legilor ce dirijează economia socialistă, la analiza calitativă, specifică și cantitativă a proceselor dezvoltării planificate a complexelor economice.

Apreciem că spiritul analizei problemelor izvorîte din practica noastră social-economică, pe ansamblul celor trei secții, putea fi mai prezent în comunicările susținute.

Comunicările susținute în cadrul secției de filozofie au îmbrățișat, de asemenea, o arie largă problematică.

Prof. C. Borgeanu, prezentînd comunicarea intitulată *Umanismul în „Capitalul“ lui Karl Marx*, și-a propus examinarea locului pe care-l ocupă în istoria umanismului această monumentală operă.

Această premisă definește din capul locului poziția autorului comunicării față de încercările, mai vechi sau mai noi, de a se nega „Capitalului“ trăsătura sa profund umanistă, legătura indisolubilă a umanismului exprimat în „Capitalul“ nu numai cu momentele formării gândirii marxiste („Manuscrisele economico-filozofice“ din 1844, de exemplu), ci și cu întreaga istorie a culturii umane.

În spatele cercetării obiective, care caracterizează tratarea fenomenului social în „Capitalul“, apreciază C. Borgeanu, „se află permanent interesul pentru omul viu, concret, cu idealurile și iluziile sale, cu scăderile dar și cu măreția lui“. Omul apare în „Capitalul“ în istoricitatea sa, ca produs al unei epoci istorice, dar istoricitatea esenței umane nu exclude laturi comune, aspecte ale omului la a căror formare contribuie întreaga dezvoltare socială pe diversele ei trepte.

„O asemenea trăsătură specifică umană — afirmă autorul comunicării — este munca pe care Marx o analizează în „Capitalul” ca un proces între om și natură, care poate fi privit și independent de orice formă socială determinată, ca o condiție a apariției, existenței și dezvoltării omului”.

Dr. R. Pantazi, în comunicarea *Rolul operei lui Karl Marx „Capitalul” în răspindirea filozofiei marxiste în România la sfârșitul secolului al XIX-lea*, subliniază că în România cunoașterea ideilor „Capitalului”

„se integrează în procesul cu profunde implicații al pătrunderii și răspindirii marxismului, proces determinat în mod obiectiv de apariția și dezvoltarea proletariatului, a mișcării muncitorești”.

Socialiștii români, încă de la apariție, au salutat „Capitalul”, relevând însemnătatea sa deosebită. Poziția receptivă față de ideile marxiste, de recunoaștere a sensului profund al revoluției săvârșite de Marx în gândirea socială este ilustrată de autorul comunicării cu citate din publicațiile vremii, din articolele lui C. Dobrogeanu-Gherea etc. Procesul de însușire a ideilor marxiste, arată R. Pantazi, a evoluat continuu, ducând la afirmări ale socialiștilor români în analiza realității din țara noastră în lumina învățaturii lui Marx, în a elucida problema legitimității socialismului în România, problemă în care aceștia au dovedit o orientare justă, izvorită din analiza realităților românești, pe baza învățaturii „Capitalului” lui K. Marx.

Comunicarea intitulată *„Capitalul” lui Karl Marx și conceptul de „sistem” din știința contemporană* (autor conf. S. Tamaș) a subliniat, în special, importanța aplicării de K. Marx a principiilor *integralității și istorismului* în studierea sistemelor sociale.

Deși, pe bună dreptate, autorul opinează că „nu există o schemă gata elaborată pentru sistemul social socialist”, ponderea referirilor sale la actualitatea acestor principii putea fi mai largă.

Ceea ce deosebește concepția lui Marx de opiniile altor sociologi și filozofi despre integralitatea sistemelor — apreciază autorul comunicării — este precizarea raporturilor dialectice dintre elementele componente ale sistemului, dintre parte și întreg. În același timp, K. Marx nu reduce întregul social la integralitatea sa, ci are în vedere și materialitatea sistemului,

lui, rolul determinant al producției bunurilor materiale în existența și evoluția sistemelor sociale.

În legătură cu principiul istorismului, autorul apreciază că gândirea dialectică este trădată dacă sistemele sînt înțelese static, cu o structură imobilă, cu o configurație înghețată a elementelor componente. Principiul integralității și principiul istorismului sînt minuite de Marx în „Capitalul” în unitatea lor dialectică — conchide autorul.

În comunicarea *„Capitalul” și cercetarea sociologică concretă*, dr. I. Iordăchel pornește de la ideea că meritul nepieritor al „Capitalului” constă în conceperea societății umane ca o totalitate concret-istorică, căreia îi sînt proprii interacțiuni, relații specifice între factorii materiali și spirituali. Arătînd netemeinicia tezelor despre așa-zisa tratare „economistă” a marxismului, care a avut repercusiuni negative asupra dezvoltării științelor sociale și în mod deosebit asupra sociologiei, autorul comunicării precizează :

„În realitate, Marx pentru prima dată a elaborat conceptele de bază ale științei sociale — societate, comunitate, relații sociale, muncă, trebuință etc., pornind de la analiza riguroasă a realității sociale concrete, pe baza conceperii societății umane ca pe un proces istoric, urmărind geneza structurilor sociale specifice”.

În continuare, I. Iordăchel abordează probleme ca : conceptul de metodologie, rolul conceptelor în cercetarea sociologică, rolul modelelor concrete și experimentale și al abstracției în cunoașterea fenomenelor sociale, conceptul marxist de practică socială și diversitatea orientărilor în sociologia contemporană.

„Capitalul” în gândirea românească între cele două războaie mondiale a constituit tema comunicării lui P. Lucaciu. Autorul, sintetizînd un important material documentar, investigat împreună cu V. Piucă și M. Neagu, a prezentat pe scurt momentele caracteristice din istoria influenței concepției și metodei operei fundamentale a marxismului asupra evoluției gândirii românești interbelice.

Sînt amintite mai întîi formele și metodele concrete prin care P.C.R., continuînd tradițiile vechii mișcări socialiste, a acționat, în pofida condițiilor grele pentru studierea și popularizarea tezelor „Capitalului”, prin școli de partid, cercuri de studii sociale, universități populare și chiar în cadrul activității teoretice din închisori și lagăre ; prin editarea operelor marxiste în limba română, ca și prin

popularizarea ideilor lui Marx prin intermediul publicisticii marxiste.

„Intellectualii marxisti, împreună cu o seamă de cărturari democrați și antifasciști — menționează autorul — au editat broșuri și reviste, au tipărit studii și articole de dezbatere asupra caracterului economiei țării, a tendințelor dezvoltării ei, metodelor și mijloacelor privitoare la progresul industriei, modalităților de soluționare a greutăților din economia agrară, orientării schimburilor economice cu străinătatea”.

Spațiul restrâns al comunicării nu a permis autorului să analizeze mai complex materialele pe baza cărora a formulat aprecierea de mai sus, condițiile grele în care a activat P.C.R. în anii ilegalității, teroarea și prigoana îndreptată împotriva comuniștilor, care au frânat acțiunile acestora pentru o activitate ideologică susținută în lumina coordonatelor operei lui K. Marx.

„În anii ilegalității — apreciază tovarășul Nicolae Ceaușescu — partidul nostru nu a acordat întotdeauna atenția corespunzătoare studierii atente a problemelor dezvoltării economice și sociale a României, particularităților concrete și raportului de forțe din cadrul societății românești”.¹

În continuarea comunicării, autorul analizează poziția ideologică a economiștilor, sociologilor și filozofilor români burghezi față de concepția și metoda „Capitalului”, subliniind că nici unul dintre aceștia n-au putut ignora existența și influența crescândă a „Capitalului”, că în opera celor prezentați (mai puțin a exponenților ideologiei fasciste) se resimte opțiunea pentru unele idei materialiste, este adevărat trunchiat, că tendințele și orientările materialiste din unele scrieri ale acestora sînt estompate de poziția lor de clasă. În acest spirit critic sînt analizate lucrările lui C. Garoflid, V. Madgearu, G. Tașcă, Gr. Mladenatz, N. Iorga, Șt. Zeletin, Petre Andrei, D. Gusti. Este definit, de asemenea, locul gînditorilor marxisti, economiști și sociologi, în gîndirea românească interbelică.

În comunicarea *Actualitatea ideilor din „Capitalul” privind raporturile dintre*

tehnică — muncă — om, Gh. Chepeș și-a propus să treacă în revistă cîteva dintre principalele teze ale lui Marx asupra naturii și implicațiile raportului *tehnică — muncă — om*, pe care să le confrune cu puncte de vedere și date izvorite din realitatea zilelor noastre, insistînd mai ales asupra acelor aspecte care, așa cum spune autorul,

„ni se par deosebit de semnificative în ceea ce privește rezistența la «uzură» a opticii autorului «Capitalului» — aspecte cu o importanță teoretică și, în același timp, de actualitate practică, fiind parțial coordonate de valoare metodologică pentru organizarea științifică a producției și a muncii în întreprinderea modernă”.

Autorul se referă la examinarea corelată a elementelor forțelor de producție, la cunoașterea legilor *interne, proprii*, care încep să conducă, într-o anumită etapă de dezvoltare a mașinismului, procesul evoluției tehnice, a sensului în care se înfăptuiește „primatul organizării față de execuție”, natura și evoluția solicitării tehnologice a muncitorului, consecințele negative ale diviziunii de detaliu a muncii asupra personalității muncitorului, considerînd că aceste probleme din multe puncte de vedere prezintă interes și astăzi.

A fost prezentată și comunicarea „*Capitalul lui Karl Marx și actualitatea metodei logicii istorice*, de doctorandul în filozofie Ion Florea, care este reproducă integral în acest număr al revistei „Anale” (p. 22 și urm.).

În cadrul secției de istorie au fost prezentate comunicările: *Răspîndirea ideilor „Capitalului” și influența lor asupra mișcării muncitorești din România la sfîrșitul secolului al XIX-lea*, de dr. Gh. Dobres; *Tezele „Capitalului” în publicistica românească la începutul secolului al XX-lea*, de dr. Gh. Surpat; *Problema agrară și gîndirea social-politică a epocii regulamentare (1831—1848)*, de S. Apostol; *Unele probleme actuale ale teoriei istoriei în „Capitalul”*, de dr. V. Liveanu și *Ideile „Capitalului” lui Karl Marx în teoria și practica mișcării socialiste din România*, de I. Iacoș, V. Petrișor, ultimele două publicate integral în paginile acestui număr al revistei (p. 10 și urm.; respectiv p. 3 și urm.).

C. BĂRBULESCU

¹ Nicolae Ceaușescu, *Rolul conducător al partidului în etapa desăvîrșirii construcției socialismului*, Editura politică, București, 1967, p. 12.

Sesiunea științifică a cadrelor universitare de la catedrele de economie politică

Cresțerea eficienței școlii noastre superioare este o cerință de actuală stringență, izvorită din sarcinile mari, deosebit de complexe ale construcției societății socialiste în patria noastră. Experiența arată că procesul transmiterii și acumulării cunoștințelor în învățământul superior depinde în măsură determinantă de nivelul științific al cadrelor didactice, de conținutul și amploarea informării acestora.

Pentru ca disciplinele universitare să fie predate astfel încât să-și aducă o contribuție majoră la formarea unor cadre cu înaltă pregătire trebuie să se manifeste o exigență sporită față de activitatea de cercetare efectuată la catedre.

Tocmai acestor preocupări a răspuns organizarea sesiunii de comunicări științifice a cadrelor didactice de la catedrele de economie politică, desfășurată în zilele de 19, 20 și 21 mai a.c., în aula Institutului de științe economice „V. I. Lenin”, București. Au mai participat cadre didactice, doctoranzi de la Academia de științe social-politice „Ștefan Gheorghiu” de pe lângă C.C. al P.C.R., și cercetători de la Institutul de cercetări economice al Academiei Republicii Socialiste România.

Comunicările prezentate au reflectat preocupările și rezultatele activității de cercetare efectuate în ultimul timp la catedrele de economie politică din centrele universitare București, Brașov, Cluj, Craiova, Galați, Iași, Petroșeni, Timișoara, Tirgu-Mureș. S-au atacat teme variate referitoare la: economia socialistă din țara noastră, aspecte ale economiei capitaliste contemporane, dezvoltarea capitalismului în România în diferite perioade istorice, probleme ale istoriei gândirii economice, metodele și celei românești, aspecte metodologice ale cercetării în știința economică ș.a.

Eficiența economică, sub toate aspectele și implicațiile ei, a reprezentat problema principală supusă dezbaterii sesiu-

nii. Simpla enumerare a unor titluri oferă imaginea de ansamblu privind unghiurile din care a fost abordată această chestiune: **Determinarea principalelor criterii de apreciere a eficienței activității economice în industria R. S. România** (conf. I. Grădișteanu, lector A. Cați, asist. Gh. Petcu, asist. N. Alecu); **Îmbunătățirea calității produselor — condiție de bază a creșterii eficienței economice** (prof. Pop Simion); **Unele aspecte ale eficienței producției și consumului populației** (conf. I. Totu); **Considerațiuni asupra corelației dintre creșterea productivității muncii și creșterea fondurilor fixe** (conf. Fl. Burtaș); **Locul și rolul indicatorului „beneficiu” în aprecierea activității economice a întreprinderii** (lector V. Spiridon); **Folosirea deplină și rațională a resurselor de forță de muncă — factor important al creșterii eficienței producției și al dezvoltării în ritmuri susținute a industriei** (lector C. Lazăr) etc.

Luând în dezbateri conceptul de eficiență economică, unii autori au relevat faptul că nu s-a ajuns încă la o unitate de păreri în definirea acestuia, de unde confuziile care se mai întâlnesc în literatura de specialitate. Astfel, se confundă uneori noțiunea de eficiență economică cu efectul economic, cu productivitatea muncii ori cu rentabilitatea. Eficiența economică nu este identică cu efectul economic, acesta din urmă fiindu-i doar un element, o parte componentă. Ea are o sferă mai largă decât productivitatea muncii, întrucât se referă nu numai la activități productive, ci și la unele activități neproductive: diferite servicii, comerț, transporturi de persoane, credit, contabilitate, administrație, pregătirea cadrelor, cercetarea științifică nelegată direct de producție etc.: iar față de rentabilitate are o arie mai largă de cuprindere, deoarece nu se materializează numai în economii de muncă, ci și într-o serie de avantaje de ordin calitativ, pe care rentabilitatea nu le poate oglindi. În concluzie, eficiența

economică a fost definită ca un raport dintre efectul economic obținut de pe urma unei măsuri sau acțiuni economice și volumul cheltuielilor necesare pentru obținerea lui. Totodată, ea reprezintă o categorie aplicabilă în toate fazele producției, precum și în diferitele activități economice din sfera neproductivă. Rolul determinant aparține însă eficienței economice din faza producției, cu precădere din producția industrială.

În condițiile socialismului, eficiența economică, la nivelul întregii economii naționale, înseamnă maximizarea efectelor economice în toate ramurile și întreprinderile, în urma folosirii tuturor resurselor existente la un moment dat, sau minimizarea cheltuielilor de muncă socială pentru fiecare produs, în scopul creșterii economice rapide și al ridicării bunăstării membrilor societății. În diferite comunicări s-au precizat trăsăturile caracteristice ale eficienței economice în condițiile economiei socialiste.

Unii referenți consideră că în definirea eficienței economice trebuie să se țină seama și de raporturile reciproce dintre producție și consum ca principali factori definitorii ai progresului marcat de fiecare mod de producție. Cercetînd problema eficienței economice a producției socialiste, I. Totu ajunge la concluzia că aceasta presupune abordarea raporturilor dintre producție și consum și din unghiul scopului producției socialiste: înlăturarea bunăstării întregii societăți și dezvoltarea multilaterală a fiecărui membru al ei.

În socialism, întrucît pînă la urmă întreaga activitate de producție a societății este destinată omului, satisfacerii cerințelor crescînde ale populației, relațiile dintre producție, actul inițial al reproducției, și consum, actul realizării produselor create, constituie una dintre laturile esențiale ale eficienței economice.

În acest scop s-au prezentat și o serie de indicatori care reflectă relația dintre eficiența producției și consumul populației.

Criteriile de eficiență și indicatorii eficienței, definirea și delimitarea lor au făcut obiectul mai multor comunicări. Astfel, unii autori au susținut că prin criteriul de eficiență se înțelege anumite laturi calitative ale procesului de producție, iar indicatorii de eficiență au rolul de a exprima cantitativ aceste laturi. În ceea ce privește sistemul de indicatori ai eficienței, cu toate deosebirile dintre referenți, privitoare la structura sistemului de indicatori, la locul și rolul unuia sau altuia, în mod unanim s-a apreciat că,

datorită complexității proceselor pe care le exprimă categoria de eficiență economică, apare necesitatea folosirii unui sistem complex și în continuă îmbogățire de indicatori. Această creștere a numărului indicatorilor este urmarea firească a cunoașterii tot mai aprofundate a multiplexelor legături și raporturi care se stabilesc în procesele și fenomenele economice.

Diferite laturi concrete ale eficienței economice au fost analizate în comunicările: **Eficiența economică a utilizării diferitelor forme de transport** (lector D. Rebușapcă); **Aspecte ale dezvoltării bazei tehnice-materiale a transporturilor fluviale în R. S. România** (conf. dr. C. Botea, asist. M. Băbeanu, asist. S. Topală); **Eficiența unor noi forme stimulativ de salarizare folosite la „Fabrica de mașini și agregate” București asupra îmbunătățirii calității produselor** (lector I. Lupaș); **Contribuții la metodologia de determinare „indicatorului de valorificare a materiei prime” în industria petrochimică** (lector Șt. Diamandescu); **Eficiența economică a reducerii conținutului de cenușă în cărbunele cocsificabil** (lector dr. I. Lungu); **Consiliul coordonator — factor de adăncire a coeziunii interuzinale în scopul creșterii eficienței activității economice** (conf. I. Lupaș, asist. C. Lefter, ing. I. Grigoriu) ș.a.

Criteriul obținerii unei producții industriale globale cît mai mari cu mijloacele materiale și umane actuale de care dispune industria a format obiectul altor comunicări. Indicatorul principal propus de referenți pentru măsurarea acestui criteriu de eficiență este raportul dintre valoarea producției industriale și a cheltuielilor de producție ocazionate de producerea acesteia. Datele statistice oficiale arată că în țara noastră, în perioada 1959—1965, producția industrială și prețul de cost al acesteia au crescut cam în aceeași proporție (de circa 2,2 ori). Ridicarea calitativă a activității economice se manifestă într-o creștere mai rapidă a producției globale industriale comparativ cu creșterea cheltuielilor de producție. Consecințele acestei dinamici necorespunzătoare a cheltuielilor materiale s-au reflectat într-o creștere a valorii nou create în industrie de numai 2 ori. Apreciindu-se, în mod just, că valoarea nouă trebuie să crească mai repede decît prețul de cost, s-au făcut unele propuneri interesante în vederea lichidării situației necorespunzătoare, a ridicării eficienței activității economice.

Valoarea de întrebuintare a produselor, gradul utilizării acestora, adică cali-

tatea lor, prezintă o deosebită importanță în economia socialistă. Pornind de la aceste considerente, unii autori, analizând raportul de determinare dintre îmbunătățirea sistematică a calității produselor și creșterea eficienței economice, au ajuns la concluzia că îmbunătățirea calității produselor reprezintă una dintre condițiile esențiale ale economisirii muncii sociale, ale creșterii și perfecționării producției, precum și ale ridicării eficienței întregii activități economice.

Comunicările cu caracter teoretic-metodologic au adus contribuții însemnate la cercetarea și îmbunătățirea sistemului de indicatori corelativi, practicat pentru efectuarea calculelor de eficiență a investițiilor și a fondurilor fixe. În literatura de specialitate se consideră aproape unanim că prin corelarea creșterii venitului național cu creșterea investițiilor se obține o imagine generală cu privire la eficiența investițiilor la scara economiei naționale. Fiind de acord cu acest indicator, conf. dr. D. Grindea, în comunicarea intitulată **Unele aspecte teoretice și metodologice privind eficiența economică a investițiilor și a fondurilor fixe**, precizează că rezultatele obținute, pe baza unui asemenea calcul, au doar un caracter orientativ. Asupra indicatorului respectiv își exercită influența un complex de factori care conferă acestuia o serie de limite de expresivitate economică. De aceea este necesar să se aducă unele îmbunătățiri metodei actuale de determinare a indicatorului arătat. Cu privire la indicatorii de măsurare a eficienței investițiilor și a fondurilor fixe la nivelul ramurilor și întreprinderilor, autorul arată că, pe măsura adâncirii acestor calcule, rezultatele devin mult mai concrete, iar posibilitățile de a interveni operativ mult mai mari. În acest sens sînt evidențiate avantajele introducerii unor măsuri cu caracter financiar-bancar, cum ar fi: trecerea treptată, acolo unde este posibil, de la sistemul finanțării investițiilor la cel al creditării lor; adoptarea unui sistem de amortizare care să prevadă începerea percepției cotelor de la termenul planificat pentru punerea în funcțiune etc.

Raportul dintre creșterea productivității muncii și ridicarea eficienței economice a constituit un alt domeniu de cercetare a cadrelor universitare. La sesiune s-a evidențiat necesitatea stabilirii și menținerii unei corelații judicioase între productivitatea muncii și fondurile fixe, conform căreia productivitatea să crească mai rapid. Aceasta permite rezolvarea unor probleme de eficiență, începînd din

momentul proiectării obiectivului industrial și pe toată durata funcționării lui.

Printre factorii care accentuează caracterul dinamic și modern al economiei noastre naționale, care joacă un rol însemnat în creșterea eficienței economice, un loc de frunte îl ocupă folosirea deplină și rațională a resurselor de forță de muncă. Pornind de la aceste cerințe obiective, mai mulți autori și-au concentrat atenția tocmai asupra unor asemenea probleme în comunicările: **Cu privire la folosirea deplină și rațională a forței de muncă în socialism** (lector dr. C. Enache); **Reproducția forței de muncă calificate din țara noastră** (asist. D. Ciucur).

Problemele actuale ale agriculturii noastre socialiste au făcut obiectul comunicărilor: **Cu privire la unele probleme actuale ale rentabilității în întreprinderile agricole de stat** (conf. dr. I. Zahiu); **Aspecte economice ale calității produselor agricole** (conf. I. Lupuțiu); **Pirghiile economice folosite de stat în creșterea producției și desfacerii de legume** (conf. H. Niculescu, asist. Gh. Bodolea, asist. N. Georgescu, preparator V. Cornescu); **Cu privire la locul R.S. România în producția agricolă mondială** (lector dr. I. Matei, asist. A. Balogh); **Locul și rolul gospodăriei personale a membrilor C.A.P. în economia noastră națională** (lector V. Nicolau) ș.a.

Ca rezultat al cercetării unor fenomene și procese economice actuale s-au înscris comunicările: **Incidența revoluției tehnico-științifice contemporane asupra procesului de industrializare** (conf. dr. Gh. Crețoiu, asist. I. Sirbu, asist. E. Nicolau, preparator D. Rădulea); **Locul României socialiste în economia mondială** (conf. dr. N. Belli); **Cu privire la corelația dintre productivitatea muncii și salariu** (lector G. Postelnicu); **Aspecte ale stimulării materiale în scopul îmbunătățirii calității produselor pentru export la Uzina „Progresul”-Brăila** (conf. I. Sirbu, lector G. Dinu); **Contribuții la cercetarea nivelului de trai prin prisma îmbunătățirii condițiilor de locuit** (lector Gh. Curcă); **Tendențe în schimbarea nivelului de înzestrare tehnică a muncii în principalele ramuri ale industriei** (lector I. Trăistaru) etc.

Pentru cercetătorii vieții sociale un domeniu larg de acțiune îl reprezintă în prezent lupta dintre vechi și nou, care și în orînduirea socialistă joacă rolul unei puternice forțe motrice. Abordarea unor aspecte referitoare la legile dezvoltării societății noastre, a contradicțiilor care apar și, pe această bază, stabilirea căilor de acțiune pentru lichidarea ve-

chiului și promovarea noului a constituit obiectul unor comunicări (autori: prof. N. N. Constantinescu, conf. A. Negucioiu).

Una dintre sarcinile majore ale catedrelor de economie politică din universități o constituie și îmbunătățirea modului de tratare a problematicii legate de evoluția capitalismului contemporan. Datorită complexității acestor aspecte, la o serie de cadre didactice se manifestă, deseori, tendința de a eluda fenomenele noi apărute ori a le explica cu ajutorul considerațiilor generale. Cercetarea științifică a cadrelor noastre didactice este chemată să-și aducă, în acest sens, o contribuție sporită. Dezbateră, confruntarea părerilor trebuie să ducă la clarificarea problemelor, la prezentarea unui tablou coerent al actualei lumi capitaliste, cu prefigurarea tendințelor irevocabile ale evoluției istorice.

Tocmai unor asemenea sarcini au răspuns comunicările: **Unele considerații cu privire la caracterul ciclic al economiei capitaliste** (prof. Barbu Zaharescu); **Cu privire la sistemul de categorii al capitalismului monopolist de stat** (conf. dr. E. Dobrescu, conf. dr. T. Postolache); **Unele aspecte privind cauzele apariției organizațiilor economice suprastatale** (lector Gh. Merișor); **Considerațiuni cu privire la particularitățile exportului de capital contemporan** (conf. dr. I. Vesa) ș.a.

Unele comunicări au avut ca scop nemijlocit aprofundarea analizei unor perioade sau a unor aspecte concrete privind evoluția capitalismului în România. Printre acestea s-au numărat comunicările: **Unele concluzii referitoare la aria dominației capitalului străin în România (pînă la 1916)** (conf. dr. V. Axenciuc); **Considerațiuni asupra căilor de formare și a locului „proprietății capitaliste de stat” în România** (asist. M. Avram) etc.

Valorificării a tot ce a fost progresist în gîndirea social-economică românească, obiectiv important în fața cercetătorilor din acest domeniu, i-au fost consacrate, de asemenea, cîteva comunicări, printre care: **Concepția lui C. Dobrogeanu-Gherea cu privire la profilul și perspectivele economiei românești** (conf. dr. I. Bulboarea); **Cu privire la concepția lui Mitiță Constantinescu despre rolul și importanța economiei naționale** (lector I. Mocanu).

Majoritatea lucrărilor prezentate s-au caracterizat prin originalitatea abordării și rezolvării problemelor luate în cercetare. Autorii nu s-au mulțumit numai cu repetarea unor adevăruri generale bine cunoscute tuturor, ci au desfășurat o muncă laborioasă pentru elucidarea fenomenelor noi apărute în viața socială.

Participanții la sesiune au înțeles că simpla enunțare a unor teze ale clasicii marxism-leninismului nu are nimic comun cu studierea concepției despre lume și viață a proletariatului, că numai însușirea temeinică și aplicarea creatoare a acesteia vor permite posibilitatea unor răspunsuri juste la fenomenele noi apărute în procesul dezvoltării sociale. Totodată, sesiunea a oferit cadrul adecvat pentru un schimb larg de opinii, permițînd confruntarea deschisă a diferitelor puncte de vedere, în spirit constructiv, pe baza unei depline obiectivități științifice.

Un interes deosebit au stîrnit lucrările întocmite pe baza cercetării problemelor eficienței activității economice, a îmbunătățirii organizării și conducerii producției și a muncii, ca și comunicările în care s-au tratat probleme metodologice.

Experiența organizării și desfășurării acestei sesiuni a permis desprinderea unor concluzii care urmează să fie luate în considerație cu ocazia unor viitoare acțiuni de acest gen. Vom încerca să prezentăm doar cîteva dintre ele.

Deși trăsătura predominantă a sesiunii a fost preocuparea majorității autorilor de a-și întemeia concluziile pe aspectele concrete actuale ale economiei țării noastre, pe viitor se impun o ancorare și mai puternică a cercetărilor în realitățile economice, o colaborare mai strînsă cu inginerii, economiștii din producție. În consecință, aceasta va crea premisa introducerii rezultatelor cercetării în practică mai operativ și în măsură tot mai mare. Totodată, abordarea mai curajoasă a unor probleme din viața social-economică, însoțită de concluzii practice, rămîne un deziderat al ridicării calității activității cadrelor didactice.

Din analiza comunicărilor rezultă necesitatea intensificării investigațiilor științifice pe baza unei informații multilaterale, în pas cu experiența și cuceririle științifice pe plan internațional în domeniile abordate.

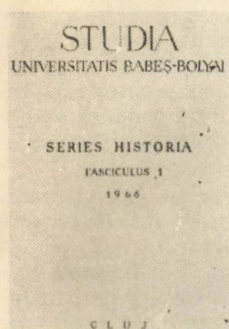
Totodată a rezultat necesitatea pentru cadrele didactice de a fi antrenate mai mult în elucidarea unor aspecte legate de domeniul nou al cercetării științifice contemporane — știința conducerii proceselor economice, a organizării producției și a muncii.

Desfășurarea sesiunii a evidențiat cu pregnanță cerința colaborării oamenilor de știință din diferite domenii de activitate în vederea soluționării problemelor deosebit de importante pe care le ridică practica socială.

N. DOBROTA

„Studia Universitatis Babeş—Bolyai“

Cluj, Series Historia, fasciculele 1 și 2/1966

Cele două fascicule ale revistei Universității din Cluj, apărute în anul 1966, cuprind o tematică bogată. Ele abordează o serie de probleme privind istoria României, începând cu epoca veche pînă în zilele noastre.

Fascicula 1 se deschide cu trei articole,

care contribuie la conturarea personalității marelui savant Nicolae Iorga. Studiul prof. Ștefan Pascu, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, *Nicolae Iorga, savant et penseur*, analizează momentele mai importante din viața și activitatea științifică a marelui istoric.

Relevînd multiplele aspecte ale prodigioasei activități desfășurate de N. Iorga, autorul pune în evidență locul de frunte ocupat de acesta în viața științifică-culturală și socială românească, precum și aportul creației marelui savant la îmbogățirea, cu noi valori, a culturii universale. Referindu-se la personalitatea complexă a lui N. Iorga, autorul apreciază că activitatea sa se poate încadra, în contextul istoriografiei universale, în concepția pozitivistă, caracteristică climatului spiritual al Europei celei de-a doua jumătăți a veacului trecut. În acest sens, Ștefan Pascu scrie: „L'idéalisme de la conception positiviste, en général, dans laquelle s'encadre aussi l'activité de Iorga, résulte de l'importance accordée aux facteurs de la vie matérielle et spirituelle. Sans nier

totalement les premiers, un rôle majeur est accordé aux derniers, surtout aux idées“ (p. 24).

În studiul *N. Iorga, istoric al Transilvaniei*, Alexandru Neamțu și Iosif Kovács prezintă atitudinea și concepția savantului român privind problemele fundamentale ale istoriei poporului nostru: continuitatea și unitatea sa, influențe și împrumuturi reciproce la români și naționalitățile conlocuitoare, rolul poporului și al personalităților în dezvoltarea societății, caracterul marilor răscoale țărănești și lupta de eliberare națională. Sînt subliniate o serie de aprecieri pătrunse de căldură și adîncă recunoștință pe care N. Iorga le-a închinat luptătorilor în slujba cauzei poporului, a libertății, unității și independenței țării. Astfel, referindu-se la Mihai Viteazul și la opera lui de unificare a celor trei țări românești, N. Iorga constata că „Mihai găsea în instinctul lui bogat toată inspirația trebuitoare pentru a cîștiga o biruință... era un inovator“ (p. 34). Pe Horea îl imortaliza ca „Decebal din pragul Carpaților“. N. Iorga nu se oprește numai la evocarea personalităților remarcabile și la evenimentele cruciale din istoria patriei noastre, ci subliniază importanța participării maselor la făurirea acesteia. Istoricul și totodată patriotul Iorga consacră o importantă parte a activității sale științifice problemei eliberării Transilvaniei de sub dominația străină și unirii ei cu România.

Francisc Pall, în studiul *Nicolae Iorga și problemele de istorie universală*, analizează critic activitatea istoricului român, evidențiind totodată aportul său substanțial la creșterea patrimoniului cercetărilor de istorie universală pe plan mondial, la

ridicarea prestigiului României în acest domeniu.

Pe linia interpretării și valorificării gândirii filozofice din România de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea se înscrie studiul lui Gheorghe Toma : *Seria istorică în filozofia lui A. D. Xenopol*.

Luînd în dezbatere concepția lui Xenopol asupra seriei istorice, una dintre cele mai importante probleme ale filozofiei sale, autorul arată că și din această analiză se desprinde optimismul istoric al lui Xenopol, credința sa în îmbunătățirea continuă a condiției materiale și spirituale a omului. În concluzie, Gh. Toma afirmă : „Xenopol încearcă să formuleze, în noile condiții de la sfârșitul secolului trecut și începutul secolului nostru, un raționalism și istorism ceva mai larg, mai cuprinzător, fără însă să depășească, în esență, limitele generale ale unei concepții metafizice și idealiste când e vorba de determinarea esenței vieții sociale“ (p. 121).

Unele probleme cu privire la studierea artei provinciale în Dacia Superioară sînt abordate de Lucia Țeposu David. Pornind de la punctul de vedere conform căruia arta provincială constituie o rezultată a îmbinării fondului vechi, autohton, cu influențele clasice, avînd trăsături comune pe întregul Imperiu roman, manifestată în forme concrete diferite, datorită fondului băstinaș pe care s-a format, autoarea subliniază ca o necesitate sarcina cercetătorilor de a desprinde acest fond băstinaș și a sesiza elementele artistice specifice. În vederea caracterizării artei romane din Dacia Superioară, autoarea analizează plastica și artele minore din punctul de vedere al formei, motivelor ornamentale, stilului și încadrării cronologice.

În articolul *Trei conscripții din secolul al XVIII-lea privind populația românească din Transilvania*, Natalia Giurgiu, prelucrînd datele cuprinse în conscripțiile din 1733, 1750 și 1761—1762, desprinde concluzii importante privind trecutul istoric al Transilvaniei, și anume : procentul preponderent al românilor față de celelalte naționalități conlocuitoare, ritmul înalt de creștere a populației românești, răspîndirea acesteia pe întreg teritoriul Transilvaniei.

O pagină luminoasă din viața și activitatea revoluționarului Axente Sever este

descrișă de Liviu Maior în articolul *Activitatea lui Axente Sever în primăvara anului revoluționar 1848*.

Alexa Csetri, în articolul intitulat : *Prizonieri și refugiați ai răscoalei poloneze din 1830—1831 în Transilvania*, caută să reliefeze rolul acestor emigranți, de stimulent al luptei împotriva absolutismului, pentru independență națională și progres social.

Din cuprinsul celei de-a doua fascicule desprindem articolul semnat de Ioan Gall, intitulat : *Creșterea rolului conducător al Partidului Comunist Român în etapa actuală a desăvîrșirii construcției socialiste în țara noastră*. Autorul, pornind de la resorturile adînci ale dezvoltării orînduirii socialiste, învederează necesitatea creșterii rolului partidului de forță conducătoare a națiunii în etapa desăvîrșirii construcției socialismului.

Articolul *Unele aspecte privind rolul manifestelor răspîndite de P.C.R. cu prilejul aniversării zilelor de 15—16 februarie, 1 Mai, 1 August, 7 Noiembrie etc. (1934—1938)*, de Ioan Chișu, pune în lumină rolul important pe care l-au avut manifestele în cadrul bogăției și varietății formelor și metodelor agitației politice folosite de partid pentru educarea revoluționară a maselor. Autorul se oprește îndeosebi asupra aspectelor legate de rolul mobilizator al manifestelor răspîndite de P.C.R. în mase cu prilejul unor zile aniversative, în perioada 1934—1938.

Sumarul fasciculei a 2-a cuprinde două studii purtînd semnătura lui Ștefan Pascu, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România. Primul, intitulat : *L'importance historique de l'Union des Principautés Roumaines* este consacrat actului Unirii, eveniment remarcabil în istoria poporului român. În cel de-al doilea, *Semnificația unui centenar*, Ștefan Pascu realizează o trecere succintă în revistă a istoriei de o sută de ani a Academiei române.

În articolul *Mișcări țărănești în părțile Sighișoarei în timpul răscoalei lui Horea*, N. Edroiu, pe baza materialului descoperit în arhivele din Brașov, pune în circulație o serie de date privind încercarea țăranilor iobagi din împrejurimile Sighișoarei de a ataca orașul, atitudinea patriatului sășesc față de mișcările țărănimii și înăbușirea răscoalei. Prezentarea fră-

mîntărilor țărănești din părțile Sighișoarei subliniază încă o dată aria largă pe care a avut-o marea răscoală din 1784 și faptul că a polarizat în jurul ei mase mari de oameni din cele mai depărtate regiuni.

Procesul de urbanizare a orașelor din Transilvania, în condițiile destrămării feudalismului și ale începuturilor capitalismului, face obiectul articolului *Aspecte ale situației și dezvoltării orașelor din Transilvania. 1786—1848*, semnat de Alexa Csetri și Ștefan Imreh.

Folosind un bogat material statistic, Iosif Kovács, în articolul intitulat: *Formarea proprietății funciare burgheze în Transilvania după desființarea iobăgiei în 1848*, ilustrează desfășurarea procesului de formare a proprietății burgheze în agricultura Transilvaniei.

Atitudinea burgheziei române din Transilvania față de Dieta de la Cluj din 1865 reprezintă tema articolului semnat de S. Retegan. Scopul Dietei de la Cluj a fost acela de a constitui forul constituțional care să dea aparența legalității înglobării forțate a Transilvaniei la Ungaria, săvîrșită în interesul moșierimii și burgheziei maghiare și împotriva majorității populației. Autorul își propune să evidențieze atitudinea sinuoasă și contra-

dictorie a burgheziei românești în formare, față de Dieta din 1865. Sînt descrise orientările politice, măsurile tactice preconizate în situația istorică dată, promotorii lor. S. Retegan arată, în concluzie, că, „cu toate limitele sale, lupta intelectualității românești, animată, în cea mai mare parte a sa, de sentimentul responsabilității față de poporul din sînul căruia s-a ridicat, are un caracter progresist. Ea corespunde aspirațiilor profunde de libertate națională a maselor țărănești, pentru care povara asupririi sociale era îngreunată și de aceea a oprîmării naționale” (p. 122).

În ansamblu, studiile și articolele cuprinse în revista Universității din Cluj aduc noi date în circuitul științific, contribuind la aprofundarea unor momente importante din istoria poporului nostru.

Așteptăm ca în revistă să-și găsească locul, în mai mare măsură decît pînă acum, problemele legate de lupta maselor populare pentru eliberarea socială și națională, pentru victoria revoluției și constituirea noii orînduiri sociale. Cercetători și cadre didactice cu competență există în prodigiosul centru științific și cultural, deci și garanția lărgirii ariei tematice a revistei.

E. TRAISTARU

„Aspecte sociale și economice ale Rezistenței în Europa“

Instituto editoriale Cisalpino, Milano, 1967, 356 p.

Volumul reunește comunicările și referatele prezentate de cercetători și profesori de istorie din Italia, Cehoslovacia, Franța, Grecia, Iugoslavia, Olanda, România și Ungaria la Conferința inter-

me legate de Rezistența antifascistă în general și de aspectele ei de ordin social în special. Se evidențiază, cu argumente temeinice, caracterul de masă pe care l-a îmbrăcat mișcarea de rezistență în fiecare țară în parte și faptul, de o deosebită semnificație, că ea s-a produs ca un fenomen general european¹.

Referatele analizează forțele social-politice participante la Rezistență, orientările programatice și

națională de istorie care a avut loc la Milano în zilele de 26—27 martie 1967.

Materialele care alcătuiesc acest volum abordează multiple proble-

¹ *Aspecte sociale și economice ale Rezistenței în Europa*, Instituto editoriale Cisalpino, Milano, 1967, p. IX. În continuare, trimiterele la acest volum vor fi date în text.

evoluția lor istorică. În mod unanim se remarcă faptul că mișcarea de rezistență a fost organizată de forțele patriotice naționale de stînga.

Obiectivele generale ale Rezistenței s-au concretizat, pe de o parte, în lupta pentru eliberare națională de sub cîmpul de război hitlerist și împotriva acelor care-i sprijineau, iar pe de altă parte, în acțiunea pentru înfăptuirea unor transformări radicale în viața economică, politică și socială a fiecărei țări. Această trăsătură, caracteristică Rezistenței în genere, vădește viziunea înaintată și înnoitoare a forțelor participante, capabile să se orienteze cu justețe în condițiile noi istorice.

În Franța, scrie Henry Michel, la început în fruntea Rezistenței s-a situat mișcarea „Franța liberă”, născută în emigrație și condusă de generalul de Gaulle, mișcare care „a fost prin excelență de emanație franceză” (p. 11). În același timp, în Franța ocupată, ca o manifestare a unei revolte spontane împotriva cîmpului de război, au apărut primele formațiuni de rezistență, cele mai multe în jurul ziarelor ilegale. „Mișcările de rezistență se afirmă în afara partidelor politice și-n opoziție cu acestea. De altfel, ele sînt unanime în a condamna orice partid din timpul celei de-a III-a Republici. Ca urmare, conducătorii lor sînt oameni noi, ieri necunoscuți, care se ridică în și prin acțiune. În sfîrșit, ei atrag, după împrejurări, aderenți din toate mediile politice, confesionale sau sociale. În același timp, de exemplu, vor conviețui în cadrul mișcării «Libération Nord», sindicaliști ai C.G.T. (Confederația Generală a Muncii) și sindicaliști creștini, la «Libération Sud», comuniști, socialiști și democrat-creștini” (p. 13).

Aceeași compoziție politică eterogenă a caracterizat și mișcările „Ceux de la libération”, „Ceux de la Résistance”, „Franc Tireur”. Elementele provenite din partidele politice tradiționale de dreapta n-au lipsit, dar s-au aflat în minoritate. Forțele patriotice franceze, în scurt

timp, pe baza unui program de revendicări social-politic, au trecut la conducerea și organizarea maselor la Rezistență, care s-a definit ca o luptă patriotică și în al doilea rînd ca o luptă revoluționară (p. 20).

În Olanda, arată Eduard G. Groeneveld, grupările politice care au organizat mișcarea de rezistență s-au reunit în jurul ziarului „De Geus”, și au colaborat cu regina Wilhelmina, care se afla la Londra, mobilizînd poporul la acțiuni împotriva hitleriștilor (p. 75). Pe măsura extinderii mișcării s-a trecut la forme organizatorice mai largi. Astfel, în condițiile eliberării unei părți a teritoriului țării de armatele aliate, forțele politice interne au reușit să creeze „Marea comisiune consultativă a ilegalității”, care și-a asumat conducerea mișcării de rezistență. După eliberarea țării însă, acest organism politic nu a mai avut posibilitatea să treacă la realizarea programului de reforme social-politice la care aspira poporul. În noul guvern care s-a format, forțele participante la rezistență au fost slab reprezentate. Speranțele unor transformări sociale nutrite în anii Rezistenței nu au mai fost realizate în practică după eliberare.

Aspectele privind trăsăturile și evoluția fascismului în Italia — de la începuturile dominației sale și pînă la faza de criză acută —, momentele importante ale nașterii și dezvoltării Rezistenței sînt cuprinse în capitolul rezervat Italiei semnat de prof. Franco Catalano.

Și aici partidele politice de stînga au adus o contribuție deosebit de importantă la mișcarea de rezistență. În primăvara anului 1941 conducerea Partidului Comunist Italian a publicat o declarație privind sarcinile comuniștilor și ale întregului popor în etapa istorică respectivă. Ele erau rezumate de chemarea la luptă pentru „salvarea Italiei de la catastrofă și pentru încetarea războiului” (p. 88), lansată de P.C.I. cu acel prilej. După ce la 22 iunie 1941 U.R.S.S. este atacată de Germania nazistă, P.C.I. își intensifică activitatea în vederea realizării

unei alianțe cu grupările politice nefasciste, pe baza unui program de Front popular antifascist. Ca urmare, în octombrie 1941 se încheie o colaborare între P.C.I., P.S.I. și organizația „Giustizia e Libertà”. La 3 martie 1943, cele trei mișcări au semnat un acord în vederea creării unui Comitet de acțiune pentru unirea poporului italian pe platforma luptei antifasciste. Pornindu-se de la premisa că unitatea de acțiune între cele trei partide de orientare socialistă stă la baza „oricărei acțiuni tinzând să grupeze toate forțele naționale în vederea luptei pentru ruperea alianței cu Germania hitleristă, P.C.I., P.S.I. și «G.L.» intenționau să constituie prin acest pact nucleul conducător în jurul căruia urmau să se ralieze toate forțele politice dispuse să lupte împotriva fascismului” (p. 90—91). În programul elaborat cu acest prilej, participanții și-au proclamat dorința ca odată cu înlăturarea regimului să se treacă la suprimarea cauzelor economice, sociale și politice care l-au generat, conducând acțiunea de reconstrucție în cadrul unei democrații care să realizeze primatul muncii. Măsuri energice erau preconizate împotriva capitalului financiar, definit ca „sufletul și baza dictaturii fasciste” (p. 91). Erau puncte stabilite sub influența partidului comunist.

Demascarea monarhiei, ca direct răspunzătoare de ceea ce s-a abătut asupra Italiei, indica mai mult poziția partidului socialist și a grupării „Giustizia e Libertà”, care, puțin mai târziu, vor accepta argumentele aduse de comuniști că o asemenea politică nu e potrivită momentului istoric.

În toamna anului 1943, scrie F. Catalano, s-a creat Comitetul de eliberare națională în care erau grupate și reprezentate toate forțele naționale antifasciste. În acest cadru nou lupta s-a desfășurat împotriva naziștilor și concomitent pentru democratizare.

Cu toate condițiile grele pe care le-au avut de înfruntat, forțele pa-

triotice au reușit, cu mari sacrificii, să elibereze Italia și să-i asigure independența națională. Obiectivele sociale ale mișcării de rezistență, parte dintre ele au fost îndeplinite: a fost proclamată Republica și au fost satisfăcute și unele drepturi general-democratice.

În Grecia, scrie Comninos Pyromaglou, mișcarea de rezistență și-a avut rădăcinile în perioada frământată ce a precedat dezlănțuirea celui de-al II-lea război mondial, în anii instaurării dictaturii regale și constituirii guvernului fascist Metaxas. „Lupta contra penetrației germane”, „eliberarea socială”, „democrație politică, economică și socială” au fost primele lozinci ale Rezistenței, de mobilizare a maselor la acțiune.

În perioada octombrie 1940 și pînă în aprilie 1941 poporul grec a luptat pe două fronturi: contra fascismului interior și împotriva fascismului din exterior, care amenința cu cotropirea țării.

După instaurarea regimului de ocupație, în cadrul mișcării de rezistență au acționat organizațiile E.A.M./E.L.A.S., E.D.E.S., E.K.K.A. Acestui nucleu i s-au alăturat și unii ofițeri din țară ce aveau legături cu Comandamentul armatelor aliate. După noiembrie 1941 acestea au acționat ca organizații ale mișcării de eliberare națională.

Paralel, la Londra și Cairo își desfășura activitatea guvernul grec în emigrație, în frunte cu regele George al II-lea.

În 1943, forțele patriotice din Grecia au elaborat un program de acțiune care înscrisa ca sarcini principale: lupta pentru eliberarea națională, pentru democrație parlamentară, politică, socială și economică. Multe discuții a suscitat forma de stat ce trebuia întronată după eliberarea țării. Reprezentanții majorității poporului se pronunțau pentru republică. Pentru a nu se crea însă greutate în organizarea Rezistenței, s-a căzut de acord a se formula necesitatea organizării, după eliberarea țării, a unui plebiscit prin care

poporul să-și expună hotărîrea sa (p. 61).

Pentru a stăvilii puternicele acțiuni armate organizate de patrioții greci, hitleriștii, în toamna anului 1943, au preconizat și au trecut la înfăptuirea unui plan vast de distrugere a Rezistenței. Acestei acțiuni i s-a alăturat și guvernul reacționar grec de la Atena. Primind grele lovituri, în octombrie-decembrie 1944, mișcarea de rezistență a fost, de fapt, zdrobită. Idealurile naționale pe care și le-a propus Rezistența nu au putut fi realizate. Criza socială și politică din Grecia anilor 1936 a rămas deschisă și se agravează în zilele noastre (p. 66).

Situația Cehoslovaciei între cele două războaie mondiale, atât pe plan intern cît și pe plan extern, a determinat accentuarea revoltei popoarelor Cehoslovaciei și trecerea la organizarea unei puternice mișcări de rezistență pentru salvarea ființei sale naționale, arată Oldřich Janěcek în referatul prezentat în volum

Forțele patriotice au acționat în țară în organizațiile: Partidul Comunist Cehoslovac, „Obrana naroda” (Apărarea națională), P.V.V.Z. (Comitetul petiționarilor credinței rămase), gruparea „Centrala politică”, „Sokol”, Mișcarea națională de tineret, syndicate. Calea de realizare a dezideratelor naționale era crearea unui larg front popular, în cadrul căruia poporul unit trebuia să lupte cu arma în mînă pentru eliberare. Realizarea acestui obiectiv s-a făcut cu mari greutăți, pe de o parte, datorită ocupației naziste și terorii, iar pe de altă parte, datorită confuziilor ideologice semănate în rîndurile P. C. Cehoslovac de unele indicații ale Cominternului — date în prima perioadă a războiului — privind poziția și sarcinile partidului comunist în aceea perioadă, indicații care contraveneau situației concrete din țară (p. 158). Datorită acestei stări de lucruri, partidul comunist, o perioadă relativ îndelungată, nu a elaborat un program precis privind sarcinile de viitor, deși

avea și juca un rol însemnat în mișcarea de rezistență în țară. Cu toate aceste imprecizii ideologice, mișcarea de rezistență a evoluat din ce în ce mai mult spre o coaliție largă națională în vederea eliberării țării, organizațiile de partid, forțele democratice, patriotice, acționînd tot mai intens pe linia cerințelor naționale ale Cehoslovaciei.

Lupta maselor populare din timpul Rezistenței a fost încununată de succes în România, se arată în comunicarea prezentată la conferință de Gheorghe Matei. Mișcarea de rezistență din România a avut un caracter larg, cuprinzînd cele mai diferite clase și pături sociale. Lupta împotriva dictaturii militare-fasciste și a Germaniei naziste, pentru independență, suveranitate și integritatea țării a fost obiectivul fundamental în jurul căruia s-a dezvoltat la început mișcarea de rezistență. Antrenarea României în războiul hitlerist alături de Reichul nazist a lărgit sarcinile mișcării de rezistență cu acțiuni îndreptate spre scoaterea țării din război și întoarcerea armelor contra hitleriștilor, alături de coaliția antifascistă.

În organizarea mișcării de rezistență un rol de seamă și hotărîtor l-a avut Partidul Comunist Român, singura forță politică care a avut un program clar, cu obiective precise, concrete și specifice țării, care trebuiau realizate în vederea salvării poporului român de la catastrofa în care fusese împins.

În vara anului 1944, mișcarea de rezistență a poporului român este ridicată pe treapta supremă, îmbrăcînd forma insurecției naționale antifasciste, care s-a declanșat la 23 August 1944.

Din referatul prof. Franjo Tudenman se desprind momentele esențiale ale Rezistenței în Iugoslavia. În mișcarea de rezistență, arată autorul, au fost antrenate toate forțele naționale antifasciste interesate în eliberarea țării și a soluționării problemelor a-cute de ordin social.

Cercurile burgheze nu au între-prins nici un fel de critici la adresa vechiului regim. Ele au stat departe de rezistență, căutînd, printr-un joc politic complicat, să-și asigure, la sfîrșitul războiului, pe mai departe, drepturile economice, politice și sociale.

Împotriva acestor tentative s-a ridicat în mod hotărît mișcarea de rezistență a poporului, care, de la începuturile sale, a înscris sarcinile sociale alături de lupta de eliberare. Această orientare a grupărilor politice conducătoare ale mișcării de rezistență era determinată de situația concretă a țării. Contradicțiile dezvoltării social-politice ajunseseră la un asemenea stadiu încît reclamau o soluție revoluționară. Dezvoltarea rapidă a Rezistenței în Iugoslavia a permis trecerea la forma de luptă superioară împotriva dușmanului intern și extern — mișcarea de partizani. Această mișcare s-a desfășurat sub directa îndrumare și conducere a Partidului Comunist din Iugoslavia.

Mișcarea de rezistență a avut un caracter unitar tocmai prin scopurile sale politice și sociale. Partidul comunist a militat pentru o Iugoslavie nouă, federativă, democratică, de esență socialistă (p. 247). Prin aceste revendicări P.C. din Iugoslavia a reușit să asigure luptei de eliberare națională un conținut revoluționar, care a stat la baza succeselor militare obținute de armata de partizani (p. 248). Franjo Tudman evidențiază că în aceste împrejurări, Partidul Comunist din Iugoslavia, ținînd seama de condițiile concrete ale desfășurării evenimentelor pe plan intern și extern, ale situației politice și economice, imediat după eliberarea țării a trecut la realizarea în practică a programului său revoluționar — acțiune încununată cu succes.

Cu toate condițiile specifice în care s-a dezvoltat mișcarea de rezistență în Ungaria, ea are totuși multe puncte comune cu mișcarea de rezistență din țările europene, se relevă în comunicarea semnată de István Pintér.

În Ungaria, înainte de intrarea în război contra U.R.S.S., la 27 iunie 1941 — arată autorul —, mișcarea de rezistență nu a cunoscut o formă organizată de amploare; ea s-a manifestat totuși în mod obiectiv. Aceasta a fost determinată de situația social-politică a țării în acea perioadă istorică. Cu ajutorul marilor state fasciste, în urma Dictatelor de la Viena, Ungaria horthistă anexase teritoriile de la vecini, fapt care a determinat separarea forțelor naționale interesate în lupta contra fascismului (p. 255—256). Ceea ce a determinat intensitatea mișcării de rezistență au fost particularitățile raporturilor economice și politice dintre Ungaria și Germania. „Este adevărat — scrie autorul — că Ungaria era o țară oprimată de Germania lui Hitler, dar, în același timp, era opresoarea minorităților naționale din teritoriile anexate” (p. 267). Pînă la 19 martie 1944 Ungaria nu a fost ocupată de hitleriști. Cu toate acestea, angajarea Ungariei în război alături de Germania, suferințele provocate de acesta au determinat cercurile largi ale forțelor democratice care urau fascismul să întreprindă acțiuni de rezistență.

În canalizarea luptei spre o mișcare de rezistență mai largă, un rol de seamă l-a avut Partidul Comunist Ungar. Acesta a elaborat în vara anului 1941 un program care preconiza necesitatea luptei pentru „o Ungarie independentă, liberă și democratică”. Erau prevăzute sarcini de viitor ca: democratizarea țării, drepturi egale pentru minoritățile naționale, vot universal, egal și secret, expropriearea moșiilor de peste 171 ha, democratizarea armatei; se revendica naționalizarea principalelor mijloace de producție etc. (p. 258).

În mai 1944 s-a realizat Frontul național maghiar al independenței, care își avea baza politică în partidele și grupările politice de stînga, care se grupaseră în 1941 în jurul programului P.C.U. Acesta, în toamna anului 1944, în teritoriile eliberate, a trecut la traducerea în viață a sarcinilor incluse în programul luptei

antifasciste, fapt care a creat posibilitatea ca Ungaria să pășească pe calea revoluției populare. La 1 februarie 1946 a fost proclamată Republica. Odată cu aceasta Ungaria a rupt definitiv cu trecutul, angajându-se pe drumul reconstrucției țării.

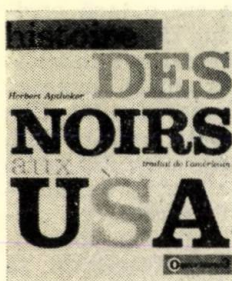
Materialele publicate în acest volum demonstrează faptul că Rezistența europeană, prin întreaga ei problematică, pune în lumină iden-

titatea de interese ale popoarelor în lupta lor împotriva hitlerismului cotropitor, pentru independență și suveranitate. În această uriașă înclăștare de forțe, revendicările de ordin politic s-au împletit indisolubil cu sarcinile sociale ale etapei de dezvoltare ale fiecărei țări în parte, multe dintre aceste deziderate așteptându-și încă rezolvarea.

M. COVACI

Herbert Aptheker: „Istoria negrilor din S.U.A.”

Éditions sociales, Paris, 1966, 200 p.

Lichidarea segregăției rasiale — obiectiv major al negrilor din S.U.A. — constituie de secole o problemă fundamentală a societății americane, pînă azi nesoluționată. În ultima vreme,

ca urmare a intensificării luptei populației de culoare, au fost obținute o seamă de succese reale — includerea în legislația S.U.A. a prevederilor relative la înlăturarea practicii segregacioniste, dreptul de vot, care era contestat negrilor, mai ales în statele din sud, lichidarea segregăției în localurile publice. Se mențin însă o serie de inechități în domeniile economic, social și politic, care pun populația de culoare într-o situație de inferioritate față de albi. Lupta pentru consfințirea drepturilor legitime ale negrilor este răspîndită atît în nordul, cît și în sudul Statelor Unite ale Americii. Ea mobilizează milioanele de negri, oamenii muncii din rîndurile populației albe, reprezentanți ai intelectualității înaintate, ai altor categorii sociale, uniți prin țelul comun — desființarea discriminării rasiale.

Herbert Aptheker, eminent intelectual din S.U.A., fondator și director

al Institutului american de studii marxiste, a făcut din scrierea istoriei negrilor americani o preocupare principală a activității sale de militant. În 1938 și apoi în 1943, a publicat: „Negrii în războiul civil” și „Revoltele sclavilor negri americani”, lucrări care evocă momente cruciale din lupta populației de culoare pentru drepturile sale.

Cartea de față reprezintă o sinteză a istoriei negrilor de la origine și pînă în zilele noastre. În cele șase capitole care o compun sînt analizate minuțios originile, evoluția și coordonatele actuale ale luptei pline de sacrificii duse de negri pentru libertate și egalitate socială: peste trei sute de ani de revolte (1526—1860), rolul negrilor în mișcarea abolitionistă, în războiul civil din 1861—1865, precum și în societatea americană contemporană. Înfățișînd fiecare din aceste etape, pe baza studierii unei vaste documentații, autorul realizează o imagine cuprinzătoare a istoriei negrilor americani, care, în esență, este istoria luptei din ce în ce mai ascutite dintre populația de culoare și exploata-torii ei.

În primul capitol, consacrat perioadei care a precedat războiul civil, sînt surprinse principalele forme de luptă folosite de negrii americani pentru eliberarea din lanțurile sclaviei. În S.U.A., sclavia negrilor a început să

la proporții la sfârșitul secolului al XVIII-lea, odată cu intensificarea revoluției industriale în statele din nord-estul țării și cu extinderea culturii bumbacului în statele din sud. Utilizarea muncii negrilor devenea aici deosebit de rentabilă pentru proprietarii plantațiilor. Aduși din Africa în statele din sud, unde libertatea era mai mult un privilegiu decât un principiu, negrii au fost transformați în sclavi și puși să lucreze la munci istovitoare. Orice formă de manifestare a nemulțumirii expunea sclavul negru la pedepse pe care le hotăra proprietarul plantației: vânzarea, marcarea cu fierul roșu, biciuirea sau alte forme atroce de tortură. Ilustrând sistemul de exploatare a populației de culoare prin numeroase date referitoare la condițiile de muncă și de viață ale acesteia, care nu deosebeau cu nimic sclavul negru de obiectele sau animalele proprietarului, autorul pune în lumină cauzele care au împins negrii la revoltă. Începând cu răscoala din Carolina de Sud (1526) și terminând cu războiul civil, istoria luptei negrilor americani marchează numeroase fapte de eroism săvârșite sub lozincă „Moarte sau libertate“.

Răscoalele, ca formă superioară de luptă, au izbucnit în toate statele sclavagiste din sud, fiind precedate de un șir de mișcări de rezistență, care s-au concretizat în fuga de pe plantații în mlaștini, în munți sau peste graniță, răscumpărarea libertății, înrolarea în armată, automutilări, sinucideri colective.

Autorul prezintă în continuare răscoalele din anii de dinaintea războiului civil, care, ca urmare a mișcării aboliționiste, au cunoscut o mare amploare. Răsculații incendiau plantațiile, împărțeau pământurile, animalele și utilajele plantatorilor, omorau proprietarii de sclavi și familiile acestora. O revoltă a negrilor din Virginia (anul 1800), pregătită timp de mai multe luni de către conducătorii negri Gabriel și Jack Bowler, s-a transformat într-un marș asupra orașului Richmond, pe care răsculații intenționau să-l ocupe. În urma intervenției unităților armatei regulate, revolta a fost

înăbușită; 35 de negri au fost executați, iar alte zeci aruncați în închisoare. Nici unul dintre cei prinși de autorități nu a trădat însă cauza pentru care s-au ridicat negrii la luptă. Documentele din arhivele tribunalelor americane ilustrează curajul negrilor în fața morții: „Mi-am riscat viața pentru a obține libertatea compatrioților mei și mă sacrific de bună voie pentru cauza lor“¹ — acestea au fost ultimele cuvinte ale unui conducător negru înainte de a fi executat.

Pe măsură ce se intensifica mișcarea aboliționistă, creștea mișcarea de eliberare a populației de culoare. În 1822, peste 10 000 de negri, în frunte cu Denmark Vesey, au ridicat steagul luptei de eliberare în Carolina de Sud. În 1831, negrii din sud-estul Virginiei, în frunte cu Nat Turner, dădeau semnalul unei alte răscoale, care avea să dureze luni în șir. Într-o singură noapte, răsculații au omorât, pe o rază de 30 de kilometri, pe toți proprietarii de sclavi.

Atunci când sclavilor negri li se alăturau negrii eliberați și populația săracă din rîndul albilor, răscoalele căpătau o forță deosebită, provocând panică în rîndurile proprietarilor de sclavi, ale autorităților locale și centrale. Pentru reprimarea răscoalelor erau trimise unități ale milițiilor comitatelor din fiecare stat și unități de infanterie și artilerie ale armatei regulate.

Sistemul sclavagist din sud, monopolul proprietarilor de plantații asupra puterii politice, violența și militarismul, starea de război cronică erau frîne puternice în calea dezvoltării societății americane la mijlocul secolului trecut. Aceasta a determinat încheierea unei opoziții deschise în rîndul poporului american față de sistemul sclavagist în ansamblul său. Unitatea de acțiune a unor puternice forțe din rîndurile poporului american, care îmbrățișa cauza aboliționistă din ajunul și din timpul răz-

¹ Herbert Aptheker, *Istoria negrilor din S.U.A.*, Éditions sociales, Paris, 1966, p. 31. În continuare, trimerile la lucrarea recențată vor fi date în text.

bioului civil, se baza pe unitatea de vederi privind necesitatea înlăturării instituției sclavajului.

Sclavajul american, scrie H. Aptheker, era o tiranie barbară. El secătuia țara și oamenii din popor, negri sau albi din sud, smulgându-le orice libertate și tinzînd s-o smulgă pe a tuturor cetățenilor americani.

În lucrare sînt combătute acele teorii care, trecînd sub tăcere rolul negrilor, prezintă mișcarea aboliționistă drept o „asociație a albilor plini de bunăvoință”. Redînd aspecte importante ale mișcării aboliționiste și aportul negrilor în organizațiile aboliționiste, autorul consideră că omitearea sau tratarea superficială a rolului negrilor în această mișcare este mai mult decît o eroare și o absurditate. Ideile aboliționiste au fost receptate în primul rînd de populația de culoare, fapt reflectat în amploarea răscoalelor din ajunul și din timpul războiului civil, iar lupta antisclavagistă avea să se transforme în mod inevitabil într-o luptă pentru menținerea drepturilor democratice ale albilor și obținerea aceluiași drepturi pentru populația de culoare. Acesta a fost temeiul cel mai important al consolidării mișcării aboliționiste în ansamblul ei.

Imensa contribuție a poporului negru la progresul cauzei aboliționiste — afirmă H. Aptheker — este de o importanță primordială în istoria acestei mișcări. Cei care s-au înrolat în mișcarea aboliționistă aveau conștiința că lupta contra sclavajului era o componentă a luptei pentru independență, dreptate și pace, un preludiu al bătăliilor următoare, care, potrivit expresiei lui Wendell Phillips, unul din liderii aboliționiști, aveau să opună clasa muncitoare marilor financieri.

Bogația datelor utilizate de autor aruncă un fascicul de lumină asupra atitudinii negrilor în timpul războiului civil, problemă căreia îi este consacrat capitolul al III-lea din lucrare. Războiul civil a izbucnit ca urmare a contradicțiilor dintre cele două clase exploatoare din S.U.A. — clasa lati-

fundiarelor din sud (confederații) și clasa industriașilor din nord (unioniști). Înscriind în programul său o seamă de reforme care vizau limitarea și apoi desființarea sclaviei, partidul republican, reprezentant al industriașilor din nord, a căpătat adeziunea maselor muncitoare și a tuturor aboliționiștilor, ceea ce a determinat alegerea lui Abraham Lincoln ca președinte al S.U.A., în noiembrie 1860. În ciuda declarațiilor partidului republican, care, în scopuri strategice, afirma că războiul nu tindea decît la menținerea Uniunii, aboliționiștii — negri și albi — au înțeles repede că rebeliunea sclavagiștilor, care declanșase războiul civil, reprezenta un moment favorabil pentru negri de a se elibera. „Niciodată... un popor sclav oprimat de atîta timp nu a văzut oferindu-i-se o șansă atît de minunată. Ocazia ne este dată de a fi oameni” (p. 121) — declara F. Douglass, unul dintre liderii aboliționiști.

Deși cea mai mare parte a populației negre — aproape 4 milioane de bărbați, femei și copii, din care 260 000 erau liberi — trăia în cadrul Confederației statelor din sud, mai mult de 200 000 s-au înrolat în armata de eliberare. Negrii au participat la 450 de bătălii, au dovedit un curaj exemplar, contribuind într-o mare măsură la succesul luptei pentru zdrobirea Confederației și abolirea sclavajului. Peste 36 000 de negri și-au pierdut viața în aprigele încleștări pentru dobîndirea libertății populației de culoare.

Numeroase fapte de eroism au săvîrșit și sclavii negri rămași pe plantațiile din sud. Ei erau informați permanent de mersul evenimentelor militare, cunoșteau Proclamația de emancipare a lui Lincoln din septembrie 1862, prin care 4 milioane de negri erau eliberați din sclavie, aflaseră de deschiderea școlilor pentru negri în statele sclavagiste din sud în care pătrunseseră armatele de eliberare. Toate acestea au contribuit, în ciuda legislației excepționale, la intensificarea luptei sclavilor din sud, care, alături de populația albă săracă, au

organizat revolte și sabotaje, au incendiat plantațiile, au ajutat la evadarea prizonierilor negri sau albi capturați de forțele sudiste.

În martie 1865, Confederația statelor din sud a fost complet înfrântă. Se sfârșea astfel cel mai înverșunat și mai sîngeros război din istoria de pînă atunci a Statelor Unite ale Americii. Urmările sale — desființarea totală și definitivă a sistemului sclavagist, unificarea națiunii sub conducerea burgheziei industriale — au avut o mare însemnătate pentru dezvoltarea ulterioară a luptei negrilor. În perioada care a urmat războiului civil, populația de culoare, aliată cu păturile progresiste ale populației albe din sud și din nord, a obținut extinderea dreptului de vot, introducerea învățămîntului public pentru cele două rase și o mai echitabilă repartitie a pămîntului. S-au creat în acest fel condiții pentru dezvoltarea mișcării muncitorești americane, pentru amplificarea luptei forțelor progresiste unite, în frunte cu clasa muncitoare, în scopul eliberării tuturor celor ce muncesc, indiferent de culoare, de sub jugul oprîmării și exploatații.

Unitatea de acțiune a forțelor anticapitaliste și antisegregaționiste era cu atît mai necesară cu cît, la scurt timp după terminarea războiului civil, aripa reacționară a partidului republican, alcătuită din marea burghezie din nord, a ajuns, în 1877, la o pace cu plantatorii reacționari din sud, dînd acestora deplină libertate de a practica segregarea rasială. Ca urmare a acestei înțelegeri, populația de culoare din sud a pierdut dreptul de vot, dreptul la învățătură și libertățile cetățenești.

Coaliția dintre plantatorii din sud și industriașii din nord s-a format pe baza intereselor economice și politice comune în perioada trecerii capitalismului american în faza monopolistă. Clasa dominantă, se arată în capitolul al IV-lea al cărții, a făcut din segregare, discriminare și șovinismul alb una dintre armele principale pentru consolidarea pozițiilor sale. Imperialismul american, subliniază autorul,

hrănește șovinismul alb și are nevoie de el. Instituirea, între anii 1890 și 1900, a legilor cu privire la discriminare și segregare „nu este o simplă relație în timp, ci o legătură de la cauză la efect“ (p. 156).

În capitolul al V-lea al lucrării sînt expuse principalele aspecte ale politicii imperialiste americane pe plan intern și extern la sfîrșitul secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea, consecințele acestei politici asupra situației negrilor. Peste 30% din soldații armatei americane trimise în Europa în timpul primului război mondial erau negri, deși populația de culoare reprezenta doar 10% din întreaga populație a țării. Segregația rasială se manifesta cu aceeași violență și în armată. O circulară din 7 august 1918 a statului-major al generalului Pershing încerca să acrediteze în rîndurile populației și armatei franceze ideea că „...negrul era, în realitate, o ființă «inferioară»“ și făcea cunoscut că „orice familiaritate sau gest de prietenie din partea populației albe vor fi foarte rău văzute de către americani și că asemenea acte ar crea mari dificultăți guvernului Statelor Unite“ (p. 173). La întoarcerea în țară, soldații negri și familiile acestora erau terorizați și lișiți de către organizațiile segregaționiste, în frunte cu Ku-Klux-Klan.

Ultima parte a lucrării descrie pe larg situația negrilor în societatea americană contemporană. Autorul combate acele teorii care prezintă lupta negrilor pentru egalitate în drepturi ca o mișcare reformistă și nu revoluționară, ca o mișcare care ar încerca să se încadreze în regimul dat și nu să îl transforme. Relevînd principalele contradicții ale societății americane contemporane, Herbert Aptheker ajunge la concluzia că: „Astăzi, mișcarea negrilor pentru egalitatea completă și deplină este o mișcare revoluționară nu numai pentru că ea poartă în sine desăvîrșirea și a primei și a celei de-a doua revoluții americane, ci și pentru că populația de culoare — care reprezintă 20 000 000 de oameni, mai mult de

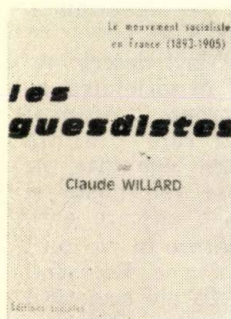
100% din populația totală și 200% din numărul muncitorilor — este partea cea mai oprimată a populației americane. Îndeplinirea obiectivelor mișcării negrilor nu este posibilă fără reînnoirea, îmborsărea și transformarea tuturor trăsăturilor vieții americane în ansamblul ei“ (p. 192). Rezolvarea cu succes a unor probleme ca : persistența șomajului, criza sistemului de învățământ, insuficiența serviciilor sanitare și altele este indisolubil legată de rezolvarea problemei negrilor și, în același timp, a altor probleme ale societății americane contemporane. În acest context, autorul subliniază importanța și eficiența luptei negrilor pentru dreptate și egalitate socială ca parte inseparabilă a luptei întregului popor american împotriva asupririi și exploatării, pentru democrație.

Prin fundamentarea istorică a drepturilor negrilor, cartea lui Herbert Aptheker slujește în mod direct cauza combaterii și eliminării segregăției rasiale, obiectiv de seamă al programului de luptă al clasei muncitoare și al tuturor forțelor progresiste din S.U.A. Cunoașterea de către populația de culoare a propriei sale istorii îi sporește încrederea și curajul în lupta pe care o duce astăzi pentru conștințirea drepturilor sale economice, sociale și politice. Prezintă, cu mult discernământ științific, numeroasele pilde de luptă și eroism care traversează de la un capăt la altul istoria negrilor americani, lucrarea lui Herbert Aptheker contribuie, în același timp, la unirea tuturor forțelor progresiste ale poporului american în lupta pentru democrație și dreptate socială.

C. BOTORAN

Claude Willard: „Mișcarea socialistă în Franța (1893-1905). Guesdiștii“

Éditions sociales, Paris, 1965, 770 p.

Cartea istoricului marxist Claude Willard abordează o perioadă importantă din evoluția mișcării muncitorești și socialiste franceze, perioadă caracterizată prin pătrunderea marxismului în Franța, prin lupta proletariatului francez pen-

tru unitate ideologică și politică. Scopul urmărit de autor este de a contribui la studiul genezei Partidului Socialist Francez, prin investigarea uneia dintre rădăcinile lui cele mai însemnate — guesdismul — curent ideologic și politic cristalizat în cadrul

Partidului Muncitoresc Francez, organizația cea mai numeroasă și mai bine structurată, care a introdus „în rindurile clasei muncitoare franceze un curent de gândire nouă, marxismul“¹. Claude Willard nu prezintă, așadar, o istorie a mișcării muncitorești franceze, nu se oprește asupra tuturor organizațiilor politice care au influențat această mișcare. El cercetează doar unul dintre filioanele principale ale mișcării politice a proletariatului francez — Partidul Muncitoresc Francez — de la constituirea și încadrarea lui în viața politică națională și pînă la unificarea, în 1905, a diferitelor partide socialiste.

¹ Claude Willard, *Mișcarea socialistă în Franța (1893-1905). Guesdiștii*, Éditions sociales, Paris, 1965, p. 8. În continuare, trimiterile la această lucrare vor fi date în text.

După înfrângerea Comunei din Paris, mișcarea muncitorească franceză a început să se refacă treptat, în pofida pierderilor mari și a măsurilor represive îndreptate contra ei. S-au reconstituit unele organizații de ajutor reciproc, syndicate ilegale, organizații cooperatiste. În 1876 are loc la Paris un congres la care participă delegați din partea a 76 de organizații sau grupări muncitorești. Cu toate că s-a desfășurat sub influența curentului cooperatist, acest congres a fost prima mare manifestare națională a muncitorilor francezi după reprimarea Comunei.

În 1873 se formează în capitala franceză un mic nucleu de tineri intelectuali, care dezbăteau probleme filozofice, sociale și politice. Aici au început să fie studiate opere ale lui Karl Marx, printre care „Capitalul”. Lupta principală se dădea între ideile marxiste și cele proudhoniste. În acest cerc, Jules Guesde a făcut cunoștință cu învățătura marxistă. Orizontul său cultural, pregătirea filozofică și experiența politică l-au ajutat să-și însușească într-un timp scurt teoria socialismului științific. Spre deosebire de ceilalți tineri marxiști din cadrul cercului, Jules Guesde și-a dat seama de necesitatea propagării marxismului în rîndul clasei muncitoare și a întemeierii unui partid politic revoluționar în stare să conducă mișcarea muncitorească franceză. Împreună cu tovarășii săi de idei, el a depus o activitate susținută de propagare a marxismului și de organizare politică a proletariatului francez. „Guesde și-a asumat două mari sarcini istorice: să introducă socialismul științific în rîndurile proletariatului...; să unească curentul marxist cu mișcarea muncitorească spontană prin făurirea unui partid muncitoresc independent, a unui partid de clasă” (p. 13—14). Jules Guesde înființează mai întii un organ săptămînal de presă, „L'Égalité” (1877), primul ziar marxist francez. La Congresul muncitoresc de la Lyon (1878), grupul format în jurul acestui ziar a făcut să se audă, pentru prima oară într-un congres al muncitorilor din Franța,

idei ale marxismului. Guesde a elaborat și prima schiță de program al unui partid politic muncitoresc (aprilie 1879). În vederea creării unui partid marxist pe o bază muncitorească, grupul guesdist se adresează organizațiilor muncitorești, combătînd curentele ostile marxismului, care influențau aceste organizații (radical burghez, cooperatist, catolic, proudhonist etc.).

Ca rezultat al activității desfășurate de grupul guesdist, un prim mare succes se înregistrează la Congresul muncitoresc de la Marsilia (1879). Spre deosebire de cele două congrese muncitorești precedente, unde curentele ostile marxismului au predominat, acest congres s-a proclamat socialist și colectivist (adept al proprietății socialiste). Delegații au respins tezele reformiste și cooperatiste și s-au pronunțat pentru crearea unui partid muncitoresc, deosebit de partidele burgheze, care să se bazeze pe principii revoluționare. La acest congres a luat ființă Partidul Muncitoresc Francez (P.O.F.).

Congresul de la Marsilia nu a stabilit însă programul și principiile de organizare ale partidului. În cadrul P.O.F. se confruntau mai multe curente: marxist, cooperatist, anarhist, reformist. Bătălia principală dintre aceste curente s-a dat în problema programului partidului.

Jules Guesde a elaborat, în colaborare cu Marx, Engels și Paul Lafargue, un proiect de program care avea la bază principii marxiste. Congresul partidului de la Le Havre (noiembrie 1880) a adoptat acest program; guesdistii au cîștigat astfel o importantă victorie asupra celorlalte curente. După Congresul partidului de la Roanne (1882), se reportează o nouă victorie asupra curentelor nemarxiste.

O dezvoltare rapidă a cunoscut P.O.F. în anii 1889—1893, cînd rîndurile sale au sporit (de la 2 000 de membri în 1889 la 10 000 în 1893), iar influența sa a devenit mai puternică. La sfîrșitul acestei perioade, P.O.F. s-a transformat într-un adevărat partid politic de clasă, care se impunea ca o forță în viața națională. Caracteristic

Partidului Muncitoresc Francez era faptul că se prezenta ca partid organizat, dispunea atât de un program național, cât și de foruri conducătoare centrale — congresul și consiliul național —, era alcătuit din organizații federale, districtuale, deși unele dintre ele destul de autonome. Acest sistem de organizare constituia, după cum afirmă autorul, „o mare inovație în viața politică franceză” (p. 154); era începutul organizării partidului clasei muncitoare pe bazele centralismului democratic.

Spre deosebire de toate celelalte partide socialiste și organizații muncitorești franceze din acel timp, militanții P.O.F. s-au preocupat de activitatea ideologică, de studierea, apărarea și propagarea marxismului. Alături de Jules Guesde, o contribuție de seamă la activitatea ideologică a P.O.F. a adus Paul Lafargue, care avea o temeinică pregătire marxistă. Pe lângă traducerea în limba franceză a operelor de bază ale lui Marx și Engels, precum și a unor lucrări elaborate de Kautsky, Plehanov ș.a., Jules Guesde și mai cu seamă Paul Lafargue au elaborat lucrări în care apărau și popularizau ideile marxiste, combătând, în același timp, diferitele concepții economice și politice neștiințifice. Ei au acordat o atenție deosebită economiei politice, au analizat și au explicat marile probleme economice și sociale din Franța prin mecanismul plusvalorii și prin contradicțiile interne ale orînduirii capitaliste. Pe plan filozofic, guesdiștii au popularizat concepția materialistă asupra lumii și au combătut concepțiile idealiste. Un loc important au ocupat în propaganda P.O.F. problemele luptei de clasă și ale revoluției socialiste. Militanții guesdiști au demascat conținutul de clasă al statului capitalist, caracterul deseori formal al libertăților republicane.

Cu toate că teoreticienii P.O.F. nu au putut elabora nici un studiu asupra dezvoltării și specificului capitalismului francez, asupra situației sociale din Franța, activitatea lor teoretică, mai ales cea desfășurată de Paul Lafargue, a avut un caracter creator. În lucrarea „Trusturile americane”, publicată în

1903, Lafargue a sesizat unele trăsături fundamentale ale stadiului imperialist al capitalismului. Activitatea de propagandă a P.O.F. a prezentat însă și multe aspecte negative. În unele probleme, militanții partidului nu s-au situat pe poziții marxiste. Bunăoară, ei nu au observat raportul dintre revoluția socialistă și reforme în cadrul unei republici parlamentare cum era Franța, nu au găsit soluții realiste la o seamă de probleme pe care le ridica viața socială franceză. Pe lângă manifestări de sectarism și dogmatism, în ultimii ani ai secolului al XIX-lea militanții P.O.F. au alunecat, în unele privințe, pe poziții reformiste. Cu toate limitele sale, P.O.F. rămîne, așa cum subliniază C. Willard, „singurul partid care și-a stabilit ca sarcină esențială și constantă însușirea și propagarea marxismului. În rîndul unei clase muncitoare purtătoare a unor ideologii premarxiste, el a introdus și a făcut populare idei fundamentale ale economiei politice marxiste și ale materialismului istoric. Prin aceasta, P.O.F. a pus o amprentă de neșters asupra mișcării muncitorești și socialiste franceze” (p. 215).

Rezultatele activității propagandistice s-au concretizat în sporirea rîndurilor P.O.F., care, în 1898, număra circa 16 000 de membri, rivalizînd din acest punct de vedere cu oricare mare partid francez. O pondere numerică relativ mare au avut în partid muncitorii industriali. De pildă, între 1894 și 1899, în cinci departamente industriale ale Franței, 59,6% din totalul membrilor partidului erau muncitori industriali.

Atît prin ideile propagate, prin obiectivele luptei sale politice, cât și prin structura sa socială, P.O.F. și-a justificat denumirea de partid muncitoresc. El a năzuit să devină statul-major de luptă al clasei muncitoare, conducătorul ei politic. Militanții lui s-au străduit să mențină și să lărgască legăturile partidului cu proletariatul, să influențeze diversele organizații sindicale ale acestuia. Cu toate acestea, P.O.F. nu s-a putut impune ca avangardă recunoscută de masele populare. Nici aspirația de a deveni un partid al tuturor oamenilor muncii nu a devenit

o realitate. El era însă forța organizată a socialismului francez, cea mai larg deschisă pentru atragerea de partea muncitorilor industriali a celorlalți oameni ai muncii; lui îi revine meritul de a fi ridicat problema cuceririi de către partid a țărănimii și a altor păături mijlocii.

Una dintre problemele care se impuneau tot mai acut în ultimii ani ai secolului al XIX-lea și în primii ani ai secolului al XX-lea era înfăptuirea unității mișcării socialiste. Urmărind procesul de unificare a mișcării socialiste până în 1905, C. Willard acordă o mare atenție analizei specificului mișcării socialiste franceze. Dacă, în ansamblu, clasa muncitoare a respins orînduirea capitalistă și a năzuit spre o societate lipsită de exploatare, nivelul său de conștiință și gradul de combativitate difereau de la o categorie de muncitori la alta. În aceste condiții, clasa muncitoare era un mediu prielnic influenței unor orientări ideologice și politice variate. Revizionismul, anarhismul și alte curente au găsit un teren favorabil în Franța. Politica abilă a burgheziei franceze, care în acei ani apela mai puțin la forță și mai mult la manevre, alimenta mentalități socialist-utopice și reformiste în conștiința muncitorilor. Afluxul unui număr relativ mare de intelectuali spre mișcarea socialistă și accesul multora dintre ei la conducerea organizațiilor muncitorești au favorizat, de asemenea, fărîmîțarea mișcării socialiste și muncitorești din Franța. Din cauze diferite, nici unul dintre partidele muncitorești cu orientare socialistă nu a putut elabora o politică în stare să mobilizeze la luptă revoluționară majoritatea proletariatului și a celorlalte mase muncitoare. P.O.F., detașamentul cel mai numeros și mai puternic al clasei muncitoare, nu s-a situat în fruntea luptei pentru unitatea mișcării socialiste, nu a elaborat o platformă ideologică și politică în această direcție, concepînd unitatea ca o extindere a influenței proprii.

Situația creată de afacerea Dreyfus, care a zguduit întreaga națiune franceză, a produs o criză politică a mișcării socialiste franceze. Pericolul reac-

ționar și naționalist care amenința Franța a determinat diferitele grupări socialiste să se orienteze spre o acțiune comună și să se preocupe de concentrarea tuturor forțelor republicane. În aceste condiții s-a realizat un prim pas spre unitatea socialistă. În ianuarie 1899 s-a constituit un comitet de înțelegere socialistă, care reunea 5 organizații pe aceeași platformă: transformarea proprietății capitaliste în proprietate socialistă, cucerirea puterii politice de către proletariat și solidaritatea internațională a muncitorilor. În cursul campaniei organizate în legătură cu afacerea Dreyfus, mișcarea socialistă s-a întărit. Jean Jaurès și Jules Guesde, umăr la umăr, au demascăat atacul forțelor reacționare împotriva clasei muncitoare și împotriva democrației. Intrarea lui Millerand (socialist independent) într-un guvern burghez reacționar a spulberat însă elanul și a destrămat fragila unitate socialistă. Jean Jaurès și Jules Guesde, cei mai populari conducători în rîndurile mișcării muncitorești franceze, s-au despărțit. Situația creată de millerandism — expresia politică a revizionismului — a determinat P.O.F. și alte organizații socialiste influențate în mai mică măsură de oportunism să conceapă problema unității pe principii revoluționare. Ca rezultat al acestei orientări, în 1902 se constituie Partidul Socialist din Franța (format din P.O.F., Partidul Socialist Revoluționar și gruparea Alianța Comunistă). În mișcarea socialistă s-au cristalizat două organizații mai puternice: Partidul Socialist din Franța și Partidul Socialist Francez, care grupa alte partide socialiste și pe socialiștii independenți.

Din punctul de vedere al principiilor ideologice și al organizării, Partidul Socialist din Franța se aseamăna cu P.O.F. Compoziția socială a Partidului Socialist din Franța se deosebea într-o oarecare măsură de aceea a P.O.F. printr-o oarecare descreștere a ponderii muncitorilor. Sub influența lui Vailant, Partidul Socialist din Franța a folosit și a apărat în activitatea practică libertățile republicane. Partidul nu a reușit să elaboreze o strategie și o

tactică revoluționare care să corespundă situației deosebit de complexe din acei ani. Datorită inconsecvenței ideologice, în rindurile lui s-au manifestat atât tendințe reformiste, cât și sindicalist-revoluționare. În rindurile maselor muncitorești, influența acestui partid nu a sporit. În acest fel, gruparea socialismului revoluționar în cadrul Partidului Socialist din Franța nu a reprezentat un succes. „Acest eșec cel puțin parțial al unității socialiste revoluționare — scrie C. Willard — va apăsa greu asupra orientării ulterioare a socialismului și mișcării muncitorești din Franța” (p. 571).

Transformările care s-au produs în lume la începutul secolului al XX-lea — trecerea capitalismului în stadiul imperialist, scindarea marilor puteri europene în două blocuri militare care se pregăteau de război, sfârșitul dezvoltării relativ pașnice a mișcării muncitorești —, precum și schimbările intervenite în viața social-politică din Franța, chiar dacă nu au putut fi analizate de socialiștii francezi în profunzime, au făcut ca problemele unității socialiste să se pună mai imperios și cu mai multă claritate. Dar realizarea practică a unității mișcării socialiste din Franța întâmpina greutăți. Propunerile de unificare elaborate de Partidul Socialist din Franța au fost inițial respinse de Consiliul Național al Partidului Socialist Francez, sub influența unor militanți corupți ca, de pildă, Aristide Briand. Ele au fost însă susținute treptat de un număr tot mai mare de membri ai Partidului Socialist Francez. Jean Jaurès are meritul de a fi luptat consecvent pentru unificarea partidelor socialiste. Congresul de unificare s-a deschis la Paris, la 23 aprilie 1905. După câteva zile de dezbateri, congresul adoptă, la 30 aprilie, carta partidului unificat, care a luat denumirea de Secția Franceză a Internaționalei Muncitorești (S.F.I.O.). În cadrul congresului, militanții guesdiști s-au străduit să impună principii de clasă ca bază a activității și organizării partidului socialist unificat. Sub influența lor, partidul unificat a fost

definit în carte ca partid al luptei de clasă și al revoluției. Carta se caracteriza însă prin multe puncte slabe. Ea nu conținea principiile unui partid revoluționar de care avea nevoie clasa muncitoare franceză.

Socialismul revoluționar nu s-a putut impune în cadrul activității S.F.I.O. Referindu-se la aceasta, Claude Willard arată că „deși carta partidului unificat în 1905 părea să consacre victoria sa, în realitate ea reprezenta un compromis ideologic și politic, iar centrul de greutate al partidului alunecă cu viteză în direcția reformismului” (p. 600).

În cadrul S.F.I.O., guesdismul — nucleul principal al socialismului revoluționar francez — nu reprezenta decât o fracțiune minoritară, biruită în scurt timp de curentul reformist. Prin rolul pe care l-a jucat în ansamblul luptei proletare, guesdismul constituie însă, așa cum îl apreciază Claude Willard, „un capitol, un mare capitol din cartea mișcării muncitorești și socialiste franceze” (p. 602).

Deși lucrarea lui Claude Willard consemnează puține elemente privitoare la relațiile internaționale ale mișcării muncitorești franceze din acea vreme, se găsesc în cuprinsul ei unele date despre legăturile acesteia cu mișcarea muncitorească din țara noastră. Ocupându-se de participarea unor delegați străini la Congresul P.O.F. de la Lille (1896), autorul menționează și pe delegatul român Anastasiu (p. 115; vezi și nota 1 de la p. 201). Prezența unui delegat al P.S.D.M.R. la congresul unui partid socialist francez care se situa pe poziții revoluționare are, desigur, o adincă semnificație.

Cartea lui Claude Willard, rod al unei activități desfășurate de-a lungul a zece ani, reprezintă o analiză științifică a vieții social-politice a clasei muncitoare franceze într-o perioadă de răscruce a dezvoltării sale. Ea ajută cititorul să pătrundă adinc și să se orienteze în complexitatea condițiilor specifice în care își desfășura lupta proletariatul francez în anii 1893—1905.

M. MATEI

СОДЕРЖАНИЕ

СТОЛЕТИЕ ВЫХОДА В СВЕТ „КАПИТАЛА“

Идеи „Капитала“ Карла Маркса в теории и практике социалистического движения в Румынии: <i>И. Якош, В. Петришор</i>	3
Некоторые актуальные проблемы теории в „Капитале“: <i>В. Ливану</i>	10
„Капитал“ Карла Маркса и актуальность логического исторического метода: <i>И. Флоря</i>	22

50-ТИЛЕТИЕ ВЕЛИКОЙ ОКТЯБРЬСКОЙ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЙ РЕВОЛЮЦИИ

<i>И. Попеску-Пуцурь, И. Рэдулеску</i> : Румыния и Великая Октябрьская социалистическая революция	33
<i>В. Керестешу, Н. Колою</i> : Участие трудящихся Румынии в защите и поддержке Великой Октябрьской Социалистической Революции	71

АВГУСТ 1944 г — ВОСПОМИНАНИЯ 85

НАУЧНЫЕ СООБЩЕНИЯ

Иностранные финансовые эксперты в Румынии и законы об изменении условий погашения долгов 1932—1933 гг.: <i>Н. З. Луну</i>	98
Революционная и демократическая печать 1933—1937 гг. о поддержке, оказанной фашистским организациям внутренними и внешними реакционными кругами: <i>И. Спэлэцелу</i>	111
Общедемократические требования, содержащиеся в программах социалистического движения в Румынии (1880—1914 г.г.): <i>Ел. Джеорджеску</i>	119

ДИСКУССИОННЫЕ МАТЕРИАЛЫ

Румыно-германский экономический договор 23 марта 1939 и его значение: <i>В. Мойсук</i>	130
--	-----

ПАМЯТНЫЕ СТАТЬИ

Илие Кристя ● Аритон Пескарю ● Элек Кэблэш ● Виктор Бабеш	147
---	-----

НАУЧНАЯ ЖИЗНЬ

Научная сессия, посвященная празднованию „Капитала“: <i>К. Бэрбулеску</i>	162
Научная сессия преподавательского состава университетских кафедр по полит-экономии: <i>Н. Добротэ</i>	169

РЕЦЕНЗИИ И БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЕ ЗАМЕТКИ

- „Studia Universitatis Babeş-Bolyai“, Series Historia, Клуж, листы I и 2/1966;
 „Социальные и экономические аспекты движения сопротивления
 в Европе“—Издательство Чисальпино, Милан, 1967 г., 356 стр.; Герберт
 Аптекер : „История негров США“, Эдисон социал, Париж, 1966, 200 стр.
 Клод Вияр : „Социалистическое движение во Франции (1893-1905 г.г.).
 Гэзисты“. Издательство Эдисон социал, Париж, 770 стр. 173

SOMMAIRE

UN SIÈCLE DEPUIS L'APPARITION DU „CAPITAL“

- Les idées du „Capital“ de Karl Marx dans la théorie et la politique du mouvement so-
 cialiste en Roumanie : *I. Iacoş, V. Petrişor* 3
 Quelques problèmes actuels de la théorie de l'histoire dans le „Capital“ : *V. Liveanu* 10
 „Le Capital“ de Karl Marx et l'actualité de la méthode de la logique historique : *I. Florea* 22

LE DEMI-CENTENAIRE DE LA GRANDE RÉVOLUTION SOCIALISTE D'OCTOBRE

- I. Popesco-Puţuri, I. Rădulesco* : La Roumanie et la Grande Révolution Socialiste
 d'Octobre 33
V. Chereşteşiu, N. Copoiu : La participation des travailleurs de Roumanie à la défense
 et à l'appui de la Grande Révolution Socialiste d'Octobre 71

AOÛT 1944 — MÉMOIRES 85

COMMUNICATIONS

- Les experts financiers étrangers en Roumanie et les lois de la conversion des dettes
 durant les années 1932—1933 : *N. Z. Lupu* 98
 La presse révolutionnaire et démocratique des années 1933—1937 sur l'appui accordé
 aux organisations fascistes par les milieux réactionnaires de l'intérieur et de
 l'extérieur : *I. Spălăţelu* 111
 Revendications générales démocratiques dans les programmes du mouvement socialiste
 de Roumanie (1880—1914) : *El. Georgesco* 119

DISCUSSIONS

- Le traité économique roumain-allemand du 23 mars 1939 et sa signification : *V. Moisuc* 130

ÉVOCATIONS

- Ilie Cristea ● Arion Pescariu ● Elek Köblös ● Victor Babeş 147

VIE SCIENTIFIQUE

- La session scientifique consacrée à l'anniversaire du „Capital“ : *C. Bărbulescu* 162
 La session scientifique des universitaires de la chaire d'économie politique : *N. Dobrotă* 169

COMPTES-RENDUS — NOTES BIBLIOGRAPHIQUES

- „Studia Universitatis Babeş-Bolyai“, series Historia, Cluj, fascicules 1 et 2/1966 ;
 Aspects sociaux et économiques de la Résistance en Europe“, Institute edito-
 riale Cisalpino-Milano, 1967, 356 p. ; *Herbert Aptheker* : „Histoire des noirs
 de l'U.S.A.“, Editions Sociales, Paris, 1966, 200 p. ; *Claude Willard* : „Le
 mouvement socialiste en France (1893—1905). Les guesdistes“, Editions Socia-
 les, Paris, 770 p. 173

INHALT

EIN JAHRHUNDERT SEIT DEM ERSCHEINEN DES „KAPITAL“

Die Ideen von Karl Marx „Kapital“ in der Theorie und Praxis der sozialistischen Bewegung Rumäniens: <i>I. Iacoş, V. Petrişor</i>	3
Einige aktuelle Probleme der Geschichtstheorie im „Kapital“: <i>V. Liveanu</i>	10
Karl Marx „Kapital“ und die Aktualität der historischen Logikmethode: <i>I. Florea</i>	22

DIE HALBJAHRHUNDERTFEIER DER GROSSEN SOZIALISTISCHEN OKTOBERREVOLUTION

<i>I. Popescu-Puţuri, I. Radulescu</i> : Rumänien und die Grosse Sozialistische Oktoberrevolution	35
<i>V. Chereşteşiu, N. Copoiu</i> : Die Teilnahme der Werktätigen Rumäniens an der Verteidigung und Unterstützung der Grossen Sozialistischen Oktoberrevolution	71

AUGUST 1944 — ERINNERUNGEN	85
----------------------------	----

MITTEILUNGEN

Ausländische Finanzsachverständige in Rumänien und die Gesetze der Schuldenkonvertierung in den Jahren 1932—1933: <i>N. Z. Lupu</i>	98
Die revolutionäre und demokratische Presse in den Jahren 1933—1937 über die Unterstützung der faschistischen Organisationen durch reaktionäre Kreise des In- und Auslands: <i>I. Spălăţelu</i>	111
Allgemein demokratische Forderungen in den Programmen der sozialistischen Bewegung in Rumänien (1880—1914): <i>El. Georgescu</i>	119

DISKUSSIONEN

Der rumänisch-deutsche Wirtschaftsvertrag vom 23. März 1939 und seine Bedeutung: <i>V. Moisuc</i>	130
---	-----

GEDENKARTIKEL

● Ilie Cristea ● Ariton Pescariu ● Elek Köblös ● Victor Babeş	147
---	-----

WISSENSCHAFTLICHES LEBEN

Die wissenschaftliche Tagung zum Jahrestag des „Kapital“: <i>C. Bărbulescu</i>	162
Wissenschaftliche Tagung der Hochschullehrer von den Lehrstühlen für Politische Ökonomie: <i>N. Dobrotă</i>	169

REZENSIONEN — BIBLIOGRAPHISCHE ANMERKUNGEN

„Studia Universitatis Babeş-Bolyai“, series historia, Cluj, Faszikel 1 und 2/1966; „Soziale und wirtschaftliche Aspekte der Widerstandsbewegung in Europa“, Instituto editoriale Cisalpino-Mailand, 1967, 356 S.; <i>Herbert Aptheker</i> : „Die Geschichte der Neger in den USA“, Editions Sociales, Paris, 1966, 200 S.; <i>Claude Willard</i> : „Die sozialistische Bewegung in Frankreich (1893—1905) — die Anhänger Guesdes“, Editions Sociales, Paris, 770 S.	173
---	-----

CONTENTS

A CENTURY SINCE THE PUBLICATION OF „THE CAPITAL“

The Ideas in Karl Marx's „The Capital“ in the Theory and Practice of the Socialist Movement in Romania: <i>I. Iacoş, V. Petrişor</i>	3
Some Current Problems of the Theory of History in „The Capital“: <i>V. Liveanu</i>	10
„The Capital“ of Karl Marx and the Up-to-Dateness of the Method of historical Logic: <i>I. Florea</i>	22

THE SEMICENTENARY OF THE GREAT OCTOBER SOCIALIST REVOLUTION

I. Popescu-Puțuri, I. Rădulescu : Romania and The Great October Socialist Revolution.	33
V. Chereșteșiu, N. Copoiu : The Participation of the Workingmen from Rumania to the Defence and Support of the Great October Socialist Revolution	71

AUGUST 1944 — MEMOIRES 85

COMMUNICATIONS

The Foreign Financial Experts in Romania and the Laws for Converting the Debts in the Years 1932—1933 : N. Z. Lupu	98
The Revolutionary and Democratic Press in the Years 1933—1937 About The Support given to the Fascist Organisations by the Internal and External Reactionary Circles : I. Spălățelu	111
General-Democratic Claimings in the Programms of the Socialist Movement in Romania (1880—1914) : El. Georgescu	119

DISCUSSIONS

The Romanian-German Economic Treaty of March, 23, 1939 and its Signification : V. Moisuc	130
--	-----

EVOCATIONS

● Ilie Cristea ● Arion Pescariu ● Elek Köblös ● Victor Babeș	147
--	-----

INFORMATIONS

The Scientific Session Dedicated to the Anniversary of „The Capital” : C. Bărbulescu	162
The Scientific Session of the University Staffs from the Departments of Political Economy : N. Dobrotă	169

REVIEWS — BIBLIOGRAPHICAL NOTES

„Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, Series Historia, Cluj, fasc. 1 and 2/1966 ; „Social and Economic Aspects of Resistance in Europe”, Instituto Editoriale Cisalpino-Milano, 1967, pp. 356 ; Herbert Aptheker : „A Negroes History in the U.S.A.”, Editions Sociales, Paris, 1966, pp. 200 ; Claude Willard : „The Socialist Movement in France (1893—1905). The Guesdists”, Editions Sociales, Paris, pp. 770.	173
---	-----

Redactori : **Mamina Ion, Rauș Nicolae, Simion Aurică, Smîrcea Virgil**
Tehnoredactor : **Lucian Alexandru**

Colaboratorii și cititorii revistei pot să se adreseze redacției în fiecare zi între orele 10—12.

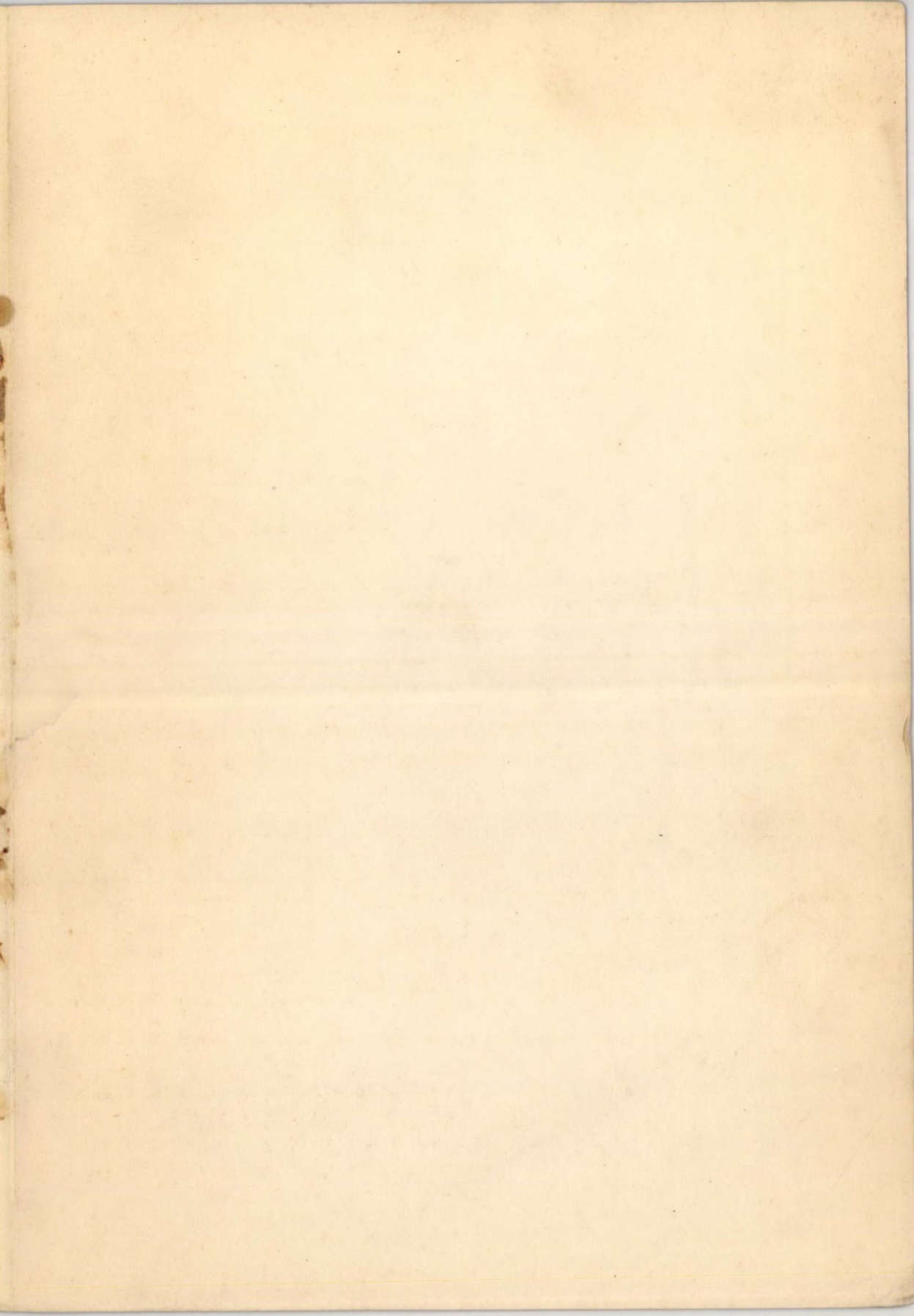
Adresa redacției : București, strada Ministerului nr. 4, telefon 17.01.60, interior 442 ; 722 ; 369.

Revista „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.” apare o dată la două luni. Abonamentele se fac la oficiile poștale, prin factorii poștali și difuzorii din întreprinderi, instituții și de la sate.

Revista se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei.

Prețul unui număr — 6 lei ; abonamentul pe 6 luni — 18 lei ; pe un an — 36 lei

40 502

sibia
Biblioteca cres

78921

PROLETARI DIN TOATE ȚĂRILE, UNIȚI-VĂ!

analele

INSTITUTULUI DE STUDII ISTORICE ȘI SOCIAL-POLITICE DE PE LÎNGĂ C.C. AL P.C.R.

ANUL XIII

5

1 9 6 7

1890

0 JUL 2005

97

analeleINSTITUTULUI DE STUDII ISTORICE
ȘI SOCIAL-POLITICE
DE PE LÎNGĂ C.C. AL P.C.R.

5

1967

**SEMICENTENARUL MARII REVOLUȚII SOCIALISTE
DIN OCTOMBRIE**

- Acad. P. CONSTANTINESCU-IAȘI, V. LIVEANU :** Insemnătatea internațională a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie 3
- N. COPOIU :** Revoluția din Octombrie și opinia publică progresistă din România 20
- C. BĂRBULESCU, D. GHECIU :** Ideile marxist-leniniste și dezvoltarea conștiinței socialiste a maselor 35
- TITU GEORGESCU, GH. I. IONIȚA :** Organizații legale de masă, promovare ale relațiilor de prietenie între România și U.R.S.S., create și îndrumate de partidul comunist în anii ilegalității sale 46

COMUNICĂRI

- ȘT. PASCU :** Mihail Kogălniceanu și problemele epocii sale 63
- MIRCEA MALIȚA :** Independența României și exercitarea dreptului de legăție 78

DISCUȚII

- Cunoaștere și valorificare în știința istoriei, **L. Popa** 90
- Valorificarea documentației în literatura istorică, **N. Rauș** 101

EVOCĂRI

- TIMOTEI MARIN • OTTOI CĂLIN • GAÁL GÁBOR 111

RECENZII • NOTE BIBLIOGRAFICE

„Pagini din lupta poporului român pentru independență națională. 1877—1878” (documente și texte social-politice), Editura politică, București, 1967 ; N. ADĂNILOAIE, I. GH. CUPȘA : „Războiul pentru independența națională a României. 1877—1878”, Editura politică, București, 1967 ; A. DEAC, GH. MATEI : „Februarie 1933. Ecoul internațional”, Editura științifică, 1967, 304 p. ; N. COPOIU : „Refacerea Partidului social-democrat din România (1900—1910)”, Editura științifică, 1966, 300 p. ; „Curente și orientări în istoria filozofiei românești”, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1967, 288 p. ; MARIO G.

LOSANO : „Un revoluționar din România anului 1848 : Nicolaie Bălcescu”, în „Revista storica italiana”, anul LXXVIII, fascicula a 3-a, Napoli, septembrie 1966, p. 677—715 ; COSTIN C. KIRI-
TESCU : „Sistemul bănesc al leului și precursorii lui”, vol. II, Editura
Academiei Republicii Socialiste România, 1967, 582 p. ; „Slovansky
Přehled” nr. 6/1966, organ al Institutului de istorie a țărilor socialiste
europene de pe lângă Academia Cehoslovacă de Științe ; „Cahiers
de l'Institut «Maurice Thorez»” nr. 1—4/1966 ; V. GORDON CHILDE :
„Făurirea civilizației”, Editura științifică, 1966, 280 p. 125

INFORMAȚII

Sesiunea de comunicări științifice consacrată celei de-a 50-a aniversări a bătăliilor de la Mărăști, Mărășești și Oituz	164
Sesiunea de comunicări științifice a Institutului de istorie „Nicolae Iorga” al Academiei Republicii Socialiste România	164
Susținerea unor teze de doctorat	168
Conferință științifică internațională consacrată împlinirii a 100 de ani de la apariția „Capitalului”	168
Simpozionul tinerilor cercetători din țările socialiste	169

COMITETUL DE REDACȚIE

ARDELEANU ION, BĂRBULESCU CONSTANTIN — redactor-șef
adjunct, GEORGESCU TITU — redactor-șef, MACIU VASILE,
MATEI GHEORGHE, MUNTEANU N. G., NICHITA PARASCHIVA,
PETRIC ARON, PETRIȘOR VASILE — secretar de redacție,
ROMAN VALTER, VOICU ȘTEFAN, ZAHARIA GHEORGHE

Insemnătatea internațională a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie

Acad. P. CONSTANTINESCU-IAȘI,
V. LIVEANU
doctor în istorie

Marea Revoluție Socialistă din Octombrie va rămâne pentru totdeauna întipărită în memoria omenirii ca un eveniment glorios, deschizător al unei noi epoci în istoria universală, epocă plină de frământări, dar și de măreție a trecerii de la capitalism la comunism.

Minți luminate au visat multe veacuri o orînduire socială în care să nu existe exploatarea omului de către om. Dar abia în secolul trecut ideile socialismului s-au transformat din utopie în idei științifice. Mișcarea muncitorească internațională a înscris pe steagul ei ideile comunismului științific, elaborat de Marx și Engels. Comuna din Paris — primul guvern al clasei muncitoare, prima experiență de dictatură proletară din istorie — a făcut să se întrezărească zorile unei lumi noi. Nu puțini au fost însă cei care au continuat să vadă în socialism o năzuință irealizabilă. Dezvoltînd marxismul în noua etapă istorică a imperialismului, aplicîndu-l creator la situația concretă din Rusia, Partidul bolșevic, în frunte cu marele Lenin, a condus, acum cincizeci de ani, masele muncitoare la asaltul victorios împotriva vechilor rînduiri sociale statornicite de țarism și a făcut pentru prima oară posibilă făurirea orînduirii socialiste.

Marea Revoluție Socialistă din Octombrie a inaugurat era revoluțiilor proletare victorioase. Ea a pus în lumină unele trăsături generale, legice, ale revoluțiilor socialiste, aducînd o contribuție istorică la îmbogățirea tezaurului marxismului, a experienței mișcării revoluționare internaționale. Legile dezvoltării sociale se manifestă însă în condiții concrete date, în împrejurări specifice fiecărei țări — de aceea trecerea la socialism prezintă particularități, trăsături neobligatorii, ce diferă de la țară la țară.

După Revoluția din Octombrie mișcarea muncitorească internațională s-a străduit să deosebească ce este *general* de ce este *particular*, specific în revoluția socialistă rusă, cu scopul de a trage concluzii pentru activitatea ei. La 18 noiembrie 1918 ziarul „Socialismul“, organul Partidului socialist și al Uniunii sindicale din România, anunțînd un ciclu de articole consacrate informării cititorilor asupra revoluției ruse, preciza: „Vom vedea astfel cum visul nostru al tuturor a luat o formă concretă într-un colț al lumii grație muncitorimii ruse. Vom vedea cum aci utopia de ieri e realitatea de azi. Din noianul acesta de fenomene vom cerca să înlăturăm pe cele întîmplătoare, lo-

cale și să desprindem pe cele generale. Vom deosebi ceea ce a fost specific rusesc și ceea ce reprezintă o arătare (manifestare) care poate să se repete la orice revoluție proletară, oriunde s-ar ivi aceasta¹. Trăsăturile particulare, specifice ale Revoluției din Octombrie decurg din originalitatea situației Rusiei țariste — situație pe care bolșevicii au avut-o în vedere în stabilirea liniei lor programatice, tactice, organizatorice, întemeiată pe principiile generale ale socialismului științific.

Importanța internațională a Revoluției din Octombrie constă și în aceea că, odată cu relevarea trăsăturilor generale ale revoluției socialiste, a evidențiat rolul esențial pe care îl are pentru triumful socialismului aplicarea adecvată a legilor generale ale societății de către forțele revoluționare la condițiile specifice ale țării lor.

★

Condițiile istorice care au generat Marea Revoluție Socialistă din Octombrie sînt cunoscute, consemnarea lor este însă necesară pentru relevarea importanței internaționale a Marelui Octombrie.

Trecerea capitalismului în stadiul imperialist a însemnat ascuțirea contradicției fundamentale dintre muncă și capital, a conflictelor dintre puterile capitaliste, a antagonismelor dintre metropole și țările coloniale, dependente sau slab dezvoltate. În cadrul sistemului mondial capitalist, toate aceste contradicții se împletesc cu contradicțiile provocate în numeroase țări de menținerea relațiilor precapitaliste. Transformarea capitalismului în sistem mondial imperialist a generat și primul război mondial. Războiul din anii 1914—1918 a pus cuceririle cele mai înalte ale civilizației în slujba celei mai mari acțiuni destructive cunoscute pînă atunci, și a provocat o puternică și extrem de profundă perturbare a rînduielilor sociale, instituțiilor, concepțiilor existente înainte de izbucnirea conflagrației. În noua situație istorică au apărut elemente noi privind trecerea de la capitalism la socialism. Marx și Engels, întemeietorii teoriei revoluției proletare, au demonstrat un adevăr fundamental, și anume că rolul de inițiator și conducător al operei de făurire a socialismului revine clasei muncitoare, a cărei dezvoltare este un rezultat necesar al dezvoltării marii industrii. Ei considerau totodată că marea industrie leagă țările și nivelează dezvoltarea lor în așa măsură încît revoluția socialistă nu va putea avea loc într-o singură țară, ci concomitent în toate țările civilizate¹. Viața a dat naștere însă unor fenomene noi. Studiind dezvoltarea societății de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea și punînd în lumină trecerea capitalismului într-un nou stadiu, Lenin a arătat că imperialismul accentuează la maximum dezvoltarea inegală a țărilor capitaliste, făcînd posibilă victoria revoluției socialiste mai întîi într-o singură țară sau într-un singur grup de țări. Imperialismul — arăta Lenin — este capitalismul muribund, maturizat pentru revoluție, dar nu prin aceea că ar permite trecerea simultană la socialism a tuturor țărilor, ci prin faptul că ascuțirea contradicțiilor sociale în noul stadiu al capitalismului făcea posibilă victoria succesivă a revoluției socialiste într-o singură țară (sau grup de țări), apoi în alte țări. În stadiul imperialist al capitalismului premisele obiective ale revoluției pot apărea mai repede nu neapărat acolo unde industria este mai dezvoltată, ci acolo unde ansamblul contradicțiilor proprii capitalismului imperialist sînt mai puternice. Revoluția din Octombrie a verificat

¹ K. Marx-F. Engels, *Opere*, Editura politică, București, 1958, vol. 4, p. 377.

în practică această concluzie a teoriei leniniste, marcînd începutul destrămării sistemului capitalist mondial, începutul prăbușirii imperialismului.

Izbînda revoluției proletare pe a șasea parte a pămîntului a demonstrat incapacitatea capitalismului de a se menține ca sistem mondial, a fost un simptom și un factor fundamental al începutului *crizei generale a capitalismului*.

Rusia a prezentat prima ilustrare practică a posibilității răsturnării capitalismului. Dintr-o previziune științifică, socialismul s-a transformat, pe calea revoluției proletare, într-o realitate.

În același timp, Revoluția din Octombrie a verificat imensa însemnătate a permanentei dezvoltări a teoriei marxiste în acord cu neîntrerupta dezvoltare socială, datorită căreia bolșevicii au putut folosi noile împrejurări istorice pentru a lua inițiativa făuririi socialismului în Rusia. Demonstrînd posibilitatea triumfului cauzei proletariatului într-o singură țară, Revoluția din Octombrie a pus într-o nouă și puternică lumină rolul și răspunderile forțelor revoluționare din fiecare țară. Ea a arătat că în epoca noastră, atunci cînd într-o țară se maturizează condițiile revoluției, aceasta poate fi înfăptuită chiar dacă în alte țări revoluția întîrzie o perioadă mai îndelungată. Partidului și proletariatului din țara în care condițiile revoluției s-au copt înaintea altor țări, îi revine înalta dar greaua misiune de a conduce, de a mobiliza toate forțele revoluționare interne la făurirea noii orînduiri sociale în țara dată; rezolvarea acestei sarcini constituie o valoroasă contribuție la accelerarea proceselor revoluționare pe plan internațional. Un exemplu în acest sens l-a dat Revoluția din Octombrie, în cursul căreia Partidul bolșevic, pornind de la situația obiectivă din Rusia, a realizat o largă coaliție de forțe sociale, care sub conducerea proletariatului a înlăturat puterea capitalului. Diferite lucrări burgheze, căutînd să infirme caracterul socialist și deci semnificația internațională a Revoluției din Octombrie, neagă existența premiselor materiale ale Revoluției Socialiste din Rusia. În aceste lucrări se întîlnesc teze diferite, chiar opuse, cum ar fi ideea absenței unei industrii ruse cît de cît dezvoltate, fie dimpotrivă ideea unui ritm atît de accentuat al dezvoltării industriale a Rusiei țariste, încît revoluția socialistă era inutilă². Unii autori nemarxiști atribuie Revoluția din Octombrie spiritului specific rus³ sau, ca Arnold Toynbee, o privesc ca expresie a unei arii de civilizație străină și opusă Occidentului. În realitate, Revoluția din Octombrie a fost pregătită de întreaga istorie anterioară a societății ruse. Rusia prerevoluționară era o țară înapoiată, cu o economie în care predomina agricultura. Ea se afla cu mult în urma principalelor țări capitaliste în privința nivelului producției industriale totale (de 8,5 ori mai mică, în 1913, decît în S.U.A.) și mai ales în privința producției pe cap de locuitor și a dezvoltării producției de energie și de mașini. Dar industria Rusiei, deși din punct de vedere al producției și productivității era rămasă cu mult în urma țărilor avansate, se situa pe primul loc în lume în ceea ce privește gradul de concentrare al muncitorilor. În 1913, procentul muncitorilor industriali ocupați în întreprinderi cu peste 500 de muncitori era de 53,4 în Rusia și de numai 33 în S.U.A.

² W. H. Chamberlin, *Russia's Iron Age*, Boston, 1934, p. 59 și *Forty Years of Soviet Communism*, în „Russian Review”, Ianuary 1958, p. 6.

³ G. Gorer, *Some Aspects on the Psychology of People of Great Russia*, în „The American Slavic and East European Review”, October 1949, p. 155; S. R. Tompkins, *Russian Mind from Peter the Great through the Englightmer*, University of Oklahoma Press, 1953, p. VII. Vezi și alte lucrări citate la S. S. Volk, A. S. Dzaniskevici, *Ljenausnie teorii reakționnoi burjuaznoi istoriografii istorii S.S.S.R.*, în „Voprosi istorii” nr. 1/1964, p. 61—63.

Industria rusă era dominată de uniuni monopoliste (sindicate) strâns împletite cu marile bănci, care controlau întreaga economie națională.

Contradicția esențială dintre muncă și capital se îmbina cu alte contradicții — sociale și naționale. Rusia constituia o temniță a popoarelor în care zeci de națiuni și popoare erau supuse unei crunte asupririi naționale. Politica imperialistă a Rusiei țariste, tendința ei de a-și impune dominația asupra strîmtorilor Mării Negre și asupra statelor ce-i stăteau în drumul spre strîmtori, de a-și extinde cuceririle în Europa și Asia, a dus-o la ciocniri cu alte puteri imperialiste, la intrarea în primul război mondial.

Odată cu contradicțiile provocate de dezvoltarea capitalismului, se manifestau contradicțiile provocate de insuficiența lui dezvoltare față de nivelul țărilor capitaliste avansate, precum și contradicțiile generate de resturile precapitaliste. În agricultură, relațiile capitaliste în dezvoltare erau „încă copleșite în foarte mare măsură de relațiile iobăgiste...”⁴. La unele din popoarele asuprite din Asia, Caucaz, Nordul Indepărtat se mențineau puternice resturi ale raporturilor gentilece.

Contradicțiile dintre marele capital imperialist rusesc și popoarele asuprite ale Rusiei, pe de o parte, și celelalte puteri imperialiste, pe de altă parte, erau accentuate de ceea ce Lenin numea : „imperialismul militaro-feudal rusesc”, de expansionismul generat de relațiile feudale apărute de țarism⁵. Autocratismul, samavolnicia, obscurantismul țarismului — bastion al anacronismelor feudale —, reacționarismul lui, ridicau la luptă revoluționară cele mai diferite pături ale populației, înlesneau proletariatului făurirea unor largi alianțe.

În ultimii ani, în istoriografia nemarxistă au apărut și teze care recunosc inevitabilitatea unei revoluții în Rusia. Istoricul american Leopold Haimson scrie că „înainte de 1914, Rusia țaristă se afla în fața a două crize diferite, chiar contradictorii”. Dezvoltarea industriei în Rusia prerevoluționară accentua conflictele sociale și dădea naștere unei crize interne, iar pe de altă parte, dezvoltarea industriei fiind insuficientă, „nu putea asigura suveranitatea Rusiei” în raport cu marile puteri, ceea ce genera o criză externă. „Dacă tempoul dezvoltării industriale ar fi fost mai lent și ca rezultat contradicțiile interioare mai slabe, criza externă s-ar fi complicat. Dacă pe de altă parte industrializarea rusă ar fi mers cu toată puterea înainte, s-ar fi accelerat prin aceasta explozia internă”⁶. Dar, atît contradicțiile generate de dezvoltarea industriei, cît și cele provocate de ritmul cu totul insuficient al acestei dezvoltări și deci de înapoierea industrială a vechii Rusii reflectau o realitate mai profundă — contradicția dintre forțele de producție și relațiile de producție. Agravarea acestei contradicții s-a oglindit și în faptul că Rusia țaristă, în ciuda uriașelor ei resurse, s-a dovedit cu totul incapabilă de a face față încercărilor primului război mondial.

În opoziție cu ideea întîlnită în istoriografia nemarxistă, care caută să demonstreze că Revoluția din Octombrie ar fi fost rezultatul întîmplător al dezagregării societății și statului, ca urmare a războiului și că această dezagregare era posibilă doar în societățile înapoiate⁷, faptele arată că, atît înapoierea și dezagregarea societății ruse, cît și participarea la război — care a accelerat

⁴ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 21, București, Editura politică, 1963, p. 320.

⁵ Lenin utiliza termenul de imperialism atît în sensul de stadiu deosebit al capitalismului, cît și în sensul de sistem al politicii anexioniste, de jaf și cîntropire, caracteristic și relațiilor precapitaliste.

⁶ „Slavic Review”, March, 1965, p. 34—35, 45—46.

⁷ G. H. Setton Watson, *U.R.S.S., în L'Europe du XIX-e et du XX-e siècle*, vol. II, p. 594—595.

dezagregarea — au fost rezultatul necesar al contradicției deosebit de acute dintre necesitățile progresului forțelor de producție și menținerea vechilor relații de producție. Înlocuirea acestor relații reprezenta o necesitate a dezvoltării societății ruse și înfăptuirea ei datorită Revoluției din Octombrie a marcat intrarea umanității în noua epocă în care antagonismele sociale se rezolvă prin trecerea la socialism.

Revoluția din Octombrie n-ar fi fost posibilă fără crearea unui anumit raport al forțelor de clasă, fără existența unor forțe revoluționare care să poată folosi situația obiectivă, favorabilă. Până în 1917, burghezia Rusiei, sprijinită de țarism prin comenzi, credite și alte avantaje acordate de stat, înfricoșată de ridicarea proletariatului, căuta să evite frământările revoluționare și să mențină puterea țaristă împotriva mișcării muncitorești revoluționare. Programul marii burghezii se limita la reformarea țarismului și la promovarea căii prusace de dezvoltare a capitalismului în agricultură — fără o lichidare radicală a feudalismului. Forța conducătoare a mișcării revoluționare general-democratice împotriva anacronismelor feudale era proletariatul, ceea ce înlesnea alianța lui cu marea majoritate a păturilor neproletare, unirea mișcării revoluționare a clasei muncitoare cu alte mișcări populare și, prin aceasta, trecerea neîntreruptă de la revoluția burghezo-democratică la revoluția socialistă.

Încă din timpul revoluției burghezo-democratice din 1905—1907, proletariatul, condus de bolșevici, s-a afirmat ca hegemon al revoluției ruse. Revoluția burghezo-democratică din februarie 1917, a cărei forță principală a constituit-o clasa muncitoare, a asigurat largi posibilități de organizare și dezvoltare maselor muncitoare, a dat un imens avânt inițiativei lor revoluționare. Pe de altă parte, politica guvernului provizoriu, exponent al coaliției între marea burghezie și o parte a micii burghezii, a arătat că aceste forțe sociale nu puteau rezolva nici problema ieșirii imediate din războiul imperialist, și a remedierii catastrofei în care războiul adusese Rusia, nici problema pământului, nici problemele naționale — fără a mai vorbi de contradicția fundamentală dintre muncă și capital.

Singura forță socială care prin situația ei obiectivă putea rezolva atât problemele imediate cât și cele de perspectivă care se puneau Rusiei era proletariatul. Este un merit istoric al Partidului bolșevic de a fi știut să se orienteze în complexul nod de contradicții al Rusiei prerevoluționare, de a fi izbutit să unească lupta proletariatului împotriva capitalismului cu mișcarea țărănească împotriva moșierilor, cu mișcarea de eliberare națională a popoarelor asuprite, cu mișcarea general-democratică pentru pace într-un singur și irezistibil șuvoi revoluționar călăuzit de proletariatul, îndreptat împotriva puterii capitalului.

Baza de clasă a acestei largi coaliții a constituit-o în Rusia alianța proletariatului cu țărănimea muncitoare. Un factor extrem de important al largii coaliții de forțe revoluționare a fost unirea luptei muncitorilor cu acțiunile maselor de soldați.

Desigur, rezolvarea din mers a unor probleme ca lichidarea proprietății moșierești sau ieșirea dintr-un război imperialist a constituit o particularitate a Revoluției Socialiste din Rusia, neobligatorie pentru alte țări. De asemenea, înfăptuirea revoluției burghezo-democratice ca etapă premergătoare necesară trecerii la revoluția socialistă — o trăsătură a procesului revoluționar din Rusia care se întâlnește în forme specifice și în procesele revoluționare din alte țări situate pe trepte medii sau inferioare de dezvoltare a capitalismului — nu reprezintă nici ea o trăsătură generală a revoluțiilor socialiste. Victoria Revo-

luptei din Octombrie a marcat însă, în forme particulare, existența unei legături indisolubile între lupta sub steagul revendicărilor general-democratice și lupta pentru socialism. Experiența ulterioară a mișcării muncitorești internaționale a confirmat însemnătatea pe care o prezintă pentru fiecare partid revoluționar, străduința de a îmbina în forme variate, corespunzătoare stadiului de dezvoltare și problemelor țării respective, lupta pentru obiective general-democratice cu lupta pentru socialism și de a încheia în acest fel largi alianțe sociale, care să înlesnească trecerea victorioasă la transformări socialiste.

★

Revoluția din Octombrie a instaurat un stat de tip nou, a pus în lumină necesitatea, pentru asigurarea victoriei socialismului, a făuririi unei puteri de stat capabilă să înfrângă împotrivirea claselor răsturnate, să stimuleze și să mobilizeze inițiativa creatoare a celor mai largi mase, să organizeze activitatea lor în opera de construire a socialismului. Acest stat de tip nou este dictatura proletariatului. Revoluția din Octombrie a reprezentat o verificare istorică a teoriei marxist-leniniste despre stat, a faptului că problema puterii este problema centrală a revoluției, că dictatura proletariatului este cheazăia eliberării oamenilor muncii de sub dominația burgheziei. Lenin, Partidul bolșevic au sesizat cu clarviziune că în condițiile istorice în care s-a desfășurat Revoluția din Octombrie, forma adecvată a noii puteri de stat era puterea sovietelor, a muncitorilor, țăranilor și soldaților. Lenin atrăgea atenția că revoluția socialistă și instrumentul ei, dictatura proletară, pe lângă esența lor generală, de clasă, au particularități determinate de specificul condițiilor diferitelor țări. „...În fiecare țară — spunea Lenin — revoluția își urmează calea ei proprie...“ Ea „nu se desfășoară atât de simplu încât să urmeze pretutindeni în toate țările una și aceeași cale; dacă ar fi fost așa am fi învinși de mult“⁸. Lenin atrăgea atenția că principiul general al dictaturii proletariatului trebuie adaptat „la deosebirile naționale și național-statale“⁹.

În jumătatea de secol care a trecut de la cucerirea puterii de către clasa muncitoare din Rusia au apărut noi state de dictatură a proletariatului. În țările socialiste statul a evoluat în funcție de dezvoltarea generală a relațiilor socialiste. Dar toate statele socialiste posedă o trăsătură esențială, hotărâtoare — sînt instrumente ale făuririi noii orînduiri sociale. În fiecare țară socialistă, statul socialist se caracterizează totodată prin trăsături ce decurg din calea și stadiul de dezvoltare, din problemele specifice ale țării respective. Construcția de stat în țările în care socialismul s-a instaurat în ultimele decenii aduce importante elemente noi în teoria și practica marxist-leninistă, reprezintă un bogat izvor de învățăminte într-o problemă fundamentală a mișcării muncitorești.

★

V. I. Lenin formulase încă înainte de 1917 ideea posibilității revoluției socialiste într-o singură țară. În momentul izbucnirii Revoluției din Octombrie și apoi în primii ani ai Puterii sovietice, în rîndurile Partidului bolșevic și ale mișcării revoluționare internaționale era larg răspîndită părerea că în condițiile războiului imperialist mondial și ale urmărilor sale dezastruoase, la

⁸ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 37, București, Editura politică, 1965, p. 123.

⁹ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 41, București, Editura politică, 1966, p. 77.

scurt timp după victoria Revoluției Socialiste din Rusia, vor urma revoluții socialiste biruitoare în celelalte țări. Viața a adus corective acestei păreri. La Congresul al X-lea al P.C. (b) din Rusia, Lenin preciza : „În acești trei ani am învățat să înțelegem că a miza pe revoluția internațională nu înseamnă a conta pe o perioadă determinată și că ritmul dezvoltării, care devine din ce în ce mai rapid, poate să aducă în primăvară revoluția, dar poate și să n-o aducă”¹⁰. Revoluția Socialistă din Rusia n-a fost urmată de îndată de revoluții socialiste victorioase în alte țări. Dar pe baza contradicțiilor sociale interne din țările capitaliste și sub impulsul exemplului dat de Revoluția din Octombrie s-a desfășurat un puternic avânt al luptelor revoluționare pe plan internațional. Este adevărat că de pe urma evenimentelor din Rusia au tras învățăminte și forțele reacționare, care și-au intensificat eforturile și și-au diversificat metodele în vederea zăgăzuirii mișcărilor populare, a evitării unei noi rupturi a lanțului capitalist. Dar cu toate că și-au menținut dominația pe cinci șesimi din suprafața globului, clasele exploatatoare n-au putut împiedica creșterea furtunoasă a acțiunilor revoluționare. În șirul marilor lupte care în 1917—1923 au zguduit țările capitaliste se înscriu : revoluțiile burghezo-democratice din toamna anului 1918 care au sfârșit monarhia habsburgică și au răsturnat imperiul Hohenzollernilor ; revoluția proletară din 1919 din Ungaria ; luptele armate ale proletariatului german (din ianuarie 1919, de la Berlin ; din octombrie 1923, de la Hamburg ș.a.) ; instaurarea puterii muncitorești într-un șir de provincii și orașe din Germania (în ianuarie 1919 la Bremen, în februarie 1919 la Augsburg, în martie 1919 în Bavaria, în octombrie 1923 în Saxonia și Turingia) ; revoluția proletară din ianuarie 1918 din Finlanda ; rășcoalele din septembrie 1918 și din septembrie 1923 din Bulgaria ; rășcoala din Cracovia (noiembrie 1923) ; luptele revoluționare din România din 1918—1920, care au culminat cu greva generală din octombrie 1920 ; grevele din Italia, Franța, Anglia, S.U.A., Japonia, Argentina, Iugoslavia, Cehoslovacia. Aceste lupte au sporit experiența mișcării muncitorești internaționale cu noi forme de organizare și de luptă adaptate condițiilor concrete. În România, de pildă, în anii 1918—1920 a apărut noua formă de organizare a proletariatului, consiliile muncitorești, alcătuite din reprezentanți ai tuturor muncitorilor dintr-o întreprindere. S-a îmbogățit de asemenea tezaurul învățaturii marxiste cu noi teze teoretice bazate pe generalizarea concluziilor desprinse din practica mărețelor acțiuni revoluționare desfășurate în diferite țări în anii 1918—1920.

O parte integrantă a avântului revoluționar din anii 1918—1920, o strălucită manifestare a internaționalismului proletar a fost puternica mișcare de solidaritate cu prima revoluție socialistă din istorie. Atacată din toate părțile de dușmani, tinăra putere muncitorească-țăărănească din Rusia n-a rămas totuși izolată pe arena internațională. Ea s-a bucurat de simpatia unor largi curente ale opiniei publice internaționale, de sprijinul activ al forțelor progresiste din multe țări. Printre momentele principale ale mișcării internaționale de solidaritate cu Revoluția din Octombrie s-au înscris rășcoalele marinarilor francezi din flota Mării Negre (aprilie 1919) și de la Toulon (iunie 1919), intrarea în rîndurile Armatei Roșii și ale partizanilor roșii a unui important număr de prizonieri și alți cetățeni aparținînd unor state străine, printre care și români ; grevele și demonstrațiile de solidaritate cu Rusia sovietică (amintim greva din 21 iulie 1919 care în România a avut o deosebită amploare), acțiunea comi-

¹⁰ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 32, București, Editura politică, 1956, p. 170.

tetelor de ajutorare a Rusiei sovietice; luările de poziție în favoarea acestora ale personalităților vieții publice și culturale. Ostilitatea generală față de război a maselor oboșite de războiul imperialist mondial a avut de asemenea un mare rol în eșecul planurilor de intervenție armată contra Rusiei sovietice.

La ședința din 27 iulie 1919 a Consiliului Suprem al Conferinței de pace de la Paris, W. Wilson, președintele S.U.A., discutând problema intervenției în Rusia, declara: „Armatele de altfel se pot impregna de bolșevismul cu a căror combatere ar fi însărcinate. Un germen de simpatie există între forțele a căror ciocnire s-ar dori”¹¹. În iulie 1919, la consfătuirea reprezentanților celor patru mari puteri, delegatul italian Crespi, referindu-se la imposibilitatea guvernului său de a furniza trupe pentru o intervenție contrarevoluționară, arăta: „Este un moment critic în Italia, o știe toată lumea. Bolșevicii ne amenință dacă intervenim nu contează unde împotriva bolșevismului”¹². De altfel, într-o lucrare apărută recent în Occident referitor la acestea se arată: „Identificarea cauzei muncitorești și a păcii, în general, cu supraviețuirea regimului sovietic a împiedicat deci guvernele aliate să urmărească o politică eficientă în favoarea antibolșevicilor”¹³.

Rusia sovietică a înfrînt intervenția Antantei, deși aceasta beneficia de un potențial militar mult mai mare pentru că, așa cum arăta Lenin în 1920, imperialiștii erau dezbrățați de contradicții, iar „Muncitorii și țăranii din statele capitaliste n-au putut fi constrânși să lupte împotriva noastră... Am avut într-adevăr drept aliați masele asuprite din fiecare țară capitalistă, fiindcă aceste mase au zădărnicit războiul contra Țării Sovietice”¹⁴.

Mișcarea muncitorească și democratică internațională a dat astfel un ajutor frățesc Revoluției din Octombrie, a adus o contribuție prețioasă la eșecul intervenției antisovietice și la asigurarea condițiilor menținerii puterii proletare în Rusia.

★

După zdrobirea intervenționiștilor și albgardiștilor eforturile Țării Sovietice s-au putut concentra spre munca pașnică de edificare a noilor relații sociale. Sarcina de a da primul exemplu de construire a socialismului în Rusia era extrem de complicată. Înapoierea economică impunea revoluției socialiste din Rusia să rezolve problema esențială a industrializării pe care în țările avansate o înfăptuise capitalismul. Acumularea fondurilor necesare creării și dezvoltării unei industrii noi, avansate și, corespunzător cu aceasta, organizarea unei agriculturi moderne, mecanizate, atragerea în industrie și transformarea în muncitori industriali a milioane de oameni proveniți din păturile nemuncitorești ale populației, crearea și dezvoltarea disciplinei și deprinderilor de muncă cerute de tehnica modernă au impus oamenilor muncii sacrificii suplimentare, cerute de situația specială a Rusiei. Caracterul predominant țărănesc al Rusiei imediat după victoria Revoluției din Octombrie, moștenirea nefastă pe care multi-

¹¹ *Les délibérations du conseil de quatre. Notes de l'officier interprète Paul Montoux*, Paris, 1955, p. 55.

¹² Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, fond 71/914, E. 2, Pacea generală, diverse, dosar V, fila 7.

¹³ M. Beloff, *L'U.R.S.S. et l'Europe*, în: *L'Europe du XIX-e et XX-e siècle...*, vol. II, p. 854.

¹⁴ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 42, București, Editura politică, 1966, p. 22.

seculara apăsare a autocrației țariste a lăsat-o în toate sectoarele vieții sociale, discrepanțele dintre stadiile de dezvoltare a diverselor națiuni ce au alcătuit Uniunea Sovietică, faptul că aceasta era atunci singura țară socialistă — toate aceste condiții excepțional de grele nu puteau să nu se resimtă asupra cursului construcției socialiste în U.R.S.S. În ciuda acestor greutăți, construcția socialistă în Uniunea Sovietică, înfăptuită sub conducerea partidului comunist, a înregistrat succese istorice care au demonstrat superioritatea orînduirii socialiste asupra celei capitaliste.

Socialismul a deschis cîmp larg valorificării tuturor resurselor țării. Dintr-o țară agrară înapoiată, Rusia s-a transformat într-o mare putere industrială, cu o industrie grea capabilă să asigure dezvoltarea în ritm rapid a tuturor ramurilor economiei naționale. Revoluția din Octombrie a deschis astfel, pentru prima oară în istorie, calea unui nou tip de industrializare, bazată pe forțele proprii ale poporului eliberat de exploatarea capitalistă. Această cale — dezvoltarea industriei proprii și a pivotului ei, industria constructoare de mașini — a fost pusă în centrul politicii lor economice și de celelalte țări socialiste, preocupate de folosirea cît mai eficientă a resurselor naționale.

Revoluția din Octombrie a deschis, totodată, drumul rezolvării în chip nou a problemei pămîntului și a problemei țărănimii considerată de mulți drept un bastion al luptei împotriva socialismului. Aplicarea „Decretului asupra pămîntului” a lichidat proprietatea moșierească și a trecut întregul pămînt în folosința gratuită a țărănimii. Naționalizarea solului, prevăzută de Decret, corespundea condițiilor din Rusia. În alte țări, în care, ca și în Rusia, s-a menținut proprietatea moșierească, naționalizarea solului nu era — și nu este încă — o cerință a realității sociale. După Revoluția din Octombrie, lichidarea proprietății moșierești a fost înfăptuită în alte țări de revoluția burghezo-democratică, condusă de proletariat, nu de revoluția socialistă. Dar indiferent de forma concretă, adaptată condițiilor Rusiei, de lichidare a proprietății moșierești, „Decretul asupra pămîntului” a avut un larg răsunset internațional, punînd în lumină capacitatea și interesul proletariatului de a da întregul pămînt țăranilor, a înlesnit lupta pentru alianța clasei muncitoare cu țărăimea.

Revoluția din Octombrie, instaurarea statului proletar, instrument al construirii socialismului, socializarea băncilor, industriei, transportului au creat premisele înfăptuirii planului cooperatist al lui Lenin de unire a micilor gospodării țărănești în cooperative agricole de producție. Experiența celorlalte țări care s-au desprins din sistemul capitalist a verificat faptul că transformarea socialistă a agriculturii, în etape și forme potrivite cu dezvoltarea diferită a agriculturii din fiecare țară, constituie o parte inalienabilă a procesului de făurire a noii orînduirii.

Revoluționarea relațiilor de producție în U.R.S.S. a fost însoțită de o profundă revoluție culturală. Lenin a subliniat în repetate rînduri că marxismul, comunismul se bazează pe întreaga dezvoltare a culturii umane. Preluînd în mod critic realizările culturale valoroase ale trecutului, dîndu-le un conținut nou prin integrarea lor organică în noua cultură întemeiată pe concepția marxist-leninistă, iar pe de altă parte creînd noi relații sociale, socialismul a deschis larg accesul maselor spre cultură.

Uniunea Sovietică are o contribuție importantă la revoluția tehnică-științifică contemporană. Succesele obținute în construcția socialistă de U.R.S.S., călăuzită de P.C.U.S., ca și succesele construcției din celelalte țări socialiste oglindesc superioritatea socialismului asupra capitalismului, intrarea omenirii în noua epocă a trecerii la comunism.

Socialismul a ieșit din cadrul unei singure țări, a devenit azi un sistem mondial care cuprinde, pe lângă Uniunea Sovietică, încă 13 state : Albania, Bulgaria, Cehoslovacia, China, Republica Populară Democrată Coreeană, Cuba, Republica Democrată Germană, Iugoslavia, Mongolia, România, Polonia, Ungaria, Republica Democrată Vietnam.

Sistemul mondial socialist — confirmare a vitalității și viitorului noii orînduiri sociale inaugurate de Revoluția din Octombrie — reprezintă principala forță a progresului social în zilele noastre, exercită o influență crescîndă asupra întregii dezvoltări sociale actuale.

Dezvoltarea socială în țările capitaliste confirmă, de asemenea, că odată cu Revoluția din Octombrie a început era destrămării imperialismului pe plan mondial. Trecerea capitalismului în stadiul monopolist, caracterul său parazitar nu înseamnă anihilarea oricărei dezvoltări a forțelor de producție în capitalism. Așa cum sublinia Marx, existența capitalismului nu este posibilă fără revoluționarea continuă a modului de producție. Revoluția tehnică-științifică din zilele noastre se dezvoltă simultan, atît în țările socialiste, cît și în cele capitaliste. Dar revoluția tehnică-științifică, strînsa împletire dintre monopolurile particulare și aparatul de stat, departe de a desființa de la sine societatea capitalistă, accentuează contradicția dintre caracterul social al producției și caracterul privat al proprietății asupra mijloacelor de producție.

În țările capitaliste se dezvoltă forțele sociale care militează pentru trecerea la socialism. Partidele comuniste, avangarda mișcărilor revoluționare și progresiste, își sporesc influența în viața socială, se călesc, acumulează experiență în conducerea acțiunilor oamenilor muncii. Cîștigă teren ideea unității între comuniști și socialiști, ideea închegării unui larg front de luptă împotriva dominației monopolurilor, pentru apărarea intereselor celor mai diferite pături sociale.

Dezvoltarea premiselor trecerii de la capitalism la socialism pe plan mondial nu înseamnă că imperialismul, care mai dispune încă de un potențial ce nu trebuie subapreciat, este dispus să-și cedeze pozițiile fără luptă. Apoi, victoria noii orînduiri sociale în țările sistemului socialist nu înseamnă rezolvarea de la sine a tuturor problemelor sociale. În socialism, ca în oricare orînduire socială, acționează lupta între vechi și nou, se manifestă contradicții, fără de care nu există mers înainte. Dar orînduirii socialiste îi este proprie prezența premiselor obiective pentru evitarea transformării contradicțiilor care împing înainte această societate în contradicții antagoniste. Partidului marxist-leninist îi revine misiunea de a folosi în mod corespunzător aceste premise, de a stimula și conduce procesul neîntrerupt de perfecționare a relațiilor sociale.

Succesele construcției socialiste reprezintă principala cale prin care fiecare țară a sistemului socialist își aduce contribuția la întărirea sistemului socialist în ansamblul lui, la stimularea luptei pentru socialism în întreaga lume — la accelerarea procesului care caracterizează noua eră inaugurată în istoria universală de Revoluția din Octombrie : trecerea de la capitalism la socialism.

■

Revoluția din Octombrie, al cărei obiectiv a fost desființarea oricărei exploatare a omului de către om, a inaugurat o cotitură nu numai în domeniul raporturilor între clase, dar și în domeniul relațiilor dintre națiuni. Una din revendicările fundamentale ale revoluției a fost înfăptuirea egalității în drep-

turi între națiuni. „Declarația drepturilor popoarelor din Rusia“ adoptată de guvernul sovietic la 15 noiembrie 1917 proclama egalitatea și suveranitatea popoarelor din Rusia, dreptul națiunilor la autodeterminare pînă la formare de state separate, desființarea oricăror privilegii și discriminări naționale sau național-religioase, dreptul de dezvoltare liberă a minorităților naționale și grupurilor etnice.

Trebuie spus că pînă la Revoluția din Octombrie, și chiar în primii ani după victoria ei, în mișcarea muncitorească internațională se întâlneau unele teze potrivit cărora trecerea la socialism va fi însoțită de un proces de rapidă dispariție a națiunilor. Practica a demonstrat însă că pentru o perioadă îndelungată după victoria revoluției proletare, dezvoltarea națiunii constituie o cerință a construirii și dezvoltării societății socialiste.

Proclamînd dreptul la autodeterminare națională a tuturor popoarelor, atît al celor din Europa cît și al celor din colonii sau țări dependente, Revoluția din Octombrie a însemnat un moment hotărîtor în procesul de unire a mișcării socialiste, a clasei muncitoare cu lupta de eliberare națională a tuturor popoarelor asuprite împotriva dușmanului comun — capitalismul imperialist.

Revoluția din Octombrie a avut un puternic ecou în rîndurile națiunilor subjugate. „Decretul asupra păcii“ și „Declarația drepturilor popoarelor din Rusia“ au devenit repede cunoscute de popoarele subjugate sau dezmembrate de marile puteri imperialiste. Victoria Revoluției din Octombrie a stimulat lupta pentru eliberare și unire națională a popoarelor din centrul și răsăritul Europei. Mișcările națiunilor asuprite din Austro-Ungaria aflate în ascensiune încă de la sfîrșitul secolului al XIX-lea iau o dezvoltare nouă, revoluționară. Lupta popoarelor asuprite a sfărîmat Imperiul habsburgic. În condițiile create de Revoluția din Octombrie și de prăbușirea Imperiului habsburgic s-au format statele independente Cehoslovacia, Polonia ș.a. S-a desăvîrșit procesul de formare a unor state naționale ca România, Iugoslavia.

Revoluția din Octombrie a fost urmată, de asemenea, de un val de lupte ale popoarelor coloniale. Dintre acestea amintim : răscoala de eliberare națională împotriva ocupanților japonezi din Coreea în martie 1919 din Coreea ; răscoalele anticoloniale din Egipt, din martie 1919 și de la sfîrșitul anului 1921 ; războiul de independență al Afganistanului început la 3 mai 1919 ; mișcarea de la 4 mai 1919 din China ; răscoala anticolonialistă din Maroc. În 1921 a învins revoluția populară mongolă. Aceste evenimente au îmbogățit formele de acțiune și ideile teoretice ale mișcării revoluționare în problema luptei pentru eliberarea națiunilor asuprite.

După cel de-al doilea război mondial în țările în care hegemonia mișcărilor de eliberare națională au avut-o comuniștii, asuprirea colonială a fost lichidată radical și s-au creat premisele trecerii la revoluția socialistă. Revoluția antiimperialistă, antifeudală și apoi înfăptuirea revoluției socialiste în China au însemnat o nouă victorie a forțelor revoluționare și progresiste din întreaga lume. Noi lovituri au fost date imperialismului prin victoria altor două revoluții socialiste în Asia — constituirea R.P.D. Coreene și R.D. Vietnam.

Constituirea și întărirea sistemului mondial socialist au exercitat și exercită o influență profundă asupra mișcării de eliberare a popoarelor de sub jugul colonialismului. Spre sfîrșitul deceniului al șaselea, revoluția democratică, antiimperialistă din Cuba a învins și s-a transformat în revoluție socialistă victorioasă.

Generația noastră asistă nu numai la desprinderea unei țări sau a alteia din lanțurile colonialismului, ci la însăși destrămarea sistemului colonial al imperialismului. Prăbușirea sistemului colonial al imperialismului — proces ce încununează lovitura dată sistemului colonial de Revoluția din Octombrie constituie simptomul unei noi etape a crizei generale a capitalismului.

Schimbările calitative care s-au produs în dezvoltarea luptei de eliberare națională a popoarelor din colonii și creșterea rolului său internațional sînt indisolubil legate de dezvoltarea sistemului mondial socialist și a mișcării muncitorești din țările capitaliste, care creează condiții favorabile luptei anticolonialiste. Mișcarea contemporană de eliberare națională subminează sistemul mondial al capitalismului, aduce o contribuție esențială la lupta împotriva imperialismului, pentru pace și progres social, integrîndu-se, prin aceasta, în procesul revoluționar mondial.

Sprîjinul pe care mișcarea de eliberare națională îl găsește astăzi la statele sistemului socialist a ridicat pe o treaptă superioară procesul inaugurat de Revoluția din Octombrie, procesul unirii efective a mișcărilor de eliberare de sub asuprirea național-colonială cu lupta pentru socialism.

În dezvoltarea națiunilor socialiste, în avîntul și victoriile mișcărilor de eliberare națională se manifestă creșterea importanței națiunii în viața contemporană. Sistemului socialist mondial îi este proprie existența premiselor obiective pentru libera dezvoltare a fiecărei națiuni în interesul cauzei comune. „Superioritatea sistemului socialist se afirmă în capacitatea de a asigura dezvoltarea liberă și independentă a fiecărei națiuni socialiste, relații de egalitate deplină în drepturi între ele, înflorirea fiecăreia în interesul progresului general“¹⁵.

*

Crearea unui stat socialist pe a șasea parte a pămîntului, apariția sistemului socialist mondial au adus o epocă nouă și în relațiile interstatale.

O problemă fundamentală a relațiilor între state este cea a păcii și a războiului. Orînduirilor bazate pe exploatarea omului de către om, generatoare de războaie, socialismul le opune perspectiva eliminării cauzelor războaielor în viața omenirii. A rămas pentru totdeauna în istorie „Decretul asupra păcii“. În plin măcel imperialist s-a auzit glasul tînărului stat socialist, care propunea tuturor guvernelor și popoarelor imediata încetare a ostilităților și începerea tratativelor pentru încheierea unei păci generale, democratice. Ideea care străbătea ca un fir roșu „Decretul asupra păcii“ era aceea că o pace generală, democratică implică respectarea dreptului fiecărei națiuni de a-și rezolva în mod liber problema apartenenței de stat, de a avea un stat propriu.

În același timp, în fața primului stat socialist din istorie s-a pus problema relațiilor cu statele capitaliste și în general cu statele bazate pe exploatare. În-

¹⁵ Nicolae Ceaușescu, *Expunerea cu privire la politica partidului și guvernului în problemele internaționale actuale*, în „Dezbaterile sesiunii Marii Adunări Naționale din 24—26 iulie 1967 cu privire la politica externă a României socialiste“, București, Editura politică, 1967, p. 13.

suși „Decretul asupra păcii” arăta că noul stat socialist considera posibile relații pașnice cu țările capitaliste. În februarie 1918, celor care preconizau un război pentru „stimularea” revoluției internaționale, Lenin le răspundea: „O asemenea «teorie» ar fi în totală contradicție cu marxismul, care întotdeauna a negat «stimularea» revoluțiilor, acestea dezvoltându-se pe măsură ce se ascut și se coc contradicțiile de clasă care dau naștere revoluțiilor”¹⁶.

După înfrângerea intervenționiștilor și alb-gardiștilor Lenin a arătat că a început o perioadă în care coexistența pașnică a Republicii Sovietice cu statele capitaliste devenise posibilă: „...Am reușit să ne creăm condiții în care putem exista alături de puterile capitaliste, care sînt acum nevoite să întrețină relații comerciale cu noi”¹⁷.

Crearea sistemului socialist mondial a însemnat apariția unor noi procese în evoluția relațiilor interstatale.

Țările sistemului socialist sînt unite prin comunitatea orînduirii lor sociale, prin țelurile comune ale luptei antiimperialiste, prin ideologia lor comună. În timp ce imperialismul generează în mod necesar relații de inegalitate între state, socialismul creează posibilitatea conviețuirii frățești a statelor socialiste. „Importanța istorică și forța de influențare a relațiilor dintre țările socialiste rezidă în așezarea lor pe principiile marxist-leniniste ale internaționalismului socialist, ale egalității în drepturi, avantajului reciproc și întraajutorării tovarășești, ale respectării independenței și suveranității naționale și neamestecului în treburile interne”¹⁸. Dezvoltarea pe baza acestor principii a colaborării între statele socialiste — în toate domeniile — este o necesitate obiectivă a progresului social.

Marea varietate a condițiilor în care se dezvoltă diferitele țări socialiste poate da naștere între aceste țări la deosebiri de vederi în legătură cu probleme ale relațiilor din cadrul sistemului socialist și ale vieții contemporane în general. Dar ceea ce unește țările socialiste reprezintă elementul hotărîtor care în mod inevitabil se va dovedi, mai devreme sau mai târziu, a fi mai puternic decît divergențele de păreri, ce vor fi în cele din urmă, într-o formă sau alta, înlăturate de viață.

Existența în lumea contemporană a statelor cu orînduiri sociale diferite, pericolul transformării conflictelor dintre state într-un distrugător război racheto-nuclear mondial și mai ales cerința imperioasă a progresului social de a se intensifica circuitul schimbului de valori materiale și culturale — toate aceste condiții ale lumii contemporane creează necesitatea ca statele socialiste să-și extindă bunele relații cu statele care au altă orînduire socială. Statele socialiste sînt profund interesate în lărgirea relațiilor economice, culturale, tehnice-științifice cu statele care au altă orînduire socială, în desfășurarea unor acțiuni comune în interesul păcii și securității internaționale.

Coexistența pașnică înseamnă însă respectarea egalității în drepturi între state, dreptul de liberă dezvoltare a fiecărui popor. Ea nu poate însemna ștergerea deosebirilor economice și ideologice dintre cele două sisteme sau accepta-

¹⁶ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 35, București, Editura politică, 1966, p. 417.

¹⁷ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 42, București, Editura politică, 1966, p. 22.

¹⁸ Nicolae Ceaușescu, *Op. cit.*, p. 27.

rea pretențiilor expansioniste ale imperialismului, a cărui natură agresivă nu s-a schimbat. Ea implică vigilență ideologică și politică din partea forțelor progresiste, combaterea ideologiei reacționare, luptă împotriva provocărilor și agresiunilor dezlănțuite de imperialiști.

O realitate nouă constituie statele create pe ruinele imperiilor coloniale. Statele „lumii a treia“, care promovează o politică de sine stătătoare, constituie un factor important al dezvoltării acțiunilor consacrate salvagărdării păcii și independenței tuturor popoarelor. Strângerea legăturilor de prietenie între statele socialiste și statele care luptă pentru consolidarea independenței naționale și lichidarea moștenirii colonialismului reprezintă unul din factorii determinanți ai relațiilor internaționale contemporane.

O trăsătură a epocii actuale o constituie și participarea tot mai intensă a țărilor mici și mijlocii la rezolvarea problemelor vieții internaționale. Tot mai multe state mijlocii și mici se manifestă de sine stătător pe arena mondială, se ridică împotriva oricăror forme de dominație, refuză de a mai fi pionii în serviciul intereselor marilor puteri imperialiste. Acest fapt se integrează în complexul condițiilor ce înlesnesc astăzi dezvoltarea procesului revoluționar mondial.

Imensele breșe create în sistemul imperialist mondial mai întâi de Revoluția din Octombrie, apoi de celelalte revoluții socialiste au deschis larg accesul pe arena internațională a unor forțe proaspete care au slăbit influența imperialismului asupra relațiilor între state, au impulsionat procesele ce contribuie la dezvoltarea raporturilor interstatale bazate pe recunoașterea egalității în drepturi, pe eforturile de apărare a păcii, de promovare a colaborării între popoare.

Revoluția din Octombrie — pregătită, organizată și condusă de Partidul bolșevic — a scos în deosebită lumină rolul decisiv al partidului marxist în lupta de eliberare a clasei muncitoare. Victoria revoluției proletare și construirea socialismului într-o țară cum era imensa și înapoiata Rusie și în legătură cu aceasta rezolvarea unor probleme ce multora le păreau insolubile au fost posibile datorită teoriei marxist-leniniste, care a călăuzit Partidul Comunist al Uniunii Sovietice. Efortul permanent de a se lega de mase, de a răspunde năzuințelor poporului și de a găsi metodele cele mai potrivite pentru dezvoltarea activității revoluționare a celor mai largi pături de oameni ai muncii străbate ca un fir roșu întreaga activitate a P.C.U.S. „În masa poporului — spunea Lenin — sîntem ca o picătură de apă, dar putem conduce numai cînd exprimăm just ceea ce simte poporul ; fără asta nu putem conduce proletariatul, masele. Legătura indestructibilă între partidul revoluționar și mase presupune aplicarea principiilor generale ale socialismului științific la specificul situației și tradițiilor fiecărei țări... Întotdeauna sarcina constă în a ști să aplici principiile generale și fundamentale ale comunismului la relațiile specifice dintre clase și partide, la ceea ce este specific în dezvoltarea obiectivă spre comunism, la particularitățile fiecărei țări în parte pe care trebuie să știi să le studiezi, să le descoperi, să le presupui...“ ¹⁹

¹⁹ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 41, București, Editura politică, 1966, p. 77.

Revoluția din Octombrie a atras atenția mișcării muncitorești internaționale asupra unor probleme esențiale generale, care, în forme proprii particularităților naționale ale diferitelor țări, se pun în lupta pentru trecerea la socialism. Constituirea unui partid de tip nou consecvent revoluționar, încheierea, sub conducerea proletariatului, a unor largi coaliții ale forțelor sociale interesate în rezolvarea sarcinilor revoluționare, înlăturarea puterii claselor exploatare, instaurarea dictaturii proletare, a unei puteri capabile să zdrobească împotrivirea claselor răsturnate și să devină un instrument al construcției socialismului, trecerea mării industriei, a principalelor mijloace de transport, a băncilor, în proprietatea întregului popor, unirea micilor gospodării țărănești în cooperative agricole de producție, înfăptuirea revoluției culturale pe baza însușirii și dezvoltării celor mai înalte valori culturale deja create de omenire, asigurarea liberei dezvoltări a fiecărei națiuni — acestea sînt unele din trăsăturile generale ale trecerii la socialism — care, puse prima oară în lumină de Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, au fost confirmate, în forme concrete, variind de la țară la țară, de revoluțiile socialiste ce au triumfat în ultimele două decenii. Analizînd experiența și problemele primilor ani de revoluție, Lenin a elaborat principiile fundamentale ale construirii socialismului și comunismului, dezvoltînd din acest punct de vedere învățătura marxistă.

Victoria Revoluției din Octombrie a fost o victorie a marxismului revoluționar, a marxism-leninismului asupra reformismului. Principala concluzie pe care ea a sugerat-o curentului revoluționar din mișcarea muncitorească internațională a fost că pentru înfăptuirea propriei eliberări de sub orice exploatare, clasa muncitoare din fiecare țară trebuie să fie condusă de un partid consecvent revoluționar, înarmat cu învățătura marxist-leninistă. Încă din anii imediat următori Revoluției din Octombrie au luat ființă partide comuniste în diferite țări, fie prin desprinderea unei minorități mai mult sau mai puțin însemnate din partidul social-democrat (Germania, Italia), fie prin hotărîrea majorității socialiștilor de a transforma partidul social-democrat în partid comunist (România), fie prin înființarea de la început a partidului comunist acolo unde nu existase pînă atunci partid socialist (China). Pe măsura dezvoltării mișcării revoluționare s-au creat noi partide comuniste, numărul lor ajungînd astăzi la aproape nouăzeci.

Dezvoltarea partidelor comuniste constituie un proces deosebit de complex. Progresul fiecărui partid comunist este indisolubil legat de efortul de a dezvolta ideile marxism-leninismului în lumina neîntreruptei deveniri a realității istorice și de a le înfăptui în condițiile concrete ale vieții sociale. Elaborînd o politică creatoare, singura în măsură să rezolve cerințele dezvoltării sociale, ținînd seama, în activitatea lor, de noile fenomene ce apar în societate, de originalitatea situației din țara sa, fiecare partid comunist își aduce contribuția proprie la îmbogățirea tezaurului comun al învățăturii marxist-leniniste, al experiențelor luptei pentru socialism. Studiarea plină de grijă a experienței, teoretice și practice, a celorlalte partide comuniste este necesară fiecărui partid care și-a asumat misiunea de a conduce făurirea noii orînduiri sociale. Orice transpunere mecanică, orice ignorare a condițiilor și particularităților concrete proprii nu pot decît să dăuneze activității unui partid comunist. Politica

realistă, științifică trebuie să ia în considerare împrejurările specifice, deosebite de la țară la țară.

Pornind tocmai de la condițiile concrete ale României, Partidul Comunist Român a reușit să înfăptuiască coalizarea forțelor patriotice antihitleriste, să folosească divergențele și contradicțiile din sînul claselor exploatare, să organizeze și să conducă insurecția victorioasă din august 1944. Clasicii marxismului au fundamentat din punct de vedere teoretic necesitatea trecerii de la revoluția burghezo-democratică la revoluția socialistă. Evident, particularitățile concrete în care această trecere a devenit posibilă, din punct de vedere obiectiv, în condițiile specifice de după cel de-al doilea război mondial nu puteau fi prevăzute în operele clasicilor marxismului. A revenit astfel Partidului Comunist Român sarcina de a stabili și duce la înfăptuire politica adecvată situației concret-istorice din România. Elaborarea unui program de largi transformări democratice în care revendicările antif feudale se îmbinau cu revendicări naționale, antiimperialiste, antifasciste, larg democratice și în același timp intensă activitate desfășurată din primele zile de după eliberare pentru întărirea rîndurilor sale au permis partidului comunist să întărească alianța proletariatului cu țărănimea, să realizeze o largă coaliție a forțelor democratice — Frontul Național Democrat —, să divizeze lagărul burgheziei, să inițieze o largă și furtunoasă ridicare a maselor. Aceasta a asigurat instaurarea guvernului democratic de la 6 martie 1945. Ca urmare, trecerea de la etapa burghezo-democratică la etapa socialistă a revoluției s-a înfăptuit în țara noastră în condițiile în care încă din prima etapă forța hotărîtoare în guvern a fost proletariatul, particularitate care a înlesnit desfășurarea procesului revoluționar.

Aplicarea creatoare a principiilor marxism-leninismului la condițiile României a fost ridicată de partid pe o nouă treaptă odată cu trecerea la construirea socialismului. Asigurarea neîntreruptă a unor ritmuri înalte de dezvoltare a industriei și în primul rînd a industriei grele, cu ramura ei decisivă construcția de mașini, se bazează pe concluziile trase de partid din analiza aprofundată a stadiului și necesităților dezvoltării României. În ce privește înfăptuirea cooperativizării agriculturii pe baza teoriei leniniste partidul a adoptat forme și modalități cerute de specificul satului românesc. Procesul cooperativizării a avut loc treptat, o mare importanță revenind, în această transformare, formelor cooperatiste simple, de tranziție, inspirate de tradițiile de muncă și unire în producție ale țărănimii din țara noastră. Atrăgînd țărănimea pe calea socialismului, partidul a rezolvat totodată problemele specifice privind țărănimea înstărită, îngrădind posibilitățile ei de exploatare și apoi creînd condiții pentru ca aceasta să pășească, la rîndul ei, pe calea cooperativizării.

Analiza și descifrarea complexului tablou social dintr-o țară, elaborarea liniei politice în funcție de particularitățile statale și naționale, sesizarea și utilizarea rapidă a condițiilor prielnice marilor acțiuni revoluționare reprezintă pentru fiecare partid comunist cerințe inexorabile a căror îndeplinire a fost indicată de Revoluția din Octombrie, de revoluțiile socialiste victorioase care

i-au urmat drept izvor vital al succeselor luptei pentru comunism. Cheazăia succeselor partidelor comuniste este îmbinarea armonioasă a răspunderilor pentru soarta propriului popor cu internaționalismul proletar.

★

Cu toate greutățile temporare intervenite în dezvoltarea mișcării comuniste internaționale, uriașa forță a mișcării comuniste internaționale nu mai poate fi astăzi ignorată de nimeni.

Mișcarea comunistă internațională — cei 50 de milioane membri ai partidelor comuniste, zecile de milioane de membri ai organizațiilor care urmează pe comuniști, masele de sute de milioane de oameni care își sprijină, reprezintă cea mai influentă forță politică a contemporaneității, care grupează tot mai mult în jurul ei forțele progresiste și democratice. *Rolul de principală forță politică ce-l are astăzi în lume mișcarea comunistă internațională reprezintă încă o manifestare a caracterului — de trecere la socialism — al epocii contemporane inaugurate de Revoluția din Octombrie.*

Sărbătorind semicentenarul Revoluției din Octombrie, alături de toate forțele progresiste ale lumii, poporul român își manifestă și cu acest prilej sentimentele de prietenie și de stimă față de poporul sovietic și partidul său comunist, făuritorul primului stat socialist din lume.

Jumătate de secol în istoria omenirii este un interval de timp foarte scurt. Acest interval a fost însă suficient pentru a demonstra caracterul *irreversibil* al procesului trecerii de la capitalism la socialism și situarea acestui proces în centrul epocii noastre, ca principalul ei conținut.

Trecerea de la capitalism la socialism, inaugurată de Revoluția din Octombrie, nu reprezintă o înaintare lină, o succesiune neîntreruptă de marșuri triumfale. Ea reprezintă o succesiune de înfruntări și lupte în diverse forme, între forțele progresului și reacțiunii. Direcția generală a dezvoltării istorice, rezultatele ei de durată se înscriu pe drumul jalonat de Revoluția din Octombrie și de revoluțiile socialiste biruitoare care i-au urmat pe drumul victoriei socialismului.

REVOLUȚIA DIN OCTOMBRIE

și opinia publică progresistă din România

N. COPOIU

doctor în istorie

Luptele revoluționare ale proletariatului din numeroase țări, marile frământări și evenimente din lume au găsit un viu ecou și o caldă simpatie în rândurile clasei noastre muncitoare, ale poporului român.

România, așezată la răscrucea a numeroase drumuri continentale, s-a aflat nu numai geograficește în strinsă legătură cu lumea exterioară, dar și pe plan spiritual într-un permanent contact cu marile curențe de idei care au frământat omenirea. Mijloacele moderne de comunicație, dezvoltarea extraordinară a presei de toate genurile, condițiile proprii, specifice vieții social-politice din țara noastră au favorizat afirmarea unei opinii publice viguroase, informate și competente.

Victoria Marii Revoluții Socialiste din Rusia, care a zdruncinat din temelii vechiul edificiu social, inaugurând era revoluțiilor proletare victorioase, a produs o puternică eferescență în opinia publică din România. Vecinătatea celor două state, tradițiile legăturilor revoluționare ruso-române au amplificat interesul celor mai largi cercuri ale opiniei publice din România pentru noile realități din Rusia. Acest fapt s-a materializat în adunări publice, în dezbaterile din parlamentul țării și, mai ales, în presă, în pofida faptului că ideologia claselor dominante, exploatoare era profund ostilă bolșevismului.

Ecoul Marii Revoluții Socialiste din Octombrie în România, ca și în alte țări, trebuie apreciat ca un proces de informare, de prelucrare și de înțelegere de către cercuri largi ale opiniei publice, și în primul rând de cercurile muncitorești, a marilor principii revoluționare care se traduceau în viață în Rusia.

Interpretarea cea mai veridică, sensurile cele mai exacte ale desfășurării evenimentelor din Rusia după Revoluția din Octombrie le-a dat partidul socialist, partidul clasei muncitoare din România. În documentele sale oficiale, în presa pe care o edita, în activitatea publică, partidul socialiștilor români s-a solidarizat cu revoluția rusă, a sprijinit-o și a propagat în masele largi ale poporului român adevărul despre ea, relevând semnificația istorică și importanța ei internațională pentru dezvoltarea mișcării muncitorești. Prin aceasta, socialiștii români au adus o importantă contribuție la înțelegerea justă de către opinia publică din țară a problemelor majore ale Revoluției din Octombrie.

Un rol însemnat în această acțiune l-a îndeplinit presa socialistă din România, care avea o adevărată tradiție pe linia reflectării în paginile sale a mișcării revoluționare din alte țări, între care se înscria și lupta proletariatului rus de la începutul secolului nostru.

După dezlănțuirea războiului imperialist, presa muncitorească din țara noastră a salutat refuzul deputaților bolșevici de a vota creditele de război, exprimându-și speranța că proletariatul rus va folosi războiul pentru a grăbi revoluția. Într-un editorial al organului central al Partidului social-democrat, intitulat *Spre revoluție*, apărut în mai 1915, se scriau aceste rînduri prevestitoare: „Revoluția e astfel în mers în Rusia. Împrejurările o favorizează, o pregătesc. Și va veni și vremea cînd o vor face să izbucnească. Să salutăm revoluția care vine...”¹.

Intrarea României în război alături de Antantă (Franța, Anglia, Rusia) a contribuit la creșterea interesului opiniei publice de toate orientările față de frământările sociale din Rusia. Prezența, pe teritoriul Moldovei, a unor importante contingente ale Armatei ruse pe de o parte și evacuarea în Rusia a zeci de mii de români, printre care și mulți muncitori, pe de altă parte, au facilitat, într-o anumită măsură, cunoașterea realităților din Imperiul țarist.

În presa oficială din teritoriul ocupat de Puterile Centrale, ecoul evenimentelor revoluționare din Rusia a suferit interpretări corespunzătoare intereselor politice ale ocupanților germani, înclinați să vadă în frământările revoluționare din Rusia un factor important în grăbirea scoaterii acestei țări din război și, implicit, al victoriei lor. În acest spirit, presa oficială din București, cenzurată și îndrumată de autoritățile de ocupație, a publicat frecvent știri despre evenimentele din Rusia după revoluția din februarie. Aceste știri, preluate în special din presa țărilor neutre, erau difuzate de autoritățile de ocupație pentru a sublinia slăbiciunea Rusiei ca participant la război împotriva Puterilor Centrale în urma creșterii mișcării revoluționare, în fruntea căreia se aflau bolșevicii. Semnificația publicării unor informații și comentarii despre Revoluția rusă chiar în paginile ziarelor din Capitala țării, aflată sub ocupația dușmană, constă în aceea că, pînă și ziarele „Gazeta Bucureștiului” și „Lumina”, aflate în slujba ocupantului, n-au putut să ignore clocotul revoluționar care a dus la victoria proletariatului rus. Ziarul „Lumina” care apărea la București era condus de Constantin Stere, bun cunoscător al situației din Rusia. Iată, de pildă, ce scria C. Stere la 5 septembrie 1917 la rubrica sa „Din carnetul unui solitar”, sub titlul *Maximaliștii și Kerenski*: „Semnul vremii în Rusia de astăzi e goana feroce împotriva «maximaliștilor» (bolșeviki), care sînt învinuiți pentru înfrîngerea din Galiția, ca și pentru toată dezagregarea vieții publice”. Dar, adăuga autorul, „a desăvîrși o revoluție — și o revoluție nu numai politică, ci și socială — și, în același timp, a lua parte eficace la război n-ar fi în stare nici o țară din lume... În martie trecut, Rusia trebuia deci să se decidă: să renunțe la revoluție sau la război... Maximaliștii sînt cel puțin logici: ridicînd drapelul revoluției, ei reclamă și pacea...”².

Același ziar exprima părerea că evoluția situației politice din Rusia nu era în favoarea lui Kerenski, pe care îl ironiza că, instalîndu-se în palatele

¹ „Lupta zilnică” din 29 mai 1915.

² „Lumina” din 5 septembrie 1917.

foștilor țări, „a luat și limbajul predecesorilor săi“. Comentînd demagogia șefului Guvernului provizoriu și intențiile sale de a reprima mișcarea revoluționară, ziarul scria : „După detronarea țarului, ai fi crezut că Kerenski și ai săi au de gînd să îndeplinească cele mai îndrăznețe visuri socialiste. Se pare însă că acum Kerenski speră să se introneze el“³. În ziua următoare, referindu-se la faptul că „masele țărănești nu vor să «tacă»“ nici ele, ci, fără să aștepte hotărîrile Constituantei, „pun mîna cu volnicie pe moșii private“, ziarul „Lumina“ opina că „nu ar fi de mirare ca la Moscova să apună steaua lui Kerenski“⁴.

La rîndul său, organul de presă „Gazeta Bucureștilor“ publica frecvent știri despre mișcarea revoluționară din Rusia, despre V. I. Lenin. Sub titlul *Lenin la Petersburg* se releva sosirea lui V. I. Lenin în Petersburg, precum și faptul că guvernul provizoriu urmărea să-l aresteze⁵.

În condițiile izolării populației românești din teritoriul ocupat, aflată la discreția organelor de presă ale Puterilor Centrale, prezentau importanță chiar și palidele informații pe care le ofereau acestea despre situația politică din țările Antantei. Masele muncitorești, lipsite de ziare proprii, simțeau o nevoie acută de informații despre lupta proletariatului din alte țări. De aceea scurtele și trunchiatele informații despre activitatea bolșevicilor, a lui V. I. Lenin erau receptate cu aviditate în cercurile muncitorești, chiar dacă aceste informații proveneau din paginile ziarelor ocupanților, de altfel singurele canale de informații în acele împrejurări.

Mișcarea revoluționară din Rusia era urmărită cu viu interes și de opinia publică din Moldova. Cercurile muncitorești și socialiste din principalele orașe ale Moldovei păstrau un contact direct cu soldații revoluționari⁶, prin intermediul cărora erau la curent cu acțiunile de luptă ale proletariatului rus. După revoluția din februarie, cu toate că oficialitățile s-au străduit să prezinte denaturat sensul transformărilor din țara vecină, intelectualii democrați au salutat înlăturarea regimului țarist.

Prăbușirea țarismului a fost privită cu simpatie de opinia publică democratică din România. Chiar cercurile conducătoare, legănîndu-se în iluzia că înlăturarea țarului însemna numai schimbarea formei de guvernămînt a Rusiei, s-au bucurat că în urma revoluției din februarie puterea a revenit reprezentanților burgheziei și nu proletariatului, care se aflase în fruntea luptei revoluționare.

Ziarul „Evenimentul“, de nuanță conservatoare, care apărea la Iași, scria despre „schimbarea politică în forma de guvernare a imperiului rus“⁷, subliniind în unul din numerele următoare că „...trebuie să considerăm ca bine-venită mișcarea ce a avut loc și să dorim consolidarea grabnică și definitivă a noului regim“⁸.

Alte publicații burgheze relevau însemnătatea social-politică a revoluției din februarie în termeni mai puțin reținuți. „Revoluția rusă — se insera într-un articol apărut în ziarul „România“ —, în împrejurările și condițiile

³ „Lumina“ din 1 septembrie 1917.

⁴ „Lumina“ din 2 septembrie 1917.

⁵ „Gazeta Bucureștilor“ din 2 octombrie 1917.

⁶ Arhiva Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R. (în continuare Arhiva I.S.I.S.P.), fondul nr. 2, dosarul nr. 870, mapa 2, filele 116—117.

⁷ „Evenimentul“ din 11 martie 1917.

⁸ „Evenimentul“ din 16 martie 1917.

în care a izbucnit, devine cel mai considerabil eveniment istoric și politic de la Declarația drepturilor omului”⁹. Cîteva zile mai tîrziu, sub titlul „Democrația rusă”, același ziar scria: „Cu drept cuvînt revoluția rusă, care a smuls în cîteva zile din temelii seculare doctrine și instituțiuni ce păreau ferecate în încheieturile lor pentru multă vreme încă, a fost asemuită mării primeniri sociale de la începutul veacului trecut. Mai mult ca atunci, poate, urmările prodigioase ale unei atît de profunde zguduiri n-au să răsară dintr-o dată. Astfel de furtuni sînt ca acelea care răscolesc adîncul mărilor”.

În luna septembrie, „Mișcarea”, organul central al partidului liberal (guvernamental), avea o rubrică cvasipermanentă consacrată „evenimentelor din Rusia”. La această rubrică au apărut știri în legătură cu activitatea lui Lenin și a bolșevicilor ruși.

Din cele de mai sus rezultă că înainte de Revoluția din Octombrie opinia publică din România primea informații despre lupta partidului bolșevic condus de V. I. Lenin împotriva Guvernului provizoriu, pentru ieșirea Rusiei din război, pentru cucerirea puterii.

Victoria Revoluției Socialiste din Octombrie a stîrnit un val de entuziasm în rîndurile clasei muncitoare din România.

Ediția specială a ziarului „Lupta”, editat de socialiștii români evacuați la Odesa, apărută la aflarea știrii despre izbucnirea Revoluției din Octombrie, salutînd noua orînduire anunțată de revoluție, scria: „Popoarele mici cum sîntem noi nu au de ce să fie îngrijorate de această schimbare. Dimpotrivă, ea vine doar în numele principiilor celor mai largi de libertate și democrație proclamate de socialiști”¹⁰. „Lupta” a acordat o mare atenție celei mai vitale probleme — pacea —, a cărei rezolvare guvernul sovietic, condus de Lenin, a anunțat-o din prima zi. La 13 noiembrie, gazeta socialiștilor români a tipărit Decretul păcii, semnat de Lenin, și l-a multiplicat, sub formă de manifest, în 15 000 de exemplare¹¹. Decretul asupra pămîntului a fost, de asemenea, tipărit și popularizat de presa socialistă.

În teritoriul ocupat, Revoluția din Octombrie a fost întîmpinată cu entuziasm de cercurile revoluționare, care activau în ilegalitate. Deși acest entuziasm nu s-a exprimat în manifestări publice, din cauza situației în care se aflau socialiștii sub ocupație, lipsiți de presă și de dreptul la întruniri, opinia publică s-a dovedit foarte receptivă la marile evenimente revoluționare din Rusia.

Un comentariu amplu asupra conținutului Revoluției din Octombrie a apărut în „Gazeta Bucureștilor”, sub semnătura lui M. Sărățeanu, la 18 noiembrie 1917, care în articolul *Evenimentele din Rusia* consemna faptul că „în Rusia se precipită evenimente de însemnătate epocală”, că „ceea ce se întîmplă azi în Rusia are cauze care trebuiesc căutate nu numai în anii războiului, ci mult, foarte mult în urmă. Decenii îndelungate a continuat frămîntarea uriașă care a dus la revoluția din martie 1917. Generații după generații au pregătit zilele roșii ale prăbușirii țarismului”. În continuare, făcînd un istoric al evenimentelor petrecute în Rusia în 1917, autorul arăta incapacitatea Guvernului provizoriu de a exprima năzuințele maselor populare, care avuseseră un rol atît de important în revoluția din februarie. „Lenin... reprezintă azi voința acelora pe umerii cărora se ridicase Kerenski. Umerii aceștia nu vor să-l mai

⁹ „România” din 18 martie 1917.

¹⁰ „Lupta” din 28 octombrie 1917 (ediție specială).

¹¹ Arhiva I.S.I.S.P., cota A-I-11.

suporte (pe Kerenski — *n.n.*). Ele (masele — *n.n.*) se scutură de acela care a devenit o primejdie pentru năzuințele populare“.

Într-un vibrant articol, intitulat *Către frații ruși*, ziarul „Adevărul“, organul socialiștilor români din Transilvania, subliniind importanța Revoluției din Octombrie, releva nobila idee de pace între popoare pe care o anunța, pentru afirmarea dreptului popoarelor la autodeterminare, la eliberarea de sub dominația străină, lozincă deosebit de apropiată aspirațiilor întregii populații românești a Transilvaniei, subjugate Imperiului austro-ungar. „Preamăriți fiți voi, socialiști ruși!... [pentru că] voi cereți ca nici o națiune să nu țină în asuprire pe alta, nici un neam să nu fie subjugat și fiecare popor singur să aibă dreptul de a conduce“¹². Aceeași poziție de sprijinire a dreptului poporului român la unitate națională era afirmată de socialiștii din vechea Românie aflați în refugiu în sudul Rusiei, când în octombrie 1917 cereau dreptul celor „peste patru milioane de români [aflați] sub unguri și sub austrieci... populația românească din Transilvania și Bucovina, de a dispune de ea însăși“¹³.

În timpul primului război mondial, opinia publică din România urmărea cu multă atenție lupta popoarelor asuprite pentru eliberarea națională. Cu toate că cercurile conducătoare, din interese de clasă, erau ostile bolșevismului, ele nu au rămas indiferente la faptul că Revoluția din Octombrie avea ca unul dintre principalele țeluri lichidarea oricărei asuprii naționale. Elementele lucide din rîndul burgheziei au sesizat importanța politică a acestor țeluri pentru obiectivele pe care le urmărea România în război — desăvîrșirea unității naționale a statului român. Iată ce scria ziarul „Ecoul Moldovei“ în februarie 1918 : „Bolșevismul face progrese repezi în statele centrale ale Europei... Principiile bolșeviste deci, găsind un teren foarte favorabil dezvoltării lor, au luat un avînt neînchipuit de mare, așa că triumful lor se poate spune că e asigurat și avantajează naționalitățile pentru a-și putea realiza visul lor de emancipare.

Noi trebuie să privim cu deosebit interes evoluția lucrurilor din Austro-Ungaria și să căutăm a ne folosi la timp de urmările ce sînt pe cale a se produce în noua perspectivă ce se deschide“ (subl. ns.).

★

Spre deosebire de opinia publică din alte țări, căreia mai ales în anii 1917—1920 presa burgheză internațională îi sugera neîncetat ideea apropiatei prăbușiri a Puterii sovietice, opinia publică din România, beneficiind de informații mai exacte asupra realității rusești, a sesizat *trăimicia* Puterii sovietice, capacitatea ei de a-și învinge dușmanii. Nu numai presa socialistă, dar chiar publicațiile burgheze, potrivit prin natura lor de clasă bolșevismului, subliniau iminenta victorie definitivă a puterii comuniste, văzînd în aceasta nu rezultatul unui accident istoric, ci, cum se exprima un ziar, „roadele acestei opere de propagandă (socialistă — *n.n.*) de o jumătate de secol“. Iar concluzia articolului era clară și fermă : „Rusia antirevoluționară și imperialistă e moartă pentru totdeauna“¹⁴.

Eșichierul vieții politice din România în anii 1918—1920 a prezentat un joc extrem de complicat, succesiunea diferitelor guverne fiind atît rezultatul crizei economice cît și al căutării unor soluții pentru a asigura, în ultimă instanță, succesul în două probleme fundamentale : desăvîrșirea unității naționale și men-

¹² „Adevărul“ din 26 noiembrie 1917.

¹³ „Lupta“ din 8 octombrie 1917.

¹⁴ „România nouă“ din 29 iulie 1918.

vinerea, pe cît cu putință, a dominației vechilor clase stăpînitoare. În prima problemă, succesul a fost integral, ca urmare a adeziunii tuturor forțelor politice și sociale, a întregului popor român la ideea unității naționale. Acest succes a fost așa de hotărîtor, încît el s-a repercutat și asupra celei de-a doua probleme enunțate mai sus: vechile clase stăpînitoare cu formațiunile lor politice (exceptînd partidul conservator, dărîmat prin reforma agrară și prin încheierea păcii de la Buftea), care fuseseră la un pas de falimentul total în 1917—1918, au reușit să se salveze împotriva asaltului revoluționar al maselor.

Pentru a ajunge la acest rezultat, burghezia română a recurs pe de o parte la represii sîngeroase, cum a fost la 13 decembrie 1918, iar pe de altă parte la folosirea unor guverne „de serviciu”, în componența cărora intrau elemente democratice. Într-unul din aceste guverne, ministru de interne a fost dr. Nicolae Lupu, care, fără să fie „bolșevic”, cum îl învinuiau adversarii, manifesta o atitudine de simpatie față de statul sovietic.

Dezvoltarea mișcării revoluționare a cunoscut și ea sinuozități și particularități corespunzătoare. Este cunoscut, de pildă, faptul că în anii avîntului revoluționar regimul burghezo-moșieresc a intensificat măsurile de reprimare a acțiunilor muncitorești în comparație cu perioada antebelică, prevalîndu-se, de obicei, de menținerea „stării excepționale”. Cu toate acestea, partidul socialist și-a desfășurat activitatea lui bogată în mod public, tipărind mai multe gazete, organizînd întruniri, participînd prin deputații săi la dezbaterile parlamentare.

Raportul de forță dintre mișcarea revoluționară și puterea burghezo-moșierească era de așa natură încît aceasta din urmă nu putea s-o interzică, s-o suprimă pe prima. Presa socialistă apărea, ce e drept, cu pete albe — opera cenzurii —, dar apărea. Întrunirile muncitorești stîrneau furia claselor dominante, dar ele nu puteau fi oprite. „În fața unei mulțimi de muncitori adunată în sala *Teatrului Comunal* (subl. ns.) — scria o gazetă din Brăila —, deputatul socialist Al. Dobrogeanu-Gherea a ținut aseară o conferință în care a făcut elogiul sistemului sovietist de guvernămînt... Ceea ce ne pare ciudat este ușurința cu care administrația a pus localul *Teatrului Comunal* la dispoziția semănătorilor de discordie socială...”¹⁵. Și ziarul explica această „ușurință” prin prezența în fruntea Ministerului de Interne a doctorului Nicolae Lupu¹⁶.

În parlament deputații socialiști participau activ la dezbateri luînd apărarea muncitorilor, combătînd politica reacționară a guvernanților și militînd pentru relații de bună vecinătate cu Rusia sovietică.

Unul dintre meritele principale ale presei socialiste din România în perioada 1918—1921 a constat în acțiunea de *lămurire* a opiniei publice din țara noastră, și în primul rînd a proletariatului român, asupra sensului marilor transformări pe care le suferea societatea rusă în urma victoriei Marii Revoluții Socialiste din Octombrie. Începînd publicarea unei serii de articole despre *Revoluția rusă*, organul central al Partidului socialist din România, „Socialismul”, explica necesitatea informării muncitorului român.

În dorința de a oferi cititorilor informații cît mai sigure și mai complete asupra realităților din Rusia sovietică, organul central al partidului so-

¹⁵ „Expresul” nr. 40, 10 martie 1920.

¹⁶ „Expresul” nr. 46, 19 martie 1920.

cialist a publicat interviuri și declarații ale membrilor delegației de partid care a vizitat primul stat socialist din lume în 1920 — Gh. Cristescu, Constantin Popovici, Al. Dobrogeanu-Gherea, D. Fabian și dr. E. Rozvan.

Descriind greutățile pe care le avea de biruit statul sovietic ca urmare a șase ani de război, Al. Dobrogeanu-Gherea atrăgea atenția că „aceia care își închipuiesc că regimul dictaturii proletare din Rusia nu se va putea menține multă vreme și că deja de pe acum e gata să se prăbușească, la cea mai mică zguduitură, nu-și dau seama de bogatele surse din care acest regim își trage viața”¹⁷. După ce prezenta câteva aspecte ale luptei Puterii sovietice împotriva forțelor vechiului regim și a intervențiștilor imperialiști, autorul conchidea cu optimism: „...E uimitoare această rezistență de fier a regimului sovietic rus... acesta e singurul regim care este în stare să facă față unor greutăți atât de imense”. La rîndul său, dr. E. Rozvan, în raportul publicat în ziarul „Dezrobirea” din Cluj și reprodus mai târziu de către „Socialismul”, după ce realiza o prezentare mai amplă a diferitelor aspecte ale vieții sociale din Rusia sovietică (lupta împotriva generalilor țariști, producția, aprovizionarea muncitorilor, raporturile dintre diferite clase, problema instruirii muncitorilor, rolul partidului comunist, politica externă), în ultima parte scria: „Dacă nu vor mai conturba pacea Rusiei în cîteva ani, sub ochii lumii se va desfășura un exemplu în dezvoltarea economică”¹⁸.

În perioada 1918—1921, în ciuda restricțiilor de tot felul, au apărut numeroase publicații socialiste care, fără să fie organe oficiale ale partidului socialist, promovau ideile acestuia, susțineau lupta proletariatului rus. „Datoria tuturor mișcărilor proletare — scria gazeta „Viața socialistă” în primul ei număr — indiferent de condițiile lor politice — este de-a ajuta revoluția rusă în mod efectiv, împotriva coaliției mondiale a capitalismului”. Arătînd ce consecințe incalculabile ar fi avut pentru mișcarea muncitorească internațională prăbușirea revoluției ruse, ziarul adăuga că „proletariatul mondial a înțeles aceasta instinctiv [și] de aceea, trecînd peste sfîșierile sale lăuntrice, el se ridică azi ca un singur om întru apărarea revoluției ruse, începînd cu partidul bolșevic rus și sfîrșind cu trade-unionurile engleze”¹⁹.

★

În acești ani au fost traduse și tipărite în românește mai multe lucrări ale lui V. I. Lenin, de mare însemnătate pentru clarificările ideologice care aveau loc în partidul socialist. Apariția ziarului „Socialismul”, care în ciuda unor șovăieli temporare a fost o tribună de mare prestigiu și autoritate în acțiunea de transformare a partidului socialist în partid comunist, precum și a numeroase alte publicații muncitorești locale, a contribuit într-un mod remarcabil la îndrumarea proletariatului român pe calea înțelegerii misiunii sale.

Pe planul dezbaterilor ideologice, un rol deosebit de important l-a jucat revista „Lupta de clasă”, care a publicat în anul 1920 mai multe studii despre leninism.

Cristalizarea principiilor călăuzitoare ale mișcării revoluționare din România se producea în condițiile avîntului de luptă al maselor, ale noilor realități social-politice din țară de la sfîrșitul primului război mondial, cînd se

¹⁷ „Socialismul” din 28 martie 1921.

¹⁸ „Dezrobirea” din 30 ianuarie 1921.

¹⁹ „Viața socialistă” nr. 1, din noiembrie 1920.

desăvîrşise statul unitar naţional român, ale dezbaterii cît mai largi cu putinţă a ideilor şi principiilor ce decurgeau din mersul triumfal al revoluţiei ruse.

În anii 1917—1920, numele lui V. I. Lenin, conducătorul primului stat socialist din lume, a devenit foarte cunoscut în România. Începînd de la 1 (14) noiembrie 1917, cînd în ziarul „Lupta“ a fost publicat primul articol consacrat personalităţii lui V. I. Lenin, presa românească a publicat materiale despre viaţa şi activitatea marelui conducător al proletariatului. Chiar o parte din presa burgheză era nevoită să recunoască înaltele însuşiri morale, intelectuale şi politice ale lui V. I. Lenin.

Ziarul „Renaşterea“ din Bucureşti, sub titlul *Cine e Lenin*, după ce enumera o serie de date biografice, încheia astfel : „Lucra foarte mult... Cuvîntările sale erau pline de căldură, de înţeles, vorbea în așa fel încît poporul să vadă că are în faţa lui un om care poate sta bine în fruntea treburilor statului“²⁰. „El este — scria un alt ziar —, fără contradicere, forţa intelectuală cea mai mare pe care a revelat-o revoluţia rusă... În numeroasele atacuri al cărui obiectiv a fost, nici o acuzaţie n-a fost adusă contra vieţii sale private“. În altă parte a aceluiaşi articol se sublinia marele prestigiu al lui V. I. Lenin în faţa poporului rus²¹.

Alte ziare insistau asupra modestiei vieţii pe care o dusesse Lenin pînă în 1917. În acest sens, ziarul „Ora“ a reprodus un amplu articol care cuprindea impresiile fostului intendent al imobilului din strada Rose nr. 4 din Paris, unde Lenin locuise timp de 3 ani²².

Apariţia în publicaţiile româneşti a unor descrieri pline de simpatie faţă de conducătorul revoluţiei proletare favoriza, fără îndoială, înţelegerea mai exactă de către opinia publică a realităţilor din statul sovietic.

În ce priveşte activitatea politică a bolşevicilor, ecourile ei în presa românească au fost, de asemenea, foarte contradictorii, reflectînd poziţiile de clasă ale cercurilor politice pe care le reprezenta.

În timp ce „Socialismul“ exprima încrederea deplină în viabilitatea tuturor măsurilor ce se traduceau în viaţă în statul socialist, ziarele de alte orientări aprobau numai unele măsuri. De exemplu, un ziar liberal din Buzău releva grija guvernului sovietic pentru femeie. „Poate că niciodată femeia nu s-a bucurat de mai mult respect şi sollicitudine din partea societăţii ca acum în Rusia sovietică“²³. Unele ziare comparau frecvent Revoluţia din Octombrie cu revoluţia burgheză din Franţa din 1789, căutînd analogii pentru a descifra cu un ceas mai devreme evoluţia noii societăţi. Foarte interesante reflecţii se făceau în gazeta „Ştirea“ din Craiova, care, relevînd însemnătatea istorică şi internaţională a Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie, scria că „forţa revoluţiei ruseşti a luminat pentru cîteva secole înainte adîncurile orizontului uman“²⁴.

Ziarul democratic „Informaţia“ din Piatra-Neamţ, apreciind obiectiv însemnătatea revoluţiei ruse, considera, într-un articol intitulat *Triumful muncitorimii*, că avîntul revoluţionar din diferite ţări unde „fruntaşii socialişti au fost solicitaţi să primească frînele guvernului“ era urmarea înînrîurii revoluţiei din Rusia. Ziarul privea „cu încredere în viitorul şi triumful cauzei

²⁰ „Renaşterea“ din 9 septembrie 1918.

²¹ „Jurnalul“ din 16 aprilie 1919.

²² „Ora“, Bucureşti, din 7 mai 1921.

²³ „Foaia liberală“, Buzău, din 28 februarie 1920.

²⁴ „Ştirea“, Craiova, din 22 februarie 1920.

muncitorești" și în România, „care va pune pe alte baze raporturile dintre capital și muncă, stabilind alte norme în organizația socială de astăzi”²⁵.

Ziarul „Renașterea română” a publicat în martie 1920 o suită de articole sub titlul *Paisprezece zile în Rusia sovietică* — *Notele unui martor ocular*, în care, alături de unele interpretări simpliste, erau menționate o serie de fapte „brute” de mare importanță pentru lămurirea opiniei publice. „S-a spus — notează martorul — că Lenin și comuniștii sînt împotriva bisericii. Inexact. Există cea mai largă toleranță pentru toate sectele religioase... În ce privește naționalitățile, comuniștii admit principiul autodeterminării. Cea mai largă libertate a maselor, deplină libertate popoarelor într-o societate de muncă pentru toți, acestea sînt ideile curente, care însușesc masele de țărani ruși, pe care Lenin a știut să-i atragă de partea lui”²⁶. În alte articole, autorul descria situația din lumea satelor rusești după naționalizare, interesul bolșevicilor pentru știință și cultură etc. Despre intensă acțiune de culturalizare a maselor, în presa din România s-au mai scris și alte materiale, subliniindu-se vasta campanie de alfabetizare și de organizare a instruirii oamenilor muncii pe căile cele mai variate. „...Se poate afirma — se scria într-un asemenea articol — că pentru întâiași dată de cînd există Rusia toți copiii de la 8—16 ani sînt obligați să frecventeze școala... Cărțile sînt date gratuit, asemenea și dejunul...”²⁷.

În afara informațiilor privind activitatea revoluționară a proletariatului rus condus de partidul comunist făurit de Lenin pentru înfăptuirea revoluției socialiste, organele de presă ale mișcării socialiste din țara noastră au acordat un spațiu larg aniversărilor Revoluției din Octombrie, cu care prilej se sublinia însemnătatea istorică mondială a acesteia. „Desigur, e un moment important pentru mișcarea noastră această aniversare — scria „Socialismul” în 1919 —, întrucît pentru prima oară în istoria lumii un stat calcă primii pași hotărîți spre societatea socialistă”²⁸. În încheierea unui alt articol se sublinia că „...scopul urmărit azi de bolșevici este acela al socialismului... Noi sîntem solidari cu proletariatul din întreaga lume în acțiunea sa de protestare împotriva capitalismului apusean care, prin blocadă, expediție militară și înfometarea unui întreg popor caută să reinstaleze în Rusia un regim monarhic și despotic...”²⁹.

Cu deosebită căldură a marcat presa socialistă din țara noastră cea de-a doua aniversare a Revoluției din Octombrie. „Nu e nevoie ca cineva să fie bolșevic — scria ziarul „Socialismul” — pentru a recunoaște această strădanie a bolșevicilor de a organiza statul rus pe baza principiilor socialiste”. Enumerînd succesele obținute în diferite domenii de activitate (economie, cultură etc.), ziarul atrăgea atenția că aceste succese au fost dobîndite în condiții vitrege, de război. „Astăzi, cînd se împlinesc doi ani de la revoluția bolșevistă din Rusia — încheia ziarul —, noi socialiștii români, dintr-un sentiment de solidaritate internațională, trimitem salutul nostru avangardei revoluției proletare și alături de muncitorimea conștientă din toate țările ne ridicăm cu tărie

²⁵ „Informația”, Piatra-Neamț, din 23 iunie 1919.

²⁶ „Renașterea română” din 4 și 5 martie 1920.

²⁷ „Socialismul” din 3 iunie 1919, după „Excelsior” nr. 3 107

²⁸ „Socialismul” din 25 octombrie 1919.

²⁹ „Socialismul” din 30 noiembrie 1918

împotriva oricărei intervențiuni în afacerile interne ale Rusiei“³⁰. Într-un alt articol, intitulat *Spre izbîndă*, se evidenția trăinicia statului socialist rus, în pofida atacurilor din partea capitaliștilor. „Statul socialist din Rusia nu mai poate fi distrus. El are de acum înainte tot aparatul de stat necesar pentru existență, apărarea și consolidarea lui“³¹.

Alături de „Socialismul“, în paginile căruia sistematic erau analizați factorii obiectivi care determinau evenimentele din Rusia, gazetele socialiste locale își exprimau entuziasmul pentru succesele revoluției proletare. „Revoluția comunistă rusă — scria „Oltenia socialistă“ — e cea mai mare zguduire și prefacere pe care a suferit-o omenirea pînă azi — e scînteia electrică care galvanizează întreaga lume cu spiritul democratic...“³². O gazetă din Galați scria despre bolșevici că „...ei fac lucruri foarte mari, mărețe, ce vor rămîne de-a pururi în *Noua Istorie*“³³.

Deși cenzura împiedica publicarea unor materiale de solidarizare directă a oamenilor muncii din România cu revoluția proletară rusă, în paginile presei socialiste s-au tipărit și asemenea relatări, mai ales prin reproducerea unor discursuri, moțiuni și rezoluții adoptate la conferințele de partid. „Ferice de Rusia — spunea doctorul Aroneanu la Conferința regională Bacău — că a putut alege acest moment pentru a înfăptui societatea socialistă“³⁴. În paginile „Socialismului“ s-a tipărit și moțiunea pentru revoluția rusă, adoptată la primul Congres al Partidului Comunist Român.

Atașată ferm ideii apărării primului stat socialist din lume, presa muncitorească din țara noastră a acordat o importanță deosebită informării opiniei publice despre desfășurarea luptelor de pe diferitele fronturi ale războiului civil — subliniind perspectivele inevitabile ale victoriei proletariatului rus. Cînd, la începutul anului 1920, cercul care înconjură Rusia sovietică a fost rupt, organul central al clasei muncitoare din România a salutat evenimentul într-un articol editorial intitulat *Trăiască socialismul*. În articol se menționa între altele : „Printr-o uriașă încordare a tuturor puterilor, muncitorii din Rusia au zdrobit rînd pe rînd toate încercările contrarevoluționare, de la Kornilov și Kaledin și pînă la Kolceag și Denikin... Azi i-a fost smulsă Antantei din mîină ultima armă îndreptată împotriva revoluției ruse : «BLOCADA A ÎNCETAT».“

Explicîndu-se victoria Republicii Sovietelor într-un material publicat în gazeta „Nădejdea“, se sublinia „stabilitatea Rusiei proletare sub raportul militar, politic, economic și moral“, faptul că „Rusia a înregistrat și succese economice“ și că „guvernul sovietelor se transformă văzînd cu ochii într-un adevărat guvern național“. Toate acestea erau de natură, se scria în articol, să întărească „influența Rusiei proletare“, care „deșteaptă entuziasmul maselor pentru ideile noi“³⁵. Iar sub titlul *Tăria Armatei bolșeviste*, același ziar explica succesele acesteia prin faptul că era „...un organism viu, unitar, alcătuit numai din muncitori, din țărani, din socialiști“, în care „fiecare soldat știe că dacă luptă și moare o face pentru propria lui cauză... pentru patria lui socialistă amenințată

³⁰ „Socialismul“ din 8 noiembrie 1919.

³¹ „Socialismul“ din 9 noiembrie 1919.

³² „Oltenia socialistă“, Tr. Severin, din 15 noiembrie 1919.

³³ „Cuvîntul Galaților“ din 16 aprilie 1920.

³⁴ „Piatra socialistă“, Piatra Neamț, din 2 februarie 1920.

³⁵ „Nădejdea“ din 10 iunie 1920.

de exploatare din lăuntru sau din afară care vor să-l readucă sub jugul vechiului regim". Articolul menționa cu modestie prezența în rîndurile Armatei Roșii a unităților „din toate neamurile”, printre care și a celor românești³⁶.

Nu numai presa socialistă, dar și unele ziare burgheze democratice relatau desfășurarea războiului civil cu vădită simpatie pentru bolșevici, condamnînd amestecul din afară în treburile interne ale Rusiei. Ziarul „Dacia”, de exemplu, scria sub titlul *Bluff-ul lui Kolceag*, că acesta era „rămășiță a vechii dominațiuni țariste”, o simplă „fantomă” pe care „aliații au căutat s-o strîngă în brațe”³⁷.

Victoria Puterii sovietice era salutăată în cuvinte înflăcărâte de Vasilescu-Vasia cu prilejul celei de-a treia aniversări a Revoluției din Octombrie. „Prin victoria armatelor sale, astăzi Rusia sovietică este despresurată pe toate fronturile. Puterile capitaliste nu mai pot visa la o acțiune războinică contra ei, știind că proletariatul de pretutindeni își manifestă din ce în ce cu mai multă ardoare solidaritatea sa cu revoluția rusă”³⁸.

Presa socialistă din România nu s-a mărginit numai la a trimite mesaje de salut Revoluției Socialiste din Octombrie și de a prezenta obiectiv în fața opiniei publice însemnătatea istorică a revoluției, realitățile și aspirațiile noii societăți din Rusia. În anii 1918—1920, cînd Puterea sovietică era atacată atît de intervenționiștii din afară cît și de forțele vechiului regim, din interior, presa socialistă din țara noastră a desfășurat o vie campanie de mobilizare a proletariatului român la acțiunea de împiedicare a guvernului român de a se atașa puterilor intervenționiste. Situîndu-se pe poziția apărării intereselor poporului român, socialiștii atrăgeau atenția asupra intrigilor și presiunilor puterilor imperialiste, care se străduiau să antreneze România în intervenția lor împotriva statului sovietic. Ei militau pentru restabilirea relațiilor diplomatice și de bună vecinătate între cele două țări, insistînd asupra faptului că „guvernul sovietic în nenumărate rînduri a făcut declarația că nu înțelege să se amestece în afacerile interne ale altor state pentru a le impune forma lor de guvernămînt”³⁹. În problema relevării interesului statului român de a menține relații de bună vecinătate cu Rusia sovietică, este semnificativ interviul pe care l-a publicat „Socialismul”, luat de D. Fabian șefului misiunii sovietice la Viena, Bronski. Ideea coexistenței pașnice era relevată cu tărie în declarațiile diplomatului sovietic. La întrebarea „credeți în posibilitatea unor relațiuni normale între un stat proletar ca Rusia sovietelor și statele capitaliste”, Bronski a răspuns: „Da! Asemenea relații sînt posibile, căci noi nu avem intențiunea de a ne amesteca în afacerile interne ale celorlalte state, nici nu urmărim să introducem, cu puteri din afară, sistemul nostru de guvernămînt, revoluționar proletar, în vreunul din ele... Căci revoluția în fiecare țară trebuie s-o facă proletariatul din acea țară singur. De aceea — continua Bronski — pînă cînd proletariatul din celelalte țări va săvîrși revoluția la el acasă, Rusia sovietelor poate avea relațiuni cu lumea capitalistă... În toate chestiunile, Rusia sovietică e gata să se înțeleagă și poate să se înțeleagă în chip pacinic cu România. Dacă România ar porni acum războiul

³⁶ „Nădejdea” din 25 iunie 1920.

³⁷ „Dacia” din 23 iunie 1919.

³⁸ „Socialismul” din 27 decembrie 1920.

³⁹ „Socialismul” din 1 martie 1920.

împotriva Rusiei sovietelor, asta ar însemna o sfîșiere a stării de pace confirmată și de primul ministru român...⁴⁰.

În condițiile internaționale deosebit de complicate din primii ani de existență ai statului socialist, prezenta o mare importanță lămurirea opiniei publice, în special din țările Antantei, asupra politicii *de pace*, care îi era proprie, prin însăși natura sa, noului tip de stat apărut. Presa burgheză din țările mari capitaliste, ale căror guverne prin diferite mijloace căutau să distrugă statul sovietic, nu contenea să acuze guvernul sovietic că ar urmări, prin războiul de apărare pe care îl ducea, să extindă revoluția și în alte țări. Sub titlul *Relațiunile cu Republica rusă*, Th. Iordăchescu arăta că „comuniștii ruși au declarat de repetate ori că dinșii nu înțeleg stabilirea comunismului în Europa altfel decât prin forța proletariatelor statelor respective și nicidecum printr-o invazie agresivă de armate comuniste“. Autorul își exprima convingerea că „un stat a cărui politică externă o dictează masele lui populare... nu poate fi agresiv, nu poate fi un vecin cu gânduri ascunse“. În asemenea condiții, el considera că „țara noastră trebuie să se folosească de această conjunctură istorică favorabilă păcii și intrării în relațiuni de bună vecinătate cu Republica sovietică rusă...“⁴¹.

Una din lozincile sub care s-a sărbătorit 1 Mai 1920 a fost „solidaritatea internațională efectivă cu Rusia socialistă, contra reacțiunii sîngeroase antantiste față de ea și pentru... reluarea relațiunilor cu acest prim stat socialist“⁴². În vara anului 1921, cînd Rusia sovietică trecea prin mari greutăți economice, iar unele puteri imperialiste căutau să profite de această situație, gazeta „Viața sindicală“ atrăgea atenția că „n-ar fi o aventură dezastruoasă pentru țară decât ca guvernul nostru să se preteze jocului antantist, scoțînd cu mîinile poporului român, din focul rusec, castanele intereselor capitalismului internațional“⁴³.

Firește că poziția fermă a proletariatului român de solidarizare cu Rusia sovietică în lupta ei de apărare împotriva intervenției puterilor imperialiste a constituit unul dintre factorii importanți care au reținut guvernul român de a se angaja în aventurile intervenționistilor antisovietici.

★

Urmările avîntului revoluționar, ale ascensiunii partidului socialist în viața social-politică a țării au fost așa de puternice încît unele probleme de ideologie, de tactică și de legături internaționaliste ale proletariatului român au pătruns și în dezbaterile parlamentare din anii 1919—1920. În ciuda viciilor de funcționare a sistemului parlamentar românesc, tribuna Adunării deputaților și a Senatului a rămas liberă pentru afirmarea tuturor curentelor politice din țară, inclusiv a celor socialiste.

Dezbaterile parlamentare au reflectat inevitabil pulsul vieții politice, problemele la ordinea zilei. Prezența unui număr de deputați socialiști, ca și a cîtorva elemente democrate pe băncile parlamentului, a făcut posibilă dezbaterile unor aspecte legate de transformările revoluționare care se produceau în Rusia. Opinia publică din țară a avut astfel prilejul să afle nu numai punctele

⁴⁰ „Socialismul“ din 12 septembrie 1920.

⁴¹ „Socialismul“ din 1 mai 1920.

⁴² „Piatra socialistă“ din 6 mai 1920.

⁴³ „Viața sindicală“ din 7 august 1921.

de vedere cvasioficiale ale conducătorilor țării în problemele Rusiei, dar și poziția plină de simpatie a mai multor deputați față de Rusia revoluționară. Colecția dezbaterilor parlamentare atestă faptul că de la tribuna ambelor Camere — Adunarea deputaților și Senatul — au răsunat voci de simpatie pentru tînărul stat socialist, s-au propagat ideile socialismului științific, s-a relevat însemnătatea istorică a Marii Revoluții din Octombrie.

Combătînd ideea înfrîngerii Puterii sovietice de intervenționiști și alb-gardiști, idee nutrită himeric de forțele cele mai reacționare din țară, bătrînul socialist Zamfir Arbore, ales senator în 1919, declara: „Această refacere este imposibilă — Rusia absolutistă, Rusia țărilor a murit pentru totdeauna, popoarele care au fost închise în această temniță colosală au spart ușile închisorii și au ieșit din ea, popoarele acestea nu se vor mai întoarce benevol în temniță, fiecare din aceste popoare își are casa sa proprie, patria sa acolo unde trăiește neamul fiecăruia. Denikin, Kolceag — această vandee a Rusiei de azi — va pieri ca un vis urît“⁴⁴.

Analizînd unele aspecte internaționale, deputatul Gh. Grigorovici, referindu-se la poziția pe care trebuie s-o adopte guvernul român față de Rusia, spunea că „noi respectăm sinceritatea luptei din Rusia... Rușii nu vor să se amestece în treburile noastre interne, cum nici noi nu avem dreptul să ne amestecăm într-ale lor. Sîntem destul de bine informați despre lucrurile din Rusia din ultimul timp și știm că ministrul de externe al Rusiei nu este vrăjmaș României și nu ne cere alta decît împăcarea, să nu ne punem în serviciul nimănui...“⁴⁵.

Referirile din parlamentul român la relațiile cu Rusia și la însemnătatea transformărilor revoluționare din această țară ilustrează faptul că în opinia publică din România exista un curent destul de puternic, în afara mișcării muncitorești, firește, de interes și simpatie pentru noua Rusie. În același timp, dezbaterile parlamentare reflectau puternicul ecou pe care îl aveau acțiunile proletariatului român în sprijinul Rusiei sovietice în viața politică a țării, teama pe care o inspira avîntul revoluționar al proletariatului român cercurilor conducătoare. Este semnificativă în această privință dezbaterile care a avut loc în Adunarea deputaților la 1 martie 1920 pe marginea mișcării greviste din anul 1919, în special a grevei politice de la 21 iulie 1919. Cu acest prilej, deputatul socialist Al. Oprescu, subliniind caracterul politic al grevei de la 21 iulie — grevă prin care proletariatul român s-a opus sprijinirii de către guvernul României a intervenționiștilor —, declara că poziția socialiștilor români era profund patriotică deoarece „... noi care am știut că generalii țariști Denikin și Kolceag căutau să înfiripeze din nou, să reintroducă țarismul în Rusia și cum idealul țarismului era totdeauna să acapareze Țara Românească, noi nu am putut să admitem o întronare din nou a țarismului în Rusia“⁴⁶.

La 20 iulie 1920, deputatul N. D. Cocea a rostit un discurs remarcabil, din care o mare parte a fost consacrată elogiului Revoluției din Octombrie și sublinierii însemnătății ei internaționale. „...Revoluția rusească — spunea el —

⁴⁴ „Dezbaterile Constituanței. Senatul“, nr. 61, 23 ianuarie 1920. Ședința din 27 decembrie 1919, p. 132.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 108.

⁴⁶ „Dezbaterile Adunării deputaților. Sesiunea extraordinară din 1920“, p. 850.

a dăruit vremurilor noastre două principii noi : principiul de autodeterminare a națiunilor și principiul de cîrmuire internă al regimului sovietelor“. Adînc cunoscător al frămîntărilor poporului român în năzuința sa de a merge pe calea progresului, N. D. Cocea prevedea că „România va fi socialistă“, „în scurt timp, mai scurt decît se crede“⁴⁷.

Puternicele manifestații muncitorești de solidaritate cu Rusia sovietică au constituit în același timp tema unor interpelări în parlament. Descriind o asemenea manifestație, deputatul Vrabîescu se arăta indignat că demonstrații, purtînd pancarte cu lozincile : „Trăiască revoluția ! Trăiască Lenin ! Trăiască dictatura proletariatului !...“, au parcurs stradele Bucureștilor fără ca autoritățile în drept să ia vreo măsură...“⁴⁸.

★

Problema participării a sute și mii de români la apărarea cu arma în mînă a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, a Puterii sovietice a avut ecouri foarte puternice în opinia publică din țară. Cercurile burghezo-moșierești au inițiat o adevărată campanie de defăimare a activității revoluționarilor români la Odesa, campanie susținută pe linie de stat prin numeroasele condamnări ale celor care, după ce făcuseră parte din batalioanele revoluționare de la Odesa și din Armata Roșie, se întorseseră la sfîrșitul războiului în țară. Ecoul cel mai puternic l-a avut procesul lui M. Gh. Bujor din primăvara anului 1920. Aducerea lui Bujor pe banca Curtii marțiale, unul dintre cei mai cunoscuți conducători ai partidului clasei muncitoare din România, a reprezentat un moment important în istoria participării românilor la evenimentele revoluționare din Rusia, deoarece cu acest prilej au fost precizate în mod public de liderul socialist român motivele și scopurile activității revoluționarilor români pe teritoriul Rusiei.

„Apărarea“ lui Bujor, publicată în mare parte în „Socialismul“ și sub formă prescurtată în toată presa românească, a contribuit la spulberarea calomniilor pe care presa burgheză reacționară le îndrepta împotriva socialiștilor, luînd ca pretext, chipurile, poziția lor antipatriotică pe teritoriul Rusiei. În privința batalioanelor revoluționare, Bujor a arătat că acestea s-au constituit în scopul sprijinirii revoluției bolșevice, împotriva armatelor Puterilor Centrale și a albgardiștilor din Odesa. „Eu știu — declara Bujor — că schimbarea ordinei sociale la noi — pentru care am luptat și sper să lupt și în viitor — nu se poate face decît de poporul român. Cunosce istoria și știu că revoluțiile n-au sorți de izbîndă decît atunci cînd izvorăsc din chiar adîncul maselor. Să fi încercat instalarea republicii cu ajutorul armatelor rusești ? Ar fi însemnat să repetăm experiența cu Regulamentul organic și cu Kisseleff. Nu mă puteam gîndi la o asemenea întreprindere, căci ar fi fost o copilărie. O răsturnare socială durabilă nu se poate face cu un număr restrîns de oameni, ci numai cu concursul maselor...“ Răspunzînd acuzației că, întors la Odesa în februarie 1918, a luat parte și chiar a vorbit la înmormîntarea socialistului Munteanu, Bujor spunea : „Am glorificat memoria unui modest socialist român care a adus revoluției ru-

⁴⁷ *Ibidem*, p. 529.

⁴⁸ „Dezbaterile Adunării deputaților. Ședința din 3 iulie 1920“, p. 136.

sești jertfa vieții sale și a murit apărând această revoluție contra imperialismului austro-german”⁴⁹.

Procesul lui Bujor a prilejuit publicarea în întreaga presă românească a unor idei care contribuiau la informarea reală a opiniei publice asupra raporturilor revoluționare româno-ruse în anii 1917—1920, la popularizarea evenimentelor din cadrul revoluției ruse.

★

Prin atitudinea sa de solidarizare cu Puterea sovietică în lupta acesteia împotriva dușmanilor ei interni și externi, prin relatările pline de simpatie, optimism și obiectivitate despre începerea procesului de construire a noii societăți, presa socialistă din România a îndeplinit un rol important în acțiunea de frânare a guvernanților de a se asocia la intervenția imperialistă, la lămurirea opiniei publice din țară asupra realității sovietice, la mobilizarea proletariatului român la lupta pentru propria sa eliberare. Alături de presa socialistă, unele publicații burgheze, adoptând o atitudine democratică și obiectivă față de revoluția din Rusia, au servit cauza promovării unor relații de bună vecinătate între cele două țări. De asemenea, prin cuvintele de simpatie rostite de la tribuna parlamentului, prin ecoul pe care l-a avut procesul lui M. Gh. Bujor, în opinia publică din România s-a creat un climat de simpatie și interes pentru lupta popoarelor sovietice în scopul construirii noii societăți, anunțată de Marea Revoluție Socialistă din Octombrie.

⁴⁹ „Socialismul” din 14 mai 1920.

IDEILE MARXIST-LENINISTE și dezvoltarea conștiinței socialiste a maselor*

C. BĂRBULESCU,
D. GHECIU

Eveniment glorios de cotitură în istoria omenirii, Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, care a parafat actul de naștere al societății socialiste pe a șasea parte a globului pământesc, avea să constituie începutul edificării unui nou mod de producție în succesiunea orânduirilor sociale. Prin lupta muncitorimii din Rusia, în frunte cu partidul bolșevicilor condus de Lenin, care a dus la instaurarea dictaturii proletariatului, se confirma justetea tezelor privind necesitatea legică, inevitabilă a înlocuirii vechii orânduirii cu una nouă, fără exploatare, în care masele populare, stăpâne pe bogățiile țării, să-și făurească destinele corespunzător propriilor lor aspirații.

Coborâte din filele cărților în inimile oamenilor, intrate adânc în conștiința maselor, ideile marxist-leniniste au devenit o forță irezistibilă. Sub influența lor, în cei 50 de ani care au trecut de la gloriosul eveniment, pe harta politică-socială a lumii au avut loc schimbări radicale. Pe drumul deschis de Marea Revoluție Socialistă din Octombrie au pornit la îndeplinirea sarcinilor revoluției socialiste milioane și milioane de oameni din numeroase țări ale Europei, Asiei și Americii Latine. S-a format sistemul socialist mondial, care înglobează o treime din populația planetei noastre și dă aproape 40% din producția industrială a lumii; la consolidarea lui contribuie permanent victoriile obținute de țările socialiste în dezvoltarea lor materială și spirituală. Ideile marxism-leninismului, devenite realitate a contemporaneității, potențialul economic și spiritual al fiecărei țări socialiste în parte, al sistemului socialist mondial în ansamblu determină din ce în ce mai mult cursul întregii evoluții a omenirii.

Aflându-și o strălucită confirmare în desfășurarea întregii vieți internaționale, adevărurile ideologiei marxist-leniniste conving și mobilizează mase tot mai numeroase de oameni ai muncii, călăuzindu-le în lupta lor pentru transformarea revoluționară a societății, pentru progresul civilizației mondiale.

Ideile marxist-leniniste, justetea lor au fost confirmate și în practica revoluționară a României socialiste, au triumfat în viața economică, politică și socială a țării noastre. Desprinzându-se din lanțul lumii capitaliste, România

* Comunicare ținută la Simpozionul tinerilor cercetători din țările socialiste — Moscova, 15—23 august 1967, cu prilejul semicentenarului Marii Revoluții Socialiste din Octombrie.

a pornit pe drumul socialismului, pentru înfăptuirea năzuințelor de libertate, independență națională și progres social ale poporului nostru, pentru care s-au jertfit cei mai luminați fii ai săi.

Ca urmare a înfăptuirii cu consecvență a liniei politice generale a Partidului Comunist Român de industrializare socialistă a țării, de transformare socialistă a agriculturii, de extindere și consolidare a relațiilor socialiste de producție în toate ramurile economiei naționale, România s-a transformat dintr-o țară capitalistă insuficient dezvoltată din punct de vedere industrial, cu agricultură înapoiată, într-o țară socialistă care înaintează impetuos pe calea industrializării, dezvoltându-și toate ramurile economiei pe baza tehnicii celei mai înaintate.

Ca rezultat al creșterii an de an a fondurilor de investiții destinate cu prioritate ramurilor hotărâtoare ale industriei, producția globală industrială a României era în 1965 de 9,5 ori mai mare decât în 1938.

O caracteristică a dezvoltării economice a României de-a lungul întregii perioade a construcției socialiste o constituie ritmul rapid de creștere a industriei; în anii 1960—1965, de exemplu, ritmul mediu anual de creștere a producției industriale globale a fost de 14,50%. Dinamica cea mai rapidă au avut-o ramurile hotărâtoare pentru dezvoltarea bazei tehnice-materiale a socialismului: 21% în industria energiei electrice, 14% în siderurgie, 17% în construcția de mașini, 24% în industria chimică etc. În aceeași perioadă, venitul național a sporit cu peste 65%.

Stabilind direcțiile de dezvoltare a României socialiste în anii 1965—1970, în vederea continuării pe o treaptă superioară a procesului de desăvârșire a construcției socialiste, Congresul al IX-lea al P.C.R. a pus la baza progresului general al societății dezvoltarea continuă a economiei, subliniind că industrializarea țării, dezvoltarea industriei grele pe baza tehnicii celei mai avansate vor sta și în viitor în centrul politicii Partidului Comunist Român.

Tabloul însuflețitor al realizărilor României socialiste constituie o concludență confirmare a justeței învățăturii marxist-leniniste. Aceste realizări sînt rodul uriașului efort creator al maselor largi de oameni ai muncii, care, îndrumați și însuflețiți de partidul comunist, strîns uniți în jurul acestuia, și-au consacrat întregul lor avînt, întreaga lor energie edificării noii orînduiri eliberate de inegalitate și exploatare, construirii socialismului.

Tot ce s-a realizat și se realizează în condițiile orînduirii noastre socialiste este rodul muncii omului pentru binele omului. Partidul Comunist Român și-a înscris în programul său sarcina de importanță epocală a afirmării multilaterale a omului. Credincios principiilor marxiste ale umanismului socialist, convins că dezvoltarea conștiinței socialiste nu se realizează de la sine, partidul nostru a fost și este adînc preocupat de asigurarea bazei materiale și a condițiilor social-politice și culturale necesare dezvoltării personalității celor ce muncesc, afirmării plene a idealurilor și aspirațiilor lor înaintate, formării lor ca oameni temeinic pregătiți, cu un larg orizont de cunoștințe, constructori conștienți ai societății noi, făuritori ai propriei lor istorii.

Spre deosebire de toate celelalte orînduiri sociale anterioare, socialismul face nu numai posibilă, ci impune cu forța necesității obiective participarea unor mase tot mai largi de oameni ai muncii la conducerea treburilor obștești în toate domeniile de activitate economică, politică și culturală ale vieții sociale. Dezvoltarea proprietății socialiste, generalizarea noilor relații de pro-

ducție, acțiunea legilor obiective ale orînduirii socialiste reclamă totodată creșterea continuă a caracterului *conștient* al acestei participări.

„Cu cît este mai profundă transformarea pe care dorim s-o înfăptuim — spunea Lenin —, cu atît mai mult trebuie să trezim interesul pentru această transformare și atitudinea conștientă față de ea, convingînd de necesitatea acesteia transformări alte milioane și zeci de milioane de oameni”¹.

Construirea orînduirii socialiste este *istorie devenită conștientă de sine*. Pe măsură ce construcția socialistă a înaintat în țara noastră, iar rolul factorului subiectiv a crescut, raportul dintre spontan și conștient s-a modificat continuu, în sensul restrîngerii proceselor și efectelor spontane, al întăririi caracterului conștient, controlat și previzibil al proceselor dezvoltării sociale. Făurirea bazei economice socialiste, dezvoltarea continuă a bazei tehnice-materiale, toate realizările dobîndite pe drumul desăvîșirii construcției socialismului confirmă creșterea neîncetată a capacității maselor de a influența conștient cursul istoriei.

Umanismul, prețuirea omului sînt o trăsătură implicită a socialismului. Crearea și dezvoltarea economiei socialiste, departe de a fi un scop în sine, constituie baza obiectivă a făuririi simultane a unor noi raporturi de conduită umană, a eticii comuniste, colectiviste. Dezvoltarea forțelor și relațiilor de producție socialiste alcătuiește solul trainic pe care rodește personalitatea omului nou, temelia pe care are loc dezvoltarea continuă și afirmarea multilaterală a personalității oamenilor muncii.

Toate modificările în conștiința socială a maselor se realizează nemijlocit în procesul revoluției și construcției socialiste; cîștigarea maselor de partea revoluției, antrenarea lor la construcția socialistă sînt etape ale procesului complex de eliminare a vechilor concepții și mentalități, de înlăturare a inegalității, interesului privat, egoismului etc., de formare și perfecționare a omului nou, constructor conștient al socialismului.

Experiența țării noastre, ca și a celorlalte țări socialiste, a infirmat astfel concepțiile burgheze reacționare care pretind că omul nu poate fi modelat, transformat, ca și acele concepții vulgarizatoare după care socialismul ar neglija perfecționarea spirituală a oamenilor. În condițiile socialismului, orice om poate și este stimulat să-și dezvolte aptitudinile și talentul în interesul său și al năzuințelor obștești. Societatea noastră socialistă își pune nu sarcina înăbușirii personalității umane, a creării omului-șablon, șters, cenușiu, ci tocmai pe aceea profund umană de a forma și a promova pe scară largă cetățeni cu o pregătire cît mai complexă; tocmai pentru că are nevoie de astfel de oameni, de personalități, societatea noastră ridică cerințe din ce în ce mai mari față de profilul spiritual al membrilor săi.

Un loc de cea mai mare însemnătate în asigurarea acestei linii esențiale de evoluție a societății noastre, în maturizarea maselor și în ridicarea lor la nivelul înțelegerii cerințelor dezvoltării sociale îl ocupă activitatea ideologică a partidului pentru dezvoltarea conștiinței socialiste, pentru cultivarea trăsăturilor înaintate ale omului nou.

Nu există domeniu al gîndirii teoretice și al activității de răspîndire a ideilor în care să nu se facă simțită cu putere prezența partidului. Partidul dinamizează gîndirea social-politică din țara noastră, care are un rol important în generalizarea practicii construcției socialiste, în educația socialistă

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 31, E.S.P.L.P., București, 1956, p. 482.

a maselor. „Răspunderile mari ce-i revin în calitate de forță conducătoare a societății — arată tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretar general al Comitetului Central al Partidului Comunist Român — cer partidului să asigure ridicarea treptată a maselor celor mai largi la nivelul conștiinței și responsabilității sociale a membrilor săi, să desfășoare o asemenea activitate care să ducă la transformarea fiecărui cetățean într-un militant activ pentru progresul societății, pentru prosperitatea patriei“².

Ca urmare a transformărilor care au avut loc în viața materială a societății, precum și a muncii ideologice și politice-educative desfășurate de partid, s-au produs mari schimbări în profilul spiritual al oamenilor muncii. Ideile socialismului științific au pătruns adânc în conștiința maselor; obiectivele politicii partidului sînt pe deplin împărtășite de întregul popor, care muncește cu elan și convingere pentru înfăptuirea lor. Devotamentul față de cauza socialismului, înaltul spirit de răspundere față de îndatoririle sociale, activa participare la rezolvarea problemelor obștești, frăția indestructibilă dintre oamenii muncii de diferite naționalități au devenit trăsături caracteristice ale constructorilor societății noastre socialiste.

Nivelul înalt, în continuă creștere, al conștiinței politice socialiste, caracterul ei unitar și de masă stau la baza uneia dintre cele mai importante direcții de dezvoltare a vieții noastre sociale — participarea tot mai largă și activă a oamenilor muncii la conducerea treburilor de stat și obștești, adîncirea democrației socialiste.

Partidul elaborează linia sa politică, măsurile necesare realizării acesteia într-o indisolubilă legătură cu poporul. Ori de cîte ori a trebuit să hotărască asupra unor probleme majore, conducerea de partid și de stat a organizat debata largă a acestor probleme în cadrul organelor și organizațiilor de partid, al organizațiilor de tineret, de femei, sindicale, consultînd astfel masele. Adoptarea noii Constituții din 1965, stabilirea coordonatelor de bază ale planurilor de stat, modificarea sistemului de pensionare etc. au fost precedate de largi consultări ale maselor, soldate cu prețioase sugestii și propuneri ale oamenilor muncii.

Practica informării și consultării permanente a maselor sudează tot mai puternic legătura dintre partid și popor, constituind totodată un *important mijloc de pregătire politică și ideologică a maselor*, de creștere a competenței lor în conducerea treburilor societății, de consolidare a statului socialist. „În concepția noastră — arăta Lenin —, un stat este puternic prin conștiința maselor. El este puternic atunci cînd masele știu totul, cînd sînt în stare să judece totul și cînd fac totul în mod conștient“³.

Rolul activ al noii conștiințe socialiste a maselor își găsește o largă arie de manifestare în cadrul măsurilor luate pentru adîncirea principiilor obștești în activitatea organelor statului. Dezvoltarea democrației noastre, ca expresie a înaintării țării pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste, se realizează deci atît prin întărirea continuă a caracterului obștesc al activității organelor de stat, cît și prin creșterea rolului opiniei publice în rezolvarea treburilor obștești. Opinia publică contribuie la formarea și dezvoltarea noilor trăsături de comportare a oamenilor, la ridicarea lor la nivelul înțelegerii necesității apărării intereselor

² Nicolae Ceaușescu, *Rolul conducător al partidului în etapa desăvîrșirii construcției socialismului*, București, Editura politică, 1967, p. 59.

³ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 35, București, Editura politică, 1965, p. 21.

de bază ale societății socialiste, îmbinării armonioase a intereselor personale cu cele obștești; opinia publică educă la oameni sentimentul răspunderii morale pentru acțiunile și faptele lor, promovează cu consecvență exemplul înaintat. Multe din problemele de care înainte se ocupau numai organele de stat sînt rezolvate astăzi în cadrul unor organisme obștești, care, prin mijloace de convingere, exercită o influență tot mai mare asupra cetățenilor, creează o atmosferă de intoleranță față de manifestările antisociale, educă masele în spiritul înaltelor principii morale cultivate de P.C.R.

Participarea crescîndă a oamenilor muncii la conducerea treburilor de stat și obștești constituie izvorul forței de nezdruccinat a orînduirii noastre de stat. Dezvoltarea democrației socialiste asigură un climat de largă afirmare a personalității omului, un vast cîmp de acțiune conștientă a tuturor membrilor societății, posibilitatea participării lor libere la dezbaterile celor mai importante probleme ale progresului societății noastre.

Căpătînd un caracter de masă, morala socialistă s-a statornicit în conștiința întregului popor, făcînd să crească neconținut rolul activ al conștiinței sociale asupra dezvoltării existenței sociale.

A apărut și s-a dezvoltat o atitudine nouă, socialistă, față de muncă și față de proprietatea obștească. Întrajutorarea și colaborarea tovarășească în muncă și în întreaga viață socială se îmbină, în conștiința maselor, cu grija față de avutul obștesc și de dezvoltarea acestuia, cu respectarea strictă a legilor statului, a normelor de conviețuire socialistă. Profund caracteristică pentru modificările structurale ale conștiinței maselor este și dezvoltarea conștiinței economice socialiste.

Îmbogățirea conștiinței maselor cu un conținut nou de reprezentări, mentalități, cunoștințe și concepții economice exprimă unul dintre aspectele esențiale ale multilateralității dezvoltării personalității omului muncii în socialism — ca stăpîn liber și conducător conștient al procesului dezvoltării sociale.

Munca politică-educativă a partidului urmărește dezvoltarea armonioasă și *multilaterală* a tuturor elementelor profilului spiritual al oamenilor muncii. Partidul Communist Român se călăuzește după ideea lui Lenin că nu e suficientă însușirea lozincilor și concluziilor științei comuniste, ci este necesară însușirea totalității de cunoștințe a căror consecință este comunismul însuși. În această privință, un rol uriaș îl are școala, iar alături de ea așezămintele culturale, teatrul, cinematografia, radioul și televiziunea, presa și cartea, care asigură accesul nelimitat al maselor la însușirea științei și culturii.

În România s-a dezvoltat continuu, în anii puterii populare, baza materială și capacitatea de cuprindere a învățămîntului de toate gradele. S-a încheiat procesul de generalizare a învățămîntului obligatoriu și gratuit de opt ani, iar în 1965 Congresul al IX-lea al P.C.R. a hotărît trecerea treptată la generalizarea învățămîntului mediu de 12 ani. Astăzi, sistemul de învățămînt cuprinde aproape un sfert din populația țării noastre.

Partidul și statul manifestă grijă deosebită pentru orientarea, îndrumarea, dezvoltarea și perfecționarea învățămîntului superior, căruia îi revine rolul important de a pregăti specialiști de înaltă calificare și de a contribui totodată la progresul științei, tehnicii și culturii. Învățămîntul superior din țara noastră, care continuă pe un plan superior tradițiile înaintate ale școlii românești, cunoscute și apreciate și peste hotare, s-a dezvoltat continuu în anii puterii populare. Față de 33 de facultăți existente în 1938, rețeaua instituțiilor

de învățământ superior cuprinde azi 181 de facultăți, în care studiază 133 000 de studenți, adică de 5 ori mai mulți decît în anul școlar 1938—1939.

Recent, în România a fost pus în discuția tuturor specialiștilor, a opiniei publice un studiu amplu privind dezvoltarea pe mai departe a învățămîntului superior, perfecționarea acestuia sub raportul profilului pregătirii specialistului cu calificare superioară, adaptarea rețelei institutelor și a conținutului procesului de învățământ la nevoile sociale, creșterea eficienței activității cadrelor didactice, a cercetării științifice în învățămîntul superior, îmbunătățirea bazei materiale a acestuia etc.

Toate eforturile care se fac pe linia dezvoltării și perfecționării învățămîntului superior în țara noastră sînt menite să asigure tinerilor intelectuali o temeinică specializare și un larg orizont cultural.

Dezvoltarea științei — factor deosebit al conștiinței sociale — reprezintă un alt important capitol de preocupări în activitatea P.C.R.

Victoria orînduirii socialiste a creat condiții deosebit de favorabile dezvoltării științei, societatea socialistă fiind, prin însăși esența sa, indisolubil legată de știință, neputîndu-se dezvolta fără aportul ei. În aceste condiții, oamenii de știință din țara noastră au înțeles că o sarcină de prim ordin a activității lor este dezvoltarea continuă a cercetării științifice proprii, cercetare care să sprijine direct nevoile concrete ale construcției economiei și culturii socialiste, aceasta reprezentînd totodată premisa creșterii contribuției științei românești la schimbul de valori spirituale pe plan mondial.

Ținînd seama de însemnătatea excepțională a științei pentru progresul economiei și culturii, al întregii societăți socialiste, partidul nostru a luat o serie de măsuri în vederea îmbunătățirii organizării și îndrumării muncii științifice, dezvoltării bazei materiale a acesteia, pregătirii cadrelor necesare desfășurării ei, îmbinării armonioase a cercetării fundamentale cu cea aplicativă, dezvoltării schimbului de opinii în viața științifică etc.

O însemnătate deosebită are în acest sens crearea Consiliului Național al Cercetării Științifice, care asigură realizarea politicii partidului și guvernului privind dezvoltarea cercetării științifice în Republica Socialistă România.

Pornind de la importanța deosebită pe care o are știința în dezvoltarea social-culturală și în modernizarea economiei, partidul nostru a prevăzut pentru planul cincinal în curs investirea unor importante fonduri destinate finanțării cercetărilor științifice, extinderii bazei materiale necesare dezvoltării științei, înzestrării institutelor de cercetări și laboratoarelor cu aparatură modernă, dezvoltării bazei materiale a învățămîntului.

O atenție deosebită se acordă în țara noastră promovării cadrelor tinere de cercetători, asigurării condițiilor pentru afirmarea nestîngenită a talentului și capacității lor de cercetare. Alături de experiența bogată și de competența oamenilor de știință mai în vîrstă, tineretul aduce elanul și cutezanța, indispensabile marilor investigații științifice ale naturii și societății, progresului științelor.

Transformările adînci care au loc în structura social-economică a țării și perspectivele dezvoltării societății noastre socialiste în perioada care urmează, avîntul culturii, îmbogățirea vieții spirituale a poporului impun intensificarea activității de cercetare în științele social-umanistice. Indicînd princi-

palele direcții de dezvoltare a cercetării în acest domeniu, Congresul al IX-lea al partidului a subliniat că, acordând o atenție tot mai mare elaborării teoretice a problemelor dezvoltării societății noastre, studierii legilor obiective care acționează în procesul construcției socialismului, cercetătorii trebuie să asigure îmbinarea strânsă a teoriei cu practica construcției socialiste. Un loc important în investigarea pe tărîmul științelor sociale se acordă în România studiilor sociologice, menite să ofere oamenilor de știință materialul factual necesar generalizărilor teoretice, să asigure fundamentarea cercetării științifice pe realitățile concrete ale vieții sociale contemporane.

Transformările sociale, politice și economice care au loc în țara noastră, procesul viu al legării tot mai profunde a științei de practică pun tot mai accentuat în fața oamenilor de știință necesitatea ridicării gradului de însușire a ideologiei marxist-leniniste pînă la a deveni un instrument eficient în însuși procesul creației științifice.

Construcția orînduirii socialiste în țara noastră, odată cu marile prefaceri în viața social-economică, a adus transformări înnoitoare și în domeniul artei. Arta societății noastre socialiste, dezvoltîndu-se pe temeiul ideologiei științifice a clasei muncitoare, slujește, prin conținutul ei, progresului social, este un mijloc important de educare socialistă a maselor, de dezvoltare spirituală a omului, ea ocupă un loc important în ansamblul activității de dezvoltare a conștiinței socialiste.

În condițiile actuale de dezvoltare a societății noastre capătă o importanță crescîndă activitatea conștientă, întemeiată pe cunoașterea legilor dezvoltării naturii și societății. În aceste condiții crește însemnătatea activității ideologice și politice-educative în vederea eliberării oamenilor muncii de sub influența ideilor mistice-religioase, prin ridicarea continuă a nivelului lor cultural-științific. Un rol deosebit revine în acest sens organizațiilor de masă și obștești, instituțiilor de cultură și artă, care, în forme și mijloace specifice, desfășoară o activitate largă pentru răspîndirea științei și culturii în mase, pentru educarea oamenilor muncii în spiritul concepției științifice despre lume și viață.

Dezvoltarea științei, artei și culturii noastre socialiste este strîns legată de politica promovată de Partidul Comunist Român în problema intelectualității. În procesul revoluției și construcției socialiste, intelectuali valoroși și de mare prestigiu formați în timpul vechiului regim s-au încadrat organic în opera de făurire a noii orînduirii în țara noastră. Totodată, în anii puterii populare s-a desfășurat un amplu proces de pregătire a cadrelor corespunzător cerințelor construirii și desăvîrșirii construcției socialiste, ale progresului economic, social și cultural al țării. Întreaga intelectualitate, strîns legată de năzuințele și lupta întregului popor, aduce o contribuție de preț, mereu crescîndă la dezvoltarea economiei, științei, artei și literaturii, la ridicarea nivelului cultural al populației.

În etapa actuală, a desăvîrșirii construcției socialiste, perfecționarea continuă a profilului spiritual al oamenilor muncii din țara noastră este o preocupare constantă a partidului comunist și statului nostru. Ținînd seama de persistența în conștiința oamenilor a unor rămășițe ale vechii educații, ale ideologiei și moralei vechilor clase sociale și pornind de la concepția marxistă, care consideră omul ca pe o ființă mereu perfectibilă, mijloacele politice-educative de influențare a conștiinței maselor populare din țara noastră, ca : presa, radioul, televiziunea etc. promovează și cultivă cu perseverență exigența față de trăsă-

turile morale ale omului societății noastre, stimulează opinia publică pentru în-lăturarea oricărei manifestări a răminerii în urmă a conștiinței față de evoluția existenței sociale.

Întreaga activitate ideologică desfășurată de partidul comunist în anii puterii populare a contribuit la însușirea liniei politice a partidului de către membrii de partid și masele largi ale oamenilor muncii, la creșterea capacității partidului de a rezolva sarcinile construcției socialiste, la cimentarea unității și coeziunii întregului popor în jurul partidului.

Pornind de la rolul activ, deosebit de important pe care conștiința socialistă a maselor îl are în procesul complex de edificare a orînduirii socialiste, Congresul al IX-lea al P.C.R. a analizat pe larg munca ideologică a partidului, a indicat căile îmbunătățirii continue a acesteia.

„Sarcina principală a activității politice-ideologice — se arăta la congres — este de a asigura înarmarea membrilor de partid și a maselor largi cu ideile marxism-leninismului, cu linia politică a partidului în problemele interne și internaționale, în vederea mobilizării lor la realizarea îndatoririlor ce le revin în opera de construire a socialismului”⁴.

Congresul a orientat activitatea teoretică a partidului spre abordarea cu prioritate a problemelor de stringentă actualitate, ca : rolul partidului în perioada desăvîrșirii construcției socialiste, rolul statului și evoluția funcțiilor lui, democrația socialistă și căile dezvoltării ei, dezvoltarea națiunii în socialism, legile obiective și acțiunea lor în societatea noastră, dezvoltarea și rolul conștiinței socialiste, problemele revoluției tehnice-științifice, ale industrializării socialiste a țării, problema agrară și rolul agriculturii în economia României, cointeresarea materială și formele de retribuire a muncii, problemele organizării relațiilor între țările socialiste, dezvoltarea sistemului mondial socialist.

Stimulînd munca creatoare în domeniul teoriei, congresul a subliniat că aceasta presupune totodată o grijă neobosită pentru puritatea ideologiei noastre marxist-leniniste, împotriva deformărilor reformiste, revizioniste, dogmatice sau de orice altă natură.

În activitatea sa politică-ideologică, P.C.R. promovează cu consecvență spiritul gîndirii critice a maselor pe linia tradițiilor receptivității ideilor marxiste. Marxismul este o știință vie, care se dezvoltă și se îmbogățește necontenit, sintetizînd experiența istorică și concluziile dezvoltării sociale.

Cunoașterea și aplicarea adevărurilor generale ale socialismului științific sînt o condiție obligatorie a unei politici principiale juste. Generalul exprimă legile sociale obiective ; el nu poate reflecta însă multitudinea și diversitatea particularităților fenomenelor. De aceea, ignorarea fie a legităților obiective, generale, fie a împrejurărilor concrete în care se aplică linia politică generală poate duce la dogmatism sau reformism, care se repercutează negativ asupra revoluției și construcției socialiste.

Ținînd seama de aceste cerințe, Partidul Comunist Român consideră că o datorie a sa studierea cu atenție a problemelor noi ale construcției socialiste în România, desfășurarea unei munci continue pentru elucidarea fenomenelor noi apărute în viața socială, aducîndu-și în felul acesta contribuția la îmbogățirea experienței comune a mișcării socialiste mondiale.

⁴ Nicolae Ceaușescu, *Raportul Comitetului Central al Partidului Comunist Român cu privire la activitatea partidului în perioada dintre Congresul al VIII-lea și Congresul al IX-lea al P.C.R.*, în *Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român*, București, Editura politică, 1965, p. 89.

Practica construcției socialiste mondiale confirmă aprecierile clasicilor marxism-leninismului, care au subliniat în repetate rânduri că teoria noastră nu este o dogmă, ci o călăuză în acțiune, că este necesară prelucrarea de sine stătătoare a teoriei, aplicarea ei creatoare la condițiile istorice concrete ale fiecărei țări.

„Noi — scria Lenin — nu privim de loc teoria lui Marx ca ceva finit și intangibil ; dimpotrivă, sîntem convinși că ea a pus numai piatra unghiulară a științei pe care socialiștii trebuie s-o ducă mai departe în toate direcțiile, dacă ei nu vor să rămînă în urma vieții“.

Spiritul științific, creator care se impune ca o trăsătură caracteristică a întregii activități a partidului nostru s-a repercutat pozitiv în conștiința socialistă a maselor, a cărei influență activă în desăvîrșirea construcției socialiste crește continuu.

În procesul complex de făurire și perfecționare a conștiinței socialiste a maselor, P.C.R. cultivă cu consecvență dragostea de patrie și respectul față de alte popoare, patriotismul socialist și internaționalismul proletar.

Patriotismul socialist constituie o puternică forță motrice a orînduirii noastre, manifestat în eforturile conștiente depuse de masele largi populare pentru înflorirea țării, în entuziasmul cu care ele înfăptuiesc politica partidului, prevederile planurilor economice. „Patriotismul — așa cum arăta Lenin — este un sentiment dintre cele mai adînci, statornicit de existența de secole și milenii a unor patrii diferite“.

În zbuciumata sa istorie, poporul nostru a dat nenumărate pilde de înalt patriotism în lupta pentru apărarea pămîntului sfînt al patriei împotriva coto-pitorilor străini, împotriva claselor exploatare, împotriva tuturor asupritorilor. Adevărații purtători ai patriotismului au fost masele populare ; „...patria se cheamă norodul, iar nu tagma jefuitorilor“, spunea Tudor Vladimirescu, patriot înflăcărat, conducătorul marii mișcări revoluționare din 1821, plin de încredere în forțele creatoare ale poporului.

Apariția proletariatului și a partidului său a ridicat patriotismul pe o treaptă nouă. Istoria a dovedit că purtătorii și moștenitorii adevăratelor tradiții revoluționare pentru eliberarea națională și socială a poporului sînt oamenii muncii în frunte cu comuniștii. Activitatea Partidului Comunist Român constituie un minunat exemplu de dragoste față de patrie și popor.

Construirea noii orînduiri în țara noastră a generat patriotismul socialist. Cultivînd tradițiile progresiste ale poporului, cinstind faptele patriotice ale înaintașilor, patriotismul socialist exprimă pe o treaptă superioară dragostea față de patria noastră liberă, față de popor, de lupta lui entuziastă și plină de abnegație pentru înflorirea țării.

Educarea tineretului, a maselor largi în spiritul respectului față de ceea ce societatea a creat valoros, de eforturile pline de sacrificii ale generațiilor din trecut, le insuflă acestora încredere în forțele proprii, le ajută să înțeleagă mai bine realizările prezentului, să depună eforturi constructive pentru pregătirea viitorului.

În activitatea ideologică a P.C.R. un loc însemnat îl ocupă educarea tinerei generații din patria noastră în spiritul dragostei față de muncă, al înaltei răspunderi față de îndatoririle sociale, al devotamentului neînmormit față de

patria socialistă și partidul comunist, al internaționalismului proletar. Activitatea entuziastă, plină de răspundere a tineretului în fața marilor probleme ale dezvoltării sociale este urmarea grijii părintești cu care partidul nostru se ocupă de educarea politică a tineretului, de formarea conștiinței sale socialiste.

În cei peste 20 de ani care au trecut de la eliberarea țării, tineretul a fost prezent, la chemarea partidului, pretutindeni unde s-a dus lupta pentru progresul economiei și culturii, pentru asigurarea unei vieți mai bune și mai îmbelșugate. În uriașa operă de transformare revoluționară a societății a crescut un tineret viguros, harnic și talentat, devotat patriei, poporului și partidului, cu o concepție înaintată despre lume și viață, hotărât să-și consacre întreaga putere de muncă progresului țării, viitorului ei luminos.

Angajați în opera complexă a desăvârșirii construcției socialiste, oamenii muncii din țara noastră, liberi și stăpâni pe propriile destine, și-au format convingerea necesității vitale a muncii pașnice, creatoare, pentru propășirea țării pe culmile progresului și civilizației. Ei sprijină cu toate forțele politica militantă a Partidului Comunist Român de apărare a păcii, de solidaritate frățească cu țările socialiste, cu lupta popoarelor pentru cucerirea și consolidarea independenței lor naționale, pentru progresul economic și cultural.

În conștiința tineretului, a tuturor oamenilor muncii se adâncesc și se cimentează, sub influența activității educative desfășurate de partid, idealurile păcii, respectului reciproc și înțelegerii între popoare. Izvorită din dorința fierbinte de pace a poporului nostru, din atitudinea sa de respect și apărare a dreptului tuturor popoarelor la independență și suveranitate, inițiativa țării noastre, care s-a soldat cu adoptarea în unanimitate de către Adunarea Generală a O.N.U. a Declarației cu privire la promovarea în rîndurile tineretului a idealurilor de pace, respect reciproc și înțelegere între popoare, a fost primită cu satisfacție de masele de oameni ai muncii din România. O largă adeziune și aprobare a găsit în conștiința poporului român recenta dezbatere de către Marea Adunare Națională — forul suprem al țării — a principiilor politicii externe a partidului și statului nostru.

În spiritul acestor principii, între Republica Socialistă România și Uniunea Sovietică, între popoarele român și sovietic se dezvoltă legături multilaterale de prietenie și colaborare frățească pe tărîm economic, politic, cultural, tehnic-științific, se desfășoară schimbul de experiență în construcția noii orînduiri sociale. Poporul român urmărește cu caldă simpatie internaționalistă opera de construire a comunismului în U.R.S.S., se bucură din inimă de victoriile dobîndite de poporul sovietic, sub conducerea încercatului Partid Comunist al Uniunii Sovietice, în dezvoltarea economiei, a științei și culturii, în ridicarea nivelului de trai, material și cultural, succese care constituie contribuția primordială la întărirea sistemului socialist mondial, a forțelor păcii și progresului. Dezvoltarea continuă a prieteniei, colaborării și cooperării frățești româno-sovietice slujește intereselor și năzuințelor celor două țări, întăririi unității sistemului mondial socialist, cauzei socialismului.

Acționînd în spiritul internaționalismului proletar — trăsătură ce l-a caracterizat de-a lungul întregii sale existențe —, P.C.R. militează cu consecvență pentru întărirea solidarității internaționale a popoarelor, strînge legăturile

de prietenie cu partidele frățești, acționează cu consecvență pentru unitatea mișcării comuniste și muncitorești internaționale.

Masele muncitoare din țara noastră urmează cu neabătută hotărâre politica partidului de solidarizare cu lupta popoarelor, pentru cucerirea și consolidarea independenței naționale, pentru progres economic și cultural. Principiile suveranității și independenței naționale, egalității în drepturi, neamestecului în treburile interne, avantajului reciproc, care și-au câștigat o largă adeziune în viața internațională, au pătruns adânc în conștiința oamenilor muncii din România.

În condițiile intensificării mișcărilor sociale și de eliberare națională, ale dezvoltării mișcării comuniste și muncitorești internaționale, P.C.R. militează neabătut pentru întărirea prieteniei cu partidele frățești, cu organizațiile democratice și progresiste, pentru unitatea tuturor forțelor antiimperialiste, promovează raporturi politice, economice, culturale și științifice cu toate statele, indiferent de orînduirea lor socială. Poporul român vede în această politică a partidului un factor important al progresului economic și cultural mondial, al întăririi păcii și înțelegerii între popoare.

Organizații legale de masă, promotoare ale relațiilor de prietenie între România și U.R.S.S., create și îndrumate de partidul comunist în anii ilegalității sale

Conf. dr. TITU GEORGESCU,
GH. I. IONIȚA

CContinuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român, al tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste din țara noastră, Partidul Comunist Român a împletit organic în tot cursul istoriei sale patriotismul cu solidaritatea internaționalistă față de lupta oamenilor muncii de pretutindeni pentru libertate, progres social și pace. Fidelitatea față de principiile internaționalismului proletar apare ca o trăsătură esențială și permanentă a P.C.R. În anii grei ai ilegalității, Partidul Comunist Român a chemat clasa muncitoare, forțele progresiste ale poporului să se solidarizeze cu insurecția antifascistă din 1923 din Bulgaria, cu lupta dreaptă a poporului etiopian căzut victimă, în 1935, agresiunii fasciste italiene, cu Frontul popular înfăptuit în Franța, a organizat participarea voluntarilor români la luptele pentru apărarea Spaniei republicane, a organizat acțiuni de solidaritate cu lupta revoluționară a poporului chinez împotriva reacțiunii interne și a militarismului japonez. În perioada de ascensiune a fascismului și a agresivității Germaniei hitleriste, comuniștii și patrioții români s-au solidarizat cu popoarele Iugoslaviei, Poloniei, Greciei, Austriei, Albaniei și ale celorlalte țări cătropite de hitleriști. În pantheonul rezistenței antifasciste și-au înscris numele și o seamă de comuniști și patrioți români înrolați în detașamentele de patrioți din Uniunea Sovietică, Franța, Cehoslovacia, Belgia.

Totodată proletariatul român, partidul său de avangardă s-au bucurat, în focul unor mari bătălii de clasă, de sprijinul diferitelor detașamente ale clasei muncitoare internaționale, de solidaritatea internaționalistă a partidelor comuniste, a muncitorilor, a oamenilor democrați și progresiști din diferite țări ale lumii.

★ ★

O latură importantă a mișcării internaționaliste din țara noastră — permanent prezentă în activitatea mișcării muncitorești și socialiste și, din momentul creării Partidului Comunist Român, permanent prezentă în activitatea sa și a tuturor forțelor democratice, patriotice care i se raliau — a constituit-o solidaritatea frățească cu poporul sovietic.

Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, victoria proletariatului din Rusia condus de partidul comunist, făurit de Lenin, și constituirea prin aceasta a primului stat socialist din lume, deschizător al epocii revoluțiilor proletare, al epocii trecerii de la capitalism la socialism, au suscitât în România un viu interes și au prilejuit organizarea unor călduroase manifestări de solidaritate fră-

țearcă din partea clasei muncitoare, a celorlalte pături și categorii sociale. „Aceste acțiuni — subliniază secretarul general al C.C. al P.C.R. — au înscris file memorabile în cronica legăturilor internaționaliste dintre mișcările revoluționare ale clasei muncitoare din cele două țări, au reprezentat o manifestare vie a prieteniei dintre poporul român și popoarele U.R.S.S. Victoria Revoluției din Octombrie, succesele dobândite de Uniunea Sovietică în construcția socialismului au constituit, totodată, un imbold pentru mișcarea revoluționară a proletariatului, a maselor muncitoare din România, în înfăptuirea năzuințelor lor spre o viață mai bună, libertate și socialism“¹.

Simpatia față de Puterea sovietică instaurată acum cinci decenii în țara vecină, și manifestările de solidaritate frățească cu transformările revoluționare înnoitoare ce se produsese în Rusia sovietică au fost ridicate pe o treaptă mai înaltă în România odată cu crearea partidului comunist, exponentul fidel al intereselor clasei muncitoare, ale tuturor oamenilor muncii.

Situându-se pe poziții intransigente de clasă, Partidul Comunist Român a înțeles încă de la crearea sa că drumul socialismului, pe care pornise țara vecină ca urmare a victoriei Marii Revoluții Socialiste din Octombrie trebuia în mod firesc să fie și drumul nostru, că lupta revoluționară a poporului român trebuia să-și afle finalizarea în răsturnarea dominației capitaliste-moșierești, în făurirea unui stat al muncitorilor și țăranilor, în instaurarea puterii populare și pășirea țării pe drumul socialismului victorios.

Ca expresie a unor asemenea simțăminte nobile, încă în mai 1921, în prima zi a Congresului de constituire a P.C.R., participanții la congres — reprezentanți ai mișcării revoluționare, comuniste din întreaga țară — se adresau printr-o moțiune specială proletariatului rus, tuturor făuritorilor memorabilului Octombrie 1917. Primul Congres al Partidului Comunist Român — se arată în această moțiune — „consideră ca una din cele dintâi și mai sfinte datorii ale sale să-și exprime adâncă sa admirație față de proletariatul rus“².

Situându-se corespunzător pe aceste poziții, Partidul Comunist Român a inițiat, organizat și condus în anii următori nenumărate acțiuni de popularizare a realizărilor economice, sociale și politice, a realizărilor din domeniul culturii, științei, artei și literaturii dobândite de țara vecină pe drumul construirii socialismului. Nenumărate au fost, de asemenea, acțiunile de solidaritate frățească cu poporul sovietic inițiate de comuniști cu participarea largă a maselor. Comuniștii români au militat neobosit și au reușit să antreneze în această mișcare de solidaritate internaționalistă, alături de clasa muncitoare, și alte pături și categorii sociale, au creat și îndrumat o serie de organizații de masă legale, promotoare ale relațiilor de prietenie cu Uniunea Sovietică, au antrenat în activitatea lor nenumărate personalități proeminente ale vieții politice, culturale, științifice și artistice a țării. Totodată tot mai mulți oameni politici burghezi și chiar grupări din cadrul partidelor burgheze doreau să cunoască realizările obținute de noul regim instaurat în țara vecină în urma Revoluției din Octombrie.

Activitatea partidului comunist, a organizațiilor democratice de masă și a personalităților politice, culturale progresiste din România, pusă în slujba apropierii și prieteniei cu marele stat vecin — Uniunea Sovietică —, ca și în-

¹ Nicolae Ceaușescu, *Victoriile hotărâtoare ale socialismului — triumf al marxism-leninismului*, în „Scînteia“, anul XXXVII, nr. 7 495, din 17 octombrie 1967. Acest articol a fost scris pentru „Pravda“ și a fost publicat în nr. 17 972, din 17 octombrie 1967, al acestui ziar.

² „Socialismul“ nr. 85, din 11 mai 1921.

teresul tot mai viu manifestat de opinia publică românească, începînd cu comuniștii și încheind cu cercurile politice burgheze lucide față de realitățile din țara vecină, s-au înscris în conduita realistă a politicii țării noastre dusă în interesul menținerii și consolidării ființei și independenței patriei, în interesul salvagădării păcii și bunei înțelegeri între popoare.

Hotărîrea din luna martie a acestui an a Comitetului Central al partidului cu privire la sărbătorirea în România a semicentenarului Marii Revoluții Socialiste din Octombrie sublinia cu deplin temei : „Partidul Comunist Român a militat consecvent de-a lungul întregii sale existențe pentru dezvoltarea legăturilor cu Uniunea Sovietică, împotriva politicii antisovietice a reacțiunii din țară și de peste hotare. În perioada dinaintea celui de-al doilea război mondial s-au pronunțat pentru relații prietenești cu U.R.S.S. mase largi populare, personalități politice și culturale, fruntași ai vieții politice din România”³.

În anii dintre cele două războaie mondiale, radicalizarea clasei muncitoare și creșterea maturității politice a Partidului Comunist Român au fost însoțite în permanență de neconținută activitate propagandistică dusă în interesul lămuririi celor mai importante probleme aflate la ordinea zilei și care preocupau în mod deosebit masele. În cadrul acestei activități extrem de complexe, un loc dintre cele mai importante l-a ocupat organizarea solidarității maselor muncitoare cu Uniunea Sovietică și cultivarea în rîndurile lor a adevărului despre transformările înnoitoare ce se petreceau în țara vecină. Gazetele și revistele ilegale ale partidului comunist, ca : „Scînteia“, „Lupta de clasă“, „Steagul roșu“, „Acțiunea comunistă“, „Bolșevismul“, „Viața ostășească“, „Prahova roșie“, „Cazarma“, „Tînărul leninist“ etc., buletinele comitetelor regionale și locale de partid publicau articole ample și documentate cu privire la construirea socialismului în Uniunea Sovietică, apeluri ale P.C.R. adresate maselor privind necesitatea apărării statului sovietic, articole de demascare a politicii antisovietice a reacțiunii din România, în primul rînd a grupărilor fasciste în frunte cu Garda de fier.

Organizațiile partidului comunist din uzine și fabrici aveau printre preocupările lor dezbaterile în cadrul restrîns al partidului a materialelor ilegale care cuprindeau informații asupra realizărilor din Uniunea Sovietică, asupra succeselor obținute de această țară pe frontul construcției socialiste. Comuniștii și uteciștii își îndeplineau cu abnegație sarcinile de răspîndire în rîndurile muncitorilor a manifestelor partidului care înfățișau realitățile din Uniunea Sovietică și conțineau chemări la acțiune hotărîtă pentru victoria și în țara noastră a revoluției proletare.

„De 17 ani exploatații și asupriții de pretutindeni — se sublinia într-unul din manifestele elaborate și difuzate de P.C.R. în mase cu prilejul zilei de 7 Noiembrie 1934 — sărbătoresc în ziua de 7 Noiembrie, prin mărețe demonstrații, înfăptuirea pe a 6-a parte a globului, în fosta Rusie țaristă, a idealului lor secular de emancipare de sub jugul capitalismului, moșierilor și al asupririi naționale.

Pe an ce trece, drumul început de muncitorii ruși în alianță cu țărănimea revoluționară în octombrie 1917, drum arătat de Lenin și partidul său — partidul comunist —, alungarea cu arma în mînă a exploatatorilor și instaurarea unei orînduiri în care singuri muncitorii și țărănii să-și cîrmuiască treburile, se des-

³ Hotărîrea C.C. al P.C.R. pentru sărbătorirea în România a semicentenarului Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, în „Scînteia“ din 31 martie 1967.

chide mai larg în fața exploataților din țările capitaliste, ca singurul drum al izbăvirii”⁴.

Și parcă completînd conținutul plin de idei al acestui document, un alt manifest editat de către P.C.R. sublinia :

„Cetățeni, tovarăși ! Masele populare din Rusia țaristă au arătat acum 18 ani ce poate unirea lor împotriva țarismului.

Unirea ne va mîntui și pe noi.

Popor român, unește-ți forțele pentru propria ta salvare !

Strîngeți rîndurile, muncitori și țărani, funcționari și meseriași, intelectuali și studenți, breslași și negustori !

Strîngeți rîndurile, tinără generație sacrificată molohului capitalist !

Strîngeți rîndurile oriunde v-ați afla. Cereți organizațiilor voastre să dea mîna unele cu altele contra atacului nemaipomenit de jaf și pradă, pentru apărarea libertăților cetățenești, pentru lărgirea lor, contra măsurilor de teroare, contra stării de asediu și a cenzurii”⁵, „căci nu există alt drum de scăpare pentru voi — preciza P.C.R. — decît drumul lui Octombrie”⁶.

Asemenea chemări și lupta efectivă pentru ducerea lor la îndeplinire se încadrau organic în activitatea ilegală a partidului comunist.

În același timp, în acei ani grei ai ilegalității sale, preocupat de desfășurarea unei activități cît mai eficace în rîndul maselor largi, Partidul Comunist Român, credincios principiilor leniniste ale îmbinării armonioase a formelor de luptă ilegale cu cele legale și semilegale, a dezvoltat cadrul legal al activității sale, creînd, îndrumînd sau influențînd o serie de organizații de masă legale. Unele dintre aceste organizații — în special cele la care ne referim în comunicarea de față — au activat cu bune rezultate pe linia strîngerii legăturilor de prietenie între România și Uniunea Sovietică, pe linia popularizării în rîndul maselor a succeselor dobîndite de Puterea sovietică pe calea construcției socialismului, în condițiile în care, cum se sublinia într-un manifest editat de P.C.R. în acei ani : „Succesul construirii socialismului (în U.R.S.S. — *n.n.*) însuflețește pe muncitorii și țăranii din lumea întreagă”⁷.

Este cunoscut faptul că, pentru a populariza realizările obținute de Uniunea Sovietică în diferite domenii și a contribui la spulberarea valului de calomnii antisovietice difuzate de reacțiunea internațională, au luat ființă în diferite țări, încă în anii 1928—1929, asociații ale prietenilor U.R.S.S., care se intitulau asociații „Amicii U.R.S.S.”. În 1930 a avut loc Conferința internațională a asociației „Amicii U.R.S.S.”, care, în hotărîrea adoptată, sublinia datoria secțiilor din diferite țări ale organizației de a pătrunde și mai adînc în mase, „rupînd blocada de minciuni împotriva Uniunii Sovietice, organizînd și mai energic masele pentru împiedicarea războiului care ne amenință”⁸.

La conferință a participat și o delegație din România, care a aderat unanim la hotărîrile adoptate de aceasta, și în primul rînd la apelul citit în fața conferinței, în care se spunea : „Menirea noastră este să spunem adevărul în privința Uniunii Sovietice, informînd masele muncitoare despre adevărata stare de lucruri”⁹.

⁴ Arhiva Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., cota A XVIII — 22, inv. nr. 705.

⁵ *Ibidem*, Cota A XIX — 13, inv. nr. 802.

⁶ *Ibidem*, Cota A XVIII — 22, inv. nr. 705.

⁷ *Documente din istoria P.C.R. 1934—1937*, E.S.P.L.P. 1957, p. 477.

⁸ Arhiva C.C. al P.C.R., fondul nr. 24, dosarul nr. 4 150, fila 8.

⁹ *Ibidem*, fila 9.

Conferința a avut un larg ecou în România. Răspunzând chemărilor partidului comunist, în anii 1930—1932, la București, Iași, Cluj și în alte localități, grupuri de muncitori, intelectuali, mici meseriași, studenți, pensionari, funcționari s-au constituit în „Cercuri de prietenie cu U.R.S.S.”, care au militat pentru pace și bună vecinătate cu țara vecină. Este de menționat faptul că în rîndurile muncitorimii, ale intelectualității, ale populației orașelor îndeosebi se discuta tot mai mult despre necesitatea unei coterii în ceea ce privește legăturile României cu U.R.S.S. În același timp, în Parlament au început să aibă loc interpelări cu privire la relațiile de bună vecinătate cu Uniunea Sovietică. Sub presiunea maselor, deputați și mai apoi chiar miniștri cereau să fie drămuțată politica vremii și deslușite în arena internațională acele forțe externe care puteau garanta independența României. În discursul la mesaj din Camera deputaților din noiembrie 1932, de pildă, scriitorul Victor Eftimiu declara în acest sens: „În numele intelectualilor și tineretului cer să se ia relațiile cu Uniunea Sovietică”. În continuare, el cerea stabilirea între cele două țări a unor astfel de raporturi care să poată înlesni o conviețuire pașnică a lor, cunoașterea în România a întregului adevăr despre țara socialismului.

Combaterea calomniilor răspindite de propaganda cercurilor reacționare ale marii burghezii și moșierimi și mai ales de grupările fasciste la adresa Uniunii Sovietice era o sarcină importantă, dar deosebit de grea, cu atît mai mult cu cît cea mai mare parte a poporului nu cunoștea decît prea vag realitățile din U.R.S.S. Necesitatea informării maselor cu adevărata stare de lucruri din Țara sovietelor, cu știri despre succesele deosebite repurtate în această țară pe linia construirii noii societăți, societatea socialistă, se ridica în atari condiții cu stringență în fața P.C.R. și a tuturor forțelor democratice, patriotice, antifasciste. În asemenea împrejurări, înființarea asociației „Amicii U.R.S.S.” era o expresie a dorinței sincere a poporului român de a cunoaște și înțelege în modul cel mai real și mai concret succesele repurtate în viața economică, socială, politică și cultural-științifică a statului sovietic, de a cunoaște principiile noi ale politicii externe a marelui vecin de la răsărit.

Pentru crearea acestei organizații au activat cu asiduitate în România comuniștii, numeroși democrați, elemente progresiste avînd convingerea că ea reprezintă o punte în plus pentru crearea unui climat nou de pace, independență, respect între popoare, colaborare sinceră în slujba năzuințelor înaintate ale omenirii.

Activitatea depusă în primăvara anului 1934, sub directa îndrumare a partidului comunist, de un grup de muncitori și intelectuali progresiști pentru pregătirea condițiilor necesare constituirii organizației de masă „Amicii U.R.S.S.” și-a aflat finalizarea la 28 iulie 1934, zi în care a fost publicat în presa vremii apelul „Către toți muncitorii, țăranii și intelectualii de la orașe și sate”¹⁰. Prin acest apel se făceau cunoscute constituirea asociației „Amicii U.R.S.S.”, scopul și obiectivele ei. Apelul saluta dintru început stabilirea legăturilor diplomatice dintre România și U.R.S.S., care, cum se știe, avusese loc în iunie 1934. „Normalizarea raporturilor dintre cele două țări vecine — se arăta în amintitul apel — a venit într-un moment cînd pacea este peste tot amenințată ; cînd pregătirile de război nu mai conțin ; cînd valurile reacțiunii fasciste și hitleriste vor să distrugă tot ce gîndirea, arta, literatura și munca au dat în drumul spre noi idealuri de creație și civilizație...”. „De aceea, reluarea raporturilor cu

¹⁰ „Cuvîntul liber” nr. 30, din 28 iulie 1934.

U.R.S.S. constituie pentru pacea omenirii un fapt de o importanță covârșitoare¹¹.

La constituire, asociația număra 50 de membri, muncitori și intelectuali progresiști, printre care : Radu Cernătescu, P. Constantinescu-Iași — profesori universitari, Constantin David — muncitor ceferist, Alexandru Sahia — publicist, C.Paraschivescu-Bălăceanu — avocat, George Mihail-Zamfirescu, Demostene Botez, Zaharia Stancu, N.D.Cocea, S.Callimachi, Radu Boureanu — scriitori și alții. Dintre aceștia s-a alcătuit un comitet compus din 12 persoane și o comisie specială care să elaboreze un program de activitate detaliat¹². Prin programul elaborat, asociația își propunea, în primul rînd, „cercetarea și cunoașterea Uniunii Sovietice, prin organizarea de excursii pe teritoriul Rusiei, conferințe, expoziții, concerte, reuniuni sportive și editarea unei reviste...”¹³.

Crearea asociației a avut un larg ecou în mase. Pe adresa ei au început să sosească nenumărate adeziuni din toate colțurile țării, din partea celor mai variate categorii sociale. Interesul deosebit manifestat de muncitori dovedea că asociația se dezvoltă pe o bază dintre cele mai trainice.

Asociația „Amicii U.R.S.S.” s-a dezvoltat cu repeziciune în București, unde își avea sediul central¹⁴, și și-a creat ramificații în întreaga țară. În lunile august, septembrie și octombrie 1934 s-au înființat secții la Iași, Pitești, Galați, Cluj, Craiova, Brașov etc.

În vederea cuprinderii unor mase cît mai largi în activitatea asociației și pentru a le facilita tuturor acestora cunoașterea adevărului despre Uniunea Sovietică, asociația „Amicii U.R.S.S.” a organizat conferințe, expoziții și serbări, vizionări de filme sovietice în centrele cele mai importante ale țării și a editat un organ de presă propriu — „Amicii U.R.S.S.”¹⁵.

Vizitarea Uniunii Sovietice de către o largă delegație reprezentativă din România corespundea unei dorințe de mai mulți ani, dar traducerea ei în viață fusese împiedicată de către guvernanti. În România se răspîndiseră știri tot mai numeroase despre vizitele în Uniunea Sovietică ale diferitelor delegații de muncitori, oameni de știință și artă din alte țări. Ziarele relatau discuții dintre aceste delegații și conducătorii statului sovietic. „Călătoria în Uniunea sovietelor rușesti este tot așa de normală ca și în oricare altă țară — scria într-unul din numerele sale revista „Viața românească”. Sîntem datori să cunoaștem noile stări din Rusia. Nu putem rămîne în eroarea de pînă acum”.

În numele informării obiective a maselor asupra realității din marea țară vecină și cu scopul creării terenului propice pentru legături prietenești, pașnice, între România și Uniunea Sovietică s-a desfășurat în toamna anului 1934 o campanie de masă sub auspiciile asociației „Amicii U.R.S.S.”, pentru trimiterea unei delegații în țara vecină. Delegația urma să meargă în Uniunea Sovietică la sărbătorirea aniversării a 17 ani de la Marea Revoluție Socialistă din Octombrie. Pregătirile pentru alegerea delegaților au început în luna septembrie, mai întîi în rîndul membrilor asociației „Amicii U.R.S.S.”, iar apoi în rîndul oamenilor

¹¹ „Clopotul” din 6 august 1934.

¹² „Ecoul” din 5 august 1934.

¹³ Arhiva C.C. al P.C.R., fondul nr. 24, dosarul nr. 4 150, fila 28.

¹⁴ Sediul asociației „Amicii U.R.S.S.” se găsea în casa regizorului Sandu Eliad, din str. Ing. Saligny, nr. 3.

¹⁵ Primul număr al gazetei „Amicii U.R.S.S.” a fost tipărit la tipografia din Pitești în 13 octombrie 1934. Siguranța a luat însă imediat măsuri pentru a împiedica apariția mai departe a gazetei. Redacția și-a mutat sediul la Brașov, unde și-a continuat cu mari riscuri activitatea în mod semilegal.

muncii din uzine, instituții, cartiere care nu erau membri ai asociației. Au fost aleși în total pe țară 60 de delegați. Chiar din momentul solicitării pașapoartelor însă autoritățile au dat să se înțeleagă cu nu vor admite plecarea nimănui¹⁶. Până la urmă, delegația a și fost împiedicată să plece. În consecință, asociația „Amicii U.R.S.S.” a solicitat câteva pașapoarte pentru Polonia, urmînd ca de acolo delegații să treacă în Uniunea Sovietică. Măsurile guvernului au revoltat nu numai pe membrii asociației, ci și pe numeroși alți oameni cinstiți.

Ziua de 7 Noiembrie 1934 a fost totuși aniversată ca și în alți ani în București și în alte orașe ale țării, cu toate că autoritățile luaseră măsuri pentru a împiedica acest lucru. În aceea zi, asociația „Amicii U.R.S.S.” a făcut cunoscută maselor prin presă și în cadrul unor întruniri semnificația aniversării marelui eveniment istoric, prezentîndu-l ca o victorie a forțelor păcii și democrației. O delegație de muncitori și intelectuali, membri ai secției din București a asociației, a prezentat felicitări la Legația U.R.S.S. din Capitală însărcinatului cu afaceri externe al Uniunii Sovietice¹⁷.

Cîteva reprezentanți ai poporului român au reușit totuși, trecînd prin Polonia, să ajungă în Uniunea Sovietică. Încă în septembrie, răspunzînd invitației Comitetului de organizare a serbărilor artistice și literare de la Moscova, a fost trimisă o delegație, din care au făcut parte I.M. Sadoveanu și Maria Filotti. Printre cei care au reușit să ajungă acolo s-a numărat și scriitorul și publicistul comunist Alexandru Sahia, unul dintre membrii comitetului de conducere al asociației „Amicii U.R.S.S.” Alexandru Sahia a avut prilejul să stea mai multe luni în Uniunea Sovietică, să viziteze diferite orașe, colhozuri, fabrici, instituții de cultură etc. „Fac pe zi kilometri întregi. Nu mă oprește nimeni... Pe ziduri, pe clădiri, îndemn la muncă, afișe reprezentînd un nou tip de avion, o nouă invenție sovietică sau noile proiecte tehnice și edilitare care trebuie realizate în al doilea cincinal”¹⁸.

Ceea ce a văzut în călătoria făcută în Uniunea Sovietică i-a folosit lui Alexandru Sahia la scrierea cunoscutei sale lucrări *U.R.S.S. azi*, apărută în 1935, la cîteva luni de la întoarcerea sa în România și reeditată scurt timp după aceea datorită epuizării sale imediate.

Asociația „Amicii U.R.S.S.” a pus un accent deosebit pe desfășurarea activității culturale și științifice, activitate ce comporta răspunsuri pentru poporul român la o serie întreagă de probleme ale științei, culturii și artei din țara socialismului. Interesul savanților și oamenilor de cultură din România pentru realizările Uniunii Sovietice în domeniul industriei, agriculturii, medicinei, teatrului, muzicii cerea o activitate susținută de informare competentă. Aceste sarcini au revenit unui comitet de inițiativă, special creat pentru problemele științei și artei în cadrul asociației.

Primii pași în direcția acestei activități s-au făcut prin organizarea de consfătuiri și conferințe pe teme științifice privind progresul realizat de savanții

¹⁶ Detalii privitoare la această problemă și în general privitoare la activitatea asociației „Amicii U.R.S.S.” vezi în articolul *Activitatea asociației „Amicii U.R.S.S.” în anul 1934* de Titu Georgescu, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.” nr. 4/1955, p. 58—73.

¹⁷ Acad. P. Constantinescu-Iași, *Organizații de masă legale conduse de Partidul Comunist din România în anii 1932—1938*, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1952, p. 61.

¹⁸ Al. Sahia, *U.R.S.S. azi*, Editura Ramuri, Craiova, 1935, p. 19.

sovietici în diferite domenii. Ca urmare a interesului stîrnit de dezvoltarea științei sovietice, savanți români, înfruntînd piedicile autorităților, au participat ulterior la congrese și reuniuni științifice în Uniunea Sovietică. Astfel, dr. Gh. Marinescu și dr. Gr. Benetato au expus în Uniunea Sovietică propria experiență și și-au însușit din experiența pavlovistă. Mai tîrziu, A. Chirițescu avea să meargă în U.R.S.S. pentru a studia unele realizări sovietice în domeniul agriculturii și a împărtăși experiența românească.

În domeniul artei, pentru repertoriul unor teatre românești s-au ales piese care se jucau pe scenele Moscovei, Leningradului și Kievului. În septembrie 1934, un grup de artiști fruntași ai scenei bucureștene, printre care Ion Iancovescu, Sandu Eliad și alții, s-au oferit să sprijine programul asociației „Amicii U.R.S.S.”. La teatrul „Boema” se pregăteau spectacole al căror conținut ilustra înfăptuirile popoarelor sovietice. Repertoriul teatrelor cuprindea spectacolele cele mai recente care se jucau pe scenele teatrelor sovietice. Prima piesă a fost programată spre a fi prezentată publicului la 24 octombrie 1934. Pînă la această dată, colectivul artistic de amici ai U.R.S.S. a hotărît organizarea unei echipe de teatru care să dea spectacole la „Arenele romane” din București, iar fondurile să fie folosite pentru trimiterea unei delegații în Uniunea Sovietică. Activitatea grupului de actori din jurul asociației „Amicii U.R.S.S.” avea să continue și după desființarea acestei organizații. Astfel, în anii următori, 1935, 1936, 1937, 1938, au fost puse în scenă mereu alte piese din repertoriul teatrelor sovietice.

Un viu interes a manifestat opinia românească față de realizările obținute de literatura sovietică în acei ani. Răspunzîndu-se acestui interes, în presa vremii au fost publicate fragmente din lucrările de literatură sovietică. S-au depus eforturi de asemenea pentru prezentarea cît mai multor filme aduse din Uniunea Sovietică. Interesul crescînd pentru asociație, pentru preocupările puse în slujba păcii și prieteniei între popoare s-a vădit și în aportul a numeroși scriitori, economiști, artiști, ziariști care au scris sau au conferențiat despre realitățile din Uniunea Sovietică.

Programul asociației „Amicii U.R.S.S.”, acțiunile întreprinse de aceasta, apelurile din provincie ale secțiilor asociației, interviurile conducătorilor sovietici etc. erau probleme care stăteau în atenția unei bogate prese legale îndrumată de Partidul Comunist Român. Aceleași probleme, redată însă într-o formă mai puțin „iritantă” pentru autorități, se tratau în coloanele unor gazete așa-zise independente.

Pe măsura intensificării activității asociației „Amicii U.R.S.S.”, piedicile puse în calea ei de către autorități s-au întesit și, pe lîngă calomniile răspîndite prin presa reacționară, prin radio și în cadrul unor întruniri huliganice fasciste, membrii asociației au început să fie urmăriți tot mai mult, să le fie percheziționate domiciliile de către autorități. Aceste măsuri represive aveau să culmineze la 25 noiembrie 1934 prin interzicerea activității asociației „Amicii U.R.S.S.”, odată cu interzicerea activității și a altor circa 30 organizații de masă revoluționare ilegale și legale¹⁹.

Astfel și-a încetat activitatea asociația „Amicii U.R.S.S.”, organizație care, prin tot ceea ce a întreprins de-a lungul activității sale, a constituit o expresie vie a năzuințelor maselor de muncitori, țărani, intelectuali pentru prietenie cu statul sovietic, pentru statornicirea unui climat de pace în Europa și în lumea

¹⁹ Vezi ordonanța Corpului II armată din 25 noiembrie 1934, în „Dimineata”, anul XXX, nr. 10 028, din 27 noiembrie 1934.

întreagă. Protestele de masă care au avut loc în toată țara, cerînd Ministerului de Interne să revină asupra dizolvării asociației, au rămas fără rezultat.

Partidul Comunist Român a știut ca, în ciuda interzicerii asociației „Amicii U.R.S.S.“, să-și desfășoare în continuare, deși cu greutate mai mari — lipsindu-i un sprijin legal, așa cum fusese asociația dizolvată —, activitatea de informare a maselor asupra realizărilor din Țara sovietelor. Membrii și simpatizanții organizației dizolvate au continuat să militeze pentru constituirea unei alte asociații menite a duce mai departe activitatea „Amicilor U.R.S.S.“. Strîngerea fondurilor necesare pentru reorganizarea mișcării preocupa îndeaproape atît partidul comunist cît și celelalte organizații revoluționare, democratice. Eforturile depuse pe această linie și-au aflat finalizarea în primăvara anului 1935, cînd P.C.R. a reușit să făurească o nouă organizație legală, care avea să preia și să dezvolte pe mai departe sarcinile asociației „Amicii U.R.S.S.“. Este vorba de „Societatea pentru întreținerea raporturilor culturale dintre România și Uniunea Sovietică“, avînd între frunți o bună parte din membrii comitetului de conducere al asociației „Amicii U.R.S.S.“.

Noua organizație a luat ființă și a activat în condițiile în care, preocupată de apărarea integrității teritoriale, a independenței și suveranității țării, însăși cea mai mare parte a oamenilor politici ai burgheziei, abordînd politica țării de pe poziții realiste, priveau apropierea de statul sovietic ca o soluție menită a asigura cîmp liber înfăptuirii dezideratelor poporului român : asigurarea integrității teritoriale, apărarea independenței și suveranității naționale, salvagardarea păcii țării și a lumii întregi.

Acestor idealuri de bună vecinătate cu Uniunea Sovietică și cu celelalte state dornice de a salvagarda pacea omenirii i-a consacrat activitatea sa remarcabilă eminentul om politic și diplomat român Nicolae Titulescu.

În urma acțiunilor sale curajoase și a lucidității multor cercuri ale vieții politice românești, „în acești ani România semnează convenția pentru definirea agresorului, stabilește relații diplomatice cu Uniunea Sovietică, întreprinde măsuri pentru întărirea colaborării cu țările din cadrul Micii Înțelegeri și Înțelegerii Balcanice ; s-a ajuns pînă la elaborarea unui proiect de tratat româno-sovietic care urma să reglementeze, pe baza respectării reciproce a independenței și suveranității, asistența mutuală și ajutorul reciproc între cele două state în cazul agresiunii împotriva unuia dintre ele“²⁰.

În ce privește Partidul Comunist Român și celelalte forțe democratice, antifasciste din țara noastră, poziția lor a fost în tot acest timp netă de sprijinire a inițiativelor guvernului român pentru apărarea integrității teritoriale, independenței și suveranității patriei, pe calea statornicirii unor relații de bună vecinătate cu Uniunea Sovietică, de colaborare cu toate țările și popoarele interesate în salvagardarea păcii Europei și a lumii întregi.

„Alianța strînsă cu Uniunea Sovietică — preconizau pe această linie rezoluțiile și hotărîrile plenarei a V-a lărgite a C.C. al P.C.R. din august 1936 —

²⁰ Nicolae Ceaușescu, *Partidul Comunist Român — continuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român, al tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste din România*, Editura politică, București, 1966, p. 39—40.

se cere pentru România nu numai în interesul păcii generale, ci în interesul strict național al României“, în interesul apărării ei „de atacul imperialismului german și scăpării de pericolul de robie fascistă“²¹.

Sau, cum spunea în continuare același document, „pericolul de atac împotriva Uniunii Sovietice din partea fascismului german înseamnă pericol pentru independența României. Orice schimbare a regimului politic dincolo de granițele românești de la răsărit ar duce la pieirea României, a independenței ei naționale, la pericolul de împărțire a poporului român. Cine ridică mâna contra Uniunii Sovietice sapă groapa independenței naționale și politice a României și pregătește împărțirea imperialistă a poporului român. Interesele naționale ale României cer stabilirea relațiilor de strînsă prietenie cu Uniunea Sovietică, încheierea tratatului de asistență mutuală pentru apărarea comună de pericolul comun de război și de luptă împreună pentru cauza păcii“²².

Acestor aprecieri P.C.R. le-a adăugat prin același document precizarea că „în caz că Germania hitleristă, dezlănțuind războiul în Europa și contra U.R.S.S., va ataca România cu ajutorul Ungariei horthiste, comuniștii vor considera necesară apărarea fiecărei palme de pământ al țării noastre pentru a feri poporul român și naționalitățile conlocuitoare din România de subjugarea de către fascismul german“.

În împrejurările istorice la care ne referim, crearea și activitatea unor organizații de masă legale care să militeze alături de P.C.R. pentru realizarea acestor deziderate scumpe întregului popor român era nu numai potrivită cu interesele politice ale țării, ale păcii europene și lumii întregi, dar și foarte necesară în fața agresivității crescînde a Germaniei hitleriste și a acoliților săi.

În perioada cuprinsă între sfîrșitul anului 1934, cînd organizația „Amicii U.R.S.S.“ a fost dizolvată, și jumătatea anului 1935, cînd au fost puse bazele Societății pentru întreținerea raporturilor culturale dintre România și Uniunea Sovietică nu a existat o scădere în ceea ce privește întreținerea climatului de prietenie și bună vecinătate dintre cele două țări. Mișcarea revoluționară democratică, antifascistă din România a asigurat și atunci, ca în toate perioadele istoriei sale, inițierea și desfășurarea cu succes a unei largi game de acțiuni menite a cultiva și întreține atmosfera de apropiere între cele două țări și popoare, acțiuni la care participau toți cei care fuseseră sprijinitori activi ai „Amicilor U.R.S.S.“²³. Fie că participau la aceste acțiuni, fie că inițiau ele însele alte asemenea manifestări, organizațiile de masă legale înființate de către P.C.R. la începutul anului 1935 și care au activat mult timp după aceea (Blocul democratic, Liga contra prejudecăților, Liga contra brutalităților, Societatea pentru protecția femeii și a copilului etc.) au contribuit efectiv la cultivarea și întreținerea unor bune sentimente față de Uniunea Sovietică în masele cele mai largi. Presa vremii — ziarele democratice, antifasciste și chiar o parte a celor burgheze —

²¹ *Documente din istoria Partidului Comunist din România. 1934—1937*, E.S.P.L.P. 1957, p. 418.

²² *Ibidem*, p. 420.

²³ Arhiva C.C. al P.C.R., fondul nr. 25, dosarul nr. 4 188, fila 216 ; fondul nr. 1, dosarul nr. 152, filele 333, 334.

a constituit, de asemenea, an de an un bun mesager al dorinței de cunoaștere reciprocă și de apropiere, al sentimentului poporului român de pace și bună vecinătate cu Uniunea Sovietică²⁴.

Pregătirile în vederea constituirii noii organizații au fost făcute din însărcinarea P.C.R. de un grup de vechi activiști ai mișcării revoluționare și membri ai organizației de masă dizolvate a „Amicilor U.R.S.S.“, printre care : Petre Constantinescu-Iași, Alexandru Sahia, Alexandru Mihăileanu, Victor Gherasim, Matei Socor, Scarlat Callimachi ș.a.²⁵. În intervalul dintre dizolvarea „Amicilor U.R.S.S.“ și crearea noii organizații a activat și un grup de inițiativă format în special din intelectuali (Radu Boureanu, Petre Grozdea, Petre Belu ș.a.), care se ocupau de traducerea și difuzarea în mase a literaturii și producțiilor cinematografice sovietice²⁶.

Rod al activității acestor grupuri de inițiativă s-a putut asigura continuitatea în îndeplinirea sarcinilor pentru care militase „Amicii U.R.S.S.“, iar către jumătatea anului 1935 s-a putut trece practic la constituirea noii organizații de masă — Societatea pentru întreținerea raporturilor culturale dintre România și Uniunea Sovietică. Momentul creării acestei organizații a fost marcat de apariția în presă, la 22 mai 1935, a unui comunicat în care, după ce se aprecia că „unul din cele mai prețioase bunuri ale culturii europene din timpurile moderne este schimbul valorilor spirituale între popoare“, se arăta că, „datorită cunoașterii reciproce a popoarelor, cuceririle civilizației au depășit granițele naționale, devenind patrimoniu umanității“²⁷.

În continuare comunicatul arăta că, „recunoscând aceste adevăruri, oamenii de știință, artiștii și scriitorii români salută cu satisfacție reluarea raporturilor diplomatice dintre guvernul român și cel sovietic“ și le consideră „ca un succes al spiritului de solidaritate între popoare“²⁸.

Se arăta apoi că noua organizație își propunea slujirea acestei cauze scumpe poporului român : „În speranța că schimbul cultural dintre țările respective nu va avea decât de câștigat și pentru ca el să fie cât mai activ și așezat pe baze sănătoase, propunem înființarea unei Societăți pentru întreținerea raporturilor culturale dintre România și Uniunea Sovietică“²⁹.

Comunicatul era semnat de personalități marcante ale vieții culturale și științifice din țara noastră, mulți dintre ei savanți, profesori, artiști și scriitori

²⁴ Arhiva C.C. al P.C.R., fondul nr. 1, dosarul nr. 229, fila 145 ; „Importanța reluării raporturilor dintre România și U.R.S.S.“ („Jilava roșie“ din decembrie 1935) ; „Raporturi culturale cu U.R.S.S.“ („Cuvîntul liber“, anul II, nr. 29, din 23 aprilie 1935) ; „Pentru pactul de asistență mutuală româno-sovietic“ („Înainte“, anul II, nr. 11, din 1 mai 1936) ; „Teatrul naționalităților din U.R.S.S.“ („Reporter“, anul V, din 2 ianuarie 1937) ; „Noua literatură rusă“ („Reporter“, anul V, nr. 35, din 7 noiembrie 1937) ; „Cultura în U.R.S.S.“ („Reporter“, anul V, nr. 42, din 26 decembrie 1937).

²⁵ Arhiva C.C. al P.C.R., fondul nr. 24, dosarul nr. 4 160, fila 12.

²⁶ *Ibidem*, dosarul nr. 4 156, fila 202.

²⁷ *Ibidem*, dosarul nr. 4 160, filele 1, 6 ; dosarul nr. 4 156, filele 204, 206 ; „Curentul“ din 22 mai 1935.

²⁸ *Ibid.*

²⁹ *Ibid.*

al căror renume depășise de mult granițele țării, reprezentînd cu cinste cultura și știința românească pe plan internațional, printre care: marele muzician George Enescu; prof. univ. Traian Săvulescu, prof. univ. Al. Rosetti, prof. univ. Eugen Herovanu; pictorul N. N. Tonitza; scriitorii Victor Eftimiu, Alexandru Sahia, Radu Boureanu; dirijorul Matei Socor; arhitectul Octav Doicescu; dr. S. Irimescu și dr. Emil Gheorghiu; directorul Operei române, Ionel Perlea; actorii Tony Bulandra, V. Maximilian, I. Iancovescu, Gh. Timică, interpreții de operă Eugenia Babad și Jean Athanasie; criticul de artă Traian Șelmaru etc.³⁰. Apreciînd faptul că în fruntea acestei organizații s-au situat asemenea personalități reprezentative pentru cultura și știința românească, Alexandru Sahia, în prefața la cartea *U.R.S.S. azi*, remarcă faptul că organizația era „o dovadă sinceră că oamenii de știință, artiștii și scriitorii din România salută cu satisfacție reluarea raporturilor diplomatice dintre guvernul român și cel sovietic în vederea menținerii spiritului de solidaritate între popoare și a schimbului de valori spirituale, care trebuie să existe cît mai frecvent între ele”³¹.

Comunicatul dat publicității de inițiatorii creării noii organizații se încheia cu invitația ca cei ce doresc să facă parte din ea să-și trimită adeziunea la sediul societății din București, str. Dr. V. Poloni nr. 24³².

În zilele următoare, pe adresa noii organizații au început să sosească adeziuni atît din Capitală cît și din provincie, căci societatea era considerată de masele muncitoare din țara noastră un mijloc important de cunoaștere a stărilor de lucruri din țara vecină, a realizărilor statului sovietic nu numai în domeniul culturii, ci și în economie, politică etc. Oamenii vedeau în noua organizație o continuatoare a activității duse în cursul anului 1934 de către „Amicii U.R.S.S.”. Acest lucru nu era, de altfel, greu de sesizat nici pentru autorități. „Scopul în care s-a constituit noua societate — nota un raport al siguranței din 23 mai 1935 — este identic cu acela urmărit de asociația desființată — „Amicii U.R.S.S.”³³. Autorităților nu le scăpa nici amănuntul că din conducerea noii organizații făceau parte multe persoane ce activaseră și la „Amicii U.R.S.S.”³⁴.

Odată cu înființarea societății, inițiatorii ei au trecut la colectarea fondurilor necesare ducerii activității, imprimînd și difuzînd în fabrici și uzine, în institutele culturale, școli și facultăți, în cartiere liste de subscripție³⁵.

Ca forme de activitate, Societatea pentru întreținerea raporturilor culturale dintre România și Uniunea Sovietică a folosit în primul rînd toate mani-

³⁰ *Ibid.*

³¹ Alexandru Sahia, *U.R.S.S. azi*, Editura librăriei „Ion Creangă”, București, p. II.

³² „Curentul” din 22 mai 1935.

³³ Arhiva C.C. al P.C.R., fondul nr. 24, dosarul nr. 4 160, fila 3.

³⁴ *Ibid.*

³⁵ *Ibidem*, dosarul nr. 4 156, fila 218.

festărilor oficiale prin care se exprimau într-un fel sau altul legăturile dintre cele două țări, aducându-și contribuția la reușita lor, mobilizându-și membrii și simpatizanții la aceste acțiuni ³⁶.

Difuzarea presei, a cărții și filmelor sovietice, popularizarea acestora au fost folosite permanent de organizație. Organizația și-a informat în mod curent membrii și simpatizanții asupra problemelor dezbătute în presa sovietică, s-a ocupat de abonarea oamenilor la diversele publicații sovietice sau despre Uniunea Sovietică care apăreau în alte țări ³⁷, a pregătit simpozioane pentru discutarea unor cărți ale scriitorilor sovietici, a contribuit la popularizarea filmelor sovietice, mobilizând pe oamenii muncii să le vizioneze ³⁸.

„O consecință a reluării relațiilor diplomatice cu Sovietele — nota un raport al siguranței la 7 ianuarie 1936 — este apariția cărții sovietice pe piața noastră” ³⁹. Noua organizație și-a făcut o preocupare permanentă din popularizarea cărților sovietice, a căror apariție în librării, în traducere românească, era de fiecare dată semnalată în presa vremii ⁴⁰.

Filmul sovietic a fost pe larg popularizat, de asemenea, de organizație în mase. Prezentarea unui film sovietic constituia un adevărat eveniment în viața cultural-artistică a unei remarcabile părți a publicului nostru. La sfârșitul anului 1935, de pildă, societatea a inițiat cu membrii și simpatizanții săi o serie de dezbateri pe marginea filmelor sovietice ce rulau în acel timp în țara noastră („Furtuna”, „Locotenentul invizibil”, „Realitatea sovietică”, „Toată lumea râde, cântă și dansează”, „Drumul vieții”, „Frații Golovlev” ș.a.) ⁴¹. În cazul unora dintre aceste filme, organizația s-a preocupat de asigurarea condițiilor pentru vizionarea lor gratuită de către muncitori ⁴². Uneori vizionarea filmelor sovietice era folosită de elementele revoluționare și în scopul ducerii unei munci propagandistice prin difuzarea de manifeste comuniste în rîndul participanților la aceste acțiuni. La 2 februarie 1936, de pildă, la Iași, în timp ce la cinematograful „Trianon” rula filmul „Drumul vieții”, din balcoanele sălii a fost declanșată o adevărată ploaie de etichete editate de organizația locală a P.C.R. pe care erau scrise lozincile: „Luptați pentru strîngerea legăturilor de pace, eco-

³⁶ *Ibidem*, fondul nr. 25, dosarul nr. 4 210, filele 8, 19.

³⁷ „Journal de Moscou” și „Revue de Moscou”, de pildă, erau publicații mult răspândite la noi (Acad. Petre Constantinescu-Iași, *Organizații de masă legale conduse de Partidul Comunist din România în anii 1932—1938*, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1952, p. 62), fiind semnalate de autorități a fi fost citite și de intelectuali din diferite sate (Arhiva C.C. al P.C.R., fondul nr. 16, dosarul nr. 3 853, fila 230). Întrucît limba franceză era accesibilă mai multor oameni din țara noastră, în unele cazuri aceștia făceau cunoștință cu realizările vieții științifice și culturale sovietice prin intermediul publicațiilor ori al traducerilor în limba franceză ale lucrărilor sovietice (Arhivele statului Ploiești, fondul Poliția orașului Filipești, dosarul nr. 14, fila 177).

³⁸ Arhiva C.C. al P.C.R., fondul nr. 25, dosarul nr. 4 210, filele 18, 19.

³⁹ *Ibid.*

⁴⁰ Vezi, de pildă, „Adevărul” din 17 decembrie 1935.

⁴¹ Arhiva C.C. al P.C.R., fondul nr. 25, dosarul nr. 4 210, filele 8, 19.

⁴² *Ibidem*, dosarul nr. 4 188, fila 262.

nomice și culturale cu Uniunea Sovietică“, „Luptați contra fascismului“, „Trăiască Partidul Comunist Român“ etc.⁴³.

Succesul de care filmele sovietice se bucurau de fiecare dată în sălile de spectacol din România, ca și largile simpatii cu care erau înconjugate aceste solii ale culturii sovietice impresionau adesea și oameni politici burghezi, chiar și dintre cei mai reacționari. C. Argetoianu, de pildă, invitat la 17 martie 1935 de Ostrovski, reprezentantul diplomatic al Uniunii Sovietice în România, să participe la premiera filmului sovietic „Furtuna“, la cinematograful „Roxy“, la care a participat și personalul Legației sovietice la București, nota în însemnările sale zilnice, pe lângă buna impresie ce i-o produsese acest film *, faptul că „era multă lume și am fost silit să constat că bolșevicii au câștigat multe simpatii în scurtul timp ** de când sînt printre noi“⁴⁴.

De-a lungul activității sale, organizația a inițiat ori a contribuit, de asemenea, la reușita unor conferințe și simpozioane privind realizările cinematografiei sovietice în acei ani. La 30 mai 1936, de pildă, în cadrul unei asemenea manifestări organizată la sala „Dalles“ din Capitală, Gheorghe Dinu a înfățișat celor prezenți locul ocupat de filmul sovietic în cinematografia europeană⁴⁵.

Societatea și-a făcut o preocupare din organizarea în fiecare an a unor acțiuni speciale consacrate aniversării zilei de 7 Noiembrie — simbol al victoriei Marii Revoluții Socialiste din Octombrie. O formă folosită în fiecare an era desemnarea unor delegații care mergeau la Legația sovietică spre a prezenta felicitări⁴⁶. O altă formă era pregătirea trimiterii la Moscova a unor delegații care să asiste la festivitățile organizate cu acest prilej⁴⁷. La 21 octombrie 1937, de pildă, Direcția generală a poliției informa prefectul poliției Capitalei că „se proiectează plecarea unei delegațiuni din partea comuniștilor români compusă din Marin Avramescu, David Constantin și Turcu Ion, foști lucrători la Atelierele C.F.R. Grivița, pentru a participa la festivitățile ce vor avea loc la 7 noiembrie a.c. la Moscova cu ocazia aniversării revoluției ruse“⁴⁸.

Dar nu numai cu prilejul zilei de 7 Noiembrie se făceau pregătiri pentru trimiterea de delegați la Moscova. 1 Mai constituia, de asemenea, în fiecare an un nou prilej. La 1 Mai 1936, de pildă, societatea s-a preocupat de trimiterea la Moscova a unei delegații compusă din membri ai săi din București, Cluj,

⁴³ *Ibidem*, fondul nr. 8, dosarul nr. 1 684, filele 200, 373, 711, 713.

* „Tehnică impresionantă și un realism de înfățișare care mi-a reamintit teatrele rusești de dinainte de război“ — nota el în legătură cu aceasta. „Fiecare rol, oricît de mic, este încredințat unui artist desăvîrșit“.

** Se referea la perioada de timp scurtă de la reluarea relațiilor diplomatice.

⁴⁴ C. Argetoianu, *Însemnări zilnice. Pentru cei de mîine*, caietul nr. 1/1935 (2 februarie — 11 iunie 1935), în Arhiva C.C. al P.C.R., fondul nr. 104, dosarul nr. 8 611, filele 98, 99

⁴⁵ Arhiva C.C. al P.C.R., fondul nr. 4, dosarul nr. 704, fila 75.

⁴⁶ *Ibidem*, fondul nr. 1, dosarul nr. 219, fila 216.

⁴⁷ Cu pregătirea unei asemenea acțiuni, de pildă, societatea a desemnat în anul 1935 pe Alexandru Sahia, Alexandru Mihăileanu și Matei Socor (Arhiva C.C. al P.C.R., fondul nr. 25, dosarul nr. 4 195, fila 80 ; fondul nr. 24, dosarul nr. 4 156, fila 211).

⁴⁸ Arhiva C.C. al P.C.R., fondul nr. 68, dosarul nr. 6 194, fila 377.

Braşov, Iaşi, Piteşti etc.⁴⁹. Când, din diferite motive, din lipsa fondurilor necesare ori a neobţinerii aprobării din partea autorităţilor, aceste delegaţii nu puteau pleca şi deci nu puteau aduce impresiile unor martori oculari la aceste manifestări, oamenii muncii din România urmăreau cu interes în presă ştirile ce apăreau referitor la demonstraţiile oamenilor muncii de la Moscova⁵⁰.

Organizarea de excursii în U.R.S.S. nu era prilejuită numai de zilele de 1 Mai şi 7 Noiembrie. Permanent organizaţia s-a preocupat de această problemă⁵¹. La începutul anului 1936, cu organizarea unei asemenea excursii societatea a desemnat o comisie alcătuită din : George Enescu, Traian Săvulescu, Ionel Perlea, Al. Rosetti, Eugen Herovanu, S. Irimescu ş.a.⁵². În alcătuirea itinerarului, comisia a folosit cartea lui Alexandru Sahia *U.R.S.S. azi*, oprindu-se la următorul : Kiev—Harkov—Moscova—Leningrad—Kiev—Dneproghes⁵³.

La jumătatea anului 1936, o delegaţie de muncitori români a vizitat Uniunea Sovietică, mergînd în diferite fabrici şi uzine, instituţii de artă şi cultură, luînd legătura cu personalităţi ale vieţii politice şi culturale sovietice. La întoarcerea delegaţiei, societatea a organizat simpozioane în cadrul cărora participanţilor le erau înfăţişate cele mai diferite aspecte legate de realităţile întîlnite pe pămîntul sovietic.

În ansamblul lor, aceste forme de activitate au dat posibilitate organizaţiei să-şi îndeplinească misiunea asumată la creare, au apropiat de lupta democratică, antifascistă noi oameni ai muncii, în special din rîndul intelectualităţii.

Societatea pentru întreţinerea raporturilor culturale dintre România şi Uniunea Sovietică a fiinţat pînă în februarie 1938, cînd, odată cu instalarea dictaturii regale şi adoptarea de către aceasta a măsurilor de dizolvare a partidelor şi organizaţiilor politice, a trebuit să-şi înceteze activitatea legală, continuînd-o un timp, după aceea, în mod ilegal.

Încă înainte de instalarea dictaturii regale însă şi de interzicerea activităţii Societăţii pentru întreţinerea raporturilor culturale dintre România şi Uniunea Sovietică, în toamna anului 1936, activitatea îndreptată spre apărarea păcii, spre facilitarea colaborării între ţări a primit sprijinul efectiv al unei noi asociaţii — Reuniunea universală pentru pace (R.U.P.), organizaţie internaţională la care a aderat şi România printr-un comitet naţional.⁵⁴

⁴⁹ *Ibidem*, fondul nr. 24, dosarul nr. 4 156, fila 203.

⁵⁰ *Ibidem*, fondul nr. 68, dosarul nr. 6 188, filele 177, 591—593.

⁵¹ Pe această linie au acţionat şi companiile de turism româneşti şi sovietice. După reluarea raporturilor diplomatice dintre cele două ţări, în cadrul discuţiilor purtate între reprezentanţii Societăţii turistice române „Europa“, ai „Inturistului“ — organizaţia sovietică de turism — şi ai companiei „Vagon Lits Cook“ au fost stabilite măsuri pentru dezvoltarea turismului între cele două ţări (Arhiva C.C. al P.C.R., fondul nr. 24, dosarul nr. 4 156, fila 215).

⁵² Arhiva C.C. al P.C.R., fondul nr. 24, dosarul nr. 4 156, fila 216.

⁵³ *Ibid.*

⁵⁴ Vezi Gh. I. Ioniţă, *Solidarizarea forţelor democratice din România cu Congresul mondial pentru pace (Bruxelles 1936)*, în „Analele Institutului de studii istorice şi social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.“ nr. 2/1967, p. 69—84.

Creat în octombrie 1936, Comitetul român al R.U.P. și-a format în curând un nucleu conducător din care făceau parte și membri ai dizolvatei organizații „Amicii U.R.S.S.” și ai Societății pentru întreținerea raporturilor culturale dintre România și Uniunea Sovietică. Din primul Comitet român al R.U.P. făceau parte : dr. Petru Groza, dr. Nicolae Lupu, Grigore Filipescu, C. Titel Petrescu, Mihail Sadoveanu, Mihail Ralea, Petre Andrei, Victor Eftimiu, C. I. Parhon, Demostene Botez, Octav Livezeanu, Lothar Rădăceanu, Geo Bogza, M. Avramescu și mulți alții. Ca semn de prețuire pentru politica de prietenie între popoare și apropiere de Uniunea Sovietică a fost ales președinte de onoare al organizației Nicolae Titulescu.

În activitatea desfășurată de organizațiile de masă legale conduse de P.C.R. pentru prietenie și bună vecinătate cu Uniunea Sovietică — asociația „Amicii U.R.S.S.”, Societatea pentru întreținerea raporturilor culturale dintre România și Uniunea Sovietică, Comitetul român al Reuniunii universale pentru pace — și a unor grupări locale se întâlnesc, după cum s-a putut remarca, numele multora dintre comuniștii cunoscuți, dintre savanții noștri, ale celor mai cunoscuți literați și oameni de artă sau gazetari progresiști. Șirul celor care și-au dat adeziunea și aportul la activitatea acestor asociații este nemăsurat.

El cuprinde și mii de muncitori, țărani, meseriași, funcționari, oameni simpli, doritori de a trăi în pace și bună vecinătate cu marele stat din răsăritul țării. În arhivele și publicistica vremii abundă listele de adeziune la aceste organizații a sute de metalurgiști din București, Cluj, Galați, Oradea, Brașov, a minerilor din Valea Jiului, a ceferiștilor de la Grivița-București, Nicolina-Iași și Atelierele C.F.R. Cluj, a docherilor din porturile Galați și Constanța, a țăranilor, mai ales din Oltenia și Moldova, a oamenilor muncii români, precum și maghiari, germani sau de alte naționalități.

În rîndurile susținătorilor climatului realist de apropiere și cunoaștere reciprocă a celor două popoare vecine s-au numărat, de asemenea, o serie de grupări politice și personalități burgheze.

În pofida măsurilor extreme prin care activitatea acestor organizații a fost suprimată, ideile care le animaseră au continuat să însuflăsească masele și să le mobilizeze în acțiunea de strângere a relațiilor de bună vecinătate cu statul sovietic, a relațiilor de prietenie cu toate celelalte state dornice de a salvagarda pacea omenirii, amenințată tot mai agresiv de cercurile revanșarde și revizioniste din Germania hitleristă și din țările satelite ei.

De-a lungul activității pe care au desfășurat-o, organizațiile de masă legale la care ne-am referit și alte organizații asemenea lor au venit în întâmpinarea eforturilor pe care, din adîncă ilegalitate, le făcea Partidul Comunist Român pe linia cultivării unor sentimente de amicitie, de bună vecinătate și respect reciproc între cele două țări și popoare. Prin acțiunile pe care le-au inițiat, prin mobilizarea largă a maselor la aceste acțiuni, asociația „Amicii U.R.S.S.”, Societatea pentru întreținerea raporturilor culturale dintre România și Uniunea

Sovietică, Comitetul român al Reuniunii universale pentru pace și alte organizații asemenea acestora și-au îndeplinit cu succes misiunea pentru care fuseseră create, înscriind în istoria relațiilor internaționaliste ale clasei muncitoare și partidului comunist, ale poporului nostru una dintre paginile ei importante. Rezultatele dobândite de aceste organizații au îmbogățit experiența P.C.R. de muncă cu masele, au constituit un sprijin eficient în activitatea dusă de comuniști în acei ani pe linia solidarității internaționaliste cu Uniunea Sovietică, cu toate celelalte țări și popoare iubitoare de pace, dornice de a lovi în fascism și în amenințările sale războinice.

MIHAIL KOGĂLNICEANU și problemele epocii sale

Prof. univ., dr. docent ȘTEFAN PASCU

A trecut suficient timp de la împlinirea unor procese istorice de cea mai mare însemnătate în istoria României, la care Mihail Kogălniceanu a fost participant cu rol de frunte sau inițiator, promotor sau realizator principal pentru a putea fi judecate omul și faptele sale. Devansînd o concluzie, astăzi sigură, putem afirma cu toată certitudinea, demonstrată de o documentare mai mult decît suficientă, că vreme de peste o jumătate de veac toate evenimentele mai însemnate din viața poporului român poartă pecetea personalității lui M. Kogălniceanu: mișcarea culturală-națională, începînd cu deceniul al 5-lea al veacului al XIX-lea, revoluția de la 1848, Unirea Principatelor, epocalele înfăptuiri din deceniul al 7-lea (dezrobirea țăganilor, secularizarea averilor mănăstirești, împrăștierea țăranilor, așezarea învățămîntului de toate gradele, organizarea armatei, statutul întregitor și legea electorală etc. etc.), independența României, pregătirea desăvîrșirii unității naționale a statului român prin susținerea, prin toate mijloacele, a intereselor național-culturale ale românilor din Transilvania și multe altele. Kogălniceanu însuși, în 1883, la o vîrstă ce-i permitea o retrospectivă obiectivă asupra propriei activități, referindu-se la programul din 1848, cuprins în „Dorințele partidei naționale din Moldova”, afirma cu îndreptățire: „Am avut fericirea să ajung să văd că din cele 35 de articole sau cîte sînt, 31 de articole le-am văzut realizate și la realizarea lor am luat și eu parte”.

Legătura strînsă dintre scriitorul și omul politic, din tinerețe și pînă la moarte, a fost socotită uneori ca datorîndu-se influenței lui Leopold Ranke¹. Este cu totul firesc ca un maestru de talia marelui istoric german să fi exercitat o influență asupra tînărului student. S-a datorat fără îndoială și lui Ranke, și savantului naturalist Alex. Humboldt, precum și ignoranței societății culte apusene față de trecutul și prezentul poporului român, începutul activității istorice-culturale a lui Kogălniceanu. Lecția de deschidere a cursurilor de istorie cu privire la înrudirea dintre istorie și politică și la deosebirea dintre ele, rostită de Ranke în 1836, va fi impresionat puternic pe studentul român. Mai ales teoria cu totul justă, anume că „știința lucrurilor trecute rămîne imperfectă fără observarea celor prezente, iar înțelegerea prezentului e cu neputință fără cunoaș-

¹ I. Lupaș, *Leopold Ranke și Mihail Kogălniceanu*, în *Memoriile secției istorie a Academiei Române*, seria a III-a, tom. XVIII.

terea timpurilor trecute"², nu a rămas fără ecou în mintea și inima celui preocupat încă din acea vreme să fie de folos celor mulți și oropsiți. Rezultă acest lucru și din cele dintii scrieri ale lui Kogălniceanu, toate apărute în 1837 la Berlin : *Romanische oder walachische Sprache und Literatur* (Limba și literatura română sau valahă), *Esquisse sur l'histoire, les moeurs et la langue des Cigains* (Schită cu privire la istoria, obiceiurile și limba ȝiganilor) și mai ales *Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques transdanubiens* (Istoria Țării Românești, a Moldovei și a românilor de peste Dunăre), cea dintii sinteză cuprinzătoare a istoriei românilor, ridicându-se de la concepția unei istorii regionale la concepția unei istorii naționale³ (chiar dacă din titlu, din motive politice, lipsește Transilvania)⁴. Rezultă cu deosebire din clasicul *Cuvînt pentru deschiderea cursului de istorie națională* la Academia Mihăileană, rostit la 24 noiembrie 1843. A-l face însă pe Kogălniceanu cu totul tributar profesorilor săi și societății din Franța și mai ales din Germania, ar însemna a subestima calitățile înnăscute, dorința arzătoare de a-și sluji poporul și țara prin toate mijloacele și în toate împrejurările. De altfel, o mărturisește singur într-o scrisoare din 20 februarie 1837, adresată lui Mihail Sturdza, în care destăinuiește domnului Moldovei că încă înaintea plecării sale la studii, singurul său scop, singurul său gînd, singura sa ambiție a fost de a da „o prescurtare“ (o sinteză) a istoriei țării sale⁵. Profilul spiritual al lui Kogălniceanu poate fi asemănat mai degrabă cu al istoricilor militanți, care i-au fost poate într-un grad și mai mari măștri, Gheorghe Șincai și Petru Maior pe care i-a citit, în manuscris sau în ediții tipărite și care l-au impresionat atît prin erudiția lor, cît mai ales prin spiritul de sacrificiu și jertfă puse în slujba unui ideal : slujirea propriului popor prin mijlocirea condeului și a activității politice.

Este pe deplin justificată legătura ce se face între scriitorul și omul politic, între omul de vastă cultură și luptătorul nelipsit de la nici un eveniment însemnat al vremii sale, între cercetătorul trecutului, priceputul arhitect al vremii sale și pregătitorul perseverent și îndrumătorul chibzuit al celor ce vor urma. Nu e de mirare că activitatea sa istorică și culturală în general apare ca o pregătire a celei politice, pentru ca apoi cele două laturi ale activității să se desfășoare într-o legătură nedespărțită. Din studierea trecutului își extrăgea argumentele pentru înfăptuirea prezentului.

Pregătirea practică a revoluției din 1848 este însoțită de una cultural-științifică în revistele întemeiate și conduse de el : *Dacia literară*, *Arhiva românească*, *Propășirea*, în jurul cărora reușise să polarizeze cele mai bune condeie ale epocii peste granițele politice ale vremii, după cum la *Gazeta Transilvaniei* de la Brașov „alergau toți publiciștii români — între care, firește, și el, Kogălniceanu, după propria-i mărturie —, care în patria lor nu puteau găsi

² „Rerum gestarum scientia imperfecta est sine praesentium notitia ; praesentium intelligentia nulla est sine aevi cognitione“.

³ A. Oțetea, *Geneza „Istoriei“ lui Kogălniceanu*, în „Comunicări“, Iași, 1942, nr. 3, p. 8—14 și *Mihail Kogălniceanu, istoric și om de stat*, București, 1956, p. 89.

⁴ Titlul tomului I, singurul apărut, cuprinde această realitate : *Histoire de la Dacie, des Valaques transdanubiens et de la Valachie (1241—1792)*. Și mai limpede apare această idee din proiectul publicat în „Magazin für die Literatur des Auslandes“ : *Histoire ancienne et moderne de la Moldavie, de la Valachie, des états indépendents des Transylvains et des Valaques transdanubiens*, cf. V. Ionescu, *Mihail Kogălniceanu, contribuții la cunoașterea vieții, activității și concepțiilor sale*, București, 1963, p. 28.

⁵ N. Iorga, *Mihail Kogălniceanu, scriitorul, omul politic și românul*, București, p. 11.

organ pentru a-și putea publica ideile“⁶. În articolele publicate în propriile reviste și în studiile mai mari și mai mici, Kogălniceanu, alături de alți tineri patrioți, moldoveni, munteni și ardeleni, pregătea, încetul cu încetul, programul revoluției din 1848. Încă în *Histoire*, Kogălniceanu enunța ideea cuprinzătoare a noțiunii de patrie, îmbrățișând toate provinciile locuite de români, pentru ca să o concretizeze în „Dacia literară“ care era o „foaie românească în care, ca într-o oglindă, se vor vedea scriitorii moldoveni, munteni, ardeleni, bănățeni și bucovineni“, în scopul dezvoltării „limbii și literaturii comune pentru toți“, premisă însemnată a unirii țărilor române⁷.

„Cuvîntul“ său din 1843 sintetizează concepția tânărului de 26 de ani, matur însă în judecarea problemelor primordiale ale vremii, la o vîrstă cînd cei mai mulți tineri de vîrsta lui nici nu-și băteau capul nici cu trecutul, nici cu prezentul și cu atît mai puțin cu viitorul. „Eu privesc ca patria mea, toată acea întindere de loc, unde se vorbește românește și ca istorie națională istoria Moldovei întregi înainte de sfîșierea ei, a Valahiei și a fraților din Transilvania“⁸. Era, prin urmare, cel mai indicat a concretiza programul mișcării revoluționare din Moldova anului 1848.

Deși n-a participat la mișcarea din 27 martie 1848, Kogălniceanu n-a fost străin de ea. De multe ori discutase, în anii premergători, cu prietenii săi situația Moldovei și măsurile de îndreptare. Fiind cunoscut ca un om cu influență și ca un „răzvrătit“, Mihail Sturdza i-a impus domiciliu forțat la o mănăstire. Nerespectînd măsurile domnitorului, Kogălniceanu a fost urmărit de ocîrmuire, fiind acuzat că ar fi autorul broșurii *Căința încrederei în boierii aristocrați și sfînta hotărîre de a nu-i mai crede*. Dacă s-a apărat de învinuirea de a fi participat la redactarea broșurii de mai sus, Kogălniceanu nu și-a dezmințit niciodată paternitatea broșurii *Protestație*, în care pleda pentru „egalitatea driturilor și îndatoririlor“ tuturor locuitorilor țării, „desființarea deosebiriilor de stări“, „slobodă carieră pentru orice merit“, „oborîrea boierescului“, „prefacerea în proprietari a lăcuitorilor săteni“, „slobozenia robilor particulari“⁹.

Scăpat de urmărire, Kogălniceanu se refugiază în Bucovina, la primitoarea familie Hurmuzaki. El a făcut parte din Comitetul Central de luptă împotriva regimului despotic și abuziv al lui Mihail Sturdza, alături de alți revoluționari moldoveni. În activitatea și concepția sa se va resimți tot mai mult, după această dată, influența evenimentelor din Țara Românească și din Transilvania, a programelor revoluției din aceste țări, precum și a programului celui alt grup de emigrați moldoveni, de la Brașov, concretizat în *Prințiipiile noastre pentru reformarea patriei*. Asemenea influențe, adăugate la propriile concluzii, rezultate din observarea stării de spirit din Moldova sînt vădite în *Proiectul de constituție pentru Moldova* (care, inițial, se intitula *Proiect de constituție pentru România unită*¹⁰) și în *Dorințele partidei naționale din Moldova*, la care colaborează cu rol determinant. În acest cuprinzător program, Kogălniceanu, sprijinit pe puternice argumente de drept și de istorie, formulează cu precizie, dar și cu unele exagerări, stările anacronice din Moldova acelei vremi și dorințele oamenilor progresiști de a le îndrepta. Regulamentul organic nu

⁶ „România literară“, 1855, p. 173—175.

⁷ Gh. Georgescu-Buzău, *Patriotismul lui Mihail Kogălniceanu*, în *Studii și articole de istorie*, VI, 1964, p. 206.

⁸ Mihail Kogălniceanu, *Opere*, tom I, ediția A. Oțetea, București, 1946, p. 647—648.

⁹ *Protestație*, Cernăuți, 22 iulie 1848 ; cf. *Anul revoluționar 1848*, I, Moldova, p. 9—11.

¹⁰ V. Ionescu, *Op. cit.*, p. 316.

mai este invocat pentru înlăturarea relelor, deoarece acesta „nu poate nici într-un chip să facă fericirea țării“. Se cere apoi ștergerea oricărei urme de vecinătate, de șerbie, precum și a boierescului; se cere împroprietărirea sătenilor cu despăgubirea proprietarilor moșiilor. Unirea e proclamată drept „cununa tuturor“, „cheia bolții edificiului național“. Domnul urma să fie ales, iar lista civilă redusă; Adunarea legislativă singură avea dreptul de inițiativă și de răsplătiri. Se înscriau libertățile de care se bucurau națiunile moderne, se stabilea inamovibilitatea judecătorilor, impozit proporțional, gardă civică, înlăturarea pedepsei cu moartea și a bății. Dorințele revoluționarilor moldoveni erau prinse de mintea ageră a lui Kogălniceanu într-o expunere sistematică, într-un program larg pentru prefacerea în sens modern a societății românești. Asemenea idei de emancipare națională și socială a întregului popor român sînt susținute cu îndrăzneală de Kogălniceanu și în foaia „Bucovina“, editată de refugiații moldoveni de la Cernăuți, pînă la începutul anului 1849, cînd a fost nevoit să ia și el drumul pribegiei.

Fiecare mare eveniment istoric găsește în Kogălniceanu nu numai susținătorul soluțiilor celor mai potrivite, dar și pe cel ce demonstrează cu argumente istorice necesitatea acestora. Așa este „Proiectul de constituție a Principatelor Unite Moldova și Țara Românească“, „Îmbunătățirea soartei țăranilor“, „Desrobirea țăganilor. Ștergerea privilegiilor boierești. Emanciparea țăranilor“, „Proiectul de organizare militară“ etc. din timpul Unirii și de după aceea. Independența României, problema teritoriilor românești cotoprite, problema țăranescă, problema națională, a Dunării etc. din deceniul al 9-lea sînt înfățișate deopotrivă sub aspect istoric și politic în același timp în adevărate studii de sinteză: „Răpirea Bucovinei (după documente autentice)“, „Tocmelile agricole“, „Chestiunea Dunării“, „Interpelațiunea privitoare la expulsarea românilor de peste Carpați“ etc.

Mihail Kogălniceanu se afirmă ca reprezentant de frunte al poporului român și în momentele de luptă intensă a forțelor progresiste pentru promovarea idealului unității naționale. Această luptă se întinde și mai mult în primele luni ale anului 1857, mai ales după întoarcerea în țară a „statului major al revoluției“, cum erau numiți emigrații, și după anularea alegerilor necinstite ale caimacamului Nicolae Vogoride. Victoria în alegeri a unioniștilor s-a datorat în mare parte și activității desfășurate de Kogălniceanu. În Adunările ad-hoc apoi, marele om de stat a fost cel mai activ, cel mai hotărît luptător pentru rezolvarea în spirit democrat-burghez a problemelor fundamentale ale vremii. Dintre acestea Unirea era socotită, pe bună dreptate, de Kogălniceanu „dorința cea mai mare, cea mai generală, aceea hrănită de toate generațiile trecute, aceea care este sufletul generației actuale, aceea care, împlinită, va face fericirea generațiilor viitoare“. Unirea Principatelor, arăta Kogălniceanu la 7 octombrie 1857, avea temeiuri seculare: „Avem același început, același nume, aceeași limbă, aceeași religie, aceeași istorie, aceeași civilizație, aceeași instituții, aceeași legi și obiceiuri“. Unirea, sublinia el, se întemeia pe năzuințele, aspirațiile și interesele comune ale românilor. „Aceleași temeri și același speranțe, același trebuințe de indetulat, același hotare de păzit, același dureri în trecut, același viitor de asigurat și în sfîrșit aceeași misie de împlinit“. În încheierea acestei cuvîntări istorice se concretizau propunerile făcute de Kogălniceanu, purtătorul de cuvînt al partidei naționale din Moldova: autonomia, Unirea Principatelor într-un singur stat, sub numele de *România*, prinț străin,

neutralitate, Adunare obștească în care să fie reprezentate toate interesele națiunii¹¹.

Spirit progresist, minte clarvăzătoare, Kogălniceanu înțelegea în clipă just interdependența dintre dezvoltarea societății moderne, capitaliste și dezvoltarea națiunii, amândouă condiționate de creșterea potențialului economic prin Unirea Țărilor Române. „Nația este o creație a lumii moderne; nația s-a făcut acolo unde este unitate. Această mare idee ne-a făcut să cerem Unirea Țărilor Române”. Pledînd cu convingere și căldură în favoarea acordării de drepturi pentru cei mulți, Kogălniceanu pleda pentru „adevărata Unire națională”¹².

Deși, prin hotărârile ei, Conferința de la Paris, întrunită la 1858 nu a satisfăcut în întregime acest deziderat al poporului român, ea a reprezentat un imbold pentru continuarea cu și mai multă hotărîre a lucrului început. După cum Italia nu se resemna a rămîne o „expresie geografică”, nici românii nu înțelegeau ca țara lor să rămînă o „expresie diplomatică”. Ei doreau Unirea completă, care, după expresia lui Kogălniceanu, însemna „putere și viață în toate vinele corpului național și social al României”, însemna „o puternică impulsivă și dezvoltare a tuturor bogățiilor și intereselor noastre”. Acțiuni paralele se desfășoară în cele două Principate pentru realizarea adevăratei Uniri.

Rolul lui Kogălniceanu în înfăptuirea Unirii sporește cu fiecare zi. El se dovedește cel mai fervent susținător al alegerii aceluiași domn în ambele Principate. Pentru triumful acestui principiu, a renunțat la candidatură și a convins pe alții să-i urmeze exemplul, propunînd el însuși alegerea lui Alexandru Ioan Cuza și făcînd tot ce i-a stat în putință ca alesul Moldovei de la 5 ianuarie 1859 să fie și alesul Țării Românești de la 24 ianuarie 1859. Era îndeplinirea unui crez nepărăsit nici un moment pînă la înfăptuirea Unirii. O mărturisește singur, fără emfază și gînduri egoiste în discursul său din 31 iulie 1859, cu prilejul discuțiilor privitoare la Constituție. „Această religie politică... nu o profesez de astăzi sau de ieri”. A pledat-o în *Istoria* sa din 1837, a pregătit-o prin întemeierea „Daciei literare” în 1840, a înscris-o în *Dorințele partidei naționale din Moldova* la 1848, a propagat-o prin „*Steaua Dunării*”, fondată la 1885, a luptat pentru înfăptuirea ei în Comitetul Central al Unirii din Iași, în Adunările ad-hoc și în Adunarea electorală¹³. Kogălniceanu nu și-a asumat niciodată merite personale exclusive în realizarea acestui act, dar nu a îngăduit nici altora acest lucru, socotind Unirea opera națiunii. Cînd afirma că Unirea „națiunea a făcut-o”, că este „actul energic al întregii națiuni române”, Kogălniceanu se gîndea la întreaga națiune, la întreg poporul român, deoarece și românii din Transilvania, alături de cei din Principate, au contribuit deopotrivă la Unirea de la 1859.

Problema desființării șerbiei și a împrăștiării țăranilor, cu sau fără despăgubiri, a fost marea problemă, primordială și esențială, care l-a preocupat pe istoricul și omul de stat Kogălniceanu, pînă la rezolvarea ei, în 1864, și, am putea spune, pînă la moarte.

Încă în 1837, într-o scrisoare adresată surorilor sale, tînărul student de la Berlin afirma că adevărata civilizație constă în întărirea patriei și a apropiatului, în respectul legilor, în desființarea sclaviei (șerbiei — *n.a.*), care dăinuia încă în țara noastră, spre rușinea noastră, în egalitatea persoanelor, fără deosebire de rang și naștere¹⁴.

¹¹ M. Kogălniceanu, *Discursuri parlamentare din epoca Unirii*, p. 9—15.

¹² *Acte și documente relative la istoria renasterii României*, tom. VI, partea I, p. 232.

¹³ M. Kogălniceanu, *Discursuri...*, p. 102—103.

¹⁴ N. Cartoian, *Mihail Kogălniceanu la Berlin*, p. 10.

Nici o ocazie nu este pierdută pentru a demonstra „lăcomia de pământ“ a boierilor care au redus, astfel, la stare de șerbie țărănimea înainte liberă¹⁵. „Șerbii claselor de jos — arăta Kogălniceanu — a avut ca urmare șerbirea țării însăși. De aceea, eliberarea țării din șerbie este condiționată de eliberarea șerbilor.“ Eliberarea acestora însă este preconizată prin reforme, Kogălniceanu declarându-se potrivit oricărei revoluții, pe care nu o acceptă decât ca o soluție „în extremis“¹⁶. Preocuparea sa ca om politic pentru rezolvarea problemei țărănești se reflectă deopotrivă în preocupările sale de istoric. În clasicul său „Cuvînt“ din 1843, în care-și subliniază concepția istorică, deosebită de a celor mai mulți cercetători ai trecutului, preocupați numai de biografia domnilor, Kogălniceanu consideră poporul „izvorul tuturor mișcărilor și isprăvilor și fără care stăpînii n-ar fi nimic“. De aceea, în *Protestație*, în *Proiect de constituție*, în *Dorințele partidei naționale din Moldova*, Kogălniceanu subliniază condiția sine qua non pentru ca o țară să fie „țară“, anume „iubirea de pământ“, care înseamnă și „iubirea de patrie“. Realizarea acestui deziderat putea fi obținut numai prin înlăturarea boierescului, a dijmelor și a altor dări și împroprietărirea „lăcuiitorilor săteni“ sau „prefacerea țăranilor în mici proprietari, dîndu-li-se pămînturile pe care le-au înrodit cu sudorile lor“. Este nedrept — spunea marele patriot — ca statul să se sprijine numai pe „cel mai sărac, pe cel ce n-are al lui decât trupul său“. Săteanul singur „plătește pe domn, care nu știe de dînsul, pe administrator care-l fură, pe judecător la care niciodată nu cere dreptate, pe slujitor care-l ține sub biciu, pe militar care n-are ce să-i apere, căci țăranul n-are nimic al lui sub soare, nici măcar bordeiul unde-și odihnește oboselele mîdulări“. Aceste măsuri cerute de omenie, dreptate și de interesul țării vor face „fericirea mulțimii, adică a nației“. Argumentul moral și etic era că „nu este omenesc ca omul să exploateze pre om, ca cei mulți să fie instrumentele de muncă ale celor puțini și ca un popor întreg să-și jertfească viața în folosul unora“¹⁷. Omul politic moldovean se situează în șirul gînditorilor progresiști ai vremii și în această problemă ca și în celelalte ridicate de revoluția de la 1848.

Ideea emancipării țăranilor revine și în timpul frămîntărilor pentru Unire, în studii și articole publicate în ziarele vremii sau gîtuite de cenzură, precum și în cuvîntările rostite în Adunările ad-hoc. În *Ochire istorică asupra sclăviei* (1853), reluată peste doi ani în *Sclăvie, vecinătate și boieresc*, Kogălniceanu dovedea caracterul perimat al șerbiei și necesitatea desființării ei. În același timp, în articolul program al revistei „Steaua Dunării“, pleda pentru „emanciparea și îndrituirea claselor muncitorești“, pentru „desființarea sclaviei, această pată neagră a omenirii“, pentru modificarea sistemului fiscal și „pentru răspîndirea instrucției primare“, în folosul țărănimii¹⁸. Este explicabilă bănuiala că Kogălniceanu ar fi fost autorul acelei plîngerii înfățișate de deputații pontazi moldoveni, a acelei „Propuneri“ scrise „cu litere de foc“. Cu atît mai mult că în aceleași împrejurări Kogălniceanu insistă ca Unirea Principatelor Române să fie însoțită de reforme sociale, menite „a ne civiliza societatea și a ne întări

¹⁵ M. Kogălniceanu, *Sclăvie, vecinătate și boieresc*, în *Scrieri alese*, ediția D. Simonescu, București, 1956, p. 262—294.

¹⁶ D. Ionescu, *Op. cit.*, p. 159—160.

¹⁷ *Anul 1848 în Principatele Române*, II, p. 679—685, III, p. 139—142; *Dorințele partidei naționale în Moldova*, ediția P. Haneș, București, 1941, p. 34—40; cf. V. Ionescu, *Op. cit.*, p. 193—196.

¹⁸ M. Kogălniceanu, *Scrieri alese*, ediția D. Simonescu, p. 297—298.

nația“. Acestea erau posibile prin „desființarea boierescului și stabilizarea lucrătorilor de pământ“. Amânarea rezolvării problemei țărănești în fața problemei „celei mari“, Unirea, a prilejuit noi discuții în diferite foruri. Totdeauna, Kogălniceanu s-a situat cu îndrăzneală de partea celor mulți, ceea ce i-a atras dușmănia boierimii. În Comisia Centrală de la Focșani, Kogălniceanu se dovedea încă o dată spiritul cel mai înaintat, luptătorul neînfricat pentru o cauză pe care o socotea justă și necesară. Încă o dată făcea apel la deputați „să-și plece ochii către acele gloate multe și amărite care pînă acum de la patrie n-au cunoscut decît dări și asupriri“. Argumentele sale logice și etice izvorau în primul rînd din grija și nevoia ca pe lîngă îndatoriri țăranilor să li se acorde și drepturi, pentru a răsări și pentru dinșii „soarele emancipațiunii“, singura cheazășie a „emancipării țării“. „Să le dăm o patrie și, făcînd așa, vom reaprinde în inimile lor scînteia naționalității“, încheia Kogălniceanu ¹⁹.

Lupta n-a fost ușoară nici în Comisia Centrală și nici chiar în timpul scurtei sale guvernări moldovene din 1860. Marea proprietate găsea apărători numeroși și puternici. Aceștia nu numai că se opuneau mersului înainte al societății, dar se împotriveau, cu aceeași ostentație, recomandărilor domnului în-suși, de a soluționa „chestiunea dintre proprietari și locuitorii săteni“. Îi era rezervată, prin urmare, lui Kogălniceanu datoria de a continua lupta cu aceeași temeritate, de a înfrunta aceleași primejdii încă patru ani.

În calitate de prim-ministru al Moldovei, înscrisa în programul guvernului său cele mai esențiale reforme: reforma electorală și îmbunătățirea soartei țăranilor, prin revizuirea legii care reglementa raporturile acestora cu proprietarii de pământ. Enunțarea unui asemenea program a făcut ca mînia și ura boierilor ruginiți să se reverse din belșug asupra celui ce îndrăznea să se atingă de „sfînta proprietate“. O zi de răgaz, o clipă de liniște, o fărîmă de mulțumire nu i-au fost îngăduite luptătorului pentru propășirea țării. Cele opt luni și jumătate de guvernare au fost o luptă aprigă cu reacțiunea, care căuta fel de fel de pretexte împotriva lui Kogălniceanu, motivul adevărat fiind ascuns cu lașitate. Nu le convenea forțelor reacționare nici o reformă, nici o îmbunătățire cît de mică a situației celor mulți și oropsiți. Circularele adresate prefectilor pentru ocrotirea țăranimii, a cărei soartă trebuia schimbată, și amenințarea cu pedeapsa a tuturor celor ce ar „obijdui pe țărani“ erau socotite instigații la revoltă.

Răsturnat de la guvern, Kogălniceanu trebuia făcut inofensiv pentru viitor. Acuzarea echipei ministeriale, în frunte cu președintele, ca fiind „teroristă“, însemna eliminarea șefului ei din viața politică. „Apărarea ministerului“, cuvîntarea rostită de Kogălniceanu în două ședințe ale Adunării electivе dezvăluia însă adevărul: încercarea lui de a „sparge regimul feudal, ce ținea și ține încă în apăsare și lipsiți de driturile de cetățeni pe cea mai mare parte a poporului român, pe țărani“. Declarînd, „cu toată franchetea“, că a fost și este pentru „îmbunătățirea soartei țăranilor, pentru împrăștierea lor“, el avea în vedere „tot viitorul țării“, „întemeierea naționalității române“, avea în vedere nu „moșiile cele mici“, ci „moșia cea mare: România“ ²⁰.

¹⁹ M. Kogălniceanu, *Discursuri parlamentare din epoca Unirii*, ediție îngrijită de Vl. Di-culescu, București, 1959, p. 112—113.

²⁰ M. Kogălniceanu, *Apărarea ministerului din 30 aprilie 1860 înaintea Adunării electivе din Iași, în ședințele din 15 și 17 februarie 1861*, Iași, 1861; M. Kogălniceanu, *Discursuri parlamentare din epoca Unirii*, p. 230—308.

După răsturnarea guvernului M. Kogălniceanu, moșierimea emite fel de fel de soluții în problema țăranimii, una mai retrogradă decât alta, toate apărînd marea proprietate care trebuia să rămînă neștirbită, chiar dacă s-ar fi eliberat țăranii din șerbie. Convins că luptă pentru o cauză dreaptă, Kogălniceanu nu se lasă intimidat, nici terorizat. Dimpotrivă, se pregătește, se înarmează cu noi argumente, așteptînd ocazia potrivită pentru a demonstra necesitatea îmbunătățirii soartei țăranilor.

Ocazia i s-a oferit cînd guvernul prezidat de moșierul retrograd Barbu Catargiu, unul dintre cei mai îndrîjiți apărători ai marii proprietăți, a fost silit să supună discuției celei dintîi Adunări legislative a României proiectul de „lege rurală”. Memorabilele cuvîntări cu privire la *îmbunătățirea soartei țăranilor* rostite de Kogălniceanu la 25 mai și 1 iunie 1862 dezvăluie o puternică personalitate, un dîrz luptător pentru progresul țării, un neînfricat apărător al drepturilor celor mulți și nedreptățiți. Pe zeci de pagini el analizează și demonstrează, cu argumente istorice și juridice, morale și etice, economice și politice necesitatea rezolvării echitabile a acelei „chestiuni mari și grele”, adică „îmbunătățirea soartei țăranilor”, îmbunătățirea „temeliei naționalității noastre”; combinate cu înverșunare proiectul proprietarilor, care voiau să facă din nou din țărani simpli chiriași pe pămîntul lor. După enunțarea problemei, Kogălniceanu face un apel mișcător la patriotismul, înțelepciunea, dreptatea și abnegațiunea proprietarilor, care ar dovedi astfel o „frumoasă recomandatiune” în fața Europei, dovedind că sînt în stare a lua o astfel de nobilă inițiativă, că inima și capetele le sînt atît de sus încît sînt capabili „a lăsa deoparte interesele individuale”, avînd înaintea ochilor numai „marele interes al României”.

Analiza evoluției problemei rurale în Principatele Române de la mijlocul secolului al XIX-lea și a modalităților de rezolvare a problemei în diferitele țări ale Europei, apelul la autoritatea unor oameni politici europeni urmăreau să convingă Adunarea cu privire la necesitatea rezolvării în favoarea țăranimii a raporturilor de proprietate. Comparația dintre progresul țărilor europene, unde problema rurală se rezolvase, și proiectele boierilor este de fapt un act de acuzare împotriva acestora din urmă, care „sînt în contra dreptății, în contra legii, în contra naționalității și în contra chiar interesului proprietarilor de moșii”.

În contra dreptății, pentru că nu este drept ca cei puternici să se folosească de puterea lor de legiuitori „spre a strîmbătați pe cei slabi și pe cei neîndrituiți a rădica glasul aicea”.

În contra legii „pentru că ar trage din stăpînirea țăranilor pîrticica de pămînt ce le-o garantează legile actuale”.

În contra naționalității, „pentru că departe de a dezvolta simțul patriotic în inima gloatelor, fără de care o națiune niciodată nu este tare”, proiectele „n-ar face decât de a dezlipi clasa cea mai numeroasă a populațiunii noastre de la sînul patriei, pentru că, nelegînd pe țărani cu nici un interes la apărarea pămîntului strămoșesc”, i-ar „face străini în propria lor țară”.

În încheierea cuvîntării M. Kogălniceanu arăta că milioanele de țărani „au ochii ațintiți asupra dealului Mitropoliei ca asupra soarelui mîntuirii”, că boierii trebuie să se gîndească „la durerile, la pămîmirile, la lipsurile” acestora, să se gîndească la originea averilor pe care le datorează, „muncii și sudorii lor”. „O! de ce nu am elocința trebuitoare — exclama Kogălniceanu — pentru ca glasul meu să poată triumfa de ideile egoiste, de fricile neîntemeiate, de interesele meschine și așa să izbutim ca această mare și națională chestiune să se ho-

tărască nu prin lupte, nu prin majoritate, ci prin primirea tuturor, prin unanimitatea parlamentului român“. Nerezolvarea problemei rurale ar acoperi de rușine pe cei chemați a o soluționa în chip echitabil, „căci, nenorocind trei milioane de țărani, nenorocită va fi și țara noastră; și moartă va fi România, când în o asemenea chestiune legiitorii ar da pildă de strîmbătăți și nelegiuiri“²¹. Cele două discursuri în care Kogălniceanu ia apărarea țăranilor, „care s-au luptat pentru libertatea țării“, sînt dintre cele mai remarcabile ale marelui om de stat român, sînt, fără îndoială, printre cele mai remarcabile din discursurile rostite vreodată în vreun parlament. Este foarte greu să alegi ceea ce este mai demn de admirat: talentul oratoric, care știe să grupeze și să înlănțuiască argumentarea, căldura cu care îmbrățișează o cauză dreaptă, recurgînd la simțirea inimii și la judecata rațiunii, erudiția vastă și multilaterală, judecata cum-pănită a omului de stat.

Consecințele acestei concepții le va resimți deopotrivă Kogălniceanu însuși. Boierimea conservatoare nu se va lăsa mișcată nici de patosul, nici de erudiția și nici de logica marelui orator. Ca urmare a nemulțumirilor și frămîntărilor populare, Cuza cheamă, totuși, la guvern pe Kogălniceanu în octombrie 1863. Printre cele dintîi proiecte de lege anunțate era și legea rurală, a cărei rezolvare neîntîrziată o anunța și prefectilor la începutul lunii noiembrie. Legea secularizării averilor mănăstirești a fost aprobată și de boierime, care socotea că astfel va fi amînată legea rurală. Dar, când la 13 martie 1864 Kogălniceanu anunța că în curînd va supune spre dezbateră legea rurală, vechea dușmănie a reacțiunii s-a manifestat cu și mai mare putere. În aceste condiții, la 13 aprilie 1864, Kogălniceanu susține proiectul de lege rurală, subliniind necesitatea urgentă a desființării clăcii, „această plagă uricioasă“, piedica de căpetenie în calea „mîntuirii“ țării²². Conflictul dintre guvern și Cameră izbucnește pe față. La votul de neîncredere pe care deputații reacționari l-au dat guvernului, s-a răspuns cu dizolvarea Camerei, prin lovitura de stat din 2 mai 1864. Plebiscitul popular, care aproba actul prin 682 621 de voturi contra 1 307, confirma justetea politicii lui Cuza—Kogălniceanu. La 14 august 1864 legea rurală a fost decretată. Se desființau prestațiile feudale (claca, dijma, podvezile, meremeturile) ce trebuiau răsкуп-părate; clăcașii se împrăprietăreau pe anumite loturi de pămînt în raport cu numărul animalelor de muncă. Legea a fost pusă în aplicare la 25 aprilie 1865, cu toată împotrivirea Consiliului de stat, care cerea o amînare de trei ani.

Înfăptuirea acestei reforme a fost incontestabil meritul lui Kogălniceanu în primul rînd. O recunoaște însuși domnitorul Cuza într-un moment de criză a relațiilor dintre el și sfetnicul său, afirmînd că Kogălniceanu singur era în stare a înfăptui reforma agrară²³. O confirmă boierimea reacționară, care s-a năpustit cu ură înverșunată asupra lui Kogălniceanu în 1866, după detronarea lui Cuza, cînd a încercat să-i infirme mandatul de deputat. „Ministru de tristă memorie“ e calificat de moșierul Fălcoianu, „ilustrul ministru care a călcat în picioare legile și instituțiile țării“, „călăul libertăților publice“ este caracterizarea ce i-o adresează neînsemnatul Aristide Pascal. „Culpabil de sperjur și de atentat contra legilor“ e socotit de alt moșier, N. Blaremburg. Alții de seama acestora, oameni ce nu puteau înscrie în memoriul lor de activitate nimic alt-

²¹ M. Kogălniceanu, *Opere*, ediția N. Cartoian, Craiova, p. 168—240 și M. Kogălniceanu, *Scrieri alese*, ediția D. Simonescu, București, 1956, p. 315—381.

²² V. Ionescu, *Op. cit.*, p. 219.

²³ Al. Lapedatu, *În chestiunea disgrăției lui Mihail Kogălniceanu de către Cuza-Vodă*, în *Arhiva românească*, IX, partea I, 1943, p. 83.

ceva decît stăpînirea pe nedrept a sute de hectare şi stoarcerea sudorii muncii a mii de ţărani se ridică cu aceeaşi impertinenţă²⁴ împotriva aceluia care, pe bună dreptate, putea afirma într-o scrisoare din 12/24 octombrie 1867 că „nu este o singură reformă, un singur act naţional în care să nu figureze numele meu. Toate legile cele mai mari sînt făcute şi contrasemnate de mine”²⁵.

Stăpîna pe putere, coaliţia burghezo-moşierească a încercat şi a reuşit în bună măsură să ştirbească mereu din efectele legii rurale. Prin legile privitoare la „tocmelile agricole”, ţărănimea este tot mai mult redusă la bunul plac al moşierimii. În condiţii tot mai grele, Kogălniceanu a continuat însă lupta sa pentru respectarea legii rurale şi a legalităţii, a învoielilor agricole mai avantajoase ţărânimii, pentru împroprietărirea însurăţeiilor din domeniile statului. O altă manifestare în sprijinul ţărânimii, poate cea din urmă, a fost prilejuită de proiectul de lege guvernamental din 1882 cu privire la tocmelile agricole. În cuvîntul său din 11 februarie 1882 cu privire la *Tocmelile agricole*²⁶, Kogălniceanu cerea să se legifereze ca, „pe cît este cu putinţă în societatea umană, cel mare să nu exploateze pe cel mic”. Învoielile agricole trebuiau să se facă cu consultarea ţărânimii şi nu „pe spinarea ţăranului”, nenorocit din cauza sistemului „sui generis, unde se amestecă munca, dijma, banii”. După această dată, Kogălniceanu devine mai ponderat în problema ţărănească.²⁷

În deceniul al 8-lea al secolului trecut, arena politică europeană era pre-ocupată din nou de „Chestiunea Orientală”, în spatele căreia se ascundeau interesele marilor puteri, de influenţă şi dominaţie în sud-estul Europei.

Opinia publică din România urmărea cu interes evenimentele din Balcani, socotind momentul istoric propice pentru cîştigarea independenţei naţionale. În guvernul liberal, format la 27 aprilie 1876, M. Kogălniceanu deţinea portofoliul Afacerilor Externe. Printre cele dintîi acţiuni diplomatice ale sale a fost nota, sub forma unui reproş voalat, adresată puterilor europene, în care se vorbea de nevoia ca România să devină un stat puternic şi independent. Acţiunile diplomatice ale lui Kogălniceanu în acest sens se succed cu tot mai multă îndrăzneală. Nota diplomatică din 16 iunie 1876, cerea Turciei şi puterilor garante recunoaşterea individualităţii României, reprezentantul acesteia la Istanbul să fie recunoscut între membrii corpului diplomatic, garantarea inviolabilităţii teritoriului ţării, încheierea unei convenţii comerciale bipartite cu Imperiul otoman, fixarea graniţei dintre România şi Turcia la gurile Dunării pe talvegul braţului principal al acesteia²⁸. Cu alte cuvinte, se cerea recunoaşterea independenţei şi suveranităţii depline a României.

Demersurile diplomatice nefiind luate în considerare, independenţa trebuia cîştigată prin alte mijloace. În nota din 20 iulie/1 august, trimisă agenţilor diplomatici români, Kogălniceanu, solidarizîndu-se cu lupta popoarelor balcanice şi manifestîndu-şi intenţia de a le ajuta, învinuia Turcia de ororile săvîr-

²⁴ A. Rădulescu, *Din viaţa şi activitatea lui Mihail Kogălniceanu în anii 1865—1867*, în *Arhiva românească*, IX, partea I, 1943, p. 87—122.

²⁵ N. Iorga, *Op. cit.*, p. 24.

²⁶ M. Kogălniceanu, *Tocmelile agricole*. Cuvînt rostit în şedinţa Camerei deputaţilor din 11 februarie 1882, Bucureşti, 1882.

²⁷ V. Ionescu, *Op. cit.*, p. 225—233.

²⁸ *Documente privind istoria României. Războiul pentru independenţă 1877—1878*, I (II), p. 193—194.

șite în Balcani și declara că „Armata română freamătă sub jugul disciplinei, doritoare să ia parte la luptă...”. Peste patru zile, într-o altă notă, el arăta că opinia publică va sili guvernul să renunțe la neutralitate, dacă nu se vor accepta revendicările din nota de la 16 iunie ²⁹.

Înlocuit în iulie 1876, odată cu formarea guvernului Brătianu, Kogălniceanu revine la Externe în 3 aprilie 1877. A doua zi, el semnează convenția ruso-română, care permitea trecerea oștilor rusești prin România, în condițiile respectării drepturilor suverane ale țării și ale susținerii de către Rusia a tuturor cheltuielilor de întreținere a trupelor sale. Prevăzându-se reacția dușmănoasă a Imperiului otoman, oștirea este chemată sub arme, sînt convocate în sesiune extraordinară corpurile legiuitoare. Kogălniceanu este nevoit să susțină o luptă grea împotriva elementelor reacționare din Parlament, care se opuneau politicii curajoase a ministrului de externe.

În condițiile începerii de fapt a războiului dintre ruși și turci, a fost ratificată, la 16 aprilie, convenția româno-rusă. Cu această ocazie, Kogălniceanu a ținut un răsunător discurs prin care pleda pentru autonomia, instituțiile și hotarele țării.

Orașele și satele românești de pe malul stîng al Dunării sînt atacate de bașbuzucii și cerchezii turci. Drept urmare, ministrul de externe român aduce la cunoștința Europei că aceste fapte silesc România să părăsească neutralitatea ce și-o impusese de la început.

Evenimentele se precipită. La 9 mai 1877, ministrul de externe anunța în mod sărbătoresc țării și lumii că „independența noastră națională există de fapt”. „Sîntem independenți, sîntem națiune de sine stătătoare. Am ajuns la scopul urmărit nu de azi, ci, pot zice, de secole și mai cu deosebire de la 1848 încă” ³⁰. A urmat moțiunea Camerei, care, declarîndu-se „mulțumită de explicările guvernului asupra urmărilor ce a dat votului ei de la 29 aprilie/11 mai anul curent, ia act de rezelul între România și Turcia, că ruperea legăturilor noastre cu Poarta și independența absolută a României au primit consacrarea lor oficială” ³¹.

După proclamarea neatîrnării, Kogălniceanu însărcina pe reprezentanții diplomați ai României să explice străinătății că mișcarea națională care a impus independența era de nestăvilit și că poporul român era hotărît să-și apere cu arma în mîna drepturile, cerînd puterilor garante recunoașterea actului săvîrșit ³².

Lupta ostașilor români pe cîmpiile Bulgariei a stîrnit entuziasmul întregii Europe. Cu deplină îndreptățire anunța Mihail Kogălniceanu cabinetele europene că România, după ce s-a proclamat independentă, a participat la războiul împotriva Imperiului otoman, atît pentru a rezolva cu armele diferendele cu Înalta Poartă, cît și pentru a dovedi lumii că aspirațiile sale sînt pe deplin întemeiate, că felul cum a participat la război, jertfele și eroismul — toate dovedesc în chip elocvent voința și capacitatea poporului român de a-și trăi propria viață pe picior de egalitate în marea familie europeană ³³.

²⁹ *Istoria României*, vol. IV, București, Editura Academiei R.P.R., 1964, p. 592—593.

³⁰ V. Ionescu, *Op. cit.*, p. 365.

³¹ *Istoria României*, IV, p. 605.

³² N. Iorga, *Correspondance diplomatique roumaine sous le roi Charles I-er (1866—1880)*, ediția a II-a, București, 1938, p. 262—264.

³³ Dinu C. Giurescu, 1877 în *documentele vremii*, în : „Magazin istoric”, an. I, nr. 1/1967, p. 9—10.

Acțiunile diplomatice, chibzuite și ferme susțineau jertfele soldaților români de la Plevna, Vidin, Rahova și Snîrdan pe care Kogălniceanu le elogia la sfîrșitul lunii ianuarie 1878, subliniind că „după două secole de slăbiciune și de înjosire națională”, drapelul românesc, simbol al independenței noastre, a ieșit biruitor³⁴. Putea deci aduce la cunoștința tuturor agențiilor diplomatice ale României hotărîrea din 9/21 mai a corpurilor legiuitoare, însărcinîndu-le să ceară puterilor europene recunoașterea acesteia pînă la viitoarea conferință de pace, la care România își rezerva dreptul de a participa pentru reglementarea de jure a intereselor sale. Față de rezervele manifestate de guvernele Prusiei, Italiei, Rusiei, Franței, Kogălniceanu făcea, la 3/15 februarie 1878, demersuri pe lîngă marile puteri pentru asigurarea participării României la conferința de pace.

Tratatul de la San-Stefano din 19 februarie/3 martie 1878 recunoștea independența Serbiei, Muntenegrului și României și autonomia Bulgariei. Această pace n-a mulțumit însă Anglia și Austro-Ungaria, care își vedeau zădărnice planurile de expansiune în Balcani. Un nou congres a fost convocat, la Berlin, pentru 1/13 iunie 1878. Cererea României ca reprezentanții săi să ia parte la Congres a fost respinsă. În cele din urmă, I. C. Brătianu și M. Kogălniceanu au fost primiți pentru a prezenta memoriul guvernului român. Cu acest prilej, Kogălniceanu a rostit un discurs plin de demnitate, în care cerea ca nici o parte a teritoriului României să nu fie știrbit, să-i fie restituite gurile Dunării, să-i fie recunoscută independența și suveranitatea definitivă și deplină din partea Europei³⁵.

Tratatul de pace de la Berlin a modificat în mod simțitor, în detrimentul popoarelor balcanice, prevederile tratatului de la San-Stefano.

Tratatul de pace de la Berlin a confirmat independența României proclamată la 9/21 mai 1877 și recunoscută apoi, rînd pe rînd, de marile puteri. Rolul lui M. Kogălniceanu a fost și de data aceasta, ca și în toate momentele de pînă atunci, hotărîtor. Meritele sale au fost unanim recunoscute. În emicicluul Academiei Române, D. A. Sturdza arăta, la 1895, că „în timpul redobîndirii independenței culminează viața lui Mihail Kogălniceanu” și că „în mijlocul acestor împrejurări el a desăvîrșit cel mai însemnat act politic al vieții sale, un act care nu numai se cuvine, dar care e de datorie a-l scoate cît mai mult la lumină, spre admirațiunea contemporanilor și spre exemplu de imitat pentru cei ce vor veni după noi”³⁶.

În cei peste 50 de ani de activitate istorică, literară, publicistică și politică, Mihail Kogălniceanu n-a uitat o clipă că în afara granițelor Principatelor mai întîi, ale României după 1859, trăiesc alte milioane de români, care trebuie ajutați pentru a-și făuri o viață mai bună, pentru a se dezvolta din punct de vedere social și cultural, pentru a-i feri de primejdiile pe care li le pregăteau clasele dominante și guvernele oprimate. Ca om de stat însă, neputînd interveni totdeauna pe față în problemele provinciilor subjugate, el a recurs la alte mijloace: sprijinirea fruntașilor politici și a oamenilor de cultură, a instituțiilor culturale, a acțiunilor politice. Cînd însă împrejurările o cer, intervențiile sale îmbracă un caracter politic declarat.

³⁴ Gh. Georgescu-Buzău, *Patriotismul lui M. Kogălniceanu*, p. 221.

³⁵ M. Kogălniceanu, *Opere*, ed. N. Cartoian, p. 242—247.

³⁶ D. A. Sturdza, *Răspuns la discursul de recepție al lui Xenopol*, în G. G. Burghiele, *Mihail Kogălniceanu*, p. 90—97.

Pregătirea pactului dualist austro-ungar, desființarea autonomiei Transilvaniei și politica de asuprire a românilor din partea moșierimii maghiare provoacă intervenția hotărâtă a lui Mihail Kogălniceanu.

Față de politica guvernelor maghiare de deznaționalizare a naționalităților, românii din Transilvania se gîndesc la felurite soluții salvatoare. Sprijinul Franței putea fi deosebit de util în asemenea împrejurări. Aceasta este explicația proiectelor unora dintre fruntașii români ardeleni de a alege pe cardinalul Lucien Bonaparte mitropolit al bisericii greco-catolice după moartea lui Alexandru Sterca Suluțiu. În acest sens, Ioan Rațiu scria lui Kogălniceanu la Paris, cu rugămintea de a „cerca pulsul“ dacă împăratul Napoleon al III-lea ar fi de acord cu alegerea vărului său ca mitropolit ³⁷. Era, firește, un plan nerealizabil, de înțeles, totuși, în acele împrejurări.

Mai realiste și realizabile erau proiectele de ajutor material pe care românii ardeleni îl solicitau lui Kogălniceanu pentru școlile românești din Brașov, din Turda, din Făgăraș. Încă la 1868 Kogălniceanu promitea o subvenție pentru Școala centrală din Brașov ³⁸. Promisiunea s-a concretizat mai întîi în suma de 150 de napoleoni, trimiși în 1869, urmată de o altă subvenție, în sumă de 146½, 21½ sfanți ³⁹, adică 2 936 de lei, trimiși în 1870 prin Papiu Ilarian ⁴⁰.

Atitudinea de atunci și de după aceea a încurajat alte cereri de aceeași natură adresate de fruntașii români din Transilvania lui Kogălniceanu. Același Rațiu îl ruga pe omul de stat român să sprijine cererea Eforiei școlii din Turda, adresată ministrului cultelor, de a mijloci votarea de către Camera din București a unei subvenții anuale în sumă de 500 de galbeni pentru școala respectivă, adică pentru asigurarea salariului profesorilor. Scrisoarea lui Rațiu din 28 septembrie 1870 adresată lui Kogălniceanu este concludentă pentru înțelegerea acestor legături. Încurajarea le-a venit din bunăvoința cu care Kogălniceanu a îmbrățișat „cauza școlii“ românești din Transilvania, convins fiind de necesitatea școlilor care asigură dezvoltarea culturală și spirituală a populației românești din Transilvania. Este concludentă, de asemenea, și scrisoarea din 31 ianuarie 1871, dezvăluind acțiunea oarecum publică a lui Kogălniceanu, care a adunat sumele respective prin colecte cu ajutorul prefectilor.

Simpatia manifestată de Kogălniceanu pentru românii de pretutindeni îl îndeamnă și pe Codru Drăgușanu, viceprefect al districtului Făgăraș, autorul cunoscutului *Peregrin transilvan*, a-l ruga să fie patronul școlii „Radu Negru“ din Făgăraș și a sprijini cererea adresată Camerei din București pentru o subvenție anuală pentru acea școală, singura garanție a funcționării ei, altfel fiind nevoită să-și înceteze activitatea ⁴¹.

Aceeași situație precară în care se găseau școlile românești din Brașov îl determină pe cunoscutul negustor Diamandi Manole de a solicita ajutorul lui Costache Negri, ale cărui „mare patriotism“ și „simțul cel bun de naționalitate“ erau cunoscute. Gimnaziul sau liceul din Brașov trecea, după 1860, prin mari greutăți; salvarea lui a fost posibilă numai datorită ajutorului primit din Prin-

³⁷ Scrisoarea lui I. Rațiu către G. Barițiu din 14 iulie 1868. Arhiva istorică a Filialei din Cluj a Academiei, fondul Rațiu.

³⁸ Scrisoarea lui Rațiu către Barițiu din 20 decembrie 1868. Arhiva istorică a Filialei din Cluj a Academiei, fondul Rațiu.

³⁹ În scrisoarea lui Rațiu către Kogălniceanu din 31 ianuarie 1871 suma e de 186 de napoleoni.

⁴⁰ Scrisoarea lui Rațiu către Barițiu din 13 martie 1870. Arhiva istorică a Filialei din Cluj a Academiei, fondul Rațiu; cf. și D. Popovici, *Din legăturile lui Mihail Kogălniceanu cu Transilvania*, în *Arhiva românească*, IX, partea I, 1943, p. 135.

⁴¹ D. Popovici, *Op. cit.*, p. 136.

cipatele Române la 1860, de 500 de galbeni din Țara Românească și de 500 de galbeni din Moldova (în Moldova prim-ministru era Kogălniceanu), apoi în 1868 din România, în sumă de 2 000 de florini anual. Subvenția din România fiind redusă, în 1869, cu 2 000 de lei, iar subvenția statului maghiar fiind condiționată de numirea profesorilor de către guvernul maghiar, școala era amenințată cu maghiarizarea. Pentru a scăpa de această primejdie și de aceea de a fi închisă, Eforia școlii a adresat Camerei din București cererea de a-i spori subvenția anuală la 8 000—9 000 de florini. Sprijinul lui Negri, „român integru și cu renume“, și al unei alte persoane influente ar salva școala, „de care depinde viața intelectuală și morală a mii de tineri români“⁴². Probabil persoana influentă la care se gîndeau brașovenii va fi fost Kogălniceanu, cunoscut sprijinitor al culturii, care pe lângă ajutoarele bănești mai sprijinea școlile românești din Transilvania și cu cărți, lucrări personale sau ale altor oameni de cultură din România.

Marele patriot Kogălniceanu se interesa îndeaproape și de viața politică a românilor transilvăneni. El este acela care vine în ajutorul ziarului *Federațiunea* și al redactorilor acestuia Alexandru Roman și Ioan Poruțiu, condamnați în urma unor procese de presă, precum și în ajutorul revistelor *Familia* și *Gura satului* și a redactorului acestora Iosif Vulcan. Pentru încasarea sumelor „pe temeiul generoasei“ sale promisiuni din septembrie 1869, Roman și Vulcan împuterniciră pe G. Barițiu, cel dintîi însoțindu-și plenipotența de motto-ul: „bis dat qui cito dat“⁴³.

Deceniul al 9-lea al secolului al XIX-lea a înscris în lupta politică a românilor din Transilvania acțiuni de mare însemnătate. Conferința națională din 1881, care a hotărît unificarea celor două partide naționale, al românilor transilvăneni și al celor bănățeni, într-unul singur, *Partid național al românilor din Transilvania și Banat*, a hotărît totodată publicarea unui *Memoriu* care să facă cunoscut opiniei publice europene nedreptățile suferite de românii din monarhia austro-ungară. Pentru acoperirea cheltuielilor de publicare a memoriului întocmit de G. Barițiu s-a făcut încă o dată apel la sprijinul României. Kogălniceanu este din nou în fruntea acțiunii de colectare a banilor necesari acoperirii sumei „scrierii“ care „apără cauza română“ și „drepturile Transilvaniei“⁴⁴.

Anul 1882 mai înscrie o acțiune de solidaritate cu lupta românilor din Transilvania: înființarea, la București, de către români transilvăneni așezați în România, a societății „Carpați“, cu filiale în orașele mai mari, unde exista un număr mai însemnat de români ardeleni: Brăila, Galați, Ploiești etc.⁴⁵.

Activitatea societății „Carpați“ a creat o opinie publică puternică pentru desăvîrșirea unității naționale și pentru sprijinirea luptei pentru drepturi naționale a românilor ardeleni. În 1883, cu ocazia dezvelirii statuii lui Ștefan cel Mare la Iași, Petre Grădișteanu, în cuvîntarea rostită, vorbea despre „anumite diamante care lipseau din coroana României“. Aluzia la Transilvania și Bucovina n-a trecut neobservată, atrăgînd protestul guvernului austro-ungar. În anii următori, o mișcare organizată, la care participă ofițeri, soldați și învățători,

⁴² *Ibidem*, p. 136—139.

⁴³ *Ibidem*, p. 132—134.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 141—143.

⁴⁵ Al. Lapedatu, *Un episod revoluționar în luptele naționale ale românilor de peste munți acum o jumătate de veac*, București, 1936, p. 4.

își desfășura activitatea la granița dinspre Transilvania ⁴⁶. Nu va fi fost străină de această mișcare nici organizarea sărbătoririi centenarului răscoalei lui Horea și nici proclamația iredentistă a tinerilor ardeleni refugiați în România : Secășanu, Ocășanu și Ciurcu.

Istoricul și omul politic Kogălniceanu, apărător consecvent al ideii de unitate națională a poporului român, atrage atenția lumii că pentru români Transilvania „este leagănul naționalității, este baștina, este matca din care au ieșit roiturile române, care trecînd Carpații au fondat statul lui Radu Negru și a lui Bogdan-Dragoș, astăzi regat liber și independent al României, dar care are în dosul ei, drept zid de apărare, naționalitatea română de peste Carpați”. Unitatea națională este subliniată cu tărie, arătîndu-se că Transilvania, Moldova și Țara Românească „formau vechea Dacie”. Datorită faptului că cele trei provincii erau locuite de același popor, secole de-a rîndul a fost „o mișcare continuă de români” dintr-o parte în alta a Carpaților. „Niciodată această comunicațiune frățească n-a fost întreruptă. *Ideea română* pururea a însoțit și pe cei ce veneau la noi și pe cei ce mergeau la ei. Dacă această idee se califică de iredentism sau de daco-românism, iredenți au fost Radu Negru și Bogdan-Dragoș, iredenți au fost toți acei mari bărbați de sabie și de carte veniți de peste Carpați”.

O atitudine patriotică manifestă Kogălniceanu față de problema națională a românilor din Transilvania cu prilejul sărbătoririi jubileului de 50 de ani al *Gazetei Transilvaniei*. Într-o scrisoare din luna decembrie 1887 adresată redactorului foii românești ardeleni, Aurel Mureșianu, Kogălniceanu amintește colaborarea sa și a altor români din Principate la *Gazetă*, colaborare explicabilă prin faptul că și aceștia și cei din Transilvania „am avut și urmărit același scop : apărarea și întărirea naționalității române, fie dincolo, fie dincoace de Carpați”. Comparînd situația românilor din România cu a celor din Imperiul habsburgic, omul de stat român constată că aceștia din urmă, deși au realizat însemnate progrese culturale, n-au ajuns totuși acolo „unde trebuie să ținteze orice națiune mîndră de sîngele ce curge în vinele sale și mai ales națiunea română, urmașa poporului împărat”. Constatînd nedreptățile suferite de românii din Transilvania, Kogălniceanu îi asigură pe ardeleni de sprijinul României în eforturile lor și pentru asigurarea naționalității române. Lungă și plină de conținut patriotic, scrisoarea se încheie cu urarea ca jubileul de 100 de ani al *Gazetei* „să se serbeze în mijlocul unei națiuni fericite, adecă ajunsă la culmea împlinirii dreptelor sale aspirațiuni” ⁴⁷.

Sprijinul lui Kogălniceanu, dovedit cu prisosință în diferite momente grele, explică faptul că românii din Transilvania simțeau în marele om de stat și de cultură un reazem puternic. De aceea în momente de bucurie și de grea încercare lui i se adresau cu toată încrederea.

Chiar și numai schițarea, în limitele unui articol, a unor momente din activitatea sa îndreptătesc caracterizarea lui N. Iorga, anume că Mihail Kogălniceanu a fost „cea mai mare minte în epoca de regenerare a poporului său..., cel mai mare om de cultură, cel mai mare orator, cel mai mare cugetător politic” ⁴⁸.

⁴⁶ M. Ionescu, *Momente din lupta iredentei române transilvane în anii 1884—1887*, în „Studii” nr. 3/1967, p. 517.

⁴⁷ „Carpații” nr. 414, din 18 august 1929.

⁴⁸ N. Iorga, *Mihail Kogălniceanu, scriitorul, omul politic și românul*, București, f.a., p. 8, 17.

INDEPENDENȚA ROMÂNIEI ȘI EXERCITAREA DREPTULUI DE LEGAȚIE

MIRCEA MALIȚA

Istoriografia consideră, pe drept cuvânt, că examinarea unor fapte sau instituții puternic corelate cu istoria politică a unei națiuni joacă rolul unui adevărat instrument de analiză.

Studiul instituției diplomației unei țări este relevant pentru cunoașterea statutului ei internațional.

Una din investigațiile cele mai sigure pentru măsurarea statutului de autonomie și independență și pentru definirea poziției internaționale a unei țări este studiul relațiilor ei externe și al instituției sale de reprezentare și negocieri care este diplomația. Pentru fiecare epocă, numărul și nivelul soliilor, substanța temelor abordate în negocieri, maturitatea și stabilitatea legăturilor diplomatice sînt indicii semnificative și valoroase pentru situarea țării în planul internațional. Tot așa evoluția și variațiile acestei instituții sînt elocvente pentru fluctuațiile pe care un stat le cunoaște în relațiile sale externe.

Istoriografia românească, atît cea veche, cît și cea modernă, nu a acordat atenția cuvenită studierii istoriei diplomației cu toate marile ei resurse pentru cunoașterea aproape directă a situației internaționale a țării noastre. Așa se explică faptul că pînă în prezent nu avem încă o istorie completă a diplomației la nivelul de tratat. Fiecare nume de sol, fiecare misiune diplomatică în exterior, caracterul tranzitoriu sau permanent al reprezentanțelor noastre, mărimea și importanța lor sînt elocvente pentru poziția ocupată de țara noastră în raport cu vecinii și cu marile puteri.

Studiul felului în care s-a exercitat dreptul de reprezentare pînă la momentul independenței este grăitor pentru modul în care a fost apărut statutul nostru pe plan extern.

Dreptul de legație, numit și dreptul de reprezentare diplomatică, sau dreptul de ambasadă este acea facultate a statelor independente de a primi reprezentanți diplomatici ai altor state și de a trimite în exterior asemenea soli, cu scopul de a fi reprezentate în relațiile internaționale. El este „o aplicare a suveranității statelor la relațiile lor externe”¹.

Acest drept este strîns legat de acela de a negocia sau de a încheia tratate, conform căruia statele intră în mod liber în contacte în vederea căutării de soluții la problemele litigioase, a armonizării intereselor și a încheierii de acorduri.

¹ P. Pradier-Fodéré, *Cours de droit diplomatique*, vol. I, Paris, 1900, p. 217.

Atribut esențial al independenței, dreptul de legatie a constituit un obiectiv niciodată părăsit în trecutul țării noastre. Fiecare manifestare a acestui drept era o acțiune de afirmare a existenței de sine stătătoare pe scena internațională, o limitare a dominației și influenței Porții otomane și o manifestare a consecvenței urmăririi a obiectivului final al independenței. Firul exercitării dreptului de reprezentare este neîntrerupt în istoria țării noastre pînă într-atîta încît declararea independenței la 9 mai 1877, care consacra pe planul oficial dreptul de legatie, ne găsea cu numeroase legături oficioase stabilite, cu trimiși cu statut cvasidiplomatic în principalele țări, cu instituții interne pentru afacerile externe și cu practicarea, după toate normele internaționale, a uzanțelor primirii și trimerii de reprezentanți. *Dreptul de legatie este practicat pînă și în perioadele de extremă dependență față de Poartă și imperativul aplicării lui este transmis din generație în generație cu o constanță remarcabilă.*

Dacă luăm în considerare statutul specific al Țărilor Române, pretenția de a exercita dreptul de legatie era deplin justificată în lumina dreptului internațional. Pe vremea lui Grotius și Vattel, remarcă pe drept cuvînt Pradier-Fodéré, conceptul de „protectorat” nu este unul și același cu „protectoratul” din zilele noastre, care presupune o abandonare totală a suveranității exterioare. În ultimul caz, „protejatul nu poate avea de acum înainte altă reprezentare diplomatică decît protectorul său și trebuie să-i încredințeze lui sarcina de a negocia pe seama lui cu puterile străine”². În ceea ce privește protectoratul clasic „deși obligat la anumite datorii convenționale în raport cu protectorul său, statul protejat nu rămîne mai puțin suveran și, în consecință, în lipsa unei clauze formale, conservă folosirea și exercițiul dreptului de reprezentare diplomatică”³. În lumina acestei deosebiri, Pradier-Fodéré analizează situația țărilor semisuverane și caută răspunsul la întrebarea dacă ele se pot bucura de dreptul de legatie? El ajunge la concluzia că întinderea acestui drept la statele semisuverane „depinde de natura raporturilor particulare cu statul superior sub protecția căruia sînt plasate, raporturi care se bazează în general pe tratate. Este natural în toate cazurile ca ei să poată întreține pe lîngă guvernul statului de care depind agenți lipsiți de caracter diplomatic, dar inviolabili”⁴.

Pradier-Fodéré ilustrează acest din urmă caz cu dreptul Moldovei și Țării Românești, consacrat în Tratatul de la Kuciuc-Kainargi (1774), de a trimite însărcinați cu afaceri de religie ortodoxă, pentru a reprezenta interesele lor la Constantinopol⁵. Mai tîrziu, Convenția de la Paris, semnată la 19 august 1858 între Franța, Anglia, Austria, Prusia, Rusia, Sardinia și Turcia pentru organizarea Principatelor, a stabilit ca domnitorii să fie reprezentați la curtea suzerană prin agenți moldoveni sau valahi, nesupuși nici unei jurisdicții străine și agreați de Poartă (art. 9). Ca și în cazul Serbiei, reprezentarea Principatelor față de alte țări, cu alte cuvinte dreptul activ de legatie, revenea Porții.

Precizări în ce privește raporturile Țărilor Române cu Poarta și cu celelalte puteri (adică asupra suveranității statelor române) aduc doctrinarii dreptului ginților de la începutul secolului al XIX-lea. Astfel, G. F. de Martens, în manualul său de drept al ginților, exemplifica noțiunea de semisuveranitate

² *Ibidem*, p. 220.

³ *Ibidem*, p. 219.

⁴ *Ibidem*, p. 221.

⁵ În realitate, Țările Române erau reprezentate la Constantinopol încă din secolul al XVI-lea.

tocmai prin statutul internațional al Moldovei și Țării Românești⁶. Hepp precizează natura acestui statut (pe care-l numește „suveranitate modificată”), arătând că tratatele, concesiunile, prestațiile pozitive sau negative la care un stat se angajează față de altul (ca Țările Române față de Imperiul otoman), nu-i alterează suveranitatea. Atîta timp cît statul își păstrează dreptul de a se conduce singur (cu excepția atribuțiilor delegate altui stat), atîta timp cît „nu este subordonat de o manieră absolută și perpetuă altor puteri”, el nu-și pierde suveranitatea⁷.

În mod constant, dar mai ales la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și în secolul al XIX-lea, ideea apărării poziției distincte a Țărilor Române pe scena internațională, a relațiilor contractuale cu Poarta și a consecințelor lor pentru apărarea autonomiei interne și a unei libertăți de mișcare în exterior este o idee călăuzitoare în gîndirea politică și diplomatică românească.

Nicolaie Bălcescu, prin tratarea istorică și juridică a subiectului, ridică această idee la rangul unei adevărate doctrine care, pînă la sfîrșitul veacului al XIX-lea, va înarma pe toți oamenii politici și diplomații români în apărarea acțiunilor pentru unire și recunoașterea ei, pentru independență și consacrarea ei oficială pe plan internațional⁸.

Citînd vechiul tratat al lui Vlad Țepeș cu sultanul, Bălcescu arată că raporturile Țărilor Române cu Poarta erau reglementate de acorduri, iar stipulațiile acestora nu prevedeau cedarea de suveranitate înăuntru sau în afară. „El (tractatul) asigură poporului dreptul de a-și da legi, dreptul d'a face război și pace; prin urmare nu poate fi privit ca un tractat de supunere, ci numai ca un tractat de protecție, ca o alianță neegală, căci supremația, care este numai un drept de onoare, și tributul, singurele drepturi ce are Poarta, nu ating întru nimic suveranitatea nației române”⁹.

Programul revoluției de la 1848, fiind în primul rînd orientat spre dobîndirea autonomiei interne, revendicările pe plan extern se mărgineau să ceară recunoașterea statutului diplomatic pentru reprezentantul la Poartă¹⁰. De aceea N. Bălcescu nu trăgea dintr-o dată toate concluziile privind nestîngerita exercitare a dreptului de legăție a Țărilor Române, dar trasa cu energie premisele juridice ale unei acțiuni viitoare.

Astfel, el citează pentru uzul revendicărilor viitoare pe Martens: „Țara Românească este un Stat suveran și un tractat de protecție, un tribut, o alianță nepotrivită și chiar supremația (dacă este un drept de gînte în Europa) nu-i pot lua suveranitatea cînd ea are dreptul d'a se guverna, de a-și da legi, d'a face tratate de pace și război și încă d'a fi reprezentată din afară”¹¹. Faptul că Bălcescu se ocupa de biografia vechilor soli sau a persoanelor cu răspunderi în relațiile externe ale țării noastre, ca logofătul Ioan Tăutul, spătarul Ioan Can-

⁶ *Précis du droit des gens moderne de l'Europe*, augmenté... par M. Ch. Vergé, tom. I, ediția a II-a, Paris, 1864, p. 96.

⁷ *Cours de droit des gens professé à la Faculté de droit de Strassbourg* (inedit), apud. G. F. de Martens, *Op. cit.*, tom. I, p. 103—105.

⁸ G. G. Florescu, *Unele aspecte ale concepției lui N. Bălcescu despre suveranitatea Țărilor Române*, în: „Studii și cercetări juridice”, VI, nr. 4/1961.

⁹ N. Bălcescu, *Drepturile Românilor către Înalta Poartă*, în: *Opere*, vol. I, Editura Academiei R.P.R., 1953, p. 229.

¹⁰ G. G. Florescu, *Aspecte privind poziția internațională a Țării Românești în anul revoluționar 1848*, în: *Studii și materiale de istorie modernă*, vol. III, București, 1963, p. 13.

¹¹ N. Bălcescu, *Op. cit.*, p. 229.

tacuzino, postelnicul Constantin Cantacuzino¹², este elocvent pentru dorința sa de a construi bazele istorice ale acțiunii de revendicare a dreptului de legăție.

Această revendicare a fost formulată, de altfel, în toată claritatea și cu alte prilejuri. Astfel, în ședința din 20 decembrie 1857, Adunarea ad-hoc a Moldovei votează o rezoluție prin care se adresează Puterilor cu rugămintea de a „să prevedea și a statornici calea prin care Principatele Unite, la orice călcare a drepturilor lor, din ori-ce parte ar proveni, să poată cere și dobândi puternicul sprijin al marelui Areopagiu”¹³. Această rezoluție, care exprima în termeni eufemici dorința de a îmbunătăți contactele diplomatice cu marile puteri, pentru o înfățișare adecvată a punctului de vedere al țării, avea însă în preambul o formulare limpede și fără rezerve:

„Luînd în privire că deși după vechile capitulații, în puterea căroră Principatele și-au păstrat deplina suveranitate, ele au avut și dritul de a trimite soli și agenți politici și comerciali la Puterile străine și de a primi asemenea de la acestea, drit pe care și în urma capitulațiilor l-au exercitat mai mult timp, ...totuși astăzi Principatele sînt reduse de a avea numai cîte un singur agent politic lîngă Înalta Poartă...”¹⁴.

Tema centrală a politicii noastre externe în secolul al XIX-lea a fost demonstrarea autonomiei. Ea era fundamentală în împrejurările istorice ale declinului Imperiului otoman și ale pregătirilor făcute de alte state europene de a împărți moștenirea sa. Oamenii politici și istoricii români au căutat să demonstreze că viitorul Principatelor nu este o subproblemă a diviziunii Imperiului otoman, un subcapitol al chestiunii orientale, ci o problemă de sine stătătoare, ce trebuie decisă în termenii specifici ai istoriei acestor Principate.

Faptul că Principatele nu fuseseră niciodată provincii turcești și că se bucuraseră de o autonomie largă era convertit într-un argument politic de mare însemnătate. Pentru a face și mai pregnant acest argument, se apela la documentele care înscriseseră statutul nostru negociat și contractual față de Poartă, de pe poziții de parteneri suverani. „Vechile tractaturi” erau expresia concretă și piesa centrală în această demonstrație. Indiferent de autenticitatea documentelor citate dezbătută de istorici¹⁵, ele erau reale din punctul de vedere al oglin-dirii unei stări de fapt, recunoscută și atestată istoricește.

Cu „vechile tractaturi în mînă”, oamenii politici ai secolului al XIX-lea arătau că odată ce relațiile noastre cu Poarta nu erau de aservire, discutarea statutului viitor al României nu se putea decide la masa de conferință între puterile europene și Imperiul otoman, ci prin consultarea poporului român. În drepturile fundamentale pe care le deduceau din convențiile cu Poarta era și dreptul de a fi reprezentați în exterior și de a-și prezenta și apăra ei înșiși cauzele.

Toți bărbații noștri de stat au explicat în termeni categorici realitatea relațiilor româno-otomane, risipind legendele sau ignoranța. În 1875, Ion Ghica scria lui Eduard Barreington, în încheierea unei atente explicații asupra statutului real al Țărilor Române:

„Cuvintele de Capitulațiuni, de Suzeran și de Tributar, întrebuițate uneori în diplomație, au jăcut pe unii să crează că conțin ideea de vasalitate și de dependență. Aceasta este o eroare grosolană, fiindcă aceste expresiuni nu au mai multă însemnă-

¹² Ibidem, p. 79—115.

¹³ *Acte și documente relative la istoria renașterii României*, publicate de Dimitrie A. Sturdza și C. Colescu-Vartic, vol. VI, partea I, București, Institutul de arte grafice Göbl, p. 427.

¹⁴ *Chronicon Pictum Vindobonense*, ediția Gh. Popa Lisseanu, în: *Izvoarele istoriei românilor*, vol. XI, București, 1938, p. 109 și 233.

¹⁵ C. Giurescu, *Capitulațiile Moldovei cu Poarta otomană*, București, C. Göbl, 1908, p. 65.

tate, nici mai multă precizie, în cazul Principatului Român, decât are numirea de capitulație, ce s-a dat tractatului încheiat între Sultanul Soleiman și Francisc I al Franței, tractat care s-a întins mai în urmă și la noi ca la toate celelalte puteri europene, fără ca această numire să lase cuiva bănuiala că regele cel mai cavaleresc din lume și toate capetele încoronate ale Europei ar fi capitulat vreodată dinaintea strălucitului Sultan*.

Aceste titluri și numiri nu valorează mai mult decât titlul de Rege al Ierusalimului al regilor Siciliei, titlu care, chiar trecut pe capul lui Victor Emanuel, nu-i dă vreun drept asupra Orașului Sfânt și nu face nici mai puțin decât titlurile pompoase ale episcopilor în *partibus infidelum*¹⁶.

Prima și cea mai concludentă dovadă a exercitării dreptului de legăție în trecutul țării noastre este *continuitatea instituției soliei*. Trimiterea solilor la curțile străine în vederea negocierilor și încheierii de tratate, precum și primirea solilor străini în conformitate cu uzanțele vremii sînt mărturii ale practicării neîntrerupte a dreptului de reprezentare, activ și pasiv.

La 1330, solia lui Basarab „vrednică de toată cinstea” la curtea lui Carol Robert¹⁷ a fost reprezentată de miniaturistul „Cronicii vieneze”. Carol Robert trimisese în 1324 la Basarab pe un magistrat de vază, Martin¹⁸. În timpul lui Mircea, „ambasadorii ilustrului principe, domnului Mircea voievodul transalpin”, împreună cu trimisul domnului Moldovei, tratau o alianță cu reprezentanții regelui Vladislav al Poloniei, la 1389, în orașul Radom¹⁹, iar peste trei ani solia munteană sosea la Lvov pentru întărirea tratatului²⁰. Mircea adaugă la activitatea solilor diplomația personală, întîlnindu-se cu regele Sigismund la Severin. Prezența sa pe planul politic al vremii o atestă amestecul său în luptele pentru succesiune la tron în Imperiul otoman. Frecvențele legături ale domnilor Țărilor Române cu statele din marea zonă influențată politic și cultural de Bizanț ne îngăduie reconstruirea unei imagini a normelor și uzanțelor predominant bizantine, pe care le aplicau și solii români.

Alexandru cel Bun, contemporanul lui Mircea, are aceiași parteneri, la care soliile se succed, mai frecvente fiind cele trimise în Polonia. Tot acum assistăm și la forme de diplomație multilaterală : la Conciliul de la Constanța (1415), Moldova a fost reprezentată de Grigore Țamblac și de o suită de 30 de persoane, printre care sînt amintiți Georges Samusinis (din Samuschin) și Stanislau Rotompan, în timp ce Mircea cel Bătrîn trimisese în solie pe boierul Tugomir sau Dragomir ; alături de delegațiile domnilor se afla și o delegație a orașelor muntene și moldovene²¹.

Secolul al XV-lea adaugă la interlocutorii obișnuiți ai Țărilor Române, care sînt Ungaria și Polonia, pe lituanieni și pe ruși. Solii lui Ștefan cel Mare sînt însărcinați cu problemele războiului și păcii, dar și cu treburile alianțelor matrimoniale sau cu informarea curentă a vecinilor. „Iar Ștefan Vodă, deaca au sosit la scaunul său, la Suceavă, au trimis la craiul leșăscu soli, vestindu-i de

* Soliman I Magnificul.

¹⁶ Ion Ghica, *Opere complete*, vol. II, București, Minerva, 1914, p. 33.

¹⁷ *Chronicon Pictum Vindobonense*, ediția Gh. Popa Lisseanu, în : *Izvoarele istoriei românilor*, vol. XI, București, 1938, p. 109 și 233.

¹⁸ Virgil Cîndea, Dinu C. Giurescu, Mircea Malița, *Pagini din trecutul diplomației românești*, București, Editura politică, 1966, p. 47.

¹⁹ *Ibidem*, p. 59.

²⁰ *Ibidem*, p. 62.

²¹ *Istoria României*, vol. II, București, Editura Academiei R.P.R., 1962, p. 395 ; Const. I. Karadja, *Delegații din țara noastră la Conciliul din Constanța*, în „*Analele Academiei Române*”, *Memoriile secției istorice*, seria a III-a, tom. VII, București, 1927.

războiu cu noroc ce au făcut împotriva Radului vodă”²². Cu Ștefan cel Mare, orizontul relațiilor externe se lărgeste continuu. Sînt cunoscute numele solilor săi, vornicul Giurgea, Iurie Șerbici, pitarul Mihail, Matiaș diacul, pitarul Ivan Iscăescu, Toma diacul, Costea diacul, Nichita diacul, Teodor Iscăescu, Șandru diacul, Stanciu Duma și alții, trimiși la curțile lui Cazimir, Alexandru al Lituaniei, Ivan, cneazul Moscovei, Matei Corvin și Mengli Ghirei, hanul tătar, la Bistrița și Brașov²³. Deosebit de elocvent pentru diplomația lui Ștefan este contactul stabilit în vederea unei alianțe antiotomane cu Uzun-Hasan, sultanul statului turcoman Ak-Koyunlu (în Iranul actual)²⁴.

În secolul al XVI-lea relațiile diplomatice sînt puse la încercare, datorită contestării pe care turcii încep să o ridice dreptului Țărilor Române de a avea contacte și negocieri directe cu alte țări.

Astfel, sultanul Soliman I scria în 1531 regelui Poloniei cu privire la Petru Rareș : „Am aflat de asemenea că zisul Voevodat a trimis la voi un ambasador ; cine-i el deci ca să îndrăznească și să aibă curajul să trimită un ambasador la voi ? El și Voevodul Țării Românești sînt tributarii și sclavii mei, noi am dat deci ordine severe ca ei să nu mai îndrăznească în viitor să trimită ambasadori la nimeni ; de asemenea nici un ambasador nu trebuie să meargă la ei ; dacă cineva are vreo afacere cu ei, acela trebuie să se adreseze puterniciei noastre Porți”²⁵.

Nu numai că relațiile nu scad în urma avertismentului lui Soliman, dar în secolul al XVI-lea, în ciuda dependenței crescînde față de Poartă, misiunile diplomatice se înmulțesc și se diversifică. Astfel, Petru Rareș începe dialogul diplomatic cu Habsburgii, care se va intensifica la sfîrșitul secolului și va cunoaște forme permanente în veacul următor²⁶ (Legăturile cu Austria urmăresc anularea pretențiilor Ungariei asupra Transilvaniei.). Un element de discreție, care creează dificultăți pentru cronicarii și cercetătorii de mai tîrziu, se adaugă însă, domnitorii români trimițînd și primind cea mai mare parte a solilor în taină, nedorind să dea pretexte de represii din partea turcilor și mai ales să nu alimenteze acțiunea dușmanilor lor politici.

Dacă nu este în măsură să descurajeze exercitarea dreptului de reprezentare a Țărilor Române, care nu scad nici în număr, nici în importanță, *tutela Porții reușește să împiedice* trecerea lor la formele noi ale diplomației, care se introduc pe scena europeană în secolul al XVI-lea și care sînt *ambasadele permanente*. Sfidarea controlului turcesc nu putea merge pînă la acreditarea de ambasadori cu reședință permanentă, iar instabilitatea domniilor și situația financiară deseori precară erau de asemenea factori care împiedicau abordarea unor atare proiecte.

Cu toate acestea, diplomația română impune, în secolul al XVI-lea, prin calitățile sale, iar înflorirea ei nu este decît o expresie a constanței cu care dreptul de reprezentare era apărut. Diplomația Renașterii este influențată de școala

²² Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovci*, București, Editura științifică, 1967, p. 95

²³ George Potra, *Călători români în țări străine*, București, 1939, p. 11—12.

²⁴ P. Cancel, *Data epistolei lui Uzun-Hasan către Ștefan cel Mare și misiunea lui Isak-beg*, București, 1912, 40 p. ; M. A. Halevy, *Le rôle d'Isaac-Beg, médecin et ambassadeur de Uzun-Hasan en Moldavie et dans les pays voisins. Communication présentée au XV-e Congrès international d'histoire de la médecine*, Madrid, 1956, 19 p. ; M. A. Halevy, *Les guerres d'Etienne le Grand et de Uzun-Hasan contre Mohamet II, d'après la „Chronique de la Turquie du candiot Elie Capsali (1523)”*, în „Studia et acta orientalia”, 1/1958, p. 189—198.

²⁵ Hurmuzachi, *Documente*, Supl. II, 1, p. 26 și 68.

²⁶ *Istoria României*, vol. II, București, Editura Academiei R.P.R., 1962, p. 635—640.

bizantină, după o îndelungată frecventare a acesteia prin Genova și Veneția și prin bizantinii refugiați în Italia, după căderea Constantinopolului²⁷. Aceleași valori însă erau cunoscute în Țările Române, care adăpostesc și ele pe numeroși pribegi ai lumii bizantine împreună cu tezaurele lor de cultură și obiceiuri. Expresia unei sinteze a experienței proprii cu normele milenarei școli diplomatice a Bizanțului este cartea de căpătii a domnitorilor noștri, „Învățăturile lui Neagoe către fiul său Teodosie” (1521). Importante sînt prevederile acordate teoriei și practicii reprezentării diplomatice, normelor pentru primirea și trimiterea de soli. Aceste învățături remarcabile prin înțelepciunea, prudența și demnitatea lor au cuprins idei călăuzitoare pentru contactele noastre diplomatice cu alte țări în secolele următoare²⁸.

Învățăturile recomandau domnitorului ca el să aleagă pe sol dintre boierii care ocupau dregătorii, „o slugă care va vorbi foarte bine cuvîntul tău și fără teamă, ca și cum tu însuși ai spune cuvîntul tău acelui domn”²⁹. Alegerea trebuie să fie absolut obiectivă: „Nu trimiteți pe unul ca acela care ar fi ruda vreunui dregător și-l va cere pre el ruda lui să plece la o faptă ca aceea, fără să fie destoinic la aceasta și pentru voia rudei lui l-ați trimis pe el...”³⁰. Dimitrie Cantemir relatează că în divanul domnesc misiunea solului era discutată amănunțit pentru ca el să se poată familiariza cu raționamentul care stă la baza misiunii sale și apoi să poată da mai multă autoritate celor afirmate de dînsul, ca emanate de la Sfatul țării și popor³¹.

Ca și în practica europeană a vremii, solul primea instrucțiuni scrise. Printre alte documente importante de acest gen se păstrează instrucțiunile lui Ștefan cel Mare către solii săi din Polonia pentru tratativele cu regele Caziimir³², scrisoarea de împuternicire dată de Mihai Viteazul solilor Mihalcea și Stoica către împăratul Rudolf al II-lea, la 1600, precum și instrucțiunile date acestor soli³³.

Dreptul de legatie pasiv se oglindea în atenția cu care erau primiți solii străini la noi. Demnitatea ceremonialului era menită a demonstra acestora că tratează cu un prinț suveran. În „Învățăturile lui Neagoe...”³⁴, cînd domnul primește pe solul străin este înconjurat de „cinstiții bătrîni și sfetnici așezați la locurile lor, iar cei mai tineri, îmbrăcați în haine strălucite, să stea în jurul domnului în picioare, în veselă ținută și ceilalți slujitori și ei în picioare, fiecare după locul și rangul lui”. Ceremonialul și recepția erau proiectate „așa încît să vadă solul și foarte să se minuneze că nici chiar la stăpînul lui însuși n-a văzut acestea, și pretutindeni să ducă faima celor ce le-a văzut”³⁵.

Semnificativă însă pentru exercitarea efectivă a dreptului de reprezentare este și *atenția pe care curțile străine o acordă solilor români*. Întrunirea Senatului Veneției pentru a asculta pe Țamblac, trimisul lui Ștefan, alaiul cu care intra banul Mihalcea în Praga, mobilizarea diplomației franceze pentru

²⁷ N. Iorga, *Byzance après Byzance*, București, 1935, p. 15—43.

²⁸ V. Cîndea, D. Giurescu, M. Malița, *Op. cit.*, p. 100.

²⁹ *Învățăturile lui Neagoe Basarab domnul Țării Românești*, ediția Vasile Grecu, București, 1942, p. 129.

³⁰ *Ibid.*

³¹ Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, ediția Gh. Adamescu, București, 1942, p. 38.

³² I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. II, București, 1913, p. 364—365.

³³ Hurmuzaki, *Documente*, III, p. 356—357, 383—384, 393; N. Iorga, *Documente nouă de la Petru Schiopul și Mihai Viteazul*, p. 42.

³⁴ *Învățăturile lui Neagoe Basarab...*, p. 129.

³⁵ *Ibid.*

dobândirea tronului de către Petru Cercel, primirea ce li se făcea solilor munteni și valahi la Moscova sînt elocvente pentru recunoașterea importanței mandatului purtat de solii români. Este evident că momentele cele mai active ale istoriei Țărilor Române sînt cele în care se intensifică relațiile diplomatice. Deși desfășurată într-un interval extrem de scurt, acțiunea politică și militară a lui Mihai Viteazul este însoțită de o activitate de relații fără precedent, domnul muntean făcîndu-se reprezentat și inițiind negocieri cu toate puterile însemnate ale Europei : Poarta otomană, Habsburgii, țarul Rusiei, regele Poloniei ³⁶.

Singurii *reprezentanți cvasidiplomatici cu caracter permanent erau delegații domnilor munteni și moldoveni la Poartă*. Capuchehaia (în înțelesul prim : „stăpîn de casă”) era în Imperiul otoman rezidentul pe lîngă Poartă al guvernatorului unei provincii, care avea sarcina să accelereze soluționarea diferitelor probleme administrative. Faptul că același titlu era dat și reprezentanților domnilor români atestă dorința Porții de a imprima relațiilor cu Principatele un caracter administrativ intern. Acest lucru nu era însă posibil. Deși parțial aveau o activitate similară cu aceea a capuchehaielor provinciilor care făceau parte integrantă din Imperiul turcesc, capuchehaiele Munteniei și Moldovei își creau legături și desfășurau un intens joc de putere în favoarea persoanei reprezentate, informînd-o asupra bunăvoinței Porții și a funcționarilor superiori și acționînd în favoarea sa. În cazul reprezentanților Țărilor Române se adăuga, în mod necesar, participarea la combinațiile politice, în care erau antrenate și alte puteri străine. Vlah-Sarai, sediul capuchehaielor Țării Românești la Constantinopol în Fanar, în cartierul Tahtaminare, Bogdan-Sarai, sediul capuchehaiei Moldovei, în cartierul Duraman, erau locul unor discuții diplomatice care depășeau raporturile Poartă-Principate. Prin intermediul lor se mențineau contacte cu ambasadele străine și, deși nu se bucurau de rangul și imunitățile acestora, ele constituiau puncte de discuții politice cu puterile europene.

Una dintre cele mai remarcabile personalități diplomatice ale Moldovei care a ocupat această funcție a fost paharnicul Ion Caraiman, omul Movileștilor. El a fost trimis de mai multe ori în solii în Transilvania și la Constantinopol, unde devine agent permanent al domnului moldovean Constantin, fiul lui Ieremia Movilă. Influența de care se bucura este ilustrată de un raport venețian care relatează misiunea sa la Constantinopol : „Caraiman, agentul lui Constantin, cu o mîină dă și promite daruri și tribut mare și cu cealaltă amenință, zicînd că în orice caz domnitorul său va păstra tronul, deoarece nu-i lipsesc mijloacele” ³⁷.

În secolul al XVIII-lea, reprezentantul Moldovei avea legături cu diplomații Habsburgilor ³⁸, care în epoca fanariotă au numărat pe Kaunitz, Thugut, Herbst.

Ei întrețineau legături cu ambasadorii Franței, Angliei și Rusiei, în ultimul caz cunoscute fiind contactele contelui Tolstoi cu capuchehaia Moldovei.

Capuchehaiele se recrutau la început dintre boierii mari pămînteni și ulterior dintre funcționarii superiori ai Porții. După Tratatul de la Kuciuc-Kainargi (1774), li se acordă capuchehaielor Țărilor Române beraturi de ambasadori și

³⁶ C. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. III, partea a II-a, p. 463—465.

³⁷ Hurmuzaki, *Documente*, vol. IV, 2, p. 295.

³⁸ Hurmuzaki, *Documente*, vol. III, p. 243, 239 ; A. D. Xenopol, *Istoria și genealogia casei Callimachi*, p. 4.

dreptul de a merge călare³⁹. Cu această dată încep demersurile pentru asigurarea caracterului diplomatic al reprezentanților celor două țări, punerea lor pe picior de egalitate cu trimișii diplomați ai altor țări și restabilirea practicii de numire a lor de către domnitori, dintre pămînteni.

Instituțiile interne care s-au ocupat de relațiile externe au avut un caracter permanent. În epoca feudală, treburile externe sînt încredințate postelnicului. El era dregătorul cel mai apropiat de domn și care avea acces liber la orice oră din zi și din noapte la el. „Postelnic mare — scria Miron Costin —, adică mareșal, numit astfel de la posciel (așternut), pentru că are voie să intre la domn chiar dacă nu ar fi chemat, ceea ce nu se cuvine nimănui altuia. Poartă un baston în întregime ferecat cu argint. Judecă toată curtea domnească: pe aprozi, pe curieri și pe turci. Pîrcălăbia de Iași ține de dînsul“⁴⁰. Dimitrie Cantemir îl prezintă ca pe „funcționarul cel mai mare al curții“, care poate participa la sfatul domnesc ca „un reprezentant al domnului“⁴¹. Faptul că acesta era ajutat de al doilea și al treilea postelnic și că în cancelaria sa erau numeroși traducători, funcționari pentru ceremonial, copişti, curieri arată că instituția s-a menținut intactă, semn al îndeplinirii funcțiilor externe ce-i reveneau.

În secolul al XVII-lea, un rol deosebit îl joacă în conducerea acestei cancelarii postelnicul Constantin Cantacuzino, fost și capuchehaie la Poartă⁴². Constantin este mare postelnic încă din 1625 și exercită o influență hotărîtoare în relațiile externe pînă la uciderea sa în 1664. Fiul său, stolnicul Constantin Cantacuzino, avea să ia locul tatălui la 1678 și timp de patru decenii acest Richelieu al Valahiei a fost prezent în toate acțiunile diplomatice ale țării. După A. M. Del Chiaro, Cantacuzino „dirija corespondența prințului cu suveranii prea creștini și supraveghea pe secretarii din limbile italiană, latină, germană, poloneză, greacă și turcă“⁴³. El dădea instrucțiuni curierilor și solilor ca Gh. Castriotă, David Corbea, căpitanul Sava Constantin, Panait Radu, Petru Damian și alții și conducea activitatea experților români și străini pentru bogata corespondență externă a statului: Anton-Maria Del Chiaro, Bartolomeo Ferrati, Nicolae Folos, Afenduli Cluceru, David și Teodor Corbea, Constantin Strîmbeanu, André Wolf, Pierre Guenner, Nicolas de Porta, Jean Franco, preotul Nicolae și alții⁴⁴. Se produce o specializare a solilor pe probleme, ei fiind trimiși în misiuni pe perioade lungi, fapt care le îngăduia o familiarizare cu mediul politic al unor țări. Astfel, Panait Radu și David Corbea⁴⁵ sînt numiți rezidenți permanenți la Moscova, putînd fi astfel considerați printre primii noștri diplomați în sensul modern al termenului.

Deosebit de semnificative sînt contactele lui Șerban Cantacuzino cu Viena, continuate de Brîncoveanu. În mare măsură se repetă schema negocierilor lui Mihai Viteazul, desfășurate cu nouă decenii în urmă. Lăsînd la o parte temele discuțiilor româno-austriece, remarcăm continuitatea acțiunii de politică externă: Brîncoveanu anunță pe Preda Pârșcoveanu, solul lui Șerban, de urca-

³⁹ Aurel Golimas, *Despre capuchebăile Moldovei și poruncile Porții către Moldova pînă la 1829, Iași, 1943*, p. 17.

⁴⁰ Miron Costin, *Istoria în versuri polone despre Moldova și Țara Românească*, în *Opere*, ediția P. P. Panaitescu, București, 1958, p. 238.

⁴¹ Dimitrie Cantemir, *Op. cit.*, p. 115.

⁴² N. Bălcescu, *Postelnicul Constantin Cantacuzino*, în *Opere*, vol. I, p. 97—113.

⁴³ A. M. Del Chiaro, *Revoluțiile Valahiei*, Iași, 1929, p. 104.

⁴⁴ V. Cîndea, *Le Stolnic Constantin Cantacuzène*, în „Revue Roumaine d'Histoire“, tom. V, nr. 4/1966, p. 600, 601.

⁴⁵ V. Cîndea, D. C. Giurescu, M. Malița, *Op. cit.*, p. 179.

rea sa pe tron și îi reconfirmă instrucțiunile. Primirea reprezentantului român se face de către împărat la 10 ianuarie 1689.

Sfârșitul Stolnicului și al lui Brîncoveanu, amîndoi uciși de turci, acuzați, printre altele, de legăturile stabilite cu diferite țări, și începutul perioadei fanariote schimbă schimbul strălucit al reprezentării noastre în exterior după 1715. Contrar însă a ceea ce s-ar putea aștepta în epoca de maximă dependență față de Poartă, primirea și trimiterea de soli și stabilirea de agenți cu caracter permanent a continuat și s-a extins.

Acest fenomen este atestat de creșterea importanței rolului postelnicului, considerat de Dionisie Fotino ca fiind „propriu-zis ministrul trebilor din afară al domnului”⁴⁶, prin intensificarea corespondenței și fixarea regulilor de ceremonial și protocol, ca cele cuprinse în *Condica lui Gheorgachi*⁴⁷. „Toate corespondențele domnului cu Constantinopolele, cu pașii cetăților după margine și cu alte părți din afară (subl. a.) prin el (postelnic) se trimite și prin el se primesc răspunsurile care se dau în mîna domnului”⁴⁸.

Explicația constă în interesul pe care turcii îl aveau în timpul refluxului ce urmează asediului Vienei, de a iniția contacte și a fi informați despre mersul politicii europene. Timp de un secol, domnii fanarioți din Țările Române puteau îndeplini mult mai bine această funcție în interesul Porții. Corespondențele ce s-au păstrat, precum și suspiciunea Porții care izbucnea cu intermitențe dedesc că domnii Țărilor Române utilizau și în interesul propriu aceste contacte. Faptul că unii urmează exemplul mai vechi al domnitorului moldovean Petru Șchiopul, refugiat în țările europene, arată că ei pregătesc, prin trimișii lor, o asemenea eventualitate, cîștigînd din timp bunăvoința unor personalități politice din terțe țări.

Grigore Matei Ghica al Moldovei avea agenți la curțile vecine, primea cererea lui August II pentru a media și trimitea misiune la Friedrich Wilhelm la Berlin în 1739. După ce încetează a fi domn, Friedrich cel Mare i se adresează la Constantinopol cu rugămintea de a-l reprezenta și a sonda o alianță turco-germană⁴⁹.

În 1751, Constantin Racoviță voia să numească la Varșovia „une espèce de Ministre qui se mettra au courant des affaires”. Diplomații francezi vor nota cu acest prilej că inițiativa este în natura relațiilor și drepturilor Moldovei: „Son predecesseur et qualité d'autres qui l'on devancé ont eu de pareils agents à Varsovie”⁵⁰. „Printii Moldovei au trimis întotdeauna oameni de ai lor în Polonia, avînd un interes continuu de a uza de dreptul lor privitor la aceasta” (subl. a)⁵¹.

În 1763, conflictul dintre Polonia și hanatul tătar din Crimeea a fost aplanat numai după ce medierea a fost încredințată domnului Moldovei, Grigore Callimachi, care a tratat cu succes, prin reprezentantul său I. Millo, încheierea păcii⁵².

⁴⁶ Dionisie Fotino, *Istoria generală a Daciei*, vol. III, București, 1859, p. 279.

⁴⁷ Dan Simonescu, *Literatura românească de ceremonial. Condica lui Gheorgachi*, 1762, București, 1939, 334 p.

⁴⁸ Dionisie Fotino, *Op. cit.*, p. 282.

⁴⁹ Hurmuzaki, *Documente*, Supl. I, p. 567, nr. DCCCXXIII.

⁵⁰ *Archives du Ministère des Affaires Étrangères, Correspondance politique. Pologne*, vol. 253, filele 36—37. (Citat după: V. Mihordea, *Politica orientală franceză și Țările Române în secolul al XVIII-lea (1749—1760)*, București, 1937, p. 29.

⁵¹ V. Mihordea, *Op. cit.*, p. 30.

⁵² V. Mihordea, *Participarea diplomatică a Moldovei la aplanarea neînțelegerilor polono-tătare în 1763*, în „Studii”, 19 (1966), nr. 2, p. 321—339.

Mai târziu, cea mai elocventă dovadă a gradului intens de relații este oferită de corespondența lui Metternich și Gentz cu domnitorii români ⁵³.

Ioan Sandu Sturdza îl trimite la Viena, în 1822, pe Gheorghe Asachi. La reîntoarcere, domnitorul îl numește Vel-agă pentru activitatea depusă în cursul celor cinci ani în care „îndelung s-a întrebuițat la prea înalta Curte a Austriei în interesele Statului” ⁵⁴.

Spre mijlocul secolului al XIX-lea, trimiterea de agenți diplomatici se intensifică. Guvernul revoluționar și Locotenența domnească din 1848 își trimit reprezentanți în principalele capitale europene. Ion Ghica este împuternicit încă de la 17 mai 1848 ca „agent confidențial” pe lângă Poartă și primește instrucțiuni să apere autonomia țării în raporturile cu Puterea suzerană; Dimitrie Brătianu este trimis la Viena și la Pesta; doctorul Mandl, reîntors din Principate și avînd simpatii strînse cu revoluționarii munteni, reprezintă un timp la Paris interesele guvernului de la București; în iulie 1848, A. C. Goleșcu-Negru merge oficial în Transilvania, apoi la Viena și în cele din urmă la Paris, în timp ce Ioan Maiorescu este delegat pe lângă parlamentul german întrunit la Frankfurt ⁵⁵.

Înfrîngerea revoluției face ca acești delegați să rămînă în străinătate și să-și consacre activitatea pregătirii Unirii Principatelor. Prin numărul de personalități politice cu care stabilesc relații, prin campaniile de presă pe care le întretin în favoarea acestei cauze, acești diplomați fără împuterniciri pun bazele aparatului modern al diplomației române ⁵⁶.

După realizarea Unirii, mulți se întorc ca oameni politici în Principate, urmînd ca să sprijine acțiunea de recunoaștere a dublei alegeri și să fructifice relațiile stabilite, prin deplasări în misiuni speciale.

Cuza trimite alți agenți diplomatici permanenți în locul „generoșilor”, deveniți acum membri în guvern ⁵⁷.

Ministerele de externe înființate la 1848 și constituite în instituție unică și stabilă după 1862 acționau conform ideii fundamentale a libertății de acțiune a Principatelor pe plan extern.

De aceea, în 1877, independența reprezintă momentul consacării și oficializării totale a unei activități desfășurate neînterupt, prin care Țările Române și mai târziu Principatele Unite își asigură reprezentarea în exterior.

În 1877 funcționau agențiile diplomatice înființate de Cuza la Constantinopol (1859), Paris (1860), Belgrad (1863), cele create pînă la legea de organizare a Ministerului Afacerilor Externe din 1873: Viena (1868) și Berlin (1872) și cele formate după această dată: Roma (1873) și Petersburg (1874). După cucerirea independenței, ele sînt ridicate la rang delegații, în numeroase cazuri șefii lor rămînînd aceiași, după cum s-au păstrat sediile, structura materială și o parte din personal.

Solii și activitatea diplomatică sînt semnele exercitării dreptului de legație, iar practicarea acestuia este indiciul unei politici externe independente.

⁵³ I. C. Filitti, *Correspondența domnilor și boierilor români cu Metternich și cu Gentz între anii 1812—1828*, în „Analele Academiei Române”, Memoriile secției istorice, seria a III-a, 36 (1913—1914), p. 973—1009.

⁵⁴ Eugen Lovinescu, *Gh. Asachi. Viața și opera lui*, București, 1921, p. 33.

⁵⁵ Dan Berindei, *Din începuturile diplomației românești moderne*, București, 1965, p. 41—43, 65—69.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 80—84.

⁵⁷ C. C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza Vodă*, București, Editura științifică, 1966, p. 382.

Aplicarea continuă a activității diplomatice cu toate țările legate de interesele țării noastre este expresia năzuinței neconținute către independență. Prin resursele unei ingeniozități care depășea planul politic al unui individ sau guvern, această veleitate s-a transmis de la o generație la alta și, acomodându-se vicisitudinilor, a realizat ca dreptul de legăție, sub diferite forme, să fie exercitat neconținut. Nu numai că relațiile noastre externe nu au fost un dar al recunoașterii formale a independenței, care le-a oficializat, ridicându-le pe o treaptă superioară, dar însăși independența a fost rezultatul luptei diplomatice, care alături de cea militară și-a constituit timp de veacuri condiții pentru o mai bună desfășurare.

Acțiunea pentru păstrarea neștirbită a dreptului de reprezentare este strâns împletită cu lupta pentru independență. Paralelismul nu este absolut. Cu un sfert de veac înainte de independență aveam reprezentanți care acționau „independent“, anticipând sarcinile și misiunile ce-i așteptau mai târziu. Înainte de independență, cercurile politice internaționale și marile personalități ale Europei fuseseră informate de către reprezentanții noștri și duseseră negocieri cu ei. Independența este acel moment care va pune ordine în deplinele puteri ale celor ce au exercitat dreptul de reprezentare a țării în exterior.

Studiul exercitării dreptului de reprezentare în exterior atestă dorința de a menține căi și canale prin care curge substanța comunicărilor între state. Modul în care a fost folosită această rețea pentru negocierile și discuțiile diplomatice este un alt capitol revelator pentru istoria relațiilor externe ale țării noastre și problemele care i-au stat în față. Atât istoria dreptului de reprezentare, cât și a celui de negocieri scot în evidență contribuția pe care istoria diplomatiei, parte integrantă din istoria patriei, o poate aduce la înțelegerea temelor permanente și a luptei constante pentru independență și suveranitate sub semnul cărora s-au desfășurat relațiile și politica noastră externă.

CUNOAȘTERE ȘI VALORIFICARE ÎN ȘTIINȚA ISTORIEI

Cînd considera istoria „produsul cel mai periculos pe care l-a creat vreodată chimia intelectului”¹, P. Valéry intuia, tocmai prin negativitatea formulării problemei, una dintre principalele caracteristici ale gândirii istorice-moderne, care, înțelegînd că nu poate și nu trebuie să se sustragă de la dezbatere și controverse contemporaneității, a abandonat tot mai mult iluzia absolutului. Idealul reproducerii neutre și incolore a faptelor și evenimentelor de-odinioară, în care istoricul să-și reducă cu desăvîrșire la tăcere propria sa personalitate, s-a devalorizat treptat și împreună cu el s-a dezhădăcinat și convingerea că faptele și evenimentele trecutului ar putea fi puse în legătură cu un sistem de valori general valabile, atemporale și aspațiale, așa cum procedaseră Rickert și Windelband.

Imperativele politice, normele morale, idealurile estetice, convingerile cu care istoricul se apropie și tratează faptele furnizate de documentele și vestigiile trecutului nu mai apar istoricului modern ca provenind dintr-o conștiință normativă supraindividuală, ci din mediul din care el însuși face parte. Determinată de condițiile materiale de existență și de condițiile spirituale ale prezentului, știința istoriei devine ea însăși un participant activ la problemele majore ale contemporaneității.

*

Familiarizarea cu problemele de ordin teoretic și metodologic ridicate de cercetarea istorică cere neîndoiește cunoașterea prealabilă a curentelor care se manifestă în teoria istoriei. Departe de a fi simple curiozități filozofice, diferitele curente surprind, deseori sub forma unor abordări și soluții neștiințifice, dificultăți reale care apar în procesul de cunoaștere a fenomenului istoric, dificultăți care trebuie depășite de pe pozițiile marxism-leninismului. Analiza critică a diferitelor concepții nemarxiste despre istorie este menită a distinge în interpretările idealiste ale trecutului uman unele elemente prețioase, în special pe tărîmul metodologiei.

Coordonata axiologică a cunoașterii trecutului este poate una dintre problemele cele mai dezbătute de istorici și de teoreticieni ai istoriei. Neokantianis-

¹ Paul Valéry, *Regards sur le monde actuel*, Stock, 1931, Paris, p. 63.

mul a arătat că obiectul cunoașterii istorice, mult prea vast pentru a putea fi reprodus ca atare, devine inteligibil numai prin trierea operată cu ajutorul unor criterii valorice, indiferent dacă istoricul este sau nu conștient de acest lucru. Deși n-a abandonat niciodată dorința de a face față unor exigențe de obiectivitate, neokantianismul n-a putut înfăptui acest deziderat dat fiind că valorile utilizate de istoric ca principii de selecție depășesc, în concepția sa, mobilitatea lumii sensibile prin atributul autonomiei în raport cu spațiul și timpul, prin valabilitatea lor universală. Despre valori nu se poate spune că „există”, ci numai că „sînt valabile”. Așa-zisul mit al valabilității absolute a valorilor a căzut treptat în desuetudine, iar „spectacolul fragilității lor”² (cum se exprima Tudor Vianu) a determinat gîndirea filozofică să treacă la alternativa opusă, adică la excluderea fără drept de apel a judecăților de valoare din cîmpul cunoașterii științifice, pe motiv că ar reprezenta o piedică de netrecut în calea obiectivității.

Ca filozofie orientată spre obiect și cultivînd experiența științifică a faptului, pozitivismul consideră că judecățile categorice de valoare de tipul „Uci-gașul este rău” nu exprimă aserțiuni științifice, ci mai curînd modele și norme de conduită. „Într-adevăr — afirmă neopozitivistul C. Hempel — sentința «Uci-gașul este rău» nu exprimă o aserțiune care poate fi calificată ca adevărată sau falsă”. Întrucît astfel de enunțuri nu reprezintă aserțiuni empirice capabile de testare științifică, C. Hempel acceptă ca valabile numai așa-numitele judecăți de valoare instrumentale sau relative de tipul : „M. este un agent (în mod precis sau probabil) necesar pentru atingerea scopului G”³. Pozitivismul instaurază astfel un abis de netrecut între științific și axiologic, între adevăr și valoare.

Există, e adevărat, și încercări de a ratașa valoarea la adevăr, de a-i da o fundamentare epistemologică științifică. O astfel de încercare aparține lui F. Rauch. Pentru acesta, experiența morală nu este un mod de cunoaștere extra-intelectuală, incompatibil cu adevărul, ci un mod de cunoaștere care unește adevărul cu valoarea, răspunzînd la dubla întrebare : care este adevărul unei valori și în ce constă valoarea normelor și experiențelor morale dobîndite.

Dar și această încercare de a anula conflictul dintre angajare și obiectivitate face loc, așa cum remarcă Michel Jouhaud în comentariul operei lui F. Rauch, unui anumit pluralism generat de acceptarea „mai multor maniere posibile de a realiza un echilibru uman și social”⁴.

Un punct de vedere raționalist în problema valorilor împărtășește și filozoful român Petre Andrei. El pleacă de la anumite premise juste despre natura valorii care în concepția sa „nu e un atribut nici al subiectului, nici al obiectului, ci o relație funcțională a amîndurora”⁵. Deși o astfel de definiție știrbește întrucîtva autonomia proprie universului valoric, ea subliniază omniprezența valorilor în orice domeniu de cunoaștere, ca și în procesul însuși de constituire a conceptelor. Depășind punctul de vedere kantian de la care plecase, P. Andrei înțelege una dintre trăsăturile esențiale ale valorilor, și anume dispunerea lor ierarhică. Încercarea sa de a stabili o ierarhie a valorilor rămîne infructuoasă

² T. Vianu, *Origine et validité des valeurs*, în „Travaux du IX-e Congrès International de Philosophie”, Paris, 1937, p. 18.

³ C. Hempel, *Science and Human Values*, în culegerea „Aspects of Scientific Explanation”, The Free Press, New York, 1965, p. 85.

⁴ Michel Jouhaud, *Verité et valeur d'après la philosophie de l'expérience morale*, în „Actes du XII-e Congrès des Sociétés de Philosophie de Langue française”, Bruxelles, Edition Nauwelaerts, 1964, p. 216.

⁵ P. Andrei, *Filozofia valorii*, București, 1945, p. 27.

din cauza lipsei unui criteriu obiectiv de clasificare. Valoarea supremă este, după părerea lui P. Andrei, „umanitatea“, adică „realizarea conceptului celei mai desăvârșite moralități“⁶. În această stare, statele vor deveni din unități politice unități culturale, aceasta reprezentând în accepția sa negarea conceptelor de stat, națiuni etc. Dar clasificarea valorilor pe baza unui astfel de criteriu nu face decât să constate că există mai multe tipuri de valori, fără să clarifice natura conexiunilor care apar între ele. Conceptul de umanitate așa cum îl definește P. Andrei nu elucidează raporturile existente în sfera valorilor sociale : între politic și juridic, între politic și cultural etc., și nici raporturile dintre valorile sociale și cele individuale. Nu aflăm nimic despre modul în care se poate realiza această umanitate perfectă, dat fiind că transformarea statului dintr-un instrument politic într-unul cultural este un simptom și nu o cauză. Această idee regulativă fundamentală, cum o numește P. Andrei, care este unitatea culturală, trebuie să servească în concepția autorului la selecționarea și aprecierea materialului istoric. Prea vagă și lipsită de conținut, ea nu-și poate îndeplini însă funcția selectivă.

Dificultățile pe care le ridică integrarea coordonatei axiologice cunoașterii de tip științific explică atitudinea sceptică, ostilă chiar a istoricilor profesioniști față de judecățile de valoare. Într-o comunicare în care se ocupa de aceste probleme, A. D. Xenopol analiza sistematic motivele pentru care, după părerea sa, judecățile de valoare trebuie repudiate din istorie. Noțiunea de valoare, arăta Xenopol, nu poate sluji la constituirea științifică a adevărului : „1) Pentru că este străină domeniului logicului, fiind de natură morală ; 2) Pentru că ea nu poate fi absolută, iar știința nu se poate întemeia pe relativ ; 3) Pentru că este adeseori de natură neconstiuită (adică inconstientă — *n.n.*), iar știința nu se poate întemeia pe neconstiuit ; 4) Pentru că este scoasă din singura dezvoltare a spiritului și nu poate să se aplice la evoluția întreagă“⁷.

Valorile, așa cum le concepea Xenopol ca fiind exclusiv subiective și de natură inconstientă sînt incompatibile într-adevăr cu abordarea de tip științific a trecutului uman. Ele nu se pot integra în procesul de cunoaștere științifică atîta timp cît la baza lor nu se află un suport obiectiv. Potrivit concepției subiectiviste, tipul ideal de istoric trebuie să se desprindă de valorile epocii sale, limitîndu-se — conform unei pretinse obiectivități — la rigorile domeniului său de cercetare.

Un alt istoric de prestigiu, N. Iorga, nutrește idei asemănătoare. Deși consideră că o adevărată istorie nu înseamnă „a te tîrî cerșind de la un fapt la altul pe tihnită cărare pur cronologică“, ci, dimpotrivă, o imagine sintetică și unitară despre viața unui popor, marele istoric se declară împotriva imixtiunii sentimentelor și idealurilor personale în cercetarea istorică : „...pentru a scrie istorie, spune el, n-am nevoie nici de iubire, nici de ură ; îmi trebuiesc numai izvoare și minte sănătoasă în atîta măsură, cîtă e nevoie pentru a le lumina“⁸. Istoria este în concepția sa produsul observației imparțiale a izvoarelor autentice.

Accentul îndreptățit pus de N. Iorga pe aspectul gnoseologic, reflectoriu al cunoștințelor istorice exclude însă momentul axiologic, ca fiind incompatibil cu obținerea unei imagini veridice despre trecut.

⁶ *Ibidem*, p. 160.

⁷ A. D. Xenopol, *Noțiunea valorii în istorie*, extras din „Analele Academiei Române“, secția a II-a, tom. XXVIII, Memoriile secției istorice, București, 1905, p. 19.

⁸ N. Iorga, *Prefață la Istoria poporului românesc*, vol. I, București, 1922, p. 8.

În gândirea istorică se conturează astfel două orientări în problema adevăr-valoare. O primă orientare recunoaște și justifică punctul de vedere axiologic în ceea ce privește elaborarea cunoștințelor despre trecut. Această orientare recurge la o adevărată frondă împotriva idolatriei pozitivistice a „faptului nud”, dar sacrifică adevărul, împotmolindu-se în relativism. Cea de-a doua direcție susține posibilitatea reflectării veridice a trecutului uman, dar cu condiția excluderii judecăților de valoare din studiul trecutului. Ambele au la bază o concepție neștiințifică despre valori pe care le consideră un produs exclusiv al subiectivității. Unitatea și raportul dintre valoare și adevăr, dintre axiologic și obiectiv în cunoașterea istorică presupune însă descoperirea conținutului obiectiv al universului valoric.

La baza interpretării marxiste a raportului dintre adevăr și valoare se află înțelegerea dialectică a procesului de cunoaștere, conceput nu ca un monolog al subiectului, ci ca un dialog între subiect și obiect, ca o dublă mișcare de la lumea lucrurilor la Eul cunoscător și de la acesta la obiectul investigației sale. Obiectul transmite subiectului un bagaj informațional privind structura și proprietățile sale, pe care subiectul are datoria să-l recepționeze cu maximă corectitudine, adică fără nici un fel de adaosuri din afară (cum spunea F. Engels), dacă vrea să mențină legătura și să comunice cu universul spectaculos al obiectelor. În această ipostază el captează bagajul informațional transmis de obiect, elaborând așa-numitele judecăți constatative sau judecăți de fapt, obligatorii pentru orice tip de cunoaștere umană.

Subiectul nu este însă un receptacol pasiv al informațiilor venite din afara sa. El trăiește într-un cadru social, științific, ideologic și gnoseologic dat, care-l obligă să integreze informațiile primite de la obiect în ansamblul cunoștințelor preexistente. În acest proces subiectul aplică criterii de ordin social și ideologic, ținând seama de exigențele obiectului, dar și de propriile sale exigențe, fără ca prin aceasta să fie exclusă posibilitatea existenței unui conținut obiectiv de cunoaștere în construcțiile sale teoretice, fapt confirmat de activitatea experimentală și de practica social-istorică.

Din sfera factorilor extraobiectivi, momentul valoric care ne interesează este prezent în proporții diferite în toate domeniile și tipurile de cunoaștere.

În științele naturii, momentul valoric intervine pentru a direcționa, pentru a orienta demersul cunoașterii, având mai mult rolul de a pregăti și impulsiona investigația științifică propriu-zisă. El se exercită, de asemenea, asupra rezultatelor muncii științifice, susceptibile la rîndul lor de apreciere valorică. Actul științific „este înglobat în ansamblul actelor umane responsabile, în configurația globală a praxis-ului uman”⁹, ceea ce presupune atît onestitate științifică cît și fidelitate față de materialul faptic cercetat.

În științele sociale și umanistice, situația este întrucîtva schimbată. Spre deosebire de științele naturii, care studiază materia neajunsă încă în stadiul conștiinței de sine, obiectul istoriei este format din fapte, fenomene sociale, din produse și obiectivări ale practicii umane. Obiectul istoriei îl formează oamenii sub dublul lor aspect, adică în calitatea lor de ființe conștiente și creatoare — capabile să reflecteze asupra propriei lor existențe și să acționeze în cunoștință de cauză — și de forțe prin care se impune necesitatea istorică obiectivă.

Eforturile creatoare depuse de oameni în diferite domenii de activitate s-au concretizat de-a lungul veacurilor în transformarea unor elemente ale realității naturale, sociale sau psihice, în ansambluri constituite de valori, în în-

⁹ Paul Ricoeur, *Histoire et Vérité*, Editions du Seuil, Paris, 1955, p. 151.

truchipări valorice distincte, corespunzătoare unor necesități sociale, istoric determinate.

Actul creator se dezvăluie astfel ca act generator de valoare, ca mijloc de afirmare și obiectivare a esențialității umane, iar istoria omului, în calitatea sa de creator, ne apare în această perspectivă ca fiind un inepuizabil rezervor de valori economice, politice, juridice, etice, estetice etc.

Valorile fac, așadar, parte integrantă din procesul istoric real, deși fenomenele istorice nu se reduc la valori. Explicația acestei situații o găsim în faptul că nu orice fapt sau acțiune socială este propriu-zis creatoare, generatoare de valori, ci numai anumite momente ale acestora în care apare noul.

În lumina precizărilor de mai sus, reiese că elucidarea rolului valorilor în istorie impune clarificarea unor probleme deosebit de complexe cum ar fi: problema raportului dintre valoare și necesitatea istorică, dintre valoare și elementele ne-axiologice ale procesului istoric etc.

Expunerea de față, axându-se în special pe problemele valorificării trecutului, nu și-a propus să rezolve astfel de probleme, care rămân în continuare deschise și susceptibile de precizări ulterioare.

Este totuși necesar să specificăm, în vederea înțelegerii problemei valorificării trecutului uman, că știința istoriei întreprinde studiul valorilor într-o manieră specifică, fără să-și asume sarcinile pe care trebuie să le îndeplinească o teorie a valorilor, fără să analizeze natura și funcționalitatea valorilor în planul generalității abstracte.

Valorile ca entități constituite reprezintă un obiect de cercetare pentru știința istoriei, care le privește însă numai ca momente ale unui proces de permanentă transformare și dezvoltare, analizându-le sub raportul genezei lor concrete și al formelor particulare de manifestare. Pe de altă parte, investigația trecutului uman nu se reduce la înregistrarea mecanică a unor acțiuni și evenimente care au avut loc odinioară. Ea este interesată deopotrivă de reacția produsă de aceste evenimente asupra contemporanilor lor, de atitudinea adoptată de anumite personalități sau colectivități de oameni față de respectivele evenimente. Din această cauză, orice fapt istoric, chiar dacă nu reprezintă cristalizarea ca atare a unei valori, are o anumită coloratură axiologică.

Această situație îndreptățește opinia lui I. Florea că „noțiunea de fapt istoric implică în ea și un sens valoric, evaluativ, exprimând o anumită apreciere și prețuire acordate unor acțiuni, procese, fapte și personalități de către o anumită comunitate umană la diferite nivele: clasă, popor, națiune, societate, omenire...”¹⁰.

Din particularitățile schițate mai sus ale obiectului istoriei decurg următoarele consecințe pentru statutul cunoștinței istorice: a) necesitatea fundamentării ei obiective, datorită faptului că evoluția socială reprezintă, după expresia lui Marx, un proces istoric natural, abordabil prin metode științifice și susceptibil de explicații științifice; b) necesitatea raportării axiologice a faptelor și a evenimentelor din trecut, a emiterii unor judecăți de valoare, întrucât cunoașterea unor produse materiale sau spirituale ale activității umane presupune în mod inevitabil, indiferent de distanța temporală ce le desparte de subiectul care întreprinde investigația, raportarea lor la necesități și aspirații social-umane.

¹⁰ I. Florea, *Faptul „istoric” și legitatea socială*, în „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.” nr. 2/1967, p. 120.

În cunoașterea istorică, judecățile de valoare se exprimă ca aprecieri ale unor situații concrete și ca ierarhizări ale diferitelor tipuri de valori. Stabilirea unor raporturi ierarhice între valori indică însă un nivel teoretic mai înalt, în care perspectiva generală a istoriei umane este prezentă dacă nu în mod direct, în orice caz în mod indirect, ca premisă a cercetării.

Stabilirea unor ierarhii în cadrul universului valoric se impune atunci când cunoașterea trecutului vizează zone și epoci tot mai îndepărtate, când problematica ei devine tot mai amplă.

Conținutul concret al judecăților de valoare este determinat de locul ocupat de cei care le emit în practica socială și viața culturală a epocii în care trăiesc. De aici marea diversitate de atitudini adoptate față de situațiile istorice concrete, ca și față de problema raporturilor dintre valori.

În fața acestei situații s-a ivit necesitatea de a pune o anumită ordine între opiniile multiple și deseori divergente despre faptele și oamenii din trecut, de a desprinde cunoașterea istoriei din domeniul aprecierilor arbitrare. Pentru îndeplinirea acestui deziderat, teoreticieni de prestigiu ai istoriei au preconizat soluții care merită să fie examinate.

Un drum interesant deschide în acest sens neokantianul H. Rickert. Caracteristica viziunii sale filozofice este sesizarea importanței momentului axiologic în cunoașterea istoriei, pe fondul unei explicații nedialectice, exclusiv prin valori, a fenomenului istoric. Pentru Rickert problema obiectivității apare sub forma distincției metodologice dintre procesul teoretic de cunoaștere a valorilor și procesul de valorificare, între prețuirea subiectivă, izvorită din nevoi practice (practische Wertung) și raportarea teoretică la valori (teoretische Wertbeziehung).

Exprimarea cea mai clară a acestei distincții o găsim însă la Max Weber, pentru care renunțarea la judecățile de valoare reprezintă o condiție a obiectivității științelor sociale. Conceptul de „libertate față de valori” (Wertfreiheit) exprimă tocmai necesitatea detașării omului de știință de complexul social, politic și ideologic din care face parte. El afirmă că „...stabilirea faptelor, determinarea realităților matematice și logice sau constatarea structurilor intrinsece ale valorilor culturale, și pe de altă parte răspunsul la întrebările privind valoarea culturii și a conținuturilor sale particulare sau acelea privind maniera în care trebuie să se acționeze în societate sau în sînul grupărilor politice constituie două tipuri de probleme total eterogene”¹¹. Această situație nu exclude însă raportarea la valori (Wertbeziehung) a cărei principală funcție „consistă în a determina condițiile realizării acestor valori”¹².

Asemănător este și punctul de vedere al lui Benedetto Croce. Deși se declară împotriva spiritului partinic în istoriografie, deși consideră astfel de valorificări ca fiind simple expresii afective și nicidecum acte logice, nu se pronunță împotriva abținerii de la orice judecată cu privire la trecut. „Asta ar însemna că pentru a vedea mai bine o pictură așezată într-o proastă lumină trebuie s-o privești din întuneric”¹³. În aceste condiții, singurul rol care revine judecăților de valoare este acela metodologic, ele intervenind la începutul cercetării pentru a determina orientarea și domeniul acesteia.

¹¹ Max Weber, *Le Savant et le politique*, Paris, Plon, 1959, p. 90.

¹² Pietro Rossi, *Objectivité scientifique et présuppositions axiologiques*, în „Revue internationale des sciences sociales U.N.E.S.C.O.” nr. 1/1965, p. 75.

¹³ Benedetto Croce, *La Storia come pensiero e come azione*, Bari, Laterza 1954, p. 185.

Fără a nega existența unei faze de dezvoltare a istoriografiei când judecățile de valoare îndeplinesc într-adevăr numai un rol metodologic, trebuie să arătăm că această fază e departe de a întruchipa discursul istoric ideal. Importanța acestui mod de abordare a trecutului consistă tocmai în faptul că reprezintă o condiție necesară pentru obținerea unei imagini de ansamblu a trecutului, dar care prin ea însăși rămîne limitată. Așa cum este ilustrată de unii reprezentanți ai istoriografiei antice, funcția strict metodologică a judecăților de valoare în relatarea istorică este legată de caracterul extrem de îngust și fragmentar al domeniului investigat.

Obiectul cercetării este în aceste cazuri un singur aspect al întregului social, de obicei, cel politic. El este înfățișat izolat, atît în raport cu momentele proprii sale evoluții, cît și cu alte valori istorice. Unghiul de vedere al istoriei universale care permite sesizarea legității istorice nu există nici ca scop, nici ca premisă a cercetării. Accentul cade nu pe integrarea faptelor în întregul social, ci pe discontinuitate.

Cunoașterea istoriei n-a rămas însă la acest nivel, deși reconstituirea exactă a faptelor este o condiție indispensabilă pentru orice cercetare a trecutului. Ea s-a extins la spații și etaje istorice tot mai vaste, la o arie tot mai largă de probleme. În acest caz subiectului cunoscător, care nu mai decupează un sector faptic pentru a se concentra asupra lui, îi stă în față, ca obiect al cercetării, procesul istoric în ansamblu. Explicația istorică are acum sarcina de a lega într-o imagine unitară toate elementele întregului social, de a proiecta faptele istorice pe fundalul istoriei universale, de a le privi atît în lumina cauzelor, cît și a efectelor declanșate în scopul descoperirii elementelor constante și legice ale procesului istoric.

Subiectul cunoscător fiind întotdeauna un subiect individual și concret, nu poate cuprinde însă dintr-o dată tot acest domeniu, practic nelimitat, în interiorul căruia își dau întâlnire o multitudine de valori. El este obligat pentru a cunoaște relațiile situate în însăși esența valorilor să recurgă „la un act axiologic special : preferința”¹⁴. Fără îndoială, poate exista un act de alegere bazat pe conștiința superiorității valorii, după cum orientarea conștientă către o valoare, considerată superioară, poate să și lipsească. Esențial este însă că universul valoric nu devine inteligibil decît prin preferința față de o tabelă de valori, considerată fundamentală, care nu este însă, așa cum crede Max Scheler, independentă de universul bunurilor materiale.

Cunoașterea valorilor istorice nu poate avea loc decît prin preferințe, alegeri, judecăți de valoare, ceea ce nu înseamnă însă că unele valorificări ale trecutului nu pot dobîndi atributul veridicității, că nu pot fi adevărate, în sensul cel mai deplin al cuvîntului, reflectînd adecvat ordinea lucrurilor.

Problema este numai de a găsi un criteriu obiectiv cu ajutorul căruia să distingem valorificările autentice de cele false. Și acest lucru este posibil întrucît preferințele, alegerile, judecățile de valoare, cu toată netăgăduita lor policromie, reprezintă reacții față de condițiile obiective de existență ale subiectului. Este vorba în ultimă instanță de a descoperi în planul existenței sociale poziția optimă care să asigure valorificărilor subiective un conținut maxim de adevăr.

¹⁴ Max Scheler, *Le formalisme en éthique et l'éthique matériale des valeurs*, Gallimard, Paris, 1955, ediția a 6-a, p. 108.

Prezența judecăților de valoare în cunoașterea trecutului se datorește însă și unor factori extrasubiectivi, și anume utilității sociale la care trebuie să răspundă studiul istoriei.

Întrucât știința istoriei se ocupă de fapte și fenomene concrete, utilitatea sa reală se află tocmai în posibilitatea pe care o dă oamenilor de a cunoaște modul în care se produce dezvoltarea istorică, legile acesteia, bineînțeles în manifestarea lor concretă și individuală. Numai în acest fel se justifică uriașul efort cognitiv depus pentru investigarea trecutului uman.

Dar pentru a indica aspectele esențiale, determinatele cauzale și legile procesului istoric, este nevoie de un criteriu de deosebire a esențialului de neesențial, a cauzei de condiție. Or, tocmai judecățile de valoare sînt acelea care, procedînd selectiv, stabilesc granița dintre esențial și neesențial, dintre cauză și condiție, care deosebesc ceea ce e necesar de ceea ce e întâmplător. Pentru a îndeplini acest rol, judecățile de valoare trebuie să se bazeze însă pe reflectarea adecvată a obiectului supus cercetării, să înmagazineze un conținut cognitiv veridic. În acest caz, prezența lor în corpul expunerii istorice nu mai este sporadică, ci absolut necesară, ele îndeplinind rolul de principii explicative fundamentale.

Lipsa unor raporturi ierarhice duce la obținerea unei imagini mistificate a întregului social ca sumă a părților, în care aglomerarea cronologică a faptelor individuale acoperă, ca un veșmînt opac, legile evoluției sociale.

„Dar, deși — arăta Lenin — interacțiunea este, incontestabil, cel mai apropiat adevăr al raportului cauză și efect și se află, ca să spunem așa, pe pragul conceptului, totuși tocmai de aceea nu ne putem mulțumi cu aplicarea acestui raport atunci cînd este vorba de cunoașterea conceptuală. Dacă ne vom limita la considerarea unui conținut dat numai din punctul de vedere al interacțiunii, atunci acest mod de considerare va fi în realitate lipsit de orice conținut. În acest caz avem de-a face numai cu un fapt sec...”¹⁵. Încercarea de a reda faptul istoric nud, detașat de determinismul istoric universal, ca în epoca de început a istoriografiei, impune cercetării istorice moderne scopuri minore.

Obiectivitatea cunoașterii istorice nu se poate realiza în afara valorificărilor subiective, deoarece orice proces cognitiv se îndeplinește cu ajutorul subiectului. Deși, în mod evident, nu toate valorificările subiective sînt adevărate, există valorificări ale trecutului care coincid cu dispunerea reală a valorilor istorice. Este nevoie numai de un criteriu obiectiv de delimitare a esențialului de neesențial, a importantului de mai puțin important, a cauzei de condiție. Materialismul istoric furnizează cercetării istorice tocmai aceste criterii obiective de selectare și apreciere a faptelor și evenimentelor din trecut, obiective deoarece nu se întemeiază pe premise arbitrare, ci pleacă de la oameni reali, de la „procesul lor real de dezvoltare care poate fi observat pe cale empirică și are loc în condiții determinate”¹⁶. Prioritatea acordată de marxism structurii economice a societății nu are un caracter convențional, ea decurge din natura obiectivă a relațiilor economice ale căror modificări și transformări pot fi constatate, așa cum atrăgea atenția K. Marx cu precizie științifică.

Viața materială a oamenilor, și în primul rînd modul în care ei își produc cele necesare traiului, este originea tuturor seismelor istorice. Transformările survenite aici reprezintă determinanta ultimă a formelor politice, juridice,

¹⁵ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 38, Editura politică, 1959, p. 154.

¹⁶ K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 3, Editura politică, 1962, p. 27.

a moralei, religiei și a celorlalte domenii ideologice. Descoperirea acestei sfere de relații obiective a permis însă tratarea istoriei ca un proces unic, guvernat de legi, în care diferitele formațiuni social-economice se determină unele pe altele pe baza luptei de clasă, prin mecanismul contradicției în care, la un moment dat, forțele de producție intră cu raporturile de proprietate. Marxismul stabilește astfel o ierarhie a valorilor care reflectă cu fidelitate geneza obiectivă a valorilor istorice, considerând esențiale acele relații care au rolul hotărâtor în activitatea reală a oamenilor, care întruclipează în cadrul unei istorii umane elementul distinctiv și esențial, „calitatea” umanului însuși. „Pe oameni îi poți deosebi de animale prin conștiință, prin religie, prin ce vrei. Ei înșiși au început să se deosebească de animale de îndată ce au început să-și producă mijloace de trai...”¹⁷.

Ceea ce în mod faptic este esențial devine astfel esențial și în planul valorificării. Ceea ce este hotărâtor la scara revoluției reale este fundamental în planul explicației istorice. Utilizând în cercetarea fenomenului istoric ierarhia stabilită de marxism în universul valoric, istoriografia marxistă a obținut progrese considerabile pe linia tratării riguros științifice a unor probleme dificile sau insuficient investigate. Așa, de pildă, în ceea ce privește iluzia împărtășită de unii istorici nemarxiști că istoria lumii este istoria oamenilor mari (după o expresie a lui Th. Carlyle), marxismul a încetățenit convingerea că marile figuri istorice exprimă — uneori cu maximă luciditate — o direcție obiectivă a dezvoltării sociale. Istoriografia marxistă nu ignoră însă particularitățile individuale, viața intimă și capacitățile intelectuale ale acestora, elemente care în anumite condiții pot imprima procesului istoric un colorit specific. Desigur, nu terorismul politicii lui Robespierre a fost cauza căderii partidului pe care îl reprezenta. Așa cum arăta Plehanov, printr-o politică mai puțin rigidă, partidul său s-ar fi putut menține încă o perioadă de timp, dar „răsturnarea lui s-ar fi produs totuși neapărat deoarece acea pătură a poporului pe care se sprijinea acest partid nu era cîtuși de puțin pregătită pentru o dominație de lungă durată”¹⁸.

În studiul intitulat „Marxismul și cercetarea istorică”, în care prezintă unele rezultate ale istoriografiei marxiste din țara noastră, acad. A. Oțetea subliniază modul în care s-a efectuat reconsiderarea critică a unor personalități de seamă din istoria României, ca Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul, Dimitrie Cantemir etc., dezvăluindu-se, alături de datele biografice, de acțiunile lor militare și diplomatice, substratul social al politicii lor¹⁹.

Explicația în istorie are un caracter foarte complex; ea nu poate fi redusă însă exclusiv la factorul într-adevăr determinant al evoluției sociale — dezvoltarea forțelor de producție. Dovadă că anumite domenii ale istoriei pot căpăta în anumite perioade un coeficient de importanță sporit datorită unor exigențe și trăsături proprii epocii respective. Dar această scoatere în prim plan nu schimbă locul real deținut de aceste fenomene în planul onticului. În această ordine de idei, V. Liveanu atrăgea atenția că deși cercetarea originii proprietății feudale din Țările Române este o problemă-cheie pentru înțelegerea întregii istorii a feudalismului, studiul unor probleme particulare ale acestui

¹⁷ *Ibidem*, p. 21.

¹⁸ G. V. Plehanov, *Rolul personalității în istorie*, E.S.P.L.P., București, 1956, p. 41.

¹⁹ A. Oțetea, *Marxismul și cercetarea istorică*, în „Lupta de clasă” nr. 1/1965, p. 53—54

fenomen reprezintă o condiție sine-qua-non pentru făurirea unei imagini sintetice în această problemă²⁰.

Judecățile de valoare asupra trecutului trebuie să graviteze în jurul producerii cât mai fidele a faptului de viață de odinioară. Istoria, în calitatea sa de disciplină științifică, respinge mistificarea sau deformarea realității istorice în tiparul procustian al unor idei nefundamentate. Așa cum sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu cu prilejul comemorării a 50 de ani de la marile bătălii de la Mărăști, Mărășești și Oituz, „...noi trebuie să judecăm faptele așa cum au fost, analizând în mod obiectiv contextul lor istoric, consecințele pe care le-au generat, străduindu-ne să le dăm interpretarea cea mai justă”²¹.

Considerând luptele din vara anului 1917 drept una dintre paginile cele mai glorioase din istoria poporului român, tovarășul Nicolae Ceaușescu își întemeia aprecierea pe eroismul cu care ostașii români au rezistat armatelor invadatoare, pe spiritul de sacrificiu al celor care au oprit cu prețul vieții înaintarea cوتropitorului. Importanța luptelor de la Mărășești se bazează pe contribuția adusă de această victorie la salvarea independenței și integrității patriei, la înfăptuirea idealului de unitate națională.

Confruntarea permanentă cu faptele, receptivitatea față de informațiile noi dobândite într-o anumită problemă reprezintă condiții necesare care garantează obținerea unor cunoștințe veridice despre trecut.

Materialismul istoric oferă cercetării istorice cadrele în care poate obține un grad maxim de obiectivitate, lăsând loc în interiorul acestora pentru perfectibilitate și chiar pentru opinii divergente. Asta înseamnă că atunci când se ocupă de alte fenomene decât de cele economice, și anume de viața culturală, de tradițiile și obiceiurile popoarelor, de producțiile literare și artistice create de-a lungul veacurilor, istoriografia marxistă are în vedere și alte criterii de apreciere decât cel economic, criterii adecvate obiectului investigat și momentului istoric corespunzător. Se evită în acest fel actualizările forțate și interpretările simpliste ale unor situații din trecut.

Fenomenul economic nu este un component al moralei, religiei sau filozofiei. El determină doar în ultimă instanță aceste domenii, fără să le dizolve autonomia, ceea ce este cu totul altceva, căci a proveni dintr-un fenomen nu înseamnă a fi identic cu acesta. Clasicii marxism-leninismului au atras de altfel atenția în repetate rânduri că rolul hotărîtor în ultimă instanță al factorului economic nu trebuie transformat în determinism rigid, deoarece în istorie se resimte influența covârșitoare a unor factori extraeconomiци, a unor cauze spirituale.

Însușindu-și criteriile valorice ale materialismului istoric, istoriografia marxistă nu consideră principiile și tezele acestuia adevăruri absolute. Cercetările istorice concrete confirmă ideea lui F. Engels că, „într-un domeniu care aparține istoriei, adevărurile definitive în ultimă instanță sînt mai rare decât oriunde”²².

Fără să se reducă la cronologie, adică la înșiruirea seacă a unor date, cercetarea istorică urmărește fenomenele în desfășurarea lor cronologică. Or, în succesiunea timpului istoric au existat și alte clase ale căror interese au coincis cu direcția obiectivă a progresului social și au ajuns din această cauză la unele elaborări teoretice autentice. De pildă, burghezia însăși în perioada

²⁰ V. Liveanu, *Istoria și contemporaneitatea*, în „Studii” nr. 2/1966, p. 257.

²¹ „Scînteia” din 13 august 1967.

²² F. Engels, *Anti-Dühring*, E.S.P.L.P., București, 1955, ediția a III-a, p. 106.

prăbușirii feudalismului a ajuns la realizări remarcabile pe tărîmul științelor umanistice.

Studiind epocile trecute, istoriografia marxistă apreciază rolul real al diferitelor clase pe curba progresului social. Marxismul însuși s-a format asimilînd tot ce a avut mai progresist gîndirea socială și filozofică anterioară lui.

În succesiunea timpului istoric pot fi valabile mai multe sisteme interpretative ale procesului istoric, avînd fiecare valabilitatea sa limitată. Istoriografia marxistă depistează tocmai „rațiunea suficientă“ a fiecărei realități sociale sau sistem de gîndire, subliniind atît limitele, cît și aspectele lor pozitive.

Caracterul determinant al forțelor de producție nu se relevă în mod instantaneu și direct, dar numai evidențiind rolul hotărîtor în ultimă instanță al economicului se poate ieși din domeniul abstracțiilor spre realitatea vie. Pe baza acestui criteriu obiectiv de evaluare a faptelor și fenomenelor istorice, marxismul a realizat joncțiunea dintre cele două modalități, aparent opuse, de investigare a procesului istoric-social: cunoașterea cauzală și raportarea axiologică. Prin aceasta marxismul a unit adevărul cu valoarea, nu relativizînd adevărul, ci integrînd obiectivitatea coordonatei axiologice a cunoașterii istorice.

L. POPA

Valorificarea documentației în LITERATURA ISTORICĂ

Laboratorul intern de creație al cercetătorului, luat pe un plan general, transpare mai mult sau mai puțin pregnant în produsul final al investigației și erudiției sale — studiul științific. În domeniul social-umanistic nu există, poate, vreo disciplină care să-și dezvăluie atât de direct și de expresiv materialul de observație cum o face istoria. Privită sub acest raport, lucrarea de reconstituire istorică este, în același timp, sinteză teoretică și operă documentară. O separare strictu motu a celor două fațete nu devine posibilă fără să nu altereze integritatea organică, sensul însuși al oricărui studiu. Căci restituirea adevărului istoric — în lumina concepției materialismului istoric și a metodei dialectice — se întemeiază pe cunoașterea și stăpânirea întregului complex de fenomene, evenimente, împrejurări, idei consemnate în documente, iar acestea din urmă capătă un sens mai profund, o forță nouă prin corelarea și integrarea lor în circuitul activ al valorilor istorice. Analistul competent, deprins cu tehnica muncii intelectuale, va ști să proporționeze și să armonizeze explicația de ordin teoretic cu tezaurul documentar într-o unitate perfectă, dictată de logica internă a fiecărui studiu, de natura și mobilitățile sale.

Departe de a fi un inventar de izvoare eclectic selectate și subiectivist clasate, lucrarea istorică va apela în măsură esențială la cele mai diverse surse pentru a-și fundamenta judecățile asupra datului istoric introspectat. Așa cum un tablou nu-și certifică existența în afara culorilor care-l compun, tot astfel documentul *, reprodus sau numai invocat, nu poate lipsi din argumentarea istorică. Pentru că istoria nu garantează pe simplul cuvânt. Chiar și atunci când fenomenul social-istoric asupra căruia cercetătorul își exercită spiritul critic nu trimite, formal, la o sursă anume, în spatele lui vom găsi negreșit documente.

Sînt pilduitoare interesul și înaltul spirit de discernămint cu care fondatorii învățăturii marxiste se aplecau asupra unui imens material documentar în laborioasa lor activitate științifică, dar și intransigența față de acei autori care, în locul cercetării faptelor, proceselor istorice, se rezemau pe surse facile sau dubioase, obținînd construcții arbitrare, reprezentări speculativ denaturate.

* Prin document se înțelege, în genere, „orice bază de cunoaștere fixată material, susceptibilă să fie utilizată pentru consultare, studiu sau probă” (Citat după: Virgil Cândea, *Documentarea științifică și cercetările istorice din R.P.R.*, în: „Studii. Revistă de istorie”, anul XIV, nr. 6/1961, p. 1 533.

Apelînd la cîteva „date anemice — scria Friedrich Engels despre aceştia — ei sînt în stare să demonstreze orice lucru, arătînd chiar şi conexiunea acestuia cu istoria universală. Pe baza primului fapt întîlnit, pe care-l deţin din a treia mîină, despre care nici nu ştiu măcar dacă s-a petrecut aşa şi nu altfel, ei îţi demonstrează că aşa *a trebuit* să se petreacă şi că nici nu putea să se petreacă într-altfel“.¹

De la sine înţeles că funcţia primordială a documentului în exegeza istorică este de a dovedi, de a sta mărturie în favoarea ideilor, a tezelor emise de autor. Michel de Montaigne vorbeşte despre pericolele care pot însoţi scrutarea adevărului „dacă nu mergi după rostul cercetării judecătoreşti, *aducînd mărturie la tot amănuntul*“ (s.n.)². Dar documentul — parte din structura istoriei — nu-şi mărgineşte rostul la atîta, indiferent de caracterul sau forma sa. Într-o anume latură, istoria este o „mină de informaţii“ — elocvente şi mereu noi — în stare să-l edifice pe cititor, să-i lărgască orizontul cunoştinţelor, iar acesta, simţindu-se în mijlocul realităţilor prezentate, un martor edificat, să poată deveni el însuşi interpretul lor, să lege fenomenele de cauzele şi efectele lor fireşti. Nicolaie Bălcescu afirma neobosit rostul căutării de noi fapte şi mărturii destinate să configureze mai limpede cadrul istoric: „cel dintîi merit al unei istorii — spunea marele gînditor — este de a se deosebi de istoriile precedente, sau prin descoperiri reale, sau prin fapte puse la locul lor şi completate...“³.

Nu însă totdeauna documentul va fi urmărit în toate informaţiile şi chiar semnificaţiile sale posibile, nu orice amănunt din cuprinsul lui va fi remarcat şi implicat la închegarea constatărilor asupra cărora se concentrează cercetătorul, fie şi numai din considerentul că economia lucrării nu permite deseori o atare întreprindere. Prezenţa *evenimentelor de cadru* în contextul analitic-documentar va potenţa şi va nuanţa totuşi acea lucrare, va facilita distribuirea materialului empiric pe trepte valorice diferite, în folosul relevării faptelor (şi constatărilor) de interes major: „cele importante să reiasă în relief pe primul plan — scria B. P. Haşdeu —, cele secundare să se umbrească pe planul al doilea, cele accesoare abia să mijzească mai încolo“⁴. Apelînd la o asemenea tehnică, autorul realizează *asa-zisa perspectivă*, pe care Haşdeu o pretindea lucrărilor de reconstituire a trecutului, alături de *critică* (în accepţia de interpretare ştiinţifică) şi de *colorit*.

Literatura de specialitate a neglijat nu arareori o atare funcţie a scrisului istoric cum este redarea culorii locale în favoarea luminării aspre a reflecţiilor teoretice, cu prioritate prin glasul autorilor, ceea ce a limitat parte din virtuţile expresive şi informative ale documentului. Dacă privim evenimentele trecute în raporturile lor multiple, în legăturile lor economice şi social-politice, dar şi cultural-ştiinţifice, psihologice, geografice, etnografice etc., este de necontestat că documentul va fi lăsat să se exprime în consecinţă, restituindu-i-se plenar forţa evocatoare. Coloritul istoric, pe care litera şi spiritul documentelor, atmosfera lor, amănuntul caracteristic, vibrant îl pictează mai măreţ, poate, decît ar izbuti un cercetător sau altul, lucrează pentru apropierea cititorului de

¹ Friedrich Engels, *Un fragment al lui Fourier despre comerţ*, în : Karl Marx şi Friedrich Engels, *Opere*, vol. 2, Bucureşti, E.S.P.L.P., 1958, p. 636.

² M. Montaigne, *Despre cărţi*, în : M. Montaigne, *Eseuri*, vol. I, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1966, p. 404.

³ Nicolaie Bălcescu, *Magazin istoric pentru Dacia*, în : Nicolaie Bălcescu, *Opere alese*, vol. 1. *Scrieri istorice şi sociale*, ediţie îngrijită de Andrei Rusu, Bucureşti, E.S.P.L.A., 1960, p. 53.

⁴ B. P. Haşdeu, *Scrieri literare*, vol. II, Bucureşti, E.S.P.L.A., 1960, p. 259.

evenimentele descrise, făcînd ca istoria să i se adreseze și pe această cale nu numai minții, ci, deopotrivă, simțămintelor sale. Istoria, socotea Bălcescu, „nu trebuie să fie numai ca un șir de oarecare întîmplări politice sau militare uscate, fără nici o culoare, fără nici un adevăr local...”⁵.

Multiplele și variatele resorturi ale documentului pot fi astăzi mai ferm exploatate grație evoluției și dezvoltării concepției despre caracterul științific, obiectiv al istoriei, progreselor științei noastre istorice în contextul dezvoltării generale a științelor sociale din România. Congresul al IX-lea al P.C.R., o seamă de documente de partid elaborate ulterior au configurat coordonatele majore ale activității istorice în patria noastră și au accentuat răspunderea ce revine frontului istoric în înfățișarea și interpretarea obiectivă, de pe pozițiile materialismului dialectic și istoric, a evenimentelor social-politice studiate, în prezentarea întregului ansamblu de fapte și împrejurări care circumscriu un moment sau altul al istoriei. Așa cum releva tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretar general al C.C. al P.C.R., istoria trebuie să pornească „de la analiza științifică a realității sociale, să înfățișeze faptele nu după dorințele subiective ale oamenilor, nu după nevoi politice de moment, după criterii de conjunctură, ci așa cum s-au petrecut ele, corespunzător adevărului vieții (...). Valoarea unei istorii cu adevărat științifice constă în înfățișarea obiectivă a faptelor, în interpretarea lor justă...”⁶.

Aceste aprecieri, de o excepțională valoare principială și metodologică, sînt, în același timp, un îndemn la examinarea și evaluarea deplină a temelor, a momentelor de importanță cardinală pentru trecutul nostru, la scrierea sistematică, pe temeiul comandamentelor adevărului, a marii cronici de aur a poporului român. Capătă o semnificație nouă și problematica utilizării documentului în literatura istorică, a afirmării judicioase și eficace a virtuților acestui neprețuit obiect de cercetare cu care se alimentează istoria.

Fără îndoială că specialiștii în materie și-au constituit, fiecare în parte, o tehnică precisă de lucru, tinzînd să exploreze în profunzime toată gama de surse posibile (manuscrise, tipărituri, documente iconografice, auditive, audio-vizuale), să extragă concluzii viabile, să așeze în drepturile cuvenite esența reală a fenomenelor istorice. Carențe mărunte sau fundamentale, care țin de metoda studierii și valorificării calificate a materialului documentar, adesea chiar de reproducerea corectă a aparatului critic, umbresc însă și azi o seamă de articole și lucrări. Prin natura muncii în redacția unei reviste de istorie și prin contactul direct cu lucrări de specialitate, putem să ne exprimăm opinia critică și să formulăm unele sugestii în această privință.

Principală ni se pare pauperizarea documentului de potențele sale informative și evocatoare, transpunerea în lucrări doar a cîtorva cuvinte „ilustrative” despre a căror înlănțuire în contextul documentului cititorul nu-și poate forma o idee. Rezultă, prin acest procedeu, un nou document, cu fațete bizare și ireale. Autori fără experiență, dominați vizibil de reușita stilistică a studiului întreprins, amputează documentul în fel și chip numai în dorința de a-l încorpora „estetic” în propriile fraze. Alții, în special cei de formație extra-istorică, pornesc de la prezumția că unul dintre atributele intrinsece ale isto-

⁵ Nicolaie Bălcescu, *Cuvînt preliminaru despre izvoarele istoriei românilor*, în : Nicolaie Bălcescu, *Op. cit.*, p. 58.

⁶ Nicolae Ceaușescu, *Partidul Comunist Român — continuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român, al tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste din România*, București, Editura politică, 1966, p. 8.

riei — acela de disciplină ancorată realmente în actualitate — ar imprima un caracter pronunțat jurnalistic textului istoric. Un astfel de text, socotesc dinșii, are nevoie, în cel mai înalt grad, de generalizări largi, vizînd elocința, fără o prezență corespunzătoare a probelor documentare, pentru că „personalitatea” autorului, condeiul lui „exersat” ar garanta singure obiectivitatea spuselor sale, rigoarea cercetării. Dar speculațiile teoretice, sau mai bine zis excesele speculative, lipsite de acoperire cu date și fapte, respectiv cu documente, fac obscură și hazardantă orice încercare de acest gen. Lucrarea istorică are, e drept, un caracter actual, nu însă unul de circumstanță. Temeiurile pe care le susține, departe de a fi alcătuiți verbale oarecare, vor reprezenta cîștiguri ale științei, trepte solide menite să slujească la clădirea de noi concluzii, de noi înțelesuri, la corectarea altora sau la îmbogățirea sensului lor. Astăzi presiunea ideilor consistente pe centimetrul pătrat de hîrtie a crescut enorm. Și, totuși, atît de rezistentă, hîrtia se arată refractară și slabă la cel mai mic artificiu.

Firește că nimeni nu pledează pentru transpuneri documentare inutile în sinteza istorică; demonstrarea sensului veridic, caracteristic, al faptului istoric nu poate fi străină însă de alăturarea și critica științifică a celor mai edificatoare pasaje din documente — indiferent de întinderea lor —, care să acrediteze afirmațiile istoricului. În ce altă direcție s-ar putea concentra efortul de gîndire, spiritul analitic al cercetătorului dacă nu în primul rînd asupra documentelor, de unde și-ar alimenta construcția istorică, și în ce măsură s-ar declara altfel un observator sensibil și atent al trecutului?

La polul opus, o practică nu mai puțin defectuoasă — implantarea de documente la orice pas. Aparent, proliferarea pasajelor între ghilimele ar indica o exaltare a minuției, în profitul unei prospectări istorice cuprinzătoare. În fapt, nimic din aceasta. Frecvența citatelor ar vrea să suplinească aici densitatea ideilor, ceea ce subminează însuși rostul științific al studiului. Pentru că documentele istorice nu sînt sinteze teoretice gata preparate, iar ideea de a cita cu larghețe nu conține, în sinea ei, nimic magistral. Se angrenează în atare compuneri autori care, paradoxal, nu au o venerație izbitoare față de documente, cei care scriu istorie nu dinăuntrul ei, căutînd să-i afle resorturile profunde, ci din afară, privind exterioritatea faptelor și evenimentelor. Proba esențială este lipsa de studiere pertinentă, de interpretare a documentației incluse în lucrare, de cuprindere a ei într-o idee destinată a fi urmărită și susținută structural. Cum arată un astfel de comperaj, în care selecția valorică, disocierea teoretică rămîn aproape exclusiv în seama cititorului, e ușor de imaginat. Formulări generale, ambigue și deseori stereotipe (dacă nu modulații stilistice facile, ce pun la grea încercare personalitatea cuvîntului) se grăbesc să introducă fără rezerve unul sau mai multe citate. Și din nou efort verbal, urmat de documente, care nu numai că nu se încheagă într-o concepție, într-o concluzie, ci, pur și simplu, ricoșează din text. Această manieră de dezvăluire a izvoarelor, de transpunere a lor din arhive în paginile unor publicații nu se poate numi lucrare istorică, oricît de binevoitor s-ar afla cineva. Montaigne afirma — și observația se dovedește valabilă în multe împrejurări — că „nu e îndeajuns să adunăm experiențe. Ele trebuie cîntărite și orînduite, digerate și distilate pentru ca să putem scoate urmările și concluziile care decurg din ele”⁷. Iar Nicolaie Bălcescu așeza pe trepte ierarhice adecvate raționamentul științific și documentul în cadrul operei istorice: „intuiția, inducția, analogia, fiziologia individelor și a popolilor, studiul epochelor și a doctrinelor și

⁷ M. Montaigne, *Op. cit.*, p. XXX.

credințelor din acele epoque ce au mișcat populi, cunoștința legilor aglomerațiunii, sunt niște științe mai presus de documente și mărturii”⁸.

Se irosesc mărturii revelatoare și în alt chip. O seamă de autori, în genere cei neformați (nu avem în vedere vârsta biologică), se precipită prin arhive, muzee și biblioteci, notează documentele la îndemână și, în momentul în care socotesc că au dobândit suficient material „la temă”, trec febril la elaborări științifice, închizându-se în litera documentelor. Practica aceasta nu răspunde nici ea exigențelor unei scrieri istorice obiective. Garanția adevărului istoric nu o va oferi decât cercetarea multilaterală a izvoarelor relative la tema studiului, a tuturor scrierilor demne de luat în seamă în acea problemă. Încă în vechime, ideea de mai sus își făcuse loc în mintea istoricilor, și Tacitus, în *Historiae*, vorbește despre *acordul tuturor izvoarelor*. Formulări ca acestea: „Este adevărat de către toți autorii...”, „După cum adevăresc cei mai vestiți autori...” etc. sînt folosite nu o dată la invocarea unor fapte⁹. Numai astfel cercetătorul își va încheia o viziune cuprinzătoare asupra cadrului istoric urmărit, iar ideile pe care le propune vor avea, pe drept cuvînt, „lungime de bătaie”, se vor integra în marele sistem al cunoașterii istorice. A porni la cercetare fără a avea în vedere unitatea organică a istoriei ca știință, ca realitate și a scrie numai de dragul acelor documente descoperite nu o dată întîmplător înseamnă a lucra din afara istoriei: „Și atunci cînd ar vorbi de cea mai neînsemnată parte din materia sa — scrie Nicolae Iorga —, el [istoricul] va trebui să aibă starea de spirit a fiziologului, care și în cercetarea celui mai mărunț vas, a țesăturii celei mai banale are în mintea sa marele sistem de viață, solid, unitar, din care aceste obiecte ale studiului său fac parte”¹⁰.

Sînt și autori care pretind a elucida probleme de căpăți cu 2—3 documente mai mult sau mai puțin elocvente (nu punem în discuție publicarea, de altfel legitimă, a izvoarelor care pot ușura dezbateră și lămurirea unei probleme, cunoașterea mai eficace a unui fapt). Lucrarea lor se prezintă, în linii mari, după cum urmează: o voluminoasă introducere istorică-culturală, în care se ia suficient aer pentru o și mai voluminoasă desfășurare analitică, aparent fundamentată, dar formală, și, în sfîrșit, concluzii „de principiu”, derivînd parcă dintr-o reflecție sistematică asupra unui uriaș material documentar. Care e soarta izvoarelor într-o compoziție atît de vulnerabilă? Fiecare propoziție și chiar părți de propoziție sînt separate, reproduse ca atare, iar apoi sufocate într-un comentariu prolix. Rezultatul nu displace autorului; în subsolul paginilor sale se masează un impresionant număr de surse, ceea ce — e de presupus — ar acredita suficient substanța științifică a textului. Și, ca să nu se vădească puținătatea materialului documentar, trimiterile la izvoarele provenite din arhivă sînt transcrise în modalități dintre cele mai „iscusite”, iar între ele se intercalează cîte o trimitere mai mult sau mai puțin oportună la presa epocii respective și, eventual, la 1—2 lucrări de ordin general.

Mai delicate devin lucrurile atunci cînd documentația precară din lucrările istorice nu este urmarea unor cauze obiective, ci a „principiilor” de selecție cu care operează diverși autori. Unii dintre aceștia rețin numai probele

⁸ Citat după: C. I. Gulian, *Gîndirea social-politică a lui Nicolaie Bălcescu*, București, E.P.L.P., 1954, p. 101.

⁹ P. Cornelius Tacitus, *Opere*, vol. II, *Istorie*, traducere, studiu introductiv și note de N. Lascu, București, Editura științifică, 1963, p. 202 și 214.

¹⁰ Nicolae Iorga, *Doă concepții istorice* (cuvîntare de intrare la Academia Română; 17 mai 1911), în: Nicolae Iorga, *Generalități cu privire la studiile istorice (lecții de deschidere și cuvîntări)*, Valenii de Munte, Tipografia „Neamul românesc”, 1911, p. 135.

— adesea foarte sumare — care intră în limitele unor prezumții formate cândva sau, pur și simplu, ale unor preferințe, orgolii, comodități, lăsînd la o parte sute de mărturii valoroase, dar contrare punctului lor de vedere. Modalitatea aceasta este, la rîndul ei, departe de imperativele științei. A fi obiectiv, a promova adevărul în istorie nu înseamnă a frecventa surse exclusiv convenabile sau a lua în considerare orice pasaj numai dacă avantajează concepte prestabilite, fragile poate, ci a pune alături și a înfrunta *documente contradictorii*, dar, în același timp, *elocvente*, fie că sînt sau nu acceptate de autor sau de alți istorici. Căci, în mod normal, nu poți cînta la vioară pe o singură strună și nicidecum nu poți obliga documentul să susțină idei de care conținutul lui e cu totul străin. De la sine înțeles că documentul, cu încărcătura lui de sensuri, n-a fost întocmit, la vremea sa, cu intenția expresă de a intra în vederile unuia sau altuia dintre cercetătorii care-l vor avea astăzi sub priviri. Îndelungata conviețuire cu izvoarele, indiferent de natura lor, „învingerea” acestora prin interpretare, și nu supunerea lor, nu compromisuri prin selectări pînîtoare vor permite istoricului să aștearnă pe hîrtie idei veritabile, investite cu reală capacitate de convingere.

Sînt, firește, și alte metehne care vizează tehnica introspecției documentului, atitudinea față de conținutul său, dar, într-o măsură, ele tind să se încadreze în datele de mai sus. Din păcate, nu toți autorii întîrzie suficient timp în cîmpul cercetării, unii „s-au obișnuit să prezinte manuscrise puse numai pe jumătate la punct...”¹¹, în care inconsistența analitică și documentară se vădește de departe. Cultivarea exigenței în rîndul tuturor cercetătorilor, extinderea treptată a experienței lor în cîmpul istoric, perfecționarea metodologiei de lucru, modernizarea ei vor fi de natură să elimine în mod real astfel de practici. Este o problemă la ordinea zilei nu numai în istorie, ci în toate domeniile cercetării creatoare, și ea ar merita să se concretizeze cu prisosință în coloanele revistelor de specialitate. Avem o istorie, și istoria aceasta, făurită cu durerea și bucuria luptei, este a noastră în toată mîndria și originalitatea ei. Ea ne încălzește inimile, ne împlinește gîndurile, ne îndreaptă privirea, bărbăția spre viitorul deschis României socialiste, independente și libere. Grijă pentru scrierea ei desăvîrșită, în lumina celei mai înaintate concepții despre lume și viață, materialismul marxist, este, în același timp, atitudine științifică și civică de înaltă expresie.

Se ivește, în acest context, o problemă cu totul specială, de actualitate covîrșitoare pentru direcționarea cercetării istorice: sprijinirea și afirmarea noului în tot ce ține de optima prospectare și dezvăluire a realității istorice, inclusiv de punerea în valoare a documentației potrivit condițiilor și practicilor moderne. În ultimă instanță, eforturile îndreptate spre perfecționare, spre depășirea limitelor atinse pînă acum se integrează în sfera noului. Cu aceasta însă nu s-a rezolvat totul. Calitatea de cercetător reclamă neînterupt îndrăzneală în idei, originalitate novatoare, receptivitate ascuțită, învingerea inerției. Investigările documentare sînt faza primă a muncii de cercetare care oferă suficiente condiții pentru manifestarea acestor trăsături. Acolo unde-și fac loc atitudinea conservatoare, tradiționalismul inert al gîndirii, conformismul, lipsa de pasiune, subiectivismul nu poate fi vorba de progrese științifice viabile. O semnificație și mai adîncă au aceste imperative dacă ne gîndim că istoria nu-și încheie menirea în zona cercetării teoretice sau a aglomerării de fapte

¹¹ Gh. Constantinescu, *Spre un nou tip de editor*, în : „Contemporanul”, 1982, nr. 27, din 7 iulie 1967, p. 1.

brute, că ea trece la treapta valorii în domeniul interesului practic de masă, înrîurind neconținut și multilateral oamenii. Aceasta pune în cauzalitate mai ascutit un alt principiu, anume că aportul științific al cercetătorului este și unul de ordin moral, vizînd echitatea și demnitatea, probitatea în tot ce ține de profesia sa.

*

Dacă un document a fost îndeajuns studiat și judicios inclus în argumentarea științifică, pare firesc ca și datele despre el să fie transpuse la nivelul cerut. Pentru că exigența nu face concesii în nici un compartiment al studiului. Domină la o categorie de autori o neglijență parcă studiată cînd vine vorba de aparatul critic al lucrării lor. Nimeni nu pledează pentru exaltarea rigorii în latura așa-zis administrativă a textului, ci pentru evitarea superficialității, pentru exactitate, din moment ce comunicarea adevărului științific se realizează, la nivelul dat, și pe această cale. Mai mult decît atîta, citarea exhaustivă a surselor folosite la întocmirea unei lucrări nu va fi în detrimentul autorului. Recunoașterea neapărată a meritelor științifice ale studiilor publicate prin numirea lor, citarea oricărei idei preluate, aducerea documentelor „la vedere” vor reprezenta puncte forte ale probității și autorității științifice, de care opera istorică are, în genere, atîta nevoie.

Sînt variate cazurile de utilizare neadecvată a surselor bibliografice în materialele publicate. Vom consemna cîteva mai flagrante, fără a le descrie în amănunt, cu precizarea că, de multe ori, greșelile în această privință aparțin nu neapărat unor autori insuficient familiarizați cu normele de descriere.

Unii dintre ei, oarecum „grăbiți”, își limitează studiul la documentele editate în volume și provenite din surse diverse. În subsolul paginilor destinate tiparului reproduc însă sursa primară, fără să fi cunoscut, de fapt, originalele aflate la îndemîna în arhive sau biblioteci. Cei inițiați mai sumar în tehnica muncii de cercetare nu știu să se fixeze la o modalitate constantă de extragere a datelor din documente și notează întîmplător diferite fragmente. Revăzînd după un timp însemnările, ei uită sistemul folosit și pun între ghilimele pasaje pe care le-au parafrazat alături de acelea transcrise integral. Alteori, cîrpeie dintr-un document sau din diverse documente sînt joncționate și incluse între ghilimele, deși figurează adesea la distanță de cîteva pagini. Se obține prin acest amestec un document „nou” și neverosimil pînă la fals. Printre cei preocupați de aspectul formal al lucrării lor se găsește și o categorie care „actualizează” lingvistic documentul, despuindu-l, pe ici pe colo, de expresiile socotite arhaice. Aceasta pune în încurcătură pe cititori, care sînt nevoiți să presupună mai multe variante posibile ale aceluia document și să le caute insistent.

Diverși autori, din dorința de a-și marca studiile așa-zis întinse care au precedat elaborarea textului, indică zeci de surse, deși, poate, nu au avut în vedere decît o idee din bibliografia parcursă (subsolul studiului lor se încarcă în mod nefiresc și devine mai amplu decît textul istoric original). Cine ar dori să afle locul de unde a fost extrasă respectiva idee va fi nevoit să consulte zeci și sute de pagini fără tangență cu tema pînă să găsească acele 2—3 rînduri preluate de autor. Din cînd în cînd, o seamă de autori citează, ca material bibliografic, studii întregi care nu au aproape nici o legătură cu tema lucrării lor. Ei evită să enunțe istoriografia reală a problemei, să marcheze astfel punctul de unde pleacă și ideile noi pe care le-au conceput, în mod firesc, și pe temeiul unor cuceriri anterioare ale științei istorice. Considerentele de ordin personal se văd ușor în atare cazuri, și efectul studiului publicat rămîne aproape nul.

Nu va fi inutil, credem, să transcriem, în aceste rânduri, principalele reguli de descriere bibliografică a materialelor oglindite în aparatul critic al articolelor, al lucrărilor încredințate tiparului. Este o modalitate de a atrage atenția într-un cadru mai larg asupra folosirii *obligatorii, corecte și unitare* a acestor reguli de către oricare cercetător și în oricare lucrare a sa.

Referința (trimiterea) bibliografică trebuie să conțină indicații în așa fel formulate și orânduite încât orice publicație să poată fi identificată cu cea mai mare ușurință. Elementele de bază ale referinței bibliografice, stabilite prin standarde generale de stat, vor figura neapărat în cuprinsul referinței (evident, dacă există în respectiva publicație). În cazul *cărților sau al altor publicații separate*, aceste elemente sînt : *prenumele și numele autorului, titlul și subtitlul cărții, numărul volumului* (la lucrarea în mai multe volume), iar dacă este cazul *a părții de volum* (în cifre arabe sau romane, potrivit formei utilizate în publicație), *numărul ediției* (în cifre arabe), *locul publicării, editura, anul publicării, pagina la care se face trimiterea sau prima și ultima pagină a pasajului indicat* (exemplu : A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. XIV, ediția a 3-a, îngrijită de I. Vlădescu, București, „Cartea românească”, 1930, p. 30—34). La lucrările anonime, descrierea va începe direct cu titlul (exemplu : *Documente din istoria mișcării muncitorești din România. 1916—1921*, cu prefața Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., București, Editura politică, 1966, 790 p.). Dacă trimiterea se referă la întreaga publicație, va fi indicat *numărul volumelor* (la lucrările în mai multe volume) și *numărul paginilor* la lucrările într-un volum (exemplu pentru primul caz — Nicolae Iorga, *Oameni cari au fost*, ediție îngrijită, prefață și note de Ion Roman. [vol.] 1—2, București, Editura pentru literatură, 1967 ; exemplu pentru al doilea caz — M. Kogălniceanu, *Scrieri alese*, ediție îngrijită și prefață de Dan Simonescu, ediția a 2-a, București, E.S.P.L.A., 1958, 440 p.).

Lucrările în mai multe volume (cărți, fascicule, părți separate etc.) care au un titlu general se descriu în mod obișnuit, menționîndu-se, evident, numărul volumelor. Dacă va trebui să fie citat un anume volum din lucrare, iar titlul acestuia diferă de titlul general, în descriere vor figura următoarele elemente : *prenumele și numele autorului, titlul general al lucrării, numărul volumului, titlul volumului, numărul ediției, locul editării, editura, anul editării și numărul paginilor sau pagina citată* (exemplu : N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. I, partea I, *Sîrămoșii înainte de romani*, București, [f.e.], 1936, 262 p.).

Datele referinței bibliografice vor urma întotdeauna ordinea stabilită prin reguli.

Autor (i). Dacă lucrarea citată a fost elaborată de doi autori, vor fi menționate prenumele și numele ambilor, unite prin „și” (exemplu : Constantin Daicoviciu și H. Daicoviciu, *Sarmizegetusa. Cetățile și așezările dacice din Munții Orăștiei*, ediția a 2-a, București, Editura Meridiane, 1962, 74 p.). În cazul în care lucrarea a fost scrisă de mai mult de doi autori, poate fi menționat doar numele primului urmat de „s.a.”. Prenumele autorului (autorilor) va fi reprodus în forma în care este tipărit în publicația descrisă, adică întreg, prescurtat, inițiale (exemplu : S. Columbeanu și Radu Valentin, *Constantin Brîncoveanu și epoca sa*, București, Editura științifică, 1967, 96 p.). În ipoteza în care titlurile științifice sau profesionale ale autorului facilitează identificarea acestuia, vor fi, de asemenea, indicate (exemplu : Col. Gheorghe Tudor, *Atacă tancurile...*, București, Editura militară, 1966, 120 p.).

Titlul lucrării. Se transcrie în limba și în forma utilizată de publicația citată. În cazul lucrărilor editate în limba română, titlurile vor fi redată cu ortografia actuală, excepție făcând lucrările cu caracter special, care pot păstra ortografia epocii (exemplu : A. Papiu Ilarianu, *Istoria Romanilor din Dacia Superiore*, tom. I—II, ediția a 2-a, Viena, C. Gerold și Fiul, 1852). Titlurile lucrărilor tipărite cu alfabet nelatin pot fi transliterate. Se recomandă ca titlurile cărților, ale studiilor, ale articolelor de periodice publicate în alte limbi să fie menționate, între paranteze pătrate, și în traducerea românească (exemplu : Raymond Cartier, *La seconde guerre mondiale* [Al doilea război mondial], vol. 1—2, Paris, Editura Larousse, 1965—1966). Dacă cercetătorul consideră oportun, va adăuga la titlul lucrării descrise și alte elemente care pot ajuta la identificarea ei, cum sînt : *numele editorului*, al *traducătorului* sau al oricărei alte persoane care a colaborat la alcătuirea respectivei lucrări, precum și alte elemente utile pentru individualizarea ei (exemplu : Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, prefață, antologie și note de C. Măciucă, București, Editura tineretului, 1965, 328 p.).

Locul și data editării publicației. În diverse cazuri, astfel de elemente nu sînt menționate în cuprinsul lucrărilor. Dacă totuși ele pot fi identificate, vor fi reproduse între paranteze pătrate (de altfel, orice element care nu figurează în lucrare și este adăugat în descriere va fi redat între paranteze pătrate). Cînd acest lucru nu este posibil, vor fi puse mențiunile : [f.e.] — fără editură — sau [f.a.] — fără an (exemplu : Dimitrie Onciul, *Din istoria României*, ediția a 3-a, București, Editura Socec [f.a.], 278 p.).

În eventualitatea în care un studiu (un capitol) a fost publicat într-o lucrare colectivă, într-o culegere, înaintea titlului acestora se va scrie cuvîntul „în“, urmat de două puncte (:). În acest caz sînt obligatorii următoarele elemente : *prenumele și numele autorului*, *titlul și subtitlul studiului*, particula „în“, *titlul și subtitlul lucrării principale în care figurează studiul* (precedate, dacă este cazul, de numele autorului lucrării), *numărul ediției* (în cifre arabe sau romane, așa cum a fost reprodus în publicație), *locul publicării*, *editura*, *anul publicării*, *pagina citată sau prima și ultima pagină a pasajului citat sau a studiului* (exemplu : Ion Cojocaru, *Țara Românească după statistica generală din 1832*, în : *Studii și articole de istorie*, [vol.] VII, București, Editura științifică, 1965, p. 147—162).

Referințele bibliografice ale articolelor apărute în publicații periodice vor conține următoarele date : *prenumele și numele autorului*, *titlul articolului*, *titlul periodicului*, precedat de particula „în“, *numărul volumului sau anului de apariție*, *pagina citată sau prima și ultima pagină a fragmentului citat*, sau, după caz, a articolului întreg (exemplu : I. Iacoș și V. Petrișor, *Ideile „Capitalului“ lui Karl Marx în teoria și practica mișcării socialiste din România*, în : „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.“, 13, nr. 4/1967, p. 3—9).

Periodicele cu același titlu sau cu titlul foarte asemănător vor fi individualizate prin adăugarea, după titlul acestora, a *locului de apariție*. Exemple : „Dezrobirea“ (Brăila), 1, nr. 8, din 23 aprilie 1907 ; „Dezrobirea“ (Detroit) din 1 mai 1913 ; „Dezrobirea“ (București), 1, nr. 2, iulie—august 1934.

Descrierea *documentelor de arhivă* prezintă caracteristici cu totul aparte. Practica de pînă acum recomandă, în acest caz, următoarele elemente ale referinței bibliografice, din care să rezulte cu claritate : instituția unde se află depozitat documentul, apartenența documentului la un fond, ordonarea lui în cadrul aceluia fond (dosarul, volumul, pachetul, mapa, caietul etc.), data elaborării,

iar dacă aceasta nu figurează în document va fi stabilită măcar cu aproximație, fila (filele) din care se citează sau numărul documentului (exemple : Arhiva Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., fondul nr. 2, dosarul nr. 870, mapa 6, f. 443 ; Arhivele statului, București, Arhiva istorică centrală, fondul Președinția Consiliului de Miniștri, dosarul nr. 87/1940, f. 121). Dacă pot fi stabilite și alte date care servesc la identificarea sau la cunoașterea mai detaliată a documentului, vor fi menționate de asemenea. Între acestea figurează : caracterul sau forma documentului, țara la care se referă, localitatea în care a fost emis, autorul sau destinatarul, numărul inventarului, depozitul, locul unde se află originalul etc. (exemple : Ministerul Afacerilor Externe, fondul 71 Anglia, vol. 40, telegrama atașatului român la Londra către ministrul de externe, nr. 17.180, București, 16 martie 1939 ; Ministerul Afacerilor Externe, fondul nr. 71/1939, C7 b, vol. 313, telegrama nr. 565, Londra, 17 martie 1939, strict secret, semnată Tilea ; Arhivele statului, București, Arhiva istorică centrală, Peciți, nr. 13 (depozitul Papazoglu), cu 3 traduceri de St. Nicolaescu, 1913 ; microfilm la Arhivele statului, București, nr. 44/1964, originalul la Muzeul regional Alba Iulia, fondul Marea Adunare Națională, 1918, LXVI—LXXI, f. 20—21). Dacă o instituție administrativă deține un fond arhivistic, acel fond nu va fi descris ca arhivă (exemple : Sfatul popular orășenesc al Capitalei, Secția învățământ și cultură, dosarul nr. 17/1952, f. 8 și nu *Arhiva* Sfatului popular orășenesc al Capitalei...). Instituția care păstrează documentul citat va fi menționată în denumirea ei actuală. Sînt admise numai prescurtările folosite de respectiva instituție și intrate în uz (exemple : *A.I.S.I.S.P.* = Arhiva Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R. ; *A.I.C.* = Arhiva istorică centrală ; *M.A.E.* = Ministerul Afacerilor Externe etc.). Nu vor fi utilizate altfel de prescurtări inadecvate în cuprinsul descrierii (*dos.* — pentru dosar ; *pach.* — pentru pachet ; *s. ist.* — pentru secția istorică etc.).

În mod frecvent, anumite note bibliografice se repetă în subsolul paginilor. În acest caz, după semnul de trimitere pot fi întrebuințați următorii termeni (bineînțeles, numai atunci cînd repetiția apare pe aceeași pagină sau pe pagini față în față) : *Ibid.* (*Ibidem* = în aceeași lucrare) ; *Id.* (*Idem* = de același autor) ; *Loc. cit.* (*loco citato* = pasajul citat) ; *Op. cit.* (*opere citato* = lucrarea citată). Atunci cînd în lucrare se reproduce un document pe care autorul nu l-a consultat, nota bibliografică va fi precedată de mențiunea „*Citat după*“.

Prezentarea grafică a referințelor bibliografice se înscrie în formele uzitate de fiecare redacție.

N-am putea încheia fără a spune un cuvînt despre virtuțile expresive care se pretind literaturii istorice. Tema aceasta ar merita, la rîndul ei, o abordare anume în revistele de specialitate. Considerentele în favoarea unei exprimări corecte, bogate în procedee stilistice sînt multiple și întru totul motivate. Unul dintre ele se detașează însă foarte vizibil : comunicarea adevărului se întemeiază pe construcții lingvistice capabile să reflecte cît mai limpede, mai nuanțat și mai atractiv gîndul autorului, viziunea sa asupra faptului evocat. Formulările improprii sau stereotipe, sărăcia lexicală obturează chiar un conținut autentic. Nu arareori, idei dintre cele mai izbutite își pierd individualitatea, se demonetizează prin transpuneri șablonarde, sterile. Stă în capacitatea autorului să reușească o unitate indestructibilă între conținutul și forma studiului său, o sinteză armonioasă în care frumosul și adevărul pot și trebuie să-și dea mîna.

N. RAUȘ

Timotei Marin

Marile bătălii de clasă din România anilor 1918—1921 au pus în lumină figuri de luptători revoluționari care au jucat un rol important în organizarea luptei politice a proletariatului român împotriva exploatarei și asupririi, pentru drepturi și libertăți democratice.

Unul dintre militanții de seamă ai mișcării muncitorești revoluționare, însuflețit de un fierbinte patriotism, care și-a consacrat întreaga viață idealurilor de luptă ale clasei muncitoare, a fost și Timotei Marin. Născut la 12 iunie 1897, într-o familie de țărani din comuna Chipeșca (Râșpopeni) din fostul județ Orhei, a intrat de tânăr în mișcarea revoluționară, desfășurând activitate propagandistică în rîndurile țărănimii și

ale tineretului școlar. Abia împlinise 16 ani cînd, în 1913, a fost exmatriculat pentru acțiunile revoluționare desfășurate în rîndurile elevilor.

În 1919, după terminarea liceului, a frecventat cursurile facultății de litere a Universității din Iași. În acea vreme, în România, ca și în celelalte țări ale lumii, datorită ascutirii contradicțiilor sociale, agravate de consecințele primului război mondial, și ecoului puternic al Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, lupta revoluționară a clasei muncitoare și a maselor largi populare a căpătat un puternic avînt. În orașul Iași, care, începînd din iarna anului 1916, devenise vremelnice capitala țării, concentrînd nu numai monarhia, guvernul și cercurile burgheziei și moșierimii, ci și o mare parte a muncitorimii române, viața politică pulsa din plin. Frămîntările sociale, dezvoltarea curentelor democratice sub imboldul radicalizării maselor, al creșterii mișcării muncitorești revoluționare, contradicțiile din sînul vechilor partide burghezo-moșierești au determinat apariția unor noi partide, care se intitulau „democratice“, „populare“, „țăărănești“ etc.

Politicienii burghezi, în căutare de noi căi pentru salvarea regimului burghezo-moșieresc, amenințat de valul luptelor revoluționare, desfășoară o deșănțată propagandă demagogică.

În organizațiile partidului socialist, concomitent cu creșterea rapidă a efectivului membrilor de partid, apar grupuri eterogene, provincialiste, curente și tendințe ideologice extremiste.

Șirul neîntrerupt al acțiunilor greviste muncitorești și atmosfera politică generală creată, care au pus în mișcare toate categoriile sociale, au avut ecou și în rîndurile studențimii. Intelctual în formare, Timotei Marin are meritul de a fi înțeles sensul desfășurării evenimentelor, rolul istoric al proletariatului în dezvoltarea societății românești, necesitatea creării partidului comunist, conșcîndu-se cu tot elanul său tineresc cauzei pentru care lupta clasa muncitoare. Împreună cu colegii săi de facultate, el participă cu entuziasm la demonstrațiile și întrunirile muncitorești organizate de partidul socialist și de sindicate, remarcîndu-se ca un luptător dîrz pentru drepturile studenților nevoiași și ale tinerilor muncitori în general. Rapida maturizare politică va face în scurt timp din studentul Timotei Marin unul dintre cei mai apreciați tineri ai mișcării revoluționare din Moldova.

Receptiv la tot ce era nou, progresist, el a strîns în jurul său studenții cu vederi înaintate de la Universitatea din Iași, a inițiat și a luat parte activă la organizarea acțiunilor revendicative ale acestora. Cu prilejul mitingurilor și întrunirilor studențești, Timotei Marin s-a afirmat ca un neobosit și talentat propagandist și agitator revoluționar. În anii 1919—1921 a îndeplinit funcția de secretar al organizației de partid din facultate. În această perioadă a luat parte activă la tipărirea și răspîndirea de manifeste cu conținut revoluționar în rîndurile studenților de la Universitatea din Iași, a desfășurat o susținută propagandă comunistă prin conferințe publice.

Fiind un bun organizator și orator apreciat, stimat de colegi, a fost ales, la începutul lunii ianuarie 1920, președinte al cercului studenților basarabeni, care s-a constituit în acel an. Încă de pe atunci, Timotei Marin era socotit de către autorități un „comunist periculos“, care, la cămin sau în facultate, întreținea în jurul său o puternică atmosferă revoluționară.

Ca urmare a activității sale, a fost supus permanent prigoanei poliției și siguranței, care îl urmăreau sistematic. La o descindere făcută de siguranță, la 20 decembrie 1920, în camera studentului Timotei Marin de la căminul Latin din Iași, au fost găsite și confiscate „cărți și broșuri socialiste-comuniste, diferite ziare socialiste, scrisori în limbile rusă, germană și română relative la mișcările socialiste-comuniste, programe și diferite note și însemnări, precum și procesele-verbale de ședințe ale cercului studențesc“.

În luna martie 1921, Timotei Marin este arestat, împreună cu alți militanți revoluționari ai partidului socialist, care desfășurau o susținută muncă politică pentru crearea Partidului Comunist Român. În fișa de încarcerare se consemna că în calitatea sa de președinte al cercului studențesc „a desfășurat o deosebită activitate în mișcările socialiste locale (din Iași — *n.n.*) la întrunirile cărora lua parte cu mulți studenți, lucrînd în același timp și în mod clandestin și ilegal în legătură cu organizațiile comuniste cu care vroia să facă legătura socialiștilor locali“.

Deși nu a putut lua parte la Congresul de creare a partidului comunist din mai 1921, a fost implicat în monstruosul proces din Dealul Spirii împreună

cu delegații arestați în timpul lucrărilor congresului, cu alți militanți revoluționari participanți la mișcarea grevistă din anul 1920, cu membri ai grupurilor comuniste ilegale. Procesul judecat la Tribunalul militar al Corpului II armată, în lunile ianuarie-iunie 1922, s-a desfășurat în condițiile unei intense campanii anticomuniste și antidemocratice dezlănțuite de cercurile reacționare ale claselor exploatatoare cu scopul de a compromite în fața opiniei publice partidul comunist. Lipsa de temei a procesului înscenat, campania de masă desfășurată sub conducerea P.C.R. pentru apărarea comuniștilor și presiunea opiniei publice au determinat amnistierea majorității acuzaților, printre care și a lui Timotei Marin.

După eliberarea din închisoare a fost ales membru al Comitetului local al Partidului Comunist Român — Secția Iași, în cadrul căruia a dus o intensă activitate organizatorică și de propagandă. Un timp a îndeplinit și sarcina de instructor al organizațiilor P.C.R. din Moldova și Basarabia, contribuind din plin la întărirea organizatorică a partidului. În toamna anului 1922 a participat la Conferința generală a Partidului Comunist Român de la Ploiești, care s-a transformat în timpul desfășurării lucrărilor în Congresul al II-lea al partidului.

În perioada care a urmat, în ciuda numeroaselor greutăți materiale și a șicanelor din partea autorităților, Timotei Marin a desfășurat o intensă activitate revoluționară. El a adus o contribuție directă la apariția ziarului „Iașul socialist”, organ al P.C.R. din Moldova, a gazetei legale „Facla” și a altor publicații cu orientare comunistă și democratică. Din însărcinarea C.C. al P.C.R., a editat revista studențească „Scînteia”, care avea preocupări social-politice și literare. A lucrat, de asemenea, în redacția revistei „Lupta de clasă”, organul teoretic al P.C.R. Activitatea lui publicistică din această perioadă a fost deosebit de bogată. Semnate cu pseudonimul Tătaru, articolele lui Timotei Marin pot fi întâlnite în mai toate ziarele și revistele legale și ilegale ale partidului comunist din acea vreme.

Două probleme l-au preocupat în mod deosebit pe Timotei Marin : întărirea rîndurilor partidului comunist și creșterea influenței sale în mase, organizarea luptei unite a clasei muncitoare împotriva exploatării capitaliste. Pentru a putea duce cu succes lupta împotriva burgheziei — scria el la 1 octombrie 1922 —, partidul comunist trebuie să pună la baza activității sale principiul centralismului democratic, „să cuprindă în întregime nu numai avangarda cea mai conștientă a proletariatului, ci să-și cîștige o influență decisivă asupra clasei muncitoare în totalitatea ei”. Din articolele lui pe această temă se degajă grija și strădaniile pentru un partid comunist puternic ancorat în mase.

În condițiile de atunci, cînd mișcarea muncitorească era scizionată din punct de vedere politic-organizatoric în mai multe partide, ceea ce slăbea forța de acțiune revoluționară a clasei muncitoare, Timotei Marin a acordat o mare însemnătate creării frontului unic, organizării luptei unite a clasei muncitoare împotriva exploatării capitaliste. „Noi comuniștii — scria el în „Iașul socialist” din 20 august 1922 — arborăm lozinca frontului unic ca să obținem niște rezultate pozitive. Frontul unic nu este un scop, ci numai un mijloc către scop. Scopul este să respingem atacul burgheziei, ca după aceasta să trecem la ofensivă, să răpunem burghezia și să instituim dictatura proletariatului... Problemele ce se află în fața clasei muncitoare și la care ea trebuie să dea un răspuns practic îi silesc pe muncitori tot mai mult de a dori această unitate”.

În anii care au urmat, frontul unic a căpătat în concepția lui Timotei Marin un înțeles mai cuprinzător. Pentru ca „să-și apere dreptul său la viață — scria el —, muncitorimea trebuie să facă front unic, întâi în fiecare fabrică și atelier, apoi în fiecare oraș și în sfârșit peste toată țara. Mai mult, muncitorimea trebuie să-i întindă mâna frățească țărănimii de la sate, amîndouă să fie unite, căci amîndouă au un dușman comun — oligarhia.

Prin urmare, frontul unic al tuturor muncitorilor din fabrici și ateliere ca și de pe ogoare este condiția lor de viață...”

Activitatea revoluționară a lui Timotei Marin nu s-a limitat la organizațiile de partid din Moldova. Începînd din 1923, el se deplasează frecvent la București, unde ia legătura cu conducerea centrală a P.C.R. și cu unele personalități politice democratice (C. Gh. Costa-Foru, Dem Dobrescu ș.a.), participă la ședințe ale organizației revoluționare a tineretului din România, colaborează la editarea suplimentului „Abecedarul comunist”, tipărit de redacția ziarului „Socialismul”, scrie articole pentru ziarul „Dezrobirea” și pentru alte organe de presă, legale și ilegale, conduse de P.C.R.

Măsurile represive luate de guvernul liberal împotriva mișcării revoluționare culminează cu interzicerea, în anul 1924, a activității Partidului Comunist Român. Odată cu aceasta, activitatea revoluționară a fost mult îngreunată. Arestările și procesele înscenate comuniștilor și altor elemente revoluționare se țineau lanț.

Consecvent crezului său politic, afirmat atît în articolele scrise, cît și în activitatea desfășurată, Timotei Marin demască scopul măsurilor sălbatice luate de regimul burghezo-moșieresc. „Organizațiile muncitorești sînt scoase afară din lege — arăta el — pentru că muncitorimea de la orașe, prin situația de factorul cel mai important în mecanismul industrial, prin concentrarea ei în mase compacte, prin conștiința cetățenească mai dezvoltată, își apără mai dîr ca celelalte păături muncitoare dreptul ei la o viață omenească”.

Prin curajul său și prin capacitatea de sacrificiu, „adică prin logica însăși de luptă — arăta Timotei Marin —, muncitorimea este împinsă în fruntea tuturor păturilor muncitoare de la sate și orașe. Dar tocmai această calitate de luptător fruntaș a muncitorimii o face cea mai aprigă, cea mai sinceră păstrătoare și apărătoare a libertăților cetățenești și real democratice, pentru că numai ele permit muncitorimii să-și întărească organizațiile sale, să-și lărgască cîmpul de activitate pînă la realizarea scopurilor sale finale, istorice impuse de evoluția necesităților sociale ineluctabile. Numai existența unor puternice organizații muncitorești, economice, politice este astfel pavăza cea mai solidă a libertăților democratice”.

Dar, în ciuda greutăților mari, a nenumăratelor jertfe date de partid în condițiile activității în ilegalitate, comuniștii nu au încetat lupta. Ei au căutat noi posibilități de desfășurare a activității revoluționare pentru interesele fundamentale sociale și naționale. După interzicerea activității Partidului Comunist Român, Timotei Marin a dus muncă politică în rîndurile muncitorilor, ale țărănilor și studenților prin intermediul unor organizații revoluționare de masă create și conduse de P.C.R. ca : Blocul Muncitoresc Țărănesc (membru al Comitetului Central), Sindicatele Unitare, Organizația Ajutorului Roșu (membru în Comisia de control) ș.a. În august 1926 este arestat împreună cu Pavel Tca-

cenko și Boris Ștefanov pentru participarea la așa-zisul complot terorist comunist din „Valea Plîngerii“. Reușind să evadeze, este urmărit zi de zi de agenții siguranței, din care cauză cîteva luni de zile trăiește în cea mai adîncă conspirativitate. Amenințat permanent de pericolul arestării și condamnării la ani grei de temniță, Timotei Marin a fost nevoit, în 1927, să emigreze în Cehoslovacia. În aprilie 1928 ajunge în Uniunea Sovietică.

În decembrie 1931 participă la Congresul al V-lea al P.C.R. La acest congres Timotei Marin a susținut teoria stîngistă potrivit căreia România s-ar afla în fața revoluției socialiste, teorie combătută și respinsă de congres.

Timotei Marin încetează din viață, în U.R.S.S., cu gîndul la patrie și popor, la clasa muncitoare, pentru care a luptat și s-a jertfit.

Lupta plină de sacrificii dusă de comuniști, în timpul anilor grei ai ilegalității, în rîndurile cărora s-a aflat și Timotei Marin, constituie un exemplu mereu viu pentru oamenii muncii din țara noastră, constructori activi ai socialismului.

FL. DRAGNE

doctor în istorie

Otto Călin (1886-1917)

Trecuse un an de cînd, în 1902, Cercul de studii sociale din Iași își reluase activitatea. Într-una din serile primăverii anului 1903, la ședințele acestui cerc, din care făceau parte M. Gh. Bujor, Ion Sion, Max Wechsler, dr. L. Ghelerter, Simionescu, Socor, Gafencu și cîțiva lucrători tipografi, își făcu apariția un licean în vîrstă de 17 ani. Era Ottoi Călin.

Aici și-a început ucenicia în cadrul mișcării socialiste, căreia îi va rămîne devotat toată viața.

Cînd Ottoi Călin trecea pragul cercului de la Iași, socialiștii români se aflau în plin efort de refacere a activității mișcării socialiste și sindicale după dezorganizarea partidului din anul 1899.

S-a născut la 15 martie 1886 la Iași, într-o familie de oameni săraci. Tot aici și-a petrecut anii copilăriei, a frecventat școala primară și liceul. Pentru a se putea întreține în școală a fost nevoit să dea meditații.

După absolvirea liceului, el și-a continuat studiile ca student al Facultății de medicină din orașul natal. Dornic de a-și îmbogăți cunoștințele, Ottoi Călin nu precupețea nici un efort în studierea medicinei, a științelor naturii, precum și a științelor sociale. La Facultatea de medicină a avut ca profesor pe biologul Nicolae Lecca, unul dintre cei mai consecvenți reprezentanți ai darwinismului în știința românească, care, fără îndoială, a influențat formarea personalității lui O. Călin. În aceeași perioadă, O. Călin se avînta cu pasiune în luptele ideologice și politice. Încă student fiind, el iniția înființarea unei școli pentru adulți, unde elevilor le erau predate cunoștințe despre natură și societate. De asemenea, și-a adus aportul la munca desfășurată de

sociaști și în propaganda lor, dovedindu-se un talentat publicist și teoretician. În 1908, tânărul student în medicină publică în „Viitorul social” două lucrări notabile: „Karl Marx — Schiță biografică” și „Comuna”. În același an, cu prilejul împlinirii unui sfert de veac de la moartea lui Marx, schița biografică, într-o formă lărgită, este editată în broșură. Subliniind meritul lui Marx de a fi „rupt complet cu sistemele idealist-utopice vechi și stabilirea pentru prima oară în mod sistematic a principiilor socialismului științific”, de a fi formulat concluzia că societatea care va izvorî, prin necesitatea istorică, din cea capitalistă va fi societatea socialistă, Ottoi Călin explica geneza ca socialist a lui Marx însuși. „Marx nu e socialist apriori, ci devine socialist pentru că a recunoscut că evoluția istorică duce într-acolo”. În articolul „Comuna”, el face un succint, dar explicit istoric al Comunei din Paris și al însemnătății ei, subliniind că ea a demonstrat capacitatea proletariatului de a fi clasa conducătoare a societății.

După crearea, în ianuarie 1908, a Uniunii socialiste din România, socialiștii români și-au îndreptat atenția și spre înființarea organizațiilor de tineret. În februarie același an a luat ființă primul cerc al ucenicilor din București. Acest cerc avea însă un caracter mai mult profesional, fapt sesizat de O. Călin, care militează pentru crearea organizației socialiste de tineret. Acestui scop îi dedică el, în 1909, mai multe materiale publicate în „România muncitoare”.

În articolul „Cultivarea și educarea socialistă”, el propunea ca „mișcarea socialistă să organizeze, pe lângă sindicatele și organizațiile existente, și grupări ale tineretului”, iar în cel intitulat „Tinerimea socialistă”, adresându-se tinerilor, el scria: „Ziua de 1 Mai 1909 să fie ziua în care veți pune prima piatră la clădirea organizațiilor tineretului socialist din România”. Acțiunea întreprinsă a fost încununată de izbândă un an mai târziu, în 1910, când au fost constituite cercuri ale tineretului muncitor, în care se făcea educația socialistă.

Remarcându-i activitatea laborioasă ce o desfășura, gruparea socialistă ieșeană l-a ales ca delegat la Congresul de constituire a P.S.D. din 1910.

În preajma acestui congres și în perioada imediat următoare, Ottoi Călin publică o serie de articole („Congresul de azi”, „Geneza și rolul partidului social-democrat”, „Caracterul socialist al Comunei”, „August Bebel”, „Din foloasele luptei politice” etc.) în care abordează probleme teoretice și tactice menite să ajute organizațiile social-democrate într-un moment în care ele își reorganizau activitatea. Meritorii în general și constituind o contribuție adusă muncii politice a P.S.D., aceste articole conțin și unele confuzii privind, mai ales, menirea sindicatelor.

Încheindu-și studiile la Facultatea de medicină din Iași, tânărul medic este ajutat, de către mișcarea socialistă, în 1911, să meargă în străinătate, la specializare. Un timp a studiat la Berlin, apoi la Paris.

În capitala Franței, dr. Ottoi Călin a intrat în contact cu mișcarea socialistă franceză și internațională.

Parisul primilor ani ai deceniului al 2-lea, care au premers izbucnirii războiului, era teatrul unor mari demonstrații pentru pace. Era tocmai perioada în care guvernele marilor puteri pregăteau războiul: Franța ataca Marocul, Germania cerea zgomotos colonii și trimitea, la rîndul său, armată în Maroc, Rusia țaristă pretindea Turciei strîmtorile. În Europa centrală și în Balcani se dezvoltă mișcarea de eliberare națională. Imperiul habsburgic

trosnea din încheieturi, întrevăzându-se inevitabila și apropiata sa prăbușire. Toate acestea găseau un viu ecou la Paris, ridicând cu acuitate problema : va putea oare Internaționala socialistă să împiedice declanșarea războiului mondial ? Care va fi atitudinea proletariatului din fiecare țară în parte în cazul intrării țării respective în război ?

Otto Călin s-a încadrat cu însuflețire în activitatea grupului socialiștilor români care se aflau în acel timp la Paris : dr. Cristian Racovski, Ion Sion, Barbu Eftimiu, Barbu Lăzăreanu și alții. În strada Dupetit-Tours, socialiștii români țineau sistematic conferințe pe teme teoretice și la ordinea zilei, participau la acțiunile proletare ce se organizau în capitala Franței. Fără doar și poate că evenimentele politice care se desfășurau trepidant la Paris, marile demonstrații muncitorești și populare, cuvântările lui Jean Jaurès au influențat formarea ca teoretician socialist a lui Otto Călin, concepțiile sale privind problemele păcii și războiului.

Întors în țară, el s-a stabilit la București, unde a început să lucreze ca medic internist (a avut cabinet medical în str. Sfinților nr. 58 și a fost numit medic oficial al societății cooperatiste „Munca”). Totodată s-a afirmat ca publicist și propagandist al mișcării muncitorești. Comitetul Executiv al partidului îl numește redactor al revistei „Viitorul social”, la apariția căreia și-a adus contribuția între anii 1913 și 1915. De asemenea, din însărcinarea conducerii P.S.D., s-a ocupat, împreună cu alți militanți, de organizarea Școlii socialiste din Capitală, unde a predat cursul de istoria doctrinelor socialiste și a ținut lecții și pe alte teme sociale și politice.

Receptiv la fenomenele și evenimentele timpului, el a abordat în „România muncitoare”, în „Viitorul social”, în „Calendarul muncii” o diversitate de probleme și aspecte teoretice, social-politice și organizatorice. La „Viitorul social” a redactat rubrica „Cronica socialistă”, prin care cititorii erau informați asupra experienței și roadelor activității diferitelor partide socialiste din alte țări. Sub pseudonimul Ioan Otescu, el redacta, în anii 1913—1915, cronicile medicale săptămânale ale ziarului „Seara”, iar în revista „Higiena” publica, de asemenea, o serie de articole pe teme medicale, în care, alături de recomandările medicului specialist, dezvăluia condițiile mizere în care lucrau și locuiau muncitorii și familiile lor, condiții care facilitau apariția și dezvoltarea bolilor de tot felul.

Printre studiile mai importante sociologice, politice și cele privind viața de partid publicate de el în anii 1913—1915, cităm : „Parlamentarismul, votul universal și clasa muncitoare”, „Reforma electorală liberală”, ciclul de articole „În jurul noului statut” (al P.S.D. — *n.n.*), „Strămoșii omului”, „Teoria socialistă și mișcarea muncitoare”, „Socialiștii și războiul” și, în sfârșit, studiul rămas neterminat, intitulat „De la Kant la Dietzgen”. Ultimele trei articole oglindesc cel mai limpede concepțiile sale teoretice.

În aceste articole, el pune accentul pe caracterul științific al teoriei și practicii socialismului. „Pentru a fi un adevărat socialist — scria el — nu e de ajuns să fii adept al idealului, un propovăduitor al ideilor morale ale socialismului, ci trebuie să cunoști *baza științifică* a lui... Idealul clasei proletare este societatea socialistă, nu însă pentru că este forma socială cea mai potrivită pentru dînsa, ci pentru că este societatea care va lua ființă inevitabil, prin înseși forțele lăuntrice ale actualei societăți. Proletariatul are sorți de izbîndă, nu pentru că ideile socialiste pe care și le-a însușit sînt cele mai perfecte, ci pentru că el este factorul principal al dezvoltării societății, pentru că el este

sortit de istorie să realizeze prefacerea socială. A fi socialist înseamnă a fi conștient de realitatea socială”.

De pe această poziție, a „realității sociale“, Ottoi Călin a abordat problemele construcției de partid. În 1914, la Congresul P.S.D., el s-a situat în grupul celor care au combătut și au votat împotriva proiectului de statut al lui Cristian Racovski, care, trăind ani îndelungați în exil, necunoscând realitățile din țară, milita pentru o centralizare birocratică excesivă a conducerii de partid și totodată preconiza statuarea unei conduceri organizatorice și financiare unice a partidului și sindicatelor. Aceasta ducea la transformarea nefirească, forțată a mișcării sindicale în partid social-democrat, la ignorarea luptei economice-sociale a sindicatelor și a autonomiei sindicale.

La același Congres al P.S.D., Ottoi Călin a militat pentru activitatea socialiștilor la sate. „Să se înceapă imediat o acțiune în privința reformei agrare — cerea el —, rămânând ca în viitor să se elaboreze un program (agrar — *n.n.*) complet”. De asemenea, în privința organizării femeilor, el propunea ca grupările acestora „să facă parte din secțiune (organizația locală a partidului — *n.n.*), iar drepturile lor să fie egale cu ale bărbaților...”

În anii 1915—1916, Ottoi Călin și-a adus contribuția la clarificarea poziției socialiștilor români în problemele păcii, neutralității și ale războiului. Mișcarea muncitorească din România apreciasse de la început războiul dus de cele două grupări imperialiste — Puterile Centrale (Germania și Austro-Ungaria) și Antanta (Anglia, Franța, Rusia) — ca un război imperialist. În planurile imperialiste ale marilor puteri, România era obiect de împărțire. Profund ostil jugului străin, poporul român avea în față un ideal major : desăvârșirea statului unitar național, asigurarea independenței și suveranității naționale, a condițiilor pentru dezvoltarea social-economică și politică a țării. Acest ideal a unit poporul român în acele momente de răscruce pentru destinul patriei.

Cunoscând scopurile urmărite prin război de către grupurile imperialiste, socialiști români s-au pronunțat pentru neutralitate.

În cadrul campaniei antirăzboinice, pentru neutralitatea României, organizată și condusă de P.S.D. în cursul anului 1915, prin presă și adunări populare, punctul de vedere exprimat de Ottoi Călin se distinge prin concizie și logică, prin conținutul profund uman.

Ottoi Călin, în articolele și cuvântările sale, sublinia că ambele tabere sînt imperialiste, că este un pericol pentru România a intra în război alături de oricare dintre cele două tabere. „Pentru noi — spunea el — războiul alături de nemți nu e mai puțin justificat și mai puțin periculos decît acel alături de ruși... Intrarea României în război ar expune-o la pieire”. Grija pentru securitatea României, neutralitatea ca mijloc pentru salvagardarea ei, aceasta era poziția principală a socialiștilor români în cursul anului 1915.

Ea se situa pe interpretarea lui Engels, care, cu douăzeci de ani în urmă, arătase că în lupta dintre imperiile austro-ungar și rus popoarele din sud-estul Europei nu trebuie să țină cu nici unul, deoarece numai prăbușirea ambelor imperii va înlesni rezolvarea problemelor ce stăteau în fața popoarelor din această parte a Europei : eliberarea națională și formarea de state naționale unitare.

Congresul din octombrie 1915 al P.S.D.R. s-a desfășurat sub semnul luptei pentru neutralitatea României, împotriva războiului imperialist și în spiritul Conferinței de la Zimmerwald. La acest congres, Ottoi Călin a ținut rapor-

tul principal, intitulat „Social-democrația și războiul“. În acest raport, care constituie un valoros document al timpului, se face o analiză obiectivă a situației Internaționalei și a partidelor social-democrate din Europa în primii ani ai războiului. În acest raport, ca și în articolul „Socialiștii și războiul“, Ottoi Călin relevă, întâi de toate, ceea ce unea și nu ceea ce despărțea pe socialiști, subliniind că în aproape fiecare țară existau grupuri mai mici sau mai mari de socialiști devotați principiilor socialismului revoluționar și internaționalismului proletar. El își încheia raportul printr-o replică înflăcărată dată celor care declarau socialismul falimentar : „Este un neadevăr afirmația interesată că socialismul, ca doctrină și mișcare, a dat faliment. Faliment au dat ideile și principiile pe care se bazează lumea și doctrina burgheză. Și, dacă este vorba de o revizuire a unor idei sau credințe care domneau în rîndurile noastre, apoi aceste idei sau credințe sînt tocmai acelea care făceau credit lumii burgheze, care păcătuiau tocmai prin caracterul lor de a fi adormitoare a revoluționarismului nostru și care serveau drept punte peste prăpastia care desparte proletariatul de clasele stăpînitoare“.

Raportul prezentat de Ottoi Călin a fost aprobat cu majoritate de voturi. La Congresul din octombrie 1915, dr. Ottoi Călin a fost ales în Comitetul Executiv al P.S.D., alături de dr. Ecaterina Arbore, Alecu Constantinescu, Gheorghe Cristescu, Ioan C. Frimu, Dimitrie Marinescu, dr. Cristian Racovski.

La sfîrșitul anului 1915 și în prima jumătate a anului 1916, Ottoi Călin a luat parte la activitatea desfășurată de P.S.D.R. de mobilizare a maselor la mari manifestații împotriva războiului imperialist, care cuprinsese cea mai mare parte a lumii, și totodată pentru apărarea intereselor vitale ale muncitorimii.

După cum se știe, în august 1916, obținînd prin tratatul încheiat cu Antanta promisiunea de satisfacere a dezideratului unirii cu România a Transilvaniei, Banatului, Crișanei, Maramureșului și Bucovinei, guvernul român a declarat război Austro-Ungariei. Ottoi Călin a plecat ca medic pe front, dovedindu-și prin fapte deplină adevărată la lupta pentru cauza dreaptă a poporului român.

Repartizat la început ca medic la o unitate militară, iar apoi la o ambulanță militară, doctorul Ottoi Călin a înfruntat cu eroism imensele greutăți ale războiului, făcîndu-și datoria pînă la sacrificiul propriei persoane în lupta pentru îngrijirea soldaților împotriva tifosului exantematic care secera viețile ostașilor și ale populației civile. Pînă la urmă, în lupta cu acest flagel, a contractat el însuși tifosul exantematic. În stare gravă a fost adus la Iași, unde se aflau soția și fiica sa, în vîrstă de două luni. În prima zi a lunii aprilie 1917, dr. Ottoi Călin a fost răpus de boală.

Trecînd prin grele încercări, Iașul acelor zile de restriște aproape n-a băgat de seamă că pierduse un distins intelectual, un remarcabil conducător al mișcării socialiste, un talentat propagandist al ideilor marxiste, un luptător pentru pace și pentru progresul României. Ultimele cuvinte ale lui Ottoi Călin au fost : „Am nestrămutată convingere că socialismul se va înfăptui“.

A fost condus la locul de veci de un grup restrîns de tovarăși.

An de an, mișcarea muncitorească l-a comemorat pe dr. Ottoi Călin ca pe unul dintre cele mai strălucite figuri de propagandiști ai socialismului din țara noastră. În aprilie 1918, peste 1 000 de lucrători ieșeni și reprezentanți ai colectivelor de muncitori din alte orașe care se aflau evacuate la Iași s-au

întrunit la mormîntul lui Ottoi Călin. Acest miting de doliu era încă un prilej de regroupare a forțelor revoluționare socialiste aflate la Iași, de pornire la acțiuni muncitorești deschise pentru dreptul la o viață mai bună.

Viața lui Ottoi Călin s-a curmat cînd abia împlinise 31 de ani. Măsurată calendaristic, activitatea sa teoretică și practică în mișcarea socialistă a cuprins doar un deceniu : 1908—1917. În acest deceniu însă, el s-a remarcat ca un continuator a ceea ce a avut mai bun vechea mișcare socialistă din România. El a fost unul dintre intelectualii valoroși care, mînuind cu pricepere arma doctrinei critice marxiste, a continuat tradiția înaintată a acelei „academii”, cum definea, în 1913, Tudor Arghezi vechea mișcare socialistă.

Activitatea lui O. Călin și a celorlalți socialiști din timpul său reprezintă ridicarea pe o treaptă superioară, proletară, a vechilor tradiții socialiste, o expresie a capacității militanților socialiști de a înțelege necesitatea logică a dezvoltării societății românești, idealurile majore ale națiunii române, de a acționa, de pe pozițiile principiilor socialiste și internaționaliste, în primele rînduri ale luptei pentru realizarea idealului național și social al poporului român.

N. G. MUNTEANU

GAÁL GÁBOR

(1891 — 1954)

Estetician și sociolog marxist, Gaál Gábor aparține pleiadei de intelectuali dintre cele două războaie mondiale și din perioada de după eliberarea țării de sub jugul fascist care și-au legat activitatea de dezvoltarea gândirii progresiste din România.

S-a născut în anul 1891. Încă în timpul studiilor universitare, la Facultatea de filologie din Budapesta, a fost atras de ideile înaintate. A participat la activitatea cercului „Galilei”, asociație care grupa intelectualitatea democratică. Cercul „Galilei” a întreprins studii sociologice și a propagat o seamă de teorii care exprimau aspirațiile forțelor sociale progresiste. Unii reprezentanți ai acestui grup se aflau sub influența marxismului.

În timpul Republicii Sfaturilor din Ungaria, Gaál Gábor a lucrat la Comisariatul Instrucției Publice, apoi a devenit comisar politic al Armatei Roșii. După înfrângerea revoluției s-a refugiat la Viena, iar mai târziu la Berlin.

Nereușind să se întoarcă în Ungaria din cauza terorii care domnea acolo, în 1926 s-a stabilit definitiv în România, la Cluj, unde a intrat în legătură cu intelectuali comuniști și progresiști și a luat parte activă la viața culturală a țării. Aici a publicat numeroase articole, mai ales în domeniul criticii teatrale și cinematografice.

Asupra dezvoltării lui Gaál Gábor a exercitat o mare influență intelectualitatea progresistă din țara noastră. El a activat la revista „Korunk” („Epoca noastră”), printre colaboratorii căreia se aflau comuniști, social-democrați și alte elemente înaintate.

O cotitură profundă în dezvoltarea lui Gaál Gábor și în legăturile sale cu clasa muncitoare s-a produs în jurul anului 1930. Pînă la acea dată era încă legat de învățăturile filozofiei clasice germane. Într-o scriere din 1950, Gaál Gábor arată că atitudinea sa inițială „instinctivă” alături de clasa muncitoare s-a dezvoltat pe la 1930 într-o convingere conștient marxistă. Pentru scurt timp intră coredactor la „Korunk”, după care devine adevăratul redactor al revistei. Legăturile sale cu partidul comunist sînt tot mai strînse; dezvoltarea sa ideologică coincide cu dezvoltarea revistei și e rezultatul influenței P.C.R.

Revista „Korunk” și activitatea lui Gaál Gábor sînt nedespărțite de istoria mișcării culturale progresiste dintre anii 1930 și 1940. Gaál Gábor e un redactor model, un animator al literaturii, critic exigent, publicist cu un larg orizont, bazat pe o cultură filozofică întinsă, estetic care analizează totdeauna realitatea în perspectiva marxismului, valorificînd totodată bogata moștenire culturală progresistă din țara noastră.

Gaál Gábor privea lumea înconjurătoare din unghiul intelectualului creator, care luptă pentru o societate mai bună, mai dreaptă, pentru o lume socialistă. În scurt timp a reușit să polarizeze în jurul său un cerc de colaboratori interesați să cerceteze problemele vieții sociale și culturale de pe poziții realiste.

Observarea și cercetarea vieții, a mișcării întregii societăți omenești l-au preocupat tot timpul. Conexiunea între realitățile patriei și viața internațională, schimbările în structura socială și cauzele lor, luptele revoluționare comune româno-maghiare, dezvoltarea primului stat socialist din lume, coordonatele generale ale literaturii și artei constituiau probleme centrale ale activității sale publicistice.

Stimularea și sprijinirea cercetărilor sociologice concrete constituie un merit deosebit al lui Gaál Gábor. Prin grija lui, în revista „Korunk” au văzut lumina tiparului studii sociologice importante despre viața muncitorimii industriale din România. Situația economică, social-culturală a lucrătorilor din diferite orașe, problemele tinerilor muncitori, clasa muncitoare și cultura — sînt numai cîteva dintre temele tratate în mod științific în coloanele revistei.

Dar Gaál Gábor a fost, în primul rînd, un estetic și un cercetător al literaturii, un critic literar cu o cultură adîncă filozofică și sociologică. Îndeosebi și-a concentrat atenția în mare parte asupra problemelor literare. Năzuințele lui s-au îndreptat spre crearea unei literaturi cu tematică socialistă și muncitorească, spre propagarea unei literaturi realiste românești. În articolele sale a combătut viguros tendințele antirealiste din arta burgheză și, în același timp, a salutat direcțiile înnoitoare remarcate în scrierile unor autori.

Revista „Korunk”, pe care o conducea, și-a înscris printre preocupările ei centrale publicarea celor mai reprezentative opere ale literaturii clasice române. În paginile sale au apărut tot mai des scrierile lui Mihail Sadoveanu, Tudor Arghezi, Liviu Rebreanu, N. D. Cocea, Cezar Petrescu, Geo Bogza, ale scriitorilor, istoricilor de limbă maghiară cum sînt Asztalos István, Bányai László, Salamon Ernő, Korvin Sándor, Kovács-Katona Jenő, Nagy István, Szilágyi András, Meliusz József, Balagh Edgár ș.a., ale unor poeți și dramaturgi contemporani, între care George Topîrceanu, Victor Eftimiu, Emil Isac. Critica socială marxistă era reprezentată în revistă prin Ilie Cristea, Gáll Ernő, Miron Radu Paraschivescu și alții. În programul de activitate al revistei a intrat, de asemenea, publicarea unor lucrări ale celor mai repuțați autori din literatura

de peste hotare : Louis Aragon, Jozsef Attila, Johannes Becher, Bertholt Brecht, Ernest Hemingway, Heinrich Mann, Romain Rolland, Mihail Șolohov etc. Cu deosebită atenție a urmărit „Korunk“ fiecare manifestare a literaturii progresiste mondiale.

Ca rezultat al orientării literare promovate de Gaál Gábor, asupra căruia partidul comunist a exercitat o puternică influență, după 1936 revista „Korunk“ a adunat în jurul ei o seamă de scriitori și publiciști comuniști, social-democrați și burghezi progresiști. În mai multe articole ale sale, Gaál Gábor a contribuit la îndrumarea scriitorilor de limbă maghiară din țara noastră, pentru oglindirea în scrierile lor a realităților din România.

Gaál Gábor a scris mai multe articole împotriva naționalismului șovin și a relevat tradițiile de luptă comună a popoarelor român și maghiar. El a combătut concepțiile reacționare în problema națională, a luptat împotriva cercurilor marii burghezii maghiare, care propagau idei fasciste — corporatiste și pregăteau calea unei alianțe cu fasciștii români.

După cotopirea părții de nord a Transilvaniei de către Ungaria horthistă, revista „Korunk“ a fost interzisă, iar redactorului ei i s-a închis orice posibilitate de a-și publica scrierile. Dar Gaál Gábor a rămas consecvent și în acei ani grei concepției sale marxiste, continuând să combată curajos fascismul. În curând însă a fost mobilizat de autoritățile horthiste și trimis pe front, iar apoi luat prizonier.

Întors acasă în vara anului 1945, și-a consacrat forțele revoluției culturale organizate și conduse de Partidul Comunist Român. Este perioada cînd își lărgeste mult cîmpul de activitate. Dacă înainte de 1944 munca lui educativă se mărginea la seminarii ilegale sau semilegale, în anii regimului democrat-popular i s-a încredințat o catedră universitară la Cluj. Cursurile și seminariile lui de filozofie, estetică și istorie literară deveneau din ce în ce mai apreciate.

Eminentul om de cultură nu a neglijat nici activitatea de redactor. În 1946 a devenit conducătorul revistei „Útunk“ („Drumul nostru“), în jurul căreia s-au grupat scriitori comuniști și socialiști, precum și alți exponenți de seamă ai literaturii progresiste. Gaál Gábor și-a adus contribuția la dezvoltarea literaturii de limbă maghiară din România, care, după instaurarea regimului democrat-popular, a cunoscut o nouă înflorire, sub semnul concepției înaintate promovate de Partidul Comunist Român.

În 1948 este ales membru al Academiei Republicii Populare Române, în care calitate desfășoară o muncă rodnică în cadrul Filialei din Cluj.

Viața lui Gaál Gábor e pilduitoare pentru intelectualul marxist ; o viață plină de luptă și abnegație pentru idealul eliberării omului de asuprire și exploatare. Desigur, n-a fost scutit de unele limite și greșeli, după cum însuși subliniază într-o scriere cu caracter autobiografic apărută în 1950. Uneori a fost prea rigid, alteori n-a fost destul de exigent față de diferite fenomene literare, unele aprecieri ale sale au fost eronate. Totdeauna a păstrat însă ținuta cărturarului cinstit, devotat marxismului.

Ca un omagiu adus omului de cultură, luptătorului neînfricat, scrierile sale văd lumina tiparului și se bucură de o bună primire. Astfel, opera lui Gaál Gábor continuă să-și aducă și azi roadele sale binemeritate.

Prof. univ. V. CHERESTEȘIU

Pagini din lupta poporului român pentru independență națională. 1877—1878 (Documente și texte social-politice); N. Adăniloaie, I. Gh. Cupșa: **Războiul pentru independența națională a României. 1877—1878**

Editura politică, București, 1967

Aniversarea a 90 de ani de la proclamarea independenței de stat a României a constituit un prilej de evocare nu numai a măreției acestui eveniment, care a impus România în rîndul țărilor europene independente, ci, în genere, a tradițiilor luptei seculare, necurmăte, duse de poporul român pentru neatrînire, pentru păstrarea ființei sale naționale. În cadrul acțiunilor și manifestărilor organizate cu ocazia acestei sărbători se înscrie și apariția lucrărilor: *Pagini din lupta poporului român pentru independența națională. 1877—1878* (Documente și texte social-politice) sub îngrijirea unui colectiv de autori și *Războiul pentru independența națională a României. 1877—1878*, de N. Adăniloaie și I. Gh. Cupșa, apărute în Editura politică.

Documentele și textele social-politice din prima lucrare amintită reprezintă cuvîntări, scrisori, note diplomatice ale unor fruntași ai vieții politice românești

și de peste hotare, rapoarte ale comandanților militari, extrase din presă și cărți, memorii ale luptătorilor de pe front cu privire la războiul de independență al României. Ele sînt semnificative pentru înțelegerea cauzalității profunde a îndelungatului proces istoric, care a determinat ridicarea cu arma în mînă a poporului nostru pentru independență. Din lectura lor se dezvăluie panorama înțeleșărilor crîncene care au caracterizat conflictul, eroismul ostașului român, gata să se jertfească în slujba năzuințelor de libertate, atitudinea diferitelor categorii sociale și a grupărilor politice, urmările esențiale ale acestui act, atît pe plan intern, cît și pe plan extern.

În substanța lor intimă, aceste documente de prim rang le regăsim interpretate și valorificate în a doua lucrare menționată.

Împrejurările istorice au făcut ca din cele mai vechi timpuri poporul nostru să se dezvolte într-o permanentă confruntare cu piedici și greutăți de tot felul. Dar încă din acele veacuri îndepărtate el și-a manifestat voința dîrză de independență, susținînd, pentru apărarea acesteia, lupte eroice împotriva cotropitorilor.

Lucrările pe care le prezentăm pun în lumină cu valoare de realitate istorică permanentă ideile de unitate politică, libertate națională și progres social, adînc cimentate în conștiința populară: „Așezate la confluența de interese pentru supremație a celor trei mari imperii feudale — otoman, habsburgic și țarist —, țările

române au luptat neconținut pentru a-și păstra ființa națională și pentru a-și câștiga neatrănarea. Forța de bază a acestei lupte a constituit-o poporul, care și-a apărut cu vitejie patria¹.

Năzuințele de neatrănare și-au găsit o viguroasă afirmare odată cu zorile epocii moderne, când, pe măsura destrămării feudalismului, a apariției și dezvoltării capitalismului, formarea statului național român și dobândirea independenței au devenit o necesitate stringentă, determinată de cerințele obiective ale evoluției societății. Tocmai acestei necesități istorice i-au răspuns puternicele mișcări revoluționare care au învolburat secolul al XIX-lea. Răscoala lui Tudor Vladimirescu, revoluția burghezo-democratică de la 1848 au înscris pe frontispiciul lor, alături de revendicări de ordin social, și dezideratul unității tuturor românilor și al independenței politice. Primul articol al proclamației de la Islaz din 9 iunie 1848 decreta „Independența sa (a Țării Românești — *n.n.*) administrativă și legislativă, pe temeiul tratatelor lui Mircea și Vlad V, și neamestec al nici unei puteri din afară în cele din întru ale sale²”; iar N. Bălcescu, în articolul „Drepturile românilor către Înalta Poartă”, publicat în „Poporul suveran” din 2 și 6 august 1848, sublinia că: „Așadar, după glăsuirea tratatelor noastre cu Poarta, după dreptul gintelor și chiar după tratatele Rosiei cu Poarta, poporul român și-a păstrat totdeauna dreptul său de suveran... Să nu uităm că sîntem datori a apăra naționalitatea și drepturile noastre, de vom fi nevoiți, chiar vărsînd sîngele nostru. De vom cădea în această luptă sfîntă, să cădem încă bărbătește, astfel cum au trăit părinții noștri, și ca dîștii să strigăm: mai bine țeara noastră să se prefacă într-un întins mormînt numai să rămîie tot țeara românilor³”.

Una dintre marile cuceriri ale acestei

perioade a constituit-o Unirea Principatelor din 1859 într-un stat național cu o desăvîrșită autonomie, radicală înfăptuire pe drumul împlinirii dezideratelor seculare ale poporului român. Măsurile luate în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza pe tărîm administrativ și legislativ, în organizarea economică și statală au consolidat statul național român, au creat condiții propice lărgirii pieței interne, intensificării schimburilor economice.

Dezvoltarea capitalistă a economiei românești continua să fie însă frînată de persistența resturilor de relații feudale în agricultură și, mai ales, de dependența țării față de Poarta otomană, care împiedica ducerea unei politici proprii de dezvoltare a industriei naționale. Se evidențiază cu pregnanță faptul că progresele înregistrate de statul român în toate domeniile — economic, politic și social — deveniseră incompatibile cu anacronismul suzeranității otomane. Cucerirea independenței naționale era o condiție esențială a dezvoltării economice, sociale și politice a societății românești.

Din analiza celor două lucrări rezultă că lupta poporului român pentru cîștigarea independenței de stat s-a desfășurat în condițiile intensificării, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, a luptei generale de eliberare națională a popoarelor din Peninsula Balcanică. Acestea se orientează spre unirea forțelor în vederea înlăturării dominației străine. Încă din anii 1867—1868 s-au purtat tratative și discuții în direcția închegării unei alianțe militare a popoarelor balcanice, pentru dobîndirea independenței lor naționale. Inițiative pentru cooperarea militară antiotomană au venit atît din partea României, cît și din partea Serbiei și a Greciei⁴.

Abuzurile excesive, asuprirea exercitată de feudalii otomani au înrăutățit situația din Balcani. Ca urmare, în vara anului 1875 a izbucnit răscoala țăranilor din Bosnia și Herțegovina; în scurt timp lupta pentru scuturarea jugului turcesc s-a extins, cuprinzînd Bulgaria, Serbia și Muntenegru.

¹ N. Adăniloae, I. Gh. Cupșa, *Războiul pentru independența națională a României. 1877—1878*, Editura politică, București, 1967, p. 11.

² *Pagini din lupta poporului român pentru independența națională. 1877—1878 (Documente și texte social-politice)*, Editura politică, București, 1967, p. 14.

³ *Ibidem*, p. 18—19.

⁴ N. Adăniloae, I. Gh. Cupșa, *Op. cit.*, p. 15.

Redeschiderea chestiunii orientale impunea țării noastre, interesată în rezolvarea ei, să ia atitudine.

Analizând situația internă și contextul relațiilor internaționale, guvernul român a adoptat oficial neutralitatea, pregătindu-se totodată pentru ca să acționeze și pe cale armată în vederea cuceririi proprii independențe și, implicit, luptând contra Imperiului otoman, să ajute popoarele asuprite din sudul Dunării. La adoptarea unei atare atitudini, România a fost determinată și de Rusia țaristă. Aceasta, căutând să se erijeze în portdrapelul intereselor popoarelor balcanice, pentru a putea pe acest teren să-și extindă influența și dominația sa, urmărea ca acțiunile îndreptate împotriva Porții să se desfășoare sub propria sa egidă. Astfel la 12 mai 1876 Emil T. Ghica, girantul agenției diplomatice române la Petersburg, raporta, între altele, lui M. Kogălniceanu: „Domnul de Giers — unul din colaboratorii apropiați ai cancelarului Gorceakov — m-a însărcinat să comunic Excelenței Voastre că aprobă în întregime programul guvernului nostru privind politica externă. O atitudine pașnică și cea mai strictă neutralitate trebuie să constituie totdeauna pavăza României, căreia poziția sa geografică îi permite și căreia interesele sale vitale îi poruncesc să rămână străină de tulburările care frământă malul drept al Dunării” *.

Deși oficial a adoptat poziția de neutralitate, neoficial, așa cum rezultă din lucrările pe care le prezentăm, România a acordat un sprijin eficace popoarelor balcanice în lupta lor de eliberare. Astfel, numeroase documente⁵ inserate în culegera menționată atestă că guvernul român permitea și sprijinea trecerea grupurilor de voluntari slavi în Serbia, înrolarea și instruirea lor pe teritoriul românesc, transmiterea de armament și muniții ș.a. Era o continuare firească a colaborării și întrajutorării frățești, de veacuri, a poporului nostru cu popoarele balcanice, în

lupta lor dreaptă pentru scuturarea jugului dominației străine. Sînt puține țări care să fi acordat azil vecinilor din sud cu atîta solitudine ca țara noastră. Astfel, în România și-au desfășurat activitatea numeroși patrioți și revoluționari bulgari. Numai în anii 1852—1877, în România au apărut 57 de periodice ale emigrației bulgare. Pe teritoriul românesc au activat comitete revoluționare bulgărești, care organizau acțiuni în sudul Dunării, conduse de revoluționari ca Ghiorghi Sava Rakovski, Vasil Levski, Liuben Karavelov, Hristo Botev și alții. Numeroase documente cuprinse în culegere completează cu mărturii ale vremii tabloul colaborării rodnice dintre poporul român și bulgar în lupta împotriva Imperiului otoman. Revoluționarul Gh. Sava Rakovski nota referitor la aceasta: „După căderea Bulgariei sub jugul turcesc, România, conservîndu-și viața politică și drepturile, a fost pentru națiunea bulgară un azil liber și inviolabil, iar casa sateanului român a fost deschisă bulgarului cu cea mai mare ospitalitate cordială”⁶. De altfel, în București, din vara anului 1875 activa Comitetul revoluționar central bulgar, condus de scriitorul democrat-revoluționar Hristo Botev. Comitetul îndruma și organiza acțiunile revoluționarilor din Bulgaria pentru eliberarea națională. În mai 1876, un grup de aproape 200 de revoluționari bulgari, în frunte cu Hristo Botev, îmbarcați pe vasul austriac „Radetzki”, au trecut Dunărea, dezlănțuind o luptă eroică împotriva Porții. Grupul de răsculați a fost înfrînt.

Politica României față de frământările popoarelor din Balcani a stîrnit nemulțumirea Porții. Este semnificativă poziția pe care aceasta a adoptat-o față de sprijinul pe care guvernul român îl acorda revoluționarilor bulgari. Acuzînd România că „simpatizează cu răsculații” și ajută „agitările”, a trimis în mod demonstrativ o armată la Vidin și vase de război pe Dunăre.

Guvernul român, manifestîndu-și dezacordul față de acțiunile ostile ale Imperiului otoman, a înaintat la 4 ianuarie 1876 o notă⁷ circulară agenților săi diplomatici din străinătate, în care defi-

* Documente privind istoria României. Războiul pentru independență, vol. I, partea a II-a, București, (1952—1955), Editura Academiei R.P.R., p. 152 (documentul nr. 131 din 12 mai 1876).

⁵ Pagini din lupta poporului român pentru independența națională..., documentele nr. 30, p. 34; nr. 32, p. 36; nr. 35, p. 38; nr. 47, p. 52—53; nr. 48, p. 53—54; nr. 56, p. 64 ș. a.

⁶ Ibidem, p. 34.

⁷ Ibidem, p. 46—49.

nea poziția României față de evenimentele din Balcani. După ce protesta împotriva amenințărilor Turciei, nota sublinia că România e „separată de Turcia” și nu face „în nici un fel parte integrantă din Imperiul otoman”, cum pretindea Poarta. Nota arăta în încheiere că România se vede silită să se înarmeze și să acționeze împotriva celor care vor trece peste pământul ei fără consimțământ prealabil și, în cazul unui conflict general, e gata, dacă i s-ar cere, să coopereze cu puterile care i-ar asigura „integritatea teritoriului și toate drepturile sale seculare”. Acest document, în condițiile istorice date, constituia o nouă dovadă a năzuinței poporului român îndreptată spre obținerea independenței sale naționale.

Nota diplomatică a României — arată autorii — a fost primită cu entuziasm de Serbia și Grecia, cu înțelegere de Italia, dar cu rezerve și suspiciuni de celelalte puteri. În general, puterile garante au lăsat să se înțeleagă că nu vor consimți la încălcarea prevederilor tratatului de la Paris ⁸.

Cu toate amenințările, România a continuat să acorde sprijin popoarelor balcanice aflate în luptă. După înfrângerea revoluționarilor bulgari, acest ajutor a fost orientat spre Serbia, care, în iunie 1876, a declarat război Imperiului otoman. Dintr-o telegramă a Ministerului de Externe către agentul diplomatic al României la Belgrad rezultă că „...Serbia are toată simpatia noastră și dovada o face faptul că nu refuzăm trecerea pentru o mie de oameni care se duc în Serbia în grupe mici”. În continuare se subliniază că, „...deși cunoaștem acțiunea comitetelor la noi, nu le-am pus nici o piedică cu privire la înrolările pe care le fac aceste comitete și la măsurile financiare pe care le iau pentru a ajuta nevoile Serbiei; cunoaștem pînă și numele persoanelor care sînt în fruntea acestor comitete și nu au fost în nici un fel urmărite atunci cînd s-au ferit de-a face

lucrurile pe față” ⁹. Aceasta era poziția oficială guvernamentală. Organele locale și populația îi sprijineau deschis, fără nici un fel de rezervă dictată de vreun considerent diplomatic de stat. Comunicări secrete erau trimise de guvern prefectilor „să închidă ochii” la acțiunile de trecere în sudul Dunării.

Guvernul român a căutat să colaboreze în același timp și cu Rusia în vederea sprijinirii de către aceasta a luptei poporului sîrb. Într-un document din 7 august 1876, inserat în culegere, se arată că față de cererea Rusiei prin care solicita guvernului român „să acorde toate ușurările posibile ambulanțelor ruse ce ar traversa teritoriul român spre a merge în Serbia” Ministerul de Interne, „...revenind la ordinele deja date în această privință, a invitat prefecturile respective să faciliteze trecerea acestor ambulante pe întreg traiectul de cale ferată de la Ungheni și pînă la Turnu-Severin”. În încheiere se sublinia că „pot să vă dau asigurări că guvernul princiar, doritor el însuși de a contribui, în limita mijloacelor sale, la alinarea răniților, va lăsa liberă trecere oricărei expediții de ajutoare spre teatrul de război” ¹⁰.

Aceste ajutoare s-au dovedit insuficiente, și, mult superioare, forțele armate ale Imperiului otoman au înfrînt Serbia. A urmat intervenția marilor puteri sub pretextul apărării creștinilor. Amestecul lor a înăsprit situația și a scos la iveală contradicțiile care existau între ele în chestiunea orientală. În această situație, statul român a încercat să folosească acțiunea diplomatică pentru obținerea revendicărilor legitime ale poporului nostru.

Acțiunile întreprinse de România în vara anului 1876, menite să ducă la obținerea independenței cu concursul marilor puteri, au fost infructuoase, izbindu-se de împotrivirea Turciei, a puterilor garante. Demersurile diplomatice ale României

⁹ *Pagini din lupta poporului român pentru independența națională...*, p. 53—54.

¹⁰ *Ibidem*, p. 64 (Adresa Ministerului de Externe către agentul diplomatic al Rusiei la București).

⁸ N. Adăniloae, I. Gh. Cupșa, *Op. cit.*, p. 23—24.

pentru obținerea independenței sale au fost respinse. Mai mult, România a fost proclamată provincie a Imperiului otoman. Poporul român și-a dat seama că independența de stat nu poate fi obținută decât pe calea armelor. Conștientă de faptul că interesele Rusiei țariste reclamau înlăturarea dominației Imperiului otoman, România s-a orientat spre o alianță cu Rusia. „Dar, indiferent de scopurile expansioniste ale țarismului — menționează N. Adăniloae și I. Gh. Cupșa —, războiul Rusiei contra Turciei — care ducea la slăbirea Imperiului otoman — a servit în mod obiectiv luptei de eliberare națională a popoarelor balcanice...”¹¹.

În octombrie 1876, la Livadia, țarul Alexandru al II-lea a purtat discuții cu delegația română în vederea stabilirii modalităților de trecere a Armatei ruse pe teritoriul patriei noastre. La Livadia nu s-a ajuns la o înțelegere preliminară privind încheierea unei convenții, ci numai la un schimb de vederi, și aceasta nu din vina părții române.

După un an, la 4/16 aprilie 1877, s-a semnat la București convenția româno-rusă prin care se permitea Armatei ruse libera trecere pe teritoriul României; Rusia se obliga să mențină și să respecte drepturile politice ale statului român, precum și să mențină și să apere integritatea teritorială a României¹².

Autorii descriu evenimentele în evoluția lor, respectând riguros adevărul istoric. Rusia, la 12/24 aprilie 1877, a declarat război Turciei. Până la sosirea armatelor ruse la Dunăre, timp de o lună, Armata română a făcut paza Dunării de la Turnu-Severin la Marea Neagră, oprind pe turci care în nenumărate rânduri au încercat să treacă Dunărea. Din mai 1877 și până la sfârșitul războiului, Armata română a apărut malul stîng al fluviului de la granița cu Serbia și până la vărsarea Oltului. Deoarece guvernul țarist n-a acceptat sem-

narea unei convenții de colaborare militară, guvernul român nu a declarat război Porții decât în momentul în care turcii au trecut la bombardarea malului stîng al Dunării la 29—30 aprilie/11—12 mai 1877.

La 9/21 mai 1877, Adunarea Deputaților a proclamat independența de stat a României. În fața Adunării, M. Kogălniceanu, ministru de externe, declara: „Sîntem independenți, sîntem națiune de sine stătătoare... sîntem o națiune liberă și independentă”¹³. Vestea proclamării oficiale a independenței a stîrnit un uriaș entuziasm în rîndul poporului.

O serie de documente înfățișează ecoul profund stîrnit de vestea acestui memorabil eveniment în provinciile românești aflate sub dominația străină. Ziarul vienez „Der Osten”, arătînd că România s-a declarat „liberă și independentă”, sublinia că „milioanele de români din Transilvania, Banat și Bucovina urmăresc cu simțăminte frățești această glorioasă luptă a fraților lor împotriva Porții otomane”. „Gazeta Transilvaniei” scria la 2 iunie 1877: „Cauza ostașului român e o cauză generală română; victoria lui e a întregii națiuni, fie aceea risipită în oricare parte a lumii”. În această perioadă, ziarele românești din Transilvania și Bucovina propagau tot mai insistent ideile de unitate națională. Astfel, într-un articol apărut într-un ziar transilvănean se arăta că într-o zi „dorobanții și călărașii români pot porni către Transilvania”, că întregul popor român speră „să ajungă și acel moment în care să poată serba și marea sărbătoare a reconstituirii, a unității sale”¹⁴.

Independența, proclamată la 9/21 mai 1877, subliniază N. Adăniloae și I. Gh. Cupșa, constituia prima etapă a luptei pentru cucerirea suveranității de stat, ea urmînd a fi consfințită și apărută pe cîmpul de luptă.

Pentru a împiedica mutarea frontului la nordul Dunării, România și-a trimis, pe

¹¹ N. Adăniloae, I. Gh. Cupșa, *Op. cit.*, p. 23.

¹² *Pagini din lupta poporului român pentru independența națională...*, p. 78—80.

¹³ *Ibidem*, p. 107.

¹⁴ N. Adăniloae, I. Gh. Cupșa, *Op. cit.*, p. 94—101.

baza unui acord verbal, în sudul fluviului trei divizii (circa 39 000 de oameni). Celelalte două divizii, pregătite pentru război, au rămas în sudul Olteniei.

Ostașii români și ruși din zona Plevna au fost puși sub comanda domnitorului României, secondat de generalul Zotov. În felul acesta, trupele române aveau posibilitatea să-și dovedească pe câmpul de luptă întreaga capacitate de acțiune. Forțele armate române concentrate în vederea participării la război se ridicau la 58 700 de oameni cu 190 tunuri de câmp. Armata română, la trecerea Dunării, reprezenta aproximativ jumătate din efectivul trupelor aliate îndreptate spre Plevna; ea a contribuit la echilibrarea situației frontului. Peste o lună, când au sosit pe front rezervele rusești, Armata română constituia aproape o treime din totalul trupelor care încercuiau Plevna.

Voința de luptă care însufleșea masele și-a găsit cea mai puternică întruchipare în vitejia cu care au luptat ostașii români. În asaltul redutelor de la Grivița, în înclăștările de la Plevna, Rahova, Smîrdan, Vidin, pe larg înfățișate de documentele vremii, dorobanții, călărașii și roșiorii au dovedit un eroism legendar. Pe câmpiile Bulgariei s-a pecetluit, prin jertfe de sânge, frăția de arme dintre ostașii români, ostașii ruși și voluntarii bulgari.

Prin participarea sa activă la războiul din 1877—1878, prin sacrificiile sale umane și materiale, România și-a câștigat dreptul la independența de stat. Războiul purtat de țara noastră a fost un război drept, de eliberare națională de sub dominația străină, care frâna de veacuri dezvoltarea poporului nostru. Dovedind o înaltă conștiință patriotică, un nemărginit devotament și spirit de sacrificiu, masele sătești și orășenești au dus greul războiului. Cauza libertății patriei a fost îmbrățișată de populația din toate provinciile românești. În ciuda opreliștilor și persecuțiilor autorităților habsburgice, numeroși voluntari din Brașov, Sibiu, Timișoara, Oradea, Cluj, din Munții Apuseni, din Suceava și alte localități ale Bucovinei au trecut clandestin granița, înrolân-

du-se în Armata română. În acest ceas hotărâtor al luptei pentru libertate, românii se strângeau frate lângă frate spre a grăbi realizarea idealului unității naționale.

Numeroase mărturii memorialistice și documentare, prezente în lucrările de față, pun în lumină aportul maselor populare de la orașe și sate pentru câștigarea victoriei: contribuția pentru cumpărarea de arme și muniții, prestații și transporturi pentru front ș.a.

Clasa muncitoare, încă puțin numeroasă și aflată în faza organizării sale, s-a încadrat cu elan în efortul general, afirmându-se de pe atunci ca purtătoare consecventă a idealurilor de libertate. Ziarul „Socialistul”, organ al cercului socialist din București, scria în mai 1877: „Azi e timpul când românii, în avântul și entuziasmul suvenirilor trecute, iau armele pentru a-și apăra independența”.

Cucerirea independenței naționale a constituit un eveniment de mare importanță în dezvoltarea României moderne. Au fost create noi condiții pentru evoluția ascendentă a întregii vieți sociale și politice a României. Dobândirea ei a constituit o importantă verigă în procesul de făurire a statului unitar român, proces încheiat în anul 1918, când lupta de eliberare națională a poporului român a fost încununată de victorie. Desăvârșirea unității naționale — subliniază N. Adăniloaie și I. Gh. Cupșa — a realizat cadrul general social-economic și politic pentru dezvoltarea mai rapidă a forțelor de producție, pentru înmănuncherea energiilor și capacităților creatoare ale întregului popor, a însemnat unirea, pe scară națională, a mișcării muncitorești și revoluționare, a tuturor forțelor înaintate ale vremii. În fața patriei noastre se ridicau noi și mari probleme privind dezvoltarea sa și consolidarea independenței.

În aceste împrejurări cruciale pentru soarta țării, clasei muncitoare, partidului ei comunist le-a revenit misiunea de a lua în mînile lor steagul independenței naționale, de a călăuzi poporul nu numai la eliberarea socială, dar și la cucerirea, în focul revoluției populare, a unei depline neatîrnări, a dreptului de a fi cu adevărat stăpîn al destinului său.

Lucrările prezentate, evocând momentele cele mai semnificative ale luptei duse de poporul român pentru cucerirea independenței naționale, pun în lumină aportul hotărâtor al maselor largi populare în susținerea războiului, eroismul ostașilor români în luptele purtate pe câmpiile Bul-

gariei. Ele reprezintă o contribuție însemnată la cunoașterea unei pagini luminoase a luptei eroice pentru transformarea României într-o țară liberă și independentă.

V. SMÂRCEA

A. Deac, Gh. Matei: „Februarie 1933. Ecoul internațional“

Editura științifică, 1967, 304 p.

de P.C.R. Prin amploarea și spiritul lor combativ, prin forța și nivelul înalt de organizare, prin învățămintele și înrădăcinarea avută asupra vieții sociale și politice a țării, acestea au ridicat pe o treaptă superioară tradițiile revoluționare ale clasei noastre muncitoare.

Apreciind în mod deosebit combativitatea proletariatului român în acțiunile revoluționare din ianuarie-februarie 1933, desfășurate în timp ce pe plan internațional forțele negre ale fascismului reușiseră să acapareze puterea în Germania, clasa muncitoare și forțele progresiste, democratice din numeroase țări ale lumii au organizat puternice acțiuni de solidarizare cu acestea. Ele au văzut în bătăliile revoluționare ale proletariatului român un exemplu de luptă împotriva gravelor pericole ce le amenințau. „Astfel se explică — subliniază autorii în cuvântul introductiv la lucrarea pe care o prezentăm — ecoul puternic pe care luptele din fe-

bruarie l-au avut peste hotare, neliniștea, ostilitatea și deruta provocată de ele în cercurile reacțiunii, proporțiile și intensitatea mișcării muncitorești și democratice internaționale de solidaritate și sprijin. Din apusul Europei până în Orientul îndepărtat, din nordul până în sudul continentului american, din țările de miază-noapte ale Europei până în Africa, campania de solidaritate cu eroicii ceferiști și petroliști, cu conducătorii lor aduși în fața justiției de clasă burghezo-moșierești, s-a manifestat pe o arie întinsă și cu o forță de-a dreptul impresionantă”¹.

Dacă marile bătălii de clasă desfășurate în România în ianuarie-februarie 1933 au stat cu insistență în anii puterii populare în atenția istoricilor noștri și munca intensă de investigație științifică și-a văzut finalizarea în publicarea unui număr important de studii și comunicări despre aceste memorabile lupte proletare, prezentarea rezultatelor studierii ecoului internațional al acestora nu s-a făcut în aceeași măsură. Iată de ce lucrarea recent apărută sub semnătura lui A. Deac și Gh. Matei este nu numai o realizare interesantă, dar, în același timp, foarte utilă, venind să umple un gol pe care atît specialiștii cît și cercurile largi de cititori îl resimțeau în literatura istorică.

Lucrarea este întocmită pe baza unei vaste documentații, rezultat al îndelungatelor cercetări întreprinse în arhive și biblioteci, în țară și în străinătate de către

¹ A. Deac, Gh. Matei, *Februarie 1933. Ecoul internațional*, Editura științifică, București, 1967, p. 7. În continuare, trimiterile la această lucrare vor fi date în text.

Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., în vederea elaborării unei mari monografii privind eroicele bătălii proletare din 1933, organizate și conduse de P.C.R.

Concepută ca o însumare de capitole ce înfățișează ecoul luptelor din 1933 în diferite țări și zone geografice de pe globul pământesc, lucrarea constituie totuși un ansamblu cu o unitate dată de tematica foarte interesantă pe care o abordează. În afara capitolelor ce analizează mișcarea de solidaritate dintr-o țară sau alta, lucrarea mai cuprinde un cuvânt introductiv, o succintă prezentare a însemnătății istorice a luptelor și o cuprinzătoare caracterizare a poziției diferitelor organizații internaționale revoluționare și progresiste față de aceste lupte. Lucrarea conține de asemenea un capitol ce tratează solidarizarea oamenilor muncii din România cu luptele proletariatului internațional în anii 1933—1934 și o încheiere sintetizând concluziile principale pe care autorii le-au desprins în timpul investigării imensului și valorosului material documentar ce le-a stat la dispoziție. Lucrarea este însoțită, de asemenea, de indici de instituții și organizații, de publicații periodice și de numiri geografice, precum și de mai multe fotocopii ale unor documente semnificative cu privire la problema tratată.

În legătură cu structura lucrării considerăm că ar fi fost de un real folos pentru cititori includerea unui capitol aparte care să înfățișeze sintetic luptele mai importante duse de clasa muncitoare din diferite țări în anii 1933—1934, deci în perioada imediat următoare instaurării hitlerismului la putere în Germania. Astfel am fi putut distinge în acest tablou general — inedit pentru publicul nostru cititor — locul și rolul luptelor ceferiștilor și petroliștilor din România, am fi putut cu ajutorul documentelor vremii să desprindem concluzii importante nu numai în ceea ce privește aprecierea pe care o facem de obicei luptelor ca fiind printre primele ridicări la luptă ale proletariatului pe plan internațional după instaurarea regimului fascist în Germania, dar, lăsând mărturiile vremii să ne vorbească, am fi putut avea și termeni de comparație cu luptele desfășurate de clasa muncitoare din alte țări.

Autorii au început tratarea propriu-zisă a subiectului printr-un capitol inti-

tulat : „Organizațiile internaționale revoluționare și progresiste și luptele din februarie 1933“. Este capitolul în care — subliniindu-se că „bătăliile de clasă din 1933 din România au avut răsunet în mișcarea comunistă și muncitorească internațională, atât prin importanța lor politică cât și prin contribuția experienței proletariatului român la îmbogățirea și înnoirea formelor și metodelor de luptă revoluționară“ (p. 43) — se argumentează cu exemple din activitatea teoretică și practică a diferitelor asemenea organizații internaționale poziția pe care acestea au adoptat-o față de luptele din 1933. În capitol întâlnim reproducă după revista „Kommunistisches Internationales“, organ de presă al Internaționalei Comuniste, aprecierea potrivit căreia luptele din 1933 vor intra în istoria mișcării muncitorești internaționale ca una din paginile ei minunate (p. 44), precum și aprecieri ale altor organe de presă ale Internaționalei Comuniste („Rundschau“, „La Correspondance internationale“, „Internationales molodjoi“ etc.).

Bazându-se pe o serie de documente provenite din fondurile arhivei Internaționalei Comuniste, autorii lucrării subliniază totodată că, în pofida evidenței faptelor, unele foruri ale Internaționalei Comuniste — între care Secretariatul Balcanic al Internaționalei — au manifestat tendințe spre minimalizarea și ignorarea rolului Partidului Comunist Român în organizarea și conducerea luptelor din 1933. „Aceasta — subliniază autorii — era o reflectare a unor concepții sectar-stângiste și a unei poziții de subestimare a forțelor interne, de neîncredere în capacitatea revoluționară a proletariatului român și a partidului său comunist“ (p. 46).

Acestea nu au putut însă influența mișcarea de solidaritate pe care clasa muncitoare și forțele progresiste din numeroase țări ale lumii au manifestat-o față de mărețele bătălii proletare din România. Despre acest lucru vorbesc nenumăratele pilde de solidaritate proletară oferite de Comitetul internațional al muncitorilor feroviari, Comitetul internațional de propagandă al muncitorilor din transporturi, secțiunile Ajutorului Roșu din diferite țări, Asociația Juridică Internațională, Comitetul mondial de luptă împotriva fascismului și a războiului imperialist, precum

și simțămintele de solidaritate frățească pentru proletariatul român comunicate de la tribuna unor congrese internaționale desfășurate în acel timp, cum au fost : Congresul mondial antifascist (Paris, 1933), Congresul membrilor corpului didactic (Paris, 1933), Conferința internațională a feroviarilor (Paris, 1934), Congresul internațional al tineretului antifascist (Paris, 1934), Congresul femeilor împotriva războiului și a fascismului (Paris, 1934) etc.

După ce subliniază că „exemplul și aportul clasei muncitoare române la cauza comună a proletariatului și forțelor democratice pe plan internațional au contribuit esențial la amploarea și forța mișcării de solidaritate cu luptele proletare glorioase din 1933 din România” (p. 55), autorii prezintă ecoul lor în diferite țări.

În Franța mișcarea de solidaritate cu luptele revoluționare ale muncitorilor cefești și petroliști din 1933 a fost deosebit de puternică. Legăturile tradiționale de prietenie statornicite între mișcarea muncitorească din cele două țări — autorii amintesc momentele cele mai importante în care s-a cimentat aceasta de-a lungul anilor — au facilitat puternicele acțiuni de solidaritate ale proletariatului francez, evocate într-unul din capitolele lucrării pe care o prezentăm.

Prelucrând imensul material documentar existent, autorii înfățișează un tablou amplu și viu al solidarității clasei muncitoare și a unor pătri largi progresiste din Franța atât cu luptele din 1933 cât și cu procesele conducătorilor acestor lupte care au fost judecate în anii 1933—1934 în București, Craiova, Iași, Cluj și în alte localități. Mișcarea de solidaritate din Franța — ca și în cazul altor țări — ne este înfățișată sub multiplele ei aspecte : sînt prezentate mitingurile și întrunirile de solidaritate, sînt reproduse din presa vremii nenumărate mărturii ale acestei solidarități, sînt subliniate cele mai variate forme de solidaritate care dau posibilitate cititorului să-și formeze imaginea unei mișcări de solidaritate bine organizate, la care, alături de clasa muncitoare, au participat activ alte pătri și categorii sociale, și în primul rînd intelectualitatea și studențimea.

Un alt capitol al lucrării tratează manifestările de solidaritate ce au avut loc

în U.R.S.S., prima țară care a pășit pe drumul construcției orînduirii noi, socialiste. Dînd expresie sentimentelor de solidaritate a clasei muncitoare, a oamenilor muncii sovietici cu lupta eroică a proletariatului român și protestului lor împotriva terorii și asasinatelor făptuite de guvernarea din România, presa din Uniunea Sovietică — în primul rînd ziarele „Pravda”, „Izvestia”, „Trud”, „Gudok”, „Mopri za rabotoi” etc. — a publicat articole, reportaje, scrisori și informații despre desfășurarea evenimentelor din România. Aceste lupte — aprecia „Pravda” din 20 februarie 1933 — „sînt menite să aibă un rol hotărîtor în istoria poporului român”. Și, în continuare, același ziar sublinia că „lupta feroviarilor români are o însemnătate internațională”. Ca formă superioară de solidaritate s-a înscris organizarea unor mitinguri muncitorești, cum au fost cele de la Leningrad, Kiev, Bîrzula sau din alte centre, precum și colectarea unor ajutoare materiale care au fost expediate muncitorilor români.

Un ecou puternic au avut luptele din 1933 în Cehoslovacia. Formele prin care clasa muncitoare, masele largi din această țară și-au exprimat solidaritatea cu proletariatul român au fost dintre cele mai diferite. Autorii cărții au reușit, pe baza unui variat material documentar, să prezinte o imagine cuprinzătoare asupra acestei mișcări de solidaritate, să releve cititorului „...proporțiile întinse ale mișcării de solidaritate a proletariatului și altor pătri și categorii sociale din Cehoslovacia cu luptele eroice ale muncitorilor feroviari și petroliști din februarie 1933 din România” (p. 122).

Următorul capitol al lucrării înfățișează ecoul produs de luptele din 1933 în Polonia și Ungaria ; urmează apoi un capitol consacrat răsunetului luptelor din România în țările balcanice — Bulgaria, Iugoslavia, Grecia și Turcia. Autorii au surprins cu succes și în aceste două capitole tot ceea ce mișcarea de solidaritate a avut mai caracteristic, subliniind ideea existenței și în aceste țări a unor numeroase și variate dovezi de solidaritate internaționalistă cu lupta proletariatului din România.

Patru din următoarele capitole ale lucrării înfățișează ecoul luptelor din 1933 în Austria și Germania, în Anglia, Belgia

și Olanda, în Italia, Elveția, Spania și Portugalia, precum și în unele țări ale nordului Europei — Suedia, Finlanda și Danemarca.

Subliniind că, „depășind cadrul continentului european, ecoul eroicelor lupte ale muncitorimii române din 1933 s-a făcut auzit pînă în cele mai îndepărtate colțuri ale lumii“ (p. 222), lucrarea înfățișează în capitole aparte acțiunile de solidaritate care au avut loc în America de Nord (S.U.A. și Canada), în unele țări din America Latină (Cuba, Argentina, Uruguay) și în unele țări din Asia și Africa (China, India, Algeria).

Apreciem ca unul dintre meritele principale ale lucrării faptul că, după prezentarea ecoului luptelor din 1933 în diferite țări ale lumii, autorii au realizat un capitol special, intitulat : „Solidarizarea oamenilor muncii din România cu luptele proletariatului internațional în anii 1933—1934“, capitol în care concluzia ce se desprinde la capătul lecturii sale este astfel sintetizată de autori : „Muncitorimea română, în frunte cu comuniștii, era conștientă că, exprimîndu-și solidaritatea cu lupta revoluționară și antifascistă a altor popoare, lupta totodată pentru propria cauză, împotriva regimului burghezo-moșieresc, a primejdiei fascismului și războiului“ (p. 271).

În elaborarea acestui capitol, autorii ar fi trebuit să adîncească mai mult documentarea, pentru a scoate la iveală bogăția de date și fapte referitoare la tema abordată. În viitor efortul de cercetare al autorilor sau al altor cercetători va trebui să ducă la prezentarea cît mai completă a mișcării de solidaritate pe care și în țara noastră clasa muncitoare, masele largi au organizat-o în sprijinul luptei democratice, progresiste a oamenilor muncii de pretutindeni. Acest lucru se impune cu atît mai mult cu cît înșiși autorii afirmă în lucrare că, „cu toate condițiile de adîncă ilegalitate în care erau siliți să-și desfășoare activitatea, cu tot tumultul evenimentelor din anii 1933—1934, comuniștii, proletariatul român nu au omis nici un prilej important de a-și manifesta solidaritatea internaționalistă“ (p. 257). Clasa muncitoare din România, masele largi și-au afirmat neabătut hotărîrea de a apăra primul stat al muncitorilor și țărănilor — Uniunea Sovietică —, împotriva

căruia unelteau forțele cele mai agresive ale imperialismului mondial. Muncitorimea și forțele democratice din țara noastră și-au exprimat totodată solidaritatea față de proletariatul german și militanții săi revoluționari, supuși, începînd din 1933, celei mai negre terori a fascismului hitlerist, lagărelor de concentrare, exterminării fizice. A fost exprimată solidaritatea cu remarcabilul militant comunist și antifascist Gheorghe Dimitrov, arestat de hitleriști. S-a protestat împotriva barbarei reprimări a muncitorilor austrieci în februarie 1934 de către guvernul Dollfuss. S-a protestat împotriva asasinării comuniștilor unguri Sallai și Fürst. Proletariatul din România, forțele democratice și-au exprimat, de asemenea, solidaritatea cu lupta democratică, antifascistă a oamenilor muncii din Franța, Polonia, Bulgaria, Grecia, Spania, Iugoslavia, Anglia, Belgia etc.

Glasul solidarității internaționaliste a clasei muncitoare din România, al forțelor democratice, antifasciste a răsunat și în țări de pe alte continente : China, S.U.A., Cuba, Bolivia, Peru, Paraguay, Abisinia.

Concluzia pe care o desprindem la capătul lecturii lucrării „Februarie 1933. Ecoul internațional“ este aceea la care te obligă o lucrare temeinică, densă, concretă, cu o abundență de elemente inedite.

Dintre toate ideile ce rămîn întipărite în memoria celui ce parcurge lucrarea, una ni se pare mai presus decît toate celelalte. Este aria vastă, cuprinzînd țările Europei, precum și țări din Asia, America și Africa în care s-a făcut resimțit ecoul luptelor eroice ale ceferiștilor și petroliștilor din 1933. Această idee răzbate puternic, cu adînci semnificații din conținutul unei scrisori expediate de Gheorghe Gheorghiu-Dej la 22 noiembrie 1934, din închisoarea de la Craiova, și în care se arată : „Proletariatul și-a manifestat solidaritatea cu noi, care de altfel era o solidaritate cu luptele muncitorilor ceferiști, organizînd mari demonstrații, mitinguri și greve de protest, trimițînd proteste iscălite de mii de muncitori, saci întregi de proteste, telegrame de protest, prin care cereau eliberarea noastră, solidarizîndu-se cu luptele noastre. Au venit proteste din :

Franța, Anglia, Germania și Cehoslovacia. În sfârșit din toată lumea”².

Această largă mișcare de solidaritate s-a datorat caracterului deosebit de combativ al luptelor din 1933 din România duse împotriva regimului burghezo-moșieresc și a înrobirii țării de către imperialiștii străini, pentru pâine, libertate, pace și independență națională. „Aceasta conferea luptelor din februarie o semnificație profundă, care depășea cadrul național” — subliniază autorii (p. 273). Asupra acestui aspect al problemei s-a referit, cu adâncă semnificație, Comitetul Internațional al Muncitorilor Feroviari, care, într-unul din apelurile sale, aprecia că „muncitorii feroviari români dau un frumos exemplu, arătând că nu este vorba numai de a apăra salariile și drepturile clasei muncitoare, ci, de asemenea, de a apăra mișcarea revoluționară și conducerea sa. În această privință, lupta muncitorilor feroviari români are o importanță deosebită și internațională, ea fiind totodată lupta muncitorilor feroviari din toate țările... În această perioadă, lupta eroică a muncitorilor feroviari români este un semnal. Pentru muncitorii feroviari din toate țările, ea este dovada că forța clasei muncitoare este imensă și de neînvins atunci când este unită, având la bază frontul unic revoluționar...”³.

În împrejurările de ordin internațional legate de creșterea iminentă a pericolului fascist, importanța luptelor ceferiștilor și petroliștilor din România s-a amplificat în mod deosebit. „Telurile și obiectivele fundamentale cele mai stringente ale luptelor din februarie se identificau cu acelea ale clasei muncitoare și forțelor antifasciste din țările Europei și din alte țări ale lumii” (p. 274).

Cuvîntul „Grivița”, ca și lozinca „Să luptăm ca la Grivița” erau la ordinea zilei nu numai în România, dar și în alte numeroase țări ale lumii, așa cum ne-o dovedesc nenumăratele documente ale vremii.

Printre aprecierile și caracterizările care relevă semnificația și importanța acestor lupte, autorii lucrării reproduc din presa vremii apărută în diversele țări ale lumii

² Arhiva C.C. al P.C.R., fondul nr. 5, dosarul nr. 955, fila 65.

³ „La Tribune des Chéminots” (Paris) din 1 martie 1933.

pe următoarele: „O bătălie revoluționară care constituie un exemplu”, „O pildă demnă de urmat”, „Minunate lupte revoluționare”, „Un minunat eroism”, „Admirabila combativitate de care au dat dovadă”, „Eroică grevă — insurecția din februarie”, „Evenimentele care s-au petrecut în luna februarie în București au zguduit toată Europa”, „Greva ceferiștilor a stat în centrul atenției mișcării muncitorești din Europa”, „Fapte de o excepțională importanță internațională”, „O bună școală pentru pregătirea unor noi lupte”, „Lupta proletarilor români este lupta voastră”, „Apărînd pe tovarășii din București, apărați propriile voastre revendicări”, „Noi ridicăm făclia aprinsă, ținută de tovarășul nostru muncitor din România și o ducem înainte în lupta împotriva propriei noastre clase dominante”, „Trăiască luptătorii eroi ai României muncitorești-țărănești”, „Jos minile de pe frații noștri ceferiști și petroliști” ș.a.m.d.

Lucrarea prezentată relevă efortul autorilor de a îmbina armonios în tratare atât mișcarea de solidaritate a clasei muncitoare și forțelor democratice din diferite țări ale lumii cu proletariatul român, cît și poziția internaționalistă a mișcării muncitorești și democratice din România, în frunte cu partidul comunist, față de lupta proletariatului, a altor pături și categorii sociale din întreaga lume pentru drepturi și libertăți democratice, împotriva fascismului, pentru pace. Dintr-o asemenea îmbinare armonioasă izvorăște, de altfel, concluzia pe care autorii o subliniază în mod deosebit, și anume că „Februarie 1933 a arătat elocvent tăria și capacitatea de care poate da dovadă clasa muncitoare, atunci când acționează unită pe scară națională și internațională” (p. 281).

Lucrarea elaborată de A. Deac și Gh. Matei reprezintă pentru istoriografia noastră o realizare valoroasă prin voluminoasa sa informație, prin bogatul material documentar, prin interpretarea riguroasă științifică a acestuia, ca și prin patriotismul și partinitatea pe care le insuflă cititorului.

Fără îndoială, cum înșiși autorii o afirmă în cuvîntul introductiv al lucrării, este de presupus că cercetările ulterioare vor reuși să depisteze noi și noi materiale

care vor îmbogăți sfera cunoașterii problemei studiate.

Dincolo de observațiile critice care se pot face pe marginea acestui volum, se impune constatarea îmbucurătoare potrivit căreia munca depusă de cei doi autori, care au abordat un subiect deosebit de important, a dus la elaborarea unei lucrări de proporții, a cărei apariție oferă

specialiștilor și publicului larg de cititori posibilitatea cunoașterii acțiunilor internaționale de solidaritate cu lupta clasei muncitoare din România, care în ianuarie-februarie 1933 a înscris una dintre paginile cele mai luminoase ale istoriei noastre naționale.

GH. GRIVIȚEANU

N. Copoiu: „Refacerea Partidului social-democrat din România (1900-1910)“

Editura științifică, 1966, 300 p.

Lucrarea lui N. Copoiu, apărută sub egida Editurii științifice, își propune, după cum menționează chiar autorul, „să înfățișeze, sub aspectele ei principale, mișcarea muncitorească din România cuprinsă între anii 1900—1910“¹. Istoriografia ace-

stei perioade a mișcării muncitorești este destul de săracă dacă facem abstracție de unele studii de mai mică întindere scrise atât înainte cât și după 23 August 1944. Ca atare, necesitatea unei lucrări de sinteză la un nivel calitativ superior, pe linia valorificării tradițiilor de luptă ale mișcării muncitorești și socialiste era serios resimțită.

Monografia este menită să umple acest gol, oferind cititorului posibilitatea de a cunoaște datele principale ale istoriei proletariatului din România în perioada luptei pentru reconstituirea partidului său de clasă, desfășurată în anii primului deceniu al secolului al XX-lea.

În partea introductivă, autorul prezintă istoriografia problemei, relevând atât

aspectele pozitive, cât și minusurile lucrărilor apărute până în prezent. Totodată, sînt înfățișate trăsăturile principale care definesc procesul legic de dezvoltare a mișcării muncitorești din țara noastră în această perioadă.

Primul capitol al lucrării este intitulat : *Situația economică, socială și politică a României la începutul secolului al XX-lea*. Autorul analizează, mai întâi, stadiul dezvoltării economice a societății românești — a cărei caracteristică esențială era menținerea, alături de noile relații capitaliste, a unor rămășițe feudale destul de puternice în agricultură —, proporția dezvoltării diferitelor ramuri, ritmul acesteia. Pe bază de date statistice se arată că în ceea ce privește dezvoltarea industriei, aceasta nu s-a produs uniform în toate ramurile de producție, în principal datorită faptului că majoritatea capitalurilor investite, fiind de proveniență străină, se orientau cu precădere spre industria ușoară și extractivă, unde profiturile se obțineau mai repede și erau mai mari. „Afară de aceasta — menționează N. Copoiu —, capitaliștii străini nici nu aveau interes să dezvolte industria grea în România, țară sortită de ei să rămână un izvor de materii prime și o piață de desfacere pentru mărfurile lor“ (p. 20).

Autorul argumentează, cu date elocvente, ideea că România se afla încă în prima fază a dezvoltării capitalismului. Este adevărat că societatea românească a cunoscut în acei ani un proces de concentrare a producției, mai ales în ra-

¹ N. Copoiu, *Refacerea Partidului social-democrat din România (1900—1910)*, Editura științifică, 1966, p. 7. În continuare, trimerile la această lucrare vor fi date în text.

murile dominate de capitalul străin, fără însă ca aceasta să aibă vreun rol dominant în viața economică și politică a țării, fiind mai mult o expresie a protecționismului vamal. În mod just lucrarea menționează: „Sfera de activitate a cartelurilor din România era exclusiv internă, prin urmare ele nu pot fi asimilate cu marile monopoli care au caracterizat începuturile stadiului imperialist.

Obiectivul principal al tuturor cartelurilor nu consta în reglementarea producției, ci în desfacerea acesteia, în stabilirea prețurilor...” (p. 22—23).

În continuare se analizează problema agrară în toată complexitatea ei, scoțându-se în relief esența de clasă și falimentul legislației agrare adoptate de guvernul liberal după războaiele țărănești din 1907.

Un paragraf reușit, în care autorul s-a străduit să încadreze și mișcarea muncitorească, este cel consacrat vieții politice a României. Sînt demne de remarcat nuanțele în definirea Partidului conservator și a celui liberal, în analiza obiectivă a profilului și orientării politice a Partidului conservator-democrat (Take Ionescu) și a grupării „naționalist-democrate” (N. Iorga), precum și relevarea atitudinii mișcării socialiste față de curentele democratice din opinia publică, sînt evidențiate particularitățile sistemului politic din România, rolul regelui Carol I în cadrul acestui sistem etc.

Acest prim capitol se încheie cu prezentarea analitică a situației clasei muncitoare, care, la începutul secolului nostru, reflecta trăsăturile „clasice” ale dezvoltării capitalismului în prima sa fază, agravată de condițiile specifice ale unui regim burghezo-moșieresc și de prezența capitalului străin în țară. Folosind calcule recente, N. Copoiu înfățișează existența și dezvoltarea numerică a proletariatului industrial. În anii 1913—1914, numărul total al muncitorilor din industriile extractivă și prelucrătoare, din transporturi și alte categorii a ajuns la aproximativ 263 629 (p. 47). Autorul examinează critic legislația muncii adoptată de guvernanți, sub presiunea luptei maselor muncitoare, dezvoltarea condițiilor de viață extreme de grele, salariile mici, mizeria și bolile care erau suportate de lucrători și de meseriași.

Această stare de lucruri a determinat muncitorimea din România să se manifeste, la începutul secolului nostru, ca o forță socială capabilă să ducă lupta pentru eliberarea sa.

Al doilea capitol: *Mișcarea muncitorească în anii 1899—1900. Dezorganizarea vremelnică a Partidului social-democrat al muncitorilor din România* depășește întrucîtva cronologia enunțată în titlul lucrării, pentru a elucida, e drept, în mod firesc și necesar, împrejurările în care a fost dezorganizat P.S.D.M.R. Pe baza unei bogate documentări, se arată în ce a constat fenomenul părăsirii partidului de clasă al proletariatului de către „pătura cultă”, așa-numita „tinerime generoasă”, cauzele profunde și imediate, semnificația lui de clasă și politică.

Argumentat și convingător sînt prezentate eforturile depuse de elementele muncitorești înaintate pentru menținerea partidului în anii 1899—1900. Autorul rămîne însă, totuși, dator cu o explicație: de ce eforturile muncitorilor și intelectualiilor socialiști înaintați pentru menținerea organizațiilor de partid au rămas infructuoase? Explicațiile date în legătură cu rolul negativ al vederilor lui C. Dobrogeanu-Gherea asupra menirii socialismului în România și cu privire la faptul că „concedierile și lipsa de lucru au slăbit forța de acțiune a clasei muncitoare, ceea ce s-a repercutat și asupra luptei pentru menținerea partidului” (p. 87) nu sînt concludente și edificatoare. Rămîne ca o sarcină a viitorului clarificarea acestor cauze, mai ales că — după cum arată însuși autorul — „lovitura pe care a primit-o mișcarea muncitorească din România în urma evenimentelor din anii 1899—1900 a fost deosebit de puternică” (p. 88); analiza mai complexă a fenomenului se impune, deci, cu necesitate.

Mișcarea muncitorească și socialistă din România în perioada 1900—1907. Avîntul revoluționar din anii 1905—1907, etapă importantă în procesul de reorganizare a partidului clasei muncitoare, fac obiectul celui de-al treilea capitol al lucrării. Demnă de remarcat și aici este strădania autorului de a da un tablou cît mai complet al evoluției mișcării muncitorești. Ne referim îndeosebi la felul cum N. Copoiu prezintă lupta muncitorimii împotriva corporațiilor, pentru organiza-

rea în sindicate, apariția seriei a II-a a gazetei „România muncitoare”, înființarea sindicatelor muncitorești în anii 1905—1906, solidaritatea clasei muncitoare din România cu revoluția rusă din anii 1905—1907, poziția mișcării muncitorești față de jubileul regal din 1906, Conferința sindicatelor și a cercurilor socialiste din august 1906 ș.a.

Sîntem de părere că unele aspecte, cum ar fi condițiile care au favorizat avîntul mișcării muncitorești în anii 1905—1907, sînt insuficient tratate. În acest sens, considerăm că autorul ar fi putut să lărgască spațiul acordat mișcării muncitorești în anii 1900—1904, tocmai ca avîntul din anii următori să fie fundamentat solid.

Ultimele trei capitole ale lucrării : *Mișcarea muncitorească din România și răscoala țăranilor din 1907* * ; *Mișcarea muncitorească după răscoala țăranilor. Crearea Uniunii socialiste din România (1907—1908)* ; *Maturizarea ideologică și organizatorică a mișcării muncitorești. Congresul de reconstituire a Partidului social-democrat din România (1910)*, ni se par a fi cele mai reușite din lucrare, pe de o parte atît din punctul de vedere al informației istorice, al lărgirii zonei de investigații, pe de altă parte prin analiza mai profundă a fenomenelor. Desprindem judicioasă prezentare a poziției mișcării muncitorești și socialiste adoptate față de marile ridicări la luptă ale țăranimii din anul 1907. Cu mult temei conchide autorul că „participarea unor grupuri de muncitori la răscoala țăranilor, manifestațiile de solidaritate și sprijin, ca și luptele duse de proletariat, paralel cu acțiunile țăranilor răsculați, au făcut să se contureze perspectiva alianței dintre clasa muncitoare și țăranime, alianță făurită sub conducerea Partidului Comunist Român în focul luptelor revoluționare de mai tîrziu” (p. 172). Aceste acțiuni demonstrează în mod evident creșterea conștiinței de clasă a proletariatului român.

Conferința socialistă din vara anului 1907 de la Galați — moment important în lupta pentru refacerea partidului politic al proletariatului — este obiectul unei atenții deosebite din partea autorului. Considerăm ca prea absolută carac-

terizarea acesteia drept „primul pas pe drumul refacerii partidului clasei muncitoare” (p. 174), căci, în mod firesc, se poate pune întrebarea : ce rol a avut atunci Conferința sindicatelor și a cercurilor socialiste din vara anului 1906 ? Cu atît mai mult cu cît însuși autorul afirmă în capitolul de încheiere că sindicatele „au reprezentat totodată baza de masă a mișcării politice proletare” (p. 276).

Întărirea legăturilor internaționale ale muncitorimii române, rolul revistei „Viitorul social” — publicația care a exprimat cel mai complet problemele teoretice ale mișcării socialiste din România acelor vremuri —, polemica dintre socialiști și poporaniști în problema dezvoltării industriale a României, lucrările Conferinței Uniunii socialiste din ianuarie 1908 sînt descrise pe larg, cu concluzii întemeiate pe o interpretare riguros științifică a faptelor.

În continuare, N. Copoiu analizează aspectele și evenimentele noi, intervenite în mișcarea muncitorească în ajunul refacerii partidului său de clasă, trecînd apoi la descrierea detaliată a lucrărilor congresului care a dus, în anul 1910, la reconstituirea Partidului social-democrat.

În încheierea lucrării, autorul prezintă concluzii asupra perioadei luate în discuție, în general judicios fundamentate.

Este meritorie strădania autorului de a trata nuanțat poziția claselor societății românești (avem aici în vedere clasele dominante), de a prezenta cît mai exact atitudinea principalelor partide politice ale burgheziei și moșierimii și liderilor acestora în diferite probleme și momente istorice concrete. Autorul evidențiază tradițiile progresiste ale mișcării muncitorești și socialiste din România, leagă în mod organic dezvoltarea luptei clasei muncitoare de contextul general al istoriei economice, sociale și politice a statului român, subliniază atitudinea înaintată a socialiștilor români în problemele majore ale dezvoltării țării, relevă atitudinea și activitatea desfășurată de militanții revoluționari ai epocii : C. Dobrogeanu-Gherea, dr. C. Racovski, dr. Ec. Arbore, Al. Con-

* Acest capitol a fost întocmit de Damian Hurezeanu.

stantinescu, I. C. Frimu, Șt. Gheorghiu și alții.

N. Copoiu reușește să prezinte procesul complex, de maturizare crescândă a mișcării muncitorești în primul deceniu al veacului al XX-lea, la nivelul exigențelor actuale mereu sporite care se pun în fața istoricilor.

Una dintre problemele ridicate în lucrare, pasibilă de a suscita discuții, se referă la aprecierea rolului parlamentului în România burghezo-moșierească și, legat de aceasta, la lozincă votului universal. La finele secolului al XIX-lea — afirmă autorul la începutul lucrării — „exagerarea importanței unor lozinci burghezo-democratice, ca votul universal, a produs confuzii în rândurile partidului“ (p. 59) (e vorba de P.S.D.M.R.-*n.n.*). Referindu-se la aceeași revendicare, dezbătută în cadrul congresului din 1910, în lucrare se scrie : „Unii istorici au văzut în insistența afirmării lozincii votului universal indiciul moderației și al oportunismului mișcării socialiste din epoca respectivă“ (p. 265), fără a indica însă nici un exemplu concret în această privință. Expunându-și punctul de vedere propriu asupra acestei chestiuni, autorul afirmă, în continuare, că „au existat o serie de împrejurări istorice care au magnetizat atenția și, pînă la un anumit punct, chiar aspirațiile clasei muncitoare... în jurul luptei pentru dobîndirea dreptului la vot universal“ (p. 265). Tot în același context, se arată că „votul universal era o revendicare importantă în condițiile societății burghezo-moșierești“ și că, fără exagerare, „lupta concretă a clasei muncitoare în întreaga perioadă dinaintea primului război mondial a fost dominată de revendicarea votului universal“ (p. 265).

Lăsînd la o parte argumentația autorului, discutabilă în unele privințe, se poate pune întrebarea : cine și cînd a avut dreptate în această problemă : „generoșii“ în anii 1898—1899, unii istorici care au văzut în votul universal un indiciu al „moderației“ și „oportunismului“ sau, mai clar spus, care este părerea definitivă a autorului în această problemă ?

Fără a nega sau a subestima importanța cuceririi dreptului de vot universal și lupta dusă de mișcarea muncitorească pentru cîștigarea lui, nu putem fi de acord cu autorul care afirmă : „Cheia de a pătrunde în inima politică a țării părea să fie urna electorală“ și că „obiectivul major al luptei celor conștienți de forța și menirea lor politică a devenit cucerirea sufragiului universal, în speranța că, oricît de viciate ar fi fost rezultatele electorale într-un regim burghezo-moșieresc, tot ar fi devenit posibilă trimiterea cîtorva deputați socialiști în parlament“ (p. 265—266).

În primul rînd, trebuie remarcat că mișcarea muncitorească a luptat, în această perioadă, nu numai pentru votul universal, ci și pentru alte revendicări și că documentele ei programatice prevăd și obiective mai îndrăznețe : socializarea mijloacelor de producție, cucerirea puterii politice etc. Chiar dacă lucrurile s-au prezentat în realitate după cum susține autorul, o înfățișare obiectivă a faptelor îl obligă pe istoric să consemneze și ce a fost bun și ce a fost rău în epoca respectivă. Dacă această îngustare a sferei de acțiune a mișcării muncitorești nu a fost „oportunism“ sau „moderațiune“, în orice caz absolutizarea unei forme sau a unui procedeu de luptă (în cazul nostru lupta pentru votul universal) nu a fost de natură să favorizeze dezvoltarea luptei clasei muncitoare.

Luînd în dezbatere problematica unei perioade importante din istoria mișcării noastre muncitorești, lucrarea lui N. Copoiu se înscrie pe făgașul abordării competente a direcțiilor majore care au jalonat acțiunea de refacere a Partidului social-democrat din România.

În genere, eforturile autorului s-au concretizat într-o lucrare utilă atît pentru cei care studiază aceste probleme într-un sens mai strict, de specialitate, cît și pentru publicul larg de cititori.

N. HUSCARIU

„Curente și orientări în istoria filozofiei românești“

Editura Academiei Republicii Socialiste România,

1967, 288 p.

„Curente și orientări în istoria filozofiei românești“ se intitulează culegerea de studii publicată sub îngrijirea unui colectiv de cercetători ai istoriei filozofiei naționale de la Institutul de filozofie al Academiei. Prin temele tratate și prin efortul de a lărgi perspectiva de studiere a problemelor, autorii volumului își propun să întregescă întrucâtva imaginea pe care o oferă asupra cugetării românești lucrările publicate în ultima vreme. Merită să fie semnalată, în această direcție, încercarea de a lua în dezbatere aspecte prea puțin studiate pînă acum, precum și atenția mai mare pe care o acordă culegerea, pe drept cuvînt, perioadei dintre cele două războaie mondiale, în care gîndirea românească, caracterizată prin strădania de a-și afirma prezența în cadrul curentelor de idei din cultura europeană a vremii, reușește să se afirme chiar cu inițiative proprii, prin lucrări cu răsunet și cu circulație care depășesc granițele țării.

Culegerea cuprinde opt studii consacrate unor momente din istoria ideologiei și filozofiei din țara noastră.

Radu Pantazi examinează critic *Ideologia revoluției de la 1848 în Țările Române. Precizări cu privire la pozițiile și curentele ideologice și la raportul ideologie-cultură*. El prezintă un punct de vedere personal, deosebit de cele susținute în lucrări publicate anterior, caracterizînd poziția democraților revoluționari prin : 1) apărarea intereselor țărănimii, lupta pentru desființarea iobăgiei, pentru împrăștierea țăranilor ; 2) lupta pentru eliberarea națională în vederea creării unui stat național-popular ; 3) ideea necesității revoluției înfăptuite de popor pentru cucerirea libertății sociale și naționale ; 4) preconizarea unei orînduiri „populare“

cu forma de stat republicană, deși, în esență, burgheză¹.

Este, de asemenea, demnă de reținut, pe linia unei tratări nuanțate, distincția pe care o face R. Pantazi între *concepție* democrat-revoluționară, amplu și teoretic argumentată, cum este aceea a lui Nicolae Bălcescu, și *poziții* democrat-revoluționare, manifestate în acțiunea politică de diferiți fruntași ai revoluției *. Aspectul semnalat se referă la *nivelul elaborării teoretice* a unei poziții social-politice și interesează în cel mai înalt grad o istorie a ideologiei, și mai ales a filozofiei. În cadrul democratismului burghez, R. Pantazi distinge, pe urmă, o aripă radicală (reprezentanți tipici : M. Kogălniceanu și G. Barițiu **) și una moderată (de tipul lui I. Heliade-Rădulescu). În schimb, discuția în jurul conceptelor de „democrație“ și „liberalism“ tratată, mai ales, sub raportul definirii acestor categorii ale politicii ar fi cîștigat și mai mult dacă se axa pe teren istoric. Se știe că mișcarea liberală și ideologia ei reprezintă un fenomen general european și a parcurs un proces de degradare de la democratismul iacobin la liberalismul și neoliberalismul cu funcții conservatoare, cum a

¹ *Curente și orientări în istoria filozofiei românești*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1967, p. 16. În continuare, trimitere la această lucrare vor fi date în text.

* Argumentele invocate de R. Pantazi pentru a contesta caracterizarea lui S. Bănuțiu ca democrat-revoluționar nu le găsesc însă convingătoare. În condițiile specifice ale Transilvaniei de atunci, acceptarea colaborării cu împăratul nu poate fi interpretată ca o concesie care ar echivala cu abandonarea poziției democrației revoluționare. În această problemă, cercetătorii noștri au adus argumente demne de a fi reținute. Orientarea capilor revoluționarilor români fusese impusă de situația creată de gravele greșeli ale guvernului revoluționar din Ungaria, în politica față de naționalități. Rechemînd în minte textul discursului de la Blaj — acest avîntat manifest revoluționar —, precum și argumentarea lui Bănuțiu din cursul său de drept în favoarea împrăștiării și împotriva domnitorului străin, socotesc că prin concepția sa teoretică el poate sta alături de N. Bălcescu, chiar dacă în activitatea politică a recurs la concesii tactice care nu pot umbră însă înălțimea viziunii sale strategice de ansamblu.

** Și aici o rezervă în privința lui Alecu Russo, la care se cuvine să relevăm poziții democrat-revoluționare ; ideea poporului înarmat care-și face singur dreptate, *«Cîntarea României»*.

fost obligat să constate chiar un adept atât de pasionat al ideilor liberale ca Benedetto Croce². De aceea, considerăm mai judicios punctul de vedere care-și propune să analizeze în mod concret raportul variabil dintre liberalism și democratism decât acela care limitează problemele la chestiuni de clasificare și de terminologie. În sfârșit, după o succintă caracterizare a celui de-al treilea curent ideologic din vremea revoluției, conservatorismul, R. Pantazi se ocupă de raportul „ideologie — cultură” în perioada cercetată. Problema prezintă un deosebit interes metodologic. Deși autorul studiului are în vedere mai ales părerile reprezentanților epocii despre raportul dintre aceste două aspecte distincte — dar evident nu independente — ale vieții spirituale a societății și nu analizează pe larg dinamica ei efectivă, el are dreptate când se ridică împotriva „transpunerii” directe a criteriilor și criteriilor de evaluare de ordin social-politic „în domeniul culturii” (p. 40, 42—43). Aceste utile disocieri meritau o dezvoltare deosebită nu numai în acest studiu, ci și în ansamblul volumului, căci lipsa unei delimitări precise între istoria ideologiei și istoria filozofiei îngreunează în mare măsură scoaterea la lumină a dezvoltării cugetării filozofice, progresul ei, precum și originalitatea gânditorilor noștri. Istoria ideologiei e relativ indiferentă față de forma teoretică a concepțiilor sociale, concentrându-și interesul îndeosebi asupra conținutului și funcției sociale, de clasă a produselor ideologice; istoria filozofiei — întrucât e și istoria cunoașterii filozofice, a progresului acesteia și a perfecționării metodologiei sale — are în vedere și nivelul teoretic al concepțiilor, care au ca obiect legitățile structurii și dinamicii existenței omului, văzută în raport cu lumea sa, explorată prin practica socială. Istoria ideologiei, a ideilor sociale reprezintă cadrul de referință imediat al istoriei filozofiei, dar este precis delimitată față de aceasta. Ideologia, conceptul de ideologie au o sferă evident mai largă. Nu e cazul să insistăm asupra faptului că argumentele *pragmatice* aduse împotriva delimitării istoriei ideologiei față de istoria filozofiei nu rezistă

criticii. Aceste categorii și raportul lor au un caracter istoric; dacă la începutul activității filozofice aceasta nu se detașează cu totul prin forma sa teoretică de ansamblul activității ideologice (la cronicari, de pildă, filozofia istoriei se conturează în cadrul expunerii istoriografice propriuzise), mai târziu, odată cu specializarea ce are loc, trebuie pusă în lumină modalitatea proprie a teoretizării filozofice.

Concepțiile conservatoare legitimize de la 1848 în Țara Românească, de Radu Tomoioagă, abordează același moment crucial din istoria poporului român și a ideologiei. Autorul reușește să jaloneze procesul de conturare a ideologiei reacțiunii feudale în focul revoluției, întregind astfel imaginea luptei de idei din acea vreme cu date și elemente prea puțin luate în considerare în istoriografia mai nouă consacrată evoluției ideologiei în România. Astfel, R. Tomoioagă aduce o contribuție meritorie la caracterizarea particularităților legitimismului din Țările Române. Pe lângă trăsăturile generale ale acestei concepții și poziții (dogma ordinii cu „orice preț”, a „sfînteniei” privilegiilor ereditare ale aristocrației și a „tradiționalismului” retrograd), autorul studiului relevă specificul legitimismului românesc de la 1848: canonizarea privilegiilor politice ale marii boierimi și apărarea înversunată a raporturilor agrare feudale (claca, dijma etc.). Precizarea celor două „nivele” de manifestare a legitimismului — unul mai reacționar, dar și obtuz, rigid, sclerosat, celălalt mai amplu, mai modern în tactică, dar tot atât de perfid, făcînd concesii burgheziei, în scopul de a o subordona intereselor marii boierimi (reprezentantul tipic D. D. Ghica) — și urmărirea evoluției acestora îi permit lui R. Tomoioagă să schițeze un tablou viu al acestui curent.

Ovidiu Bădina scrie despre *Ideologia mișcării socialiste premarxiste* (1875—1884). Sub aspect ideologic, socialismul premarxist de la noi este lipsit de omogenitate, în cadrul lui manifestîndu-se tendințe felurite. Reprezentanții săi au vehiculat însă informații cu privire la concepția marxistă, chiar înainte de însușirea sa. Sub presiunea apropierei treptate a mișcării socialiste de mișcarea muncitorească se produce, în anii 1883—1884, trecerea pe poziții marxiste. Expunerea

² B. Croce *Histoire de l'Europe au dix-neuvième siècle* (1931), Paris, 1959, p. 53 și urm.

amănunțit documentată nu oferă însă cititorului îndestulătoare indicații cu privire la faptul, remarcabil pentru acel moment, și anume că primii adepți ai marxismului, iar printre aceștia, înainte de oricine, Constantin Dobrogeanu-Gherea, au reușit să asimileze ideile marxiste în cadrul unui efort susținut și simultan de *analiză științifică de sine stătătoare a realităților românești*. Pentru caracterizarea ideologiei epocii este desigur semnificativă înregistrarea momentelor în care se pun în circulație unele teze marxiste, aspect urmărit cu migală de O. Bădina. Pentru istoria ideologiei este, în același timp, de mare interes semnalarea primelor strădanii de a *gîndi marxist problemele fundamentale ale existenței poporului român și ale viitorului său*, tendință prezentă în germene și în etapa cercetată în studiul amintit, dar care se va manifesta mai pregnant în anii următori. Poate nu este prea hazardată ipoteza că unul dintre factorii subiectivi care explică priza relativ slabă a oportunistului și reformismului în ideologia mișcării socialiste de la noi și situarea mai târziu a P.S.D. din România „în rîndul partidelor și grupărilor de stînga din Internaționala a II-a”³ se află tocmai în tradiția acelei gîndiri de sine stătătoare a realităților românești, care începe să se manifeste în prima parte a deceniului al nouălea al secolului trecut.

Problema materiei în concepția naturaliştilor români de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, de Simion Ghiță, face parte dintr-o lucrare mai amplă: *Știință și materialism în gîndirea filozofică și științifică românească în perioada 1890—1920*. Autorul examinează concepția unor naturaliști ai epocii privitoare la materie, structura ei, mișcare, spațiu și timp, relevînd lupta dusă consecvent împotriva interpretărilor spiritualiste-religioase, precum și argumentele aduse în sprijinul unității materiale a lumii. Și în acest studiu, ca și în cele pe care le-a publicat mai înainte, S. Ghiță aduce o contribuție la cunoașterea mișcării de idei din știință, respectiv cultura epocii. Opiniile naturaliștilor cercetați (mai

ales, în privința structurii materiei: C. I. Istrati, Dragomir Hurmuzescu, P. Bogdan, Șt. Procopiu) sînt semnificative pentru caracterizarea unui aspect al *climatului ideologic* general în care are loc activitatea filozofică, anume pentru caracterizarea curenților de idei din știința epocii. Sub acest raport, merită să fie remarcate — așa cum se face în studiul amintit — eforturile gîndirii științifice de la noi de a încerca depășirea limitelor unei viziuni mecaniciste, introducînd în considerații de fizică teoretică o perspectivă evoluționistă, istoristă asupra materiei. Derivarea elementelor dintr-o originară „materie cosmică” (Istrati), „materie comună” (Hurmuzescu, Bogdan) reprezintă, după S. Ghiță, o anticipare a ipotezei despre „protomaterie”, cu care operează unii fizicieni și filozofi ai științei din vremea noastră.

Ultimele patru studii din culegerea pe care o prezentăm se ocupă cu perioada dintre cele două războaie, foarte importantă în istoria filozofiei noastre, sub raportul creației, originalității și al ecoului său internațional.

Nicolae Gogoneață scrie despre *Orientarea materialistă în filozofie în perioada dintre cele două războaie mondiale*, mai exact, cum se precizează și într-o notă, despre „orientarea materialistă în filozofia nemarxistă” (p. 167). Cu intenția de a trata mai comprehensiv această perioadă, autorul îl înfățișează pe P. P. Negulescu ca „filozof materialist” în concepția sa asupra naturii, în susținerea unității materiale a lumii, în rezolvarea „problemei fundamentale a filozofiei”, dar „care rămîne, în genere, pe o poziție idealistă cînd e vorba de a explica societatea, apelînd însă și în explicarea vieții sociale la unele elemente materialiste și manifestînd importante atitudini progresiste prin critica fascismului și afirmarea încrederii în progresul omenirii” (p. 149). Al. Posescu, discipol al lui P. P. Negulescu, este arătat și el ca un cercetător care a militat „...pentru o filozofie orientată în spirit materialist, relevînd în lucrările sale mai cu seamă necesitatea utilizării datelor științei moderne în constituirea filozofiei” (p. 149). N. Gogoneață consideră că „realismul ontologic” al lui Mircea Florian „se dovedește a nu fi decît un materialism nedeclarat, o filozofie care se defi-

³ Nicolae Ceaușescu, *Partidul Comunist Român — continuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român, al tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste din România*, Editura politică, București, 1966, p. 20.

nește, în ultimă instanță, prin conținutul său drept materialistă" (p. 151) și, de aceea, „trebuie să fie inclus în orientarea materialistă a filozofiei românești din epoca interbelică" (p. 165). Nu discutăm aici legitimitatea argumentării lui N. Gogoneață — anume dacă anumite concepții cu accentuate trăsături pozitiviste, ca aceea a lui P. P. Negulescu sau altele evident înrudite cu filozofia imanenței și cu ontologismul lui N. Hartmann, ca aceea a lui M. Florian, trebuie să fie sau pot fi caracterizate ca „materialiste", ci relevăm efortul de reinterpretare și revalorificare a acestor gânditori. În orice caz, perspectiva din care, după părerea noastră, autorul studiului își propune să înfățișeze gânditorii cercetați în cadrul unei viziuni metodologice pentru care ceea ce e pozitiv în istoria filozofiei pare să însemne materialism, iar ceea ce e negativ — limitare idealistă — poate suscita discuții.

În studiul *Tendințe și poziții ateiste și materialiste în filozofie în perioada interbelică*, Alexandru Posescu își propune să scoată „la lumină aspecte încă nestudiate mai amănunțit", și anume: „... să degajeze elementele de gândire materialistă și ateistă din scrieri filozofice mai puțin cunoscute din această perioadă ale lui P.P. Negulescu, Mircea Florian și D.D. Roșca" (p. 172—173). El cercetează atent modul specific în care D. D. Roșca a reușit acum treizeci de ani să dezvăluie — în perspectiva unui raționalism militant de inspirație hegeliană, dar de factură personală — viciile neotomismului: reîntoarcerea la Toma de Aquino echivalează cu abandonarea filozofiei și acceptarea unui punct de vedere teologic; „sinteza" tomistă denaturează filozofia lui Aristotel, care se întemeia pe rațiune; „ordinea" pe care o promovează neotomismul nu poate fi dovedită superioră „dezordinii" spirituale, pe care pretinde s-o depășească (p. 177). Al. Posescu subliniază pertinent că obiecțiile lui D.D. Roșca împotriva neotomismului francez, formulate chiar în momentul în care apăruse celebra carte-manifest a lui J. Maritain, *Antimoderne* (1922), vizează „fundamentele teoretice ale neotomismului în general" (p. 178). Binevenită e și scurta mențiune — mult prea scurtă — despre *Existența tragică* a lui D.D. Roșca, care „nu numai că nu-și însușește nici una din tezele idealist-subiective și

mistic-iraționaliste, specifice existențialismului, ci, menținându-se pe poziții raționaliste, combate tezele existențialiste menționate" (p. 179—180). Se analizează apoi poziția lui Mircea Florian, care susținea că filozofia și religia reprezintă două forme ireductibile ale conștiinței umane, între care conflictul e inevitabil și va duce, în perspectivă, la dispariția religiei (p. 189—190). Mai pe larg se ocupă Al. Posescu de concepția lui P.P. Negulescu, caracterizată prin următoarele teze: rezultatele științelor naturii impun o explicare materialistă a universului prin cauze intrinsece; analogiile dintre materia vie și cea neanimată arată că în univers nu există decât materie; religia a constituit o frână în dezvoltarea omenirii, reprezentând, totdeauna, un instrument al asupririi (p. 218).

Gheorghe Vlăduțescu prezintă polemic *Trăirismul*, reliefând funcția reacționară a concepției promovate de Nae Ionescu și discipolii săi. El consideră că, în pofida puternicei influențe a filozofiei subiectiviste a vieții asupra lui, trăirismul — mai ales în forma pe care o îmbracă la Nae Ionescu — „se dovedește a fi în realitate o variantă spiritualistă, strâns legată de teologie, a idealismului obiectiv" (p. 230), însemnând, prin promovarea politicii fasciste, „una din pozițiile cu cea mai nefastă finalitate atât pe plan cultural cât și politic" (p. 248) în gândirea filozofică și în viața ideologică a României interbelice.

În sfârșit, ultimul studiu, semnat de Z. Ornea, are o tematică mai restrânsă privind conceptele de „Tradiționalism" și „evoluție" în sociologia burgheză românească din deceniul al 3-lea, consemnând minuțios și sensibil la nuanțe pozițiile exprimate în problema orientării generale a evoluției societății românești în acel moment istoric.

Autorii studiilor din culegerea recenzată au adus o contribuție la lărgirea orizontului în care se tratează problematica istoriei filozofiei românești. Acest efort s-a manifestat atât prin examinarea unor teme insuficient tratate în publicațiile de specialitate (de pildă, ideologia legitimistă), cât și prin nuanțarea înțelegerii unor curente ideologice importante, cum sînt cele din timpul revoluției de la 1848 sau din știință. Pentru o mai comprehensivă abordare a mișcării filozofice dintre

cele două războaie mondiale e binevenită inițiativa studierii sub fațete diferite a operei remarcabile a unor gânditori ca M. Florian, D.D. Roșca, P.P. Negulescu, la fel ca și cercetarea semnificațiilor pe care le-au dobândit unele categorii centrale ale cugetării filozofice și sociologice în concepția unor personalități de prestigiu din cultura epocii. Din aceste puncte de vedere studiile cuprinse în volumul *Curenți și orientări în istoria filozofiei românești* se înscriu în efortul general de a realiza progrese în adâncirea procesului de valorificare a trecutului filozofiei românești, ținând seama de ceea ce el poate oferi ca punct de plecare și de sprijin pentru gândirea filozofică actuală.

Acest pas înainte se cere fără îndoială continuat mai departe în direcția *conturării mai îndrăznețe a valorilor autentice și specifice* ale trecutului filozofiei noastre. Indicația fundamentală că „valoarea unei istorii cu adevărat științifice constă în aceea că ea constituie și o oglindă a conștiinței de sine a poporului, a clasei”⁴ (subl. ns.), nu se referă numai la istoria social-politică a patriei și a mișcării muncitorești, ci formulează un principiu metodologic — după părerea noastră — la fel de valabil și pentru istoria filozofiei naționale, ca parte componentă a istoriei poporului român.

Din acest unghi de vedere, considerăm că culegerea privind *Curenți și orientări în istoria filozofiei românești*, ca un tot, nu a făcut îndeajuns — în legătură cu momentele pe care și le-a ales spre studiere — să redea pulsația vie a gândirii filozofice din trecut, în complexitatea și mai ales în originalitatea sa.

Remarcând rezultatele pozitive obținute de autorii studiilor respective și de colectivul de redacție al volumului în tratarea perioadei interbelice — deosebit de importantă în dezvoltarea filozofiei noastre —, trebuie să arătăm totuși că este necesară cutezanța de a înainta mai stăruitor pe calea tratării realiste, larg comprehensive. Analiza formei teoretice a concepțiilor filozofice — materialistă sau idealistă — constituie fără îndoială un element inalienabil al metodologiei în istoriografia marxistă a filozofiei. Totuși a ne limita la această caracterizare extrem de generală

a sistemelor filozofice discutate ne împiedică să punem în evidență acele aspecte ale istoriei filozofiei prin care ea se înscrie în evoluția spirituală ca un moment de autodefinire teoretică a omului concret, de luare de atitudine în problemele istorice. O perspectivă mai largă asupra istoriei filozofiei naționale ar putea să dezvăluie tensiunea și pasiunea admirabilă cu care gânditorii înaintemergători generațiilor de azi se aplecaseră asupra problemei omului concret — ins și comunitate, *hic et nunc* — în perspectiva devenirii românești întru umanitate, libertate și demnitate, sentimentul lor de răspundere și angajare totală în destinul poporului, rostind teoremele filozofice cu intenția de a descifra — în sensurile generale umane ale existenței, cunoașterii și acțiunii — semnele, tîlcul înființării națiunii în istorie și modalitatea încifrării (cum spune Eminescu) spiritualității sale în plasmui și valori culturale. De la acel episcop de Strigoni, primat și regent al Ungariei care și-a ales ca nume, purtat cu orgoliu, denumirea latinească a neamului său — Nicolae Olachus — sau de la Neagoe Basarab la scrierile de europeană prețuire ale lui Dimitrie Cantemir și apoi la filozofia Școlii Ardelene, pînă la primele construcții de sisteme — de la materialistul Vasile Conta și pînă aproape de zilele noastre — a existat și continuă să existe un neîntrerupt efort de afirmare a solidarității gândirii românești înaintate cu acțiunea de eliberare a poporului și de statornicire a locului său în universul fizic și spiritual al omenirii. Această tradiție vie constituie un „material ideologic preexistent” și pentru afirmarea capacității creatoare a gândirii marxiste românești a epocii socialismului. Gîndirea cutezătoare care înfrunta problemele epocii în *perspectiva destinului propriului popor* trebuie relevată în istoria filozofiei și transformată într-o forță spirituală pe care sîntem datori să o transmitem generațiilor chemate să proiecteze, să programeze mai departe și să transpună în realitate viitorul națiunii socialiste române.

Reconstrucția din temelii a condițiilor de existență ale poporului român — sau în termeni filozofici : a statutului său ontologic — poate fi proiectată, condusă și înfăptuită numai mobilizînd și resursele in-

⁴ Nicolae Ceaușescu, *Op. cit.*, p. 8

telectuale și umane, teaurizate și în cultura anterioară.

O asemenea valorificare nu se împacă însă cu schematizarea și simplificarea operei înaintașilor. Nici un filozof autentic nu credem să fi pornit în reflecțiile sale de la probleme abstracte cu caracter pur epistemologic fundamental. Mai ales Karl Marx nu a mers pe o asemenea cale livrescă, speculativă. Biografia spirituală și opera sa arată clar că Marx nu și-a dedus concepția filozofică din asemenea probleme abstracte sau din legile generale ale dialecticii, ci a pus *problema concretă a omului* — individ și națiune — din *epoca și din patria sa*, a analizat condițiile existenței sale, situația istorică, a căutat să-i determine structura și dinamica, a descoperit liniile mari ale dialecticii social-istorice, a precizat factorul ei determinant, iar pe această bază teoretică și metodologică a supus cercetării structura economică a sistemului capitalist, spre a putea indica metodele de acțiune eficiente în vederea îmbunătățirii radicale a soartei omului din lumea întreagă prin lupta purtătorului principal al progresului social pe care l-a descoperit în clasa muncitoare, organizată politic în partidul său de clasă. Această analiză concretă a situației și a căilor dezvoltării revoluționare a format, ulterior, baza generalizării legităților dialecticii sociale sub forma legilor (*în sens filozofic* = principiilor) fundamentale ale dezvoltării în natură, societate și cunoaștere. Această generalizare, realizată la nivelul științei de atunci, a fost confirmată, în esență, de evoluția societății și a științei.

Această problematică reală a existenței omului și a viitorului său constituie conținutul filozofiei autentice. În modul de abordare a problematicii umane — în termenii coordonatelor fundamentale ale existenței omului, în realitatea sa, în materialitatea comportamentelor sociale, în structuralitate și istoricitate dialectică — se exprimă „depășirea vechii filozofii...”, noul mod de a concepe însăși filozofia⁵ de către Karl Marx.

Semnalasem apoi la începutul recenziei distincția făcută, după părerea noastră cu deplin temei, de Radu Pantazi între

concepția ideologică și poziția ideologică, diferențiate în ceea ce privește *nivelul* elaborării teoretice. De asemenea, ni s-au părut utile disocierile făcute de autor între cultură și ideologie. Aceste criterii valorice, neapărat necesare pentru prezentarea obiectivă a moștenirii ideologice sau filozofice, precum și pentru relevarea originalității unora dintre reprezentanții ei, nu au fost luate în considerare în măsura cerută în celelalte studii ale volumului, nici în cadrul concepției redacționale de ansamblu a acestei culegeri.

În legătură cu studiul, de altfel meritoriu din punctul de vedere al istoriei științei și culturii noastre, scris de S. Ghiță, care aduce o contribuție nouă la caracterizarea *climatului ideologic și științific* în care s-a dezvoltat filozofia acelei epoci, se pune problema în ce măsură pot fi integrați printre curente și orientări în istoria filozofiei românești diferiți naturaliști care au susținut idei filozofice fie în articole de popularizare a științei, în conferințe, fie în prefețele unor tratate sau manuale. De obicei, în istorii ale filozofiei se tratează despre opera unor oameni de știință care au făcut descoperiri sau au elaborat teorii atât de fundamentale în domeniul lor, încât ele au constituit puncte de plecare și pentru *noi orientări în filozofie*. Reflecțiile unui om de știință (sau artist etc.) pot intra într-o istorie a *gândirii filozofice* numai în măsura în care se află cel puțin la nivelul teoretic mediu al filozofiei epocii respective și în măsura în care au generat, dacă nu chiar noi curente sau sisteme, măcar argumente efectiv preluate și folosite de acestea. Excepție pot forma desigur scrierile în care savantul respectiv a realizat construcții teoretice cu *caracter filozofic*, cum este cazul la A.D. Xenopol, N. Iorga, Em. Racoviță, V. Pârvan, Gh. Moisil ș.a.m.d. A căuta însă sensuri filozofice într-o afirmație ca, de pildă: „aceste corpuri radioactive sînt într-o continuă transformare” (D. Hurmuzescu, p. 109) sau „specialitățile sînt numai capitole ale științei, una și nedespărțită, după cum materia se va dovedi probabil că este una și singură cu diferite aspecte” (P. Poni, p. 122), înseamnă a diminua simțul critic. Nu cred să servim memoria și prestigiul incontestabil al unor savanți de talia lui P. Poni sau D. Hurmuzescu, prezentînd drept filozofie simple

⁵ A. Gramsci, *Il materialismo storico e la filosofia di B. Croce*, Torino, 1948, p. 157.

considerații marginale făcute de ei, considerații care nu depășesc, ca orizont teoretic, nivelul unor interpretări obișnuite în publicistica de răspîndire a științei. În perioada la care se referă studiul amintit și în care au fost scrise acele naive reflecții, citate ca semnificative, avem o literatură filozofică autentică: *Elemente de metafizică* a lui C. Rădulescu — Motru⁶, *Théorie de l'histoire* a lui A. D. Xenopol și *Mécanique sociale* a lui Spiru Haret (menționată și azi în marile tratate de sociologie și de istorie a sociologiei din lumea întreagă, începînd cu binecunoscuta *Contemporary Sociological Theories* — 1928 a lui P. Sorokin); e vremea în care D. Drăghicescu își înscrie numele în rîndul sociologilor și filozofilor sociali de circulație europeană; D. Gusti schițează sistemul său sociologic, iar gîndirea socialistă se poate mîndri cu lucrări de nivelului *Neoiobăgiei* lui C. D. Gherea. În acest cadru, firavele „teoretizări” ale unor naturaliști nu pot fi cuprinse în capitolul major numit filozofie. Firește, nu

am vrea să se înțeleagă de aici un apel la neglijarea prezenței acestor valoroși creatori în domeniul științei în galeria foarte bogată a vămilor de cultură progresiști și nici la umbrirea contribuției lor la formarea cadrului ideologic, științific în care se cuvine a fi cercetată istoria gîndirii filozofice.

În perspectiva recunoașterii caracterului central al problematicii umane pentru definirea obiectului filozofiei și a înțelgerii istoriei filozofiei noastre, ca moment al autocunoașterii și autodefinirii poporului român și a claselor componente ale societății, poate fi pusă în evidență mai aproape de adevăr imaginea trecutului filozofiei românești. Gîndirea filozofică este, prin definiție, o gîndire ofensivă, orientată prospectiv spre proiectarea și cucerirea viitorului. Acest spirit al prospecțiunii în viitorul națiunii socialiste române oferă și punctele de sprijin cele mai sigure pentru explorarea trecutului gîndirii noastre filozofice.

Prof. univ. dr. P. APOSTOL

Mario G. Losano: „Un revoluționar din România anului 1848: Nicolaie Bălcescu”

in „*Revista storica italiana*”, anul LXXVIII, fascicula a 3-a,
Napoli, septembrie 1966, p. 677-715.

Figura lui Nicolaie Bălcescu, impresionantă prin opera și activitatea sa, a fost prezentată în mai multe rînduri publicului occidental în cadrul unor lucrări de specialitate scrise de istorici români și străini.

Mario G. Losano, cunoscut prin studiile sale în legătură cu evenimentele care au frămîntat Europa la mijlocul veacului trecut, a căutat să prezinte, pe baza unui amplu material arhivistice și bibliografice, aspecte

esențiale din viața și activitatea marelui patriot, să releve importanța scrierilor sale pentru istoria României și a celei europene.

Investigațiile făcute în arhivele din România, Italia, Turcia au permis autorului să aducă în discuție documente puțin cunoscute (correspondența lui Kossuth, a lui Teleki ș.a.), care evidențiază importanța acțiunilor lui Bălcescu în apusul Europei, după înăbușirea revoluției în Țările Române. În cadrul materialelor consultate, istoricul italian a acordat un loc de frunte lucrărilor lui Karl Marx în care se fac aprecieri privind situația Principatelor în prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Articolul, format din 11 părți, urmărește cronologic cadrul în care s-a dezvoltat „spiritul anticonformist” al lui Nicolaie Bălcescu, acțiunile sale în vederea pregătirii revoluției (între acestea se re-

⁶ Printre foarte puținele lucrări citate de H. Bergson în celebra sa *Introduction à la métaphysique*, reproduș în *La Pensée et le Mouvant*, Paris, 1934, figura și un studiu de specialitate al lui C. Rădulescu-Motru.

marcă folosirea istoriei ca armă de luptă politică), rolul pe care N. Bălcescu l-a jucat în desfășurarea revoluției în Țara Românească și Transilvania, remarcându-se eforturile lui îndreptate spre realizarea unității tuturor revoluționarilor, indiferent de naționalitate. Ultima parte a articolului descrie cu emoție autentică sfârșitul tragic al lui Nicolaie Bălcescu, în țară străină, departe de patria sa dragă.

Propunându-și un atare subiect, autorul simte nevoia să facă largi incursiuni în istoria României celui de-al 5-lea deceniu al secolului al XIX-lea, căutând să lămurească o serie de probleme legate de furtunosul an 1848: condițiile diferite în care au evoluat Principatele în comparație cu apusul Europei, de unde caracterul și sarcinile specifice ale revoluției în Țările Române. „Revoluția — apreciază M. Losano — este total diferită de aceea a revoluțiilor contemporane din Europa occidentală. Această diferență se datorește în parte structurii statale a teritoriului român, care era pe atunci împărțit în trei state care se mișcau pe orbite de influențe variate, și în parte influenței exercitate de personalitatea căpeteniilor revoluționare”¹.

Autorul evidențiază că printre primele preocupări ale lui N. Bălcescu, atât teoretice cât și practice, crearea armatei naționale a jucat un rol de prim ordin. Privind dansurile rustice ale țăranilor și impresionat de prestanță și eleganță lor, Bălcescu avea să exclaimă: „Ce frumoasă armată va avea România când va veni într-adevăr momentul ei pe acest pământ”². În toate lucrările sale, cu caracter istoric sau politic, în întreaga sa activitate militanță, N. Bălcescu a acordat un rol esențial creării unei forțe militare naționale, ca instrument important în lupta pentru cucerirea independenței și a suveranității naționale. Primul său studiu istoric amplu, publicat în 1844, este intitulat: „Puterea armată și arta militară la români de la întemeierea Principatului Valahiei pînă acum”. „Opera — scrie M. Losano — are o dublă valoare: din

punct de vedere istoriografic va rămîne unică în genul său pentru multă vreme, deoarece autorul a utilizat un mare număr de izvoare inedite, care dau scrierii un caracter singular, și, pe de altă parte, dezvăluie în mod limpede anumite concepții tipice ale lui Bălcescu, cum era, de exemplu, funcțiunea armatei în rezolvarea problemei naționale” (p. 679).

Oprindu-se asupra concepției istorice a lui N. Bălcescu, autorul pune în lumină contribuția istoricului român pe acest tărîm în raport cu antemergătorii și chiar cu contemporanii săi. Concepția lui Bălcescu despre felul în care trebuie înțeleasă și scrisă istoria este în mod clar exprimată în prospectul revistei „Magazin istoric pentru Dacia”, unde, referindu-se la istoricii de pînă atunci, el arată că aceștia „nu ne-au dat decît biografia stăpînitorilor... iar partea cea mai interesantă a istoriei: instituțiile, industria, comerțul, cultura intelectuală și morală, obiceiurile și chipul de viață, s-au trecut sub tăcere”³. Bălcescu a crezut sincer că știința istoriei are misiunea de a folosi poporului și a căutat s-o orienteze în acest sens; în scrierile sale se evidențiază rolul maselor în făurirea momentului istoric respectiv. El a acordat, totodată, scrisului istoriei o funcție practică și politică bine precizată atunci cînd scria în „Istoria românilor supt Mihai vodă Viteazul”: „Moștenitori ai drepturilor pentru păstrarea cărora părinții noștri s-au luptat atîta în veacurile trecute, fie ca aducerea aminte a acelor timpuri eroice să deștepte în noi sentimentul dorinței ce avem d-a păstra și mări pentru viitorime această prețioasă moștenire”⁴. Ca un fir al Ariadnei, acest mod de gîndire bine încheiat a străbătut toate scrierile sale.

De o înaltă apreciere se bucură articolul: „Drepturile românilor către Înalta Poartă”, ca fiind, declară M. Losano, „scrierea în care se găsește în gradul cel mai mare elementele istorice și elementele politice pentru o argumentare unitară și omogenă... care dă naștere unei perioade adevărate și proprii a istoriei constituționale române” (p. 682). Publicînd și ana-

¹ Mario G. Losano, *Un revoluționar din România anului 1848: Nicolaie Bălcescu*, în: „Revista storică italiană”, anul LXXXVIII, fascicula a 3-a, Napoli, septembrie 1966, p. 678. În continuare, trimiterile la acest articol vor fi date în text.

² Ibidem, p. 676. Citat după G. Călinescu, *Istoria literaturii române*, București, 1941, p. 243.

³ N. Bălcescu, *Prospect la Magazin istoric pentru Dacia*, în *Opere*, vol. I, Editura Academiei R.P.R., 1953, p. 53.

⁴ N. Bălcescu, *Opere*, vol. II, Editura Academiei R.P.R., 1953, p. 25.

lizînd tratatele semnate de Mircea cel Bătrîn și Vlad Țepeș cu Poarta otomană, N. Bălcescu sublinia cu tărie caracterul lor, care consta în faptul că nici unul dintre aceste tratate nu poate să fie considerat ca un tratat de supunere, ci ca un „tratată de protecție, care nu atinge suveranitatea ei”⁵. Prin aceasta, remarcă autorul, „Bălcescu a pus în mîna patrioților români o armă care va da rezultate excelente” (p. 682). Întreaga generație revoluționară va considera, într-adevăr, aceste tratate ca fiind încă în vigoare și va susține în mod constant în fața lumii independența națiunii române.

„Fără îndoială, cea mai bună lucrare a istoricului român — susține M. Losano — o constituie *Question économique des Principautés Danubiennes*, lucrare care demonstrează o dată în plus ideile avansate, înscrise pe linia progresului, capacitatea și valoarea istoricului român” (p. 709). Acest studiu a fost apreciat de istorici de faimă mondială, printre care J. Michelet. Lucrarea a fost utilizată prin preluarea unor pasaje integrale de Elias Regnault în : „Histoire politique et sociale des Principautés Danubiennes” (Paris, 1855), fără a-l cita pe Bălcescu. K. Marx, tratînd în *Capitalul* despre producerea plusvalorii absolute și, în special, despre durata zilei de clacă, citează din lucrarea lui Regnault paginile pe care acesta le-a copiat din Bălcescu.

Rezolvarea chestiunii agrare, cu toate implicațiile sale, constituie o coordonată esențială a activității și gîndirii creatoare a lui Nicolaie Bălcescu. Adînc frămîntat de situația țărănimii, crunt exploatată și asuprită, el a susținut în studii, articole, prin viu grai necesitatea emancipării clăcașilor. Cu deplină obiectivitate, M. Losano notează în acest sens : „...Bălcescu face o analiză istorică a desfășurării problemei agrare în Principate... Accentul este pus asupra necesității de a atribui proprietate țăranilor, idee pe care Bălcescu a susținut-o toată viața și pe care a încercat s-o realizeze în timpul revoluției de la 1848” (p. 681). În acele momente, el a reprezentat „aripa cea mai radicală, care era deosebit de sensibilă la problemele agrare, pentru rezolvarea căroră Bălcescu

lucrează cu o constantă inflexibilă, fără să ajungă la compromisuri sau să cedeze în fața propriilor sale ambiții, cum au făcut, în schimb, mulți dintre tovarășii săi de luptă” (p. 690).

După înfrîngerea revoluției în Țările Române, Bălcescu a fost nevoit să ia drumul exilului. Ajuns în Occident, își canalizează eforturile spre unirea tuturor exilaților. La Londra și la Paris desfășoară o activitate intensă. Stabilește și întreține contacte cu oameni politici marcant și cu revoluționari din întreaga Europă. În vederea unei viitoare ridicări revoluționare, Nicolaie Bălcescu creează, înălțîndu-se peste diferendele personale și eliminînd ambițiile mărunte, un comitet revoluționar european, care l-a precedat cu aproximativ o jumătate de an pe cel întemeiat de G. Mazzini. Mario Losano relevă similitudinea ideilor lui Bălcescu și Mazzini în organizarea luptei revoluționare, în rezolvarea problemelor naționale și sociale în sud-estul continentului european. Ridicînd problema soluționării judicioase a acestor chestiuni, a căilor — propuse de Bălcescu și Mazzini pe de o parte, de Kossuth și Teleki pe de altă parte — autorul arată că viața a dat dreptate istoricului român, care și-a înscris numele printre cei mai mari revoluționari europeni ai vremii. Din nefericire, boala, lipsa mijloacelor materiale au pus o stavilă de netrecut în calea activității politice a lui Bălcescu. În septembrie 1850, el a fost obligat să refuze oferta care i-a fost făcută de a reprezenta pe români în comitetul mazzinian de la Paris. De acum va lupta pentru a termina opera sa capitală : „Istoria Românilor supt Mihai vodă Viteazul”. Moartea însă îl oprește din lucru la 29 noiembrie 1852.

Articolul lui Mario G. Losano, scris cu căldură, prezentînd în mod sobru și la o înaltă ținută științifică chipul lui Nicolaie Bălcescu, emite unele puncte de vedere, aprecieri deosebite de cele ale istoricilor contemporani din țara noastră. Istoricul italian consacră un paragraf întreg al studiului său pentru a analiza dezvoltarea vieții rurale în Țările Române între 1830 și 1848, cu scopul de a demonstra caracterul agrar al revoluției din 1848. Neconcordanța în aprecieri cu istoriografia din țara noastră, care a dovedit caracterul burghezo-democratic al revoluției, se

⁵ N. Bălcescu, *Opere*, vol. I, Editura Academiei R.P.R., 1953, p. 228.

datorește, după cum a arătat limpede cercetarea aparatului critic, faptului că autorul nu a avut posibilitatea să cunoască punctele de vedere expuse în lucrările din ultimii ani ale istoricilor români.

Totodată se constată prezența unor date și nume eronate sau greșit întrebuințate, unele mici erori, care se datoresc fie surselor utilizate de autor, fie unui control insuficient de riguros. Astfel, vorbind despre C. Negri, scrie că acesta s-a aflat în 1857 între deputații divanului ad-hoc al lui Grigore Ghica, dar acesta părăsise tronul Moldovei din octombrie 1856; referindu-se la numele domnitorului Țării Românești între 1834 și 1842, afirmă pri-

ma oară că domnea Gheorghe Ghica, iar apoi se dă, în mod corect, numele domnitorului Alexandru Scarlat Ghica; în articol se consemnează că deviza asociației „Frăția” a fost „Unitate, frăție, dreptate”, în loc de „Dreptate-frăție”; deși tratează evenimente desfășurate în imperiul habsburgic anterior anului 1867, M. Losano vorbește de monarhia austro-ungară.

Această observație nu afectează întru nimic valoarea intrinsecă a articolului, care, prin calitățile sale, se înscrie pe linia salutară a popularizării operei și activității lui Nicolaie Bălcescu în rîndurile cititorilor italieni.

R. CIOBANU

Costin C. Kirițescu: „Sistemul bănesc al leului și precursorii lui”

vol. II, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1967, 582 p.

Istoria dezvoltării economice a României, pe ansamblul ei sau pe domenii distincte (comert, finanțe etc.), a beneficiat pînă în prezent de un număr restrîns de lucrări. Cercetarea unor probleme atît de complexe cum sînt cele privitoare la particularitățile sis-

temului bănesc al leului și precursorilor săi prezintă interes nu numai pentru istoria finanțelor, ci și pentru cunoașterea dezvoltării economice generale a țării. Sistemul bănesc, constituirea și reglementarea funcționării lui reflectă în mod concentrat interesele de ansamblu ale societății, precum și contradicțiile dintre diverse clase și grupuri sociale și, în principal, dintre exploatați și exploataitori.

Volumul al II-lea al lucrării lui Costin C. Kirițescu, apărut anul acesta, abordează principalele momente ale istoriei noastre monetare de-a lungul unei perioade bogate în evenimente de mare amploare și profunzime, cea cuprinsă

între 1900 și 1944, iar pentru Transilvania perioada dualismului austro-ungar*. Sînt analizate minuțios inflația din cursul primului război, unificarea monetară din 1920—1921, ca rezultat al desăvîrșirii unității naționale a poporului român, încercarea de revalorizare a leului din 1925, devalorizarea și stabilizarea monetară din 1929, criza economică din 1929—1933, inflația premergătoare celui de-al doilea război mondial și aceea din anii războiului. Lucrarea pune în lumină fenomenele monetare ca necesități ale procesului dezvoltării economice interne, ca expresie a politicii claselor dominante, precum și ca rezultat al influențelor externe, relevînd totodată înfrîurirea pe care fenomenele monetare au exercitat-o în diferite etape asupra vieții economice și sociale din România.

Așa cum arată autorul, sfîrșitul secolului al XIX-lea a marcat, pe plan monetar, victoria etalonului-aur, generalizarea unor sisteme monetare bazate pe

* Evoluția fenomenului monetar pe teritoriul patriei noastre din cele mai vechi timpuri pînă în momentul adoptării sistemului bănesc național (1867), problemele adoptării leului ca monedă națională și evoluția sistemului bănesc al leului pînă la sfîrșitul secolului al XIX-lea au fost tratate în primul volum al lucrării, apărut în 1964.

monometalismul aur. În cadrul acestor sisteme „Principiul liberei bateri a monedelor de aur era în general respectat, tezaurizarea aurului (devenit excedentar în raport cu nevoile circulației — *n.n*) funcționa în mod nestingherit, bancnotele erau convertibile în mod liber și nelimitat în monede de aur, metalul circula de asemenea liber peste granițele țărilor. Toate acestea duceau la adaptarea spontană a circulației bănești la nevoile efective ale economiei, atât pe plan intern, cât și pe cel internațional”¹. Odată cu trecerea la imperialism în principalele țări capitaliste — țări care, prin pozițiile lor economice și politice, jucau un rol dominant și dădeau tonul în concertul economiei capitaliste mondiale — și, mai cu seamă, după intrarea capitalismului în epoca crizei generale, survin o seamă de schimbări și pe plan monetar. Ca urmare începe „...o nouă etapă în dezvoltarea sistemelor bănești naționale și a sistemului plăților internaționale, caracterizată prin renunțarea la etalonul aur clasic și adoptarea altor baze pentru aceste sisteme, care, printre altele, sprijineau tendințele de hegemonie politică-economică ale unor țări asupra altora” (p. 12).

Trecerea tot mai accentuată de la circulația efectivă a aurului la circulația banilor de hârtie a avut ca rezultat inflația — fenomen necunoscut înainte —, cu toate urmările social-economice pe care le-a adus după sine. Astfel, în perioada primului război mondial, România a folosit, alături de alte metode de finanțare a cheltuielilor militare, metoda sporirii emisiunii bănești peste limitele permise de stocul de aur al Băncii Naționale care servea ca acoperire a acestei emisiuni. În felul acesta se declanșa, încă din perioada neutralității, un proces de creștere inflaționistă a emisiunii monetare, care ducea la sporirea prețurilor, la scumpirea traiului, în timp ce mijloacele bănești obținute de stat de la banca de emisiune ajungeau în cea mai mare parte în mâinile furnizorilor armatei, ale fabricanților, ale marilor comercianți și moșierilor. Caracterul de clasă al folo-

sirii sistemului bănesc apare astfel în mod clar. De altfel, în perioada neutralității masele muncitoare s-au ridicat împotriva scumpirii traiului, a șomajului și mizeriei. Creșterea disproporționată a circulației monetare opera ca un factor de redistribuire a venitului național în folosul claselor exploatatoare și în dauna maselor populare, ducând totodată la zdruncinarea monometalismului aur ca bază a sistemului bănesc al leului.

În anii 1916—1918, România a avut de făcut față unor grele încercări, inclusiv de ordin economic. Pe plan monetar, s-au petrecut în acel răstimp fenomene care au făcut imposibilă întoarcerea la monometalismul aur. În Moldova, singurul teritoriu românesc rămas neocupat, a fost folosit pe larg sistemul creditelor de război care au constatat, în esență, în împrumuturi ale statului în contul emisiunii Băncii Naționale. Cele patru împrumuturi în sumă totală de 1,2 miliarde de lei au reprezentat un puternic factor inflaționist. Dar, în afară de resursele emisiunii de bani de hârtie, guvernul român a apelat și la unele mijloace speciale de plată, specifice perioadei de război, constând în bonuri de rechiziție pentru uzul unităților militare, precum și în bonuri de tezaur ale apărării naționale, care serveau la plata furnizorilor statului și a căror emisie era nelimitată. Aceste categorii de bonuri constituiau mijloace de circulație ce se adăugau la bancnotele B.N.R. și duceau, în ultimă analiză, la creșterea circulației banilor de hârtie, la accentuarea inflației. Emisiunea Băncii Naționale a și sporit considerabil în cei doi ani de război, și anume de la 1 069 700 000 de lei în august 1916 la 2 489 000 000 de lei la sfârșitul anului 1918.

În timpul războiului a fost suspendată — mai întâi de facto, iar apoi de jure — convertibilitatea bancnotelor Băncii Naționale în aur, ele devenind astfel simpli bani de hârtie. Războiul a afectat, de asemenea, funcția de acoperire monetară a tezaurului Băncii Naționale și a dus la interzicerea ieșirii aurului din țară. În aceste împrejurări, sistemul bănesc din 1890, bazat pe monometalismul aur, a fost în fapt lichidat. De aici înainte, baza acestui sistem avea să o constituie circulația banilor de hârtie.

¹ Costin C. Kirilescu, *Sistemul bănesc al leului și precursorii lui*, vol. II, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1967, p. 12. În continuare, trimiterile la acest volum vor fi date în text.

Ocupându-se în continuare de perioada participării României la primul război mondial, autorul examinează pe larg felul în care imperialiștii germani și aliații lor au folosit și sistemul bănesc ca mijloc de jefuire necruțătoare a bogățiilor țării noastre. Încă înainte de a ajunge să cotopească prin forța armelor două treimi din teritoriul României, imperialiștii germani au pus la punct un sistem care să le permită, după cum reiese chiar din documentele emenate de la ei, să-și însușească în mod gratuit resursele materiale ale țării. Invadând România, imperialiștii germani au pus în aplicare o formă „perfecționată” de jefuire prin mijloace monetare pornind de la principiul, nu lipsit de cinism, că „dacă trebuie dezorganizat un sistem bănesc, acesta să fie sistemul bănesc al țării ocupate, iar nu al ocupantului” (p. 115—116). În consecință, ei au organizat în România emisiunea unor bani de război, denumiți tot lei (sau lei „noi”), care circulau concomitent cu leii românești ai Băncii Naționale (în total au fost puși în circulație 2 114 000 000 de lei). Acești lei puteau fi tipăriți la discreție și nu-l costau pe ocupant decât hîrtia și tiparul. Ei creau, în schimb, iluzia unor relații comerciale normale, iluzia că tot ce se „cumpără” se „plătește”, și permiteau jefuirea pe scară largă a produselor țării, acapararea terenurilor petrolifere, pădurilor, minelor, acțiunilor unor întreprinderi, a obligațiunilor și rentelor statului român etc. Servind, în timpul războiului, ca unul dintre mijloacele principale de jefuire a României, acești lei aveau să constituie, în perioada următoare, unul dintre factorii de accentuare a inflației în România.

Un amplu capitol din lucrare se ocupă de sistemul bănesc folosit în Transilvania de la adoptarea sistemului bănesc național în vechea Românie (1867) pînă la unificarea monetară din 1920—1921. După 1867, an în care în vechea Românie se adopta sistemul bănesc național, Transilvania a evoluat din punct de vedere monetar în cadrul impus de dualismul austro-ungar, fără să aibă, evident, un sistem monetar propriu. Cu toate acestea, prezentarea amplă a situației Transilvaniei din punctul de vedere al sistemului monetar în vigoare pe terito-

riul ei suscită interes pentru înțelegerea și sub acest unghi a condițiilor în care ea a avut a se dezvolta pînă la încheierea procesului de desăvîrșire a statului național unitar român.

Încheierea acestui proces, precum și situația economică postbelică a României au ridicat o serie de probleme și în fața sectorului monetar. Trebuia să fie asigurată în primul rînd retragerea din circulație a monedelor străine (coroane, ruble), precum și a leilor de război emiși de ocupanți. Această măsură putea fi înfăptuită pe calea unificării monetare, destinată să realizeze generalizarea aplicării sistemului bănesc al leului pe întreg teritoriul României. Deși răspundea unei necesități obiective, ea a fost pusă în aplicare cu întîrziere, ceea ce a dus la îmbogățirea elementelor capitaliste, prin specularea diferențelor de curs dintre diversele monede care continuau să circule, și la scăderea nivelului de trai al oamenilor muncii. Totodată, în timpul cît operația unificării a fost tergiversată, în România au fost introduse mari cantități de bani străini — mai ales coroane austro-ungare —, care, cu prilejul preschimbării lor, au dat posibilitate speculanților să se îmbogățească. Operația unificării monetare a costat statul român peste 7 miliarde de lei.

În aceste condiții, care se grefau pe fondul situației economice grele a României postbelice, inflația a continuat într-un ritm și mai intens. Volumul circulației bănești a sporit de la 2 489 milioane de lei, cît era la sfîrșitul anului 1918, la 15 162 milioane de lei la sfîrșitul anului 1922. Inflația a dus la o cursă accelerată între prețuri și salarii, în detrimentul salariilor, agravînd situația materială a maselor muncitoare.

Cum însă inflația ajungea să amenințe la un moment dat înseși interesele claselor exploatatoare, conducerea Băncii Naționale s-a pronunțat, în 1920, pentru o revalorizare a leului prin deflație, idee care a fost pusă în aplicare printr-o convenție din 1925 între Ministerul Finanțelor și Banca Națională. Dar încercările de revalorizare a monedei naționale nu au putut duce la rezultate pozitive. Ca urmare, în 1928 guvernul renunță la politica de revalorizare și se orientează spre o reformă monetară, de data aceasta sub

forma stabilizării, adică a recunoașterii oficiale a deprecierei leului. Stabilizarea monetară, concepută de partidul liberal, a fost aplicată în 1929 de partidul național țărănesc ajuns la putere. Cercurile conducătoare din țara noastră susțineau că leul nu poate fi stabilizat fără împrumuturi externe și fără o participare a băncilor de emisiune străine. Această participare era condiționată de revalorizarea datoriei externe a României în funcție de deprecierea valutare, ceea ce a prejudiciat grav economia națională, ca și de aplicarea de către guvernul român a politicii „porților deschise” față de capitalul străin.

În aceste condiții, România a fost nevoită să contracteze în statele occidentale împrumuturi mai mult decât oneroase. Astfel, pentru obținerea împrumutului propriu-zis de stabilizare din februarie 1929, în sumă de 100 733 000 de dolari, sau 16 841 782 936 de lei, România a plătit o dobândă de aproape 9%, deși dobânda nominală fusese stabilită la 7%. Scăzând dobânda, comisioanele și diverse alte cheltuieli, statul român nu a încasat din împrumut decât 87%. În plus, împrumutul a fost garantat cu veniturile Casei autonome a monopolurilor, excepție făcând doar veniturile provenite din monopolul chibriturilor, a cărui concesiune fusese dată trustului suedez al chibriturilor condus de Ivor Kreuger. Guvernul român s-a obligat totodată să restituie băncilor creditoare — în răstimp de 30 de ani — o sumă de trei ori superioară celei încasate, ceea ce a dus la sporirea masivă a anuității datoriei publice externe și la subminarea stabilizării monetare înșăși.

Aducând avantaje burgheziei industriale-financiare și, în același timp, capitalului monopolist străin, stabilizarea monetară a însemnat o adâncire a dependenței economice și politice a României, ducând la agravarea exploatarei maselor muncitoare.

Stabilizarea monetară din 1929 avea să fie de scurtă durată. După câteva luni de la înfăptuirea ei, izbucnește criza economică de supraproducție (1929—1933), care avea să-i semneze actul de deces. Creditele acordate statului sub diverse forme de către Banca Națională pentru echilibrarea bugetului, subvenționarea de către stat a marii burghezii industriale și comerciale, acoperirea pierderilor suferite

de marile bănci prin noi emisiuni de bancnote etc. au dat o lovitură puternică stabilității leului, declanșând un proces inflaționist, care ulterior avea să se accentueze.

Analizând sistemul bănesc în peribanda crizei din 1929—1933, lucrarea subliniază că atât pe piața internă cât și pe cea externă leul a suferit o mare depreciere, deși statul a luat unele măsuri pentru menținerea valorii lui. O contribuție deosebită aduce autorul în cercetarea unor procedee pe care burghezia română nu le practicasese până la acea dată, de aruncare a greutăților crizei economice asupra maselor muncitoare prin intermediul sistemului bănesc. Ne referim la preluarea de către stat a portofoliului putred al băncii de emisiune și la lichidarea datoriilor agricole, căi care, adăugate celor general cunoscute, vin să dea o imagine mai cuprinzătoare a consecințelor crizei din 1929—1933 asupra maselor populare.

După 1934, sistemul bănesc din România a fost supus unui proces de deteriorare treptată, care a continuat într-un ritm accelerat, mai ales după 1941. Sub influența evenimentelor desfășurate pe plan mondial, cu deosebire după 1938, România a acordat o atenție sporită întăririi capacității sale de apărare, ceea ce a necesitat sume importante de bani. Pentru procurarea acestora, statul a apelat la diverse surse. Finanțarea programului de înarmare a avut consecințe grele asupra circulației bănești; volumul banilor în circulație creștea, leul continua să se devalorizeze.

Un alt factor care a îngreunat puternic circulația monetară l-a constituit subordonarea României de către Germania hitleristă. Finanțarea exporturilor în Germania de către Banca Națională, întreținerea trupelor hitleriste din țara noastră au dus la aceleași consecințe: sporirea emisiunii de bancnote și inflație.

Toți acești factori au făcut ca volumul bancnotelor aflate pe piață să ajungă la sfârșitul anului 1940 la peste 64 miliarde de lei, față de circa 22 miliarde lei cât era în 1934. Concomitent cu această creștere, avea loc și devalorizarea leului atât pe piața internă cât și pe cea externă, fapt care a dus la accentuarea pauperizării maselor muncitoare și la pagube mari pentru economia națională.

Ultimul capitol al lucrării se referă la sistemul bancar al leului în perioada participării României la cel de-al doilea război mondial până la 23 August 1944. El este axat pe trei probleme importante, organic legate între ele, și anume: intensificarea acțiunilor de exploatare și jefuire a resurselor țării de către Germania hitleristă, continuarea inflației în condițiile participării la război și urmările social-economice ale inflației. Deși materialul folosit pentru ilustrarea proporțiilor jafului hitlerist este în general cunoscut, prezentarea sa este interesantă și utilă. Din analiza cuprinzătoare afectată problemei enunțate, dorim să reținem atenția doar asupra unui singur aspect esențial, evidențiat de autor: creșterea progresivă, în cadrul circulației monetare din România, a emisiunilor Băncii Naționale pentru finanțarea exportului în Germania și agravarea fenomenului inflaționist. La rîndul lor, sporirea impozitelor, împrumuturile publice

interne contractate de statul român, ca și emisiunea de bancnote pentru acoperirea cheltuielilor bugetare au generat inevitabil efecte asemănătoare: creșterea circulației monetare și a inflației.

În ansamblu, lucrarea recenzată reprezintă o reală contribuție științifică la cercetarea problemelor pe care le implică sistemul monetar al leului în perioada 1900—1944, aducînd un important plus de informație asupra diferitelor momente ale dezvoltării istorice a monedei noastre naționale. Ea are totodată meritul de a fi abordat pentru prima oară la noi astfel de probleme cum sînt sistemul bănesc în Transilvania din perioada cuprinsă între 1867 și unificarea monetară din 1920—1921, aspectele monetare ale Dictatului de la Viena etc. Tabelele statistice, indicii de nume, denumiri geografice și de monede, planșele ilustrative sînt un prețios auxiliar în înțelegerea problemelor cercetate.

P. TUDOR, V. BOZGA

„Slovanský Přehled“ nr. 6/1966

organ al Institutului de istorie a țărilor socialiste europene de pe lîngă
Academia cehoslovacă de științe

**slovanský
přehled**
6/66

Revista „Slovanský Přehled“ nr. 6/1966 este dedicată, cu excepția a două articole, problemelor referitoare la relațiile dintre Cehoslovacia și România, începînd din secolul al XIX-lea pînă în anul 1948.

În primul articol pe care revista îl publică, intitulat *Havliček, Rieger, Palacký și românii*, prof. Josef Macůrek analizează activitatea desfășurată de cei trei cărturari cehi, reprezentanți ai năzuințelor de eliberare națională a poporului lor, în perioada 1840—1872 și legăturile acestora cu publicității ardeleni.

Prima parte a studiului, autorul o dedică activității publicistice a lui Karel Havliček (1821—1856), desfășurată în

special după anul 1846, cînd acesta a început să lege relații cu ziariștii străini, cu presa străină. În acest context, se arată în articol, au început să se închege relațiile sale cu publiciști transilvăneni și gazetele românești din Transilvania, în special cu „Gazeta de Transilvania“ și suplimentul acesteia, „Foaie pentru minte, inimă și literatură“. Pentru realizarea unor legături cît mai strînse, în 1846, Havliček propunea lui George Barițiu lărgirea corespondenței și a schimbului de publicații, fără a face un secret din scopul pe care el îl urmărea: „necesitatea apropierii tuturor popoarelor înrobite de Imperiul austriac în lupta cu reacțiunea, feudalismul și forțele perimate“¹.

Cît privește activitatea publicistului ceh František Rieger (1818—1908), autorul scoate în evidență poziția înaintată a acestuia pe linia luptei pentru realizarea

¹ „Slovanský Přehled“ nr. 6/1966, p. 321. În continuare, trimiterile la această revistă vor fi date în text.

năzuințelor de libertate a popoarelor oprite din cadrul Imperiului habsburgic. Bine informat asupra problemelor românești, Rieger nu a șovăit să-și exprime public speranța că într-o zi progresele mari și fericite pe care națiunea română le-a obținut în urma Unirii Principatelor se vor răsfrînge și asupra românilor din Imperiul austriac.

Cunoașterea condițiilor grele de viață ale românilor din Transilvania și lupta acestora pentru eliberare națională reies cu pregnanță și din discursul ținut de Rieger în 1861, cu care prilej era scoasă în evidență „ideea colaborării tuturor popoarelor subjugate din Europa centrală, a românilor și cehilor în primul rînd” (p. 324). În acest context, autorul apreciază și aportul pe care l-a adus Alexandru Mocioni la apărarea românilor și cehilor și a programelor lor de luptă. Scoțîndu-se în evidență activitatea ziarului praghez „Politik”, editat în limba germană, în articol se afirmă că acesta „a devenit o tribună plină de știri despre români”. În primăvara anului 1863, în revista „Politik” au apărut o serie de proteste împotriva încercărilor de încorporare a Transilvaniei la Ungaria. Autorul conchide că în anii 1860—1865, în Cehia au avut loc manifestări în sensul întăririi colaborării ceho-române. „În rezolvarea sănătoasă a problemei Transilvaniei — se subliniază în articol — era văzută garanția obținerii unor rezolvări avantajoase și pentru cehi” (p. 325).

Ultima parte a articolului este dedicată relațiilor româno-cehe între anii 1867 și 1872. Autorul remarcă faptul că presa cehoslovacă a urmărit îndeaproape evoluția evenimentelor din Transilvania și a susținut cu bucurie lupta românilor pentru eliberare națională. Elocvent în acest sens este articolul, publicat în revista „Politik” din 21 mai 1868, adresat românilor din Transilvania, din care reieșea clar solidaritatea poporului ceh cu lupta de eliberare a celorlalte popoare asuprite din Imperiul austro-ungar. „Românii, se spunea în articol — pot fi siguri, și asta o declarăm aici — că însăși asemănarea dintre

opoziția noastră și a lor declanșează simpatia noastră față de interesele lor naționale” (p. 327). Referindu-se la răsunetul pe care l-au avut în România declarațiile reprezentanților poporului ceh, de sprijinire a luptei de emancipare a românilor ardeleni, autorul subliniază, totodată, sprijinul acordat de purtătorii de cuvînt ai românilor din Regat și Transilvania lui Palacký, unul dintre reprezentanții de frunte ai năzuințelor de eliberare națională a poporului ceh. Aceștia au luat poziție împotriva presei oficiale germane și maghiare, în special a revistei „Pester Lloyd”, față de atacurile la adresa lui Palacký, considerîndu-le drept „o amenințare la adresa existenței tuturor naționalităților”.

În sprijinul proletarilor români este titlul altui articol publicat de „Revista slavă”, sub semnătura lui Căsimir Amort. Materialul se ocupă pe larg de solidaritatea proletariatului și, în general, a opiniei publice din Cehoslovacia cu eroicele lupte ale muncitorilor ceferiști și petroliști din România din ianuarie-februarie 1933.

Plecînd de la aprecierea că „marile greve și lupte sîngeroase care au fost declanșate în România în februarie 1933 fac parte din cele mai mari lupte de clasă din Europa din acea vreme”, autorul subliniază faptul că în fruntea maselor populare din Cehoslovacia, care și-au exprimat solidaritatea cu proletariatul din țara noastră, s-a situat Partidul Comunist din Cehoslovacia (p. 362).

Cu toate că oficialitățile române, se arată în articol, au depus eforturi pentru a împiedica transmiterea peste graniță a știrilor referitoare la reprimarea luptei feroviare și petroliștilor, acestea au ajuns pe diferite căi și în Cehoslovacia. În acest sens, autorul amintește de publicarea în presa comunistă cehoslovacă a unui apel adresat de P.C.R., care, deși a fost trunchiat de cenzură, a ajuns la cunoștința organizațiilor muncitorești cehoslovace integral prin intermediul manifestelor ilegale — difuzate de P.C.C. Concomitent cu răspîndirea de știri privind lupta eroică a

proletariatului român, Partidul Comunist din Cehoslovacia, printr-o serie de manifeste, a chemat pe muncitorii cehoslovaci la organizarea de adunări și întruniri publice, la trimiterea, pe adresa Legației române de la Praga, a unor rezoluții de protest împotriva persecuțiilor polițienești și a terorii (p. 362).

Ca urmare a apelurilor P.C.C., în ziua de 23 februarie 1933, pe bulevardul Václavské Náměstí din Praga, un mare număr de muncitori au demonstrat sub semnul unor lozinci de solidaritate cu proletariatul român și de încetare a exportului de armament în România. În contextul campaniei de luptă pentru încetarea livrărilor de armament cehoslovac în România este amintit și discursul lui Josef Haken la sesiunea Senatului Adunării Naționale, în care acesta cerea sistarea trimiterii de armament în România. De asemenea sunt amintite acțiunile întreprinse din inițiativa organizației antifasciste a intelectualității cehoslovace „Frontul de stînga”, care, la 15 martie 1933, a pregătit o mare conferință de presă, la care corespondenții locali și străini au făcut cunoștință cu o serie de documente referitoare la atrocitățile pe care autoritățile represive le săvîrșiseră împotriva muncitorilor români (p. 363).

Referindu-se la procesele intentate conducătorilor muncitorilor ceferiști și petroliști din România, în urma cărora mulți dintre ei au fost condamnați la ani grei de închisoare, autorul scoate în evidență solidaritatea și valorile de proteste care au cuprins întreaga Cehoslovacie față de aceste măsuri samavolnice (p. 363). Din inițiativa comuniștilor din regiunea pragueză s-au constituit, în ianuarie 1934, comitetele pentru apărarea feroviarilor români. La Brno a luat ființă Comitetul juriștilor progresiști, care a hotărît trimiterea a doi reprezentanți pentru a apăra pe conducătorii proletariatului român în fața instanțelor de judecată. O activitate similară a desfășurat la Praga cunoscutul jurist Ivan Sekanin, autorul apelului adresat opiniei publice mondiale în care se

cerea acordarea de ajutor luptătorilor revoluționari români și eliberarea lor. Apelul a fost semnat de fruntași ai culturii, științei și artei cehoslovace, ca : Karel Čapek, Josef Kopta, Josef Hora, Jaroslav Ježek, Maria Pujmanová, F. X. Šalda, Bohumil Mathesius, Zdeněk Najedlý și alții. În cadrul articolului sînt evidențiate, de asemenea, diversele forme de ajutorare a proletarilor români, precum și protestul opiniei publice cehoslovace față de hotărîrea guvernului român de a nu permite avocatului ceh dr. Loria să participe la proces, în calitate de apărător al conducătorilor muncitorilor ceferiști și petroliști.

Alt articol publicat în revistă, sub semnătura lui Václav Král, este intitulat *România și trecerea Armatei sovietice în ajutorul Cehoslovaciei în anul 1938*.

Autorul se ocupă de evoluția politicii externe a României după înlăturarea, în august 1936, a ministrului de externe român Nicolae Titulescu, oprindu-se pe larg asupra poziției României față de situația gravă a Cehoslovaciei. Se fac referiri la relațiile României cu Polonia, Italia, Iugoslavia, Ungaria și Cehoslovacia, în perioada care a urmat anului 1936, precum și la politica marilor puteri față de evenimentele internaționale desfășurate în acest răstimp. Un spațiu însemnat este acordat chestiunilor care au stat în fața Micii Înțelegeri, evoluției poziției membrilor săi și a altor țări față de întărirea sau slăbirea acestui organism regional.

Nu se poate să nu remarcăm anumite concluzii eronate ale autorului cu privire la poziția României. De aceea, ne îngăduim a sugera colegului istoric un studiu comparativ privind evoluția atitudinii altor țări vecine Cehoslovaciei în acea epocă în care, nu fără riscuri, România se va găsi, în limitele date, alături de Cehoslovacia. Fără a intra în analiza politicii externe a altor state, există suficiente dovezi care confirmă poziția pozitivă a României față de întărirea Micii Înțelegeri și sprijinirea Cehoslovaciei.

Cu prilejul tratativelor dintre Mica Înțelegere și Ungaria, al contactelor avute cu guvernele occidentale și cu reprezentanții Reichului, România a acționat în vederea consolidării poziției externe a Cehoslovaciei, pentru sprijinirea aliatei sale, spre a nu cădea victimă agresiunii hitleriste. Astfel, România a refuzat oferta Ungariei de a ajunge la o înțelegere bilaterală atît timp cît guvernul horthist nu era dispus să se înțeleagă și cu Cehoslovacia. Cu prilejul sesiunii din mai 1938 a Micii Înțelegeri, N. Petrescu-Comnen, ministrul de externe al României, a făcut următoarea declarație oficială : „Budapesta probabil inspirată de alte capitale pune ca condiție prealabilă oricărei înțelegeri cu România și Iugoslavia abandonarea Cehoslovaciei, deci dizolvarea Micii Înțelegeri. Am răspuns că România nu va comite niciodată un act de felonie și că cunosc prea bine climatul diplomatic al momentului ca să nu-mi dau seama că abandonarea Cehoslovaciei va fi semnalul dizolvării Iugoslaviei și României”². La 22 septembrie, insistînd asupra propunerilor făcute Iugoslaviei pentru sprijinirea în comun a Cehoslovaciei, Comnen îi scria lui Stojadinovici : „Departe de mine ideea de a ne angaja într-o acțiune care ne-ar duce la război. Socotesc însă că avem o răspundere istorică și că într-o zi am putea fi înțrebați cum se poate ca guvernele de la București și Belgrad să nu fi încercat măcar o acțiune diplomatică pentru a împiedica unirea Slovaciei cu Ungaria, ceea ce ar însemna începutul revizuirii totale a clauzelor tratatului de la Trianon”³. După semnarea acordului de la München, guvernul român a respins propunerile ministrului de externe al Poloniei, J. Beck, ca România să participe la împărțirea Cehoslovaciei. El a căutat, prin demersuri la Varșovia, Berlin, Paris, Londra să

oprească dezmembrarea, în continuare, a Cehoslovaciei, să nu îngăduie o nouă mutilare a Cehoslovaciei.

Deși în articol se afirmă la un moment dat că, „în timpul sesiunii Consiliului Micii Înțelegeri de la Sinaia, partea cehoslovacă a încercat să clarifice poziția română în problema trecerii Armatei roșii”, că „s-a făcut și un anumit progres ; s-a arătat că România ar suporta prin tăcere survolul avioanelor sovietice, dar ar opune rezistență trecerii armatelor terestre” (p. 335), concluzia finală a autorului este că „evenimentele din Europa centrală au evoluat pe asemenea căi încît întreaga argumentație cu privire la trecerea Armatei roșii pe teritoriul român și-a pierdut din importanță” (p. 338).

Este necesar să precizăm că într-un moment în care marile puteri occidentale, eschivîndu-se de la asistența pe care o datorau Cehoslovaciei prin tratatele internaționale, cedau în fața pretențiilor celui de-al III-lea Reich, lucru subliniat, de altfel, și de autor, U.R.S.S., în virtutea hotărîrilor luate de comun acord cu guvernul român, a transportat în Cehoslovacia prin spațiul aerian al României un număr important de avioane. Pozițiile apropiate ale guvernelor sovietic și român privitoare la inviolabilitatea tratatelor și respectarea integrității teritoriale a statelor, principiul securității colective în cadrul Ligii Națiunilor au stat la baza acțiunilor comune sau separate în sprijinul Cehoslovaciei, în timpul pericolului ce plana asupra ei în perioada anului 1938.

O apreciere a atitudinii României față de Cehoslovacia în perioada de care se ocupă autorul a fost făcută la Conferința de pace de la Paris de către ministrul afacerilor externe cehoslovac, Jan Masaryk. Cu această ocazie, el a arătat că „în perioada cea mai neagră din istoria Cehoslovaciei, poporul român s-a manifestat cum se cuvine unui aliat și prieten”⁴.

² Arhiva M.A.E., fondul Mica Înțelegere, dosarul nr. 3, Proces-verbal de la Sesiunea ordinară du Conseil permanent de la Petite Entente tenue à Sinaia le 4 et le 5 mai 1938.

³ Arhiva M.A.E., fondul Mica Înțelegere, dosarul nr. 40, telegrama nr. 35, din 22 septembrie 1938, trimisă din Geneva de N. Petrescu-Comnen.

⁴ „La Roumanie devant la Conference de la Paix de Paris 1946, suppliment de la Roumanie”, nr. 4—5, 1947, p. 23.

Un spațiu, deși nu prea mare, este acordat de autor activității P.C.R. pentru mobilizarea maselor în vederea sprijinirii Cehoslovaciei, precum și dovezilor care atestă că „presa și opinia publică română în perioada crizei din septembrie au stat hotărât de partea Cehoslovaciei” (p. 338).

Ultimul articol, semnat de Květa Kořalková, intitulat *Despre relațiile cehoslovaco-române în anii 1945—1948*, analizează evoluția legăturilor dintre cele două țări prietene în primii ani după cel de-al doilea război mondial. În articol se subliniază faptul că în această perioadă relațiile dintre cele două state s-au dezvoltat neconținut.

Autoarea se oprește pe larg asupra rolului jucat de Armata română în lupta împotriva Germaniei hitleriste. Trupele române, se arată în articol, au participat la războiul antihitlerist nu numai pe teritoriul României și al Ungariei, dar au contribuit, în mare măsură, și la eliberarea Cehoslovaciei. De la 20 decembrie (mai exact 18 decembrie — *n.n.*) 1944 până la 12 mai 1945, armatele I și a IV-a române au luptat pe teritoriul Slovaciei și Moraviei, ajungând până pe platoul ceho-morav. Pierderile românești sînt apreciate la circa 66 000 de morți și răniți (cifra exactă este de 66 495 de morți, răniți și dispăruți — *n.n.*).

După ce arată că o influență însemnată asupra evoluției relațiilor cehoslovaco-române au avut-o prietenia tradițională și colaborarea din perioada dintre cele două războaie mondiale, cînd ambele state au fost aliate în cadrul Micii Înțelegeri, autoarea relatează despre întîlnirile care au avut loc în cursul anului 1945 între reprezentanții celor două țări. „Poziția comună în problemele politice — se subliniază în articol — a ușurat stabilirea de relații economice și comerciale între Cehoslovacia și România imediat după încheierea operațiilor militare” (p. 340). Este amintită semnarea, la 9 noiembrie 1945, la București, a convenției comerciale interimare, precum și vizita de

legației comerciale române la Praga în septembrie 1946. Un mare ajutor politic, continuă autoarea, a acordat Cehoslovacia României în decursul anului 1946, în perioada pregătirii tratatului de pace. În timpul Conferinței de pace, conducătorul delegației cehoslovace, ministrul afacerilor externe Jan Masaryk, a sprijinit cererea guvernului român ca României să-i fie recunoscut statutul de stat participant la lupta împotriva Germaniei și Ungariei la sfîrșitul războiului. În cuvîntarea sa la ședința plenară din 13 august 1946, Jan Masaryk arăta că „românii în ultima parte a războiului au colaborat activ la eliberarea părții de răsărit a Cehoslovaciei, lăsînd acolo peste 20 000 de oameni care își dorm somnul de veci pe pămîntul cehoslovac” (p. 341).

Menționînd că „reprezentanții cehoslovaci în comisiile specializate și în plenara Conferinței de pace au susținut cerințele reale ale guvernului român, ca, de exemplu, dreptul la forță armată de apărare și stabilirea graniței româno-ungare conform situației din anul 1938”, autoarea apreciază importanța ajutorului reciproc pe care și l-au acordat cele două țări la sfîrșitul anului 1946 și începutul anului 1947 pentru înlăturarea daunelor provocate de calamitățile naturale și distrugerile de război. Sînt urmărite vizitele reciproce, la diferite nivele, între cele două țări, precum și tratatele și acordurile încheiate în această perioadă în diferite domenii, subliniindu-se, în mod deosebit, importanța semnării, la 21 iulie 1948, a tratatului de prietenie, colaborare și asistență mutuală între Cehoslovacia și România.

În ansamblul său, numărul 6/1966 al revistei de care ne-am ocupat reprezintă o contribuție la întărirea prieteniei româno-cehoslovace, subliniind, totodată, interesul istoricilor cehoslovaci față de evoluția istorică a relațiilor dintre cele două țări socialiste prietene.

Cercetarea istoriei țărilor din centrul și sud-estul Europei — formate și desăvîrșite ca state naționale în secole de luptă îm-

potrivă marilor imperii retrograde, fapt care a imprimat o anumită trăsătură comună „destinelor” lor în direcția existenței și a consolidării independenței de stat, lucru relevant și în paginile revistei de

față — se cere întărită pentru prezent și pentru întreg procesul dezvoltării națiunilor noastre socialiste.

M. MOLDOVEANU, A. GHIȚA

„Cahiers de l'Institut «Maurice Thorez»”

nr. 1—4/1966

Este revista sau, mai exact, așa cum precizează prologul din primul număr, organul de exprimare a activităților teoretice și practice ale institutului ce poartă numele celui care a fost conducător al

Partidului Comunist Francez.

Un loc important, după cum menționează Victor Michaut, autorul prologului, este rezervat istoriei mișcării comuniste în Franța, mișcării socialiste în general, mișcării sindicale, mișcării muncitorești internaționale, istoriei Rezistenței antifasciste, dezvoltării gândirii sociale. Propunându-și, de la întâiul număr, să publice documente inedite, memorii, studii monografice, note bibliografice și realizând acest obiectiv încă din primele patru numere editate anul trecut, revista se anunță ca o publicație valoroasă, de conținut, cu spirit analitic.

Ilustrând-o cu articole de generalizare marxistă a experienței mișcării muncitorești din Franța, militanți de renume ai Partidului Comunist Francez semnează pagini de istorie începând cu perioada revoluției de la 1848 și până în timpurile contemporane.

Tematica studiilor, articolelor, dezbatărilor este edificatoare în ceea ce privește orientarea, cu predilecție teoretizantă, a conținutului publicației.

Karl Marx și Friedrich Engels sînt prezenți, în numărul 1, cu două capitole privind problemele religiei („Batifolages avec

la religion — La circulaire contre Krieges”), iar în numărul 2, sub forma unui studiu comparativ realizat de către Georges Cogniot privind o nouă ediție a primului capitol din „Ideologia germană”. Articolul are deosebită valoare prin sublinierea importanței lucrării lui Marx și Engels : „Ideologia germană” și prin aducerea la cunoștința opiniei cercetătorilor și cititorilor francezi a dezvoltării Institutului de marxism-leninism de la Moscova, care a înfățișat mai complet, în noua ediție descoperită, lucrarea amintită.

Maurice Thorez este inserat, de la primul număr, cu importante materiale cu valoare documentară și semnificative pentru orientarea revistei prin pana și concepția celui care a fost conducătorul Partidului Comunist Francez : „Semnarea Pactului unității de acțiune din iulie 1934”. Semnificativ și pentru că, încă de la întâii pași ai publicației, redacția și forurile responsabile au acordat o sporită atenție problemelor istoricului unității clasei muncitoare, Frontului popular antifascist pe plan internațional în general și în Franța în mod special. În numărul 2 al revistei se publică scrisoarea lui Maurice Thorez adresată în august 1936 lui Leon Blum, președinte al Consiliului de Miniștri, în care primul își exprimă dezacordul față de actul primirii reprezentantului lui Hitler, dr. Schacht. Redactorii revistei publică și răspunsul lui Leon Blum, care, în termeni eleganți, nu împărtășea punctul de vedere al secretarului general al P.C.F. Schimbul de scrisori va fi surprins de către hitleriști, care apreciau re-

plica lui Blum. Suita de materiale documentare pe această temă se încheie cu apelul lui Maurice Thorez pentru un front mai larg ca cel popular, și anume un „Front francez pentru independența și securitatea țării”.

Inedită, scrisoarea lui Maurice Thorez către August Cornu, profesor la Universitatea „Humboldt” din Berlin, în care este apreciată lucrarea acestuia din urmă, intitulată: „Karl Marx și Friedrich Engels. Viața și opera lor”.

Atenția deosebită acordată de către Partidul Comunist Francez experienței, învățămintelor, concluziei perioadei Frontului popular este atestată prin articolele din primele două numere, și mai ales prin consacrarea numărului special 3—4 Conferinței științifice internaționale din octombrie 1966, intitulată: „Frontul popular din 1936 și activitatea lui Maurice Thorez”.

Secretarul general al P.C.F., Waldeck Rochet, într-o amplă alocuțiune de valbarea unui studiu-sinteză, a deschis lucrările conferinței, ale cărei materiale au fost publicate în întregime.

Sub titlul „Forțele sociale în activitate în 1936 și astăzi. Contribuția excepțională a lui Maurice Thorez la analiza lor”, Waldeck Rochet, după o sumară trecere în revistă a evenimentelor de acum trei decenii, a schițat liniile generale ale unui studiu comparativ al proceselor sociale și politice din deceniul al IV-lea și din deceniul al VII-lea, privitoare la Frontul popular îndeosebi.

Revista se impune atît prin tematica problemelor abordate, legate exclusiv de istoria Partidului Comunist Francez, cît și prin numele prestigioase ale semnatarilor articolelor.

Jacques Duclos semnează, în numărul 2, articolul: „Mărturie asupra originilor și victoriei Frontului popular”, iar în numărul special 3—4 referatul prezentat la conferința amintită: „Frontul popular, expresie a alianței între clasa muncitoare, țărănimea muncitoare și păturile mijlocii de la oraș”.

Georges Cogniot, președintele institutului și directorul revistei, este prezent în toate numerele pe 1966 cu articolele: „Lupta lui Maurice Thorez pentru condițiile materiale ale independenței naționale”, „O nouă ediție a primului capitol din *Ideologia germană*”, iar la Conferința internațională cu raportul: „Frontul unic al clasei muncitoare, fundamentul Frontului popular”.

Henri Krasucki a susținut coraportul „Problemele unității sindicale” (nr. 3—4).

Victor Joannès, directorul Institutului „Maurice Thorez”, și membru în comitetul de redacție al revistei, prezintă, în primul număr, critica lucrării lui Jacques Fauvet: „Istoria Partidului Comunist Francez” și conchide prin a arăta necesitatea unei istorii la nivelul activității bogate a P.C.F. În numărul 2 publică articolul: „Maurice Thorez și lupta pentru democrație”, iar în numerele consacrate conferinței, împreună cu Victor Michaut, raportul „Realizările, dificultățile și învățămintele Frontului popular”.

Victor Michaut, un veritabil redactorșef al revistei, pe care am avut plăcerea să-l cunosc în plină activitate de pregătire a ultimelor numere, semnează editorialul primului număr, „Patrimoniul nostru”, articolul „Din experiența Frontului popular” (nr. 2) și un comentariu „Asupra unei publicații a istoricilor cehoslovaci” (nr. 3—4), în care, după ce apreciază discuțiile de la Praga privind Frontul popular, își exprimă dezacordul față de „marea confuzie care, din păcate, a dominat debaterile de la Praga” privind natura Frontului popular.

Claude Willard, membru în comitetul de redacție al revistei, pe linia preocupărilor sale privind tradițiile mișcării muncitorești din Franța, scrie, în primul număr, articolul: „Introducere metodologică la studiul mișcării guesdiste”. La conferință a susținut coraportul publicat: „Intellectualii francezi și Frontul popular”.

Jacques Chambaz, autorul cunoscutei istorii a Frontului popular, semnează în numărul 2, sub titlul: „Mișcarea socialistă

în Franța (1893—1905). Guesdiștii», de Claude Willard“, prezentarea analitică a cărții sus-menționate, iar la conferință a susținut coraportul „Concepția Frontului francez la Maurice Thorez“.

„Greva de un minut și multe alte lupte după 1920“, de Lucien Midol, „Începuturile mișcării sindicale în Pirineii Orientali (1894—1914)“, de Etienne Frenay, „La originile comunismului francez“, de Jean Gacón, „Franța și revoluția comunistă“ — un articol postum al lui Raymond LeFebvre, memorii ale militanților revoluționari antifasciști, documente, note bibliografice completează tabloul revistei, a cărei sferă, repet, apare evidentă de la primele numere.

Articolul lui Pierre Hentges : „Maurice Thorez și tradiția națională“ (nr. 2), intervențiile la dezbaterile conferinței ale lui André Wurmser, Jean Zyromski, Virgile Barel, Jean Lechanbis, Pierre Villon în-

cheie materialele francezilor privitoare la Frontul popular.

În numărul special 3—4 al revistei sînt inserate referatele istoricilor din numeroase țări ale lumii, care au făcut obiectul unei prezentări în numărul 6 din 1966 al revistei „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.“

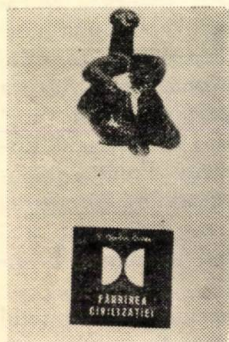
„Cahiers de l'Institut «Maurice Thorez»“, de la primele sale numere, este citită de istoricii români cu interes, iar cercetătorii perioadelor modernă și contemporană găsesc materiale valoroase pentru studiile pe care le întreprind.

Redacția revistei „Anale“ urează succes în dezvoltarea muncii creatoare a revistei istoricilor marxiști din Franța, care, la un an de activitate, au impus marea publicație comunistă.

D. SORESCU

V. Gordon Childe: „Făurirea civilizației“

Editura științifică, 1966, 280 p.

Devenită operă clasică a literaturii istorice, lucrarea lui Vere Gordon Childe constituie o originală sinteză, derivată din aprofundarea stăruitoare a unei largi informații de ordin arheologic, antropologic și etnografic. Autorul — unul dintre istoricii de renume mondial

— își pune în valoare magistral calitățile analitice și, pe baza metodologiei marxiste, reușește să configureze, în coordonatele sale esențiale, evoluția civilizației de la apariția omului pe Pământ și pînă la întemeierea și înflorirea orașelor-state din Orientul antic. Întreaga demonstrație este transpusă într-o operă care, fără a face

concesii nivelului științific, este scrisă într-o manieră accesibilă unui larg cerc de cititori. Ca primă parte a unei veritabile trilogii dedicate istoriei vechi a omenirii — *Făurirea civilizației*, *Evoluția societății*, *De la preistorie la istorie* —, ea se înscrie pe linia unui efort susținut de răspundere în masele largi a cunoștințelor de istorie. Aceasta justifică succesul de care s-a bucurat lucrarea în conștiința contemporanilor.

Reconstituind în forme veridice viața trecutului îndepărtat al societății umane, autorul extrage semnificațiile majore ale evenimentelor trecute — sociale, filozofice, etice —, pune totodată în lumină progresul neconținut al acesteia. Este, de altfel, și țelul măturisat al lucrării, anume de a arăta și demonstra că „istoria omenască justifică credința în progres...“¹

¹ V. Gordon Childe, *Făurirea civilizației*, Editura științifică, București, 1966, p. 27—28. În continuare, trimiterile la această lucrare vor fi date în text.

Plasându-se pe pozițiile obiectivității științifice, V. Gordon Childe se declară adeptul unei perspective ample în istorie prin revelarea atributelor generalizatoare, definitorii ale fiecărei epoci. În adevăr, numai în analiza complexității fenomenelor, pe temeiul generalizării singularului și particularului, se poate desprinde, în trăsăturile sale esențiale, mersul mereu ascendent al procesului istoric. Concepția sa este străină de orice formalism și potrivnică tendințelor de simplificare și unilateralizare. Cartea se detașează, în perioada celui de-al doilea deceniu al secolului nostru, și sub raportul cuceririlor științifice și al metodologiei de cercetare. Autorul se pronunță cu fermitate pentru luarea în considerare a temeiurilor economice în analiza istorică : „...Marx a pus accentul pe importanța primordială a condițiilor economice, a forțelor sociale de producție și a aplicațiilor științei, ca tot atâția factori ai transformărilor istorice. Concepția sa realistă asupra istoriei s-a impus oamenilor de știință. Pentru marele public de azi și pentru specialiști, istoria tinde din ce în ce mai mult să devină istoria civilizației“ (p. 31—32).

Abordând probleme ale istoriei civilizației, ale realităților materiale și sociale, ale vieții de toate zilele, V. Gordon Childe se ocupă de aspectele caracteristice ale existenței sociale și, în funcție de aceasta, de evoluția și formele diverse ale conștiinței sociale. De aceea, nu întâmplător în lucrare se acordă un loc de prim rang analizei dezvoltării procesuale a forțelor materiale de producție, elementele propulsive ale progresului societății omenești.

Cea mai veche perioadă a istoriei umane, comuna primitivă, se înfățișează cititorului în multitudinea aspectelor și semnificațiilor sale. De-a lungul multor milenii, de la desprinderea sa de lumea animală, omul a fost nevoit să cucerească treptat, prin luptă necurmată, prometeică, natura, care i se vădea atât de stihinică. Astfel, pe primele trepte ale producției materiale, atunci când omul era mai puțin înarmat în fața mediului natural, influența condițiilor naturale a fost mai puternică ; ea se reduce pe măsură ce omul își perfecționează mijloacele tehnice, cu aju-

torul cărora subordonează natura. Progresul a fost lent, dar neîntrerupt. Tocmai această realitate istorică îl determină pe autor să se ridice împotriva concepțiilor biologizante în istorie, care asimilează evoluția din lumea animală cu perfectibilitatea neconținută, superior calitativă a societății umane. Deosebirea este vădită datorită faptului că în locul adaptării spontane, pasive la condițiile mediului, proprie animalelor, omul are o poziție activă față de aceste condiții, modificându-le potrivit cu cerințele și cu interesele sale.

Pentru a marca prefacerile de seamă care au avut loc în producția materială și spirituală o societății, ca, de pildă, trecerea la neolitic și, mai târziu, trecerea la un nou mod de producție, autorul folosește chiar termenul de „revoluție“. Noțiunea este însă utilizată în accepția sa filozofică, designând momentul calitativ nou, rezultat al unor îndelungate acumulări cantitative. În acest sens, revoluția neolitică, proces continuu, desfășurat pe spații mari și într-un timp îndelungat, este caracterizată de autor ca „prima revoluție, care a zguduit o economie în oarecare măsură receptivă, a transformat oamenii în producători activi, stăpâni pe resursele lor alimentare“ (p. 82).

Acest salt a fost permis de cuceririle epocii anterioare, dintre care se remarcă : cioplirea uneltelor, confecționarea arcului, a propulsorului și, mai ales, producerea focului. Obținerea focului prin frecare a avut o importanță imensă, căci din acel moment „omul putea nu numai să controleze, dar și să provoace straniu fenomen al arderii... el a devenit un creator conștient...“ (p. 68). Totodată producerea uneltelor din piatră — găsirea, identificarea, cioplirea — necesita un anume volum de cunoștințe. Prin punerea bazelor cunoașterii, prin acumularea și transmiterea experienței dobândite, strămoșii noștri îndepărtați puneau astfel premisele științei.

Manifestările conștiinței sociale a omului paleolitic se materializează și în artă. Gravurile în os, sculpturile în os și piatră, reprezentările murale nu izvorăsc dintr-un simplu „instinct artistic“, deși acesta nu trebuie să fie cu desăvârșire exclus, ci sînt

rezultanta unei motivări concrete și foarte presante (p. 78).

Pe această treaptă socială, producția „ideilor, a reprezentărilor, a conștiinței este de la început împletită direct cu activitatea materială și cu legăturile materiale ale oamenilor, care constituie limbajul vieții reale. Reprezentarea, gândirea, relațiile spirituale dintre oameni mai apar aici ca izvorînd direct din comportarea lor materială”². Pictînd un bizon, omul avea în vedere corespondentul material al acestuia. De aici ceremoniile magice ce însoțeau arta murală, menite să asigure succesul vîntătorii de care depindea viața întregului grup. Se demonstrează astfel teza potrivit căreia gândirea omului primitiv este prinsă încă indestructibil de acțiune; nu trebuie însă omis faptul că în arta plastică primitivă constatăm totodată o evidentă încarnare a conceptului.

Nevoile acute, frigul, foamea, teama de animalele sălbatice l-au împins pe om, după milenii de căutări, la descoperirea uneltelor de piatră șlefuită. Pe măsura dezvoltării mai rapide a forțelor de producție, grupurile omenești au deprins, rînd pe rînd sau în contact unele cu altele, cultura primitivă a plantelor și domesticirea animalelor. Acum apare și industria olăritului. Pe baza acestor realizări, omul neolitic a reușit să-și asigure rezervele de hrană, care-l eliberau, într-o oarecare măsură, de tirania forțelor oarbe ale naturii.

Toate aceste trăsături definesc revoluția neolitică, pun în lumină elementele sale de unitate (p. 82—95). Acestei unități a modului de producție caracteristic epocii neolitice, arată acad. Em. Condurachi în prefața ediției românești a cărții lui V. Gordon Childe, „îi corespunde o mare diversitate de forme regionale sau locale, care ne obligă să vorbim nu despre o cultură neolitică, ci despre culturi neolitice, a căror delimitare în timp și în spațiu a făcut și face mereu progrese” (p. 14).

Lucrarea se oprește pe larg asupra unei caracteristici fundamentale a noii epoci — autonomia —, care i-a atras, de altfel, denumirea de epocă a economiei închise și domestice. Se demonstrează că autarhia economică nu semnifică izolare și că „departe de a fi o împrăștiere de unități izo-

late, lumea neolitică forma o adevărată rețea de comunități, avînd contacte sporadice, dar mereu înflorite” (p. 97). Schimbările comerciale, mișcările de populații, răspîndirea credințelor și a cunoștințelor de ordin științific-tehnic au rupt aparenta închistare neolitică, au deschis drumul spre interdependența comunităților umane, grăbind ritmul dezvoltării acestora.

Pe imensele întinderi ale văilor marilor fluvii: Nilul, Tigrul și Eufratul, Indusul, oamenii neoliticului au trecut la cucerirea, prin irigații, a pămînturilor necesare cultivării plantelor. Descoperirea metalurgiei bronzului, prima și cea de-a doua diviziune socială a muncii și, pe această bază, transformările profunde — economice și sociale — cunoscute de vechile comunități agrare au dus la transformarea lor, la începutul mileniului al III-lea î.e.n., în aglomerații urbane. Ca într-un panoramic, lucrarea ne înfățișează viața materială și culturală care pulsa în orașele-state ale Orientului antic. Aici s-a concentrat o intensă activitate meșteșugărească, comercială și administrativă. Iscușința minții umane a înălțat construcții uimitoare pentru acel stadiu primitiv de dezvoltare a științei și tehnicii. Orașele vechiului Orient constituiau, în același timp, locul de interferență a unor importante căi care facilitau schimbul de bunuri materiale și spirituale ale diferitelor civilizații. Vehicularea ideilor și schimburile de produse nu infirmă însă teza importanței condițiilor și a particularităților locale în afirmarea și desfășurarea amplului proces al revoluției „urbane”. Autorul afirmă teza că „revoluția urbană n-a fost pur și simplu transplantată dintr-un centru într-altul, ci își trage de la început rădăcinile din condițiile locale” (p. 177). Concordanțele, similitudinile care se constată se datoresc faptului că focarele noii civilizații (Egiptul, Mesopotamia, India) „se adăpau din aceeași tradiție științifică, culturală și comercială...” (p. 177). De aici derivă principiul metodologic esențial, anume acela al înțelegerii procesului istoric în unitatea și diversitatea sa, în formele generale și particulare.

Descriind noile forme de viață social-economică, autorul estompează însă caracterul de clasă al statului nou format. Afirmatia potrivit căreia despoții orien-

² K. Marx, F. Engels, *Ideologia germană*, E.S.P.L.P., București, 1956, p. 22.

tali au simțit nevoia unui aparat de stat administrativ și birocratic și a unor trupe „pentru a împăca interesele în opoziție“ (p. 150) nu este întemeiată. Numeroase documente ilustrează cu pregnanță polarizarea societății acelor vremuri în clase antagonice, cu interese specifice, ireconciliabile. Încă de la apariție, statul s-a manifestat ca forță coercitivă, distinctă de masa populației și opusă ei, destinată apărării intereselor clasei dominante economice. „Sinteza societății civilizate — arăta F. Engels — este statul, care în toate perioadele tipice este exclusiv statul clasei dominante și care în esență rămîne în toate cazurile o mașină pentru oprirea clasei asuprite, exploatate“³.

Adîncile prefaceri sociale sînt marcate în lucrare în strînsa lor interdependență cu condițiile naturale și în implicațiile lor privind sfera demografică.

„Comparația între mormintele din epoca pietrei cioplite și cele din epoca următoare dovedește o creștere considerabilă a populației, ca efect al revoluției neolitice“ (p. 55). În legătură cu consecințele revoluției „urbane“ se arată că „putem considera drept revoluționară noua eco-

nomie, în măsura în care ea s-a repercutat asupra curbei populației“ (p. 84). Evoluția populației este determinată, deși nu univoc, de condițiile economice specifice epocii respective. În același timp, densitatea populației, exprimînd, între altele, resursele de forță de muncă, creează premisele umane necesare economiei, celorlalte domenii ale vieții sociale, influențează progresul acesteia.

Deși s-au scurs mai bine de trei decenii de la prima ei apariție, deși necesită amendări în lumina numeroaselor descoperiri arheologice ulterioare, lucrarea își păstrează prospețimea, mai ales pentru mesajul care domină cu evidență paginile ei — încrederea în puterea de cunoaștere a omului, în perfecționarea necontenită a societății umane. „*Făurirea civilizației* — remarcă acad. Em. Condurachi — are deci marele merit de a dovedi progresul continuu al omenirii, progres realizat numai de om prin experiența acumulată de-a lungul generațiilor și prin capacitatea sa tot mai sporită de a gîndi și acționa în vederea asigurării și ușurării, prin muncă, a însăși existenței sale“.

I. MAMINA

³ K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 21, Editura politică, București, 1965, p. 171.

SESIUNEA

de comunicări științifice consacrată celei de-a 50-a aniversări a bătăliilor de la Mărăști, Mărășești și Oituz

La 15 august s-au desfășurat, în aula Academiei militare generale, lucrările sesiunii de comunicări științifice consacrate împlinirii unei jumătăți de secol de la marea epopee a luptelor de la Mărăști, Mărășești și Oituz, glorios capitol al istoriei naționale a poporului român. Sesiunea a fost organizată de Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., Institutul de istorie „Nicolae Iorga” al Academiei Republicii Socialiste România și Academia militară generală. Cuvântul de deschidere a fost rostit de Gheorghe Zaharia, director adjunct al Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R. În con-

tinuare, participanții la sesiune au ascultat comunicările : „Situația României în vara anului 1917” de prof. univ. Miron Constantinescu și dr. Vasile Liveanu ; „Operațiile Armatei române în campania din 1917” de col. Ion Cupșa ; „Eroismul maselor în lupta împotriva cوتropitorilor” de col. Constantin Nicolae și col. Aurel Petri ; „Reprezentarea în opere de artă a vitejiei românilor în marile bătălii din iulie — august 1917” de conf. univ. Dumitru Almaș ; „Însemnătatea victoriilor de pe frontul din România din vara anului 1917” de Gheorghe Zaharia. Cuvântul de închidere a sesiunii a fost rostit de generalul de armată Ion Tutoveanu, comandantul Academiei militare generale.

Sesiunea de comunicări științifice a Institutului de istorie „Nicolae Iorga” al Academiei Republicii Socialiste România

În zilele de 15 și 16 iunie a.c. s-au desfășurat lucrările sesiunii anuale de comunicări a Institutului de istorie „Nicolae Iorga” al Academiei Republicii Socialiste România.

Sesiunea a fost deschisă de acad. A. Oțetea, care, după ce a remarcat faptul că „aceste întâlniri au intrat în obișnuința colectivului Institutului”, s-a referit la obiectul științei istorice, subliniind că „obiectul adevărat al istoriei este omul

cu tot ce a avut și a putut să realizeze el”, precum și la metodele de cercetare a istoriei, evidențiind superioritatea metodei marxiste, singura „care dă unitatea și demnitatea istoriei”.

Au fost prezentate următoarele comunicări : *Concepția și metoda istorică în primele scrieri ale lui N. Iorga (1888—1905)* de dr. V. Liveanu ; *Caracterul și importanța Conciliului de la Frankfurt (794)* de R. Constantinescu ; *Moștenirea*

în vechiul drept consuetudinar din Țara Românească și Moldova de dr. docent G. Fotino; *Locul Țării Românești în evoluția agrară a Europei orientale în veacul al XVIII-lea* de Fl. Constantiniu; *Aspecte ale dezvoltării tehnicii medievale pe teritoriul Țării Românești și Moldovei* de dr. Șt. Olteanu; *Camăta în Țara Românească pînă în secolul al XVIII-lea* de L. Lehr; *Inceputurile industriei capitaliste românești. Perioada manufacturieră în Țara Românească și Moldova* de dr. C. Șerban; *Revoluția de la 1848—1849 din Banat* de dr. I. Suciu; *Legături culturale dintre Transilvania și Principate în perioada formării și organizării statului național român* de D. Berindei; *Sfîrșitul corporațiilor și începuturile camerelor de comerț* de M. Ionescu; *Întîlnirea de la Constanța din 14 iunie 1914 în lumina izvoarelor străine* de E. Uribeș; *Aportul mișcării muncitorești din Transilvania la unirea cu România* de Al. Porțeanu; *Tratatele de la Locarno și semnificația lor în crearea unui Locarno balcanic* de E. Campus; *Eșecul încercărilor guvernului hitlerist de a modifica orientarea politicii externe a României în anul 1933* de I. Chiper.

Din cadrul comunicărilor ne-au reținut în primul rînd atenția cele referitoare la problemele de istorie modernă și contemporană a României.

Comunicarea *Concepția și metoda istorică în primele scrieri ale lui N. Iorga (1888—1905)*, susținută de dr. V. Liveanu, înfățișează mai întîi prima etapă — 1888—1900 — parcursă de marele istoric în însușirea și aprofundarea principiilor generale de metodologie istorică. Anul 1900 — arată autorul — constituie pentru activitatea lui N. Iorga, în linii generale, trecerea de la această primă etapă — reprezentată de elaborarea tezelor de licență și doctorat, de publicarea unei serii de izvoare, în special externe, de elaborarea unor studii de mai mică amploare — la o a doua etapă, ce avea să se încheie în 1905, caracterizată prin publicarea în primul rînd de izvoare interne, precum și prin elaborarea unor monografii și sinteze.

V. Liveanu relevă faptul că, pornind de la ideea determinării sociale a operei de artă, N. Iorga ajunge la concluzia determinării sociale a personalităților și acțiunilor umane, cu toate că în ansamblul concepției sale asupra istoriei rolul hotărîtor este de natură ideală.

În ceea ce privește descrierea vieții sociale în întregul ei complex, așa cum este reflectată de izvoarele istorice, marele savant român a considerat întotdeauna ca

o sarcină deosebită care-i revine istoricului aceea de a zugrăvi viu și colorat această viață aparținînd trecutului, de a-i dezvălui cu mijloace artistice intrinseca ei frumusețe.

„În spiritul acestor idei — conchide autorul —, care au devenit o permanență în gîndirea marelui istoric, se poate explica, înțelege și valorifica critic imensa operă iorghiană, aportul ei la cunoașterea istoriei naționale și universale“.

În comunicarea *Legături culturale dintre Transilvania și Principate în perioada formării și organizării statului național român* D. Berindei, subliniind semnificația actului din 24 ianuarie 1859, arată că acesta a deschis implicit procesul desăvîrșirii unității naționale, constituind concomitent o premisă hotărîtoare în direcția cîștigării independenței naționale.

Autorul ilustrează răsunsetul larg pe care îndoita alegere a lui Al. I. Cuza a avut-o în teritoriile românești aflate sub ocupația străină deoarece, așa cum scria și Al. Papiu Ilarian, „Românii din Transilvania în împrejurările de față, numai în Principate privesc, numai de aici așteaptă semnalul, numai de aici își văd scăparea“.

De teama pierderii teritoriilor cotate, Austro-Ungaria s-a opus cu înverșunare acestui proces istoric obiectiv. Dînd expresie acestor temeri, un diplomat austriac declara ambasadorului otoman la Paris: „După Unire se va cere separarea de Imperiul otoman, și după separare vor venii agitații pentru un regat daco-român...“.

Importantă pentru întreg procesul de dezvoltare al națiunii române, cultura a reprezentat, subliniază autorul, o punte între românii din diferitele provincii, calea cea mai nimerită pentru un strîns contact și un instrument de seamă în pregătirea făuririi unității politice.

Prezența în Principate a unor personalități de frunte ale vieții culturale transilvănene (Simion Bărnuțiu, Alexandru Papiu Ilarian, Ion Maiorescu, August Treboniu Laurian, Aaron Florian), presa românească, societățile de lectură și apoi cele două mari asociații culturale („Astra“ și „Societatea pentru cultură și literatură română din Bucovina“), turneele unor teatre sînt remarcate în comunicare ca forme de acțiune care au asigurat o apropiere mai strînsă între toți românii, pregătind, în mod indirect, dar eficient unirea cea mare. Cultura, unitară în ansamblul ei, „slujea interesele progresului, ale unității și independenței naționale, era o armă de luptă a mișcării naționale, un instrument prețios în desăvîrșirea

procesului de formare a statului român modern“.

Întîlnirea de la Constanța din 14 iunie 1914 în lumina izvoarelor străine a făcut obiectul comunicării prezentate de E. Uribes.

La mijlocul celui de-al doilea deceniu al veacului nostru, în fața României stătea cu acuitate necesitatea desăvîrșirii unității naționale. În contextul contradicțiilor dintre marile puteri, Rusia țaristă devine tot mai interesată în strîngerea legăturilor cu România, pentru a contracara tendințele expansioniste ale Austro-Ungariei și Germaniei. Tot în acest timp, arată autoarea, raporturile României cu Austro-Ungaria se înrăutățesc. În aceste condiții, guvernul român — prin intermediul ministrului său la Petersburg, Diamandy — solicită lui Paleologue, ambasadorul Franței la Petersburg, să sugereze guvernului țarist „că simpatiile națiunii române față de Rusia vor fi încurajate în mod deosebit dacă ministrul de externe al Rusiei, Sazonov, folosindu-se indiferent de ce pretext, va lua inițiativa de a face o vizită la București, unde guvernul și regele îl vor primi bucuroși“. Întrucît contrapropunerea făcută de Sazonov, ca I. I. C. Brătianu să vină la Livadia (Crimeea), unde țarul urma să facă o vizită, n-a găsit răspuns favorabil la București, s-a ajuns la perfectarea unei întîlniri la Constanța, cu prilejul vizitei de răspuns pe care țarul Nicolae se obliga să o facă regelui Carol I. Din diferite motive această întîlnire, cu caracter politic, trebuia să aibă aparența unei întîlniri de curtoazie.

După ce se relevă propunerile ambelor părți discutate în cadrul întîlnirii, în comunicare sînt expuse rezultatele acesteia, favorabile pentru România, precum și semnificația întîlnirii de la Constanța. În timpul discuțiilor — consemnează autoarea — ministrul de externe al Rusiei țariste a sesizat că „România așteaptă cu nerăbdare momentul potrivit pentru a se putea prevala de dreptul ei incontestabil la o parte însemnată a moștenirii Austro-Ungariei“. După momentul 14 iunie 1914, în comentariile opiniei publice europene s-a remarcat că acesta denotă, în ceea ce privește România, o schimbare apreciabilă de atitudine în favoarea Triplei Înțelegeri.

Al. Porțeanu, în comunicarea *Aportul mișcării muncitorești din Transilvania la unirea cu România*, după ce descrie cu minuțiozitate evenimentele din toamna anului 1918, rolul și activitatea consiliilor naționale, se oprește asupra contribuției aduse de mișcarea muncitorească la

desăvîrșirea unității statului român. Sînt prezentate și o serie de date care ilustrează sprijinul moral primit de socialiștii români de la social-democrația celorlalte naționalități asuprite de Imperiul austro-ungar, de exemplu, îndemnul la luptă pentru unitate națională pe care socialiștii români le-au primit din partea socialiștilor cehi.

Comunicarea privind *Tratatul de la Locarno și semnificația lor în crearea unui Locarno balcanic* de E. Campus scoate în evidență importanța tratatelor de la Locarno din octombrie 1925, încheiate în momentul cînd „Franța, care s-a situat în mod permanent pe poziția apărării statu quo-ului teritorial, a promovat principiul reconcilierii în relațiile sale cu Germania în vederea îndeplinirii țelurilor sale antirevizioniste, cînd Germania, pentru a-și îndeplini țelurile anexioniste și revanșarde, a utilizat conjunctura ce se crease pentru a distruge, pas cu pas, prin mijloace «pașnice», echilibrul european creat în urma semnării tratatelor de pace“.

În Balcani, îngrijorarea stîrnită de faptul că Germania își relua, sub noi forme, deviza expansionistă „Berlin-Bagdad“ și de intensificarea acțiunilor de dominație ale Italiei fasciste a produs frămîntări în direcția căutării unor soluții pentru întărirea securității și de apropiere între statele acestei regiuni.

În comunicare sînt înfățișate cîteva încercări de această natură. Astfel, guvernul reacționar bulgar Tankov a propus, în aprilie 1925, o primă formulă de apropiere, bazată pe principiul organizării unui front comun antisovietic, cerînd, în schimb, dreptul de înarmare. România și Iugoslavia aveau să respingă această formulă, considerînd-o necorespunzătoare nevoilor reale, deoarece ar fi creat „dincolo de Dunăre o stare de lucruri contra bazelor fundamentale ale tratatelor înșiși“. În iulie 1925, urmînd unei sugestii franceze, guvernul grec propune soluția tratatelor de arbitraj, iar în noiembrie același an Marea Britanie „arbitrajul obligatoriu, urmat de un pact de garanție în cadrul Societății Națiunilor“, respins de statele balcanice. Spre sfîrșitul anului 1925, Turcia propune un Locarno balcanic bazat pe un tratat de neagresiune și pe o apropiere de U.R.S.S., iar în martie 1927 dezvoltă această idee, sintetizînd-o în deviza „Balcanii ai balcanicilor!“ Astfel, remarcă autoarea, s-a statornicit ideea majoră, care avea să constituie cheia de boltă a politicii statelor balcanice, de a căuta în mod permanent mijloace proprii pentru a-și apăra

independența și integritatea lor teritorială.

O comunicare interesantă și pentru modul de susținere a unor noi ipoteze, care a suscitat vii discuții, a fost cea prezentată de I. Chiper referitoare la *Eșecul încercărilor guvernului hitlerist de a modifica orientarea politicii externe a României în anul 1933*.

Printre altele, autorul susține că : „Posibilitățile Germaniei de a influența evoluția relațiilor internaționale și politica externă a altor state au fost limitate și ca forță și ca varietate în primul an al instaurării dictaturii hitleriste. Dar încercări numeroase în acest sens nu au lipsit chiar în anul 1933.

În privința României, asemenea încercări — manifestate, între altele, sub forma unor deziderate expuse mai mult sau mai puțin brutal și categoric, sub forma unor presiuni economice și ale unor imixțiuni în politica internă română — au avut mai ales importanța de a dezvălui intențiile și o parte a principalelor arme ale arsenalului politicii externe hitleriste“.

Se degajă din comunicare faptul că, datorită politicii antirevizioniste a României, contribuției aduse de ministrul de externe român, Nicolae Titulescu, la întărirea Micii Înțelegeri și atitudinii guvernului român față de pactul celor patru s-au produs profunde nemulțumiri la Berlin, conducătorii naziști trecînd la ofensivă, mai întîi în domeniul relațiilor economice. Semnificative în această privință sînt cuvintele adresate de Hitler, în audiența acordată la 26 mai 1933, lui N. Petrescu-Comnen : „Cum putem avea bune raporturi economice cu țările care pe plan politic sînt permanent contra noastră ? Ajutați-ne să ieșim din impasul în care ne găsim și vom redeveni bunii cumpărători de altădată“. După această audiență N. Petrescu-Comnen ajunge la concluzia că „ideologia noului regim este că nu pot exista legături economice normale între state care n-au legături politice strînse“. Alți oameni politici ai regimului nazist au fost și mai expliciti în această chestiune. Astfel, Dietz — șeful secției de comerț exterior a partidului nazist — a menționat într-o convorbire cu același N. Petrescu-Comnen că guver-

nul german ar putea accepta propunerile române (era vorba de înviorarea importului de cereale al Germaniei din România, care stagnase simțitor), dar că trebuie să aibă „mai întîi siguranța că în cazul unui conflict politic România nu va fi contra Germaniei“.

O politică mai suplă în relațiile oficiale cu statele sud-est europene și mai ales intensificarea legăturilor cu organizațiile politice de dreapta și extremă dreapta caracterizează activitatea externă a guvernului german în a doua jumătate a anului 1933, comunicarea aducînd concretizări edificatoare pentru situația țării noastre. Evenimentele politice din România, din ultimele săptămîni ale anului 1933, au reliefat cu claritate cauzele și scopul nemărturisit ale conduitei liderilor naziști față de România în 1933. Mai ales o serie de evenimente desfășurate într-o succesiune rapidă : dizolvarea Gărzii de fier, rezultatele alegerilor parlamentare, intrarea lui N. Titulescu, printr-o victorie asupra camarilei, în guvernul Tătărașcu au stîrnit o puternică nemulțumire la Berlin. Drept urmare, „cercurile conducătoare hitleriste erau dezamăgite, iar față de relațiile economice cu România manifestau un „dezinteres semnificativ“, un mijloc de presiune asupra noastră“ — nota N. Petrescu-Comnen.

I. Chiper conchide că : „Experiența relațiilor româno-germane în anul 1933 a demonstrat conducătorilor hitleriști că nici în politica internă nici în cea externă în România nu erau posibile, pentru mulți ani, răsturnări spectaculoase de situații în sens convenabil Germaniei, România nefiind în acea perioadă veriga slabă căutată de guvernul hitlerist în sistemul de alianțe din estul și sud-estul Europei“.

Sesiunea de comunicări a Institutului de istorie „Nicolae Iorga“ al Academiei Republicii Socialiste România a reprezentat, așa cum sublinia și acad. A. Oțetea în cuvîntul de închidere a lucrărilor, o trecere în revistă a rezultatelor activității desfășurate de Institut în domeniul cercetării istorice în ultimul an de activitate.

S. NEAGOE

Susținerea unor teze de doctorat

În ziua de 17 aprilie 1967, în fața consiliului științific al Institutului de istorie „Nicolae Iorga” al Academiei Republicii Socialiste România, a avut loc susținerea tezei de doctorat: „Mica Înțelegere”, elaborată de Eliza Campus.

Materialele prezentate de referenții științifici oficiali, prof. univ. Vasile Maciu, membru corespondent al Academiei R.S.R., prof. univ., dr. docent Ladislau Bányai și dr. Ion M. Oprea, de conducătorul științific prof. univ., acad. P. Constantinescu- Iași, au apreciat teza ca o contribuție valoroasă la cunoașterea aprofundată a temei abordate.

În urma discutării publice a lucrării, consiliul științific al Institutului de istorie „Nicolae Iorga” al Academiei R. S. România a acordat titlul de doctor în istorie tovarăsei Eliza Campus.

★

În aceeași zi, în fața aceluiași consiliu științific a avut loc susținerea tezei de doctorat: „Viața politică în România la sfârșitul secolului al XIX-lea. 1888—1899”, elaborată de Traian Lungu.

Conducătorul științific, prof. univ. Vasile Maciu, membru corespondent al Academiei R. S. România, referenții științifici oficiali, prof. univ., acad. P. Constantinescu- Iași și prof. univ. doctor docent Ștefan Pascu, membru corespondent al Academiei R. S. România, au relevat faptul că lu-

crarea se înscrie ca o importantă contribuție la cunoașterea acestei etape din istoria modernă a patriei noastre.

După discutarea publică a lucrării, consiliul științific al Institutului de istorie „Nicolae Iorga” al Academiei R. S. România a acordat tov. Traian Lungu titlul de doctor în istorie.

★

În ziua de 26 mai 1967, în cadrul consiliului științific al Facultății de istorie a Universității din București, tov. Gheorghe I. Ioniță a susținut teza de doctorat cu următoarea temă: „Organizații de masă legale, conduse sau aflate sub influența Partidului Comunist Român, înființate în anii 1935—1938”.

Materialele prezentate de referenții științifici oficiali, prof. univ., dr. docent Ladislau Bányai, dr. Titu Georgescu și conf. univ. dr. Aurel Loghin, de conducătorul științific, prof. univ. Vasile Maciu, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, au apreciat lucrarea ca o contribuție valoroasă la cunoașterea unei etape importante din istoria Partidului Comunist Român, a mișcării revoluționare și democratice din țara noastră.

În urma discutării publice a lucrării, consiliul științific al Facultății de istorie a acordat titlul de doctor în istorie tov. Gheorghe I. Ioniță.

Conferință științifică internațională consacrată împlinirii a 100 de ani de la apariția „Capitalului”

Cu prilejul aniversării unui secol de la apariția lucrării fundamentale a lui Karl Marx — „Capitalul” —, la Moscova a avut loc în zilele de 6 și 7 septembrie o conferință științifică internațională, în organizarea Institutului de marxism-leninism de pe lângă C.C. al P.C.U.S., a institutelor de științe umaniste ale Academiei de Științe a U.R.S.S., a Școlii superioare de partid și Academiei de științe sociale de pe lângă C.C. al P.C.U.S.

Au participat cercetători din Bulgaria, Cehoslovacia, Finlanda, R. D. Germană, Iugoslavia, Mongolia, Polonia, România, Ungaria, Uniunea Sovietică, R. D. Vietnam. Din țara

noastră a luat parte Constantin Bărbulescu, redactor-șef adjunct al revistei „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.”.

În ședința plenară de deschidere a conferinței a luat cuvântul P. N. Demicev, membru supleant al Biroului Politic al C.C. al P.C.U.S., secretar al C.C. al P.C.U.S., după care au fost susținute referatele: *Fundamentarea teoriei comunismului științific în „Capitalul” lui Karl Marx* (acad. P. N. Fedoseev) și *„Capitalul” și problemele economice ale socialismului* (acad. A. M. Rumeantsev).

În continuare, lucrările conferinței s-au desfășurat în două secții: *conomie și metodologie istorică*.

La secția economie au fost prezentate comunicările: „*Capitalul și epoca contemporană* (L. A. Leontiev, membru corespondent al Academiei de Științe a U.R.S.S.); „*Capitalul — teoria științei, model de prelucrare științifică a obiectului* (Dragutin Lecovici — R.S.F. Iugoslavia); „*Capitalul și dezvoltarea economiei politice a socialismului* (A. I. Pașcov, membru corespondent al Academiei de Științe a U.R.S.S.); *Ideile lui Karl Marx în construirea bazelor socialismului în Polonia* (Pagatilli — R. P. Polonă); „*Capitalul și unele curente burgheze în Germania occidentală* (Ebert — R.D.G.); *Noile tendințe în dezvoltarea economiei capitalismului în lumina legăturilor descoperite de Marx* (G. A. Kozlov, doctor în științe economice — U.R.S.S.); „*Capitalul lui Karl Marx și rezolvarea problemei agrare în R. P. Mongolă* (A. Miniș — R. P. Mongolă); „*Capitalul și unele probleme ale construcției socialiste în Republica Socialistă România*; „*Capitalul și unele probleme ale progresului tehnico-științific* (L. M. Gatovski, membru corespondent al Academiei de Științe a U.R.S.S.); *Cîteva probleme ale dezvoltării economiei naționale ungare, reforma conducerii economiei și legile marxiste economice* (György Sas — R. P. Ungară); *Despre importanța metodei analizei economice a lui Marx în socialism* (Zavada — R. S. Cehoslovacă).

La secția de metodologie istorică au fost

expuse comunicările: *Metoda „Capitalului” și contemporaneitatea* (M. M. Rozenhal, doctor în științe filozofice — U.R.S.S.); „*Capitalul și mișcarea muncitorească internațională* (A. I. Malîș, doctor în științe economice — U.R.S.S.); *Marx și teoria economică a socialismului* (I. I. Kuzminov, doctor în științe economice — U.R.S.S.); *Unele aspecte ale influenței „Capitalului” asupra mișcării muncitorești din Ungaria* (Oscar Bethlen — R. P. Ungară); *Influența ideilor „Capitalului” asupra luptei revoluționare a poporului vietnamez* (Le Hiu — R. D. Vietnam); *Ideile „Capitalului”, armă puternică în lupta revoluționarărilor marxști bulgari împotriva narodnicismului și revizionismului în Bulgaria* (Iordan Nicolov Iotov — R. P. Bulgaria); „*Capitalul și mișcarea muncitorească germană* (Heinrich Hemkow — R. D. Germană); *Însemnătatea marxismului pentru mișcarea muncitorească din Cehoslovacia* (Pavel Reiman — R. S. Cehoslovacă).

În ședința plenară de închidere a conferinței au luat cuvîntul L. M. Gatovski, conducătorul secției economie, E. G. Glezerman, conducătorul secției metodologie istorică, care au apreciat pozitiv nivelul comunicărilor prezentate. Cuvîntul de încheiere a fost rostit de către acad. N. P. Fedoseev, directorul Institutului de marxism-leninism de pe lângă C.C. al P.C.U.S.

În ziua de 8 septembrie participanții la conferință au vizitat expoziția consacrată împlinirii a 100 de ani de la apariția „Capitalului”.

Simpozionul tinerilor cercetători din țările socialiste

În zilele de 15—23 august 1967 s-a desfășurat la Moscova simpozionul tinerilor cercetători din țările socialiste, avînd ca temă: *Influența ideilor lui Octombrie asupra dezvoltării țărilor sistemului mondial socialist*, organizat de Academia de Științe a U.R.S.S. în colaborare cu Comitetul Central al Comsomolului. Au luat parte cercetători din Bulgaria, Cehoslovacia, R. D. Germană, Iugoslavia, Mongolia, Polonia, România, Ungaria, U.R.S.S.

După salutul adresat participanților de către G. M. Sorokin, membru corespondent al Academiei de Științe a U.R.S.S., A. M. Rumeanțev, vicepreședinte al Academiei de Științe a U.R.S.S., I. V. Torsuev, secretar al C.C. al Comsomolului, în ședința plenară au fost prezentate comunicările:

Marea Revoluție Socialistă din Octombrie și sistemul mondial socialist (M. V. Simcer); *Marea Revoluție din Octombrie și progresul social* (V. V. Denisov); *Rolul statului socia-*

list și al dreptului în conducerea economiei (I. A. Tanciuk); *Socialismul și tineretul* (I. V. Torsuev).

În continuare, lucrările simpozionului s-au desfășurat în secțiile: *economie, filozofie, științe juridice, tineret*.

Delegația țării noastre a prezentat comunicările: *Schimbări în structura economică a României — expresie a proceselor complexe ale construcției socialismului* (C. Mecu, M. Desmereanu); *Ideile marxist-leniniste și dezvoltarea conștiinței socialiste a maselor din România* (C. Bărbulescu, D. Gheciu) și *Cu privire la sarcinile Uniunii Tineretului Comunist și tineretul din România în etapa actuală* (N. Stoian, G. Baron).

Așa cum au precizat organizatorii simpozionului, comunicările și stenograma discuțiilor din ședințele plenare și din secții vor fi puse la dispoziția țărilor participante.

СОДЕРЖАНИЕ

50-ЛЕТИЕ ВЕЛИКОЙ ОКТЯБРЬСКОЙ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЙ РЕВОЛЮЦИИ

Академик П. КОНСТАНТИНЕСКУ-ЯШЬ: В. ЛИВЯНУ: Международное значение Великой Октябрьской социалистической революции	3
Н. КОПОЮ: Октябрьская революция и прогрессивное общественное мнение в Румынии.	20
К. БЭРБУЛЕСКУ, Д. ГЕЧУ: Марксистско-ленинские идеи и развитие социалистического сознания масс.	35
ТИТУ ДЖОРДЖЕСКУ, Г. И. ЙОНИЦЭ: Нелегальные массовые организации созданные и направляемые коммунистической партией в годы подполья, инициаторы дружественных отношений между Румынией и СССР. ...	46

СООБЩЕНИЯ

ШТ. ПАСКУ: Михаил Когэлничану и вопросы его эпохи	63
МИРЧА МАЛИЦА: Независимость Румынии и осуществление права на посольское представительство.	78

ДИСКУССИИ

Познание и его использование в исторической науке, Л. ПОПА	90
Использование документации в исторической литературе, Н. РАУШ	101

ПАМЯТНЫЕ СТАТЬИ

ТИМОТЕЙ МАРИН • ОТТОЙ КЭЛИН • ГАЛЛ ГАБОР	111
--	-----

РЕЦЕНЗИИ — БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЕ СПРАВКИ

Страницы борьбы Румынского народа за национальную независимость 1877-1878г. г. (Документы и общественно-политические материалы) Издательство политической литературы, Бухарест, 1967 г; **Н. Аданилоае, И. Г. Купша:** Война за национальную независимость Румынии 1877-1878 г. Издательство политической литературы, Бухарест, 1967. г; **А. Деак, Г. Матей:** «Февраль 1933 г. — Международный отклик». Научное издательство, 1967 г., 304 стр.; **Н. Копю:** «Восстановление Социал-демократической партии Румынии (1900 — 1910 гг.)»,

Научное издательство, 1966 г., 300 стр.; «Течения и направления в истории румынской философии»; Издательство Академии наук Социалистической Республики Румынии, 1967 г., 288 стр; **Марко Г. Лосано**: «Революционный деятель Румынии 1848 г. — Николае Бэлческу»; напечатано в журнале «Ревиста сторики итальяна», год LXXVIII, III-ий отдельный выпуск, Неаполь, сентябрь 1966 г., стр. 677—715; **Костин К. Кирицеску**: «Денежная система лая и его предшественники, том II, Издательство Академии наук Социалистической Республики Румынии, 1967 г., 582 стр.; „Slovansky Pfehled“ nr. 6/1966 («Славянский журнал»), орган Института истории европейских социалистических стран при Чехословацкой Академии наук; «Cahiers de l'Institut Maurice Thorez», nr. 1 — 4/1966 («Тетради института им. Мориса Тореца»); **В. Гордон Чаллд**: «Творение цивилизации», Научное издательство, 1966 г., 280 стр. 125

ЗАМЕТКИ

- Сессия научных сообщений, посвященная 50-ой годовщины битв под Мэрэшь, Мэрэшешть и Ойтуз. 164
- Научная сессия Института истории им. «Николае Йорга» Академии Наук Социалистической Республики Румынии. 164
- Сообщение о защите докторских диссертаций. 168
- Международная научная конференция, посвященная столетию выхода в свет «Капитала». 168
- Симпозиум молодых научных исследователей социалистических стран. 169

SOMMAIRE

LE DEMI-CENTENAIRE DE LA GRANDE RÉVOLUTION SOCIALISTE D'OCTOBRE

- Acad. P. CONSTANTINESCU-IAȘI, V. LIVEANU: La signification internationale de la grande Revolution Socialiste d'Octobre 3
- N. COPOIU: La Révolution d'Octobre et l'opinion publique progressiste de Roumanie 20
- C. BĂRBULESCU, D. GHECIU: Les idées marxistes-léninistes et le développement de la conscience socialiste des masses 35
- TITU GEORGESCU, GH. I. IONIȚĂ: Organisations légales des masses, promotrices des relations d'amitié entre la Roumanie et l'U.R.S.S. créées et guidées par le parti communiste durant les années de sa clandestinité. 46

COMMUNICATIONS

- ST. PASCU: Mihail Kogălniceanu et les problèmes de son époque 63
- MIRCEA MALIȚA: L'indépendance de la Roumanie et l'exercice du droit de légitimation 78

DISCUSSIONS

- La connaissance et la valorisation dans la science de l'histoire, L. Popa 90
- La valorisation de la documentation dans la littérature historique, N. Raus 101

ÉVOCATIONS

TIMOTEI MARIN • OTTOI CĂLIN • GÁAL GÁBOR	111
--	-----

COMPTES-RENDUS — NOTES BIBLIOGRAPHIQUES

<i>Pages de la lutte du peuple roumain pour l'indépendance nationale, 1877 — 1878</i> (<i>Documents et textes sociaux-politiques</i>), Éditions politiques, Bucarest, 1967; N. Adăniloae, I. Gh. Cupşa: <i>La guerre pour l'indépendance nationale de la Roumanie. 1877—1878</i>, Éditions politiques, Bucarest, 1967; A. DEAC, GH. MATEI: „Février 1933 — l'écho international“, Éditions scientifiques, 1967, 304 p.; N. COPOIU: „La reconstitution du Parti social-démocrate de Roumanie. (1900—1910)“, Éditions scientifiques, 1966, 300 p.; „Courants et orientations dans l'histoire de la philosophie roumaine“, Éditions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, 1967, 288 p.; MARIO G. LOSANO: „Un révolutionnaire de la Roumanie des années 1848: Nicolae Bălcesco“, dans la „Revista storica italiana“, LXXVIII année, III-e fascicule Napoli, septembre, 1966, p. 677—715; COSTIN C. KIRIŢESCU: „Le système monétaire du leu et ses précurseurs“, tome II, Éditions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, 1967, 582 p.; „Slovansky Přehled“, No 6/1966, organe de l'Institut de l'histoire des pays socialistes européens auprès de l'Académie des Sciences de Tchécoslovaquie; „Cahiers de l'Institut «Maurice Thorez» N° 1—4/1966; V. GORDON CHILDE: „La création de la civilisation“, Éditions scientifiques, 1966, 280 p.	145
---	-----

INFORMATIONS

Session de communications scientifiques consacrée au 50-e anniversaire des luttes de Mărăşti, Mărăşeşti et Oituz.	164
Session de communications de l'Institut d'histoire „Nicolae Iorga“ de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie.	164
Thèses de doctorat soutenues.	168
Conférence scientifique internationale consacrée à l'anniversaire de 100 ans depuis la parution du „Capital“.	168
Le symposium des jeunes chercheurs des pays socialistes.	169

INHALT

DIE FÜNFZIG-JAHRFEIER DER GROSSEN SOZIALISTISCHEN OKTOBERREVOLUTION

Akad. P. CONSTANTINESCU-IAŞI, V. LIVEANU: Internationale Bedeutung der Grossen Sozialistischen Oktoberrevolution	3
N. COPOIU: Die Oktoberrevolution und die öffentliche Meinung in Rumänien ..	20
C. BĂRBULESCU, D. GHECIU: Die marxistisch-leninistischen Ideen und die Entwicklung des sozialistischen Bewusstseins der Massen	35
TITU GEORGESCU, GH. I. IONIŢĂ: Legale Massenorganisationen, Vorkämpfer für die Freundschaftsbeziehungen zwischen Rumänien und der USSR, gegründet und angeleitet von der Kommunistischen Partei während ihrer Illegalitätszeit ..	46

MITTEILUNGEN

ST. PASCU: Mihail Kogălniceanu und die Fragen seiner Epoche	63
MIRCEA MALIȚA: Die Unabhängigkeit Rumäniens und die Wahrnehmung des Legationsrechtes	78

DISKUSSIONEN

Erkenntnis und Auswertung in der Geschichtswissenschaft, <i>L. Popa</i>	90
Auswertung der Unterlagen in der historischen Literatur, <i>N. Răuș</i>	101

GEDENKARTIKEL

TIMOTEI MARIN • OTTOI CĂLIN • GÁAL GÁBOR	111
--	-----

REZENSIONEN — BIBLIOGRAPHISCHE ANMERKUNGEN

Seiten aus dem Kampfe des rumänischen Volkes für seine nationale Unabhängigkeit 1877—1878; *N. Adăniloae, I. Gh. Cupșa*: Der Krieg für die nationale Unabhängigkeit Rumäniens; A. DEAC, GH. MATEI: „Der Februar 1933—sein Echo in der Welt“, Wissenschaftlicher Verlag, 1967, 304 S.; N. COPOIU: „Die Wiederherstellung der Sozialdemokratischen Partei Rumäniens, 1900—1910“, Wissenschaftlicher Verlag, 1966, 300 S.; Strömungen und Orientierungen in der Geschichte der rumänischen Philosophie“, Verlag der Akademie der Sozialistischen Republik Rumänien, 1967, 288 S.; MARIO S. LOSANO: „Ein rumänischer Revolutionär von 1848: Nicolae Bălcescu“, „*Revista storica italiana*“, LXXXVIII Jahrg. III. Faszikel, Neapel, September 1966, S. 677-715; COSTIN G. KIRIȚESCU: „Das Währungssystem des Leu und seine Vorläufer“, Bd. II, Verlag der Akademie der Sozialistischen Republik Rumänien, 1967, 582 S.; „*Slovansky Přehled*“, nr. 6/1966, Organ des Instituts für Geschichtswissenschaft der sozialistischen Länder Europas bei der Tschechoslowakischen Akademie der Wissenschaften; *Cahiers de l'Institut „Maurice Thorez“*, Nr. 1—4, 1966, V. Gordon Childe „Die Entstehung der Zivilisation“, Wissenschaftlicher Verlag, 1966, 280 S.

INFORMATIONEN

Tagung für wissenschaftliche Mitteilungen anlässlich des 50. Jahrestages der Schlachten von Mărăști, Mărășești und Oituz.	164
Wissenschaftliche Tagung des Instituts für Geschichtswissenschaft „Nicolae Iorga“ der Akademie der Sozialistischen Republik Rumänien	164
Verteidigung einiger Doktoratsthesen	168
Internationale wissenschaftliche Konferenz zum 100. Jahrestag des Erscheinens des „Kapital“	168
Symposion junger Forscher aus den sozialistischen Ländern	169

CONTENTS

SEMI-CENTENARY OF THE GREAT OCTOBER SOCIALIST REVOLUTION

Academician P. CONSTANTINESCU-IAȘI, V. LIVEANU: International significance of the Great October Socialist Revolution	3
N. COPOIU: October revolution and progressive public opinion in Romania	20
C. BĂRBULESCU, D. GHECIU: Marxist-Leninist ideas and the development of the masses socialist consciousness	35
TITU GEORGESCU, G. I. IONIȚĂ: Legal mass Organizations, promoters of relations of friendship between Romania and the USSR, set up and guided by the Communist Party during its underground activity	46

ARTICLES-PAPERS:

S. PASCU: Mihail Kogălniceanu and problems of his time	63
MIRCEA MALIȚA: Romania's independence and the exercising of the right of legation	78

DISCUSSIONS

Knowledge and development in historical sciences, <i>L. Popa</i>	90
Turning documentation to good use in historical literature, <i>N. Răuș</i>	101

RECOLLECTIONS

TIMOTEI MARIN • OTTOI CĂLIN • GÁAL GABOR	111
--	-----

REVIEWS — BIBLIOGRAPHIC NOTES

Pages from the struggle of the Romanian people for national independence, 1877—1878 (Social and political documents and texts) Publishing House for political literature, Bucarest, 1967; N. Adăniloie and I. G. Cupșa: The War for National Independence of Romania 1877—1878; A. DEAC, G. MATEI: "February 1933 — International Echo". Publishing House for Scientific Literature, 1967, 304 p.; N. COPOIU: "Re-making of the Social-Democratic Party of Romania" (1900-1910), Publishing House for Scientific Literature, 1966, 300 p.; "Currents and Directions in the History of Romanian Philosophy", Publishing House of the Academy of the Socialist Republic of Romania, 1967, 288 p.; MARIO G. LOSANO: "A Revolutionary From Romania: Nicolae Bălcescu" in the "Revista storica italiana", the year LXXVIII, fascicle III, Naples, September 1966, p. 677-715; COSTIN C. KIRIȚESCU. "Monetary System of the Leu and Its Precursors", volume II, Publishing House of the Academy of the Socialist Republic of Romania, 1967, 582 p.; „Slovansky Přehled" No. 6/1966, organ of the Institute of the History of the European socialist countries under the Czechoslovak Academy of Sciences; "Cahiers de l'Institut « Maurice Thorez »", No. 1—4/1966; V. GORDON CHILDE: "The Formation of Civilization", Publishing House for Scientific Literature, 1966, 280 p	145
--	-----

INFORMATION

Scientific report session devoted to the 50th anniversary of the Mărăști, Mărășești and Oituz battles	164
Report session of the Institute of History "Nicolae Iorga" of the Academy of the Socialist Republic of Romania	164
Maintenance of dissertations for doctorate	168
International scientific conference marking the centenary of the publication of "Capital"	168
Symposium of young researchers of the socialist countries	169

Redactori : **Mamina Ion, Rauș Nicolae, Simion Aurică, Smîrcea Virgil**

Tehnoredactor : **Lucian Alexandru**

Colaboratorii și cititorii revistei pot să se adreseze redacției în fiecare zi între orele 10—12.

Adresa redacției este : București, strada Ministerului nr. 4, telefon : 17.01.60. interior 442 ; 722 ; 369.

Revista „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.” apare o dată la două luni. Abonamentele se fac la oficiile poștale, prin factorii poștali și difuzorii din întreprinderi, instituții și de la sate.

Revista se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei.

Prețul unui număr — 6 lei ; abonamentul pe 6 luni — 18 lei, pe un an — 36 lei.

40 502

BIBLIOTECA CENTRALA
SIBIU

Sibiu
Biblioteca cras

I 8922

PROLETARI DIN TOATE ȚĂRILE, UNIȚI-VĂ!

analele

INSTITUTULUI DE STUDII ISTORICE ȘI SOCIAL-POLITICE DE PE LÎNGĂ C.C. AL P.C.R.

ANUL XIII

6

1 9 6 7

1990

0 JUL. 2005

97

8922

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

analele

INSTITUTULUI DE STUDII ISTORICE
ȘI SOCIAL-POLITICE
DE PE LÎNGĂ C.C. AL P.C.R.

— 000 2014

6
1967

20 DE ANI DE LA PROCLAMAREA REPUBLICII

O glorioasă epocă istorică de progres și prosperitate a României socialiste	3
GH. GHIMES : Republica — deziderat al gândirii democratice și progrese din România	14
I. CETERCHI : Republica Socialistă România — încununare a victoriei depline și definitive a socialismului în țara noastră	26

DISCUȚII

Conceptul de națiune : A. Gavrilă	40
Comunitatea de națiune : M. Marian	54
Cu privire la evoluția conceptului marxist de națiune : El. Florea	66

COMUNICĂRI

Planificarea — metodă principală de conducere a întregii activități social-economice a țării : V. Rausser	80
Lupta clasei muncitoare din România pentru adoptarea și aplicarea legii asupra contractelor de muncă în perioada crizei economice : I. Ceaușescu	102
Aspecte ale luptei popoarelor asuprite din fostul Imperiu austro-ungar în dezbaterile Conferinței de la Linz : N. Goldberger, C. Nuțu	116

EVOCĂRI

GRIGORE PREOTEASA • C. A. ROSETTI • ANTON BACALBAȘA	130
---	-----

RECENZII • NOTE BIBLIOGRAFICE

Lucrări ale istoricilor români apărute cu prilejul sărbătoririi semicentena- rului Marii Revoluții Socialiste din Octombrie ; VASILE CONTA : „Opere filozofice”, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1967, 660 p. ; A. D. XENOPOL : „Scrieri sociale și filo- zofice”, Editura științifică, București, 1967, 432 p. ; ANDRÉ KÉDROS : „La résistance grecque (1940—1944)”, Robert Laffont, Paris, 1966, 544 p. ; GIORGIO BOCCA : „Storia dell' Italia partigiana. Septem- brie 1943-mai 1945”, Editori Laterza, Bari, 1966, 676 p. ; GEORGES LEFRANC : „Le mouvement socialiste sous la troisième république (1875—1940)”, Paris, Payot, 438 p.	146
---	-----

9454 ✓

INFORMAȚII

Sesiune de comunicări științifice consacrată aniversării semicentenarului Marii Revoluții Socialiste din Octombrie	173
Sesiune de comunicări științifice consacrată aniversării lui Mihail Kogălniceanu	174
Sesiune de comunicări științifice a cadrelor didactice de la catedrele de filozofie, sociologie și socialism științific din învățământul superior	175
Centenarul Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România	175
Simpozion româno-ceshoslovac	176
Ciclu de conferințe pe teme istorice	177
Sofia — Sesiune științifică consacrată aniversării semicentenarului Marii Revoluții Socialiste din Octombrie	177
Berlin — Sesiune științifică consacrată aniversării unui secol de la apariția „Capitalului”	177
Kotor — Conferință științifică pe tema : „Revoluția din Octombrie și popoarele iugoslaviei”	178
Sumarul numerelor 1—6 din 1967	184

COMITETUL DE REDACȚIE

ARDELEANU ION, BĂRBULESCU CONSTANTIN — redactor-șef adjunct, **GEORGESCU TITU** — redactor-șef, **MACIU VASILE, MATEI GHEORGHE, MUNTEANU N. G., NICHITA PARASCHIVA, PETRIC ARON, PETRIȘOR VASILE** — secretar de redacție, **ROMAN VALTER, VOICU ȘTEFAN, ZAHARIA GHEORGHE.**

O glorioasă epocă istorică de progres și prosperitate a României socialiste

„Conferința Națională a partidului nostru are loc în preajma aniversării a 20 de ani de la proclamarea Republicii. La această aniversare, oamenii muncii din țara noastră se prezintă cu un bilanț bogat” — sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu la începutul expunerii raportului. În cele două decenii care au trecut de la instaurarea Republicii, socialismul a învins deplin și definitiv la orașe și la sate; a fost lichidată pentru totdeauna exploatarea omului de către om; s-au dezvoltat forțele de producție, a crescut întregul potențial economic al țării; relațiile socialiste s-au consolidat în întreaga economie națională; s-au îmbunătățit neîncetat condițiile de viață materială și spirituală ale tuturor categoriilor populației, cultura a cunoscut o amplă răspândire în mase, contribuind la lărgirea orizontului de cunoștințe al oamenilor muncii. Drumul parcurs de poporul român în acești ani oferă imaginea marilor progrese făcute de România într-o perioadă istorică scurtă, în toate domeniile vieții economice și sociale.

Stăruie încă viu în minte momentele mărețe ale acestei lupte — organizarea forțelor muncitorimii și a celorlalte clase și păături sociale, cucerirea de libertăți democratice, răsturnarea guvernelor cu majoritate reacționară și curățirea aparatului de stat de elementele fasciste, înfăptuirea reformei agrare, obținerea egalității în drepturi pentru toți oamenii muncii, fără deosebire de naționalitate, instaurarea guvernului de la 6 martie 1945, în care clasa muncitoare avea rolul precumpănitor, victoria zdrobitoare asupra reacțiunii în alegerile din 1946, înfrângerea sabotajului și lichidarea haosului economic provocat de clasele exploatoare, redresarea economiei naționale ș.a. În cursul acestor mari bătălii a sporit tot mai mult rolul de hegemon al proletariatului și al partidului său marxist-leninist, s-a întărit și s-a adâncit unitatea de acțiune a clasei muncitoare, a crescut influența sa asupra maselor populare.

Moștenirea pe care a lăsat-o regimul burghezo-moșieresc a rămas cunoscută printr-un nivel scăzut de dezvoltare a forțelor de producție și o repartizare neechilibrată a acestora pe teritoriul țării; o industrie slab dezvoltată, utilată în mare măsură cu mijloace învechite, o agricultură rudimentară, un standard de viață scăzut pentru majoritatea populației țării.

Subordonarea economică și politică a României imperialismului german, împingerea României, alături de Germania hitleristă, de către cele mai reac-

ționare cercuri ale burgheziei și moșierimii, împotriva voinței și intereselor naționale ale poporului, în războiul nedrept antisovietic au avut consecințe deosebit de grave. Germania nazistă a jefuit în mod barbar resursele naturale și avuțiile poporului nostru, a secătuit și a sărăcit țara fără milă, exercitând un adevărat regim de ocupație. La aceasta s-au adăugat pagubele provocate de operațiile militare și de bombardamentele executate pe teritoriul țării noastre. Jaful hitlerist și pagubele provocate de război au redus potențialul economic al României la mai puțin de jumătate. Războiul alături de Germania fascistă a însemnat dezastru pentru întreaga economie, periclitând însăși existența națională a poporului român. Această evoluție deosebit de periculoasă a evenimentelor a fost curmată de înfăptuirea actului istoric de la 23 August 1944, care a dus la eliberarea țării de sub jugul fascist de către forțele patriotice conduse de Partidul Comunist Român, a deschis poporului român calea spre recucerirea și întărirea independenței naționale, spre refacerea economică și dezvoltarea de sine stătătoare, spre înfăptuirea aspirațiilor de democrație și progres social.

În acele împrejurări deosebit de grele în care se găsea România în vara anului 1944, poporul român, răsturnând dictatura fascistă și alungînd pe cotropitorii hitleriști, a găsit resurse de energie pentru a se angaja, cu toate forțele și posibilitățile sale, alături de Uniunea Sovietică și celelalte puteri aliate, în războiul împotriva fascismului. Întreaga economie a țării a fost pusă în slujba susținerii frontului antihitlerist, făcîndu-se eforturi considerabile pentru aprovizionarea armatei cu muniții, armament, combustibil, îmbrăcăminte și alimente. Armata română a luptat cu vitejie și eroism pentru eliberarea întregului teritoriu al țării și apoi, dincolo de granițele României, pînă la înfrîngerea definitivă a Germaniei hitleriste. Prin aceasta, poporul nostru și-a adus contribuția materială și de sînge la marea epopee a eliberării omenirii de robia fascistă, la victoria asupra celui mai periculos dușman al civilizației, progresului societății omenești.

În fața poporului român se ridicau probleme majore privind refacerea și reconstrucția economică, lichidarea marilor dificultăți pe care a trebuit să le înfrunte masele largi în această perioadă în condițiile unor grele pierderi suferite de economia națională datorită jafului hitlerist, distrugerilor produse de bombardamente și operații militare, de blocarea valutei și devizelor României de către țările capitaliste, ca și de cheltuielile necesitate pentru susținerea frontului antihitlerist și de plata despăgubirilor de război, care, împreună, au depășit ca ordin de mărime de aproximativ 3,5 ori venitul național al României anului 1938.

„În aceste condiții deosebit de grele pentru existența poporului român, pentru soarta patriei noastre, partidul comunist, chemînd poporul la făurirea conștientă a noii istorii a patriei, a unit într-un unic suvoi clasa muncitoare, țărănimea, intelectualitatea, toate forțele progresiste și patriotice ale națiunii. El a mobilizat masele largi de la orașe și sate în lupta pentru înfrîngerea rezistenței reacțiunii, a sabotajului claselor exploatare, pentru refacerea țării“. La scurtă vreme de la terminarea războiului, la Conferința Națională din 1945, partidul a înfățișat direcțiile principale ale programului său de reconstrucție economică a țării, precum și modul de soluționare în perspectivă a problemelor economice și sociale fundamentale ale României. În raportul la Conferința Națională prezentat de Gheorghe Gheorghiu-Dej se spunea : „Progresul țării noastre este în directă și nemijlocită legătură cu progresul industria-

lizării țării... de tăria industrială a țării depinde în mare măsură însăși independența statului nostru“.

Pașii înainte în cucerirea unui regim democratic se realizau în condițiile unei încordate lupte politice duse de forțele patriotice ale țării în frunte cu clasa muncitoare, sub conducerea partidului comunist, pentru zdrobirea opoziției înverșunate a reacțiunii, a claselor exploatoare susținute de cercurile imperialiste din exterior. Poporul român a reușit — printr-o muncă încordată, plină de eroism, cu numeroase eforturi și sacrificii — să înfăptuiască, încă în primii ani ai regimului popular, refacerea economiei naționale și să instaureze un regim democratic, bazat pe voința maselor largi populare. În funcție de condițiile concret-istorice, obiective și subiective, de evoluția raporturilor de clasă, partidul comunist a stabilit linia politică, strategică și tactică, în lupta pentru rezolvarea problemei fundamentale a revoluției — problema puterii. O asemenea linie a permis făurirea alianței muncitorești-tărănești, a unui larg front de luptă a maselor populare în frunte cu clasa muncitoare. Făurirea unor largi alianțe politice, existența contradicțiilor dintre diferite grupări ale claselor exploatoare au permis folosirea vremelnică, pentru realizarea unor anumite obiective de interes general, a tuturor aliaților posibili, capabili să acționeze pe linia progresului social, al democrației. Corespunzător schimbărilor radicale survenite în raportul forțelor de clasă din România, s-au creat, în cursul anului 1947, condiții prielnice pentru cucerirea întregii puteri politice de către proletariat, doborârea monarhiei și trecerea la revoluția socialistă. Pornind de la raportul de forțe politice și sociale favorabil în mod hotărâtor forțelor care-și înscriau acțiunea pe linia progresului, sprijinindu-se pe masele proletare, pe alianța muncitorească-tărănească și avînd alături de el și celelalte categorii ale populației muncitoare, precum și păturile mijlocii de la orașe, urmat deci practic de covârșitoarea majoritate a poporului, Partidul Comunist Român a trecut la înlăturarea monarhiei.

La 30 decembrie 1947 a fost eliminată din viața politică și economică-socială a țării încă o rămășiță a trecutului — monarhia, ultimul stîlp al reacțiunii burghezo-moșierești; idealurile pentru care au luptat și vărsat sîngele cei mai buni fii ai poporului român — libertatea și independența patriei, dreptul celor ce muncesc de a fi singurii stăpîni ai destinelor lor — și-au găsit astfel împlinirea.

Proclamarea Republicii Populare Române reprezintă o cotitură în istoria poporului român — crearea statului democratic de tip socialist, formă a dictaturii proletariatului. Înlăturarea monarhiei și proclamarea Republicii populare au constituit unul dintre cele mai importante momente ale luptei oamenilor muncii, sub conducerea partidului, pentru transformarea revoluționară a României, au marcat încheierea etapei de desăvîrșire a revoluției burghezo-democratice și trecerea la revoluția socialistă. După cucerirea întregii puteri politice de către clasa muncitoare, în alianță cu țărănimea muncitoare, după înlăturarea monarhiei, instaurarea Republicii și înfăptuirea actului revoluționar al naționalizării principalelor mijloace de producție, poporul român a trecut la înfăptuirea vastei opere de construire a socialismului.

Sarcinile legate de înfăptuirea misiunii istorice a proletariatului în noua societate au impus unificarea organizatorică și politică a clasei muncitoare, crearea unui unic partid marxist-leninist de avangardă al celor ce muncesc. Crearea — la puțin timp după abolirea monarhiei și proclamarea Republicii — a partidului unic al celor ce muncesc, Partidul Muncitoresc Român, a marcat

o însemnată victorie politică a forțelor revoluționare din țara noastră, a împlinit o imperioasă necesitate istorică, determinată de lupta pentru cucerirea puterii și transformarea socialistă a societății românești.

Intrarea României într-o nouă etapă a dezvoltării sociale — etapa revoluției socialiste — a ridicat în fața Partidului Comunist Român un complex de sarcini noi în toate compartimentele vieții sociale. Aceste sarcini urmăreau să asigure trecerea principalelor mijloace de producție în mâinile poporului, desființarea exploatarei omului de către om, făurirea unei industrii proprii puternice, reconstrucția pe baze socialiste a agriculturii, îmbunătățirea nivelului de trai material și cultural al poporului.

Bizuiindu-se pe concepția materialistă potrivit căreia factorul hotărâtor al progresului social, al înfloririi economiei naționale și ridicării nivelului de trai al populației îl constituie dezvoltarea susținută a forțelor de producție, Partidul Comunist Român a concentrat toate eforturile în direcția industrializării socialiste a țării.

Pentru dezvoltarea armonioasă, echilibrată, pe o linie mereu ascendentă și în ritm susținut a economiei naționale, ridicarea sistematică a nivelului de trai, partidul nostru a căutat să pornească de la realitățile economiei naționale, înregistrând chiar din primii ani o serie de succese mari.

Înfăptuirea acestei politici n-a fost un proces ușor, neted. De-a lungul celor 20 de ani care au trecut au fost învinse greutăți legate de insuficienta experiență, de lipsa unor materii prime și a numărului necesar de cadre calificate, de opoziția elementelor răsturnate de la putere.

Azi, la 20 de ani de la instaurarea Republicii, industria a devenit ramura conducătoare a economiei, ponderea sa în crearea venitului național crescând de la 30,8 la sută în 1938 la circa 50 la sută în prezent.

Agricultura, satul românesc au cunoscut transformări adânci, fiind scoase din imobilismul lor de veacuri și așezate pe făgașul unei dezvoltări dinamice. Trecerea micii producții țărănești, cu posibilitățile sale limitate, la marea producție socialistă a reprezentat o profundă revoluție în viața satului, în relațiile de producție din agricultură, creând condiții favorabile pentru progresul rapid al acestei ramuri esențiale a economiei naționale.

În aceste două decenii s-a îmbunătățit repartizarea teritorială a forțelor de producție, unele regiuni în trecut rămase în urmă au înregistrat în acești ani ritmuri superioare de dezvoltare industrială.

Programul construcției socialiste constituie o întruchipare strălucită a concepției științifice cu care partidul a abordat și a soluționat problemele practice și teoretice ale revoluției socialiste, făcând ca România să înregistreze, într-un termen istoricește scurt, un progres impresionant. Luând în considerație realitățile țării noastre, particularitățile naționale și tradițiile ei istorice, partidul comunist a dat în practică o soluționare esențialmente și creator dialectică, în primul rând problemei de principiu a raportului general-particular în edificarea noii orânduiri.

În acest răstimp s-a depus o vastă activitate în sfera creației spirituale și a răspîndirii științei și culturii în masele largi ale poporului. Ducînd cu strălucire mai departe marile tradiții înaintate ale trecutului, știința românească s-a afirmat în noi domenii de cercetare, aducînd o contribuție de seamă la progresul general al societății. S-au dezvoltat literatura și artele, s-a îmbogățit viața spirituală a întregului popor.

Construirea socialismului a determinat profunde schimbări în întreaga structură a societății românești.

Corespunzător schimbărilor radicale petrecute în structura economică s-a reînnoit structura socială a țării. Au dispărut pentru totdeauna clasele exploatare — moșierimea și burghezia —, s-au înlăturat orice obstacole sociale din calea progresului economic și social-cultural al României. Țara noastră prezintă azi tabloul unei societăți unitare în care poporul — deținătorul suveran al întregii puteri — este stăpîn pe soarta sa, pe bogățiile țării, își făurește în mod conștient propria istorie.

„În focul luptei pentru cucerirea puterii și construirea socialismului, clasa muncitoare — releva tovarășul Nicolae Ceaușescu la Conferința Națională — și-a afirmat înaltele sale calități revoluționare, fermitatea și consecvența, patriotismul fierbinte, spiritul de sacrificiu, eroismul și abnegația, pricepera de a gospodări, împreună cu țărănimea și intelectualitatea, avuția națională, proprietatea nouă, socialistă. **Clasa muncitoare s-a dovedit în toți acești ani la înălțimea misiunii sale istorice de clasă conducătoare a societății, situîndu-se în fruntea luptei pentru progres economic și social.**”

Țărănimea cooperatistă s-a transformat într-o clasă omogenă, ale cărei interese generale comune sînt strîns legate de cele ale clasei muncitoare, ale întregului popor.

În condițiile României, în care țărănimea a reprezentat și reprezintă cea mai mare parte a populației, alianța muncitorească-țărânească constituie principala forță motrice a orînduirii noastre socialiste, cheazășia viabilității și trăinicieii regimului nostru, garanția înaintării cu succes pe calea desăvîrșirii socialismului, a înfloririi și propășirii multilaterale a patriei noastre.

În ritmul și pe măsura dezvoltării economiei, a satisfacerii nevoilor materiale ale oamenilor muncii s-a desfășurat pe un front larg revoluția culturală, factor integrant al revoluției socialiste. Transformărilor care au avut loc în viața economică a țării le-a corespuns, ca urmare a luptei duse împotriva concepțiilor și teoriilor burgheze, victoria pe tărîm ideologic a marxism-leninismului. Instaurarea puterii celor ce muncesc a deschis științei și culturii românești o epocă nouă. Într-o perioadă istorică scurtă, România a lichidat înapoierea moștenită de la vechiul regim, a dezvoltat învățămîntul, știința și arta, punîndu-le la îndemîna maselor largi ale celor ce muncesc.

Lichidarea claselor exploatare, asigurarea unității intereselor fundamentale ale tuturor membrilor societății, a concordanței dintre aspirațiile individuale și interesele colectivității au creat condiții optime pentru cimentarea și înflorirea națiunii socialiste, au deschis perspective largi pentru afirmarea nestingherită a aptitudinilor, talentelor și energiilor creatoare ale tuturor cetățenilor, fără deosebire de rasă, sex sau naționalitate. O importanță esențială a avut și are aplicarea consecventă a politicii naționale marxist-leniniste a partidului nostru, în centrul căreia stau dezvoltarea frăției, asigurarea egalității depline în drepturi a oamenilor muncii români, maghiari, germani, sîrbi și de alte naționalități, crearea condițiilor materiale, economice, care să garanteze în fapt exercitarea acestor drepturi, afirmarea deplină a personalității fiecărui cetățean al patriei noastre socialiste.

„Înfăptuirile poporului nostru în construcția economică și socială sînt rezultatul politicii juste, marxist-leniniste a Partidului Comunist Român,

constituie o confirmare elocventă a uriașei forțe transformatoare a acestei politici... Exprimând interesele tuturor celor ce muncesc, cauza partidului a devenit cauza întregului popor român“.

*

„Cinstim cu recunoștință pe înaintașii care, în pofida condițiilor vitrege social-politice în care au trăit, au luptat pentru eliberarea națională și socială, au asigurat cu prețul a nenumărate jertfe și sacrificii, păstrarea ființei naționale a poporului, progresul neîncetat al țării. În fruntea poporului, în lupta pentru progres s-au aflat forțele înaintate ale societății care, militând pentru îmbunătățirea vieții celor mulți, pentru îndeplinirea aspirațiilor de mai bine ale vremii lor, se simțeau pătrunși de un înalt spirit de răspundere pentru viitorul patriei, își închinau viața idealului măreț al fericirii poporului, a generațiilor viitoare“.

Încă de la înființarea sa, partidul și-a consacrat energia și puterea de luptă făuririi unei societăți eliberate de exploatare și asuprire, împlinirii aspirațiilor de veacuri ale maselor, spre o viață mai bună, liberă și demnă, spre afirmarea și dezvoltarea nestînjenită a talentelor și aptitudinilor fiecărui om al muncii. Continua îmbunătățire a condițiilor de viață materială și spirituală ale poporului reprezintă scopul suprem al întregii activități politice și organizatorice pe care a desfășurat-o partidul nostru de la eliberarea țării, sensul major al planurilor de edificare economică și socială pe care le-a elaborat, al programului stabilit de Congresul al IX-lea.

Prin prefacerile săvârșite și realizările obținute, cei 20 de ani de la cucerirea puterii depline de către clasa muncitoare înscriu o întreagă epocă în cursul căreia România s-a transformat într-o țară socialistă care înaintează impetuos pe calea progresului social.

Asigurarea desfășurării cu succes a procesului de industrializare, modernizarea agriculturii și a celorlalte ramuri economice, îndeplinirea progresului multilateral al societății reprezintă pentru noi, pentru fiecare cetățean al patriei, o înaltă obligație față de destinele României socialiste.

Formarea, consolidarea și dezvoltarea unității societății s-au produs în acest răstimp de două decenii și continuă în prezent să evolueze ascendent ca un proces istoric guvernat de legi obiective, în care se exprimă cerințele necesare ale făuririi și dezvoltării orînduirii socialiste. Unitatea și coeziunea întregului popor în jurul partidului și statului nostru reprezintă forța motrice care a acționat pînă la capăt în rezolvarea contradicțiilor perioadei de trecere, factorul hotărîtor al marilor biruințe dobîndite de poporul nostru.

Locul divergențelor de interese, proprii orînduirilor întemeiate pe proprietatea privată, îl ia în socialism unitatea principalelor interese economice ale tuturor membrilor societății, comunitatea aspirațiilor lor fundamentale. Munca pentru sine și munca pentru societate formează o unitate indisolubilă, se condiționează reciproc, spre binele și fericirea fiecăruia, spre propășirea întregii societăți.

Armonizarea intereselor individuale cu cele generale legate de înflorirea proprietății socialiste nu se realizează în mod automat. Acest lucru trebuie subliniat cu atît mai mult cu cît în condițiile actualei faze de dezvoltare a

orînduirii socialiste, cînd nivelul forțelor de producție nu asigură încă belsugul de produse necesare repartiției după nevoi, iar conștiința mai păstrează reminiscențe ale vechilor concepții și obiceiuri, cînd — cum spunea Marx — societatea „mai poartă din toate punctele de vedere — economic, moral, spiritual — pecetea vechii societăți din sînul căreia s-a născut“, unii oameni nu au ajuns la înțelegerea clară a interdependenței strînse dintre necesitatea întăririi proprietății obștești și interesele lor personale. Secretarul general al partidului nostru atrăgea în mod deosebit atenția asupra manifestării lipsei de răspundere în administrarea averii publice, în cheltuirea fondurilor statului, tendințelor de risipă și de căpătuială pe seama avuției poporului.

În socialism, cînd mijloacele de producție devin proprietate socialistă, cînd întreaga economie se transformă într-un organism unitar, apare pentru prima dată în istoria societății posibilitatea cunoașterii și utilizării conștiente a legităților sociale, organizării raționale a activității economice, în conformitate cu interesele generale ale societății.

Creșterea participării maselor la creația istorică conștientă reprezintă o caracteristică a vieții noi pe care o trăim. Subliniind justetea observației lui Marx după care „o dată cu profunzimea acțiunii istorice va crește... și amploarea masei care o înfăptuiește“, Lenin a arătat că ea constituie o lege generală de dezvoltare a societății. Socialismul, orînduire socială calitativ superioară celor care au precedat-o, nu poate fi construit decît prin participarea activă și conștientă a milioanele de oameni ai muncii.

Cerințele obiective ale dezvoltării economice-sociale se impun oamenilor nu ca forțe coercitive, prin efectele distructive ale mecanismelor spontane, ci ca „necesități înțelese“, însușite în mod conștient de societate și înscrise ca țeluri deliberate ale activității omenești. Se produce astfel un adevărat salt al omenirii din imperiul necesității în acela al libertății. Relevînd profunda semnificație istorică a reorganizării societății pe baza socialismului, Engels arăta : „Viața socială a oamenilor, care pînă acum li se opunea ca ceva impus de natură și istorie, devine acum un act liber al lor. Forțele obiective străine care dominau pînă acum istoria trec sub controlul oamenilor înșiși. Abia din acest moment oamenii își vor făuri pe deplin conștiinți propria lor istorie, abia din acest moment cauzele sociale puse în mișcare de ei vor avea în chip precumpănitor și în măsură tot mai mare efectele voite de ei“.

Realizarea deplină a avantajelor orînduirii socialiste depinde, într-o măsură hotărîtoare, de promovarea unei politici juste, științific fundamentate, corespunzătoare condițiilor și particularităților fiecărei etape de dezvoltare a societății.

Forța socială în stare să elaboreze o asemenea politică și să desfășoare o largă activitate educativă și organizatorică de mobilizare a maselor pentru transpunerea ei în viață este partidul marxist-leninist.

Acumulînd o bogată experiență în cursul luptelor revoluționare, al activității desfășurate în fruntea maselor populare pentru făurirea noii orînduirii, aplicînd creator adevărurile generale ale marxism-leninismului la condițiile concrete ale țării noastre, partidul a devenit organizatorul și mobilizatorul tuturor energiilor și capacităților creatoare ale națiunii în slujba înfloririi României socialiste. Rolul său de conducător politic al societății noastre este o realitate obiectivă, întărită zi de zi de adeziunea deplină a maselor largi de oameni ai muncii, o necesitate indispensabilă a mersului înainte, consfințită în însăși legea fundamentală a țării.

Procesul de desăvîrșire a construcției socialiste, diversificarea vieții economice, științifice și culturale, creșterea complexității problemelor și sarcinilor ce trebuie rezolvate determină în mod obiectiv întărirea continuă a rolului Partidului Comunist Român ca forță conducătoare în societate.

Partidul Comunist Român, căruia poporul i-a încredințat mandatul să conducă destinele țării, poartă întreaga răspundere pentru înfăptuirea programului înaintării României pe calea progresului și civilizației, pentru construirea cu succes a socialismului și comunismului. Misiunea de a stabili linia generală în problemele fundamentale ale politicii interne și externe, de a elabora programul de dezvoltare a economiei, învățămîntului, științei, culturii în vederea progresului continuu și rapid al societății noastre socialiste, a creșterii bunăstării oamenilor muncii, conferă congresului — forul suprem al partidului — o importanță deosebită în viața țării, a întregului popor.

În procesul evoluției societății noastre spre comunism, o importanță tot mai mare dobîndește gîndirea socială, dezvoltarea creatoare și răspîndirea în mase a concepției marxiste despre lume și viață, generalizarea teoretică a practicii sociale, creația artistică și culturală, ridicarea conștiinței maselor, cultivarea ideilor umaniste ale comunismului. De aceea, activitatea politică-ideologică privește îndeaproape și în mod nemijlocit partidul nostru, Comitetul Central căpătînd o pondere tot mai mare în întreaga activitate de conducere și îndrumare a vieții sociale.

Sintetizînd întreaga experiență socială, partidul comunist a studiat continuu, aprofundat noile fenomene ale vieții, legile obiective ale dezvoltării societății, a stabilit, în fiecare etapă dată, calea de acțiune pentru lichidarea vechiului, pentru triumful noului, pentru asigurarea mersului hotărît înainte. În procesul transformărilor revoluționare au apărut uneori greutăți și obstacole, s-au comis și greșeli, unele dintre ele inerente unei asemenea opere uriașe noi, fără precedent în istorie, altele care ar fi putut fi evitate, spre binele operei de construire a socialismului. Dar meritul socialismului constă în capacitatea sa de a depăși aceste neajunsuri, în faptul că el se afirmă ca singura cale pentru scoaterea rapidă a zeci și zeci de popoare, oprimare de imperialism, pe făgașul progresului economic și social, al dezvoltării libere și independente. În ciuda unor dificultăți temporare, socialismul merge înainte, perfecționîndu-se neîncetat, punîndu-și tot mai bine în valoare uriașele resurse și posibilități, asigurînd popoarelor condiții tot mai optime de viață, indicînd întregii omeniri exploatate drumul spre libertate, egalitate și progres social.

„Înaintarea continuă pe calea desăvîrșirii socialismului și trecerii treptate spre comunism — releva tovarășul Nicolae Ceaușescu la Conferința Națională — presupune pentru o lungă perspectivă istorică ridicarea la un nivel calitativ superior a rolului statului în întreaga viață social-economică“.

Statul democrat-popular, principalul instrument al construcției socialiste, își întemeiază forța sa pe devotamentul maselor populare, pe continua activizare a oamenilor muncii în toate domeniile vieții obștești, pe tărîmul construcției economice de stat și culturale.

Lărgirea continuă a democrației socialiste, participarea maselor la debateră principalelor probleme ale politicii interne și externe a României socialiste, la opera de construcție socialistă este o caracteristică fundamentală a regimului nostru. Dezbaterea de către masele largi a principalelor probleme ale activității economice și sociale are un rol esențial în adoptarea măsurilor și soluțiilor celor mai eficiente pentru progresul general al României.

Conferința Națională a Partidului Comunist Român din decembrie 1967 accentua asupra rolului planificării în pas cu cerințele etapelor de dezvoltare a societății.

Proprietatea socialistă asupra mijloacelor de producție, relațiile de colaborare proprii orînduirii socialiste asigură premisele pentru conducerea planică pe toate treptele economiei, inclusiv la nivelul întregii societăți, fac necesare și posibile în același timp coordonarea unitară a întregului proces de reproducție, dirijarea conștientă a producției și repartiției, distribuirea resurselor pe ramuri și pe unități de producție, aplicarea pe scară largă a progresului tehnic și științific contemporan.

Adoptarea noilor forme de organizare și conducere a activității industriale va face să crească și mai mult rolul maselor de oameni ai muncii în viața economică a țării, în gospodărirea avuției poporului, va ridica la un nivel mai înalt activitatea de conducere a industriei noastre socialiste.

Conferința Națională a partidului a dezbătut un ansamblu de măsuri cu adînci implicații în întreaga dezvoltare economică și socială a patriei noastre. Pentru ca aceste măsuri care se propun, ca și cele care au fost deja îndeplinite să dea rezultatele scontate, este necesar să îmbunătățim metodele și stilul de muncă în conducerea generală a societății, să eliminăm tot ceea ce nu mai corespunde cerințelor de dezvoltare a țării.

Partidul nostru, neslăbind atenția pentru dezvoltarea în continuare a industriei grele, și, în cadrul acesteia, în special a producției de mijloace de producție, în vederea dotării cu tehnică modernă a întregii economii naționale, manifestă în același timp o preocupare sporită pentru dezvoltarea producției bunurilor de larg consum, alocînd în acest cîincinal fonduri însemnate pentru dezvoltarea industriei ușoare și alimentare.

Raportul secretarului general al P.C.R., precizînd că, pe măsura dezvoltării economiei și culturii, a înaintării țării noastre pe calea progresului, rolul cadrelor capătă o importanță sporită în întreaga viață socială, arăta : „Societatea noastră cere cadre de conducere cu înalte cunoștințe de specialitate și politice, devotate fără margini cauzei socialismului și comunismului. Munca depusă de peste 20 de ani pentru formarea cadrelor se simte din plin în toate sferile de activitate. Sîntem convinși că efectele acestei munci se vor resimți și mai mult în viitor, în toate domeniile activității sociale, că toate cadrele își vor face cu prisosință datoria față de clasa muncitoare, față de popor“.

Aplicînd cu consecvență o politică de dezvoltare complexă și în ritmuri susținute a economiei naționale, de sporire a eficienței în toate domeniile producției materiale, partidul și guvernul acordă o atenție deosebită cooperării economice, tehnice-științifice și culturale cu toate țările, fructificării avantajelor participării active a României la diviziunea internațională a muncii.

Construcția noii orînduiri se desfășoară în condițiile favorabile ale existenței sistemului mondial socialist, ale colaborării și întrajutorării tovarășești dintre statele acestui sistem, care exercită o influență pozitivă asupra mersului înainte al fiecărei țări socialiste.

Relațiile de tip nou instaurate între statele socialiste nu au precedent în istorie ; ele s-au format odată cu crearea sistemului socialist mondial, avînd un caracter diametral opus celor statornicite de secole în lumea burgheză, bazate pe dreptul celui puternic asupra celui slab.

Totodată, pe măsura dezvoltării sale economice, țara noastră extinde schimburile multilaterale cu alte state avînd orînduiri sociale diferite.

Colaborarea și cooperarea internațională trebuie să servească intereselor tuturor părților, să contribuie la crearea unei mai mari stabilități în relațiile economice, să permită o accentuare a specializării în producție și desfacere, să faciliteze planificarea economică de perspectivă. Un rol deosebit de important îl au în această direcție acordurile economice de lungă durată.

Amplizarea fără precedent a relațiilor internaționale pe care le are azi România ilustrează justetea politicii externe promovată de partid și guvern, constituind în același timp o recunoaștere a eforturilor constructive ale poporului nostru, a dorinței sale de dezvoltare bună înțelegere, prietenia și colaborarea cu toate popoarele.

În Raportul prezentat la Conferința Națională a P.C.R., tovarășul Nicolae Ceaușescu releva faptul că dezvoltarea independentă a fiecărei economii naționale nu duce la izolare, ci, dimpotrivă, la înflorirea fiecărei țări libere și suverane, permite extinderea continuă a colaborării și cooperării economice între țări. Eforturile neslăbite pentru propășirea materială și spirituală a poporului, pentru înflorirea orînduirii socialiste nu pot fi în nici un caz interpretate ca o poziție de închistare naționalistă, ca o ignorare a intereselor cauzei generale a socialismului. Dimpotrivă, cu cît fiecare țară socialistă devine mai puternică și înfloritoare, cu cît fiecare partid comunist rezolvă mai bine problemele construcției noi orînduiri, cu atît este mai puternic întregul sistem mondial socialist, este mai trainică solidaritatea internaționalistă, mai vie influența socialismului în lume.

Preocuparea pentru dezvoltarea economică și socială a țării este, în condițiile orînduirii socialiste, una dintre obligațiile primordiale ale partidului comunist. Neîndeplinirea acestei misiuni diminuează forța de avangardă a partidului comunist în viața socială, reduce rolul său de conducător al operei de construire a socialismului, dăunînd totodată solidarității internaționale, cauzei colaborării multilaterale între statele socialiste. De aceea, îmbinînd în mod just interesele naționale cu interesele generale ale sistemului mondial socialist, partidul nostru militează pentru dezvoltarea multilaterală a țării, preocupîndu-se în același timp de lărgirea colaborării internaționale cu țările socialiste, spre binele fiecăreia în parte și al cauzei generale a socialismului și păcii.

Preocupîndu-se de mersul construcției socialiste în țara sa, de destinele patriei, ducînd la bun sfîrșit înalta misiune pe care i-a încredințat-o poporul, de a conduce societatea românească spre culmi tot mai înalte de progres și civilizație, Partidul Comunist Român își îndeplinește în același timp și o importantă îndatorire internaționalistă față de cauza generală a socialismului, față de mișcarea comunistă și muncitorească, față de oamenii muncii de pretutindeni.

Partidul Comunist Român, poporul nostru au convingerea că forțele păcii și socialismului, superioare forțelor imperialismului și reacțiunii, acționînd unite, vor reuși să apere interesele fundamentale ale popoarelor, să bareze calea războiului, să zădărnicească planurile agresive ale imperialismului, să asigure pacea în lume.

Militînd pentru dezvoltarea multilaterală a patriei sale socialiste, poporul român va aduce și în viitor contribuția sa la lupta pentru triumful cauzei socialismului și păcii, al idealurilor de progres social, independență și suveranitate națională, de pace și securitate internațională.

★

Comitetul Central al partidului a supus Conferinței Naționale spre dezbateri și aprobare măsurile de perfecționare a conducerii și planificării economiei naționale, a metodelor de organizare și conducere a vieții sociale corespun-

zător noii etape de dezvoltare socialistă a țării, precum și principiile de bază ale îmbunătățirii organizării administrativ-teritoriale a României și ale sistematizării localităților rurale, măsuri de o importanță deosebită pentru opera de desăvârșire a construcției socialiste, pentru accelerarea progresului material și spiritual al societății noastre, pentru viitorul poporului român.

Pornind de la principiul verificat de viață că formele și metodele de conducere și organizare socială nu sînt imuabile, stabilite o dată pentru totdeauna, Partidul Comunist Român se situează pe poziția științifică, realistă, că acestea trebuie continuu perfecționate în pas cu schimbările ce se produc în viață, cu sarcinile pe care le impune procesul obiectiv al dezvoltării materiale și spirituale a societății.

Sintetizînd experiența dobîndită de partidul și statul nostru în transformarea revoluționară a societății românești, în construirea bazei tehnice-materiale a socialismului, în conducerea economiei socialiste, ținînd seama de experiența altor țări socialiste, precum și de tendințele existente pe plan mondial, documentele supuse dezbaterii Conferinței Naționale reprezintă o materializare a Directivelor Congresului al IX-lea al partidului privitoare la perfecționarea continuă a activității economice și sociale din patria noastră.

„Modul de elaborare a acestor măsuri reprezintă o ilustrare grăitoare a practicii partidului de a se sfătui cu poporul în legătură cu toate acțiunile esențiale pentru destinul țării, învederează încă o dată că politica Partidului Comunist Român este, în ultimă instanță, emanația voinței întregului popor, a intereselor sale fundamentale“.

Republica — deziderat al gândirii democratice și progresiste din România

GH. GHIMEȘ

Năzuințele de eliberare națională și socială ale poporului român s-au împletit, din cele mai vechi timpuri, cu aspirația către o cîrmuire dreaptă, care să creeze condiții mai favorabile emancipării sale economice și social-politice. Îndelungata dominație străină, ca și toate celelalte vicisitudini prin care a trecut, nu au putut distruge ființa poporului nostru, dreptul său la o viață de sine stătătoare, nu au stins setea sa de libertate și dreptate socială, dorința de unitate națională, nu au schimbat profilul spiritual, trăsăturile adînc democratice care îl caracterizează din strămoși.

Prin experiența sa de viață și luptă, el a îmbogățit tezaurul gândirii republicane cu elemente care au contribuit la cristalizarea și la afirmarea puternică, de mai tîrziu, a ideii și luptei pentru republică. În acest context se înscriu atît absența tradițiilor monarho-dinastice, cît și înclinațiile, obiceiurile și instituțiile democratice ale poporului nostru. În decursul istoriei, arată tovarășul Nicolae Ceaușescu, *„exprimînd aspirațiile de libertate și independență ale poporului, patrioții cei mai luminați au năzuit către o formă de stat democratică, progresistă, care să asigure libertate și dreptate socială pentru cei mulți, neatîrnarea politică și înflorirea economică a țării, să înfăptuiască dreptul sacru al poporului de a fi singur stăpîn în patria sa strămoșească”*.¹

Cu excepția acelor grele și triste perioade de ocupație străină, domnitorii Țărilor Române erau aleși după obiceiurile democratice strămoșești. Ei nu au deținut niciodată puterea prin „dreptul divin”, erau eligibili, cel mai adesea pe termene limitate, și proveneau din diferite straturi sociale. Alegerea lor se făcea în funcție de capacitatea persoanei respective, de destoinicia și vitejia dovedite în războaie, de serviciile aduse țării. În majoritatea cazurilor, la alegerea domnilor participau, alături de marea boierime, și alte stări sociale. Considerat primul cetățean al țării, domnul era venerat, ascultat și urmat cu încredere de popor. Așa se explică, în mare măsură, faptul că de cîte ori domnii țării chemau poporul să apere glia strămoșească, întreaga țară răspundea cu patriotism fierbinte, înscriind pe răbojul istoriei pagini de eroism legendar.

Creația populară, ca și scrierile istorice, reflectă, la rîndul lor, tradițiile democratice ale poporului, lupta sa milenară pentru libertate și dreptate. În

¹ Nicolae Ceaușescu, *Raport cu privire la proiectul de Constituție a Republicii Socialiste România*, București, Editura politică, 1965, p. 10.

creația maselor au fost înfierate asupra națională și socială, acele domnii abuzive, despotice, care făceau grea și insuportabilă viața truditivilor, iar pe de altă parte se glorificau figurile luminoase ale domnitorilor patrioți, care, de-a lungul secolelor, au condus cu dragoste de țară și abnegație poporul român.

Pe fondul unor asemenea tradiții democratice, năzuința de a înfăptui republica a fost mereu prezentă în conștiința poporului nostru.

Mișcarea socială și gândirea antifeudală preconizau — alături de revendicarea înlăturării barierelor și piedicilor social-economice de esență feudală — și dezideratul politic înaintat al înfăptuirii unei noi forme de guvernământ, care să se întemeieze pe principii democratice în organizarea social-politică. În numeroase momente, printre care războiul țărănesc din 1514, se cerea „proclamarea republicii, egalitatea pentru toți și suveranitatea poporului”. La începutul secolului trecut, o parte din mica boierime moldoveană încearcă să constituie o republică „aristo-dimocraticească”, în care scop a elaborat și un proiect de constituție, alcătuit „pe baze adevărat democratice”. Un loc important îl ocupă în aceeași perioadă activitatea gânditorilor iluminiști, care au militat pentru eliberarea socială și națională a poporului, au înfierat abuzurile, tirania și privilegiile, au preconizat înfăptuirea regimului republican.

În istoria poporului român au existat și vremuri de restriște, cînd aceste valoroase tradiții democratice au fost grav încălcate, cînd poporului nostru i-au fost impuși domnitori străini de către Poartă, așa cum s-a întîmplat în perioada regimului fanariot, în timpul căreia exploatarea Țărilor Române a cunoscut forme deosebit de violente. Mișcarea revoluționară a lui Tudor Vladimirescu exprima atît idealul de eliberare națională, cît și adversitatea față de domniile fanariote, năzuința de a restaura vechile obiceiuri democratice ale poporului. Reflectînd aceste realități din istoria poporului român, *Proclamația de la Islaz*, după ce arată că marea boierime și ocupația străină au uzurpat obiceiurile strămoșești, descrie cum au fost falsificate tradițiile înaintate ale poporului și introduse reguli și instituții străine aspirațiilor sale: „Poporul român leapadă de la sine orice titlu ce i s-a introdus prin corupție împotriva vechilor sale datine... Domnul nici nu a fost, nici nu este prinț (...). Vorbele de prea înălțat, prea luminat sînt niște traducții din limbajul fanariotoilor iubitori de titluri”². Expri-mînd aceleași năzuințe, în *Dorințele partidei naționale din Moldova* se afirma dorința unanimă de reinstaurare și afirmare a vechilor obiceiuri ale poporului: „...voim a ne întoarce la acele instituții a căror origine este din pămîntul nostru, care în timpul de cinci veacuri le-am avut și pe care voim numai a le adapta după trebuințele epocii”³.

Năzuințele de eliberare națională și socială, ca și aspirația spre o formă superioară a organizării de stat, și-au găsit o viguroasă afirmare odată cu zorile epocii moderne, cînd, pe măsura dezvoltării forțelor de producție, au început să se extindă relațiile capitaliste, să se afirme ideologia burgheză. Revoluția burghezo-democratică de la 1848 a înscris pe steagul ei, odată cu revendicările seculare de unitate și independență națională, și dezideratul înlăturării privilegiilor și instituțiilor care le generează, de a asigura — așa cum cerea Nicolae Bălcescu — „domnia democrației”. În concepția marelui patriot revoluționar și a altor gânditori de la 1848, revoluția trebuia să fie „democratică și socială”,

² *Anul 1848 în Principatele Române*, vol. I, București, Institutul de arte grafice „Carol Göbl”, 1902, p. 494.

³ *Ibidem*, vol. IV, 1903, p. 97

ceea ce corespundea treptei de dezvoltare în care se găsea societatea românească, să dea răspuns marilor probleme ce se impuneau spre rezolvare. Problema socială fundamentală era abolirea relațiilor de servitute existente în Țările Române, exproprierea moșiilor boierești, dezrobirea clăcașilor. Apărea necesară, în același timp, lichidarea statului de esență feudală, pe care Nicolaie Bălcescu, în lucrarea *Reforma socială la români*, îl numea „o mare și monstruoasă clădire de tiranii, pusă una asupra alteia și toate rezemate și apăsînd pe popor...”, înlocuirea lui cu o formă de stat nouă, cu republica democratică, în care „poporul va fi suveran”. În republica democratică — spunea N. Bălcescu — „puterea statului și drepturile lui trebuie să fie în mîna poporului întreg”; acest stat are „drept regulă dreptatea și drept țintă frăția”, el fiind „un lucru al tuturor”⁴.

Ideile și revendicările politice ale fruntașilor mișcării revoluționare din Moldova, exprimate de eminentul om de stat Mihail Kogălniceanu în *Dorințele partidei naționale*, urmăreau înzestrarea Moldovei cu instituții corespunzătoare epocii moderne, crearea regimului constituțional, eligibilitatea organelor reprezentative, abolirea privilegiilor și prerogativelor deținute de marea boierime, afirmarea burgheziei în viața politică. Mai târziu, în 1863, reluînd ideea potrivit căreia poporul român cunoaște străvechi obiceiuri și tradiții democratice și opunîndu-se încercărilor elementelor conservatoare de a aduce prinț străin, Kogălniceanu arăta: „sîntem într-o țară cu instituții democratice... sîntem într-o republică... misiunea noastră aci nu e de a alege un domn străin, ci de a da țării reformele ce le așteaptă... a-i arăta păsurile și reformele trebuitoare”⁵. Adept hotărît al reformelor democratice care să ducă la propășirea patriei, M. Kogălniceanu, colaborator apropiat al lui Alexandru Ioan Cuza, s-a ridicat în repetate rînduri împotriva marii boierimi și a încercărilor acesteia de a-și menține neștirbite pozițiile economice și politice. El cerea corpurilor legiuitoare „înfăptuirea reformelor sociale cerute de popor”. Ca prim-ministru a realizat, în pofida împotrivirii reacțiunii, o seamă de reforme necesare dezvoltării moderne a României.

Întreaga evoluție economică și social-politică a țării noastre era strîns legată de împlinirea marilor și secularelor deziderate de independență și unitate națională. Înfăptuirea lor, ca și efectuarea unor importante reforme sociale, cum a fost reforma agrară din 1864, au creat condiții favorabile creșterii forțelor de producție și extinderii relațiilor capitaliste, dezvoltării economiei și culturii naționale. Paralel, a avut loc o evoluție ascendentă a vieții sociale și politice în direcția închegării regimului constituțional, burghezia asigurîndu-și poziții predominante în viața politică și de stat.

Toate aceste transformări purtau amprenta noii orînduiri sociale, fiind realizate de burghezie, clasă în ascensiune, ale cărei interese coincideau în acel stadiu al dezvoltării sociale cu necesitățile istorice obiective. În perioada următoare, paralel cu consolidarea pozițiilor burgheziei, se accentua procesul de diferențiere al acesteia într-o aripă liberală, care milita pentru înfăptuirea reformelor cu caracter burghezo-democratic, și în una conservatoare, care pactiza cu boierimea.

În urma complotului urzit de cele mai reacționare forțe din interior, precum și de reacțiunea din afară, Al. I. Cuza a fost înlăturat, iar pe tronul Româ-

⁴ Nicolaie Bălcescu, *Opere alese*, vol. I, București, E.S.P.L.A. 1960, p. 325.

⁵ Mihail Kogălniceanu, *Cuvînt rostit în ședința Adunării Generale a României*, București, Tipografia statului Niphon și Sf. Sava, 1863, p. 83—84.

niei a fost adus, în 1866, Carol I din dinastia Hohenzollern. Încercînd să dezvăluie cauzele care au dus la această soluție, „Cuza — scrie ziarul „România muncitoare“ — devenea popular prin actele sale, prin purtarea lui, prin popor, prin desrobirea țărănimii. El putea să-și întărească astfel domnia și, mai târziu, să facă ceea ce era neînlăturabil, exproprierea marilor proprietăți... Toată boierimea s-a cutremurat la gîndul acestei posibilități viitoare, toată clasa stăpînitore a început să vază în Cuza marea primejdie a reformelor cu adevărat democratice. Și atunci hotărîrea era luată... trebuia alungat și în locul lui adus un altul, un străin, care prin educația lui să fie un vrednic reprezentant al stăpînirii... Și l-au adus atunci pe principele Carol de Hohenzollern care era contrariul lui Cuza... Cuza, deci, reprezenta curentul democratic, pe cînd Carol — curentul reacționar. Antagonismul dintre Cuza și Carol... este întruparea antagonismului a două curente sociale potrivnice”⁶.

Mai bine de opt decenii, dinastia de Hohenzollern a fost principalul reazem al intereselor de clasă ale exploatatorilor, a acumulat averi fabuloase din avutul țării, a patronat de-a lungul anilor sîngeroasele represiuni împotriva maselor populare, a vegheat cu strășnicie la menținerea regimului burghezo-moșieresc, opunîndu-se înfăptuirii reformelor democratice pentru masele largi.

Încă de la începutul existenței sale, instituția monarhiei a fost obiectul criticii vehemente din partea diferitelor curente înaintate din gîndirea social-politică a țării noastre. Începînd cu democrat-revoluționarii de la 1848 și pînă la curentele radicale și cele republicane de la sfîrșitul secolului trecut, toate au ca trăsătură comună — evident, cu nuanțe și în forme diferite — activitatea de demascare a cîrdășiei dintre clasele exploatatoare și monarhie, lupta împotriva acesteia, pentru o nouă formă de guvernămînt, republicană. Este edificatoare, în acest sens, poziția înaintată a lui C. A. Rosetti, care, în timpul revoluției burghezo-democratice, afirma necesitatea „proclamării republicii române independente și sociale“. În 1881, cu prilejul proclamării României ca regat, C. A. Rosetti spunea: „Nu visăm un regat, ci voim o republică română”⁷.

Preocupate de viitorul patriei, de dezvoltarea ei economică și social-politică, de îmbunătățirea situației materiale a maselor, personalități de seamă au militat, animate de un fierbinte patriotism, pentru ca românii să realizeze „misia“ lor de națiune, pentru o Românie liberă și independentă, pentru conlucrarea ei la progresul omenirii.

În opera multor gînditori democrați, progresiști, este relevantă legătura dintre politica externă a monarhiei burghezo-moșierești și situația economică și social-politică înapoiată a țării, este dezvăluit rolul claselor exploatatoare și al regelui în promovarea unei politici contrare intereselor naționale, este prezentă critica vehementă la adresa încercărilor unor puteri străine de a știrbi grav suveranitatea României. Numeroase personalități s-au ridicat împotriva convenției comerciale oneroase încheiate de guvernul conservator cu Austro-Ungaria, care a fost calificată ca nefastă pentru economia românească, menită să ducă la paralizarea oricărei activități industriale a țării. Sînt memorabile cuvintele lui Mihail Kogălniceanu, care avertiza: „Noi, prin această convențiune, ne osîndim a nu mai fi alt nimic decît o populațiune producătoare de grîu și de materii prime“, în timp ce — arăta el — „experiența de toate zilele ne dovedește că o țară care

⁶ „România muncitoare“, seria a II-a, nr. 73 din 1 februarie 1909.

⁷ C. A. Rosetti, *Scrieri din junețe și exiliu*, vol. II, București, Institutul de arte grafice „Carol Göbl“, 1885, p. 180.

este numai agricolă nu poate să prospere în avuția sa publică și privată”⁸. Referindu-se la rolul regelui în această tranzacție, Gh. Panu, în cunoscutul articol *Un exploator*, scria: „Cu ocazia vizitei la Viena (regele — *n. n.*), a pus la cale încheierea unei Convenții cu Austro-Ungaria, în condițiuni pe care numai dînsul le cunoaște. Pe cînd delegații noștri stau de vorbă de mai multe luni cu delegația monarhiei vecine și nu se puteau înțelege... regele Carol s-a înțeles într-o jumătate de oră... Și lucrul e lesne de înțeles: delegații apărau interesele țării lor, iar regele apăra interesele unei țări străine... Pentru aceia, în curs de 24 de ceasuri, Camerele au votat în pas gimnastic, fără discuție și cu capul plecat, provizoriul cu Austro-Ungaria”⁹.

Simion Bărnuțiu, adept convins al ideii republicane, scria că principiul suveranității înseamnă apărarea deplină a intereselor naționale, că republica este incompatibilă cu privilegiile de orice fel. Politica republicii române — arăta el — trebuie să exercite o influență națională, ea poate să ajute agricultura, eliberînd-o de servitutea care o apasă, poate să emancipeze industria și comerțul de servitutea străină și astfel să ajute la crearea avuției naționale, pentru ca națiunea română „să-și poată explica și apăra viața fizică și spirituală și a se bucura de o pace și o prosperitate comună”¹⁰.

Aspirațiile maselor populare și ale reprezentanților ei înaintați de înfăptuire a unei politici interne și externe care să slujească intereselor națiunii, de instaurare a unei noi forme de guvernămînt și-au găsit o strălucită reflectare și în presa înaintată a vremii. Sînt semnificative în acest sens ideile pe care le propaga ziarul de scurtă durată intitulat „Republica Română”. „Între cele mai de căpetenie neajunsuri de care are a suferi un popor sub regim monarhic, este stîrbirea, dacă nu chiar desăvîrșită suprimare a suveranității naționale... Monarhia, această instituție nefolositoare și prejudicioasă progresului unui popor, trebuie combătută și înlocuită prin republică...”, unde, spunea mai departe același ziar, „vom cultiva mai bine tradițiile străbune, menite a arăta calea progresului”¹¹.

În ansamblul gândirii burgheze republicane, un loc important îl ocupă curentele radical și cel democrat-republican, care reprezentau concepțiile și interesele maselor mijlocii de la orașe și sate. Ele au constituit la sfîrșitul secolului trecut un ferment activ al criticii sociale, un rezervor de idei antimonarhice, au susținut necesitatea înfăptuirii republicii democratice. Perioade întregi, în centrul activității acestor curente au stat critica instituției monarhice, dezvăluirea responsabilității directe a monarhului pentru politica pe care o duceau partidele și guvernele burghezo-moșierești, răspunderea lor pentru înapoierea economică a țării, pentru împilarea și exploatarea maselor muncitoare. În articolul *Omul periculos*, semnat de Gh. Panu, se spunea: „Astăzi mai mult decît oricînd este constatat că izvorul tuturor relelor, omul care comite abuzuri și permite guvernului să facă totul este regele...”¹².

Critica instituției monarhice era nu o dată însoțită de afirmarea problemelor sociale acute ale momentului, de indicarea unor mijloace pentru rezolvarea lor, de înțelegerea rolului maselor largi în transformările sociale, de sublinierea

⁸ Mihail Kogălniceanu, *Texte din literatura economică în România, secolul XIX*, București, Editura Academiei Republicii Populare Romînia, 1960, p. 340 și 325.

⁹ „Lupta” nr. 220 din 3 aprilie 1887.

¹⁰ Simion Bărnuțiu, *Dreptul public al românilor*, Iași [f.e.], 1867, p. 81.

¹¹ „Republica Română” nr. 4 din 27 mai 1890.

¹² „Lupta” nr. 22 din 5 aprilie 1887.

aspirației acestora către o nouă formă de organizare statală. „Noi nu credem în oameni providențiali — scria Gh. Panu —, reformele pe care le așteptăm, nici le dorim să vină din partea vreunui liberator așezat pe tron și purtând titluri de rege... Noi așteptăm emanciparea politică și economică de la partide și mai cu seamă de la masele însăși populare...”¹³. În numeroase alte împrejurări, același om politic și publicist s-a pronunțat pentru suprimarea regalității, în favoarea republicii democratice.

Referindu-se la anacronismul instituției monarhice, care se opunea tendințelor înnoitoare ale epocii, la faptul că regalitatea este prin natura sa întemeiată pe inechitate socială, pe privilegii și prerogative nemărginite, ziarul „Adevărul” din 5 ianuarie 1892 scria : „Linia noastră este dreaptă : răsturnarea monarhiei și înlocuirea ei prin forma republicană... Avem credința că reformele democratice nu vor putea niciodată să fie realizate, pe cât timp nu vom înlătura forma monarhică”. Relevând importanța reformelor democratice pentru propășirea țării, același ziar afirma : „Republica este o formă democratică de guvernământ, superioară monarhiei și totodată ea înseamnă progres social”¹⁴.

Dezideratul înfăptuirii unei republici democratice era susținut și larg propagat și în legătură cu necesitatea acordării drepturilor și libertăților fundamentale ale omului. A. Beldiman cerea oamenilor progresiști, celor ce sînt alături de nevoile și durerile poporului, celor care doresc instaurarea libertăților democratice pentru popor, să desfășoare o largă și neobosită propagandă „pentru dezvoltarea și fructificarea acestei idei salutare pentru drepturile naturale ale omului care se numește Republica”¹⁵.

Ideea republicană și lupta antimonarhică au căpătat un caracter mai larg și au fost ridicate pe o treaptă superioară odată cu apariția și dezvoltarea mișcării muncitorești și socialiste. Încă de la începuturile afirmării sale în viața social-politică a țării, mișcarea muncitorească s-a preocupat de problema unei noi organizări statale, a adus o largă contribuție la dezvoltarea opiniei democratice în România.

Elementul calitativ nou în afirmarea republicanismului de către mișcarea socialistă îl reprezenta subordonarea ideii despre forma de stat republicană luptei pentru instaurarea noii orînduirii sociale. Militanții socialiști arătau că, în orînduirile bazate pe exploatare, statul, indiferent ce formă ar îmbrăca, reprezintă întotdeauna interesele clasei dominante ; ei dezvăluiau esența de clasă a republicii burgheze și propagau în rîndurile maselor necesitatea înlocuirii orînduirii burgheze cu orînduirea nouă, socialistă.

În întreaga sa activitate, mișcarea revoluționară, elementele înaintate au luptat pentru înfăptuirea formei de guvernământ republicane, ea fiind mai adecvată condițiilor istorice noi. Pentru orînduirea socială pe care o preconiza mișcarea socialistă, republica reprezenta forma de stat corespunzătoare. În articolul *Socialismul și republica*, C. Mille scria : „Cine zice socialism, nu poate să nu înțeleagă și republică. Forma regalității nu poate să fie nici cu un chip forma de guvernământ socialistă... Socialiștii lucrînd pentru socialism lucrează de la sine pentru republică”¹⁶.

Scoțînd în evidență deosebirea radicală dintre diferitele concepții burgheze sau mic-burgheze despre republică și poziția mișcării socialiste, elementele revo-

¹³ „Lupta” nr. 619 din 18 august 1888.

¹⁴ „Adevărul” nr. 1 174 din 10 mai 1892.

¹⁵ „Adevărul” nr. 596 din 19 august 1890.

¹⁶ „Munca” nr. 42 din 9 decembrie 1890.

luționare din rîndurile muncitorimii subliniau ideea că republica burgheză este indiscutabil superioară forme de guvernămînt monarhice, dar că pentru destinele oamenilor muncii — așa cum demonstra experiența diferitelor republici burghize — nu este o deosebire de fond între o monarhie sau o republică, ambele fiind forme de guvernare bazate pe exploatare.

În gîndirea socialistă, republica adevărată, ca formă de guvernămînt capabilă să asigure drepturi și libertăți democratice maselor populare, nu putea fi decît republica socialistă, care va fi instaurată odată cu victoria noii orînduiri. În întreaga activitate desfășurată pentru organizarea clasei muncitoare într-un partid politic, elementele revoluționare au explicat maselor legătura dintre obiectivele luptei proletariatului în vederea răsturnării puterii de stat burghez-moșierești și cele pentru instaurarea republicii sociale. „Noi socialiștii democrați, dacă vroim sincer dezrobirea muncitorilor, dacă vroim desființarea monarhiei, fie în capul ei un rege sau un președinte, atunci trebuie să căutăm să distrugem rădăcinile, temeliile acestor instituțiuni“. În acest scop, mișcarea socialistă propaga pe larg ideea că, îndată ce puterea politică ar fi cucerită de către clasa muncitoare, iar mijloacele de producție vor deveni proprietate socială, cînd „nici o clasă nu mai poate stăpîni prin silnicie pe alta, atunci domnia burgheză va dispărea, domnia silniciei și a jafului nu vor mai fi, alcătuirea societății de azi va peri cu toate instituțiunile ei...“¹⁷. Locul monarhiei burghezo-moșierești — subliniau militanții socialiști — îl va lua „republica socială, în care nu va mai fi nici rege, nici tron, dar nici jefuitori și jefuiți...“¹⁸ și în care vor fi asigurate libertățile democratice pentru toți membrii societății.

Cu toată opoziția elementelor burghezo-liberale și reformiste, Partidul Social-Democrat al Muncitorilor din România, creat în 1893, a înscris în programul său, pe lîngă cunoscute revendicări social-economice, și importante deziderate antimonarhice, republicane. Acestea au făcut obiectul a numeroase debateri atît înainte, cît și în timpul lucrărilor primului Congres al P.S.D.M.R.

Ca expresie a revoltei maselor populare față de jaful practicat de monarhie din avutul țării, prin acapararea domeniilor așa-zise ale coroanei, programul prevedea „întoarcerea domeniilor Coroanei la Stat“. Reflectînd timp îndelungat această cerință a maselor, presa muncitorească consacra numeroase articole critice la adresa claselor dominante și a monarhiei. A. Bacalbașa în articolul *Morala înaltă* spunea : „Iată un rege care domnește peste un popor care ar putea trăi din belșug dacă s-ar putea folosi de rodul muncii lui. Ei bine, acest rege nici nu gîndește măcar la mizeria neagră în care-i zac supușii, el nici nu voiește să asculte plîngerile lor, el se face surd la miile de strigăte disperate ale celor asupriți. Și în mijlocul unei sărăcii îngrozitoare, acest rege cere o listă civilă fabuloasă în raport cu mizeria țării sale, el cere încă și un apanaj, alcătuit din 12 din cele mai frumoase și mai bogate moșii“¹⁹.

O altă importantă revendicare cuprinsă în program a fost „Restrîngerea prerogativelor regale și mai ales a dreptului de a schimba ministerele și de a dizolva și proroga toate corpurile alese“. În cadrul întrunirilor muncitorești, și îndeosebi în presă, mișcarea socialistă scotea în evidență că în sistemul monarhic regele abuzează de prerogativele sale constituționale, exercită o acțiune dizol-

¹⁷ „Munca“ nr. 12 din 10 mai 1892.

¹⁸ „Munca“ nr. 13 din 17 mai 1892.

¹⁹ Arhiva Institutului de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., dosarul nr. 84, documentul nr. 3.

vanță asupra partidelor politice, favorizează iresponsabilitatea guvernamentală, se opune realizării reformelor democratice. În dese rânduri, elementele revoluționare subliniau ideea că partidele și guvernele nu vin la putere prin voința națiunii și a parlamentului, ci prin aceea a regelui. În acest sens, este elocventă afirmația făcută de Carol I în parlament, în 1868, când, la refuzul unor deputați de a vota concesiunea „Stroussberg”, a declarat : „Voiesc parlamente supuse voinței miniștrilor mei și miniștri supuși voinței mele”²⁰.

Programul primului partid al muncitorilor din România cuprindea, totodată, ca o încununare a luptei forțelor înaintate, democratice, vechea năzuință a instaurării formei de guvernământ republicane, care să corespundă conținutului puterii politice a proletariatului și să fie menită a înfăptui aspirațiile maselor spre emancipare economică și social-politică.

La începutul secolului al XX-lea, în 1906, Cercul socialist „România muncitoare” din București a adoptat unul dintre cele mai remarcabile documente ale mișcării socialiste, manifestul *Patruzeci de ani de sărăcie, de robie și rușine*. Documentul, apărut cu prilejul sărbătoririi a patru decenii de domnie a regelui Carol I, zugrăvea tabloul general al României, situația grea a maselor muncitoare sub regimul monarhic, denunța nelegiuirile săvârșite pe spinarea maselor de către clasele exploatatoare și monarhie. Totodată, manifestul descria pe larg fastul ocazionat de această aniversare și condamna cheltuielile exorbitante din bugetul țării pe care le absorbea acest jubileu.

Cu privire la rolul nefast al monarhiei, documentul sublinia : „...primele titluri pe care le găsim la rege sînt cele de patron și de cămătar... și el îngrămădește averi peste averi pe socoteala muncii lucrătorului, și el exploatează pe țărani care pe domeniile lui ...sînt tot așa de despuiați ca și țărani oricărui ciocoi român...”²¹. Adresîndu-se maselor muncitoare, pentru a explica adevărata stare economică și politică a țării, cauzele care o generau, manifestul pune în lumină principiul republican al mișcării socialiste. „Pentru noi socialiștii, care sîntem republicani, și împotriva regimului monarhic, în general nu are nici o însemnătate persoana care șade pe tronul României... deosebirea dintre un rege și altul e fără însemnătate, după cum fără însemnătate e deosebirea dintre un patron și altul... tot dușman al poporului rămîne, căci puterea lui este condiționată de slăbiciunea poporului...”²².

Referindu-se la același eveniment și punîndu-l în contrast cu cauzele și consecințele marii răscoale țărănești care a izbucnit la numai un an după jubileu, M. Gh. Bujor, în articolul *10 mai*, publicat în „România muncitoare” din 11 mai 1908, scria : „Încoronarea acestei domnii a fost anul 1907, cînd limbile de foc ale satelor arzînde și vaietele sîfșietoare ale țăranilor muribunzi și chinuiți. prigonirile fără seamă ale muncitorimii orășenești au vestit lumea de fericirea la care a ajuns țara după cei patruzeci de ani de «glorioasă domnie»”.

Partidul Social-Democrat din România, reorganizat în 1910, continuînd vechile tradiții ale mișcării revoluționare, a militat pentru forma de stat republicană, deziderat pe care l-a inclus de asemenea în programul adoptat.

În condițiile victoriei Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, care a deschis era eliberării popoarelor de asuprire și exploatare, a accelerat procesul

²⁰ „Adevărul” nr. 12 din 28 august 1888.

²¹ Arhiva Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., cota M.M., documentul nr. 1, p. 39.

²² *Ibidem*, p. 43.

nașterii și dezvoltării a noi națiuni pe calea progresului istoric, elementele revoluționare din mișcarea socialistă subliniau legătura dintre sarcinile luptei pentru unitatea națională și pentru instaurarea republicii muncitorești-țărănești. „Vremuri noi se deschid în Europa — scria în 1917 ziarul „Lupta“. Triumful revoluției ruse va aduce ridicarea tuturor popoarelor și eliberarea lor de sub jugul regimurilor monarhice. Țarismul român va cădea. Aceasta e o lege istorică și condiția superioară pentru renașterea economică și socială a României”²³. Mai multe documente, întocmite în același spirit, se încheiau cu chemările : „Jos regele și oligarhia !“, „Trăiască Republica Română !“, „Trăiască socialismul !“

După desăvârșirea unității naționale, elementele revoluționare din România au continuat, cu forțe crescînde, lupta pentru realizarea vechilor revendicări democratice, pentru înfăptuirea idealului republican.

Relevînd adeviziunea unanimă a românilor transilvăneni la actul istoric din 1918, năzuința maselor de a realiza un stat unitar și prosper sub un regim democratic, ziarul „Adevărul“, organ al Partidului Social-Democrat din Transilvania, scria : „Întreaga clădire a vechii monarhii austro-ungare s-a prăbușit... astfel ni s-a deschis și nouă românilor calea de a hotărî singuri asupra sortii noastre... în viitorul stat român poporul va deveni stăpîn pe sine însuși, asigurîndu-se pe seama lui toate drepturile și libertățile...“²⁴. Referindu-se la înfăptuirea republicii muncitorești-țărănești în Rusia sovietică și în Ungaria, față de care și-au manifestat în dese rînduri sentimentele internaționaliste, subliniind că regimul republican este menit să se extindă și la alte popoare, revoluționarii transilvăneni afirmau : „...putem fi siguri că nici în România lucrurile nu vor rămînea neschimbate... noi muncitorii trebuie să susținem cu toată tăria punctul nostru de vedere republican...“²⁵.

În anii avîntului revoluționar din perioada 1918—1920, clasele stăpînitoare din România au făcut totul pentru a salva regimul monarhic burghezo-moșieresc și a stăvili lupta revoluționară a maselor. Ele au recurs, precum se știe, la înăbușirea brutală a oricăror mișcări sociale îndreptate împotriva bazelor orînduirii capitaliste pentru a apăra privilegiile de clasă, pentru perpetuarea dinastiei. Este revelator în această direcție faptul că în 1920 Prefectura poliției Capitalei solicita Ministerului de Război mărirea efectivului de trupe și armament pentru apărarea palatelor regale din Calea Victoriei și Cotroceni : „Avîndu-se în vedere... spiritul de agitații continuie făcute între lucrătorii Capitalei, cu tendința de a ajunge la schimbarea formei de guvernămînt...“²⁶.

Misiunea de a înfăptui pe deplin marile aspirații ale poporului, de a realiza transformări revoluționare radicale în cadrul societății românești i-a revenit clasei muncitoare — forța cea mai înaintată a societății noastre —, condusă de partidul ei marxist-leninist. În contextul general al luptei proletariatului pentru cucerirea puterii politice, iese cu pregnanță în relief poziția clasei muncitoare și a partidului ei față de instituția monarhiei, condamnată de istorie. Documentele P.C.R. pun în evidență dezideratul înfăptuirii republicii muncitorești-țărănești ca formă de guvernămînt corespunzătoare esenței statului socialist.

²³ „Lupta“ nr. 51 din 24 decembrie 1917.

²⁴ „Adevărul“ nr. 48 din 2/15 decembrie 1918.

²⁵ „Adevărul“ nr. 2 din 13/26 ianuarie 1919.

²⁶ Arhiva Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., fondul nr. 2, documentul nr. 845, adresa nr. 24 121 din 16 februarie 1920.

Un loc important în activitatea partidului comunist l-a ocupat munca de propagandă în vederea combaterii iluziilor monarhiste pe care clasele exploata-toare și partidele burgheze căutau să le întrețină în scopul menținerii dominației lor de clasă. Într-o serie de documente, P.C.R. dezvăluia falsa aureolă pe care capitaliștii și moșierii o creau în jurul regelui, prezentându-l ca „rege democrat“, „rege al poporului“ etc. Un manifest din mai 1933 arăta că „...nu există regi ai poporului ! Regele e al burgheziei și al moșierimii ale căror interese le reprezintă și le servește, interese care una sînt cu ale lui. Reclama pe care burghezia și moșierimea o fac regelui... are un scop să creeze în masele exploatare și asuprite iluzii că regele e apărătorul lor... și astfel să amortească indignarea acestor mase și pornirea lor de luptă, să apere astfel pe capitaliști și moșieri...“²⁷

Alte documente ale partidului comunist din perioada grea a ilegalității dez-văluie legăturile dintre rege și clasele exploatare, afacerile oneroase ale regelui și ale oligarhiei dominante cu capitaliștii străini, jaful din averea națională, în-fățișează starea economică și social-politică precară a țării, situația grea mate-rială a maselor, tendința spre îngrădirea cuceririlor democratice. Într-o rezoluție a C.C. al P.C.R. din aprilie 1934 se sublinia : „Partidul trebuie să ducă o cam-panie largă de masă contra regimului monarhist și contra regelui ca stîlp și ocro-țitor al reacțiunii politice și al exploatării maselor... regele poartă răspunderea directă pentru mizeria și asuprirea lor, regele sprijină și «sfînțește» toate legile îndreptate contra maselor...“²⁸. Prin aceeași rezoluție, P.C.R. chema organiza-țiile și membrii de partid să popularizeze larg, în mod concret și sistematic, lo-zincile Congresului al V-lea cu privire la înlăturarea regelui, „cel mai mare ca-pitalist și moșier“, și constituirea unui guvern muncitoresc-țărănesc.

O activitate deosebit de vastă a dus P.C.R. pentru demascarea planurilor hitleriste de cîmpire a României, a politicii cercurilor reacționare interne și a monarhiei în direcția fascizării țării, a orientării spre Germania hitleristă, po-litică ce constituia un pericol pentru suveranitatea de stat și amenința însăși ființa națională a poporului român.

În anul 1940, cu prilejul aniversării unui deceniu de domnie a lui Carol, partidul comunist lansează documentul *România sub domnia lui Carol al II-lea Hohenzollern*. După ce demască eforturile politicianilor burghezi de preamărire a suveranului și de popularizare a ideii monarhice care însoțeau festivitățile ani-versării, documentul înfățișă adevărata fizionomie a persoanei regelui și „roa-dele“ domniei sale. „Afară de o clică restrînsă de profitori ai regimului dictaturii regale toată populația muncitoare din România privește cu ură și revoltă pre-zența de 10 ani a lui Carol Hohenzollern la conducerea țării“²⁹. În încheiere, documentul menționat atrăgea atenția că această aniversare avea loc în condițiile cînd fascismul german și agentura lui din România amenințau integritatea și in-dependența națională a țării. Partidul Comunist cerea maselor populare, forțelor democratice și progresiste să participe la răsturnarea dictaturii regale, la consti-

²⁷ Arhiva Institutului de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., documentul A XVII—96, f. 1562.

²⁸ *Ibidem*, cota Ab XVIII—18, documentul nr. 1 445.

²⁹ *Ibidem*, cota XXIV—3, documentul nr. 1 098.

tuirea unei republici democrat-populare, care să guverneze în interesul poporului muncitor.

După detronarea lui Carol al II-lea, regele Mihai își va da girul pentru acțiunile nefaste din anii dictaturii militare-fasciste, începînd cu instaurarea dictaturii antonesciene, alianța cu Germania hitleristă, împingerea țării în războiul antisovietic. Cînd sorții victoriei au înclinat balanța în favoarea Națiunilor Unite și deznodămîntul era fatal împotriva forțelor prohitleriste, regele, spre a-și salva tronul și perpetua monarhia, s-a încadrat în acțiunile de rupere a României de Axă, fapt folosit cu deosebită atenție și cu efecte pozitive de către Partidul Comunist Român.

O piatră de hotar în dezvoltarea țării noastre a marcat insurecția națională antifascistă din august 1944 — organizată și condusă de Partidul Comunist Român —, care a însemnat începutul revoluției populare, a deschis poporului român calea luminoasă a făuririi orînduirii socialiste.

În procesul desfășurării revoluției, rezolvarea problemelor de stat impunea înlăturarea vechii forme de guvernămînt, care constituia o frînă în calea progresului social. Abolirea monarhiei — instituție ce reprezenta un anacronism istoric — devenise imperios necesară și pe deplin posibilă. Acest adevăr istoric este marcat în actul care consemnează abolirea monarhiei și care inaugurează, totodată, instaurarea republicii în istoria poporului român: „În viața statului român s-au produs în ultimii ani adînci prefaceri politice, economice și sociale, care au creat noi raporturi între principalii factori ai vieții de stat. În fața acestei situațiuni... instituția monarhică nu mai corespunde actualelor condițiuni ale vieții noastre de stat, ea reprezentînd o piedică serioasă în calea dezvoltării României”³⁰.

★

La 30 Decembrie 1947, România a devenit republică. Dezideratul de veacuri al mișcărilor sociale, al gîndirii democratice și progresiste a înaintașilor a devenit o realitate. Aspirațiile maselor populare și ale luptătorilor legați de popor privind viitorul democratic și prosper al patriei, afirmarea României pe picior de egalitate în raporturile cu celelalte țări și-au găsit înfăptuirea, sub conducerea clasei muncitoare, în frunte cu partidul comunist, în anii republicii.

Ridicînd pe o treaptă nouă, superioară, concepția înaintașilor despre „domnia democrației”, socialismul i-a dat un conținut mai bogat, a asigurat realizarea ei în fapt. Democrația socialistă acționează și stă la temelia întregii noastre societăți, începînd cu marile transformări revoluționare și continuînd cu faptele cotidiene din angrenajul vieții sociale. La înfăptuirea ei, în viața economică, de stat, socială și spirituală a întregii societăți, participă unanimitatea poporului român, antrenat într-o operă istorică conștientă și de o amploare fără precedent.

Republica Socialistă România este cadrul progresului social-istoric al societății noastre, al dezvoltării și înfloririi continue a națiunii române. În anii republicii s-au creat condițiile pentru afirmarea deplină a ființei naționale a poporului român.

³⁰ *Proclamarea Republicii Populare Române*, București, Societatea Națională de Editură și Arte Grafice „Dacia Traiană”, 1948, p. 4—5.

În cele două decenii care au trecut de la instaurarea republicii, înfățișarea României s-a schimbat radical. Este o întreagă epocă istorică de la țara slab dezvoltată din timpul regimului burghezo-moșieresc la România de azi, cu o industrie dezvoltată și o agricultură în plin proces de modernizare ; de la țara în care clasele exploatare căutau să țină masele într-o stare de înapoiere culturală la dezvoltarea impetuoasă a științei, culturii, artei și învățămîntului din România socialistă ; de la monarhia burghezo-moșierească, în care regii făceau casă bună cu minciuna și jaful din avutul țării, la Republica Socialistă România, care înaintează în ritm susținut și constant spre bunăstare și progres.

În prezent, poporul român, pătruns de adânci sentimente patriotice înrădăcinate în tradițiile sale multiseculare, urmează cu nețărmurită încredere calea indicată de partid, transpune cu entuziasm în viață programul elaborat de Congresul al IX-lea al P.C.R., asigurînd un nou și puternic avînt economic pe baza tehnicii noi, dezvoltînd știința și cultura și ridicîndu-și continuu nivelul de viață material și cultural.

Desăvîrșind edificarea socialismului în România, muncind cu abnegație pentru asigurarea progresului multilateral al țării, poporul român își îndeplinește totodată îndatoririle sale internaționaliste. Prin întreaga sa activitate de creștere a forțelor de producție, de perfecționare a relațiilor de producție și de afirmare continuă a științei și culturii românești, el contribuie la dezvoltarea și consolidarea marii familii a țărilor socialiste, din care face parte integrantă, la întărirea influenței crescînde a socialismului pe plan mondial.

Republica Socialistă România își înscrie cu un înalt prestigiu numele pe traiectoria civilizației umane, se afirmă cu demnitate între țările lumii, prin succesele sale în construcția pașnică, prin activitatea în sprijinul cauzei socialismului și progresului social, al păcii și colaborării internaționale.

REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

încununare a victoriei depline și definitive a socialismului în țara noastră

I. CETERCHI

Cele două decenii ce s-au scurs de la proclamarea republicii populare concentrează uriașe energii și eforturi ale luptei revoluționare, care au adus transformări radicale în viața poporului român. Prin calitatea lor, aceste transformări fac din ultimii 20 de ani — perioadă de timp care, în mod obișnuit, nu are semnificație deosebită în scara istorică a dezvoltării unui popor — o întreagă epocă istorică, ce va rămâne pentru totdeauna înscrisă cu litere de aur în marea cronică a patriei. Au avut loc, în acest timp, profunde și radicale schimbări în structura economică și socială a țării. S-a realizat trecerea de la capitalism la socialism, ceea ce înseamnă, într-o caracterizare succintă, trecerea de la o țară cu o industrie slabă, în care monopolurile imperialiste dețineau poziții dominante, cu o agricultură înapoiată, în care mai continuau să existe rămășițe ale relațiilor feudale, la țara socialistă de azi, cu o industrie dezvoltată și o agricultură în continuu progres, trecerea de la monarhia burghezo-moșierească la republica socialistă, în care poporul este stăpîn deplin al destinelor sale.

În opera de construire a societății socialiste, statul nostru a avut rolul de instrument principal în mâinile clasei muncitoare, ale tuturor oamenilor muncii, conduși de partidul comunist. La rîndul său, statul a cunoscut prefaceri substanțiale, determinate de schimbările fundamentale ale întregii noastre societăți. Ca urmare a aplicării consecvente a politicii economice de construire a socialismului, în țara noastră a fost făurită baza tehnică-materială a socialismului, care, în prezent, este dezvoltată potrivit cerințelor progresului tehnic contemporan. Relațiile de producție socialiste s-au generalizat în întreaga economie, perfecționîndu-se continuu. Economia națională are un caracter socialist.

Construirea economiei socialiste unitare este însoțită de modificări substanțiale ale structurii de clasă a societății. În primul rînd, au dispărut clasele exploatatoare, fapt care marchează sfîrșitul împărțirii societății în clase cu interese antagonice, în exploatatori și exploatăți. Categoriile sociale care alcătuiesc în prezent societatea au suferit transformări fundamentale, căpătînd un profil nou, socialist. Clasa muncitoare a devenit stăpînă asupra mijloacelor de producție, clasa conducătoare a națiunii și statului. Ea a crescut considerabil numeric, și-a ridicat nivelul cunoștințelor sale tehnice și de cultură generală, conștiința sa socialistă a cunoscut o deosebită dezvoltare. A sporit și mai mult capacitatea ei creatoare, de mobilizare și de conducere. Țărănimea a devenit, în

urma cooperativizării socialiste a agriculturii, o clasă omogenă, animată de interese comune cu ale clasei muncitoare în dezvoltarea și întărirea orînduirii socialiste. Sporește contribuția ei la dobîndirea noilor succese în desăvîrșirea construcției socialiste. Intelectualitatea socialistă, formată prin unirea tinerei generații ieșite din rîndurile oamenilor muncii în anii puterii populare și a vechilor intelectuali, care, însușindu-și concepția materialist-dialectică, și-au pus întreaga lor capacitate creatoare în slujba patriei, reprezintă un puternic detașament al oamenilor muncii intelectuale.

În aceste condiții au evoluat și categoriile sociale de *popor și națiune*. În prezent, poporul cuprinde toate clasele și categoriile sociale din care este alcătuită societatea, fără deosebire de naționalitate. Națiunea a căpătat trăsături caracteristice noi, devenind o națiune socialistă, omogenă, în plină înflorire.

Avînd în stat instrumentul principal de realizare, transformările social-economice au exercitat, în același timp, o influență determinantă asupra evoluției statului, ca un efect al reflectării lor în suprastructura politică-juridică.

Partidul comunist s-a preocupat în permanență de făurirea și perfecționarea aparatului de stat, pentru a-l adapta nevoilor noi și crescînde ale construcției socialiste. Au fost adoptate legi fundamentale prin care s-au consfințit, pe cale juridică, trăsăturile principale ale orînduirii sociale și de stat, principiile de organizare și activitate ale statului, drepturile și îndatoririle fundamentale ale cetățenilor în diferitele etape ale procesului construcției socialiste. Constituția din 13 aprilie 1948, prima constituție socialistă a României, a consfințit cucerirea deplină a puterii de către oamenii muncii, în frunte cu clasa muncitoare, a statornicit cadrul juridic al trecerii la construcția socialistă, a fixat principiile socialiste de organizare a statului, a statornicit noi organe ale puterii de stat — Marea Adunare Națională și sfaturile populare (denumite în Constituția din 1948 consilii populare) —, alese de sus și pînă jos prin vot universal, egal, direct și secret. Cînd țara se afla în plin proces de trecere de la capitalism la socialism, s-a simțit nevoia elaborării unei noi constituții, care să reflecte noile realități social-economice și să răspundă noilor exigențe ale procesului de transformări socialiste în plină desfășurare. În acest scop a fost elaborată Constituția din 24 septembrie 1952. Legea fundamentală din 1952 a stabilit politica economică a statului în vederea asigurării triumfului deplin al socialismului în întreaga economie națională și a dat, totodată, o reglementare juridică mai completă drepturilor fundamentale cetățenești, precum și sistemului organelor statului.

Constituția din 21 august 1965 este caracterizată drept Constituția socialismului victorios. Ea consfințește faptul că în România orînduirea socialistă a învins pe deplin, au fost lichidate definitiv exploatarea omului de către om și clasele exploatoare, s-a făurit unitatea moral-politică a poporului, alcătuit din clase și categorii sociale noi, socialiste, națiunea a căpătat un caracter socialist, drepturile și libertățile fundamentale cetățenești s-au adîncit și s-au extins, potrivit principiilor democratismului și umanismului socialist, care asigură înfăptuirea suveranității depline a poporului, dezvoltarea și înflorirea multilaterală a personalității omului.

În procesul construcției socialiste a crescut permanent rolul statului, s-a îmbunătățit mecanismul său.

Proclamarea — prin Constituția din 1965 — a Republicii Socialiste România reprezintă încununarea victoriei depline și definitive a socialismului

în țara noastră și, totodată, o bază pentru asigurarea desăvârșirii construcției socialismului și pentru pregătirea condițiilor trecerii la construcția treptată a comunismului.

★

Cele două decenii care au trecut de la proclamarea republicii populare permit să se facă unele aprecieri cu privire la evoluția statului în general, la esența, funcțiile și forma sa în special. În ce constă esența statului nostru, ca stat al dictaturii proletariului, și cum a evoluat ea până în prezent?

Instaurarea, în 1947, a republicii populare a însemnat, din punctul de vedere al esenței, transformarea statului nostru într-un stat al dictaturii proletariului. Aceasta a reprezentat desăvârșirea saltului de la statul de dictatură burgheză la statul dictaturii proletariului, de la statul de tip burghez la statul de tip socialist, salt care s-a înfăptuit, în condițiile țării noastre, prin intermediul unui stat de tranziție, reprezentat de puterea populară instaurată la 6 martie 1945, care era, în esență, o dictatură revoluționar-democratică a proletariului și țăranimii.

În general, în limbajul politic-juridic, categoria de dictatură se folosește în două sensuri: unul privește esența statului și subliniază, potrivit concepției științifice, materialist-dialectice, faptul că orice stat reprezintă, în ultimă instanță, un instrument al unei anumite clase, prin mijlocirea căruia această clasă înfăptuiește conducerea statală a societății, iar altul are în vedere forma statului, acele regimuri politice care folosesc metode de guvernare bazate, în principiu, pe utilizarea mijloacelor violente și teroriste, cu desființarea instituțiilor reprezentative. Am socotit necesară această precizare, deoarece literatura juridică nemarxistă, pornind de la considerentul că teoria marxistă recunoaște singură că statul instaurat după revoluția socialistă este o dictatură a proletariului, definește adesea statele socialiste drept state totalitare, dictatoriale și deci nedemocratice, situându-le în aceeași categorie cu statele burgheze cu regim dictatorial (autoritar). Numai că aici „se pierde din vedere” faptul că teoria marxistă apreciază statul socialist ca stat de dictatură a proletariului, având în vedere esența sa de clasă, în opoziție cu statul burghez și cu celelalte state din orânduirile bazate pe exploatare, care, din punctul de vedere al esenței, sînt, de asemenea, dictaturi, dar ale unei minorități exploatoare, iar pe de altă parte faptul că teoria marxistă a relevat întotdeauna, și practica a confirmat, că forma statului socialist trebuie și poate să fie consecvent și real democratică.

Ca esență a statului, dictatura este o categorie social-politică complexă, prin care materialismul istoric — în opoziție cu reprezentările idealiste despre stat ca organ al bunăstării, ordinii și armoniei sociale — subliniază caracterul istoric, de clasă al statului, faptul că el reprezintă organizarea politică a puterii unei anumite clase (și anume a clasei dominante), cu ajutorul căreia aceasta conduce societatea în conformitate cu interesele sale, impunându-și voința ca obligatorie pentru toți.

Clasicii marxismului au analizat multilateral această problemă; datorită unghiurilor variate din care este abordată, ea a căpătat un sens foarte complex. Cercetată prin prisma raporturilor sociale intervenite după cucerirea puterii, dictatura proletariului este definită ca o putere a marii majorități a celor ce muncesc; la temelia acestei puteri stă alianța muncitorească-țăranască, în care rolul conducător revine clasei muncitoare. Totodată, puterea de stat socialistă este îndreptată împotriva claselor exploatoare răsturnate, urmărind, chiar dacă

acestea se bucură de unele drepturi politice, reprimarea împotrivirii lor față de noua orînduire și, în ultimă instanță, lichidarea acestor categorii sociale din societate.

Din punctul de vedere al sarcinilor ce le are — și care, de fapt, sînt sarcinile statului socialist —, puterea de stat socialistă este definită ca putere folosită pentru lichidarea vechii orînduiri exploatatoare, apărarea cuceririlor revoluționare și construirea noii orînduiri, socialiste, pe toate planurile vieții social-politice, economice și ideologice. Raportată la democratism, dictatura proletariatului este considerată ca o putere în chip nou, democratic, pentru oamenii muncii, marea majoritate a societății, și în chip nou, dictatorial, contra unei infime minorități, a exploatatorilor răsturnați de la putere. Uneori, categoria de dictatură a proletariatului este folosită într-un sens mai larg, și anume identificîndu-se cu însuși statul socialist sau chiar cu sistemul organizării politice a societății, care cuprinde, pe lângă stat, și organizațiile obștești.

Încercînd să determinăm esența statului, va trebui să ne îndreptăm atenția, în primul rînd, asupra naturii sociale, de clasă a statului socialist. Cu alte cuvinte, este necesar să analizăm forțele sociale care dispun de puterea de stat.

Esența statului socialist o formează puterea de stat în minile oamenilor muncii. Întrucît oamenii muncii sînt reprezentați de diferite clase și categorii sociale — clasa muncitoare, țărănimea muncitoare, intelectualitatea, alte categorii de oameni ai muncii —, trebuie să precizăm poziția acestora față de puterea de stat și raporturile dintre aceste categorii sociale. Ca urmare, constatăm că axa centrală a acestei puteri o constituie alianța muncitorească-țăărănească, iar rolul conducător îl are clasa muncitoare. Alianța muncitorească-țăărănească este temelia puterii de stat socialiste, deoarece clasa muncitoare și țărănimea reprezintă principalele forțe sociale din rîndul oamenilor muncii. Aflîndu-se în minile tuturor celor ce muncesc, puterea de stat socialistă se manifestă ca putere muncitorească-țăărănească, ca putere proletară. Orice exagerare sau negare a acestor relații din care decurge poziția diferitelor clase și categorii sociale de oameni ai muncii poate determina o alterare a esenței statului socialist, cu consecințe negative pentru construcția socialistă. Așadar, esențial pentru caracterizarea statului socialist, trăsătura fără de care acesta își pierde caracterul socialist, este existența rolului conducător al clasei muncitoare, care folosește puterea pentru construirea socialismului și comunismului.

Alături de categoria esenței, știința marxist-leninistă distinge și categoria de conținut al statului. Pornind de la concepția dialectică, potrivit căreia esența și conținutul sînt categorii de același ordin, dar care nu se suprapun întru totul, conținutul fiind mai bogat decît esența, noi concepem conținutul ca înglobînd raporturile sociale și de dominație pe care le exprimă puterea de stat — conținutul social (de clasă) al statului — și activitatea desfășurată de puterea de stat — conținutul activității statului. De aceea, pentru a putea da o justă apreciere procesului de dezvoltare a statului socialist, este necesar să ne referim la ambele categorii.

Transformările care au loc în structura socială a societății în procesul construcției socialiste, ca urmare a victoriei socialismului și a trecerii în etapa desăvîrșirii construcției socialiste, exercită, în mod inevitabil, o înrîurire și asupra statului. Fără să fie vorba de o schimbare a unei esențe cu alta, au avut loc anumite transformări, s-a produs o evoluție — iar nu o schimbare — în conținutul de clasă și în conținutul activității statului socialist, ceea ce s-a răsfrînt, într-o anumită măsură, și asupra esenței acestuia.

În etapa desăvârșirii construcției socialiste, constatăm că aceleași trăsături fundamentale ale statului socialist — și anume de a fi o putere în mâinile tuturor celor ce muncesc, bazată pe alianța muncitorească-țăărănească și sub conducerea clasei muncitoare — continuă să existe și în prezent, dar cu semnificații sociale mai profunde, determinate de lichidarea claselor exploatatoare și de schimbările calitative suferite de clasele și categoriile sociale ce alcătuiesc azi societatea noastră, societate omogenă, formată exclusiv din clase și categorii sociale socialiste și prietene. Categoria oamenilor muncii cărora le aparține puterea s-a extins, a devenit atotcuprinzătoare, înglobând întregul nostru popor. Alianța muncitorească-țăărănească s-a ridicat pe o treaptă superioară, cele două clase care o alcătuiesc azi fiind legate direct de modul de producție socialist. Odată cu transformările cantitative și calitative ale clasei muncitoare, a crescut și rolul conducător al acesteia în stat și în societate. Clasa muncitoare este legată de industrie, domeniul principal al producției materiale, de proprietatea socialistă de stat, care cunoaște cel mai înalt grad de socializare și se extinde asupra celor mai importante bunuri. Ea este categoria socială cea mai omogenă, avînd totodată cel mai înalt grad de conștiință socialistă. Și în prezent clasa muncitoare continuă să fie forța socială cea mai revoluționară, forța hotărîtoare a progresului social. Toate acestea determină, în mod obiectiv, creșterea pe mai departe a rolului conducător al clasei muncitoare în societate și în stat.

Întrucît clasele exploatatoare au fost lichidate, nu se mai pune problema folosirii puterii de stat împotriva vreunei categorii sociale din interiorul țării, ca o *dominație* împotriva exploatatorilor excluși de la exercițiul puterii. Din putere a mării majorități, din centru de raliere a forței unite a acesteia, puterea de stat a devenit o putere a tuturor, un centru de unire a forței întregului popor, omogen din punctul de vedere social, politic și ideologic.

Așadar, de la o putere a celor ce muncesc, care constituiau *marea majoritate a societății*, fiind uniți prin comunitatea intereselor fundamentale, deși încă legați în multe privințe de relații de producție diferite, la puterea celor ce muncesc, care alcătuiesc *întreaga societate*, formată din clase și categorii sociale socialiste — de la dominația mării majorități la puterea poporului în întregul său —, această este drumul parcurs de statul nostru, evoluția esenței și conținutului său de clasă. Acest fapt este oglindit și de cele trei constituții. Dacă Constituția din 1948 prevede că „în Republica Populară Română întreaga putere de stat emană de la popor și aparține poporului“, înțelegînd prin popor oamenii muncii, Constituția din 1952 menționează, fără echivoc, că R.P.R. este un stat al oamenilor muncii de la orașe și sate. Constituția din 1965 consfințește faptul că în Republica Socialistă România puterea aparține poporului, înțelegînd prin popor, de această dată, toate categoriile sociale care alcătuiesc societatea românească contemporană.

Dinamica esenței și a conținutului social al puterii de stat nu poate fi desprinsă de evoluția conținutului activității statului, exprimat în funcțiile sale. Cît privește funcțiile interne, este de menționat creșterea amplexului funcției de organizare a economiei naționale, cît și a funcției cultural-educative. Pe baza directivelor partidului adoptate la Congresul al IX-lea și în plenarele ulterioare ale C.C. al P.C.R., statul socialist român își îndreaptă atenția asupra dezvoltării în ritm rapid a bazei tehnice-materiale a socialismului, acordînd și în continuare importanță primordială înfăptuirii politicii de industrializare, dezvoltării cu precădere a industriei grele, în special a industriei constructoare de mașini, grijii pentru îmbunătățirea sistematică a calității produselor, pentru creșterea

productivității muncii, reducerea prețului de cost și a cheltuielilor de circulație, promovării progresului tehnic, extinderii mecanizării și automatizării. În ceea ce privește agricultura, se urmărește dezvoltarea ei intensivă și multilaterală, asigurându-se o puternică bază tehnică-materială prin rezolvarea în linii generale, până în 1970, a problemelor mecanizării și chimizării — factori esențiali în modernizarea și sporirea producției agricole.

În cadrul perfecționării relațiilor economice socialiste, o însemnată primordială are, în actuala etapă, ridicarea calității organizării și conducerii economiei la nivelul noilor sarcini. O atenție deosebită se acordă îmbunătățirii continue a formelor organizatorice și a metodelor de conducere, direcție în care au fost și sînt în curs de a fi luate o seamă de măsuri privind perfecționarea planificării economiei naționale, conducerea științifică a producției la toate nivelele, crearea unui cadru corespunzător pentru valorificarea maximă a inițiativei creatoare a celor ce muncesc.

Pe planul activității cultural-educative, o preocupare importantă o reprezintă grija pentru progresul științei, intensificarea cercetării fundamentale și aplicative în toate ramurile, ținându-se seama că, în prezent, ne găsim în plină desfășurare a revoluției tehnice-științifice, grija pentru dezvoltarea și perfecționarea continuă a învățămîntului de toate gradele.

Cele mai profunde transformări s-au produs în cadrul funcției de apărare a cuceririlor revoluționare ale poporului. Ca urmare a lichidării claselor exploatatoare, a înlăturării dominației lor de clasă din societatea noastră, a încetat să mai existe și sarcina reprimării de clasă. În actuala etapă a dezvoltării statului nostru, această funcție se concentrează spre apărarea proprietății socialiste, a drepturilor și libertăților cetățenilor, a ordinii de drept și a legalității socialiste, prin îmbinarea metodelor de convingere cu cele coercitive. Ea este îndreptată nu împotriva vreunei clase sau pătri sociale, ci contra acelor elemente, indivizi izolați, care, fiind stăpîniți de vechile mentalități și moravuri sau aflîndu-se sub influența din afară a imperialismului, atentează, într-o formă sau alta, la cuceririle revoluționare ale poporului, la proprietatea socialistă, la viața, demnitatea și drepturile cetățenilor, la normele elementare de conviețuire în societate.

Potrivit noilor realități ale lumii contemporane, au suferit o evoluție corespunzătoare și funcțiile externe ale statului. Republica Socialistă România se manifestă activ pe arena internațională ca stat socialist, suveran și independent, a crescut considerabil aportul ei la rezolvarea celor mai de seamă probleme ale vieții internaționale, ceea ce i-a adus o binemeritată reputație și prestigiu în lume.

Așa cum au fost încă o dată puse în lumină de tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretarul general al C.C. al P.C.R., și aprobate de Marea Adunare Națională, organul suprem al puterii de stat, în sesiunea sa din iulie 1967, și de către întregul nostru popor, liniile directoare ale politicii externe a partidului și statului nostru constau în : militarea neabătută pentru dezvoltarea prieteniei și colaborării multilaterale cu toate țările socialiste, pentru întărirea unității și coeziunii sistemului socialist mondial, relațiile cu țările socialiste stînd în centrul politicii noastre externe ; continuarea eforturilor pentru îmbunătățirea și dezvoltarea relațiilor în toate domeniile, cu toate țările lumii, fără deosebire de orînduire socială, pe baza principiilor coexistenței pașnice, ceea ce contribuie activ la cauza colaborării și prieteniei între popoare ; întărirea și în continuare a colaborării cu țările care au scuturat jugul colonial și sprijinirea popoarelor care luptă împotriva imperialismului și neocolonialismului, pentru dreptul de a-și hotărî singure destinul ; lupta pentru zădărnicierea acțiunilor

agresive ale imperialismului, pentru înlăturarea pericolului unui nou război mondial, pentru apărarea păcii în lume. România militează pentru înfăptuirea unor măsuri concrete în domeniul dezarmării, inclusiv dezarmarea nucleară, pentru reducerea încordării internaționale, pentru transformarea Balcanilor într-o zonă a păcii și înțelegerii, pentru înfăptuirea aspirațiilor spre securitate ale tuturor popoarelor europene¹.

Interesante aspecte prezintă dinamica formei de stat în cei douăzeci de ani care au trecut de la cucerirea întregii puteri de stat și adoptarea formei de guvernământ republicane. De altfel, forma de stat s-a dovedit a fi cea mai mobilă în evoluția întregului stat.

După proclamarea republicii populare, noua formă de stat a căpătat, prin constituțiile din 1948 și 1952, o individualitate distinctă, conturându-și trăsăturile specifice. Ulterior, pe măsura înfăptuirii transformărilor reclamate de îndeplinirea planului construcției socialiste, iar apoi ca urmare a victoriei depline și definitive a socialismului, de înfăptuirea sarcinilor desăvârșirii construcției socialiste, forma de stat a suferit, în mod firesc, numeroase prefaceri.

Prin Constituția din 1965 s-a schimbat și denumirea țării în Republica Socialistă România. Problema care se pune în primul rând privește definirea semnificației acestei schimbări, din punctul de vedere al evoluției statului nostru și, mai ales, al formei sale. Hotărîrea de schimbare a denumirii țării a izvorât din noile realități ale societății noastre, în care socialismul a învins în toate sectoarele vieții sociale. Tocmai de aceea, în Raportul Comitetului Central al Partidului Comunist Român cu privire la activitatea partidului în perioada dintre Congresul al VIII-lea și Congresul al IX-lea al P.C.R., în Rezoluția Congresului, ca și în Raportul cu privire la proiectul de Constituție a Republicii Socialiste România s-a arătat că schimbarea denumirii țării în Republica Socialistă România corespunde pe deplin actualului stadiu de dezvoltare social-politică și economică a țării.

Temelia economică și socială pe care se ridică în prezent întregul edificiu al suprastructurii juridice-statale este pe deplin socialistă. Încă de la proclamarea republicii populare și instaurarea dictaturii proletariatului, statul român a căpătat un caracter socialist. Acest caracter era determinat de natura de clasă a puterii de stat ca putere exclusiv a oamenilor muncii, conduși de clasa muncitoare, în frunte cu partidul comunist, și bazată pe alianța muncitorească-țăărănească.

De asemenea, scopul și țelurile pe care le avea de îndeplinit, construirea socialismului, situează încă din acea perioadă statul român în categoria statelor de tip socialist. Se știe că, în general, categoria tipului de stat cuprinde acele trăsături fundamentale care definesc statele din cadrul și de-a lungul unei întregi orînduirii sociale, determinate de natura socială a puterii în toate statele din cadrul aceleiași orînduirii, indiferent de formele diferite pe care ele pot să le îmbrace. Aceasta nu împiedică trecerea statului, în limitele aceluiași tip, prin mai multe etape, care reprezintă trepte diferite ale dezvoltării sale, în cadrul cărora cunosc o evoluție esența și conținutul său social, funcțiile și forma statului.

Analizînd evoluția statului socialist, constatăm că el este creat, ca urmare a victoriei revoluției socialiste pe plan politic, încă înainte de a fi construită

¹ Nicolae Ceaușescu, *Expunere cu privire la politica externă a partidului și guvernului*, București, Editura politică, 1967, p. 58—60.

baza economică a socialismului, revenindu-i tocmai sarcina de a servi acestor construcții. Evoluția societății noastre a cunoscut — ținând seama de criteriile obiective ale transformărilor petrecute în baza economică și în structura socială — două etape: una pînă la victoria socialismului, iar alta — pe care o străbatem și în prezent —, etapa de desăvîrșire a construcției socialismului. Bineînțeles că în cadrul acestor etape se pot distinge perioade mai scurte, care însă nu au valoarea unor transformări calitative în cadrul relațiilor economice-sociale. Aceste două etape și-au pus amprenta și asupra evoluției statului nostru. Prima etapă a statului socialist român cuprinde perioada de la cucerirea întregii puteri și proclamarea republicii populare pînă la victoria socialismului (deci perioada de trecere de la capitalism la socialism), iar a doua, etapa actuală — a victoriei socialismului și a trecerii la desăvîrșirea construcției socialiste. Desigur că delimitarea exactă — calendaristică — a sfîrșitului primei etape și a începutului celei de-a doua nu este nici posibilă și nici necesară. Trebuie să ținem seama de faptul că această delimitare este legată și determinată de transformările corespunzătoare care au avut loc în baza economică și în structura socială a țării noastre; în al doilea rînd, consacrarea juridică a acestor transformări nu coincide în timp cu desăvîrșirea lor.

Astfel, deși unele reglementări juridice, cu repercusiuni asupra organizării de stat, determinate de făurirea bazei economice a socialismului, s-au produs încă înainte de 1965, totuși, consfințirea pe plan juridic-statal a victoriei socialismului și a trecerii țării noastre, inclusiv a statului, într-o nouă etapă a fost făcută mai tîrziu, prin Constituția Republicii Socialiste România, adoptată la 21 august 1965. Aceasta a definit schimbările care s-au produs ca urmare a victoriei depline și definitive a socialismului în esența, conținutul social și funcțiile statului, după cum a adus o serie de modificări și perfecționări formei de stat. Ea a consemnat, totodată, caracterul deplin socialist al statului român, de data aceasta și prin faptul că orînduirea socialistă există, este construită, iar statul contemporan român aparține unei societăți socialiste.

Trecerea statului nostru în etapa victoriei socialismului și a desăvîrșirii construcției socialiste și proclamarea României ca republică socialistă au adus, în același timp, o serie de modificări formei de stat. Aceste modificări vizează perfecționarea formei, ridicarea ei pe o treaptă superioară, iar nu o schimbare a sa în sensul înlocuirii unei forme de stat cu o altă formă de stat. Între republica populară și republica socialistă nu este o deosebire calitativă care să echivaleze cu trecerea de la o formă la alta; ele se întrepătrund, cea dintîi fiind și ea, prin natura ei, o republică socialistă, după cum nici cea de-a doua nu și-a pierdut caracterul *popular*. Într-adevăr, constituirea statului democrat-popular român ca stat de tip socialist, odată cu cucerirea întregii puteri de stat și cu proclamarea Republicii Populare Române, a însemnat făurirea unui nou stat, care se încadrează într-un tip istoric nou — socialist —, superior tipului de stat burghez. Noul stat are atît o esență proprie, socialistă — puterea celor ce muncesc, în frunte cu clasa muncitoare —, cît și o formă proprie, de asemenea socialistă. Forma de guvernămînt republicană reprezentată de republica populară nu este o reproducere sau o adaptare a republicii burgheze — parlamentare sau prezidențiale —, ci o formă nouă, la baza căreia stau organe și principii noi.

Este evident că trecerea în etapa desăvîrșirii construcției socialiste, cu schimbările pe care le-a antrenat în viața de stat, nu a putut să nu se repercuteze și asupra formei statului. Aceasta s-a concretizat prin adoptarea Constituției

din 1965 și consfințirea republicii socialiste, care au ridicat astfel pe o treaptă superioară procesul de perfecționare a formei de stat, adaptînd-o la noile realități. Acest proces continuă și prin măsurile preconizate a se lua în domeniul perfecționării conducerii planificării economiei naționale, ca și al îmbunătățirii organizării administrativ-teritoriale.

Aceste măsuri evidențiază încă odată preocuparea consecventă a partidului și statului nostru de a găsi cele mai adecvate forme și metode de organizare și conducere a întregii vieți sociale. Amintim, în primul rînd, creșterea competenței și rolului Marii Adunări Naționale, ca organ suprem al puterii, întruchipare a suveranității poporului, o mai precisă delimitare a atribuțiilor tuturor categoriilor de organe ale statului și a raporturilor dintre ele, pe baza îmbunătățirii centralismului democratic, prin combaterea atît a fenomenelor de centralism excesiv, cît și a tendințelor anarhice, de patriotism local, accentuarea și lărgirea formelor de atragere a cetățenilor la rezolvarea treburilor de stat și obștești, prin participarea lor nemijlocită, cît și prin creșterea rolului organizațiilor de masă și obștești și o mai strînsă împletire a activității de stat și obștești, întărirea principiilor muncii colective în toate verigile activității de stat și obștești, consolidarea legalității socialiste în activitatea organelor de stat, a funcționarilor de stat, a întregii societăți. A cunoscut o lărgire instituția drepturilor și libertăților cetățenești, atît prin înscrierea unor noi drepturi fundamentale, cît și prin extinderea și consolidarea garanțiilor materiale și juridice ale celor existente. Toate acestea se înscriu în procesul general de adîncire și lărgire a democratismului socialist.

Așadar, proclamarea republicii socialiste a însemnat o dezvoltare și o perfecționare a formei de stat, ridicarea ei pe o treaptă superioară, determinată de transformările din baza economică, structura socială, esența și conținutul puterii.

Analiza evoluției statului nostru în întregul său, a esenței, funcțiilor și formei sale face necesară o referire mai largă și o apreciere mai generală în legătură cu democrația-populară ca formă de trecere de la capitalism la socialism.

Împrejurările în care s-au desfășurat, după cel de-al doilea război mondial, revoluțiile socialiste într-o serie de țări din Europa și din Asia au făcut posibil și necesar ca, în toate aceste țări, calea de trecere de la capitalism la socialism să aibă o seamă de trăsături comune și să ia denumirea generală de *democrație populară*. Ca o categorie social-politică, democrația populară a avut și i s-a dat o semnificație complexă. Ea a însemnat o formă de trecere de la capitalism la socialism luată în sensul cel mai general, care a apărut în condiții istorice noi și cu anumite particularități proprii. Ea a însemnat, totodată, o formă politică nouă a dictaturii proletariatului. În același timp, în majoritatea acestor țări forma de stat republicană a luat denumirea de *republică populară*, tocmai pentru a evidenția caracterul nou al acestei republici față de republicile burgheze — parlamentare sau prezidențiale —, adică faptul că era vorba de un stat nou, atît în privința tipului, cît și a formei. Unele țări au dat republicii denumirea de republică *democrat-populară* sau *democrată*, fără însă ca prin aceasta să se urmărească a se remarca vreo diferență față de celelalte republici populare. Republica populară se manifestă, totodată, ca o altă formă a statului socialist față de forma deja existentă, republica sovietică. Este de reținut că,

uneori, fie pentru desemnarea căii de trecere, în general, fie numai a regimului politic, este folosită noțiunea de *regim democrat-popular*.

Problema care se pune este de a vedea cum a evoluat democrația populară în condițiile în care într-o serie de țări — inclusiv în țara noastră — a fost construit socialismul și s-a pășit într-o nouă etapă a dezvoltării istorice, aceea a desăvârșirii construcției socialiste, în condițiile în care fiecare din statele socialiste existente azi se dezvoltă într-o mare diversitate de condiții, aplicând legitățile generale ale construcției socialismului și comunismului potrivit particularităților naționale din fiecare țară.

În această ordine de idei, se impune precizarea că existența democrației populare ca formă de trecere de la capitalism la socialism, comună pentru mai multe țări din Europa și Asia, este legată nemijlocit de condițiile istorice comune în care au izbucnit și au ieșit victorioase revoluțiile în aceste țări, dînd naștere puterii populare. Aceste revoluții s-au declanșat în condițiile înfrîngerii fascismului german și a militarismului japonez în cel de-al doilea război mondial, iar în aceste țări a avut loc o împletire a luptei de eliberare națională cu lupta de eliberare socială. În această luptă au fost mobilizate cele mai largi categorii sociale ale poporului în cadrul frontului popular antifascist, sub conducerea clasei muncitoare, în frunte cu partidul ei marxist-leninist. Aproape în toate aceste țări, revoluția socialistă s-a dezvoltat din revoluția populară democratică — agrară, antifeudală și antiimperialistă —, care s-a transformat relativ rapid într-o revoluție socialistă, iar instaurarea dictaturii proletariatului a fost precedată de o putere populară tranzitorie, de felul unei dictaturi revoluționar-democratice a proletariatului și țăranimii.

Fără îndoială că aceste împrejurări au determinat și o serie de trăsături comune ale procesului construcției socialiste, în general (de pildă, lipsa naționalizării pămîntului), și în construcția de stat, în special. Pot fi menționate, de pildă, folosirea *frontului* ca mijloc de unire a tuturor forțelor sociale, sub conducerea partidului comunist, menținerea în unele țări a mai multor partide și după cucerirea deplină a puterii, crearea, în unele țări, a organelor puterii de stat prin transformarea organelor revoluționare de luptă împotriva ocupanților fasciști.

Nu trebuie însă pierdut din vedere că avem de-a face cu revoluții populare, socialiste distincte, care se desfășoară în fiecare țară, potrivit realităților interne social-economice și politice, iar construcția socialistă are loc, de asemenea, în state suverane, în cadrul cărora partidele comuniste aplică de sine stătător legitățile generale ale trecerii de la capitalism la socialism și comunism. Condițiile economice și sociale existente, complexitatea problemelor vieții sociale din fiecare țară au determinat, în limitele legilor generale, soluții variate, ritmuri diferite de dezvoltare, modalități de organizare politică specifice. Sînt țări de democrație populară care au realizat trecerea de la capitalism la socialism, în care socialismul a învins deplin și definitiv, pășind la desăvârșirea construcției socialiste, după cum altele se află încă în procesul de făurire a bazelor socialismului.

Evoluția fiecărei țări în parte dovedește o mare varietate de modalități în care au fost rezolvate cele mai de seamă probleme ale construcției socialiste. Cît privește evoluția statului, a formei sale de organizare, a democrației socialiste, găsim, de asemenea, nenumărate elemente noi, specifice, pe care le aduce fiecare țară.

Aceasta ne permite să tragem concluzia că evoluția țărilor socialiste dovedește o *diversificare continuă a formelor* de îndeplinire a sarcinilor economice, politice, social-culturale cerute de construcția socialistă și comunistă, iar cât privește statul, o *diversificare a formei sale* în fiecare țară în parte. Datorită acestei situații, pentru o analiză științifică completă a formei statului socialist este insuficientă includerea tuturor țărilor care au pășit pe drumul socialismului, imediat după cel de-al doilea război mondial, într-o categorie unică a democrației populare. A rămâne la aceasta ar însemna ignorarea atîtor și atîtor elemente proprii, specifice fiecărei țări, neglijarea tocmai a ceea ce este creator și original în construcția socialistă a fiecărui popor. A vorbi azi de o formă a democrației populare înseamnă a evoca împrejurările istorice comune în care aceste țări au pășit pe calea revoluției și construcției socialiste. Dar, în evoluția sa istorică — de peste două decenii —, democrația populară, dovedindu-și vitalitatea ca formă de trecere, a asigurat construirea socialismului într-o serie de țări, iar în altele este în curs de a o asigura. În acest proces, ea însăși s-a diversificat, astfel că azi se poate vorbi de o *pluralitate de aspecte*, de forme politice în care se manifestă statele socialiste apărute ca state de democrație populară.

V. I. Lenin spunea că trecerea de la capitalism la comunism nu va putea să nu dea o abundență și o diversitate enormă de forme politice și că *fiecare națiune* trecînd la comunism va aduce un specific într-o formă sau alta a democrației, într-o varietate sau alta a dictaturii proletarietului, într-un ritm sau altul al transformărilor socialiste ale diferitelor laturi ale vieții sociale².

Semnificația tezei leniniste cu privire la diversitatea formelor politice de trecere de la capitalism la comunism capătă o interpretare reală numai înțelegînd în acest fel evoluția democrației populare. La nivelul formei de guvernămînt, această diversificare se exprimă în numeroase aspecte specifice ale construcției de stat din fiecare țară, în manifestările concrete specifice ale formei de guvernămînt republicane în fiecare țară socialistă.

Am arătat mai sus argumentele pentru care trecerea de la republica populară la republica socialistă a reprezentat la noi o treaptă nouă, ascendentă în evoluția statului nostru, dar nu schimbarea totală a unei forme cu alta. Așa cum sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu în *Raportul cu privire la proiectul de Constituție a Republicii Socialiste România*, denumirea țării noastre, Republica Socialistă România, corespunde pe deplin actualului stadiu de dezvoltare social-politică a țării. „În condițiile determinate de victoria deplină a socialismului, Constituția din 1952 a devenit necorespunzătoare, fiind depășită istoricește. A apărut astfel necesitatea elaborării *unei noi legi fundamentale a statului care să consacre actualele realități politico-sociale și economice ale țării, schimbările din viața poporului, să asigure cadrul constituțional al desăvîrșirii construcției socialiste și pregătirii condițiilor pentru trecerea treptată la comunism*”³.

În același timp însă, nu trebuie să scăpăm din vedere diversificarea formelor politice în fiecare țară, elementele noi, specifice fiecărei țări. Pentru studierea formelor statului socialist, a contribuției fiecărei națiuni socialiste la îmbogățirea experienței construcției de stat socialiste și, pe baza aceasta, a teoriei politice socialiste, clasificarea dicotomică a formelor statelor socialiste

² V. I. Lenin, *Opere*, vol. 23, București, E.S.P.L.P., 1953, p. 60.

³ Nicolae Ceaușescu, *Raport cu privire la proiectul de Constituție a Republicii Socialiste România*, București, Editura politică, 1965, p. 8.

este insuficientă. Este necesar să se treacă la cercetarea manifestării generalului și particularului în unitatea lor dialectică, în forma și construcția de stat din fiecare țară socialistă.

Trecerea de la capitalism la socialism și comunism cunoaște anumite legități generale obligatorii pentru toate țările. Aceste legități sociale se referă, desigur, și la organizarea politică a societății socialiste, la statul socialist. Astfel, esența și rolul statului socialist sînt aceleași în toate țările, pentru că instaurarea puterii oamenilor muncii, în frunte cu clasa muncitoare, sub conducerea partidului comunist, ca și folosirea acestei puteri ca instrument principal în construcția socialistă și comunistă reprezintă legități generale ale făuririi și dezvoltării noii orînduirii. Cît privește însă modalitățile de realizare a acestor legități, și anume forma de organizare a statului, structura sa, metodele de activitate ale organelor de stat, toate acestea se înfăptuiesc în condiții de o mare diversitate de soluții, de la o țară la alta. Este adevărat că chiar în cadrul formei de stat și al metodelor de activitate statală există anumite *principii generale*, comune, a căror explicație o găsim în esența comună a orînduirii sociale și de stat socialiste. Practica construcției de stat din țările socialiste ne arată că aceste principii sînt : centralismul democratic, înfăptuirea democrației reprezentative, îmbinarea democrației reprezentative cu atragerea nemijlocită a maselor la rezolvarea treburilor de stat, dezvoltarea și perfecționarea continuă a democrației socialiste, sub toate aspectele ei, legalitatea socialistă, conducerea colectivă, critica și autocritica. Tocmai aplicarea acestor principii cunoaște numeroase particularități. Fiecare partid comunist, fiecare stat socialist aplică legitățile și principiile generale potrivit realităților social-economice din țara sa și ținînd seama de concluziile pe care le desprinde din studierea atît a propriei experiențe, cît și a experienței altor state socialiste. Aplicarea creatoare a acestor principii este de natură a stimula găsirea celor mai potrivite soluții, corespunzător realităților și particularităților fiecărei țări, ale fiecărei națiuni socialiste. Cheazășia succesului constă în înțelegerea îmbinării dialectice dintre principiile generale și particularitățile aplicării lor în cadrul manifestării unei largi inițiative și atitudini creatoare. Tocmai prin aceasta experiența concretă a fiecărei țări vine să îmbogățească tezaurul comun al învățaturii marxist-leniniste. Generalul exprimă legile sociale obiective ; el nu poate reflecta însă multitudinea și diversitatea particularităților fenomenelor.

În formularea politicii sale în general și cu privire la construcția de stat în special, Partidul Comunist Român a căutat să găsească soluțiile cele mai potrivite realităților istorice, social-politice și naționale ale țării noastre. El a adus numeroase soluții noi, originale în aplicarea învățaturii marxist-leniniste, bazate pe studierea dialecticii dezvoltării vieții sociale. Amintim, bunăoară, în această ordine de idei, modul original în care partidul și statul nostru au trecut la lichidarea exploatării omului de către om în agricultură. Prin decretul 115 din 29 martie 1959 al Marii Adunări Naționale s-a prevăzut trecerea suprafețelor de pămînt suplimentare, pe care țăranii înstăriți nu le puteau lucra cu propria forță de muncă, în folosința unităților socialiste. Ca urmare, s-a înlăturat posibilitatea exploatării muncii străine, s-a schimbat categoria socială a țăranilor respectivi, aceștia putînd pași pe drumul cooperativizării. În urma transformării

socialiste a agriculturii, s-a trecut la un nou sistem de conducere a agriculturii, atît în sectorul de stat, cît și în cel cooperatist, sistem care să permită largă participare a celor mai competente cadre în adoptarea hotărîrilor, cointeresarea salariaților din unitățile de stat și a cooperatorilor din cooperativele agricole de producție în obținerea unor mari producții agricole, vegetale și animale.

Constituția din 1965 și alte legi care i-au urmat au prevăzut reglementări potrivit cărora cresc rolul și atribuțiile organelor reprezentative. S-au dezvoltat și s-au consolidat principiile muncii colective și ale legalității socialiste, sporesc formele de atragere a cetățenilor la viața politică a țării.

Ca expresie a adîncirii democratismului socialist, s-a perfecționat — potrivit indicațiilor Congresului al IX-lea al P.C.R. — activitatea organizațiilor obștești — sindicale, de tineret, de femei, social-culturale, științifice, sportive ș.a. A sporit rolul lor în viața socială, a crescut sprijinul pe care sînt chemate să-l dea organelor de stat în mobilizarea tuturor celor ce muncesc la îndeplinirea sarcinilor economice, politice și social-culturale ale desăvîrșirii construcției socialiste.

A devenit o practică în activitatea conducerii partidului și statului de a se consulta, sub diferite forme, cu masele celor ce muncesc, cînd este vorba de a adopta anumite măsuri importante. Toate acestea atestă faptul că etapa desăvîrșirii construcției socialiste este, totodată, o etapă a înfloririi democratismului socialist, legitate proprie evoluției statului nostru și a întregii orînduiri social-politice socialiste.

Un principiu fundamental, de nezdrunchinat al întregii orînduiri și care asigură mersul victorios al societății noastre pe drumul socialismului este conducerea de către partid. Consfințit de viață, de voința și hotărîrea poporului, care, în urma cuceririi puterii de stat, a transformat partidul comunist în partid de guvernămînt, acest principiu a fost înscris din nou în legea fundamentală a Republicii Socialiste România.

Din aspectele înfățișate în cele precedente s-a desprins cu prisosință consecvența preocupare a partidului și statului nostru în ceea ce privește continua perfecționare a formei de stat, adaptarea permanentă a sarcinilor și funcțiilor statului la noile realități.

Îndeplinindu-și cu succes funcțiile sale interne și externe, statul nostru a acumulat o bogată experiență în toate domeniile de activitate. Înaintarea României pe calea desăvîrșirii socialismului și a creării condițiilor pentru trecerea spre comunism presupune ridicarea la un nivel calitativ superior a rolului statului în întreaga viață social-economică. Tocmai acestui scop îi răspund măsurile adoptate de recenta Conferință Națională a P.C.R.

Secretarul general al P.C.R., președintele Consiliului de Stat, tovarășul Nicolae Ceaușescu, în Raportul prezentat la Conferința Națională preciza: „Ansamblul măsurilor preconizate de proiectul de Directive acordă o atenție deosebită întăririi și perfecționării rolului statului în viața economică, creșterii contribuției sale la dezvoltarea forțelor de producție ale țării, la valorificarea superioară a resurselor materiale și umane ale societății, la creșterea eficienței

activității economice, la sporirea avuției naționale, la ridicarea nivelului de trai al întregului popor“⁴.

Pe această linie măsurile adoptate de Conferința Națională sînt menite să conducă la îmbunătățirea activității tuturor verigilor de stat, la simplificarea formelor organizatorice și metodelor de conducere statale.

Cele două decenii de existență a Republicii reprezintă, după cum am văzut, ani de schimbări profunde, cu adînci semnificații pentru poporul și națiunea română, pentru întreaga țară. Aceste succese sînt, totodată, garanția unor noi victorii în toate domeniile de activitate, precum și o verificare a trăinicieii formei de stat instaurate la 30 Decembrie 1947.

⁴ Nicolae Ceaușescu, *Raport la Conferința Națională a Partidului Comunist Român*, decembrie 1967, București, Editura politică, p. 33.

discuții

„Lichidarea claselor exploatatoare, asigurarea unității intereselor fundamentale ale tuturor membrilor societății, a concordanței dintre aspirațiile individuale și interesele colectivității au creat condiții optime pentru cimentarea și înflorirea națiunii socialiste, au deschis perspective largi pentru afirmarea nestîinjenită a aptitudinilor, talențelor și energiei creatoare ale tuturor cetățenilor fără deosebire de rasă, sex sau naționalitate”.

NICOLAE CEAUȘESCU

*(Raport la Conferința Națională a
Partidului Comunist Român — decembrie 1967)*

Redacția revistei „Anale” inițiază o dezbatere pe tema **„NAȚIUNEA ȘI NAȚIUNEA ÎN SOCIALISM”**, care să reflecte rezultatele cercetărilor recente ale oamenilor de știință, îndeosebi istorici, filozofi, economiști, sociologi, juriști, în acest domeniu. După publicarea unei suite de materiale la rubrica **DISCUȚII**, va fi anunțată data organizării „Mesei rotunde”, pentru dezbateră problemelor care cer clarificări, aprofundări.

CONCEPTUL DE NAȚIUNE

Studierea sistematică a conceptului de națiune necesită, în continuare, eforturi sporite. În rîndurile de mai jos redăm unele concluzii la care am ajuns în cercetarea acestei problematice. Dialectica marxistă atrage atenția, pentru clarificarea oricărei probleme, asupra studiului concret și multilateral al fenomenelor, asupra necesității de a deosebi esențialul de neesențial, generalul de particular, concretul de abstract și a unității dialectice a acestor categorii.

În societate, fenomenele sînt mai complexe decît în natură. Cunoașterea deplină a unui fenomen este imposibilă fără studierea legilor sale de dezvoltare, a condițiilor specifice în care apare, se dezvoltă și pieră, spirala continuității sale în istorie, precum și legăturile sale multiple și diferențiate cu alte fenomene.

V. I. Lenin insista asupra necesității dezvăluirii conținutului principal, direcției principale și particularităților principale ale fenomenului, procesului pe care-l studiem. De modul în care vom reuși să descoperim *direcțiile, tendințele, specificul, resorturile sale intime de alcătuire și dezvoltare*, condițiile în care-și duce existența vom putea stabili și rolul fenomenului respectiv în complexul vieții sociale.

În epoca pe care o trăim, națiunea este în plină dezvoltare, afirmare, ba chiar în unele continente asistăm abia la procesul formării sale. Ne propunem să urmărim ce este națiunea, dinamica ei, rolul său în dezvoltarea societății, raportul popor-națiune, națiune-stat etc.

Națiunea este un concept deschis, dinamic, în neconținută devenire. Expri-mînd dezvoltarea neconținută, ascendentă a societății umane, el se primește permanent, oglindind schimbările petrecute în viața și evoluția națiunilor în diferite etape istorice.

Dinamismul conceptului este determinat de însăși continuitatea și discontinuitatea, în cursul devenirii istorice, a comunității umane pe care o reflectă. Apariția, geneza națiunii își are rădăcini adînci în categoria de popor, pe care o continuă și desăvîrșește. Noul fenomen — națiunea —, ancorat adînc în trecut prin originea sa, este *prezentul* în acțiune, cu totul deosebit de fenomenul din care a luat naștere, condițiile sale concrete de existență cu legile și evoluția sa. Națiunea, ca prezent, include în sine ca parte integrantă trecutul, dar constituie și baza care direcționează implicit viitorul. Națiunea apare ca o prelungire a trecutului prin prezent, spre viitor, dar și ca o comunitate distinctă față de celelalte comunități umane, rezumînd gradul superior pe care-l reprezintă în pro-gresul social. Totodată dinamismul său este fundat și pe schimbările, transfor-mările ce se petrec în cadrul fiecărei națiuni ca entitate concretă, particulară.

Națiunea nu este o categorie izolată, în sine, ci unită organic cu formațiunea social-economică, subordonată acesteia și determinată de aceasta. Formațiunea social-economică pe fondul căreia există națiunea formează condițiile interne ale existenței acesteia. Națiunea se întrepătrunde, se intercondiționează cu formațiunea socială-economică, se suprapune chiar, în anumite limite și tră-sături, *dar nu se poate confunda cu aceasta*. Atît formațiunea socială cît și națiunea au nevoie ca să existe de un anumit *număr de oameni*, între care se realizează multiple și variate relații de natură materială și spirituală. Dacă întreaga populație a unei țări intră în relații determinate în cadrul formațiunii sociale, din națiune nu face parte întreaga populație.

„Societatea civilă cuprinde toate relațiile materiale ale indivizilor în ca-drul unui anumit stadiu de dezvoltare a forțelor de producție. Ea cuprinde întreaga viață comercială și industrială dintr-un anumit stadiu, și din acest punct de vedere ea este mai largă decît statul și națiunea, deși pe de altă parte ea trebuie să se afirme în afara ca națiune...”¹ Între națiune și formațiunea social-economică există o relație de intercondiționare biunivocă. Formațiunea so-cială are rolul determinant în apariția și dezvoltarea națiunii. Națiunea odată apărută joacă un rol *activ* asupra societății care i-a dat naștere, unind forțele sociale pe fondul unor interese, năzuințe, acțiuni comune în scopul dezvoltării productivității muncii, a științei și tehnicii, a artei și culturii, al păstrării neatîr-nării și al înaintării spre progres în limitele propriului teritoriu. De aceea este

¹ K. Marx, F. Engels, *Ideologia germană*, E.S.P.L.P., București, 1956, p. 33.

necesar să privim națiunea prin prisma condițiilor sale de existență, condiții ce-i determină o fizionomie deosebită, o structură proprie față de alte comunități umane.

Definirea conceptului de națiune cunoaște o evoluție în timp, precum și o diversitate de păreri și opinii. Unele dintre acestea, aparținând ideologiei fasciste, confundă națiunea cu rasa. Concepție neîndreptățită, deoarece se poate vorbi de rase pure doar acolo unde nu există civilizații. Fiecare națiune are la bază un amestec al mai multor rase, păstrându-și caracterul său propriu. Asistăm și la fenomenul invers — în cadrul aceleiași rase s-au constituit națiuni diferite, fiecare cu specificul său. Unitatea de sânge poate fi cel mult o bază etnică pe care se constituie o națiune și nu ceva analog cu aceasta.

Sociologii francezi, în Larousse, definesc națiunea : „O reuniune de oameni locuind în același teritoriu, având o origine comună sau interese îndelungate comune, moravuri asemănătoare și o limbă identică”². Aici se face confuzia între națiune și popor. Or, aceste categorii sînt distincte, căci reprezintă prefaceri ale unor epoci diferite. Între popor și națiune există unele asemănări, întrucît națiunea continuă comunitatea de popor, dar deosebirea este esențială. În luptă cu transformarea condițiilor sale de trai și în relațiile cu alte popoare, poporul se modelează neconținut, se îmbogățește, pregătind trecerea sa în națiune. Poporul continuă să trăiască în și prin națiune, în care se desăvîrșește și în care este ridicată la un grad mai înalt unitatea indivizilor ce-l compun. Poporul conține în sine toate trăsăturile națiunii, dar acestea sînt difuze, posibilități care abia în anumite condiții devin realitate, trăsături încheiate, viguroase, conștiente, robuste ale națiunii. Cînd spunem popor, ne gîndim la comunitatea umană ai cărei indivizi vorbesc aceeași limbă sau dialecte apropiate, cu ușurință de a fi înțeleși, au aceeași origine etnică, aceleași tradiții și obiceiuri, ocupă același teritoriu sau sînt despărțiți teritorial numai prin granițe politice. Această comunitate umană o găsim în condițiile orînduirilor sclavagistă și feudală. Poporul suportă toate prefacerile economice, social-politice și culturale ale celor două orînduiri sociale din propriul teritoriu, ca și cele ale epocii respective, venite de la alte popoare, pe care le asimilează conform nevoilor, tradițiilor, obiceiurilor, nivelului de dezvoltare, structurii sale caracteristice. Rezistă veacurilor numai acele popoare dezvoltate multilateral, care pot cu suplete să se adapteze diverselor condiții istorice. Unele popoare au fost înghițite de cele cu o civilizație mai înaltă, atunci cînd cuceritorii erau un popor multilateral dezvoltat. Dimpotrivă, cînd cuceritorii (de pildă, majoritatea popoarelor migratoare) au fost unilateral dezvoltați, ei au fost asimilați de poporul „cucerit”, păstrînd doar unele urme în civilizația acestuia (anumite obiceiuri, denumirea uneltelor frecvent folosite de ei etc.).

Națiunile apar din naționalități și popoare stabile, dar și cu multiple posibilități de progres, nu pe o singură linie, ci în toate direcțiile vieții materiale și spirituale. Națiunea moștenește de la popor acele elemente trainice, relativ stabile, repetabile în decursul existenței acestuia, cu multiple resurse de perfecționare, adîncire, extindere și afirmare. Acea bază etnică care determină deosebirea unui popor de altul se păstrează schimbată, modificată, transformată, pe baza noilor condiții, și în națiune. Națiunea selectează din popor numai acele

² Larousse du XX-e siècle en six volumes. Tom cinquième, Librairie Larousse, Paris, 1962, p. 23.

elemente care au posibilitatea de afirmare, care țin de ființa poporului respectiv și respinge tot ce e anchilozat și învechit. Respinge izolarea și închistarea pe care o suportă poporul în cadrul orînduirii feudale și păstrează acele elemente pozitive care pot depăși această stare.

Orînduirea feudală impunea omului jugul împrejurărilor exterioare, despotismul politic, limitarea spiritului omenesc la superstiții, transformarea omului în robul datinilor tradiționale etc. Națiunea păstrează din popor tot ce e germene al noii comunități sau se găsește ca probabilitate de afirmare în viitor. Între popor și națiune nu există *bariere rigide*. Și una, și cealaltă dintre comunități exprimă atît continuitatea cît și discontinuitatea în istoria omenirii. Și una, și cealaltă apar și se dezvoltă ca legități ale evoluției sociale. Fiecare continuă istoria omenirii la alt nivel, în alte condiții, pe alte planuri, grăbind progresul social. În același timp, fiecare dintre aceste comunități are determinări specifice, de sine stătătoare, care o definesc, determinări și legături interioare necesare, care o fac să fie ceea ce este. Trecerea poporului în națiune nu semnifică o simplă continuitate cu caracter linear, cantitativ. Națiunea se constituie și se dezvoltă pe baza altor legi și condiții istorice decît poporul. De aceea, socotim că acolo unde întîlnim națiuni constituite este neștiințific să suprapunem în limbaj poporul națiunii sau invers. Națiunea reprezintă o etapă superioară în dezvoltarea comunităților umane, o etapă actuală în plin progres, cu multiple posibilități de afirmare. Folosirea categoriilor popor, națiune trebuie să oglindească real etapa concret-istorică de dezvoltare a comunității umane din țara la care ne referim.

Categoria de popor mai este folosită și într-un sens mai restrîns de delimitare politică-socială a unor clase, grupuri sociale care acționează în direcția progresului social față de alte clase și grupuri sociale, reacționare, retrograde. În acest sens vorbesc despre popor clasicii marxism-leninismului. Sensul politic al categoriei popor exprimă de fapt ceea ce e viabil, trainic, cu posibilități de afirmare, de progres — elemente viguroase preluate de categoria de națiune —, exprimă conținutul, direcția de desfășurare a poporului într-o anumită etapă istorică.

Fiind două categorii sociologice distincte, care reflectă realități și epoci diferite, aceste concepte nu pot fi suprapuse unul altuia, mai ales că ele exprimă ireversibilitatea și, pe anumite planuri, reversibilitatea istoriei omenirii.

O serie de autori definesc națiunea prin sentimente și voința de a trăi împreună, prin tradiții, cultură etc.³ Desigur, fiind un fenomen social, națiunea

³ „Națiunea este un fenomen de voință. Ea trăiește pentru că se voiește să se trăiască; ea este o reuniune prin liberă alegere a acelor ce o constituiesc”, în R. Redslob, *Histoire des grandes principes du Droit des gens*, Paris, 1923, p. 31—32; „Națiunea este prin urmare o creație sintetică, voluntară, o unitate socială, care reprezintă un sistem voluntar, cu o motivare cosmică, biologică și psihologică, cu voință socială, drept *causa movens* a procesului... și cu manifestările, pe tărîmul sufletesc, economic, juridic, politic ale vieții naționale, care formează cultura națională”, în Dimitrie Gusti, *Sociologia militans*, vol. I, *Cunoaștere*, București, 1946, p. 316; „...Națiunea însăși se deosebește prin aceea că are un suflet comun și anume aspirațiuni și sentimente care domină pe toți membrii ei. Caracteristica națiunii se va găsi pe terenul psihologic și anume în voința de a trăi împreună”, în M. Djuvara, *Cîteva considerațiuni generale în legătură cu principiul naționalităților*, București, 1916, p. 8. Lista s-ar putea prelungi, dar nu avem intenția de a aduna la un loc toate aceste definiții. Petre Andrei mai adaugă și alte elemente. Din studiile sale reiese că „...națiunea, ca atare, e un *produs cultural* și exprimă o comunitate de cultură care se formează printr-o adaptare continuă a celor ce trăiesc împreună, prin croirea de habitudini și prin dezvoltarea conștiinței că aparțin aceleiași grup...” (*Sociologia generală*, București, 1936, p. 521).

unește într-un înalt grad obiectivul cu subiectivul. O colectivitate umană lipsită de voință, sentimente, tradiții nici nu se poate imagina ca existînd. Membrii națiunii posedă aceste însușiri într-un grad mai înalt, determinat de teoria și practica acumulată de omenire de-a lungul generațiilor datorită cunoașterii de sine, cunoașterii naturii și societății și supunerii naturii propriilor lor trebuințe. Dar aceste elemente nu pot fi definitorii pentru națiune. Omul este atît obiect al cunoașterii cît și subiect. Or, națiunea în primul rînd are în vedere o anumită populație și în al doilea rînd anumite legături materiale și spirituale ale acestei populații, relații ce o deosebesc de cele ale poporului, o disting de această comunitate, dar și de alte comunități umane : gîntă, familie, pe care le *continuă* și le *îmbogățește*, le *încorporează în sine*, în sensul a ceea ce au ele viabil. Astfel, națiunea apare în istoria omenirii continuînd, sintetizînd, dezvoltînd la un nivel superior tot ce creația și acțiunea umană au realizat în cadrul comunităților inferioare. Nu voința oamenilor, nici sentimentele lor de a viețui în comun determină apariția națiunilor, ci necesitățile, legitățile dezvoltării societății ajunsă într-un anumit stadiu de dezvoltare. Întreaga istorie a omenirii a pregătît lent, evolutiv, ireversibil saltul calitativ al constituirii națiunilor. Ele nu s-au constituit nici în antichitate, nici în evul mediu. A trebuit să treacă secole în care s-au sudat organic unele prefaceri, iar altele au dispărut, să se precizeze și clarifice, să se dezvolte în adîncime și în lărgime potențele materiale și spirituale ale diferitelor colectivități umane. Și atunci cînd condițiile au fost pregătite s-au născut națiunile.

„Națiunile — arată V. I. Lenin — sînt produsul inevitabil și forma inevitabilă a epocii burgheze de dezvoltare socială”⁴. Momentul istoric al formării națiunilor a coincis, a fost determinat de epoca dezvoltării capitalismului. În centrul acesteia, determinînd direcția de dezvoltare și particularitățile sale, a stat burghezia, iar ideile dominante, expresie spirituală a noilor condiții materiale, au fost ale burgheziei. Aceasta se prezintă ca reprezentantă a întregii societăți, opunîndu-se vechii ordini. Aspirațiile ei sînt prezentate ca singurele raționale, interesele ei ca interese comune ale întregii societăți. Tocmai de aceea, grupurile și clasele sociale asuprite, nemulțumite trec de partea ei fără șovăire. Programul său este aclamat și urmat de masele largi ale poporului. Tot ce a stat adormit, închisat de milenii se ridică la viață.

Necesitățile oamenilor îi împing să dezvolte producția, iar surplusul de produse determină intensificarea schimbului și acesta, la rîndul său, cere un comerț liber, o piață internă și externă pentru desfacerea mărfurilor. Îngrădirile orînduirii feudale treptat dispar. Pe scena istoriei apar proletariatul și burghezia. Dezvoltarea industriei impune căutarea de noi materii prime, noi soluții pentru comerț, transport, producție. Se construiesc căi de comunicații moderne, care leagă între ele localități, provincii, regiuni, state necunoscute pînă atunci. Industria le face să depindă unele de altele, încheagă între ele relații de tot felul, le *unește* pe baza unor interese comune de producție și spirituale. În procesul acesta de prefaceri hotărîtoare, prevestind o nouă lume, izolarea locală dispăre. Toate relațiile întepenite, ruginite se destramă, lăsînd locul celor noi. Noile forțe de producție distrug barierele vamale și statale. Micile stătuțe feudale cu conduceri politice și administrative separate își unesc forțele și interesele în state mari.

⁴ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 26, Editura politică, București, 1964, p. 73.

Fărîmîţarea producţiei treptat este înlăturată ; populaţia este aglomerată în centre industriale ; ca urmare are loc centralizarea proprietăţii în mîini tot mai puţine. Centralizarea producţiei impune şi centralizarea puterii politice. Burghezia, prin industria, comerţul, instituţiile sale politice, „...tinde să smulgă pretutindeni din izolarea lor micile localităţi închistate, care trăiesc numai pentru sine, să le pună în legătură una cu alta, să contopească interesele lor, să lărgească orizontul lor local, să distrugă portul, mentalitatea şi obiceiurile lor locale şi să închege, din numeroasele localităţi şi provincii pînă acum independente una de alta, o naţiune mare cu interese, obiceiuri şi vederi comune“⁵.

O serie de provincii, „avînd interese, legi, guverne şi vămî diferite, au fost înglobate într-o *singură* naţiune, cu un *singur* guvern, o *singură* lege, un *singur* interes naţional de clasă, cu un *singur* cordon vamal“⁶.

Unirea teritoriilor cu populaţii care vorbesc aceeaşi limbă a înlăturat piedicile, şi din dialectele provinciale, treptat, dar sigur, s-a încetăţenit o limbă comună. Limba reprezintă sinteza vieţii materiale şi spirituale a naţiunii. Ea devine un important mijloc de intensificare a tuturor relaţiilor sociale. Limba literară dă posibilitatea cultivării poporului, dar şi participării sale mai intense la viaţa culturală, politică, social-economică. Poporul poate să-şi exprime singur în scris ideile sale. Limba comună duce la o unitate de vederi, de scopuri, de idealuri, de năzuinţe a întregii naţiuni. Aceasta nu înseamnă să omitem că naţiunea e formată din clase sociale. Limba comună permite cunoaşterea culturii proprii, participarea activă la făurirea şi dezvoltarea culturii naţionale, cunoaşterea culturii universale. Limba comună dă posibilitatea schimbului de idei între membrii naţiunii, determină sentimente, acţiuni, idealuri, interese identice. Ea înmagazinează în elementele sale istoria poporului, îndeplineşte un rol de solidarizare spirituală a naţiunii, adînceşte, perfecţionează neconţinut legăturile spirituale şi materiale ale membrilor comunităţii, exprimă nu numai gîndurile, dar şi simţămintele, voinţa, aspiraţiile colectivităţii.

Limba comună se clădeşte treptat prin mii de întregiri organice, rezumînd în conţinutul ei toate experienţele valabile ale poporului respectiv. Limba a sprijinit strîngerea relaţiilor între localităţi, dezvoltarea producţiei, comerţului, iar acestea, la rîndul lor, *au impus o limbă comună*. Factorul determinant în formarea limbii naţionale sînt relaţiile materiale, comunitatea economică (producţia şi schimbul). Limba rămîne un element important, necesar al formării naţiunii, *dar nu singurul şi nici cel determinant*, aşa cum afirmă unii autori⁷. „Limba — scrie Lenin — este cel mai important mijloc de comunicare între oameni ; o limbă comună şi dezvoltarea ei nestînjenită constituie una din condiţiile cele mai importante pentru existenţa unui comerţ cu adevărat liber şi pe scară largă corespunzător capitalismului contemporan, pentru o liberă şi largă grupare a populaţiei în diferite clase şi, în sfîrşit, pentru asigurarea unei strînse legături între clasă şi orice întreprinzător mare sau mic, vînzător şi cumpărător“⁸.

⁵ K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 4, Editura politică, Bucureşti, 1957, p. 398.

⁶ K. Marx, F. Engels, *Manifestul Partidului Comunist*, Editura pentru literatură politică, 1953, p. 39.

⁷ „S-a găsit că limba este cel mai principal (element — *n. n.*) şi pe bună dreptate : hotărîtoare pentru formarea comunităţii nu sînt elementele materiale, ci cele spirituale, sufletul“ (Iosif I. Gobreă, *Din problemele pedagogiei româneşti*, Bucureşti, 1937, p. 414).

⁸ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 25, Editura politică, Bucureşti, 1964, p. 280—281.

Între limbă și comunitatea economică există o relație de interdependență, dar nu de determinare univocă. Forțele materiale prin intermediul limbii se subiectivează, iar cele ideale, gândirea umană, se materializează. Limba națională, determinată de comunitatea economică, se dezvoltă, se îmbogățește, se înprospătează mereu, pe măsura transformărilor ce au loc în viața materială și socială. La rîndul său, limba joacă un rol activ, de sudare organică a tot ce aparține națiunii respective. Ea este un factor necesar al constituirii și existenței națiunilor, un factor activ, deschis, dinamic.

Pe fondul și în procesul constituirii comunităților economice și a limbii unice se formează *cultura națională*, alt element necesar formării națiunilor. Din producțiile literare, artistice, științifice, scrise și nescrise ale poporului, din literatura cultă, artă etc. s-a născut cultura națională unitară. Sesizînd just relația dintre limbă și cultură în *Memorandumul* de la 15 februarie 1842 de la Blaj, Simion Bărnuțiu scria : „Atît timp cît va trăi, poporul român va vorbi și își va iubi limba lui, întrucît colonii lui Traian nu dorm, ci au conștiința că sînt chemați la o cultură mai înaltă, mai umană pe care n-o vor atinge decît cu ajutorul limbii lor materne“.

Cultura națională înmănușează acea chintesență spirituală și materială pe care au acumulat-o de-a lungul veacurilor comunitățile umane anterioare națiunii. Ea reprezintă ceea ce este general-uman, dar mai ales ceea ce este specific în întreaga existență a poporului respectiv ; reprezintă *un mijloc de conțopire* a dialectelor lingvistice într-o limbă comună, un mijloc de unire a tot ce e viabil și creator în forțele latente ale poporului, un mijloc de intensificare a producției și schimbului ; prefigurează scopurile și idealurile națiunii.

Cultura națională permite înțelegerea și pătrunderea culturii universale, a ideilor timpului în cadrul națiunii. Ea dă posibilitatea selectării și asimilării critice, conform cu nevoile și structura națiunii respective, a producțiilor diferitelor clase sociale, a valorilor culturale ce vin de la alte națiuni. Mijlocește pătrunderea relațiilor general-valabile ale fiecărei națiuni în patrimoniul culturii universale. Ea constituie o punte de trecere a națiunii în universalitate, dar și o punte de pătrundere a universalității în cadrul națiunilor. Cultura pune națiunea și individul în fața problemelor vitale ale omenirii și ale sale proprii, îi leagă de epocă, îi obligă să caute soluțiile cele mai corespunzătoare necesităților comunității.

➤ *Reflectînd și răspunzînd cerințelor națiunii într-un anume mod specific, cultura, și în conținutul său, și în forma sa este națională.* Cultura națională se formează și se dezvoltă pe baza ideologiei burgheze. Burghezia, dominînd ca clasă, determină caracterul epocii istorice, deci și ideile acesteia. Fiind clasa dominantă, burghezia va căuta să îndrepte cultura oficială după chipul și asemănarea sa în sensul slujirii intereselor ei de clasă exploatoare. V. I. Lenin a evidențiat, pe lîngă caracterul unitar al culturii națiunii capitaliste, și caracterul ei contradictoriu, antagonic, care determină existența în sînul capitalismului a două ideologii, a două culturi. Cultura națională în cadrul națiunii capitaliste, ca și națiunea, este unitară și contradictorie. Între cultura burgheziei și cea a proletariatului și a celorlalte clase asuprite, exploatare există o opoziție. Această opoziție este ireconciliabilă numai privind caracterul de clasă, nu și cel național. De pe această poziție, statul socialist valorifică moștenirea culturală a trecutului.

➤ Constituirea și existența în timp a națiunilor sînt legate organic de existența lor în spațiu. *Un anumit teritoriu* în care are loc procesul de formare și

dezvoltare a națiunii este necesar, legic. Așa cum nu ne putem imagina existența nici unui obiect, fenomen în afara timpului și spațiului, nici națiunile nu pot exista aspațial. Teritoriul unei națiuni nu este ceva întâmplător, o dorință, o viziune arbitrară a unor indivizi, grupuri, clase sociale. Teritoriul națiunii este locul unde au trăit comunitățile umane pe baza cărora apare națiunea, locul unde, din mulțimea graiurilor, s-a conturat de-a lungul veacurilor o limbă comună, unde s-a format, din cultura seculară a poporului, cultura națională, locul comunității economice.

Comunitatea economică a determinat formarea teritoriului unic pentru națiunea respectivă. Teritoriul națiunii reprezintă zestrea cu care poporul a fost încorporat în națiune. Atîta timp cît vor exista națiuni, teritoriul rămîne o trăsătură organică a existenței acestora ; numai într-un anumit teritoriu, națiunea se poate constitui, dezvolta, progresa.

Între elementele constitutive ale națiunii există o legătură reciprocă de interdependență și intercondiționare. Ele se influențează unele pe altele, apar unele din altele, păstrîndu-și preponderența, dar nu univocă, comunitatea economică. Elementele națiunii formează un sistem de relații complex, cu o structură internă proprie, *ce se exteriorizează în specificul național* ; un sistem unitar, contradictoriu, care-și are izvorul transformărilor, al schimbărilor și devenirilor sale în propria existență, secondat de influențele ce vin de la alte națiuni. Elementele națiunii nu sînt unite întâmplător, nu sînt o sumă aritmetică, ci o unitate în integralitate, cu o structură proprie, cu legi specifice și manifestări care o diferențiază de alte comunități umane.

Națiunea, exprimînd chintesența acumulărilor materiale și spirituale în direcția progresului social, îmbină într-o înaltă gradualitate obiectivul cu subiectivul. *Națiunea este expresia rapidei și perpetuei subiectivizări a forțelor materiale, prin intermediul practicii sociale, dar și al materializării neconținute a idealului.* Rolul subiectivului, al idealului crește cu caracter de lege în cadrul națiunii, ceea ce determină o pondere mai mare de materializare a idealului, dar și de subiectivizare a materialului. *Datorită acestui fenomen, națiunea a împins progresul omenirii înainte mai mult decît toate comunitățile umane la un loc.* A unit forțe materiale și spirituale, indivizi, grupuri sociale, clase diferite și opuse. I-a făcut să depindă unii de alții, să trăiască unii prin alții, să creeze, să năzuiască, să lupte pentru aceleași idealuri, aceleași scopuri — propășirea propriei națiuni. Cu toate antagonismele existente în cadrul națiunii capitaliste (generate de caracterul proprietății), *aceasta realizează unitatea energiilor creatoare în folosul colectivității și pregătește rezolvarea revoluționară a propriilor sale antagonisme, rezolvare care duce la omogenizarea națiunii în socialism.*

Conceptul de națiune ține de cunoaștere, este o abstracție. El reflectă ceea ce este general-valabil în toate națiunile, fără să fie o copie exactă a realității acestora. *Națiunea este o categorie sociologică ce desemnează comunitatea umană, unitară, contradictorie, dinamică, interacțiunea într-un grad înalt a factorilor obiectivi și subiectivi (comunitatea de limbă, de teritoriu, de cultură și economică) ce se reflectă ca specific național.*

Categorie sociologică de maximă generalitate, conceptul de națiune s-a format pe baza particularului, individualului prin care se exprimă fiecare națiune, cu structura sa internă și externă proprie și formele sale specifice de manifestare, care o deosebesc de alte comunități umane. Cuprinzînd în sine

ceea ce este esențial, general, în cadrul fiecărei națiuni (engleză, franceză, germană, română, polonă etc.), ea nu poate avea pretenția oglindirii tuturor particularităților în ceea ce au ele specific. Multiple, variate și complexe trăsături particulare, specifice fiecărei națiuni rămân în afara conceptului de națiune.

Înțelegînd științific raportul dintre general și particular, trebuie să ne ferim de exclusivismul retrograd, care absolutizează sau generalul, dizolvînd națiunea în umanitate, sau particularul prin ridicarea unei națiuni la o superioritate absolută față de altele (naționalismul). Națiunile au probleme esențiale comune și se întrepătrund în năzuințele și scopurile lor, după cum se și deosebesc în istoria lor. Elementele comune se păstrează și se fixează în universalitatea umană, căreia îi aparține fiecare națiune. „Așa cum nu trebuie să devenim sclavi ai deosebirii dintre istoria politică și culturală, tot așa nu trebuie să așezăm o tranșee despărțitoare între istoria universală și istoria națională”⁹.

Națiunile, prin efortul comun de dezvoltare a civilizației, dau naștere umanității nu în sensul noțional al umanitariștilor, ci ca realitate ce reflectă ființa, existența, puterea creatoare a tuturor națiunilor. Umanitatea nu poate exista ca o noțiune de sine stătătoare, ci ca o realitate concretă a esenței și specificului națiunilor. „Dincolo de națiune nu se ivește umanitatea ca o lume de sine stătătoare, ci umanitatea ca realitate a națiunilor, ca armonie a ființelor naționale, originale, specifice”¹⁰.

Combătînd exclusivismul național, șovinismul, clasicii marxism-leninismului au subliniat *justețea și valabilitatea istorică-concretă* a punerii și rezolvării raportului dintre general și particular în studiul națiunii. Stabilirea proporției, a măsurii unității generalului cu particularul se impune în orice împrejurare dacă nu vrem să greșim, deoarece aceste greșeli se reflectă direct în politica claselor, a partidelor, se răsfrîng asupra evoluției și progresului națiunilor.

Internaționalismul și naționalul formează o unitate contradictorie, dar nu antagonică. Între internaționalism și național nu se poate ajunge niciodată la opoziție, la conflict. Internaționalismul exprimă relațiile dintre națiuni, generalul-uman, esența aspirațiilor și năzuințelor umanității, nevoia și lupta continuă, dinamismul, devenirea, continuitatea în progresul umanității. Naționalul sau naționalismul (a nu se confunda termenul cu politica națională exclusivistă) reflectă discontinuitatea, specificul, particularitățile națiunilor. Dar atît internaționalismul cît și naționalul sînt și continue, și discontinue în același timp, deoarece unul nu poate exista decît în și prin existența celuilalt. Internaționalismul este cuprins doar parțial în național, iar acesta, la rîndul său, nu poate intra în toată bogăția, complexitatea, multilateralitatea sa în primul. Internaționalismul este mai sărac decît naționalul, dar în același timp mai bogat prin pătrunderea mai adîncă în cunoașterea a ceea ce este esențial în fiecare națiune particulară.

Plasat în afara națiunii din care face parte, proletariatul apare ca o entitate abstractă, rupt de datul concret, de viața sa națională, de apartenență.

⁹ N. Iorga, *Generalități cu privire la studiile istorice*, ediția a II-a, București, 1933, p. 136.

¹⁰ Dimitrie Gusti, *Sociologia militans*, vol. I, *Cunoaștere*, București, 1946, p. 186.

sa la un anumit popor. Din punctul de vedere al națiunii, nici burghezia nu poate fi apreciată în ansamblul ei ca omogenă, fără a se ține seama de grupurile ce o compun, grupuri ale căror poziții sînt diferite de la o etapă istorică la alta. Totdeauna o parte a acestei clase, cînd ființa națiunii este în primejdie de exemplu, găsește resurse, interese, năzuințe, aspirații comune cu celelalte clase ale națiunii, cu care face front comun împotriva asupritorilor din afară, a trădătorilor de nație. De asemenea, în anumite etape ale evoluției societății capitaliste, proletariatul și burghezia au interese comune privind creșterea productivității muncii, constituirea statelor naționale, dezvoltarea limbii naționale, a tradițiilor, a obiceiurilor comune *.

Reținînd ce este esențial, general, comun în situația economică, social-politică a proletariatului de pretutindeni — năzuințele, scopul său final —, nu putem pierde din vedere nicidecum caracterul său național, faptul că ceea ce are esențial se manifestă într-un anumit fel și nu în altul, într-un anumit fel al său german, maghiar, rus, englez, românesc. În același timp, proletariatul de pretutindeni are unele trăsături spirituale și politice-morale comune, internaționale. Ele sînt determinate de poziția — aceeași — față de mijloacele de producție, de locul pe care-l ocupă în sistemul social capitalist, de ideologia, scopul, țelul comun. Pe această bază apare internaționalismul proletariatului.

Dar trăsăturile comune ale proletariatului nu pot fi înțelese numai ca internaționale, deoarece specificul formațiunii social-economice a fiecărei națiuni își pune pecetea asupra *conținutului* lor care imprimă și o formă deosebită, specifică numai unei anumite națiuni.

În această unitate dialectică, proletariatul rămîne internațional și național în același timp. Unitatea și coeziunea sa pe plan internațional se fac pe baza a ceea ce este comun, lăsînd ca particularitățile să le rezolve fiecare în mod diferit, prin forme, metode, stiluri naționale, conform condițiilor și etapei respective de dezvoltare.

Dialectica generalului și particularului națiunii ridică implicit problema raportului conținut-formă în conceptul de națiune. De obicei, atît în sociologia marxistă cît și în cea burgheză acest raport apare unilateral, trunchiat. Se vorbește de obicei de metode, forme, stiluri naționale și de conținutul socialist sau burghez al națiunii. Dacă nu ometem faptul că *forma* se referă la interacțiunea laturilor structurii lăuntrice a fenomenului, atunci vom vedea neapărat că atît conținutul cît și forma națiunii sînt naționale, indiferent dacă condițiile sociale pe fondul cărora există și se dezvoltă națiunea sînt socialiste sau capitaliste.

Orice conținut are o formă a sa proprie prin care se manifestă ca individualitate și, invers, orice formă exprimă numai un anumit conținut. Aceasta înseamnă că în generalul națiune intră nu numai esența conținutului, ceea ce este

* Burghezia a fost acel factor politic-social conducător al procesului formării și consolidării națiunilor. Analizînd revoluțiile burgheze, observăm că peste tot formarea națiunilor a apărut ca moment subordonat acestora. Revoluțiile burgheze au dezvoltat și desăvîrșit ceea ce exista ca potențial în orînduirea feudală privitor la unirea și întrepătrunderea trăsăturilor națiunii. Numai condițiile revoluțiilor burgheze au transformat posibilitățile apariției, ale formării națiunii în realitate, ridicînd poporul la rangul unei dezvoltări superioare, trecîndu-l în națiune.

comun, repetabil, relativ stabil în fiecare națiune, ci și forma specifică comunității umane — națiunea. Dacă n-ar fi așa, n-am putea deosebi națiunea de alte forme de comunitate umană. Trebuie să mai amintim că generalul și conținutul coincid într-o anumită măsură, dar se și deosebesc. Conținutul este întotdeauna mai bogat, evidențiază laturi și relații interne și externe mai complexe decât generalul.

Între conținutul și forma națiunii există o unitate, o coincidență, care nu ne permit să le rupem una de cealaltă fără a desființa însuși conceptul de națiune. Pe alt plan se admite implicit că și între conținutul și forma culturii naționale există o unitate, o coincidență, cultura fiind și în formă, dar și în conținutul ei națională.

Toate valorile materiale și spirituale sînt produsul concret al unui anumit popor, al unei anumite națiuni. Pornind de aici, se ridică problema definirii științifice a *conceptului de specific național*. Fiecare națiune s-a afirmat cu un ceva al său în universalitate: cu adevăruri și simțiri proprii, cu idealuri și năzuințe, cu o trăinicie permanentă a acordului între trecut, prezent și viitor.

Manifestările economice nu sînt întîmplătoare în viața unei națiuni. Ele leagă cel mai mult o națiune cu pămîntul ei, constituie acel element hotărîtor prin care națiunea se poate conserva și dezvolta. Orice națiune are tendința să-și formeze o viață economică proprie, care să-i asigure păstrarea echilibrului și a valorilor sale și transmiterea lor în universalitate. Cuceririle științei și tehnicii, arta, filozofia, morala, estetica, obiceiuri, deprinderi, norme de conviețuire, sentimente — toate sînt produse ale geniului național.

Națiunea conservă și dezvoltă pe o bază mai avansată toate tradițiile materiale și spirituale ale poporului din care s-a născut. „Istoria nu este altceva decât succesiunea diferitelor generații; fiecare din ele exploatează materialele, capitalurile, forțele de producție transmise de toate generațiile precedente, continuă deci pe de o parte, în împrejurări complet schimbate, activitatea transmisă, iar pe de altă parte, modifică vechile împrejurări printr-o activitate complet schimbată”¹¹. Preluarea de la o generație la alta a valorilor trecutului împreună cu strădania, foarte diferită, a indivizilor comunității respective pentru păstrarea și dezvoltarea lor ne dau acele complexe de trăsături psihice, spirituale, materiale care exprimă specificul național în tot ce creează și întreține viu națiunea. Specificul național ține și de esența etnică, de unitatea dialectică a poporului respectiv cu condițiile sale de existență, pe care le modifică treptat, modificîndu-și cu timpul unele dintre trăsăturile sale.

Asupra specificului național își pune amprenta formațiunea social-economică (capitalistă și socialistă), precum și structura claselor sociale ale unei anumite formațiuni sociale. În modul său de trai specific, fiecare popor își formează anumite obiceiuri, tradiții materiale, spirituale, artistice, științifice, care se schimbă pe măsura modificărilor ce se petrec în modul său de trai, în însăși ființa sa. Modificările acestea se fac de pe anumite poziții de clasă, conservînd, perfecționînd esența teoriei și experienței proprii în schimbarea condițiilor de viață, ca și în transformarea indivizilor și a conștiinței comunității umane din țara respectivă.

Specificul național apare ca o forță activă în permanentă cercetare de orizonturi și soluții proprii pentru realizarea progresului social. În complexi-

¹¹ K. Marx, F. Engels, *Ideologia germană*, E.S.P.L.P., București, 1956, p. 43.

tatea contradictorie a unei epoci sau alteia, *specificul național* se manifestă printr-o direcție proprie de conduită, care corespunde structurii sale intime de alcătuire. Aceasta presupune exercitarea unei activități vii asupra ideilor și acțiunilor timpului, asimilarea critică a tot ce vine de la alte națiuni.

Prin specificul național se anticipează, se direcționează, se îndeamnă, se pregătesc și se efectuează acțiuni, se conving și se pregătesc spirite, sisteme, doctrine, se recunoaște și se regăsește pe sine o națiune. O națiune există și-și legitimează dreptul la viață numai când și în măsura în care specificul național se manifestă ca o forță motrice inevitabilă, necesară și permanent creatoare.

Specificul național este expresia înaltă a unei vieți autentice și originale, a acelei forțe care, folosind toate resorturile de gândire și sensibilitate, descoperă și îmbogățește mereu realitatea printr-o creație specifică în toate domeniile de existență. Specificul național iradiază multiple resurse de sprijin capacităților individuale, grupurilor, claselor sociale ale națiunii. Politica unui stat este națională numai în măsura în care ține seama, reflectă și răspunde acestui specific al națiunii sale, se contopește cu el, exprimând idealurile, aspirațiile, nevoile comunității, ca și disensiunile claselor și partidelor când și acolo unde există. Referindu-se la înfăptuirea revoluției socialiste ca la o acțiune concretă, specific națională, V. I. Lenin atrăgea atenția asupra tendinței unora de prezentare a socialismului, plat, uniform: „Nimic nu este mai jalnic din punct de vedere teoretic și mai ridicol din punct de vedere practic decât ca «în numele materialismului istoric» să-ți zugrăvești în această privință viitorul într-o singură formă cenușie; aceasta ar fi o mîzgălitură ieftină și nimic altceva”¹².

Specificul național este modul de a fi, de a gândi, de a simți, de a acționa al unei națiuni. El își pune amprenta pe tot ce produce națiunea, fiind intraductibil și neasimilabil pentru alte națiuni. Specificul național are valoare de manifestare și diferențiere a națiunilor.

Elementele constitutive ale națiunii determină și activează conștiința națională și statul național.

Procesul logic al trecerii poporului în națiune a determinat și transformarea statelor dinastice în state naționale, transformare care decurge din structura economică-socială a capitalismului, din conținutul noii comunități umane — națiunea. „În această direcție acționează factorii economici cei mai puternici, iar pentru întreaga Europă apuseană — mai mult chiar, pentru întreaga lume civilizată — statul tipic, normal pentru perioada capitalistă, este statul național”¹³.

Statul național se suprapune în anumite limite cu națiunea, dar ele sînt categorii sociologice distincte, reflectă fenomene diferite ale vieții sociale. Statul național are același teritoriu, aceeași bază economică și, în anumite limite, aceeași populație cu națiunea (în anumite limite, pentru că nu toată populația unui stat intră în componența națiunii). Drept urmare, interesele națiunii și ale statului național se suprapun și ele într-o anumită măsură. Statul național rezolvă în interior și în relațiile cu alte state naționale interesele națiunii, reprezentate, desigur, de clasa dominantă a națiunii, de clasa care deține în mîină, ca instrument de dominație, statul. Se înțelege că relațiile cu alte state și națiuni

¹² V. I. Lenin, *Opere*, vol. 23, E.S.P.L.P., București, 1957, p. 61.

¹³ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 25, Editura politică, București, 1964, p. 281.

decurg din natura formațiunii social-economice, din pozițiile clasei dominante a națiunii.

Apariția statelor naționale transformă suveranitatea de stat în suveranitate națională. Suveranitatea ține de esența statului, fiind una dintre trăsăturile acestuia. Conținutul și forma de manifestare a suveranității se schimbă odată cu esența statului, cu tipul de stat. Suveranitatea statului național este expresia voinței clasei conducătoare a națiunii de a hotărî politica sa internă și externă. Suveranitatea presupune relații de egalitate deplină cu alte state, neamestec în treburile interne ale altor state, neacceptarea relațiilor de subordonare. Suveranitatea este unică și nelimitată și se menține atîta vreme cît există națiune și stat ¹⁴.

În societatea socialistă, suveranitatea națională își modifică conținutul în conformitate cu baza economică și cu caracterul clasei dominante. Clasa muncitoare este clasa conducătoare a națiunii în sensul că ea înfăptuiește politica, țelurile, ideologia, misiunea ei istorică. Abia în socialism națiunea devine pe deplin suverană. Sub conducerea partidului comunist, statul național socialist — reprezentînd și apărînd interesele națiunii sale — atrage la exercitarea conducerii statului cele mai capabile și mai active elemente ale națiunii. Statul socialist își exercită suveranitatea în exterior prin aportul pe care și-l aduce la rezolvarea problemelor majore ale omenirii, prin afirmarea cu consecvență a principiilor independenței, egalității în drepturi, neamestecului în treburile interne ale altor state.

În epoca contemporană asistăm la o efervescentă a particularului, a individualului, a afirmării mai hotărîte, mai evidente, mai complexe, mai multilaterale a națiunilor în lume. Toate națiunile pătrund activ cu un ceva al lor specific în universalitate: în cultura, politica, tehnica, știința, arta epocii noastre. Această emulație neîntîlnită în trecut își are originea, în principal, în interiorul națiunilor, dar și în intensificarea, prin mijlocirea căilor moderne, a schimbului de valori dintre națiuni.

Tendința de contopire a națiunilor nu este încă la ordinea zilei. Contopirea națiunilor nu va veni prin crearea forțată a uniunilor suprastatale, extra-statale etc., nici prin decrete administrative, nici prin presiunile unor națiuni mai mari, mai dezvoltate. În etapa actuală, chiar dacă epoca prefăce rapid toate resorturile vieții materiale și spirituale, națiunile mai păstrează multiple posibilități de progres. Apusul națiunilor încă n-a sosit. Legile istoriei sînt implacabile, ele lucrează însă în timp, și pentru timp și umanitate lucrează toate națiunile.

Se pune întrebarea dacă este oare științific să folosim noțiunile națiuni burgheze și națiuni socialiste. Și da, și nu. Da, pentru că orînduirea socialistă constituie fondul, condițiile interne în care națiunea își continuă existența și dezvoltarea. Dacă vrem să relevăm schimbările apărute, în noile condiții, în structura națiunii, considerăm că nu este greșită formularea *națiune socialistă*, care oglindește legătura intrinsecă dintre formațiunea social-economică socialistă și națiune și, de asemenea, succesiunea națiunii de-a lungul celor două formațiuni sociale — capitalistă și socialistă; dinamismul ei, continua ei deve-

¹⁴ Unii autori, ca H. Kelsen (*La théorie pure du droit*, Paris, 1962), M. Duverger (*Droit constitutionnel et institution politique*, Paris, 1958), neagă necesitatea statului național suveran în epoca contemporană.

nire. Precizarea relevă implicit rolul progresist al națiunii în dezvoltarea societății socialiste, clarifică procesul continuării națiunii în societatea socialistă și nu lichidarea națiunii burgheze și apariția pe ruinele sale a națiunii socialiste.

Dacă folosirea precizării națiune socialistă este binevenită, nu același lucru se întâmplă cu formularea *națiune burgheză*. Națiunea nu este și nu poate fi burgheză, chiar dacă burghezia este clasa conducătoare a națiunii în capitalism. Burghezia este numai o minoritate a populației unei națiuni, majoritatea o formează alte clase și păături sociale: proletariatul, țărănimea, mica burghezie, intelectualitatea, moșierimea (unde există) etc. Azi burghezia din țările capitaliste dezvoltate este și ea stratificată în mai multe păături, vîrfurile monopolurilor opunîndu-se întregii națiuni. De fapt, în această formulare se face confuzie și între clasă și națiune. Formațiunea social-economică capitalistă, bazată pe proprietatea privată asupra mijloacelor de producție, este împărțită în clase sociale antagonice. Națiunea care se constituie în condițiile capitalismului este o comunitate umană unitară, antagonică și neomogenă. Pe lîngă elementele comune ce le unesc în cadrul națiunii, fiecare dintre clasele orînduirii capitaliste are interese de clasă deosebite, care se opun ireconciliabil. Rezolvarea acestei contradicții din sînul națiunii se face printr-o luptă de clasă acerbă. Proletariatul, în măsura în care își unește tendințele, năzuințele, scopurile, acțiunile cu ale altor clase sociale din sînul națiunii, se ridică la „rangul de clasă națională”, conducînd masele la înlăturarea contradicțiilor antagonice din sînul națiunii pe care o reprezintă, prin înfăptuirea revoluției socialiste.

În orînduirea socialistă, lichidarea proprietății private, suveranitatea maselor duc la desființarea contradicțiilor antagonice, la omogenizarea națiunii. Nici acum contradicțiile nu pot fi eliminate; ele țin de structura lăuntrică a fenomenului. Omogenizarea națiunii înseamnă interese, tendințe, năzuințe, acțiuni fundamentale comune de pe aceeași poziție față de mijloacele de producție și față de puterea de stat. Pe această bază există contradicții neantagonice, care determină mai departe progresul națiunii.

Transformarea națiunii capitaliste în națiune socialistă este un proces legic, inevitabil, decurgînd lăuntric din contradicțiile antagonice ale națiunii și societății, din limitele, barierele orînduirii capitaliste. Dacă rămînem la această formulare — națiune burgheză —, neapărat vom ajunge să opunem națiunea burgheză celei socialiste și vom fi înclinați să vedem națiunea în capitalism prin prisma trăsăturilor burgheziei.

Consecvenți relației dialectice formațiune socială — națiune, formularea națiune capitalistă credem că exprimă mai corect realitatea. Ea scoate în evidență condițiile pe fondul cărora există, se formează, se dezvoltă națiunea, condiții ce-i imprimă și anumite particularități. După părerea noastră, națiunea e una singură, succedîndu-se de-a lungul celor două orînduiri sociale; ea nu se schimbă în esența sa în socialism, ci se îmbogățește, se întregește, *unitatea* sa se adîncește pînă la *deplina omogenizare*.

A. GAVRILA

COMUNITATEA DE NAȚIUNE

Considerăm că supunerea spre dezbateră științifică a unei asemenea probleme importante se înscrie ca o acțiune deosebit de utilă. Accentul care se pune în documentele de partid asupra studierii problemelor privind națiunea stimulează toate sectoarele de cercetare care pot contribui la lămurirea aspectelor teoretice și practice legate de rolul istoric al națiunilor, de dezvoltarea națiunilor socialiste, a conștiinței naționale. În legătură cu aceasta, tovarășul Nicolae Ceaușescu arată necesitatea „cunoașterii aprofundate a trecutului poporului în diferitele etape ale dezvoltării omenești, a luptei sale pentru eliberarea națională și socială, a factorilor care au favorizat și accelerat dezvoltarea sa și a celor care au constituit o piedică în calea progresului”¹.

Pentru a putea aborda diversele aspecte actuale ale problemei națiunii este necesar să clarificăm mai întâi noțiunile de bază și în primul rând conceptul de națiune.

În definirea unei noțiuni trebuie să ținem seama că, oricât s-ar apropia o definiție de contururile reale ale categoriei de fenomene reflectate de noțiunea respectivă, ea nu poate realiza cuprinderea lor corespunzătoare. Nu întâmplător atrăgea Engels atenția asupra pericolului fixismului și dogmatismului în știință prin absolutizarea și fetișizarea definițiilor. „Definițiile — spunea el — sînt lipsite de valoare pentru știință, deoarece sînt totdeauna insuficiente. Singura definiție reală este dezvoltarea însăși, dar aceasta nu mai este o definiție... În schimb, pentru *uzul curent*, o scurtă prezentare a trăsăturilor celor mai generale și mai caracteristice într-o așa-numită definiție poate fi adesea utilă, ba chiar necesară, și nu poate dăuna dacă nu i se cere mai mult decît poate spune”².

În definirea conceptului de națiune, ca reflectare în gândire a concretului cu multiplele sale determinări, trebuie să cuprindem acele trăsături care într-o anumită măsură sînt proprii oricărei națiuni și care o deosebesc de celelalte forme ale comunităților umane.

Termenul de naționalitate, apărut în literatura Renașterii, capătă o mare popularitate în deceniile care au precedat revoluția franceză. În ideologia

¹ Interviu acordat de tovarășul Nicolae Ceaușescu grupului de ziaristi italieni, în „Scînteia” nr. 7014, din 18 iunie 1966.

² F. Engels, *Anti-Dühring*, București, E.S.P.L.P., 1955, p. 378.

feudală, prin termenul de naționalitate se înțelegea numai feudalitatea, care-și cunoștea strămoșii, își cunoștea continuitatea de neam, posedea pământul și puterea politică. În perioada de afirmare a relațiilor capitaliste, burghezia în ascensiune, avînd nevoie de sprijinul maselor, propagă ideea națională, dezvoltînd conștiința națională a poporului. În acest timp, prin conceptul de națiune se subînțelegea și o parte a orașenilor și a iobagilor luptători, iar noțiunea de naționalitate începe să se confunde cu cetățenia³. R. Trénard arată că ideea de națiune reprezenta pentru popoarele care realizaseră unitatea națională principiul de conservare a valorilor create de-a lungul istoriei, iar pentru cele care erau abia în curs de emancipare și de înfăptuire a unității statul național reprezenta idealul național⁴. La N. Bălcescu, de pildă, idealul național însemna: patrie, frăție, egalitate, iar D. Bolintineanu lega idealul unității naționale de aspirațiile democratice: „Dacă Țeara Românească a salutat cu bucurie Unirea și alegerea aceluiași Domn ca în Moldova aceasta a fost mai ales pentru că Moldova se bucura de o administrație demnă și de libertăți legale de care voiește și Valahia a se bucura”⁵.

Conceptele de națiune, naționalitate, stat național au fost preluate de către toate categoriile de gînditori care au urmat epocii revoluției burghezo-democratice și care le-au dat interpretări diferite, în funcție de pozițiile de clasă, de gradul de analiză a fenomenului.

În prezent, în rîndurile cercetătorilor marxiști și ale altor cercetători materialişti se desfășoară ample discuții în vederea stabilirii definiției națiunii. Concepțiilor vechi idealiste de genul celor ale lui Bauer și Springer, care puneau pe prim plan în definirea națiunii factorii spirituali și nu pe cei obiectivi, li se adaugă azi tendințele idealismului contemporan de a crea o confuzie generală în problema națională prin absolutizarea importanței psihicului național, a voinței naționale, a ideii naționale și prin diminuarea condițiilor obiective ale apariției și existenței națiunilor.

În lupta împotriva acestor concepții, ideologii marxiști, precum și alți ideologi materialişti au avut un sprijin în definiția dată de Stalin comunității de națiune, care a corespuns și în linii mari corespunde și azi delimitării științifice a națiunii de celelalte comunități umane. Deși cuprinde toate trăsăturile fundamentale ale națiunii, această definiție nu explicitează aspectele istorice ale formării națiunilor, particularitățile pe care le poate manifesta fenomenul de națiune, punînd în dificultate încercările de elucidare a acestei problematice. Prin prisma ei nu pot fi înțelese situațiile particulare ale unor națiuni (americană, belgiană, elvețiană etc.) sau ale altora care se formează abia azi în Asia, Africa și în alte părți ale lumii.

Considerînd necesare dezvoltarea și completarea definiției, noi nu negăm valoarea pe care a avut-o pentru știință și practică. Evoluția istorică a națiunilor a făcut să apară însă fenomene noi, pe care gîndirea trebuie să le urmărească și să le explice, îmbogățind în felul acesta teoria științifică și punînd-o permanent în acord cu viața.

Tendința pozitivă a cercetărilor din ultimii ani în acest domeniu constă în faptul că aproape toate pornesc de la analiza concretă a fenomenului și

³ Th. Schieder, *Typologie und Erscheinungsformen des National-stats in Europa*, in „Historische Zeitschrift”.

⁴ R. Trénard, *Histoire sociale des idées*, vol. 1, Grenoble, 1958.

⁵ *Gîndirea social-politică despre Unire*, București, Editura științifică, 1963, p. 25.

încearcă să-l definească astfel încît să cuprindă, fără a omite particularul, tot ceea ce este regulă generală în existența și trăsăturile națiunilor.

Controversele principale în încercările de definire a națiunii sînt legate în special de două trăsături pe care unii autori le consideră proprii națiunii. Este vorba de statul național și de conștiința națională. În rest, toți sînt de acord că în definirea națiunii trebuie să intre comunitatea de limbă, de viață economică, de teritoriu, de psihic, de cultură etc.

Din numeroasele încercări de definire a națiunii desprindem cîteva mai generalizatoare.

M. O. Mnațakanian⁶ definește națiunea ca o „comunitate stabilă de oameni istoricește constituită, avînd o limbă comună, teritoriu comun, legături economice comune și orînduire comună de stat“^{*}. Deși consideră statul ca trăsătură a națiunii, autorul afirmă, fără a argumenta suficient, că națiunea ar putea exista fără comunitate economică: „Practica relațiilor naționale actuale dovedește că o națiune poate pierde o asemenea trăsătură importantă ca viața economică“⁷. Nu reiese clar la ce aspect al practicii relațiilor naționale se referă, dar, indiferent la ce s-ar referi, contradicția este evidentă pentru că o comunitate statală fără comunitate economică este cel puțin un nonsens.

M. S. Djunusov consideră națiunea „forma superioară a comunității etnice de oameni care stă atît la baza relațiilor sociale burgheze cît și a celor socialiste“⁸. Prin comunitate etnică el înțelege: teritoriul etnic, limba, viața economică comună, conștiința etnică proprie, particularitățile culturii etc. Această comunitate etnică se realizează, după părerea sa, printr-o conviețuire îndelungată, care duce, în ultimă instanță, la formarea unei conștiințe comune naționale.

Ca și Djunusov, majoritatea cercetătorilor înțeleg prin noțiunea de etnic faptul de a aparține unui popor. Cînd vorbim de etnicitate nu înțelegem, așa cum susțin unii autori, numai legături de neam sau prelungirea și generalizarea lor, ci legăturile complexe formate de-a lungul istoriei unei societăți omenești stabilite pe un anumit teritoriu, de regulă încă din perioada economiei naturale și a diviziunii muncii slab dezvoltate. Datorită însă unor denaturări ale conținutului noțiunii, care se găsesc în multe publicații burgheze, se impune folosirea atentă a termenilor de etnic și etnicitate ca trăsături ale națiunilor, deși este evident că conținutul real al acestor noțiuni nu poate fi cel legat de rasă sau de rudenie de sînge. Dacă acesta ar fi sensul, nu ne-am mai putea explica multe din istoria societății omenești, iar știința ar fi obligată să înceteze investigația în problemele națiunii tocmai acolo unde trebuie să înceapă.

Un alt punct de vedere este cel susținut de P. M. Rogacev și M. A. Sverdlin, care consideră națiunea „o comunitate de oameni care s-a format de-a lungul istoriei și care se caracterizează prin comunitatea stabilă a vieții economice (în condițiile existenței clasei muncitoare), a teritoriului, limbii (în special literare), conștiința apartenenței etnice și, de asemenea, prin unele particularități ale psihologiei, tradițiilor, felului de viață, culturii și luptei de eliberare“⁹.

⁶ „Voprosî istorii“ nr. 9/1966, p. 27—37.

^{*} „Voprosî istorii“ nr. 9/1966, p. 35.

⁷ „Voprosî istorii“ nr. 9/1966, p. 34.

⁸ „Voprosî istorii“ nr. 4/1966, p. 24.

⁹ „Voprosî istorii“ nr. 1/1966, p. 33—49.

În definirea națiunii, autorii propun introducerea noțiunii de *conștiință a apartenenței etnice* spre a înlocui noțiunea de *conștiință națională*, care, afirmă ei, are în mod inevitabil un caracter de clasă și, ca atare, nu *general național*. Admițând această opinie, ar trebui să acceptăm ca trăsături spirituale ale națiunii numai pe cele de ordin istoric și tradițional.

În ceea ce privește comunitatea de cultură, ei consideră că unele aspecte ale culturii (limbă, trăsături psihologice etc.) sînt specifice comunității de națiune, altele însă (caracterul umanist, internaționalist al culturii spirituale și materiale) sînt internaționale prin structura lor și nu definesc o națiune sau alta. P. M. Rogacev și M. A. Sverdlin recunosc că în sfera culturii această distincție este foarte convențională, că limita dintre ceea ce este național și ceea ce este internațional în conținutul culturii este greu de apreciat.

Parțial justificată, această deosebire trebuie legată de momentul istoric în care se efectuează analiza fenomenului, de domeniul analizat și de scopul urmărit. Cultura este sfera activității umane cu cele mai profunde implicații internaționale. Rapida circulație de valori culturale între țări, între națiuni sporește continuu aspectul internațional atît al creației cît și al folosirii ei. Dar cultura se creează într-un cadru național și reflectă acel cadru. P. M. Rogacev și M. A. Sverdlin atrag totodată atenția asupra faptului că nu trebuie inclusă în definiția națiunii *structura psihică*, ci numai unele trăsături psihice, întrucît a considera structura psihică, în totalitatea ei, o caracteristică distinctivă a națiunii ar însemna să exagerăm pe de o parte comunitatea spirituală a diferitelor clase ale națiunii, iar pe de altă parte deosebirile de structură între diferite națiuni, frizînd, în ultimă instanță, tezele rasiste.

Unele teorii ale sociologilor și psihologilor americani încearcă să demonstreze că trăsăturile de caracter național sînt bazate pe instincte înnăscute. Ei denaturează sensul etnicului și absolutizează rolul tradițiilor, considerînd că prezentul și viitorul unui popor sînt determinate de trecutul său. După aceste teze, popoarele și națiunile cu un trecut și cu tradiții mai puțin evaluate sau mai puțin cunoscute ar trebui să fie condamnate la stagnare sau subordonare față de cele cu tradiții mai îndelungate. Acestea sînt puncte de vedere infirmate de întreaga istorie contemporană și este curios că tocmai ideologii americani susțin rolul hotărîtor al tradițiilor, ceea ce este în contradicție în-deosebi cu modul de formare a națiunii americane.

Franz Marek¹⁰, considerînd națiunea o categorie istorică-politică, acordă un rol deosebit de important conștiinței naționale.

Pe aceeași linie a sublinierii conștiinței naționale ca trăsătură a națiunii, se situează și John Bowle, care duce însă la extrem însemnătatea conștiinței și psihologiei naționale. El arată că „un popor este o națiune nu prin accidentele mediului geografic sau ale descendenței, ci pentru că are conștiința acestui fapt“, socotind, în ultimă instanță, că elementul psihologic este factorul fundamental care sudează populațiile naționale. Bowle susține că „naționalismul (în accepția de conștiință națională — *n.n.*) este o expresie sănătoasă a vieții de grup, bazată pe unitatea de loc, tradiții și limbaj, pe semnificația pericolelor învinse și a sacrificiilor îndurate, pe mîndria puterii exercitată în interesul dreptății“¹¹.

¹⁰ *Die österreichische Nation in der wissenschaftlichen Erkenntnis*, în „Weg und Ziel“, Viena, nr. 3/1965.

¹¹ John Bowle, *The nationalist idea*, London, 1955, p. 7.

El manifestă însă o opoziție categorică față de varianta social-darwinistă a naționalismului, arătând că antropologia nu oferă nici un argument în favoarea teoriilor rasiste.

În țara noastră s-a trecut în ultimii ani la studierea mai aprofundată a problemelor națiunii și politicii naționale. Este meritul partidului că, dînd exemplu de interpretare creatoare, științifică a fenomenelor, a atras atenția asupra importanței și necesității unei abordări multilaterale a problemei națiunii.

În această lumină, studiile apărute pînă acum * au formulat puncte de vedere interesante privitor la unele trăsături ale națiunii și la aspecte ale dezvoltării națiunii socialiste. Menținînd, în linii mari, definiția de largă circulație, în aceste studii se propun astfel de completări care să permită particularizarea conceptului de națiune, care să nu îngreuneze aplicarea tezelor la realitate, care să nu tindă la încadrarea realității sociale în formule tip.

Pornind de la punctele de vedere analizate, considerăm că trăsăturile comunității de națiune ar fi următoarele: comunitatea de teritoriu, de limbă și cultură, de viață economică și politică și un anumit specific național care s-a format de-a lungul istoriei comunității umane respective și care se reflectă în manifestările individuale sau colective ale membrilor comunității, în muncă, în atitudinea estetică față de viață, în raporturile cu celelalte națiuni și naționalități, specific ce stă la baza formării conștiinței naționale.

Avînd o pondere diferită în formarea și dezvoltarea națiunilor, toate aceste trăsături au contribuit, într-o măsură mai mare sau mai mică, la conturarea comunității de națiune.

Fără unitatea teritorială, națiunea nu poate fi concepută. Teritoriul, mediul geografic în care se formează națiunea au o contribuție importantă în formarea specificului național, el reprezentînd un anumit specific local, în cadrul căruia societatea omenească, ca parte a naturii, se dezvoltă în strînsă interdependență cu mediul natural. Teritoriul nu înseamnă însă numai mediul geografic, ci și cadrul și granițele istorice în care se formează comunitatea politică, economică și culturală. Între comunitatea mediului geografic, a mediului politic și a vieții economice există o strînsă corelație. Mediul geografic, care reprezintă cadrul natural al națiunii, servește ca bază pentru dezvoltarea comunității de viață economică, iar aceasta, la rîndul ei, este factor determinant în consolidarea comunității teritoriale și politice. Cînd vorbim de teritoriu comun ca trăsătură a națiunii ne referim la un teritoriu stabil în cadrul căruia se formează și se dezvoltă comunitatea etnică în totalitatea ei.

Cultura comună este o altă trăsătură distinctivă a națiunii. În unele aspecte ale ei se adresează tuturor claselor sociale ale națiunii, iar în altele numai anumitor clase. În general, creația cu adevărat valoroasă aparține, se adresează și servește maselor populare, fiind realizată de reprezentanții lor culți. Louis Aragon spunea cu privire la apartenența socială și de epocă a lui

* Ilie Rădulescu, *Unele aspecte ale dezvoltării națiunii socialiste sub conducerea P.C.R.*, în „Revista de filozofie” nr. 4/1966; Constantin Vlad, *Statul și națiunea*, în „Revista de filozofie” nr. 7/1965 și *Evoluția și rolul națiunii în socialism*, în „Contemporanul” din 5 august 1966; Al. Borgeanu, Stela Cernea, Ov. Trăsnea, *Orînduirea socialistă. Înflorirea națiunii și a statului socialist*, în „Revista de filozofie” nr. 11/1965; V. Maciu, Șt. Pascu, *Formarea națiunii române*, în „Revista învățămîntului” nr. 8/1966; T. Bugnariu, *Comunități etnice umane*, în „Revista de filozofie” nr. 7/1966; *Națiunea în lumea contemporană*. Masă rotundă, în „Lupta de clasă” nr. 10—11/1967.

Racine și a altor creatori ai geniului poporului francez că poporul i-a dăruit burgheziei (epocii burgheze — *n.n.*), dar, de fapt, îi aparțin lui.

În cadrul culturii, limba a fost mijlocul cu ajutorul căruia s-au dezvoltat relațiile economice și viața spirituală a comunităților umane, contribuind la formarea conștiinței naționale în genere. Limba națională este limba care s-a impus asupra dialectelor sau s-a format prin contopirea lor și care a devenit limba literară, mijloc de exprimare a culturii naționale.

După afirmațiile unor autori, existența națiunilor fără comunitate de limbă ar infirma obligativitatea acestei trăsături caracteristice. Este adevărat că există și excepții. Însă cea mai mare parte a popoarelor care s-au constituit în națiuni au ca trăsătură a comunității lor limba națională. De exemplu, națiunea noastră în procesul formării și consolidării ei a fost imens sprijinită de faptul că în toate provinciile românești a existat o limbă comună, care a favorizat răspîndirea culturii naționale și tendința dezvoltării vieții social-economice și politice comune. Excepțiile nu pot caracteriza fenomenul mai mult decît îl caracterizează ceea ce constituie regula generală. În țările multilingve, chiar dacă trăsăturile primordiale în formarea națiunii au fost altele, o anumită comunitate de limbă, cel puțin pentru sarcinile administrative care privesc întregul teritoriu, tot a existat și există. Elveția este un stat al mai multor naționalități. Naționalitățile, ca grupuri etnice mai mari, și-au păstrat limbile naționale, dar în relațiile curente limba franceză a preluat funcțiile oficiale. În America procesul de asimilare a însemnat și aderarea la limba grupului etnic care este principal atît numericeste cît și ca importanță economică și culturală.

Comunitatea de viață economică este una dintre trăsăturile fundamentale ale tuturor națiunilor. Ea constă în : 1) viața economică comună în cadrul aceluiași teritoriu ; 2) conducerea economică comună ; 3) particularitățile economice care stabilesc rolul și locul națiunii respective în diviziunea mondială a muncii ; 4) piața comună a întregii națiuni ; 5) nivelul relativ omogen de dezvoltare economică la un moment dat. Este vorba deci de întregul complex al vieții economice-sociale a comunității umane. Acesta este elementul calitativ nou, trăsătura esențială, care a marcat trecerea de la popoarele feudale la națiuni burgheze.

În istoria gîndirii noastre naționale, problema comunității economice și a dezvoltării ei este tratată pe larg de N. Bălcescu, M. Kogălniceanu, Th. Rosetti, D. P. Marțian ș.a. Deosebit de interesante sînt unele puncte de vedere exprimate de D. P. Marțian. El arată, de exemplu, că în anumite condiții istorice întărirea economică a „corpului național“ este unica modalitate de a-l salva de la pieire, extinzînd problema comunității economice la aceea a necesității dezvoltării economice ca o condiție pentru existența națiunii¹². Despre tendințele de internaționalism economic și despre sistemul de proprietate străină sau comună D. P. Marțian scria : „Chiar dacă ar da mai multe beneficii, acest mai mult tot nu ar fi al ei (al României — *n.n.*). Țara Română nu ar fi a românilor ; și dacă poate i-ar mai păstra numirea, aceasta ar fi numai o numire tolerată de noii proprietari pînă la o ocaziune oarecare“¹³.

Comunitatea economică, dezvoltarea economică și independența sînt noțiuni corelative, care se presupun și se condiționează reciproc. Însăși istoria

¹² Dionisie Pop Marțian, *Economia socială*, București, 1858, p. 49.

¹³ Dionisie Pop Marțian, *Opere economice*, București, Editura științifică, 1961, p. 245.

aparitiei națiunilor confirmă aceasta. Ele au apărut în condițiile și legat de lupta pentru emanciparea politică, care presupune în primul rînd emanciparea economică, care s-o consolideze.

Saltul de la legătura economică de ordin mai mult comercial la relațiile economice complexe și stabile determină trecerea la statul național. Tocmai de aceea socotim greșită opinia unor teoreticieni care consideră posibile dezmembrarea economică a unei națiuni și păstrarea în același timp a statului național¹⁴. Nu este vorba aici de statele multinaționale. Comunitatea economică a mai multor națiuni în cadrul statelor multinaționale nu anulează legătura dintre comunitatea de stat și cea economică, ba chiar o confirmă și nu diminuează importanța comunității vieții economice ca trăsătură distinctivă a națiunii, ci reprezintă o formă particulară de manifestare a generalului.

Comunitatea vieții economice cu sfera ei largă de relații materiale presupune deci ca expresie în suprastructura politică statul. Despre rolul statului în formarea și consolidarea națiunii ne vorbește întreaga istorie a formării națiunilor și a dezvoltării capitalismului, iar rolul de importanță hotărîtoare al statului în etapa actuală, în dezvoltarea economiei naționale, a culturii naționale, în stabilirea relațiilor internaționale dovedește necesitatea obiectivă a statului.

F. Engels arăta că de la sfîrșitul evului mediu istoria duce la formarea în Europa de state mari naționale. Numai astfel de state reprezintă organizarea politică normală a burgheziei dominante și, în același timp, o premisă indispensabilă pentru stabilirea colaborării armonioase internaționale a popoarelor¹⁵. V. I. Lenin introduce noțiunea de stat național între factorii de care depind formarea și consolidarea națiunii, socotind statul ca suprastructură politică care reflectă economicul. Statul național este regulă generală, iar statul multinațional sau statul unor naționalități constituie excepții, care însă nu neagă regula, ci o particularizează. Nici o națiune nu a fost lipsită în evoluția ei de statalitate. Oricît de înapoiat, statul a fost cadrul politic al dezvoltării popoarelor, al formării comunităților umane moderne.

În majoritatea cazurilor, atît statul național cît și națiunea s-au format în cadrul luptei de emancipare a popoarelor. Națiunea română, de exemplu, exista din punct de vedere etnic (limbă, teritoriu, conștiință națională, legături economice) cu mult înainte de Unirea Principatelor. Deși legăturile economice întăreau încă de pe atunci viața națională unitară, desăvîrșirea logică a mișcării naționale a fost făurirea statului național, care a consolidat comunitatea vieții economice.

Statul a fost și va fi încă multă vreme cadrul politic și juridic în care națiunile și popoarele pot să-și dezvăluie și să-și dezvolte talentele, capacitățile economice, politice, culturale, științifice, aducîndu-și contribuția la dezvoltarea națională și internațională.

El are rolul principal în consolidarea comunității economice, în manifestarea suveranității naționale, el reprezintă națiunea în relațiile ei cu alte națiuni, prin intermediul lui se afirmă națiunea în viața mondială a popoarelor.

Lenin arăta că formele de organizare națională vor exista nu numai după lichidarea claselor, ci și după ce va dispărea orice fel de stat. Dar însăși teza lui Lenin trebuie înțeleasă în mod dialectic, în sensul că națiunea

¹⁴ „Voprosî istorii“ nr. 4/1966, p. 27—37.

¹⁵ K. Marx—F. Engels, *Opere*, vol. 21, București, Editura politică, 1965, p. 390—399.

se va schimba pe măsura timpului și va primi noi trăsături în funcție de dezvoltarea ei.

Pe baza acestor elemente ale formării comunității respective se dezvoltă un anumit specific național. În studierea și stabilirea rolului specificului național, cercetătorii se împart în două tabere distincte : ideologii burgheziei reacționare, care studiază această problemă pentru a demonstra superioritatea unor națiuni și imposibilitatea egalității naționale, pentru a susține teza unității sociale în cadrul națiunilor din perioada capitalismului, pentru a duce o politică naționalistă și rasistă, și ideologii materialisti, care urmăresc cunoașterea mai profundă a tot ceea ce poate activa patriotismul și spiritul progresist al maselor în vederea atingerii țelurilor revoluționare.

În stabilirea particularităților naționale, un rol important îl deține studierea tradițiilor, ceea ce ne dezvăluie trăsăturile devenite caracteristice și stabile în decursul istoriei, trăsături care caracterizează viața comunității respective și au un rol însemnat în determinarea progresului ei.

Studierea tradițiilor naționale ne dă imaginea clară a unei probleme de majoră importanță, și anume : continuarea tradițiilor progresiste, trăinicia lor, caracterul lor popular. Așa cum spunea M. Kogălniceanu, „istoria noastră este în tradițiile poporului... Omul este răspunzător pentru faptele sale, nația pentru slava ce au câștigat, pentru pământul ce i s-a dat spre moștenire”¹⁶.

Descoperind și valorificând tradițiile progresiste, noi ne formulăm de fapt propria personalitate etnică pentru a ne cunoaște și dezvolta potențele creatoare, valorile poporului nostru, pentru a continua la un nivel superior tot ceea ce a contribuit la dezvoltarea și progresul patriei, pentru a stimula mândria poporului față de trecut și răspunderea față de prezent și viitor.

Lenin atrăgea atenția asupra necesității de a se ține seama în abordarea teoretică și practică a problemei naționale de factorul psihologic, de sentimentele naționale, de atracția și simpatia pentru o anumită naționalitate, pentru trecutul și tradițiile ei.

Rezerva unor autori față de admiterea specificului național ca trăsătură a națiunii, pe motivul că aceasta ar dăuna relațiilor între națiuni și ar diminua importanța deosebirilor de clasă, nu este justificată. Deosebirile naționale există în mod real și între ele nu sînt astfel de relații care să ducă la anularea lor reciprocă.

Specificul național trebuie înțeles ca reflectare a trăsăturilor etnice în ce privește : temperamentul în muncă, intensitatea unor forme de manifestare critică și creatoare în artă, în știință, în politică, în atitudinea estetică față de viață, în manifestarea sentimentelor, în prezența în cadrul culturii naționale a ideilor și țelurilor universale etc.

Problema specificului național a fost abordată pe larg și în țara noastră, îndeosebi cu privire la domeniul artei și literaturii. Printre cei care s-au ocupat mai mult de aceasta au fost : Ov. Densușianu, G. Ibrăileanu, G. Călinescu și L. Blaga. Ei au analizat conținutul națiunii, geneza și formele ei de manifestare. Lăsînd la o parte unele inconsecvențe, trebuie remarcată poziția lor fermă față de cei care considerau ca specific național românesc satul cu viața sa idealizată de diverse curente literare și politice, relevarea faptului că spe-

¹⁶ *Gîndirea social-politică despre Unire*, Editura politică, 1966, p. 28.

cificitatea nu trebuie înțeleasă în sensul unui muzeu de artizanat, ci într-un sens intim, spiritual.

Fiecare națiune are în sine toate trăsăturile caracteristice categoriei sale, dar ceva din acestea se manifestă cu precădere și dă o notă de originalitate, care este expresia etnicității. Analiza superficială asupra omenirii dă o imagine de uniformitate. Deosebirile apar însă în practica vieții cotidiene, în economie, în politică, în artă etc. Marii psihologi ai lumii au încercat chiar o sintetizare a specificului național al diferitelor popoare și națiuni. Dar nici una dintre aceste încercări, care scot în evidență una sau alta dintre trăsăturile unor națiuni, nu poate spune totul despre ceea ce înseamnă specific național. Aceasta pentru că tot ce este realitate în viața fiecărei națiuni poartă în sine o nuanță de originalitate, o deosebire mai mare sau mai mică față de alte națiuni, în funcție de asemănările sau deosebirile condițiilor dezvoltării lor etnice.

În formarea, menținerea și consolidarea națiunilor, de o importanță hotărâtoare este conștiința națională, adică conștiința apartenenței la o anumită comunitate etnică, conștiință care apare pe baza comunității de teritoriu, de limbă, de viață economică, de cultură, uneori de religie, comunitate care se reflectă, așa cum am arătat, într-un anumit specific național. Deși este un element derivat, conștiința națională este aceea care sădește, în ultimă instanță, în conștiința oamenilor convingerea apartenenței la o anumită națiune.

În etapa modernă a vieții sociale, când legăturile teritoriale se transformă în legături economice stabile se dezvoltă și conștiința apartenenței la un anumit teritoriu, la un anumit popor, la o anumită cultură, la o anumită comunitate politică, obiceiuri, credință religioasă etc. Conștiința națională se formează în succesiunea și contradicțiile luptei desfășurate de popoare pentru progres și emancipare, iar reflectarea acesteia se realizează în funcție de pozițiile de clasă ale celor ce devin reprezentanții națiunii la un moment dat.

Oamenii pot trăi în colectivități sociale, dar nu pot exista ca popoare, ca națiuni fără conștiința apartenenței etnice. Orice om se simte legat de un anumit popor, de naționalitate, de patrie, simțind nevoia organică de a se integra în mediul politic, social și cultural în care trăiește. Convingerea apartenenței naționale dă omului garanția personalității sale, a demnității, îl realizează ca esență a unor relații sociale concrete. Între om și umanitate există comunitatea căreia îi aparține omul. În epoca noastră, această comunitate este națiunea — formă superioară de comunitate umană.

Susținând existența acestei trăsături, trebuie să respingem în același timp tezele idealiste și reacționare care consideră conștiința națională drept factor determinant sau chiar unic al apariției națiunii, negând procesele economice obiective care au dus la formarea națiunii și a însăși conștiinței naționale.

Conștiința națională și patriotismul au fost în mod deosebit impulsionate, la majoritatea popoarelor, de lupta cu asupritorii străini. Totdeauna însă, conștiința națională și patriotismul în sens consecvent au aparținut maseilor populare și reprezentanților lor.

Partidul Comunist Român, cunoscând atât valoarea principală a interesului național ca factor puternic în lupta de eliberare socială și ca bază obiectivă pentru sudarea tuturor forțelor patriotice ale națiunii, cât și marea putere de simțire, de subiectivare, emoționalitatea, bogăția sufletească — trăsături caracteristice ale poporului nostru —, a militat pentru dezvoltarea acestora și pentru activizarea lor în sensul revoluției populare. Aceasta a dat

un mare avînt progresului patriei, dovedind că existența unui puternic factor subiectiv, a unei ideologii înălțătoare poate face adevărate minuni în istorie.

Individualitatea unei națiuni și dreptul ei la suveranitate sînt susținute foarte mult de specificul național și de conștiința națională manifestată în viața internă a națiunii și în raporturile dintre națiuni.

Specificul național și conștiința națională se condiționează reciproc și într-o anumită măsură se suprapun. Conștiința națională, care în esență înseamnă a lua cunoștință de noi înșine ca națiune, își are originea tocmai în specificul național. La rîndul ei, conștiința națională odată apărută devine apărătoarea tradițiilor, a tot ceea ce este progresist în istoria poporului, impulsînd lupta acestuia pentru promovarea intereselor și progresului națiunii.

Întrucît definiția națiunii nu poate întruni toate aceste trăsături, deoarece ar fi dificil de folosit în determinarea altor noțiuni și categorii, opinăm pentru o formulare mai generalizatoare: *Națiunea este forma modernă a comunității etnice care s-a constituit prin conviețuirea îndelungată a unor popoare avînd de regulă o limbă comună, în cadrul aceluiași teritoriu și al vieții economice, politice și culturale comune, care au dus, în ultimă instanță, la formarea unui anumit specific național și a unei conștiințe naționale.*

Considerăm că definiția cuprinde atît caracterul istoric îndelungat al procesului de formare a națiunilor cît și elementele fundamentale pe baza cărora se poate stabili specificul etnic.

★

Un aspect al conceptului de națiune este acela al continuității și discontinuității în evoluția națiunilor spre socialism. Legat de aceasta există teza după care națiunile se împart în burgheze și socialiste. Dacă în ceea ce privește națiunea socialistă viața demonstrează realitatea acestei categorii, în ceea ce privește națiunile burgheze socotim că este vorba mai mult de o problemă de semantică decît de o teorie științifică.

Marx îl critica pe Thierry, care considera burghezia drept unicul exponent al națiunii. Analiza istorică confirmă punctul de vedere al lui Marx. Formarea națiunilor a însemnat peste tot ridicarea la luptă a poporului în ultima fază a feudalismului, cînd burghezia singură nu putea asigura progresul social. Dacă burghezia ar fi fost națiunea, pentru ce ar fi avut nevoie, în momentele cruciale ale ascensiunii sale, de masele populare și de o largă democrație, care să permită accesul maselor la politică? Din faptul că interesele burgheziei, ca purtătoare a unui nou mod de producție, coincideau în acel timp cu scopurile luptei antifeudale și naționale și că partidele burgheze au apărut ca partide naționale nu se poate trage concluzia că burghezia a imprimat trăsăturile ei de clasă întregii națiuni.

În susținerea tezei despre națiuni burgheze se aduce ca argument de fond faptul că trăsătura definitorie a comunităților umane o dă orînduirea socială respectivă. Deși acesta este un punct de vedere care trebuie luat în general în seamă, este și el discutabil, întrucît o astfel de definire nu ar fi pe deplin posibilă și pentru comunitățile umane din alte orînduiri sociale.

Din analiza ideilor exprimate de Lenin cu privire la această problemă nu reiese că el ar fi atribuit întregii națiuni din perioada capitalismului tră-

săturile burgheziei, care, deși era clasa dominantă atît în cadrul națiunii cît și în cadrul epocii, constituia totuși o minoritate în raport cu masele populare. Mai mult, Lenin a vorbit chiar despre existența a două națiuni în cadrul națiunii burgheze. Vorbind despre națiuni burgheze, Lenin a găsit în acestea un termen de referință, îndeplinind o anumită necesitate de ordin semantic. Chiar faptul că în lucrările sale găsim și alte criterii de împărțire a națiunilor, de pildă în națiuni asupritoare și națiuni asuprite, demonstrează aceasta¹⁷. Există, de asemenea, națiunile din colonii. Pe acestea cum le putem caracteriza în lumina tezei despre națiuni burgheze?

O imagine deosebit de clară asupra problemei o oferă studierea tradițiilor naționale. În țara noastră, studierea acestora atestă continuitatea tradițiilor progresiste, trănicia lor, menținerea lor în toate orînduirile sociale, ceea ce denotă că tradițiile sînt ale poporului, ale maselor muncitoare și că societatea noastră de azi este moștenitoarea legitimă a poporului. Adevărații creatori ai valorilor materiale și spirituale au fost întotdeauna masele muncitoare și reprezentanții lor, purtătorii idealurilor progresiste, chiar dacă proveneau din clasele exploatare.

Considerăm că națiunea, indiferent sub conducerea cui se află din punct de vedere politic, poate primi o definiție comună. În capitalism, structura social-economică, politică dă societății naționale unele trăsături fundamentale burgheze. Dar, așa cum poporul nu poate fi calificat drept burghez, nici națiunea nu poate fi socotită burgheză. Nu este firesc ca una dintre trăsăturile națiunii să fie ridicată, fără criterii ferme, la rangul de trăsătură definitorie.

În socialism, cînd orînduirea socială reprezintă în viața politică și economică poporul, națiunea în sensul real, cînd această orînduire este socialistă și cînd întreaga societate națională este socialistă, națiunea capătă în totalitatea ei trăsături socialiste și este normal să fie denumită astfel.

Dacă am socoti că există un tip de națiune burgheză, ar însemna să supraapreciem rolul burgheziei în viața națiunii și să absolutizăm rolul relațiilor de producție burgheze în definirea națiunii.

Nici conceptul de națiune omogenă și neomogenă formulat de diverși autori (Rogacev, Sverdlin etc.) nu ni se pare potrivit. Sînt formule care, după părerea noastră, nu pot reprezenta realitatea. Neomogenitatea națiunilor în capitalism din punctul de vedere al împărțirii în clase sociale nu are corespondent în toate sferele vieții naționale (teritoriu, limbă, specific național etc.). Mai mult, în evoluția națiunilor spre socialism, elementul de continuitate este preponderent în ceea ce privește conținutul națiunii. Neomogenitatea în capitalism și omogenitatea în socialism nu sînt elemente atît de categorice și ușor demonstrabile încît să poată fi transformate în trăsături definitorii.

Toate încercările de delimitare a națiunilor în tipuri, în funcție de orînduirea socială, considerăm că pornesc de la tendința de absolutizare a elementului economic, care, deși esențial, nu este unic în formarea și definirea națiunilor.

★

Adîncirea cercetării definiției și trăsăturilor națiunii este importantă și pentru înarmarea noastră în lupta împotriva tendințelor de acreditare a ide-

¹⁷ Marx, Engels, Lenin, *Despre internaționalismul proletar*, București, Editura politică, 1959, p. 388—389.

ilor integraționiste care circulă tot mai amplu în Apus și care-și fac loc în ultima vreme și în lucrări ale unor marxști *.

Este știut faptul că nici o categorie istorică nu poate fi desființată în mod arbitrar, ci dispare atunci când a dat maximum, când începe să-și piardă utilitatea și să devină o frână în dezvoltarea socială. Or, națiunile au și vor avea încă mult timp potențe uriașe. Nici nu s-ar putea concepe dezvoltarea socială actuală decât în cadrul statelor, pe baza stimulării vieții naționale.

Analiza științifică făcută de P. C. R. problemei dezvoltării națiunilor și relațiilor naționale, pe baza generalizării experienței istorice contemporane, care demonstrează că socialismul, prin sine însuși, nu creează decât premisa apropierii și prieteniei trainice între națiuni, a ridicat la un nivel superior gradul de înțelegere a tezelor marxist-leniniste privitoare la viitorul națiunilor. Adevărata evoluție a națiunilor începe abia în epoca noastră. În această problemă, nu burghezia, ci proletariatul va avea ultimul cuvânt, pentru că politica națională a clasei muncitoare este radical deosebită față de politica națională a burgheziei. Deosebirea dintre politica națională a burgheziei și cea a proletariatului constă în primul rând în modul profund democratic și umanist în care clasa muncitoare rezolvă problemele, în internaționalismul proletar, în abordarea fără tendințe naționaliste a problemelor patriotice, naționale.

Partidul Comunist Român a considerat și consideră că o politică democratică bazată pe principiile egalității, suveranității, independenței și respectului reciproc, care să permită dezvoltarea multilaterală a tuturor națiunilor, constituie singura cale pentru un progres social nelimitat și pentru apropierea în viitor a națiunilor pe un plan superior, la un înalt grad de cunoaștere, înțelegere și influențare reciprocă materială, morală și spirituală.

M. MARIAN

* În literatura marxistă actuală se găsesc multe puncte de vedere cu privire la viitorul comunităților etnice. Așa, de pildă, M. Pecho, interpretând teza lui Lenin cu privire la cele două tendințe în problema națională (de dezvoltare independentă, pe de o parte, și de apropiere, pe de altă parte), subliniază că în socialism tendința de apropiere este mai intensă decât cea de emancipare. Or, în condițiile actuale, când cerințele progresului social reclamă o dezvoltare uriașă a vieții naționale, este evident că nu acesta este raportul real între cele două tendințe. Mai important este, de altfel, faptul că în socialism acest raport nu este antagonic și că cele două tendințe în problema națională nu se neagă și nu se prejudiciază reciproc (M. Pecho, *Zamyslenie nad narodnostou problematikou*, în „Nova Mysl“, Praha, nr. 4/1966, p. 3—7).

Cu privire la evoluția conceptului marxist de NAȚIUNE

Abordarea în coloanele revistei „Anale” a unei probleme atât de complexe reprezintă o inițiativă salutară, care, după părerea noastră, trebuie susținută și în viitor.

O serie de mari procese sociale contemporane, variate și complexe, care se produc în întreaga lume pe planul vieții naționale, impun o dezvoltare și îmbogățire a teoriei națiunii în toate compartimentele sale, inclusiv în acela privind diferitele concepte și categorii cu care se operează, între care *categoria de națiune* se remarcă în primă instanță.

O bogată literatură marxistă recentă abordează atât categoria de națiune cât și alte noțiuni sau cupluri de noțiuni strâns legate de prima. Se înregistrează, putem spune, o adevărată efervescență a efortului de conceptualizare în vederea reflectării aspectelor noi pe care le manifestă fenomenul național contemporan, lucru dovedit și de discuțiile care se poartă în publicațiile marxiste de specialitate în jurul categoriei de națiune și al altor concepte subordonate ei. Aceste discuții nu se desfășoară pe un loc gol, ci au și trebuie să aibă în vedere toate elementele valoroase elaborate anterior și care formează împreună un bun câștigat al concepției marxiste despre societate. O privire istorică asupra evoluției gândirii marxiste privind conceptul de națiune ne dă posibilitatea de a aprecia numeroasele cuceriri ale gândirii marxiste.

Experiența istorică pe care s-au bazat Marx și Engels în abordarea problemei naționale a fost generată de procesul formării națiunilor în Europa, care a luat amploare la sfârșitul veacului al XVIII-lea. Este perioada frământată a revoluțiilor burgheze și burghezo-democrate (1789—1870), a luptei de eliberare a popoarelor de sub jugul marilor imperii (Rusia, Austro-Ungaria, Turcia), a războaielor pentru eliberare și unificare națională.

Dezvoltarea furtunoasă a relațiilor de producție capitaliste impuneau ca popoarele care se aflau sub dominație străină să aprindă făclia luptei de eliberare pentru câștigarea independenței naționale și făurirea statului național independent și suveran, iar popoarele fărăîmitate în mai multe state (cum erau, de pildă, Germania și Italia) să realizeze centralizarea politică și unificarea națiunii sub „un singur guvern, o singură lege, cu un singur interes național de clasă, o singură frontieră vamală”¹.

¹ K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 4, Editura politică, București, 1958, p. 470.

Marx și Engels, studiind procesul formării statelor naționale în Europa, au elaborat și fundamentat teoria materialist-istorică a națiunii, teorie în care ei au conceput națiunea, pe de o parte, ca un produs al istoriei care, încă de la sfârșitul evului mediu, a acționat „în direcția constituirii unor state naționale mari în Europa“, deoarece numai astfel de state reprezentau „organizarea politică normală a burgheziei europene...“², iar pe de altă parte ca un fenomen compus atât din elemente materiale cât și din elemente de natură spirituală. Între elementele de natură spirituală, analiza întemeietorilor comunismului științific s-a oprit mai ales asupra limbii și a rolului ei în formarea națiunilor europene, iar dintre cele de natură materială factorul social-economic este analizat mai pe larg, subliniindu-se rolul lui determinant în apariția națiunii, în structura sa launtrică și în evoluția relațiilor dintre națiuni.

În ce privește *limba*, Marx și Engels au definit-o ca fiind „conștiința reală, practică, existentă și pentru alți oameni și numai astfel existentă și pentru mine însumi...“³. Limba este deci conștiința exteriorizată, devenită existentă „și pentru alții“. Ea se naște „din necesitatea superioară de a comunica cu alți oameni“⁴ și prin aceasta limba apare ca unul dintre elementele importante care leagă indivizii unii de alții, care îi pune în raporturi de dependență și interacțiune.

Limba se manifestă însă nu numai ca *liant* între diferiți indivizi și grupuri de indivizi, ci și ca element ce *diferențiază oamenii între ei* și grupurile de populație unele de altele. Oamenii și grupurile de oameni se deosebesc nu numai prin condiții social-economice, printr-un anumit mod de organizare socială, un anumit nivel de dezvoltare a vieții materiale și a celei spirituale, ci și prin limba pe care o vorbesc. Diferențierea dintre diferitele popoare ale Europei occidentale coincide în linii generale „cu granița dintre limba franceză și cea germană, existentă de sute de ani. Ici-colo se mai găsește câte o fîșie îngustă de teritoriu litigios, unde cele două limbi își dispută întâietatea ; în general însă este limpede ce trebuie să rămînă german și ce romanic“⁵. În continuare, F. Engels arăta că „grupurile lingvistice odată delimitate... era firesc ca ele să servească drept bază pentru formarea statelor, ca naționalitățile să înceapă să se transforme în națiuni“⁶. Aici găsim enunțate două idei prețioase : 1) limba este un element important ce diferențiază un popor de alte popoare ; 2) cînd un popor și-a delimitat limba sa de alte grupuri lingvistice, el a căpătat un element de bază pentru a se transforma din naționalitate în națiune.

Dar ce condiții trebuie să îndeplinească o limbă pentru a dobîndi calitatea de *limbă națională* ? Răspunsul la această întrebare îl găsim în cîteva articole de polemică cu ideologii panslavismului, în care K. Marx și F. Engels precizează că limba este un element constitutiv al națiunii numai în calitatea sa de *limbă literară*. În sprijinul acestei idei se aduce exemplul popoarelor slave de sub dominația Austro-Ungariei, arătîndu-se lipsa sortilor de izbîndă a panslavismului, care se erija în mișcare de eliberare a acestor popoare, dar care urmărea alipirea lor la Imperiul țarist. Unul dintre argumentele prin care Engels a demonstrat că această mișcare era sortită de istorie eșecului este și faptul că

² K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 21, Editura politică, București, 1965, p. 405.

³ K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 3, Editura politică, București, 1958, p. 31.

⁴ *Ibid.*

⁵ K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 21, Editura politică, București, 1965, p. 393.

⁶ *Ibidem*, p. 394.

popoarele slave la care se referea panslavismul nu se puteau constitui în națiuni independente în respectivele condiții istorice, deoarece le lipsea cel puțin unul dintre elementele necesare acestui proces: limba, și anume limba literară. Limba slavă vorbită de aceste popoare, spune Engels, „este alcătuită din tot atâtea dialecte care în cea mai mare parte sînt străine unul de altul...; datorită totalei desconsiderări a oricărei literaturi și inculturii majorității acestor popoare, dialectele lor au devenit un adevărat patois căruia, cu puține excepții, i s-a suprapus întotdeauna o limbă străină neslavă, care a servit drept limbă literară”⁷.

Întărind ideea că numai limba literară poate juca funcția de limbă națională, Marx și Engels mai fac și precizarea că aceasta nu se confundă nici cu limba populară. Referindu-se în acest sens la Piemont și Nisa — cele două provincii asupra cărora își disputau paternitatea Franța imperială și Italia în plină bătălie pentru unificare, Engels arată că „limba populară nu poate servi drept criteriu pentru rezolvarea problemei compoziției naționale. Țăranul din Alpi care vorbește limba provensală învață italiana tot atît de lesne ca și franceza, dar le folosește la fel de rar pe amîndouă; el înțelege destul de bine piemonteza, cu care o scoate binișor la capăt. Și totuși dacă trebuie să găsim legături mai solide, acestea ni le poate oferi numai *limba literară* (subl. ns.), care în tot Piemontul și Nisa este, firește, italiana”⁸.

Marx și Engels considerau, așadar, că nici un popor nu se poate constitui în națiune dacă nu are o limbă comună; limba națională nu se confundă nici cu vreunul dintre dialectele vorbite de populația respectivă, nici cu limba populară; numai limba literară poate juca funcția de limbă națională.

Factorul social-economic este considerat de Marx și Engels ca element ce a determinat trecerea comunităților umane de la stadiul de popor la cel de națiune. Relațiile de producție și economia burgheză care se nașteau și se dezvoltău în sînul orînduirii feudale au împins popoarele europene să se constituie în națiuni, adică în comunități unitare care să fie eliberate de fărîmițarea și izolarea feudală. Națiunea, „aceasta era dorința comerciantului și a industriașului practic izvorîtă direct din necesitățile afacerilor, de a înlătura tot balastul fărîmițării în state mici — moștenit în virtutea dezvoltării istorice — care stătea în calea dezvoltării libere a comerțului și a industriei, de a înlătura toate greutatele inutile pe care comerciantul german trebuia să le învingă mai întîi la el acasă dacă voia să pătrundă pe piața mondială și de care erau absolviți toți concurenții săi”⁹.

Modul de producție burghez care a generat procesul constituirii popoarelor europene în națiuni a determinat, totodată, întărirea și amplificarea și a altor elemente ce caracterizează națiunea, cum este, de pildă, *sentimentul național*. „Și într-adevăr — scria F. Engels — odată cu dezvoltarea comerțului, a agriculturii, a industriei și, implicit, odată cu creșterea puterii burgheziei pe plan social, s-a întărit pretutindeni sentimentul național, iar națiunile fărîmițate și oprimate au început să ceară unificarea și independența lor”¹⁰. Sentimentul național a fost făclia care a animat mișcările de eliberare națională din acel timp. Războaiele popoarelor duse împotriva lui Napoleon, împotriva dominației Rusiei, Turciei, Austro-Ungariei și Prusiei nu au fost altceva decît

⁷ K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 6, Editura politică, București, 1959, p. 188.

⁸ K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 21, Editura politică, București, 1965, p. 408.

⁹ *Ibid.*

¹⁰ *Ibidem*, p. 405—406.

„reacția sentimentului lor național călcat în picioare de către Napoleon“ ¹¹ și de celelalte mari puteri asupritoare.

Toate aceste elemente ale categoriei de națiune, la care Marx și Engels mai adaugă *teritoriul și populația*, au fost considerate de către ei „condiții elementare pentru o existență națională“ ¹². Luate în ansamblu și în interdependența lor, aceste elemente generează ceea ce ei au denumit *vitalitatea națională*, care joacă un rol de prim rang pentru ca un popor să se constituie în națiune.

Teoria națiunii elaborată de Marx și Engels se baza pe generalizarea fenomenelor naționale care se manifestau în epoca capitalismului premonopolist. Etapa ulterioară a dezvoltării modului de producție burghez — stadiul imperialismului — a adus cu sine o îmbogățire a vieții naționale a popoarelor și a imprimat trăsături noi problemei naționale. Această nouă experiență istorică a stat la baza dezvoltării de către V. I. Lenin a teoriei marxiste a națiunii.

În dezbaterea teoretică a multiplelor aspecte pe care le prezenta problema națională în epoca capitalismului monopolist, V. I. Lenin a completat și a dezvoltat elementele principale ale categoriei de națiune, arătând *rolul determinant al factorului economic* în procesul formării și dezvoltării națiunilor, precum și corelația lui cu celelalte elemente care caracterizează națiunea în genere.

Prin factor economic Lenin a înțeles, în primul rând, *relațiile de producție*. Din acest punct de vedere, el a deosebit în procesul formării și dezvoltării națiunilor presocialiste o primă etapă — a societății burghezo-democratice și a statelor naționale unitare. Este epoca ce se caracterizează „prin trezirea mișcărilor naționale...“, ¹³ prin bălălia pentru cucerirea libertăților politice și de drepturi naționale. Cel de-al doilea sens pe care Lenin l-a atribuit factorului economic, ca element determinant în procesul formării și dezvoltării națiunilor, este acela de viață economică, adică industrie, agricultură, comerț, finanțe etc. Această accepție poate fi desprinsă din analiza pe care V.I. Lenin o face celei de-a doua etape în evoluția națiunilor în orînduirea capitalistă: epoca capitalismului dezvoltat, caracterizată pentru Europa occidentală prin state naționale unitare deja formate și printr-un proces de intensificare a relațiilor economice, bancare, industriale, culturale dintre state și națiuni diferite ¹⁴. Deci în cadrul aceleiași baze economice — relațiile de producție burgheze —, viața economică cu principalele ei sectoare imprimă dezvoltării națiunilor anumite trăsături *.

Considerînd factorul economic în ambele sensuri, V. I. Lenin a arătat rolul lui determinant nu numai în raport cu geneza națiunilor, ci și în raport cu elementele care definesc națiunea în genere, în speță, cu limba și teritoriul. În acest sens, el precizează că factorul economic este acela care, *în ultimă*

¹¹ *Ibidem*, p. 405.

¹² K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 8, Editura politică, București, 1960, p. 84.

¹³ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 25, Editura politică, București, 1964, p. 285—286.

¹⁴ *Ibidem*, p. 286.

* Precizăm că cele două epoci în evoluția mișcării naționale din sînul orînduirii capitaliste au fost analizate de V. I. Lenin pentru a sublinia în mod expres nu sensul factorului economic, ci conținutul de clasă al procesului considerat. În această analiză însă găsim precizate cele două accepții ale factorului economic, lucru deosebit de prețios pentru înțelegerea nuanțată a lui ca element definitoriu al categoriei de națiune. După cum vom vedea ulterior, unele puncte de vedere privind categoria de națiune ajung la anumite considerații unilaterale tocmai pentru că nu disting conținutul complex al acestui element. Unii autori iau în considerare numai sensul de bază economică, dînd o accepție foarte largă; alții numai pe cel de economie (a unei țări, a unei națiuni), dîndu-i o accepție foarte îngustă.

instanță, unește un grup de populație pe același teritoriu și totodată *avantează* o anumită limbă prin înlăturarea tuturor obstacolelor ce se opun dezvoltării acestei limbi și încetățenirii ei în literatură. Pornind de aici, el a respins impunerea coercitivă a limbii ruse tuturor națiunilor și popoarelor din Rusia țaristă, arătând că „...nevoile schimbului economic vor determina acea limbă a țării respective a cărei cunoaștere este mai avantajoasă pentru majoritatea populației în interesul legăturilor comerciale”¹⁵.

Între factorul economic și celelalte elemente care definesc națiunea există o strînsă interdependență și influență reciprocă. Luînd, spre exemplu, relația limbă-factor economic, V. I. Lenin a arătat că, deși economicul transformă o anumită limbă (sau un grup de limbi) în limbă națională, și deci are un rol determinant și primordial, la rîndul ei și limba are o anumită importanță în dezvoltarea bazei economice a unei națiuni. Ea constituie „cel mai important mijloc de comunicare între oameni”¹⁶, fără de care nu ar fi posibile relațiile economice dintre membrii unei națiuni. „O limbă comună și dezvoltarea ei nestingherită — spunea Lenin — constituie una dintre condițiile cele mai importante pentru existența unui comerț cu adevărat liber și pe scară largă..., pentru o liberă și largă grupare a populației în diferite clase și, în sfîrșit, pentru asigurarea unei strînse legături între piață și orice întreprinzător mare sau mic, vînzător și cumpărător”¹⁷.

În concluzie, V. I. Lenin a arătat că : 1) factorul economic constituie una dintre condițiile esențiale ale constituirii unui popor în națiune ; 2) factorul economic, luat în accepția sa complexă, are un rol determinant în raport cu celelalte elemente ce definesc națiunea ; 3) există o interdependență și o influență reciprocă între elementele definitorii ale națiunii.

Lenin a subliniat rolul factorului economic în apariția și dezvoltarea națiunii, dar acesta nu a fost singurul element pe care l-a avut în vedere ; el a susținut că în afară de factorul economic națiunea presupune anumite condiții indispensabile, și anume un teritoriu pe care să se dezvolte și o limbă comună¹⁸. Lenin a respins ideea naționalistă ce preconiza posibilitatea ca un anumit grup de populație care trăiește în interiorul unui anumit stat să fie considerat un grup autonom care-și conduce absolut independent toate treburile sale naționale, *indiferent de teritoriul pe care-l ocupă membrii săi*, arătînd că comunitatea de teritoriu este un element fără de care nu este posibilă existența unei națiuni¹⁹.

În ceea ce privește *limba*, Lenin a subliniat că nu este obligatoriu ca absolut toate națiunile să folosească o singură limbă, după cum nu este obligatoriu ca toate statele să fie uninaționale. Istoria formării națiunilor pe continentul european demonstrează că, în anumite condiții concrete, în cazul unor anumite state și popoare, apar în postura de limbă oficială nu una singură, ci două sau chiar trei limbi. Dînd în acest sens exemplul Elveției, Lenin scria că aceasta „nu pierde, ci cîștigă de pe urma faptului că nu are o singură limbă oficială, ci trei limbi : germana, franceza și italiană”²⁰. Trebuie precizat

¹⁵ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 24, Editura politică, București, 1964, p. 129.

¹⁶ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 25, Editura politică, București, 1964, p. 280.

¹⁷ *Ibid.*

¹⁸ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 8, Editura politică, București, 1965, p. 75.

¹⁹ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 24, Editura politică, București, 1964, p. 148—149, 160—161.

²⁰ *Ibidem*, p. 129.

însă că exemplul lui Lenin privind Elveția este valabil numai în cazul statelor multinaționale, unde fiecare națiune din cuprinsul respectivului stat își are limba sa națională, dar rolul de limbă oficială (adică de limbă folosită la nivelul *statului federativ*) îl joacă numai una sau două dintre ele (de exemplu, limba rusă pentru statul sovietic, ceha pentru Cehoslovacia etc.). În cazul statelor uninaționale, limba națională este și singura limbă oficială.

Limba națională, teritoriul și toate celelalte elemente definitorii ale națiunii sînt rezultatul unui îndelungat proces de dezvoltare social-istorică a poporului respectiv. Națiunea însăși este rezultatul unui asemenea proces, ea apărînd pe o anumită treaptă a dezvoltării societății omenești. În legătură cu aceasta, V. I. Lenin face cîteva precizări foarte prețioase pentru înțelegerea *materialist-istorică* a conceptului de națiune: națiunea nu este un fenomen biologic, de rasă, ci unul social-istoric. În acest sens, el se declară de acord cu ideea lui K. Kautsky, care arăta că trăsăturile specifice ale unui popor, modul lui de viață sînt într-o măsură mai mare rezultatul condițiilor sociale care l-au influențat în decursul veacurilor decît al condițiilor lui biofizilogice și de rasă²¹; națiunea este un fenomen social care a apărut odată cu capitalismul: „națiunile sînt produsul inevitabil și forma inevitabilă a epocii burgheze de dezvoltare socială”²². Ele nu au existat dintotdeauna și nici nu sînt un dat imuabil, un fenomen încremenit, în afara mișcării și a dezvoltării istorice.

În legătură cu categoria de națiune, fără a socoti această problemă un act încheiat, V. I. Lenin a adus cîteva elemente esențiale: 1) condițiile necesare existenței unei națiuni sînt factorul economic, limba, teritoriul; 2) națiunea este un fenomen social-istoric; 3) națiunea a apărut odată cu apariția și dezvoltarea societății burgheze.

Sintetizarea elementelor definitorii ale națiunii și-a asumat-o I. V. Stalin, care în lucrarea *Marxismul și problema națională* a dat o definiție încheiată categoriei de națiune: „Națiunea este o comunitate stabilă de oameni, istoricește constituită și care a luat ființă pe baza comunității de limbă, de teritoriu, de viață economică și de factură psihică ce se manifestă în comunitatea culturii”²³.

Această definiție a avut o deosebită însemnătate principială deoarece a servit ca instrument teoretic în clarificarea marxistă a modului concret în care trebuia pusă și rezolvată problema națională în Rusia. După victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie și instaurarea puterii sovietelor, ea și-a dovedit valabilitatea și eficacitatea teoretică și practic-politică. Definiția îmbină elementele materiale ce caracterizează națiunea cu cele spirituale, astfel încît surprinde conținutul complex al categoriei de națiune. Aceasta, atît împotriva modului idealist de a defini națiunea, care ia în considerare doar trăsăturile de factură spirituală, cît și împotriva înțelegerii materialist-vulgare a națiunii, care-i conferă un conținut numai de natură materială.

Este demn de remarcat faptul că definiția este *eșalonată*, adică pornește de la determinarea cea mai abstractă și mai generală a națiunii (o comunitate de oameni) și ajunge, prin determinări din ce în ce mai concrete și particulare (o comunitate stabilă, istoricește constituită etc.), la elementele ei constitutive și caracterizante.

²¹ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 8, Editura politică, București, 1965, p. 75.

²² V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 26, Editura politică, București, 1964, p. 73.

²³ I. V. Stalin, *Marxismul și problema național-colonială*, Editura P.M.R., 1949, p. 10.

Definiția are însă și unele lacune care o fac astăzi mai puțin operantă în cercetarea fenomenului contemporan. Avem în vedere faptul că definiția și întreaga demonstrație care o susține nu cuprind toate elementele valoroase care au fost elaborate de întemeietorii comunismului științific și de gândirea marxistă de pînă atunci. Este vorba de precizările făcute de Marx, Engels și Lenin în privința limbii naționale, a rolului factorului economic atît în raport cu apariția și dezvoltarea națiunii cît și în raport cu celelalte trăsături ce definesc națiunea ș.a. Datele pe care le ofereau științele sociale particulare din acel timp atestau existența și a altor elemente ce deosebesc națiunea ca tip de comunitate umană evoluată de alte tipuri de comunități. Un asemenea element îl constituie conștiința națională și, alături de aceasta, populația. În același timp, din analiza trăsăturilor națiunii nu rezultă raportul dintre ele, care au rol primordial și determinant și care un rol derivat ; dacă există între ele o independență relativă, dacă se influențează reciproc ; dacă în ceea ce privește dezvoltarea lor există diferențe de la un element la altul ; dacă caracterizau toate națiunile existente în acea vreme sau erau și excepții etc. În sfîrșit, tratarea trăsăturilor caracteristice ale națiunii la un mod foarte general are drept consecință și faptul că nu permite o distincție netă între *națiune* și *formele istorice prenaționale*, în special cele evolute.

Limitele definiției lui Stalin nu sînt de așa natură încît să constituie un argument în favoarea renunțării totale la ea. Pentru perioada în care a fost elaborată, ea a constituit un pas înainte pe calea progresului cunoașterii științifice a societății, iar astăzi rămîne un bun cîștigat, de la care trebuie mers mai departe.

Studierea proceselor de formare și înflorire a națiunilor pe plan mondial, evoluția realității istorice în veacul nostru și dezvoltarea științei marxist-leniniste despre viața socială impun o tratare nuanțată a trăsăturilor națiunii, o îmbogățire a conținutului său. Pe această linie se înscriu numeroasele discuții care se poartă în paginile unor publicații marxiste de la noi din țară și de peste hotare.

Majoritatea autorilor participanți la discuțiile ce se desfășoară în jurul categoriei de națiune au reluat trăsăturile națiunii cuprinse în definiția dată de Stalin și au adus în analiză elemente noi, multiple nuanțări și precizări. Privite în ansamblu, aceste discuții denotă că *analiza de conținut* a trăsăturilor națiunii a rămas totuși restrînsă, pe alocuri săracă, limitată ; s-a pedalat, în schimb, pe *definiția* națiunii, pe expresia ei logică verbală, polemizîndu-se inutil uneori în jurul unor cuvinte și expresii.

O primă constatare care se poate face pe baza analizei acestor definiții este că majoritatea inserează primele trei trăsături fundamentale ale națiunii (comunitate de limbă, teritoriu, viață economică), aproape identic cu cuprinderea lor în definiția dată de I. V. Stalin. Acest lucru face, după părerea noastră, ca în respectivele definiții și în analizele care le susțin să nu apară deosebiri esențiale dintre aceste elemente în comunitatea națională și în comunitățile prenaționale, în speță cele evolute (poporul).

Problema prezintă interes teoretic și se pune cu acuitate deoarece materialul concret acumulat de științele etnografice și arheologice atestă faptul că fiecare dintre comunitățile istorice prenaționale se distingeau între ele prin teritoriu propriu, prin particularități de cultură, de viață economică, ale tradițiilor, ale modului de trai, de limbă etc. Cu alte cuvinte, datele științelor particulare care studiază din unghiuri diferite comunitățile umane ne duc la constatarea că unele dintre trăsăturile comunităților prenaționale se repetă

la comunitățile naționale, fapt pentru care unii autori²⁴ situează apariția națiunii nu în epoca nașterii și dezvoltării relațiilor de producție burgheze, ci cu mult înaintea lor, mergîndu-se chiar pînă la ideea că națiunea a existat încă din timpul comunei primitive, deoarece comunitățile umane specifice acestei orînduiri aveau aceleași tradiții, elemente de cultură, aceleași interese, același pămînt.

Demonstrarea inconsistenței unor asemenea idei este posibilă numai dacă judecăm trăsăturile națiunii nu în sine, ci în funcție de gradul lor de dezvoltare, de conținutul calitativ deosebit de acela pe care-l aveau în cazul comunităților prenaționale, dacă nu pierdem din vedere faptul că națiunea este continuarea și dezvoltarea firească a celorlalte forme de comunitate care au precedat-o. Aceste forme de comunitate umană nu *dispar*, ci se *transformă* în comunități naționale, transmitînd acestora din urmă și principalele lor trăsături, dar cu un alt conținut și cu un alt rol în viața comunității respective. Este fenomenul *reperabilității* și al *continuității* ce se manifestă în evoluția realității sociale. Aceasta impune necesitatea de a discerne deosebirile esențiale pe care trăsăturile „comune” națiunii și formelor prenaționale de comunitate umană le prezintă într-un caz și în celălalt. Un asemenea filon de cercetare a conceptului de națiune este insuficient exploatat, ceea ce face ca problema să rămînă încă deschisă și pasibilă de noi abordări.

Majoritatea autorilor își concentrează demonstrația, după cum e și firesc, asupra fiecăreia dintre trăsăturile generale ale națiunii cu intenția vădită de a stabili principalele elemente ce definesc națiunea, indiferent de epoca și condițiile social-istorice în care aceasta apare. Este încercarea deosebit de pozitivă de a contura mai bine conținutul categoriei de națiune, de a-i preciza mai bine sensul și de a o delimita de alte concepte cu care se operează în cercetarea tipurilor istorice de comunitate umană. Pe lîngă aspectele pozitive care pot fi constatate, se impun și o serie de aprecieri critice. De pildă, în legătură cu *limba națională*, unii autori consideră că ceea ce deosebește limba națională de limba comunităților care au precedat națiunea este faptul că prima este *limba literară scrisă*²⁵. După părerea noastră este un unghi de vedere unilateral. Dacă limba națională ar avea doar acest singur atribut, atunci ea nu mai apare ca ceva *specific și propriu* națiunii, deoarece și poporul ca tip de comunitate umană are o limbă literară și scrisă. Unde apare atunci deosebirea dintre *națiune* și *popor* în ce privește limba? Problema nu este simplă și se poate rezolva dacă avem în vedere nu numai atributul de limbă literară, ci și *rolul social* al limbii în viața națiunii. Acest rol îi conferă limbii naționale o multitudine de *funcțiuni sociale*, de o deosebită importanță pentru nașterea și dezvoltarea unei națiuni. Din acest unghi de vedere, pentru ca o limbă să poarte atributul de limbă națională trebuie să îndeplinească simultan toate sau majoritatea funcțiilor sociale ale comunicării pe calea limbajului²⁶.

²⁴ Vezi în acest sens B. R. Mann, *On african Nations*, în „Marxism Today” nr. 3/1959, p. 93—95; Karl W. Deutsch, *Nationalism and Social Communication*, New York, Chapman & Hall, London, 1953, p. 78—79; Pierre Vergnaud, *L'Idée de la nationalité et de la libre disposition des peuples dans ses rapports avec l'idée de l'état*, Editions Domat — Montchrestien, Paris, 1955, p. 16; *La Grande Encyclopédie*, vol. 24, Paris, p. 830—832.

²⁵ P. M. Rogacev, M. A. Sverdlin, *O poniatii „nația”*, în „Voprosi istorii” nr. 1/1966, p. 38; T. Burmistrova, *Nekotorie voprosi teorii nații*, în „Voprosi istorii” nr. 12/1966, p. 103.

²⁶ Jean Chesneaux, *Le processus de formation des nations en Afrique et en Asie*, în „La Pensée” nr. 119/1965, p. 77—79.

În ce privește *teritoriul național* s-a subliniat în unanimitate ideea că fără un teritoriu comun pentru toți membrii unei națiuni națiunea ca atare nu poate exista. Teritoriul național este elementul care ocupă cea mai mică pondere în ansamblul analizei teoretice privind categoria de națiune, ceea ce, implicit, conduce la ideea că teritoriul național, înțeles ca o caracteristică generală a națiunii, este o problemă elucidată. O asemenea opinie este nejustificată dacă avem în vedere următoarele : 1) teritoriul pe care își desfășoară existența o anumită comunitate de oameni este un element ce definește națiunea și prin care aceasta se deosebește de alte tipuri de comunitate numai dacă se au în vedere cel puțin două elemente principale : a) stabilitatea teritoriului ; b) unitatea lui internă ; 2) teritoriul ca atribut al națiunii nu este un simplu *spațiu geografic*, ci o formație *istorică, economică* ; 3) teritoriul național înțeles cu atribuțiile de mai sus este propriu tuturor națiunilor și nu numai națiunilor occidentale moderne ; aceasta împotriva a tot felul de teorii burgheze *naționaliste* și *colonialiste* ; 4) teritoriul național este delimitat de granițe naționale și granițe de stat, ceea ce ridică problema independenței și suveranității.

Iată câteva aspecte de o deosebită importanță teoretică și politică-ideologică pe care le implică abordarea problemei teritoriului național. Ele arată că această problemă nu este rezolvată deplin pe plan teoretic și ridică numeroase dificultăți de ordin practic-politic.

În legătură cu *viața economică*, diferitele păreri și teze se concentrează pentru elucidarea următoarelor chestiuni : 1) ce se înțelege prin comunitate de viață economică ; 2) dacă în societățile împărțite în clase antagonice poate fi vorba de comunitate de viață economică ; 3) dacă viața economică mai poate fi considerată în mod riguros o trăsătură a națiunii având în vedere rolul ei în cazul statelor multinaționale.

Un punct de vedere argumentat și cu care sîntem de acord este exprimat de P. M. Rogacev și M. A. Sverdlin. Autorii pleacă de la ideea lui V. I. Lenin și arată că noțiunea de comunitate de viață economică are două sensuri : un sens *politic-economic* prin care comunitatea de viață economică apare ca un *sistem de relații economice* ; un sens *economic-geografic* prin care comunitatea de viață economică cuprinde economia poporului respectiv, cu ramurile ei, organismul economic propriu, experiența de producție, condițiile producției materiale etc.²⁷.

Luarea în considerație numai a uneia dintre laturile factorului economic duce la unilateralizare. Dacă viața economică este înțeleasă numai în sens economic-geografic, atunci, pe de o parte, dispare caracterul antagonic al comunității economice existentă la națiunile scindate în clase opuse, iar pe de altă parte se eludează distincția dintre națiunile cu o bază economică fundamental deosebită, dintre națiunile orînduirii capitaliste și cele ale societății socialiste. Dacă se înțelege prin viața economică numai baza economică, atunci, pe de o parte, în cadrul uneia și aceleiași baze economice, viața economică nu mai apare ca element ce distinge o națiune de alta, iar pe de altă parte se ajunge la concluzia greșită că în cadrul societăților împărțite în clase opuse viața economică nu mai are caracter de comunitate, dat fiind că baza economică în care sînt angrenate clasele fundamentale ale națiunii este antagonică²⁸, ca și cînd antagonismul ar putea exista în afara unității și nu înăuntrul ei. Aceia

²⁷ P. M. Rogacev, M. A. Sverdlin, *Loc. cit.*, p. 36.

²⁸ Acest punct de vedere este susținut de S. T. Kaltahcian, *K voprosu o poniatii „nația”, în „Voprosi istorii” nr. 6/1966, p. 29.*

care susțin această părere propun să se înlocuiască termenul de „comunitate de viață economică” cu acela de „relații economice”, înțelegându-se relațiile economice între clase și păături sociale, între diferite regiuni, între oraș și sat etc. Unii autori merg și mai departe în limitarea conținutului noțiunii, reducându-l la *comunitatea economiei industriale* cu existența clasei muncitoare, ca și când alte ramuri ale economiei (agricolă, comercială, financiară etc.), în care este cuprinsă o parte importantă a membrilor unei națiuni, n-ar fi o realitate economică existentă la toate națiunile lumii²⁹. Alți autori³⁰ consideră că viața economică, ca și statul național joacă un rol deosebit numai în cazul statelor uninaționale și că în statele multinaționale importanța factorului economic și politic se diminuează, în sensul că pe primul plan trec *relațiile dintre națiuni* și nu cele din interiorul fiecărei națiuni în parte. Esențial este, după asemenea opinii, să se asigure comunitatea de viață economică la nivelul întregului stat, pe ansamblul uniunii sau al federației și nu și pentru fiecare națiune din cuprinsul respectivului stat. Concluzia la care se ajunge este că viața economică și statul național nu pot fi considerate „riguros” trăsături ale națiunii.

O asemenea părere este greșită și neconfirmată de realitatea socială. Este imposibilă dezvoltarea unui organism social în afara dezvoltării corespunzătoare a elementelor sale componente intrinsece; ca urmare dezvoltarea unui stat multinațional sub anumite aspecte ale vieții social-economice, culturale etc. nu se poate concepe în afara dezvoltării corespunzătoare, pe aceleași direcții, a fiecărei națiuni componente. Viața economică a fiecărei națiuni din sînul statului multinațional este esențială atît pentru dezvoltarea națiunii ca atare, cît și pentru dezvoltarea federației sau a uniunii în ansamblu.

Dacă ar fi să urmărim demonstrația autorului la care ne-am referit, atunci pentru națiunile din cuprinsul statului multinațional nici teritoriul nu mai are importanța pe care o are în cazul statelor uninaționale, deoarece în statul multinațional esențială ar fi, după o asemenea opinie, menținerea comunității și integrității teritoriului la nivelul întregului stat. Ca urmare, dacă se menține comunitatea de teritoriu la nivelul statului multinațional, nu mai are importanță deosebită dacă membrii unei națiuni date trăiesc pe teritoriul lor strămoșesc sau se răspîndesc în cuprinsul întregii uniuni sau federații. Dar în cuprinsul statelor multinaționale, fiecare națiune își păstrează teritoriul său propriu, își dezvoltă și își întărește viața economică, cultura și limba națională, viața politică și statul, care are dublul rol, de a servi interesele propriei națiuni și de a o reprezenta la nivelul întregii uniuni politice. Realitatea arată că și în cazul statelor multinaționale viața economică își păstrează toată importanța pentru dezvoltarea națiunii, avînd însă anumite particularități generate de faptul că națiunea respectivă trăiește într-o comuniune politică cu alte națiuni și popoare. Aceste particularități nu afectează calitatea factorului economic ca și a celui politic de a fi trăsături generale ale națiunii, după cum aceste particularități nu obligă la desființarea teritoriului național și la dispersarea populației în limitele granițelor statului respectiv.

În ce privește factorul economic, considerăm că se cer rezolvate două probleme esențiale: 1) prin ce se deosebește comunitatea de viață economică în cazul națiunii de cea existentă la comunitățile umane care au precedat-o; 2) care este, din punct de vedere istoric și genetic, raportul dintre factorul

²⁹ T. Burmistrova, *Loc. cit.*, p. 107.

³⁰ V. I. Kozlov, *Nekotore probleme teorii nații*, în „Voprosî istorii” nr. 1/1967, p. 94—100.

economic și toate celelalte elemente care definesc națiunea. Orientarea preocupărilor teoretice pe aceste două direcții poate duce la îmbogățirea concepției marxiste privind națiunea cu interesante contribuții contemporane.

O problemă care a suscitat opinii diverse se referă la *cultura națională**, dacă aceasta mai poate fi socotită un element caracteristic al națiunii. Există puncte de vedere³¹ care neagă calitatea culturii de a fi definitorie pentru națiune, invocând motivul că în societățile împărțite în clase antagonice cultura are un profund caracter contradictoriu, caracter care i-ar anula posibilitatea de a fi un element de comunitate. În susținerea acestui punct de vedere se pleacă de obicei de la interpretarea nejustă a tezei leniniste despre cele două culturi în sînul uneia și aceleiași culturi naționale. Dar teza leninistă despre cele două culturi în sînul uneia și aceleiași culturi naționale își are valabilitatea deplină numai în raportul clasă exploatatoare și clasă exploatată; după cum precizează Lenin însuși, „numai și absolut în opoziție cu cultura burgheză, cu naționalismul burghez al fiecărei națiuni” (*subl. ns*)³², și nu raportat la restul națiunilor și popoarelor lumii. În acest ultim raport, cultura unei națiuni, cu profundul său conținut de clasă, rămîne un semn distinctiv al națiunii care-i determină locul pe scara de evoluție și civilizație a popoarelor. Nu este vorba deci de două culturi naționale în sînul uneia și aceleiași culturi, așa după cum existența mai multor clase în sînul unei națiuni nu trebuie înțeleasă ca două sau mai multe națiuni.

Cultura, pentru a defini națiunea, trebuie oare redusă la acele elemente ale sale care au caracter de clasă sau trebuie caracterizată în complexitatea și totalitatea laturilor sale? Cu alte cuvinte, dacă includem și știința în corpul culturii naționale, se alterează calitatea culturii de a fi o trăsătură generală a națiunii? Se pare că nu; dimpotrivă, această calitate apare mai evidentă, deoarece știința dă culturii naționale forța de a reprezenta domeniul în care o națiune își afirmă ființa sa proprie, personalitatea, gradul de civilizație și progres, exprimat atît în diferitele realizări pe planul științei, artei, învățămîntului, cît și în capacitatea de a folosi aceste realizări pentru dezvoltarea vieții materiale și spirituale a națiunii respective. Ca și în cazul celorlalte trăsături ale națiunii, cultura trebuie analizată și sub aspectul elementelor prin care ea se deosebește de cultura celorlalte tipuri de comunitate umană.

Referitor la *conștiința națională*, se pune problema dacă trebuie considerat ca element ce caracterizează națiunea conștiința națională în ansamblul său sau numai unele laturi ale sale. Unii autori sînt de părere că ceea ce definește națiunea nu este conștiința națională în întregul ei, deoarece aceasta are în bună măsură un conținut politic-ideologic, datorită căruia ea nu poate constitui un element de comunitate³³. Plecînd de la ideea greșită (ca și în cazul culturii) că conștiința națională, în cazul națiunilor împărțite în clase antagonice, nu consti-

* Avem în vedere doar *cultura spirituală*; *cultura materială* se confundă într-o anumită măsură cu *viața economică* analizată separat ca element ce concretizează națiunea. Totodată, cultura materială este strîns legată de modul de producție, ceea ce obligă la desprinderea nuanțată a specificului ei național, avînd în vedere că nici o națiune nu se limitează la „unelte de producție naționale”, nu se îmbracă doar în „veșminte naționale”, nu trăiește numai în „locuințe naționale” și nu se hrănește doar în „bucătărie națională”.

³¹ Vezi S. T. Kaltahcian, *Loc. cit.*

³² V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 24, Editura politică, 1964, p. 133

³³ P. M. Rogacev, M. A. Sverdlin, *Loc. cit.*, p. 39.

tuie un element de comunitate, dat fiind tocmai conținutul ei ideologic, autorii respectivi propun să se considere ca element ce intră în definiția națiunii numai un aspect al conștiinței naționale care nu are caracter ideologic, și anume, *conștiința apartenenței etnice*.

Dacă națiunea s-ar caracteriza din punct de vedere spiritual numai prin conștiința apartenenței la un anumit neam, grup etnic, atunci nu mai apare explicabil, credem noi, atașamentul față de valorile naționale, grija față de prezentul și viitorul națiunii, conștiința comunității intereselor în lupta de eliberare, raporturile față de alte națiuni și popoare. Pentru ca o națiune să-și afirme ființa sa națională nu este suficient ca oamenii care o compun să știe ce origine etnică au, ci trebuie să aibă o anumită atitudine față de *această origine* și față de *actuala lor* comunitate națională, să fie încărcăți cu întregul arsenal al conștiinței naționale.

Numai în unitatea tuturor articulațiilor sale conștiința națională constituie un factor generator și accelerator al unității naționale, un element ce cimentează și consolidează națiunea, iar când cuprinde gândirea oamenilor, o puternică forță a progresului. Doar în acest mod pot deveni explicabile marile eforturi pe care le-au depus popoarele pentru încheierea națiunii, pentru dobândirea și menținerea independenței și suveranității naționale, pentru dezvoltarea și înflorirea națiunii lor, pentru crearea unei civilizații și a unei culturi proprii.

Problematica conștiinței naționale este deosebit de complexă și destul de puțin abordată în literatura noastră de specialitate din ultimii ani. Probleme ca: raportul dintre conștiința națională și existența socială, dintre conștiința națională și conștiința socială în general, locul ei în ansamblul formelor conștiinței sociale, ca și structura conștiinței naționale rămân încă deschise.

Referitor la *statul național*, există puncte de vedere care neagă calitatea acestuia de a fi un element ce caracterizează națiunea, aducându-se următoarele argumente: a) națiunea poate lua ființă înaintea constituirii statului național; b) națiunea poate exista și după ce statul dispare, cedând locul organizării obștești a societății³⁴; c) statul își schimbă forma și structura, în timp ce națiunea este un fenomen de mai mare stabilitate³⁵.

Primul argument nu ni se pare suficient de convingător, deoarece nu numai statul național poate apărea la sfârșitul procesului de constituire a națiunii, ci și alte elemente ce caracterizează comunitatea națională, cum ar fi, de pildă, limba națională. Cel de-al doilea argument se referă la viitorul națiunii și al statului socialist. În perspectiva viitorului vor surveni, desigur, schimbări în ceea ce privește organizarea suprastructurii politice a societății socialiste, dar nici națiunea ca tip de comunitate umană nu va fi scutită de asemenea schimbări. De aceea nu credem că este util și riguros științific să se nege calitatea statului național de a fi un element care caracterizează națiunea, pornindu-se de la eventualele modificări pe care le va aduce un viitor relativ îndepărtat. De când a apărut națiunea ca tip de comunitate umană și pînă astăzi, statul național a fost unul dintre elementele importante ale constituirii și

³⁴ P. G. Semenov, *Loc. cit.*, p. 72—73.

³⁵ Henri Lefebvre, *Le nationalisme contre les nations*, Editions Sociales Internationales, Paris, 1937, p. 129—130.

dezvoltării națiunii³⁶, iar în ce privește națiunea socialistă și statul socialist, ele vor continua să constituie încă multă vreme baza dezvoltării sociale.

În sfârșit, nici ultimul argument nu este întemeiat, căci statul național este cel puțin tot atât de mobil ca viața economică și totuși aceasta din urmă este considerată o trăsătură a națiunii. Schimbarea intervenită în baza economică a națiunii determină, în ultimă instanță, schimbări la nivelul suprastructurii politice. Așa încât dacă mobilitatea unui element constituie un argument în favoarea negării calității lui de a caracteriza națiunea, atunci nu statul național excelează în această privință, ci comunitatea de viață economică, căreia, evident, nu i se poate contesta calitatea de a caracteriza națiunea.

Există însă și puncte de vedere opuse. Pornindu-se de la influența mare pe care o are factorul politic asupra vieții naționale a popoarelor, ca și de la rolul său deosebit în procesul formării națiunii, o serie de autori apreciază că statul național este o problemă centrală a teoriei națiunii „fără rezolvarea căreia nu este posibilă nici formularea științifică a noțiunii de națiune”³⁷. Totodată, în sociologia occidentală circulă teze care consideră că statul național „se impregnează” atât de mult în viața națiunii, încât aceasta din urmă nu poate fi înțeleasă altfel decât ca o „grupare politică de oameni cu un singur guvern independent și cu un teritoriu comun”³⁸.

Sîntem de părere că statul național poate fi considerat o trăsătură a națiunii, ținînd cont de următoarele fapte esențiale : între națiune și stat există un raport dialectic, în sensul că statul este nu numai un produs al națiunii, ci și un instrument al dezvoltării sale, slujind la apariția și dezvoltarea celorlalte elemente care caracterizează națiunea (limbă, cultură, viață economică etc.) ; în zilele noastre, popoarele recent eliberate intră în procesul constituirii lor în națiuni odată cu dobîndirea unui sistem autohton de organizare politică — statul național independent ; dezvoltarea și înflorirea națiunii nu sînt posibile în afara statului național suveran și independent.

★

Sintetizînd elementele analizate, se poate încerca o definiție a națiunii care să fie mai completă, mai precisă și mai bogată în determinări decât cea cunoscută. Această definiție ar permite, în același timp, o diferențiere mai netă și mai clară a specificului trăsăturilor națiunii în raport cu cele ale formelor istorice prenaționale. O definiție însă nu poate epuiza în întregime conținutul complex și conexiunile multilaterale ale fenomenului urmărit. Națiunea este unul dintre fenomenele sociale care excelează în ce privește multitudinea relațiilor sale cu celelalte laturi ale vieții sociale și complexitatea naturii sale intrinsece. Acest fapt explică de ce deseori se afirmă că națiunea ar fi un fenomen care nu poate fi lesne supus unei definiții, unei scheme³⁹ ; e ceva

³⁶ V. I. Lenin a arătat că organizarea politică *tipică* pentru națiune este statul național. Statele multinaționale sînt, din acest punct de vedere, o excepție care nu infirmă, ci confirmă regula, deoarece existența unei puteri politice și a unui aparat politic-administrativ pe ansamblul federației sau al uniunii nu exclude existența acestor elemente și la nivelul fiecărei națiuni în parte.

³⁷ V. I. Kozlov, *Loc cit.*, p. 92.

³⁸ Arnold M. Rose, *Sociology. The study of human relations*, New York, 1957, p. 565.

³⁹ Hélène Carré d'Eucausse, *Communisme et nationalisme*, în „*Révue française de science politique*” nr. 3/1965, p. 474.

care „scapă“, care este „greu de prins și de caracterizat printr-o definiție rigidă, schematică“⁴⁰.

Asemenea aprecieri nu sînt cu totul nejustificate. Națiunea este într-adevăr o realitate deosebit de complexă și de variată, care nu se lasă ușor analizată și conceptualizată. De aceea credem că cel mai bine servește ca instrument de lucru nu o definiție cu pretenții de universalitate, ci o *caracterizare generală* care să surprindă ceea ce este esențial națiunii pe toate treptele dezvoltării ei, precum și trăsăturile ei specifice în raport cu alte forme de comunitate care au precedat-o.

Evoluția concepției marxiste privind categoria de națiune pune însă în lumină caracterul novator și mobil al teoriei marxiste despre societate, excluderea oricărei tendințe de închistare, osificare, efortul său permanent de a reflecta realitatea socială în mișcare. Această trăsătură a sociologiei marxiste decurge din legătura ei organică cu viața, cu practica socială, cu problemele noi ce apar în dezvoltarea societății contemporane.

EL. FLOREA

⁴⁰ *La Grande Encyclopédie*, vol. 24, Paris, p. 830.

comunicări

PLANIFICAREA metodă principală de conducere a întregii activități social-economice a țării

Prof. univ. dr. Vasile RAUSSER

În cursul celor două decenii de dezvoltare planificată a economiei noastre naționale s-a înfăptuit o operă complexă — dezvoltarea continuă a forțelor de producție și crearea relațiilor de producție socialiste, extinderea lor în întreaga economie, perfecționarea lor continuă. Rezultatele obținute în toate domeniile de activitate social-economică sînt direct legate de eficiența conducerii planificate a economiei, de creșterea continuă a rolului planificării, de punerea în aplicare a politicii economice a partidului, care este, în esență, scopul activității de planificare. Experiența acumulată în cursul acestor două decenii arată că formele și metodele de conducere a economiei, perfecționate în funcție de gradul de dezvoltare a forțelor de producție și relațiilor de producție, de sporirea complexității economiei României au asigurat creșterea în ritm rapid a producției materiale și, prin aceasta, progresul multilateral al întregii societăți. În această lumină se desprinde semnificația profundă a măsurilor luate de Conferința Națională a Partidului Comunist Român cu privire la perfecționarea conducerii și planificării economiei naționale, corespunzător condițiilor noii etape de dezvoltare socialistă a României.

Sinteză a prețioasei experiențe a partidului și statului în conducerea economiei și a concluziilor analizei multilaterale a condițiilor concrete ale desfășurării reproducerii socialiste în etapa actuală de dezvoltare, Directivele Comitetului Central al Partidului adoptate la Conferință înfățișează cadrul general organizatoric, formele și metodele de conducere corespunzătoare cerințelor noii etape de dezvoltare socialistă a României. Directivele — întemeiate fiind pe legitățile și principiile fundamentale ale dezvoltării economiei și culturii noastre socialiste — constituie o generalizare a întregii activități teoretice și practice a P.C.R. pentru realizarea conducerii planificate a economiei naționale, o expresie a capacității sale de conducător și organizator al noii societăți, create prin eforturile națiunii, dinamizată de mărețele obiective ale progresului social, de realizările și perspectivele tot mai largi pe care le asigură socialismul.

Avînd în vedere unitatea dialectică inseparabilă dintre general și particular în revoluția și construcția socialismului, partidul a ținut seama atît de necesitatea cunoașterii și aplicării adevărurilor generale ale socialismului științific, cît și de necesitatea luării în considerare a împrejurărilor concrete

*La aniversarea a 20 de ani de REPUBLICĂ
și cu prilejul Anului nou, revista „ANALE” vă
adrează cele mai bune urări de sănătate și vă
dorește noi succese în muncă.*

Vă rugăm pe d-voastră, cititori și colaboratori ai revistei,
să ajutați redacția la îmbogățirea și lărgirea problematicii
publicației noastre, scriindu-ne :

- Care dintre materialele publicate în nr. 1—6/1967
v-au plăcut mai mult ?
- Ce teme ați dori să citiți în revistă în anul viitor ?
- Cu ce teme pe profilul revistei noastre ați putea
colabora în numerele viitoare ?

Vă rugăm să ne răspundeți la adresa :

Revista „Analele Institutului de studii istorice și
social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.”

Str. Ministerului, nr. 4,
raionul 30 Decembrie
BUCUREȘTI

în care se aplică aceste adevăruri generale, expresie a legilor sociale obiective. „Pornind de la concepția materialistă care arată că factorul hotărîtor al progresului social, al înfloririi economiei naționale și ridicării nivelului de trai al populației îl constituie dezvoltarea susținută a forțelor de producție — arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu la Conferința Națională —, partidul nostru a concentrat toate eforturile în direcția industrializării socialiste a țării”¹. Pe această cale de dezvoltare susținută a industriei, planificarea a jucat un rol hotărîtor. Prin mobilizarea și alocarea de resurse materiale, financiare și de muncă însemnate, industria a devenit ramura conducătoare a economiei, contribuind la progresul agriculturii, construcțiilor și celorlalte ramuri ale economiei și la dezvoltarea tuturor regiunilor țării, atît din punct de vedere economic, cît și din punct de vedere social-cultural. Analizarea activității teoretice și practice desfășurate de partid în ultimele două decenii în domeniul conducerii planificate a economiei naționale este necesară sub multe aspecte, dar mai ales pentru a înțelege întreaga semnificație a complexului de măsuri luate pentru îmbunătățirea întregului mecanism al orînduirii noastre, pentru o mai bună organizare și conducere a vieții sociale în România.

Activitatea teoretică și practică a P.C.R.
pentru realizarea conducerii planificate
a economiei naționale.

Dezvoltarea socialistă planificată a economiei României a devenit posibilă datorită înfăptuirii a două cuceriri hotărîtoare în istoria poporului român: preluarea puterii de stat de către clasa muncitoare în alianță cu țărănimea muncitoare și trecerea mijloacelor de producție în proprietatea celor ce muncesc.

După răsturnarea dictaturii militare-fasciste, masele populare din țara noastră, sub conducerea P.C.R., au trecut la smulgerea treptată a pozițiilor deținute de forțele reacționare și la crearea noului stat, statul democrat-popular, prin alungarea ultimilor reprezentanți ai burgheziei din guvern și apoi abolirea monarhiei.

În felul acesta, lupta pentru rezolvarea problemei fundamentale a revoluției, și anume a problemei puterii, s-a terminat prin instaurarea regimului democrat-popular, această luptă fiind o continuare firească a luptei întregului popor pentru eliberarea de sub jugul fascist. Crearea noului stat a avut un puternic ascuțiș antiimperialist, abia acum creîndu-se condițiile pentru realizarea unei independențe depline, politice și economice a țării. Pe de altă parte, abia acum s-au format *premisele* pentru edificarea acelei orînduiri care să asigure deplina eliberare socială a poporului muncitor: socialismul. A început o nouă etapă, calitativ superioară, etapa în care s-a încheiat procesul de lichidare a vechii mașini de stat, atît în conținut cît și în formă, și s-a făurit aparatul noului stat în forma republicii, la început populară, trecîndu-se apoi la forma dezvoltată — republica socialistă. Această evoluție reflectă un proces necesar, legitim, în funcție de schimbările petrecute în producția materială, în baza economică și structura de clasă, dar și un proces corespunzător năzuin-

¹ Nicolae Ceaușescu, *Raport la Conferința Națională a Partidului Comunist Român, decembrie, 1967*, București, Editura politică, 1967, p. 12.

țelor și voinței maselor largi populare conduse de partid, construirea noii societăți urmînd, de asemenea, să fie opera istorică a poporului din țara noastră, rodul activității lui creatoare, al eforturilor muncii sale.

Crearea statului socialist a avut drept urmare posibilitatea folosirii conștiente a legilor economice în interesul dezvoltării continue a societății pe calea utilizării cît mai rașionale a resurselor materiale și de muncă, a soluționării științifice a sarcinilor economiei naționale corespunzătoare diferitelor stadii de dezvoltare. S-a putut astfel realiza, pentru prima dată în istoria țării noastre, concordanța dintre legile economice, astăzi ale socialismului, și politica economică a statului, legile economice ale socialismului neputînd acționa fără voința liber exprimată a oamenilor prin politica economică de stat, iar aceasta fiind eficientă numai în măsura în care se bazează pe aceste legi obiective. Legile economice se încadrează într-un sistem unitar, deci ele nu acționează independent, la întîmplare, parțial sau discontinuu, după cum ele nu sînt subordonate nici una alteia și nici nu acționează independent de condițiile concrete ale statului la care se aplică, ci, dimpotrivă, sfera lor de acțiune se încadrează în sfera economiei naționale a fiecărui stat. „În socialism dirijarea progresului economic și social, aplicarea legilor sociale — atît a celor generale cît și a celor specifice orînduirii socialiste — nu are loc în mod spontan, de la sine. *Realizarea deplină a avantajelor orînduirii socialiste depinde* — după cum subliniază tovarășul Nicolae Ceaușescu —, *într-o măsură hotărîtoare, de promovarea unei politici juste, științific fundamentate, corespunzătoare condițiilor și particularităților fiecărei etape de dezvoltare a societății*“.²

Este evident că cel mai în măsură să cunoască condițiile proprii fiecărei țări și modul în care trebuie organizate conducerea și dezvoltarea economică este fiecare partid comunist din țara respectivă și că nici un alt partid sau organism din afară nu poate să dea soluții. În funcție de cunoașterea temeinică a acestor condiții, Partidul Comunist Român a fost în măsură să adapteze diferitele forme și metode de conducere a proceselor economice, să modifice anumite forme organizatorice pentru o mai armonioasă concordanță între gradul de dezvoltare a forțelor de producție și relațiile de producție. Astfel s-au luat măsuri pentru îmbunătățirea sistemului de planificare unică a economiei naționale, s-au îmbogățit formele de cointeresare materială pentru stimularea într-o măsură mai mare a inițiativei oamenilor muncii în producție. Trebuie subliniat că îmbunătățirile în domeniul planificării dezvoltate pe larg mai departe au fost realizate pe baza principiului planificării unice, indivizibile, acest principiu dovedindu-și pe deplin viabilitatea și eficiența în condițiile țării noastre.

Astfel, acțiunea legii dezvoltării planice a economiei naționale combinată cu acțiunea celorlalte legi obiective, cum este, de exemplu, aceea a dezvoltării cu precădere a sectorului I față de sectorul II, are loc în condițiile realităților concrete ale țării noastre, realități cunoscute în urma unor studii amănunțite care au arătat stadiul dezvoltării diferitelor ramuri și sectoare, necesitățile și posibilitățile reale ale economiei și, în funcție de acestea, ritmul de creștere a producției industriale și a celei agricole, a productivității muncii și a venitului național. Aceasta s-a dovedit a fi calea eficientă științifică de conducere a economiei, corespunzătoare necesităților vitale ale poporului român, hotărît să lichideze rămînerea în urmă moștenită din trecut.

² *Ibidem*, p. 31.

Trecerea la planificarea economiei și dezvoltarea pe această bază a forțelor de producție în concordanță cu noile relații de producție nu se puteau înfăptui fără existența liniei politice generale a partidului de aplicare a principiilor marxism-leninismului la condițiile concrete ale țării noastre, de adaptare la nevoile fiecărei noi etape, fără generalizările de ordin teoretic care să orienteze în perspectiva îndepărtată și în munca practică cotidiană milioanele de oameni ce-și făuresc propria istorie. În forma lor cea mai generală și desfășurate pe timp îndelungat, sarcinile de dezvoltare planificată a economiei noastre au fost stabilite pe etape corespunzătoare necesităților realizării permanente a concordanței dintre forțele de producție și relațiile de producție, în continuă perfecționare :

1. după cucerirea puterii, lichidarea relațiilor de exploatare și instaurarea relațiilor de producție socialiste ;

2. în condițiile generalizării relațiilor de producție socialiste la orașe și sate, perfecționarea neîntreruptă a relațiilor de producție, îmbunătățirea organizării vieții economice și sociale, a formelor de conducere și administrative în economie, în cultură, în toate compartimentele orînduirii socialiste ;

3. în perspectivă, perfecționarea mai departe a relațiilor de producție socialiste, ștergerea deosebirilor esențiale dintre muncitori, țărani, intelectuali, crearea societății fără clase.

La rîndul lor, aceste sarcini de înaltă principialitate teoretică s-au concretizat într-o politică atotcuprinzătoare, izvorîită din realitățile economice și sociale ale diferitelor stadii parcurse, stabilită pe baza cunoașterii posibilităților materiale și umane, politică a cărei expresie au constituit-o fiecare plan de stat pentru dezvoltarea economiei naționale și măsurile concrete luate pentru realizarea lor.

Ridicînd la un nivel generalizator experiența acumulată, făcînd o legătură între teoria și practica dezvoltării societății, partidul nostru a atras permanent atenția asupra unor fenomene, procese și mentalități care apar și care influențează munca de elaborare și transpunere în viață a planurilor economice. Astfel, de o mare importanță pentru activitatea de planificare este sublinierea recent făcută, ca o sinteză teoretică a unei experiențe îndelungate, a faptului că și în viața societății noastre se pot manifesta diferite tendințe conservatoare, dogmatice, refractare noului, așa după cum se pot manifesta și tendințe oportuniste. A fi conservator în activitatea de planificare înseamnă a fi împotriva introducerii operative a cuceririlor tehnice în economie, a închide ochii în fața realității și a împiedica adaptarea planului la nevoile vieții. A fi oportunist înseamnă a ascunde cu bună știință rezervele din ramura sau întreprinderea respectivă, a stabili sarcini ușor realizabile pentru a scoate în evidență depășiri, în fond fictive, a umbla după succese ieftine, care nu servesc societății. Acolo unde se manifestă asemenea poziții, munca de planificare se poate transforma în birocrație, incompatibilă cu socialismul.

De asemenea, un punct de vedere al partidului nostru, cu implicații determinante în munca de planificare, este că unele contradicții care apar în procesul dezvoltării sociale în orînduirea socialistă, dacă nu sînt rezolvate la timp, creează dificultăți în economie, pot încetini procesul de dezvoltare a societății. De aici și sarcina de mare răspundere de sesizare din timp a rămîinerilor în urmă în diferite ramuri, sectoare, întreprinderi cu privire la proporții, ritmuri, indicatori de calitate, productivitate, rentabilitate. Dacă, de pildă, importanța dezvoltării cu precădere, în cadrul industrializării socialiste, a industriei producătoare de

mijloace de producție este determinantă pentru progresul întregii economii, fetișizarea acestei ramuri și neglijarea industriei bunurilor de consum și a agriculturii este dăunătoare pentru progresul social, pentru ridicarea nivelului de trai al poporului. O asemenea neconcordanță posibilă între teorie și practică sesizată la timp de partid a dus la alocarea în acest cincinal de fonduri însemnate pentru dezvoltarea industriei ușoare și alimentare, neslăbindu-se atenția pentru dotarea cu mijloacele de producție moderne necesare întregii economii naționale. Pe aceeași linie se înscriu și precizările teoretice făcute cu privire la acțiunea legii valorii în socialism, care n-a fost suficient folosită ca o pîrghie importantă, în schimb ajungîndu-se la poziții teoretice greșite, după care în locul principiilor gestiunii economice se afirmă principii potrivit cărora pierderile planificate ar fi inerente perioadei de construire a socialismului. Trăgîndu-se învătămintele impuse de viață, practica a putut fi orientată în direcția unei conduceri economice efective, a unei politici de prețuri după mărimea costurilor sociale, a unei cointerесări a întreprinderilor și muncitorilor după beneficiile realizate. Aceasta înseamnă folosirea în mod creator a legii valorii, canalizîndu-i acțiunea în condițiile socialiste fără ca ea singură să-și mai exercite rolul de regulator al economiei ca în cazul orînduirii capitaliste.

Partidul nostru consideră că tănuirea lipsurilor și insucceselor, prezentarea în roz a realității, îngîmfarea, atitudinea de paradă față de realizări dăunează intereselor poporului nostru, sînt o frînă în dezvoltarea economică și socială. De aceea, realismul planurilor a căpătat o importanță primordială ca factor esențial al eficienței lor, ca o garanție a valorificării superioare a resurselor de care dispunem. Realismul planurilor izvorăște din cunoașterea fenomenelor și tendințelor care se manifestă în fiecare etapă și stadiu de dezvoltare, din atitudinea critică și autocritică, din exigență partinică și pricepere profesională. Procesul de cunoaștere și, pe această bază, de adoptare a unei atitudini creatoare în planificare, ca și în orice alt domeniu de activitate, nu este operant dacă se încearcă aplicarea, în condițiile de astăzi, a unor formule valabile în alte vremuri, împrejurări sau condiții specifice. În consecință, partidul urmărește în activitatea sa teoretică și practică în domeniul economiei, al filozofiei și sociologiei lichidarea formelor șablonarde și dezvoltarea schimbului de opinii pe baza învățaturii marxist-leniniste.

Activitatea practică, organizatorică a partidului nostru pentru transpunerea în viață a principiilor generale marxist-leniniste în condițiile concrete ale României — pentru dezvoltarea planificată a economiei socialiste și apărarea drepturilor inalienabile ale națiunii române la punerea în valoare a resurselor sale materiale, umane, morale — a însemnat o luptă permanentă pentru concretizarea obiectivelor esențiale ale fiecărei etape date, pentru stabilirea măsurilor care decurgeau de aici și pentru realizarea lor optimă.

Analiza acestei vaste activități de exercitare a rolului conducător al partidului în economia socialistă nu se poate face în mod realist dacă nu se ține seama de perioada premergătoare preluării în întregime a puterii de stat de către clasa muncitoare, aliată cu țărănimea muncitoare. Într-adevăr, în această perioadă — 1944-1947 —, în condițiile în care nu se înlăturase principala contradicție a capitalismului, dintre caracterul social al producției și forma capitalistă a însușirii rezultatelor producției, au fost luate o serie de măsuri organizatorice-normative și au fost create o serie de instituții care aveau să fie ulterior dezvoltate și să se contureze ca bază organizatorică-instituțională

a planificării unice de stat. Sînt de menționat : etatizarea Băncii Naționale, crearea oficiilor industriale, înființarea controlului economic, precum și legile de reforme administrative, fiscale, monetare. În această etapă a revoluției — etapa democratică a revoluției populare — s-a exercitat dictatura democratică a proletariatului și țărănimii, care a asigurat, prin intermediul partidului, dirijarea și controlul economiei, toate eforturile fiind îndreptate spre realizarea sarcinilor complexe ale refacerii și reconstrucției economice a țării.

Partidul a organizat controlul și îndrumarea de către stat a întreprinderilor cu sprijinul larg al maselor populare. Au fost create oficii economice județene pentru toate ramurile și oficii industriale pe ramuri, cu sarcina de a veghea și contribui la îmbunătățirea procesului de producție și la îndeplinirea sarcinilor economice pentru consolidarea independenței țării noastre.

În noua etapă a înlăptuirii sarcinilor construcției socialiste — începută odată cu preluarea întregii puteri în mâinile proletariatului și țărănimii muncitoare, precum și cu instituirea proprietății obștești asupra principalelor mijloace de producție industriale — s-a făcut un salt revoluționar calitativ, ca orientare și complexitate a sarcinilor imediate și de perspectivă, sarcini concretizate lapidar în art. 15 al Constituției din 1948 : „Statul îndrumază și planifică economia națională în vederea dezvoltării puterii economice a țării, asigurării bunei stări a poporului și garantării independenței naționale“.

De la bun început s-a impus lichidarea vechilor forme ale aparatului de stat, sarcină care a dus între anii 1948 și 1952 la crearea noilor forme ale aparatului de stat și a unui întreg sistem de organe și organizații economice și culturale. Astfel, în iulie 1948 a fost creată Comisia de Stat a Planificării ca o continuare a măsurilor luate în prima etapă a revoluției populare. Au fost create organe de planificare în cadrul ministerelor și al tuturor unităților administrative de subordonare regională sau raională, precum și în cadrul întreprinderilor economice. Organele de stat create în această perioadă sau ulterior au cunoscut un continuu proces de perfecționare ca sistem organizatoric sau conținut al muncii lor concrete, în raport cu modificările din baza economică, cu stadiul dezvoltării forțelor de producție ale țării.

În această nouă etapă a început cea mai mare bătălie pe tărîm economic dusă de poporul român, al cărui interes principal și fundamental era acum, după ce a cucerit puterea de stat, de a mări cantitatea de produse, de a spori forțele de producție ale societății. Partidul nostru, îndeplinindu-și rolul de conducător și organizator al maselor populare, a hotărît, începînd din anul 1949, trecerea la elaborarea unor planuri de stat economice anuale. Planificarea a devenit metoda, iar planurile de stat instrumentele care orientează eforturile constructive ale poporului, le încadrează în cifre de plan și indicatori minimi cu putere de lege. Fiecare plan anual își avea caracteristicile lui, izvorîte din necesitățile de moment. Cele două planuri anuale din 1949 și din 1950 au avut ca obiective directe : refacerea și dezvoltarea economiei naționale ; dezvoltarea industriei pe calea socialistă ; începerea și dezvoltarea transformării socialiste a agriculturii ; lărgirea schimbului între sat și oraș.

Realizarea acestor două planuri economice a însemnat depășirea nivelului antebelic și dublarea producției față de 1948 și a permis o primă verificare a forțelor și capacității noastre într-un domeniu nou și complex de conducere economică centralizată la nivel național. Încă din această perioadă a apărut necesitatea elaborării separate a unui plan pe o durată mai îndelungată a producerii și folosirii energiei electrice, a cărei importanță în producție și în

viața de toate zilele a crescut enorm în epoca noastră, tendința impusă de progresul tehnic actual fiind de devansare a tuturor ramurilor industriei de către industria energiei electrice. Astfel a fost întocmit planul de 10 ani de electrificare a țării, aprobat în 1950 și care avea să fie realizat și depășit în așa fel încât în 1960 producția de energie electrică să ajungă de 7 ori mai mare decât în 1938.

Experiența celor două planuri anuale a permis trecerea la elaborarea primului plan cincinal, pentru perioada 1951—1955, pe baza directivelor P.C.R. Cu acest prilej, partidul a stabilit posibilitatea unei ample și multilaterale dezvoltări economice, îndreptate spre : industrializarea socialistă a țării în condițiile dezvoltării cu prioritate a industriei grele, și în special a industriei construcțiilor de mașini ; dezvoltarea și întărirea comerțului socialist ; îmbunătățirea repartizării forțelor de producție pe teritoriul țării ; realizarea condițiilor tehnice-economice pentru întărirea capacității de apărare a țării.

Îndeplinirea primului plan cincinal a însemnat pentru economia națională o creștere substanțială a producției industriale și a producției agricole în condițiile lărgirii relațiilor de producție socialiste atât la orașe cât și la sate, ceea ce a permis prevederea a noi sarcini de dezvoltare în continuare a economiei naționale.

Dezvoltarea economiei în perioada 1956—1960 a avut ca direcții stabilite de partid : dezvoltarea industriei socialiste (ritmul mediu anual realizat pe întreaga industrie în această perioadă fiind de 10,8% și de 12,7% în industria mijloacelor de producție, iar în industria bunurilor de consum de 7,7%) pentru întărirea bazei tehnice-materiale a economiei țării și continuarea transformării socialiste a agriculturii astfel ca sectorul socialist al agriculturii să devină preponderent atât ca suprafață cât și ca producție-marfă. În această perioadă, în urma plenarei C.C. al P.C.R. din 27—29 decembrie 1956, s-a așezat pe noi baze sistemul de creare a fondului centralizat de produse agricole, ceea ce a avut implicații profunde în producția agricolă, pentru schimbul între sat și oraș și pentru planificare.

Se știe că sistemul cotelor obligatorii reprezenta în cadrul legăturilor economice între sat și oraș o îmbinare a formei de schimb comercial cu forma de impozit în produse agricole. În noua concepție se elimină partea obligatorie, fondul central de stat urmînd a se constitui pe baza cumpărării produselor agricole la preț de înțelegere cu producătorii agricoli pe cale de achiziții și contractare. Astfel, pe calea contractelor, statul intervine indirect în orientarea producției gospodăriilor individuale și cooperatiste, iar planificarea pe scară națională poate să prevadă din timp producția globală agricolă, disponibilitățile pentru consum industrial sau alimentară, pentru export, pentru rezerve.

Congresul P.C.R. din iunie 1960, constatînd că în acel an se realiza în numai 11 săptămîni întreaga producție industrială din 1938, a aprobat directivele pentru o perioadă de șase ani, în care anul 1960 concidea cu primul an al noii etape de dezvoltare. În această perioadă aveau să se realizeze transformări profunde în baza economică a societății noastre socialiste, creșterea producției, întărirea și dezvoltarea complexului economic național al României. Astfel s-au creat condițiile pentru dezvoltarea mai rapidă a bazei tehnice-materiale a socialismului și încheierea procesului de făurire a relațiilor de producție socialiste în întreaga economie, în vederea desăvîrșirii construcției socialiste. Transformarea

în fapt a acestor sarcini fundamentale a însemnat un nou avînt al forțelor de producție ale țării.

A avut loc un proces de extindere a mecanizării și automatizării producției, de reutilare a întreprinderilor existente și înzestrare a noilor întreprinderi cu utilaje și agregate la nivelul celor mai noi realizări ale tehnicii.

Datorită impulsului dat de plenara C.C. al P.C.R. din 30 iunie-1 iulie 1961 pentru intensificarea muncii de convingere a țărănimii, concomitent cu lărgirea bazei materiale a socialismului în agricultură, s-a terminat procesul istoric de cooperativizare a satelor cu 4 ani înainte de termenul stabilit în planul de stat, prin trecerea în masă a producătorilor agricoli la sistemul de cooperatie în producția agricolă, izvorît din nevoile satului românesc și vechile lui tradiții de muncă în comun. O rezolvare creatoare găsită de partid în problema țărănimii înstărite a fost ca în condițiile specifice ale satului nostru să se îngreădească posibilitatea de exploatare a acestuia și, treptat, să i se valorifice potențialul de producție pentru nevoile economiei, creîndu-i-se ulterior condiții pentru a trece în rîndurile membrilor cooperatori.

De acum mijloacele de intervenție a statului în agricultura cooperatistă, unde se dezvoltă proprietatea obștească de grup, au sporit și au cîștigat în eficiență, spre folosul țărănimii și al economiei naționale.

Elaborarea directivelor pentru perioada de șase ani a fost coordonată cu întocmirea unei schițe-program prezentată la Congresul partidului din 1960 și care prevedea, pentru perioada 1960—1975, creșterea producției industriale de peste 6 ori, pentru ajungerea la nivelul țărilor avansate din punct de vedere al producției și consumului calculat pe locuitor. Această schiță-program își are astfel locul ei deosebit în istoria planificării economiei noastre naționale, ea urmînd a fi abia în perioada actuală concretizată într-un plan de perspectivă cu indicatori adaptați noilor transformări în economie și noilor realizări ale revoluției tehnice-științifice contemporane.

Transformările petrecute în baza economică a societății țării noastre în perioada 1960—1965 au încheiat o etapă-cheie a construcției socialiste în România, putîndu-se trece la o nouă etapă, a desăvîrșirii construcției socialiste. Pe acest temei au evoluat și funcțiile statului nostru. Planificarea a fost ridicată la un nivel și mai înalt ca mijloc de conducere și îndrumare centralizată, unitară, funcțiile planului evoluînd potrivit cerințelor tot mai complexe ale legilor economiei socialiste și ale creșterii rolului conducător al partidului în etapa desăvîrșirii construcției socialiste.

Eficiența planificării

complexului unitar al economiei naționale

Principiile aplicate de P.C.R. în organizarea și planificarea economiei naționale țin seama de realitățile specifice, de exercitarea suveranității statului ca atribut esențial. Ele și-au dovedit viabilitatea și eficiența socială și economică. Astfel, politica partidului de asigurare a unor proporții cît mai echilibrate între dezvoltarea industriei producătoare de mijloace de producție și industria bunurilor de consum și-a găsit concretizarea într-o dinamică din ce în ce mai vie a ambelor sectoare, grupa A crescînd pînă în 1966 de 15 ori, iar grupa B de peste 6 ori față de 1938, în timp ce industria în totalul ei a crescut de 11 ori.

Ritmurile mai rapide de dezvoltare a producției mijloacelor de producție au modificat ponderea grupelor A și B în cadrul producției totale industriale. În 1966, ponderea grupei A crescuse la 63,6, față de 45,5% în 1938, iar cea a grupei B scăzuse de la 54,5 la 36,4%. Orientarea dată industrializării socialiste de Partidul Comunist Român este de concentrare a eforturilor în primul rînd spre ramurile industriei grele, legate de progresul tehnic în condițiile revoluției științifice-tehnice contemporane, asigurînd valorificarea superioară a resurselor naturale, lărgirea bazei de materii prime și dezvoltarea complexă și multilaterală a întregii noastre economii naționale.

În perioada 1950—1966, ritmul mediu anual de creștere a producției industriale a fost de 13,2%, însă ramurile industriei hotărîtoare pentru dezvoltarea întregii economii și înzestrarea ei cu tehnica modernă au cunoscut ritmuri mult mai rapide de creștere: energia electrică și termică — 17,6%, metalurgia neferoasă — 14,7%, construcțiile de mașini și prelucrarea metalelor — 18,2%, chimia — 22,3%. Concomitent s-au obținut rezultate însemnate în dezvoltarea industriei producătoare de bunuri de consum, realizîndu-se în 1966, comparativ cu anul 1950, o producție de 6,77 ori mai mare în industria celulozei și hîrtiei, cu un ritm mediu anual de 12,7%, în industria confecțiilor de 4,82 ori, cu un ritm mediu anual de 10,3%, în industria alimentară de 3,90 ori, cu un ritm mediu anual de 8,9%.

Toate acestea înseamnă o micșorare a decalajului față de țările industriale înaintate, în dinamica producției industriale mondiale, România aflîndu-se în fruntea cursei pentru lichidarea rămîinerii în urmă. Astfel, luîndu-se ca bază anul 1959, România a ajuns la 225%, cu un ritm anual de creștere în perioada 1960—1965 de 14,5%, față de Japonia la 215% și un ritm de creștere de 13,6%; R. P. Bulgaria la 173% în 1964 și un ritm de 11,6%, R. S. F. Iugoslavia — la 191% și un ritm de 11,4%, U.R.S.S. — la 165% și un ritm de 8,8%, precum și față de S.U.A. — la 135% și un ritm de 5,2%, Franța — la 139% și un ritm de 5,6%, Marea Britanie — la 126% și un ritm de 3,9% etc.

Datele acestea arată eforturile țării noastre în condițiile unor resurse naturale și umane care permit asemenea ritmuri înalte, dar ele ne arată și drumul pe care-l mai avem de parcurs.

Pentru realizarea unei eficiențe sporite a investițiilor s-a urmărit creșterea planificată a gradului de concentrare a producției. Dacă în prima fază a procesului de industrializare socialistă acest obiectiv s-a concretizat în planul de stat într-o proporție mai puțin amplă, și în special prin regruparea și comasarea diferitelor întreprinderi vechi, ulterior, după încheierea reorganizării pe noile baze a industriei noastre, concentrarea producției s-a făcut într-un ritm rapid, la aceasta contribuind construirea și darea în funcțiune a noilor combinate, înzestrate cu cea mai modernă tehnică.

Una dintre preocupările fundamentale ale conducerii de partid și de stat, determinată de industrializarea pe baze planificate a țării, au constituit-o folosirea mai judicioasă a forței de muncă, îmbunătățirea modului de ocupare a populației, perfecționarea structurii populației ocupate. Este cunoscut faptul că în trecut cea mai mare parte a populației României era ocupată în agricultură — 78% în anul 1938 —, ceea ce oglindea starea de insuficientă dezvoltare economică a țării în perioada dinaintea celui de-al doilea război mondial. Procesul de industrializare a țării a dus la creșterea populației ocupate în industrie și în celelalte sectoare neagricole, proces din ce în ce mai evident

după 1950, când ponderea populației cuprinsă în producția agrară era de 74,1%, descrescând cu fiecare plan de stat anual, pentru ca în 1966 să ajungă la 55%. În același timp, ponderea populației ocupate în industrie și construcții a crescut de la 14,2% în 1950 la 26,4% în 1966. Se constată, neîndoiește, folosirea mai judicioasă, mai eficientă a forței de muncă.

În trecut însă, economia țării era nu numai insuficient, ci și inegal dezvoltată în diferitele regiuni ale țării, în cele rămase în urmă existând un potențial mai mare de resurse umane, care nu-și găseau o utilizare deplină și rațională. Existau astfel regiuni în care ponderea populației urbane, datorită ocupației neindustriale, era extrem de redusă: București — 9,1%, Argeș — 10,9% etc. În cadrul politicii economice care se duce în prezent, de dezvoltare armonioasă, planică a tuturor regiunilor țării, se acordă o atenție deosebită îmbunătățirii repartizării forțelor de producție pe teritoriul țării, ceea ce permite folosirea mai eficientă a resurselor naturale și a forțelor de muncă, îmbunătățirea structurii populației ocupate în industrie și agricultură, ridicarea gradului de urbanizare și a nivelului de dezvoltare social-cultural.

Față de felul în care se reflecta rămânerea în urmă a țării noastre din punct de vedere economic în structura venitului național, datorită transformărilor realizate pînă în prezent, despre care s-a vorbit mai sus și care apar sintetizate în acest ultim indicator economic, comparația 1938—1966 apare net favorabilă zilelor noastre, sistemului de planificare națională a economiei cu accentul pe industrializarea țării :

(în %)

A n u l	Industrie	Construcții	Aerie, silvie.	Transp., telecom.	Circ. mărf.	Alte ramuri
1938	30,8	4,4	38,5	6,5	14,9	4,9
1966	48,6	7,8	31,4	4	5,7	2,5

Ținînd seama de faptul că această modificare calitativă s-a realizat în condițiile unei creșteri de 4,52 ori a venitului național total, se explică caracterul susținut dinamic al economiei românești actuale, potențialul crescut cu fiecare plan anual, cincinal, șesenal realizat. Astfel, față de 1938 produsul social a crescut în 1966 de 4,52 ori ; în industrie de 9,88 ori, în construcții de 16 ori, în agricultură și silvicultură de 1,67 ori, în transportul mărfurilor de 3,73 ori etc.

Creșterea venitului național este o consecință directă a productivității muncii sporite în condițiile continuei creșteri a bazei materiale-tehnice, a gradului de calificare a forței de muncă, a măsurilor stimulative luate pentru creșterea producției. Nivelul atins însă pe cap de locuitor este departe de a fi satisfăcător dacă ținem seama că față de alte țări acest indicator covârșitor ca importanță este de cca. 2 ori mai mic decît în Italia, de 3 ori mai mic decît în Franța și R. F. a Germaniei și mult în urma Statelor Unite ale Americii.

Creșterea potențialului economic al țării noastre și instituirea monopolului statului socialist asupra comerțului exterior au permis o planificare realistă cantitativă și calitativă, pe sortimente a mărfurilor importate și exportate, în cadrul unor relații între parteneri egali și la schimburi echivalente, reflectînd astfel nu numai transformările profunde din economia țării, ci și poziția

de stat care nu concepe abdicarea de la drepturile sale suverane. Aceasta a dus la creșterea rolului României pe piața mondială, ceea ce denotă un aport în plus la bunurile create pentru dezvoltarea civilizației mondiale.

Astfel, volumul total al comerțului exterior al țării noastre a înregistrat o creștere constantă, paralel cu progresul dezvoltării planificate a economiei, al sporirii producției industriale și agricole, al creșterii productivității muncii și venitului național. Au avut loc schimbări structurale în comerțul exterior, ca ilustrare a caracterului nou al economiei României, a valorificării superioare a resurselor materiale, a creșterii și diversificării producției țării noastre în diviziunea internațională a muncii.

România își lărgeste legăturile comerciale cu toate țările, indiferent de orînduirea lor socială, dezvoltarea planificată a economiei noastre fiind o garanție a respectării angajamentelor luate. Aceste relații statul nostru înțelege să le întemeieze pe respectarea principiilor suveranității și independenței naționale, a egalității în drepturi, neamestecului în treburile interne și avantajului reciproc. România militează pentru statornicirea de legături normale între toate țările lumii, deoarece această colaborare este mai mult decît un mijloc de valorificare a resurselor fiecărei țări în parte, ea este menită ca prin activitatea depusă în comun, pe tărîm comercial și cultural, să mențină și să întărească pacea între popoare.

Actualul plan cincinal de stat —

expresie a realităților economiei naționale

Măsurile care s-au impus pentru perfecționarea planificării nu se referă numai la sistemul organizatoric, ci și la conținutul planurilor anuale și de perspectivă, stabilirea sarcinilor de viitor făcîndu-se în prezent mai mult în funcție de creșterea eficienței economice în folosirea resurselor umane, materiale și bănești. Vorbind despre această latură a activității social-economice din țara noastră, tovarășul Nicolae Ceaușescu arăta la plenara Comitetului Central al Partidului Comunist Român din iunie 1966 : „Este necesar să fie intensificate eforturile pentru punerea în valoare a rezervelor de care dispune economia noastră, pentru creșterea productivității muncii sociale, pentru obținerea unor rezultate economice superioare cu minimum de cheltuieli, în vederea sporirii venitului național și ridicării nivelului de trai al poporului”³. Este vorba deci ca, de pe poziția intereselor generale și a realităților economiei noastre naționale, să se formuleze priorități și opțiuni care să asigure, în același timp, lărgirea bazei de materii prime și valorificarea superioară a acestora, să se stabilească structura producției materiale în așa fel corelată încît să se asigure ritmuri mai înalte de dezvoltare sectoarelor purtătoare de progres tehnic și celor rămase în urmă, să se folosească forța de muncă în condiții de continuă creștere a productivității ei, să se asigure calitatea înaltă a produselor și scăderea prețului pentru obținerea cu mijloace minime de rezultate maxime, într-un timp cît mai scurt.

Creșterea cu 50% a produsului social prevăzută a se realiza pînă în 1970 sintetizează eforturile îndreptate înspre folosirea superioară a resurselor țării, a capacității sporite a economiei naționale. Această creștere este rezultatul dezvoltării corelate a tuturor ramurilor economiei naționale, a ritmurilor im-

³ „Scînteia” nr. 7025 din 29 iunie 1966.

primare pe linia principiilor generale ale dezvoltării de pînă acum, și toate acestea pe baza experienței practice dobîndite. Astfel se prevede dezvoltarea ca și pînă în prezent, în ritm susținut, în primul rînd, a industriei grele. Producția mijloacelor de producție va cunoaște o dezvoltare preponderentă, cu un ritm anual mediu de cca. 12%, și va fi superioară ritmului stabilit pe întreaga economie. De asemenea, se va menține devansarea industriei energiei electrice față de ansamblul economiei, urmînd ca în perioada 1966—1970 cantitatea totală de energie electrică să se dubleze față de 1965. Se prevede o creștere mai lentă a extracției de țiței și gaze naturale, pentru ca astfel să se asigure pe o perioadă mai îndelungată rezervele de hidrocarburi necesare industriei chimice. Lărgirea bazei proprii de metal este unul dintre obiectivele importante pentru condițiile de astăzi ale economiei noastre. Se va ajunge în 1970 la 6,3 milioane tone de oțel, față de 3,426 milioane de tone realizate în 1965, ceea ce ne va situa mult mai aproape de cele mai avansate țări din Europa și ne va permite ca în 1970 să producem 95% din oțelul propriu pentru laminate, față de 79% în 1965. Producția de neferoase va crește de 2,5 ori și va acoperi tot necesarul nostru de zinc, plumb, aluminiu. Creșterea bazei proprii de metal duce la realizarea planului de investiții în așa fel încît 75% din mașini și utilaje să fie furnizate din producția proprie.

Industria chimică va rămîne în continuare ramura *cea mai dinamică* a industriei noastre, urmînd a se dezvolta cu un ritm mediu anual de cca. 19%, acordîndu-se în mod firesc prioritate petrochimiei, care asigură o valorificare înalt-eficientă a bogățiilor noastre naturale petrolifere.

Ca o caracteristică a actualului plan cincinal este că neslăbind atenția pentru dezvoltarea în continuare a industriei grele se manifestă în același timp o preocupare sporită pentru dezvoltarea producției bunurilor de larg consum, concretizată în alocarea de însemnate fonduri pentru dezvoltarea industriei ușoare și alimentare

În ceea ce privește dezvoltarea agriculturii, noul plan cincinal, printr-o fundamentare științifică a sarcinilor producției industriale și agricole, printr-o corelare deplină a ramurilor economiei naționale, în condițiile în care agricultura este și va continua să fie una dintre ramurile principale în care sînt angajate mari resurse naturale și umane, asigură lărgirea bazei materiale-tehnice a agriculturii și, pe această bază, creșterea producției vegetale și animale cu circa 26—32% față de media realizată în 1961—1965. Astfel, pînă în 1970 se va rezolva în linii mari problema intensificării agriculturii pe baza mecanizării complexe, a chimizării lucrărilor agricole și a dezvoltării irigațiilor. Se apreciază că numai de pe cele 900 000 ha ce se vor amenaja pentru irigații se va putea obține o producție de peste 5 milioane tone de porumb, echivalentă cu producția medie anuală din perioada 1961—1965 obținută de pe o suprafață de 2 800 000 ha. Totuși rămîne ca o problemă de bază pentru agricultură realizarea unei înzestrări tehnice și a unei producții vegetale și animale la hectar și pe cap de animal la nivelul agriculturii țărilor celor mai avansate, planul cincinal însemnînd un mare pas înainte în îndeplinirea acestei cerințe.

Creșterea producției industriale și agricole, îmbunătățirea structurii produselor și sortimentelor duc în mod firesc la participarea mai intensă a României la adîncirea diviziunii internaționale a muncii. Astfel, în noul cincinal, comerțul nostru exterior va spori cu 55% față de 1965, preocuparea de bază în acest scop fiind reducerea costurilor la producția internă, obținerea de prețuri cît mai avantajoase pe piețele externe și îmbunătățirea în continuare a structurii comerțului nostru exterior.

Îndeplinirea unor asemenea sarcini de dezvoltare a economiei naționale este asigurată de menținerea într-un ritm înalt a reproduției lărgite, ponderea fondului de acumulare în repartizarea venitului național fiind de 28,5%, ceea ce va permite depășirea echivalentului investițiilor din precedenții 10 ani de economie planificată, alocându-se în anii 1966—1970 280 miliarde de lei.

Eforturilor mari făcute de poporul nostru pentru dezvoltarea bazei materiale a propriei sale prosperități le corespund grija conducerii de partid și de stat pentru folosirea lor eficientă, aceasta fiind preocuparea-cheie a realizării cu succes a sarcinilor planificate. „Este știut — a subliniat tovarășul Nicolae Ceaușescu în cuvîntarea sa la Conferința organizației de partid a orașului București — că orice activitate economică trebuie să aibă drept rezultat un anumit beneficiu... Societatea socialistă nu-și poate permite să desfășoare o activitate economică nerentabilă, ca pierderile provocate de o întreprindere să fie suportate de altele”⁴. A apărut mai accentuat necesitatea ridicării continue a eficienței activității de producție prin folosirea integrală a capacităților de producție existente și a spațiilor construite, prin ridicarea coeficientului de schimburi, o normare și organizare a muncii riguroasă științifică, și toate acestea pentru realizarea tuturor indicatorilor planului cincinal, și în primul rînd a indicatorului sintetic al venitului național, prevăzut a fi cu peste 47% mai mare în 1970 față de 1965, participarea industriei la crearea venitului național urmînd să crească de la 48,6% în 1960 la 60% în 1970. În acest fel, eforturile pentru creșterea nivelului tehnic al economiei în toate ramurile ei își vor găsi corespondentul într-un plus de producție netă pe lucrător din industrie și agricultură. Altfel spus, productivitatea muncii, calculată ca raport între venitul național și numărul celor ocupați în sfera producției materiale, va spori cu cca. 42%, ceea ce va reduce substanțial diferența dintre nivelul pe cap de locuitor din țara noastră față de țările avansate atît al productivității muncii, cît și al venitului național.

Roadele activității desfășurate în perioada actualului plan cincinal se vor culege în toate regiunile și raioanele țării, ținîndu-se seama de faptul că planul de stat — unic și indivizibil — este o reflectare a necesităților economiei țării noastre. Astfel s-a impus ca o necesitate obiectivă continuarea repartizării judicioase a forțelor de producție pe întreg teritoriul țării: în 70 din cele 100 de raioane lipsite în prezent de industrie sau cu o industrie slab dezvoltată se vor construi noi obiective industriale, folosindu-se astfel mai intens rezervele naturale, apropiindu-se mai mult industria de baza ei de materii prime și de centrele de consum, folosindu-se rezervele existente de forță de muncă din mediul rural. Îmbunătățirea organizării administrativ-teritoriale a țării este menită să creeze condiții mai favorabile pentru o mai rațională repartizare a forțelor de producție, a obiectivelor economice, pentru ca astfel zone insuficient dezvoltate pînă acum să fie mai judicios incluse în planul general de dezvoltare a țării. Toate acestea duc neîndoielnic la întărirea în ansamblu a economiei românești, la creșterea nivelului de trai al populației, la consolidarea cuceririlor socialismului și întărirea suveranității de stat a României.

⁴ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la Conferința organizației P.C.R. a orașului București*. 15 decembrie 1966, București, Editura politică, 1966, p. 17—18.

Ducînd mai departe cele mai bune tradiții ale gîndirii economice progresiste românești, Partidul Comunist Român a militat în permanență pentru ideea necesității dezvoltării unitare a economiei țării noastre și a asigurării independenței economice ca o garanție a celei politice, în condițiile în care după primul război mondial complexul economic al României își recăpătase cadrul firesc. Încă în această perioadă, premergătoare preluării puterii de către clasa muncitoare, partidul nostru a demonstrat cu vigoare primejdia menținerii României în situația de țară predominant agricolă și necesitatea unei politici de încurajare a dezvoltării industriei naționale, a unei politici de dezvoltare independentă și suverană. Ulterior, în cadrul statului socialist, partidului nostru i-a revenit sarcina realizării practice a acestor cerințe, a găsirii „cărărilor și mijloacelor care conduc la averi și putere națională”, după o expresie plastică a lui D. P. Marțian. De aici și importanța pe care partidul a acordat-o planificării ca metodă de construire a socialismului și de consolidare a lui, metodă în care planul unic de stat stă la baza conducerii economiei naționale de către partid, asigurînd în același timp valorificarea superioară a resurselor umane și materiale și independența și suveranitatea statului.

Legătura dintre aceste două cerințe obiective ale dezvoltării socialiste și ale dezvoltării națiunii este indisolubilă, ea corespunzînd intereselor fundamentale ale construcției socialiste în fiecare țară socialistă în parte, succesele realizate contribuind la adîncirea diviziunii internaționale a muncii, la consolidarea socialismului ca sistem mondial.

În procesul construirii socialismului în România s-a afirmat tot mai puternic rolul partidului de conducător al societății noastre, experiența de pînă acum în domeniul conducerii și planificării economiei fiind o dovadă a caracterului legic al acestei evoluții. Activitatea partidului s-a dovedit multilaterală și eficace în analiza realității economice și sociale, în generalizarea practicii ridicate la nivelul superior al teoriei, în organizarea politică și economică, în acțiunea de îndrumare și control. Trecerea la dezvoltarea planificată a economiei a permis extinderea conducerii centrale de partid și de stat pe scară națională, planul unic de stat devenind instrumentul fundamental al acestei conduceri, exercitată în principal prin directivele elaborate și controlul îndeplinirii lor.

Principiile de bază ale centralismului democratic și-au găsit întruchipare creatoare în conducerea economiei românești prin perfecționarea neîncetată a modalităților practice folosite ca sistem organizatoric-administrativ statal și prin îmbunătățirea permanentă a stilului de muncă al tuturor cadrelor de conducere.

Este evident că dezvoltarea impetuoasă și multilaterală pe care a luat-o economia noastră socialistă a fost însoțită de o sporire a rolului partidului și statului în conducerea, organizarea și planificarea ei pentru progresul între-

gului complex național, în valorificarea optimă a resurselor noastre materiale și umane, în realizarea unei eficiențe sociale și economice corespunzătoare posibilităților diferitelor etape parcurse. Astfel, în perioada inițială a planificării economiei a apărut pe primul plan sarcina îndeplinirii și depășirii cantitative a indicatorilor economici, pentru ca ulterior să se treacă treptat la o mobilizare mai largă a economiilor pentru reducerea prețului de cost, creșterea eficienței economice, lichidarea pierderilor și rentabilizarea întreprinderilor. Partidul a imprimat concomitent o exigență din ce în ce mai ascutită față de calitatea producției și a produselor în condițiile creșterii productivității muncii, pentru ajungerea nivelului celor mai bune produse pe plan mondial. Toate acestea, având în față reducerea decalajului la producție și consum pe cap de locuitor față de țările cele mai avansate.

În acest cadru, măsurile de îmbunătățire a planificării au devenit o parte integrantă a perfecționării conducerii de partid și de stat, a perfecționării instituțional-organizatorice. O cerință logică și dialectică a acestui proces a fost mărirea răspunderii colectivelor de conducere la toate nivelele ierarhice. În acest sens, diferitelor stadii ale dezvoltării forțelor de producție ale țării noastre, în funcție de apariția fenomenelor noi pozitive sau negative, le-au corespuns o serie de măsuri inițiate de partid.

Călăuzindu-se după principiile centralismului democratic, partidul nostru a militat pentru înlăturarea centralismului excesiv, pentru lărgirea drepturilor și atribuțiilor sfaturilor populare și conducerilor întreprinderilor socialiste din industrie și agricultură. Prin diferite măsuri, în diferite perioade s-a urmărit ca față de problemele agriculturii și față de sarcina de întărire economică-organizatorică a sectorului cooperatist al agriculturii să se lichideze subaprecierea manifestată de unele dintre cadrele de conducere la diferitele nivele ale economiei. O serie de măsuri au urmărit mărirea rolului mobilizator al planurilor pentru creșterea acumulărilor și îmbunătățirea metodelor de planificare a investițiilor, pentru perfecționarea diverselor proporții ale economiei naționale, pentru planificarea muncii și a salariilor în corelație cu creșterea producției, a productivității muncii și reducerea prețului de cost.

Metodologia planificării a cunoscut — în cadrul aceluiași proces complex de stabilire și realizare conștientă a proporțiilor, a ritmurilor, a volumului producției pe ramuri, pe întreprinderi și regiuni — o reducere a numărului indicatorilor, dându-se mai multă inițiativă conducerilor locale, lărgindu-le competența în materie de aprovizionare și de gospodărire a fondului de salarii, de asigurare la nivelul întreprinderilor a recrutării și calificării forțelor de muncă.

O parte componentă a centralismului democratic este participarea crescândă a maselor la conducerea economiei, la elaborarea diferitelor metode și măsuri, la perfecționarea sistemului organizațional. Masele populare din România, îndelung oprite sub jugul dublei exploatare interne și externe, fiind astăzi stăpâne ale puterii de stat, ale tuturor bogățiilor țării, își făuresc propria lor bunăstare, propria lor istorie. Proprietatea de stat și proprietatea cooperatistă, stînd la baza democrației socialiste, creează ceea ce am putea numi abia acum în socialism „egalitate de șanse” pentru făurirea și participarea la prosperitatea societății.

Cum planul de stat cuprinde elementele „a priori“ ale acestei prosperități, la elaborarea lui participă în mod activ masele largi de oameni ai muncii din întreaga economie, aducându-și contribuția după gradul de pregătire și conștiință socială. „Se poate afirma — arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu — că actualul plan cincinal al patriei noastre este opera întregului popor, a întregului nostru partid, emanație a gândirii și înțelepciunii celor ce muncesc ; aceasta dă planului nostru forță și trăinicie, constituie garanția îndeplinirii lui cu succes“⁵.

Această formă de participare a maselor la conducerea de stat exprimă în același timp caracterul profund democratic al statului socialist și năzuința poporului nostru spre întărirea economiei naționale, a suveranității de stat ca bază a prosperității colective și individuale, spiritul de inițiativă al maselor dovedindu-se acel mijloc miraculos, de care vorbea Lenin, pentru întărirea statului, a orînduirii socialiste, puternică tocmai prin conștiința maselor.

Tocmai pentru aceasta cunoașterea năzuințelor, a nevoilor crescînde ale populației muncitoare, a transformărilor pe care le-au cunoscut acestea în noul climat al relațiilor sociale, a stărilor de spirit, a sentimentelor, a intereselor și idealurilor, a schimbărilor în cadrul relațiilor de producție, de schimb, de repartiție a căpătat o importanță din ce în ce mai mare. Cunoașterea resurselor umane, concomitent cu acelea materiale, este o latură de nedespărțit a procesului general de cunoaștere a realităților specifice care stă la baza planificării și în același timp un mijloc de a rezolva ceea ce se cheamă problemele umane ale producției în spirit socialist. Forme noi, perfecționate de manifestare a centralismului democratic, pornite din realitățile țării noastre, au apărut ca urmare a măsurilor luate prin hotărârile cu privire la crearea centralelor industriale și îmbunătățirea organizării administrativ-teritoriale, care permit atît o apropiere a conducerii de factorii direcți ai producției, cît și o mai largă participare a maselor la exercitarea inițiativei, conducerii și controlului în procesele de producție, în condițiile unei răspunderi directe sporite față de îndeplinirea planului în general și a atribuțiilor individuale în special.

Perfecționarea planificării —
proces permanent de adaptare la
cerințele fiecărei etape de dezvoltare

Transformările fundamentale petrecute în economia țării noastre sînt o confirmare deplină a justeței principiilor diriguitoare ale sistemului de planificare pe baza planului de stat unic și indivizibil. În el și-au găsit întruchiparea caracterul realist al sarcinilor mereu mai complexe impuse de dezvoltarea economiei, talentul și spiritul organizatoric al milioanelor de oameni care au făurit planul și au luptat pentru îndeplinirea lui. Formele de dirijare conștientă a economiei în direcția impusă de legile economice obiective și-au

⁵ Nicolae Ceaușescu, *Planul cincinal — o nouă etapă de progres și prosperitate în viața poporului român, în înflorirea României socialiste*. Cuvînt de închidere rostit la Plenara C.C. al P.C.R. din 27—28 iunie 1966, în „Scînteia“ nr. 7025 din 29 iunie 1966.

dovedit din plin eficacitatea, au fost verificate de viață, dar tot viața a relevat și faptul că ele nu sînt imuabile, date odată pentru totdeauna, ci sînt supuse perfecționării în funcție de noile realități create, de etapele deja parcurse, de capacitatea crescută de apreciere și realizare a factorului om. Este vorba deci de raportul nou creat între obiectiv și subiectiv.

Modul de producție socialist, relațiile de producție socialiste conțin *premisele* materiale și sociale ale deplinei concordanțe între factorul obiectiv și subiectiv, și aceste premise devin faptă în măsura în care se realizează o concordanță între sarcinile de plan și posibilitățile obiective, în măsura în care se prevăd judicios necesitățile corelate ale producției și consumului la toate nivelele planificării, în funcție de evoluția fenomenelor economice. În mod practic însă are loc uneori nerespectarea la unele nivele a unor corelații de proporționalitate, de influențe reciproce între ramuri, produse, întreprinderi, ceea ce influențează asupra aprovizionării, producției, desfacerii. De asemenea, unele întreprinderi nu-și respectă sarcinile de plan și obligațiile contractuale, ceea ce creează perturbații în lanț la o serie de alte întreprinderi industriale sau comerciale. Se mai produc neconcordanțe între nevoile reale ale societății, cantitative și calitative, la unele sortimente care rămîn în urma exigențelor mereu noi și superioare ale consumatorilor.

Pornind de la studierea vieții și a fenomenelor noi, Partidul Comunist Român, considerînd metodele de conducere și planificare a economiei ca un proces continuu de adaptare a acestora la cerințele unei societăți în permanentă dezvoltare, a elaborat o serie de măsuri noi cu privire la perfecționarea conducerii și planificării economiei naționale corespunzător condițiilor noii etape de dezvoltare socialistă a României.

Se știe că planurile anuale se întocmeau pe baza unor directive de ordin general de dezvoltare a economiei pe o perioadă de cinci, șase ani, în cadrul cărora manifestările de subiectivism își puteau face mai ușor apariția cu privire la destinația unor investiții, la amplasarea lor teritorială, la profilul întreprinderilor, la stabilirea sarcinilor de la un an la altul. Noul plan cincinal a fost de la început așezat pe alte baze, în care planificarea de perspectivă se îmbină organic cu planul anual, fiind vorba de fapt de un plan cincinal desfășurat pe ani. Planul prevede atît proporțiile generale de dezvoltare a economiei cît și dezvoltarea fiecărei ramuri în parte, a fiecărei întreprinderi, anual și pe întreaga perioadă, începînd cu producția, aprovizionarea și livrarea produselor pînă la sfîrșitul anului 1970.

Aceasta dă ministerelor și întreprinderilor posibilitatea luării din timp a măsurilor economice, tehnice-financiare, organizatorice pentru asigurarea ritmicității producției, pentru creșterea eficienței fondurilor și productivității muncii.

Sînt însă fixe sarcinile fiecărui an în parte așa cum au fost prevăzute de pe acum? Dialectica vieții ne arată că sînt factori care duc în fiecare an la modificarea unor prevederi, oricît de bine fundamentate științific ar fi ele în momentul stabilirii lor. Astfel se descoperă mereu noi posibilități fie în resursele naturale, fie în îmbunătățirile datorate progresului tehnic sau con-

juncturii internaționale etc. ; or, toate acestea duc la suplimentări pe care întreprinderile le pot propune de la un an la altul pentru a fi coordonate pe întreaga țară și incluse în planul unic al statului. Aceste propuneri de îmbunătățire au numai două limite, și anume : încadrarea lor în fondurile de investiții deja prevăzute, precum și încadrarea lor în planul general de import pe întreaga economie. Mai mult, în cadrul măsurilor luate se vizează reducerea permanentă a construcțiilor în volumul total al investițiilor și în același timp creșterea eficienței acestora. În ceea ce privește reducerea volumului construcțiilor în totalul investițiilor, aceasta a apărut necesară deoarece ponderea construcțiilor, fiind mare față de volumul total, influențează nivelul eficienței investițiilor.

Întregul proces de elaborare a cincinalului, ca și modul de desfășurare a sarcinilor sale, reprezintă o îmbunătățire calitativă a sistemului nostru de planificare, trecerea — pe baza experienței acumulate — la o metodă superioară de conducere a economiei. Planurile cincinale vor ocupa locul central în sistemul planificării și vor cuprinde eșalonarea sarcinilor pe fiecare an în parte și pe fiecare executant. În acest mod a fost organizată și activitatea pentru elaborarea următorului cincinal, pe perioada 1971—1975. Odată cu elaborarea planului cincinal 1971—1975 urmează să se stabilească liniile principale ale dezvoltării economiei naționale pentru perioada 1976—1980, pentru unele domenii fiind necesar să se elaboreze studii chiar pe perioade mai îndelungate. De ansamblul elaborării planurilor și a liniilor directoare se va ocupa Comisia Centrală de Partid și de Stat. În acest fel, deciziile luate într-o serie de domenii pentru care este necesară o cunoaștere a perspectivei pe o perioadă mai mare de cinci ani își vor găsi o fundamentare corespunzătoare, activitatea de planificare va avea asigurată continuitatea efectivă, se îmbunătățește legătura dintre planurile cincinale. Prin aplicarea consecventă a principiului continuității în planificare se asigură luarea în considerare a tendințelor fundamentale, de durată, ale progresului social și economic. Pe această cale activitatea de planificare curentă se îmbină permanent cu planificarea de perspectivă.

În ansamblul măsurilor pentru îmbunătățirea conducerii și planificării economiei, un loc special îl ocupă cele care au în vedere lărgirea drepturilor și competenței întreprinderilor în organizarea și conducerea proceselor de producție, îmbunătățirea metodelor de planificare și aprovizionare tehnică-materială, creșterea cointeresării materiale și a răspunderii pentru modul în care se realizează sarcinile de plan actuale. Pentru înlăturarea modului greoi de repartiție și circulație a materiilor prime și materialelor, măsurile au în vedere creșterea rolului relațiilor economice directe dintre întreprinderi, înființarea unor organe de aprovizionare apropiate de consumatori, reducerea treptată a numărului de produse repartizate centralizat, lichidarea stocurilor supranormative și preîntâmpinarea formării lor în viitor.

În această direcție vor acționa măsurile cuprinse în Directivele adoptate de Conferința Națională din decembrie 1967, care prevăd trecerea la aplicarea efectivă a gestiunii economice proprii în toate unitățile, prin crearea unei noi structuri economice-organizatorice, în care *centrala industrială*, organizată pe principiul concentrării orizontale și verticale, reunește într-o mare unitate eco-

economică întreprinderi cu profil similar sau ramuri conexe, avînd un consiliu de administrație cu o largă reprezentanță.

Noua structură despre care este vorba permite ca accentul principal în munca de planificare să cadă pe unitățile economice, după un principiu, devenit fundamental pentru planificare la noi în țară, de elaborare de jos în sus a planului. În cadrul acestui sistem planul central va cuprinde un număr restrîns de indicatori care vor exprima obiectivele esențiale ale economiei naționale. Astfel se vor păstra în mâinile partidului și statului principalele instrumente de conducere a producției sociale, dezvoltîndu-se paralel inițiativa unităților de producție.

Preocuparea conducerii de partid și de stat pentru perfecționarea planificării este o preocupare permanentă, care nu se rezumă însă numai la industrie, ci la ansamblul planului de stat, care cuprinde toate ramurile economiei și toate sferele producției. Astfel au fost aduse îmbunătățiri în conducerea și planificarea agriculturii, ramură în care sarcina de plan prevăzută pentru anii 1960—1965 n-a fost realizată datorită nefundamentării unor sarcini de plan, neanalizării cu toată răspunderea de către organele de planificare a unor posibilități reale, ceea ce s-a putut întîmpla în cadrul vechiului sistem de planificare, în care perspectiva nu se îmbina cu sarcina anuală imediată.

O serie de măsuri se impuneau cu urgență și au fost luate încă înainte de recenta Conferință Națională. A fost astfel necesară trecerea asupra Consiliului Superior al Agriculturii a sarcinii planificării producției, a mijloacelor de producție agricole, a forței de muncă, a investițiilor odată cu răspunderea pentru îndeplinirea obiectivelor planului.

Coordonarea eforturilor cooperativelor agricole de producție pentru sporirea producției agricole, valorificarea acesteia, efectuarea unor acțiuni comune, de mai mare amploare, precum și mijlocirea relațiilor dintre cooperativele agricole de producție și alte organizații economice socialiste revin însă Uniunii Naționale a Cooperativelor Agricole, organizație izvoită din specificul realităților României socialiste, organizată pe baza principiului liberei adeziuni a cooperativelor și a centralismului democratic.

Tabloul măsurilor pentru îmbunătățirea conducerii și planificării economiei statului nostru ar fi de departe incomplet dacă n-am aminti accentul care se pune atît pe fundamentarea științifică a planificării dezvoltării economice prin folosirea largă a matematicii, a metodelor cibernetice de optimizare a proiectelor, a variantelor în toate ramurile economiei naționale, cît și pentru introducerea în practică a cuceririlor științei, care a devenit în zilele noastre o adevărată forță de producție. Dacă, urmîndu-se tradiția progresistă a oamenilor de știință și a tehnicienilor din țara noastră, s-au obținut multe realizări de către cercetătorii din zilele noastre, importante pentru dezvoltarea țării, cunoscute și apreciate și peste hotare, totuși s-a constatat o rămînire în urmă a unor compartimente, domenii ale științei în comparație cu baza materială care există și cu progresul tehnic-științific mondial.

Au fost asigurate premise organizatorice pentru coordonarea mai eficientă a activității de cercetare științifică. Consiliului Național al Cercetării Știin-

țifice îi revin sarcinile coordonării întregii activități de cercetare științifică din țară, ale încadrării ei în planul unic de stat și asigurării dezvoltării cercetărilor în legătură directă cu nevoile producției actuale și în perspectivă, în așa fel ca cercetările să devanseze mersul înainte al economiei, să fie mereu cu un pas înaintea practicii, dar un pas atât de mare încât să ajungă la nivelul mondial al cercetărilor.

Măsurile preconizate privind organizarea, conducerea și planificarea economiei demonstrează că Partidul Comunist Român și statul român urmăresc perfecționarea pîrghiilor de politică economică în funcție de cerințele etapei respective de dezvoltare pentru întărirea caracterului științific al muncii de conducere și planificare, pentru stimularea inițiativei și lărgirea participării maselor la soluționarea problemelor curente pe care le ridică necesitatea îndeplinirii planului de stat.

Măsurile prezentate de Directive sînt strîns legate de principiile generale ale conducerii și planificării naționale. Importanța practică și teoretică a acestor principii constă în primul rînd în faptul că oglindesc, în esența lor, tot ceea ce a confirmat ca valabil experiența de două decenii a partidului și statului în domeniul planificării, precum și cerințele noi pe care le ridică stadiul actual de dezvoltare a economiei. Directivele Conferinței Naționale arată de la început că în concepția partidului nostru formele și metodele de conducere planificată a economiei socialiste nu constituie un scop în sine, ele fiind subordonate de partid cerințelor *asigurării unei dezvoltări puternice a forțelor de producție, creșterii în ritm rapid a producției materiale — factorul hotărîtor al sporirii avuției naționale, al ridicării bunăstării poporului, al progresului multilateral al întregii societăți.*

Acest lucru se oglindește deosebit de pregnant în precizarea că partidul utilizează întregul sistem de organizare, conducere și planificare pentru repartizarea rațională a resurselor materiale și de muncă, a venitului național, pentru optimizarea corelației dintre acumulare și consum. În acest mod se asigură armonizarea țelurilor imediate și de perspectivă ale societății. Scopul activității de planificare este deci acela de a pune în aplicare politica partidului de dezvoltare economică și socială a țării. Definirea clară a acestui scop oferă și criteriul valorificării eficienței activității de planificare desfășurată pînă în prezent și criteriul de verificare al eficienței sale în viitor. Planificarea constituie metoda principală de conducere a întregii activități social-economice, fiindcă în ea își găsește expresia caracterul conștient al dezvoltării societății. Necesitatea unui plan cuprinzător, care să închege într-o concepție unitară atât dezvoltarea producției materiale, cît și toate celelalte laturi ale vieții sociale, științifice și culturale este temeinic fundamentată și impusă practic și teoretic de însăși unitatea multiplelor laturi ale procesului complex de construire a noii orînduiri, de înseși interdependența și condiționarea reciprocă a diferitelor activități. Oglindind experiența pozitivă a activității de planificare din țara noastră, Directivele subliniază printre principiile călăuzitoare confruntarea permanentă a planului cu condițiile în schimbare ale vieții social-economice; folosirea experienței și capacității celor mai bune cadre de partid și de stat, a gîn-

dirii și înțelepciunii celor ce muncesc ; îmbinarea organică a consecvenței și fermității în realizarea principalelor orientări stabilite pe plan central cu suplețea și mobilitatea în soluționarea problemelor curente ale realizării acestor orientări, a conducerii centralizate a economiei naționale în ansamblu cu autonomia unităților în care se desfășoară producția ; continuitatea în planificare, a cărei aplicare consecventă în ultimii ani s-a dovedit a fi necesară pentru asigurarea unității diferitelor etape ale procesului neîntrerupt de dezvoltare a societății.

Pe linia îmbunătățirii metodelor de planificare se prevede participarea largă a celor mai buni specialiști la elaborarea analizelor, studiilor și propunerilor, elaborarea materialelor de lucru în mai multe ipoteze, examinarea lor în etape succesive, schimbul permanent de informații între comisii, examinarea variantelor la Comisia Centrală de Partid și de Stat special înființată. Directivele îmbrățișează activitatea tuturor organelor economice și a organelor centrale de stat, cuprinzând măsuri care să facă rolul lor mai efectiv și eficient, creînd astfel cadrul general în care se va desfășura întreaga activitate de planificare, precum și pentru ca activitatea de planificare să dispună de o bază materială modernă de mașini și utilaje, centre de calcul pe bază electronică etc.

Principiile și măsurile concrete enunțate în Directive, dintre care unele și-au dovedit eficiența în ultimii doi ani prin eliminarea deficiențelor semnalate, sînt menite să ridice activitatea de planificare la nivelul cerințelor actuale.

Ansamblul de măsuri preconizate pentru îmbunătățirea planificării economiei naționale va avea repercusiuni hotărîtoare pentru punerea în valoare a rezervelor materiale și umane, pentru dezvoltarea științei și culturii, pentru creșterea venitului național. Faptul că de pe acum au fost dezbătute și aprobate directivele cu privire la elaborarea planului cincinal 1971—1975 și liniile principale ale dezvoltării economiei naționale în perioada 1976—1980, ca și începerea din acest an și terminarea în linii generale în 1968 a lucrărilor concrete de planificare care decurg de aici asigură o bază solidă viitoarelor planuri cincinale. Se demonstrează astfel din plin eficiența muncii de conducere a partidului și statului, capacitatea sporită de previziune științifică, rolul în creștere al partidului în condițiile noii etape de dezvoltare socialistă a României.

★

Realizările de pînă astăzi ale României, aflată pe drumul micșorării decalajului față de țările cu nivel economic ridicat, demonstrează din plin că dezvoltarea economiei pe baza principiului planificării socialiste unice și indivizibile, deținerea de către fiecare stat a totalității pîrghiilor de conducere a vieții economice și sociale din țara respectivă asigură mobilizarea intensă a forțelor proprii și maxima valorificare a resurselor naturale naționale. De asemenea, experiența țării noastre, izvorîtă din necesitățile obiective ale dezvoltării interne și ale colaborării internaționale, demonstrează că și unele și altele sînt condiționate direct de respectarea principiului suveranității statelor și națiunilor respective, între care continuă să existe inegalități ca mărime, forță, grad de dezvoltare economică, politică, socială, pe lîngă deosebirile naționale și particularitățile istorice proprii.

Planul nostru de stat și măsurile de îmbunătățire a lui — în conținut și în forma de întocmire și realizare — răspund tocmai acestor particularități economice și naționale, corespund cel mai bine necesității desăvârșirii construcției socialiste din țara noastră și aspirațiilor legitime de independență națională economică și politică.

Așa cum arată întreaga dezvoltare a economiei noastre socialiste de până acum, statul român, aplicând consecvent și creator principiile leniniste la condițiile concrete ale țării noastre, înțelege să întărească și să lărgască colaborarea sa cu toate țările socialiste pentru înfăptuirea diviziunii internaționale socialiste a muncii și totodată își dezvoltă legăturile cu toate statele, indiferent de orînduirea lor socială.

Documentele Congresului al IX-lea al Partidului Comunist Român și măsurile care s-au luat ulterior, actualul plan cincinal al economiei noastre naționale, lucrările Conferinței Naționale din decembrie 1967 constituie o expresie optimă a îmbinării eforturilor partidului, statului, ale maselor pentru desăvârșirea construcției socialiste.

Lupta clasei muncitoare din România pentru adoptarea și aplicarea legii asupra contractelor de muncă în perioada crizei economice

Lupta proletariatului din România pentru adoptarea și aplicarea legii contractelor de muncă a făcut parte integrantă din lupta generală dusă de masele muncitoare pentru drepturi și libertăți democratice, pentru răsturnarea orînduirii burghezo-moșierești, fiind subordonată acesteia din urmă. Acțiunea intensă a proletariatului de a obliga pe patroni să respecte stipulațiile contractelor de muncă încheiate în baza legii adoptate în aprilie 1929 era, de fapt, o îmbinare a activității legale, de respectare a legilor elaborate de însuși guvernul burghezo-moșieresc cu activitatea ilegală dusă împotriva exploatării maselor. Lupta pentru a impune claselor exploatoare respectarea legislației pe care ele însele au creat-o contribuia la subminarea orînduirii bazate pe exploatare. Sesizînd acest fenomen, Engels arăta încă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea că „partidele ordinii, cum se numesc ele însele, pier de pe urma stării legale, pe care chiar ele au creat-o. Ele strigă cu desperare... legalitatea ne ucide”¹. Același lucru l-a evidențiat și V.I. Lenin în 1910, arătînd că burghezia face încercări desperate pentru „a scăpa de legalitatea pe care ea însăși a creat-o și care a devenit insuportabilă pentru ea”². Obligînd clasele dominante să respecte legile date de ele însele, proletariatul dădea acestora o puternică lovitură chiar cu mijloace legale, demascînd falsa democrație de care guvernării făceau atîta paradă pentru a înșela pe cei exploatați, ipocrizia și demagogia acestora, scoțînd masele de sub influența lor. Lupta pentru respectarea legislației adoptate a constituit un mijloc eficace de mobilizare a celor ce muncesc împotriva exploatării. În același timp, lupta proletariatului pentru a obliga patronatul să respecte contractele de muncă împiedica clasele dominante să arunce efectele dezastruoase ale crizei economice asupra celor ce muncesc, prin concedieri, reduceri masive de salarii, prelungirea zilei de muncă și altele.

Este cunoscut faptul că, începînd cu anul 1929, întreaga economie capitalistă a fost zguduită de cea mai puternică criză economică, care a cuprins toate ramurile de activitate, accentuînd și mai mult instabilitatea lumii burgheze.

În România, simptomele crizei economice au început să apară încă din anul 1928, în anul 1929 ea devenind generală, cuprinzînd aproape toate ra-

¹ K. Marx, F. Engels, *Opere alese în două volume*, vol. 2, ediția a II-a, E.S.P.L.P., București, 1955, p. 123—124.

² V. I. Lenin, *Opere*, vol. 16, E.S.P.L.P., București, 1957, p. 308.

murile economiei, iar la jumătatea lui 1932 atingînd punctul culminant. Criza economică a încetinit brusc dezvoltarea economică în care se angajase România după primul război mondial. Ea a avut consecințe deosebit de grave în țara noastră, efectele ei pe plan economic, social și politic fiind foarte grele și dure-roase pentru masele muncitoare.

Politica antipopulară promovată de clasele exploatare de aruncare a efectelor crizei asupra maselor a determinat un puternic val de lupte muncitorești, începînd din primele luni ale anului 1929, care a culminat cu eroicele lupte ale muncitorilor petroliști și ceferiști din 1933. Urmărind înfrîngerea avîntului revoluționar al proletariatului, clasele dominante au luat o serie de măsuri represive. În același timp, ele au fost nevoite să acorde unele concesiuni importante oamenilor muncii, cu scopul vădit de a-i abate de la luptă. În acest sens, un loc important îl ocupă legislația muncii pe care o adoptă în această perioadă.

Adoptarea legislației muncii era o necesitate impusă de întreaga dezvoltare economică capitalistă de după primul război mondial. Dezvoltarea capitalismului și consolidarea statului burghez impuneau în mod necesar o reglementare cît mai completă a raporturilor dintre muncă și capital, cît și asigurarea unui minim de existență muncitorului, deci se impunea ca o serie de revendicări majore ale proletariatului să fie legiferate. Lipsa unei legislații a muncii complete, diversitatea ei, haosul care domnea în acest domeniu stînjeneau însăși dezvoltarea statului național unitar. Se impuneau deci unificarea legislației muncii, completarea și adaptarea ei noilor cerințe și tendințe de dezvoltare.

Ca urmare a acțiunilor hotărîte ale maselor populare, în ciuda opoziției patronilor, în perioada ce a urmat desăvîrșirii unității naționale a statului român, clasele exploatare au fost nevoite să legifereze o serie de cuceriri importante ale proletariatului: legea pentru reglementarea repausului duminical și a sărbătorilor legale din 24 iunie 1925, legea pentru căminele de ucenici din 21 martie 1926, legea pentru organizarea serviciului de inspecție a muncii din 13 aprilie 1927, legea înființării camerelor de muncă din 14 aprilie 1927, legea asupra ocrotirii muncii minorilor și femeilor, precum și pentru reglementarea duratei muncii din 9 aprilie 1928 etc.³

De asemenea, au existat mai multe încercări de trecere prin parlament a unei legi care să reglementeze contractele colective de muncă, încercări ce au fost blocate în mod sistematic *. În primăvara anului 1929, într-un moment cînd, ca urmare a crizei economice, începea un nou avînt al luptelor revoluționare ale

³ D. Constantinescu, *Codul muncii*, ediția a III-a, București, 1936, p. 3—157.

* Primul proiect de reglementare a contractului de muncă îl găsim în 1909, în timpul ministeriatului lui M. Gh. Orleanu. Dar atunci nici nu s-a admis ideea contractului colectiv de muncă. Astfel, în expunerea de motive se arată că „nu a admis teoria contractului colectiv pentru că nu recunoaște nimănui dreptul de a abdica de la libertatea lui în folosul colectivității“. Avînd o asemenea concepție retrogradă, clasele dominante au reușit să-și impună punctul de vedere și să scoată din legea Orleanu prevederile referitoare la contractul de muncă. O nouă încercare în acest sens a fost făcută de către Gr. Trancu-Iași, care, în calitate de ministru al muncii în guvernul Averescu, a depus în parlament în sesiunile ordinare 1920—1921 și în 1926—1927 un proiect de lege privind contractele de muncă, însă a fost respins. O încercare similară a făcut G. G. Mîrzescu în „Ante-proiectul de cod al muncii Mîrzescu“ din 1923. Problema a fost reluată de către N. D. Chirculescu, ministrul muncii în perioada 1923—1926. Sub ministeriatul dr. Lupu (1927—1928), reglementarea contractului de muncă a fost pusă din nou în studiul unei comisii de specialiști. Toate aceste încercări nereușite de a legifera contractul de muncă arătau rezistența acerbă opusă de patroni acestei legi. (*Buletinul muncii, cooperăției și asigurărilor sociale*, anul X, 1929, p. 52.).

maselor populare, guvernul național-țărănist prezidat de Iuliu Maniu s-a văzut silit să adopte legea asupra contractelor de muncă, redactată de I. Răducanu, ministrul muncii, lege care a fost publicată în „Monitorul oficial” din 5 aprilie 1929.

Adoptarea legii asupra contractelor de muncă și a altor măsuri de legislație a muncii în perioada 1929—1933 constituia un succes al luptei desfășurate de proletariatul din țara noastră, în frunte cu partidul comunist, pentru legiferarea unor revendicări fundamentale ale clasei muncitoare. „Legislația socială — arăta I. Mirescu, unul dintre fruntașii socialiști — nu e un produs al umanismului burghez, ci rezultatul luptelor de zi cu zi, ceas cu ceas ale clasei muncitoare organizate”⁴. „Drepturile clasei muncitoare într-un stat — remarcă el în continuare — sînt așa de mari cît de mare este forța clasei muncitoare”⁵.

Faptul că legea asupra contractelor de muncă a fost adoptată sub presiunea activității revoluționare, dusă zi de zi de către clasa muncitoare, constituind deci un succes al luptei acesteia, nu a putut fi ascuns nici de unii doctrinari ai regimului burghezo-moșieresc. Astfel, într-o lucrare apărută în anul 1936 se arăta că „în definitiv legea nu a venit decît să consacre o mulțime de revendicări muncitorești care fuseseră realizate în alte părți și chiar pe teritoriul țării”⁶. De asemenea, chiar în discuțiile purtate în Parlament pe marginea proiectului de lege, deputatul N. Codreanu releva că „contractul colectiv este un copil al grevei, pentru că din ea s-a născut”⁷.

Într-adevăr, prin luptă revoluționară proletariatul reușise să impună convenția de muncă ca mijloc de reglementare a raporturilor sale cu patronul cu mult timp înainte de a se fi adoptat legea asupra contractelor de muncă. În toată literatura de specialitate se menționează existența convențiilor colective de muncă încă din anul 1920⁸.

Numărul convențiilor colective de muncă încheiate în România a crescut an de an, ajungîndu-se de la 71 de convenții colective de muncă cu 27 498 de salariați în 1920 la 135 de convenții colective cu 46 956 de salariați în 1928⁹. Existența unui număr relativ mare de convenții colective de muncă și de salariați participanți la ele, cu mult înainte ca acestea să fi fost legiferate, conduce la concluzia că încheierea și aplicarea contractelor colective de muncă deveniseră o necesitate ce decurgea din însăși dezvoltarea economică a țării, din creșterea numerică și întărirea organizatorică a proletariatului, din politica claselor dominante de a intensifica exploatarea maselor muncitoare. În același timp, încheierea convențiilor colective de muncă în perioada anterioară adoptării legii constituie o dovadă a forței mereu crescînde a proletariatului român, care prin luptă a reușit să le impună patronilor. Adoptarea legii contractelor de muncă consfințea, așadar, o stare de fapt deja existentă, clasele exploatoare fiind forțate să recunoască și de jure o stare care exista de facto. „Și în această materie — arăta un doctrinar — legiuitorul nu face în cea mai mare parte decît să

⁴ I. Mirescu, *Sindicatul muncitorești și legislația muncii*, București, Editura ziarului „Socialismul”, 1926, p. 10.

⁵ *Ibid.*

⁶ G. Tomescu, *Despre concedii*, 1936, p. 11.

⁷ „Monitorul oficial” nr. 50, din 24 mai 1929.

⁸ *Convențiile colective de muncă din 1929*, tabelul nr. 1. Vezi și *Zece ani de politică socială. 1920—1930*, București, Institutul de arte grafice, 1930, p. 67; N. N. Matheescu, *Scara mobilă a salariilor în economia românească*, București, 1943, p. 84—85.

⁹ *Zece ani de politică socială în România. 1920—1930*, București, Institutul de arte grafice, 1930, p. 67.

consacre, în forme legale, o stare de fapt existentă și curentă. Și aici avem, așa-dar, o punere în concordanță a normelor juridice cu realitatea socială”¹⁰.

Prin legea asupra contractelor de muncă pentru prima dată în țara noastră se legifera reglementarea relațiilor dintre patroni și salariații din industrie și comerț în materie de contract de muncă. Până la adoptarea acestei legi, aceste relații erau reglementate de art. 1472 din Codul civil, potrivit căruia patronul era crezut pe cuvânt pentru durata angajării și a salariului cuvenit lucrătorului, oricâte probe ar fi adus acesta pentru a dovedi contrariul. Legea asupra contractelor de muncă abroga acest articol, luând astfel posibilitatea patronilor de a dispune după bunul lor plac de muncitori fără să aibă teamă că vor putea fi trași la răspundere în justiție.

Constatăm deci, ca o latură pozitivă a legii, faptul că era menită, așa după cum sublinia chiar fostul director general al muncii, I. Setlacec, să completeze „o mare lacună chiar și a legislației civile, care, având la bază concepția individualistă a societății, reglementează toată materia vastă a convențiilor de muncă în două articole din Codul civil napoleonean”¹¹. Același autor, subliniind importanța acestei legi, releva că contractul de muncă este instrumentul principal de reglementare a raporturilor dintre muncă și capital: „Reglementarea raporturilor dintre capital și muncă începe cu legea pentru reglementarea conflictelor colective de muncă și sfârșește, în aceeași ordine de idei, cu convențiile colective de muncă, completînd, în chipul acesta, cadrul de reglementare al raporturilor contractuale dintre cei doi factori ai producției”¹². Iar în lucrarea „Legea asupra contractelor de muncă” se arată că „convenția colectivă de muncă este una din cele mai mari reforme sociale realizate de veacul XIX și ea prezintă o deosebită importanță pentru muncitori”¹³.

Legea asupra contractelor de muncă stipula o serie de cuceriri fundamentale ale clasei muncitoare. Astfel, potrivit articolului 48, patronii erau obligați să se îngrijească ca executarea muncii să nu aducă vreo vătămare sănătății, siguranței sau moralității salariatului. Aceeași obligație o avea patronul și în cazul cînd el trebuia să procure salariatului locuință și hrană.

Articolul 49 al legii asupra contractelor de muncă introduce pentru prima dată în legislația socială din România, sub raportul dreptului *, obligația pentru patron de a acorda concedii anuale de odihnă plătite salariaților săi, după cum urmează: salariatul cu o vechime neîntreruptă în aceeași întreprindere de la 1 la 3 ani beneficia de un concediu de 7 zile; între 3 și 5 ani de 10 zile; între 5 și 10 ani de 14 zile. Pentru funcționarii din industrie și comerț, numărul zilelor de concediu era la aceleași categorii de vechime de 10, 14 și 21. Pentru fiecare an în plus peste această vechime, concediul urma să fie sporit cu o zi, fără a depăși totuși 30 de zile.

Concediile fixate mai sus — care erau socotite minimale — nu puteau fi reduse și nici suprimate prin acordul părților. Pe tot timpul concediului, salariatul trebuia să primească o indemnizație egală cu salariul mediu încasat pe ultimele trei luni cu toate accesoriile raportate la zilele de concediu. Pentru a

¹⁰ *Ibidem*, p. 63.

¹¹ *Ibidem*, p. 58.

¹² *Ibid.*

¹³ Constantin Gr. C. Zotta, Stelian Marinescu, Dimitrie Gheorghiu, *Legea asupra contractelor de muncă, din 5 aprilie 1929, 1942*, p. 78.

* Sub raportul stării de fapt, acest drept al muncitorilor exista deja în convențiile dintre patroni și muncitori, mai ales în convențiile colective.

preîntîmpina abuzurile, legea prevedea că în cazul în care patronul nu va acorda salariatului concediul legal prevăzut va fi obligat să-i plătească o sumă egală cu dublul sumei ce i s-ar fi cuvenit pe timpul concediului. În același timp, salariatul, care în timpul concediului legal se angaja la alt întreprinzător se considera decăzut din drepturile sale, fiind obligat a restitui patronului sumele primite pe tot timpul concediului. Totodată, el pierdea dreptul la concediu și pentru anul următor (art. 50).

Legea interzicea practica remunerării muncii exclusiv în natură (art. 53). Se încerca, astfel, o oarecare ocrotire a salariaților prin îngrădirea posibilităților patronilor de a jefui pe muncitori prin plata salariului sub formă de produse la prețuri foarte ridicate și de calitate inferioară. „Pînă ieri — se arăta într-una din lucrările referitoare la contractul de muncă — salariul muncitorului din întreprinderile particulare era lipsit de orice ocrotire, putînd fi urmărit, cedat în totalitate, de multe ori convertit în bonuri de alimente pe care le furniza tot patronul”¹⁴. De asemenea, se interzicea prin lege plata salariului în zi de sărbătoare și în localuri cu băuturi spirtoase (art. 61). Prin această prevedere se încerca să se înlăture încă un mijloc de a deposea pe lucrător de bruma de salariu pe care-l primea. Articolul 67 al legii preciza că salariile nu puteau fi urmărite decît pînă la 2/10 din el și nu puteau fi cedate decît pînă la alte 2/10. De asemenea, salariile nu puteau fi urmărite de patroni sau comercianți pentru vreo creanță derivînd din procurarea de băuturi alcoolice.

Articolul 78 stabilea că contractul individual de muncă cu durată nedeterminată putea fi denunțat prin voința oricăreia din părți, cu obligația de a preveni pe cealaltă de data încetării obligațiilor contractuale. Această denunțare trebuia făcută în scris sau verbal cu cel puțin 14 zile înainte de data fixată pentru încetarea obligațiilor contractuale. Nerespectarea acestui termen de preaviz atrăgea după sine plata unei despăgubiri egale cu salariul datorat pe acest interval de timp. Articolul 84 stabilea că greva sau lockout-ul nu constituia un motiv pentru desfacerea contractului individual de muncă.

Articolele 51—57 fixau obligațiile salariatului față de patron, între care: buna executare a lucrului, respectarea dispozițiilor de disciplină, de ordine și de siguranță a întreprinderii. Salariatul era răspunzător pentru pierderile sau distrugerile de material sau unelte ce ar proveni din culpa sau neglijența sa, de întîrzierile voite în executarea lucrului, de reaua confecționare voită sau de pierderile rezultate din vina sa. Patronul putea aplica salariatului în culpă o amendă care nu putea trece însă de 1/10 din salariul zilnic, iar totalul amenzilor nu putea depăși la fiecare plată 1/10 din salariu. Patronul era obligat să întrebuințeze aceste amenzi în profitul salariaților întreprinderii, pentru scopuri sociale, educative, de igienă. Fiecare întreprindere trebuia să aibă un registru special, ținut la dispoziția organelor de control ale Ministerului Muncii, în care să fie trecute amenzile pronunțate și întrebuințarea dată sumelor provenite pe această cale.

Legea asupra contractelor de muncă conținea două capitole mari care se refereau la contractul de echipă (articolele 97—100) și contractul colectiv de muncă (articolele 101—124). În aceste capitole se arătau condițiile de muncă și salarizare în care, pe de o parte, unul sau mai mulți întreprinzători de gru-

¹⁴ M. Barasch, *Legislația muncii în cadrul politicii sociale. Studii de doctrină și jurisprudență*, București, Institutul de arte grafice, 1936, p. 43.

puri sau asociații ale acestora și, pe de altă parte, de asociații profesionale sau grupuri de salariați puteau să încheie contracte colective de muncă.

Într-un alt capitol, legea asupra contractelor de muncă conținea prevederi privind contractul de ucenicie, adică reglementa relațiile dintre patroni și ucenici. Erau arătate condițiile în care un patron putea să țină ucenici, îndatoririle acestuia față de ucenici, cât și îndatoririle ucenicului față de patron. Astfel, articolele 3 și 4 din lege declarau „decăzuți din dreptul de a ține ucenici pe acei ce nu prezintă suficiente garanții morale, fie că au suferit anumite condamnări penale și infamante, fie că au purtări vicioase îndeobște cunoscute”¹⁵. Contractul îi impunea patronului, în primul rând, sarcina instruirii, fie personal, fie prin specialistul angajat în întreținere, apoi sarcina educativă (art. 11). Potrivit legii, patronul nu avea dreptul să folosească ucenicul decât la „acele munci sau servicii care sînt în directă legătură cu profesiunea și care trebuie să fie proporționale cu puterea sa fizică și intelectuală” (art. 12). Un fapt pozitiv al legii este că încerca să pună capăt numeroaselor abuzuri ale patronilor, prevăzîndu-se că „ucenicul nu va putea fi întrebuințat la munci casnice în folosul patronului sau al familiei acestuia” (art. 12). „Cunoscîndu-se abuzurile ce se practică de micii patroni, care întrebuințează pe ucenici la munci casnice, înlocuind de multe ori personalul de serviciu — se arăta în Expunerea de motive la lege — am socotit util de a limita caracterul muncilor la care poate fi folosit ucenicul”¹⁶. Legea asupra contractelor de muncă stabilea durata maximă a contractului de ucenicie la 4 ani (art. 8), patronul fiind obligat să acorde ucenicului un concediu anual de odihnă de cel puțin 15 zile, în afară de sărbătorile legale (art. 14). Potrivit legii, în contractul de ucenicie trebuia să se prevadă și plata unui salariu (art. 15).

Acestea erau numai unele dintre prevederile legii menite să pună capăt unor abuzuri comise de patroni și să contribuie la îmbunătățirea condițiilor de viață ale salariaților. Dar, cum patronii nu erau dispuși să renunțe la o parte dintre profiturile lor pentru îmbunătățirea condițiilor de trai ale maselor, ei s-au opus cu înverșunare mai întîi adoptării și apoi aplicării acestor prevederi ale legii care consfințeau cuceriri ale proletariatului.

Pe de altă parte, trebuie arătat că legea asupra contractelor de muncă conținea și articole care loveau în interesele oamenilor muncii. Împotriva acestor prevederi s-a ridicat la luptă proletariatul, în frunte cu P.C.R., cerînd ca ele să fie eliminate din lege. Documentele și presa vremii redau unele critici, luări de poziție și acțiuni de protest ale clasei muncitoare îndreptate împotriva prevederilor legii, contrare intereselor ei.

Încă din perioada cînd în Adunarea deputaților și în Senat se discuta legea, P.C.R. și celelalte organizații revoluționare ale clasei muncitoare au desfășurat o energică campanie de protest împotriva acelor articole ale legii care lezau interesele proletariatului. Uneori, din cauza unor confuzii ideologice și a metodelor de muncă sectare care mai dăinuiau încă în activitatea partidului comunist, în special în anii 1929—1931 (era perioada cînd în conducerea P.C.R. se dezlănțuisese criminala luptă fracționistă, care a provocat confuzii grave și a dezorganizat activitatea partidului) se critica legea în întregime, fiind etichetată ca o lege reacționară. Acest fapt a constituit o frînă în calea mobilizării maselor pentru îmbunătățirea legii prin scoaterea sau modificarea acelor arti-

¹⁵ I. I. Mirescu, G. P. Dîmbovicianu, *Lege asupra contractelor de muncă*, „Tipografiile române unite”, București, 1929, p. 9.

¹⁶ *Ibidem*, p. 15.

„cole ce loveau în interesele oamenilor muncii. Desigur, luată în ansamblu, legea contractelor de muncă era, în esență, o lege burgheză, care servea intereselor statului burghezo-moșieresc. Dar ea conținea, așa după cum s-a arătat mai sus, multe prevederi care satisfăceau unele din revendicările fundamentale ale proletariatului. Aceste prevederi trebuiau susținute și lărgite, făcând din ele o platformă de mobilizare a maselor la luptă, un mijloc de împletire a activității revoluționare legale cu cea ilegală.

Deși în activitatea desfășurată în acest sens au fost făcute și exagerări, așa cum s-a arătat mai sus, nota dominantă a constituit-o lupta pentru eliminarea prevederilor negative din lege, atât înainte, cât și după adoptarea ei.

Presă muncitorească a vremii, atât cea îndrumată de P.C.R. cât și cea a partidelor social-democrat și socialist independent, a luat atitudine, demascând acele articole ale legii „sugrumătoare pentru proletariat”¹⁷, cum le numea organul B.M.T., „Lupta zilnică”. În numărul său din martie 1929, ziarul „Lupta zilnică” arăta că legea contractelor de muncă conține multe dispoziții care lovesc în interesele oamenilor muncii și demonstrează această afirmație arătând concret minusculele legii cu privire la perioada de ucenicie: termenul prea lung de ucenicie, care constituia, de fapt, un mijloc de exploatare a ucenicului. Dacă în timpul cât dura ucenicia, ucenicul lipsea timp de o lună, indiferent din ce motive, tot timpul făcut pînă la acea dată era considerat pierdut. Această prevedere avea ca scop să-i împiedice pe ucenici să ia parte la greve și permitea patronului să-i facă spărgători de grevă. De asemenea, autorul articolului din ziarul „Lupta zilnică” se declara împotriva acelei prevederi din lege care oprea pe patron să angajeze un ucenic fără consimțămîntul vechiului patron, arătând că prin aceasta se lua ucenicului dreptul de a se apăra împotriva tratamentului inuman la care era supus¹⁸.

Și în coloanele presei P.S.D. au fost criticate neajunsurile legii contractelor de muncă. Se semnală, în acest sens, că unele categorii sociale, printre care frizerii, ziaristii, artiștii, lucrătorii din alimentație și lucrătorii agricoli *, erau excluse de la prevederile legii¹⁹. Era criticat faptul că se menținea, concomitent cu introducerea contractului colectiv de muncă, și regulamentul de atelier, care anula, de fapt, convenția colectivă de muncă²⁰. De asemenea, se arăta că legea răpea muncitorului dreptul de recurs prevăzut în Constituție, prin faptul că deciziile de arbitraj în conflictele de muncă erau considerate contracte colective de muncă²¹. Acestea erau numai cîteva din criticile formulate de către L. Rădăceanu, I. Mirescu și alți conducători ai P.S.D., care au depus o activitate intensă, atît în presă, cît și în corpurile legiuitoare ale țării, pentru eliminarea unor lipsuri ale legii. Prin intervențiile lor în cadrul dezbaterilor din Cameră și Senat, deputații P.S.D. au reușit să aducă unele îmbunătățiri proiectului de lege, cum ar fi sporirea numărului zilelor concediului minim de la 5, 7 și 10 zile, în raport cu vechimea în cîmpul muncii, cît se prevedea inițial în proiectul de

¹⁷ „Lupta zilnică” nr. 15, din 8 martie 1929.

¹⁸ *Ibid.*

* Ca urmare a luptei hotărîte a maselor de oameni ai muncii, la 11 octombrie 1932 au fost modificate unele articole din legea asupra contractelor de muncă, introducîndu-se noi alineate, prin care dispozițiile titlurilor II, III și IV relative la contractul colectiv de muncă se aplicau și în agricultură („Monitorul oficial” nr. 238/1932).

¹⁹ „Socialismul” nr. 13, din 24 martie 1929.

²⁰ *Ibid.*

²¹ *Ibid.*

lege, la 7, 10 și 14 zile pe an²². De asemenea, s-a modificat articolul 84 al legii, prevăzându-se ca chiar în timpul grevei sau lockoutului muncitorilor să li se dea avantajele în natură pe care le aveau în mod normal (alimente, locuință, lumină etc.)²³. Tot ca urmare a intervenției deputaților P.S.D., la articolul 68 s-a stipulat ca patronul să nu poată da muncitorului în credit băuturi spirtoase²⁴. Desigur, s-au mai adus și alte amendamente prin care se mai atenuau efectele negative ale legii. Adoptarea legii contractelor de muncă a constituit o arenă vastă a luptei de clasă, proletariatul reușind să impună unele prevederi mai democratice în lege.

Critici serioase la adresa legii au făcut și unele personalități burgheze, care s-au ocupat mai pe larg de legislația muncii. Astfel, criticînd legea, un doctrinar al vremii arăta că în cazul cînd un muncitor era victimă a măsurilor abuzive ale patronului, „procedura legislativă era cu totul incompletă și insuficientă, în așa fel încît cel concediat va avea tot timpul să moară de foame pînă să obțină o hotărîre de despăgubiri și s-o execute”²⁵. Sociologul Petre Andrei, luînd cuvîntul în Senat, critica legea pentru faptul că nu garanta minimul de salariu. „Ar fi necesar — sublinia el — să se introducă minimul de salariu pentru a feri pe muncitori de epuizare. Aproape în toate țările se prevede un minimum de salarii”²⁶. Intervenția lui a rămas însă fără ecou din cauza împotrivirii elementelor retrograde din corpurile legiuitoare. Iar juristul M.I. Barasch scria: „Dacă în vremurile noastre muncitorul este emancipat politicește, împrejurările economice îl mai mențin în stare de sclavie. Contractul de muncă nu este — în cele mai multe cazuri — decît adeziunea, pur și simplu, a muncitorului la condițiile dictate de patron”²⁷.

Acestea sînt numai cîteva exemple dintre criticile formulate la adresa legii contractelor de muncă, critici ce evidențiau faptul că legea avea lacune serioase. De asemenea, trebuie subliniat că nici acele drepturi consemnate în lege, care ar fi îmbunătățit situația celor ce muncesc, nu erau asigurate prin mijloace materiale corespunzătoare și că, datorită situației lor, muncitorii erau obligați să accepte condițiile dictate de patron, care anulau în mare măsură efectele pozitive ale legii.

Cu toate acestea, patronii au primit cu multă aversiune această lege, ridîcînd proteste interminabile împotriva ei și cerînd să fie abrogată. Călăuziți numai de interesele lor meschine de clasă și neadmițînd nici cele mai mici concesiuni în favoarea proletariatului, ei au dus o luptă îndelungată împotriva adoptării și aplicării acestei legi. Din cauza împotrivirii lor, adoptarea legii a fost blocată ani de-a rîndul în corpurile legiuitoare. Cînd, în 1929, legea a fost depusă din nou pe biroul Camerei deputaților, reprezentanții patronilor au pornit o campanie violentă contra ei²⁸. Astfel, în discuțiile care s-au purtat pe marginea proiectului de lege, deputatul Szabo Beni arăta că această lege constituie o calamitate pentru patronat, „aduce multe sarcini grele patronilor”²⁹. Patronii

²² „Socialismul” nr. 14, din 31 martie 1929.

²³ *Ibid.*

²⁴ *Ibid.*

²⁵ Fl. Negrețu, *Conflictele de muncă din punct de vedere penal*, în „Institutul economic românesc” nr. 130/1936, p. 8.

²⁶ „Monitorul oficial” nr. 50, partea a II-a, din 24 martie 1929 („Dezbateri în Senat”).

²⁷ M. I. Barasch, *Op. cit.*, p. 34—35.

²⁸ *Buletinul muncii, cooperăției și asigurărilor sociale*, anul X, 1929, p. 49.

²⁹ „Monitorul oficial” nr. 50, din 24 mai 1929 („Dezbateri parlamentare”).

considerau măsurile de legislație a muncii ca un atentat la dreptul de proprietate și se ridicau împotriva adoptării lor. „În ultimul timp — se arăta într-o dare de seamă a Camerei de comerț și industrie Ploiești — s-a abuzat prea mult de legiferări care prin derogare de la dreptul comun au atins dreptul sfânt de proprietate și unele drepturi cîștigate”³⁰.

În reuniunile camerelor de comerț și industrie, în adunările asociațiilor patronale, în diferite organisme de stat, prin memorii și scrisori către Ministerul Muncii, patronii se ridicau împotriva adoptării legii, susținînd că ar fi prea avansată pentru stadiul de dezvoltare al României, că industria s-ar sufoca din cauza unei asemenea legislații și că țara ar fi amenințată de o mare catastrofă³¹. Este semnificativ în acest sens și raportul Uniunii generale a industriașilor din România (U.G.I.R.) din 5 noiembrie 1929, în care se arată că aceasta, „în memoriile ei către guvernele trecute și către guvernul actual, a atras de repetate ori atențiunea asupra pericolului de a se încerca în scurt timp și dintr-o dată prea multe reforme pe terenul legislației sociale. Nu este admisibil ca pe terenul politicii și ocrotirii sociale statul nostru să creeze instituții și să ia măsuri pe care alte state cu mult mai dezvoltate și cu mult mai bogate în capitaluri ezită să le introducă...”³².

După adoptarea legii, patronii s-au opus cu îndărătnicie încheierii de contracte colective de muncă. Ei au cerut cu insistență să fie modificată legea asupra contractelor de muncă prin abrogarea unor articole din lege și din regulamentul acesteia³³. Marele industriaș Mociornița cerea la o adunare a U.G.I.R. din 1 martie 1931 ca „statul să nu mai legifereze în viitor despre noi fără noi”³⁴, adică să le ceară asentimentul dacă sînt de acord cu legile muncii.

Dar, cu toată împotrivirea patronilor, legea asupra contractelor de muncă a fost votată, dîndu-se astfel curs unui imperativ al vremii. Adoptarea legii se datorește și poziției lucide, realiste a unui important număr de deputați, între care s-au remarcat cei nouă deputați ai P.S.D., care au dus o luptă susținută pentru îmbunătățirea și adoptarea legii, precum și dr. N. Lupu, Gr. Iunian, I. Răducanu, R. Ioanițescu, P. Andrei, I. Țăranu, A. Ceaușian, N. Codreanu și alții, care au pledat pentru adoptarea legii, propunînd și amendamente de îmbunătățire a ei.

Nereușind să împiedice adoptarea legii, patronii și-au concentrat toate eforturile pentru a împiedica aplicarea prevederilor ei mai importante. Legea contractelor de muncă era încălcată fără nici o teamă de către patronat, care încerca astfel să se sustragă efectelor ei. În numeroase cazuri, patronii refuzau să încheie contractele de muncă, care, conform legii, erau obligatorii, iar atunci cînd expirau refuzau să le mai reînnoiască³⁵. Este cunoscut, de altfel, că una dintre primele mari bătălii de clasă desfășurate de proletariatul din țara noastră — eroica grevă de la Lupeni din august 1929 — a fost declanșată tocmai ca

³⁰ Camera de comerț și industrie Ploiești, *Darea de seamă despre activitatea consiliului de administrație pe perioada 1929—1933*, Ploiești, 1933, p. 7—8.

³¹ *Buletinul Camerei de comerț și industrie Ploiești* nr. 10/1939, p. 2.

³² *Legislația socială*, Raportul Uniunii industriașilor transilvăneni prezentat la Adunarea generală extraordinară a U.G.I.R. din 5 noiembrie 1929, București, 1929, p. 3.

³³ *Ibid.*

³⁴ Arhiva Fabricii de piele și încălțăminte Cluj, fondul Dermata, dosarul nr. 2/1931, fila 58.

³⁵ Uniunea camerelor de comerț și industrie, *Adaptarea legislației muncitorești la actuala situație a economiei naționale*, București, 1934, p. 21.

urmare a refuzului Societății de a include în noul contract de muncă o serie de revendicări ale muncitorilor. Situații asemănătoare se semnalau la minierii din Anina, la Fabrica „Rener” din Cluj și în numeroase alte întreprinderi din țară. Deseori, patronii denunțau contractele de muncă înainte de expirare, urmărind anularea unor cuceriri ale muncitorilor. Într-o cerere către Camera de comerț și industrie, comercianții din Turnu-Măgurele arătau că „ne vedem nevoiți să denunțăm contractul de muncă intervenit între noi și muncitorii cu brațele... și contractul colectiv de muncă încheiat între noi și chirigiii din oraș”³⁶. Fără a mai aștepta răspuns de la forurile superioare, patronii au denunțat contractele³⁷. În rîndul muncitorilor textiliști din București se semnalau agitații puternice determinate, după cum reieșea dintr-o notă a siguranței, de presiunile patronilor asupra muncitorilor de a accepta modificarea contractelor de muncă³⁸. Iar muncitorii țesătoriei „Kilinger” din Brașov au declarat grevă pentru că direcția a respins încheierea contractului colectiv și a refuzat să mărească salariile³⁹.

Ca urmare a politicii patronilor de aruncare a greutăților crizei pe spatele oamenilor muncii, în numeroase cazuri, în ciuda prevederilor legii, salariile erau micșorate după bunul plac al patronilor, concedierile se efectuau în mod masiv și fără nici un preaviz.

„În industria minieră și petrolieră — se arăta într-o rezoluție a C.C. al P.C.R. — au fost concediați aproape jumătate din muncitori..., la C.F.R. se fac permanent concedieri... Sistemul amenzilor este introdus pe scară foarte largă”⁴⁰.

În rezoluția plenarei C.C. al P.C.R. din aprilie 1932 se demascau în fața maselor căile ocolite folosite de patroni pentru eludarea legii contractelor de muncă. „Paralel cu scăderea salariilor, a concedierilor în masă a muncitorilor, a început a se aplica pe larg sistemul de înlocuire a muncitorilor calificați cu tineret și trecerea muncitorilor calificați la munci auxiliare mai prost plătite, concedierea în masă a ceferiștilor cu vechime, cu scopul de a le tăia dreptul de pensie, mărirea normelor muncii în acord, forțarea tineretului care pleacă în armată să-și dea demisia pentru ca direcția să nu mai aibă obligații față de ei”⁴¹. Sînt numai cîteva din arsenalul vast și întortocheat al metodelor folosite de patroni pentru a se sustrage de la prevederile legii.

În fața acestei situații, clasa muncitoare a trecut la luptă pentru a-i obliga pe patroni să respecte legea, să aplice în viață contractele de muncă încheiate. Pentru muncitorime era evident că aplicarea în viață a legii contractelor de muncă, a contractelor încheiate între patroni și muncitori, ar fi adus unele îmbunătățiri ale condițiilor ei de viață, ar fi frînat ofensiva patronală și ar fi împiedicat clasele dominante să arunce în întregime efectele economice ale crizei asupra maselor. De asemenea, aplicarea legii asupra contractelor de muncă ar fi lărgit baza de masă a luptelor proletariatului pentru noi cuceriri și, în ultimă instanță, ar fi contribuit la subminarea a înseși bazelor orînduirii capitaliste. Pe de altă parte, acțiunea pentru respectarea și aplicarea contractelor de muncă constituia o platformă concretă de mobilizare a celor ce muncesc la luptă contra claselor dominante, un mijloc eficace de demascare a demagogiei

³⁶ Arhivele statului Tîrgoviște, fondul Inspekția muncii, dosarul nr. 1/1929, fila 54.

³⁷ *Ibid.*

³⁸ Arhiva C.C. al P.C.R., fondul nr. 5, dosarul nr. 800, fila 96.

³⁹ *Ibidem*, fila 128.

⁴⁰ A.I.S.I.S.P., cota Ab XV—5, inv. 375.

⁴¹ A.I.S.I.S.P., cota Ab XVI—1.

partidelor politice burgheze și de scoatere a maselor de sub influența lor. În sfârșit, era o contribuție la realizarea țelului final al luptei proletariatului, care era clar exprimat în documentele P.C.R. „Noi... luptăm pentru zdrobirea puterii burgheziei cu toate legile ei“⁴².

Pentru a obliga pe patroni să respecte și să aplice legea contractului de muncă, P.C.R. și celelalte organizații revoluționare ale clasei muncitoare au desfășurat o campanie susținută de demascare în fața maselor a acțiunilor patronilor de nesocotire a legii. Astfel, într-o rezoluție a Congresului al V-lea al P.C.R. se arăta : „Paralel cu închiderea completă sau parțială a întreprinderilor și concedierea în masă a muncitorilor are loc scăderea salariului la jumătate și chiar mai mult“⁴³. În rezoluție se arăta că pentru un salariu de foame muncitorul era obligat să lucreze 12, 14, 16 ore pe zi, se măreau impozitele și amenziile⁴⁴. Demascând aceste acțiuni ilegale, care constituiau o încălcare flagrantă a legislației muncitorești, și îndeosebi a legii contractelor de muncă, P.C.R. chema masele muncitoare, și în primul rând proletariatul, să opună o rezistență dâră patronatului, le mobiliza la lupta pentru a impune respectarea legii contractelor de muncă.

Pe linia demascării politicii de nerespectare a legii contractului de muncă, o contribuție însemnată a adus și P.S.D. atât în presă, în adunări ale muncitorilor, cât și în parlament și în alte diferite organisme ale statului din care reprezentanții săi făceau parte. Reprezentanții P.S.D. au luat atitudine deschisă împotriva încălcării legilor, cerînd în mod insistent respectarea lor.

Ziarul „Socialismul“ relatează că patronii refuzau să acorde concedii de odihnă pentru muncitori, iar Ministerul Muncii, această „tipică instituție a prafului aruncat în ochii muncitorilor, nu ia nici o măsură de aplicare a legii“⁴⁵. Totodată erau demascate și celelalte instituții care aveau menirea să „apere interesele muncitorilor“ și „să vegheze la aplicarea legii contractelor de muncă“. „Inspectorii muncii — scria „Socialismul“ — care au dreptul de a veghea să se aplice legile urmează exemplul celor de sus, nu aud, nu văd. Concediile prevăzute în lege sînt un fel de basm cu cocoșul roșu“⁴⁶. Reprezentanții P.S.D. arătau muncitorilor că legea contractelor de muncă, prin faptul că nu era respectată de patroni, iar statul accepta în mod tacit încălcarea ei fără a căuta să impună patronilor s-o respecte, constituia o crasă înșelătorie pentru muncitori. „Legile de protecție a muncii, inclusiv a contractelor de muncă... se dovedesc a fi simple flori exotice menite doar a încununa fruntea ministrului muncii în exoticele sale peregrinări la Geneva“⁴⁷. Într-un articol cu titlul semnificativ „Ofensiva patronilor împotriva legii contractelor de muncă“, „Socialismul“ demasca în mod vehement acțiunile patronatului de încălcare a legii. „Deși legea a fost votată de 8 luni, ea nu se aplică din cauză că nu a apărut regulamentul“⁴⁸. În perioada de întocmire a regulamentului de aplicare a legii, patronii exercitau presiuni puternice asupra comisiei de întocmire a acestuia, cerînd o serie întreagă de rectificări ale legii⁴⁹. Ziarul „Socialismul“ a condam-

⁴² „Lupta de clasă“ nr. 14—15/1929, p. 88.

⁴³ A.I.S.I.S.P., cota Ab XVI—3.

⁴⁴ *Ibid.*

⁴⁵ „Socialismul“ nr. 30, din 20 iulie 1929.

⁴⁶ *Ibid.*

⁴⁷ *Ibid.*

⁴⁸ „Socialismul“ nr. 45, din 3 noiembrie 1929.

⁴⁹ *Ibid.*

nat această poziție a patronilor, care, sub motivul că concediile ar fi prea mari, refuzau s-o aplice și cereau ca regulamentul legii să lase fixarea duratei concediilor anuale la latitudinea ambelor părți ⁵⁰. „Asociațiile patronale — arăta ziarul „Socialismul“ — au început ofensiva asupra legii contractelor de muncă” ⁵¹. Clasa muncitoare, toți oamenii muncii erau chemați la lupta pentru a-i obliga pe patroni să respecte legea: „Trebuie spus muncitorilor ca să lase la o parte orice speranță în aplicarea legilor (de către patroni — *n.n.*), ei trebuie să fie în stare să aplice legile” ⁵².

Mobilizat de P.C.R., P.S.D., P.S.I., proletariatul s-a avîntat cu înflăcărare în luptă pentru a impune patronatului respectarea legii contractului de muncă. În această luptă, clasa muncitoare a folosit o multitudine de forme și metode de acțiune, începînd de la cele mai simple, ca: petiții de protest, memoriilor semnate de muncitori ⁵³, delegații trimise la diferite organe de stat etc., pînă la formele cele mai avansate, cum au fost grevele cu ocuparea întreprinderilor și culminînd cu luptele de baricadă din București din februarie 1933. Metoda cea mai eficace folosită de proletariat în lupta împotriva exploatării a fost greva. Documentele oficiale ale vremii arată că în anul 1929 numărul conflictelor de muncă s-a ridicat la 317, cuprinzînd 1 123 de întreprinderi cu peste 105 000 de muncitori. Între anii 1929 și 1933 au avut loc 433 de greve și 1 062 de conflicte latente de muncă, marea lor majoritate fiind declanșate ca urmare a nerespectării de către patroni a legislației muncii.

Între acțiunile desfășurate în acești ani se remarcă îndeosebi luptele muncitorilor minieri din Valea Jiului și de la Anina de la începutul anului 1929, ale metalurgistilor din București, Arad, Reșița, Brașov, ale textiliștilor din Buhuși și Cluj, ale muncitorilor forestieri din Valea Mureșului, ale petroliștilor din Valea Prahovei, ale ceferiștilor etc.

În focul luptelor muncitorii, conduși de organizațiile lor revoluționare, în fruntea cărora se găsea P.C.R., deși duceau lupta în condiții deosebit de grele, deoarece patronii aveau de partea lor aparatul represiv al statului și la dispoziție o armată de șomeri, au reușit totuși în multe cazuri să impună patronilor aplicarea legii și respectarea contractelor de muncă încheiate.

Astfel, la Reșița, peste 2 500 de muncitori au protestat într-o adunare ținută în luna ianuarie 1932 împotriva măsurilor luate de patroni de a reduce salariile cu 20% ⁵⁴ contrar prevederilor contractului de muncă, patronii fiind obligați să renunțe la reducerea salariilor. Într-un raport al siguranței din Cluj se arată că muncitorii de la fabricile de încălțăminte au intrat în grevă, la chemarea P.S.I., pentru a-și apăra drepturile înscrise în contractele de muncă ⁵⁵. În fața valului revoluționar, patronii au declarat că acordă un spor de salarii de 15 la sută. „Muncitorii din Sighet de la fabrica de parchet — se arăta într-un raport al poliției Cernăuți — din cauză că nu li s-au plătit salariile pe luna iulie au făcut demonstrație la 18 august, întrerupînd lucrul pe o zi, după care, achitîndu-li-se salariile, au început lucrul” ⁵⁶. Muncitorii de la „Fero-

⁵⁰ *Ibid.*

⁵¹ *Ibid.*

⁵² „Socialismul” nr. 30, din 20 iulie 1929.

⁵³ Gh. Apostol, *Legislația muncitorească în România de ieri și astăzi*, Editura P.C.R. 1946, p. 8.

⁵⁴ Arhiva C.C. al P.C.R., fondul 72, dosarul nr. 1 618, fila 11.

⁵⁵ *Ibidem*, fondul nr. 5, dosarul nr. 807, fila 10.

⁵⁶ *Ibidem*, dosarul nr. 808, fila 32. Raport al poliției Cernăuți.

email“-Ploiești, în număr de 300, în urma unei acțiuni desfășurate, au reușit să încheie un contract colectiv⁵⁷. Conflictul de la „Vega“ dintre muncitori și direcție s-a aplanat prin tratative. Între dezideratele acceptate de patroni a fost și sporul de salarii⁵⁸. Delegații muncitorilor de la rafinăriile „Româno-americană“ și „Astra română“ au comunicat patronilor că dacă nu vor primi rezultat satisfăcător de la inspectoratul muncii în tratativele duse cu direcțiile respective, adică dacă nu li se vor aproba toate cererile, vor refuza cu toții să intre la lucru⁵⁹. „Ne luăm obligațiunea de a respecta în întregime contractul colectiv de muncă încheiat între noi și muncitori — era nevoită să declare direcția Societății „Astra română“ ca urmare a puternicelor acțiuni ale petroliștilor din 30 ianuarie 1933. De asemenea și cheștiunea delegaților va fi respectată în conformitate cu stipulațiile contractului... Pînă la soluționare (a conflictului — *n.n.*), lucrătorii concediați vor continua lucrul“⁶⁰.

În repetate rînduri serviciile siguranței erau nevoite să recunoască că acolo unde acțiunile muncitorilor pentru aplicarea și respectarea legii contractelor de muncă erau conduse direct de comuniști revendicările aveau un caracter mai radical, lupta era mai bine organizată⁶¹.

În ciuda condițiilor foarte grele în care se desfășurau luptele clasei muncitoare în anii crizei economice, în pofida faptului că patronii aveau de partea lor aparatul de stat, că la porțile întreprinderilor aștepta armata de șomeri gata oricînd să ia locul elementelor considerate indezirabile de către patroni, proletariatul din țara noastră a reușit să impună patronilor încheierea, în acești ani, a aproximativ 750 de contracte colective de muncă, unele avînd o durată pînă la 3 ani de zile. În anii 1932 și 1933, numărul contractelor de muncă încheiate a fost mai mic față de anii precedenți. Acest lucru se explică, printre altele, pe de o parte prin concentrarea industrială, care a avut ca urmare reducerea numărului întreprinderilor, iar pe de altă parte prin rezistența tot mai mare a patronilor față de încheierea contractelor colective de muncă. Revendicările cele mai frecvent stipulate în contracte erau : ziua de muncă de 8 ore, concedii de odihnă plătite, protecția muncii minorilor și femeilor, igiena și protecția muncii, asigurări sociale, problema salarizării, a concedierilor și altele.

Existența unor asemenea prevederi în contractele colective de muncă constituia o frînă în calea ofensivei patronale de a ieși din criză pe seama maseilor. Desigur, în multe cazuri contractele de muncă erau încălcate de către patroni, dar de cele mai multe ori proletariatul a reușit, printr-o luptă plină de sacrificii, să impună respectarea lor.

Acțiunile revoluționare ale proletariatului român din anii 1929—1933 au culminat cu eroicele lupte ale ceferiștilor și petroliștilor din ianuarie-februarie 1933, care, deși au fost sîngeros reprimare de guvern, au obligat clasele dominante să satisfacă o serie întreagă de revendicări ale proletariatului, frînînd ofensiva capitalului împotriva prevederilor din legea contractelor de muncă. Printre drepturile cîștigate de muncitori se numără : sistarea curbilor de sacrificiu, sporirea salariilor de bază cu 20%, reprimirea la lucru a munci-

⁵⁷ „Frontul unic“, anul 1, nr. 3, din 1933.

⁵⁸ Arhiva C.C. al P.C.R., fondul nr. 5, dosarul nr. 807, fila 186. Raport al siguranței din Ploiești.

⁵⁹ *Ibidem*, fila 174.

⁶⁰ *Ibidem*, fila 189. Raport al Societății „Astra română“.

⁶¹ *Ibidem*, fila 71.

torilor concediați, încetarea concedierilor, renunțarea la scăderea salariilor, plăti-
rea pensiilor și a salariilor în restanță și altele. Pe lângă revendicări de ordin
economic au fost obținute și însemnate revendicări cu profund caracter politic.

Legea asupra contractelor de muncă din 1929 a fost impusă claselor ex-
ploatare prin lupta revoluționară a proletariatului. Deși limitată, ciuntită,
cu prevederi care se contraziceau sau se eliminau reciproc, cu multe moduri de
interpretare care lăsau cîmp larg de acțiune patronilor pentru a o eluda, adopta-
rea legii contractelor de muncă din 5 aprilie 1929 a constituit un succes al luptei
proletariatului. Această lege consfințea o parte din revendicările fundamentale ale
clasei muncitoare, cum ar fi dreptul la concedii plătite de odihnă, dreptul la
preaviz în caz de concediere etc. În esență, și această lege, ca de altfel întreaga
legislație a muncii, deși conținea și unele prevederi democratice, rămînea totuși
o lege cu caracter burghez.

Trebuie subliniat că atît elaborarea, cît și aplicarea legii au constituit o
vastă arenă a unei ascuțite lupte de clasă, care uneori a luat forme violente, în
special în domeniul aplicării prevederilor legii. Lupta clasei muncitoare din
România pentru adoptarea și aplicarea legii contractelor de muncă constituie
o parte integrantă a luptei generale duse de către proletariat pentru lichidarea
exploatării omului de către om.

I. CEAUȘESCU

Aspecte ale luptei popoarelor asuprite din fostul Imperiu austro-ungar în dezbaterile Conferinței de la Linz

Preocuparea istoriografiei din diferite țări pentru cercetarea procesului de destrămare a Imperiului austro-ungar, a luptei popoarelor asuprite din cadrul acestuia a fost destul de susținută în anii care au urmat celui de-al doilea război mondial. În afara discuțiilor desfășurate cu prilejul congreselor internaționale ale istoricilor, când aceste aspecte au fost abordate parțial, s-au organizat, pe această temă, și diferite dezbateri științifice internaționale la care au luat parte istorici din Europa și din S.U.A. Început la Praga, schimbul de opinii asupra destrămării monarhiei habsburgice a continuat, în 1964, la Conferința internațională de la Budapesta și apoi la aceea de la Bratislava, ținută anul acesta. Faptul că se emit și astăzi teze și păreri contradictorii impune o adâncire a cercetărilor, o intensificare a schimbului de păreri între istorici, pentru a se ajunge la o interpretare științifică a sensului istoric al evenimentului amintit, de la a cărui săvârșire au trecut aproape cinci decenii.

În cadrul acestor dezbateri, anumite opinii sau teze deviază de la adevărul istoric cu privire la cauzele destrămării monarhiei. Uneori aceste opinii urmăresc — pentru a justifica tendințe contemporane de federalizare — idealizarea monarhiei habsburgice, susținând că dualismul a asigurat, în ultimă instanță, un avânt economic de care au beneficiat și popoarele asuprite. Cu alte cuvinte, „compromisul de la 1867” ar fi constituit o fază de progres evident și pentru aceste popoare. În fața criticilor la care a fost supusă această teză, se încearcă să se acrediteze argumentul că rămânerea în urmă din punctul de vedere economic, politic și cultural a naționalităților din monarhie nu ar fi fost o consecință a asupririi sociale și naționale, ci s-ar fi datorat dezvoltării în salturi a capitalismului de la apus spre răsărit. Asemenea afirmații pot duce la concluzii neștiințifice, cum ar fi inexistența asupririi naționale în condițiile dualismului austro-ungar, a nonnecesității independenței naționale pentru dezvoltarea națiunilor sau a tratării nediferențiate a rolului și funcțiilor națiunilor dominante față de națiunile asuprite. Uneori aceste teze subiective vizează absurdul: se susține, bunăoară, că popoarele asuprite din monarhia habsburgică (sîrbii, slovacii, românii etc.) ar fi fost contrarevoluționare și că ar fi împiedicat o apropiere între ele și națiunile dominante.

În condițiile unor asemenea opinii controversate, orice încercare de elucidare a problemelor, de tratare a lor pe o bază științifică, este binevenită.

Acestei necesități îi corespunde și dezbateră recentă din cadrul celei de-a treia Conferințe internaționale a istoricilor din institutele care se ocupă cu studiul mișcării muncitorești, organizată de Comisia pentru istoria mișcării muncitorești din Austria *.

Referatul principal supus dezbaterilor este o sinteză pe care Hans Mommsen, istoric vest-german, asistent la Universitatea din Heidelberg, a conceput-o pe baza lucrării sale mai vechi apărută în anul 1963 și intitulată *Social-democrația și problema naționalităților în statul multinațional habsburgic*, care, în linii generale, nu a depășit tezele expuse în carte.

Participanții la dezbateri au făcut aprecieri pozitive asupra valorii documentare a lucrării lui Hans Mommsen, asupra interpretării științifice a unor aspecte ale fenomenului istoric cercetat. În același timp însă a fost arătată și poziția eronată pe care autorul referatului a adoptat-o în interpretarea problemei naționale din monarhia habsburgică. Tratarea nediferențiată a rolului și a funcțiilor națiunilor dominante față de cele ale națiunilor asuprite, punerea semnului egalității între naționalismul națiunilor dominante și cel al națiunilor asuprite, afirmația că în condițiile monarhiei austro-ungare se pot desprinde tendințe imperialiste și la națiunile asuprite, precum și părerea că mișcarea muncitorească ar fi avut o atitudine pasivă, anațională în mișcarea de eliberare națională a popoarelor asuprite au prilejuit dezbateri vii, la care au luat parte mai ales istoricii țărilor succesore și din Austria.

Punându-se în discuție concepția referatului, o bună parte din participanții la conferință au făcut remarcă, îndreptățită de altfel, că titlul acestuia nu concordă cu conținutul, că *nu este vorba doar de o problemă a naționalităților, ci de problema națională din monarhie*.

Arătând că nu este de acord cu autorul referatului asupra felului în care acesta caracterizează lupta legitimă a popoarelor asuprite pentru obținerea egalității în drepturi cu națiunile dominante, istoricul iugoslav Klopčič France din Ljubljana preciza că în fața acestor națiuni asuprite se puneau probleme deosebit de mari: ele urmăreau obținerea libertății naționale, făurirea statului național unitar, promovarea culturii naționale etc. Cu alte cuvinte, se puneau problema existenței naționale și a dezvoltării lor libere. Aceste tendințe legitime reprezintă interese și revendicări naționale, pentru care, în linii generale, stau pe poziții unitare toate clasele și păturile sociale ale unei națiuni. Toate elementele enumerate constituie, la un loc, problema națională, mișcarea națională. Unei națiuni, conchidea vorbitorul, trebuie să i se spună *națiune*, și nu *naționalitate*, acestea fiind două noțiuni care se deosebesc între ele și diferă în conținutul lor.

Dezbateri vii au avut loc în problema înțelegerii și interpretării naționalismului națiunilor asuprite. Autorul referatului principal, urmărind să răspundă unor afirmații din coreferate, susținea că este greu a se stabili coordonatele sau trăsăturile de bază ale naționalismului modern, deoarece, pînă în prezent, nu există o lucrare fundamentală care să trateze evoluția naționalismului de la forma de sentiment național, de conștiință națională și pînă la naționalismul șovin. El este de părere că naționalismul națiunilor asuprite din monarhie se transformă, la începutul secolului al XX-lea, într-un fel de imperialism cu tră-

* Conferința s-a desfășurat la Linz (Austria) în zilele de 20—24 septembrie a.c. Pe ordinea de zi au fost înscrise două probleme: 1. *Editarea colecțiilor de documente privind istoria mișcării muncitorești*; 2. *Mișcarea muncitorească și problema naționalităților* cu referiri speciale la monarhia austro-ungară. Au participat delegați din 17 țări.

sături asemănătoare imperialismului marilor puteri și, ca atare, naționalismul națiunilor asuprite nu ar trebui să fie tratat diferențiat de acela al națiunilor dominante.

Poziția istoricilor marxiști, și îndeosebi a celor din țările succesorale, a fost unitară ; arătînd optica eronată a autorului în a trata nediferențiat rolul și funcțiile națiunilor dominante față de acelea ale popoarelor asuprite într-un stat multinațional cum era monarhia austro-ungară, istoricul Kowalski Józef din Polonia a demonstrat că referentul a ajuns la asemenea concluzii pentru că în lucrarea sa n-a dat importanța cuvenită mișcărilor naționale de eliberare și a subestimat potențialul lor. Hans Mommsen, spunea vorbitorul, n-a abordat științific asuprirea economică la care au fost supuse naționalitățile asuprite din monarhie, cu toate consecințele ei, a identificat radicalismul național al națiunilor asuprite — care are un caracter progresist — cu naționalismul națiunii dominante, a pus semnul egalității între tendința legitimă a națiunilor asuprite de a se elibera și de a forma state naționale independente sau unitare și tendințele reacționare ale cercurilor conducătoare austriece sau maghiare ca națiuni dominante de a-și asigura, fiecare pe seama celuilalt, hegemonia în cadrul „compromisului dualist“. Alți participanți la discuții au arătat că nu se poate pune semnul egalității între tendințele de expansiune, germanizare sau maghiarizare etc. ale națiunilor dominante și dorința de eliberare națională a națiunilor asuprite. Referindu-se la așa-zisa problemă a tendințelor imperialiste ale națiunilor asuprite, istoricul iugoslav Klopčič France a afirmat că o națiune asuprită, care nu dispune de puterea politică și economică, nu poate urmări tendințe imperialiste.

Deosebit de interesante au fost confruntările de păreri cu privire la atitudinea mișcării muncitorești și a social-democrației austriece față de mișcarea națională. În cuvîntul său, raportorul a menționat că, deși n-a reușit să studieze întreaga mișcare muncitorească din monarhie, să confrunte diversele poziții pentru a ajunge la aprecieri generalizatoare cît mai obiective, cunoașterea unor particularități ale mișcărilor muncitorești aparținînd naționalităților asuprite nu ar fi modificat concluziile la care a ajuns în lucrare. H. Mommsen susține că proletariatul și mișcarea muncitorească din Imperiul austro-ungar nu au avut o participare activă la lupta de eliberare națională. Mișcarea muncitorească și socialistă avea ca obiectiv principal problema socială și nu pe aceea națională ; în concepția mișcării muncitorești și socialiste din monarhie stăruia ideea că problema națională va fi rezolvată „în mod automat“ prin democratizarea vieții sociale. Cu alte cuvinte, mișcarea muncitorească și socialistă ar fi avut o atitudine pasivă, anațională față de mișcarea de eliberare națională a popoarelor, față de tendința lor de a-și făuri state naționale independente și suverane.

Participanții la discuții nu s-au declarat de acord cu aceste teze și au arătat că raportorul pune de așa manieră problema ca și cum proletariatul nu ar constitui o parte componentă a națiunii, ca și cum el ar fi lipsit de sentiment național, de conștiință națională.

În toate țările europene, mișcarea muncitorească a luat parte la acest proces legic de formare și dezvoltare a societății naționale moderne, angrenîndu-se activ în viața politică.

Fără îndoială că făurirea sau desăvîrșirea statului național nu a rezolvat și revendicările de bază ale proletariatului, dar i-a ușurat cu mult posibilitățile

de organizare și acțiune. Unde au simțit în altă parte muncitorii, afirmă istoricul cehoslovac Jiri Kořalka, o așa de mare răspundere pentru națiune — în înțelesul ei democratic — ca în Parisul anilor 1848 și 1870—1871 ? De asemenea, ambele curente principale din mișcarea muncitorească a deceniului al 7-lea — așa cum arată însuși H. Mommsen — erau unitare în a sprijini făurirea unei Germanii democratice și naționale. S-ar putea da și exemplul Scandinaviei, unde mișcarea muncitorească norvegiană s-a situat alături de partidul liberal de stînga, participînd activ la lupta pentru făurirea statului național independent (1905). Chiar în Anglia, Irlanda, Belgia, Olanda, Danemarca, conchide Jiri Kořalka, putem urmări colaborarea între mișcarea muncitorească — în întregimea ei sau în cea mai mare parte — cu partidele liberale și democrate, ea considerîndu-se parte componentă a acelei națiuni pentru care ținea cea mai înaltă democratizare. Este adevărat că în partea central-răsăriteană, în sud-estul și estul Europei dezvoltarea națională din a doua jumătate a secolului al XIX-lea prezintă o fază istorică mai întîrziată față de Germania și Italia. Dar și aici se remarcă aceleași tendințe pentru crearea societății moderne, cum s-a întîmplat între anii 1848 și 1871 prin unificarea Italiei și a Germaniei.

Procesul legitim al făuririi statelor naționale a culminat în această parte a Europei cu faza finală a primului război mondial. În acel timp exista, fără îndoială, și în această parte a Europei o mișcare muncitorească destul de influentă. Problema de bază a acelei etape a constat în faptul că internaționalismul proletar s-a lovit — în aplicarea lui — de realitatea nedesăvîrșirii dezvoltării naționale a societății și a nesoluționării problemei naționale. Un internaționalism consecvent, afirmă același istoric, se putea clădi aici — ca și în Europa de vest — numai prin înțelegerea problemei naționale și nu prin ignorarea ei.

Unii dintre participanții la dezbateri, combătînd afirmațiile raportorului, au arătat că Marx și Engels au avut un program cu privire la problema națională și că mișcarea muncitorească nu era dezorientată din acest punct de vedere. În ordinea de zi a Congresului Internațional I de la Geneva (1866), Marx introdusese următoarea formulare a punctului al XI-lea : „Necesitatea de a distruge influența despotismului rusec în Europa prin aplicarea principiului dreptului popoarelor de a dispune de soarta lor și reconstituirea Poloniei pe baze democratice și sociale“. Punctul său de vedere l-a susținut Engels într-o serie de articole despre naționalități și în cunoscutele scrisori adresate lui Kautsky și Bernstein în anul 1882. Una dintre trăsăturile caracteristice ale concepției de atunci a lui Marx și Engels în problema națională era accentul pe care aceștia îl puneau pe factorul politic și de stat.

Cît privește poziția social-democrației austriece în problema națională, raportorul apreciază că aceasta nu s-a axat pe un program național pentru că în cadrul Partidului social-democrat austriac era reprezentată fiecare naționalitate.

Majoritatea participanților la discuții au arătat că mișcarea muncitorească sau mișcarea socialistă nu poate rămîne pasivă față de mișcarea de eliberare națională a poporului său, a națiunii din care face parte. Cauzele eșecului încercării social-democrației austriece de a realiza o integrare supranațională a mișcării muncitorești din Cisleithania sînt multiple, dar principala constă în faptul că social-democrația austriacă a avut o poziție contradictorie în problema națională : pe de o parte urmărea înlăturarea concepțiilor vechi, perimate ale monarhiei în problema națională, pe de altă parte se declara pentru menținerea popoarelor asuprite în cadrul statului reorganizat, cu toate tendințele centrifugale ale acestor popoare. Poziția arătată mai sus s-a reflectat atît în programul austro-

marxist, cât și în atitudinea social-democrației față de aplicarea principiului autodeterminării popoarelor. Istoricul cehoslovac Zdenek Solle afirma că austro-marxismul n-a fost clădit pe concepția organizării Austriei sub forma unei federații de state egale în drepturi, principiu care ar fi prezentat o atracție și pentru burgheziile naționale ale popoarelor asuprite. Utopismul austro-marxismului constă tocmai în faptul că el urmărea înlăturarea asupririi naționale în condițiile menținerii puterii în favoarea germanilor din Austria. Insuccesul social-democrației austriece se datorește și faptului că în concepția conducătorilor ei rămăseseră încă adânc întipărite tradițiile pangermane ale anului 1848.

Participanții români la conferință n-au împărtășit punctul de vedere exprimat de raportor prin care „...revendicarea dreptului de autodeterminare pînă la despărțire nu ar fi realizat o ușurare tactică, în afară de faptul că ar fi adus prejudicii serioase bazei legale de acțiune a partidului“. Dimpotrivă, au susținut ei, trecerea în programul social-democrației austriece a principiului autodeterminării ar fi contribuit la realizarea unor deziderate legitime ale popoarelor asuprite, ar fi apropiat mișcările naționale de mișcarea social-democrată, ar fi ridicat prestigiul și ar fi consolidat mișcarea muncitorească; în același timp, includerea în program a principiului autodeterminării ar fi contribuit la întărirea internaționalismului proletar.

În cadrul discuțiilor a luat cuvîntul și istoricul maghiar Tibor Erényi, în legătură cu poziția social-democrației ungare față de problema națională. Afirmînd că primii pași ai mișcării social-democrate ungare (din deceniul al 7-lea al secolului al XIX-lea) au fost influențați de mișcarea socialistă germano-austriacă, și în special de cea vieneză, autorul apreciază că în dezvoltarea ei au apărut totuși și unele particularități specifice. Mișcarea socialistă ungară a fost sensibil influențată de ideile liberalismului maghiar, care purta o puternică amprentă naționalistă. Liberalismul considera că în Ungaria, unde trăiau mai multe naționalități, națiunea maghiară constituie elementul de bază în componența statului, fiind în același timp purtătoarea ideilor sociale înaintate. Experiența acumulată în anii revoluționari 1848—1849, apreciază T. Erényi, și faptul că dinastia habsburgică — din diferite motive — a reușit să instige naționalitățile din Ungaria împotriva revoluției au întărit, firește, și mai mult tendințele naționaliste maghiare. Chiar radicalismul burghez, ideologie care se lega de liberali, s-a situat, în mare măsură, pe o poziție analogă. Ca urmare a acestor concepții a apărut ideea „realizării națiunii politice unitare maghiare“, idee codificată de legea naționalităților din 1868.

În deceniile al 7-lea și al 8-lea ale secolului al XIX-lea, social-democrația maghiară s-a limitat, în ce privește problema națională, la pretenția destul de vagă a egalității de drepturi. Ea a condamnat de fapt politica naționalistă a cercurilor conducătoare, stăruind pentru democratizare; în același timp însă, social-democrația ungară n-a atins problema integrității Imperiului habsburgic și, în cadrul lui, a integrității teritoriale a Ungariei.

În relațiile cu social-democrația austriacă, socialiștii unguri și-au păstrat punctul de vedere în problema națională. La începutul secolului al XX-lea s-au desprins două orientări diferite în rîndurile socialiștilor maghiari. Unii dintre reprezentanții social-democrați erau de părere că Ungaria — ca urmare a relațiilor de subordonare față de Austria — este prejudiciată în dezvoltarea sa industrială și în întărirea forțelor proletariatului din cauza uniunii vamale existente. De aceea, susțineau ei, crearea unei Ungarii independente politic, sau cel puțin economic, ar fi în interesul social-democrațiilor. Cealaltă grupare era de părere că menținerea unor relații cât mai apropiate între Austria și Un-

garia n-ar fi vătămătoare nici intereselor proletariatului și nici social-democrației; realizarea independenței economice ar prejudicia nivelul de trai, iar independența politică a Ungariei ar împinge proletariatul maghiar să caute sprijinul social-democrației austriece. În limitele acestei concepții, mulți împărtășeau părerea că mișcarea muncitorească ungară ar putea conta chiar pe sprijinul curții imperiale în lupta ei împotriva oligarhiei maghiare.

În preajma primului război — arată istoricul maghiar —, din confruntarea celor două orientări, social-democrația ungară a adoptat concepția că Imperiul habsburgic — lichidînd dualismul — ar putea fi transformat într-o federație democratică care ar asigura, în condițiile avantajelor ce le oferă „marea entitate economică”, o dezvoltare liberă națională a diferitelor popoare, împiedicînd în acest fel degenerarea mișcărilor naționaliste. În ceea ce privește însă problema naționalităților din Ungaria, punctul de vedere anterior susținut de socialiști nu s-a modificat aproape de loc. Social-democrația maghiară nu și-a însușit ideea autonomiei culturale, rămînînd pe mai departe la vaga revendicare a egalității de drepturi și a emancipării.

Cît privește organizarea, Partidul social-democrat din Ungaria a fost un partid unitar; partide social-democrate pe naționalități, independente, nu au existat; s-au format doar așa-numitele secții social-democrate ale naționalităților — preciza vorbitorul —, care au activat în cadrul partidului.

În preajma primului război mondial, deși chestiunea naționalităților s-a bucurat de o mai mare atenție decît i-o acordase mișcarea muncitorească mai înainte, social-democrația nu și-a dat totuși seama de reala acuitate a acestor probleme. Și în Ungaria, ca și în Austria, s-a manifestat aceeași lipsă de înțelegere pentru rezolvarea problemei naționale.

În pragul revoluției din octombrie 1918, social-democrația ungară a lansat lozinca dreptului naționalităților la autodeterminare, dar, în același timp, social-democrația s-a silit să mențină mai departe integritatea teritorială a țării — independentă acum de Austria — pe baza unei oarecare soluții federative. Acest punct de vedere n-a satisfăcut nici partidele democrat-burgeze și nici pe social-democrații naționalităților.

În toamna anului 1918 și mai tîrziu, conchide T. Erényi, s-a dovedit că problema națională, care la începutul secolului fusese considerată anacronică de către mulți social-democrați, este un fenomen viu, de care mișcarea socialistă trebuie să țină seama încă mult timp.

O asemenea complexitate de aspecte ale problemei naționale din monarhia austro-ungară, o asemenea varietate de opinii în căutarea adevărului istoric nu puteau să eludeze una dintre cele mai controversate discuții care au avut loc în ultimii ani cu ocazia întîlnirilor internaționale, și anume a existenței sau non-existenței unei națiuni austriece. Autorul referatului nu s-a declarat convins de existența unei națiuni austriece de sine stătătoare, întrucît aceasta ar avea prea multe trăsături comune cu națiunea germană. După părerea sa se poate vorbi la austrieci despre o conștiință națională provincială așa cum s-a manifestat și a evoluat ea la prusaci.

Argumentele aduse de participanți în discuție au dovedit tocmai contrariul. Este adevărat, preciza Jiri Kořalka, că austriecii nu constituiau, imediat după 1866, o națiune modernă desăvîrșită, dar elementele caracteristice unei națiuni de sine stătătoare în formare erau mult mai puternice decît le consideră raportorul. În anumite cazuri, a susținut Kořalka, cum ar fi și acela al despărțirii statale, și conștiința provincială se poate dezvolta către o conștiință națională și de stat. Pentru existența unei națiuni austriece s-au pronunțat și istoricii sovietici

G. Kuranov și Vl. Turok. Ultimul dintre ei a demonstrat, cu argumente convingătoare, că națiunea austriacă a început să existe încă după eliminarea Austriei din lumea germană, în 1866. Treptat, arăta Vl. Turok, s-au dezvoltat componentele caracteristice unei națiuni de sine stătătoare, ele conturându-se și mai pregnant în perioada primei republici. Națiunea austriacă s-a format ceva mai târziu, dar într-un proces obiectiv, natural. Declarându-se de acord cu antevorbitorii săi, istoricul Herbert Steiner, din Austria, a arătat că nu se poate nega existența unei națiuni austriece prin faptul că dezvoltarea conștiinței naționale a urmat un proces mai lent datorită unor factori obiectivi. Națiunea austriacă, afirma vorbitorul, s-a manifestat activ nu numai în timpul primei republici, cât, mai ales, în timpul ocupației hitleriste. În cele din urmă, H. Mommsen a cedat în fața argumentelor și a acceptat că se poate vorbi de o națiune austriacă, dar numai după cel de-al doilea război mondial, întrucât adevărata conștiință națională s-a reliefat cu o deosebită intensitate în perioada cât Austria a stat sub stăpânirea hitleristă.

În cadrul conferinței a fost prezentată, sub formă de coreferat, comunicarea istoricilor români N. Goldberger și C. Nuțu, intitulată *Mișcarea social-democratică română din monarhia austro-ungară și problema națională*, în care autorii își exprimă părerea în legătură cu unele teze din referatul lui Hans Mommsen, aducând, în același timp, date factice și argumente pentru o justă interpretare a caracterului luptei de eliberare dusă de românii din Imperiul habsburgic.

Lucrarea lui H. Mommsen, bazată pe o bogată informație de izvoare inedite și bibliografică, pune în discuție una dintre problemele fundamentale ale istoriei dualismului austro-ungar; cercetarea autorului se limitează însă numai la partea cisleithană a monarhiei, accentul căzînd pe dezvoltarea mișcării social-democrate austro-germane și cehe. În acest fel, lucrarea tratează doar tangențial mișcarea social-democrată a celorlalte naționalități din acea parte a imperiului și de loc mișcarea social-democrată din Transilvania. Acest fapt ne-a determinat — pentru o înțelegere mai profundă a complexității problemei naționale din monarhie — să prezentăm evoluția poziției social-democrației române din Transilvania în rezolvarea problemei naționale. Din această analiză va ieși mai clar în evidență și punctul nostru de vedere față de unele aprecieri pe care le face autorul cu privire la problema cercetată.

Pentru înțelegerea complexității problemei, trebuie să precizăm că în monarhie existau un număr important de națiuni (cehii, slovacii) sau părți din națiuni (românii, italienii, sud-slavii, polonezii, rutenii) încheiate și care desfășurau o puternică luptă pentru egalitatea în drepturi a tuturor națiunilor și naționalităților din monarhie, o luptă de eliberare națională, pentru obținerea independenței și suveranității lor. Ele străbătuseră procesul complex de dezvoltare a limbii și culturii naționale, de afirmare a conștiinței naționale, a sentimentului unității naționale și statale încă înaintea dualismului. Toate aceste tendințe au ieșit pregnant în relief cu prilejul revoluției burghezo-democratice din 1848, cînd, pe lângă revendicările privind înlăturarea servituților feudale, românii din Transilvania au înscris în program ideea eliberării naționale și a „unirii cu țara“ (Țara Românească și Moldova).

Referindu-se la români, R. A. Kann susține, pe lângă alți istorici, că „revoluția întărise cel puțin revendicările românilor pentru situarea pe aceeași treaptă națională nu numai în Transilvania, ci și în Banat și Bucovina. Conștiința națională românească crescuse atât de mult încât încă din 1849 și 1850 au fost înaintate de către români conducerii imperiale petiții care cereau întemeierea unei țări proprii, care trebuia să unească românii din Transilvania, din Banat și din toate celelalte regiuni ungare din interiorul granițelor militare răsăritene și din Bucovina locuite de români”¹.

Ideea unității naționale și de stat este deci prezentă; dorința de unire a tuturor românilor din teritoriile locuite de ei (Transilvania, Bucovina, Banat, Moldova, Țara Românească) este consemnată chiar în istoriografia austriacă, sub forma materializării ideii Daco-României². O primă fază în realizarea acestui deziderat legitim a constituit-o unirea Moldovei cu Țara Românească în anul 1859, când se pun bazele statului național român modern. Dar un mare număr de români trăiau încă în afara granițelor statului național — teritorii românești aflate sub stăpânirea străină. Dezvoltarea socială, progresul economic, politic și cultural al poporului român și al tînărului stat erau strîns legate de încheierea procesului de formare a națiunii române. Unirea într-un singur stat a tuturor românilor devenise un obiectiv apropiat, o necesitate stringentă, impusă de însuși mersul înainte al societății românești.

Ca atare, cucerirea dreptului la ființa națională, la o dezvoltare independentă constituia pentru poporul român premisa necesară rezolvării problemelor arzătoare care-i stăteau în față pe tărîm economic, social și cultural, aceasta fiind o acțiune legitimă și în concordanță cu dezvoltarea istorică a națiunii române și a rolului ei în societate, fenomen progresist cu profund conținut democratic.

În acest context general al evoluției societății românești, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea se dezvoltă și mișcarea muncitorească și socialistă română din monarhia habsburgică; particularitatea de care trebuie să ținem seama este aceea că proletariatul român făcea parte dintr-o națiune asuprită, asupra căreia se exercita o dublă opresiune: de ordin social și național. Progresul economic, social și cultural al populației românești, ca și al altor naționalități din Austro-Ungaria (polonezi, slovaci, sîrbi, ruteni etc.), era astfel frînat. Lupta socială, în aceste condiții, constituia totodată un pas spre eliberarea națională și se împletea cu aceasta din urmă tocmai datorită faptului că clasele conducătoare ungare și germane dețineau preponderența covârșitoare atât pe plan economic, cît și politic.

În cadrul Imperiului austro-ungar, populația românească era ocupată, cu precădere, în domeniul muncilor agricole și mai puțin în ramurile industriei sau în alte domenii neagricole. Este, credem, suficient să demonstrăm necesitatea progresului prin realizarea unității naționale dînd cîteva date statistice comparative cu privire la repartizarea populației active pe ocupații, după naționalitate:

În timp ce germanii, care constituiau 24,90% din populația monarhiei habsburgice, utilizau 15,49% din forța de muncă în agricultură și 41,38% în industrie; în timp ce maghiarii, care constituiau 19,28% din populația monarhiei, foloseau 19,68% din forța de muncă în agricultură și 15,42% în industrie,

¹ R. A. Kann, *Das Nationalitätenproblem der Habsburger Monarchie*, Graz-Köln, Verlag Böhlau, 1964, p. 315.

² Erich Prokopowitch, „*Die rumänische Nationalbewegung in der Bukowina und der Daco-Romanismus*“, Graz-Köln, Verlag Böhlau, 1965, p. 192.

românii, care constituiau 6,67% din populație, participau cu 9,90% în agricultură și doar cu 1,45% în industrie (statistica din anul 1900)³. La fel ca la români se punea problema pentru slovaci, sârbo-croați, sloveni, polonezi, ucraineni. Excepția pe care o fac cehii — datorită unor condiții specifice — nu infirmă situația generală a celorlalte naționalități.

Circumscriind analiza numai pentru Transilvania, tabloul nu se schimbă decât în anumite proporții: la o populație românească majoritară, utilizarea în industrie a capacității de muncă se ridică doar la 29,90%, media populației românești ocupate în agricultură întrecând, în schimb, cu mult media populației maghiare sau germane⁴. Concluzia că asuprirea națională se exercită în toate domeniile: economic, cultural, politic și nu numai administrativ și cultural — cum socoteau, în mod eronat, unii istorici și sociologi — se impune de la sine.

Mișcarea muncitorească și social-democrată română din monarhia dualistă se dezvoltă la început în cadrul mișcării muncitorești și social-democrate ungare pentru românii din Transilvania și al celei austriece pentru românii din Bucovina. Dar chiar în această fază cerința egalității în drepturi pentru toate naționalitățile își găsește loc în programele primelor asociații din care făceau parte și muncitorii români, așa cum era cuprinsă și în programul celei mai reprezentative asociații muncitorești din Transilvania, Asociația generală a muncitorilor din Timișoara, înființată în 1868⁵. Cu un an mai târziu, asociația, condusă de doi muncitori înaintați, Carol Farcaș și Gheorghe Ungureanu, susținea chiar ideea autodeterminării (fără o cunoaștere profundă a conținutului acestui principiu), manifestele ei fiind publicate în toate limbile vorbite din Banat.

În același an, asociația devine o secție a Internaționalei I, orientându-se spre ideologia acesteia, fapt semnalat și în celelalte asociații muncitorești din Arad, Sibiu și Brașov. Rapoartele oficiale ale guvernului ungar confirmă acest lucru. Din această cauză guvernul a hotărât să aresteze pe conducători și să le întenteze un proces de „infidelitate“.

Creșterea numerică a muncitorimii industriale, concentrarea ei în anumite centre au impus mișcării muncitorești să se organizeze într-o formă superioară asociațiilor. În anul 1878, delegați ai muncitorimii din Sibiu și Timișoara — între care și H. Helm și Gheorghe Ungureanu — participau la Congresul de constituire al Partidului celor fără drept de vot. Cu doi ani mai târziu, reprezentanți ai muncitorilor din Transilvania (Timișoara, Arad, Orăștie, Sibiu și Brașov) au luat parte la constituirea Partidului general muncitoresc⁶. Programul acestui partid conținea revendicări socialiste, alături de revendicări burghezo-democratice, însă nimic precis în legătură cu rezolvarea problemei naționale din Ungaria. Persecuțiile autorităților au obligat partidul să activeze semilegal și să nu devină un partid de masă.

Delegați ai organizațiilor muncitorești din Transilvania au reprezentat muncitorimea la Congresul de constituire al Partidului social-democrat din Ungaria (decembrie 1890). Până la sfârșitul secolului al XIX-lea, în Transilvania

³ *Die Agrarfrage in der Österreichisch-Ungarischen Monarchie 1900—1918*, Bukarest, Verlag der Akademie der Sozialistischen Republik Rumänien, 1965, p. 147.

⁴ *Istoria Transilvaniei*, vol. II, București, Editura Academiei R.P.R., 1961, p. 289.

⁵ Gabriel Iosef, *Fünffzigjährige Geschichte der Banater Arbeiterbewegung 1870—1920*, Timișoara, 1920.

⁶ M.M.T.V.D.I., *A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai*, p. 393—394.

exista o rețea organizatorică social-democrată completă, avînd centre mai importante la Timișoara, Arad, Cluj, Tîrgu-Mureș, Brașov⁷.

Deși organizațiile muncitorești locale condamnau asupra națională, programul partidului nu și-a pus ca unul dintre obiectivele principale rezolvarea problemei naționale. Articolul 4 al programului P.S.D.U., adoptat la Congresul al X-lea din anul 1903, se declara doar formal de acord cu principiul egalității în drepturi a națiunilor. În realitate, conducerea P.S.D.U. n-a întreprins nici o acțiune pentru materializarea acestui deziderat. Asuprirea națională, demonstrată prin aplicarea unilaterală a legii naționalităților, prin restrîngerea pentru românii din Transilvania a dreptului electoral, prin legile școlare reacționare din timpul lui Trefort și Aponyi, care urmăreau realizarea politicii de maghiarizare forțată, continua fără ca liderii de dreapta care se aflau la conducerea P.S.D.U. să ia o atitudine de condamnare a ei.

Așa cum s-a întîmplat și în partea cisleithană a monarhiei, unii lideri ai P.S.D.U. împărtășeau părerea oficială a guvernului că în Ungaria nu ar exista o problemă națională sau o problemă a naționalităților. Social-democrația nu cunoaște decît problema „exploatori” și „exploați” — susțineau aceștia. La Congresul din 1905, Weltner Iakob, unul dintre conducătorii P.S.D.U., făcea următoarea afirmație, din care se desprinde atitudinea de indiferență cu privire la rezolvarea problemei naționale din monarhie: „Nu puteți lua în nume de rău dacă conducerea partidului nu a consacrat atenția cuvenită mișcării naționalităților; aceasta nu este în nici un caz o greșeală, ci, dimpotrivă, un merit al partidului”⁸.

Spre deosebire de orientarea conducătorilor de dreapta reformiști din P.S.D.U., care se declarau de acord cu menținerea tuturor națiunilor în cadrul statului maghiar, cu toate tendințele lor centrifuge, și care acceptaseră ideile austro-marxiste ca soluție în rezolvarea problemei naționale, dar într-un sens mult mai îngădat, se afirmă tot mai mult poziția elementelor înaintate din mișcarea muncitorească maghiară: „Cerem egalitate deplină a naționalităților. Este o stare intolerabilă ca o naționalitate să exercite supremație asupra celorlalte. În administrația de stat să fie folosită limba naționalității și nu limbi străine. Asuprirea națională este un paravan al reacțiunii”⁹.

Socialiștii de stînga din partid au criticat formularea reformistă a paragrafului 4 din noul program al P.S.D.U., adoptat în 1903, cerînd să fie completat astfel: „Deplină egalitate și autonomia tuturor naționalităților”¹⁰. Propunerea nu a fost luată în considerare, iar la Congresul al XI-lea, din 3—5 aprilie 1904, s-a subliniat din nou că se menține vechea formă a paragrafului 4, „egalitatea tuturor națiunilor care trăiesc în țară”¹¹. La același congres însă unul dintre delegații maghiari constată că „în ultimul timp... s-a pus în mișcare nu numai proletariatul maghiar, ci și românii, sîrbii, slovaci...”¹². La congres au participat aproximativ 100 de delegați români din totalul celor 665 de delegați

⁷ V. A. Varga, *Contribuții la istoria mișcării muncitorești din Transilvania la sfîrșitul secolului al XIX-lea*, în „Studii”, XII, nr. 3/1959, p. 36 și 40—41..

⁸ *A Magyarországi szocialisztikus mozgalmak az 1905. évben*, Budapest, 1906, p. 223.

⁹ „Erdelyi Munkás Lap” din 1 mai 1901.

¹⁰ „Narodna Rec” din 28 februarie/13 martie 1903.

¹¹ *A Magyarországi szocialdemokrata part kongresszusainak jegyzőkönyvei* (Procesele-verbale ale congreselor P.S.D.U.), 31 martie—2 aprilie 1907, p. 232.

¹² *A Magyarországi szocialisztikus munkásmozgalmak az 1904. évben*, Budapest, 1905, p. 199.

participanți¹³. Mulți dintre participanții români declarau însă că n-au putut înțelege nimic din cele ce s-au discutat și hotărât la congres, necunoscând limba.

Intrevăzînd perspectivele evoluției problemei naționale din monarhia habsburgică, Szabó Ervin, personalitate marcantă a mișcării muncitorești din Ungaria, sublinia: „Ceea ce era valabil înainte de 1848 pentru proletariatul italian, maghiar, german etc., același lucru este astăzi valabil pentru proletariatul croat, sîrb, român, ceh, săsesc.

Sentimentul de opoziție față de națiunea (clasa — *n.n.*) dominantă în țările lor se accentuează cu atît mai mult cu cît oprimarea națională este mai puternică. Rezolvarea problemei nici în acest caz nu poate fi alta decît ca în cazul luptelor de independență națională ale italienilor, ungurilor, germanilor prin restabilirea autonomiei naționale și a unității naționale: croate, sîrbe, române, cehi”¹⁴.

Din păcate, conducerea P.S.D.U. era dominată de elementele de dreapta, opoziția de stînga nereușind a influența orientarea partidului în problema națională. Conducerea de dreapta nu a înțeles rolul mișcării naționale și nu a pătruns conținutul problemei ca atare: la început a ignorat-o, pentru ca apoi să accepte ideea menținerii, prin orice mijloace, a integrității monarhiei, politică promovată și de guvernele din acel timp. Concesiile făcute claselor dominante de către social-democrația de dreapta din P.S.D.U., în detrimentul națiunilor asuprite — care constituiau, de fapt, majoritatea populației —, stăvileau posibilitatea ca mișcarea socialistă să cîștige de partea sa mișcarea națională a popoarelor nemaghiare.

Spre sfîrșitul secolului al XIX-lea, procesul de cristalizare a conștiinței naționale, a ideii de independență și unitate națională se desăvîrșește în rîndurile mișcării muncitorești a naționalităților nemaghiare din Transilvania. Odată cu creșterea numerică a proletariatului român — în condițiile asupririi naționale, ale slabei organizări profesionale și politice, ca și datorită poziției nemarxiste în problema națională adoptată de conducerea de dreapta a P.S.D.U. — se accentuează tendința de creare a unor organizații proprii. La 24—25 octombrie 1905/6—7 ianuarie 1906 are loc la Lugoj primul Congres independent al muncitorilor români, care consfințește existența Secției române a P.S.D.U. Organizațiile cele mai bine consolidate ale Secției române au fost — după primii cinci ani — cele din Timișoara, Arad, Lugoj, Brașov, Oradea, Reșița, Anina, Cugir, Călan, Caransebeș etc. Numai într-un singur an (1907), numărul muncitorilor români organizați a crescut aproape de 10 ori față de anii precedenți.

După congresul de constituire al Secției române a P.S.D.U., în cadrul căruia se cerea „...să ne cîștigăm adevărata constituție, să ne cîștigăm dreptul de vot secret și universal”¹⁵, tendința de apropiere de Partidul Național Român din Transilvania în lupta împotriva asupririi naționale apare și mai evidentă.

În același timp, legăturile dintre muncitorii socialiști români din Transilvania și cercurile socialiste din România se consolidau. La congresele Secției române a P.S.D.U. au participat adesea delegați din București, iar la congresele mișcării muncitorești din România reprezentanți ai mișcării socialiste române din Transilvania. „Adevărul”, organul de presă al mișcării social-democrate române din Transilvania, înființat în anul 1903, a popularizat aproape în fiecare număr

¹³ „Adevărul” („Glasul poporului”) din 10 și 17 aprilie 1904.

¹⁴ K. Marx és Fr. Engels, *Válogatott művei*, sub redacția lui Szabó Ervin, vol. 1, Budapest, 1905, p. 100.

¹⁵ „Adevărul” din 1 decembrie 1905 (stil nou), p. 1.

literatura socialistă editată de cercurile „România muncitoare” din București. Au fost răspândite și lucrări ale clasicilor marxismului, traduse și tipărite în limba română, ca, de exemplu, *Manifestul Partidului Comunist*, *Originea familiei*, *a proprietății private și a statului*, *Salariu, preț, profit* ș.a.

În ciuda limitelor sale ideologice și a influenței oportunismului Internaționalei a II-a, social-democrația română, menținându-se pe poziția solidarității internaționale, a înțeles rolul mișcării naționale și, promovînd ideea autodeterminării naționale pînă la separare, a sprijinit lupta pentru desăvîrșirea unității naționale a poporului român. Așa cum arată, de altfel, „Adevărul” din 27 noiembrie 1918, „Partidul Social-Democrat Român din Ungaria și Transilvania stă pe baza dreptului de liberă dispoziție a popoarelor”.

Conlucrînd cu celelalte forțe sociale în lupta de eliberare națională, mișcarea socialistă română din Transilvania, prin acțiunile inițiate în vederea obținerii unor revendicări în interesul maselor largi proletare și țărănești, prin promovarea ideii de egalitate reală și deplină în drepturi a tuturor naționalităților, prin cerința ca eliberarea națională să fie însoțită de un regim politic larg democratic, a imprimat un caracter democratic mișcării de eliberare națională, influențînd și pozițiile burgheziei naționale. Spre cîntea social-democrației române din Transilvania, în momentul hotărîtor al anului 1918 ea a avut inițiativa organizării Consiliului Național Român; acesta, sprijinindu-se pe aportul maselor largi din Transilvania și pe mișcarea pentru unire din România, a preluat conducerea acțiunii de desăvîrșire a unității naționale a poporului român. În împrejurările istorice concrete din acea vreme, hegemonia în Consiliul Național Român a aparținut burgheziei. Cu toate acestea, declarația de unire a Transilvaniei cu România de la 1 decembrie 1918 — aprobată în unanimitate de Adunarea Națională de la Alba Iulia — cuprindea o serie de principii fundamentale înaintate în alcătuirea noului stat, promovate și susținute cu tărie de către social-democrați: deplina libertate națională pentru toate naționalitățile conlocuitoare (instrucția, administrația și justiția în limba proprie a fiecărui popor); înfăptuirea unui regim democratic prin asigurarea votului obștesc, direct, egal, secret etc.; desăvîrșita libertate de presă, asociere, întrunire și propagandă; reforma agrară radicală; asigurarea de drepturi și avantaje pentru muncitori care sînt legiferate în cele mai avansate state ¹⁶.

Desăvîrșirea unității naționale a poporului român s-a înfăptuit în împrejurări cînd mișcarea pentru unire a românilor de pe ambele versante ale Carpaților ajunsese la deplina ei maturitate; cînd pe plan internațional avea loc înfrîngerea militară a coaliției puterilor centrale, și în primul rînd a imperialismului german, habsburgic și țarist; cînd Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, care a deschis era eliberării popoarelor de asuprire și a înlăturării dominației imperialismului și colonialismului, a accelerat procesul nașterii și dezvoltării a noi și noi națiuni pe calea progresului economic și social.

„Realizată în aceste împrejurări internaționale favorabile, unitatea noastră națională a fost rezultatul luptei maselor populare din toate colțurile țării, opera întregului popor român” — precizează secretarul general al P.C.R., Nicolae Ceaușescu, în cuvîntarea sa ținută la aniversarea a 50 de ani de la eroicele lupte de la Mărășești ¹⁷.

¹⁶ *Marca unire de la 1 decembrie 1918*, București, 1943, p. 109—111.

¹⁷ *O jumătate de secol de la marea epopee națională a Mărășeștilor*, București, Editura politică, 1967, p. 10.

După cum este cunoscut, formarea statului național român unitar a avut loc în condițiile existenței regimului burghezo-moșieresc. Clasele stăpânitoare au folosit unirea pentru consolidarea pozițiilor de dominație economică și politică, pentru intensificarea exploatării și asupririi celor ce muncesc; totodată România a continuat să rămână încă dependentă față de marile puteri imperialiste. Aceste împrejurări au făcut ca masele largi populare să nu-și poată realiza pe deplin aspirațiile de dreptate socială și națională pentru care luptaseră. Cu toate acestea, înfăptuirea unității naționale a avut înțeles pozitiv asupra întregii evoluții economice, politice și sociale a României. Ea a creat condiții pentru dezvoltarea forțelor progresiste ale societății, pentru intensificarea mișcării revoluționare a clasei muncitoare, a stimulat puternic lupta împotriva exploatării și asupririi burghezo-moșierești.

În acest context trebuie avută în vedere teza marxist-leninistă că autode-terminarea națiunilor privește, în condițiile istorice date, întreaga națiune; trebuie studiat în primul rând rolul hotărâtor al maselor populare în mișcarea națională revoluționară cu caracter burghezo-democratic, în același timp trebuie analizată și poziția celorlalte clase.

Desprinderea din monarhia habsburgică și a celorlalte popoare asuprite care și-au făurit state proprii naționale și independente, cum a fost cazul Cehoslovaciei, al Iugoslaviei, al Poloniei, și chiar separarea Ungariei de Austria aparțin aceluiași proces legic de cristalizare a independenței națiunilor și a statelor naționale din Europa din această perioadă.

Bazându-se pe aceste argumente, apare și mai nereală ideea integrării supra-naționale, fluturată și astăzi ca o soluție în rezolvarea problemei naționale. Procesul legic, istoric în dezvoltarea societății din Europa central-răsăriteană și de sud-est în epoca de care se ocupă autorul în lucrare era acela al închegării și consolidării națiunilor, al formării statelor naționale independente, suverane și unitare. Așa cum susține și V.I. Lenin în aprecierile sale pe care le face după încheierea războaielor balcanice: „Revoluțiile din Rusia, Persia, Turcia, China, războaiele balcanice — iată în epoca noastră lanțul de evenimente mondiale din «Orientul» nostru. Și numai un orb nu poate vedea în acest lanț de evenimente deșteptarea unei *întregi serii* de mișcări naționale burghezo-democratice, deșteptarea unor tendințe de a forma state naționale independente și state naționale unitare.“ Prin prăbușirea Imperiului habsburgic, a Imperiului țarist și înfrângerea imperialismului german s-a încheiat și acest proces secular.

Trebuie să recunoaștem că un merit al cercetării întreprinse de Hans Mommsen este faptul că concluziile sale cu privire la problema integrării supra-naționale sînt realiste: „...Încercarea social-democrației de a transforma Austria într-un stat federal al naționalităților spre a-l face nucleul unei soluții generale a problemei Europei de răsărit, central-răsăritene și de sud-est a fost o utopie“ (p. 20). Dar explicația la concluzie necesită un corectiv: cauza eșuării acestei încercări nu constă în faptul că „...mișcarea muncitorească nu deținea forța politică necesară pentru a se opune burgheziei tuturor națiunilor, tradițiilor istorice și tendinței dominante din acea epocă, de făurire a statelor naționale“, cum susține autorul, ci, așa cum avea să demonstreze, de altfel, realitatea istorică, în faptul că soluția adoptată nu era în concordanță cu mersul obiectiv al societății din această parte a Europei, inclusiv din monarhie.

¹⁸ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 20, București, E.S.P.L.P., 1956, p. 408.

În ceea ce privește concluziile referatului prezentat de H. Mommsen, ele ne dau impresia că autorul înclină să sugereze că problema națională — care, după părerea unora, nu a fost soluționată nici după al doilea război mondial — s-ar putea rezolva pe o cale suprastatală. Punctul nostru de vedere nu coincide cu acela al autorului dacă el a gândit astfel.

Rolul națiunii, în evoluția ei, nu se încheie odată cu obținerea eliberării și cu crearea statelor naționale, independente și suverane. Rolul națiunii crește și mai mult în socialism, în condițiile în care clasa muncitoare devine forța conducătoare în stat.

Socialismul este singura orînduire istorică ce asigură cadrul necesar, multilateral și complet pentru deplină dezvoltare și înflorire a fiecărei națiuni. *Dispariția claselor exploatatoare duce la întărirea națiunii, la cimentarea unității sale — trăsătura esențială, caracteristică națiunii socialiste; națiunea și statul vor continua să constituie încă multă vreme baza dezvoltării societății socialiste.*

Tendința de dezvoltare deplină a fiecărei națiuni, fără amestec din afară, corespunzător voinței și aspirațiilor poporului, trebuie apreciată ca o tendință obiectiv progresistă a contemporaneității, care se opune politicii de hegemonie a cercurilor imperialiste și reprezintă un factor de seamă al mersului înainte al societății. Epoca modernă și contemporană de dezvoltare istorică a omenirii este o epocă de formare, renaștere și puternică afirmare a națiunilor. Eliberarea din asuprirea națională și socială, întronarea unui regim de deplină egalitate socială, libertatea și suveranitatea națională creează condiții social-economice obiective pentru ca națiunea să-și pună în valoare întregul potențial de care dispune, să-și dezvolte viața materială și spirituală în mod nestînjnit; acest lucru este în mod strălucit confirmat de practica revoluționară.

Desigur, dezvoltarea națiunilor socialiste nu se realizează și nu se poate realiza într-un cadru izolat. Dimpotrivă, această dezvoltare presupune angajarea strînsă a națiunii în întreg circuitul mondial al schimbului de valori materiale și spirituale, colaborarea multilaterală cu toate popoarele — în primul rînd cu popoarele care construiesc socialismul, unite prin comunitatea de orînduire, de ideologie și țeluri. În aceste condiții, problema integrării supranaționale nu-și găsește legitimitatea cu atît mai mult cu cît națiunea constituie una dintre forțele motrice de seamă ale dezvoltării social-politice în lumea contemporană.

Întîlnirea istoricilor de la Linz, dezbaterile care au avut loc cu acest prilej au constituit o contribuție pozitivă la elucidarea diferitelor aspecte pe care le ridică problema națională în general și rezolvarea ei în Europa central-răsăriteană și de sud-est în particular. Există, fără îndoială, un progres evident, față de întîlnirile anterioare, asupra înțelegerii și interpretării legității fenomenului social al eliberării naționale, al formării și desăvîrșirii statelor naționale independente și suverane în condițiile destrămării monarhiei austro-ungare.

N. GOLDBERGER,
C. NUȚU

GRIGORE PREOTEASA

(1915-1957)

Fiu devotat al poporului român, unul din conducătorii partidului și statului nostru, intelectual eminent, Grigore Preoteasa și-a consacrat întreaga viață nobilelor idealuri ale socialismului.

S-a născut la 25 august 1915, în București, într-un cartier din preajma Atelierelelor C.F.R. „Grivița”. Tatăl său, Ion Preoteasa, originar din Oltenia, era muncitor tipograf la C.F.R., iar mama sa — lucrătoare la Regie. Înzestrat cu o vie inteligență, receptiv la ideile înnoitoare, Grigore Preoteasa a cunoscut de timpuriu vîltoarea vieții aspre a proletarilor din jurul său. Sămînța revoltei începe să încolțească în inima sa încă din anii cînd este elev la Liceul „Aurel Vlaicu”. A fost un elev strălucit, a-

preciat de toți profesorii, dar cu deosebire de către criticul literar Pompiliu Constantinescu, profesorul lui de limba și literatura română. La îndemnul acestuia, Grigore Preoteasa începe să scrie și să publice versuri. Poeziile lui au apărut în „Vremea” între anii 1932 și 1934, în „Dacia nouă” în 1938 și în alte publicații sub pseudonimul Grigore Cluceru, pseudonim cu care va semna și unele articole.

Pasiunea pentru literatură, artă, pentru istoria glorioasă a României, pentru filozofie îi îndreaptă pașii, în 1932, spre Facultatea de litere și filozofie a Universității din București. Urcă treptele Universității purtînd cu el întregul bagaj al educației muncitorești, al mediului social din care pornise.

Pentru tînărul student, universitatea nu e însă o citadelă a liniștii, ci o arenă de luptă aprigă, de confruntare directă între masa studențimii democratice și elementele reacționare, care căutau să monopolizeze conștiințele.

Politica cercurilor reacționare, care încercau să subjuge ideologic și politic tineretul studios, demagogia, indiferența oficialităților față de situația studenților lipsiți de mijloace materiale îl determină să se avânte în clocotul luptei, alături de cei care militau pentru libertate și o viață demnă. Contactul cu literatura marxistă îi arată că soarta studențimii progresiste, a tuturor intelectualilor legați de popor este strâns legată de lupta revoluționară a clasei muncitoare, condusă de partidul comunist. Înrolarea sa sub steagul partidului are loc în timpul marilor lupte ale muncitorilor ceferiști și petroliști din ianuarie-februarie 1933, organizate și conduse de Partidul Comunist Român. La chemarea Griviței luptătoare, al cărei ecou s-a făcut puternic auzit în Universitate, Grigore Preoteasa se alătură muncitorilor, intelectualilor și țăranilor din satele din apropierea Bucureștilor, care se solidarizează cu greviștii. El participă activ la acțiunea de sprijinire a celor care luptau în Ateliere, la strângerea de colete cu alimente pentru greviști. În acele zile de foc și sînge, Grigore Preoteasa devine membru al Uniunii Tineretului Comunist.

De acum înainte, sub îndrumarea P.C.R., în toiul luptei dîrze cu dușmanul de clasă, se va împlini și desăvîrși personalitatea lui de militant revoluționar. În cursul anului 1934 se ocupă, în cadrul Comitetului național antifascist, de organizarea și lărgirea mișcării tineretului antifascist. O vie activitate desfășoară, alături de alți studenți uteciști, pentru crearea Frontului studențesc democrat, organizație de masă, care, îndrumată de partidul comunist, a mobilizat forțele democratice studențești la lupta împotriva reacțiunii și fascismului.

Spirit efervescent, animat de dorința de a-și forma o vastă cultură, Grigore Preoteasa este stimat de studențimea și cadrele didactice cu vederi înaintate din București și din alte centre universitare, de publiciștii democrați. Mînuind cu talent condeiul, își începe activitatea ziaristică prin publicarea unor viguroase articole în „Studentul leninist“, „Acțiunea studențească“, „Studentul român“ și „Studențimea nouă“, care au avut un puternic ecou în rîndurile studențimii.

În noiembrie 1934, în alegerile pentru comitetele societăților studențești, el candidează în fruntea listei studenților democrați. Cu acest prilej, din inițiativa uteciștilor, printre care se număra și Grigore Preoteasa, se editează un manifest în care este analizată situația învățămîntului superior din acel timp și sînt expuse revendicările studențimii progresiste. Un fragment din acest manifest a apărut în „Cuvîntul liber“ din 24 noiembrie 1934, sub titlul *Ce vor studenții de la filozofie și literă*. „Astăzi cînd tendința de reducere a numărului studenților — sublinia articolul — se manifestă într-o măsură excesivă și simptomatică..., astăzi cînd după modelul statelor fasciste din Apus — Germania și Italia — se urmărește a se limita numărul cunoscătorilor de carte prin împiedicarea accesului fiilor de țărani, muncitori și intelectuali săraci de la cultură, e de mare însemnătate a ști cine sînt reprezentanții studențimii, cine luptă pentru cucerirea drepturilor studențești, pentru ameliorarea condițiilor de trai și ușurarea mijloacelor de studii.

Problema care se pune acum cu necesitate este aceea a alegerii unor noi reprezentanți, adaptați noilor cerințe și pregătiți pentru noile evenimente. De aceea socotim că orice student trebuie să se alăture inițiativei noastre, care nu are ca ultim scop un succes electoral, ci determinarea și începutul unei lupte.“

Prin conținutul său, manifestul a determinat o puternică reacție în rîndul studenților, care își strîngeau rîndurile în lupta pentru apărarea dreptului la cultură și a libertăților democratice, împotriva curentelor fasciste.

Paralel cu munca depusă în rîndurile studențimii, Grigore Preoteasa activează la Atelierele C.F.R. „Grivița“, în condițiile ilegalității, pentru organizarea unei celule U.T.C. la căminul de ucenici al atelierelor, pentru răspîndirea în mijlocul acestora a presei legale și ilegale a P.C.R. și U.T.C.

Pentru activitatea sa este urmărit îndeaproape și arestat în repetate rînduri de organele poliției și siguranței. După cum relatează presa democratică, în seara zilei de 20 septembrie 1934, pe cînd se afla împreună cu alți militanți antifasciști la una din ședințele săptămînale ale Comitetului Național Antifascist, care se țineau în sediul din str. Foișor nr. 9, a fost, împreună cu cei prezenți, victima unui atac brutal săvîrșit de polițiști ajutați și de un grup de gardiști. (Deși, după cum se știe, „Garda de fier“ fusese chipurile interzisă !). Năvălind în sala de întrunire, polițiștii au arestat pe cei prezenți, i-au îmbarcat într-un camion și, sub o ploaie de lovituri, i-a dus la Prefectura poliției.

Comitetul Național Antifascist a dat publicității un comunicat în care a înfierat samavolnicia organelor polițienești și a arătat că măsurile teroriste nu vor putea intimida pe militanții antifasciști.

După alegerile pentru societatea studenților, Grigore Preoteasa este arestat din nou.

Dar, ca urmare a unor proteste vehemente, siguranța se vede nevoită să-l elibereze. La începutul anului 1935 este arestat din nou și întemnițat la Doftana. Au loc noi proteste ; intelectuali de seamă, studenți democrați, publicați antifasciști remarcabili cer eliberarea lui. Organele de presă „Arena“, „Studentul român“, „Cuvîntul liber“ publică fotografia lui Grigore Preoteasa, însoțită de articole prin care se cere eliberarea lui. În articolul *Studentul Grigore Preoteasa*, apărut în ziarul „Soarele“, din 29 septembrie 1935, sub semnătura lui Scarlat Callimachi, se arăta : „Grigore Preoteasa este unul dintre cei mai aprigi luptători ai cauzei democratice în rîndurile studențești“.

Iar „Cuvîntul liber“ din 29 februarie 1936 scria : „Grigore Preoteasa a înțeles la facultate să se pună în fruntea celor condamnați la foame și exmatriculare pentru vina de a nu se fi născut fii de ciocoi... În lupta studențească care se dă azi la toate Universitățile, în lupta pentru dreptul la carte... Grigore Preoteasa, care a înfruntat primul primejdiile fiindcă a fost printre primii care au pornit acțiunea, reprezintă un simbol și o cheazășie. Simbolul fiului de muncitor, fiului din popor ajuns intelectual și care nu-și părăsește clasa..., ci luptă alături și pentru aspirațiile poporului“.

Sfidînd opinia publică, Consiliul de război îl condamnă la doi ani și jumătate de închisoare. Totodată conducerea reacționară a facultății îl exmatriculează. În fața dușmanului de clasă el are o atitudine fermă și plină de demnitate. La Doftana, în timpul detențiunii, este primit în rîndurile P.C.R.

După eliberarea din închisoare, în a doua jumătate a anului 1937, Grigore Preoteasa primește noi sarcini pe linie de partid. Activează, în ilegalitate, ca membru al Comitetului local București al P.C.R. În această calitate se ocupă de

propagarea învățării marxist-leniniste, a documentelor partidului nostru, de călirea ideologică și politică a tinerilor uteciști, cărora le-a explicat în special ideile fundamentale ale „Capitalului” lui Karl Marx. Pe linie legală are sarcina de a scoate publicația antifascistă „Fapta”, apărută sub îndrumarea partidului, de la 1 octombrie 1937 pînă la 20 noiembrie 1938, cînd este interzisă de către cenzură. În jurul „Faptei” s-au grupat numeroși tineri muncitori și studenți, intelectuali democrați. Grigore Preoteasa este sufletul acestei influente publicații. Se ocupă îndeaproape de elaborarea fiecărui număr, discută cu colaboratorii, redactează el însuși numeroase articole și reportaje, unele semnate cu pseudonimele Grigore Cluceru, Aurel Răutu etc. În articolele pe care le publică demască fascismul și războiul, cheamă toate forțele democratice să se unească în lupta pentru apărarea culturii, a libertății și independenței patriei. Sînt elocvente în acest sens articolele *Pentru concentrarea forțelor democratice*, *Aritmetică de toamnă*, *Să ne apărăm cultura* și altele.

În cuvîntul către cititorii „Faptei”, intitulat în mod elocvent „*Rînduri de clarificare*” și apărut la 1 octombrie 1937, dată cînd publicația intra sub conducerea partidului, Grigore Preoteasa scria : „Noi am părăsit conceptul vetust al democrației idilice. Pentru noi democrația înseamnă faptă democratică... Luptăm pentru dreptate, pentru că refuzăm să trăim înșelați și asupriți. Luptăm pentru libertate pentru că numai cei liberi pot să participe la construirea propriului lor viitor. Acum cînd ciuma neagră a legiunilor, batalioanelor svasticii caută să contamineze noi strigăm : Apărați-vă ! Apărați libertatea și dreptatea țării, apărînd independența și cultura națională.”

Gazetar matur, Grigore Preoteasa publică, la începutul anului 1938, articole în „Reporter” și în alte publicații conduse de P.C.R. Într-unul din articolele apărute în „Reporter”, la 6 februarie 1938, el demască lozincile demagogice diversioniste, fluturate de către fasciști cu privire la așa-zisul „loc” pe care l-ar acorda ei tineretului. Oglindind poziția comuniștilor, Grigore Preoteasa arată care era adevăratul loc de care avea nevoie și de care trebuia să se bucure tineretul în viața țării. „Loc în producție ca să poată trăi și munci omenește — scria el —, loc în școli ca să se poată lumina asupra rosturilor sale, loc în sport ca să se poată bucura și să-și întărească sănătatea. Loc tineretului în Parlamentul țării, ca să poată veghea la alcătuirea legilor care-l privesc și să și le propună singur”. Ce „loc” oferea în schimb reacțiunea tineretului ? „Acest loc — sublinia el mai departe — era în închisori, în beznă, în mizerie”.

Anii aceștia sînt pentru el ani de muncă încordată ; este permanent urmărit și persecutat de organele siguranței. O duce greu, găsește anevoie de lucru. Dar are resurse și putere de a învinge. În puținul timp pe care-l are la dispoziție învață, deoarece reușește să se înscrie ca student la Academia comercială.

La începutul războiului e din nou arestat și internat în lagăr : mai întîi la Miercurea Ciuc, apoi la Caracal și în cele din urmă la Tg. Jiu. Plutoanele de execuție și gardurile de sîrmă ghimpată nu-l pot determina să-și încline conștiința. Este alături de alți militanți ai P.C.R. care în închisoare stabilesc linia politică de scoatere a României din războiul antisovietic și întoarcerea armelor împotriva Germaniei hitleriste.

Cu cîtva timp înainte de insurecția națională antifascistă din august 1944, cu sprijinul partidului, el evadează din lagărul de la Tg. Jiu și vine în București, unde lucrează neobosit pentru apariția legală a ziarului „România liberă“.

Primul număr legal al acestui ziar, apărut la 24 august 1944, vestea zorii unei ere noi în istoria poporului român. El cuprindea Declarația C.C. al P.C.R. care chema pe toți patrioții români să participe la lupta pentru eliberarea României de sub jugul hitlerist, la înfrîngerea definitivă a naziștilor. Pînă la apariția legală a ziarului „Scînteia“, la 20 septembrie 1944, „România liberă“ a fost cea mai importantă publicație centrală cotidiană a Partidului Comunist Român. În coloanele ei au apărut primele documente ale partidului elaborate în această perioadă.

De la 23 august 1944 și pînă la 17 noiembrie 1947, Grigore Preoteasa este redactorul șef al „României libere“, unde s-au evidențiat calitățile sale de ziarist militant, revoluționar matur, om de cultură. Prin sutele de articole pe care le scrie în această perioadă el participă la marile acțiuni revoluționare ale maselor, conduse de P.C.R., pentru înfrîngerea hitlerismului, desființarea rămășițelor feudale și împrăștierea țărănilor, democratizarea țării, redresarea și impulsivarea economiei naționale. Articolele lui de la „România liberă“, ca și cele publicate în alte ziare, sînt pătrunse de un puternic suflu partinic, de un fierbinte patriotism.

Grigore Preoteasa evocă în scrierile lui (*Horia, Drumul democrației românești, Patria, Alexandru Cuza, primul vodă care a dat pămînt țăranilor, Evenimentele de la Grivița, Patriotismul poporului în lupta pentru eliberarea națională*) dragostea de patrie a maselor, lupta lor pentru apărarea libertății și independenței. Înfățișînd iubirea de țară a poporului, spiritul de sacrificiu și devotamentul comuniștilor, care au păstrat și au ridicat pe noi trepte luminoasele tradiții ale luptei poporului român, Grigore Preoteasa a supus totodată unui aspru rechizitoriu acțiunile trădătoare ale politicienilor veroi și ai reacțiunii.

În 1945 primește și sarcina de director al presei, în care calitate el se ocupă de dezvoltarea presei noastre centrale și locale. Mai tîrziu avea să se îngrijească de înființarea Agenției române de presă — Agerpres. Un loc însemnat în publicistica sa îl ocupă munca de la „Contemporanul“ la începutul activității acestui influent săptămînal, unde desfășoară atît o activitate de îndrumare a acestei publicații, ca membru al colegiului redacțional, cît și ca ziarist, scriind o serie de articole consacrate problemelor luptei ideologice și dezvoltării culturii noastre noi.

Cunoștințele sale întinse, informația largă, verva strălucitoare a replicilor lui, îndemnul pe care le adresa scriitorilor și ziariștilor de a zăgăvi viața muncitorilor și țăranilor i-au adus stima tuturor intelectualilor noștri de frunte. Ca profesor la catedra de istoria României de la Universitatea din București a contribuit la așezarea studiului istoriei pe temelia materialismului istoric, sădind în inimile studenților dragostea față de poporul român, de lupta sa eroică dusă de-a lungul secolelor pentru deplina sa eliberare socială și națională.

În anii următori i se încredințează noi sarcini de răspundere : secretar general al Ministerului Afacerilor Externe, ministru-adjunct al Ministerului Afacerilor Externe, iar mai târziu ministru al Afacerilor Externe. În diverse ocazii, Grigore Preoteasa reprezintă poporul român dincolo de hotarele țării, susținând cu devotament și pricepere linia politică a partidului și statului nostru. În 1956, atunci când România devenea membră a O.N.U., de la tribuna acestui înalt for internațional Grigore Preoteasa declara : „România este profund și organic interesată într-o politică de pace și colaborare internațională. Aceasta o determină să promoveze cu stăruință, în politica sa externă, principiile coexistenței pașnice, colaborarea cu toate țările pe picior de egalitate, respectarea reciprocă a suveranității și integrității teritoriale, neamestecul în treburile interne ale altor state“.

În această cuvîntare ca și în altele răsună puternic dorința de pace a poporului român, hotărîrea sa fermă de a ridica România pe noi trepte de civilizație și cultură, de a dezvolta colaborarea multilaterală cu toate statele și popoarele, mari și mici, de a contribui la însănătoșirea permanentă a climatului internațional, la respectarea dreptului inalienabil al fiecărui popor de a-și hotărî singur soarta.

Grigore Preoteasa și-a dăruit cu dragoste și devotament cunoștințele, priceperea și energia sa măreței opere întreprinse de P.C.R. pentru înflorirea statului nostru, înălțarea națiunii române pe treptele luminoase ale bunăstării și culturii.

Dînd o înaltă apreciere activității sale, Congresul al VII-lea al Partidului Comunist Român l-a ales membru al Comitetului Central, iar plenara C.C. al P.C.R. din iulie 1957 membru supleant al Biroului Politic și secretar al C.C. al P.C.R.

A murit la 4 noiembrie 1957 în urma unui accident de avion. Figura lui Grigore Preoteasa a rămas însă adînc întipărită în memoria celor ce l-au cunoscut, a rămas în istoria Partidului Comunist Român, constituind un exemplu luminos pentru generațiile de azi și cele ce vor veni. Este figura unui comunist pe care, în vremuri grele, l-a format și educat partidul nostru.

O. BUTOI

C. A. ROSETTI

(1816—1885)

Personalitate proeminentă a vieții politice-sociale și culturale a secolului trecut, C. A. Rosetti a fost, timp de aproape cinci decenii, alături de cele mai avansate personalități ale epocii și a contribuit la cele mai importante evenimente istorice: Revoluția de la 1848, Unirea Principatelor, înființarea Academiei Române, proclamarea independenței naționale, consolidarea statului român modern. Prin spiritul și stilul său combativ, prin ideile înaintate, republicane, el s-a impus ca un luptător pasionat și tenace, preocupat necontenit de progresul social, de unitatea și libertatea poporului român.

Fiu al secretarului domnesc Alexandru Rosetti și al Elenei Obedeau, C. A. Rosetti s-a născut în București la 2 iunie 1816. După studii în familie și după

o scurtă trecere pe la clasa profesorului Vaillant de la Colegiul „Sf. Sava” intră, în anul 1833, în rândurile oștirii, dobândind gradul de praporgic. În același timp, îl aflăm printre membrii Societății filarmonice.

În 1839 își începe colaborarea literară la „Curierul românesc”, iar în anii următori se remarcă prin traduceri din Lamartine, Béranger și Byron. La începutul lui 1845, după ce între timp intrase în societățile revoluționare *Frăția* și *Asociația literară*, Rosetti pleacă la Paris pentru a-și continua studiile. În cei doi ani cât a rămas în capitala Franței a fost un pasionat auditor al profesorilor democrați Jules Michelet și Edgar Quinet de la Collège de France și a intrat în legături cu unii radicali și socialiști francezi, ca: Ledru Rollin și Louis Blanc, precum și cu reprezentanții emigrației poloneze și italiene. C. A. Rosetti contribuie la înființarea *Asociației studenților români de la Paris* (1845), al cărei secretar a fost ales, și la întemeierea publicației „Les Écoles”, dirijată de Louis Blanc.

În primăvara anului 1847 se întoarce la București pentru a se dedica, împreună cu amicul său C. Winterhalder, unei intense activități tipografice și de librărie. Cele mai multe dintre scrierile apărute sub egida *Asociației literare* se editează în tipografia sa. Pentru ridicarea nivelului cultural al maselor publică, începînd din anul 1847, *Calendarul popular*, printre ai cărui colaboratori se afla și N. Bălcescu.

După izbucnirea revoluției din Franța (22 februarie 1848) pune, împreună cu Ion Ghica, bazele Comitetului revoluționar român, care, în urma întoarcerii de la Paris a lui N. Bălcescu și a altor revoluționari, se va lărgi prin includerea lui I. Eliade-Rădulescu și a unora dintre aderenții săi, reprezentanți ai burgheziei moderate, și va lua în mîinile sale conducerea mișcării revoluționare române. Librăria sa din calea Mogoșoaiei și locuința din strada Izvorului devin locul de întrunire al conspiratorilor, care decid, după mai multe amînări, să ridice steagul insurecției la 9 iunie 1848 la Islaz. Concomitent, revoluția trebuia să se declanșeze și în alte centre, și în primul rînd în București, pentru a mobiliza astfel întreaga țară. Un rol important în acțiunea de ridicare a negustorilor, a meseriașilor și muncitorilor din Capitală îi revenea lui C. A. Rosetti.

La 9 iunie, încercîndu-se un atentat împotriva domnitorului Bibescu, C. A. Rosetti, al cărui rol conspirator fusese descoperit, este arestat, împreună cu alți exponenți revoluționari. În ziua următoare, potrivit planului stabilit, revoluția izbucnește în București, iar domnitorul este silit să elibereze pe cei arestați, să accepte un guvern revoluționar și să sancționeze constituția impusă de popor. A doua zi după izbînda revoluției, C. A. Rosetti înființează ziarul „Pruncul român”, care va fi cel mai avansat organ de presă al revoluției — adevăratul ei monitor.

În primul număr al acestui ziar, adresîndu-se românilor din toate clasele, C. A. Rosetti scria : „Iată aurora libertății, iată ziua așteptată cu atîta înfocare, ziua în care v-ați arătat vrednici de strămoșii voștri, vrednici de numele de români, ziua în care România, care de atîtea veacuri gemea sub robie, a rupt lanțurile rușinoase și a arătat lumii întregi că în vinele copiilor ei curge încă sînge de român”. În același număr, considerînd revoluția nu numai ca un factor de „civilizație socială”, ci și ca un mijloc pentru realizarea Unirii Principatelor, C. A. Rosetti se adresa moldovenilor, îndemnîndu-i la unire și frățietate. „Munteanul și moldoveanul — sublinia el — sînt toți români, sînt frați, o singură nație ; uniți-vă cu noi... întăriți stindardul libertății și dobîndiți-vă sfintele drepturi. Să ne dăm mîna ca niște frați și să ne ajutăm unii pe alții. *Uniți vom fi tari, uniți vom sta împotriva oricărui vrăjmaș al libertății noastre*”.

În urma abdicării lui Gh. Bibescu (13 iunie) se constituie un nou guvern provizoriu, în cadrul căruia C. A. Rosetti deține demnitatea de secretar de stat. În calitate de reprezentant al guvernului, el deschide, la 9/21 august, lucrările Comisiei pentru proprietate, convocată pentru a pune în aplicare punctul 13 al Proclamației de la Islaz, care prevedea desființarea șerbiei și improprietărirea clăcașilor. „*Voi și numai voi* — afirma C. A. Rosetti adresîndu-se deputaților țărani -- *sînteți Țara Românească, pentru că voi sînteți două milioane și jumătate, pentru că pînea ce hrănește pe tot omul voi o dați, voi ați făcut toate casele acestea, voi ați făcut toate cîte se văd pe pămîntul acesta românesc și voi ați fost pînă acum cei mai nenorociți*”. Datorită duplicității unora dintre membrii guvernului, lucrările comisiei, în care deputații țăranilor făcuseră un drastic rechizitoriu regimului feudal, au fost

suspendate la 19/31 august, speranțele țărănimii în guvernul revoluționar primind astfel o grea lovitură.

Intervenția guvernelor otoman și țarist a pus capăt revoluției la 13/25 septembrie, iar conducătorii ei au fost arestați din ordinul lui Fuad-Pașa și apoi exilați pe termen nedefinit. C. A. Rosetti pleacă la Paris, unde va rămâne aproape nouă ani. Nici un moment el nu avea să se despartă însă de ideea revoluției, păstrându-și intactă speranța, ca și N. Bălcescu, în posibilitatea și necesitatea unei noi insurecții.

Motivarea neclintitei sale încrederi în iminența și în eficacitatea revoluției o va da în *Apelul la toate partidele*, scris în vara anului 1850, în care găsim un emoționant imn adresat luptei declarate de ideile noi împotriva celor vechi și eroismului patriotic al poporului: „Înapoi cei ce nu se simt tari numai în națiunea lor, căci aceia nu sînt soldații viitorului; înapoi cei ce așteaptă libertatea de la împărați... Înapoi cei ce nu cred în România și numai în România; în revoluțiune și numai în revoluțiune; în popor și numai în popor; în dreptate și numai în dreptate“.

Relevînd contribuția poporului la evenimentele revoluționare din 1848, el va afirma, în 1850, făcînd procesul conducătorilor revoluției, că „în anul acela gloria fu a poporului și rușinea a noastră“.

La baza revoluției Rosetti a pus poporul, nația, aceasta fiind izvorul puterii și măreției sale. „Cine a făcut revoluția noastră — întreba el în „Pruncul român“ (nr. 20, 1848) — un om sau zece, sau nația românească? Negreșit că nația, căci 10 și 20 și 100 rebelști, cu toată activitatea lor, nu ar fi izbutit să răstoarne atîția cîrmuitori și subcîrmuitori, atîția miniștri și un prinț stăpînitor. Așa dar — preciza el —, cîțiva intriganți și ambițioși... n-au putut să răstoarne... o instituție înrădăcinată în atîția ani. Revoluția a făcut-o toată nația“.

În concepția lui C. A. Rosetti, scopul final al revoluției, prin care explica întreaga evoluție istorică, nu putea fi decît egalitatea socială, republica, idee pe care o expunea însuși domnitorului Barbu Știrbei într-o *Epistolă* trimisă la 1 decembrie 1851. „Dorim — scria C. A. Rosetti domnitorului în numele tovarășilor săi de exil — ca: 1. să nu mai fie domni și boieri, stăpîni și slugi, ci toți deopotrivă și frați în societate; 2. fiecine om să fie liber, onest și stimat, avînd toate trebuincioasele înlesniri ca să-și împlinească misiunea sa și primind de la societate tot ce-i trebuie după ceea ce produce; 3. fiecine fiu omenesc, fiecine om, fiecine muritor să aibă o parte de pămînt egală; 4. să nu mai fie jafuri, podvezi și biruri; 5. să nu mai fie moldovean, transilvănean... ci o singură națiune de români liberi și egali, fără protectori și suzerani“. În același timp, domnul și protectorii săi erau avertizați că exilații nu „visează un regat, ci o republică românească“, pe care o s-o „dobîndim îndată ce ne vom uni cu noi înșine“.

Aderența la spiritul republican, consolidată prin contactul cu republicanii francezi Ledru Rollin, Pierre Leroux, I. P. Proudhon, se relevă și prin publicația sa înființată în noiembrie 1851 și intitulată semnificativ „Republica română“.

La sfîrșitul lunii iunie 1857, în urma tratatului de pace de la Paris, C. A. Rosetti, împreună cu ceilalți exilați, se întoarce în țară pentru a participa la lupta pentru Unirea Principatelor. La 9 august 1857 înființează ziarul bisăptămînal „Românul“, care va fi cea mai însemnată realizare publicistică a sa. Prin modul de informare, el este primul ziar modern al românilor, constituind astăzi o veritabilă arhivă politică a epocii respective. Transformat la 15 decem-

brie 1859 în cotidian, „Românul“ a fost vreme de peste 25 de ani adevărata tribună politică a lui C. A. Rosetti, care a contribuit la formarea unui remarcabil număr de militanți și ziariști democrați. La „Românul“ C. A. Rosetti nu a fost numai director, ci totodată principalul redactor, reporter, pamfletar și foiletonist. El scria zilnic articolul editorial, redacta cronici economice, artistice și literare, comenta viața politică internă și externă, fără a ocoli nici reportajul parlamentar și rubrica faptelor diverse. Articolele sale relevă o mare pasiune pentru libertatea obștească, pentru progresul social și, în același timp, virtuți analitice și o impresionantă forță de mobilizare. *„Suntem pentru știință, pentru luminarea și libertatea omului și a nației, de aceea ne vom sili a smulge din mintea și conștiința oamenilor, închinarea la stăpîn sub toate formele și la orice fel de stăpîni“.*

În lupta pentru Unirea Principatelor, contribuția lui C. A. Rosetti ca membru al Adunării ad-hoc a Țării Românești (1857) și apoi ca deputat în Adunarea electivă (1859) a fost considerabilă. Prin ziarul „Românul“, el a combătut, pas cu pas, abuzurile căimăcămiei în perioada pentru alegerile Adunării ad-hoc, a popularizat în mase principiul unirii bazat pe largi reforme economice, sociale și administrative, a susținut alegerea unui singur domn pentru ambele Principate.

La 25 ianuarie, după alegerea lui Alexandru Ioan Cuza, impusă de masele populare ale Bucureștilor, C. A. Rosetti este delegat din partea Adunării electivă a Țării Românești, împreună cu alți patru deputați, pentru a prezenta noului domn rezultatul votului de la 24 ianuarie și a-l invita să ocupe tronul lui Mihai Viteazul.

În primii ani ai domniei lui Cuza, C. A. Rosetti a deținut funcțiile de director al Teatrului Național din București și de ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice în guvernul prezidat de Nicolae Golescu. În același timp, la propunerea negustorilor, acceptă și calitatea de prim staroste al negustorilor din București.

Prin ziarul „Românul“, el a sprijinit dorința domnitorului de a lărgi prevederile legii electorale, precum și „împroprietărirea desăvîrșită a țăranilor pe pogoanele legiuite“. Începînd din 1863, raporturile dintre domnitor și C. A. Rosetti aveau să se înăsprească, ceea ce va face ca acesta să devină unul dintre principalii participanți la complotul pentru răsturnarea lui Cuza.

În guvernul locotenenței instituite pînă la sosirea noului domnitor, C. A. Rosetti este din nou ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice, funcție pe care o păstrează și în primul guvern al lui Carol, pînă la 15 iulie 1866. În această calitate își va lega numele de înființarea *Societății literare române* (1 aprilie 1866) — viitoarea *Academie Română* (1878) —, care va constitui una dintre principalele instituții de luptă pentru realizarea unității culturale și politice a poporului român.

Deși republican prin convingere, lucru mărturisit prin „Românul“ din 16 noiembrie 1863, cu precizarea însă că o republică română ar fi posibilă numai după ce Austria și Rusia ar deveni ele înseși republici, C. A. Rosetti, cu întreaga sa grupare, s-a raliat de la început noii domnii, fără a renunța însă la concepția sa despre democrație și independența patriei.

Criza balcanică din 1876 și războiul ruso-româno-turc din 1877—1878 îl găsesc pe C. A. Rosetti președinte al Camerei. Atît în Consiliul de Coroană de la 1 aprilie 1877 cît și prin ziarul „Românul“ Rosetti s-a pronunțat pentru proclamarea independenței. La 25 aprilie/7 mai, îndată după declarația de

război a Rusiei, „Românul“ cerea — primul în presa românească — proclamarea imediată a independenței României.

În anii următori, atitudinea lui C. A. Rosetti față de regele Carol I și sistemul de guvernământ se schimbă, el îndreptându-se tot mai mult către un program de stînga. Dorința sa de democratizare a sistemului constituțional — concretizată în formula „să doborîm Plevna internă“ —, de ridicare a nivelului de viață al țărănimii și al muncitorimii se izbește tot mai mult de atitudinea Coroanei și a guvernului. C. A. Rosetti abandonează funcțiile politice pe care le deținuse — ultima dintre ele fusese aceea de ministru de interne — și devine un exponent îndrăzneț al protestului opiniei publice față de practicile și abuzurile guvernamentale, un susținător al condițiilor de dezvoltare ale țărănimii și ale clasei muncitoare. La 11 și 14 aprilie 1882 ziarul „Românul“, condus de C. A. Rosetti, ia apărarea țăranilor, care, în urma împroprietăririi de la 1864, erau lăsați la „discreția capitalurilor exploatare-tilor“, ale căror împrumuturi „grele și apăsătoare“ îi „robesc pentru totdeauna“, dobînzile capitalizate transformîndu-se în obligații de muncă. În 1883, prin „Românul“, el cere, de asemenea, îmbunătățirea situației țăranilor și adoptarea unei legislații agrare menită să înlăture anumite elemente deosebit de apăsătoare din vechea legislație. În legătură cu legea pentru vînzarea bunurilor statului, modificată în anii 1882 și 1883, C. A. Rosetti arăta că aceasta este „o adevărată lege de clasă“, ea favorizînd numai „formarea marii proprietăți“.

Cu aceeași stăruință el pledează pentru îmbunătățirea situației muncitorimii. Prin articole ca *Un exploatare nerușinat al lucrătorilor*, *Iefuirea căruțașilor din portul Brăila*, *Moartea unui muncitor* etc., el dezvăluia condițiile de mizerie ale muncitorilor din România și reclama măsuri „pentru a se pune capăt exploatareii omului de către om“. Ziarul condus de C. A. Rosetti popularizează și susține asociațiile muncitorești ca *Unirea lucrătorilor* sau *Deșteptarea*, după ce Rosetti însuși înființase, încă din 1858, *Casa de ajutorare și prevedere a lucrătorilor tipografi și Asociația Gutenberg* (1872). În anii 1884—1885, „Românul“ publică sau reproduce numeroase articole cu caracter socialist, dintre care menționăm studiul lui Paul Sacerdoțeanu *Ce este socialismul* (12 decembrie 1884), *Proprietatea din punct de vedere istoric* de C. Mille (18 decembrie 1884), prin care se arăta că „socialiștii sînt pentru proprietatea colectivă“.

La 8 aprilie 1885, în vîrstă de 69 de ani, C. A. Rosetti înceta din viață în plină luptă. Ultimul său gînd a fost îndreptat către popor. „*Recomand tuturor* — scria C. A. Rosetti în testamentul său — *să iubească poporul și pe săteni și să lupte cu iubire pentru fericirea tuturor*“.

Fără a fi scutit de contradicțiile și confuziile caracteristice militanților burghezi, C. A. Rosetti a dovedit, de pe poziții liberal radicale, o largă și stăruitoare orientare progresistă, contribuind, prin autoritatea sa politică și prin talentul său de ziarist, la formarea unui climat favorabil noilor idei și acțiuni pe linia progresului social.

ANTON BACALBAȘA

(1865-1899)

„Se sfîrșește veacul acesta și vine un altul, care nu va fi veacul al douăzecilea, ci veacul întîi al fericirii omenestî. Ei bine, destul am plîns, destulă mizerie și destul amar ! Fiecare din noi are în societate o misiune. Și cînd asistăm la încercarea uriașă a proletariatului de a sfîrși cu zilele negre, datoria noastră e să fim alături cu el“. Aceste cuvinte, cu o profundă rezonanță, le exprima, la sfîrșitul secolului trecut, Anton Bacalbașa, neobosit publicist și prozator, participant activ la mișcarea socialistă.

În scurta sa viață, el a militat pentru triumful cauzei clasei muncitoare, pentru organizarea acesteia într-un partid care s-o conducă la victorie în lupta împotriva exploatării.

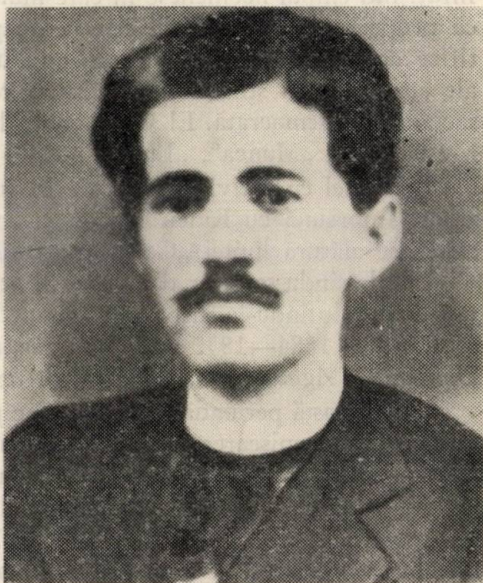
S-a născut la Brăila în ziua de 21 februarie 1865. Era fiul lui Costache și al Anetei Bacalbașa.

Asupra copilăriei și adolescenței lui avem puține date. După ce urmează trei clase gimnaziale este nevoit să intre în armată. „Voluntar îmi ziceau toți, și asta numai pentru că toți erau miopi. Cum ? Eu voluntar ? Cînd ești pus între ciocan și nicovală ? Voluntar ? Cînd vii de nevoie ?

O, dacă toți voluntarii au venit ca mine, atunci ștergeți cuvîntul acesta din dicționar !

Ziceți nevoie !“

Anii petrecuți între zidurile sumbre ale cazărmei i-au deschis viitorului scriitor și militant socialist ochii asupra suferințelor celor mulți, l-au determinat să aleagă calea luptei pentru cauza dreptății sociale : „De abia ieșit din armata în care a suferit jugul militar trei ani, revoltat care își mușcă lanțul și pe care

urgia militară îl strivea la fiecare acces de nedisciplină și de indignare — consemna C. Mille în volumul *Dinu Milian* —, A. Bacalbașa s-a aruncat imediat în mișcare. La club (Clubul muncitorilor — *n.n.*) e oratorul cel mai ascultat...

Plin de entuziasmul tinereții, dar, în același timp, neocolit de unele contradicții și greșeli, A. Bacalbașa se avîntă în focul luptelor sociale. Era epoca în care în România ideile socialismului prindeau rădăcini adînci. Evoluția acestui proces complex al dezvoltării mișcării muncitorești și socialiste este reflectată în paginile ziarelor și revistelor muncitorești.

Presa socialistă atrăgea ca un magnet condeiele tinerilor intelectuali. În 1883, la vîrsta de 18 ani, el colaborează deja la revista „Emanciparea”, unde publică, pentru prima oară în România traduceri din *Capitalul* lui Karl Marx. În nota care însoțea primul fragment tradus, făcea următoarea însemnare pe marginea operei lui Marx : „Prescurtat după «Das Kapital», scriere a renumitului economist Karl Marx, care a murit acum două luni în Anglia. «Capitalul», înfățișînd chipul neomenesc în care muncitorii sînt furați de capitaliști, a arătat că proprietatea individuală este nedreaptă și a întărit astfel prin dovezi științifice credințele socialiștilor”. În anii următori, influențat de ideile înnoitoare ale socialismului științific, desfășoară o bogată activitate publicistică în presa socialistă și democratică. El va colabora la „Dezrobirea”, „Gutenberg”, „Drepturile omului”, „Munca”, „Lumea nouă”, „Adevărul” ș.a.

Paralel cu activitatea de ziarist începe să se remarce ca un talentat prozator. Împreună cu Raicu Ionescu-Rion, Garabet Ibrăileanu și alți scriitori și critici se alătură luptei „Contemporanului” pentru o estetică și critică realistă.

Adresîndu-se celor din popor, Bacalbașa își așternea pe hîrtie ideile înaintate înveșmîntîndu-le într-un stil limpede, înțeles de toți. Dintre scrierile publicate în anii 1884—1890 amintim : *Furtuna se apropie*, *Șarlatani la bilci*, *Bietul Dumnezeu*, *Agbiotantul*, *Alegerile de azi* etc.

În această perioadă, socialiștii fac pași importanți în ceea ce privește orientarea lor către mișcarea muncitorească, ideile marxiste sînt tot mai răspîndite în mijlocul maselor și încep să-și exercite influența asupra activității organizațiilor muncitorești. Socialiștii participă direct la organizarea clasei muncitoare, a acțiunilor sale de luptă. Așa, de pildă, în 1887, datorită activității desfășurate, Anton Bacalbașa este arestat. Drept urmare, muncitorii din București au organizat o mare întrunire de protest în care au votat următoarea moțiune : „Lucrătorii de toate breslele întruniți la «Cercul muncitorilor», protestează contra arestării d-lui A. Bacalbașa...”

Obiectul unor preocupări crescînde în mișcarea muncitorească constituia situația țărănimii. Problema agrară și situația țărănimii figurau ca teme majore în activitatea propagandistică și agitatorică pe care o desfășurau cercurile și apoi cluburile muncitorești. Ziarul socialist „Drepturile omului”, al cărui colaborator permanent a fost și Anton Bacalbașa, a publicat numeroase articole de protest împotriva samavolniciei poliției, jandarmilor, prefecților și agenților lor, săvîrșite împotriva țăranilor.

Într-un articol privind situația țărănimii, A. Bacalbașa arată că țărănimea cere „nu milă din partea boierimii trufașe, nu îndurare din partea claselor de

sus", ci „dreptul întreg al poporului, munca lui, tot pământul, toate instrumentele de muncă !“.

Începutul anului 1890 marchează un important pas înainte în dezvoltarea mișcării muncitorești din România. Elementele muncitorești înaintate depun eforturi susținute pentru refacerea și dezvoltarea organizațiilor muncitorilor. Presa muncitorească a jucat un rol însemnat în realizarea dorinței crescânde a muncitorilor de a-și avea propriul lor partid. Activitatea depusă de gazeta „Revolta“ pentru organizarea tuturor muncitorilor într-un singur partid a fost continuată de „Steagul roșu“ și, cu deplin succes, de „Munca“. La acest ziar, A. Bacalbașa a scris numeroase articole în care arăta că proletariatul reprezintă o forță numai dacă este unit într-un partid de clasă al său.

În anul 1892, A. Bacalbașa devine prim-redactor al gazetei „Democrația socială“, care apărea la Ploiești.

Cu toate lipsurile și inconsecvențele manifestate în unele dintre scrierile sale publicate în această gazetă, A. Bacalbașa a contribuit la lămurirea muncitorilor asupra unor probleme social-politice, a cauzelor exploataării, stimulând lupta de clasă pînă la declararea și susținerea grevei generale. Contactul permanent cu acțiunile curajoase ale muncitorilor din Ploiești a exercitat o influență puternică asupra lui A. Bacalbașa. Victoria muncitorilor tăbăcari în greva generală din 1888 i-a sporit încrederea în forța unită a proletariatului, a înțeles mai clar sensul retrograd al acțiunii distructive a elementelor burghezo-liberale.

Subliniind necesitatea unirii muncitorilor într-un partid al lor, A. Bacalbașa scria în articolul *Organizarea muncitorilor* : „Avem cu toții datoria să ne ocupăm serios de organizarea muncitorilor, să lăsăm deoparte orice alte gânduri și să ne consacram toată munca și toate gândurile către organizații temeinice, care, desigur, vor da roade bune“.

Înșușindu-și tot mai mult învățătura marxistă în acești ani, A. Bacalbașa se situa lîngă cei care luptau pentru făurirea unei alte lumi, împletind activitatea gazetărească cu aceea de agitator. El susținea ideile cele mai avansate ale timpului cu o înflăcărare deosebită. A. Bacalbașa „lucra cu foc pentru partid“ — notează Al. Ionescu. Despre activitatea sa scrie și Izabela Sadoveanu. În articolele intitulate *Zile de prietenie* îl înfățișează ca pe un om excepțional de inteligent, care sesiza ideile cele mai subtile în profunzimea lor, avînd o mare putere de sinteză. Ea afirmă că A. Bacalbașa a fost „un bolid“ în oratoria și gazetăria vremii.

În conferințele ținute în această perioadă la cluburile muncitorești din Galați, Brăila, București și Ploiești, A. Bacalbașa pleda pentru unirea tuturor muncitorilor, fără deosebire de sex și naționalitate, într-un puternic partid.

Ca rezultat al dezvoltării mișcării muncitorești și al răspîndirii ideilor marxiste, a fost creat în 1893 Partidul Social-Democrat al Muncitorilor din România, care, prin revendicările sale cu caracter general-democratic și prin ideile socialismului, de care se călăuzea, era cel mai înaintat partid din vremea aceea în România.

A. Bacalbașa face parte un timp din conducerea P.S.D.M.R., continuînd să fie un publicist fervent.

Dar, în acești ani, în activitatea sa se manifestă unele inconsecvențe. Așa, de pildă, după apariția ziarului „Lumea nouă“, organul zilnic al P.S.D.M.R., o serie de colaboratori de la „Munca“ au devenit colaboratori ai unor ziare burgheze („Adevărul“, „Drapelul“). Între aceștia se aflau Anton Bacalbașa, Ion Teodorescu și C. D. Anghel. În cadrul unei consfătuiri care a avut loc în ziua de 11 februarie 1895 la Clubul muncitorilor s-a ajuns la o înțelegere și cei trei colaboratori au revenit la „Lumea nouă“. În scrisoarea prin care încunoștințau pe directorul ziarului „Adevărul“ de plecarea lor la gazeta „Lumea nouă“, aceștia menționau că „partidul socialist, ai cărui membri credincioși am fost întotdeauna, face apel la soldații săi ca să se unească laolaltă. «Lumea nouă», organul partidului nostru, ne deschide coloanele sale și ne cheamă la lucru“.

La scurt timp, el scoate revista „Moș Teacă“. Revista se va bucura de o largă popularitate. Acest fapt se datora în primul rând directorului ei, care, după cum scria Tudor Arghezi, „a sleit genul umoristic al categoriei în câteva numere din revista Moș Teacă“.

Ca o limită în activitatea sa se înscrie retragerea din Consiliul General al P.S.D.M.R. Referitor la aceasta, într-un articol publicat nota : „De când oare retragerea unor oameni din comitetul unui partid constituie moartea grupării ?

Mai întâi, socialismul se întemeiază pe ceva mai mult decât pe concursul câtorva persoane. Și chiar dacă s-ar întemeia pe atîta, el încă n-ar avea de ce să moară — de vreme ce retragerea noastră e numai din comitet.

Că sîntem și rămînem socialiști nu se mai discută. Și cea mai bună dovadă despre aceasta e faptul că ne-am retras pur și simplu — fără polemici, fără acuzaări și fără «declarații de principii».

De altfel, oricît va fi nevoie, confrății radicali ne vor găsi la locurile noastre de soldați militanți ai cauzei socialismului“.

Activitatea de ziarist și prozator a lui A. Bacalbașa a atras privirile multor oameni de cultură din perioada aceea. B. P. Hașdeu afirma că „avem în țara românească un singur gazetar : pe A. Bacalbașa“. Desigur că singularizarea aceasta are o vădită nuanță de exagerare, dar are la bază o realitate incontestabilă. După 1895, A. Bacalbașa își irosește însă o bună parte din timp în scrieri polemice, lipsite adesea de sobrietate și obiectivitatea necesară. De asemenea, după această dată, exigențele literare ale lui A. Bacalbașa au slăbit. Rămîne însă un neîmpăcat dușman al monarhiei și al claselor exploatatoare. A. Bacalbașa a scris foarte mult. Nu rareori lucra zile și nopți întregi în tipografiile la care colabora.

Articolul *Oculă și inteligență*, scris cu un an înaintea morții sale, în care autorul își face o analiză destul de judicioasă a activității gazetărești, este elocvent. El mărturisește că în cei doisprezece ani de ziaristică a scris multe articole slab realizate artistic, datorită lipsei sale de experiență sau numărului enorm de articole pe care era nevoit să le scrie zilnic. „Am epoci, în viața asta oribilă de condei, cînd scriu patru și cinci articole pe zi — mai bine de o pagină de ziar“. Aceeași mărturisire făcea A. Bacalbașa și într-o scrisoare adresată amicului său Fănică Irimescu și datată 14/26 II 1894 : „Sînt zile cînd mă-ntreb eu singur dacă e adevărat că se poate munci atîta. Articole nesfîr-

șite și nesfârșit de multe, tot soiul de discursuri, de conferințe și de organizații — toate acestea făcute cu o nervozitate extremă, zăpăcită, distrugătoare... De două săptămîni, mai ales, mă simt distrus“.

Pagini impresionante biografice, de confesiuni profesionale găsim în manuscrisele care ne-au rămas. „Eu unul am scris sub înrîurirea simțurilor, a mediului social și economic...”

A trebuit să sufăr cu omenirea, care de veacuri stă îngenunchiată în fața lipsei de toate și în vederea schimbării de forme politice și economice, care n-au făcut alta decît au schimbat puțin suprafața lucrurilor ; a trebuit să cînt viitorul îndepărtat, acel viitoriu strălucit în care vor domni Dreptatea și Frăția.

Nu ca vizionariu, nu ca amărît de traiul păcătos al lumii de azi, am văzut, ori mai bine am visat acel frumos vis, ci întemeiat pe evoluția vecinică a societăților, am dedus acea stare socială în care nu vor mai fi nici robi, nici servi, ci o lume nouă, o lume fără prejudeții, o lume care va fi desăvîrșit stăpîna pe roadele muncii sale...”

În vara anului 1899, sănătatea-i șubrezită tot mai mult îl silește pe Anton Bacalbașa să se retragă la Predeal pentru a se îngriji. Dar boala i se agravează. La 1 octombrie 1899 se stinge din viață în București. Murea sărac, după o viață de zbucium și de muncă istovitoare. Exprimînd regretul pentru această pierdere, I. L. Caragiale, „vechiul său prieten Caragiale” — cum semnează emoționantul său articol din „Dreptatea” din 5 octombrie —, scria : „Tony a plecat aseară dintre noi — atît de tînăr ! Păcat pentru lumea noastră !”.

În acele zile Clubul muncitorilor a arborat drapelul roșu în semn de doliu, iar la club I. C. Frimu și alți vorbitori au evocat activitatea lui Anton Bacalbașa în mișcarea socialistă din România.

Într-o perioadă în care clasa muncitoare începea să se afirme în viața politică a țării, A. Bacalbașa a reușit să întrevadă zorile lumii noi, societatea dreaptă, liberă de exploatare, în care trăim astăzi.

V. ENE

Lucrări ale istoricilor români apărute cu prilejul sărbătoririi semicentenarului Marii Revoluții Socialiste din Octombrie

Împreună cu poamele Uniunii Sovietice, cu masele muncitoare și forțele progresiste de pretutindeni, poporul român, dînd expresie puternicelor sentimente prietenești și de solidaritate internațională dintre cele două țări, a sărbătorit semicen-

tenarul Marii Revoluții Socialiste din Octombrie. Aniversarea revoluției socialiste din Rusia a marcat un nou pas în dezvoltarea legăturilor de prietenie frățească și colaborare multilaterală dintre Republica Socialistă România și Uniunea Sovietică, dintre Partidul Comunist Român și Partidul Comunist al Uniunii Sovietice.

Acțiunile organizate în țara noastră pentru sărbătorirea acestui eveniment înscris și apariția unor noi lucrări științifice ale istoricilor români privind Marea Revoluție Socialistă din Octombrie. Cercetările întreprinse de istoricii români evidențiază, pe de o parte, importanța istorică a Revoluției din Octombrie, puternicul ecou pe care l-a avut în România victoria proletariatului din Rusia, iar pe de altă parte marile acțiuni și bătălii sociale din țara noastră organizate de clasa muncitoare în anii Revoluției, lupta cu arma în mîna a unui mare număr de mun-

citori și ostași români pentru apărarea tinereii Puteri sovietice împotriva contrarevoluționarilor și a intervenției imperialiste.

Analiza acestui mare eveniment care a dus la statornicirea puterii celor ce muncesc pe a șasea parte a globului pămîntesc, punctînd actul de naștere al orînduirii socialiste, formează problematica lucrării *Marea Revoluție Socialistă din Octombrie — schiță istorică*. Elaborată de acad. Petre Constantinescu-Iași, Alexandru Vianu, Nicolae Copoiu, Gheorghe Cazan, lucrarea reprezintă prima monografie din literatura de specialitate consacrată Marii Revoluții Socialiste din Octombrie. Ea evocă într-o formă vie, antrenantă, lupta eroică desfășurată de proletariatul și masele largi muncitoare din Rusia, sub conducerea partidului comunist, în frunte cu V. I. Lenin, pentru răsturnarea vechilor rînduiri și instaurarea puterii sovietice.

În prezentarea situației Rusiei prerevoluționare, autorii stăruie asupra cauzelor și caracterului primului război mondial, asupra poziției social-democrației europene față de război, subliniind activitatea lui V. I. Lenin, a bolșevicilor ruși în lupta împotriva războiului imperialist. În această luptă, un rol important l-au jucat socialiștii din România, care au militat „pentru o neutralitate absolută în conflictul european, împotriva războiului, pentru pace”¹.

¹ Acad. Petre Constantinescu-Iași, Alexandru Vianu, Nicolae Copoiu, Gheorghe Cazan, *Marea Revoluție Socialistă din Octombrie — schiță istorică*, București, Editura politică, 1967, p. 20.

Efervescența revoluționară din Rusia a găsit un puternic ecou în România. „Lupta zilnică”, organul central al Partidului social-democrat, scria încă în 1915: „Revoluția e astfel în mers în Rusia. Împrejurările o favorizează, o pregătesc. Și va veni vremea când o vor face să izbucnească. Să salutăm revoluția care vine...”².

Războiul imperialist dus de guvernul țarist a stîrnit împotrivirea întregului popor rus. Soldații refuzau a porni la atac, organizau numeroase răscoale. Tot mai mult muncitorii și soldații porneau la luptă înfrățiți: „Înfrățirea dintre muncitori și soldați a fost una dintre condițiile absolut necesare ale victoriei revoluției burghezo-democratice din februarie, care a dus la doborîrea țarismului”³.

În fruntea muncitorilor revoluționari s-a aflat partidul bolșevic, exponentul cel mai devotat al maselor, al proletariatului revoluționar în lupta împotriva războiului și țarismului.

Descriind desfășurarea revoluției burghezo-democratice din februarie 1917, autorii lucrării arată că „saltul calitativ de la grevele și demonstrațiile muncitorești la greva generală și insurecția armată, care a marcat începutul revoluției din februarie, s-a propus în ziua de 23 februarie. În această zi, demonstrațiile muncitorești din Petrograd, inițiate de cei 20 000 de muncitori de la «Putilov», au înregistrat o creștere neobișnuită”⁴. Acțiunile revoluționare ale proletariatului rus din Petrograd, Moscova și din celelalte localități au dus la 2 martie 1917 la prăbușirea dinastiei țarilor Romanovi, care domniseră 300 de ani în Rusia.

Între cauzele succesului revoluției din februarie, V. I. Lenin amintea faptul că „această revoluție de opt zile a fost «jucată»... întocmai ca un spectacol precedat de vreo zece repetiții și repetiții generale”. Pe lângă aceasta, a existat și un „regizor” autoputernic — războiul imperialist mondial —, care a creat asemenea cotituri bruște, pentru că la una dintre ele „...carul monarhiei Romanovilor, stropit de sînge și de noroi, să se poată răsturna dintr-o dată”.

Vestea prăbușirii țarismului a declanșat acțiuni revoluționare în toate colțurile

Rusiei. La Samara și Saratov, în urma unor mitinguri, s-au constituit soviete. Țărănimea a întâmpinat revoluția din februarie cu nădejdea că aceasta va rezolva problema pămîntului. Când însă au început să sosească dispozițiile guvernului provizoriu, care prevedeau ca țăranii să nu se atingă de pămîntul moșierilor, încrederea acestora în noul guvern a slăbit. La aceasta a contribuit și întoarcerea multor soldați de pe front la sate, care au răspîdit ideea creării de soviete sătești, după exemplul muncitorilor și soldaților. Este perioada de după constituirea guvernului provizoriu, când bolșevicii conduc masele spre adîncirea revoluției. În acest timp P.M.S.D. (b) din Rusia, ieșit din ilegalitate, a început să-și organizeze activitatea potrivit noilor condiții. La 5 martie 1917 a reapărut „Pravda”, care a jucat un rol important propagandistic și mobilizator în lupta revoluționară a proletariatului rus.

O deosebită însemnătate pentru orientarea partidului bolșevic, a luptei clasei muncitoare în primele zile după revoluția din februarie au avut-o scrisorile din depărtare ale lui V. I. Lenin, publicate în „Pravda” în cursul lunii martie. Aprecierile privind situația din Rusia cuprinse în scrisori au fost reluate și fixate definitiv de Lenin în celebrele „Teze din aprilie”, care au înarmat partidul cu un plan concret de trecere de la revoluția burghezo-democratică la revoluția socialistă.

Autorii subliniază faptul că partidul bolșevic a stăpînit toate formele de luptă, fără excepție, a avut capacitatea de a le mînuși, a fost pe deplin pregătit pentru orice eventualitate și pentru a putea să le înlocuiască rapid în funcție de schimbările survenite în raportul forțelor de clasă. Așa, de pildă, în perioada februarie-martie 1917, partidul bolșevic s-a orientat mai întîi spre dezvoltarea pașnică a revoluției, apoi, după zilele din iunie, spre pregătirea insurecției armate. În septembrie 1917, partidul bolșevic a apreciat că au apărut din nou condiții care făceau posibilă preluarea puterii de către soviete în mod pașnic, dar nu a absolutizat calea pașnică de dezvoltare a revoluției. Atunci cînd situația a pus din nou la ordinea zilei lupta armată, a știut să organizeze insurecția proletară biruitoare.

² Ibidem, p. 26.

³ Ibidem, p. 48.

⁴ Ibidem, p. 59.

Luptele insurecționale din zilele lui Octombrie 1917, rolul lui V. I. Lenin și al partidului bolșevic în conducerea Revoluției sînt pe larg descrise în paginile lucrării pe care o prezentăm. Victoria Revoluției din Octombrie a instaurat în Rusia dictatura proletariatului, a creat un nou tip de stat — statul sovietic socialist. Conducerea statului a trecut în mîna sovietelor de deputați ai muncitorilor, țăranilor și soldaților. Consolidarea puterii sovietice, primii ei pași pe calea transformării socialiste a Rusiei au avut loc în condițiile unei lupte înverșunate duse atît împotriva contrarevoluției interne, cît și a imperialismului internațional.

Credincios spiritului internaționalist, pe care îl dovedise de fiecare dată cînd muncitorii din alte țări se ridicau la luptă pentru eliberare, proletariatul român s-a solidarizat unanim și entuziasmat cu victoria clasei muncitoare din Rusia, și-a dat contribuția în lupta pentru apărarea cuceririlor revoluționare ale lui Octombrie 1917.

Solidaritatea maselor de oameni ai muncii din țara noastră cu lupta revoluționară a muncitorilor și țăranilor ruși, participarea directă, cu arma în mînă, a numeroși români la apărarea Rusiei sovietice în anii războiului civil și ai intervenției imperialiste străine împotriva tînărului stat sovietic își găsesc oglindirea în volumul *Marea Revoluție Socialistă din Octombrie și mișcarea revoluționară și democratică din România. Documente și amintiri*⁶, editat de Institutul de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R. și Secția de științe istorice a Academiei Republicii Socialiste România.

Majoritatea documentelor inserate în volum se referă la perioada avîntului revoluționar din România. Culegerea cuprinde și documente din anii 1921—1944 privind solidaritatea frățească a poporului român cu primul stat socialist din lume, caldă simpatie față de realizările oamenilor muncii din U.R.S.S. conduși de P.C.U.S.

O parte însemnată a documentelor publicate sînt inedite. Ele au fost depistate de autori în Arhiva C.C. al P.C.R., Arhiva Institutului de studii istorice și so-

cial-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., Arhivele statului București, Arhiva Ministerului Forțelor Armate, în biblioteci și muzee, precum și în arhivele sovietice.

În acești ani România a trecut printr-o perioadă de avînt revoluționar care a culminat cu greva generală din octombrie 1920. În acest timp clasa muncitoare a reușit să-și creeze un partid revoluționar de tip nou, partidul comunist. Lupta clasei muncitoare din țara noastră pentru revendicările politice și economice s-a împletit cu acțiunile de solidaritate cu Marea Revoluție Socialistă din Octombrie și cu lupta pentru apărarea cuceririlor statului sovietic.

Documentele publicate în culegere atestă faptul că Revoluția din Octombrie a întrunit încă din primele zile ale victoriei sale adeviziunea elementelor revoluționare și a opiniei publice progresiste din România. Așa, de pildă, într-un apel publicat la 16 noiembrie 1917 de Comitetul de acțiune social-democrat român, se evidențiază, în primul rînd, dorința de pace a statului nou creat de revoluția victorioasă și se cerea muncitorilor români să urmeze exemplul proletarilor ruși: „A venit vremea ca să vă apărați propriile voastre interese, interesele țării, interesele sutelor de mii de flămînzii și de robi și nu interesele clicei care ne stăpînește și care a aruncat țara în prăpastie”⁶.

Mulți dintre fiii poporului român aflați în acea perioadă în Rusia — relevă documentele și amintirile cuprinse în culegere — s-au constituit în formațiuni militare revoluționare proprii, s-au încadrat în unitățile internaționale, precum și în rîndurile Armatei Roșii, participînd la apărarea Puterii sovietice⁷. La început aceste comitete s-au ocupat în special cu propaganda și organizarea revoluționară a prizonierilor de război de diferite naționalități, iar în perioada imediat următoare au dus o muncă intensă pentru recrutarea de voluntari care să lupte în Armata Roșie pentru apărarea cuceririlor Revoluției din Octombrie.

Din primăvara anului 1919 participarea românilor la apărarea Rusiei sovietice

⁶ *Marea Revoluție Socialistă din Octombrie și mișcarea revoluționară și democratică din România. Documente și amintiri*, București, Editura politică, 1967, documentul 1, p. 4.

⁷ *Ibidem*, documentul 12, p. 20; documentul 14, p. 22; documentul 15, p. 23; documentul 16, p. 24.

a fost din ce în ce mai numeroasă. Într-un apel publicat de ziarul „Comunistul” la 24 mai 1919 se adresau înflăcărate îndemnuri de înrolare voluntară în Armata Roșie a românilor care se găseau în Ucraina : „Acum e lupta hotărâtoare ! La arme, tovarăși ! Cu toții în Armata Roșie ! Izbinda e de partea noastră, căci muncitorimea din toate țările se adună și se înfrățește pe zi ce trece sub cutele steagului roșu al revoluției sociale”⁸.

Declanșarea intervenției străine și a războiului civil împotriva Puterii sovietice au stîrnit o mare mișcare de protest în întreaga lume. La 21 iulie 1919 au fost organizate în numeroase țări acțiuni împotriva intervenției străine, de solidaritate cu Rusia sovietică. Ziarul „Socialismul” din 23 iulie 1919 relatează sugestiv cum s-a desfășurat ziua solidarității cu Rusia sovietică la București : „Muncitorimea a dat ieri dovada celei mai desăvîrșite conștiințe de clasă, căci în disprețul tuturor măsurilor vexatorii luate de organele administrative, a încrucișat brațele, arătînd încă o dată forța extraordinară a sa”.

Numeroase materiale din anul 1920 se referă la luările de poziție ale socialiștilor români, în parlament, în apărarea Rusiei sovietice, la știri despre acțiuni de solidaritate cu Rusia sovietică înregistrate de organele represive ale statului burghezomodieresc român în Capitală și în țară. Redarea în culegere a documentelor procesului intentat socialistului român M. Gh. Bujor în mai 1920 de autoritățile române este un prilej pentru a se trece în revistă principalele forme de solidaritate ale revoluționarilor români cu Revoluția din Octombrie și cu Rusia sovietică⁹. Interesante sînt și materialele referitoare la activitatea detașamentelor revoluționare române care pot fi urmărite pe întreg cuprinsul uriașei Rusii : în Turkestan, în regiunile Volgăi, în Siberia, în Rusia Centrală, în Ucraina.

Seria documentelor din perioada avîntului revoluționar continuă în culegerea amintită cu „Moțiunea de solidaritate cu proletariatul rus” adoptată la 8 mai 1921 de Congresul de constituire a Partidului Comunist Român. Din aceeași perioadă sînt redată numeroase documente, mai ales

apeluri, chemînd la ajutorarea regiunilor înfometate din Rusia sovietică.

Culegerea cuprinde numeroase documente din perioada anilor 1921—1944 : articole aniversative ale Marii Revoluții Socialiste din Octombrie publicate în presa socialistă și comunistă din România, articole despre V. I. Lenin, moțiuni de solidaritate cu Uniunea Sovietică, adoptate de congresele P.C.R., directive cu privire la organizarea sărbătoririi zilei de 7 Noiembrie în fabrici și uzine, manifeste ș.a. Sînt inserate și documente privitoare la activitatea unor organizații legale conduse de P.C.R. cum a fost *Amicii U.R.S.S.*, mesaje de salut ale intelectualilor progresiști din România cu prilejul reluării relațiilor diplomatice româno-sovietice. Prima parte a acestui volum se încheie cu o serie de documente referitoare la lupta P.C.R. împotriva războiului hitlest, pentru răsturnarea dictaturii fasciste, pentru alianța cu U.R.S.S. și întoarcerea armelor împotriva Germaniei hitleriste.

De un incontestabil interes sînt cele peste 80 de mărturii ale revoluționarilor români care au luptat cu arma în mînă pentru apărarea Rusiei sovietice, cuprinse în partea a doua a culegerii. Sînt incluse și stenogramele reuniunilor revoluționarilor români participanți la luptele pentru apărarea Marii Revoluții Socialiste din Octombrie și care au rămas în U.R.S.S. Aceste reuniuni au avut loc la Moscova între anii 1931 și 1934. Menționăm valoarea documentară deosebită a acestor stenograme și faptul că cititorii români fac pentru prima dată cunoștință cu ele. De asemenea, majoritatea amintirilor celorlalți luptători români în Armata Roșie sînt inedite.

Amintirile atestă numărul mare al românilor luptători în cadrul Armatei Roșii pentru apărarea statului sovietic, răsîndirea acestora pe întreg cuprinsul Rusiei sovietice, formele de organizare, eroismul și jertfele lor de sînge. Astfel, V. Popovici relatează despre principalele acțiuni întreprinse de Divizia română de voluntari „Ucraina de Sud” în 1919. Veteranul Mihai Antohie împărtășește cititorilor amintiri de luptă în brigada lui Kotovski ; Mihai Ardeleanu și Mihai Berna vorbesc de luptele lor pe îndepărtatele meleaguri ale Asiei Centrale sau ale Siberiei ; Tănase

⁸ Ibidem, documentul 38, p. 58.

⁹ Ibidem, documentul 90, p. 118.

Bogdanov își amintește de vremurile când era marinar pe crucișătorul „Aurora”, iar Gheorghe Borș redă emoționantele clipe ale asaltului Palatului de iarnă la care a participat.

O mare forță evocatoare au amintirile lui M. Gh. Bujor despre întâlnirile pe care le-a avut cu Lenin. În genere, amintirile foștilor participanți la Marea Revoluție Socialistă din Octombrie și la războiul civil redau în cuvinte simple, dar emoționante, aspecte din lupta românilor aflați în Rusia între anii 1917 și 1921 pentru triumful Revoluției, precum și momente din activitatea desfășurată de socialiștii români la Odesa, Moscova și în alte orașe pentru mobilizarea concetățenilor lor la această luptă.

Poporul român se mândrește cu faptele de eroism ale fiilor lui puse în slujba Revoluției din Octombrie, considerând că participarea revoluționarilor din România la apărarea revoluției și a primului stat socialist din lume a fost o acțiune care reflecta fidel tradițiile internaționaliste, revoluționare ale mișcării muncitorești din țara noastră. Principalele aspecte ale acestei importante file din istoria mișcării muncitorești din țara noastră sînt analizate în cele șapte materiale reunite în volumul *Marea Revoluție Socialistă din Octombrie și România. Culegere de studii*.

Studiul „Insemnătatea internațională a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie”, semnat de acad. P. Constantinescu-Iași și V. Liveanu, subliniază că revoluția rusă „a pus în lumină unele trăsături generale, legice ale revoluțiilor socialiste, a adus o contribuție istorică la îmbogățirea tezaurului marxismului, a experienței mișcării revoluționare internaționale”¹⁰. În același timp însă victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie — arată autorii — a învățat mișcarea muncitorească internațională să caute a distinge ce este general și ce este particular în revoluția socialistă pentru a trage concluziile necesare propriei activități. Legătura dialectică dintre general și particular în revoluția socialistă a fost sesizată îndată după victoria Revoluției în Rusia și de socialiștii români, care scriau, în noiembrie 1918, în organul central al Partidului socialist și al sindicatelor

din România — „Socialismul”: „Vom vedea astfel cum visul nostru al tuturor a luat o formă concretă într-un colț al lumii grație muncitorimii ruse. Vom vedea cum aci utopia de ieri e realitatea de azi. Din noianul acesta de fenomene vom încerca să înlăturăm pe cele întâmplătoare, locale și să desprindem pe cele generale. Vom deosebi ceea ce a fost specific rusesc și ceea ce reprezintă o arătare care poate să se repete la orice revoluție proletară, oriunde s-ar ivi aceasta”¹¹. Interesante considerații se fac în acest studiu asupra condițiilor interne și externe în care a triumfat Revoluția din Octombrie, se combat o serie de afirmații false ale unor istorici din Occident care încercau să nege caracterul necesar, legic al Marii Revoluții Socialiste din Octombrie.

Evocării tradițiilor revoluționare și internaționaliste ale proletariatului român și ale mișcării de solidaritate a maselor muncitorești și a cercurilor democratice din România cu Revoluția din Octombrie îi este consacrat studiul „România și Marea Revoluție Socialistă din Octombrie”, elaborat de I. Popescu-Puțuri și I. Rădulescu. Autorii se opresc mai întâi asupra începutului pătrunderii ideilor socialiste în țara noastră pe terenul propice pregătit de dezvoltarea capitalismului, scot în evidență primele legături și acțiuni de solidaritate internațională ale socialiștilor români (Internaționala I, Comuna din Paris) și fac o mențiune specială primelor lucrări marxiste traduse sau răspândite în România — *Manifestul Partidului Comunist, Capitalul* ș.a.

Studiul evidențiază poziția internaționalistă a socialiștilor români în decursul întregii lor activități. Sînt relevate acțiunile revoluționare care au avut loc pe teritoriul României, precum și acțiunile revoluționarilor români pe teritoriul Rusiei în apărarea Puterii sovietice, se menționează activitatea Comitetului de acțiune al P.S.D.R. la Odesa, care edita ziarul „Lupta”, înființarea înaltului Colegiu Autonom pentru lupta împotriva contra-revoluției în sudul Ucrainei, la care au participat și români, formarea diviziilor, batalioanelor și detașamentelor revoluționare române pe întreg cuprinsul Rusiei sovietice.

¹⁰ *Marea Revoluție Socialistă din Octombrie și România. Culegere de studii*, București, Editura politică, 1967, p. 10.

¹¹ *Ibid.*

Un loc important este acordat avântului revoluționar din România, principalelor acțiuni de luptă ale clasei muncitoare, precum și condițiilor în care s-a desfășurat lupta pentru crearea P.C.R., subliniindu-se totodată strânsa legătură între lupta pentru revendicările majore ale muncitorimii din România și apărarea primului stat socialist.

Studiile elaborate de L. Banyai, Gh. Unc : „Poziția mișcării muncitorești revoluționare și democratice din România față de Marea Revoluție Socialistă din Octombrie” și V. Cheresteșiu, N. Copoiu : „Participarea oamenilor muncii din România la apărarea și sprijinirea Marii Revoluții Socialiste din Octombrie” tratează diferitele laturi ale mișcării de solidaritate revoluționară cu Marea Revoluție Socialistă din Octombrie și cu Rusia sovietică : poziția mișcării muncitorești revoluționare și democratice din România, lupta cu arma în mână a oamenilor muncii din România pentru apărarea și sprijinirea Revoluției din Octombrie.

După trecerea P.C.R. în ilegalitate, comuniștii au continuat să desfășoare o amplă acțiune de mobilizare a maselor pentru solidaritate frățească cu U.R.S.S., pentru o politică de alianță și bună vecinătate cu marea țară a socialismului. În afara editării presei ilegale și a unor manifeste și proclamații, P.C.R. a folosit în acest scop și unele posibilități legale, mai ales organizațiile de masă pe care le-a creat și îndrumat. Această problemă este amplu analizată în studiul „Organizații legale de masă promotoare ale relațiilor de prietenie dintre România și U.R.S.S. create și îndrumate de Partidul Comunist Român în anii ilegalității sale”, semnat de Titu Georgescu și Gh. I. Ioniță.

În studiul „Despre unele trăsături ale revoluției democrat-populare în România”, Gh. Tuțui și V. Zaharescu subliniază că istoria a confirmat aprecierile lui Lenin despre valabilitatea generală a unor trăsături ale Revoluției din Octombrie. În același timp s-a confirmat și teza leninistă cu privire la diversitatea și abundența formelor de trecere la socialism. Autorii își consacră studiul prezentării politicii științifice, creatoare a Partidului Comunist Român, care a știut să aplice adevărurile

general-valabile ale marxism-leninismului la condițiile țării noastre, să conducă poporul pe calea răsturnării de la putere a claselor exploatare și a construirii socialismului.

Studiul „Ideile marxist-leniniste și dezvoltarea conștiinței socialiste a maselor în România”, semnat de C. Bărbulescu și D. Gheciu, relevă rolul creator, înnoitor al ideilor marxist-leniniste care „coborâte din filele cărților în inimile oamenilor au devenit o forță irezistibilă”¹². Această forță de neînfrânt este dezvoltată cititorului prin exemplul dezvoltării întregului sistem mondial socialist. Cifrele dezvoltării economice a României sînt concludente pentru cititor : în anii 1960—1965 ritmul mediu anual de creștere a producției industriale globale a fost de 14,5% ; în aceeași perioadă, venitul național a sporit cu peste 65%. Procesul desăvîrșirii construcției socialiste continuă pe o treaptă superioară în anii actualului cincinal.

„Tabloul însuflețitor al realizărilor României socialiste constituie o concludentă confirmare a justeței învățaturii marxist-leniniste”, iar „tot ce s-a realizat și se realizează în condițiile orînduirii noastre socialiste — arată autorii — este rodul muncii omului pentru binele omului”¹³. Autorii prezintă trăsăturile fundamentale ale noii orînduiri sociale în țara noastră : rolul conducător al partidului, umanismul socialist, creșterea conștiinței socialiste a maselor, participarea crescîndă a oamenilor muncii la conducerea treburilor de stat și obștești, dezvoltarea armonioasă și multilaterală a tuturor elementelor profilului spiritual al oamenilor muncii.

Lucrările prezentate se înscriu pe linia unor preocupări mai vechi ale istoriografiei noastre privind Marea Revoluție Socialistă din Octombrie. Căutînd să reunească lucrările principale referitoare la Revoluția din Octombrie tipărite în țara noastră între anii 1917 și 1944, Secția de științe istorice a Academiei Republicii Socialiste România și Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R. au editat volumul : *Lucrări și publicații din România despre Marea Revo-*

¹² *Ibidem*, p. 293.

¹³ *Ibidem*, p. 295.

luție Socialistă din Octombrie (1917—1944). Lucrarea este concepută ca bibliografie selectivă destinată specialiștilor și tuturor celor care doresc să-și facă o imagine asupra literaturii apărute în România pe tema Revoluției din Octombrie și a noii orînduiri inaugurate de ea în Rusia. Abundența lucrărilor de toate genurile, începînd de la scurte informații comentate de ziar pînă la lucrări mai ample, atestă*

* Acad. P. Constantinescu-Iași, prof. univ. Victor Chereșteșu, Ludovic Jordaky, *Lucrări și publicații din România despre Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, (1917—1944)*. Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1967, 186 p.

interesul general manifestat față de mărețul eveniment din istoria omenirii petrecut în 1917.

Manifestîndu-și solidaritatea revoluționară cu primul stat socialist din lume, participînd activ la apărarea lui, proletariatul român a luptat în același timp pentru transpunerea în viață a idealului socialist în România. Sub conducerea revoluționară a Partidului Comunist Român idealul pentru care s-au jertfit înaintașii noștri a devenit realitate în România socialistă.

GH. CAZAN, V. SMĂRCEA

Vasile Conta: Opere filozofice

Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1967, 660 p.

Apariția primei ediții integrale a operelor filozofice aparținînd lui Vasile Conta, filozof materialist marcant de la finele secolului al XIX-lea, reprezintă un însemnat fapt publicistic. Ediția este prefăcută de un amplu studiu introductiv,

semnat de N. Gogoneață, în care autorul comentează cu competență, tematic, fiecare din scrierile prezentate în volum, adăugînd totodată explicații și note pertinente.

În volum sînt incluse: *Teoria fatalismului, Teoria ondulațiunii universale, Introducere în metafizică, lucrările postume: Bazele metafizicei, Întîile principii care alcătuiesc lumea, Însemnări, Cugetări*, precum și planurile și diversele note rămase de la Conta, publicate pentru prima dată în limba română.

Semnificația operei filozofice a lui Vasile Conta nu poate fi înțeleasă decît integrînd-o în climatul social-științific și ideologic din a doua jumătate

a secolului al XIX-lea, epocă de mari frămîntări revoluționare, de prefaceri sociale, care au avut consecințe pozitive și-n domeniul teoretic.

În istoria gîndirii românești, apariția lucrărilor lui Vasile Conta marchează momentul de început al unei tratări sistematice a problemelor filozofiei materialiste și al constituirii acesteia într-un sistem propriu, unitar și original.

Încă de la prima sa operă: *Teoria fatalismului*, ni se relevă efortul autorului de a apăra și îmbogăți tradiția materialistă a trecutului cu ajutorul științei moderne. În această lucrare, filozoful își propune să investigheze acele domenii ale cunoașterii — fenomenele psihice și sociale — mai puțin cercetate, în vederea afirmării depline și autoritare a principiilor materialismului.

Încercînd să realizeze o alianță între filozofie și știință, Conta explică mecanismul fiecărui proces psihic prin datele oferite de fizică, chimie, fiziologie, pentru a demonstra natura materială a psihicului, problemă care juca atunci un rol deosebit în lupta dintre materialism și idealism. Din acest punct de vedere el se delimitează nu numai de poziția idealistă, care con-

sidera că sufletul ar fi o substanță aparte, cu o existență independentă de corp, dar și de materialității vulgari, care reduceau psihicul la o secreție a creierului. În opoziție cu aceste concepții, gânditorul ieșean, situându-se pe o poziție științifică, afirmă că „... în raport cu materia, sufletul nu este decît o proprietate... sufletul nu este o secrețiune, ci este o funcțiune și tocmai pentru aceea el este nematerial”¹, apropiindu-se prin aceasta de rezolvarea materialist-dialectică a problemei.

Abordînd o arie tematică largă (senzații, percepții, gândire, memorie, atenție, imaginație, conștiință de sine, unele aspecte de teorie a cunoașterii etc.), în care problemele de filozofie propriu-zisă sînt îmbinate cu cele de psihologie și fiziologie, locul central în *Teoria fatalismului* îi revine problemei determinismului.

Preocupat de relevarea permanentă a principiului determinismului, pe care îl extinde de la fenomenele fizice la cele psihice și sociale, gândirea lui Vasile Conta rămîne totuși sub semnul unei viziuni metafizice, care se vădește în neînțelegerea specificului legităților sociale, în postularea caracterului lor inflexibil. Autorul imaginează întregul cîmp al fenomenelor sociale acoperit de legi imuabile, eliminînd orice posibilitate de acționare a voinței libere. După cum mărturisește însuși filozoful, *Teoria fatalismului* este menită să dovedească că „...toate fenomenele din lume... sînt regulate după legi fixe și naturale, că, prin urmare, nu există nimic din tot ceea ce s-a numit *voința liberă* omească sau dumnezeiască, nici din aceea ce s-a numit *întîmplare*...” (p. 97).

Ocupîndu-se de problema determinismului social, Conta folosește date

din domeniul istoriei, economiei politice și statisticii pentru a demonstra caracterul „fatal”, neschimbător al legilor care guvernează societatea. Împotriva celor care considerau istoria o simplă colecție de exemple ce ar putea servi moralistilor și oamenilor de stat, ori o disciplină a cărui obiect ar fi exclusiv nararea faptelor unor personalități, care au acționat cu o „liberă determinare”, filozoful subliniază cu tărie că istoria este o știință care caută legi, care ne arată „legătura de cauză și efect... ce există între faptele sociale ce se succed în curgerea vremii” (p. 33). În această direcție, V. Conta urmează drumuri deschise în istoria filozofiei de T. Buckle și H. Spencer, asimilînd atît realizările cît și limitele gândirii acestora. Cît privește statistica, filozoful este de părere, ca și Buckle, că aceasta ne procură argumentele cele mai solide pentru a dovedi existența „fatalității” în domeniul științelor sociale. După opinia lui Conta, legile sociale s-ar deosebi de cele fizice numai prin caracterul lor mai complex, ceea ce face mai dificilă stabilirea cu exactitate a numărului cauzelor care determină evenimentele din sfera socială.

Gînditorul reușește însă ca-n analiza unor fenomene din viața economică a societății să depășească limitele propriei concepții și să surprindă specificul determinismului social. De pildă, atunci cînd discută cauza crizelor economice, filozoful respinge părerea celor care le pun, de pildă, în seama unei case comerciale imprudente, arătînd că ele „sînt un rezultat al ordinii actuale economice” și de aceea „trebuie să revină periodic, întocmai ca un efect ordinar al unei cauze permanente” (p. 101). De asemenea, deși neagă principial libertatea voinței, el acceptă totuși că omul are posibilitatea să obțină un anumit rezultat numai atunci cînd acționează

¹ V. Conta, *Opere filozofice*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1967, p. 108. În continuare, trimiterile la acest volum vor fi date în text.

și că este responsabil pentru faptele sale. Fără a o formula ca atare, libertatea omului este prezentă deci în cadrul unor analize concrete sub forma necesității înțelese, opusă acțiunii arbitrare. De altfel, autorul va reveni în lucrările sale ulterioare asupra unor puncte de vedere, în special legate de problema legității, aducând amendamente, în sensul prezentării mai nuanțate a tezelor inițiale.

În a doua jumătate a veacului trecut, științele naturii devin, din empirice și descriptive, analitice, apropiindu-se tot mai mult de filozofie. Se pun prin aceasta premisele teoretice ale unui sistem de cunoaștere materialistă a naturii. În contextul acestei ample dezvoltări a științelor naturii, problema evoluției, problema studierii pe un plan mai general a legilor de dezvoltare a lumii, a interdependenței lucrurilor, a legăturilor multiple dintre ele se ridică cu necesitate în fața cercetării filozofice. V. Conta consacră acestei probleme lucrarea *Teoria undulațiunii universale*, în care, pe baza cunoașterii marilor descoperiri din științele naturii, fundamentează teze importante cu caracter materialist. El dezvoltă idei dialectice privind schimbarea și dezvoltarea lumii în ansamblul ei, izvorul dezvoltării, care este văzut în lupta „forțelor rivale”, caracterul progresiv al acesteia, posibilitatea salturilor alături de „forme evoluative” etc. Concepția filozofului asupra evoluției este sintetizată în „legea undulațiunii universale”, prin care încearcă să demonstreze, în spiritul filozofiei materialiste, adevărul general al principiului evoluției. Reținând justetea tezei de la care pleacă, trebuie totuși să observăm că autorul nu reușește să fie consecvent pînă la capăt în menținerea ideilor înaintate pe care le-a enunțat. Deși filozoful român se delimitează de evoluționismul plat spencerian, susținînd un tablou di-

namic al lumii, în care acceptă salturile și revoluțiile, principala limită a teoriei sale constă totuși în supraestimarea momentului evolutiv al dezvoltării. În ceea ce privește viața socială, Conta, lăsîndu-se influențat de data aceasta de sociologia lui Spencer, a ajuns la afirmarea unei concepții organistice și deci a unor concluzii false, prin identificarea societății cu un organism viu. Dar spre deosebire de teoria ciclurilor, formulată de Vico, cu care, la o privire superficială, ar putea fi asemuită, filozoful român afirmă ideea dezvoltării progresive a lumii, care atinge forme și stadii mereu noi și superioare, ca trepte ale unui proces infinit.

Volumul pe care îl prezentăm mai cuprinde cele trei studii destinate de Conta să alcătuiască părți ale lucrării: *Încercări de metafizică*, precum și *Cugetările și Însemnările* sale. Cu excepția lucrării *Introducere în metafizică*, acestea au fost publicate postum. Examinarea lor ne relevă evoluția opiniilor filozofului (față de primele scrieri) în chestiunea determinismului, necesității, legității. Facem cunoștință cu reflecțiile adînci ale filozofului asupra vieții, cu considerațiile sale înaintate despre politică, artă, morală, pedagogie. Din ele se evidențiază înflăcăratul său patriotism și înalta apreciere și simpatie față de ideile socialiste.

Încununînd gîndirea materialistă din țara noastră printr-o filozofie sistematică și unitară, Vasile Conta se înscrie ca unul dintre cei mai proeminenți filozofi premarxiști și totodată ca un remarcabil reprezentant al culturii românești. Editarea operei sale reprezintă un moment important pe linia valorificării tradițiilor progresiste din gîndirea noastră.

E. MUREȘAN

A. D. Xenopol: Scrieri sociale și filozofice

Editura științifică, București, 1967, 432 p.

În pleiada reprezentanților de frunte ai culturii românești un loc important îi revine lui A. D. Xenopol, gânditor și savant eminent, care a adus contribuții remarcabile la dezvoltarea științei istorice și a economiei politice, a îmbogățit

filozofia istoriei cu idei originale. Lucrarea sa *Istoria românilor în Dacia traiană* a fost și este, pe drept cuvânt, considerată prima sinteză amplă a trecutului poporului român.

După realizarea acestei remarcabile opere, A. D. Xenopol și-a îndreptat atenția în special asupra problemelor de teorie a istoriei. Publicarea, în anul 1899, a lucrării *Les principes fondamentaux de l'histoire* și apariția în anul 1908 a unei ediții substanțial revăzute, sub titlul *La Théorie de l'histoire*, au impus cercurilor științifice din străinătate opera filozofică a lui Xenopol. Această operă a căpătat o consacrare largă, a intrat în circuitul de idei mondial, fapt ilustrat și de cele peste 35 de recenzii asupra lucrării întocmite în diferite organe de specialitate din Occident (încă în primii doi ani de la apariție), de alegerea autorului ca membru corespondent al Academiei de științe morale și politice din Paris, de invitațiile ce i s-au făcut de a colabora la publicații prestigioase ale timpului, ca: „Revue philosophique”, „Revue de Synthèse historique” (De altfel, numele lui Xenopol era cunoscut încă anterior acestui mare succes al activității sale creatoare, din colaborarea la publicațiile „Revue historique”, „Revue des deux Mondes” etc., din întocmirea unor lucrări pentru editurile franceze, printre care *Histoire des*

Roumains de la Dacie trajane, apărută la Paris în 1896 în două volume).

Gândirea lui Xenopol în domeniul filozofiei istoriei a fost considerată drept una dintre cele mai reprezentative realizări ale timpului și aceasta constituie, de fapt, expresia cea mai concludentă a afirmării creației sale pe plan internațional.

Lucrările lui Xenopol se bucură și astăzi de prețuire. Un exemplu în această privință este oferit și de cunoscuta lucrare a lui Alban Widgery, *Interpretations of history*, apărută și în limba franceză sub titlul *Marile doctrine ale istoriei de la Confucius la Toynbee*. Capitolul intitulat *Istoricii în căutarea unei filozofii a istoriei* expune principalele teze ale lucrării lui Xenopol *Principiile fundamentale ale istoriei*, înscriind astfel concepția istoricului român printre cele care au contribuit la dezvoltarea teoriei istoriei. Referiri la Xenopol face și filozoful polonez Adam Schaff în lucrarea *Obiektywny Charakter praw historii* (Caracterul obiectiv al legilor istoriei), apărută la Varșovia în 1955.

Apreciat ca unul dintre istoricii de frunte ai țării, chiar în perioada în care N. Iorga se manifesta ca o personalitate copleșitoare, din opera lui Xenopol a rămas totuși în penumbră o zonă de importanță deosebită pentru definirea coordonatelor ei de ansamblu și pentru evaluarea contribuției aduse culturii române. Este vorba de filozofia istoriei. Într-o lucrare publicată în 1930, N. Bagdasar constata, cu justețe, insuficienta cunoaștere în țară a operei filozofice a lui Xenopol, adică tocmai a acelei părți a activității sale care captase cu deosebire interesul cercurilor științifice de peste hotare¹.

Reluarea pe o treaptă superioară, în condițiile puterii populare, a operei

¹ N. Bagdasar, *Filosofia contemporană a istoriei*, București, 1930, p. 110.

de valorificare a moștenirii noastre culturale s-a tradus în ceea ce privește cunoașterea creației științifice și filozofice a lui A. D. Xenopol prin contribuții meritorii. Astfel, principalele sale studii economice au apărut într-o culegere întocmită în cadrul Institutului de științe economice al Academiei R.S.R.²; N. Gogoneață și Z. Ornea au analizat într-o lucrare apărută în 1965³ concepția socială și filozofică a lui Xenopol. Conștienți de faptul că un comentariu analitic al operei, oricât de întins și de competent, nu suplinește gândirea vie a autorului, N. Gogoneață și Z. Ornea au pregătit o culegere de scrieri sociale și filozofice ale lui A. D. Xenopol care a văzut recent lumina tiparului⁴. Ediția este prevăzută cu un studiu introductiv, note și comentarii. Întrucât imaginea de ansamblu a concepției sociale și filozofice a lui Xenopol fusese înfățișată anterior de cei doi autori, în studiul introductiv ei prezintă mai ales problematica scrierilor cuprinse în culegere. Sublinierea părților valoroase, disecarea atentă a operei sale și pătrunderea în miezul acesteia ușurează sarcina cititorului de a recepta cu eficiență sporită creația filozofică și socială a lui Xenopol.

Tematic, cele 10 scrieri cuprinse în culegere sînt consacrate în special problemelor de cultură și civilizație și problemelor de filozofie a istoriei. Faptul că preocupările lui Xenopol pentru aspectele legate de dezvoltarea culturii și a civilizației sînt despărțite în timp de cele pentru problemele teoretice ale istoriei a permis autorilor să dispună în așa fel scrierile încît, păstrînd criteriul cronologic al apariției lor, să satisfacă și dezideratul

disponerii tematice a acestora. Excepție face, oarecum, doar schița autobiografică, intitulată *Istoria ideilor mele*, scrisă în 1913 și publicată integral abia cu două decenii mai tîrziu. Ea prezintă un interes deosebit nu numai pentru că permite reconstituirea momentelor importante ale activității profesionale și științifice a lui Xenopol, ci și pentru că ne introduce în laboratorul creației sale, ne oferă elemente de ordin apreciativ în ce privește personalitatea remarcabilului savant român. Din textul autobiografic lăsat, A. D. Xenopol apare ca un om de știință cu o vastă cultură, cu o voință de muncă exemplară, preocupat în permanență de perfecționarea sa, de o mare probitate profesională și animat de un puternic patriotism.

Scrierile lui Xenopol cuprinse în culegerea de față însumează un bogat material istoric și filozofic. Lucrările consacrate problemelor culturii și civilizației sînt opere de tinerețe. Studiul *Cultura națională* a fost scris în 1868 și publicat în același an în „Convorbiri literare”. În centrul atenției lui Xenopol s-a situat problema factorilor care determină specificul național al culturii, al părților constitutive ale culturii naționale, a importanței acesteia pentru viața spirituală a popoarelor.

El analizează deci chestiunile legate de geneza, sfera și funcțiile culturii naționale. „*Cultura națională a unui popor* — arată Xenopol — consistă mai înainte de toate în păstrarea, dezvoltarea și cultivarea limbii sale, apoi în regularea raporturilor indivizilor săi atît a celor de drept cît și a celor de moravuri după formele ce sufletul său a dezvoltat pentru împlinirea lor, în cercetarea trecutului său ca popor, ca existență particulară în astă lume, pentru a înțelege prezentul și a întrevăde viitorul, în fine în cultivarea artelor și a literaturii, astfel ca tot ce e frumos și original în sufletul său să se dezvolte și să se producă în lumea esterieoară”⁵.

² A. D. Xenopol, *Opere economice* (Alegerea textelor, note și studii introductiv de I. Veverca), Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1967.

³ N. Gogoneață și Z. Ornea, *A. D. Xenopol, concepția socială și filozofică*, Editura științifică, 1965.

⁴ Un studiu substanțial, consacrat concepțiilor filozofice ale lui Xenopol, a fost publicat de acad. Ath. Joja sub titlul *Teoria științei la Xenopol*, în „Studii de logică”, vol. II, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1966.

⁵ A. D. Xenopol, *Scrieri sociale și filozofice*, București, Editura științifică, 1967.

⁵ A. D. Xenopol, *Scrieri filozofice și sociale*, Editura științifică, 1967, p. 140. În continuare, trimiterile la această lucrare vor fi date în text.

Urmărind analiza generală, teoretică a problemelor care alcătuiesc conceptul de cultură națională, Xenopol pledează, în fond, prin toată demonstrația sa, pentru formarea unei culturi care să exprime cât mai plenar potențele creatoare ale poporului român. Cultura națională este, după autor, forma specifică sub care fiecare popor își aduce contribuția la tezaurul spiritual al omenirii, de succesele obținute în dezvoltarea ei depinzând și ponderea afirmării popoarelor pe plan universal.

Unele considerații făcute de Xenopol vădesc suplete dialectică în modul de a gândi, ca de pildă referitor la diferențierea specifică a culturilor naționale europene, dar și la unitatea procesului cultural european. Sînt, de asemenea, observații pe care autorii studiului introductiv ar fi putut să le pună mai viu în relief, ca, bunăoară, ideea că creația populară reprezintă nu numai un nesecat izvor de inspirație pentru literatura cultă, dar, în funcție de tendințele și determinările specifice pe care le prezintă, sugerează modalitatea vibrării creatoare, aptă de a fi primită cu maximum de receptivitate de către mase.

„În genere, literatura populară — relevă autorul — este un tezaur în care se văd încă nedezvăluite toate puterile spiritului unui popor pe care timpul și condițiunile favorabile vor putea să le împingă în o dezvoltare conformă aspirațiunilor naturii omenesti. Cunoașterea literaturii populare ne dă cunoștință de aceste tendinți și prin urmare ne arată drumul ce poporul trebuie să urmeze pe calea reflectivă în producțiunile sale (subl. ns., p. 130).

Semnificative pentru atitudinea lui A. D. Xenopol față de perspectivele dezvoltării istorice a României sînt *Scrisoarea către Iacob Negruzzi din 17 ianuarie 1869* și *Cuvîntarea festivă rostită la Serbarea națională pe mormîntul lui Ștefan cel Mare în 15 (27) august 1871*. Deși deosebite ca structură, cele două scrisori incluse în cu-

legere dau expresie convingerii tînărului istoric de necesitatea luptei pentru propășirea țării spre progres. Adunarea de la mormîntul lui Ștefan era văzută de Xenopol ca un angajament solemn al generației contemporane lui de a duce la împlinire idealurile și aspirațiile poporului din provinciile românești. Numele și memoria lui Ștefan erau simbolul însuflețitor în realizarea operei de unificare deplină și de consolidare a țării.

Scrisoarea către Iacob Negruzzi e străbătută de încredere în formele de progres pe care România și le crea, nu atît datorită valorii lor intrinsece, cît datorită faptului că, în comparație cu starea de lucruri anterioară, adaptarea lor însemna un pas înainte. Tezei lui Titu Maiorescu potrivit căreia stagnarea era preferabilă introducerii unor instituții administrative și culturale, chipurile neadecvate, ca instrumente ale progresului, Xenopol îi opune ideea necesității dezvoltării și perfecționării acestora, iar nu a renunțării la ele.

Studiul *Istoriile civilizației* își propune să analizeze critic concepțiile istorice promovate în cinci lucrări de mare celebritate ale timpului, și anume: F. Guizot, *Istoria civilizației în Europa și Istoria civilizației în Franța*; H. Th. Buckle, *Istoria civilizației în Anglia*; W. E. Lecky, *Istoria iluminismului în Europa*; J. W. Draper, *Istoria dezvoltării spirituale a Europei*. Lucrările menționate au marcat un moment important în istoriografie în sensul că au încercat să înfățișeze ansamblul procesului istoric studiat în lumina unei concepții teoretice asupra cauzelor și sensului dezvoltării societății. Preocupat el însuși de a înțelege și dezvălui resorturile care determină mișcarea procesului istoric, Xenopol a manifestat un interes viu pentru problematica lucrărilor menționate.

În antologia pe care o prezentăm este inclusă numai o parte din studiul *Istoriile civilizației*, și anume cea consacrată analizei concepției istorice a lui Buckle. Această parte este edificatoare însă pentru simțul istoric deosebit pe care-l avea Xenopol și pen-

tru capacitatea de discernere critică a concepțiilor vremii despre istorie. El argumentează detaliat inconsistența tezei centrale a lui Buckle după care factorul determinant al dezvoltării sociale îl reprezintă mediul geografic, iar în Europa progresul științei.

Principalul neajuns al teoriei lui Buckle constă, după Xenopol, în schematismul și monismul ei, care nu exprimă adecvat mersul real al procesului istoric. Concepției lui Buckle Xenopol îi opune ideea pluralității factorilor, ea însăși deficitară în explicarea istoriei, dar mai comprehensivă și, cel puțin, nerestrictivă în ce privește orientarea spre cercetarea multilaterală a materialului faptic concret. Forța de convingere a studiului lui Xenopol este imprimată, în primul rând, de înalta capacitate a autorului de a gândi concret istoric și de a crea tablouri veridice. Acuitatea cu care surprinde și retransmite faptul istoric este, de altfel, prezentă în toate lucrările lui Xenopol de filozofie a istoriei, constituind unul dintre elementele cele mai relevante ale polemicii cu alți gânditori. Remarca de mai sus este probată și de cele cinci studii de teorie a istoriei aparținând lui Xenopol, cuprinse în ediția pe care-o prezentăm, și anume: *Expunerea pe scurt a principiilor fundamentale ale istoriei*, *Cauzalitatea în succesiune*, *Noțiunea valorii în istorie*, *Evoluția în istorie*, *Ideile de legi și de prevedere*.

Deși aceste studii nu suplinesc cunoașterea opereii filozofice de bază a lui Xenopol — *La Théorie de l'histoire* —, care nu este încă tradusă în limba română, ele prezintă totuși un interes de sine stătător și aruncă o lumină edificatoare asupra capacității gânditorului român de a interpreta filozofic fenomenul istoric și cunoașterea acestuia.

Xenopol a subliniat necesitatea ca teoria să generalizeze și să reflecte faptele, combătând deducția speculativă, a apărut în mod argumentat ideea că istoria este o știință împotriva celor care-i contestau acest caracter.

În cadrul concepției lui Xenopol asupra istoriei, un rol însemnat revine, fără îndoială, distingerii a două categorii de fenomene existente în univers: de succesiune și de repetiție. Corespunzător structurii inerente a fenomenelor universului apar și cele două mari „clase de științe”: de repetiție (coexistență) și de succesiune. Cu studierea faptelor de repetiție se ocupă, după cum precizează autorul, științele de legi, pe când științele istoriei nu-și propun să formuleze legi, ci urmăresc tocmai individualul, particularul, accidentalul, aflat în continuă transformare și de aceea irepetabil.

Cu toate că a contestat fenomenul repetabilității, elementul comun în dezvoltarea socială, gânditorul român nu s-a mulțumit cu reducerea rolului științei istorice la descrierea factografică a trecutului. El introduce conceptul de „serie”, considerat ca îndeplinind în cercetarea istoriei aceeași funcție logică pe care o au legile în științele de repetiție.

„Seria” constituie, după Xenopol, „factorul organizator pentru știința istorică”, ea servește drept element generalizator care înlesnește progresul cunoașterii, întrunind „într-un mănunchi mai multe fapte singuratic” (p. 316—317). Deducând seria din faptele istorice de același tip, care se înălțuie cauzal, Xenopol respingea hotărât noțiunea de valoare, postulată de reprezentanții filozofiei neokantene (W. Windelband și H. Rickert) drept criteriu de generalizare și instrument de sistematizare a cunoașterii în istorie. „Dacă este vorba de a întipări istoriei caracterul științific care-i este încă tăgăduit — remarca Xenopol în studiul *Noțiunea valorii în istorie* —, aceasta nu se va putea face niciodată, dacă va fi să se întemeieze pe noțiunile morale. Și noțiunea valorii este o noțiune morală” (p. 298—299).

Specificarea pe care o făcea Rickert (pentru a conferi valorii sens obiectiv) în conformitate cu care valoarea nu reprezintă un principiu de apreciere și de selecție subiectivă a faptelor, ci faptele se află, prin însuși conținutul lor, într-un anumit raport față

de valori nu salvează, după Xenopol, teoria sa de imixtiunea elementului subiectiv, de fapt, de latitudinea cercetătorului în a stabili un grad de valabilitate sau altul pentru unul și același fapt. „Noi credem că noțiunea valorii nu poate avea decât unul și același înțeles, acel al apăsării, din punct de vedere individual, care apăsare însă variază în intensitate după caracterul normei ce-i slujește de bază. Tot interesul pe care noțiunile îl prezintă pentru mintea cercetătoare determină valoarea ce li se încredințează“ (p. 295).

Nici noțiunea seriilor ca element generalizator al cunoașterii istorice nu oferă baza teoretică satisfăcătoare pentru această cunoaștere. Ea vădește însă preocuparea lui Xenopol de a surprinde dezvoltarea, devenirea istorică, dar trecerea succesivă de la un fapt istoric la altul, fapte care conturează o anumită serie cu o sferă mai largă sau mai îngustă de cuprindere, **apare uneori mecanică**, exterioară, realizată formal, nu pe baza analizei dialectice a procesului dezvoltării. Legătura faptelor în cadrul seriei este explicată cauzal, dar cauzalitatea în-

săși este concepută sub forma unei succesiuni mecanice de cauze și efecte. Format într-o epocă în care climatul științific și filozofic era dominat de pozitivism, Xenopol a încorporat teoretic și metodologic unele elemente specifice orientării generale a vremii, dar nu a îmbrățișat negativismul pozitivist față de filozofie, căutând întotdeauna explicarea faptelor istorice. Cu toate acestea, opera teoretică a lui Xenopol privitoare la istorie depășește, prin elementele judicioase pe care le conține, multe dintre concepțiile epocii. Așa cum se subliniază în cuvântul introductiv, ea poartă pecetea unei gândiri fecunde, care, asimilând tot ce fusese mai de preț în contribuția predecesorilor, topește o vastă erudiție și o bogată experiență personală într-o concepție unitară și originală.

Publicarea culegerii recenzate atestă o muncă utilă, volumul înscriindu-se ca o reușită în ampla operă de valorificare a moștenirii culturale a poporului nostru.

D. HUREZANU

André Kédros: *La résistance grecque (1940-1944)*

Robert Laffont, Paris, 1966, 544 p.

Lucrarea lui André Kédros, originar din Grecia, el însuși participant la rezistența antifascistă a poporului său, vine să aducă o contribuție nouă și apreciabilă la fondul istoriografic internațional mereu crescând con-

teresați date multiple, aprecieri și concluzii care, laolaltă, conturează un tablou impunător al fenomenului istoric dat.

După cum se afirmă în prefața lucrării și după cum rezultă din lectura volumului, autorul a depus o laborioasă muncă de cercetare și documentare în arhive și biblioteci din Grecia, precum și din alte țări (Franța, Anglia, S.U.A.), ale cărei rezultate s-au concretizat într-un veritabil monument închinat eroiceii lupte antifasciste a poporului grec.

Firul expunerii asupra temei abordate este înnoțat cu acela al istoriei multimilenare a Eladei, care oferă pilde luminoase de abnegație și sacrificiu în slujba idealurilor umanitare

crat unei etape de însemnătate crucială pentru viața și destinele multor popoare. Ea pune la îndemina cercetătorilor istoriei și a tuturor celor in-

de libertate, independență națională și progres.

În prima parte a lucrării sînt înfățișate condițiile generale, de ordin internațional și intern, în care a început lupta de rezistență antifascistă din Grecia: succesele temporare ale statelor fasciste în Europa; respingerea de către Grecia a ultimatumului Italiei și intrarea ei în război alături de Aliați, la 28 octombrie 1940; înfrîngerile suferite de trupele italo-fasciste; invazia trupelor hitleriste pe teritoriul grec după 6 aprilie 1941; consecințele trădării săvîrșite de unii generali greci, adepți fervenți ai ideologiei fasciste; rezistența și înfrîngerile suferite pînă la urmă de trupele grecești pe linia Metaxas din nordul Greciei; bătălia Cretei etc. Autorul arată cum Grecia a căzut sub o triplă ocupație, germano-italo-bulgară, cum au fost delimitate zonele de ocupație între statele cotropitoare și la ce privațiuni și suferințe a fost supus poporul grec.

Într-o manieră sugestivă sînt redate în lucrare începutul și desfășurarea Rezistenței grecești, etapele, fluctuațiile și complexitățile ei, reliefindu-se aspectele pline de eroism și măreție ale glorioasei epoei a poporului grec. Semnalul și simbolul luptei de rezistență antihitleristă din Grecia le-a constituit actul eroic petrecut la Atena în noaptea de 30 spre 31 mai 1941, cînd de pe Acropole a fost smuls steagul cu crucea încîrligată și, odată cu aceasta, a fost „umilită și batjocorită suveranitatea germană”. Atunci, nici hitleristii, nici poporul grec nu au cunoscut pe autorii impresionantului act. Abia mai tîrziu, cu ocazia sărbătorii naționale din 25 martie 1945, ziarul comunist „Rizospastis” și ziarul liberal „Estia” au făcut cunoscut, în același timp, că autorii respectivi au fost Manolis Glézos și Apostolos Santas, pe atunci în vîrstă de 25 de ani.

Trecîndu-se la descrierea Rezistenței, se remarcă rolul Partidului Comunist din Grecia de animator și „principală forță motrice” a acesteia. A VI-a plenară a Comitetului Central al P. C. G. din 1 iulie 1941, care

— subliniază autorul — a avut o importanță istorică, a definit astfel linia politică a partidului: lupta pentru alungarea ocupanților străini și răsturnarea guvernului de quislingi; sprijinirea Uniunii Sovietice; susținerea prin toate mijloacele a forțelor antifasciste, de orice orientare și pondere; formarea unui guvern provizoriu de către toate partidele, guvern care va avea sarcina „de a restabili libertățile democratice ale poporului, de a veghea ca acesta să aibă muncă și pîine, de a convoca o Adunare Națională Constituantă și de a apăra integritatea și independența Greciei împotriva oricărei puteri imperialiste”¹.

Cercetător al faptului istoric, martor uneori direct al evenimentelor, A. Kédros introduce cititorul într-un adevărat labirint de fapte și procese de o mare complexitate. El urmărește pas cu pas desfășurarea Rezistenței, în contextul și întrepătrunderea sa cu ansamblul factorilor politici-diplomatici, militari, ideologici, de ordin intern și extern. Meritul autorului este de a fi depus un efort constant pentru a introspecta esența evenimentelor și fenomenelor și a le da o caracterizare cît mai corespunzătoare. Nu o dată el pătrunde în obscuritatea unor combinații și jocuri de culise ale politicii internaționale, cu legături și implicații directe sau indirecte asupra fenomenului pe care și-a propus să-l analizeze.

De la un capitol la altul se întrevăd și se disting componența social-politică și linia programatică a diverselor formațiuni participante la mișcarea de rezistență greacă, în confruntarea lor cu forțele adverse, succesiunea etapelor și perioadelor parcurse. La 28 mai 1941, din inițiativa Partidului Comunist din Grecia, a fost creată o primă organizație a Rezistenței — „Ethniki Allilenghi” („Solidaritatea națională”). La 16 iulie 1941, Partidul Comunist din Grecia a fondat E.E.A.M. („Ergatiko

¹ André Kédros, *La Résistance grecque (1940-1944)*, Paris, Robert Laffont, 1966, p. 105. În continuare, trimerile la această lucrare vor fi date în text.

Ethniko Apélevthériko Métopo" — Frontul Național Muncitoresc de Eliberare), care grupa cele trei uniuni sindicale grecești. La acesta au aderat Partidul agrar, Uniunea populară pentru democrație și Partidul socialist. La 27 septembrie 1941 a luat ființă principala coaliție de forțe patriotice care a acționat în cadrul Rezistenței din Grecia denumită E.A.M. („Ethniko Apélevthériko Métopo" — Frontul Național de Eliberare), alcătuită din toate forțele de Rezistență amintite mai înainte, inclusiv social-democrații, Partidul socialist muncitoresc și Uniunea democratică. Programul de luptă al E.A.M. prevedea: eliberarea națiunii de sub jugul străin și cucerirea independenței totale a Greciei; constituirea unui guvern provizoriu al E.A.M., imediat după alungarea cotropitorilor străini, guvern a cărui singură sarcină va fi de a proclama alegeri în vederea formării unei Adunări Constituante, aleasă pe baza scrutinului proporțional, astfel încât poporul să poată hotărî în mod suveran asupra formei de guvernământ pe care o vrea; întărirea și apărarea dreptului suveran al poporului grec de a decide asupra formei de guvernământ, împotriva oricărei încercări reacționare care ar voi să împună poporului soluții contrare voinței sale și neutralizarea unei astfel de încercări prin toate mijloacele de care E.A.M. și organele sale ar putea dispune. „Astfel — relevă autorul — sarcinile E.A.M. erau orientate nu numai spre eliberarea țării, ci și spre transformarea ei politică de după eliberare" (p. 108). În legătură cu acest din urmă aspect, se urmărea abolirea monarhiei și democratizarea reală a țării. Printr-un manifest din 10 octombrie 1941, E.A.M. s-a adresat întregului popor grec, chemându-l la lupta de eliberare națională și la renovaarea Greciei.

Primul număr al ziarului „Grecia liberă" (organ al E.A.M.), apărut la 20 aprilie 1942, anunța hotărîrea de a se trece la crearea de formațiuni armate. În mai 1942, asemenea formațiuni și-au făcut apariția în regiunea Mégara și la sud de Olimp. Marea

armată de eliberare, cunoscută mai târziu sub numele de E.L.A.S., s-a afirmat însă pe o scară largă, către aceeași epocă, în Munții Rumeliei.

Din descrierea detaliată a procesului de intensificare și amplificare a luptei armate antifasciste din Grecia se desprind unele particularități ale acesteia. Lucrarea subliniază, în această ordine de idei, faptul că mișcarea grevistă, împletită cu demonstrații de stradă, a constituit o trăsătură distinctivă a Rezistenței grecești. După greva celor 40 000 de muncitori de la Atena și Pireu, din 22 decembrie 1942, însoțită de o puternică demonstrație în fața Ministerului Muncii, sub lozincă „Trăiască E.A.M.!", „manifestațiile de masă, grevele și luptele de stradă vor face parte din viața cotidiană a Capitalei" (p.190). După ce, în vara anului 1943, căpeteniile naziste au permis Bulgariei monarho-fasciste să-și extindă zona de ocupație la toată Macedonia, mișcarea de rezistență greacă a cunoscut o nouă intensificare. În ziua de 22 iulie, E.A.M. decretează la Atena „greva generală, și 300 000 de manifestanți inundă străzile Capitalei ca o lavă incandescentă. Ocupanții, înnebuniți, pun în mișcare tancurile. Se desfășoară ciocniri singeroase (...). Documentele Rezistenței vorbesc de 30 de morți, 20 de răniți și 500 de patrioți arestați în cursul acestei singure zile" (p. 286).

Consecințele evenimentelor petrecute în Italia în anul 1943, cu deosebire dezarmarea diviziei italiene „Pinerolo" de către patrioții greci, au dat o nouă vigoare Rezistenței din Grecia. E.A.M. și E.L.A.S. ajunseseră să controleze 3/4 din teritoriul grec. La 10 martie 1944, E.A.M. a creat Comitetul Politic al Eliberării Naționale. La sfîrșitul lunii aprilie 1944, a fost aleasă, prin votul secret și clandestin al cetățenilor, atît din Grecia liberă, cît și din cea ocupată, o Adunare Națională, care a luat numele de Consiliul Național. Peste 1 milion de greci au participat la vot, trimițînd în Consiliu 100 de deputați. Consiliul Național s-a reunit pentru prima dată, în Grecia liberă, în satul Korikhadès (Eurytania). El a confirmat Comitetul Po-

litic al Eliberării Naționale în funcțiile sale și a definit cele două țeluri ale luptei naționale: eliberarea și democrația populară (p. 410).

André Kédros relevă dificultățile mari care s-au ivit în calea Rezistenței grecești, mai cu seamă în etapa în care aceasta căpătase un caracter cvasiunanim și atinsese un punct maxim. El dezvăluie faptul că, în timp ce dificultățile de ordin intern erau, treptat, lichidate, au apărut cu virulență greutăți și obstacole de ordin extern, în primul rînd din partea imperialismului englez, care se obișnuise să considere Grecia o componentă tradițională a strategiei și influenței sale. În acest sens, lucrarea remarcă modul cum, sub lozinca clasică „Divide et impera”, cercurile conducătoare britanice au recurs la toate metodele posibile pentru a semăna discordie în rîndul forțelor Rezistenței grecești. Mai mult, ele nu s-au dat în lături nici de la acte de colaborare cu hitleristii împotriva E.A.M. În legătură cu aceasta, autorul se referă la un acord încheiat în decembrie 1943 între serviciile secrete engleze și germane, în vederea unei acțiuni comune împotriva Partidului Comunist din Grecia (p. 343—344). Se arată totodată cum precipitarea evenimentelor pe frontul est-european a dus la lansarea „variantei Churchill” a celui de-al doilea front, menită, între altele, să asigure britanicilor menținerea vechilor lor poziții în Grecia.

Autorul face mențiune și la evenimentele petrecute în România în august 1944, precum și la consecințele lor în întreaga zonă a sud-estului Europei. Îndepărtîndu-se însă oarecum de la linia metodologică generală a lucrării, A. Kédros privește evenimentele respective printr-o prismă unilaterală, socotindu-le un efect al acțiunii factorului extern; el nu reliefează faptul că în România a avut loc insurrecția națională antifascistă de la 23 August 1944 — formă principală și punct culminant al Rezistenței române — și că din corelația și interacțiunea reciprocă a acesteia cu victoriile Armatei sovietice pe frontul Iași-Chișinău au rezultat urmări de-a

dreptul hotărîtoare pentru dominația hitleristă în Balcani. Aceasta o atestă cu prisosință multitudinea mărturiilor vremii; ele dovedesc că poporul român nu a lipsit, ci, dimpotrivă, a fost participant activ, în condiții nu mai puțin vitrege, la epopeea Rezistenței antifasciste din Europa și, cu deosebire, în zona geografică din care face parte. Avînd la bază interese naționale și tradiții comune multiseculare, lupta antifascistă, antihitleristă a popoarelor român și grec s-a întrepătruns și s-a influențat reciproc.

În capitolul intitulat „Eliberarea”, lucrarea se oprește asupra momentelor înălțătoare ale dezrobirii poporului grec de sub jugul fascist. La 26 august 1944 a fost dat ordinul general de retragere a trupelor germano-naziste din Grecia. În cooperare cu forțele armate engleze, patrioții greci au dat ultimele lovituri ocupanților fasciști și au desăvîrșit eliberarea teritoriului țării lor. O explozie de bucurie a cuprins populația. Iată cum este descrisă eliberarea Atenei: „Poporul huidaia această plecare lamentabilă (a hitleristilor — *n.n.*). El arăta pumnii, cînta imnurile E.L.A.S., ale E.A.M., *Internaționala*. În suburbii, la Pireu, unde nemții aruncau în aer amenajările portuare, se desfășurau lupte. Detunăturile grenadelor și ale dinamitei care sfărîmău cheiurile se auzeau în surdină pînă în centrul orașului. Și acestui zgomot, acestui ultim ecou al bătăliei, poporul îi răspundea cu o bucurie delirantă, cu un imens strigăt de triumf (...). Timp de trei zile și trei nopți, poporul Atenei, lovit de încercările atîtor ani sumbri, de atîtea dolii și atîta mizerie, poporul înfomețat, bolnav, înșîngerat, defila sub razele soarelui și la lumina torțelor, fără a dormi, a bea și a mînca, susținut de delirul colectiv, de imensa bucurie a libertății regăsite” (p. 474-475).

La 18 octombrie 1944 a venit la Atena guvernul din exil, președat de G. Papandreu. Odată cu aceasta s-au declanșat contradicții acute, devenite ireconciliabile, între diversele grupări și curente din sînul Rezistenței grecești, ale căror rădăcini autorul le dez-

văluie cu date și fapte semnificative. Mult interes suscită în legătură cu aceasta capitolul din carte intitulat: „Un mic popor față cu marii săi aliați”, în care se prezintă, ca o piedică de prim ordin în evoluția evenimentelor din Grecia, imixtiunile imperialiștilor englezi în afacerile interne ale acestei țări, care au culminat cu intervenția armată directă din decembrie 1944. În același timp, autorul tinde a considera că aceste imixțiuni, în formele lor cele mai acute, precum și oscilațiile și fluctuațiile din atitudinea forțelor de bază ale Rezistenței din Grecia își au originile în delimitarea sferelor de interese între marile puteri aliate în zona geografică dată. „Inițiativa tratatelor în acest sens — notează A. Kédros — a revenit guvernului britanic”. Făcându-se trimiteri la unele lucrări apărute în Occident, printre care la memoriile lui Cardel Hull, secretar de stat al S.U.A. la epoca dată, se afirmă că discuțiile începute la 5 mai 1944 și continuate ulterior între reprezentanți ai marilor puteri din coaliția antihitleristă ar fi sffrșit prin stabilirea unor sfere de interese în Balcani, în cadrul cărora Grecia era plasată sub „control preponderent” britanic (p. 426-428). A. Kédros adaugă, în contextul de mai sus, că, la 26 iulie 1944, „o misiune militară sovietică, cuprinzând opt oameni și condusă de colonelul Popov, a fost parașutată în zona partizanilor greci”, că aceasta „a luat imediat contact cu Siantos, Ioannidis și cu alți conducători ai P.C.G.”. Mărturisind că nu dispune de textul conversațiilor care au avut loc, autorul se mulțumește să conchidă că, „atunci când contextul este așa de clar, textele sînt aproape inutile” (p. 429). Lucrarea tinde să explice desfășurarea și deciziile conferinței din Liban a reprezentanților Rezistenței și ai vechilor partide grecești, componența guvernului de uniune națională, în care E.A.M. a obținut un rol minor, precum și ezităările și unele compromisuri ale forțelor de stînga, neconforme cu ponderea lor reală, prin prisma unei situații internaționale defavorabile, ba-

zate pe anumite acorduri secrete între marile puteri aliate pe seama țărilor mai mici.

Finalul lucrării reliefează deznodămintul luptei de rezistență din Grecia, care a opus direct forțele democratice și patriotice ale poporului grec noilor ocupanți, englezi. La 7 septembrie 1944 are loc provocarea monstruoasă a comandantului trupelor engleze debarcate în Grecia, generalul Scobie, care a cerut ca pînă la 10 decembrie același an Armata greacă de eliberare națională (E.L.A.S.) să se autodizolve. Refuzînd cererea, P.C.G. și E.A.M. au chemat la proclamarea grevei generale și la demonstrații de stradă. „Nu vrem o nouă ocupație!” — era lozinca manifestațiilor de masă la Atena și în alte centre. Acestea au fost însă pînă la urmă înăbușite prin forța armelor, cu sprijinul fățiș al trupelor engleze. Tratatelor și acordul de la Varkiza (februarie 1945) dintre E.A.M. și guvernul Plastiras — care au avut loc în perioada cînd se desfășurau lucrările Conferinței de la Ialta — s-au soldat cu dezarmarea E.L.A.S. „Semnarea acordului de la Varkiza — notează autorul — va deschide pentru poporul grec una din perioadele cele mai întunecate și mai scandaloase ale istoriei sale” (p. 512). El adaugă că, în concepția cercurilor conducătoare occidentale, „lovitura de la Atena” a reprezentat totodată o „lovitură de avertisment” dată mișcărilor de rezistență din apusul Europei. Se apreciază că „brutalitatea intervenției britanice în Grecia a apăsât fără îndoială greu asupra deciziilor și tacticii lui Thorez, Togliatti și ale altor conducători comuniști ai Rezistenței” (p. 512).

Epilogul lucrării oferă următoarea concluzie îndreptățită și mobilizatoare: „O represiune atît de dură, atît de sistematică, atît de îndelungă dovedește totuși un fapt: idealurile Rezistenței sînt mereu vii în Grecia. În ciuda evenimentelor din decembrie 1944, în ciuda războiului civil, în ciuda erorilor conducătorilor, aspirațiile miilor de bărbați și femei care au participat la Rezistență au rămas aceleași:

independență națională, mai multă democrație, mai multă dreptate, pacea, dreptul la muncă și libertatea de opinie pentru toți" (p. 525—526).

Privită în ansamblu, lucrarea lui André Kédros, *Rezistența greacă (1940—1944)*, se remarcă prin multitudinea și complexitatea problemelor

abordate și printr-un efort evident de a le elucida. De bună seamă, într-o primă sinteză a fenomenului istoric dat, unele dintre aceste probleme, obscure și dificile, necesită încă aprofundări și clarificări. Autorul nu le-a ocolit însă, ci le-a înfruntat direct.

GH. MATEI

Giorgio Bocca: *Storia dell'Italia partigiana*

Septembrie 1943 — mai 1945, Editori Laterza, Bari, 1966, 676 p.

Lucrarea lui Giorgio Bocca *Storia dell'Italia partigiana*, dedicată studierii luptelor purtate de poporul italian pentru salvarea ființei sale naționale și eliberarea de sub ocupația germană, se înscrie în rîndul lucrărilor care aduc o contribuție deosebi-

tă la cunoașterea exactă și temeinică a forțelor participante la mișcarea de rezistență din Italia și a etapelor acesteia; ea îngăduie o analiză minuțioasă a cauzelor succesorilor și greutăților rezistenței italiene. Pe temeiul unei largi informații și al propriei activități desfășurate în organe de conducere ale mișcării de rezistență din nordul Italiei, Giorgio Bocca a realizat o lucrare încheată, utilă.

În partea introductivă a lucrării, autorul se ocupă de evenimentele politice și militare care au avut loc în Italia în anul 1943, precum și de consecințele acestora asupra desfășurării mișcării de rezistență italiene.

După cum se știe, la 25 iulie 1943, Mussolini a fost arestat, guvernul fascist a fost înlăturat și s-a constituit guvernul prezidat de mareșalul Badoglio, guvern sprijinit de monarhie.

La 8 septembrie 1943, guvernul Badoglio a semnat armistițiul cu Națiunile Unite, rupînd astfel alianța cu Germania nazistă.

În baza armistițiului semnat, trupele aliate au debarcat în sudul Italiei. Prin insurecțiile de mare amploare de la Napoli, Capua, Nola, Teverale și Bellona, muncitori, meseriași, mici negustori, militari din armata italiană, ce se dezagrega, țărani, organizați în grupe de luptă patriotice cu și fără legătură între ele și în colaborare cu trupele armatelor aliate, au reușit în cursul lunii septembrie și la începutul lunii octombrie 1943 să elibereze o parte însemnată a sudului țării. În această situație critică pentru ea, Germania nazistă a ocupat Italia, trupele germane dedîndu-se la cele mai sălbatice acțiuni de teroare și distrugere. Hitleriștii l-au eliberat din captivitate pe Mussolini și au reușit să înjghebeze, pentru o perioadă relativ scurtă, dar dezastruoasă pentru poporul italian, Republica fascistă italiană, la conducerea căreia a fost instaurat un guvern colaboraționist, prezidat de Mussolini. Cu sprijinul acestuia, Germania nazistă spera să păstreze Italia ca bază strategică împotriva operațiilor militare ale trupelor engleze și americane.

În luna octombrie 1943, Italia se găsea de fapt împărțită în două: nordul și centrul țării erau ocupate de Germania, iar în regiunile din sud, eliberate, se găseau forțele militare aliate; această parte a țării era con-

dusă de un guvern regal. „În ansamblu — arată Giorgio Bocca —, Italia era condusă de străini”¹.

În lucrare se arată că în fața poporului italian se pune sarcina de a întreprinde, în partea ocupată de germani, acțiuni care să lovească atât în hitleriști cât și în fascismul italian reînviat-colaboraționist și să creeze premisele pentru asaltul general în vederea luptei de eliberare și a acestei părți a țării. În provinciile din sud, eliberate, trebuiau întreprinse acțiuni care să ducă la închegarea unei puteri politice naționale antifasciste, capabilă să asigure păstrarea cuceririlor luptei antihitleriste, antifasciste și să sprijine mișcarea de rezistență din centrul și nordul țării.

În nordul Italiei, cele mai diferite pături sociale, de la muncitori, țărani, clerul sătesc, cercuri însemnate ale intelectualității patriotice, ale burgheziei mijlocii etc., animate de ideea luptei pentru eliberarea țării, se înrolează activ în grupele patriotice de luptă. În munți se retrag și se constituie în grupe de partizani înarmați numeroși militari din armata italiană ce se dezagrega. Astfel, pe teritoriul întregii Italii, sub forme diferite, se naște o mișcare de rezistență, ale cărei rînduri vor spori rapid în anii 1944—1945.

O pondere deosebită ocupă în cartea lui Giorgio Bocca prezentarea pe localități și cronologic a luptei de partizani duse de poporul italian în tot cursul rezistenței.

Formele organizatorice pe care le-a îmbrăcat mișcarea de rezistență, organele sale de conducere, precum și compoziția socială a grupărilor politice participante la rezistență fac obiectul a numeroase capitole din lucrare. De asemenea, autorul acordă importanță prezentării luptei eroice desfășurate de poporul italian împotriva ocupanților, care a îmbrăcat diferite forme: insurecții, lupta partizanilor împotriva unităților militare fasciste italiene și germane, acțiuni de sabotaj activ sau pasiv și greve gene-

rale sau parțiale ale muncitorilor, apreciind acest întreg ansamblu de acțiuni ca o mișcare de rezistență națională.

În mișcarea de rezistență, care, începînd din vara anului 1943, a căpătat obiective foarte clare, au acționat în comun partide și organizații patriotice (Partidul Comunist Italian, Partidul Socialist Italian, organizația „Giustizia e Libertà”, Partidul social-democrat muncitoresc, Partidul democrat-țărănesc și Partidul liberal), grupate, pe baza acordurilor încheiate, în Comitetul Eliberării Naționale (C.L.N.). Faptul că C.L.N. avea organe de conducere în toate regiunile țării a permis organizarea, într-un timp relativ scurt, a rezistenței sub forma mișcării de partizani în întreaga Italie, atât în regiunile muntoase cât și în cîmpie, în orașe.

Autorul demonstrează, pe baza unui vast material documentar, că factorul de bază în eliberarea Italiei l-a constituit mobilizarea tuturor resurselor materiale și morale ale națiunii, participarea efectivă a poporului la lupta armată. Aceasta a ușurat — după cum se arată în lucrare — desfășurarea operațiilor militare ale forțelor armate aliate în Italia.

Insurecțiile declanșate în sud și eliberarea acestei părți a Italiei încheie, după cum spune Giorgio Bocca, prima etapă a rezistenței; apoi perspectiva rezistenței se schimbă și capătă un caracter mai organizat și de durată (p. 89).

Mișcarea de rezistență din nordul Italiei era condusă de C.L.N. prin intermediul C.L.N.A.I. (Comitetul Eliberării Naționale din Italia de Nord), organ care și-a asumat sarcina organizării luptei de eliberare a Italiei de sub ocupația germană. Din conducerea C.L.N.A.I. și din comitetele regionale din provinciile ocupate, au făcut parte personalități marcante ale vieții politice italiene, aparținînd partidelor politice și organizațiilor patriotice componente ale C.L.N., printre care Luigi Longo, Pietro Secchia, Roasio, Leo Valliani, Ferruccio Parri etc.

¹ Giorgio Bocca, *Storia dell'Italia partigiana*, Editori Laterza, Bari, 1966, p. 83. În continuare, trimiterile la această lucrare vor fi date în text.

În organizarea și dezvoltarea rapidă a mișcării de partizani, un rol însemnat este atribuit de autor raporturilor de colaborare ce s-au stabilit între C.L.N.A.I. și numeroși ofițeri superiori și generali patrioți, care au preluat conducerea militară a grupărilor de partizani în lupta cu ocupantul. Această colaborare a dus la contopirea grupărilor răzlețe de militari cu detașamentele de partizani formate mai ales din muncitori și țărani, sporindu-se capacitatea de luptă a partizanilor.

Paralel cu acțiunile armate ale grupelor de partizani întreprinse în diferite centre ale nordului Italiei (Piemont, Emilia, Toscana) împotriva germanilor, în centrele mari industriale au avut loc acțiuni energice ale clasei muncitoare, care s-a ridicat împotriva ocupanților și a guvernului colaboraționist.

În capitolul „Spre război civil” sînt prezentate pe larg grevele parțiale și generale ale muncitorilor din Torino, Padova, Milano, Genova, din regiunea Veneției etc. desfășurate la sfîrșitul anului 1943.

Răspunzînd chemărilor lansate de C.L.N.A.I. în a doua jumătate a lunii februarie 1944 în vederea organizării unei greve generale în nordul Italiei, la 1 martie, peste 500 000 de muncitori din orașele din nord au declarat o grevă generală, care a durat opt zile. Giorgio Bocca subliniază că „dimensiunile grevei sînt impresionante, fără posibilitate de comparație în Europa ocupată de germani” (p. 237). Greva a fost înfrîntă de armatele germane prin măsuri de teroare, mii de oameni fiind deportați în Germania (700 din Torino, 600 din Milano etc.). Un număr însemnat de participanți la grevă au fost internați în țară în lagăre de muncă sau în închisori.

În primăvara anului 1944, unitățile de partizani au trecut la acțiuni de amploare. S-au desfășurat puternice bătălii armate din nordul și centrul Italiei, îndeosebi în Văile Varaita, Casotto și Benedicta, la care au participat mii de patrioți, înrolați în detașamente de partizani.

În martie 1944, arată Giorgio Bocca, în detașamentele de partizani combătute erau înrolate 12 600 de persoane, din care circa 9 000 se aflau în Italia de nord. Alte 12 000—13 000 de oameni îndeplineau sarcini auxiliare, de informatori, agenți de legătură etc. Un rol însemnat în mișcarea de rezistență încep să aibă femeile.

În vara anului 1944, desfășurarea mișcării de rezistență din Italia intră într-o nouă etapă. Evoluția evenimentelor pe cele două fronturi era în defavoarea forțelor fasciste. În special, pe frontul de răsărit, Germania a primit puternice lovituri, care i-au îngustat deosebit de mult posibilitățile de aprovizionare în vederea continuării războiului. În această situație, hitleriștii recurg la măsuri extreme în țările ocupate, sperînd că astfel vor reuși să împiedice lupta popoarelor cotropite.

Se intensifică și măsurile represive asupra populației civile din partea ocupată a Italiei. Muncitorii sînt forțați să plece în detașamente de muncă obligatorie în uzinele germane ce lucrau pentru război, tinerii sînt constrînși să se înroleze în armata fascistă pentru a servi drept carne de tun în operațiile militare, țărani sînt jefuiți prin rechiziții forțate. Hitleriștii organizează deportări și asasinări în masă împotriva populației, sate întregi sînt incendiate, valori spirituale și materiale ale străvechii civilizații italiene sînt distruse. Toate acestea, arată autorul, au determinat o reacție generală antigermană și antifascistă în sinul poporului italian, un puternic aflux spre mișcarea de partizani. În februarie 1945, detașamentele de partizani cuprindeau circa 130 000 de oameni (p. 389).

Organele C.L.N.A.I. din diferite regiuni au inițiat în vara anului 1944 acțiuni armate care au dus, rînd pe rînd, la eliberarea de către armata de partizani, în colaborare cu populația răsculată, a o serie de localități și chiar provincii. Astfel au fost eliberate orașele Roma, Florența, provinciile Tos-

cana, Abruzzo, Marche, Emilia etc. Cu sacrificii materiale și umane, poporul italian a reușit să elibereze părți însemnate ale țării de sub ocupați. În primăvara anului 1945 erau create condițiile pentru organizarea insurrecției armate naționale.

În aceste condiții, arată autorul, C.L.N. și organul său conducător C.L.N.A.I., care fuseseră recunoscute de către comandamentul armatelor aliate ca organe de conducere ale mișcării de rezistență din Italia, se orientează spre pregătirea insurrecției armate în provinciile ce se mai aflau încă sub ocupația germană (p. 531). Un rol de seamă în elaborarea acestui plan l-au avut comuniștii, care vedeau în insurrecția armată forma cea mai corespunzătoare pentru eliberarea întregii țări. Ea corespundea atât stadiului de dezvoltare a mișcării revoluționare naționale cât și situației militare a ocupantului. În elaborarea planului insurrecțional, spune autorul, organele locale C.L.N.A.I. au ținut seama de sarcinile specifice ale fiecărei localități, de condițiile date, de situația și poziția ocupantului. Au fost elaborate planuri ale insurrecției din Milano, Torino (pentru acest oraș, planul insurrecției a fost elaborat încă de la 20 februarie 1945), Genova, Venetia, Padova etc. (p. 580). Forțele insurrecționale au fost temeinic instruite atât sub aspect politic cât și militar. Insurrecția națională era coordonată cu operațiile militare de front ale aliaților.

În mobilizarea poporului la insurrecție, subliniază autorul, un rol însemnat l-au avut circularele P.C.I. din 10 aprilie și C.L.N.A.I. din 16 aprilie 1944, prin care muncitorii, tehnicienii din întreprinderi erau chemați la oprirea producției, ocuparea și păstrarea fabricilor și a instituțiilor publice și, împreună cu unitățile de partizani, să treacă la atac armat împotriva hitleriștilor și a fasciștilor italieni.

Pe baza acestor directive și prin coordonarea acțiunilor insurrecționale cu operațiile ofensive ale armatelor aliate pe frontul din Italia, începute la 9/10 aprilie, se declanșează insu-

recția națională italiană. La 18 aprilie 1944 începe insurrecția în provincia Emilia prin acțiunile forțelor patriotice naționale din Bologna; rînd pe rînd se ridică la luptă Ferrara și Segnano în ziua de 21, Parma la 24 aprilie.

În timp ce pe cîmpiile Emiliei partizanii, muncitorii și țărani luptau cu inamicul pentru fiecare palmă de pămînt, în Liguria, la Genova, muncitorii docheri și detașamentele de partizani dădeau lupte grele cu ocupantul. Sînt cuprinse de focul insurrecției naționale și provinciile nordice ale Italiei — Piemont, Lombardia și Veneto. Mase largi de locuitori ai acestor provincii s-au alăturat detașamentelor de partizani, traducînd în viață cu cea mai mare promptitudine chemările C.L.N.A.I. Prin lupte aprige la Cuneo și Torino, piemontezii au reușit să salveze de furia hitleriștilor avuturile naționale ale poporului italian și, la 28 aprilie, să elibereze întreaga provincie.

La Milano — inima insurrecțiilor din nord —, unde inamicul își avea concentrate trupe numeroase, luptele au fost violente. În zilele de la sfîrșitul lunii aprilie, insurrecția se desfășoară cu același elan și succes și în provincia Venetia. La sfîrșitul lunii aprilie 1945, insurrecția națională din Italia era victorioasă pe întreg teritoriul din nordul țării.

Succesul insurrecției naționale italiene a fost determinat de faptul că forțele politice patriotice s-au bizuit pe masele largi ale poporului. Giorgio Bocca arată în lucrarea sa că, în timpul insurrecției, rîndurile detașamentelor de luptă organizate de C.L.N.A.I. au sporit deosebit de mult, ajungînd la circa 250 000—300 000 de oameni (p. 576).

După eliberarea Italiei de nord, prin lupta armată a poporului italian, în colaborare cu armatele aliate, sub presiunea maselor a fost proclamată Republica Italiană. Alte obiective cu caracter social și politic, puse de mișcarea de rezistență, au rămas însă nesoluționate.

În lucrarea prezentată, Giorgio Bocca subliniază că, pătrunse de un fier-

binte patriotism, masele largi populare, cercurile politice de cele mai diferite orientări au pus pe prim plan al luptei acele sarcini care permiteau unirea întregului popor în lupta pentru eliberarea națională și salvarea ființei națiunii italiene. Mișcarea de partizani din Italia este o expresie vie a acestei identități de interese.

Lucrarea lui Giorgio Bocca prezintă o valoare deosebită, prin faptul că

analizează, sub aspect politic, tactica diferitelor grupări politice ce au participat la rezistență, programele lor de luptă. Diversitatea telurilor urmărite de acestea în mișcarea de rezistență, cât și a formelor organizatorice preconizate este prezentată de autor ca slujind unui scop fundamental, profund patriotic — eliberarea Italiei.

M. COVACI

Georges Lefranc: *Le mouvement socialiste sous la troisième république (1875—1940)*

Paris, Payot, 438 p.

Istoria mișcării muncitorești și socialiste franceze constituie, în ultima vreme, obiectul mai multor lucrări care cercetează perioade diferite și sub interpretări variate. Studiul lui Georges Lefranc oferă un tablou documentat asupra rolu-

evident, din unghiuri diferite). Această problematică traversează toate cele trei mari compartimente ale lucrării, delimitate cronologic, și în care sînt studiate: formarea mișcării socialiste franceze (1875—1896); acțiunea pentru realizarea unității sale (1896—1920); lupta ideologică din cadrul mișcării în probleme de interes fundamental — atitudinea față de război, afilierea la Internaționala a III-a Comunistă, realizarea unității de acțiune și crearea Frontului popular antifascist și antirăzboinic (1920—1940).

lui pe care l-a jucat mișcarea socialistă — „excelentă școală de formare politică”¹, cum o definește el — în cei 65 de ani de existență a celei de-a treia Republici.

Autorul reconstituie metodic evoluția ideilor socialismului în Franța (critica dreptului de proprietate; elaborarea ideilor despre naționalizare și planificare; teoria proletarizării crescînde, prin cercetarea relațiilor concrete ale clasei muncitoare cu păturile mijlocii; adeziunea socialiștilor francezi la principiile materialismului istoric, interpretate,

Georges Lefranc se oprește, pentru început, asupra etapelor formării mișcării socialiste din Franța, care — notează el — a apărut în ultimii ani ai celui de-al doilea imperiu. Socialiștii utopici sînt aceia care „anunță mișcarea socialistă; dar ei nu o anunță decît din punctul de vedere intelectual și sentimental” (p. 14). Metodele preconizate de ei pentru transformarea socială nu au fost niciodată utilizate de socialism. Ceea ce conferă mișcării socialiste originalitate — scrie Georges Lefranc — este dubla sa acțiune: pe de o parte asupra statului, prin intermediul căruia încearcă să transforme societatea, pe de altă parte asupra instituțiilor muncitorești, „pe care le creează, le animă, cărora în-

¹ Georges Lefranc, *Le mouvement socialiste sous la troisième république (1875—1940)*, Paris, Payot, p. 394. În continuare, trimiterile la această lucrare vor fi date în text.

cearcă să le insuflă voința sa de transformare..." (p. 14).

În perioada ei de formare, „mișcarea muncitorească este încă în stare de «nebulosă»" (p. 15), datorită multiplelor tendințe divergente din cadrul ei. Înfrângerea Comunei slăbește, pentru scurtă vreme, forța de acțiune a mișcării socialiste, care se fărâmițează în tot mai multe curente: blanquist, guesdist, allemunist, anarhist, anarho-sindicalist etc., curente care, ulterior, au creat partide de orientare socialistă. Comuna aducea însă mișcării muncitorești internaționale o valoroasă contribuție teoretică. Experiența ei demonstra „necesitatea creării unui partid în stare să conducă luptele revoluționare ale proletariatului și să asigure alianța acestuia cu țărănimea muncitoare și cu mica burghezie orășenească”².

Perioada următoare se caracterizează prin pătrunderea ideilor marxiste în Franța. În multitudinea tendințelor divergente din mișcarea socialistă, se impunea tot mai clar guesdismul, care a introdus în rândurile clasei muncitoare franceze un curent de gândire nouă, marxismul, și a constituit una din rădăcinile importante ale Partidului Socialist Francez. Subliniind rolul lui Guesde, autorul relevă că „*pînă în 1914 marxismul pentru majoritatea socialiștilor francezi va fi guesdismul*” (p. 43). La Congresul de la Marseille (23 octombrie 1879), care s-a intitulat „Congresul muncitoresc socialist din Franța”, Jules Guesde și Paul Lafargue pun bazele Partidului Muncitoresc Francez (P.O.F.). Congresul a respins în unanimitate tezele reformiste și cooperatiste, pronunțîndu-se pentru crearea unui partid muncitoresc întemeiat pe principii revoluționare. Georges Le-franc este, totuși, de părere că „organizația foarte descentralizată a noului partid nu corespundea ideilor lui Marx” (p. 41), întrucît Congresul de la Marseille nu a stabilit programul și principiile de organizare ale partidului.

În 1879 Guesde a elaborat un proiect de program al P.C.F., care avea la bază principii marxiste, program adoptat de Congresul partidului de la Le Havre (1880). Congresele următoare, reunite în 1882 la Saint-Etienne și Roâne, au reprezentat noi victorii ale guesdiștilor asupra curentelor nemarxiste. Autorul consideră însă că tendința guesdiștilor de a se desprinde de celelalte curente a agravat sciziunea, ceea ce a făcut ca nici Marx și nici Engels să nu-l susțină pe Guesde fără rezervă.

Mișcarea socialistă din Franța a făcut noi pași pe drumul maturizării în perioada ce a urmat. În cadrul luptei ideologice care a antrenat diverse curente, au fost elaborate „cîteva idei pozitive, care vor alcătui fondul comun al unității...” (p. 50): necesitatea întemeierii unui partid organizat și centralizat, necesitatea preluării puterii de către proletariat, condus de partidul său de clasă etc. Dar, odată cu trecerea la imperialism, în ultimii ani ai secolului al XIX-lea și în primii ani ai secolului al XX-lea, oportunismul își întărește pozițiile. Afluxul spre mișcare al unui număr relativ mare de intelectuali de diferite orientări și pătrunderea lor în conducerea organizațiilor muncitorești au accentuat fărâmițarea mișcării socialiste. Pe de altă parte — se susține în lucrare —, nici unul dintre partidele muncitorești de orientare socialistă nu a putut elabora o politică în stare să mobilizeze la luptă revoluționară majoritatea proletariatului și a altor categorii și păături sociale. P.O.F. nu a reușit să elaboreze o platformă ideologică și politică în această direcție și a conceput unitatea ca pe o extindere a propriei influențe. În aceste condiții, realizarea unității mișcării socialiste devenise o cerință tot mai stringentă. Afacerea Dreyfus, care a provocat o gravă criză politică în Franța, s-a repercutat și asupra mișcării muncitorești. Diferite grupări din cadrul mișcării s-au orientat din ce în ce mai mult spre o acțiune comună pentru înfăptuirea unității. În noiembrie 1898 s-a constituit un Comitet de înțelegere socialistă între cele cinci organizații :

² *Histoire du Parti Communiste Français* (manuel), Paris, Editions sociales, 1964, p. 18.

Federația Muncitorilor Socialiști din Franța (Pierre Brousse); Partidul Muncitoresc Francez (Jules Guesde); Partidul Socialist Muncitoresc Revoluționar (Allemane); Partidul Socialist Revoluționar (Edouard Vaillant); Federația națională (socialiștii independenți). Baza apropierii lor o constituiau principiile potrivit cărora „nu pot fi considerați socialiști decît aceia care acceptă cel puțin transformarea proprietății capitaliste în proprietate socială, cucerirea puterii politice de către proletariatul organizat și solidaritatea internațională a muncitorilor“ (p. 104).

Piedici noi apar însă în calea unității. Asupra evoluției mișcării socialiste franceze exercită o influență nefastă millerandismul, expresie a ideilor reformiste, care se sforța să orienteze acțiunea proletariatului spre colaborarea de clasă cu burghezia. Intrarea lui Millerand în guvernul burghez Waldeck-Rousseau angaja opinii contrare în cadrul mișcării. Unii socialiști, în frunte cu Guesde, condamnau gestul lui Millerand; ei concepeau unitatea pe baza unor principii revoluționare. Alții, în frunte cu Jaurès, sprijineau participarea lui Millerand la guvern, promovînd astfel linia parlamentară în rezolvarea țelurilor mișcării socialiste. Ulterior, Guesde și Jaurès, care în timpul afa-cerii Dreyfus demascase atacul forțelor reacționare împotriva clasei muncitoare, aveau să acționeze separat, ceea ce s-a repercutat negativ asupra închegării unității socialiste.

În condițiile specifice ale mișcării socialiste din Franța acelei perioade — afirmă autorul —, „unitatea pe care socialiștii francezi au fost incapabili s-o realizeze prin ei înșiși le va fi impusă (cuvîntul nu este foarte dur) de către alte partide socialiste deja constituite, reunite în Congresul de la Amsterdam din 14—20 august 1904“ al Internaționalei a II-a (p. 118). Rezoluția congresului cerea socialiștilor francezi să se îndepărteze de reformiști, a căror politică urmărea să înlocuiască partidul muncitoresc independent cu un partid mic-burghez reformist și recomanda diverselor

grupări din mișcare să se constituie într-un partid socialist unic. Rezoluția conținea, după părerea noastră, o la-cună importantă; ea nu preciza clar baza politică a acestei unități — recunoașterea și aplicarea principiilor marxismului revoluționar, fără de care partidul unificat risca să cadă sub influența curentelor reformiste. Unitatea s-a înfăptuit în 1905, la Congre-sul de la Paris, care a adoptat carta partidului unificat, denumit Secția Franceză a Internaționalei Muncito-rești (S.F.I.O.). Carta era fundamen-tată pe principii de clasă în activitatea și organizarea partidului, dar, așa cum se știe, ea nu oferea bazele ideologice ale partidului revoluționar. În cadrul partidului unificat, guesdismul nu re-prezenta decît o fracțiune minoritară, care, foarte curînd, avea să fie bi-ruită de curentul reformist. Referin-du-se la aceasta, Georges Lefranc apreciază: „Unitatea socialistă nu a fost numai tîrzie, ci și incompletă. Ea este și rămîne precară“ (p. 133).

O atenție deosebită se acordă în lucrare activității mișcării socialiste franceze în perioada de dinaintea și din timpul primului război mondial. Liderul mișcării era atunci Jean Jaurès, care, de la începutul activi-tății sale politice, s-a ridicat împotriva războiului imperialist. Jaurès — scrie Georges Lefranc — a susținut consec-vent ideea preîntîmpinării războiului, bazîndu-se pe forța internațională a clasei muncitoare: „Dacă un război amenință să izbucnească — afirma Jaurès — este datoria clasei munci-toare din țările angajate în conflict, este datoria reprezentanților ei din parlamente, sprijiniți de Biroul [So-cialist] Internațional, ca forță de ac-țiune și coordonare, să depună toate eforturile pentru a împiedica războiul prin toate mijloacele proprii și care, în mod firesc, diferă în funcție de ascuțimea luptei de clasă și de si-tuația politică generală“ (p. 186). Ac-tivitatea lui Jaurès a avut însă și li-mite, care au influențat nefavorabil mișcarea socialistă în acea perioadă. El a crezut în soluționarea conflicte-lor diplomatice printr-o curte de arbi-traj compusă din reprezentanții ma-

rilor puteri imperialiste. Sub influența acestor idei, mișcarea socialistă nu a înțeles clar scopurile și necesitatea luptei antirăzboinice — scrie Georges Lefranc —, ceea ce i-a făcut pe socialiștii francezi să voteze creditele de război.

În contextul lucrării este larg analizată lupta ideologică din mișcarea socialistă în problema constituirii Partidului Comunist Francez și a afilierii lui la Internaționala a III-a, Comunistă. Profitând de împrejurarea că, după terminarea războiului, Europa cunoștea o perioadă de agitație politică și socială, că majoritatea socialiștilor francezi, dezorientată de conducătorii reformiști, nu rămânea ferm atașată unei anumite poziții, burghezia a căutat să dea noi lovituri mișcării. În acele condiții, afilierea la Internaționala a III-a, Comunistă, a antrenat o luptă înverșunată. Disensiunile dintre socialiștii francezi și Internațională s-au datorat atunci, după cum afirmă autorul, și tendinței acesteia de a se amesteca în treburile interne ale Partidului Socialist Francez și de a limita libertatea lui de gândire.

Congresul socialist de la Tours (decembrie 1920) s-a pronunțat pentru crearea Secției Franceze a Internaționalei Comuniste și pentru aderarea ei la Internaționala a III-a. Congresul nu încheia însă transformarea partidului socialist în partid de tip nou, comunist. Actul avea să se desăvârșească la Congresul de la Paris (15—17 mai 1921), care dădea partidului numele de Partid Comunist Francez, secție a Internaționalei Comuniste. Partidul Comunist Francez a apărut — așa cum se subliniază în *Istoria P.C.F.* — ca expresie a necesităților noi și ca moștenitor al tradițiilor valoroase ale trecutului. El dispunea de militanții cunoscuți și iubiți ai clasei muncitoare, ieșiți din principalele curente ale mișcării de avangardă. Condițiile în care s-a format partidul comunist explică, de asemenea, pentru ce el rămânea în viitor marcat de greșelile social-democrației. Această situație avea să favorizeze influența elementelor mic-burgheze și

să împiedice, uneori, strângerea legăturilor cu clasa muncitoare³.

Prezentind evoluția evenimentelor care au dus la crearea Partidului Comunist Francez, autorul nu acordă suficientă atenție factorului esențial care a determinat afilierea și a marcat sciziunea — alunecarea evidentă pe panta reformismului a unei importante părți a socialiștilor francezi.

O puternică luptă ideologică s-a desfășurat în mișcare în problema realizării Frontului unic. La 1 ianuarie 1922, Comitetul Executiv al Internaționalei Comuniste chema muncitorii din fiecare țară să se situeze deasupra disensiunilor existente și să ducă o luptă comună în fața ofensivei capitalismului împotriva clasei muncitoare și a maselor populare.

Dar partidul socialist a îndepărtat, în următorii ani, oferta de Front unic pe care partidul comunist i-o făcuse în repetate rânduri, socotind-o — spune autorul — drept o măsură impusă de Internaționala Comunistă. Atitudinea socialiștilor se explica — după părerea lui Georges Lefranc — prin divergențele ideologice existente în cadrul partidului comunist, cât și al partidului socialist, ca și între socialiști și comuniști. Unitatea de acțiune — se afirmă în lucrare — a fost frînată și de politica lui Léon Blum, care acorda problemelor de ordin extern o importanță mult mai mare decât situației interne (p. 342). El era stăpinit de ideea greșită că Hitler nu reprezenta inamicul principal al forțelor păcii în acel moment. Totodată socialistul francez considera suficientă dezarmarea pentru a se evita pericolul războiului. Pentru Léon Blum primejdia era alta: „Ea se găsește în distrugerea sistematică a organizațiilor muncitorești, care nu va putea să nu dezlănțuie războiul civil“ (p. 342—343). Sub influența acestei concepții, majoritatea socialiștilor francezi a fost împiedicată să realizeze unitatea de acțiune, ceea ce a făcut ca Franța să se găsească fără o pregătire militară și materială în fața

³ *Ibidem*, p. 114—116.

pericolului fascist și a războiului imperialist.

Unitatea — subliniază Georges Lefranc — se realiza însă pe plan politic la 27 iulie 1934, prin semnarea unei platforme comune de acțiune a socialiștilor și comuniștilor, fiind întregită prin înfăptuirea unității pe plan sindical, în septembrie 1935. Așa cum se relevă în lucrare, Maurice Thorez atrăgea atenția asupra faptului că realizarea Frontului unic nu presupunea pierderea independenței partidului comunist, care își menținea și pe viitor principiile adoptate în conducerea mișcării comuniste din Franța.

Alegerile din 1936 aduceau victoria Frontului popular. Imediat după acest eveniment, masele au cerut punerea în aplicare a politicii Frontului popular de înfăptuire a unor reforme și măsuri menite să prevină pericolul de război. Guvernul Léon Blum își asuma sarcina de a duce la îndeplinire acest program. În anul următor însă, el a demisionat, demonstrând fățiș falimentul politicii guvernului în realizarea programului Frontului popular.

Tendința spre unitatea de acțiune s-a manifestat din nou cu ardoare în primele luni ale anului 1939, când acțiunile pentru realizarea Frontului național de luptă împotriva fascismu-

lui și a războiului s-au amplificat. Diferite împrejurări externe — se susține în lucrare — au făcut ca, la Congresul de la Nantes (27—30 mai 1939), socialiștii, în frunte cu Paul Faure, să respingă colaborarea cu comuniștii. În același timp — remarcă Georges Lefranc — deputații socialiști votau creditele de război, justificând această atitudine prin „necesitatea apărării naționale”. Republica a III-a își încheia astfel activitatea într-o atmosferă confuză și dureroasă pentru istoria socialismului.

În genere, Georges Lefranc reconstituie detaliat diversele etape pe care le-a traversat mișcarea socialistă franceză pînă la înființarea Partidului Comunist Francez. După această dată, urmărind să pună pe primul plan rolul mișcării socialiste, el a acordat un spațiu mai restrîns importanței creării P.C.F. și acțiunilor comuniștilor francezi în lupta împotriva fascismului și războiului.

Lucrarea reține atenția cititorului în special prin informațiile valoroase pe care le oferă asupra evenimentelor mai importante ale mișcării socialiste franceze în îndelungata perioadă a celei de-a III-a Republici.

FL. IONAȘCU

Sesiune de comunicări științifice consacrată aniversării semicentenarului Marii Revoluții Socialiste din Octombrie

În zilele de 26 și 27 octombrie s-au desfășurat în București lucrările sesiunii științifice organizate de Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., Academia de științe social-politice „Ștefan Gheorghiu” și Academia Republicii Socialiste România, cu prilejul aniversării semicentenarului Marii Revoluții Socialiste din Octombrie.

Cuvîntul de deschidere a sesiunii a fost rostit de Ion Popescu-Puțuri, directorul Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.

A vorbit apoi A. V. Basov, ambasadorul Uniunii Sovietice la București.

În continuare, au fost prezentate comunicările: *Insemnătatea internațională a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie*, de acad. Petre Constantinescu-Iași și dr. Vasile Liveanu, șef de sector la Institutul de istorie „Nicolae Iorga” al Academiei Republicii Socialiste România; *Stadiul de dezvoltare a mișcării muncitorești din România în ajunul Revoluției din Octombrie*, de Grigore Comartin, rectorul Academiei de științe social-politice „Ștefan Gheorghiu”, și lector univ. Constantin Mocanu; *Revoluția din Octombrie și dezvoltarea gândirii și practicii revoluționare*, de Ștefan Voicu, redactor-șef al revistei „Lupta de clasă”; *Participarea pe teritoriul Rusiei a oamenilor muncii din România la apărarea Revoluției din Octombrie*, de prof. univ. Victor Chereștesiu de la Institutul de istorie din Cluj și dr. Gheorghe Unc, șef de sector la Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.; *Revoluția din Octombrie și desfășurarea luptei de elibe-*

rare socială și națională a poporului român, de dr. Augustin Deac, director adjunct al Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.; *Rolul dezvoltării forțelor de producție în edificarea socialismului*, de prof. univ. dr. Ervin Hutira și conf. univ. Florin Balaure, prorectori ai Academiei de științe social-politice „Ștefan Gheorghiu”; *Probleme ale luptei pentru apărarea Puterii sovietice reflectate în presa socialistă și democratică din România*, de dr. Nicolae Copoiu, șef de sector la Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., și Ion Felea; *Solidaritatea maselor muncitoare din România cu Marea Revoluție Socialistă din Octombrie*, de prof. univ. L. Banyai, dr. Ecaterina Cimponeriu (Institutul de istorie „Nicolae Iorga” al Academiei) și conf. univ. Nicolae Huscariu (Academia de științe social-politice „Ștefan Gheorghiu”); *Poziția intelectualității din România față de Marea Revoluție Socialistă din Octombrie*, de prof. univ. M. Oișteanu (Academia de științe social-politice „Ștefan Gheorghiu”); *General și particular în făurirea relațiilor de producție socialiste în România*, de prof. univ. dr. Constantin Petre, prorector al Academiei de științe social-politice „Ștefan Gheorghiu”, și prof. univ. Constantin Borgeanu; *Trăsăturile caracteristice ale avîntului revoluționar din România din perioada 1918—1921*, de N. Goldberger, prim-adjunct al directorului Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., și Florea Dragne, șef de sector; *Organizații legale de masă promotoare*

ale dezvoltării relațiilor de prietenie între poporul român și popoarele sovietice, de dr. Titu Georgescu, redactor-șef al revistei „Anale“, și lector univ. dr. Gh. I. Ioniță; *Ideea transformării revoluționare a societății în documentele programatice ale mișcării muncitorești din România (până la 1917)*, de dr. Radu Pantazi (Institutul de filozofie al Academiei Republicii Socialiste România); *Problema agrară din România în anii avântului revoluționar (1918—1921)*, de conf. univ. dr. Nicolae Petreanu, decan al Facultății de istorie a Academiei de științe social-politice „Ștefan Gheorghiu“, și lector univ. Ștefan Lache; *Despre unele trăsături ale revoluției democrat-populare în România*, de Gheorghe Țuțui și Vladimir Zaharescu (Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.); *Semnarea convenției de la Londra pentru definirea agresorului și relațiile româno-sovietice*, de prof. univ. Vasile Maciu, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, și Ion Chiper (Institutul de istorie „Nicolae

Iorga“ al Academiei); *Colaborarea economică și tehnică-științifică a României cu celelalte țări socialiste*, de prof. univ. I. Rachmut, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, și Nicolae Ionel (Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.); *Relațiile româno-sovietice în condițiile existenței Înțelegerii Balcanice*, de dr. Eliza Campus, șef de sector la Institutul de istorie „Nicolae Iorga“ al Academiei; *Principiul leninist al unicității puterii de stat și diversitatea formelor de realizare a acestei puteri în statul socialist*, de prof. univ. dr. Ion Ceterchi și Maria Leiss (Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.); *Relațiile dintre state și lupta pentru pace*, de prof. univ. George Macovescu, prim-adjunct al ministrului Afacerilor Externe.

Cuvîntul de închidere a sesiunii a fost rostit de acad. Athanase Joja, vicepreședinte al Academiei Republicii Socialiste România.

Sesiune de comunicări științifice consacrată aniversării lui Mihail Kogălniceanu

Secția de științe istorice a Academiei Republicii Socialiste România a organizat, în ziua de 3 octombrie 1967, o ședință de comunicări științifice consacrată aniversării a 150 de ani de la nașterea lui Mihail Kogălniceanu, la care au luat parte membri ai Academiei și cercetători de specialitate din București și din țară.

Comunicările au abordat următoarele teme: „Mihail Kogălniceanu, scriitorul și mentorul literar“ (prof. univ. Șerban Cioculescu, membru corespondent al Academiei); „Din ideile social-politice ale lui Mihail Kogălniceanu“ (Constantin Căzănișteanu, șef de sector la Institutul de

studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.); „Mihail Kogălniceanu și formarea statului modern român“ (Dan Berindei, cercetător principal la Institutul de istorie „Nicolae Iorga“); „Probleme ale istoriei naționale în opera lui Mihail Kogălniceanu“ (Constantin Mocanu, lector la Academia de științe social-politice „Ștefan Gheorghiu“); „Mihail Kogălniceanu și problema industriei naționale“ (Ion Veverca, cercetător principal la Institutul de cercetări economice); „Mihail Kogălniceanu și Academia“ (Constantin Angelescu, cercetător principal la Institutul de istorie și arheologie din Iași).

Sesiune de comunicări științifice a cadrelor didactice de la catedrele de filozofie, sociologie și socialism științific din învățământul superior

În zilele de 22—24 septembrie 1967 s-au desfășurat, sub egida Ministerului Învățământului, lucrările sesiunii de comunicări științifice a cadrelor didactice de la catedrele de filozofie, sociologie și socialism științific din învățământul superior.

Cuvîntul de deschidere a fost rostit de prof. univ. dr. docent Jean Livescu, adjunct al ministrului învățământului. În ședința plenară au fost prezentate comunicările: *Concepția și predarea istoriei sociologiei*, de prof. univ. dr. docent Constantin Nicuță; *Cercetarea sociologică a zonei Slatina*, de prof. univ. Miron Constantinescu; *Orientări și tendințe în sociologia contemporană*, de conf. univ. dr. Ovidiu Bădina; *Aspecte ale tacticii P.C.R. în conducerea luptei clasei muncitoare pentru cucerirea puterii politice*, de conf. univ. Alfred Jeanrenaud și asistent Dumitru Morărașu; *Dimensiunile și specificul reflecției filozofice*, de lector univ. Petre Pinzaru; *Istoria filozofiei și istoria științei*, de Simion Ghiță; *Contribuția P.C.R. la dezvoltarea teoriei marxist-leniniste privind raportul dintre stat și națiune*, de conf. univ. dr. G. Tomuță și conf. univ. A. Opreșcu; *Considerații cu*

privire la dezvoltarea conștiinței socialiste în rândurile studenților din Institutul politehnic „Gh. Gheorghiu-Dej”-București (Un colectiv de autori).

În continuare, lucrările sesiunii s-au desfășurat pe secții. Comunicările susținute în cadrul secției de filozofie au abordat probleme de istorie a filozofiei, filozofia culturii, gnoseologie, epistemologie ș.a. În dezbaterile secției de sociologie au stat aspecte referitoare la implicațiile sociale ale revoluției științifice și tehnice contemporane, cercetări sociologice concrete, precum și analiza unor teorii noi de largă circulație în sociologia contemporană. În cadrul secției de socialism științific au fost puse în discuție teme ca: omogenizarea crescîndă a societății noastre, considerații cu privire la căile de trecere de la capitalism la socialism, de-finirea comunității de națiune, procesul de închegare și maturizare organizatorică a mișcării socialiste din țara noastră.

În încheierea sesiunii au luat cuvîntul prof. univ. dr. docent Jean Livescu, adjunct al ministrului învățământului, și conf. univ. dr. Vasile Nichita, șeful Direcției predării științelor sociale din Ministerul Învățământului.

Centenarul Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România

În zilele de 25 și 26 septembrie 1967 s-au desfășurat în Capitală manifestările prilejuite de sărbătorirea centenarului Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România.

Cuvîntul de deschidere a fost rostit de acad. Miron Nicolescu, președintele Academiei. În continuare, prof. univ. Șerban Cioculescu, membru corespondent al Academiei, directorul general al Bi-

bliotecii, a expus comunicarea: „Biblioteca Academiei la un secol de activitate”.

În cadrul sesiunii de comunicări și referate prilejuite de centenarul Bibliotecii Academiei au fost relevate contribuția acestei instituții la dezvoltarea științei și culturii în țara noastră, funcția ei ca bibliotecă națională, relațiile cu instituțiile de cultură de peste hotare. Specialiștii români au înfățișat totodată o suită de

documente inedite și piese de mare valoare existente în patrimoniul bibliotecii.

Una dintre comunicări a prezentat o serie de documente originale din vremea

lui Cuza Vodă, donate de prof. dr. Anghel Rugină de la Universitatea din Boston Bibliotecii Academiei cu ocazia acestor aniversări.

Simpozion româno-ceshlovac

La Institutul de istorie „Nicolae Iorga” al Academiei Republicii Socialiste România s-au desfășurat, în zilele de 12—14 decembrie 1967, lucrările simpozionului româno-ceshlovac cu tema: *Relațiile româno-ceshlovace la sfîrșitul secolului al XIX-lea și prima jumătate a secolului al XX-lea*. Au luat parte cercetători științifici și istorici din institute de specialitate ale celor două țări.

După cuvîntul de deschidere, rostit de acad. prof. A. Oțetea, președintele Secției de științe istorice a Academiei Republicii Socialiste România, directorul Institutului de istorie „Nicolae Iorga” al Academiei, au fost expuse referatele: *Relațiile ceshlovaco-române în secolul al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea*, de prof. dr. J. Macůrek, membru corespondent al C.S.A.V., profesor la Facultatea de filozofie a Universității „J. E. Purkyně” din Brno; *Relații româno-slovace în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea*, de prof. univ. Șt. Pascu, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România; *Contribuția soldaților români la evenimentele din octombrie 1918 din Praga*, de dr. C. Amort, cercetător la Institutul de istorie a țărilor socialiste europene din Republica Socialistă Ceshlovacă; *Relații româno-ceshlovace în anii 1918—1921*, de dr. Florea Dagne, șef de sector la Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.; *Lupta pentru realizarea statului național ceshlovac*, de dr. Bohumil Lehár, cercetător la Institutul de istorie din Praga; *Titulescu și politica externă a României în anii 1933—1936*, de M. Tejchman, cercetător la Institutul de istorie a țărilor socialiste europene din Republica Socialistă Ceshlovacă; *Mica Înțelegere și 7 martie 1936*, de dr. Deack (Republica Socialistă Ceshlovacă); *Activitatea lui Titulescu pentru încheierea unui pact româno-ceshlovac (1934—1936)*, de prof. univ. Miron

Constantinescu, șef de secție la Institutul de istorie „Nicolae Iorga” al Academiei Republicii Socialiste România, și dr. V. Liveanu, șef de sector la același institut; *Semnificația pactului de reorganizare a Micii Înțelegeri din februarie 1933*, de dr. Eliza Compus, șef de sector la Institutul de istorie „Nicolae Iorga” al Academiei Republicii Socialiste România; *Solidaritatea României cu Ceshlovacia în perioada Munchenului*, de dr. V. Král, directorul Institutului de istorie a țărilor socialiste europene din Republica Socialistă Ceshlovacă; *Acțiuni diplomatice ale României în sprijinul Ceshlovaciei după Munchen (septembrie 1938 — martie 1939)*, de dr. Viorica Moisuc, cercetător principal la Institutul de istorie „Nicolae Iorga” al Academiei Republicii Socialiste România; *Participarea românilor în mișcarea de partizani din Slovacia*, de dr. doc. J. Hrozič, directorul Institutului de istorie a țărilor socialiste europene din Republica Socialistă Ceshlovacă; *Relațiile oamenilor politici români cu emigrația ceshlovacă în anii celui de-al doilea război mondial (1941—1944)*, de Traian Udrea, cercetător principal la Institutul de istorie „Nicolae Iorga” al Academiei Republicii Socialiste România; *Relațiile ceshlovaco-române în timpul celui de-al doilea război mondial*, de dr. K. Kořalková, cercetătoare la Institutul de politică și economie internațională (Praga); *Rolul armatei române la eliberarea Ceshlovaciei*, de dr. O. Janeček, cercetător la Institutul de istorie K.S.C.; *Participarea Armatei române la eliberarea Ceshlovaciei*, de colonel I. Cupșa, șef de catedră la Academia Militară Generală.

Referatele au fost urmate de discuții, la care au participat cercetători din ambele țări.

În încheierea simpozionului au luat cuvîntul prof. univ. J. Macůrek și acad. prof. Andrei Oțetea.

Ciclu de conferințe pe teme istorice

În cadrul ciclului de conferințe „Din istoria României”, organizat sub auspiciile Muzeului de istorie a partidului comunist, a mișcării revoluționare și democratice din România, în colaborare cu Societatea de științe istorice și filologice, în ziua de 28 septembrie 1967 a avut loc o nouă conferință, pe tema: „Profilul și trăsăturile economiei României la în-

ceputul secolului al XX-lea”, expusă de conf. univ. dr. Victor Axenciuc, secretar științific al Academiei de științe social-politice „Ștefan Gheorghiu”. În ziua de 2 noiembrie, prof. univ. Tudor Bugnariu, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, a conferențiat despre: „Socialismul și comunismul în gândirea filozofică contemporană”.

SOFIA — Sesiune științifică consacrată aniversării semicentenarului Marii Revoluții Socialiste din Octombrie

În zilele de 9 și 10 octombrie 1967, la Sofia a avut loc sesiunea științifică consacrată aniversării semicentenarului Revoluției din Octombrie. Sesiunea a fost organizată de Academia de științe, Institutul de istorie a Partidului Comunist Bulgar, Școala superioară de partid de pe lângă C.C. al P.C.B., Universitatea din Sofia și Comitetul de prietenie bulgaro-sovietic. La lucrările sesiunii, unde au fost expuse 25 de referate și comunicări cu privire la ecoul Revoluției din Octom-

brie în Bulgaria, solidaritatea oamenilor muncii bulgari cu Puterea sovietică din Rusia ș.a., au participat academicieni, profesori, cercetători științifici, studenți. Au mai luat parte, ca invitați, istorici din Franța, R.D.G., Iugoslavia, Polonia, România, Ungaria, Uniunea Sovietică.

Dr. Gheorghe Unc, șef de sector la Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., a prezentat comunicarea: „Marea Revoluție Socialistă din Octombrie și mișcarea revoluționară din România”.

BERLIN — Sesiune științifică consacrată aniversării unui secol de la apariția „Capitalului”

La mijlocul lunii septembrie 1967, Comitetul Central al Partidului Socialist Unit German a organizat o sesiune științifică consacrată aniversării a 100 de ani de la apariția operei fundamentale a lui Karl Marx, „Capitalul”.

La invitația C.C. al P.S.U.G., din țara noastră a participat o delegație a Parti-

dului Comunist Român, compusă din tovarășii Ștefan Voicu, prof. dr. Valter Roman, membri ai C.C. al P.C.R., conf. univ. dr. Aurel Negucioiu și conf. univ. dr. Gh. Apostol.

În cadrul sesiunii, Ștefan Voicu a prezentat referatul: „Revoluția tehnică-științifică și implicațiile ei sociale”.

KOTOR – Conferință științifică pe tema: „Revoluția din Octombrie și popoarele Iugoslaviei”

Institutul de istorie a mișcării muncitorești din Belgrad a organizat, în zilele de 24—28 octombrie a.c., conferința pe tema: „Revoluția din Octombrie și popoarele Iugoslaviei”. Lucrările conferinței s-au desfășurat în localitatea Kotor, de pe țărmul Adriaticii, unde, la 1 februarie 1918, sub influența Revoluției din Octombrie, a avut loc o răscoală a marinarilor din flota austro-ungară.

La conferință au participat delegați din Bulgaria, Cehoslovacia, Republica Democrată Germană, Polonia, România, Ungaria, Uniunea Sovietică. Din țara noastră a luat parte ca invitat dr. Nicolae Copoiu, șef de sector la Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.

În ședința plenară de deschidere au fost prezentate trei comunicări: „Locul lui Octombrie în istoria contemporană” (dr. Oleg Mandici); „Însemnătatea răscoalei marinarilor din Kotor din 1918” (Bernard Stulli); „Principiile Revoluției din Octombrie și mișcarea revoluționară muncitorească din Iugoslavia” (Serghei Dimitrievici).

În continuare, conferința și-a desfășurat lucrările în trei secții: *secția I* — „Mișcarea revoluționară din Iugoslavia în timpul lui Octombrie”; *secția a II-a* — „Mișcarea muncitorească internațională și unele aspecte ale relațiilor internaționale în timpul și după Revoluția din Octombrie”; *secția a III-a* — „Octombrie și unele probleme ale științelor politice și juridice”.

СО Д Е Р Ж А Н И Е

20 ЛЕТИЕ ПРОВОЗГЛАШЕНИЯ РЕСПУБЛИКИ

Славная эпоха прогресса и процветания социалистической Румынии	3
Г. ГИМЕШ: Республика — требование демократического и передового мышления Румынии	14
И. ЧЕТЕРКИ: Социалистическая Республика Румыния — увенчание полной и окончательной победы социализма в нашей стране	26

ДИСКУССИОННЫЕ МАТЕРИАЛЫ

Понятие нации: <i>А. Гаврило</i>	40
Общность нации: <i>М. Марьян</i>	54
Историческое развитие марксистского понятия нации: <i>Ел. Флоря</i>	66

СТАТЬИ — СООБЩЕНИЯ

Планирование — основной метод руководства всей общественно-экономической деятельностью страны: <i>В. Рауссер</i>	80
Борьба рабочего класса Румынии за принятие и применение трудовых договоров в период экономического кризиса: <i>И. Чаушеску</i>	102
Аспекты борьбы угнетенных народов бывшей Австро-венгерской империи в работе линцкой конференции: <i>Н. Голдбергер, К. Нуцу</i>	116

ПАМЯТНЫЕ СТАТЬИ

Григоре Преотяса ● К.А. Росетти ● Антон Бакальбаша	130
--	-----

РЕЦЕНЗИИ — БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЕ СПРАВКИ

Произведения румынских историков вышедшие в свет по случаю празднования 50-летия Великой Октябрьской социалистической революции; ВАСИЛЕ КОНТА : «Философские труды», Издательство Академии наук Социалистической Республики Румынии, 1967 г., 660 стр.; А.Д. КСЕНОПОЛ : «Социальные и философские произведения», Научное издательство 1967 г., 432 стр.; АНДРЕ КЕДРОС : «Соппротивление в Греции (1940—1944)», Издательство Роберт Лаффон, Париж, 1966 г., 544 стр.; ДЖОРДЖО БОККА : «История партизан Италии: сентябрь 1943 г. — март 1945г.», Издательство Лагерци, Бари 1966, 676 стр. ЖОРЖ ЛЕ-ФРАН : «Социалистическое движение в годы третьей республики (1875—1940)», Париж, Издательство Пауо, 438 стр.	146
--	-----

СООБЩЕНИЯ

Научная сессия, организованная по поводу 50-летия Великой Октябрьской социалистической революции (Бухарест, 26—27 октября 1967 г.)	173
Сессия научных сообщений, посвященная годовщине Михаила Когэлничану (3 октября 1967 г.)	174

Сессия научных сообщений преподавательского состава кафедр философии, социологии и научного социализма при высших учебных заведениях (сентябрь 1967 г.)	175
Столетие библиотеки Академии наук Социалистической Республики Румынии. (25—26 сентября 1967 г.)	175
Румынско — чехословацкий симпозиум	176
Цикл лекций на исторические темы	177
София — Научная сессия, организованная по поводу 50-летия Великой Октябрьской социалистической революции	177
Берлин — Научная сессия, посвященная столетию выхода в свет «Капитала»	177
Котор — Научная конференция на тему: «Октябрьская революция и народы Югославии»	178
★	
Содержание номеров журнала изданных в 1967 г.	184

S O M M A I R E

20 ANS DEPUIS LA PROCLAMATION DE LA RÉPUBLIQUE

Une glorieuse époque de progrès et prospérité de la Roumanie socialiste	3
G.H. GHIMES: La République — desideratum de la pensée démocratique et progressiste de Roumanie	14
I. CETERCHI: La République Socialiste la Roumanie — couronnement de la victoire complète et définitive du socialisme dans notre pays	26

DISCUSSIONS

Le concept de nation: <i>A. Gavrila</i>	46
La communauté de la nation: <i>M. Marian</i>	54
Sur l'évolution du concept marxiste de nation: <i>El. Florea</i>	66

COMMUNICATIONS

La planification, principale méthode de direction de l'activité sociale-économique toute entière du pays: <i>V. Rausser</i>	80
La lutte de la classe ouvrière de Roumanie pour l'adoption et l'application des contrats de travail dans la période de la crise économique: <i>I. Ceaușesco</i>	102
Aspects de la lutte des peuples opprimés de l'ancien Empire autrichien-hongrois dans les débats de la Conférence de Linz: <i>N. Goldberger, C. Nuțu</i>	116

ÉVOCATIONS

GRIGORE PREOTEASA ● C.A. ROSETTI ● ANTON BACALBAȘA	130
--	-----

COMPTES-RENDUS — NOTES BIBLIOGRAPHIQUES

Ouvrages des historiens roumains parus à l'occasion de la célébration du cinquante-naire de la Grande Révolution Socialiste d'Octobre; VASILE CONTA: „Oeuvres philosophiques“, Éditions de l'Académie de la République Socialiste la Roumanie, 1967, 660 p.; A.D. XENOPOL: „Écrits sociaux et philosophiques“, Éditions scientifiques, Bucarest, 1967, 432 p.; ANDRÉ KÉDROS: „La résistance grecque (1940—1944)“, Robert Laffont, Paris, 1966, 544 p.; GIORGIO BOCCA: „Storia dell'Italia partigiana. Septembre 1943—mai 1945“, Editori Laterza, Bari, 1966, 676 p.; GEORGES LEFRANC: „Le mouvement socialiste sous la troisième république (1875—1940)“, Paris, Payot, 438 p.	146
---	-----

INFORMATIONS

La session de communications scientifiques consacrée à l'anniversaire du cinquante- tenaire de la Grande Révolution Socialiste d'Octobre (Bucarest, 26—27 octobre 1967)	173
La session de communications scientifiques consacrée à l'anniversaire de Mihail Kogălniceanu (3 octobre 1967)	174
La session de communications scientifiques du corps enseignant des chaires de philosophie, sociologie et socialisme scientifique de l'enseignement su- périeur (septembre 1967)	175
Le centenaire de la Bibliothèque de l'Académie de la République Socialiste la Roumanie (25—26 septembre 1967)	175
Symposium roumain-tchécoslovaque	176
Cycle de conférences sur des thèmes historiques	177
Sofie—La session scientifique consacrée à l'anniversaire du cinquante- tenaire de la Grande Révolution Socialiste d'Octobre	177
Berlin—La session scientifique consacrée à l'anniversaire d'un siècle depuis la parution du „Capital“	177
Kotor—Conférence scientifique sur le thème: „La Révolution d'Octobre et les peuples de Yougoslavie“	178
★	
Sommaire des numéros 1—6 1967	184

INHALT

ZWANZIG JAHRE SEIT AUSRUFUNG DER REPUBLIK

Eine ruhmreiche Epoche des Fortschritts und Gedeihens des sozialistischen Rumänien	3
GH. GHIMES: Die Republik — eine Forderung des demokratischen und fortschrit- tlichen Denkens in Rumänien	14
I. CETERCHI: Die Sozialistische Republik Rumänien — Krönung des endgültigen Sieges des Sozialismus in unserem Lande	26

DISKUSSIONEN

Begriff der Nation: A. Gavrilă	40
Gemeinschaft der Nation: M. Marian	54
Zur Entwicklung des marxistischen Begriffs der Nation: El. Florea	66

MITTEILUNGEN

Planung — Hauptmethode zur Leitung der gesamten sozial-ökonomischen Tätig- keit des Landes: V. Rausser	80
Der Kampf der rumänischen Arbeiterklasse für die Annahme und Anwendung der Ar- beitsverträge zur Zeit der Wirtschaftskrise I. Ceaușescu	102
Aspekte des Kampfes der unterdrückten Völker der ehemaligen österreichisch-unga- rischen Monarchie in den Debatten der Linzer Konferenz: N. Goldberger, C. Nufu	116

GEDENKARTIKEL

Grigore Preoteasa ● C.A. Rosetti ● Anton Bacalbașa	130
--	-----

REZENSIONEN — BIBLIOGRAPHISCHE NOTIZEN

Publikationen rumänischer Historiker zur Fünfzigjahrfeier der Grossen Sozialisti-
schen Oktoberrevolution; VASILE CONTA: „Philosophische Werke“, Verlag
der Akademie der S.R.R., 1967, 660 S.; A.D. XENOPOL: „Soziale und
philosophische Schriften“, Wissenschaftlicher Verlag, 1967, 432 S.;

ANDRÉ KEDROS: „Die griechische Widerstandsbewegung (1940—1944), Verlag Robert Laffont, Paris, 1966, 544 S.; GIORGIO BOCCA: „Geschichte des italienischen Widerstandskampfes. September 1943-Mai 1945“, Rom, 1967, 420 S.; GEORGES LEFRANC: „Die sozialistische Bewegung zur Zeit der Dritten Republik (1875—1940)“, Paris, Verlag Payot, 444 S.....	146
---	-----

INFORMATIONEN

Wissenschaftliche Tagung anlässlich der Fünfzigjahrfeier der Grossen Sozialistischen Oktoberrevolution (Bukarest, 26—27 Oktober 1967)	173
Wissenschaftliche Tagung anlässlich des Geburtstags Mihail Kogălniceanu (3 Oktober 1967)	174
Wissenschaftliche Tagung der Hochschulprofessoren (September 1967).	175
Hundertjahrfeier der Bibliothek der Akademie der Sozialistischen Republik Rumänien (25—26. September 1967)	175
Rumänisch — tschechischer Symposium	176
Vortragszyklus zu historischen Themen	177
Sofia — Wissenschaftliche Tagung anlässlich der Fünfzigjahrfeier der Grossen Sozialistischen Oktoberrevolution	177
Berlin — Wissenschaftliche Session zum hundertsten Jahrestag des Erscheinens des „Kapitals“	177
Kotor — Wissenschaftliche Konferenz zum Thema: „Die Oktoberrevolution und die Völker Jugoslawiens“	178

★

Inhaltsverzeichnis der Zusammenfassungen.....	184
---	-----

CONTENTS

20 YEARS SINCE THE PROCLAMATION OF THE REPUBLIC

A glorious epoch of progress and prosperity of Socialist Romania	3
GH. GHIMEȘ: The Republic — desideratum of democratic and progressive thought Romania	14
I. CETERCHI: The Socialist Republic of Romania — crowning of the full and definitive victory of socialism in this country	26

DISCUSSIONS

The concept of nation: <i>A. Gavrilă</i>	40
The community of nation: <i>M. Marian</i>	54
On the evolution of the Marxist concept of the nation: <i>E. Florea</i>	66

PAPERS

Planning — principal method of managing the whole social and economic activity of the country: <i>V. Rausser</i>	80
The struggle of the working class of Romania for the adoption and application of the law on labour contracts during the economic crisis: <i>I. Ceaușescu</i>	102
Glimpses from the struggle of the oppressed peoples in the former Austro-Hungarian Empire under discussion at the Linz Conference: <i>N. Goldberger, C. Nuțu</i>	116

RECOLLECTIONS

GRIGORE PREOTEASA • C.A. ROSETTI • ANTON BACALBAȘA	130
--	-----

REVIEWS — BIBLIOGRAPHICAL NOTES

- Works by Romanian historians brought out on the anniversary of the semicentenary of the Great October Socialist Revolution; VASILE CONTA: "Philosophical works", Publishing House of the Academy of the Socialist Republic of Romania, Bucharest, 1967, 660 pages; A.D. XENOPOL: "Social and Philosophical writings", Publishing House for Scientific Literature, Bucharest, 1967, 432 pages; ANDRÉ KÉDROS: "Greek resistance movement (1940—1944)", Publishers Robert Laffont, Paris, 1966, 544 pages; GIORGIO BOCCA: "History of partizan Italy: September 1943 — May 1945", Publishers Laterza, Bari, 1966, 676 pages; GEORGES LEFRANC: "The socialist movement during the Third Republic (1875—1940)", Paris, Publishers Payot, 438 pages. 146

INFORMATION

- Scientific reports session organized on the anniversary of the semicentenary of the Great October Socialist Revolution (Bucharest, 26—27 October, 1967) 173
 Scientific reports session on the anniversary of Mihail Kogălniceanu (3 October 1967)..... 174
 Scientific reports session of teaching staff of the Choirs of philosophy, sociology and scientific socialism, in higher education (September 1967) 175
 Centenary of the Library of the Academy of the Socialist Republic of Romania (September 25—26, 1967) 175
 Rumanian-Czecho-Slovak Symposium 176
 Cycle of lectures on historical subjects 177
 Sofia — Scientific session organized on the anniversary of the semicentenary of the Great October Socialist Revolution..... 177
 Berlin — Scientific session on one century since the publication of "Capital"..... 177
 Kotor — Scientific conference on "The October Revolution and the peoples of Yugoslavia" 178
- ★
- Contents of abstracts 1—6 of 1967 184

SUMARUL NUMERELOR 1—6 DIN 1967

COMUNICĂRI

Solidaritatea forțelor democratice din România cu Congresul mondial pentru pace (Bruxelles — 1936) : <i>Gh. I. Ioniță</i>	69/II *
Contribuții la cunoașterea și caracterizarea operei istoriografice a lui A. D. Xenopol : <i>Z. Ornea, N. Gogoneață</i>	85/II
Cauzele și importanța istorică a mișcării memorandiste din Transilvania : <i>V. Netea</i>	110/III
Mișcarea socialistă din România, promotor al gândirii științifice (1880—1900) : <i>S. Ghiță</i>	120/III
Experții financiari străini din România și legile de conversiune a datoriilor din anii 1932—1933 : <i>N. Z. Lupu</i>	98/IV
Presa revoluționară și democrată din anii 1933—1937 despre sprijinul acordat organizațiilor fasciste de cercurile reacționare interne și externe : <i>I. Spălățelu</i>	111/IV
Revendicări general-democratice în programele mișcării socialiste din România (1880—1914) : <i>El. Georgescu</i>	119/IV
Mihail Kogălniceanu și problemele epocii sale : <i>Șt. Pascu</i>	63/V
Independența României și exercitarea dreptului de legăție : <i>Mircea Malița</i>	78/V
Planificarea — metodă principală de conducere a întregii activități social-economice a țării : <i>V. Rausser</i>	80/VI
Lupta clasei muncitoare din România pentru adoptarea și aplicarea legii asupra contractelor de muncă în perioada crizei economice : <i>I. Ceaușescu</i>	102/VI
Aspecte ale luptei popoarelor asuprite din fostul Imperiu austro-ungar în dezbaterile Conferinței de la Linz : <i>N. Goldberger, C. Nuțu</i>	116/VI

60 DE ANI DE LA MARILE RĂSCOALE ȚĂRĂNEȘTI

Acad. A. OȚETEA : Răscoala din 1907 în istoriografia românească	3/I
I. POPESCU-PUȚURI : Problema agrară în viața ideologică și social-politică a României la începutul secolului al XX-lea	19/I

* Cifrele arabe indică pagina, iar cele romane numărul revistei.

Intensificarea exploatării țărănimii din România la începutul secolului al XX-lea : <i>D. Hurezeanu</i>	41/I
Marea răscoală a țăranilor din 1907. Etape și forme de luptă : <i>Tr. Lungu</i>	56/I
Ecoul marii răscoale țărănești din România peste hotare : <i>A. Deac</i>	72/I
Urmările juridice ale răscoalei din 1907 : <i>E. Cernea</i>	96/I
Mișcarea muncitorească din România și răscoala țăranilor din 1907 : <i>V. Niculae</i>	110/I

90 DE ANI DE LA CUCERIREA INDEPENDENȚEI DE STAT A ROMÂNIEI

Independența națională, năzuință de veacuri a poporului român : <i>D. Sorescu</i>	3/II
Războiul de independență în istoriografia românească : acad. <i>P. Constantinescu-Iași, Tr. Lungu</i>	12/II
Independența României și acțiunea pentru desființarea jurisdicției consulare : <i>Mircea Malița</i>	25/II
Eroi ai neamului în războiul de independență : <i>V. I. Mocanu</i>	34/II
Mărturii ale unor corespondenți de presă și observatori militari străini despre eroismul Armatei române în războiul de inde- pendență : <i>N. Z. Munteanu</i>	46/II
Aprecieri ale comandamentului militar rus privind Armata română în războiul din 1877—1878 : <i>N. Ciachir</i>	57/II
Documente inedite privitoare la războiul pentru independența Româ- niei aflate în arhivele din Bruxelles și Paris : <i>Gh. Ungureanu</i>	62/II

50 DE ANI DE LA LUPTELE PURTATE DE ARMATA ROMÂNĂ LA MĂRĂȘTI, MĂRĂȘEȘTI ȘI OITUZ

ȘTEFAN MUȘAT : Eroițele bătălii desfășurate de Armata română în vara anului 1917	3/III
General-maior în rezervă EDGAR RĂDULESCU : Bătălia de la Mărăști	16/III
General de armată IACOB TECLU : Marea victorie de la Mărășești	23/III
General-maior în rezervă POLIHRON DUMITRESCU : Luptele de la Oituz	34/III
GH. ROMANESCU, V. ASPROIU : Mărturii străine despre erois- mul ostașilor români în luptele de pe frontul din Moldova	40/III
C. CĂZĂNIȘTEANU : Lupta maselor populare împotriva ocupan- ților în anii 1916—1918	50/III

UN SECOL DE LA APARIȚIA „CAPITALULUI“

„Capitalul“ — operă monumentală a vieții lui Karl Marx : <i>I. Bulborea</i>	84/III
--	--------

Răspândirea ideilor „Capitalului” în România și influența lor asupra mișcării muncitorești la sfârșitul secolului al XIX-lea : <i>D. Hurezeanu</i>	96/III
Marx și Engels în amintirea contemporanilor : <i>I. Mamina</i>	102/III
Ideile „Capitalului” lui Karl Marx în teoria și practica mișcării socialiste din România : <i>I. Iacoș, V. Petrișor</i>	3/IV
Unele probleme actuale ale teoriei istoriei în „Capitalul” : <i>V. Liveanu</i>	10/IV
„Capitalul” lui Karl Marx și actualitatea metodei logicii istorice : <i>I. Florea</i>	22/IV

SEMICENTENARUL MARII REVOLUȚII SOCIALISTE DIN OCTOMBRIE

I. POPESCU-PUȚURI, I. RĂDULESCU : România și Marea Revoluție Socialistă din Octombrie	33/IV
V. CHEREȘTEȘIU, N. COPOIU : Participarea oamenilor muncii din România la apărarea și sprijinirea Marii Revoluții Socialiste din Octombrie	71/IV
Acad. P. CONSTANTINESCĂ-IAȘI, V. LIVEANU : Însemnătatea internațională a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie	3/V
N. COPOIU : Revoluția din Octombrie și opinia publică progresistă din România	20/V
C. BĂRBULESCU, D. GHECIU : Ideile marxist-leniniste și dezvoltarea conștiinței socialiste a maselor	35/V
TITU GEORGESCU, GH. I. IONIȚĂ : Organizații legale de masă, promotoare ale relațiilor de prietenie între România și U.R.S.S., create și îndrumate de partidul comunist în anii ilegalității sale	46/V

20 DE ANI DE LA PROCLAMAREA REPUBLICII

O glorioasă epocă istorică de progres și prosperitate a României socialiste	3/VI
GH. GHIMEȘ : Republica — deziderat al gândirii democratice și progresiste din România	14/VI
I. CETERCHI : Republica Socialistă România — încununare a victoriei depline și definitive a socialismului în țara noastră	26/VI

DISCUȚII

Cu privire la caracterul crizelor agrare din România (1918—1940) : <i>S. Pop</i>	98/II
Faptul „istoric” și legitatea socială : <i>I. Florea</i>	115/II
Probleme ale explicației în istorie : <i>H. Culea</i>	125/II
Tratatul economic româno-german din 23 martie 1939 și semnificația sa : <i>V. Moisuc</i>	130/IV
Cunoaștere și valorificare în știința istoriei : <i>L. Popa</i>	90/V
Valorificarea documentației în literatura istorică : <i>N. Rauș</i>	101/V

Conceptul de națiune : <i>A. Gavrilă</i>	40/VI
Comunitatea de națiune : <i>M. Marian</i>	54/VI
Cu privire la evoluția conceptului marxist de națiune : <i>El. Florea</i>	66/VI

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

<i>Semicentenarul Marii Revoluții Socialiste din Octombrie :</i>	
— Moscova-Conferința internațională a istoricilor	133/III
— Leningrad-Conferință științifică pe tema : „Marele Octombrie — triumful teoriei leniniste a revoluției socialiste“	135/III
— Lucrări în pregătire ale istoricilor români cu prilejul sărbătoririi semicentenarului Marii Revoluții Socialiste din Octombrie	136/III
Sesiunea științifică consacrată aniversării „Capitalului“ : <i>C. Bărbulescu</i>	162/IV
Sesiunea științifică a cadrelor universitare de la catedrele de economie politică : <i>N. Dobrotă</i>	169/IV

AUGUST 1944 — MEMORII

General-colonel în rezervă DUMITRU DĂMĂCEANU	85/IV
Locotenent-colonel în rezervă ANTON DUMITRESCU	91/IV
ILIE DINUȚ, NICOLAE PROSAN	94/IV

EVOCĂRI

Gheorghe Giosanu (1871—1917) : <i>I. Pașcanu</i>	122/I
I. C. Vissarion (1883—1951) : <i>I. Pașcanu</i>	124/I
Dr. Ion Cantacuzino (1863—1934) : <i>B. Dușescu</i>	126/I
Vasile M. Kogălniceanu (1863—1942) : <i>I. Ilincioiu</i>	129/I
C. Gh. Costa-Foru (1856—1935) : <i>Al. Mihăileanu</i>	134/I
Voicu Andreescu-Rîureanu (1875—1907) : <i>I. Felea</i>	141/I
Emil Racoviță (1868—1947)	145/I
Petre Gheorghe (1907—1943) : <i>M. Covaci</i>	135/II
Constantin Nicolcescu (1888—1924) : <i>M. Cruceanu</i>	139/II
Constantin Mille (1861—1927) : <i>Ion Pas</i>	143/II
Traian Demetrescu (1866—1896) : <i>Fl. Tănăsescu</i>	148/II
Ilie Cristea (1892—1958) : <i>N. Petrovici</i>	147/II
Ariton Pescariu (1890—1920) : <i>Al. Keleti</i>	151/IV
Elek Köblös (1887—1937) : <i>M. Cruceanu</i>	154/IV
Victor Babeș (1854—1926) : <i>Șt. Mușat</i>	158/IV
Timotei Marin : <i>Fl. Dragne</i>	111/V
Otto Călin (1886—1917) : <i>N. Gh. Munteanu</i>	116/V
Gaál Gábor (1891—1954) : <i>V. Chereșteșiu</i>	122/V

Grigore Preoteasa (1915—1957) : <i>O. Butoi</i>	130/VI
C. A. Rosetti (1816—1885) : <i>V. Netea</i>	136/VI
Anton Bacalbaşa (1865—1899) : <i>V. Ene</i>	141/VI

FIGURI DE EROI

General Eremia Grigorescu (1863—1919) : <i>V. Militaru</i>	68/III
General Ioan A. Dragalina (1860—1916) : <i>A. Moldoveanu</i>	71/III
General David Praporgescu (1865—1916) : <i>Elena Popescu</i>	74/III
Căpitan Grigore Ignat (1889—1917) : <i>V. I. Mocanu</i>	77/III
Sublocotenent Ecaterina Teodoroiu (1896—1917) : <i>Gh. Rădulescu</i>	79/III
Caporal Constantin Muşat (1890—1917) : <i>I. Batalli</i>	81/III

RECENZII-NOTE BIBLIOGRAFICE

- „Wissenschaftliche Zeitschrift der Martin Luther-Universität Halle-Wittenberg“, seria social-filologică, 14, 4, 1965, p. 193—209 : *H. Ursu* ; „Dezvoltarea suprastructurii socialiste în România“, Editura politică, 1966, 400 p. : *I. Ardeleanu* ; VASILE NETEA : „George Bariţiu. Viaţa şi activitatea sa“, Editura ştiinţifică, 1966, 368 p. : *C. Vlăduţ* ; ALEXANDRU C. AURELIU : „Principii ale relaţiilor dintre state“, Editura politică, 1966, 280 p. : *D. I. Mazilu* ; „Cercetări sociologice contemporane“, Editura ştiinţifică, 1966, 344 p. : *L. Grünberg* ; OVIDIU BĂDINA : „Cercetarea sociologică concretă. Tradiţii româneşti“, Editura politică, 1966, 200 p. : *Z. Ornea* ; „Comuniştii în istoria Italiei“ : *I. Şerbănescu* 149/I
- MARTIN GILBERT, RICHARD GOTT : „Conciliatorii“, Editura politică, 1966, 496 p. : *V. Moisuc* ; RAYMOND CARTIER : „La seconde guerre mondiale“, Paris, 1965—1966, Editura Larousse-Paris Match, 2 vol. (386+392 p.) : *D. S.* ; MARCELLE AUCLAIR : „Viaţa lui Jean Jaurès sau Franţa dinainte de 1914“, Editura politică, 1966, 392 p. : *M. Badea* ; GEORGES COGNIOT : „Revoluţia din Octombrie şi Franţa“, Editions sociales, Paris, 1966, 96 p. : *Titu Georgescu* ; „Z Pola Walki“ nr. 1—4/1967 : *M. Moldoveanu* 152/II
- ION M. OPREA : „Nicolae Titulescu“, Editura ştiinţifică, 1967, 406 p. : *D. C. Giurescu* ; „Studii“, revistă de istorie, nr. 1—6/1966 : *Gh. I. Ioniţă* ; „Studii şi articole de istorie“, vol. VIII, Editura ştiinţifică, 1966, 444 p. : *A. Stan* ; EMIL BĂLDESCU : „Din istoria legăturilor revoluţionare româno-bulgare (1909—1916), Editura ştiinţifică, 1966, 108 p. : *N. Ciachir* ; VEHBİ BALA : „Presa albaneză din România“ : *S. D.* ; „Voprosi istorii“ nr. 1—12/1966 : *N. Copoiu* ; A. HILLGRUBER : „Hitler, König Carol und Marschall Antonescu“, Franz Steiner Verlag, Wiesbaden, 1965, 382 p. : *D. S.* 137/III
- „Studia Universitatis Babeş-Bolyai“, Cluj, Series Historia, fasciculele 1 şi 2/1966 : *E. Trăistaru* ; „Aspecte sociale şi economice

- ale Rezistenței în Europa“, Instituto editoriale Cisalpino, Milano, 1967, 356 p. : *M. Covaci*; HERBERT APTHEKER : „Istoria negrilor din S.U.A.“, Editions sociales, Paris, 1966, 200 p. : *C. Botoran*; CLAUDE WILLARD : „Mișcarea socialistă în Franța (1893—1905). «Guesdiștii»“, Editions sociales, Paris, 1965, 770 p. : *M. Matei* 173/IV
- „Pagini din lupta poporului român pentru independență națională. 1877—1878“ (documente și texte social-politice) ; N. ADĂNILOAIE, I. GH. CUPȘA : „Războiul pentru independența națională a României. 1877—1878“, Editura politică, București, 1967 : *V. Smârcea* ; A. DEAC, GH. MATEI : „Februarie 1933. Ecoul internațional“, Editura științifică, 1967, 304 p. : *Gh. Grivițeanu* ; N. COPOIU : „Refacerea Partidului social-democrat din România (1900—1910)“, Editura științifică, 1966, 300 p. : *N. Huscariu* ; „Curente și orientări în istoria filozofiei românești“, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1967, 288 p. : *P. Apostol* ; MARIO G. LOSANO : „Un revoluționar din România anului 1848 : Nicolaie Bălcescu“, în „Revista storica italiana“, anul LXXVIII, fascicula a 3-a, Napoli, septembrie 1966, p. 677—715 : *R. Ciobanu* ; COSTIN C. KIRIȚESCU : „Sistemul bănesc al leului și precursorii lui“, vol. II, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1967, 582 p. : *P. Tudor, V. Bozga* ; „Slovanský Přehled“ nr. 6/1966, organ al Institutului de istorie a țărilor socialiste europene de pe lângă Academia cehoslovacă de științe : *M. Moldoveanu, A. Ghiță* ; „Cahiers de l'Institut «Maurice Thorez»“ nr. 1—4/1966 : *D. Sorescu* ; V. GORDON CHILDE : „Făurirea civilizației“, Editura științifică, 1966, 280 p. : *I. Mamina* 125/V
- Lucrări ale istoricilor români apărute cu prilejul sărbătoririi semi-centenarului Marii Revoluții Socialiste din Octombrie : *Gh. Cazan, V. Smârcea*; VASILE CONTA : „Opere filozofice“, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1967, 660 p. : *E. Mureșan*; A. D. XENOPOL : „Scrieri sociale și filozofice“, Editura științifică, București, 1967, 432 p. : *D. Hurezeanu* ; ANDRÉ KÉDROS : „La résistance grecque (1940—1944)“, Robert Laffont, Paris, 1966, 544 p. : *Gh. Matei* ; GIORGIO BOCCA : „Storia dell'Italia partigiana. Settembre 1943—marzo 1945“, Editori Laterza, Bari, 1966, 676 p. : *M. Covaci* ; GEORGES LEFRANC : „Le mouvement socialiste sous la troisième république (1875—1940)“, Paris, Payot, 438 p. : *Fl. Ionașcu* 146/VI

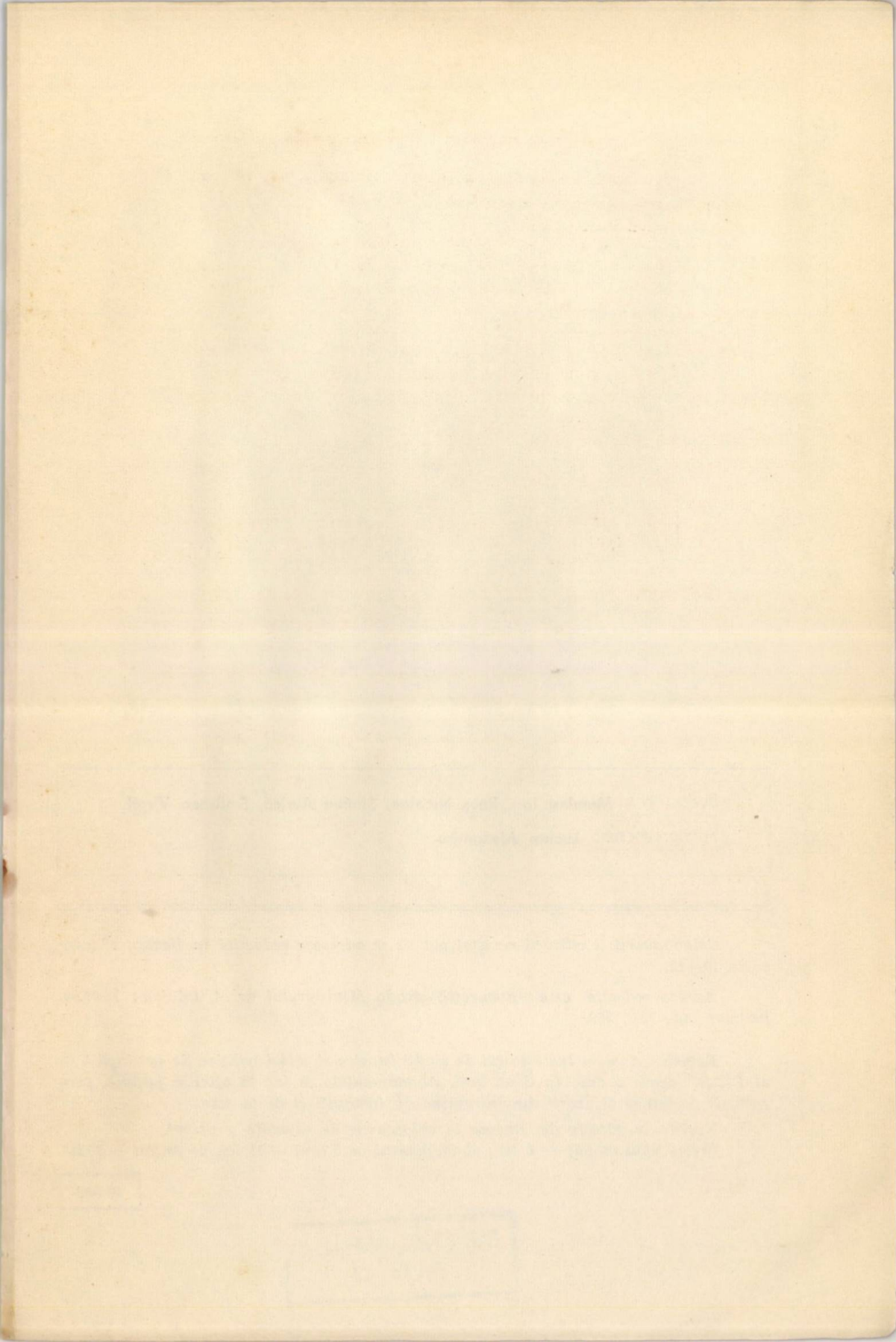
INFORMAȚII

- Cercetări locale la a treia sesiune de comunicări științifice a lucrărilor din muzee (20—23 decembrie 1966) 185/I
- Sesiuni științifice ; Susținerea unor teze de doctorat 183/II

Adunarea solemnă consacrată împlinirii a 530 de ani de la răscoala de la Bobîlna	162/III
Sesiunea de comunicări științifice pe tema : „90 de ani de la cucerirea independenței de stat a României“	163/III
Reuniunea istoricilor de la Paris în vederea constituirii unui Comitet internațional de istorie a celui de-al doilea război mondial	164/III
Berlin — Conferința internațională pe tema : „Lupta împotriva anti-comunismului — luptă pentru pace, democrație și socialism“	164/III
Solemnitățile de la Oswiecim	165/III
Conferințe pe teme istorice	166/III
Sesiunea de comunicări științifice consacrată celei de-a 50-a aniversări a bătăliilor de la Mărăști, Mărășești și Oituz	164/V
Sesiunea de comunicări științifice a Institutului de istorie „Nicolae Iorga“ al Academiei Republicii Socialiste România	164/V
Susținerea unor teze de doctorat	168/V
Conferință științifică internațională consacrată împlinirii a 100 de ani de la apariția „Capitalului“	168/V
Simpozionul tinerilor cercetători din țările socialiste	169/V
Sesiune de comunicări științifice consacrată aniversării semicentenarului Marii Revoluții Socialiste din Octombrie	173/VI
Sesiunea de comunicări științifice consacrată aniversării lui Mihail Kogălniceanu	174/VI
Sesiunea de comunicări științifice a cadrelor didactice de la catedrele de filozofie, sociologie și socialism științific din învățămîntul superior	175/VI
Centenarul Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România	175/VI
Simpozion româno-ceshoslovac	176/VI
Ciclu de conferințe pe teme istorice	177/VI
Sofia — Sesiune științifică consacrată aniversării semicentenarului Marii Revoluții Socialiste din Octombrie	177/VI
Berlin — Sesiune științifică consacrată aniversării unui secol de la apariția „Capitalului“	177/VI
Kotor — Conferință științifică pe tema : „Revoluția din Octombrie și popoarele Iugoslaviei“	178/VI

Sumarul numerelor 1—6 din 1967	184/VI
--	--------

Redactori: **Mamina Ion, Rauș Nicolae, Simion Aurică, Smârcea Virgil**

Tehnoredactor: **Lucian Alexandru**

Colaboratorii și cititorii revistei pot să se adreseze redacției în fiecare zi între orele 10—12.

Adresa redacției este: București, strada Ministerului nr. 4, telefon: 17.01.60. interior 442; 722; 369.

Revista „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.” apare o dată la două luni. Abonamentele se fac la oficiile poștale, prin factorii poștali și difuzorii din întreprinderi, instituții și de la sate.

Revista se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei.

Prețul unui număr — 6 lei; abonamentul pe 6 luni — 18 lei, pe un an — 36 lei.

40 502

Sibiu
Biblioteca cras

